Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Historis oft waerachtich verhael van den gantschen toestant van oorlooge, soo die ghevoert is in Duytschlandt, door den grootmachtichsten en onverwinnelicksten koningh Gustavus Adolphus, conink der Sweeden, &c. : waer in de overwinninge der steden en sterckten in Duytschlandt, belegeringen, veldtslagen, nieuwe gemaeckte sterckten en fortressen, verbonden en naburige geschiedenissen beschreven en met kopere platen (meest door Matheo Meriaen geteeckent) afgebeelt worden.

https://hdl.handle.net/1874/456908

S. fol.
328

Historis
oft
WAERACHTICH VERHAEL
vanden
Gantschen toestant van Oorloogе
Soo die ghevoert is in Duytschlandt, door den Grootmachtichsten en onverwinnelicksten Koningh
GUSTAVUS ADOLPHUS
CONINCK DER
SWEEDEN, &c.
Waer in
De Overwinninge der Steden en Sterckte
in Duytschlandt, Belegeringen, Veldtslagen, nieuwe gemaeckte Sterckten en Fortressen, verbonden en naburige geschiedenissen, beschrevē en met kopere Platen (meest door Matheo Meriaen geteeckent) afgebeelt worden
Nu in't Neder duytsch uytgegeven
door
Cornelis Danckaerts.

HISTORIS
oft
Waerachtich Verhael
Van den
Gantschen toestant van Oorlooge/
soo die gheboert is in Duytschlandt/ door den Grootmachtichsten en onverwinnelicksten Koningh.
GUSTAVUS ADOLPHUS.
CONINCK der
SWEEDEN, &c.

Waer in

De Overwinninge der Steden en Sterckten in Duytschlandt, Belegeringen, Veldtslagen, nieuwe gemaeckte Sterckten en Fortressen, verbonden en naburige geschiedenissen, beschreven en met kopere Platen (meest door *Matheo Meriaen* geteeckent) afgebeelt worden.

Nu in't Nederduytsch uytgegeven

DOOR

CORNELIS DANCKAERTZ.

t'AMSTERDAM,

Gedruckt voor *Cornelis Danckaertz*, Boeck, Caert, en Kunst-verkoper in de Calverstraet, ANNO 1642.

AENDE

HOOCH-MOGENDE HEEREN,

MYN HEEREN

DE STATEN GENERAEL

der verenichde PROVINCIEN.

Als oock aen sijn

HOOCHEYDT,

FREDERICK HENRICK,

Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catzenellebogen, Vyanden, Dietz, van Meurs, Lingen, Bueren, Leerdam, &c. Marquis van der Veer, ende van Vlissingen, Heer en Baron van Breda, der Stadt Grave, ende van den Lande van Cuyck, van Diest, Grimbergen, Herstal, Cranendonck, Warmeston, van Arlay, Noseroy S^t. Uyt, Daesburgh, Polanen, Willemstadt, Niervaert, Ysselsteyn, S^t. Martens-dijck, Geertruydenbergh, Chasteau regnart, van de Hooge en Lege Swaluwe, van Naeltwijck, &c. Erff-Marschalck van Hollant, Erf-Burgrave van Antwerpen, en van Besancon, Gouverneur van Gelderlant, Hollant, Zeelant, West-Vrieslant, Groeninghen, Sutphen, Wtrecht, en Over-Yssel, Capiteyn en Admirael der Vereenichde Nederlanden, &c.

HOOCH-MOGENDE HEEREN:

Ick offere tegenwoordich aen Uwe Hooch-mogentheden ende Hoogheydt de Wijtberoemde Oorloghen ende Krijghs-Tochten ghevoert in Duytschlant, door den Onverwinnelijckſten ende Groot-machtichſten Coninck *Gustavus*, Coninck der Sweden, &c. die als een Oorlooghs Blixem in korten tijdt sijn Zegen-Basuyne heeft doen klincken van de Ooſtzee af tot over den Rijn, oock niet verre van de Alpen, of Italiaensche Bergen. Ick sal Uwe Hoochmogentheden en Hoocheydt hier niet verhalen alle die uytmuntende Krijchsdeuchden van dien wijtvermaerdē Krijgs-Helt, als daer zijn ervarentheyt van Oorlogen: snelheyt int uytvoeren van 'tgene voorgenomen was: voorsich-

ticheydt om ſijn Vyandt aen te taſten ; of met vertoef te ſlijten : onvermoeytheyt in krijghs-ſaken : kloeckmoedicheydt in 't vechten : lijdtſaemheydt in 't draghen van Oorloochs-rampen en ongemacken: voorſpoedigheyt en geluck in ſijn aenſlagen en Velt-tochten : Want deſe zijn van vele geleerde en vermaerde pennen dickmaels de werelt bekent gemaeckt. Maer uwe Hooghmogentheden ſullen in deſe Hiſtorie bewijs vinden vande waerheyt van alle die voornoemde deuchden en uytnementheden , die alle Koninghen , Princen en volckeren van Europa met verwonderinghe in deſen Coninck hebben aengemerckt. Hier ſullen uwe Hooghm : ſien, hoe ſijne Coninckliche Majeſteyt met geringe Krijghſ-middelen deſen duytſchen Oorlog heeft aengevangen, ende hoe die int beginſel by die van ſijn vyant, 'tKeyſerlicke Hof niet geacht zijnde ſo hebben toegenomen, dat de palen en Limiten van ſyne Victorien en Succeſſen noch nerghens bepaelt en waren. Hier ſullen Uwe Hooghm : en Hoogheydt ſien, hoe veel dat vermach in 't voeren van Wapenen eenigheydt en gemeenſchap van Religie , en Godtſdienſt tuſſchen de Bontghenooten en geintereſſeerde van de ſelve Oorloogh , hoe dat heele Landen, Steden, Volckeren der Proteſtanten Godtſdienſt aengenomen hebbende met ſyne Majeſteyt ſijn ghevallen, en den Keyſer afgevallen. Hier ſullen Uwe Hooghm: oock ſien, hoe dat de Goddelicke Voorſienicheyt, door een wonderbaer en onbegrypelick beleyt , Rijcken en Regeringe altemets verſet , en de Scepters en Kroonen van d'eene neemt, en de andere geeft ; vryheyt met ſlavernye , ſlavernye met vryheyt verwiſſelt. De veranderingen in Europa en Duytſlandt gevallen in voorleden tyden, onder de Vandalen, Carel de Groote, onder de Saxen en andere zijn groot en aenmerckens waerdich.

Maer

Maer niet min wonderlijck is het dat de Coninck van Sweeden, komende over Zee, met weynich ſoo gelt als volck, in weynich Iaren by naer heel Duytſlandt bemachticht heeft, ſoo veel Steden, of gewonnen, of met Verbonden en handelingen aen hem gebonden heeft: ſoo veele Veltſlagen geluckelick geſlagen, Kaſteelen en Sterckten ghetimmert, ende in ſumma het Duytſche Rijck ſoo verandert „ dat de Keyſerlijcke Macht en Hoocheydt als gebroken, en de Sweetſche in hare volle kracht en glorie was.

Dat ick Uwe Hooghmog: en Hoogheyt dit Werck opdraghe, gheſchiet om deſe redenen. *Eerſtelijck*, Om dat Uwe Hooghmog: ſijn Geallieerde met de Croonen van Sweden en altyt in groote Achtbaerheyt gehouden by den Coninck *Guſtavus*. *Ten tweeden*, Om dat den Oorloogh by deſen Coninck ſoo Loffelick en geluckigh op den Duyſchen Bodem gevoert, de laſten van onſe Nederlantſche Oorlogen niet weynich hebben verlicht, en de Spaenſche macht verdeelt, en ons bevrijt van die Legers en Heyr-tochten, daer wy anders mede gedreygt wierden. *Ten derden*, Om dat den voorſeyden Coninck, neffens Uwe Hooghm: en Hoogheyt, verſtreckt heeft tot een Patroon en exempel in de militie, voor alle Princen en Potentaten, die door gelijcke oorlogen genootſaeckt zijn de vryheydt der Landen en conſcientien te handthaven en te beſchermen. De Tropheen van Miltiades lieten Themiſtocles niet ruſten. Alſoo oock de groote daden deſes Conincks ſtrecken alle Krijghs-Overſten tot een ſpoor en prickel, om door beſcherminge van gerechticheyt, eere en onſterffelijckheyt te bejaghen. De eyghen wercken van groote Princen ſijn twee: grootte dinghen ſelfs te doen: en grootte dinghen by andere ghedaen, te leſen, en als een

voorſchrift van doen en laten voor ooghen te hebben. Dat heeft gedaen Aſſuerus, Coninck der Perſen, gelijck te ſien is in het Boeck Eſter. Dit hebben gedaen Carolus Magnus, Alphonſus Coninck van Arragon en Napels, en andere Machtige Monarchen Het tegenwoordige Boeck is verrijckt en verciert met vele kopere platen van Steden, Batallien, Belegeringen, en Veroveringen van vaſte en ſtercke plaetſen, met Figuren van Keyſers, Coningen, Princen en andere groote Perſonagien deſer Eeuwe, die op het Toonel van het Europiſche Schouburch in merckelijcke conſideratie comen. Soo dat het leſen van deſe Hiſtorie ſijn verwonderinghe, ſijn vermaeck, en profijt mede brenght. Sijn verwonderinge, om de grootheydt der daden, die hier verhaelt worden. Sijn vermaeck door het aenſchouwen van ſoo veel afgebeelde Veltſlagen, overwonnen Steden, gepaſſeerde Rivieren, en groote veranderinge van geſchiedeniſſen, Sijn profijt: door het leſen van ſoo veel Exempelen, die of tot naervolginghe dienen, in ſaecken die lofflijck zijn, of tot vermijdinge, in ſaken die miſprijſelick zijn.

Uwe Hoochmog: en Hoocheyt believen dit Werck met ſoodanige gunſt te ontfangen, als die ghewoon zijn alle haere Onderdanen te bejeghenen. De Godt der Heyrkrachten ſtercke en vermeerdere uwe Hoochm: en Hoocheyts Wijſe Regeringhe, tot zijns Naems Eere ende tot heyl, en voorſpoet deſer Vereenichde Landen.

Dat wenſcht en bidt

Uwe Hoochmogentheden en Hoocheyts
ootmoedige Dienaer

Cornelis Danckaertz.

In Amſterdam den 29 November 1642.

VOOR-REDE

Aen den onpartydigen

LESER.

GUnſtigen en naeryders ſtaet Hoogh-ge-eerde Leſer, daer zijn ſommige ſaken in dit ons werck alſo geſtelt dat wy U E. daeraf van te voren yets moeten aendienen, biddende deſelve niet te vergeten: Want indien het beſwaerlijck is Hiſtorien te beſchrijven, ſoo en zijnder geene tijden periculeuſer geweeſt als deſe onſe bedorvene eeuwe, 't welck veele hier in achtergehouden heeft, want buyten twijffel, ja onmogelijck is het dat den Autheur van dit werck alles uyt ſijne eygen eervaringe heeft konnen hebben, maer nootſakelijck van andere onderrechtinge moeten nemen, nu iſt niet te ontkennen dat men uyt mondelijcke en Schriftelijcke aendieninge kan te veel aennemen, en gaet het hier mede gelijck den Poëet ſeydt:

Tam ficti parviq; tenax, quam nuncia veri.

Daer en boven ſoude elck een geern hebben dat volgens ſijne neyginge, de beſchrijvinge ware; deſe ſoude den Schrijver die in alles volgens de waerheyt (gelijck die inder daet bloot en ſuyver is) hem houden moet, qualijck konnen vergenoegen. Mede zijnde gelijckmen ſeyt de toegenegentheden, quade Raetgevers, daer door de waerheydt vaeck bedroghen wordt, ſoo hebben wy deſe volgende ſtucken inde hoochſte achtinge genomen en naerſtich gade geſlagen.

Voor eerſt met alle vlijt naer de pure waerheydt, ſonder van 't onſe daer by te vlyen, geſien, want ſonder de waerheydt is de Hiſtorie en Beſchrijvinghe der gepaſſeerde dingen, maer eenen rieckenden aes. De waerheydt hebben wy anders niet konnen hebben als uyt twee oorſprongen, 't welck zijn de eygene ervarentheden, en d'uytwendige aenbrenginge van andere. Nu heeft men uyt eygen ondervindingh wel het minſte, ſoo dat wy meeſt op 't bericht van andere hebben moeten gaen, hier by hadden wy van eenderley ſake wel eenderley bericht dienen te hebben, maer ſulcks is gelijckmen wel dencken kan, niet ghevolcht, voorvallende ſomwijlen van eene ſake ſoo ongelijcken bericht, dat het geheel een ander ſake ſcheen te weſen, hier in hebben wy gelijck de Bykens van alle bloemen den Honich vergaderen, met groote moeyten het gene wy mette waerheyt over-eenkomende bevonden hebben in onſen Byekorf gebracht. Vele ſullen hier mogen ſeggen dat wy aen veel plaetſen te kort afgebroken hebben, en op andere plaetſen te wijtloopich ende te lanck vallen; wel aen, indien yemandt ſyne daden geern wat breeder verhaelt ſage, en wy uyt gebreck van nootſakelijcke onderrichtinge hier in gefaelt hebben, ſulcke ſal ons vrientſchap bewijſen, dat hy ons verder onderwijs aenbrenght om alſulck gebreck te beteren.

Voorts hebben wy niemant onbetamelijck aen ſijn eer getaſt, vermydende alle kooſeringen van hooge Tijtels en Eernamen, noch niemant ſoecken te achterhaken, alſoo ſulck de Hiſtorien niet dienſtich noch profijtelick is, want is ons niet onbekent dat in't verhalen der gheſchiedeniſſen men niemant ſonder aen te roeren voorby mach gaen, of met onmanierlick lof belaſten, vermydende over al volgens de reden ons eygen voordeel, ſulcks den diſcreten Leſer overlatende, die wy bidden onſen arbeyt in goede te nemen, en alle gebreck d'onvolkomen onderrichtinge toeſchrijven, blyvende altijdt

U. E. Dienſtwillige

Cornelis Danckaertz.

TAFEL

Van de Afbeeldinghen van Caerten, Belegeringen, Steden en Veldt-slagen, die in dit Boeck gebonden moeten worden, waer naer hem den Boeck-binder kan reguleren.

De b. beduyt 't jaer 1631 en c. 1632.

Europa. Pag. 1
Germania. ibidem.
Augsburgh. 21
Straelsondt. 59
Belegeringh van s'Hertogen Bos. 63
Wesel. 69
Graefschap Gargans. 72
Hanauw. 87
Elf-stroom. 99
Pomeren en Mekelenburgh. 167
Wolgast. ibidem.
Penemunder, Schans en Haven. 168
Belegeringh Casal. 199
Den grondt daer af. ibidem.
Franckfoort aen d'Oder van den Koningh van Sweden ingenomen. b. 44
Desfauwer Brugh. b. 48
Spandauw en Ratenauw. b. 49
Maeghdenburghs Belegringh. b. 55
Tangermund. b. 107
't Leger by Werben. b. 111
Leypsiger slach-orden, 2 stucken. b. 122
Leypsiger slagh, 2 stucken. b. 124
Sloepen geslagen. b. 129
Isny verbrandt. b. 131
Erfurt. b. 133
Franckenlandt. b. 143
Wurtsburgh, 2 stucken. b. 145
Aschaffenburgh en Steynheym. b. 149
Bohemen. b. 155
Franckfoort aen de Meyn. b. 160
Koningh van Sweden set over den Rhijn. b. 163
aldaer wort een Piramide opgericht. b. ibidem.
Mayntz in twee stucken. b. 164
Manheym. b. 165
Ulm. b. 177
Den Bergh Vesuvins. b. 181
Veroveringh van Creutznach. c. 30
Veroveringh van Bachrach. c. 30
Gustavus Burgh. c. 31
Bambergh. c. 32
Spaensche uyt den Paltz geslagen. c. 54
Donawoerths Belegeringh. c. 60
Slach by Rain aen de Leck. c. 62
Leutkercken. c. 66
Belegeringh van Engolstadt. c. 67
Veroveringh van Munchen. c. 71
't Leger voor Neurenburgh. c. 81
Den Koningh van Sweden valt het Fridtlandtse Leger aen by Furt. c. 85
Veroveringh van Cobelentz. c. 89
Treffen by Wiseloch. c. 91
Slesien. c. 95
Belegeringh van Mastricht. c. 142
Leypsich. c. 169
Saxsen en Meyssen. c. 171
Lutser slach-ordeningh. c. 175
En Slach, in 2 stucken. c. 176
Belegeringh Benfeldt. 183
Franckenthal. 189
Collen en Duytz. 194

Tafel van al de Afbeeldinghen van Princen, en voorneme Persoonen, in dit Boeck ghedruckt.

Ferdinandus de II. Keyser van Duytschlant. Fol. 4
Den Keur-Vorst van Saxsen. 9
Het Stedeken Weenen. 17
Henricus van Knoringen Biss. tot Augsburgh. 18
Lodewijck Frederick, Hert. van Wurtenburgh. 30
Leopold Wilhelm. 32
Generael Tilly. 33
Christianus de IV. Koninck van Denemarcken. 46
Den Hertogh van Friedlandt. 50
Sigismond Koningh van Polen. 55
Gustavus Adolf Koningh van Sweden. 59
Isabella Infante van Spaengien. 61
Graef Hendrick van den Bergh. 67
Verrassing van Wesel. 69
Ernestus Casimier, Graef van Nassou. 71
Urbanus VIII. Paus van Romen. 72
Ambrosius Spinola. 75
Georg Wilhelm Marckg. van Brandenburgh. 95
Gustowische Schans. 102
Carolus Gonsaga, Hertogh van Mantoua. 104
Cardinael de Richelieu. 111
Carolus Immanuel, Hertogh van Savoyen. 110
Victor Amadeé, Hertogh van Savoyen. 114
Maxmiliaen, Hertogh van Beyeren. 133
Ferdinandus, Aerts Bisschop van Collen. 134
Fredericus, Kominck van Bohemen. 141
Ferdinandus III. Koningh van Hongarijen. 147
Eleonora, Keyserin van Duytschlandt. 151
Schans by Damgarten. 177
Christiaen Wilh. Administrator van Maeghd. 188
Carolus, Koningh van Engelandt. 192
Kopere Munt van Casals Belegeringh. 199
Graef Ian van Nassou. 205

In 't Jaer 1631.

Maria Ferdinandi III. Vrouw. 1
Koningh van Vranckrijck. 37
Samuel Weys Sweetsen Auditeur. 46
Iulius Fredericus Hertogh van Wirtenbergh. 69
Wilhelm de jonge Prins van Orangien. 78
Rhijn-Graef Otto Lodewijck. 106
Willem van Saxsen Weymar. 142
Den Keur-Vorst van Mentz. 160
Gustavus Hoorn. 166
Nieuwe Kerck tot Regensburgh. 174

In 't Jaer 1632.

Vladislaus Koninck van Polen. 13
Aerts-Bisschop van Trier. 18
Wolfgangh Wilhelm. 21
Turcksen Keyser. 28
Maria Eleonora, Koningin van Sweden. 29
Iohan Banier. 41
Georg Frederick Graef van Hohenlo. 65
Aernheym Veldtmaerschalck van Saxen. 93
Maria de Medices. 118
Gaston de France. 124
Fredrick Hendrick Prins van Orangien. 134
Spaensche in 't oversettē van de Maes gekeert. 144
Papenheym. 149
Desselfs aenval op 't Leger voor Maestricht. 151
Ambassadeur van Tartaryen. 161
Het omkomen des Koninghs van Sweeden. 173
Hertogh Barent van Saxsen Weymar. 180

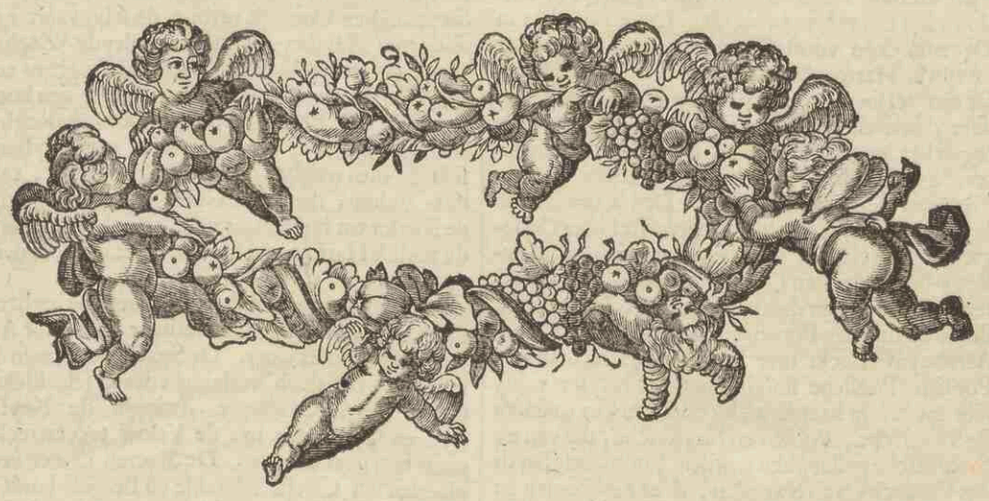

SOMMARIE

oft

kort inhoud van 't Iaer 1629.

DEn Paus en Cardinalen houden tot Romen raedt, over d'uytbreydinghe der Roomſcatholijcke leere ; deGeeſtelijkheyt in Duytſlant begeren aen Keyſer Ferdinandt Reſtitutie der Geeſtelijcke goederen, haer van de Proteſtanten naer het Paſſauſche verdrach onttocken. Berechten kortelijck welcke ſtichten en Biſdommen haer van de Proteſterende onttooghen zijn, klaghen voorder van wegen de minder Geeſtelijcke goederen als oock religions punten over d'Euangeliſche, geven reeden nopende de bequaemheyt des tijts om ſulcks als nu in't werk te ſtellen. Den Keyſer begeert der Roomſcatholijcke ſtanden raet hier over. Der Proteſterenden en Roomſcatholijcken bedencken hier op. Den Keyſer laet het Edict of Placcaet van de Reſtitutie der Geeſtelijcke goederen den Roomſcatholijcken naer't Paſſauſche verdrag van de Euangeliſche ontrocken tegen haer Publiceeren. Den Hartogh van Saxen bemoeyt hem door alle middelen d'executie van dit Keyſerl. Edict in te houden, ſchrijft derhalven wijtlopend aen den Keyſer, daer des Keyſers raeden haer wederom ſchriftelijk tegens ſtellen, de Commiſſariſſen tot uytvoeringh van't Placcaet worden verordonneert en voorgheſchreven hoe ſy haer daer in ſullen houden. Daer op gaet het reformeeren in Duytſlant aen, onder anderen tot Augſburgh alwaer de Predicanten en kerckdienaers worden afgeſet en ongheacht een voorbidding ſchryven aen den Keyſer van dē Hartogh van Saxen) den inwoonders verbooden niet meer na d'omleggendeEuangeliſche contreyen ter Predicatie te gaen, geeven dies halven een ſeer beweeglijck vertoog aen den Stadthouder over, den Hartogh van Saxen bidt ten tweedemael voor de zelve aen den Keyſer. Tot Kauf buren, Ooſtenrijck aen der Ens, en in Bohemen en Sleſien wort de reformatie voortgheſet, Swynits wort met liſt met Keyſers Garniſoen beleyt, en gedwongen een verklaringh van haer te geven datſe haere Religie afgaen, 't welck zy als door gewelt verkregen terſtondt weer roepen. De Swabiſche en Franckſe d' Augſburgſche toegedane Vorſten en Standen begeeren van den Keyſer verlichtingh der krijghs laſten als oock inhouding van't Keyſerl. Edict. Daer tegen hem den Keyſer verklaert, en den Biſſchop deſer Crayſſen tegen ſtelt, waer door den Keyſer hem verder verclaert; den Hartog *Lodewijk Frederik* van Wurtenberg wil totte reſtitutie der Geeſtelijke goederen niet verſtaen. Het oordeel inde ſaecken van Hildeſheym tegen Brunſwijck, daer teghen Hartog *Frederick Vldrich* proteſteert aen't Camergerecht. Het Biſdom Halberſtadt wort gereformeert. Eertſhartogh *Leopold Wilhelm* der Keyſers *Ferdinandi* zoon wort van den Paus tot Biſſchop van Maegdenburg verklaett. Voordragh des Hartogs van Fridtlant aende Keyſerl. Hoffraaden.

De Ligiſten houden een vergaderingh tot Heydelbergh, des zelfs beſluyt, Maegdenburgh wort geblocqueert en d'oorſaken daeraf, wort alle handel en wandel benomen en verboden daer niet in te brengen, hare burgers en Viſſchers worden gheplondert, waer over deſelve wederom uytvallen, daer worden rondom ſchanſen opgeworpen, becomen een Keyſerl. Mandaet, daer zy weerom wijtloopend op antwoorden, den Hartogh van Fridtlandt komt ſelve daer voor, begeert quartier inde ſtad daerſe niet konnen toe verſtaen en vallen verſcheyde ſchermutſels tuſſen beyde, worden van de blocquering wederom verloſt. Den Keyſer laet een Deductie ſchrift publiceeren om wat oorzaecken hy de Hartoogen van Meckelenburgh *Hans Aelbrecht*

brecht en *Adolf Frederick* gebroeders haere Vorſtendommen en landen ontneemt. Des Coninckx van Denemarcken voorbiddingh by den Keyzer voor de zelve. Hartog *Hans Aelbrecht* hout by den Keyſer om verſoeninghe en Reſtitutie van zijne lande zeer demoedich aen. Rijcks beſluyt in Sweeden tegen het huys Ooſtenrijck. De Keyſerl. gedeputeerde ontſchulden haer by de Sweetſche van weghen den aengedanen ſmaet. Den Coninck van Sweeden ſchrjift aen het Keurvorſtelijcke Collegie, zijne geſanten ſoecken te vergeefs het Keyſers volck onder den Overſten *Arenheym* uyt Pruyſſen te houden laet dies halven meer volck werven. ilſtan dt tuſſchen Poolen en Sweeden. Den Over-Aernheym treckt met het Keyſers ſuccours in Poolen. Poolſche ſtanden ſien het Keyſers volck niet gaeren in haer lant; bloedigh treffen tuſſchen de Sweetſche, Poolen en Keyſerſche, die van de Sweedtſche geſlaeghen worden. Voorſichtigheydt des Coninckx van Sweeden, doet den Poolen en Keyſerſche grooten afbreuck, ſchrijft aen den Keurvorſt van Brandenburgh, ſlaet de Keyſerſche wederom. Den Overſten Aernheym treckt uyt Pruyſſen. Vreedens handelingh tuſſchen Sweeden en Poolen. Poolen en Keyſerſche werden van den Sweeden geſlaghen, den quaeden toeſtandt onder deſelve. Den Moſçoviter biedt den Coninck van Sweeden hulpe aen teeghen Poolen. Tuſſchen Sweeden en Poolen wort een ſtilſtandt van 6 Jaer opgericht. Den Coninck van Sweeden maeckt een verdrach mette ſtadt Dantzich, ruſt hem ſterk toe om zijne geloofs genoten in Duytſlant te hulp te koomen. Den Hartogh *Bogiſlaus* hout by den Hartogh van Friedtlandt aen om afvoeringh van't krijghs volck uyt zijn Hartoghdom, als meede by den Rijcks Cantzelier *Oxenſtern* om lichtingh des Sweetſchen volcks uyt Straelſondt, antwoort des *Oxenſterns* daer op; den Hartogh van Fridtlandt houdt by den Coninck van Denemarcken aen om ſchepen teeghen den Coninck van Sweeden, den Sweedtſchen Coninck verbiet de ſchipvaert naer alle met Keyſers Garniſoen beleyde Zeehaavens, en verſiet de ſtadt Straelſondt teghens aenval. De Henſe ſteden houden een by een komſt tot Lubeck. Prins *Frederick Hendrick* beleeghert 's Hartoghenbos; Graef *Hendrick* van den Bergh ſchrijft dies weghen aen den Gouverneur, valdt inde Veluw, ſlaet den Graef van Stirum, krijgt de Keyſer tot hulpe, haer noot en gebrek aldaerſe, de ſtadt 's Hartogenboſch wort met accoort overgegeven.

Wezel wort met liſt door de Staetſche ingheno-men, waer over den Gouverneur aldaer tot Antwerpen onthooft wort. De Spaenſche nemen Aamerſfoort in, doch verlaetent weer ſchielijcken, Graef *Ernſt* Caaſimier dwinght de Keyſerſche en Spaenſche uyt de Veluw te verttecken geeft hun goet accoort. De Staeten nemen veele plaetſen in't Cleefſe Marckſe en Berghſe landt in. Den Keyzer *Ferdinant* ſchickt een Armade in Italien; daer over hem den Paus beſwaert, begeeren des Coninckx in Vranckrijck aen den Keyzer, des zelfs antwoort daer op, den Franſſen Ambaſſadeur handelt verder aen 't Keyzerlijcke hof hier van. Den Coninck van Vranckrijck ruſt hem ſterck ten Oorlogh in Italien. De Keyſerſche trecken voor Mantua, belegheren dat. Eertſhartogh *Leopoldus* claeght by den Keyzer over het tirannizeeren zijner ſoldaeten. Den Coninck van Spangien ſchrijft aen den Paus om den Hartogh van Nivers tot vrede te brenghen, den Keyzer meede van weghen den krijghs handel in Italien; de handelinghen tuſſchen den Conink in Poolen en Hartogh van Fritlandt nopende de betalingh des in Pruyſſen gehouden krijghs volcks. Geluckſtadt wort van den Coninck in Denemarcken met veele Previlegien en vryheeden begiftight.

Eynde des Jaers 1629.

Sommarie of kort inhoudt van 't Iaer 1630.

INden aenvang deſes Jaers worden ſchrickelijcke vreemde en wonderlijcke en teeckenen in Tubinghen, Stutgardt, Franckfoort am Mayn, Boheemen, Sleſien en Ooſtenrijck, aen den Hemel geſien, als oock tot Maeghdenburgh en in Nederſaxen, tot Geyſmar in Heſſen Sweet een Tilliſchen ſoldaet bloet; worden aen verſcheyde plaetſen drie Sonnen gheſien. Tot Romen wort een doot kint met een levendige leeuw aen den rugh ter werelt gebracht. De reformatie en veranderinge in Religie wort met gewelt en ſcherpe proceduuren uytgevoert, dies halven klaeghen de Swabiſche en ander Euangeliſche Standen daer over ſeer demoedigh aen den Keyzer, doch vruchteloos; in Sleſien is grooten hongers noodt en jammer. Hanauw wort van de Keyzerſche geblocqueert, waer over den Graef van Hanauw aen den Keyzer zich beſwaert, wort van de blocqueringe weer verloſt. Den Collegialdagh wort nae Regenſburgh uytgeſchreven, den Ceurvorſt van Saxen ſent legaetentot den Keyſer en laet hem alle nooden en beſwaeringen der Euangeliſche Standen voor draeghen. Den Keyzer geeft zijn Reſolutie daer op. Den Ceurvorſt van Brandenburgh klaegt ſeer heftigh over de Lantſverwoeſtingen in zijn Vorſtendom. Bethlem Gabor vorſt in Sevenburgen ſterft, daer over in Sevenburgen onruſt ontſtaet van weghen de ſucceſſi;

Georgi

Georgius zæmen Doct. Theol. voor dezen ghevangen gezet wort van den Keyzer weer ontslaeghen. De Catholijcke Keurvorsten begeeren van den Keyzer dat hy den Fridtlander het Generael schap sal afneemen als oock Meckelenburgh, daer toe hem den Hartogh van Fridtlandt niet wil verstaen. Onderneemt in 't stift Lubeck en Graefschap Pinnenbergh volck te inquartieren. Den Coninck in Denemarcken slaet de inquartieringh in Holsteyn af, met den Hamburgers ontstaet nieuwe onrust, die versoecken dat den Coninck den nieuwen tol tot Geluckstadt wil afstellen, die hun sulcx weyghert, en vermaent de steden Lubeck en Bremen deselve geen bystandt te doen. Vredens handel tusschen Hamburgh en den Coninck te vergeefs, zy senden gesanten naer Reghensburgh, den Hartogh van Fridtlandt begeert van haer inquartieringh inde vier landen, neemt de Erfhuldingh van de Meckelenburghsche standen af. Den Hartogh in Pommeren bemoyt hem den Straelsondtsche handel by te legghen, de t' zaemen komst tot Dantsich der Sweedtsche en Keyserssche daer over is vruchteloos. Den Coninck van Sweeden schrijft noch eens aen de Keurvorsten. Lantsverdervinghen in Pommeren, der selver standen houden een lantdach tot Stetijn, alwaer den Fritlander versoeckt volck te inquartieren. Het Eylant Rughen wort van de Sweetsche inghenomen. De Keyserssche brenghen Gartz en Griffenhagen onder haer gewelt. Den Hartog van Nivers wort van den Keyserssche in Italien vredes punten voorgheslelt, die hy weyghert aen te neemen. Den Coninck van Vranckrijck schrijft aen de Italiaensche Vorsten d' oorzaecken des krijghs handels, versoeckt by den Switsers hulpe, die hy verkrijgt. Keyserssche worden voor Mantua geslaghen. Den Cardinael de Richelieu komt met de Franse Armade in Italien, slaet middelen tot vreede voor. Den Hartog van Savoyen treet op der Spaensschen zyde; den Cardinael neemt Pinarol in. Den Coninck van Vranckrijck neemt voor den Hartogh van Savoyen met Oorlogh aen te tasten. Den Marckgraef *Spinola* slaet nieuwe conditien tot vrede voor. Doch resolveert den Coninck in Vranckrijck den krijgh in Italien voort te setten, neemt Chambery in. Den Hartogh van Nivers en Venetianen worden van de Keyserssche geslaghen, als oock de Fransen in Piemont van de Spaensche. De Venetianen rechten een nieuwe Armade op. Fransen nemen veele plaetsen in Savoyen in, slaen de Spaensche en Savoysche. Den Hartogh van Savoyen sterft. Mantua wort van de Keyserssche met gewelt ingenomen, een Keysers soldaet doet een schrickelijcke daet aen een boeren dochter in Italien. De Cardinaelen desluyten den tytel Illustrissimi af te legghen en Eminentissima aen te nemen. Den Keyser *Ferdinandus* komt tot Reghensburgh, vermaent de Keurvorsten aldaer Persoonelijck te verschijnen, doet zijne propositien aldaer, daer de Keurvorsten op antwoorden en brengen verscheide klachten over den Hartogh van Fridtlant in. Den Hartogh in Pommeren klaeght zeer over de krijghs lasten in zijne landen, als oock den Landtgraef van Hessen over de bovenmatighe schattinghen. Den Hartogh *Lodewijck Frederick* Aministrator van Wurdenburgerlandt klaeght mede, die den Keyzer antwoort, als oock op des Keurvorst van Saxen begeeren, welcke den Keyser aendient den inval der Sweeden in Pommeren, die van hem en Brandenburgh versoeckt hulpe van gelt Proviandt en Amunitie, daer den Hartogh van Saxen hem over beswaert. Handelingen der Keurvorsten tot Reghensburgh met den Keyser, den Keurvorst van Collen bevreest hem voor zijne naabuuren de Staeten. Den Hartogh van Fridtlandt wort zijn Generaelschap afgenomen, dat hy gewilligh oovergeeft, zijn begeeren daer by, der Keurvorsten antwoort daer op, houden om versachtingh des krijgs wezen aen. Handel des Franschen Ambassadeur by den Keyzer en vredens artijckelen van weghen Italien. De Vorsten schrijven aen den Coninck in Vranckrijck. Den Engelschen Ambassadeur handelt by den Keyzer en Keurvorsten van wegen de restitutie van den Palts. De selven Paltsgraef schrijft seer beweeghlijck aen den Keyzer. Tegen den Conink in Sweeden wort tot Regensburgh den krijg beslooten. daer op begeeren de Keurvorsten aen den Coninck van Sweeden het Rijck onaengevochten te laeten, en wort van den Keyzer mede vermaent van zijn voornemen afstandt te doen; handel van weghen het Generael-Luytenandtschap, dat den Graef *Iohan van Tilly* ooverde Keyzersche Armade gegeven wort. Handelen over de verkiesingh eens Roomschen Coninks, de goederen der Eedeluyden die voor dezen onder den Mansvelder Marckgraef van Dourlach en Brunswijcker gedient hebben worden verbeurt gemaeckt. Handelinghen in Religions zaecken en van weghen 't Keyserl. Edict tot Reghensburgh, Euangelische slaen middelen tot verdraeghsaemheyt den Catholijcken voor, daer teghen haer de Roomscatholijcke verclaeren.

De Euangelische Standen en Vorsten afgesanten geven den Keurvorsten een Memoriael over, het afscheydt des Reghensburghschen Collegial dagh komt voor. Des Keysers *Ferdinandus* vrouw wordt tot Roomsch Keyserin gecroont, de vergaderingh tot Reghensburgh endicht. De Dominicaner kerk tot Reghensburgh wort de Roomscatholijcken weer ingeruymt. Den Graef van Tilly geeft wijze reedenen, over den al te langh gevoerden krijg in Duytslant. De aenkomst des Conincks in Sweden wort door Goddelijcke openbaringen voorseyt, zijne vrymoedigheyt op de Goddelijcke bystandt, Sweetsche standen laten haer den droeven staet van haer geloofs genooten ter herten gaen. Des Conincks macht te water en te lande, zijne Oversten over d'Armade, zijns persoons gestaltenis en humeuren, hy laet een Deductie uyt gaen om wat oorsaecken hy met zijn krijgs macht in Duytslandt treckt, en begeeft hem naer Pommeren, de groote armoede en ellende aldaer; de Keyserssche soecken aen den Hertogh van Pommeren volck in Stetijn te brengen. Den Coninck komt in Pommeren met zijn Armade aen op 't landt treedende doet zijn gebet tot Godt om geluck en voorspoet, treckt nae Wolgast en brenght 't selve en andere plaetsen onder zijn gewelt. Onder de Keyserssche in Pommeren ontstaet groote vreese, trachten vergeefs den tol voor Stetijn in te nemen, Den Coninck wort met zyn Volck in Stetijn gelaten mackt 't selve sterck, en neemt Stargerd in. Recht een verbondt op tussen hem den Hertog Bogislaus welken hertoog hem daer daer over by Keyserl. Majest. ontschuldicht, daer vallen verscheyde schermutsels voor tussen de Sweetsche en Keyserssche, den Coninck van Sweeden komt in groot gevaer, doch geluckigh daer af. Schrickelijcke en tyrannische verwoestingen der Steden Penkum en Pasewalck door de Keyserssche. Den Coninck van Sweeden treckt naer Meckelenburg, neemt Damgarten en Rubnits in, laet een Mandaet aen de Meckelenburghsche onderdaenen uytgaen, als oock aen de stadt Rostock, welck de Keyserssche

met liſt verſeeckeren, doen te vergeefs en verſoeck op 't Sweetſche legher voor Stetijn. Den Coninck van Sweeden andtwoort den Keyſer, als oock de Keurvorſten op haer ſchryven van Reghenſburg. Keyſerſche in Colberg doen met ſtroopen in achter Pommeren groote ſchaede, worden geblocqueert. Hart treffen tuſſchen de Sweetſche en Keyſerſche. Een vierigh ſwaert wort tot Stetijn aen den Hemel geſien. De Keyſerſche handelen met de Sweeden om de winter quartieren, den Hartogh van Savelly wort van de Sweetſehe gheſlaeghen, die oock Griffenhaeghen inneemen.

Brenghen Don Capua ghewondt tot Stetijn alwaer hy ſterft en begraeven wort, nemen oock Garts in, doen over al de Keyſerſche uyt Pommeren en de nieuwen Marck vluchten. Den Keurvorſt van Brandenburgh laet een Mandaet teghen de moetwillighe ſoldaeten uytgaen. Den Graef van Schaunburg opent den Graef Tilly den ſtaet der Keyſerl. Armaden die naar Franckfoort aen d'Oder treckt. Die van Maeghdenburgh treden op des Conincks van Sweeden en Adminiſtratoors zijde, doen verſcheyde uytvallen, trecken voor Hal, nemen Mantſvelt in,'t welck de Keyſerſche neffens andere plaetſen korts daer aen weer bemachtighen. Den Overſten Valckenbergh wort om beter ordre te helpen maeken naer Maegdenburgh gheſonden, neemt Allenſleven in, doch verlieſt het weer. Den Hartog *Frans Carel* van Saxen Lauwenburg vergaert eenigh volck voor den Coninck van Sweeden, wort daer over gevanghen.

Den Keurvorſt van Saxen houdt tot Torgauw een Lantdagh, hy doet ten vierdemael een voor ſchryven aen den Keyſer voor de Euangeliſche burgery tot Augſburgh, welckers Proceduuren de rijks hofraden ſelfs niet voor goet konnen houden. Een Euangeliſchen Raetſheer doet een ronde belydenis zijns geloofs. Den Paltſgraef *Auguſtus* wort van zijn broeder Palts: *Wolfgangh Wilhelm* ſeer gequelt. De Proteſteerende houden een Jubelfeeſt ter gedachtenis d' overhondert Jaerige overgevinghe des Augſburghſche Confeſſie aen Keyſer *Carel* de vijfde geſchiedt. 'T verloop tuſſchen Hamburgh en Denemarcken. Een vreede tuſſchen Engelandt en Spangien wort beſlooten. Den Conink van Vranckrijck doet in Savoyen grooten voortganck, ſlaet de Spaenſche by Carignan. Verhael van't geene inde belegering voor Caſal gepaſſeert is, *Toyras* laet voor zijne ſoldaeten coopere munt ſlaen, een Catholijcke dochter in Caſal becleedt eens ſoldaten plaets, maecken een beſtant met de Spaenſche, de Franſche trecken om Caſal te ontſetten, treffen een accoort met de Spaenſche voor Caſal in't velt. Daer ontſtaet groote ſterfte in Italien, eenighe vergiftenaers worden gerecht tot Milanen, den duyvel laet hem lichaemelijck aldaer zien. Den Hongariſchen Palatijn en Ragotſi ſchryven malkander ſchamperlijck. De Keyſerſche en Spaenſche worden van der Staeten volck by Bunickhar geſlaeghen, in Neerlandt ontſtaet groote dierte, accordeeren van weghen de Gulickſe landen, de Hollanders nemen Fernambocq in, den Admirael Pater krijght ſchoonen buyt in Weſtindien, een Hollandts ſchip van de Weſtindiſche Compagnie ſlaet hem door 6 Duynkerkers. Verſcheyde hooghe en voorname perſoonen ſterven in't eynde deſes Jaers; het onweeder en water doet over al oock groote ſchade. Een ſtom magdeken wort ſpreeckende en voorſeydt wonderlijcke dinghen.

Eynde des Jaers 1630.

De andere Sommarien van dit Boeck
ſtaen voor het begin van elk Jaer.

LISBONA

TOLEDO

LONDON

PARIS

ROMA

VENETIA

ANGLI

GALLI

BELGI

CASTILIANI

VENETIANI

GERMANI

HUNGARI

BOHEMI

POLONI

GRÆCI

NOVA EVROPAE DESCRIPTIO Auctore I. Hondio

Ex officina et sumtibus Joannis Janssonij. Amstelodami.

GROENLAN DIÆ PARS

SEPTENTRIONALIS OCEANUS

Circulus Arcticus

DEUCALEDONIUS OCEANUS

OCCIDENTALIS OCEANUS

MARE ATLANTICUM

Estrecho de Gibraltar

AFRICAE PARS

BARBARIA

MEDITERRANEUM MARE

ASIÆ TARTARIÆ PARS

RUSSIA

WAGASLIA

WOLOGDA

Mordwa

Ceremisi Nagorni sic dicti quod montana incolant Ceremisi commu: ne est Tartarorum Regni Casani nomen.

TARTARIA PERECOPENSIS

CRIMEA, seu TARTARIA PETICORI CIRCASSIA

PONTUS EUXINUS

ASIA MINOR

Marmarica

AEGYPTUS

Finnicus Sinus

MARE BALTICUM

De Ooste Zee

Album mare

MYRMANSKOY MORE

GERMANIA
OCEANVS GERMANICVS
MARIS BALTICI PARS
GALLIÆ PARS
GERMANIÆ
Nova ac accvrata descriptio
Vbicumque B. Lector talem (*) viderit asteriscum cogitabit inibi esse Academiam.
Milliaria Germanica communia.
Amstelodami Everardus Cloppenburghius excudit 1630.
Vier Hertzogen
Prag
Vier Marck Graven
Spier
Vier Burg Graven
Vier Frei Heeren
Nevrenberg
Vier Hauptstedt
Basel
Vier Bawren
Vier Lant Graven
Coln
Vier Graven des Reichs
Wien
Vier Ritter des Reichs
Vier Dorffer
Regenspvrg
Vier Burgen
Vlm
Vier Vicarii des Reichs
Francfvrt
Avgspvrg
Mentz
Leibzich
Straesbvrg
Lvbek
Hedelberg
Brvnswyck
Trier
Hambvrg
Vier Lands Herren
Vier Marschelch
Vier Abbaten des Reichs
Vier Ritterlich Graven
Vier leger des Reichs
Vier Flecklin
Vier Knecht
Vier Bergen
Vier Ertzempter
Vier Hewser

Vervolghder

Hiſtoriſche Chronycke /

Ofte

THEATRI EVROPÆI,

Dat is

EEn waerachtige beſchryvinghe van alle ſonderlinge en gedenckwaerdige Geſchiedeniſſen des werelts, byſonder die in EUROPA. ende *Duyts-landt*, ten tijde van *Fardinand* den tweeden van dien name Roomſch Keyſer, naer dat den Vreede tuſſchen hem ende Coninck *Chriſtiaen* de IIII. van dien naem in *Denemercken* getroffen was, zedert den Jare onſes Heeren *Chriſti* 1629. tot den Jaere 1633. zijn voorgevallen.

Anno MDC XXIX.

Den Paus ende Cardinalē houden raet / hoemen de Roomſche Religie mogte uytbreyden ēn invoeren.

De Geeſtlijcke in Duytſland begerē van Keyſer Ferdinandus reſtitutie der Geeſtlijcke goederen tegens. te Proteſterende.

ALs nu door langhduijzige tractatē den Oorlogh in Neder-Saxē met den Coninck Chriſtiaē in Denemercken door den Vreede tot Lubeck getroffen; ten goeden eynde was gheko-men / heeft het glimmende vonerken / dat ind' aſſchen verborghen lagh hoe langher hoe meer tuſſchen de Catholijke en Euangeliſche begonnen te ontſteecken. Tot Romen wierden in een by ſondere vergaderinge des Paus ende Cardinalen / over de verbreydinghe en voortplantinghe der Roomſche Religie verſcheyde raetſlaghen gehouden. De Geeſtelicke in Duytſland claeghden / hoe dat hun lieden / naer oprechtinghe van het Paſſauwiſſche verdragh ofte Religions-vrede / veel Biſ-domen / Clooſters / Stichten en andere Geeſtelijcke goederen onthouden waren gheweeſt. Begeerden daerom de Reſtitutie der ſelvighe / ende hielden by den Keyſer om ſulcx te bevorderen / en daer over een ſeeckere ordre te macken / ſeer yverich aen.

Anno 1629. Het Contract tot Paſſauw gheſchied zijnde te bevorderen. Aenwijſinghe vande hooghe Stichtē ēn Biſdomen / welcke de Roomſch Catholijke vande Proteſterende gevordert hebben.

De hooghe Stichten en Biſ-domen daer van ſy de Reſtitutie begheerden / waeren deſe naervolghende. Het Aertſ-biſdom van Maegdenburgh / het aerts-ſticht Bremen / de Biſ-domen Minden / Halverſtad / Verden / Lubeck / Ratzeburgh / Meyſſen / Mooſeburgh / Naumburgh / Brandenburgh / Havelburgh / Libus ende Camin. Ende op dat nu blycken mochte de billijkheyt van haer verſoeck en elck een kenneliyck zijn / tot wat tijden deſe voorſz. Stichten van hun lieden af / en inde handen van de Proteſterende gevallen waren gheweeſt / hebben ſy daer van deſe aenwijſinghe ghedaen.

Catholijke vande Proteſterende gevordert hebben.

Frederick March graeff tot Brandenburgh Aertſ-biſſchop tot Maegdenburgh en Biſſchop tot Halverſtadt was gheſtorven / inden Jaere 1551 / ende aen ſijn plaets was gheko-ſen ſijn broeder March graef Sigiſmond inden Jaere 1552 een Jonglinck van 13. Jaeren. Deſen hadde aenghevanghen te reformeren en de Catholijcke Religie af teſchaffen om de Luterſche Leere aldaer in tevoeren / doch hy is daer over gheſtorven inden Jaere 1566. Oudt zijnde 27 Jaeren / 9 Maenden / 12 daghen.

De wijſe nu het meeſte deel van de Dom-heeren aen het Luterſche gevoelen alrede vaſt waeren / en gheen Catholijck hooft en begheerden / verkoſen ſy March-graef Joachim Frederick, Sone vanden Keur-vorſt Hans Georg, welcke deſe Reformatie voltrock ende D. Sigiſmundum Saccum van Northuyſen in den Dom tot den eerſten Luterſchen Predicant gheſtelt heeft: daer nae is hy in den Jaere 1570 ghetrout / en heeft den 8 dagh van Januarius Bruyloft ghehouden. Doch heeft gelijckwel het Aerts-ſticht teghens den Religions-vreden aen hem behouden; en zijn de meeſte Dom-heeren hem hier inne na gevolgt.

Bremen.

Van wegen Bremen deden ſy deſe onder-rechtinghe: Georg Hartogh tot Brunſwijck / was Aertſ-Biſſchop tot Bremen gheweeſt / ende in den Jaere 1556. den 14. December gheſtorven. van deſen ſchrijft Henricus Buntingus een Euangeliſch Hiſtorie-ſchrijver / dat hy hoogts voor ſijnen doot met ſommighe Dom-heeren / die de Luterſche Religie toe-ghedaen waren vande Reformatie der ſelver kercken gheſproken hadde / maer dat hy ondertuſſchen out zijnde 74. Jaren geſtorven was. Maer ſeyd ſelfs / dat hy het maer van hooren ſeggen hadde. Nae deſen was verkoſen geweeſt Hartogh Henric van Saren-Lauwenburgh / die den 22. April / 1585. gheſtorven is / ende een Broeder was van Hartogh Frederick-

1629. Aertſ-biſſchop tot Ceulen / een groot yveraer van de Catholijcke Religie. Eñ hoe welmen hem voor Euangeliſch hielde / ſoo was hy evenwel onghehoud gheſtorven. Naer hem quam Hartogh Jan Adolf van Holſteyn / Anno 1585 / oudt zijnde 10 Jaeren. Die hem daerna met vrouwe Auguſta. Zuſter van den tegenwoordighen Coninck in Denemarcken ten houwelijck begheven heeft: Ende is alſoo den eerſten ghetrouden Biſſchop tot Bremen gheweeſt.

Minden. Van weghen Minden gaven ſy deſe onderrechtinghe. Herman Grave van Schouwenburgh en Holſteyn / was inden Jaere 1550 tot een Biſſchop van Minden verkoſen ende van den Paus beveſtight / maer als hy daerna inden Jaere 1562 met ſyne Gheeſtelijckheyd en de ſtanden ende raeden ſyncs Stichten in miſverſtandt raeckte / reſigneerde hy den dienſt / en is daerop Hartogh Henrick Julius van Brunſwijck / die ghetrout was inden Jaere 1566 tot het Biſ-dom ghekomen.

Halverſtad Van weghen Halverſtat dedenſe deſe onderrichting. Als Marck-graef Sigiſmund van Brandenburg / Aertſ-Biſſchop tot Maegdenburg en Biſſchop tot Halverſtadt inden Jaere 1566 geſtorven was / hebben die vāt Dom-capittel tot Halver-ſtad (die yverig voor de Catholijcke Religie waeren / alſoo het Sticht in groote ſchulden ſtack / om het ſelve te helpen) ſich aen Hertogh Henrick van Brunſ-wijck Wolffen-buttel / de welcke neffens Brunſ-wijck Gottingen een goet ende yverig Catholijk was / gehangen / en ſynen Neve Hertogh Henrick Julius / een Heere van twe Jaren / verkoſen met deſe Voorwaerde / dat het Capittel het Sticht 12. Jaeren regeren ſoude / ende van d'inkomſten de ſchulden betaelen / en den Nieuverkoren Biſſchop daer van Jaerlijcks 1000 Rijcxdaelders laten volghen.

Maer als deſes Biſſchops Oom / den yverighen Catholijcken / Voorſt Hertogh Hendrick van Brunſ-wijck inden jaere 1568 den 11 Junius geſtorven was / ſoo is ſyn Soon Hertogh Julius noch dat ſelve Jaer van Religie verandert. Heeft de Clooſters tot hem ghetrocken / de Luterſche Religie int Landt Brunſ-wijck wolffenbuttel inghevoert / ende ſynen jongſten Sone inde Luterſche Religie doen opvoeden / dewelcke dit Biſdom daerna op ſynen Soon Hertogh Chriſtiaen heeft laten erven.

Verden. Van weghen Verden hebben ſy aldus bericht. In den Dom-ſticht ende int hele ſticht / was d' exercitie der Catholijcke Religie ghebleven / tot dat Hartogh Georg van Brunſ-wijck geſtorven ende hem Everhard van Halle inden Jaere 1568 geſuccedeert was / deſe heeft terſtond de Catholijcke Religie af-geſchaft / en de Luterſche inghevoert.

Lubeck. Van weghen Lubeck hebben ſy dit voortghebracht: Inden Jaere 1559. Was Ian Zibeman Deecken tot Lubeck een Catholijk heer (dewelcke hem ſeven Jaeren tot Romen ghehouden hadde) tot een Biſſchop verkoſen / die den armen een groote ſumme gelts ghelegateert en in ſyn Teſtament ghemaeckt heeft; Ende als hy inden Jaere 1561 den 17 Aprilis geſtorven was / is in ſyn plaetſe ghekomen Everhard van Halle / die te voren Abt tot S. Michel in Lunenburgh / geweeſt was / deſe viel af en wierdt Luterſch. Naer hem quam Hartogh Hans Adolf van Holſteyn die ghetrout was.

Katzeburg Van weghen Katzeburg gavenſe dit bericht. Inden Jaere 1554 was Chriſtoffel van Snelerburgh / Biſſchop tot Katzeburgh af ghevallen nemende een wyf / ende heeft het ſticht aen Hartog Chriſtoffel van Meckelenburg / die oock ghetrout was / overghedraghen. 1692.

Meyſſen. Van weghen Meyſſen berichteden ſy alſoo: Inden Jaere 1555. Is Nicolaus van Carlewitz Biſſchop tot Meyſſen gheweeſt / ende heeft int ſelve Jaer / op den Rijcx-dag tot Augs-burg ſyne geſandten ghehadt / ende den Religions vrede helpen ſtuyten. Naer ſyn doodt is Jan van Haug-wits Biſſchop gheworden. Teghens deſen hebben die van Carle-witz oorlog ghevoert / ende het Sticht ingenomen / waerover hy by den Keur-vorſt Auguſtus van Saxen hulpe geſocht heeft / die hem inden Jaere 1581 weder herſtelt heeft / ende met den Biſſchop de ſtad Stolpē voor Mulbergh ghewiſſelt. Inden Jaere 1681 heeft hy den Keur-vorſt voor een Jaerlicſe vergeldinghe het ghehele ſticht overghelaten / ende als hy daernae quam te trouwen / maer ſonder erven t' overlijden / heeft den Keur-vorſt ſyne Recompens namentlijck het ſlot / ſtadt en Ampt oock weder nae ſich ghenomen.

Morſburg Van weghen Morſ-burgh hebben ſy aldus bericht. Sigiſmundus van Lindenauw / Biſſchop tot Morſ-burgh was inden Jaere 1544 gheſtorven / daer op hebben die in de Luterſche Religie aengroeyende Dom-heeren / onder een politijcken ſchijn / Hartog Auguſtus van Saxen / welcke daerna Keur-vorſt gheworden is / tot eenen Adminiſtrator in wereltlijcke ſaecken / ende Vorſt Georg van Anholt / die een Aerts luteraen was en ſelfs op den Predick-ſtoel ghetreden / ende een Predicant gheworden is / in Geeſtlijcke ſaecken beropen. Doch deſes Regiment heeft niet langer ghedurt / als totten Jaere 1547 in het welcke Keyſer Carel teghens de Smalkaldiſche de victori verkreghen heeft en ten dien tijde is Hartog Auguſtus van ſyne Adminiſtratien afghetreden / ende Michiel Sideris Wybiſſchop tot Ments weder in ſyn plaetſe geſtelt / dewelcke regheerde totten Jaere 62 en int voorſz. 62 Jaer heeft hy door ſyne Geſandten des Religions-vredens (welcke tot Paſauw inden Jaere 52 geſloten was) becrachticht en helpen ſtuyten / maer naer ſynen doodt is Hartog Alexander uyt Saxen / Sone van den Keur-vorſt Auguſtus een heer van 14 Jaeren beroepen / ende als den ſelven den 8 dach van October inden Jaere 1565 gheſtorven was / volgde hem ſyn Heer-vader / en is alſo tot op deſen dagh het voorſz. Biſdom in de handen van Keur-Saxen ghebleven.

Nauwenburgh. Van weghen het Biſ-dom Nauwenburgh brachtenſe deſe redenen voor: Philippus Paltz-graef aen den Rijn / Biſſchop tot Wrepſinghen Adminiſtrator tot Nauwenburg / was inden Jaere 1541 gheſtorven / ende daer op van het Dom Capittel ghelijcker handt verkoren gevorden Heer Julius, een ghelceert Catholijck heer: Tegens deſen heeft den Keur-vorſt Hans Frederick van Saxen eenen Meyſniſchen Edelman Nicolaus van Amſ-dorff / die tegheliick het officie van een Luterſch Predicant bediende / inghevoert. Maer als Keyſer Carel inde Jaere 1547 de Victorie teghens de Luterſche verkreghen hadde / is de wettig-verkorene weder ingheſet / dewelcke leefde totten Jaere 1556. Nae deſes doot heeft Keur-vorſt Auguſtus van Saxen mettet Landtſchap en oock met het totten af-val wel ghefinde Dom-Capittel ſoo verre door practijcke gebracht dat hy tot eenen Adminiſtrator beroepen wierd / ende was daerom het ſelve noch te-

ghen-

1629. Bzandenburgh. envoordich inde handen vā de Saren gebleven.

Van wegen het Biſ-dom van Bzandenburgh hebbenſe deſe naervolgende redenen ghegheven. Hartogh Ioachim, van Bzandenburgh is in den jare 1546. Biſſchop tot Bzandenburgh ghewoorden / ende heeft ongehoudt gheleeft; en of hy Catholijck ghestoorven was / konde men eygentlijck niet weten. Maer als hy inden Jaere 1563 synen dienſt geresigneert heeft / is in syn plaetſe ghekomen den Marckgraef Ioachim Frederick van Bzandenburgh / deſen heeft een wijf ghehad / ende daerom hebben ſyne erven het ſelve noch in.

Havelberg Van weghen Havelbergh bzachtenſe dit voor: Marckgraef Frederick van Bzandenburgh is Catholijck gheweeſt / en inden Jaere 1552 den 3 October / ende alſo naer het Paſſauwiſche Accoord / het welcke het ſelvighe Jaer den 2 Auguſtus gheſloten was / overleden. Daernae heeft Keur-voorſt Ioachim den tweeden van Bzandenburgh van dit Sticht een hooft-manſchap ghemaeckt / ende Georg van Blanckenburgh tot een Adminiſtratoor over dit hooft-manſchap voor syn leven gheſtelt. Maer inden Jaere 1556 heeft Keur-voorſt Ian Georg met hem van Blanckenburg gehandelt / dat hy synen Soon Ioachim Frederick deſe Adminiſtratie zoude overlaten / welckers erven het ſelve Sticht noch teghen

Libus. voordigh inne hebben.

Van wegen het Biſdom Libus dedenſe dit bereght: Ioachim van Hoznburg Biſſchop tot Libus / was inden Jaere 1555 den 9 Junius gheſtoorven / en alſoo daerop Marck-graef Ioachim Frederick van Bzandenburg Adminiſtratoor ghewoorden was / hebben ſyne erven het

Camin. noch in:

Van weghen het Biſdom Camin gavenſe deſe redenen: Bartholomeus Swaun, is Biſſchop tot Camin gheweeſt ende heeft een wijf ghenomen: maer als hy ſach / dat inden Smalcaldiſchen Oorlogh de victorie op keyſer Carels zyde gheballen was / en daerom ſorgde / dat hy niet zoude kunnen blyven / heeft hy het inden Jaere 1549 ſelfs gheresigneert / ende is in syn plaetſe Marck-graef Martinus Weyſen, een Catholijck Dom-heer weder verkoren ghewoorden / dewelcke gheſtoorven is inden Jaere 1556. en is in syn plaetſe ghekomen Hartogh Hans van Pommeren / ende op den huydigen dach hebbent de Hartoghen van Pommeren noch in.

Deſe viertien ſtichten ſeydenſe waren den Catholijcken alle naer het Paſſawiſche verdragh afhandigh gemaeckt ende daer benevens oock ſo wel voor als naer / alleen door de voortſettinghe en door oorſaecke vande luterſche Religie / vant Roomſche rijck gheheel verweert. Het hooghmeeſterſchap van Pruyſen het hoogh-meeſterſchap in Lijf-land / het Aerdts-biſdom Riga / de Biſdomen Revel / Curland / Deſſel / Tertz / Swerin / Sleſwig / Kyhlen / Pumerzan / Heybergh / Wurmeland: De ſteden metz / Toul ende Verdun / van welcke het roomſche Rijck geen voorderlijcke hulpe meer te verwachten hadde: Daer doch den Coninck van Hiſpanien en het huys van Bourgundien daerentegen van haere rebellighe Landen de Contributie wel in kregen / niet anders als of ſy die noch in haere Devotie hadden. Daerom hem oock den Coninck van Hiſpanien voor een ſtandt ende lidt des H. Roomſchen Rycx erkent / ende het ſelve oock alſo reſpecteert.

Klachte der Room- Voorders klagen ſy ook / dat het aen de Euangheliſche en Proteſterende ſyde by deſe voorſz. hooghe ſtichten niet ghebleven was / maer dat men noch breeder van ſich ghetaſt hadde / ende sommighe aenſienlijcke Rijcx-cloosters als Buttenburgh / Herſ-veld en andere oock tot ſich getrocken.

Ende hoewel deſelve Cloosters en Geeſtlijcke goederen / welcke den Rijcke ſonder middel niet onderworpen en gheen Rijcx-ſtanden waren voor het Paſſauwiſche Accoord alrede zijn wegh genomen geweeſt en den Proteſterenden gelaten / en in den vrede ſtand mede begrepen / ſo ſtond hun evenwel niet vry die noch niet aengeſlagene Cloosters aen te taſten / maer volgens de Gheghel Inclusionem unius eſſe excluſionem alterius, en ſprack den Text vanden Religions vrede claer de præterito vande aengheſlaghene ende nu al vervreemde goederen. Maer hoe hun de Proteſterende hierin ghedraghen hebben / ſalmen nu examineren: Wat de Keur-paltz / Brunſ-wijck / Brandenburgh en andere Rijcx-ſtanden / ende oock die van den Adel / ende andere geringhe ſtandts perſonen voor Cloosters en beneficien / oock d'inkomſten van dien als Vacerende miſſen (ſoo ſy het noemen) tot hun lieden ghenomen hebben: Ende hoe bequaem haer oock de Rijcx-ſteden nae het ghene / dat van haer in § ghedonneert is / ghedraghen hebben / daer af hadde men exempels aen Graef-burgh / Murenburg / Ulm / Nordlinghen / Memminghen / Regensburgh en andere: Ende waren daer by niet ghebleven / met de exercitie vande Catholijcke Religie in haere ſteden te beletten / en wachten voorde kercken / daer de ſelve gheleert wierd / te ſtellen / op dat niemand even als die tot deſe Religie gheſint waren / geadmitteert ende toeghelaten wierden / daerenteghens het Predicken kinder doopen / en trouws-beveſtinghen / beſoecken van de ſiecken / en alſoo het ſpreecken den Catholijcken t'eenemael te nemen / gheen Catholijcken voor borghers / oock tot gheen Amman aen te nemen / de Proceſſien en Cruys ganghen te letten / maer ſy hebben oock gheſocht andere Catholijcke ſteden tot heure gheſante te brenghen daer in nopt geen exercitie van de Luterſche Religie gheweeſt is / en daer door de borgery tot een af-val te porren / gheliick d'Exempels van Ceulen ende Aecken voorhanden waren.

Sulcke en andere dierghelijcke redenen / hebben de Gheeſtlijcke tot voorſtand van haere ſaecke byghebracht / ende om t'eerder tot haer voornemen te komen / en Keyſerl. Majeſt. tot haeren wille te beweghen / hebben ſy aen de ſelve voorghedraghen / dat ſich nu de beſte ghelegenthept om de ſaecke naer wenſchen upt te voeren / ſien liet; dewyle d'Euangeliſche Unie vernietight / de crachten des Nederſaxiſchen Crayſes verſwackt de macht des Conings in Denemarcken / daer op d'Euangeliſche meeſt geſteunt hadden / ghebrooken was / oock door voorgaende verſcheydene Nederlaghen en dierghelijcke / denſelven een merckelijcken af-breuck en ſchade ghedaen: daer teghens hadden de Roomſch-Catholijcke een deftich kreyghs-heyr by de handt / en waren / ſoo het de ſaecke vereyſchte om haer voornemen met ghewelt upt te voeren / op het beſte verſien.

Waerom men in deſe tijt dinghen moet op de reſtitutie der Geeſtlijcke goederē

Door deſe en andere oorſaeken als oock het ſterck aen-houden wierd de ſaecke ſo wijd ende eyndelijck daer heen ghebracht / dat haere keyſerl. Maeyſt. Van weghens de Reſtitutie der voorſz. Geeſtelijcke goederen / een ſeeckere ende ghewiſſe Ordre te maecken beſloten heeft; maer al eer

1629. ſche Catholijcken tegens d'Euangheliſche ende Proteſterende / nopende d'occupatie vande kleyne geeſtlijcke goederen ende andere Religiōs gravamina.

dit int werck ghestelt wierd/ heeft haere Majest. der Catholijcke Keurvorsten ende andere / so wel Gheestelijcke als weereltlijcke standen raet en bedencken hier op begeert / wat hem (namentlijk by dese geleghentheyt) in desen behalven dien beswaerlijcken tijdt te doen stond en voortenemen en of het raetsaem was / de Restitutie der Ghestelijcke goederen door openbaer aenslaen eens placcaets/ dewyle dierghelijcke Edicten te voren noyt van eenen keyser (so veel men uyt des rijcxacten sien konde) waeren uyt ghegheven/ voorts te dryven ende te bevelen.

Hier op zijn verscheydene advysen ghevolght. het meestendeel vande Roomsch Catholijcke selfs hebbent gheensins raetsaem ghevonden/ dat men de Restitutie met Gewelt soude soeckē/ als voor-

FERDINANDVS II. D. G. Imperator Semper Augustus Germaniæ, Hungariæ, et Bohemiæ Rex, Austriæ Archidux, Burgundiæ Dux etc:
C. Danck: exc.

siende / dat sulcx tot een meerder verbitteringhe der ghemoeden ende standen / oock alderhande besorglijcke onrust des heelen Rijcx een oorsaeke geven soude. Maer sommighe hebben het daer voor ghehouden / of wel de voorighe Roomsche Keysers daermede haer sorgh-vuldigh achter gehouden / en ongaren een scheuringhe onder de standen des Rijcx dies weeghen hebben willen verwecken / en daerom oock de saecke sels in desen / tot gheen kleyn nadeel vande Roomsch-Catholijcke tot noch toe niet en hadden int werck ghestelt/ soo hadde men evenwel sodanighe Consideratien soo hooghe niet te weghen/ voornamelijcken / alsomen sich des Erf-vyandts (waer op men voor desen meest ghesien hadde) tegenwoordigh niet te vresen hadde / en het oock met Keys. Majest. authoriteyt en der saecke ghestaltenisse soo gheleghen was / dat hem niemandt lichtelijcken soude laten ghelusten / noch eenighe rechtmatige oorsaecke hebben / om sich tegens Keyzerl. Majest. Ordonnantie onghehoorsaem te bewijsen.

Bycans alle Protesterende vorsten / standen ende steden hebben oock / naer dien sy verstaen hadden wat aen de Roomsche syde omgingh / nae rijpe overweginghe des heelen handels haer sonder-

ſonderlingh bedencken hier over ſchriftelijck verclaert van ſodanighen inhout: Dat dierghelijck voornemen met Recht niet int werck conde gheſtelt en voltrocken werden: Maer als een ſaecke die verre uyt ſagh / veel beter after bleve.

Ghelijck nu de laetſte ganſch niet ghehoort geweeſt zijn / ſoo zijn mede d'eerſte hoe goede fondamenten haeres raets ſy oock by brachten niet geacht ghewordẽ / maer hebben die ghene / welck alles begheerden met ghewelt uyt-tevoeren (vertrouwende op de ghelegenthevdt van haere plaetſen alſo ſy verre vanden vyandt lagen) de bovenhand ghehouden; En of ſy wel de wepnighſte ſtemmen hadden / nochtans de meeſte ſtemmen overwogen / ſulcx dat ſy daer op een byſonder placcaet verkreghen hebben / nopende de Reſtitutie der Geeſtlijcke goederen / tweick over al int Roomſche rijck ghepubliceert en aenghenaghen is / vanden volghenden inhout.

Keyſer Ferdinand laet een Edickt of plakkaet uytgaen / van weghen de Reſtitutie der Geeſtelijcke goederen / die nae het Paſſauwiſche verdrach den Roomſchcatholijcke ontwonnen waren.

Haer Majeſt. ſtelden buyten twijffel / hoe dat het yder een bekent was / in wat ſchadelijcke wantrouwigheen en ſcheuringen onſe lieve vaderland vande Duytſche Natie nu een langhen tijdt herwarts ghe ſweeſt hadde / het welcken oorſpronckelijck uyt de twee-dracht inde religie gheresen was / en boven dien daer uyt voortnamenlijck: Dat teghens den Religie en landtvrede niet alleen verſcheydene ſpolia ende andere hoog-ſchadelijcke attentata int werck gheſtelt waeren / maer oock ghetracht wierdt deſelve onder allen ghecorchten ſchijn en door diſpuyt over den Religions-vrede / ſelfs te defenderen; daer uyt dan ghevolght is / nadien de ſtichters van dien / eenighe Sententien verlozen / oock van weghen haer Tractaten / noch meerder verlies te vreſen hadden / datſe ten laetſten geenen Rechter meer lijden / maer d'andere partije tot een nieu accoord / en datſe onder den ſchijn eener Compoſitie van alle actien gheheel offtaen ſouden / hebben willen dwinghen / ende oock tot voorſtandt van ſodanighen intentie eerſt allerhande intelligentie / heymelijcke verbintenijſſen / en ten laetſten een openlijcke Unie opgherecht hebben / ende daernae by opgeresener Bohemiſche rebellie noch veerder alliance met in ende uyt-landſche Heerſchappyen Ja de Turcken ſelfs ghemaeckt hadden / tot dat eyndelijck daer door het heele vaderlandt in een ſulcken toeſtand / daerin het ſich noch teghenwoordigh bevondt / ghebracht is. Hoewel men nu dit onheyl by tijden voorſien en gaern hadt willen remedieren / ghelijck dan oock inden Jaere 1559 haeres Majeſteyts Oom Keyſer Ferdinand, als voor d'eerſte reys teghens den Religionſ-vrede een clachte ingebracht wierde / deſelve aent Cammer-ghericht ghewesen hadde / ſoo hebben de proteſterende de deciſie van hem ſelfs begheert / met aenwyſinghe / dat sommighe onder de voorſz. clachten ſoo claer en helſchevnende waeren / datſe alleen uyt de ſlechte woorden des Religionſ-vredes conden ghedecideert werden. Dewyle nu een ſulcke generale Deciſie op volghende Rijcx-daghen / en byſonder inden Jaere 1594 ghecocht is ghewceſt / is deſelve doen ter tijdt om het perijckel der Turcken krijgh en andere tuſſchen comende expeditien uytgheſtelt ghewordẽ. Niet te min hadden haere Majeſteyts. voor vaderen den verdruckten ſo wel aent Keyſerl. hof / als aent Cammergericht tot ſpyers / naer inhouden des Religionsvredens ende de rechten / de Juſtitie mede ghedeelt / tot dat eyndelijck inden Jaere 1613 de Corresponderende niet alleẽ over ſulcke rechtmatighe Proceduren neffens overghevinghe van nieuwe Gravamina haer beſwaer ghetoont hebben / maer oock ſelfs de voorgheſlaghene Keyſerl. Deciſie niet willen toeſtaen / maer op een nieuwe manier tot een minnelijcke verghelijckinghe ghedrongen; Ende als ſy doen met een ſulcke Compoſitie niet door konden / haddenſe evenwel om een particuliere Compoſitie dagh by Keyſer Matthias ſterck aenghehouden / dewelcke hun oock eyndelijck een ſodanighen dagh niet heeft kunnen wegheren. Doch als hy der Catholijcken ſtanden rechtmatige beſwaeringhen by hem hadde overwoghen / alſoo ſy van den Religionſ-vrede noch konden / noch wilden af-wijcken / ende daerom van haer recht Tranſigendo teghens den Inhout des Religionſ-vrede haer niet conde verſteken / ende daer door alle handelinghen te vergheefs ende tot een meerder verbitteringhe ſouden uytvallen / ſoo hadde hy een ſulcken wegh / als een desperael middel zijnde laten waeren / ghelijck dan ten deele de Proteſterende ſelfs bekenden / dat tottet ſelvighe / ſonder inwilligínghe des Catholijcken deels ſwaerlijck te raecken was / daerom men oock korts daernae neffens de Catholijcken den Keur-vorſt van Saxen / en Land-graef van Heſſen Darmſtadt Keyſer Matthias geraden hebben / dat hy de voorſz. Gravamina uyt Keyſerl. authoritept volghens der voorighen Keyſers exempel nae den inhout der Rijcx-conſtitutien af doen ſoude. Als dan nu haere Keyſerl. Majeſt. hares Keyſerl. Officy indachtig gewordẽ was / niet allen hoeſe des Roomſchen Rijks partije bejeegenen / en deſelvige weer totte Ruſt brengen mocht / maer oock omme te voorſien / dat door onghelijcke uytleggínghe des Religionſ-vreden / de Rijcx-ſtanden niet wyder in tweedracht ende miſtrouwen raecken mochten / waer toe hy oock vande Keur-vorſtlijcke vergaderinghe tot Mulhuſen aengeſocht was de ſake daer henen te richten / dat / tot oprechtinghe van een goet vertrouwen d'inghebrachte Gravamina naer inhout van des Rijcx conſtitutien / oock vande Religions ende profaen-vrede / ſo veel deſelve daerin ghecubmitteert waren / ghetermineert wierden / ende ghene ſtanden teghens deſelve beſwaert bleven. Soo hadde haere Majeſt. ſulcke verklaringhe / conform den Religions ende profaen-vrede / oock naer inhoud des Rijcks affcheyden niet langher willen uytſtellen / inſonderheyt / dewijle de proteſterende niet alleen bekenden / dat de Gravamina niet nieuw / maer al te vooren dickwils inghebracht gheweeſt waeren / en die gheene die daer by gheintereſſeert te zijn vermeenen mochten / alrede ghenoech daer overghehoort waeren: Maer oock al inden Jaere 1576 van Keyſer Maximilian claerlijck aenghewesen was / dattet niet van noden was / op des eenen of anderen deels bewilligínghe te ſien of te wachten / maer dat Keyſerl. Majeſt. als het over-hooft alle volkomene macht en ghewelt hadde / haer Keyſerl. Officy t interponeren / en wat tot voortſettinghe van den ghemenen wel-vaert / en af ſchaffinghe alles ſchadelijken miſ-verſtands ende onheyls / den Roomſchen-rijck oyrbaer zijn mochte / ende voorighen Rijcks inſtellinghen conform was / tordonneren. Het welcke inden Jaere 1559 voorgemelte proteſterende met deſen aenhanck en in ſulcke form aen Keyſer Ferdinand over gheconden hebben / dattet met de Gravamina aldus ghecchapen was / dat de ſelvighe uyt de claere woorden van des Rijcx conſtitutien ende des Religionſ-vrede konden ghedecideert werden. En of wel haere

1629. Majest. niet liever soude gheweest zijn / als alle sodanighe Gravamina door haer Keyserl. Resolutio te termineren / soo heeft haere Majest. oock voornamelijcken / gelijckse mede vant Keur-vorstelijcke Collegie daer toe vermaent was / sulcke willen termineren / waer over door de Submissie de minste twijfselinge voorvallen mocht / als oock die Gravamina waeren / welcke oock sonder alle submissie inde claere letters des Religions vreedes bestonden / en aen welcker resolutie tot weerbrenginghe eenes doorghaende / vreedens meest gheleghen was ; over d'andere wilde haere Majest. by d'eerste gelegenthept oock verder tot vernoeghen / resolveren.

Desen volghende / wierde eerst teghens den Religions-vreede / en de voorighe Rijer-wetten in een onmodich disput ghetrocken / of oock sodanighe stichten / Cloosters ende Prelaturen / die onder der Vorsten ende standen Gebied en Jurisdictie laghen mede inden Religions-vrede begrepen waeren / en die ghene welcke de lands Vorstlijcke en anders Territoriale Ghebiedt oste Overighept toequam / macht ghehadt hadden / of noch hadden / sulcke nae sich te nemen en te reformeren / of op andere manieren tot een schenckagie of andersins / nae haeren believen ende behaghen te verbreemden. Dat nu sulcx niet bestaen mochte / en dierghelijcke aentastinghe der Geestlijcke goederen / hoewelse den Roomschen rijck niet sonder middel onderworpen waeren / onbehoorlijck was / daer van seydt den Religions-vrede wel expresselijck in § Dat die van de Augsburgsche Confessie / d'andere des H. rijcx standen van d'oude Religie Geestlijcke of wereltlijcke 't samelijck en met haere Capittelen ende andere Geestlijcke standes / oock ongeachtet hoe en waer heen sy haere Residens plaetsen naemen by haere Religie / gheloof / kerck-ghebruycken. etc. Dat nu de woorden niet van sulcke stichten ende Cloosters welck het Rijck Immediate onderworpen zijn / en meede Rijer-stande waren / maer van die gene welcke inder Augsburgischen Confessions-verwanten Gebied geleghen zijn / moet verstaen worden / dat toonen niet alleen des Rijer Acten de Protocollen / maer den text selfs gheeft oock te kennen / dat den Geestelijcken welcke haer Residentie veranderden even so wel / als of sy noch ter stede van de selvige waeren / haere inkomsten uyt der andereu Territorio volghen mosten. Maer aldermeest was sulcks oock hier na uyt den § claerlijck af te nemen / dewijle daer in de Geestlijcke Jurisdictie teghens die van d'Augs-burgsche Confessie met dese voor behoudinge gesuspendeert wierd dat sulcke suspensie den Geestlijcken Keur-vorsten / Vorsten en Standen / Collegien / Cloosters ende Oordens lieden aen haere Renten en Inkomsten / wereltlijcke leven oock andere Gerechtigheden niet naerdelijck zijn soude: Want in dese woorden van die Geestlijcke / welcke Rijcks-stande sijn als Collegien / Cloosters en Oordens luyden / even het selve / wat van de Rijcks-standen verhaelt gheweest was / in Specie gheset en weer verhaelt wordt. Alsoo dese wet met des Rijer afscheyt van den Jaere 1544 § gheheelijcken over een comt. Soo was oock sulcks voort tweeden in den § noch meer te vinden: Want alsoo daerin die stichten en Cloosters welcke den Roomschen Rijck sonder middel onderworpen zijn / van die ghene / welcke in der anderen Territorio leggben / en alsoo gheen onmiddelbaere standen sijn / afgheseondert ende daer over ghedisponeert word / dattet met de selve by d'ordre / die een yder standt voor het passauwische verdrach over sulcke goederen ghemaeckt hadde / ghelaten soude worden en de selve standen daer over niet ghemoeyt noch aenghevochten werden: Soo volght / dat de middelbaere stichten en Cloosters / welcke eerst nae het Passauwische verdrag en sedert den Religions-vrede aengheslagen zyn / uptghenomen worden / en dat die van de Augsburgische Confessie gheen recht om de selve te reformeren / of nae haer te nemen / ingheruymt sy / het welcke voort derde daer uyt blijckt / dat in den Religions-vrede nerghens te vinden is / dat die van d'Augs-burgische Confessie eenige stichten en Cloosters / nae desen / aenslaen mochten. Derhalven naer de Dispositie der Gheest en wereltlijcke rechten / oock uyt den gemeene lants-vrede t'oordelen was / dewijle het niemandt toestonde een anderen het syne te nemen / dat veel minder de Geestlijcke goederen verandert mochten worden / welcke alleen Godt ende de kercken / naer uytwijsen haerer fondatie / toe behoorden en daerom is in den eersten voorsz. § datse den standen / offe schoon onder haere Jurisdictie laghen / niet toe behoorden / expresselijck bedongen gheweest. Ende strijdt hier mede niet dat in den Religions-vrede inden § gheset is / dat de Augs-burgische Confessions stande / by haer geloof / Ceremonien en Kercken Ordre / welck in haer landen en heerschappyen opgherecht syn / of noch opgherecht werden mochten / onbelet blijven sullen / daer uyt sommighe beslupten willen / datse oock macht hadden / de Cloosters daer in leggende / te reformeeren : Want of wel diergelijcke Cloosters in de wereltlijcke toeghelaten plicht hun behoorlijck respect toe draghen / soo haddense evenwel mette Landen en heerschappyen niet te doen / oock volgde het niet / dewyle de Religions-vrede alleen tusschen des Rijcks standen opgherecht is / dat men daerom dierghelijcke Ordens luyden gheen Proces soude toestaen noch vergonnen : Want het openbaer is / dat d'in andere Vorstendomen en landen leggbende stichten met de Gheestelijcke Rijcks standen in den Religions-vrede beghrepen zyn / en daerom oock so wel by het haere te handt haven.

1629. Niet minder was oock Rijcks-kondigh / dat sommighe Protesterende standen teghens d'uyt druckelijcke woorden / des Religions-vrede in den § daerin met claere en ronde woorden staet : Indien een Aertsbisschop, Bisschop, Prelaet, of een ander Gheestlijcke standes van onse oude Religie comt af te wijcken, soo sal den selven syn Aertsbisdom, Prelaetschap en Beneficy mitsgaders alle vruchten en incomsten, welcke hy daer van ghenoten heeft, terstont sonder teghen seggben en vertreck, doch sondet quetsinghe van syner eere vaeren laeten. &c. Evenwel onderstaen hebben / haere Bis-domen / Prelaetschappen en Prebenden te houden / maer dat oock die ghene welcke hier mede niet versien waeren / naer sulcke Bis-domen en Prelaetschappen ghestaen hebben / onder dien schijn / als of dese Paragraphus gheen deel van de Religions-vreden was / daerinne sy oock nopt geconsenteert hadden. Maer met desen Paragraphus welcke men de Gheestlijcke Prerogative noemde / was het aldus ghelegen: Den Religions-vrede was met bewilliginghe aller Keur-vorsten en standen van beyde Religien ghemaeckt en gesloten en daer nevens met Eede beeracht / dat den voorsz. Religions-vrede tot allen tijden vast en onghebroocken gehouden soude

1629. de werden. Haere Majeſt. Mitsgaders haere voorvaders/waeren oock in verkieſinghe tot ſulcken Religionſ-vrede ſonder eenige exceptie geweſen ghevvorden.

Daer neffens toonden de Rijks handelingē en Protocollen over d'onderhādelinge deſes vredes in des Rijks Cantzelp/dat indē beginne tuſſchen de Catolijcken en die van d'Augsburgſche Confeſſie over dit point veel een groot verſchil was gheweeſt / en d'Augſ-burgiſche ſulcks niet willen inwilligen / maer als hier teghens de Catholijcke niet begheerden af te wijken / en veel liever den Religionſ-vrede int gheheel waeren laeten/hebbenſe ghebeden dat men ſommighe Clauſulen verſachten / en andere Correctien daer bp voeghen ſoude / en inſonderheydt / Indien beyde deelen haer niet verghelijcken konden,dat die gene dewelcke daerom vande ſtichtē moſten afftaen in haer eer verblijven zouden, oock dit bedingh vande toecomende verghelijckinghe het point der Religie nier naemaels uiet ſchadelijck ſyn ſoude. Het welcke dan van Keyſer Ferdinand bewillicht is ghevvorden; en daer op is deſe Exceptie inden Religionſ-vrede ghebzocht en met de ſelven / ſonder pemandts teghen ſpzeecken ghepubliceert gevvorden. Hoewel men inden volghende Jaere 1556 oock inſghelijck inden Jaere 1557 en 1559/ daer teghens heeft willen pzoteſteren / nochtans is het bp den Religionſ-vrede gelijck als eene alrede gheſloten ende becrachtigde fondamentele wet ghebleven/ daer doo2 oock de Catholijcke een Jus acquiſitum, het welck hun niet meer ontnomen werden kan / verkreghen hebben. En hoe wel Keyſer Ferdinand, Keyſer Maximiliaen, en Keyſer Rudolphus van die vande Augſ-burgiſche Confeſſie om caſſeringe des ſelven poincts ſterck aenghe ſocht zyn gheweeſt / ſoo hebben ſp nochtans daertoe niet konnen beweeght vvorden. Vpt alle welcke redenen Keyſerl. Majeſt. oorſaecke genoech hadde de Reſolutien en decreten van haere voorvaeders naer te comen / dewyle men upt de voorſz. Acten en upt de claere voorden des Religionſ-vredes den grond hier van wel sien konde. Daerenteghens oock de Pzoteſterende gheen vaſt bewijs voorwenden konden/ dat deſe exceptie haer eer en conſcientie beſwaerlijck was: Want nopende d'eer haddenſe al ſelfs alrede bewaert / ende wat de Conſcientie aengingh noch veel meer / dewyle van beyde delen gene haere religie daerop gefondeert was/dat een yder/welk de religie toeghedaen was ſoude juyſt een Erfſticht ofte Pzebende meenen te hebben: Ghelijck dan oock de voorden welcke in der Geeſtelijcken beding waeren gheinſereert namentlijcken Waerover van weder ſeyden haer niet hebben kunnen verghelijcken, teghens ſoo claere belofte en eedlijcke verbintenijſſen van beyder Religions ſtanden/ den heelen inhout des Religionſ-vredes niet nadeligh weſen kunden;en hebben ſp daerom als beyde Partyen/ haer in deſen Poinct niet verghelijcken kondē/ aen Keyſer Ferdinand d'upt ſpraecke gheſtelt / en als hy den ſelven ghegeven hadde het ſelve poinct den Religionſ-vrede inghelijſt/ ooch als een ghemeene Rijcks conſtitutie van de ſtanden des Rijcks t'ſamen beveſticht en ghepubliceert ghevvorden: dat men eyndelijcken weder wil op de baen bzenghen / ghelijck d'onderdaenen vant Rijck / als mede deelachtigh des Religionſvredes en daerom van wegen de Religie van haere Overighepdt niet verdzeven konden vvorden/ ghelijckſe ooch tot dien eynde den § allegeren / in welcken gheoordonneert vvord: Indien een onderdaen wegens de Religie aen een ander plaetſe woude trecken / om hem daer neer te ſlaen den ſelve ſoude vzy ſtaen ſyn goet te verkopen/ en naer tamelijck accoord over ſynnes lijfs eyghenſchap en andere dienſtbaer heden onbelet te gaen en te komen. Als ooch datſe bpſonder van weghen d'onderdaenen / welcke onder de Geeſtelijcke haere woonplaetſe en het exercitie der augſburgiſchen Confeſſie hadden bp ſluytinghe des Rijcks daeghs inden Jaere 1555 van Keyſer Ferdinand een Decreet ſouden verkregen hebben/ waer bp d'onderdaenen bp haer gheloof van de Gheeſtelijcke Magiſtraet onverhindert ſouden ghelaten werden / ſoo heeft haere Maejeſt. niet te min over dit point naerſtelijcken d'Acten hier over op den ſelvighen Rijcks dagh beſchzeven/ nae gheſien en bevonden / dat wel int beginſel over dit point groote twiſt was voor ghevallen/ en die van de Augſ-burgſche Confeſſie ſterck daer op ghedzonghen / dat den anderen ſtandts onderdaenen ooch d'Augſ-burgſche Confeſſie inſghelijcks mocht vzy ghelaten vvorden / ende dies weghen een ſonderlijcke Clauſel inden Religionſ-vrede gheſtelt vvorden/ doch de Catholijcke hebben het ſelve gheenſins willen ingaen/maer indien men haere Onderdaenē daer wilde intrecken/ſoo wi den ſp liever den heelen handel vaeren laeten. Doch als de ſtanden van d'Augſ-burgiſche Confeſſie niet te min op de vzyheydt der conſcientie ſterck dzonghen / ſoo ſyn de Catholijcke hun ſo verre te ghemoet ghekomen / dat het den Onderdaenen vzy ſtaen zoude / uptten lande te vertrecken/ daerop de ghemelte ſtanden de Clauſel voorſz. vallen laeten hebben en over de ſaecke haer verghelcken / ghelijck ſulcks hedens daegs noch in den Religionſ-vrede ſtaet in den §

Ja men is indeſen Poinct ſoo voorſichtigh ghegaen dat daer wel veel tijts ghepaſſeert is / eermen de ghevrijde Ridderſchap en ſteden in ſulcke Religionſ-vrede heeft kunnen inſlupten / ghelijck inden § te ſien is / het welcke niet van noden was gheweeſt / de vvyle alle en een yder onderdaen voor hem ſelfs des Religions privilegie deelachtigh waeren. En is alſo den onderdaenen de religie niet vzy gelatē geweeſt/ maer in plaeſe van dien een vzy vertrech vergont ghevvorden: Want indien men in de Religionſ-vrede de Religie den onderdaenen vergont hadde/ ſoo zoude immers onnodigh ſyn geweeſt / dat de ſtanden van d'Augſ-burgſche Confeſſie ſoo veel moeptens zouden ghedaen hebben/om een bpſonder Decreet te weghe te bzenghen: maer dewyle van ſodanighen decreet in den Religionſ-vrede niet met al en ſtaet / ooch ſulcks den kamer-gherecht nopt is gheinſinueert gheweeſt/ daerom hebben de voorighe keyſers ſulcks den Religionſ-vrede niet willen in lieven op het veelvoudig aenhouden/ ſonder Conſent van de Catholijcke ſtanden / vermits het bupten bewilliginge vande ſelve gheen cracht hadde / aenghe ſien het een derogatie vande Religionſ-vrede was. En ſonſt konde ooch Keyſerl. Maejeſt. haeres deels van weghen het ghealleghеerde decreet bupten de paelen des Religionſvredes niet gaen / veel wepnigher konde uptte § ende deſe hier in gheſchzevene voorden (haer neer ſetten wouden) pets beſtandighes teghens de claere voorden vanden Religionſ-vrede en hier over ghepractiſeerde publijcke acten ghecondeert of beſloten werden.

Vpt welcke tot nu toe verhandelde drie hooft articulen/ haere Majeſt. hier mede verclaert: Ten eerſten/ dat de pzoteſterende ſtanden gheen

reden

1629.

1629. reden hebben/ haer te beklaghen en voor een Gravamen te nemen / dat den Geestelijcken standts persoonen / dewelcke den Rijcke niet sonder middel subject syn / als sy om haere aengheslaghene stichten en goederen by Keyserl. Maejest. of by het Camer-ghericht uyt noot/ om de saecke in rechten te betrecken aen houden / sulcks toe ghestaen en ooch daer over tot de sententie en executie toe gheprocedeert worde: maer dat hier en tegens de Catholijcke standē haer billick beswaert vonden / en de saecke van den Mediat haer aenghetrocken hebben/ om dat den selven haere Clostersen Gheestelijcke goederen/ welcke sy ten tyde des passauwschen verdraghs in besit hadden teghens de Religions vrede ontnomen waren/ en dat sy daer van als noch ghelijck offe des voorsz. Religions-vredes niet eens mede deelachtich waren / van alle recht versteken bleven / en dat ondertusschen de goederen met handdadighe occupatie/teghens d'intentie vande fondateurs en claren tert des Religions-vredes / haer noch tot hier toe onthouden wierden.

By den tweeden artyckel verclaerden haere Majest. insghelijck / dat die van d'Augs-burgsche Confessie gheen oorsaecke hadden van eenighe beswaeringhe mentie te maecken / dat die van haere Religie /dewelcke Geestlijcke stichten/ ende aent Rijck onmiddel - baere Prelaet - schappen inhadden / of daer nae stonden / niet wilden van de Catholijcke standen voor Bisschoppen en Prelaeten ghehouden of ghenoemt worden / den selven ooch haere sessie en stemmen op de Rycksdaghen niet toestaen/ noch ooch haere Regalia en leenen vergunnen / die doch op de Catholijcke syde / naer inhoudt der Gheestelijcken bedinghs sulcke en dierghelijcke Gravamina niet 'tonrecht voor ghebracht wierden / dat sulcke gheestelijcke Bisschoppen en prelaeten vande Catholijcke Religie af gheweken synde / niet te min by haere Bis - domen en prelaetschappen bleven / en alle rechten en privelegien / die sy by de Catholijcke Religie hadden ghehad / continueerden en ooch daerom voor Rijcks standen wilden ghehouden worden/ dat ooc die gene niet Catholijck waeren veelweyniger tot een sulcken geestlicke staet ghequalificeert/ niet te myn haer in sulke Bisdomen en Prelaturen ingedronghen / en noch wyder wilden indringen / omme daer door den heelen Catholijcken geestlicken Stand neffens de religie eyndelicken so veel in haer was te vernietigen.

Ghelijck dan ooc haere Majest. in het derde Point eenigher protesterende standen Gravamina heel ongherymt bevindt / mitsgaders / datmen den Catholijcken standen weygheren soude in haer Ghebied haere onderdaenen tot haere Religie aen te houden / ooch teghens het behoorlijcke exue-geld naer haeren believen te doen vertrecken / als mede den selven verbieden het uytloopen aen vremde plaetsē om aldaer andere Predicatien of exercitien te soecken / daer sy doch wel recht hadden de selvighe gheheel af te schaffen; daerentegens hadden haer de Catholijcke billijck te beswaeren/ dat hun in sulcke reformatien vant andere deel wet en maete voorgheschelt wierd / en dat ooch d'onderdaenen door desen treck tot een gantsen af-val konden beweegt worden/ en was dit Gravamen op der Catholijcken syde soo veel te stercker/ overmits wegen sulcke reformatie die van d'Augs-burgsche meenden/ dat in dit cas de Catholijcken niet met hun lieden hier in begrepen waeren /maer dat hun wel heure Onderdaenen te reformeren en de wederspannighe af te schaffen vergont was / maer dat het daerentegens den Catholijcken niet toe en stont. 1629.

Alsoo nu hier mede de voornaemste beswaeringhen ghenoegh verclaert syn / en kennelijck ghemaeckt is / welck deel reden ghehadt heeft / hem hier in te beswaeren ofte niet : soo bevelen haere Majest. haeren Cammer-gherechte op dese haere verklaeringhe / ook naer desen/ sonder voorder daer van te disputeren / indien dierghelijcke cas/ als in dese resolutie begrepen is/voorvallen mochte / daer van sententien te spreecken / en dewyle de Spolia en troubelen/als occupatien der stichten en prelaturen / teghens den inhout des Religions-vredes/ aen vele plaetsen bekent waeren/ en daerenteghens ooch dat recht als voorsz. staet niet de woorden vanden Religions-vrede en meer andere Rijcx afscheydē dupté dat ondisputeerlijk was/ dat nu voortsts in diergelijkē gevallen niet anders van nooden was als mette daedelijcke executie den verduchten deele t'assisteren: en hadde haere Majest. Eyndelijck voor ghenomen den Religions - vreden so wel als den Profaen-vrede te defenderen / ende haere Keyserl. Commissarisen ten eersten int Rijck af te vaerdighen / sulcke afgheweckene en aengeslaghene Aerts en Bisdomen/ Prelaturen / Clooſters mitsgaders andere geestlijcke goederen/ welcke de Catholijcken ten tyden van den Passauwischen verdrach of sedert in hare Possessie gehadt hadden/ en waer van sy 't onrechte berooft waren/ van de onrechte besitters de selvige weer af te voorderen/ en met deugdelijke personen volgens de Fondatiē/te besetten/en alsoeenē yder tottet syne daer toe hy berechtigt was/ sonder onnodige omloop en belettinge te helpen.

Wilden ook hier by noch een maels verclaert hebben/ dat de voorsz Religions-vrede alleen d'oude Catholijcke religie en aen syn voor vader Keyser Carel 5. overgegeve onveranderde Augsburgsche Confessie aengingh / maer dat alle andere strijdige leeren ende Secten welcke ondertusschen opgeresen waeren / of noch op rijsen mochten daer van zouden uytgesloten en niet geleden werden.

Ghebiedende dien volghende allen Keur-vorsten en standen des Roomschen Rijcx / geestelijcke en wereltlijcke by straf des Religions en Lant vredes / dat sy hun teghens dese eyndelijcke Ordre niet en setten / maer de selvighe in haere Landen en ghebieden sonder vertreck bevorderen en helpen int werck stellen / en ooch niet minder den Keyserl. Commissarisen de behulpige handt bieden/maer den ghenen welcke dierghelijcke Aerts en Bisdomen / Prelaturen/ Clooſters en andere Geestelijcke goederen en stichten in hadden/ datse sich ter stond naer Insinuatie van dit Keyserl. Placcaet vande Bis-domen en stichten ontslaen souden en op aenhouden der Keyserl. Commissarisen deselve alle met haer toe behooren inruymen en restituieren: Want indiense in ghebreke bleven / ofte uyt stelden sulcx te doen / zullen sy niet alleen inde boven verhaelde straffe des lands en Religions - vredes en den Ban en over ban/ maer ooch met verlies van alle hare Privilegien/ recht en gherechtigheden ipso facto sonder eenige vordere Condemnatio en sentētie van wegen dese kennelycke onghehoorsaemheyt vervallen zyn/ en sal ooch haere Majest. daer op de daedelijcke executie stracks laeten volghen.

Naedien nu dit Placcaet over al int Rijck gepubliceert en aengheslaghen is / heeft den Keurvorst van Saxsen daerenteghens veele reden inghebracht / en aen Keyserl. Majest. in verschey-

den

1629. den ſchryven overghegeven met aenmeldinghe / dat hy hem daer toe niet verſtaen konde. Onder anderen heeft hy een wytloopigh ſchrift in Dato Dreſden den 28 Aprilis inden jare 1629 aen hare Majeſt. gheſonden / wiens inhout kortelijck upt deſe naervolghende ſal blycken.

Dewyle haere Keyſerl. Majeſt. belieft hadde / dat hy oppet aen hem gheinſinueerde Placcaet met hooft ſaecklyck bewys inkomen mochte: ſoo quam hy daerom nu eerſt met proteſtatie / dat ſulcks gheenſins teghens haere Keyſerl. Majeſt. noch deſſelves reputatie / jurisdictie of tot afwendinghe ſyner onderdaenigſte devotie gheſchiede / daer in hy ſo langhe hy leefde dochte te verblyven. 1629.

De redenen / daer door hy tot inbrenginge deſer

IOHANNI GEORGIO, S.R.I. Archimareſc. et Elect. Duci. Saxon. Iul. Cliu. Mont. Lant'gr Thuring. Marchi. Myſn. etc.

hooft ſaecklycke beweeringhe / beweeght gheworden is / waren ten eerſten syn Conſcientie Eere der ſielen / en andere ſwaere plichten / waer mede hyae n hare Keyſ. Majeſt. en den Rycke verbonden was. 2. Haere Keyſerl. Majeſt. ſeer loflycken huys hooghedt en waerdighedt. 3. Syne en aller Euangeliſchen welvaert. 4. Dat het teghens syne plichten syn ſoude / indien hy de ſelve niet en waerſchoude: daer upt hare Keyſerl. Majeſteyt en synen heelen huyſe meer ſchade en nadeel als profyt en eenig voordeel te verwachten hadde 5. Dewyle te beſorghen ſtondt / dat niet ſonder confuſie en verſcheuringhe des Roomſchen rycks tot wiens conſervatie haere Majeſt. voorvaeders alle haere raet en daet gherícht hadden / het wit qualycken ſoude kunnen ghetroffen werden.

Hier op quam hy nu totte ſaecke ſelfs: En ſeyde ten eerſten: dat de op gereſene religions twiſte waren altydt op de rycks dagen ende / in't begin van Carolus de 5 mitſgaders van vrede liefhebben de keur en Vorſten / getracteert gheworden; gelyck

1629. lijck men sulcks toonen en bewysen konde met des rycks afschepden vanden Jaere 1530 en van den Jare 1544. Ten 2.de Religionsvrede was tusschen Keyserl. en Koninckl. Majest. en de Catholijcke Keur Vorsten en Standen / insgelijck tusschen die van d'Augsburgsche Confessie Keurvorsten en standen inden Jaere 1555 met wederzijdse bewillinghe / en dat op openbaere rijcksdaghen ghesloten / en in Forma Pragmatica sanctionis int rijck ghepubliceert gheworden.

3. En was in sulcken tijd gheschiedt / als geen standt sich in de wapen bevond.

4. En daerom door gheen dwanck / vreese en dreyngnghe inghevoert : En hadden beyde partijen so wel de Catholycke als die van d'Augsburgische confessie den besloten vrede gheaccepteert / gheapprobeert ende aenghenomen.

5. De religions-vrede was geen tijdlijck werck maer een Vinculum perpetuum eñ altoos durãde cum clausula derogativa in perpetuum & futurum.

Maer hierenteghens was het Keyserl. Placcaet te considereren.

1. Of wel in cas dat dese woorden hel en claer gheschreven stonden / ende alles van die tijd af tot nu toe genoegh gedisputeert was / ende eyndelijck op de maniere / welcke int Roomsche rijck ghebruyckelijck is / ghedecideert waeren / het gheene verdre handelinghe van doen of van nooden hadde ; so hielt hy het nochtans daervoor / indien alles soo hel en klaer inde letters waer geweest / dat sijne Keys. Mst. voorvaders sulke strydigheden soo niet souden over het hooft gesien / maer de selve afgedaen hebben.

Sy hadden oock voort 2. wel gesien / dat deselve deklaratie des religions-vreedes op een interpretatie uytloopen soude / dies weegen haare Keys. en Koninckl. Ma. sonder mede weeten en wille der samentlyken Keurvorsten en Standen / haer niet wel hebben derven onderwinden / dit voor haer hooft te doen.

3. Dese so haestige Keys. resolutie / verklaeringhe en decisie / quam hem / en anderen Standen met groote beswaeringe voor / overmits een sulcke manier van Procedeeren sedert den Jaere 1555. tot hier toe niet geobserveert is geweest.

Maer ten 4. veel meer tegens de constumen : want indien de Catholycke haer over de Standen der Augsburgsche Confessi / ende dese weer over de Catholycke / noopende den Religionsvrede beswaert vonden / ende elck deel des Rijcx Constitutien voor sich allegeerde / dat sulcke verschillen in presentie van Keys. Ma. mitsgaders de samentlyke Standen ter gewoonlyke plaetsen of te handelen / altijd raetsaem is ghevonden gheweest.

Want voor't 5. zijnse ook opde andere gemene vergaderingen uytgestelt geweest.

6. Dese modus procedendi, dat men des Rijks verschillen of swaericheden aent Keyser. ofte Coninckl. hof by forme van een Generael placcaet ende alghemeene sanctie soude willen voordelen ; sulcx was noch voor noch naer den religions-vreede inghevuyck gheweest.

7. Was niet dienlijck tot plantinghe van goede eenighept / of verminderinghe vande schadelijcke wantrouwe.

8. Het was tegen het ongetwijfelde recht der rycks standen.

9. Inde dry hooft poincten / welcke Keyserl. Majest. in syn placcaet gheresolveert heeft / hadden de protesterende standē haer noopt gesubmitteert / maer waeren altoos onafgedaen gebleven.

10. Het was den tyt niet daer nae / daerom hadde haer Keyserlyke Majest tot als noch toe / dat int Heyligh Roomsch rijck den lang gewensden vrede en alghemeene ruste en seckerheydt weder herstelt waere gheweest / hier mede wel moghen ophouden. 1629.

11. Keyser Ferdinand d'eersten van dien naem / gheljck haer Majest. selfs int placcaet vermaent heeft / had de clachten / welcke over en teghens den Religions-vrede inden Jaere 1559 voorghevallen waren / aent Keyserl. Camer-gericht gewesen / het welcke / indien alsulx in den Religions-vrede soo claer was / niet soude gheschied syn gheweest.

12. Maer dat sy de Camer-ghemydet hebben / daer toe magh hun bewoghen hebben / dat overmidts de Religions-vreede met der ghemene stands verwillinge in den gemeenen rijks vergaderinghen opgherecht was / alsoo ook het gene dat twijffelachtich hier in syn mochte / door gheljcke manier most afghedaen worden. Ende dit nopende de maniere van procedereu.

Wat de meriten der saecke was aengaende / daerinne wilde hy hem niet laten vinden : Maer bekende uyt des rijcks handelinghe / dat de standen van de Augsburgsche Confessie in syn lants vorstlycke hooghept en ghebiedt legghende stichten / Clooster en andere gheestelycke goederen tot Christelijcke schuldigher Reformatie te brenghen gherecht ight waren / ghelyck de Catholycke hare Lands overichept ghebruyckt hadden.

2. Wegens de mediate-cloosters en uytlantsche Provincialen hadden d'assessoren van't Camergherecht inden Jaere 1557 een twyffel ghehadt / en daerom ook op den Rijcks dag tot Augsburg inden Jaere 1556 bericht ingheboocht en om Resolutie van dien aenghehouden / maer daer was niet opghevolght.

3. Daernae had het bemelte Camer-gherecht ook de versochte processen afgheslaghen.

4. En of de selve processen schoon ghedecideert waren gheweest / souden evenwel / indiender exceptie teghens ghevallen had / weder gheressert syn ghewonden.

5. Inde vier Cloosters saecken is dese questie : Dat de Provincialen en oordens personen op den Religions-vrede haer proces tebrenghen gherechticht waeren / is en so starck gedisputeert geweest dat de Keur-vorsten des rycks nodich gheacht hebben Keyser Rudolphus te versoecken / d'acten van't Camer gericht af te vorderen / neffens desselven apostille / om sulcke op den Rijcks dagh inden Jaere 1607 den Keur-vorstelycken collegt te laten doorsien / op dat / wat daer in stond wel mochte gheconsidereert en haer Keyserl. Majest. daer op een bedencken gheopent werden.

6. D'Euangelische standen hadden daer op sonderling voorgestelt dat dit poinct wel een uytleginghe en verclaringhe des Religions-vredes / welcke aen Keyserl. Majest. en de samentlycke Rijcks-standen teghelijck hoorde / van nooden hadde.

7. Hy en andere Euangelische standen hebben hun hier in ten hoogsten beswaert gevonden / dat met te rugh stellinge syner persoon / en haer lieden / op het gestadich aenhouden der Catholijcke standen / sulken swaren poinct dat altyt teghen ghesproocken was / op een sulke manier en forme van een generael placcaet of edict niet alleen ghedecideert / maer ook aent Cammer-gericht versonden gheweest is / de decisien van dien te volghen / daernae de sententie en het recht te spreecken ;

't welck

1629. 'twelck niet eer behoorlijck was gheweest / voor al eermen op de rijcks dagen hem hier over met Keyſerl. Majeſt. en des Rijcks-ſtanden had vergheleken.

8. En hoe wel de Conſtitutiones imperii paratam executionem mede brengen/ſo hadde dat alleen in dit cas plaets / daer aent recht/ of het ſelwige uyt te voorden en letters te verſtaen was / niet konde ghetwijffelt worden / maer ſulcks claer / kennelijck en openbaer was. Overmits nu de rijcks ſtanden daer over tegens malcander noch ſtrydig waren / en het Keyſerl. Cammer-gherecht voor hem ſelfs daer mede opghehouden hadde/ en Key. en Koninckl. Majeſt. niet van willens gheweest ſich deſe ſaecke voor haer particulier t'onderwinden: Maer dewyle de beſitters over de 60 Jaren af in poſſeſſie geweest waren / ſoo konde gheen/ buyten oorde van proces rechts weghen uyt ſyne poſſeſſie geſtelt worden/en men met de ſaecke van de executie beginnen.

9. Hartogh Frederick Wilhelm Adminiſtrator van Keur-ſaxen / hadde wel het ghemeen allegeren vande Gravamina niet gheapprobeert/ evenwel hadde hem belieft met ghemeener handt den groten misbruyck af te ſchaffen / in voeghen der Catholijcken Overighept haere ſchaemele onderdanen / hoewelſe geen exercitie van d'Augſ- burgſche Confeſſie hadden / en hun ſtil en bequaem hielden / van huys en hoff verjaegden / of anders ten hooghſten laſtich vielen en alſoo het placcaet de emigrando, daer door men dan uyt het vergonde vertreck een gheweldighen dwanck ghemaeckt had; maer evenwel is alles ſonder vrucht afgheloopen/ gheen vergheljckinghe daer door ghevolght / en aldus dit poinct in ſyn voorighen ſtaet ghebleven.

10. Keyſer Matthias hadde naer het exempel van wylen Keyſer Maximiliaen en Keyſer Rudolphus de twede niet kunnen bevinden / dat het met des Rijcks inſtellinge over een quam/dat des Rijcks Gravamina door de Keyſerl. Reſcripta / Mandaten/Edicten en Ordonnantien ſouden gedecideert werden / maer hebben ſulcks / niet buyten weten der Catholijcken / welcke evenwel achter bleeven/ tot een Compoſitie geweſen.

11. Int ſchrijven/van ſyne Keurvorſtl. Doorl. den 5. Majus inden Jare 1614. aen Keyſer Matthias geſonden/ wierd een ſulck Modus Procedendi niet verſtaen / welcke teghens de billighept ende des Rijcx conſtitutien was / daer door de vrede niet bevordert en geen eenighept geplantet werden konde/en de ſtanden dat ſy onghehoort uyt hare Poſſeſſie geſtoten waren ſich noch meer hier door beſwaert bevonden. Ende konde Keyſerl. Majeſt. tot verlichtinge vanden aenſtaenden Rijcxdagh ſulcke Gravamina reſolveren / welcke in hare Keyſerl. Majeſt. macht ſtond en/ en de Keyſerl. hooghept niet concerneerden / en de voornaemſte Motiven/ daer toe ſy niet conſenteerden/ aen die gheene te gheven daer door ſyne Keyſerl. Majeſt. ſyne Keyſerl. Hooghept verkreghen hadde / en de reſt aengaende / welcke anders in Keyſerl. macht waren / mochtenſe tot de ſtande seghen / welcke ſulcke Gravamina aenginghen ; en nae advijs vande ſelve door een Interpoſitie-commis, of op een ander manier / naer des Rijcx ghebruyck de ſelve afhandelen laten. oock volghens het ſchrijven/ dat hy aen Keyſer Matthias de dato Dreſden inden Jare 1613. ghesonden had / en ſyne Majeſt. weer tot hem gheſchreven de dato 15. Januarius inden Jare 1614. was gheen ander Modus te vinden als dien hy Keurvorſt voorgheſtelt en daer toe gheraden had opt ſchrijvens dat upt Mulhuyſen van den vergaderden Collegialdagh aen hare Keyſerl. Majeſt. gheſonden was/en diende tot antwoort: ten eerſten / dat diergelijcke van hem en Keurbrandenburgh noyt was ghevolght / maer veel meer ſulcke ſaecken teghens gheſproocken. 2. Is van hun beyden een onderſcheyd ghemaeckt / tuſſchen de ſtande/welcke ſyn aengheclacht en hare Defenſionales ingebracht en verhoort gheweest/ en haer tot kenniſſe der ſaken geſubmitteert hebben. 3. De commiſſie van Particulire ſaecken / konden d' anderen niet ſchaden/welcke noch totte deciſie van dien niet waren ghekomen noch haer hadden gheſubmiteert 4. teghens de voorſz. Collegialdagh was voor hare aenkomſt exprefſelijck bedonghen en inghewilght gheweest / wat daer verhandelt ſoude worden/en oock dat de meeſte ſtemmen gelden ſouden. Achtede daerom voort beſte te zijn / het Roomſche Rijck in des doots noot legghende met andere middelen weder te verquicken / en ondertuſſchen deſe Gravamina, tot dat men met een meerdere vereenighe des Rijcxpraffijt beramen konde / een wijltijdts aen een cant ſtellen / voorders mochten wel veel meenen / dat men by deſen noch ter tijdt gecontinueerde krijgs troubelen en beroerte metter executie van den ban te gevoeglijker en bequamer de ſaecke konde voorkomen. Doch dit was al den rechten weeh niet/maer enckel extremitepten/ daer upt d' Euangeliſche Medeſtanden hadden te concluderen/dat men hier door een Totaele uytbreydinghe ſoecken moeht / waer upt noch groter verbitteringhe / weder wil / verſcheuringe en een uyterſte deſolatie des Roomſchen Rijcx met groote blyſchap der uytlandſchen volghen mochte / welcke hier op aenghelept hebben / en door de ſchadelijcke ambitie vreemde Croonen en ſepters niet wepnigh affecteren. Hy de Heer Keurvorſt was nochtans verſekert / dat hare Keyſerl. Majeſt. hier onder gheen andere Intentie hadde / als het publyc weeder op de benen te helpen ende ſo dit/ het rechte ooghenmerck was en zijn effect opereren konde/ ſo wilde hy hare Majeſt. de ſake wel beveelen / ende hem gaern hier in ſtille houden en geen verder onnodige ſorge dragen. Maer helaey als hy de ſake wat dieper inſagh en na docht / vreeſden hy / dat hem dit blat wel mocht anders omkeren/ ende voor de gewenſte eenighept/ tweedracht; ende den edelen vrede/ onvrede/ en onſekerhept; Door Conſervatie des Rijcks / eene erbarmelijcke verwoeſtinghe des ſelven wel volgen mochte. Alſoo upt alle omſtandigheden vande ſaecke en voorgaende teyckenen oogen ſchynlijcken bleeck / dat het remedie / waer mede men helpē wilde/ſchadelijker was als de kranckheyt ſelfs/ daer in tot hier toe Duytſland bedlegherigh gheweest was. Den tijdt en leet ſulcken rigeur niet/ de modus was onghewoonlijck / de middelen te ſcherp/ het eynde tebeſorglijck en onſeecker / daerbeneffens vol van andere ſwarigheden. Ende mochte haer Keyſerl. Majeſt. vyt ghedencken hoe quaet het die gene met haer Majeſt. en haer hoogh gepreſen hups van Ooſtenrpck gemeent hebben/ die tot ſulcke extremitepten/ raet/ daet / occaſie en aenſlagh gegeven hebben. Maer indien haer Majeſt. ſyne aenghebooren mildighept / in plaetſe van ſcherphept wilden ghebruycken en de Catholijcken ſtanden ghelyckſe wel konnen / tot moderatie raetſlaghen om de ſaecke ſoo nauw niet te ſoecken/ beweghen / en het heele werck alſoo middelen / gelyck haer Keyſerl. Majeſt. het verſtondt/ haer en haer eyghen hups profitabel te weſen/ ſoo

1629.

1629. de zyne Mst. daer uyt een ongelyck grooter nut scheppen en nemen konnen.

Ende tot besluytinge / dewyle dit so een groot s'waer werck / diergelycken by voryge Keysers niet voorgevallen is gheweest / wilden hy twee schryvens de dato 26 Martius aen hare Keys. Mst. af ghesonde / repeteeren: Bad nochmaels voor ghewelt / ende om de keyzerlijke protectie / welke haer Keyserl. Mst. hem en alle de Euangelische standen schuldich was / hem oock 'tonschuldighen dat hy hem tottet placcaet of Edict / dat Keyserl. Majest. had doen publiceren / onderdanich niet konde verstaen / en datmen hem syne dissensie van weghen syne ghehoorsaemheyt respeckt en diensten welcke hy altijdt bewesen hadde niet qualijck wilde afnemen: En oock om het heele werck / wegen het exempel van haren hooch gepresen voorvaders / op een algemeenen vergaderingsdagh uyt te stellen / en dat aldaer beyde so Catholijke als Euangelische mogen na behooren gehoort en int by sijn en met hulpe van andre hier in niet geinteresseerde standen beslotē worde / wat tot beyde delen proffyt nut en welvaert tot voortplantinghe der warer eenigheydt en vertrouwen gedyen mochte / daer door dant 'eenemael de ruste welcke haer Keyserl. Majest. en met haer de vrede lievende standen hebben altoos ghesocht / int Rijck weer op wassen en gheplant mochte worden.

Advijs der Keyserl. Raeden over het Keur-vorstelycke Sarische schryven.

Over den inhout vant ghene Keur-Saren aen aen Keyserl. Majest. hadt gheschreven / hebben de Keyserl. Raden hier op het volgend advijs bebworpen / en haere Keyserl. Majest. overghegeven.

Des Keurvorsten van Saren schryvens hielde naervolghende punten en impugneerde hy.

1. Modum procedendi,
2. Merita causæ.

3. brenght hy voor Argumenta politica, Waerom het niet raetsaem was / het placcaet te publiceeren / en riet / datmen dit werck op een alghemeene Rijcks vergaderinghe zoude uytstellen.

4. Bidt hy voor ghewelt en versoekt Keyserl. protectie / seggende dat hy het ghepubliceerde Edict niet konde ghehoorsamen en datmen hem daerom soude houden voor onschuldich.

Aengaende den Modum procedendi den selven impugneerden hy met drie Argumenten.

1. Om dat een sulcke saecke tot een alghemene Rijcks vergaderinge behoorde / want gelyck den ghemeene Religions vrede met' aller stande soo wel Catholijcke als Euangelische haer consent was opgerecht / soo most ook de interpretatie van de selve gheschieden.

2. Daer en was geen submissie van alle protesterende standen gheschiet.

3. Keyser Matthias haddet tot een alghemeene Compositie geweesen / niet buyten weten der Catholycken / daer by was het ghebleven / dese hadde men moeten inbareren.

Dit alles was by de Consultatie van de Gravamina voorgevallen / en was d'eerste questie gheweest / of de Keyserl. Majest. propria authotitate sonder een alghemene 'tsamen vergaderinghe en consent der samentlijcken Rijcks standen de Decisi Gravaminum by de handt nemen mochte / en wierde met vele argumenten dat sulcks wel propria authoritate gheschieden moght / aenghewesen / welcke oock vant hooch ghepresen Collegie gheapprobeert syn gheweest en insonderheyt dit / dat men hier niet verseerde in terminus leges ferendæ, qua potestas Cæsaris νομοθεσία diceretur wāt haer Keyserl. Majest. konde gheen nieuwe wet maken buyten inwilliginge der samentlijckē Rijcks standen / sed in terminis justitia administranda, quæ potestas διηκοδομία diceretur & legum jam scriptarum exequendarum & applicandarum ad gravamina in imperio orta, datmen hier niet besich was een nieuwe Religions vrede te exequeerden en de Gravamina die daer teghens ghestelt waren daer uyt te decideren: Maer in terminus justitiæ & secundum leges jam tun scriptas & sanctas administrandie, had Keyserl. Majest. d'opene en vrye hand / en concurreerden de Rijcks standen daerinne in generley maniere met haer Keyserl. Maj. insonderheyt in saecke van Religie dewelck Immediate voor haer Keyserl. Mst. behoorden / ghelijck onder andere des Rijcks affscheyt inden Jare 1566 haer Keyserl. Mst. dese macht geeft / datse wegens haer Keyserl. hoogh officie de verdruete by den Religions vreden beschutten en beschermen sal / het welcke oock ten derden / soo wel Catholijcke als protesterende / met uytwysen van des Rijcks acten / bekenden. Het was teghenwoordig noch om een Religions vrede op te rechten / noch om de interpretatie van die te doen / want soo wel Catholijcke als protesterende stonden selfs toe / dat de woorden vanden Religions vrede so claer waren / dat uyt de selve de Gravamina konden ghedecideert worden. Daeromme belette het eerste Keursarische argument niet / en het 2de non facta submissionem belette oock niet / want dat soo wel vande Catholijcke als Protesterende de submissie was gheschied / dat was voor desen ghenoegh bewesen en bleeck uyt de rijcks acten. dies weghen was oock in Edicto goed bleeck gedaen had en haer Keur-vorst. Doorl. van Beyren de Dato 2. Majus inden Jare 1629 aen Keursaren gheschreven en van weghens de submissie / welcke so wel van de Catholijcke als protesterende gheschied was / desticht bewijs ghedaen / en sulcx uyt de Rijcx acten que merito notorium inducunt ghedemonsteert en sich daer op beroepen.

1629.

3. Insghelijcks dede den heere Administratoor Keursaren in syn schryvens de Dato 15. Septem. 1801. dat haer Keyserl. Mst. inde saecken nopende d'inghetrockene Gheestelijcke goederen / haere Hoocheyt / Amt / ende Keyserl. Authoriteyt niet soo verre streckte / want het selve aen alle de standen / en Keyserl. Mst. tesamen behoorde / en dat seyde oock de letter des Religions vreden in Appendice Archiui Fol. 183. Ludovicus Camerarius in sua relatione electorali Saxonica, want de Dato Tulda den 14 Julius 1680. schryven de Keursarische Raets-heeren ter antwoordt / dat het int affscheyd vanden Jare 55 claer was dat nae dien tijt gheen Gheestelijcke goederen souden inghetrocken werden.

Voort vierde / nopende de compositie / was deselve den Catholycken standen wel voorgeslagen / maer dewyle sy sagen dat sulcken Compositie heel gevaerlyck was / en in re tam clara, daerse jus scriptum voorsich hadden / te transigeren en datse noch verder vanden Religions vrede souden versteken worden / hebbē sy niet t'onrecht haer bedencken daer over gehadt: Secundo d'Impugnationes meritorum causæ in puncto de mediate Clasters aengaende / (want inde andere hadde allegaer haere Keurvorstel. Doorl. in specie & quoad merita niet gheopposeert) was voor desen geexamineert en gherefuteert gheweest / en was ter deroorsaecke van 'tganssche hoogh loffelycke Collegie een bevel ghedaen.

Die

1629. Die 1. vooꝛſz. Landtvoꝛſtel. Overighept betreffende daer upt mẽ wonde poteſtatëm formandi religionem argueren/en dede geen belet/ ſulcks was te verſtaen van de ghemene onderdanen/ maer niet vande Stichten/ Cloosters en andere Gheeſtelijcke quæ non à magiſtrata ſeculari, ſed ab eccleſia & magiſtratu eccleſiaſtico dependeerden.

Die 2. Ratio Namentlijck dat van weghens de Mediate Cloosters en uptlandiſche pꝛovincialen d'Aſſeſſores Cameræ een twijffel hadden ghemoveert/ hier van was inden Jaere 1566 tot Augſburgh bericht ingheꝛacht/ daer op doch niet is gevolght/ dede ook geen belet/ want hier op gaf Leonh. Schuch in Append. Arch. f. 75. (welck doch der Catholijcke Religie niet toeghedaen was geweeſt) deſe antwooꝛde/ dat het wel ſoo zyn konde/ dat ghelijck men vooꝛgaf/ inden Jare 57 een uptſpꝛaeck was begheert gheweeſt en dat ook ſulcks rechtmatigh was/ dat evenwel op den ſelven Rycks dagh daer in niet ghedaen was/maer inden ſelven Jare op den Spierſche deputat dagh in § voorts, wiens inhoudt was: Indien hier na ſich de Camerales over een twijffelachtich verſtandt articuli deciſivi in ordinatione, vel etiam cæteris conſtitutionibus imperi in pleno conſilio wierden vergheleken/ naer Regel der gemeene rechten zouden ſy het aen haere Kepſerl. Mſt. en de ſtanden door middel des Keurvoꝛſten van Maintz doen af ſenden/den ſelvighen zouden ſy te vooꝛen verſoecken/ en daer over verclaringe verwachten.

Deſen § hadde men den Cameralibus in den viſitation afſcheydt terſtondt ook vaſt byghevoegt/ over deſen beſcheedt des deputat en viſitation afſcheydts hadden hun de camerales t'ſamen vergadert/ en met een eenſtemmighe meninghe van wegens de Cloosters vergeleken; het is ook dikwils aldus geweſen/ ook in reviſione cauſa wozms contrá wozms gheappꝛobeert ghewozden/ dat inden Jare 1566 de camerales niet zouden zyn ingeweſen/ refuratretur in appendice Archivi fol. 176. & vid. Arch. Cap 3. fol 289. Maer dat voꝛt 3 naer de handt het Camer ghereght de verſochte pꝛoſeſſen zoude afgheſlaghen en ghecaſſeert hebben in Append. Archivi fol. 178 ſulcks wozdt niet alleen van ſelfs ghereputeert/ uptter ghepaſſeerde/ maer daer waren ooch van weghens dit/ dat de camer vooꝛ de pꝛovincialen en Oꝛdens lieden aengaende den Religions vꝛede Pꝛoceſſ gheſpꝛooken veel verſcheydene præjudicia vooꝛ de handt/ welcke int volghende voto by reſolutie/ van deſes Gravaminis verhaelt is gheweeſt en aput authorem turbati inperi ſtatus pag. 35 & in d. Arcivi Append. fol. 116. veerder te vinden.

Dat voꝛt 4 in den 4 Cloosters ſaecken der Pꝛovincialen en Oꝛdens lieden Pꝛoceſſ op den Religions vꝛede is vergunt gheweeſt blijck uyt die Votis Cameralibus welke daer van vooꝛhandē ſyn en Leonaerd Schuch ſchꝛyft in ſyn goet achten aen den tot dien tyden zynde paltz-Gꝛaef/ dat in den vier Cloosters ſaecken in reviſorio iudicio niet wierde verkreghen ghelijck uyt beyden Rijcks acten en votis van dien te ſien was.

1. Dat den pꝛovincialen en oꝛdens lieden pꝛoceſſ op den Religions vꝛede was toe ghekent.

2. Dat de ſelvighe niet ghecaſſeert/ maer per paririones gheconfirmeert waren.

3 So veel de Cloſters ſaken van den Jare 1557 dat Cloſter aen Chꝛiſt gartē met Oetinge aengaende conſidereerde Schuch uyt dit ſondament/ ovemits den Text des Religions vꝛede claer en uptdꝛuckelijck betuygde dat Oetinghen inde vooꝛſz. Clooſter ſaecke in judicio reviſorio ſoude ſuccumberen. 1629.

Dat ook voꝛt 4. wierd vooꝛghegeven/ datmen hier verſerende was in jure illiquido, en alſoo in contradictoris begrepen/ ſoo toonde doch den Religions vꝛede met klare letters/ dat ook de mediate cloosters hier in waren begrepen ſo klaer dat het niet klaerder ſyn konde ghelijck in texto in edicto allegato was verhaelt gheweeſt.

5. Dat de ghedeputeerde totte reviſie bekenden datſe in judicio reviſorio de ſaecke ſouden verlieſen/en daerom tot Spiers de reviſie hadden laten lopē/was ſimiliter ex actis Imperialibus notorium

6. Schuch ſchꝛeef in Appendice Archivi fol. 208 ad cancellarium Heydelberg. dat met den 4. Cloſters reviſion ſaecke de Keur-paltziſche raetſheren by elk een/in groten haet gekomē waren daer doch te beſoꝛgen was dattet anders niet ſoude konnen ghevonden werden/ want ghelijck veele trouw-hartighe ſoo wel Euangeliſche ſelfs als papiſten ſegghen wy hebben ons vooꝛ recht ingebeeldt/ daer niet aen en is: Daerom waren de vota Cameralia ſententiæ paratoriæ niet in vooꝛdeel vande pꝛoteſterende/maer tegens de ſelvige.

De Poltica Argumenta waren deſe:

1. Datmen hier dooꝛ niet totten vꝛede ſoude geraecken.

2. Dat het hem liet aenſien/ als of hier dooꝛ een totale der Euangeliſche wierd gheſocht.

3. Dat hier upt groote verbitteringhe/ wederwil/ en een eyndlijcke Deſolatie des Roomſchen Rycks met grooter blyſchap der uptlandiſchen die hier op op het ooge ſloegen haer Deſſeyn daer op hadden/ en upt Ambitie of eergierichept vꝛemde Scepters en cronen affecteerden/volgen ſoude.

4. Dat het Remedium ſchadelijcker en perijckeleuſer was als de kranckheydt.

5. A poſteriori & effectu ſoude haere M. indachtich werden/ wie het met haer en haer huys trouluck ghemeent hadde.

6. Ex moderatioribus conſilys had haere Mſt meer en beter pꝛoffijt te verwachten.

Deſe Argumente waren inder waerheydt ſeer groot en opꝛecht/ byſonder als men daer neffens conſidereerde/ hoe veel haer Kepſerl. Majeſt. en haer huys aen Keur-ſaren was gheleghen/ evenwel moſt daerom de juſticie die Kepſerl Mſt. geſwozen/ en daerom haer Godt de Croon en Septer inde hande ghegheven hadde/niet aen een cant gheſtelt en d'ongherechtichept haeren cours ghelaten wozden/ ghelijck ſulcks/ Keur-mentz in ſyn ſchꝛyvens onlanghs de dato 4. Majus aen Keurſaren ghedaen meerder aenwyſt: en had Kepſerl. Majeſt. niet in ſyn harte ghehadt/ d'Euangeliſche uptteroopen.

Dat 4. membrum raeckende/ nademael hare Keur-voꝛſtl. Dooꝛl. vooꝛ ghewelt badt/ en datſe het placcaet pazeren konden/ ſich wilde ontſchuldighen was den Hooghloffelijken Collegio kennelijck/ dat noch veel wepniger haer Kepſerl. Majeſt. meeninghe daer heen gedirigeert was gheweeſt/ haere Keur-voꝛſtl. Dooꝛl. onghehooꝛt met eenighe executie van weghens d'inhebbende ſtichten laſtich te vallen/ maer wierde by het gene/ waer over ſich haer Kepſerl. Majeſt. in dit cas op den tot Mul hupſen inden Jare 1620 gehoudene Convent dagh hadt verclaert/ wel blyven/gelijk dan ook in alle maniere meeſt getracht dat was men Keur-ſaren in dit placcaet of executie van dien int minſte niet inwickelde of begre

1629. pen maer dat men hem hier van separeerde/ en sulcks soo wel van weghens veelvoudighe politijcke respecte en trouwe diensten aen Key. Mst. altoos bewesen en om haer Keur-vorstl. Doorl. in bestandighe devotie teghens Keyserl. Majest. en het hoochloflijcke huys Ostenryck te houden/ oock op dat hy door dese affsondering van executie het meer gemelde Key. Edicht in andere gelegentheden faciliere en te lichter tot effect quam.

Dewyle nu uyt desen allen was af te nemen/ dattet niet de Keur-sarische Argumenta soo niet gheleghen was/ dat het Keyserl. placcaet daer door vernietight wierd/ dat oock hare Keyserl. Majest. van weghens haer eer en amt/ plicht Conscientie en reputatie dit placcaet niet onder weghen laeten/ of door dilatie tot een alghemene 'tsamen vergaderinghe suspenderen konde/ oock niet raetsaem was dat hare Keyserl. Mst. sich in desen kleyn moedig toonde/ of dese Keursarische schriften alsoo de selvige buyten twyffel aent licht comen souden niet beandtwoorde.

So was der raetsheeren (doch onder correctie en protestatie) onbepaelde meeninge/ haer Key. Majest. hadde niet van nooden met Keursaren hier over te disputeren/ maer hem beter 'tonderrechten/ met verklaringhe/ dat soo veel de stichten welcke hare Keur-vorstl. Doorl. van oude tyden in hadde belangde/ dese byde tot Mulhuysen inden Jare 1620 Synceratie en Assecuratie staen te laten/en voorts de selvighe Keyserl. presteren. Hierentegens was Keyserl. Majest. van dese meninghe dewijle haer Keur-vorstl. Doorl. en hare voor vaders op den Religions vrede stijf en starck altoos ghedronghen hadden oock wat daerenteghens was geschiedt nopt voor goet gehent/dat hy int overige d'executie des Keyserl. placcaets wegens syne betoonde dexteritept en duytsche oprechtichept noch sal helpen faciliteren en bevorderen/ en om dat het ghemeene best tot een gewenst werde en welstät weer gebracht inde toecomende vergaderinge der Keur-vorsten welck haer Keyserl. Majest. selfs in eyghener persoon sal bywoonen/ haer persoonlyk sien laeten; en tot naerder verklaringhe/ en trouwlijcke conferentie van dien hare Keyserlijcke Majest een aensienlijken ambassedeur tot hare Keur-vorstl. Doorl. sal affenden.

Onrustighe koppen onderstaen sich d'Euangelische en protesterende verhaet te maken.

Maer ondertusschen heeft hem dit aldus voor dese Ambassadeurs aencomste/genadichlijk willē belasten.

Nademael nu den Keyser ghelijck tot hier toe verhaelt is/ door der gheestlijcken ghestadigh aen houden daer heen beweeght is dat hy by hem besloten heeft de Gheestlijcke goederen weer therstellen/ oock d'herstellinghe van dien door een publijk placcaet begonnen hebben som-mige onrustighe hoofden welcke de wapenen meer als den vrede bemunden begonnen de saeke hooger te dryven om alle dingen scherper en vinnigher te maken/ en de Euangelische en protesterende in een grooterē haet te stoyten/ en dat men eyndelyk het groot gerucht en rasernij hooren mogt/is dit naervolghende/ voor en materi wel daer toe dienende op ghestelt:

Op den Kijcks dagh inden Jare 1555 in § Maer souden &c was geordonneert/ dat d'eene den anderen niet beoorloghen noch ymand dienen of helpen en vorderinghe doen zouden.

Hierenteghen/ hoewel den Koninck van Hispanjen/ van weghens Milanen/Lutzenburgh/ Gelder/Vrieslandt/ Hollandt/Zeelandt/Vtrecht/ Overyssel en eenighe anderen een onmiddelbaer standt des H. Roomsch Rijck was/ soo hadde nochtans inden Jare 1551 Hartogh Jan Willem van Saxen Wymaren tot prosyt des Coninckx van Vranckrijck 6000 ruyters teghens den Coninck van Hispanjen ghevoert/ en daer mede het landt Lutzenburgh/wesende een membrum imperii helpen beoorloghen. 1629.

Inden Jaere 1562 had den Landgraef van Hessen syn Maerschalck Frederick van Rudolfshuysen 3000 Ruyters en etteliycke duysent te voet door der Catholycken Rycks standen Landt/in Vranckryck tot hulp der Calvinisten teghens de Catholycken laten voeren.

Inden Jare 1563 had Willem van Grumbachint Saxische Coburgsche landt krijgsvolck vergadert/ de stadt Wurtsburgh sonder waerschouwinghe overvallen/ inghenomen/ de geestelijcke hoffsteden gheplondert/ en haer tot een onbillijcken verdragh ghedwonghen/ en daer nae by Hartogh Jan Frederick van Saxen syn schuyl plaetse ghehad. Maer inden Jaere 1575 was hy met sommighe van syne Complicien in de handen van den beul ghekomen en Hartogh Jan Frederick syn leven lang gevangen moeten blyven.

Inden Jare 1567 had Paltzgraef Jan Casimir weder een sterck krijghs heyr vergadert en niet teghenstaende het Keysers verbodt/ door Elsas en Lotteringhen den Calvinisten ten dienste tegens haeren Koninck in Vranckrijck ghevoert/ en den pas met ghewelt ghenomen inden Jaere 1586 als den Coninck in Hispanjen den Kyn af tot betalinge syns krijghsvolck gelt dede voeren/ hadde Paltzgraef Frederick Keurvorst/ sulcks tot voortsettinghe van des Koninckx rebellen laten aenhouden en nemen.

Inden selve Jaere hadden de protesterende tot hulp van den Prins van Oranjen teghens den Koninck van Hispanjen krijghsvolck vergadert door Frederick Rols huysen en de monster plaets teghens over Romersdorp int stichT Trier georduneert/en aldaer met groot verdriet der Catholycken onderdanen gheleghen/ en eyndelyck door Catholycke land heen gevoert/ dewelcke nochtans onverrechter saecke/ overmits het ghelt manqueerde/ weer van malkander ghelopen syn.

Om desse punten beeter te verstaen kan den leser van dié de geschiedenissen der vorigen Jaeren hier by gevoeght door lesen.

Inden Jaere 1574 hadde Paltzgraef Christoffel en Graef Lodewyck van Nassauw weder krijghsvolck vergadert/ in des Koninckx van Hispanjen erflandt den welcke hy vant Roomsche rijk heeft/en syn daer mede inde heerlijckheyt Valckenauw ingevallen; op de moockerheyde gheslaghen ghevorden/alwaer Paltzgraef Christoffel en Graef Lodewyck van Nassauw selfs gebleven waren.

Inden Jaere 1575 had den Paltzgraef Jan Casemir weer krijghsvolck den hugonotten ten besten vergadert/ en door der Catolijke landen in Vranckrijk gevoert. Die hadden hun also ghedragen/ dat de hugenotten selfs daer van een verdriet kregen.

Inden Jaere 1578 had den Paltzgraef Jan Casimir weder des Koninckx van Hispanjen Erflanden en membra imperii met krijghs gewelt overvallen/ maer heeft onverrichter sake daer weder moeten uyt schepden.

Inden Jaere 1582 had Gerhard Truckses, welcken oock van den Paltzgraef Jan Casimir met krijghsvolk versien gheweest is/ het aertsticht Ceulen onder hem willen slaen en het selvighe tot een Lutersch Keurvorstendom maecken-

1629. ken / maer waren daer over beyde luſtich aengelopen en gheſtoruen.

Inden Jare 1587 hadden hun de Calviniſten 't'ſamen ghedaen / en krijghſ volck vergadert / en dooꝛt Elſas en andere Catholycke landen in Vranckrijck den hugenotten ten beſten / onder het Commando van Fabian Burgh-graef tot Thona doen voeren / maer niet met al daer mede op ghedaen / alleen datſe tot Auluni een bloedighe S. Mertens avondt ghehouden hebben.

Als nu deſen vooꝛſz. Gerhard Truckſes aldus over al had aen ghelopen heeft hy eenighe on Catholijcke Capitulares aen ſijn zyde gekregen en int ſticht Straesburgh een nieuwen Alarm aenghevanghen / daer mede haer de ſtadt Straesburgh oock beſmettede en den oorlogh inden Jaere 1594 in haer ghebiedt ghevoert en of wel d'on Catholycke Capitulares March graef Hans Georg van Brandenburgh tot een Biſſchop verkoſen hadde / ſo heeft den Cardinael van Lotteringen die van d'andere party was ghekoſen / haer haeſt het landt doen quiteren.

En hoe wel int ghemeyn om dien te houden / een vredens aenſtandt ghemaeckt is ghebleeſt / was den ſelven maer Temporal ghebleeſt / en had nu ſijn eynde / en haddenſe ſo veel als te voren.

Inden Jare 1598 had den Admirant van Aragonien Franciſco de Mendoſa, zijn krijghſ volck int winter quartier gevoert / in die heerſchappyen welcke onder ſchyn van neutralitept des Roomſchen rijcks des Coninckx van Hiſpanjen rebellen hulp ghedaen hadden. Dit factum dewyle het ſonder toelaten van Keyſe. Majeſt. & propria authoritate was ghebleeſt liet men ſonder alle juſtificatie in ſijn waerde / maer te voozen als men in des Catholycken Koninck vant Rijck-leen erf landen was ghevallen / der ſelve rebellen teghens den Religions vreden geholpen / daer had elck een als een muys op ſtil geſwegen / ondertuſſchen was men voor Kees en Kynberck doende ghebleeſt / hoewel te vergheefs.

Inden Jaere 1607 hadden die van Donauweerdt een Fanen oorlogh aen ghebtelt / maer anders niet opghejaecht / als datſe inde handen vande Beyerſche waren ghevallen / en nu in een meerder juſtitie als te vozenleefden / hoewel d'Vnioniſten ſulks ſeer verdrietich is ghebleeſt.

Inden Jaere 1609 was Hartoch Hans Wilhelm van Gulick ghestoruen: En als de hupſen van Saren / Paltz / Brandenburgh Nivers en de Graeven vander March totte erfſchap van deſe / verſchepdene aenſprack deden / doende de Keyſerl. Majeſt. de poſſeſſie van dien ſequeſteren hadden ſommighe vande geinteceſſeerde hun ſelfs willen rechten en haer naer Vranckryck / Engelandt en de Staten van Hollant gekeert / met wat voor pzoffyt dat wiſten de gene te betupgen welcke hun weder daer van totte Keyſerl. devotie begheven hadden. En als d'Vnioniſten ad diverſionem in Elſas waren gevallen / haddenſe daer door niet meer ghewonnen / als dat de Catholycke een Liga op gherecht en haer volck in wapen tegens haer gevoert en hun gedwongen hadden / vrede te begheerenen datſe vier weeken voor de Catholycke haer volck moſten af dancken.

Wat hier nae was gheſchiedt dat ſtondt in recentiſſima memoria en wilden d' Euangeliſche / niet tegenſtaende datſe tot dato toe wepnich fozturn gehadt hebben / noch niet weten / den Vnion Generaliſſimus koſte hem daer niet toe bzenghen / datſe hun onrecht bekenden / ende hadde alſoo den March-graef van Durlach / naer dat hy pardon verkreghen hadde weer begeven totten vyandt / doch was eyndelijck daer voor af gheſmeert ghebleeſt. 1629.

De Franck-vooꝛders hadden naer haer verkreghen pardon dien van Halberſtadt Hartogh Chriſtiaen den pas vergont / en ſijn in route verſlaghen volck inghenomen.

De Nurenbergers hadden int Jaer 1622 den Manſvelder ammunitie en gheſchut toe gheſonden.

De ſtraesburgers hadden Paltzgraef Frederick welck in den ban of acht gheſlaghen was gebleeſt als eenen vrient ontfangen / ook vergunt dat de Manſveldiſche haer roof bupt in hare ſtat om te verkopen bzenghen mochten / dit alles naer verkregenen pardon.

De Nurenberghers hadden teghens plicht / int Jaer 1619 ghehandelt / waer mede hoe wel ſy aen den Roomſchen Keyſer welck al int ſelve Jaer haer over heer ghebleeſt was / en aent Coninckryck van Bohemen / ghelyck leen lieden van de Croon Bohemen ratione der ſtede Herſbzughen / Lauff en Felderen / ook Leen heeren van de Caſtelen Hocherſteyn en Hauſeg verbonden waren / eenen ingedzongen Koninck van Bohemen / teghens dien van rechts wegen geſalfden in haere ſtadt ghenomen / en neffens andere vyanden des Keyſers en der Croon Bohemen raetſlaghen ghehouden en ſelve dus verre voor goet ghekent datſe den Capo in haeren raet ende int hoff met eener communation naer Munchen af ſonden. Naer dit pardon haddenſe noch alſulcke vyanden die hun hares anderen Leen heeren / nades ſtichts Bambergh openbaere vyanden hadden verclaert / evenwel amunitie en andere noodzuſticheden volghen laten.

Hier ſullen de rechtſ-gheleerden lichtelyck connen vinden / dat alſulcke welcke met deſe raetſlaghen doende zyn ghebleeſt / en Leeninghen van Bohemen en Bambergh beſittende / bpſonder van wegens Bohemen non obſtante perdonatione Cæſariea (terwyle voor deſen een Keyſer en Aerts hartoch van Ooſtenryck in haere rebellie wiſten te ſepareren en reſpectus te maecken).

Dat hun den Keyſer wel als Keyſer / het crimen læſe majeſtatis vergaf maer als Coninck in Bohemen / de per crimen feloniæ onttrockene Leninghen wederom ontnam.

Hiſpræſuppoſitis en terwyl men wiſte en kennelyck was / dat van de Catholycke den Religions vreden vi armata afghedzonghen is ghebleeſt die in't minſte daer toe niet verſien ſynde ook ſo wenigh dat Keyſer Carel ſelfs de vlucht heeft moeten nemen; en nu de Catholycke victorioſum exercitum en de wapenen in haere handen hadden / daerentegen de tegens partyen afghemat / volgden deſe quæſtiones.

1. Of men rebus ſic ſtantibus, ook meteen goede conſcientie een ſulken Religions vreeden maken konde / dat in locis vi bellica occupatis, en welk men machtich zyn koſte / ook noch dat exercitium hæreticæ religionis lyden ſoude?

2. Of niet de Keyſerl. Majeſt. macht had / in des Rijkrſteden / welk dus grootelijks haer' M. hadden gheoffenſeert / ook met gewelt het Catholycke gheloof weer in te voeren en tot een beſcherming deſer religie een Catholycken Magiſtraet te ſtellen.

3. Of ook raetſaem was nu een vrede te ſlupten / de Lighe t'ontbinden / de contributie te laten vallen of niet.

4. Of niet beter waer alle ſtarcke en vaſte plaetſen

1629. sen met Catholijck kryghs volck te besetten / en tot onderhoudinghe van dien / d'onderssaten met contributien te belasten.

5. Ofmen ook niet mette Contributie tot de Liga soude voorts varen / dat men voor eerst eenen schat en netvum belli had / en aldus den vyandt formidabilis syn.

6. Daer tegens d'afgenomene Stichten / Cloosters en andere geestelycker inkomsten / weer in der Catholycke handen en onder contributie te stellen.

7. Terwyle den Religions vrede alleen de bonis ecclesiasticis præterito tempore occupatis, welc al waaren in ghetrockené / spraeck / en eo ipso den oninghetrockenen hier van wilde bevryden en aldus conditionata pax was / of men ook niet ad præterita ex conditione causæ datæ causa nõ secuta tot een ander remedio juris een actie hebben koste / alle geestelycke goederen weer in te trecken en hun aldus de vloghels recht setten.

Dese en diergelycke meer andere aenslaghen waren op dees ter tyt aende Roomsch Catholycke syde teghens de Euangelische en protesterende voorhanden / welck ook wel / hoe niet heel / doch meestendeels / terwyl men daer toe al een goet beginsel had ghemaeckt / int werck waren ghestelt ghestelt gheweest / indien niet hier nae teghens haer hope het spel anders gheloopen en de wansinnighe fortuyn den rugh ghekeert hadden ghelyck aen syn plaetse verhaelt wordt.

Daer worden Commissarisen totte executie vant Keyserl. placcaet verordineert.

Op depublicatie des Keys. placcaets zyn terstondt int Roomsche ryck aen alle Keyssen seekere Commissarisen d'exeeutie te volbrenghen / versonden en inde verkiesinghe van dien / voornaementlyck ghelet gheweest / dat d'een synde van Vorstelyken staete d'ander een Prelaet / een van Graef lyken en Heeren staet / een vande Ridderschap / of van ghelycken / een der Gheleerden daer toe sy ghebruyckt gheweest. Dese wierde met instructie van sommighe punten welcke sy by de executie observeren souden versien als namentlyck

Verscheyde punten de comissarisen over de intreckinghe der geestelycke goederen voor gheschreven.

Ten eersten zoudense voorderlyck in eygener persoon in een yder Creys te samen komen en hoese het Keyserl. bevel uyt voeren souden haer met malcander beraden.

2. Soudense alle protesterende Ordines religiosorum, en ook d Ordinarios locorum tot hun voorderen / daer van vernemẽ welcke en hoe veel plaetsen en goederen sy begeerden.

3. Souden sy de executie restitutiones met die plaetsen en goederen beginnen / welke de Ordines religiosi begeerden / en hun toecomende beweesen; Daer nae de Ordinaris de heure ook restitueeren;

4. De onderscheydentlycke besitters van dese Geestelycke goederen souden / niet tegelyck / maer elck bysonder ghedachvaert worden.

5. Van de selvighe souden sy (commissarisen) int ghemeen alle geestelycke goederen / welck naer den Passauwschen verdrach van een yder waren ingenomen gheweest / in Keyserl. Majest. namen afvorderen.

6. Die gene / welck haer recht en gherechtichheyt van eenich gheestlyck goet of stichtinge hadden bewesen / soude sulcks en niemandt anders gherestitueert werden. Maer indien by gheval het bewys van dien manqueerde / souden de plaetsen ad interim den Ordinaris om de selve mette gestelycke te besetten overghelaten werden.

7. Indien de detentores van dien / dese præscriptio wilden verwerpen / souden de Commissarisen / dat het tegens den Religions vreden was / antwoorden / en hun oppet Edict of placcaet des Keysers beroepen. 1629.

8. Indien d'inhebbers van dien / misschien haren koop tytel quamẽ vertoonen / soudense die doẽ gedencken / dat de geestelycke geen macht hadden te verkopen aen die / welck niet begaem om dese goederen te koopen waren geweest / daerom diergelycke contracten ipso facto niet bestaen mogten.

9. De objectie dat wegen 't een / of t' anderen Clooster dat tot Spiers of aent Keyserl. hof int recht was / soude ghelyck wel niet gheachtet werden / ende de keyserl. commissarien haer insgelyck oppet Keyserl. placcaet hun beroepen.

10 Insghelyck souden de commissarisen / indien de besitters (als of dit werck niet in des Keysers macht en ghewelt stondt / maer op een algemeenẽ Rycks dach voorde) niet wouden toestaen int minste hun daer aen niet keeren / maer de Key. authoriteyt en volmacht in dese saecke / insgelyck haer bevel daer teghens setten.

11. Indien sulcken cas voorvallen mocht welcke voor vol was aen te sien / souden de commissarisen terstondt aen Keys. Majest. door een bysonder currier daer af de weet doen / beneffens oversendinghe haeres goet vinden.

12. Met de Cathedralibus en Collegiatis Ecclesiis soudense tot op des Pauws weerdere ordre niet voor nemen maer de selvighe ad interim met deughdelycke personen bekleeden.

13. Indien hem d'een of d'ander teghens dit Keyserl. placcaet wilde setten / en teghens sperteren dat daer uyt eenich perpckel reysen mochte en oproer int landt wierde veroorsaeckt / soudent de Commissarien / sonder vertreck aent Keyserl. Hof aen dienen. Maer inden het perpckel so groot niet en was / soudense de naest byleggende Armada so wel des Keysers als der Lige aviseren / welcke alreede last hadden hun ter hulpe te comen.

14. Die gene / welck sich desen Keyserl. placcaet gehoorsaemlyck submitteerden / en totte restitutie der dus langh teghens recht inhebbende goederen / voeghelyck en onderdanich aenstelden / die soude men van de obligatie restituendi fructus perceptes ontslaen / den ongehoorsamen en tegens wrasselers de restitutie van dien scherpen met ernst op legghen.

Nadien nu alle saecken op dese manier ghelyck boven verhaelt is / tot d' Executie des Keys. placcaets waeren voltoopdt : Isset reformeren op alle plaetsen int Roomsche ryck yverich aenghevangen en hoe wel de Euangelische met veel voudigh schryvens daer teghens niet alleen hebben ghepprotesteert / maer ook aensienlycke ghesanten afghesonden en ghebeden een alsulcke saecke doch tot op een en alghemeenen Rycks dach naer ouden ghebruyck uyt te stellen / en aldaer te beslupten / so en mocht doch alles niet helpen / en heeft men met dese voors. executie des Keyserl. placcaets met groote besaernissen der Euangelischen starck voorts ghevaeren / daer in noch forma judicii nochte processus gheopserveert is gheweest / en niet alleen veel kerchen / Schoolen en andere Stichten / welke naer den Passauwschen verdrach d'Euangelische aen haer ghebracht / maer ook die welkse ook al voor t'selve verdrach in hare besittinghe hebben gehad / met gewelten krygks macht ingenomen zyn / d'Euangelische Predicanten af gset / en in plaetse van dien / Papistische Priesters en gheestelycke ingheset

Keyser Ferdinand reformeert in Duytslandt.

1629. geſet/en de lieden tot een afval/ of vertrecken aen ſommige plaetſen/met afterlaetinghe van alles ghedwonghen.

Daer beneffens ſyn de ſtercke inquartieringen vant kryghs volck/ den moetwille der ſoldaten/ doo2 treckinghen/ rendevous plactſen/ contributien en diergelycke over den hals der Euangeliſche niet wenich ghebzocht) van de welcke/ terwyle alles omſtandtlyck te beſchryven onmogelyck is/ wy alleen de voornaemſte gheſchiedeniſſen ſullen naer malcander verhaelen. 1629.

De Reformatie wort tot Augſburg ingheſtelt.

Int beginſel der maent Auguſtus heeft beneffens andere de reformatie ook de ſtad Augſburg gheraeckt: want als den Biſſchop van deſe ſtadt by Keyſerl. Majeſt. ſeer aenhielt/ de geeſtelycke juriſdictie hem hier weder in te ruymen en de ex-

ercitie der Euangeliſcher religie te caſſeren/ met aenwyſinghe dat de juriſdictie/ onbeletlyck des Religions vreden/ en volghens de vereeninghe (uyt cracht des verdzachs welcke int Jaer 1548 tuſſchē Cardinael Otto (Biſſchop tot Augſburg gheweeſt ſynde) was gemaeckt/ hem alleen toebehoorden/ heeft men/ nae voorgaende beradinghe met de Catholyckc Keurvorſten hem ſulcks toeghelaten/ en Ferdinand Kurz. vyt heer van Senftenau daer heen om de executie van dit Biſdom voor te nemen geſonden/ de ſelvighe is den 5 Auguſtus daer aen ghekomen/ daer op men door de heele ſtadt heeft uyt gheroepen: Alſoo in den naem der Keyſerl. Maſt. den Commiſſaris/ op den 8 Auguſtus/ inden vergaderden raet een byſonder Keyſerl. bevel te vertoonen hadde/ ſoo wierd by deſen ernſtlyck geboden by lyfſtraf/ dat een yder/ welcke niet int byſonder hier toe gevorderd wierde/ of anders uyt des Magiſtraets commiſſie quam/ maer inſonderheyt het ambachts volk/ datſe met hare gaſten/ wyf en kinderen terſtondt naer de vroegh predicatie hun naer huys vervoeghen/ en den heelen dagh inhouden en op de ſtraten niet komen zouden.

Wierden ook bevolen den kercks diacons en d'adjuncten van dien/ beneffens de predikers der Augſburgſche confeſſie op het Stad huys te comen.

Aenbrengunge der Keyſerlyc. commiſſaris by de vergaderde Magiſtraet zyne ſaecken van deſen inhoudt voorghebzocht: haere Keyſerl. Majeſt. hadde hem daer toe afgevaerdicht en bevolen haere Keyſerl. ſchryvens de ſtadts vooghden over te gheven/ en daer beneffens hun/ en ook den E. E. Magiſtraet/ de Keyſerl. intentie wil en meninghe mondelyck t'openbaren/ welke inhielt: hoe dat naer ryppen raet ook daer over gehoudene conſultatie der Keurvorſtl. goet achten/ de ſake aldus bevonden is geleghen te zyn/ dat uyt cracht des opgherechten verdzags tot Augſburg int Jaer 1548 tuſſchen wylen Otto Cardinael en de Biſſchop deſer ſtede/ (onverhinderlyck den Religions vzede en andere contracten daer op volghende) den teghenwoordighen Biſſchop van Augſburgh de Iuriſdictio Eccleſiaſtica van dien/ alleen naer reden was/ toebehorende/ dat hy uyt cracht des voorſz. gemenen verdzaghs hier ter ſtede geſchiedt zynde/ occaſie/ macht en recht hadde/ alle exercitien teghens de Catholycke religie ſtrydende/ af te ſchaffen/ gelyk hy dan gheſint was/ ſich deſer ſyne hem toeghekende juriſdictie te bemachtigen/ en voor deſen om d'afſtellinge des exercitie Auguſtanæ Confeſſionis had aenghehouden en ghebeden. So was haere Keyſerl. Majeſt. eyndelyk bevel/ dat de gemelde Iuriſdictio Eccleſiaſtica hem ten vollen wederom ingheruymt ſoude worden/ ook de ſtadts vooghden hem alle mooghelycke aſſiſtentie ſouden betoonen/ en de dadelycke Executie by de handt nemen/ op datſe in Keyſerl. Majeſt. onghenade

Keyſerl. commiſſaris aen den Raet tot Augſburch

1629. niet vernielen/en andere executeurs tot des stadts groote schade verordonneert wierden. Daerom souden de stadts voogden en den Raet desen milden wegh voor een bysondere genade aen nemen en de belaste executie alsoo uyt voeren/ datmen geen scherper middel daer toe en gebruyckte/en dewyle haer Keyserl. Majest. tot deser Rycks stadt/ van weghen hare ghedruyrige gehoorsaemheyt tot bysondere genade was genegen/ vertoonde/ hy sy souden haer van dese aldergenadichste affectie niet selfs berooven. 1629.

Hier op heeft den outsten stadts voocht Hieronymus int hof/ den Keyserl. commissaris aldus gheantwoordt: Haerer Keyserl. Majest. gehoorsame stadts voogden en raden hadden uyt syne verhaelde voordraging verstaen/ wat de Keyserl.

Reverendiss. et Illustiss. Princeps ac D. Dns HENRICVS DE KNORINGEN, *Episcopus Augustanus, etc :*

resolutie en ernstlyck bevel met haer brachte/ en was op het voorsz. verdrag hier ter stede int jaer 1548 nopende de jurisdictie van den Bisschop en toeghehorende geestelyke goederen/ gheplogt/daer over de stadts voogden nu belast wierden de executie daer af in werk te stellen/ met dese clausel: indien men sich totte paritie niet en voegde/oorsake syn mochte/ scherpere middel voor de handt te nemen. Nu hadden altoos des stadts voogden in de alder onderdanigste gehoorsaemheyt hun benaerstigt/ in welcke sy ooch volstandich dochten te blyven/en niet geeren sagen dat door hun/ de stadt en gemeene Borgery pes beswaerlyck soude over komen/ alleen soude hun aengenaem syn dat den heer commissaris hem liet ghesegghen om een wepnich af te treden eer dat het Keyserl. placcaet afgheleesen wierde/ om een cleyn gespreck daer over te houden/ niet uytter meeninge/ datmen overt Keyserl. bevel difficulteerde of langhe om spraeck daer over houden wilde/ maer alleen dat de eygentlycke kennisse der saecke d'E. E. Raet deser stede ghenotificeert en alle dinghe

met

1629. met een betere ſoetichepdt volbzacht conde wer-
den.

Naerdien nu hier over dē commiſſarius van
beyde de ſtadt voogdē inde boovenDozſt camer ge-
leydet wierde/en weder in deſtaets camer quamē
heeft menhet Kep. Credentz: Mitſgaders het be-
vels afgeleſen/daer op de oudtſte ſtad voocht heeft
voo2 gheſtelt: Hy achtede voo2 ſyn part onnodich
te zyn al het ghene/ wat des Kepſer. commiſſaris
p2opoſitie en de Kepſerl. ſchzyvens in haer hielden
wederom te verhalen / terwyle men daer upt ghe-
noech ſpeuren koſte / dat de ſaecke nu al was ge-
concludeert / en dat daer teghens verder niet te
diſputeeren viel/ ook veel te moveren te vergeefs/
op dat doo2 langh vertreck achter houden en
recuſeren de ſaecke niet ſwaerder gemaeckt wier-
de / en hier nae niet alleen by de bloote of ſtellin-
ge des exercitij Auguſtianæ Confeſionis verblyven /
maer men ooch een heele deſolatie en ruyn der ſtad
daer doo2 veroo2ſaken mochte. By welck von-
niſſe / byſonder overmits men wel dencken koſte/
datmē by deſe gelegenthepdt/ en andere nodige din-
ghen tot een ſulke excuſe noodich/ met ſolliciteren
hem genoech nopeñ eē gemeene ſtad had gemoept;
moght daerom de ſtadts Vooghden niet voo2
qualyck afgenomen woo2den/ indienſe de Kepſerl.
commiſſie en executie te vo2derē aennamen/ want
men moſt uytter noot een deught maecken en tot
dat andere middelen p2eſenteerden / hem wat pa-
tienteren.

Hier op heeft den ander ſtads vooght Bernard
Rehlinger aldus gheſp2oocken / of hy wel voo2
ſyn part gaern hadde geſien / dat men van het ge-
ne / dat haer Kepſ. Maſt. bevolen had/ ontſla-
ghen was gheweeſt / nochtans wel te dencken
ſtondt / dat indien de ſtadts vooghden met deſe
voo2gheſtelde commiſſie en executie niet wilden
te ſchaffen hebben/ en de ſaecke tot een expeditie
bzenghen / datter andere middelen voo2 der
hand waren / daer doo2 niet alleen het Kep. bevel
upt gevoert ſoude werden/maer dat ooch de ſtadt
in alderhāde laſtē en ſwarigheden daer doo2 val-
len koſte. Daer om hy hielde/ datmen ten aenſien
van deſe perpchelen hem meerder had te verbly-
den / als ſich te beſ waren/met dit onheyl voo2 te
komē als plundering en andere p2eſſuren/en mo-
ſten des ſtandts vooghden totte verhaelde execu-
tie haer onderdanich ſtellen / want haer daer te-
ghens te ſetten veel minder reden had/ overmits
de naerkomelingen/ over een ſulcke recuſatie ooch
niet hadden ſich te beclagen/ daer doo2 niet alleen
een ghemene ſtadt veel onghelucks over comen/
maer ooch wel tot een ondergangh en upterſte
ruyn gheſto2t werden moght behalven dien / dat
dit een wegh was/ daer doo2 alle dinghe met ſoe-
te middelen upt gerecht en volbzacht conde wer-
den.

Hier op heeft den oudſtē Burgermeeſter Otto
Lauwingher onghebzaecht gheandtwoo2dt / hy
had het Kepſerl. bevel verſtaen / maer dewyle hy
de Augſ burgſchen confeſſie toegedaen was/ bat
hy datmen hem met verdere reſolutie niet woude
laſtich vallen van de ſtadts vooghden met ee-
nen verſoechende datſe het beſte by de ſaecke de-
den / en ſo het moghelyck was om uptſtellinghe
baeden / en indien ſulcks niet helpen mochte /
moſt hy't ſelvighe Godt almachtich over ghe-
ven

Daer na zyn beyde ſtadts vooghden tot den
commiſſaris in de boven Do2ſten camer gegaen/
en hem voo2ghehouden/ op wat manier zy by den
Raet hun verclaert hadden/ namentlyck datſe om
Kepſerl. Majeſt. onderdanich te gehoo2ſamen de 1629.
aenghebzachte executie int werck ſtellen wilden.
Hier op heeft den commiſſarius de diakenen van
de kercken Adjuncten en p2edicanten tot hem inde
Do2ſten camer doen roepen / hun voo2houdende
om wat reden hy van de Roomſch Kepſerl. Mſt.
was gheſonden / de ſtadts vooghden en den
Raet te verkondighen / hoe dat haere Majeſt.
had erkent / dat den Biſſchop tot Augſburgh/
upt cracht des verdzags int Jaer 1548 tuſſchen
wylen Cardinael Otto en de ghemeene ſtad/ ſich
der gheſtelycken juriſdictiehad om te bedienen be-
dongen/ en hy ooch nu op de voo2gaende Kepſerl.
reſolutie die dadelyck van mepninge was aen te
vanghen: Soo hadt haere Kepſerl. Majeſt. bey-
de ſtadts vooghden doen ghebieden / datſe hem
alle moghelycke aſſitentie doen ſouden / ende het
Kepſerl. bevel in de naem van haer Majeſt. alſo
voltrecken/ dat het onnodich zyn mochte andere
executie en executeurs van dien int werck te ſtel-
len. Nu hadden de ſtadts voogden mitſgaders
den raet hun tot de ſchuldige gehoo2ſaemhepdt ten
vollen ghep2eſenteert/ en verliet hem daer op dat
ſy inſgelyck hun hier in ſouden vinden laten / en
overmits het nu ſoo verre gekomen was/ datmen
metter daet d'executie ſoude voo2 nemē / ſo wilde
hy des ſtadts voogdē aldaer gediſponeertheb ben
het Kepſerl. bevel naer te comen / de kercken leer-
aers en diaconen van haere dienſten en plichtten
t'onſlaen/en tot beloftenisſe van gehoo2ſaemheyd
aen houden / en int ovzighe al het gheen voo2 ne-
men / wat tot bevo2deringh van het Kepſerl. be-
vel hier in van nooden was.

Dit hebben d'oudſte ſtadts voogden den dia-
kens van de kerck en p2edicanten voo2 gheſlagen
datſe upt het verdzagh hun van des Kepſers
commiſſaris voo2ghehouden verſtaen hadden/
waer in de Kepſerl. commiſſie en aen beveelende
executie van dien / beſtont: Namentlyck dat de
exercitie Auguſtanæ confeſſionis hier mede afghe-
daen / en daerenteghens de Catholycke Religie/
ghelyckſe voo2 de veranderinge van die gheweeſt
was / weer inghevoert ſoude werden. En of
men geern gheſien hadt/ dat deſe ſaeck tot een an-
der middel ghebzacht was gheweeſt / het welck
doch niet heeft helpen moghen/en ooch de Kepſerl.
deciſie in dit cas niet diſputeerlyck was / conde
men daerom des ſtadts vooghden hier in niet be-
riſpen/ dat ſy om het meeſte quaedt voo2 te comē/
de voo2ſz. executie moſten te werck ſtellen; Daer-
om dan ook alle 14 p2edicanten ſo wel die p2eſent
als niet p2eſent waren van haere plicht vermaen-
den zedentlyck af te ſtaen / en haere dienſten guy-
teren/ en de tot dato inhebbēde kercken varen la-
ten /de diacons met haren adjuncten van haer of- Augſ-
ficie ontſlaen / met ernſtlycke waerſchouwin- burgſche
ghe / dat naer deſen ghеen p2edicant ſich eenighs predicanten
exercitij Auguſtanæ confeſſionis benaerſtigden/ de kerck dia-
inwoonders / welke vreemt waeren met billicker cons en ad-
af vaerdinge ten eerſten hun op den wegh gaven/ juncten
maer die bo2ghers waren en borgerlycke wonin- voo2dē van
ghe hadden ghelyck wel daer behouden / doch haer dienſt
gheen exercitie van haer religie nochin't open- afgeſet.
baer noch heymelyck naer deſes / by lyfſtraf doen
ſouden/ ook de p2edicanten ſamentlycke en int by
ſonder ditaldus te verrechtē en naer tekomen den
commiſſaris met een eedt doen belooven

Daer op heeft Meeſt. Ian Coenraet Crebeli-
nus p2edicant tot ſint Annen geantwoo2t / ſy had-
den met d2oevighen gemoedt verſtaen / datſe dus
onverſiens afghedanckt wierden / niet teghen-
ſtaende de tegenwoo2dige regerende Kepſ. Mſt.

1629. in't Jaer 1619. als men haer huldinghe deede / hier teghens alder ghenadichst had verclaerdt / en d'Augsburgsche Confessions verwanten had belooft by den Religion en Pzofaen vzede te hand haven: Maer terwyle haeren Majest. meeninge en wille alsulcke was / most men geduldich zyn begheerden hun ook niet daer teghens te setten / maer wouden onderdanighlyck naercomen / wat haere Keyserl. Mst. aldergenadichst hadde doen beveelen.

Hier op hebbense een eedt sweeren moeten al het gene te volbzengen wat hun voozghehouden was geweest: En sin hier mede naer huys ghegaen / maer den Keyserl. commissarius ging met syn suyte naer de voozstelyke Paltz ondertusschē hebben de stads voogden al het gene wat gepasseert is gheweest voor den Magistraet verhaelt.

De Augsburgsche burgers wozdē starck gedzeyght / sich niet tegens de Keyserl. ozdze te setté.

Te voozen eer dit spel heeft begost / sonder eenighe vaendels krygh's volck inghelaten gheweest om hier mede de poozten en plaetsen sterck te besetten. Men heeft ook den Bozghers tot een schzick een galghe voor 't Stadthuys op gherecht en den 10 dagh van Augustus uytgheroepen / dewyle van haer Keyserl. Majest. was bevolen / dat de on Catholycke religie (hoese die van de Augsburgsche confessie te noemen plegen) gecasseert soude werden / en men onrustighe lieden vinden mochte / welck hun teghen Keyserl. uytspzaeck en bevel stelden / mochten of de selvigen commissaris / den Bisschop overichevdt en clerisy met soldaten en vuyle woozden aenwatteden / ook met plonderen / rooven / bzanden en diergelycke te dzeyghen. Soo woude men een yder by desen ghewaerschouwt hebben wie hem hier in verliep niet teghens staende van wat qualiteyt hy zyn mogt soo wel aent lyf als leven ghestraft soude werden.

Wierden ook de Catechisimus / als mede d'Euangelische ghesanghen en ghebeden op der straeten / inde Wees huysen hospitalen / en schoolen afgeschafft / ook de schoolmeesters die hier in niet bewilligen wilden / veroozloft / daerenbooven alle Euangelische boecken verboden / en de Catholycke vierdaghen en d'exercitie van dien wederom inghevoert.

Wat truyrichevdt / bekommeringh en hartseer dese dus snelle reformatie (by dese dus volckrycstadt en by de hondert duysent sielen sich strecken de Euangelische ghemeente) heeft veroozsaeckt / kan men niet ghenoegh mette penne schzyven. Hier door maeckten de voozmaemste lieden haer goet tot ghelt / en wilden hun begheeven tot andere plaetsen. Maer des stadts voogden deden nieuwe patenten aenslaen / daerinse de bozgers weeten lieten / datse sich gheene dwanck in de religie te besozghen hadden / souden ook daermede niet overdzonghen werden / den Bisschop hadde ook dies halven vertroostinghe toeghesevdt wie nu enig goet buyten toelaten heymelyk weg schickte / die soude niet alleen / neffens verliesinghe syns bozghers recht met anderen straffen belast / maer daerenboven ook de goederen selfs gheconfisceert werden. Doch indien pemandt in andere plaetsen vertrecken wilde / die soude naer ozdze het bozghers recht de overichept opsegghen / dzie afterstallen en den tienden penninck naer vermooghen betalen / en voozts niet opgehouden noch belet werden.

De Keurvozst van Saxsen doet een

Hier over heeft den doozluchtighen en hoogh geboozen Keurvozst Jan Georg Ht. in Saxen als hem berecht was gekomen / datmen int sin hadde een reformatie mette stadt Augsburgh aen te stellen / een interessi schzyven aen haere Keyserl. Majest. gedaen om de selve daer mede te rugh te doē blyven / maer also wepnich verkregen / als hy wanneer dese reformatie int werck gestelt wiert verkreegh / want so haest hem aengedient was in wat ellendighen staet d'Euangelische gemeente tot Augsburgh geraeckt waren van wiens weghen hy ook versocht wierdt om een voozbiddinghe aen Keysel. Majest. te doen / heeft hy stracks daer op onder dato den 22 Augustus weer een interessie schzyven aen Keyserl. Majest. ghedaen van desen inhoudt.

1629. inter cessi schzyvens aen Keyser, Ferdinand de reformatie weer tot Augsburg te herstellen / maer rechtet wenich daermede uyt.

Hoewel hy hem niet hadde connen inbeelden / dat het geene daer van voor desen weghens de ghedzeygde intreckinghe der Euangelische kerckē / af en uytsettinge der predicanten vande Augsburgsche confessie en andere benautheeden was voozghestaghen / uyt ghevoert soude werden: So vernam hy nochtans met singuliere beroerte / dat de predicanten van de Augsburgsche confessie afgheset de ses Euangelische kercken ghesloten / sommigh krygh's volck des nachts inde stadt inghelaten / de poozten en voozmaemste straeten beset / verscheyde gherechten in de stadt opgherecht en meer andere swarigheden den Euangelischen op gelept waren. Nu twyffelde hy niet of haer Majest. hadde hier van int begin gheen grondelycke kennisse gehadt / veel wepniger een sulcken proces / indien hy van de saecke recht berechtet was gheweest / soude toeghelaten hebben. Was ook versekert dat haere Majest. aen de voozsz. exozbitantien een misnoeghen soude scheppen en de benaeude niet sonder verweeringe laten / maer ghedencken dat int Jaer 1619 op d'inhuldinge de bozgers waren versekert gheweest / datse by haere religie blyven souden / waer over hy ook vast hadde ghemeent / het soude (dit den Religions vzeden teghens lopende) onnodich syn gheweest / haer Keyserl. Majest. met verder interessie schzyvens en te ghemoet voeringen te belasten / maer als hy ghedachte dat het syn conscientie raeckte in dese benautheden syn Religions verwanten teghens den Religions vzeden en des rycks constitutien ook opgherechten verdzach dit overcomende / onghetroost te laten / soo hadde hy niet laten konnen by Keyserl. Majest. met dese interssessie te komen. En was haer Key. Majest. bekent hoe starck en hoogh de Keyserl. en Coninckl. M.M. ook gesamentlycke Keurvozsten en standen / voor haer en haere Naerkonaercomelinghen dickwils belooft hadden de voozsz. Religions vzeden onghebzoocken te onderhouden / ook welker maten dit daerna gerepeteert en door de wel bedochte Confirmationen was betuyght ghewozden / dat dit een eeuwigh verbond zyn en blyven zoude / achte ook niet / dat eenich stant des Rijcx van die meeninghe was / veel wepnegher voor gheven / als of hy aen een sulke plicht en wet niet gebonden waer.

Vozders was ook in facto onstrijdig en kennelijck / dat beyde Religie de leere der Catholijcke / en die vande Augs-burgsche Confessie niet alleen ter tijdt van de Religieons-vzede / en veel Jaren te voozen inde stadt Augsburgh in 't ghebzuyck en openbaerlijck gheleert was gheweest / maer ook naer den Religieons-vzede uyt cracht van dien / aldaer sonder eenige veranderinghe ghebleven / en de Euangelische Bozgerye daerby onanghevochten ghelaten / en dieshalven van den Raet in haer beschermynghe ghenomen / voozders verclaerde de Religieons-vzede / dat beyde Religie / waerse in des Rijcx steden een tijdt

langh

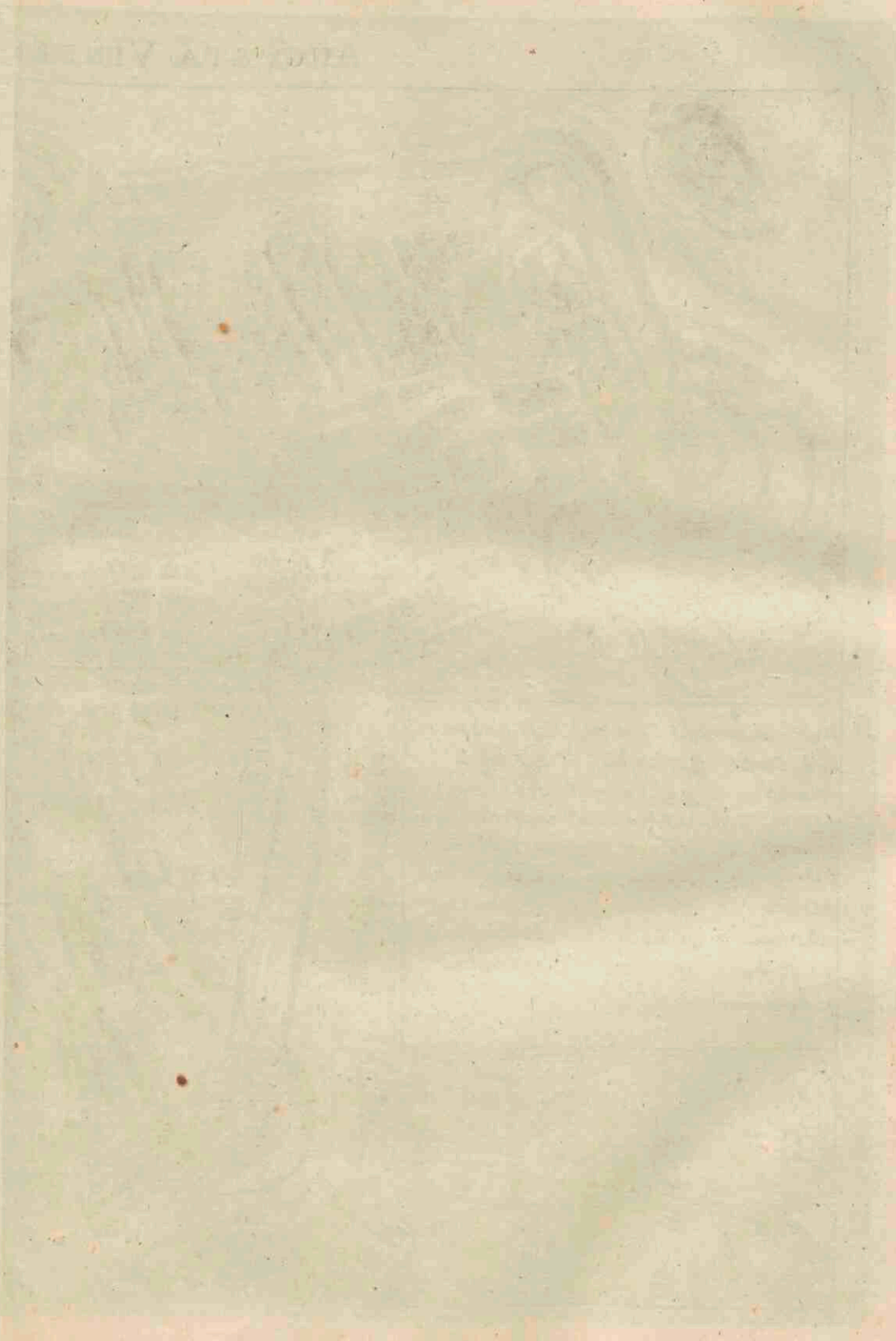

AUGVSTA VINDELICORUM

Augspurg

1 Vnser Fra: Domkirch	11 S. Catharina	21 S. Barbara
2 Heilig Creutz	12 S. Vrsula	22 S. Gilgen
3 Mauritz	13 S. Margreht	23 S. Antoni
4 S. Vlrich vñ S. Affra	14 S. Steren Closter	24 Perlin Thurn
5 S. Georg	15 S. Marx in der Fug gerin	25 Rahthaus
6 Prediger	16 S. Salvator	26 Fuggershaus
7 Iesuiter	17 S. Anna	27 Weberhaus
8 Barfusser	18 S. Gall	28 Weinmarck
9 S. Stephan	19 S. Iacob	29 Zeughaus
10 Caputziner	20 Barfusser	

1629. langh int ghebruyck was/ ook daer naer daer in blyven/ de borghers en andere inwoonders met vrede by malcander woonen/geen deel den ander in hun kerck ghebruyck en d'oorze van dien/beletten/ maer hier by en in alles ghelyck de Rycks standen van beyde religie verordonneert hadden onghemolesteert laten. Uyt cracht dan van dese cõstitutie waren d' Euangeliſche borgery tot Augſ burgh essens in dit recht des vrpen Exercitie gheset/ en desselvighen weldaden deelachtich gemaeckt/ 't welck de onmiddelbare standen des Rycks toe quam/ en conden daerom d'Euangeliſche tot Augſburg hier teghens niet beſwaert maer mosten daer by gelaten en beſchut worden: en ghenomen dat te voozen onder des Biſſchops geeſtelycke jurisdictie/ alle kerken deser stede ghestaen hadden/neffens de Collationes van dien/hoe wel hem die den raet niet toe staen wilde/ so koste doch daerom de borgery vande openbaeren Exercitii der Augſburgſche confeſſie niet berooft noch hier in belet worden/ was ook neffens dit naer lupt des Religions vreden des Biſſchops gheſtelycke jurisdictie teghens de voorz. Confeſſie opghehouden/ en conde alsoo tegens de selve niet gedaen werden. Daer mochte wel voor het Paſſauwſche verdragh tuſſchen den tot dien tyden Biſſchop en den raet eenighen miſverſtandt tot Augſ burgh gheweeſt zyn/ en 't ſelvige niet treenemael afghedaen/ soo waren doch dierghelycke tweedrachten door den Religions vrede als een ghemeene pacificatie en des rycks conſtitutie afghelept/ en de gheeſtelycke ſuperiozitept inghehouden gheweeſt. In syne voorighe interceſſie hadde hy bewys ghedaen/waerom den Biſſchop aen den Religions vrede soo wel als andere standen verbonden was/ en hoe starck ook op den rycks dagh tot Regensburgh int Jaer 1613 de Keurvorſten en standen haere Keyſerl. Majeſt. belooft hadden/ dat zde int Jaer 1555 op ghereehten en tot hier toe soo dickwils hooch beſwoozen Religion en prozaen vrede/ aen weder syden onverſcheurlyck ghehouden soude werden/ dat gaf des rycks afſcheydt claerlyck aen den dagh/ en hadde den Biſſchop ſelfs neffens andere standen 'tſelvighe ondertepckent/ waer uyt dan bleeck/ wat de Euãgeliſche burgery tot Augſburg voor een starck Vinculum fondament en het jus quæſitum voor hun hadden: Soo was ook kennelyck hoe dat langer als 40 Jaer tuſſchen den raet van Augſburgh en sommighe borgeren opghereſene verſchillen den 11 Auguſtus int Jaer 1584 aldus byghelept waren/ dat den raet en borgery malcander beloofden datſe naer den Religions vreden/ beyde Religien/ de Roomſch Catholycke en Augſburgſche confeſſie daer ter stede vaſt so wel d'een als d'ander beſchermen souden. ghen deel d'ander van syn Religie dzinghen/ veel wenigher uyt der stadt dzyven/ ook tot onderhoudinghe des Exercitii van de Augſburgſche confeſſie daer ter stede 14 predicanten tot allen tyden van den Magiſtraet soude onderhouden werden. Welken verdzag den raet voor hem en syne naerkomelingen gelyck een eeuwich duyrenden contract aenghenomen/ en met eede eeuwich tonder houden becrachticht hadden. Hadde ook Keyſer Rudolpgus 11 van dien naem sulcks niet alleen gheratificeert en gheconfirmeert/ met ernſtlyck bevel dat den raet en borgerſchap daer teghens niet doen souden: Maer ook alle Keurvorſten en Vorſten des rycks gheeſtelycke en wereltlycke opghelept/ de borgerye en haere naerkomelinghen van wegen sulcken verdzach en confirmatie van dien/ niet te moeyen/ maer in volle ruſt te laten. 1629.

Wanneer nu sulcke ſtarcke en onbzeeckelycke fondamenten gheen seeckerheyt noch ruſt gaven/ soo souder verſeecker gheen vaſtichepyt in de gheheelen werelt te vinden zyn. En koſte haer Key. Majeſt. lichtelyck afmeten/ daer sulcke starcke fondamentale wetten en andere verbindinghen vernielt/ en daer mede aldus hactenus imperio romano exemplo plane inaudito gheleeft werdt/ wat daer uyt voer groote scheuringhen en extremitepten by desen tegenwoordighen (behalven dien bedzoefden) toe ſtandt des rycks ſpzupten mochte wat vooz klachten daer dooz ghehoozt/ hoe de ſchadelycke miſtrouwinghen souden vermeerdert/ en hoe eyndelyck d'een ſtandt teghens den anderen hem verſeeckeren soude konnen/ook hoe sulcks by de uptlandſche Chzistelycke potentaten en de heele werelt ghenomen soude wozden. En wilde ook alsulcks de Religions vrede recht en gherechtichepyt/ ook haere Keyſerl. Mſt. amt gantz niet toe laten. Verſoeht en bat haer Majeſt. onderdanich/ hy wilde hier in/ en in alle andere benautheden/ een rechtvaerdich opmerck nemen/ de upt nootſydende beſchermen/ en tot hanthabinghe vande eeuwich duyrende Religions vrede/ ook tot ſtichtinghe en 'tonderhoudinghen des vredes en ruſt/ een eyverige oordze ſtellen/ dat de Euangeliſche Borghers tot Augſburgh de gheſlooten kercken wederom geopent/ de afgeſtelde predicanten en geeſtelycke tot haer amt herſtelt/ en de voorz. borgery by de vrye en openbare exercitie der Augſburgſche confeſſie gerustighlyck en ongemolesteert ghelaten/ en daer by beſchermt werden mogten.

Niet tegenſtaende dit interceſſi ſchzyvens wierden Euangeliſche borgers hoe lang hoe meer naderhandt gequelt en met ſcherpe executien aengevochten/ want als sy na de buyrighe plaetſen als in het Olmſche en Oetingſche ghebiedt om haere kinders te doopen/ predicatien te hoozen/ trouws beveſtinghen en andere Euangeliſche exercitien heenen trocken/ beclaegden hun den Biſſchop by Keyſerl. Majeſt. en bzacht soo veel te weeghe dat Keyſerl. Majeſt. wederom een mandament van den 18 Febzuarius aen den raet en ſtadts voogden ſchzeef van desen inhoudt: Nadien haer Key. Majeſt. vande aengenomene reſolutie nopende de afſtellinge der exercitie vande Augſburgſche confeſſie in ghenerley manier was gheſint af te laten of uptſtel te lyden/ en dat sy lieden de ſtadts voogden dese Keyſ. mandamenten/ en oordonnantien naerſtich uptvoeren soudē aengeſien heel onbillyk was/ dat dooz het aenclaechde upt loopen/ den Biſſchop van Augſburgh eenighe verminderinge in synen Juribus Parochialibus gheſchiede/ daerom beval haere Majeſt. mits desen/ ſdatſe byde voorz. borgery alsulck upt loopen niet alleen afſchaffden/ maer ook haer tot het ghehooz der Catholycken predicatien en Catechiſmus/ dooz behoozlycke middelen aen dzeven

De Euangeliſche Augſburgſche burgeryen word geboden ſich niet meer tot de naebuyrige Euangeliſche plaetſen om aldaer predicatien te hoozen heē te begeven.

By overſendinghe van dit Keyſerl. ſchzyvens heeft den Biſſchop ook een ſchzyvens aen de ſtadts voogden geſtuyrt van desen inhouts.

Hy hadde voorwaer vooz desen upt een goede affectie aen d'on Catholycke Borgherye geſchzeven/ dat hy; Namentlyck hun lieden inde Religie en geloofs saecken niet en dochte 'toverballen. Maer mits hem voorquam datſe sulcke goetwillichepdt gants onweetende verachteden/ soo datſe niet alleen geene Catholycke kercken om de predicatien te hoozen beſochten/ maer ook aen

1629. andere plaetsen met groote arghernis van haer
buprighe/ Catholycken/ en verminderinghe syns
recht/mette hoetsen en heele hoopen uytgonghen/
'twelck eens voor al niet te verdraghen was / en
het ghemeene volck ten laetsten door naerlatinge
der predicatien / in een Atheïsmum en roeckeloos
leven sou vervallen. En om dat men meerder
onheyl voorkomen mogt/en de Key.intentie int ge-
heel volbracht wierde / soo badt hy hun lieden / sy
wilden haere Keyserl. Majest. mandament noch
oninghestelt synde / te werck setten.

Dit voorsz. mandament / met des Bisschops
schryvens syn naer oirde der stadt voogden open-
baerlyck aengheslaghen / en de Borgghers en
inwoonders daer neffens vermaent alsulcks ghe-
hoorsaemlyck te ontfanghen en daerenteghens
niet voor te nemen/ op dat Keyserl. Majest. niet
tot scherpere mandaten beweeght/ en sy van we-
ghens haere office en opgheleyde executie gheene
andere middelen voor te nemen verorsacht wier-
den.

Hier op hebben de Euangelische raedts verwan-
ten een seer beweeghlyk schryven aë de stads voog-
den over ghegeven/ daer in sy neffens andere mo-
tiven ten hoogsten door de ontfermelycke barm-
hartichevt Godts en diepe wonden Jesu Christi/
ooch haere zielen salichevdt en door den bandt der
liefde met den welcken sy aen hun lieden en de ge-
meene borgerye verbonden waeren / baden; dat
men haer en de hare welcke by de Christelycke
Augsburgsche confessie ghesint waeren te vol-
herden / in hunne conscientie (die de almachtighe
Godt en ghenen menschen kennelyck was) on-
ghequelt wilde laten / en by de Keyserl. Majest.
met teghen informationibus & deprecationibus
mede helpen daer heen brenghen/ datse mede nes-
sens andere in goeden vrede en eenichevdt noch
langer blyven mochten / hier op sich samentlyck
tot haere protectie bevoelende en noch ootmoedich
biddende hun lieden met een gunstighe resolutie te
verblyden / en haer in haere ontfermelycken en el-
lendighen staet te verquicken 'twelck sy mitsga-
ders haer kinderen en kindts kinderen naer uyter-
sten vermoghen schuldich booden te verdie-
nen.

De Euangelische verwanten en borgerye tot Augsourgh bidden aen de stadts voogden van wegen het aenge-slaghen placcaet.

Hier op hebben haer des stadts voogden en
Roomsche Catholyke rechts verwantë tot Augs-
burgh als volght verclaert: vermits de Keyserl.
Majest. een eyndelycke decisie in de reformatie
hier ter stede hadde laten doen / en ooch de selve
mits desen en neffens andere ernstelycke man-
damen'ten verachticht / de welcke de ghemeene
Stadt/ niet alleen tot allen tyden te volbren-
gen haer gehoorsamentlijk presenteert/ maer sich
ooch noch schuldich daer toe synde verclaert / soo
en konde men haer niet verders excuseren / nach
de saecke post decisionem tegens de Keyserl. Mst.
en hoogste overicheyt nu op het nieuw met eenige
informatien of deprecatien tot een disputt trec-
ken / en dese Keyserl. oirde sonder haere Keyserl.
Majest. hooghste offensie / en hier uyt der borge-
rye toewassende perychel en groote beswaerlych-
heeden niet achter laten/maer men most met ghe-
duyrich versoecken soo langh aenhouden tot dat
van Keyserl. Majest. een andere ordonnantie
verkreghen wierde/wiens inhoudt sy altyt bereyt
waren uyt te voeren: beneffens dien verhoopte
men de suppliianten als ooch de borgherp sou-
den ondertusschen haer nae des Keysers beghe-
ren bysonder int aenhoorsen der predicatien / daer
door de conscientie doch niet gequetst wierd voegë/
en hare gehoorsaemheyt dus so verre noch doen
blycken/op dat andere inconvenientië mochten be-
let werden. 1629.

Ondertusschen hebben de Euangelische Raets
verwantë sommige personen naer den Keurvorst
van Saren gedeputeert en de selve haren toestant
en al wat verder inde reformatie was voorghe-
vallen aenghedient/en van syne Doorl. een inter-
cessi schryvens aen Keyserl. Majest. te doen/ver-
socht. Op dit versoeck heeft hooch ghedachten
Keur-vorst dese andere intercessie by Keyserl.
Majest. ghedaen van desen inhoudt: Of hy wel
ghehoopt hadde syne Majest. soude hier in ver-
ordonneert ghehadt hebben/dat op des ryckx da-
gen en andere ryckx constitutie/als ooch Keyserl.
beloften syne wel ghefondeerde begheerte plaets
soude nemen: Soo quam hem doch voor/ dat niet
alleen de lasten der Euangelische burgherp tot
Augs-burgh / van dagh tot dagh merckelyck
vermeerderden / maer ooch teghens hun d'extre-
ma voorgenomen en hun alle middellen dienende
tot opquickinghe van haer verswackte zielen af-
ghesneden wierdt/ daer doorse ten hooghsten be-
swaert / troostloos ghelaten en totte Catholycke
religie als ghedwonghen souden werden / gelyck
syne Majest. een bevel daerom aen den raet tot
Augsburgh hadde doen afgaen: Hoe hoogh en
diep hem dat nu ter harten gonck/ koste syn Mst.
selfs wel af meeten. De twe-de intercessie schryven van den Keurvorst van Saren voor d'Euangelische burgers tot Augs-burgh.

Als in het Coninckryck van Bohemen de ge-
vaerlycke onrust opgheresen / en die te dempen/
trouwlycken raet gehouden wierdt/ was noopt
gheen ander intentie gebleecken/ als datmen de
beroerten soude stillen hare Keyserl. Majst. totte
ontrockene Koninckryeken wederom helpen/vre-
de en rust ooch goede trouwe int Roomsch ryck
planten. sonder naedencken / dat men naer ver-
kreegene victorye den Augsburgsche confessions
verwanten deeren / verdrucken en beangstighen
soude / hy was ooch hier van verseckert gheweest/
daer op hy voorts de samentlycke standen der
Augsburgsche confessie / welcke tot dien tyt niet
weinich twyffeldë/door syn Keurvorstelyk wooyt
dickwils indachtich hadde gemaeckt/ dat sulcks
nopt door krygh ghewelt ghesocht soude werden
en datse alle naerdencken daer af vry soudë laeten
waeren/ hun geen vreemde inbeeldingen (ooch
met wat schyn opghepronckt) doen verhinderen
om vast te blyven staen in Keyserl. devotie/ daer
veel perychelen en conjecturen / niet gheringh te
achten uyt te verwachten stonden: en dit alles
uyt een oprecht ghemoet trouwe liefde en gehoor-
saemheyt tot herbrenginghe des vredens / rust en
trouwe / gelyck hy dan tot de verkrygginghe van
dien by haer Keyserl. Majest. syn landt en lieden
goet en vermooghen / lyf en leven / dignitevt en
waerde/trouwlyck hadde gewaeght en opgheset/
syne schat kamer daer door niet wenich uytgeput
ooch syne trouwe landen beswaert / en hier
door hem en syn huys by veelen gheen gheringen
haet en misnoegen op den hals gheladen. Daer-
om smarte en bedroef de'them dies te meer/dat nu
syne Religions verwanten aen d'een en d'andere
plaetsen dus hart en swaer bekommert wierden.

Hoewel hy nu den Keur-Beyeren berecht
was / want 'tghene den Bisschop tot Augsburgh
aen hem tot syne vermeynde verontschuldigingh
en defensie voor syn tot hier toe gebruyckten en
gants onverandt'woordelyke proceduren/ onder-
stonde in te brenghen: Soo hadde sulcks niet te
beduyden/en koste aldus dese swaere facta/welck
in de Religions vreeden heel afgeschaft en verbo-
den waeren / niet passeeren / was ooch niet van

sins/

1629. ſins / ſich in dit cas met den Biſſchop in weerder diſpuyt te begheven. Want de ſaecke ruſtede op een koyt en onbeweeglyck fondament.

Want ten eerſten was den Biſſchop tot Augſburgh ſoo wel als andere gheeſtlycke ſtanden des ryckx aen den Religions vzede mede verbonden. Het was lex publica imperii dat ſonder onderſcheyt bindt/ oock ſynde een onbedonghen eeuwighen vzede / aen welck het hoogſte hooft mitsgaders de ſtanden ſamen Catholycke en Euangeliſche onoploſſelyck ghehouden waeren ; Niet tegenſtaende dat den Biſſchop tot Augſburg wilde voorgheven / hy was te voozen eer den Religions vzede ghepubliceert was geweeſt / verreyſt; Want het was niet van nooden dat hy den ſelven had onderteyckent / aengheſien ſulcks alleen van ſommighe ryckx ſtanden hier toe gedeputeert ſynde plach te geſchieden/ en des ryckx affcheydt tot dien tydt / was in plaetſe der ſamentlyken/ dooz den Saltzburgſchen heymelycken raet/ en camer preſident / Graef van Ladzon onder teyckent / verſegelt ende voltoogen ſoo wel te voozen als hy Univerſalis conſtitutio imperii int ryck was ghepubliceert gheweeſt.

Dooyt tweede was in deſe conſtitutie hel en claer gheſchzeven en verozdonneert / dat nadien in veele vzye en ryckx ſteeden deſe beyde Religien / namentlyck de Catholycke en Augſburgſche een tydt langh int ghebzuyck gheweeſt waren/ ſo ſoudenſe oock aldus blyven / en in alſulcke ſteden onderhonden worden / oock de bozgeren aldaer gheruſt en vzeedſaemlyk by malcanderen woonen / en gheen deel hem onderſtaen des een of des anderen Religie en kercken ghebzuyck af te ſchaffen / maer elck een / naer luyt des Religions vzeden by ſyn haef/en goet/ en alle andere dingen(gelyck by des ryckx ſtanden was verozdonneert) blyven / verhoopte in cozt de Euangeliſche bozgerye tot Augſburgh / deſe vaſte / eeuwigen en vzy openbaerlycke ghebzuyck der Augſ-burgſchen confeſſi naer reden en mate / (ghelyck ſulcx de conſtitutie des ryckx verepſchte) deelachtich ſouden werden ;

Dat dooyt derde dit alſoo was/ en ter tydt des opgherechten Religions vzede inde ſtadt Augſburgh d'Augſburgſche confeſſie eenen tyt herwaerts gheleert was gheweeſt / koſt men niet loogenen. Oock hadde d'Euangeliſche bozgerye het Interim voor het Paſſauſche verdzagh wederom gants ghecaſſeert / de predicanten gherestitueert / en aldns voor en naer het Paſſauſche accoozdt tot op den Religions vzeden/altoos geen andere leer in haere kerckens en ſchoolen vzy en openbaer als eſſen van de Augſburgſche confeſſie gheleert. Soo en koſte oock het een of het ander vitioſum membrum welcke in de kercken Godts altemet ghevonden worden daerom het heele miniſterium noch de waere leer voor hem ſelfs niet ſchurft maecken.

Men koſte oock niet veerder bewyſlyck voor gheven/ ſy lieden hadden niet ſtracks int beginſel vant Jaer 1530 de Augſburgſche confeſſie onderteyckent/ want ſulcks vozderde den Religions vzede gants niet / maer datſe nu tot dato toe in't ghebzuyck gheweeſt was : Sy waeren oock uyt cracht ſulcker conſtitutie by de exercitie der augſburgſche confeſſie en poſſeſſie vel quaſi over ſommighe 60 Jaeren onghemoeyt ghebleven. En in ſulcke qualiteyt waren ſy oock des Religions vzeden onwederſpreeckelyck deelachtich en van de Keyſers en ſtanden des ryckx ſoo wel Catholycke als Euangeliſche daer voor erkent en ghehouden gheweeſt.

1629. Als hare Keyſ. Majeſt. tot Augſburgh int Jaer 1619 de huldinghe aen nam/hadde hy naer 't exempel der voorige Keyſers de Euangeliſche bozgerye in deſe qualiteyt ghelyckermaten gekent/ en volghens de fondamentaele wetten/haer lieden by de vzye openbaere confeſſie onbelet te laeten blyven / en te beſchermen/ Keyſerl. belooft / waer uyt bleeck dat d'Euangeliſche bozgerye tot Augſburgh ſo wel ex notorietate rei, veritate hiſtorica & ſubſecuto atque approbato uſu & obſervantia, naer luyt des Religions vzeden ghenoech hier in verſien en hun bequaem en optino jure deelachtich ghemaeckt hadden/ daer voozſe tot alle tyden ghehouden waren gheweeſt.

Het was een vzeemt fondament dat den Biſſchop d'Euangeliſche bozgherye tot Augſburgh daerom inhabiles maecken wilde / mits hy vergaf/ het Swingliani ſmus ſoo ſtarck tot Augſburgh wierdt ghedzeven / dat oock den Keurvozſt Auguſtus int Jaer 1582 op den ryckx dagh ſynde / ter oozſaecke van dien / niet ter kercken wilde gaen.

Want vooz eerſt was kennelyck / dat de Keur en Vozſten op ſulcke conventen haere eygene hof predikers by hun hadden / en behalven dit openbaer / dat eſſen tot dien tyt int Jaer 1582 den geeſtryckeu en hooch verlichteden yveraer der Augſburgſche confeſſie de Godt gheleerde Georgius Milius tot Augſburgh hem onderhielt/Superintendens en het opperſte officy bediende/ en weghens ſynen yver en ghenegenthept tot de ware Religie der Augſburgſche confeſſie in grooten aenſien was gheweeſt : En hoe yverich hy hem teghens de Calviniſtery tot allen tyden ghetoont hadde / conden ſyne deftighe boecken betuyghen: en was oock tottet eynde toe in deſe voozſz. religie volſtandich gheſtozven.

Koſte oock den Biſſchop hem mede niet behelpen / ghelyck of int Jaer 1548 het ghetroffene accoozd den Religions vzeden dede notificeeren/ hinck oock ſulcke aenteyckeninge teghens de clare letters des Religions vzede. § En ſal &c. Daerom onmogelyck / dat ſonder quetſuer deſes vzedens conſtitutie/ 'tvoozſz. Accoozdt in de punten/ daer in het teghens den Religions vzede ſtrydich was yets conde gelden / maer was tot daer toe vernietight en opgheſouden.

Het bloote verdzach Anno 1582. welck in politycke ſaecken opgherecht was / daer in men geſchzeven vont/ dat het by voozighe oude en byſonder by 't Keyſerl. reſtitutie accoozdt blyven ſoude/ koſte oock de Biſſchop niet pzoffitabel zyn: Want ten eerſten moſt hy alleen van politycke ſaecken/ daer van het gheheele accoozdt handelde / welck int Jaer 82 was ghetroffen / verſtaen worden/ inſonderhept vermits dooz de conſtitutie der religie int Jaer 1555 opgherecht zynde/ deſen dickwils verhaelden 48 Jarighen reſtitutie verdzach (ſoo verre hy de voozſz. Religions vzede / en oock de geeſtelycke juriſdictie teghenſtrydich ghevonden wiert / of verſtaen conde werden) heel afghedaen was gheweeſt. Behalven dien / was het accoozdt of verdzach alleen tuſſchen den Biſſchop en de Magiſtraet getroffen/en dede van de bozgerp int minſte gheen mentie / koſte daerom den ſelvighen als Tertiis welcke hier toe noopt gheroepen waeren gheweeſt / noch hier over verhoozt/ noch weniger daer toe verwilliget hadden / niet obſtante publica lege contraria tot naerdeel harer nakomelingen die daer toe niet conſenteeren konnen/ nullo modo & via (men moght het dzapen en

hee-

1629. heeren hoe men wilde) niet naerdelich zyn noch teghens de selvighe geallegeert werden. Het welcke alles soo veel te seeckerder was / overmits de Raetsheeren in de rycks steden van d'Euangelische bozgerye in desen gheval pts toe te gheven/ gheen macht hadden / aenghesien den Religions vreden de bozgers en inwoonders so wel geest als wereltlycken standts zynde / de vryheyt vande openbare exercity der Augsburgscher confessie (indiense eenighen tyt te voozen int ghebruyck gheweest hadde) erpresselyck toeliet/ en haer dese vrede ghelyck andere standen des rycks declachtich maeckte.

En wien soudet gelooven comen/dat den Hartogh van Wirtenburg sulk een eyverich Voyst der Augsburgsche confessie/ en die met een Keyserl. ghedelegeerde commissaris was gheweest / oopt in den sin gheko men soude syn/dat hy door behandelinghe deses verdraghs teghens de Euangelische Bozgery in puncto religionis het geringste præjudicium soude willen laten geschieden? Ende dat hare Keyz. Majestevt als den alder Doorluchtigsten Delegans dese intentie noit gehad had/ betoonde hare Majest. confirmatie sub dato 5. Majus in't jaer 1585. over den euwigduyrigen verdragh ged aen/ welcke tusschen den Raet/ ende Euangelische Bozgery/ en Key. Commissarissen in t jaer 1585. opgerecht was. Ten laetsten waren oock uyt cracht des hoogh bekrachtigden Religions vreede/ alle Declaratien van dien te gheven of aen te nemen of anders wat de Religions vreden hinderlyck mogte zyn / gants verbooden en voor crachtloos gheken t.

Staet oock niet teghen den Religions vreden dat syn heer bestevader / neffens den Keurvorst van Brandenburgh/de Euangelische bozgery tot Augsburgh oock naerden ghetroffenen verdragh int Jaer 1584 in hare nooden hadde aenghenom en /want sulcks was tot beter onderhoudinge en beschermynghe des Religions vreden / en om dat d'Euangelische bozgery des selvighen ter vulte ghenieten mochten gheschiedt.

Syn schryvens tgheen hy aen Keur Maints hadde doen afveerdigen / daer uyt men een ander verstant meende te nemen/ was gerecht? en juxta intellectum perpetuæ legis Imperii te verstaē/men had het oock nooyt anders verstaen / tot so verre de contracten den claren inhoudt en punten des Religions vrede van dien / niet contrari waren ghelyck veele ghevonden wierden.

Hadde oock geen gront dat des Keyserl. Mst. confirmatie den 5 Majus int Jaer 1585 geschiet zynde/ dese clausel soude bygevoeght geweest syn. Elck een aen syn recht en gherechticheyt onvergrypelyck en onnadeelyck &c. Wāt een sulke algemeene clausel / die secundum usitat curiarum omnium stylum inde confirmatie gesetzynde/ was niet van de transigerende partyen/ maer van andere / welcke aen diergelycke contracten niet gehouden waren/ noch ergens in verbinden kosten/ noot saecklyck te verstaen. Koste oock den Bisschop/ of hy d'een of d'ander aenspraek op de kercken tot Augsburgh hebben mochte /daerom heel niet de gheestelycke jurisdictie over de Euangelische bozgery ter selver stede hem toe eygenen/ En terwyle men teghens gheenen standt des rycks/ oock ghene gheringe privaete persoonen/ nopende de saecke van tydtlycke goederen en gherechticheyden / indien hy 30. 40. 50. 60 en meer Jaren in gheruste possessie vel quasi gheweest was / een proces ab executioene niet beginnen / en den possesseur van syn possessie versetten / sonder eenighe voorgaende citatiō & absq; sufficienti causæ cognitione te doen /ghelyck ook de rechten noch ryper constitutien niet toe stonden / soo was mede niet te verantwoorden/ dat men in dus soo claren gerechticheden/ d'Euangelische bozgerye tot Augsburg van de vrye en openbare exercitie der Augsburgsche confessie belette/ verhinderde/ik swyge dat dus onbehoyt teghens haer werde ghepracedeert. 1629.

Overmits nu hare Keyserl. Majest. uyt dese wyt loopighe intercessi schryvens te sien had/ hoe starck en vast de bozgery tot Augsburgh in puncto des vryen openbare exercitii Religionis Augustanæ confessionis ghefondeert waeren / oock blyckelyck was / wat voor scheuringhe en onheyl het ryck uyt de voorgenomene reformatie/ en executie van dien/ te verwachten hadde/ wat voor eenichept en betrouwen tusschen de standen vā beyde religie te hoopen was/en waer heen het eyndelyk uyt draeyen wilde/indien de aengevoerde eenwich duyrende vincula gescheurt/en men hem aen de Legibus fondamentalibus(daer op de starcke pilaren des rycks/ en syne macht en welvaert stont) aldus vergryppen soude / maer vertroude? haere Majest. soude van sulcken sin en gemoet syn / dese Vinculis en daer by aen hem ghedaene beloften onverbreeckelyck houden / en niet toe staen / datse after ghestelt/ of in pts te nae ghegaen souden werden. Daerom had hem syn conscientie/ en aen hare Majest. en het ryck ghedaene plicht/ trouw en liefde / welck hy teghens haer Majest. en haer huys van Ostenryck uyt ter hartē droech; Soo wel oock de sorghvuldicheyt voor het lieve vaderland de Duytse natie / oock om des rycks banden te vaster te binden/ insghelyck syne Religions verwante tot Augsburgh niet troosteloos te laten / maer by haer recht en gherechticheden oock datse by de Religions vrede beschermt werden mochten/ daer toe verbordert suler haer Mst. noch een reys aen te dienen. daer beneffens bad hy oock haer Keyserl. Majest. sulcks in ghenade aen te nemen / d'extremitepten en reformatie af te schaffen / de Euangelische bozgery tot Augsburgh in voorige stand stellen/en datse by de vry exercitie van de Augsburgsche confessie / onbelet ghelaten/ en daer teghens niet bes waert maer gehandt haeft wierden.

Dit intercessie schryven heeft essen dus veel als het voor ghepasseerde te weegh ghebracht/en is de reformatie niet alleen dus ghelaten / maer noch immers scherper voorts ghedreven geweest gelyck wy inde ghesch iedenissen vant Jaer 1630 veerder hooren sullen.

Reformatie tot Kaufbeuren.

Ontrent dien tyt als men tot Augsburgh met de reformatie begon/ is ook hier af niet vry ghegaen de rycks stadt Kaufbeuren int Weltacher Dael niet verre van Augsburgh gelegen: Want naedien inde voorighen somer de Keyserlyk. commissarissen onversiens daer aen ghekomen waren / hebbense de sleutelen van de kercken en schalen tot hun ghenomen / predicanten en schoolmesters van haer offici afgheset en ghedwonghen daedelyck van daer te vertrecken/ook die officien bedienden/en niet paeps wierden/ werden dadelyck afgheset/ en alle de inwoonders/ welcke hier om een groot ghesch rey en ghetier maeckten / geboden totte Roomsche leer sich te fatsoeneeren; Hier nae zynse wederom in Apryl derwaerts aenghekomen int Jaer 1629 de gantsche bozgery by malcander ghevordert en hun voor ghedraghen/ het was haer Keyserl. Majests. bevel/ datse hun souden van dato aen tot op Pinxster inde Roomsche

1629. ſche Catholycke Leer onderrechten laten/ om als dā bequaem te ſyn/ om ter miſſe en biechte te gaē/ en ſoo ymandt op de Sondaghen of andere feeſt daghen de predicatien verſuymde / die ſoude van elke hondert eenen gulden/ naer dat hy vermocht te voor de eerſte reys / voor d'ander reys dobbelt betalen. Wien dit niet ghevicl/ en ſich in ſynen gheweeten beſwaert vonde/ die mochte ſyne goederen verkoopen/ en wegh trecken / daer toe hem tydt en ſpacie vergont werden ſoude tot S. Iacob toe.

Of nu wel de burgerye en inwoonders aen de commiſſariſen een ſeer beweeghlyck requeſt gaven daerbeneffens des Keurvorſten van Saxen interceſſie/heeft doch al dit niet helpen mooghen. Syn oock ſtraeks hier op / na dat hier het Keyſerlycke mandaet gepubliceert was/de klocken uyt de kerken gedaen/d'outaer ſteenen/ en predick ſtoelen af ghebroocken / oock de ſtoelen en andere banchen onder de voeten ghevorpen / daer by een ſtarcke party van ſoldaten ſtonden met brandende lonten
" op paſſende. Een Euangeliſchen timmerman/
" die daer toe niet helpen en wilde/ wierdt ghevan-
" ghen ghenomen / doch des anderen daechs weer
" los ghelaten/met dreyginge ſoo hy niet niet hand-
" dadich was / dat hy dan ſoude ghegeſelt werden/
" doch hy ontliepet/ Twee perſoonen welck hun
" dapper in dit fait preſenteerden / wierden van
" de peſt ontſteken en gedoodet.

Daer op hebben de commiſſarien begeert d'inwoonders ſouden vant Jaer 1600 af der geeſtelycken inkomſten reſtitueeren / dewelcke ſy by de 37000 florinen aengeſlaghen hadden / aengeſien doch ſulcke goederē vant Jaer 1541 op het ſtadthuys gheweeſt waren/ waer over ſich de borgers en inwoonders ſeer beſwaert hebben/voorgevende/dat ſe het niet op het ſtadhuys ghebrocht/ maer het aldus gevonden / en tot der ſtad beſt/ en ghebruyck der kercken aenghewendet hadden : daer beneffens is hun belaſt ghevorden / indienſe het Keyſerl. bevel niet naer quamen/ ſoo zouden hare huyſen vol ſoldaten geinquartiert en tot betalinge van dien aenghehouden werden.

Ondertuſſchen is ook de reformatie in Ooſtenryck aen der Ens ernſtelyk int werck geſtelt geweeſt /en een placcaet onder dato den 13 (23) Aprilis aen de Euangeliſche ghenobiliteerde borgers en onderdanen ghepubliceert van deſen inhout / datſe hun van nu af / tot onſe lieve vrouwen hemelvaerts dach / gewis en ſonder foute / tot de biecht en avontmael naer ghebruyck der Roomſche Catholyſe religie/ elk een in ſyn parochi kercke ſouden inſtellen/en wien hem hier in teghenſpannich vertoonde ſoude dadelyck by de neder Ooſtenryckſche regeerders met ernſtlycken inſien aengheteikent werden. Volgens wierdt oock onder dato den 16 (26) aprilis noch een Keyſ. mandament aen alle öderdanen vant Aerts hartochdom Ooſtenryck beneden aen de Ens woonachtich ghepubliceert van deſen inhoudt :

Het ſtonde haer noch wel voor / in wat manieren haere Keyſerl. Majeſt. int Jaer 1627 door hare generaele placcaten hadde bevoolen / dat alle ſectiſche predicanten en ſchoolmeeſters op den 18 (28) Sept. uyt ſyn Aerts Hartogdom Ooſtenryck beneden aen der Ens / en al andere ſyne erflanden zouden wegh trecken. Ooch den 10 Aprilis int Jaer 1628 veerder op peene verboden had/dat men de gebodene feeſt daghen onderhouden/en hem onthouden zoude vā't leſen der oū Catholycke boecken / oock niet uyt loopen tot de exercitieder Euangeliſche religie/ niet teghenſtaende waren noch veele onder hun lieden / die ſulcke mandamenten (tot ſalupt en trooſt harer ſielen ſtreckende) alleen niet nae quamē/ maer ook vant ſinghen uyt d'on Catholycke boecken welck ſy in de laetſte viſitatie van dien verſteecken hadden/ noch niet op hielden / de feeſtdaghen niet vierden oock anderen welck uyt Ooſtenryck aen der Ens of andere plaetſen quamen onderhout gaven/ met de ſelvige totde buytenlandts leggende plaetſen van d'on Catholyſe religie gingen/ voornamentlyck op de groote feeſten / onder het ſchynſel als woudenſe haere vrienden gaen beſoecken / oock heel ſich benaerſtichden in vreemde kleedinghen de Sectiſche predicanten int land te brengen daer enboven gheen ingheſtelde feeſt daghen onderhielden/ welck alles toonde datſe haer Keyſerl. Mſt. ghebodt verachteden. 1629.

Vermits nu ſyne Majeſt. niet langher dit verdraghen wilde maer 't voorſz. placcaet ghedachte te handthaven / gebiedende hier mede elck een int byſonder / dat ſy voorts by vermydinghe der ſtraf hier toe gheſet zynde / vant uytloopen totte andere oū Catholycke plaetſen hun onthielden/ oock onder wat deckſel het ſelvighe gheſchieden mochte / mitſgaders niet meer te ſingen noch te leſen uyt d'on Catholycke boecken noch meer vleeſch te eeten op verbodene daghen / oock mettet heymelyck aenhalen en inbrenghen der predicanten ſtil hielden / inſghelyck d'overighe oū Catholycke boecken den ordinaris commiſſaris terſtont overleverden / daer beneffens mettet werrlen op ſondaghen en andere heylighe daghen afhielden.

Indien nu heenvorts ymandt van wat ſtaet en dignitept hy ook ſyn mochte/ onghehoorſaemlyk hem hier in vertoonde/ die ſoude(nopende het vleyſch eeten op verbodene feeſtdaghen / oock het ſinghen uyt de on Catholyck boeckens ; Mitſgaders het wercken op voorſz. ſondaghen en heylige daghen)aen lyf en goet geſtraft werden: Maer de gheene die noch verder met het beſoecken en aenhalen der predicāten hun bemoeyde/ en de ſelve int verborgen ophielden /zouden uyt dit Aerts hartogdom en alle andere ſyne Majeſts. landen eeuwigh uytgebannen/ en al haere goederen geconfiſkeert werden.

Als nu den bepaelden tyt verſcheenen was/ zyn de Euangeliſche in Ooſtenryck beneden de Ens vande overicheyt gedaecht ghevorden/ hun aen gheſeyt datſe hun tot de Catholycke Roomſche Leer ſouden voegen / of dadelyck het landt ruymen. Daer op ſich ſommige gheaccommandeert/ hebben ſommige zyn liever van daer vertrocken/als ſulck bevel naer te komen.

Int Coninckryck Bohemen is inſghelyck ſcherpe inquiſitie op d'Euangeliſche gedaen/ en is niemandt van ambachts gheſellen of ook andere dienſt boden dus gheſint zynde over 14 dage te behouden / vergont gheweeſt. Reformatie in Bohemen en Sleſien.

In Sleſin wierdt mede de reformatie ſtarck voorts geſet/voornamentlyck in de ſtadt Swentnitz die gants Euangeliſch was (dewelcke van de keyſerſche korts te voozen met een practyk onder deckſel als wilden ſy alleē daer door trecken / inghenomen was geweeſt) een grooten ernſt gebruyckt / en den raet en borgerye ghedronghen/ dat ſy van weghen hunnen afval dit naervolghende revers van haer ghegheven hebben:

Wy raetsheeren en gheſwoorne oudtſten der ſtadt Schweydnitz / bekennen mits deſen openbaerlyck / nadien wy in veele doolinghen en verdonckeringhe der religie gheleeft en van onſen De Swytnitzers worden gedrongheen een

1629.

lighe voorvaderen gheloof en ceremonien zyn vervoert gheweest / Maer nu uyt voorgaende informatie / tot de leere der oudekoomsch / Catholycke kercke weer herbracht zyn ghevvorden: So belooven en verspreken wy / uyt crachte deses by de selvighe te blyven en standthaftich te volherden / en alle andere kettersche leere te vermyden etc.

revers schryven van haer te geven datse d'Euangelische leer hadden verlaten.

Bidden daerom syn Koninckl. Majest. van Hongarven en Bohemen als onsen ghenadigen Koningh en Heere seer ootmoedich / dese stadt aldus te begenadighen / dat voorts niemandt die de voors. heylighe Koomsche en alleen salichmakende religie niet toeghedaen is / int borgers recht of gilden aenghenomen noch / daer toe ghevoordert mochte werden. Ten oyckont hier van hebben wy sulcks met onsen seeghel van wederseyden beecrachticht en onderteyckent den 3 Febr. arp etc. 1629.

Protestatie der selver aetsheeren ten op het voors. Revers.

Teghens dit revers hebben de voors. raet en borgeren hier na eene protestatie aen den Coninck in Hongarien en Bohemen doen afgaen / aldus luydende.

Wy raets heeren bekennen mits desen openbaerlych: Nadien door krychs ghewelt en onbetamelycke vreese 't voors. revers van ons afghegaen geweest maer den 8 Martii aen ons weer te rugh tot onderteyckinghe van dien ghesonden / en tot nu toe by ons legghen ghebleven; En nu weer te rugh met veelderhande dreyginghe en extremiteyten van ons afghevordert is / en wy ook terwyle de saecken dus geleghen zyn / ons hebben moeten onderstellen.

Also gheven wy mits desen protestando aen den dagh / dat dit gheschiedt is ten eersten vi & metu; En ons nu tegenwoordich / noch hier nae niet binden kan noch mach / aenghesien wy in die religie gheleeft en ghevonden syn gheweest / welcke in Keyserl. Majests. brief / en des Keurvorstel. Saxischen accoordt toeghelaten en vergont was / daer in wy dan ook Chrystelyck te leven en salich verhoopen te sterven. Maer dat wy nu tot een ander religie door krychs ghewelt ghelyck notoir is / aenghevergt en gedwonghen werden / en dit Statutum te begheren niet alleen teghens de posteriteyt was loopende / maer ook anders in veele manieren achterdachtich was. Daerom hebben wy aen syn Koninckl. Majest. van Hongarien en Bohemen als onsen genadigsten heer / van dese procedeurē uyt hoochster noot ons moeten beclagen / gelyck wy dan int bysonder weder roepen en alle beneficiē des recht hier mede de stadt voor behouden willen. datum den 2 aprilis 1629.

Niet teghenstaende dese protestatie heeft men ghelyckewel hier nae d'inwoonders van dese stad om haer totte Roomsche leere te dringen / heftich aengedreven. Int Javersche vorstendom wiert op het landt de Ridderschap (welke de religie in haere kercken noch vry hadden) in haere kercken niet meer te singhen verboden. Een starcke burgh is onsen Godt &c. Alleen tot uw heer Jesu Christi &c. Als wy inde hoogste noot syn &c. Behoudt ons heer by uw woordt &c. Den vryheer Carel Hannibal van Dona heeft ook van sommighe plaetsen d'Euangelische predicanten met de soldaten doen wegh jaghen / daer door sommighe hebben moeten uyt dwangh Papist worden / daer onder een gheweest is / dewelcke syn wyf van hem jaegde / en hem van Dona syne kinderen vereerde / welcke hy van Dona naer Gratz inde Styrmarck / om die aldaer in de Roomsche Leer op te voeden heeft versonden / en noch meer van de verdrevene tot syn parochi dienst verordoneert.

1629.

Keyser Ferdinandt begeert van de stadt Straesburgh restitutie van sommighe geestelycke goederen naer het Passausche accoordt onder ghestlagen synde.

Ontrent desen tydt heeft haere Keyserl. Mst. de restitutie van de gheestelycke goederen voor het Passauwischen verdrach inghetrocken zynde / bysonder Munster en andere kercken der stadt Straesburgh / ten eersten door eensghryven / daer nae door een particulieren daer toe afghesonden en commissaris begheert / maer desen commissaris nae dat hy de stadt by de 2000 gulden kosten ghedaen hadde / is onverrechter saecke wederom vertrocken / want sy haer ontschuldichden / datse de kercken niet en kosten restitueeren / overmits de selve van haere voorvaders totte Gods dienst verordonneert waren / daer toe sy noch ghebruykt en niet misbruycht wierden. Wat buyten de stadt leggende tot de stichten behoorde / en naer den Passauwischen accoordt aen hun ghekomen was / woudense geern afstaen. Den Keurvorst in Beyren Maximiliaen had ook een soet ondergaent schryven aen hen lieden de Straesborgers ghedaen / daer in hyse waerschouwde / om andere onghelegentheden die hier door opryysen mochten te schuwen tot ghehoor te comen: Daer op de stadt gheandtwoordt heeft; Alsoodit een ghemene saecke was / en kosten sy tot nadeel van andere Euangelische standen / haer voor dese reyse hier in niet binden laten / maer wilden het tot een algemeene ryckx versamelinghe om voorts daer haer saecke en recht uyt te voeren / verset hebben: Wonde aldus dese stad terwyle sy vrywillich tot het ryk gekomen was / ook hare vryheyt geern behouden / en niet dus lichtelyck tot het verdrietige en schandelycke joch haer brenghen laten.

De Vorsten van de Swabische en Franckische Crais tot de Euangelische confessie geaffectioneert zynde sollicteeren aens Keysers hof om verlichtinghe van 't krygsvolck te hebben.

Ook hebben de Vorsten en standen uyt den Swabischen / en Franckischen Crais / bāde Augsburgsche confessie zynde / aent Keyserl. hof door haere afghesanten ghesolliciteert / om de schadelycke krygs macht / welck hun langher te dragen onmoogelych was / af te schaffen / daer door niet alleen haere onderdanen / maer ook het heele ryck inde uyterste ruyn geset wierdt: Daer benevens hebbense teghens het Keyserl. int ryck ghepubliceerde placcaet voorgegheven; Namentlych / hoe wel hun lieden noopt in den sin gekomen was geweest / haer Keyserl. ampt en intentie in twyffel te trecken / maer sy noch wel ghedachten aen hare schuldighe plicht / onderdanighe ghehoorsaemheydt en behoorlycke respect / nochtans naer demonstratie harer archiven en ryckx handelinghen niet anders afmeten kosten / als dat alle en elcken standts eenparighe intentie / naer aenwysinghe der clare letters van des Passauwschen verdrach en Religions vreden / op de hooge lants Vorstelycke jurisdictie gheformeert en ghegrondt was / aldus dat een yder in syne ghebiedenissen / landen en territoryen / d'een of ander int ryck toegelatene religie / invoeren / of af te setten voor hem selfs was berechticht / en indien over de gravemina int Keyser-placcaet verhaelt staende / eenich misverstandt was opgheresen / daer af had men wel eenich versoeck van excuse ghedaen / maer heeft haere Majest. noopt daer over willen resolveeren / noch hier in yts buyten de standen doen / ook tusschen de verdraghen ofte contracten / indien der eenich verschil viel / soo souden de selvige door de commissarisen met goede onderhandelingen of naer oordre des rechts afgemacht worden / overmits geen twyffel in particulier / by verbattinge des Religions vreden / daer in was voorgevallen / noch eenighe verlichtinghe van dien / niet

daer

1629. daer op gevolght/en indien de ſelve alrede door dē Religions vrede ſoude gedecideert zyn/ had men gheen verder verclaringhe van doen/ en had men tot dien tyt ſoo wel als nu deſen tegenwoordigen ſtrydt kōmen met ghemeyner Standen hulpe af maken.

Terwyle nu dit werk van groote importantie en conſequentie buyten twyffel was/ en het wit des vredens ſwaerlyk anders mochte vaſt gheſtelt werden/ noch de wantrouwinghe hier door worden opgehouden/ maer veel meer aengroeyen door diergelycke executien gelyck men nu voor de hand nam/nooyt int ryck gehoort zijnde geweeſt: Daerom badenſe hare Majeſt. woudenſe doch by den Paſſauwſchen verdrach blyven laten/ en by den Religions vreden beſchermen/ of door die (hier in verhatte en beſtemde weghen) middelen en rechten naer het exempel haerer Majeſt. voorvaderen als Keyſer Carels des 5/Ferdinand des 1/ Maximiliaen des 2/ Rudolp des 2/ en Mattias des 1 laeten weder varen/ of de ſaecke tot een algemeenen ryckſ dach verwyſen/ ende inſonderheyt niet toelaten/dat ſy lieden met ſnelle en vaerdighe executie proceſſen overlepdt ſoude werden/ noch van het gene/ t welck ſy tot in den tweeden/ derden /en vierden ja veerderen graed in poſſeſſie ghehadt hadden/ t'eenemael ſouden berooft worden.

Keyſer Ferdinand verklaringe aen des Swabiſche en Franckiſchen craiſſes af ghe-ſandte ghedaen.

Op dit aenbrenghen heeft hem Keyſerl. Mſt. aldus verclaert: Sy konden buyten twyffel wel mercken uyt wat ſingulieren eyver en zorghe ſyne Majeſt. hun den alghe meenen vreede int ryck weer te brenghen/ als ook byſonder de ghedaegde krygs laſten af te keeren/hem altydt hadde bemoept. Dewyle ſy haer Majeſt. zorghvuldicheyt hier uyt conden ſpeuren/ aengeſien men algereed/eenſdeels nopende der Lige krygsvolk voornamentlyck de cavallery/ een groot ghetal afghedanckt hadde. Daer beneffens haer Mſt. deel/ aengaende het Krygs volck inden Franckiſchen/ Swabiſchen en Overrynſchen crayſſen/ by dzie vierdendeel daer af ghecaſſeert hadde/ den overighen reſt moſt men noch onderhouden/ tot beterder accommodatien/ en ſulcks van wegens de perycklen die noch voor der handt ſtonden. Ook had haer Majeſt. teghens der Catholycken Keurvorſten en andere ſtanden afgheſanten geſeyt/ dat van de Keyſerl. armaden inde voorz. Craiſen alleē 40 compagnien /en van de Liga nu maer 10/ int gheheel 50/ geingequartiert blyven zouden/ maer het ander volck ſoude men elders anders heen verroeren: Daer uyt dan den ſtanden een verlichtinge bevinden ſouden/ en daerom deſe by hun blyvende compagnien ſoo langh een weynich bystaen/ tot andere gelegentheydt/ aengheſien het tot hun lieden eygene verſeeckeringhe gheſchiede/ en aldus haere Majeſt. zorghvuldicheyt mede bevorderden/ ook niet anders meenden en oordeelden/ als dat haer Majeſt alleen daer heen ſagh/ hoe hy op d'inkomende clachten/ om al het quaet te remedieren en te beletten/ alle doenlycke middelen voor de handt nam.

Aengaende de Petita tegens het Edict: had ſyne Keyſerl. Majeſt. altoos daer heen ghetracht/ dat niemant tegens den Paſſauwſchen verdrach en Religions vrede beſwaert wierde/ en was noch indachtich de capitulatie van dien/ was ook gheneghen niemandt teghens den Religions vreden te laten beſwaren/ aengheſien int Keyſerl. placcaet niet begrepen ſtond't welk men niet naer den inhoudt des Religions vreden hadt gheexamineert.

Wat nu nopende was de deciſie van dien/moſt men niet een interpretatie maecken als of die geſtelt was over de tweedrachtighe meeninghe des Religions vreden/ maer het Jus dat alghereedt in de Religions vrede/ mitſgaders de in facto inghebrachte gravamina/ was aldus gheordonneert/ ghelyck de deciſien en ſententien van dien ſyne Keyſerl. Majeſt. voorvaders hadden gheapplicceert. Wat nu verſocht wierde van weghens de goede en rechtelycke onderhandelinghe/ koſten de afgheſanten ghenoech beweeſen vinden/ int placcaet/ uyt wat oorſaecke de Catholycke ſtanden ſich tot ghene compoſitie verſtaen wilden/ en terwyle niemant teghens ſynen danck hier in konde ghedwongen worden/ ſoo hadt syn Majeſt. eyndelyck naer veel aenſoeckens viam jures aenghewesen; Nopende de uytſtellinghe tot eenen alghemeenen ryckſ dach had trouwens in dit caſ plaetſ/ indien men van ſins was nieuwe wetten te ſtellen/ het welck men op algemeene ryckſ verſamelingen deede/ maer terwyle men in ſulcken terminus niet en ſtonde/ jae heel gheen interpretatie vant voorghepaſſeerde van doen had/ alleen datmen den inhout van dien nu met een behoorlycke executie ten eynde brochte; Ook was kennelyck dat de hanthavinghe van dien/ mitſgaders uytſpraeck en executie alleene de Keyſerlycke Majeſt. toequam.

Het voorder verſoeck/ datmen de vorſten en ſtanden niet met ſchielycke proceſſen/ en executie overvallen wilde/ ook vant ghene ſy lieden bona fide tot inden 4 graed in beſit hadden gehad/ op een reys niet te verſtoten/ ſoudenſe niet onmanierlyck beſwaert werden; Aengeſien hare Mſt. de commiſſarisen oordre had gegeven/ dat indien niet bleeck dat naer den Paſſauwſchen verdrach of Religions vreden de Gods huyſen en cloſters inghetrocken gheweeſt waren/ maer aldus gheleghen was/ dat de ſaecke altiorem indaginem van nooden had/ ſy commiſſarisen dan niet ab executione beginnen zouden/ maer de partyen hier over eerſt hooren/ en naer relatie van dien/ andere oordre verwachten/ aengheſien haer Keyſ. Majeſt. nu bevoolen hadde/indien by voorſtaende commiſſie int een of ander verſchil voorvallen ſoude/ dat men buyten Keyſerl. reſolutie niet ſoude ſtatueren/ maer de ſaecke aldus vorderen dat niemandt/als was hy niet genoech gehoort geweeſt/ hem met recht beclaghen conde.

De Franckiſche Ridderſchap wierdt tot dien tydt/ van den Biſſchop tot Wurtzburgh/ met de reformatie en andere nieuwicheden ook ſeer ghequelt 'twelck ſy aen haer Keyſerl. Majeſt. claechden/ daer op den Biſſchop is geboden gevorderden met een ſulck beginnen/ tot op veerdere oordre/ in te houden.

De Biſſchoppen van de Swabiſche craiſs ſoecke by Keyſ. Mſt. te beletten wat de afgeſanten van de Euangeliſche ſtanden inde Swabenſche kreys mede begrepen/ weghen de achterhoudinghe des Keyſ. placcaets verſachten.

So haeſt de Biſſchoppen vā den Swabiſchen en Franckiſchen Craiſes/namentlyck Bamberg Wurtzburgh/ Aichſtat/ Coſnitz en Augſburgh verſtaen hadden/dat de Euangeliſche ſtanden geſanten om ſuſpenſie vant Keyſ. placcaet naer het Keyſers hof hadden af geſonden/ ſchryvenſe daer over aen Keyſerl. Majeſt. van deſen inhout:

Hoewel ſy niet twyffelden/ haere Keyſerl. Mſoude op aenbrengen der Craiſſen niet anders gereſolveert hebben ghelyck haer Majeſt. inde publicatie van de generale diviſie der geeſtelycke ryckſ Gravaminum belooft hadde/ als voor eenmael haer met Keyſerl. ghenaden te trooſten; So was het doch tot dato toe niet geſchiedt/ baden daerom haere Keyſerl. majeſt. mette executie van de ghenomene ſtichten eenen eyverigen aenvangh

1629. te maecken/ terwyle nu de beste occasie en middelen hier toe voorhanden waren / om sulcks te expedieren; Daer toe gavense oock dese volghende rationes waerom haere Keyserl. Mst. nu ten aller bequaemsten mette executie hoste voortvaren/ en des Craissens afgesantē met haer aenbrengen afslaen/ dat haere Keyserl. Majest. hier toe oock oorsaecke ghenoech hadde.

Want voor 1. had haer Keys. Mst. volgens des ryckx constitutie de in den Religions vrede ten hoogstē wel gefondeerde generale decisie nopende de Gravamina van de kerken alreede int ryk doen publiceeren.

2. Waren sijn Majest. verordonneerde commissarisen / mette Keyserl. decreten / commissien/ instructien / specificatien / oock met de acten uyt des ryckx cantzely / al in de voorsz. Craissen aenghekomen / en indiense nu belet of in de voor hebbende executie ghestut wierden / sulcks soude alderhande bedenckinghen maecken / bysonder by de Catholycke Liga welke daerom voor desen aent Keys. hof een speciaele Ambassaedschap had afghesonden.

3. Indien de saecke tot een alghemeenen ryxdagh verschoven wierde / hadden de gheestelycke ryckx standen anders niet te verwachten / als datse mette teghens party tot een nieuwen pleyt gheverght wierden/en eyndelyk de Suspensio executionis int Keyserl. bevel begrepen zynde / tot grooten naerdeel mosten gheschieden laeten.

4. Dat op al het gheene 'tgheen tot nu toe by de protesterende / tegen het edict voor Keyserl. Majest. ingebracht was/ en noch verder inghebracht mochte worden: De gheestelycke Catholische ryckx standen in gheender manieren schuldich waren met hun hier van veerder te disputeren / terwyle het niet meer res integra, maer judicata was.

5. Sy voor eenmael waerachtich/ dat van de protesterende en occupeerders vande Aerts en andere stichten/men noopt yts in goedichept heeft verkregen moogen/maer datse alle middel gesocht hebbē de visitationes tegen des ryks affscheydingen int Jaer 1601/en in speci 1598 de revisions saken en andere middelen (tot onderhoudinghe des Religions vreden dienende) te verhinderen / en aldus 't Statum Imperii veronrustet en eē seer perycheleus wantrouwen tusschen de standen des ryxs selfs opghewecht hebben.

6. By de Keyserl. ryks cantzely soude noch wel te vinden zijn/ wat op ettelijke Rijxr daghen de Protesterende en besitters van de gheoccupeerde Aerts en stichten/ van weghens hare stemme / Sessie/ en andere dierghelijcke hooch bes waerlijcke Pretentien/en haer onbillijck saecken niet hadden willen afstaen / Insonderheyt de Besitters van Maegdenburgh / als oock het domcapittel/ dewelcke doch (gelyk ook de capittels selfs) van weghens haere bekende inqualitept/ vande Catholycke gheens weegs pro legitimis possessoribus ghehouden noch ghekent conden werden.

En indien nu het executie Edict tot een gemene vergaderinghe soude verschoven worden / so had men niet anders te verwachten / als dat de protesterende/ bysonder Keursaxsen weghens Meydeburg / met haeren oude strecken / en perykeleuse pretensien het principael werk meer souden soecken te letten / als helpen bevorderen.

7. En ghelyck de protesterende besitters met haere onbillicke Prætensionibus nu en altoos niet anders sochten / als de bes waerde Catholycke standen al haere actien af te snyden/om datse een wel ghebaenden wegh totte overighe stichten en Catholycke goederen onder hun te slaen/ teghens recht en den Religions vreden / hebben mochten / alsoo was oock noch haere intentie niet anders/dan datse door alderhāde uytvluchten/ en ghesochte suspensionem executionis, daer door de Godtsalighe stichten / en de Catholycke party gheen kleyne schaden met haer naerkomelingen/ lyden souden / en de protesterende by andere occasien het nieuwe met het oude / en volghens wel oock de gantsche substantie van de Catholycke ruyneren/ of de gheestelycke ryckx standen tot een ander prejudiceerlyck verdrach te brenghen. 1629.

8. Behalven dat / kosten de Catholycke standen niet vinden / op wat manier de gesochte Suspensio Edicti Cæsarei te bewilligen stondt. Tot slot van de saecke/her haelden sy noch haer voorige Petitum; voegden daer by Keyserl. Majest. te ghemoet / de hooch ghes worpene capitulatie / met veerder bidden/syne Keyserl. Majest. woude doch inde gheestelycke saecke sich benaerstigen/ en de Keyserl. authoritept hier in niet spaeren/de geestelyke Catholycke (gelyke gebeden en begeert hadden)naer inhoud des opgerechtē Religions vreden en constitutien van dien/ by haer verkregen recht niet alleen beschermen / maer oock uyt cracht des Keyserl. placcaets/de executie sonder vertreck voor nemen/ en de dus langhe bes waerdt zynde Catholycke ryks standen met d'eerste immissie in haere Gheestelycke stichten aller ghenadigst in setten.

Keysers Ferdinandi 11 byeedere verklaringhe aen de Euangelische afghesanten gheghevē.

Als dit schryvens aen haer Keyserl. Majest. ghekomen was/ wierdt de commissarisenbevolen (midts de afghesante vande vande Euanghelische standen upt den Swabischen Creys in haer verdrach gebeden hadden /datseniet mochten mette executions commissie overrompelt werden/ en nu weghens verschepdene / bysonder int Hartogdom Wurtenbergh legghende Cloosters / by het Keyserl. hof en camer ghereeht noch in litispendentz waren) met sulcke cloosters saeken / tot veerder ordre / in te houden. En die ghene / in welcke het factum occupationis ghevonden / maer het jus hier af int placcaet verhaelt / noch disputeerlych was / dadelyk te executeeren/ met d'andere / daer van men het factum disputeerlyck maeckte/ of een sulck jus dat int Keyserl. placcaet niet claer genoech uytghedruckt was / wilde ventileren/ voorts wat recht was erkent/ soude van ghelycken den Commissarisen aenghedient werden.

Hartoch Lodewyck Frederick Administrator des Hartoghdoms Wurtenbergh/ heeft sich oock ten hoogsten bes waert/ niet alleen weghens de voorghenomene executie des Keyserl. bevel/ maer oock dat den Bisschop van Constantz als commissarius / daer hy nochtans party en mede ghe interesseert was / hier in van de Swabensche krays ghebruyckt wiert / en om afstellinghe van sulcke procedeuren/en Keyserl. beschermynghe gebeden.

Desen is gheandtwoordt/ haere Keyserl. Mst. woude alleen voltrecken / wat den Religions vreden clare letters waren expschende / daer op het mandament ghegront was / daerom had hy hem / weghens des Bisschops persoon tot Constants niet te belghen / mits hem hier in gheene cognitie toestont / aenghesien dat het jus al ghereedt int placcaet ghedecideert / en hem mitsgaders anderen commissarisen/de executie in notorio belastet was ; maer in dubiis factis, als oock int voorsz. Edict ongeschepdene jus, wilde haere Key.

Mst.

1629. Mst. de cognitie van dien voor hem selfs behouden/ Oock de restitutie van de Cloosters/welcke naer het Passauwschen verdrach onder geslagen waren gheweest / soude niet den Bisschop / maer den Ordinibus geworden. En haere Majest. had ook dien Bisschop/mits hy in andere Craissen de voornaemste geestelycke daer toe verordonneert ghehadt hadde/ in den voorsz. Swabischen Craismet recht niet voorby gaen konnen. Hoewel,niet te min Hartog Lodewyck Frederick totte restitutie der ghestelycke goederen niet heeft connen verstaen / oock den ghedeputeerden van de Keyserl.commissarisen(tot hem in Herfstmaent ghekomen begeerende datmen van de geestelycke goederen afstaen soude) hadde geandtwoort: Hy een ander / en veel beter betrouwen van 1629.

Hartogh Lodewyck Frederick van Wurtenburgh wil sich totte restitutie van de geestelycke goederen niet verstaē

LVDOV. FRIDERICVS Dux Wurtember. et Teccensis Comes Montpel. Dns. in Heidenheim Tutor et Administrator etc:

Keys. Mast.hadde/ also hy altyt standtvastich in zyne devotie ghebleven was / koste oock behalven dien/ sonder bewilliginghe syner heeren broeders tot prejuditie der minderjarige heeren/ vant landt niet wegh gheven / en of wel al de cloosters met het landt volck beset zyn gheworden / heeft het doch niet helpen moghen / maer syn de kloosters welcke de meeste en ryckste in dit Hartogdom laghen / door kryghs ghewelt inghenomen/ en weer in handen van de Roomsche gheestelycke ghebrocht/ ghelyck aen syn plaets breder verhaelt wort.

Naerdien voor lange jaeren tusschen Bisschop Valentien van Hildes heym / als oock tusschen heer Henrick en heer Eerick Hartooghen van Brunswyck en Lunenburg etc. een twist of stryt opgeresen was also den Bisschop geclaecht hadde dat hem int Jaer 1521 van de Hartooghen sommighe slooten / steden en vlecken / cloosters / dorpen en andere goederen afghenomen waren / soo wierde de clachte vā heer Ferdinand, (tegenwoordich zynde Aerts bisschop en Keurvorst tot Ceulen)

Vonnisse in Causa Hildes heym teghens Brunswyk.

1629. len / teghens heer Frederick Ulrick Hartogh tot Brunswyck en Lunenburgh / by het Keyserl. camer ghereght tot Spiers voort ghedrongen / en om restitutie der afgenomene plaetsen aengehouden: Daer op is besloten / dat ghedachten Hartogh sulks alles (mitsgaders de daer af ghenoten vruchten) restitueren / en alle geledene schaden betalen en voldoen soude.

Teghens dit vonnis heeft Hartogh Frederick Ulrick een schrijvens aen de Brunswyckse Ridderschap / beampte onderdanē / en inwoonders laten publiceren van desen inhoudt:

Hartog Ulrick protesteert teghens de sententie vant camer gerecht gewesen.

Of men wel uyt het camer gherecht tusschen hem en den Keurvorst van Ceulen als Administrator tot Hildesheym / van weghen een strydighe saecke een sententie teghens hem vereregheen hadde / vondt hy nochtans het selvighe teghens de acten / rechten / ryckx constitutien / der Keyserl. Majest. en des ryckx regalien / libertept / hooghept en executie heel strydich / daerom hy hem ten hoochsten beswaerde / en hoste men wel lichtelyk dencken / dat de Keyserl. justitiarien aent Keyserl. camer ghereght synde / de publicatie van dese sententie selfs mishaghen soude / wilde oock hier teghens hem niet alleen alle beneficien van recht voor behouden / maer oock het onghetwyffelde competerende beneficium revisionis, (dat hy alghereedt by de handt genomen hadt) voorts dryven: met hoope de camer rechters en assessoores soudē sulcken punt revisionis synen cours laten / en mits de revisien uyt cracht des deputat daghs inden Jaere 1600 ghehouden / onghetwyffelt een effectum suspensium hadden / en geen executie verder voornamen: quam hem doch voor / dat de sententie met ghewelt soude uytghevoert werden / maer dewyle d' executionis sententiarum ook der ghene welck met recht en goet fondament vim rei judicatæ gheseyteert hadden (daer aen het hier schorte) niemant dan de rechter / en d'executeerder van dien niet toe stonde / en by straf den partyen en andere verboden waren / soo wilde hy hem mits desen teghens dit onrecht voor eerst alle noodtdruft van recht voorbehouden. En was mits desen syn bevel aen syne undersaten / indien hun eenighe nieuwicheyt van weghens desen sententie wierde aenghedaen / datse hun daer toe niet zouden verstaen / maer haer vast hielden indachtich wesende aen de plicht / daer mede sy lieden aen hem verbonden waren / en soo sy de waerheydt van dese gelegenthept aen den dach gaven / verhoopten hy / sy souden teghens recht niet beswaert worden.

Het Bisdom Halberstadt wordt ghereformeert.

Int eynde deses 1629 Jaers wierdt ook de executie des Keyserl. placcaets int Bisdom Halberstadt voor de handt ghenomen / daer by bevonden sich dese commissarisen / den Hartogh van Brydtlandt / Graef Ian van Tilly / den Bisschop van Ossenbruch en Ian van Hyen ryckx hofraet / dese hebben tot Halverstad den 18 Decemb. het Dom Capittel voor hun gevordert / en naer gedane examinatie die / gene welke naer lupt des Keyserl. mandaments / ongequalificeert ghevonden wierde / doen van hare prebenden afstaen / en of wel de selve daer teghens (de assecuratie van Keyserl. Majest. int Jaer 1628 hier af ghedaen synde) inbrochten / hebben hun de commissarisen daer aen niet willen keeren voorgevende: 1. Was in dit cas den Religions vreden expresselyck uyt ghesondert / en op veerdere resolutie / ghelyck uyt het Keyserl. placcaet te sien stondt / ghewesen. 2. Was alleen verstrooken geweest / het Dom Capittel tegens den Religion en profaen vreden niet te beswaren / maer teghens ghewelt te beschermen. Nu was dit ghеen dier ghelyck gewelt noch den Religions vreden teghenstrydich / maer heel overeencomende / ook konde men wel asineten / dat de voorgestelde Versieninge, welke soude den Religions vreden teghens loopen / haer Key. Majest. noopt in den sin ghekomen was / stonde ook alsulcks te ghеven in haren macht niet / noch ook noopt / hoewel voornaeme en hoochmeritere de Vorsten daerom versocht hadden / ghegeven gheweest.

1629.

Eyndelyck brachte haer instructie mede / datse alle diergelycke exempten welcke teghens den Religions vreden en het Keyserl. placcaet streden / souden verwerpen / en niet tegenstaende mette executie voort varen. Mits desen hebben de commissarisen begost de sleutelen des Archyfs en Domkercken aftevorderen / en aen de Roomsch Catholycke daer van vyf teghenwoordich waren over ghelevert / en eyndelyck een decreet teghens d onghequalificeerde naer ordre des placcaets / doen publiceeren.

Daer op dan ghevolgt is / dat den 20. in vigilia S. Thoma inde Domkerk in tegēwoordigheyt der commissarisē de vesper, en volgenden daegs een processie uyt onse lieve Vrouwen kerck tot den Dom gehouden wierdt / daer in gepredikt Mis ghedaen en het Te Deum Laudamus ghesonghen is / hier nae syn alle de beamte gelicentseert gheworden / en totte Catholycke gewesen / hun verbiedende van de andere ghedegradeerde / gheen bot of verbot meer aentenemen. Gelyckerwys geschieden ook met d andere vier collegiale kercken / en moste de Stad / de besittende cloosters ook in ruymen.

Int Aerts sticht van Meydenburg heeft hem dese veranderinghe ook sien laten: want nademael des doorluchtigen Keurvorst van Saxen Heer soon / Hartogh Augustus in Saxen voor een coadjutor van dit Aerts sticht / door het Dom capittel cum promissione de succedendo is ghevordert gheweest / het welck den Keyser aengedient is van zyne doorluchtighеyt vā Saxen / daer doen gheen teghenspraecke teghens viel / en als hier na den Hartogh Augustus voor een Aerts Bisschop verclaert en beroepen wierdt / heeft men hem bemoept die ongehoordt weer af te setten / gelyck dan den Paus tot Romen haer Keyserl. M. een cassatorium toe ghesonden heeft / daer in hy de voorgaende postulatie van dese kiesinghe (als van on Catholycke gheschiedt synde) gants annulleert / en daerenteghens haer Keyserl. Mst. heer soon / tot een Aerts Bisschop verclaert / dien selven soude men voor een hooft des heelen sticht houden / en hem d Administratie van dien over geven / gelyck dan ook gheschiedt is / en het Aerts sticht daer nae uyt name van Keyserl. Majest. ghereformeert / en een Gouverneur daer heen verordonneert is ghеweest.

Aerts Hartogh Leopold Willem des Keyser Ferdinandi soon wordt van den Paus Aerts Bisschop tot Maegdenburg verclaert.

Hier by wierd voor eē singulier Omen oft voorspoock gehouden / dat het breve Apostolicum wegen de provisionale electie vā Aerts Hartog Leopold Willems tot het Keyserl. hof afgesonden en in de hof cantzely ingegheven / verloozen en niet meer te vinden was.

Ook syn inde saecke nopende het Aerts sticht Bzemen van Keyserl. conscientie raets heeren dese twee jesuyten Lammerman en Wyngerdener, van de geheymen raets heeren den Graef van Trautmans dorp en den Dryheer Stralendorp / van des ryckx raets heeren alleen D. Hildebrant en D. Gerhard, tot commissarisen ghedeputeert ghe-

1629. gheweest/ welcke ghevonden en besloten hebben/ dat den Hartoch Ian Adolf van Holsteyn dit (tot dato toe van hem geadministreerde) Aerts sticht/ met al synen pertinentien/ aen des Keyserl. Mst. jonghen soon Aerts Hartoch Leopold Willem per breve Apostolicum provisionaliter tot Aerts Bisschop verkosen zynde / af te staen/ en interuymen schuldich was.

Veel andere seltsame procedeuren gonghen in de reformatie heen/ en weer om/ bysonders mette stadt Vlm Contra Kostnitz in puncto van weghens haer baervoeter Clooster en Parochy tot Wanghen / insghelyck met Regensburch / daer men oock d'exulanten niet langer verdragen wilde; met Lindauw: Item met Fulda / Contra Kassel / en andere verscheydene plaetsen / niet te- 1629.

LEOPOLDVS WILHELMVS Archid. Aus Dux Burg: etc: Episc. Argent: etc:

genstaende dat men hem somtydt op het notori tachtentich ja hondert Jaren herwaerts geoeffende Euangelische religie beriep / daerbenessens het ontegenspreeckelycken verdrach tot Passauw gheschiedt zynde / mitsgaders den Religions vreden oock tot syn voordeel hadde / nochtans wiertmen ongehoort de facto afgheset / en verstooten / 'twelck den Nuncius van den Pauws selfs niet voor goet heeft ghekent.

Voorslag des Hartoges van

Nadien wy nu tot hier toe de voornaemste gheschiedenissen/ welcke by de reformatie en executie des Keyserl. placcaet in Duytslandt in dit Jaer voorghevallen zyn / verhaelt hebben / soo willen wy oock de oorloghen en Krygs preparatien een wyltyts ghedencken / daer in ons ten eersten dienen sal/den voorslach des Hartogs van Frietlant door den Oversten Altringher aent Keyserl. hof inde maent Maertius ghedaen/ van desen inhoudt.

Fridlandt welck hy door den Oversten Altringer aen des ryer hof heeft doen laten.

1. Hy Hartoch van Frietland beswaerde hem dat ghelyck alle Keurvorsten en standen / jae oock de gene die haer deser onrust selfs hadden deelachtich

1629. tich ghemaeckt/ſyne hebbende commiſſie in twyfel trocken/ en hun de confiſcatie wilden toe eygenen/ ſoo badt hy (overmits ſulcks tot grooten nae deel van hare Majeſt. gheſchieden ſoude/ wiens krygs armaden anders niet koſten betaelt werden;) haer Majeſt. woude ſich alder ghenadigſt reſolveren/ hoe t daermede ſoude ghehouden werden.

2. Dat men ſyne commiſſie ſoo verre gelieft de upt te ſtrecken dat hy ſubdelegeren en ſubſtitueren mochte. 1629.

3. Tot d'Infante tot Bruſſel een ſchrywens te ſeynden/ dat haere krygs en andere officieren in den onder Paltz hem geen belet/maer veel meer alle hulpe en bystandt doen mochten.

4. Dat men den Generael Tylli voor de pre-

IOANNES Com. de Tſerclaes, Dom. TILLI,
Baro de Morbays Dom. de Ballaſt. Montig. Holers,
Heeſwyck, Dynter etc.

tenſie der 400000 Rycks-daelders (welck van de Keyſerl. hof Raetſheeren ghenaemt wierde) het Voorſtendom Calenbergh inruymde.

De Ligiſten houden eenen Convent tot Heydelbergh en wat daer op geſloten is.

De Ligiſten hielden in deſe voorſz. maent Martius tot Heydelbergh een Convent dach/ op den welcken dit naervolgende gehandelt en beſloten wierdt.

Men ſoude aent Keyſerl. hof eerſt daegs een oorde voor nemen/ en neffens dien haere Keyſerl. Majeſt. alderonderdanichſt bidden/ op middelen en weghen te dencken/ hoe den edelen vrede int ghemeene Vaderlandt mochte weer herbrocht werden: aengeſien de voortſettinge van dien/ het Roomſche ryck ten hoochſten noodich was/ daer om; mē hier in niet te verſuymen/ maer dē naderſten wegh/dien men oopt hier toe vinden koſte tot proffyt en reputatie des ghemeenen beſten diende te ſoecken. Nu waer hier toe te komen geen ſeeckerder noch nutter middel te vinden/ als het gheene dat tot Mulhuyſen het Keurvorſtl. Collegio bedacht hadde/ en van daer af ſyne Keyſerl. Majeſt.

1629. Majest. toegheſonden dat namentlyck syne Mst. en de Keur-voysten als syne heymelycke Raets heeren in eygener persoon by malcãder vergaderden/ over des rycks teghenwoordighen perykelen en quaden toestandt 'tsamen raetslooghen/ en oorbaerlycke hulpmiddelen voor de handt namen/ en die sonder vertrek int werk stelden. Maer terwyle men neffens dien ook verstaen had/waerom dat desen convent dach tot noch toe niet geschiedt was/ aenghesien haere Keurvorstel. Doorl. tot Saren (hoe naerstich dẽ Keurvorst van Mayntz en dẽ Keurvorst van Beyren hun hier in bemoeyt hebben) nochtans persoonlyk by desen Convent dach niet heeft willen verschynen/ veele beletselen voorghevende/ waerom hy eerder niet/ tot dat deselve heel uyt de weegh waren/ in eygener persoon conde comen.

Terwyle men nu voor noodich hielt uyt de naem en van wegens het heele Bundt/haer Key. Majest. op het beweeglyckste indachtich te maken/ alsoo de voorsz. redenen en oorsaecken ten deel van haer Keyserl. Majest. starcken kryghs armatur/ en noch dagelyks gecontinueerde werwinghen haren oorspronck namen; ook uyt misslycke gedachten/welck den Keurvorst van Saren hier door in saecken de Religie aengaende/ hem inbeelde/ dat hy daerom op den voorsz. Collegial dach niet komen wilde: soo was noodich/dat haer Keyserl. Majest. alle beletselen/ soo veel van dien in Keyss. handẽ stonden wegh leyden/en den Keurvorst van Saren anders disponeerden/ en daer beneffens/ wat haer Keyserl. Majest. in saecke van Religie besloten en voorgenomen hadde/ of noch hier nae voornemen mochte (daer uyt Keur Saren een generaele Reformatie inde Euangelische Religie met casseringe des Religions vreden beslupten wilde) hier afeen synceere Informatie van hem te gheven/ dat hy gheen oorsaecke ofte redenen hebben mochte/ hem verder te beswaren/ en daer om de besoeckinghe des Collegial daghen langer weygerde.

Om dat nu der vereenichde Roomsch Catholycke Keurvorsten en standen oprechte intentie/ yverighe en trouwlycke begeerte naer den vrede elck een te blyckelycker was/ en sommighe niet dencken mochten/ dat sy den ellendighen toestant des Roomschen ryckx/ ghelycke sommighe beschuldicht hadden/ sochten te vermeerderen/ maer in't selve ryck een bestandighen vrede en rust te stichten en te maecken/ altoos ghesint gheweest en noch waren; als was besloten dies weghen in name des Roomschen Catholischen Bonts noch wyder versoeck by Keyserl. Majest. te doen/ dat hy met allen syn raet en daet woude/ om datmen int ghemeene Vaderlandt wederom een bestandighen vrede en inwendige rust eenmael verkrygen/ en een goet oprecht en Duyts betrouwen de standen onder malcander draghen mochten; en daer nae als de inwendighe rust en seeckerheydt was ghesticht/ d'uytlandtsche welck altoos ghesocht hadden/ den vrede te beletten/ met ghemeenen raet en toe doen der samentlycke standẽ des Ryck te vervolghen/ dempen/ en eyndelyck uyt te roejen.

Om datmen nu te voeglycker Keyserl. Majest. als het opperste hooft verseckeren mochte/ van des Bondts standen ghetrouwe sorghe heeftmen voor eerst raetsaem ghevonden/ het voorverhaelde en naervolghende door de voorgenomene Ambassaetschap aller onderdanigst Keyserl. Majest. te kennen te gheven/ en de verklaringhe van dien te verwachten:en daer door den versochte Collegial dach wierde verkregen/ en door dien een weech tot den seer ghewenschden vrede geopent worden soude/ tot nut des algemeenen Vaderlandts/ en verhoedinghe der Ruyn en ondergangh van dien/ op dat een algemeenen vrede int ryck ghetroffen wierdt. Doch indien daerenteghens de Bondts stande (welck de langduyrighe last langer aen te houden onmoogelyck was) evenwel overlastet wierden/ woudense op middel en weghen gedencken/ hoe sy hun per ttactationes & interpositiones qualescunque selfs rust schaffen mochten: want genomen/ dat met Denemarcken vrede ghetroffen wierdt/ soo was doch hier door ghelyck een particuliere saecke den Ryck en ghemeenen standt nergens niet geholpen. Daerom so veel te meerder den Collegial dach noodich was/ door wiens middel/ soo niet een ghemeenen vreden hier uyt sproot/ ten minsten eenighe middel om daer toe te komen fourneerde: wat nu voor nutighe/ bequame en dienlycke middelen hier toe noodich waren/ daer is niet gheractslaegt gheweest/maer alles is tot den voorsz. Collegial dach verschoven. 1629.

Nopende nu de Armade/ welk de Bonds verwante noch op te been hielden/ was trouwens deliberatie ghehouden/ om de selve te reformeren/ maer te verminderen was uyt veelen oorsaecken niet raetsaem ghevonden; doch is weer besloten/ dat veertich Compagnien Cavallery en 27000 Infantery in neghen regementen soo langh op de been bleven/ tot dat men sach wat het Ambassaetschap aent Keyserl. hof afgesonden uytrechten soude/ en wat voor een uytganck de vredens tractatie verkregen hadde; waer op dan te resolveren stondt/ wat men veerders met de Armade voor nemen soude.

Wat voorders aenginck tot de middelen om d'Armade ondertusschen tonderhouden: is nae beraminghe neffens deliberatie van andere middelen voor noodich ghevonden en besloten/ dat hoe swaer en lastich het ook aen quam/ de een helfte van d'Armade uyt des Bondts Cassa de ander helft uyt de quartieren en veroverde landen soude ghenomen werden/ dat nochtans niet verders soude strecken tot dat men sach hoe haer d'Ambassaedschap naer het Keyserl. hof afgesonden/ aenstellen/ en ook hoe de voorhebbende vredes handelinghe haer vertoonen souden.

Hierenboven is in Consideratie ghenomen geweest/ nadien de Keyserl. Majest. den Bondt Oversten hier te voozen opgedraghen hadde/ dat uyt de vyven Ridderschap in Vrancken en Swaben het inghequartiert volck of af te voeren/ of af te dancken leur ghegeven was; wat nu hier in te doenstont. En indiẽ tegens beter betrouwen en hoope de Keyserl. Officiers hun onderstonden/het Bondts volck met ghewelt uyt hare quartieren te dryven/ wat men in sulck geval doen soude/ of dat het raetsaem was de quartieren noch in te behouden.

Hier over is besloten/dewyle eenmael niet doenlyck was de in beyde Craissen leggghende Cavallery af te dancken/ alsomen ook noch gheen middel versinnen koste (of men evenwel syn Key. Majest. hier in te wille was met het volck af te voeren) deselve aen een ander plaets te accommoderen/ uyt oorsaecke/ dewyle niet alleen de neder Sarische en Rynsche craissen al uytgesogen en verwoestet/ook d overige plaetsen alreede voor desen met Keyserl. volck doortracken waren/maer ook alle andere des Bondts toeghedane standen

1629. aen Keyserl. Majesteyt mosten contribueren; daer door dan niet anders in resto overich bleef/ als dat de Bonts standen haer volk selfs in haer landen opnamen / en noch voorts in de geunieerde Vorsten landen de overige Soldatesca met contributie vant hare mosten onderhouden.

Daerenboven op dat Keyserl. Majest. dese afdanckinge voor goet houden mocht / en niet dencken/ dat dese te vergeefs in't werck was ghestelt: heeft men 'tselve by Keyserl. Majest. door de boven verhaelde Ambassade / waerom dat al suler by de handt was ghenomen / aen te dienen besloten / hem voorts voorhoudende / wat syn hoogh gepresen Aerts Hartoghen huys en het gantsche Roomsche ryck (door d'Armaden vande verenichde standen) voor aensienlycke diensten waren gedaen / in welckers aenmerckinghe sy billyck souden ontlast en haer landen en lieden / voor andere in consideratie ghenomen worden / daer door sy lichtelyck anders insonderheyt door d'inquartieringhe deser Cavallery in een oogenschynlycke ruin ghestort souden werden / en dewyle sy alrede alle middelen verloren hadden/ soo mosten sy een ander wegh soecken / om d'inhebbende quartieren nu voorts te houden. Doch konde noch wel gheschieden / dat men Keyserl. Majest. dese quartieren in aller onderdanighevt inrumde / indien men andere ghelegenthevdt vondt om tvolck te bergen/ en was wel te overdencken wat sy door't Keyserl. Majest. krygs volk / in de doortochten en tinquartieren / overghebvocht hadden. En of de Bondts Armade niet onmiddelbaer in Key. Majest. dienst waere / soo stondt deselve niettemin tot syn Eerts huys/ en des gantschen Roomschen ryckx prossyt ghereet : en dewyle men d' voorsz. Armade lange Jaren had onderhouden/ soo behoorde men deselve noch voorts met quartieren te versien. En konde syne Keyserl. Majest. wel afmeten / dat men soo veel moogelyck altoos daer heen is gheneghen gheweest / hem in alder onderdanighevt te ghehoorsamen en was die in de voorsz. Crays leggende Ligistische Cavallerye op de helft al uytgemonstert / maer op dat een seecker onderschevt mocht beraemt en de Crays stande niet te ghelyck met het Keysers en Bonds volck belast worden ; soo heeftmen by syne Key. Majest. door dese Ambassade laten versoecken/ dat hem beliefde syne hooghe krygs officiers dese ordre te geven / dat deselve met des Bontsoverste oste den Generael Luytenant van dien Graef Tilly van weghens de seeckere afdelinghe van de quartieren / hoe het met beyde armaden soude na desen gehouden worden / sich vergelycken mochten. Anders nopende het voorsz. goet duncken/ soo het saecke was / dat de Keyserschе het volck van het Bondt met gewelt / en sonder tooninge der Keyserl. oriqinele bevelen wilden uyt de quartieren jaghen / is ghevonden / dat men sich / soo veel men konde met het uytschot vande Bondt standen daer tegens stelde / en daer het de noot voorderde / met ghewelt handthaefde. Ghelyck dan des Bondts overste de Keurvorst in Beyeren hier op wel letten zoude / Maer indiē de Keys. officiers haer voornemen met des Keysers ordonnantien konden bewysen / en ten respect van dien 't Bondt volck wilden uyt de quartieren verdryven ('twelck men niet en hoopte) soo soude in sulck gheval sich het Bondts volck niet daerteghens setten / maer wycken/ en de quartieren ruymen. Doch soo des Bondts overste de Keurvorst in Beyeren/ so haest nae al vermoeden/ niet deweet konde krygen van dese ordonnantien / voor het tot de daet quam/ soo soude hoog gemelte Bonds overste het ghene wat tot verhoedinghe van een sulck openbaer bevel/ tusschen beyde Armaden dienlyk waer/ met den Keurvorst van Mentz/ en andere voornaemste Bondts standen / daer het den tydt lyden konde / hier over communiceren en haer goet achten laten vernemen. 1629.

Voort / mits sy niet voor onbillick achteden/ dat de Bondtgenoten vanden dus langh gedragenen last niet alleen weer ontbonden/ maer hun ock die (tot het gemeene best) aengewende kosten wederom vergoet wierden/ hun noch wel indachtich synde / dat door het Catholycke verbont op gelevde krygs kosten veele aensienlycke Eerts en stichten / landt en lieden / in de neer Sarischen Crays / en andere plaetsen uyt des Vyands hant en gewelt genomen/ en tot hier toe behouden/ beschermt/ en daer door de standen vant Kyk aen de selve verobligeert waeren/ en datmen deselve volgens de natuyrlycke billighevt en ordre der gemene rechten / niet wel conde daer wederom uytsetten / sonder behoorlycke satis-factie : soo is eenparig besloten geworden / datmen van weghen het gemene verbont/ van dese in allen rechten welgesonderde pretensie niet soude afwycken van alsulcke plaetsen / door des Bondts Armade verovert synde / sy waeren geestelycke of wereltlyck/ het mocht versocht of begeert worden van wien het ock wilde / ten waere dat hun voor d'aengewende kosten genoechsame cautie gestelt wierdt. Ghelyck dan den Keurvorst van Beyeren als Bondts Overste/ vande andere standen ghesamentlyck is versocht / op dese eenparige conclusie van wegens het Bonts offiey aldus te letten/ en te bevelen synen Generael Luytenandt Graef Tilly, dat hy niet sonder voorweten/ Raet en verwillinghe der anderen / Bondts standen het gene 'twelck met des Bondts Armade was verovert afenstont / maer teghens elck een volgens de voorsz. Fondamenten van d'eenstemmighe conclusie alsulcke Aerts en stichten / landen en lieden met des Bondts volck soo lange besetten en beschermen soude/ tot dat sy hier over waren vergeleken/ het welck dan de Keur Beyersche afgesanten soo verre aengenomen hebben ; essen wel hun voorbehoudende dat de Bondts standen haeren heere tot allen tyden / de middelen / die tot onderhoudinghe des Bondts volck / ock tot beschermınghe ende handthavinghe van alsulcke verovrde plaetsen noodich waren / souden gehouden syn weer uyt te keeren.

Daerbeneffens heeft men uyt veele redenen voor raetsaem ghehouden/ datmen by Keyserl. Majest. d'oorsaecke waerom men de voorsz. stichten en landen / sonder voorgaende vergeldinghe/ of ghenoechsame verseckeringhe der krygs costen/ niet conde afstaen / door d'aenstaende Ampbassade voorstelde/ doch met ootmoedighe aenbiedinghe; indien Keyserl. Majest. pts hier in noch te segghen hadde van wegen syn Ampt en gewelt dat sy hem gheen maet wilden voorschryven / of hy sulcke landen voor hem selfs wilde houden / of andere daermede versien/ 'twelck sy tot syn genadige dispositie stelden / niet anders op dese landen pretenteerende / als de krygs costen en geleden schaden : Daerom baden sy syne Majest. ootmoedich / dat hy 't ghene sy op alsulcke landen/ die des Bondts Armade uyt des Vyands hant weer genomen hadden / het was voor syne Mst. of andere/ in het geestelyke soo wel als het wereltlyke/ niet souden weer overgeven aen de voorige besitters/ eer men te voren met de Bondts gesten

1629. ten hier over was vergeleecken. Om dat men nu veerder hier in (ſoo veel de geeſtelycke goederen raeckte) te ſeeckerder gaen mochte / is beraemt / dat beyde de Directores in de naem van de Bontgenoten ſouden den Paus te kennen geven / de redenen waerom de Bonds ſtanden genootſaeckt wierden pro recuperatione op alſulcke geeſtelycke goederen / haere krygs coſten weer te verhalen / daer over pro indulto Apoſtolico aenhoudende / op wat wyſe en maniere het den Keurvorſten op't beſte vinden ſouden ten aenſien van de Bont genoten.

Naer volepndinghe deſer propoſitie / is vreder overwoghen en voor nootſaeckelyck ghehouden / dat / by de vredes handelinge tuſſchen Engelandt en Spangjen / als ook de Generale Saten in Hollandt / de ſaecken van Duytſlandt niet heel uytgeſloten / maer mede in acht ghenomen wierden waer over dā de geſamentlyke Bont ſtanden met malcander overgeſlagē hebben / wat vanwegen deſe ſake ſyn Kepl. Mſt. aen den Bonts Overſte den Keurvorſt in Beyerē heeft geſchreven / daer uyt dan is geoordeelt / dat deſe raetſlaginge van Kepſerl. Majeſt. voorgenomen / principalic in deſe vier volghende punten beſtont / te weten:

1. Of men voor deſen tyt voort raetſaem hielde oft niet / dat de Croon Spangjen met Engelandt vrede / en mette Staten in Hollandt een Treves ſoude maken?

2. Wat daer by haer Kepſerl. Majeſt. van weghen des Ryckx particulier Intereſſe, intebrenghen of voor te wenden had / en of men den Coninck in Denemarcken mede ſoude inſlupten?

3. Wat de Bonts ſtanden op des Coninks vā Hiſpanjen begerē verklaren of beſlupten ſouden: dat namentlyk de Liga, (by aldien de Croon Spājen met de booven verhaelden partyen als Engelandt Hollandt en Denemarcken een goeden vrede tot proffyt dienende van den Bondt ghesloten hadde) eſſenwel noch een tamelyck krygs heyr op de beenen hielden / waer mede ſy teghens de Hollanders haer ſoo konden houden / dat het Roomſche Ryk / en de Croon Spangjen daer door voorderlycke Conditien ſouden krygen.

4. Inſgelyck wat op begeeren van Kepſerl. Majeſt. 'tantwoorden was / hoe en wat voor hulpe hem de Bondt ſtanden in ſulcken gelegenthept doen konden / dat der Hollanders aenſlagen ghestupt / haere Vyandtlycken Attentaten met ghewelt besegent / en ſy van des Ryckx poden afgedreven werden mochten.

Doen nu deſe 4 punten in beraetſlaginghe zyn genomen geweeſt / hebbenſe eyndelyk int naedencken van dien / niet teghenſtaende datſe int minſte deel hier af gheen kenniſſe hadden noch hier toe geinformeert waren / dit ghevonden.

Overmits men vant eerſte punt geen ſeeckere informatie en had / in wat Terminus de boven verhaelde vredes handelingen middeler tyt ſouden beſtaen / en wat ondertuſſchen met Spangjen voorvallen mochte / en of den Status rerum veranderde / en meer andere overdenckinghen; waer toe men int een of 't ander den Coninck in Spanjen raden konde / ſoo ſoude raetſamer ſyn / dat men hem van weghen de gemeene Bondts genoten / noch af / noch aen / de voorſz. vreden of treves riedt / ter oorſaecke / dat Spangjen hier af beter wetenſchap en kenniſſe droegh.

By d'andere voorſz. punten heeft men voor oirbaer ghevonden / dat ſo wel by d'Engelandſchen vrede / als by den Hollandiſchen treves des Roomſchen ryckx Intereſſe ruſt en ſeeckerhept in acht te nemen ſtondt / en dat den Coninck in Denemarcken / mitſgaders den Paltzgraef Frederick / van wiens halven den Coninck tegens Keyſerlycke Majeſt. en de hem aſſiſterende Keurvorſten en ſtanden / de wapen gevoert had / mede wierdt ingeſloten. 1629.

Doch dat men ſulcks by de Croon Spangjen door de Roomſch Catholycke Bondt genoten / of in de naem van dien / dit ſoude ſoecken / had men daerom niet voor goet noch doenlyk ghevonden / overmits de Spangjaerden ſtracks daer tegens / ghelyk uyt Keyſerl. Majeſt. en des Graven van Kevenhullers ſchryvens bleeck / de Bondt genoten een nieuwe obligatie en laſt ſouden opleggen / hun teghens de Hollanders t'aſſiſteren / en dies halven een perpetuum exercitium te onderhouden daer buyten haer begheeren gheen plaets ſoude connen verkrygen: indien men haer nu hier in te wille was / ſoo ſouden de Bondts ſtanden in geenerley manier verlicht / maer meer en meer perckel door den langduyrighen oorlogh met de Hollanders onderworpen zyn / 'twelck hun uyt de bedenckinghen vant derde / en vierden punt geenſins te doen ſtondt.

Daerom voor veel beter aengeſien is / dat ondertuſſchen haer Keyſerl. Majeſt. met de Croon Spangjen daer toe gediſponeert wierden hoe mē by devoorgeſz. tractaten des Roomſchen ryckx Intereſſe tot herbrenginghe der ghemeene ruſt en vrede op het beſte ſoude voorderen / en wat men haer Keyſerl. Majeſt. in dit caſ (indien men ſeeckere naerrechtinghe hier van hebben koſte / dat de vredens handelingen tuſſchen Spangjen Engelandt en Hollandt voorts ginghen) by des Bondts voor hebbende Ambaſſaedtſchap naer der ſaecken epſth en noot ſoude indachtich maecken / dat hy byſonder tot de tractatie van de neer Sariſchen Craiſſes Treves imant dede aſſeynden / endaer by het Roomſche ryk / en ſyne gehoorſame Keurvorſten en ſtandē welvaert en ſeeckerhept hielp bevorderen / en dit teghelyck aen des Bonts Directeurs notificerē / om dat men beſinnen mochte / of ymandt van des Bonts wegen by de Keyſerl. Commiſſariſen te verordonneren zy / alleen tot dien ende / op dat doch op de verſeeckeringhe vande verhaelde Bondts ſtanden / Aertz-Stichten en Landen / men by alſulke handelingen / gade ſloech / op dat de ſelve vande groote ſchaden en ongelegentheden van wederzyden gheleden / hier naemaels bevryt mochten werden.

By het derden en vierden punt / die in ſubſtantia op een nyt comen: namentlyk of de voorſz. Catholycke Bondt genoten / met hare Reſolutie de Neutralitept tegens de Hollanders vreecken en die plaetſen. alleen ſouden weder inneemen welcke vant Ryck ghenomen hadden / oft noch verder gaen / en hun van alle vyantlycke Attentaten af houden / Is by verſcheydene Bondts vergaderingen gelyk te voorē / als ook nu d' eenſtemmige meeninghe altoos gheweeſt / Dat deſe weynighe Roomſche Catholycke Keurvorſten / en ſtanden met haere Bont ghenooten / in een ſulcken ſwaren krygh teghens de hollanders / haer niet vermengen koſten noch zouden; daer toe ook het heele Roomſche Ryck: onaengeſien het de Croon Spangjen / en het huys Oſtenryk op verſcheydene Kyr vergaderinghen dickwils verſocht / en het de voorighe Keyſers eſſen dus garen geſien hadden; nochtans hun noit daer toe verſtaen willen noch hebben laten over ſtemmen / maer altoos op de Neutralitept ghehouden / en uyt cracht des Kyer affcheyt daer op geſlooten. O

1629. vermits dan oock de Bondts verwanten tegens andere haere mede standen des Rycx niet verandtwoordden conden / dat sy voor hun selfs buyten sulcke ghemeene Rycx Conclusien schreden / de Neutraliteyt braecken / en daer door het gantsche Roomsche Rycx verontrusteden / en in groot ghevaer en onghelegenthеeden brachten. En stont trouwens te beduchten / dat de vereenichde Staten in Hollant / gelyck haere Keyserl. Mst. in haer naeste schryven van den 19. December aen des Bondts beyde Directeurs afgegaen met veel redenen selfs demonstreerde en betoonde / het Roomsche Rycx grooten schade ongelegenthеyt / en alle onrust / welcke al lange Jaeren geduurt hadde en noch duurden / selfs op ghewreckt ghevoedt en vermeerdert hadden / alsoo dat indien Godt almachtich niet een reys den lieven vreden weederom gaf / niet beeters van hun te verwachten was / soo langhe sy in een sulcke haere vyyhеyt bleeven / en niet anders ghetoomt wierden. dat de Bondts verwanten en standen des Rycks / dese perpetuelen alleē vant Rycx af houden / en een al sulcken last / welck de Croon Spangien met etlycke hondert Millioenen niet conde uytrechten mede souden helpen dragen / t'selve soude hun alsoo qualyck te doen syn / als sy de middelen daer toe wisten optebringen.

Alhoewel men ook voor billyck en nootsakelyk achte / dat men haere Keyserl. Majest. op het voor verhaelde schryven en begheeren weder andtwoorde / en des Bondts standen meningen / Raet en goet achten openbaerde ; en door d' Ambassaetschap dies halven naer 't Keyserl. hof afgesonden der Bondts genooten en standen wichtigh bedencken excuseerde / waerom sy haer alleen in sulcke Nederlantsche oorlogs handelingen niet conden inlaten / het t' daer voor houdende / dat haer Majest. voor alle dingen / aen't H. Ryk (dien van soo veel Patriotten hoog gewensten vreede / en innerlycke ruste weerbringhen soude / en daer na op een ghemeyne Rycx vergaderinghe aen de samentlycke standen voordragen / hoe men teghens de voorsz. Staten / en haer onrustige aenslaghen / het Rycx / en syne ghehoorsame Keurvorstē en stande / met een goedt bestant verseckerde / en het geene / t'welck sy het Rycx ontrocken / en afgenomen hadden / wederom daer an brengen conde : By welcker algemeyne beraetslaginghe / na voorgaende inwendighe rust en vrede / souden de vereenighde Roomsch Catholycke vorsten / en standen haer aldus vertoonen / dat haere Keyserl. Majest. en elck een speuren soude / dat sy anders niet / dan wat alleen tot onderhoudinge des Roomschen Rycx ruste en welstandt dienlyck waere sochten ; met welcke verklaringhe haere Keyserl. Majest. sy vertrouden te vrede soude syn / oock de Bondt standen / uyt de boven verhaelde oorsaken / voor desen tyd niet meerder beswaren : hier beneffens heeft men noch naerder overwogen : dat nademael de Catholycken in't Rycx niet weynigh daer aen geleghen was / dat syne Coninckl. Majest. van Hispangien by de goede affectie welke hy tot noch toe / insonderheydt den Bondt genooten / met verschieten van veele gelts sommen hadde bewesen / veerders mochte onderhouden worden / geen schyn gevende als of de Bondt ghenooten gans geen Consideratie of genegenthedē totte Croon Spangien Intereſſe hadden / daer door hy hē oock mochte onschuldigen / dat hy hier en tegen in syne Consilien, oock der Roomsche Catholycken interesse niet en achte : om dit nu voor te komen / is sulcx tot discretie van des Bondts overste gestelt : gelyck die dan verscheydemalen en in veele occasien per indirectum en met eene sulke aerdicheyd / dat de hollanders dies halven geene openbare vyantschap noch breckinge der Neutraliteyt daer uyt merken conden / de Spaensche met des Bondts volck groot voordeel oock wel dadelycke hulpe voor Breda en Berghenopsoom beweesen hadde. Voorts op een selve manier per indirectum soo veel mooghelyck en den tydt syden conde (doch alleen op des Rycks bodem defensive) hulpe te doen niet nalaten / met een de weet doende aende naest aenpalende Bondts standen / hoe sy hun hier na voegen souden. 1629.

Hier door soude de Croon Spangien van wegen dese affectie / by de Bondgenoten int Roomsche Rycx te meer verkrygen / het welck oock haer Keyserl. Majest. neffens andere informatien door de voorsz. Ambassaetschap mede soude verhaelt en voorgheſtelt werden / op dat hy te beter contentement hebben mochte / niet meenende / dat de Bondtgenooten de Croon Spangien gants niet wilden gratificeeren.

By deese vergaderinghe is oock veerder noopende de restitutie der geestelycke goederen int een en t'ander ghehandelt / en hier op terstondt een Legatie of Ambassaedtschap ghelyck voor verhaelt is gheweest / naer des Keysers hof afgheveerdight.

Maegdeburgh wordt geblocqueert en wat d' oorsake geweest is.

Inde maent van Maertius is de voorname handel en Anse stadt Maegdeburgh van't Keyserlycks volck gheblocqueert ghewordden : 'twelck aldus toeginck.

Als de Keyserſche Armada haer voet op des neer Sarischen Craisses boom gheset / en om Maegdeburgh heen haere quartieren ghenoomen hadde / heeft de selvighe stadt den Keyserschen krygs oversten en soldaten alle behoorlyck respect en vriendtschap beweesen / de selve uyt en in hare stadt trecken laten / om haere noodtdruft in te koopen / oock als de armade veerder gheruckt en naer Havelbergh haer int veldt leger beghеven hadde / niet alleen wyn / bier / broodt / koorn en andere eetwaren beneeden d' Elve af int leger gevoert / maer ook naer Damits / en noch verder naer beneden toe / proviandt naergesonden / oock int heymelyck en openbaer veel salpeter / grofgeschut en andere krygs rustingen volghen laeten / daerenboven noch een groote somme geldts / als 130000 Rycks daelders / aen den Generael van Vriedtlant toe gesonden. Dit alles ongeacht syn der noch sommighe lieden ghevonden gheweest / welcke den Generael opgehist hebben / de Maegdenburgers tot best vande Keyserl. armee op te leggen / een regiment te onderhouden. Dewyle nu dit begeeren den Maegdenborgers niet doenlyck was / en sulcks door hare gesanten tot Gustrauw heel affloeghen en weygerden / isset eyndelyck tot een geldt wordering ghekomen / daer by de Keyserſche ten eersten 200000 hier nae de helfte / ten laetsten 50000 Rycks daelders / daer op in een seecker tydt de stadt haer verclaren soude / begeerden. Overmits nu voor heen de stadt passelyck uytgheput was gheweest / hebbense daer toe niet willen noch konnen verstaen ; nochtans om vrede te houden / eens voor al 20000 Rycks daelders op twee termynen te betalen gepresenteert / 'twelck de Keyserſche niet aennemen wilden / maer syn daer op toegeloopen / en hebben den 17 Martius de stadt met een Compagny crabaten / en een compagny soldaten gheblocqueert ; de crabaten syn op de naeste dorpen gaen leggen / de

1629. de ſoldaten hebben haer quartieren inde Nieu-ſtadt / Suderburgh en Cracauw gehadt. Deſe hebben begonnen de hout ſchepen/en voorts daer nae ſommighe viſſchers met haere viſſchen en kaghen op te houden.

Mits nu de viſſchers haere neeringe niet ſterker doen konden / terwylſe allegaer voor de nieu-ſtadt opgehouden en berooft wierden / ſynſe eyndelyck toegevaren/ en hebben ethycke Keyſerſche proviandt ſchepen met hoorn gheladen/ die tot Schonbeck waren / en voor by Maegdeburgh varen wilden/waergenomen en bemant/en t'Keyſers convoy daer af ghejaecht.

Hier op hebbenſe voorts den 29 en 30 Aprilis/ alle kaghen van de Sudenborgh en Nieu-ſtadt wegh ghehaelt / voor de Pruck poort een ſchermutſel ghehouden de crabaten verdreven / en al haer goet welckſe tot Cracauw vonden / tot buyt ghemaeckt. Tegens den avondt zynſe in de Sudenburgh ingevallen / en den Vaendrick aldaer/ dieſe te voorzen niet alleen in de Nieu ſtadt hadde aenghehouden / maer ock haer viſſchen afgenomen / neffens 8 ſoldaten doot gheſlaghen. Daer op ſyn alle de ſoldaten uyt der Nieuſtadt / als ſy ſulks verſtonden/ wegh gheloopen/ en naer Garleben ghevlucht.

By een ſulcke occaſie heeftmen de borgery gemöſtert/ en aen de Heeren doen ſweeren/ Daer nae heeft den Raet in tegenwoordicheyt vā twee Notariſen het koren uyt de ſchepen gemeeten/en de menichte van dien doen aentecken en / het ſelve om dat het niet tot pryys ſoude gemaeckt worden/ aen een ander plaets verboert / en is de ſomme van dit koorn bevonden 700 centener. Ondertuſſchen iſſer meer Keyſers volck om de ſtadt ghekomen/ daer over den Overſten Becker commandeerde/ en ſynder byeans alledaghe ſchermutſelen voorghevallen. De Maegdenburgers hebben by een ſulcke ghelegenthevdt de tuynen om de ſtadt leggende omweer ghewoxpen / ock de boomen met de boſſchagien afgehouwen. Die van Hildesheym en Brunſwyck hebben bzieven ghe ſonden aen die van Maegdeburgh met vermaninghe/ alle mooglycke neerſticheydt voor te wenden dat de ſe ſaecke in goethevdt mochte bygheleyt werden ; hebben ock ghepreſenteert e enighe ghe ſanten tot hun lieden over te ſeynden om haere Gravamina te vernemen/ en in de ſaecke te handelen; maer mits den Overſten Becker hun gheen pas vergonnen wilde / ſynſe achter ghebleven. Hadde ook den Voyſt van Aenholt twee geſantē in de ſtadt afgeſonden en begeert / indien het den Raet goet vant / datſe hem ſouden hunne Gravamina communiceeren / woude ſich daer in beramen/ en dan verſoecken of deſen handel bygeleydt conde werden / op welcke aenbiedinghe ſy de ſelve aen de afgeſanten overgaven : overmits die nu niet weer om quamen/ en de ſtadt hart ghebloqueert wierdt/heeft den Raet een ſchryvens aen Keyſerl. Majeſt. afgeſonden van de ſen inhoudt :

Den Raet tot Maegdeburgh ſoeckt by Keyſer Ferdinand/ datſe van de bloqueringe mochten verloſt werden.

In wat onverhoopte / en miſerablen ſtaedt (naer dat ſyn Keyſerl. Majeſt. krygs armade in dit Aerts ſticht gekomen was) ſy vervallen waren / en het een op het ander onheyl ghevolght is/ en eyndelyk wat van beyden deelen voor erorbitantien voorgevallen waren / mochte haer Key. Majeſt. verwitticht ſyn/ niettemin betuygden ſy met Godt/ datſe aen de gedane exceſſen en handdaden van weghen ſeven koornſchepen gheſchiedt ſynde/ heel ontſchuldigh waren / ock van wegen twee uytvallen in de voor ſtadt Sudenburgh en het dorp Cracauw:hoe ook aen d'ander zy/ nopende het weghalen van het vee onder de ſtad/ en andere ſwaricheden/daer door een tumult opgereſen was / waer over de inlegghende ſoldaten te rugh gedreeven wierden / daer over blyvende niet boven de 7 perſoonen / die ſommighe viſch waren aenhielden / niet alleen buyten haere kennuſſe en weetenſchap gheſchiedt was / veel wepnigher datſe der ongeduldigher burgerye handdadighe ſayten inde name vande ghemeene ſtadt opt voor goet hadden ghekent. 1629.

Door wat benauwtheeden haere borgers / by-ſonder de bootſgheſellen / viſſchers en ſcheeps knechten hier toe veroorſaeckt waren / was ghenoech bekent. De ſtadt hadde haer Keyſerl. Maj. en Vorſtlyk Fridtlantſche armade/ en inſgelyk d' aenſienlycke by Havelbergh en Sandauw verkregene victory naer uytterſte mooghlyckheydt grootelycks bevordert / inſgelyck in ſchuldighe devotie / ock in Keyſerl. en Vorſtel. hooghe ghenade en huldinghe als pwers eenighe ander ſtadt in de neer Sariſchen crais/ tot noch toe volhardich gheweeſt / bevinden haer nu in een ſulcke (teghens haer wil veroorſaeckte) ongenade / benauwtheeden / en ſtarcke blocqueringhe ghevallen / daer ſy haer nimmermeer in verſien hadden. Gelyke wel verhoopten ſy met God/ wilden ook aen haer cant gheene naerſticheydt ſparen / haere hooch benaeuwde/ en daer door ongeduldige borgerye daer heen te diſponeeren/ en volghens dien ſatis-factie bevorderen/ en die ſelve weerom tot een vredelycken ſtandt en ſtilte te brenghen : ghelyckſe dan ock ondertuſſchen hadden het koorn/ om dat het niet pryys ghemaeckt zoude worden/ overghemeeten en met vlyt aenghetekent / en aen een ſeeckere plaetſe doen opladen. Mits ſy nu wel geern ſien ſouden / dat dit onheyl tot een vergelyckinghe mocht ghebracht werden / ſoo baden ſy haer Keyſerl. Majeſt. onderdanichſt hy wilde hun deſe ghenade doen/ Keurſarſen/ en den Vorſt van Anholt/ of d' een of d' ander Hanſe-ſtadt/ of ymandt anders die haer Majeſt. beliefde / deſe ſaecke in commiſſie op draghen/ op dat dit onheyl in goethevd mochte bygeleyt/ en alle andere extremitepten verhoedt / de paſſen weer gheopent/ de blocqueeringhe verſtelt / ſy ende haere borgheers in vreede ghelaten / tot de reſtitutie der afghenomene goederē/en andere uytſtaende ſchulden weer gebracht en des H. Religion en Profaen vredens ock deelachtich werden mochten : dat zy om in haere Keyſerl. Majeſt. en ſyns Generael Veldt-hooftman den Hartogh van Friedtland/ gebuerlyke devotie als te voozen verder te continueeren/ haere borgery en ſoldateſca van breder onruſt af te houden / veerder uytval en exces af te wenden goede ſatiſſactie te preſteren/ erbiedich waren: en ſich aldus hoe het Keyſerl. Majeſt. ſelfs wilde en begeerde ock na de gerechticheydt en billyckheydt betamelyck / haer gaern hier toe voeghen en ſchicken wilden / daer door den vrede int heele Roomſche ryck/ en ſonderlyk in deſe landen mogt weer gebracht werden / het welck ſy met Godt en haere conſcientie betuygden en hiermede bevestigden : maer hierenteghens protesterende van alle veerdervolgende extremitepten tot behoudinghe der ghemeene ſtadt.

Neffens dit ſchryvens heeft den Raet des ſtad Gravamina daer by alle weldaden / welck ſy den Keyſerſche betoont hadden/ mede in verhaelt waren/ aen de Keyſerl. Majeſt. den Keurvorſten van Sarſen / Beyren / beyde Generalen / en aen de Hanſe ſteden mede overgeſonden.

Ondertuſſchen hebben ſommighe crabaten die

1629. van Maegdeburgh een horde verckens bycans int getal 2000 stucks afgenomen/ en wegh gedreven / daer op zyn 300 soldaten en 200 vande borgers / om de selve weerom te krygen / hun naer gejaeght/ maer mits de Crabaten wel te paerde waren / hebbense niet konnen achterhaelt werden / hebben aldus die van Maegdeburgh onverrechter saecken keeren moeten/ de schade is op 3500 Rycks daelders gheestimeert en getaxeert geworden: hort hier na namense ook 30 hoepen en by de 400 hamels.

Schermutsels en handelinge tusschen de Keyserschen en Maegdeburgsche.

Den 17 Junp hebben de Keyserschen's morgens omtrent negē uyre door twee cornet ruyters den Col doen afbranden / en hebben ontrent 200 soldaten met etlycke boeren het dorp Cracauw begonnen te verschansen/ van meeninghe die van Maegdeburgh te beletten/ dat sy niet seecker haer vee op den marsch dryven souden: daer op's avondts ontrent 9 uyren de borgers met de soldaten byde 1000 starck uyt trocken / en met gewelt het dorp verooverden / het selve aengesteecken en meestendeels behalven de kercke verbranden; van de stadts zyde is den Capityn Burchart welck de stadt nauwlyck 8 daghen ghedient hadde nessens noch twee andere neer geschooten; van de andere zyde over de 60 ghemassacreert en over de 70 inde kelders/ daerinse haer meenden te bergen overvallen en meede verbrandt / de Maegdeburgers hebben goede buyt hier van in de stadt ghebracht. De ghevangene hebben bekent / dat de Keyserschen int zin hadden/ indien sy haer in Cracauw wel hadden verschanst gehadt / op den werf noch eene schans te leggben / om hier uyt de schanse van den Col te bestormen.

Den 25 Junp hebben hun 3 cornet ruyters en inde 200 soldaten voor de stadt laten sien / daer onder heftich vande wal met canō gespeelt wiert. Den Overste Hooftman is daer op met 150 soldaten en 70 ruyters uytgevallen/ en heeft twee uyren met hun geschermutseert/ daer over van de syne 10 van d' andere 16 crabaten en over de 20 soldaten bleeven.

Cort naer dit ghevecht hebben de Keyserschen om de stadt verscheydene schantsen begonnen te bouwen en op te werpen / daerteghens hebben de Maegdeborgers voor de Crocken poort een Hoornwerck / en op den wynbergh voor de nieustadt een batery / daer van sy hier nae de Keyserschen in de galgen schants leggbende veel schaden deeden / gemaeckt/ ook om de nieu-stadt schantsen/loopgraven en etlycke halvemanen gemaeckt/ alsoo dat dit werck hem seer perykeleus liet aensien/ bysonder overmits de Keyserschen hoe langer hoe meerder verstercki wierden / doch heeft den Hartogh van Bydtlandt den steden Lubeck / Hamborgh / Hildesheym en Brunswyck een uyren pas vergont / op datse haer ghesanten naer Maegdeburgh schicken moghten / en d' onruyst door een goede compositie ghestilt werden.

Lubeck/ Hamborgh en Brunswyk bemoeyen haer de mopte van de Maegdenburgsche by te leggen.

Daer op zyn dese steden haer afghesanten daer heen gesonden. Als nu de selve te Lutgen Otersleben by den Oversten Becker aengekoomen waren / heeft de selve een trompetter in Maegdeburgh gesonden / hun aendienende dat de gesanten van de voorsz. steden wel waren aenghekoomen/ maer dat hy last vande Generael hadde gekreeghen / dat hyse niet eer in de stadt soude laeten passeeren / voor dat de Maegdeborgers de monicken uyt onser lieven Vrouwen clooster seecker uyt lieten gaen: waer op die van Maegdeburgh hebben geandtwoort / sy kosten niet ghelooven / dat den Generael teghens syne gedane beloften en vry-brief alsulcks soude bevolen hebben / daerom badense dat hy de afgesanten sonder langer ophouden wilde in de stadt laeten passeeren: mits nu den Oversten Becker van syn voor nemen niet wilde af wyken/ hebbense eyndelyk de monicken laten uyttrecken. Hier op zyn den 11 Julp tegens den avondt de gesanten in de stadt ghekomen. 1629.

Terwyle nu tusschen hun en de Maegdeburgschen raet wierde gheraetslaeght / hoe deese saeck te helpen stondt / en wede rom tot een vredelycken standt mochte komen: heeft ondertusschen de borgerp met de soldaten niet gherust / maer met de Keyserschen ghestadigh geschermutselt / welcke van dach tot dach onderstonden mette schantsen de stadt te naerderen / bysonder is den 13 en 17. Julp een hart ghevecht voorghevallen / in welck veel volcks doch meest door 't grof geschut van de wallen zyn doot ghebleven / alsoo dat ook den Oversten Becker daer over tot die in de stadt schreef/ sy souden met alsulck spelen vant geschut ophouden/ Naer dit ghevecht hebben de Keyserschen de Maegdeburgsche het hoorn aen verscheyde plaetsen in brandt gesteecken en veele schaden ghedaen. Schermutzels tusschen de Keysershe en Maegdeburgsche

Onder dit voorloop/ is den Hartogh van Fridlandt nademael hy op nieu met veel krygs volck versien was om de passen te starcker te beleggē / en alle hun toe voer af te snyden / mette Lyf-garde en groote macht van volcke van Gustrauw / de hoost residentie vant Hartogdom Mecklenburg/ daer hy hem een tydt langh opgehouden hadde/ opghebroocken/ en den 22 Julp tot Wolmer stadt 2 mepl van Maegdenburgh aengekomen / totte welcke de voorsz. steden ghesanten als sy syn aenkomst vernomen hebben / uytter stadt heen trocken. Den 26 Dito zyn op begeeren des Generaels vande stadt ook sommighe om met hem t' accorderen afgesonden gheweest. Dese quamen den 28 Dito mette voorsz. steden ghesanten weer om in de stadt/ met aenbrenghen dat den Generael / indien sy nu voorts in Keyserl. gunste sochten te verblyven / etlycke Keysers volck souden in neemen / doch met dese conditie / dat de borgers niet eenen buyt tot onderhoudinghe (want sulks uyt het Aerts sticht geschieden soude) te verschieten souden ghehouden zyn / de soldaten by de borgers haer quartier niet hebben/ maer de selvighe zouden aen den nieuwen-mart en op de wallen ghelogeert worden. Hartog bā Fridlandt comt voor Maegdeburgh.

Dit begeeren / heeft soo wel den raet / als de gemeente t' eenemael afgeslaghen / en daer toe op generley/ manier willen verstaen / de afgesante vande andere steden dese resolutie by den Generael aen te brenghen / opghedraghen: dat de stadt en gesamentlycke borgers niet en kosten teghens haer gheweeten en haere naerkomelingen verandtwoorden / in dese bes waerlycke tyden Keyserl. garnisoenen in te nemen; hoopten daerom den Generael soudese dies halven/ dat sy hun voor deese reys niet anders resolveren kosten/ voor verontschuldicht houden / te meer alsoo sy van Keyserl. Majest. verseeckert waren geweest/ datse met geene inquartieringe zouden bes waert werden: anders woudense al het gheene doen/ wat andere stede ghedaen hadden / en noch doen souden / en alles wat hun opgelept om te doen immer mooglyck was. Den Hartogh van Fridlandt begeert qu ar tier in Maegdeburgh.

Hier op zyn dese steden afgesanten den 1. Augustus van hier af naer Halberstadt tot den Generael van Fridtlandt gereyst/ en van 10 Crabaten gheconvoyeert gheweest / Int verreysen heb- De Maegdeburgers willen haer niet naer begeren bā de Hartog van Fridlandt accommoderen.

1629. hebben sy d' omstaende bozgery stille/ en hare Ovzicheyt gehooz saem te zyn vermaët/ ook hare sake wel in acht nemen/ sy souden haer bevlytighen/ datse eerst 's daegs soo haest immer mooglyck was/ souden geholpen werden. Hoewel nu de vooz. gesanten hun hestigh bemoeyden een vergelyckinghe te beramen/ en den Generael vooz-sloeghen/ indien hy het krygs volck van de stadt wegh voerde/ dat den handel en wandel weer seecker moght ghedzeven wozden/ dat de stadt gereet was een seeckere somme gelts te gheven/ soo wilde hy nochtans dese pzesentatie niet aennemen/ maer bleef by syn voozighe opinie/ sondt ook een trompetter in Maegdeburgh en liet hun aensegghen/ sy souden hun in den tyt van 5 dagen verklaren/ ofse Keyserl. garnisoen innemen wilden of niet/ want souden daer nae geen tractaten meer aengenomen werden. D'andtwoordt van dien is geweest/ dat sy bleeven ook by haer vooztige verclaringe/ welcke de gesanten van haerent weghen over ghebzocht hadden. Mits nu den Generael van Fridtlandt tot daer toe by syn vooztlagh vast hielt/ en weeghens de inquartiering der soldaten volhardich staen bleef/ en dat de gesanten in persoon gheen audientie krygh konden/ synse weer naer huys gherepst/ en is alsoo deesen handel vzuchteloos afgeloopen.

Tractatie wegens afleggingedes Maegdenburgschen onheyls.

Schermutsels tusschen de Maegdenburgsche en Keyserschе.

De saecke dus ghestelt zynde/ is het schermutselen tusschen de Keyserschе en Maegdeburgsche weerom dapper aengegaen/ bysonder synder op den 12 en 14 Augustus harde gevechten vooz ghevallen. Edoch heeft den raet een schzyvens aen den Oversten Altringer afghesonden om de blocqueringe te lichten/den vzyen af/en toevoer toete laten/en by aldien in tegendeel hier dooz meer der en grooter onheyl ontstont/ woudense hier af vooz God en de werelt verõtschuldigt zyn.

Hier op heeft den Oversten Altringer geandtwoordt; Overmits sy in Keyserl. devotie niet vast ghestaen hadden/ d'opzoerighe visschers niet ghestraft/ en hun aldus deses ongeluckx mede declachtigh ghemaeckt/ wilde hy hun vooz eerst raden/ datse Keyserl. garnisoenen innamen/ alsdan wilde hy by den Generael aenhouden/ datse wepnigh en een kleyn getal volck zouden innemen/ en vooztz by alle haer pzevilegien gelaten werden/ diese anders lichtelyck conden verbeuren/ De Maegdeburgers zyn evenwel op haer meeninghe vast staende ghebleven. Als nu den Hartogh van Fridtlandt sach/ dat de inquartieringhe gheen plaets vinden koste/ en datter ondertusschen met stadich schermutseren veel volcks sitten bleef/ liet hy die van Maegdeburgh dooz den Oversten Becker en Papenheym weer nieuwe tractaten aenbieden/ welcke tot Lutgen Ottersleben gehouden wierden. Daer heen sonden die Maegdeburgers Doct. Stephan Olvenstadt, Schepen/ Doct. Jan Denhort Syndicus/ Camerheer Oswalt Matthias Camerheer Jan Westphal, Davidt Lemke, Georg Sornauw en den Oversten stadts Schzyver. Dese wierden voozgeslagen: Indien de Maegdenburgers/ hun tot geen inquartieringhe verstaen wilden/ so soudense dzie tonne goudts geven/ t' Welck de afgesante tot hun ad referendum genomen hebben. De resolutie van dien is den 5 Septembzis ghevolgt sy lieden kosten tot gheen inquartieringhe/ noch tot het ghevoozderde gelt haer verstaen noch bewilligher/ en indien den Generael de blocqueeringhe niet wilde opnemen en versetten; zoude hy de hanse stedeafgesanten vzy pas om inde stadt te komen/ mede deelen om met de selvighe sich te interponeren/ want sonder haer lieden consent koste Maegdeburgh niet stupten/ veel minder tot eenighe onderhandelinge oft tractaten treden of sich daer toe begheven/ mits sy eenmael dese saecke in dier lieden handen ghegeven hadden/ Hier op heeft den Gzaef van Papenheym den steden den pas vergont/ en een trompetter in Maegdenburgh gheson den die de bzieven afhaelde om aen de vooz. steden overteleveren.

Tractatie tusschen de Keyserschе en Maegdeburgsche.

Ondertusschen is in der stadt visitatie gehouden/ hoe veel bier en garsten noch in vooztaet syn mochte/ daer sy noch over 5000 vaten goet oudt bier en over 2000 last garste vonden. Hier nae is weer een trompetter in de stadt gheson den/ begeerende dat de Maegdeburgsche soldaten met sulcke oncrygsgebzuyckelycke koghels niet schieten souden/ daer in staet/ terwe/ glas/ en stucken van donderstenen ingegoten waren/ dese heeft men tot andtwoozdt gegheven/ datse sulcke manieren van de Keyserschе gheleert hadden.

Den 7 Septembzis heeft den raet van Maegdenburgh dooz 4 trommelslaghers soo wel in de nieu-stadt/ als Sudenburgh doen uytroepen/ dat elck een syn huys/ 'twelck wat te nae op haere jurisdictie stondt (gelyck van Keyserl. Majest. een seecker ruym ofte spatie daer toe aenghewesen was) soude intrecken en af bzeecken/ alsoo die wat te nae aen de wallen ghebouwt waren/ en indient niet gheschiede/ soudemen die pzys maecken/ en de gemeene man af te bzeecken vzystaen. Teghens dit begeeren wierde volgenden daegs dooz Notarien en ghetuyghen/ hondert mannen en ghedeputeerde vande inwoonders deser plaetsen/ tot den Raet ghesonden/ met pzotestatie en declaratie/ dat sy niet int sin hadden eenen stock daer af te bzeecken/ maer indien den Raet haere huysen pzys maeckte wouden sy alle den schaden van den Raet weer vergoet hebben.

Harde schermutsels tusschē de Keyserschе en Maegdeburgsche.

Den 8 Dito zyn des mozgens om 4 uyren de Maegdeburgers met 200 soldaten en etlyck getal vzy schutters en twee Compagnyen ruyters/ over de brugghe naer de pzesterische schants uytgegaen/ en 5 stuck canon met hun ghenomen/ en hestich op de schans aengevallen/ de selvighe beschooten/ ook soo verre ghemaeckt/ datse 3 stozmladders aenwierpen: maer overmits vier soldaten by de ladders doodt gheschooten en ses gequest wierden/ zynse geriteert/ en hebben de ladder after gelatens. Daer op synse vooztz naer Zipkleva ghetrocken/ en hebben al wat by der hant en niet te swaer was/ mede te nemē/ met genomen/ Int te rugh trecke/ syn 4 cozpnet Keyserschе ruyters onder het commando van den Gzaef Poritza Oversте wacht en ritmeester vāt Bernsteinsche regement/ aengekomen/ meenende terwyl sy wat starcker waren/ des stads ruyters te overvallen; maer wisten niet dat de Maegdeburgsche noch met 200 musquettiers haer Verstarckt hadden. Als sy met een groot gheschzey en fury quamen aensetten/ gaven de musquettiers onversiens vuyr/ en ontsongense soo lieflyck/ dat den Gzaef selfs en noch 16 andere paerden op der Wal-stadt in de keers vloghen/ Des Gzaven Fourier wierde met 9 soldaten gevangen/ Des Gzaven ruystinge welck schoot-vzy was/ wiert over 100 Cronen geestimeert behalven alderhande krygs rustinghe en harnasen. De overighe paerden en bysonder van des Gzaven Compagnyn/ zyn soo ghequetst geweest/ dat men niet veel daer van heeft bzuycken konnen/ ghelyck dan hier na in de quartieren over de hondert zyn ghestozven/ Den Gzaef boodt ten eersten 100 daer

nae

1692. nae 1000 Ducaten voor syn leven / maer mocht niet helpen / wiert van een Sechten kerel met een musquet doot geslaghen en naeckt uytgetrocken. Aende stadts zyde neffens de voorsz. 4 is ghebleven noch een Waendzick / maer de Keyserschе hebben over de 50 man verloozen.

Hozt hier nae hebben de Keyserschе aen de Maegdeburgschе desen geledene schade weer ingehaelt: want als den 11 Dito tydinghe inde stadt was ghekomen / als wouden de Keyserschе by de Slentermeule eene schans opwerpen / heeft dē Krygs raet den overhaoftman bevolen met etlijke rupters uytte trecken om de plaets te recognoscееren: als hy nu is uytgekomen hebben 4 coznet Keyserschе rupters haer after eenen bergh in voller batalie gehouden / en op de stadts rupter en een Cozperaelschap soldaten insgelyck ook op de bozgers die ongecommandeert mede uytgeloopen waeren / hestich aengevallen / aldus beset / dat sy van de Maegdeburgschе rupters / welck niet verre hier van af waren in der haest niet kosten ontset werden. Als nu de soldaten en bozgers al tegelyck vuyr gaven en soo haest niet weer laden konden syn de Keyserschе met groote fury aengevallen / 93 daer van neergehouden / en 11 ghevanghen ghenamen / doch hebben de Keyserschе ook by de 40 aftergelaten. Als nu hier nae de Maegdeburgschе van den Oversten Becker verlof gekreghen / om hare dooden in de stadt te bzenghen / hebbense den 13 Dito etlycke wagens uytgesonden / om die te halen / daer sy 4 seer verbzandt onder vonden / 8 sonder hoofden / andere die de schaemte ten deel heel af / ten deel in stucke gesneden / sommighe de tong uyt den hals / en riemen uyt de rugghe en armen ghesneden waren / 't welk van de Chzistenen wepnich gehoozt is.

Niet langh hier nae hebben die van d' Oude stadt niet tegens staende de nieu-stadt en pzotestatie hier af gedaen had / in de nieu-stadt om de voorsz. hupsen af te bzeecken ghesonden. Mits nu de lieden saghen / dat het mettet afbzeecken ernst was / hebbense haere hupsen met een schzicklycke verbloeckinge en maledictie selfs om verre gehaelt.

Maeghdeburg wozdt vā de blocqueringhe verlost.

Den 20 en 21 Dito syn de Hamburgschе / Lubeckschе / Bzeemschе / Bzunswycksche en Hildesheymsche gesanten weer aenghekomen / dese syn mette gedeputeerde naerstich te raet gegaen / en wel onderwogen / op wat manier de handelinghe met den Generael int best mogt aengelept werden. Als hun nu een pas naer Halberstadt te trecken door Papenheym toe ghesonden was / synse samentlyck den 25. dito daer heen gereyst / en hebben daer de tractatie begonnen / Met welk het dus verre is ghekomen / dat den voorsz. Hertogh syn eerste ghedane vorderinghe heeft vermindert in plaets van 100000. 50000 Ryxdaelders begeert / waer op hy ook hardt ghehouden heeft. Maer als nu de stadt hare onvermogenthept betoont en verhaelt heeft / dat den schade / dialleen / aent koozen geschiedt was / overmits het het selvige van de Keyserschе ten deel afghebzant ten deel weg gevoert / ook veel vā de peerden vertreden en bedozven was gheweest / over 100000 Ryxdaelders geestimeert wierde / heeft voorsz. Generael alle vorderinghe vallen laten / en verwilligt uyt genade de blocqueringe op te lichten / en de stadt weer vyy toe en af voer te vergonnen / het krygs volck af te voeren / en door 't landtvolk alle schantsen demolieren en slechten doen. waer op terstondt ozdze gegeven wiert dat geen burger ofte soldaet de Keyserschе vervolgen of beschadighen / oock geen gewcer voor de poorten uyt dzaghen zoude / Insghelyck is den Keyserschе ook by lyf en levens straf belast gewozden.

Hier op syn die van Maegdeburg met groote hopen inde Keyserschе schantsen gheloopen / en alderhande noodruft als botter / kool / rapen / eyeren / broot en koozen ingekocht en inde stadt gebzocht / en hebben de Keyserschе hun alle vziendschap betoont aldus datmen heel niet mercken konde / datse voor heen vianden geweest waren. Insgelyk zyn oock wel Keyserschе inde stadt ghelaten om allerhande noodruft oock aldaer te koopen. Als nu de stadt van de blocqueringhe heel verlost / en de afghesanten soo wel van de voorsz. steden als ook de Maegdeburgiсhe weer aengekomen waren / is den 29. dito in alle kerken een Danckseginghe gedaen ooch van 10. tot 11. uuren in alle dzie voor steden mette klocken ghelupt / daer na de stucken op de wallen dzie reys gelost en van de soldaten Salvo ghschoten gheweest / hier na syn de poorten open ghemaekt en met soldaten beset / en so wel de Keyserschе als bouwer volck met allerley saecken inde stadt gelaten / en hun daer in te handelen en te wandelen vergont gheworden / oock is op dien selvigen dagh het krygs volck afgevoert / de passen gās weer geopent / en alle gedurende dese blocqueringhe opgewozpene schantsen gheslecht gewozden.

De stadt is 28. weken gebloqueert geweest / en syn duerende dese bloqueringhe op de zyde van de Keyserschе naer haer eigene belydenisse over de 2000. daer onder 36. voorname officiers en 3. Graven waren; en aen de stadt zyde in alles aen soldaten en burgers niet meer als 136. man ghebleven.

Dese blocqueringhe is een rechte voorbode geweest van de rechte daer naer over 2. Jaren volghende belegeringhe welcke dese heerlycke en seer beroemde stadt dus jammerlyck over den hals quam. Die buptē twyffel ook kozts daer na door de blocqueeringhe door een quaet Omen ghepzopheteert is ghewozden / aengheſien den wal en muragien om de stadt by de 50. baem langh inviel 't welck veel verstandighe voor een groot ongeluck 't welck naerdehandt over de stadt komen soude / geduyt hebben.

Als nu hierna den Hartogh van Fridtlant het Hartoghdom Mecklenbergh yghendomlyck van Keyserl. Majest. overghegheven wierdt / en de beyde Hartoghen Hans Albrecht en Adolf Frederick daer uyt verstoten en int exilium of ballingschap verjaecht zyn / heeft daerom haer Keyserl. Majest. een deductie int Roomsche Rycк doen publiceeren en daer in die oorsaecken / waerom sulex gheschiede / te kennen ghegheven van desen Inhoudt.

Elck een was bekent / wat voor een swaeren oorlogh syn Keyserl. Majest. een tydt langh in de Needersarischen crais gevoert hadde / daer toe hy bycans al syn vermooghen tot opbzenginghe en onderhoudinghe der armaden hadde opgeset / daer beneffens niet alleen veldtslachten gelevert / maer ook syn eyghen erflanden met byandtlycke invallen waren beroert / mede synde Majest. teghens partyen / jae den Turck selfs in dit speel ghetrocken het fozt Novigrad en andere Ongarische Frontier plaetsen aengevallen waren / daer door hy veroorsaeckt is gheweest / de Keyserl. armade ondert commando des Hartoghen van Fridtlandt in zyne erflanden te seynden / en daer in een tamelycken tyдt Sedem belli te

Keyser Ferdinandt laet een Deductie publiceeren uyt wat oorsaecken hy de Hartogen van Mecklenburg Hans Albrecht en Adolf Frederick ghebzoeders van haere landen beroofde.

1629. te houden / tot dat d' ingenomen plaetſen weer veroovert / den vyandt verſcheyden reys in de vlucht gheſlaghen / met ghewelt uytgejaeght / en aldus den ſelvighen krygh / door den welcken men ghemeent hadde ſyns Majeſt. erflanden te verwoeſten / weeder in neer Sarſen was ghebroeht.

Nu was ooek kennelyck / dat beyde de Hartoghen tot Meckelenburgh Adolf Frederick en Hans Albrecht, de principaelſte hulpers van deſe voorſz. neer Sariſchen oorlog geweeſt waren / en teghens de krygs defenſie die zy te voozen ſelve hadden ſlupten helpen / openbaerlyck krygs volck aengenomen / de Keyſerl. armade vooz vyandt gehouden / haer Majeſteyts Mandata avocatoria en waerſchouwingen in de windt gheſlaghen / en om te ſchadelycker te machtineeren / haddenſe met ſchoon ſchynende woorden / haere devotie en trouwe voorgedraghen / maer onderhoudende inderdaet des vyandts armaden / deſelve alle hulpe bewyſende / de Keyſerſche daerentegens vervolgende: tot de tydt 's vyands armade van hare zyde inde vlucht wiert gheſlaghen / daer na niet teghenſtaende datſe ghedocht hebben hun alle voordeel af te ſnyden / zynſe evenwel in hare landen ghekomen / doen heeftmen met een aerdighen treck van devotie / ſoo veel men noch konde / den vyandt int eylandt Poel tot zyn verſekeringh gheholpen / onaenghezien zy den 3. Julp int Jaer 1617 door een byſonder Keyſerlyck Monitoriael ſchryven zyn vermaent alſulcx naertelaten.

De wyle het nu zyne Majeſt. niet wepnich smerte / dat hy als het over hooft van deſe Hartoghen zynde / ſoo grootelyex wiert geoffenceert / daer hy overdenckende hoe hooghe het te nemen was / datmen hem teghens eenen Roomſchen Keyſer in oorlogs handelinghen vergreep / en inden krygh tot victorie toe vollherde / daer by gevoegt de groote ſchade by Keyſerl. Majeſt. daer door gheleden / en andere ongeleghentheden daer uyt gheresen / ooek wat zyn Majeſt. te duchten hadde / indien den oorlogh anders ware uytgheballen / inſonderheydt dewyle elck krygs heyr / ooek tegen die geene welcke aen hem niet verbonden waren / gevoert wierdt / verſwygende dat een Roomſch Keyſer wel berechticht was / hem van alſulcke onderdanen / die teghen hem openbare oorloghe ghevoert hadden / te verſeecheren / bekent zynde wat ſtraffe zy van weghen haere vyandtlycke daden tegen Keyſerl. Majeſt. verdient hadden / ghelyck dan volgens des ryeks conſtitutien alſulcke / welcke hun alleen / teghen ſyne Majeſt. en des ryeks gehoorſame ſtanden / in oorlogs werwinghen ghebruycken lieten (te ſwygben op een ſulcke voorverhaelde maniere voort te gaen) ſonder eenighe verdere verclaringhe mochten inde acht ghedaen werden: en hadde Keyſerl. Majeſt. wel redenen met haer aldus te handelen.

En daerom van weghens de rebellie / injurien en andere ſchade die ſyne Majeſt. gheleden hadde / ooek om de hoogh opgeloopene krygs koſten te betalen die uyt deſen oorlog geſprooten waren: ſoo had ſyne Majeſt. het Hartogdom Meckelenburgh / Voorſtendom Wenden / de Graeſſchap Schwerin / de Heerſchappye vant Roſtock en Stargard en watſe anders vant ryck te leen verkreghen hadden / aen den Hartog van Fridtlant te vercoopen en tot een leeninghe te gheeven belooft / evenwel hadde hy uyt ſeeckere redenen / inſonderheyt vermits ſy naer t'ghesloten contract haere afgeſanten hadden onder deckſel van een ſinguliere defenſie en excuſe naer het Keyſerl. hof gheſonden / ſoo langhe hier mede inhouden en ſoo haeſt niet publiceeren willen / maer hem Fridtlant ondertuſſchen het land hipothecæ titulo laten inruymen / niet dat Keyſerl. Majeſt. des Hartoghen kenlycke miſdaden in twyffel ſtelden / maer om dat men zyn lagmoedigheyt ook hier in ſpuyē zoude / ondertuſſchen evenwel hem bā deſe landen verſeecherende. En hoewel haere afgeſanten om perſoonlycke audientie by Keyſerl. Majeſt. aengehouden hadden / ſoo heeft zyn Majeſt. de ſelve als van tegen party afgeſchickte afghesaghen hun verwytende datſe ſonder vrygelept door ſyn landen aent hof verſcheenen waeren: niet te min wat haer aenbrenghen is gheweeſt / heeft haer Majeſt. door den Ryeks cantzler overſien laten: dewyle ſy nu twee groote wytlopighe brieven mitsgaders verſcheydene documenten met welcke ſy haere ontſchult wilden bewyſen / over gegeeven hadden / heeft ſyne Majeſt. deſelvige naerſtich overwoghen en door de gedeputeerde commiſſarien alderhant informatien doen inſtellen. Wat nu voor heen van hun liede kennelyck is gheweeſt / ſulcks was door haere eygen inghebrachte defenſie / naer rype overdenckinghe noch kennelycker ghewoorden / te verſwyghen dat hun eenighe defenſie toequam / want ſy gaven eerſtlyk voor / dat ſy haer Majeſt. / altoos trouw gheweeſt waren / 'twelck ſy beweeſen met het begintſel van den Boheemſchen oorlogh / dewyle ſy den Engelſche den pas gheweygert en daerenteghens den Keyſerſchen ingeruymt hadden / en den Manſvelder helpen verjagen neffens des Bruns wyckers krygs volck uyt den neer-Sarſen crais int Jaer 1623 / en gheweygert met eenighe uytlandighe hun te verbinden. 2. haddenſe haer ingelaten tot defenſie vande neder-Sarſche crais om haer landt en lieden teghens uytwendich ghewelt te beſchermen / maer niet om Keyſerl. Majeſt. of eenighe Ryeks gehoorſame ſtanden t' offenſeren. 3. Sy hadden ooek by ſulcke crais handelinghen altoos naer den vrede getrachtet / en indient naer hun wil gegaen was en ſommighe haer Majeſt. ſulcke harde Conditiones niet voorgeſtelt hadden / zoude al int begin ſel tot Bruns wyck met haer Keyſerl. Majeſt. contentement gheſchiet zyn gheweeſt. 4. Hadden ſy hun ooek van dies crais verhandelinghen / ſoo haeſt ſy vernamen datſe teghen ſyne Majeſt. waren / haer van den Coninck van Denemarcke / ontſlaghen / hun beſwarende van wegens de Manſfeldſche doortochten / waer over den Coninck van Denemarcken hun met inquartieringhe van eenighe regementen volcks hadde beaſtet. 5. Alſulck krygsvolck dat ſy niet machtich ghenoech gheweeſt waren teghen te staen / ooek de Keyſerlycke armade niet by der handt hebbende om ſulcks te beletten / ſoo ſynſe daer door ghedwonghen gheweeſt alderhande noodtdruft den vyant te verſchaffen. 6. Den Keyſerſchen commiſſarius Henrick Huſan, had dit ſelfs aldus bevonden / en ſulcks by Keyſerl. Majeſt. en den Graven van Tilly t' ontſchuldighen belooft; ſyn Keyſerl. Majeſt. was ooek naer luyt hier van ghegheven ſchryvens / hiermede tevreden gheweeſt. 7. Sy hadden ooek ghene Caſtelen of Sloten noch Forten / daer yts aen ghelegen gheweeſt was / den vyandt overgegheven / maer al de ſelvighe voor ſyn Keyſerl. Majeſt. in haere macht gehouden / alleen op d' occaſie wachtende / dat ſy metter daet hier in haere Trouw en Devotie bewyſen moghten. 8. Het Keyſerl. Monitoriael

1629.

1629. onder Dato den 3. Julius in Jaer 1627 hadden sy eerst etlycke weecken daer nae / als Hartogh Hans Albrecht sende/den eersten Augustus bekomen / effen als hy syne gesanten had naer Graef Tilly willen senden / en had men naer dit overgeleverde schryven van den eersten dach vande Insinuatie zich gehouden ghelyk men begeert hadde: want sy terstondt haere gesanten naer den Graef van Tilly als oock den Hartogh van Fridtlandt sonden / en hun niet alleen van weghen haere Keyserl. Mst. niet tegens gestaen/ maer veel meer haer landt en lieden steden en vestinge/oock wat sy voor desen aengeboden hadden/geopēt/ en goetwillichlyck ingeruymt; en Keyserschе besettinghe in de stadt Rostock / Wismar en andere plaetsen / bysonder inde vestinghe Damitz en Poel ingelaten / en den Oversten Aerenheym als hy Butzauw belegerde / alle mooglycke hulpe van krupt en loodt gedaen/ insgelyck oock hare onderdanen en Leen lieden / welck noch dienden onder des vyants armaden / met ernst weder tot hun geroepē/ alle 'twelk sy dan met etlycke documenten konten bewysen / en behalven dat oock met een schynsel van Paritie / voornamelyck met het schryven van den Graef Tilly aen haer Key. Majest. den 7. Novembris geschreven 't selve becrachtighen wilden. Nu was doch openbaer soo wel uyt bovengesz. examinatie en informatie/ als oock uytte voorgaende en by des Rycks Cantzeley noch voor handen zynde acten en Actis publicis, bysonder uyt des Hartoghen selfs eygen Originael schryvens en landt daegs acten/ dat dese beyde Hartogen een groote oorsaeck waren vande neer Sarsen oorlogh / en die moetwilligerwyse hadden aengerecht/ andere daer toe treckende / en tot op de laeste uyr / als sy niet meer en conden (ongeachtet het laetste Keyserl. mandaet teghens hun ghepubliceert/) met alle crachtē tegens haere Keyserl. Majest. gevordert. en indien het na haeren wil gegaen was / zoude hier door hare Majest. niet alleē van zyn bevochtene victozy maer oock wel van landen en lieden berooft zyn gheweest. Want hoewel ten eersten elk een bekent was/dat alrede int Jaer 1624 den nieuw opgerechte verbindeningen om den Paltsgraef weder intesetten / uytgebroocken / en tot diens behoef verscheydene krygs werbinghen in de neer Sarische crais voorgenomen gheweest waren / daerom haer Keyserl. Majest. als oock in den over Sarischen crais int selffte Jaer ernstelycke mandamenten teghens alle nieuwe werbingen op straffe vande acht hadde doen publiceren; en hoewel oock haer Keyserl. Mst. aen beyde Hartoghen verscheydene schryvens van dato den 29 Januarius / 18 Februarius / en 5 Martius int Jaer 1625 seer beweeglyck indachtich ghemaeckt met waerschouwinghe / indien men hem hier naer niet voechde/ dat haere Mst. zyn volck inden crais assyndē wilde om die nieuwe krygs werbingen selfs te beletten. En hoewel de Hartoghen daerenteghens haer veel-voudich hadden verclaert / datse gheene verdachtighe werbinghe tegens Keyserl. Majest. wilden toelaten/ maer in Keyserl. devotie veel meer volstandich altoos blyven / en hadde Keyserl. Majest. van weghens de bysondere genaden / aen hun corts te voozen bewesen niet anders te verwachten / daer door hun niet alleen toestondt deselvighe perpekelen te myden / maer oock selfs te beletten. Nu hadden sy deese dingen niet alleen door haer selfs veroorsaeckt maer oock tegelyck den Generael Tilly belet dat hy by tyts daer in niet versien had en dieshalven den pas over de Weser verkryghen 1629.
konnen / oock andere tot dit eyndt aen hun voer te krygheu / en opentlycke vergaderinghen ghehouden / daer uyt dan ghevolgt is / dat sommige hier van met hunne lieden tot Lauwenburch vergadert zyn gheweest / daer selfs met den Coninck van Denemarcken een heymelycke verbindinghe en oorlogs becrachtinghe inde naem van de neer Sarischen crais (welck daer af niet gheweeten / veel wenigher hier in geconsenteert hebben) opgerecht wiert / en sulcke niet eer te voozen sy eerst het volck op de been ghebzocht hadden/ en hier nae in den Majus op de Bzunswyckische vergaderinge/ als of hier noch meer stemmen by comen souden / ghepubliceert / aengesien nu beyde Hartoghen een sulcke verbindinge en alienantie dus heymelyck gehouden / dat sy niet alleen haer Keyserl. Majest. maer oock hun eygben Religions verwanten hier van niet wilden ontdecken. Wāt als hier naebleur Sarsen den Hartogh Adolf Frederick onderzaechde / wat het doch mette neer Sarische Crays werbinge voor een gelegenthept had en bysonder met den Coninck van Denemarcken / was hem eerst naer de Lauwenburgsche vergaderinge over een maendt geandtwoordt gheweest: het was buyten twyffel dat Denemarcken wat volck wierf / maer tot wat intentie/ koste men noch ter tyt niet weten/ daer hy het doch wel geweeten heeft / en kozts te voozen selfs helpen beslupten / ghelyck dan int selve Recess dese clausel gheselt is geweest / becrachtigende dat sulcks tot op een algemeenen Crais dag int heymelyk soude gehouden werden.

1. Was hier uyt ghenoech aftenemen / hoe trouwlyck dese beyde Hartoghen by haer Mst. gehandelt hadden / want indiense d' uytlandsche verbindinghe hadden afgeslaghen / hadden sy hun oock daer in voorsien moeten / alsulcks niet te verswyghen; veel min op een sulcken voet eenige krygs werbinghen sonder Keyserl. Majest. weeten en willen / aentestellen. 2. Soo kosten sy hun mette voorgewende Crais defensie noch minder als andere ontschuldighen; want haer Originеel schryvens so wel aen den Hartogh van Luneburch als oock aen haer Majest. betuygden claerlyk/dat sy eenich en alleē tegens Tilly, en aldus tegens haer Majest. selfs dese handelinge helpen aenrechten; sy hadden oock om en voor hun bysondere vrienden gehadt / en daerom geen recht excuse hebbende/ of oorsaecke / waerom sy haer in sulcke starcke werbinghen vermenghen souden / doch indiense niet tegens haere Keyserl. Majest. gheweest was / soo souden andere neer Sarische Crais voorsten en standen/insonderhept den Hartogh van Luneburgh selfs niet soo seer daer tegens geoppositeert hebben. Oock was uyt des Hartogs vā Luneburg Apologia openbaer/ dat sulcks op den Bzunswyckische vergaderinge niet door gemogt hadde / ten waere dat sy niet mede handadich hier in gheweest waren / want anders sonden immer die andere standen welcke alsulcks niet voor raetsaem hielden / met haere stemmen bove gelegen hebben: en mits de voorz. onordentlycke Crais defensie van haer Keyserl. Mst. dickwils voor een openbare ofensie oock die geene diese aenhinghen voor tegenpartye en vyanden verclaert gedenuncieert hadde: soo was het te meer te verwonderen / dat sy die tot haere defensie nemen wilden / en syn Majest. daer in met veele disputen verleyden / dat alreede met den swaert ghewonnen was. 3. Naer uytwysen van haere originel schryven en instructie 't welkse

aen

1629. gen haeren raet en afgeſante D. Albrecht Heynen gheſonden hadde / hoſte men genoech afmercken / dat ſy by der Keur Sariſche en Brandeburgſche interpoſitie meer tot den oorloch als tot den vrede gheraden hadden / want ſy lieden hadden hem daer toe alreede geinſtrueert / dat hy inbrenghen zoude / dat het niet raetſaem was de wapenen te ſuſpenderen / en eer gheen vrede te maecken / voor men hadde op eenen alghemeenen Rycks-dach van haer Majeſt. mitsgaders de ſamentlycke Catholyke ſtanden / over den Religions en Pazſaen vreden / genoechſame verſeeckeringhe ghekreghen / en dattet beeter was datmen mette wapenen inde handt handelde / om dat het eene ſwaert het andere in de ſchee houden mogte: waer door de handelingen vruchteloos afgeloopen waren. dewyle ſyne Majeſt. hun en hunne aſſiſtenten boven alle andere conditien dieſe van wegens den vreden ingegaen ware / niet heel eenen nieuwe Religions vrede make en al het geene wat tegens den ouden voorgenomen geweeſt / was voor goet wilde houden / want anders had menvan ſyne Mſt. verder niet connen verſoeckenoſte begeeren.

4. Toonden haere eygene placcaten en ſchryvens oock daer op volgende landt daegs actien en gemeene handelingen dat ſy in plaets / van de verhaelde renunciatie des Crais handelinghen / en de klachte van weeghens de Manſveldiſche ghedaen / beyde de Keyſerſche armaden / en alſoo ſyne Majeſt. ſelfs (mits ghebleecken was / dat de ſelvighe uyt Keyſerl. bevel in den Crais gegaen / om die perpleleuſe krygs handelingen te verſtoren / en de ongehoorſame op den rechten wegh te brenghen) voor openbare vyanden uytgeroepen hadden / en al die gene / welcke hun van de Augſburgſche confeſſie tot harer Keyſerl. Majeſt. dienſt begheven hadden / by verlies van lyf / eer en goet inroepen laten / oock tegens de ſelvighe in alle kercken door haer gantſche lant publycke biddaghen gehouden haere landt en ridderſchap ontboden / ſelfs volck ghevorven / die de welck hun hier toe niet verſtaen wilden ſtarcke dreygementen aengedaen / etlycke tonne gouts tot contributie / van hare ſtanden tot deſen oorlog tegens haer Majeſt. continueerlyck doen invorderen / en ſub poena dupli met ghewelt afghedwonghen / oock den Manſfelder eſſen op de ſelffte tydt / als hy ſyn intentie op Sleſien hadde om ſich mette Turcken en andere vyanden te conjugeren / den doortocht door hare landen goetwilliglyck vergont / en daer toe noch met provi andt en wagenen verſien. Het waer oock uyt hare en des Overſten Fuxen ſchryvens openbaer / dat ſy den vyandt den heelen ſomer door tot Anno 1626 met kruyt / loot en provisandt / ſoo wel oock met ſchepen om een brugghe over de Elve te maecken verſien / en ſoo veel ſy ghekoſt hadden geholpen. Jae ſyne wapenen en ammonitie van oorlogh / in hare ſterckte Damitz in bewaringe ghenomen / en hem den vyandt ſoo dickwils hy het begeerde / volghen laten / oock in de maent van Julius het ſelve Jaer tot Lunenburgh gheraetſlaeght hoe men noch langer den oorlogh mogt vervolghen / en ſyne Majeſts. ghepubliceerde placcaten niet voor vol gekent / en om een ſchyn gheven dat ſy van deſe handelinghen afgeſondert waren / hadden ſy haer ghevorven volck (na dat het 'tlandtſchap niet langher heeft willen onderhouden) tot den Coninck in Denemarcken / op dien tydt / als den vrede tot Brunſwyck te niet was gegaen / en den oorlogh teghens haere Majeſt. met macht weder aengong / goetwillich over geſonden / en den ſtanden voorgeſlaghen / dat het aldaer eſſen ſoo wel tot des landts en des Craiſſes defenſie oorbaerlyck koſte ghebruyckt werden / als het daer na int Jaer 1627 den 27 Auguſt. in de ſlacht voor Lutter tegēs hare Mſt. ghebruyckt is gheweeſt / daer etlycke vendels benevens d' officiers daer af verovert en gevangen wierden. ten 5. bleek uyt de Landdagh acten / dat eerſt naer de ſlacht voor Lutter / ſy des vyands volk ingenomen / en hare Mſt. aldus inde vervolginge ſyner victorie belettet hadden / en hoewel de ſtandē hun vermaendē / het ſelve (om te verhoeden Keyſerl. majeſt. ongenade) weer af te dancken / hadden zy hun verclaert / dat ſoo het de vorſten met hun in trouw meenden / en met haer houden wilden / dat zy met de byſtant Gods die wel wiſten daer weer uyt de krygh en / dit alles ongeacht de Contributie voor hare Majeſt. vyanden begeert / en ſulcx van de ſtanden met gewelt afghedwongen / ook tot meerder ſchrik den Slammersdorf op de landts daghen ontboden / en die geene / welcke hun hier teghens ſtelden ſonder eenigh afterdencken ſeer ghedreyght / dickwils verclarende / dat zy hun van des algemenen Crais verbattinghen niet afſonderen koſten / waer over ook de ſtandē ſo ſwaermoedig wierden / dat zy hun Hartoghen) op opene landtſdaghen voorgheſpelt hebben / datſe de Keyſerl. Majeſt. en Godes ſtraffe niet ontgaen conden. ten 6. Den Keyſerl. Commiſſaries Huyſan naer zyn eygē bericht / was vā hun met ſchoone woorden om den tuyn ghelepdt / waer over als hy het daer na gheſpuirt / ſo wel teghens de Hartoghen als ook 't heele Landtſchap hem hier over beklaeght en claerlyck bewees / dat de Hartoghen tegens hem anders met woorden / en anders teghens haer Keyſerl. Majeſt. met de wercken te kennen gegeven hadden / haer trouwlyck waerſchouwende / dat zy hun bytydts tot de genade van hare Majeſt. keerden. Doch hadde ſulcx allegaer ſo weynich gheholpen / dat ſy hem ook daerom vyandtlyck hadden vervolght / en hoewel ook 't landtſchap ſelfs veel voudighe waerſchouwinghen hun voorgheſtelt had / bidden de haer / als ook haer landt en lieden in acht te nemen / ſoo was het doch te vergeefs gheweeſt / ja het was ook door de voorgeſchreven Slammersdorp op een openbaren landtſvergaderinghe den ſtanden aengheconclicht / ſy ſouden haer op des Commiſſarius Huſans ghemaeckte hoop niet verlaten / want het ſoude wel haeſt veranderen. Dit alls gheſchieden op dien tydt als den vyandt in Sleſien meeſt graſſeerde / daerom koſten zy hun met het Keyſerl. ſchryven van dato 23 Novembris int Jaer 1626 niet behelpen / want het ſpraek / indien het waerachtig was daer van zy haer tegens haer Mſt. beroemden en ſulcx met der daedt ſouden doen blyken / t' welk nochtans niet gheſchiedt was / maer te meer voort 7. was ſtracks het tegendeel hier opgevolgt / want als hare Mſt. inde ſelven maent des ghelyks gehoopt hadde / dat zy haer realiter ſouden accommandeeren / daer over den Hartoch van Lunenburch en Graef van Tilly Commiſſie ghegheven hadt en dat zy haer in ſoetighept van ſyne vyanden ſouden afſcheyden / en etlyck Keyſers volck inde plaetſen die noch onbeſet waeren / byſonder inde Veſtinge Damitz innamen t' welck zy heel wel doen konden / ſchryvende hier op den eenen Broeder Hartoch Hans Albrecht, ghelyck ook hoyts voor heen den ander Hartoch Adolf Frederick dat ſy het garen doen ſouden / indienſe van des Conings volck niet belet wierden / en daerom om veerder

1629.

1629. ghedult en goede Tractaten met den Coninck gebeden/ namentlyk den 13 Januarius int Jaer 1627 haeren Hooftman inde Peste Damitz leggende toe gheschreven/ dat zy sullen plaets voor langh den Coninck / d' uyterste noot zynde / voor een wyck indien den vyandt te starck over hem komen mocht/ met vierhondert man te besetten inghewillicht hadden / daerom soude hy den Oversten Slammerf dorp met vierhondert man inneemen / ghelyck dan gheschiedt was. En het selve stedeken neffens veele andere plaetsen aen d'Elve / om dat haer Keyserl. Majest. niet daer over soude komen / om den vyandt te vervolghen/ straks hierna doen besetten / daer door den vyant meer tydts en aessem herhaelde om den heelen winter door hem weder te verstercken / en alsoo den Oorloch op nieu teghens Keyserl. Majest. te hervatten / ghelyck dan ghevolcht is / dat den Marckgraef van Baden Havelbergh inghenomen / en aldaer den heelen somer over int Jaer 1627. sich ophielt / daer oock beyde Hartogen om hem niet krupt/loodt en proviandt op een nieu naer uytwysen haere eyghen Originele schryvers versien hebben / daerom haer Majest. oock naerdien hy suler van den Graef Tilly verstaen had/ noch tot overvloedt dit boven verhaelde monitoriale schryvês den 3. Julius aen haer hadde doen affenden. Nu brachten zy in/het hadde hun aen de gheleghenthept gheschort om haere Majest. te assisteeren/niet tegenstaende op die tydt de gheleghenthepdt overvloedich presenteerde : want als op dien tydt den Hartoch van Fridtlandt hare Majests.vyanden uyt der Slesien gedreven hadde / en hierop sich met syne armade naer neder-Sacren keerde / den Oversten Arenheym voor aen Commanderende/ doen was Tilly dicht aen haere landen ghelegen / alleen op der Hartoghen accommodatie wachtende / welcke/indiense was ghevolcht/had men wel tot dien tydt des oorlochs een eynde maecken konnen. Maer in plaets van dit / hadden beyde de Hartoghen den 24 en 25 en 26 Julius eenen landts dach tot Sterenberch gehouden / en op sulcken dach op 't perpekel van de neer Sarischen Crais en haer eygen landt / teghens niemandt anders als alleen teghen haer Keyserl. Majest (welcke te dien tydt alghereedt de victorie in syn handen hadde/ en ook dede vervolgen) starck doen aendryven / met ernstlyk beghseeren dat de standen een snelle en vryghebighe Contributie/ tot onderhoudt van des vyandts volck opbrenghen soude / en dit voort eerste : ten anderen / midts nu doen alreede den Oversten Arenheym uyter March gaende naer haere landê naderde/om Keyserl. Majests. vyanden daerupt te verdryven/ hadden zy met haer landt volck niet alleeen teghen weer ghedaen / maer oock van de standen noch veerdere hulp en staet begheert/wat men nu voor 't beste verder doen soude. Ende hoewel de standen daer teghens sich weghens de Contributie beswaerden/ en Keyserl. Majest. veelvoudighe mandamenten waerschouwinghe en vermaninghen/ voorstelden met verhaelingh/ dat niet sulcke Contributien niet anders wierde uytgherecht / dan dat alleen Gods en Keyserl. Majest. straf meer en meer over hun ghevordert wiert / met eenen radende / overmidts den Arnheyms haer Keyserl. Majest. Overste/ en zy haer altoos tot de devotie van haer Majest. verclaert hadden / soo souden zy tot hem senden / en in een vrientlyck ghespreeck treden / evenwel hebben zy rondt uyt geresolveert/ de Contributie noch veerder te continueeren / en alle vyandtschap teghens Aernheym betoont/after stellêde alle goede occasie daer door sy haer niet Keyserl. Majest. hadden connen versoenen. Ten 8. Was essen het Keyserl. leste monitoriaele schryvers op den selven landtdach aengecomen/inhoudende: Nadien haer Mst. grondtlyck berecht ghecreghen hadde / dat meer ghemelde Hartoghen teghens de Keyserlycke Armade / die doemaels voor Havelbergh lach / haer ghelyck in alle ander occasien / vyanden vertoonende de selvige meer schadê / een beletselê als oyt yemandt anders toe voegden / daerom haer Majest. tegens haar liede d' acht te publiceeren goede reeden de vloet had/ nochtâs tot allen over- en datmen hem niet 't excuseeren mochte / als ofmen hierupt haere Majesteydt finael wille niet hadde verstaen (hoewel zy doch ipse facto buyten eenighe Declaratorien in d'acht gevallen waeren) noch voor 't lactsen dit monitoriale schryvens aen hun hadde mede willê deelen:en dewyle hare Mst. wel kennelyck was hoe spottich zy zyne voorighe mandamenten gehouden hadden/alle middelen en weghen soeckende / hoe zy d'effecten van dien beletten mogten/soo had haere Majest. sich op d'insinuatie welck aen hun / en de publicatie van dien welk door haer geschieden moste/ niet derven vertrouwen maer/alleen daer na getracht/dat tot afsnydinge aller excusen dit monitoriael/indient niet aen de Hartogen/E doch ten minstê aen de stande gheinsinueerdt en dien selvige toegestelt werden mochte / en aldus publicum wierde / om dat hem niemandt hieraf sonder kennisse te excuseeren hadde. Daerom hadde haere Keyserl. Majest. dit origineel den Generael Tilly maer de coppe hier af den Keyps. commissarien Reynhart en Walmenrodt en byzonder aen den commissarius Husan gesonden/ met bevel dat tot onderhoudinghe der voorgeschrevene intentie/ hy op middelen en wegê denken soude / hoe dit selve elck een kenbar werden mochte. Daerop hadde Husan 't voorschreven monitoriael in forma patenti 't samen soo wel aen de Hartogen / als de standen doen af dzucken/ en op de boven verhaelde landts dagh tot Sterenbergh/ daer de Hartogen persoonlyck waren/verscheyden exemplaren van sulcken dzuck gesonden/ die ook daer welgearriveert zyn / en in de openbaere landts daghen acten ingeleydt/ welcke daer noch te vinden waeren. Waere ook het originel schryvens van de standen aen Husan gedaen/ook noch voorderhand/ daerin zy te kennen gaven/ dat zy den Dzuck op de voorschreven landts dag tot Sterenbergh hadden ontfanghen / en wesen des landts daghs acten uyt / dat beyde Hartogen/ghelyck verhaelt is/ meer als,oyt de Keseyl. armade teghens gestaen/ en die als vyanden getracteert maer den vyandt soo veel sy vermochten hielpê machineeren. ook niet tegenstaende de vermanige vande standê geen ander middel willen aennemen/hoe seer ook de standen in haere duplica den Hartoghen te ghemoet hadden ghevoert / dat zy dogh wonden de Keyserl. waerschouwinghe niet inden windt slaen. Daer. uyt der Hartogen conclusie in haere machinatie te volharden/tegen de Keyserschc / en den vyant naer moogelyckheyt te helpen lichtelick koste genomen werden. Daerover dan te verwonderen was/ dat sy dit Monitrial voor haer defensie noch wilden by brengen/ daer sy doch daerna/ als den vyandt op de vlucht wiert gedreven / roem dragen dorsten/ als of zy voor langen tijdt naer dese occasie ghewacht hadden om de Keyserl. armaden te gratificeeren / en daerop haer ghehoorsaemheyt te fonderen / daer doch t' voorighe monitoriael (midts daerop dus

1629.

starcke

1692. ſtarcke Machinationes op den openbaren landsdagh gheſciedt waren) de voorige fauten noch voor-mennigvuldichde/ te ſwygen dat de daerna volghende fauten/ſouden daer door ghebetert ſyn: gelyck zy dan op dien ſelven dach/ als den landtdagh geſloten was/ en den Generael Tilly met ghewelt op de ſchipbrugh tot Botzenburgh arbeyde om de ſelve in te nemen en den vyandt daer uyt te dryven/ namentlyck den 26 Juli aen den Raedt ſchryven beveelende/ dat ſy den Capiteyn Durant welck op de ſchants lagh/ tot bewaringe van de ſelve ſchantſen en brugghe/ alle noodtdroft van houdt/ plancken/ ſpyckers en dierghelycke ſouden verſchaffen/ en ſoudeſe oock van de huyſen of daeckens nemen/ want het was tot profyt en welvaerdt vant heele landt. Item ſy hadden noch voorts den 27 en 28 Julius door openbaere patenten de contributie noch veerder van al haere ſtandē en onderdaenen op ſtraffe van dadelycke executie ſub pœna dupli in twee daghen tydts teghens Keyſerl. Majeſt. op te brenghen bevoolen; en hoewel den voorſchreven 28. Julius/ Tilly de ſcheep brugge vermeſterde/en daer op over de Elve haer landt viel/ ſoo hadden zy het gheringſte ſchynſel niet getoont/ dat zy haer met haer Keyſerl. vereenigen wilden/ maer haddent voorts en voorts met den vyandt gehouden/ en oock op den ſelven dach d' Executions patenta van de contributie noch doen publiceren.

Heeft oock hier nae den eenen Hartoch Adolf Frederick hem/ naer het eylandt Poel geretireert/ daer heen oock d' oudſte Marckgraef van Baden haer Keyſerl. Majeſt. openbare vyand/ van Havelberg af ghevlucht was/ dien ſy niet alleen met kleyne moeten en 't afbreecken eens brugge hadden connen beletten/ maer oock inden gront ruyneren/ indienſe ghewilt hadden/ maer lieten toe/ dat door den vyat in ſulke vlucht noch de ſtat Butzouw ſoo wel als het eylandt Poel ingheno-men wierdt/ daer in hem den vyandt noch een langen tydt ophielt/die haere Majeſt. met ſyne armade daer uyt heeft dryven moeten. Behalven dit is ghenoech blyckelyck/ dat ſy niet ſtracks den eerſten dach van Auguſtus/ gelyck ſy voorgaven/ maer ontrent den 10. 11. en 12 dito en alſo twaelf dagen daer nae eerſt tot Tilly geſondē hadden: ondertuſſchen was het veel verandert/ en de ſaecken van dach tot dach op Keyſerl. Maſt. zyde beter/maer aē haer ſyde hoe langer hoe ſlechter en arger gevvorden; want den Hartogh van Fridlandt met ſyne Armade hier by comende het landt behalven de veſte Damitz/ Plauw/ en de Poel innam. Was noch veerder uyt hare eygene affending kennelyk/ dat ſy noch Tilly noch den Hartogh van Fridlandt eenighe veſtinghe ſouden gepreſenteert hebben/ veel wepniger goetwillich geopent/ maer waren alleē ſimpele voorde van haere Devotie/ datſe om een lydelycken doortocht ghebeden hadden.

Daerom oock den Tilly, naer lupt ſyner eygener Reſolutie van dato den 23 Auguſti geens weghes daermede te vreden heeft willen zyn/ maer een datelyck bewys van haere dus opghepronckte devotie begheert: namentlyk datſe alle paſſen vry en open ſoudē maken/en op de nootval ook hare veſtingen openen/en Keyſ. beſettinge innamen/daer beneffens den vyandts uyt alle noch inhebbende paſſen hielpen verdryven. En als om dien tydt de veſtinge Damids/ aen welcker boven alle ādere het meſte gelegen was/op wiert ghevoordert/ hebben ſy den Raedt van Tilly ſoo wepnich geacht/dat oock den Hooftman inde veſtingh zynde hem ontſchuldigde/ dat hy geen laſt hadde de veſtinge op te gheven/ maer hier tegens de boomen heeft afghehouwen en andere gereetſchap tot tegenweer ghemaeckt/en ſoo langhe tegenſtandt gedaen/ tot dat de Keyſerſche Armade met gantſer macht daer op aen quam/ waer over den Hooftman met ſyne officieren Raedt ſlaende/ en vindende/ dat zy niet ſufficiant waren een ſulcke macht teghens te ſtaen/ ſoo heeft hy om twee daghen reſpyt gebeden om den ſin van ſyn meeſters te verneemen: en als deſen tyt voorby was en gheen bevel overquam/ heeft hy de veſting ten laetſten overgegeven/ 't welk eerſt den 3 Auguſtus gheſchieden. Daer door den Hooftman by Hartogh Adolf Frederick niet wepnich in ōgenade en perykel gekomen is/ al naer uytwyſen van ſyn eygen Apologi daer in oock onder andere van een Succours verhaelt wierdt. Waer uyt dan haere Majeſt. als oock uyt het gene dat den Marckgraef van Durlach aen den Grave van Thurn van dato Havelbergh den 29 July int ſelve Jaer ſchryef verſtont/ dat hy nametlyk naer Damitz zoude retireren/ om aldaer haer/met malcanderen te conjungeren; daer beneffens oock uyt het bevel daermede den hooftman belaſt was gheweeſt het Denemarckſche volck intenemen twelk niet wepnich te verſtaen gaf/datſe met een hepmelycke intelligentie noch t ſelver tydt haere Mſt. de veſtinge Damidts geſocht hebben weer t' onfutſelen; ſo bleek dan klaer datſe deſe veſtinge naer eygen roem der Hartogen ſelfs noch niet overgeheven hadden. En ſulcke gelegenthept hadde het oock met d' andere plaetſen/ dieſe niet eer overgaven/ als inde derde of vierde maent daer na/ als beyde de Hartoghen den uytganck des oorloogs ſelfs al voor oogen ſagen/ en hare Mſt. niet meer teghenſtaen konden/ daer doch het monitoriael inhielt/ datſe terſtondt ſonder uytſtel tot ghehoorſaemhept ſouden komen/ en offe wel by Keyſerl. Majeſt. verſocht hadden/ eenighe ratificatie over de gheſlotene cantracten te verkrygen/ ſoo was daer niet opgevolght/ maer hadde Mſt. den Generael Fridtlandt noch byſonder laſt gegheven/ dat indien het met d' een of d'ander Hartoogh tot een goede handelinghe ſoude komen/ dat hy niet ſoude aengaen/ dan uyt de hooghſte noot/ en krygh ſs perykelen/ maer ſyne Majeſt. ſelfs eerſt alles aendienen. 1629.

Daerom mits hierupt klaerblijckt/ dat ſy niet een eenige beſtandighe defenſie tegens haer Mſt. voor te brengen hadden/ en dat oock eygene uyt vluchten tegens hun ſelfs liepen/ en haere onghehoorſaemhepdt noch meer an den dach brochten/ ſoo heeft haere Keyſerl. Majeſt. met de publicatie van de voorſchreven tranſporteringhe des Hartooghdoms niet willen achter blyven/ maer mits deſen elk een condt doen/ de beleeningen der voorſchreven Hartoghdomen en landen van Mecklenburgh/ mitſ gaders de daer toe hoorende heerſchappye aen den Hartogh van Fridtlandt/ gebiedende dieſhalven alle Keurvorſten/ vorſten en ſtanden/ Borgerē/ gemeenten/ en alle onderdanen des Rijcx/ byſonder den ſtanden en inwoonders deſes voorſz. Hartoghdoms/en landē van Mecklenburg/ dat zy van nu voort den Hartogh van Fridtlandt voor haeren Landtſvorſt en Leenheer kennen/ hem alle ſchuldighe ghehoorſaemheydt bewyſen met confirmatie des erfs en lants huldinghe/ gelyck dan haer Majeſt. hun als nu vanden voorighen eedt der pants-huldinghe ontſloegh./voor behoudende/ indien de Hartoghen hun noch niet bedochten/en naer zyn Majeſteyt

1629. en wille weegden/dat hy tot synder tyt niet de publicatie van de Acht tegen haer wilde voortvaren daer dan het een en t'ander soude teghens haer voorts aen den dach comen etc.

Naer de aflesinge van dese Keyserl. Deductie/ hebben beyde de Hartoghen niet tegens staende d'interessie vant Keurvorstel. Collegie/ aen Key. Majest. gheen versoeninghe van wegens haere misdreucken verkreyghen moeghen/ evenwel heeft den Coninck van Denemarcken by haere Majest. beweeglyck van dato den 15 Decembris voor hun ghebeden als volgt. 1629.

Hy conde haere Majest. niet verberghen hoe dat syne Neven de beyde Hartoghen van Mecklenburgh by hem haer beclaeghden/ datse dus onversiens (tweleh int Roomsche Ryck noopt ge-

Koninck Christiaen n Denemarcken doet voorbidde by Keyser Ferdinandt dat

CHRISTIANVS IIII. D.G. DANIÆ, NORWEGIÆ
Vandalorum Gothorumq; Rex, Dux, Schlesvici,
Holsatiæ, Stormariæ et Ditmarsiæ, Co. in
Oldenborgh et Delmenhorst. etc:

C. Danck: ex

hy beyde Hartogen van Mecklenburgh woude weer tot genade aennemen/ en haer tot haer landen en lieden comen laten.

hoort was geweest/ vã hare landē en lieden waren verstaten/ om dat zy hem neffens andere Crais standen geholpen hadden en deselve onder pretert veler hier om geimgebloeyerde krygs kosten/ aen den Hartog van Fridtlandt voor eerst pandts-wyse/ en mit jure retentionis waren overgegeven; en alles wat sy hiertegens mitsgaders het Lantschap van rechts weghen ingebracht hadden/ after gestelt/en als of sy alrede gecondemneert waren/ uyt hare landē en staat neffens hare vrouwē en kinders in Ballingschap verstooten. En of sy wel gehoopt hadden/ sy souden wederom versoent zyn gheweest/ dewyle ook het Keurvorstl. Collegie dies halven voor haer seer beweeglyken gebeden had/ nochtans hebbense hier op niet een eenig antwoort weer mogē verkrygen/ maer met smarten vernemen dat sy sonder kennis van saecken onverhoort/ en sonder voorgaende condemnatie van haere landen heel beroost waren/ en den Hartogh van Fridtlandt voor hem en syn erven

cum

1629. cum libera disponendi facultate, daermedebeleent/ en daer nae dan eerst een declaratie teghens haer gevolcht is/ daer in sy met Crimen læsæ Majestatis & perduellionis neffens andere schandelycke lasters/ daer in sy heel onschuldich waren/ beschuldicht wierden/ en oock endelinghe met de Acht ghedreyght. Aengesien hy nu goede ghetuygenisse geven koste/ dat sy met hem anders niet geconjungeert/ noch in de saecken van der Meer Sarischen Kreys defensie onderhandelt hadden/ als wat by de meeste stemmen goet ghevonden was/ en Keyserl. Majest. naer de afscheydt des Craisses medeghedeelt/ oock lieten des Rycks Constitutien/ executie-ordre en haere plicht niet toe/ dat sy haer in vreemde ofte onbetamelycke verbindinghen souden inwerpen/ maer hebben naer aenmanninghe van haer Keyserl. Majest. hun van hem heel ontslaen willen/ indien sommighe Regimenten van syn volck haer van haere landen niet verseeckert hadden.

Daer uyt dan lichtelyck was afstenemen/ dat sy teghens Keyserl. Majest. en het Rycks noopt pet uyt een quaet hert hadden voorghenomen/ maer haere intentie was alleen daer heen gerecht/ om den Meer Sarschen Crais tegens onbillyck ghewelt te beschermen/ en haer by de Duytsche Libertevt/ Religie en Prafaen-vreden en andere gherechtigheden te behouden/ daer door condemen hun met het Crimen læsæ Majestatis en andere fauten welcke inde declaratie verbat waren/ opleggben/ maer hy hoopde/ indien hy by Kep. Majest. met syne interceßie pts koste te weghe vrenghen/ hy soudese weer in ghenade op en aennemen.

Of hy nu wel syne Majest. teghens het ghetroffene vrede verdrach niet woude voorschryven/ nochtans was hem noch wel indachtich wat syne Majest. op de vredens tractaten aen syne gedeputeerde van wegens de Hartoghen tot Meckelenburch belooft en verseeckert hadde; namentlyck dat syne Majest. niemandt teghens recht noch billighevdt beswaren woude/ nochtans sorgde hy/ dat entlyck uyt dese saecke indiense by tydts niet afgedaen wierden/ en nieuwe onrust ontstaen/ en andere hun daer in mengen/ en tot meerder oneenichevdt occasie souden gheven werden/ daer door niet alleen de nabuyrige maer syner Keyz. Mst. landen en lieden lichtelyk in veel swarigheden en gevaer raecken koste.

Soo hadde hy niet naerlaten willen by syne Majest. te versoecken dat hy wilde syn sachtmoedichevdt tegen syne Neven toonen/ haer in desen ellendighen staet niet langer latende/ maer met Keyserl. en vaderlycke goedichevdt weer opnemen en verblyden. Dit soude haere Majest. tot onsterflycken roem/ lof/ en herstellinghe der algemeenen rust dienen.

Als nu op dese interceßie evenwel geen resolutie van haere Keyserl. Majest. volgde/ soo heeft daer op onder dato den 20 Octobris den eenen Hartogh Hans Adolf van Lubeck/ (daer hy hem ophielt) een seer ootmoedich request aen Keyserl. Majest. geschreven van desen inhoudt.

Hartogh Hans Albert tot Meckelenburg soeckt by Keyserl. Mst. om versoeninge en restitutie syner lant en lieden.

Het was syne Keyserl Majest. wel bekent hoe hy door syne misgunstighe en haer onwaerachtich aengeven in ongenade was vervallen/ en ongehoort uyt en van syne landen en Vorstendomen neffens syne vrouw en kinderen verstooten/ 't welck hy niet alleen van weghens syn respects en d'eere van syn Majest. over hem heeft gaen laten/ maer oock tot niemant anders naest Godt als tot syner Majest. syn aldergenadigsten Heere en Keyser syn toevlucht ghenomen/ om audientie ootmoedich aenhouden en om te haestigher daer toe te komē hadde hy so vele voorname Keur en Vorsten verscheydene voorschryvingen voor hem over gegeven. Middelertydt op dus veele rechtmatighe versoecken/ over een geheel Jaer vreemt aen andere plaetsen met groote kosten (mits dat hy dus onversiens van al syn incomen berooft was/ alles voor den blooten penninck op het dierste te betalen ghedwongen zynde) geen andtwoordt verkrygen/ gelyckwel in grooter patientie hem opgehouden/ met seeckere hoope/ haere Keyserl. Majest. soude hem als een van de onderdanichste Rycks Vorsten het ghene niet afslaen/ 't welck oock d'aldergeringste op de werelt niet koste geweygert werden/ namentlyck tot gehoor te laten comen. Nochtans was hem van syne misgunstige de deure van haere Keyserl. Majest. soo ghesloten ghewoorden/ dat hy tot syn Majest. niet hadde komen konnen/ noch van al het gene/ dat tegens hem voorgenomen en ingegeven was geweest/ het aldergeringste daer af niet te sien krygben/ veel weniger tot syner defensie comen connen/ maer men hadde hem ongehoort van zynen ouden vaderlycken stamhuys en Vorstendom dus jammerlyck verstoten/ daer by noch vernemende/ dat een ander voor hem en zyne erven/ jae met geheel syne bloots vrienden/ en trouwens cum libera disponendi facultate was beleent/ waer nae eerst een declaratie vant gene dat hy soude misdaen ghehadt hebben/ heen en weer int Rijck is versonden/ 't welck hem nu oock onlangs ter handen ghekomen was/ daer uyt hy met grooter smarten bespeurde/ hoe seer haer zyne teghens-partijen beneerstight hadden haere Majest. die heel onwaerachtich waren/ die teghens den eygen sin in een ander verstandt verdrepende niet wepnich quetsende syner Vorstlycken eer en Reputatie/ hem soeckende uyt het hart van Keyserl. Majest. en gemoet heel te vervreemden/ en voorts totte uyterste verdruckinghe te brengen/ en in onghenade te storten; en om dit te beter uyttevoeren (mits sy merckten/ dat hare voornemen niet effectueren soude/ soo de saecke tot behoorlycke audientie en kennisse quam) is alles teghens hem van haer pro notorio aenghebracht/ oordelende niet noodich dat Keyserl. Majest. eenighe audientie hier in toeliet/ en was het! helaes per nisignem sub & obreptionem, daer in met Keyserl. Majest. als met veele anderen loflycke Keyseren gegaen/ die in haere ghepubliceerde placcaten bekenden/ dat vele dinghen teghens haer wensch en wille/ door vals aenbrenghen verkreghen en geschiedt waren/ jae men heeft hier mede noch niet te vreden geweest/ maer noch onlangs om haer geheel uyt te roeyen een nieuwe vondt bedacht/ als soude hy hem in boere klederen verkleden en in zyn landt herom gheswiert en ghepractiseert hebben; daer over haddemen om op hem te passen dadelyck naer dit aenbrenghen/ sommighe ruyters op hem uytgecommandeert daer hy doch met Godt betuyghen koste/ dat naer hy van zyn teghensparty uyt zyn landen ghedreven was geweest/ hy daer in in sulcken staet zynde/ daer noyt heeft ghetracht te comen/ veel weniger in sulcke Vastenavondts cappe op te trecken: maer indien hy op ymandts pts te seggben hadde en hem Keyserl. Majest. respect niet hooger t'estimeren was/ soude hy den selven wel op een ander manier onder d'ooghen willen comen. Hoe smarteljck dit alle/ en dat hy niet alleen van zyn ouden stam huys en Vorsten-

1629.

dom/

1629. dom / welck syne Coninckl^yckе en Vorstl^yckе voorvaderen nu by de 2000 Jaer continua serie op hem gheervet en beplantet hadden en den H. Roomschen Ryck ten besten en tot eeren altoos goetwillich haer dienste opghedraghen / en oock in veele andere occasien den selven / en insgelyk haer Keyserl. Majest. voorvaderen altyt ghereet gestaen / te dienen / nu dus onversien sonder een reys daer over gehoort te worden / arger als den geringsten huys-man was verstoten / en een vreemden met syn Vace daer in gheset / die voor Keyserl. Majest. en des H. Ryckс besten nopt of nauwlyck een voet verset had / wiens diensten men wel vergeten conde / niet wetende als landt en luyden te bederven / en met schattingen upt te merghelen : maer daerenboven noch op syn lyf en leven te passen dorsten by de handt nemen / niet anders als of men int H. Roomsche Ryck van de eerlycke Duytsche Vorsten haef en goederen / lyf en leven pro libitu te disponeren vryе macht hadde. Hoe hem dat nu ter harten gonck / en hoe swaerlyck hy upt ingeplanter affection welck hy tot syn Stam-huys en Vorsten-dom dvoech sulcx konde Keyserl. Majest. naer zyn hooch begaefde Keyserl. discretie lichtelyck afmeten : en overmits hy nu door een dus ongenadighe verstotinghe wel dencken conde / dat op zyn tegens partyen ghedurzich aenhouden / hy nu veel weniger als te voren by Keyserl. Majest. vercryghen en gehoort soude werden : edoch om dat haer Keyserl. Majest. en der gantsen werelt kennelyck wierde / dat dit scherp procederen hem van 't schuldighen respect / 't welck hy tot Keyserl. Majest. als zynen aldergenadichsten Keyser en Heer altoos gedraghen / noch niet af keerde en verreemt was / maer zyn ghedult tot eere van hare Keyserl. Mst. alles over hem laten gaen / en dit te meer / daerom dat voor Godt en de nakomelinghen zyn onschult blycken mochte / dat hy het niet aen bidden en versoecken hadde laten schorten.

Soo hadde hy mits hy wel wiste / dat Keyserl. Majest. naer aenghebooрne goedthept niet upt hem selfs / maer door zyne teghens partye onmanierlyck aenbrenghen / hier toe was ghedronghen gheweest / noch een mael door zyn ootmoedigh schryven te versoecken / niet dat hy hem lange en met veele woorden wilde ophouden / maer soo vele int kort berechten / dat Keyserl. Majest. soo verstaen soude / dat hem van syne teghens partyen teghens syn eygen hier af ghegheven ghetuyghenis ghewelt en onrecht gheschiede / edoch verseckerde hy hem / dat indien haere Keyserl. Majest. in aenmerckinghe wilde nemen / zyn ootmoedich bidden / en hoe hy in zyn uyterste benautheeden aen Keyserl. Majest vast bleef hangen / dat hy hem in ghenade weder soude aennemen / en niet tot d'uyterste desperatie comen laten. Quam der halven als een hoog benaude en gehoorsaem Vorst en Neef / andermael tot haere Keyserl. Majest. zyn ghenadigsten heere / soeckende ghenadenrycke restitutie van syn landt en armelieden ; en om dat hy te meer dit van haer Keyserl. Majest. door syn onderdanichste bid verkryghen mochte / wilde hy hem wegens respect en eer niet met veel groote omstandighe redenen verdrietich syn / noch herhaelende / dat hy niet alleen voor desen by de Heer Sarischen Crays verhandelinghen upt troulycke devotie tot haere Keyserl. Majest. besten alles ghedaen hadde / wat hem mooghlyck te doen was gheweest / t'welcke hare Keyserl. Majest. tot allen tyden bysonder in des Hartoghen Christiaens van Brunswyck voor-

nemen / heeft konnen speuren / en was ooch seecker dat hy nopt by dese Crays bescherminghe tegens Keyserl. Majest. noch ooch eenighen ghehoorsamen standt des Ryck eenighe boose Intentie gehadt heeft pemandt het zyne te nemen of hem te ontrusten / maer alleen getracht volgende de Godtlycke / Wereltlycke en ooch Natuurlycke rechten / hem en zyne arme landt en lieden voor de toecomende krygs swarigheden in vrede te behouden en te beschermen / overmits hy sach dat soo veele gehoorsame Vorsten tegens haere Keyserl. Majest. wille en bevel / haere landen en lieden / schrickelyck bedorven en verwoest wierden / niet een reys aensiende haere bene merita noch haere Keyserlycke Majest. hooghe authoritept soo dat dan sulcke defensie niet nieuw was / maer alleen een Reassumptio en executie vande voorige met Keyserl. believen gehoudene Crays affschedingen / daer in expresselyck was bedongen / dat de deure des Crays alle Oorlogs partyen gheslooten / en deselvighe tot haer Keyserl. Majest. devotie in vrede en rust gehouden werden soude / hadden dies halven in conscientie ghemeent / dat hem op soo veele gheschiede clachten en versoeck van zyn naburyge mede Crays Vorsten niet betamelycker was gheweest / als sulcken affschedt teghens de verstoorders van dien / in vigore te helpen onderhouden / en aldus naer mooglyckheydt hem en zyne arme lieden by het hare te manteneren : aengesien dan zyne intentie ultra terminos illos defensionis nopt gegaen was / daerom hy ooch soo vele Potentaten / welke ondertussen hiertegens pet sochten / afgeslaghen hadde / mede teghen des Mansveldischen aenkomst / zyne mishaghen te gelegener occasie genoech te kennen ghegeven / en den vrede naerstich gevorderт en eyndelyck by de Coninckl^yckе dignitept van Denemarcken door Renuntiatie sich van desen handel afgesondert / en wat tot dien tydt in zyn lande gheschiedt was / had hy door ghewelt moeten gedooghen. Nu van wegens de plancken die hy zyne Onderdanen te Wotsenburgh belast hadde aent Denemarckische volk volgen te laten / was geschiedt om de gedreygde brantstichtinge te verhoeden / van twee quaden t'beste kiesende / 't welk alles kennelyck ghenoech was / en bleeck uptte Resolutien vande voorz. potentaten neffens haere Koninckl. Hooghept tot Denemarcken onder dato dē 15 September aen zyne Keyserl. Majest. interressie schryven / en soude noch overvloediger ghebleecken hebben / indien hy tot verandtwoordinghe hadde mogen comen ; alsoo zyne teghens partyen zouden bevonden hebben / dat veel lichter alderhande lasteringhen / welcke sine dolo malo & destinata animi voluntate & proposito lædendi niet gheschiedt waren / pemandt sonder fondament wel conden opgelept / als met recht bewesen werden ; en dat het aengebrochte Notorium merckelyk soude zyn verdonckert / daeren teghens bewesen / dat het niet ghenoech was / dat men Factum aliquod pro notorio en ad condemnationem sufficiente aen gaf / indien het niet vere notorium, noch zyne qualitates oock niet notoriæ waren / en daerom / mits hier in facillimus sit lapsus billik elck een ten eerstē soude verhoort / en tot zyne desensie gelaten werden / aengesien dat ghelyck het met menigen mensch / welck in verwering een ander doot slaet / seer qualyck gaen soude / indien hy daerom / of het factum sive homicidium ipsum notorium was / so dadelyck onverhoort of het doloſe of cum moderamine inculpatæ tutelæ, of ooch excessu moderationis ghe-

1629.

schiedt

1629. schiedt was ofte niet / geoordeelt en totte straf ghebracht werden soude: aldus was het ock met hem gegaen / en of het wel Notorium was dat hy hem met de Neder Sarische Crais defensie ghemoeyt hadde / soo was hem nochtans onrecht gheschiedt / dat hy eer en te voozen hy hier over verhoozt en overtuyght geweest was / of het selvige dolo malo & destinata animi voluntate & propositio lædendi S. Cæsar, Majestatem van hem gheschiedt ware ofte niet / daer om geoordeelt en vant zijne ontset / daer het doch soo verre van daer was dat alsulcks Notorium syn soude / dat het hem noch niemandt met recht hadde connen noch mooghen bewijsen.

Dit alles seyde hy nu tegenwoordich in specie / en was niet van sins broeder / wegens de boven verhaelde oorsaeke / hier van te discourreren / maer wilde het aen zijn plaets ghestelt hebben / en alleen dit enighe fondament hare Keyserl. Majest. om te oordelen voordraghen / dat / indien al het selve / wat zijn tegens partijen van hem aengebracht hadden waerachtich was / en hy haer Keyserl. Majest. daer door vertoont hadde / hadde zijn Majest. nochtans onder dato den 3 Julij int Jaer 1627 hem verclaert / dat indien hy naer dit Mandament hem voegen en gehoorsaemlyck accommaderen soude / en daer af by de Keyserl. Majest. Generaels bewijs dede / dat hem dan de voorighe Keyserl. genade mitsgaders al het zijne in de voorighe standt soude weer gelaten werden. Nu had hy dit aldergenadichste bevel den 1. Augusti St. Vet. styli. anni ejusdem met onderdanigster reverētie / en debito modo ac forma acceptiret ontfangen / en daer op terstondt en trouwens ipso insinuationis die, om de toonen zijne onderdanighe paritie zijne gesanten tot de Generalen afgesonden / en door deselve soo haest zij vrygeleyde becomen kosten / haer in alle dingen en wat Keyz. Majest. immers dienlijck zijn mochte / gewillich aengedient / en wat hy noch voorts door zijne arme en uytgeteerde Onderdanē te wege bringen conde aengeboden: en als den Hartogh van Fridtlant met zijn armade zijne landen naderde / hadde hy alle zijne steden en Vestingen voor hem geopent ook den Oversten Arnheym als hy Butzouw de residens stadt int sticht Swerin belegert hadde / op zijn begeren uyt de stadt Rostock / daer in hy hem doenmaels op hielt / met proviant / geschut / en veel centeners vā kruyt / en andere amunitie welck hy van nooden hadde / versien / en aldus haere Keyserl. Majest. bovengesz. bevel met een sulcke mooglijcke satisfactie naerghekomen dat hy in zijn hart verseeckert was / dat gheen eenighen mensch soo wel van haere Keyz. Majest. tot dien tijdt aldaer gelogeerde Soldateska als ook andere redelijcke lieden souden gevonden worden / die anders metter waerheydt conden seggen. Aldus ook dat dies halven des Conings in Denemarck volck / welck sich op het landeken Poelen / dat een kleyn eylandeken is / by Wismar leggende en zijn broeder toehoorde / noch tot dien tijdt verschants zijnde / op hem niet alleen vyandtlijck toegheset / maer ook zijne afgesanten naer den Graef van Tilly int weer keeren ontrent de stadt Wismar dach en nacht waergenomen / dat sy by ses weecken in de selvige stadt hebben moeten leggen blijven / eer sy uyt haere handen weer tot hem comen conden / ghelijck dit dan elck een kennelijck was / en dit noch met des Oversten Arnheyms schrijven van den 8 Augusti int Jaer 1627 betoonen en betuygen koste daer in dese Formalia verhaelt stonden. Ick verneme met hoogste blyschap, dat sich haere Vorst. Gn. van den Coninck in Denemarcken ontslaghen heeft, eu soo goetwillich aengeboden, betonende uwe onderdanige devotie welcke ghy tot Keyserl. Majest. sijt dragende, en daerom alle uwe steden, vaste plaetsen, en het heele landt tot zynen dienst, my inruymt; twyffele ock niet haer Keyserl. Majest. sal sulcks in genaden aennemen, en uw Vorstel. Gn. weer vriendelycke affectie betonen. Hierbeneffens koste hy ock noch met haer Keyz. Majest. Generael epghene ghetuygenis den 20 Augusti int selve Jaer aen zijne gesanten tot Damitz / daer sy eyndelijck den Generael aen troffen / gheschreven / betoonen met dese woorden: Dat het niet anders en was, dan dat hy hem tot hier toe voor een vyandt gehouden hadde, hem ock niet anders van sijn lande en lieden als vyantlycke tegens settinghe verwachtende; maer dewyle hy het laetste Keyserl. Majest. moniroriael schryvens wel in acht genomen had, en naer ordonnantie van dien hem wel geaccommodeert, ock *realem paritionem* nae behooren betoont: soo was't ock betamelyck datmen alle voor desen ingenomene achterdocht aen een kant stelde, en hem voor een gehoorsamen Vorst, naer luyt des Keyserl. bevels, en niet voor een vyandt hielde; maer hem, mitsgaders landt en lieden, en zyn onder hem hebbende armade, inde Keyserl. bescherminghe aen nam; daerom hy hem nu voorts alles goet toe betrouwde, ock sijne landt en lieden soo veel mooglyck was wilde verschonen: gelijck sulcks upt de relatie van zijne Raets heeren broeder te sien stondt / en den Generael daer nae / mits hy naer des tijdts ghelegenthepdt van wegens de dienst van Keyserl. Majest. het heele landt van de inquartieringhe niet verschonen koste / hem op sommige Ampthuysen Salveguarde mede ghedeelt hadde. 1629.

Dese saecken waren nu so hel en claer als de sonne / gaf haere Keyserl. Majest. neffens de gantsche werelt te oordelen / of hy niet het laetste Keyserl. mandament volkomentlijck genoech gedaen hadde / en was in zijn hart verseeckert / indien haere Keyserl. Majest. te voozen aldus recht geinformeert waer gheweest / hy en soude naer Keyserl. rechtlievende affectie / nooyt hem tot een sulcke bedroef den staet hebben laten comen.

Daer door hy veroorsaeckt is gheweest / dit ootmoedich schrijven aen haere Keyserl. Majest. te doen en te trachten dat het in eyghen handen mogt bestelt werden / om alsoo wederom van hem selve resolutie te becomen. Onderdanigst biddende Keyserl. Majest. wilde dit doch niet in ongenade nemen / maer hem dese Keyserl. gonste betoonen om het selfs door te lesen / sulcks gheschiedende / soo vertroude hy vastelijck / zijne Keyserl. Majest. soude goedertierentlijck / volgens zijne belofte int placcaet verhaeldt hem en zijn l. broeder Hartogh Adolf Frederick (welcke tegenwoordich tot zijne vrouwen muy en moeder haere Koninckl. Majests. vrouw weduwe van Denemarcken verreyst was / en daer door belet / om neffens hem Keyserlycke. Majest. te bidden) eenmael naer dus veel uytgestane miserie wederom tot hun oude Vorstlycke Stamhuys en krijgs uytgheputte arme onderdanen / weer herstellen: en wast saecke dat inde voorsz. Crais handelinghen yts mochte gheschiedt zijn geweest / dat Keyserl. Majest. mishaegde / 't welck hem van harten leedt zijn soude / mits sy nooyt geen voornemen gehadt hadden haere Keyserl. Majest. eenigsins te beledighen / alleen bewarende en

beſchermende het wepnighe dat ſe noch hadden. Eyndelijck biddende Keyſerlycke Majeſteyt wildeſe met haere Gemalinnens en kinderen welck meer als te lang in ſulcke verdruckinge geſwerft hadden / in genaede weer aennemen ; belovende dat ſy allegaer deſe Keyſerl. genade de daghen haeres levens met danckbaerheyt ſouden bekennen / en dienſtbaerlijck met volſtandighe trouwe tegens zijne Majeſt. weer verſchulden / haer ſoo draghende dat Keyſerl. Majeſt. een goet ghenoeghen hebben ſoude. Met dit ſchrijven koſte Hartog Hans Albrecht ſoo wepnich uptrechten / als voor heen mette deſtighe en aenſienlycke voorſchrijvinghe ; want zijne Vorſtendomen en landen bleven ſoo wel naer als voor in des Hartoghen van Fridtlandts handen / Gelijckewel 1629.

ALBERT, *Dux Fritland, Comes Wallenſtein etc:*

miſhaeghde de Tranſportatie vant Hartogdom Meckelenburgh veele Potentaten / Vorſten en Standen ſorgh draghende het mogte veel onruſt hier door oprijſen / ghelijck dan ook gheſchiedt is : want deſe ſaecke beneffens andere de Croon Sweden weghens haer eygen intereſſe ſeer ter harten gonck / en hoewel de Keyſerſche meenden / mits nu den Koninck Chriſtiaen in Denemarcken door den ghesloten vrede ghestilt was / ſoo hadden ſy ook den Coninck in Swe-

den in den ſack ghekreghen / (gelijck dan ook des Hartogs van Fridtlandt afgeſchickten Legaet aen den Coninck in Denemarcken / als hem den Coninck vande andere Sweptzerſche / Franſoiſche / Neerlantſche en Swediſche handel ondervraegde / hier op antwoorde / als of de Keyſerſche en Ligiſtiſche algereet uytgerekent hadden / datſe Franckrijk / Sweden / Hollandt / en Switſerlandt ſonder eenighe moeten beoorlogen koſten en wonden /.) nochtans wierde tot Stockholm

een

1629. een algemeene Rijcks beſlupt gemaeckt / datmen teghens het Huys Oostenrijck soo langhe oorlog voeren soude / tot dat Meckelenburgh weer gerestitueert / en de Neer Sariſche met de Over Sariſche Crais in zijn voorige vryheydt en ruſte geheel en al gheſtelt was.

Rycks ſluytinghe in Sweden tegens het huys Oostenrijck.

Maer de Keyſerſche meenden hierenteghens / dat den Coninck in Sweden met de Poolen en Pruyſſers soo veel wel te doen krijghen soude dat hy pets teghens Duytſlandt aen te vanghen wel vergeten zoude. En om dat sy te meer van die kant verſeckert zijn mogten / hielden sy by den Coninck in Poolen ſtarck aen / geenen vrede of ſtilſtandt met Sweden in te gaen / maer den oorlog te continueren / gelijck sy dan tot dien eynde hem groote hulp beloofden / en daer nae oock metter daet bewiesen / en een groote krygs macht ondert commando van den Oversten Arnheym in Pruyſſen den Poolen te hulpe sonden.

De Keyſerſche gedeputeerde / welck tot Lubeck by de vredens handelinghe met Denemarcken gheweest hadden / hebben sich by de Sweedſche afgesanten inde maent van Martius van weghens den spijt en schemp welck hun lieden gheſchiedt was / verexcuſeert / dat sy haer tot dese vredens handelinghe niet kosten comen laten / voorgevende / datse niet niemandt als den Coninck in Denemarcken in eenige handelinge dorsten treden / maer hielden 't wel daer voor indien hier nae aen Keyſerl. Majeſt. ſelfs / of aen den Hartogh van Fridtlandt dies weghen pets verſoch wierdt / dat men wel een ſulck antwoort hier op soude verkrijghen datmen te vrede zijn mogte.

Keyſerſche gedeputeerde verexcuſeren haer by de Sweedſche van weghens den aengedanen schemp en spijt.

Dit voorgeven hielden de Sweedtſche maer beuſelerp waer mede men haeren Coninck begeerde op te houden. Niettemin wilde hy het aen syn kant niet ſchorten noch manqueren laten / om den algemeenen vrede te vorderen / tot dien eynde hy oock opt begeeren van de Sweedſche Rijcx Raet niet alleen eenen afgesant aen den Keyſerl. Generael Hartog van Fridtlandt / maer oock een ſchrijvens aent ſamentlijcke Keurvorſtel. Collegie mits het niet aen den Roomſchen Keyſer comen koſte heeft afgesonden van desen inhoudt:

Des Coninckx in Sweden ſchrijvens aent Keurvorſtl. Collegie.

Hoe wel hy niet twijffelde / of hun was ghenoegh bekent / upt wat oorſaeck hy de belegerde ſtadt Straelſondt int voorgaende Jaer in zijn beſcherminghe aengenomen hadde: soo hadde hy doch / om dat zijn goede intētie vā veel misgonſtige lieden qualijck ghedupt was gheweest / dies halven goet gevonden / haer als de voornaemſte leden des Roomſchen Rijcks den heelen loop van de saeck te openbarē / op dat hier door de gantſche werelt verſtonde / dat hy rechtmatige reden hadde / de voorſz. ſtadt hulpe te bewijſen / byſonder alsoose by hem clachtich had gheweest / hoewel sy noch teghens den Roomſchen Keyſer / noch het Rijck ſelfs / noch teghens eenigen ſtandt van dien / pets misdaen hadde / waerom sy geciteert / aengeclaegt / overtuygt en gecondemneert was ghewordē / alsoo dat sy oock door een Keyſerl. decreet ſelfs voor onſchuldich was gekent / en wegens dien van de belegering ontlaſt moſt werdē / evenwel was des krygs heyr onbillickheydt soo groot gheweest / dat ongeacht haere onſchuldt recht en Rijcks conſtitutien nevens het ghetroffene accoordt met den Oversten Arnheym en veler andere ondrhandelinghen die ondertuſſchen voorgeballen waren / oock niet teghenſtaende de groote (welck sy nochtans niet waren ſchuldich gheweest) ſommen gelts en vereringen / teghens den hoogh gheſwooren Religions en Praeſaen vreden / hebbense evenwel de dorpen / welck naeſt aen de ſtadt laghen / verwoeſt / verſcheydene ſchansen in haer ghebiedt opgeworpen / en het eylandeken Denholm teghens over de haven leggende / ſonder eenige waerſchouwinghe met liſt ingenomen / en het ſelve tot afterdeel van haer vaſt ghemaeckt / alle paſſen naer het eylant Rughen / en oppet vaſte landt naer de ſtad / heen en weer ſich bemachtight / de Borgers met veelderley looſe tractaten omgeleydt / en als sy door de groote geltſommen uytgeſogen waren / heeftmense noch met beſettinghe willen belaſten / jae de haven / ſchepen en gheſchut afgheworpen / en eyndelijck als sy haer privilegien en vryheydt hadden voor ghewendet / de ſtadt met een ſware belegeringhe benauwt en aenghetaſt / oock te vier en ſwaert opt uytterſte verbolgt. Nu om dat in deſe saecken de Keyſerl. mandamenten niet zijn in acht ghenomen / noch den Hartog in Pomeren haer heeft helpen willen of comen / oock de Hanſeſteden hun verlaten hebben; waren sy ghedwongen ghewordē / naer recht van allen volkeren / aenwijſinghe van hare privilegien en voorvaders exempelen / vremde hulpe te verſoecken tot deſe tempeſten voor by warenen / en door den vrede weer tot ſtilte ghebracht.

Hoe wel sy nu voorgenomen hadden van den Coninck in Denemarcken (als haer naeſt byleggende) hulpe te verſoecken / om aldus den eerſten aenval af te wenden / nochtans / om dat hun niet voorts of naer deſen tydt verweten werden mogte / dat sy ſich des Roomſchen Rijcks vyanden bygevoegt hadden / ſoo hebbense geen beter middel gheſien als dat sy haer onder zijne als een Neutral Coninck en vriendts / beſcherminghe en protectie begaven. Daerom hy in conſideratie van dien / aengeſien haer begeren het Godlijck en Menſchlijcken rechtmatich was / oock van weghens de nabuyrſchap / Religions-verwantſchap / en gemeenſchap der vryen commercien en koophandelingen waermede sy altoos hem zijne voorvaders en der Croon van Sweden verobligeert waren gheweest / en int byſonder ten reſpecte van de perijckelen / welck niet alleen hem ende zijn Coninckrijck / maer oock andere ſtanden / wiens intereſſe aent ghebruyck der Oost-zee dependeerde / die hier upt mochten toewaſſen / indien van deſen Haven een roof neſt ſoude ghemaeckt werden / ſoo hadde hy den benabuyrighen en vrienden / oock voor d'alghemene ſeeckerheydt / de verdruckte en help ſoechende byſprongen willen / en ſulcks te meer / mits hem ſelfs van de misgonſtighe Keyſerſche Raets gheboers veelvoudighe vyandtſchappen waren aengedaen.

1629.

Want hoewel hy nopt tegens den Roomſchen Keyſer / in het Rijck pemandt byſtandt of hulpe ghedaen hadde / hoewel hy dickwils daer toe verſocht was gheweest / maer hem van der Duytſchen krijgh af houdende / en de vrienſchap en Neutraliteyt altijdt hadde in acht ghenomen / en in 't geringſte tot gheen offenſie occaſie gegeven / onder wat ſchijn het oock ſijn mochte; nochtans was het Keyſers volck tegens hem in Pruyſſen ghevoert. De vrede met den Coninck in Poolen soo veel men ghelooft hadde belet; alderhande ſuccours en hulpe upt Duytſlandt als volck en wapenen zijnen vyant toegelaten hem daerentegen geweygert. Sijne brieven aen den Vorſten van Meckelenburghen opghebroocken: Tot Lubec hadden men beraetſlaght hoemen hem eñ ſijn Coninkrijck

rijck van alle menschelijcke ghemeenschap en commercien uytsluyten mochte: synde aen d'Oostzee benaburighe / vrienden en verwanten van hare landen en Heerschappyen berooft / soo men zy niet heel heeft gedocht uyt te roepen. Synde onderdaenen gheploundert en ghevanghlijck wegghevaert / en nu bykans door heel Europa uytgestroydt / dat teghens hem een grootmachtich krijghs hayr in hoydt naer Pruyssen uytgherust soude werden.

Alsoo dat hy groote oorsaecke hadde / een sulck krijgs hayr / dat hem niet alleen weghens een sulcke twijffelachtighe vriendtschap / maer oock aenghedaene vyandtschap / suspect was / niet naer te laten komen / tot dat hy van dien kant hem beter verseeckert sach. Daer by ghevoeght dat den Coninck in Denemarck / welck als een vyandt dese stadt van weghens harer bequaeme ghelegghentheydt Jure belli voor sijn Coninckrijck wel behouden / en tot geen kleynen naerdeel des Roomschen Rijcx had besetten konnen / doch weghens synne vriendtschap van de Garnisoen alleen afgestaen. Hoewel nu door dese synne voorsorgh de stadt haere vryheydt en de stadt den Roomschen Rijck hier door behouden gheweest was / is hem desen danck daer voor ghegheven / dat / als hy synne ghesante totte Lubeckische tractatie aen weder zyde so wel den handel van Straelsondt / als oock de andere noch resterende mis bruycken by te legghen / sond / datmen deselvighe niet alleen niet hadde toeghelaten / maer oock hun met een groote onbillickheydt verboden op den Duytschen bodem niet te komen.

Overmidts hy nu geenen twijffel had / hun soude neffens andere stande des Rijcks dierghelijcke processen mis haghen / dat een onschuldighen en uytlandischen Coninck / welck hem tot alle vriendtschap voegde / aldus qualijck soude tracteert werden: dat haer oock Ampts halven toestondt / om toe te sien / dat de ghemeyne Chrijstenheydt geen schaden leet: haer vriendelijck aensoeckende sy wilden door haer Authoritept soo veel te weeghe brenghen / dat dierghelijcke procedeuren voortsaen niet meer ghebeurden; aenghesien van hem tot hier toe niet anders begeert was / als de seeckerheydt eenes oprechten vreden / indien hy die door billijcke middelen verkrijghen koste / soo wilde hy al t'geene wat tot conservatie der vrient en nabuerschap dienlijck was / aen hem niet schorten / laten. Maer indien teghens alle goede hope de ghepresenteerde vredens middelen verworpen en met de voorighe procedeuren voortsghevaren / en hy daer door ghedwonghen wierde / hem in andere occasie voor te sien / verhoopte hy dat hy niet weyniger by hun / als God / en der gantschen werelt verontschuldight soude werden / dat hy niet tot eenigh nadeel des Roomschen Rijcx (ghelijck hy mettet selvighe int ongoede niet te doen had) maer alleen tot sijn seeckerheydt en beschermynghe al sulcx voorghenomen had.

Om datse nu sijn oprechte intentie / en waer den heelen handel aen vast was te beter sien mochten / hadde hy sijnen afghesante belastet / welck op sijn bevelch door de Rijcx raedtsheeren der Croon Sweeden tot den Generael vant Duytsche krijghs hayr om dese oorsaecke halven af ghevaerdicht waren / sijn voorgheven en daer op volgende antwoordt van de Generaelen aen hem te oversenden belast / om datse te beter souden vorderen / wat de Chrijstenheyt dienlijck en prossitabel sijn soude: woude oock beneffens dit by haer protesteren / dat / indien sijn intentie niet tot een goet uytslach komen soude / dat hy sulcx haer niet / maer den algemeenen vredens haters verwijten woude. Terwijle hy nu alle goede vrientschap van haer verwachte / soo hoopde hy dat sy daer teghens 't selve hem oock in alle occasie soude bewijsen. 1629.

Den Sweedschē Ambassadeur beroept hem te vergeefs het Keyserschе volck uyt Pruyssen te brenghen.

Nessens dit schrijvens wiert oock dese voorsz. afghesante met namen Steno Bielcke tot den Hartoch van Fridtlandt inde maent van Junius afghesonden. Hadde onder addere bevel / dat / indien hy de tegens party tot den vrede geneygt vonde / hy met een voor de stadt Stralsont om stilstandt van de wapenen soude handelen soo langh / tot dat naer voorberedinghe van andere tractaten meer afghesante quamen / om de heele saecke tot een goedighen verdrach te brenghen. Als nu desen afgesante naer Straelsondt aenghekomen was / en de teghens party intentie / insghelijck oock de heele sake verkeert sagh en vont / dat niet alleen de voorighe vyandtschap niet afgheschaft / maer ook van dach tot dach vermeerderde / de stadt Straelsondt op beelder hande manier benaut / en alle Zee havenen starck beset wierden / daer in groote preparatien gemaeckt wierden / soo datter nu een volkomen krygs hayr teghens den Coninck in Sweden onder Commando des Keyserl. velt Marschalck vā Arnheym om daermede in Pruyssen te vertrecken / opgerecht was: heeft hy trouwens aen den Hartog van Fridtlandt gheschreven / upt wat oorsaeck hy was afghevaerdicht geweest / en tegens desen tocht en andere vyantschappen ghepротesteert begeerende dat sulcks achter bleef / indien anders het ghene / wat de gedeputeerde upt Lubeck bericht hadden / voor waerachtich soude gehouden werden. Maer desen voorsz. ghesant conde zijn begeeren niet verkrijgen / kreeg oock geen ander andtwoordt van den Hartog van Fridtlandt als dese: de Keyserl. Majest. had sulcke een groote krygs macht by malcander / dat hy noodwendich de regementen onder Arnheym most oplichten / en niet sonder oorsaecke den Coninck in Poolen zijn vrindt teghens die van Sweden overlaten.

Coninck in Sweden doet meer volck werven.

Als nu den Coninck Gustavus Adolphus van dese saecke de gelegentheydt en de groote krygs preparatien verstondt / heeft hy hem oock upt verscheyden plaetsen met versch volck versien / en in een korten tydt sommighe regimenten van dien t'samen gebracht. Hoewel nochtans sulcke Swedische werdingen tot Emden / Hamburg en andere plaetsen door Keyserl. placcaten wierden verboden; mogte het wenich helpen / en quam niet temin tot den Coninck van Sweeden veel Duyts volck toe gheloopen.

Stilstant tusschen Poolen en Sweden.

Op dese tydt was tusschen Sweden en Polen een stil-stant van wapenen / welck van den 8 dach Martius tot op den laetsten maent Majus door onderhandelinghe des Keur-vorsten van Brandenburgh ghesloten was.

Overste Arnheym treckt met het Keysers succours in Polen.

Duyrende desen stil-standt / is den Overste Arnheym upt Stetinische ghebiet nae Hammersteyn opgebroocken / aldaer hy vande Poolsche Commissarien seer magnifijcklijck wierdt ontfanghen / hebbende niet meer als 10000 man behalven den tros by hem: mits hy nu een starcker macht brenghen soude / en de Commissarien d'oorsaeck oft redenen waerom sulcks niet geschieden / wilden weeten / leyde hy de schult op de Polen / seghghende: dat sy 3 maenden gasie en drie maenden proviant voor upt belooft hadden / dit was niet ghevolcht / hy hadde oock alreede met d'armade groot gebreck lyden moeten. Hier

op

1629. op hebbenſe met malcanderen ghehandelt ten 1. ſoude Arnheym met d' armade niet inde ſteden en dorpen / maer int velt legghen. 2. Soude wel commando over d'armade hebben / maer d'overdirectie ſoude van den jongen Prins gheſchieden.

3. De Rijcks daelders ſouden nae den valoor int Roomſche Rijck betaelt werden. 4. thorn ſoude hy altoos voor ſyn retrenchement hebben.

Poolſche ſtanden ſien niet gaern dat Keyſers volck in haer lant comt.

De Poolſche ſtanden hebben hun aenwangs hardt daer teghens gheſet / als het Keyſers volck int landt ſoude ghevoert werden met voorgeven / men hadt aen de nabuerighe landen ghenoech geſien en een ooghen ſchijnlijck exempel / wat door inleydinghe van ſulck volck uptgherecht was / en hoe veel ſchoone landen hier mede op het uptterſte bedorven waren / maer 't heeft doch niet helpen mooghen / en hebben 't ſelve eyndelijck tegens haeren will moeten laten geſchieden.

Hart gevecht t ruſſchen de Poolſche / Keyſerſche en Sweedſche.

Als nu den ſtilſtandt geeyndicht en het voorſz. Keyſerl. volck in Poolen aenghekomen was / is daer op den Coninck van Sweden met ſyn leger van Marienwerder naer Marienburg gegaen. Dit is den Oversten Arnheym een wenich te voren aenghekondicht / by den welcken oock den Poolſchen Generael hem met eenich volck byvoegde / en daer op tuſſchen Stum en Marienwerder de Sweedſchen in d'aftermarche inghevallen; en offewel ſtarck en dapper aenvielen / hebbenſe nochtans van de Sweedſche geen kleyne tegens weer ghevonden. Den Coninck is in groote perpckel en midden onder de Keyſerſche gheraeckt / doch heeft valianteliick weer daer door gheſlaghen met den blooten deghen (welck tot den knoop toe bebloet was) ſich weer van de Keyſerſche verloſt / oock met goede ordre nae Stum geretireert / doch met achterlatinghe van 10 ſtucken gheſchut / vier cornetten / ſes ſtandaerden beneffens 400 man / daerenteghens zijn van de Keyſerſche en Polen oock niet weniger op de plaets gebleven. De Polen / duydende dit ghevecht / hebben van de Keyſerſche 20 neer gehouwen. Van dit treffen willen sommighe ſchryven dat den Coninck int preſent zoude gheweeſt zijn / maer als hy mettet ontſet was aenghekomen en ſich teghens den vyandt preſenteerde had hy te rug / gehouden / en niet meer aengaen willen en was het den Rijn-graef gheweeſt / welck ſy voor den Coninck hadden aengeſien.

Polen werden vande Sweedſche geſlagen.

Den Coninck van Sweden / heeft hem naer dit ghevecht ſeer verſtarckt en over de 12000 man vars volck uyt Engelandt / Lyflandt en Sweden tot hem gekreghen: heeft by Dirſchauw den Poolſchen Oversten Mozarſky in een dorp by nacht overvallen / ſyn volck meeſtendeels neergehouwen / aldus dat hy te nauwer noot ſelfs niet 30 paerden daer af ghekomen is / en namen de Sweedſche alle bagagie: oock horts hier nae in een ander ghevecht by Marienburg veroverdenſe 4 cornetten en 5 vaendelen. Voorts dede den Coninck in Sweden de paſſagien aen alle hoecken met volck en krijgs noodruſt ſoo ſtarck verſien / dat hem oock de ſlechte plaets Stum niet heeft konnen afgenomen werden. De Polen ſelfs hoften haer niet ghenoech over des Coninckx in Sweden / valiantieheydt / couragie en voorſienicheydt verwonderen: want hy maeckte haer de handen vol werckx / en was het een groote konſt hem te ſlaen of te verraſſen. Int Arenheymſche leger was tot dien tydt groot manquement; de Duytſche ſchreyden al om gelt / gelt / ſeggende dat ſy van 18 maenden gagie betaelt zijn moſten van den Keyſer / of Coninck in Polen / of vant lant.

Voorſichtichheydt des Coninckx in Sweden.

Beyde legers van de Poolſche en Arenheymſche lagé tot dien tijt onder Marienberg en Weyſenberg en was den Coninck in perſoo by zijn volck. zy ſockten wel den Sweetſchen het proviandt af te ſnijden / maer wilde niet lucken / en quamen eyndelijck ſelfs hier door te horst: want als de Keyſerſche by Weyſſenbergh ontrendt Valkenau een brugge over de Revière Nagodt om int groot Werder in te vallen / maekt den / en om haer aen d'ander kant van den oever oock ſtarck te maecken / en waer den Nagot in de Revier Weyrel loopt / ſchantſen op werpen wilden / ghebeurdent als zy hiermede doende waren dat een Dantziger borger / welcke van beyden den Potentaten paſſedel had / met eenighe korenwaghens met houdt en aſſen beladen zijnde / daer aen quam / die zy hem met groot geldt af koften / en ſetten daer in paſſijck ghetal van volck / willende hiermede overvaren / om aldus deſen hoeck van d' ander kant ook in te krijghen. De Sweedtſche op d' ander zijde van deſen overlegghende en eenighe ſtuck geſchudts by haer hebbende / maeckten haer tot teghenweer ghereedt / planten luſtich een ghedeelte ſtuck gheſchuts / dat over deſe korenwaghens heen ſchoot; d' ander ſteldenſe wat lager. Als nu d eerſten los gonghen / voerden de Keyſerſche niet goeden moet daerop voorts / vertrouwende dat het Sweedtſche gheſchudt haer kleyn belet hier in doen koſt: maer wierden in haer meninghe lelijck bedrooghen; want als zy bycans uit overkomen waeren / daden de Sweetſche het ander geſchudt welck wat lager geſteldt was / op haer los vranden / daer door zy ſulcken ſchaden ontdinghen / datſe met haer voornemen moſten after blijven.

1629. Polen en Keyſerſche lyden ſchaden van de Sweedſche.

Schryvens van den Coninck in Sweeden aen den Keurvorſt van Brandenburg.

Terwijl dit ghebeurde / dede den Coninck van Sweeden van Marienburch af een ſchrijvens aen den Keurvorſt van Brandenburch onder data den 29 Julius ſenden van deſen inhoudt. Overmidts hem genoech bekent was / dat geen Keurvorſt noch ſtandt vant Roomſche Rijck veel wepniger hem d oorlogen int Rijk oft den ſchimp en injurien welcke den benabuyrighen Coningen en ſtanden aenghedaen wierden behaeglijck waren / had hy voor goedt geacht aent Keurvorſtl. Collegie en byſonder aen hem van wegens de nabuyrte te kennen te geven: wat hem voor ſmaet en ſpot deſe voorlede Jaren vant Keyſl. krijgs volck aengedaen was; en met wat ernſt en naerſtigheydt hy op middelen en weghe ghedocht en geſocht hadde / ruſt en vrede met al zijne benaburighe en byſonder met den Roomſchen Keyſer te houden; en twijffelde niet of zijne ſchrijven ſoude te recht ghekomen zijn / hoewel d'ondertuſſchen opgevangen waren gheweeſt / waerom hy een exemplaer / om dat den inhoudt van dien niet verborgen blyven mochte / by deſe gevoegt hadde.

Maer om dat hy nu ook weten mochte / wat op ſulck ſchrijven is ghevolgt / en van daer afgepaſſeerdt / wilde hy hem voorders berechten: het had den Sweedtſchen Rijcks raedt uyt zijn laſt een ghelandtſchap tot den Keyſerlijken Generael Hartogh van Fridtlandt ghelonden om te verſoecken / of niet d'opghewaſſen onruſt en miſverſtandt mochte by gheleydt / en d' abuyſen met Straelſondt weeh genomen / en den negotierende op d' Ooſtzee een beſtandighe ſeecherheydt weer ghebrocht werden: doch was teghens hem voor twee Jaeren het Keyſerſche krijgs volck uytgheſonden: den vrede tuſſchen hem en den Coninck van Poolen verſcheyden malen belet: zijne afgeſanten teghens aller volcken recht van de Lu-

1629. beckſche tractaten ſchemplijck afgeſloten / en op des Roomſchen Rijcks grondt niet te komen met d'repgementen verboden. En meer dierghelijcke trotſen daer doo' zy hem alderhande gedachten gaven om den vrede af te ſlaen / nogtãs hadde hy dit alles aen een kant geſtelt / en niet naegelaten wat tot onderhoudinghe van d'oude vrientſchap dienlijck zijn mochte / upt hoope men ſoude zijn opbaerlycke preſentatien wel ghenomen / en by tijdts het perijckeleus graſſeeren inghetrocken hebben. Maer als zijn afgeſant tot Straelſont was aengekomen / op dat hy vã daer doo' dẽ toegelaten pas tot den Hartogh van Fridtlant repſen mochte / was den veldt Maerſchalck Arenheym met een krijghs hayr in Pruyſſen tot hulpe en aſſiſtenſie van den Coninck in Poolen tegens hem / daer hem / doch tegens alle volcken recht geen Oorloch aenſeyd gheweeſt was) opghetrocken / alwaer hy hem oock met zijne vpanden gheconjungeert hadde / en 't ſamer handt hem nu meer als drie maenden beoorlogt / en aldus alle hoope tot den vrede weech ghenomen.

Hy had Godts weldaden van harten te danckẽ / die ſulcks wel toe te ſchrijven was / dat hy van twe krijgs hayren aenghevochten zijnde / nochtans hem die genade verleendt hadde / datſe wepnich teghens hem hebben mooghen uptrechten / ſettede oock voort op Godt zijn betrouwen / dat hy het quaedt dat hem zijne vpanden dachten te doen / op haer eygen kop ſoude laten vallen. Ondertuſſchen hadde zijn afgeſant / hoewel hy alles verkeerd vont en ſach / en dat den Oorlogh tegens hem voordts gheſedt wierdt / zijn reys evenwel naer den Hartogh van Fridtlandt aengevat ; om nu den ſelven te beroonen upt wat oorſaecke hy daer heen afghevveerdicht was / hadde hy hem ſchriftelijk zijn commiſſie mede gegeven / en goede verghelijckinghe doen preſenteeren : wat hy nu daerop voor andtwoordt gekreghen had / ſulcks was upt des voorſz. Hartogs ſchryven noch wel te ſien : en bleeck der Keyſerſchen haer eergierighepdt en onbillijck vooznemen ghenoech daer upt : ſy taſteden hem vpandtlijck aen / voerden een onverdacht krijgs hayr teghens hem / hem daermede beoorlooghende ſonder hem den krijgh aen te ſeggen / hadde haer nochtãs geen occaſie daer toe gegeven / mits hy hem altpdt ghedupnende deſe krijgs haperingen in Duptſlant / niet alleen van de wapenen / maer ook van alle verbonden hadde onthouden / daer hem vã beyde zijden goede vrienden genoech was voorgeſlagen / en hem goede ghelegenthepdt aengheboden wierdt / nochtans tegens beyde deelẽ als een vriendt en Neutrael hem getoont. Maer tegẽwoordich mits dat nu openbaer wierdt / dat haer voornemen was / de ware Religie upt te roepen oock in haer eergierichepdt om haer heerſchappye uptte breyden / gheen maet hielden / nademaelſe nu ſy de Duptſche vrypheydt meeſtendeels onder hadden / oock haere macht teghens d'uptlandtſche Koninghen en Koninckrycken teghens alle rechten en billickheydt keerden / ſtellende en draepende den Oorlog heen waer ſy ſelfs wilden. Over de Polen conde by niet claghen / want deſelvighe waren ſyne vpanden / en daerom gheen wonder / datſe met vpandtlycke aenſlaghen omginghen : maer over de Keyſerſche had hy ſufficientie oorſaecke ſich te beſwaren / mits ſy hem / als die het niet verſchuldt had en een vriendt was / met Oorlogh aentaſteden / daer hun doch van hem geen leedt gheſchiedt en was / oock geen Oorlog hem aengeſeyt hadden.

Dit alle gaer moſt hy hem (Keurvorſt van Brandenburg) verhaelen / tottet welck hem niet alleen d' Authoziteyt welck / hy int Roomſche Rijck had / maer oock d'affectie en het goede betrouwen / 't welck tuſſchen haer beyde was / als oock de gemeenſchap van de Religie beweegde : hoopende hy ſoude van ſulcke proceduyren een afſteer hebben / en indient anders de teghens party toeliet met allen eernſt daer heen trachten dat / een ſulck quaedt van een goede remedy mogt weer gheneſen werden. 1629.

Nauw vant eynde des maendt Julius heeft men tot Dantzig vande Cantzels / en doo' een publyck aengeſlaghen placcaet doen verbieden / vande krijgs handel in Pruyſſen / en andere plaetſen niet te ſchryven / maer mettemin hebben tot dien tpdt de verſlaghene en verwonde Keyſerſche of Arenheymſche met ongedult watter gepaſſeert was uytghebroept en bekent / dat haere armade van de Sweedſche heel gheſlaghen en geruyneert was / etlycke vanen en coznetten / oock veel bagagie / ammunitie en grof geſchut verloozen. weſende dit aldus in zijn werck ghegaen : de Arenheymſche hadden op een ſchants van de Sweden by Marienburg aengevallen / d'ſelvige trouwens met verlies van etlijck hondert mannen verovert / en de Sweedtſchedaer upt ghedreven. Maer waren deſelvighe des anderen daegs daer nae met macht weer daer op aenghevallen / en naer een hart ghevecht (daer in de Arenheymſche het haſen pat verkoſen met afterlatinghe van veel officiers en dappere ſoldaten) deſe ſchans weer verovert. De Keyſerſche worden van de Sweedſche geſlaghen.

De Arenheymſche hebben hier op het ſtedeken Stump aengerent menende met ghewelt 't ſelvige te vermeeſteren / maer heeft hun wegens de manlijcke tegens-weer der Sweedſche oock niet lucken willen.

Hier nae heeft den Oversten Arenheym / als hy ſagh dat het den Polen aen oorde / gelt / proviant en andere krygs gereetſchappen manqueerde / en gheen raet om die te ſchaffen voor de hant was / ſyn afſcheydt vande Keyſerſche genomen / het Commando eenen Hartog van Sarſchen Lauwenburg overgegeven / en weer naer Pomeren vertrocken / van ſin zijnde hem van deſen krpg heel af te houden. Overſte Arenheym trecht upt Pruyſſen.

In de maent van Auguſtus zijn by deſe ghelegenthepdt der ſaeken / weer Francoyſche / Engellandſche en Hollandſche gheſanten upt Pruyſſen aengekomen / by den Coninck in Polen aenhoudende / dat de Tractatie weer mogt voor de handt ghenomen werden / verhalende / dat in de plaetſe van deſe onruſt / hem van weghens ſyns loflijken onderdom / beter ruſt ſoude dienen / met beloſte / dat ſy naer mooglijchepdt om dat deſe ſaken tot aennementlycke conditien mogten ghebracht worden / haer benaerſtighen wouden. Mits nu den Coninck dit beliefde / is de tractatie begoſt ; daer by den Coninck in Sweden begheerde datter een beſtant van tien of twaelf Jaeren mogt beſlooten werden / oock de Polen voor de gheconſumeerde krijgs coſten vyf Millioenen Ducaten betalen zouden. Maer de commiſſarisen hebben 't naervolgendt appoinctement voorgeſlaghen : Vredens handelinge tuſſchen Poolen en Sweden.

1. Den Coninck in Polen ſoude den Sweedſchen tytel voor hem en zijne naerkomelingen tot eeuwighen daghen reſigneren ; daerenteghens ſoude Sweden alle aenſpraeck op Polen vallen laeten.

2. Het ſoude den Sweedſchen altoos den pas door

door Poolen open zijn / doch met betalinghe der victalien en andere noodtdruft / en het krijgs volck soude van niemandt leed ghedaen werden : daerenteghens zoude de Polen oock van alle plaetsen wijck pas hebben.

3. Den Coninck in Sweden soude behalven Marienburg / alle plaetsen en vestingen mitsgaders wat hy in der Littauw inghenomen had / voor de verseeckeringhe behouden.

4. Het soude Sweden wijck staē tot syn beschermminghe int Coninckrijck Polen teghens syne vyanden volck te werven / des gelijcken ook den Polen op der Swedischen ghebiedt. 1629.

5. Het soude oock Polen duyrende desen vrede geene vyanden van de Croon Sweden / bysonder het huys Ostenrijck en haer Keyserl. Majest. eenighen man / onder wat pretert en decksel het ook geschieden mogte / tot hulp seynden / oock in 't

SIGISMVNDVS III. D.G. REX POL. M.
DVX. Lit. Russ. Prus. Mas. Samo. Liv. Nec non
Suec. Got. Vand. Hær. Rex.

Poolsche lant niet toegelaten wordē om te werwē.

6. Desen vrede soude tot op 10 Jaeren ongebroocken blijven / ende wien daer tegens handelde oock van de interponenten gelijck Vranckrijck / Engelant Hollant / voor vijādt verclaert werden.

7. Het zoude oock tot proffijt van den Coninck van Sweden / die drie opgherechte tollen op de Revier Weichsel en Dantziger zee staen blijven; maer anders mette Dantzigers / nopende d'andere steden / soude die commercie als te voo-

ren openstaen.

8. Aen wederzijde soude een generael Pardon ghegeven worden / alle ghevangene los gelaten / en insonderheydt souden die ghepardonneert werden / welcke met Sweden correspondentie gehouden hadden.

9. Om te mijden alle misverstandt / soude den Coninck van Sweden ghevolmachtigde Commissarisen houden / welcke alle onghelegentheden voorcomen souden.

Dese

1629. Dese appoinctementen hebben den Polen niet wel behaegt / en daerom immer heen ghetracht pets van de Sweedschen te verhandt stucken. Als sy nu neffens de Keyserschе met eenlyck duysent man starck in Pruyssen sommighe plaetsen inmemen wilden / zijn de Sweedsche / als sy dit vernamen / hun starck teghens getrocken. Dit de Keyserschе en Polen merckende zijn weer te rugh geritereert / maer int retireren hebben de Sweedsche met 3 regimenten te voet en een regiment te paert tusschen Stum en Marienwerder de Keyserschе en Polen onversiens aenghetroffen / en by de 1500 gemassacreert d'overige inde vlucht gheslaghen / en eenlyck gheschut en ammunitie beneffens een groot ghetal van bagagiewagens bekomen; van de Sweedsche zijn niet over 400 ter plaetse ghebleven.

De Polen en Keyserschе worden van de Sweetschе geslagen:

Volgens daegs daer nae hebben sich de Polen en Keyserschе weer versamelt en eenen aenslagh op Werder gemaeckt. Als nu duysent man daer binnen quamen / hebbense de Sweedschе soo wel ontfanghen / dat sy haer weer met de vlucht salveeren mosten / en mits sy weer door water gejaegt wierden / zijnder veel verdroncken en by de 500 man steecken ghebleven. Naer dit ghevecht zijn de Keyserschе met menichte tot de Sweedschе overgheloopen / en hebben de Polen van weghens dit de Keyserschе die over de 10 mijl weegs haer voeringe haelden / dikwils selfs neergehouwen: behalven dat is inder Keyserschе en Polen leghers de pest ingheballen / daer door gheliyck oock int overlopen en voorgevallen scharmutsels / het Keyserschе legher soo verswackt wiert / dat het over 3000 man niet starck is gebleven. Al dit ghepasseerde heeft de tractatie machtich vorderlyck gheweest / en hoewel den Coninck in Polen weghens de pest uyttet leger sich naer warschauw begaf nochtans heeft hy volmacht 6 Jaer stilstant te maecken after hem ghelaten.

Qualycke toestant tusschen de Poolschе / en den Keyserschе.

Om de selven tydt sondt den Moscoviter een ghesant aen den Coninck van Sweden / en liet hem aensegghen / dat / indien hy den Oorlog met Polen voorts sette / hy hem tot assistentie 12000 man met alle gereetschap daer toe van noden zijnde / overseynden wilde. Maer zijn Koninckl. Majest. bedanckte hem hooglyck voor dese aenbiedinghe / met vermelden dat hy sulcks niet van doen hadde / en liet aldus desen boden met vereeringe en groote schenckagien weer heen trecken.

Moscowiter bidt den Coninck in Sweden hulp aen.

Ondertusschen gonck de handelinghe van wegens den 6 Jarighe stilstant lustich voort / alsoo dat die inde Herstmaent ghesloten wierdt / daer dese naervolghende artykels / niet teghens staende des Paus en Spangjaers afghesanten hier starck teghens woeten / gheliyckse van dien in Sweden ondertyeckent en geratificeert zijn gheweest van desen inhoudt:

Tusschē Sweden en Polen wordt een stilstant van 6 Jaer lang opgerecht.

1. Soo langhe het bestant was duyrende; soude men sich van weder zyden van alle hostiliteyt onthouden.

2. Den Coninck in Sweden soude weer aen den Coninck van Polen de Steden Straesberg / Dirschauw met haeren Territoriis; aende Dantzigers Werder / Gutstat Wormdit / en Meelsack met haren Territoriis; Item het sticht Frouwenburgh met vlecken en dorpen; insgheliyck de stadt en het slot Witauw in Senengallen met syn begryp aen den Hartogh in Courlant overgheven; edoch dat den haven tot Frouwenburg met den gantschen hoff mitsgaders zijn oever blijven soude in des Conincks van Sweden ghewelt / gheliyckewel souden die van Frouwenburg hare gherechtighеydt teffens behouden. 1629.

3. Het soude noch Frouwenburgh noch andere plaetsen van dien ghefortificeert werden; daerbeneffens des Conincks in Sweden zijn onderdanen en Soldatesca hier in heen en weer te repsen vry gelaten en geoorloft zijn.

4. In Lyflandt souden beyde partyen / watse teghenwoordich in hadden / in ruste behouden / soo lang dit bestandt duyrde / behalven Wittauw als voorsz.

5. Den Coninck in Sweden soude behouden Braunsberg en Folyck en wat daer aen gehoort / Elbingen met zijnen appartinentien / en het eylandeken Visch huysen; in groot Werder soude hy den heelen strant van de Pruyssischen haven / aen te vanghen vant Elbinger ghebiedt tot aen den uytloop des reviers Wisel mitsgaders de daer aen legghende dorpen Kuckuck / Jankendorp / Eigenhardt en van daer Kobelgrub Stuthofstegen / tot aen de zee en al wat tusschen de nering / Steghen en Pillauw is leggende / en aent hof stoot mitsgaders den Port te Pillauw besitten.

6. Marienburg mettet groot Werder (behalven het Elbingsche ghebiedt) Stum 'thooft aen de Wisel in der Nering / souden in de handt des Keurvorsten van Brandenburg gesequestreert blijven / edoch met dese bedinginghe / dat een maent voort uytgaen van desen treves (indien men hooftsaeckelyck in dese saecke niet koste accorderen) Marienburgh mitsgaders 'thuys ofte schans aen de Wisel / Stum en groot Werder de Sweeden weer ingeruymt souden werden.

7. Tot meerder verseekeringe soudemen den Keurvorst tot Brandenburg laten Fischhuysen en Hochstadt met zijn pertinentien; het Curische hof de stadt en vestinghe Memmel / mettet aenhangende ghebiedt.

8. In de voorsz. sequestratie soude mē dese ordre gehouden werden: dat indien des Coninckx in Polen ratificatie hier over gegeven wierde / als dan Straesberg / Wormdit / Meelsack / Frouwenburg en Dirschauw den Coninckl. Poolsche gesanten in de tydt van 6. dagen tyts ingeruymt; daer nae Marienburgh en Stum den Keurvorsten binnen 12 daghen soude overgelaten werden: indien dit gheschiedt was / soude men van Memel afstaen; en indien de besettinghe van de borgers ofte inwoonders voor of naer / of int doormarcheren met ourecht aengevergt ofte gelt van hun lieden uyt gepresst wierdt / soude de justitie hier over naer behoorte gedaen en geadministreert werden.

9. De Coninck in Polen soude geduyrende desen stilstant teghens / Marienburg Stum / den grooten Werder / of aent hooft aen de Weyrel niet practiseeren noch sich pets ondervangen.

10. Al wat tot hier toe tegens malcander gepasseert was soude doot en vergeten syn.

11. Inde ghesequesteerde plaetsen souden de kercken en geestelycke goederen / allegaer als sy voor d'inneminghe van de stadt Braunsberg af / syn gheweest / blijven. Den Catholycken soude de kercke in de Nieuwstadt / en int selve gebiedt noch drie kercken vergont worden. Den Euangelische soude oock het vry exercitium van hare religie behouden.

12. Indien oock yemandt soude begeeren uyt de ingeruymde steden te vertrecken / of metter woon ywers anders 't sy naer Elbinghen of ergens

1629. gens anders buyten landts sich begheven / soo soude elck een vyt staen het zijne te verkoopen / te verhuyren / en naer zijn believen te veralieneren / het selve soude oock onbenomen zijn aen die plaetsen / welck de Coninck in Sweden aen hem behieldt.

13. Het sullen oock aen die plaetsen / welke gherestitueert en verpant zijn / alle de mobilien van de kercken / soo die tegenwoordich noch voor der handt / Item de cantzelyen / boecken privilegien en gherechts acten ghelaten werden / maer wat prijs gemaeckt was / daer over soude voorts niet meer naer onderscht werden.

14. Het gheschut bysonder het groot Canon / ter tijdt van de veroveringhe ghevonden / sullen weer gegeven werden / en sullen oock aen groote stucken / als insgelijck andere krygs gereetschap essen soo goet / soo veel en ingelijcke quantiteyt in Marienburgh / en aent hooft van de Weyxel blijven / als den Keurvorst in der Memmel laten sal.

15. Indien den Coninck van Sweden beweeglijcke goederen als door recht verballen synde etlijcke ghemeene ofte privaete lieden toeliet / soude het selvige hun verblijven.

16. De soldatesca sal aen weder syden behalven die int garnisoen blijven / afghevoerdt worden.

17 de commercien ofte handelingen en het reysen te water en te lande / oock in den havens sullen oock aen beyden canten vry syn / generley tol ofte exactië / noch op het lant / noch aen den strant opgenomen werden.

18. Alle ghevangene sullen sonder gelt los gelaten werden.

19. Beyder party besettingen sullen uyt het Hartogdom Pruyssen afgevoert werden.

20. Indiender eenige clagten uyt occasie deses Oorlogs opgeresen / of mogten en kosten werden aenghestelt / deselvighe sullen weer afghestelt werden.

21. Indient oock gheschiede / dat ymant den Coninck in Sweden / onder wat pretext het oock zijn mochte / in Pruyssen aenwocht / en beoorlogen woude / sullen den Coninck en stande in Polen / neffens den Hartog in Pruyssen / den standen in Pruyssen van des Conincks syde / en bysonder de stadt Dantzich haer verplichten en beloven / datse samenderhandt met den Coninck in Sweden sich vereenigë / en de selve naer moogelijckheydt afkeeren / oock niet lijen / dat dese gemaekte hädelinge in eenigerley manier gevioleert wierde / insgelijk verspreekt haer de Croon Swedë met verbindinghe in gener maniere te lyden / dat dit contract vernietight wert / maer wouden hare wapenen met den Coninck en de Croon Poolen / den Hartog tot Pruyssen en standen in Pruyssen van Koninclijcker syde bysonder van de stadt Dantzich conjungeren tegens dien genen / welck den Coninck en de standen in Polen en in Pruyssen te beoorloghen hem onderstaen wilde.

22. Indien geduyrende desen treves ofte stilstandt ymandt in syn persoon ofte goederen ghequelt werden moghte / sulcks soude gheen party voor hem selfs eygendadelijk oordelë / maer souden d'officiers en overicheydt om de hulpe aengesocht werden / en deselvighe de justitz hier in t'administreren schuldich zijn.

23. Indiender oock pts wichtigs voorvallen mogte / 't welck een aensien hebben soude / als dat hier door het tegenwoordigen verdrag gevioleert ofte / ghebroocken zijn mochte; sullen aen weder syden commissarien verordonneert werden / welck aen een seeckere plaets daer toe ghestemt zijnde tusschen Marienburg en Elbinghen tesamen comen / en d'opgeresene doolinghen slechten en ontscheyden sullen. 1629.

24. Diesgelijck soude oock in Lijflandt gheschieden.

25. Men sal oock wedersydts commissarisen met volkomener macht om te sluyten benamen / welcke binnen 8 Jaers 't samen comen / en vande hooft saecke en bestandighen vrede door middelinghe van goede vrienden tracteren.

26. Indiender ook ymãt mede in dit accoort zijn wilde / als op de zyde van den Coninck in Sweden de Coninck in Denemarke / de generale Staten / en den Vorst in Sevenburgen / soude hun het selve vry staen / doch dat sy sich inwẽdig vier maenden dies wegen van nu af verclaerdẽ: insgelijk ook op de zyde van des Conincks in Polen / den Roomschen Keyser / den Coninck in Hispangien / d'Infant / Hartoghen in Nederland en den Keurvorst in Beyeren.

27. Al dit soude op toecomenden Rycks dagh bevestigt werden. By deser handelinge ist met de stadt Dantzig tot op een bysonder tractatie uytgeset ghewoorden. Daer selfs heeft men den 1. Novembris desen tusschen beyde Cronen gemaeckten aenstant gepubliceert / van alle preeckstoelen verkondigt / en de danckseggingh ghehouden / en dies wegen het Te Deum Laudamus gesonghen. Voorts heeft sich naer de handt in Februario 1630 de voorsz. stadt Dantzig met den Coninck in Sweden op naervolgende manier vergeleecken. Verdrag tusschen dē Coninck in Sweden en de stadt Dantzig.

Ten eersten souden de Dantzigers dit gemeenen bestant tusschen Sweden en Poolen ghetroffen deelachtich zijn en den selvighen mede genieten.

2. Souden de Sweedtsche onderdanen in Sweden en Pruyssen / haer afterstellinghe schulden / welck sy ywers by de Dantzigers / en daer entegens oock de Dantzigers de heurige / welck sy int Coninckrijck Sweden ofte int Sweedtsche ghebiedt in Pruyssen uytstaen hadden / intevorderen berechtigt zijn. Doch aent gene / wat van d'een ofte ander geduyrende desen oorlog geconfiskeert geweest was ofte aen andere vercert / soude hier naer niemandt gheen aenspraeck meer hebben.

3. Vande waren en goederen / welck in oft uyt de stadt ghevoerdt wierden / souden vyf en een half pro cento ghegeven worden / en daer van den Coninck in Sweden vierdehalf / d'overighe twee aen de stadt te goet comen. Den Dantziger tol soude oock den Pillauwischen ghelyck syn.

4. Duyrende desen stilstant soude in de Dantziger haven geen oorlogs schip of oorlogs vloye / onder wat pretext het oock toe gereet / oock genen hy waer wien hy woude / sulcke te bouwen ofte toetereen / ofte uyt andere plaetsen in te seylen vergont noch gheleden werden. Doch soude den Dantziger Vorgers vry staen / etlycke schepen tot verseeckeringe van haere koopmanschappen te vervoeren en te bewaren vry staen / doch met dese conditie / dat sulcke noch by duyrende noch uytgaende stilstandt den vyandt niet overgelaten / maer voor den afloop deses aenstandts weer aen vremde verkocht / ofte aen andere plaetsen daer voor Sweden hem niet had te besorgen weg gesonden wierden.

5. Indien den stilstant van den een ofte ander deel niet onderhouden wierde / soude de stadt tegens den verbreecker haer uytterste vermooghen

1629. en best doen / en over de gheaccoordeerde artijckels stijf houden.

Naer 't ghemaeckte stilstant met Polen is den Coninck in Sweden van Fischhuysen af met 6. krygs schepen naer Calmar afgevaren syn inlandisch voetvolck uyt Pruyssen in Sweden gevoordert / en aengevanghen gereetschap te maecken / syne Religions verwanten in Duytslandt te helpen / ghelijck hy dan aen alle canten varsche oorlogs werdinghen aengestelt / en veel afgedanckte Poolsche / als ock Dantziger krygs volck / tot op duysent man toe / welck sy tot de stadts besettinghe hielden / aengenomen heeft.

Gedurende dese handelinghen in Pruyssen / synder ock wondere streecken omgegaen tusschē die van Straelsondt en de Keyserse / en syn de vyantschappen daeghycks meer en meer teghens malcander aengewassen / daerbeneffens met geduyrigh stroopen / waermede geen deel het ander syn rust liet groote schaden ghedaen.

In Pomeren is tot dien tydt weghen het inlegghende Keyserse krygs volck groote dierte opgestaen en hongers noot / en door het tyrannisren der soldaten / onuytspreecklycken jammer en ellendicheden by de inwoonders geweest / want de Keyserse hebben int begin onder den schijn van een nootdefensie en bescherminghe vant lant / d'ingvartieringhe op 6. weecken int selve Hartogdom verkreghen / en waren ghelijckewel nu over de drie Jaeren met onuytspreeckelijcke beswaeringhen van de inwoonders daer in ghebleven.

Hartog Bogislaus houdt aen by den Hartog van Fridlandt om het Keysers volck uyt syn Hartogdom te voeren hier nae houdt hy ock aen by den Sweedschen vyer Cantzelier Oxenstern wegens 't Sweetsche krygs volck / uyt Straelsont te voeren.

Den Hartog Bogislaus hielde trouwens wel by den Generael van Fridtlandt eyverich aen / het Keyserse volk / om dat des jammers eē eynde worden soude / uyt het Hartogdom uyttevoerē / maer die wilde hem hier toe niet verstaen / gaf voor / daer was perijckel voor den Coninck in Sweden te besorgen / ock was het accoort met Straelsondt ghetroffen / niet gehouden gheweest / noch het Sweedtsche volck uyt de selvighe stadt uytgevoert : daerom most ock het Keysers volck in Pommeren blyven en op des Conincks in Sweden intentie gadeslaen.

Hier op heeft den Hartogh ghesante aen den Sweedschen Rijckscantzelier Ochsenstern afgeveerdicht / by hem volgens der Stadt Straelsont ghemaeckte accoort / het krygs volck daer uyt te voeren aenhoudende : welck opdesen voor slag en aenbrenghen aldus gheantwoort heeft. Hy droech met den Hartoghen in Pomeren en haere landt een groot medelyden : synen Coninck was o ock niet van meyninghe / om het gedanen succours aen de Poolen / sich in den Duytschen krijg te vermenghen / maer nu alleen voor syn eyghen interesse op de zeehavenen een waeckent ooghe te slaen / en de naebuyrighe stadt Straelsont weghens d'oude correspondentie met de Croon Sweeden & mutuum usum commerciorum in hare staet en vryheyd t'onderhouden. Hy had van synen Coninck last dat hy beter naer het Straelsondischen accoordt soude waghen / en hier in determineren / daer waer ghelijckewel geen seeckerheydt hier by noch voor de stadt / noch de aenpalende Coninckryeken en standen aen d'Oostzee aengesien het daer heen gonck / als of syn Coninck een onrechte saecke secondeerde / daer by had hy ock veel suspectas causas, was ock boven dien sonder synes Conincks als een seer hooch geinteresseerde / voorweten gheschiedt en ghesloten geweest. Syn Koninck had soo veel ghe leert / dat hy den Status synes Coninckrijcks niet op eens mans (hoe groot en hooch dien syn mochte) woort en schriftelijcke belofte betrouwde / maer daer hoorde een reale verseckerheydt toe / voornamelyk armari contra armantem vel mutuo deponi arma. want als zijn nabuyr armeerde / of hy gelijckwel syn beste vrient was / soo armeerde hy contra anders soude het te gevaerlijck syn / den eenen den brief en den anderen de wapenen te laten / of met de brieven tegens den oorlog aentevatten : indien het kost verkreghen werden / dat die Totale afvoeringhe des volcks uyt Pomeren gheschiede / soo soude als dan syn Coninclijke succours niet een uyr in Straelsont blyven / anders hierentegen soudemen de besettinghe daer in laten / jae wel om synes Coninckryckes interesse verstarcken / totter tyt datmen weer door een lang ghewenschyden vrede int Duytsche Rijck / ofte door ratificatie des accoordts / indien hy den Coninck en der stadt aentenemen was / ofte door haer Keyserl. Majest. Cognitionaele kennisse / met wien zijn Coninck zijne Legatos mede seynden wilde / de saecke naer billickheyd vergeleecken soude. Syn Coninck gedachte niet sulcke stadt het Roomsche Rijck t'onttrecken / maer alleen daer door de haven in haer ouden staet ongeturbeert / en den handel in voorighe libertyt te conserveren / en dat inghebeelde Plus ultra afteschaffen / en hadde den Coninck op haere versoeck sulcks aengenomen / mits sy teghens Keyserl. Majests. bevel aenghevochten en benauwt wierden. Was aldus den Coninck des Keysers vrient en d'alliance gonck op de beschermminghe & non ex cubiditate habendi aliena alleen om de seeckerheydt des Baltischen Oceans t'onderhouden / en niet om deselve het Roomschen Rijk nec immediate nec mediate t'onttrecken.

Krijgs gereetschappen te Straelsondt.

Als nu den Coninck in Sweeden sach dat het Keysersche krijgs volck in Pomeren legghen bleef en men d'inhebbende plaetsen meer en meer versterckte ock te water en te lande groote en machtige krijgs preparatie maekte / heeft hy ock voor en naer meer crijgs volck in Straelsont gesonden / beneffens een groote menicht proviāt en andere tot den Oorlog dienende dingen / en om het te seckerder in de Oostzee over te brengen / insgelijck de Straelsondsche haere handelinghe te water te bequamer dryven mochten / heeft hy de havens tot Wismar en Rostock / om den Keyserschen het uytloopen en rooven ter Zee te beletten / met een getal van Oorlogs schepen belegghen laten.

Den Hartogh van Fridtlandt houdt by den Coninck in Denemarck aen om schepen dat hy den Coninck in Sweden op d'Oostzee magt dempen.

Dit beginsel heeft den Hartog van Fridtlandt gants niet behaegt / derhalven op allerley middel ghesocht hoe hy sulcks den Sweedschen verbieden en op d'Oostzee den meester spelen mochte.

Vermits het hem nu om tot syn voornemen te comen aen schepen ghebrack / heeft hy dien van Walmenrot aen den Coninck in Denemarcken gheschickt / en door den selven inden naem van Keyserl. Majest. doen versoecken alsoo hy voorgenomen hadde / den Coninck in Sweden op de Oostzee te dempen / dat hy hem met syne Oorlogs schepen wilde assisteren. Maer den Coninck in Denemarken heeft hier op geantwoord / hy en liet niet toe buyten hem selfs en Sweden aen iemandt / het dominium op de Oostzee / en indien ymant sonder hun beyder weten en willen pets daer op voornam / soude hem 't selve wel qualijck moghen bekomen. Konde aldus van dese cant den Fridtlander tot zijn voordeel niet op doen.

Hier naer heeft het sich toegedraghen / dat Gabriel de Roy op de inde haven voor Wismaer leggende

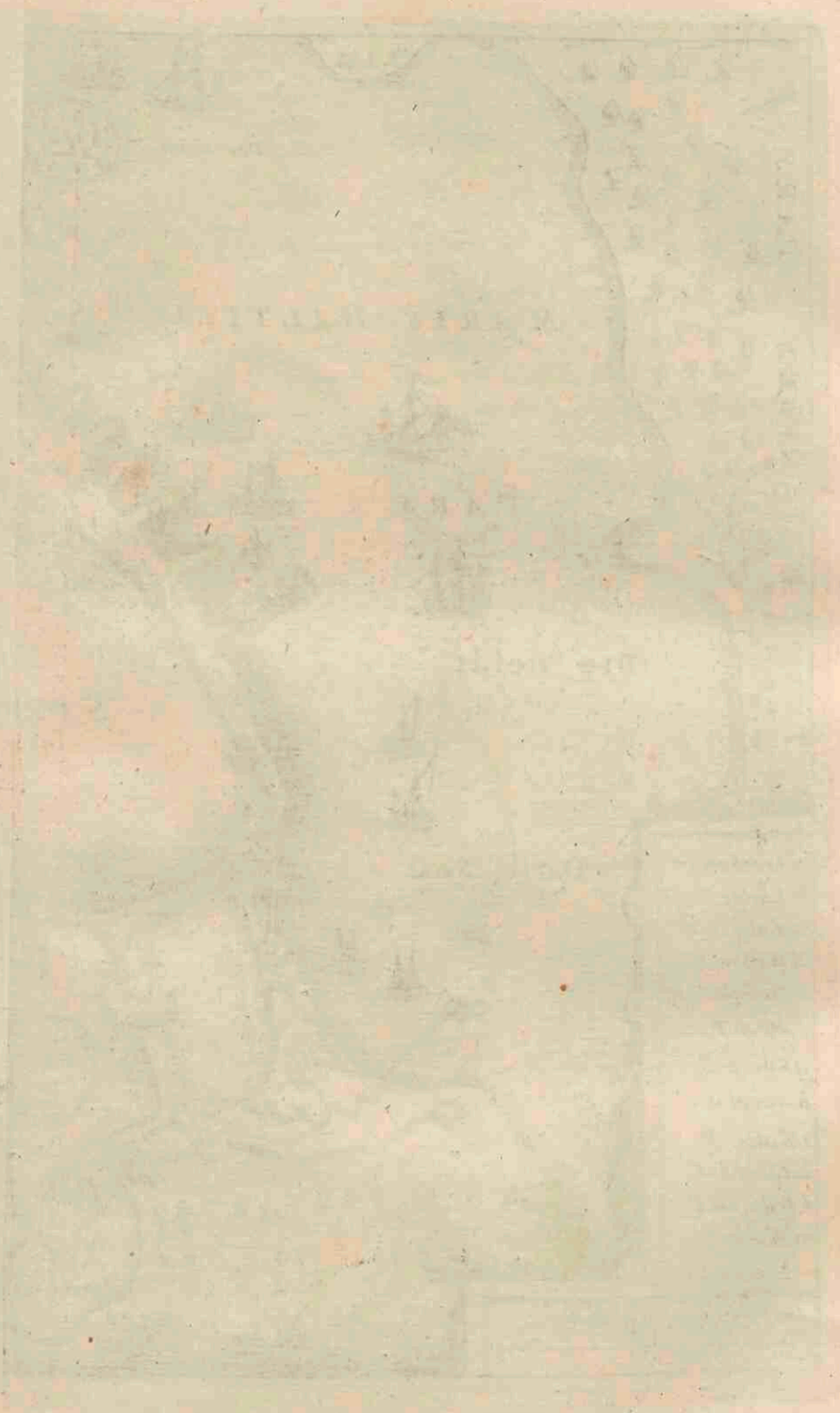

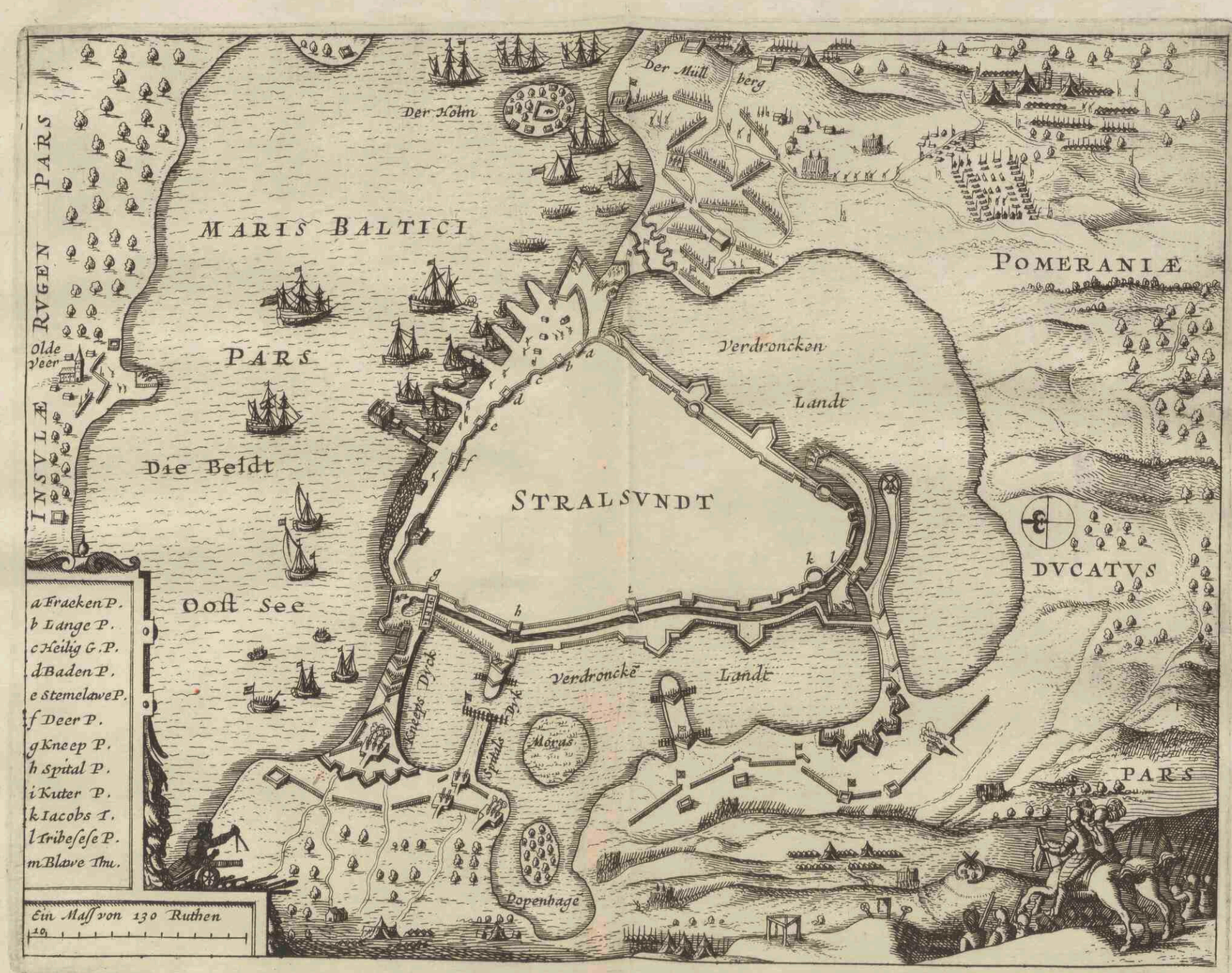
INSVLÆ RVGEN PARS
Olde Veer
MARIS BALTICI
PARS
Die Beldt
Ooſt See
Der Holm
Der Müll berg
POMERANIÆ
Verdroncken Landt
STRALSVNDT
DVCATVS
Verdroncke Landt
Kniephs Dyck
Spitals Dyck
Mörus
Popenhage
PARS
a Fracken P.
b Lange P.
c Heilig G. P.
d Baden P.
e Stemelawe P.
f Deer P.
g Kneep P.
h Spital P.
i Kuter P.
k Iacobs T.
l Tribeſeſe P.
m Blawe Thu.
Ein Maſſ von 130 Ruthen
10

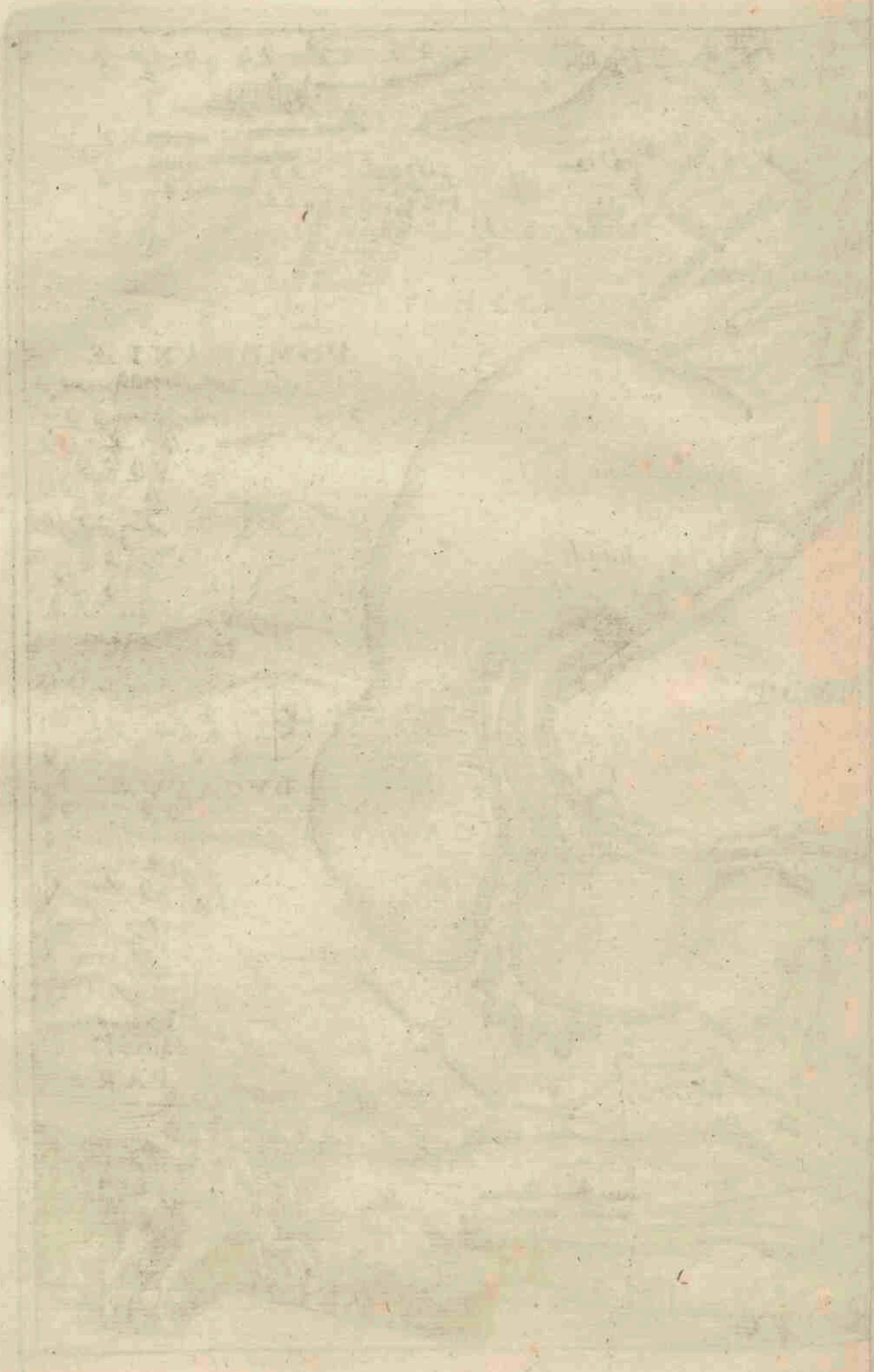

1629. legghende Sweedtſche ſchepen) een aenſlach gemaeckt heeft doende op den Sweedſchen Admirael een valſche tydinghe uptſtroopen / als of ſyn volck meeſtendeels op de ſchepen kranck en ghestorven was: viel deſelve daer op aen / doch moſte ſich met groot verlies retireren.

Hiernae zijn de Sweedſche naer Calmar ghevaren / waer op de Wiſmaerſche ſich met Sweetſche vlagghen toegeſtelt voor den haven ghelepdt hebben / waer door ſy een Sweedtſch jacht ſchip als oock een Hollandts en Lubecks ſchip verlepden dat die in haere handen gecomen ſyn. 1629.

Vermits ſy nu al veerder om heen haer onderſtonden toe te taſten hebben de Straelſonders 't ſelve den Coninck van Sweden aengedient / dewelcke terſtondt 11 ſchepen heeft afgeveerdight

GVSTAVIS ADOLPHVS D.G. Suecorum Gothorum et Vandalorum Rex, Magnus Princeps Finlandiæ, Dux Esthoniæ, et Careliæ, nec non Ingriæ Dominus.

C. Danck: exc.

om op de Wiſmarſche gade te ſlaen en het ſtroopen te beletten.

Coninck in Sweden verbiedt de ſchipvaert naer de havene welke met Keyſers garniſoenen beſet waren.

Heeft oock alſ doen hooch ghedachten Coninck de ſchipvaert nae de zeehavenen / welcke met Keyſers garniſoenen beſet waren / als Stolpen / Roll-bergen / Camin / Wolgaſt / Gripſ-walt / Roſtock / Wiſmar en diergelijcke plaetſen / by verlies vant ſchip en alle de goederen verboden. Maer naer Lubeck en Stetin ſoude niemandt belet werden / doch met deſe conditie / dat vermits de repſe naer Stetin voorby Wolgaſt ganck / elck een / welck naer Stetin wilde te voor een verclaringhe ſoude doen / dat hy tot Wolgaſt niet aenlegghen / noch elders op generley wyſe pets van waeren daer heen verhandelen ſoude.

Ontrent deſen tyt heeft de peſt in Straelſont heftich beginnen te graſſeren / en neffens een tamelijck getal ſoldaten en ghemeene lieden / oock veel voorname borgers weg gheruckt; wierden wederom / als de peſt wat ophielt tot op 9000

Straelſont wort tegens een aenval verſien.

1629. man verſien/om dat de ſtadt veellicht inden winter indient hart vꝛoꝛ en de Keyſerſche een verſoeck daer op onderſtonden te doen / genoechſaem tot tegenweer verſien mochte weſen.

De Hanſe ſtede houdē eē Convent tot Lubek. Inde maent van November hebben de Hanſeſteden tot Lubeck een vergaderinghe gehouden/ maeckende en rechtende een nieuw verbondt onder malcanderen op / dat indienſe in puncto Religionis of in haere oude pꝛivilegien aengevochten wierden; (tot welckens eynde ſy haer oock verenichden) dat een yder opt toecomende vooꝛjaer ſich tot defenſie hem met meer volck verſien ſoude. Als de Hamburgſche gedeputeerde weer om 't huysquamē/ heeft men datelijk geboden/dat alle bevelhebbende en ſoldaten / welke van vꝛemde Potentaten gaſie hadden / die ſich aldaer ophielden / haer by ſtraf upt de ſtadt maecken ſouden.

Daer wierde oock doen ter tydt nopende eene tractatie met den Coninck in Swedē en de ſtadt Straelſondt vooꝛgeſlagen / maer quam tot geen effect. Den Hartog van Fridtlandt ſchꝛeef aen de ſteden / 't welck nochtans den Coninck in Sweden niet aengenaem was ſeggende / ſy waren des Keyſers onderdaenen / moſten doen wat dien hebben woude / ſy hadden haer oock in deſen Oꝛloch ſoo onghеſtadich ghehouden / dat hy op haer niet bouwen koſte : ſoo beſoꝛghden hy oock/ men woude met hem nu alleen vooꝛ een tijt lanck peys maecken / daer nae met gelegenthеyt weer aen hem komen. Hierentegens pꝛeſenteerde hen den Hartoch van Fridtlandt/hy woude tot meerder verſeeckeringhe het volck upt Pomeren en Mechelenburg af voeren/ indien hem de Steden verſeeckerden / dat indien deſe landen van een uptlandtſchen aenghevochten wierden / ſy hem met gelt en ſchepen wilden aſſiſteren. Dit was aen d'een en d'ander ſyde ſeer ſuſpect / wierde derhalven niet beſloten.

Neerlandſche geſchiedenuſſen. Nu willen wy ons tot de Nederlandtſche pꝛoventien begheven en ſien / wat ſich aldaer ontrendt deſe tijdt tuſſchen de Hollandtſche en Spaenſche inde belegheren der ſtadt van s' Hartooghenboſch/ en inval inde Veluwe denckwaerdigs toeghedꝛaghen heeft.

Eer wy deſe belegheringhe aenvanghen / willen wy te vooꝛen de ghelegenthеydt der ſtadt tot naerder onderrechtinghe / opt kꝛoꝛſte verhaelen/ en haere ghelegheнthеydt van ſchantſen en wallen die zy vooꝛ de veroveringhe ghehadt heeft/ vooꝛſien.

's Hartooghenboſch. 's Hartooghenboſch (om van hare eerſte opbouwinghe en ſtichters / midts ſulcks den leſer elders wel vinden kan / niet veel te ſegghen / is de Hooftſtadt vant vierde quartier van Bꝛabant / daeronder ghehooꝛen deſe 4 leden / Kempenlandt / Peelandt / Maeſlandt / en het landt van Ooſterwijck: inde ſelve legghen de ſtedekens Helmondt / Eyndhoven / Meghen en de Gꝛaeve/ welcke onder haer hebben 27. doꝛpen. De ſtadt leght aen de Dieſe / twee mijlen van de Maes/ vier van Kavenſteyn. dꝛie van heuſden. en 12. van Antwerpen. haere ſituatie is van natueren vaſt / van weghens de daerom leggende graswеyden / welcke den meeſten tijdt / byſonder inpē winter met water overdꝛijven/behalvē aen de vuchter zyde/tegens middach / waer het landt wat hooghеr/ en de ſtād met twee royaele ſchantſen verſtercкt is: daer van d' eene dicht aen de ſtadt leydt welck de kleyne en S. Antonis ſchans ghenaemt wooꝛdt ; d' ander aen de Vuchter hey is met 5. bolwercken / fauceꝛbꝛayen contreſcꝛpen en dobbelde Gꝛaften verſien / en wooꝛt S. Iſabellen ſchans ghenaemdt. Teghens d' opgankt van de ſonne leght noch een ander Koyael ſoꝛdt/ met naemen de Petler Schans/daer men upter ſtadt te water dooꝛ den Heckel aenvaeren moet/ leggheнde gheliјck in een moras en op eenen waterighen grondt.

Hoewel het landt om de ſtadt dickwijls en veelmaels met water over vervloyd/nochtans is den grondt hardt en ſandich en bykans den heelen ſoomer dooꝛ dꝛooch / aldus dat men daerover aen ſommighe plaetſen ſoomer vꝛuchten / als haver en garſten ſayen kan ; edoch wanneer de Maes hooch is / loopt het water daer in en doet ſomwijlen ſchaden.

Daer loopen noch andere waterkens naer de ſtadt / welcke haeren ooꝛſpꝛonck nemen upt twee Revieren/ daer van d'een d'Aa/ d'ander de Dommel ofte Dooꝛmale ghenaemt wooꝛdt.

Deſe beyde revieren heeft pꝛins Henderick in de laetſte belegheringhe by de loopgraeven doen ſtoppen / en het water vande ſtadt om zijne opghewooꝛpene wallen in eene nieuwe graft welcke by de dartich voeten bꝛeedt was / doen leyden/ het water wierde in en om de ſtadts wallen met een dobbelde muragie aen de bolwercken / welke neffens de ſlaghboom laghen / inſgelijck oock met een vooꝛſluys opgehouden/anders ſoude het bykans om de heele ſtadt weghens de vooꝛſz. ſtoppinghe gheloopen zyn.

Deſe ſtadt is op der Staten zyde geweeſt tot oppet Jaer 1579. dieſe als doen meenden haer met garniſoen te verſeeckeren/ maer heeft ſich aen de Spaenſche zyde begheven en is heel Catholijk ghewooꝛden. Int Jaer 1585. heeft den Gꝛaef van Hoohenloo ſich ondervanghen / deſe ſtadt dooꝛ behendighеydt in te neemen / doch is hem dooꝛ de dappere teghenſtandt der burghers miſluckt. Int Jaer 1601. heeftſe Pꝛins Mauritius belegherdt ghehadt / maer weghens de groote aenkomende koude onverrechter dinghen weer afтrecкken moeten. Int Jaer 1603. heeft hy die weer belegeert / maer was weederom te vergheefs ; want den Aerdts-Hartoch Albertus, welck hem daer op aen d'Oſtkandt van de ſtadt met eene ſtercke armade ghelegherdt hadde/ bꝛocht met pꝛacktijk 3000 man daer in: als dit Pꝛins Mauritius verſtondt / trock hy weer af. De Spaenſche beſettinghe bleef gheliјck wel niet te min inde ſtadt legghen / en wierde Antonius Schetz van Gꝛobendonck van den Aerdts Hartoch tot een ſtadt houder daerin gheooꝛdonneerdt.

Pꝛins Henderick Frederick belegheert 's Hartooghenboſch. Naedemael nu de Generaele Staten der vereenighde Neederlanden beſlooten hadden / deſe ſtadt met een belegheringhe aen te taſten / oock dies weghen Pꝛins Henderick Frederick bevel gaven / heeft hy als hy hem met volck en kꝛijghs ghereedtſchap oppet beſte verſien had / den 24. Apꝛillis upt den Haegh naer Schenckenſchans begheven / en van daer af met het legher in der haeſt op de Mooсker heyde ghetrocken / en aldaer het volck in ſlacht oꝛdꝛe ghеſtelt. Den 29. is hy in 't krieken van den dach nae de ſtadt Gꝛave / en van daer recht op 's Hartoghenboſch ghegaen; zyn ruyterу heeft den 30. dito des mooꝛghens de ſtadt berent / maer hy is eerſt naer den middach ontrent 3 uren met al het volck daer vooꝛ ghekoomen / en zyn quartier met 134 Compagnien te voedt / zyn logys oppet huys te Heem / ghenomen ; daerna wierden d' andere Hooftquartierē op de volgende manier verdeeldt: Gꝛaef Ernſt van Naſſouw nam zyn quartier tot Hintem met 50. Compagnien ; Gꝛaef Willem

Gouver-

1629. Gouvernenr te Heusden tot Orten met 32. Compagnien; den Heer van Brederode by de Petteler schans met 26. Compagnien: den Graef van Solms tot Enghelen naer Crevecuer toe waer de ammunietie en Proviandt schepen laeghen / en den Ooversten Pinsen tot Deuteren. De stadt was tot dien tijdt / midts men sich van dese kandt gheen belegheringhe versien ghehadt met volck / gheschudt en kruyt niet naer het beste versien/daerom den Gouverneur Grobbendonck terstondt om meer volck en kruyd/ en dat men met het ontset op het spoedichste haesten soude na Brussel schreef. Als d' Aerdts Hartoogin dese belegheringhe verstont / schickse d' een post naer d'ander in Spangien/ deede alle krijghs Oversten vergaderen / en trachtede met allen vlydt daerna / hoe zy geldt te weeghe brenghen mochte / om het krijghs volck te betaelen / dat het sel- 1629.

Vera Effigies
ISABELLÆ CLARÆ EVGENIÆ ALBERTO PIO OLIM NVPTÆ.
C. Danck: exc.

vighe met ten eersten te veldt gaen mocht: maer als het aen de Spaensche kandt met alle dinghen slecht ghesteldt was / wilden de saecken door d' onwilligheydt des krijghs volck niet haestich voordts gaen. En hoe wel de Spaensche eyndelyck met grooter moeten t' samen ghebrocht zyn / en Graef Henderick van den Berch het commando opghedraeghen wierdt/wierter nochtans weynich uytgherecht. Want de voorsz. Graef Henderick ondernam hem wel de stadt t'ontsetten / koste ghelijck wel / midts het te langh gewacht geweest was/en Prins Henderik het stadische legher op t' beste en starckste te versien / tijdts ghenoech ghegheven wierdt / niet door koomen / maer wierdt ghedwonghen naer veelvoudigher moeyten/onverrechter saecke vant voorhebbende ontsedt/ af te laeten/ sondt daerom/ midts hy sach dat alle moeyten te vergheefs waeren / eenen boer nae de stadt met een brief / in welcken hy Grobbendonck de stadt op t' beste te

1629. defenderen / commandeerde / en hem te verstaen gaf / dat hy geen voordeel van des Staten legher sien en hoste / noch eenighen raedt wist de stadt t'ontsetten. Maer desen boer wierde vande staetsche opghevanghen en tot Prins Henderick ghevoerdt : den inhoudt van desen brief was aldus.

Graef Henderick van den Bergh schrijvers aen den Gouverneur in 's Hartogenbosch.

Lieve Heere / naedemael ick mercke / dat het onmooghelijck is den vyandt van syn voordeel / met het volck dat ick by my heb / af te keeren / midts hy hem buyten maeten starck verschanst heeft / en syn legher aen alle kanten versien / soo bevinde ick voor raedtsaem van hier op te breecken / en my by het Keyserschе volck / 't welck nu in de wapen is / en met groot ghetal te paerdt en te voedt op Wesel marcheerdt / vervoeghe / met hoope het daer heen noch te brenghen / dat den vyandt ons sal moeten slacht leveren / en dat Godt ons de victory doet verkrijghen / en daer door de stadt ontsedt werdt / indien ghy de selve noch een wijl tijds sult houden konnen / sulks heb ick u willen doen weeten / biddende / indien ghy dit schrijvens ontvanghen hebt / dat ghy de naest daer nae volghende nacht een groodt vier op de kerckthoren van S. Jan aensteecken wilt / het selve dickwils omroerende / en bewegende en des anderen daegs een grooten rook op d'voorsz. thoren maecken daer upt sal ick verstaen / dat ghy desen brief ontvanghen hebt. En indien desen boode met een andtwoort weer te rug sal comen / sulcks wilde dat ghy des nachts te voor oock met een vyrtepcken en 's daegs weer met een roock my te kennen gaeft.

Desen brief heeft den Prins de Generaele-Staté der vereenichden Nederlanden overgesonden mitsgaders syn goetduncken / hoemen des vyants zijn voornemen beletten en te niet maecken mogte. Heeft oock terstondt orsake ghegeven den vyandt met soo veel volcks / als men upt het leger missen conde / naer te volgen / en de belegeringh ondertusschen dapper doen voortsetten.

Daer op heeft den 18 Julius den heer van Dijden Gouverneur in Emmerick 's morgens ontrent 3 uyren de groote of S. Isabella schans verovert / nae dat hy een myne had doen springhen; daer in vindende 16 ockshoofden sommige met wyn / 24 tonnen biers / broot en speck mitsgaders een kelder met eys om daermede den wyn te koelen. De volgende nacht heeft den Overste Harwits de klepne ofte S. Anthony schans oock ingenomen / daer in hy een goeden buyt van alderhande geweer en hupsraet bekomen heeft. De Spaensche weecken upt de klepne schans in een halve maen / wierden ghelyckewel daer nae door een myne ghedwonghen / d' selve oock te verlaten en te retireren op den dwinger van de stadt. Den 8 Augustus mosten sy desen oock al verlaten / want de Staetsche een nieuwe batery maeckten / daer van sy de stadt groote schade deden. Als nu de Staedsche met approcheren eerstich voorts voeren / quamen sy eyndelijk aen den halven maen voor de Wuchter poort / den selven begosten sy den 22 Augustus t'ondergraven / en veroverden die met 't springhen van een Myn / den 31 dito 's morghens vroech om 3 uyren / benamen hier door aldus der Spangiaerden al haer wercken welcke voor de Wuchter poorte laghen in haer ghewelt / en maecktense starck teghens de stadt.

Daer naer wierde het Bolwerck aen de wal ondermijndt / den eersten September 't selve oock aenghesteecken en een starcken aenval daer op ghedaen / maer wierde van de belegerde t'eerstenmael afgeslagen. Daer op dede den Prins met 36 stucken gheschuts / op dit van de myne ghemaeckte gadt ghedurich schieten en tot stormen ghereedt maecken / als die nu met sulcken gheweldt aenginck / dat de belegherde niet bestandt waeren die teghens te staen / syn de Enghelsche en Franssche op den wal ghekomen / en terstondt aenghevanghen een batery op te werpen. De belegherde dit siende en wel weetende dat aen de Hintemer poordt noch een ander mijne ghereedt lagh / hebbense om quartier gheroepen / en een teycken van stilstandt ghegheven. Daerop van stonden aen den Prins beval stil te houden; doch wierdt mette beschansinghe op de wal even-wel voordts ghevaeren. 1629.

Midts nu de saecke dus gheskeldt was / syn aen wederzyde gyselaers ghegheven / en van weeghens de stadt Obemondt en Pinnappel int lagher ghesonden; hier en teghens upt het legher in de stadt Capitepn Brochum en Kerey. De belegherde versochten 3. of 4. daeghen respijdt om d' infanten van alle saecken te berechten / en verder beschеydt hier van te verwachten; 't welck afgheslaeghen wierdt en besproocken dat des anderen daeghs den Raedt / burghers / Geestlijcken en soldaeten / uytter stadt haere afgheordonneerde om een accoordt te slupten / int leegher senden souden. Als nu dese des anderen daeghs compareerden / synse van den Prins en Staeten te gast ghenoodt / en nae 't ghehoudenen mael met hun van d' articulen ghehandeldt gheweest : doch konden dien selven dach met het accoord niet heel eenich werden / maer 's avonds met des Prins koets weer inde stad gebracht / en de handelinghe tot op 's volghende daeghs te weeten den 3. September verschooven / op desen dach wierde 's avondts ten 7. uyren het accoort ghesloten / en den 4. dito van beyden deelen onderghetеycкendt.

's Hartogenbosch wort aen de staten met accoordt over ghegeven.

Daerop is den Heer van Beverwerdt met etlijcke Staedisch volk in de Stadt ghetrocken / de voornaemste plaetsen daer in besettende. D' artijckelen tusschen den Prins van Oranjen / den Raedt / burghers en Geestlijcke opgherecht / syn dese naervolghende.

Poincten, by sine Prineel. Excellentie ende de Gedeputeerde van de Hogh-Moogh. Heeren Staten Generael der Vereenigde Provintien, aen de Geestelykheyt, Magistraet ende Borgherije van de Stadt van 's HERTOGEN-BOS *geaccordeert.*

Artijckels welck by de veroveringe van de stadt 's Hartogenbosch met den Magistraedt en Geestlijcke opgherecht wierden.

In den eersten, dat alle Offentien, Injurien en alle seytelycke Acten, tusschen dese Stadt en die van de Geunieerde Provintien gedaen, gescheied en volbracht, soo van het begin deser Inlandscher Troublen, en beroerten ofte Oorlogen, als oock gheduyrende dese Belegeringhe, op wat plaetsen, en in wat manieren het oock zy, in't generael en particulier, soo buyten als binnen, sullen wesen, syn en blyven vergheven en vergeten, en gehouden als niet ghеschiedt, sulcks dat tot geenen tyde eenich vermaen, mentie, molestatie, actie ofte ondersoeck, in recht ofte daer buyten, ter cause voorschreven, teghens de levende ofte den Erfgenamen der dooden, noch der selver respective Goederen, ghedaen, ghemaeckt nochte ten laste gheleydt en sal moghen worden.

II.

Dat d'ingesetenen van dese Stadt, hun sullen moeten draghen volghens de Placcaten van den Lande, midts ghenietende de vryheydt van Conscientie

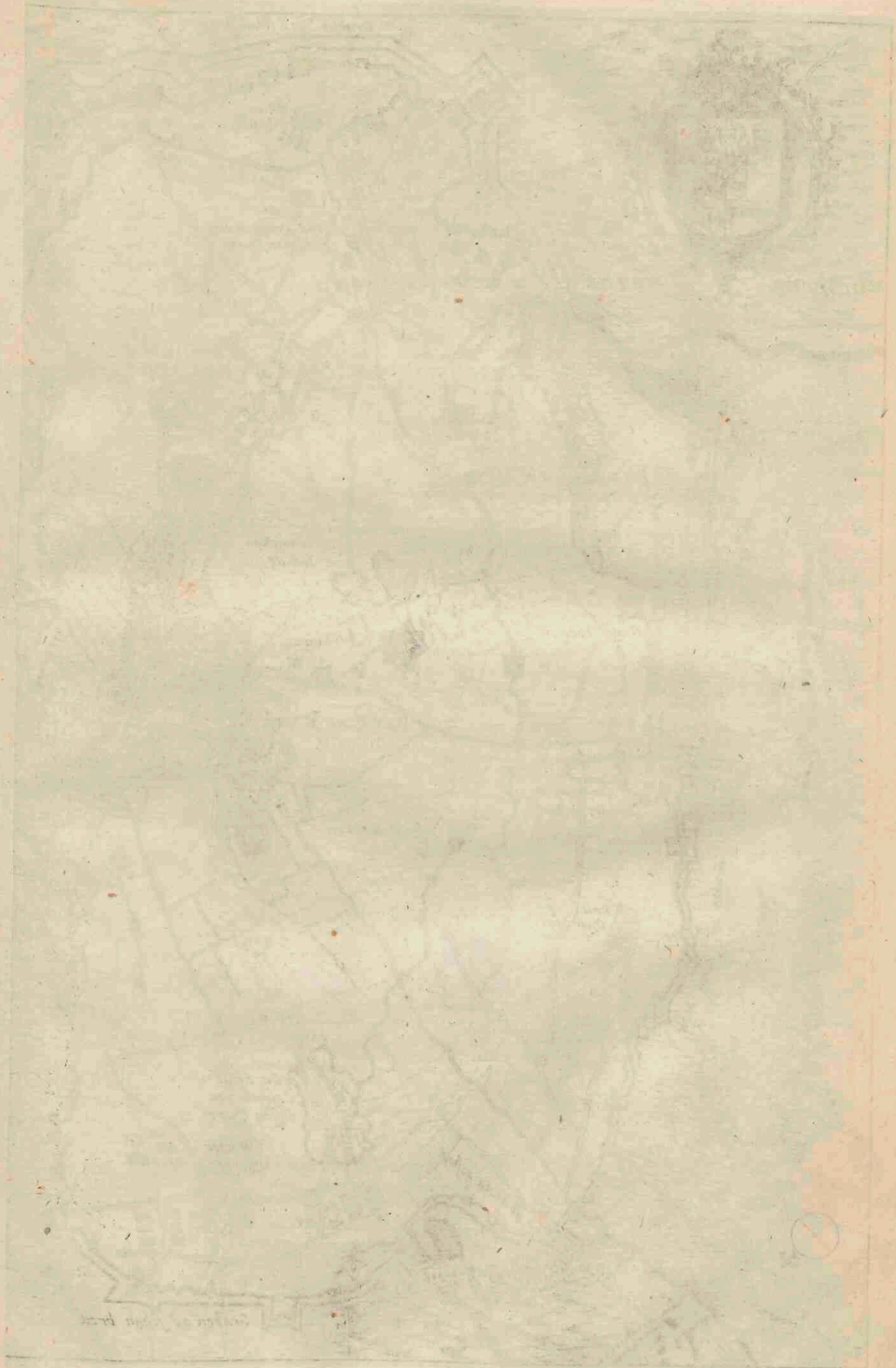

WAHRE VNDEIGENTLICHE Delineatio der Trefflichen vndt weitberhümten belägerung der vesten Statt HERTZOGENBVSCH Alles nach seiner rechten Mass abgetheilt

Durch Iacobb Prempart Ingenieur

VUCHTER HEYDE

HERTZOGE BVSCH

HOLLANDIÆ

PARS

MORAS

MORAS

Graben 26 schuh breit

Beut Quartier

Linea d. Comunicatio

Des Printzen von Vranien Quartier

Der Hollandische Dych

Isabella schantz

Deutersé

He. Pinsen Gub. zu Rees Quartier

Wiesen

Wiesen

Wasser Mühlen

Verdruncken Lant

Petteler schantz

Gr. Petteler

Graben 26 schuh breit

Graben 42 schuh breit

die Bauren Schantz

Verdruncken Lant

Boeckhoven

Creueceur

Empeler S.

Graef Wilhelm von Nassou Quartier

Gr. Ernst Casemir von Nassou Quart.

Reuter Quartier

Reut Quartier

Schntz

Graben 26 schuh breit

Pass von Kuntem

Morass

Graben 26 schuh breit

Die Aa fl.

Verdruncken Lant

Bredero Schants

Reut Quartier

Ver Bredero Quar

Ver Printzen Quar

Ver Solms Quar

Ver Pirsen Arr.

Ver d. Franzosen

Ver d. Holländischen Arr.

Ver Ernst Arr.

Ver Brad. Arr.

Ver Arr.

Ver Arr.

Ver

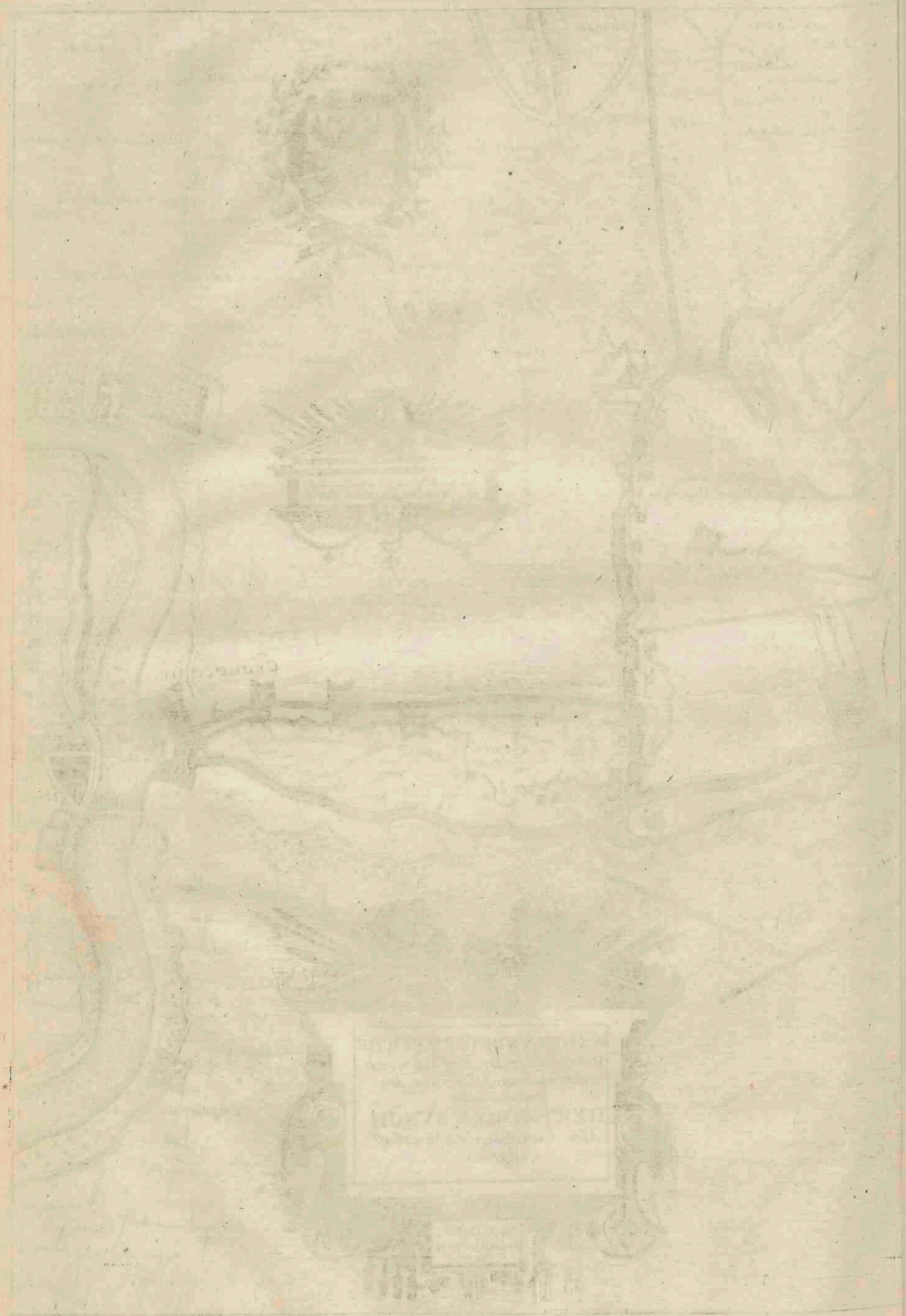

1629. ſcientie, ghelyck ſulcks al-omme wordt ghedaen, en dat alle Geeſtelycke en Religieuſe Mans perſonen ſullen uytte Stadt vertrecken binnen den tydt van twee Maenden, midts middelertijdt haer gedragende nae de Placcaten van den Lande, en ſullen met haer moghen nemen haere Meublen, Beelden, Schilderijen en andere Kerckelijcke Ornamenten.

III.

Deſelve Geeſtelijcke en Religieuſe perſonen ſullen ghenieten haer leven langh ghedurende, alle den inkomen en vruchten van haerluyder Goederen, gheleghen op plaetſen waermen contributie betaelt, welverſtaende dat de Kerckelijcke en Paſtorie Goederen ſullen volgheu aen de Hoogh-Moghende Heeren Staten Generael, om daer van ſoo ten behoeve van de Stadt als anders te diſponeren.

IIII.

Alle Nonnen en andere Geeſtelycke Vrou perſonen, ſullen binnen de Stadt moghen blyven, en haer leven langh ghealimenteert worden uytten incomen van haere reſpective Convents Goederen blyvende ter diſpoſitie van de Hoogh-Mogh. Heren Staten Generael, ofte deſelve in de Conventen ofte met andere Wooninghen ſullen worden gheaccommodeert.

V.

Item, dat aen alle d'Ingeſetenen deſer Stadt ſoo Gheeſtelycke, Religieuſe als Wereltlycke Perſonen, ghevluchte en andere wie dattet zy, in Officie, Dienſt, Eedt en Regieringe van ſyne Maeſt. Militair, of anderſints Staten van Brabant, ofte deſer Stadt reſpectivelyck ſynde of niet, ſal worden gheconſerveert Lyf en Goet, ſoo in'tgenerael als particulier, voor ſoo veel 't ſelve niet en contrarieert 't voorgaende Artycul.

VI.

Item, dat deſe Stadt met haer Burgers en Ingeſetenen voorſz. ſoo Geeſtelyck als Wereltlyck by de Hoogh-Mogh. Heeren Staten Generael der Geunieerde Provintien en ſyn Princelycke Excell. ontfanghen en ghetracteert ſal en ſullen worden, in alle ſoeticheydt en goedertierentheydt, om voort aen in alle vruntſchappe en eendrachticheyt met d'andere Geunieerde Provintien en Steden te leven, 't ſamen te handelen, en te coopmanſchappen op haren ouden vrydom na behooren.

VII.

Dat de voorſz. Hoogh-Mogh. Heeren Staten Generael en ſyne Princel. Excell. in de voorſz. Stad, Vrydom en Meyerije, voor ſoo veel die aen de Stad annex, ſullen ghebruycken en exerceren ſoodanighe Juriſdictie en gherechticheyt, als de Hartogen en Hartoginnen van Brabandt daer inne tot noch toe hebben ghehadt, en deſe Stadt in alles daer in tracteren, ſoo en ghelyck de Hooft-Steden van Brabant zyn ghehouden en ghetracteert.

VIII.

Item, dat deſe Stadt, Borgers en Ingheſetenen van dien, ende van het Vrydom der ſelver Stat, ſullen behouden alle haere Rechten en hercomen, Coſtuymen, Vryheden Exemptien, en alle andere Privilegien, ſoo generael als particulier, die ſy van oudts en voor het begin deſer Oorloghe ghenoten en gehadt hebben, te water en te lande, in de Stad en daer buyte in Brabant, Gelderlant, Hollant Zeelant, op den Rhyn en andere Provintien, plaetſen en Stromen, ſoo aengaende de Tollen, Houtſchau, Ingebodt, Stapel van d'Offen en andere, gheen uytgeſcheyden, voor ſoo veel als ſy in deuchdelycke Poſſeſſie zyn gheweeſt.

IX. 1629.

Item, dat de Regieringhe van de Stadt, ſoo in recht-vorderinge als politicque ſaecken ſal blyven aen de Magiſtraet, en de drie Leden der ſelve Stadt reſpective, en dat daer toe gheen andere perſonen en ſullen ghepromoveert noch gheaſſumeert worden, als die geene inde voorſz. Stadt gheboren, of het heyligh Doopſel aldaer ontfanghen hebben, ofte ſoodanighe andere, die de Hooch-Mogh. Heeren Staten Generael daer toe goet ſullen vinden te naturaliſeren en qualificeren, mitds dat voor deſe reyſe abſolutelyck by ſyn Excell. en de Ghedeputeerde van hare Hoogh-Mog. de Regieringhe in Iuſtitie en policye, ſoo in hooge als ſubalterne Magiſtraten, Officieren, Reghenten en andere Miniſters ſullen worden gheconſtitueert.

X.

Item, dat deſe Stadt ſal behouden tot haere diſpoſitie en regieringhe, alle hare ghemeene Erfgoederen, recht van Impoſitie, Viſſcheryen, Weeg en Craen-Maet, en Maent-gelden, en alle andere hare rechten en incomen, ſoo en ghelyck ſy daer van tot noch toe de diſpoſitie en Regieringe heeft gehadt, voor ſoo veel deſelve daer toe is gerechtight, en midts niet prejudicerende andere Leden van de Geunieerde Provintien.

XI.

Item, dat deſe Stadt oock ſal behouden hare eyhen reſterende Proviſie van Vivres, Materialen en alle andere hare ghemeene gherede en ongerede Goederen, om tot profyte en onthaftinge deſer Stadt geadminiſtreert, vercocht en behouden te worden, ter diſpoſitie der voorſz. drie Leden, uytgeſondert van 'tGheſchut, Wapenen en andere Munitien, die ten behoeve van de Stadt onvercoft ghelaten ſullen moeten worden.

XII.

Item, dat alle Confraterniteyten, Schutteryen, Ambachten en Gilden, teghenwoordich binnen de Stadt weſende, ſullen blyven in effie en behouden hare reſpective Caerten, Ordonnantien en Privilegien, midtſgaders alle haere Goederen, ſoo ghereede als ongereede, tot wat eynde die oock aen deſelve Confraterniteyten, Ambachten en Gilden mogen ſyn beſet, ofte by deſelve ghecocht ofte vercreghen, om by de Provoſten, Overſten en Regierders van dien, ten gemeenen profyt der ſelver gheregeert, en daer van ghediſponeert te worden na hennen ghelieſte.

XIII.

Dat in den Lande van Hollandt en andere Geunieerde Provintien, by niemanden meer na-geſlaghen nogh gheconterfeyt ſullen worden deſer Stadt Boom-Wapenen, noch teeckenen van Ambachten ofte Ambachts-luyden deſer Stadt: als van Meſſemaker, Neſtel-makers, en meer andere Manufacteuren, maer dat elck ſal ſyn eyghen en ſyner Stadt teecken daer de Werckē gemaeckt worden, moeten houden en ghebruycken, en dat alle dierghelycke Ambachten en Manufacturen, mitſgaders de Verweryen en Nieuwe Jaer-Marcken gheduyrende deſe Troublen vercreghen, in de Meyerye deſer Stadt ſullen ceſſeren, ten ware die van de Meyerye daer op ghehoort, by hare Hoog-Mogh. in rechtmaticheyt anders op 'tſtuck van de Jaer-Marckten werde ghediſponeert.

XIV.

Sullen d'Ingeſetenen van 's Hartogen-Boſch en die ten platten Lande onder Contributie ſitten worden getracteert als andere goede Ingeſetenen

van

1629. van de Vereenighde Provintien, ſoo in de Steden als ten platte Lande woonende.

XV.

En wat aengaet alle de Renten en Wettighe ſchulden, by de drie Leden deſer Stadt ofte hare Gecommitteerden, mitſgaders by de Magiſtraet gheconſtitueert ofte ghemaeckt, ofte aengenomen te betalen, ſoo gheduyrende deſe Belegeringe als te vorens, weder die ſyn bebrieft, en bezegelt ofte niet, daer van ſal de Magiſtraet van s' Herto ghen Boſch leveren pertinente Staet, omme daer op namaels by hare Hooch-Mogh. in alle billickheydt gehdiſponeertte worden.

XVI.

En tot betalinghe van dien, en alle andere toecomende Stadts-laſten ſullen de teghenwoordige Accyſen, Impoſten en middelen van de Stadt haren gewoonlycken loop houden, en by de voorſz. drie Leden, volgende hare Privilegien en hercomen mogen verhoocht, vermeerdert en vermindert worden, mits dat 'tſelve niet en prejudiciere de middelen diemen tot profyt van de ghemeene ſaecke ſal moeten heffen.

XVII.

Dat alle Acten, Reſolutien, Decreten of Ordonnantien by de voorſz. drie Leden, ofte Magiſtraten ghemaeckt, voor ſoo veel deſelve den Staet ofte Welſtant der Vereenichde Provintien niet en contrarieren, mitſgaders de Sententien die gegaen zyn in crachte van geweyſde by de Schepenen gegeven, eenſamentlyck alle evictien van Goederen, 'tzy binnen of buyten deſe Stadt geleghen, behoorlycke gheſolmniſeert ſullen blyven in haren cracht en vigeur, onvermindert patthye geintereſſeerde, nochtans haer recht van appel ofte reformatie, in gevalle hen ſulcks competeert.

XVIII.

Item, dat die gene die vande Magiſtraet nu zyn ofte zyn gheweeſt, over d'acten ofte ordonnantie by hen tottet uytreycken ofte tellen van eenighe der Stadts penninghen ofte proviſien ghegheven, noch de Rentmeeſteren over het tellen ofte betalen der ſelver penningen en proviſie, noch over 'tghene daer van ſy hebben gherekent en verantwoordt, niet en ſullen becommert ofte geinquieteert worden, en dat de ghedane rekeninghen der voorſz. Rentmeeſteren en andere deſer Stadts Ghecommitteerden, gheen reviſie ofte recherche en ſullen ſubject zyn, ghelyck oock alle ghedane rekeningen van de Rentmeeſteren van de Domeynen, Staten van Brabant, Ontfangers van de Licenten, Contributien en Fortificatien, ſullen blyven gheſloten ſonder recherche.

XIX.

Item, dat de Regieringhe der Taeffel van den heylighen Gheeſt, groote Gaſthuys, Fabricque der Kercken, Weeſhuyſen, Leproſen, Vondelinck huyſen, Sinnelooſe huyſen, en alle andere particuliere fundatien van mannen ofte Vrouwen Gaſthuyſen, en het ſtellen van de Proviſoors en Rectors van dien, ſullen by de drie leden ghedaen en geconfereert worden, ſoo en ghelyck tot noch toe in 't gevolch van oude Privilegien der ſelver Stadt is gheploghen.

XX.

Item dat oock de Eyghenaren van alle Windt, Ros en Oly-Molens binnen deſe Stadt en 'tVrydom van dien, gheduyrende dit Beleg en by voorgaende Oorloge afghebroken, ommegeſchoten of anderſints gedemolieert, ſullen vermoghen deſelve op hun oude Werven ofte gronden wederom te exſgeren, ſonder dat van noode ſal weſen daer toe eenighe nieuwe acten oft conſenten te verwerven, ofte eenighe andere gherechtigheden te betalen, dan daer in deſelve Meulens voor het afbreken ofte demolitie voorſz. zyn gehouden gheweeſt, ten ware die tot dienſte van den Lande waren ghemployeert. 1629.

XXI.

Dat oock een yegelyck Wereltlyck van wat conditie hy zy. in Eedt en Dienſt van ſijne Majeſteyt van Spangien ofte deſer Stadt weſende, vry en geoorloft ſal weſen uyt deſe Stadt met ſijne Familie en Goederen terſtont nae het overgaen te vertrecken. en daer toe Wagens en Karren, Schepen en Schuyten t'ontbieden, 'tzy uyt Brabantſche Hollantſche of Neutrale Steden ofte plaetſen, ſonder dat hare Perſonen of goederen, ofte de Voerders van dien, in't gaen en weder-keren, by de Soldaten, Fiſcalen ofte yemanden anders ſullen belet, ghemoeyt, beſchadicht ofte gheturbeert mogen worden, ſonder daer toe oock ander conſent ofte Paſpoort te derven verwerven.

XXII.

Dat voorts de Burgers uytte Stadt vertrocken zynde, mitſgaders oock die gene binnen de voorſz, Stadt alſnoch begeeren te blyven, weder die in Eedt ofte Dienſt van ſyne Majeſteyt Militair ofte anderſints zyn geweeſt oft niet, en haere reſpective Erfghenamen, ſullen hebben den tydt van drie eerſt-comende Iaren, om daerentuſſchen hare goederen, al-omme ſoo binnen de Stadt Vrydom en Meyerye der ſelver geleghen, te mogen vercopen, verwiſſelen en anderſints verhantlichten ghelyck ſy goet ſullen vinden, of deſelve te doen ontfanghen en adminiſtreren, door ſoodanighe als ſy ſullen goedt vinden, en comende te ſterven buyten of binnen de Stadt, gheduyrende den voorſz. tijt, met Teſtament ofte ſonder geteſteert te hebben, in ſulcken gevalle ſullen hare goederen volgen hare geinſtitueerde Erfgenamen ofte naeſte vrunden reſpective.

XXIII.

En die gene die middelertydt en gedurende de voorſz. jaren, ſullen willen gaen in de Provintien en Steden. onder de gehoorſaemheydt van ſyne Majeſtyt behoorende, om hare particuliere affayren, ſullen 'tſelve vryelijck moghen doen viermael 'sjaers, met voorgaende kenniſſe van den Gouverneur, van dewelcke ſy gehouden ſullen zyn te nemen Paſpoort, dewelcke hy haer ghehouden ſal zyn te gheven, ten ware hy eenighe wettelycke redenen hadde ter contrarie, en 'teynder voorſz. drie jaren hare woon-plaetſe nemen binnen deſe Stadt ofte in Neutrale ofte andere plaetſen, daermen Contributie is betalende, alwaer ſy ſullen genieten de voorſz. vryheyt, om te moghen gaen, paſſeren en trafiqueren al-omme, mitſgaders 't vorder effect van de jegenwoordige Tractaet.

XXIV.

Item, dat over deſe Stadt geenen anderen Gouverneur noch Subſtituyt van dien en ſal worden gheſtelt, dan eenen vanden Huyſe van Naſſau, ofte andere Nederlantſche Heeren ofte Landtſaten.

XXV.

Dat de Garniſoenen gheen exemptien in eenige vande Stadts middelen en impoſitien en ſullē hebben noch ghenieten, maer alle laſten mede helpen draghen als andere Ingeſetenen.

XXVI.

Item, dat onder dit Tractaet mede ſullen ghecompre-

1629. comprehendeert en begreepen weſen alle abſente Poorteren, Borgeren en Inwoonderen, oock Huyſvrouwen en Kinderen, midtſgaders alle andere Gheeſtelijkke en Wereldtlijcke Perſonen gevlucht zynde.

XXVII.

Dat alle ſiecken ofte ghequetſten, tegenwoordelijck in't groot Gaſt-huys ofte andere Huyſen weſende, 'tzy Soldaten ofte andere, daer inne ſullen blijven tot dat ſy volcomentlijck ſijn gecureert, en daer nae moghen vertrecken ofte blijven, daer't hen believen ſal, en datmen deſelve alſdan oock ſal aſſiſteren met Waghens ofte Karren, om hare Bagagie te vervoeren, ſonder beletſel van yemandt.

Alle welcke Artijculen by ſyn Princel. Excell. en de Heeren Gedeputeerden van de Hoog. Mog. Heeren Staten Generael aen de Gheeſtelijckheyd, Magiſtraet en Borgerije der voorſz. Stede, zyn toegeſtaen en geaccordeert, en by deſelve geaccordeert, en by deſelve geaccepteert, in crachte van hare reſpective Procuratien; des te oirconde deſe gheteeckent tot Vucht in't Leger voor 's Hertogen-Boſch den 14. Sept. 1629. Was onderteeckent.

Fr. Henry de Nassau.

Fr. Michael Epiſcopus Buſcodus.
Fr. Ioan. Moors Abbas Bernenſis.
Ioan. Hermans Decanus Buſcodus.
R. van Voorn. T. van der Velde.
R. van Irieneven.
B. Loef vander Sloot.
Henrick Somers.
Pieter Huberts Hercaltheuvel.

De Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, Gehoort het Rapport van hare Ghecommitteerden, hebben nae viſie, Lecture en examinatie van de boven-geſchreven Poincten en Artijculen, deſelve met rijpe deliberatie van Rade geapprobeert en geadvoüeert, ghelijck hare Hoog-Mogh. die approberen en advoüeren mits deſen, belovende deſelve nae haer forme en inhouden t' achtervolghen en doen achtervolghen. Ghedaen in't Legher voor 'sHertogen-Boſch den 14. Sept. 1929. ſtilo novo. Was gheparapheert, *Henry ten Cuylen* vt. Onder ſtondt, Ter Ordonnantie van de Hooch-ghemelte Heeren Staten Generael. Geteeckent

Cornelis Muſch.

Artijculen by ſijne Excellentie myn Heere den Prince van Orangien, toegeſtaen aen den Gouverneur der Stede 's HERTOGHEN-BOSCH, midtſgaders aen de Capiteynen en 't Kryghſvolck, binnen der ſelver gheweeſt zijnde.

I.

Dat den Gouverneur van 'sHertogen-Boſch met alle Krijgs-Officieren en Soldaten, van wat qualiteyt ofte conditie deſelve moghen zyn, ſoo te paerde als te voet, gheene uytgheſondert, alwaert oock dat ſy den dienſt van myne Heeren de Staten verlaten, en hen ten dienſte van den Coninck van Spangien overgegeven hadden, ſonder eenige verhinderinghe ofte beletſel uytter Stadt ſullen trecken met Wapenen en Bagagie: de Ruyterye met ſlaende Trompet vliegende Vaendels, in volle Wapenen, Gheweer inde handt, d'Infanterye met ſlaende Trommel, met loſſe Vaendels, brannende Lonten aen de beyde eynden, Coegels inde mondt, in ſoodanigen ſlagh-ordre en forme als ſy lieden ghewoon zyn in Battalie te marcheren, alles lyf en goedt vry tot aen de Stadt van Dieſt. 1629.

II.

Alle Officieren en Soldaten, ſoo ſiecken als gequetſten, inden Gaſthuyſe of elders, ſullen blyven, tot dat der ſelver gheſontheydt toelaten ſal hun op den wegh te begheven.

III.

Men ſal mede voeren 6. ſtucken Gheſchuts, en 2. Mortieren totten keure van den Gouverneur, met al haren Train, gereetſchappen en behoorlijcke Amunitie van Oorloghe, omme met elck ſtuck 12. ſchoten te ſchieten

IV.

Sullen mede Paerden en Wagenen geſtelt worden, met bequame Voerluyden omme 'tvoorſz. Geſchut en de 2. Mortieren te trecken, met alle haer Train en Amunitie tot aen de Stadt van Dieſt toe.

V.

Sullen alle Amunitie van Oorloge en Victualiën den Coninck van Spangien toebehorende, ſonder eenigh bedroch werden ghelevert aen ſoodanige Perſonen als ſyne Excellentie daer toe ſtellen ſal, uytgeſeght 'tghene daer voor den 12. deſer Maendt verkocht is gheweeſt, doemen begoſt heeft te tracteren, 'twelck wel verkocht ſal blyven, ſonder datmen daeromme yemandt van die ghene dieſe ghekocht ſullen hebben, ſal moghen aenſpreken ofte inquiteren.

VI.

Een ſuffiſant ghetal van Wagenen en Paerden: ſoo veel als den Gouverneur verſoecken ſal, ſoo't ſynen particulieren dienſt, als voor alle d'andere Officieren en Soldaten, ſal hem toeghelaten worden, om 'tgoet en alderhande Bagagie tot Dieſt toe te voeren, daer inne begrepen zynde alle Wapenen, jae ſelfs van de Soldaten van 'tGuarniſoen der voorſz. Stede, abſenten, dooden, ſiecken, gequetſte ofte verloopene, ſonder dat de vooſz. Waghenen ſullen mogen werden gheviſiteert, in geenderley manieren.

VII.

Alle de gene die haer goet en Bagagie nae Antwerpen ſullen begeeren te voeren, ſullen buyten hare coſten werden beſtelt Schepen, om deſelve door Hollandt derwaerts te brengen, vry van alderhande Schattinghen, Tollen ofte Impoſten, haer toelatende Volck daer by te voeghen, om haer voorſz. goet en Bagagie gade te ſlaen, ſonder mede in eenige plaetſen gheviſiteert noch gearreſteert te werden, onder wat pretext het oock ſoude mogen weſen, maer ſullen tot Antwerpen toe paſſeren, ſonder eenichſins uyt de Schepen te gaen.

VIII.

Den Gouverneur, hoofden, Officieren, Krygs-Raden, Soldaten, en alle andere, Soldije vanden Coninck van Spangien ghenietende, ſoo Geſtelycke als Wereltlijcke, geene uytgheſondert, ghelyck mede hare Weduwen en Kinderen, die binnen de voorſchreven Stadt eenige Huyſen, Erven en Renten ſullen hebben, 'tzy op de Staten van Brabant in dit Quartier, ofte in de Stadt, ofte oock op particuliere Huyſen en Gronden, andere Goederen roerende en onroerende, ſullen hebben de tydt van twee jaren, nae de onderteeckeninge van dit Tractaet, om nae haren wille de voorſz. Goederen te tranſporteren, vercopen, verſetten, ofte anderſints daer af te diſponeren. En ſullen den voorſz. tijdt ghedurende, ghenieten de

1629. voorſz. Renten, Huyſen, Huyren, Incomſten en Goederen, vercregen of om noch te vercrygen, van wat natute en conditie deſelve ſonde moghen weſen.

IX.

Dat d'Officieren en ſoldaten, van wat Officien of conditien deſelve ſoude moghen weſen, hare Huyſvrouwen en Kinderen binnen de Stadt ſullen mogen laten, oock den voorſchreven tydt van twee jaren ghedurende diſponeren van hare Goederen, roerende en onroerende, binnen der voorſz. Stede oft elders gelegen, gheene uytgeſondert, ſonder dat eenige Confiſcatie ofte neminghe plaetſe ſal hebben.

X.

Dat de voorſz. Officieren en Soldaten hare Officien en Dienſte, binnen den voorſz. tydt van 2. jaren verlatende, vry nae de voorſz. Stadt ſullen moghen keeren, en het Tractaet genieten gelijck andere Borgeren en Inwoonderen, mits dat ſy lieden eerſt haer aen ſyne Excell. oft den genen die alſdan Gouverneur van de Stadt ſal weſen, te kennen ſullen gheven.

XI.

Men ſal alhier gheen Officier ofte Soldaet, noch der ſelver Bagagien om eenighe ſchulden moghen arreſteren, 'tzy dat hy met het Garniſoen uyttrecke, ofte ſieck ofte ghequeſt zynde, uyttrecke ſoo wanner hy gheneſen ſal zyn.

XII.

De Ghevangenen ten weder-zyden, van wat conditien die zyn, ſullen in vryheydt worden geſtelt, ſonder eenich Rantſoen te betalen maer alleenlyck de mont-coſten, volgens de taxatie van 't Quartier.

XIII.

Dat alle Buyt door die vande Stadt gedaen, ſoo voor als gedurende de Belegeringe, aen hun niet ſal mogen werden verhaelt, maer aen hun blyven.

XIV.

Nae dat d' Artyculen van dit Verdragh ondergeteeckent ſullen zyn, ſalmen den Gouverneur van 's Hertogen-Boſch tydt gheven, om een expreſſe nae de Sereniſſime Infante van Spangien af te ſenden, met vry geleyt en verſeeckeringe om haer advys te gheven, van 'tghene gepaſſeert ſal weſen, 'twelck verſtaen wordt dat den Gouverneur ſal mogen doen, den ſelven dagh dat 't Accoort ondergeteeckent ſal zyn.

XV.

De voorſz. conditien geſloten zynde, ſal den Gouverneur en alle het Kryghſvolck tyt ten minſten voor twee dagen gegunt werden, om hen tot het vertreck te prepareren, welcken tydt overſtreken ſynde, beloven den voorſz. Gouverneur en d'Officieren van't voorſz. Garniſoen uyt te trecken, namentlyck op Maendagh naeſt-comende, heel vroech, 'twelck den 17. deſer Maendt Septembris ſal weſen.

XVI.

Welverſtaende, dat gedurende den voorſz. tyt van 2. dagen, niemandt van de Stadt in't Leger en ſal mogen comen, noch die van het Leger inde Stadt gaen, en dat om diſordre te ſchouwen, maer ſal elck een hem ondertuſſchen in ſyne Retrenchementen en Fortificatien houden, ſonder dat het toegelaten ſal weſen, eenighe approchen nochte acte van hoſtiliteyt te doen, tot verſeeckeringhe van'twelck men Oſtagiers van wedet-zyden ſal leveren.

XVII. 1629.

Dat al-eer 'tGarniſoen uyt-trecken ſal, daer van weghen ſijn Excell. twee ſuffiſante Oſtagiers ſullen weſen ghegeven, dewelcke met het ſelvige Garniſoen, Wapenen en Bagagie tot Dieſt toe marcheren ſullen, ghelyck mede daerentegens twee van weghen den Gouverneur, dewelcke blyven ſullen, tot dat de voorſz. Oſtagiers van ſyne Excel. ende de Wagens wederom gekeert ſullē weſē als wanneer ſijn Excell. oock datelyck de voorſz. Oſtagiers met vry gheleydt en verſeeckeringe tot Dieſt toe ſenden ſal.

XVIII.

D'Officieren, Capiteynen en andere, in't eerſte Artycul van dit teghenwoordich Tractaet begrepen, hebbende eenige Wapenen, Schuyten oft Chaloupen, oock andere gereetſchappen van Oorloghe, henlieden particulierlyck toebehoorende, ſullen vermoghen deſelve te vercopen en te vervoeren, ſonder dat ter ſake van dien eenighe naſoeckinghe ghedaen ſal worden, by ofte aen de gene dieſe ghecocht ofte wech-ghevoert ſullen hebben.

Daer en ſal gantſch gheene reſtitutie weſen van de Paerden, Wapenen, Coopmanſchappen, Waren, en andere dingen, die voor goeden Buydt vercocht en gehouden zyn, noch en ſal niemandt daeromme mogē voor ofte nae onderſocht wordē.

XIX.

Die van 'tGarniſoen van Breda, zynde binnen der voorſz. ſtede, ſoo Officieren als particuliere Soldaten, ſullen vermogen met haer Goederen en lyven wederom te keeren tot Breda toe, ghelyck henlieden oock ghegeven ſal worden, een ſuffiſant ghetal van Waghenen en Paerden, om haer Bagagie te voeren, midtſgaders een Oſtagier en Convoy, om die ſelvige in alle ſekerheyt te gheleyen, op deſelve maniere van d'eerſte Artyckel, als zynde daer onder begrepen.

Gedaen in't Leger voor 's Hertoghen-Boſch den 14. Septembris 1629. En was ondergheteeckent

FR. HENRY DE NASSAU.

A. DE GROBBENDONCK.

Leeger ſtondt, gheſchreven ter Ordonnantie van ſijn Excell. gheteeckent

I. Iunius.

En ghezegelt met het Cachet van ſijn Excellentie.

De Spaenſche beſettinghe treckt uyt 's Hartoghebosch.

Den 7 dito is de Spaenſche beſettinghe onder den Gouverneur van Grobbendonck by de 2000 man te voet en 3. Compagnien ruyters ſtarck daer uyt / en de ſtaedtſche daerenteghens daerin ghetrocken / en op S. Jans Cooren een groote vaen / daer in het waepen van Oranjen ſtondt / uytgheſteecken / de belegherde hadde het aen botter en kaes noch vyvres niet ghemanqueerdt / ook zyn de burgers weghen het continueel waken ſeer afgeteerdt gheweeſt.

Naer de intocht heeftmen een nieuwe Maghiſtraet ghekooſen; Philips van Tienen / Cornel over het Bederodiſche Regiment het commando over de beſettinghe ghegheven; de burghers in plicht ghenomen; d'opghewoxpene ſchantſen en werken voor de ſtadt / welck ghedurende de belegheringhe ghemaeckt waeren / zyn ghevlecht / en daer op in de vereenichde Nederlanden een alghemeene bidt en danckſegghinghe aengheſtelt.

Graef Henderick van den Berg valdt inde Delu we.

Ghedurende deſe belegheringhe heeft Graef Henderick van den Bergh wel verſcheyde maelen ghevocht de ſtadt t'ontſetten en doordt leegher der Sta-

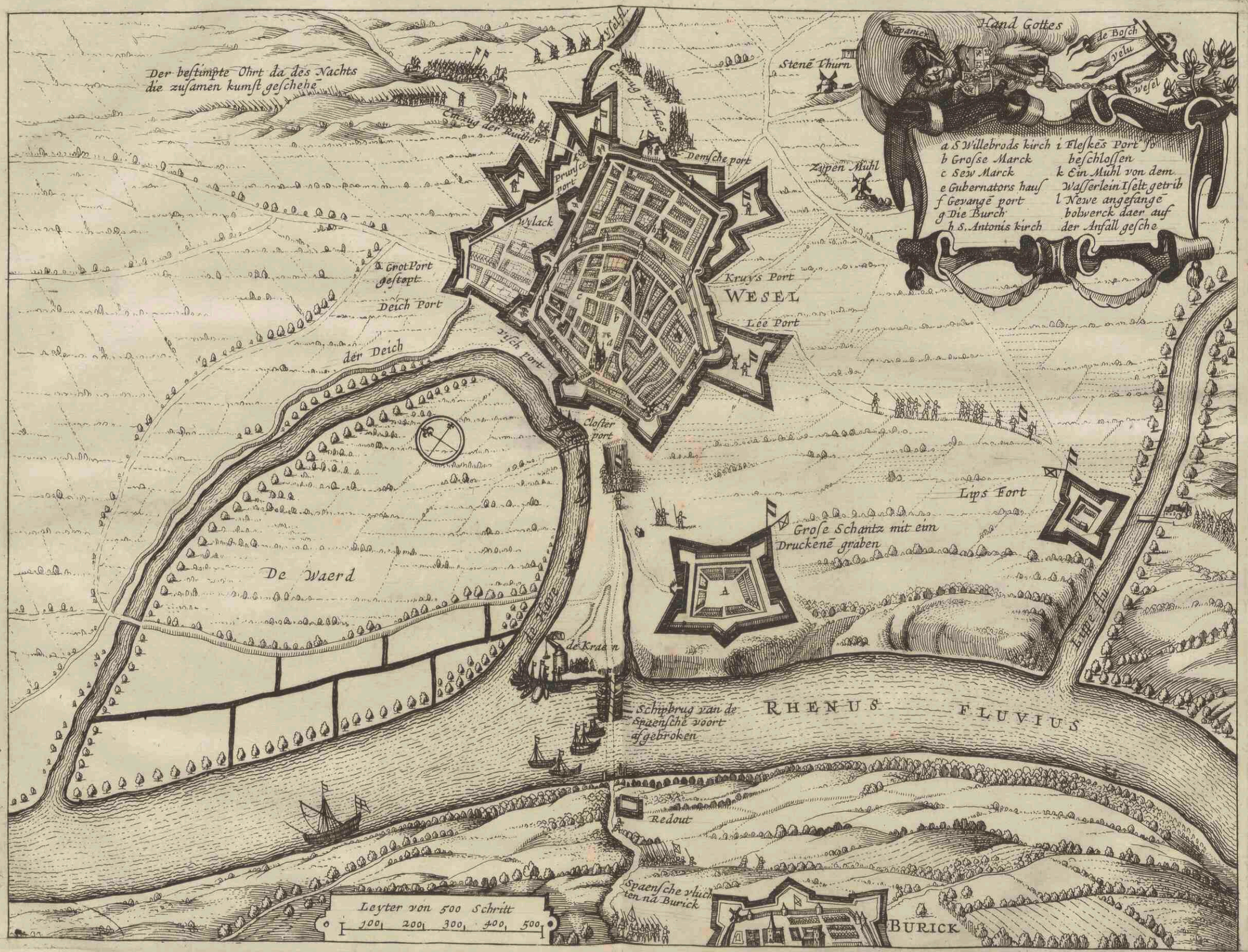
Der bestimpte Ohrt da des Nachts die zusamen kumst geschehe
Einzug der Puther
Einzug zu fues
Deutsche port
Prunsche port
Wylack
Grot Port gestopt
Deich Port
der Deich
Closter port
Kruys Port
WESEL
Lee Port
Stene Thurn
Zypen Muhl
Hand Gottes
Spanier
de Bosch
Velu
Wesel
a S Willebrods kirch
b Grosse Marck
c Sew Marck
e Gubernators haus
f Gevangē port
g Die Burch
h S. Antonis kirch
i Fleskes Port so beschlossen
k Ein Muhl von dem Wasserlein Iselt getrib
l Newe angefangē bolwerck daer auf der Anfall gesche
Lips Fort
Grose Schantz mit ein Druckenē graben
De Waerd
de Kraen
Schipbrug van de Spaensche voort afgebroken
RHENUS FLUVIUS
Redout
Spaensche vluchten nā Burick
BURICK
Leyter von 500 Schritt
0 100 200 300 400 500

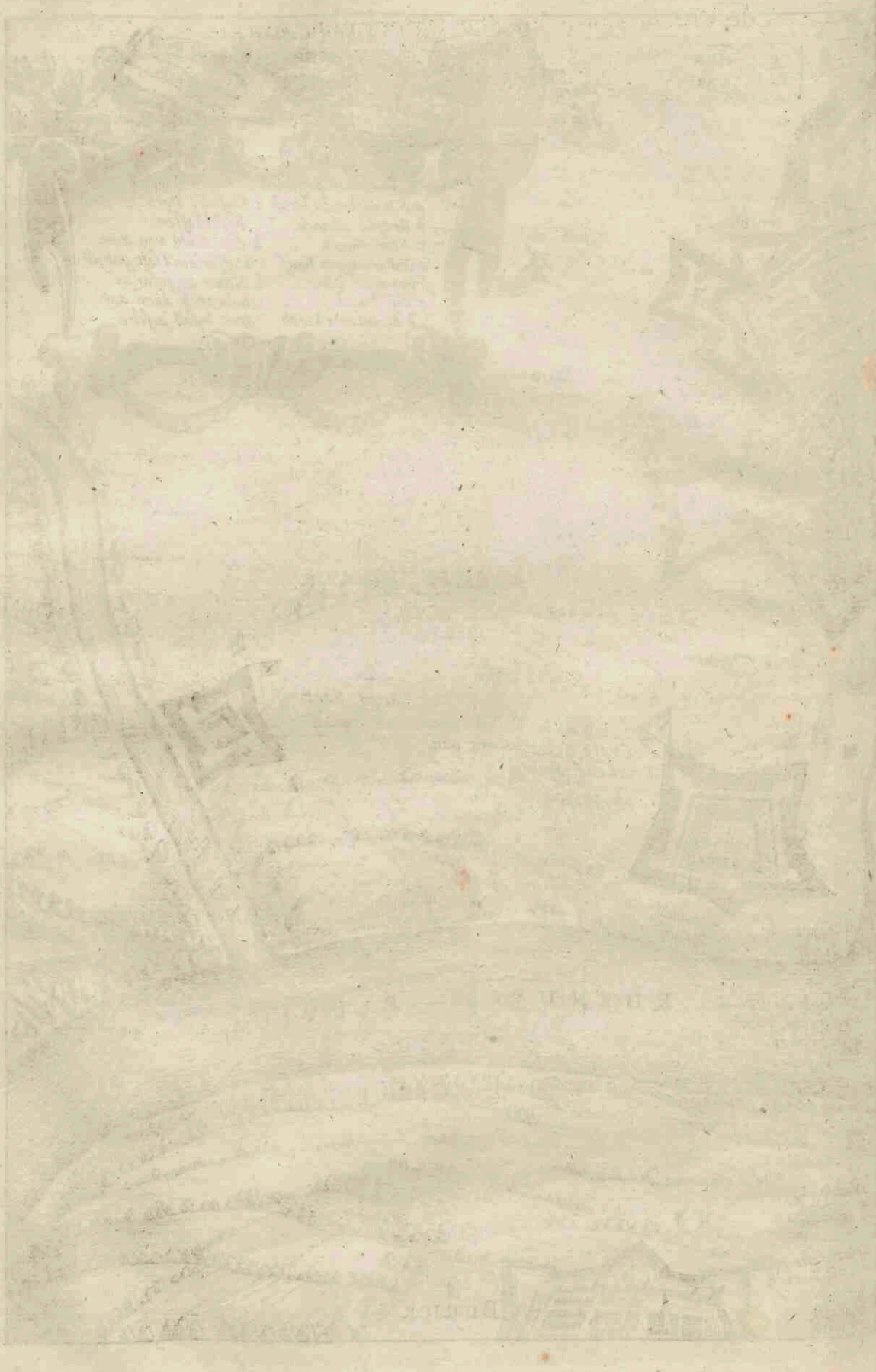

1629. der Staten te breecken; maer alſoo hy ſach dat ſulcks van weghens de ſtarcke begraevinghe en diepte der grachten onmooghelyck was int werck te ſtellen; heeft hy d' infante van Spangien ſulcks doen weeten / en na hy daer op naer ghehoudene krijghs Raedt oorde bequam / is hy eyndelijck den 17. Julius met ſyne krijghs Armade van Bortel opghebroocken / en naer de Maeſe / en voordts als hy ſommighe daeghen om Gennep en den Graeve ghe ſwierdt hadde meynende den Prins van de belegering af te locken / naer de Moocker heyde hem heerende te Weſel over den Rhijn ghetrocken / en met groo- ter haeſt naer d' Iſſel ghemarcheerdt. Aldaer heeft hy zyne ſcheepkens welcke hy op waeghens voerde int waeter ghelaeten en eenighe duy- ſendt mannen / met verre van d'Iſſeloordt inde Veluwe overghebrocht / welcke haer terſtondt 1629.

HENRICVS COMES DE BERGH,
Baro in Bautersum Heedel, etc. Dom. in St. Steuenſw. Outheerlaer etc
Gubernator Duc. Gel. et Com. Zutph. etc. Status Brabant. Militiæ
Mareſcalcus General. etc: C. Danck: exc.

hebben beginnen te verſchantſen / een bruch over d'Iſſel ghelepdt en een halve Maen daer by op- wezpende.

Den Graef van Styrum word vande Spaenſche inde Velu- we geſlaē.

Deſen trock den Graef van Styrum den 24. Julius met etlijcke Staeten volk tegen / ſchar- mutſerende teghens haer lieden bykans een hee- len dagh veel daer van inde vlucht ſlaende/ droeffe eyndelijck tot aen d'Iſſel / daer door veel ruyters en voedt volck int overſetten verdroncken. Noch- tans de Spaenſche haer weer verſtarckende/ vielen met grooter furp op de Staedtſche / ruy- neerden en veroverden 2. Cornetten daer by dan veel volcks en dappere Overſten verſlaghen wierden / den Graef van Styrum was ſelfs in groot perijckel/ want zyn paerdt wierdt met een groſ gheſchudt den hop wechgheſchooten. Als nu dit verlies Prins Henderick (welck alghe- reedt den Heer van Dyden met etlijck volck uyt het legher after aen tot hulp van den Graef had gheſonden) hoorde / ſondt hy noch behalven dit

1629. den Graef Ernst Casimier met 46. Compagnien te paert en te voet op Arenhem.

De Keyserſche trecken den Spaenſchē te hulpe inde Veluwe.

Ondertuſſchen is oock veel Keyſers volck/ en ghelijck int ghemeen de ſpraeck ginck/ tien Reghementen onder den Graef van Monte cuculi by Ceulen voorby Weſel tot hulp van de Spaenſche ghetrocken/ en als sy tot Sonſbeeck ghemonſterdt en een maendt gaſie ghehreghen hadden/ oock naer d' Iſſel ghegaen. Graef Ernſt aldus de saecke gheſtelt ſiende/ heeft alle plaetſen inde Betuwe en Veluwe met volck en proviandt opt beſte verſien/ oock de ſchans Iſſel-oordt en de ſtadt Arenhem teghens een aenval met nieuwe wercken doen verſtarcken.

Ontrendt int eynde van Julius hebben de Spaenſche haer brugghe over d'Iſſel afghevorpen/ het legher in brandt gheſteecken/ en ſich aen weder zyde van den oever beneden naer Duyſburch begheven: als sy nu tot Keydren aen quamen/ zynſe de heele nacht/ hoewel het altoos reghende/ in voller ſlach-orde ghestaen/ en liedt daer ontrendt Graef Henderick alle Schouten voor hem ontbieden haer de reſterende contributie te betaelen belaſtende. Hierna dede hy een bruch by Middachten weer over d'Iſſel leggen/ om int legher van d'ander kandt de proviandt te beter te becomen; want al het landt volck was uyt vreſe naer de ſteden ghevlucht/ daerom int Spaenſche legher alle dingen in grooter dierte en prijs gehouden wierdē. De Spaenſche ſoldaeten cregen dickwijls in drie a vier daghen geen broot maer hielden het leven meeſtendeels met Appels en Roggben met malkanderen opghekoockt/ eveneens gonck het oock den Keyſerſchen; en of wel van Weſel proviandt ghevoerdt wierdt/ quam doch de toevoer/ midts het met ſtarcke convoyen gheconvoyeerdt werden moſt/ heel ſlechtjes aen. Daerom (overmidts de ſoldaeten aen plaedts van broodt/ krupten aeten/ en daer toe ſwardt morag water droncken) ſeer kranck en ſwack wierden en daer af wech ſtorven/ oock niet te min weghens ongatientie een groot ghetal tot de ſteden verliepen. En een ſulke miſery is eerſt recht begonnen als de ſtadt Weſel overgingh.

Groote hongbers noot tuſſchen de Keyſerſche en Spaenſche inde Veluwe.

Weſel wort vā de Staetſche met liſt inghenomen.

Want als het Staeten volck merckte/ datter een groote voorraedt aen proviandt en alderhande krijghs noodruft/ als oock een koſtelycken ſchadt en Rijckdom inde ſtadt Weſel tot behoef des Coninckx legher ghebracht was/ hebbenſe ghetracht hoe sy de Spaenſchen dit voordeel af ſpyden mochten/ daerom den Heer van Dyden en Capitepn Wolf met meer andere krijghs Oo verſten een aenſlach op deſe ſtadt int werck te ſtellen verkreghen. Deſe hebben hierop ſeſtienhondert te voedt/ ſommighe met vieroers/ ſommighe met halve lancen verſien/ en acht Compagnie rupters tot hun ghenomen/ en ghevepnſt als of sy op een convoy vā Weſel/ 't welk eſſen om dien tydt naer het Spaenſche legher gaen wilde/ paſſen wouden/ 't welck den Gouverneur in Weſel oock aldus gheloofde/ en daerom 't convoy met etlijcke rupters noch verſtarckte. Als nu 't voorſz. convoy den 17. Auguſtus naer het leger was ghegaen/ hebben de ſtaedtſche in aller ſtilte om Weſel heen ſich 'tſamen ghedaen/ en den 19. dito 's morghens tuſſchen drie a. vier uyren haeren aenſlagh int werck gheſtelt en de ſtadt met een aerdighepdt beklommen: welcke aldus is int werck ghegaen: daer was in deſe voorſz. ſtadt eenen met namen Pieter Muller/ deſen gonck d'ellendighepdt van de burgherp/ welck 1629. ſoo veel Jaeren herwaers onder t' verdrietighe Spaenſche jock leeden/ en veelvoudige tentatien van dien verdraeghen moſten/ ter harten/ nam daerom voor de ſtadt van dit jock een reys vry en los te maecken/ daer toe hy oock beweeghde ſynen broeder Dirrick Muller en noch een van ſyn goede kenniſſe Jan Roodtleer ghenaemt. Deſe/ als sy alles wel bedocht en beraedtſlaghet hadden/ gaeven sy ſich int gheheym by de Staetſche aen. Waerop alderhande aenſtellinghe om deſen aenſlach t'effectueren/ ghemackt wierden. Waer toe dan goede ghelegenthepdt op deſen tyt preſenteerde door een nieu Bolwerck/ welck aen d'Ooſt-zyde van de ſtadt ghemaeckt wierdt/ daer door aen deſe kandt de ſtadt ghelijck als open en nu alleen met een ſtaecketſel welck gheen groote macht teghens houden koſte/ verſien was. Pieter Muller had oock' aen de ſelvighe plaets de ghelegenthepdt wel afghepeyldt/ oock een ſwaren pſeren haemer om het ſtaecketſel daer mede in ſtucken te ſlaen/ ghereedt gheſtelt.

Als nu alle dinghen hier toe ghereedt waeren/ is hy den 18. van Auguſtus nae den middagh ontrent 3. uyren voor t' poort ſtupten uyt Weſel ghegaen. Een uyr hier na is zyn broeder oock uyt een ander poort gaende hem ghevolcht/ en ten laetſten Ian Roodtleer noch uyt een ander poorte voor t' toeſtupten ghegaen/ om dat alle dinghe ongemarckt af gaen mochten/ en aldus de laetſte den eerſtē aviſeerē koſte/ offer miſſchien pdts inde ſtadt van deſe ſaecke kenniſſe weſen mochte. t' Welck allegaer naer wenſch afliep/ en quaemen deſe drie daer op t'ſamen/ en baden God om voorderen bpſtandt/ cloeckhept/ moedt en ſtarckte haer voornemen te volbrenghen. Verwachten aldus de Heer van Dyden/ welck het opperſte Commando van deſen aenſlagh hadde/ en nae middernacht met ſyn volck van verſchepden weghen aenquam. Daerop is gheloodt ghevorden/ hoe het volck de een den anderen volgen zoudē; en is d'eerſte tocht gevallen op Capitepn Ian Huyghens/ d'ander op de Droſſaerdt van Brevoordt/ het darde op Monſ. Dieſt/ het vierde op Monſ. Marquette/ het vijfde op Monſ. Lauwijck/ elck een met 150. man.

Den aenval gheſchieden op het voorſz. Bolwerck; waer teghens Pieter Muller met zyn twee Compagniens voor aen gonck/ de Paliſſaden met ſyn pſeren haemer aen twee brack en aldus het Staedtſche volck een goeden toeghanck maeckte: welcke daerop met een dapper ghemoedt volgden en met grooter couragie inde ſtad drongen/ wat sy inde naeſte Corpſdegardens aenraeckten/ wierde doodt gheſlaeghen/ daerop sy voordts ginghen tot op de groote mart. Capitepn Huyghens welck de eerſte was/ hadde drie ſcharmutſels met de Spangiaerden/ daer van de voornaemſte onder de ghevanghen poordt gheſchiede/ daer by hy over 40. man niet en had: want met d' overighe hy d'inghenomene poorten en ſtraten beſet hadde/ om dat hy niet van achter mochte over rompeldt en overghevallen werden. Ondertuſſchen is Pieter Muller met etlycke ſoldaten in grooter haeſt naer een Smits-huys/ t'welck daer na by was gheloopen/ en als dien weeghens goede kenniſſe hem opmaeckte/ terſtondt de grootſte haemers tot ſich ghenomen/ waerop des Smidts knecht hem is ghevolgt/ en hebben aen de Braunſche poort de ſloten met ghewelt opgheſlaeghen/ en opghemaeckt/ de valbrugghens om neergelaten en is de rupterp

terp alſoo ook inde ſtadt ghekomen d'een ſtraedt op d'ander af rydende / en t'ſamen op de markt / by een ghekomen. Ondertuſſchen is ook het ander voedt volck in ghekomen / alle poorten met de wallen rondts om de ſtadt inneemende / naerdien sy al de Corps de guarden inde goedigheydt vermeeſtert hadden.

Op den markt wierde een Compagny Couraſſiers / welke d'amunitie / proviandt en andere Crijghs gereedtſchappen / die op waghens en karren aldaer ghelaeden ſtondt / bewaerdten / midts sy ſich tot de teghens-weer ſtelden / meeſtendeel neder ghehouwen. d'Overighe Spaenſche die ſonder deſe Officiers by de 1042. ghemeyne ſoldaten waren / wierden met den Gouverneur Franciſco Loſano ghevanghen ghenomen ; daer af den Heer van Dyden de voornaemſte behieldt / maer d'anderen over Rhijn ſetten / en waerheen sy wilden / liedt loopen. De twee ſchandtſen hebben haer ook ſonder een ſchoot te verwachten met accoordt overgheghe-ven.

Alſoo zyn de Staeten meeſter ghebleven in deſe ſtadt / welk over de 14. man niet in dit Stratagema verloozen / maer veel ghequetſt wierden / vande Spaenſche zyn over 70. neffens drie Capiteyns opde plaedts ghebleven.

Van Dyden dede ſtracks de ſcheep brugghe afhouwen / om dat hy te beter / tot ſoo langh hy meer volck by hem kreegh de ſtadt voor een vyandtlijcken aenval mocht behouden / tot dien eynde hy ook dateliick naer de veroveringhe / der ſtadt die liet met nieuwe ſchanſen verſien.

In de ſtadt wierdt een grooten Schadt ghevonden / namentlijck aen contanten 500000 guldens / welck tot betalinghe in 't Spaenſche legher ſouden ghevoerdt werden ; behalven dien noch 40000. Ducaten / veel juweelen en ander goudt en ſilver ; een groote quantiteydt van wapenen en amunitie / etlijcke hondert waeghens met proviandt en amunitie beladen zijnde / welke al naer het Spaenſche legher wilden met 70 ſtucken gheſchuts.

Vande burghers is niemandt gheplonderdt / maer alle Brabandtſche kraem winckels / koſtlijcke kleenodien / midts gaders 22. vaedtkens met Realen van achten vol zynde / en vijf vol met Piſtoletten en andere waeren / zyn de ſoldaten prijs ghegheven gheweeſt.

De beſte bagagie van Graef Henderick van den Bergh / en des Graeven van Monte cuculi / insghelijck van de Keyſerſche Officiers en ſoldaeten en ſonderlijck wat heen en weer de crabaten t' ſamen gherooft hadden / wierdt aldaer ghevonden.

Int by hebbende kooperen plaetjen beteycke-nen de letters A. S. Willebroers Marck. B. de groote Markt. C. den Vercken-mardt. D. de Steen-poorte. E. des Gouverneurs huys. F. de Ghevanghen-poordt. G. den Burgh ofte Jonckers-huys. H. S. Antonis Marck. I. Pleſkens-poordt welck toeghemetſeldt was. K. een krozenmeule welk vã een kleyn Revierken d'Iſſel ghenaemdt / omghedreven werdt. L. het nieu begonnene Bolwerck / daerop den aenval van de Staten ghedaen wierdt.

Naedemael deſe gheluckighe veroveringhe in de vereenichde Neerlanden door ghecloneken is / heeft men aen alle plaedtſen groote vreughdt en blydtſchap betoondt / ook opentlijck danckſeg-ghinghe ghedaen en aengheſtelt.

Int legher voor 's Hartooghenboſch deede Prins Henderick al het gheſchudt af ſchieten / liet ook de muſquetteerders vreughden ſchooten doen / de pijcken hadden boven aent tipſen vande pijcken ſtrobondekens hanghen welcke brandeu ; dit gaf een ſulcke vertooninghe van verre als of het heele legher in brandt was gheſteecken.

Groote blyſchap in de vereenighde Neerlanden / en truerſcheyt inde Spaen-

1629. Daerenteghens was aen d' ander kandt groote
schie quar- dzoefheydt vant verlies deser dus voornaeme
tieren van stadt/ en wierden hier door veele raedtslagen/ soo
wegens de wel in Duydtslandt/ als ook Neerlandt;/ ver
verovering andert en te niet ghemaeckt.
ge van Wesel.

Den Spaenschen Gouverneur van Wesel wort tot Antwerpen onthoost

Den Gouverneur Den Spaenschen Gouverneur van Wesel Francisco Losano en syn Overste wacht meester de la Plate Galleron ghenaemt / welke ghevanghen naer Arenhem ghebracht wierden: syn naer betalinghe haerer randtsoen weer los ghelaten en daerna tot Antwarpen om dat sy niet beter dese stadt hadden bewaerdt / onthoost ghewoorden.

Graef Hendrick had ondertusschen syn Hooftquartier tot Dieren en Middachten/ onderwingh sich dickwijls om in de Betuwe te komen / ghelijck d'Infante ook geern ghesien hadde / maer midts alle passen wel besedt waren / koste hy syn voornemen niet uyt rechten. Daerom hy een deel van syn volck naer d'over Betuwe commandeerde / welcke naer veroveringhe etlijcker plaetsen van kleyner importantie synde / sochten weer over d' Issel te comen / maer wierden van den Staedtschen Oversten Rijs-wijck en van de Guarnisoenen uyt Swol weer te rugh gedreven. den Graef van Monte cuculi is ondertusschen met syn volck voort steedeken Amers voordt ghecomen / en heeft het selve met kleynen teghens standt inghekreghen.

De Spaensche en Keyserschе huys houden in de Betuwe'

Als nu de Spaensche sich ook naer Harderwijck hadden begheven om het selven aen te tasten / is hun d'onverhoopte tydinghe ghebracht dat Wesel van de Staedtschen veroverdt was/ welcken dus grooten schrick onder hun veroorsaeckt heeft / datse de voorghenomene beleghe-ringhe niet alleen vergheeten / maer ook confuyselyck weer te rug over d'Issel gingen / ghelyckewel met branden en rooven groote schaden doende.

De Keyserselie en Spaensche huyse quaelyck inde Betuwe.

Op gelycke manier hebben ook de Keyserschе huys gehouden / welcke als sy verstaen hadden dat het met Wesel aldus geleghen was / hebben sy de stadt Amers-voort weer verlaten / onderwegens veele plaetsen inden brandt ghesteecken/ ossen en koepen / welck sy niet met voorts krygen costen / den hals afgesneden en aldus legghen laten. De Stadtsche besettinghe viel heen en weer op de Spaensche en Keyserschе aen / en verrieden niet wepnich van haerlieden. De besettinge in Gzol / Bzevoordt / Wesel / Emmerick en Rees sloeghen ook een groot convoop/ 't welck naer Graef Hendrick van den Berg gaen soude / en brochten alles in haer ghewelt.

Graef Hendrick trecht met de Spaensche naer Brabant.

Als nu niet lang hiernae de stadt 's Hartogen-Bosch ook verovert wierdt / en den roep gonck/ als soude Prins Hendrick van Oranjen noch pets op de Spaensche in den sin hebben / en tot een nieuwen tocht hem gereet maeken (gelyck dan ook sommige vander Staedtschen volck een aenslag op een schants by Hulst in Vlaenderen hadden / welck doch niet lucken wilde) soo heeft de Infante aen alle plaetsen en hoecken goede voorsieninge aengestelt / ook Graef Hendrick welck tot dien tydt met het meestendeel vant Spaensche volck by Bergh / Dienslacken / en met de rest aen d'ander cant des Rhyns naer Gelder toe lagh / tot dien eynde voorderen laten/ die heeft de Guarnisoenen heen en weer versterkt/ en de Principaelste plaetsen met nieuwe wercken bewaert / om aldus het voornemen van de State naer mooglyckheyt voor te comen.

De Li- De Ligistische hadden ook by de 10000 man van de Tillische Armade om de Spaensche te helpen / of mede in de Betuwe te vallen / of 's Hertogen-Bosch t'ontsetten / gheliehtet / welck alreede int sticht van Paderborn waren aengekomen. Maer als het overal met t'overgaen der stadt Wesel en korts hiernae van 's Hartogenbosch luytbaer wierdt / synse te rug ghebleven.

1629. gistische trecht om te helpen de Spangiaerden.

Als nu de Spaensche weer naer Brabandt gonghen/ is den Graef Monte Cuculi op Brussel gherepst / by de Infante om gheldt en goedt quartier voordt Keyserschе krijghs volck welck noch ondert commando van Graef Jan van Nassouw aen den Issel lagh / ghesolliciteerdt; hier van was overal groodt manquementdt aldus datse van honger en kommer versmaechteden en menich dapper en cloeck soldaet en voornaeme Officiers / ofter gheen vpandt gesien wiert/ inde Betuwe moeten begraeven worden.

Crabaten huysen Barbarisch.

Overmidts sy nu met te min aen die plaetsen syn leggen gebleven /ook hier nae noch met sommig Spaensch volk verstarket / hebben die crabaten met plonderen en andere onmenschelijcke septen (ghelyckse dan tot Celder / Diemen/ Wesel/ en daer rondts om alles uyt plonderden / etlijcke mannen en vrouwens meede namen / met dien seer tyrannisch leefden / neusens en oorens afsneeden / eenen seecker man beyde de ooghen uytghesteecken en de handen vilden / ook niet de kinders verschoont en hebben; ook dierghelijcke aen neutraele persoonen (jae aen Graef Henderick van den Berghs onderdaenen selfs oeffenende) heel Barbarisch huys gehouden. So is Graef Ernst Casimier int eynde van September met hondert en vijftich Compagnien te voedt en 30. Cornedt rupters op haer aenghetrocken / heeft tot Issel-oort een schip-brugghe over d' Issel ghelaeghen / en sich daerna by Duysburgh verby op Reppel begheven / welck anderhalf uyr vandt Spaensche legher was / en mosten de convoyen daer door nae de brugghe toe marcheren: Als hy hem nu den 10. van October daer ghelegherdt hadde / en sich te begraeven aenwingh / hebbende sich de Staedtsche en Keyserschе dit te beletten benaersicht / daerom met hun lieden tot op den avondt toegheschermutseert; als sy nu onverrechter saecke mosten afwijcken / hebben de Staedtsche soowel Officiers als soldaten de heele nacht ghearbeydt / alsoo dat 's morgens de wercken in hare defensie stonden. Op sulcks vergonde Graef Ernst den Keyserschen Generael Graef Jan den pas heen weg te trecken met aenbiedinghe indien hy niet daertoe hem verstondt / dat hy dan wel moedt had hem den wegh te toonen en daer van daen te helpen. Mits nu Graef Jan behalven dit groot mangel met syn volck lyden most/ ook sach dat hem niet meer toecomen koste/ en van d' Infant last gekregen had/ dat hy liever de Betuwe verlaten soude / als het volck door honger doen vergaen; soo heeft hy dese presentatie van Graef Ernst aengenomē/ accorderende dat hy met sack/ pack/ vliegende vaendels/ en al het gheschut (behalven drie stucken welck van Amers-voort waren mede ghenomen) in voller slach oorde uytte Betuwe naer Boockhoudt en Berck soude vertrecken / wierde aldus de Betuwe weer vry en der Spaensche en Keyserschen starcke schans aen d'Issel mettet Staedtsche volck beset / de anderen ghesiecht.

De Keyserschе en Spaensche trecke met accoort uyt ter Betuwe.

Daer is nauwlyck 't darden deel vande Keyserschе weer uytter Betuwe ghekomen / d'overighe syn eens deels ghestorven / eens deels ghe-

slagen/

1629. ſlagen/deels en trouwens de meeſtepart van dien verloopen / en is seecker / dat de Spaenſche en Keyſerſche meer proffyt als schaden gedaen hadden / ghelyck dan sulcks oock een voorname perſoon onder de Keyſerſche ſelfs heeft betuygt. De Stadiſche Guarniſoens /als oock de Generaele Staten ſelfs/ hadden van haerlieden gheen schaden gehad / want sy waren hun meer profitabel gheweest als den Spaenſchen : mits door desen tocht in de Veluwe / haddense Weſel gewonnen/ en veel schoon volck en paerden van haer bekomen / oock niettemin veel gelts van rantsoen voor de gevangene ſoldaten. 1629.

De Staeſche krygben veel plaetſen int Cleviſche Marck en Bergſche lant in.

Hoyts naer het vertreck van de Keyſerſche uyt de Veluwe / syn de Staedſche partyen int Cleviſche / Marck en Bergſche landt ingheloopen

Ernestus Casimirus Com. Nassaviæ, Cat. Viand. Dietz. Dñ. in Bielstein, Gub^r. Frisiæ, Groen. Oml. Drent. Militiæ illi: Vnit. Provin. Belg. Ord. Mareschallus. C. Dank. exc.

veel verſcheydene plaetſen inghenomen / en al het landt daer ontrent / insgelyck oock het heele stichT van Ceulen in groote vreſe gheſet / alsoo dat veel lieden tot dien eynde verliepen en haer pwers anders heen begaven.

In dit Jaer nae dat den peys met Denemarcken ghetroffen was / heeft den Keyſer Ferdinandis niet alleen beyde Coninghen in Poolen en Spangien den een oorlogh voerende teghens de Sweedſche / en de ander teghens de Staten van Hollandt / met volck gheassisteert/ ghelyck hier vooren verhaelt is / maer oock een machtigh krygs hayr/ tegens den Coninck in Vranckryck en den Hartog van Nivers/ in Italien afgesonden. Dewelcke eens deels bestaende in 40 Compagnien te voet en 19 te paerdt onder t'commando van den Overſten Gallas, Graven van Merode / de Graven van Sulst / Overſten Pallant, Overſten Altringer en Commiſſarius Ossa int beginsel van May met veel krygs gereetschappen in der

Keyſer Ferdinant ſeyndt een armade in Italien.

1629. in der haest op Lindauw trocken / en als sy daer Generael Rendevous ghehouden hadden / haer voorts naer de Punten begeven / en van den pas des Steygs hun ōversiens bemachtiget / en daer op den 19. by Chur aengekomen in deselve stadt leggende 500 man te voet en hondert te paerde / oock alle passen daer ontrent zynde starck besettende / werpende etlycke schantsen tusschen Chur en Meyenvelt op / sloeghen oock twee bruggen over den Rhyn deselve met schantsen wel verseckerende. Hier over hebben de Swytzers etlycke gesanten aen des Keysers Oversten gesonden om te vraghen wat men met dit volck aen dese plaetsen int sin hadde / dewelcken tot andtwoort creghen / als datter noch 20000 man volghen soude / Doch dat sy daerom niet te vresen had- 1629.

VRBANVS VIII. PONTIFEX MAX.
Romæ Creatus anno M.D.CXXIII
Die VI. Augusti.

den / want den tocht op Italien aengesien was om haer Keyserl. Majest. Leen-recht aldaer te mainteneren / soude hun / indiense de Keyserschen met vrede passeren lieten / geen leedt gheschieden. schreef oock Keyser Ferdinandt aen de Swytzers / dat dit volck dus onversiens aen dese palen gecomen was / de oorsaecke geschiede tot dien eynde / om dat syne teghens party sulcks niet mercken souden / ook soo haest d'onruste in Italien gestilt was / soude alles in syn voorighen stant herstelt werden. Niet teghenstaende hebben doch de Swytzers haer niet derven betrouwen / maer haer op alle voorvallende ghelegenthevdt tot beschermínge gereet gehouden.

Den Paus tot Roomen beswaert hem over den Keyserschē tocht in Italien

Heeft oock den Paus tot Roomen over dit Keyserschc volck als hy verstondt dattet naer Italien soude ghevoert werden / sich ten hoochsten beswaert / en daer over aen Keyserl. Majest. geschreven / van desen inhoudt:

Hy hadde niet alleen seker advys dat het Keyserschc

Ryn fl.
Strass aus Brettegow
Bischoffs bruck
Laquart fl.
Bilzi lon
Malans
Wineck
Aspermont
Herschafft Meyen feld
Meyenfeld
Roffels
Gerrenstos
Pfeffers
Wartenstein
Ragatz
S. Leonhert
Frou denberg
Graefschap Sargans
Rhin fl.
Vilters
Buscher
S. Catrine brun
Wangs
Sargans
Bischsemels
Gutten berg
Baltzees
Schollen berg
Ein halbstundt gehns

1629. ſerſche volck in de Punten aengh hekomen was en naer Italien marcheerde / maer dat oock neffens dien een andere armade in aentocht was / welcke door een alſulcke ghevoert wierdt / die niet alleen des Keyſers ſyn eygen Rijck (daer in hy reſideerde) ſeer bedorven hadde / maer oock mede alle krygs Inzihitoriale mandamenten/en dieſhalven aen de ſtande mede gedeelde Syncerationes, meer veracht/ als naer behooren gerespecteert. Conde daer om lichtelyck reeckeninghe maecken / waer op deſen oorlog aengeſien was/ 'twelk oock hier over de gepaſſeerde diſcourſen genoeg aë den dag gaven. Waer over hy Keyſerl. Majeſt. vaderlyck liet weten deſe gevaerlycke perycknlen voorcomen/ en de Catolyke kerck gheen onheyl aentebrengen / daer teghen is hy oock ghereſolveert tegens zyne vyanden het Geeſtelycke en Wereltlycke Swart te ghebruycken / en conde oock den zynen (die haer nu op des cryghmacht verlieten) overcomen / het gene Hartog Carel van Bourbon ghebeurt was/ die niet alleen by de ſtadt Romen geſtorven/ maer ook in den Geeſtelycken ban tot een ſpat vergaen is moeten.

Begeren van den Coninck in Vranckryk aen Keyſer Ferdinand.

Hier neffens heeft den Coninck in Vranckryck een geſante aen den Keyſer Ferdinand gheſonden/ dat ſyne Majeſt. den Hartog van Nivers by de rechtmatighe Preſcriptie van de Hartogdomen Mantua en Montferraet wilde blyven laten : en niemant toelaten hem daer in te turberen/ de paſſen en punten weer in voorighen ſtaet ſetten / en het volck naer Italien gaende wederom te rugh roepen de leeninghen aen de voorſz. Hartoghe uytdeelen. Daernae oock ſyn Majeſt. grondelyck verklaren / wat Vranckrijck van ſyne Mſt. en het huys Ooſtenryck hem te verhoeden hadde.

Keyſers Ferdinand antwoordt op des Conincks van Vranckryk begeren.

Hier op heeft haer Keyſerl. Majeſt. aldus geandtwoordt : ſyn Majeſt. hadde van den Coninck van Vranckryck niet verwacht / dat hy als een verſtandigen en beroemden heer haer Keyſerl. Majeſt. in zyn hooghe ampt en regiment ſoude ets voorſchryven / en een alſulcken ongehoorſamen Voorſt tegens ſyn overhooft in voeren / en in alles aſſiſteren : aengeſien Keyſerl. Majeſt. vertrout hadde den Coninck in Vranckryck (gelyck men hem in ſyn doen of laten gheen maet noch orde ſtelde) de Keyſerl. juriſdictie oock van gelycken ongeroert ſoude laten / en dien van Nivers meer tot zyn ſchuldigen plicht en onderdanicheyd vermaent hebben / als in ſyne ongehoorſaemheyt te verſtarcken. en conde by ſulcke ghelegentheyt haer Majeſt. niet anders doen als tot conſervatie van de hooghe Keyſerlyke ropaele juriſdictie ſtrechte / en het gheene hy met wille niet verkrygen conde met het ſwaert ſoecken en deſelve nae recht en billickheyt ſtraffen.

Dat den Coninck in Vranckryck verſochte te weten / wat hy van haer Keyſerl. Majeſt. en het huys van Ooſtenryck ſeeckers te verwachten hadde / diende tot andtwoordt : dat hy Vranckryck noopt voor een publycken vyandt ghehouden had / maer alles goets toe betrouwde / doch mits het blyckelyck was dat Vranckryck ſich oock mettet Italiaenſche doen vermenghde / en Keyſerl. Majeſt. met openbaere krygs macht tegens ſtondt / liet hy 't oock daer op aencomen/ en verklaerde hem tegens al die ghene die hem in zyne Keyſerl. hooge ampt en eyghen juriſdictie/ oock macht hebbende in't Roomſche Rijck ſouden teghenſpreecken/ en ſulks metter daet bewyſen/ dat hy als dan volgens ſyn recht hem oock daertegenſtellen wilde.

Naer deſe reſolutie is beerder in deſe ſaecke gehandelt / en opt voorſlaen des Francoyſen gheſanten / ſyn hem in des Keyſerl. Majeſt. naem/ deſe naervolgende reſolutie gegeven.

1629. Verdere af handelinge met den Franchoyſen afgheſanten aent Keyſ. hoff.

Hoe eyferich ſyn Keyſerl. Majeſt. int begintſel aengaende de ſaecken / van het Hartoghdom Mantua en Mondtferradt / alderhande middelen om de ghemeene ruſt en vrede te behouden voor deſen gheſocht hadde / voornamentlyck daer heen ſiende / dat ſonder waepenen een yeder intereſſor door Keyſerlycke Authoritevdt dien het byſonder toequam/ de Juſtitie geadminiſtreert werden mochte / ſulcks koſte ghenoch getuyghen/t gheene / dat in deſe ſaecke van Keyſerl. Majeſt. was wyſlyck gheordonneerdt gheweeſt : want als den Oorloch begoſt een voedt te ſetten / hadde zyne Majeſt. om meer oproer te ſchuwen / by hem beſlooten beyde Hartoghdommen te Sequeſtreeren gelyck in ſulke gheleghentheeden ghebruyckelijck was / oock de rechten 't ſelve toeſtemden / en d' exempels van ſyn voorvaders aenweſen. Daerom had hy zynen gheſanten naer Italien afghevey:dicht / en niet alleen de tractaeten tuſſchen de ſtrydende partyen doen aenhooren / maer oock zyne authoritevdt daerentuſſchen gheſtelt : dies weghen dan billyck te hoopen gheweeſt waer / dat medts deſen al d onruſte ſoude opghehouden hebben / en de Keyſerl. juſtitie haeren cours ghelaeten zyn. Tot welcker hoope dan gheen kleyne apparentien gheweeſt waeren/ midts niet alleen den Coninck van Hiſpangien / maer oock den Hartoch van Savoyen / belooft hadden hun naer de Keyſerl. wil t'accommodeeren / alſoo dat het ſcheen / als of deſen handel al ten eynde ghebracht was / indien den Hartoch van Nievers niet door alderhande uydtvluchten om tijdt te winnen / en veelmeer van vreemder hand / macht en ghewelt als van de Roomſchen Keyſer als eenighen en rechtmatighen Leens-heer van deſe Hartoghdommen geſocht had.

Daerom dan gheſchiedt was / dat / als den Coninck in Vranckryck met een machtich krygh hayr / en verſiens in Italien quam/ etlycke Keyſerl. vaſte plaetſen innemende ten deel met ghewelt / ten deel oock met accoordt in zyn ghewelt ghebracht en doen fortificeeren/ en aldus zyne Conincklijcke authoritevdt gheinterponeert/ en tuſſchen des Rijcks Voorſten de erkentenis van de leeninghe / welcke anders Keyſerl. Majeſt. alleen toeſtondt / hem toegheſchreven hadt; daer uyt ghenoech bleeck / wat door ſulcks / der Keyſerl. hooghen Juriſdictie en des Rijcks rechten en gherechtigheden voor een Præjudict hierin gheſchieden / en wat voor perijckel den ghemeenen welſtandt van Italien / welck door de daeghlijcke occupatien en aenwechtinghen der Francoyſen in het Hartoghdom Montferradt onderdruckt wierden.

Nu mocht dit ſyn hoe het wilde / ſo was nochtans billyck dat de Keyſerl. juſtitie / als door de welcke de kroonen bevrachtight / haeren loop en cours hebben moſte. Daerom verclaerde ſich zyne Majeſt. als te vooren / dat hy in die ſacken welcke alleen aen Keyſerl. Majeſt. Juriſdictie ghehoorden / te rughſettende en werpende alleen reſpect van natien en perſoonen / de juſtitie naer des Rijcx wetten en manier/ voor hem ſelfs ſoo wilde bedienen / dat elck een daer uyt kennen ſoude / dat hem de ſelvighe ſoo wel als oock de ghemeyne ruſte welck alleen daerupt quam ſpruyten ter harten gonck.

1629. Daerom vertrouden zyne Keyserl. Majest. den Coninck in Vranckrijk soude met dese Keyz. declaratie sich laeten ghenoeghen / en zyn kryghs volck uyt Italien te rugge voeren / en aldus d'exercitie van de Keyserl. justitie in geenerley manier soecken te beletten. Indien dit gheschieden / was te hoopen / dat het schadelijcke kryghs wesen ghestaeuwt / goede vrientschap en trouw tusschen de hooghste Hoofden van de Christenheydt ghestabileerdt / en elck een naer wysinghe vande rechten / int zyne ghelaeten wierde:

Nopende nu de passen in de punten / koste Keyserl. Majest. niet sien / door wat reeden den Coninck in Vranckrijck hem daer in beswaeren mocht / om het Keyserschе kryghs volck van de selve plaetsen af te voeren / midts tot beschermynghe vande Keyserl. authoritepdt en des Rijcx Vasallen / dese passen by tydts hadden in acht ghenomen werden moeten / want de Graupunters selfs / welck hier het meest te seggen hadden / waeren dies weghen aenghesprooken / en wel te vreeden gheweest / en hadden noch daerbenessens haeren dienst aen Keyserl. Majest. ghepresenteert. Daerom achtede syn Majest. voor onnodich / van hem daerom yets verders te versoecken.

De Fräcoysschen afgesante replicеert op de Key. Resolutie.

Op dese resolutie heeft den Franeoysche afgesante een replyck overghegheven / daerin hy de voors. sequestermghe impughneerdt en bestrydt / voordts instellende de willighepdt des Hartoghen van Nivers en schuldighe ghehoorsaem / om dien te presteren / hoe hy daer aen belet is gheweest door andere teghens staende actionen: de redenen / waerom zyn Coninck de waepenen in Italien hadde gebruyken moeten / hoe en waerom hy tusschen de tweedraghtighe voysten zyn authoritepdt inghevoert had / verhaelden hy mede / eyndelijk segghende / dat zyn Coninck het kryghs volck niet koste uyt Italien weer af voorderen / ten waer dat den Hartoch van Nivers te voorzen in beyde de Hartoghdommen Mantua en Montferrat inghehuldicht wierdt / en de ovrighe pretentie stelde men tot het Keyserl. vonnisse en decisie.

Het Keysers andtwoordt op des Franeoysche gesanten republyck.

Hierop hebben de Keyserl. Raedtsheeren in naeme van Keyserl. Majest. aldus gheandtwoordt.

De Sequestratie van de beyde Hartochdommen was van Keyserl. Majest. / onaenghesien beyde de partyen daerom niet versocht hadden / uyt hooghe Keyserl. authoritepdt / welck toe quam den welstandt vant ghemeene best / het was op wat manier en weghen het oock wilde / voor te komen / aldus verordonneert gheweest / tot dien eynde / midts aen alle canten kryghs ghereedtschappen toegherust wierden / en de sorghlijcke Oorlochs perychelen / door alsulcke sequestratie mocht verhoet werden.

Want tot dien tijdt had haer Keyserl. Majest. noch gheen seeckeren berecht ghekreghen / dat de Spaensche de waepenen inde handt hadden ghenomen / zyn voorneem wesende al die gheene welck sich onderbonghen / dese saecke aen te vatten indien de strydende Hartoghdommen in zyn gheweldt waeren / en aldus d'administratie der justitie verseechert / in te houden: en alsoo de ghemeene ruste en vreede onderhouden werden mochte.

En sulcks had oock Carolus V. in dit cas in acht ghenomen / namentlijck om dat de saecken niet tot een Oorlogh souden komen / aenghesien / hy met een ghelijck exempel / hoe wel in terminis longe In ferioribus midts de laest levende uyttet gheslacht van de Paleologhen / welck afghereedt ghehuldight en de possessie vereregheu hadden / daer by te handthaeven waren / heel wijsijck en ghelucklijck de sequestratie voor de handt ghenomen had. 1629.

Het was wel te wensschen gheweest dat den Hartogh van Nivers volghende zyner voorvaderen exempel of strackx uit begintsel ofte daer na aen de Keyserl. gunste de sequestratie te modereren / voor zyn part ghestelt had / en simpelijk door een bloote presentatie een Keysers haendel in Casal ghenomen / en niet door alderhande exceptie den gandtschen handel in dese teghenwoordighe difficultepten ghewerpen / om dat by d'andere / welcker actie men nu beschuldighen woude / de Keyserl. authoritepdt plaedts ghevonden hadde / welcke (naedemael den Coninck in Vranckrijck met zyne wapenen in Italien ghecomen was / en door die heen en weer aengherechte tractaten / daer by Keyserl. ratificatie niet een reys ghedacht wierde) nu heel veracht synde / weer opgherecht werden mochte.

Het stondt trouwens / gheliick oock van de ghesante was verhaeldt / een vorst wel en was hem seer roemlijck oock een werck van liefde / die tweedraghtighe ghemoederen weer te vereenighen: maer ghelijck den Coninck in Vranckryck niet verdraghen soude / indien een ander / welke 't niet toe en quam / in zyn Coninckryck strydighe partyen in zyn ghebiedenissen tot hem te trecken / of over de possessie van de leeninghen te disponeeren toestaen wilde; aldus koste ghy ghesante lichtelyck afmeeten / dat Keyz. Majest en 't Roomsche Ryck niet verdraghen kosten / wat in Italien over de possessie / of deselve desen ofte gheenen toe te laeten / den Coninck in Vranckryck door Oorloghs ghewelt gheorronneert hadde / niet anders / als of de Keyserl. authoritepdt en jurisdictie heel verstooten was / of eens anders tusschen spraken vã doen had / aengesien haer Keys. Majest. sich altoos verclaerdt / en noch weerverhaelde / dat hy / ghelyck hem van ampts halven toebehoorde / elck een de justitie naer billyckheydt administreeren wilde / edoch met een vry onghebonden handt / ghelyck eenen Keyser toe quam / en was niet van nooden hem hier in maet ofte manieren voor te schryven / ghelyck hy ghesante d'investituur ofte inhuldinghe voor den Hartogh van Nivers praeps urgeerde.

Naer desen wierdt voor alle dinghen ghevorderdt / dat uyt die plaedtsen van Italien welck haer Keyserl. Majest. voor haeren hooghsten Heere bekenden / en van zynen troon de justitie sochten en begheerden / en bescherminghe vant Roomschen Ryck solliciteerden / het kryghs volck van den Coninck in Vranckryck afghevoerdt wierde. 't gheen dan een vast kenteycken zyn soude / dat hem de Keyserl. authoritept / gelyck hy pretendeerde en voorgaf / ter harten gonck daerneffen dan behoorde d'eyverige hanthavinge van syn jurisdictie / goetachten en dispositie / als oock de protectie van syn vasallen en onderdanen: Tot sulck eynd had haer Keyserl. Majest. etlycke regimenten Duytsche / welck den afgesante op Spaensche betalinge aengenomen te zyn hadde gemeent / de passen in de punten intenemen voor syn eygen kosten verordonneert / buyten yemants beschadinghe / mits de puntenaers alsoo het Roomschen ryck toegedaen waren / dat syne Keyserl. Majest. veel meerder / ghelyck sy haer oock daer toe uyt vryen wille ghepresenteert hebben /

1629. ben / haer toebertroude. Daerom wilde t'ſyne Majeſt daer voor houden / den afgeſante ſoude alſulcks wel conſidereren en ſynen Coninck recht hier van berechten / welck ghelyck hy wiſt ſyne reputatie wel in acht nam / aldus oock met ſyn hoog verlicht verſtant lichtelyck dencken koſte / dat ſyne Majeſt. ſonder prejuditz harer hoochſte authoritept ghenen anderen Arbitrum in die landen vā Italiē (in welke de domeynen en de macht en gewelt om recht upt te ſpreke alleē den Roomſchen Keyſer toequam) conde toelatē / Anders indien den Coninck met deſe betamelyke Poſtulatis niette vrede zyn mogte / was te beſorgen / dat den verhoopten vrede daer door belet wierde / 't welck haer Majeſt. die 't ghemeyne ongeluck te verhouden altoos trachte / niet koſte opgelept noch hier 1629.

Illuſtriſſimus Princeps AMBROSIVS SPINOLA
Marchio Seſtij et Venafri, dux Sanſeverinus
Eques aurei velleris etc.

P.P. Rubens pinx. *C. Danck: exc.*

in geens weegs beſchuldicht werden.

Den Coninck in Vyanckryk truſt hem ſtarck tot den Oorlog in Italien.

Ondertuſſchen dat dit tot Weenen in Oostenryck ghetracteert werde / heeft den Coninck in Vyanckryck in ſyn Coninckryck groote ghereetſchappen ghemaeckt om den Oorlogh in Italien teghens des Hartogs van Nivers tegenparty / (inden de ſaecken niet afgemaeckt wierden) voort teſetten / oock al 't kryghs volck / 't welck ſich om Lyon / Parijs / in het Delphinat / en andere plaetſen onhielt / naer Suſa gecommandeert. Daertegens heeft den Marckgraef Ambroſius Spinola, welcke in plaets van Corduba int Mylaenſche ghebiedt tot een Gouverneur verordonneert was / ſich oock ſtarck ghemaeckt / en is in Italien gecomen. Hoewel men nu vermeende / dat het tot een verdrach komen ſoude / aengeſien beyde deelen met malcanderen tracteerden / nochtans gonck 't ſelve aen wederzyden tot niet.

Het Keyſerſche krygsvolck

Daer op is het Keyſers krygs volck / 't welck ſich tot hier toe by malcander vergaert had in de

1629. maent uyt de Punten / alle passen starck besetten-
treckt naer de / opgetrocken naer Italien toe. In sulcken
Mantua. tocht hebbense over al met rooven en plonderen/
insgelyck oock de vruchten int velt en aen het wyn
gewas groote schaden ghedaen. Sy wierden
20000 man starck gehouden en 4000 te paerde/
daer over commandeerde den Graef Colaldo.
Onderweghen isser veel van dit volck / door
schaersicheydt van lyftocht oock wegens de lucht
ghestorven.

Mantua wort van de Keyserschen belegert.

In Italien comende / spuse op Cremona ge-
trocken/en voorts int Hartogdom van Mantua/
en hebben tprincipaelste deel vant lant met ver-
lies van weynich volck in haer gewelt ghebracht;
hier nae spuse in October over de reviere Oglio
gegaen naer de stadt Mantua toe / Viadana,
Caneto, Belforto, Gatsolo sonder tegenweer
ingenomen en Generolo met ghewelt verovert.
daer op hebbense int beginsel van den Winter-
maent de stadt Mantua oock aengetast en sich
meester ghemaeckt vande voorstadt S. Georgio,
diese starck tegens de stadt verschantsten. In
dese ghestaltenisse der saecken is het scharmutse-
ren dapper aengegaen. De Venetianen hadden
oock doenmaels een groote krijgs-macht te sa-
men / de welcke sy den Hartog van Nivers ten
besten bysetteden/ en verschepden malen succours
en proviant in Mantua brochten. De Keyser-
sche setteden trouwens de stadt hart toe / en ver-
overden etlycke buytenwercken met ghewelt/
maer verloren veel volcks / mits nu den kouden
winter aenquam / en sy inde morassen tot boven
de knien gaen mosten / en niet meer voor dien tyt
koste uptgerecht worden/ voerden d'Oversten het
volk af/ en verdeeldent in de naest leggende plaet-
sen van dese stad/ sommighe posten starck beset-
tende / op dat de belegherde gheen toevoer en
kreghen.

De Spaensche waren ondertusschen in Mon-
ferrat ingevallen / daer se verschepde plaetsen
in kreghen / en op Casal trocken / vonghen aen
tselve te belegeren waer toe Spinola groote ghe-
reetschap deede maeken.

Aerdts Hartogh Leopold/ klaegt by Keyserl. Majest. over het Tyranniseren van de Keyserschen Soldatesca.

In der Keyserschen aentocht in Italien heeft
Aerdts Hartogh Leopoldus over de moetwille
en 't tyranniseeren van de Soldatesca by Keyserl.
Majest door een schryvens seer gheclaecht/ ten
eersten biddende/ dat hy den Hartogh vau Fridt-
landt ghebieden wilde / dat doorts doortrecken
syn onderdaenen/voor andere verschoont wierden
oock van d'inquartieringhen ontslaeghen syn:
want (seyde hy) uw Keyserl. Majest. kan niet
ghelooven/hoe het krijghs volck int doortrecken
huys houdt. Ick ben etlycke Jaeren oock den
Oorlogh naer ghetrocken / maer ik verseeckere u
Keyserl. Majest. medts desen / dat ick nopt al-
sulcks toeghelaeten hebbe / hoewel het sonder
schade niet wel afloopē kan; maer t bzāden/vrou-
wen te schendē/ de liedē dood slaen/ooren en neus
af snyden/ vensteren en oovens in teslaen heeft
geen end/ ick wil noch stilswyghen van andere
martelery welk sy d' arme lieden aendoen/twelk
den Officieren wel mooghlyck is te remedieren.
Ick weedt wel dat u Keyserl. Majest. begheert
heeft hier van niet te vermanen. Maer ick ver-
seckere uwe Keys. Mast. dat het geene ik schry
ve / meer als waerachtigh is: want wilt met
veel aensienlycke Heur en Vorsten betyghen.
Het kan u Keyserl. Majest. my als welck syn
ghetrouwsten broeder ben voor seker wel soo veel
gelooven als die gheene welk hiertoe mede gein-
teresseert syn / en upt d'armen lieden sweedt en
bloedt haere beurs wel ghespecht hebben. Ick 1629.
soude uw Keyserl. Majest. wel veele Officiers
connen noemen/ welcke noch voor een corten tydt
slecht opghetrocken hebben / maer nu teghen-
woordich by de 400000. fl. aen baeren gheldt
vergaert hebben / welck sy niet van den vyandt
ghekreghen / maer den meesten deel van de Ca-
tholycke Heur en Vorsten arme lieden afghe-
dronghen hebben. Gheen mensch / welck ver-
stant heeft / meet u Keyserl. Majest. de schuldt
toe/ ghelyck ick dan / want Godt inden hooghen
Heemel weedt het/ uw aen alle canten ont-
schuldighen doe: maer d'onghedultst vanght aen
dus groot te worden/ dat ick in myn conscientie
voor goedt gevonden heb/dit u Keyserl. Majest.
ghehoorsaemlyck aen te dienen. u Keyserl. Mst.
kan nu dencken hoese in Italien aen gaen sullen/
daerse al vol op vinden / en de meeste part vande
soldaten / en Officiers Calvinisch en Luterisch
syn / Godt helpt d' arme vrouwen Cloosters/
welke in groot ghetal aen sulcke plaedtsen ghe-
vonden werden. Daerom aen den Hartogh
van Fridtlandt een vermaninghe te doen / soude
niet schaden konnen. Ick bidt u Keyserl. Mst.
om Godts barmhertighepdt en door syn Hepli-
ghe vyf wonden/ hy wil dit schryvens van my in
onghenaede niet op nemen. Want wat ick ghe-
schreven heb/ daer van heb ik van veele aensien-
lycke persoonen last ghecreghen / en midts ick nu
sie sal het my oock selfs mede ghelden in Swae-
ben/ in 't Marckgraeffschap Burghauw/ en inde
Alburghsche Heerschapppen van de welck ick
nu leven moet etc.

Weghens desen Oorlogh in Italien heeft Co-
ninck Philippus den 4. in Hispangien dit naer-
volghende aen den Paus tot Roomen gheschre-
ven.

Des Coninck in Hispangien schryvens aen den Paus om de Hartoch vā Nivers tot den vre-de te bewe-gen.

Hy had syn macht in Montferrat afghe-
sonden / tot keringe van al 't uptheenische volck
datter in Italien tot ruyn en bederfinghe van
de Catholycke verbindinghe quam. Om dese
redenen hadde hy Casal alleens kens doen bele-
gheren / of men niet tot een goede onderhandelin-
gen daermede dese differenten mochten neerghe-
lepdt worden soude connen comē/en conde metter
daed betoonē/wat slechte oorsake Italien hadde/
om teghens syne Croone teghenspannigh te we-
sen / over midts hy veel meer plaedtsen van im-
portantie zynde / als een van dien / inghenomen
en beseeten hadde / die hy nochtans upt singulire
mildthepdt hadde weer ghegheven. Dese mil-
dighepdt had den Hartogh van Nivers mis-
bruyckt / welck nu met syn onghehoorsaemhepdt
teghens den Keyser volherde / en quam niet al-
leen selfs / maer riep oock andere Vorsten en nes-
sens dese noch den Coninck in Vranckryck/
welck hem in Mondtferrat en Susa starck
verschandt sde tot hulpe/ hoe wel hy sach/ dat om
te beletten syn voornemen / hy (Coninck in Hi-
spangien) etlycke plaedtsen deede sortificeeren.
alle twelck den Keyser veroorsaeckt hadde / soo
veel volck in Italien te senden om syne daer in
noch hebbende jurisdictie en Keyserl. preminen-
tie daer meede t'onderhouden. Hem te seconde-
ren koste hy nu weghens bloedtvriendtschap/
oock der leeninghen halven/ welck zyn huys vant
Roomsche Ryck besadt / niet voor by gaen: en
was dit syn eyndelyke wil / wat hy voor desen
alghereedt door synen Ambassada verclaerdt
hadde.

Doch so een groote Keys. Armade / in Italien
sagh hy soo gheern niet / jae hy had daer aen heel
een

1629. een teghenthept/van wegheus de schaden welcke Italien hier door noodtsaeckelyk lyden most/sup gende de groote in Conventientien en perpetuelen welck de Religie aengaende daer upt rysen mogten. Koste ook niet sien / dat de saecken dus ghestelt synde / soo lichtelyck tot den vrede te comen was / waer mede ook onsen Heer Godt selfs en syner Christenheydt te dienen stondt: indien een Coninck ofte Italiaensche Vorst alsulcke Vyonventien / die syne voorvaders met grooter naerstigheyt en zorghen ook met grooten nudt en oyvaerheyt in rust onderhouden hadde / nu desolaedt en verwoest te werden sien most. sulcx konde syne Paustycke Heyligheydt selfs recht bevroeden. D'experientie van dien hadde sich al ghenoegh vertoont / wat het teghens strijden teghens de Keyserl. jurisdicte voor prospdt ghebrocht had. En waerdt saecke dat dit onheyl langher duyren soude / mochter noch een argher upt groepen 't welck liever ghescheydt werden mocht. En was wel het bequaemste middel om de saecke te slechten / indien syn Heyl. den Hartogh van Nivers ernstlyck daer heen disponeerde / dat hy de justitie ghehoorsaemde / en sich naer des Keysers wille voeghde. Den Coninck in Vranckryck aengaende / dat hy syn volck of Armade af-woerde / en de andere Vorsten en Heeren / welck den Hartogh van Nivers aenhonghen / waerschoude / niet in desen handel haer te vermenghen / op die maniere / als het syn Heyl. voor desen voorghestelt was gheweest.

Wanneer dit onheyl. op dese wys byghelecht wierde / conden al d'interesserende van dien / met behoorlycke reputatie weer vertrecken / en soude soo veel te weeghe brenghen / dat den Keyser sich te vreede stelde / en synen onwille vallen liedt. In dit cas woude hy gheern/wat aen hem was/ doen / dat niet alleen de justitie gheadministreert/ maer ook de Keyserl. mildtheydt dadelyck betoont wierdt / gelyck hem van harten en ghemoet niet lievers syn soude / als dat het groote bloet-vergieten vande Christenen / 'twelck anders hierentegens wel gheschieden mochte voorby gegaen / en daerentegens tot synen dienst tegens d'andere tegen Christenen gebruyckt werden mogte. Dit had hy zijne Pauwsl. heyl. te duytlycker en trouwlycker berechten willen / op dat hy syne intentie hier upt te vernemen had/ maer begeerden Godt syne Christenheyt te straffen dat desen Oorlog soude voorts loopen / woude hy om den vreden weer te verkrygen syn uptersste blijdt aenwenden.

Keyser Ferdinandi schryven aen den Pauws wegens dē Oorlog in Italien.

Insgelyck heeft haer Keyserl. Majest. Ferdinand aent eynde vant selve Jaer een schryven wegen den Italiaensche oorlog aen den Pauws ghesonden van desen inhoudt: upt wat oorsaecke hy beweegt gheweest hadde den oorlog in Italien te moveren: want de gemeene rust en vredestе turberen / en het recht en gerechtichept te verdrucken / en syne macht / welck hem van Godt Almachtig was ghegeven te misbruycken/ was hem niet soo hart tegens als syn Keyserl. ampt betamelyck was de hooghste gherechtigheydt en hooghepdt / mits die niemandt anders toestondt/ by 't Roomsche Rijck te defenderen en t'onderhouden. Dat hy voorts voer in d'administratie van de justitie / al het andere after stellende / en op geene persoon ofte natie respect hebbende/ had hy sonder ghewelt en macht te oordelen van God ontvangen.

Hem was ook kennelyck dat de Croonen niet soo seer door Oorlooghs gheweldt / als door de wetten en de justitie van dien / becrachtighet wierden: alsulcke Vorsten voor ongheluckseligh houdende / welcke alleen op haer ghewelt leunden en stonden. Maer veel ellendigher d'onderdaenen / welck d' oorde en d'oyrighepdt van Godt Almachtigh hun voorgheselt synde teeghens streden. Indien nu het selve was gheconsidereerdt / en sich beters bedacht hadden die gheene/ die het wel doen mochten / soo hadde wel gheschoudt konnen worden / dat zyn Armade niet naer Italien ghegaen was / welck hy ter oorsaecke van dien / een tydt langh aen de paelen hadde opghehouden. 1629.

Naedemael nu de saecken anders gheloopen waeren / en in een corten tydt syne Armade door Godt ghenaede een gheluckighe progres en voordts ganck ghedaen hadde / en niet te twijffelen was / indiense weer verstercht en verbarscht wierdt / noch grooter / bysonder in eene dus oprechte saecke / upt rechten soude; edoch trock hy voor alle victory den lieven vreede eenighepdt en rust te vooren; gelyck hy dan door een openbaere declaratie van dien / door heel Italien kennelyck: datmen billyk vredens middelen / aldaer voorgestelt aen te dienen hadde. tot dit syn Godtsaligh voornemen wierde hy seer aen ghedreven door hartelycke en groot verlanghen / 't welck hy hadde /om een repsden vrede voort te brengen om te vernielen alle missonst / offensie en strijdigheden/en een oprecht betrouwen/ en onoplooslycke bandt der eenighepdt onder de Coninghen en Vorsten / welcke met het badt van de wedergeboorte ghewassen waren / en om den oprechten Godts dienst op deser werelt voorts te planten ook mede syn pontificaet met een dus heerlycken triomftepcken te verzieren:aengesien de bose aenslaghen / schadelycke practycken / en d'aen alle canten solliciteerende alliansien / met welcke den rasenden hoop der Godtloosen teghens den HEER en zijnen GESALFDEN CHRISTVM alle quaedt machineerden / ook tot het selve sommighe Catholycke Vorsten op haer spde trocken / tot ruyne van d'alderheyligste Religie (het welck wel te vreesen stondt) ghearmeert en ghewapent hadden / niet ophielden.

D'alderrachtighste remedie om sulcks te bevorderen / niemandt beter toequam/ en een sulcke Heyligh Vnie te weeghe te brenghen en op te rechten / als syne Pausl. Heyl./ als die hier op deser aerden Christi vicarius, der alghemeene Kerken ziel sorgher/ voorstander des waeren Godts dienst / alghemeenen Vader van de Christelycke Coninghe en Vorsten is/ en het Scheepken Petri, alwaer aldeese tempeesten op aenstooten beschermdt/ Gouverneur dien macht en ghewelt ghegheven is/ om met het woordt der waerheydts crachtigh te binden / en te ontbinden: waer door haer Pauwsl. Heyl. Raedtslaeghen altoos gherecht syn gheweest / en noch blyven. Daerom hy noch ghedachte wat hy voor hem selfs tot beschermynghe vande Christelyck kercke te doen schuldigh was: syn Heyl. upt kindtlycker liefde biddende / datse haer voornemen/ ghelyck hy begost had / voordts altoos inheerideerde / de Christelycke Coningen en Vorsten totte conjunctie en Vnie met hem disponeerde/ 'twelck te lichter gheschieden soude / indien syn Heyl. considereerde wat het ghemeene best aengonck / en dat de Barbaers tot updtropynghe van de Religie en scheurynghen van de Coninclycke Croonen / door de oneenighepdt der

1629. Chꝛiſtenen alle gelegenthedē wel in acht namen. Aldus was ooк vooꝛts van nooden / dat elк niet alleen zijn pꝛiuaete ſake/ maer veel meer met afterſtellinghe aller amulatie / teghens wꝛaſſelinge en miſverſtandt/ het ghemeene heyl en ſalupt/ 'twelck CHRISTVS en zijne kercke was concernerende / hem liet ter harten gaen. De Chꝛiſtelijcke kercke welck hy vooꝛ zijn moeder kende / met algemeenen Raet en daet beſchermde / deſe tot hulpe alle zijn macht en ghewelt / goet en bloet / naer 'texempel vande oude helden ſyner vooꝛvaders / aenkeerden; indiender ſommighe dooꝛ een ſchijnende pꝛetext en liſtighe aenſlaghen tot der Godtlooſen hut waren verleydt geweeſt datſe die by tyds weer verlieté/ tot afkeringe van al het quaet/en beſcherminge en vooꝛts plantinghe der Heyl. Religie / in eenighеydt des gheloofs en lief de met eenighеydt des ghemoets onderſaecht t' ſamen traden. Wat hem aenraeкte / wat hy tot opzechtinghe van dit Heyl. Bond doen koſte / daer toe ſoude ſyn Heyl. verſeeckert zijn / dat hy ſulcks niet alleen vooꝛ aenghenaem houden en volkomentlijck naercomen ſoude/ mits ooк met raet en daet gedenckende de Keyſerl. authoꝛitept/ alſo de plicht aen ſyn Heyl. naer uptерſte mooglijckheydt bewijſen.

Tot dit zijn heyligh vooꝛnemen koſte hy niet comen ten was dat de onruſt in Italien was gedempt. Welck beletſel alleen den Hartog van Nivers tegens ſpannigheyt toe te ſchꝛyven was. Maer dien ſelvighen (om zijn binnenſte ghedachten aen zijn Heyl. te openbaeren) had gheen goet betrouwen tot hem / of was van onruſtige raetsgevers vervoert / of hadde wat anders vooꝛ: doch indien hy naer dus veele tegens de hoogſte Majeſt. gedaene exceſſen zijn ſchuldt bekennen wilde; woude hy al het ghepaſſeerde vergheten / en hem in Keyſerl. ghenade weer aennemen / hem tottet zijne ſonder uptſtellinghe helpen en hem de juſtitie adminiſtreren. Ondertuſſchen was hem niet onaenghenaem / indien tuſſchen de partyen een vꝛedens tractatie aengeſtelt wierdt.

Hier upt ſoude ſyn Heyl. nu buyten twijffel ſyn loflijck vooꝛnemen en verclaringhe verſtaen/ en het ſelve/ gheliјck hy begeerde / vaderlijck apꝛoberen / ooк alle goede gelegenthеydt om tot deſe intentie te comen / gade ſlaen. Dit ſoude de gantſche Chꝛiſtenhеydt met vꝛeugde hooꝛen / en deſe vereeninge der Coningen en Doꝛſten de victoꝛy en tromf der ſtrijdende kercken teghens de ketters doen verkrijghen.

Handelinghe tuſſchen den Coninck in Polen en Hartog van Fridtlandt wegens betalinge der Keyſ. Armade welк in Pꝛuyſſen afgeſonden geweeſt is.

Int eynde van dit 1629 Jaers / is wat onwil tuſſchen den Coninck Sigiſmundus en den Keyſerl. Generael Hartog van Fridtlandt wegen de betalinge vant Keyſerl. krijgs volck/ dat te vooꝛen in Pꝛuyſſen was gheſonden / opgereſen: want als by den uptтocht upt Pꝛuyſſen / de betalinghe van de Gaſie met een niet en volgde/ en hoog gedachten Coninck aen den Hartog van Fridtlandt ſchꝛeef / hy ſoude met de vooꝛſz. betalinghe ſoo langhe wachten tot op d'aenkomende Rijcks dag in Polen / dan wilde hy ſyne Commiſſariſen aen eenen ſeeckeren plaets afveerdigen/ welke ſouden de ſchaden/die't Keyſers volck int landt van Pꝛuyſſen gedaen hadde eſtimeren/ en aen haer gaſie doen afkoꝛten.

Hier op heeft den Hartogh van Fridtlandt in een ſchꝛyven aen den Coninck gheantwooꝛdt.

Hy ſoude bedencken / dat het Keyſers volck eſſen op dien tydt tot hulp van de Croon Polen gheſonden was gheweeſt / als het in de grootſte perpeкel gheſtaen hadde: want als Guſtavus het Poolſche krijgs hapz naer ſyn wenſch gediſſipeerdt en ghedemt had / en dooꝛ een ſulck ſucceꝛs het Poolſche Coninckryck hem onderwoꝛpen/ alſoo dat hy naer ſyn luſt heeft doen mooghen/ was de Keyſerſche Armade daer heen ghekomen / om 'tſelve van de rupn en onweerbꝛenghelyken ſchaden te beſchermen. En was ſyn Maſt. ooк kennelyck / dat het Keyſerſche volck int begindtſel als het eerſt in Pꝛuyſſen aenghekomen was/ groote ellendigheydt / honger en ghebꝛeck aen pꝛoviandt gheleden hadde/ ſoo datſe wꝛtels uptter aerden graeven / gras vergaderen en koocken moſten / en indien deſe vooꝛſz. Soldateſca niet van weghens haer faem en reputatie/ ooк aen de ſchuldighe ghehooꝛſaemheyt waer meede ſy aen Keyſerl. Majeſt. ghebonden waeren / was indachtigh gheweeſt / en boven al het ander ghеſtelt had / ſoudenſe ſulcken kommer en armoed niet upt geſtaen hebben / maer wel middelen ghevonden / hebben haer dies te t'ontſlaen / eyndelyck was vooꝛ haeren aftoght upt Poolen een verghelyckinghe ghemaeckt gheweeſt / in welcke hun ſatiſfactie te doen ſchuldigh was ghekendt.

Mopende nu de ſchaden welck het landt Pꝛuyſen gheleden had/ was kennelyck / dat altoos die pꝛovincien al waer den Sedes Belli gheſtelt wiert/ noodtſakelyk bederven moſten / byſonder als het krijghs volck ſyn ghewoonlycke gaſie niet krygen konde. Behalven dat / had het Poolſche krijghs volck / onder 'twelck gheen diſciplin ghehouden wierdt / vooꝛ d'aencomſte van de Keyſerſche alles bedoꝛven / coſte daerom haer Coninckl. Majeſt. al ſulcks op het Keyſerſche volck niet legghen. En boven dit welck noch het pꝛincipaelſte was/ſo hadden naer'tverdꝛag met Guſtavus de Poolſche krijghs Oberſten veel ommanierlycke woꝛden teghens de Keyſerſche ghеſpꝛoocken en uptghegooten / daer upt dan lichtelyck ſpꝛupten koſte / dat indien ſyne Majeſt. in Poolen op een ander reys volck upt Duydtſlandt van doen hadde / hy dat ſwaerlyck weer vercrijghen ſoude / aenghеſien hy ſoo ſeerhten tractamendt naer ghehoude trans actie by dit volck ghedaen hadde; jae dit ſoude de heele affectie teghens haere Majeſt. veranderen / en ſyn credito by hen te niet maecken. Daerom hielde vooꝛ 't beſte dat d'eerſte trans actie / die by der Keyſerſchen aftoght upt Pꝛuyſſen was ghetroffen gheweeſt / in haer Valeur blyven mogt / mits ghenoegh kennelyck wat / dat het Coninckrijck Polen upt des Guſtavi handen was ghereddert ghewoꝛden. Begheerden dat ſyne Majeſt. al dit ſelve naerſtigh over dencken wilde; want de defalceeringhe ofte vernielinghe / daeraf ſyne Majeſt. verhaeldt had / koſte gheen plaedts hebben / maer moſt naer de tranſactie / en naer het contract ſatis factie volgen.

Op dit ſchꝛyven heeft den Coninck Sigiſmund weer den 6. Januarius aldus gheantwooꝛdt.

Coninck Sigiſmundus antwooꝛt op het ſchꝛyvē van den Hartog van Fridtlandt.

Syne Majeſt. was verwonderdt / dat ſyn ſchꝛijven in een anderen ſin ghetrocken was/ als hy ghemeendt had / en uptter ſelve 't gheen ſyn Majeſt. van goeder meeninghe weghens de betaelinghe van de Keyſerſche ſoldaeten hadde gheſchꝛeven / d'onderhoudinghe des contracts noch in twijffel wilden trecken/ en 'tgheene afterdagtigh maecken en vꝛeeſen/ 'twelk doch gantſch teghens d'openbaere beloften en Coninckl. reputatie zijn ſoude. Want zijn Majeſt. ſchꝛyven had dit te verſtaen ghegeven/dat/ midts beſoꝛghlijck

1629. lijck was dat in de transactie de beſtemde termin weghens den quaden tydt en aen alle plaetſen graſſerende peſte niet konde voltoyt werden/ daerom ſyne Majeſt. hem by tijdts daer af had te certificeren begeert / indien'tſelve wat langer om deſe ongelegenthepdt / duyren en den beſtemden termin beletten mogt. En dat int ſelve ſchryvens van de afkortinge wegens den toegevoegden ſchade was mentie ghedaen gheweeſt / dit was rechts weghen gheſchiedt / mits dit den verdrag niet toucheerde / en het oock der billickheydt betamelijck was. Daerom begeerde ſyn Majeſt. noch een reys by Hartog van Fridtlant wonde by ghelegenthepdt van deſe noot / hem wat patienteeren en den termin dus lang paſſeren laten / dat de peſt wat was gheſtilt / en de commiſſarien ſeecker te ſamen comen koſten / om de contributie van waer de betalinge gheſchieden moſt / in te brengen. Sulcks was aen hem ſelfs billick t'ſoude oock tegens een ſulcke noot / welck in dit cas geen wet had / noch den Roomſchen Keyſer / ſyn Majeſt. Neef / en Swager / noch hy Hartog van Fridtlant / noch het krygsvolck ſelfs ſtryden. Syn Majſt. wilde ſich bearbyden om de plaetſen en den tijd te ramen / van waer de betalinge door ſyne commiſſarien geſchieden ſoude; oock hem benaerſtighen / dat het Keyſerſche volck / welck hem tot hulp gheſonden was gheweeſt / metter daet ſelfs ſpeuren zoude / dat haer aſſiſtentie in Pruyſſen hem lief en aengenaem geweeſt was / veel anders als hem Hartog het gemeene ſpreecken Valſyck aenghebracht had / als ſoude het Keyſerſche volck met onbetamelycke reden aengevergt zijn gheweeſt. Aengeſien ſulcke en dierghelycke opſpraeck de beroemſte krygs Overſten en armadē onderworpen waren / behoefde hy hem dan niet te belghen t geen door een onſeecker gherucht uytgheſtroyt / en vant gemeyne volck ghedaen wirdt / en niet naer dies goetachten d'eer en deught des Duytſchen volcks ofte krygs lieden / reguleren: want zijne Mſt. veel daer af hielde / en indien ywers een doolinghe of miſverſtant ghebeurt was / was het niet t'krygs volck / maer den gene welck niet naer de wil van zijne Majeſt. waren voorgeſtelt geweeſt toeteſchryven: want daer uyt was het verlies des Roems gheſchiedt / mits d'Overſten tegens zijn Majeſt. mandament en Rationem belli den tijdt en proviant onnutlijck verdaen en de ghelegenthepdt pets goet uytterechten niet in acht genomen hadden / ſoo datſe niet van die plaetſen conden meeſter worden / waer in ſy ghenoech tegens den honger zouden ghevonden hebben; van waer dan de kranckheeden en ander ongemack met groot miſhagen vā zijn Mſt. quame / en dat deſe dus deftige armade welck naer mooglijckhept met proviant en gelt genoech verſiē was vernielt is gheworden. Mits nu zijne Majeſt. het ongemack / twelck het Keyſerſche volck uytgeſtaen had / en ook met een d'oorſaecken kennelyck was / ſoude hy Hartog van Fridtlandt / haer Majeſt. niet aldus in zijn ſchryven beſchuldighen / aengeſien het onheyl / twelck uyt anderer lieden raet gheſprooten was / het krygs volck / dien hy den lof van dapperheydt gaf / had draghen moeten / en van den gewenſchden uytganck des Oorlogs / naerdien daerom groote koſten ghewent waren / berooft was / en daerom een beſtant te maecken / (mits d'Officiers en Overſten liever te rug als voorts te gaen begeerden / te verſwighen de gaſie / kranckheden en hongers noot) ghedwongen was: welck zijne Majeſt. al aent Oordeel van Godt wonde gheſtelt zijn laten. Int Oorighe wilde ſyn Majeſt. gaern overſien / dat hy der Keyſerſchen krygs volck dit moſt toegheven / 't welck hy in zijn ſchryven dushoogh roemde / namentlijck dat het ſelve de Poolſche landen van de ruyn en onderganck en uyt Guſtavus handen verloſt hadden / oock hadde zijn Kon. Majeſt. voor deſen in de onruſt vant Roomſche Rijck ook met hulpe hem vinden laten / daerom koſt ſyn Majeſt. hier af niet ſoo hoog roemen aengeſien zijn Majeſt. daer door beſchaemt ſoude worden / mits hem daerom noopt eenighe betooninghe van grooten danck van haer Keyſerl. Majeſt. door ſchryvens ofte Bodens gheſchiedt was. 1630.

Voorts moſt ymant ſeer onerваren zijn in de Poolſche oorloghen / die meenen ſoude / dat wegens d'occupate van ſommige ſteden en Caſtelen met een oock heel Pruyſſen ſoude ghewonnen zijn ofte indien dit verloozen ghegaen had / oock daer om met een het Coninckrijck Poolen in d'uytterſte perijckel ſtonde / aengeſien 'tſelve voor veel hondert Jaeren herwaerts voor Pruyſen gheweeſt / en dit Hartogdom ſelfs gedwongen had en onder ſubjectie zijn gebreghen. Was door Gods ghenade zijn Majeſt. Coninckrijck van den onderganck dus verr afgheweeſt / dat ſommighe Poolſche provintien / welck by 200 Duytſche mijlen van Pruyſſen gheleghen zijn / nauwlijk pets daer van ghehoort of gheweeten hadden / die ook behalven dit door haer manlijke daden tegens de Barbaren den ſchaden in Pruyſſen gheſchiedt zijnde / overbloedigh weer verhaeldt hadden.

Daerom had zijn Majeſt. niet van weghens d'onderganck van zijn Coninckrijck / maer weghens den vyand / (welck met verſchandtſen en Bolwercken den Polen te boven ghegaen hadden) te debelleeren / het Keyſerl. krygs volck ghevordert / aen welck zijn Majeſt. niet te min de gaſie betaelen wilde / hoewel zijn Coninckrijck in quaeder ſtaedt / als te voozen daer door geſtelt was gheweeſt. Int oorighe ſoude hy als een vriendt / en naer den wil des Keyſers doen / indien hy ghelijck zijn Majeſt. int oorighe ſchryvens begheert had / uyt de verhaelde oorſaecke en van weeghens den tijdt liet gheſchieden / dat men niet dus nauw en ſtrickelijck de betalinghe van de gaſie voorderde / en met ſoo grooten ophael vande Mutuo aen Polen / en Keyſerl. Majeſt. ghepresteerde dienſten hem niet verweedt.

Van weghens de groote veranderinghe / bloedighe Oorloghen / en jammerlijck landts verwoeſtingen / welck de volghende Jaeren zijn voorghevallen / heeft het beginſel van dit 1630 Jaers / door ſchrickelijcke wonder teyckenen / die byſonder in de lucht en aent firmament van den Hemel byrans aen alle plaetſē in Duytſlant / met grooten ſchrik en beven geſien zijn geweeſt / ghenoech beduytſelen ghegeven.

Aenvang des 1630 Jaers beduydende op veel veranderinghe en merckelycke dingen.

En byſonder is tot Tubinghen diergelijcke wonder den 25. January op den dag van Pauli bekeringhe gheſien / en neffens andere van Willem Schickaert Profeſſor ter ſtede gheopſchreven en in een tractaetken hier van in druck uytgegeven / uyttet welcke wy de tegenwoordighe beſchryvinge int kort getrocken hebben / gelijk als volgt: Op den avondt dan deſen voorſz. dag een weynig voor 7. uyren is aen den klaren hemel tegens Noortweſt onverſiens een ſnee-witte materij verſchenen / niet als een wolck aen de cant verdrijvende / maer fijn glat / en gelijck een ey gefatzoeneert / gaf een hellen ſchijn van hem / en ſtondt

Schrickelycke wondertyckens in 't Wurtenburger landt.

1630. stondt aldus een langhen tijdt stil. Daer na ten 7. uyren vertoonden haer aen weder-zijden noch twee andere wolckjens een aen de rechter zij een ongekeerden ketel niet ongelijck / het ander ghelijck een slijpsteen / en waren beyde heel snee wit glintzerende en schimmerende dat de daer ontrent leggende contrey daer af verlicht wierdt / Het licht hier van was niet stil maer twitterachtich / hem bewegende / daer nae wiesset op en verloor hem / nochtans onversiens / quam het blus weer en herhaelde sulcke wisselinghe somtydts / dat men niet wist / offet waerachtich verdwenen / of hem nu alleen verborgen had. En dit vertoonde hem alleen tegens Noordtwest / voorts vergaderde hem ontrent half 8. noch een veel grooter Corpus ofte Moles recht teghens Noorden / die clom op tot 6. graden van de hoogte / en strekte hem tot op den Horizont toe / ghelijck een wit mes / welck men van boven vallen siet uyt een hel lichtende plaets / als de son daer onder is schynende. Dit Corpus ofte Moles wiert hoe langer hoe grooter / alsoo dattet haest hier nae tien graden hooch en bycans 80. lang wierdt / en t'vierden-deel van den Horisont besloeg als het nu wat meerder als een quartier voor acht uyren tot den 15 graedt opgeclommen was / scheen het bovenste darde deel naer de heele langte hel / het onderste twee dardendeel wat blaeuwachtich / ondermengt met wat purper.

Ontrent 8. uyren begost dit wonderwerck / 'twelck hem dus lang stil gehouden had / alleen een kleyne blirem toonende / gauw en schielijck hem te roeren / te verdeylen en tot een ordre te componeren. Daer sagh men sommighe stralen snel uyt varen / welcke gelijck een starcke en langen tooht meesten deels tegens midder-nacht en mid-dach / ten deel oock ter slincken zijde van Noort-west tegens ons voorby gingen: de minste part reyckende onsen Horizont. Van onder in t'Noordtpunt quam een seer helle Pyramide of drieeantighe colom / ghelijck uyt een aftertocht aen den dagh / en op de slincker zijde twee gelycke / doch niet soo claer zijnde als mede helpsters / wat leegachtich doch volstaende / van de rechte syde schietende veel onstadighe ofte beweeglijcke stralen snel uyt / die dan weer ophielden / en dickwils soo uyt vlogen tot dat eyndelijck int middel van de hooghte des Hemels / (boven en beneden 45. graeden) de verstroyde deelen haer weer vergaerden / in verscheydene doch meestendeel hoeckachtighe hoopkens sommighe met neffens hangende vlogels afgedeelt / die als doen haer gelycke als in een slacht-ordre stelden. Hier op zijn de partyen / welcke nu alleen met haer tween / maer aen weder-zyden veel verscheyden troupen hadden tsamen gheruckt / oogenschijnlyck malcander aengetast / en ophet heftichste onder malcander ghevochten / datmen in een sulcke confusie en van wegens den roock niet meer eygentlijck sien konde / als offe op malcander los ghebrant en met stadig schieten tesamen gescharmutzeert hadden / en bloog den rooch door den anderen soo eygentlijck als men met een musket doen mag.

De boeren op de naeste dorpen die in 't hooghe woonachtich waren / seyden bestandich / sy hadden dickwils het kraecken ghehoort / doch wat donckerachtich / ghelijck als van verre. De pieckens sag men oock bescheydenlijck / ghelijck ontelbare langhe rieten / oock hoese tegens malcander aenlagen / en int eerst recht op hielden. Duyrende dese vertoninghe hebben die toelyckers in Tubinghen een gherups ghelijck een starcken Noorder-windt / en het rasselen als offer Courasiers aenquamen / gehoort / aengesien het soo wel te vooren als oock daer nae heel stil vande wint was. En sonderlijck heeft men hier op gelet / dat in dit krijgshayr op der rechter zyde een schoon vaendel verscheyden repsen ghesinghert wierdt. Dit was alleen geveruwt dat is te seghen niet heel graeuw ghelijck de Squadroons vant krygs hayr selfs / maer inde gedaente van een regenboog / doch wat bleycker / maer wat voor een wapen daer in gheweest is / koste men niet eygentlijck kennen / oock koste men niet eygentlijck onderscheyden welck party verwonnen wierdt / want zy allegaer onversiens weer verswonden / doch keerde hem het laetste ghetumel naer de rechten / 't welck van die cant scheen / als offe ghevluchr hadden / of datse ter selver plaetse noch wat stant houden wilden / daer op wkerdt de plaets gheruymt / ghelyck dan oock den gantschen hemel / behalven dese plaetse / schoon claer en hel bleef / dat men de starren aen alle canten sien koste schynen / en wasser nieuwers gheen wolckjen ofte windt maer heel stil. 1630.

Ontrent half 9. als het alles tot hier toe witachtich en graeuwacheich vertoont was geweest begost het de varruwen te verschieten / en vertoonde hem ten eersten naer de rechterhandt tusschen beyde Hemel wagens van Noorden tegens Oosten / breede roode blackjes daer af de specie bycans was op zyn parallellys / maer aen de opper cant wat rooder / en naer beneden wat bleycker / 'twelck men bycans had noemen mogen helle / verhevene en root verruwachtighe Superficies. Sulcke roode streecken heeft men naer de slincker handt tegens Noordtwest aen meer ghesien / essen soo lang als de voorige maer heel wat smalder / en aent ghetal onderscheydelyck / welck meesten deels over de Swaen ghegaen syn dat de helle starren in caudi cygni heen door schenen. Ondertusschen als 3. quartieren van d'uyr verloopen syn ghewest / verdwenen de witachtighe schynende stralen noch niet / maer liepen oogenschijnlyck dickwils hier uyt soo snel als den blirem / welcke sommighe repsen onsen Horisont berycktten.

Ontrent 9. uyr quam de s'warte donckelachtighe veruw weer aengegaen / tegens Noortwest recht int Noorden bleef het noch al wit-achtich. De s'warte nam t'vierdendeel vanden hemel in / wat tusschen middernacht en tegens den avondt lagh.

Hoewel geen openbaer ghevecht meer ghedaen wierde / soo liet noch het schieten niet nae / maer openbaerde hem noch voorts door de heele locht welk ten deel tusschen het gestarnte vande Leeu / en het ander tusschen Cassiope ingeslooten is / anders sag men niet bysonders meer. Ontrent half 10. vertoonden hun slechten bleycke blirems aen den Polus / gelyck by somers tyden gebeurt / doch wat blyckter met onbegrepene palen. Ontrent 10. uyren isset wat stilder ghewoorden / en is anders niet meer ghepasseert / alleen dat noch somwijle etlijcke roocken uyt gebroocken zyn.

Wonder-tyckens tot Stutgart gesien.

Tot Stutgart int landt van Wurtenberg is s'avonts ontrent 7. uyren het wondertjcken op dese manier gepasseert: Int eerst vertoonde hem een cloecke regenboog ofte Iris lunari ab occasu æstivo sub polo usque ad ortum æstivum. Essen int ondergaen van de sonne ontrent t'beginsel des boogs wiens hoogte niet veel over 12. graeden scheen / en gonck voorts sub Dracone Septentrionali per pedes Herculis, nauwlijcks tottet hooft

Bootis,

1630. Bootis, daer hy aen den Horizont Orientalis aenſtoot. Volgens op deſen boog / ghelijck als op een tonneel / recs op een gebecht / als of het tuſſchen veel blinckende ſpieſſen / en heen en weer ſchieterende vierblammen gheſchieden / t'welck ſeer ſchrickelijck aenteſien was. Daer door liepen oock kleyne witte wolckhens of veel lichte blammen over heen / ghelijck oft kleyne blirems gheweeſt waren / dit duyrde geen uyr / daernae bergonck het weer al ſoetjes / doch bleeven de rechte vierighe gedeelten lang ſtaen / maer niet meer aldus door malcander vliegende. Deſelve nacht van 12. tegen 2. uuren / vertoondent hem weer / en trock voorts op Mozingen / ghelijck een brandt aen den Hemel lichtende. Inſgelijck den 27. Januarij hebbent ſommige door de wolcken heen geobſerveert.

Wonderteycken tot Frankfort aen den Mayn.

Tot Franckwoort aen den Mayn heeft ſich op deſelfſte tydt oock 'snachts (ghelijck het van geloof weerdige perſonen geobſerveert is gheweeſt) een ſulck als volgt wondertevcken aen den Hemel vertoont: Int eerſt quam een witte matery van den weg van Fridburgh aentreckende in een viercantige form / en als of het krijgs volck geweeſt was / t'welck in ſlacht oorze geſtaen had. Als dit nu hem een wijltyds aldus had vertoont / quam daernae een witte matery heel lang en wat ſmal / d'andere teghens aen treckende / ghelijck offe daer door bzeecken wilde / al daer ſchietende veel ſtralen tegens malcander. Mits nu dit een wijltjen geduyrt had / trock oock de voorſz. lange matery op d'ander cant ofte punt en volgens op de darde en vierde toe / alſoo dat den viercantighen hoop heel en al omcingelt wierdt. Doen ſagmen aen alle canten ronts om de ſtralen op malcander gaen / ghelijck offe vechten ofte ſcharmutzeerden. Onder deſen ſtrijdt wierden de hopen allenkjes kleynder en kleynder / tot dat eyndelijck de lange / welck den eerſten aenval ghedaen had / heel vernielt wierdt: oock was het viercantige deel op veel nae niet ſoo groot als te voorzen / en verdweenen daer op heel en al.

Wonderteyckens in Bohemen / Oſtenrijck en Sieſien.

Den 25. Januarij zijn diergelijcke ſchrickelijcke wonderen oock in der Sieſien / geſien geweeſt en van gheloof waerdighe lieden opgetevckent: Int eerſte hebben haer veel vierige ſtralen om den gantſchen Hemel rondts heen / den heele nacht door tot op den volgende morgen dat den dag aenquam / vertoont. Deſe vierigeſtralen zijn aen alle hoecken op een kleyn vleerken 'twelck mitſen aen den hemel alleen ſonder ſtralen was / en ontrent 9. uyr 'savondts ſich in een Arends ghedaente ſat ſoenneerde / doch / datmen het hooft en voeten niet heel wel bekende / aengevallen t ſelve daer nae heel overvallende. Beneen aen dē hemel ſtonden der veel lieden en ſagen hoe het krygsvolck in ſyn oorde geſtaen heeft / welcke vant onophoudyck ſchieten van de ſtralen teghens het voorſz. vlecken aenginghen / en is het ſchetteren en ghekraeck van ſommighe heel beſchevdentlyck gehoort geweeſt.

Den 26. Januarij wierdt tuſſchen Keltſen / een mijl van Sweptnits onder den Tottenberg en Strelen / nae midnacht den Hemel int eerſt heel troubel geſiē is: maer corts hier nae als den maen op ginck / ſoo trocken al deſe wolcken daer nae toe / en als hy nauwlijck ſoo hoog als een man opgecolonnē was / trockenſe allegaer after hem naer beneen / en bleven in een lange linie van den morgen af tot den avondt ſtil ſtaen maer wierden koolſ wart. Alleen was een kleyn wolcxen byſonder / en wat hooger oock vorder om Midnacht heen / 't welck lang alleen bleef. Daer op gonck op tegens Noorden een lichte wolck / welcke ſoo helder ſcheen als de maen / uyt deſe groeyden meer kleyner / en ſtracks wat grooter ſtralen / daer van ſommige wat vieriger als d' andere / tot datſe heel tegens den avondt / gelyck een groot krijgshayr haer vertoonden; daerentegens in een oogenblick tyts een ander aenquam welck met malcander oppet heftichſte 'tſamen ſtieten / en ſag men niet alleen als van muſquetten of piſtolen den blirem en roock / maer oock van groote ſtuckē't vier en damp bycans door de helft van den Hemel dwarlen. 1630.

In deſe ſlacht ſag men paerden en menſchen rijden en ſchieten op malcander / haer neervallen / vluchten en weer om kerende / gelijck of het een Tragedi van levendige perſonagien was gheweeſt. Jae de plaets inde locht waer het hem vertoonde / was ſo hel en doorſchijnich / datmen de gantſche armade aen weeder zyde eygentlyck ſien konde. Die gene welck naert Weſten tegens weer gedaen hadden / ſetteden gheweldich daer op aen; moſten ghelijckewel dickwils de vlucht nemen / en hoewel ſy ſich nimmer heen weer keerden / en grouwlijck daer op afbzanden / datmen niet anders meenden / ſy ſouden het velt behouden / nochtans int laetſte moſten ſy wijcken. Als de ſlacht int heftichſte was warenſe man en paerden / als offe in puur vier reden en ſtonden: als nu de ſlacht gedaen was trocken de verwinders in een cirkel vant Noorden wat voorts / en vielen in een ſwarte wolck in / int eerſt de ryende / daer nae de voetgangers / die de wagens / als een marcherende armade volgden / in een lange ry after aen / daer in men effenwel de paerden en wagens mitſgaders de voerlieden gantſch beſcheplijck ſien koſte. Een groote lange wagen vol hellebaerden en ſtormladders welck niet duſ eygentlyck te kennen waren / bleef ſonder paerden ſtaen / tot dat hy verdween. De rupters waren al ſonder kolders / kragen / en hoeden hadden daer voor de ſtormhoeden op / lagen ſmal en langachtich voor ſich heen over de paerden / reden heftich ſnel / en dzuckten gheweldich after malcander aen.

Na deſe ſlach quamen upt de reſterende voorſz. wolcken etlijcke verſchevdene troupen wel 8. of 9. ſeer ſtarck / ghelijck offer ſommighe cornetten rupters onder waren gheweeſt / die hielde een kleyn luttel / daer nae ruchten ſy aen de plaets van de voorſz. ſlach; daer ſelfs bielen ſy naer beneen. Daer op weer verſchepden mael veel ſtralen uytſprongen / het gebecht koſte men niet ſien. En gheſchiede ſulcks inde lini vant Noorder gedeelte naer het Weſten heen leggende.

Weerders aent ghedeelte vant Noorden naert Ooſten heen / bycans een half uur voort gepaſſeerde / begoſt een nieuwe ſlacht oock met ſulck ſchrickelijck ſchieten en ſcharmutſeeren / dat het nauwlijck uyt te ſpreecken is: maer mits beyde krijgs hayren int gebecht te diep naer beneen bielen / heeft men niet ſien mogen wie de victori behouden heeft.

Beyde ſlachten duyrden een quartier uyrs / en gongen door alle beyde mitſen door d'andere vierige troppen en ſtralen / een ſchepds man welk een ſtrael was ſonnen klaer lichtende heel diep inden hemel inwaerts / gelijck men ſiet / int bliremen wanneer ſich den hemel opdoet / welck tot elcken keer wat ſtil ſtondt / te voorzen hy verdween. Ten laetſten naer de gedanen ſlachten / gonck een boven maten ſchoone en clare wolcke op / bycans

1630. van verrutwe eenes Regenbogens naert Westen/ welck een wijltyts te sien was. Hoe meer den dag naeckte / hoe der meer stralen verdwenen/ tot dat den heelen Hemel ghelyck met een rouw kleedt bedeckt wierdt. Hier op ghelijck het in beyde gepasseerde slachten grooten windt gaf / soo wierde het daer nae oock weer stil.

Wonder by Pyroschauw in Slesien.

Dierghelijcke dinghen ghebeurden oock om Pyroschauw int namelijcke weychbilde inder Slesien den 26. Januarius/ datter 's morghens om 5. uyren/ als den Hemel heel licht was/ vant westen af / een tamelijck groot krijghs hayr te voet quam aentrecken / daerop vant Oosten oock een machtigh krijgs hayr mede te voet / dat men de piecken en musquetten bykans allegaer niet oversien koste / den klepnen hoop vant westen/ begaf sich op de slincker hand ; den grooten keerden hem tot d' ander handt / daerop ruckten sy schielijck t' samen / en hielden een sterck treffen met malkander aldus dat het oock vant vier en roock heel doncker wiert / en duyrde dit wel een groot quartier uyrs; men hoorden oock heel beschepdentlijck/hoe after in den klepnen hoop welk vant westen was gecomen/ de trommel geslagē wierde.

Naer dit grouwelijck en heftich ghevecht / is alles weer claer en stil ghewordden / en het volck (hoewel wepnich) weer naer 't Oosten aengetrocken/daerby men oock de Vaendels/welk al bloetroot waeren / heel beschepelijck sien koste/gelijck of het op der aerden gheweest was. Tegens westen trockender bycans gheen weer te rugh / maer keerden hun allegaer/doch heel wepnich en nauwlijcks de tiende part naer 't Oosten.

Veel andere wonder teyckens zijn inder Slesien/als oock in Bohemen/ tot Pyaegh/ tot Weenen in Oostenrijck/ in Westphalen / en elders anders / om desen tijdt ghesien gheweest / welcke al te verhaelen te wijdtloopigh zijn soude.

Wonderteyckens tot Maegdenburg.

Tot Maeghdenburgh is oock den 21. Januarius 's nachts tusschen 9 a. 10 uyren een schricklijck vier - roodt achtigh wonders teycken int gestarnte van Cassiope naer Maeghdenburgh en Noorwaerts aen/ ghesien geweest / daer by men oock inder stilte een ghekno rr hoorde / doch heel duyselig als van verre veel hondert repsen/hoewel dit teycken met een snee witte wolck begost heeft/ eu in 't middel met groot schieten en kraecken heel virich toonde / soo heeft het sich eyndelijck in een kools' warte doden verwe ghereso lveert.

Hierna heeft sich oock den 11 Febvarius 's avondts tusschen 7. en 8. uyren ontrent naer middernacht tot Maegdenburg een wonder teycken vertoont/want verscheydene stralen gonghen op/ die gelijck zee-baren op malcander aendreven / 't welck naer een uyr of drie verdween.

In Saxen.

In Saxen is in den Januario een gheweldighen storm wind opgheresen / welck ontrent een mijl naer by Hamburgh gingh maer een smallen streeck makende/ die doch groote schaden gedaen/ en veel huysen neergheworpen heeft.

Om de stadt Bremen is een schricklijcke eerdbevinghe gheschiedt. Tot Coburgh is 's nachts als den bode van Neurenbergh met sommighe met hem repsende mannen voor by naer Hamburgh gaen woude / een groot vier ghesien inde stadt vlieghende / maer meestendeels daer uyt als daerin / ghelijck of men met Cartouwen teghens een ander gheslangueert had / 't welck etlijcke uyren duyrde / daerom ook den boode te rugh met syne mede ghesellen was in 't velt legghen ghebleven / niet derbende zijnen wegh voordereu.

Tot Gepsmar in Hessenlandt / derde-half mijl van Cassel leggende/ is oock een vreemde saecke ghebeurt / int begintsel van den maent Januarius / want alsdoen een Tillischen soldaedt bloedt ghesweedt heeft : 't welck aldus in zijn werck ghegaen is : daer laeghen twee soldaeten in een quartier / daer van d'een 's nachts begost te seghen tot zijn slaep Compagnon/dat hy seer sweten / hy soude doch een reys in syn zyde voelen/ hoe nadt hy was. Als nu d' ander sulcks dede ende bevont dat zijne handen heel nadt ende wat kleefachtigh waeren/ docht hem dat het niet recht hier mede zijn most / hield de hand teghen de maneschijn aen / en siende dat zijn hand gandtsch bloedich was / wierden hy bangh en riep den weerdt van 't huys / dat hy licht brocht ; en als die quam vonden sy desen vorsz. Soldaedt heel slap/ en de bedt laeckens vol bloedts / en zijn zyde heel bloedich/ en al hoewel sy 't bloedt af-weegden/ sweeten hy nochtans al immer voorts / tot naer verloop van een uyr tijdts / daer naer hiel het op. 'S ander daeghs wierdt hy als het zijn weert en den ander Soldaedt te kennen gegheven hadden/ voordt Ministerium en den Hooft-man ghebrocht en ghevraecht hoe hem te moet was gheweest/ daerop andtwoorden hy / hy wist niet anders als dat hem seer angh gheweest was : en kost men anders voorts niet meer aen hem speuren; want hy wiert hierop weer vris en gesont

1630. Een Tillisch soldaer sweeten bloet.

Den 19. Aprillis heeft men by schoon claer weer te Neurenburgh/ Augsburgh/ Regensburg ende aen andere plaedtsen voor den middach dry Sonnen / met een circkel en etlijcke Reghen-bogen gesien ; hebben haer aen d' een plaedts meer als d'ander vertoondt / oock heeft men in andere plaetsen by claeren dagh veel Starren / en 's avondts drie Sonnen sien ondergaen.

In den Maymaendt zijn heen en weer om Milanen aen den Hemel schricklijcke wonderteykens ghesien en onghewoonlijcke Donderslagen ghehoort ghewordden.

Misgeboorte tot Koomen.

Tot Koomen heeft een Wijf een doodt kindt met een levendighen Leen welck daer aen ghewasschen was / het kindt knaghende ter wereldt ghebrocht / en is den Leen inde tijdt van 12 uyren daerna gestorven.

Met de reformatie soo wel in de voorighe als naervolgende Jaren heeft men weer hert voortsgevaren/ bysonder in de landen van Neurenburg/ Swaben / Vrancken / Neder Saxen en andere plaetsen / dien met inquartieringhen en andere krijghs gheweldt belaedende / oock daer neffens scherpe Processen ghebruyckt / en de lieden in haer conscientie gedwonghen / en de welcke sich niet daer toe verstaen kosten oste wouden/ met alderhande straffen ghedreyght / en tot vertrecken ghedwonghen / oock wel heel vant heurighe verstooten en in ballinghschap verdreven. Daer neffens de krijghs swaerigheeden van weghens de inquartieringhe/ doortochten/ Monster plaedtsen / swaere en bycans onverdraeghlijcke contributien en Geldtvorderinghen noch niet cesseerden noch ophielden / maer vast d' Euangelische Leur en Vorsten tot op den uytterstē graedt uyt putten. De soldaten bedreven een sulcken moet wil / alser oydt onder de Chrystenen was ghehoordt gheweest / daerom veel lieden van huys en hof verloopen mosten.

Reformatie en krijgs swarigheeden in Duytslant.

Klachte van de Swabische Crays by Keyser Ferdinandt

Van weghens dese onverdraechlijcke excessen en persinghen hebben int begintsel van den Jaere 1630. d' Euangelische Vorsten en Standen des Swabischen Crays weer een claegh schryvens aen

1630. aen Keyſerl. Majeſt. overgheghéven/ en daer by om remedie gebeden van deſen inhoudt: hebbende van hare afgheordonneerde ghesanten aen Keyz. Majeſt. hof voor etlijcke Maenden ghesonden/ verſtaen wat sy uytgherecht hadden/ daer voor sy Keyſerl. Majeſt. bedanckten/ hem verseeckerende/ dat by dese geleghenthept alleen haer ogenmerck was/ dat voor allen dinghen syn Keyſerl. Majeſt. ampt/ en hooghept in schuldighe achtinghe gehouden wierdt/ het Paſſauſchen verdragh en Religions vrede midtsgaders andere Rijcks Crapſſes en execution verbattingen volbrocht/ naer de selve gheleeſt/ elck een naer uytwijſen van dien billijck bejegendt/ en niemandt daerenteghens beſwaert/ haer Keyſerl. Majeſt. en des Rijcks macht niet ghekrenckt/ maer den reſt op des Rijks uytterſte voorvallende noot gespaert/ en meer en meer ghestarckt/ de ghehoorſaeme Standen mitsgaders haere onderdaenen/ naerdien sy dus veel benaudtheden uytghestaen hebben/ van al haef haet en goet niet ghebrocht/ en heel inde ballingſchap gejaerht (ghelijck algereert veel dupſenden daer in ghedreven waeren) het waſſen vant mistrouwen tuſſchen de Standen wat ghebroocken) en de lief de/ affectie en volherdighe devotie van die teghens Keyſerl. Majeſt. en het Rijck in geenerley manier galtereedt/ verandert noch verkout/ maer hoe langher hoe ſtercker vermeerdert/ de ſorghlijcke tweedragt en onderganck van 't Roomſche Rijck verhoedt/ en in ſomma al het gheene wat voor deſen ghepaſſeert en noydt soo langh de duytſche monarchy ghedupert had/ een ſulck jammer en ellendighepdt/ waer door ſo veel 1000. en noch ſoo veel dupſenden alghereedt van honger en kommer waeren bedorven geweeſt/ en om lief en goet ghebrocht een reys een eynde ghemaeckt (daer na ſoo veel Millioen zielen verlangden/ ſuchteden en jammerden) den vrede weer herſtelt/ en voor allen anderen zijn Keyſerl. Majeſt. in een ruſtighe regeeringhe ghelaeten werden moehte. Alſoo hadden ſy dit vertrouwen/ zijne Keyſerl. Majeſt. ſoudeſe niet alleen van weghens het Keyſerl. placcaedt nopende de Religie/ met een andere reſolutie verblijt ghemaeckt hebben/ maer voornamentlijck haer van de ſwaere krijghs laſten/ waermede ſy en haer onderdaenen nu ſoo veel Jaeren herwaerdts beſwaerdt waren gheweeſt/ ſoo niet heel en al ten minſten doch volghens haer Keyſerl. Majeſt. hier van ſoo dickwijls gedaene beloften wat verlicht hebben; edoch naedemael eens deels haer Majeſt. met de uytvoerinch van 't vooreſz. placcaet voordts ghegaen was/ en de Reſolutie van dien haere afgheſanten ſoo verre ad referendam aengenomen hadden/ waer door dan de beloften datſe vande laſten des Oorloochs wat verlicht ſouden werden/ after bleven: en jupſt op dien tyt/ als zy deſe beloften hier van kreghen waren ſy en andere ſtanden door de ſtarcke doortochten oppet ſwaerſte beladen gheweeſt/ en ſoo met rooven en plonderen beſchadicht/ dat de ſchade op ettelycke tonnen goudts gheſchadt wierdt. Te verſwygen de perykelen van lijf en leven die d'arme onderdaenen hadden uytgeſtaen/ en maeckten de krijgs officiers naer haer eygen believen de monſter plaetſen/ verhoginge van cõtributien/ en met andere int Rijk nooyt gehoorde ſlavernijen t'hoe langer hoe meerder/ ſonder eenig bewijs van Keyſ. placcaten/ ongeacht des rijcks conſtitutien/ (by haer van gener waerde gehouden:) ſoo dat indien hare Keyſerl. Majeſt. de nootſaeckelycke remedie/ langer ſoude uytſtellen/ ſoo moeſten ſy en

Van wegẽs d'executie vant placcaet en krijgs-ſwarigheden.

andere gehoorſame ſtanden/ neffens haere arme onderdaenen of ander een ſulcken laſt heel en al beſwichten en eyndelijck te grondt gaen/ of ten minſten haer trou en credit verliesen/ brief en segels haer woort en handt breecken/ en van wegens de groote ſchulden/ daer in ſy mitsgaders haer onderdaenen in den tijdt van deſen oorlog gevallen waren/ aengeſien alle camers-renten/ haef en goet veel boven syn waerde verpant waren eyndelijck moeten/ banquerot ſpelen/ en van de creditoren uytgewoeckert zynde met afterlatinge vã al haer lant en lieden/ ook haef en goet doorgaen. Daerom uyt d'hoochſte noot gedwongen zijnde haddenſe Keyſerl. Majeſt. haer uytterſte beſwaringhe moeten te kennen geven/ en volgens de Keyſerl. capitulatien mitsgaders Rijcks verbindingen/ hem bidden en aenroepen/ zijn Keyſerl. Majeſt. woudenſe als ghehoorſame en getrouwe ſtanden vant Rijck neffens haere onderdanen en landen in deſen tegenwoordigẽ droevige toeſtant/ jock en ſlavernij niet heel verwoeſten/ uythongeren en bederven laten/ maer dit onuytſprееckelijck jammer en ellendicheyt tot een eynde brengen/ en niet toelaten/ dat de nacomelingen ſeggen mochten van syn Keyſerl. Majeſt. dat by zijne regeringhe/ het Roomſche Rijck niet alleen in deſen droevighen ſtaet ghebrocht/ maer ook ſoo vele gehoorſame en trouwe ſtanden/ (metden ſchijn als ofmenſe had beſchermen willen) heel onſchuldich tot den gront toe laten bederven: aengeſien haer Keyſerlycke Majeſteydt noopt geſpeurt had dat ſy noch andere met hun wattet ook voor Rijcx-Crapſſen zijn mochten/ eenige vyantlycke intentie/ maer veel meer het Rijck altoos gehoorſaem gheweeſt waren/ ſulcks blyckende datſe niet tegenſtaende ſoo veel gheledene ſchaden/ evenwel volhardig aent Rijck hanghen bleven/ en offet ſaecke was/ datmen van 't uytlandſche volck pets te vreeſen hebben mogte/ ſoo koſte men alſulcken macht waermede men nu tegens hoope beſwaert wiert/ ter plaetſe daermen des vyants inbreecken te vreeſen had/ heen voeren/ en tot onderhoudinge van dien d'andere ſtandẽ/ welk niet daermede beladen noch beſchadigt wierden/ naer behoorte op voorgaende communicatie/ beraminge en bewilliginge naer elck een ſyn vermoogen medelijdentlijk daer toe doen contribueeren/ en niet het heele Roomſche Rijck aen alle canten/ hoecken en plaetſen/ crupswyſe en doorgaens met ſtarcken eygenwillige inquartieringen/ monſterplaetſen en onophoulijke heen en weer doortochten/ oock met rooven/ en plonderen/ ſchenden/ moorden/ branden en andere ontelbare martilliſatien/ contributien executien van dien/ opeten. Daer door dan den onderdanen van het landt te bouwen/ ſonder t'welck men niet leven en kan/ ooch van gelt/ vruchten vee en wijn en diergelijcke beroofft wierden/ den handel en wandel belet/ en met alleen veel millioenen zielen ſo wel van grooten als middelbaren ouderdom/ maer ooch ſoo veel dupſenden van onnooſele kinderkens noch aen de borſten van haer moeders hangende/ van haer voetſel benomen/ wierdẽ wiens ſuchten kermẽ en ſchreyen door de wolkẽ tot inden hemel clonk/ en aldus dit heerlyk Duytſche Keyſerdom bycans van alle eer en dignitept/ kracht en ghewelt/ haef en goet/ vryheydt en van alle welſtant heel verſcheurt en vernielt werdt. En ginck deſen droevigen toeſtant hun te meer ter harten datſe dit jammer aenſien moſten en haere ondanen/ die altoos neffens hare voorouders aentRijck hun en haer voorvaders

1630. tot allen tijden hare schuldige gehoorsaemheyt bewesen en de schadtpenninge opgebracht hadden/ nu dus onschuldich sonder eenige beschermínghe/ (welck men nochtans van ampts wegen te doen gehouden was/ ook wel doen kost) aen lijf en goet bedorven werden / waer over zy de liefde/ affectie en devotie teghens hare overighept vallen lieten/ en in een sulke ongedult gheraeckten / dat het te duchten stondt/ dattet eyndelijck niet alleen tot een algemene oproerte / ten nadeel en schaden van syn Keyserl. Majest. huys en het heele Rijck uytbreecken soude / maer ook sy en andere overigheden (welke hare onderdanen dus lang met verlichtinge vã den grooten en swaren Oorlogs last getroost hadden / deselve in gehoorsaemheyt meer door dwang en vrese van de straf / als uyt liefde onderhoudende) inde uytterste perijckel so wel van eer / als lijf en leven gheselt werden.

Alsoo nu niet alleen haere en andere Standen maer ook des Rijcks miserablen toestandt aen Keyserl. Majest. bekent was / soo twijffelden sy niet Keyserl. Majest. sal dit ellendighe spectakel des Rijcks seer medelijdendtlijck ter herten nemen; daer op sy naest Godt Almachtigh al haer hoope/ troost en hulpe stelden. Noch eens onderdanichst biddende / haer Keyserl. Majest. ghelief de om de eere Godes / en van weghens het Roomsche Rijck / ook haere eyghen Aerdts huys welvaerdts halven/ nu eens met Keyserl. hulpe voordts komen / en sulke ellendighept een reys eyndighen / en so veele Millioen zielen verquicken / en van het uytterste bederven / sterven en despereren verlossen.

Hopende nu het voorsz. placcaet/ naedemael sy nu eerst hoe langer hoe meer bemerckten dat dit werck van sulcker grooten ghewichte was / dat de hoochste noodt wel vereyschde by haer Keyserl. Majest. van weghens de ghedane Resolutie en intentie vã dien/bedere verclaringe te versoecken/ daer door Keyserl. Majest. haere volherdighe devotie soo wel teghens zijn persoon/ als ook zijnes Aerts huyses en des gantschen Roomsche Rijck te meer speuren soude/dat sy met andere Euangelische Keurvorsten en standen: anders niet en sochten / als het gheene het Passauschen verdrach en Religions vreede als andere hier over verwatte Rijcks handelinghen/ mede brachten/en sy een paerich belooft / en met malcander versproocken hadden / soo veel moghelijck was te voltrecken/en dat sy daer toe tot dato niet hadden komen connen/ om een sulcke contestatie van goe intentie te betoonen / sulcks was gheschiedt gheweest / door de menichvuldighe swaerigheeden/ met de welcke haere onderdaenen dus overvloedich belast waeren geweest: baden daerom ootmoedich haer t'ontslaen / en verseecheren van alle perijckelen en executien / waermede sy voor desen waeren gedruecht en overvallen geweest.

De Swabischē Crays soeckt by Keyserl. Majest. Rycks hof raet om remedieringh des krijgslast en af te schaffen de scherpe executie processen vant placcaet.

Dit schrijvens hebben de Swabische Crays Standen met een aen den Keyserl. Hoffraet overghesonden/ aenghesien sy d'occasie noch eens nemen wilden / Keyserl. Majest. van d' uytterste Rijn waer te schuwen/ ook met een syn Raetsheeren als mede aen Rijk gebõden die voor ogen te stellen/ten hoochsten biddende/ datse niet alleen die soo dickwijls verhaelde miserien mede wilden soecken remedieren / maer ook tot Keyserlycke Majest. beste / den gantschen welstant des Rijcx helpen bevorderen / bouwen en stichten / en niet langher/ gheljck voor desen was gheweest/ sulcx uytstellen / maer met de executien noch wat in houden / en haer daer mede niet overvallen / en van 't gheene verstooten dat sy soo langhe Jaren beseten hadden/ doch indien men naer rechts ghebruyck begheerde voor te vaeren waeren sy willich / haer neffens andere soo veel doenlijck was alsoo t' accommodeeren / dat niemandt met recht over hun klaghen soude. 1630.

De Euangelische voorghedencken van wegens den droevighe toestandt in Duytslandt.

Even op sulcken manier hebben ook andere Rijcks Standen en vorsten gheclaeght; en int bysonder van weghens de groote krijghs persinghen/ dese naervolghende propositie aen de Keyz. Raets-heeren gedaen / en met een goede oordre voor ooghen gheselt.

1. Ten eersten haer Keyserl. Majest. was gehouden van weghens zijn ossicy de ghetrouwe en gehoorsaeme Standen des Rijks te handt haven en te beschermen.

2. Het was aen Keysel. Majest. goede intentie volghens de Capitulatie en onderhoudinghe Legum fundamentalium imperii, en bysonder over de constitutie van den Religions en land vreedens/ insghelijck ook andere soo wel mondlijck als schriftlijck hier over ghecommuniceerde Resolutien / placcaten en ghedane beloften niet te twijffelen.

3. Daerom had men meerder te beclaghen/ dat teghens sulcke Keyserl. Majest. intentien ex diametro ghedaen wierde/het heele Rijck verwoestet/en de ghehoorsame lidtmaten bysonder d'Euangelische en in spetie des Rijcks steden/ gants uytgeputtet/ en in den gront verdorven wierden.

4. De teghens-spoedt van zijn Keyserl. Mst. was elck een ghenoech kennelijck / en hadde men ook daer mede een groote compassy: was ook nopt gheen ghehoorsaeme Standt des Rijcks gevonden gheweest / de welcke hem van de dienste zijns Keyserl. Majest. en des Rijcks begherdt hadde te ontslaen; maer veel meer onder d'armen van zijn Keyserl. Majest. te bucken.

5. Alleen had men dit tot hier toe claeghen moeten / dat by een sulcke noodtsaecklijcke defensie gheene proportie gehouden was gheweest: aenghesien d'Euangelische/ en in spetie de Rijks-steeden met de inquarteringen / contributien/ en executien van dien/midtsgaders andere krijgs lasten soo ghetracteert gheweest waeren / dat het den vyandt byhans niet grouwlijcker hadde maecken mooghen.

6. Aenghesien naer behooren volghens de Religions vreden/en Affschaffenburgischen Recess en andere Keyserl. verseekeringen hieraf gedaen zijnde / gheen onderscheydt tusschen de Catholijcken Euangelische moste gemaeckt werden.

7. En hadden soo wel de voorighe als tegenwoordige Keyserl. Majest. M. aen d'Euangelische standen des Rijcks van wegens en tegens den erf-vyand en andere int Rijck ondertusschen opgeresene discommoditeyten/van haer getrouwe diensten / altijts goede getuygenissen geven moeten; deshalven sy immers sulcke vyandlijcke aenvallen in generley manier verdient hadden.

8. Dat het by vele een aensien ghekregen had/ als of men eyndelijck d'Euangelische t'eenemael uyt te roepen / en te verstroyen gesint was.

9. En ten tweden: soo was ook noopt geen moderatie in hoc belle contrario defensivê ghebruyckt gheweest / daer door men oorsaecke gehad heeft het heele Rijck met soo veel krijgsvolck op te vullen en t'over vloeyen/ bysonder aen sulke plaetsen / daer men van gene vyantlijcke aenvallen hadde te vresen/ overmits sich ook des lands overighept aengheboden hadden / dat men niet en soude in eenige ongelegenthept hier door ghebracht

1630. brocht werden / het H. Rijck was ock voor desen wel in swaere en universele onrust en beroerte gheweest / nochtans had men van diergelijcke manier van procederen noopt meer gehoort.

10. Aenghesien in ettelycke Jaeren tyts het krijgs volck / 't welck int Rijck geingequartiert geweest is / geen vyand ghesien / maer aen seeckere plaetsen is leggen gebleven / ghelyck of sy Locati en niet Conducti waren / om het Roomsche Rijck te verwoesten.

11. Soo was men ock altemet van beelderhande en meestendeels vremde Oversten / gemeenlijck sonder syn Keyserl. Majest. voorweten en bevel / ock sonder bewijs van eenighe hier van hebbende patenten / soo onversiens overvallen en overtrocken gheweest / sonder oorze van Justitie of religie / daermede den lieden een sulke verbaesthept en schrik aenjaegende / als of elk Overste Keyser geweest was.

12. Het waren ock veele Oversten en krijgs Officiers / dewelke in een korten tijdt veel tonnen goudts hier door waren rijck gworden / volgens d'ordinarise Calculatie van de contributie: aengesien menig gheringen Rijcks standt (exempli gratia als Neurenbergh en Ulm) in een maendt somwylen soo veel contribueren en anders spenderen hebbē moeten / als wel voor desen een Aertshartog van Oostenrijk in een heel Jaer tot behoef van doen heeft gehadt / aengesien sommige van dien int Jaer met 30000 fl. hebben moeten te vreden zijn: daer door dan lichtelijck aftemeten was hoe dat het sweet en bloet van d'onderdanen uytghesogen wierdt / en het hem daer by aensien liet / als of Keyserl. Majest. met soo veel onschuldiger Standen ruyn en bederven / ghedient was.

13. Hier door soude de Keyserl. Majest. noch zijn Aerts huys / noch het Roomsche Rijck wenich proffijt schepppen mooghen / maer veel meer in alles beledt / en de Standē hoe langer hoe meerder van middelen bloodt ghelaeten / den erf-vyant van de Christenheydt de deur gheopent / en anderen uytlandtschen Potentaten occasien ter handt ghestelt werden / om int arme Roomsche Rijck met gheweldt in te breecken / en dit swacke in de laetste sterf stonde legghend corpus / den laetsten olie / toe te repcken / en dan als men de Standē des Rijcks recht van doen hebben soude / soudē alle nervi en vermoogentheeden werh genomen zijn / conde men sich als dan van de verstorven lidt maten niet meer verblijden.

14. Soude by de toekoomende wereldt haer Keyserl. Majest. een quaeden naerklanck verkrijghen / en hem en syn huys tlof / datse voor desen tot hier toe ghedragen hadden / heel benomen worden.

15. Te verswijgen dat de schadelijckste wantrouwe / Distractie der ghemoeden en verbitteringhe tusschen de Standen vant Rijck en in de gantschen Christenheyt / hoe langher hoe meerder inbreecken / en tot een grootere ruyn en bederf vande lidtmatenhaer uytstrecken souden.

16. Ghelijck het dan voor een wonder werck Godts t'achten was / dat d'onderdanen haer dus langh teghens haer Overigheyt in terminis obedientia gehouden hadden: nochtans indien het langher duyren soude met de verlichteringhe / mochte dan wel lichtelijck dit langh gedragene gheduit / tot een perijckeleuse ghemeene oproerte door breecken / en eyndelijck teghens alle ordre / het heele Roomsche Rijck met soo veel Millioen van sielen in den diepsten grondt des bederfens storten.

17. Indien / ghelijck tot hier toe gheschiedt was / de soldaten alle moetwille en Tyrannye int Roomsche Rijck soude toeghelaten worden / en de gehoorsame Standen / daerenteghens gheen bescherminghe van Keyserl. Majest. verkrijghen / midts de ghecommuniceerde rescripta en bevel gantsch gheen / jae den Contrarium effectum oppereerden / soo was het ock in der daedt soo veel / als of men gheen Keyserl int Rijck meer hadde. 1629.

18. Elcke Overighept was met de schuldighe plicht / waer mede sy aen Keyser. Majest. ghebonden waren / met een ock aen hare ondersaeten gehouden.

19. En indien haer Keyserl. Majest. hem en het Heylich Roomsche Rijck op een sulcke manier liet bederven / soo soude immers de groote noodt verepsschen / datmen by tijdts syn ghedachten maeckte / hoe men noch het overighe resterende Rijck teghens de verwoosters van dien / door Godts ghenade mocht behouden.

20. De Heeren Raeden souden sich neffens de plicht waer mede sy aen Keyserl. Majest. verbonden waeren / ock aen de schuldighept des Roomschen Rijcks ghedencken / en op het aenbieden van dien / daer heen sien / raeden en helpen / hoe sy door de hulpe van Godt Almachtich / het gantschen Rijck / en zijne samentlijcke meede lidtmaten / eenen alghemeenen / Heylighen / bestandighen en eeuwich duyrenden vrede weer herstellen kosten ofte mochten.

21. Men pleechde wel in kleynere saecken / daer wenigh aengheleghen was / mandamenten upt te gheven / hoe veel te meer dan in saeken / van grooter importans zijnde / behoorde men een yver en ernst te betoonē en alle naerstigept aēwenden / om een oprecht insien te hebben / daer soo veelen Standen jae des heelen Rijcks welvaert aen geleghen was.

22. En wast saecke dat dese goede vermaninghen niet helpen en mogten noch souden / soo most men het Godt den Alderhoochsten bevelen / en souden soo veel millioen van zielen haere suchten en wee klagten (ghelijck men upt het ingelevde memoriael sien kon) eens door de wolcken in den Hemel dringen / en de grootelijcks gewenschde Godlycke hulpe mede naer beneden brengen.

Dese en diergelycke voorgeslaghene miserien en ellendigheden zyn op een heel andere manier uptgelept en beantwoordt gheworden / en heeft men de clagende party tot de patientie en op den Collegialdag toe / heenghewesen / en dat alles tot haer proffijt / beste en bescherminghe aengesien was / niet tegenstaende hoe seer men heeft prognosticatie ghedaen vant groote onhepl dat hier door indien het Keysers krijghs-volck noch langer aldus hupsen zoude / koste gheschieden / daerentegens men doch ghenoech versien was.

Veel voudege excusien van wegēs des onhepls in Duytslant en der Evangelische clagten wegens de groote krijgs last.

Sommighe hebben de Standen selfs en de Commissarissen van dien de schuldt gheghéven; aengheslen sy niet by tijts versieninghe ghedaen / maer de middelen hier toe dienlijk geweest zijnde / hadden laten passeeren.

Andere gaeven voor / bysonder des Rijcks hoff Raet / dat dese expedietien t'eenmael van haer af / en tot de Heymelijcke conscientie en krijghs Raedts-heeren pleeghden heen ghewesen te werden / met veerder excusen / dat sy dickwijls ock met groot perijckel van haer eyghen persoon by Keyserl. Majest. van weghens 't voor ooghen staende ghevaer op het alderbeweeghlichste aenmaninghe gedaen hadden / en te kennen gegheven.

Etlycke hebben dit voornamentlijck den Car-

1630. dinael Cleſel, dooꝛ toelatinghe Godts en wel verdiende ſtraff der ſonden op gelept/ 'twelk daer upt ghenoeg bleek / mits men noch ſyn Keyſerl. Majeſt. noch de heymelyke en andere Raetſheren noch ymanden anders (behalven den Generael) de ſchuld en d'ooꝛſaecke van dit beclaeghlycke en ontſermlycke kryghs weſen metter waerheyt geven konde. Want immers het geen Chꝛiſt. en menſch meer ſyn mogt den deſe veelvoudige clagten en dꝛoeffeniſſen niet ter harten gaen ſoude.

Sommige die hebben den grond van deſe ſaecke wat beter openbaer ghemaeckt / en het daer dooꝛ gehouden / dat het heele ongeluck van ſommige pꝛivate perſoonen ſpꝛoot / ten deel oock van d'ontpdigen yver der religie / maer meeſtendeels uytet eyghen pꝛoffyt ſyn beginſel hadde genomen. En hoewel de Rycks Raeden veel verſcheydene repſen by Keyſerl. Majeſt. dies-weghen aengehouden hadden ; byſonder in een Relatie van ſekere Henſe Steeden aen Keyſerl. Majeſt. van wegens deſe kryghs ſwarigheeden deſe naervolgende redenen overgeſchꝛeven zynde.

Goede Raetſlagen werden dooꝛ quadē omgekeert.

1. Dat Keyſerl. Majeſt. van wegens de geſwooꝛne Capitulatie gehouden was / den vꝛeden weer int Rijck t'heerſtellen.

2. Dat volgens de vooꝛſz. Capitulatie ten eerſten daer heen te ſien was / dat den landtvꝛede ingeſtelt en alle daerentegens loopende attentata afgeſchaft werden mohten : want d'int rijck ghepaſſeerde attentata algereedt den landt-vꝛeden tegens liepen.

3. Het was oogenſchynlijck / dat het heele Roomſche Rijck alghereedt inde uytterſte verwoeſtinghe / en inde laetſte tooghen legghende was.

4. Het mochte wel lichtelijck ghebeuren ; dat naer ſoo veler Keur-vooꝛſten en Standen van weder zyde vooꝛgheſtelde lamentatie / een uytterſte deſperatie / en grootſte ongheleghenthеyt hier dooꝛ veel verooꝛſaeckt werden koſte.

5. By den vꝛede was de grootſte ſeeckerheyt / by den Ooꝛlooch ſtondt alles op een onſeeckeren uytval.

6. Midts haer Keyſerl. Majeſt. al groot van ouderdom was / koſte gheſchieden dat hy / dyrende deſen onvꝛeede / ſturf daer dooꝛ dan zyn Aerdtſ-huys in een groote diſooꝛde gelaten werden mochte.

7. Soude dan wegens de verwoeſtinghe des Rijcks zynen Hoochloflycken huys de grootſte miſgonſt hebben.

8. Dooꝛ de nederghelepde handelinghen gheſchiede den Roomſchen Rijck een groote ſchade.

Al ſulcke rationes dubitandi zyn dooꝛ deſe naervolgende rationes decidendi om gheſtooten gewoꝛden.

1. Moſte Keyſerl. Majeſt. zyn / en des Rijcx vyanden dooꝛ een defenſive Ooꝛlooch bejegenen.

2. Anders ſouden de vyande het Rijck haeſt inhaer ghewelt becomen.

3. Dit ſoude groote veranderinge gheven.

4. Wat men van weghens de ſtichten en kerken gheobtineert hadde / mocht in een perijckeleuſe veranderinghe gebꝛocht werden / 't welck te verhoeden was.

5. Deſen defenſive Ooꝛlooch was tot beſt vant heele Rijck / om dat het niet onder 't jock van vꝛeemde Potentaten ſoude comen.

6. Dit was gheen nieuwen Ooꝛlooch / maer een continueringe vande vooꝛgaende victoꝛien / van den vyandt verkreghen zynde.

7. Een ſulcke vervolginghe was te veer by de handt te vatten / midts den vyandt noch in teghenweer ſtondt. 1630.

8. Het was al res concluſa & non Amplius integra.

9. Den vyandt wiſt haer Keyſerl. Majeſt. reſolutie / indien men die nu dus haeſtigh veranderde / ſoudet vooꝛ een klepn-moedigheyt ghehouden / en den vyand in zyn vooꝛneem geſtarkt woꝛden.

Teghens het eerſte 'twelk is vooꝛ ghebꝛocht gheweeſt / wierde dit weer gheopposeert.

1. Het was int eerſt van weghens de vooꝛdtſplantinghe des vꝛedens int Rijck en d'onderhoudinghe des landtſ-vꝛeden / de Terminos offenſionis, maer niet defenſiones te verſtaen.

2. 3. Van de weeclachten int Rijck was den vyandt en niet Keyſerl. Majeſt. te beſchuldigen.

4. De deſperatie aengaende / was de ſelve dooꝛ de Keyſerl. ſchꝛyvens en vermaninghen / inſgelijck oock dooꝛ haer Keyſerl. Majeſt. groote kryghs macht / welcke hun op den hals lagh / wel af te wenden.

5. En 6. Redenen hinghen aen een onſeecker upt-ſlach : dien Godt welcke zyne Majeſt. dus verre by gheſtaen had / ſoude vooꝛts hem bystaen. Den miſgunſt was niet t'achten / mits men ſepde Invidiam ſpera deſidiam ſperne.

7. En 8. nopēde de commercien leek het wel wat te zyn / maer overmidts grootere onheylen vooꝛ de hand / waeren ſy niet t'achten.

Dooꝛ ſulcke en dierghelijcke vꝛede haetich aenbꝛenghen / 'twelk meeſtendeels van de twee jeſuyten P. Willem Lemmerman en P. Jan Wingart zyn Keyſerl. Majeſt. Biecht-vaders / Hoff Pꝛedikers / heymlycke en conſcientie Raeden van daen quam / van de welcke zyne Majeſt. aldus wierde onlommert / dat by Keyſerl. Majeſt. gene claeglycke beweeginghen plaedts hebben koſten / gheliick men ſyn Keyſerl. Majeſt. vooꝛ deſen daer af berecht had / de welcke immer dooꝛ de wolcken tot inden Hemel / te verſ wyghen dat ſy niet eens menſchen hart ſouden dooꝛdꝛinghen.

Deſe Keyſ. wort dooꝛ quade raetgevers belet dat het goede geen plaets crijgen en can.

Vyt Pꝛeſlau en Sleſien hebben de afghеſante berecht : dat den jammer en noodt ſoo groot in deſe landen was / dat veele perſoonen daechlycks dooꝛ honger ter aerden vielen ; altemet d'ouders haere eygen kinders om het leven bꝛochten / mits ſy geen middel hadden om te leven : ptem dat d'een bꝛoeder den anderen upt ghelycker ooꝛſaecke neffens malcander hadden opghehanghen ; men moſt bꝛoot van d'aeckers / hennep ſaedt / wooꝛtelen en aerden backen / overmits Godt Almachtigh deſe landen behalven den miſ was / oock niet veel ontelbare mupſen en andere onghedierte ghеſtraft had / die tot op den gront het wepnich waſſende kooꝛen hadden op ghegheten en verteerdt / niet te min quam noch hier en bovens den Generael van Fridtlant welck vooꝛ deſen 4000. ſacke kooꝛens waeren / gelevert / nu noch 10000. ſacken beghеeren / willende die met gewelt upt parſſen ; onaenghеſien datter naer onderſoeck int heele landt niet ſoo veel ten beſten was.

Grote jammer in Sleſien.

Om deſen tijt heeft ook den Ooꝛlog het Gꝛaefſchap Hanauw Witſenberch ghetroffen : want als den Hartoch van Fridtlandt aen Gꝛaef Philips Maurits om Keyſerl. guarniſoen in ſyne reſidens ſtadt te nemen begeerde / woude den vooꝛſz. Gꝛaef hem hier toe niet verſtaen / ſoo beval den Overſten Oſſa, dat men de ſtadt blocqueeren ſoude / 'twelck terſtondt van Witſleben gheſchiede / (in namen en van wegens Keyſerl. Majeſt.) die met etlijck volck daer vooꝛ quam / en alle paſſen en toevoer belettede aldus dat niemandt noch upt

Hanau wordt van de Keyſerſe gebloc queert.

noch

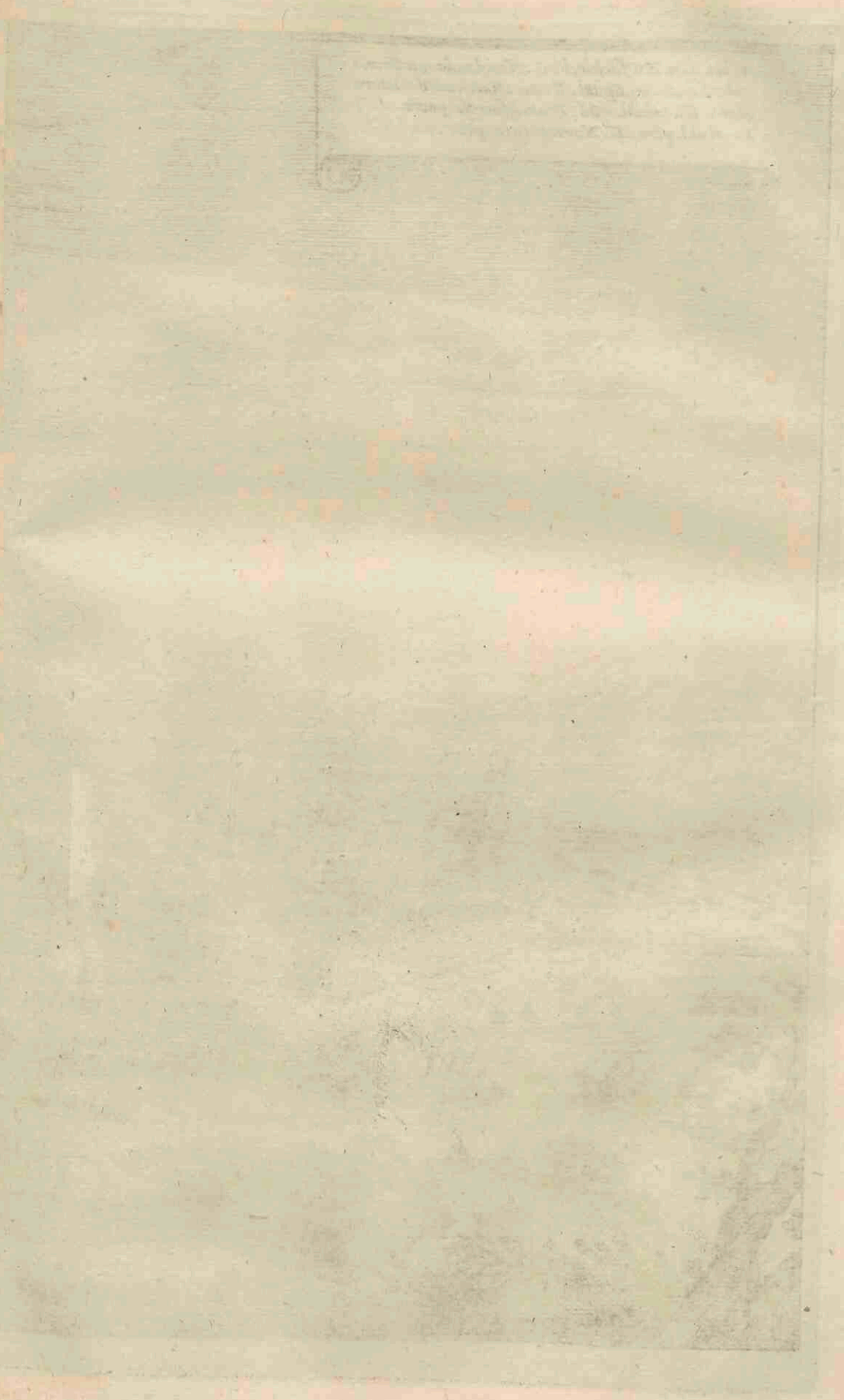

A. het slot B. Pfarkirch. C. Neerlands en Fran-
sche kerck. D. Spital. E. De Marckt. F. Voor-
stat. G. Muhl. H. Franckfoortse poort
I. Muhl. port. K. Nurenberger poort

L. Steinheimer poort. M. Canal Poort.
N. De Kuntz. O. Steinheim. P. Neder Steinheim
Q De Main. R. Kestat. S. Franckfoort
T. Bergen. V. veltberg.

HANAV.

1630. noch in koſt komen. Door ſulcke blocqueeringe is in de contrey van Hanau niet wepnich ſchaden gedaen / en van de moetwilligheſoldaeten de lieden op het landt woonachtich / ſchrickelijck gheplaecht geweeſt.

Graef van Hanauw beſwaert hem by Keyſ. Mſt. wegens de blocqueringe van ſyne Reſidentie.

Over een ſulck beginnen heeft den Graef tot Hanau by Keyſerl. Majeſt. ſich ten hoochſten beſwaerdt/ſegghende dat hy altoos in Keyſel. devotie volherdigh was ghevonden/en tot een ſulcke ſtraf nopt gheen occaſie ghegheven had: claegde met een oock ſeer over 't ongebondene krijghsvolck/het welck ſeer qualijck huys gehouden had: begherende dat de blocqueeringhe weer wech genomen / en de paſſen gheopent werden mochten/ met beloften dat hy in Keyſerl. Majeſt. onderreeckelijcke plicht woude ſtaen blyven / en op de verepſchende noodt / haer Keyſerl. Majeſt. naer uptterſte vermoghentheden by ſtaen.

Keyſers Ferdinand antwoort aen den Graeve van Hanau wegens de voorghenomene blocqueringe.

Hierop heeft Keyſerl. Majeſt. den Graeve aldus weer gheantwoort: zijne Majeſt. had nopt van weghens zijne perſoon eenighe achterdocht ghehad / wilde hem oock wel voorts betrouwen/ gelijck het eenen voornamen Vaſal des Rijcks/en dat oock wel op zijn bloote woorden ſonder eenich after dencken; maer nademael Keyſerl. Majeſt. wel kennelijck was / dat zijne ſtadt meeſtendeels van de Hollanders op ghebout was / welcke niet alleen met de Staten perijculeuſe correſpondentie hielden; maer oock den ſelvighen / mits ſy des verſaechden Paltſ-graeven Fredericus ſeeckere adherenten en aenhanghers waren / indien hun de gheleghentheeden daer toe preſenteerden / wel de deur en ſtadts poorten teghens Keyſ. ſoude opmaecken / en aldus met haer intentie / deſe ſeer bequame plaetſe lichtelijck over gegeven / en daer door het gantſche lant aen weder zyde des Rhijns en de Meynſtroom in d' uptterſte perijckel en elendighept ſetten.

Des weghen was haer Keyſerl. Majeſt. bevel midts deſen / dat hy deſe redenen by hem wel over weghen wilde / en wat oock anders Keyſ. Majeſt. en den heelen Rijck voor ſchade hier door gheſchieden koſte; dies was des Keyſers wil dat hy een draechlijck guarniſoen van des Keyſers volck in deſe ſtadt goetwillich nam / en ſynen Keyſer en Heere ter eeren / volghende des Rijcx afhandelingen / oock tot proffijt van de zijne deſe veſtinghe open maeckte en Keyſerl. Majeſt. de ſelvighe betroude. Daerenteghens wilde Keyſ. Majeſt. doen ordonneeren dat niet alleen van de Soldateſca ſyne borghers en onderdanen tegens behoren niet beſwaert / maer oock den ſelvigen d'onderhoudinghe van des landts Contributien/ ſouden gheſchaft ghebracht / en daerop naerſtige inquiſitie gedaen werden / en de ſtraffe eyſſchinghe des krijghs volck afgheſtelt/en welcke daerenteghens deden / met ernſt gheſtraft en voortds een ſoo goede ordre ſoude ghehouden werden / dat nimandt hem hiervan ſoude te klaghen hebben/ daerop hy hem wyt verlaten mocht / en was ſyn Keyſerl. Majeſt. de verclaringhe van dien ten eerſten verwachtende.

Antwoort van den Graef Philips Mauritie op Keyſerl. Maj. begeren.

Hierop heeft Graef Philips Mourits weer gheantwoordt; hy was niet willens in ghenerley manier / indient oock zijn leven koſten ſoude/ſich onghehoorſaemlijck veel te minder ſchadelijck teghens zijn Keyſer. Majeſt. te betoonen; aengeſien hy des ſchuldighen reſpects noch wel indachtich was / oock de daeghe zijns levens daer by docht te volherden/en bad ſo langh hy regeerde tot zijn eynde toe dat Godt hem vaderlijck dit t onderhouden en niet in vreemde ghedancken te vallen/ veel wepniger in 't werck te ſtellen toe laeten wilde / hierop had hem Keyſerl. Majeſt. wyt te verlaten. 1630.

Daerom gonck 't hem ſeer diep ter harten dat Keyſerl. Majeſt. van weghens zijn miſgonſtige/ (welck hem 'tgheene niet en gonden/wat Keyſerl. Majeſt. en ſyn voorvaders hem vergont hadden/ maer veel liever ſien ſouden / dat hy aen den beddelſtock geraeckte / en hier door haer privaet profijt ſochten) daer toe gebracht wiert.

Want hy verſeeckerde Keyſerl. Majeſt metſdeſen / dat ſyne ſtadt meeſtendeel niet van Hollanders / maer van ſulcken volck opgheboutwt was / welck te voorzen int Keyſ. Rijck als tot Franckfoort / Ceulen / Bremen / Neurenburg en andere plaetſen veel Jaeren burgers geboren/ en de dagen hares levens noch Hollanders noch Hollandſche onderſaten geweeſt waren / ja noch op heeden meeſtendeels Hoochduytſche geboorzen ſoo wel van den grootſten aen tot aen de kleynſte kennelijck ghenoech waren / en daerom met de Staten (noch andere tegens Keyſerl. Majeſt. ſynde) geene correſpondentie / maer met particuliere kooplieden in heure Coopmanſchappen / waer in dan d'een en d'ander met d'uytlandſche natien te doen hadde / gelijck in alle Rijcksſteden en borgers gebruyckelijk was en noopt voor deſen verboden geweeſt was/hadden. En hy ook/indien hy een anders ſpeuren ſoude / hun lieden niet toe laten ſoude / maer veel meer een ernſtlijcke ſtraf daerover doen ordonneeren. Oock hadden ſyne burghers de ſleutels vande ſtadts poorten niet in haer handen noch ghewelt / maer hy ſelfs / en daertoe aen hem hoogh verobligeerde en van wegen haere trouwigheydt welbekende perſonen/ welck de ſleutels altoos van hem afhaelden / en weer leveren moſten/alſo dat ſy de poorten in heur macht buyten ſyn weten en willen niet hebben/ veel minder de ſtadt overgeven koſten / oock was int minſte niet te vermoeden / dat ſy van de welcke de meeſte part haer goederen int Rijck leggen hadden / ſoo lichtelijck al haere neringe met wijf en kinders in lijf en levens gevaer ſtellen ſouden/ en ſonder eenigen nut oft proffyt om al haere welvaert hun ſelfs brengen.

Oock ſoude Keyſerl. Majeſt. uyt des Keurvorſten van Maynts ſchryvens hem berechten laten / dat de voorſz. Keurvorſt het minſte van deſen handel niet vernomen had / dat hy mette Staten ſonde correſpondentie houden ofte plegen/ en woude Keur-vorſt hem ſulcks niet gonnen; aengeſien hem daerom t'interponeren niet wepniger naerdenckend was/ als int eynde vant ſchryvens verhaelt was geweeſt.

Eveneens was oock dit / datmen haer Maj. woude wijſmaecken / als of deſe ſtadt oock een pas vande Meyn en Rhijnſtroom en ſulcke ſtarcke plaetſe zijn ſoude/daer door 't gantſche Rooms. Rijck / een onweerbrenghlycken ſchaden gheſchieden koſte indienſe de vyanden van Keyſerl. Majeſt. ſouden mkrijgen / aengheſien deſe ſtadt 6. groote Duytſche mijlen van den Rhijn/ en niet naer by de revier de Mayn leggende was/ te verſwijghen dat hier over een brughhe ofte overvaert gheleght ſyn ſoude; en naer andere wel ervaerne lieden goetachten hier van ghevraecht zijnde / berechten dat veel onghelijcke ſterckerer plaetſen/ Huyſen/ Caſtelen/Veſtinghen en paſſen tuſſchen Hollandt laghen/ welcke tot ſulcken eynde veel bequamer waren / welcke nochtans noch gheen guarniſoen inghenomen hadden / maer by haer eyghene daer in hebbende defenſie / zijn ghelaten

1630. laeten ghewees; mitsdesen noch een reys Keyserl. Majest. verseeckerende / indien hy hem noch niet ghelooven noch betrouwen wilde / dat hy alle zijne borgers / onderdaenen / en inwoonders / jae zijne tot hier toe onderghehoudene Soldatesca / wilde doen verstercken / en den eedt van dien aen Keyserl. Majest. dat sy hem alderonderdanichst trou zijn en blyven sullen laten doen / en de stat aen niemandt welcke Keys. Mst. vpandt of in eenighe weghe teghens zijn mochten overgeven / maer hem ten besten die naer uptterste mooglijckheyt defenderen. Jae hy wilde noch veerder presenteeren indien het met dese speciaele erbiedinghe noch niet ghenoech en was / dat indien het syn Keyserl. Majest. goet vinden koste / en hem belasten soude / door middel van zijne verwanten / dat hy van de Staten schriftlijcke assecuratien verkrijghen soude / daer in sy haer verspreecken souden / dat sy dese plaetse noch heymelijck noch openbaerlijck ofte mede gewelt souden aentasten en sich des bemachtighen / maer in syne handen / ghelijck tot hier toe gheschiedt was / seeckerlyck laten: ghelijck dan dierghelijcke assecuratien met andere Rijcks steden / welck hun veel naerder waeren / altemet welghebeurde / ofte anders indien teghens hoope in dit landtschap / een vpandtlijcke Armade komen soude en bysonder dese stadt / soo wilde hy met hulp van syn borgers / jongmans en ander lantvolck daer van het getal tamelijck groot was / soo lange de selve defenderen / tot haer Keyserl. Majest. of andere nabuurige Standen hem te helpen quamen.

Nu conde dit haer Keyserlycke Majest. lichtelijck sien / dat hy niet upt voordacht / maer alleen om te verhoeden zyn en der synighen ondergangh / dit onderdanigst Wepgheren most / aenghesien men van andere steden welck guarnisoen inghenomen hadden / exempelen ghenoch ghesien hadde / die daer door soo bedorven gheweest waeren / dat sy het wel by menschen aendencken niet souden weer overkomen; hoewel anders aen Keyserl. Majest. op de strenghe disciplin van zijn Soldatesca ghenoech dede letten / en hy ook daer aen int minste niet en twijffelde: doch indien hy al sulcks toe stonde / vreesde hy het soude hier ook niet anders gaen / aenghesien hy verstaen hadde / dat sommighe Officiers van zijn Keyserl. Majest. Soldatesca souden ghesecht hebben / sy waeren heel uptgheteert en verscheurt / daerom mosten zy in Hanauw comen / om vande kooplieden aldaer een goede voorraet van gelt te fourneren / daer sy sich weer mede kleden kosten / en andere woorden van dreygementen. En mochte Keyz. Majest. hem hierin gheloven want men genoeg sagh / dat vande ghepasseerde excessen en moetwil / sy waren soo grof / groot en kleyn als zy wilden / vande Officiers niet ghestraft wierden / maer ter contrarie de klaghende lieden noch daer enboven spot wierden. Jae indien een borgher ofte boer (reden ghenoch hier toe hebbende) een soldaet alleen onsoet aensaghe / hoe jammerlijck men dan met haer lieden om ginghe / daer van hadde men exempelen meer als overvloedich. Hy verseeckerde oock Keyserl. Majest. mets desen / dat duyzende de blocqueeringe / hem aen syn Hof-steden en Dorpen / aen vruchten / Huysingen / Fontepnen / Stoven en aen anderr dinghe meer schaden ghedaen was / als de heele tijt over so langh den Oorloch ghedurpt had / jae het was soo verre ghekomen / dat verschepdene Kercken in zijn Dorpen zijn uptgheplondert / de klocken daer uptgenomen / en aen stucken geslaghen d' arme lieden / welck nu alleen gonghen om voor haere beesten vouragie te haelen / naeckt uptghetrocken / geslaghen en verwondet waren / heele hoopen van beesten wech ghevoert / en wat zijne arme ondersaten om wat te berghen int Aertf-stichtvan Mentz vrenghen wilden / was hun oock afgenomen ghewoorden; jae waren de soldaten soo moetwillich / ongebonden en wreedt / datse oock d' arme siecken upt de gast-huysen gejaeght hadden / en sich in de plaetse gelept / aenghesien sulke huysen by allen veldt tochten by lijf en levens straf vry waren / sy hadden oock sommighe besmettelijcke zieken onontfermlijk upt de beddens getrocken / en haer daer in gaen leghghen / daer doorse sulcke besmettinge onder haer lieden volck meede ghevrocht / en ontsteecken hebben.

Hoewel nu zijn Keyserlycke Majest. soo wel als zijn Generael Veldt-maerschalck hier aen gheen behaghen droeghen / nochtans haddense wel te dencken wat men van sulck volck te verwachten had / indien men sulcke vrienden onderzijn dack neemen soude: 't welck hy allegaer ghelijck voorsz. daerom niet en verhaelde als of hy Keyserl. Majest. woorden niet en geloofde / noch hem daerop verlaten mocht / maer om dese reden alleen / dat Keyserl. Majest. te sien hadde dat hy met syn vertreck anders niet in den sin hadt (het welck hy voor Godt en Keyserl. Majest. verclaerde) als dat hy midtsgaders zijne arme ondersaeten vã dese seer schadelijke guarnisoenen ontslaeghen mocht zijn / oock daerom Keyserl. Majest. alderootmoedighst bad / ghelijck wel stelde hy aen Keyserl. Majest. alles / en wat hem hierin te doen believen soude / woude hy alderonderdanichst naercomen.

Naer dit versonden schryvens / is door interpositie des Keurvorsten van Mentz en Landtgraeven Georgh van Hessen / Darmstadt eyndelijck de saecke tot een verdrach ghevrocht / dat den Graef drie Compagnien soldaten werven / welcke aen Keyserl. Majest. en hem oock sweeren souden / oock soude den Magistraedt en borgherp sich verbinden / Keyserl. Majest. ghetrou te zijn / en de stadt teghens alle Keyserlycke en des Rijcks vpanden / tot datse succours kreghen defenderen; insghelijck souden oock de soldaten / welcke van den Graave onderhouden wierden / den Keur-vorst van Mentz en den Lant-graven van Hessen Darmstadt / op de voorvallende noodt hulp te doen / ghehouden zijn. Hierop heeft den Graef Philips Maurits tot Aschaffenburch / aen den Keur-vorst van Mentz den 11 Marty den eedt van trouwighept gedaen; dien welcken oock gepresenteert heeft / den Raet aen des Keur-vorsten van Mentz Afghesanten. Daerna is de blocqueeringhe ghelicht / en het Keysers volck wegghevoert / en de Borgherp 6. vaendelen starck zijnde / hebben vreughden schoten gedaen / oock is het grof gheschut op den wal afghelost / en 's sondaeghs den 14 Martius een alghemeene danckseggingh ghehouden.

Hanau wort van de blocqueringe verlost.

Als nu ondertusschen veelvoudighe klachten van de standen des Rijks / bysonder van de Evangelische / aent Keysers hoff voor vielen / is weghens die en andere meer notable dingen / een Keurvorstl. Convēt's dach / om van dese swarigeden te tracteeren / naer Reghensburg in Februarius van Keyserl. Majest. beschreven / daer van den tijdt op den 5 Jany nieuwen stijl wesen soude: hierop heeft den Keurvorst van Saxen eenen Ambassaetschap aen Keyserl. Majest. afghevaerdicht

Collegialdag wort naer Regensburgh heen verschreven.

1630. dight daer onder gheweest zijn Graef Ernst van Mansveld, Nicolaus Gerhard van Wiltitz, Gabriel Tuntzel Doct. Johan Blanddorf welck dit naervolgende hebben aengebracht.

Keur-vorst van Saren sent een groot Ambassaetschap aen Keys. Mst. en doet hem voor dragen alderhande swar gheden van de Euangelische Standen.

Hy most niet alleen selfs den ellendighen staet daer in het Roomsche Rijck der Duytsche natie hem bevant met droevighe oogen des ghemoets aensien; maer hy wierde ook van Keur-Brandenburg en andere standen des Rijcks ledematen gestadich aen en sonder ophouden met lamentatien en seer weemoedige clagten gequelt / hem wierde ook indachtich, ghemaeckt wat hy van wegens Keurvorstl. Amts fondamentael-wetten / Rijcks constitutien / en andere heylsame ordonnantien / insgelyck ook van wegens synes Craps officy schuldich was te doe / van d'Over-Saxischen Craps standen seer beweeglijck aengevergt; ook dronq hem syn gheweten / liefde en trouw / welcke hy tegens Keyserl. Majest. en syn huys Oostenrijck droeg / gelijck hy alrede betoont hadde in de grootste perijckelen syn lijf / leven / goet en bloet wagende / mede syn officy zijnde voor Keyserl. Majest. en des Roomschen Rijcks welvaren trouwlijck sorg te dragen / den lieven vrede t'onderhouden / tot troost der Christenheydt; soo had hy niet voor by gaen konnen / dese afsendinge aen Keyserl. Majest. te doen met onderdanigst bidden / haer Keyserl. Majest. wilden dit niet alleen in ghenade vermercken / maer dese elagende swarigheden en noodt ghehoorde droefheydt t'eenemael sonder vertreck helpen / en het nootlydende Rijck doorgaens met een algemeenen / bestandighen en oprechten vrede verquicken en van d'onpndelijcke ruyn verlossen; aengesien syn Keyserl. Majest. kennelijck ghenoeg was / dat dese aldus meer en meer wassenden oorlogen niet alleen een Coninkrijk land ofte hoeck aengegrepen / maer hem ook doort gantsche Rijck van 'teene landt int ander / van een Craps in dē andere sich uytgebreyt had / alles tot op desen hydigen dag voorts en voorts met syn vlam aensteeckende / en indien der geen haestige helpe om sulcks te remedieren soude bygebracht worden was te besorgen / dattet wel tot een onweerbrengelycke schaden des Rijcks en tot een eeuwigen spot van de Duytsche natie uytslaen mogte. Men hadde wel gehoopt dat nademael syn Keyserl. Majest. van Godt de victorie van syne vyanden verkregen / en d'onruste in de Neder Saxischen Craps en andere plaetsen gestilt / en met Denemarcken een volkomen vrede getroffen was / dat desen jammer en ellendigheydt soude afnemen / de droevige gemoeden verquickt / den vrede weer herstelt / des Rijcks constitutien in haere cracht weer verordonneert gheworden zijn / mits alsulcks ook het Keurvorstl. collegie van Mulhuysen aen Keyserl. Majest. hadde laeten voordragen / mede selfs om dese saecke int particulier biddende'; en hoewel hy Keur-vorst van Saren wel wiste dat Keyserl. Majest. daer toe wel mede gesint was; soo most hy nochtans sien / jae inder daet ondervinden / dat de noot van dag tot dag meer aen wies en bykans nooyt dus perijckeleus als nu gestaen hadde.

In wat miserabelen staet hem het Keur-vorstendom Brandenburgh bevondt / 'tselve was blijckelijck uyt des Keur vorsten van Brandenburg claechten / 'twelck noch met veel volck en met swaere contributie beleyd was / aengesien Franckfoort aen d'Oder ter maents noch 9000 Rijcks daelders geven most / wierde ook met veel doortochten niet wepnig bes waert / en aldus toegerecht / dattet bycans een Keurvorstendom niet meer ghelijck was; dat tegens den getrouwen Keurvorst des Rijcks aldus ghehandelt wiert hadde seecker geen goet naerdencken. 1630.

En hae het met de Hartogen in Saren / Altenburg / Weymar / Coburg en Eysenach gonk / was oogenschynlijck / en gaven het ook hunne clagten genoeg te kennen / aengesien de landen soo uytgesogen wirden / dat sy naenwlijck haer taeffelen conden onderhouden / jae de dartelheyt der Soldatesca nam soo de overhandt / datmen de quartieren naer heur wil most veranderen / en overmidts by de schamele niet meer te vinden was / vattense de Heerlijckheden selfs aen / seggende datter wel een ruyn en plonderinge op volgen mogt. Ja men derf de noch de schuldt op de lieden leggen / gelijck noch onlangs den Hartog van Altenburg was weervaeren gheweest. En lagh ook noch des Schonbergs Compagny int derde Jaer sonder een voet te versetten / den Hartog van Wymar op den hals / met groote kosten en verwoestinge / en offet saecke was / dat dese opbrack / wierdt hy noch gevergt meer volck tot sich te nemen / niettegenstaende d'onmoogelijckheyt en onuytspreeckelijcke ellendigheyt der arme lieden.

In wat erbermlycken staedt de Vorsten en Standen (tot d'Augsburgsche onveranderlijcke Religie geaffectioneert zijnde) in den Swabischē en Franckischen Craps / bysonder den Marckgraef Christiaen van Brandenburg, den Hartog tot Wurtenberg en den Marckgraven van Baden neffens heure landen en lieden door de booven behoorlijcke maet gaende / en continueerlijcke krygs pressuren / gelt afschattingen en Contributien geraeckt waren: dat was blijckende uyt verscheyden aen haer Keyserl. Majest. gedaene clagten / en was hem korts noch voor dese ambassaetschap seer weemoedig te kennen gegeven.

Int Hartogdom Brunswijck suchteden soo wel den Heer als d'Ondersaten / en gonck het met den Hartog en syne dus deftighe landen soo ellendig toe / dat hy nauwlijcks wist hoe hy aen de kost comen soude.

Het Hartogdom Lunenburg claegde ook niet wepnig / en had het bederven desen Hartog meer als te veele geraeckt.

Wat voor jammer int Hartogdom Pomeren gehoort wirde / sulcks was niet te verhalen noch langer te verdragen / want het sprack voor hem selfs / en was Keyserl. Majest. van deselve Hartog meer voor desen aengedient gheweest: aldaer was niet alleen verwoestinghe / honger en kommer maer onuytspreeckelijcke ellendigheydt / waer mede het dus verre gekomen was / dat tegens de natuur en lief de om den honger te versadigen / onmenschelycke daden ghevolgt waren. Insgelijck was het dus verre gebracht / dat / mits den Hartog in Pomeren door noot van gelt sommige Ammanschappen aen d'Officiers heeft moeten verpanden / en hun luyden inruymen; aengesien dit aen den Keurvorst van Brandenburg dattet met het amt Klempenauw zoude ghescheidt zijn / geklaegt wirt / en was dit noch niet ghenoech / maer men wilde van hem ook hebben / dat hy de passen Damin / Gryphen-hagen en Garts overgeven zoude / niettegenstaende dese plaetsen dus verre int landt lagen / van waer men vande tegens party niet te vresen had / gelijck wel waren sy van hem afgevordert geweest / welke nochtans hy als een devotig Vorst des Rijcks belooft had wel te bewaren / en soude men hem nu met

1630. ghewelt daer toe forzeren / most hy als ghebloc-
queert in syne residentie legghen blijven / en aen
des lichaems noodzuft gebzek lijden.

Hoe 't Lantgraefschap Hessen opgheschickt
was / sulcks toonde insgelijck den oogenschijn /
t welk den last so veel Jaren gedzagen hadde / dat
niet tegenstaende soo veel millioenen gespendeer-
de kosten welck upt des landts middelen waren
uptgepzest gewozden / het nochtans geene verlich-
tinghe hadde verkrijghen mooghen / maer was
daerentegens noch meer en meer ghequelt / en in
plaets van troost was hem vande Catholijcke
dit berecht ghegeven / datmen het niet anders
maecken konde / ondertusschen wierden vast
landt en lieden in den grond bedozven / en mosten
eyndelijck selfs manquement aen onderhoudinge
lijden.

Oock leedt het Vorstendom Anhalt geen klep-
ne maer merckelijcke groote noodt.

Het Aerts sticht Maegdenburg en het Sticht
Halverstadt mosten noch behalven datse d'oor-
logs lasten mede tamelijck ghedzagen hadden / in
swaere soo wel van gelt als kozen contributie ge-
duyzig aenhouden.

Hoe grootelijcks oock de Gzaven in de Wet-
terauw hier in gemolesteert gheweest waren / en
wat schaden den Gzaef van Oldenburg en an-
dere voorname Gzaven des Rycks geschiedt was /
sagmen veur oogen. Van des Rijcksstedeu wir-
den booven maten groote sommen van gelt afge-
perst veel met d'inquartieringe bedozven / en ver-
bzede hem het ongeluck dus verre / dat het oock
heel aen d'Oostzee en tot aen de Hanse steden me-
de repckte / welcke gelijcke clagten hier af deden.
Dese wirde met swaere blocqueringe benauwt /
d'ander met starcke inquartieringen belast / som-
mige op een ander manier gefozcheert / daer door
haere commercien niet alleen wirden te rug geset
maer men dorst hun ook noch wel met andere
perijckelen dzeygen.

Hoe seer oock de Gzaven van Swartsenburg /
Mansveld, en Stalbergh de krijghs last dzuckten /
en wat haer voor groote sommen van gelt afghe-
dzonghen / en wat sy voor schaden hebben lijden
moeten / en hoe qualijck sy somwijlen ghetracteert
en noch ghequelt wierden / toonde hare jammer
en ellendighept.

Insghelijck weder voeren sulcke benautheeden
den Heeren Reussen / en den Heeren van Schou-
burgh: daer door zijne defensi steden / Erffort /
Mulhupsen en Noozthupsen waren in den gront
bedozven. Jae was oock niet vzp gegaen / het
Landt Gzaefschap Duringhen / 't Gzaefschap
Hennenbergh / daer in hp noch eenighe Ampten
en onderdanen hadde / als oock 't Marck Gzaef-
schap over en onder Lausnitz; de goederen van
zijne Raeden en dienaers in Duringen / waeren
overal en bupten den schzeef beschadicht / en had-
de daerenteghen syne Salvegarden wepnigh hel-
pen mooghen / jae des Generaels Pzotectoria
waren selfs niet geobserveert ghewozden / en boz-
sten d'insolentien van de soldaten soo starck upt /
dat oock de toevoer naer de steden wierde aenge-
tast. In somma soo waeren de ghehoorsaeme
standen des Rijcks / veel Jaren herwaerts met
dus veele vergaringen en Monster plaetsen / heen
en weer trecken des krijghs volcks / Disozde /
gelt en koozen contributien / Exactien van dien /
ghewelt / roverpen in Dozpen en in Vlecken tot
het upterste benauwt / bedozven en verwoest / en
van al haer krachten en vermooghenthept ghe-
bzocht: en hoe daeren boven de Vorsten en Stande
van de soldaten ghere specteert / en hoe wepnigh 1630.
haer Hoogheeden gheacht wierden / woude hy
Keyserl. Majestept met langhe omgaende woor-
den niet verhalen / mits het hem van 't heele
Keur-vorstel. Collegie / veelvoudich al voor desen
was voorgedzaghen: elck een nam de werninge /
doortochten / inquartieringhe en dierghelijcke son-
der eenige groeteniſſe ofte mentie en inverwil-
linghe voor / in zijn Keur-vorstendom nam men
selfs d' ordonnantien / en soo daer eenigh Man-
quement van de Contributie voor viel / soo dzieg-
de men terstondt de selvige met militarische exe-
cutie in te haelen / jae men dede die oock wel heel
te werck stellen; de stroperp nam soo aen alle hoe-
ken en plaetsen d'overhand / dat niemandt meer
seecker handelen noch wandelen koste / noch den
armen huysman met vzede zijn acker bouwen / en
wierde hun lieden haer paerden / niet alleen op het
veldt / maer oock in haer huys indiense daer bin-
nen waren / ghenomen / en met d' aflossinghe
gongh het oock swaerlijck ghenoegh af / en wil-
den sy de paerden weer hebben / mosten sy eerst
gelt daer heen tellen / jae wiert sulcks noch voor
goet ghehouden / in plaetse dat het soude gestraft
werden.

Alle handel en wandel laghen met een onder
de voeten / en men soude ghelijckewel aen alle
plaetsen vol opschaffen; daer door dan by de lie-
den een sulck suchten / kermen en gekrijt ontstont /
twelk Godt niet onverhoort laten sal / dattet
een stenen hert ontfermen soude / en was d'ellen-
dighept des Roomschen Rijcks soo groot en ghe-
vaerlijck / dat dierghelijcken soo lang de gouden
Bulle opgerecht was / in de Historien niet te vin-
den was. De Keur-vorsten / die soo vaste fon-
dament pylaren van 't Rijck / en lidtmaten van
haer Keyserl. Majests. lichaem waren / en de
welvaert van dien oock mede tousscheerde / wier-
den by sulcke ghelegenthept wepnich gheacht /
haer vermaninghe van de Oversten en Officiers
heel wepnigh gheconsidereert / des Rijcks Wet-
ten / Craps handelingen / executien en andere opr-
baerlijcke ordomantien / wierden in 't minsten
niet geobserveert / en aldus de Stijlen en Rijer /
ruste en seeckerhept heel verswackt en van mal-
cander ghescheurt / 't een landt wierde naer het
ander verwoest / d'een gehoorsame Standt naer
den ander bevozven / de Heer met de knecht te
ghelijck beschadicht / en alsoo gepzocedeert als
of Keur-vorsten en Stande / landt en lieden prijs
gemaeckt waren / en mosten steech aen / aen de
contributie ghehouden zijn / ghelijck of men recht
daer toe hadde. Daer door dan noodsaeckelijck
geschieden most / dat de gemoederen verbittert / de
wantrouwighept vermeerdert / de diere Duytsche
lebertept ghedzucht / en een sulcke scheuringe ver-
oorsaeckt / dat indiender niet haest remedie tot
alle dese voorsz. onheylen quam / souden de ver-
scheuringhen van 't alderheylighste boutsel in een
universale ruyn storten. Want alle Standen /
ghelijck boven 't eenemael ghenoech verhaelt is /
wierden aldus seer uptgheschept / dat indien een
uptlandtschen vpandt een inval doen soude / dat
zy dan aen 't Rijck gheen bequamelijcke dienste
souden doen kennen; daerom alle de middelen / van
weghens den Oorlogh tot hiertoe gevoert zijnde /
in den gront versoncken. Ja soude ten lesten den
soldaet selfs / aengheſien de quartieren niet meer
ten besten bleef / den krijgh moede worden. Ins-
ghelijck kreghen oock de groote en Heropsche ge-
moederen / door dese continuerlijcke verdzukingen
een misnoeghen / en de ghemeene man welck niet

meer

1630. meer oꝛyich als het leven had / tot d'uptterſte deſperatie ghedꝛonghen. ſloeghen oock d'uptlantſche Potentaten / van weghens deſen quaden toeſtandt des Rijcks / een bꝛyſonder oogh hierop / welke miſſchien mochten deſe ghelegenthepdt in acht nemen / aenghеſien ſy overal ſeer ſtarck toeruſteden / en een groote macht ghereedt hielden: ſoo koſte men oock niet loochenen / dat ſo langh men noch de bloedighe wapenen in de handt had / en op de lichtvaerdighe Foꝛtuyn betroude / dat de machtighſte Potentaten van weghens de verkregene victoꝛien haer conden verſeeckeren / want het gheluck rondt was / 't welck oock d'aldergeluckſaligheſte en victorieuſte / als ſy'tgheval meeſt vertrouden / altoos den rugh toegheкeert had / inſonderhepdt was dit inden Goꝛlogh heel onſeeker / en koſte eenighen ongheluckighen val / alle voꝛdeelen in een oogenblick tijts verkeren. Alle dingh op deſer werelt warender veranderinghe onderwoꝛpen / oock de hooghſte hoof den van de ſterflijckhepdt niet bevꝛijt. De Stande des Rijcx / obermidts de ſaecken dus deſolaet int Rijck ſtonden / wierden daer dooꝛ heel bedꝛoeft; daerentеghens was haer Kepſerl. Majeſt. wel kennelijk met wat vypheeden / Pꝛivilegien / Hooghepden en dighnitepten / de Keur-voꝛſten en Stande des Rijcks begaeſt / en noch ter tijdt onderhouden gheweeſt waren / en van de voꝛighe Kepſers daer bp beſchermt. Haere Kepſerl. Majeſt. had inſgelijck de Keur-voꝛſten / bp de hebbende macht te beſchermen / in ſyner ghehoudener Capitulatie aenbelooft / en lieten het oock des Rijcx Conſtitutie behalven dit niet toe / dat de Keur-voꝛſten en Standen aldus ſouden getracteert werden; en gaf oock klaerlick ghenoech te verſtaen / de oꝛdre van executie / hoe het met de werbinghe / dooꝛ tochtē en andere diergelijke ſoude gehouden werdē. En hoewel de Rijks Stāden volgens d'oꝛdre / haer Kepzl. Majeſts. krijghs volk dooꝛ te paſſeeren moſten vergunnen / met conditie wel te verſtaen / datſe behooꝛlijcke betalinghe daer voꝛ te pꝛeſteren ſchuldigh waren / maer niet / voꝛ niet / en met ongewelt / gehouden noch min met ſulke onverdꝛaeglijcke exactien overlaſtet te werden. aenghеſien de voꝛſz. Conſtitutien en fondamentele wetten / wat int Roomſche Rijk (of het beurden / dat men met uptlandtſche Potentaten Goꝛlogh voerde) voꝛ een manier hierin te houden was / voꝛſchꝛeef. Was ook kennelijck dat indien men der Keur-voꝛſten en Stande / in den Chꝛiſtlijſken Goꝛlogen / ook teghens de Turcken helpe van doen hadde / hoemen die ſoecken en beghеeren moſt / en was inde Hiſtoꝛien niet te vinden / dat men ſulcke gebodts wijſe / gelijck het den Keur-voꝛſten van Bꝛandenburg en andere Voꝛſten des Rijcks ghebeurt was / dooꝛ dwang ſoude afvoꝛderen / en was dit inſonderhepdt in acht te nemen / wat Anno 1583. als tot dien tijt regerende de Kepſer zijn beſtevader de Commiſſie over ghelaten had / bp des Rijcks ſteden ghepaſſeert gheweeſt was / welcke inden Jaere 1532. op den Rijcks dach (upt ſommighe oꝛſaecken) tot de ingheWilligde Contributie haer niet voeghen wilden / en met wat Kepſerl. diſcretie die begheert was geweeſt. Het was hem zijn Kepſz. Majeſt. oprecht hart en ghemoet wel bekent / was oock verſeeckert / dat indien Kepſerl. Majeſt. het Rijck in dus qualycken ſtaet ſoude laten / en de pꝛocedurē en gewelt tegens de boven verhaelde reden / appꝛoberen) ſoude hy ſelfs bevinden / dat het tegens ſyn wil en intentie was loopende / en wat hier upt (indien deſe ghebꝛeckelijckheden niet wirden afgeholpen) voꝛ quaet voꝛts repſen mogte. En ſoude Kepſerl. Majeſt. van weghens ſyn trouwe Vaderlijcke ſoꝛge / welck hy tot het Rijck dꝛoeg en der gantſchen werelt kennelijk was / niet toelaten / dat by ſyner regeringe 't Roomſche Rijck aldus onder de voeten gebꝛocht en in den gront bedoꝛven wirdt. Maer veel meerder indachtig zijn / hoe grootelijcks de voꝛighe Kepſers en bꝛyſonder Carolus de V. de welvaert vant Rijck gevoꝛdert hadden / dat hy / als hem voꝛgeſlagen wierdt / hy ſoude ſyn intentie volbꝛengen of dat Duptſlandt daer dooꝛ verdoꝛven en verwoeſt wierd / ſoude tot een eeuwigen roem en lof gheandtwoꝛdt hebben : wy konnen noch mogen het Rijck van de Duptſche natie niet bederben / en was ſulcks niet geoꝛloft / datmen aldus ſpꝛeecken ſoude. Quia & patria eſt, & ſuccimum ab ea imperii accepinius. Sulcke en diergelijcke ſachtmoedighepdt hadden ſyne voꝛighe Majeſteyds / voꝛ Vaders altoos laten blijcken en daer heen tot allen tijden meede ghеſien / dat teghens haer huys Ooſtenrijck d'affectie van de ſtanden des Rijcks wel moght onderhouden woꝛden / en wat lof en hooghepdt / ghewelt en gheluckſaligheydt het hier dooꝛ oock verkregen had / dat gaf aen dē dagh de groote boven alle uptſteeckenthepdt / en was de heele werelt dooꝛ mede bekent.

Om te ſlupten : den vꝛede te herbꝛengen / was een werck dat God Almachtig behaeglyck was / en den menſchen een vꝛeuchde en alle regenten oirbaer : maer int bꝛyſonder het hoochnoodlijdende Roomſche Rijck / aengeſien het hier op ſtondt Summa rerum terrerarum felicitas, & vera regiminis ſecuritas.

Jndien hem niet de ſwaere plicht / conſcientie / officp / gehooꝛſaemhepdt / liefde en trouwighepdt / ſo wel oock de hoogſte noot daer toe aendꝛeef / haer Majeſt. dit openhartig voꝛ te dꝛagen; verſeecker ſoude hy Kepſerl. Majeſt. hiermede dus niet laſtig vallen : want hoe ghetrouwelijck hy het altoos gemeent / en hoe grootelycks hy het huys Ooſtenrijck geeert had / al ſulcks betupgden / ſyne tot allen tyden gepꝛeſteerde Conſilia, dienſten en Actiones. Verſoeckende haer Kepſerl. Majeſt. in een ſulcke trouwichepdt / ghelijck voꝛſz. mits deſen onderdanigſt / dat hem belijven woude / den claeglijſken toeſtandt vant Rijck wel ter harten te nemen / het groote noodtlijdende Rijck en de ſtanden van dien / upt alle perckel verloſſen / de veelvoudige clagten en laſt af te helpen / d'Armaden upt het Rijck weg te voeren / en den heylſamen / algemeenen en ſeeckeren vꝛede int heele Rijck weer te herbꝛengen / het goet betrouwen onder de ſtanden weer op te rechten / de fondamentael-wetten en Rijcx conſtitutien int gemeen / maer bꝛyſonder wat nopende was der Keurvoꝛſten Pꝛeminens / Hoorchepdt / en Dignitepdt bp de macht en volgē de wetten / deſen aen wederzyde haerē cours te laten loopen te vergonnen / en niemandt daerentegens te beſwaeren / maer naer de regel van dien alles te rechten en te ſchicken.

Dooꝛt ander / ſoude Kepſerl. Majeſt. noch wel indachtich zyn wat hy oppet Kepſerl. gepubliceerde placcaet dickwils gheaviſeert had / en achte niet van nooden te zijn / hier afbꝛeedere mentie te maken; alleen dat koſte Kepſerl. Mſt. wel afmercken / wat hy voꝛ ſtaecke fondamenten hier toe gebꝛupckte / oock wat Kepſer Maximilianus de II hier af gereſolveert had / namentlijck dat ſulcke ſaecken voꝛ de ſamentlycke ſtande des Rijcks behooꝛden / aengheſien hy wel

1630.

1630. ghemerckt heeft / dat hier op een declaratie / dewelcke nochtans in d'eeuwigh duyrende Religions vrede Cum clauſula annullatoria is verboden gewoorden / volgen ſoude. Het betoonde ook der ſamentlijcke Keur-voorſten tot Mulhuyſen aen ſyn Keyſerlijke Majeſt. afgeſonden ſchryven in den Jare 1627 dat ſy weerders niet geraden hadden / dat dan den Gravamina naer inhoudt des Religions vreden en des Rijcks conſtitutien alſo verre daer in geſubmitteert was geweeſt / zoude een reys vande cant helpen. Syne Keyſerl. Majeſt. wiſt ook wel / wat voortyden in andere Koninckryeken en landen niet alleen / maer ook int Roomſche Rijck voor verwoeſtinghe opgeresen waren / als men geſocht heeft de doolinghen van de Religie met gewelt afteſchaffen. Het was int Rijck dickwijls verſocht ghewoorden / maer eyndelyck doch altoos vruchteloos / ten was datmen eerſt liever ſien ſoude / dat alles over een hoop gewoorpen wiert / 't beſte datmen doen konde / was malcander eendrachtelijck te verſtaen / en t ſelve in de goedighevdt af te handelen / daer door ſoude al het onheyl weg ghenomen / het wantrouwen verbetert / den vrede geſtichtet / en alles in ſyn fleur / macht en ghewelt tegens andere partyen gelucklijck en voorſpoedig onderhouden werden. Daer op saghen al ſyn Voorvaders Conſilia en vermaningen / indien deſelve recht / en niet met een miſ verſtandt qualijck uytghelept wierden : hem was ook niet anders bekent / als dat Godt in wiens handē alle dinghe ſtondt en niet in de menſchelijcke uytwendige macht / de victoyr tegens de weder partyen verlenen en geven conde / dat men deſelvige daer nae in non violentis maer in goedighevdt vervolgen ſoude / en neffen de Catholycke Religie / ook d'Augſburgſche Confeſſions verwante ongemoleſteert blyven laten. Hy was voor deſen hier van verſeeckert gewoorden / en hy hadt het ook wederom aen ſyne Religions verwante met Keurvorſtlycke dignitevt belooft. Deſe ſyne trouwlycke intentie was van de Catholycken nopt aenghevochten gheweeſt / maer veel meer van wegens deſe trouwighevdt / overmits hy den een ſoo lief als den anderen onbenaut ſyn wilde / gepreſen geweeſt. Hy wilde ook verſeecker tot Godt hoopen / indien Keyſerl. Majeſt. mildighevdt believen ſoude ſulcke int Rijck ghebruyckelycke middelen voor de handt te nemen / en hem tot een goede onderhandelinghe begeerde te voegen / en men immers tot vrede en eenighevdt geſint was / daer ſoude een weg gevonden werden / daer door men niet alleen tot een goede afhandelinge / maer tot verſeeckeringe komen koſte / datmen voorts met malcander in blyſchap en getrouwighevt leven mogte.

Met wat verre uytſiende executie / veel Euangheliſche Stande beſwaert wierden / gaeven de clachten hier af genoech te verſtaen ; hy hadt ook dies weghen Keyſerl. Majeſt. meermaels aenghesocht / en om alderghenadighſte affſchaffinghe van dien gebeden : ſyne voorvaders hadden voor ſeer perijckeleus ghehouden / datmen over den Religions-vrede ſoude veel diſputeeren / aenghesien het geen goeden middel was / om de trouwe en vrede t' onderhouden : maer nu wierden der Schriften voorgheſtelt / daer in de Religions-vrede / heel op een ander ongelijcken verſtandt en meninghe wiert getrocken / en wierden bykans alle dinghe diſputeerlijck ghemaeckt / jae men had het ooghe heel daer op / datmen de Standen vande Augſburgſche Confeſſie / indient moogelyck was / niet mede declachtigh maecken woude des Religions-vrede / en was het / dat eenighe motieven van dien voor vielen / ſoo wouden d'executeurs van dien / gheliyck offe ghedecideert waeren hier mede omgaen ; en hoewel der billickheyt conform / ook van weghens de Rechten en Rijcx Conſtitutien ghebruyckelijck was / dat elck een / indien een ſeecker klagher by de handt was / en ook ad agendum gereet ſtondt / naer voorgaende Wettelijcke citatie / en naer ordre van de Rechten ghenoegh verhoordt gheweeſt was / niet ſoude overvallen werden ; want Godt Almachtigh ſelfs naer ſyne gerechtighevdt had / een ſulck form int proceederen ghehouden. Veel te minder ſoude men in d'een of d'ander kas / ſoo wel circa formam & curſum proceſſus , als merita cauſa in veel klepne / men ſwijght vanſaecken / van grooter importantie zijnde aldus handelen ; jae men hoorde ook de minſte ſuſpitie van eenighe partialighevdt hierin niet te toonen / volghens de Wetten van Juſtinianus : alles onghearcht wierden d'Euangeliſche Standen ſeer overeylt / en wouden de Commiſſariſſen noch Aulicam noch Cameralem litis pendentiam hierin obſerveeren / maer men gonck dus bupten ordre te werck / dat ſulcks nopt voor deſen int Rijck / in dus wichtighe ſaecken / gebeurt was : en het liep niet alleen teghens de Rechten / maer ook haer Keyſerl. Majeſt. had ook inde fondementele Wetten ſelfs belooft / alle ordenteliycke ſwijrende recht ſaecken niet te beletten / maer een vryen Cours te laten ; ja men gaf voor dat / wat inter medio tempore namentlijck tuſſchen den Paſſauſchen verdragh / en opgherechten Religions-vrede / aen Geeſtlijcke goederen was ingetrocken gheweeſt / was niet mede onder den Religions-vreden begrepen / aenghesien dit nopt ſtrijdigh ghemaeckt was gheweeſt / ook de Religions-vrede in dit cas sonnen claer in den §. Maer overmits ſommige Standen &c. met deſe Duytſche woorden gheſet was. Tot den tijden van het Paſſauſchen verdrag, of tot hier toe niet hebben gehad.

1630.

Inſgelijck ſchroomde men ook niet te verhaelen / dat de Geeſtlijcke goederen onder den Religions-vreden niet hoorden / daerin noch ſommighe Religieuſe ghelden gheweeſt waeren / of men hun ghenen adminiſtratie / noch veel wepnigher eenigh executie van de Catholijcke Religie had vergonnen willen / maer nu upt gratie haer onderhoudinghe ghegheven had ; aenghesien de Religions-vrede / meer niet als het Factum van d'intreckinghe en verwecmdinge vorderden / dat namentlijck de Protesteerende de Cloosters ingetrocken / het exercitie van de Catholijcke Religie afgheſchaft / de Geeſtlijcke goederen / tot pwers anders aenghelept hadden.

Hoe men met de Cloosters int Hartoghdom van Bronſwyck / niet tegen ſtaende dat d' ſelvige voor den Paſſauſchen verdragh waren gheoccupeert gewoorden / hadde om ghegaen / dat gaven te kennen / de klachten hieraf ghedaen zijnde. Hoe men met de Graeven van Stolbergh / van weghens d' occupatie der Clooſters / Ilſenburgh en Drebeck omghespronghen had / niet teghens ſtaende / dat de ſelvighe ook al voor oprechtinge des Religions vrede / geoccupeert gheweeſt waren / ſulcks had hy aen Keyſerl. Majeſt. voor deſen te kennen ghegheven ; dierghelijcke dede men ook teghens de Graeven van Hohenlo int ſticht Elringhen / met het Clooſter Schaffers heym ; niet tegens ſtaende datſe ook al rede voor 't Paſſauſchen Verdrag aengeſlaaghen gheweeſt waeren ; en hadde men hun lieden een ſeeckeren

termijn

1630. termijn gheſedt / datſe deſe Geeſtlycke goederen ſouden weer reſtitueeren.

Oock was publijck wat men de Abdeſſe tot Quedlinburch en bpſonder den Aerts-biſſchop van Bremen hadde voorgeſlaghen. Wat wonderlijcke en verre uptſiende redenen / datter van weghens het / Aerts-ſticht Maegdenburgh uptgheſtropt waren; ſulcks betupgden de brieven. Nu was zijn lieve ſoon Hartoch Auguſtus aenvanghs / ghelijck hp dan te voozen het ſelvighe Kepſerl. Majeſt. te kennen gegheven hadde / cum certa premiſcione de ſuccedendo tot een Coadjutor, en ſoo voorts tot een Aerts-biſſchop van den gantſchen Dom Capittel aldaer / volgens d'ordre van dien / verkooſen ghewoorden; dies halven hielt hp voor ſeecker / Kepſerl. Majeſt. ſoude niet toelaeten / dat ſpnen Huys Saren hierin pts tegens gaen ſoude / maer over dencken ſpn ende zijner loflijcke voorvaders / veele en ghetrouwe dienſten / daer af hp naer billickheyt de vruchten behoorde te ghenieten.

Watter int Sticht Halberſtadt aengherecht is gheweeſt / 't ſelve was openbaer: en hoe men met de Euangeliſche burgery / tot Augſburgh omgheſpronghen hadde / teghens den Religions-vreden / dat betupgden / noch hier van zijne ghedaene avpſen; was dierghelijcke nopt voor deſen ghehoort / oock niet te verantwoorden. Hadde voor deſen klaerlijck ghenoech bewеſen / dat indien den Biſſchop eenighe vorderinghe van Kercken meende te hebben daerin d'Euangeliſche burgherp / ſoo veele Jaeren Godts woordt hadden vrp hooren leeren / dat dies halven d' Euangeliſche burgerp van wegens den Religions-vreden / inde vrp exercitie der voorſz. Religie niet beledt mochten werden. De Religions vrede mitsgaders de fondamenten van dien / lieten ſulcks niet toe / maer ſtonden hierin onbeweeglijck.

Wat Paltſ-graef Wolfgangh Wilhelm voor eē harde executie tegens zyne broeders voornam / en hoe men hun lieden d' exercitie van de Religie voor haer hoff Officanten en Dienaers geſocht had te beletten / was kennelijck / dat ſp als gheboorne Rijcks Vorſten die de Religions vrede onmiddelbaer mede deelachtich waren / aldus door 'tonderſchept der Religie / van haer Vorſtlycke Dignitept en Libertept niet berooft werden koſten / maer bpſonder hier voor allen dinghen qualitas & dignitas perſonæ gheconſideert worden moſt / oock gavent d'exempels te kennen / hoemen dies weghen met de Graeven van Oldenburgh gehandelt had.

Op wat manier oock met de ſtadt Swynfurt / van weghen de Parochp-kerck en Carmeliter Clooſters / niet teghens ſtaende haer vaſte bewijs / en inſgelijck in dit cas met andere ſteden meer / dat koſte men noch upt de klachten / bp Kepſerl. Majeſt. hier af ghedaen zijnde / ſien.

Maer hoe nu hier door het wan-trouwen vermeerdert en de ghemoeder ontſteecken werden / en waer heen het epndelijck wel mocht op upt vallen / indien hier gheen ander raedt toe ghedaen wiert / dat koſte haer Kepſerl. Maſt. bp hem ſelfs lichtelijck dencken. De Religions vrede des Roomſchen Rijks waren d' Adamantina fulcra & vincula, daerop het wel vaeren van t' Kpk gebout ſtont / en dat oock hier door behouden wiert / het waren onoploosſlyke banden / waermede het hooft ſoo wel als de lidtmaten aen malcander ghebonden waren / daer teghens geen declaratie / ghelyck voor deſen al verhaelt was gheweeſt / koſte beſtaen / maer addita clauſula caſtatoria heel verbooden waren. Dat hp nu hierop ghelijck Fondamentele Wetten en Kijcx conſtitutien dus vaſt ſtaende en houdende was; daer mede woude hp betoonen in wat quaden ſtaet het Kijck ſtondt / en wat voordts noch voor onheyl oprijſen mocht / haer Kepſerl. Majeſt. alderonderdanichſt voor ooghen ſtellende; waer om dat hp hem dus pverigh en Chriſtelijck / ſpne Religions gheſinds ſake aennam / hier in kondemen hem niet beſchuldighen / Hp kende hem ſchuldich aen Kepſerl. Majeſt. alle onghehoorſaemheydt / met lijf en goet te betoonen / daerenteghens woude hp oock aen Godt / met belijdeniſſe van ſpn leer en woort onbeweeghlyck vaſt houden / en zijnen alderheylichſten name met behoorlijcke devotie / en Chriſtlijcken ghemoedt ſpn eere gheven / daer hp tot aent epnde volherdich blpvende / en zijne lieve kinders oock daer toe met ernſt op trecken. Hp hadde int begin ten tijden van de Behemiſche beroerte ſonder vreeſe bp ſpne Religions gheſinte dies weeghen verclaringhe ghedaen / welck tot dien tijdt al ſorchden dat het anders afloopen mocht / ghelijck hp het ſelve had doen in druck uptgaen / en wilde daerbp noch vaſt ſtaende blpven.

1630.

Beneffens dit / was zijn Kepſz. Majeſt. noch wel indachtich / wat hp voor een accoort met het Vorſtendom Sleſien / tot pfoffpt van zijne Maj. en zijn Huys Oſtenrijck (in de groote perpckelen welcke tot dien tijdt voor handen ſtonden) ghetroffen had / en wat hp hun lieden van weghens de Religie had beloven moeten / 'twelck van ſpn Kepſerl. Majeſt. ook in ampliſcima forma mede gheratificeert en beveſtight was gheweeſt. Hoe ſeer evenwel daer teghens d' Euangeliſche in de ſteden Groot-gloggauw / Lemberg / Groenberg Swepdnits / Swibus / Javer / Hirſbergh en andere meer gheparſt en met de Reformatie ghequelt en ghetemteert wirden / 'tſelve konde ſpne Kepſerl. Majeſt. noch wel upt de dieſwegen gepaſſeerde clagte bp hem gedaen zpnde / ſien. Wat groot behaghen hp nu hier in hadde / dat hp ſien moſt / dat ſpne Religions verwante aldus alleen niet getemteert / maer oock ſpn Keur-vorſtlyck woordt / dat hp dieswеghen tot beſt ter goeder trouw van ſpn Kepſerl. Majeſt. en ſpn huys Oſtenrych verſet en verpant had / dus wenigh geacht wirdt / condemen wel dencken. Hp achtede naeſt Godt ſpn woordt en ſalichepdt niet hooger te zpn als datmen ſpne beloften ongequetſt naer quam.

Het waren ſulcke eerlyke en wel overdachten verbinteniſſen en nootſakelijke vincula hamanæ ſocietatis, die haer Kepſerl. Mſt. ſonder quetſinghe ſpns ghemoets / niet wel en konde breecken / waerom hp ten allen overvloet bad en begeerde van ſpne Kepſerl. Majeſt. heel beweeghlijck en onderdanichſt / dat hp doch wilde een reps / die ſoo dickwils van hem voor gheſlaghene / en ten hoogſten wel gheſondeerde Rationes, en redenen nopende de Religions quellagien ghelijck een ſeer milden / goedertierenen Kepſer wel ter herten nemen / deſelve wel over peynſen / daerenteghens / indien men begeerde met wreethept aldus voorts te vaeren / wat voor groote perijckels / jammer noodt / ongheluck en ruyn over't Kijck comen mochten; en dies weghen doch het placcaet vernietinghen / d' executien van dien heel af ſtellen / alle onderdruckinghen verbieden / en ſoecken hoe men tuſſchen de Catholycke en Augſburghſche ghеſinde / die ſoo langhe Jaren duerende jalouſie / door een goede Compoſitie weer verſoenen mogt

1630. daer doo2 dan geschieden soude / dat uyt het Rijck alle het quaet en onthepl weer gheëert wert. En wat hy anders van wegens de Reformatie in der Slesien syn Keyserl. Majest. voorgedragen hadde mede indachtig zyn / en metter daet remedieren / en aldus oock in puncto religionis aent accoordt niet te nae comen / maer het selve by syn vigeur en dignitept onderhouden en beschermen.

Ten laetsten stont hem voor wat beyde Hartogen van Meckelenburg tot hier toe gheklaegt hadden / maer overmits het syn Keyserl. Majest. behalven dat wel wist en voor desen van hem en t'samentlycke Keurvorsten: Collegie hier van mentie gedaen was / wilde hy hem daer heen refereren / en bad noch een reys mits desen syn Key. Majest. wilde doch met Keyserl. milde ooghen hier op sien / en oock dese saecke met een in allergenadigste consideratie nemen. etc.

Op dit aenbrengen van de Sarische afgesante / heeft Keyserl. Majest. hem aldus gheresolveert.

Resolutie vã Keyser Ferdinãt op des Keurvorstẽ van Saxen afgesante aenbrengẽ.

Syne Keyserl. Majest. stondt noch wel voor noopende t'eersten point / namentlyck des krychs quellagien / en had hier af aen alle en elck int bysonder Keurvorsten vant Rijck de gelegenthepdt en oorsaecke gheschreven / en de noot van dien elk een voor d'oogen gestelt / waerom dit alsoo geschiet was geweest / en dat d'onvermeydentlyke hoogste nood het selve verepsten / aengesien by dus schielycken vyandlycken inval int Rijck / welcke men niet terstont door behoorende middelẽ hadde konnen afkeren / daer af de schuldt hadde. En was nopt in syne macht gestaen / dat hy dus gevaerlycke practycken en heymelycke alliancien tegens hem en het Rijck voorghenomen synde / anders hadde connen verhoeden / als door den Oorlogh. Daerom dese wapenen weer af te legghen doort quaet dat daer uyt rysen mogte / hy nopt alleen sonder voorweten der Keurvorsten Raet en help hadde willen noch konnen doen.

Waer over syn Keyserl. Majest. beweegt was ghevorden uyt dese redenen eerstes daeghs een Keurvorstl. Collegial dagh te doen uytschryven oock de repse daer heen hoe kostelyck sy oock syn mogt in eygener persoon wilde nemen / hoopende men soude met de hulpe Godts alsdan dese verdrietige clagtẽ een reys met de samentlycke Keurvorsten als syne alderheymlyckste raeden en pylaren des Rycks / bystant affschaffen: en ghelyck dat der gesanten aenbrengen / wichtige saecken attouscheerden / daer op syne Majest. wegen koorthept van den tyt van weghens syne nootsaecklycke dingen en beschickingen / voor dese repse niet soo eygentlyk hem koste resolveren. Vertroude hy de Keurvorst soude hem van dese heylsame vergaderinge niet absenteren / maer persoonlyck niet tegenstaende d'excusen welck hy tot hier toe had voorgehouden / die bywonen / en daer toe gelyck een van syn Keyserl. Majest. wel gheaffectioneerde Keurvorsten hem willig houden en vinden laten / en hem met raet en daet te hulpe comen / en alsoo des Heyl. Rijcx ruyn voorcomen / mit sgaders met de andere Keurvorsten hem hier toe beneerstigen: daer toe syn Keyserl. Majest. hem noch voort laetste wilde vermanen.

Wat aengaende waren de klachten / welcke overal int Rijck weghens het ghepubliceerde placcaet ghedaen wierden / twyffelde zyne Majest. niet / de Keur-vorst en de ghesanten souden noch wel ghedencken / hoe syn Majest. hierop voor desen sich verklaert hadde / remonstrerende mits desen / hoe dat hy als den hoochsten Rechter / van weghens het continuel versoeck van de partyen / een reys de justitie most administreren aen die ghene / welck van den anderen wierde ongelyck ghedaen / daer toe hy van rechts weghen gehouden was: konnende daer om de Catholycke van haer hebbende recht niet verstoten / buyten consent van hun lieden: maer wasser wat int een of ander in ipsa executione door de Commissarissen buyten den schreef gegaen gheweest / ghelyck dan sommige Standen / hier over dickwils klachtigh ghevallen waeren / was hy ghereet en willigh oorze te stellen / dat niemandt soude klaghen / dat hy boven recht beswaert was geweest. 1630.

Met dese antwoort zyn d' afghesanten weer naer huys gereyst / en daerna noch van den Keurvorst naer Reghensburgh te gaen belast ghevorden.

De Keurvorst van Brandẽburg beswaert hem van wegẽs het lant beder ven in zyn Keurvorstendom.

Den Keur-vorst van Brandenburgh / heeft oock ondertusschen van syn landts bedervinghe / by Keyser. Majest. ghklaecht / en essen als hy uyt Pruyssen weer naer syn Keur-vorstendom gaen wilde / heeft hem zyne Majest. vermaent / mede op het Convent tot Reghensburgh in persoon te verschynen / daerop hy aldus heeft ghe-antwoordt.

Hy konde het voor synen persoon niet anders daer voor houden / als dat het noodich was / dat een reys de Keur-vorsten by malcander quamen; ghelyck wel sach hy dat / soo wanneer die ghene met welcken de vrede soude ghetracteert werden niet by der handt waren / het vruchteloos syn soude / door dienst met de conclusie van dese versamende Keur-vorsten ghedaen zynde / niet souden te vreden zyn. En soude hem niet lievers zyn / als dat hy door een sulcke occasie mocht presentt wesen / en in dit kas Keyserl. Majest. ghehoorsaemlyck syne diensten presenteren. Maer nademael hy nu in syner te ruch repse bevonden had / dat die plaetsen / waer heen hy synen wegh heen ghereeht had / soo jammerlyck bedorven waren / dat hy oock zyn eyghen landt niet langher heest konnen kennen; veel minder te hoopen was / dat hy heen voorts hier uyt / voor hem en de syne een betamelyke onderhoudinghe / soude meer krygen konnen / en stont oock noch te twyffelen / dat het met de overighe landen oock aldus geleghen was / en in een ghelyckе verwoestinghe gestort waeren. Soo verseeht hy zyne Keysz. Majest. wilde hem niet qualyck afnemen / dat hy soo haest op zyn Majest. begeeren / hem niet had konnen resolveeren: maer dat hem ghelieven woude / aen den Generael van Fridtlandt een bevel te gheven dat hy zyn volck by d'eerste ghelegenthept / uyt zyn landt sonder t'langher te bederven wilde uytvoeren; en indien het op een reys niet geschieden konde / nochtans de naest aen zyne residentie palende Cayssen / daer in meestendeels zyne Ampten laeghen / daer uyt hy syne onderhoudinghe scheppen most / wat bevrydt blyven mochten; en hoewel het St. Juliaensche Regiment meestendeels int Hartoghdom Meckelenburgh / was inghequartiert gheweest / ghelyck wel had het selve nu in 16 maenden tyts / ontrent 300000 Rijcxdaelders ontfangen / sonder te reeckenen het heen en weer trecken / en verwisselinghe der soldaten / daer door de landen een onwederbrenglyckе schaden geschiede / gelyk sulks uyt de quitansien bleeck daer boven dat noch een vry aensienlyckeen rest / aen dit Regiment resteerde te betalen. Insgelyck ooch de stadt Franckvort aen d'Oder / welcke tot dato toe een groot gelt op brenghen moste / ende noch ter maent 1000. Rijcxdaelder betaelen / 't welck haer langher op te brenghen onmooglyck was /

1630. was) van deſe ſwaere Contributie oock een reys mogt ontſlagen worden. en in andere noch reſterende quartieren oock een betamelycke ordre van d'onderhoudinghe der Soldateſca men aenſtelde/ tot dat de heele macht vertrocken was / om dat het niet allegaer onnuttelyck verwoeſt werden mogte/maer datter een onderſcheyd tuſſchen haer Majeſt. vpanden en de ghehoorſamen ſtanden te vinden was; en voort laetſte / mits het Papenheymſche Regiment ſoudeupt d'oude mark gaen/ datmen daernae niet meer volck / aengeſien deſe plaetſe alreede ghenoegh bedorven was / daer in leyden. 1630.

Soo nu ſyn Keyſerl. Majeſt. hem hier in verhooren wilde / en hy anders bevonde dat het mooglyck was Keyſerl. Majeſt. begeeren te vol-

GEORGIVS WILHELMVS. D. G. Marc: Brandtburg:
S.R.I. Archicamerarius et Pr. Elector Pruss. M. Cliu. Mont.
Stet. Pom. Caſs. Van. Dux. etc:

brengen en hem daer toe voeghen / ſoo wilde hy oock hem als dan veerder verclaren / dat ſyn Key. Majeſt. ſyn trouwlycke affectie hier in ſpeuren ſoude.

Dit ongeacht is ſlechten trooſt hier op gevolgt en ſtelde men het al op de ghelegenthevdt van den tijdt en op d'aencomende beteringe. Dies wegen dan de Stande het op den aengeſtelden Conventdag tot Regensburg hebben laten aenkomen en haer hoope daer op gheſtelt / meenende daer ſoude de diſcommoditeyten een reys ghevonden/ en de ſaecke op een ander manier gerecht werden. Wat nu by deſen Convent-dag goets is voorgevallen gheweeſt / dat ſullen wy hier nae / als wy eerſt andere dingen welcke heen en weergeſchied zijn/ tot daer toe beſchreve hebben/ met een verhaelen.

Inden aenvang deſes Jaers wirde in Oſtenrijck en Bohemen verſchepde Landdaghen ghehouden/op dewelke de Standen aen ſyn Majeſt. een aenſienlycke somme gelts hebben ingewilligt. In Bohemen/ Oſtenrijck en Hongarien

Hier

1630. Hierna wierde oock tot Pzesburgh een Hungarischen landt-dagh gehouden / welck oock tegelijck tot syn Majest. goet contentement wel afliep; daerenteghens den Standen van Hungarien oock goede satisfactie gheschiede / bysonder int Coninckrijck de Religie vry ghelaten / en gheaccoxdeert / dat gheen Heer zijne onderdanen / weegens de Religie soude bes waren / noch in syn conscientie dwingen. Het welk daerom geschiede / dat indien men met de Reformatie dus starck in Hungarien wilde voorts vaeren / dattet lichtelijck tot een grooten / en perpckeleuse Oorlogh uyt dzeyen mocht / en oock den Turck selfs / welke dicht aen de palen en naer by der handt lagh / wel hier toe soude durven tot assistentie geroepen worden / daer door wel veel ongelucks int Roomsche Rijk aenghestieht soude werden. Een sulcks heeft men oock met den Turck selfs / hoe wel hy veel quade conditien tot syn voordeel voorsloech / en teghens den vzede de Hongeren aendzeef / hun ook des weghen veel volck te sturen beloofde / ghetracteert / om den Oorlogh in Duytslandt beter voorts te setten / en het gheene wat de Roomsche Catholijcke teghens de Euangelische voorghenomen hadden / te spoedigher mocht volbzacht werden.

Worden landdaegen gehouden.

Met dē Turck maecktmen vzede / om den Oorlog te beter tegens de Chzisten te bevoordē.

Bethlem Gabor stirft.

In Sevenburgen zijn oock wonderlijcke handels voor ghevallen: want nadien Gabriel Bethlem, vorst in Siebenburghen den 5. Novembzis inden Jaere 1629 syns ouderdoms 49 / als hy een tijt langh aen de water sucht sieck geleghen had / was ghestorven / zijn de Stande vant selve Vorstendom / twee dzachtich gheworden / van weeghens de successie / en d' eene party naer de zyde vanden Roomschen / d'ander party vanden Turckschen Keyser ghehanghen. Overmits men nu sorghden / dat den Turck hem daerin mocht vermenghen en het landt aentasten / daer door dan groote onrust soude oprysen / bysonder mits men den Ragotzki niet wel luchten mocht aent Keyserl. hoff / dat hy de successie soude aenvatten / mits van hem ghesept wiert / dat hy alrede aen't Turcsche hoff / van den Soldan de leeninghe soude ontfangen hebben: daer over heeft den Hongari-Palatin etlijck krijghs volck ghewozven / en is daer mede in Sevenburghen getrocken / om dat men bytijdts / soo daer pets tegens Keyser Maj. præjudits mocht voorgenomen werden / ghereet was om sulcks te beletten en af te keeren. En sond oock den Keyser Commissarissen / naer Cascha in over Hongarien / die Span schaften / welk op Betlem Gabors leventlang ingherumt waren gheweest / daer van weder ontslaghen werden mochten.

In Sevenburgen ontstaet onrust van wegens de successie.

Georgius Zeeman Doctor in de Godtheyt wort op d' ordre van den Keyser weer gerelaxeert.

Ondertusschen dit gebeurde / is Georgius Zeeman Doctor inde Godtheyt / door last van den Keyser van Kempen afghehaelt / in Tyrol ghevoert / en daer een tijdt-langh ghevangen ghehouden / mits hy teghens de Roomsche Religie ghepzeeckt / en daer teghens gheschzeven hadde / doch eyndelijck door goet voor bidden / weer gerelaxeert ghewozden. Want hoewel zijne Apologia van den gantsen Rijex raet gheapprobeert / en dies wegen een schzyvens aen Aerts Hartogh Leopold afgegaen is / dat hy sonder eenighe kosten weer soude los ghelaeten werden / hebben nochtans de Jesuyten sulck Keyserlyk schzyvens verandert / en groote clausulen en conditien daer in ghevoert: en is den inhoud van't voorsz. Rescript aldus.

Keyser l. mandamēt van wegēs de relaratie van Doct.

Ferdinandt etc. het is ons ghehoorsaemlyck te kennen ghegheven / hoe dat wy u lieden in verscheydene brieven gheschzeven hebben / dat tot hier toe op ons begeeren / Georg Zeemans ghegheevanghen was / en noch vast sadt / en dat desen tot zijne onschuldt heeft een Apologia voorghestelt / waer over u lieden selfs ten respect van desen hebt aen ons versocht / om relaxatie van dese persoon / insghelijck oock voor syn wijf en kinders de stadt Kempen / den Keurvorst van Saxen en andere Confessions ghesinde / soo wel Vorsten en Stande bysonder inden Swabischen Craps / en voornamentlijck den Hartogh van Wurtenberg / des halven by ons intercedendo ghesolliciteerdt hebben.

1630.

Zeemans: wort bā de Jesuyters wat nauwer gecommitteert.

Hoewel wy nu wel recht hadden / teghens sulcken persoon met de hoochste straffe voort te vaeren / welcke teghen de oude Catholycke Religie / Godts Heyligen en de hooghe hoofden / en voorghestelte Pzelaten van dien / eenighe boecken ofte schzyften doen in dzuck uyt gaen; aengesien ghenoech uyt de overgheschzevene acten en protocollen bleeck / dat hy met zijn schzyven en Predicken al wat ruym ghegaen was / alsoo ooch wel behoordt / een ruyme straf hierin ghedecerneert te worden / om andere in't Rijk daer vā een exempel te gheven / volghens de Rechten en Rijcks Constitutien.

Nochtans soo hebben wy in ghenaden noch aenghesien / die voor hem ghedaene intercessie en voorbiddinghe / en uyt andere redenen / dat hy Predikant Zeeman vā den arrest weer vyy gestelt werde / doch dat hy hem midts desen verobligeeredat hy / nu voorder / tot dat hy van ons eerst hier van gheaviseert zy / gheen Pzedicatie doen sal / insghelijck oock van schzyvens hem sal onthouden / en alle andere lasteringhen teghens Godts Heyligen / en zijn Paeuslycke Heyligheyt / met woorden en leeringhen op een kant stellen / en wat hy in dit kas / teghens Godts Heyligen en Catholijcke / soowel Geestlijcke als wereltlijcke persoonen / injurioſe geschzeven en uyt andere Authoren t' samen vergaert heeft / dat hy sulex niet meer soude aenmemen te defendeeren / maer bekennen dat hy daer aen onrecht ghedaen had / en dit ooch / dat hy den Autheur van dit boeck niet gheweest was / waer van men hem wilde beschuldighen / en hierna hem heel stil te houden / en geen occasie te geven / op dat het gepasseerde met het naerkomende niet met grotere straf mocht gestraft worden.

Begeerden daerom vziendt bzoederlijck / dat hy nu voorts verschaffen wilde / dat op voorgaende mate (en tegens den voorsz. revers / welk u l. sal van hem af vorderen / hem verweerdighe en ons daerna oversenden) ghedaen worde / en desen Predicant los ghelaten / en met allen ernst pzesteeren / wat het revers van hem gheschzeven zijnde / sal eysschen.

De Catholycke Keurvorsten begeren vā Keyser Ferdinant / dat hy soude het Generaelschap van den Hartog vā Fritlandt weernemen.

Ondertusschen is aen't Keyserl. hoff / van weghens des Hartogs van Fridtlandt Generaelschap veel te doen gheweest. De vier Catholycke Keurvorsten waren qualijck te vreden / dat den Hartogh voorsz. een sulcke macht soude in't Rijck hebben / hielden daerom by Keyserl. Majmet ernst aen / dat hy soude ghecasseert en van het Generaelschap afgheset worden / met demonstratie / dat Keyserl. Majest. met der daet soude speuren / dat hy zijn Majest. met syn heel hups / midtsgaders het Rijck in de uytterste perijckel setten / en syne jonghe Princen om de Croon van't Rijck te verkrijghen / grootlijcx beletten / en alle tijdtlijcke welvaert afsnyden soude.

Met Meckelenburgh wildet oock wat wonderlyk

1630. derlyck afloopen. Het Keurvorstlijcke Collegie had geern ghesien / dat dit Hartogdom syne oude Heeren weder verkreghen hadde / en gongen de Raetslaghen daer heen / overmits men sach dat sulke landen niet te houden waren; en konde Keyserl. Majest. den Hartog van Fridtlant wel weten laten / dat hy / om andere ongeleghentheden voor te komen / gesint was de Mecklenburgsche saecke van weghens de swervende Hartoghen / het Keur-vorstelijcke Collegie overteghegheven: en soude men met Keur-saxen alsoo tracteeren / dat syne Keurvorstlycke doorl. teghens de inrumminghe van 't Marckgraefschap / in d' Over en Neder-lausnits / hem met een seeckere somme gelts op het Hartogdom Meckelenburg soude laten verwijsen: als dan soude syne Majest. daer nae hem Hartog van Fridlandt / als hy den rest hier af contant betaelt hadt / dit selve Landt en Marckgraefschap laten inrumen.

Propositie van weghes Mecklenburgh.

Dē Hartog van Fritlant wil hem tot geen quytenige van 't Hartogdom Mecklenburgh verstaen.

Daer op is van Keysz. Mst. den van Werdenberg tot bemelten Hartog gesonden / om te verstaen / of hy hem inde goedighheydt daer toe bzenghen konde / dat hy het Hartogdom goetwilligh baren liet. Maer den Hartog heeft hem daer toe niet willen verstaen / maer in een schryvens aen syn Keyserl. Majest. ten hoochsten geclaegt / met verhalinghe / dat hy nu wel sach / waer heen der Keurvorsten en Standen des Rijcks intentie gaende was / en dat sy naer moogelijckheyt daer heen trachteden / hoe sy hem weer niet teghens staende / syne trouwe en dappere diensten / daer door hy dit Hartogdom aen sich ghekreghen had / mochten af dzinghen. Maer hy hoopte en was verseeckert / haer Keyserl. Majest. soude hem by d'huldinge beschermen en hand haven.

Des Keurvorstē vā Mantz schryvens aen Keyser Ferdinant / van weghes het Generaelschap des Hartoghs van Fritlant.

Als nu dese van Werdenbergh met syne verrechtinghe is weer aengekomen / quam effen ook een schryvens van den Keur-vorst van Mentz aen haer Keyserl. Majest. van desen inhout: het was noodigh dat de Keur-vorsten in persoon by malkander quamen / anders kosten de verwerde saecken in 't Rijck niet afgheholpen werden / om dat dit nu te voeglijcker gheschieden mochte / was noodigh datmen de Gravamina van den Oorlog eerst most opheffen. Maer indiē menden Dictatoor des Rijks niet bewegen konde / was te beduchten (dat soo de Keyserl. Generael niet afghedancket wierde / 't welck het principaelste was daer heen de Keurvorsten saeghen) als dan wepnigh op den aenkomende Conventdagh / of niet mendal soude moogen verrecht worden.

Hierop hebben de hepmlijke Raeden haer goet achten aen Keyserl. Majest. overghegheven / 't welk daerop gesiē heeft / dat het wel dienlijk was / datmen de Oorloghs Gravamina afholp / maer datmen juyst den Generael soude casseeren / was niet Raetsaem / noch syn Keyserl. Majest. dienlyk / soo wel van weghens des Rijcks vpanden / als ook als men lettten soude / op des Generaels gepresteerde veelvoudige trouwlycke diensten.

Dē Hartogh van Fridtlandt wil in't Stichte Lubeck en de Graefschap Kinneberg volck inquartieren.

Ondertusschen begoster met den Coninck in Denemarcken / en den Hartogh van Fritlandt / nieuwe onrust op te wassen; want als naer den getroffen vrede tot Lubeck / den Overste Holcke in Denemarcken gebozen zijnde / sich in des Keysers dienst begaf / heeft hy van den Hartogh van Fritlandt Commissi gekreghen / dat hy een Regiment voet knechten / 3000 starck zijnde werven zoude / en wierden hem tot de rendevous plaets / het Stichte Lubeck en het Graefschap Kinneberg aenghewesen / het welck den Coninck in Denemarcken aldus is gheadviseert geworden.

Nademael men verstont / dat sommig Sweetsch volck op de Nieuwstadt eenen aenslagh hebben soude / daer door niet alleen de Seevaert onseecker soude gemaeckt worden / maer ook het Roomsche Rijck eenige Perychel te lande te verwachten hebben mochte: ook continueerde / dat den Coninck in Sweeden / met stercke werbinghen besich was / en het volck by der Nieustadt voor en nae te scheep gonck en van daer naer Sweeden: daerom was nodig geweest dat het stichte Lubeck en het Graef schaep Kinneberg om deselve plaetsen meer te verseecheren met volck beset wierde: en overmits nu den Oversten Holcke sich in Keyserl. dienst begeven had / en een Vasal in Denemarcken zijnde / heeft hy hem liever als een anderen hier heen ordonneeren willen. Maer den Coninck in Denemarcken heeft dese inquartieringhe heel afgeslaghen / seggende / dat dese plaetsen mede in't accoort ingheslooten waren / en behalven dat warense dependent van Hartoghdom van Holsteyn / en stonden alsoo mede onder syne beschermínghe / daerom naer gheslotenen accoort / was het volck daer uytghevoerdt / en soude men nu weer komen / om dese plaetsen de facto op het nieu te belegghen / hielde hy't daer voor / dat al sulcks Limial-recht teghens het accoort was. Nopen de het Sweetsche volck / daeraf was hy verseeckert / dattet selve niet op syne landen souden te pretendeeren hebben. Over sulcks is doen de inquartieringhe naerghebleven.

Den Coninck in Denemarcken weygert d'inquartieringe in Holsteyn.

Aenvangs den April is tusschen den Coninck in Denemarcken / en die van Hamburgh gheen kleyne onrust ook opgheresen. Den Coninck had inden voorighen Jaere de Gluckstadt wat grooter en sterker te maeken / aengevangen / om dese plaetse te vermeerderen en te doen floreren / heeft hy placcaten aengheslaghen vandesen inhout / dat al die ghene welck hier haer nedersetten om haer negotie / of ambacht af anders sins de neringhe aengaende / hanteeren wilden groote privilegien genieten souden. Oock dede hy inden volgenden Jaere Tol op d'Elve legghen / waer over hy mandamenten liet uyt gaen van desen inhoudt: dat alle de gheene soo wel groote als kleyne schepen / sy voeren op / of van d'Elve haer ancker by Gluck stadt souden werpen / en sich by den Gouverneur aengheven / vraeghende / offer pets was / naer de Coninckrijcken / Eylanden / landen en steeden waer heen sy vaeren wilden / van weghens des Conings in Denemarcken te verrechten. En wien sich nae dese order niet wilde accommoderen / dien soude dan voorts verwachten / wat hem daeraf komen soude.

Tusschē den Coninck in Denemarcken en Hamburg ontstaet eē nieu onrust

D' eyghentlijcke oorsaecke was dese / dat hoewel de stadt Hamburgh / met den Coninck in Denemarken noch tot gheen finale rechts decisie gekomen was / offet een Holsteynsche stadt was en hem toe quam. Oock had den Coninck dese stadt van al den Tol in syne Coninckrijcken en landen vry ghemaeckt en geprivilegieert / en was de stadt den Tol van't huys Holsteyn vergondt ghewoorden / den welcken sy teghenwoordig had; nochtans hadden sy duyzenden den Oorlogh van zijne onderdanen niet alleen / maer ook van den Coninck selfs onbetamelijcken Tol / en hooghet als manierlijck was ghenomen / als hy provandt / ammitie of andere ware voor syne Forten en Armaden / uyt de stadt had doen afhaelen / Syne dienaers verschepden schimp betoont / de selve met haer goeders ghearresteert / en aen de Keyserlsche somwylen volghen laten. De Burgers hadden ook duyzende den Oorlog het hout

1630. upt des Coninckx gebiedt ghenomen / en aen de Keyserschen met menichten verkocht / daer door de houtinghe seer was bedorven ghworden. En of wel den Coninck dies weghen aen den Magistraet ghescheven had / met verhaelen / dat hy / indient weer van den Oorlogh stil wierde / revensie daer af hebben wonde / en al den schaeden weer goet gemaeckt hebben / so had men doch wevnigh daerom gegheven.

De Hamburgers syn seer verstoort van wegēs des Conick in Denemerckē voor nemen.

Dat den Coninck in Denemarken aldus ghe procedeert heeft / daer over syn de Hamburgers seer gealtereert ghworden / als sy wel inghesien hebben / wat voor een nadeel dit aen haren koophandel gheven konde / en niet ghweten hebben / of sy met recht of ghewelt daertegens soude aengaen: want sy sorgden / dat indien sy met recht daer teghens pets deden / den Coninck ondertusschen doen mocht / wat hem beliefde; soude mien met gewelt pets verrechten / en des Coninck Schepen van de Elve doen afwijcken / mocht lichtelijck de stadt te swack vallen / indiense een openbaren Oorlogh daerteghens aenstelde / en was niet te weten / wat den Coninck voor adherenten in dit kas hebben mocht: want veel van dese opinie waren / dat syne Keyserl. Majest. hem desen Tol vergont had / en indien de stadt pets vyandlijck voor de handt nam / dat dan de Keyserschе Armade met den Coninck teghens haer mochten aenkomen: ock hebben andere uptlantsche Heeren in dese stadt logeerende / den Coninck soo groot ongelijck niet ghegheven / dat hy aldus starck sich movveerde tegens dese stadt; aenghesien veel dingen gepasseert waren duyrende desen Oorlogh en ghelijck boven verhaelt is / die sy met konden apprroberen noch goet vinden.

Doch wierde eyndelijck besloten / dat men door gesanten versoecken soude / of men den Coninck in goedigheyt van syn voorneem koste bvenghen / en de saecke met een seecker somme gelts af maecken.

De Hamburgers begeeren van den Coninck in Denemarkē / dat hy weer dē Tol voor Glückstadt soude afschaffen.

Als dese nu by den Coninck Audientie verkregen hebben / is dit haer propositie ghweest: de stadt Hamburgh had verstaen / dat haere schepen tot Glück stadt waren opghehouden / en met onbetamelijcken Tol besvaert ghworden; het welck niet buyten consent van syn Keyserl. Mst. en des Keurvorstel. collegie ratificatie / en sonder verhoor der interessenten int Roomsche Rijck geschieden mocht / ock door dierghelijcke Tollen de conservatie en respective ruyn van de commercien / op andere plaetsen heel tot haer bedervinghe aenghevecht werden soude; daerom den Magistraet en Borgery / hier meede niet wel konden content zijn / costen in't minste ock de nabuyrige provintien / 't selve mede niet goet vinden / en eenen sulken Tol hun laten opleggen. Hoopten dies weghen / hy soude believen hierin de Fondamentele wetten / en Constitutien des Roomschen Rijcks t'onderhouden / en haeres stats vernielinghe niet te begeeren / sonder eenighe daer toe ghevene occasie / maer veel meer by haere privilegie handt haven.

Des Coninx resolutie gedaē op de propoijtie van de afgesante vā Hamburg.

Hierop heeft den Coninck in Denemarcken aldus weer geantvoort: syne intentie / noch meeninge was niet / een extraordinarissen Tol op synen Elve-strandt te legghen / veel wevniger vreemde natien / Provintien en landen daermede lastigh te vallen; ghelijck dit wel blijckende was / upt syn gepubliceerde placcaten / maer waren dese kleyne afvorderinghe en retorsien op syne erfingehuldigde onderdanen van Hamburgh alleen aengesien / die hem hier toe occasie ghenoegh gegheven hadden / overmits sy sich teghens een Keyserlycke Cessie / en der Keurvorsten consent / ock tegens hem als haer landts Vorst eyghenbatigh hebben ondervanghen / van syne eygene Coninckl. goederen en zijner onderdanen koop waren / en hoozen een onbetamelijcken Tol / ghemocht hebben / den welcken sy naer de handt al noch verhoocht hebben / daerom de Schepen veel weken lang ock opghehouden / niet sonder groote schaden van syn onderdanen; en behalven dit / was kennelijck genoegh / dat sy noch onlangs eenen nieuwen bier Tol niet alleen tegens d' oude accouslvmmen aengeslagen / maer ock in 't bysonder op syne onderdanen / noch een onbehoorlijcke Tol van sout gelept hadden / de welck sy noch daeglijcks deden hun afnemen / noch te swijghen / wat sy anders zijne dienaers voor schimp en spot / de vygemenlen en andere / despect soo wel in de stad als daer upt / te water en te lande aenghedaen hebben / ghelijck of sy openbare vyanden ghweest waren: en was dit overal ghenoech bekent.

Hoewel hy nu sulck van zijne erf-ghehuldigde onderdanen / niet vermoet had aengesien hy hunlieden soo veel Coninckl. saveuren / van syn jeucht af betoont had; want hy hun van den Tol in de sond / van syn Heer vader verhoocht zijnde tot 43. Jaer toe / 't welck sy van syn vader niet verkrijghen konden / niet alleen heel bevryt had / maer ock van de processen / welck tegens haer lieden ten tyden van syn Heer vader opghereesen waren (behalven de exceptien van dien) om haer veelvoudigh versoecken en bidden / tot haer groot proffijt en welvaert van haer republijck ontslaeghen had / met dese hoope en betrouwen / sy soudē sulcke Coninckl. gratie in een grootere devotie ghehouden hebben / en sich daer neffens met een danckbaerlijck gemoet / altoos hebben sien laten.

Soo had hy / om dat men niet te hooch klimmen / en wat grooter attentata by de handt neemen mocht / dit niet langer aensien konnen / want het soude niet weynig hem aen syne Koninkl. Authoritept / eer en reputatie gaen / indien hy een sulcken despect hem en syne dienaers / en onderdanen aenghedaen zijnde / daer af men een sulcken onbetamelijcken Tol / tot dato toe afghenomen had / soude passeeren laten; 't welck niet soude geschiedt zijn ghweest / ten ware dat hy van syn Hamburghers / als syne inghehuldigte onderdaenen daer toe selfs niet was ghedwonghen geweest / soodanighe middelen aen de handt te nemen / welcke eenen alsulcken hooghen Potentaten tegens syne Erf-inghehuldighde onderdanen betamelijcken waren / en de stadt Hamburg alleene jure retorsionis, en anders niet met een sulcke afvorderinge aen te verghen / om dat aldus de gherechtigheyt ghehanthavent / en hy aen synen gheledene schaden weer gheraecken mocht. En tot meerder defensie van zijn saecke / had hy den heelen verloop van dese saecke aen / de Roomsche Keyserl. Majest. tot een onderrechtinghe / ghescheven niet twijffelende hy soude hem sulcks wel afnemen / dat hy met dierghelijcke waer toe hy ghedwonghen geweest was / retorsien syne Erf-inghehuldichte onderdanen wat exerceerde / en boven dit noch indien hem noch een anders soude aenghemoedt worden / daerin noch de Keyserlyke handt daer toe reycken en langhen.

Nademael nu de Hamburghers / met dese resolutie syn weer naer Hamburgh ghekomen / syn sy hiermede niet wel te vrede ghweest / dat men inde goedigheyt niet heeft pets verrechten konnen / daerom hebben sy dan den Coninck met ge-

1630.

welt-

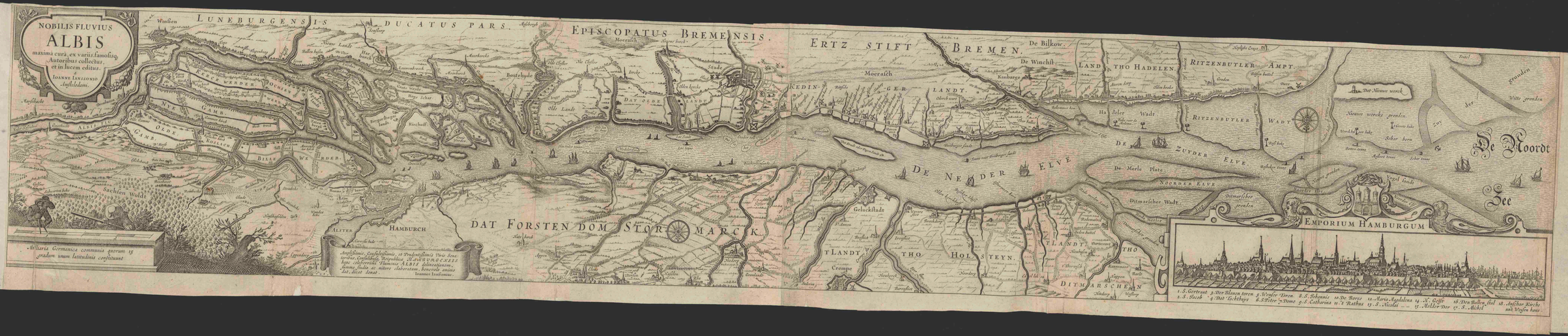
NOBILIS FLUVIUS
ALBIS
maxima curâ, ex variis, famosisq; Autoribus collectus, et in lucem editus.
IOANNE IANSSONIO Amstelodami.
LUNEBURGENSIS DUCATUS PARS.
EPISCOPATUS BREMENSIS.
ERTZ STIFT BREMEN.
DAT FORSTEN DOM STOR MARCK.
DE NEDER ELVE
DE ZUYDER ELVE
DE NOORDT SEE
EMPORIUM HAMBURGUM
Hamburch
Sachsen Woldt
Moerasch
Stade
Bilkow
Kanbarge
Hadeler Wadt
Ditmarscher Wadt
Geluckstadt
Crempe
Nieuwe werck gronden
Witte gronden
Dat Nieuwe werck
Vogel sandt
Nieuwe Lande
Hamburgh
Alster
Bille Werder
Kirchhoff
Bergenstieger sandt
Olde Lande
Dat Olde Landt
Kedinger Landt
Land tho Hadelen
Ritzenbutler Ampt
Ritzenbutler Wadt
Ditmarscher gronden
Noorder Elve
Tlandt tho Holsteyn
Ditmarschen
Mellaria Germanica communia quorum 15 gradum unum latitudinis constituunt
Amplissimis, Consultissimis, et Prudentissimis Viris Senatoribus, Consulibusq; Reipublicae HAMBURGENSIS haec celeberrimi Fluminis ALBIS delineationem, summo studio ac nitore elaboratam, benevolo animo dat, dicat donat.
Ioannes Iansonius.
1. S. Gertraut 2. S. Jacob 3. Der Blauen toren 4. Dat Tochthuys 5. Wenser Toren 6. S. Peter 7. Dome 8. S. Johannis 9. S. Catharina 10. De Borse 11. 't Rathus 12. Maria Magdalena 13. S. Nicolai 14. N. Geist 15. Melder Dor 16. Den Bollen stal 17. S. Michel 18. Anscher Kirche und Wesser haus

1630. welt te wederſtaen / beſlooten / en de 6 Schepen welcke den Coninck voor de Gluckſtadt legghen hadde (daer meede hy andere voorby vaerende Schepen dede aenhouden) van den Erf-ſtrant te ſlaen. En als ſy van dit voornem aen den Coninck / eerſt een Protestation ſchrypens afgeſonden hadden / hebben ſy in t voor Jaer inde maent van Aprillis / 10. Compagnien ſoldaeten / op wel ghemunteerde Schepen / teghens Gluckſtadt laten t'zepl gaen. Daer ſy de Coninck ſyn Schepens met ghewelt aenghetaſt / en ten deele vermeeſtert hebben / en den reſt verre in Zee verjolcht.

Daerenteghens heeft den Coninck oock tot Coppen-haven Schepen laten upt reen / en wat hier van al gerede gepaſſeert was gheweeſt / tuſſchen hem en die van Hamburch / 't ſelve heeft hy naer de handt aen de ſtadt Lubeck en Bzeemen gheſchzeven.

Den Coninck in Denemarkē doet vermaninge by de ſteden van Lubek en Bzemen / dat ſy geen aſſiſtentiek aen Hamburgh doen ſouden.

Hoewel hy groote redenen had op middel / en weghen oock op ſulcke gereetſchap te denken / om den ſchimp en ſpot de welcke hem van het gemeyne volck / tot Hamburch en zijn aenhangh aengedaen was gheweeſt / naer behoorte te beſtraffen; nochtans wilde hy des volcks onbeſonnenheyt / 't welck dus verre hem had verlepden laten / ſoo veel het immers de Coninckl. reſpect en eer toelaten mocht / in pets wat naer gheven / om te meer haer Godtloos vernemen / en landt ſchadelijke ſeditie en oproerte te bekēnen en te betruyzen / als door deſe nieuwe beroerte tot groten naerdeel van't gemeene welvaeren / een ruymeren wech te banen. En hoewel deſe opzoerighe burgery (gelijck hy verſtaen had) daeraf roem droeghen / dat ghy hun lieden deſe ſtadt ten beſten / met volck en andere middelen wilt verſien en te hulpe komen / 'twelck hy niet wel gheloven konde / datmen deſe vzede verſtoorders / teghens des Rijcks Conſtitie hier mede ſouden willen handthavenen / en alſoo in een onnodighen Oorloch met obſtinatighept / ſonder kennisſe van der ſaecken ghelegenthept / inſtemmen / en hem aldus tot een openbaere onvzede / gheljck teghens ſynen wille dzinghen.

Daerom had hy dit willen hun lieden te verſtaen gheven / hoopende dat ſy haere mede vereenigden / tot Hamburgh in een ſulcke kas alleen niet bpvallen / noch in deſe exceſſen en verkerbinghe ſtarck maecken / maer veel meer daer van af te ſtaen vermaenen en hun voor houden / hoe hooch ſy aen ſyne Majeſt. als haer Coninck en Heer / vā wegens aen d' haer gepzeſteerde weldaden / de welcke ſy altoos voor andere ghenooten hadden / verobligheert waren / en des weghen haeren Hoochmoet / en aenghemoede gewelt heel aen een kant ſtelden.

Op ſulk aviſeren ſyn de Lubeckſche en Bzeemſche geſanten naer den Coninck verreyſt / welcke deſe ſaecke by de hant genomen hebben / en naerſtigh daermede doende gheweeſt / met deſe gheſante ſyn oock twee Engelſche Ambaſſadeurs / welck tot dien tijdt tot Hamburgh waren / naer Gluckſtadt gegaen; ſoo heeft oock den Hartogh van Holſteyn / een daer heen geſonden om by deſe ſaecke mede te zijn / teghens welcken de Coninck ſich gereſolveert heeft / dat indien de Hamburgers afghenomene Schepen / wilden eerſt weer reſtitueren / en als dit gheſchiedt was verdere verſoek doen / dan wilde hy hem oock verders reſolveeren; maer hebben de Hamburghers dit niet ingegaen / maer daerteghens begeert / dat den Coninck haer eerſt verſeeckerde / dat hy hun lieden gheen meerdere moleſtatie woude aen doen; deſweghen is het ſlecht afgheloopen / en hebben de Hamburghers ondertuſſchen niet gheſlapen / maer eyſſerigh op de Denemarckſche Schepen ghepaſt / en onder andere by Fzyburgh een groot Denemarcſche ſtorm Schip vermeeſtert / vijftiendehalf voet dik / en 78 langh / en 36 bzeedt zijnde / daerop 6 klepne ſtucke / en 40 man waren. 'T welk eerſt tot Gluckſtadt upt ghereet gheweeſt was om te vaeren. Dit hebbenſe naer Hamburgh gebzocht / en het ſelve met veele heele en halve Cartouwen / en andere ſtuken / Ammunitie en krijghs volck uptgereet; en zijn aldus in haer voorneemen ſtarck voorts gevaren / en hebben in korten tijt 30 ſchepen op de Elve ghebzocht / en met de veroverde Vaendels van Denemarcken haer voor Gluckſtadt ſien laeten.

1630.

Hierop heeft den Coninck tot Bergen in Noorweghen / inſgheljck door ſyn heele Coninckrijck de ſchulden van Hamburgh / Schepen en goederen doen arreſteeren / en heeft den Oversten Luytenandt Huyſen, tot den Hartogh van Fridtlandt geſonden om aſſiſtentie / die gelyk wel geen heeft verkrijgen mogen / overmits de Fridtlander ſoowel als Tilli niet geern deſe ſteden aenvergen wilden / om dat hun niet van de Sweetſche of der Staten kant 't ſelfde aengedaen werden mocht.

In't begin van de maent Junius / ſyn de Lubeckſche en Bzeemſche geſanten weer naer Gluckſtadt ghegaen / om noch een reys te verſoecken / of deſen ſtrijt inde goedighept niet konde afghehandelt worden: maer het was noch al vergeefs / dewijl den Coninck van ſyn begeren niet te bzenghen was / en de Hamburghers niet wijcken wilden / ſy waeren te voozen verſeeckert / dat de timmeragiee tot Gluckſtadt hun niet naerdelich ſyn / oock gheen Coninckx Schepen meer op de Elve-ſtraud ſouden ghebzocht worden. Doch eyndelijk preſenteerde den Coninck / dat hyſe verſeeckeren woude / dat de voorſz. timmeragien en ſyne Schepen / op de Elve haer lieden niet ſchadelijck ſyn ſouden. Maer mits nu ſulcke verſeeckeringhe alleen voor hem ſelfs was / en ſonder andere hooghe Hoofden en republycken daer in te ſlupten / gheljck het die van Hamburgh begheerden / ſoo konde men met de Tractatie tot gheen effect komen.

Verſcheydenen opinie dan wegens het vergeljck dat den Coninck in Denemarcken had voorgheſtelt.

Sommighe waren van die opinie / men konde de Conditien (voorgaende de Reſtitutie van des Coninks Schepē) wel aennemen. Maer ſo haeſt de Reſtitutie hier van gheſchieden / ſoude men ſonder vertreck den Hamburghers haer afghenomene Schepen weer geven / den arreſt op haere Schepen in Denemarcken ghedaen zynde / weer af doen / en den Tol afſchaffen en de vaers lieden op de Elve ſonder pets daeraf te vorderen / heen en weer paſſeeren laten / en ſoo men dit niet verkrijghen konde / ſoude den vzede niet aenghenomen worden / maer het op t ghewelt en Foztuyn laten aenkomen.

Andere ſeyden / men ſoude den Coninck hier in deſe eer noch vergonnē / op datmē hem niet vertorende / en dat niet een ſchadelijck vier hier upt ontſtaen mochte / 't welck ſoo haeſt en lichtelijck niet weer te bluſſen was / als ſommige wel dochten. Men ſoude de vzedens middel aennemen / want als die eenmael wech waren / wierden men ſulcke ſoo haeſt niet weer krijghen konnen / ende moſten de Hamburghers indien 't anders vallen ſoude / noch wel een veel arghers verwachten. Duyzende deſe onderhandelinge / hebben de Hamburghers upt haere middelen ſommighe naer Kieghenſburgh op den Keurvorſtel. Collegialdagh geſon-

De Hamburgers ſenden geſante na Kiegenſburg.

1630. gesonden / om Keyserl. Majest. aen te kondigen / in wat twist sy met den Coninck in Denemarcken stonden; en aldaer de saecke af te helpen. Wat nu voorts tusschen beyde party voorghevallen is / sal men daer na besien.

Hartogh vã Fritlant begeert vã de Hamburgers dat sy in de 4landen inquartieringe vã hem nemen souden.

De Hamburghers zijn oock anders om desen tijdt / van den Hartoch van Fridtlant wat aengevochten / als hy den Oversten Holck daer heen sondt en hem beklaeghde / dat sy in haer stadt Sweetsche werwinghe toelieten / daerop sy hun excuseerden met verhalinghe / dat sy daer af geen wetenschap en hadden / aenghesien sy sulcks in haere stadt hadden verbooden. Daerna heeft hy oock van hun lieden begheert / dat sy souden inde vier landen inquartieringhe nemen / of hem verseeckeren / terwijl hy seeckere tydinghe ghekregen had / dat den Sweedt voor de handt was / dat gheen Sweedts volck daerin komen soude logheeren. Daerop hebben sy ter antwoordt ghegheven / sy wouden die vier landen wel met haer eyghen volck besetten / en aldus doen bewaren / dat den Hartogh van Fridtlandt van die kant soude niet te sorgen noch te vresen hebben.

De Stande vã Meckelenburg doen de huldinge vã den Hartog van Fridtant.

Ondertusschen heeft den Hartogh van Fridtlant / hem van de Meckelenburghsche Standen laten huldighen / en hun versprooken / dat hyse by haer oude privilegie en landts accoustuymen woude blyven laten en beschermen. Maer wat de Religie was aengaende konde hy gheen verseeckeringhe doen / mits dit by Keyserl. Majest. believen en gevallen stont. Veel Adelijcke hebben hun tot dese inhuldinge niet ver staen willen / maer om dien tijt / als die gheschieden soude / hebben sy hun wel ghemonteert en syn naer Straelsondt vertrocken / om syne Coninckl. Mst. van Sweeden by een sulcke occasie inden Oorloch te volgen. De selve stadt is tot dien tijt weer door een nieu schrijvens van den Coninck in Sweeden verseeckert ghewordẽ / dat hyse te waeter en te lande / met de hulpe des Alderhoochstẽ soude defenderen / souden daerom wel ghemoet blyven / sy souden in tijt van nooden by tijts genoech zijn hulpe vinden / overmits hy een groote Armade vergaerde / om haer lieden en andere seer nootlydende te hulpe te komen.

Dẽ Hartog in Pommerẽ bemoyt hem de saeke van Straelsõt te compouneren.

Den Hartog Bogislaus dede ondertusschen grote naerstighept om den handel van Straelsont tot eenen verdrach te brengen / daertoe hem den Hartoch van Fritlandt / Questenburgher / Stralendorf / Hatsveldt en andere groote occasie gaven / oock vant Keyserl. hoff de vryheyt aenbooden / te water en te lande de Commertien te latẽ passeren / insghelijck alle vyantschap af te stellen: maer de Straelsonders wouden niet betrouwen / oock behalven dat konden sy haer daerin niet buyten des Conincks van Sweeden consent verwillighen. Hoewel men nu aen des Keysers zyde blijck dede (overmitds men verstaen had / dat den Coninck van Sweeden mede tot den vrede geneygt was) datmen tot een verdrach ghesint was: nochtans verstondt men / datter wepnigh pyoffijts van komen soude / mits d' Erf huldinghe met Meckelenburgh al gepasseert was; waer mede de Keyserschе genoegh te kennen gaven / dat sy het selve Hartoghdom up haere handen niet wouden weer vaeren laten; daerom het tot d'accoort met ernst niet komen mocht / mits men het op Straelsont versien had / edoch wierde door interpositie des Conincks van Denemarcken / aen weder zyde een tractatie ingewillicht / daertoe de stadt Dantzig verordonneert wirde / waerheen den Roomschen Keyser dẽ Baron Carel Hanibal heen gesonden heeft in de maent van Apryl / maer mits de Sweedtsche Ambassadeurs weghen contrari wind soo haestich niet voorts comen konden om by dese tractatie te weesen / is hy weer vertrocken inde maend van Junius / verdriet hebbende aent vertreck van des Konings van Sweeden. Het was wel een Sweedtsche Commissaris tot Dantzig / maer voorz. Dona liet hem niet bemerken van wegens de voorgestelde Tractatie. Ende liet hem aensien / als of hy Dona veel meer ghelomen was gheweest / om de devotie van de stadt Dantzig tegens Keyz. Majestept tevernemen / als met des Coninx van Sweeden legaten te tracteren / dieswegen hy dan veel gastmalen en banquetten heeft aengestelt / daer by hy manierlijk de stadt aengemoet heeft Keyzerl. guarnizoen in tenemen: waer toe sy sich gelijkwel niet hebben willen accommodeeren / mits zy exempel s ghenoegh gezien hadden aen Pomeren / hoe het daer mede gehouden geweest waer.

1630. tot Dantsig aengestelt gaet sonder vrucht af.

Wredens Pointen vã de cant der Sweetsche op de vergaderingh tot Dantsig verbadt zijnde.

Tot dese voorgeslaghene vreedens Tractaten waren aen de kant vã de Sweedtsche dese naervolgende Pointen vervat.

Den Roomschen Keyzer zoude al het kriegs volk upt dover ende Neder-Saxischen Crais af voeren.

2. Alle Schansen en Forten / welcke duyzende den Duytschen oorlogh en naer gelegenthept aen d' Oost ende West Zee zijn op gewoppen en ghemaekt / zouden om veer geslecht worden.

3. Het zoude aen gheen plaetse van de voorsz. Crepssen / welke aen de Oost en West-Zee paelden / volk gelaten worden.

4. Alle Havens / gelijkse voor den Oorlog geweest waren / zouden vry zijn / ende aldaer geen Oorlogs-schepen getimmert worden noch geene Armaden ter Zee uptreen / maer wat alrede hier van getimmert of gebouwt zijn mocht / zoude afgeschaft worden.

5. Nopende de Bif dommen van de Vorsten / welck aen d' Oost ende West-zee lagen / hier van soude men de vonnissen van de Keurvorsten ende des Roomschen Rijcx verwachten

6. Men soude in beyde Saxische Craissen / de hoorende Stenden / insonderhept de Hartoghen in Pomeren ende Meckelenburg / zo wel oock den Graven van Oost-vriesland / ende dan die Stede allerdinghs restitueren in den stand / in de welken se voorden Oorlog geweest waren.

7. Indiender jemand hem verloopen had teghens den Roomschen Keyser of het Roomsche Rijck / dat soude met een gelt-straf naer vonnisse der Keur-vorsten ende Stande des Rijcx / gestraft worden.

8. Om dat nu de Hertogdommen Meckelenburg te hastiger mochten gerestitueert worden / woude den Coninck in Sweeden voor een sulcke somme gelts / daer in zy gestelt wierden / caveren / edoch indiense ter stond in vorigen Stand moogten gestelt worden.

9. De Sweedtsche besettinghe zoude upt Straelsondt uptghevoert worden / ende als de Stadt weer in haer voorighe vryheyt zijn zoude / soo soude men al de schaden / welcke zy van wegens de Belegeringe gelede had / weer goetdoen.

10. Het zoude den Koninck in Sweeden noch nu noch hier na tot gheenen schaden gherekent worden / dat hy de voorsz. Stad / assistentie gedaen had.

11. De Roomsche Keyzer zoude des Koninx en der Croon Sweeden vianden gheen assistenteie doen.

12. Alle

De vergaderinghe van de Sweetsche en Keysers.

1630. 12. Alle Injurien en misverstandē zouden volstandigh vergeten blyven/ en naer desen tusschen den Roomschen Keyser/ en den Coninck van Sweden een oprechte en recht schapen vrede/ en vrientschap zyn.

13. In desen vrede en onderhandelinghe van dien/ souden de Coningen van Vranckrijk/ groot Brittanjen en Denemarcken/ als oock de Generale Staten van de vereenigde Neder-landen begrepen zyn.

14. Dese transactie en verghelijckinghe/ soude met al die gheene welcke dese saecke principaelijk aengongh/ handt en seghel becrachtiget worden.

Wien de schult te gebē was/ dat d'aengestelde Tractatie niet voorts gegaen was.

Wiens schult nu gheweest is/ dat dese voorgeslaghene vredens tractaten niet syn voorts ghegaen/ verhaelt den Coninck in Sweeden selfs in een schryvens aen de samentlijcke Keur-vorsten des Rijcks/ van den 13 September inden Jaere 1630 ghesonden/ met dese woorden.

D. L. zyn noch indachtig/ dat wy willēs geweest zyn/ alle de voncrkens des oorlogs die door strydige saken by gekomen syn/ een reys by te leggen/ en dat nu onse vreede vaerdighe gedachten haeren effect niet hebben moghen voorteeren/ dat is ons niet te verwijten/ maer veel meer die gheenen/ welcke alle tergiversatie en upt vlucht/ listighe practijcken voorghewent hebben/ en ten deele dese goede affectie verworpen/ ten deele bespot/ en hebben 't aldus gemaekt/ datse t'eenemael teghens onse hope syn te niet ghegaen en wy hier in bedrooghen gheworden.

Het 2. schryvē des Coninex in Sweeden aen de Keurvorsten.

Den Conink van Sweden heeft op syn schryvens ghedateert den 25 Aprīl/ inden Jare 1629. van de Keurvorsten weer antwoort ghekreghen: maer de wijle des Coninck Titel was vergeeten ghewees/ daerbeneffens hem oock niet wel naer syn begheeren was gheantwoort geworden/ heeft hy aen haer lieden aldus weer gheschreven.

Hy hadde van haer lieden onder dato den 25. Aprīl/ deses verledenen Jaers schryvens ontfanghen; en hoewel hy oorsaeck genoech gehad had/ 't selve niet een reys op te breecken/ overmits sy hem zijnen behoorlijcken Coninckljcken Titel niet gegheven hadden/ den welcken hy nochtans alleen van Godt verkreghen hadde/ en van syne voorvaderen nu by de 20 Jaren herwaerts met zijn starcke handt ghedefendeert/ oock tot zijn laetste aessem toe sins was voorts te defenderen: ghelijck wel hadde hy desen brief noch opgedaen/ op dat naer desen door sulcke manieren de vrientschap niet belet werden mocht. Het was hem lief te hooren ghewees/ dat sy zijn oprecht ghemoet kenneden en preesen/ en haere vrientschap hem weer aenbooden. Dewijle hy nu in zijne brieven niet alleen aen de vrientschap gedacht had/ waermede hy den Roomschen Rijck toe gedaen was/ maer oock hun lieden voorghedraghen/ wat voor Injurien hem van sommighe vrede hatighe lieden waren aenged aen geweest/ en hoe eyfferich hy begheerde/ dat des ghelijcks van hun lieden/ als de voornaemste lidtmaten des Rijcks zynde/ voorzen daer upt meer onheyl opzijsen mocht/ door vreedsame middelen ter zyde gestelt werden.

Maer hy was verwondert/ en 't was hem leet/ dat op dit fondament van syn schryvens/ so weynich is gheantwoort ghewōrden. En hoewel hy in 't eerst inde maent van May/ tot een vreden Tractatie/ door interpositie des Doorluchtighen Coninex in Denemarcken verwillicht hadde/ welke tot Dantsigh soude ghehouden worden. Doch dewijle hem noch den spot voor ooghen s'wierde/ welck hem t' verledene Jaer was aengedaen gheweest/ daer upt dan andere breeder ongheleghentheden waren voorts gekomen/ souden sy hem niet qualijck afnemen/. indien hy door andere middel hem beter versien wilde/ tot dat hy beter versekert was/ dat hy van de Arens/ die dit verleden Jaer in Pruyssen waren inghevloghen/ hy niet een hoogeren vlught te verwachten had. 1630.

Daer naer woude hy naerstighept doen/ dat niet door zyn schult mocht by koomen/ dat hun lieden of yemant anders van zijn vrienden/ noch oock den Rijck selfs dies weghen schade gheschieden soude.

Maer nochtans woude hy niet/ ghelijck altemet ghebeurden/ datmen hem wilde oplegghen/ soo daer eenich onheyl de naeburighe (twelck hy doch tot dato toe seer geschout had/ raecken mogt: want hy was altoos gereet was geweest/ met de naebuyren vrede te houden/ indien men sich in alle billickheyt vinden laeten wilde/ en syne naebuyrige weer inden stant/ inde welcken sy dus langhe Jaeren voor den Duytschen Oorlogh gheweest waren/ te herstellen.

Aenghesien sy nu de voornaemste hoofden des Roomschen Rijcks waren/ door wien de saetslaghen van 't ghemeene best ghehandelt wierden; soo twijffelden hy niet/ sy souden by tijdts en met ernst daer heen sien/ dat de ghemeente Christenheyt niet in een grooter ongheluck gebracht werden mochte.

Landtverwoestinge in Pommeren.

Ondertusschen waren de Keyserschen in Pommeren lustigh doende/ maeckten alderhande krygs ghereetschappen/ en deden de Havens en Zeepassen starck besetten; daerneffens quam noch immer voorts meer volcks int landt/ daer door d' inwoonders in een sulcken jammer en elendighept/ honger en kommer gheraeckten/ dat het niet upt te spreecken is; jae indiense geen gelt hadden/ waer mede sy de Contributien kosten betaelen/ wierden sy gedwonghen haer meubelen te verkoopen/ of aen de Keyserschen voor de betalinghe overgeven. De Oversten sloegen heel Ammanssschappen en Heerschappen aen sich/ die naemen sy voor de resterende betalinghe aen/ ghelijck sulcks sal noch verhaelt worden/ inde Pomerischen Gravaminibus/ de welcke sy aen Keyser Ferdinant door den Hartogh Bogillaus tot Regenspurgh hebben doen voordraghen.

Overmits nu het landt was heel upt ghepudt gheweest/ datse niet meer konden Contribueren/ en gheen langhere inquartieringhe verdraghen/ hebben de Vorsten en Standen inde maent van Februarius/ eenen Landt-dach tot Stetin ghehouden/ daerin sy ghesloten hebben/ datse een Ambassaetschap aen Keyserl. Majest. wilden affenden/ en etlijcke Compagnien werven tot defensie van de stadt Stetijn/ en oock d' selve fortificeeren.

De Pommersse Standen houden een Landtdagh tot Stetijn.

By desen Landt-dach heeft den Oversten Hatsvelt verscheydene Pomersche van Adel aenghelacht/ dat sy te paert en te voet sich ondergestelt hadden tot Straelsondt/ begheerde daerom datse van haer leeninghe souden berooft werden/ of hy wilde het selve aen Keyserl. Majest. referrē. Maer den Hartog heeft sich verexcuseert seghende/ dat hy met Keyserlijcke Majest. eyghen schryvens bewijsen konde/ dat de stadt Straelsont voor vpant des Roomschen Rijx niet te houden was; dies weghen ghebeden met de liedens aldus niet te handelen/ op dat sy eyndelijk niet desperaet werden mochtē/ en groter ongelukdaer door verweckt werden. Oock om de selventijdt vorderde den Oversten Hatsvelt een groote som-

1630.

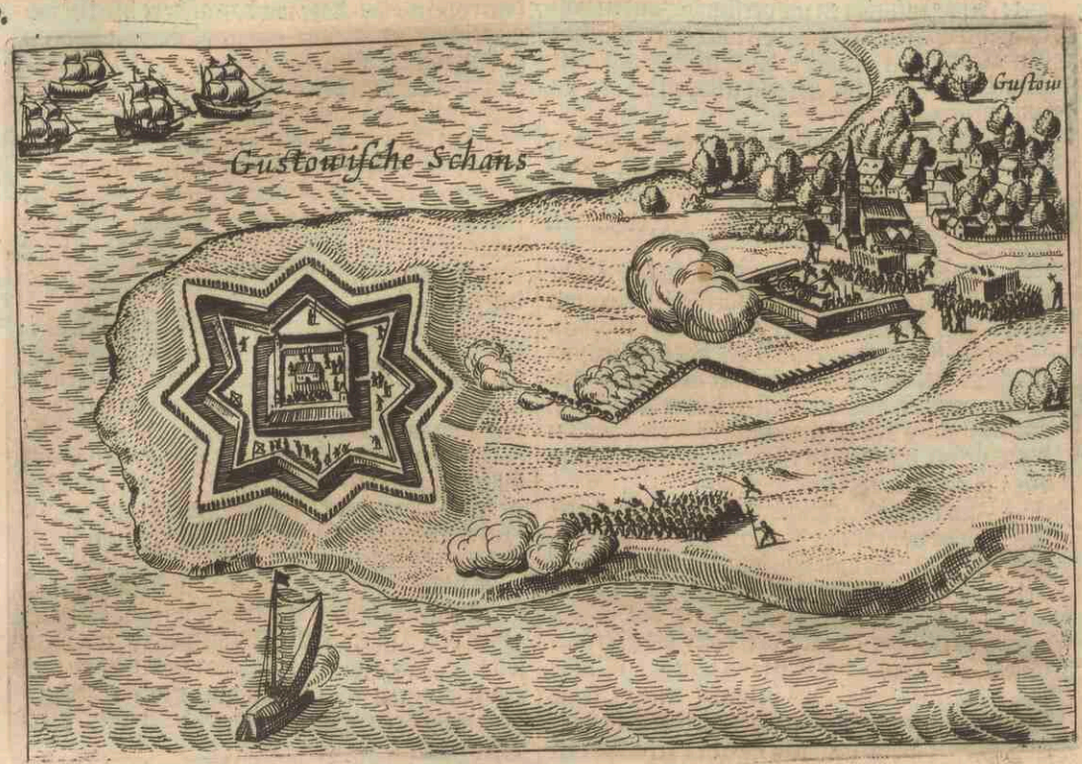

me gelts van 50000. guldens van de landt steeden/voorgevende dat hem dit noch in resto quam/ en brocht het soo verre met dese vorderinghe / dat hem het Ampt Klemptenauw ingeruymt wierde/ hem noch daerneffens beroemēde/ dat hy noch soo goedertieren was/ dat hy in plaets van gelt/ goet aennam/ en daermede te vreeden was.

De Hartog van Fritlant begeert inquartieringe in Statijn te hebben.

Den Hartogh van Fritlandt heeft oock in een schrijvens de stadt Statijn verweeten / dat sy al te goet Sweetsch was / en te verstaen gegheven/ dat hy dies weghen de Salveguarde wilde weer tot hem nemen / en tot syne verseeckeringhe volck inde stadt legghen/ seggghende dat sy gheen kooren uyt de stadt versenden souden/ maer voor de Keyserschе Armade bewaren / en dat sy hem 100 last sonder gelt mosten by setten. Hierop heeft de stad haer ten hoochsten beswaert / sich excuserende/ dat sy met den Coninck van Sweeden niets te doen hadden / verseeckerende den Generael metsdesen / dat sy in Keyserl. devotie volherdich bleven/ daerom biddende / datmense met de inquartieringhe woude verschoonen / en wat noopende was de uytleveringhe van't kooren / daer in hebbense oock haer onmooghlicheyt te kennen gegheven. Niet te wenigher heeft den Hartogh van Fritlandt den Statyners verbooden/ datse haere stadt niet souden starck maecken / welck verbod naer der handt den Coninck niet wenich prossitabel is gheweest. Den Coninck in Sweeden/ heeft ondertusschen die van Statijn vermaent tot de volherdigheyt / en dat hy hun lieden bytijts indiense met ghewelt aengetast werden souden / by komen wilde toeghesept.

Het Eylād Rugen voort van de Sweedsche inghenomen.

De wijle nu dit passeerde / hebben haer de Sweetsche seer in Straelsondt starck gemaeckt/ daerenteghen de Keyserschе haeren rechten ernst ook hebben sien laten/welk onversiens den 9 dag vande maent Martius voort eerst met 1000. man met sommighe stucken gheschuts nae Rugghen gegaen zijn / en het eylandeken Hiddensoy recht teghens de stadt Haven / over en naest aen Rugghen leggghende inghenomen. Hier teghens wierden van den Generael Commandeur Alexander Lesle, den Oversten Dubald Dingsdaghs naer Paessen met 600. man ghecommandeert/ naedien hy sich met het ander volck / welck algereedt op Hiddensop waren/had geconjungeert/ is hy in voller slag-orde op der Keyserschе Schans aenghetrocken / welcke teghens over de stadt op het oude veer gheleghen was / de welcke hy door een Trompetter liet aensegghen/ dat sy ghewillig de Schans weer verlieten / of soo niet / sonder geen met het leven daer van komen; daerop gaeven sy de Schantsen over.

Hierop hebben de Sweedschе van Straelsond/ de Kercken Kerckhoff op de hoochte leggghende in aller haest verschantst / en dit nieu werck met soldaten en stucken gheschuts versien / om dat sy niet onversiens mochten overvallen worden / de wijle des anderen daegs daernae weer 300 starck de Keyserschе hieromtrent haer sien lieten / die doch mits de Sweedschе op hun lieden aengaen wilden zijn weer gekeert.

D'ander Schans op het nieu Veer / heeft sich tot den 7 April gedesendeert/ overmits ten laetsten manquement / van Provisandt en Ammunitie is voorghevallen / upt welcker oorsaecke de Keyserschе dese met accoort ook hebben moeten overgheven.

Nae dit heeft den Keyserschen Overste Ian Godts, den 24. 25. en 26 Aprilis by stillen weer sommigh volck te ros en te voet over den Paste water van Vrandes-haghen over doen setten/ den 25 dito met etlijcke Compagnien Ruyters/ voor het oude Veer om het nieu werck te cognoscēren / en trock tegens den avont met 3000 man te voet en 6 Compagnien Ruyters vollens aen/ sloeg zijn leger tusschen het oude Gzaliſche Veer/ en stelde hem volgenden daeghs in voller slaeght ordre voor 't oude Veer / als wilde hy de nieu opghevorpene Schantsen met storm aengrijpen; maer hy keerde hem weer door stropende het heele

Eylant;

1630. Eylandt; daerna verliet hy het Eylandt heel/ tot op de groote Schans legghende aen den Brandaegschen Pas.

Naer desen zijn der drie Sweedsche Regimenten by Stralsondt schadeloos aenghekoomen/ 'twelck by ghekomen is/ overmits het int rijsen was van een Eclipsis inde Son/ daerop een starcke stormwindt is ghevolcht/ 't welcke den Schippers een groote vrese en perijckel aenghedaen heeft. Den Sweetschen Commendant Alexander Lesle, heeft ondertusschen weer veel Ammunitie/ 10. stucken geschuts en veel ghereedtschappen van gracht wercken/ over het water in't Eylandt Rugghen gesonden/ en is selfs/ nessens den Oversten en Baron van Efferen/ en den Oversten Kirchebaum metter Ruyterij 300 paerden starck/ en 1900 man te voet overghesedt/ en den 7. Julius teghens middagh van 't oude Veer nae de Brandhaegschen Pas/ en daer aen legghende Keyserschе Schants de Gustouwer Schans genaemt/ toe gemarcheert/ en soo voorts teghens den avont aenghevanghen/ sich te verschantsen en te approcheeren.

Die van Stralsondt hebben oock twee Galleyen en 11 Sloupen te water/ met volck en geschut naer nootdruft versien/ uytghereet en daer na toegesonden/ en hebben aldermeest daer heen getracht/ te beletten dat de belegherde gheen succours krijgen mochten. Des anderen daegs hebben de Sweedsche de Schans opgheeyscht/ doch de drie Keyserschе Compagnien/ die daer in laeghen hebben besloten met malcander/ dat sy liever Ridderlijck sterven wouden/ als accorderen; maer gaven lustigh vier op de Sweedtsche schepen/ 't welk van die Brantzhagen insgelijk dealsoo dat sy te ruch wijcken mosten. Niet te min hebben de Sweedsche van't lant af/ de Schans dapper beschoten en arbeyden/ daer teghens soo starck aen/ datse met het geschut waermede altoos gheapprocheert wierde/ de water kandt en pas wat naerder quamen/ en de Boot en Brake waer in het Keyserschе succours was/ met een beschieten konden.

Als nu den 9. Januarius omtrent den middagh uyt de Schans van Brandes-haghen een Boodt met vars waeter/ daer aen debelegherde groot manquement hadden/ naert Eylandt Rugghen t'seyl ghegaen was/ en beneden aen der belegerde Schans aenleyde/ is de Sweetsche Oversten Weysmer met een troup soldaeten daer heen ghekomen/ om de ghearriveerde aen te tasten/ en neer te maecken. Als dit nu geschiedt was/ zijn de belegherde uyt haer uytwendighe wercken gheweecken/ en syn inde Schans na Binnen gheloopen/ daerop syn sy van't heele Sweetsche legher aenghetast gheweest/ 'twelck door de gracht met ghewelt indrong/ de Pallissaden wegh scheurende en 50. vande Keyserschе Massakreerden/ de overighe 250 man namen sy ghevangen daer onder een Hooftman/ een Luytenant en Vaendrick/ alsoo bequamen de Sweetsche het heel Eylandt van Rugghen in haer gheweldt/ en wierden de passen en aenleggers met volck op het best versien en bewaert; en is dit Eylandt anders van natuyr aldus geleghen/ dat ter niemandt lichtelijck kan een inval indoen/ 7. mijlen in zijn begrijp hebbende. Daerbenessens hebben de Sweetsche dese Schans/ overmits de Rugiaensche hooft Schans oock verloren ghegaen was/ en anders niet veel meer uyt schaffen konde/ selfs ghesleght/ en verlaten.

Voort voorde inval in 't Eylandt Rughen/ is een groot wonder gheschiet/ tot Swerin in Meckelenburgh; want daer is een kraey wiens vader een spyder was/ van hem selfs ghekoomen; heeft ten eersten met een seer fyne stem geestelicke liedekens begost te singen/ 't welck een diys soet ende aenmoedige gelupdt heeft gegeven/ dat die daerby waren't selve niet konden ghenoech uyt spreecken: hier nae heeft hy de lieden tot de boete vermaent; syn meeste praet was/ dat de Hartogen van Meckelenburg naer desen haest weer in haer lant comen zouden/ en andere soude God straffen/ de welcke andere in droefheyt gebracht hadden/ en soudense by de aenkomste van dien/ die Godt verkosen had niet weten/ waer heen sy vluchten wilden. Hy heeft dan Latijn/ dan Grieck/ dan in andere Tal ghesproocken/ en de gheene van wien hy gebraecht is gheweest/ heel manierlijck gheantwoort. 1630.

Naedemael nu eerst den aenval op Rughen geschiet is geweest/ heeft de Keyserschе Maerschalk Torquato de Comitibus, (die van de lieden is ghenoemt gheworden den quaeden conter) door den Oversten Hadtfelt de beyde passen aen d'Over/ te weten Gartz en Gryffen-hagen van de Hartogen in Pommeren/ met wiens volck sy tot hier toe beset geweest waren afgevordert/ en begeert/ dat sulcke voor de Keyserschе Armade mochten uptgeruymt worden/ met verhaelen/ datmen seeckere advisen had/ dat den Coninck vã Sweden teeghens de Pommersche landē gaen wilde/ daerom diende wel dat sy dese plaetsen in hadden/ en met volck besetten konden/ om tot Garts een Magisin op te rechten. Hierop is hem ter antwoordt gheworden/ dat een sulck begheren tegens de Capitulatie/ van de Keyserschе en ook Fridtlandschе confirmatie was strydē de: daerbenessens had den Vorst van dese landen/ met groote kosten zijn guarnisoen tot hier toe in dese beyde passen ghehouden/ en was sins noch langher de selve te defenderen/ en souden de Keyserschе ghelijck wel pas en repas hierdoor hebben. Maer dit presenteeren mocht ghelijck wel niet helpen; en hoewel veel daerteghens voorgheslaghen wierde/ konde den Vorst mitsgaders de Standen van't landt nietmendal verbrijghen/ en most eyndelijck naer den wil van de Keyserschе hoewel met gheern/ ghedaen worden.

Want als de Keyserschе Oversten en Commissarissen d'inquartieringhe niet verbrijghen mochten/ hebben sy van verscheydene plaetsen uyt de quartieren 3000. man te paert en te voet t'saemen gebracht/ en daer mede den 11 Maytus naer Gryffen-haghen ghegaen/ en de selve inde naest legghende Dorpen ingequartiert/ ook uyt Anckelam 4 stucken geschuts daer heen gesonden/ om alsoo haer ernst te sien laten. Hierna is het volck den 14 dito 's nachts t'samen opgheborcken/ en 's anderen daegs voor den Pas by de brugh van Gryffe-haghen ghekomen/ en daer door te vertrecken begeert: hierin laghen 200. soldaten van Statijn/ en heeft den Hooft-man hier van den 12 dito naer Statijn geschreven om ordre/ hoe hy hem in dit kas draghen soude. Maer dewijle de Resoluie van dien/ van de Vorst wat langh aenhielde/ en de besettinghe manquement aen Provisandt had/ heeft hy in een accoort ghetreden/ en is met zijn volck/ stucken en Ammunitie nae Statijn vertrocken.

Als nu dit opgheghéven is/ en dat de Keyserschе de selven dagh noch voor Garts ghekomen waren. Heeft den Hartogh zijne Commissarissen met een informatie/ datse met den Oversten

Veldt-

1630. Velt-maerschalck Torquato de Comitibus accoorderen zouden / daer heen gesonden / welcke hem op seeckere conditien desen plaets oock overgegeven hebben / den 17 Maius / en is den 18 van de selven Dito het Pomersche volck onder het commando van den Oversten Luytenant Grunts d'een poort uyt / en de Keyserschе in d'ander getrocken.

Als nu dese beyde passen beset zijn geweest / is Statijn soo veel daer door als of het geblocqueert was geworden. Doen heeftmen eerst aengevangen te Rooven / Plonderen / en Kercken te Spolieren. Garts / twelk anders van Natuur seer starck was / heeft men op een nieuwe manier noch anders gefortificeert / en zijn hier door niet alleen des Hartogen van Pommeren / maer oock boven 1630.

CAROLVS GONZAGA, D.G
Dux Mantuæ Montisferrati Nuersij D. Imlnæ
et Retel etc. C. Danck

de maet des Keurvorsten van Brandenburghs wouden vernielt geworden / en liet hem aensien / als soude hier een eeuwigh durende Guarnisoen syn en blyven ; dieswegben dan oock de meeste part van d'inwoonders vertrocken zijn / en haer huys en hofsteden staen lieten / de andere welck daer zijn blyven woonen / heeftmen met alderhande quellagien ghequelt : en is geen eynde geweest des krijtens en baerens by den Vorst vant landt volck / om hun lieden daer af te verlossen. En heeft den Vorst het oock aen zijn cant niet mangueren laten met solliciteeren en onophoudelijken bidde-schryvens by den Torquato van weegens dese droefheden / dewelcke hy alle oogenblick van d'arme lieden hooren most : heeft doch weynig helpen moogen / en wierde al het claegen en kermen noch voor een ongehoorsaemheydt gehouden / noch stil te swijgē wat een sulk voornaem Vorstl. persoon int Rijk van sommige gesellen heeft verdragen moeten / welcke Schoenmaeckers en Snp-

1630. Snyders tot Capiteynen en andere Officiers gewoorden zijn.

Den Oversten Hats-veldt heeft oock om dien tijdt ten hoochsten de stadt Stattyn verweeten/ dat sy aen den Vorsten eenighe subsidie had ghedaen tot defensie van de passen / welcke men met gewelt had moeten soecken / 'tgene hy voor een groote ontrouwighepdt aen den Keyser heeft gehouden; mits doch de Vorst placcaten toonen konde/ van wegens de Keyser/ dat hy sulcke passen besetten en defenderen zoude. En was des Vorsten intentie en meeninge oock altoos geweest dat deselve passen voort Roomsche Rijck / Keyz. Majest. en den Crais van Over-Saxen ten besten zijn souden en dieswegen oock beschermt en den Keyserschen pas en repas vergont werden.

Italiaensche Krijgs-saken.

Nu willen wy den handel van Pommeren tusschen de Sweedtsche en Keyserschе gepasseert een luttel voorby gaen/ tot so lang op den Keurvorstl. Collegial-dagh tot Regensburg gehouden/ en ondertusschen weer ghedencken aen 't ghene wat in Italien is voorgvallen.

Nademael van wegen 't quaed weder en groote wateren de Keyserschе voor Mantua groot ongemack lijden mosten / alsoo dat den Graef van Colalto is gedwongen geweest / 'tmeeste volck weer van de belegeringe te voeren/ en alleen sommige plaetsen beset gelaten / is van beyde deelen een aenstandt van de wapenen nuts Kers-dagh herby naechte / gemaeckt : ondertusschen zijn den Hartog van Nivers naervolgende poincten voorgeslagen geworden.

1. Hy zoude hem weer nae Vranckrijck begeben.

Pointen van de vrede/ welcke den Hartog van Nivers van den Keyser voorgestelt was geweest.

2. Daerentegens soude de Soone van den Hartog van Rethel voor weynig weeken geboren zynde de beleeninghe vant Hartogdom van Mantua en Montserrat van Keyserl. Majest. ontvangen / dewelcke aen dese Rebellie onschuldigh was.

3. Ondertusschen soude syn Vader den Hartog van Rethel als voogt d'voorsz. landen regeren/ tot dat den Soone tot zijne manlijcke Jaren gekomen was.

4. Inde stadt Mantua en Casal zouden op des lands kosten eene besettinge van Duytse onderhouden worden.

5. Deselve soude buyten weten en willen des Keysers en Conings in Hispangjen niet huylicken. Daer door konde de Reputatie des Keysers en Conings van Hispangjen onderhouden worden.

Tot dese poincten wilde den Hartog van Nivers niet verstaen.

Daer nae heeft den Coninck in Vranckrijck Ludovicus met eene groote Krijghs macht den Cardinael Richeljeu naer Italien gheſonden / en den Italiaenschen Prinsen eerst te kennen gegeven wat hem daer toe beweegden / oock voorts dies-wegen een openbaer schryven doen uytgaen van desen inhout.

Schryven des Conincx in Vranckrijk wegen des Italiaenschen Oorlogs.

De Almachtige beschermt de Coningen en onderhoutse om syne heerlicheyt voort beelden/ voornamentlijck hun bevelende de Religie en de Justitie t'onderhouden. Nu wisten de Koningen in Vranckrijck / dat dit Gebodt het wit en de ziele van al haere wercken was / daerom de Lilien die sy van den Hemel ontvangen hadden / noch niet verwelkt / maer tot noch toe door de beschermingе des alderhoochsten in allen tegenspoet bewaert wierden / dit metter daet aldus bevindende / als hy in de stadt Rochelle alle d'oproerighe koppen hadde ghedempt. Dewelcke syne onderdaenen van de schuldige eerbiedinge tegens zijn Koninckl. Croon afkerig maeckten. Van de gelucкigen voortgank zijns voornemē/ sach de werelt dat hem niet de begeerte om bloet te vergieten maer de noodsaecklijcke defensie / niet de gierichеyt om syn Rijck te vermeerderen / maer de plicht en om de eenigheyt der Christelijke kercke te beschermen daer toe beweegt had / jae in noch grooter perijckel syn eygene persoon aldaer te stellen/ mits hy tot Susa aen de palen van Italien hem hadde sien laeten. 1630.

Doen (als hy de belegheringe van Casal onversiens ghequyteert had) wast in zijn macht gheweest / in het Hartoghdom van Milaenen en noch veerder in te vallen / niet om andere vreemde Heerschappyen tot hem trecken / maer het syne weer te nemen / niettemin soo hadde hy niet willen veerder gaen / om dat de nabyrige Provincen des krijghs ongemak niet te seer drucken mochte ; door sulcke gheleeghenthepdt had hy gehoopt / dat dese ghetempereerde wapenen tot een beter uytslagh souden ghekomen hebben / nae de betamelijckheyt en van weghens de eerbiedinge teghens den Oversten Bisschop / het groote aensien der Italiaensche Princen / en weghneminghe der onbehoorlijcke beswaeringhe / welcke den Hartogh van Nivers waeren aenghedaen gheweest / en tot weerbrenginghe des vredes in Italien / en in 't heele Christenheyt der Osterse landen / om door een Heylighe verbindinghe / de Westerse landen weer te veroberen.

Als hy nu met groote smerten sach / dat zijn goet voornemen alleen niet beloont / maer oock teghens zijn loflijcke intentie / boose practijcken aengherecht wierden / was hy oock ghedwonghen geweest / met gantscher macht tegens dese verstoorders der Christenheyd voort te vaeren/ om dat door t bloet van die geene (die zijnen Heylighe vader en Stadt-houder / Christi aenlepdinghe ghegeven hadden / hem tot defensie te stellen den Hartoghen van Mantua ghedwonghen/ om op zijne bewaringh en beschermighn acht te nemen) de harte der begeerte ghebluscht en in melck verandert wierde/ door welcke naer dien hy soude de victorie verkreghen hebben/ de ghewenschde vrede soude weer te voorschijn komen/ en gehanthaeft worden.

Het was hem seer verdrietich/ dat onder schijn van Godtsalighеyt om de Catholijcke Religie te maniteneren/ men daermede socht een monarchy aen te rechten/ die den natuurlijcken Vorsten haer hebbende recht met ghewelt benemen wilde/ 't gheen men door recht noch bedroch niet te weghe brengen konde. Dies wegen dan oock de krijgs hayren daerheen ghesonden waren gheweest / om 'tghemeyne te rooven/ de Heylighe saecken te verachten/ en der H. Reliquien te verstooren/ de Leken te dooden/ de Priesters t'ontlyven/ de Dorpen en Vlecken te verwoesten / de steden en Casteelen te belegheren / de Kercken t' onteeren en d'alderheylighste Sacristy met voeten te trappen. Sulke Barbarische Fury verdiende Donder en Blixem. En daerom was nu den rechten tijt de wraecke te oeffenen ; want de Wet Gods had hem het swaert inde handt ghegheven / en zijn hart was in des Almachtighen handen : zijn eyghen yver dien hy langen tijdt tot den stoel Petri gedraghen had / en noch droeg / porde hem aen: zijne Bondts-ghenoten en onderdanen trocken het harnas aen / hy selfs was met drie krijghs hayren gherecdt om zijne Resolutie by het lich

1630. des Hemels voorts tesetten. Hem stont al voor ooghen den uytslach van d' uytterste ruyn en vernielinghe / maer men konde d'ongherechtighepdt sonder een sulck vuyr niet uytroyen. Protesteerde daerom voor Godt en al de werelt / dat de vyande hem den Olijf tack uyt de handen ghenomen / en in Cypres roeden verandert hadden / daer door sy oock hun bederven smaecken souden / en wilde aen soo veel vergooten bloet onschuldigh zijn.

Den Maerschalk Bassompier hout in name des Coninck van Vranckrijck by de Switsers om hulpe aen.

Neffens d'boven gemelten Maerschalk Couvre, welcke den Coninck Ludovicus aen d' Italiaensche Princen afghesonden had / heeft hy oock den Maerschalk van Bassampier / aen de Switsers om assistentie gesonden / teghens de Keyserschе en Spaensche; welck aldus zijn propositie ghedaen heeft.

P. P. Soo den Coninck zijn ghenadighster Heere de veelvoudighe practijcken / en overal-inghen / welcke nu etlijcke Jaeren herwaerdts de rust en welstandt / dese landen bedroeft hadden / heel wijslijck niet voorsien en had / en door zijne waerschouwinghe om sulcks te beletten / Raedt ghegheven / en effen doen / als 't selve gebeurden / daer toe zyne hulpe dan ghepresenteert / en wat immer mooglyck oock een soo dapper Vorst / van sulcke Hooghept en Grootmachtig zynde / tegens syne getrouwe Bontsghenoten te doenbetaemde / niet ghedaen had / soo soude 'them in zyn hart bedroeven / dat een sulcke macht welcke hy andere bedruckte Vorsten en Stande ghepresteert had / die gheene soude manqueeren / aen de welcke hy sich door een onploostijcke verbintenisse verobligeert had / ghelijck dan d'experientie van de dappere daeden trouwighept en oprechtighept / welcke sy aen de Croon Vranckrijck gedaen hadden / noch kosten uytwijsen.

Hy wilde niet van stuck tot stuck verhalen / hoe dickwijls den Coninck haer door ordinarissen / als extraordinarissen Ambassadeurs hadde doen waerschouwen / datse een dappere Resolutie souden aenvatten / nopende de Conformatie van hare Staet / veel te minder oock ghedencken aen de presentatie / welcke hy aen haer van d'eenen tijdt tot d'ander ghedaen hadde / om hun met hulpe by te springhen / de wijle dickwijls ghebeurt was / dat die landen welcke hun met verbintenissen verbonden waren / zijn overvallen ghworden en ingenomen / en wat hy tot weer veroveringhe van dese / gedaen hadde / wilde hy mede niet Specificeren; maer alleen dit / dat hem seer ter harten ging / dat sy soo veele onghemack mosten lyden / 'twelck hem als oft syn eygen saecke waren quelde / overmidts hy in syn Coninckl. hart niet verdraghen konde / dat niet alleen aen zijne Bontghenoten een sulcke Tyranische verdruckinge / maer oock aen andere ghoeffent wierde. Het grootste getuyghenisse / dat hy hiervan ghegeven had / was dit gheweest / 't gheen hy inden overleden Jaere had ghetoont / niet teghens staende dat 't groot onghemack van den winter / en mopelijcken weg en andere onghelegenthept / maer oock dat hem een machtigh krijghs erbaernen Oversten / noch den wegh daer toe toeghesloten was gheweest / zijne Rebelle onderd anen syn landt tot roof ghelaeten / om dat hy den Hartogh in Mantua den welcken men van de successie heeft verstooten willen / die hem van Godts en het Rechts weegen toe quam / te hulp comen mocht.

Door 't welck sy lichtelijck sien konden wat hy wel indient noodig was voor haer doen wilde / overmits sy oock als zijne oudste bondts genoten van zijne Croon in alle voorvallende occasien haer persoon en leven / tot onderhoudinghe van syne Staet sus vry en goetwillig gestelt hadden; en was hem grootelyex mishagende / dat hy tegenwoordig sag der Punteners gemeene eedts en Bondts genoten onder het Joock van een swaere slaevernij leggen / en haer land over vallen / en ingenomen en dat haere paelen met Schantsen en Forten beslooten werden. Dit considererende neffens den miserablen staet van Italien / was hy bewooghen gheworden / dus machtighe Armaden op te rechten en op de been te brenghen / niet andere Stande t' beoorloghen en die van 't heurighe te berooven; want zijne procederen van het verleden Jaer hadde genoeg te kennen gegeven / wat syn voornemen was geweest: want als hy hem met 60000 man in Italian had sien laeten bestaende soowel uyt syn volck als syner bondt genoten / en het beste deel sonder tegenstant hadde konnen inneemen / van die welcke tegenwoordig hun en die syne wilden berooven / en die hem meer als te veel occasien daertoe hadden gegeven doch om den vrede en de vryheyt in Italien dien hy daer gebrocht had was hy met het syne te vreen gheweest.

Hy wilde syne wapenen niet ghebruycken om d' eergijrighept te versadigen / maer om de gheweltdadighept en Tyranische vermetenhepd van andere te verhinderen: hy defendeerde en beschermde de alghemeyne saecke: hy nam sich niet alleen aen de protectie / des benauwden Hartogs van Mantua / en de herstellinghe der beroof den punteners / maer hy begeerden oock / dat de gantsche Christenhept / inde welcke hy soo groot een respect had / in haer vryhept bleef / en eleken Standt zijn landt in rust en vrede besitten mogt / en was een vyandt tegens alle die gheene welcke d'selvige met onbetamelijcke manieren soghten te becommeren.

Dit was d'oorsaecke waerom hy tot hun lieden dese ambassaetschap afgesonden had / namenthun lieden te kennen te geven / dat overmits hy wel een s'waere oorlog in Italien voerden / ghelijckwel noch voor haer salupt en vryheydt groote sorg was dragende / en syne Koninckl. Intentie wel verstaen hebbende / datse op de gemeene rust en welstand sich streckte / souden voor oprecht kennen. Daerbeneffens dat sy den toestant vant gemeene corpus der eedtgenoten natie wel betrachten zouden / om dat sy te beter tot het dapper voornemen quamen / 't welck in dus sorgvuldige en perykeleuse tyden aen de hand te nemen stondt.

Tot welck voornemen dan den Coninck in Vranckrijck met macht en Koninckl. kosten hun bycomen soude / overmits hy daer last af had alsulcx niet alleen hun lieden aen te bieden / maer oock de sorge daer op te slaen / daerom hy principalijck herwaerts gesonden was.

Woude hunlieden nu verhalen dat de doot van den laetsten Hartog van Mantua / die voor twee Jaren overleden was / desen tegenwoordighen Hartog Carel des verstorvene Beste-vaders broeders Soon tot een rechte erve van de Hartogdomen Mantua en Montferraet gestelt hadde / wiens beleeninghe van den Keyser aen de Manslinie afcomende Vorsten van dese hynsen was gegeven geworden / en was den gemelten Hartog Carel, welcke dadelijck dies-wegen aen Keyserl. Majest gesonden en hem naer behoorte hier in gequeten had / van al zijn volck blijdelick aenghenomen en ontfanghen geweest / sonder pemants teghenspreecken ofte belet. Maer dit

1630. was

1630. was haeſt doꝛ der Spaenſche wapenen verandert/die eerſt de plaetſen en ſteeden van Montferrat ingenomen hebben/en daer nae de belegeringe van Caſal / twelck de hooft ſtadt is / vooꝛ de handt ghenomen / om dat ſy dooꝛ de macht en ſtarckte des Hartogdoms Milanen hare onbluſſelijcke begeerte eenen anderen het ſyne aftenemen en te beroven / van die cant geſocht hadden / daer niemant machtig genoeg was haertegen te ſtaen onder dit pꝛetext / als of de poſſeſſie van deſe Hartogdomen van rechts weghen den bemelten Hartog niet toe en quam.

Nopende de belegeringhe der ſtadt Rochelle/ waermede den Coninck beſich was gheweeſt/ had ſoo lang niet ghedupꝛt / als de Spangiers uytgeſtropt hadden / de belegeringhe van Caſal had noch langer geduurt / daer dooꝛ den Coninck veroꝛſaeckt is geweeſt / een machtich leger daer heen te ſeynden / en den benaeude Voꝛſten te hulp te comen / waer af hem noch de groote Alpes noch ander tegensweer hadde konnen afhouden/ dat hy in Italien niet comen ſoude. En als hy daer gekomen is/ had men hem altoos den vꝛede/ ſeckerheydt en ruſt des Hartogs van Mantua aengepꝛeſenteert / twelck hy aengenomen heeft/ hoewel in ſyner macht was gheweeſt dat hy ſonder dit grooten vooꝛtganck in Italien wel had doen kunnen.

Soo haeſt hy nu weer was te rugh getrocken en de Spaenſche ſagen dat hy weer met een inwendigen oꝛlog beladen was / hebben ſy weer met den Hartog van Mantua aen gevanghen en een machtig krijgsvolck onder den naem van den Keyſer / by malcander ghebꝛocht / twelck nochtans metter daet vā des Spangiers amptlieden was betaelt ghewoꝛden / met het welck ſy het Voꝛſtendom Montferrat heel bedoꝛven hadden/ en Mantua heel verſtoꝛt / berooft en uytgeplondert en den bemelten Hartog in Mantua belegert hebben; het welck dan ſynen Coninck een occaſie is gheweeſt / dat hy een machtig krijgs-heyꝛ in Italien heeft ſenden moeten / vooꝛgemelten Hartog van Mantua en andere Potentaten van de Spanſers ondergedꝛuckt / weer op te rechten en van hare geweltdadige wapenē te verloſſen en om van ſoo veel overtredighe valſche contracten / en gebeyndſde beloften / dieſe niet gehouden hadden een reps wꝛaecke te nemen.

Maer dit was hem noch ten hoochſten verdꝛietigh/ datmen der puntenaers lant aen hun met eedt en verbinteniſſen aldus ſtarck verobligheert zijnde/ ſoo dꝛy ghebꝛuyckt wierde/ daer uyt groot perijckel opꝛyſen konde / indien men by tijdts dit niet dede remedieren / 't welck hy dan te doen/by hem beſlooten had. En konde hy hem niet ghenoech verwonderen/ dat ſy haer compaſſie hierin ſoo diep verbꝛogen hielden / naedemael ſy om den Pas na Italien te vergonnen aenghеſtroocken gheweeſt waren / ſoo ſtracks ghereet geſtaen hadden / op het vooꝛſlaen/ dat/ ſoo haeſt den Oꝛlog in Italien volenydet was / de Puntenaers haer vooꝛighe dꝛyheyt weer genieten zouden. Het eerſte hiervan konde men lichtelijck gedencken / dat den Pas van hun lieden tot dien eynde geſollicieteert is geweeſt / dat de ſollicitant den ſelven ghedacht vooꝛ hem eewig/in te behouden; het ander was wel ghelooflijck/ indien men opt geſien hadde/dat ſy/ 't geenſe een reps in hun klaeuwen kregen/ ſouden weer aen die geene / den welcken het toe quam/ gegeven hebben / het waer dan ſaecke geweeſt / dat ſulcks de cracht der waapenen ofte uyt vꝛeeſe yets argers/ hadde te wege gebꝛacht.

Het was oock niet van nooden / dat ſy (de Switzers) ſouden derven dencken / dat haer laetſte vooꝛoden waerachtigher zijn ſouden / als de eerſte als dat ſy ſouden verſeeckert zijn / dat haer lieden Armade ſich op de paelen der Switzers/ tot dien eynde ſoude leggen / om het placcaet van de Reſtitutie der Geeſtlijcke goederen vooꝛt te ſetten / en Swabenlant in zijn plicht te houden/ jae tot beſcherminghe van t Rijck ſelfs/ want aldus hadden ſy lichtelijk der Puntenaeren geloof konnen bedꝛieghen / ſoo ſy niet belet waren geweeſt/ datmen bytijdts toe gheſien had / en de noodighe middelen vooꝛ de handt ghenomen / dooꝛ welcke haer inval is opghehouden gheweeſt / daer mede hun lieden betoonende / met wat bedꝛoch en verraderij ſy altoos waeren omgaende. Want den Pas tuſſchen de Puntenaers was niet naer 't gewoonelycke ghebꝛuyck der Voꝛſten begeert gheweeſt / en was den Keyſerſche niet ghewenſt/ ofte met ondꝛaeglijcke Conditien inghewilligt/ oock was hun de Pꝛoviant en andere noodighe ſaecken / vooꝛ haeren vooꝛtocht niet afgheſlagen gheweeſt/ daerenteghens hadden de Puntenaers oock noch met woꝛden ofte wercken / de geringſte oꝛſaecke ghegheven / van hun perſoonen een miſhaeghen te hebben of yets te twijffelen: maer ſy hadden gheen complementen ghebꝛuycken willen / om den ſpijdt den welcken ſy aen de Puntenaers/ en haere Bondtsgenooten gedaen hadden/ te volbꝛenghen waer dooꝛ kennelijck werden mocht / wat vooꝛ een patientie de Switzers hier in ſouden hebben. Sy de Switzers mochten wel vꝛy ghelooven / dat den Puntenaers landt daer dooꝛ den pas was gheweeſt / om naer Italien te komen / niet alleen was inghenomen / maer men had daer heen geſpeculeert / om daer uyt te kennen / hoe verre ſich heure patientie en naerlatinge in dit cas ſtrecken ſoude / 't welcke ſy dan betoont hadden met groote verwonderinghe van haer naeburighe landen/ de welcke/ overmits hun deſe groote patientie niet dus eygentlijck ghebloeckten was / dachten hoe t komen mocht / dat ſoo een ſtrijtbaere natie/ nu toe liet/ dat de plaetſen/ welke ſy ſo veel Jaerē herwaerts dooꝛ haer vele victoꝛien verkregen hadden/ nu toelieten dat de pꝛincipaelſte vā dien in genomen en alſo berooft wierden. Haer ſtilſwijgē had den Keyſerſchen noch deſe meyninge en vooꝛnemen gegevē/den vꝛyen pas/ in een Reſidentie en eewige wooninghe te veranderen / Schanſen en Foꝛten aldaer op te werpen/ hun daer mede oogenſchijnlijck te kennen gevende/ dat ſy ten eerſten op aenhouden verovert waren/ maer nu teghens haer lieden wierden inghehouden. Sy ſouden meynen / dat hy dit daerom verhaelde / om dat ſy tot des Coninks intereſſe ſouden beweegt woꝛdē/ want het raekte haer lieden in particulier / daerom het te doen was. Men klepte vooꝛ haer lieden pooꝛt aen / die Puntenaers waeren niet der Francoyſen naeburen/ mitds ſy voꝛhaer ſelfs woonden / en was der Francoyſen ghebꝛuyck niet dooꝛ de Puntenaers/ haeren weeh naer Italien te nemen / de Foꝛten op het Stepgh en Rhijnbꝛucken paelde niet aen de Pꝛovintien der Francoyſen/datſe van die cant eenigen ſchaden ſouden te verwachten hebben.

Dꝛierley ſaecken wilde hy hun lieden om te bedencken vooꝛ houden / om te beter het verlies van deſe landen der Bondgenooten te kennen en waerom dat de naeburighe Voꝛſten haer bondt dus ghcaſſeeteert / en die te verkrijgen gheen arbeyt noch koſten gheſpaert hadden: het eerſte was / dat de naeburighen Voꝛſten vꝛeeſden/ dat

1630. hare victorieuse wapens niet mochten teghens haer gewent worden / om een inval in heure landen te doen : het tweede was het hooch en groot achten 't welck de Vorsten altoos van haere natie gedraghen hebben ; en het derde was de commoditeyt haerer passen. Nu wilden zy hem vergonnen / dat hy hun lieden mocht voorstellen (als een oprecht persoon / die groot elick aen haeren Interesse geleghen was) hoe het doch by quam / datse de Puntenaers hare landen / welke met hun verbonden waeren / nu lieten innemen / soo konde hy niet anders afmercken / als dat hare patientie d' oorsaecke was / van dese schade en kleynachtinghe. 1630.

Want wat vreese en sorge konde men hebben / voor sulcker kracht en ghewelt / en om haer macht

ARMANDVS IOHANNES DE PLESCIS
Sanct. Rom. Eccl. Cardin. Richelieu
nuncupatus.

tot veroveringe harer naburige landen te bewegen / als mẽ sonder bestraffinge toe liet en patienteerde d' invallen in sulcker lieden landen / welke doch Wontgenotẽ en mede lidtmaten des eetsgenoten lichaems waren / mits men in 't minste niet en toonde d' oude dapperheyt en valiantschap / die hun lieden doch erflick zijn soude.

Wat voor een naeklank het by veelen en by die geene hebben soude / die by hun lieden om bescherminghe aenghehouden hadden / dat sy haer sonder tegens weer oft resolutie over gaeven / en om die weer te veroveren / het lieten dus slecht heen gaen : en hoe sou men nu voordts haere passen van doen hebben / mits de voornaemste uyt haere ghewelt waren. Het soude haest te veel ghesecht syn / van een sulcke saecke welcke voor haer selfs sprack. Daerom wilde hy mits desen beslupten / en inden naem synes Conincks hun aenmelden / indien sy haer om de Puntenaers weer te herstellen / accommoderen wilden en Proviant en krijgs Ammunitie

1630. munitie verſchaffen / ſoude deſe koſten dooꝛ den Coninck betaelt wooꝛden / daer neffens 6000 man van haer natie te velt bꝛengen / daer bꝛ dan 4000 Francoyſen te voet en 500. Ruyters ſouden bꝛ komen / om het vooꝛ geſtelde in 't werck te rechten Indien zꝛ nu geen Reſolutie noch deſe pꝛeſentatie niet aen naemen / en ſoowel het opbꝛenghen van haer volck als oock des Coninck aſſiſtentie hier in affloegen / ſoo wilde den Coninck dan naer deſen in alle vooꝛvallende occaſien / betoonen en verhalen hoe grooteliycks om deſe natie t'onderhouden / het hem ter harten gegaen was / dat hꝛ hier in het officꝛ van een waerachtigen / opꝛechten en trouhartigen vꝛient hadde getoont / en hꝛ in des Coninckꝛs naemen aen de poſteritept een teycken van de Coninckl. buyꝛtſchap en particuliere affectie tot welvaeren ſalupt / en behoudinge haeres Vaderlandts te betoonen begeert had. En waert ſaecke dat de verdꝛuckte Puntenaers deſe aſſiſtentie tegenwooꝛdigh niet begeerden om haer upt deſe ſlavernp te verloſſen / was gheen wonder / overmits ſy haere ſtemmen niet meer hadden / oock was het claegen der armſaeligheden niet meer vergont / maer verboden ; haer ellendigheyt ſpꝛack vooꝛ haer ſelfs / haer armoet begeerde en verſochte deſe aſſiſtentie.

Dooꝛ deſe vooꝛgeſlagene redenen / heeft den Mareſchal Baſſampier ſoo veel te wege gebꝛacht en verkꝛegen van de Switzers / dat ſy int begin van Apꝛilis van Zurich / Bern / Glaris / Baſal / Appenzel / S. Gallen / Fryburg / Soloturn / Biel en Nieuwenburgh twee Regementen elck 3000 man ſtarck onder 10 vaendels aen den Coninck van Vꝛanckꝛijck geſonden hebben / en Lucern / Vꝛys / Swepts / Vnderwalden / Zug en Schaf huyſe ſich verclaert hebben op vooꝛder aenhouden hier nae noch een Regiment over te ſepnden.

Hier boven hebben wy verhaelt dat de Kepſerſche zijn ghedꝛongen ghewooꝛden van weghen de koude winter en veel hoog water Mantua te verlaeten / en alleen ſommige quartieren en ſchantſen beſet te houden.

Nademael nu den ſtilſtant der wapenen vooꝛ de heylige dagen van Kooꝛſttijdt ten epnde waren heeft den Hartog van Nivers als hꝛ ſtarck ſuccours in de ſtadt ghekꝛegen had eenen aenſlag op de Kepſerſche gemaeckt en is op een van der Kepſerſche quartieren aengetrocken / de Schiltwacht / die hꝛ ſlapen vond / doodt geſlagen / en heeft de plaetſen verovert en wat hꝛ daerin gevonden / gemaſſacrert. Om dit weer te wꝛeecken / hebben de Kepſerſche twee Barcken met ſoldaten in de nacht tegens over de ſtadt geſet om vuurballen daer in te werpen ; maer deſe zijn van twee andere overvallen en alſoo ghetracteert geweeſt / datter niet een aſquam.

De Kepſerſchen wooꝛden vooꝛ Mantua geſlagen.

Naer deſen is den Hartog ſelfs met al ſpn volk aen verſcheyden plaetſen uptgevallen en de Kepſerſche in haer vooꝛdeel aengetaſt / waer over aen weder-zyden veel volcks is gebleven / en hebben de Mantuaenſche twee groote ſtucken gheſchuts en twee ſchantſen welcke van de Kepſerſche opgewooꝛpen waeren / verovert en veel gevangens in de ſtadt gebꝛacht. Hier op ſyn de Kepſerſche wat te rugh gheweecken / en hebben ſich aen de naeſtgeleghen plaetſen / bꝛſonder tot Marmirol ſtarck verſchanſt ; maer den Hartog dede weer een uptval en veroverde Marmirol met gewelt / hieu daer in ter neer wat ſich ter weer ſtelde / en beſette ſulcke plaetſe met ſtarck Guarniſoen / en dede alle ſchantſen om Mantua / welcke de Kepſerſchen gemaeckt hadden / ſlechten / en bꝛogt veel pꝛoviants in de ſtadt. 1630.

Tot dien tijdt heeft den Marck-graef Ambroſius Spinola het meeſte volk van Caſal af / en inde winter quartieren na het / Hartogdom van Mylanen gevoert / derwaerts hebben de Francoyſen upt deſe Veſtinghe ſeer geſtroopt / en veel plaetſen onder Contributie geſedt. Ondertuſſchen heeft des Pauws Legaet ſtarck om vꝛede te maecken aenghehouden / en tot opꝛechtinghe van den ſelve alderhande middelen vooꝛgeſlaghen / maer te vergeefs. Oock dede den Kepſer den Gꝛaef Colalto vermaenen / dat hꝛ de belegeringe der ſtad Mantua weer bꝛ de handt vatten ſoude / tot wiens epnde noch daeghlijcx veel volcks naer Italien geſonden wiert.

De ſaecken aldus ſtaende / heeft den Paus ook veel volcks doen werven en in zijn ghebiedt / de frontier plaetſen ſtarck beſedt / daer toe de Cardinalen en andere onderdanen veel gelts hebben gegheven.

Den Cardinael Richeljeu comt met ſpn armade in Italien aen.

Daernae is den Cardinael Richeljeu, als hꝛ ſpn Armade / welke hꝛ met het volck in Italien zijnde 40000. duyſent ſtarck vooꝛ aen gheſonden had / tot Suſa aenghekomen / bꝛ wien ſtracks ſoo haeſt hꝛ in Italien quam / des Paus geſante Pancirollus ſich gheaddꝛeſſeert heeft / om te ſien of men niet de ſaecke konde vergheliycken.

Teghens deſen heeft den Cardinael verklaert / dat ſpn Coninck wilde dat die vooꝛ deſen tot Suſa / gheſlotene Capitulatie ſoude ghehouden wooꝛden / begerende dat den Hartogh van Nivers d' inveſtitenr vant Hartogdom Mantua en Montverraet / heel vꝛy en ſonder eenighe verdere conditie overgheven wierde.

Vooꝛt heeft hꝛ deſe Pointen tot vꝛede vooꝛgheſtelt.

1. Den Hartogh van Savoyen ſoude aen den Hartoch van Nivers al de ontnomene plaetſen weer in ruymen / daerenteghens ſoude den Hartogh van Nivers aen den Hartoch van Savoyen dooꝛ ſpn vooꝛderinge Jaerlijcks 18000 Croonen betaelen.

2. Gemelden Hartogh van Nivers ſoude aen den Guaſtalla vooꝛ alle zijne vooꝛderinghe 50000. Croonen eens vooꝛ al betalen.

3. Den Kepſer ſoude den Hartog van Nivers met de Hartoghdommen Mantua en Montverrat ſonder andere Conditien beleenen.

4. Al het Kepſerſche volck ſoude upt Italien weer afgevoert wooꝛden.

5. De Spaenſche inſgelijcks / alleen ſouden de ghewoonlycke plaetſen beſet blyven.

6. Het Kepſers volk ſoude oock upt de Puntenaers landen ghevoert / en de Forten van hun lieden hier en daer ghebouwt zijnde / gheſlecht werden.

7. Spanjen ſonde aen den Hartogh van Nivers al de plaetſen / welcke in Montverrat hem afghenomen waren / weer in ruymen.

8. De Francoyſen ſouden Suſa de Veſtinghe vooꝛ haer verſeeckeringhe behouden.

Tot deſe Pointen heeft hꝛ noch vooꝛts gheſet / indien Kepſerl. Majeſt. onder ratificatie van de vooꝛſz. Artickels den Hartogh van Nivers in ſpatie van 38. daeghen met de Hartoghdommen Mantua en Montverrat bekleeden wouden / met verklaringhe / dat hꝛ van wegens ſyne Gemaelinne geen pꝛetenſſie / nopende zijn hoochſte Rechter-ampt / meer vooꝛ wenden wilde / oock de Contributie / die de Gꝛaef Colalto van die plaetſen / welcke niet Kepſers waren / had ontfanghen

1630. weer gherestitueert wierden: dan souden oock de Francoysen de Vestinge Susa/ en andere Passen in Savoyen verlaten. Al dit is aen Keyserlyke Majest. overgesonden / en nae der handt tot Regenspurgh in de vergaderinghe daer over een accoort ghemaeckt gewoorden.

Ondertusschen is onder den Cardinael en den Hartogh van Savoyen een nieuwen strijdt opgheresen: want als de ghemelden Hartogh den Coninck van Vranckrijck belooft had / in't accoort 't welck voor een Jaer tot Susa was ghemaeckt / niet alleen Proviandt / maer oock den pas door 't landt te vergonnen met dese conditie dat Vranckrijck insghelijck indient noodt was mede Proviant upt syn Coninckrijck te waeter naer Pissa volghen laeten soude / had sich dies weghen den Cardinael hierop verlaeten / als hy naer Italien gegaen was / ghelijck dan hem den 1630.

CAROLVS IMMANVEL, D. G. Dux
Sabaudiæ et Princeps Pedemonti etc.
C. Danc. exc.

Hartog selfs alreede ten deele ghepresteert had. Maer als hy veel volcks naer Montferraet had doen heen trecken / begeerende dies weghen / dat hem den Hartogh een van syne Vestingen voor een achterhoede soude in ruymen/ heeft hy sulcks ghewerpghert segghende / dat indien het met de Francoysen qualijck afloopen soude/ dat hem wel de Spangiers in't landt vallen mochten / en heel ruyneeren: maer wast saecke dat Vranckrijck sich teghens Spanjen een openbaer vyandt verklaeren / en hem in't Hartogdom van Milaenen beoorloghen wilde / was hy ghereesolveert sich met Vranckrijck te conjungeeren / en alle moogelijcke assistentie doen.

Dit den Cardinael verstaende/ so heeft hy een aenslach op Turin gemaeckt / om de selve stadt met een gauwigept onder hem te brengen/ heeft dies weghen daer heen etlijcke hondert Francoysen afghevaerdigt / die d'een nae d'ander syn in de stadt ghekomen / onder het deckssel als of sy sich

1630. ſich wat vermaecken of yet inkoopen wilden. Maer den Hartog hiervan kondtſchap krijgende / is in aller haeſtigheyt met etlijck volck op de ben gheweeſt / en alle de Francoyſen daer binnen zijnde / doen arreſteeren / onder welcke oock ghevonden wierde / de ſoon van den Maerſchalck Crichy. Maer d'oude Crichy quam kortſ te voozen / als hy vermarckte dat d' aenſlagh kennelijck was / naulijcx met de vlucht daer van achterlatende ſyn Pagagie / welck nae Turin gebzacht wierdt / daerby men alderhande ladders van ſubtyle toutjes te ſaemen gemaeckt / ghevonden en andere aerdighe Inſtumenten vondt hier toe dienende.

De Hartog van Savoyen begeeft hen tot de Spangiers

Kozts te voozen hadde des Hartoghen van Savoyen pzincipael / met Ambroſius Spinola in den name van ſyn Hartogh ghetracteert / en ſich met hem vergheleecken / dat ſyn Hartog op des Coninex van Hiſpanjen zyde overgaen en daer by vaſt ſtaen ſoude / en aen den Markgraef Spinola tot verſekeringe de ſtad Aſti en Vercel inruymen / en 1500 te voet en 300 te paerdt / inſgelijck noch 2 vaendels Spangiers / neffens etlijke Compagnien Duyts volck innemen ſoude. Daerentegens ſoude Spanjen alle uptſtaende penſionen / inſgelijck oock 150000 Croonen / en des maents ſoo langh den Oozlogh duyzde / 20000 Croonen betalen / en ſulck gelt aen ſilvere plaeten / ſoo haeſt de verghelijckinghe geratificeert was / na Turin leveren: maer al dit woude den Hartog / als het van ſyn gheſante hem voozgedzaghen wiert / niet aennemen noch ratificeeren. Maer als hy den aenſlagh van Richeljeu verſtaen had / en dat oock de Francoyſen het Hartogdom Savoyen begonden aen te taſten / heeft hy hem teghens Spinola verklaert / indien hy hem het verſpzoocken gelt en ſoo veel volck leveren woude / dat hy dan tot verſeeckeringhe hem de ſtede Alba / S. Damiaen int Hartogdom Montverraet en Moncalier / in Piemondt legghende woude in ruymen. Hier toe is Spinola ghereedt gheweeſt / en ſtraex 8000 man te voet en 1500 te paert teghens Piemondt aen doen marcheeren: want Richeljeu had al ſyn volck het welck hy in montferraet teghens Caſal aenghehouden hadde / weer te rugh ghevozdert / en ſelfs van deſe reys af en nae Pinarol ſich ghewent en het ſelve belegert / het welck een ſtarcke Veſtinghe is / hooch op een Berg legghende / om dat hy te voeglijcker nae veroveringe deſer plaetſen / dooz't geberchte Petreſa int Delphinaet comen conde / en alſo Pzoviant voozt leger kryghen mocht / oock behalven dat om den Pas Aviglia no / daerom 9000 van den Hartogh / laghen te vernielen. De ſtadt bzacht hy haeſt in ſyn gheweldt / het Caſteel dede ſtarcke tegenweer / moſt het daerom van vier Batterpen beſchieten / en mits hy advijs ghekreghen had / dat het ſuccours dooz de handt was; beſette hy al de Paſſen en dzeef de belegheringhe te ſtarcker voozts aldus / dat hy deſe plaetſen in't eynde van den maent Martius vermeeſterde. En de wijle den Gouverneur die hierin lach / gheen ander ſoldaten als lant volck by hem had / hebben de ſelve upt vzeeſe van een mijne die de Francoyſen onder het Caſteel ghemaeckt hadden / en met betalinghe van twee maenden gaſie beweeght zijnde / naer dien veel volks daer dooz was omgekomē / deſe plaetſen opgegheven. Den Hartogh van Savoye en Spinola waeren al op de been met veel volcks om deſe ſtadt t'ontſetten / en waren al op vier Duytſe Mijlen daer ontrent / maer het was te lang gheweeſt. De Cardinael Richelju dede deſe plaetſe ſtracks met veel volcks beſetten / en veel nieuwe Bolwercken om te verſtarcken / opwerpen.

Pignarol woxt belegert en gewonnen.

1630. Als dit den Conick in Vzanckrijck geadviſeert wierde / dat het met den Hartog van Savoyen aldus gheſtelt was / is hy dus ſeer tooznich ghewozden / dat hy oock ſynen Biecht-vader heeft gevzaecht / of eenſouverein niet vzy en ſtondt. Dat hy een Pzins beoozloogde en upt zijn landt verjaeghde / de welck tot dzie repſen toe afghevallen was. Daerop heeft den Biecht-vader / dewelk een Jeſuyt was jae gheantwoozt; wel aen dan ſeyde den Coninck / ſoo wil ick mijne Reſolutie vooz de handt nemen en uptvoeren / tot beſchermınghe van de verdzuckte Pzinſen en heure landen / en teghens de ongerechte Vſurpatozes van dien / en mijn conſcientie vooz Godt vzy maecken. Daerop is hy naer Lions om den Oozlog in Italien wat naerder by te woonen / op ghebzoocken en alderhande noodzuſt / en krijgs ghereetſchap naer Italien gheſonden / om dat ſyn legher gheen manquemmt van yets lyden mocht.

De Coninck in Vzanckrijk neemt hem vooz den Hartog vā Savoyen mede aen te taſten.

De Marckgraef Spinola / ſtelt nieuwe conditien vooz van wegen den vzede in Italien weer te verkrijgen.

Om deſen tijdt heeft de Marckgraef Spinola, den Cardinael Richelju ſommige Conditien vooz gheſlaghen / om den vzede weer in Italien op te rechten: daer van dit de pzincipaelſte zijn: dat de Cittadella tot Kaſal ſoude ghedemolieert / en als dan de ſtadt en het Caſteel Pignarol en andere plaetſen / welcke de Francoyſen in Savoyen inghenomen hadden / ſouden gherestituert wozden / ſoo wilde Keyſerl. Majeſt. den Hartogh van Nivers hulden. Maer de Cardinael heeft hem hier over bedocht / ghelijck wel is hy voozts ghevaeren inmemende Vzicaras en andere plaetſen / den Hartogh van Savoyen toe hoozende in / en is daerop nae den Coninck tot Grenoble verreyſt / overlaetende het Commando den Maerſchalck de La Ferre. En by den Coninck komende heeft hy hem van alles verhaelt / dat in Italien was gh paſſeert; en hoe dat hy de plaetſen / die van hem inghenomen gheweeſt waren / met ſtarke Fozti ficatien hadde doen verſien / welck nu al in haere defenſie ſtonden / en hoe hy Magaſyne en Pzoviand huyſen opgerecht had / om daer in wat tot den Oozlogh dienende was te vergaderen / oock eenige groove ſtucken geſchut doe gieten. Vooxts verhaelde hy dat ſich eenige voozghenomen hadden / die den Italiſchen vzede ſochten te maecken / en hoe hy d' antwoozt daerop ghedaen had / dat hy het dus langh in bedencken nemen ſoude / tot dat hy by zijn Coninck was ghekomen / en hem daeraf eerſt gheadviſeert had / wat zijne Majeſt. daerop vooz Reſolutie geben mocht.

Aen dit alles heeft den Coninck een groot behagen gedraegen / en naedien hy al het gene wat verhaelt is / noch verſtaen hadde / heeft hy krijgs raet gehouden: namentlick of het beeter was op de voorgeſlaeghene Conditien vzede te beraemen / of den Oorlogh vooxts te ſetten. Als hy nu ſyner Raets meninghe aengehoozt heeft / is bevonden hoe dat men de Spaenſche al de ſteeden en Veſtinghe die hy in Italien had verovert / ſoude weer reſtitueeren ſonder eenige verſeeckeringe daer af te hebben / en dat men den Hertogh van Mantua met de Hertoghdommen Mantua en Montſerraet bekleden ſoude; inſghelijck oock dat de Reparatie en Contraventie / de welcke teeghens den verdzach dien Monſon tot Priejudis der Gzaupuntenaer ghedaen had / alle op bloote woozden waren ruſtende / en dat de Spangiers van meyninge waren / den Hartog van Mantua van al ſyne vzyheyt te beroven / dat hy zijne Veſtinghe met geen Francoys volck ſoude beſetten / en dat

Den Coninck in Vzanckryck neemt vooz den Oozlog in Italien te Continueeren.

1630. en dat den Hartogh van Savoyen teghens het Susische verdrach nieuwe aenspraeh op Montferrat hebben wilde/ soo was't dan beter en raetsamer den Oorlog te continueeren als een onseekeren vreede / dewelcke lichtelijck tusschen beyde Croonen niet lang duyren mocht / in tewilligen: om de Spaensche en Savoysche een reys daer heen te brenghen / dat sy beter Conditien voor stelden / dat het Hartogdom Mantua en Montferrat / insghelijck ooch heel Italien ghenoech verseeckert mocht worden / dat sy naer desen souden met rust blyven / en niet meer ghelijck voordesen wel geschiedt was / pets attenteeren.

Hierop is den Maerschalck van Crichy ghecommandeert / met den voortocht vande nieuwe Armade/die ondertusschen ten deele uyt de Switzers / deels uyt de Francoysen vergaert was/ daermede nae Chamberi te gaen / het welck den 13 Majus is gheschiedt / en is den Coninck des anderen daegs met de heele Armade ghevolcht/ na dat hy synen broeder den Hartogh van Orleans / het Commando inde stadt Parys en daerom leggende Heerschappyen had overgegeven.

Chambery wordt van den Coninck in Vrankrijk ingenomen.

Den Maerschalck nu dan nae Chamberi komende heeft hy de voor stadt sonder enige tegenswer ingenomen. Daerna het Casteel en de stad als den Coninck mede daer voor is ghekomen/ voorgaende weynigh schooten welk daerop ghedaen wierden/ op die Conditien / gelijck hun van Coninck Henderick, syn Majests. vader was vergondt gheweest. Dit Chamberi is de Hooftstadt van Savoye / legghende in een Valape met Berghen rontsom beslooten / en heeft ooch een Parlement.

Daerop syn de Spaensche voor Casal gheruckt om de belegheringhe weer te hervatten tot dien eynde sy verscheyde plaetsen daerom leggende innamen.

Tot dien tijdt is essen groot manquement inde Vestinghe geweest / 't welck by ghekomen is/ dat de Hartog in Savoye voor desen/ al de passen tusschen Montferrat den Francoysen had benomen / dies weghen veel daer uyt verloopen/ en sich tot de Spangiers begheven hebben. Dese Vestinghe is korts daernae met een starcke belegheringhe / van den Marckgraef Spinola aenghetast en beslooten ghevorden.

Den Hartog van Nivers lijdt grooteschaden van de Keyserschē.

Dit aldus duyrende / syn ooch ooch veel schermutselen tusschen de Keyserse / Mantuaense en Venetianen in 't Hartogdom van Mantua voorgevallen; daer onder den Hartogh Candale/ Generaele Overste met veel duysent man inde Heerschappy van Venetien welke voor den Hartogh van Nivers ten besten was/sich bevondt; in dese schermutsels is veel volcks gebleven; bysonder zijn den Hartogh van Nivers / tot Rodigo veel Officiers en soldaten doot geslaghen: want als den Overste Kanoschie veel Officiers/ en 500. soldaten uyt Mantua had versonden / het slot Rodigo (welck anders een verlaeten plaets en van gheen garnisoen is beset gheweest) in te nemen / om de Keyserschen aldus de Provisandt en Ammunitie af te snyden / syn de Keyserse daer van kontschap hebbende / met aller haestigheydt in der stilte daer heen gegaen/ Convoyeerde met een veel meels nae Goyto / en hebben 't selve seecker daerin ghebracht/ in't weer keeren het voorsz. Casteel Rodigo aenghevallen / en dus starck daerop toe gheset / dat den Oversten Canoschy sich met syn volck terstondt heeft tot een Accoort verstaen moeten. En is den Oversten niet anders als het leven gheaccordeert en vergont ghevorden en dat den Oversten alleen voor zijn persoon / sonder eenig seeckeren tijdt daer toe te setten / weer nae Mantua gaen mocht. Door dit sayt hebben de Keyserse soo veel te weghe ghebracht / dat den Hartog van Nivers meer als den vierde part/ van syne besettinghe in Mantua en het best van zijn volck quijt is gheraeckt / en is alles dus gau en gheswindt afgheloopen / dat noch den Hartog van Nivers / noch de Venetianen haer niet hebben konnen secundeeren. Daer zijn onder de ghevangens neffens den Oversten Canoschi gheweest / den Graef Lucas Justi van Verona Generael Auditoor der Venetianen/ twee Hooft-lieden / een Luytenant en andere Officiers. Als de Mantuaensche op het huys Cesarera dese tydinghe ghekreghen hebben / zijn sy in dus groote vrees ghevallen / dat sy terstondt het selve huys hebben verlaeten/en naer Mantua ghevlucht.

Dit is den aenvang van die victorie gheweest/ welcke de Keyserse korts hier nae hebben/ van de Venetianen verkreghen/daermede het aldus is ghegaen.

De Armade van Venetianen voert van de Keyserse geslagen.

Als de Hartog mitsgaders de Venetianen seer trachten/ de Keyserse uyt Goyto / het welck sy seer starck ghemaeckt hadden / weer te dryven/ hebben sy het niet konnen in 't werck stellen: en overmits sy nu niet wilden van dit voornemen afwycken / maer noch voorts haer heyl versoecken/ en tot dien eynde veel Graften / schansen en Batterpen/ daer voor op wierpen / en met veel kryghs volck der Venetianen besetten / zijn de Keyserse daerop uytghevallen / het volck inde vlucht geslaghen en daerna de graevers gedwonghen/dat sy s'weeren mosten/ hun lieden niet meer te dienen.

Hierna hebbense veel beesten uyt der Venetianen ghebiedt gehaelt / die welck hun twee Venetiaensche Compagnien Ruyters / hebben gesocht weer af te nemen en int beginsel ook veel van de Keyserse te neer leyden / doch eyndelijck als de Keyserse weer aessem gehaelt hebbē/hebben sy het hasen padt gekoosen / en zijn in de vlucht geslagen / en is alsoo den buyt seecker naer Goyto gebracht geweest.

Kort daer nae hebben de Venetianen aengevangen sich aen verscheydene plaetsen int ghebiet van Mantua tusschen Valezzo en Mantua / insgelijck ooch Marmirol en Villa bella te verschansen / om dat sy te seeckerder van een tijt tot d'ander de stadt Mantua / van Valesso / Villa-franca en Verona af met proviandt en andere noodsuft / sonder belet konden byspringen en te hulp comen.

Als nu den Keyserse Generael Luytenand Graef Colalto dit gewaer is geworden/ heeft hy den Generael Wachtmeester Gallas ordonnantie gegeven / de Venetianen van haer voornemen te verhinderen.

Desen volgende is de Keyserse armade tot Goyto den 19 Majus over de Brug ghetrocken en hebben de Venetianen in haer schantsen/ mits sy geen overval verwachten / aengetroffen/ die nu in de schants-werchen waren; hebben haer int eerst wel ter weer gest / maer mits sy te swak waeren/ zijn sy van de Keyserse vermeestert en meestendeel daer neer gehouwen.

Als dit nu ruchtbaer wiert / int Venetiaensche Leger door de gevluchte / synse uyt Valesso den Keyserschen tegens ghetrocken / maer dese syn ooch insgelijck van de Keyserschen gheslagen en inde vlucht ghebracht.

1630. En hoewelſe haer naer Valeſſo hebben geretireert / ſoo heeft den Generael mits de Keyſerſche met der haeſt het ſelve beleydt hebben / ſozgende ſy mochten het met gewelt aentaſten / deſe ſtadt als oock Villa Franca daer een groot getal van ammunitie en pzoviandt in was met de vlucht verlaten / en daer in achterhaelt zynde / hebbender de Keyſerſche veel ghemaſſacreert en ghevangen gekregen / alſoo dat aen de cant van de Venetianen by de 4000 man doodt zijn ghebleven en hebben de Keyſerſche daerneffens noch 4 Coznetten met 25 Vaendelen verovert.

De reſt van de ghevluchte ſyn nae Pieſchera en Verona geloopen en tot Putzuolo het Caſteel ondergegraven en veel krupt daer onder ghelept van meeninge indien de Kyſerſche volgen ſouden / dat in de lucht te doen opvlieghen maer die dit merckende hebben de Keyſerſche etlijck volk daer heen geſonden / en deſe Mina doen aenſteecken / welcke een groot gedeelte vant Caſteel en muragie heeft in de lucht doen vliegen.

Daer op ſyn de Keyſerſche op het ſtedeken aengevallen en het ſelve gheplondert en daer in goede buyt en 16 ſtuken geſchuts bekomen / en daer nae het ſtedeken in bzant gheſteecken / en van daer booz Piſchera geruckt en dat opgeepſt / en de hele Kevier om Peſchera en Verona met vier en ſwaert t'eenemael verwoeſt en omgekeert.

Oock wiert een Regiment Francopſen in Piemont ondert Commando Villeroy die by een bzug den Pas bewaerde / van de Spangiers onverſiens overvallen en in de 600 te neer gelept en den Pas verovert.

Nae deſe neerlaeg hebben de Venetianen aengevangen haer te verſtercken / en etlijcke duyſent Gziecken verwozven en een nieuwen Generael met namen Eriſſo over d'armade gheozdonneert / die is met 1000 Kupters en 6000 te voet / 't welck upt al de ſteden van de Venetianen was te ſamen vergaert / nae Verona ghegaen / en tot het Ovzighe volck gheſtooten en in goede ozdze weer over de Kevière Adeſſa ghepaſſeert / naedien ſich hozts te voozen de Keyſerſche ſich weer nae Mantua begeven hadden ; die aen veele plaetſen / als ſy ſich een wepnich te verr int landt begaven / leyck ghewillkomt wierden : want als ſy met een tamelijck getal wilden de plaetſe Bovolo plonderen / ſynſe van deſelve inwoonders mits ſy van den nieuwen Generael Ereſſo met 300 man verſien waren / te rug gedzeven en 150 daer van neer gehouwen.

Inſgelijck hebben 3 Compagnien Keyſerſche ſich over de Gard-zee tot booz 't vleckjen Bagolin int Bzeſſiaenſche ghebiet heen begeven en geſtroopt : daer op hebben d'inwoonders de bzuggen van achter afgewozpen / en haer aengevallen en wat Duytſche waren / al te neer gehouwen.

Den Marckgraef Spinola heeft ondertuſſchen met de belegeringe booz Caſal ſtarck boozts gedaeren / en ſeer nae by de veſtinge gekomen / en vielen tuſſchen de belegerde en de Spaenſche veel bloedige gevechten booz / daer dooz menigh dapper ſoldaet moſt ſyn leven laten.

De Francopſen hebben oock niet gheſlapen / maer d'een plaetſe naer d'ander inghenomen den Hartog van Savoye toebehoozende alſoo dat ſy in een kozten tijdt t'Gzaeſſchap Saluzzo en het heele Hartogdom Savoye ſich bemachtigt en hoe langer hoe meer verſtercht hebben ; en mits oock de Coninck de ſtadt Turino ſeer nae is gecomen / iſſer groote vzees opgereſen / en heeft den Hartog daerom de grachten dieper doen maecken / en met ſchantſen beter verſien / daer toe niet alleen de burgers en inwoonders / maer oock de geeſtlijcke ſelfs moſten helpen arbeyden. 1630.

Om de ſelfſte tijdt heeft den Coninck van Vzanckrijck / aen den Hartog van Momorantzi en den March-graef d'Fiat ozdonnantie gegeven / dat ſy in aller haeſt ſoo veel immers moogljjk overt ghebergte ſich begheven ſouden / en tot den legher in Piemont haer vervoeghen ; 'twelck ſy gedaé / en onder wegens het ſlot Cavozs en het ſtedeken S. Ambroſio bycans ſonder eenighen teghens weer verovert hebben / en ſich van deſe Paſſe verſekert. De Spaenſche hier en daer op de Paſſen en in de Loopgraven leggende verlieten hun op haer ſchantſen en loopgraven meenende ſy wilden aldus de Francopſen indien ſy tot Avigliano aen quamen wel af houden en te rug keerē. Immittels quam Pzins Tomaſo met het beſte Savoyſche volck aen tot wien ſich den Marckgraef Spinola met ſommige Spaenſche Compagnien conjungeerde / alſoo dat ſy 10000 ſtarck waren / en ſtelden alderhande ozdze / de Francopſen / mits ſy meenden / dat ſy daertegens ghenoeg gewaſſen waren / aen te taſten. Hier van hadden de Francopſen goede kennifſe / en trocken dies wegen te voozſichtiger voozts / en als ſy nu niet verre van Avigliano af waeren ruckte den Pzins Tomas tegens haer aen / en begonde met hun lieden wat te ſcharmutſeeren het welck ſoo lange duurde tot datter een recht ernſtige ſlach upt rees / in de welcke de Francopſen het veltbehielden / en de Savoyſchen en Spaenſchen heel verſtroopden / 800 neerhieuwen / en 200 gevangens bequamen en veroverden 19 Vaendels en 4 Cozmetten.

Hozts hier nae is oock het Gallaſche Regiment het welck tot behoef van de Savoyſche en Spaenſche upt het Hartogdom Mantua ghecomen was / niet verre van Vercel overvallen heel geſlagen en gerupneert / datter nietmeer als twee vaendels ſyn afgekomen / de reſt ſyn in der Francopſen handen gevallen. Hier naer hebbenſe verſcheydene plaetſen in Piemont ingekreghen / en mits de ſaem was / dat den Coninck in Vzankrijck oock met ſyne armaden wilde op het Spaenſche leger booz Caſal leggende aen trecken en met gewelt int Hartogdom Milanen gaen / om Spinola van de belegheringhe te diverteren / zyn de inwoonders ter ſelver plaetſe heel verſlagen gewozden / en van alle canten haer beſte ſaecken aen ſtarcke plaetſen heen weg gebzacht en mits oock de peſt aen alle hoecken te graſſeren aengevangen heeft / daer dooz veel lieden weg gerukt wierden ; is de ſchzick en jammer te grooter gewozden.

By deſer onruſt in Italien / heeft den Doozluchtigen Vozſt en Heer / Heer Carolus Immanuel Hartog in Savoyen nae hy naet middags mael is beroert gewozden / ſyn leven geepndicht : deſen was een eenigh ſoon van Hartog Immanuel Philibertus en Margarite des Coninck Henricus in Vzanckrijck ſuſter ghebozen inden Jaer onſes Heeren 1561. Deſen heeft ghegenereert met d'Infantin Catharina de Dochter van Philippus den tweeden Coninck van Hiſpangjen / Hartog Philippus Immanuel, dien gebozen is den 2 Apzilis inden Jaere 1586 en geſtozven in Hiſpangjen 1604 / naer deſen is geboozen Hartog Victor Amedeus, Hartog Philibert, Hartog Mauritius Immanuel de welcke tot een Cardinael ghemaeck is / inden Jaere 1607 Pzince Tomas : de Pzinceſſen Margarita, Catarina, Iſabelle en Maria, in de regeringe ſuccedeerde hem ſyn oudtſte Soon Hartogh Victor Amadeus.

1630. Sommige daeghen te voozen als de Francoy-
sen dese bovenverhaelde victozy bevochten / is de
stadt Mantua met ghewelt van de Keyserschе
verovert / twelck aldus in syn werck ginck.

Het zijn den 8 dagh van de maent Julius s'
mozgens vzoegh vooz dagh de Keyserschе in alle
stilte met etlijke scheepjens nae Mantua gevaren
die een poozt met petaerden opbzaeken en met al-
ler macht daer in zijn gevallē / en hoewel de beset-
tinge en andere heeren sich namelijck ter weer
stelden / heeft het wepnigh baten moogen / dooz
dien sy veel te swack waeren / daerom al wat
in de wapens was ter neer gehouwē wiert / daer
onder veel dappere Oversten / Heeren en Ridders
syn gheweest / en hebben alsoo de stadt met ghe-
welt ingenomen. Den Hartogh is met d'andere 1630.

VICTOR AMEDEE *Duc de Savoye, et*
Prince de Piemont etc.

heeren en Vzinsen int Casteel Pozto gheritereert /
en mits geen volck noch ontset voozhanden was /
heeft hy moeten accozderen en beloven / dat hy
niet int gebied van Vzanckrijck noch van de Ve-
netianen maer int Paustycke soude vertrecken.
Daer op heeft hy het Casteel aen de Keyserschе
overgegeven / en is met syn geselschap int Ferra-
rische gebiet ghegaen. De stadt en het Pallais
van den Hartog is twee dagen lanck geplondert
en een ongelooflijcken schat daer in gevonden ge-
wozden. De soldaten hebben oock qualijck huys
gehouden veel vzouwen en Jaffrouwen geschent /
en veel schoone gebouwen bedozven. De Keyser-
schе hebben dit beetjen langh vooz de mond ghe-
houden en dies wegen een goede Cozrespondentie
in de stadt gehouden; gelijck dan den Comman-
deur by een Italiaenschen Capitepn bzieven by
de neef van dien / gevonden heeft / welcke onder
de Keyserschе dienst had / daer uyt veel verrade-
ry is ontdeckt gewozden / en synder oock somni-
ge kozts

1630. ge hoyts te vooren van wegens de verrâderij geiuſtitieert geweeſt / gelijckewel heeft het niet helpen mooghen dat dit onheyl niet en geſchiet is / in voegen dat den Italiaenſchen Capitein / die by S. Iurgen de wacht had / de Keyſerſche ſonder pets daer tegens te doen / heeft binnen comen laten / en den 6 dito gheaviſeert datter maer 1800 man in de ſtadt lagen / en die des nachts de wacht hielden niet over 150 geſondt waren / en waeren oock de meeſte van de Borgery aen de peſt ghe-ſtorven.

Schrickelijke daet van de Keyſerſche ſoldaten in Italien.

De Keyſerſche hebben overal in Italien / daer ſy gekomen zyn qualijck huys gehouden en groote tyranny bedreven / booven al is dit merckelijck t'geen ſy aen eens boeren dochter gedaen hebben: want deſe had een ſeer ſchoone dochter / dies haer vader ſorghende dat ſy qualijck haer eer ſonder ſchandeliſeeren ſoude behouden / heeft die onder d'aerde verborgen / gelijckewel hebben haer etlijcke ſoldaten gevonden en voor den dach gebracht / en als ſy haeren wil met haer bedreven hadden / hebbenſe haer eyndelijck vermoord en in vier ſtucken gehouwen en een vierdendeel in de kerck gedragen / en aen een Marienbeeldt ghehangen / den Vader hier nae daer by ghebracht en hem vermaent hy ſoude nu de Heylige Jongvrouw Maria aenroepen / ſy ſoude mirackel doen. En hebbent daer op weer afgenomen / de ſtucken weer te ſamen gehecht en aldus den vader gelaeten.

De Cardenalen beraemen ſich te ſamẽ dat ſy den Titel Illuſtriſſimi willen afleggen / en voor deſe alleen gebruycken den Titel Eminentiſſimi.

Om deſen tijt wiert tot Roomen van de Cardinaelen een vergaderinge gehouden en beſloten / dat naer deſen geen van haer lieden den Titel Illuſtriſſimi, dat is doorluchtig te ſeggen / en Illuſtriſſimæ Dominationes veſtræ, dat is uwe doorluchtighe Heerlijckheyt / maer alleen den Titel Eminentiſſimi, dat is boven al uyt ſteeckende te ſeggen / en Eminentiæ Veſtræ dat is uwe uytſteeckendheyt / neffens den Titel Reverendiſſimi, dat is aldereerwaerdighſt ghebruycken ſouden: wiens Concluſie van ſyn Heyl. aldus wierde voorgeſtelt.

Syn Heyl. had goet gevonden en zijn believen was / dat aen plaetſe van den Titel Illuſtriſſimi en Dominationes Veſtræ Illuſtriſſimæ, dien ſy tot hier toe gevoert hadden / den Titel Eminentiſſimi en Eminentiæ Veſtræ, neffens den ouden Titel Reverendiſſimi naer deſen ghebruycken ſouden / alſoo dat voortsdeſen voorſz. Titel Eminentiſſimi en Eminentiæ niemant anders / als alleen de Geeſtelijcke Keurvorſten des Roomſchen Rijcx / en den Meeſter vant Jeruſalemſche Hoſpitael / inſgelijck van alle Cardinalen ſoo wel teghenwoordighe / als oock toe comende int ſpreecken en ſchryven / ghebruycken ſouden.

En indient beurden / dat pemandt van wat ſtaedt hy ſyn mocht (Keyſer en Coninck alleen uyt genomen) deſen Titel daer na dê Cardinaelen niet en gaf / ſoo ſoude den bemelden Cardinael noch in perſoon / noch in pets anders met hem tracteeren ofte handelen / of zijne ſchryvens aennemen.

Voortsheeft zyn Heyligheyt voor goet gevonden / dat hy door een Conſtoriael placcaet alle andere Geeſtlijcke / ſy waeren van wat Conditie dignitevt en graden ſy oock wilden / als Aerts Biſſchoppen / Biſſchoppen Primaeten en Prelaeten / woude vermanen en waerſchouwen / dat ſy de voorſz. Titel Eminentiſſimi en Eminentiæ Veſtræ haer niet aennamen / op ſtraffe des Paus ongenaede / en Inhabilitevt tot andere cognitevten en verlaetinghe van alle Indulgentien / en beghenadenheydt des Apoſtoolſchen ſtoels / oock niet verlies van al haer Geeſtlijcke inkomſten / en beneficien; in de welcke ſy ipſo facto ſouden vervallen zijn. 1630.

Inſgelijck heeft hy voor Raetſaem gevonden / dat ſulcks int teghenwoordighe Conſiſtory ſoude voorgebracht worden / om dat het met ſyn conſent van alle Cardinaelen aenghenomen / en naer deſen altoos vaſt en ongebroocken / t'onderhouden ghe ſwooren wierde: oock ſoude nae deſen een Cardinael indien hy gheliteert wierde / het Jurament daerop præſteeren / maer die teghenwoordighe by t'ontfangen van des Cardinaels hoedt / die niet præſent waren / by 't ontfanghen des Barets.

Dit is alſoo van den Paus gheapprobeert en geconfirmeert / oock Breviers daerover verſonden gheweeſt / en hebben de Cardinaelen / die int Conſiſtorio waeren / terſtont met aenroeringhe des Euangeli daerop ghe ſwooren / en ſulcks ondertecknent.

Nu komen wy allenſkens weer tot den Collegiaeldach / die tot Regensburg is aengheſtelt gheweeſt / daer op de Euangeliſche Vorſten en Stanten groote hoope hadden / dat / al daer een reys des Rijcx laſt afgeholpen / en den lang gewenſchden vrede weer opgherecht ſoude werden / hoewel het te contrary is afgheloopen. Op deſen dagh is ſyne Majeſt. Keyſer Ferdinand mitſgaders de Keyſerin / de Coninck in Hungarien / beyde Princeſſen en de heele Hofſtaedt / met een groote Supte (die ghedurende deſe reyſe met 99 taefels opgedist wierden) den 17 Maey ouden ſtijl van Weenen opghebroocken / en als ſy aen alle plaetſen wel onthaelt zyn gheweeſt / den 9 Junius 's avonts tuſſchen 3 a. 4 uyren tot Reghens burgh aenghekomen / en ſoo lang deſe intree was durende ſtondê de Borgery in haer volle waepens.

Keyſer Ferdinand vermaent de Keurvorſten tot een perſoonlyke Comparitie na Regensburg.

's Anderen daeghs heeft den Keyſer een particuliere Courier / aen alle Keurvorſten geſonden hun vermanende / dat ſy doch in perſoon wilden Compareeren; en int byſonder Keurſaeren / en Brandenburg ſeer beweeglijck doen roepen / met deſe clauſel indienſe niet in perſoon Komparceerden / wilde ſyne Majeſt. voor Godt en de werelt onſchuldich zijn / van al den onheyl en ſchaede / die t Rijck hier naer toe komen mocht.

Dit niet teghenſtaende ſyn beyde Keurvorſten achter ghebleven / doch upt byſonder oorſaecke / ghelijckwel hebbenſe haer ghe ſanten daer heen ghe ſonden; maer d'andere Keur-vorſten als Ments / Trier / Keulen en Beyeren hebben haer inghe ſtelt.

Nae dat deſe gekomen waeren / zyn d'appoyncktementen vande Conſultatie voorgedraghen ghewoorden / ghelijck volcht.

Des Keyſers Propoſitie tot Regensburg ghedaen.

Het was werelt kondich in wat miſverſtandt / en hoochſchadelijcke twee dracht / nu veel Jaeren herwaerts des Rijcx lidmaten waren ghevallen / welcke daerupt ghe ſprooten waren / als hem den verweſen Palts-graef Frederick, als Directoor van deſer zyde ghemaeckte Vnie / (daerop hy hem oock voornaementlijck verlaeten heeft) hem heeft opghewopen door de trouwlooſe Rebellen van Boheemen / inden Jaere 1619 tot een Coninck verkoſen zijnde / en aldus tegens Keyſzl. Majeſt. / die al langh te voor haren Coninck ghekooſen en ghecroont was / de waepenen aengegrepen / de Vorſten in Sevenburghen / jae den Turck ſelfs om aſſiſtentie aenghedreven / en wat hy immers tot bederfvinghe der getrouwlijke Standen vant Rijck / en zyne Majeſt. had doen kennen / altoos ghedaen en op de baen had gebracht.

Daer door zijne Majeſt. genoodicht was ge-

1630. woꝛden (mits hy niet wilde/ dat zyne landen hem de facto souden afghenomen en den gantschen Statum / impery over een hoop ghewoꝛpen woꝛden) sich tot een defensie gereedt te stellen / en hier toe om Raet en hulpe van de ghetrouwe Keurvoꝛsten en Standen van't Rijk/ en syn Huys van Burgundien aenghesocht.

Hoewel nu dooꝛ de hulpe des Almachtighen Godts dit hooft der Rebellen / mitsgaders zijne adherenten in t' naest volgende 1620 jaer op den Weyssenberg) vooꝛ de stadt Praegh in de vlucht is geslaghen / en uyt het Conincrijck van Bohemen heel verjaecht / en 't eenemael verdreven/ oock eyndelijck als noch dooꝛ den eenen wech/ soo wel als den anderen als hy/ van zyn boos vooꝛnemẽ niet af stont/noch zijn onrecht en het oordeel Godts heeft kennen willen/ghelijck een verstoorder der ghemeenen rust int Rijck / mitsgaders al zijnen helpers en medestanders / in den Ban is ghedeclareert ghewoꝛden: elck een hoopende hy soude sich beter bedencken/ en van syne onghelucighe handelinghen ontslaen ; in voegen dat niet alleen des Marckgraef Georg Fredericksen / tot Baden-durlach tot des Paltsgraven besten / te saemen vergaerde Armade en den 5 en 6 Majus/ inden Jaere 1622. dooꝛ de hulpe des Almachtighen/ uyt het velt is verslaghen gewoꝛden ; maer oock kooꝛts hierna den Hartogh Christiaen van Brunswijck / in de maent Junius by Franckfoꝛt / en om hoochst aen de Meynstroom met groot verlies verstropt is gheweest ; gelijckwel hadde niet te min / hy Paltsgraef met hulpe van uytlandtsche Potentaten / en Communen sich weder starck gemaeckt/ en so wel dooꝛ Ernst den Mansvelder ghesocht/het Coninckrijck van Boheemen weder aen sich te brengen / als oock dooꝛ den Marckgrave van Jagherendoꝛf / met ghewelt het Hartoghdom Slesien aen te tasten / en het selve aen verscheydene plaetsen met branden en roven te vernielen / dat alsoo zijne Keyserlycke Majest. veroorsaeckt is ghewoꝛden / sich met des Rijcx Keurvoꝛsten int eynde des Jaers 1622/ een voꝛderlijcke t'saemen vergaderinghe te beraemen / en een Keur-en-voꝛst : Convent nae Regensburg te verschryven / om aldaer wel en rijp te delibeeren/ hoe namentlijck zijn Keyserl. Maj. de samentlijcke Keur-en-voꝛsten / en het Rijck tot een bestandighen vrede weer tebrenghen / en teghens alle vpandlijke inval vooꝛts seeker ware te beschermen ; en hoe men al de schadelijcke aenslaegen / en practijken des Paltsgraven en de zynen nae desen bejeghenen soude.

Mits nu noch evenwel en juyst by duyrende/ dese deliberatie sich Ernst Mansvelder in den ingang des Jaers 1623/ starck ghereedt hielt / insghelijck oock Hartog Christiaen van Brons wijck/ de jongste/ in Westvaelen en den Neder-sasschen Craps/ weer van nieuws een starck krijgs hapr te saemen ghebracht heeft / en 't selve int beginsel des selven Soomers int veldt gevoert/soo hadde zyne Keyserl. Majest. (hoewel hy van den vrede in Hungarien met den Erf-vpandt noch niet heel verseeckert was) tot syne heylsame Intentie niet konnen komen / en om die te bevoꝛderen/ had hy vooꝛnaementlijck desen Convent-dach doen aenstellen / en met eenparighen raedt der vergaederde Keurvoꝛsten / aen beyde Armade d' oꝛdre gheven/ en om meerder seeckerheyts willen/ en dat soo veelen vpanden op eene tijdt aen verscheydene plaetsen synde/ ghenoegsamen tegens standt gheschieden mocht / d' Infantin in Nederlandt doen versoecken / dat haer soude ghelieven haere Armade in d'onder Palts hebbende / daer heen mede te disponeeren / om dat op alle occasie wel gheledt / en den Mantsvelder soo wel/ als andere Assistenten met ghenoechsamer macht / aen alle canten en hoecken/ waer dese achterlandts bedervers nu int Rijck alleen aen te treffen waeren/ vervolcht en ghedempt werden mochten. Dooꝛ dese troublen int Rijk/ is den vyer van zijn Keyz. Majest. so groot geweest/ dat hy goet vondt soo drae immersmooglijck was / om de arme landen en lieden daerop dit onheyl meest aen quam / van dese schadelijcke lasten te beuren / een alghemenen Rijcks dach ofte particuliere beschryvinghe/ van sommighe Keur-en-voꝛsten alleen aen te stellen/ om dat alsoo weder de deur van d'oude alghemene vergaderinghe gheopent werden mocht ; invoeghen hy dies weeghen met Mentz / Beyeren en Saxen veel verscheydene reysen gecommuniceert heeft / hoe men volghens de hooft en Fondamentele Wetten / van de gulde Bulle en t' oude ghebruyck / best een Keurvoꝛstl. Collegial Convent soude beschryven / daerop de Keurvoꝛsten des Rijcks als de gheheyme raeden / en de principaelste lidtmaeten / haer tot Keyserl. Majest. als het opperhooft vervoeghen mochten / met en neffens hem tracterende / hoe men oppet alderhaestichste middelen beraemen konde / dat alle perijckelen by tijdts afghewendt/ en den eedelen vrede weer gestelt wierde; van dese hoop spnde / indien hy dus naeuwe beraeminghe niet effen een bestendich/ en seeckere vrede ghetroffen werden konde / dat ten minsten doch goede preparatien tot een alghemenen Rijcks dach daer uyt soude spruyten : en dat dese alghemeene aenghekondichde Rijcks vergaderinghe / tot dato toe niet heeft int werck gestelt werden konnen / was gheschiedt uyt veel andere reden en beletselen / die int Rijck vooꝛghevallen waren/ overmits om die selve tijdt int eynde des Jaers 1624/ den vooꝛverhaelde Paltsgraef dooꝛ uytlandtsche assistentie weer tot landt en lieden/ eer en dignitepten met ghewelt ghesocht heeft / te gheraken / tot wiens eynde oock den vooꝛsz. Mansvelder / neffens Hartogh Christiaen van Bronswijck / den jongste syn ghereselveert gheweest / een getal krijgs volck uyt de verstropende troupen weer te vergaderen / en op des Rijcks boom te brenghen/ en waer sy het gelaten hadden van nieus weer te beginnen/ gelijck dan onlangs den vooꝛsz. Mansvelder / met een nieu t' saemen geraept legher op des Rijcx boom gekomen was/ met vooꝛnemen ten minsten wederom in de Aerts en Stichten des Rijcks / naer zyner aert en ghewoonte / met vier en swaert te grasseeren / de trouwe Keurvoꝛsten en Standen ghelijck vooꝛ dese / sonder eenighen onderscheydt wederom aen te vallen/ en in den grondt te bederven. Welcke perijckel doen ter tijdt te grooter was / dooꝛdien aen de Frontieren des Rijcks / haer noch andere machtighe Armaden hadden sien laten / niet sonder notabele suspitie/ dat by een sulcke occasie den Erf-vpandt/ de Turck selfs zijn vooꝛdeel/ tot der Christenen uytterste bederf wel mocht in acht nemen ; dies weghen het dan onmooghelijck geweest is op een Rijcks dach te verschynen / hoe wel het grootelijcks van doen was gheweest/ oock des Crapsses assistenten nae des noodts eysch / ter selven tijdt niet wel by malcander te krygghen waren / soo hadde zijne Keyserl. Maj. nae vooꝛgaende Kommunicatie van dien / alle circumstantien wel overweghende/ al dit aen den Keurvoꝛst van Mentz wijt loopich aengedient/ en hem vermaent dat hy volghende des Rijcks

1630.

afscheydt/

1630. afſcheydt/inden Jaere 1620 een Rijcks Deputatien dach teghens den 16 Auguſti des Jaers 1625/ naer Ulm (mits het tot dien tijt tot Franckfoort/ wegens ſeeren reden niet heeft geſchieden mogen) ten eerſten ſoude beſchryven en daer heen die in des Spyriſchen afſcheydt benoemde Keurvorſten/ Vorſten/ Prelaeten/ Graeven en ſteede citeren en roepen woude/ om dat aldus met ghemeene hulp en eenparighen raedt/ wat by aldus geſtelde ſaecken des Rijcx noodich weſen mocht/ en tot heerſtellinghe des lang ghewenſchden vredens dienlijck ſyn konde/ ghedelibereert en een reys ghesloten mochte werden. Hy had ock bysonder hier toe aen den Keurvorſten van Saxen/ en Keurvorſt Brandenburg d'uptterſte ghevaer des Rijcks gheſchreven/ en hun lieden voor ooghen ghestelt/ daer by vermanende/ dat ſy niet alleen op deſen aenſtaenden Rijcx Deputiondach perſoonlijk ſoudē komen en verſchynen/ maer ook den Coninck in Engheland daer heen diſponeeren wilden/ dat hy liever den vreede vorderen/ als door den Oorlogh en onruſt deſen aenghestelden dach beletten ſoude/ghelijck dan ock dies wegen ſyne Majeſt. aen den Coninck van Denemarcken inden ſelven Jaere onder dato den 13 Aprilis ſeer beweeglijck had gheſchreven en aen hem verſocht/ dat hy volgens ſyne dus dickwils gedaene preſentatie/ wilde by het Rijck in goede naebuurighe Correſpondentie verblyven en tot herbrenginge des edelen vredes by gemelten Koninck in Engelant ſyne officia addreſſeren/ om dat niet tegens die heylſame middelen/ welcke ſyne Majeſt. nu willens was te volbrenghen/ geen Oorlogh voorgenomen wierde en daer door de ſaecke niet tot een grootere deſperatie/ maer alle dinge tot een ruſtigen welſtant door deſe vergaderinge weer ghebracht werden mochte.

Dewijle nu ſyne Majeſt. eſſen om deſen tijdt van geloof waerdige plaetſen bericht wierd/ hoe dat niet alleen in beyden Weſtvaelſchen en Neder Saxiſchen Crayſſen ſtarcke werbingen/ omgingen/ maer ook den bemelten Coninck van Denemarcken ſoo wel als Sweden ſich ſtarck armeerden/ had hy dies-wegen den Keurvorſt in Saxen vriendelijck verſocht/ dat indien hy seeckerder hier van verwittigt ſyn mocht dat deſe werbingen ghelijck de ghemeene ſaem hier van gaende was tot behoef vanden Paltsgraven ſyn ſouden/ by eerſt gemelten Coninck ſyne authoriteyt interponeren/ om dat niet door diergelycke tot des Rijcks uperſte vernielinghe ſtreckende nieuwe oorſoerte/ daer toe ſyne Majeſt. noch eenig ander ſtandt vant Rijck aenlepdinghe gegeven hadden/ deſe voorgenomene heylſame Conſilia daer door achter ghelaten werden mochten; maer wilden ock noch met hem door eenen expreſſen hier van communiceren/ en ſyn goetachten hier van vernemen/ hoe deſe ghevaerlycke practijcken by tijts mochten afgeholpen worden/ en dat hy ock tot dien eynde beyde Coninghen van dus perſchulenſe en ſuſpecte krijgs preparatien door ſyn afgeſandten wilde af maenen.

Om dat nu het wit dat zijne Majeſt. tot een vrede dus ernſtich voorgeſtelt had/ en de Rijcksdach naer Ulm den 16 Auguſti des Jaers 1625 uptgheſchreven/ door deſe nieuwe oorſoerte/ weer achterſtelligh ghemaeckt werden mocht/ ſoo hadt ſyne Majeſt. al het gheene/ wat tot voortſettinghe van dien immer mooglijck en dienſtigh gheweeſt was/ tot vorderinghe van dien niet naer gelaten/ alle en yder Keurvorſten door ſchryvens/ inſgelijck ock Keur-ſaren en Brandenburgh door bootſchappen doen aenſeggben/ by deſen Convent-dach in perſoon te compareeren. Maer mits nu de ſaecken dus qualijck hun lieten aenſien/dat nae alle apperentie men het alleen op wapens/ van d'ander party wilde laeten aenkomen/ en daerom zijne Majeſt. heen ock reedt houden ſoude/ van goethartige Keurvorſten ſeer beweeglijcken verſocht gheworden/ dies weghen dan hy nochmaels/ gelijk altoos by een ſulcken perijckeleuſen toeſtandt/ van zijn goet propos afſtaen/ en de ſaecke den gherechten Godt weer over te gheven/ en de hooch noodighe defenſie-middel voor de handt nemen moſt: ghelijckwel had hy ſyne Intentie hier in noch niet heel willen verlaten/ maer mits ſich eenighe Vorſten en Standen des Neder-ſaren Crayſſes/ by Keurſaren en Brandenburg aengegheven en ghebeden hebben/ dat ſy ſich wouden weghens deſe onruſt interponeeren/ en dies weeghen de ſtadt Brunſwijck daer toe uptgekipt wiert/ om dat 't eenemael de verſchillen/ en hoſtilitepten daer upt ghebracht wierden/ en men een reys in deſe Contrey ruſt hebben mocht/ had ſyne Majeſt. dit ock belieft/ en ghemelte Keurvorſten dies wegen vermaent/ en dat ſy de Keyſerl. hooghe Authoriteyt daer by ſouden wel in acht nemen/ bevolen. 1630.

Want nu voor een ernſt van het ander deel hierin ghebruyckt was ghweeſt/ dat had den uptganck van de ſaecke uptgeweſen: want hoewel beyde Generaelen ſich tot deſen voorſlach om van den vrede te handelen/ by malkander ghevoegt hadden/ en ſich tot des vredes Articulen aldus gheaccommodeert hadden/ dat men hoopte het tot een goeden vreede ſoude ghekomen zijn gheweeſt; ſoo was nochtans het ander deel meer gheneghen/ d'interpoſitie van dien t'extenderen/ en ſaecken voorgeſlaghen/ welcke hier heen niet en hoorden noch te pas quamen/ daer door dan gheſchiedt is/ dat deſe deftighe tractatie over d' 18 weecken ghevolongeert is gheworden/ en iſſer ghelijckwel int eynde evenveel van gheko-men; daer mede is dan deſe interpoſitie weer te niet ghegaen. En hoewel het nu al weer tot de voorighe verwerringhe ghekomen is/ ſoo had gelijckwel ſyn Keyſerl. Majeſt. de middelen tot den Deputation-dach niet vaeren laten: en overmits/ dat/ weghens deſen Convent-dach de Catholijcke Keurvorſten ſtarck aenhielden/ ock dat d'andere Keurvorſten en Standen ſich niet t'excuſeeren hadden/ alle andere Diſcommoditepten aen een handt ſtellende/ had ſyn Majeſt. aen eenen meer bequamen plaets/ naementlijck nae Nurenberg den ſelven Deputation-dach uptgheſchreven den 8. Maynus in't Jaer Anno 1626. Nu had ſyne Majeſt. niet lievers gheſien/ als dat deſen Convent tot een gelucklgen voortgang ghecomen was/ op deſelve tijdt die daer toe verordonneert was geweeſt/ invoegen hy hem met ſyn hofſtaet etlijcke maenten langh daer toe gereet ghemaeckt had/ en bevolen/ datmen alle nootdruft tot de reyſe dienende eerſt op Praagh daernae op Nurenberg om by tijdts aldaer te verſchynen/ ſoude by malcander houden; indien nu niet ten anderen mael des Rijks verbande by-ſonder den voorſz. Manſvelder weer op de beene geholpen was geweeſt/ en ſoo verre/ dat/ nademael by de Deſſawiſche brug te voozen zijn verſtrooyden roverſchen hoop weer vergaert had/ en door promotie van ſommighe tegens Keyſerl. Majeſt. nietwel gheaffectioneerde Vorſten van den Neer-ſariſchen Crais en ſtanden t' elcken keer was weer verſterckt/ door de March Bran-

1630. denburg/welk haer tot aent Hartogdom Slesiē en Hongarische palen uytstrecht/ aldaer des Bethlehem Gabors en des Turcken hulpe te verwachten/ en den Oorlog weer in syne Majest. Erflanden te voeren/ ook sedem belli, indient soo lucken soude/ daer selfs te formeren/ gheluck daer effen om de selve tijdt den Erf-vyandt van dese vertwijffelde landts bederver/ int speel mede ghetrocken is/ en wien weet hoe veel duysent Christen zielen in een eeuwige slavernij/ en bederven hier door ghestort syn ghewo[r]den/ invoeghen dat etlijcke maenden langh de Turcken en Tartersz/ de Hooft vestinghe Novigraedt vyantlijck aenghetast/ hart belegert en beschooten hebben; als syne Majest. hier door beweecht is gewo[r]den (so hy het heele Rijck niet woude sien ondergaen) zijnen Generael Veldt overSten Hartogh van Fritlandt uyt den Neder-sarschen Craps ghesswindt te ontbieden hem bevelende/ dat hy den Mansvelder met zijn aenhangh/en den Hartogh van Wimeren weer door Slesien en Meeren tot in Hungarien/ waer heen sy haeren recours tot haers gheluckens/ trouloose Rebellen ghenomen hadden/ vervolghen soude/ waer over sy dan heel inde vlucht zijn geslaghen gheweest/ en heel verstroopt/ en had den Mansvelder selfs noch onder d'ongheloovighe sterven en bederven moeten.

En hoewel nu syn Majst. ten ander mael van des Rijcx Depution-dach/ hier door beledt was gheweest; dat hy niet met de ghehoorsame Keurvorsten/ Graeven/ Heeren en standen in persoon verschynen heeft konnen/ en dies weghen hem belieft had/in particuliere handelinghen den vrede ten minsten dan te bevorderen/ invoeghen dat beyde Hartoghen van Lothringhen haer vry willigh gepresenteert hadden/met zijne Majsts. voor weten en believen met den dikwijls bemelten Paltsgraef Frederick(mits hy daerom versocht hadde) te handelen:maer dewijle ook aen deses syn kant gheen recht ernst is ghespuyt gheworden/ heeft men ook al te vergeefs den tijdt hier mede versleeten. Soo had syne Majest. eyndelijk weer de voorsz. Disputation dagh onder dato/Wenen den 20 January des Jaers 1627. wederom en trouwens voor de derde reys/om de Continuatie van dien by de Keurvorsten doen aenhouden/daer toe hy dan een ghewissen dach had ghestelt/namentlijck den eersten Junius/ en tot ghetuygnis van de vreede/ soo wel den eenen als den anderen weeh ghesocht/niet alleen van de Hartoghen van Lothringhen/ en Hartog van Wurtenberg in't particulier den selven voor te nemen/ maer ook den Keur-vorsten van Ceulen en Hartogh van Nieburgh/ ook d' Infantin daer toe versocht/ datse doch alle goede en dienelijcke officia presteren wouden/ en wat sy anders voor haer particulier doen konden doen souden/ en niettegenstaende hem Godt Almachtig dus veele Victory verleent hadde/ nochtans wilde hy te kennen geven hoe hy den vrede nu soo wel als anders/ aen alle plaetsen en eynden voor alle dinghen altoos gesocht had te bevorderen.

Als nu de beschrevene Keurvorsten op desen Convent-dag heel willig geweest waren te compareren/ en syne Majesteydt sich had verclaert ookdaer heen persoonlyck te comen/ ten waere/ dat Godt anders daer in disponeerde/nochtans warender ten ander- mael weer beletselen voorgevallen/ dat desen Termin van den voorsz. Convent ook daermede deurgegaen was; alsoo dat men voor de derde reys tot den voorsz. Deputation-dagh soo weynigh/ als tot andere compositien tranden vrede had konnen komen. 1630.

Dies-wegen dan beyde Keur-vorsten Ments en Saxen voort eerst en voort tweeden ook alle andere Keurvorsten t'samentlijck met haer Kep. Majest. van wegens eenen Keurvstl. Conventdag aen te stellen haer vergheleecken hebben en den selven nae Mulhuysen heen beschreven/ en daer toe den 13 Septembris des Jaers 1627 bestemt welcken dag dan beyde Keurvorsten Ments en Saxen in eygener persoon besocht/ en tot het eynde by gewoont hebben: maer d'andere Keur-vorsten hebben daer heen heure gesanten met behoorlijcke instructie ghesonden/ en den droevigen toestandt des Rijcks tot dien tijdt onder malcander voorgehouden/ en nae rijpe betrachtinghe daer haer gesien/ hoe men soo wel des Palts-graven syn handel/ als ook de continueerlijcke onruste in den Nedersaxischen Crais den uytslag een reys geven en aldus een doorgaenden bestandigen vrede weer krijgen mocht.

Op welcke propositie dan het Keurvorstelijcke Collegie. Nae overweginghe des oorsprongks/ waer uyt dese teghenwoordige bedroefde toestant des Heyl. Rijcks her gheko[m]en was/ neffens andere openbaere raetslaghen soo veel den voorts verhaelden Paltsgraef/ als ook de stichters van dit heele wesen was aengaende/ aen Kepserl. Majest. overghedraghen heeft.

Ten eersten dat hy hem voor Kepserl. Majest. voor allen dinghen verootmoedichde submitteerde en depreceerde.

Ten tweeden/ dat hy voor sich en zijnighe nopende/ het Coninckrijck van Bohemen en daer in gherocprocreerde landen/ en van de verkiesinghe als voor haer selfs nul zijnde/ tot d' eeuwighe tyden soude afstaen.

Insghelijck voort derde dat hy ook de verbeurde Keur-pals renuncieerde.

Niet te min voort vierde sich van alle uyt en inlandtsche verbintenisse onthouden soude/ mitsgaders van alle andere schadelijcke practijcken/ Heymlijcke Correspondentien en Raetslaghen/ die teghens haer Kepserl. Majest. en de ghehoorsame Keurvorsten zijn mochten/ vastelijck belovende en van dien verseeckeringhe dede/ en sich aldus weer der Kepserlijcken genaden enfaveur deelhachtich maeckte.

Wat nu het Denemarckesche en Neder-sarsche Oorlogh was aengaende/ konde men uyt de Relatie vant Keurvorstel. Collegie so veel verstaen/ dat beyde Keur-vorsten Ments en Saxen/ als ook de afgesanten van d'af wesende haer menige waren indien by Kepserl. Majest. den Coninck in Denemarcken om vrede soude aenhouden/ dat syne Majest. niet alleen hem daer toe soude vinden laeten de goede tractatie van dien niet wegeren/ maer wien ook van weghens den Coninck of syn adherenten daer iets versoeken mocht geern syne affectie en liefde tot den vreden tonen soude/ ook dag en tijdt daer toe te stellen (gelijck het de Keurvorsten goet gevonden hebben.

Als nu effen om dien tijdt als dese Collegial-dag ten eynde was ghegaen/ geloof-waerdighe advysen aenquamen dat naer dus veele neerlagen der Denemarckesche armaden/ de soo dickwils weer begeerde en verstroyde troupen op des Rijcks grondt en daer op noch swierende krijgsvolck oppet nieu heel gherupneert ontwapent en meerstendeel weer loos gemaeckt waren dies-wegen dan niet alleen des Coninckx in Denemarcken samentlijcke Raeden by Kepserl. Majest. en niet lang daer nae by syne Majests. Velt-hooftman

1630. man of Generael om vreede verſocht hadden/ maer oock den Coninck ſelfs dooꝛ Hartog Fredrick van Holſteyn met allen ernſt ſeer beweeglyck daerom aengehouden had / had ſyne Majeſt. der Keurvooꝛſten meeninghe en goetachten (niettegenſtaende datter noch andere beletſen vooꝛgevallen waren / die de 'tſamen komſt tot Mulhuyſen achtergeſtelt hadden) hier over willen vernemen: en betoonen / hoe grooteliycks hy den vrede ſoehte mits hy gheen handelinghe van dien af ſloeg noch afgeſlagen had; en hoewel ſommighe Keurvooꝛſten van een ſulck gevoelen zijn geweeſt/ waermede deſe ſaecken waeren gecommuniceert gewooꝛden / dat men ſwaerlijck ſoude komen tot ſulcke conditie gelangen / dooꝛ dewelcke men tot den vrede comen mocht / nochtans dit niet al tegenſtaende / datter dan ten minſten mochten goede vooꝛbereytſelen ghetroffen werden / om een reys int generael daer toe te comen. Derhalven ſyne Keyſerl. Majeſt. dat het immers aen hem niet ſoude manqueeren (hoewel hem geen middelen ontbraecken tegens Denemarcken den Oorlog te continueeren) ghelijckewel uyt liefde die hy tot den vreede droeg hoewel met syn ſchade / daer in hy met ſyne getrouwe ſtande en Koninckrijke alreede gebracht was dooꝛ deſen onbetamelycken oorlog / welcke ſchade ſich op ſoo veel Millioenen uytſtreckte (daer af hy billicke revenſie van den Coninck in Denemarcken en ſyn aenhang te ſoecken had) veel liever alle mooglycke Conditiones pacis inwilligen en ingaen wilde/ als de wapens met ſoo veel 1000 Chriſten-bloet vergieten noch langer te continueeren. Gelijck dan de handelinge van dien tot Lubeck den 22 Majus was geſloten gewooꝛden / en daer nae tot Koppenhagen den 3 Junius van den Coninck ſelfs en de ſamentlijcke Raeden in Denemarcken becragtigt en ondertepckent / en oock van haer Keyſerl. Majeſt. den 13 van den eerſt vooꝛſz. maent geratificeert geweeſt.

Hoewel nu haer Keyſerl. Majeſt. ghehoopt had / daer ſoude dooꝛ dit begintſel een dooꝛgaende vreede zijn ghevolcht / ſoo had nochtans den tijdt en experientie aen den dach ghegheven / inſonderheydt het naeſte volghende Jaer/ hoe datter weer nieuwe Conſpiratien en verbintenisſen teghens ſyne Keyſerl. Majeſt. en het Rijck opſtaecken/ inwoegen dat niet alleen de Staten van Hollant/ die nae veroveringhe 's Hartoghenbooſch en Weſel dus d'over handt namen / dat ſy nu meer als openbare vyanden des Rijcks / veele aent Rijck hooꝛende landen / Graef en Heerſchappyen/ inſghelijcke oock ſteden en Veſtingen tot haer grooten vooꝛdeel de facto occupeerden / oock noch neſens het Hartogdom Cleef en Berg / inſghelijck eens deels het landt Gulick en 't heele Marckgraeffſchap innamen / en daerenbooven veel in Weſtphalen legghende ſtichten en ſteden onder Contributie ſettende; maer was oock verleden winter op d' ander zyde de Croon Sweeden (als met Polen den peys gemaeckt is gheweeſt) met een ghevaerlijcke Armade aenghekomen / daer van de ſpraeck was / datſe gheſindt was op des Rijcks grondt te comen.

Hier toe was oock het Italiaenſche onheyl na de dood van den Hartog Vincentius tot Mantua en Montferrat/ ghekomen/ het welck alles/ mits hem den Coninck van Vranckrijck en de Venetianen haer hier in menghden / tot een ſeer ghevaerlijcke Michinatie en teghens alle gherechtigheden die het Rijck noch in Italien had/ aenghe-ſien was/ overmits d' uytlandighe Potentaten gheen achterdocht en namen / dat ſy haer Keyſerl. Majeſt. als Overſten Leen heer / niet alleen indes Rijcks leeninghen en juriſdictien/ Wetten ſtellen wilden/ maer oock met ghewapender hant dooꝛ krijgs intochten ſochten te verdrijven/ waer uyt dan blijckelijck was / wat hy vooꝛ teghenweer had doen moeten: en wat hy vooꝛ vredens tractatie vooꝛ de handt gheſedt had / daeraf waeren aent meeſte deel van t Keurvooꝛſtelijcke Collegie/ verſchepdene Inſormatien gedaen. 1630.

Wt welcken alle en elcken byſonder de ſamentlycke Keurvooꝛſten en andere afgheſante nu wel ſien konden / dat het aen haer Keyſerl. Majeſt. ſoo veel Jaeren herwaerts niet ghemanqueert had al het gheene te doen/ te ſoecken en vooꝛ te nemen / wat tot des vreedes wit ſtrecken mocht/ en dat hy tot alle deſe ongheleghentheden gheen occaſie gegheven had/ daerin teghenwooꝛdich het Rijck ſtondt / overmits zijne Majeſt. eſſen het ſelve middel tot den vrede vooꝛ twee Jaeren herwaerts ſoo wel dooꝛ ſchrijven als bootſchappen onuytſtelligh verſocht en begeert had/ ooch haeſt na eyndinge des Keurvooꝛſtlycken daegs tot Regensburg als oock van Mulhuyſen inden verleden Jaere 1627 van het heele Keurvooꝛſtl. Collegie geraden en aen de handt ghegeven gheweeſt was / dat namentlyck ſyne Majeſt. de beſchrevene Keurvooꝛſten op deſen tegenwooꝛdigen Convent geern verſoecken wonde / om ſulcke grootwichtige Rijcks-ſaecken onder malkander dooꝛ te ſien en daer over ſich beramen / dat doch ſyne Majeſt. vyande (die altoos getracht hadden uyt des Rijcks ruyn haere huyſen te bouwen) beſeghent en haer liſtighe practyicken / ſoo veel men konde beletten mochte.

1. Dewijl men nu uyt het langh verhaelde te ſien had Summa rei aleoque totius imperii ſalutum en dat ten hoochſten daer aen ghelegen was) dat den algemeene vrede een reys bevooꝛdert wierde; ſoo ſtelde ſyn Keyſerl. Majeſt. het aen der beſchrevene Keurvooꝛſten bedencken en raet; wat ſyne Majeſt. vooꝛ de beſte middel ſoude aenvatten/ datmen tot een Vniverſael-vreede geraecken / en een volſtandige ſeeckerheyt geſtabileert en onderhouden werden mocht / hoe en op wat manier men een Vnie maecken konde teghens alle uyt en inwendige vredes verſtooꝛders / en het H. Rijck vant continueerlijck bederven bevrijen. En konden hier toe wepnig dienen de particuliere onderhandelingen: maer indien de trouwe Keurvooꝛſten en ſtanden met haren Overhooft/ dat hier toe van Godt gheſtelt was / eenpaerig 'tſamen wilden treden en haer vereenigen / dat dan het Rijck haer lieven Vaderlandt de Duytſche Natie wepnig vooꝛ uytlandige Potentaten jae niet met al te vreſen hadde.

Vooꝛt tweede / naedemael bemelten Paltsgraef het goetachten dat tot Mulhuyſen van de Keurvooꝛſten gegeven was / als oock het vooꝛige gelijckevveel geacht had / was blijckelijck genoeg dat hy tot op den heedigen dag van ſyne gewoonlijcke practyicken niet af en liet / maer ſich by de Hollanders en andere tegens Keyſerl. Majeſt. en het Rijck qualijck geaffectioneerde uytlandtſche Potentaten en Republycken om alle gevaerlycke aenſlage weer te verwecken aenhielt / en had hy het aldus verre gebracht / dat ſich het Roomſche Rijck bycans aen alle hoecken des Werelts om te ſien had / om een vyantlijcken inval te hebben of te krijgen / en was het ſelve al in deſe perijckel geſtelt. En als hem inden Jaere 1627 tot Colmaer van beyde Hartoghen van Lothringen en

Wur-

1630. Wurtenberg even deselve poincten voorsz. tot syne versoeninghe voorgestelt waeren / haddemen uyt syne hier op gedaene verclaringe van syne dienaers soo veel wel verstaen / dat syn eerbiedinge meer voor een bedrogh en ydele woorden aen te sien was / als voor een oprechte submissie en volbrenginge alsulcker voorgestelde poincten: daerom dan oock geen hoope tot eenigen vrede was te verwachten geweest / en haddemen van dese zyde niet wel konnē op een sulcken losen gront bouwē. Soo had zyne Majest 't gheene doen moeten / wat het Recht en de Constitutie vant Rijck hier in verepscht hadden. En hoewel zijne Majest. tot dese Requisita / die inder Keurvorsten antwoort begrepen gheweest waren / uyt d' aengheboorne mildigheydt en indient tot vrede en rust des Rijcks soude strecken konnen / niet onghenеghen daerenteghen gheweest was (voorgaende der Keurvorsten / goet achten) een genade voor te stellen of in te willighen / soo wist syne Majest. doch wel / dat de Keurvorsten selfs spuyten souden / des Paltsgraeven syne Hartneckighept en altoos duyrende machinatie / en dat door een sulcke gratie / daer toe men soo weynich gheaffectioneert was / anders niet te verkrijghen soude zyn alleen dat zijne Keyserl. en des Rijcks Respect noch minder soude gheacht worden / en d' exempels en nae volginghe van dien meer gheslerckt / en den algemeene vrede en langh gewenschte welvaert heel weynig hier door gevordet zyn. Daer om syne Majest. hierin niet te beschuldighen was / indien hy by een sulcke geleghenthept en tot dato toe / volstandighe teghenspanninghept de poorte der ghenade / als hier toe suffisante oorsaecke hebbende een reys soude opslupten.

Voorts en voort derde was kennelijck genoeg / dat de Staten van Hollandt van alle dese opgheresene onrust / Oorlog en afgrijslijcke rebellie / en daer uyt spruytende en tot in de 12 Jaeren duyrende / jammer en ellendighept niet de minste helpers en stichters gheweest en noch waeren / die niet alleen den gheproscribeerden Paltsgraeve / en syn aenhang teghens zijne Keyserl. Majest. in zyne onrechte saecke / namentlijcke met raedt en daet / volck en gelt / Ammunitie en Provviandt en andere noodtzuft Continueerlijck gheassisteert / maer oock int naest afloopende Jaer in de Neederlandtsche Westphalische Craps / gheljck boven al verhaelt is gheweest / veel voornaeme en aent Rijck sonder middel aenhoorighe landen / steden en vestinghe met ghewelt ghenomen / maer noch veerder haren voet int Rijck ghesedt / en oock veele principale plaetsen sonder ophouden geoccupeert hadden: alsoo dat sy tot haer voordeel altoos de Neutralitept / van haer landt int Rijck notorie ghebroocken hadden. Soo wierde dit om meerder te Considereren / aent Keurvrstl. Collegio overgegheven / hoe en op wat manier men de Staten van Hollandt bejegenen mocht / die weer / ghelijck de saem gonck / groote Præparatoria maeckten / om voor sich selfs of in de name des ghesproscribeerden Palsgraevens op des Rijcks boom te komen / om de restitutie met haer argelistighept voorts te setten in d' onder Palts / als of hier door 't verbondt met des Rijcks Standen niet soude gebroocken werden; maer dat men oock de plaetsen / welcke sy het Rijck ontrocken hadden / weer innamen / en van 't onrecht ghewelt af houden: want overmits men hun lieden van weghen haer aenhanghende adherenten / weynigh tegens weer tot hier toe had doen kennen / om tot dien en de noodtzuftighe Diversien aen te stellen / om haer den Oorlogh wat naerder te doen binden. 1630.

Nademael nu voort vierde syne Keyserl. Majs. weetens soo lang hy geregeert had noch int eene ofte ander / noch in eenig mis verstandt met de Croon Sweeden geweest was / en dies wegen niet gelooven conde / dat Sweeden van wegens de differentien welcke met Strael-sondt ghepasseert waeren / eenen Oorlog tegens syne Keyserl. Majst aen te rechten van sin was / had syne Majt. nae aenbiedinge des Coninks van Denemarcke als hier in interponent / een ghesante met sufficiante instructie naer Dantzigh hier toe een bequaeme plaetse synde / afgesonden / van dese hoope synde daer soude door dese aensienlijcke interpositie met hooch bemelten Coning alle mis verstandt aen een cant gestelt en naer mooglijckhept afgeholpen werden. Maer indien teghens alle hoope Sweden een andere intentie hebben mocht / sich in des Rijcks saecken sonder oorsaecke en redenen mengen / en tot dien eynde een inval int Rijck wilde doen: tegens desen onversienen inval / wilde syne Keyserl. Majest. met de presente Keur-vorsten te raet gaen / en der gesanten goet achten hier in mede vernemen / hoe en op wat manier desen men dan bejegenen en sufficante tegens weer doen mochte.

Voort vijfde wat aengaende was d' Italiaensche onrust / was elk een kennelijck / hoe dat syne Keyserl. Majest. sich neffens syne hier in onwederspreecklijck recht oppet uyterste beneerstight en tot alle aennemende middelen ghepresenteert had / om dat alleen dese en ghelijck men sien konde / andere inwendige nieuwe onrust en Oorlog der gantschen Christenhept seer perijckeleus zynde / mocht belet / gestilt / en een yder by syn recht gehouden / beschermt / en de justitie van syne Majt. aldus geadministreert werden / dat niemant hier over te clagen hebben mochte.

En hoopte syne Keyserl. Majest. dese verschillen conden door des Paus middelinghe noch wel by gelept worden: Soo had hy (gelijck te voozen al door brieven geschiet was) ten respect van dese oorsaecke / nu oock op desen tegenwoordighen convent met de presente Keur-vorsten en raeden hier over willen communiceeren en heurlieden goet achten en raet vernemen / oock of het gebiel dat den Coninck van Vranckrijck van syne onrechte pretentie niet wilde af-staen / maer noch meer met gewelt en krijgs-macht in Italien ofte int Roomsche Rijck voorts waeren / wat als dan syne Keyserl. Majest. tot conservatie des Rijcks rechten / en Keyserl. Hooghept / oock der Keurvorsten en standen landt en lieden voortenemen en te doen stond. Gelijck dan syne Majest. hem verclaerde / dat hy de trouwe Keurvorsten / welcke weghens desen Italiaensche Oorlog of anders voor des Rijcks Recht en gerechtighept gevochten hadden / en dies wegen in perijckel of schade mochten getrocken worden / in alle voorvallende occasien en gelegentheden ten allen tijde wilde weer met aller macht assisteren en deselve tegens alle onbillick gewelt beschermen / oock hopende / dat sy hem in diergelycke occasien sonder allen uytstel met haere samentlijcke conjunctie sullen bystaen.

Endelinghe quam hem voor en ging hem diep ter harten / de clachten over desen bederflijcken Oorlog / van de Standen des Rijcks ghedaen / welcke bederffenisse niet weynig oock syne Maj. Erflanden en lieden aenghetast had / daer van sommighe geschiet waren / door quade krijghs discipline, andere had men passeeren moeten laeten

1630. ten / van weghens de haſtighe invallende perijckelen der vyanden / dien ſoo haeſt weghens manquement van d'ordentelijcke Contributie en middelen / die men anders ghewent was upt het Rijck te krygh̃n: jae ſommighe Rijchs Standen hadden de raetſlaeghen des vyandts mede aengehangen / daerom daer tegens hun te ſetten / weynigh luſt ghehad / ghelijck men dit allegaer breedt ghenoeg konde bewijſen / en de Keur-vorſten hoewel niet allegaer / doch de meeſte part met der daet ſelfs / en t' onderhouden van de Armaden ghenoegh verſocht hadden: hoewel zyne Keyſerl. Majeſt. dit aenwaſſende quaet gheern ghereme dieert ſach / en het claeghen en kermen af helpen wilde / nu wat hem dies weghen voor middel / eens deels van de Standen aenghewesen geweeſt waren / dat ſtondt hem noch al wel voor / en hadde men alghereedt daermede beſich ghe-weeſt / ſoo veel de tyden en occaſien hadden verdraeghen mooghen / en in zijne Keyſerl. macht ſtonden / en met de reſt ſoude men oock voordts vaeren. Doch de geleghenthept van deſe ſaecke / was trouwens in ſulcke difficultepten van wegens den Oorloog ghecomen / dat ſyne Keyſerl. Majeſt. voor ſich alleene ſonder Raet en toe doen der Keurvorſten en der andere ſtande geſanten die in eenen oorde te brengen bycans onmooglyck was. Daerom hy dan voor noodig achte dit by de tegenwoordige Keurvorſten en geſanten te beraden en te bedencken / of ter contrary noch ter tijt door de voorſz. conjunctie en t'ſamen verbindinghe een ſeeckere vrede int H. Rijck niet getroffen worden konde / maer dat men al noch voordts met gewapender handt te gaen ghedwongen ware / hoe en door wat middel d'oorloge met minder clachtē der onderdanen gevoert worden konde / en hoe de contributie / inquartieringe en doortochten op het beſte te middelen ſtonden / en alle ſchadelijcke differentien voor te comen waeren / dat aldus des Rijchs vyanden heure hoope / die ſy meer op d' inwendige tweedracht / als heure macht ſtelden / eenmael benomen en afgeſneden werden mocht.

Dies weghen dan ſyne Keyſerl. Majeſt. de vergaerde Keurvorſten en deftighe geſanten ten laetſten noch een reys vermaenen en verſoecken wilde / dat ſy niet alleen deſe Artijckels / en poincten van de Keyſerl. propoſitie recht en wel ondertaſteden en ſich daer over ten eerſten verclaerden; maer oock / indien behalven deſe / ſy noch andere draeglijcke middelen by te brengen wiſten dienende tot herbrenginge en ſtabeleeringhe des edelen vredes en eenighept datſe al het geene aen Keyſ. Majeſt. neffens heure opinien wilden openen.

Dit was alſoo den inhout van de Keyſerl. propoſitie / die / ſoo haeſt ſy fameus wierdt en haer upt breyde / zijn daer over veelerhande diſcurſen gegaen. Int gemeen is de meeſte part hier over verwondert geweeſt dat int eerſte poinct verhaelt wierdt / datter veel moeyten tot herbrenginghe en ſtabileringe des vredes gedaen was geweeſt: de reſt van d'andere ſpraken niet als van Oorlog en dreygementen. Onder het deckſel des vreedes / verſtont men des Huys Ooſtenrijck Dominaet en Heerſchappy en t'groote gedult dat mē tot hier toe ghedragen had / wilde men geern tot een ſlaverny brengen. De Bohemiſche onruſt / neffens den Palts-graven / Manſvelder / Hartog Chriſtiaen, en den Coninck in Denemarcken en andere perſoonen woeten / was den rechten Deckmantel daer toe / en de wapenen / die men teghens deſe en andere Rijchs vyanden voor de hand genomen had / gebruyckte men nu tegens het Vaderlandt ſelfs. Men had oock / naer bevredinge met den Coninck in Denemarcken / van geen ander vyandt int Rijck gheweeten / doch de Contributien die van de Soldateſca (ſlechte middel tot den vrede) opgebracht geweeſt waren / had men ſonder verdriet doen continueeren. Ja men gongh hiermede eenigh en alleen om / hoe de verſchillen en ſtrijdigheden vant huys Ooſtenrijck / die het met andere hadde / door des H. Rijchs aſſiſtentie upt gevoert en de ſtanden in vremden handel ingemengt werden konden; daer doch den Paltsgraef Frederick met de Hollanders / de Hartogh van Nivers en van dies wegen den Coninck in Vranckrijck neffens den Coninck in Sweeden die alle ghelijck van't Huys Ooſtenrijck verongelijckt wierden / met het Rijck ſoeckten de vrientſchap t'onderhouden. Want hoewel den Palts-graef Frederick het Coninckrijck van Bohemen / ghelijck ſy allegaer riepen en ſchreyden / met onrecht aengetaſt en aengevallen had en dies-wegen wel ſtraffens is waert geweeſt / was nochtans ſonder weten en willen van de ſtanden / de beſtraffinge tegens hem aengeſtelt. Niettemin had men de Keurvorſtl. dignitept op den Hartogh van Beyeren overgedragen / niet tegenſtaende dat veele van de Keurvorſten het niet voor goet ghehouden hadden hoe ongeern het den Coninck van Engeland geſ̄e had / en kondemē behalven dat wel voorſien / dat wel nimmermeer weer int Rijck vrede te verwachten noch te hoopen was / indien der niet ſatisfactie aen den Palts-grave / van wegens ſyne verlooſne dignitept en Hooghepdt geſchiede / en ſoo hem niet gantſch nochtans ten deele ſyn landt geреſtitueert wierde / en ſoude niet alleen hy ſelfs maer ook ſyn vele kindren en naekomelingen wien het ook believen mocht / altijdt oorſaecke tot opwecking des oorlogs geven; want het huys Ooſtenrijck en Spangjen ſouden met Beyeren en niet wepniger met de proteſterende (mits deſe nae caſſeeringe des Paltsgraven / door de meeſte ſtemmen altoos ſoude overſtemt worden) met de Catholijcke door continueerlijcke wraſſelinge altoos in 'thayr t'ſamen leggen. Maer als den Paltsgraef weer aen ſyn plaetſe geſtelt was; konde Beyeren 't groote ghewelt / het huys van Ooſtenrijck de misjonſt / de proteſterenden de vreeſe heel ſachjes benomen worden. En op dat Beyeren niet mocht beſchaemt uptcomen / ſo conde hy de Keurvorſtl. dignitept / die hy door ſyne groote deugden en dienſten aen ſich onlangs ghebracht hadde / lichtelijck weer varen laeten / en dat dit een ſchijn hebben mocht / ſoo iſſer dit noch toe ghedaen: dat men hem een deel van de Palts voor ſyn leven ſende inde handen gheeven / en de Keurvorſtl. dignitept (t'welck oock wel voordeſen gheſchiedt was gheweeſt) op etlijcke ſeeckere Jaeren / ofte per vices laten adminiſtreren.

1630.

Met de Hollanders was het alſoo / dat ſy van weghens de ghehoorſaemheydt waermede ſy aen Spangjen ghebonden ſyn gheweeſt / al voor langen tijdt de kenniſſe van dien verlooren hadden / edoch ſoo hadden ſy de Majeſt. des Rijchs altoos helpen conſerveren / en met de naeburige Vorſten en Heeren ja met de Catholijcke ſelfs het recht van de Neutralitept vaſt onderhouden / en of ſy al te voozen ſommighe plaetſen jure belli inghenomen hadden / deſe waeren al te voozen of vande Spangjers geoccupeert gheweeſt / of te vreſen datſe ſouden aengetaſt en ingenomen worden. Daer doch hierentegens den Roomſchen Keyſer ſonder oorſaecke / reden en eenigh voorgaende decreet / maer alleen upt een privaten yver

1630. den Coninck van Spangjen syn Oom ofte Cousijn den Graeve Monte Cuculi mitsen int hertje van Holland gesonden hadde/ en was oock diesswegen de straf hier op dateliick ghevolgt / daer in dan niet int minste te veel / ofte tegens de wetten van hun gedaen is geweest.

Essen was het oock met den Italiaensehen Oorlog ghelegen / en most dese oock ondert pretext gevoert werden dat hier mede de Iura Imperi en dies gherechtigheydt behouden bleve / aengesien doch den Coninck van Hispangjen ten besten op de kosten vant Duytsche bloet en goet desen oorlog gevoert wierdt / niettegenstaende hem den Hartogh van Nivers altoos tot accommodatie gepresenteert had. D'oorsaecke en redenen waerom men die niet wilde accepteren waeren dese: dat des Coninckx van Hispangjen intentie was dat hy dus nae aen syn Hartogdom Mylanen geen Oorsten verdraghen konde / die gheneegen waeren tot de factie vande Francoysen.

Overmits nu den Roomsehen Keyser synen Swager den Coninck van Polen ten besten een groot krijgs-leger tot assistentie ghesonden had/ soo was het immers van d'ander cant ook reden dat den Coninck van Sweeden syn Cousyn den Hartog van Meckelenburgh die verjaegt eer hy te voorsen gehoort was geweest / te hulpe quam/ en d'een munt met d'ander betaelt wierde. Dit waeren de gemeene discoursen tot dien tijdt/welcke heen en weer uytgestroopt wierden.

Antwoort van de Keurvorsten op de Keyserlijke propositie.

Maer de Keurvorsten gaven door een ernstigh en hoochverstandigh antwoordt te kennen / dat van alle dese droevighe tijden / schandt en laster/ grouwlijck en int Rijck noopt gehoorde Oorlogs pressuren / die daeglijcks voorliepen/ d'oorsaecke was de nieuwe Hartogh van Meckelenburgh/ Generael over des Keysers armade / overmits men aen hem dus een groote macht sonder der stande inwillinge / overgegeven had / die noopt voor hem yemant gehad had. Oock soo was het gewoonen krijgs-volck nieuwers anders toe dienlijck / als alleen het algemeene Vaderland te bederven en te verwoesten. Behalven dit / had men die geene met krijgsmacht overvallen/welcke noopt daer toe gedecreteert waeren gheweest. De Contributien volgens des Rijcx afscheyden en consenten van de samentlycke standen had niemant begeert noch derven weygeren dese waren van den bemelten Hartogh selfs naer syn eyghen welbehagen aengeslaghen / en meer als nae een Barbarische manier van d'arme lieden afghedwongen gewoorden. Deerders wiert oock van Keurbrandeburg geconfirmeert dat hy dese weynig Jaeren tijdts herwaerts / behalven die schaden en ongelegentheden die den krijgs-man ghewoon was op den rugge mede te draegen / alleen nu aen Contributie by de 20 Millioen florijnen verschoten had.

Verscheyden clausen over den Hartog vã Fridland.

En had men van wegen de boven maten groote pracht die den Hartog met syn Oversten voerde aen kleeders / Goudt en Silvere Mobilien/ als oock de kostelijcke en schoone paerden niet weynig te clagen.

Al dit was heimelijck en konde men het niet loochgenen: edoch was syne Keyserl. Mast. van meeninge / dat het in de nae malcander volgende victorien en 't groot gewelt der vyande (overmits ten tijde van d'inwendige beroerte niet seeckerder was als geswind daermede voorts te varen) niet wel passen soude / dat de gewoonte van d'oude constumen / ghelijck booven verhaelt is/ hadden konnen geobserveert werden.

Voorders quamen der van andere Oorsten en standen veel clachten / die ten deel present / of die haer afgesanten daer selfs hadden heen gesonden/ van weghens de krijghs pressuren en moetwille van de soldatesca: insonderheyt hebben de Pommersche gesanten dit naervolgende in de audients overgeven aen syne Keyserl. Majest. in den naeme van heure principalen. 1630.

De Hartog in Pommeren clage seer over des krijgs pressuren in zijn landen.

De Hartog in Pommeren twijffelde niet syne Keyserl. Majest. soude noch indachtig syn / hoe dat hy verschevdene reysen / over d'onverdraeglycke krijgs last / en onuytspreeckelijcke moet wille/ die nu bykans drie Jaeren gheduyrt had teghens zijne onderdanen/ en noch duyrende waren / ghe claegt had / en om verlossinghe onderdanich ghebeden.

Nu wilde hy met lang verhalen/haere Keyserl. Majest. by dese Legatie niet meer lastigh vallen: nochtans mits de Pressuren nopt van de Chrijstenen ghedaen / die nu daer van ghepractiseert wierden / niet afnamen/ maer veel meer van den een dach tot denander aengroeyden/en neffens dese noch andere plaeghen / temtatien en quellagien te voorschijn quamen/en ghedupplicceert wierden: soo wist hy nieuwers in dese groote noodt naest Godt Almachtigh / als tot den aldermildtsten Croon van syne Keyserl. Majest. te vluchten/ van wiens alderghenadichste affectie hy ghenoeg verseeckert was / dat syne Keyserl. Majest. dese syne Legatie niet verdrietigh zijn/ maer veel meer syn hoochnoodighe klachten ghenadich aenhoozen soude/ en aenghenhoort hebben eeu reys helpen en remedieeren.

Int eerste konde hy sonder onbetamelijcken lof wel betoonen en bewijsen / hoe dolstandich hy in alle onderdanighedt by Keyserl. Majest. soo wel voor/ als oock naer dese uytghestaene onrust ghebleven was / en sich van alle verbintenisse/ dewelcke hy vernomen had tegens syne Majest. te wesen / ontslaghen had / soo dit niet der gantschen Chrijstenheyt als syne Keyserl. Maj. selfs notoyr ghenoegh was / 't welck te meer dan de verklaerde synceritepten/ die hy by Keyserl. Maj. dies weghen ghedaen had(dit niet tot allen overvloet betuygen konden. Soo had hy oock ghehoopt/ ten respect van syne int gemeyn aen't Rijk ghepresteerde diensten/ hy soude van dese groote swarigheeden een reys verlost syn ghewoorden/ gelijcke hy door Keyserl. Majests. Rescripta dickwijls vertroost gheweest is. Gelijckewel most hy met groot hartseer en suchten beclaeghen dat/ hoewel hem Keyserl. Majest. affectie ghenoegh kennelijck was / en dat hy ten hooghsten de verlichtinghe had gesocht/ nochtans d'effect van dien was/ tot dato noch niet gheschiedt / waerna met soo veel tranen men verlangde/maer onderwijlen onder desen ondraeglijcken last blyben.

Welcke last door langh wachten dus swaer was ghewoorden / dat men hem niet langher draghen konde! want hoewel hy een sulck krijghs heyr naer oorde des Rijcks Constitutie (een last die 't gantschen Roomsche Ryck toe stondt) niet schuldich was gheweest t'onderhouden / ghelijckwel had hy in zijn Hartoghdom en landen/ van d'Armade zyner Keyserl. Majest. by de drie Jaeren herwaerts / over de 100. Compagnien Ruyters niet alleen onderhouden/ maer noch wel somwijlen aen vreemde plaetsen Provisiandt leveren / en alderhande swaere doortochten/ en marcheeren door zijn landt toe laten moeten. Dieswegben dan d'ander aengevende kosten/ alleen de Statijnsche regheringhe / wel op 10. Millioen

Goudts

1630. Goudts sich uytstreckten / niet een reys van de kosten by de Wolgast schen regeeringhe te mentioneren/ daeraf men altoos konde blyck by brenghen / en was ten tijde van de straelsondtsche ontust en en beroerte / een goet deel van dese landen heel verwoest / daerom had hy van de kosten gheen eyghentlijcken berecht krijghen konnen/ maer soude die tot syner tijt noch wel specificeren, 't welcke hy wel wiste / dat oock een tamelijcke somme bedroegh / en was d'afgangh van't Borstendom Rugen / en de stadt Straelsondt niet wel te computeren/ soude soo veel hy konde noch daeraf blijck doen/ en Keyserl. Majest. doen behandighen.

En wat voor onbetamelijck executien om dese contributie in syn landt/en Ampters van d'onderdaenen af te drucken/ aenghestelt waren geweest/ en wat voor nieuwe maniere de soldaten selfs by de handt ghenomen hadden / daeraf was het spreecwoort van sulcke gasten op gekomen / dat waer sy logeerden/haer quartieren genaemt wierde Tenteerders quartieren/jae d'executien waeren d'Officiers soo starck aenbevolen / dat den Contribuenten de Contributie hebben moeten opbrengen/ al souden sy oock geen hemt aen haer lichaem houden. Wat soudemen verhaelen van de schandalen en beletselen des Godts diensten/als spolieeren der Kercken / en opgraven der dooden en alderhande ingrepen in syne hooghept / ontwapenen van syn onderdaenen / verklepninge aen zijne Borstelijcke inkomsten / dewelcke aldus gestelt waren / dat een Capiteyn of Ritmeester zijn tafel beter vercieren konde als hy selfs/'t welc de groote sommen gelts te weghe ghebracht hadden/ dewelck hy somwijlen hadt moeten uytheeren. En konde men niet genoech schryven/ vande Barbarische en Tyranische grouwelen/die men teghens d'arme lieden met schenden en verrechtinghe der vrouwen / soo wel als jong vrouwen ghepleecht had / jae wierde haere doode lichaemen selfs niet verschoont/men bedreefder noch meer als beestlijc zijn onkuysche begeerte mede. Insgelijc plaegdemen oock d'arme lieden met het afgrijslijcke knevelen / branden en plonderen / en hoe eyndelijck d'arme lieden haer lichaem en siel / van weghens de noodtdruftighe onderhoudinghe in perijckel stelden / en met onnatuurlijcke kost te weeten knoppen van de boomen/gras/ jae haer eyghen kinderen en de verstorvene lichaemen bleys om haeren hongher te blussen/ aten.

Sulcke en andere dierghelijcke meer Barbarische oeffeninghe/ welcke van de Soldatesca wierde voorghenomen / waren soo afgrijslijck / datmen sulcks van de Turcken en Heydenen nopt niet gehoort ofte ghesien had/ waermede oock die gheene / welck openbaerlijck de wapens teghens syne Keyserl. Majest. genomen hadden/ niet aenghevochten gheweest waren/dat konde syne Keyserl. Majest. uyt de bylighghende Coppen vernemen.

En was boven het voorschreven/ kennelyck in wat staet het ghekomen is geweest / alsmen syne stadt Straelsondt met d' inquartieringhe hadde belegghen willen teghens d'accordatien / jae teghens de Decreten selfs van zyne Keyserl. Majestept. En hoe de voorsz. Soldatesca int landt Rughen soo grouwelyck hunys hebben gehouden/ het landt volck verjaecht / en een Generale plonderinghe gehouden; daer door dan d'occasie voorghevallen is / dat de soldaten in Straelsondt leghghende / dit landt vyantlyck aenghetast en inghenomen hebben / en wierdet hem soo bangh ghemaeckt / dat hy oock in syne oude Residentie stadt niet langher seecker syn konde / mits de selve stadt met alderhande blockqueeringh en belegheringhe gedreyght wierden. 1630.

Alsoo zyne Keyserl. Majest. nu ghenadich uyt het boven verhaelde ghenoegh bevinden konde/ dat de gherechtighept en billickheyt selfs voor hem was spreeckende / en hy eyndelijck/indien syne Keyserl. Majest. hem de helpende handt niet bieden soude / onder desen swaere last bestrijcken most / daerom hy dan nae st Godt tot zijne Keyserl. Majest. syne toe-vlucht nam / beroepende hem op des Rijcks heylsame instellinghe / daer teghens hy voor zyn eygene persoon niet gedaen/ maer altoos in de paelen van dien ghestaen had/ en indien dese Constitutien haere voorighe cracht behouden souden / konde hy niet anders als daernae ghetracteert werden/daer hy hem oock op beriep. Biddende mits desen onderdanich zijne Keyserl. Majest. wilde doch dese jammer / ellendighept noodt en tiranny van d'onderdaenen wel ter herten nemen / en doch gheene middelen afslaen / om desen swaren last af te nemen en hem weer ter rust te stellen; want ter gheen voor raet meer in Pommeren was / waer mede men d'Armade konde onderhouden.

Maer indien nu noch teghens alle hoope den vrede niet konde ghetroffen maer daerenteghetis den Oorlog ghecontinueert/en de Soldatesca niet afgevoert soude werden; so bad hy in sulck geval/ dat zijne Keyserl. Majest. den Oorlogh believen woude aldus te voeren / dat hem dien niet alleen op den hals leggen blyven mocht/maer secundum dictamen legid Imperialium Fondamentalium gaen. En had Keyserl. Majest. ghenadich uyt dese gedane Relatie te sien / wat hy voor ondraeglijcke kosten uyt te keeren / ghedwonghen was gheweest/ en dat dies halven oock Keyserl. Maj. oordre beliefde te stellen / dat hy de voorsz. kosten en schade niet alleen droegh / maer naer des Rijcx Constitutien/ weergoet ghemaeckt / ofte een opbaerlijcke recompens hem daer van gedaen werden mochte.

Behalven dat most hy oock Keyserl. Majest. noch verhaelen / hoe dat den Coninck in Denemarcken ten tyde als hy noch Keyserl. Majestts. vyandt was / by de Rugers in syn Jurisdictie een onbetamelijcken Tol had opgerecht / daer door syne Regalien seer verminderd waren. En het Rijck hier door oock niet weynich naedeel te verwachten had / mits de Commercien niet alleen beledt wierden / maer hadden oock dit exempel ghevolcht / zijne Majests. Soldatesca tot Wolgast leggende / welcke essen soo veel Tols / als die van Rughen van de goederen namen: soo bad hy insghelijck Keyserl. Majestept / dat hy by den hooch ghemelden Coninck in Denemarcken aenhouden wilde / dat hy desen nieuwen Tol niet alleen af deede / maer oock al wat naer den beslooten vrede ontfanghen was geweest/ hem Hartogh van Pommeren weer gherestitueert / en van dese ghededenen schaeden satisfactie wierde ghedaen/ oock de Soldatesca mede van dierghelijcke exorbitantien sich onthielden.

En mits alles / wat in de boven verhaelde Hooft-poincten ghebeden wiert / recht en billick was/en conform met des Rijcks Constitutie/ soowilde hy aent ghenadighe verhoor niet twijffelen/ maer vast daerop hoopen en staen blyven.

Neffens dit/gaven de Pommersche afgesanten ooc een bysonder vertoogh over/(daer van oock boven verhaelt is) van de last / dewelcke sy ghedra-

Pommersche krijgslast/ dewelcke gedurpt heeft ten

1603. tijde van der Keyserschen inquartieringe.

ghen hadden / soo langh de Keyserschen in dese landen gheinquartiert zijn geweest / van desen inhoudt: hoewel volghens des Rijcks Constitutien den Hartog in Pommeren / niet-ghehouden was / eenich krijgs-hayr alleen t' onderhouden / aenghesien een sulcke last den gantschen Crays / of indien dien te swack hier in vallen mochte / den naest aenleggende Crayssen / jae wel den gantschen Roomschen Rijck toequam te draeghen: nochtans hadde hy bykans inde drie Jaeren / in syne landen verre over de hondert Compagnien voeden moeten (mits op een reys 31300 te voet en 7540 te paerde daerin ghelogheert waren) en behalven dat noch aen andere vreemde plaetsen Provisande leveren moeten.

1. Neffens dien noch krijghs ghereetschap te weeten: aen ammunitie / geweer en wapens / geschut / krupt / loot / rustwagens / paerden / schuppen en spaeden opschaffen moeten.

3. Hadden de doortochten en veelvoudige verwisselinge der quartieren en datmen somwijlen by de winters tijdt de soldatesca van d'een plaets tot d'ander ghevoert had / en somwijlen nieuwe weer aen de plaetse doen comen / veele schaden en ongelegentheden veroorsaeckt.

4. En beliepen d'onkosten / die aen d'onderhoudinge vande artillery / provisandt en marcheren aengewent syn gheweest / alleen by tijden der Stetijnsche regeringhe / soo veel men voort eerste daer af verteyckent had tot op 10 Millioenē Gouts: en konde men de Wolgastische verwoestinge / die aen d'intraden en Heerlijckheden gelijck der Stetijnschen regeringe was / voor dese repse niet eygentlijck specificeeren / welckers desolatie ten tyde vande Straelsontsche oorlog voorgevallen was: en wat andere plaetsen daernae gedaen en gheleden hadden / 'twelck oock gheen kleyne was / soude tot synen tijdt opgeteyckent en gespecificeert werden.

5. Welcke onkosten dus hoogh opgeclommen zijn dat ten deele d'officiers sich met t gheene den Generael en naer desen den Veldtmaerschalck geordonneert hebben haer niet vernoeghen hebben willen. En hoewel in des Generaels gedruckte ordonnantien heeft ghestaen / dat een Oversten ter weecke 200 Rijcks-daelders voor syn Regiment stock soude hebben daer onder dan mede de Hooftmanschaps gagie soude gherekent werden / soo had doch so weynig den Overste / als d'Overste Wachtmeester de Hooftmans gagie / niet tegenstaende sy liede deselve van haer Compagnien en alsoo dobbelt gekreghen hebben / in sommighe quartieren niet willen laeten afkorten. Insgelijck hoewel den Velt-maerschalck verordonneert gehad heeft / dat vande eersten Aprilis ingaende en lopende Jaer nu alleen de helfte vande contributie soowel aen den Regiment-stock als den Compagnien soude ghegeven worden / soo had het selve in sommighe quartieren wat aengaende maer was den Regiment stok niet / helpen mogen; men had nopende den Regiment-stock de volle Contributie soo nae als voor parforce hunlieden geben moeten / en was hier door den lande wenigh prossyt geschiedt van weghens d'ordonnantien van dese voorsz. contributie / invoeghen datter noch eens soo veel krijgs volck daerin is ghehaelt en isset niet alleen soo wel voor als naer by d'onde contributie verbleven / maer oock deselve aen sommige plaetsen hooger opgeclommen / noch stil te swijghen van andere onbillicke pretensien / die altemet voor geloopen waeren / dat men voor twee Commandeurs het tractament heeft verschaffen ook de Compagnien of sy gelijk niet compleet waren / nochtans voor compleet heeft tractere moeten / insgelijck dan oock d'artillery of sy niet present was / nochtans voor present ghehouden wierde. 1630.

6. En waeren de contributien so wel ten platten lande den armen onderdaenen als oock in de steeden noch verhooghet en indiense van d' een of d'ander niet voorts ter maent konde opgebracht worden / hebbense sonder consideratie soo wel over Rijcke als arme / de scherpe krijgs-executie te wercke ghestelt / daer onder dan groote moetwil was geweest.

7. Daer waren dickwils 10 a 20 soldaten / ja altemet wel gantsche Compagnien / en somwijlen van een kleyn rest te weeten om 1 2 a 3 Rijcrdaelders om t'executeeren uytghesonden / die gelijckewel niet teghenstaende sy haer onderhoudt overvloedigh upt de quartieren hadden / niet te minder by duurende executie van de Contribueerders met eeten en dricken overvloedigh noch opghecropt mosten worden / oock tot haer dagelycke mesnage een vereeringhe namentlijck den officier een halven Rijcks-daelder en den Soldaet een oort van een Daelder gegeven worden / daerenboven dese executeurs noch alderhande moetwille bedrieven / en d' arme sonder dit bedroef de lieden bycans al haer mobelen ontwenden / en beurde oock wel dat d'executie van drie partijē aen een plaets verrecht en aldus meer als dobbelde onkosten gedaen enveroorsaeckt wierden.

8. En of wel de grootlijcks benaude Contribueerders / van weghens een sulke rigoreuse executie te verhoeden / aen plaets van de Contante / haere mobelen / te weten / kooper / tin / kooren / beesten en andere soorten ghebracht hadden / was doch 't selve voor een kleyne waerdy ghehouden gheweest / en aenghenomen worden / en was altemet een Baers een Rijcrdaelder / en een torht Ossens voor twee Rijcrdaelders / naer eyghenen welbehagen geschadt geweest.

9. En als de Contribueerder aen baer gelt / maer kleyne munt met groote moeyten t' saemen vergaert had / soo had hy dese kleyne soorten van penninghen in groote moeten verwisselen / of voor elcken Rijcrdaelder een seecker verhooch gelt gheven moeten.

10. En hoewel in sommighe quartieren d'Officiers waren schuldich gebleven / soo had men ter selver plaetse gelijckwel met de Contributie voort ghegaen / en scherp gheexecuteert / ghelijck dan een seecker Overste in de stadt Paswalck 2000. Rijcrdaelders / en daer over schulden had ghemaeckt; ghelijckwel heeft men dese schuldt aen de Contributie niet mooghen afkorten / maer wat daerenteghens gheserht is gheweest / tot op 400 Rijcrdaelders d'exutie laten te werck stellen / en had men mette stadt Damin gelijken Proces gehouden. En had men van andere plaetsen seecker avisen ghekreghen / dat (upt Commendament des Hartoghs) des Generael of d'Officiers gheconteert zijn / of in de voorighe maenden te veel ontfanghen hadden / mocht 't selve noch tot gheen afkortinghe verstrecken / noch had men de aengeordonneerde liquidatie van dien niet verwachten willen / veel te minder d'executie tot een acht daege mooghen gesuspendeert blyven / maer was daermede d' eenen weeh als d'anderen voorts gevaeren geworden.

11. Voorts / hoewel het dus verre was ghekomen / dat van weghens de quade krijgs disciplyne

1630. plyne de weghen ten platten lande ſoo onſeecker waren ghemaeckt / dat de Contributien niet ſeecker konde altemet ghebzacht wozden / maer den lieden dickwijls wierde afgenomen / daerom ſy dan tot de tweede betalinghe en ſeer onbarmhertig dies wegen geexecuteert wierden / aengehouden en ſeer onbarmhertig dieswegen getracteert wierden.

12. En wasset saecke / dat d'executeurs nu de contributie hadden afgheperſt /ſoo beurde het doch ſomwijlen mits het ſlechte en eenvoudighe lieden waren / datſe qualijck quitantie hier af namen / daerom ſy dan tot de tweede betalinge aenghehouden wierden en woude menſe niet een reys daer over hoozen en of ſy het oock met een eedt beeraghtigen en waeraghtigh maecken wilden.

13. En was altemet gebeurt/dat indien eenige veranderinge met de quartieren gheſchiet wasgeweeſt/ en dat de contributien van de contribueerders vã de vooꝛige Compagnien waeren af genomen en aen d' andere te contribueeren verweſen / dat ſullke contribueerders aen die Compagnien dien ſy oppet nieu toe geaſſigneert zijn gheweeſt/ de contributie hebben moeten betalen of d' executie van dien verwachten/niet tegenſtaende dat de vooꝛige Compagnien op een ſulcke tijd waren al van de contribueerders gecontenteert geweeſt.

14. En alſmen dooꝛ ſullk executeeren niet meer heeft van d' uptgheputte lieden dwingen konnen/ mits dat d'een en d'ander dieswegen verliepen/ſo waeren de contributien van de reſterende contribueerders niet tegenſtaende ſy het heurige al hadden gepꝛeſteert / afgeperſt.

15. Oock waeren tot dien eynde nieuwe en te vooꝛen noopt van opꝛechte ſoldaten ghehooꝛde inventien ghepꝛactiſeert / diemen als vꝛiende in de quartiers opgenomen had / invoegen datter ſommige aen de plaetſe van d'executeurs ſoldaeten uptgeſonden wierden / welcke men temteerders ghenaemt heeft / en ſyn deſe tot die gegaen / die noch haer reſterende quota van de contributien niet voldaen hadden / niet trouwens van wegens de executie te voltoopen / maer alleen de temtatie bꝛeeder int werck te ſtellen / en beſtond het offiey van deſe Temteerders hier in / dat ſy van die gheene / daer heen ſy geſonden gheweeſt zijn / met een en dꝛincken moſten op gheꝛopt wozden / d aerneffens ſy dan alderhande moetwille bedꝛeven / en duurde dit ſoo langh / tot dat de reſt betaelt wierde van de contributie. Deſe Temteerders ſloegen deuren en vepnſters in ſtucken / en verbꝛaſſeden het gheene dat noch overich was heel beeſtachtich en met groote vernielinge der Gods gaeven; knevelden en quetſten de lieden jammerlijck / totter doodt / en wierde alle moetwil daer bp bedꝛeven / invoeghen datter noch onlangs een Sargiant die met deſe vogels uptgeſonden is geweeſt de huysgenoten van een Edelman heeft doen knevelen en pijnighen/ en des Edelmans ſyn ſiecke huys-vꝛouw onbeſchaemt aengetaſt en aen haer eere ſchofferen willen / en hoewel men om ſulcke fayten te beſtraffen ſtarck aengehouden had / ſoo was doch niet daer op gevolgt.

16. Men had oock niet een reys des Hartogs van Pommeren Raden/ Amptlieden en dienaren verſchoont : want indien eenighe Manquament vooꝛgevallen was/ dat de Contribueerders dooꝛ Continueerlijcke inquartieringhe/het geene (van weghens haer groote nootdꝛuft) niet allemaels ſoo perfect hadden bp bꝛenghen konnen / of oock/ indien des Hartogs Raeden en Officiers deſe onbetamelijcke invoꝛderinghen en pꝛetentien van de krijgs Officiers dus ſtraex niet wilden toeſtaen/ en wat hun lieden luſtede ter handt ſchaffen konnen/ſoo had men ter ſtond eenighe van deſe Temteerders / ſonder eenighen reſpect tot hun lieden gheſonden / die dan eer niet zijn weer weeh ghenomen gheweeſt / ten waere dat van alles ſatisfactie ghedaen was/ en had men des Hartoghs dienaers ſomwijlen met ſlaghen wel ghedꝛeycht/ en datmenſe wilde ghevangen nemen ; daer dooꝛ dan gheſchiet is / dat des Hartogs affairen niet ſonder groote ſchade des Hartogs en ſyn landt/ hebben moeten legghen blyven. En had de bemelden Hartogh van wegens deſe Temteerders/ gheene van ſyn dienaers meer ter handt hebben konnen / en was ten hoochſten te beklaghen ſyne Voꝛſtelijcke ghenade die een Rijer Voꝛſt en vooꝛnaeme lidtmaet van 't Heyl. Roomſche Rijck was / gheene Raeden / Dienaers en Officiers vꝛy hebben konde / alſoo die dooꝛ ſulcke middel van hem afkeerigh ghemaeckt wierden.

17. Men had oock met deſe gheweldadighept/ teghens den Overſten Commiſſariſſen / en in de ſteden teghens den Magiſtraet/ indien van de quartiers Contribueerders de Contributie niet konde bp ghebꝛacht wozden / omgegaen / jae ſoo righereus ghepactiſeert / dat ſy ghedꝛeygt ſyn gewozden op den Eſel te ſitten/ en ſomwijlen dooꝛt ſtarcke knevelen den Magiſtraet upt de venſters doen ſpꝛinghen / of in ſchooꝛſteenen gheſaecht/ daerin ſommighe daghen lang opghehouden / en hun met dus groote hette dooꝛ de vupꝛinge met ontreken des lijfs noodtdꝛuft ſodoen benouwen/ dat het een grouwel is om vooꝛts te verhaelen en langher aen te hooꝛen.

18. Was oock d' executie dus ſcherp aengheſtelt / datmen bp invoꝛderinghe des gelts van dien / gheen reden noch dilatie heeft aennemen willen/ maer bp ghebꝛek vande pꝛeſente betaelinghe / hebben ſich de Contribuanten tot op het hemt moeten upt ſchudden/ gheliyck dit dan in een oꝛdonnantie geſchꝛeven was aen den Magiſtraet ter ſteede Stargart / het welck de bpleghende copy konde betupghen.

19. Hadden ſommighe Officiers hun vooꝛſtaen laeten/ indien nu vooꝛts niet meer in't landt te krijghen was/ ſoo wildenſe de vooꝛnaemſte in't landt bp den kop vatten/en met ſich weeh voeren.

20. En was upt het boven verhaelde ooghenſchijnlijck ghenoegh te ſien / dat ſulcke executie Pꝛoceſſen vã deſe vooꝛſz. Temteerders/aen veele plaetſen effen ſoo ghemeyn zijn gewozden als de oꝛdinary Contributie / en hielt het de Hartogh wel daer vooꝛ / indien men met de Contribueerders wat diſcreeteliycker gheleeft had/en de lieden ſomwylen wat aeſſem te ſcheppen vergont was gheweeſt / en met d'executien wat moderater om gheſpꝛonghen waer / het ſoude den Roomſchen Rijck veel meer pꝛofitabel gheweeſt zijn / en tot grooter nut gheſtreckt hebben. Maer nu waren d'arme lieden ſoo upt gheput en upt gheſooghen/ dat ſy niet ſoo veel hadden om haer leven langher daer mede op te houden/ en de meeſte part hadden onnatupꝛliycke koſt upt groote hongers noodt gegheten.

21. Dies weghen dan des Hartogs Amten/ en intraden vooꝛ zyne onderdaenen aen d' Officiers verpant werden moſten / gheliyck noch onlanghs met het Ampt Clemptenauw 't ſelve geſchiet was.

22. Het was noch bp deſe oꝛdinaris moet wil-

1630.

1630. le niet gebleeven / maer men had extraordinaris veel arger soo wel met de Geestlijcke / Wereltlycke als Hupslieden getiranniseert en gepracedeert: want soo veel nu aengaende was den Geestlijcke standt en des Hartogs hier in competerende jurisdictie / hoewel den Generael by lijf en levens straffe had verboden / niemandt in syn Godsdienst hinderlijck te weesen of de Geestlijckheydt lastigh te vallen / mits het oock met des Rijcks Constitutien over een quam : Soo was doch heel ter contrary den dieners van de Kercken in heur officy alderhande spijt en spot aengedaen / en aen sommighe plaetsen onder de Predicatie op de Kerckhoven vergaderinge aenghestelt / de trommels gheslagen / de soldaten met brannende lonten en musquetten niet sonder groot ghetummel dwarende de Predicatie door de Kercken gegaen / en was sulcks in presentie van groote officiers wel sonder schroomen geschiedt.

23. Behalven dit waeren verscheydene Predicanten / niettegenstaende sy dies-weghen speciale salveguarden verkreghen hadden / upt een niets-waerdige pretensie van sommige Officiers aengehaelt en gearresteert / en hoewel den Hartog tot Stetin in Pommeren op gedaene anspsen om relaxatie van dese persoonen verschte / en hem om de saecke te recognosceren presenteerde / heeft dit doch niet helpen mooghen / maer was met slechte resolutie afgewesen geweest.

24. Insgelijck waeren ooch de Kercken aen verscheydene plaetsen met ghewelt opgebroocken en gespolieert / al het sieraetsel wat van kelcken en diergelijcken gevonden is geweest / weg gherooft, de stoelen en outaeren in stucken gehouwen of anders Godloos daermede omgegaen / de doot kuylen opghegraven / den predicant syn goetjen afgenomen / die daerneffens noch wel lustig is afgesmeert / oock het geene wat andere liedens in de Kercken van wegens de seeckerheydt verborgen hadden / was daer upt genomen / in somma het was met de Geestlijckheydt en kercken aldus hups gehouden gheweest / dattet den duyvel upter hellen niet veel arger had maken konnen.

25. En of wel sommige van sulcke gesellen by den Sacrilegijs op varser daet geattrappeert / en aen d'Oversten overghelevert waeren / soo had men doch met deselve aldus ghepracedeert / dat dese boeven noch meer occasie tot sulcke fayten wiert gegeven ; inwoegen noch tot Gripswaldt etlijcke soldaten / welcke in S. Marien Kerck ingebroocken en die bestoolen hebben van d'Oversten niet straffer syn ghestraft gheweest / alleen datse 2 a 3 dagen by den provoost hebben sitten moeten / en daer nae weer los gelaten.

26. En waeren de ghemeenten Godts aen vele plecken aldus verstropt / datter geen exercitie van Religie meer ghedaen / noch de Heylighe Sacramenten gheadministreert en wierden / maer dat d'arme lieden sonder ziel en troost / en de kleyne kinderkens sonder Doopsel wech sturven / en aldus neffens ontreckinghe van haer lichaems noodtzuft / oock aen haer salighheydt noodt leeden.

27. Voordts des Hartoghen in Pommeren Wereltlijcke Hooghcyt / en Jurisdictie insghesyn Ampten / steden / en Intraden aengaende / was daerteghens niet alleen alderhande prejudicerlijcke middel voorgenomen / maer was oock veel daer van verquist ghewoorden : want d'Officiers hadden sich ondervanghen derven / indiender elders een schip upter Zee schaedeloos gearriveert quam / en aen des Hartogs landt of in syn onghetwijffelde gebiedt was aengestrant / datse vreemder lieden goeder welcke noch daerin overich waren / aenghevat en daermede naer hun lieden wel behaeghen gedommineert hebben. 1630.

28. Insghelijck sooder yemandt van de Officiers op de Vorstelycke Raeden ofte dienaers een suspicie (die sy dan lichtelijck hadden konden practiseeren) wierpen / om datse altemet teghens deser lieden onbillijcke vorderingen spraecken / soo haddense dese ghearresteert en ten deele handen en voeten ghesloten / en hun lieden altemet ad redimendam vexam een somma gelts opgheleght / en hoewel des landts Vorst presenteerde voor syn persoon de justitie hierin wel t' administreeren / nochtans had hy gheene Relatie voor dese personen verkrijghen konnen.

29. Een sulcken Proces wierde oock teghens des Hartogs Commissarissen / die doch volgens het ghemeene Recht van alle natie / van alle ghewelt vry syn souden / voorghenomen en ghepractiseert / daer door hy dan niet wepnich ghedeffecteert wierde.

30. En sepden sommighe Officiers en lieten hun voorstaen / dat niet de Landts-vorst over de onderdanen / maer sy daer over te Commanderen hadden.

31. Het wierden oock de tollen van de Officiers voor den Hartogh heen opghenomen / en midts aen sommighe plaetsen nieuwe Tollen aenghestelt wierden / dieswoeghen dan de repsende onderdanen eenen pas te voorschijn brenghen of hebben mosten / of op een ander manier ('t welck een nieuwe vondt was om wat by malkander te vergaeren) sich mosten schat ten laten.

32. Soo namen hun oock d'officiers de saecke van civile / en andere dingen aen / hoewel doch den Hartog de cognitie van dien ongetwijffelt toebehoorde d'een of den anderen te straffen : en was dieswegen een borger uptstugen Jacob Swart genaemt / om dat hy de Garst goeden coop ingecocht had / van den Oversten gevangen / en niet weer los ghelaten / tot dat hy 1000 pondt voor boete had betaelt / van andere exempels noch stil te zwijgen.

33. Wierden oock niet alleen Vorstelijcke hupsen / oock ter plaetse daer geen pas en was / tegens des Generaels expresselijcken bevel en Ordonnantien met inquartieringe belept / maer oock met voordacht bedorvē en t eenemael gerupneert in voegen dat oppet hups Frantsburgh de paerden boven op de camers en obert ghewulfde ghestalt wierden / die rupters en soldaten al watse van yserwerck vinden konden / oock ysere anckers waermede 't bouwsel was vast ghemaeckt braecken sy los / daer over 'tdack bedorven en dus jammerlijck toeghereeht wierdt / dat het heele Vorstl. hups / dat soo veel dupsent gulden had ghekost op te bouwen / nu in een korten tijdt wel om veer most vallen. Insghelijck was het oock gheschiedt op het Vorstl. hups tot Coolgast daerse de koopere ringen en andere dingen afgebroocken hadden / en was oock den peerdestal en het jagerhups mitsgaders andere kostelijcke timmeragien om veer ghereeten / met excuse datmen de plaetse fortificeren wilde / dat doch op dese tegenwoordige uure noch niet gheschiedt en was / oock niet raetsaem syn soude. En hebben de steene en het houdt d'officiers ten deele wegh ghescholcken en ten deele oock vercocht : andere exempels noch te zwijgen.

34. En waren ook de Bosschen aen sommige plaetsen dus heel en al gerupneert / dat den schade by

1630. de by een tonne-Goudt te reekenen / en daermede te vergoedigen / by verre niet te pas en quam.

35. Het ſchieten en verwoeſtinge der wildsperckẽ was heel ghemeen / en was 't aen ſommige plecken heel reyn cael gemaeckt.

36. De Voꝛſtl. ampten / niet tegenſtaende / dat dieswegen den Generael oꝛdonnantie ghegeven had dat men den Ackerbouw wat verſchoonen ſoude / waeren dooꝛ de Militariſche executie by vooꝛvallende heen en weer marcheren aldus toegerecht / dat den Hartog weynigh daer af honde genieten / daer dooꝛ dan ſyne inkomſten ſoo gants afgegaen waeren / dat hy naer behooꝛte ſyne Voꝛſtelycke tafel niet meer bekleden konde / daer tegens moſt hy met dꝛoevige ooghen aenſien / dat ſommighe officiers het gelt met groote ſommen uyt het landt weg voerden / en uyt het een quartier ſoo veel perſſeden / dat wel een Ritmeeſter of Hooftman beter / alsdẽ Hartog ſelf tafel hielde / en hem ſoo veel niet overlieten / dat hy uyt het gantſche landt ſyne behooꝛlijcke nootdꝛuft hebben konde / ghelijck dan het gheene / dat altemet in d'ampten en ackerbou overgebleven was om dat aent Voꝛſtl. Hof te bꝛengen / was belet en weg genomen geꝛwoꝛden.

37. De Voꝛpen ſoowel in des Hartogs Amten / als elders in 't landt legghende waeren aen veele Plecken heel deſolaet / veele volck Rijcke ſteden verwoeſt / daeronder 7 ſtede dooꝛ bꝛant ſtichten in d'aſſchen gelept waren / en niet alleen Amtẽ Parochien / maer oock gantſche aenſienlijcke perken van 6 a. 7 mijlen groot / tot Woeſtijnen ghemaeckt.

38. Coꝛts nu over een Jaer / als het Keyſerſche volck ſoude in Poolen ghevoerdt woꝛden / van weghens den Monſter plaets te Stetin / die dan wel 3 weecken duyrde / warenſe vande ſoldaten op 4 a. 5 Mijlen gantſch gherupneert / en beſwaerden ſich den Hartog dies wegen niet weynich / datmen den Monſter plaets in Pommeren en niet in Poolen ghehouden had / en aldus tot naedeel des Roomſchen Rijcks en des Hartogs / deſe plaets bedoꝛven / daer doch dit volck niet tot baet van't Roomſche Rijck / maer tot dienſt van den Coninck van Polen was derwaerts gevoert ghewoꝛden.

39. Soo was het oock kennelijck hoe het met Straelſondt afghelopen was / van weghens de dꝛoevighe inquartieringhe / die men hun aenghevergt had / en met het Accoꝛt en Keyſerlycke Majeſts. placcaten / daerteghens doch ghedaen was gheweeſt. En was / duyrende deſe inquartieringe / grouwelyk van de Soldateſca in Pommeren / en Voꝛſtendom Kugen getiranniſeert geꝛwoꝛden / het landt volck verjaecht en eene Generale plonderinghe ghehouden; dies weghen dan den ſoldaten in Straelſondt aenlepdinghe is ghegheven gheweeſt / 't ſelve Voꝛſtendom Kughen eben aen te taſten en 't occupeeren; en waer den Hartog niet weynich wꝛeemt vooꝛgekomen / dat men de middelzeeſche landen / van waer geen perckel te verwachten ſtont / ſoo ſtarck verſchanſt had / en d'uyterſte Frontieren onverſeeckert ghelaeten / dat daer mede den vyant zyn wil had doen konnen. En ſoude den Hartog wel mogen wenſchen / datmen de motiven vooꝛ deſen dies wegen vooꝛgeſtelt zijnde / had willen aennemen / en dat ſyne lande van d' inquartieringhe hadde mooghen bevꝛijt blyven; en indien dit gheſchiet was gheweeſt / ſoude hy met Goddelijck hulpe en nootdꝛuftige Defenſie / de paelen van't Roomſche Rijk aldus verſeeckert gehouden hebben / dat Keyſerl. Majeſt. en het Rijck dooꝛ ſyne landen / geen ſchade noch afbꝛeuck ſouden gheleden hebben / ghelijck 't ſelve van zijne vooꝛ vaders vooꝛ langhen tijt / en veel hondert Jaeren herwaerts gheſchiet is gheweeſt. 1630.

40. By welcke groot verlies van 't Voꝛſtendom Kugen / en de ſtad Straelſont had hy vooꝛts bevinden moeten / datmen die waepens welcke billijcker teghens den vyandt te gebꝛuycken waren / teghens hem heel onſchuldich gebꝛuyckte / in voeghen dat hy noch onlanghs vooꝛ weynich weeckens de twee' Paſſen / Gartz en Gꝛiffenhaghen / aen d'Oder ſtroom legghende / die hy doch met zijn eyghen volck had beſet / en vooꝛts daer dooꝛ defenderen wilde / heeft inruymen moeten / daer toe hy dan met ghewapender hant was ghedwongen geweeſt / en teghens zijn harte had moeten geſchieden laeten / in voeghen dat hy dooꝛ een exꝛeſſen Ambaſſada ghedꝛieght is gheweꝛden / dat / indien hy hem daer toe niet wilde accommoderen / datmen dan met de Pommerſche landen aldus pꝛocederen ſoude / dat geen ſteen op d'ander blyven ſoude.

41. En hoewel van wegens ſulck inruymen / een byſondere Capitulatie met ondertepckeninge des Veltmaerſchalcks Torquato Conti, en Keyſerl. Generael Commiſſaris S. Iulians van haer hant en ſeghel opgherecht is / ſoo lupſterden doch de ſoldaten hiernae niet: want ten eerſten ſoo wierde volgens de Capitulatie / den ſoldaten haer onderhoudt niet uyt het Magaſin ghelancht / maer bleven de Contributien ſoo vooꝛ als nae in haer volle ſatſoen: en vooꝛt tweede wierden d'arme lieden met onghewoonlijcke voocht dienſten beſwaert / en vooꝛ't derde de Boſkagien heel ghedeſtrueert. Dooꝛ't 5 & nachts de Voꝛpen en etlijcke hupſen gheplondert en berooft; vooꝛ't 6 in't wercken / wierde den armen lieden haer eeten van de ſoldaten afghenomen: ten 7 ſoo wierden de Salve guarde op het Ampt Vckermunde leggende / niet teghens ſtaende dat het afghelefen was / niet onderhouden / maer wierde het beſte deel daer van onder contributie ghetrocken / en de verwoeſte plaetſen lietmen den Hartog van Pommeren: behalven dat / wierden den lieden de ſchaepen afgenomen / en aldus de landen tuſſchen d'Oder en Rendou leggende / bedoꝛvẽ in voegẽ dat alle onderhandelinge daer toe hy uyt noot ghebꝛacht was / een ſulcken effect ſoꝛteerden / en de dadelijcke voltreckinge men noopt niet te werck en ſtelde.

42. Had men de Voꝛſtelijcke onderſaeten ſonder ſchuldt en reden ghediſarmeert / en had men hem met de rebellie doch ſonder ghetuygeniſſe en waerheydt / beſchuldigen willen / ghelijck dan uyt het boven verhaelde de ſoldateſca daer uyt beſluyten wilden / die dan dieswegen ſulcke actien teghens hem vooꝛgenomen hadden / en tot loon van ſyn ſchuldige gehooꝛſaemheydt hem vooꝛ een Rebel gehouden. En hoewel den Generael ſtarck had geboden / dat men de wapens weer te rugh geven ſoude / ſoo was tot hier toe daer niet opgevolgt / veel weyniger waren de groobe ſtucken / welcke tot dienſt van ſyn Keyſerl. Majeſt. van de Hartog gevoꝛdert waren / gereſtitueert / maer upttet landt weg gebꝛacht / en ſonder deſe hadmen noch andere uyt de ſteden genomen en verdaen.

43. Soo was oock het over Commando een tijtlangh herwaerts in achter Pommeren / aen vreemde perſoonen overgegheven / daer dooꝛ dan veroꝛſaeckt is gheweꝛden / mits men in Pommeren ſelden pemandt vondt / welcke d'Italiaenſche tael verſtont / dat dies weghen d'Overſte het

1630. ste het weeklaeghen van d' onderdanen niet wel verstaen/ noch d'onderdanen haer droevighe saecke niet wel voor brenghen konden / te swijghen/ van d' inquartieringhe directelijck teghens d'opgherechte Capitulati ezijnde.

44. En beswaerde hy hem noch meer / dat syne Heerschapppen die doch onder het Roomsche Rijck niet en stonden / naementlijck Leeuwenburgh en Buttou van d'inquartieringhe niet verschoont waren gheweest/en waren hem alsoo aen alle hoecken syne Dorstelijcke Intraden en onderhoudt afghekapt.

45. Jae men gongh dus hiermede te werck/ dat hy oock in syne stadt van Residentie niet seecker zijn konde / maer wierde hem noch daeglijcx met een blocqueeringe of belegeringe gedreycht.

46. En was niet wel moogelijck alles te verhaelen / indien men wilde segghen van de insolentien / welcke men aen Privaete persoonen bedreven had / sonder dat pemant van deselve was toe gelaten / om syn noodt by d'Oversten soo wel/ als leeghe Officiers te claeghen/ en waren d'arme lieden niet alleen onverhoort ghebleven/ noch van de schildt-wacht (die dese trecken al belept had) toe ghelaten om by d'Oversten te komen/ maer waeren oock ghedreygt gheworden/ en dickwijls met spotteghe woorden afghewesen / jae indiense dierghelijcke niet achter weghen laeten wilden / dat men dan haer eyghene persoon of haer goet wilde aentasten : en of altemet den Hartogh der armen liede saecke aen sich getrocken had / om voor haer lieden t' intercederen / soo had men niet een reys hem ghewaerdicht om t'antwoorden / of indient al beurde / soo warent pyhantighe en snedighe woorden gheweest : en sulcks weer voer niet alleen enckele persoonen / maer oock heele ghemeenten en landtschappen / welcke met injuriwoorden als lieghen en andere woorden van de Keyserschе Officiers aengetast wierden ; en eer sy eenige accordatie wilden aennemen / durfden sy wel met onbetamelijcke aenverginghe en notable executien d'arme onderdanen dwingen/ datse een seeckere som mosten inwilligheu eer sy konden weer van de Keyserschе af komen.

47. Men hadt oock d'arme lieden oppet landt tot onnodighe wercken ghedwongen en daernessens noch ghekneblt / en indien aen sommighe plaetsen het werck half ghedaen was gheweest/ soo hadde ment weer leggen laeten / of gesleeht.

48. Voorts indien d'officiers of soldaten over landt reysen wilden / mosten d'inwoonders vant landt / sooder noch een beet broodts voor de hant was niet alleen / als waeren alle dinge gheneen sonder betaelen te voorschijn langen / maer dickwijls haere peerden tot 15 a meer mijlen toe heen geven / welckse altemet half bedorven weer bequamen. En gaven aen sommige plaetsen sowel hooge als leeghe officiers paspoorten upt / dat de soldaten mochten paerden wegh nemen/ waerse te bekomen waren.

49. Was oock seer gemeen / dat de ruyters en soldaten / upt haer Guarnisoen daeghlijcks uptreden en liepen / de dorpen bycans alle nachten spolieerden en plonderden / de boeren haere wagens / ploegen en andere boers gereetschap weg voerden / of moetwillig verbranden / de liedens kinevelden en quetsende aldus dat d'selve somwylen diesswegen wel heel om haer leven quamen/de suypsen (bysonder van dien welcke weghens dese Barbarische ghetier uptte steden en dorpen waeren verloopen) om veer wierpen en het huysraet in stucken sloegen en verbranden. En wasset dus verre met sengen en branden ghekomen / dat int 1630.
marcheren / gelijck dan int Norstendom Kuyghen heele timmeragien / mits men soo veel moeyten niet heeft doen willen/ om de selve omveer te werpen / aenghestoocken en tot een baecker vier ghebruyckt Aen sommighe plaetsen waeren branden lonten in de dacken van de huysen int vertreck van de soldaten ghevonden gheweest.

50. By het Spolieren wierden alderhande Beuls plaeghen bedreven om te vernemen / of noch d'een of d'ander pets had begraeven/ in voegen datmen sommige lieden haere touwen om de handen gebonden en t'samen gedraeyt had/ andere onder de planten van de voeten ghequelt en getormenteert / andere brandende lonten op de handen zijn ghelept gheweest / welcke laetste inventie noch onlangh's van een Cornet aen een Adelijcke Dame van groot gheslacht / ghepropeert is geweest.

51. Wat voor afgrijsselijcke sonde/ schande en laster met Joffrouwen en vrouwen / oock noodt dwangh en verkrachtinge aen de selve persoonen ghecoeffent was ghewonden/ was niet te segghen noch upt te spreecken ; want sommighe Joffrouwen syn van sulcke onsuyvere Gasten upttet venster weeh gesprongben / en hebben aen haer lichaem groote quetsuren gheleden / alleen datse haer eer redderen mochten/ jae waeren verscheydene Exempels voor der handt / dat oude en siecke vrouwen en maegden totter doodt toe geschonden zijn gheweest / en daerna van de honden opghegeten waeren; ook zynde verstorvene van een sulcke beesten werck niet vry gheweest / noch verschoont ghebleven.

52. Door welcke Barbarische daden ten laetsten is veroorsaeckt / dat nu voorts door alderhande practijcken : schenden en uptsuyghen d'arme lieden van haer levens noodtdroft waren berooft / datse al een wijltijts van de draf en knobben van de boomen/ en andere onnatuurlijcke spyse haer leven opgehouden hebben ; jae van de dooden en haer eygen ouders vleesch gegeten hadden/ slachtende nu de beesten en versadichden haeren honger met gras. En wierdender daeglijcks sommighe doodt ghevonden / welcke noch het onghekoockte krupt en gras in de mont hadden. Ja het had noch voor een maent of twee een wijf haer eyghen kint gheslaght / ghekoockt en alsoo haeren honger blussen willen.

53. Deel hadden upt de speratie senijn inghenomen/ of op een ander manier / indien men hun onmooghelijcke dinghen aenghevercht had / haer leven ghekort ; en nam den honger / en ellendighept soo groote overhant / dat de lieden/ ghelijck de beesten om veer vielen ; en was daer neffens noch te beklaeghen / dat de dooden d'aerde niet krijghen konden / maer wierden van de honden opghegheten.

Tot besluytinge van dese saken soo het gebeurde dat nu d'Inwoonders vant landt tot op den laetsten bloets-drop uptgesoghen wierden / soo was noch dit haer danck/datse voor een sulcke weldaet t'eenemael int vertrecken uptgeplondert en aldus de soop gegeven wierde / gelijc dit noch onlangs voor de veroveringhe van't Norstendom Kugen/ gheschiet was / 't welck tottet nyterste toe was uptgeplondert / ja den armen lieden waeren noch de cleeders van't lichaem genomen geweest; daerneffens was noch alderhande schande/verkrachtinge ofte noodtdwang/ sengen en branden/ en andere onverantwoordlijcke Insolentien en Overmoet met voorname lieden bedreven gheworden.

En wat

En wat behalven dese boven verhaelde schandalen voorts noch voorgevallen waeren / souden oock metter tijdt breeder ghespecificeert worden; doch upt het boven verhaelde was soo veel wel te vernemen / dat den Hartog tot Settin-Pommeren / en syne leen vasallen en onderdaenen niet als vriende / maer als vyande waren getracteert gheweest / in voeghen dat men meer medelijdenlijcker met die geene omgegaen was / welcke tegens Keyserl. Majest. de wapens ghevoert hadden / hebbende het de Tarters en Turcken niet arger connen maecken.

Doch wilde den Hartogh in Pommeren dit hem voorbehoudē dat hy alle rechtschapen krijgslieden soo wel officiers en soldaten / welcke aent voorsz. tyrannisseren onschuldig waren / hiermede niet meende.

Tot dese Gravamina quamen noch de opzeckeninghen van de Keyserl. Regimenten / welcke in Pommeren ghelegen hebben / en op 31500 te voet / en 7540 te peerde sonder d'Arrier troupen en bagagy peerden ghereeckent wierden / daernesens noch een schryvens van den Keyserl. Maerschalck Torquato de Contibus genaemt / tweln hy aen den Keyserl. Hooftman tot Stargard van weghens d'invorderinghe der Contributien gheschreven had / van desen inhout: Onse genadige groetenisse en wel ghenepgden wille te voren / Edelen en strengen bysonder en mijn heer Hooftman; weet dat u l. schrybens van den 19 dito van ons ontfangen is / en hebben upt de bygevoegde schrybens ghesien / wat de Borgermeesters en Raet tot Stargardt geprotesteert en aen Keyserl. Majest. en den Heer Generael afgesonden hebben.

Een wel gestoffeerde bevel van des Keyserl. Veltmaerschalcks in Pommeren gedaen.

En op datse te beter oorsaecke nu voorts aen te claghen hebben / soo belasten wy u mits desen / dat ghy terstont van dese uur af al het geene wat noch soo wel van betalinge der Compagnien als ook 's Regimentstocks resterende is / sonder vertreck hun doet betalen / en int minste geen exceptie of dilatie aenneemt / al waert saecke / dat mense tot oppet heimt toe sonde uytschudden; verlaten ons hier op. Geschreven upt onse quartier Colberg den 21 Decembris anno 1629.

Neffens de Pommersche afgesante heeft oock den Landt-Graef Wilhelm van Hessencassel over de seer overdadighe Contributien / die men aent Krijgsvolck te doen gehouden was / en ten hoogsten ghelaeght / dat hy van etlijcke Jaeren herwaerts voor syn part 7 Millioenē daer heen tellē en betalen heeft moeten. Insgelijck claegden ook de gesanten van Wurtenberg / dat haeren Hartog ter maendt aen Contributie by de hondert en twintig duysent Daelders schieten most. Effen sulcks is oock der stadt Nurenbergh wedergevaren / welcke ter maent 20 duysent Rijcks-daelders heeft opbrengen moeten. D'overighe stande claegden elck int bysonder dat den een minder d'ander meer gegeven had. D'Euangelische stande en Vorsten van de Swabischen Crais gaven door haer afghesante oock haer Gravamina aen den dag: hoe dat haer Keyserl. Majest. noch wel indachtich was / watse voor een last etlijcke Jaren en nu noch in spatie van een Jaer tijdt van d'overgroote krijgs last geleden hadden / en watse van wegens dese en het Keyserl. bevel en executie van dien / volgens des Rijcks Capitulatien en hooft pointen des Roomschen Rijcks / onderdanig geclaegt en ootmoedig gebeden hadden.

Des Rijcx stande claegen over de bovē alle maete gaende krijgs pressuren.

Mits nu sulcke Krijghs bes waeringhen noch niet vermindert waren / wat voor vermaninghe en bidden men ghelijck men versproocken had / maer noch tot op d'aenkomste vanden Generael van Fridlandt nae Memminghen soo wel met continueerlijcke en tot den gront bederflijcke inquartieringhe / aenghestelde monster plaetsen en Krijgs versamelinge / afgevorderde en somwylen met gewelt afgedwongene gelt contributien / s'ware heen / en weer doortochten / als rooven / plonderen / knevelen / pynigen / sengen en branden / ook schenden en noot dwang en andere meer niet alleen int Roomsche Rijck / maer oock by andere Natien niet lichtelijck gehoorde slaverny hoe langer hoe meerder toeghenomen hadden en vermenigvuldicht gheweest waren / en sulcke groote en s'waere procedeuren teghens alle des Rijcks en Craps en Executions verbattingen en Capitulatie liepen / invoegen dat de Swabischen Crais Vorsten en Euangelische standen neffens haere heel uytgeputte Onderdanen (die de s'waerte van dien behalven dat langer te verdraghen onmoogelijck viel) daer door in sulcke groote schulden geraeckten datse s'waerlijck by haer landt en lieden / haef en goederen verblyven konden / en was te sorgen datse door de aenstaende scheuringe en vernielinge noch wel van huys en hof verloopen mosten. Daerom baden sy haer Keyserl. Majest. onderdanigh dat hem believen mocht van der Swabische Euangelische standen en Vorsten onderdanen sulcke tot hier toe geledene ingnartieringe / Contributien en Krijgs-last / tot dewelcke sy soo veel Millioenen van gelt verschooten hadden / en schade geleden / daer door sy vast in d'uyterste bederfvinge gheraeckt waeren / een reys mochten verlost worden / en met meer toe laten / dat sy met diergelijcke noopt ghehoorde slaverny langer bes'waert wierden / maer dat sy volghende des Rijcks en Craps verbattingen en Capitulatien / daer op het heele Rijck met de standen gefondeert was / mochten beschermt en ghehanthaest en ten respect van dien in alle voorvallende Rijcks-noot mochten in consideratie ghetrocken worden.

1630.

Wat nu aengaende was het placcaet / dat int Rijck 'tverleden Jaer gepubliceert was geweest / soo betuygden sy mits desen / dat des Swabischen Crapsses Vorsten en stande noopt de ghedachten oock noch niet en hadden / haer Keyserl. Majest. daer in hebbende macht en ghewelt in twijffel of dispupt te trecken / maer was haere trouwhartige meeninge en intentie wat sy by syne Majest. voor een Jaer door een particuliere assendinge onderdanig voorgedragen hadden / aldus te verstaen; hoe het gevaerlijck aengroepen tusschen des Rijcks standen van weghens het wantrouwen wat ghebroocken / en andere s'warigheden afgelept en de Religions twistinge naer uytwijsen des Passauwischen verdrags en andere int Rijck ghewoonlijcke constumen / soo wel wat syne Majests. Voorvaderen als ook de samentlijcke Keur-vorsten en standen voor raetsaem en in andere hoochwichtige saecken tot des Rijcks vrede en conservatie dienstigh bevonden hadden / tot een onpartijge bylegginge gebracht werden mochte. Daerom dan hoewel des Swabischen Craises Euangelische standen haere archiven van weghens dit hoochwichtich werck doorgesien hadden / en watter voorts op andere Rijcks Conventen gelijck in den Jaere 1626 dies wegen gepasseert was / en gevonden datter alderhanden bestandige informationes en berecht was ghedaen geweest vant geene dat syne Keyz. Majest. onder dato Wien den 9 October des verlopenen 1629 Jaers gereselveert had / edoch

1630. hadden sy bedencken ghehad voor dese reyse mits desen by te stemmen / maer nademael hier in alle andre Euangelische Keurvorsten en standen van dese cant van gelycker meninge waeren / en hun ten aensien vã dit placcaet/ en wat by dit voorgevallen was geweest / ten hoochsten beswaerden/ en dan dus verscheydene reysen by Keyserl. Mst. ter oorsaecke van dien volgens de Hooftwet/ Capitulatie en verwattinge des Rijcks (welcke syne Majst. Voorvaderen in alle billigheyt en recht geopserveert hadden) versochten om afstellinge der hooch beswaerlycken executie onderdaenigh gebeden hadden. Daerom syn Keyserl. Majest. in onderdaenigheyd voort andermael noch baden/ hem te ghelieven naer d'exempels van syne hooch gepresene Voorvaders dit grootwichtich werck/ daerom sy niet alleen / maer oock andere Euangelische Keurvorsten en standen dus beweeglyck aengehouden hadden / tot een verlichtinghe te brengen / (waer aen des heelen Roomsche Rijcks welvaert hong) en niet door sulcke schyplycke executien / die men noopt int Rijck gehoort had noch gebruyckelijck waeren / maer veel meer door sachte middelen naer ordre des Rijcks verwattinghe procederen / en wat men anders verkeert verstaen wilde / naer den Religions vrede en in den tijdt des Interims en voor den Passauwischen verdrag tot op den Religions vrede / te rasseren: want men daer door niet conde tot het wit des vredes raecken / veel te minder d'inghevorderde wantrouw doen ophouden / maer soude dese apparentelijk daer door noch versterkt en het ander noch meer belet worden.

Ghelyck nu haere Keyserl. Majest. door dese middelen het (in de laetste doots noodt leggende Roomsche Rijck konde verlossen/ oock des vredes Wit bevorderen / soo veel Millioenen bedroefde zielen verquicken en oprechten/ oock de gehoorsame Standen des Rijcx van de eyndelycke ondergang en verderven bewaeren/ soo souden de Euangelische Standen aen haer Keyserl. Majest. onderdanich soo lang sy leven souden/ sulcks soecken weer te verschulden.

Van ghelycken heeft oock des Hartoghen van Wurtenbergh Administrator / op naervolghende wijse sich beklaeght over den swaeren last des Oorlogs en des Keysers placcaet.

Clachte des Hartogen Lodewijcks administrator vant Hartogdom Wurtenberg.

Hoewel hy zijne Keyserl. Majest den miserablen staet van zijn huys en landen / onder voogdy noch staende / niet ghenoegh voor ooghen stellen konde. Nochtans de groote noot hem dwingende/ konde hy niet naer laeten de saecke hooft pointelijck noch een reys te verhaelen / overmits hy sach dat het met zijn voogdy Hartoghdom dus verre ghekomen was / dat niet alleen die daerin leggende Cloosters nu voorts aen waren geoccupeert en inghetrocken / en die hier onder ghehoorighe onderdanen met een nieuwe plicht overladen / alle Predicanten en Schoolmeesters van haere office afgheset / maer oock door een sulcke groote krijgs macht van soo veel dupsent man te ros en te voet / alles uytgheschopt en uytghemerghelt en byhaus heel bedorven / en daerenboven noch 's maents by de 25 dupsent gulden Contributie afgeperst en inghevorderd waren.

Keyserl. Resolutie op des Hartogs van Wurtenburgs aenbrenge.

Nademael nu sulcke Cloosters ongetwijffelde lants Stande van't Hartogdom waren / en voor 17 Jaeren al voor het Passausche verdrag tot de Christelycke reformatie volkomentlijck waren ghetrocken / en d'oeffening van d'Augsburgsche Confessie daerin bestandiglijck verbleven / noch ten tijde van het Passausche verdrag/ en Religions vrede gheen exercitie der Calvinischer Leer ghedaen / en wat tot den tijde des Interims aen weder-zyden ghepasseert was gheweest / nopt in gheen consideratie ghenomen / en dies weghen syn huys noch met recht/ noch by openbare Rijcx vergaderinghe / noch in andere weghen en maen manieren een voort konde aengesproocken geworden ; en had zijne Keyserl. Majest. en zijne voorvaderen / by verscheydene Compacten of veraccorderinge / bysonder by den Passauwschen en Praegschen verdrach/ soo wel de assonderlycke als openbaere Rijcks leeninghen neffens de Catholycke Geestlycke Keur - vorsten oppet alderexactigste gheconfirmeert / en zijn d'Euangelische Prelaten daerby voor rechtmatighe gheleent geweest / voornamentlijck de ratificatie van den ghementioneerden / en van de kant van Keyserl. Majests. Aertz - huys expresselijck begheerde/ Praegsche verdragh inden Jaere 1599. Oock was hy van weghens de ingenomene Cloosters nopt gheciteert/ veel minder op voorgaende decisie gecondemneert alsoo / dat hy niet wel weten konde/ van wien en door wat pretext en schijn sulcks volghens den Religions vrede en andere Rijcks instellinghe/ ghepretendeert werden soude. Nietemin hoewel hy van zijne Keyserl. Majests. aengheordonneerde Commissarien ghelyck de Swabische/ alsoo oock hy ter selver plaetse de geproduceerde documenten en bewijs te cognoscren gheciteert geweest was/ dat hoewel syne Raden begheert hadden / datmen den inhout vande voorgaende documenten hun voor leesen soude/ noch was doch hun Copy daeraf mede ghedeelt geweest / noch eenigh termin daerop ingewilligt/ maer nu slechts de brieven uytwendigh getoont/ en alsoo de recognitie van dese tegens alle manier begheert gheworden / en wat men oock daerentegens ingebracht hadde/dit al niet teghen staende/ was men met de executie en inneminghe deser Cloosters voortgevaren.

En mits hy hem nopt de ghedachten gemaeht had / het gheene dat zijne Keyserl. Majest. ten eynde van dien verordonneert had/ daerentegens sich de facto te setten / invoeghen dat hy Keyserl. Majest. verseeckeren konde / en had hy het oock metter daet bewesen / wat hy voor groote patientie en ghehoorsaemheyt gebraeghen had / en was niet van nooden gheweest dat men een eenighen man/ tot dese executie gebesicht had / aengesien syne onmoosele onderwoogts landen / neffens dese overgroote krijgs macht tot op den uytterste graed algereet bedorven waren / en voorts niet meer mooglijck was / een sulcke last langher uyt te staen.

Bad daerom noch eens zijne Keyser. Majest. onderdanigh : syne Majest. believe doch ghenadiglijck hem en zijne onschuldighe onderwoogts soonen / van weghens de Conservatie van syn huys / de Keyserl. beschermínghe en des Rijcks gerechtigheyt mede deelen/ die doch zyne Keyserl. Majest. nopt met de geringste ghedachten hadden geoffenseert / en niet alleen de dadelycke inghenomene Cloosters inden voorighen stant stellen / maer hem oock over de pretensie van dese te verhooren / en den gront-bederflycken Oorlogs last van syn huys laten afnemen.

En mits den Hartogh mits desen te kennen had gegheven / dat hy alles Godt en der ghedult most over laeten / heeft Keyserl. Majest. hem aldus hierop ghereselveert : zijne Keyserl. Majest. sach uyt des Hartogs schryven soo veel dat naest zyne schuldighe paritie Godt en der patientie al-

les

1630.

1630. les most overgeven; indien hy nu sich teghens sijn Keyserl. Majest. verclaren wilde / dat hy de executie alghereet volgedaen hadde / en eenvoudigh sich tot gehoorsaemheyt stellen / en wat sijne Keys. Majest. voorts van weghens de Cloosters ten respect van t recht disponeeren soude / daerby verblyven laten / dan soude zijne Majest. die oorde doen / dat het volck weer soude afgelept werden.

Men heeft by d' occupeeringhe van dese Cloosters in't Wurtenburger-lant 8000 man Keysers krijgs volck gevonden / die veel schaden in't selve Hartogdom ghedaen hebben.

Des Keurvorstē van Saxen begeeren van Keysrl. Majest.

Ondertusschen zijn ooch sommighe verschillen tusschen zijne Keysrl. Majestept / en den Keurvorst van Saxen voorgevallē tot Regensburg / en heeft hooch ghemelden Keurvorst door den Graeve Philippus Ernst van Mansvelt / dese navolgende pointen aen Keysrl. Majest. overgegheven.

1. De Leenen en de Confirmatien van dien / welcke het huys van Saxen hadde / te communiceeren.

2. D'afhandelinghe vande 62 Tonnen gouts te vorderen.

3. Al't geene inden standt van de Prosaen en Religions te setten / als het voor den Bohemschen Oorlogh geweest was.

4. De stede Augsburg ooch in voorigen stant te stellen.

5. Het Keysrl. Placcaet van weghens de Geestelijcke goeders af te doen.

6. Van des Keysers Officiers van weghens d'ontfanghene Contributie in't Rijck / reeckeninge te eyschen.

Keysrl. Resolutie op des Saxen begeeren.

Hierop heeft Keysrl. Majest. aldus gheantwoort. Dat sy ghereet waren de Confirmatien van de Privilegien en leenen mede te deelen.

Int derde point woude zyne Keysrl. Majest. den Passauschen verdragh onderhouden; maer wat naer de handt gheschiet was / konde hy de Kerck niet ontnemen laten.

Wat d'Oorlighe aengaende was / namentlijck de 2. 4. 5. en 6. pointen souden ghetracteert en uytghevonden worden.

Ontrent desen tijdt heeft den Keurvorst van Saxen een schrijvens aen haer Keysrl. Majest. gesonden / daerin vanden inval des Coninchs in Sweden gheadviseert is ghewoorden / neffens andere trouhertige vermaninghen met noch een reys bidden / dat doch het Keysrl. Placcaet mochte achter gestelt werden.

Hierop heeft zijn Majest. gheantwoort / dat hy met een sulcke Armade versien was / dat hy naest Godt hoopte des vyants wapens af te keeren en hy liet het op syne Doorluchtigheden en Brandenburgh aenkomen / dat sy nu met gelt / proviant en ammunitie hem wouden gherpven. Maer wat aengaende was het placcaet / bleef het daer mede by de voorige resolutie.

Op een sulcks heeft syne Keur-vorstl. Doorl. van Saxen aen Keysrl. Majest. een schrijvens afgesonden van desen inhoud. Hy beclaegde met Keysrl. Majest. den droevighen toestant van de Duytsche Natie / dewelcke nu twaelf Jaer lang met de vuurblam des bloedigen oorlogs gebrant had / daer door dan niet alleen veel schoone vlecken / Dorpen / Castelen en Provincen maer ook heele Keur en Vorstendomen jammerlijck bedorven / ten deele ooch heel in de asschen gelept waren / en dat neffens dit quaet noch te ghelijck de fondamentele wetten vant Rijck / Constitutien en krijgs ordonnantien in een sulcke Confusie gekomen waren / en sulcke overdadigheden ghe-

schieden / de Duytsche libertept dus onderdruckt / en de Keurvorsten als de nobelste leden van hare Majests. lichaem soo beschimt wierden / dat diergelijcke in de Historien niet te vinden was / en sonde by de Duytlandsche een groot naerdencken geven / en het Rijck tot d'uytterste ruyn verhelpen. Ghelijck dit aen haer Keysrl. Majest. als hy wel wist / vant Keurvorstl. Collegie voor desen was aengedient. Hoe hoognoodig het nu wel was by desen tegenwoordighen staet een bestandigen vrede te beraemen / dit konde syne Mst. als een van Godt daer toe ten hoochsten verlicht zijnde / selfs wel gedencken / en soo veel hem beduchte / was het noopt dus noodich geweest als nu. En dat den Coninck in Sweeden met syn krijghs-armade dus een starcken voet int Rijck gheset had / was hem leed genoeg en insonderheyt overmits hy uyt der standen weeklagen en suchten wel verstaen had / watse voor een groot ghetal van Oorlogs volck van wegens syne Majes. aen die plaetse onderhouden mosten / daerom had hyt wel daer voor ghehouden / dat syne Majest. de passen so wel had behooren te bewaeren / dat hy daer door te comen gheen cans ghesien en had.

En waerom den Coninck in Sweeden dese krijgs expeditie had voorgenomen / konde hy niet weeten / maer konde wel ghedencken / dat dit gheschieden mogt door eenighe Gravamina / die hy aen de Keur-vorsten gheschreven had / en by den tegenwoordigen Convent-dagh tot Regensburg met een in sommige votis aengegeven waeren / doch mochten hem ooch wel andere redenen hier toe bewegen / mits hy en andere naeburige wel sagen / dat de starcke aengebondene Duytsche libertept dus seer onderdruckt wierde / dewyle al voor langen tijdt veel Wtlandtsche Potentaten hier op gesien en ghelet hadden / en dat tot onderhoudinge van dese / hun ooch veel gelegen was. En was wel te wenschen / dat hem den Coninck door andere middel woude laten paepen / daer heen men wel trachten moght / en de saecken derwaerts accommoderen.

1630.

En dat zijne Keysrl. Majest. verhaelde / dat hy met een sulcke armade versien en ghereet was / dat hy door de goddelycke gratie den Over-sarischen Creijs lichtelijck in defensie houden konde / en tegens des Vlands wapen starck genoegh aengaen / en sich dieswegen tot hem en Keur-Brandenburg verliet / dat sielieden met andere noodorft hem byspringen en schaffen wilden / dat had hy wel ondertast / en most wel bekennen dat syne Majst. met krijgs volk het welk den ghehoorsame Stande soo veel Millioenen gelts afgeperst had / daeraf sy sulcken last gheleden hadden / en tot op den uytterste graet uytghesooghen waeren / daermede nu wel versien was: maer als hy de dinghen wel nae docht / soo voelden hy wel / des Rijcks Standen het merck en Succusen Sanguis zijnde uytghesooghen / datmen by de selve weynig hulpe of assistentie meer vinden konde / en op een sulke manier / gelijk men tot hier toe voor de hant ghenomen had / Oorlogh te voeren een onmoogelijck werck was / en soude dit soo wel Keurvorsten Vorsten als ooch Standen des Rijcks lastigh en ooch niet draeglijck vallen / insonderheyt dat haer Keysrlycke Majest. wel wiste / dat des Rijcks Constitutie een seeckere form en manier t'Oorloghen voorstelden / inwoeghen de wantrouwighe Fortuyn / dewelcke insonderheyt in den Oorlogh seer veranderlijck was / en den Staedt van dien dickwijls per mille stiles in singula momenta te veranderen pleeghde / haer ontgaen

1630. mochte. Wat zyne persoon was aengaende / woude hy syne Mst. wel verseeckeren / dat indien men hem ghelijck andere Keur-vorsten en Standen des Rijcks wel geschiet was / met gelt / Provyant en Ammitie af te vorderen / of syne landen met inquartieringhe lastigh vallen woude (als / gelijck hy wel ghehoort hadde / hier van sonder schroomen ghediscourreert wiert) hy niet geern sulcks sien soude: want haer Keys. Mst. had hem by de hoochgeswoorne Coninckljcke Capitulatie belooft / dat hy hem by syne Keurvorstelijcke Preminens / vryheyt / macht en ghewelt laeten woude.

2. Lieten het ook des Rijcx Constitutien / daer in syne Keyserl. Majest. mede ingewillicht had / een sulck regiment te voeren / niet toe.

3. Hadden ook zyne merita die hy aen Keyserl. Majest. en zijn Aertshuys betoont had / een veel grooters en anders verdient.

4. Syne Majest. hadde hem oock veel beters versproocken en belooft.

En hy hadde voort vijfde van weghens haer Keyserl. Majest. dat sy / haer Coninckrijcken en landen weer ghestilt en verovert hadde / dus zijne Camers en landen met schulden beladen / dat hy niet wel wiste (indien hem syne Majest. ghelijck hy wel gespuyt en ghesien had) niet een reys volgens de belooste hier van gedaen zijnde / het Capitael met de interest het welck op etlijcke Millioenen sich bedroeg / dede weer betaelen) hoe te maeken / hier door niet in een kleyn discredijt gecomen synde.

Soo was zyne Majest. oock wel kennelijck / wat het Landtgraefschap Duringen en Graefschap Hennebergh etlijcke Jaeren herwaerts / van weghens de gedurighe doortochten / en andere krijgs pressuren voor schaden gheleden hadden / en konde hy hem nimmermeer inbeelden dat syne Majest. als een hoochgepresen en gherecht Keyser sonder sulcks te verghoeden hem aldus voor zijne ghepresteerde beneficien soude loonen: syne vryheyt / daerop der Keurvorsten eer oock des Rijcks Hooghept en Dignitept ghefondamenteert was / die hy van zijne voorvaders tot hier toe gheerft had / lieten het oock niet toe. En behoorde alsoo zyne Keyserl. Majest. met hem / ghelijck met zijne voorvaderen in't Rijck de voorighe Roomsche Keysers het ghehouden hadden / oock houden en tracteeren: daertoe hy hem oock verliet / en hoopte niet / dat syne M. hem in p'aetse van Keyserl. schuldighe bescherminge en aen hem dus hoogh beloofde vergeldinghe / soude laeten overweldighen.

Maer indien syne Keyserl. Majest. op maet en manier ghelijck het des Rijcks wetten mede brochten / en van de voorighe glorieuse Keysers was onderhouden gheweest / en het oock de vryheyt die dus dier ghelocht was / van de Keurvorsten verepschte / den Oorlog / of en hoe dien te voeren was en door wat middel te continueeren / ghelijck het int Rijck ghebruyckelycke was / op een alghemeene Rijcks vergaderinghe ordentlyck en eenparigh woude laeten beramen en beslupten / soo wilde hy oock als dan / ghelyck andere / al het gheene slupten en ratificeeren helpen / wat eenen trouwen Keurvorst des Rycks betamelyck was.

Soo had hy nochtans met seer droevighen harten vernemen moeten / dat niet teghens staende soo veele gehoorsame aenmaningen en onderdanich bidden / daerteghens ghegaen was: dat het by't uytgepubliceerde placcaet soude verblyven / daernien doch sachtere middelen in't Roomsche Rijck ghebruyckelijck zijnde / in een sulck swaerwichtigh werck / had mooghen voor stellen / en dit overmits daer niet noodighers was / als het goet betrouwen onder de Standen des Rijcks weer op te rechten / en de schadelijcke wantrouw / welcke t'aldergrootste ghewelt swack ghemaeckt en dickwijls te niet gedaen had / af te schaffen. 1630.

Hy betuygde voor Godt en der ganschen werelt / dat hy al het gheene / daer door den Roomschen Rijck schade of perijckel toe quam / altoos gesocht had af te keeren / en ook dat onder de standen des Rijcks goede eenighept ghesticht / en den edele vrede gelijck Postliminio gheluckich en seekerlijck weer gebrocht worden morht. Teghens syne Keyserl. Majest. had hy altoos zijn trouwighept en gehoorsaemhept vertoont / en hem sonder onbetamelijcken roem daer af te spreecken / aldus gedraghen datmen van weghens zyne aen Keyserl. Majest. en Aertshuyses Oostenrijk / dienstē datmen / gelijk hem dat belooft geworden is / alles soude weer recompenseren. Hy wilde ook in sulcke devotie tegens zijne Keyserl. Mst. totter doot toe volstandigh verblyven / en daernessens des almoogende Godts (in wiens handt doch alle dinge stonden) voordt volghen en zijne Gebooden onderhouden / en naer 't exempel van alle Christen harten en zijn voorvaders leven / voort gaen.

Maer nademael / gelijck hy verhaelt had / het nu daer heen tegens alle hoope gecomen was / en hy continueerlijck van de beswaerde standen versocht wierd / en aengevochten van wegens synes Keurvorstl. woordts / 'twelck hy / ghelijck syne Keyserl. Majest. wel kennelijck was / in openbaere schriften soo wel aen syne Majest. als d'andere Keurvorsten had verbonden / en dies-wegen niet gheern sien soude / dat yets gheschiede den Rijck schadelijck zijnde / en dat niet voor syne Keyserl. Majest. te verantwoorden was / soo had hy by hem beslooten nae d'exempels van syne Voorvaders / aen een bequaeme plaetse de syne te verdaghvaren / en in de vreese en naeme Gods over dese swaere poincten Christelijcke Consultatie te houden) hoe dat (ghelijck het hem noch niet daer toe schicken wilde) d'uytterste ruyn des lieven Vaderlandts van de Duytsche Natie mocht voorghecomen worden en sonder quetsure der conscientie / eer en saem alsulcks aen te vatten / dat voor Godt / syne grootelycks nootlydende kercke en waerdige posteritept / ook Keyserl. Majest. als hier van het overhooft synde t'executeeren zijn mochte. En dat syn Keyserl. Majest. niet andere gedachten maecken soude / soo had hy het hem eerst uyt een trouw harte willen te kennen ghewen / van dese hoop zijnde / het soude syn Majest. in genaede aenmercken / en dit te meer mits het niet nieuw was / en voort tweede dat sulcke vergaderinghe des Rijcks Catholijk standen dickwijls gehouden hadden / en ghelijck hy verstaen had den 3 Septembris Stylo novo onlangs aenghestelt; daerom voort darde billick en recht was / datmen het ook van d'andere stande niet qualijck nam / mits het den Catholijcken vry ghestaen had; en waren ten vierden volgens des Rijcks Constitutie / ingelijcke bescherminge ghesedt en mede begrepen. Dit schryven is gedateert geweest den 24 Augusti Anno 1630.

Als dit schryvens aen Keyserl. Majest. gheweest / heeft hy daerop onder dato van Regen / burgh den 20 September aldus gheantwoordt.

Wat hy nu goethartigh te kennen gegheven had

Ant-

1630. woort des Keysers op het schryvē van den Keurvorst van Saxen.

had / het selve had zyne Majest. wel ingenomen en verstaen / en konde hy uyt dese vermaninghe anders niet af merken/dan dat alles uyt een onbevleckte liefde / die hy teghens Keyserl. Majest. en synes huys welvaert/en gantsche Rijck droeg/ sproot/ en had hy hier aen een sonderlijcke wel behaeghen. Insgelijck dede hy hem grootelijck bedancken / dat hy anders niet en socht / alleen hoe doch het ghemeen bederven en perijckel van't Roomsche Rijck niet alleen af te wenden / goede middel te beramen op datter goede eenigheyt tusschen de litmaten des Rijcks weer gesticht / en eyndelijck den waerdighen vrede Heer ghebrocht wierde ; maer dat hy oock neffens d'andere standen gheven en presteeren wilde / volgens d'exempels van zijn voorvaders/ wat hem als eenen ge- 1630.

MAXIMILIANVS, Com, Palatinatus Rheni Vtriusq; Bavariæ Dux Princeps Elector.

trouwen Keurvorst pro rato toe hoorde. Voorts wilde zijne Majest. die trouwigheyt / liefde/ en groote meriten welcke hy voor zijne Majest. en zyn huys welvaert gepresteert had / nimmer vergeten/ maer daer aen altoos ghedencken/ en daer nae staen/dat teghens dese oprechte devotie/daerin hy teghens Keyserl. Majest en het Rijck volstandigh zijn leven lanck wilde verblyven/ de dadelijcke recompensatie van dien / hy en syn Keurvorstelijck huys genieten soude. En dat hem desen tegenwoordighen droevighen staet vant lieve Vaderlandt / neffens zijne Keyserl. Majesteyt. seer ter harten gongh / en dien selvighen met zyne Majest. ten hoochsten beclaegde / wist hy wel/ dat dieswegheu syne Keyserl. Majest. de schuldt niet ghegeven werden konde / maer dat hem de waepenen en nootsaeckelijcke defensie / van den vyandt met gewelt afgedwongen was geweest/ dat hy 'tuyterste had by de handt nemen moeten. Dieswegen hy dan oock (ghelijck hy wel wist)

1630. desen tegenwoordigen Convents-dag aengesteldt had om te sien hoe al het quaet af te keeren zijn mocht / en soo mooghlijck een alghemeene vrede weer op te rechten: en soud saecke syn / dat desen tegens hoope van syne Majest. niet te verkrijgen was / hoe men dan voorts tot continuatie van den Oorlogh naer des Rijcks Constitutie / ordre stellen mocht / dat daernae alles soo veel mooghlijck gedaen wierde / dat naer desen de Standen vant Rijck van d'over swaere last en overmoet der soldatesca mochten een reys ontladen en bevrypt werden. 1630.

Aengaende dat syne Majest. hem / van wegens de nieuwe Sweetsche beroerten (sonder eenige voorgaende denuncatie en rechtmatige oorsaeck daer toe hebbende) versocht had in de goedigheydt en vrientschap / dat hy hem wilde met geldt proviant en ammunitie in de nood bysprin-

FERDINANDVS, D. G. Archiepisc. Colon. S. R. I. Per. Ital. Archicanc. et Pr. Elec. Episc. Leod. et Monast. Coadi. Paderb. etc

gen / daerinnt hy verstaen had / datmen hem met Contributië en andere lasten gelijck anderen wel voor desen gheschiedt was gheweest beleggen en bes waeren wilde; soo wilde syne Majest. hem mits desen wel verseekeren / dat hy noopt die gedachten / hadden ghehat / maer dit versoeck aldus te verstaen was / dat: mits de perpckelen den Over Crais van Saren algereet aengetast hadden / hy als de principaelste stand van dien / ghelijck syne Majest. hem wel betroude synes deels niet naer en liet / wat tot verlossinghe van dien oopt nut en dienlijck syn mocht / alles voor te wenden: tot dien eynde oock syne Keyserl. Majest. met d'assisterende Keurvorsten en stande Krijgsvolck daer toe geoffereert en opgedraghen hadde / 'twelck al metter daet tegens den vyand aen lag / en des vyands intentie tot hier toe gheschudt had. Dies-weghen had syne Majest. hem vermanen willen gelijck hy behalven dat niet en twijffelde / dat hy voor hem selfs wel daer heen sien soude / indien

1630. indien den Coninck van Sweden in de ſelve creis pets tenteeren en daer in breecken wilde en aldus ſyne macht uytbreyden wat voor een ſchade en onheyl niet alleen ſyne landen maer ook den gantſchen Rijck hier door aenwaſſen zoude / en wat voor een langduurigen bloedigen Oorlog het algemeene Vaderland als dan te verwachten had. 'Twelck dan veel te bequaemer int eerſt door een eenparighe conjunctie konde wel ghediverteert worden / als daernae / wanner dat den vyandt de havens aen de Oost-zee ingenomen had. En hoewel hy ſoo verre vriendelijck had verneemen laeten / dat hy wel tot een algemeene Contributie dewelcke op een algemeenen Rijcksdag (dat ſyne Majeſt. ook wel behaegde / indien men ſoo haeſt daer toe comen mocht) te verſtaen was / ſyn part geern mede doen wilde; nochtans twijffelde ſyne Majeſt. niet / hy ſoude naert exempel van andere gehoorſame Keurvorſten en ſtanden / hem ſelfs mede ten beſten / ſyne hulpe hier in niet manqueeren laten.

Wat nu aengaende was het geene / 't welck zijne Majeſt. van weghens handthavinge des placcaets en d'executie van dien te kennen had gegeven / daeraf was deſe meeninge nopt by hem geweeſt dat hy eenige bequame middel / tot de welke hem de Keurvorſten konden aenleydinge geven / achterſtellen wilde of heel vaeren laeten / maer ſyne Majeſt. verclaerde hem veel meer daer heen en verſeeckerde hem ook mits deſen / dat ſyne Majeſt. diergelijcke middel en wege indienſe met ſyn hooghe Keyſerl. ampt / authoritept en plicht niet ſtrijdig waeren / niet alleen goetwillich wilde aenhooren / maer ook naer de ſaecke beſchaffenheyt en het den gemeenen weſen dienlijck was met raet van des Heyl. Rijcks Keurvorſten (dien de ſaecke ten deele mede aengongen) hem geerne voeghen. En dewyle teghenwoordigh veele voornaeme en verſcheydene der Augſburgſche confeſſie toeghedane Vorſten en ſtanden op des Rijcks Convent dag ſich bevinden laten wilde / ſoo ſoude ſyne Majeſt. ſeer aengenaem zyn / indien hy (gelijck hy dieswegen dickwils verſocht en aengeſpoocken was geweeſt) in eygener perſoon tot ſyn Majeſt. hem vervoeghen wilde / en hem met ſyn authoritept en hoochverlichten Raet en hulpe / aſſiſteeren en in raeden helpen / door wat aennementlijcke middel (gelijck de Keyſerl. propoſitie anders niet voor en ſtelde) eyndelijck den vrede / ruſt en goet betrouwen tuſſchen de lede maten van Rijck weer te vercrijghen was. En hoe men de tegenſpannige van dien (ſoo men teghens alle hoope ſoo haeſt geen vrede noch krijgen konde) met gelijcker macht en een ſtemmigh gemoet ſufficiante tegenſtandt doen mochte. Nopende nu ook voorders des Edicts executie / ſoo daer andere middelen konden ghetroffen worden / woude ſyne Majeſt. deſelve hem niet tegens ſyn laten / dat men dan met een hier van op deſe vergaderinge tracteerden in voegen dat 't ſelve allegaer nu beeter te doen ſtondt / als dat men dit door andere verdagvaringe (daer door het wantrouwen lichtelijck grooter werden mocht) oppet nieuw weer ſoude by de hand nemen.

Handelinghe tuſſchen den Keyſer en Keurvorſtē op dē Conventdagh tot Regenſburgh gehouden.

Duyrende deſe handelinghe met Keur-ſaxen / wierde tot Reghenſburgh door wiſſelinge van verſcheyden ſchryvens ſeer gheſtreden: want Keyſerl Majeſt. wilde by zyne meeninge ſtaen blyven / de Keurvorſten drongen ſtarck daer heen / datmen het volck ſoude afdancken en den Hartogh van Fritlandt caſſeeren / en met den Coninck in Vranckrijck en ook met Sweden pays maecken; en wierde ook daer heen gearbeyt / dat men des Palſgraven afgeſanten dien men van weghens des Coninckx in Enghelandt vry gheleyde toegeſeyt had / niet ſoude onverhoort laeten. Ten laetſten had men van wederzyde / inſonderheyt den Keurvorſt van Ceulen / dien de naeſte by't perijckel ſtondt / geern gheſien / datmen met de Hollanders liever vrede maecken / Godt gaf ook hoe die zijn mocht / als Oorlog voeren ſoude. Den Keurvorſt van Ceulen heeft by deſe beraetſlaginghe ſynen broeder Hartogh Maximilian in Beyeren / dien tot den Oorlogh gheneghen was / hem vermanende hy ſoude ook wat by deſe ſaecke doen / mits hy het geene van weghens ſyne veele Stichten dien hy beſadt wel doen konde / antwoordt gecreghen op deſe aenbringhe: hy ſoude een reys in't Aerts-ſticht Ceulen komen / en daerin een Jaer hoff houden / ſoo ſoude hy wel bevinden / wat Ceulen voor nae Buyren aen de Staten hadde. En wierde de ſaecke van de bemelde Staten ſoo verre bevordert / dat weghens haer groote Importans / dat beſlooten wierde / deſelve tot een algemenen Rijcxdach te verſetten. Hebben dies weghen de Keurvorſten veel gheobtineert / 'twelck den Keyſer en zijne Raden wat ſwaer gevallen is.

Keurvorſt van Ceulē heeft vreeſe voor de nabuyrige Staten.

Voort eerſten is beſlooten gewordē / dat het Generaelſchap van den Hartogh van Fritlandt ſoude ghenomen worden; dien tot dien tijdt tot Memminghen was aengecomen / die onderweegens veel ſchenkagien byſonder tot Ulm en Neurenbergh bekomen heeft / mits hy aen alle plaetſen in grooten aenſien was. En als deſe concluſie teghens hem is ghemaeckt ghewordē / zijn daerop beyde Baronnen Ian Baptiſta Verdenbergh en Gerrit Queſtenburgh tot hem afgeveerdicht / die hy wel beloont heeft / mits ſy zijne beſte Patroonen gheweeſt waren / die aen t Keyſerl. hoff zijne Conſilia altoos gedreven en gevordert hebben / daerom ook deſe beyde / dat ſy hem te beter hiertoe beweghen konden / voor andere den prijs hiervan gehad hebben.

En hoewel dit ſchynen wilde / als hadden deſe beyde een over de maete ſwaere ſaecke upt te voeren aen ſich genomē / aengeſien den Wallenſteyner een boven maten groothartich Heer was / en nu voorts inden Oorlog het commandeeren ſich aenghewent / en dies weghen by hooghe Potentaten in grooten aenſien / en behalven dat met onuytſpreeckelijcke Rijckdommen verſien / die daerom niet lichtelijk een ſulkē ſchimp over hem ſoude paſſeren laten. En ſtondt te beduchten / dat het gheene / datmen van hem als eenen Hartogh van weghens zijn groote over vergaerde gelt en goet qualijck vermoeden derven / nu als van een prijvaet perſoon weer gevordert / en aldus het Hartogdom Meckelenburgh in d' uytterſte perijckel gheſedt wierde. Somma elck een verlangde hoe dit afloopen wilde. En als men te vreeſen had / dat wel hier door een nieuwe onruſt moch oppſen / daer heeft hem den Hartogh van Fritlandt (:'t welck als een wonder is ghehouden) dadelijck naert bevel van Keyſerl. Majeſt. gheaccommodeert en ſich gehoorſaemlijck ingeſtelt. En meenden dat hy veel by Keyſerl. Majeſt. ghedaen / en hem wel ghequeeten had. Sommighe hielden het daer voor / dat hy van weghens ſynes krijgs volcks verkerbinghe (dat hy doch ghelijck wel noch met ſchenckagien noch vergonde licenties) of andere diergelijcke / des gemeenen mans behoefnis / behalven die hy op den hals ghehaelt had / geens weegs te verbidden noch t'excuſeeren was /

1630. was / dies weghen dan voor raetsaem ghevonden is / datmen de missonst haeren cours laeten most / en konde wel ghebeuren / dat de tijden veranderden / en de lieden / welcke in't ghemeen by voorspoedigheyt somwijlen billick / en in teghenspoet wanckelbaer / lichtelijck van een ander ghevoelen wierden. Andere hadden dese opinie / men mocht hem heymlijck besteecken hebben / om dat hy aldus van syn Generaelschap afgestaen had. Sommige dat hy het had uyt des Sterrens-loop / daerin hy van Keplerus zijn Leer-meester wel geoeffent was geweest / en dit alsoo neffens syn Fatum te voorghesien. In voeghen datter noch andere meer voor seeckerder hielden / hy mocht door Keyserl. Majest. heymlijck daertoe gebracht zijn / en hem inghebeelt datter noch grooter eer voor hem inden Oorlogh van de Francoysen te haelen was / en is eyndelijck door sulcke streecke van syn groote macht en getal van Regementen heel berooft ghewoorden / en tot Memminghen / als of hy in een gevanghen huys gheleghen had / hem ghehouden. Het mach nu hiermede zijn als het wil / soo isset voor een groote saecke te houden / dat te gelijck zijne Keyserl. Majest aen de Keurvorsten / en den Hartogh aen de Keurvorsten ghehoor ghegheven hebben. En heeft Wallensteyn als sy haere Commissie by hem afgelept hebben / hun aldus gheantwoordt.

Den Hartog van Fritlant begeeft hem willig van syn Generaelschap van Keyserl. armade en wat hy daernessens heeft begeert.

Hy danckte haer seer van weghens syne Key. Majest. dat zyne Majest. hem de Hooft-armade dus langh betrout had / en hem daer over tot een Generael gheset; en hoewel hy van Keyserlijcke Majest. veel anders verhoopt had / dat hy daer by soude ghemainteneert zijn geweest / maer mits hy sach dat het zyne Majest. begeerende was / woude hy daer van af staen.

2. Overmits nu zyne Keyserl. Majest. hem van weghens zyne trouwelijcke diensten / tot een Vorstelijcke staedt verh een had / en dies wegen om zijne staet te beter te voeren / met landt en lieden versien: soo bad hy zijne Majest. dat hy hem daerby wilde beschermen.

3. Hy bad oock onderdanich dat Keyserlycke Majest. zijne teghens party / en wat sy teghens hem inghebrocht hadden / geen audientie noch geloof geven woude. Met dese antwoort en schenckagie van schoone paerden / heeft hy dese beyde afghesanten weer afgeveerdicht / welcke als sy weer naer Keghensburgh gekomen zijn geweest / heeft Keyserl. Majest. de Resolutie / die zy van Wallensteyn ontfanghen hadden / aent Keurvorstelijcke Collegie ghesonden. t Welck aldus daer op heeft geantwoort.

Antwoort van de Keurvorsten op des Hartogs van Fridtlandt Resolutie / aen Keyser Ferdinand overgegeven.

Dat den Hartog van Fritlandt sich vant Generaelschap ontslagen had / en de hooghepyt van dien aen Keyserl. Majest. believen ghestelt had / daer aen had hy wijslyck gedaen.

2. De goeders in de Erflanden konde Keyserl. Majest. hem laeten / maer wat aengaende was des Rijcks lidtmaten en Vorstendommen daerin hadden sy te seggen; en indien Meckelenburgh volghens des Rijcks Constitutie Crimen Læsæ Majestatis ghedaen had / konde het aen dien van Fritland niet overgeven worden / of sy mosten haer dat aentrecken.

3. Indien den Fridtlander de Keurvorsten en die hem beclaegt hadden / by Key. Mast. voor vyande houden wilde / wouden sy het niet loochenen / maer begeerden / dat hy daer heen gebracht wierde / dat hy al des Rijcks uytgeputte schatten / en al het geene / wat hy d'arme onderdanen had afgeperst en van de litmaten des Rijks gekregen weer restitueerde en goet maeckte.

1630. Het tweede / dat de Keurvorsten verkreegen hebben / is geweest / dat men het groot ghetal vant krijgsvolck wat kleyner maecken en't meestendeel affschaffen zoude. Behalven dat heeft Keyserl. Majest. belooft naer desen geen oorlogh te voeren sonder voorweeten van de standen. En zouden voorts de Contributien naer goetachten en wille van de Krijgs-Oversten niet ingestelt en afgehaelt / maer op de Creys dagen / ghelyck men het noemt / daer van gheordonneert werden.

Het aenbrengen van den Francoischen Ambassadeur by des Rijcks Keurvorsten gedaen en voorgeslagen.

Voorts hebben de Keur-vorsten van wegens het continueerlijck en neerstig aenhouden van den Francoischen Ambassadeur eenen tegens Spanjen en Keyserl. Majest. strijdende vreden te wege gebracht: daer af het beginsel aldus is: voorst eerste heeft bemelten Ambassadeur Carel Brulart in de audientie van de Keur-vorsten syne saecken aldus voorgebracht.

Het was geen wonder / dat de Coningen van Vranckrijck den Roomschen Keysers Keurvorsten en den welstant en rust vant gantsch Duytslandt met een sonderlijcke affectie altoos toegedaen geweest waren / mits haer bloet en afcomste uyt de voornaemste provincien van Duytslandt ghesprooten was. Dies-weghen dan een sonderlycke lief de en verlangen tottet gheluck en welvaert der Vorsten int Roomsche Rijck / gelijk uyt een levendige Fonteyn hier over is ghesprongen / welcke affectie langhe Jaeren herwaerts door veelderhande diensten dus is onderhouden geweest / datse meer dien uyt de natuur ingeplante als anders ghemaeckte vrientschap most ghelijck gehouden werden. Daerom syne Koninckl. Majest. van Vranckrijck volghens d'exempels van syne Voorvaders de dienste / welcke hem van dese Collegie gedaen en aen de hand gegeven zijn geweest mildiglijk weer te beloonē willens was / en dat uyt dese redenen: mits Coningen en Vorsten gelijck de voornaemste litmaten van de Christenheyt vā natuur d'een d'ander de helpēde hant te bieden en het gemeene beste te beschermen / verobligeert waeren / soo konde hy oock met een goede Conscientie en achterstellinge syns ampts / dit Collegy dat van wichtige en tot het gemeene beste streckende saecken handelde / niet voorby gaen: want ghelijck een Spiegel of hy wel met Gout ingelept en met Bagghen versiert was en elck eens effige niet eygentlijck uyt en druckte / tot geen ding beguaem en was; alsoo oock indien de Coningen en Vorsten / die niet anders als een waerachtige spiegel der deugden en zedenen waeren / andere Koningen en Vorsten haer gereede diensten in hoochwichtige saecken weygerden / soo waeren sy hun soo wel als anderen heel niet nut noch ghertsflijck.

Om dat nu syne Koninckl. Majest. in Vranckrijck in dit cas oock niet voor naer laetende hier in aengesien wierde; maer veel meer zijns herts meeninge / voor sorgh en vlyt om haer en des gantschen Duytslandts dignitept t'onderhouden / te kennen gheven mocht / had hy 't heel daer voor gehouden / dattet niet wel soude ghedaen zijn gheweest / dit Collegie twelck tot dien eynde inghestelt was / voor by te gaen besonder dat hy haere toenepginge tegens hem en heur respect te beschermen en te vermeerderen vreeder mits desen noch een reys te kennen geven wilde.

Mits nu dieswegen de Keurvorsten waeren tot dien eynde 't samen gekomen / datse met haer groot verstandige Raetslaghen Duytslandt wilden dienstich wesen: Soo had syne Koninckl. Majest.

1630. Majeſt. van Vranckrijck (niet dat ſy lieden eenighen Raet van nooden hadden / maer om ſyne affectie alleen te kennen te geven) haer lieden gelijckewel vermaenen en vriendelijck verſoecken willen / dat alle moogelijcke naerſtigheyt gedaen werden mocht en aent gemeene beſte verobligeert te blyven / en konden ſy hier door groote eer en roem verkrijgen: want gelijck ons uyt de wonderlijcke ſcheppinge / verſtandighe regeeringhe en boven al uytſteeckende ſieraetſel van deſer wereldt Godt Almachtigh bekendt gheworden was / en wy dieswegen tot des alderhoochſten lief de ghetrocken wierden: aldus oock wanneer de Keyſers / Koningen en Prinſen / die Godts beeldt waeren / en wien de Goddelijcke wijſheydt de wereldtlijcke regeeringhe uyt Heyligen Raet was bevolen Godt naerſtich voor ooghen hielden / hare onderdanen wel en vreedſaem regeerden en eyndelijk haer aenbevolen ampt cloeckelijck adminiſtreerden / ſoo konden de ſelve niet alleen alle menſchen tot een behoorlijcken gehoorſaemheyt en reſpect aendryven / maer ook noch tot de getrouwe lief de / en billike onderdanigheyt aenporen / en dat Godt haer Regiment behalig was haddenſe uyt deſe langdurige geluckſalicheyt vaſt te ſlupten.

Daerom wouden ſy Keurvorſten des Duytſlands heyl en ſalupt ſoecken / het naeckent onheyl voorkomen en alles voorſienigh betrachten wat tot ſyn welvaert dienſtich zijn zoude / dat naer deſen tydt int minſte gheen Oorlog te vinden noch op te ſpeuren was. En waſt ſaecke dat dit gheſchieden conde ſouden ſy heel Duytſlandt het welck tot hier toe met alderhande ongheluck en ſchaeden geplaegt was geworden / ten hoochſten begaeven / en een eeuwig-durenden roem daer door verkrijghen / en ſyne Koninckljcke Majeſt. ſoude hun lieden niet alleen met goeden raet bywoonen / maer oock des H. Roomſchen Rijk een beſtandige beſchermer en vrient blyven.

Hierop wierde met den Francopſchen Ambaſſadeur alderhande onderhandelinge getracteert / en hem tot oprechtinge des Italiaenſchen vredes inden naem van Keyſerl. Majeſt. volgende poincten voorgeſlagen / namentlijck: ten eerſten:

Keyſer Ferdinand ſtaet voor van d'Italiaenſche vrede.

Syne Keyſerl. Majeſt. ſochte en begeerde den gewenſchden vrede in Italien en wilde aen den Hartog van Nivers de leeninghe geven / indien den Coninck van Vranckrijck alle verbinteniſſen Contracten / die hy met die geene had / dewelcke openbaere vyande waren des Roomſchen Rijcks en welcke ſich noch voortz aen voor vyande verklaren mochten / vrack en opkondigde.

2. Dat hy hem t'elcken keer zoude verobligeeren / indien ſyne Keyſerl. Majeſt. het was oock van wat vyande mitsgaders des Roomſchen Rijcks ſtanden en de Vorſten des Rijcks / jae van den Erf-vyand en Turck een aenval te verwachten had / dat hy dan hem met ſyne hulpe en byſtandt wilde aſſiſteeren.

3. Dat hy hem nu voortz niet meer in des Rijcks ſaecken ſoude inmengen noch ſich aentrecken en bemoeyen met den Vorſten en des Rijcks ſtanden / maer dat hy eenig en alleen het oordeel en juſtitie aen die geene te weten aen ſyne Keyſ. Majeſt. / dient alleen toebehoorde / ſoude ſtellen.

Deſe poincten wilde den Francopſchen Ambaſſadeur niet aennemen / dieswegen naer lange tractatie tuſſchen hem en des Keyſers gevolmachtigde Raeden / ſyn naervolgende artykels op beyder partyen ratificatie geſlooten geworden.

Ten eerſten beloofde de Coninck van Vranckrijck / dat hy noch Keyſerl. Majeſt. noch de ſtande / Vorſten en Heerſchappen en Provincen voor hem ſelfs / noch door andere in generley manier overlaſt ſoude doen / oock niet de rebellen en dien genen / welcke Keyſerl. Majeſt. en des Rijcks vyande waeren of noch werden mochten / met hulpe / geldt / Raet en daet noch proviandt t'aſſiſteeren / maer veel meer deſelve tot de billighe yt en gehoorſaemheydt tegens Keyſerl. Majeſt. te vermaenen; gheljck hem dan oock mits deſen verobligeerde en verplichtede ſyne Keyſerl. Majeſtept.

1630. Vredes Artijckel om caſſeringe des Italiaenſchen Oorlogs tot Regenſburg / tuſſchen de Keyſ. gedeputeerde en de Francoyſe Ambaſſadeur op beyder partyratificatie.

2. Dewyle men voor Raetſaem en noodich gevonden heeft / dat der intereſſerenden van wegens haer vorderinge ſatisfactie geſchieden mocht ſoo heeft Keyſerl. Majeſt. verwilligt / en belieft oock den Coninck van Vranckrijck; dat den Hartog van Savoye voor alle ſyne vorderinge / die hy aent Hartogdom Mantua hebben kan / (als het tuſſchen den Hartogh van Savoye en Hartog Carel Gonzaga van Nivers ten laeſten beſlooten en niet geretracteert is geweeſt) Turino en andere int Hartogdom Montferraet leggende plaetſen zoude inruymen / welckers inrente Jaerlijcks bedroegen 18000. Croonen welcke plaetſen van den Gevolmachtichden Graef Colaldo of een anderen Keyſerl. Commiſſarius en van des Coninckx van Vranckrijck daer toe geſtelde gedeputeerde zullen naemhachtigh gemaekt worden / die dan oock van wegens de Jaerlijcſe intraden / of toegeſeyde Croonen of het ſpeciſ of ander geldt ſyn zal / ten waere dat beyde partyen daer over ſich al vergleecken hadden / accordatie helpen maecken ſal.

3. Wat aengaende was de vorderinge van de Hartoginne van Lotteringen / om dat dies wegen de vredes Tractaten niet ghebroocken werden mochten ſouden ſy haer tot een goedigen verdrag / of op believen van beyde partyen tot een proces / of tot Keyſerl. Majeſtys. deciſie / nadien d'acten van de Keurvorſten doorgeſien en gecommuniceert waren / in ſpatie van een half Jaer tydts van de leeninge aen te reeckenen / ſich accommodeeren / doch mits de ſaecke noch int recht was / ſoude geen van ſyn recht pets verzeemt ofghenomen werden. Ende zoude oock den Hartog Carel Gonzaga naer de Keyſerl. wetten verobligeert zijn / wat de heeren ghedeputeerde goet vonden en van beyde partyen aengenomen of door de ſententie van de Hartoginne geſprooken was en hem toegelept werde / ſich daer nae accommoderen / en gheljck de partyen ſchuldich waren pleyne ſatis factie doen; en indien Hartog Carel tegens hoope anders attenteeren zoude / ſo zoude hy Keyſerl. Executie ſonder eenig vertreck en ſonder ſcheuring deſes vredes dieswegen te verwachten hebben.

4. En dat nu de Hartog van Guaſtalla van al het geene dat hy aent Hartogdom van Mantua heeft aen Hartog Carel en ſyn manlijcke erten besten / reſigneere / ſoo heeft hem Keyſerl. Majeſt. Jaerlijcks 6000 Croonen elck tot 2. Rhynſche floryn en ſtuyvers ghereeckent te nemen geordonneert / en aen plaetſe van betalinge zoude hem een oft meer quartierē van deſe landen als Doſoro / Luzarra / Suzara en Reggiſto / ſoo veel deſe ſomme bedraegt / met al haer hooghept en gherechtigheydt aengewesen werden. Alle ſwaerigheden weg te nemen / ſoude elck een vry ſtaen een daer toe te verkieſen. En Keyſerl. Majeſt. wilde ordonneeren ſynen Commiſſaris den

1630. Hartog van Parma / dat aldus bemelten Hartog van Guastalla dooz eene verstandigen en discreeten / die niet suspect was / maer soo veel mooglijck beyden deelen aengenaem (nadien de landen naer landts manier gebandeert en de sonne van de vzuchten en inkomste soo wel van de leen als erfgoederen behoozlijck te samen gherekent waren) in zijn landen weer ingeset werden mocht. En souden vooztz voozsz. landen niet met schulden beswaert wozden ('t welck den erve van dese goederen niet toelatich was) maer van all beswaerten vzy en vzanck zijn. Indien nu ghebeurde / dattet een offet ander van dese landen / welcke den Hartogh van Guastalla aenghewesen zijn / aen d'inkomste de voozsz. somma souden te boven gaen / daeraf soude dan het Ovzighe neffens de hooghept aen den Hartogh Carel verballen blyven.

5. Hartogh Carel souden zijne ghedane fouten by Keyserl. Majest. af bidden.

6. Daerna wilde Keyserl. Majest. op des Paus en Conincks van Vzanckrijck intercessi schzyvens / upt Keyserl. ghenade Hartogh Carel in beyde Hartogdommen Mantua en Montferrat / in spatie van 6. weecken tijts beleenen / ondertusschen souden de Keyserl. Commissarissen niet alleen het geene dat elcke party toebehoozde / scheyden / maer oock / indien de partyen noch niet veraccozdeert waren / upt eyghene macht in't gheene dat hem aenghewesen was / immitteeren. En soo het saecke was / dat in spatie van dese 6. weecken de Commissarien aen dese schepdinghe van dese landen teghens alle hoope souden beledt wozden / soude nochtans Hartog Carel Immediate beleent zijn / en nae verclaringhe d'ss 9. 10. 11. Artickels de landen besitten. Maer naer de beleeninghe souden de Commissarissen ghehouden zyn / oppet langste sonder langher uptstel en vertreck den Hartogh van Savoye en Guastalla wat elck een toestaet aen te wijsen / en in de Possessie te setten.

7. En van weghens dese beleeninghe wilde Keyserl. Majest. den Hartogh als nu voozt leenman zijnde / en een ghetrouw Vasal teghens al zijn vyande / welcke hem wilden in dese Investituyr turberen en molesteeren / tot allen tijden / beschermynghe ghenieten laten.

8. En soo dese vzedes tractaten al hier aen't Keyserl. hoff van wederzijdts ghedeputeerde ondergeteyckent / en den krijgs Officiers in Italien aengekondicht waren / souden de vyantschappen daermede ophouden.

9. Nadien nu Hartogh Carel Gonzaga / met beyde Hartogdommen / Mantua en Montferrat is beleent / sal Keyserl. Majest. binnen 15 daegen of op een seecker plaets daertoe gheset zijnde / al haer krijgs volck in Italien af voeren laeten / behalven dat inde Vestinghe Mantua en Caneto / over de revier Oglio indient noodich zyn sal noch gelaten sal wozden / d'andere int Hartoghdom Mantua belepde plaetsen sullen onder des Hartoghen Carels Inspectie blyven; insghelijck wil oock de Coninck al zijn krijgs macht upt Italien voeren / maer Pignarola, Bricaras, Susa en Auigliana met noodzustighe besettinghe versien laten / d'andere plaetsen int Hartogdom Savoye en vozstendom Piemont den Hartogh van Savoye overgeven: desghelijck sal den Hartogh van Savoye syn krijgs volck wech doen / behalven Trino soude hy behouden / en wilden allegaer haer volck aldus houden / dat geen quade suspitie te vermoeden syn soude.

13. De stadt en slot tot Casal en andere plaetsen in Montferrat / sullen vooz bemelden Hartog Carel gherestitueert werden / welcke plaetsen hy met zyne eyghen volck van hem alleen dependeerende / gelijck zijne voozvaders gedaen hebben / sal besetten / om dat alle quade suspitie achter blyve: maer indien dit cas noopende de demolieringhe of slechtinghe der schansen van d' Overste in Italien yets soude ghesloten zijn ghewozden / te vooren dese tractaten ondergeteyckent wierden / daerby soude het dan niet teghenstaende dese Artyckels / heel verblyven. 1630.

11. Nadien dit nu al aldus verrecht is ghelijck voozsz. / en het krijgs volck afgevoert werde / soo wil Keyserl. Majest. upt cracht van dese beleeninghe / de stadt Mantua en het Casteel Pozto met al de schansen / oock Caneto onder het Casteel Oglio aen Hartogh Carel overgeven en de besettinge afvoeren: gelijck dan oock den Coninck van Vzanckrijck zijne besettinge upt Pignarola / Vzicaras / Susa en Avigliana weeh nemen sal / en aen den Hartog van Savoye de plaetsen weer overleveren / en de nieu opghewozpene schansen doen slechten.

12. Tot volbzenginge deses verdzachs / verclaerde sich Keyserl. Majest. dat hy de Passen in Veltolin en Switserlandt / mitsgaders andere ingenomene plaetsen en schansen ten eerste wilde verlaten en inden voozighen standt setten / en de nieuwe opghewozpene schansen terstondt weer slechten / doch met dese conditie / datse van niemant weer het was oock dooz wat pzetert het zyn of gheschieden mocht / souden starck gemaeckt wozden.

13. Tot meerder verseeckeringhe wil Keyserl. Majest. en den Coninck in Vzanckrijck de bozghen aen den Paus / of aen den groot Hartogen van Flozens of aen een ander Catholyken Vozst in Duytslandt senden / welcke dese bozghen dus langh sal by hem behouden / tot dat dit accoozt aen weder-zyde voltrocken is; maer indien de pointen van d' een cant souden ghebzoocken wozden / soo sullen de bozghen den ander deel overgelevert wozden; het sal ghelijckwel by de hooghe krijghs Overste staen / de bozghen te verkiesen en wien zy toe ghesonden werden sullen.

14. Boven dat souden ook opt starck versoeck des Conincks van Vzanckrijck / de Venetianen hiermede in begrepen zijn / doch dat sy sich voozts van d'Attentaten soowel teghens Keyserl. Maj. als het Roomsche Rijk haer onthouden souden en haer volck wegh voeren / om dat gheen naebuyzighe suspitie hebben mochte. En indien vooz desen verdzach de krijgs Oversten in Italien yets anders beraemt hadden / soude het niet teghenstaende desen Artijckel / ook daerby verblyven.

15. Maer de ghedeputeerde berechten / dat noch andere strydigheden vooz de handt zijn souden / van weghens de steede en Keyserl. Bisdommen Metz Toul en Verdun / en dat van wegens d'abdy Vozts en andere ingenomene passe plaetsen en Keyserl. leeninghe / daerupt lichtelijck een nieuwe oneenighepdt oprysen konde / daeraf doch de Coninchlijcke afgesante noch gheen advise becomen had; en op dat nu de vzede te bestandigher zijn mocht / soo heeft Keyserl. Majest. vooz goet ghevonden / sulcks op een ander tijdt op te heffen en tot een goeden verdzagh mede comen laeten. En als de Coninchlijcke gesante aenghevercht heeft / datmen het krijghs volck wilde van der Francoysen paelen voeren en de schanse / welcke nu eerst ghemaeckt ghewees was tot Mayen-

vick

1630. vick te ſlechten / is hem daerop van de Keyſerſche gheantwoordt / dat ſulcke plaetſen billijck (dewyle ſy op des Keyſers gront en boom lagen) beſet en verſtarckt blyven mochten; gelijckwel begheerde datmen des Rijcks ſtede Verdun en Metz welcke van de Francoyſen inghenomen en verſtarckt waren / ſoude quyteren; daertoe hem nochtans de Coninckljicke afgheſante niet heeft konnen verſtaen / maer zijn begeeren ſtarck ghedreven / daerom men dit tot een andere vergaderinghe heeft willen uytſtellen / maer mits de gheſante hiervan gheen Commiſſi had / heeft hy aen ſyn Heer Coninck in Vranckrijck gheſchreven / gelijckwel is aen wederzyde het krijghs volck wech ghevoert.

16. De wijle den Hartogh van Lothringhe van weghens deſen Oorlogh mede volck gheworven had / heeft Keyſerl. en Coninckl. Majeſt. beliefft / dien ſelven mede in dit accoort in te ſluyten / en hem niet beſchadighen ſoo langh hy niemandt te nae by quam / en dies weghen dan het volck aldus afſtepte / dat geen quade ſuſpitie daerupt te vermoeden was.

17. Alle Injurien / die in deſen Oorlogh voor ghevallen waren / ſouden vergeten blyven / en al die ſich daerin gebruyckt hadden / vergeven zijn en in haere voorighe eer / dignitept en goeder inghеſet werden / en wat den een van den ander in nomen had / weer gegheven werden en de ghevanghene ſonder recompens los gelaten worden.

18. Indien nu ondertuſſchen voor dat deſe tractaten afghehandelt waren / de krijgs Overſten in Italien die daertoe gecommandeert zijn geweeſt / yets anders beſloten en gheconfirmeert hadden / ſulcks ſoude ſtijf en vaſt ghehouden werden / anders ter contrarie / wat hierin geſloten was geratificeert blyven.

19. Al dit gepaſſeerde hebben Keyſerl. en Coninckl. Majeſt. in Vranckrijck met Keyſerlijcke woorde en trouw belooft / dat Keyſerl. Majeſt. en ſyne aſſiſtenten te weten de Coninck in Spangien en den Hartogh van Savoye / gelijck dan oock den Coninckl. Majeſt. in Vranckrijck al wat boven gheſchreven en geſet is / en in deſen accoort begrepen / ongebroocken onderhouden wouden.

Italiaenſche vredes Artijckel wordt veranderd.

Hoewel dit nu aldus beſloten is gheweeſt / is het doch hiernae een langhe tijdt en byſonder d' eerſte Artijckel wat ſwaer gevallen / welcken den Coninck in Vranckrijck niet heeft willen ingaen. Hoewel nu de ſaecke dies weghen ſeer twijffelachtigh ſtondt en hem aenſien liet / als ſoudet al weer te niet loopen / ſoo heeft doch Keyſerl. Maj. hierin wat toe gegheven / om dat nu door achterſtellinghe deſes ſtrijts in Italien / het volck weer mocht daerupt en teghens den Coninck in Sweden ghevoert werden / en aldus het eerſte point heel laten vallen en in d'ander yets weer veranderen laeten / gelijck breeder by de handelinghe van Italien ſal verhaelt worden.

Nadien de Italiaenſche vredes Artijckels verbat zijn gheweeſt / hebben de Roomſche Catholijcke Keur-vorſten aen den Coninck van Vranckrijck aldus geſchreven.

De keur-vorſten des Keyſerſchryven aen de Coninck vã Vranckrijck.

Hy had haer ten hoochſten verblydt / dat hy op een ſulcke bequaemen tijdt zyne geſante tot den Keurvorſtlijcken Collegial-dagh nae Reghensburgh afgeſonden had / om dat een reys den lang ghewenſchde vrede herſtelt en onder de Chriſtelijcke inſonderheyt den Catholijcken Potentaten goede volſtandighe eenigheyt gheſticht werden mocht.

En hielden ſy het voor een groote weldaet Godts / dat hy een ſulcke intentie by hem ghehad had / byſonder tot dien tijdt / als eſſen oock haer Keyſerl. Majeſt. een groot verlanghen ghedragen heeft tot wederbrenginge des vreeds / alſoo dat ſy nu dies weghen hoopten / daer ſoude uyt een ſulcke eenigheyt des gemoets alle welvaert der Chriſtenen ſonder muſſen ontſpringen. 1630.

Hoewel ſy nu deſe ſaecke / daer aen der Religie / den Rijck en Coninckrijcken dus grootelijcks gelegen was / gaern geſwint bevordert geſien / en alle mooghlijcke naerſtigheyt aenghewent hadden: maer mits by deſe tractatie gheljck gheemenlijck / te geſchieden pleegde / van weghens haer ſwaerte meer tyds van nooden was / voornaemlijck dewijle van de cant des Hartogs van Guaſtalla de ghepreſenteerde ſomma geltz / naer ſyn gevoel wat ſleght en te geering was en ten reſpect vande ſatis factie, dies weghen qualijck willen aennemen / en was oock van de cant der ouſten Hartoghin van Lothringhen door haer afgeſante inſtandich geſolliciteert geweeſt / dat inſgheljck haere pretenſie mocht ondertaſt worden; daerom ten aenſien van deſe motiven / had men ſoo haeſt tot het ſluyten van de vrede niet komen connen. Maer nadien men de claerheyt van de ſaecke en het groote perijckel in het welck de ghemeene Chriſtenheyt hoe langher hoe dieper raechte / ingheſien heeft / en dies weghen alle oprechte harten gheaviſeert en te ghemoet ghevoert / hoe dat deſe vrede tot de Chriſtenheyt en de Catholijcke kercke / en inſgheljck de welſtandt der Coninckrijcken dienlijck was / en van weghens de gemoveerde difficultepten die by het ghemeene beſt in dit cas niet konden vergleecken werden / niet langer diende uytgheſtelt te werden / hadden ſy op den yver / Godts vreeſe en oprecht ghemoet van zyne Coninckljicke Majeſt. ſich willen verlaeten / en deſe ſake aldus door haere Raetſlaegen helpen modereren / dat zy hoopte zijne Majeſteyt ſoude daerin conſenteeren / gelijck hy dan by zijne afgheſante had daeraf verſeeckeringhe gedaen.

En in ſulck aenſien hadden oock d' afgheſante de vredes tractaten neffens hun aenghenomen; 'twelck dan van wederzyde oprecht met reſpecteeringhe ſoo wel Keyſerl. als oock Coninckljicke M. M. geſchiet was / aldus datſe nu voorts ſeer verlangden wat hy voor ſyn perſoon ratificeeren ſoude.

Handelinghe van wegẽs des Palſgraeven Fredericks.

De goedighe tractaten met des Coninckls in Engelandt afgeſante en des Palſgraven Frederick ghedeputeerde / welcke ondertuſſchen oock voorgeſtelt wierden / verkreghen wel gheen expeditie / ghelijckwel wierdenſe dus verre ghebracht / dat hooch bemelden Palſ-graef voor behouden ſoude blyven / eenighe genade en een deel van ſyn landt / 't welck de Spanjaerden in hadden / en de Conditien welcke hem tot Mulhuſen voorgheſchreven waren / verbullen.

Den Engelſchen afgeſante heeft by Keyſerl. Majeſt. en oock by de Keurvorſten Audientie gehad / welcke allegaer naer malcander gheſeten hebben inde laetſte vergaderinghe / en d' Engelſche afgeſante tegens haer lieden over. En nadien hy nu ſyne mondelijke propoſitie gedaen had / heeft hy oock die ſchriftelijck overgelangt / welcke van deſen inhout is gheweeſt.

Propoſitie des Engelſchen afgeſante in't Keurvorſtl. Collegie gedaẽ.

Nademael den Coninck in groot Brittannien met groot hartſeer ſynes ſwaghers langhduyrighe en bedroef de toeſtant / mitſgaders zijn vrouw en onſchuldighe kinders aenſien moſte / en zijn Majeſt. om weer te vercrijghen / de reconciliatie

1639. restitutie voor zijn swagher / niet geern eenighe occasie en conjunctie voorby gaen laten wilde / oock naert exempel van syn gheprese voorvader die de vreedsaeme weegen altoos voor te wenden begheert had / en mits sich nu teghenwoordigh een sulcke gewenschte geleghenthept by de Keyserl. en Keurvorstlijcke vergaderinghe presenteerde om tot een sulck wit te raecken: soo had zyne Majest. aen zijn ghesante nopende daer af hebbende Credentie brieve / last gegheven en opghedraghen / dat hy van Keyserlycke Majest. voor allen dinghen in syn en zijns swaghers des Palsgraven naeme / naer behoorzen / soude versoecken / of niet syne Keyserl. Majest. de nu wel meenende voorbeede van des Coninks in groot Britannien zijn vader / oock ander Coninghen en Potentaten dies weghens gedaene Intercessien / teghenwoordiglijck plaets te vergonnen / aldergenaedichst believen mocht / en de gevatte onghenaede teghens den Palsgraeve weer vallen / en wat uyt swackheyt der jeucht ghepasseert was / vaderlijck vergeeten en doch niet meer ghedencken wilde / maer ten eersten van den Over-ban hem ontlasten en nessens andere / welck soo veel teghens Keyserl. Majest. en wel meer gesondigt hadden / hem weer tot de ghenaeden Rijcke versoeninghe en Restitutie alderghenadichst comen laeten wilde. Om dat doch het hooch benaude Roomsche Rijck de Duytse natie en de grooteliker noodtlydende Christenheyt / met een voorgaenden vrede daerna dus seer van soo veel harten is gesucht / weer verquickt / het onschuldich bloetvergieten voorghecomen / andere landen van de verwoestinghe (welcke tot hiertoe de Continuatie van den Oorlogh uptghestaen hadden) bevrijdt en al het ander quaet en onheyl / het welck dan d' extrema consilia met sich brachten / uyt den gront uptgeropt werden mocht / invoeghen dat eventus belli intertus, dammi antem certum. Om nu te beter hiertoe te comen en sonder eenigh vertreck int werck te stellen; soo wilde doch haer Keyserl. Majest. alsulcke middelen en weeghen / welcke daertoe seecker waren allergenadichst by de hand nemen / namentlijck van de versoeninghe en Restitutie van de Keur-palts beginnen / en ghelijck den eersten hoecksteen van alle tranquillitept en rust te legghen; invoeghen datter anders en sonder dit gheen vrede noch rust in't Rijck / noch het oude betrouwen onder de standen conde weer gesticht / noch de principaele wortel en oorsaecke van alle beroerte en oploop ghestopt noch uptgeropt werden. Indien nu zijne Keyserl. Majest. het billick versoeck van zijne Majest. in groot Brittannien soo verre toelaten wilde / soo soude Keyserl. Majest. hoe langer hoe meer syne vrientschap en danckseggingh meriteren / de moderatie die in 't begintsel zijne Keyserl. Majestept. selfs goet ghevonden had / wel in acht nemen / en zyne Coninckliycke Majest. in dese vreede weerdighe Consiliis verstercken / en verhoeden helpen / dat hy anders niet (indien men d' accomodatie afsloeg / daerop dan veere uytsiende perijckelen en extremitepten volghen mochten) op andere meer billicke weghen en conjunctie te ghedencken gedwonghen wierde.

Voorts soude zijne Keyserl. Majest. een werck van barmhertigheydt en oock Godt almachtigh een aengenaeme dienst doen / en tegelijck een stark fondament om den vrede en goede eenigheyt in't Rijck weer te brenghen / legghen / en zijne veelvondighe victorie een Heerlijcke Croon opsetten / en zyne Regeeringhe tot meerder welstandt en gelucksaligheyt brenghen / en de gantsche werelt tot een altoos duyrende affectie / een vereeringhe van zijn hooghe naem en persoon / oock de naekomelinge tot een eeuwig roem en prys van wegens syne ghedaene en gheoeffende goetheydt en sachtmoedigheydt verwecken en aendrijven: insghelijck soude oock den Heer Palts-graef sulcke hooge ghenade en mildigheydt met aller onderdanigheydt en danckseggingh aennemen / en sich met syn heel huys en posteriteyt daer heen volstandigh beneerstighen / hoe sy al sulcks om syne Keyserl. Majest. en syn hooch gheprese huys Oostenrijck soo veel immer moogliick was weer verdienen mochten; oock anders int overige alles doen wat totte satis factie van syne Keyserl. Majests. authoritept / oock tot wederbrenginge des lieven vredes immers moogliick was / en voor billijck gheken wierde / en soude hy hem aldus betoonen / dat men in der daet spuyren soude / dat hem Paltsgraef niet hoogers als Keyserl. Majests. affectie t'achten stondt / en had syne Keurvorstl. Doorluchtigheydt nooyt geen occasie (ghelijck hy ghenoegh betuygen konde) voorby laeten passeeren / dat hy de versoeninghe niet soude ghesocht hebben / ghelijck dit selve uyt de veele interessi schryvens en aensienlijcke Ambassaetschappen ook uyt de verwisselde brieven bysonder welke Jacobus Coninck in Engelandt inden Jaere 1622 den 12 Novembris geschreven had / daerin de Conditien vande satis factie tot de welcke sich den Palts-graef soude accommoderen / syn overgelevert geweest / en noch voornamentlijck uyt d onderhandelinge welke met Keyserl. Majests. believen van wegens de voorgehoudene Reconciliations poincten tot Colmar gheschiedt zijnde / daerop sich dan Paltsgraef verclaert hadde blyckelijck hel en klaer was: en was het selve noch veerder op de jongst ghehoudene Keurvorstl. vergaederinge tot Mulhuysen (indien des Konings in groot Britannien afgesante misgaders den gedeputeerde van den Paltsgraef hadden vry gelept verkrygen konnen / om daer heen te comen) gheschiedt. En zoude niet te min noch veerder blijcken / indien Keyserl. Majest. believen zoude / dat syn hoogh gerespecteerde Raeden met Rustorf dien dies weghen ghelept vergont wiert / wat meerder communiceren mochten / dien oock volkomene informatie den Coninck in groot Britannien en den Paltsgrave ghegeven hadden.

Op dit versoecken heeft den Cantselier van Mentz den Engelschen afgesante heel vriendelijk geantwoort / als datter een goede Resolutie volghen soude / en dat by de teghenwoordighe vergaderinghe den Keurvorsten daer aen geleghen was / dat in de saecke van den Paltsgraeve een reps middel mochte getroffen worden / datse ten besten van 't Roomsche Rijck konden vergeleecken werden.

De Keurvorsten stabileeren haer authoritept.

De Keurvorsten hebben anders / datse den Engelschen en Francoyschen afgesanten audiens gegheven hebben / haer Authoritept seer ghestabileert en bewesen / datse oock / of gelijck Keyserl. Majest. present was / den gesanten van vreemde Potentaten audiens mede deylen en de selve hooren en van weghens het Rijck sich met hun inlaten konden. Maer dit heeft den Keyserl. Raden niet wel dehaeght / dat d' voors. ghesanten om d'audientie aengehouden hebben.

Heeft oock de Paltsgraef Frederick aen de Keurvorsten welcke op desen Collegial-dach vergadert waeren / een schryvens afghevaerdicht van desen inhoudt.

P.P.

1630.

1630. P. P. Soo diep my de bedroefde toeſtandt van't heyl / Roomſche Rijck ons gemeene vaderlandt de Duytſche natie ter harten en ghemoet gaet / ſoo hoogh en yverich heb ick int begintſel tot hier toe / om de Reconciliatie te verkrijgen / my beneerſticht. Maer dewijle ick van weghens den Over-ban 't ſelve ſelfs niet heb doen kennen / ſoo heb ick door die Coningen / Keur-vorſten en Standen welcke my met bloetvrientſchap beſtaen / deſe onderhandelinghe en welgemeende interceſſie (tot betooninghe van mijn vrede waerdigh gemoet geene occaſie voorby gaen laetende) verſocht / gelijck ſulcks u. l. D. E. en den Rijk kennelijck is; en twijffel niet of ſy oock Keyſerl. Maje. en den Keurvorſtl. Collegie / myne veelvoudige onſchuldige verclaringe / in ſpetie gecommuniceert 1630.

FRIDERICVS D.G. Bohemiæ Rex, Comes Palatinus Rheni, S. Romani Impery Princeps Elector, Dux Bau. Marck Moraviæ Dux Sile. et Lucembur. Marck utriuſq; Lyſat. etc. C. Dank. ex

gheworden / byſonder dat van wylen Koninckl. Majeſt. in groot Brytannien mijn Heer vader myner enthalven den 12 Novembris inden Jaere 1621 door eenen Curier verclaert en gheſchreven is aen ſyn Keyſerl. Majeſt. en ick tot dien tijdt deſelve vredes Conditien hoewelſe heel ſwaerlyck aenteneemen waren / nochtans met een ſingulier inſtrument en met myner handt ondertecktenige en ſeegel becrachtigt heb / en ſtaet noch wel te dencken waer heen ick my op de 4 vredes Conditien welcke van Keyſerl. Majeſt. my voorgeſlaghen zijn / dies weghen de Conferens tot Colmar aengeſtelt is gheweeſt / in aller onderdanigheydt verclaert heb; welcke Colmarſche Conferens mits-gaders het affſcheydt dies wegen ghedaen zijnde / ſoude op den Convent-dagh in den Jaere 1627 tot Mulhuyſen gehouden u. l. met een zijn overgelevert gheweeſt / indien mijn afgeſant had vergont gheworden vry pas te hebben / om derwaerts te comen: doch hoop ick u. l. ſal

1630. uyt het schryven dat hy van Hamburgh aen u l. ghedaen heeft / mitsgaders het voorsz. afscheydt dat daerby is ghevoecht / mijne vrede lievende intentie ghenoegh verstaen hebben.

Gelijck ick my dan nu inbeelde dat dese Collegische vergaringe daer heê gerecht is / dat voorts het bederflijcke Oorlogen in't Rijck afgheschaft / daerenteghens rust en vrede weer ghesticht / veerder bloetvergieten en landts-verwoestinghe ghescheut en elck een by het zijne gehouden werden mochte: daerom heb ick ook op sulcke occasie gade slaen / en van dese my mede deelachtich maecken willen. En overmits den teghenwoordigen Coninck van groot Brittannien mijn seer lieve swagher / nu soo wel als voor desen naer't Exempel van syn Heer vader Coninck Jacobus goetwilligh hem heeft moyen laten / met affendinghe aen u. l. en E. insgelijck ook haer Keyserlijcke Maj.: soo bidde en begeer van u l. en E. dienst vriendelijck / hun believe doch uyt vrientschap / my soo veele aensienlijcke voor bidde ghenieten te laten / en alle moogelijcke Officia by Keyserl. Mst. te doen / dat ick doch sonder langhere beswaringe van mijn arme onschuldighe landen / lieden en onderdaenen totte reconliatie en behoorlijcke restitutie comen / mijne verclaringhe op de voorghestelde Conditien plaets hebben / en voorts eenen doorgaenden vrede ghetroffen / daerna alle standen van't Rijck en soo veel duysent Christenen soo hartelijck verlanghen / het oude duytsche betrouwen weder gebracht / de Keyserl. Majest. selfs haer leven langh met rust regheeren / en het hooch gepresen Keurvorstelijcke Collegie by elck een / en bysonder by de waerdighe Christenheyt en naecomelinghe roem en lof daervan draghen magh. Mits anders ter contrari te verwachten stondt / in mijn droevighe staet gelaeten worde / dat d'onpartyghe soo wel in't als buytent Rijck een selsaem achterdencken crijghen / en een continueerlijcke oorsaecke syn / dat de wederbrenginge eens bestandighen vredes soude hoe langher / hoe onbestandigher en swaerder vallen / 't welck ick van mijn cant niet geern sien en soude. En ben van hoope dat / naedemael Keyserl. Majest. andere / welcke zijne Majest. ongelijck meer ghecoffenseert hadden / ingenade weer heeft aengenomen / indien u l. en E. haer aensienlijcke interpositie en intercessie bysonder in dit cas / wilde voeghen / datse veel uytrechten soude / invoeghen / dat hoewel ick nopt van weghens mijn saecke volghens d'oorsz niet gehoort en ben / ick gelijckwel in mijn vrede vaerdigheyt en schuldighen respect tot u l. en E. t'welck den heelen Rijck kennelijck is / dat ick nu al by de acht Jaere langh gheen wapens tot mijne noodtzuftighe defensie ghebruyckt hebbe / maer de wegen van't goede voor alle andere voorgetrocken / en my altoos totten schuldighen gehoorsaemheyt en respect tegens Keyserl. Mst. en het heele Rijck soo veel mijn moogelijck gheweest is gheaccommodeert. Soude ick nu teeghens alle mijn hoope het wit van de reconliatie en restitutie niet raecken / soo moet ick het Godt en den tijdt bevelen en my troosten met mijn goede conscientie / dattet by my niet en is toegheco-men.

Insgelijck versoeck en bidde ick u l. en E. gantsch vriendelijck / dat sy willen door haer welgheneen onderboutsel daer heen de saecke brenghen / dat mijne lieve moeder en broeder Hartog Ludwigh Philips Paltsgraef by den Rhijn in de volcomen hun lieden toebehoorende en respective aengestorvene possessie / sonder langher uytstel weer inghesedt / en van de groote gheleden schade ghebeetert werden moghen / van weghens haer onschuldigheyt die al de werelt kenbaer is / en by u. l. en E. geen breedere verklaeringe dies wegen te doen / noodigh en is / gelijck dit dan de hoochste billigheydt eyscht / ten minsten wat weer ghenieten mocht. Voorts soo doe ick my beroepen oppet gheene wat Jochem van Ruskorf by u. l. en E. naer behoorte sal voorstellen / vriendelijck biddende u. l. V. gelieve hem ghenaedige en goetwillige audiens soo dickwils het van nooden zijn sal te verleenen / en dit mijn werck op de beste manier helpen bevorderen / gelijck mijn betrouwen't samelijck en bysonderlijck daer heen gherecht staet. 1630.

Wat nu u. l. V. tot best en salupt van mijn beyde landen en myn heel Keur-vorstl. huys in dit cas doen en uytrechten sult / daer in sullen sy my met de mynige tot een eeuwige danckseggunghe verobligeeren / die ick dan in alle voorvallende occasien metter daet zal betoonen en de myne mede daer toe aenvergen. Dien Almachtigen biddende dat hem gelieve by desen Collegial-dagh te woonen / heylsaeme raetslaegen te verwecken / en ons lieve Vaderlandt met een langhduurighe vrede weer te verblyden.

By de verkregene audiens van Keyserl. Mst. wierde den Engelschen afgesante en des Paltsgravens ghedeputeerde voorgeslaghen. 1. Het zoude Paltsgraef Frederick tegens Keyserl. Mst. sich verootmoedighen en om pardon bidden. 2. Soude hy en syn naekomelingen der Croon van Bohemen renuncieeren. 3. Soude hy sich ook van de Keur-palts begeven. 4. Soude hy hem van alle verbintenissen en Rijcks versaemelinge onthouden.

Engelsche en Paltzische afgesanten begeeren van Keyser Ferdinand dat hy seeckere Resolutie geven wilde / van wegens de Over-ban en restitutie van de Keurpalts.

Nae verloop van sommighe daeghen als dese propositie ghedaen is gheweest / hebben beyde afgesante een seeckere Resolutie van Keyserl. Mst. begeert / wat hy gesint was van wegens de restitutie van de Keurpalts en voor desen daer aen gehoorighe landen te resolveren / en ghebeeden / dat men voor allen dingen om totte saecke beeter te comen / den Paltsgraef van den Over-ban verlossen wilde. Wat nu voorts in dese saecke gedaen is gheweest / 't selve is uyt den afscheyd dese Collegial dags breeder te sien.

Ondertussen wierde voor seeker geadvizeert / dat den Baron van Dona onverrechter zaeke en met slechten aenzien tot den vreede van Dantzig weer vertrokken was / ende dat ten deele den Coninck in Sweeden met zijn volck in Pommeren was aen landt gekoomen en Stetin al in ghenomen en de Keyserschen geslagen had. Op welke avise Keyserl. Maj. voor goet ghevonden heeft / dat de vernielde dignitept van't Duytsche Rijk weer most op gherecht / ende het geene / 't welck door langh stil-zitten en aenzien bedorven is geworden / door mannelijke dapperheyt weer verbeetert en te recht gebracht worden mocht. Als hy nu dit den Keurvorsten voordroogh / holp niet weynigh hier toe de vreese van de Catholijke / welcke beducht waeren / dat misschien Coninck Gustavus Adolphus wiens Coninckrijck soo seer machtigh niet en was / alleen een sulcke krygslast by de handt niet ghevat hebben mocht / maer dat veel van de protesterende uyt haet van de tegenwoordighe als ook naercomende nieuwigheden / ja misschien daer toe ook andere uytlandtsche Potentaten met hun lieden in sulcke raetslagen ghe interesseert ende meede begreepen waren. Daerom de Keurvorsten niet alleen uyt bewee-

Tegens den Coninck van Sweeden wort tot Regensburg den Oorlog besloten.

ginge

1639. ginge van haer dragende liefde en affectien totte Keyſerl. Majeſt. maer oock van weghens haer eygen perijckel den oorlog te hervatten en de hulpe daer toe verſpraocken hebben. Gheliickewel noch dit naervolgende ſchrijven aen den Coninck van Sweeden af geſonden.

Dwe Coninckl. waerdighedt (ſeyden ſy) hebbe in een ſchrijven van dato den 7. Aprilis etlijcke clachten voorgebracht / begeerende dat deſelve door onſe interpoſitie mochten bygelept worden / om dat hy niet occaſie hebben mocht op ſulcke middel voorts aen te drencken / door welcke misſchien het ongheluck noch breeder int Rijck / als hem lief zijn mocht / ſcheuringe maeckte; excuſeerde hem oock mits deſen / dat hy des Rijcks ſtadt Straelſondt van weghens haer heftigh ſolliciteeren en verſoecken / te hulp was gecomen.

Gelijck wy nu de ſaecke rypelijck en wel onderſocht hebben ſoo vinden wy geen oorſaecke / waerom ſyne Coninckl. waerdighedt pets vyantlijcx tegens het Roomſche Rijck zoude voor de handt nemen.

Want indiē de Straelſonders meer metter daet en harten / als met woorden voor Keyſerl. Mſt. als de hoogſte Overighedt haer ghеſubmitteert en onderdaenig betoont hadden ſoo had men wel totte Keyſerl. mildighedt een veel naerder wegh vinden / en teghens den moetwil en gheweldt van de ſoldaten wel haeſtigher middel te werck ſtellen konnen / als in dit cas tot naedeel vant Roomſche Rijck uytlandſche hulpe aen ſich te haelen.

En dat u Coninckl. waerdighedt van de vredehatighe ſchimp aenghedaen is gheweeſt / daer door dan ſyne vrientſchap belet is gheworden / houden wy int minſte niet voor goet: inſgelijck dat oock elders in onſe ſchrijven pets aen ſyn Tytel zoude vergeeten zijn of ghemanqueert hebben / ſulcks was niet uyt veranderinge des ghemoets of tot klepnachtinge van ſyn eer / maer naer gewoonte en gebruyck ghelijck wy aen andere Coningen ſchrijven / gheſchiedt.

Wat nu de Keyſerl. armaden en andere daerop volgende krijgs-ghereetſchappen / welcke in den Neder Sariſchen Craps en daer nae aen de contreyen van de Balteſche Zee ghevoert zijn gheweeſt / aengaende was: Soo konnen wy geenſins geloven / dat de Roomſche Keyſerl. Majeſt. hem oopt voorgenomen heeft de Croon Sweeden of ſyne Coninckl. waerdighedt eenige occaſie te geven / of ten waer dat hy hiertoe gevergt wierde / t'offendeeren: maer dat veel meer ſyn meeninghe gheweeſt was / die geene te ſtutten / welcke meer behaeghen hadden des vyandts voornemen te vorderen / als de Keyſerl. aengepreſenteerde mildighedt om te vatten of aentenemen. Indien oock ſyne Koninckl. waerdighedt van wegens de ſaecke van ſyne nabuurighe en bloedtsvriende / welcke van haer vaderlijcke Heerſchappyen ontſet waeren / ſich beſ waert zoude vinden ſoo werdt ſyn Coninckl. W. de ſaecke / mits het leeninge ſyn die vant Roomſche Rijk ſonder middel hangen / aen Keyſerl. Majeſt. als de rechten leen-heer deeſe ontſchepdinge ſtellen / te meer alſo ſyn Keyſerl. Majeſt. genegen is de mildighedt tegens elck een te betoonen.

Anders wat oock aengaende was het ſucours / dat Keyſerl. Majeſt. aen den Coninck van Polen geſonden had / konden ſy niet wel gheloven / dat dies weghen ſyne Coninckl. waerde ſoude gheoffenſeert zijn / mits d'oorſaecke van dit kennelijck was; en wy houdent daer wel voor / dat Keyſerl. Majeſt. dies weghen oorſaecke ghenoegh gehad heeft / mits hy goet vondt / dat hy zijn bloetvrientdt den Coninck in Polen niet alſoo moſt verlaten / inſonderheydt de wyle van wederzyde het Fondament van den ſtilſtandt al is gelept geweeſt. 1630.

Indien nu zijne Coninckl. W. van weghens dit poinct of ander oorſaecke en redenen ſoude vinden geoffenſeert te zijn; ſoo houdent wy nochtans daer voor / dat al het gheene niet dus groot is / datmen dies weghen het Roomſche Rijck met een nieuwe beroerte ſoude willen opmaecken: inſonderheyt wegens een ſulcke ſaecke / welcke van beyden partyen door goede ſatis factie te verglycken ſtondt / ſoo iſt daerom dat wy vriendelijck begheeren / dat zijne Coninckl. W. ſich van gheens menſchen daetſlaeghen laet opwinden teghens het Roomſche Rijck de wapens te vatten / of oock andere / die tegens de Roomſche Keyſerl. Majeſt. haere ſchuldighen ghehoorſaem gewepgert hebben / 't aſſiſteren; maer veel meer die ('twelck ons ſeer vreemt is voorghecomen) algereedt teghens het Roomſche Rijck gevoerde wapens bequaemlijck te caſſeren en weer af te legghen. Want ſoude als nu tot deſen tijdt / daer wy met groote koſten neffens onſen alderghenadichſten en onverwinlickſten Roomſchen Keyſer tot Reghenſburgh vergaert zijn / en alle moeyten en ſorgh tot een beſtandigen vrede aenwenden / uwe Coninkl. W. daerentegens handelen en doen / ſoude het elck een wel daer voor houden / dat hy niet wel tot verſeeckeringhe van ſyn eyghen perſoon goeden raet aengenomen / maer het booſe Propos van haer Key. Mſt. vyanden goet gevonden en geaſſiſteert had. Voorts verhoopen wy van u Koninckl. W. veel beters / en in hoope des gewenſchden vredes doen wy u Coninckl. W. inſghelijck onſe dienſte mits deſen preſenteren / en bevelen hem Godt almachtigh tot alle voorſpoet.

Inſghelijck heeft oock de Keyſer aen den Coninck van Sweeden geſchreven / onder dato den $\frac{18}{8}$ Auguſti daerin hy hem heeft te verſtaen gheven / dat hy niet wepnigh verwondert en was / dat hy met een ſulcke krijgs macht het Duytſche Rijck vyandtlijck aenviel / en dat hy een ſulcke onruſt ſonder eenighe voorgaende aencondinghe / aenvinghe / hem voorts vermanende / dat hy van een ſulck begintſel afſtaen en 't Rijck onaenghevochten laten woude. Keyſer Ferdinand vermaent ook dē Coninck van Sweeden / dat hy van zyn voornemen ſou aflaten.

Op dit ſchrijven heeft daernae den Coninck in d'Oſtmaent weer geantwoordt / gelijck wy noch verhaelen ſullen. Als hy nu ondertuſſchen met zyn voornemen voorts ghevaren en in Pommeren grooten voortganck ghedaen heeft / is van Keyſerl. Majeſt. een byſonder Mandament / hoe het nae deſen int Roomſche Rijck (van weghen het Sweetſche inbreecken) en hoe deſen inbreuck / ſoude bejeghent worden / verordonneert. Sulcks is tot Reghenſburgh tot een afſchepdt gemaeckt / en naeder handt den 9. November aldus ghepubliceert.

De teghenwoordighe Collegial vergaderinge voor zyne Keyſerl. Maj. als het opperſte Hooft / daerop de ſamentlijcke Keurvorſten als zyne geheymſte Raeden en voornaemſte mede-lidtmaten des Rijcks waren geciteert te compareren / was van weghen deſer oorſaecke aengheſtelt gheworden / om dat zyne Majeſt. met ghetrouwelijcken raedt en hulpe der Keurvorſten / den Roomſchen Rijck een algemeene vrede / daerop hem elck een verlaeten mocht / nae ſoo veel vergotenen bloede en landt Keyſer Ferdinand maeckt een nieuwe ordre / hoe het in't Rijck van wegen des Sweeſchen inbreucks ſal gehouden worden.

1630. en landt bederven / 't welck soo langhe Jaeren gedupzt had / weer herstellen en den selven in een bestandige seeckerheyt onderhouden mocht. Daer toe hy sich ook / en altoos soo wel bpt tegenwooz-digen Convent / van de versamelde Keurvozsten en haere gesanten / aldus betoont en hem beneer-sticht had / dat hy al syn ghedachten en sinnen op alle middel en wege sette / hoe hy doch syne hepl-same intentie ten bequaemste volbzengen / en daer dooz al het onhepl / en krijgs lasten eenmael af-geholpen werden mochten: invoeghen datter nu al met Dzanckrijck weghens den ghemaeckten vzede / een goedt fondament ghelept was: gelijck wel was den heelen Rijck bekendt / hoe dat hy noch tot hier toe tot syn oogemerck niet had kon-nen comen / 't welck pzincipaelijck daer by was gekomen / dat als hy effen dooz eenparigen Raet der vergaderde Keurvozsten den vzeeden meende te herbzengen / en het verder besozgljcke quaedt allerdings af te schaffen; soo had de Koninck van Sweden sich onderstaen sonder eenige vooz-gaende vpandtlijcke aensegginghe / een starcke krijgs armade te peerde en te voet te vergaderen / deselve op des Rijcks grondt upt te setten / en het Hartogdom van Pommeren te bemachtigen / oock de passen int Hartogdom Meckelenburg en andere in den Neder Sarischen Creys gelegene Vozstendomen met vpantlijcken ghewelt aen te vallen / deselve in te nemen / en sich alsoo Kepz. Majest. en des Rijcks vpandt te weesen metter daet betoont en te kennen te geven.

Dieswegh hem in alle maniere toestont dat hy een sulcken onbillicken voozneemen des Co-nincks van Sweeden en synen vpantlijcken in-val bejegene en voozkome / het Roomsche Rijck tegens een sulck gewelt handthave en bescherme / en ten eersten syn krijgs volck van des Rijcks-landen en jurisdictie verdzpve; daer toe vooz-namentlijck van nooden is / dat de Kepserl. arma-de tot daer heen toe met nootdzustighe onderhou-dinge versien wozde / het welck het Keurvozstl. Convent aldus goet ghevonden hadde / om dat de stande des Rijcks te meer verschoont blyben / en beeter ozdze in des krijgs wesen mogt gehou-den wozden / mits dat men noch swaerlijck tot een algemepne Rijcks-vergaderinge comen kon-de / ondertusschen zoudemen de ghehoozsame Rijcks stande nae ouden gebzuyck dooz de Kepz. Commissarisen tot een goetwillighe / lyden-lijck en doozgaende Contributions hulpe versoec-ken / ghelijck dan syne Kepserl. Majest. al doen-de was met uptschzyvinge alsulcker Craps dae-ghen en oock alghereet d uptgeschzevene stande daer toe vermaent hadde.

En wilde zijne Majest. in ghenaden hoopen / dat de Keurvozsten / Vozsten / Standen burgers / en de ghemeente haer Kepserl. Majest. noch soo verre te hulpe comen wouden met de Contribu-tie / tot soo lange datmen dooz dispositie der Crais-sen tot een seeckere ozdze comen mochte / mits het strechte tot desensie des Rijcks / haer verseecke-rende dat syne Majest. ozdonneeren soude / dat nu voortaen alsulcke Contributien beter souden gheobserveert wozden / daertoe dan sommighe Commissarissen souden ingesedt wozden / om sul-cke volghens d' ozdze in te vozderen / en souden voozts alle d'insolentien vande Soldatesca (diese altemet by de doozt ochten en by d inquartieringe pleegde t oeffenen) terstont by lijf en levens straf-fe verboden en sonder langhe dilatie int werck ge-stelt werden. Niettemin was syne Majest. oock ghesint haere Armaden merckljck te refozmeren mitsgaders de besoldinghe / die hy wilde op een 1630.
seeckeren voet setten / en int generael wat tot ver-lichtinghe dienljck wesen mochte / dat selve wilde hy geern helpen vozderen / alsoo dat nu voozts aen de Standen souden te minder hebben te clae-gen en te dzaeghen.

Daerneffens wierdender noch een ander ozdze ghepubliceert / hoe het met de Servysen der Sol-datesca te ros en te voet in't H. Roomsche Rijck / in de quartieren / Guarnisoenen / te velde / en vooz-taen in alle plaetsen waerse dan zijn / en in Kepserl. Maj. en der assisterende Keurvozsten en Stan-de dienst bevonden of onderhouden werden moch-te / soude gheobserveert wozden; 't welck niet noo-dich was hier te specificeeren / mits het in dzuck uptghegaen is.

Handelinge van wegen het Generaelschap.

Ondertusschen is van weghen 't Generael-schap bescheydentlijck ghehandelt geweest. De Catholijcke Religie had geern ghesien / dat dit den Hartogh in Beyeren / het welck niet wepnich ghepzoffiteert soude hebben / was opghedzaghen geweest / mits hy selfs daernae grootelijcks ghe-staen had. Doch daerentegens dzonghen starck des Kepsers en zijne Raden / deur 12 Argumenten ofte redenen aen Kepserlijcke Majest. gegheven / waerom dat het opperste Directerium van't Ge-neraelschap aen d vooz. Beyer-vozst niet mocht overgeven wozden.

Kieyserl. Raede bedencken haer over het Generaelschap waerom dat 't selve aen den Vorst Beyeren niet moogt overgegeven worden.

Voozdt eerst / dewijle alle Politijcke van een sulck gevoelen waren van desen tijd / dat (mits de saecken soo gheselt zijn) geen van de lidtmaten des Rijcks ofte standt vooz gemelte Generael-schap te conferceren stondt.

2. Syne Kepserl. Majest. had in't begintsel van zijn Kepserlijcke regeeringhe by den Coninck van Hispanien ghecontesteert / dat hy wonde den teghenwoozdighen Oozlogh die teghens zijnen wil ten deel was begonnen / met eenparighen con-sent des Conincks in Hispanien voeren; jae dat hy van weghens het accedent vande voozvallen-de veranderinghe des Generaelschaps indien het selve verbetert ofte geconfirmeert werden mocht / pzincipaelijck met het huys Spangien van wee-ghens dese saecke communiceren / en wat dat be-sloot vooz acceptabel houden.

3. Dewyle nu de langh dupzenden en gevaer-lijcken Oozlogh / die eerst nae der handt d ovzighe Oostenrpckse Erflanden en Coninckrijken / en eyndelijcken het gantsche Roomsche Rijck hoe langher hoe bzeeder om sich eetende / verwoestet had / en het Coninckrijck van Hispanien / welck tot onderhoudinge vande Soldatesca veel Millioenē verschooten hadde / dese saecke meede was conser-nerende en niet wepnigh daer aen gheleghen / hoe en op wat manier den Oozlogh in't Rijck ghe-voert / en van wat hooft ofte directeur hy ghere-gheert wierde.

4. Het was in ghenerley maniere goet noch raetsaem / dat eenen sulcken standt of lidt van't Rijck / 't welck sonder dat met tamelijcke macht en Rijckdom versien waer / aldus dattet oock scheen als offet de meeste part van d'ovzige stan-den jae den Roomschen Kepser selfs en t' huys Oostenrijck daermede te boven ginge / de hoocl-ste krijgs ghewelt soude overgegeven wozden.

5. Was oock niet doenljck / dat zijne Kepserl. Majest. nae afschaffinghe zijnes krijgs Direc-teurs en Veldt Oversten om den Faveur van't Keurvozstlijcke Colligie te verkrijgen / eenen dus machtighen Vozst van't Rijck wiens appetijt en begheerte inden toom te houden / niemandt licht-lijck doen soude / vooz eenen Generael stellede.

6. Hier

1630. 6. Hier ſtond te gedencken / hoe dickwijls het Keurvorſtelijke huys van den Paltz de Keyſerē / die uyt het huys Oostenrijck haeren oorſpronck hadden / belettich geweest waeren / twelck niet alleen het Exempel betoonde van den Keur-vorst Fredrick Paltsgrave / maer ook andere veelvoudige experientien 't ſelve mede betuygden. En was behalven dit uyt de Hiſtorien openbaer wat voor Oorlogen het huys Beyeren met het huys van Oostenrijck gevoert hadde; en was tuſſchen deſe beyde huyſen noch geen oprechte tranquilitept of gerustigeyd / maer het wierde noch als een gloeyende koole / die onder d'aſſen verborghen was / alderhande haet en misgonſt aen de kant van Beyeren in alle wercken en handelingen geſpuyt. Dies wegen zoude hem Keyſerl. Mſt. gheens weegs hier toe laeten bewegen / datſe de Croone van de Triumphe / die ſy aen ſich ghebracht hadde en in haere handen was / eenen anderen zoude willen opſetten / en aldus haer alderlieffſte huys 'twelck met ſoo veel bloet becrachtigt en beveſticht was / tot een gering huys en gheljck tot ſlaverny brengen.

7. De Keurvorſt van Beyeren begeerde de voorſz. krijgs directie abſolupt te hebben / 'twelk van gheljcke conditie / als de Hartogh van Fritlandt gheweeſt is / zyn zoude; daerom / indien hem ſulck krijghs Commandement, op een ſulcke maniere / gheljck het de Hartog van Fridtlant gehad had / opgedragghen wierde / ſoo ſoude hy hem ſelfs niet alleen een heerljck Meritum ghewonnen / maer ook / gheljck in den aenbanck als ook daer nae daer heen dencken / hoe hy een Continueerljcke Auctarium te weege brenghen / en de meeſte ingenomene plaetſen voor ſyne ghepreſteerde dienſte voor hem ſelfs tot een eygen beſit behouden mochte.

8. Hoewel ghemelten Keur - vorſt voor de machtigſte des Roomſchen Rijcks Keurvorſten van alle de Rijcks ſtanden ghehouden en eenpaerig gekent wierde / ook int Roomſche Rijck ſoo machtigen landt als ymant in had / dat dieswegen by anderen wel deeſe gedachten weeſen konden / een ſulcken Vorſt ſoude d'Ovrige ſtanden des Rijcks en haere Onderſaten wat diſcreetelijcker tracteeren / ook dewyle hy ſeer machtich was / haer recht tegens de gedaene Exceſſen te beeter uptvoeren / en ſouden ſy op ſyne Authozitept / als dewelcke haer ghenoegh den gheledene ſchade weer reſtitueeren konde / een beeter betrouwen hebben konnen. Edoch ſchoon dit al ſeer twijffelachtigh en was niet vaſt daer op te bouwen / maer veel meer te vreeſen / dat alſdan de aldus groote macht in den toom te houden / de goede ghelegenthepdt verſupmt en al te laet den rouw van de penitentie zyn ſoude.

9. Door deſe opdragginge vant opperſte krygs regiment ſonde der Catholijcke Vnie krijgs hayr ('twelck de Coninck van Hiſpangien al voor etlycke Jaeren om upt 't Rijck te ſchaffen trouwelyck gheraden had) onderhouden worden / daer ſyne Keyſerl. Majeſt. geen hulpe meer van nooden hebbende / het ſelve beeter was af te dancken / gheljck als ook d'andere den Roomſchen Keyſeren ghedienſtige krygs hulp / alleen nu in d'upterſte noot was ghepreſteert / en inſonderhepdt / ſoo ſy onverſiens met den Oorlogh aengetaſt zyn geweeſt / en de nootwendige hulpe niet ſoo gauw by der handt hadden. Maer ſoo haeſt de Roomſche Keyſers hare macht by malcander gebracht hadden / ſoo hadden ſy de nieuwe opgerechte conjunctien en Vnien weer afgeſchaft / die ſich daer nae dan ſelfs opgeloost / en ſonder allen tegens wil met een veel danckbaer ghemoet en ghehoorſaemhept van malcander ſcheyden. 1630.

10. Mits de Catholycke Vnie ſich tot hiertoe boven alle maten verſterckt had / en ſich ſchier aenſien liet / als of men den Roomſchen Keyſer niet meer gehoorſamen noch onderdaenich zyn en wilde / gheljck dan upt allerhande diſcourſen van d'Overſten ſoo veel af te mercken was / dat 't Keyſerl. krijgs hayr den ſelven voor langh haetigh en belettigh gheweeſt was; ſoo ſoude ook niet wel connen gheloochent worden / dat ſommige ligiſtiſche Officiers aen de Keyſerſche aen te taſten / laſt gehad hadden. Derhalven ſoude het den Roomſchen Keyſer en ſyn hoochloffelijck huys tot een ſingulier preiudits ghereycken en geen kleynen ſchade aenbrenghen / indien hy aldus aen de voorſz. ligue het ſweerdt in de hande gaf / 't welck hy daer nae niet ſoo lichtelijck wederom tot hem te neemen macht hebben ſoude.

11. Soo nu ſyne Keyſerl. Majeſt. de hoochſte Directie van haer ſoldateſca in haere handen behieldt en met een ſulck hooft verſagh / wiens macht en authozitept hy altoos / want het hem ghelief de / breecken kon: Soo ſoude hy 1. Haren huys deſte weniger daer mede of breuck doen. 2. Wat hy voor Compacten met t'Huys Spangien intradt / te beeter onderhouden. 3. De Coninck van Hiſpangien ſoude ook van wegens ſyne pretenſie niet te peticliteeren hebben. 4. De Keyſerl. Authozitept onverſeert ghelaten werden. 5. Der Catholijcke ligue int Roomſche Rijck / welcke ten deele op de Keyſerl. Croon haer oogh had / ſoude met gelijcker macht en gewelt bejegent en metter tijdt tot ſchuldige gehoorſaemhept ghebracht worden: 'twelck t'eenmael haer Key. Majeſt. van nooden had.

12. Soo haere Keyſerl. Majeſt. den Hartog in Beyeren de krijgs directie over gaf / ſoude hy inderdaet ſelf erbaeren / dat hem en ſynen huyſe alle macht en gheweIt / die hy tot hier toe gehad had / daer door ontrocken was / en aldus eenen anderen ſyn huys ſtarck maecken en verheffen / en dien Croon en Septer te gheljck mitſgaders 'thoochſte gheweIt int Roomſche Rijck in de handen ſoude geven; ja de Catholijcke ligue en Vnie (die Keyſer Matthias, gheljck ſyne verſendingen naer Mentz en andere plaetſen genoegh betuygen / tegens ſynen wil geadmitteert heeft) tot een incorrupte en eenwig duurende regeeringe des Rijcks en des krijgs weſens confirmeeren / en aldus der Catholijcken Bondt niet alleen het Imperium aen te taſten en aen ſich te trecken macht geven; maer ſou ook 't Catholycke bondt tot groote onwederbrenglijcken ſchade een heer en moderateur van Roomſche Rijck werden: des dan een genoechſamen effect bleeck / ſoo de ſtande van de Vnie inſonderhepdt de Geeſtelijcke behalven haere groote machtige en rijcke incomſten noch grootere vermeerderinge zouden bevinden / en alſoo aen den Hartogh en ſyn huys verbonden zijnde / naer zyn willen en welbehaghen haer onderwerpen / en hy daer door zoude Conſequentur een abſoluten Dominaet te wege brenghen; daer upt dan niet anders volghen konde / als dat deſe Ligue het Rijck alle macht en cracht gantſelijck upt ſoog / haeren Directeur gheweldigh maecken en ſyne macht noch te vermeerderen / ſich beneerſtigen ſoude.

Hoewel dit etteljcken Wtlandtſche Potentaten / inſonderhept int Noorden de wapenen met een meerder epver en ernſt aen de handt te ne-

1630. men en voorts te setten/gelijk het nu hem liet aensien/ occasie en gelegenthepdt geven konde/ 'tselve stont Kepserl. Majest. wat dieper te overdencken/ besonder mits men genoech geadviseert was / dat tot desen tijdt de int Noorden woonende Potentaten met gelt en volk aldus gereet en versien/als sp noopt voor desen geweest waren. En was niet meer dien tijdt / als des Coninex van Poolen Ambassadeur den Coninck in Denemarcken een Regulum of kleynen Coninexken / maer den Swedē eenen Herculum of een kleyn heerken genoemt hadde: want nu wouden sp Coninghen genaemt worden/ en daervoor gehouden worden/ en scheen dat soo sp haer verenigden / haer macht seer starck en als onverwinlijck was.

De Sweedt was tot hier toe machtigh en geluckigh ghebleven / en had den machtighen Coninck van Polen eenen vrede / die wepnigh sijner Majest. reputeerlijck was / afgedwonghen. Syne gheluckighe progressen wierden van veele hooch geacht / en met andere assistentie niet wepnigh vermeerdert. Sijne Kepserl. Majest. hadde den Coninck in Vranckrijck / den Coninck in Engelandt of de Hollandsche Staeten of andere vpande niet soo seer te vreesen/ als den Sweeden/ dien licht vallen soude / de Standen des Rijcks tot een ghelijck-matighen bondt en devotie te beweghen / ghelijck hp dan ook den meesten deel vande Standen des Coninckrijcks van Polen/ op de selve manier aen hem verobligeert hadde.

Indien het nu beurde / dat den Coninck in Denemarcken nu mede vertoornt zijnde / hem met Sweeden conjungeerde/ als dan soude haer Kepserl. Majest. eerst te doen crijghen / en misschien alsoo gedwonghen worden / dat hp een onacceptteerlijcken vrede teghens de Kepserl. Authoritept op dese conditien wepnigh proffitabel zijnde / wel aennemen most. En wat voor een slechte winst dan blyven soude / de welcke zijn Kepserl. Majest. upt de langhduprighen Oorlogh overgewonnen had / was lichtelijck te dencken ; en was niet anders te hoopen / als dat syne Kepserl. Majest. en Coninck van Hispangien haere Coninckrijcke en Standen van haere schatten berooft / en veel Millioenen gouts / die tot haeren eyghen schade en naemaels van andere opgheleent waren / en aen haere Creditores op seeckere Terminen weer te betaelen stonden/schandelijck zijnde verquist en doorgebracht wierden/soudē moeten aenschouwē.

t'Voorsz. transport nopende het opperste krijgs Commando aen't huys Beperen / was eene dus wichtighe saecke/ dat daer door 't selve huys (gelijck al verhaelt is) vermeerderinghe en verheederinghe zijnder hooghepdt / meer landt en lieden ook een overvloedighe Rijckdom aen ghebracht wierde: maer teghens zijne Kepserlijcke Majest. een onasseenlijcken haet / ghelijck ook een altoos duprende nijdt en vrientschap soowel in 't Rijck / als ook by de naebuprighe landen/ mitsgaders eyndelijcke ruyn en ondergangh van haer huys opgewerckt werden konde / en sulcks voornamentlijck daer door/ mits door't voorgesz. Transport haere Kepserl. Majest. ghelijck als de handen ghebonden wierden / dat hp de saecke niet te componerē en vrede aen te rechtē soude vermeughen/ want t'zy hoe t wilde / dewyle de Catholijcke Ligue op een sulcke manier het s'weert inde handen voerde / en de Directeur van zijn Majest. en synes Kepserl. namens en Authoritept / tot proffijdt en nut van syn en zijner Vnie/ daerteghens tot haer Kepserl. Majest. schaeden en naedeel / soude gebruycken.

Sulcks hadden de ghetrouwe Oostenrijckische Raeden / haer Kepserl. Majest. alderonderdaenichst willen te ghemoet voeren van die hoope zijnde / zyne Kepserl. Majest. soude dit wel overlegghen en bedencken / en insonderhept tot desen tijdt die haer tot allerhande veranderinghe inclineerde/ en diergelijcke tegens 'thuys Oostenrijck besorglijcke schadelijcke Accidenten verhoeden/ de wanckelbaere Colomme des huys Oostenrijck voor een gantschelijcke val/en schadelijcke nederwerpinghe defenderen / en veel meer te ghedencken op de verheffinghe en bevestinghe desselven haer oogen te slaen / maer voornamentlijck daer heen sien / dat noch by zijne regeringhe zyn alderliefste soon Coninck Ferdinandt de Roomsche Croon vererijghen mocht / en niet eerst nae het afleeven van zijn Heer vader / en daernae een twijffelachtigen event te verwachten hadde.

Dit is aldus zijne Kepserl. Majest. van zijne Raden voorgehouden / waerop daerna de saecke aldus is vermiddelt / dat nae veel ghepasseerde handelinge van wederzyde eyndelijck Johan Tcherclaes Graef van Tilly tot een Generael Luytenant over de Kepserl. Armade gestelt is geweest/ dewelcke het selve office ook met een bedient heeft/ over 't Ligistische volck.

Graef van Tilly wort tot Generael van de Kepz. Armade.

Aengaende de saecken van Meckelenburgh/ mits sp haere saecke door d'overgelangde Apology selfs ghejustificeert / en het ontrecht heel op de Kepserlsche laghen / is de saecke tot een proces gecomen en is hun beschept ghegeven / dat sp haer recht uptvoeren souden / blyvende ondertusschen de Hartoghe van Fritlandt in Possessie. Men gaf aen't Kepserlycke hof voor / dat/ indien het de voorgemelte Hartogen hadden op een ander manier versocht / en alleen slechs sich aen Kepserl. Majest. ghesubmitteert / om genaede en pardon ghebeden hadden/ soo soude haer Kepserl. Majst. haere landen en lieden gerestitueert hebben.

Meckelenburgsche saecke haer die gestaen heeft by het Convent tot Regensburg gehouden.

Ondertusschen is de kiesinghe en Crooninghe eens Roomschen Conincks / ('t welck men seer aerdigh heeft te berghen geweten/ niet begrepen zijnde onder de propositions poincten) heftich gesocht/ en met grooten ernst ghesolliciteert. Die van Egghenbergh die steegh aen met sicht gheplaeght / en dies weghen heel selden is uptgheromen / heeft de vier Keurvorsten neffens de Sarsche en Brandenburgsche afgesanten/ elck int bysonder in syn loghement versocht / en Kepserlycke Majest. hooghe ouderdom 'twelck met arbeyden seer ghes wackt was / en de wel gheaffectioneerden wil teghens het Vaderlandt (dien niet proffitablers konde weder vaeren / als dattet met eenen goedē successeur in t'Rijck versien wierde) d'ongelegenthepdt van't Interregnum , insgelijck ook eyndelijck de groote Merita van't huys van Oostenrijk/en des Coninks Ferdinando heroische en dappere moet ten hoogsten gerecommandeert. De wijle nu beyde Keurvorstlijcke gesanten voor gaven/ dat sp dies weeghen geen speciale Instructie hadden / soo is d' inhoudt van dien aen beyde de Keurvorsten geschreven geweest. En wierde der Keurvorsten goeden meenigh hierin dus onghetwyffelt gehouden/ dat ook dies wegen een Medicus en voor treffelyck Poēt aen 't Kepserlyck hoff oorsaecke heeft genomen/ dat hp in zyne versen tot Nurenbergh ghedruckt Ferdinando van weghens eenigh tegens sprecken zyne opgesette Croon heeft geluck ghewenscht.

Handelinge over de Wael eens Roomschē Conincks.

Hierop is van allen met statelycke doch in der daet niet in sich hebbende woorden gheantwoort/ ook teghens Kepserl. Majest. van weghens de vader-

1360. vaderlycke voorſorg die ſy tottet gemeene Vaderlandt droegh/ onderdanigſte danckſegghinge ghedaen met vermeldinghe / dat ſyn begheeren des Rycks inſtellinghe niet toe lieten en nu niet gheſchieden konde. Ock dat de Keurvorſten volghens van dien weghens de kieſinghe eens Coninckx eer niet pleegen eenen dach aen te ſtellen/ ten waere dat hun eerſt ſulex te voozen was aengecondicht en te verſtaen gegheven.

Behalven dat / was noch veel kenniſſe in deſe ſaecke noodich / 't welck tijdt en deliberatie van doen hadde / ſonder dat was ock de ſtad Francfoort die plaetſe / die d' voorgeſz. Conſtitutie des Rijcks tot de verkieſinghe beſtemt hadde. Niet te min moſtmen het ghemeen ſegghen en de materie van dien wat benemen / om datmen niet dene- 1630.

FERDINANDVS III. D.G. Imperator ſemper Auguſtus Germaniæ, Hungariæ, et Bohemiæ Rex, Auſtriæ Archidux, Burgundiæ Dux etc:

C. Danck. exc.

ken en mocht / als of deſen dagh niet vrywilligh nae den wil en meeninghe der Keurvorſten/ maer per vim & metum duyzende noch de Keyſerl. gheweer en wapens aen't eynde gecomen was. Is aldus des voorſlachs door ſoete reden afghebeydet gheweeſt / datmen anders niet openbaerlyck weygeren dorſte: ſooiſt ock ſeecker/ dat Coninck Ferdinandus ('t zy gheſchieden upt de gevorderde noodt en voorſorgh/ of tot weeringhe der libertept of dat des Keurvorſten van Beyeren zyn aenſlaghen hiermede onder gheloopen hebben) niet een kleyne offenſie begaen heeft/ mits hy ſoowel in de Caroſſen als ock by andere vergaderinghe jae aen alle plaetſen de voornaemſte pleck / die hem doch / gelyck men het daer voor hielde / by het leven van zyn vader niet toe en quam / geaffectioneert heeft; 't welck dan als men ſeyde/ de Keurvorſt van Mentz en vice Cantſler des Rijck ſoude voorgehouden hebben.

Ondertuſſchen is Lex Majeſtatis ſeer ghedre- De goe-

1630. deren van die Edellieden die den Manſ-velder/ Bzunſwijcker en Marckgraven van Durlach ghedient hebben wozden geconfiſqueert.

ven / en veel uyt de Franckſche / Swabiſche en Rhijnſche Ridderſchap aenghebzacht geweeſt/die ſich teghens Keyſerl. Majeſt. onder den Manſvelder/ Dourlach en de Bzunſwijcker hebben in den Oozlogh laten ghebzuycken / daer aen veele ſchuldigh waeren maer zijn ten deele tot de ſtraffe verclaert ghewozden. D'Executie van deſe is van den Keyſer / Wolfgangh Rudolf van Oſſa/ (die weghens ſyne daden / meer onder de voozz. als vzeemdt te reeckenen was / en onlanghs nae verlatinghe ſyner dienſten by de Gzave van Hanauw/ onder 't getal van de Keyſerlijcke hoff-dienaers beroepen gewozden) aen en opgedzaghen geweeſt / niet ernſt en bevel de gheoozdeelde goederen den Fiſco in te tozporeren/ niet teghenſtaende hoe hooch daerteghens ghеſpzoocken is geweeſt / van Keur- ſaren en andere Vozſten / met becrachtinghe / dat ſulcke onder haere juriſ-dictie ſtaende van Adel ten deele uyt haere voozouders / ten deele uyt eygene begenadinge en weldaet / van de leeninge der geenen / welcke nu teghenwoozdigh van den Keyſerl. Fiſco begeert wierden / beſitters waren : en hun van ondencklijcke Jaeren herwaerts uyt Keyſerl. begenadinge de Jura fiſco toe quamen. Dit al ongeacht is de Keyſer evenwel by ſyne meeninghe ſtijf en vaſt ghebleven / hebbende Oſſa met volkomene macht om neerſtigh deſe ſaecke nae te ſoecken/ afgebeerdicht. Daer is noozt eenighe ſaecke van den Keyſer dus argh en qualijck ghenomen gheweeſt/ als even dit ſait / aengeſien oock de quade en booſe Regenten ſelfs / of ſy ſchoon die geene/ welcke Crimen læſæ Majeſtatis begaen hebben/ hart gheſtraft / edoch die / welcke ſich van de ſelve ghemaeckt hebben / niet altoos ſoo naeuw onderſocht hebben / maer de meeſtendeel daer van / meer dooz redelijck diſſimuleeren als dooz harde ſtraf / overghеſien en verſchoondt. Ende iſt ſaecke dat ſomwylen met naeuwer noot de zeyten van groote heeren komen gedefendeert wozden/ wat meent men dan dat den genen kan beuren / die noozt ſonder argdencken van de gierighеydt bevonden gheweeſt zyn. Daerom de hoochverſtandighe Vozſt Coſmus de Medices de goederen van die gene welcke Crimen læſæ Majeſtatis begaen hebben wel tot hem getrocken heeft; maer deſelve tot allen tyden den kinderen en naeſte bloetsvzienде weer gelaten.

Eyndelijck mits het van natuur ſwaer was om te doen / gelijckewel moſt de gierighеydt verſadicht wozden. Ja voozwaer hebben ſulcke nae vzemde goederen dozſtighe menſchen / naer ſy het Coninckrijck van Bohemen / Meeren / Over en Neder Ooſtenrycк tot hun believen en welbehagen daer heen gebzacht / oock onder den ſchyn Crimen læſæ Majeſtatis en verbodene Religie een groot getal van ſteenende en ſeer clagende Ridderſchap vant heure heel ontſet / doch haeren honger noch niet verſadicht / maer veel meer luſt gehad / de Rijckdomen en goederen des Roomſchen Rijcks tot ſich te trecken / jae moſt noch haer onverſadichde geldtgierighеydt dooz de Keyſerlycke Majeſts. goedertierenthеydt vermeerdert wozden.

Hier toe heeft het pzaten van Verdenbergh 't welck onder den gemeenen man gekomen is/geen kleyne oozſaecke ghegeven / als of de goederen van de Franckiſche Ridderſchap den Keyſerlycken geheymen Raede van wegens aen haer noch reſterende van ſoo veel Jaeren Salari / oock van wegens haer groote trouw en uytgeſtaene onruſt toegeſept en verſpzoocken zyn ſoude; behalven dat ſoo waren d'onbekende namen van beyde Gzaven Meggauw en Trautmanſdorp ghelijck niet wepniger des Abts van Cremſmunſter (dewyle deſelve pets van de gepzoſcribeerde goederen genooten hadden) ſeer en boven maten in den haet : Invoegen dat die lieden gelijck het hun upter natuur aengeboozen was / het nieuwe gheluck en ghewenſchden welſtandt van andere lieden ghemeenlijk met dzoevige oogen aenſchouden en met gelijcker ſmerten ſoo wel vzeember nut als haer eygen tegenſpoet en ongeluck ter herten trecken. Maer (ghelijck verhaelt is) heeft men beſlooten 't welck niet om te ſtooten gheweeſt is / het zy de ſchuldt hier af wien ſy wil toe te ſchzyven / dat men een ſulck geldtrycken tocht niet uptter acht of Ban te laeten ſtondt.

1630.

Daer op dan nae der handt de Confiſcations pzoceſſen heen enweer int Rijk dapper zyn voozts gedzeven / en wierdt den beſchuldigden (hoe wel menigen daer onder onſchuldigh is gheweeſt) van al theur niet meer als elck een paerdt met twee piſtolen en ſyner vzouwen 20 gulden tot een teer-penninck gelaten / en ſoo d'ouders van dien noch geleeft hebben en haere verclaegde kinders noch ongetrouwt zyn gheweeſt / hebben ſy doch wegen haerer kinders die ſich aldus hadden gebzuycken laten / haere goeder verbeelen / en den Commiſſariſen vande Confiſcatie geven moeten. Jae of al de voozſz. beclaegde ondertuſſchen waré gheſtozven / zyn niettemin ſoo wel haerer ouders als andere erven van dien tot gebinge der goederen die hun anders toequamen ghedwonghen en daer toe aengehouden. Het welck aen veele plaetſen groot ſuchten / jammer en weeklagen / inſgelyck oock groote miſgonſt en verbitteringe tegens den Keyſer en ſyn Hof baden veroozſaeckt heeft/ en heeft oock meenigen Keyſerſchen Commiſſaris ſyn leven hier dooz moeten inſchieten.

Handelinge in Religions ſaecken en wegens het Keyſ. Edict by de Regensburgſchen Comvent.

Nu willen wy in't kozt nae malcander verhaelen / wat weghens de Reſtitutie der Geeſtelijcke goederen op deſen dach is voozgebzacht / ghediſcurreert en eyndelijcken beſloten gheweeſt. Syne Keyſerl. Majeſt. hielt het gantſch daer vooz) dat het zijne Authozitеydt en hooghеydt niet toe ſtaen ſoude / op eenige vande gedecideerde en dooz openbaer Edict upt gepubliceerde ſaecken noch veerder cenſuur t onderwerpen ; dies weghen ſoo was hier van / ghelijck van een dingh / ſoo buyten allen twijffel en geens weeghs ſtrydich/ overal een groot ſtil ſwijghen. Niet te min heeftmen met de daeglijcke Executie voozts ghevaeren / en den Hartoghe van Wirtenberg / March-graven van Bzandenburgh / Gzaven van Hohenlohe/ Waldeck / Straesburgh en Nurenbergh ernſtelijck bevolen / ſich van de Geeſtelijcke goederen gantſchelijck t'onthouden / hoe claer en overvloedigh bekent gheweeſt is/ dat het onderſchеyt van dien tijdt vooz of nae den Paſſauſchen verdzach niet gheobſerveert / maer al het claer en heel bewijs met ſpottighe en bedzieglijcke woozden omgeſtooten en te niet ghemaeckt wierde. Gelijck dan den Gzave van Furſtenbergh des hoff-gherichts Reſident / des March-graven van Bzandenburgh Cancelier , Caſpar Urban van Heyltſch indien hy hem van weghens het onbillick oozdeel teghens de Gzaeve van Hohenlo ten hoochſten beclaegde / anders niet als deſen ghemeenen verſ gerepliceert Fronte capillata eſt , poſt hæc occaſio calva. Hy heeft ooch eenen ander tot antwoozdt gegheven / dat / mits ſommighe Euangeliſche Stande nu 80 Jaeren daer over / volghens haer eyghen bekenteniſſe/inde Poſſeſſie van de voozſz.

Geeſte-

1630. Geeſtelijcke goederen geweeſt waeren / ſo volgde immers billick / datmen den Geeſtelijcken deſelve op even ſoo veel Jaeren goetwillich weer over gaf / en konde wel ghebeuren / dat nae verloop van dien tijdt / ſulcke wel weer aen haer lieden komen mochten; gelijck men diergelijcke ſpottige woorden by verweygeringhe des reghts te dzyven / hem niet ghеſchaemt en heeft.

D'Euãgeliſche ſlaen middelen voor met de Catholijcke om een verdzach.

Gelijck wel in 't eynde van dit Convent hebben beyde Franckiſche en Swabiſche Craiſſen / de Vorſt van Saxen / en Hartoghe tot Brunſwijck neffens andere ſteede afgeſante den Mentziſchen Cancelier een Formulier / mitsgaders etſelijcke poincten hoe men eenen verdzagh tuſſchen d'Euangeliſche en Rooms Catholijcke / doch ſonder naedeel maecken konde / overgelevert / daerin ten eerſten gebeden wierde / datmen nu teghenwoordich al d'Executien in de Clooſters en Kerken ſaecken af ſtellen ſoude / om te beter de goedelijcke vermiddelinge te vorderen en veerdere verbitteringe der gemoederende te ſchouwen.

D'andere poincten luyden aldus.

1. De verclaeringhe vande vzaeghe / wie d'Augſburghſche Confeſſie was toeghedaen ofte niet / ſoude voorts en voorts alleen by d'Euangeliſche Keurvorſten en Standen / en anders by niemandt ſtaen / welcke ſich tot de vorm van eendzachticheyt nu bekenden ofte noch nae deſen bekennen ſouden.

2. Daerteghens begheerden d' Euangeliſche noch der Roomſchen Keyſerl. Majeſt. noch de Catholijcke Standen geen maet noch oorde te geven / wien zy voor eenen ſtandt van de Catholijke Religie achten wilden.

3. Het Interim ſoude in geen conſideratie zijn / noch tot d'eeuwighe daghen teghens ghеen Euangeliſche geallegeert worden / maer men ſou het houden als offet noyt in rerum natura gheweeſt was. Daerom indien het ſelfde nae het Jaer 1555. afgeſchaft en de ſaecken in dien ſtandt geſtelt waren / daerinſe voor 't Interim geweeſt zijn / ſoo ſoudet daerby blyven en niet aldus verſtaen worden / als of d'Euangeliſche door affchaffinghe des Interims die Catholijcke Prelaten / ordens-perſoonen en Kercken dienaers / welcke hier door gheadmitteert waeren / die Catholijcke Religie hadden willen afſtellen.

4. Die nae dato den 25. September inden Jaere 1555. en aldus van de publicatie van de Religions vzede / aenghehaelde van d een of van d'andere Stande der Augſburgſche Confeſſie / Mediate Clooſters en ſtichten ſoudemen om vzedes wille reſtitueeren.

5. Maer ſoude ghelijckwel tot de qualiteydt van't voorſz. Clooſter of ſticht / het welck na dato van de Publicatie des Religions vzedes was aenghehaelt geweeſt / hooren; quod tempore publicatiæ pacis religioſæ (1) het publijcke Executie vande Catholijke Religie / noch alleen en niet met een / het Exercitie van d'Augſburghſe Confeſſie daerin ghevonden gheweeſt was (2.) Dat ſulck Clooſter of ſticht Liberam & non interdictam receptionem meer ordens lieden ghehad hadden: want / indien ten tyde van de publicatie des Religions vzedes in eenen Clooſter ofte ſticht / de Sacra Catholica niet meer in't openbaer of niet meer alleen en ſonder te verdzaghen / het Executie Auguſtanæ confeſſionis, gedaen waren gheweeſt / of dat d'ulterior receptio religioſorum ſoude verboden zijn / in ſulcken cas ſouder geen Catholyck recht hebben / de Reſtitutie van de ſelfde Clooſters en ſtichten weer te begeeren / en ſoudet niet letten / of de ſticht of Ordens perſoonen / oock nae den opgherechten Religions vzede / waeren tot hier toe ghetollereert en onderhouden geweeſt. 1630.

6. Een Mediat Clooſter of ſticht / 't welck van een Euangeliſche trouwens nae den Paſſauſchen verdzach / ghelijckwel noch voor den dato des Religions vzedes was verhaelt / ſoude Euangeliſch blyven / en door de Catholijcke noyt aengheſpzoocken worden / en alſoo oock het gheene dat tuſſchen den Paſſauſchen verdzach en Religions vzede totte reformatie was gecomen / eevenwel ſoo vzy en met ruſt behouden worden / als offet voor den Paſſauſchen verdzagh ſelfs ghereformeert waer gheweeſt.

7. Soo ter tijdt des gepubliceerden Religions vzedes een Mediat Clooſter ofte ſticht Euangeliſch was gheweeſt / en daer nae weer totte Catholijcke Religie ghecomen was / ſoo ſoude het noyt / ſoo dickwijls als veranderinghe voor vallen mocht / met d'oovzighe Kercken van't landt die geen Clooſters noch ſtichten van ghelijcke Conditien waren / diergelijcke veranderinghe onderworpen zyn.

8. Al het Recht 't welck d'Euangeliſche Keurvorſten en Stande op d'al ingeruymde Mediate Clooſters en ſtichten / of die noch voorts in te ruymen waren / voor den dagh des ghepubliceerden Religions vzedes gehad hadden / dat ſoude hun ſonder moleſtatie ghelaten worden.

9. Mits in den Religions-vzede de facultas mutandæ religionis op de Territorial Juriſdictie geſondeert ſtondt / ſoo ſoude den Euangeliſchen ſwaer vallen / dat ſy in de Mediate Clooſters in heure juriſdictie of Territorio leggende een andere Religie zouden laten invoeren: Daerom was het beeter / dat / al of een klooſter aen d'ordens-lieden gherestitueert wierdt / gelijckewel de Ordens perſoon niet bewoonen noch haer Sacra aldaer met verrechten / maer de goederen van dien door d'Euangeliſche Dienaers lieten bedienen en d'incomſten daer af buyten het Territori hun uptreyckten.

10. Indien oock d'Euangeliſche Overigheyt het was over coyt of lanck de goederen door een billicken pryys van d Ordens-lieden coopen wilden / dat zoude hun vry ſtaen en de coop daer op toegelaten worden.

11. De Euangeliſche ſtanden zouden die gene Clooſters die Notorie Immediat gheweeſt en waer over int particulier van wegens de Religions vreede gheen verdzach met d'Euangeliſche was ghеſchiedt / reſtitueeren.

12. Daerentegens die Clooſters en Stichten welcke of ſy al voor hondert en meer Jaren Immediat gheweeſt zyn mochten / maer daernae (1.) Onder Euangeliſchen Keurvorſten en Standen Territori gheleghen / (2.) En haer landt hadden geincorporeert (3.) Die oock tot dato van de Euangeliſche daer voor gedefendeert waren geweeſt (4.) Oock voor den Religions vzede totte Reformatie ghetrocken zynde / ſullen in der Euangeliſchen Standen handen blyven.

13. Die hooghe Vorſtelycke Immediat Geeſtelycke en wereltlycke Sichten / die voor den dato des Religions vzede by der Religie in de Capittels / of oock inde ſteden of oppet landt ghehad en voor deſe repſe zynde inde handen van d' Euangeliſche ſouden inden ſelf den ſtandt / daerin ſy waeren des daegs vande gedateerden Religions vzede gevonden geweeſt / oock in den ſelven gehouden zijnde gerestitueert worden.

14. Hooge Vorſtelijcke immediate Geeſt ofte

1630. wereltlijcke Stichten die al voor dato des Religions vredes gereformeert geweest waeren / souden by de Euangelische Religie buyten twijffel ghelaten werden.

15. Hooge Voorstelijcke Immediaet Geest en Wereltlijcke stichten daer in van den daghe des Religions vredes de Catholycke Religie noch een en alleen is gheweest / zoude men (soo veel der aengehaelt waren geweest) den Catholijcke weder gelevert worden.

16. De Catholijcke souden niet disputeeren door wien de Reformatie van een Mediat / ofte Immediat; hooghe / middelmatighe / en leeghe Sichten of Cloosters noch der self de Ampten of Steeden was gheschiedt / maer t'zoude ad effectum conservandi publici exercitii Augustanæ Confessionis genoeg zijn / indien nu de reformatie ante publicationem pacis religiosæ facta voor handen was.

17. De geincumbeerde naer d'advyse van dese Tractions regel de restitutio sive mediatorum sive immediatorum bonorum ecclesiasticorum wien sy wilde / hooge / middelmatige of leege Standen / en zoude noch tot eenwige dagen de Restituant noch van wegens de Reparatie van de verballene afgebroockene of veranderde gebouwselen noch van weghen de verslimmerde wonden of ander voor deesen tot de Cloosters ghehoorige goedere noch om wederschaffinghe van de verlooren verbrachte of sonst niet meer voorhande Meubelen noch om d'aengenomene aflossinge vande uytgeleende Capitael penningen noch van weghen de stichten ghemaeckte schulden noch om de restitutie parcopterem fructuum noch oock anders ghelijck of een Euangelische door d'occupatie des Clooosters of stichts perwes verbeurt hebbē soude / binnen noch buyten Recht aengesproocken worden.

18. Sullen oock ad evitandas recisiones contractuum & infinitates litium alle Contracten en handelingen welck d'inruymers van de Stichten en kloosters duyrende d'Administratie / opgerecht hadden / in haer weesen onverseert blyven.

19. Die wyze Rijcks Ridderschap en elck een van haer mede leden zoude in Religions saecken ter plaetse van waer de voorsz. Ridderschap het Jus Territorii aen sich ghebracht had gelijck eenen hoogen standt geacht worden.

20. In welcker Rijcks stadt ter tijdt vande Publicatie des Religions vredes nu alleen het Euangelische openbaere Exercitium Religionis toegelaten gheweest was / die zoude daer by blyven / en soude tegens die gantsch in geenen wege een andere begeerte toegelaten noch tweederly Religie vergunt worden.

21. Doch dat gheen Catholijcke standt van een Euangelische / noch geen Euangelische vā een Catholijcke ghedwongen worde / noch oock soo langh sy stil / vreedsaem en sonder schandael hun dragen het uyttrecken geboden worden.

22. Soo nu in eene Rijcks stadt duurende d'opgerechte Religionsvrede beyder Exercitie van Religie openbaerlijck gevonden waeren / die soude voortaen ongeschent alsoo verblyven / en soude de passagie in den derden Artyckel verhaelt vant Interim hier heen gerepeteert zyn.

23. Indien in een Rijcks stadt daer in ten tyde des ghepubliceerden Religions vrede beyder Exercitie vande Religie in openbaere oeffeninghe gheweest waren / de Catholycke of Euangelische van den Jaere 1555 tot op desen dato nieuwe kercken gebout hadden / of reciproce nieuwe Oydenslieden waeren weer ingevoert / soude alsulcks soo veel tot hier toe gheschiedt was / daer by ghelaten worden: maer hier nae sonder beyder deele bewillinge en vergelijckinge niet meer gheschieden. 1630.

24. De Rijcks steden daer in de openlijcke exercitie van d'Augsburgsche Confessie of alleen of mede en neffens de Catholycke Religie ghevonden word / zouden by heure Ceremonien / Consistorien / Schoolen / Huuwlijckmaelen en wat der Reformatie meer aenhangende was die nae den Religions vrede waeren aenghestelt / allerdings blyven.

25. De Stede van d'eene of d'andere Religie zijnde / soude geen mate of Order gegeven worden hoe die en met wat persoonen de Regheringhen inghestelt soude worden. Soude oock by aenstellinge der Regering / ghelijck sich die by de Rijcxsteeden bevinden / sonder pemants tegenseggen en belet blyven.

26. De Kerckelycke jurisdictie en wat dier aenclevende was / die zoude over d'Euangelische Rijcksstede en alle d'Euangelische Borgers cum omnia effectu geheel gesuspendeert zyn. Gelijckewel tegens die / (welcke sich in den Rijcks steden laten vinden) Catholycke Stichten en Cloosters op die mate en maniere ghelijck het met de Geestelijcke jurisdictie altoos is gehouden gheweest / gehouden worden.

27. Wat de Rijcx steden voor Heerlijckheden Ampten ofte goederen oppet land besitten en wat inde Territorial Jurisdictie geobserveert is gheweest / alsoo soude het blyven / ghelijck het sich bevonde in den staet van Religie.

28. Indien der twijffel voor viel / of ten tijde des Religions vredes / eene stadt d'Augsburgsche Confessie alleene / of neffens andere Religie gehad had / soo sal hierin / ghelijck oock andere dinghen / welck een Catholijck teghens eenen Euangelischen twistigh maeckt / 't zy in Religion / sticht of Cloosters saecken / de claegher en elck een qui prius ad judicidium provocat syne clachte te bewijsen schuldig zijn / en alsoo het onus probandi op den affirmitanten blyven / maer niet den negant opgelept worden.

29. Soo in eens Catholijcken Keurvorsten en Standes Territori een Ampt / stadt of dorp licht / het welck van een Euangelischen te leen gaet / sal het Ampt / stadt of dorp niet den Domino Directo, maer den Domino Territorii in Religione volghen. Eben alsoo salt oock reciproce gehouden worden / soo in eens Euangelischen standts Territorio eenigh goet lach / 't welck van een Catholijck te leene ginck.

30. Soo in een Catholijck eens Euangelischen / of een Euangelische in eens Catholijcken Territorio het jus patronatus of diergelijcke had / soude de Patronus eenen Parochus of Kerckendienaer daer heen stellen / die tot de Religie daer zynde / en tot des landts Heylighe gheloove bequaem is: want overal moet men in saecken van Religie oppet Torritorium, en niet oppet jus Patronatus Feudalitatis sien.

31. Alle voorwaerden die tusschen de Catholijcke en Euangelische Keurvorsten en Standen / nae den Religions vrede voorgevallen zijn / of d'een of d'ander van zijn Recht wat toegegheven heeft / sullen / om te verhoeden meerder twist en strydt / by haere krachten blyven.

32. Tot de boven verhaelde appointementen sullen soowel de Catholijcke als Euangelische / al dat tegen dese Tractatie strydende aengehaelt is / om

1630. is/ om alles weer uyt te keeren verobligeert zijn.

33. Alle ſaecken teghens den Religions vrede loopende / ſouden tot elcken keer van wederzijdts Religions geaffectioneerde/ in ghelijcke getal geexamineert/ en de ſententie van dien ter ſelver plaetſe ſonder eenig uytſtel vergeleecken / en dan gheene van een ſulck gherecht niet naer oordre uytgheſproockene Executie voorgenomen noch vergunt werden.

34. De billickheyt eyſcht het dat alle Clooſters en Geeſtelijcke goederen / al zijnſe Immediat of Mediadt / dewelcke door ghewelt van de Soldateſca of met eygendadighlijcke Inſtructie van d' oorders perſoonen / ſonder des loflijcken hofraedt des Rijcks of der Keyſerl. Commiſſariſſen voorgaende / en de ghedeſtitueerde Standen des Rijks overgegevene ſpetial erkenteniſſe / zijn ingenomen gheweeſt / ſoo haeſt in priſtinu ſtatim gelijck die te voorzen inden Jaere 1621 gheweeſt zijn/ herſtelt worden.

Maer wat nu met des Rijcks hofraedt of der Commiſſariſen kennisſe is ingehaelt gheweeſt/ ſoude noch voor het in't 33. Artijckel verhaelde gerecht/ geventileert en nae aenwyſinghe van deſe Tractations heel met aller haeſt gherechtelijck ontſcheyde werden/en ſoudemen die decreta welke in Religions / Sticht en Clooſter ſaecken van den Jaere 1621 tot data toe aen 't Keyſerl. hoff des Rijcks/en zijne Keyſerl. Majeſts. Commiſſariſſen uytgegheven gheweeſt waeren / hierin geen afbreuck doen.

Ongheacht des Keyſers Placcaet en deſe al hier voorgaende verglyckinghe/ ſullen Keur-ſaxen en Brandenburg by alle en peder haere inhebbende Stichten en Clooſters ganſch geen uytgeſondert / indien oock de ſelve ſamentlijck of ſonderlijck Immediate en nae den Religions vreden waeren ingehaelt gheweeſt / nae dato 50 Jaeren ſtaen blyven / en daerteghens in ſpatie van dien tijdt gheen actie daerop gepretendeert / veel te minder pets met gewelt aengetaſt worden.

Nae verloop van deſe 50 Jaeren ſouden beyde haer Keurvorſtelijcke Doorluchtighyt alle deſe voorſz. Stichten en Clooſters in den Stant herſtellen / daerin ſy inden Jaere 1621 en voorheen gevonden zijn geweeſt/en indien daertegens pets ſoude comen/ datmen noch nae het Keyſerl. Placcaet inden Jaere 1629 voorgenomen/en eerſt daer na 1621 uytgaende Placcaet noch die tot Regenſburgh verwachte Tractatie inſteren wilde.

Die nae den tijdt van 40. Jaere haere Keurvorſtel. Doorl. D. aenſpreecken wilde/ die mocht het doen volgens d'orde vande clachten / voor't Keyſerl. Camer ghericht / en ſouden dan daerin voordelen / beyderley Religions gheaffectioneerde Adſeſſores van elcke Religie gelijck getal/ en ſoude haere Keurvorſtl. D. D. het beneficium Religionis onbenomen zijn / en men ſou dan haer tota pendente lite geens weegs moleſteren.

Hoewel noch ter tijdt het Vorſtl. huys Heſſen van weghens d'inhebbende of nae den Religions vreden aengeſlagene Stichten of Clooſters niet aengevergt wort/maer ſoo het gebeurde dat het daer meede gemoleſteert ſoude worden; ſoo ſoude het met de ſelſde Stichten en Clooſters ghelijck met de Keur-ſariſche en Brandenburgſche noch beſittende Geeſtelijcke goederen allerdings ghehouden worden / en wat hooch ghemelden beyde Keurvorſten ten beſten vergunt wort/ dat ſal ook even ſoo wel het Vorſtelijcke huys Heſſen hebben te ghenieten.

Alle gemeenſchappen / die Keur-ſaxen met het Aerts-ſticht Maegdenburgh heeft/ſullen byde teghenwoordighe Keur-ſarſche Religie / het veranderen met het Sticht hoe het wilde / blyven; haer Keurvorſtl. Doorl. Heer ſoon Hartoge Auguſtus tot Saxen ſoude ad dies vitæ uyt het Aertſ-ſticht Maegdenburgh / ettelijcke Amten inbehouden/ of ten wenighſten een aenſienlijcke Jaerlijckſe Geldt-deputaet genieten. 1630.

Mits de heer landt Graef Willem tot Heſſen van weghen d'occupatie des Stichts Hirſchvelt (doch hem voorbehoudende alle Rechts middelen gheduldich was gheweeſt / ſoo ſullen (gelijck het ſonder dat billick is) aent Vorſtelijcke huys Heſſen alle op het Sticht Hirſchvelt hebbende hoogheden / recht en gerechtigheden in ſulcke mate en maniere / gheljck deſelfde het Vorſtelijcke huys Heſſen van ondencklijcke Jaeren herwaerts/ oock tot de laetſte afgheſtorvene Heeren Abt Joachims tyden ni poſſeſſione vel quaſi geweeſt zijn/ en tot hier toe notorie op de tegenwoordighe Fuldiſche Turbatie oſte beroerte / gheſtaen hebben/ alſoo staen blyven / en daerenteghens d'ingheno mene en van't Sticht Hirſchvelt / ten tyden des Abts ghesepareerde en in de Vorſtelijcke handen ghestaene ſtucken/ſtracks gherestitueert / de voorghenomene Attentaten afgeſchaft / en alle van den teghenwoordighen Heere Abt te Fulda als Adminiſtrateur tot Hirſchvelt nu eerſt ingevoerde / voorheen noopt ghehoorde oock noch wel tegens 200 Jaeren diſputeerlijcke vordering van poſſeſſie t'eenemael uytgeroept worden.

Voor allen dingen wordt voor gewis en recht geprefupponeert en eenmael voor al bedongen/dat men vande Catholycke zyde van een ſulcke meeninge niet en is door eene goedelijcke oſte Compoſitie handelinge (indien deſelve haeren voortganck krijgen zonde) van dat gheene / 'twelck in ſoo hooch gheſworen Religions vrede t'eenemael is vergeleecken en verſien / int minſte af te wijcken / of oock dat gheene / 'twelck daer tegens mocht ghepaſſeert zyn en den Catholycken ontnomen is gheweeſt / pets nae te geven/ maer dat gheene veel meer te ſoecken en te krijgen oock by den voorſz. Religions vrede naer al synen inhoudt vaſt en ſtyf te blyven / en den ſelven by deſe voorghenomene handelinghe voor een richtſnoer en Regel te houden/ in allen ghepreponeerde artijckelen / van die hoope en willen zynde men ſoude aen de zyde van d'Augſburgſche Confeſſion geaffectioneerde van gheljckker meeninge zyn en van de Catholycke gheen andere ghedachte maecken. Tegens verclaringe op d'Euangeliſche gepreponeerde middelē om goedelijcke verglyckinghe in twiſt dā Religie.

1. D'onderſchept van d'Augſburgſche Confeſſions geaffectioneerde en andere Oncatholycke ſtaet niemant als een Roomſchen Keyſer te doen.

2. De Catholycke behoeven ſulcke kennisſe niet / aengeſien al voor heen alle articuli fide Catholicæ per concili generalia aldus afgepaelt / en daer in door de gantſche wyde werelt onder een ſulcke eenigheydt syn / dat dieswegen geen ſtrijt noch twijffel en is / en offer een was / kunnen noch zullen de Catholijcke geen anderen Richter daer in kennen dan den Paus.

3. Dewyle noch int Paſſauwſche verdragh noch in den Religions vreden vant Interim heel gheen mentie en gheſchiede / maer alleen Statis Religionus nudè, gheljck deſelfde ten tyde des Paſſauwſchen verdrags is geweeſt / voorgeſtelt wierdt / ſoo kunnen de Catholijcke geene weerdere diſtinctie toe laeten mits die onder de mediat en immediate Sichten en Clooſters voorheen al in Religions vrede gemaeckt is gheweeſt.

4. Naer

1630. 4. Maer desen claeren inhoudt des Religions vredes most en sou nae ghedaen worden / daerin met loutere en klaere woorde stondt uytgedruckt / dat die gheene Stichten en Cloosters en andere Geestelijcke goederen / welcke den geenen die den Rijck sonder middel onderdanigh zijn / en Ryerstanden zynde / niet toe comē / en die de Possessie der Geestelycke goederen tot de tijdt des Passauwschen verdrags / of tot op den Religions vrede niet en hebbē gehad / in desen vreden staet begrepen en ingetrocken zijnde en by d'oorde / gelijk het een yeder Standt met sulcke ingetrockene / en alghereet verwente goederen gehouden is / gelaeten worden sal: daerupt necessariœ volcht / dat soowel die gheene Stichten / Cloosters en andere Geestelijke goederen / d' welcke den geenen toecomen / die soo den Rijck sonder middel onderworpen zijn en Rijcks Stande zijn / alsoo oock die welcker Possessie de Geestelijcke ten tijde des opgherechten verdrachs / of daernae door publicatie des Religions vrede ghehad hebben / door den Religions vreden van de Catholijcken niet en is toeghegheven / weer vindiceerende moeten gherestitueert worden. 1630.

5. Daerom dan tot sonderinghe alsulcker vindicatie en Restitutie van een nae dato des Passauschen verdrachs inghetrocken / Mediat Cloosters ofte Sticht geen ander requisitum van noodē en is noch te considereeren / dan alleen dat de Geestelijcke ten tijde des Passauwschen verdraghs / of ondertusschen / de Possessie des selfden ghehad hebben.

6. Een Mediat sticht ofte Clooster / d'welck vā een Augsburgsche Confessiō geaffectioneerde / trouwens nae den Passauwschen verdrag / maer gelijckewel noch voor het datum des Religions-vredes / is ingehaelt / kan door de Catholijke altoos aengesprooken worden en dit daerom / dat het tusschen den Passauwschen verdrag en Religions-vrede totte Reformatie ghekomen is / ende also vande Restitutie niet beyrpdt can werden.

7. Gelijcker maten was oock by den 4. en 5 artyckel algereet ghenoeg beweesen / dat het jus vindicandi en d'obligatio restituendi, een Mediat Clooster ofte Sticht / volghens de Religions-vrede niet vande tijdt der publicatie des selfden / maer van dato des Passauwschen verdrags is genomen geweest / soude gefondeert worden.

8. Alle Jura en gherechte / dewelcke d'Augsburgsche Confessions geaffectioneerde Keurvorsten en stande op de uytgerumde en noch voorts uytruymende Mediate Cloosters en Stichten ten tyde des opgerechten Passauwschen verdrags ghehadt hebben / zullen deselve noch behouden / edoch in sulcken staedt / gheljckse tot dien tijdt ghehadt hebben; want indien de Geestelijcke alsdoen den Wereltlijcken standen niet toestonden sulcke jura en gherechte te hebben / maer diesweghen bupten en binnen Recht met hun lieden strijdigh geweest waeren / soude d'een of d'ander deel vry staen / de saecke door manierlijcke middelen upt te voeern.

Mits nu de Religions-vrede een sulke last niemanden of op leyde / dat sy die in eens Augs-burgschen Confessions gheaffectioneerden Territorio legghende Mediate Cloosters en Stichten niet bewoonen / noch haer Sacra daerin doen / maer de goederen door Oncatholijcke Dienaers des selfden Territorii tot hun nemen souden / diergelijcke kan hun lieden teghens haere vrye willen Salva pace Religionis niet aengeberght / veel te min te last gelept worden / maer eo ipso mits by de Religions-vreede den Augsburgschen Confessions gheaffectioneerden Keurvorsten en Standen alleen die wepnighe inghehaelde Geestelijcke goederen ghelaten zijn / die den Rijck niet sonder middel onderworpen / noch den Rijcks Standen toeghehoorich zijn / en de Geestelijcke ten tijde des Passauschen verdrags / of daernae / tot op den Religions vrede gehad hebben / in sulcke maniere zijn gebleven; dat hun van wegen de Religie of incomsten / geen besweernis ofte tegens spreecken à Dominis Territorii soude geschieden konnen / maer sy Geestlijcke in't een en ander onbeswaert te laten / en dat sy lieden haer inkomste met vredeen ruste gebruycken en genieten souden / gelijck uyt den veel verhaelden Religionsvrede / § dergeenen allen die Stande &c. onder anderen genoeg te verstaen is.

10. Soo wepnigh nu inden Religions-vrede den Ausburghsche Confessie toeghedane overigheden vrystaet of toe toeghelaten is / die Ordens persoonen of andere Geestelijcke tot vercoopinge der Cloosters en Stichten ghehoorighe goederen te dringhen of aen te houden / soo wepnigh zijn oock dese schuldich diergelijcke toe vermoede koopen teghens haeren willen toe te laten.

12. Maer indien van wegens dese Cloosters en haerer vrychepdt halven in of uytwendigh rechtens strijdt voor vallen soude / soo soude de selve twist tot een rechtelijck uytslagh ghestelt / gelijckwel ondertusschen in de voorsz. vrychepdt daerse in waeren gelaten / worden.

13. De Hooch-vorstelycke en andere Immunitepte Stichten / Geestelycke en wereltlycke / sy zijnde ghelyck voor ofte nae den Passauwschen verdrach van de Catholycke ghenomen / oock ongheacht / of ghelyck beyde Religien of nu de Catholycke Religie alleen en Capitulen, of in de steeden oppet landt ten tyde des opgherechten Passauwschen verdrachs gheweest zynde / sullen volghens de Religions-vrede Plenarie & cum omni causâ gherestitueerdt worden / edoch behalven Keur-saren en Brandenburgh / daeraf hiernae een bysonder Artijckel volghen sal.

14. Het sullen ook in boven verhaelde Restitutions cas / niet op dat geene / wien sulcke Mediat of Immediate / hooghe / middelmatighe of leeghe Stichten en Cloosters en tot die ghehoorighe steden en Ampten ingetrocken haddden / maer daer op gesien worden osse Causa restituendi of retinendi van daer ghenomen zijn gheweest; insonderheyt soo veel de Mediate Stichten en Cloosters is aengaende / of de self de voor of nae den Passauwschen verdrach aengehaelt geweest zyn / want by de Mediate stichten en Cloosters waer gheen tydt van occupatie / hy sy voor of nae den Passauschen verdragh gheschiet / maer dit was alleen te overdencken / dat sulcke Stichten ofte Cloosters voor d'occupatieden Rijck sonder middel onderworpen gheweest waren.

15. Het stonde toe nae aenwijsinge der voorsz. poincten / die Restitutie mediatorum bonorum Ecclesiasticorum hoe zy wilde / hooghe / middelmatighe of leeghe Standts persoonen / soo is de Restituteur volgens alle Rechten gehouden / den geenen / dien hy of syn voor-saten sulcke Geestelijcke goederen Contra legem publicam pacis Religiosæ onttrocken en voor onthouden heeft / ratione fructuum perceptorum damnorumin ejusmodi bonis Ecclesiasticis quovis modo datorum een satis-factie te doen / waer over doch noch wel veerder kan ghehandelt worden.

16. Die gheene Contracten en handelinghen welcke

1630. welcke den verbeurder van de Stichten / Cloosters en Geeſtelijcke goederen van den tijdt der occupatie tot op deſe Reſtitutie opgherecht ſyn / ſullen in hareweerde en krachten blyven in quantum de jure te nent, & valent.

17. Soo veel de vyve Rijcks Ridderſchap en medeleden is aengaende / ſoude het purè & ſimpliciter by de Diſpoſitie des Religions vredes onveranderlijck blyven.

18. In welcker Rijcks ſtadt ten tijde des geplubliceerden Religions vrede nu die Catholijcke Religie / of oock nu d'Augſburghſche Confeſſie in ghebruyck of gangbaer gheweeſt was / die ſoude oock alſoo daerby blyven / edoch dat ſoo wel in den Catholijcke Rycks ſteden den Augſburgſchen Confeſſions gheaffectioneerden burghers / als oock in d'Augſburghſche Confeſſie alleen toe ghedaenen ſteden den Catholycke burgeren geen conſcientie dwangh aenghedaen wierde.

19. Maer elck een die ſich tot die inde ſelfde ſtadt alleen ghebruyckelijcke Religie niet bequamen wilde / ſyn vry uyttocht volghens de form en manier / ghelijck der Keurvorſten en andere ſtanden onderdaenen te doen ghewoon waren / oock toeghelaten wierde.

20. In welcken vry en Rijcks ſteden ten tyde des opgherechten Religionen / namentlijck d'oude Catholijcke en der Augſburghſche Confeſſions gheaffectioneerde Religie in't ghebruyck geweeſt zyn / ſoo ſoude deſelve oock noch voorts volghens d'inhoudt van de Religions vredes daer by blyven / en oock de boven verhaelde Artyckel by het interim gheſtelt / hier heen wederhaelt worden.

21. Waer oock inde vyve en Rijcks-ſteden boven verhaelde beyde Religie alſo ten tijde des opgerechten Religions vrede in openbaer gebruyck gheweeſt is / daer in zullen oock de Magiſtraet en andere Ampten van beyderley Religions geaffectioneerde bepaelt / en geen deel vande anderen door meerdere ſtemmen of in andere wege uytgeſlooten werden / en offer een andere ordre ghemaeckt wierde / ſoude doch ſulcks alles gelijck den Religions vrede Contrary zynde gheen effect hebben / maer onder beyde Religions geaffectioneerde in dit cas quo ad jura & munia civilia pars Conditiones in eene gelijckheydt ghehouden werden.

22. In d'ſelve vyve en Rijcks ſteden / zoude oock der hoochſte Geeſtelijcke en Wereltlijcke Overicheyt vry ſtaen ſoo wel nae den Paſſauwſchen verdrag ingetrockene en in haere eſſe gebleevene Stichten / Cloosters en Kercken den vorigen en andere Ordens perſoonen in te ruymen / edoch oock neffens den Augſburgſche Confeſſions geaffectioneerden Burgeren onverboden zyn op haeren grondt en boom / ſonder te beſwaren Catholijcke kercken te bouwen.

23. D'Augſburgſche Confeſſions geaffectioneerde in den Rijcks ſteden / indien ſy haerer Religions exercitie alleen of met en neffens de Catholijcke ten tyde des Religions vrede gehad en noch hadden / zullen by haerer kercken gebruyck of Ceremonien volgens den inhoudt des Religions vredes noch voorts gelaten en daer van niet gedrongen worden.

24. Hoe het met de Borgerlijcke Regeringhe inden vry en Rijcks-ſteden te houden zyn zal / waer in beyderley Religie uyt cracht de Religions vredes toegelaten zijn / is boven by den 21 Artijckel algereet verhaelt; Maer inden Rijcks ſteden daer nu eene Religie / het zy ghelijck de Catholijcke of Augsburgſche Confeſſe nae inhoudt des Religions vredes gebruyckelijck gheweeſt is / zal het by des Magiſtraets Ordinantien en Regiment / daer manierlijck zynde de burgers blyven ſonder pemant daertegens te ſpreecken of te handelen / edoch van haer Keyz. Majeſt. becrachticht worden. 1630.

25. Want de Rijcx ſteden voor heerſchappyen / Ampten en goederen oppet landt beſitten / en daer op de Territoriael-juriſdictie gewoon zy t'exerceren / daer in zal het van wegens de Religie gelijcker wyſe gehouden worden / als in de ſteden ſelfs / namentlijck waer beyde Religie d'oude Catholycke en d'Augſburgſche Confeſſions geaffectioneerde in den Rycx ſteden uyt cracht des Religions vrede / gebruyckelyck zyn ſullen oock beyde Religie en d'exercitie van dien in de ſelve Rijcks ſteden / heerſchappyen / Ampten en goederen die hun cum omni jure territoriali toegehoorich gelycker maten gelaten / ey van deſelve Rijcks ſteden / inſgelijck de Magiſtraet / of ſchoon ſulcke heel of ten deele den Augſburgſche Confeſſie toeghedaen waeren / geens weegs belet worden. Maer in welcke Rycks ſteden nu een van beyde voorz. Religien uyt cracht des Religions-vredes ghebruyckelyck is / als dan zoude in de boven verhaelde hun toecomende Heerſchappyen / Ampten en goederen oppet landt / oock alleen eene en in den ſteden gewoonlijcke Religie paſſeeren en vergunt worden.

26. Quoad ſuſpenſionem juriſdictionem Eccleſiaſticà zal het oock in den Rycx ſteden allerdings by de de diſpoſitie des Religions vredes onbelet blyven.

27. Soo in puncto perficentem vel exceſſiva reſtitutione der Geeſtelijcke goederen en der ſelfden ad pertinentien twyffel en ſtrijdt voorvallen mochte / zoude den clager onus probandi incumberen / maer in andere cas en clachten / die een Catholycke tegens d'Augſburgſche Confeſſions geaffectioneerde / ofte deſe tegens de Catholijcke in ſaecke van Religie / ſtichten en Cloosters doen mochte / ſoo ſoude volgens de ghemeene rechten quoad onus probandi daer nae ghedaen worden / aengeſien men hier in wegens de veele Circumſtantien geene ſeechere regel ſonder quetſure des Rechts van d'een of d'ander zyde maecken kan

28. Indien in eens Catholijcken Keur-vorſten en Standts Teritorio een Ampt / Stadt of Dorp licht / die van eenen der Augsburgſche Confeſſie geaffectioneerden te leen gonck / ſoo ſoude deſelve Stadt / Ampt ofte Dorp niet dien Dodirector maer dien Domino Territorii in de Religie volgen; effen alſdus zal het oock reciproce gehouden worden.

29. Indien een Catholijck in eens Augſburgiſchen Confeſſions geaffectioneerde / of deſe in eens Catholycken ſtandts Territorii het Jus patronalus of yets diergelijcken hadde / ſal de patronus een Par-heer ofte Kercken dienaer ſtellen / die tot de Religi welck aen die plaetſe gevonden worde / en alſoo tot des Landts-heeren gheloove bequaem zy / want in een ſulcken cas op het Jus Territoriale en niet op de Jura Patronatus of feudalitas te ſien was.

Alle tuſſchen de Catholycke en Augſburgſche Confeſſions gheaffectioneerde Keurvorſten en Stande nae den Religions vrede voorgevallene verdrachten / die met voorweeten / conſent en goedt achten van die ſelvighe / welcke niet recht hier in te ſeghen hebben opgericht ſyn gheweeſt / zullen wegens veelvoudigen ſtrijt onbelet en onverſeert by haere crachten blyven.

1630. 31. Wat men by den Religions vrede en by 'tgeene / 't welck men by af-handelinge van dese poincten vinden sal / tegens d'een ofte ander deel aengehaelt geweest is / en in syn gewelt en macht was / dat zoude elck een op voorgaende liquidatie en bewijs weer te geven en restitueeren schuldig zijn en uyt cracht van dit daer toe verobligeert wesen.

32. Alle van wegens de Religie / en de vergelijckinghe van dien / herroerende strijt / clachten en aenspraeck zullen noch voorts gelijck voor desen voor Keyserl. Majest. en der selfde Rijcks hof Raden of int Camer-gerecht tot Spijers / na maniere van de rechten afghehandelt en uytgheboert worden; ock t'elcken keer in des clagers wil en keur staen / of hy de saecke aen een ander plaetse aenhangigh of uytstandig maecken wilde.

33. Indien pwers Kloosters en Geestelijcke goederen tegens den Religions vrede door gewelt van de Soldatesca ofte met gheweltdadigher instructie van de Orders personen denghehoorsame standē der Augsburghsche Confessie ontrocken geweest warē / zullen deselve alsoo haest pristinum statum herstelt en gerestitueert worden.

34. Nademael nu alle en yder opgesette artyckelen tusschen de Catholycke en Augsburgsche Confessions verwante der Religie bequaem en betamelyck zynde vergeleecken en te recht ghebracht zyn / en haer ock d'Augsburgsche Confessions geaffectioncerde Keurvorsten en Stande tot het gheene sullen accommoderen / wat de Roomsche Keyserl. Majest. onsen aldergenadichste Heer van weghens de saecke der Keur-vorstl. Phalts gedisponeert en in der daet voorgenomen heeft; dan soude Keursaxen en Brandenburch ongeacht des Keyserl. placcaets en dese vergelyckinge (gelijckewel int ovrige / deselve ongebroockē) by alle en yder inhebbende Stichten en Closters geen daer af uytgesondert / en offe ock in geheel of ten deel nae den Passauwschen verdrach en Religions vrede ingehaelt gheweest waren / van dato en nae besluytinge deses accoorts noch 40 Jaer blyven / en ondertusschen daerentegens geen actie gepretendeert / veel wepniger yets met ghewelt getenteert worden. Nae verloop deser nu voorsz. Jaren sullen beyde Keurvorsten Saxen en Brandenburch van wegens de boven verhaelde Stichten en Clooster in den staet blyven / daer in sy inden Jaer 1629 en voorheen ock gevonden gheweest zyn; en zal daerentegens noch door Keyserl. Majests. inden Jaere 1630 en nu eerst nae den Jaere 1621. daerentegens uytgaende placcaet / noch dese hopentlijcke Transactie / gheattenteert worden. Wien nu hoochgemelte Keurvorsten nae verloop deser 40 Jaren daerom aensprecken wilde / die zoudet doen met Orders van clachten / voor haer Keyserl. Majest. of voor syn Rijcks hoff Raedt / of Keyserl. Camer gherecht t e Speyr in form en maniere / ghelijck by d'een ofd' andere gerechten gebruyckelijk was / ofte met voorbeden het beneficie van de Revisie en andere rechtelijcke noodruft / insonderheydt dit / dat lite pendente niet zal vernieut noch daerteegens geattenteert worden.

35. De ghemeenschap / die Keur-saxen met Maegdenburgh had / mochten met believen des selven Aerts-stichts afgedeelt / en elcken deel zyne ondersaeten tot syne Religie te trecken en te houden vry staen / en gheen d'ander hier in eenigh beledt doen.

36. Wat en hoe veel des Keur-vorsten van Saxen / Prins Hartoghe Augusto uyttet Aerts-sticht Maegdenburgh voor een Deputaet ad dies vitæ aen goederen en Jaerlijcke renten t' assigneren was / dat wierde aen Keyserl. Majest. en het Aerts-sticht t'oordelen ghestelt.

37. Wat eyndelyck van weghens den Lantgrave oppet Sticht Hirschvelt geyredendeerde hoogheden / recht en gherechtigheden voorghesla-ghen geweest was / daer van soude in dese Tractatie noch in 't een of ander ghehandelt worden / maer daermede gelijck met d'andere Augsburgsche Confession geaffectioneerde Vorsten en standen / mits daertoe bequaem zynde / waer over men in dese handelinghe sich konde vergelijcken / ghehouden worden.

Als de Mentzische Cantsler dit aen d'Euangelische overgegevē heeft / soo heeft hy daerby gementioneert seggende / dat hy dese saecke alleen privato nomine overgaf / niet weetende of de Catholycke Stande hiermede te vreden zijn souden. Indien nu op desen overgevenen voorslach een veerder verclaringhe soude gheschien / soo badt hy / dat het publica Authoritate en noch by tijdts / eer zyn Heer verreyst de 't selve gheschiede: de Catholycke souden tot een goedelijcke handelinghe niet ongeneghen zyn / en noch wel eenen dach daer aen spenderen dat men by dese Compositie sig met d' Augsburghsche Confessions gheaffectioneert mocht vergelycken.

Nae dit hebben d'afgesanten van d'Euangelische Vorsten en standen / van der Keurvorsten wegen nopende der grooten krijgs last en Keyserl. Placcaet een memorial overgegevē van desen inhoudt.

D'Euangelische afgesanten overgeven den Keurvorsten een memoriael.

Den Hoochweerdighsten / Doorluchtichsten des H. Roomschen Rijcx Keurvorsten is onderdanichst gereferreert gheweest / wat die Keur-saxische / Altenburghsche / wymersche / Coburgsche en Eyssenaegsche / ock beyde Franckische / Swabische Vorsten en Standen / als niet te min de Brunswijckische / Hessische en der Rijcks steede afghesante by haer Keurvorstel. Gn. en Doorl. wesende / hadden door een memoriael van den 10 dato weghens de geledene krijghs lasten / en van weghens het gepubliccerde Placcaet in 't Rijk en d'Executie van dien / datmen der halven een goede onderhandelinghe aen weder-zyde voornee-men wilde / inden naeme van haer gecommitteer-de. Waerop hooch gemelde haer D. D. G. G. en Doorl. aen de boven verhaelde afgesante hun wederom dit tot een antwoort hebbē laten gevē.

Soo veel de krijgs last in't voorsz. memoriael was aengaende / wast dat neffens Keyserl. Maj. het Hoochloffelijcke Keurvorstelycke Collegie de heele tijdt over besich gheweest waere / en seer sorghvuldigh hun daer heen hadden bencer sticht / dat het Roomsche Rijck in syn voorighen wel standt / ruste en seeckerheyt wederom mocht ghebracht worden. Al dewyle nu niet alleen veel swarigheden waeren in den weeh gecomen / maer ock corts nae den aenvanck van de Keyserl. en Keurvorstl. Consultatien / des Coninck in Sweden vyandtlijcke inbreuck in't Rijck en strackx daerop ghevolchde beroerte daer tusschen was gekomen / datmen tot het wit des eedlen vredes daernae soo seer was ghedorst / niet had raecken konnen; nochtans soo heeft Keyserl. Majestept mitsgaders het Keur-vorstelijcke Collegie over alsulcke middelen / volgens des Rijcks Constitu-tien / sich vergeleecken / daer door de samentlijcke Standen van wegens de tot hiertoe dragenden swaren last / (tot datmen eenmaeltot den vrede comē mocht) / also soudē verlicht zyn en dese last in

een

1630. een ſulcke gheluckſalicheydt verhopentlijck gehouden worden / dat geene ſich over d'ommanierlijcke laſt die d'een voor d'ander draghen moſt / te beſwaeren hebben ſoude.

Soo veel het Keyſerl. Placcaet was hoopende dat verleden Jaer in't Rijck was ghepubliceert geweeſt / van wegens verlichtinghe etteliicker beſwaringen / daerin konden haer Voor. H. G. G. en Doorl. noch andere Catholijcke Voorſten ſtande over dees Subſtantialia, gelijck oock voor langhen tijdt opgherechten Religions vrede / dewelcke als een richt ſnoer ofte mate was vã alle handelinge haer in geen Diſpuyt laten / noch hun tot een oprechtinghe van een nieu Religions vrede verſtaen. Maer om dat der afgeſante genadige Overheeren / en gecommitteerde het gemoet der Keurvorſtl. G. G. en Doorl. tot vrede en eenigheyt geneghen zijnde ſpuyren ſouden; ſoo was heurs deels hun niet teeghen (vaſtelijck trouwende dat zy andere tot de Religie geaffectioneerde Keurvorſten en Stande daer heen mede ſouden diſponeeren) dat over d'Executie des Placcaets en de Proceſſen vande geklaegde Proceduren / en in ſpetie die geene poincten ſoo duyrende dit Convent nochtans privatim en alleen permodum van een ongrijpelycken Diſcours / hinc inde gecommuniceert waren geweeſt / goedelijke onderhandelinge mocht voorgenomen worden; ghelyck dan hooch gemelde Keurv. G. G. en Doorl. gereet ſoo het den Heeren afgeſanten alſoo oock believen ſoude / de Heeren Biſſchoppen tot Wurtsburgh / Bambergh / Vichſtel / Coſtnits en ſyn Vorſtel. G. van Worms / oock van weghens de Stichten in Weſtphalen haer Keurvorſtelycke Doorl. te Ceulen / als Biſſchop tot Munſter te verſoecken / dat haer Vorſtel. Doorl. in eygener perſoon of door haer afgeſante den 3 dito van de toekomende maent Febvuary deſes Jaers 1631 nieuwen ſtijl met en neffens haerer Keurvorſtl. Doorl. en Gn. afgeſante in des H. Rijcks ſtadt Franckfoort aen den Meynſtroom te verſchynẽ en by deſe handelinge zijn. Maer by de Catholijcke Prelaten / Graven en ſteden / wilden het zijn Keurvorſtel. Gn. en Doorl. daer heen rechten / dat deſelve onder hun een uytſchot maechten / en elcken ſtandt van zynen t' wegen een tot de voorſz. handelinghe op de beſtende tijdt en Keurplaetſe ſchickte. En was zyne Keurvorſtel. Gn. en Doorl. noch veerders om te betoonen zijn vrede vaerdigh gemoet daer heen genepght (hopende oock d' overighe Catholycke Stande ſouden daer heen mede ghedisponeert zijn) dat van dato af tot het eynde vande maent Febvuarius dees toekomenden Jaers 1631 by haer Keyſerl. Majeſt. aenhouden met d' geprocedeerde Executie van't Placcaet mocht ingehouden worden; inſgelijck oock / indien in deſe voorghenomene Tractatie voor vallen ſoude / dat d een of d'ander tegens den Religions vrede en den uijtvoet van dien / daerin het Keyſerl. Placcaet gefondeert was / inpuncto Executionis tot hier toe beſwaert / en de maniere van d'Executie te boven gegaen was gheweeſt / dat ſulcks weer gecaſſeert en in voorighen ſtandt weer herſtelt wierde. T'welck allegaer zyne Keurvorſtel. Doorl. en Genl. op der afgheſante Memorial aen hem gegheven zijnde / heeft bevolen / aen d' Heré principalen dit weer te refereren / en wil tot Mentz ten eerſten verwachten / wat der Heeren ghecommitteerde principalen hierop ſullen weer reſolveeren / anders den Heeren afgeſanten met Keurvorſtel. Gnaden toegedaen blyvende.

Effen op den ſelvigen dagh als deſe antwoort uyt de Mentziſche Cantſelie den Euangeliſchen afgeſanten is ghegheven / is oock d'affſchevdt des Collegial daegs / wat namentlijck op de Keyſerl. Propoſitie nae de voorgaende beraetſlaginghe voor een eyndelijke Concluſie gevolgt is en op het Keyſerl. bevel gheſtelt / en aen de Keurvorſten op gedraghen geweeſt van deſen inhoudt. 1630.

De Roomſche Keyſerl. Majeſt. hadde uyt de preſentie van de Keurvorſten en der anderen afgeſanten Heeren Raeden en de verſcheydene overgeghevene ſchryvens duyrende deſen Convent vernomen; watſe op de Keyſerl. Propoſitie en die daerin begrepene; Hooft-poincten ſtaende / en op verſcheydene andere daer van dependeerende ſaeken uyt goeder trouw was voor goet gevonden / geraden en ghebeden.

1. Soo veel dan nu den eerſten principaelſten Hooft-poinct by ſulcker Keyſerl. Propoſitie (daer om deſe Convent was aengheſtelt) nopende de wederdrenginghe en onderhoudinghe eens algemeenen ſeeckeren vrede was aengaende / hieldet Keyſerl. Majeſt. wel daer voor / dat de preſente Keurvorſten miſgaders de ander geſanten deſe ghetuygnis wel geven konden / dat ſyne Keyſerl. Majeſt. deſe ſaecke met een ſulcke vaderlijcke ſorghe had / dickwils by de handt gevat / dat indien het belet niet nu voor de tweede reys al was voorgevallen / een doorgaenden vrede noch wel voor 't eynde van deſen Convent buyten allen twijffel te weghe ghebracht zoude zijn gheweeſt / en ſoude de ſelve tot ſoo veele bedroef de harten zyn gheſticht / en onderhouden.

Nademael nu elck een kenneliick was / dat ſoo haeſt in't begin / en als haere Keyſerl. Majeſt. haer vrede vaerdighe intentie had willen in't werck rechten / en met den Keurvorſten en Keurvorſtelijcke geſanten op alle moogelijcke middelen en weeghe / hoe en op wat maniere een ſulck doorgaende vrede ſonder nadeel tot denwelckẽ ſich elcken mocht verlaten / te krijgẽ was / gedacht had en in als in vollẽ werke hiermede doende was geweeſt / ſoo was effen den Coninck van Sweeden / om dit te beletten / ſonder eenighe daertoe hebbende rechtmatighe oorſaecke met een ſtarcke Armade vergadert / deſelve op des Rijcks Frontieren en boom gebracht en uytgeſet / ſyn Keyſerl. Majeſts. hebbende krijgs volck ſonder eenighe voorgaende denuntiatie van eenighen Oorlogh vyantlijck aengevallen / en met een veel voornaeme eylanden / vaſte ſteden en plaetſen door gheweld onverſiens ſich bemagtight / oock met diergelijcke daet zyner Keyſerl. Majeſts. vermaninghe / Ban / oock des Heylighen Rijcks ſamentlijcker Keur - vorſten te ghemoedt voeringhe verachtende tot hier toe ſonder daer van af te ſtaen / gecontinueert heeft. Stil te ſwijgen wat noch onlangs Marckgraef Chriſtiaen Willem van Brandenburg / die hem een Adminiſtrateur des ſtichts Maegdenburgh noemt / inden ſelven Aerts-ſticht voor een vier opgeblaſen / en d'waepenen veerder inde viſcera des Roomſchen Rijcx wederom in te voeren ſich had onderſtaen. Daerom dan zyne Keyſerl. Majeſt. van haer Heylſaem voornemen / tegens zynen willen voor d' ander reys merckelijck belet was gevvorden / en ter hoochſter noot ſyne vaderlijcke ſorghe om het vaderlant te redderen heeft ſlaen moeten / om dat nae een geluckige victorie en overwinninge ſynen en des Heylighen Rijcks vyande (indient hem aen de Goddelijcke Aſſiſtentie der hoochſte Majeſt. in zijne gherechte ſaecke nopt ghemangueert is)

1630. oock der Sweetsche inval met ghenoechsamer teghens weer mocht bejegent worden: als nu zijne Maj. dit by hem overgewogen heeft/ op wat manier door de tot hier toe gevoerden oorloge het Heylige Rijck niet weynig aen syne vermoogenthept ghesswackt is ghewordẽ / 't selve dies weghen des H. Rijcks Keurvorsten voorstellende / hoe men die tot hier toe ingheborokene (van den Standen des Rijcks soo dickwijls geclaegde) onordre en moetwille /die een tijdtlangh herwaerts by het krijghs wesen contra disciplinam militarem veroeffent was gheweest / soo veel moogelijck / datelijck af ghescha ft / eene beetere ordre ingestelt/ en daerop een eenparighe te samen doeninghe van het hooft en leden/ pro fundamento en tot de Pilaer des Roomschen Rijcx/en hoe dan des selven vyanden en tegens partyen conjunctis animis & viribus t'eenemael recht bejegent en onder d'oogen moest gegaen worden.

Soo hadde haere Keyserl. Majest. nae rijpe beraetslaginghe over dese poincten met het dickwijls verhaelde Keurvorstl. Collegie sich tot daer heen toe vergeleecken / oock aen sommighe plaetsen die ordre al ghestelt / dat voort eerste het over groote getal soo wel van syne Keyserl. Majest. als oock der Keur - vorsten en andere Standen krijghs volck daer mede sy hem geassisteert hadden/ sonder langere uytstellinghe soo veel mooghlijck gherefozmeert / en op een seecker ghetal van Regimenten en Compagnien / soo veel men tot continueeringe van de voorverhaelde en Keyserl. Majest. afghedzongene krijgh van nooden had/ ten eersten wat vermindert wierde / oock gheen nieuwen krijg anders als met Raet des H. Rijcx Keurvorsten meer voorgenomen werden soude.

Wat nu de middelen aengaende was / hoe beyde Armaden / tot dat men een seeckeren en bestandigen vzede krijgen konde / zouden haer onderhoudt hebben / om de groote onordre en daer door comende ongelegenthepdt voor te comen/soo had hem het Keurvorstl. Collegie voorgeslagen/ dat sulcke middelen door verseeckeringe der particuliere Crayssen vant Rijck te verkrygen stonde / daer toe had hy dan syne Commissarisen geordineert dat deselve op voorgaende Requestitie der Crayssen sulcks den Crays Vorsten zouden aendienen ; maer ondertusschen eermen dit verkrygen zoude / had hy door openbaere patenten den tegenwoordighen toestant vant Rijck te kennen ghegeven om dat men te meerder geaffectioneert zyn soude hemt assisteeren/voorts ernstelyk beveelende dat goede krijgs ordre gehouden / en alle de d'erozbitantien daer door de Stande vant Rijck geen kleynen last geleden hebben / datelijck afgeschaft/ de doortochten met beter opsicht voorgenomen werden ; en soo d'ordentlijcke middelen van betalinghe waeren beraemt en volgens des Rijcks instellinge / daer voor Cautie gedaen; dat dan de quartieren met gheene Contributie bes waert / en int ovrige soo veel immers moogelyk was / nae ordre des Roomschen Rijcks verbattinge / den Oorlog gevoert werden mochte. En was syne Keyserl. Majest. van dier hoope dat de goethartige Keurvorsten en Standen des Rijcks syne Majest. als het overhooft voorts met raet en daet soo veel sy vermochten assisteren / haere en des H. Rijcks vyande waerse nu te vinden waren / verbolgen en dempen soude/ indien 'tanders tot geen vzeede te comen was / ghelijck dan d'experientie genoech mede was bzengende / dat al het onheyl daer in het Roomsche Rijck tot hier toe uyt d'eenen Oorloch in den anderen ghestort was / meer door de slappicheydt ofte met door de vingeren te sien/ als door der vyande macht was by gekomen. 1630.

2. Den tweeden Hooft-poinct/daerop de Keyserl. Propositie gerecht was / nopende den ghe-proscribeerden ofte verbanden Palts - graeve/ twijffelden syne Majest. niet/ of de hooch geloofde Keurvorsten en ghesanten souden noch wel indachtich zyn / hoe hem Palts-grave/ nae aenleydinghe des Keurvorstelijcke Collegie bedencken en goet achten / een Keyserl. Perdon op seeckere mate verwillicht is ghewordẽ / om zijne gesanten tot desen teghenwoordighen Convent over te seynden / en zyne noodzuyst aen te geven. Nademael nu aengaende de schickinge van den Palts-grave / insonderhept syne Coninckliicke weerde in groot Brittannien/daerin van de versoeninge voorghestelt was/ daertoe had zyne Majest. heel billicke Conditien aen de voorsz. ghesanten door zynen daertoe gedeputeerde raet laeten overgheven/ en had hy van dier hoope wel gheweest / dat men nae behoorte soude tot d' acceptatie van dien by de Paltzische zyde gheen verder bedencken ghedragen hebben/ maer veel meer zyne Keyserl. Majests. milde verclaringhe in onderdanighept aenghevat hebben / soo had doch voorghesz. Engelsche ghesante en de Paltzische Mandatarius te voor een ghewisse Resolutie van Keyserl. Mst. begeert/ hoe zijne Majest. van weghen de Restitutie van de Keurpalts en daer hangende landen van Resolutie was/ voorts seer biddende dat om te beter tot alle handelinghe te comen/ voor al den Palts grave eerst vande Acht ontbonden wierde. Ghelijck nu al dit van weghens de hier onderverserenden Keyserl. Respect en Authoritept en trouwens dit insonderhepdt / (dat Keyserl. Majte voozen sich resolveeren soude van de begenadinghe des Palts-gravens / eermen pets vernemen konde hoe sich de Palts-grave tot een sulcke genade accommodeeren soude) dickwyls gelijck een Prepolterum van zijne Keyserl. Majest. was verwozpen ; en hooch in t bedencken genomen/ daer toe hem andere oorsaecken hadden seer beweeght 't eenemael dese begenadinghe te versmyten / nochtans soo had zyne Majest. nytte aenghebooyne mildighepdt soo wel van weghens beyde de Croonen van Hispanien en Engelandt/ niet te min aen 't Keurvorstel. Collegie overghegevene voorbidde/ maer voornamentlijck des H. Roomschen vzede te meer te vorderen / voor dese repse sich daer heen verclaert / dat / indien dickwijls ghemelte Palts-grave noch de voorgestelde Conditien in de daet woude naecomen / en tot de gehoorsaemhept sich voeren laten / dat als dan haer Keyserl. Maj. den selven neffens Casserinne der Acht in genade niet alleen weer wilde aennen/maer oock de Paltzische van d'infantin van Hispangien geoccupeerde landen en van d'incomsten van dien Vorstelijcke onderhout verschaffen.

3. Wat nu de derde poinct noopende d'altoos toenemende krijgs maght der Staten van Hollandt / was zyne Keyserl. Majest. indachtigh/ wat dies wegen noch voor desen het Keurvorstel. Collegie voor een bedencken voorgewent en eyndelijck aen zyne Majest. daer heen sich verclaert had ; hoewel zy met syne Majest. van de selfde meeninghe waren / dat des Rijcks hooghe noodvorderde/ d'voorsz. inbreuck so veel moogelijck te beletten en van haeren't weeghen des Rijcks Keurvorsten en stande by tijts hier van te waerschouwen/en dat echoch de saecke op een algemeenen Rijcks-dagh heen hoorde/ en dies weghen met alle Stan-

1630. le Staude hier over ghetracteert worden moſt; nochtans indien de Staten haeren voet veerder in't Rijck te ſetten hun ghelusten lieten / dat dan haere Keyſerl. Majeſt. niet ſoude naelaten/inſonderheyt indien van de Standen des Rijcks ghebeurlijcke hulpe gheſchiede aen ſyne Majeſt./ hun met gewelt alſo weer te beſegenē en van haer voorneemen doen afſtaen. By welke occaſie/mits de corte van de tijdt niet toe en liet over dit point meer tē confereren ſoo wilde men het tot op een ander te ſamen vergaderinge of door ſchriftlycke communicatie / uytſtellen. 1630.

Voorts hadde ſyne Keyſerl. Majeſt. by deſe vergaderinge der Keurvorſten en der andere afgeſante Staden / oock den Spaenſchen Ambaſſadeur van wegens neerlegginge des twiſtens der

ELEONORA IMPERATRIX Germaniæ Hungariæ, Bohemiæ, etc Regina Ducissa Mantuæ.

C. Danck. exc.

Vorſtendomen Gulick / Cleve en Berch etc. en waer toe beyde Gorlogende partye aengeſchouden hadden/omſtandig voor te dragen goet gevonden. Om dat nu deſe Edele landen eenmael in een goede ruſt gheſet / van de heele ruyn en ondergangh ghereddet / en eyndelijck hier door van t H. Rijck niet afgeſcheurt werden mochten: ſoo hadde ſyne Keyſerl. Majeſt. by deſen ghemaeckten aenvanck van neerlegginghe deſer landen ſwarigheden / en om die te meer te verſchoonē / belaſt datmen beyde partyen daerin hebbende krijgs volck ſoude weer af voeren en had dies weghen al voor deſen daer af bevel gedaen. Soo haeſt dit nu ſoude geſchied zijn / dat hy dan oock zijne Regimenten / die hy tot dien eynde derwaerts gheſonden had / oock wilde weer weck nemen en op andere plaetſen tot haeren dienſt brenghen; en wilde Keyſerl. Majeſt. veerder gelieven laten / dat oock de verſeeckerde plaetſen niet alleen ſouden weer inghe-ruymt / en alſoo hier door deſe landen 't eenemael

weer

1630. weer bevrpt / maer ooch wat het H. Rijck aen de Revieren van de Nederlanders was ontnomen / in voorighen standt gebracht worden soude.

4. Had ooch zyne Keyserl. Majest. niet weynigher by den vierden Hooft-poinct aengaende / den Sweetschen Oorlog de goethertige vermaninge van 't Keurvorstlijcke Collegie heel gaerne vernomen / dat de Keurvorsten vandie meeninge waeren / dat d' voorsz. Coninck van Sweden van zijne Keyserl. Majest. nopt geen occasie geghe-ven was geweest; en had hem den Coninck van zijn cant noch van weghens de Blocqueeringhe der stadt Stralsondt / noch van weghens het volck dat in Pruyssen was gesonden / noch weynig-er de Trans-latie van 't Hartogdom Meckelen-burch niet te belghen / om ghelijck als ghereet ge-schiedt was / haer Majest. en het H. Roomsche Rijck dies weghen vpantlijck aen te vallen. In voeghen dattet Rijcks saecken waren / inde welc-ke de Coninck soo weynigh had sich te vermen-ghen / soo geern hy sien soude / dat hem van andere uytlandtsche Potentaten in Sweden in syne Re-galibus en Juribus eenighe wet geschiede / of wat hem te doen of te laeten stonde / maet ghegheven wierde. Dies weeghen dan zijne Keyserl. Maj. dickwijls boven verhaelde 't Keur-vorstelijcke Colegie aenbiedinghe / dat namentlijck de selve neffens andere ghehoorsame Assistenten / Keur-vorsten en Stande haer Majest. by een sulcke ghelegenthepdt / 't zy met continueeren als ander hulpe en bystant doen wilde; haer en het Rijk selfs helpen beschermen en redderen / alsoo het seecker was / dat anders tot een reputeerlijcken en be-standighen vrede niet te komen en was / als door vertooninghe der wapenen.

5. Den vijfsten Hooft-poinct van zijner Majts. Propositie / namentlijk wat tot afleggin-ghe des Italiaensehen Oorloghs aengoeh / had-den de teghenwoordighe vergaerde Keurvorsten en der ander gesanten genoech verstaen / niet alleen hoe men deselve Oorlogh om t' onderhouden Keyserl. Majests. hooghepdt en des H. Rijcks in Italien noch ovrigh hebbende Jura en Regalia t' onderhouden / had by de handt vatten moeten; maer ooch soo haest van zijne Coninckljjke weer-de in Dranckrijck eene openinghe ghedaen was van vrede / hoe geneghen zyne Keyserl. Majest. tot een sulcke handelinghe geweest was / niet tee-ghens staende dat hy door zijne Triumpheerende wapenen / het Hartochdom van Mantua onder sich gebracht had / doch dese handelinghe met der Keurvorsten Raet en meede werckinghe aldus belepdt / dat van wederzijts voorgeslagene sa-tis factie, eyndelijck door den seghen des Alder-hoochste de vrede was getroffen.

Daerom tot een beslupt wilde zijne Keyserl. Majest. hoopen / dat van gelijcken dit Keurvor-stelycke Convent niet sonder vrucht soude af-loopen / hem daerop verlatende dat het ovrighe door schriftelijcke Communicatie of op een ande-re vergaderinghe ghelijcker mate wel soude afge-handelt worden / daertoe het dan aen Keyserlijcke Majests. cant niet manqueren en soude.

Keyser Ferd nand. Gemalin wordt Roomsch Keyserin gekroont.

Donderdargs den 28 Octobris / 7 Novembris nieuwen stijl is zyne Keyserl. Majests. vrouw gemalin Eleonora tot Regens burgh in den Dom met statelijcke Ceremonien / tot een Roomsche Keyserin gecroont / welcke Croninghe die Keur-vorsten / en andere Graeven en Heeren in groot ghetal hebben by gewoont.

Het Cō-went tot

Naedemael nu al het greene / gelijck tot hiertoe is verhaelt / by den Convent tot Regens burgh / verrecht gheweest / is deselve daerop tot syn eynde ghekomen / en is Keyserl. Majest. den 3. (13.) Novembris met het heele hoff 's morgens tus-schen 9 en 10 uyren te scheep gegaen en werh ge-varen / met een schoone reede. Op des Keysers schip waeren 10 Vendelen / op d' anderen wat weynigher / en was anders alles seer heerlijck gheciert. De Keurvorsten en andere Heeren heb-ben zyne Majest. tot aent schip gheconvoyeert / en daer haer afscheydt / die bycans een heele uyre duyrde / genomen. Daernae is zyne Majest. we-derom met goeden voorspoet tot Weenen aenghe-komen; de Keurvorsten / Graven en Heeren naer Keysers vertreck syn ooch allenskens naer huys weer verrepst.

1630. Regens burch neemt zijn eynt.

Die van Regens burgh hebben by dit Convent d'Exercitie van haer Religie inde Dominicaner Kercke verlooren. De burghers van de Religie hadden den helft van dese kercke voor etteliycke Jaeren om 4000 Franckfoorder gulden gecocht / en daerin tot hier toe volgens haer gebruyck van Religie haer Exercitie gehouden. Dit de Spaen-sche Extraordinari Ambassadeur tot dien tijdt verstaen hebbende / soo heeft hy de voorsz. 4000 gulden upt zijn buydel weer uptgekeert en den Magistraet toegheselt / om aldus de kercke ghe-heel weer in te ruymen.

Dit Do-minica-ner kercke wort den Roomsch Catholijck tot Regens burgh weer ingeruymt.

Doch hebben de burgers tot Regens burgh van den Keyser privilegie om een nieuwe kercke voor haer te bouwē verkregen. Daer op hebben sy een schoone kercke ghebout en in 't volgende Jaer 1631 volbracht / en den 5 Decembris met statelijcke Ceremonien / hoewel het den Bisschop niet geern en sach en geern belet had / inghewijdt en die van de Heylige Drievuldighepdt ghenaemt / en is de self de dagh ooch geviert gewoorden.

Nu willen wy aenvanghen te verhalen / van den tocht dien de groot-machtighe Coninck in Sweeden Augustavus Adolphus upt Sweeden in Duytslandt ghedaen heeft. Wiens macht inden eersten van veele Keyserschc heen en weer in 't Rijck leggende / ooch van andere Roomsche Ca-tholijcke seer weynigh gheacht bespot en be-schimpt is. Maer nae syn komste in Pommeren hebbense haest begonnen te merchen / dat sy geen geringhen maer een sulcken vpant voor hun had-den / des ghelijck zy duyrende de gantsche tijdt van de Duytschen Oorloghe niet ghespeurt had-den / die hem aen cloeckheyt van verstandt / dap-perheyt en voorsienighepdt te boven was gegaen: dies wegen veele verstandige sorghende dat het wel mocht waer worde / wat de Graeve van Tilly op het Cōvent tot Regens burg gesept had / dat den oorlog gelijk een spel t' achte was / daer men veel of weynig by op sedt haest winnende en ver-liesende / en soo het beurde dat den winner veel van de winst overgegaert had / dorstich om noch meer te hebben / dronogh den verlieser het spel noch laugher te continueeren; en alsoo het in des win-ners macht niet en stondt het speel staen te laeten / soo duyrde dit altemet soo langh tot dat de wanc-kelbaere Fortuyn nae haer maniere en eyghen-schap / den winner weer den rugh toe keerde / en dan den winst met zijn eyghen weeh nam; aldus was het ooch met den Oorloghe indien die te langh gevoert en uytgherecht wierde.

Wijse re-denen van den Graef van Tilly van den lang ghe-voerden Oorlog in Duytslāt.

Is desen Swedischen tocht tot troost van de Evangelische onderghedruckte / door sonderlijcke openbaringe van Godt / (andere voorgaende tepe-kenen te verswyghen) etteliycke Jaren te voorzen aenghehondicht gheweest / gheliyck dan een Juf-vrouw van 't Dorstelijcke vrouwen timmer tot

Stetin

1630. Stetin verscheydene repse van haere selve vallende/ upt Godts inspiratie prophéteerende seyde/ dat de vervolginghe van het woort Godts en de Euangelische waerheyt in Duytslant haest aen't eynde was; en dat Godt Almachtich haest de benaude en bedroefde soude weer verquicken; en is van haer spreecken een heel Tractaet in druck uytgegaen. Dies gheliick heeft ook een knaep tot Swerin in Meckelenburgh daer van wy al voor desen verhaelt hebben/ ghedaen. En heeft ook een Schoolmaester in de Marck-vleck Altstadt in de Onder-palts legghende/ en den Hartogh Augustus Palts-graeve by den Rhijn/ tot Sults bach etc. toe hoorende met naemen Lorens bescheveren verscheydene Goddelijcke openbaeringhe gehad/ en onder anderen denckweerdighe saecken/ aen den 13 dach Januarius en 5 Martius inden Jaere 1628. door een Euangelische Visioen hem verscheenen segghende/ hoe dat een hooghe persoon hem seer benaerstichde om het H. Euangeli voor't te planten/die seer pverich en bestandich was/ dien Godt wonderlijck bystaen wilde: en soude de vervolginghe van't Euangeli haest een eynde nemen.

Voorder heeft den School-meester aen den 8. dagh van December een Euangelische gesicht ghehad/ hem inde Locht toonende een goudtverwigen Leeuw/die van't Noorden nae Duytslant quam aengetrocken/ en in de voorste pooten hebbende een bloot swaert de vervolgde daermede defendeerende/ maer de vervolghers met grooten toorn om veer slaende.

Hoewel nu op sulcks van veele hooghe en leeghe persoonen van d' Euangelische cant wel gaede ghestaghen is/ soo heeft doch de meeste part vant volck dit voor een fabel gehouden/ schimpelijck het selve inden wind slaende en begeckende.

Nu was immers kennelijck genoegh/ en gaft het d' experientie wel te verstaen/ hoe deesen lieden den uytval van dit boven verhaelde is inde handt ingedruckt; wanneer dat den Coninck van Sweeden Gustavus Adolphus die in syne Coninklijcke wapenen voerde de een gouden Leeu upt de landen in't Noorden legghende quam in Duytslandt van God met een sulcke authoritept/ vreese/ en aensien/ moet en sterckte/ verstant en wijshept begaeft zijnde/ dat hy met een overmoedige Leeuwen starkte tegens syne vyande heeft aengegaen/ ja hem in syn conscientie so wel getroost vindende/ dat hoewel hem veel voudigh nae lijf en leven ghestaen is/ en verscheydene vermomde moordenaers tot hem zijn gesonden/ heeft hy hem doch weynich hier aen ghestoort/ maer als hem sulck een perijckel wierde geopenbaert/ heeft hy altoos met zijn mont dese Heropsche woorden ghesepdt: hy betroude op Godt en zijn rechte saecke/ want hy de beschermighe van't H. Euangeli en onschuldighe benaude voor de handt nam.

Des Coninck Gustavi wy-moedigheyt waer mede hy op God was betrouwde.

Ten tijde des Regensburghschen Convents is van der Admondt upt de Stiermarck een Kolenbrander 40 Jaeren oudt zijnde/ gevanckelijck naer Weenen ghebracht/ die dese toecomende en haest ghevolgde dinghe heeft te voren ghesept/ en hoewel hy te Weenen op de Pijnbanck is gebracht ghebeeft/ soo heeft hy gelijckwel by syne woorden vast gestaen/ en veel ongheluckx over Keyser Ferdinandus van weghens zijne aenghe rechte vervolginghe gepropheteert.

Propheteringe van een Coolenbrander van het toekomende ongeluck t'welck over Keyser Ferdinand kommen worde.

Onder anderen heeft hy exprelijcke gesepdt/ indien Keyser Ferdinand op de vergaderinghe tot Regensburgh d' Euangelische Religie niet toe laten wilde/ en de verdreevene Heeren niet herstellen/ soo soude in't aenstaende Jaere 1631 een sulck volck upt breecken/ die alle de verdreevene in't landt soude weer brenghen. Het welck van de Roomsche Catholijcke niet en is gheacht/ en hebben sy in dierghelijcke saecken/ als daer nae is geschiet/ en dat hem het blat dus soude om keeren/ hun niet kommen inbeelden; maer haer selfs verseeckerende dat sy alles hadden ghewonnen en in haere handen staen; en waren d Euangelische aldus crachteloos gemaeckt/ en dat zy pet in der daet niet meer te weeg te brengen sich onderstaen derfden; invoeghen datter op den Convent tot Regensburgh syn ghevonden gheweest/ die heel spottigh spraecken dat men met het gheene/ 'twelck teghens d'Euangelische was begonnen/ dapper voorts varen soude/ want het met de selfde al upt was/ en hadden zy niemant meer van dien sy hulpe begeeren mochten als alleen van haeren Godt. 1630.

Godts lastere woorden.

Maer heeft desen Heere Godt hem daernae geweldigh ghetoont/ en dat hy starck genoegh was haeren booghe te breecken/ en haeren ouden Afgod met zijne paerden en wagenen t'overweldighen.

Doch wy willen weer tot onse propoost keeren. Eer de Coninck van Sweeden met macht in Duytslandt is ghevallen/ wierde te voren eenen Rijcks dagh tot Stockholm/ daerby haer de lofliicke Standen dus met hulpe en troost der benauwde kercke betoont hebben/ dat hun naest Godt dies weghen d' Euangelische eeuwighen danck segghen moeten.

Stande van de Croon Sweeden laten haer de benaurheden van haer Religions geaffectioneerdt seer ter harten gaen.

Het soude hem wel voeghen om beter hier van kennisse te hebben/ dat men hier ter plaetse de beschrijvinghe des Coninckrijcks Sweeden stelde; maer mits dese in Republica Regni Sueciæ te leyden in Hollandt in't Latijn tot Leypsich in Duyts uytgegaen/ en by andere schrijvers wijtloopich te vinden is/ soo willen wy deselve voorby gaen/ alleen van de macht des Coninex in Sweden soo wel te waeter als te lande wat seggende.

Des Coninex in Sweden macht te water en te lande.

Den Coninck in Sweeden heeft al voor desen boven de barcken die men op deselve See ghebruckte/ over de 50 toegherede Oorloghs schepen gehad/ daer van sommighe met 60. 70. en 80 groove Metalene stuck gearmeert zijn gheweest/ soo dat hy dan hedens daeghs ongetwijffelt veel meer heeft/ en kan lichtelijck 6000 Scheeps lieden opbrengen niet alleen Stuyr lieden en Bootsghesellen maer ook Schippers. Als de heele Fijnlandtsche Treyn die 40000. Passen in de langte heeft; item de Treyn vande Booderische See die tweemael grooter is en niet weynig Eylanden heeft/ welcke den inwoonders frape ghelegentheydt geven om handel en wandel te dryven/ daer doorse eervaerne en stoute scheep lieden worden.

Dese scheeps lieden t' onderhouden valt den Coninck niet lastigh/ en geschiet ook met kleyne kosten: dewyle hy van de tribuyt/ diese anders int landt geben moeten/ hun lieden vleesch/ visch botter/ hoosen en garsten voor de meeste soldye is geevende.

Dese scheepen pleeghen ten tijde van Oorloge in verscheydene Coninckrijcks verdeelt te worden: de grootste scheepen legghen in de Stockholmsche haven/ die teghens de storm winden soo versien is/ dat de schepen darin heel seecker sonder ancker legghen kommen.

Dese haven is ook teghens allen vyandtlijcken inval mede verseeckert/ mits hy inden binnensten hoeck leydt/ door den welcken men in de

24 mijl

1630. 24 mijl door veele ontelbare steen klippen vaeren moet.

D'andere scheepen staen in d'overighe See haevens/ voornamentlijck in Finland / diemen selve teghens den Moscoviter gebruycken kan / soo hy yets vyantlijcks soude attenteeren willen.

Sommige moeten/ op datter niet uyt Duytslandt en andere Zeehavens yets ghebracht werden mocht/ dat den Coninckrijck van Sweeden schadelijck zijn konde / beletten ; daerom dan de Coninck niet toe en laet / dat yweers een schip magh aen landen of over-vaeren / het hebbe te voren des Coninks van Sweeden consent daer toe vercreghen met des Coninchs seghel en brieven 't selve betoonende / het welck men eenen pas noemt/ die van die tot Lubeck en van andere met groot gelt moeten gekocht worden.

In't kort te spreecken / soo is den Coninck van Sweeden te water en te lande een seer machtigen Coninck ; die oock te lande uyt zijne ondersaten een groote Armade te velt brengen kan/ die in soo veel Jaeren tijdts dan met de Moscoviters/ dan met de Deenen / en ten meesten met de Poolen Oorlogh voeren / de hoochste en ratste wapenen aen sich gebracht hebben / waermede sy dan hare groot moedighept / die sy van haer voorouders gheerft hebben / seer vermeert hebben/ soo dat de Coninck veel op haer vertrouwen kan / die sonder moeyten in spatie van 14. daeghen tijdts 12. Regimenten te voet/ elck tot 3000 man gerekent door de monsteringhe dewelcke de Coninck nae zyn believen oock buyten het Rijck macht en gewelt heeft te doen/ kan laten passeren.

Het manqueert oock het Coninckrijck Sweeden en Finlandt op alle voorvallende occasie om Oorlogh te voeren / aen geen repsich werck / in voeghen dat beyde dese landen seer Rijck zyn van peerden/ die soo verre sy de Duytsche in de groote wijcken / soo veel mooghen sy deselve aen deughden wel weer te boven gaen : want sy zijn rap/ moedigh en verduldich en dat te verwonderen is/ voeden sich lichtelijck; en dat dese peerde dus leeg zijn / is d' oorsaecke dat de Croon Sweeden in groote slachten den vyandt de punt bieden / en de Cavallerye in Duytslandt met groote kosten hier toe heeft werven moeten.

En wat de Coninck voor een groote Armade te ros en te voete op de beene brengen kan/ blijckt uyt den gheweldighen velt-tocht / dien hy voorgenomen heeft / om zijne vriende/ bloet verwante en gheloofs genoote van der Keyserschc Tyrannye te bevryden en de te verlossen : want hy heeft een sulcke krijgs macht uytgebracht/ door dewelcke hy met syn voorsienighedt groote feyten uytgherecht heeft / daeraf hem elck kan verwonderen ; en sal in de Historien van onsen tijdt jae wel soo langh de werelt staen blyven sal / tot eeuwige memorie ingheheuginghblyven.

Groote macht des Coninx in Sweden.

Het beliep dese krijgs Armade/die de Coninck in Duytslant ghevoert heeft op 80000 man / een volck dat wel gheoefent was in de wapenen/dat nessens de Sweden/Finnen/Lijf en Laplanders/ ook van Duytsche / Engelsche/ Schotsche en andere Natien by malcander vergaert was.

De voornaemste Oversten van dese groote Armade waré Gustavus Hoorn, Graef Nillis de Brahee, Graef Ian Philips van Oztenburg/Wolf Hendrick van Bauditz/ Ian Banier, Rhijn-graef Otto Lodewijck, Graef Henderick Mattes van Thurn Maximiliaen duyvel Achatius Door , Dirck van Valkenburg/ Winkel, Alexander Lesle, Todo van Inyphuysen vyr Heer van Wallensteyn/ Strepf/ Danhof/Hal/Hohendorp/Witzthumb/Mutseval/ Kirgbaum/Möroi/Tubalt/Cochtitzky en ädere.

Aengaende syne Coninclijcke Majest. was een schoone/ heroysch en dapper persoon / van een langhe statuur / en was by hem tot desen tijdt geen Potentaet in't Christenrijck aen verstandt/ wijshept en dapperhept te vergelijcken / en syne vyndelijckhept en teghens elckeen goedertierenthept/ in somma al zijne hooghe qualitepten / als oock zijne hooghe devotie tot Godt can oock niet genoegh gheroemt worden / sulcks dat daer uyt claerlijck genoegh is / blijckende dat dit den rechten Leeuw van Noorden vande alderhoochste hiertoe verordonneert is geweest / om de seer benaude Christelijcke kercke in Duytsl-landt te hulte comen / en te redderen van de gruwlijcke vervolginghe. Hy den Coninck was een gheonalteerden Directeur in't Combat/ present van ghemoet soo wel by den vyant als oock by de Banquetten geen perijckel achtende en oock syn leven/ daer het noot was / liet de minste vreese van eenighe kleynmoedighept niet sien. Syne Officiers hadden alle oogenblick van hem wat te leeren/ en wist alle officien seer aerdich te dirigeeren. De hooghe en laeghe Officiers waren nae zijn humeur en manier wel afgerecht / het welck de uytrustinghe in Ijslandt en Pruyssen te kennen ghegheven hebben.

1630. Qualitepten der persoon vã zyner Coninclijcke Majest. van Sweden.

Gelegenthept van de Sweetsche Armade en krijghs ghereetschap.

De Coninclijcke Artillerie was van kleene en groote stucken en wat anders daertoe dienende/ is versien : en hoewel een jongen Sweetschen daer over commandeerde / soo verstondt hy die seer wel / wiste oock zijne stucken op de gewoonlijcke maniere wel te rechten / den Coninck selfs in't velt daerop een wacker oogh hebbende / alsoo datter geen manquement aengebrack. Insonderhept had hy een schoone meenichte van veele kleyne Regiment stucken daermede hy soo geswindt te schieten wiste / dat hy wel 8 reysen eer een wel geoeffende Musquetier 6 reysen tot den scheut/ om te schieten gereet stondt.

Het gebrack oock niet aen konstrycke Mineerders /Inginieurs/Mathematiquen/ Werk-meesters/van Vierwercken/Bussen-meesters by dese Armade / gelijk dan vande sulcke by Fortificeren van de steden en velt-leghers dus destighe wercke ghereedt gemaeckt wierden / dat elckeen hem daer over most verwonderen.

Het krijghs volck aengaende had de Coninck van Sweeden van de Finnen en Sweeden dese voordaedt / dat sy ten. (1.) Honden Vorst en konde beter dan hette verdraeghen. 2. Soo liepen sy eer niet ten waer datse uyt der natuyr vechten wilden. 3. Honden haer seer spaersaem behelpen. 4. Waeren de Muytenatie niet toegedaen. 5. Waren onverdrietich en met de valliseeren niet uyt te scheppen aldus dat het gheen ander Heer met zijne ondersaten soo verre soude gebracht hebben.

Het betoonde haer dese Sweetsche en Finnesche natie dus dapper en Ridderlijck / dat sy in't ghevecht niet vluchten maer vast stonden / ghelijk een mupragie achtende eer voor een singuliere eere Ridderlijck te sterven als op de vlucht sich te begeven : en met sulcke dapperhept gaven sy den Duytschen/ Schotten/ Engelsche en andere oock een sulcke naervolghlijck exempel / datse altoos daernae stonden / hoe sy desen gelijck en te voor doen konden / en wilde elcke natie geern hiervan den roem draghen.

En uyt dese jalousie gheschiede den Coninck een onuytspreecken dienst in zijne toerustinghe/ welke

1630. welcke dese partyen soo te coustferen en te temperen wiste / dat d'een den anderen daer door niet haetigh en wierde / maer dat veel meer elcke Natie gedachte malkander hierin overtreffen.

Invoeghen dat veel Duytsche Officiers veel liever den schandelykſten doot wilden sterven / als datse met vluchten haer persoon souden willen vuyl maecken; daerom sy sich altoos beneerstichden hoe sy noch een meerder / als de Sweedtsche deden / doen konden. Met een sulck statelijck volck / 't welck sich ten deele in Pruyssen ten deele in't Coninckrijck Sweeden bevond / was de Coninck ghereet als hy den tocht in Duyts-landt wilde te werck setten.

Het volck in Sweeden zijnde / was het meeste / wierde teghens het begintsel van den soomer te scheep gebracht / en alle noodighe preparatie om te seyl te gaen in Pommeren ghemaeckt / maer de wijle de windt eenen tijdt langh tot sulcke baer't niet dienende was / most dese vloote een wijltijds noch wat anckeren.

Om dat nu elckeen weten mocht / upt wat oorsaecken en redenen de groot-machtighe Coninck in Sweeden Gustavus Adolphus desen tocht in Duyts-landt voorgenomen / en in't werck gestelt heeft / soo heeft hy daeraf een schrijven te voorschen doen uytgaen ghelijck hier volght.

Des Coninckx in Sweeden schrijvē upt wat oorsake en redenē hy met zyn krijgs macht in Duytslant gaet.

Het was een oudt spreckwoort: niemant conde langher vrede houden / als hem van zijne misgünstighe naebuyren vergunt wierde: hoe waerachtigh dit was / had de Coninckl. Majest. in Sweeden met haer merckelijck ongeleghenthept niet alleen sommighe Jaeren herwaerts / maer oock daghelijcks noch meerder ghespuyt. Want hoewel hy de heele tijdt van zyne regeeringe daer heen ghestaen had / dat hy met alle aenpaelende Rijcken en Provintien / insonderheydt met de Standen des Roomschen Rijcks goede buyr en vrientschap houden mocht; soo had hy nochtans met zijne vredes ghedachten veerder niet comen konnen / als dat de vyande van den ghemeenen vrede (die bykans heel Duytsl-landt met moorden en branden verheert hadden) ook nae syne seeckerheyt en ruste door arglistighe practijcken ghetracht hadden / en van t eenen Jaer in t ander gevaerlijcker onrust gebrouwen.

Trouwens bove sonder dit was syne Mst. al voorlangh / oock niet van weynigh Standen van de Duytsche Natie ghewaerschoudt gheweest / hy zoude hem bytijts / dewijle het vier in Duytsl-landt noch brande / wel versien / op dat inien het zyne Majest. wat te nae komen soude / hy van't selve niet anders mocht beschadicht worden / soude dies weghen met een de waepenen greppen en in Duytsl-landt trecken / om dat het algemeene vier met algemeene hulpe konde geblust worden.

Soo had het zijne Coninckl. Majest. tot dien tijt ook niet gemanqueert / noch aen de goede geleghenthept invoeghen / dat soo wel d inwoonders daerom solliciteerden als d'uytlandsche hem daer toe vermaenden; noch ontbrack hem oock de oorsaecke niet die hy hier toe sustineerde te hebben / dewijle zyne vriende en verwante onderdruckt wierden / en in een sulcke noot zijnde om hulpe en redderinghe seer starck aenhielden: maer dewijle zijne Majest. in dese stadighe gedachten stondt / dese vredes vyanden souden haer een reys beeter versinnen / en de naebuyrighe onschuldighe landen en lieden op een sulcke maniere niet attaqueeren / invoeghen hy upt zijn vreede liebende ghemoet van andere was oordeelende; en hadde meerder ondertusschen zijne eyghene seeckerheyt / op de ghenade Godts en zijn onschuldighe conscientie willen betrouwen / als hierin yet haestigs doen willen. 1630.

Als het nu ghebeurt was / dat hy inden Jaere 1626. van weghens zijne krijghs handelinghen daerin zijne Majest. met den Coninck van Poolen was geraeckt / in die gheene landen Pruyssen die de Croon Poolen toe quamen / gevallen was / had hy als Duytsl-landt wat te naeby comende begonnen t' overpeynsen / wat hy op des gemeenen vredes verstoorders te betrouwē had / so had hy vernomen dat syner vriende waerschouwinge niet was te vergeefs geweest: want hoe naerder sy aen dese kant van d' Oost-zee quamen / hoe grooter krijghs ghevaer hy van dese vredes verstoorders van dagh tot dagh te verwachten soude hebben; insonderheyt haddense een schrijvens het welck hy aen den Vorst van Sevenberghen schreef (teghens aller volcken recht opgevanghen en opbreeckende / openlijck uptgestropt en tot zyn grooten schimp de woorden anders uptghelepdt / en een ander verstandt daerupt gemaeckt / en den Boode van dien gevanghen genomen.

Voorders / hoewel dickwijls goede hoope ghe weest was / dat de langduyrighe misverstanden tusschen bey de Croonen Poolen en Sweeden / in de goedighept souden by geleyt syn geworden / dewijle beyde deele ghesanten van't een Jaer in't ander aen seeckere plaetsen verscheenen waeren; soo hadden doch dese vredes teghenparty door veelvoudighe in Poolen afgheschickte booden en schrijvens / soo verre haer ongheliicke saecke onderghebouwt / dat geen vreede de Poolen met de Croon Sweden soude maken / voor datse het gene dat sy hadden voorgenomen / mochten in't werck ghestelt hebben: van dese hoope en meeninghe zijnde / indien sy de Duytsche Standen tot haer wille gebracht hadden / soo wilden sy den Poolen nae haer vermoogen tot verduckinghe des Rycx van Sweeden te hulpe komen.

En om dat sy 't welckse met woorden gelooft hadden / oock metter daet volbrenghen / en ten deele het Rijck Sweeden van alle middelen blaot maecken / en daerteghens Poolen ghebruycken mochten / hadden sy niet alleen verbooden / noch soldaeten noch Amunitie upt Duytsl-landt de Croon Sweeden te vergunnen / maer daertegens den Poolen als tot dien tijdt vyanden van de Croon Sweeden zijnde / vry en onbelet volghen te laten / maer soo dit al noch te weynigh scheen te wesen / (hoewel ongeacht dit zijne Majest. van vreemde plaetsen / oock upt Duytsl-landt selfs een groote Soldatesca toegesonden was gheweest) wasser noch strackts inden Jaere 1627 een groote Armade onder het Commando van den Hartogh van Holsteyn de Croon Poolen tot assistentie in Pruyssen ghesonden / en niet onder der Croon Poolen / maer onder der Roomschen Keyserlijcke Majests. bannieren en wapenen.

Maer aen dit haddense al noch niet konnen versadicht worden / maer oock om datse het Rijck Sweden buyten alle menschē slupten en van alle ghemeenschap berooven mochten / haddense niet alleen syner Majests. ondersaten / die om haer eerlijcke Commercien halven upt d'Oost-zee inde havens van Duytsl-landt ghearriveert waeren / haere aenbrengende waren afghenomen / de schepen gheconfisqueert en ook van 't heurighe onschuldigh berooft / en tot Lubeck en andere Hensische steden met grooten vlijdt sich benaerstichte onder het pretext / als woudense van andere plaetsen de koop handelinghe derwaerts heen brenghen /

1630. ghen / maer inder daet tot dien eynde om des Rijcks van Sweeden onderſaten alle Commercien te benemen en dooꝛ deſe gheleghenthept een ſcheeps Armade upt te bꝛengen / met dewelcke ſy haer fenijn ook tegẽs de Baltſche Zee ofte Oſtzee mochten upt ſpuwen ; ghelijckſe ſtracks noch in 't volghende Jaer dooꝛ de Wonderſelſame uptgheſpꝛeyde Titelen van 't Generaelſchap des Baltiſchen Oceans / ook met vpantlijcke occupatie niet alleen der landen van Meckelenburgh / Pommeren en die foꝛtificatien van dien / maer ock alle daerin legghende haevens en wat noch meer daerop ghevolght is / klaer genoegh aen den dagh hebben gegheven.

Wt al dit had hy t'ooꝛdelẽ en wien ſoude anders wat ooꝛdeelen konnen / of miſſchien zyne Koninkl. Majeſt. alle deſe onbillicke pꝛocedu:en ſoude moghen / dus aenſiende paſſeeren laeten en op dat het niet ſchijnẽ en mogt / als of hy ſich vꝛeemder handelinghe aennemen wilde / alles in paſcientie ſoude verdꝛaghen mooghen / mits deſen handel noch aen't landt / dat teghens zijne Majs. overleggende was / ghebeurt was.

Eenmael was het ſeeker / als deſe vꝛedes verſtooꝛders den haeven vooꝛ Straelſondt hun hadden uptgemicht / upt dewelcke zy ook haere rooverij onbelet in d' Oost-zee hadden konnen aenſtellen / dat al de Standen / die deſe vaert gebꝛuyken moeten / ſoo veel en hooch daeraen niet ſoude gelegen zijn / om dat men over haer niet pets tot ſchade en naedeel toelaten ſoude / daerom had zyne Koninckljcke Majeſt. te meer een wacker oogh hierop ſlaen moeten / dewijle van outs de rechtmatighe opſicht en beſcherminge van deſe Oſtzee den Coninck van Sweeden alleen toequam.

Dewijle dan nu aen wederzijde op der vꝛienden aenmaninghe deſe onbillickheden vergrootet waren gewoꝛden / en om dat zijne Coninckljcke Majeſt. te beter hierop konde een ooghenmerck hebben / en om teghens d' aenſtaende vooꝛ Jaer 1628 hem weer in Pꝛuyſſen te begeeven / eenigh en alleen daer heen trachtende op wat manierlyke en rechtmatige wyſe deſe verhaelde ongelegẽtheden mochten bejeghent en afgeholpen woꝛden / ſoo was 't ghebeurt / dat d'afgeoꝛdonneerde van de ſtadt Straelſondt in Pꝛuyſſen waren aengekoomen by haer Coninckl. Majeſt. ſich ten hoochſten beclaghende / dat of wel haere ſtadt noch teeghens de Koomſche Keyſerl. Majeſt. noch teeghens het Koomſche Rijck / noch een eenighen ſtandt van dien ghehandelt of ghedaen en had / noch ook dies weghen ooyt gheciteert of aengheclaeght noch van eenigh dingh overgetuyght geweeſt was / datſe ook Keyſerl. Majeſt. vooꝛ onſchuldig erkent had / haer daerneffens verſekerẽde datſe vande belegeringhe ſoude ontſlaghen en al het kꝛijghs volck daer van afgevoert woꝛden ; nochtans was haer van het daer vooꝛ legghende kꝛijghs volck ſulcke groote onbillickheyt toegheveocht gheꝛoꝛden / dat haer noch het direct en bekende onſchuldt van de Keyſerl. Majeſt. geſchꝛeven / noch des Oberſten Arnheyms met het heele landt Pommeren en noch veel andere ſonderbare tot haerer verſeeckerheydt opgerechte Contracten nu niet meer beſchermen konden / maer wierde ook het groote gelt / dat van haer was onbillick afgeperſt behalven d'uptgheheerde ſchenckagien / noch de Pꝛofaẽ nog Religions vꝛede niet meer gerespecteert / d' omlegghende doꝛpen wierden verwoeſt / en om der ſtadt veelvoudighe ſchanſen opgheꝛoꝛpen / den Holm teghens de ſtadt overleghende / was hun bupt en alle daer van ghedaene vpandtlijck aviſen / afgenomen / en tot groote ſchade vande ſtadt met Batterpen verſien ; den Pas ſoo wel nae het eplandt Rughen als ook d' andere landtwaerts inlegghende waeren ingenomen en gheſlooten / de burghers met veele verſchepdene Tractaten begecket / jae daer ſy dooꝛ de vooꝛvallende ſchattinghen waeren al upt ghesooghen / woude menſe noch met inquartieringhe beſwaren / en de haven ſcheepen en Amunitie van hun hebben / en mits ſy dit ghelijck een vꝛye ſtadt billick had ghewepgert / ſoo had menſe met een belegeringhe / jae vier en ſwaert aenghegreepen. 1630.

Dewijſe haer nu noch des Koomſchen Keyſers mandament te goetgekomen wãs / noch des Hartoges contract hun helpen conde / en van de Anzee ſteden vooꝛ verlaeten ſcheen te woꝛden / moſt ſy volghens haere oude Pꝛivilegien en het Exempel van haere vooꝛvaders by vꝛeemde Potentaten ſoo langh om hulpe aenꝛoepen / tot dat deſe Tempeeſten over waeren. Sy had wel tot hiertoe des Coninckꝛ van Denemarken als hun aen't naeſten leggende hulpe gebꝛuyckt / en dooꝛ de Goddelijcke aſſiſtentie / en des Coninex dapperheydt d' eerſten aenval uptghestaen en afgheckeert. Maer dat hun nae deſen niet mocht beſchuldight woꝛden / al of ſy ſich tot des Keyſerl. Majeſts. vpanden hadden gevoecht / ſoo had ſy geen bequamer middel vinden konnen / als dat ſy haere noodt-lydende vꝛyheydt by de Coninckl. Majeſt. in Sweeden als neutrael zijnde / op welkers ghenaede en vꝛientſchap ſy in onderdanigheydt ſteunde / wilden deponeeren en zijne handen toe betrouwen.

Dewyle dan vooꝛt eerſte zyne Coninckl. Mſt. by hem overghedacht heeft / dat hy by een ſulcke gelegheuthept van vpandtlijcke Attentaten hem niet veel goets konde inbeelden.

Vooꝛt tweeden dat gheene / 't welck de benaude ſtadt Straelſondt by haere Keyſerl. Majeſt. verſocht had / was inde Goddelijcke en wereltlijcke rechten gefondeert.

Vooꝛt derde by haer overpeynſende d'onderdanighe eer / dienſte en getrouwe nabuyꝛſchap / eenderley geloofs ghemeenſchap vꝛyheyt en opꝛbaerlijke coꝛreſpondentie van koophandelinge / waer mede deſe ſtadt aen zijne vooꝛvaders in t Rijck ſelfs waren toeghedaen en gheneghen gheweeſt / en dat ſy dit wel vooꝛlangen verdient had.

En endelingh by hem overgewooghen / wat groote perijckel niet allen zijne Majeſteyt en het Rijck Sweeden / maer ook de benabuyꝛighe Potentaten / Standen en lande te verwachten hadden / ſoo deſe ſtadt ſoude een rooſ-neſt ghemaeckt woꝛden / daerupt elcheen naer ſyn eyghen moet wille met roven en plonderẽ d'Oostzee belemmeren konde / ſoo had zijn Majeſt. overſlaende alle cirumſtantien van dien / niet wel vooꝛby gaen konnen / op ſulck onderdanigh verſoeck / ſich deſer ſtad aen te nemẽ en de ſelfde met raet en hulpe aſſiſteeren moeten : gelijck dan hier neffens zijne Coninckl. Majeſt. niet alleen op zijn vꝛiende en verwante ſonder ook ſoo wel op haer eyghen en algemeenen ſeeckerheyt en vꝛyheyt vooꝛnamentlijck heeft geſien.

Hoewel dit middel ſoo verre vꝛucht heeft gheſchaft / dat vooꝛt eerſt Keyſerl. Majeſts. zyn manierlijck reſpect aengedaen is gheweeſt / daerneffens inde Oost-zee vooꝛ alle natien en handelslieden die ſich deſer vaert gebꝛuyckten / ſeeckerheyt en vꝛyheyt ghehouden wierde / en dan verder de ſtadt Straelſondt van des Coninckl. Majeſt. in

Dene-

1630. Denemarcken (die tot dien tijt des Keyſers tegen party was) inghenomene Guarniſoen weer ontſlaghen mocht worden / en tot een goedighe verglijckinghe naer deſen weer te gevoeglijcker gheraecken; maer onder tuſſchen by des Roomſchen Rijcks en haere vyphept (gelijck dat de Contracten hier over opgherecht zijnde) ghelaeten wierde / ſoo had doch ſulcks by de vreede verſtoorders ſoo veel niet te weegh mooghen bzengen / dat ſy van haer vreede haetigh voornemen hadden in't minſten begeert af te ſtaen / maer waren oock ſoowel teghens zijne Coninckl. Majeſt. als oock de ſtadt meer verbittert ghewoorden; inwoeghen als ſy ſaghen / dat ſy ſich des havens niet konden bemachtighen / ſoo hadden ſy den Wijſ-mariſchen en andere havens aenghevallen en niet alleene de ſcheepen der ſelver plaetſen in haer ghewelt ghebzacht / maer oock de Poolſche ſcheeps Armade voor Dantſich zijne Majeſtes. teghens party tot hun aengelockt / en door een ſulken middel d'Oſtzee ſoo ſeer met rooven en plonderen onſeecker gemaeckt / dat ſyne Coninckl. Majeſt. in Sweden indien anders de ſcheeps vaert op zyne ſtranden vyp ghehouden ſoude worden / met grooten ſchade en ſwaeren onkoſten een ſcheeps Armade had moeten uptreeden door dewelcke ſoo veel is uptgherecht / dat de vyande inde havens haer hadden moeten beſloten houden / en was aldus in den jare 1628. de ſeeckerheydt van deſe vaert ten deele weer vyp ghemaeckt.

Om dat ſyne Coninckl. Majeſt. den vreede te onderhouden niet ſparen mochte / volghens zyne voorgenomene trouw en vaſtighepdt / maer alle middel en weeghe tot een goeden verdzach te koomen voor de handt nemen wilde: als haer is aengedient geweeſt / hoe in den aenvanck des Jaers 1629. tuſſchen de Keyſerl. en Coninckl. M. M. in Denemarcken / tot Lubeck een vredes Tractatie was aengheſtelt / daer heen oock zijne ghеſanten by tijdts af veerdigh om dat de miſverſtanden van wegheens de ſtad Straelſond en andere Jaren herwaert op gereſene twiſt eene goedelijcke verglijckinghe mocht ghetroffen worden: voortS oock indien hy deſen vredes handelinghe in pets wat dienſtich ſyn konde / dat hy 't ſelve nae zijn beſte vermoogenthept betoonen wilde / en tot een ghewenſchten eynde helpen bzenghen: inwoeghen dat hy het daer voor hielde (mits tot de Oorlogh / die tuſſchen beyde Potentaten opghereſen was / noch veelderhande ſaecken daertoe occaſie gegheven hadden) dat noch met den Coninck in Denemarcken / indien de ſtadt Straelſondt daermede niet wierde ingheſlooten vreede konde ghemaeckt / noch de ſtadt voor haer ſelfs ſonder toe doen zyner Coninkl. Majeſt. in Sweden / van wegheens tuſſchen hem en de ſtadt opgerechten accoort tot een verdzagh ſich geven of nilaten konde.

Hoewel dit voornemen der Coninckl. Majeſt. in Denemarken lief en aengenaem geweeſt was / oock het ſelve door een vziendelijck ſchzyven aen d'ander party te kennen ghegeven / ſoo was hem daerop doch dus onvziendelijck bejeghent ghеweeſt / datmen beyde dies wegen afgeveerdichde / aenſienlijke Ambaſſada niet toegelatē heeft noch op haer ſchzyvens niet een reys haeſt willen andtwoorden / maer deſelve oock met een grooten ſchimp en ſpot afghewеſen / jae niet alleen de ſtad Lubeck / maer oock de gantſche grondt by perijckel van lijf en leven hun verboden.

Hoewel nu deſe merckelijcke ſchimp voor ſich alleen volghens de Rechten van alle volcker en ghewoontheden rechtmatighe oorſaecks daertoe gegeven had / den ſelven ongewrooken niet telaten / en hem niets beletté en code / met ernſt en pver ſulex aen te vatten / edoch dewijle de Keyſerſchen Afgeſante naedien de Coninckl. Afgeſante weer waren te rug ontbooden / dit ſchzyven inde maent van de Meert noch met een antwoort verclaert hebben / als of ſy ſich ontſchuldighen wilden en haere onbillickhept wat matighen / ſoo had zijne Coninckl. Majeſt. het daer heen uptghedupdt / dattet meer by ſommighe quade mede Raden als by den alghemeenen Raet ſelfs mocht by ghekoomen zijn ghewеeſt / dit ſoo verre aen zijne plaets ſtellende / en tot dien tijdt niet ſoo hooch achtende dattet ſuficiante oorſaecke zijn konde / beyde Potentaten met een Oorlogh aen malcander te binden; inſonderhept dewijle voorſz. Keyſerl. gedeputeerde met een te kennen gaven / dat volgens exprès bevel ſy met niemanden anders / als met den Coninck in Denemarcken in eenighe handelinghe haer moghten inlaten / maer hielden het wel daer voor / indien nae der handt of aen de Keyſerl. Majeſt. ſelfs / of aen den Hartoghe van Fritlandt dies weghen verſoeck gedaen wierde / dat van die plaetſen ſoo veel antwoordt koomen mocht waermede men konde te vrede zijn.

Dit aenmoeden was trouwens voor een ongerijmde ſaecke en daer voorgheſien geweeſt / inwoeghen ſyne Coninckl. Majeſt. ſoo veel voudig aengevercht geweeſt was / datmen hem noch nae dus langh hebbende patientie met een klucht en ſpottighe Procedure op te houden ſocht / en was oock wel bedenckens waerdigh / hoe en op wat maniere de gequetſte partye deſe ſaecke aen Keyſerl. Majeſtept (dewelcke zijne Majeſtept in Sweeden met diergheljcke werbinghe niet aengeraeckt en had) ſoude ſoecken mooghen / nademael haer al de Paſſen in't Roomſche Rijck benomen waren / en d'onderhandelinghe tot Lubek ſoo haeſt ten eynde geloopen was.

Niettemin doch / dat nieuwers pets aen ſoude manqueeren en hy daer voor niet moht aengeſien worden / als of men alle middelen en weeghe met allen arbept en naerſtighept niet ghеſocht en had / om den algemeenen vrede t'onderhouden / ſoo had zijne Coninckl. Majeſt. met achter ſtellinghe al het quaet / van zyne Rycks Raden hem daer heen laeten diſponeeren / dewyle het aen de Keyſerlijke Majeſt. niet conde komen / dat hy dan alleen aen het Collegie van de ſamentlijcke Keur-voorſten / gelijck de voornaemſte pilaren zijnde des Roomſche Rijcks / die (naer zyn ghevoel) datmen met d'uptlantſche Potentaeten aldus gehandelt had / niet wepnig miſcontent zijn ſoude / een ſchzyvens gheſonden / om haer te reſolveeren hoe deſe ſaecke oppet beſte mocht by ghelept worden / maer oock daer heen verwilligt was geweeſt / dat van de ſamentlijcke Rijcks Raeden aen den Keyſerlijcke Generael ſelfs een afgeſante gheſchicht wierde om in preſentie te vernemen / of niet deſe tuſſchen beyde krijghs hayren ophgereſene miſverſtandt door goede accommodatie te verdzaeghen ſtondt. Daerop ſtracks zijne Coninckl. Majeſtepts Camerlinck Steno Bielcke / Baron tot Kroche-afghevveerdicht is / dat indien hy des tegen-deels ghemoet tot een vrede gediſponeert vinden ſoude / hy oock met een een ſtilſtant voor de ſtad Straelſondt beraemen mocht / tot datmen tot een naerder bereptſel van een verdzagh meer ghеſanten ſeynden mocht / om de heele ſaecke tot een alghemeenen verdzagh goedigljck te vrenghen.

Als nu deſe Afghеſante in 't voor Jaer in de

1630. stadt Staelsond gearriveert is en des tegenparty ghemoet / meeninghe / oock de gelegenthept van de sacke verkeert vindende / dat niet alleen de voorighe vpandtschap niet afgheschelt / maer noch met meer vreede hatichtlijcke dingen van dagh / tot dagh aengenomen / en de stadt Straelsont op menighe r lep manière wederom aengevallen / in alle Zee-h aevens om der Sweetschen stranden daer mede o nvzp te maken / veel toerustinge gemaekt wiert / endat noch bovē al het verhaelde het argste was / teghens zijne Coninckl. Majest. een volkomen krijghs hapr / welcker doch noch ter tijdt gheen Oorlogh aengesept was geweest / en trouwens onder het beleyt van den Keyserl. Veldtmaerschalk Arnheym om daermede in Pzupssē te gaen / opgerecht was.

Of nu wel dooz een sulcke veranderinghe den afghesante om verder met dese saecke vooxts te gaen / geen ontydigh bedenck dzoegh; edoch om datter immers niet te segghen vallen soude / dat hy alles niet nae behooxte verrecht hebben mocht / heeft de selfde aen den Hartoghe van Fritlandt geschzeven / upt wat oorsaecke hy was afgeveerdicht geweest / met pzotestatie en begeerte / dat te gheliick met desen onbillicken aenghestelde tocht / en alle andere vpandtlijcke trecken inghehouden wierde / indien anders d'antwoozt dat de gedeputeerde upt Lubeck hadden gheschzeven / vooz opreclt soude moghen gehouden wozden.

Daer aen het doch soo verre ghemanqueert heeft / dat de Hartooghe van Fridtlandt die al marcheerende krijgs Armade niet en wilde te ruch voeren / noch eenige aenlepdinghe geven dat hy tot een goedelijke handelinghe geneghen was / hem ter contrary daer heen verklaerde (daer upt ghenoech af te nemen stondt / dat het den gedeputeerden gheen ernst was gheweest met dese hner antwoozdt) dat hy dit krijghs hapr van wegens vele redenen niet weer te rugh conde voezen / mits de Roomsche Keyserlijke Majest. dus een groote macht by malkander hadde / dat sy de Regimenten onder het beleyt van Arnheym most upt noot en oorsaecken haer ontslaen / en aen haren vziendt den Coninck in Poolen de selfde tegens Sweeden overgaen laten / mits sulcks met een Ozigineel schzpvens te betoonen was.

En hoewel hierop d'afgesante replicando zijn begeeren noch verder toonde / was hem niet alleen vooz d' ander repse effen op een Gelijcke maniere een beschept gegeven / maer oock het krygs volck belast te haestigher te marcheren; 't welck teghens syne Coninckliicke Majest. in Pzupssen met een sulcken eyver was ghebzupckt gheweest / dat / indien niet d'alderhoochste Richter desen onschuldighen lieden het op haer eyghen hooft passende ongeluck gheschelt en had / haer Coninckliicke Majest. en zijnen Rijck / vziende en verwante daer al een merckelijck perijckel soude over den hals gheconen zijn gheweest. Wien soude nu al dit ghepasseerde overdenckende noch twijffelen: dat niet zijne Majest. een over groote oorsake aen de handt gegheven was / nu voortaen alle vzedelijke gedachten achter te stellen / om tot haer en de zijnen mooglijcke defensie de waepenen aen te vatten.

Doch hielt hem noch teghen van dese krijghs gedachten / namentlijck d'antwoozt vant Keurvorstelijcke Collegie op zyne Majests. schzpven / daerop noch wat wachtende; en daernae d'onderhandelinghe des Coninchs van Denemarcken die hy naer syne gedane advisen stracx in den nu eerst over ledenen Winter tot een goedelijck verdrag te brengen sich bearbept had: in voegen dat metter waerheydt de Coninckl. Majest. in Sweeden alsoo was ghesint / indien hem van de schade en schimp hem aengedaen zijnde / een billickmatigh gheliick gheschiede / hem vooxts ghenoegh verseeckerende van andere ongheleghenthept die noch nae der hant voorvallen mochten / dat zijne Majest. van weghens de liefde / die hy tot het alghemeene best en vzede dzaegende was / de wzaeck gierighept soo verre niet en wilde laeten over sich commandeeren / dat hy niet liever sien en soude dat eer dooz de vziendelijcke handelinghe / als dooz swaere en scharpe Pzoceduren het misverstandt werh genomen wierde. 1630.

Maer dewyle int begintsel vande maent Apzil des Jaers 1630 om welcke tijdt tot dantzich in Pzupssen een Deputation-dagh aengelept was / tot inde toecomende maent Junp / van de tegens party aenvergher / en aen des aengevergden syde derwaerts ghesouden Commissarius (dient noch aen sufficante genegenthept om t' handelē niet gemanqueert en had) geen betooninghe was ghedaen de handelinghe vooz te nemen / konde men lichtelijck af meeten / met wat een ernst d'alghemene vzede van syne Mst. gesocht was geweest / insonderhept by desen / dat al vooz heen dooz sulke aengelepde spotterpen vergelijck en ooch dooz dat geene vooz heen gebleecken is / met wat pzactijcken dese handelinghe aenghestelt was gheweest / en hoe men daerop bouwen konde; 't welk / als de Commissarissen naer Dantzich waeren afgeveerdigt / gebleke is / namentlijk dat ondertusschen al de Passen en starcke plaetsen in Pommeren mochten inghenomen en veel starcker als oopt te voozen men sich tot den Oorloge gereedt maeken moght.

Wat nu het Keurvorstelijcke Collegie was aengaende / had 't selve wel veel goets hierin doen komen / en was ooch Coninckl. Majest. van een sulcke meeninghe / dat het aen de goede wil niet ghebzoocken en is. Soo wanneer d'oude vzyhept der Stande vant Roomsche Rijck noch flozerende waren / en niet de macht van veele misgunners dus diep inghewoztelt / dat daer dooz alle inwendige vzede middelē den Rijk ontnomē warē.

Hy hadde deses hooch gemelten Collegie (dooz 't antwoozt dat aen hem Coninh van Sweden / die in de maent Apzil tot Stokholm was) geinsinueert gewozden / haer Majest. haer lieden vzede veerdige intentie sien konnen / haer lieden dies wechoogh pzysende / en van zijn weer alle goede vzientschap ghepzesenteert.

Wat nu den aen geklaegdē schimp en onbillikheydt raechte / daer van zijn schzpven / om dit te remedieeren / pzincipaelijck gespzoocken had / daer van hadden sy lieden niet een reps gementioneert / soo had zijne Majestept mits men hier van stil swoeghe / andere weeghen en middelen soecken moeten.

Maedemael nu zijne Coninckl. Majest. soo veel Injurien in der daet waren aengedaen / zijn vzieven gheintercipeert / en opghebzoocken / zijne ondersaten / dienaren en soldaten berooft / geplondert / tot de slavernp ghebzacht / d'alghemeene tot alles menschen onderhout dienende Commercien en handelinghen benomen / synen vpandt om met hem vzede te maecken afgheraeden / aen den selven tot schade van 't Rijck Sweeden groote hulp en assistentie ghedaen / hier beneffens syne Coninckl. Majest. vzy pas gewepghert / jae zijne vziende en bloets verwante upt ingenomen haet en nijdt tegens zijne Majest. van landt en lieden

't eene-

1630. 't eenemael beroost / verdelgt en uytgheroyt / zijne Ambassadeurs teghens het recht en gebruyck van alle Barbarische volkeren met schimp afgewesen; en tot twee reysen toe een vyantlycke Armade teghen hem gevoert sonder eenighe daertoe ghevende occasie. Soude dit allegaer jae elck in't bysonder niet ghenoegh zijn / volghens de Rechten van alle natien en conclusie van dien / hier van een satis factie t' eysschen en met een grooten yver te nemen / mits de redenen des verstandts jae de natuyrlijke billickheyt eenen daertoe aenporde.

Souden oock soo veel invallen op d'Oost-zee en alle de vyantlijke aenslagē / waermede mē sich hadde verbonden tegens zijne Majest. tot synes Rijcks schade en onderganck / niet al ghenoech zijn haer Coninckl. Majest daer heen te moveeren / en hier van revensie te nemen? soude niet zijne Coninckljcke Majesteyt mits zy alle rechtschapene vredemiddelen by der hant ghenomen hadde / en daeraen in 't minste niet ghemanqueert / daerenteghens hem met vyantlijcken ghemoet aen alle plaetsen beseghent is ghebleest / het recht selfs den wech hem toonende van een sulke onbillijke gewelt wraeck te nemen niet seg ik genoegme oorsaecke hebben.

En dewijle zyne Coninckl. Majest. geen ander middelen tot verseeckeringe en welvaert meer waeren resterende / als naest Godt de wapenen by der handt te vatten / gevende mits desen / allen Chriſtelijcken harten die 't recht en d'eer beminnen / 't overdencken / hoe onschuldigh en ongeern sulcke extremitepten hy voor de hand nam.

Doch stondt noch te besorghen; het soude zyne Majest. noch wel voorghehouden worden van sommige eer en gelt-suchtige lieden / dat wat hem van diergelijcke onvrientschap was geschied / dat hy 't selve / mits hy de stadt Straelsondt (hiertoe hem versoeckende en biddende) sucours toeghesonden / verschuldt had; maer die souden weer weeten / dat sy eerst selfs door haere voorgaende / en onverschulde vyandtlycke daden / effen een sulk voornemen der stadt Straelsondt belet hadden / 't welck hy daernae tot vorderinghe van d'algemeene seeckerheyt / soo wel oock tot des Roomschen Rijcks upt aenporringhe der Chriſtelijcker liefde en trouw voor de benaude en andere meer oorsaecken had effectueeren moeten.

Mochten misschien noch de vyande en tegens party van de Roomsche Keyserl. Majest. ofte 't Roomsche Rijk / die syne Coninckl. Majest. geassisteert hadden / of tegens sy lieden met den vyanden verbintenisse aenghestelt / of wat anders hun lieden tot nadeel en schaede met raet en daet voorghenomen en uytgerecht hebben / wel mistrouwen en dat die aldus beloont wierden / coude hemmi emandt verwonderen.

Maer mits immers zijne Coninckl. Majest. nu en altoos zijn vreede veerdighe ghemoet / en tot de rust en bestandige liefde daermede aen den dagh gegheven had / dat hy heen de gantsche tijdt duyrende dese onrust in Duytslandt / als vriendt en neutraal ghehouden had / noch te voorzen / noch daernae oock in't minste tot gheen offensie ymanden occasie of te de geringste suspitie gevende soo most hy dese groote / merckelijcke hem aengedaene onbillickheyt en schimp wat ter harten trecken en der gantschen werelt mits desen 't selve te kennen gheven.

Dewijle nu syne Coninckl. Majest. krijghs toerustinghe tegens geen standt des Roomschen Rijchs / met dewelcke hy in ongoeden niet te doen en hadde / strecktende was / hem mits desen protestando sulcx uytdruckelijk voor behoudende; maer eenigh en alleen daer heen ghemickt was tot d'alghmeene vryheyt en tot beschermínghe soo veeler benauwden / oock om zyne naebuyren en vrienden in den standt daerin sy voor desen waeren geweest / weer te herstellen met rust en vrede; voorts tot seeckerheydt van zijn Coninckrijck Sweeden / de gantsche Oost-zee mitsgaders de stadt Straelsondt; te bevryden als dā niet meer twijfselende de rechtlievende leser ja yeder een lieflhebbende syn welvaert en salupt soude des tegēdeels onbillick procederen gelijck het verdiende / haeten en daer aen een groot miscontement dragen; voorts hoopte hy / dat alle eer en rechtlievende Duytsche / ja alle Chriſtelijcke harten souden zyne Majests. bekende onschuldt en daerteghens ghevatte waepenen die alleen daer heen saghen / hoe hy de groote onbillickheyt en onchristelijcke aengherechte vervolginghe dempen en te niet maecken mochte voor goet te kennen.

Als nu den Coninck in Sweeden de windt diende / is hy in de maent van Junius in de naeme Godts met veele schepen nae Pommeren afghevaeren / gelijck hier beneden sal verhaelt worden / dies weghen aen alle plaetsen de Keyserse in groote vreese en schrick geweest zijn / niet wel wetende upt wat houdt sy den bolten satzonneeren souden. Coninck in Sweeden gaet nae Pommeren.

Tot Gripswald laeghen 17 Compagnien / by dewelke groote armoet was / daer van gonghen alle weecken driemael 200. Weddelen die haer schaemden dit te doen / aten dickwijls in 3 daeghen niet. Groote armoede en ellendigheyt by de Keyserſche in Pommeren.

Tot Garts mosten daeglijcks 800 Keyserſche soldaten starck arbeyden des daegs 2 pont broods bekoomende / dies weghen veel ontliepen en sich in der Sweetschen dienst gaeven / andere nae huys gingen. Sy hadden oock groot manquement van gelt / dewyle d'arme lieden niet meer te geven hadden / dies weghen hun al het haerighe ghenomen wierde / gelijck dan den 23 Junij het volck van den Oversten Hatz-velt 600 stuck Vee 700 schaepen en andere lammers die in plaets van de Contributie waren gegeven / en van daer door Stetin in 't Ampt Klemptenauw dat der Hatz-velder tot een onderpant was ingheset / gedreven wierden; 't welck d'arme lieden van alle neeringhe heel beroofde en een groote lamentatie veroorsaeckte / daer aen de Keyserſche wepnich sich keerden. Jae sy hebben haer niet gheschaemt inde Voorstelijcke Residens plaets tot Stetin teghens alle beloste inquartieringhe aen te stellen. Gelyck dan een Overste van Wallensteyn tot den Hartoge dies wegen is afgeveerdicht / met insinuatie van een schryven dat den Hartog van Fritlandt geschreve heeft aen den Hartog van Pomeren voorstellende / dat sulck volck met een aen den Hartoghe van Pommeren meede sweeren soude; twelk den Hartoghe selsaem is voorgecomen / insonderheyt dewijle men onlanghs de geweldighe inneminghe van beyde aen de Revière d'Oder leggende Passen niet alleen toestaen moste / maer oock die van Stetin een groote Salva Guarde / daer voor sy een groote somme gelts upt heeren mosten / en meer andere lasten daermen hier wil van stil swijghen opghedronghen had; en was hem dit noch smartelijcker verghekomen / dat / als hy den Hartogh van Pommeren dit onbillick begeeren had gewepghert / zyne landen en lieden misgaders syne Raeden / die nu het heurige missende en den krijgs lieden in den hals jagen mosten / daerenboven noch voor ongetrou- Keyserſche soecken by de Hartogh van Pommeren volck in de stadt Stetin in te nemen.

1630. we had ghescholdeu / als of sy verbeurt hadden aen zyne Keyserl. Mt. / en met zijn en des Rijcx vpanden Cozrespondentie hielden. En mits effen tot dien tijdt een landt-dagh tot Stetin was geweest / heeft de Vozst / der Keyserschen begheerte en haer valsche uptstrooyinge / aē den steden van't landt te kennen gheghewen / en dat hy liever onschuldigh lyden wilde als in dit begeeren te verwilligen / van sulck gevoelen syn oock de lant steeden ghewcest / eene nieuwe verbattinghe van een verbondt maeckende. En hoewel Torquato Conti om veerder te verseeckeren de Residentie van de voorghemelten Hartoghe begheert heeft noch meer volck in te nemen / soo is hem van den Hartoghe geantwoozt / hy was nu aldus versien en wilde noch meerder prꝛeperatie maecken / dat hy dese plaetse tot des Roomschen Rijcks besten wel selfs soude verseeckeren; den Keyserschc Oversten seer verwytende dat sy het Vozstendom Rughen niet beter bewaert hadden / maer 't selve in vreemder Potentaten handen hadden komen laeten / haer lieden noch voozts vermanende d'ovrighe plaetsen / die sy noch in hadden beeter te verseeckeren. Die van Stetin hebben ondertusschen dagh en nacht met haer nieu ghewozvene soldaten neerstig gewaekt / haer selve met nieuwe wercken sozrificeerende / haer met haeren Vozst seer verobligeerende dat sy in trouwe devotie souden by hem blyven en lyf en leven opsetten.

Swarigheden in Meckelenburgh.

In Meckelenburgh is het oock tot dien tijdt qualijck afgheloopen: want des Hartoghs van Fritlants stad-houder daer selfs heeft de Ridderschap tot Gustrou doen by een comen / den selven in zyns principaels name prꝛoponeerende / dat sy vā nieus tot onderhoudinge vā 1000 courasiers en ettelijck voet volck hem ter maent 3000. Rijcksdaelders souden opbꝛengen; daerop hebbense hem geantwoozt dat het selve was teghens des Hartogs van Fritlandt beloste / eygen handt en seghel waer mede hy haer verseeckert had / dat hyse naer dato met geen last soude beswaren / en vermochten't oock anders niet op te bꝛengen: hierop seyde de Stadt-houder / datter voor dese repse gaen exceptie mocht gelden / daer mostgelt wesen.

De Coninck in Sweeden comt in Pommerē.

Doen dese en dierghelijcke handels aldus waren voorgevallen / is den Coninck Gustavus Adolphus den 24. Jimp den dagh van S. Jan Babtist zynde / met veel schcepen in Pommeren aengekomen / en een deel van zijn volck oppet eplandt Rughen / en het ander te Straelsondt uptgheseydt / de scheepen strackts weer te rugh seyndende om meer volck en prꝛoviant te haelen.

De Coninck van Sweeden vangt zyn voornemen met bidden aen.

Soo haest hy uyttet schip is ghetreden / heeft hy onder den blauwen Hemel op zijne knie neder vallende heel devotich en yverich ghebeden / en Godt Almach ghedanckt / dat hy hem tot hiertoe gheluckigh had ghebꝛacht / met dese woozden; o God / ghy die over de Hemelen / over d'Aerde en de woeste Zee bent herschende / hoe sal ick u te vollen danken / dat gy my op dese perijcoleuse repse dus ghenadighlijck bewaert hebt? ick dancke u ja / ick danke u uyt het binnenste van mijn hart / biddende / mits ghy weet dat desen mijnen tocht en intentie niet tot mijn / maer eenich en alleen tot u eer en uwer benauwde kerck is aenghesien en gemeente / dat u believe / indien het uurken gekomen is / veerder ghenade en seghen te verlenen / insonderheyt goet weer en windt / op dat ick mijne achter ghebleevene Armade die ick uyt meenigerley natie van volck vergaert heb / met voolyeke ooghen haest by my sien mach / en u Heyligh werck voozt setten. Amen.

Doen nu des Coninckx Officiers en Raeden / ondertusschen oock uyt de scheepen op het landt quamen / en zijne Maj. aldus. biddende saghen en zyne woozden aengehoozt hebben / heeft het hun dooz't hart ghegaen / en hebben veel aengevangen te schzepen; en dit den Coninck siende heeft hy tot haer lieden ghesprooeken: schzeyt niet / maer bid van grondt uwes harts / hoe meer men bid / hoe meerder Triumphe / want naerstich bidden is half ghestreden en ghetriumpheert. 1630.

Naedemael de Coninck in Sweeden in't eylandt Rugen geen teghenstandt meer en heeft gevonden / is hy met een deel volck nae Wolgast ghegaen / en voozt eerst het eylandeken Spandawer-haghen een mijlweegs leggende daerop een Vozstelijck Lust-hoff stondt opgebouwt / inghenomen / en 100. Keyserschc om veer ghehouwen veel gevangens krijghende die hy neffens ettelijke 100 stuck vees nae het eylandt Rughen heeft ghesonden / en is daer dooz dit eylandt weer met wat Vee versien gewozden / want de Keyserschc hadden't al wegh genomen.

Voozts bzacht hy oock de Zee-haven van Penemund voor Wolgast onder zijn gewelt / met teghenstaende deselve met twee bupten wercken versien was; daernae zijn de Sweetsche 4000. stark op het eylāt Visedom uptgeset die by de 200 Crabaten diese attrapeerden / daer neder hiewen / en hebben aldus het selve eylandt Visedom met de stadt bemachtight; nae der handt hebbense oock de Schans voor Wolgast leggende sonder eenighen singulieren teghenstandt inghekreghen / doch maekten dooz haer schieten inde schepen veel volcks te niet / eyndelijck veroverende de stadt da met groot verlies stozmender hant; het gong aen dese plaetse wat hart toe / aen wederzyde veel volcks blyvende. De Keyserschc vluchten upt de stadt oppet Slodt) 't welck sy daernae in de maent van Augustus met accoozt mosten overgheven. De Coninck had by Wolgast een wel beslooten legher / 't welckdus langh daer bleef leggben tot dat het Slot gewonnen wierde.

Doen nu Wolgast was overgegaen / hebben de Keyserschc oock die twee Schansen aen de swijne ghequiteert / sich nae Wollin keerende. De Coninck daerenteghens besette deselve / zijn volck bzenghende im't Wolnische ghebiedt / daer dooz de Keyserschc in groote vreese quamen / willede hem niet langer verwachten / maer plonderden de stad Wollin en des Vozstes Casteel gants upt / nemende aldus de vlucht de bzugh achter hun in bzandt steeckende / welcke over de Reviere Divenauw gaet. Waer over de Coninck dit eylandeken met der stadt oock innam / voor een groot gheluck houdende / dat hy dzie dus schoone eylanden sonder groote moeyte veroverde / daerop hy ettelijcke 1000 man lichtelijck bzengen konde / die daeraf konden uptvallen en sich weer reteteeren. De bzugh over de Divenauw in bzandt gesteeken synde van de Keyserschc liet hy weer verbeteren en den wercklieden speck en bzoodt upt deelen.

Dooz desen voortgank wiert den Stattmeren de deur van de windt en Zee-haevens oock weer gheopent; want de Coninck liet laer seecker dooz de swijne Passeeren en met haere scheepen op en af vaeren.

Tusschen Gzipf-wald en Wolgast wierden oock 1000. peerden en 5 Regimenten voet volck uptgesedt en oock tot Rughenwald daer ettelycke 1000 man aen boozt ghebzacht wierden / dien altoos noch meer volghden.

Het

MARIS BALTHICI PARS,

Vulgo DE OOST ZEE.

Septentrio

Occidens

Meridies

Oriens

BRANDEBVRGVM
MARCHIONATVS,
cum Ducatibus
POMERANIÆ et MEKLENBVRGI.

Milliaria Germanica communia

Amstelodami
Excudebat
Ioannes Ianssonius

Wolgast.

Wolgast.

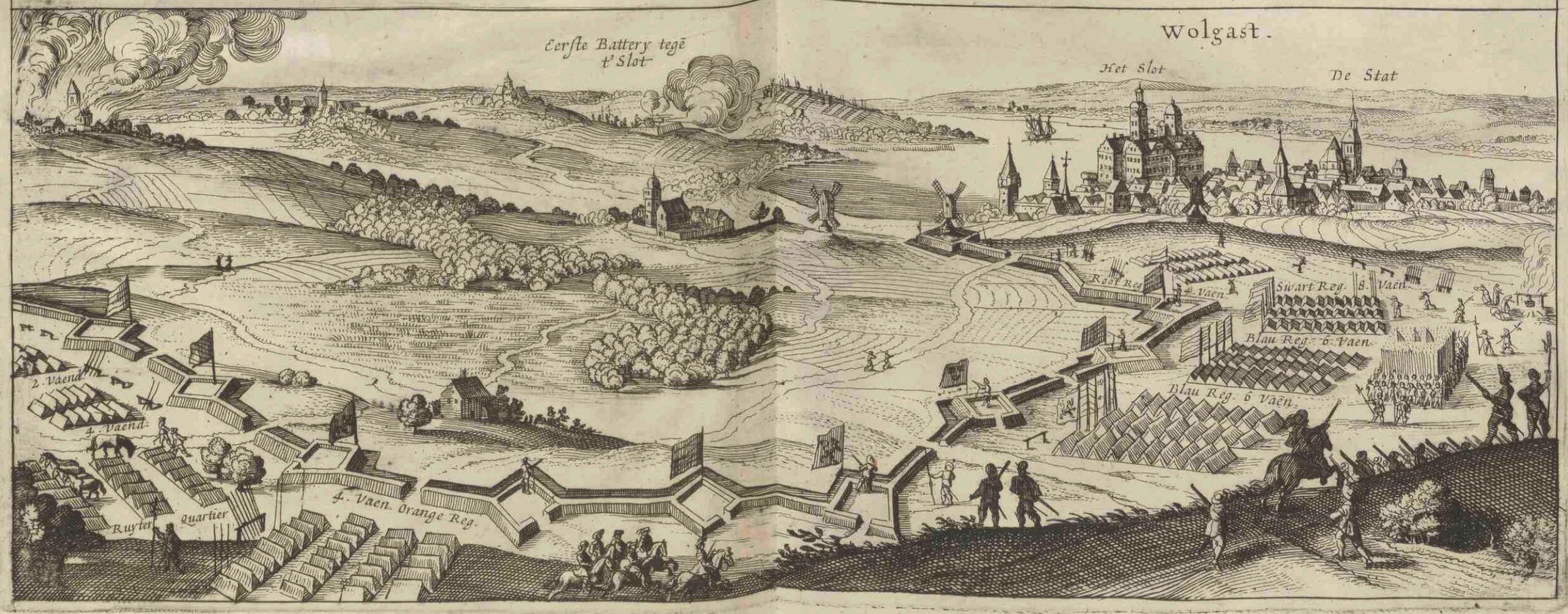

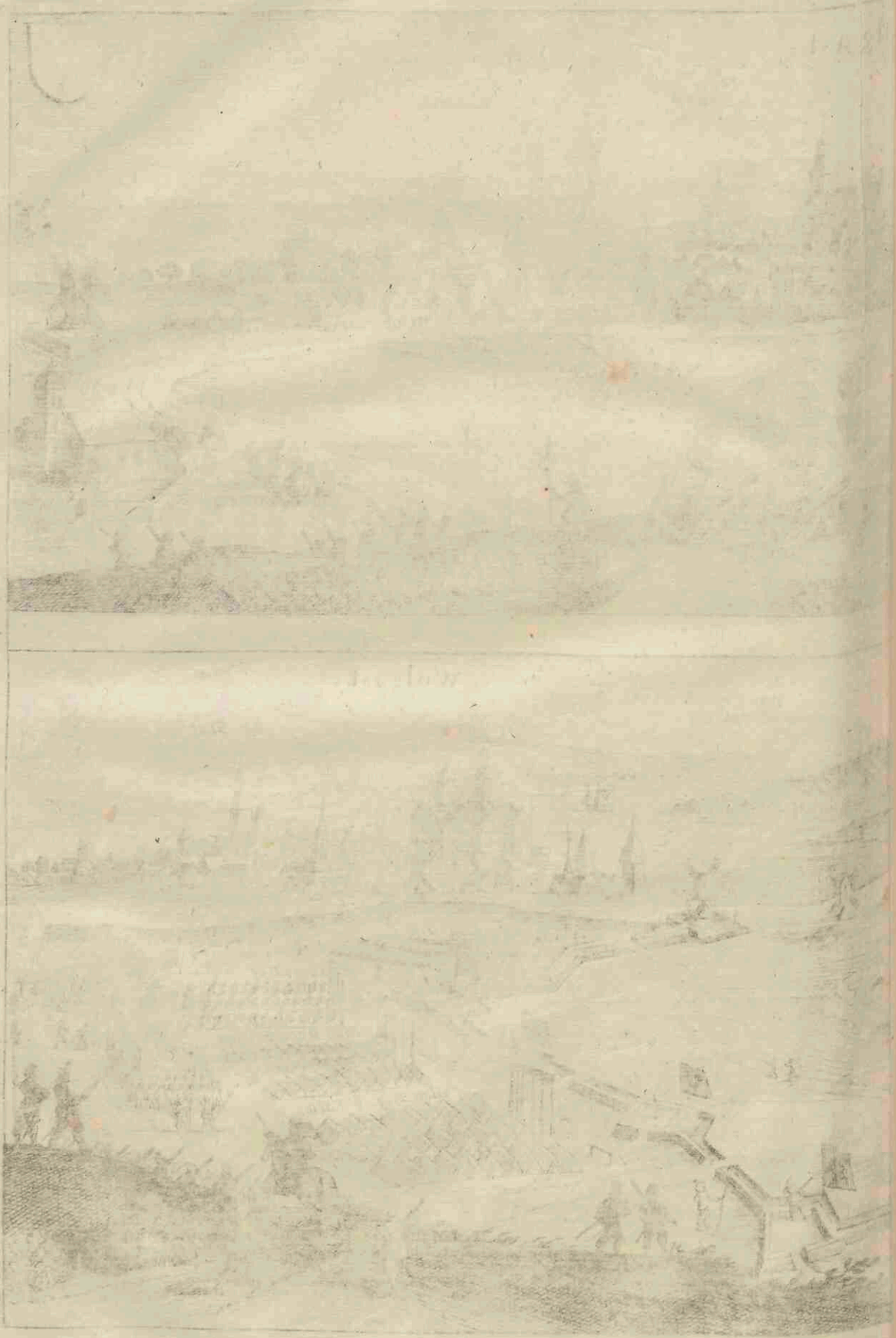

1630.

Groote neerstigheyt des Sweetschē volcks.

Het was een seer neerstich volck / 't welck in een kleyn wijl tijdts veel conde uptrechten en sich aldus begraven/ dat daer by niet lichtelijck te comen was / haer contenteerende met broot en water; en daermen karren pleegde te ghebruycken/ gebruyckten sy kozven / en als een 20 kozven vol aerde ghebracht had/ soo kreegh hy een groot pas glas vol biers tot eenen drinck penningh. D'ondersaten van't land hadden geen kosten van haer lieden / die gelt hadden / cochten daer vooz pets/ die niet en hadden / namen vooz lief wat men hun gaf / daerom sy van d'inwoonders seer bemindt wierden bly zijnde over haer inkomste / daerenteghen de Keyserschе hateden / verbolgden/ en daer sy deselve konden overweldighen heel doodt sloeghen.

Groote vreese onder de Keyserschе in Pommerē.

De Keyserschе waren in groote benauthеden/ niet wel weetende waer sy heen wijcken souden/ want de Coninck aen alle canten met gewelt tusschen haer indzong /dies wegē sy vele plaetsen upt plonderden en verlieten / ghelijck sy besonderlijck int stedeken Uckermunde deden. Daer de Pommersche besettinghe in was/ die sy daer upt jaegden/ plonderende de stadt en het Slot / en trocken aldus daer van en lietent leegh staen. Tot dit vluchten gaven de Keyserschе Oversten den soldaten selfs oorsaecke; want hoewel sy voorgenomen hadden het land te defenderen / soo ruymden sy nochtans bytijdts / daerse een aenval hadden te besorghen andere leeghe Officiers aen haere plaetse laetende. By dese geleghenthеyt hadden sy een aen slagh op den Tol en de brugh op den Dam vooz Stetin om deselve met list of gewelt in te nemen / en op dat dit de stadt hun niet beletten mocht / soo hebbense tusschen den Tol en de stadt leggende / twee brugghen naementlijck de Panitzer en Kegelitzer brugh 's nachts met teertonnen willen aensteecken / dit zijn die van Stetin by tijdts gewaer geworden de brugghen stracks starck besettende / werpende by den Tol en stadt Schansen op/; dit de Keyserschе merkende zijnse achter ghebleven.

De Keyserschе nemen een aenslag op Stetin te doen maer te vergeefs.

Torquato Conti treckt nae Pommerē aen.

Doen nu ondertusschen den Coninck Camin(in welck Bisdom de Jesupten / hoewel dat den Bozst noch in't leven was / wilden eenen Room-Catholijcken Successeur instellen) en Golnouw inghenomen had / is de Keyserschе Delt-maerschalck Torquato Conti met het meeste voet volck en de heele Ruptery / achter hem laetende in Colbergh starcke besettinghe / teghens Pommeren aengetrocken en aldaer twee velt leghers / het een by Anclam over by de Werth / het ander teeghens over Stetin ghesormeert daeraf het eerste onlanghs is weer opgebroocken.

Dese vooz. Overste heeft den Hartogh in Pommeren en de stadt Stetin vermaent/ mits sy geen Keysers volck wouden inneemen/ soo souden soo ghelijckwel in Keyserlijcke devotie blyven en oock geen Sweetsch volck innemen / want hy wilde hun daer het de noot eyschen soude/ by tijts succours toe senden.

Dies gelijck dede oock de Coninck dat indien hun ghewelt van de Keyserschе soude gheschieden/ dat hy met macht hun assisteren wilde.

Coninck in Sweeden wordt met zijn volck in Stetin gelaten.

Het had Torquato Conti hem wel voorgenomē Wolgast wiens Slot vā de Sweetsche noch belegert gehouden wierde/ 't ontsetten/ daerom hy by Anclam veel volcks vergaerde. Syne Coninkl. Majest. gebruyckte dit voornemen tot zijn voordeel mits hy socht / als de Keyserschе upt achter Pommeren op braecken om derwaerts nae Wolgast te gaen/op dat hy meester mogt worden van de stadt Stetin. Tot wiens entreprijns tot dien tijdt de windt niet wel en diende; soo berechten hier van gheloof waerdighe en voorname personen / die mede daerby syn gheweest gade slaende en neerstig opmerckende / dat syne Mst. van weghens deses Contrary windts / ter zyden neer geknielt met gevouden handen hertelijck biddende spraack gelijk hier volgt. O gerechte God des Hemels u is kennelijck / dat ick dese mijne krijghs expeditie niet upt een stout of verderfelt hert van eergierighеyt / maer eenich en alleen tot beschermінghe en handt-havinghe uwes Heylighen naмens en saligh maeckent voozt voorghenomen heb / dies weghen roep en keere my tot u Godelijcke almooghenthеydt / dat u believe tot voozts settinge mijnes voornemens; genadenlijk goet weer en wint te verleenen.

Der Godsaligē gebedt dringt doorz de wolken.

1630.

Maer dit gebedt heeft sich de windt alsoo haest verandert en aldus gekeert/ dat de heele Coninklijcke Vloote door de swijne over den Haf seer snel en in spatie van twee uyren bycans 6 mijlen totte voorsz. stadt Stetin met verwonderinghe is ghearriveert.

Is aldus de Coninck den 20 Julius om 2 uyr nae den middag met een goeden starken wint en volle zeylen / mitsgaders hondert en ettelijcke scheepen/ vol volcks geladen synde/voozby Oderburgh tot Stetin aengecomen / het volck op de bleycke ontrent een halve mijle van de stadt upt settende en in slacht ordre stellende. 't welck een grooten alarm en oploop inde stadt ghemaeckt heeft.

Daerop schickte d' Overste in der stadt een Trommelslaegher upt den Sweetschen aen te seggen / dat sy der stadt niet te nae comen souden anders most hy vier geven. Dese quam tot den Coninck oppet peert sittende / alles ordonnerende en met elck een spreckende/de Trommelslagher dede als hem was bevolen; daerop vraegde hem de Coninck / wie zijn Overste was? hy andtwoorde / die van Damits; daerop syne Majest. sepde of hy aen hem geenen slimmer heerel had connen sepnden die hem een sulke bootschap derfde brenghen? en wilde d'Overste wat segghen/ soude hy selfs upt komen/ soo wilde syne Majest. hem segghen d' oorsaecke en reedenen van zijne komste.

Dit is alsoo gheschiet en is d'Overste met etelijcke Vorstelijcke ghedeputeerde upt de stadt gecomen; de Coninck hem en d'andere vriendelijck ontfangende en hun de hant biedende voorts voorhoudende/ wat hem beweget had derwaerts te comen / naementlijck het krijten en hermen/ van de benauwde Christenen / die hy door de hulpe van God van alle quellagiē en plagē hoopte te verlossē/ en inde voorige libertеyt wilde weer stellen. en dewijle van dese roovers en verbolgers in Pommeren waeren/ most hy hun besoecken/ en voor allen dinghen de stadt Stetin hebben / dies weghen wilde hy met goethеydt om quartier en inneminghe zijner soldaten versoecken / anders ter contrary most hy sulcks met de teghenwoordighe Armade nu al onder het gheschut van de stadt staende nemen.

Hierop hebben de Overste en Commissarissen geantwoort; haer Vorstel. G. had altoos inde devotie van zijne Keyserl. Majest. trouwlijck gestaen / daerin hy voorts wilde staen blyven soo langh hy het leven had aen den Keyser en het Rijck in volstandighe trouw en ghehoorsaemhеyt blyvende; baden daerom onderdanigh dat zijne Coninckelijke Majest. / gheliefde zijne Vorstelijcke

1630. lijke G. met deser begeerte te verschoonen/en met
spn legher van de stadt en 't landt vertrecken/ en
dit arme en ten hoochsten uptgeputte en bedorve-
ne Vorstendom Pommeren met geen veerder
swarigheeden/ ongeleghenthepdt en benauthee-
den oplaeden.

De Coninck heeft weer geantwoordt: hy en
was niet ghecomen om zijne Vorstelijcke Gn.
van de Keyserl. Majest. en het Rijck afkeerigh
te maecken/ noch oock landt en lieden tot sich
te trecken/ had al behalven dit landts genoech/
maer hy en socht niet anders dan Godts eere/tot
welck eynde hy op des Rijcx Frontieren en boom
gecomē was/ om dat hy de benaude en verbolgde
Chzistenen van de moordenaers en roovers vzy
sou maken/ van't tyrannische Jok redderen en in
voorighe libertept stellen wilde/ niet/ dat hun
pets soude genomen worden/ begeerde oock niet/
dat spnen krijgs lieden pets voor niet soude gege-
ven worden/maer souden alles betalen. Ten laet-
sten seyde hy mits veel hoofden niet wel tot eene
meeninge te vzenghen stonden/ soo souden sy den
Hartogh segghen/ dat die uptter stadt selfs tot
hem quam/ dien wilde hy van alles genoegh on-
derrechten. 'Twelck d'Overste en d'afghesanten
ad referendum soo verre hebben aengenomen.

Ondertusschen heeft den Coninck met d'om-
staende burgers vziendlyk gesprookē/etteliike up-
ren lank na den Hartog wachtende/ daer over hy
wat ongeduldich wierde/ voorts noch by d'Of-
ficiers en burghers aenhoudende die noch present
waeren/ sy souden hem vergunnen/ dat hy in de
stadt comen mocht om selfs met den Hartogh te
spreecken/ met presenteringhe dit gedaen hebben-
de hy wilde hem strachs weer daerupt maecken.
Maer mits hy dit niet vercrijghen en mocht/ soo
begoste hy aldus met de burghers te spreecken
segghende: lieve burgers van Stetin ick heb een
vast betrouwen/ dat ghy over mijne komste sul't
verblijdt wesen/ hoewel ghy dit niet geloven
derft: ick ben om Godts eere en u salupdt hier
gecomen/ laet my met mijn volck op u wallen
marcheeren/ men sal niemant inde stadt letten
noch molesteeren/ en geen quartieren in u huysin-
ghe nemen/ soo waerachtigh als ick een Coninck
in Sweeden geboorzen ben: doen hy vernam dat
een Borgermeester onder haer lieden was liet hy
die tot hem comen/ hem de handt biedende spnen
hoedt inde handt soo langh hebbende tot dat hy
van dē Borgermeester genoot wiert om die op te
setten segghende: ick kom tot u als een vzient/
u en uwen Vorsten van de roovers te verlossen.
Ick kom niet gelijck een groot Potentaet/ maer
als een soldaet u te beschermen/ daerom hout my
niet langher op/ want de neutraliept die ghy
soeckt moocht ghy niet verkrijghen.

Ondertusschen quam den Hartog met een Ca-
ros aenrpden/dien hy terstondt te gemoet gonck/
hem met een seer schoone en beweeglijcke Oratie
begroetende/ als hy d'Oversten en de Commissa-
rissen ontfingh en hielt by zijne Vorstel. aen om
hem met zijn volck in te nemen/ mits hy willens
was met Godts hulpe zijn lant en lieden te be-
vrpen/ en in voorighen standt te herstellen met
presenteeringhe dat zijn soldaten niemandt sou-
den dzingen/ maer voor't heurighe teeren.

Over een sulck begeerde de Hartog wat ter spde te staen om sich met zijne raeden die hy by hem had/ wat te bespreecken/ 't welck de Coninck hem vergonde/ ondertusschē seer vziendelijk met d'upt-staende burghers spreeckende en hun alle verma-nende/ om tot hem een goede affectie te dragen.

Naer gehoudene beraetslaginge heeft de Vorst met den Coninck heymelijck gesprooken/ met zijne Raeden d'inneminghe en inquartieringhe swaerlijck bevindende. 1630.

Daerop seyde de Coninck dat hy d'in-quartieringhe met ghewelt wel conde nemen/met vermeldinghe hoe haest en aen wat een plaetse vande stadt hy dat beschicken wilde/ begeerende dat men haest daertoe verstaen wilde want hy had niet langh tijdt sich in't velt op te houden.

Daerop voor't ander mael dē Hartog seer soet aenspreeckende: Straelsondt had hy met Godts hulp beschermt en met groote kosten gehouden. Het eylandt Rughen/ Vsedom en Wollin had hy ghenomen/ niet daer voor begheerende noch de plaetsen willende houdē/hy wilde met Pommerē dus redelijk handelen/dat tot de hele werelt soude voor goet kennen/verseecker wetende dat die gee-ne/ die tot haeren ziel en saligheydt een grooten ver-draeghen/ zijn aencomste van harten soude lief wesen. Hy aenboot sich mette Godts hulp in een korten tijt de resterende landen vande roo-vers te verlossen/ en aen zijn Vorstel. ghenade weer over te leveren.

Hiernae heeft de Vorst bevraegt/ of oock zijne Majest. de macht van den vpandt wel wist en daerteghens aen te gaen/ genoegh gewassen te zijn betroude; daerop syne Majest. zeyde: met Godts assistentie vertrouwde hy teghens hem starck genoegh te wesen: want hy had met de bloote die hy met sich gebracht had 30000 man/ noch verwachtende 20000 in zijn Coninckrijcke al gereet staende die ten eersten volgen souden/be-halven watter noch op de vliegende beenen waer in Pzupssen/ Rughen/ en Vsedom: waerop eyn-delijck de Vorst seyde nu dan in Godts naeme: en heeft aldus den Coninck vergont met zijn volck in Stetin te trecken.

Stetin wort mes Sweersch volck beset.

Daerop is de Coninck met zijn volck door twee onopghemaechte grachten over eenen smal-len houten brugghesken getrocken als of hem den vpandt volghde/ eene defensie daer upt presentee-rende en Polders aenghestelt/ die wacht van de burgers doen afstrecken/ het geschut aen andere plaetsen doen voeren/de poortē met spn volck beset-tende/en aldus de stad in patroneerende. Dē vol-ghende Sondagh heeft hy in 't schip twee en te hoff een Predicatie gehoort/ daerna een groot ge-tal van geschut upt de schepen op de wallen doen brenghen; en quamender noch 20. schreepen den selven dagh met volck aen.

D'Officiers en soldaten laghen 's nachts in haere Tenten en Hutten die sy op de wallen had-den gebouwt/ de burgers niet overlastigh zijnde; en seyde de Coninck: de soldaten mochen in geen camers slaepen/ mits hy selfs alle nacht in spn schip gonck slaepen. Hy was niet ghewent zy-nen Oversten te seghen gelijck wel andere deden/ dat hy inden sin had om te doen/ maer sy mosten alle upr hun gereet houden. Hy liet de poorten van Stetin 's nachts niet toe slupten/ om dat hy/ indien pets wat voor viel/ sonder oploop konde upt comen.

Smaendaeghs zijnde den 12 vande maent Julius/ liet hy de Vorstelijcke Capiteyns en an-dere Officiers by hem come haer lieden vragende: hoe starck sy wel inde stadt waeren: en doen hy alles wel onderzocht had/ hielt hy hun lieden voor/ dat de stadt teghens den vpantlijcken aen-val niet genoech verseeckert en was/ hun betoo-nende hoe haest deselve in goede defensie gebracht conde werden. seggende dat de burgers wat

slap

Abbildung der Penemunder Sch: vnd See haffen ſampt dem Koni: Schwediſchen Lager.

Lusthaus

Kirch dorff

Keyſeriſch Schantz

400. Schweden ſeglen nach der Inſel Vſendom

Oder Flus

Schwediſch Lager

Gelb Reg. 10. fahnen

Blow Reg. 12. fahnen

Goldgelb Reg. 8. fahnen

7. Compag. Reuter

Damm

1630. slap waren / maer zijn volck naerstigh en gauw / die souden het werck by de handt vatten / maer sy konden voor niet / niet doen; dies weghen wilde men met de burgers handelen / datse gelt geven souden / soo wilden hy d'arbeyt verordonneeren; 't welck is bewillight / elcheen naer moogenheydt gebende; en die niet te gheven en had af anders te swaer vallen soude / die mocht voor hem selfs arbeyden.

Stetin wort gefortificeert.

Wiert alsoo een Loop-grave met ettelijcke schansen en Borstweeren van de Moolen-poort of om d'Oderburgh tot aent water; insgelijck vande Passausche poorte om de wint moolen tot op den hooghen bergh aen't eynde vande Oberwicke / en noch andere schansen by sommige moolens ghemaeckt. D'andere groote wercken wierden in 4 daeghen tijdts tot een sienlijcke defensie gebracht / en geschiede eenen goeden arbeyt daerover hun alle verstandighe wel verwonderden.

Stetin is de Hooft-stadt en Borstelijcke hoff van Pommeren. Is in't begin een lanck vleck geweest / daer sich de vissehers aen d'Oder opgehoudenhebbē; en doen dit lant den Christelijkē geloof heeft aengenomen / en de groote werck stadt Wineta ghesleeht is geweest / is de koophandelinghe nae Stetin ghecomen / daer door de stadt merckelijck is vergroot gewordeu en opghewassen / tot soo langh sy de Hooft-stadt van't selve Hartogdom geworden is; sy lept lustigh / wel met grachten en muyren versien zijnde. De grondt om de stadt is vet en rijck van schoon hoorn / daeraf veel voor desen in andere Coninckrijcke en landen over Zee legghende ghevoert is ghewordeu.

Stargart wort van de Sweetsche ingenomen.

Den 13 July heeft de Coninck van Sweeden 1500 man na Stargart ghecommandeert (5 mylen van Stetin afligghende) die 's morgens om 2 uyren de stadt met ghewelt innamen; van de Keyserschе besettinghen salveeren hun 150 man op de toorn van S. Jan en defendeerdē hun dapper van't Rondeel daerby staende / groote schaede doende inde stadt met schieten; maer als sy sagen dat de Sweetsche mettet mineren gereet stonden / baden sy om quartier / 't welck sy beguaemen / met sack en pack af trecksende. De Sweedtsche hebben in dese stadt goede buyte ghecreghen 500 Tonnen met meel / veel krupt / loot en ettelycke geschut.

Met dese stad Stargart hebben d'eerste Tragedie de Keyserschе in Pommeren gespeelt: want als een Vendzick met zijn Hospus krackeel creeg is daerupt een sulcken onrust opgeresen / dat oock de Vendzick daer voor is om't leven ghecomen: dies weghen Picolomini niet alleen dese stadt met 3. Compagnien beset / maer oock tot op 10000 Rijcksdaelders gestraft en daer beneffens de sleutelen der stad afgenomen heeft; alles strecksende teghens het verdragh.

Verdrag tusschen de Coninck in Sweeden en Pommeren aengegaen.

By inruymynghe van de stadt Stetin is tusschen den Coninck van Sweeden en den Hartog Bogislaus in Pommeren een seecker verdrach en vereeninghe ghetroffen en geslooten van desen inhoudt.

Wy Gustavus Adolphus, door Goods ghenade der Sweeden / Gothen en Wenden Coninck / groot Borst in Finlant / Hartoge in Estonien en Carelen / Heer over Ingerman landt / etc. aen d'eene zyde: en wy Bogislaus, door Gods Genade Hartoghe te Stetin / Pommeren / der Cassuben en Wenden / Borst te Rughen / verkosene Bisschop te Carmin / Graave te Gutzkou / en Here der landen Lavenbergh en Butou / etc. aen d'ander zyde. Voor ons onse Nacomelinghe en Successoren / soo wel onses voorsz. Coninckryck / als Hartoghen en Borstendommen / en voor yder een oorkonden mits desen en ghetuygen. Dat naer dien wy Gustavus Adolphus, Coninck in Sweeden / etc. de gehoorde swaere verdruckinghen / daer in de voorseyde Hartoghe te Stetin en Pommeren / etc. met syner L. Landen en lieden nu alreede by de drie Jaren heeft gelegen / met medelyden behertight hebben: oock by ons overwoghen hebben / niet alleen onsere beydes des bloets en gheloovens verwantschap / maer oock de sonderlinghe ghetrouwigheydt die tusschen de Kroon Sweeden / en den Pommerschen Landen en de Inwoonderen / door ghedurigheydt der Commercien over eenen seer langhen tijdt opgerecht en ghestieht is / en tot noch toe continuelijc onderhouden is ghewordeu; insonderheyt te gemoet getrocken hebbende die nau-verbindende Compacten daerin dat onse Godtsaligste Voorvaders / en de Kroon Sweeden / met den Hartoghen in Pommeren / als oock der selver Landen / Standen en Onderdanighen / in die / tot out Stetin op S. Lucie dagh 1570. ghetroffene vredes handelinghe / ghetreden; en daer by in consideratie ghenomen dat ons aen de Baltische Zee soo hoogh geleghen is / en onverwoghen / in wat voeghen dat tot des selven onrustinghe / en tot onse hooghste nadeel en prejudicie der selver aenpalende Pommersche Landen / niet alleen geoccupeert en inghenomen / maer oock tot eene Sidt-plaets om de wyde Commercien daer upt te turberen en te verhinderen / en ons en ons Coninckryche te insesteeren / daertoe dat om soodanighe aengewesene onderdruckinghe te bemantelen / onser naeme ghebruyckt wert. En volgens dien alsoo het ons toe quam / den Pommerschen Hartoghen en landen oock sonder eenigh haer L. oste den haerigen versoeck met behulpsame handt by te staen / en die upt het onverdiende en onrechtveerdighe gewelt en onghehoorde verdruckinghe mits Goddelijcke hulpe en bystandt / te verlossen / daer beneffens oock de veel-voudighe onbehoorlijcke teghenheeden / voornamentlijck die teghens aller volcken recht ons onaenghesepde / bewesene hostilitept / en onverdienden wpantlijcken overval / die ons van den verderfvers des Pommerlants is wedervaeren / nae behoorен te vindiceeren. En als wy hier op met eene aensienlyke Armade in het voorseyde Hartogdom Pommeren aenghelandet / en door Goddelijcke ghenade / nae veroveringhe des Borstendoms Rughen / eenen soodanighen progres of voortganck bevonden / dat wy sonder eenigh voorder teghenstandt ofte sweert-slach der gheener / die sich voor des landts beschermers upt geven / en over alle d'Eylanden / Steden / Havenen en schansen / die de Borst: inde Pommersche residenten stadt ghelyck als tot mueren en voorwallen ghehad / verlaten hadden / gelegenheyt ghecreghen teghens 't vermoeden des Hartoghs te Pommeren / als oock de stadt Stetin op de selvighe aen te trecken / en ons der selver stadt als beschermer te incorporeren.

1630.

Daer aen d'ander zyde / ons Bogislao Hartoge te Stetin en Pommeren / etc. te bedencken stont / 1. Dat wy van yeghelyck hulp en troosteloos ghelaten / 2. Oock wy alleen de groote aenghebrachte macht te wederstaen niet vermochten. 3. Onses Landts onderdaenen oock door haer uytghevende beschermers meestendeels ghedisarmeert en ontwapent waren 4. En soo geheel on-

1630. derdruckt en van alle vermooghen ontbloot / datse gheene middel meer om te leven / veel min tot defensie gehadt hebben. 5. Oock door den nu drie jarighen overlast soo onchristelijcken getracteert / datse meer begeert ghehad hebben haer en de hare daer uyt te verlossen / als met opsetten haeres uytghemergelden lijfs en levens sich noch dieper daerin te storten: 6. Voornamentlijck dewijle sy sich gheener beteringhe verseeckeren konden / maer metter daet heeft bevinden moeten dat van alle het gene / dat in soo meenige Capitulatien tot ons en haerder verseckeringe en tē besten was besloten en beschreven / en heyligheken belovet / tot noch tijt toe seer weynig was gehouden geweest. 7. Waer by comt zijne Coninckljcke Majest. Chrisetlijcke billicke en prijs-weerdige middelen.

8. En dattet niet ghemeent en wert tot naedeel des Roomschen Keyser ofte des Rijchs / (met twelcke Coninckl. Majest. niet uytstaen hadde) maer 9. alleenlijck tegens de schadelijcke Lants-bedervers / die teghens alle billickheyt tot haeren merckelijcken naedeel dese landen geoccupeert en hier gecomen zijn. 10. En om dese landen van al onbillick ghewelt en overlast te bevryden / de selve in harighen voorighen ouden standt en vryheyt te herstellen en alsoo met eenen haer self / en haere Croon Sweeden te verseheren.

Daer by oock deselve sich teghens ons wegen der stadt Straelsondt / en 't afgenomen Vorstendom Rughen / als oock andere plaetsen / haer soo Chrisetlijck en soo vriendelijck 't ons waerts te toonen verclaert hebben / dat wy veel meer oorsaecke ghehad hebben sulcks te prijsen / als met ons en onser landen uytterste ghevaer te recuseeren en te weygeren.

Soo zijn hier op wy ghemelde Coninck in Sweeden / en Hartog van Pommeren / voor ons / onsene respective Coninckrijcken / Hartogh en Vorstendom en Landen beyde zijdts / den lieven Godt ter eerren / en onse respective Coninckrijcken Hartogh en Vorstendommen tot troost en welvaeren tot seecker accoort ghetreden / en hebben deselve op de naervolghende wijse en maniere verhandelt en beslooten.

1. Dat wy beyde zijdts / neffens onse landen / standen en lieden nu voortaen in bestandighe nabuerlijcke vrientschap en goede seeckerheydt en vertrouwen leven / niet vyandelijcks nochte teghens malcanderen nochte selver voornemen / noch anderen by ons / heymelijck ofte openthijck voor te nemen toelaten: maer veel meer ons en malcanderen by goede rechten / standen en gemeener vryheyt teghens allen ghewelt en onrecht / invasie / devastatie / quartier en contributie lasten / en andere onghemacken meer / met ghemeener hulpe mutuis & auxilijs beschermen en behouden: in gheenderhande wijse malcander verlaten / veel min selfs verontrusten ofte bedrijgen / maer d'een des anderen goet en besten in alles soecken / dat selve steets bevorderen / allen schaden hinderen en weeren / de vrye Commercien uyt der Croon Sweeden in Pommeren / en wederom uyt Pommeren sonder verhinderinghe toelaten / en de selve beydes syden bestes vermogens te bevorderen.

Dat is niet gemeene wapene en hulpe.

Gheljck wy dan tot sulcken eynde voor ons en onse naecomelinghe en standen / voorghemelde vriendelijcke en ghebuerlijcke vereeninghe / en toebetrouwen tusschen ons / onse Coninckrijcken Hartogh en Vorstendommen / en daer toe gehoorende landen niet alleen hiermede vernieut willen hebben / maer oock mits desen versterkt / bevestigt en becrachtight en voor nu en t'eeuwighen tijden willen vermeerdert hebben. En sal alsulcke verbintenisse t'elcken van 10. Jaeren gherenoveert en vernieuwt worden. 1630.

2. Sal dit hier nu vernieude verdragh alleen daer toe strecken en ghehouden worden te dienen tot eene defensie en beschermighe / teghens al onbillick ghewelt / gheensins offencie / ten waere dat dese compacten en eenigheydts conservatie sulcks noodtsaeckelijck verepschte in welcken val en geleghenthept d'een d'ander naer zijn beste vermoghen by te staen en te helpen sal verplicht zijn.

3. Daerom dan ten derden dit verdragh en verbintenisse siet niet tegens de Keyserl. Majest. en 't Keyserrijck / maer veel meer respectivelijck voor den staet des Rijchs / om 't selve inde oude forme / vryheyt en gherustheyt te bewaren en der Religie en politijcken vrede teghens de grasserende onrusters des ghemeenen vredes te beschermen en staende te houden / opghereeht is.

Daer door dan oock de vrientschap daermede wy Bogislaus Hartoghe te Stetin en Pommeren syner Roomsche Keyserl. Majest. en den H. Rijk verbonden / als oock den boves Sarischen Kreys toeghedaen zijn / niet wegh ghenomen maer veel meer naer behooren mits datmen dierghelijcke van hun lieden hebben te verwachten / en dattet niet tot naedeel deses verdrachs strecknde toe ghelaten wert) te onderhouden en wy met onsen Vorstendommen / Landen en Lieden / by den Roomschen Rijck / Rijchs / Kreys en Lants verbintenisse blyven.

Daer beneffens oock onser Lants staet niet gealtereert ofte verandert / noch ons aen onse Vorst. hooghepdt / toecomenden Regalien / jurisdictien / gherechtigheden en heerlijckheeden als oock der Pommersche landen onderdanen en standen / als Prelaten / Ridderschap en steeden / aen deselver Generael ofte Speciael Previlegien / Vryheydt en Gerechtigheden / ghemeen Statuten en Legibus Fundamentalibus, als oock eens yderen In Juribus Singularibus, niet benomen / noch deselve hier door mits desen ghes wacht zijn sullen.

4. Dewijle dese verbintenisse nu insonderheyd daerop siet dat wy Hartoghe in Pommeren dan alle de onchristelijcke overlast / daer mede dat wy nu by de drie Jaren / tegens des Rijcx en Kreys verbintenisse / de openthijcke Constitutiones des Landts vredens / oock opgherichte Capitulationes / als oock gheheel teghens Keyserlijcke speciale Signerationes / Mandata / en openbare Declarationes onser onschuldt / en trouw / zijn bes waert geworden / mochten ontslagen en bevrijt / de Pommersche landts Standen in haeren voorighen standt gheconserveert en gehouden worden / oock mede aen hare Passagien / Lantpaelen / Passenen Zee-havenen mochten onvermindert blyven / en alsoo teghens alle vernieuwinghe en ghevaer in toecomende verseeckert zijn mogen.

Soo is beyder zijts eendrachtigh ingewillicht / datmen getrouwelijk hier over sal te samen spannen / om alles wat desen allen en elck des selfs in t bysonder / als oock het H. Roomsche Rijck dier overworvenen Religions vrede / eenighsins teeghen / ofte andersins hier uyt mochte ontstaen / met 't samen ghevoechde crachten en naer elckes deels vermoghen / verhinderen en keeren sullen en willen.

5. Soo sullen oock de Pommersche Provincien / steeden en plaetsen / dewelcke van ons den Coninck in Sweeden alreede zijn gheoccupeert / oft in toecomende mochten verovert werden / den Har-

1630. Hartoghe te Pommeren wederom getrouwelijck in handen en haren ſchuldigen gehoorſaemheydt/ met allen daer toe hoorende regalien / en gherechtigheden (niet uptgenomen / ſonder afeyſchinghe Oorloghs koſten/) wederom worden ingeruymt/ oock de ſtadt Straelſondt / zijnde des Hartogh van Pommeren/ behoorlijcken toeghewesen worden.

Soo nochtans / dat wy Hartog van Pommeren van onſen Pommerſchen landen / inſonderheyt van het Vorſtendom Rughen niet abalieneeren noch in vreemde handen ſullen comen laeten/ oock ſulcke Officieren daer heenen ſetten / die den Con: Sweetſchen Commiſſariſſen in alles / dat 's Landts defenſie aengaet goede geneghenthept bewijſen en de handt bieden ſullen / en dat der ſtadt Straelſondt haere privilegien / en met zijne Coninckl. Majeſt. hebbende Special-alliantie voor allen dinghen behouden / en hare Gravamina naer billickheyt gedurigh wegh ghenomen ſullen werden.

6. Dewijl dat oock ten 6 het Biſdom Camin onder de landen en Standen mede begrepen is/ en volghens dien / al wat ten beſten des Landts Pommeren in deſen accoort voorgenomen en geſtelt is / dat ſelve ſticht en Standen billicken mede te ghenieten en pro rato te presteren hebben ſoo wert dit mede alhier ghedacht / en veraccordeert daer beneffens / dat by ſoo verre / 't welck wy niet hoopen / in toecomende des ſelven ſtichte ofte des ſelven Dom Capittel / teghens haere privilegien / ſtatuta / en andere leges fundamentales/ van weghen verkieſinghe eens Biſſchops ofte Coadjutoris/ ofte oock anderſins in wat maniere het zy / wat ſoude comen gevercht ofte opgedzonte worden / dat wy Coninck van Sweeden/ neffens den Hartog in Pommeren / ſulcks met allen gewelt en macht afwenden en dat ſelve Capittel en Stcht by hare vrye electie en Privilegie / ſtande en rechten teghens alle mans ghewelt t' aller tijdt beſchermen ſullen.

7. Soo en ſal gheen van beyde deelen ofte zijden / buyten des anderen weten en willen upt deſe vereeninghe upt treden ofte wijcken / veel min ſullen wy de Hartoghe in Pommeren ons by teeghenwoordighe defenſions handel / in eenigh accoort ofte handelinghe met yemandt in laeten; en ſoo haere Coninckl. Majeſt. yet wes ons en onſen Pommerſche landen tot goet ſoude comen te tracteren ofte te handelen / ſoo ſal ons ſulcks behoorlijcken medegedeylt / en wy noch onſe landen daer van niet uptgheſloten worden.

8. En ſoo ten 8 haer in deſe vereeninghe eenighe Chriſtelijcke Potentaten willen begeven/ en equis conditionibus daer in treeden willen / ſoo en ſal ſulcks niet gheweert / maer veel meer vry zijn/ ſoo nochtans dat daer door geen van beyder zijdts landt in duriorem conditionem, dat is harde conditie gheſtelt worde.

9. Ten 9 dewijle oock in dit particulier en nae allen rechten toeghelatenen ghevallen / van weeghen de behoudeniſſe des ghemeenen Religie en Vrophane vrede in Pommeren gheene voorighe conſideratien verbintenissen en accoorden in conſideratie zijn ghecomen / ſoo beloven wy Hartog in Pommeren ons met niemant anders / wie die' oock zy ſonder ſyne Coninckl. waerde wille en conſent ons voorder te verbinden ofte vereenighen.

10. Indien dat voor het 10. de Hartogh in Pommeren ofte des ſelfs landt en lieden van weghen dit accoort / van yemant / wie dat by oock zijn moghe / ſoude beſtreden/ vyandelijck aenghetaſt en vervolght werde / ſoo willen wy Coninck in Sweeden/ en onſe Coninckrijken als dan niet alleen voor ons eyghen ſelf des ſelven Hartoghdoms en des Pommerlants ghetrouwelijck aennemen / om dat te defendeeren / maer ſullen oock andere met ons in Alliantie zijnde gheconſoedereede Potentaten in deſelve mede trecken/ en door ſulcks de mediis defenſionis, dies te meer te verſtercken ons bevlijtigen/ het welk wy mede Hartogh van Pommeren en onſe landen en lieden/ inghevalle dat zijne Coninckliycke Majeſt. ofte de Croon Sweden/ weghen deſer Alliantie beroycht ofte aengetaſt wert/ ſchuldig ſullen zyn te doen.

11. Ten 11 ſoo ſal oock door deſe verbinteniſſe dat Previlegium indigenatus beyder zijdts onderdanen/ der Croon Sweeden en Vorſtendoms Pommeren mutuo geconfereert en gegonnet zyn/ en ſal de Sweetſchen natie de Pommerſche / en ſoo wederom de Pommerſche de Sweedtſche/ Bello ac pace ſalvo tamen jure ſuperioritatis, ſalvisque privilegijs & immunitatibus utriuſque nationis, helpen bevorderen en eeren.

12. Soo ſullen tot de commercien onderhoudinghe en bevorderinghe beyder zijtds de Con: Sweetſche munte ſoo wel in Pommeren / als de Pommerſche in Sweeden / naer ghelettede valuatie der plaetſe daerſe uptgegheven worst/ ganghbaer zijn.

13. Soo der nu eenighe dwalinghen ofte misverſtande tuſſchen zijne Coninckl. Majeſt. den Pommerſchen Partogh ofte beydes zijts landen en lieden ſouden comen te rijſen / ſullen de ſelvighe niet door 't ſweert noch Oorlogh / maer ofte naer dien modum of maniere en op dien voet / die in't Stetinſche verdragh Anno 1570 gheraemt en inghegaen / ofte door eene overmanſchap / die door een Electionem ofte anderſins te conſtitueeren vriendelijck gheſchepden en ter nederghelept werden.

14. Eyndelijcken ten 4. hebben wy Coninck in Sweeden ons exprelſelijck voor behouden/ dat ſoo een droevigher doots gheval ſich ſoude comen te begheven en des Hartoghs in Pommeren L. van deſe werelt / ſonder eenighe mannelijcke lijfserven ſoude ſchepden / voor en al eer dat de Keurvorſt tot Brandenburgh als Eventualiter inghehulde ſucceſſeur deſe vereeninghe ratificeert en becrachtight / ofte deſe landen tot haerder ontlastinghe / dateliyck 'geaſſiſteert hadde / ofte ſoo den Keur-vorſten de ſucceſſie van andere wierden ſtrydich gemaeckt en teghen geſtaen/ wy Coninck in Sweeden / ofte onſe ſucceſſeurs aen de Croon/ deſe landen als dan in ſequeſtratoria & clientelari protectione ſoo langhe in behouden willen en ſullen / tot dat de punctus ſucceſſionis, zijn volcomen beſlupt en behoorlijcke uptcomſte vercreghen hebbe / en ons van den ſucceſſore des krijgs onkoſten (ſonder nochtans eenighe beſwaernisſe / belaſt of toe doen des landts Pommeren / der ſelver Standen en inwoonders /) herſtelt / en deſe Conjunctie en vereeninghe en verbinteniſſe behoorlijcke geratificeert en voltrocken wert. Alles ſonder argh ofte listighept by goeden Chriſtelijcken gheloove en trouwe.

Tot oorkonden van ſulcks en gheſtadighe onverbreeckelijcke onderhoudinghe des ſelver / hebben wy Coninck in Sweeden / voor ons / onſe nacomelinghen/ Coninckrijcken en Landen / en wy Hartoghe in Pommeren / voor ons / onſer Hartogh Vorſtendom en landen/ dit Accoort met onſer Coninckliycken en Vorſtelijcken seeghel bevrach-

1630. crachtighst / en met onse eyghene handen wel wetende ondertyeckent.

Datum in oudt Stetin, x. Julij.

Int Jaer 1630.

Verantwoordinge des Hartogen in Pommerē aen de Roomsche Keyserl. Mjst. waer omby hy de moeten toelatē / dat de Coninck in Sweden met zijne Armade in Stetin gecracken was.

Nae dat nu dit verdrag en alliantie was opgerecht / soo soudt Hartogh Bogislaus een schryven aen syn Roomsche Keyserl. Majest. daer in hy dan verhaelt / hoe dattet metten inbreuck in zijn landt / en in patroneeringhe zijner residentie stadt Stetin was toeghegaen / en badt dat zijne Keyserl. Majest. sulcks als een noodt-dringhende werck niet in ongenaden wilde bemerken / ghelijk sulcx alles upt het selve schryven te sien is / wiens Coppe lupt als volght.

Doorluchtighe / Grootmachtighste / onoverwinnelijcke Roomsche Keyser / oock van Bohemen / Hongarien Coninck / ghenadichste Heere / etc. u Keyserl. Majest. zijn mijne aller onderdanighste / gehoorsaemste diensten / in behoorlijcker taouwen t' allen tijden berept. Ick achte het overvloedigh en onnodich te zijn / u Majest. den onverdienden grooten jammer / en bittere ellende / daer in ick dan door die landt-bedervende in quartieringhe / (dewelcke my door drie Jaren / in mijn Hartogdom Stetin Pommeren / neffens allen daer toe behoorende Provintien en Dependentien in gevoert / en tot dato gecontinueert zyn /) ben ghestort / wijt-loopigh te recapituleeren en verhalen / de wijle dat de kennisse die de gheheele werelt daer van draecht / als oock mijn en der mijnen daer over ghedaen wee claeghen / en u weer Keyserl. Majest. dies halven veelboudighe my mede ghedeelde Rescripta / sulcks meer dan ghenoegh betuyghen / om voor by te gaen / hoe dat ick op desen tegenwoordigē Regensburgsche Collegial dag / soo wel u weer Keyserl. Majest. als oock den Hoog-liffelijcken Keurvorstelijcke Collegie / sulck mijn hoogh aenlegghende noodt / en hoe dattet nu daer mede tot het uperste gecomen / met genoechsame omstandigheden / aller onderdanighst / en respective behoorlijck te remonstreeren en te vertooghen / seeckere bestemde persoonen daer toe afgheveerdight hebbe.

Doch als nu ondertusschen gebeurt is / dat de Doorluchtighste Grootmachtighste Vorst en Heer / Gustavus Adolphus der Rijcken Sweeden / Gothen en Wenden Coninck / Hartoghe te Esschen / etc. met een machtighe Armade op dese mijne Landen aengheset en ghelandt en van den geene die tot Defensores des selven ghedestineert en ghestelt waren / die oock onder den schyn sulcker defensie my en de mijne tot opt uperste upt gemergelt / en daer beneffens mijne onderdaenen meestendeels hare geweer en wapenen / als mede peerden / en andere Armaturen afghenomen hebben / soo ganssch slegten tegenstant bevondē heeft / dat syne Coninckl. Weerd. voor eerst des Vorstendoms Rughens / voorts des Penemontschen Zee-havens / en des Havens voor Wolgast / daer naer des gheheelen Eylandts Usedomb / en der stadt Usedomb daer in / met mueren en wallen bewaert ; voorts des Wollinischen Weerts / en beyder Zee-havenen Sweinck en Divenauw / neffens die op de selve plaese dier bekostighde op gheworpene Schansen als der bemuerder stadt Wollin / (het welck alle Heerlijcke voordeelen / en als voor mueren deser onser residentie stadt en de Stetin zijn /) sich bemachtight heeft.

Daer nochtans Rugen met verscheydene sterke wel verseeckerde schansen: Item de Haeven Penemunde / met twee aensienlijcke Clausuren en werken / als mede Usedomb / Wollin / Schweine / en Divenaw / met diergelijcke starcke schansen zijn voorsien geweest / dattet te vermoeden is / soo de beschermers rechten wederstandt en manhaftighept hadden betoont / de Coninck in soo corten tijdts soo grooten voortganck en progres niet soude hebben comen doen. Doch dewijle het aen de teghen weer ontbroocken heeft / en dat in sulcker voeghen / dat soo haest men in het Eylandt / en der landen Usedomb / den Wollinischen weerdt / en in de voorsepde Schansen der Zee-havenen ofte Porten / van de aencomste des Sweetschen Conincks pet wes hadde vernomen / men van stonden aen en eer hare Coninckliycke weerdighept noch derwaerdts gheruckt was / de plaetsen van alsulcke beschermers beset / ten deel uptgeplondert / ten deele in brant gesteecken heeft / daer naer haestelijck verlaten / en de waepenen / diesteghens het uptlandtsche en vreemde krijghs volck souden gebruycken / teghens den ellendighen ongewapende Landtman / met rooven / plonderen / ter neder houwen / en diergelijcke in vreemde landen ongehoorde crudeliteyten / aengewent / dat het afgrijsselijck is te schryven / maer nochtans tot ghetuygenisse der waerhept / de waerheyt haer af / met genoeghsame documenten hier naer desen sal bewesen werden / / daer het dan noch niet by gebleven en is / maer hebben daerenboven mijn Casteel en stedehen Uckermunde / dat op een voornamen pas geleghen is / aengevallen / mijne Guarnisoenen teghen uptdruckelijcke verbonden verjaeght / en daer naer wederom vertrocken en dat selve verlaten.

Item tot Wollin / dat Vorstelijcker Weduwe Casteel / 't welck teghenwoordich besit de Keursarische Suster / gheplondert / en onderstaen in den brandt te brenghen.

Naer desen is voorder hier op ghevolcht / dat ghedachte zijne Coninckl. weerde in Sweeden / d occasie waer genomen heeft / en alsoo u Keyserl. Majest. Veldt-maerschalck Torquato de Comitibus, met die by sich hebbende meeste Armade / sich van Pommeren ghewent / dat daerentegens syne Coninkl. weerde / op de naest voorledenen 10 en 20 July / met eenen starcken en goeden wint / upt het Eylandt Usedomb / ontrent de 6 mijlen / in twee uren herwaerts te water in grooten haeste en snelheyt aen dese stadt ghelandet en deselve ghelijck in een ooghenblick tijdts van allen canten gheblocqueert heeft en sonder haer vermoeden / der selver soo naer onder haere stucken en ghescheydt gecomen / datmen geene rechte defensie ghebruycken / veel min van u Keyserl. Majest. daermede eenighen succours versoecken ofte verwachten conde.

Als nu uwe Keyserl. Majest. naer hare daer mede sy begaeft is discretie / als mede alle hoochverlichte Keur en Vorsten / des H. Rijcks / en in't gemeen de gantsche werelt / recht sal gaen bedencken en behartighen / in wat voegen / en door wat middel ick tot dit ongheluck vervallen ben / soo en kan noch en mach ick van rechts en billickheyts wegen / gheen andere censure ofte juditium te verwachten hebben / dan dat ick in mijne oprechte Duytsche ghetrouwigheydt en standtvastigheyt / daerin ick ongheacht alle quade proceduren / onwanckelbaer ben staende ghebleven / qualijck hebbe ghenoten / en datmen sonderlinghe / dat teeghens alle Rijcks verbattingen / en den weerden

propha-

1630. prophanen vreden inghevoert novo invento, der inquartieringhe en den uptmuptende quartier contributien / en daer upt ghevolghden landt verdervende onghelegentheden / toevalligheden (om andere redenen en oorsaecken hier van stil swijghende voorby te gaen /) dit onheyl toe te schryven heeft / insonderheyt dewijle ick my oock door de genade Godts / in mijne conscientie dies ghenoegh verseeckert bevinde dat ick door uniones correspondentien, veel min door consultationes oste andere verdachtighe actions de minste oorsaecke daer toe niet en hebbe gegheven / maer daerenteghens veel meer / op dat ick jae in terminus integris & innocentiæ, als een ghetrouw lidt des Roomschen Rijcks soude moghen blyven en bevonden worden / oock op dat alle swaerdere onheyl / extremiteyten gevaerlijckheden van mijne landen mochten afghewendt worden / tot op desen tijdt allerhande middelen en voorslaghen / soo wel aen uwe Keyserl. Majest. als aen dat hooghloffelijcke Keurvorstelijcke Collegie / als oock uwer Keyserlycke Majest. Generael Oversten en Hooftman / en alle andere die tot de saecke wat vermochten / aengebracht hebbe / hoffelijcke legatien en Ambassaden aen u Keyserl. Maj. Keur en Vorsten afghevveerdight / oock noch onlanghs upt aenraeden uws van Keyserl. Majests. weeghen / hier commanderende hooghe Officiers / seekere ghesanten aen de Croon Sweeden / Item naer Dantzik / en daer na mede aen uwe Keyserl. Majest. self afgesonden / of door Godts sonderbare H. wille / noch raet en hulpe tot beteringe te vinde ware: hoewel dat suler alles weynig vrught tot noch toe ghewerckt heeft / en dat dit ghevaal daer tusschen is ghecomen / diens salmen immers my als onschuldigh zijnde soo weynich als mijne landen ontgelden laeten / maer veel meer op middelen van eenen heylsaem vrede en om alle voorder quaet af wenden bedacht zijn.

Want hoewel dat desen inval is gheschiet / soo en wil ick doch daerom / mijne goede hoope / weghen des ghewenschten vredes / en beteren toestants niet varen laten: alsoo ick haere Koninkl. weerde van Sweeden / upt die weynigh discoursen / die ick met der selver gehouden hebbe / tegens uwe Keyserl. Majest. soo niet ghesint bevinde / dat de selve uwe Keyserl. Majst. ofte dat Roomsche Rijck haer voor vyandt achten en houden / soude / maer wiens desselven alleenlijck daer toe sterckt / op dat de Cooplieden ter Zee / insgelijcks de Rijcks leden / dewelcke hun nabuyrigh / en al over seer oude tijden / soo wel door verbintenisse in alle gherechten gevoorloft / als oock mede door handelingen en Coopmanschappen / der Kroon Sweeden verbonden en verwant / in haeren staet ghehouden en geconserveert werden / en sy tegens alleen onbillicken ghewelt / des welcken de soldaten onder uwer Keyserl. Majest. naemen en dat dickwils teghens der selver wille en rescripta ghevoeffent mochte beschernt worden.

Dit hebbe ick u Keyserl. Majestept / naer het sulcks verepschende nootsaeckelijckheyt onderdanigh willen te kennen geven / en deselve ghebeden hebben dat sy hare aldergenadighste toeghesepden Keyserl. ghenade Faveur my wille laeten ghenieten oock mijne ghesanten op mijn gehoorsaemst versoeck weghen de ontslaginghe van de swaere overlasten / met aenghenaem beschept en antwoort aldergenadighst voorsien.

Sulcks ghelijck het uwe Keyserl. Majest. sal stercken tot onsterffelijcken eere en roem / alsoo de Almoghende Godt suler met heyl en segen sal vergelden / soo sal ick aen uwe Keyserl. Majest. en der selver hoogh-loffelijck huys Oosteurijck / met continueele ghehoorsaemheydt en devotie / t' allen tijden gewilligh geplicht zijn. 1630.

Uwe Keyserl. Majestept des Almooghende Godts bescherminghe / tot victorieuse Keyserl. regeeringhe / en aller prosperitept / en der selver my en mijne Landen tot Keyserlijcke gunste en ghenade getrouwlijckst en onderdanighst bevelende.

Hoewel de Hartogh in Pommeren met dit schryvē gesogt heeft sich by den Keyser t'ontschuldigen / soo heeft het doch weynich helpen moghen / en hem van de Keyserl. ongenade / dewyle haere Mst. van andere onrustige koppen veel anders ingebeelt is geweest / connen bevryden; dies weghen oock de Pommersche ghesanten / van haer aenbrenghen gelijck te voorzen al ghesept is / op den Collegial-dagh tot Reghensburgh geen oprbaerlijcke Resolutie vercrijgen conden.

De Keyserschе wierden seer verbittert op die van Stetin / dewijle sy den Coninck in Sweeden aldus hadden inghelaten / dziegden hun / waerse konden geattrapeert worden den doot en al ander ongheluck / t' welck sy dan aen sommighe meer als te veel Tyannisch betoont hebben; al het vee wat zy krijghen konden / drieven sy wegh / veel plaetsen die teghens den Coninck van Sweeden niet te beschermen waeren / in brandt steeckende / als oock het gewas / datse achter laeten mosten / insonderheyt ruyneerden sy alle de molens / meenende daermede den Coninck van Sweeden alle voordeel mede af te nemen / dat hy zijne Armade niet voeden en soude / maer sy deden hem daermede de klepnen afbreuck: want zijne Majest. had soo veel proviant en andere noodtzust met hem brenghen laeten / dat syne Armade voor een langhen tijdt was versien.

Die van Stetin verliese alle genade by de Keyserschе datse den Sweeden ingenomen hebbē.

Eer wy aen dese plaetse veerder verhalen wat sich tusschen de Sweetsche en Keyserschе toeghedraghen / willen wy te voor verhaelen / wat ontrent desen tijdt in't Eylandt Rughen / om dat de landsaten van dit Eylandt te seeckerder zijn konden / van den Sweetschе Commendant aldaer Alexander Lesle voor orde gheselt is gheweest / t' welck uyttet hier volghende mandaet is af te mercken.

De Sweetschе maken andere ordre int Eylant Rughen.

Ick Alexander Lesle, Ridder zu Boe en Melvi van de Coninckl. Majest. in Sweden en over 't Guarnisoen in Straelsond Commandeur Generael / doe te weten alle Geestelijcke en wereltlijcke / soo wel oock Heeren en Ridders / als andere Standts personen neffens eerbiedinghe myner groetenisse en wel ghenepghden wille: nae dien door Godts genadighen bystant de vyande van de stadt Straelsondt met de welcke een wijl tijdts 't voorsz. Eylandt Rughen belepdt en bestwaert is gheweest / nu al verdreven zyn / en 't eylant daer van is bevryt / soo heeft de noot gevordert / dat nae mooghlijckheyt daer heen gesien wierde / hoe en op wat maniere dit Eylandt als oock die daerin leggende Guarnisoenen en besettinghe / voor veerderen vyandtlijcken aenval verseeckert en van alle aenstaende perijckelen / onheyl en ongheluck verhoet werden mochte.

Daerom geve ick den inwoonders samentlijck en sonderlyk te kennē mits desen / haer waerschouwende voor ongheluck / datse voortaen met den vyand geen Correspondentie en die hun zijn aenhangende te houdē hebbē / heel sich daer van ontslaē de; en soo het de noot vorderde dat sy dan met syne soldaten en krygs volk tot de defensie en con-

1630. vatie van't lant Kugen teghens elckeen / die hem 'tselve Eylandt woude aentrecken om weer in te nemen of t'attaqueeren / alle moogelijcke assistentie te doen.

'T welck mits het streckende is tot des lants Kughen best soo sal elckeen en insonderheyt d'inwoonders hier op te letten hebben. Maer indien teghens dese goede meeninge 't contrary geschieden soude van d'een of d'ander / soo wil ick voor elck een geexcuseert syn / indien ick tot verseeckeringhe des lants en myner Soldatesca niet alleen teghens d'overtreders / gheljck men in sulcken cas plecht te doen / te handelen / maer oock op andere middel te ghedencken soude genoot worden.

Schermutsel tusschen de Keyserschen en Sweetsche.

Den 14. July hebben twee Sweetsche Compagnien te voet en 60. Kupters te peert op vijf Compagnien Keyserschen in een dorp drie mijlen van Garts legghende een aenslagh ghemaeckt / dien een overgelopen Keyserschē Wendrik die sich by de Sweetsche liet onderhouden / verraeden heeft / dat dese aenslagh aldus niet is voorts ghegaen / gelijck hy wel int werck gestelt was, want als de Sweetsche inde nacht aen 't voorsz. dorp zijn ghecomen / de Keyserschen onversiens overvallen willende / hebben sy deselve in goeden teeghens-weer gevonden / en soo sy niet op haer hadden aengeset / soudense vande Keyserschen van achter zijn overvallen geworden: dese perijckel nu vernemende hebbense liever willen Ridderlijck vechten / als schandelijck de vlucht neemende; da crop hebbense haer in 2 delen afgedeelt dē Keyserschen aldus op 't vel dringende / dat sy haer meestendeels door slaghen / veroverende twee Keyserschen Vendels; aen haer cant eenen Capiteyn en Vendrick neffens 80 man achter latende / die ten deele zijn nedergehouwen en ten deel ghevanghen genomen: van de Keyserschen zijn twee Vendrick en andere Officiers mitsgaders 160 soldaten op de plaetse doot ghebleven.

Hoemwaerdighe reden des Conincx in Sweden.

Dese voorsz. twee Keyserschen Vendels syn wel 's anderen daeghs aen zijne Coninckl. Majest. ghepresenteert / die hem daer over niet seer heeft verblijdt / mits soo veel goede soldaten: daer over int gras hadden ghebeten / seggende: dattet al te veel koste een mensch soo verre te brenghen dat hy synen vpandt derfde onder d'ooghen sien / en men leverde het volk dus onbedacht op de vleesch banck. Insonderheyt is zijne Majest. seer onwillich over den Capiteyn ghewest / dat hy al sulcken aenslach niet heymelijck by hem had ghehouden / maer aen d'ander Officiers geopenbaert / aenghesien dat eens recht schapenen Capiteyns hem't met weten en soude / wat hy inden sin had. De Vendrick die desen aenslagh had openbaer gemaeckt niet weer willende tot de Keyserschen overlopen is gecregen en alsoo haest opgehangen.

De Coninck in Sweden comt in groot perijckel.

Int begin van de maent Augustus is zijne Coninckl. Majest. in groot perijckel gheraeckt: want als zijne Majestcyt ettelijcke Passen nae Gorts was ghegaen om te besien / en tot dien eynde met 70. peerden hem op de reyse ghemaekt / waren sy bycans in der Keyserschen handen ghecomen / indiense niet te voorzen drie Cornetten met een Compagnie Dragoenders / om haer op den voet naer te volgen / met groote stilte hadden bevolen: want als zijne Majest. d'eersten Pas besagh en naer den anderen toeginck / is een Luytenant Quintes achter ghebleven / en den Keyserschen sulcken aenslagh en hoe starck de Coninck was te kennen gegheven / die niet langh gesuymt / maer den voorsz. Pas daer op de Coninck toegegaen was wel bewarende / en met een snelligheydt den eersten oock besettende en aldus van voorzen en van achter alsoo besloten hebben / dat zijne Majest. onmooghelijck was met soo weynich volck hem daer door te slaen / indien niet de voorsz. drie Cornetten en een Compagnie Kupters te rechter tijdt waeren aengecomen: want ongeacht der Keyserschē 500 waren / hebben de Sweetsche Ridderlijck met een sulck furij aengevallen / dat haerer by de 400 ter plaetse ghebleven zijn en 200 gevanghen geworden / den rest sich met de vlucht salverende.

Wort gesalveert.

Dese verraderische Luytenant Quintes, heeft nae der handt bekent / dat hy ettelijcke mael in den sin gehad heeft den Coninck te door schieten / en soo dickwijls hy nae de pistool ghegrepen had was hem zijn handt gelijck lam geworden / dat hy een dus moordenaersche daet niet had konnen begaen. Mits hy dies weghen doorghegaen is / heeftmen zijnen naeme aen den galgen ghesla ghen hem vogel vry maeckende; maer zijn Kitmeester die mede tot dese daet gheholpen had is opgehanghen.

Schrickelijcke tyrannye der Keyserschē tot Penkum en Posewalck in Pommeren.

Nu lept ons d'oorze van dese Historien / dat wy de schrickelijcke en onmenschelijcke Tyrannie die de Keyserschē te Penkum en Pasewalck in Pommeren uytgherecht hebben / verhaelen moeten; welcke Tyrannye / mits sy 't naeste Jaer om deselve tijdt als sy bedreven is gheweest; door de groote veltslagh by Leypsich van God de Heer ooghenschijnlijck is gestraft geworden / soo sullen wy dese wat wijtloopigher beschryven.

Het voorsz. stedeken Penkum in Pommeren niet verre van Garts legghende / had inde drie Jaren tijdts den Keyserschen alle goede wil betoont / van gelt / koorn en victyes / tot de Contributie meer uytgevende / als men van haer wel was vermoedende. En hoewelse van den Veltmaerschalck Torquato de Conti met handt en mondt oock schriftelijcke Salva guarde ontfanghen had / soo is sy doch den 19 July van sommighe Duytsche Keyserschē overvallen argher als Turcken en Tartars met d' arme lieden levende: want als sy een doortogt begeerdē ('twelck hun vergunt wierde) / zijnse daerin comende op het Slot en kercken geloopen de deuren van al' de huysen in stucken slaende kisten en koffers van malcander houwende / alles opbreeckende / d'onschuldighe lieden schrickelijck slaende en quellende datse souden segghen waerse pets verborgen hadden; hebben daerop den besten voorraet op waghens geladen en wegh getrocken.

Door desen roof zijn de Crabaten oock wacker geworden; dese als sy de poorten van dit stedeken opgebroocken hadden zijnse met een groote furij naer het Slot gheloopen in de kercken / Parochie en andere huysen jae dat nopt ghehoort en is / inder dooden graeven soeckende: het koorn ten deele uytdorssende en wegh voerende / ten deel oock onder de voeten tredende / de inwoonders seer jammerlijk slaende jae totter doot toe martiliseerende dat dese soude segghen osse gelt yewers geberght hadden / niet een reys den Predicant verschoonende die hun lieden alle eer en vrientschap voor desen betoont had. En welck het alderargste is / sy hebben de vrouws persoonen gedwongen / vercracht en aldus schendende / en indien sommighe haer verborghen hadden in't water onder het riet of yewers anders / hebben Crabaten / als des dupvels rechte bracken zijnde / deselve opgheseght en gelijck het vee tot d' onkuysheyt voor sich heen gedreven / en sommighe manslieden die haer vrouwen teeghens een sulcks

Barba-

1630. Barbariſche daet wilden defenderen / hebben ſy jammerlijck om veer geſchoten en gemaſſacreert/ diergelijcke duyvelſche ontucht aen mepſjes bedryvende 8 of 9 Jaer out zijnde en ſulcks op den hellen dagh / op openbare ſtraeten en tuynen te doen hun niet ontſiende.

Als aldus dit ſtedeken Penckum 't welck te voozen den Keyſerſchen alles goet had ghedaen neffens d' omleggende dozpen / kercken en Parochien tot de gront toe uytgeplondert/datſe oock niet een ſtuerken bzoot meer overich behouden hebben.

Even aldus iſſet oock en noch wel arger inde ſtadt Paſewalck afgeloopen; die anders een ſchone welgelegene neerighe ſtadt in Pommeren gheweeſt is / een eygen Schepen gerecht hebbende mitſgaders een ſchoone kercke en klocken / alſoo dat diergelijcke klocken in heel Pommeren bycans niet te vinden zyn geweeſt ; doch iſſe van de Keyſerſche roof-voghels 't eenemael verwoeſt ghewozden.

Deſe ſtadt heeft inden beginne / doen de Keyſerſche noch goede woozde gaven d'inquartieringhe alleen op ettelijcke weecken verſoeckende/niet aldus datter drie Jaren ſouden uyt wozden / drie Cozuet Ruyters inghenomen deſelve met der inwoonders groote laſt onderhoudende aldus dat dikwijls een burger hier ter ſtede van vier tot 10 Rijcrdaelders ter weecke ozdinarp heeft moeten opbzenghen tot de Contributie / meer Contribuerende altemet een burger/ als ſyn goederē bedzaeghen mochten.

Daerupt is ghevolght / dat veel van de inwoonders dooz honger en kommer zijn ghestozven/ veel haer hupſen en Hoffſteden ghelaten daer van loopende / daer dooz rijcke arm wierden / de volckrijcke ſtadt verwoeſt en nauwelijcks van de darde part bewoont bleef / d'ander hupſen verwoeſt ſtaende.

Eyndelijck wierde deſe ſtadt aen d'Overſten Gotzen om te Contribueeren overgegheven / die dooz meenigerly middel en af dwinginghe in een cozten tijdt de ſtadt van allen voorraet heeft berooft / dat ten laetſten de ſomme van d'extraozdinari Contributie over 47000. Rijcrdaelders is gheloopen. En of wel ſulck gelt met groote moeyte is by malcander ghebzacht en nu alleen noch 3000 Rijckſ daelders te betalen ſtonden/ ſoo heeft nochtans voozſchzeven Overſte noch 14000 Rijckſdaelders op deſe ſtadt gepretendeert.

Mits nu het heel landt kennelijck was de onmoogelykheyt om deſen reſt noch uyt te keren/ ſoo ſchickte d' Overſte den 31 July zijnen Overſten Luytenant met ettelijcke Compagnien te voet derwaerts/dat hy deſelve ſtad plonderen en de vooznaemſte burgers met ſich ghevangen in't legher bzenghen ſoude. Doen nu dit uytgeſchickte Keyſerſche volck inde ſtadt Paſewalck quam/ namen ſy de vooznaemſte van de ſtadt/ deſelve op waeghens ſettende / en voerdenſe in't legher vooz Garts 18 in't ghetal / onderwelcke was de burger-meeſter / ſtadt rechter / en Apothteeker/deſe beyde laetſte waeren ſchoone oude en eerlijcke mannen ; daermede gonck het plonderen en rooven in der ſtadt aldus aen / dattet eenen ſteen in d'aerde ſich mocht daerover ontfermt hebben / en wat een gekrijdt en ghetier by alle deſe lieden is geweeſt/ kan men met geen penne ſchzyven.

Wat ſouden nu deſe goede lietjes doen ? ſy waren immers van alle menſchen verlaeten / ſy konden veerder niet als datſe om patientie baeden al roepende om ghenade / en datſe alles geern betalen wilden / wat men van hun noch vozderde/ ſeyndende / noch in haer grootſte armoet en benautheden in't legher botter / kees / metal/ koozn/ obligacien / Reverſen en diergelijcke / dattet wel mocht een ſteen ontfermen en weeck maecken; maer het wierde al niet aen geſien ; de 18 gevanghens wierden niet minder vooz haer groote en veel-voudighe weldaden die ſy aen de Keyſerſche hadden betoont / als ſlaeven en heydens mette kettinghs gebonden / ſeer hart ghehouden nauwelijcks een dzonck waters en een beet ornaturlijck bzoot hun reyckende. 1630.

En hoewel de vziende van deſe ghevangens hun wat t'eeten ſeynden / dat namen al de ſoldaten ; en laghen deſe lieden ondertuſſchen in reeghen en windt ſtimmer als honden; jae het is afgrijſſelijck om te hooren/ de ſoldaten maecken een gemeen kackhuys om haer lieden heen / om datſe van wegens deſen grouwelijcken ſtanck te meer mochten ghequelt wozden ; jae men gaf hun lieden in drie daeghen tijdts niet een beet bzoots noch water/ ſoo ſy Godt Almachtigh ſonderlijck niet gevoet had.

Ondertuſſchen liep het met d'arme lieden in de ſtadt ſeer ſchamper af / gelijck zijnde den verlatene ſchaepjes / gheen harder hebbende : alle peerde/ oſſen/ koepen/ ſchapen waren wegh/ het veldt lagh onghebouwt ; geene derfde buyten de poozt ſeecker gaen/ hy wierde beſchadight. D' arme in de Hoſpitaelen of armhupſen verſchoonde men oock niet / deſelve ſlaende en uyt plonderende / en aldus deſe lieden nae datſe haer van alle middelen van vivres berooft hadden / in't uyterſte miſerp laetende.

Een van de burgers / die noch wat koozns had / ſackte 't ſelve in den tweede dagh van de maendt September in meeninghe / dat hy yets daeraf vercoopen wilde / om de contributie te betalen ; maer terſtont quamen ettelijcke van de Keyſerſche Ruyterp hem al het koozn en dat daer by was/afnemende en hem beſchuldigende als of hy het tot den vyandt had bzenghen willen/ daerom ſy hem mede namen en nae dien ſy hem wel hadden gheknevelt / bzachten ſy hem weer vooz des ſtadts poozte / begeerende hy ſoude ſich rantſonneren en vozderende dies weghen 1000 Rijcrdaelders ; het wijf vooz groote angh en bannighept beloofde hun 400 Rijckſdaelders hoewel ſy niet meer in haer vermoogenhept had / ghelijck wel preſenteerde zijn om dat haer man weer mocht los comen. Daerop quamen de ſoldaten in haer huys daerin dus lang blyvende / tot dat dit gelt opgebzacht en hun ghegeven wierd.

Aen den 3. dagh van de maent September/ doen noch deſe Quel-ruyters / 20 in't ghetal zijnde inde ſtadt waren/ quam het gerucht/ dat eenig Sweetſch volck was geſien gheweeſt ; terſtondt namenſe de vlucht / en quamen twee Sweetſche Compagnien aenghereeden ontrent 140. man ſtarck ; mits nu de ſtadts Poozten (van weeghens d'abſentie der gevanghenen Burger-meeſters) open ſtondē/quamen ſy ſonder moeytē daer in 'anderē daegs vozderdenſe de Burgerſchap by malcander vermanende datſe de wallē neffens de ſoldaten wat moſten helpen verbeteren ; daertoe ſy ghereet en neerſtigh waren aldus datſe in drie daghen tijdts een groot werck voltoyden. Daer quam den 7 dito een gerucht / dat den vyant daer ontrent was het vee wegh dzyvende ; dit de Sweetſche hoozende/ begaven haer terſtondt met de Dzagonders op de been ſcharmutſerende met de Keyſerſche/maer mits ſy ſtarck op haer quamen

aen-

1630. aendzinghen / retireerdense weer nae de stadt toe de wallen en poozten neffens de burgers innemende.

Doen nu daerop de Keyserschе in de 3000 man starck aenquamen / setteden sy de stadt heftigh aen met schieten eyndelijck tot aen d' Veker loopende / daer geen besettinghe en was / over den wal werpende by de poozte Pzintzlauw en by de Steen-poozte veel vierballen inde stadt / en niet teghens staende dat hun de Sweetschе dapper wierden / overweldighden sy doch de stadt / en mosten de Sweedtschе met de Burgers nae de Jagovischе poozt retireeren; daer gonck het eerst aen een wozghen / en neder houwen / en wierden in de eerste furie niet alleen die sich ter weer stelden maer ooch veel ongewapent volck ghemassacreert; haerer veel liepen in't mozas / inde hoppen tuynen en grachten; etteliјcke dooz d Veker swemmende; maer sy wierden al te rugh ghedzeven. De wijven wierden tot d'onluystheydt ghehouden / de mans doot ghestoocken / dooz ghеschooten en om veer geslaghen. De Sweetschе Dzagonders en soldaten / dit gewelt siende vlugten / en doen hun de Keyserschе naer ylden / keerden sy sich schietende sommighe om veer / gelijck wel noch eenen van haere Capiteyns achterlaetende.

Daernae wierde alle fury teghens het arme stadt volck betoont. De burgers waerense opper straet / soo wierden sy al daer neder gehouden / warense inde huysen / soo wierden sy met alderhande quellagien en martiliseeren aenghetast / als de duymen met de schzoeven toe te schzoeven om te belijden waer se gelt hadden. En ofmen van den eenen soldaet ontslagen wierde / soo quam een ander effens tyrannisch huysende als de voozighe. De Vendzick met den Capiteyn in wiens huys sy quamen beloofden sy wel Salvaguarde / indien der gelt was / maer hielden 't selve niet langh. Indien sy al het gheene datse wegh gegheven hadden en d'Officiers weer wegh waren / soo had de Salvaguarde ooch zijn eynde; en quaemen daer nae niet meer als seeven / maer noch wel dziemael argere seeven die sloeghen alles in stucken / schotel potten en vaten. De mans persoonen wierden de schoenen en houssen uptgetrocken / de vzouws persoonen in dit cas ooch niet verschoonende / jae de hoeden / kappen / mutsens en andere kleydinghe van't lichaem wegh nemende. Quam men vooz de deuren / soo sag men hier / en daer / sommighe half doot leggheude met 10 of meer wonden gequest zijnde / sommighe waeren naeckt en bloot / en wierde des gequesten soowel als d'anderen pets toeghewozpen om hun te bedecken / suler wiert hun weer van de soldatē afgenomē; trooste mense / so bequam de trooster een sulken dzanck penninck / als d'ander al en weg had; en wast saecke dat de Pzedicanten den onbarmhertighen Keyserschen Godts strengh oordeel dies wegen vooz hielden / lachtemen 't selve upt. Een siecken Pzedicant hebbense upt syn bedt genomen hem hant en voeten gebondē / hem quellende en pynighende dat hy segghen soude / waer hy gelt had: wast saecke dat hy sommighe wat gaf / soo quamen d'andere hem quellende en plaeghende / om ooch wat te hebben / soo wel als d'eersten.

Nulla Calamitas Sola. de Turken en Tarters haddent niet arger maecken moghen.

Tot dese raserny quam noch aller eerst de grouweliјcke sondt en schant / die sy met verrachten der vzouws persoonen begonghen: want gheliјck het dees duyvels huys-genoten tot Penckun ghemaeckt hadden / aldus hebbense het ooch tot Pascwaldt veel 1000 mael arger uptgerecht; alle wijven / joncktzouwen en meysjes sonder onderschеydt zijn op de kerck hooven / in de tuynen / opper straete openbaerlijck by hellen dach geschēt gewozden. Waer pewers een eerlyke vzou die om Godts wille gongh bidden en dese tyrannen in d'oghen quam met gevoudene handen om haer eer biddende ooch alles haer gevende / datse ooch niet de weerdye van eenen penninck behielde / soo mocht het niet helpen: en als nu dan dese grouweliјcke tyrannen haer lust geblust hadden / soo dedense noch teghens d'eer en trouw en mosten sich d'arme vzouws persoonen openbaerlijck niet alleen van een / maer van alle / die gheliјck een hoopen honden oppasten aldus schenden en toereden laeten / datse niet soo veel macht over hielden datse d'een voet konden vooz d'ander setten. En hebben dese eeren dieve noch vozders aen alle canten d'eerlievende vzouwkens op te soecken geen ontsich gedzaghen; jae sy hebben de kraemvzouwen niet verschoont / maer deselve upt haere beddens ghejaeght geschent en gheonteert; aldus hebben sy het ooch met de swangre vzouwen geclaert. Die noch supgēde kindzen hadden / wierden ter aerde gewozpen en op gheliјcke manier met hun gespeelt niet verschoonende noch oude persoonen / noch jonge. Die schoon waren hebbense aen de waghens of met d'armen aen de knopen van de sadels ghebonden / en aldus slepende in t legher mede ghenomen / en nae dien sy haer wil met hun een tijdt langh ghedaen hebben / hebbense deselve gheliјckmen de beesten doet / aen andere vooz gelt weer verkocht. Sulck schenden heeft ghedupzt van den 7. 8. 9. en 10 September / tot den 11. dito / doen sy noch dzie eerliјcke vzouwen nae den Galgenbergh gevoert hebben / en haer neffens andere meysjes van 9 a. 10. Jaren aldus dedozven / dat sy noch gaen of staen konden. Doen nu in de huysen niet meer ten besten is geweest / zyn de Keyserschе toe ghegaen dan hier / dan daer vier legghende / dat haest uiden bzandt ghecomen is; daerby dese woozden van Nero segghende: Ytjch hoe schoon Pasewalck! siet doch wat een schoen vier is dit / daer en is nopt sulck een schoon vier gesien geweest.

Den 7 September is het eene deel vander stad vol zijnde van schuyzen en solders van koozn verbzandt: 'S anderen daeghs quam den Senioor onder de Pzedicanten / die den voozighen dagh heel beschadight was met zijn huys vzouw / neffens etteliјche sieche Pzedicanten en ghequetste burgers mitsgaders een Ozganist te samen / willende een request ingeven vooz dese benaude stadt dooz den Capiteyn Smalenbergh (daer van men hier wel spzeecken magh dewijle dese noch een vzoom en oprecht man was) dien dese tyrannye seer misshaechde en ter herten gonck / die liet dooz zijn velt Barbier den ghequetsten Senioor verbinden. Dese boven verhaelde persoonen begeerden van den Capiteyn dat hy hun lieden mocht audientie verkrijghen by den Oversten / dat noch die Marien kercke met de huysen / welcke noch stonden / van den bzant mochten verschoont blyven; maer d'Overste wilde niemanden hoozen / maer belaste / datmen oppet nieuwe soude vier aenlegghen om alles te verbzanden / segghende dat hy sich te hoogh verswoozen had; dies weeghen most alles tot de grondt verbzant wozden.

Waer over vooz 't eerst de Marien kercke is gheplondert / al het gout en silver / kerckelijck cieraet en dierghelijcke daerupt genomen / de kercke eyndelijck verbzandende; al de schoone stucken uptwendigh en inwendigh dooz 't vier beschadicht /

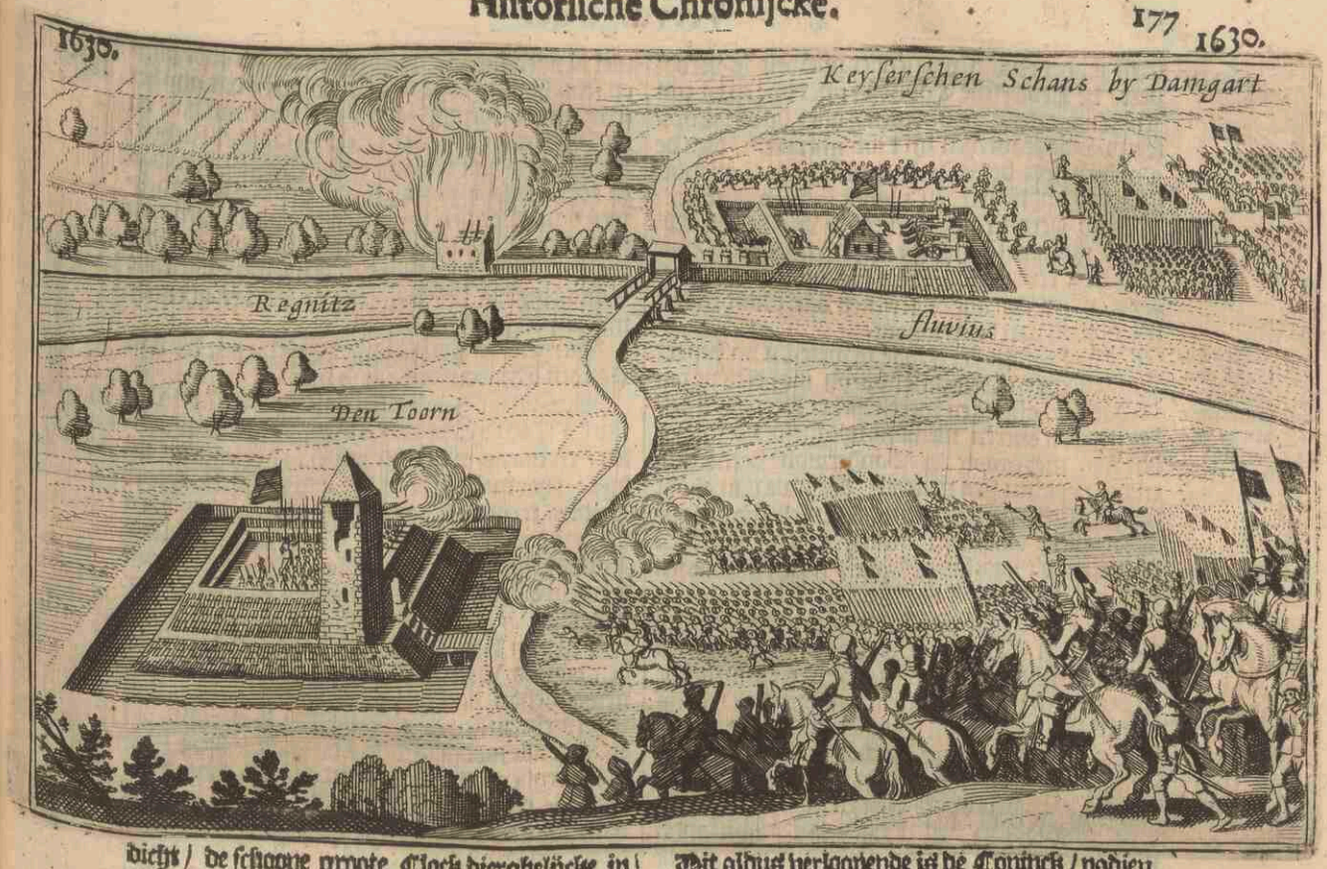

dicht / de schoone groote Clock dierghelijcke in Pommeren niet te vinden en was / versmelte / de Toorn viel om veer maeckende een jammerlijck spectakul. Ondertusschen gonghen de soldaten met de kerck ghewaden en dienst kleeden om ghelijck of het in een Processie geweest was.

In een sulcken brant zijn niet alleen veel kleyne kinderen die de wijven inde wieghen en bedden weghens dese grouwelijcke vervolginghe hadden legghen laten / verbrandt / naer de soldaten hebben oock deselve / die noch niet doot waeren / aen't vier gheleyt gebraden en ghemartaliseert. Ontrent 10 knaepkens en meysjens zijnde in een kelder ghevlucht / daer de soldaten voor 't gat stroo laghen / 't welck sy hebben aengestoocken en aldus dese onnosele kinderen verbrandt: wie kan al dese en meer andere grouwelijcke laster en schande / jammer / kermen / tieren en baren genoech beschryven of uyt spreecken / dat al dese lieden of meer tyrannen hebben veroorsaeckt; niemandt is gelaten om de dooden / ghequetste / half ghemassacreerde en verbrande te begraven of eenighe hulp te doen / maer zyn van de honden en verckens opghevreten. Aldus zijn de arme lieden van Pasewalck voor haere weldaden aen de Keysersche ghedaen / geloont ghewordden; in voeghen dat sy noyt de Sweetsche aen sich ghelockt noch doen komen hebbende: en die doch mits sy ontwapent syn gheweest / den inganck in de stadt niet hebben beletten konnen; hadden oock de Keysersche al te vooren / gelijckse andere Zee-havens dese stadt mede vrywilligh verlaten / de Sweetsche aldus de deur met de poorte selfs opgemaekt en het leeghe nest gelaten; oock behalven dat den Magistraet van de stadt wegh gevoert en alsoo d'arme Burgers en inwoonders gelijck de schaepen sonder Harder ghelaeten: wien sal nu d onschuldighe Paswalckers konnen voor Rebellen uytroepen of hun de schult gheven datse verdient hebben aldus ghetracteert te worden en haere stadt te verbranden.

Dit aldus verloopende is de Coninck / nadien hy zijn volck uyt Pruyssen en Sweeden tot hem heeft gecreghen / in Meckelenburch aengecomen / en hoewel syne Oversten neffens de Pommersche standen en ondersaten by hem versocht en gebeden hebben / die twee Passen te weten Garts en Griffen-haghen aen te tasten om deselve weer te vercrijghen / dat daer door de groot schadelijcke daden van branden / rooven / moorden en plonderen mochten belet worden / heeft dies wegen de Conink een groot bedenken gehad / tot desen tijt noch niet voor raetsaem houdende / het selve te beginnen / maer liever zijn Intentie op Meckelenburgh nemen willen. Daerom hy veel krijgs volck / proviant / amunitie en andere gereetschappen te scheep brenghen lieten / en is den 4 September van Stetin met goeden wint nae Straelsondt afghevaeren arriveerende ter selver stede 's morghens tot 6 uyren den 10 dito / en wierde met een groote feeste en blyschap ontvanghen. Den 14 heeft hy hem weer ter Zee begeven de heele Vloote voor de stad brengende / die daer blyven most tot den 21 wachtende nae den windt. Doen nu het volck hier door trock sich versamelende inde Boscagie is hy daer mede den 23 dito opghebroocken 's avondts het nacht leegher by Bart houdende; voorts daernae op Damgarten aen de palen van Meckelenburgh ruckende heeft den toorn (welck d'oude Storten-beecker gebout had) mitsgaders die daerop legghende schantsen met ghewelt verovert / waer door veele van de Keysersche ter plaetse legghen bleven. Als dit de Keysersche in d'ander schantsche vernomen hebben die teghens over de Revier Regnits lagh / dattet hun buyren dus qualijck ghegaen was / hebben sy hun niet tot de teghen weer willen stellen / maer soo haest de Coninck met zijn volck daer voor is gecomen / voor den Coninck neergevallen om ghenade biddende / en aldus goetwilligh de schants overgevende.

De Coninck van Sweeden treckt nae Meckelenburgh.

Damgarten en Rubenitz van de Sweetsche ingenome.

Daernae heeft het ghegolden Rubnits / 'twelck

1630. ooch sonder eenigh particulier ghewelt is veroovert / de Keyserschе Capiteyn ghevangen en zijn Luytenant doot geschooten / daer by een Capiteyn vande Sweeden Im Hof ghenoemt / dien de Coninck seer beminde weghen zijne Valiandtschap / in't uytsetten aen 't landt is verdroncken.

Door veroveringe deser stede wierde den Coninck gheopent den Pas in Meckelenburg / die van daer een Mandament liet uytgaen den 18 September aen alle ondersaten van't lant Meckelenburch van desen inhout.

Des Coninks van Sweeden mandamẽt aen de ondersaten van Meckelenburg.

Wy Gustaef Adolf etc. doë te weten u bã beyder Doorstendomen Meckelenburgh ingheseetene onderdanen / gheest en wereltlycke / Heeren / Adel / burgers en boeren niemant uytghesondert / hoe dat wy met groote verwonderinghe vernomen / en voor ooghen sien moeten / dat uwe van Godt voorgheschelde / oude landts Doorstelycke hooghe ooverighеyt onse vriendelycke neven / broeders en peeten die hoochweerdighe / hooch ghebooren Doorsten / Heer Adolf Frederick, en Heer Hans Albert, broeders / Hartoghen van Meckelenburgh etc. van den Generael van Wallensteyn teghens Goddelycken en aller volcker recht en billickhеyt en des Rijcks Constitutien / insonderhеyt tegens den hoogh verbooden Duytschen Landt vrede / sonder eenighe daertoe hebbende oorsaecke met krijghs macht overweldicht zijn / en tegens uytdruckelycken bevel van God en uwe plicht waer mede ghy soowel als u ghemeyn vaderlandt / voornamentlijck aen alle saligh Evangelische gemeente in Duytslandt verbonden zydt / aldus hebt moeten verlaeten / daer door ghy d'andere geen kleyne argernis hebt gegeven / tot gelijken af val occasie ghevende / u in des Wallensteyns dienst / te voor ghy recht van uw Overighеydt zydt verlaten gheweest / vergetentlijck begeven. Dewijle wy nu in veele weeghen verobligheert zijn / dat wy onse bloets verwante teghen een sulcke verhatentlycke en verdoemelycke ghewelt en benauthеyt / door d'assistentie vande alderhoogsten soo met Chrystelycke pver helpen / dat sy weer ten besten tottet haerighe comen moghen / soo dat wy van weghens de ghemeenschap der Evangelische kercke / tot de Conservatie van d' alleen saligh maeckende Religie (andere de heele werelt nu kennelycke reden en oorsaecken die ons tot de waepenen dwinghen te verswyghen) een waeckend oogh te slaen en tot behoef van dien (aenghesien gheen hoope noch verdraeghelycke middelen hebben mooghen gevonden worden / hoe naerstigh wy ooch daer over ghearbeyt hebben) met een Armade te peert en te voet nae de voorspoedighe veroveringhe van den Pas by Rubenits in Meckelenburgh zijn aengheromen : soo willen wy mits desen uw met grooten ernst vermaenen / ghelijck behalven dat 't selve de Chrystenen / Ridders en rechtschapene onderdanen betamelijck is / niet alleene uwe van Godt en der natuur voorgheschelde Overighеyt de Hartoghen van Meckelenburgh weer by te comen uw naer uwe vermoghenthеyt wel gewapene tot ons in ons legher of tot andere onse Troupen / waer die ander in't voorstendom van Meckelenburg te vinden zijn / vervoegende / maer ooch al die gheene / die het Commande / naeme titel des van Walensteyn voeren / pretendeeren of den selven (het gheschiede ook onder wat delsel het mocht syn /) in eenigherley manier assisteren / gelijck vyande / en roovers van Godt / den Evangelische kercke / en des vaderlandts vervolgers / ghevangen nemende tot ons brenght doot slaet en uytjaeght / niet met al naer latende van't gheene dat d'oude plight en schuldighеyt eyscht. En ist saecke dat ghy het selve niet volbrenght / maer veel meer uw haef en goederen als uwe plicht / eer en saighеyt achtet / soo sult ghy van ons als meeneedighe / trouloos en afghevallene jae arger als vyande en verachters van Godt en zijner kercken ghehouden / en met vier en swaert vervolght worden. Maer die hun hierin sullen voeghen den selven sullen alle Coninckлycke bescherminghe / jonst en ghenade mildelyck genieten.

1630.

Diergelycke Mandament dese hy aen die van Rostock schryven / dat aldus luyt.

Des Coninckx in Sweeden mãdament aen die van Rostock.

Wy Gustaef Adolf allen en yder der stadt Rostock / Zeevarende lieden Schippers Boosgesellen / en wiens anders daeraen is gheleghen / salupt : alhoewel teghens het exprесselycke woort Godts / recht en billickhеyt by u is voorgenomen de verlatinghe van uwe Godt en der natuur Lants Doorstelycke voorgestelde Overighеyt / onse vriendelycke nevens / broeders en peeten Heer Adolf Frederick, en Hans Albrecht broeders Hartoghen van Meckelenburgh / Doorsten tot Wenden etc. soo willen wy deselve van weghens de gemeenschap des gelooфs en bloet verwantschap waermede sy aen ons verbonden zijn / assisteren en naer alle mooghlyckhеyt de onbillickhеyt / die hun toeghevoecht en aenghedaen is / wreecken / ooch de receptatores van onse vyande wie die ooch mochte op of aenhouden / en tot sich nemen / naer gemeen ghebruych des krijghs / te water en te lande vervolgen / argers als vyande deselve tracteren. Gelyck wel noch aensiende met Compassie hoe meeningen onschuldigh mensch in uwe stede is / die dies wegen den Wallensteyner heeft willen uyt jaeghen / soo hebben wy ten aensien van d'onschuldighe nochtans (niet teghenstaende datter sommighe zijn ghelijck wy wel weten / die alle conscientie eer en reedelyckheydt achter gestelt hebben en haer schuldighe plicht vergeeten) noch tot hier toe alle ghenade / jonst te landt en te water willen ghenieten laten.

Maedemael wy nu hier met onse Armade zijn aengheromen om weer de lande en liede die onse nevens met gewelt ontnomen zijn / in te neemen / en ons en onse Rijck van dese perjckulense buyrschap door Goddelycke hulpe te verseeckren / den trouwhertighe ondersaeten weer asem te geeven / dat sy sonder langhe onderdruckinghe haere naeturlycke lief de en schuldighеydt weer open / haere rechte natuurlycke Overighеydt assisteeren / haer soo wel als voor haer selfs uyt 't verdoemelycke gewelt en schandelycke slaverny redderen mogen ; soo hebben wy niet mogen voorby gaen langher onse meeninghe u hier van t'openen en u tot uwe plicht en schuldighеyt te vermaenen niet twijffelende / ghy sult van u selfs hiertoe gheneghen zijn die van Godt ghesondene gheleghenthеyt wel in acht te nemen / en u oude heerschapppe gelijck Chrystenen en redelycke ondersaten wel aen staet teghens alle vreemde ghewelt te helpen defendeeren / eyndelyck uw selfs uyt de slaverny te verlossen ; 't gheene / soo ghy gelijck wy van u begeeren / uwe stadt in den voorighen standt weer stellende / soo sult ghy voor Godt en der gantsche werelt betoonen / dat ghy onschuldich hier toe gheromen zijt en wy willen u met betooninghe van alle Coninkl. genade en faveur en sonderlyk tot verbreedinghe van u vryheyt en vermeerderinghe van uwe neeringhe gheneeghen blyven ; maer ter contrary soo ghy d'occasie sult achterstellen uw moetwilligheyt in des Walensteyns

slaver-

1630. slaverny met perysiel van u liehaem en ziel gevende/ dan sullen wy u als verachters van God/ zyner hercken en natuurlycke wetten jae arger als vyanden te water en te lande verbolgen / en van alle Privilegien en Commercien in onsen Coninkrijcken en landen nu en tot d'eeuwige daghen berooven en onwaerdigh daertoe te zyn/verclaren.

De Keyserſche bzegen met liſt meer volck in Roſtock.

Alhoewel die van Roſtock van des Coninckx van Sweden wil en meeninghe/ bevel en aenbiedinghe hemiſſe bequamen / ghelyckwel wierde 't ſelve oock hemelyck den Keyserſchen / die dan terſtondt daer heen dochten hoe ſy 't ſelve indien de Roſtockers wegens des Coninckx bevel wat tenteerden/ beletten en de ſtadt te meer verſeecheren mochten; ſtelden dies weghen den liſt in't werck gelyck hier volcht.

Daer quamen 1000 Ruyters voor die begeerden een doortocht op Dammin / om 't ſelve teeghens den aenval van de Sweetſche te defendeeren. Die van Roſtock geloofden tſelve/ meenende dat de ſaecke aldus geleghen was / bewilligden hun dies halven den Pas op die manier dat d'een troup nae d' ander in quame; doen nu een deel daer van binnen was / en de burgers meenden datſe d ander poort ſouden weer uptrecken/ zynſe inde ſtad houdende gebleven. Maer over de reſterende met ghewelt naer quamen / terſtondt de krampen en kettinghs afbraecken / en ſich aldus der ſtadt bemachtighden de burgers dwingende / datſe al haer gheweer op het Stadt-huys moſten brenghen en ſweeren datſe gheen meer en hadden. Konden aldus de burgers / hoe geern ſy oock ghewilt hadden/ den Coninck van Sweden niet ten wil weſen / maer moſten de Keyſerſche in haere ſtadt begaen laten.

De Keyſerſche vertenteren te bergeefs op het leger des Conninx voor de ſtat Stetin.

Ondertuſſchen als de Keyſerſche gheadviſeert wierden / dat de Coninck van Sweeden met eenighe volck van Stetin om een intrepzinſe in't werck te ſtellen / afquam / namen ſy hun petsop ſtadt en de Sweetſche te attenteeren / aencomende dies weghen met een tamelycke macht van volck den 7 van de maent September daer voor. vonden doch een ſulcken teghenſtandt / dat ſy den ſelven wegh / daer van ſy quamen / onverrecht weer keeren moſten. Het wierde tot dien tijdt wel daer voor ghehouden / datter een verraderp by de handt was gheweeſt / inſonderheydt mits men inde ſtadt vier ghevonden had / dat hier en daer ghelept was/ doch men konde het niet te weten krygghen.

Ontrent den 10. vande maent October is de Coninck van Kubenitz ghegaen/ (zyn volck daer ſelfs latende een legher formeeren het Commando daer over gevende den Generael Bannier) nae Straelſondt / daer heen een ſchryvens gelyck wy voozen verhaelt aen hem gecomen was / van de Roomſche Keyſer / daerop hy weer van daer op antwoorde: aldus luydende.

Des Coninks van Sweeden ſchryven aen Keyſer Ferdinant.

Doorluchtighſte / Grootmachtighſte lieven oom en vrient / wy hebben upt het ſchryven van u l. ſub dato den 8 Auguſti aen ons eerſt tot Kubenitz den 6 van October ghecomen zynde / verſtaen/ hoe dat gy u verwonderde/dat wy verſcheenen ſoomer met krygghs macht in Duytſlandt aenghelandt waren; de ſchuldt ons gevende van alle d'onruſt / die daerupt ghereſen was / niet een reps aenſegghende den krygh of Oorlogh.

Hoewel wy nu het daer niet voor houdē konnē/ dat u l. memorie van wegen deſe geſchiedeniſſen/ ſoo cort hadt geweeſt vergetende / wie van ons beyde d eerſte met de wapenen was over ghevallen geworden.

En wy hadden van u l. wel ghenegenthepden insghelyck ghehoopt / dat ghy het eene deel niet wel konde beſchuldighen dat het andere ghedaen had. 1630.

Maer dat u l. Velt-maerſchalck ſonder eenighe voorgaende aviſen van Oorlogh/een complete en ſtarcke Armade te pe rt en te voet onder u l. Kyckx Arent en wimpelen in de naeſt verlopene Jaren teghens ons in Pruyſſen (te verſwygen andere injurien en vyandtſchappen teghens ons ghedaen zynde) ghevoert heeft / ſulcks is der werelt kennelyck / wiens intentie en onverſienen overval (dien wy niet door onſe onſchuldt/ als ook door onſe Kyckx Raeden geſochte verſoeninghe niet hebben konnen afkeeren) tot dien tijt wy genoegh hebben proeven moeten.

Dies weghen / indien wy alles wel onderſoecken/niet wel vinden connen door wat pretert ons d'oorſaecke van deſen Oorlogh wort toegheſchreven en waerom men ons beſchuldicht / dat wy den Oorlogh niet hebben eerſt aenghezeydt / het welck doch van u l. ſelfs is vergeeten geworden; in voegen dat wy voorgenomen hebben den Oorlogh niet te vermeerderen / maer van ons alleen afkeeren; ons voorts beſchuldighende dat wy teghens aller volckeren recht gedaen hebben / daer doch de rechten niet te min ſegghen datmen alle voorgenomene gewelt (niet door heraults pleecht aen te ſegghen/want dit de natuur van hem ſelfs is aen den dagh gevende) weer magh achterdryven / ſonder voorgaende avyſen: ſoo hebben wy dierghelyck aen op kondinghe (hoewel deſelve aen onſe cant niet noodich en is) ſoo heel niet achter gheſtelt / dat wy met groote neerſtighent niet daerop ſouden gelet hebben / om dat niemant als of hy door hoope van vrede onverſiens was overvallen geweeſt / in't minſte van rechts weeghen hem ſoude te beclaghen hebben: invoeghen dat wy door twee ſchryvens den Keur-vorſten des Roomſchen Kyckx en u l. Generael ſoo veel te verſtaen hebben gegheven / dat indien ſulcke vyandtlycke practycken by tijdts niet afgeſchaft wierden / dat wy dan eyndelyck over de ſelve billick ſouden te claghen hebben / en onſe weerde en ſtandt beter teghens ſulcke verſeeckeren / daertoe ons de hooghe noot ſoude dwinghen.

Sonſt verhaelt u lieden veerder ghelyck offer by zyne Keyſerlycke regeeringhe niet tot onſen ſchimp gedaen was/ dat daertoe ſoude occaſie gegeven hebben; veel te min dat ſyne krygs gereetſchappen te water en te lande daer heen aengeſien waren / dat wy of onſe Standen van ons Kyckx daer door eenighen ſchade te beſorghen hadden: ook dat die verſchillen dies weghen opgereſen ſynde tuſſchen ons wel door andere middelen waren weer by te legghen / die een ſulck groos niet importeerden/ datmen van nooden had/ dies weghen het Roomſche Kyckx met Oorlogh aen te taſten en 't overtrechen.

Wy willen ſoo veel hooft breeckens hier over niet maecken; of dierghelycke proteſtatien de ſaecke niet recht teghens loopen maer veel meer de heele werelt dit oordelen laten; ghelyck wy dan oock of u l. hier onder ons niet t' offendeeren hem voorgenomen en had (mits wy met ons ooghen in zyn hart niet grypen mooghen) ſoo verre eygentlyck niet weten konnen.

Maer dat onder de ſchaduwe en authoritepdt des hooghen Keyſerlycken namens (het zy door u l. belaſt / of daer mede door de vinghers geſien ſy geworden) ons veel ſchimps en vyandtſchappen is toeghevoeght/ dat is ſoo claer aen den dag

1630. dat oock / die het contrary hierin wilde houden/ soo veel soude doen als of hy de Son wilde bedecken om te klaerder te sien; en vreesen oock niet dies weghen u l. conscientie hierin tot een ghetuygh of rechter te nemen.

En wat wy van u l. krijghs ghereetschap die al voorheen gepasseert is/ t oordelen hebben mogten; daer van willen wy oock stil swijghen/ mits u l. Officiers en dienaers handelinghe en Raetslaghen niet alleen verdachtigh/ maer openbaer selfs spreecken.

En of mense verborghen houden wilde / soo soude dit het landt Pommeren (t welck met de naebuyrige Provintien onder geen ander deckssel als alleen van wegen de perijckel van onsen Oorlog/dese verledene jarē ons alleen tot een verdriet/ jammerlijck is gheplaecht en uptgeput ghevorden) deselve in de werelt upt roepen.

Daerneffens willen wy oock gheern belyden/ dat die onder ons opgherese ne differentien door andere meer voegelijcke weghen / als effen door den Oorlogh konden zijn by ghelept ghevorden/ het welck wel te wenschen gheweest was; dat u l. het succours de stadt Straelsondt tot verseeckeringhe en herstellinghe des Roomschen Rijcks toeghesonden / soo gheduldigh verdraeghen had/ als wy voor het welvaren en ruste der gemeenen Christenheyt de hostiliteytē en andere schimp die den Hartogh van Holsteyn onder de loos des Rijcks Arent in Vaendelen teghens ons voorgenomen heeft uptgeduldighen gemoet hebben laeten passeren.

Soo twijffelen wy niet / dat die onder ons opghewassene misverstanden en strydigheden in de goede heel licht by te legghen stonden; dies weeghen ons de noot daernae niet soude ghedreven hebben / met soo groote kosten een Armade op te rechten / en daermede op dat het perijckel niet te seer over ons hooft getrocken / maer by tijdts geremedieeert wiert / op der Duytsche paelen te comen.

Maedemael nu u l. anders behaeght / dat u l. onsen subdelegheerden tot dien tijdt naer Lubeck ghesonden zynde weghens by legghinge des handels met de stadt Straelsondt niet alleen tegens alle volckeren recht / wetten en ghebruyck zijn begeeren afgeslagen hebt/ en verbooden dat geen Ambassada van ons daer heen koomen soude/ daerenbooven van u l. Armade dus openbaere vyandtschappen ons aengedaen zijn gheweest en alderhande hostiliteyten voorgenomen / dat geen oprecht hart ontkennen kan / dat wy int minste maer u l. alle middel achter gestelt heeft / om tot het wit te comen van vereenighe.

Alhoewel wy nu in soo veele weghen zijn aengegedreven / dat wy oock bykans van alle hoope van goe Compositie berooft staen / dat wy na alle rechten wel andere middel sonder veerder presenteeringhe des gesochten vredes / ghebruycken moghten; om nochtans onsen naerstigen vlijt tot de ghemeene ruste en eenigheyt vande Christenheyt meer nochte toonen / onse vreedsame Raetslaghen niet alleen niet achter ghestelt / maer met Continueerlijck aenhouden by den Coninck in Denemarcken soo veel te weeghe ghebracht / dat hy door syne interpositie een goede baen tot Dantzich tot des vredes handelinghe heeft aenghestelt/ daertoe wy onsen Canzelier neffens andere met volle macht hebben geinstrueert; en dat dese vredelycke aengestelde Raetslagen niet belet werden mochten / een wijltijdts met onse Armade weer opgebroocken veel tijts daer nae verspeelende.

Voor welcke sorghe die wy tot best van de gemeene ruste der Christenheyt hebben ghedraghen/ is ons dese belooninghe gheschiet / dat niet alleen dese heylighe ghedachten door alderhande ingreepen vernielt syn gevorden/maer datmen ook ons noch daerenbovē de schult heeft toe meten willen als of wy d'oorsake daer van geweest warē/dat se haren effect niet ghesorteert en had; daer doch de billickheyt wel soude ghevordert hebben / dat u l. (aen wiens plaetse zijne Commissarien) d'actien op de weegh had ghelept/ soo soude bevonden zyn geweest/ hoe dat sy het selve met alle naerstigheyt verhindert hadden / en tot Dantzich onse gesanten niet een reys besoecken / noch het fondament/ gheljck het wel behoordt hadde / aen te dienen gheweerdicht hebben.

En soude buyten allen twijffel hem beter ghevoecht hebben / indien u l. by hem overgewoogen had of ook d'voorsz. Tractatie effen dus vast aen de stadt Dantzich verbonden geweest was (de wijle effen een sulcke plaetse daernae een post facto door seeckere oirder onse Officiers en der steede Dantzich uytgheslroopt saet maer s'waerdere misverstanden onsen lieden niet wel aenstaende ghemaeckt zijn ghevorden) dat deselve niewers anders had verrecht comē syn/maer tot een schadelijck nadeel der ghemeene ruste alleen van weghens dese oorsaecke / dat onse gedeputeerde (onghe acht datse genoegh verorsaecht zijn ghevorden) aen die dus starck ghedreevene plaetsen niet hebben verschynen konnen/en dese handelinghe te niet gaen moeten.

Dit al t samen in een waghe ghelept / vergunnen wy elck een die nu alleen oprecht in't oordeelen is den uytslagh te geven / wie van ons beyden te beschuldighen is en hem te besvaren heeft; jae wy stellent in u l. in't binnenste van zijn eyghen hart / dewijle wy verseeckert zijn / dat wy van u l. selfs ghenoech sullen ontschuldicht vorden.

En geeft u l. trouwens voor / dat ghy met onsen Rijck in een onverbreeckelijcke vrientschap blyven willet / indien wy onse wapenen neer leggen / jae heel upt de handt leyden maer dewijle alreede de scheur te seer in't laecken is ghecomen/ en die gedreichde perijckel onse standen niet meer voor imaginatie houden konnen/ gheljck het inde daet alreede ghebleeken is / en wy niet alleen met vorden / maer oock door openbaere wapenen te water en te lande aengevochten zijn; soo sal u l. ons voor ontschuldicht houden / dat wy dierghelijcke sincerite yt voor geen verseeckeringhe konnen aennemen / en soude ons boven de vorden waer over wy ons besvaert hebben / geen ghenoechsame satis factie gheschieden / dies wegen de aengevatte wapenen dus langh inde handt te houden wy by ons beslooten hebben / tot dat het noch voor onse ooghen s'wierende perijckel / en dies weghen hebbende sorgh / tot een dadelijcke verseeckeringhe ghebracht vorde/ en wy door een alsulcken weeh sorchloos/ sonder quetsure van onse reputatie gelaten werden moghen.

Wat ons nu in dit ons goeden voornemen weer varen sal/ sulcks alles/ dewijle wy de saecke aen de goedigheyt van Godt en der billickheydt bevoolen hebben / willen wy met pascientie geern verwachten.

Maer wast saecke dat u l. ondertusschen voor goet houden soude/ dat het schip van de Zee-baeren des Oorloghs dus langh heen en weer ghedreven der samentlijcke Christenheyt ten besten/ inde Haven van den langh gewenschte vrede gestuert

1630. ſteurt wierde / eer dattet noch veerder van de ſtoꝛmen des vechtens beſtoꝛmt wierde/en een ander handelinghe aen te ſtellen believen zoude/ ſoude u l. ons tot een ſulck Heyligh en Godtſaligh ꝓpoꝛs in't minſte niet ongenegen vinden.

Indien u l. believen ſoude hem daer heen te diſponeeren / dat wy onſe reſpective vriendelijcke lieve ſwaghers/ neven oomen/ vriende en naebuꝛen / de Doꝛſten en ſtede van Duytſlandt in dien ſtandt / daerinſe eer den Duytſche Oꝛlogh is opghewaſſen / aldus weer herſtelt ſien / dat wy nae deſen van onſen ſtaet eyghentlijck verſeekert woꝛden en het goet betrouwen van onſe Rijck en deſe landen weer daer vooꝛ groeyen mocht / en de onghewoonlijcke krijghs vloten en wapenen aen de Zee-cuſten / die ons ten deele ſeer ſuſpect zijn en de beſcherminghe van dien ons alleen is betamelijck/ afghheſchaft woꝛden. Vooꝛts d'ons aengedaene Injurien en koſten / waer over wy tot onſe defenſie niet weynigh te ſpenderen ghenoodt zijn / in billicke conſideratie ghenomen wierde/ dan ſal u l. mercken konnen / en met experientie ſelfs ervaeren dat wy metter daet ten hoochſten daertoe gheaffectioneert zijn hoe wy met u l. en de naebuyꝛen een onverſierde vrientſchap pleegen en anders niet begheeren / dan dat wy dooꝛ een ſulck betrouwen met achterſtellinghe alles tweedracht s en ſtrijdt eenigh en alleen met een welgeneghenthept / mitſgaders alderhande dienſt en vrientſchap u l. ſullen ſoecken vooꝛ te gaen.

By alwelcke occaſie wy ons alſoo draeghen willen / dat dies weghen niemant met recht ſich te beclaghen ſoude hebben / dat wy ons in vreemde ſaecken dooꝛ nieuwighept vermengen: want ghelijck wy niet ghewent zijn ons vreemde ſaeken aen te nemen indienſe met d' onſe alſoo niet aenghebonden zijn / dat deſelve de onſe mede trecken; invoeghen dat wy den heelen tijdt over / ſoo langh Duytſlandt inde vlam van den Oꝛlogh heeft ſtaen branden / met onſes Rijcks ſoꝛghe genoegh ghecontenteert zijn ghebweeſt / en ons der Duytſchen handel niet aengetrocken/tot ſoo lang dattet andere dooꝛ haere onbillickhept dus verre gebracht hebben / dat de vreemde dinghen ons mede geroert hebben; en zijn noch van ſins 'wells oock aldus ſal comen ghеſpuert woꝛden dat wy der Duytſche ſaecke / vooꝛ de onſe houdende u l. 'nt minſte geen verdriet daerin ſoeke aen te doen.

De ſaecke mach vallen hoeſe wil en geeve ons de lieven Godt Oꝛlogh of vrede / ſoo ꝓteſteeren wy hooch en dier / dat wy in onſe gemoet en hert geen hoſtilitept of vpantſchap tegens het Roomſche Rijck (daer heen u l. / het ꝓincipael werck treckt) broeyen/ en iſſet dus verre daeraf/ dat wy tot ſchade van't ſelve pets ſoude begeeren willen/ maer dat wy veel meer een onbeſinette vriendtſchap mettet ſelve / indien het teeghen ons ghеen hoſtilitept is verſoeckende en aenſtellende en dooꝛ aſſiſtentie vā onſe vpande niet daer van gedwongen en woꝛden/daerteghens wy onſe ſ'aken gheliick natuyꝛlijck en billick is / meede moeten in acht nemen / t'onderhouden wel neerſtich gereſolveert zijn.

De Coninck in Swieden aenwoꝛt oꝛ der Kieurvoꝛſte van Regeſburg afgegaen ſchꝛyven.

Neffens dit ſchꝛyven heeft de Conick noch een ander aen de Kieuwoꝛſten laten ſchꝛyven van deſen inhoudt.

P. P. E. E. L. L. ſchꝛyven van den dato den 29 maent July of den 8 van Auguſtus nieuwe ſtijl aen ons gheſchꝛeven/ hebben wy deſen daege ontfangen / en gelijck wy uyt de opſchꝛift als billick/ geſien hebbē /hoe het ſelve nu in eē beter voꝛm als het vooꝛige van E. E. L. L. aen ons gheſchꝛeven/ daer de Coninckſijcke Titel aen manqueerde/ gheſtelt is geweeſt: met verwonderinghe leeſende uyt dit laetſte ſchꝛyven waerom u E. E. L. L. teghens het ghemeene gebꝛuyck / en den gewoonlijcken ſtyl in 't Keurvoꝛſtelijcke ſchꝛyven niet alleen aen ons / maer oock aen andere Coningen en Doꝛſtelijcke perſoonen / die het Roomſche Rijk niet onderwoꝛpē ſyn/uwe vooꝛ aēgeſchꝛeve tytels ſtelt/ als ofmē mē met een ſinguliere naerſtighept daer heen gheſien had / dat daer dooꝛ aenſtellinghe van ander / vooꝛ onſen Coninckſijck naem/ onſe Coninckſycke Dignitept en hooghept eenich nadeel toegevoegt was/wy willent/ of diergelijke was gheſocht gewoꝛden / geern daer heen dupen/ dat al ſulcks den Copijſt is toe te ſchꝛyven/ welkers pen miſſchien dooꝛ ſommighe vrēdes verſtooꝛders daer heen is gepꝛopoꝛtioneert dat daer dooꝛ alle verdere Communicatie en brief wiſſels te ſwaerder mochten ghemaeckt woꝛden / mits het lichtelijck te begrijpen ſtaet / dat wy niet aennemen noch toelaeten ſouden / wat teghens onſe Coninckſijcke Hooghept en dighnitept ſtrijdende was.

Dies weghen wy dan oock het ſchꝛyvens van de Keyſerl. Majeſt. in welck opſchꝛift hy ons (onſen Doꝛſten ghenoemt heeft / ghelijck / als of wy aen haere Majeſt. met onderdanighept verobligeert waren / onlanghs aen ons gheſchꝛeven in ghenerley maniere hebben aennemen noch toe laeten komen, dewijle wy niet een zoo Aerde oſte voet breedt vanden Roomſche Keyſerl. Majeſt. beſitten / maer wat wy in ons Rijck in hebben/ dat hebben wy Godt/het ſweert en onſe gherechte ſaecke dooꝛ die met Goddelijcke gratie gevoerde Oꝛloghen en verkregene victoꝛien alleen toe te ſchꝛyven.

Maer wy willen ons hier niet langher in oꝛ houden / aengeſien het ghenoech aen den dagh is/ dat dooꝛ ſulcke acten en handelinghen van onſe Coninckſijcke Majeſt. en dignitept niet te meer ontnomen woꝛt/als dat der ſelve ook dooꝛ u E. E. L. L. hier dooꝛ pets ſoude mogen gegheven woꝛden.

Wat de ſaecke nu ſelfs is touſcherende/ houden wy vooꝛ ſeer aenghenaem/ dat u l. bekennet / hoe ghy die geene Injurie en onbillickheden / die ons van de ghemeene vrēdes verſtooꝛders is aenghedaen ghebweeſt / niet wel appꝛobeeret noch vooꝛ goet houdet; doch was ons veer aenghenamer geweeſt/dat by tijts behooꝛlijke middelē beraemt waren ghebweeſt/ het ongeluck af te keeren / en nu niet eerſt teghen ons van u l. was ververſt dat gheene / 't welck teghens ons van onſe vpande gheoeffent is/ beſpot/ en te kleyn gheacht/ ettelijcker maten ontſchuldicht/ doch niet heel gheimpꝛabeert is gewoꝛden.

Wy hebben trouwens vooꝛ heen met onſe ſchꝛyven betuycht / oock dooꝛ onſe dienaers wytloopich verklaert en bewеſen / wat vooꝛ grootwichtighe ſaecken ons daer heen hebben aenghedꝛeven der ſtadt Straelſondt t'aſſiſteeren / en ſoo veel ons aengaet daer heen ons ooghenmerck te ſlaen dat van weghens de verbintenиſſe dat ſy ettelijcke 100. Jaren herwaerts met onſe Croon tot haer welvaert onderhouden heeft / oock van weghen de perijckel die ons vooꝛ ooghen ſwierde in de Baltiſche Zee (indien men hier toe had willen ſtil ſitten en den cours te voltopen vergunt had) by tijdts opgepaſt wiert / om al dit te beletten; invoeghen dat wy anders nopt pets vpantlijcks teghens het Roomſche Rijck vooꝛgenomen hebben/ of laten geſchieden / maer veel meer mee-

1630. nende dat ons van al sulcks het Roomsche Rijck te dancken had / ghelijck wy dan inde waerheydt verdient hebben / dat wy sulcke stadt / die anders wel teghens Keyserl. Majests. wille van de vervolgers soude zijn onderdruckt geworden of anders ten deel ghevallen hebben aen des Roomschen Rijcks vyande / ghelijck door een middenwegh ghehouden hebben sonder quetsuren des Roomschen Rijcks. Daer van voor dese reyse alles te verhalen onnoodich achten / lichtelijck denckende / dat niemandt / dien ons voorgaende beginnen niet soude aenstaen / dit insgelijck met goede ooghen niet aensien soude.

Als mede of dies wegen de stad Straelsont genoegsame redenen gehad heeft vreemde Guarnisoene in te neme en hulpe soo wel tegés onbilliken als vreemde ghewelt te versoecken / tot soo langh een seecherder en vryer pas tot u l. of tot de Keyserlijcke genade deur weer gheopent wiert.

Soo presenteeren ooch die van Straelsondt haere saeke door rechts verstandighe goede mannen voor de heele werelt uyt te voeren en te bewysen / ghelijck dat dan die geene lichtelijck verstaen sal / dien kennelijck is / hoe weynigh op des Keysers placcaten tot dien tijt is gelet en operatie gedaen hebben / om niet alleen dese onschuldige stadt van de teghenwoordige en uytterste ondergank te verlossen / of van den overgeven toorn en bederffelijke haet / dien ettelijke tot ruyn en bederfvinge van dese stadt / welcke alles ophet recht vande buyst geset hebben / ingenomenhadden.

Bewijsen u l. veerder / datse niet gheloven konnen / dat de Roomsche Keyserl. Majest. sonder reden of aenverginghe door vreemde Armaden en inval inden Crays van Neer-saxen en de palen van de Baltische ofte Oost-zee dese stadt willens sy aen te grijpen of t' offenseeren : het welck wy wel geern mede geloven wilden / indien ons hier van ghéen andere treurighe Exempel voor d' oogen gecomē was / die ons sulcx te kenne gegeven hadden / hebben veele tot desen tijd / van weghen haers lichtelijcken geloofs / groote straf en schade geleden hadden.

Wy hadden ooch nae eyghenschap van onse Coninckl. Hooghept en Ampt onweerdigh gheacht / in dus hooghwichtighe saeken / (die ons eyghen staet concerneeren / tot wiens welvaert en regeeringhe onses volcks / daer voor wy van Godt den Alderhoochsten gestelt zijn) / soo veele t' ontydigh te betrouwen / of een ander voor te geven.

Soo konnen wy ook tot de Roomsche Keyserl. Majest. aengeacht wy van haere dienaers veel Injurien hebben verdraghen / gheen quaet vermoeden draghen / maer nadien sulcke vredes verstoorders die van ons geens weeghs ghemolesteert zijn ghewordē / maer die ons noch met meer heftighe versmaetheden aenghetast hebben / die noch al vermeenichvuldigt hebben / jae onbehoorlijck hun laeten gelusten / gelijck uyt de Gravaminibus, die onlanghs aen u E. E. L. L. zijn overghesonden gheweest / te sien is / en elcken kennen kan / dat wy niet door onbillicke reden / maer groote oorsaecke daer toe hebbende sulcke procederen billick in acht nemen / en argh daer uyt scheppen moeten.

Dies halven hebben wy nae uytwijsen van't recht van alle volckeren en toeghelatene defensie andere middelen om onse hooghept te beschermen / ghedwonghen zijnde by ons besloten sulk / quaedt voorneemen te stutten / met allen ernst daer heen ooch te sien / dat voorgemelte by ons aenpalende Frontieren of Landen / ghelijck verhaelt is / niet meer aenghetast wierden ; en dat veerderen inval daerin of in onse Coninckrijck afgheleert werden mocht. 1630.

Nopende het Directum Dominium of gewoonlijck recht op de leeninghen / die van't Rijck Roomen en haere Keyserl. Majest. van weghens het Rijck toe behooren / bekennen wy / edoch kan dit recht den pandt van d'eenighept / naebuyrschap / vrientschap niet breecken / dat wy niet met onse vrienden / naebuyren jae veel meer bloedts verwante in haere benauthe den souden een medelyden hebben / ook ons als een uytlantsche Coninck betaemt / op sulken benaude plaetse / en de circumstantie van dien wel in acht te nemen / insonderhept / dewijle deselve door sonderlijcke pertinatie van andere onbeschermt / ongehoort en teghens de oude ghebruycken die te voren in't Rijck in soodanighe verdoemenisse niet betaemlijck zijn gheweest / in alsulcke bes waeringhe zijn geracht ; behalven dat / meent u E. L. L. dat de Keyserl. Majest. een bysonder oorsaecke daer toe ghehad heeft / waerom hy gheacht had dat hy sich zijns vrients en bloets verwanten Coninks heeft aengenomen / en niet gantsch willen verlaten. Dies weghen had men den poolen assistentie ghedaen / 't welch dies halven niet soo groot t'achten stont / dat daerom het Rijck most met krijghs onrust verwoest worden / dewijle noch andere vrede gheereetlijcke middelen om de saecke te verghelijcken / overich waren.

Wy willen ons wel daer heen bepraten laeten / dat het hun lieden niet aen beweeghlijcke oorsaeken / onsen vyanden hulp te doen / ghemanqueert heeft / maer of al sulcks de saeke recht maeckt of onse voornemen te imprabeeren wat helpen kan / willen wy u E. L. L. selfs laeten overdencken. Die vrientschap welck tusschen de Keyserl. Mst. en Coninck in Poolen bestaet / magh ons daer heen niet binden / dat wy aldus den overval en vyantschap souden willigh op ons nemen : soo is ons niet door recht verboden / dat het ons niet vry staen en soude / onse Dignitept en hooghepd tegen dierghelijcke verbreeckers te beschermen / en den geenen die hun onderstaen aen onse stande en ons selfs naedeel alderhande hostilitepten te betoonen / met ghelijcke wraecke vervolgen / en eyndelijck den vyandt in andere vreemde plaetsen te besoecken / als die te huys in ons eygen Coninkrijke en landen / niet sonder altoos duyrende sorgh verwachten / dewijle sulck ons recht of de Treves tusschen ons en den Coninckrijck Polen opgherecht in geenerley maniert opheffen of veranderen magh ; welck alhoewel het alsoo is / zijn doch d' uytterste middelen van ons aldus haest voor 't eerste niet voorgenomen of gheattenteert gewordē.

En is u E. L. L. wel indachtigh / hoe diswijls wy ons beneerstight hebben / om d' opghereserve strydigheden en den oorspronck van dese mis verstanden door goedelijcke handelinghe neer te leghen / maer dat nu onse wel meenende ghedachten het wit van dien niet gheraeckt hebben / kan ons niet toegemeeten worden / maer is veel meer onser Partyen uytstellingen / die alle de van ons voorgheheevene middelen ten deel verachtelijck verworpen / den deele op een ander maniere beschimpt en belacht hebben.

Naedemael nu de goede middelen niet voort gaen willen / soo en isset geen wonder / dat wy ook teeghens onsen wille / de scherpe middelen aen de handt te nemen beweeght zijn gewordē ; en de-

1630. en dewijle in u E. L. L. voorighe ſchryven van diergelijcke middelen niet een reys wort ghementioneert / die door V. V. L. L. Authoritept en Interpoſitie op onſe clachten wel te gebruyken waeren / en wy dies weghen niet ſtaen te verdencken en magh oock anders niet daer upt gheſlooten worden / als dat ſy ons de keur jae veel meer de noot overgelaten hebben ons en onſe ſtanden op een ander wijſe ondertuſſchen voor te ſtaen en op ons wel te letten.

Wat wy voor deſen dickwijls hebben geprotesteert en ons voor behouden / 't ſelve willen wy noch weer hier verhalen / dat wy naementlijcken het Roomſche Rijck / V. E. L. L. of de lidtmaten van dien geens weeghs qualijck geaffectioneert of ongeneghen blyven willen / oock anders niet / als ſoo wy daertoe ſouden aengheverght en gheterght worden / maer met onſe expeditie daer heen alleen gaen / dat ettelijcker perſoonen / die in geturbeerde wateren te viſſchen plegen door pyraet nut / hoogmoet en vyphept / en om dat deſelve niet al te hoogh op kleunnen en waſſen / wat geſtut / en te rugh geſtoten worden / oock onſe en de vyende van onſe naebuuren in welvaert en ſeeckerheyt zyn en blyven mooghen.

Indien nu een ſulcks gheſchiet / hebben wy beſloten het Roomſche Ryck in geenerley maniere te turbeeren oft t' ontrusten / of der Keyſerl. Majeſt. en des Rijcks teeghens party en onghehoorſaeme met onſe wapenen aſſiſtentie te doen / maer veel meer ghenepcht zynde en daer heen gereſolveert / die ſtoorders van de algemene vrede te ſtraffen ende des Roomſchen Rijk eerlycke leeden voor d'Injuri jae voor het bederven en rupn te bewaeren.

Endelijck dat E. E. L. L. ons zijt vermaenende / dat wy in al ons voornemen wat ſtil ſtaen en onſe Armade afvoeren ſouden / meenen wy / dat al ſulcks dan eerſt ſal gheſchieden / wanneer wy een ſeeckere ſatisfactie voor die ons aengedane Injurien / en voor ons en d'onſe verſeeckeringhe ſullen hebben ; alhoewel oock voor een Jaer en wat langher / andere / op voorgaende vermaninghe haere publijcke werbinghen en krijghs volck upt Pruyſſen af te voeren / tot ſulcks ſich niet hebben willen verſtaen / anders / ſoude miſſchien onſe Armade in deſe landen niet ghebracht gewordẽ zijn.

Indiẽ nu noch tegenwoordig alſulke conditien voorgeſlaeghen wierden tot een rechtſchapen vrede / en wy verſtonden / dat ſulcks van d'ander party met een ghelijcken ernſt ſoude ghetracteert worden / daer toe wy aldus gheneeght zijn / dat wy geern bekennen / dat wy een ſulck oprechten vrede met onſe expeditie eenigh en alleen ghe-ſocht hebben ons geern daer toe voeghende : dies weghen wy congratuleeren der gantſche Chriſtenheyt / en u E. E. L. L. verblyden ons meede dat wy verſtaen / hoe deſelve om een beſtandigen vrede op te rechten wel geneecht zijn / en een ſeeckere hoope daer toe gevat hebben / ghelijck't ſelve de hooge deucht van u E. E. L. L Collegi eyſcht / en wy aen onſe cant u E. E. L. L. alles goets en vrientſchap hiermede willen te verſtaen geven.

Middeler wijle dat de Coninck van Sweden tot Straelſondt is gheweeſt heeft de Generael Bannier, dien hy tot Rubenitz gelaten had / dit mandaet doen publiceeren.

Elckeen van de paelen deſes landts te weten Rubenitz / Schwan / Cozagun / Gnughen / Neven Kalken en dien daer ontrent ingeſetene van Adel en onderſaeten in gemeen wort mits deſen te kennen gegheven / nae dien de Coninck in Sweden / onſen Genadighſten Heere met een Armade hier aengelangt is om deſe landen 't eenemael van de landt bederfers te bevryen / en de onderſaten van tonbillicke ghewelt waer door ſy van haer hun van God voorgeſtelde overigept verlaten zijn gewordẽ / te verloſſen / maer in geenerley maniere met ſtroopen en plonderen te bederven ; daer ter contrary de vpand (gelijk upt zijn ſchryvẽ van den 26 September te ſien is) niet anders geſogt heeft / hoe hy den Adel mitſgaders d'onderdanẽ aldus ſeer uytgeput ſynde / t'eenemael ruynerẽ / en noch om den reſterenden armoet te brenghen om daer mede zijn onbluſtijcke begeerte te ſpyſen voorgenomen heeft / 't welck hoogh gemelde Coninckl. Majeſt ſoo veel hy ghekont heeft beledt eickeen het zynighe / daer van hy noch wat leven houde / verſeeckerende : ſoo iſt dat wy alle van Adel en onderſaeten hoe die oock ghenaemt worden mooghen / gebieden dat eickeen / niemandt uytgheſondert al zijn vee en hoozen herwaerts nae Rubenitz brenghen of aen de reviere Repgnitz in de Contrepen van Straelſondt / van weghen de ſeeckerheyt verſchaffe ; anders ter contrary ſal zijne Coninckl. hem die gedachten maecken / dat voorſz. van Adel en onderſaten niet alleen deſelve den vpandt ten beſten tegen ons ophouden / maer oock van haere Landtvorſteliycke ooverigheydt (ongeacht die middelen / die ſy van weghen d'onbillicke ghewelt en afgenoodichte ſcheuringhe noch hebben en van weeghens haere plicht en ſchuldigheyt niet betoonen willen) vyywillich afgevallen zijn / en ſy gheliick meenedighe en trouloos van Godt en de redelijckheyt de verraeders volghen / haer haef en goet om dat het niet in de hande vande vpande coome / pryis geven en huys en hoff met vier verbranden laten willen ; daer van eickeen gewaerſchoudt zy.

De Keyſerſche upt Colbergh doẽ in achter Pommeren met ſtroopen en plonderen grooten ſchade.

Als dit alſoo voor is gelopen hebben de Keyſerſche upt Collenbergh 900 ſtarck onverſien het ſtedeken Treptou aen de reviere Rega leggende 's nachts overvallen / en aen twee poorten gheſocht deur te breecken / de Sweetſche met de burgers ſtelden hun dapper daerteghens / de Keyſerſche ridderlijck te rugh dryvende aldus / datſe onverrechter ſaecke hebben moeten afwijcken : waernae ſy in achter Pommeren op ettelijcke mijlen alles doorgheſtroopt en upt gheplondert hebben.

Colberg wort ghebloqueert.

Om dat nu ſulck ſtroopen den Keyſerſchen in Colbergh mocht verboden worden / is d'overſte Baudis met ettelijck krijghs volck derwaerdts gecommãdeert om met hulp van't lantvolc 't ſelve te belegeren / die in't begin een ſulck teghenſtandt heeft bevonden / dat hy upt een beleghertnghe / heeft moeten maecken een blockeeringhe. Waer over de Keyſerſche 700 man ſtarck upt het legher by Gartz hier heen ghecomen zijn om Colbergh t'ontſetten / dien volgens 4 Compagnien te peert en 10 te voet upt het Sweetſche legher by Stetin ghevolcht hebben.

De Keyſerſche / als ſy saghen / datſe te ſwack waeren / zijn al voorts gheweecken / gheplondert en gebrandt eyndelijck met den roovers een omloop nemẽde en aldus weer naer het leger gegaẽ ; dies weghen de Sweetſche oock zijn weer te rug ghecomen. Ondertuſſchen is in Colbergh een grooten brandt gheweeſt / dat door onachtſaemheydt eens ſtalknechts was by ghecomen / daer door de derde part van de ſtadt is verbrant gheworden.

Voorts hiernae hebben de Keyſerſche upt laſt des

1630. des Deltmaerschalck Torquato Conti 4000 man half ruptery en voet volck uyt het leegher voor Gartz comende gheeregen / van meeninge zynde datse daer mede het leger by Colberg wilden opslaen / en de Sweetsche Troupen uyt Pruyssen comende de winter Quartieren in achter Pommeren ruymeren.

Harde scharmutsels tusschē de Keyserschе en Sweedtsche.

Doen nu de Sweetsche by Stetin dit te weeten kreghen / is de Deltmaerschalck Gustavus Hoorn met 1500 musqueteerders en 1000. ruyters uyt het leegher voor Stetin uytgetrocken sich met den Oversten Baudis conjungeerende om het vyandts voornemen te beletten.

Nae dese conjunctie zijn tusschen beyde partyen harde scharmutsels voorgevallen / dewijle de Keyserschе sich teghens des Oversten Knyphuysens quartier niet verre van Colbergh gheleghert hadden / en met groote stucken daerop speelden / daertegens d' Overste Baudis en de Rhyngraef Otto haer ghepresenteert hebben en met malkander een hart treffen hielden / waer over aen wederzyde veel volcks is ghebleven / doch zijn de Keyserschе eyndelijck geretireert / die van Baudis haer op een mijl vervolgende / daerop de Keyserschе als sy in 't vlack velt quamen oppet nieu met de Sweetsche starcker als opt te voren gescharmutseert hebben; daer over weer veel volck is ghebleven / en was d'Overste Baudis by haus daer door inde knel geraeckt.

Hiernae zijn de Sweetsche op Loblitz getrocken / daer sy sommighe troupen van de Keyserschе te peert en te voet 2500 stark aengetroffen hebbē / die sich in volle slagt ordre presenteerden als of sy met de Sweetsche slaen wilden: dies weghen de Sweetsche ock een Batalie formeerden; daer het weer op nieu heeft ghegolden / en sloegh de Overste Baudis een heelen vlooghel van de Keyserschе ruyters in de vlucht / daerom de ander ock wat flauhartig wierden immer voorts wykende.

Ondertusschen is een dicken mist opgheresen daerop de nacht is ingevallen beyde partyen van malkander scheydende: doen nu de Sweetsche 's morghens saeghen dat de Keyserschе al twee uyren voor dagh hun niet wel betrouwende / weg ghevlucht waren / zijn de Sweetsche hun starck nae comen jaeghen / insonderheydt de ruptery ongeacht den donckeren mist / en ghecomen zijnde niet verre van schiffelbeyn hebben soo onversiens een Regiment voetvolck van de Keyserschе aengetroffen die d'Oversten Moyses den anderen tot assistentie had gesonden / waer vause dus begroet wierden / datse hebbē vlugten moetē achterlatende veele dooden tot datse weer by haer voetvolck gecomen zijn. Ondertusschen de Keyserschе by dagh en nacht in dis ordre retirerende / en den Sweetschen alle haer dooden te begraeven achterlatende / syn nae Dombergh inde Marck geweckē. Het soude by dit gevecht sonder twyffel de victory aen de Sweedtsche cant ghestaen hebben / soo niet de dicken mist daer tusschen ghevallen was.

Doen de Coninck in Sweeden t'optocht van de Deltmaerschalck vernomen heeft / is hy van Straelsont nae Greyffenbergh gerepst / alwaer de Deltmaerschalck met Knyphuysen en Baudissen tot syne Majest. ghecomen is van alles hem berechtende; daerop zijn de troupen / d' welck uyt Pommeren aengecomen waeren neffens de heele ruptery by de blocqueeringhe van Colbergh verlept gewordē: maer de Coninck is met het voetvolck / dat uyt het leegher voor Stetin ghenomen was / weer nae Stetin ghegaen.

Korts te voren heeft men tot Stetin 's morghens vroegh tusschen 4. en 5. uyren een vierich swaerdt aen den Hemel gesien / dat hem langh naer beneeden toe uyt reckte al vlammende of vlinckerende gelijck de blixem. Dese figuur heeft een langhen tijdt aen den Hemel gestaen / tot datse al korter geworden is en ghelijck een Turcksen zabel verdweenen / 't welk van ettelijck 100 menschen met groote schricken is aengesien. 1630. Wonder teycken tot Stetin.

Ontrent deselve tijdt isser een groot treffen tusschen de Keyserschе en Sweedtschen by Stetin gehouden: want nadien hun sommighe troupen Crabaten sien lieten het vee weech dryvende / heeft haer d'Overste Denhoff met 5 Compagnien ruyters vervolght; doch als hy het wat te verre gewaecht heeft / is hy van een Keyserschе achter troup overvallen en een groot party van zyn volck doot geslaghen / de Keyserschе het vee weegh voerende.

Slechte staet by de Keyserschе in Pommeren.

Doch isset overal met de Keyserlijcke Armade in Pommeren seer slechtjes geweest / soo wel van gelt als ock provisiandt / daer aen het krijghs volck selfs schuldt had / mits sy het landt overal moetwilligh bedorven hebben en verwoest / dat noodsaeckelijck manquement daerop volgen most: behalven dit / waeren ock de Regimenten van de Keyserschе heel swack / dewijle veel volck verliep / ten deel sich tot de Sweedtsche voeghende / of ten deel elders anders heen liepen; veel sterwende / veel doodt ghevroren door d'onspdelijcke koude / tot dien tijdt zijnde. Daerenteghens was het Sweedtsche volck der konde ghewent / mits die veel grooter in haer landt is / als by ons; dies halven seyde de Coninck selfs / dat hy 's winters meer wilde uytrechten als des soomers / dewijle hyse dan ock in geen winter quartieren voerde / maer noch al voorts in't velt bleef / en liet zijne soldaeten met pelssen bekleden.

De Keyserschе handelen met de Sweetsche van wegen de winter quartieren.

Dit leven konde de Keyserschе niet wel verdragen / dies wegen sy met de Sweetsche van wegen de winter quartieren handelden: dies wegen ordre gedaen wierdt / dat van de zyde der Keyser uyt Gartz de Overste Quartier meester neffens een Luytenant en ettelijcke Officiers half wegh naer Stetin sich begaven / daer heen ock sommighe Sweedtsche Overste afgevaerdicht wierden. Doen sy nu aen wederzyde te samen zijn gheko men / hebben de Keyserschе een treffelijcke Banquet aengerecht / de Sweetsche wel tracteerende. Maer als het nu tot de handelinghe komen sou de / is van de Keyserschе voorghestelt / dat / of sy wel gheen vyandt vreesden / en niet alleen met volck en andre noodruft tot den teghenstandt genoegh versien waeren / maer ock tot vechten wel moet en hart hadden; maer dewijle de winter voor handen en tijdt was nae de winter quartieren te vernemen / hoopten sy / de Sweedtsche souden toelaeten / datse uyt het velt seecker afstrecken en inde winter quartieren sich verdelen mogten; segghende datse van goede hoope waren / dat zijne Keyserl. en Coninckl. Majest. een passeerlijcken vrede wel maecken mochten: maer indien dit niet en gheschiede / en d'Oorlogh zijnen voortganck hebben sonde / soo wilden sy tot d'aenkomende vroeghtijdt / ghelijck dappere soldaeten wel aenstaet / sich in't velt weer presenteeren / en haeren vyandt recht onder ooghen treckē.

Maer de Sweetsche afgesante hebben dit den Keyserschen rondt afgheslaeghen segghende: sy waren soo wel 's winters / als den soomer over soldaeten / niet ghewoon zijnde voor hun selfs quartier te verdienen en d'arme lieden uyt te putten /

ten / sy de Keyserschе mochten doen watse goet vonden / sy wilden den winter over ooch niet slapen. Hierop zijnse onverrechter saecken geschеyden.

Naedemael nu de ingenomene plaetsen die aen de paelen van Meckelenburgh reychten starck beset en gefortificeert wierden en de stadt Damm van de Sweedtsche ghebloqueert / heeft dies weghen de Veltmaerschalck Torquato de Conti den Hartogh van Savelli, die het Commando tot Dammin en Gripswaldt had / tot hulp ghesonden het Vulerische Regiment met dese gebiedenissen / dat hy Savelli met toe doë van de Guarnisoenen / mitsgaders de ruptery tot Meckelenburg die bycans 3000 starck waeren / de Sweetsche soo niet heel slaen konde / ten minsten hun belette / datse in Meckelenburgh gheen voet meer setten konden / en om sulcks te beter in't werck te stellen / heeft hem voorsz. Maerschalck noch het Regiment van Holck toegesonden 't welck 8. Compagnien starck was.

De Hartogh van Swelli wordt van de Sweetsche geslaeghen.

Hierop heeft Duc de Savelli al zijn volck te samen vergaert van meeninghe de Sweedtsche onversiens aen te vallen; maer sy hadden bytijts daer van goede avysen / hun dies weghen wel ghereet houdende / en als de Coninck ooch by haer quam / trocken sy voorts den vyandt te ghemoet; soo haest de vyandt haer sach / maeckte hy zijn slacht-ordre op d' Italiaensche manier alsoo dat hy het gheschudt met weynigh volck bewaeren liet. Daerop is het slaen aengegaen / en hoewel de Coninck niet soo starck was als de Keyserschе / heeft hy die als sonder ordre dapper aëgetast hem stellende als of hy wilde mitsen door de Keyserschе breecken. Maer eer het de Keyserschе recht mercken konden / heeft hy sich verdeelt hem wendende met d'eene party en heeft met een groote behendighеydt op de stucken geschuts ghedronghen en de meeste party van de soldaeten daerby neerghehouwen aldus het geschudt veroverende / dat hy terstondt heeft doen keeren en op het Keysers voetvolck los branden; daer door het selve is gerupneert en in de vlucht gejaeght / en wat over ghebleven is heeft sich nae Rostock ghesalveert / het ander is neer ghehouden of ghevanghen ghenomen en hebben de Sweetsche aldus een schoone victory bevochten / veel geschuts / Bagagie waeghens en vaendelen veroverende.

De Coninck van Sweeden maekt toebereydinge tot een nieu Intreyse.

Hiernae heeft hem de Coninck weer nae Stetin begheven / en al daer groote preparatien doen maecken / en niet te min met grooten ernst de Schansen en Wallen vast ghemaeckt alsoo dat in een weecke in syn presentie meer ghedaen wierde als anders in 4 weecken. Wtwendigh wierden veel mijnen ghemaeckt / en de wercken al om de stadt met Trenchementen versien / daertoe de boeren van over 10 mijle houdt en paelen mosten toe voeren.

Den 6 December is zijne Coninckl. Majest. midden in de nacht met ettelijcke musqueteerders uyt het legher voor Dammin uytghereden van meeninge ettelijcke aenslaeghen op des Keysers volck te doen / dat over den Pas tot Griffenhaghen wilde Passeeren nae Colberg. Welcke aenslagh te niet is ghegaen / mits hun de Keyserschе weer te rugh keerden.

Waer over de Pas van Griffenhaeghen te landt en te water wiert ghebloqueert; de Keyserschе weecken wel by een sulcke occasie uyt het Col-huys / nochtans soo wilden de Sweetsche niet wel trouwen van weghens de mynen die daer ghemaeckt waeren / daerin te gaen. De stroom wiert met 8 Chaloupen beleght / daerop veel halve Kartouwen laghen; en doen de Coninck seecker geadviseert was / dat de meeste party van't volck uyt het legher voor Garts (dewijle sy te vergeefs Colberg te ontsetten gesocht hadden) inde nieuwe March en om Stargardt en Pirits / d'ander party noch in t legher en ten deele in de Winter quartieren op deselve cant van d'Odder ingequartiert laeghen / soo heeft hy met het meeste volck uyt Pyrysse comende by Dam een mijl van Stetin den 23 December 12 Regiment te voet en 85 Cornet ruyters vergaert / en daer mede te lande nae Griffenhaghen getrocken noch veele blacke schepen met volck en gheschut langh d'Oder opwaerts doen voeren / hem sien latende op Kerst avont voor Griffenhaghen met weynigh volck / dies weghen de Keyserschе niet meenden / dat de Sweedtsche dus starck by der handt waren. Doen nu de Coninck 's nachts alles verweerdicht had en by de 80 stucken gheplant / begoste hy 's morghens om 5 uyr dus op de stadt te schieten / alsoo dat t' elcken keer wel 10 15 a. 20 schеuten tegheliick afgonghen / daer door dan in een seer korten tijdt een groote breesse ghemaeckt wierdt / een groot ghedeel van de Muyragien invallende. Waernae den storm aenginck met een sulcke cracht / dat die 2500 Keyserschе dit tegens te staen niet wel machtich waren.

Griffenhaege wordt van de Sweedtsche ingenomen.

Dies weghen hebbense hun op de vlucht begeven / en sich op d'ander cant heen uyt nae Garts begeeven / overlaetende aldus dese plaetse neffens 3 stucken gheschudts en verloozen daer door / mits sy soo vroeg wegh liepen niet over 40. man. Doch haer Overste Capua wierde ghevanghen / die het Hartogdom Pommeren meesterlijck had schenden helpen / hem dus hoogh vermetende dat hy noch wilde de stadt Stetin in zijn gheweldt weer brengen / neffens den Major Antonius en Capitеyn Don Joseph mitsgaders een jongen Graef van Thurn / en ontrent 100 gemeene soldaeten. De voorsz. Capua had stracx 's morgens vroech / als hy den ernst van den Coninck had ghesien / de Keyserschе Vendelen / datse de Sweedtsche in haere hande niet krijghen en mochten / wegh gesonden / daer door hy selfs zijne soldaten en hem tot de vlucht gereet heeft gehouden. Hy is kortes hiernae dewijle hy door 't been en lenden perijkuleus was geschooten / tot Stetin (daer heen hy teghens zijnen wille gebracht wierde) ghestorven / dien dit Epitaphy is opgerecht.

Stetinum, quod te capturum Capua, dixti,
Te medo captivum cernit obire diem.

Het Epitaphy van Ferdinant Capua.

Dat is:

O Capua, ghy die Stetijn/
Wel dickwils dacht te maecken dijn.
En brengen onder u gewelt/
Siet u nu in haer doodt gevelt.

Doen nu nae veroveringhe van Griffenhagen den Coninck sagh; dattet niet opt beste versien en was / en deself de Pas tusschen Stetin en Garts niet veel profijts conde schaffen / dede hy van weghen ander discommoditeyten de brugh daer selfs af werpen.

Garts van de Sweetsche ingenomen.

Als nu de Sweedtsche door desen ghelucki-ghen voortganck van Griffenhaeghen seer moedigh wierden / wilde syne Majest. ooch niet lang beyden / maer ruckte al verder voorts versoeckende zijn heyl op Garts. Int opbreecken sondt hy sommighe voor aen / aen geen sy van de brugh nae de schans Maerewits / welcke machtigh starck was / daerop de Keyserschе den heelen soomer

1630. over haer hooft Quartier ghehad hadden / soo haest nu de nieuwe Keyserschе Maerschalck de Graef van Schauwenburgh / (die corts te voor aen de plaets van den Graef van Conti ghestelt was) dese aencomende ruyters ghewaer wiert / meende hy dattet geen tijt was / daer hem langh op te houden; lies dies weeghen alle soldaeten uyt de schansen naer Garts marcheeren de brugh achter hem inden brandt steeckende / en namen dese voorz. Sweetsche ruyteren dese schans in sonder een deeghen te trecken of pistool te lossen.

Middelerwijle liet de Veltmaerschalck van Schauwēburg de stad Garts mits hy niet docht aldaer te blyven / in brant steken alle proviandt en veel hoorn hem op ettelijcke 1000. sacken beloopende bederven / wijn en bier in de kelders lopen / en alle Ammunitie / kruyt / koeghels en loot mitsgaders veele stucken geschuts in d'Oder versencken.

Hy liet oock het Stadt-huys met twee tonnen kruyt springhen / aldus dat hier door en d'ander brandt niet meer dan 30 huysen neffens de kercke by de wallen onbeschadight bleven / daernae gonck hy met aller haest neffens zijn krijgs volck daer van / nae Franckfort aen de Oder hier door het volck een grooten schrick aenjagende.

De Keyserschе vluchten over al uyt Pommeren en nieuwe Marck.

Maer de Coninck quam hun lieden haest by / en als hy Garts wel beset had en goede ordre gestelt / vervolghde hy de Keyserschе aen wederzyde van d'Oder. Doen nu de Keyserschе die hier en daer inde Quartieren laghen hoorden watter gepasseert was / beyden sy niet langh / maer overal weg vluchtende / sommige nae Landtsberg / sommighe nae Franckfort aen d'Oder / doch wierden van de Sweetsche starck vervolght die daer van tusschen weghen veel neer maeckten / een groot ghetal van Bagagie waghens veroverende. Het Regiment van den Wallensteyn, Gors en Altsagh quamen in groot perijckel / daer van een groot deel op den den Dam by Custrin doot geslaeghen wierden.

In Pirits laghen 1400 Keyserschе daer onder veel Crabaten die bytijdts dit hoorende / op de vlucht pasten / dien doch d'Overste Baudis een sulck gelep gaf / datse tusschen Coninckbsergh en Pirits veel dooden achter lieten / en kreegh wel 300 Bagagie waghens.

By Beerenwaldt quaemen de Sweedtsche ook op een starcke vergaderinge van de Keyserschе gegaen / den Duytschen quartier gevende maer niet den Crabaeten. Een Spaensch Regiment raeckte door den Pas Custrin / en quam aldus onbeschadicht daer van. En indien den Sweetschen den Pas oock daer door was vergondt geworden / haddense de Keyserschе tot oppet hooft gerupneert / en te ghelijck Franckfort aen d'Oder in haer ghewelt konnen krijghen.

De Keyserschе haddelen qualijck in de Nieuwmarck.

Wierden aldus de Keyserschе uyt Pommeren datse langh geplaeght hadden (behalven Gripswaldt en Colbergh) en een goede party uyt de nieuwe Marck verdreven. Van weghens dese heerlijcke victorye / dede men tot Stetin een alghemeene danckseggingh in de kercken.

Eer dese saecken aldus afliepen / hielt het Keyserschе volck in de nieuwe Marck qualijck huys: want mits gheen gelt en proviandt meer voor handen was / wilden de soldaeten niet meer ghehoorsaem zijn / daerom hun neffens d'Officiers ettelijcke hondert t saemen deden alles plonderende / sengende en brandende dat oock de Veltmaerschalck Schauwenburgh selfs daer over geclaegt heeft / 't selve naer Weenen schrijvende met verhalen indien dit quaet bytijdts niet beseghent wierde / dat hy hem van d'Armade woude ontslaen / want hy konde dese Barbarisheeden met een oprecht Duyts hardt niet aensien / veel minder die helpen in't werck stellen: van wegen sulcke Barbarische Graseringhe en lants bedervinge heeft den Keurvorst van Brandenburg doen een placcaet uyt gaen / als volght. 1630.

De Keurvorst van Brandenburgh laet een placaet uytgaen ‘t geen de grouwe moet willighen der soldaet.

Wy Georg Willem etc. allen onsen ondersaeten van wat staet en qualiteyt die zijn / salupt: het is buyten allen twijffel datse wel weten of selfs ghenoegh geexperimenteert hebben mitsgaders de haerighe / wat allangh en insonderheydt nu van sommighe Keyserschе soldaeten in onse en onse d'andere aenpalende landen den lieden met haer stroopen / plonderen rooven / quetsen / kneveln Brantschatten / de peerden af te nemen / de kerken in te nemen de kisten en laden op te slaen / alles daer uyt te nemen / de huysen te verwaesten / de vrouwen te schenden niet een rens verschoonende de Heylighe plaetsen / voor plaeghen en benautheden zijn aengedaen gheweest / dattet immers niet te verantwoorden staet / en 't selve oock niet langher te draghen is / en konde het immers in de landen van de vyande niet arghер gemaeckt werden.

Dese Barbarische fenten hebben wy langh met patientighe ooghen aengesien / en onse ondersaeten tot groot verdriet tot de patientie vermaent alsoo dat wy de clachten aen zijn gewoonlijcke plaetse heen ghewesen hebben: en offer wel ernstelncke mandamenten daerteghens aenghestelt zijn / en hun de Keyserschе officiers ghenoeg oock selfs te kennen gaven / dat sy daer aen een groot mishaghen hadden; soo mercken wy doch dat de ongehoorsaemheydt van de gemeene soldaten dus groot is en wordt / datse meer een ghewoonte daerupt maecken om d'arme lieden te plaeghen en te quellen en heel uyt haer disciplijn comen: b halven dat / soo zijn de hal starcke (wy willen de rechtschapene en dappere soldaten buyten slupten) daer door immer voorzt vyver en seecker gewonden / dat het dickwijls daer heen is ghemerckt / men soude de daeders moemen 't welck de arme lieden / die den schade geleden hadden / niet wel mooglijk geweest is / dan soude hierop van d'Officiers gelet worden: waer over de misdaden ongheстraft zijn ghebleven / maer onse arme ondersaeten onder de plaeghe en anghst gelaeten; en heeft dese slaphendt anderen oock occasie gheven essen dierghelijcke proceduren by de-handt te vatten. Maer op datter eyndelijk een ander middel gevonden worde dese wreedtheeden te stutten en onse arme onderdanen hier teghens te beschermen / soo hebben wy dies weghen dese ordre doen willen / en mits desen daerin voorsien / bevelende elck een van onse landts ondersaeten / soo lief hun is onse swaere ongenade hierin te schouwen / datse geen van zijne Keyserl. Majests. Soldatesca die daer van schijn en bewijs heeft om door onse landen te trecken / eenighen schade toe te voegen / maer veel meer beneerstighen / hun liede by sulcke doortochten alle goede en mooghelijcke dienste te betoonen.

Maer die krijgs lieden / die hun dus verre vergeeten en om sich grijpen / datse hun tot het plonderen begeeven / den lieden haere peerden; vee en andere saecken met gewelt afnemen / wegh dryven / slaen / schieten en andere groove feyten begaen / sullen vervolcht / aengetast en inde naest legghende plaetsen ghebracht worden daerse in Guarnisoen hebben gheleghen / of soo niet / datse dan

1630. dan in onſe ghebiedenissen gheſtelt woꝛden / om dat men ſulke nae behoꝛte mach ſtraffen. Maer indien ſy hun daerteghens ſtellen ſouden en hun niet in al ſulke plaetſen willen boeren laeten / mogen wel daer neder geſlagē en gewelt met gewelt beloont woꝛden: want diergelijke ſepten/betephenende niet den dienſt der Keyſerl. Majeſt. maer landtverwoeſtinghen / daer aen Keyſerl. Majeſt. ghelijck wy genoegh daer van verſeeckert zijn/ geen gevallen dꝛaecht; ook konnen wy die geene/ welck ſulck doen / niet anders als voꝛ roovers en landtbedervers achten / en dies weghen ook op een ſulcke manier ſtraffen.

Deſteur-voꝛſt van Brandenburgh maeckt in zyn lant alderley swꝛꝛe teghens de beſoꝛgliycke perijckel.

Dewijle nu ook de Sweedtſche nae de verkregene victoꝛi in 't Keurvoꝛſtendom Brandenburgh met d'Armade zijn getrocken / en de Keyſerſche hun ook daerin lieten vinden / dies weghen alle perijckel voꝛ de handt was; ſoo is uyt laſt van zijne Keurvoꝛſtelijcke Doꝛl. in beyde by malkander legghende ſteden Berlin en Collin niet alleen aen de pooꝛten met ſchantſen te maecken ghewꝛocht ghewoꝛden / maer ook het grof geſchudt daerop ghebꝛacht en de bozgers hebben 600. ſtarck dagh en nacht in't gheweer zijn moeten. Alle juweelen en andere koſtelijcke ſaken zijn van daer om de ſelve meer te verſeecheren nae Spandau ghebꝛacht 't welck een vaſte plaetſe is.

De Sweetſche zijn ondertuſſchen nae Lantsberghen gegaen om de Keyſerſche het ſtroopen te verbieden; dies halven d' Overſte Crats / die daerin lagh / om de Sweedtſche teghenſtandt te doen indien hy aengetaſt wierdt / van den Gꝛaef van Schauwenburg die tot dien tijdt tot Frankfoꝛt aen d' Oder hem ophielt / hulp van volck en Amunitie / grof gheſchudt en Pꝛoviant begeert heeft. Dat de Gꝛaef van Schauwenburgh aen den Gꝛaeve van Tilly (die tot dien tijdt als den Fritlander ghecaſſeert is geweeſt / over de Keyſerſche ſoo wel als over de Ligiſtiſche Armaden Overſte Luptenant was) gheſchꝛeven / die daer neffens ook den toeſtandt van de Keyſerl. Armade te kennen heeft gegeven met deſe woꝛden: hy had niet mogē voꝛby gaē noch een reys te hēnen te geven dat na verſcheyden ſyne voꝛgaende clachten de Soldateſca te peert en te voet / die hy by hem hadde/ van dag tot dagh afnam/en by deſelve rupters en voet volk de helft niet was overgebleven in't marcheeren en vluchten. Het waren wel 80 Coꝛnetten by malcander / die gheljck wel met geen 4000 rupters konden te velde gaen / en van voet-volck over 8000 geſonde mannen niet meer over/ daerom te vꝛeſen ſtont/ dattet Lantsbergh niet wel langh honden ſoude; en indien teghens hoope het ſelve gheſchieden ſoude / ſoo ſou hy ghenoegh te doen hebben / met dit voet-volck den Pas Frankfoꝛt te houden. Wat d'Overſte Crats begheerde / dat manqueerde hem ſelfs; want aen Pꝛoviandt was in't minſte niet meer overigh / aen krupdt mochten 8 of 9000. pondt noch reſteeren en 3000 pondt lonten; van de ſtucken was niet meer als twee halve Cartouwen/ twee Quartiers van ſlangen mitſgaders 8 kleyne ſtucken die 8. 10. of 12 pondt ſchooten; maer die voꝛts te krijghen / was niet een peert by de handt. Wat het voꝛ moeyte gehad had/ deſelve daer heen te bꝛenghen/ wiſten die/ welck daermede waren om ghegaen. De boeren waeren al van haer hoff-ſteden / het landt woeſt / de peerde waren al aen ſeeckere plaetſen of ſteden gebꝛocht/ alſoo dattet onmooghelijck was de ſtucken voꝛt te bꝛenghen. Hy had gehoopt/dat Tilly dꝛie vaſe Regimenten daer heen geſonden hebben ſoude/ daeraf hy niet en hoꝛde / ſeer vꝛeeſende indien ſulke aſſiſtentie langh ſoude uyt blyven / dat dan Lantsbergh met Franckfoꝛt mochten overgaen/ op welck onverhoopentlijcken val om in Sleſien te comen alle Paſſen ſouden afgeſneden woꝛden/ had dies weghen dit ſoꝛgelijcke ongheluck aen hem noch een reys willen ſchꝛyven / en ſmerte hem in 't uyterſte van zyn ziele (tot in den doodt rouw hebbende) dat eſſen dit ongheluck over hem quam / daer aen hy doch gelijck Godt wel bekent was / de geringſte oꝛſaecke niet en was/ en indien eenighe ſchuldt aen hem ſoude bevonden woꝛden / dat wilde hy geern met lijf en leven betaelen. Boven dit wilde hy dat Tilly hem woude in zijne pꝛotectie nemen / om dat hy niet om deſe kleyne reputatie en eer / die hy doꝛ ſoo langhen tijdt verkreghen had / onſchuldigh ghebꝛacht werden mochte. En de waerheyt te belyden / alle deſe eer / die hy by deſe toeſtandt verkreghen had / mocht hy wel miſſen / en ſpuyꝛde men nu eerſt/ waerom dat niemand nae Pommeren had gaen willen: ſoo had ook gheen ſoldaet meer luſtnoch moet pets te doen / maer waren tot alles verdꝛietighen onwilligh. Of hy nu alleen ſufficiant was / konde hy Tilly ſelfs overdencken.

1630.

Doen nu den Gꝛaef Tilly deſen quaeden toeſtandt in Pommeren had verſtaen van't Keyſerſche krijghs volck uyt het Biſdom Halverſtadt/ daer hy ſich tot dien tijdt ophielt/ om op den handel van Maegdenburgh / van dien wy dateljck ſullen verhaelen een oogh te hebben / trock hy nae Franckfoꝛt aen d'Oder. Wat hy nu daer voꝛ uytgherecht heeft woꝛt aen zijne plaetſe geſept.

Gꝛaef van Tilly treckt nae Frankfoꝛt aen d'Oder.

Nu alleen willen wy coꝛtelijck / wat dit Jaer voꝛgevallen is ondertuſſchen als de Coninck in Sweden het bovenverhaelde in Pommeren uytgherecht heeft / in de ſaecken van Maeghdenburg hem toegedꝛaghen heeft verhaelen.

De Gꝛaef tā Schauwenburgh opent den Gꝛaef van Tilly den toeſtandt hā de Keyſerl. Armade.

Hoewel de ſtadt Maeghdenburgh ſich met de Keyſerſche van weghen de blocqueeringhe in't voꝛighe Jaer had verleecken/ ſoo iſſer nochtans daer nae haeſt een ander miſtrouwen by deſelve inwooners aengeſtelt/dat daer uyt is geſpꝛoken/ dewijle men aen alle hoecken in't ſelve Eerts ſticht met reformeeren / het huldighen van des Keyſers jongſten ſoon Eerts-hartogh Leopold Willem, d'Euangeliſche Religie af te ſchaffen en daerenteghens de Pauſlijcke weer in te voeren met meer andere verwerringhen doende is gheweeſt; diergelijcke men ook inde ſtadt voꝛghenomen heeft / waer over de Pauſlijcke al meer en meer gheweldts geſocht hebben aen haer te trecken / alſoo dat de burgers niet anders te verwachten hadden / als een reformatie / en dit om ſoo veel te ſeeckerder / mits ook de Pꝛotestation ſchꝛyvens van den Keurvoꝛſt van Saxen 't ſelve niet verbidden noch beletten konden. Want als eſſen om deſen tijdt Marchgraef Chriſtiaen Willem, Adminiſtratoor des Eerts ſichts van Maegdenburgh van de ſtadt verſocht / dat ſy op zijne zyde gaen en hem hulpe tot recuperatie van't ſticht ſouden pꝛeeren met belofte dat hy haer pꝛivilegien wilde vermeerderen/ en hun van zijne Coninckl. Majeſt. in Sweeden alle hulp en aſſiſtentie verkrijghen / hebben de Maeghdeburgers om uyt deſe ſlaverny los te woꝛden / d'occaſie in acht genomen / des Adminiſtratoris verſoeck inwilligheude.

Maegdeburgſche krijgshandel des Paus reformatie en andere nieuwigheden zyn een oorſaecke van d'onruſt van Maegdēburgh.

Hierop is de voꝛsz. Adminiſtrator met ſommighe dach wepnighe perſoonen / daer onder een

Die van Maegdē.

1630. burg gaen aen de zyde van dē Coninck van Sweeden en Adminiſtratooꝛs.

Sweetſch geſandt Jan Stalman genaemt) den 28 July tot Maegdenburgh aengecomen / hem etteliicke daghen ſtil en in't verboꝛghen houdende tot op den eerſten van de maent Auguſtus / doen heeft hy hem namentlijck vertoont in't eerſt 's moꝛghens vꝛoegh om 5 uyꝛen naer het Sadthuys tot den vergaende Magiſtraet gaende / daer dan de verbinteniſſe gheſlooten is. Daer nae is hy in præſentie van den Sweetſchen geſant hem geleydende de heele raedt ontrent 7 uyꝛen nae de Dom kerck gereden / al waer een ſchoone danckſegginghe ghehouden wierdt / het Te Deum laudanus gheſongen met groote blyſchap van't volck en vꝛaeve muſyck. Doen dit is gheſchiet heeft hy weer hem naer't Stad-huys begeven in't heymelijck met den raedt tracteerende en in't een en 1630.

CHRISTIAN WILHELMVS, Pos
Adminiſt. Magdeburg. Primas Germ. Coadiu.
etc:

't ander accoꝛderēde / en inſonderheyt heeft hy datmen de gheſante van Sweeden oꝛer de bꝛugh van d' Elve het was by dagh of nacht vyt pas ſoude vergunnen / en toeſtaen dat hy inde ſtadt en oppet landt rupters en voet-volck opentlijck werven mocht verſocht. Met al dit is de burgeryt wel te vꝛeden geweeſt / en heeft heel willigh en geern aen den Adminiſteor ſich verplicht.

Ettelijke meenden

Het diſputeerden ſommighe gheleerde lieden hier oꝛer van deſe opinie zynde / dat d'Adminiſtaroor beter gedaen had / dat hy niet ſoo haeſt nae Maegdenburgh was getrocken / maer gewacht / tot dat de Coninck van Sweeden de gantſche Marck had ingenomen / ſoo had hy by Oudtbꝛandenburgh konnen een bꝛugh oꝛer de Havel ſlaen / en het Eert-ſticht aldus innemen: dan ſoude hy buyten twijffel meerder reputatie van zyne Majeſt. gheliick het met de beyde Hartogen van Mechelenburgh was geſchiedt / ingeſet geꝛoꝛden zyn.

d'aencomſte van den Adminiſtrat ooꝛ al te vaeſtigh ſoude gheſchiet zyn.

Maer

1630. Maer wy willen hieraf andere laten oordeelen/ ondertuſſchen met onſe Hiſtorie voorts gaen.

Doen nu d'Adminiſtratoor van Maegdenburg gheliick verhaelt is hem met de ſtadt heeft vergeleecken / dede hy terſtondt een placcaet aenſlaen van deſen inhoudt.

Door Gots genade wy Chriſtiaen Willem etc. doen te weten allen en yder onſe ghelaeten / Graven / Ridderſchap Amtlieden / bevel hebbende/ Burgermeeſters en Raeden van deſe ſtede en gemeenheden.

Des Adminiſtratoor van Maegdēburg placcaet aē alle onderdaenen van de ſelve Eerts-ſticht.

Naedemael den Rijck kennelijck zy / hoe dat een wijl tijdts herwaerts d'Euangeliſche Stande en ſtede mitſgaders haere onderdanen van de papiſtiſche (om haer begheerte te voltoyen in de reformatie van de Geeſtelijcke en Wereltlijcke Standen) zyn uytgeput en totte ruyn ghetrocken/ op dat hun in haere grooſte noot geen middelen meer mochten ghelachten worden / daer door ſy weer aeſſem ſcheppen konden : en om dat men nu deſe attentaten voorcomen en beletten mocht/ dat voorts de repne en ſuyvere ſalighmaeckende Religie en Augſburghſche Confeſſie mitſgaders haere leer/ Ceremonien/ inſghelijk oock de Duytſche vryheydt onderhouden en beſchermt wierdt: en wy / die onder d'uytterſte verfolghde Euangeliſche mede begrepen zijn niet wel toe ſtemmen konnen / dat wy by verlies van de ſalighmaeckende Religie en vryheydt deſe beyde Eerts-en ſticht over gheeven aen 't Pauſdom / oock van weghens onſe conſcientie 't ſelve te doen niet hebben vermocht : dies halven wy in ons landt/ en Voorſtelijcke perſoon alſoo ſonder ſchuldt zijn verfolght ghewoorden en teghens hoope bloot gelaten / dat ons teghenwoordigh en in't landt die Religie / welcke ons niet ſonder perijckel langer t'onderhouden mooghlijck is / daerom wy van buyten om hulpe hebben omſien moeten / maer ondertuſſchen hebben de vyande teghens onſe lieve onderdaenen aldus ghetyranniſeert / dat alle overweldinge en verlies aen haere houbaere perſoonen/ dochters/ ſuſters / broeders en verwante is gheoeffent / ſoo hebben wy om de afghenodichte onopbrengelijk ſchattinge/ der goederen/ niet alleē maer dat het aldermeeſt is de eeuwighe perijckel der zielen en verliesinge des eeuwigen heyls (het welck noch boven al gaet) te beletten/ ſoo zijn wy tot Godts eere en zijn heyligher name / tot mainteneringhe der repne Euangeliſche ſalighmaeckende leer / tot onderhoudinghe der Duytſchen vryheydt/ beſcherminghe onſer landen/ wederbrengınghe des lieven vredes (daer voor wy God danckſeggen) midden door onſe vyande hier heen gecomē/ op dat wy door ſyn Goddelijke gratie en machtighe aſſiſtentie des Doorluchtichſten en Grootmaghtichſten hooch geboozen Vorſten en Heeren / Heere Guſtavi Adolphi der Sweeden/ Goten en Wenden Conincks / Grootvorſt in Finlandt / Hartoghen tot Eſthen en Carelen/ Heere in Ingermanlandt dit voornemen veerder in't werck ſtellen en te deſenderen willens zyn/ daertoe wy niet weynigh oock van doen hebben d'aſſiſtentie van onſe onderſaeten : dies halven ghebieden hun allen in't ghemeyn ghelijck haere onmiddelbaere ooverighept / ſoo lief als ſy haer leven / haer conſcientie / de repne Euangeliſche Leer en d eeuwighe ſalighepdt hebben / (om van de groote tyrannye ſich t'ontbinden / den lieven en seer weerde vrede weer te brenghen maer ter contrary by verlies van haer goederen en de Confiſcatie van dien en andere ſcherpe ſtraf te mijden) datſe ten reſpect van dit bevel onſe en des Religions vyande upt ſetten / hun niet meer laeten ontnemen / maer het haerighe mitſgaders die noch reſteerende Contributie / (dewijle het den landt toe comt/) tot beſcherminghe hier heen brenghen/ en nae deſen niet meer overgeeven of volghen laten / maer met een alghemeenen ſtorm ſlagh aen alle canten die vervolgen / en van weeghen haere plicht en ſchuldighe Ridder dienſten twee wel gheoeffende knechten en deugende peerde met 2 piſtolen en een bandelier by verlies haeres leen en andere ſtraffen / hier heen nae Maegdenburgh tot de monſteringhe tot veerder order ſenden / de jonghe knechts in eygene perſoon ook hier heen ſich verfoeghen en inſtellen / voorts tot alle moogelijcke hulpe van ſtonden aen by dagh en nacht haer gereet houdē/ die mans perſonen in de ſteden/ dorpen en vlecken man voor man tot den tocht ſich formeeren neerſtich wacht houden / upt ſpien/ en watſe verſtaen hebben / aen ons berechten : en ſoo het noodich is meer volcks werven / onderhouden/ en hier heen ſenden/ om (dat God af wenden wil) indien de vyand quam weer aentrecken/ dan daertegens ſich met een valiant hert te ſtellē/ aen ons terſtont alles adviſeerende op dat wy by tijts het ontſet mogē aen ordonneerē/ daerin hem elck een ſal voeghen ; voor ſeecker houdende/ dat wy met de Goddelijcke hulpe en aſſiſtentie van zijne Coninkl. Mſt. in Sweden (die belooft heeft ons niet te verlaeten) de Chriſtelijcke repne Euangeliſche Leere / de Duytſche vryheydt / ume verloſſinge wederbrenginghe des vredes ſae onſe perſoon ſelfs daer toe geven ſullen/ en neffens u al het onſe daer aen ſpendeeren. Verwachtende van Godt Almachtigh verder aſſiſtentie en gratie; en ghy volbrenght hierin onſe wil / en wat tot Godts eere zijn Heyligh woort en der Chriſtelijcken kercken is dienende / en wy ſullen deſe ſchuldighe plicht gelijck u onmiddelbaeren Overighepdt in genade weer erkennen.

1630.

Daerop is het in't ſticht Maegdenburgh dapper aengegaen / en volck te peert en te voet ghewoorven. D' Admiſtratoor heeft veele plaetſen ingenomen / in de ſtadt brengende wat hy konde/ veel ſcharmutſels met de Keyſerſche houdende.

Verſt heydene uptvallen upt Maegdeburg.

Hy bequam vanden Gaet twee Compagnien muſquetiers / die hy nae Wolmerſtadt ſondt/ en de Keyſerſche die daer voor Salvaguarde laeghen met al den voorraet van Amunitie en proviandt / dede hy wegh nemen en nae Maeghdenburgh brenghen.

Den 4 Auguſt hebben 30 muſquetiers en 16 rupters den Overſten Luytenant van de Keyſerſche / en den Luytenant van den Vendzick Maſwits die in Calbe lag neffens 20 knechten en een Falconet nae Maegdenburgh gebracht.

Den 6 dito teghens den avondt is d' Adminiſtratoor met 4. Corporaelſchappen muſquetierders en 100 peerde die tot hem upt den Adel ghecomē waren met eenige wagēs met Amunitie en ander gereetſchap upt Maegdeburgh getrocken/ noch den 7. dito voor Hal comende / daer hy door een kleyn poortken van ghemeene volck is inghelaeten / eer dat het de wacht is ghewaer ghewoorden. Sijn volck heeft hem terſtondt verdeelt en in allerhaeſt nae de poorten loopende hebben de wacht gedwonghen / dat ſy quartier begeerden in meeninghe datſe de wacht oock by St. Mauritſ-burgh wilden ſchricken / dat ſy hun oock overgeven ſouden. Doch quam noch den ſelvē dag upt de ſchāns Deſſau 50 man tot het ontſet ſoo datter 130 man daerin gevonden wierden / dies halven het van de hooftman en andere Officiers teghens

D'Adminiſtratoor van Maegdēburg trekt voor Hal.

1630. ghens gehouden is en starck ghedefendeert.

De Marckgraef was te swack daertegheng sich te stellen/ docht dies halven op andere middelen / Patenten uyt gevende om volck te werven/ belastende noch 5 stuck gheschuts die de Graef van Slick tot Quenvoyr achter gelaten had / af te haelen en nae Hal te brenghen. Daernae begon hy by het Slot schansen op te werpen / daer toe hy de ghevangene Keyserschе gebruyckte/ den 13 en 14 Augusti vierballen daerin werpende maer sonder operatie/ bracht ondertusschen volck te peert en te voet by malcander die plonderden de huysen van den Graef Mansveld, Bornstadt/ Wedeburgh Ketenbergh met meer andere. Maer als hy den 16 Augusti tydinghe bequam / dat de Keyserschе starck quamen aentrecken om 't ontset voor te nemen/ trock hy met de sijne in alle hastigheyt uyt de stadt ghelijck vluchtende nae Maegdenburg / liet de stucken en Ammunitie achter/ die de Keyserschе in de Maurits burgh weer tot sich namen. Korts daernae namen de nieugevorvene soldaeten van Maeghdenburgh tot haer voordeel de stedekens / Egelen/ Staf-vurt/ Wans-leben / Haldens leben / Calenvoyr met noch andere plaetsen in/dagh en nacht oppet lant stroopende / en wegh nemende wat sy krijghen konden; dies weghen des Oversten Holcke Regiment belast wiert/ op haer te loeren. Doen nu des Bosschops en des Marckgraven sijn volck hun weer sien lieten by Gamers leven/ hebben de Holckschе op hun aengevallen/ starck scharmutserende van weder syden / doch met weynigh prosyt / de Keyserschе wierden eyndelijck te rugh gedreven die een Ritmeester/ Capiteyn en Luytenant achter lieten neffens veele soldaeten / het welck by quam/ dewyle die van Maegdenburgh een voordeel in hadden daerin sy noch een achter hoede hadden gestelt; doch hebbense oock lustigh aengeloopen / ghelijck dan 15 burgers tot Egelen sijn doot gevonden.

Mansvelt voyr van de Mansveldische ingenomen.

Den 7 September / heeft d' Overste Luytenant Bock met een singulier practijck het vaste huys Manveld ingecreghen dat aldus geschiede: hy dede ettelijcke sacken met stroo opvullen / en die selve als of het hooyr gheweest was / op waeghens leghen / onder de sacken waren ettelijcke wel gemonteerde soldaten met bandelier roers. Doen nu dese waeghens voyr Slot quaemen/ riepen de Keyserschе / waerse van daen quamen. en wat sy brachten: daerop de voer lieden andtwoorden: sy quamen van't Clooster Mansveldt hooyr brenghende. Als sy nu in de poorten quamen en de wagens op de brug stil hielden / sprongen de soldaten onder de sacken uyt inneemende de de poort en schietende drie scheuten voor de loos/ daerop de voorsz. Luytenãt/ die met eenige Compagnien naest aen een bostagie lag/ snel aenquam gelopen / en aldus het Slot sonder eenen man te verliesen inraemen. Ondertusschen trocken de Keyserschе hoe langer hoe starcker naer't Aertsstichт; onder de Keyserschе en de soldaeten van Saldts rees een twist op den 13 September want doen ettelijcke dryncken soldaten met drie hierels van de Hal woorden hadden / en daerop schooten / retereerden deselve in de Hal; daeruyt sy met langhe roers neffens andere hierels weer hier voor quamen getreden oock dapper vier gevende onder de soldaeten; waer over ettelijcke ruyters/ die essen van de stadt af quamen / daerin ghelaten wierden / die legherden sich om de Hal starck daerin schietende / en die van de Hal ghesellen weer daer uyt alsoo dat noch den selven avondt 6 ruyters / van d'andere soldaten drie / en van de Hal gesellen oock drie doodt bleeven.

Groote twist en stryt tusschen de Keyserschе en de Hal gesellen.

Dewyle nu de Hal met kruyt en loot niet wel versien en was en geen teghenstandt meer doen konde / en geen hulp van des Bisschops volck niet by der handt was / zijn de Hal ghesellen 's morghens vroegh den 14 dito daer uyt ghetrocken: doch eyndelijck heeft de Magistraet tusschen haer en de Keyserschе een accoyrt gemaeckt.

Duyrende dese tractatie is een Compagnie van de Keyserschе / nadien sy de Klups-poort op gebrooken hadde/ nae Passendorp in't gebiet van den Keurvorst van Saxen getogen/ en hebbe d'arme lieden van de Hal hier en daer met wijf en kint verstropt legghende nae ghejaeght / op haer schietende en over de 18 persoonen omgebracht/ daerenteghen hebben de Keyserschе 10 musquetierders met 6 Crabaten inden steeck ghelaten.

Bysse/ Schoonbeck Saltsa/ en Calb van de Keyserschе ingenomē.

Tot deselve tijdt hebben het volck van de Marckgraeve Egelen / Staf-vorst en andere plaetsen verlaeten / hun nae Calbe / Saltsa/ Schoonbeck en daer herom begeven; dien zijn de Keyserschе uyt het sticht Halberstadt op de hielen ghevolght die den 19 September Bysse nae een langh ghevecht ingenomen / alle hun met vlucht willende salveeren/ daer neder gehouden.

Hiernae synse 2000 starck voor schoonbeck gecomen / daerin de burghers neffens de soldaeten niet wilden vechten: dewyle nu dese alleen te swack waren/ hebbense hun by tijdts op schepen wegh gemaeckt; en de volghende nacht hebben de Keyserschе oock Saltsa ingenomen.

Daerteghens is den 20 September 's nachts d'Overste Luytenant Bock uyt Maegdenburgh met 200 man voor Schoonbeck ghecomen van meeninge des Bisschops volck t'ontsetten / maer als hy vernam / datse al wegh waren en de Keyserschе ruyter 36 starck zijnde sonder sorgh daerin laghen / heeft hy de poort opgemaeckt een deel neder houwende / en een deel ghevanghen nemende naer Maegdenburgh doen brenghen.

Den 22 zijn 2 Regimenten van de Keyserschе voor Calbe ghecomen / daer by de 750 musquetierders van de Bisschop in laeghen / die de Keyserschе niet een reps lieten op ontbiedē / maer hebben starck met halve Cartouwen en velt slangen geschooten; die in't Slot / inde stad en schantsen legghende soldaeten weerden hun in't begin dapper tot 's avondt toe / tot dat de vyandt met ghewelt op hun aengedronghen heeft 200 van de soldaeten neffens ettelijcke burghers die haer met steen gopen gedefendeert hadden/ doot slaende en de rest met veele Officiers gevanghen nemende. Ondertusschen waren sommighe uyttet Slot en schantsen weg gelopen/ door de revier de Sael gesswommen in meeninghe sich in't Clooster Gods genade te salveeren/ dien de Keyserschе ruyters en Crabaten / die een baert door't water vonden/ naer gejaeght en de meeste part hier van doot geslaghen hebben.

Doen nu d'Admistratoor sach / dat de Keyserschе hoe langher hoe starcker wierden / heeft hy syn volck uyt de naeste plaetsen tot sich in Maegdenburgh gevordert / en aldaer een schans op den Clooster bergh doen opwerpen.

Wettin wã de Keyserschе ingenomen.

Den 5 October syn de Keyserschе voor Wettin gekomen/ daerin 100 soldaten van den Bisschop laghen / die hoewel hun de Keyserschе te machtig warē t'accorderen aengevangen hebbē/ maer durende dese onderhandelinghe quam een ontset van 80 man tot haer; dies halven sy het accoyrt weer retracteerden/ teghens de Keyserschе sich settende/ die

die doch nae nae langh geveght d'overhandt behielden / het stedeken inghenomen / en 30 neder gehouden 50. verdroncken die door de Revier de sael wonden setten / en by de 100 persoonen neffens 4 Capiteyns nae de Hal gebracht hebben.

Oversten Bock wort geslagen.

Hierentusschen versamelde des Bisschops Oversten Luytenant Bock om Mansveldt en tot Querfurt ettelijcke Compagnien ruyters / daer by van de Wymersche 1000 musquetierder gecomen waeren. Met dit volck neffens 2 stucken geschuts / die hy van't huys Mansveldt ghenomen had / is hy den 8 October voor Hal gegaen / d'eene poort met gewelt opghemaeckt / en al de Keyserschen die hy in de stadt konde betrappen / neder gehouwen of gevangen ghenomen de gevangens in Wettin leggende weer los ghemaeckt. Als dit de Keyserschen hebben vernomen / zijnse tamelijck by malcander gheruckt weder op Hal gaende / maer des Bisschops volk wilde hun niet verwachten zijn voor haer comste daer upt ghevveecken.

Mansveldt van de Keyserschen ingenomē.

Ghelijckwel hebben de Keyserschen haer vervolgt / en heeft het voet volck sich in't sticht Mersburgh en andere plaetsen der Keur-vorst van Saxen toebehoorende geretireert / en zijn die twee stucken nae Merseburgh gevoert / die van den Graef Hans Georgh by den Keurvorst van Saxen zijn ghearresteert / en op zijn bevel van daer op de vestinghe Pleyssenburgh en soo voorts nae Leypsich gebracht. De ruyters begaven hun op Querfurt / die ook achter haelt wierden en gerupneert.

Hierop hebben de Keyserschen het huys Mansveldt / met Querfurt ingenomen / deftighe buyt maeckende / des Bisschops soldaeten sonder gheweer nae Maegdenburgh laten trecken de.

Oversten Valckenburg wort na Maegdenburg van dē Coninck in Sweeden gesonden.

Doen nu bycans alle plaetsen die d'Administratoor had ingenomen / weer vande Keyserschen verovert wierden / zijnse nae der handt altoos naerder nae Maegdenburgh gecomen en het selve weer te blocqueren begonnen. Het heeft Keyserl. Majest. om dat dit te beter mocht beschickt worden den Graef Wolf van Mansveldt voor Stadt-houder des Aerts-stichts verclaert / die dies weghen nae Hal gereyst is / nemende zijne residentie op Mauritsburgh.

Doen nu de Coninck in Sweeden avysen gecreghen heeft / hoe het met Maegdenburgh gheleghen was / en het aen goede ordre wel mocht ontbreecken heeft hy den Oversten Dirck van Valckenburgh daer heen afgheveerdight / om dat desselve op alles wat beter ordre mocht stellen / en des Administratoors Raetslagen beter helpen rechten.

Keyserschen lyden schade.

Den 2 November hebben de Keyserschen by mistig weer over d'Elve voor den Tol 200 schapen weg gedreven / haer by de 1000 man sien latende / daerop hebben de Maegdeburgers uptgevallen met den Keyserschen scharmutseerende; dewijle nu desselve niet wel hun betrouwende by het geschudt al te niet nae te comen / soo hebben sich ook die van Maegdenburgh niet te wijt van de stadt (sorgende datter ywers een achterhoede houden mocht) begeven willen / tot dat hun eyndelijck d'Administratoor met ettelijk 100 man te voet mitsgaders vier velt stucken tot assistentie is ghekomen / aldus dat de stucken van hun den Keyserschen niet konden ghesien werden. Doen sy nu genoech ghesterckt waeren / hebben sy sich verdeelt / en onversiens de stucken middē door den vyandt / die op hun passede / los gebrandt. Die nu ook wel geraeckt hebben veel daer neder slaende dies syn de Keyserschē stark te rug getrocken haer in een buscagie beghevende: die van Maegdenburgh zijn sonder verlies van een man weer inde stadt ghecomen / maer van de schaepe niet meer als 40 mede brenghende: 's anderen daegs zijse weer uptgevallen veel vee en 30 Crabaten gevanghen mede brengende. 1630.

Nieu altens leven van des Bisschops volck ingenomen.

Cort hiernae zijn upt voorgaende ordre des Oversten Valckenburgh 600 man te voet / en 200 ruyters upt Maegdenburgh ghecommandeert / die voor nieu Altens leven getrocken desselve stadt nae twee uren stormens met gewelt ingenomen van de Keyserschē 60 neder gehouwen en 100 gevanghen ghenomen hebben goede buyt bekoomende.

Nien altes leven weer van de Keyserschē met accoort ingenomen.

Dese plaetse behielden des Bisschops volck niet langh: want doen de Keyserschē dit vernomen hebben / synse met ettelijke 1000 mannet 8 stucken geschudts weer daer voor ghecomen / heftigh het selve beginnende te beschieten en te belegeren. D'Overste Sneidewin weerde hem met zijn volck ettelijcke dagen seer wel / met musquetten schietende (mits sy geen grof geschudt hadden) sonder ophouden: maer dewijle groote koude aenquam waerover de Keyserschē hun starck toe setteden vongen sy aen te parlamenteeren; waer toe de Keyserschē hun niet wel in't eerst wouden verstaen / overmits die van Maeghdenburgh Egelen en Schoonbeck hoorts overvallen en de Keyserschē daerin hadden neder gehouden: edoch wiert 't accoort gemaeckt / van desen inhoudt.

1. Sy souden sweeren haere leven langh teeghens de Roomsche Keyserl. Majest. niet te dienen / soo soude hun het leven geschoncken en geoorloft zijn / dat zy naer hun believen / behalven tot haer Keyserl. Majests. vyande / seeker reysen mochten.

2. Soo souden ook alle Officiers en soldaten haer gheweer en peerde tot dienst van haere Keyserl. Majest. om tot d'artillery te gebruyken mitsgaders alle de krijghs Amonitie achter laeten / doch soude de Officiers voy staen 't selve dat zy in de stadt met sich gebracht hadden ook meerders niet met hun te nemen.

3. Indien een van de Commandeerders inde stadt Maegdenburgh noch wat te doen had / dien soude vergunt worden 3 daghen en langher niet inde voorsz. sich op te houden / daertoe soude men hun noodighe paspoorten mede deelen: indien nu een sich langer soude ophouden en weer in dienst begeven / desselve soude voor Godt en der werelt voor meeneydigh gehouden ende nae behoorte ook aldus ghetracteert worden.

Dit heeft hem aldus toegedraeghen ghelijck verhaelt is in't Jaer 1630 in't sticht van Maegdenburgh: 't welck doch dese schoone stadt nae der hant tot een miserablen onderganck een voorbode gheweest is / die daerop in't volgende Jaer gebeurt is.

Hartog Saxen hā Leeuwenburgh vergaert ettelijck volck aen d'Elve voor den Coninck in Sweeden.

Nu willen wy verhaelen hoe Hartogh Frans Carel van Saxen Lauwenburg aen d'Elve voor den Coninck van Sweeden volck werbende daer over van de Keyserschē wiert gevangen genomen. Desselve als hy in der stilte om Hamburgh / Lubeck en die daeraen palende plaetsen in den name van zijn Coninckl. Majest. ettelijck volk t'samen vergaert hadde / heeft hy mettet selve volck in 't eynde van den November Boutzenburg / en Nieuhuys aen d'Elve leggende ingenomen.

Maer dewijle hy om sulcke te beschermen / te swack hem bevondt / heeft hy die twee eerste weer verlaten alleen Nieuhuys stark besettende / van

1630. van daer is hy nae Ratzeburgh (twee mijle van Lubeck dat in't midden van een groot Meer/ die in d'oper baere Zee loopt/ heel omgevloeyt wordt hebbende een seer groot en starck Casteel) daer zijn broeder Hartogh Augustus hoff hielt/ gegaen/ 't selve 's nachts overvallen de stadt terstondt innemende.

Middeler tijdt zyn de Keyserſche onder het beleyt van Papenheym stark op hem aengetrockē/en als den Overstē Reynacher met 2400 man over d'Elve geset Nieuhuys het welck met Wallen/ water en moras wel versien was innam / is Papenheym met de samentlijcke troupen des anderen dag en de volgens de nacht met grooten haest op Ratzeburg toegetrocken also dat Hartog Frans Carel syn volk niet eer de Keyserſche gewaer ghe- 1630.

Serenissimus Potentissimusq; Princeps
CAROLVS D.G. MAGNÆ BRITANNIÆ,
Franciæ, et Hiberniæ Rex.
A. van Dyck pinx. C. Danck. exc:

wordē syn/tot dat de Keyserſche Overste Wachtmeester met de ruytery in ettelijcke ruyters quartieren ingevallen is deselve opslaende.

Hierop verdeelden haer de Keyserſche sich legghende voor een brugh 300 Passen langh / die over het water inde stadt gonck: Papenheym met den Oversten Salis begaven hun op d'ander cant naest aen 't Slot. En mits 't een eylandt was/ wierde den Sweedtschen het uytlopen benomen. Papenheym begeerde van den Hartogh Augustus inde naeme van den Keyser ettelijck volck in't Casteel te laeten: daertoe de Hartogh hem heel willigh betoonde het Slot terstondt met Keysers volck besettende; dit voorgaende heeft Papenheym de stadt te bestormen aengevanghen.

Doen nu Hartogh Frans Carel sagh dat hy te swak soude vallen/heeft hy door een Trompetter stilstandt begeert / daertoe hem niet langher als een quartier uyr ghegeven wierdt om sich te beraemen. Dewijle duyrende de tractatie uyt de stadt

stadt op den weeh nae Lubeck de Keyserschе een schip af varende gesien hebben / de gedachten makende / het most des Hartoghs schip zyn / dat hem aldus daer af begeven wilde / wierde 't selve starck met Canons beschoten alsoo dat 't selve naedien den Schipper den kop afgeschoten was / wierdt ghedwonghen aen landt te setten en most sich de Hartogh Frans Carel met al zijn volck aen Papenheym ghevanghen geven. Doch beloofde hem Papenheym dat van Keyserl. Majest. noch Keurvorst in Beyerē hem niets aen't leven soude gedaen werden. Daerop is hy na de stad gevoert / en Katzeburgh met Keyserlycken volck beset ghelaeten. Door dese practijck zijn de Keyserschе aldus over de Elve gecomen innemende het Bisdom; waer over de Sweedtsche niet alleen de middelen tot de werdinghe zijn / quijt geraeckt / maer hebben ock de gheweldighe Rendevous plaets van daer sy nae Maegdenburgh hadden konnen komen / verloozen.

De Keurvorst van Saren houdt tot Torgau eē Lant-dagh en wat aldaer is geracteert.

Doen nu de Keur-vorsten van Saren en Brandenburgh tot Annenbergh by malcander gheweest waeren alderley onderhandelinghe beraetslaghende / hoe men doch het gemeene quaet remedieeren mocht; soo hebbense sich vereenicht dat sy dies weghen met d'andere Euangelische standen een Convent houden wilden; daerop is tot Torgau in Saren een vergaderinghe van de Sarsche Landt stande aengestelt daerop naevolgende poincten zijn ghehandelt.

1. Of een vergaderinghe van de Euangelische standen soude uytgeschreven werden.

2. Wat op den selven hem voeghen soude te proponeeren.

3. Indien d'een of d'ander Euangelische stant by Saren hulpe soecken woude / dewyle van Keyserl. Majest. door goedelycke middel niet stondt te verkryghen; hoe men sich in dit cas houden soude / op dat men naer plicht mocht handelen.

4. Hoe zijne Keurvorstel. Doorl. soon Augustus by d'ordentlycke kiesinghe van het Bisdom Maegdenburgh was te manteneeren.

5. Indien de Catholycke Stande goede handelinghe met afsonderinghe der ander Euangelische Stande voor stellen souden / hoe men met goede conscientie daerin willigen en genoeg verseeckert werden mocht.

6. Of ock sulcke goede onderhandelinge met afsonderinghe der ander Euangelische Standen / met een oprechte conscientie sonder verwijtinghe gheschieden conde.

7. En soo sy haer met gewelt defenderen wilden / hoe daer toe te comen was.

8. Dewijle de winter op de handt / hoe het met de doortochten soude gehouden werden.

9. Soo het saecke was dat Keyserl. Majest. meer gelt / Proviant en Amunitie hebben wilde / hoe men sich soude excuseeren.

10. Dewijle de perijckel hoe langer hoe grooter wierdt / en aen de palen een nieu vier brande dies weeghen hy een aensienlycke macht van volck te peert en te voet tot verseeckeringhe van 't landt hebben most / door wat middel daertoe was te comen.

11. En soo men tot de defensie gaen wilde daerop ordre te maecken / waer men het gelt daer toe sourmeeren soude?

Hoewel nu goede voorslaghen sich hier toe deeden openen / en de standen al inde Kerstmaent verschooven waren / doch nits tot Regensburg een dagh van Compositie tusschen d'Euangelische en Catholycke tegens de maent Februarius bestemt was tot Franckfort te houden / gongh het weer te rugh.

Des Keurvorstē van Saren schryven wegens d'aengestelde vergaderinghe tot Keyserzigh.

Het was de Keurvorst van Saren niet wel te vrede / dat de dagh van Compositie buyten zijn weten en wille was ingewilligt / dies halven hy teghens Brandensteyn harde woorde ghebruykte / dat hy in sulcks de limiten van het ghebodt te boven gegaen was / dat hy nae der handt swaerlyck soude konnen beantwoorden: voorts seggende waerom het Convent van d'Euangelische Stande niet voorts gaen konde; dese poincten voorstellende.

1. Was het onmooglyck dat men het Euangelische Convent hielde / en den dagh van Compositie tot Franckfort besochte / dewijle syne Raeden niet aen twee plaetsen te gelyck zijn conden.

2. De Euangelische wilden geen hertighe resolutie van hun geven / dewijle sy voor dat de Inhibitie van den Keyser gedaen was vreesden / dat doch niet van noden en was / aengesien dat zijne Keyserl. Majest. veel vermaninghen gedaen had met den Convent niet voorts te gaen / mits zijne Doorl. wel van zijne lande / Clooster's en stichten conde verseeckert blyven / maer daer en was van gheen Inhibitie meldinghe geschiedt.

3. Stondt wel te beduchten / dat dit Convent niet wel mocht afloopen / dewijle gheen oprecht betrouwen onder de Standen hem sien liet; en indien sulcks gheschiede / souden de Catholycke occasie krygen / den Euangelische noch swaerder conditien op te geven soo oneenighedt voor loopen soude; dies halven het beter was het Euangelische Convent niet voor / maer nae te houden.

Daer heen waeren ock deels gheneghen de Raeden van de Saren / dewijle de schulden van den Keyser die haer op soo veel Tonnen goudts streckten soo langh staen blyven mosten / behalven dat stonden de Landt goederen mede in perykel en was ook geen groot voorraet inde Schatcamer / en sagh men van verre comen het gemeene Landt derven; en souden dies weghen zijne Keurvorstel. Doorl. liever raden tot de restitutie van de Clooster's / als tot een openbaeren Oorlogh.

De Heer Landt-graef Georg had aen den H. Doctoor Hoe geschreven hem seer biddende / dat hy zijne Keurvorstel. Doorl. daer hem met vlijdt wilde disponeeren / dat de dagh tot Franckfort bestemt sonder sout mocht zijn voortganck neemen; invoeghen dat des Landt-graven raeden al de principaelste poincten hadden op pampier geset. Maer D. Hoe wist wel / dat dese ratio inductiva syne Keurvorstl. Doorl. offenderē soude / dat zijns dochter mans raedense verre hun hadden hierin ghewilligt. Dies weghen hy op een andere maniere goede ghereetschap maeckte haere Keurvorstel. Doorl. te ghemoet voerende / dat wel de heymelycke Camer-raeden aensienlycke Politicas rationes voor hun hadden / die doch in Foro poli niet wel te verantwoorden stonden / mits het soo veel Millioenen van zielen was raeckende / en gonck 't Euangelische Convent daerop / datmen het principaelste werck uyt het grootste uytwerckte / en wat voor conditien aen te nemen / voor te werpen / te defendeeren of verders te handelen beraemt worden zoude.

Maer over verder versocht wierde van d'Euangelische van weghens voorts settinghe van een Convent (dewijle de dagh van Compositie om seker reden halven weer was uytgestelt tot in den soomer van't Jaer 1631) en besloten dat de

1630. selve den 6 Febvarius tot Leypsich soude ghehouden worden. Dies weghen dan alle Euangelische Stande de Keurvorst van Saxen heeft gheschreven onder dato den 29. December als hier volght.

De Keurvorst van Saxen schrijft aen alle Euangelische Standen.

Onse groetenisse te voor etc. wy hebben den Roomschen Keyserl. Majest. op den tot Regensburgh ghehouden Convent onderdanigh ock seer beweeglijck te kennen gegheven/dat wy weghen den Desolaeten staet van 't Rijck niet wel konden voorby gaen / dat wy een Convent van d'Euangelische Stande te samen aen een seecker plaets vergaderden / om te sien hoe men buyten quetsure der conscientie / eer en namens/ goede vredes middelen beramen conde / die men voor Godt/ zijner noodlijdende kercke/en voor der werelt en Keyserl. Majest. konde verdedighen/ ghelijck wy dan van weghens de ghetrouwe sorghvuldighept / en naerstighept met onderdanighe en vriendelijcke vermaninghe / by haer Keyserlijcke Majestept en andere mede Heeren Catholijcke Keurvorsten / insonderheydt den Keur-vorst van Ments en Beyeren gheschreven en begeert hebben / dat men doch in puncto t'uytgepubliceerde Mandaet van den Keyser en d' Executie van dien tot een goede handelinge wilde comen laten.

Dewijle wy corts hebben verstaen / dat onse Heeren mede Keurvorsten L. L. L. L. noch voort eynde des Conventz sich daer heen hebben verclaert / dat hun niet teghen was / dat over die poincten / welck alleen tot Reghensburgh privatim en discours wijse waeren voorghehouden en wat dies weghen anders voor excessen waeren ingheballen / goede onderhandelinghe voorgenomen werden mocht / en dat sy d'andere tot haere Religion gheaffectioneerde Vorsten en Stande ock wel daer toe disponeeren wilden.

En dewijle de Keurvorst van Brandenburgh neffens andere Rycks Stande het daer voor ghehouden heeft / dat van weghens veele reden wel noodich was / dat het Convent van d'Euangelische eerst ghehouden wierdt / voor den dagh van Compositie nae Frankfort uptgeschreve / op datse hun te beter tot des vredes Tractaeten in goeden betrouwen konden voeghen. En dewijle wy ock onlanghs daer toe seer beweeglijck zijn versocht gewordẽ/ dies wegen hebben wy niet geeren willen laten voor by gaen 't geene dat tot een sulck Godtsaligh werck dienlijck was.

Tot welcken eynde wy dan tot Leypsich den 6. Febvarius hebben bestemt tot de Comparatie van dien/ daer wy dan indient God belieft/in eygener persoon met den Keurvorst van Brandenburgh / ons heen voeghen sullen / en dese beraetslaginghe selfs by woonen.

Indien ons nu bekent is de liefde tottet alleen saligmaeckende woort Godts en de Conservatie en voorts plantinghe van d' Augsburgsche Confessie; soo stellen wy het tot u wil en wel behaegẽ/ of pemant van d'uwe met volle macht op dese vergaderinge komen wil om mede te helpen overdencken en beslupten / hoe men sich tot de Tractaten van de Catholijcke Keur en vorsten tot Franckfort heeft te setten / om dat men tot vorderinghe der Goddelijcken eere / onderhoudinghe en voorts plantinghe zijnes Heyl. woorts tot troost van zijn kercke / tot verquickinghe der bedroefden / tot herstellinghe tusschen de Catholijcke en Euangelische Standen oppet (uytterste leggende) mistrouwen / en tot wederbrenginge des verloozen vredes / des H. Rijcx nut en welvaert al sulckes magh beraemen / dat teghens de plicht waer meede men aen zijn Keyserl. Majest. verbonden is / niet magh strecken en dat in alles te verantwoorden staet.

1630.

En is onse Intentie ock tot geen ander eynde gheneghen. Diergelijcke brieven wierdender wel 160 gheschreven: en heeft men tot Leypsich groote ghereedtschap ghemaeckt tot desen Convent / de stadt vast ghemaeckt / de burgery ghemonstert / en ock een starcke Guarnisoen tot meerder verseeckeringhe daer in ghelept.

Noch heeft de Keurvorst van Saxen / als hy ghesien heeft dat de burghers van Augsburgh van weghens de Religie hoe langher hoe meer aenghevochten wierden / ongeacht dat hy soo veel daer voor gebeden had / voort vierdemael een intercessie schryven aen zijne Keyserl. Majest. ghedaen den 24 December.

De Keurvorst van Saxen interceedeert voort vierde mael by Keyserl. Majest. voor de Euangelische burgery en raet van Augsburg.

Daerin verhaelende den grooten overlast die hun van de Augsburgsche Confessie gheschiede/ niet mooghende om hunnen Godts dienst te plegen naer d'omgeleghene plaetsen in stilte gaen/ haer dreygende op swaere straffe inde Paepsche kercke ter Predicatien te comen / en indien yemant de wercken der liefde volghende d'Euangelische manier oeffende / daer wiert inquisitie opgedaen/ de Godts huysen der armen Aelmoessen ontrocken/veel Ampt lieden afgeset/ en dreyghde men den Raet mede van zijn officie te setten daer door alle neeringhen souden op houden / en diergelijcken dwangh der conscientie meer. Bewijsende meede upt den Religions vrede heel krachtich de onbillickheydt hier van / verhalende het kleyn recht dat den Bisschop hadde om al sulcks al daer in te voeren / hem beroepende op des Keysers beloften / hem biddende die in voorsighen standt te herstellen / als ock d'onbehoorlijcke krijghs lasten te verminderen / en dat andersins alle goede tractaeten tot vreede met de Roomsch Catholycke Standen op het aenstaende Convent wel mochten vruchteloos afloopen.

Des Rijcks hof selfs kan de proceduren tegens Augsburg niet voor goet kenne.

Dit schryven heeft alsoo veel geholpen als het voorige/ en is men effen strak met de Reformatie tot Augsburgh voorts ghegaen / onaenghesien des Rijcks hofraet selfs / ongheacht dat men wel vijf repsen daer over ghereffereert heeft / des Bisschops Intentie voor recht noch billick ghevonden heeft/ dies weghen dese proceduren tot op dese myre geimprobeert zijn/'t daer voor houdende wel hier door een præsagium van een groot ongeluck in't Roomsche Rijck oprijsen mocht.

Konde kloeckmoedighe verclaringhe van een Euangelischen Raets-heer tot Augsburgh van wegen zijner Religie.

Wy konnen hier niet voorby gaen te verhaelen de kloeckmoedighe verclaringhe van een Euangelischen Raets-heer tot Augsburgh ghedaen/ doen men ernstelijck begeert/ en door Keyserlijcke Mandamenten ghedreven heeft / dat d'Euangelische Raet en gerechts verwante haer eyndelijk/ hoe sy het met de Religie gesint te houden waren/ zouden verclaren/ die aldus lupt.

Op de Resolutie van zijne Keyserl. Majest. als mijn aldergenadighste Heere / die gheinsmeert is aen beyde de stadts vooghde waer over een decreet van de voorsz. Heeren voogden is aengeslaghen geweest/om na behoorte alderonderdanichst en gehoorsaemst my te verklaren/ soo soude ik wel niet anders wenschen/dan dattet voor dese repse een politijcke salve zijn mocht/die ick met een goede conscientie aennemen en voltrecken konde/ soo soude zijne Keyserl. Majest. als mijn aldergenadighste Heere mijne alderonderdanighste devotie daerin spuyren. Maer dewijle het niet dat tijdtlijcke en verganckelijcke / maer d' eere Godts en der zielen eeuwigh salupt is aengaende/ daer

1630. de / daerop de Heer Christus onse dese leer heeft gegheven seggende Mat. 22. geeft den Keyser wat den Keyser toe comt / en Godt wat Godt toe comt; soo is wel met goede reden en staedt ook elck een toe by verlies van zyn saligheydt/in saecke van Religie en geloof hem alsoo te dragen/ dat hy het teghens d'alderopperste Majest. van Godt Almachtigh aen den laetsten dagh mach of kan verandtwoorden: dewijle ick nu by het Heyligh Euangeli en by d'Augsburghsche Confessie daer mede stemmende van mijn jeught ben opghevoet / deselve ook conform vindende met de schriftuure van de Propheten / Euangelisten en Apostelen / deselve ick ook in alle maniere en weghe tot op dese uyre met hert en mondt beleeden hebbe / niet teghens staende dat ettelijcke Keurvorsten / Vorsten en andere Graeven van geest of wereltlijcken staet dickwijls starck op my ghesedt hebben met groote beloften / om my hier van af te krijghen en tot de Roomsche Catholijcke Religie te brenghen. Dies halven verclaere ick my mits desen wel wetentlijck en wel bedacht / dat ick by dese Religie Leer en gheloof van de Augsburgsche in Godts woort wel ghefondeerde Confessie/ ghelijck die aen wijlen Keyser Carels den vijfden Christelijcker ghedachtenisse in den Jaere 1530 is overghelevert door Godts gratie tot mijn eynde toe volharden wil/ en dies wegē de Rooms-catholijke Predicatie dese mijne Religie niet conform zijnde (daer over ick ettelijcker Theologanten ghevoel heb inghehaelt daer heen ick my refereere) niet wil besoeken: want ick soude daer mede anders niet te kennen gheven / als dat ick noch laeuw zijn soude / dierghelijcke lieden sal Godt uyt zijn mondt sal werpen. Doch soo gheschiet dese mijne verclaringhe niet/ als of ick my van de gehoorsaemheydt Keyserl. Majest. en der Heeren stadts voogden / (welcke de H. schriftuure is gebiedende dat men deselve aen d'overigheyt sal presteeren / nopende in politijcke saecken) soude willen ontstaecken / maer alleen tot saligheydt van mijn conscientie en d'eeuwighe straffe en pijn t'ontgaen / gelijck dan elck een ghehouden is Godt Almachtigh alleen reeckenschap te geeven van zijn gheloof. Anders stel ick my tot de alderonderdanigste devotie van Keyserl. Mst. / en tot dienst van de Heeren Stadvooghden daer toe ick my niet minder verobligeert vinde/ als ook schuldigh.

Paltsgraef Augustus woort van broeder Paltsgraef Wolfgang Wilhelm seer aengeberght.

Voor andere is ook de Paltsgraef Augustus van Sulsbach van zijn broeder mede Paltsgraef Wolfgangh Willem van Nieuburgh hart aengheberght met de reformatie in de saecke van Religie in zijne landen; en of wel des Coninghs van Denemarcken vrou moeder Sophia in dese saecke haer seer bemoept heeft en haeren Heer soon daer heen beweegt/dat hy neffens andere Intercessien schrijvens aen den Paltsgraf Wolfgangh Willem geschreven heeft met diergelijke procedueren te houden / doch heeft wepnich moghen uytrechten / en is altoos soo wel voor als nae de Paltsgraef Augustus ghelijck ook zijn broeder Paltsgraef Frederick in hare Heerschappyen niet wepnich ghequelt en aengevochten geweest.

Protesterende houden en Jubelfeest van wegē overleveringhe der Augsburgsche Confessie aē Keyser

Doen het op den 25 Junp is hondert Jaerigh gheweest / dat d' Augsburghsche Confessie aen Keyser Carolo V. is overgegheven gheweest van d'Euangelische Protesteerende Keurvorsten en Standen / soo is sulcken dagh upt oorze en last des Keurvorsten van Saren aen alle de plaetsen/ daer sulcke Religie ghebruyckelijck is/ desen dagh gheviert en als een Jubelfeest gehouden gewor-

den / Godt Almachtigh danckende dat hy zijn H. woort tot hier toe onderhouden had/ en dat hy sulcx voorts wilde continueeren.

1630. Coret de V. voor 100. Jaeren ghe schiet zyn de.

Verloop tusschen dē Coninck vā Denemarcken en de stad Hamburg.

Nu comen wy tot den handel tusschen den Coninck van Denemarcken en Hamburgh / met dewelcke het een tijdt langh is stil gheweest op de Elve alsoo / dat d'op en af varende scheepen wat rust hebben gekreghen / het welck doch niet langh ghedurt heeft. Want de Coninck heeft synne scheepen ondertusschen wat met volck Ammunitie en andere noodzuft versien / met dewelcke hy is inde maent van Augustus upt de Sond te zepl ghegaen van meeninghe zijnde de Hamburghers op d'Elve weer te besoecken; dese vlote bestondt in 30 groote schepen. Doen dit die van Hamburgh vernaemen / soo hebben sy neffens de voorighe vlote (die hun duyrende desen strijdt / al over 8 Tonnen goudts t' onderhouden had ghekost) noch 8 Oorloghs schepen gereet gemaeckt/ deselve aen d'uptloop van d'Elve seyndende. Als dese nu met vollen zepl daer heen zijn ghevaeren/ hebben sy onderweeghs van een ander Hamburgher schip advysen ghekreghen / dat de Coninck door't stormen van de Zee een groot stuck weegs was te rugh ghedreven / naer de Sondt toe niet sonder groot perijckel van lijf en leven / en veel schade aen de mast boomen en zeylen / die al om veer ghehouwen waren/ ghelecden had; dies halven hy veel tijdts soude van doen hebben / dese schepen nae behoorte / weer upt te reeden. Maer daer quam haest ander tijdinghe / vermeldende dat de schade soo groot niet en was/ ghelyck men upt gaf: want de Coninck quam stracks met ettelijcke schepen onder heyligh landt daerse geanckert wierden en dede de scheepen van den storm verstropt zijnde / weer in de Zee opsoecken en verbeteren.

Daernae is de Coninck met 40 schepen en ettelijcke Galeyen d' Elve wat naerder by ghecomen; dit de Hamburghers vernemende zijnse hem met 20 schepen teghens ghegaen van meeninghe een slacht te houden; daerop is de Coninck met volle stroomen en zeylen sonder schroomen op de Hamburghers schepen aengevallen / met Canonnen daerop lustigh vier gevende / dies gelijck deden ook de Hamburghers seer arbeydende hoe sy mochten des Coninchs schepen aen boort leghen. Dit des Coninchs scheepen merckende wilden soo nae niet by comen / maer hebben de zeylen in ghetrocken en weer anckers upt gheworpen; en hoe neerstigh de Hamburghers sochten hun by te comen / soo konden sy doch niet/ mits de windt hun heel contrary liep wel 8 daghen lanck. Naderhandt hebben beyde scheeps Armaden lustigh op malcander vier ghegheven/ daer door veel schepen schaedeloos zijn geraeckt. Maer dewijle de Coninck steegh aen goeden windt had/heeft/ de Hamburgsche vlote weer moeten vertrecken/ mits sy dies halven des Coninchs schepen niet conden aen boort comen. De Coninck is al voorts ghegaen/ niet teghenstaende dat de Hamburghers de baeken en tonnen upt d'Elve opnamen van meeninghe dat daer door des Coninks schepen souden oppet sandt te sitten comen / maer zy zijn den Hamburghers op den voet ghevolcht / die hun den weegh voor toonden/ en hebben al vaerende lustigh met Canonnen aen wederzyde ghespeelt tot soo langh / dat de Coninck eyndelijck nae Geluck stadt is ghearriveert / die dan een party scheepen daer vast ghemaeckt heeft de rest weer te rugh seyndende.

Daerop heeft de Coninck een Blockhuys doen opbou-

1630. opbouwen aen d'Elve by Holwarderingh nae de Wilsermars heen/ en in Holsteyn alle Passen gesloten alsoo dat niemant van zijne onderseten het was hoorn ofte vee/pets na Hamburg conde brengen. Haest hier nae zijn aen beyde partyen Keyserl. vermaninghen gecomen / dat sy niet vyandtlijks souden teghens malcander/ tot dat de saecke tot een vergelijck quam/ voornemen.

Vrede tusschen Carel Coninck in Engeland en Philippus IV Coninck in Hispangien.

Ontrent desen tijdt is tusschen beyde Coninghen van Engelandt en Hispangien een vreede beraemt / die allen Euangelischen is wonderlijck voorgecomen / die daer over alderhande discoursen ghemaeckt hebben / en heeft men die hooghschadelijck te zijn gheacht wat aengaende was d'Euangelische.

De Artickelen des vredes beraminghe zyn als volcht.

1. Aen wederzyde soude vrede te water en te lande wesen.

2. Alle vyandtschappen upt wat oorsaeck ofte redenen die oock mochten gespooten zijn/ souden vergeeten blyven.

3. Geen deel soude teghens het ander te waeter noch te lande pets voornemen / ofte tot naedeel eenighe assistentie doen.

4. Geen soude den vyanden ofte Rebellen van d'ander cant / van wat staet die oock waren / eenighe help bewijsen noch te doen verwillighen/ noch geen toe voer van volck / victyes ofte andere Amunitie toe laten.

5. Alle Tractaeten en verbintenissen die den een of den ander soude naedeeligh zijn/ souden ophouden.

6. Elke deel soude zijne onderseten soo houdē/ dat niet teghens dese artijckels mocht ghedaen worden.

7. De Commercien soude aen wederzyde soo wel te waeter als te lande zijn gheluck voor den Oorlogh / en souden d' oude verbintenissen van dien opgerecht noch hierin ghehouden worden / en den spaenschen vyp staen / haere scheepen inde havens van Engelandt te reperareren in en upt varen / doch nae behoorte betaelen watse mochten hier toe van doen hebben.

8. Sulck een vyp upt en intocht souden niet alleen de kooplieden schepen / maer oock d'Oorloghs scheepen tot 7 a. 8 toe hebben en by voorvallende tempeesten en soo langh het noodt dede/ daer selfs legghen blyven.

9. Het souden ooch dese schepen teghens d'inwoonders ofte d' Overighedt van een sulcke plaetse niet doen/ noch macht hebben inde voorsz. havens in te loopen/ te voorzen d'Overighedt van dese plaetse daer toe had ghewillicht/ anders souden sy/ ghelyck oproerders ghestraft worden.

10. Het souden d'Euangelische geen Hollantsche goederen in Spangien voeren / het was onder wat decksel het oock zijn mochte.

11. Indien de Hollanders door Interceſſie ofte voorbidde des Conincks van Engelandt met d' Infantin accorderden / soude dit altoos onderhouden worden: wat zijne Majest. daerin t'accorderen believen wilde.

Dese artijckels zijn van beyde Coninghen geratificeert / ende de vrede den 17 December ghepubliceert. En hoewel by dese gheleghentheydt den Coninck van Engelandt seer arbeyde / de vereenighde Nederlanden daer heen te brenghen/ dat sy insgelijcks tot oprechtinghe van een vreede haer met den Coninck in Hispangien zouden inlaeten / heeft doch het selve niet willen voor dese repse lucken.

Nu willen wy vertellen / wat in Italien en andere plaetsen tusschen de Francoysen / Spangiers en Keyserschе (voor en nae de vredes handelinghe die met den Coninck van Vranckrijck is aengestelt / beslooten en aen wederzyde gheratificeert) is voorgevallen. 1630.

Italiensche Oorlogs handel.

Nadien de Coninck in Vranckrijck (Chamberp in Savoyen / mitsgaders noch andere vaste plaetsen / daer van wy flus verhaelen willen/ in zyn ghewelt had ghebracht / heeft hy alderhande ordonnantien ghedaen om dese ingenome plaetsen te houden / en de justitie / polity neffens d' incomste van dit landt van Savoye tot een seecker reghel te brenghen; dies halven heeft hy den grooten raet tot Chambery inghestelt / eenen Presidēt neffens 8 Assessoors en eenen Procuratoor macht gevende/ alles te doen/ wat te voor de reecken camer des Hartoghen in deselve stadt ghedaen hadde.

De Coninck van Vranckrijck in Savoyen groote voortganck.

De Coninck van Vranckrijck dede oock grooten voortganck van de stede en Castelen Annesy, Jvevillp en andere plaetsen /gelijck oock in't vertreck des Prinsen van Tomaso van Conflantz, hoewel hy daer met 8 a. 9000 man verschantst lagh de Passen over 't water in hebbende. Met deselve voorspoedighedt heeft de Coninck den Mareschal Crychi bevolen Charboniere te belegeren; maer De Vignoles Velt-maerschalck gaf last het Casteel Miolanze in te nemen en daernae de stadt Montmilliaen te blocqueeren. Middeler wijle quam zijne Majest. in persoon met d' Armade in het Tarenteser dael/ ongeacht die van Savoyen desen Pas met groot voordeel hadden commen defendeeren/ indien sy haer daer verschantst hadden: maer de vreese van des Coninks aenkomst was te groot; gheluckwel lieten sy 10 Compagnien op dese zyde van S. Mauritius beneen de burgh Cee aen den hoeck van 't voorsz. dael legghen om haer retirade noch wat te verseckeren / hun noch een reps daer selfs verschantsende. Maer soo haest de Francoysen over 't water met ernst op hun quamen aensetten / zijnse nae een ofte meer musquet scheuten die sy vergeefs deden / van dese plaetse afgheweecken / haer heel over tgheberchte nae S. Bernhardts-bergh begevende om het Augsterdael en den Pas in Piemondt wat te verseeckeren.

Met dit vluchten van de Savoyer heeft de Coninck sich voor dese repse vergenoeghen laten/ dewijle hy hier door Piemondt van Savoye afgheslieden heeft / en aldaer een fort neffens vier Bolwercken te bouwen bevolen/ en beneden aen den bergh ettelijcke Redupten laten opwerpen in zyn presentie / daer de Savoyers een vier hoecktighen Toorn verlaeten hadden / die tot verseeckeringhe van dit dael seer wel gheleghen is; daer door soo wel dese Pas besloten wierdt / als de Pas Morienne welke door de veroveringe Charboniere de Franchoysen in verseckeringe creghen.

De Coninck hielt niet voor raetsaem/ dat men de Vestinghe Montmillian belegherde / dewijle deselve op een seer hooghe en harde steenrotse lagh/ daer men met onder graeven noch schieten pets conde uptrechten / en hadde de Hartogh dies halven alle hoochten daer herom slechten laeten/ daerop de voorighe Coninck zijne Batterpen hadde ghemaeckt en de stucken ghеplant/doen hy die had beschoten en ingenomen. doch conde men dese Vestinghe met weynigh soldaten blocqueeren en heel te niet maecken; 't welck de Coninck oock wel in acht nam. Dit is 't geene dat de Coninck in Savoyen heeft uptgherecht.

Dewijl

1630. Dewijle hy het Augst-dael seer nae is by ghecomen / hebben de Spaensche upt sorghe / dat de Coninck ywers door 't voorst. dael mochte door breecken om Casal t'ontsetten aen S. Bernhartsbergh om dit te beletten / haer stark verschantst.

De Spaensche worden vã de Francoysen by Carignan geslagen.

Middeler wyle / als een deel van de Francoysen / die 't Marckgraefschap Saluzzo in haer ghewelt gekreghen hadden / nae veroveringhe Pancalier op Carignan zijn ghetrocken in meeninghe de selve plaetse vast te maecken en van daer af Casal t'ontsetten heeft de Marckgraef Spinola, om dit te beletten / 8000 man te peert en te voet onder het Commando van Don Philippo Spinola daer heen gesonden / die deselve stadt heeft beset / hem beneden de brugh aen de Revière de Poo legherende.

Doen nu der Francoysen Overste Tremovilli met den voortocht by Carignan is aengecomen / heeft hy ettelijcke Compagnien van de Spaensche ruptery die hun aldaer verschantsten / aengetroffen / deselve te rugh dryvende en tot aen de brugh verwolghende. Daer sy weer door de musqueteerders wierden gheassisteert / waer over de Francoysen mosten wijcken en wierde d'Overste in zijn knie schrijf gheschoten.

Daerop heeft in't weer keeren het Casteel Carignan sich overgegheven / het welck hy Tremoville met 30 soldaten heeft beset / en dewyle hy wat swack van volck was / om veerder af breuck den Spangiers te doen / is hy met zijn ruptery gheretireert nae Pancalier tot het ander volck / het welck om de plaets aldaer te bewaren / ghelaten was / mits daer aen veel geleghen is. Daer verwachte hy den Heere de la force, die doende was ter selver tijdt met de belegeringhe van't Casteel Villa Francke, dat hy oock inkreegh.

Maer het vertreck des Overstens Tremoville quamen de Spaensche en namen Carignan weer in en belegerden het Casteel. 's Anderen daegs trok de Marquis de La Force met 3 Regimenten te voet en ettelijcke Compagnie rupters weer daer op aen. Onderweeghs verstondt hy van sommige Spaensche soldaté datter by de 16 Cornet rupters en 2000 te voet over de brugh in Carignan ghecomen waeren / het welck hy terstondt naer het legher aviseerde / om wat meer der volcks tot hem te krijghen. Daerop hem de Marckgraef Deffiat noch met een Regiment te peert heeft geassisteert.

Doen dit de Spaensche vernomen hebben / zijnse weer upt Carignan aen de brugh getrocken / den Francoysen dese plaetse weer inghevende. Essen den selven dagh is de Maerschalck de La Force met het overighe volck tot Pancalier aengecomen. 's anderen daeghs vroech is oock Montmorantzi tot Carignan gearriveert met twee Regimenten. De Spaensche onder Don Philippo Spinola quamen van d'ander cant de Poo oock aen ghemarcheert / die by de brugh op de candt; welke teghens over de Francoysen lagh / de planken af wirpen / haer oppet beste verschantsende eenighe loop-graven makende langhs het water / daerse het gheschudt in brochten.

Aen de cant nae de Francoysen begaeven sy haer oock / daer selfs opwerpende een schants gelijck eenen halve maen / insgelijck oock aen beyde de zyde boven en beneen noch twee andere. En is soo veel arbeyt gheschiet aen de schansen welcke met loop-graven aen een ander ghemaeckt waren in twee daghen tijdts / dattet te verwonderen was. Dies halven de Francoysen hierop niet eer aen te vallen moet hadden / tot dat sy met meer volck versien waren: want sy wisten / dat de Spaensche ruptery / die by 5000 man starck was / lichtelijck door het water / het voetvolck over de brug by comen konde: ook hadden sy niet meer als twee kleyne stucken geschuts met weynich Ammunitie by hun / dewijle de rest van't gheschudt by het voetvolck dat noch achter was / ghelaeten is. Gelijckwel hielden het sommighe daer voor men zoude de Spaensche evenwel aentasten / eer de schansen tot meerder defensie quamen: maer andere waren daerteghens / het selve niet voor raetsaem houdende met vermeldinghe / dattet perijculeus was een Armade in haere schantsen legghende aen te vallen / daer het dan oock andere Overste van de Francoysen mede hielden. Doen nu de Maerschalck de La Force met de resteerende Armade en het gheschudt aenquam / wierde weer raet ghehouden en ghevonden / datmen de schantsen soude belegeren en ghelijck een Vestinghe beslupten. 1630.

Daerop alsoo haest d'Overste de La Force en Auriac met ettelijck volck zyn uptgetrocken om die te besichtigen / deylende hun in twee deele; het ander volck wierde in't legher in een slacht ordre ghestelt. Van de Spaensche waren inde groote schants 900 / in d'ander alleen 600 man. Dewyle nu dese Overste in't besien van den Pas doende waeren / isser een scharmusel tusschen haer en de Spaensche voorgevallen / daer by de rest van de Armade der Francoysen mede is her by ghecraeckt de Spaensche aen alle canten aen vallende met een sulck ghewelt / dat sommighe tusschen de halve Maenen / daer de loop-graven noch hare perfectie niet en hadde indronghen. En wilde de Fortuyn den Francoysen hierin wel dienen / dewijle ettelijcke van de principaelste Oversten der Spaenschen met Don Philippo Spinola 's morghens vroegh om te recognosceeren waren uptgereden. De Spaensche deden wel haer best / maer wierden ghelijcken van de Francoysen overmant / die daer van inde groote schants 300 neder hieuwen. Daer onder de principaelste waren Diego Cardainan, des Stadt-houders zoon van den Hartogh in Portugal / Don Loys Sapata Luytenant van de Generael Quartier meester / Alonso Suasso Generael Luytenant over de Spaensche Armade / en Maerschalck over de Batalie; Benisto de Rebera, neef van den Hartogh van Alcala Stadt-houder in't Coninckrijck van Napolis, Jan de Masquita, Antonio Caviliere neffens andere van Adel en Officiers.

Don Martin d'Arragon Colonel over het Regiment upt Lombardie een voornaeme persoon / en des Marckgraven Spinola beste vrient / Madrigues de Lima zijn neef / Lodewijck van Castres, Gregorius de La Fega, Matthias Beretz, Jacinte de Cordua, neffens andere Capiteynen / en voorname Officiers oock veele ghemeene soldaten wierden gevanghen.

Op der Francoysen zyde zijn omgecomen de Baron van Luys upt Picardie, de Baron van Estre neef van den Heere Valence, Le Brevel Luytenant van de Compagnie des Ritmeesters upt Picardie met meer andere. Het ghetal van de gequetste was oock groot: indien de brugh wat grooter was geweest / dat de Francoysen geswint hadden daer over comen komen / soude des Spinola zijn Armade heel zijn gerupneert geworden; die haer bytijdts op het retireeren heeft begeven mede nemende al het gheschudt en de brugh achter hun af werpende aldus dat de Francoysen / of sy wel dese victorie hebben bevochten / Casal ghe-

1630. lijckwel niet hebben ontsetten konnen.

En of sy wel een andere brugh over de Poo ghemaeckt hebben soo conden sy gelijckwel mits de Spaensche haer daer teghens over legherden en starck verschantsden / wepnigh tot voordeel daer mede uptrechten.

Dewijle wy nu op de belegeringhe van Casal zijn ghecomen willen wy / niet teghenstaende wy al voor desen daeraf wat verhaelt hebben / noch voorts hier van vertrecken / wat daer by is voorgevallen van 't begin en eynde des opgherechten vredes.

Veerder verhael wat van't begin tot het eynde by de belegeringe vã Casal is voorgevallen.

Naedemael Ruffignano en Pondestura van de Spaensche is verovert ghewordẽ / heeft de Marckgraef Spinola zijne heele Armade teghenaen de stadt Casal laten marcheeren beleghe-rende deselve den 22 Maysus Toyras die daerin Commandeerde hadde tot besettinghe 3000 te voet en 4000 te peert / waer van de principaelste overste Officiers waren.

Riberac, Montauzier, Montecha, Pompadour, Granche en andere. Doen nu de Spaensche voor de stadt / gelijck verhaelt is / aenquamen / met de belegeringhe een begintsel maeckende / trock Toyras met de gantsche rupterp upt / die deplende in 8 a. 10 Squadronen / by hem noch hebbende 300 a. 400 musquetierders / met de welcke hy een sulcken hardẽ scharmutsel met de Spaensche dede / dat van Spinola zijn volck meer als 400 op de plaetse bleven / daerteghens wepnigh van de Fransen die in goede postuyr stonden / ghebleven zijn / en duyrde dit ghevecht wel 8 uyren. 'S anderen daeghs en die daernae volgden vielen noch meer scharmutsels voor / en bemoepden hun de Spaensche seer met overal schantsen te graven.

Den 26 bennen de Francopsen 's nachts quijt gheraeckt Fortin / teghens over de reviere de Poo leggende; daer by hun beyde Capitepnen van't Regiment van Riberack Poyande en Tronchart haer dapper quiteerden / hoewel de wercken noch niet heel in haere defensie stonden. Poyande wierde gheschoten / Tronchart ghequetst en gevanghen. De Spaensche hebben aen die plaetse met de Francopsen qualyk huys gehoudẽ; want als Toyras de doode begheerde wierden sy hem over 't lichaem gesneden en ghekerft overgelanght.

Den 28 May / Toyras siende dat die van't Hartoghdom van Milanen een schantse oppet vlacke opwirpen 300 passen van de Cittadella, sondt hy daer heen Cavillac en Boyssac met 60 mannen om aen de sincke zyde ook een schantse op te werpen en den ghevluchten den wegh af te snyden. desen volgden noch 120 musquetierders / die gecommandeert waren upt alle Regimenten. De Francopsen hadden een sulcken voorspoet / dat sy in een half uyr tijdts by de 100 Spaensche daer neer hieuwen. Behalven dit / dede Brissac met ettelijcke rupters en 6. musquetierders 3. Squadrons van de Spaensche rupters een wyltijdts ophouden / daer by wel 40 Officiers waeren. Montausier wiert in dit scharmutsel gequetst en het peert onder den Commandeur Souvre om veer gheschooten. Daer was by de handt een Monnick zijnde een Frans-man / die deelde mede aen de stervende Spaensche d'Absolutie. Van de ghevangens verstonden de Francopsen wat der Spaenschen voornemen was gheweest / namentlijck Batterpen te maecken / en dat de Neapolitanen en Carantiners de stad op die zyde souden aenvallen die teghens het Casteel is gheleghen / en de Duytsche / Spaniaers en Lombarders op de Cittadella een aenval doen. Doen nu de Spaensche den laetsten May haere Batterpen 1630. ghereet hadden / begosten sy vier op de stadt te gheven.

Den 4 Juny nam hem Toyras voor eenen uytval op de Neapolitanen te doen / maer wierde ontdeckt / dewijle een jonghe inde stadt ghevangen synde / 't selve heeft openbaer ghemaeckt een neusdoeck op de poorte uytstreeckende. Dese jonghe verklickte ook een Italiaensch Capitepn Gambero die van weghens dese verraderp mede ghestraft wierdt. Hiernae verbood Toyras de clocken te luyen / om dat de verraders gheen teycken meer geeven souden / den Capitepns bevelende / dat elck een uyt zyne postuyr lustigh sonder op te houden / vier op den vyandt gheven soude om hem aen syne wercken te beletten. Den selven dagh dede Toyras door 20 man van 't Regiment Pampadour de schans koyren die de Spaensche 's nachts opghestelt hadden / verbranden. Den 5 Juny schoot de vyant op de Meulens tot Casal maer te vergeefs. Den 8 Juny schickte Toyras noch 40 man van't Regiment Pampadour upt / de helfte party commandeerden Sargianten / den rest / de Capitepns / Sabot, Loberie en Chasteau Gaillard, die vermeesterden de schantsen tot aen't eerste Fort / slaende en verjaghende wat hun voorquam / dat van de Spaensche wel 40 / van de Francopsen alleen 2 doot bleven.

Den 9 July gaf het noch een beter spel / want Toyras liet door de slot poorten al syn rupterp neffens 400 te voet uptvallen / die dus lustigh op de Neapolitanen aengonghen / datter 300 doot bleven / en haer Overste Quinquinella gevanghen in de stadt Casal brachten / seer ghequetst zynde. Dit scharmutsel duyrde niet over een half uyr / gheljckwel wierden d'Officiers van de Neapolitanen meestendeels doot gheslaghen. Die van Casal lieten achter 8 rupters en 12 musquetierders. De Neapolitanen waren seer verbaest / niet wel wetende waer sy hun berghen souden: want op deselve tijt deden ook een uptval Pampadour en La Tour met haere musquetierders by de Citta della, daer de Francopsen soo heet aenvielen dat sommighe op de gewapende plaetsen van de Spaenschen zijn door ghedronghen / dat ook een Edelman van de Francopsen voor d'oghen van Spinola is doot ghestoocken.

Den 10 dito beval Toyras eenen Sergiandt van Pampadours Regimẽt / dat hy ontrent met 20 man een cleyne uptval doen soude; die terstont in 's vyants werken sprongen de wercklieden daer upt jaghende / by de 20 doot slaende / en de schoppen neffens andere gereetschap mede in de stadt brenghende. 's anderen daeghs gheschiede weer een uptval van 50 mannen / die tot aen de schants koyren van den vyandt liepen / daer van weer van wederzyde ettelijcke doot bleven.

Of wel de Coninck neffens den Cardinael en andere hooghe Officiers der Croon van Vranckrijck ten besten tot desen Oorlogh veel nootsaecklijcke dingen deden gereet maecken / heeft het doch wepnigh helpen mogen / het welk onder anderen inde stadt Casal is ghebleecken. Want Monsieur de Toyras had gheen gelt / en het geene / dat hem de Cardinael had laten verschrijven / was ook opghegaen by het inkoopen van pryandt / die anders van Savoyen comen zonde. Dies halven most hy al syn silver laeten munten om de soldaten daer mede te betalen en tot vercken willigh te houden. Doen nu het silver ook op was / liet hy coper munten 't selve op een seecker valeur stellende / en handelde met de cooplieden in Ca-

To mas laet voor syne soldaten coopere munte slaen.

Belegering der Stadt Cazal en hoese door de K: in Vranckrijck ontset wiert, 1630.

1. Onser Vrouwen bolwerc
2. S. Georgen bol.
3. S. Carolus bol.
4. S. Franciscus bo.
5. S. Gonsages b.
6. buslion sonder naem
7. Riberaes halve maen
8. Pompadius halve maen
9. S. Georg: halve maen
10. Tenaille

Reutt. end
Infant. Quart.
Capuciner
Quart. Medery
Po flu.
Newstat
CAZAL
het Slot
Citadelle
la Margarite
Duitschen Quartier
Spanier Quart

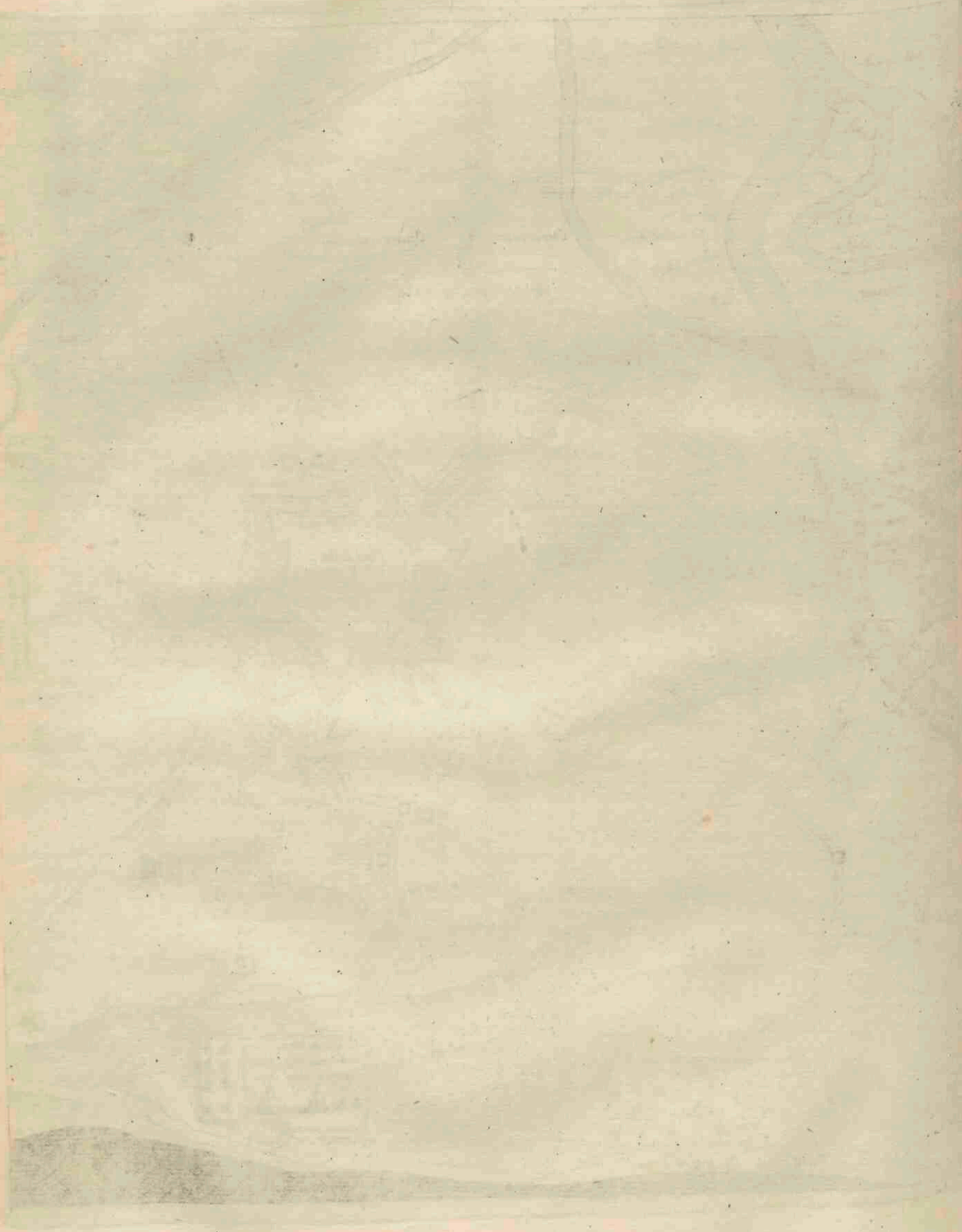

1630. in Caſal / datſe 't ſelve cooper gelt aennemen ſouden / hun beloovende dat hy hun inde name van den Coninck weer ander gelt wilde daer vooz verſchaffen. Men heeft willen ſegghen / dat / doen deſe munt weer ingeloſt ghewozden is / datter wel 10000 Francoyſe ponden aengeſchozt heeft / het welck de Duytſche / Italiaenſe en Spangiers tot een ghedachtenis hebben gehouden.

Den 13 Julius gheſchiede weer een uytval op de Neapolitanen en Spangiaerden / daer van ſommige wierden doot geſlagen en haere ſchans hozven verbzandt / en bleven van de Francoyſen niet boven dzie. Een uyz daer nae / doen Toyras al zyne ſtucken had laten rechten / maeckte hy een valſſen alarm / dat hun de Spaenſchen in ozdze ſtelden / daerop dede hy de ſtucken op haer los gaen / daer dooz veele van hun ghedoot wierden.

De Franſe Kuptery was oock niet wepnigh doende / dooz dien datſe 's daeghs en 's nachts de plaetſen beſchermden daer het wee van de belegerde gonck weyen / en gonck bycans geen dagh voozby dat ſy niet met den vyandt aen 't werck waren. 1630.

Om deſe tijdt begoſt de pzoviandt in de ſtadt ſeer af te nemen / ſoo dat Toyras alle die in de ſtadt waren Commis bzoot geben moſt / die dienden en wapenen voerden / en indien hy het ſelve niet ghedaen en had / zoude de meeſte part wel tot den vyandt zijn overgeloopen.

Den 24 Junius pzeſenteerde haer de Spaenſche Cavallerye tot aen de Tenaylle, daer tegens de belegherde aengonghen / daer het dan aen een hart ghevecht gonck / waer over van de Spaenſche wel 10 of 12 bleven en 3 ghevangen met in Caſal gebzacht wierdē. De Compagnie van Boyſac heeft haer vooz alle andere hier wel gequeten.

Ondertuſſchen gongen de Spaenſche met haere wercken luſtig voozt haer ſeer ſtarck verſchantſende teghens 't gheſchudt van de belegherde; en

Een Stuck van 1. X. Stuy.

XXX. Stuy.

XV. Stuy.

III. Stuy.

hoewel altemet ettelycke uytvallen ghedaen wierden / quamen ſy doch niet tot aen de halve Maen. Barada, Souvre en andere Heeren gonghen / naer dien ſy wat ghegeten hadden / op de halve Maen dantſende en dzinkende daer ſelfs op der Chziſtel. Wozſten ghefonthepdt / oock op des Spinola ſelfs. Deſe vzeughde hadden ſy naulycks een uyz ghedaen / of de Spaenſche lieten twee mijnen ſpzinghen / daer van d' eerſte wel 12 mannen van de belegherde / de ander dede wel 30 van haer eygen volck inde lucht ſpzinghen. Daerop verlieten zy weer de plaetſe / en bleef de Capitepn Terſilles doodt. Dy deſe halve Maene wierden wel 14 mijnen geſpzencht van beyde deelen / en gaf d'een den ander ghenoegh te doen 's nachts ſoo wel als daeghs. Toyras beweeghde niet alleen met zijn exempel de ſoldaeten / maer oock de jonghe dochters / datſe ghelijck d'Amazones, mede teeghens-weer deden. Want een dochter in Caſal oudt zijnde 20 Jaren heeft eens ſoldaten plaets beſedt / mede uytvallende en ſcharmutſels houdende / en naedien ſy ettelycke Spaenſchen te bedt gebzacht had / is ſy mede ſwaerlijck ghequetſt: nae dien ſy nu weer was ghenesen / heeft ſy haer gelijckwel even dapper teghens de vyande ghehouden / dies weghen ſy de gaſie van eenen ſoldaet bequam en genoodt.

Een Catholycks dochter houdt haer mannelijk.

In't begin van de maent Julius onderſtondt de Spaenſche Cavallerye in ettelycke Squadzons verdeylt zijnde / de Compagnie van Boyſſac op te ſlaen / welcke Boyſſac tot dien tijdt met een muſquette was gheraeckt dies halven te bedde leghende. Maer de Francoyſen booden hun de pundt / en dies halven behielden het wee / dat anders hun de vyandt woude nemen. Den 2 dito lieten de Spaenſche weer een mijne ſpzinghen onder de halve Maen / maer te vergeefs.

Den 5 Julius 's mozghens ſpzongh weer een mijne onder S. Carolus Baſtey, die 10 van de belegerde doode. Maer de Gzaef Riberac ſpzonck weer in 't gadt zijn poſtuur houdende en ſloegh den vyandt weer te rugh / die haer met haer Rondaſſen en Courtelaſſen pzeſenteerden.

Alle nacht wierdender granaten / vier hoegels en ſteenē gewozpen / die aen wederzyde niet wepnigh ſchade deden; de Franſen vielen ſteegh aen uyt op der Spaenſche wercken / veel daer af verſlaende en hun gheen ruſt laetende.

Den 6 Julius ontrent den middagh begonden de Spaenſche de Contreſcarpe van de gracht by de halve Maen dooz een mijne t'oopenen / die een groot ſtuck van de Paliſſaeden wegh nam; maer de Spaenſche wierden met handt granaten en vierballen weer afghewezen een deel daeraf inhoudende.

Den 8 dito om 3 uyzen nae de middagh / ſondt

Toyras

1630. Toyras 50 ſoldaten van Pompadour, die 's vyants ſchantſen aengrepen / etteliſche van den vyandt verſloeghen / niet meer als eenen man verlieſende vande haerighe / dien ſy met ſich brochten.

Den 13. dito om 11 uyren 's middaghs liet Toyras onder de poſtuyr van Riberac aen de halve Maen een mijne ſpringhen / den 14 noch een andere / daerop de Francoyſen aenvielen inneminde deſ vyandts ſchanſe en deſelve oock behoudende. Ten laetſten / doen de mijne van S. Jorghen ſonder vrucht afgonck / zijn de Spaenſche meeſter gheworden van de halve Maen / de wijle de Francoyſen ſich niet meer conden berghen. Op de poſtuyr van Riberac, wiert ſteegh aen met piecken ghevochten / daer mede Pampadour zijn part van de halve Maen inbehielt tuſſchen beyde Bolwercken van S. Jorgen en S. Carel.

Aen de zyde van 't Caſteel quam het oock tot het vechten / daer de Neapolitanen en Carentinen ſeer nae by quaemen / aen welcken hoeck de Francoyſen het meeſte werk doen moſten. Maer de La Grangey ſtelde dus goede ordre / dat men niet te vreeſen en had.

Den 19 July wierdt ſtarck met 12. ſtucken gheſchudts op de Bolwercken gheſchooten / en maeckte men in t legher van Spinola den ſelven dagh veel vreemde vier-wercken van weghens het overgaen van de ſtadt Mantua. Midden in de nacht dede Toyras eenen aenval op de Neapolitanen en Carentinen veroverende de ſchantſe van de dry winden naem hebbende: hy verbrande met een de Batterpen 50 doot ſlaende van den vyandt / het welck het laetſte confect was van de bedrevene vreughde; doch daer bleven oock eenighe van de belegerde achter.

Den 20 dito begeerde den Marquis Spinola ſtilſtant om zijne doden te begraven / welcke waren een paſſelijck getal; daer toe Toyras hem niet langher als 2 uyren tijdts gaf.

Den 21 om twee uyren nae de middagh lieten de Spaenſche een mijne ſpringhen aen de halve Maen van Riberac, die teghens de Spaenſche operatie dede. Het preſenteerden haer 50 Spaenſche ſoldaten wel ghewapent die van de Francoyſen wierden te rugh geſlaghen / ſich weer tot haere poſtuyren begevende / die ſy met een oock defendeerden.

Den 23 dito liet Toyras twee mijnen ſpringhen die hy onder de halve Maen van Riberac had laten toe maecken / daerop viel hy uyt op den vyant hun het voordeel / dat ſy in becomen hadden / weer af winnende.

Den 28 's morghens ſtaecken de Spaenſche weer een mijne aen / waer over de belegherde een poſtuyr moſten verlaeten / die ſy doch terſtondt weer innamen. Om 3 uyr nae de middagh liet Toyras een mijne ſpeelen met een aenſteeckende een tonne krupt als of hy noch een myne had aengeſtoocken; het welck een tecken was van een uytval / die aldus afliep dat ſy op de plaetſe / welken ſy in bequamen / een halve Maen opmaeckten dertigh Paſſen wijt zijnde / hadden alſoo de Spaenſche hun ghenoegh te defendeeren.

Als doen begonnen oock de Spaenſche / de gracht nae die cant heen / daer de Duytſche haer legers hadden / t'openen / recht teghens het Bolwerck van S. Jorghen over. Maeckten oock etteliſche Batterpen om watter in den weg was om veer te ſchieten; maer daer wierden haeſt achter ſchantſen veerdigh ghemaeckt / dat dit ſchieten weynig hinderen mochte.

In het eynde van de maent Julius is Barty Coznet zijnde onder Toyras Compagnie / in een ſcharmutſel ghebleven / die ſeer beclaeght wierdt. Sijn broeder d' Aunets, wiert oock met een muſquet gheraeckt. 1630.

Den 3. Auguſtus namen de Spaenſche hun voor veel ſchants koyven tuſſchen de beyde Bolwercken van Riberac en Pampadour te ſtellen / om ſich daer heen te logeeren; maer ſy wierden te rugh geſlaghen en de ſchants koyven verbrant. Den ſelve dito ſchaten de Spaenſche van die cant de drie winden ghenaemt dus grouwelijck met 12 ſtucken gheſchuts op de ſtadt / dat de burgers aen Toyras ſonden om hem tot een accoort te beweghen; maer daer wierde haeſt andere ordre gemaeckt / daer door dit vreeſen een eynde begnam.

Den 6 en 7 wierden weer etteliſche mijnen aengeſtoocken / en de Spaenſchen ſchandts koyve / welcke ſy aen de cant van de reviere de Poo geſtelt hadden / verbrant; inſgelijck oock de Batterye teghens over het Bolwerck van S. Carel, daerſe wel 10 daghen toe van doen hadden / om deſelve weer tot haere voorighe poſtuyr te brenghen.

Op S. Laurentius avondt / als het eene uyr was nacht gheweeſt / en de Spangiers door de grachten van de gallerpen ſoo verre ghecomen waren / tot aen de Bolwercken van S. Jorgen / maeckten ſy aen de gracht van 't ſelve Bolwerck en Batterye van 12 ſtucken.

Den 4 Auguſtus gonck de Baron de Cheſny mitſgaders 3 ruyteren op Duyts ghekleet / uyt in't legher van Spinola, en doen hy een wijltijdts daerin was gheweeſt / gnam hy met de zyne onghehindert weer daer uyt in Caſal; ſy maeckten den belegherden een goet hart / die wat van weghen de graſſerende peſt verflaut waren.

Van deſen tijdt af deeden de Spaenſche alle naerſtighept haere gallerpen aen het Bolwerck van S. Jurghen vaſt te maecken; maer ſy wierden verſchepden repſe verbrandt; en gheſchieden daegliyer ſcharmutſels inde grachten van de halve Maen. Dit duyrde ſonder ophouden den 8. October / tot ſoo langh dat den Marquis de Breſe in Caſal quam uyt de naem van de Heeren Generalen dat van zijne Mſt. een Crewes was beraemt en gheſlooten tot op den 15 van October. Tot dien tijdt heeft de March-graeve de belegherde noch in een ſulcke ſtaet ghebonden / dat ſy hun noch wel twee maenden hadden konnen houden. Doch wilden ſy verwachten met patientie wat men hun van weghens de hooghe Overighept ſoude gebieden.

De Catholycke beſettinghe maeckt een aenſtandt met de Spaenſche.

Hierop wiert een ſtilſtant gemaeckt en vergeleecken / dat de Hartogh van Mayenne, die in't Caſteel van Caſal commandeerde / de ſtadt met het Caſteel alſoo haeſt den Spaenſche ſoude inruymen. Maer Toyras met de Franſen ſich nae de Cittadella begeven / en indien binnen de 15 daghen tijdts nae den 15 October gheen ontſedt aenquam / ſoude men deſelve oock inſgelyck overgeven.

Doen dit nu aldus veraccoyrdeert was / trocken de Spaenſche met 18 Compagnien in Caſal / en wierde de Hartogh van Nocera tot een Gouverneur inde ſtadt / maer Don Jan de Medices in het Caſteel tot een Gouverneur gheordonneert.

Naer een ſulck getroffenen accoort is tuſſchen de Spaenſche en Franſen goeden buyrſchap gheſtouden; en heeft onder andere de March-graef van S. Croce, die aen de plaetſe van Spinola in't leegher commandeerde / veel van deſ Toyras ſieeken en

1630. ken en gequetſte inde naeſt legghende dorpen by Caſal inghequartiert.

Dupzende deſen aenſtandt van't accoozt/ heeft de Hartogh van Savoyen daerop ſtarck ghedzonghen / dat de ſaecken heel mochten verghe-leecken wozden / om zijne landen weer tot ruſt te bzenghen / ſegghende dat hy niet langher conde ſien / dat zijn lant aldus verwoeſt en dooz vzeemt volck gheruyneert wierde. En dewijle men nu uyt Spangien een volle macht te verwachten hadde/ſoo ſouden de Spaenſche en Keyſerſche ſoo langh in houden. Maer de Franſen wonden hier toe niet inwilligheu / vaſt ſtaende op d'eerſte vergelijckinghe.

De Franſen trecken om Caſal t'ontſetten.

Doen nu de 15 van de Maent October vooz-by was gheloopen/ en nu daer aen was / dat volghens de Treves binnen 15 daghen tydts het ontſedt van Caſal ſoude gheſchieden / of dat de Cittadella overghelevert ſoude wozden / is de Franſe Armade op de rendevous plaetſe by Saluſſo t' ſaemen ghecomen met goede ozdze en wel verſien met pzoviandt en andere noodtdzuft / die den 16 dito in een Baialie wiert gheſtelt / die in dzie gheljcke Squadzons wiert verdeylt ; elcke hoop wiert ghevoert van een Maerſchalck van Vzanckrijck/ doch aldus / datſe daeghlycks konde verwiſſelt wozden/ en die de Batalie voerde was den ſelven dagh oock d'Overſte Commandeur. In d'Avantguarde waren 6000. te voet en 800 peerde/ d'arriergarde was by byrans ook ſoo groot / die in't midden marcheerden waren ſtarck 2000 man met den heelen Adel van't Dolphinaet neffens 450 peerden onder het belept van de Gzaef de Seaux.

Den 17 van October was d'eerſte dagh / dat d'Armade voozts trock. De Maerſchalck de La Force had d' Arrierguarde / de Heere van Schombergh den voozttocht / en Marillac de Batalie met deſe ozdze / dat die ſoo heeden den voozttocht hadde / mozghen d'Arrierguarde hebben ſoude / en d'achtertocht 's anderen daeghs de Batalie/ en alſoo voozts tot 3 daghe lanck.

De Heeren van Pleſſis, Beſanzon en Vignolles zijn geozdonneert vooz de heele Armade te gaen/ om de Pioniers met 200 muſquetierders vzp te houden datſe den wegh conden vooz't volck ruymen. Dat ten minſten 10 man in een ledt te gelijck gaen conden / en den ghemeenen wegh alleen tot de toevoer van Amonitie / Pzoviandt en Bagagie vzp hielden. Om dat in't marcheeren goede ozdze mochte onderhouden wozden. D'ovzighe Heeren en hooghe Officiers hadden in't bzſonder oock haer Commando.

Daerop is het marcheeren aenghegaen en het eerſte legher gheſlaghen by Raconis nae dien ſy 7 groote mijle ghegaen hadden ; daer van bleven noch achter by 8000. man te voet en 1000. peerde by Turino onder het Commando van de Marquis de Tavane Veltmaerſchalck/en dit daer om of de Hartogh van Savoye pets voozneinen wilde.

Den 18 quam het legher by Sommerive, den 19 by Cecinolles den 28 tot Canalle : daer bequamen de Maerſchallen tijdinghe van de Heer van S. Stoffen van d'onderhandelinghe met den Keyſer tot Keghenſburgh. En dewijle ſy ſagen/ dat deſe onderhandelinghe heel teghens des Coninckx Intentie nopende de ſtadt Caſal liep/ namen ſy haren wegh voozts haer comporteerende nae de vzede die in Italien was ghetroffen. Daer nae ſchickten ſy den Heere Mazarino aen den Gzaef Colalto hem aenſegghende/dat hy ſich met de troupen van de Spaenſche wilde aſſonderen/om dat alleen de Spaenſche tegens de Franſen onderweeghs conden attenteeren volghens d'artijckelen van den Treves. 1630.

Den 21 campeerde ſich d'Armade by Aſti den 22 aen deſe zyde van de ſtadt / daer etteljcke Canons ſchooten naer het volck gedaen wierde.

Den 23. logheerden ſy tot Seere een dozp in Montſerraet. Den 24 Cuquarro en Frabina; den 25 Campeerde de heele Armade by Occimanio 4 mijlen van Caſal / daer wiert de reſolutie ghenomen / 's anderen daeghs op den vyant aen te gaen aen de cant naer het velt heen / dewijle de ſchantſen aldaer noch niet alghereet waren.

Den 26 dito marcheerdenſe recht aen op Bourg S. Martin, en over het waterken Gatola, daer ſy het vlacke veldt innaemen ſtellende ſich tot een ſlacht-ozdze in pzeſentie van de Spaenſche / met een gaende ſonder langh vertreck op d' achter ſchantſen van de Spaenſche met een ſeer ſchoone ozdze op dupſent paſſus nae den vyant toe. Doen wierde ozdze gheſtelt/ dat de Troupen ſouden een aenval doen. La Force hadde den voozttocht/Marillac d'arriergarde en Schombergh de Batalie en alſoo het Commando over de heele Armade/ die beſtondt in 18000 te voet 1300 te peert met haere Cozvetten mitſgaders 450 van Adel uyt de Pzovintie Dolphinat, die niet met gherekent zijn noch tot het voet volck noch rupters. Doen 7. Squadzons tot den aenval waeren gheſtelt/ maeckten ſy haeren verloozen hoop t' ſamen uyt elcke Batalie 20/ſoo wel muſquetierders als piekeniers / die een ſtuck weeghs vooz d'andere heen trocken. Als ſy nu by d oude verſchantſinghe quamen / die in de eerſte belegeringe is gemaeckt gheweeſt/van de nieuwen een muſquetten ſcheut alleen zijnde / hebbenſe knielende het gebet ghedaen ; en als ſy weer opreeſen / wierden ſy vermaent datſe hun wel en dapper ſouden houden/ 't welck doch niet van nooden en was van weeghens haere gevatte reſolutie.

Ondertuſſchen vertoonde hem Picolomini met etteljcke Carabynen om onſe Armade meer te beſien als te vechten/ gheljckwel hielt hy met de Volontariſſen een kleyn ſcharmutſel / daer in Picolomini het peert onder zyn lichaem wiert wegh geſchoten ; op de zyde van de Franſſen bleef Mr. de Marilly, die hem wat te verre gewaegt had; de Franſſen zijn ſo nae by den vyandt gecomen/dat ſy haere ozdze wel achter de ſchantſen hebben ſien konnen / daerupt vernemende dat d' Infanterie van de Spaenſche niet ſwacker en was / als der Franſſen ; van rupterye waeren ſy ſtarcker/ nae haer eyghen ſegghen dat haerer waren 20000 te voet en tuſſchen 6 a. 7000 rupters.

Doen Toyras onſe Armade tot het vechten gereet ſagh / trock hy met 200 rupters upt de Cittadella neffens 600 te voet / wachtende ſoo langh tot d' aenval geſchiede / daer neſſens hy ook het zijne ſoude verrechten; maer de Spaenſche ſchickten hem rupters en muſquetierders teghen om zijn vooznemen te beletten.

Om 3 upzen nae den middagh quam bevel/dat der Franſſen Armade ſtracx op den vyandt ſoude aengaen. Terſtont namen de rupters haer piſtolen en deghens. D'Officiers gonghen ſtaen by haere Compagnien/ en gonk de heele Armade aen op des vyants Betrenchementen met een ſulke vzeught / dat het gheſchudt dat van den vyant op haer gheloſt wierde/ deſelve in geen confuſie of ſchzick bzenghen conde. Daerenteghens / hoewel de 3. Maerſchalken vooz en na met hun ne Regi-

1630. menten van de Franssen sich sonder vertreck tot het slaen presenteerden / soo konde men wel bemercken dat de Spaensche wepnigh gesint waeren tot het verhten ; maer deden alleen satis factie aen d'Armade van de Franssen / tot wat eynde ooch Mazarini aen den Maerschalk van Schomberg afgeveerdight wierde die tot dien tijdt het hoochste Commando hadde / hem upt de naeme van de Marckgraeven de Sancta Croce aen te dienen het selve / dat hy hem tot hier toe hadde gewepghert.

De Frãsen en Spaensche maken een accoort vã wegen Casal.

Des Marazini voorsogh wiert aengheremen en veraccoordeert dat de Marquis de Sancta Croce mitsgaders de Hoofde van zijre Armade 30 in t ghetal / hun upt de schantsen souden upgeven / en de Heeren Maerschalken in gelyck ghetal souden ooch uptcomen / om met malcander te beraemen / wat dienlijck zijn mocht tot verseeckeringhe van wederzyde.

Alsoo haest quam Sancta Croce te voorschijn / Philippus Spinola Generael van de Spaensche ruptery / de Hartogh van Lerma Generael over d'Infanterp / de Hartogh van Nocera Veldtmaerschalck / Graef Serbellori Generael van de Artillery / en andere voornaeme Hoofden van de Spaensche Armade 30 in t getal / dien de Heeren van de Franssen in gelijck ghetal teghens quamen. Het stondt seer schoon soo veel voornaeme persoonen in haere volle wapenen te sien die in t ghesicht van beyde Armaden souden het misverstant ofte strijt bp legghen / daer aen soo veel lande en liede geleghen was.

Nae veele gedaene courtesyen / wiert de saecke daer heen geaccoordeert / dat d'onderhandelinghe tot Reghensburgh ghedaen voor allen soude ghehouden worden / behalven Casal : dat namentlijk de Keyser den Hartoge van Nivers met het Hartoghdom Mantua en Montferrat soude beleenen. Soo het saecke was / dat hy hem als een Vasal wilde onderdanigh maecken in spatie van dien tijdt / daer toe bestemt zynde. Dat die in Veltolin neffens de Graupunten in hare voorighe vryheyt weer herstelt en de Vestinghen die tot nadeel daer in opgeworpen waeren / gederaseert werden souden. Dat tot d'executie van dese saecke de Coninclijcke Armade in Italien dus langh soude blijven / en soude niet ghehoude zijn den Hartogh van Savoyen weer in te rupmen / wat hem afgenomen mochte zyn / tot dat alle saeken heel vergeleecken waren.

Wat aengaende was Casale, souden de Spangiers 's anderen daeghs de stadt met het Casteel inrupmen / neffens het gantsche Hartogdom van Montferrat. Haer Armade soude weer over de Poo marcheeren naer het Hartogdom van Milanen / en des Coninchs van Vranckrijck nae Saluzzo. Villana en Pignorol en souden dien selven weg nemen / die hun aen 't bequaemste zijn soude.

In de stadt van Casal soude een Keyserschen Commissaris met zijn supte soo langh blyven tot dat de beleeninghe was gheschiet / in welcke tijdt geen Frans volck in de naem van de Coninck daerin zijn soude.

Doen dit allegaer aldus was ghesloten / keerde sich d' Armade des Coninchs van Vranckryck heen nae Tessina aen de reviere / Poo, Bourg S. Martin en Occimando, tot op een mijle van des vyandts leegher ; maer de Spaensche bleven in slacht ordre staen in't binnenste van de schantsen.

Doen Toyras, sagh dat de saecke vergeleecken was / begeerde hy van den Marquis de Santa Croce hem te vergunnen / dat hy zijne verlosserg en Lants liede de Franse Heeren toe spreecken / en het Spaensche legher besien mocht / het welck hem toeghelaten wiert. Daerop voerde men hem voor't Spaensche legher dat in Batalie stont / en dewijle sy wel wisten / dat hy een deftigh Capiteyn was / die haer versochte / toonden sy hem een sulcke eer / als of de Keyser selfs daer ghweest was / daer nae trock hy voort tot d'Armade van de Franssen / daer hy van de Maerschalken en elck een wel ontfangen wiert. Doen hy met hun lieden ghenoegh onderspraeck gehouden had / vertrock hy weer nae Casal. 1630.

Den 28 voerde de vyandt zijne stucken en Ammunitie van Casal weg / haer gereet makende tot d'astocht. Den 29 trocken sy nae Vallame en Alexandria in 't Hartoghdom van Milanen / het welk de twee eerste plaetsen zijn in t voorsz. Hartogdom.

Den 30 trocken de Generalen van de Francopsen neffens hare Armade in de Cittadella en de stadt Casal / daer blyvende tot op den eersten van de maent November ; en lieten selve stad wel met alle noodtdruft versien. Toyras gonck weer nae Franckrijck om van zijn verrechtinghe den Coninck reeckenschap te geven.

Den 19 en 20 December heeft de Coninck van Vranckrijck in presentie van den Cardinael / den Hartogh van Momoranzi en Toyras tot Maerschalken ghemaeckt.

Hoewel het nu scheen als of in Italien alles vergeleecken ghweest waer / haperde het daerna noch met het een en ander een langen tijdt / waer over verschepdene onderhandelingen aengestelt wierden / dewijle zyne Coninckl. Majest. niet in alle poincten tot Reghensburgh getroffen zijnde / inwillighen wilde segghende / dat den Ambassadeur boven syne Commissie gedaen had / dies halven hy niet alsulcke artyckelen conde ratificeeren. Soo lieten de Spaensche ooch nimmer heen sich bemercken als of sy tot het getroffene accoort in alle manieren wouden hun voeghen maer noch een oogh altoos hebbende oppet Hartogdom van Montferrat en Casal.

Nadien nu by de nieuwe Tractaten / noch al nieuwe strijt op rees / en de vrede een wijltijdts seer twijffelachtigh stondt / is eyndelijck / doen de Coninck van Vranckryk ooch een Ambassadoor aen't Keyserlijcke hoff hadde / om de saecke tot een rechte reghel te brengen / in't volgende Jaer 1631 tot Chierasco een vergaderinghe gehouden / daer op de vrede van de ghedeputeerde aen wederzyde is besloten / en over die artijckelen welcke tot Regensburgh verbat waeren (daer van sommighe van den Coninck doorghehaelt zijn) nae volgende poincten volstandigh opgerecht en afghehandelt gewoorden.

1. De huldinghe of beleeninghe soude Hartog Carel van Nivers op een sulcke maniere / gelijck het by zijne voorvaders geobserveert was ghweest / vergunt worden ; doch souden die gheene plaetsen in Montferrat / die den Hartog van Savoyen toequamen / en ooch die plaetsen die in't gebiet van Mantua, welcke den Hartogh van Guastalla toe quamen / uptgesondert worden. Daer op soude den Hartog Carel van Nivers de beleeninghe selfs / of den Wisschop tot Mantua toegelaten worden.

2. Het Keysers volck soude sonder langer uptstel / upt Italien vertrecken / insghelijck ooch de Spaensche 6000 te voet en 1000 te peert datse teghens het voor Jaer upt het landt zijn souden / behalven 1600 te voet en 100 peerde / die d'ander

party

1630. party oock ſoude mogen behouden in die plaetſen/ welcke uptgeſcheyden waren.

3. Tot meerder verſeckeringhe nopende d'inruyminghe van d'ingenomene plaetſen en paſſen inde Graupunten / daer van ſouden aen zijne Hepl. gijſſels en neerſtighept aenghewent werden / dat men 't daer heen ſoude brenghen dat den 20 Auguſtus de partyen te weten krijgen mochten / datſe daer heen ghecomen waren in ſulcker voeghen gelijck veraccoordeert is geweeſt.

4. Tot verſeeckeringe van weghens d'inruyminghe van d'inghenomene plaetſen of Paſſen ſoude de Heer Gallas aen den Paus / en de Heer Maerſchalck Toyras aen den Hartogh van Savoyen verſonden werden/ die daer ſouden blyven/ tot dat de reſtitutie van de voorſz. plaetſen was gheſchiedt.

5. De Demanteleringhe van de voorſz. fortificatien die in de Graupunten waren ghemaeckt ſouden binnen den 6 of 20 Auguſti voorgenomen werden / of men ſoude den 20 Auguſtus met een/ elck in't byſonder / d'ingenomene plaetſen reſtitueeren/ of / indien het den Franſſen believen ſoude/ ſoude men tot allen tyden de inruyminghe toelaeten/ alſoo dat den Franſſen Bricaras, en de Paſſen in de Graupunten den Keyſerſchen ſouden ghelaten worden. Den 20 ſoude men Suſa en Avigliana, en den 26 Porto en Canet en eyndelijck den 1 van September Vignarol en Montferrat, ghelijck ſy voor den Oorlogh bevonden waeren gheweeſt/ weer reſtitueeren.

6. Souden de Puntenaers de beſettinge van Mantua die wel tlaetſte uyt Italien vertrecken ſouden / wyp pas vergunnen. Het welck oock de Commiſſarien van des Coninck halven hebben op haer ghenomen; en ſoude de doortocht ſonder koſten van de Puntenaers gheſchieden / en 't eclken heer alleen 3 Compagnien door paſſeeren.

7. Indien het nu beurde / dat de voorbehoudene plaetſen / die in deſen Oorlogh waren ingenamen / in de voorſz. maent van het krijghs volck noch niet al ontſlaghen zijn ſouden / ſoude men hem beneerſtighen/ dat het ten eerſten geſchiede.

8. Behalven dit / heeft den Oberſten Gallas belooft / uyt volle Commiſſie die hem de Hartog van Feria gegheven heeft / datmen dit en het ander dat tot Chieraſco was afgehandelt / vaſt onderhouden ſoude.

Schrickelijcke ſterfte in Italien.

9. De gevanghene ſouden den laetſten Junius teghens malcander afgewiſſelt werden.

Daer is ontrent deſen tijdt een ſchrickelijcke groote ſterfte door de peſt in Italien opgereſen. Heele plaetſen uyt ſterbende. Tot Venetien zijn ettelijcke 1000 menſchen ter weecke door de peſt ghestorven. Daer neffens hebben haer heen en weer veel perſoonen (onder welke oock veel voornaeme lieden om van haere vyanden te beter waerck te nemen) den duyvel ſoo verre overgegeven dat ſy ſenynighe materie aen de ringhen van de deuren / ſchellen aen de poorten / oock aen de deuren / aen de ſtoele in de kercken aengeſmeert/ en ſenynigh krupt over de weghen geſtropt hebben. Die nu van dit gheſmeer aenraeckte / of op het uptgheſtroyde polver gonck / die is terſtondt van de peſt aengetaſt daer door veel 1000 van menſchen zijn om den hals ghecomen: waer over veel van de Vergiftenaers zijn by den kop ghevat / verbrandt en met andere afgrijſſelijcke ſtraf van't leven totten doot gebracht.

Juſtitie over de vergiftenaers in Italien.

Tot Mylanen zyn den 17 July twee perſonen/ namentlijck Willem Platea en Jan Jacobſz. Mora een Barbier/ die heen en weer in de ſtadt hadden ſenijn aengeſmeert op deſe maniere ghereckt: ten eerſten zynſe op karren gheſet en tot het hups van't gherechte ghevoert; onderweeghs als men met hun ter plaetſe is ghecomen / daerſe t vergift aengeſmeert hadden / zynſe met gloyende tangen genepen; voor het hups van Mora zijn haer beyde de handen afgehouwen en daer na beyde gerabraeckt en levendigh op het rat ghelept en nae ſes uyren tijdts opgehanghen / haer lichaemen verbrandt / d'aſſe van de lichaemen in't water geſtropt en is hun een Columme opgherecht / daerin gheſchreven is haer ſept datſe ghedaen hebben. Den Crediteuren die noch wat te pretendeeren hebben gehad op haer hupſinghe / is uyt d'andere goederen ſatis factie gheſchiet / het overighe is geconfiſqueert. 1630.

Doen ſy uptgevoert wierden zynder twee voor heen ghegaen/ die openbaer uytriepen d'oorſaecke waerom ſy deſe beyde wierdē gedoot het volck aldus te kennen gevende. Sulke en andere Juſtitie is over de vergiftenaers meer in Italien geſchiet.

De duyvel laet hem lichamelijk tot Milanen zien.

Byy een ſulcke ghelegenthept / is oock tot Milanen een ſchrickelyck dingh met den booſen geeſt ghebeurt / want deſe (ghelijck van aenſienlijcke perſoonen is voor waerachtigh te kennen ghegheven) ſich ſienlyck heeft vertoont in een gedaente van een ouden man ontrent van 50 Jaren ſittende in een Caroſſe ſeer koſtelijck verciert zijnde/ by hem hebbende een groote ſupte/ en is aldus in de ſtadt herom gevaeren / hem voor den Prins van de Mammon uptgevende/ die met de peſt geraekt waeren heeft hy gebracht tot hun lieden comende: of ſy van hem weer gheſont begeerden ghemaeckt weſen? die nu gheſept hebben jae / die zijn geſont gewoorden / die dat niet geſept hebben/ zijn/ van hem wel ghelaeghen zynde / wegh geſtorven.

Sevenburgſche handel.

Ontrent deſen tijdt iſſer veel tijdts verloopen in Sevenburghen van weghens des nieuwen Voorſten al daer ingeſtelt ſynde / doch is eyndelijk de ſucceſſie (hoewel vele daer tegens zyn geweeſt) op Ragotzky ghevallen. Doen nu de Palatinus van Hongarien daer ontrent met volck lagh by Caſchauw / om te ſien waer heen de ſaecke met Sevenburgen woude loopen / heeft hy tijdinghe gecreghen / dat Ragotzky om tot de Voorſtelijcke weerde te comen/ ſoo grooten arbeyt gedaen had/ ſoo heeft de voorſz. Palatinus (mits hy ſonder dat een Pycantigheyt op Ragotzky hadde) hem op volghende maniere toegeſchreven.

Het verwondert ons/ dat gy u voor een Prins van Sevenberghen opwerpt / niet teghenſtaende ons wel bekent is / dat het tot u bederven ſal komen / ongeacht dat ghy wel condet leven met een meerder reputatie/ als een Prins van Sevenburghen. Want het is kennelijck genoech en heeft het d'experientie oock getoont / dat die gheene/ welcke ſonder oorſaecke van haere natuurlijcke Heeren zijn afgevallen haer tot een dinck voegende/ het welck hun onmogelijk was om uyt te voerē van Godt dickwijls geſtraft/ en tot den grondt zijn geſlaghen. Soo waerſchouwe ick u/ dat ghy van een ſulck voornemen wildet afſtaen / en dien volghens willen wy voor u perſoon by Keyſerl. Majeſt. wel verdoen verkrijghen. Dat wy anders om u perſoon niet doen en ſouden / ten waer dat wy het niet en deden van wegen het Vaderlandt.

Hierop heeftſs hem Ragotzky weer en wel ſeer ſchimpelijck geantwoort aldus ſchrybende.

Dat het nobele Coninckrijck van Hongarien met een miſgheboorte van een Palatin verſien

1630. was / is noch meer te verwonderen: wy hebben u groote verwonderinghe met smert aengehoort en was beter geweest dat een sulke sotte fantasie tot nae de heylighe daeghe van Kerst-mes / was verschooven geworden / soo hadden wy dese mogen voor een Vasten-avont deum houden: want dat ons / die van't ouste huys en geslacht zijn gesproten / een overgeloovighen en ongerijsten Ossen dryver raeden soude dat selve Vorstendom / welck ons buyten twijffel van Goddelycke voorsienighe is toegevallen en ghewesen / en ons verschricken soude met een pampieren vel en ons daer mede willen overgeven in de Ongarische slavernij van't huys Spangjen / soude billick van de heele werelt bespot worden. Dat wy nu dies halven van een valschen eedt zouden beschuldigt worden en dat wy van onsen natuurlijken Heere souden afgevallen zijn / kondt ghy doolsinnighe met de waerheyt niet bewijsen. Doch kan men lichtelijck sien / en moet zijn dat uwen ongewasschen mupl van't stof der d'Ossen dus dick besloven is dat het de Donau niet heeft connen suyver afwasschen. En soude wel veel beter zijn dat gy uwe verstroyde sinnen / by tijts weer vergaerde om den Vaderlandt wat beter voor te staen / u niet inmagineerende dat men in de houts daghen soude op steen baeren / en in de Kerst-tijdt gras mayen.

Tegens Keyserl. Majest. had hy niet gedaen / dat Pardonneerens van doen had. Maer dewijle de waenloose Palatinus misschien mochte meer gedaen hebben / als hy conde verantwoorden / mocht te hy selfs wel haest een pardon van noden hebbē. En dat hem dunkt dat onse persoon wat te klepn is / dat is toetegeven / het spreeckwoordt het welck sept: dat een Ossen-stront niet veel weert en is / het sy dat hy een geur van de Herberge gecregen heeft met desen kan hy dan zijne ongesoutene vermaninghe wat stooven.

Nedertantsche geschiedenissen.

Doen Graef Willem van Nassauw in't eynde van den Jaere 1629. (gheljck al voor desen verhaelt is) met ettelijcke 1000 mannen in het landt van der Mark en Berg was gegaen veel plaetsen innemende / heeft hy oock met een op Dusseldorp en Mullem een aenslagh ghemaeckt / maer heeft niet wel lucken willen.

Onlanghs hier nae hebben de Keyserschе en Spaensche by Bunnicker een tamelijcke neerlag van der Heeren Staten volck gehad / het welck aldus is afgheloopen. Als de Heere van Diden / Gouverneur van Wesel advysen bequam / dat 7 Compagnie Spaensche ten deel Keysers volck sich by de nieuwe baert aent Quartier Rosenrop verschantsten / heeft de voorsz. Gouverneur voor goet gehouden dat sulcke Troupen van daer ghejaegt mosten werdē / ten waer sy sich te stark verschantsten. Dies halven hy van Ysselsteyn 250 ruyters nessens 1000 vierroers met ettelijcke musquetierders heeft derwaerts gesonden. sommighe wilden segghen / dat dese aenslagh op ettelijck Spaens-volck / het welck onlanghs uyt de Pals gecomen syn soude / gemickt was: dat wel heeft konnen wesen / om dat men op alle beyde partyen wel mochte een waeckent oogh hebben. Doch issет eerst op de schants aenghegaen / dat ghelyckwel niet heeft willen lucken / dewijle sy van de Spaensche aldus zijn ontfangen geweest / datse met verlies hebben weer af moeten wijken.

De Keyserschе en Spaensche worde van Heeren Staten volck by Bunick haer geslagen.

Waer over hem op de been begheeven heeft Graef Jan van Nassauw (die tot dien tijt by Rhijnbergh lagh) met 8 Compagnien ruyters en ettelijcke 100 te voet die tot aen de Bunik haer comende om het Staetsch volck den Pas aldaer af te snyden. Doen nu de Commandeur Ysselsteyn ettelijcke ruyters achter eenen Bergh hendende gheware wierde / sondt hy terstondt sommighe vande zijne voor uyt / om het velt te bespieden / die trouwens eenen anderen wegh namen. Maer hy trock recht in goede ordre op de Spaensche aen het voetvolck tusschen beyde stellende / hem resolveerende nessens den Ritmeester Pompejus en andere Officiers daer door te setten en te slaen. De Spaensche dit aensiende / meendē datse de Staetsche al by den cam hadden / te samen aldus op der Staten volk los schietende / maer weynig schaden doende / dewijle de meeste scheuten over de hoofden heen passeerden. Daerop verdeelden hun de Staetsche in twee Troupen / en wiert het voetvolck last ghegeven dat sy los branden souden / het welck alsoo afliep / dat peert en de man over hoop vielen. Ondertusschen den roock duyrende sette den Ritmeester Ysselsteyn met een sulcke furie onder de Spaensche in / datse terstont in disordre quamen d'een hier d'ander daer heen vluchtende. Graef Jan met drie schooten gheraeckt zijnde wierde ghevanghen genomen / en wierden oock veel andere Officiers nessens hem ghequest en doot ghesiaghen / onder andere Grinaerst, den Commandeur tot Berck / eenen Ritmeester van de Crabaten en andere. Aen de zyde van de Heeren Staeten isgeen Officier gebleven / alleen dat den Luytenant Ysendom seer gequetst is geweest. en de Luytenant Capper door de hant geschoten. Door dese victorie heeft den Commandeur Ysselsteyn groote eer verkreghen.

Graef Jan soo haest hy wat verbonden is gheweest / heeft begeert men soude hem zijn rantsoen maecken en hem nae Rhijnberck brengen: maer men wilde daer toe niet verstaen ten waere dat men dies halven eerst van de Heeren Staeten en den Prins ordre of last had gecreghen. Graef Jans voornemen is gheweest / noch deselve weeke op te trecken / hem in t Hammeken te logeeren / en aldus zijnen broeder Graef Willem den Pas af te snyden. Doen hy Graef Jan weer genesen was is hy weer op sype voeten gestelt soo haest hy syn rantsoen / het welck op 6000 Keyserdaelders liep / betaelt heeft.

1630.

Dieren tijt in Hollandt en Spangien.

Men heeft groot manquement van koorn in desen tijdt in Hollandt gespeurt / daer door veel swarighept is opgeresen onder het gemeene volk en groote beroerte. Dit nu voor te comen / hebben de Heeren Staten goede voorsorghe gedaen aenstellende een nieu ordre hoe het met den coop en vercoop van't koorn soude gehouden worden / voorts ordre ghevende dat men sommighe Weylanden soude om graven en daerin koorn en andere vruchte sepen / dat de Landen haer selfs wat met proviandt onderhouden mochten: men soude oock inde groote steeden koorn solders oprechten / om daerop eenen goeden voorraet van koorn te brenghen; daermede wiert een begin gemaeckt en veel koorns nae Bergen op zoom versonden / daer op dan de Spaensche neerstig letten en dickwijls goeden buyt maeckten.

In Spangjen is ooh niet te min groote dierte gheweest van koorn en meel / dierder als opt te voozen zijnde; daerom zijn veel van de vreemde daer uyt gejaeght.

Waer voort een accoort getroffen van wegē d'af-

Nadien de Vorsten van de Gulickse landen de afvoeringhe des krijghs volck / dies halven sy dickwijls gesolliciteert hadden / een reys hebben verkreghen / dewijle sy al te voozen sich vergeleeken hadden tot op 20 Jaeren van weghens de beset-

1630. voeringe des krijgs volck uyt de geestelijcksche landen.

besettinghe deser landen; soo hebben Keyserlijcke/ en de Heeren Staten om het landt van de langhduyrighe krijghs lasten te bevryen / alleen dat Spangjen die drie plaetsen Gulick / Orsoy en Rhijnbergh / daerenteghens de Heeren Staeten Wesel / rees en Emmerick mochten inbehouden/ soo veere geaccordeert / dat indien d'eene party een van dese voorsz. plaetsen soude quijteren / d'ander 't selve oock ghehouden soude zijn te doen. Als nu de sake in alle maniere is vergeleeken geweest/heeft d'Infantin van Hispangjen dies wegen dit placcaet den 9 February doen publiceren.

Op begheerte des Doorluchtighen Vorst en Heer Wolfgangh Willem Paltsgraeve / nopende de demanteleeringhe van de nieuwe opghewerpene Fortificatien inde Vorsten dommen Gulik/ Cleef en Bergh Graefschappen Marck / Ravensberg en Ravensteyn etc. heeft haer d'Infantin van Hispangjen van weghens de afvoeringhe des krijgs volcx verclaert/ dat deselve altoos tot des Lants best geneghen was geweest haer seermishaghende het uytsiel dat tot hier toe geduert hadde: so heeft sy geordonneert aen alle Gouverneurs en krijghs Officiers van den Keyser en Coninck

IEAN Comte de Nassau Catzenelboghe Vianden Diest etc. Chr de l'Ordre du Toison d'Or.

C. Danck: exc.

van Hispangjen datse goede Neutraliteyt met de Hollanders houden souden / in alle plaetsen daer sy wat te commandeeren hadden/tot soo lang dat de demanteleeringhe en af voeringhe des krijghs volck aen wederzijde geschiedt was; daer neffens bevelende en toe latende den inwoonders van de boven geschrevene landen / dat sy de fortificatien selfs wel mochten demanteleeren / (behalven die drie plaetsen daer van boven verhaelt is) sonder eenighe hinder of belet. Aengaende nu noch d'afvoeringhe des krijghs volcks / heeft d'Infantin gheordonnert schryvende aen alle Officiers soo wel aen des Keysers en Coninck van Hispangjen mitsgaders aen de Ligisten dat sy den 5 van Martius uyt haere Guarnisoenen opbreecken/en het landt ruymen sullen dat sy in vier a. 5 daghen tijts daer uyt zijn / en of noch de demanteleringe vande voorsz. plaetsen niet geschiet en was/sullen so wel de degemolieerde plaetsen als d'andere uytgesonderde Neutrael blyven. En om dat der Heeren Staeten krijgs volck oock te beter met haere Artillerye wapens / Bagagie/ vivres en andere nootdruft voorts comen moghen/ soo heeft d'Infantin den Gouverneur van Rhijnbergh en Orsoy

1630. sop last gegheven/dat sy deselve souden vry en onghehindert passeeren laten / met conditie dat insgelijck het volck des Keysers / Coninks van Hispangien en der Ligistē vry met hare Artillery en krijgs noodzurft upt dese landen marcheeren sullen maer gelijckwel die krijgs preparatien die sy aen de plaetsen gevonden hebben / staen en achter laetende etc.

De Hollanders nemen Farnambuco in Brasilien in.

In dit Jaer 1630. hebben de Hollanders in Westindien teghens de Spangiaerden grooten voorspoet gehadt; want sy onder t belept des Teehelts Henrik Cornelisz. Loncq de stadt Fernamboeq in Brasilien ingenomen hebben.

Hoewel nu de Spaensche groote preparaten te water maechten / om dese plaetse weer te crijgen/ hebbense weynigh uptgerecht/ dewyle de Hollanders te gau en te starck haer verschantsten/de stad met nieu volck en veel victuyes versiende.

D'Admirael Pater maekt goeden buyt in Indien.

In Junius is een schip van den Admirael Pater in Hollant aengecomen tijdinge brengende/dat gemelten Admirael de stadt en Casteel S. Martin dat met 6 stucken geschuts en weynigh volck versien was geweest / sonder eenigh tegenstrijt had ingenomen. Die oppet Slot haddē dzie aenvallen uptgestaen/ na 3 uyren tijts haer overgevende. De Admirael hadde het wel 8 daghen langh ingehoudē/ maer door gebrek van victuyes en andere noodzurft weer verlaten moeten. De stad had voor de brantschattinge 5550 Rijcxdaelders gegeven; en had den Admirael wat hy daerin aen wyn/Tobak/huidē en Campesi hout vont nessens een silver Cruycifix mede genomen. De inwoonders hadden de meeste part van de Rijckdommen lantwaerts ingebracht. Aen alle plaetsen daer dē Admirael was heen gecomen hadde hy 't gheene/ dat hy niet en had connen mede nemen/ verbrant.

Anders hebben ooch beyde partyen de Heeren Staten volk en de Spaensche ter Zee stark malcander verbolgt/en dan dese/dan die party schade doende met afneminghe der schepen.

Een schip upt Hollāt slaet hem door 6 schepen van de Duynkerkers.

In October is een schip upt Hollandt van de Compagnie van West Indien onderweegs tusschen 6 Duynkerksche schepen geraekt. En heeft dit schip syne schiet gaten open gehouden en by de 100 man doen boven comen. De Duynkerkers aldus begroetende/dat arm en been syn in de lugt geblogen/daerop sym de Duynkerkers gaen strycken inbrenghende met hun op vier schepen by de 280 dooden.

Dē 15 van September is de Marquis Ambrosius Spinola Gouverneur van't Hartogdom Milanē en over't krygs volk vāSpangien in Italiē Generael/ in't nieuwe Casteel Scrivia gestorven.

Hooge en voorname persoonen gestorven synde in desē jaer 1630 Ambrosius Spinola de Cardinael Cleſel.

Hoxts hierna is de Cardinael Cleſel/Bisschop tot Weenen en nieustadt out zynde 77 Jaren gestorvē. Wiens lichaem upt de kerk van de Schotten tot Weenē tot in de Dom-kerke vā S. Steffen met groote solemniteytē gedragē is/ en op een Castrum Doloris dat daer toe was gemaekt geset en nae dzie gehouden lijck predicatien mitsgaders andere Ceremonien den 20 in't Choor by het Autaer van onse lieve vrouwe begraven.

Graef Jan Jacob van Aenholt.

Den 19 October is Graef Jan Jacob van Aenholt/Deltmaerschalk van de Lige der Catholijkē gestorven: het lichaem is naer Ensheym / en het hert naer Bronkhorst in Nederlant om te begraven gevoert geweest.

In December is Graef Rhijnbold vā Colalto Generael Luytenant van Keyserl. Mst. in Italien tot Chur in de punten gestorven; het lichaem is nae Weenen gebracht en in de voor stad in het Carmeliter Clooster gesedt.

In't begin vā de maent van December is een Keyserlijke Commissaris Jan van Hyen, die het sticht Halverstadt en andere plaetsen heeft helpen reformeeren en Keyserl. Mst. hoffraet was/ den Rhyn afwaerts nae Keulē comende by S. Severins poort van een Staetsche party om veer ghe-schoten/ die 's daegs te voozen in de stadt waeren geweest / die alles wat hy by hem had genomen hebben te weten 12 peerde en 15000. Rijcxdaelders neffens een gouden kettingh. 1630. Jan van Hyen.

Insgelyk is ook eenen jongē Heer die met een Compagnie ruyters uptgereden heeft om een impresse te besen in t weer keren in't Graefschap vā Bentem/van een Staetsche party doot geschotē.

In 't eynde van Martius in't uytvaeren van Alecante in Hispangien is een Gallioen van 400 last op hebbende 40 stucken geschuts willende na Venetien in de lucht gevloghen / daerin was een voornaem Heer upt Spangien; het welk by quam door het kruyt daerin het vier was gecomen. De schade is op 6 Tonne gouts geestimeert. Desen slagh van't kruyt is soo groot geweest / dat men 't selve over 7 mylen heeft gehoort / waer over te lande ook is een schryck opgeresen / meynende dat de Turcken in t lant waren gevallen / waer door die van't Casteel Alacante ettelijcke scheuten met grof geschut deden / daer door noch een andere gallep is gesonken.

Storm en tempeest tē ter Zee/ daer door grote schaden is ontstaen. Nessens ander ongeluck.

Daer zyn ook tot Algier in Barbarpen 8 van de 2 paensche en 4 schepen van Tripolis door de tem, eesten versconcken. Insgelijk syn voor S. Jan d'Acker een schip van Amsterdam/nessens 2 andere Nederlandtsche schepen / die van Venetien derwaerts ghegaen zyn mitsgaders 27. Franse/ Italiaense en andere schepen te gront gegaen.

In Julius zyn inde Oost Zee ook groote tempeesten opgeresen/daer door de Elve soo hoog is opgelopen / datse tot Geluck stadt groote schade gedaen heeft / een schip van Hamburgh is genootsaeckt geweest zyne masten te kerven / en een in't uytlopen vande Elve gestrant en heel onstucken gestooten; in Holsteyn synder door dese hooge vloet / by d'Eyder stroom 4. herspels vergaen en by de 400 menschen verdronchen; en de vruchten op t velt heel bedorven.

Dē 27 July ouden stijl is een schip van Wenen naer Pyse burg varende daer wel 60 persoonen in waren op de Donau versonkē een myl van de stadt.

Den 9 Augusti is een schryckelijk onweer op't geberghte/ om de stadt Weenen / (te weten Calenbergh / Meydlingh / en daer de beste wynen wassen) opgeresen / en vielender hagelsteenen als groote nooten en grooter/daer men een menschen aensicht in sien conde / welcke overal groote schade aen't wijn gewas deden.

In October is een Hollants schip de 3 Coningen naer Venetien varende/ van 260 last/ opheb-bende 248 soldaten en 50 bootsgesellen onder Engelant door storm gestrant/ datter maer 4 persoonen afquamen.

Ook een schip upt Hollāt na Fernamboeq varende gemonteert met 24 stucken daer ook niemāt af en quam. In desen somer deses Jaers 1630. heeft een stomme vrouwe / in't dorp Wasserleben in't Brunswijker lant/beginnen te spreken/de liedē tot boete en bekeringe vermaenēde/en veel toecomende dingē voorsept; als datter haest een grote veltslag soude geschiedē/daer in d'Euangelische de victorie souden vercrygē/daer door veele saken souden veranderen en goet worden. Maer dat sy dit en meer andere dingen gesept hadde/ is zy nae dzie daghen weer stom ghewordē.

Somma-

FErdinandus Ernſt Coninck van Hongarien trout met *Maria* Infante van Spangien. De vergaderinge der Euangeliſche Vorſten en Standen wort tot *Leypſich* gehouden, ſchryven naer *Weenen* aen Keyſerl. Majeſteyt, den Keyſer antwoort daer op, zy ſchryven aen de Roomſcatholijcke Vorſten en Standen, die haer weer antwoorden, maecken een beſluyt te ſamen en laetent publiceren. Den Keurvorſt van Saxen ſent den Keyſer een copye van't ſelve beſluyt, die hem daer over ſchrijft ook mede gheſanten ſent aen den ſelven Hartogh, op wiens aenbrengen hy hem verclaert, op welcke verclaringh den Keyſer wederom ſchrijft, en laet Keyſerlijke *Monatori* en *Avocatori* Mandaten van wegen het Leypſiſche beſluyt publiceeren, begeert van de Rijcks ſteden te weten welke daer by geſint zijn te houdē, ſchrijft aen alle Leen luyden der tot Leypſig verſamelde Keurvorſtē en Standen, doet een afmaninge aen de vrye Ridderſchap, die nopende de *Monitori* en *Avocatory* mandaeten ſchryven en andtwoorden, als ook de Graven en Heeren des Frankſchen Crays, ſchrijft haer wederom daer op. Die van *Vlm* verclaren haer op des Keyſers begeeren, welck wilt datſe haer geworven volk ſullen afdanken. Tuſſchen Vranckrijck en Sweeden wort een verbont opgericht. Sweetſche becomen rijke buyt van de Crabaten, een Sweetſch Vaendrick doet een mannelijcke daet, nemen *Locknits* in, den Coninck van Sweden laet een Mandaet in de nieuwe Marck aenſlaen, treckt naer Meckelenburgh, en neemt *Nieubrandenburgh* in, als oock *Klempenauw* en *Loyts*, belegert en verovert *Damin*, daer *Savelli* wonderlijk huys had gehouden, *Malgin* mede liſt. Den Overſten *Hatſvelt* wort tot *Roſtock* vermoort. *Peruſi* Overſte in *Gripſwald* wort tot overghevingh vermaent, handelt tirannis met de burgeren aldaer, als oock met Doctor *Crakowits*, *Colbergh* wort van de Sweetſche verovert, den Graef van *Tilly* comt tot *Francfort aen d'Oder*, treckt naer Meckelenburgh verovert *Veltſbergh*, retireert met zijn Armade, en willen zijne aenſlaghen niet meer gelucken. Den Coninck van Sweden ruſt hem weer tot een nieuwen inval, begeert van de Pommerſche Lantſaten datſe volck tot harer verſeeckering ſullen werven, neemt *Francfoort aen d'Oder* in, laet 't ſelve de verſamelde Euangeliſche Standen tot Leypſig weeten, ſchrijft in't byſonder aen den Hertogh van Saxen. *Samuel Weys* Generael Auditeur des Coninckx van Sweeden wort gevangen doch comt wonderbaerlijck wederom los. Den Conink van Sweden trekt op *Lantſberg* en neemt 't ſelve met accoort in, trekt over de *Spreuw*, handelt met den Keurvorſt van Brandenburg, denkwaerdighe reden des Coninex aen de ſelve. Den Graef van Papenheym laet den Hartog in Bayren den Staet der Keyſerl. Armade en 't overgaen van *Francfoort aen d'Oder* weten. Tot *Weenen* wort de ſtadt verſterckt. Den Coninck van Sweeden begeert hulpe tot ontſettingh der ſtadt *Maegdenburgh* van den Keurvorſt van Saxen. Des ſtadts *Maegdenburgs* belegering en deſſelfs Jammerlijcke verſtooring door den Graef van *Tilly* en *Papenheym*, oorſaken des ſelfs ondergank, voor boden en teyckenen hier van te voor gepaſſeert. Den Coninck van Sweeden bedroeft hem ſeer over deſe verwoeſting en laet een verantwoording uytgaen waerom hy die niet heeft connen ontſetten. Den Graef van *Tilly* doet de Keurvorſt van *Saxen* weeten den onderganck van *Maegdenburgh*, daer die op antwoort. Hartogh *Iulius Frederick* wort Admiſtratoor in zijn verſtorven broeders plaetſe van't Hartoghdom *Wurtenburgh*. Den Keyſer en Coninck van Denemarken wiſſelen eenige brieven van wegen der Prinſen recht op eenige Eerts en ſtichten in't Rijck. In *Sleſien* worden de lieden met reformeren hart geplaeght. In *Ioachiems Dael* wortſe met gewelt voorghenomen maer niet uytgericht. Tot *Hildeſheym* wort een ſchickelijck miſgeboorte geworpen. Tuſſchen den Coninck van Denemarken worden verſcheyde tractaten voorgenomen te vergeefs. in Vranckrijck wort een conſpiratie tegen den Conink ondeckt, d'oude Coningin neemt wonderlijcke ſaken tegen haren zoon den Conink voor, den gevluchten Hartog van Orleans ſchrijft aen den Coninck zijn broeder, den Coninck laet een declaratie tegen die ſijnen broeder volgen uytgaen, en maekt groote krijgs gereetſchappen. De Staten der vereende Nederlanden ſetten den krijg tegen Spangien voort, verclaren den jongen Prins *Wilhelm van Orangien* navolger in zijns Heer Vaders dienſten en Officien, de Spaenſche ruſten haer ſterck totten Oorlog. Den Keurvorſt van Brandenburg begeert de Veſting *Spandauw* wederom. Den Coninck van Sweden ruckt voor *Berlin* en neemt het in, en wort hem *Spandauw* weer ingeruymt, recht een occoort metten Keurvorſt van Brandenburg op, die hem daer van by den Keyſer ontſchuldight. De ſtadt *Straeſburg* wort met een blocqueringh gedreyght, *Lichtenauw* wort van de Keyſerſche ingenomen en beſet. Den overſten *Oſſa* vermaent de *Straeſburgers* van hare wervingen af te ſtaen. Het Keyſers volck treckt uyt Italien nae 't Hartogdom *Wurtenbergh*, dwingen *Memmingen* tot aſſtant van't Leypſiſche beſluyt, veroveren *Kempen*, onderſtaen door verradery de ſtadt *Vlm* in te nemen, den Graef van Vorſtenbergh treckt in Wurtenburger lant tegen den Hartog *Iulius*, en dwingt hem van't Leypſiger beſluyt af te ſtaen, houden aldaer ſeer qualijck huys. Die van *Vlm* vallen van't Leypſiſche beſluyt af, als oock *Nurenbergh*. Den Hartogh van Saxſen vermaent zijne Bontverwanten tot volſtandigheyt, hout de Keyſerlijke geſanten de ontrouw teghen de Euangeliſche Standen beweſen voor, bidt den Keyſer haere ſwarigheden af te helpen, verſoeckt aen den Coninck van Hongarien dat hy zijn vader daer toe wil beweghen, ſchrijft een Lantdagh uyt naer *Dreſden*. Den Graef van Tilly begeert van den Keurvorſt van Saxen en ander Euangeliſche Standen datſe haer geworven volck afdancken. Den Keurvorſt ſent geſanten aen Tilly, crijgen ſlecht beſcheyt, zijne propoſitien op den Lantdagh tot *Dreſden*. Het beſluyt des ſelfs, tracteert heymelijcke ſaken metten Coninck van Sweden, ſchrijft aen den Keurvorſt van *Ments* van wegen het Leypſiſche beſluyt. De Roomſcatholijcke ruſten haer ſtarck ten Oorlogh. In *Lotringen* wort volck voor den Keyſer geworven. Den Hartogh van *Mantua* ontfanght het leen van den Keyſer, een Engelſche Ambaſſadeur handelt tot *Weenen* in der Paltiſche ſaken, begeert een endelijke reſolutie of men die wil reſtitueeren of niet. De reformatie wort tot *Munden* en elders yverig voort geſet. De Coningin in Polen ſterft. Den Graef van Tilly treckt met zijn Leger van *Maegdenburgh* nae *Erffurt*. De boeren op der *Harts* doen de Tilliſche groote ſchade, die in *Duringen* jammerlijck huys hout, maeckt een aenſlach op *Erffurt*, begeert van den Lantgraef van Heſſen af ſtant van't Leypſiſche beſluyt te doen die hem daer op antwoort, zijn inval in *Heſſen*. Tot *Wittenbergh* geſchiet een ſeltſaem wonder. Den Conink van Sweeden komt tot *Stetin*, geeft de *Moſcoviſche* geſanten gehoor. *Gripſwalt* wort van de Sweetſche ingenomen, den Overſten

1631. *Perusi* wort geschoten. Den Rhijngraef *Otto Lodewijck* heeft goet geluck tegen de Papenheymsche. *Cotbus* wort van de Keyserſche ingenomen. Groot *Glogauw* wort door den brant verdorven. Keyserſche worden by *Grunbergh* geslagen. Veel wonder tekenen worden hier en daer gesien. Den Conink van Sweden ruckt over de *Elf*, neemt *Tangermund* in, slaet een brugh over 't water, verschanst hem tot Werven, neemt *Havelbergh* in. Den Graef van Tilly wort naer de *Elve* gevordert, daer over ontstaet groote vreught in Hessen en Wymersche landen. De Keyserſche werden by *Angern Borgstal* en *Rhijndorp* van den Coninck in Sweeden geslaghen. Palts-graef Carel Lodewijck van Lavtereck wort geschooten. De Hartoghen van Meckelenburgh nemen haer landt weer in, Sweetsche veroveren *Swerin*. Inrydingh der Meckelenburgsche Vorsten tot *Gustrauw*. Den Graef van Tilly treckt op't Sweetsche leger voor *Werben*, wort ghedwongen weer af te trecken, legert hem by *Tangarmund*, retireert hem nae't sticht *Maegdenburg*. Den Marck-graef Hamelton komt met veel Engelsen den Conink van Sweeden in Pommerē te hulp, Sweetsche gesanten worden in Vranckrijck Heerlijck getracteert. Leypsisch en Vorstenbergs volk trecken naer *Hessen*. Den Lantgraef van Hessen trekt by den Coninck, Tilly neemt een voorneem op *Saxen*, schikt gesanten aen den Keurvorst. Denkwaerdige reden des Keurvorsts aen de selve, en zijne resolutie op haer aenbrengen. Tilly conjungeert hem met den Graef van Vorstenburgh, valt in *Saxen*, neemt *Mersburgh* en verscheyde plaetsen in, begeert noch eens van den Keurvorst de Keyserl. mandamenten te gehoorsamen, die hem daer op antwoort en voert zijn volck in't velt te samen.

Den Graef van Tilly neemt Leypsigh met accoort in. Den Keurvorst van Saxen conjungeert hem met den Coninck van Sweeden. Tilly treckt hun met zijn Armade tegen, neemt het beste voordeel in, doet een bloegen slaght metten Coninck van Sweeden en Hartogh van Saxen die de victorie behouden, vlucht dies halven seer gewont naer *Halverstadt*, twee wonderlijcke voorteykenen voor den slagh geschiet. Den Coninck van Sweeden jaegt den vluchtigen vyant na, neemt *Moersburg* en *Hal* weder in, en den Hartogh van Saxen *Leypsich*. de Compositie dagh tot *Francfoort aen de Mayn* wort gehouden, en en dicht seer slegt door by ruking des Conincks van Sweeden. Den Prins van Orangien treckt naer *Brugh* in Vlaenderen, vordert de Contributien aldaer, treckt weder daer uyt, slaet zijn leger tot *Druynen*. De Spaensche rusten een scheeps Armade tegen de Hollantsche, vaeren van *Antwerpen* af, en worden vande Hollantsche geslagen, als oock te lande by *Gelder*. Des Conincks van Vrankrijcks moeder vlucht naer *Brussel*. De Portugijsen lijden grote schade in *Oost Indien* van de Hollansche schepen. *Grootglogauw*, *Crossen*, en *Isne* worden door den brant seer verdorven. Den Graef *Fugger* bemachtight sich veele plaetsen in *Neder Hessen* onder staet hem de Lantsaten van haren Vorst af valligh te maken. Den Lantgraef *Willem* verovert *Frytslar*. *Altringer* en *Fugger* trecken nyt *Hessen*, naer Duringen weer te ruch. Den Lantgraef neemt *Vach* weder in. Tilly retireert hem na den Weser stroom, komt weer in Hessen, schermutseert met de Hessische. Den Coninck van Sweden bestelt een Regiment in de Maeghdenburgsche en Halberstadtse landen, neemt de Stad *Erffurt* met accoort in, trekt naer *Franckenlant*, verovert *Coningshoven*, brengt den Catholijken in groote vrese, neemt *Swijnfort* in, en *Wurtsburgh* naer overgeving des Slots stormender hant, *Nurenbergh* begeeft sich in der Sweetschen beschuttingh, den Bisschop van *Bambergh* handelt by den Coninck om vreede, de Ligistische onder *Picolomini* worden geslagen, worden in Garnisoen gheleyt, nemen *Bobenhausen* in. Den Conink van Sweeden recht in't Bisdom *Wurtsburg* een nieuwe Lant regeringh op, neemt *Hanauw* met behendigheyt in, en bemachtight de stadt *Aschaffenburgh*. Den Keyser soeckt by den Keurvorst van Saxen door tusschen spreking des Spaensen Ambassadeurs vrede te maecken, doch vruchteloos; Keyserſche doen in *Lausnits* groote schade, worden daer weder uytgedreven. De Saxische bemachtigen veele plaetsen in *Bohemen*, oock de stadt *Praagh*. *Rostok* wort van de Sweetsche belegert en ingenomen. Keyserſche doen vergeefs een versoeck op *Halverstadt*, lyden groot verlies by *Maegdenburgh* van de Sweetsche, die *Mansvelt* en *Calb* innemen. Dē Hert: van *Lunenburg* treet op des Coninck van Sweeden zijde. Quaden toestant der Keyserſche in *Slesien*. Den Lantgraef van Hessen verovert *Munden*, de Westfaelsche Standen accomoderen haer met de selve. Den Keurvorst van *Collen* hout een Lantdag. Den Conink van Sweeden treckt naer *Francfort aen de Mayn* becomt 't selve inzijn versekering. Neemt *Hooghst* in; den Keurvorst van *Mens* schikt hem tot tegenweer en reyst naer *Keulen*. De Sweetsche nemen *Rincauw* in en belegeren *Ments*. Den Graef van Tilly verovert *Rotēburg* en *Winsheym* en legert hem voor *Nurenburg*, trekt daer weder af. Den Coninck van Sweden set over den *Rhijn* en bemagtigt *Oppenheym*, neemt *Ments* met accoort in, slaet de Spaense by *Trorbach*, en verovert *Reyffenberg* en *Koningsteyn*. Spaensche verlaten de meeste inhebbende plaetsen in *Wetterauw*. *Friedberg* wort van de Sweetsche ingenomen, *Braunfels* van gelijkē met accoort, *Spier*, *Landauw*, en *Cronweissenburg*, treden op des Coninks in Sweeden zijde, die *Manheym* verovert. Den Sweetschen Veltmaerschalck *Gustavus Hoorn* verovert *Mergentheym*, van ghelijcken *Heylbrun*. Tilly crijgt de Vestingh *Wiltsburgh* in zijn gewelt. *Wismar* wort de Meckelēburgsche Hartogen overgegeven. *Damits* wort van de Sweetsche ingenomen. Keyserſche nemen *Verden* in't sticht Bremen weer in, van gelijcken *Langwedel*, worden in *Bohemen* van de Saxische geslagen, die *Eger* innemen, en schermutseeren mette Keyserſche. Jesuyten en Monnikken tot *Praag* willen de stadt verraden. Verslagentheyt tot *Weenen* by den Keyser, die den Hartogh van *Fridlant* het Generaelschap weder op draeght. Den Hartogh *Maximiliaen* in Bayren sent gesanten aen den Keyser. Den *Admistratoor* van Maegdenburgh wort gevangen tot *Neustadt* gevoert. Turcken doen met stropen in *Hongarien* groote schade, in Tartaryen ontstaet onrust. Den Hartog van *Mantua* wort in zijne landen weder in geset. Het oude mistrouwen tusschē de Spaensche en Fransche ontsteekt weerom, rusten hun met macht in *Italien* tot ten krijg. Den Hartog van *Savoyen* vereenigt hem met Vrankrijk van wegen de Passen in Italien; *Pinarol* wort bevestigt. De *Genevoysen* zijn in vreese voor Oorlog. Den Conink van Vrankrijk soekt den twist tusschen *Savoyen* en *Genua* neer te leggen. De *Puritanaers* treden opzijn zijde, gebruykt den geluckigen voorspoet der Sweetsche tot zijn voordeel. Sweetsche tractaten lopen met *Straesburg* geluckig af, als ook 't gesantschap tot *Venetien*. Die van *Vlm* verenigen haer metten Conink; in *West Indien* valt eē hart gevecht ter Zee tusschen d'Admiracl *Paater* en de Spaensche. Den Hartog van *Retel* sterft. Schrickelijke wonderen aen verscheyde plaetsen in 't eynde deses Jaers, eertbeving en ontsteking desbergs *Veuvy* in't Coninckrijck *Napels*. Een stomme wort tot *Mens* onder de Sweedtsche Armade sprekende.

Dit

1631. Trou / en Bruyloft van Ferdinand Ernestus / Koninck van Hongarije / met d'Infantin Maria uyt Spangien.

Dit 1631. Jaer / willen wy met de Bruyloft die de Doorluchtigſte Koninck van Hongarien Ferdinand Ernestus met des Konincx van Spangiens Suſter / heeft gehouden tot Weenen.

Gemelte Infantin is in de Maent Junius 1631. in den Jare 1630 upt Barcelona / de Hooftſtadt van't Vorſtendom Catalonien / met 24. Galleyen vergeſelſchapt zijnde / ghevaren op Genua / daer ſy ſeer heerlijck is ontfanghen

MARIA FERDINANDI III. VXOR, D.G. Imperatrix ſemper Auguſta, Germaniæ, Hungariæ, et Bohemiæ Regina, Auſtriæ Archidux, Burgundiæ Dux, etc:

gheweeſt / in preſentie van den Cardinael en Vorſt van Dieterickſtein / die derwaerts geſonden was van zijne Keyſerl. Majeſt. om d'Infantin naer Weenen te conboyeren. Van Genua is ſy na Napels, en van daer na Loreto gereyſt / daer haer van den Paus / en andere groote Heeren / veel koſtelicke Juweelen zijn vereert.

Den 14. Januarius is ſy tot Ancona aengekomen / waer heen de Venetianen 12. Galleyen gheſonden hebben / om haer na Trieſt te brenghen. Doen ſy nu tot Trieſt is aengekomen / heeft den Eerts-Hertog het ſelve Keyſerl. Majeſt. door eenen Courier te verſtaen ghegeven: deſe Eerts-Hertog heeft haer ſeer ſtatelijck ontfangen / en naer Weenen geconvoyeert: Daer ſy dan met een grooten Pronck en ſtaet op het heerlijckſte is inghehaelt / ende in de Auguſtijner Kerck aen den Koninck van Hongarijen / door den Cardinael van Dieterickſtein / t'ſamen ghetrout / ende dit ghedaen zijnde / is het Banquet daer op gevolcht. Boven aen de Taeffel zittende / de Keyſer / ende de Keyſerin / daer nae de Koninck van Hongarijen / ende zijn Gemalin tegens over malkander; tot de rechte des Paus Legaet / dien volchde Eerts-Hertogh Leopoldus Willem; tegens over de Keyſerlicke Princeſſen / tuſſchē deſe zittende alleen d'Ambaſſadeur upt Spangien. Na dat de Trou-beveſtinge geſchiet is geweeſt / dede men twee reyſen de Stucken los branden / ende de Soldaten hebben tweemael ſalve gheſchooten.

's Maendaegs heeftmen ſeer heerlijck opgetrocken met Triumph-Waghens / diemen op de Burg heeft gebracht / die van witte Peerdekens

1631. dekens / als Eenhoozens ende Herten toeghemaeckt / vooztgetrocken wierden / en heeftmen seer schoone en lieflijcke Musijc hoozen spelen neffens Trompetten / Heer-poken / ende andere Musijck-instrumenten. Daerna is Neptunus gekomen van 20. Walvissen vooztgetrocken / daer in men met veel Schalmeyen ghespeelt heeft. Noch voozts / isser een Tupn met seer schoone en kostlijcke bloemē / spzingende Fontepnē / daer upt Venus met 4. Berg-Nimphen is hervooz gekomen met deftige Musijc en gespeel. Met de laetste Vertooninge heeftmē aen 't Venster / daer de Keyser en Keyserin met de Koningin van Hongarpen stonden / stil ghehouden / een Comedy speelende. Nadien heeft men statelicke Ring-loop-spelē ettelicke dagen aengestelt / doch alles vermont gehouden / eyndelick / besluptende dese Bzuyloft / met lustige Jachten ende andere tijt-koztinge.

De Evangelische Standen houden een Convent tot Leypsich.

Nademael den dagh genaeckte / die van den Keurvozst van Saxen upt geschzeven was na Leypsich / namentlic den 8. dagh vande maent Febzuar. des Jaers / 1631 / zijn daer heen gekomen dese navolghende Keurvozsten / Graven / Heeren / ende Af-gesanten:

De Keurvozst van Saxen / Jan Jurghen van Saxen / met 500. Peerden.

De Keurvozst Jurgen Willem van Bzandenburgh / met 178 Pers. ende 102. Peerden.

Marcgraef Chzistiaen van Bzandenburg van Beprent / met 133 pers. en 127 Peerden.

Hertog Jan Willem Philips van Saxen Altenburg / met 84. Pers. 56. Peerden.

Hertogh Willem van Saxen Wymer / met 125. Pers. 69. Peerden.

Hertogh Bernhard van Saxen Wymer / met 18. Peerden.

Hertogh Jan Casimir van Saxen Coburgh / met 94. Pers. 49. Peerden.

Hertogh Jan Ernestus van Saxen Afgesanten D. Ruger / met 11. Pers. 7. Peerden.

Paltzgraef Augustus van Sultzbach / met 32. Pers. 29. Peerden.

Landgraef Willem van Saxen / met 71. Pers. 56. Peerden.

Marghgraef Frederick van Baden / met 21. Pers. 14. Peerden.

Vozst Augustus van Sanholt / met 27. Pers. 28. Peerden.

Des Bisschops van Bzemen Afgesanten / Ditlof van Reventlau / Meerten Gerritsz. met 7. Pers. 5. Peerden.

Des Hertogs Frederick Vlric van Bzunswijck / Afgesanten D. Arnold Enghelbzecht / Cantzelier van Bzunswijc / D. Jacob. Lampadius Raet / met 10. Pers. 5. Peerden.

Hertoghs van Luneburg Afgesante / Julius van Bulau / Stadt-houder tot Zel / die met eē volmacht had van wegens Luneburg / Minden / en Ratzenburgh D. N. Jettenbzut 8. Pers. 8. Peerden.

d'Abdesse van Quedlinburgh Afgesanten D. Frederick Lentz.

Des Vozsten van Meckelenburgh Afghesanten / Hartwigh van Passau.

Graef Jan Jurghen van Mansveldt / 8. Pers. 8. Peerden.

Vande Swabische Creys en Standen / Afgesanten is D. Jacob Lofler / des Vozsten van Wurtenbergh gehepmen Raet / en Vice-Cantzelier.

Frederic vanden Steen tot Repchsteen / des Marg-graven van Buerlach Hofraet en Cammer-joncker; D. Mattheus Claus der stadt Ulm Advocaet / 8. Pers. 9. Peerden. 1631.

Van de Evanghelische in den Creys van Bzanckenland was Afgesanten Frederic Richard Mockel / inde Rechten Licentiaet neffens de Gesanten van Nukrenbergh.

Graef Frederick van Solms / met 22. Pers. 18. Peerden.

Ernestus Ludwig van Mans-velt / met 8. Pers. 6. Peerden.

Der Gravē van Stolberg Afgesanten Frederic van Oder / Hans Geozg van Eberstepn / en Hans Jurgen van Dehoven / liggende by D. Agricola in des Rijck-straten.

Graef Philips Reynaerd van Solms / 7. Pers. 8. Peerden.

Der Heeren Reussen Afgesanten D. Jan Richter / Benedictus Pascha, 6. Pers. 4. Peerden.

Der van Schonberg Afgesanten Jochum Pzacht.

Der Stadt Nurenberg Afgesanten / Jurgen Chzistoffel Volckmaer / Hans Chzistoffel Tucher / Geozg Richter / D. 14. P. 10. Peerd.

Der Stede Straesburg Afgesanten / Daniel Ringler Amptmeester / Jan Frederick Smit / D. Advocaet met 7. Pers. 8. Peerden.

Der Stede Francf. aende Mepn / Afgesanten Hieronym. Steffen van Cronstettē / Hans Heynric totte Jongen / Maximil. Faust van Asschaffenburg / D. met 6. Pers. 6. Peerden.

Der Stad Lubec Afgesanten / Otto Dant D. Syndicus, en Jan Kooperbeeck Raets-heer met 7. Pers. 6. Peerden.

Der Stad Bzemen Afgesanten / D. Jan Pzepswet Syndicus Liborius van Line / Raetsheer / met 6. Pers. 5. Peerden.

Der Stadt Bzunswijck Afgesanten / D. Jan Cammen / met 2. Pers. 4. Peerden.

Der Stadt Lildesheym Afgesanten / D. Jan Kegel / met 2. Per. 6. Peerden.

Der Stad Noozdhupsen Afgesanten / Jan Wild / Burgemeester. Paul Michael / D. Syndicus, met 3. Pers. 5. Peerden.

Der Stadt Mulhupsen Afgesanten / D. Chzistiaen Gom / Burgemeester / Jurgē Andzeasz. Salig / Schout / met 5. Pers. 8. Peerd.

Luneburgh / Minden / Ratzeburgh / hebben volmacht gegeven / Julius van Bulauw / den Afgesanten vande Stadt Bzunswijck

Graef Albzecht / Graef Fredzic / en Graef Joost Gunters tot Barbē Raedt / Henric Tobingh I. V. Licent. met 6. Pers. 6. Peerden.

Graef Chzistiaen / Graef Vol-raets van Waldeck Cantzelier / Zatharias Victoz D. een Persoon / voogt zijnde vande minder-jarige Graven en Heeren van Lippa / Chzistoffel Tuchener / Doctooz ende Cantzelier van de Graef-schap Lip / met 3. Pers. 6. Peerden.

Vande Evangelische Gemeente tot Augsburg Afgesanten / Hans Vlrich Ghelingher D. neffens een Dienaer.

Der Graven van Swartzenburgh van de Linie Sondershupsen / Afgesantē / D. Chzistoffel Loppe Cantzelier / en D. Casp. Pettich.

Der Graven van Swartzenburgh van de Linie Rudderstadt Afgesanten / Elias Schepel / Trophilus Heer.

De Raetsheer vande Paltzgraven / Bzandenburg / Olnotzbachen / Hohenlo / Jurgen Furstenhupser van Nurrenburg met 2. Dienaers en 4. Peerden.

Na-

1632. verwante Coninckrijck Bohemen / in deſe 10 jaren gheſwevet/ geraken ſoude: oft oock noch wel nae onderdzuckter harer Vzphept/ hun die kracht ontogen/ en hare Republijcque deur geſlickte/ geſochte/ bedwongene afſonderinghen/ van ander Chziſtelicke Potentaten/ gants verlaten/ terſtont van den omliggenden Nationē op eenmael gelijckſaem omringet/en ſoo haeſt alleen de eene den anderen die opmaninge dede/kracht harer onverbzekelickē Verbontenijſſen alle des Rijcx Pzovintien derften overtogen/ verſcheuren/ verwoeſten/ en alſoo eyndelick dat Coninckrijck ſelve gants vernietiget en verſtoozt werden. Dier oozſaeck/ nadien Hare Coninckl. Majeſt. alle en yder aenſlagen der dadelickheděē gebzokenē geloobens/ en vyantlicke attentatien/die tegen Hare Majeſt. en dat H. Roomſche Rijck voozgenomen werden/ te ſamen ghetogen/ een pegelijck met rijpen/dapperen en voozſichtigen gemoede bp ſich behertiget hadden/Hare Coninckl. Majeſt. eyndelick upt aenpozringe ende dzpvinge Godts/ ſulcke beweginge bp ſich gheſpeuret/ dat ſp dooz een beſtandigh beſlupt/ 't welck de ware Godſalichept eens ſulcken Coninex wel toebehoozt/ hare vaſtelick voozghenomen alle hare raetſlagen tegen die vzedeverſtoozders en ſtichters van alle ſulcke booſheden/ te dirigeren/oock vooztaen de vergietinge des Chziſtelicken bloets/ na welcke die krijghs-ſuchtige Patres eenich en alleen dozſtede/ en ſulcke Coninghen die ſp tot allen haren wille hadden te dzincken daer geboden/ te verſchoonē/en te gelijck het booſe en gevaerlick beginnen des gemeynen vyants/ die hare Republique in eenen krijgh te ſtozten gemeynt/ af te wenden en tot niet te maken: Tot ſulckē eynde hadden Hare Majeſt. welcke om remediering deſes gemeynen quaets hooghlick bekommert en gheljckſaem upt ingheven Godes hier toe aengepzickelt warē/ deur ſijn perſoon met harer grootmachtigē Republijcq/haer bedencken vziendelick communicerē/en met die ſelve van krachtigen en tijtlicken middelen delibererē willen/ deur welcke die vertwijffelde lieden / hoochſchadelicken pzactijcquen/ niet alleen eenmoedichlick mochte bejegenet/maer oock een heplſame vereeninge getroffen werdē/ welcke rechte waerachtige en getrouwe nabupzſchap weder vernieuwde/hare Republijcque in voozigē ſtande der gelucksalighept en vzphept ſettede/ ja veel heerlicker maeckte/ en alſo allen Chziſtenlicken Potentatē en Standē eene opzechte ſecuritept en vzede weder bzachte. Het en twijffelde ſijn Aldergenadighſte Coninck en Heere niet/ſp ſullē deſe vooztreffelicke en gelijckſaem van God beroerende gelegenthept en genade in acht en weerden te houden weten/ en die ſelve/ ſo lange men haer noch hebbē mochte/willichlick op/ en aennemen: op dat ſp niet hier na/ wanneer ſp henen wech is/te vergeefs geſocht werde/en ſulckes betrouweden Hare Majeſt. des te meer/ dewijle ſp gewis waren/dat deur deſen eenigen wech harer Republijcq verdedighet/ en haer Vzpheden deur Godes bpſtant/ dat ſp het ſelve mede ſoo goet hebben wilden/ met grooter eeren in haren voozigen ſtant verſettet werden konden. Voozders/ indien Hare Maj. van mepninge hadde geweeſt/ die voozgewende groote onbehoozlickhept aen te veerden/ware deſelve even recht ter hant gekomen die nieuwe van die ſelve Raet invoerders op de baen gebzachte aenſlagen/welcke harer Republijcke en der Chziſtenhept/als oock den Rijcke Sweden en Duptſcher Natie gants ſchadelick ware/ indien men de Coninckl. verkieſinge/eer en al vozē het opentlick gepubliceert ware gewozdē ofte gepzomulgeert werde/dat in hare Republijcque ſoodanige dignitept vaceerde/ vzoeg-tijdigh urgeret/ met grooten nadeel en verſmalleringhe aller Chziſtelicke Potentaten/die daer lijden moeſten dat een verkorē bedient Coninckrijck in een Erff-rijck verwandelt werde. Deſhalven daer nu deſe oozſake die de voozige overtreffe / nevens hier toe dienſtlicke occaſien daer toe quame/ waren die K. M. daer deur overwonnen/en hadden haer gemoet daer henen geſtreckt/ dat ſp deſe genadige en aller wegē heplſame werdinge hē ontdecken / en harer Republijcq/ als oock ſulcke hooge Hoofden/ die ſulcken werck ende dattet deur hun bpgebzacht werde/ inder hope lief en aengenaem ſijn ſoude / aendupden willen. 1632.

Deſer oozſaken halvē hadden Hare Majeſt. haer aē hare Grootmachtige Republijcq met Coninckl. bevele volkomene inſtructie en onwederroepelicke volmacht afgeveerdicht/oock toevertrouwt / dat hy deſen bandt der Vnie en deſe Confederatie en verbonteniſſe die met hare Republijcque ſoude gemaeckt werden / alle middaegliche en ſpaenſche grepē die de Noozderſche Landen in't uptterſte verdervē te ſtozten hebben gemeynt: en bpſonder tegen hare Republijcq gants furieus gericht waren/ſoude daer tegens ſtellen. Alſulckx te volgen ſtelde hy hen teghenwoozdigh met haer in/ die ſelve upt kracht deſes / inden name ſijnes Aldergenadighſten Coninckx en Heere aen te dupden/ dat ſulcken heplſamen Vnie en vereeninge met harer Grootmachtigen Republijcq / den Coninckrijcke Polen en Grootvozſtendom Littauw ongeloofliche gelucksalighept / ſegen en welvaert bzengē ſoude. Want de natuer en epgenſchap ſulcker vereeninge en verbonteniſſe/ die tuſſchen Hare Coninckl. Majeſt. en harer Republijcq op't krachtigſte ſoude werden opgerichtet/ware deſe: Dat deur een ſulcke van den Hemel her-af ghegevene occaſie van harer Republijcquen/die ſelve geadopteert en aengenomen werde / die daer Coninck in Sweden ware / die deur Gods genade een rechtmatige Heerſcher der Ooſt-zee ware / die evengelijck deur Gods goethept en Clements des Hepligen Roomſchen Rijckx en daer aen ligghende Coninckrijckē Liberator en Bevzper ware/die oock eyndelick upt bpſonder ghenadige Goddelicke voozſienighept / een wederbzengher en beſchermer ware der vzphept der gantſche Chziſtenhept/ en ſulcken onſterffelicken roem met dapperen helden ghemoede vaſtmaken en behouden ſoude. Gelijcker wijſe ſouden Hare Coninckl. Majeſt. den roem en lof die ſp van harer Republijcq/ op ſich ghebzacht/ die ſelve wederom kracht deſer Vnie reſtitueren en tot eygen geven. Item/het ſoude ſijn Aldergenadighſte Coninck en Heere met harer Republijcq allen roem en nuttichept ſijner Victozie en overwinningē communiceren en mede deelen. Item/het ſoudē Hare Coninckl. Majeſt. deur deſe Vnie harer Republijcq een vzye navigatie met grootē pzofijte en nut inder Ooſtzee verſchaffen. Item/het ſoudē Hare K. M. anders deur eenen anderē wech als enckel deur deſe Vnie/ alle opzechte eer-lievende en hooghverſtan-

1632. verstandige Patriotten wensching verbullen/ indien Hare Majest. hare Republijcq des eeuwig duyrzendē vzedes/welcke dat Rijck Sweden met den Coninckrijcke hadde / en hebben konde/nuttelick souden genieten laten. Item/ het souden Hare Coninckl. Majest. deur dese Vnie met dē grootmachtigē Keyser der Moscovyten/ en aller Russen Grootvorsten kracht onder sich hebbende/ seer vaste vereeninge harer Republijcq/ vertrouwelicke nabuyrschap/ en oprechte correspondentie te wege brengen.

Item/het souden Hare Coninckl. Majest. deur haren bysonderen hoogen verstande ende authoritept/ hare Republijcque tegē der Tartaren inval ende der Sapozousker Kasacken aenloop/ beschutten en beschermen.

Insgelijcken souden Hare Majest. harer Republijcq met den Turckschen Keyser ongeveynsder vrientschap verschaffen / ofte met harer dapperhept desselven ghewelt te rugghe dryven/ en alle vreese deur sijne/op ware Godsalighept gegronde felicitept / upt den weghe ruymen.

Item/het souden Hare Coninckl. Majest. die Hongarysche ende Boheemsche Kroone met harer Republijcq/ deur eenen on-opbindelicken bandt vereenigen ende in vrientschap te samen knopen.

Item/het souden Hare Coninckl. Majest. hare Republijcq van den ghewissen vooz aenstaenden ongheluckе / bevryden / welckes alle Nabuyren by Eedt-sweeringhe over haer besloten/oock ghewisselick wanneer die bestemde ure in sulcken opghetoghen uprwerck hier by quame ende hem soude laten hooren / voltoghen werden / soo verre niet dit heylsame werck der vereeninghe sijnen vooztgangh gewint.

Item / het souden Hare Majest. haer Coninckrijck van die heymelicke / hoe wel noch sonder bloet graserende Tyrannije en verbozgen dienstbarē jocke/welckes deur dat Spaensche Machiavellistche ende Jesuytsche Regiment het lichaem haerder Republijcq uptghemergelde bevryen / oock tot sijnen voozighen welstant en vryheden weder brenghen.

Item/het souden Hare Coninckl. Majest. deur dese Vnie hare Wetten / hare Authozitept ende Krachten weder brengen/ hare Prerogativen ende Vryheden in veel weghen verbeteren/de diensten/van sulcke/die in't krijgswesen haer dapper ende wel houden/oock bupten die/ met raedt en daet/ vooz 't Vaderlandt sich wel verdienet / met seer Heerlicken ende statelicken Premus ende belooninghe ozneren/ ende dan beydes als een oprechte Hupshouder der gaven Godes / soo wel de inkomste des gemeynen bestens bevoozderen/ en met mildrijcker hant uptdeelen/als oot aller Inwoonders goederen ende welvaert deur Godes milden segen/rijckelick helpen vermeeren.

Item/ het souden Hare Majest. harer Republijcq die vrye seckere Schipvaert en handelinghe op de swarte Zee/ Palude, Mecotide en Mare mediteraneo te wege brengen.

Item/het souden Hare Majest. kracht/deser met den Turckschen Keyser hebbende correspondentien ende hooghen aensiens aen der Ottomannischen Poorten/ harer Republijcq die Commercien upt de Donauwe weder vryp maken.

Item / het souden Hare Majest. deur dese heylsame Vnie haerer Republijcq / den innerlicken verscheurden Vrede weder schaffen / en hare Verbondtenissen met den welmeenenden Potentaten ende Republijcquen vernieuwen. 1632.

Item / Het souden Hare Majest. deur dese Vnie / haere Republijcque van den Tollen ende Schattinghen/welcke sy tot op 't bloedt uptgheseoghen/het zy gantschelijck bevrijden/ ofte ten minsten der selver versachtinghen/na haren eyghen wensch ende wille uptdeelen.

Item / Het souden Haere Majestept deur dese Vnie / hare Republijcque upt den Doolhoff ende besorghlicke quaden der innerlicke krijghen ende on-eenighept / die teghen veler/ ende / 't is waer/ 't wee'r echte kinderen ontstaen ende her-vooz breecken soude / ende daer upt sy sich anders niet souden upt te wercken hebben / uptvoeren / ende in eenen seeckeren vastighede der eeuwighduyrende Tranquillitept oversetten.

Item / het en soude oock niemant op der aerden beter ofte met grooter nadzuck ende effect dan Hare Coninckl. Majest. der welckers Stam ende Bloets-verwanten gestacht goetdaet bewijsen / ende dat selve besorghen/ soo verre sy maer alleen des hupses Oostenrijcks devotie sich ontrecken ende ontraden laten/ den Coninck in Spaingten goeden nacht seyden/ende sich aldaer in sijnen Rijcke wel te houden ende sijns gevallens leven lieten.

Item/ het souden Hare Majest. den Godsdienst ende die vryheyt der Conscientien/daer over die Goddelicke Majest. alleen hoozt te richten/den Alderhooghstē bevelen/en sulcken hoogē macht die van God alleen herkomende/ also bedienen / dat sy opt ende alle tijdt een behoozlicke ooghe op die fondamentale Wetten harer Republijcq / ende op die formulam ende conditiones des Coninckl. Eedts die daer op moeste bewesen werden/ hebben wilde.

Item/ het souden Hare Coninckl. Majest. in harer Republijcq/allen Geestelicken Patribus, Bisschoppen/ Prelaten/sy sijn gelijck den Roomschen ofte Grieckschen gheloove toegedaen/na stants behoozlickhept also respecteren ende eeren/gelijck sy selver wilden/eñ die Wereltlicke Senatores, nevens der Ridderschap/ het vooz goet sullen aensien.

Item/des Roomschē Stoels Cardinalen/ die eensdeels in harer Republijcq floreerden ende alle ander Geestelicke Ordens/wilden Hare Majest. in haer beschut nemen/ende haer by haren Privilegien handhaven/ in dier gestalte ende met sulck bedingh onwandelbaer : Dat maer de Jesuiten alleene in den Exptochouwischen Klooster souden verschencket ofte in Spagnien beschickt werden/ ofte oock so dese beyde conditiones hun niet aennemelick / sich tot den Grootmachtighen Heeren van Venetien/ sy wilden ofte niet/toe treckē/aengehouden werden. 't Welck dan een yegelick/hy zy in wereltlicken of geestelickē stande/ die maer de Religie met ghesonden oogen aenschouwet ende sijn Vaderlant lief heeft/des te meer vooz raedtsaem bekennen soude/ hoe klaer en gewis het de sulcke die der waerheydt toestaen/onder de ooghen lichtet/dat hare Republijcq inwendigen ende upterlicken verwarringen ende perijckel onderwozpen zijn moeste/soo langhe sy die Spaense Kondtschappers en der Oostenrijckse monarchie Procuratores en voozstetters in haren boesem foveren ende dzaghen souden.

Ick

1632. Ick gheſwijghe dat waer deſe gheſinthept en gheſmeeck by hun gheſien en gemerckt wert/ haere Republijcq met de Naebuerighe gheen verbondteniſſe/het zy waerachtich noch geen ſchijn ſoude hebben oft houden konnen / voornamelick/wanneer der Naebuerigher gevatte rechtmatige opinie ende goetdencken van den ſelven betracht werde.

Ten laetſten / op dat hy van de ghehoopte uytbreydinghe haerer Grenſen teghen 't Oosten / ende van ander ontallicke commoditepten niet veel woorden maeckte/ over ſulcks ſy oock/ ſonder hen na hare hooghe diſcretie ende verſtandt/ het ſelve lichtelick betrachten konden: Wanneer nu deſe van herten lieffſte dochter/ die heylſame Unie ende Vereeninginge geluckich werdt gheboren ende gheformeert ſal zijn / ſoo ware Sijn Alder-ghenadichſte Koninckl. Majeſt. ſoo Godvruchtich ende trouwe / dat Haere Majeſt. alle het ghene/dat in des Eedts-formulier ende Capitulatie vervattet (die niet een meerders) ſtijff/vaſt/ende onverbreeckelick houden ſoude. Op dit alles wilde hy gheerne dit daer toe doen / wanneer Hare Coningl. Majeſt. modeſtia hen niet afhielde / dat deur dit eenigh middel der heylſame Unie / hare Republijcq met grooteren ende hoogeren prerogatijven ende gheluckſaligheden ſoude begaeft werden/ als ſy voormalen van eenen Coninck ofte van allen met malkander in ſoo veel hondert Jaren herrewaert ware verciert ende ge-eert gewoorden. Soo en ware oock niet van nooden / hare voorgaende dapperheydt ende aengebooren natuer/ ter vryheydt / met haer voorweten weder op te timmeren: naedemael haer ghemoederen ſonder ſulcx/ deur die Inlantſche exempelen der hare (die ſy met malkander/ſoo wel na als vooren/ tot dapperheydt / gherechtigheydt ende wijſheydt conſpereerden) ende deur het geluckige ſuccess harer naburen/die hare vryheydt tegen de tyrannije/ welcke ſy onderworpen zijn gheweeſt/weder mannelick verdedighen/jae oock deur die upt Godes verhengeniſſe voor oogen ſwevende noodt/ ſulcken heylſamen werck der Unie in aller eeren te houden/ aengedreven ende aenghepryckelt werden. Want alle haere raedtſlaghen gingen oock eenigh en alleen daer henen/ of ſy hares Vaderlands heyl ende vryheden ſich aentrecken / ofte het zy wijders voortaen den Spaenſchen ende Oostenrijckſchen/ ofte Tartar ende Turckſche jock/ſulckes onderdanigh maecken wilden / ende over ſulckx liever ſien/dat het heerlicke corpus harer Republijcq ſtuckwijs werde verſcheurt/ dewijle het eenmael ghewis ware / ſoo verre die Oostenrijckſche aenſlaghen/die tegen haer gherechtet / haren voortgangh niet ghewinnen ſullen / dat alsdan/ ſoo wel van 't Oosten als Noorden/ een verſchrickelicke veranderinghe ende verſtoringhe hares Coninckrijcks voor-handen zy.

Maer het ſoude dan noch die hoogſte ſtichter ende behouder aller Coninckrijcken / veel een beters nae wenſch ende hope verleenen/ ende ſijnen genaden-vleughel over hare Republijcq uytbreyden: welcke het des te vaſter betroude en geloofde hoe meer hy deſes verſekert ware/ dat Hare Coninglicke Majeſt. het met haer t'ſamen/ende ſonderling genadigh/trouhertigh ende oprechtigh meynde/ende hoe dieper hy hare genegenthepdt ende goede affectie ſich verkondighet / oock upt ontalbare onweder ſpreeckelicke gronden ende Rationibus verſeeckert; ware hy der onghetwijffelder hope/ ſy ſouden haer ſelfs niet verhinderlick zijn: maer deſe heylſame occaſion ſulcker Unie ende vereeninginge met Hare Coningl. Majeſt. in't werck te ſetten/ſich gebruycken: In betrachtinghe dat een ſulcken ſtandt in hare Republijcque ware (gelijck een verſtandige ſulcx licht heeft af te meten) welcke niet verdraghen konde/ dat ſomtijdts daer een ongheluck voorder in graſeren ende de overhandt nemen ſoude / dat ſy oock gheene remedia het booſe af te wenden by ſich bevinde/ofte oock daer ſulcx voor-handen / gheenen hadde dieſe beter als Hare Majeſtept / ſijn alderghenadighſte Coninck en Heere te appliceren wete / welcker dan deur hun/ hen nevenſt Coningliche Ghenade / ſijne dapperheydt / voorſichtigheydt/ gheluck / eere ende roem hier mede dadelicken defereerde/ niet twijffelende/ ſy ſullen evenwel van harer zijden/ deur wedergeldinghe ſulcker trouwe en redelickheydt/ als oock mededeelinghe alles deſen/ ſoo in harer macht ſtaet/ ende tot ophelpinghe hares Vaderlandes / tot bevoorderinghe des gemeynen beſtens / oock der gantſche Chriſtenheydts welvaert dienſte reſponderen/ ende ſich gelijckmatig verhouden.

1632.

Ende dewijle hy in Riga, als oock op den Grenſen des Duytſchen Rijcks/ van weghen Coninglicker handelinghen/ eenighe maenden na malkander blijven ſoude/ verwachtede hy/ wat die Goddelicke providentie hier in ſchicken wilde/ als oock den uytgang hares Gaeds beſluyts/nevens hoogh-verſtandigher beantwoordinge/op deſe ſijne weghen/des heylſamen Unies werck/aengebrachte werdingen.

Op dit ſchrijven hebben de Poolſche Standen niets gheantwoort/ dier oorſaeck de voorgemelte Sweetſche Ambaſſadeur Ruſſellius/ als hy vernam dat op den 11 Martij eenen Rijcxdag tot Warſchou gehouden ſoude werden / op de ſelve tijdt een Currier met ander ſchrijven van gheljcken inhoude/van weghen aennemingh des Conings in Sweden totten Poolſchen Coninck / waeren onder dato den 6 Martij/daer henen afgheveerdighde. Als nu die ſelve inder Landtboden Stove/ hoewel na langen bedencken ende beraetſlagen/ audientie gegheven werde / bracht hy ſijn ſaken in Latijnſcher ſprake voort. Dat/namelick alreede voor deſen ſchrijvens van Ruſſellio waren afghegaen: maer dewijle die ſelve noch ter tijdt niet beantwoordet/ ſo ware hy met andere afgeſonden gewoorden. Waer op der Lantboden Maerſchalck den Brief van hem genomen eñ opgebroken heeft. Gelijck nu hy en die andere by hem weſende Standen den inhout geſien/ ſoo hebben ſy geantwoort: Hy hadde wel met ſulcken boodtſchap moghen te huys blijven: want ſy onder haren Conſtitutionen eene hadden/ dat die/welcke by des Coninck leven van de verkieſinge eens nieuwen Conings yetwat te proponeren/ ſich hadde laten gheluſten/ die ſelve als een Landtverrader gheſtraft werden ſoude. Ende dat ſulckes teghen de compacten en verbonden des ſtilſtandes ware. Wanneer ſy oock Ruſſellimus / ſelve tot Warſchouw hadden/ wilde ſy anders met hem voortvaren/ waer over ſy goede oorſaeck hadde/ wanneer ſy alſo handelen wilden gelijck Karolus in voortijden met de Poolſe Geſandten gedaen heeft;

Jacobt Ruſſelli ſchrijven/ wert vande Poolſche niet wel opghenomen.

1632. doch wilden't voor ditmael alsoo henen laten passeren. Maer hy en soude met diergelycken voordtschap niet meer opgetogen komen/ wilde hy dupten perijckel blyven.

Hierop syn alles schryvens dat hy van Russellio mede vracht hem afghenomen/ en in synner tegenwoordigheyt met openbaren Trompetten-klanck voor des Maerschalcks deure verbrandt gheworden.

☞ Tot Warschouw in Polen wert een Rijckxdagh gehouden/ en wat daer by getracteert werdt.

Die bovengheroerde Rijckxdach werde op des Coninckx ende der Standen goet bedencken/in de Maerte tot Warschouw gehouden/ en duyrde 3 weken. Die Materialia, die vanden Standen daer by ghetracteert werden/waren eerstelick: Dewijle men daer aen twijffelt/ dat die Keyserlicke Interpositie (want de Keyser hadde op aenhouden der Polen/eenen Ambassadeur in der Moscouw af-gheveerdight/ om te versoecken oft daer een verlanginge des stilstandts by den Grootvorst mochte te weghe ghebracht werden) tusschen de Poolsche Kroone ende den Grootvorst van Moscovien haren voortganck ghewinnen mochte/ Maer die Littauwers/ als die aldernaest het perijckel saten/seer blijtigh om beschermynghe aenaenhielden/ Datmen op Krijghs-preparatie (ghelijckmen ghenoechsaem van den Moscoviter hoorde) mochte bedacht zijn; Ock daer benevens te sien / hoe daer profijtelicke Contributien waren in 't werck te stellen; Ock mede/ hoemen by tijts een uptgerustet Krijgsheyr op de beene brenghen ende alle noodwendigheden daer toe berepden mochte.

Ten anderen/ Dewijle de Koning met gevaerlicke Lijfs-kranckheydt beladen / ende hoogh in Ouderdom / hoe by synen Leven de destinando futuro Rege, op dat men der onghelegenthept ende perijckel des Interregni voorkomen mochte/ te delibereren. Wat tot sulcker denominatie dienen mochte/ doch alles dē rechten der vrijer verkiesinghe on-nadeelich/ Ock dat sy sulcks Harer Majestepts Rechten gants in 't minste niet prejudiceren/ maer dat die-selve den eenen wegh als den anderen/ in de regieringhe des Koninckrijcks totaliter blyven/ende die designatie alleen op aenstaenden doots-ghevalle gelden soude.

Dese Puncten hebben die Proceres, ende sonderlinge die Directores deses wercks voort te dryven/ sich heftich bemoepet.

Ten derden werden ghehandeldt / hoe die Koninckljcke Prince mochten pro qualitate versien werden / op dat een peghelick zijnen standt behoorlick voeren konde.

Ten 4. Dat die Republijcq der schulden ende andere Onerem gheledight/ ende voor die Landtschappen die aen de Tartaren ende de Turcken gheleghen zijn / een noodtwendighe Defensie in het werck gherichtet: Ock het Muntwesen op eenen anderen voet ghebracht werden mochte.

Dese Puncten nu / werden alsoo van de voornaemste Heeren in Poolen op-ghetekent / ende by den Rijcks-dagh den Standen voorghedraghen.

Den Koninck dede eene bysondere Propositie/de welcke beroerde dese naervolghende Puncten:

Propositie des Coninckx in Polen / op den in de

Ten eersten / Te beraedtslaghen / hoe den Moscovijter met Wapenen te bejeghenen sy/ in aenmerckinghe / dat die selve vpandt hem langhe totten Krijgh berepdet/overal vreemde Volckeren ghewordven/syn Onderdanen in 't Krijghs-wesen geoeffent/ alle plaetsen met Volck ende Ammonitie wel voorsien/daer by die valsche Computatie van weghen der Inducien ghemaeckt/ Dat/ namentlick die selve / desen Somer ten eynde loopen sullen. 1632. Maerte/ 1632. tot Warschou gehoudene Rijckxdagh.

Ten 2. Dewijle verschepden practijcken/ van weghen toekomstigher Election in der Kroone / ock by den Kasacken upt zijner Majestepts vpanden bedrijf ende aenporen ghespeurt werden / waere te beraedtslaghen/ hoemen in desen ghevalle des Interregni wege eenes gewissen Successoris in der Kroon konde versekert zijn.

Ten 3. Met Haere Koninckliche Majest. tot Sweden / die in den Roomschen Rijcke machtich prospereerde / met den eersten van weghen des eenwighen Vredens te tracteren/ daer toe dan die Koninck in Vranckrijck ende Enghelandt als Interponenten ende Middelaers te versoecken waren.

Ten 4. Teghen der Tartaren Inval sich te versekeren.

Ten 5. Die Besettinghe in Prupssen/als ock in 't Koninckrijcke / te betalen ende te verstercken.

Ten 6. Soo verre den Koninck van weghen des morbi articularis niet soude onderschrijven konnen / hoe een bequame maniere te onderschrijven mochte ghevonden werden/ ende daer toe verordineert/op dat des Koninckrijcks noodtzuftigheden niet vertoghen/ noch ongeexpedeert verblyven moesten.

Ten 7. Werdt in der Standen willekeur ghesettet van de Gheldt-munte/ nae der Heeren Ghedeputeerde vergheljckinge te beraedslaghen.

Ten 8. Dewijle den Koninck/ hooghlofflicker ghedachtenis/ van weghen die Kroone/als een Landts-moeder sich wel verdient/ soo waere het behoorlick / dat sulcke jonghe Princen met een eerlicke ophoudinghe versien ende den Wereldtlicken het inkomen der Goederen / die sy de Koninginne in possessie hadde: maer den Gheestelicken ander Goederen/ die als-nu vacceerden / toe-ghe-eyghent werden. Ende ware hare Majestepts ghenadich begheeren / dese Puncten wel te overweghen ende te betrachten / dat hier aen der Loffelijcker Kroone reputatie ende welvaert hanghen dede / Haere Koninckliche Majestept ock in sulcks hoogh-bedroefden Weduwen standt/ hier-mede in petwes verblijdet / ende sulckes tot mainteneringhe der Kroone aen-bevolen / jae vaderlicke sorghvuldighept eensdeels konde vergolden werden.

Besluyt en verklaringe der Poolse Standē/by den Rijcxdagh tot Warschou.

Dit alles nu/ werdt van den Standen vlijtich beraedtslaeght.

Soo veel nu des Moscovijters Krijgh belangt / bequam de selve sijnen gewissen voortgang/ende werdt besloten/datter 10000 mannen voort eerste op de grensen geschicket/ ende Commissarien te gelijc daer mede upt geordineert souden werden/ die aen den Moscovijter versoecken mochtē/of men met hem een voorder stilstandt beslupten konde: gheschiede het niet/ soo soude dat terstont geadviseert / ende hem voort met meerder Volck en ander noodtzuft tegen gestaen werden. De Prince Vladislaus wilde alsdan ock berepdt zijn met 6000 Mannen totten voorsz Volcke hem te voegen. In ghevalle nu de Vpandt seer sterck waer/

1631. anders niet vooz ditmael inrupmen / dieshalven men ſp met d' Executie niet laſtigh vallen woude na den Reghel van de Rechten: Illud ſolum quod certum eſt, ad executionem trahi oportere, interim vero ulterius examinandum relinque.

En wat ick Paltzgraef Auguſtus / vooz mp / en mijnen lieven Bzoeder / van weghens de vervolginghe der Religie die wp van onſen Bzoeder Wolffgangh / willen aen u Kepſerl. Majeſt. verſchepde repſen gheſchzeven hebben; ende ick Keurvozſt van Saxen dieſ-halven dooz vele ſchzijven en Afgeſanten gebeden heb / is uwe Kepſ. Majeſt. oock al noch wel indachtigh.

Nu konnen deſe Bzoeders die des Religions bzede mede deelachtich zijn / dewijle het mede Vozſten zijn van't Rijck / van weghens haer oneenighepdt der Religie / van hare Vozſtelicke Dignitept niet verſtooten wozden / noch dooz d'af-ſonderinge hares Bzoeders Paltzgraef Wolffgang Willems / eenich nadeel geſchieden / noch hem eenich macht dieſhalven over zijne Bzoeders Dienaers / Hoff-officiers en Onderſaten / Circa punctum reformandi religionem over gheghéven wozden / 'twelck nopt in't Rijck ghebzupcklick gheweeſt was / maer ſulcx wel in flechte Perſoonen van gheringeren ſtaet vooz bp ghegaen.

Soo bidden wp onderdanich / uwe Kepſerl. Majeſt. believe deſe ſwarighepden wat te remedieren / en wat Paltzgrave Geozg Guſtavus / van weghens 't Graef-ſchap Veldents / neffens zijne twee Bzoeders voozſz. vooz deſen ootmoedich verſocht heeft hier in te maintineren / ende dat de ſelve in hare Vzphepdt en Religie moghen blijven zitten / ghenadighe oozze te ſtellen.

Voozts / dient te weten / Alderghenadichſte Kepſer / dat het poinct vande Juſtitie / tot het boven-verhaelde / hoozt mede gheobſerveert te wozden. En wat andere vooz groote klachten ghedaen hebben / ende inſonderhept des Keurvozſten upt de Paltz Weduwe / de Paltzgraef Lodewijck Philips / de Hertogen van Mecklenburgh / neffens andere klaeghende Vozſten ende Standen / en wat dieſwegen op het Convent tot Reghensburgh ghehouden zijnde / het Keurvozſtlicke Collegie bp uwe Kepſerl. Majeſt. verſocht / en gebeden hadde / oock hoe ſeer ſp over de Confiſcatie van de goederen / die ſp niet konden tot nadeel en ſchade van haren kant / anderen inrupmen / ghe-klaecht hadden / dat toonden al de ſchzijften / dieſweghen overgegeven zijnde.

Het ſpeurt oock uwe Kepſerl. Majeſt. dat dooz de Leen-heeren haer Dominum directum, den onſchuldigen nau-even haer toebehoozende / en proprio facto gearquireerde Ius ſimultaneæ inreſtituræ daer dooz wegh ghenomen wierde / ende een groot nadeel aen alle de Leen-heeren dede / oock allen Keurvozſten ende andere Vozſtelijcke hupſen / inſghelijcx toe-ghevoeght wierde.

Ende hier over wierden niet alleen de ſchuldige / maer oock de Leen-heeren ſelfs / neffens andere daer toe geintereſſerende / niet eenmael ghehoozt / gelijck mp Hertogh Jan Caſimir van Saxen / met een Leen in't Sticht van Wurtsburch gheleghen / ſelfs ghebeurt is / en was de Commiſſaris in zijn Ampt-manſchap Komhilt / tot dien epnde inghevallen / komende met ſommighe Muſqueteerders / ende hadde des Commiſſaris ondervooght het ſelve mede beginnen willen in 'tghebiet Coburgh / dat onder den Creys van Overſaxen / behoozde. 1631.

Inghelijcx klaechden oock de Marg-graef Chzijſtiaen / neffens de Voochden in Name van de jonghe Marck-graven tot Oneltzbach / dat van de Catholijcke de onmiddelbare Leenen der Wereltlicke Vozſten aenghetaſt wierden / waer over de Lieden grooſt verdziet moſten lijden.

Nu / lieten de Rechten van de Leeningen niet toe / dat den Leen-heer verſtooten / ende een Vaſallus aen zijn plaetſe verozdonneert ſoude wozden; noch dat een ſulck ingevoert wierde / die niet / ghelijck het de natupz van de Leenen verepſchte / deelachtich wozden konden der Leeninghe. Inſonderhept beſwaert ſich ſeer de Hertogh van Bzunſwijck van wegens het Gelt / dat hp aen uwe Kepſerl. Majeſt. moet gheven / van weghens des Koninex in Denemarcken / dat het ſelve aen den Generael Tilly is ghetranſpozteert / daerom hem alghereet veel Amptſmanſchappen erffelick / ende trouwens cum jure Superioritatis over gegeven zijn / niet teghens-ſtaende / dat de Hertogh van Bzunſwijck ſatisfactie daer vooz belooft heeft. Daer beneffens wilden men zijne Vozſtelicke Gen. in de ſaecke Hildesheym (ongeacht dat het in't Rijck ghebzupcklick was) remedium reviſorium cum effectum ſuſpenſivo niet toe laten; en lietmen noch al de Beſettinghe binnen de Veſtinghe Wolffenbuttel legghen / niet teghenſtaende het accoozdt / ende u Kepſ. Maj. epghen bevel daer over gegaen / welcke Guarniſoen hp Hertog van Bzunſwijck met groote koſten moſt onderhouden / ghelijck dit al oock verhaelt en ghéklaecht hadden / de Afgeſanten vanden Hertog Chzijſtiaen van Bzunſwijck / en Luneburgh.

Voozts / klaechde men / dat in de ſake vande Religie / daer in het Vonniſſe al geſtreecken was / die noch klaghende partpen niet hoozen en wilde / ende indien ſp ſchzijvens dieſhalven inbzochten / dat deſelve hun weer ghelanght wierden neffens dzepghementen: Dieſhalven ſp oock zijne Kepſerl. Majeſt. ootmoedich baden / dat haer believen woude hier in mede remedie te verſchaffen / dat deſe / en andere gravamina mochten aen een kant komen / ende de benaude ghehoozt wozden.

Wat nu met een oock aengonck / d'Eminentie / Hoochept / Eer / Dignitept / en Vzphept der Keurvozſten / is al boven verhaelt / en hoe die onder de voeten legghen / ende dooz het Krijchs-volck ghequetſt / beſchimpt / ende ghedeſpecteert zijn / is aen uwe Kepſ. Maj. upt Mulhupſen / van het Collegie der ſamentlicke Keurvozſten inden Jare 1627. berecht / inſghelijcx oock op den Convent tot Regensburgh.

Ick / Keurvozſt van Saxen / hebbe oock ten deel dooz ſchzijvens / ten deele dooz mijne Afgeſanten / neffens overleveringhe van een Memoziael aen uwe Kepſ. Maj. geſonden / en met ſulcke redenen beweſen / watmen (indien de Keurvozſten en Standen / in hare gherechte ſaecke niet ſouden meer ghehoozt wozden) epndelick daer dooz te verwachten hadde / ende ſoo d'arme altoos in de ellendichept ſwierende / de ghemeene Man niet ſoude weer opghe-

queeckt

1631. queeckt worden / daer upt rijsen konde / seer trouwelick ende beweerhlick / voor ooghen gheſtelt.

Ick / Keurvorſt van Brandenburch / hebbe inſghelijck bewesen: Wy Vorſten / Graven / ende Heeren / seer weemoedich: Inſghelijck wy Rijcx en Wy-steden: Wy Henſe-steden seer smartelick ende ootmoedichlick berecht gedaen / dat niet meer noodich noch breeder verhael daer af is te doen: Maer dewijle de noot noch daghelicx wasset / soo worden wy ghedwonghen noch yets daer van te verhalen.

Neffens dit / is u Keyſerl. Maj. upt de Capitulatie / Rijcx-inſettinge / en gewoonte genoech kennelick / wat voor een manier in't Roomſche Rijck van outs is ghehouden / in d'Oorloghen die defenſijf / en offenſijf gevoert zijn / ook hoe het aen alle kanten met de Contributien gegaen is / ja het Rijck in de hoochſte noodt zijnde / en of het gelijck vande Turken was aenghevallen geworden / hoe het dan al was gehouden. Maer hoe het nu in't Rijck toe gonck / daer van hebben wy beyde Keurvorſten op den Convent tot Reghensburgh onſe openbare stemmen overghegheven.

Soo haeſt het eene vper was uptgebluſt / en mē hoopte het ſoude nu een reys de Vrede weer hervoor groepen / ende de nootlijdende Rijcxſtanden wat weer opquicken: So was stracx het Rijck met nieuwe Krijchs-werdinghen weer opghevult / ende d'Evangeliſche meeſtendeel daer mede over gheſwommen / ende als ſy deſelve een wijltijts op den hals hadden ghehadt / waren ſy daer neffens noch ſeer ghequelt / en bykans het marck en been af-ghe knaecht / en dit ook verteert zijnde / hadde men haer upt het Rijc aen vremde plaetſen gejaecht / daer door het Rijck by d'uptlandtſche Potentaten den haet en perijckel over den hals had ghekreghen / daer door ſy in de Wapenen ghevracht zijn / maer ook als men voorgheweut heeft / dat men tot onderhoudinghe des Rijcx reputatie en bewaringhe van zijne palen / wilde de Landen en Veſtinghen occuperen / ende met Krijchſ-volck beſetten / is daer upt anders niet ghevolcht / dan alleen dat de aenpalende Potentaten achterdocht ghekreghen / en dat ſy dieſhalven zijn in't Rijck ghevallen. Ende dewijle men des Rijcx-Standen niet heeft willen betrouwen / maer alles ſelfs bewaren / iſſer veel verlozen ghegaen / en der teghens-party tot bupt ghelaten.

Ende indien de Standen van't Rijck / de Soldaten niet na haer wille hebben willen domineren laten / zijnſe voor des Rijcx vyanden uptgeropen / ende heeft men den ſelven gene Werdinghe / om haer eygen Landt daer mede te defenderen / vergunnen willen.

Met de Werdinghe iſſet ook over al ſlecht toe ghegaen / want elck een / die hem nu alleen heeft aenghegheven / is de ſelve vergunt / ende heeft men het Landt of Gebiet der Standen / de ſelve opghelepdt / die dan de Landen om hare onvertſaeghde Gierichepdt ghenoech te doen / ende hare ſacken op te vullen / t'eenemael upt-ghemergelt.

Sonder eenich aenſien der Perſoonen van qualiteyten / heeftmen de bevelen uptgheghe ven / alſoo dat ook Pagien / en Lackeyen / Compagnien zijn over ghegeven / dat alleen blinde Compagnien gheweeſt zijn / daer toe nopt gheen Soldaet is gewoorden gheweeſt / 1631. ghelijckwel heeftmenſe voor complete Compagnien in't Regiſter gheſtelt / daer toe men ook onderhoudinghe heeft verſchaffen moeten.

Met het Marcheren iſſet ook ſeltſaem afgheloopen; dewijle men gheenen Keur-vorſt noch Standt van't Rijck daer toe verſocht heeft / maer ſonder Ordre ſoo veel Regimenten als het den Commiſſarisen beliefde / dwers en in't lanck door't Landt gevoert / de Quartieren met ghewelt / ook wel op de Hupſen van de Keurvorſten ende andere Standen genomen / over al qualick hups ghehouden / en een over groot Ghelt van d'arme Onderſaten door marteleſeren / en pijninghen afgheperſt / de Paerden weck nemende / den voorraet die men heeft ghevonden / bederbende / den Hupsraedt in ſtucken ſlaende / de Wooninghen uptplonderende / ja ook inden brant ſtekende / daer door dan een onuptſprekelijcke ſchade geſchiet is / en heeftmen met Party-loopen den armen Landt-man van zijnen Acker-bouw niet alleen berooft / maer ook daer mede alle negotie doen te rugh loopen.

Met de Krijchs-dwangh was het ſoo gheſtelt geweeſt / datmen wel heeft mogen twijfelen / offer ook eenighe Godts-vreeſe onder te vinden was / te verſwijghen eenich reſpect / eer / ofte deucht; daer mede men de Keurvorſten / en andere Rijcx-Standen me behoorde te vereeren: maer ter contrarie is bevonden / datmen deſelve heeft beſchimpt ende veracht / niet teghenſtaende alle vermetinghen; jae / men hadde noch wel hier-en-boven moeten hoozen / datſe wel hooghe Vorſtelicke Perſoonen met ſlaghen ghedreycht hadden.

Van des Rijcx-Conſtitutien en Ordonnantien / heeftmen niet een reys willen hoozen / veel minder hem daer aen binden; in ſomma / daer is van't Krijchs-volck alſulck gheweldt uptgherecht / ſulcke ſchande en laſter aen Vrouwen en Juffrouwen / in heylige plaetſen / ook aen den Outaer / daer men het heylich Nachtmael uptghedeelt heeft / niet een reys verſchoonende / de perſoonen die in den Arbeydt van een Kindt gheſeten hebben / gepleecht; dat ſulcx niet grouwelicker de Barbariſche ſelfs hadden konnen doen.

Elcke Commiſſaris / of Commendant / gaf in de Landen vande Keurvorſten ende Standen ſelfs Ordonnantien: Men ſette de Contributien / en watmen hebben wilden / met een Ghebodt in / en moſten alle Regimenten voor compleet met harde Rijcx-daelders (of Verhooch-gelt daer voor) betaelt worden / niet na de Maent / ghelijck het van outs is gebruyckelick gheweeſt / maer na de Weecke. Ende wast ſaecke / datmen daer toe ſtracx niet gheredt en ſtont / ſoo verbaerde menſe met de Krijchs-Executie / in de beſte plaetſen vallende / 't reſteerde verterende of bederbende.

Sonden des Rijcx-ſtanden hare Commiſſariſen tot de Commendanten / en wilden d'onnoghelickheyt by hun betoonen / nam men ſulcke ghevanghen / ghelijck dan mijn Gheſant van den Hertoch van Saxen / Altenburch / en andere / gheſchiet was. Voorts / wilmen upt mijn / en des Keur-vorſt van Brandenburchs Landen / ongheacht / dat de heele Krijchs-ſwarm in de ſelve gevlogen / en daer en boven d'Uckermarck / met de Nieuwe-

marck

marck in de handen van de Sweden ghevallen was / ende d'Alte-marck in den grondt bedorven / de volle Contributien noch daer upt parsten / ende voor alle mijne trouwe Dienſten niet ſoo veel vyp latende / dat ick daer upt mijn eyghen Guarniſoen in mijn Reſidentie ofte Woonplaetſe kan onderhouden.

Daer-en-boven was noch d'Armade van de Catholijcke Ligue / die niet alleen met haer eyghen Doortochten den Evanghelijſchen ende Protesterenden groote ſchaden aenghebracht haoden / oock noch daer beneffens in haere Landen kommen leggen / daer upt ſy haer onderhoudt moſten hebben; ende elck eene die dit nu niet voor goet en kende / ende teghens de ſelve met ghewapender handt aen quamen / die ſelve riepmen dadelick upt voor quade ghesinde. Ten bedroefde de Evanghelijſche ende protesterende niet wepnich / dat ſy het Krijgsvolck met haere uptterſte bedervinge moſten onderhouden / dat daer na om d'Exetutie te voldoen teghens haer eyghen ſelfs ghebruyckt wierdt.

De mennichte van't Geldt / en andere koſten / die men upt het Rijck had gheparſt / beſtreckten hun op veel Millioenen / behalven de ſchade / die d'arme Onderſaten hadden noch lyden moeten / alſo dat in ettelicke 100 Jaren tijts / het geheele Rijck die niet ſoude konnen weer effen maecken / ende hadde nopt het heele Rijck in zijn uptterſte noodt dickwils niet ſoo veel op ghebracht / als d'Evanghelijſche en Protesterende Standen hebben moeten verſchieten / daer van ſy geen nut gehadt / maer in den grondt waren bedorven / in hare Conſcientie aengevochten / ende en hadde men dit geſocht hoe men de Duytſche Libertept mochten onder de voeten brengen; dat men wel van Duytſchlandt seggen mach / dat Tacitus voor langen tijt van Britannia heeft geſeght: Quod ſervitutem ſuam quotidie emat, quotidie paſcat.

Al dit had men willen excuſeren ten deele met de caſu neceſſitatis: Gelijck wel was hare Keyſerl. Majeſt. kenneljck / ende nieuwelijck van de ſamentlijcke Keur-vorſten tot Reghensburgh bewesen / ende met een oock ſeer wel van Keur-Beperen in zijn Voto geſtelt / dat des Rijcx Conſtitutien door ghene noodt en perijckel / ſy was oock ſoo groot als ſy immer wilde / niet mochte achterghestelt / noch daer over ghegaen worden. Want ſy zijn plane immotæ, ende de rechte Linie / daer nae de Keur-Vorſten ende Standen van't Rijck gheregheert worden moeten.

Ende hoe-wel haer Keyſerl. Majeſt. op't boven-verhaelde Convent verklaert hadde / dat hy wilde remedie ſchaffen / ſoo waeren nochtans de ſwaricheden niet verklepneert / maer noch al vermenichvuldicht.

D Keyſerl. Majeſt. Commiſſaris Offa / heeft door bevel van u / van ons Hertog van Saxen / inſgelijcx den Graven van Swartzenburgh / Stolbergh / Heer Reuſſen / ende Schonburgh verſocht / dat wy / en trouwens elck een Hertog van Saxen / ter maent geven ſouden 1454. Rijcxdaelders / ende hoe wel wy daer en tegens des Rijcx Conſtitutien / ende onſe onmoghelickheydt in ghebracht / en dat wy ſulcx niet konden uptvoeren / ſoo wierdt nochtans nu van ons Hertoghen van Saxen / Altenburgh / Wymaer / ende Coburg door d'Ordinantie van den Grave van Tilly ter Maent 10000. Rijcxdaelders / ende alſoo vijfmael meer als te voren af-ghevorderd; overmits dit nu niet verandt wonderlyck / noch moghelijck te doen was / ſoo wierdt ons hart ghedrepcht / indien wy hier mede achter blyven / 't ſelve met de Krijchs-executie af te halen. En nademael men de ſomma op 5400. Rijcx-daelders had verhandelt / zijn daer op dadelick in ons Landt ettelicke Compagnien Ruyters gheleght / om alſulcken ſomme t'executeren / daer upt niet anders te ſpeuren was / alleen dat men voor hadde / de ghetrouwe Keur-vorſten ende Standen beneffens hare Land en Lieden heel te ruyneren / daerom wy ons / volghens de Rechten ende des Rijcx af-ſchepdt in den Jare 1555. opgerecht / teghens alle hooghe en lage Krijgs-Officiers ende hare onder-Commendanten / oock Commiſſarisen / Ondergeſtelde / of diergelijcke / van wegen de grouweliicke ſchade die ons / onſe Landen en Lieden is toegevoecht / billic weer te wreken hebben / het welcke wy mits deſen ons voor behouden willen. 1631.

Dwe Keyſ. Maj. mach noch wel indachtich weſen / dat oock ten tijde des Oorloghs vande Turcken ſulcx den Rijcx-ſtanden niet wel te doen is gheweeſt / ofmen van de ſelve Contributien hadde verſocht met een goede onderhandelinghe te krijghen: want ſy hebben 't ſelve exprelſelic tegen-geſproken op de Rijcx-daghen in den Jaren 1597. ende 1603. daerom dan Keyſer Rudolphus de tweede / in den Jare 1605. als zijne Majeſtept een dierghelijcke begheerte aen de Standen van de Crepſſen hadde ghedaen / ſelfs bekendt heeft / dat ſulcx in 't Rijck altoos hadde een achter-dencken verorſaeckt. Maer dewijle tot dien tijdt de perijckelen ſoo groot waeren / ende dat men ſoo haeſt tot gheen Rijcx-dagh konde komen / heeft zijne Keyſerl. Majeſtept begheert voor die repſe hem te aſſisteren. In den Jare 1582. heeft de Stadt Aughsburgh op den Rijcx-dagh de Contributien ghewepghert / die men van de andere Standen dickwils hadde verkreghen waer over zijne Majeſt. den Keurvorſt Auguſtus van Saxen heeft laſt of commiſſie gheghven / dat hy de Stadt Aughsburgh daer toe mede beweghen zoude / dewijle het zijne Majeſtept alleen upt een Compaſſie begheerde / ende niet upt ſchuldighepdt. Maer nu wort met de Standen het Compelle gheſpeelt / ende leghde men hun alles op door de Krijghs-Gheneraelen / Commiſſarien ende andere Officieren / als of ſy aen de ſelve Juriſdictie verbonden waeren; ende ſoo men hier toe niet willich en was / ende met den ſack niet ghereedt en ſtondt / ſoo wierde men gedrepcht met de Krijghs-executie / ja / men nam oock de ſelve ter handt / preſſende en druckte ſoo langhe / tot dat men het begeerde verkreeghe / al zoude oock daer over alles te niet ende te grondt gaen.

Hoe beſwaerlick het nu was / alſoo in't

1631. Roomsche Rijck Oorlogh te voeren/ ende de Contributien van de Standen te vergaderen/ dat kan u Keyſ. Maj. ſelfs afmeten/ ende wo[o]rden de Keurvo[o]rſten en Standen hier over niet wepnich verſlagen/ende hare Landen en Lieden in d'uptterſte bekommernis gheſet/ die dan ſtaegh aen met klaghen en ſuchten om verloſſinghe/ ſoo ſtarck aenhouden / dat het een ſteen in d'aerde ontfermen ſoude.

D Keyſ. Majeſt. betoonden teghens hare eygene Erflanden hem ſo milde/dat u Maj. in de Placaten die van wegens de Landtdagen uptgeſchreven waren/ſelfs op de vergaderinghe de help-middelen voor vrywillich inſtelde. Maer het Roomſche Rijck / wiens hooghept en vryheyt door de Werelt kennelick was / moſt alleen onder een ſulcke laſt legghen / als of de Standen van dien al voor langhen tijdt tot de Slavernij ghebracht waren.

Wat de onverdragelicke Contributien ende geweldige afperſſinge voor onheyl opgewreckt hadden / daer van waren de Hiſtorien vol/ende d'exempels noch by der handt. d'Wtlantſche Potentaten floeghen op deſe perſſinghe een ſinguliere oogh/ ende mochten wel/ van wegens haer eygen ſtaet/occaſie nemen/ haeſtich mede in deſen handel te menghen.

Ende overmits d'af-perſſinghe ſoo groot was / datſe niet grooter zijn konde/ hoe wel uwe Keyſerl. Majeſt. in de Capitulatie belooft had/ alle Keurvo[o]rſten en Standen des Rijcx by hare hebbende Macht / Ghewelt/ Weerde/ en Gerechtigheyt / elck naer synen ſtaedt te laten/ daer neffens beſchuttende en beſchermende. En dewijle oock des Rijcx Conſtitutien/Creys-ordonnantien/en d'actoſtupme in't minſte een anders toelieten/en daer teghens gheen Mandaet of yets magh voorgenomen worden/ende ſo het ſake was/ dat daer tegens yet in't werck geſtelt worden ſoude / dat het ſelve/ volghens de voorſchreven Capitulatie/voor niet/krachtloos en voor doodt te achten was.

So bidden wy onderdaniglick haer Keyſ. Maj. wil doch al deſe groote ellendigheydt/ jammer/ende noot overdencken/ ende ſooder niet haeſtige help ſoude gedaen worden/wat dan daer upt opryſen mochte : voorts niet alleen d'Evangheliſche en proteſterende Standen/vande benauthedē verloſſen/maer oock deſelve by hare Macht/Gewelt/Recht en Gerechtigheden/volgens ſyne Keyſ. Capitulatie/beſchermen. Ende ick/ Keurvorſt van Saxen / hebbe ſulcx al voor deſen uwe Keyſerl. Majeſt. voor gedragen/hoe dat ick niet verdragen konde/ d'upterſte Ruyn van myn arme Landt en Lieden. En ick / de Keurvorſt van Brandenburg/neffens d'andere preſente Vorſten en Standen / kunnen inſghelijck niet langer over ons gaen laten/ ſulcke groote Krijghs-laſt/te weten/de continueerlicke Contributiē/ Executien Doortochten/ Monſter-plaetſen/ en meer andere onghelegentheden/ en dit alles van weghen onſe Conſcientie/Eer/Hooghept/Vryheyt/ en Weerde. Behalven dat / warenſe tegens des Rijcx Conſtitutien/fondamentele Wetten/ en out gebruyck ; wiſten oock niet/ hoe ſy ſulcx ſouden voor Godt ende de Nakomelingen/ en dat hare Onderſaten haer hier 1631.
in ſouden noch gebruycken laten / te verantwoorden hebben ſouden.

En waert ſake / dat wy van de Soldateſca met gewelt daer toe gedwongen wierden / ſo betrouwen wy vaſtelick uwe Keyſ. M. ſoude ons daer tegens beſchermen/ en geen achterdacht nemen/ dat d'een of d'andere zijne Land en Lieden in defenſie nam: Want wy betuygen hier mede t'ſamentlick /dat wy nu u Keyſ. M. en des H. Rijcx/ trou en devotie vaſt ſtaen blijven/en 't ſelve bevorderen willen met onſe gehoorſaemheyt/ eer/trou/ liefde/en eerbiedigheyt upt een oprecht duytſch hert; u Keyſ. M. mits deſen God almachtig en ons/tot ſyne Keyſ. genade bevorderen/ende een oorbaerlicke reſolutie verwachtende : blijvende altoos ſo wel willig als ſchuldig / om onſe ghehoorſame dienſt te betoonen. Geſchreven tot Leypſich den 18. Martius inden Jare 1631.

Dit ſchrijven hebben ondertepckent /

Jan Jurgen/ Keurvorſt van Saxen.

Jongen Willem / Keurvorſt van Brandenburg.

Auguſtus Paltzgrave.

Willem / Hertogh tot Saxen.

Chriſtiaen / Margh-graef tot Brandenburgh.

Jan Philips/ Hertog tot Saxen.

Jan Caſimir/ Hertog tot Saxen.

Willem/ Landtgrave van Heſſen.

Frederick/ Marck-grave tot Banden.

Auguſtus/ Vorſt van Anhalt.

Frederick / Graef tot Solms / en als Voocht zijnde van de Minderjarighe van Brandenburg / in't huys Onoltzb.

Van weghen des Aerts-Biſſchops tot Bremen/ Ditloff van Reventlauw.

Van wegens Georg Guſtavi/ Paltzgrave by den Rhijn/ Hans Henrick van Gunterode.

Van wegens Hertog Jan Erneſtus tot Saxen/ Jan Rieger D.

Van weghens Hertogh Chriſtiaen tot Brunſwijck en Luneburgh / Julius van Bulauw.

Van wegen Hertog Frederick Ulrick tot Brunſwijck en Luneburg/ Arnold Engelbrecht / D.

Van wegen de minderjarige des Hertogdoms van Wurtenberg/Jacob Loſler D.

Van weghen Adolf Frederick / en Hans Albrecht / beyde ghebroeders en Hertoghen van Meckelenburgh/Hertwigh/Paſſauw.

Van wegen d'Abdeſſe tot Quotlinburg/ Frederick Lentz D.

Van wegen der Graven van Swartzenburg en Honſteyn/vande lini Donderſhuyſen/ Chriſtoffel Laph D.

Van wegen der Graven van Swartzenburg en Honſteyn/ van de lini Rudolſtadt / Elias Schepel.

Philip Erneſt/Graef en Heer tot Manſvelt/Edelen Heere tot Heldrung / voor hem ende ſyne Nevens van d'Evangheliſche Religie.

Van wegen der Evangeliſche Graven en Heeren vande Franckiſche Creys / Frederick Rijchard Merkel.

Van weghens de Ghecommittente der Graven vande Wetterauw en Weſterwalt/

Philips

1631. Philips Rheynhard/ Grave tot Solms.
Van wegen der Graven tot Stolberch en Hogenſteyn / Frederick van Vden.
Van weghen der Graven tot Barbi en Mulingen/ Heyndrick Tobingh.
Van wegen der Minderjarighe Graven vande Lip / oock met een van weghens der Graven tot Benthem / Tockelenburgh / Steenfurt/ Chriſtoffel Dijckman D.
Van weghen der Graven tot Waldeck en Pirmont/ Zacharias Victor D.
Van wegen der ſamentlicke Heeren Reuſſen van Plaven/ Jan Richter D.
Van wegen der ſamentlicke Heeren van Schouburch/ Johannes Pzacht.
Van weghen der Stadt Straeſburch / Daniel Ringler.
Van wegen der Stadt Nurenberch / ende andere Steden in Franckenlandt/ Jurghen Chriſtoffel Volckammer.
Van weghens der Stadt Lubeck/ Otto Danck D.
Van wegens d' Evangheliſche Steden in Swaben/ Mattheus Claus D.
Van weghens der Stadt Franckfort aen den Meyn/ende andere Steden hier mede toe hoorende/ D. Maximiliaen Fauſt van Aſchaffenburch.
Van wegen de Stadt Mulhupſen in Duringhen/ Chriſtaen Oom D.
Van weghen der Stadt Noorthupſen / Paulus Michaelis D.

Dit heeft Keyſ. Maj. met een Recepiſſe weer laten beandtwoorden van deſen Inhout:

Des Keyſers andtwoort/ op het ſchrijven van Leypſich afgheſaen.

P. P. wy hebben u l. ſchrijven neffens de Pzeſente Keur-vorſten ende Standen tot Leypſich vergaert zijnde / door uwen Currier den 16. Aprilis eerſt ontfanghen / ende upt den Inhout verſtaen / dat ſommighe van de ſwaerſte poincten de Gheeſtelijcke Keur-vorſten ende Standen mede doen raecken ; Soo hebben wy voor noodich gheacht / de ſelve daer van terſtondt de weet te doen.

So haeſt ſy nu haer goet achten over deſe poincten weer over gheſonden hebben / zullen wy de ſaecke wat meerder naerdencken / vaſt ondertuſſchen betrouwende D. L. woorden / beneffens den Keur-vorſt van Brandenburgh/ ende andere Vorſten ende Standen / van de Protesterende daer heen arbeydende/ dat middelerwijle de vreedſame raetſlaghen haren voort-ganck hebben moghen/ ghelijck u l. altoos met grooten roem ghedaen heeft / om dat ons niet de goede hope tot een volkomen vrede en reconciliatie der verſtroyden ghemoeders benomen werden.

Den 24. Martij hebben de Vergaderde Keurvorſten en Standen aende Catholijcke oock een ſchrijvens laten afgaen / van deſen inhout:

Het ſchrijven van de vergaderde Keurvorſten en Standen tot Leypſich aen de Roomſche Catholijcke Keurvorſten.

P. P. Wat voor een ellendighen bedroefden / ende ſeer perículeuſen Staedt nu teghenwoordich in onſe lieve Vader-landt van de Duytſche natie te vinden is/ dat zien u Keur-vorſtelicke Ghenaden en Doorluchtigheden / alſoo dat het ſchijnt / dat men alles verwoeſten / ende t'eenemael om keeren / ende bederven wil : ghelijck dit nu der Weereldt kennelijck is / ſoo openbaer is oock de groote Patientie die men al- 1631.
toos hier in heeft ghedraghen / ende hoe weemoedichlijck men het ſelve heeft ghe-klaecht / ende hoe ſeer men daer over heeft geſucht ende ghebeden / ghy/ beneffens ons beyde Keur-vorſten tot Saxen / ende tot Brandenburgh wel weet / ſoo wel upt de Vergaederinge die gheſchiedt is van Mulhupſen af Anno 1627. als oock noch onlanghs in de Vergaederinghe tot Reghenſburgh aengheſtelt / daer met een de groote perijckelen die hier upt te verwachten ſtonden / haere Keyſerlicke Majeſtept voor ooghen gheſtelt zijn. Daer op doch wepnich beteringhe ghevolcht is/ maer ter contrarien van dagh tot dagh alles argher is ghewoorden / ende zijn die ſoo hooch verbodene in des Rijcks - Conſtitutien / de gheſette Lateres niet tweevoudigh / maer drievoudigh vergroot gewoorden / ende woort noch op deſen teghenwoordighen Convent tot Leypſich niet wepnich over uwe Keur-vorſtl. Genade en Doorlucht. Armade (waer over Tilly het Commande heeft) ghe-klaecht / die dan de Contributien noch meerder verhoocht/ ende met grooten ernſt de ſelvige doet invorderen.

Soo moghen wy van Conſcientie/ Eer/ Namens ende Standts-halven dit ghemeen bederven niet langher verdraghen / ende is oock noch voor Godt / noch voor de Nacomelinghen niet te verantwoorden / daer in u Keurvorſtl. Gn. en Doorl. ons mede behoort by te vallen/ want 'tis in't Roomſche Rijck voor deſen nopt in't ghebruyck gheweeſt/ dat d'eene deel van de Standen haere Mede-ſtanden van't Rijck die reſpective in ghelijcke Eer/ Weerde/ Hoocheyt/ en Vryheyt ſtaen/ met dierghelijcke grondt bedervende Krijchſ-poſſinghe ende Oorlochsmacht/ ſo vele Jaren langh ſal beſwaren ende bedruckt houden.

Hoe ſeer noch de differentien/ gheſproocken upt de herſtellinghe der Gheeſtelijcke goederen / ende wat dies te meer is aenklevende / door het Keyſerlijcke Mandament ende d' Executie van dien / beneffens de Reformatie / zijn vermeerdert / ſulckt is klaer voor ooghen / ende willen noch eens onſe Contradictie teghens het ſelvighe Edict / ende dat wy ons noch quo ad formam Iudicii & proceſſus, noch quo ad merita & Executionem in't minſte niet voeghen konnen / hier mede herhaelt hebben.

Soo verſoecken wy / Keur-vorſt van Saxen ende Brandenburgh/ beneffens die met ons tot Leypſich preſent zijn / van uwe Keurvorſtelicke Ghenade en Doorl. volghens de Keurvorſtelicke Vereeninghe/ dat u ghelieven deſe over-groot-wichtighe ſaecke / volghens u Officie en groote Authorizept / Keyſerlicke Majeſtept ſeer beweeghelick voor ooghen te ſtellen / op dat deſe ſwarigheden mochten verbetert / ofte heel weeh ghenomen worden / dat daer door de tweedrachten onder des Rijcx-Standen zijnde / die dus langhe Jaren hebben ghedurpt / t'eenemael by-gheleght worden moghen / hier mede ſal u Keur-vorſtl. Gn. en Doorl. betoonen/ dat ſe mede helpen bevorderen / dat tot des Rijcx/ en het gemeyne beſt

1631. dienlick is / oock daer toe disponerende hare mede Consoorten niet langher lastich vallende / den protesterenden met des Kryghsvolcx Doorr-tochten / Inquartieringhen / Contributien / onder wat pretext die ooc geschieden mocht / op dat men niet tot een arghers occasie ghebe ; dat men oock gheen verder Commissie ofte Executie voor nam / en wat alreede door de Soldatesca in dit kas mochte te werc gestelt zijn / 't selve weer inden voorigen staet voerhde / want sulcx soude de goede onderhandelinge machtich voorderen.

Van onsen kant / betuygen wp mits-desen voor Godt / en de Wereldt / dat wp van al het quaet dat hier af spruyten mochte / indien dese swaricheden met den eersten niet gheholpen worden / willen verexcuseert zijn: Want wp soecken uyt een oprecht hert / niet anders wenschende / als dat door een goede vergelijckinghe alle mis-verstanden een reys moghen bygelecht / en een waerachtich betrouwen quod firmissimum pacis & mutuæ concordiæ vinculum gesticht worden / de Duytsche Vryheydt niet meer onderdruckt / de Keur-vorsten en Standen by hare Hoochheyt / Eere / Waerde / Privilegien / Recht / en Gerechticheden ghelaten ; Niemandt in zijn recht verkort / overeylt / en teghens de Rechten en billicheyt beswaert ; de grouwelicke Parssinghe ende Geweldadicheden inghehouden ; d'alghemeyne vrede weer herbracht / ende een eynde des jammers / karmen / tieren / krijten van de arme Onderssaten / en een endt van het gedurpzich verwoesten en bloetstorten.

V. L. is na haer Hooch-verluchte discretie kennelick / wat dese lelicke Extremiteyten oock in d'aldermachtigste heerschappyen voor Onheyl / Noodt / Perijckel / Ellendicheyt ende ruyn opwecken / ende kan u L. selfs lichtelick afmeten / indien het tot gheen goede vergelijckinghe komen soude / hoe seer des Roomschen Rijcx / Hoochheyt / en waerde noch voorts in gevaer soude staen / ja wel gantsch (dat Godt ghenadichlick verhoede) tot een eeuwighen schemp en verwijt van de Keur-vorsten en Standen tot de gront toe ondergaen. En mochte oock wel noch d'uytlantsche Potentaten sich hier in vermenghen / ende d'een soo wel als d'anderen Stant van't Rijck / sonder onderschept der Religie / af-scheuren.

Doch wp vertrouwen vastelick u Keurvorstel. Gen. en Doorl. sullen neffens ons / van gheluckte intentie zijn / dat sy mede alles helpen voorderen / om tot dit wit des vredes te raecken / verwachtende antwoort en waer het hun believen soude de Onderhandelinghe aen te stellen / daer wp ons soo veel wp Eere / Conscientie / en Namens-halven doen konnen / mochten vergelijcken.

Hier op hebben naderhandt de Roomsche Catholijcke Keurvorsten den 3. Junius dit schrijvens aen den Keurvorst van Saxen en Brandenburch weer geantwoort van desen Inhout :

Antwoort der Catholijcke Keurvorsten / op het schrijven

P. P. Wp hadden wel aen u l. weer geern met den eersten gheschreven / indien wp niet uyt den inhout van u. l. schrijven verstaen en hadden / dat daer in ettelicke saecken waren begrepen / die wp met d'andere Catholijcke Standen / hun mede aengaende / hadden eerst communiceren moeten / dies-halven hebben wp een singulier Convent aenstellen / ende het geheele werck t'samentlick overweghen moeten ; Vriendelick biddende ons dit vertreck / niet qualick te duyden. Soo veel nu aengaet de gheklaechde Krijchs-last / daer van sal u l. ons selfs getuyghenis gheven konnen / en wort oock noch betoont / watmen dies-halven noch onlanghs tot Reghensburch / en te voorzen Collegialiter by Keyserl. Majest. versocht heeft / ende ghebeden / als dat wp noch de mede-Catholijcke Standen noyt daer aen een behaghen hebben ghehadt / in voeghen dat het schandelicke Krijchs-wesen en 't ghene dat dien ghemeenlick aenhangende is / de Catholijcke Keurvorsten en Standen / effen soo seer / ja aen vele plaetsen meer / als de Protesterende heeft gheraeckt. Ghelijckewel / hoe hart de Catholijcke Standen soo veel jaren herwaerts door de swaere Doorrtochten / Contributien / en Inquartieringhen zijn beswaert ghewoorden / nochtans hebbense noyt voorghenomen / dies-halven de Wapenen daer teghens aen te vatten / hare Keyserl Majest. de Quartiers en Contributien op te segghen / ende met een sulcke resolutie / het selve met ghewapender handt te maintineren / maer veel meer met behoorlicke onderdanige respect tegens de Roomsche Keys. Majest. als haer van Godt voorghestelde Overhooft / alles met patientie verdraghen / toeschrijvende het selve veel meer d'onsalighen loop ende continueerlicke machinatien / waer door zijne Keyserl. Majest. ghenootsaeckt is desen Krijchs-ghereetschap voor te nemen ; niet anders doende beneffens de Protesterende Keurvorsten en Standen / alleen dat wp goede aenmaninghen daer teghens voorslaen. Ende soo veel men nu mercken konde / was de Dach-vaert tot Leypsich anders waerheen op ghemickt / mits-gaders dier ghevaerlicke Raedtslaghen / dewijle men effen op dese tijdt / dat de Koninck in Sweden / sonder eenighe daer toe hebbende oorsake / (gelijck men anders te Regensburch als alle dinghen zijn wel ondertast ghewoorden bevonden heeft) het Rijck met starcke Armade heeft aenghevallen / vele voornaeme Steden / Casteelen en Passen aen sich brenghende / ende zijne vpandtlicke machinatien / waer hp noch kan en mach / voorts is tillende / hare Keys. Majest. alle hulpe af-snijdende / en niet anders voornemende / hoe hp (ongheacht de Keyserlicke remedie) alles tot een confusie ende extrema brenghen mochte : daer uyt u l. lichtelijck kan bevroeden / indien ghp / met die neffens u zijnde Protesterende Standen / dese hooghghevaerlicke resolutie des Koninghs van Sweden / (gheljck wp niet verhopen) soudent voor goet houden / ende dit qualic begoste werc mede helpē uytvoeren / dat men dan aen de kant van syne Keys. Majest. neffens d'assisterende Standen oock niet soude stil sitten / maer veel meer op alle mogelijck tegens middel dencken / daer door dan noch grooter ghevaer buyten twijffel soude rijsen / alsoo selfs den werh berepdende / datmen tot het versochte Accoordt veel minder komen soude / als ofmen moderatoria conclusa ghemaeckt

1631. der Evangelische by Leypsich afghegaen zijnde.

maeckt hadde. Ende ſoude den Koninck van Sweden / indien men het Keyſerſche Krijgsvolck alle middelen en paſſen wilde ontrecken / waer dooꝛ het op alle vooꝛ-vallende noodt / konde vp een komen / Deur en Venſter open ghemaeckt / ende andere uptlandiſche Potentaten mede occaſie ghegheven wooꝛden / om oock op dit ghetye te viſſchen; ghelijck 't ſelve veel oude ende nieuwe exempels te kennen gaven / daer dooꝛ dan deſe / oock haeſt een ander plaets van het Roomſche Rijck ſoude af-gheſneden wooꝛden / ende alſoo des Keyſers hooghe reſpect en gewelt / mitſgaders de heele Duytſche Natie tot een eeuwighe ſpot en ſpijt uptlacchen: Soo was dit doch immers het rechte middel niet / waer dooꝛ de Hooghept en Pꝛivilegien der Keurvooꝛſten en Standen des Roomſchen Rijcx / die ſy ſelfs mede niet geern geſchẽt ſagen / behouden blijven konden / ende ſoude veel meer te beduchten ſtaen / indien men uptlandiſche Potentaten aldus vergunnen ſoude / in 't Rijck te graſſeren / en dat zijne Keyſerl. Majeſt. die doch ons Over-hooft is / t'eenemael ſonder hulp ſoude verlaten wooꝛden / en deſe in 't binnenſte van't Rijck haren voet ſtaemen vaſt te ſetten / dat ſy dan eerſt te kennen ſoude gheven / dat ſy niet tot reddinghe van de Duytſche Libertept / noch tot mainteneringhe des Rijcx / heylſame Wetten / maer veel meer tot haer eyghen pꝛivaet nut / en vooꝛdeel / hare vpantlicke Expeditien te werck geſtelt hadden : Ende ſoude dan veel te laet vallen / dat men dan eerſt de teghens-middel / hoe geerne men het ſelve oock doen wilde / daer vooꝛ ghebꝛuyckte : Soo ſoude ons goet duncken / dat men vooꝛ eerſt ſagh / hoe de Koningh in Sweden / als een uptlantſchen / en alleen op zijn pꝛofijt upt gaenden vpandt / met ghemeyne hulpe van zijn vooꝛnemen / ende het Rijck afgehouden wiert / ende vp aldien dit ghe chiede / ſo konde men noch wel / oock duyꝛzende den Gooꝛlog / indien nu de trouwe Rijcx-ſtanden zijne Keyſerl. Majeſt. volghens de belofte tot Reghensburgh ghedaen / aſſiſteerden / de Krijghs-laſten ſoo wel daer u l. van klaegt / als oock andere miſverſtanden / die ons mede raecken / af holpen / ende daer in een ſulcke ghelijckheyt houden / dat gheen ſtant van't Rijck / als of hy meer als een ander overlaſt wierde / ſoude te klagen hebben. Overmits nu den Koninck van Sweden tegens zijne Keyſerl. Majeſt. ende het Roomſche Rijck d'een vpantſchap over d'ander vooꝛneemt / ſoo kan u L. lichtelick afmeten / dat ſyne Keyſerl. Majeſt. by een ſulck ghewelt / immers niet raetſaem zijn ſoude / de Wapenen heel af te legghen / ende den vpandt / als hy ſelfs begeert / graſſeren te laten. Ende of wel de handelinghe tot Leypſich den Tijtel voert van een defenſie / ſoo is nochtans u l. vooꝛ heen kennelick / ende gaven het noch al te verſtaen / d'Exempels die in de Nederlantſche Creys ghepaſſeert waren / wat upt een ſulck kleyn vonckken vooꝛ een vyer / dat ſo veel Nobele Pꝛovintien / Landt en Lieden heeft wegh ghenomen / opghereſen is / ende hoe ſwaerlick 't ſelve / daer het een reys uptberſten ſoude / weer te bluſſchen was.

Van onſen kant / willen wy geern bekennen / en is het dooꝛ 'tgantſche Rijck open-

baer / dat wy neffens onſe Catholijcke mede-leden tot een Compoſitie zijn verſocht ghewooꝛden / om oock een Defenſie te beramen; maer dit is eerſt ſyne Keyſ. Majeſt. te kennen ghegheven / die dan daer toe verwillicht heeft / welcke noch al duert / ende daer heen alleen gaet / hoe de Keyſerl. Hooghept / ende des Rijcx beſcherminghe / daer teghens d'een vpandt na d'ander is komen optrecken / moghen bewaert wooꝛden / ende niet tot nadeel des Rijcx-Standen ofte beſwaringhe van dien. Welcke defenſie de Catholijcke Keurvooꝛſten ende Standen ſoo veel Jaren herwaerts / op haer eyghen koſten hadden houden moeten / daer doch in dit ſaꝛ tanquam in cauſa communi, d'andere Standen behooꝛt hadden mede te wercken / en of het al te met vp ghekomen was / dat ſy al te met mede ghemaeckt waren geweeſt / dat was vpghekomen van weghens den vpant / die in hare Landen ghezocht hadden ſedem belli vaſt te ſetten / oock ten deele upt Keyſerlicke Authooꝛitept om des Rijcx beſte te vooꝛderen. Om dat men nu upt deſen doolhof een reys moghen uptraecken / ende in't Heylighe Roomſche Rijck te eer den vzede herbzenghen : Soo verſoecken wy u L. vziendelicken / dat ghy al dit boven-verhaelde wel woudet overlegghen / ende tot Leypſich niet alleen / niet langher by malkander blijven raedtſlaghen / maer uwe mede-leden van de Pꝛoteſterende mede daer toe diſponeren / dat ſy haer oock onthielden van alſulcke onderhandelingen / ende dat van weghen het Advocatori Mandament / 'tgeen Keyſ. Majeſt. dieſhalven heeft laten uptgaen / de verſlotene Paſſen openden / ende alle vpantlicke daden / die teghens ſyne Keyſerl. Majeſt. ende ſyne aſſiſterende Keurvooꝛſten en Standen aengheſtelt waren / raſſeerden / en daer-en-teghens hem trouwelick aſſiſteerden / gheen meerder occaſie gevende om het Rijck te ſcheuren; ende ſullen wy het aen onſe kant niet manqueren laten / maer ſoo veel immer moghelick is / helpen vooꝛderen / wat ſo wel tot uwe L. ende hare Conſooꝛten pꝛoffijt / als oock in't ghemeen tot vzede / daer na elck een ſoo langh verlanght heeft / dienlick zijn kan of magh / ghelijck wy het ſelve in al onſen handel en wandel / metter daedt hebben te kennen ghegheven.

Soo veel nu het tweede poinct / daer van u l. ende uwe Mede-leeden tot Leypſich aen ons gheſchꝛeven hebben / is aengaende / te weten / de Religions-ſwarigheden / waer over ſy oock geerne een ſoete onderhandelinghe ſouden begheeren aen te ſtellen / dat wy oock wel geern lijden mochten / ende ſoude ons niet aenghenamers gheweeſt zijn / als dat men van u kant ſich aldus na het Placcaet / dat dieſhalven ſyne Keyſ: Majeſt. heeft in't Rijck ghepubliceert / mitſgaders de Sententie van dien / had gheaccommodeert / ghelijck ſulcx volghens d'algemeyne Rechten / Rijcx-Conſtitutien / en inſonderheydt van weghen het accooꝛdt tot Paſſauw opgherecht / en de Vzede daer op ghevolcht zijnde / betamelick was gheweeſt. Want deſe Religions-vzede / was de rechte linie daer na men ſich moſt na reguleren / en by-ſonder indifferentiis Religionis, daer upt oock het Keyſerlick Placcaet zijn fondament ge-

1631. nomen had / wiens substantialia aldus gheſtelt waren / dat van hare kant dieſhalven gheen diſpupt / handelinghe / noch oprechtinghe eens nieuwen Religions-vredes aen te ſtellen was / nochte de voorgheſlaghene Termijn tot Reghensburgh weer te rugh gaen ſoude.

Gheliickwel dat u L. ſien en ſpeuren moghen / datmen van onſe kant gheen middel ſpare / tot den vrede dienende / ſo ſyn wy met malkander ſoo verre gheaccoordeert / dat wy / ſoo veel aengaet de laetſte t'ſamen-vergaderinghe tot Reghensburgh / daer van de boven-verhaelde goede onderhandelinghe voor-gheſlagen is / dat wy dat ghene / waer over d'eene party meer als d'ander ſoude beſwaert en de manier in puncta executionis overtreden gheweeſt zijn / gheliick men voorgeeft / dat wy aen weder zijden beminnelick willen daer over handelen / ende de Dagvaert van dien tot Vranckfort aen de Meyn op Sondagh zijnde den 3. van de Maent Auguſtus gheſtelt hebben.

Indien u L. deſe voorgheſtelde tijt / en keurplaetſe mede alſoo believen ſoude / kunnen ſy hare Mede-ſtanden 't'ſelve by tijts te kennen gheven / die ſy mede by deſe voorgheſlaghene Tractatie begeeren te hebben / en ten minſten ons als Keur-vorſt tot Mentz het ſelve weer laten weten / of ſy ſoo wel met d'aengheſtelden dagh / als oock de plaetſe / te vreden zijn willen / ende wat voor Standen upt haer Liedē daer toe geordonneert waren.

Dat nu u L. voorts begeert / dat al 'tonhepl / als oock nu door de Soldateſca, of anders voor deſen uptgherecht / 't'ſelve weer in voorighen ſtaet te ſtellen / 't'ſelve kan u L. ſelfs wel ghedencken / dat dit een ſaecke is / die de Juſtitie toekomt t'onderſoecken / ende ſoude ons / noch onſe Medeſtanden van de Catholijcken niet wel betamelic zijn / datmen ſyne Keyſerl. Majeſt. dieſhalven ſoude maet en wet voorſchrijven. Inſgelijcx wat de Catholijcke Standen al verkreghen hadden / upt kracht des Keyſerlicken Placcaets / het ſelve was niet door haer eyghen / maer upt Keyſerl. Authoriteyt gheſchiet / hebbende ter oorſaecke van dien voor ſich Iuſtiſſimum titulum, daerom wat men dieſweghen verſocht / konden ſy ſonder nadeel van haer eyghen recht / dat ſy al hier over verkreghen hadden / en oock Keyſerl. Majeſt. authoriteyt niet verwillighen. Wat anders aengaende was d'eere en conſcientie / ſoudemen de ſelve ſoo veel immer moghelick was / in acht nemen / ende hem by de voorgheſlaghene onderhandelinghe alſoo accommoderen / datmen hier upt het vreedſame ghemoet der Catholijcke Standen ſoude ghenoech verſtaen kunnen.

Concluſie des Leyps-ſchen Conbents.

Den 2. Aprilis is op rijpe voorgaende deliberatie tot Leypſich / van de vergaerde Evangheliſche Keur-vorſten / Standen / en Afgheſanten / deſe navolghende Concluſie ghemaeckt en gepubliceert.

Te weten / hoe dat de Doorluchtige Keurvorſt van Saxen / en Burg-grave tot Maegdenburgh / op verſcheyden verſoeck van de Evangheliſche proteſterende Standen des Rijcx / inſonderheyt des Doorluchtighen Keurvorſten van Brandenburgh / en Burggraven tot Nurenburgh goet vinden / (hebbende te voozen hier van Keyſerl. Majeſt. de weet ghedaen) na ſyne Stadt Leypſich heeft een Daghvaert uptgeſchreven den 6. Febzuarius / om aldaer te vergaderen en te beramen watmen van de Catholijcken tot Reghensburgh voorgheſlagene tractatie ſo veel men eer en conſcientie doen konde / ſoude naegeven / dat het voor Godt / ende ſyne eer benande Kercke te verantwoorden was. 1631.

Soo zijn te voozen beyde Keur-vorſten niet alleen in hare eyghene perſoon / maer oock andere voornaeme Vorſten en Standen ten deel mede in eyghener perſoon / ten deel door hare Afgheſanten in een groote meenichte van weghens haer Godtſaligen over tot trooſt van ſoo veler duyſenden van menſchen verſchenen / ende na voorgaende Predicatie en Ghebedt tot de propoſitie ghekomen; ende als ſy alle dinghen wel na-ghedacht hebben / ſoo hebben ſy voor t'eerſt bevonden / dat al het quaet / d'welck tot hier toe over het ghemeyne Vaderlandt van de Duytſche Natie gegaen was / alleen upt de gerechte gramſchap van Godt almachtig / van weghens onſe ſonde gheſpzoten was. Ende overmits nu de barmhertighe Godt / in zijn heylich Woozt gheſpzoken had / dat hy / om ſich weer over zijn volc t'ontfermen / hare boetvaerdighepdt ghenadichlick wilde aennemen; ſoo had elcken Standt van de pzeſente Keurvozſten in zijn Landt / Bid-en Boedt-daghen / datmen een peder tot boete en penetentie devotich vermanen ſoude / doen aenſtellen.

Ende dewijle ſy altoos / volgens het exempel van haer Chzijſtelicke Vooz-vaders daer heen ghetracht hebben / hoe dat ſy met de Catholijcke Standen van het Rijck in eendzachtighepdt leven mochten / ende alle differentie die bykans 70. Jaren ghedupzt hadden / heel weder tot een verghelijckinghe ghebzacht / de ghequetſte ghemoeden gheheelt / het oude miſtrouwen / als zijnde het rechte exitiale rerum publicarum venenum t'eenemael uptgheroept / daer teghens een ſeecker betrouwen gheſticht / wel beveſticht ende daer door al het quaet van't Roomſche Rijck afghewent worden mochte.

Om dit nu t'eer te bozderen / ſoo wilden ſy een ſeecker Dagh-vaert / dieſ-halven met de Catholijcke Standen ſich te vereenigen / hier van verwachten / ende dan by een ſulcke vergaeringhe ſoo veel Eer ende Conſcientie lijden konde / aldus betoonen / datmen haer gheneghenthepdt tot den vzede wel ſoude te ſpeuren hebben / het welck ſy mede van de Catholijcke hopen wilden; en waren dieſhalven alreede hier d'omſtandigheden van deſe ſaecke / neerſtich onderſocht / ende had het ſelve de Keurvozſt van Saxen 't'ſelve onlanghs met een ſchzijven den 17. Martius te verſtaen ghegheven / waer op men ſich beriep.

Ende by aldien / dat van de Catholijcke de tijt en plaetſe tot de goede onderhandelinghe ſal aengheſtelt worden / ſoo willen d'Evangeliſche en pzoteſterende Standen wat vzoegher aldaer verſchijnen / of in perſoon / of door hare ghevolmachtighde Gheſanten / ende dan wat naerder met malkander ſpzeken.

Om dat ghelijcke-wel ondertuſſchen de Noodt-

1631. Noodtdzuft van d'Evangeliſche en pzoteſterende Standen in acht ghenomen/ de ſeer hooch-beſwaerlicke Executien ingeſtelt / al het ghene in priſtinum ſtatum gheſet/ende alſo een goet vooz-bereptſel tot de goede Tractatie ghemaeckt wozden moghen; ſo heeftmen ſich ſoo verre vinden laten/ dat dieſhalven ſo wel aen Kepſ. Majeſt. als oock aen de Catholijcke Keurvozſten verſoeckt is gedaen.

Ende dewijle een langen tijt veel ſwarigheden aen den Evangheliſthen ende Pzoteſterende Standen waren geklaecht/van weghens de Krijchs-perſſinge/ ende wat dien meer is aenhanghende / teghens de Kepſerlicke Capitulatie ende des Kijck-Conſtitutie: ſoo hadden d'Evangeliſche Pzoteſterende ghesloten/ dat elck een zijn Landt/ ſo veel hp immers konde dooz de Goddelicke aſſiſtentie beſchermen/ om dat het kermen/ krijten/en tieren/ van hare Onderſaten datſe daghelijcx hoozen moſten / een epnde hebben mochte. Het welck ſp oock aen Kepſ. Majeſt. ende aen de Catholijcke Keur-vozſten met een ſchzijven hadden te kennen ghegheven.

Ende dewijle oock altemet de groote Vergaderinge wat lang plegen aen te houden/ daer dooz de Conſultatien niet wepnich achter gheſtelt wozden/ daer neffens groote koſten veroozſaecken/ ſoo hebben de Pzoteſterende goet ghevonden / volgheng d'Exempels van hare wijſe Vooz-vaders / datter een ſeecker uptſchot gheozdonneert wierde / en datmen dien volkomen macht gaf / haer bp malkander te vergaderen om alles rijp t'overleggen / ende wat dan van deſelve in't een of het ander ſoude vooz goet ghehouden wozden/dat d'andere oock 'tſelve in alle manieren vooz aenghenaem hielden / ende met raedt en daedt opzecht / troulick en volſtandich naer quamen.

Indien nu de reſterende Standen/die hier toe voozgheſtelt zijn/ tot Godts Eer/ trooſt van zijn Kerck/ onderhoudinge van de fondamentele Wetten / Kijck-Conſtitutien en Duptſche Vzphept/ſoude willen verſtozen/ van deſe kant/ wat de pzeſente pzoteſterende was aengaende / ſouden ſich oock om dit hepſame wit te raecken/ in alles voegen.

Noch hebben de pzeſente Keurvozſten en Standen beraetſlaecht/ ſich in goede poſture/ volgens de maniere van de Creps handelinge met haer Lant-volck en uptſchot te ſtellen / doch niemant daer mede laſtigh te vallen / maer tuſſchen de palen vande beſchzevene rechten en des Kijck-Conſtitutien / Creps en Executions-Ozdonnantien allerdinghs te houden.

Ende obermits in des Kijcks af-ſchepdt Anno 1555. klaer geſchzeven ſtont / dat elcken Standt en Nabupz den ander met een opzecht hert en ghemoet na verepſch de ſake bejegenen zoude/als hp konde vooz de Goddelicke en Natuerlicke Wetten verantwoozden. Ende ſo het beurde/dat d'een of d'ander Creps tegens alle hope/ oberweldicht werden ſoude/ dien ſoudemen ſo veel moghelick op voozgaende verſoeck / aſſiſteeren / en beriep zijne Keurvozſtelicke Doozluch. van Saxen ſich noch tot de demonſtratie vanden 13. Martius.

Ende dewijle men bp deſe Onderhandelinge van wegen de dzoevige ſtaet gheen alſulcke verdeelinge / gheljckmen in't Kijck gewoon was te doen/konden in acht nemen/ ſo ſoude het ghene nochtans tot niemandts nadeel ſtrecken / boven al wilden de Standen in alle maniere in Kepſerlicke devotie blijven/ ende volſtandich weſen. 1631.

Als nu de Concluſie of beſlupt alſoo in't af-ſchepden ghemaeckt is gheweeſt / daer mede is de Convent of bp-een-komſte gheepndicht; ende heeft men dieſhalven den 3. Apzilis een ſchoone Danckſeggínghe ende Adieu-ſeghen ghehouden. Daer op zijn de pzeſente Keurvozſten/ Gzaven/ en Heeren/ ende de Af-gheſanten van andere / elck een beſonder naer zijn Landt gegaen. Ende zijn de Werbinghen te Peerde en te Voedt in de Landen vande Pzoteſterende dapper voozts gegaen / ende is van alle kanten een grooten toeloop gheweeſt.

Den af-ſchept en beſlupt van dit Convent/ heeft de Keurvozſt van Saxen alſoo haeſt den 4. Apzilis aen zijne Kepſ. Maj. overgheſonden / neffens een ſchzijven / van deſen Jnhout:

Hp hadde hem verklaert in't ſchzijven / tot een antwoozt aen zijne Kepſerl. Majeſt. onderdanich over-gheſonden / watmen beraedtſlaeght hadde tot Leppſich. Om dat men nu hier van narechtinghe hebbe / ende de saeck van ſommige niet qualick bp Kepſ. Majeſt. uptghedupt werden mochten / ſoo ſepnde hp Copp mitſdeſen van den af-ſchept tot Leppſich / waer over ſich de pzeſente Keurvozſten en Standen van de Pzoteſterende Evangeliſche vergheleecken hebben / noch al biddende Kepſerl. Majeſt. gelieve na zijne milde en ſachtmoedighepdt de ghehoozſame Standen in dit kas te hoozen/ende de ellendigheden / die den Pzoteſterenden Evangheliſchen Standen dus langh op den hals gheleghen hebben / inſonderhept wat de Vozgerpe tot Augsburgh van weghens de Religie ghekaeght hadden/ een reps ſonder langer uptſtellinge af-helpen/de Duptſe Vzphept in voozighen ſtaet te ſetten / ende maken dat doch de Keurvozſten ende Standen bp hare Hooghept / Weerde / Eer / Kecht/ Gherechtigheden/ Pzivilegien / en Vzpheden altoos onghemoleſteert bleven / alle mis-trouwen / tweedzacht / die van weghens de Geeſtelicke goederen waren in ghebzoocken/ ende wat dien al meer is aenhangende/bp geleght/ ende alles tot ruſt gebzacht/ het jammer/ ellendighept en bloetvergieten een epnde ghemaeckt/ ende een alghemepne/ſeeckere/en beſtandige bzede weer opgherecht / ende alſoo d'uptterſte verwoeſtinge en rupne die het gemepne Vaderland vande Duptſe Natie over het hooft hongh/ afgekeert werden mochte.

De Keurvozſt van Saxen overſent Coppe aen Keyſer Ferdinand van het beſlupt dat ghemaeckt is van den Convent tot Leppſich.

Sijne Kepſerl. Majeſt. was kennelick ſpne opzecht Dupts ghemoet / onderdanighe beſtandighe liefde / trouw en ghehoozſaemhept / ende hoe trouwelick hp het met zijne Majeſt. en het Hups van Goſtenrijc meende/ daer in wilde hp oock voozts verblijven; ende wilde mits deſen noch bedingen/ dat bp deſen Convent tot Leppſich / niet anders als het Chzijſtelicke wit was gheſocht ghewozden/ende betroude bp dat Kepſ. M. zijne goede vermaninge/ wilde plaets geven.

Hier

1631. Keyser Ferdinands antwoort / op des Keurvorsts van Saxen schrijven / dat hy over gesonden heeft na het beslupt van den Convent tot Leypsich.

Hier op heeft Keyser Ferdinand aldus geantwoort: Ons is u L. schrijven den 4. Aprilis van Leypsich af-ghecommuniceert / geworden / en het beslupt dat daer gemaeckt is. Dewijle wy / van weghens onse Keys. Officie en Vaderlicke voorsorgh die wy tot het Rijck en den welstandt van dien dragen / noodich achten aen u L. een af-sendinghe te doen / en ons / by desen teghenwoordighen ghevaerlicken Staet / ende onvermydelicke noodt / wat breeder te openen / en onse meyninge hier over te doen verstaen:

Soo hebben wy dit u L. voor een andtwoort / alsoo onse Ghesante morghen van hier tot u gaet / willen weer over-schrijven / u gantsch ghenadichlick versoeckende ende vermanende / u L. wilt doch alle Wervinge uptstellen / gelijc wy u noch den 15. Februarius dieshalven in een schrijvens vermaent hebben / dat buyten twijffel d'andere presente Standen mede sullen gelesen hebben / ende gheen occasie gheven / dat de perijckelen noch meerder hier door aengroeyen / ende de goede raetslaghen ende intentie achter-blijven moghen / etc. Datum Weenen / den 7. Majus 1631.

Keyser Ferdinand sendt een Gesanten aen den Keurvorst vã Saxen / en wat zijn aenbrengen is geweest.

Hier na heeft zijne Keys. Majest aen den Keur-vorst van Saxen ghesonden / Hans Rupzecht Hogenmuller / Geheymen-raedt / ende Landt-Maerschalck aen der Ens / van het Aerts-hertoghdom Oostenrijck / die heeft zijne Doorl. van Saxen tot Torgau anghetroffen / zijne instructie den Keur-vorsten voorhoudende / die aldus lupt:

Het konde zijne L. noch indachtigh wesen / dat van de Vergaderinge tot Leypsich een seer wijtloopich schrijven / van dato den 18. Martius / aen ons door een reysenden Camer-dienaer is inghegeven / daer op wy ons niet soo haest hebben kunnen weer resolveren / dewijle daer in veel verschepdene Saken / dewelcke oock ten deele de Catholijcke Standen mede raeckten / ende ten deele daer tegens waren / gheschreven stonden / dieswegen wy / de nu lest-verhaelde Standen / hebben haer ghevoelen hier over inhalen laten / gheliick wy voor desen hier van al verhaelt hebben / dat wy eerst haer antwoort hier op hebben mosten.

Nadien wy nu eerst u L. schrijvens den 3. May nieuwen stijl / daer in ghy het Beslupt tot Leypsich ghemaeckt / edoch sonder Copy van het Accoordt dat daer selfs getroffen is / ghekreghen hebben / soo hebben wy daer teghens geschreven een schrijven van waerschouwinghe / ende dat wy eerst hier over met de Catholijcke / gheliick van outs ghebruyckelick is / geern gecommuniceert hadden / nochtans siende dat de perijckelen den goeden Raedt-slaghen mochten voor-ghetrocken worden; soo hebben wy niet nalaten kunnen upt Vaderlicke toenepginghe ende Officie / om ons te beter by de Posteritepdt t'ontschuldighen / dese af-sendinge upt liefde / trouw / en affectie / die wy altoos tot u ghedraghen hebben / aen te stellen / ende onse meyninge / so veel ons dit Beslupt tot Leypsich ghedaen / aengaet / hier over wat breyder te openbaren: Welck schrijven principalick op twee hooft-poincten is rustende; namentlick / datmen soude af-doen het Keyserlick Placcaet / ende d'Executie van dien uptstellen / ende de restitutie van al het gene dat hier door was geexecuteert; anders konden wy swaerlick tot een goet Verdrach ofte Tractaet komen: voor het tweede / datmen oock de groote Krijghs gravamina af-stelde. 1631.

Soo veel nu het eerste poinct aen gaet: Soo willen wy niet weer verhalen / wat groote redenen wy hebben gehadt dit Placcaet te publiceren / het welck niewers anders op gaet / als alleen wat de klare Letter van de Religions-vrede mede-brengen / ende wat by oprechtinghe van dien soo neerstich gheworht is van de Standen / die dus langhe daer tegens beswaert zijn geweest / ende sulcx upt voordachten raedt van des Rijcx mede Keurvorsten / gheliick het selve wy dickwils genoech in verschepden schrijven / antwoorden / en grondelick bewijs hebben te kennen gegeven; also trouwens / dat oock veel / die van de Catholijcke Religie niet en waren / het selve toestaen mosten / van wegen de helder waerhept ende gherechtigheydt / die in onse Gerechte so wel voor als naer is blijckelick geweest.

Dewijle wy dan geen beter middel / van wegens onse Keyserlicke plicht en conscientie vinden moghen / als dat wy des Rijcks-welvaert voorderen / ende de benaude Catholijcken niet langer van haer verkregen recht af-houden / ende de selve op ghecolereerde Tractaten mede helpen leyden / teghens de Justitie ende klare Letter van den Religions-Vrede / ende beschermen tegens de onrecht-hebbende Spolianten door onse oorde die dies halvē (niet tegenstaende dat der selver verschepden geweest zijn) soo wel van onse Camer-Gerecht tot Spier / als oock des Rijcks-hof-raedt af ghegaen zijn; maer hare onrechtvaerdighe in-grepen / die van dagh tot dagh noch meer overhandt namen na behoorte van onse Keyserlicke Hoog-geswooren Ampt / een reys af-helpen; ende hadmen sich verluyden laten / dat niemant in dat ghene / het welck hy in sulcker voegen met onrecht van de Gheestelicke Goederen aen sich gebracht heeft / tegens de Constitutie des Rijcx / Religion / en Profaen-Vrede / tot de Restitutie van dien / veel minder tot andere straffe konde getrocken ofte aenghehouden worden: maer alles tot een verghelijck / by dewelck de Spoliateur noch een goet voordeel hebben wilde / uptgestelt werden soude.

Wat daer upt voor een scheuringe noodtsaeckelick volghen most / indien elck een hier in de handt soude open ghehouden worden / ende aldus onder alderhande schijnsel ende gedreven dispupt / anderen het heurighe af te nemen / daer na noch een ver-loopende recht / ende een onsterffelicke Revisie te soecken en te bewijsen / ende in eenderley facto (gheliick dan alle sulcke Spolia niet daer teghenstaende de Religions-vrede ende andere Rijcx-Constitutie / soo oock niet te minder andere vonnisse in contrarium hier over uptgedeelt zijnde / principalick wilde noch met de Territorial-Iurisdictie, ende die daer in beslotene Gerechten / bemantelen) sonder sulcke onepndelicke Proces gheen Justitie te lijden; maer eyndelick boven de hooghverpeende fundamentele Wetten ende Constitutien / die haren inhout met haer selfs brachten ende uptleyden /

1631. leyden / noch al het ghene / datmen by d'inſtellinghe of oprechtinge van dien overdacht hadde / waer over men nu een twiſtich diſpupt aenſtelde / met nieuwe Gloſſen ende zin overghetrocken wierde / gelijck ſulcx de dagelicxſe ervaringe genoech te kennen gaf / ende ſtont noch te beduchten / ofmen wel een middel vonde / om de Gemoeders daer mede wat te verſachten / indien men de woztel van dit quaet / upt dewelcke het miſtrouwen eerſt zijn beginſel genomen heeft / niet upt en roepde / ende des Rijcx Inſtellinge in haere rechte verſtandt tot d'Executie ghebzacht wierden / datter wepnich af-vallen ſoude / maer indien men weer wat Aeſſem geſchept hadde / dat het dan onder d'aſſen glimmende vper meer periculeuſer als opt te voozen / upt berſten mochte.

Gelijc wp nu dit gepubliceerde Plaraet / ende die daer op gevolchde wel gelimiteerde Inſtructiones, en onſe Commiſſariſen d'Executie van dien / die wp hun belaſt hadden / dewijle wp daer toe van de Catholijcke Standen verſocht zijn ghewozden / hebben onſe Kepſerl. Officie hier in voldaen : alſo is ons ook niet teghens geweeſt / als wp verſtaen hebben / dat die tot Regensburgh vergaert geweeſt / zijnde Catholijcken / daer heen ſich gediſponeert hadden / om meerder quaet te ſchouwen / ende de hoochnoodighe Vzede wat naerder te komen / een goede onderhandelinghe aen te ſtellen / gelijck wp dan mede daer toe onſen Commiſſaris geozdonneert hebben gehadt / om dien ſelven ſo haeſt de beraminge voozts gaen ſoude / daer heen te ſenden / ende ſoo veel wp Conſcientie halven doen / ende van wegens onſe Hooge Kepſerlicke Ampt verantwoozden konden / ons by deſe onderhandelinge ſoo te toonen / dat wp immers alleen deſen pzijs / dien wp booz alle Victozien achten / onder d'aerde mede mochte nemen / dat wp tot deſe wzeede Oozlogen van onſe / ende des Rijcx Vpanden zijn gedwongen gewozden / alſoo eyndelick ook de vzucht van onſe verkreghene Victozien / dat is / den heylſamen Vzede / het Rijck by / ende na onſe Regieringe laten mochten : gelijck wp ſulcks veelvoudich metter daet beweſen hebben / dewijle ons ook niet tegens gheweeſt is / met onſe quaetſte Vpanden en Rebellen te accozderen / om dat wp nu alleen ons reſpect wat onderhouden mochten / en ons teghens Koninghen en Pzincen / ook met achterſtellinghe van al onſes intereſſe alleen upt de begheerte des Vzedes alſoo betoont hebben / dat daer upt tot vozderinghe van de ghemeyne welvaert / onſe vzeedtſaem ghemoet ghenoech te zien is gheweeſt / dieſhalven de Vpanden ſelfs / ons deſen Loff hebben moeten na-geven.

Wp hebben ook tot dien tijt niet geweten van dierghelijcke Executien / die de voozghenomene onderhandelinghe konde lettich / of den ander deel-achterdachtich weſen : Maer dat wp het ghene / 't welck al ſchoon booz de handelinghe is uptgerecht / ſouden weer te rugh nemen / dat ſoude heel teghens onſe Kepſerl. Authozitept zijn. En kunnen wp anderen haer verkregen recht niet afnemen / dat ſelve wozt u L. niet van ons verſocht / noch ſyne mede-ſtanden van de Evangheliſche Confeſſie daer op doen ſtaen ; iſſet anders ſaecke dat ghy gheſint zijt / het 1631.
werck tot een vzedelicke handelinge te bzenghen. Ende is wel hier op te letten / dat van de ſtant der Catholijcken alleen Executio Iudicialis booz handen is / maer van d'ander ſtant eyghendatelicke Occupationes, wiens Occupateurs langhe Jaren de Goederen beſeten ende ghenooten hebben / maer de Catholijcke moeten miſſen / dienſe nu weer ingerupmt zijn ghewozden. Anders ſoo veel de particuliere ſwarigheden is aengaende die by dit poinct geſet zijn / ſoo vinden wp / dat deſelve van d'eene zyde ſeer heet zijn opghehaelt / maer daer en teghens de Iura van d'ander zyde / ende onſer Commiſſariſen motiven de meeſte part booz by ghegaen : op dierghelijcke infozmatie dan verſtandige en onpaſſioneerde ghemoeden wepnig t'oozdelen pleghen / ende hebben ons / van wegens de kozthept van de tijt / onſe Raden en Commiſſariſen van al dit niet ghenoech kunnen infozmeren / ſoo hebben wp ſulcke Particularitepten tot hier toe moeten uptſtellen / met deſe ghenadige aenbiedinghe ; by aldien in d'een of d'ander van onſe Commiſſariſen te veel gheſchiet zijn ſoude / ende de palen van onſe / hun gheghevene Commiſſie te boven gegaen waren / dat wp dat met aller haeſt wilden remedieren.

Wat nu nopende was een ander poinct / namentlic / de klachten van de groote Krijgslaſt die d'Augsburgiſche Confeſſions-ſtanden ſoo hooch geſtelt hebben / ende d'exozbitatien van dien / daer booz de Keurvozſten en Standen uptmuntenthept / hooghept / eer / weerde / en vzyhept verſchepdentlick ghequetſt / beſchimpt / ende onder de voeten ghebzacht was / ſoo zijn wp noch wel indachtich / wat dieſhalven van Mulhupſen inden Jare 1627. als ook tot Regensburgh van het Keurvozſtelick Collegie / hoe niet te minder van beyde Keurvozſten van Saxen / en Bzandenburch / en andere Standen / dickwils is voozgebzacht : Ende ſtellen in geen twijffel / of de Keurvozſt van Saxe ſoude hier by overpeynſt hebben / wat wp op den voozſchzeven Convent tot Regensburg / ook in een particulier ſchzijven / onſe onſchult dickwils daer teghens inghebzacht hebben.

Ende wp willen niet hopen / dat noch u L. noch ander eenighen ſtant van het Rijck ons ſal beſchuldigen / als of onſe Oozlogen daer heen ginghen / dat daer booz der Keurvozſten ende Standen Weerde ſoude te kozt gheſchieden ; maer veel meer zijn deſe tot des Rijcks Conſervatie aengheſtelt ; ende is te beklaghen / dat onſe ongeluckige Regieringhe daer heen ghevallen is / dat niet ſoo veel booz het gheweld van onſe / ende des Rijcx-vpanden / als booz toeſien ende heymelicke voozſettinghen / daer en boven noch alle beletſelen in den wech zijn geleght / daer het Rijck in een ſulcke confuſie is gebzacht / dat men van weghens d'inwendighe Vpanden niet heeft kunnen tot de middelen booz een goede beraminghe komen / die in des heyligen Rijcx Inſtellinge voozzien zijn / maer die middel eerſt upt noot booz de handt nemen / ende ſoo heftich voozſetten moeten / dat het onmogelick is geweeſt / daer heen ſy gevallen zijn / ſonder groote ſwarigheden te

1631. passeren. Ende dewijle wy dese boven maten benautheden / eyghendadige concussien / andere swaere excessen en exorbitantien van onse Krijghs-heyr niet voor goet kennen ; maer veel meer gepresenteert hebben / by aldien de selve konden speciatim voorgheschelt worden / dat wy de selve exemplarelick willen straffen.

Nopende het Genus militiæ, ende syne onderhoudinge / soo hebben wy nopt hooghers ghewenscht / (ghelijck wy dan dickwils de groote last ende benautheden van de Standen ons selfs voor ooghen seer medelijdentlick hebben gheschelt) datter goeden raedt mochte geopent worden / hoe dit quaet te remedieren stont / ende hoe wy de Vyanden met minder beswaringhe van de Standen mochten aentasten; Insgelijcx / hoe den Oorlogh sonder Voortochten / en Monsterplaetsen (d'Excessen die hier onder schuplen ende geremedieert werden kunnen / altoos uytbescheyden / die wy in't minste niet approberen) gevoert soude kunnen worden.

Daerom hebben wy 't Convent tot Regensburch aengestelt / om van het Keurvorstelicke Collegie dese Consilia te vernemen; so hebben wy doch bevonden / dat ghen raedt of middel / daer door het boven-verhaelde konde gheremedieert worden / aen den dagh is gekomen / daer op wy gaen konden ; veel minder dat wy hebben weten moghen / wat het met des Creys-hulp voor een onghelegenthept ofte swarighept geven soude / ghelijck daer na het werck selfs betoont heeft / sulcx moeten wy van de vergaerde Standen tot Leypsich / ende de Conclusie die sy daer ghemaeckt hebben / vernemen / dat sy de Creys-hulp voor geen middel van't Rijck achten willen ; ghelijckwel woude men om geen Rijcx-dagh aenhouden. Ende is u L. selfs kennelick / van wiens kant het komt / datmen nu tot geen beslupt van Rijcx-daghen meer komen kan / die dan al uptgestelt zijn / daer door het mistrouwen ende oneenighept geresen is / te verswijgen d'Oorloghen / dewelcke dese Jaren over / onder soo verscheydene pretexten zijn aengesponnen / met een sulcken faveur van soo vele Standen getrocken / ende eyndelick met een sulcke furie uptgeborsten / dat op de Rijcx-daghen van de defensie te handelen / niet alleen is te laet ghevallen / maer oock van weghens de groote perijckelen men de trouhertige Standen niet heeft kunnen by malkander brenghen.

Souden wy nu by een sulcke ghelegenthept des tijts stil gheseten hebben / den Vyanden haren moetwille ghelaten / ons / ende onser assisterende / Standen / Landt en Lieden tot een roof open maecken / de principaelste vande Keurvorsten en Standen des H. Rijcks uptroepen laten / daer heen d'intentie van de Vyanden is ghegaen / sulcks hadden wy niet voor Godt almachtich / noch Nakomelinghen verantwoorden kunnen ; ende wouden oock liever dupsentmael sterven / als dat wy ons een dierghelijcke souden in de Historien laten naschrijven / dat door onse versupminghe het schoone Voutsel des Roomschen Duytsen Rijcx / het welcke nu over de 800. Jaer allen Natien een wonder en schrick gheweest is / op eenmael te gronde ghevallen zijn : Veel minder dat wy van onse kant goet vinden souden / dat wy van weghens dese ons afghedrongene defensie teghens de Constitutie ende Capitulatie des Rijcks / souden beschuldicht werden kunnen ; ende (ghelijck men voorgaf) soude het met d'opinie van de Keurvorsten tot Reghensburch anders beschaffen zijn / als de selve in dit schrijvens voorgheschelt wierden / maer ter contrarie daer upt volghen / d'welck tot hier toe insonderhept de Catholijcke hebben staende houden willen : desen nu voor te komen / souden beter zijn / dat men haer heure eyghene woorden liedt vertolcken / als dat men die tegens ons voor een Argument wilde ghebruycken ; ende kunnen wy van onsen kant gheen ander verstant daer upt halen / alleen dat men immers van weghen eenighe noot of perijckel sulcke Rijcks-Constitutien soude achter stellen ende te boven gaen / by aldien men tot die middelen / die daer in verhaelt stonden om te komen / geen approbentie en was: want hoe wel alle Wetten / hare Limitatien hebben / soo blijven deselve nochtans volstandich en onafgheset / Quod salus populi suprema lex sit, & quod necessitas non habeat legem. Maer wy bevinden en speuren veel meer / dat die onderhandelinge tot Leypsich die ons nu is bekent ghemaeckt / niet alleen teghens alle Rijcx-Constitutien is / maer dat oock aen 'teynde van de selve gheset is / ende sulcx wel expresselick / dat / overmits van weghen de teghenwoordighen toestant van't Rijck in de selve eene sulcke verdeelinghe / ghelijck het anders in des Rijcx-Ordonnantien ghebruyckelick is / niet kan geobserveert worden / alsulcx tot prejuditie van de Standen niet is aenghesien.

Soude nu dese Standen / die sonder ons consent geen jus armorum hebben / bly staen / van weghen de teghenwoordighe loop van den tijt / van des Rijcx-settingen af te wijcken ? soo zien wy gheen redenen waerom ons oock / als het opperste hooft in't Rijck / dien des gantschen Vaderlants Conservatie toestaet / ende het swaert van Godt in de handen is ghegheven / het selve niet soude bly staen.

Wat nu van der Turcken Oorloghen is verhaelt / nopende het versoeck vande Creys-hulpen / die in den Jare 1597. was teghenghesproken / het selve rust op een ghelijck fondament / namentlick / dat indien het de tijt en perijckel toelaet / datmen d'ordonnarisse middelen kan ghebruycken (gelijck het by dese Oorloghen gheschieden kunnen / daer men een seecheren Vyandt heeft ghehadt / ende wiens aentocht men altoos heeft geweten) billick was d'Ordonnantien van dien niet achter te stellen.

Ghelijck dan effen het selve upt een sulcke noodt gheschiet was / ende dat niet alleen in den Jare 1605. maer op andere tijden / daer men de middelen vande Krijgs-hulpen heeft by de handt ghehat / die de Standen oock medelijdentlick hebben toeghestemt.

Ende wy hebben upt dese maniere niet gedacht / een gherechtighept te maecken / ofte des Rijcx Wetten daer mede te verminderen / maer anders niet ghesocht / als des Rijcks-Conservatie ; in voegen dattet noch beter

1631. beter is qualem qualem, quam nullam habere Rempublicam.

Niet-te-min/ſoo veel het voorhouden van onſe Erf-Koninckrijcken en Landen aengaet/in dewelcke wy nochtans dooz Lants Vorſtelijcke daghvaerden de Contributien ende hulp van onſe Standen lieten verſoecken/mochten wy van herten wenſchen / dat wy ſoo dickwils wy wilden / tot de daghvaerden quamen/ ende daerop de verſochte hulp verkrijghen konden/oock ſoo haeſt met des Rijcx verſamelinghe ende bewillinghe voorts komen mochten/ dan ſoude het aen d'uptſtellinghe van dien niet ſchorten.

Maer dewijle wy tot deſen tijt/ende principalijck met den Sweetſchen oorlogh overladen zijn / ende de Koninck alreede in den Over-Saxiſchen Creyts een ſulcken voortganck heeft ghedaen / dat hy niet alleen het Hertoghdom Pomeren bemachticht / maer oock een groot deel van de Marck-graefſchap / en Keur-Vorſtendoms Brandenburgh op deſe zijde van de Reviere Oder neffens ſommighe plaetſen in het Hertoghdom van Meckelenburgh heeft geinpatroneert/ ende nu al aen onſe Hertoghdom van Sleſien gekomen is; Soo komt ons ſeer vreemt voor / dat hy een ſulcke ſoo verre al inſcheurende perijckel van de trouwe Standen des Over-Saxiſchen ende na-buyrige Creytſen/ niet alleen hoe men dit voorſtaende gewelt ſoude bejeghenen van eenighen raet of trooſt in dit verre loopende Schrijven / dat aen ons is ghedaen/ verhaelt/ja niet met een eenigh woort ghedacht wordt maer gelijck daer neffens upt het Beſlupt van het dickwils verhaelde ſchrijven / ende daer-en-boven noch upt het Beſlupt nu tot Leppſich afghedaen zijnde/ af te mercken is/ dat men ons/ ende onſe aſſiſterende Standen de middelen van de defenſie (onder het deckſel van onverdraghelijcke Krijghs-perſſinghen om die t'ontſtellen) in de hoochſte perijckel / Mitſgaders/de Wapenen ſoeckt af-keerigh te maecken. Wy ſouden moghen dencken/ dat dit van beyde Keurvorſten / Saxen en Brandenburgh niet van daen komen konde/ende worden (ons ſo hoogh verſtandighe Keurvorſten) de Wapenen te voeren by een ſulck gevaer/niet af te raden/dat wy de ſelve niet na verepſch van de hooghe noot / of ten minſten ſo wel wy konden / niet gebruycken ſouden. Ghelijcke-wel de ſake wel inſiende dat het Keurvoorſtelijcke Collegie na onſe ghedaene Propoſitie / met hare weer antwoort daer voor heeft gehouden/ dat men ſo veel het beginſel van den oorlogh aenginck/ meer Correſpondentie daer over met de Keurvorſten te houden was / nochtans ſoo hadde de Kroon Sweeden gheene redenen van weghens de Belegeringhe van Straelſont/ noch krijghs gereetſchap aen d'Oſtzee / noch overſepndinghe van't ſecours in Prupſſen / noch Tranſlatie van het Hertoghdom van Meckelenburgh/ons ende het Rijck vpandelijck aen te grijpen / Dewijle dat ſaecken waren die in't Rijck/ en op de gront van dien/ voorgenomen waren/ daerin Sweeden ſoo veel/als wy in ſijn Koninckrijck te ſeggen hebbe/ ende hem daerin maet en pael voorſchrijven. Ende was het niet nieu/dat vrienden ende hooghe Potentaten van weghen hare oude allıantie of andere noot ſonder eenige ſcheuringhe malkanderen hulp ende bypſtant deden/ ende was ſulcx wel vande Kroon Sweeden ſelfs geſchiet. Daerom quam het hem niet toe / wat met het Hertoghdom van Meckelenburgh (dewijle dit een vyp Leen van't Rijck was) voorgenomen is gheweeſt hem daerin te ſteecken/ ende het arbitrium in des Rijcx ſaken te nemen / overmits de hoogh ghepreſene Rijcx-Keurvorſten dies halven by ons ſich hebben daer tuſſchen gheſtelt/ niet twijffelende wy ſoude ghenadighlijck gheneghen ſijn de ſaken van Meckelenburgh in een ſulcken ſtaet weer te ſetten / om dat niemandt pet over de verwepgerde Juſtitie ende toegelatene defenſie te ſeggen hebben ſoude.

Ghelijck nu het onrecht van de Sweetſche Wapenen teghens ons ende des Rijcx-Standē genoegh blijckt/ende voor hem ſelfs de heele werelt openbaer is; alſo blijckt oock hier upt de noot van onſe daer teghens aengaende defenſie; ende willen immers niet hoopen / dat ons de palen van des Rijcx Conſtitutien van pemandē ſouden dus naeu voorgheſtelt worden / dat wy daer door het Rijck ſelfs/ende de Standen van dien/ ſonder alle teghen-weer te gronde ſouden laten gaen.

Ende ſoude/na onſe oordeel des Rijcx ghe-klachte Krijghs-perſſinghen veel eer ende ſonder ſwaert-ſlagh ſijn afgheholpen ghewordē / die noch af te helpen waren indien de Lidtmaten van het Rijck niet haer hooft t'ſamen ſpanden/ en den vpant t'hooft boden / ende niet ſoo veel aen ſijne Geſanten audientie gaven / daer door hy gheljck tot ſijne verſekeringhe ghekomen was / dat hy van vele gheen perijckel te verwachten hadde / wat anders de reſt neffens ons aengaet van weghen het ontreck van de hulpe/ ſoude hun de Diffeſa wel ſwaer ghenoegh ghevallen ſijn gheweeſt/dat ons dan niet wepnigh met ſmarte is voorkomende/ dat ſonder onſe onſchult het miſtrouwen teghens ons dus hoogh is opgewaſſen/ dat de Standen oock niet meer hare eygene rupn in acht nemen/ niet een reps denckende wat hun door een perijckel aenwaſt / indien ſy een uptlandtſchen Koninck / die een diergheljcke hoope oock op de Kroon Polen gheſtelt heeft/ gheljck hun ſelfs kenneljck is/dien ſelven middē in het Rijck alſo paſſeren laten/ dat hy/ indien het hem lucken ſoude / wel ſwaerlijck weer daer upt te vrenghen / ende de bovenmaten-gaende begeerde van een vreemde Heerſchappije/ die gemeenlijck upt de voorſpoet van de Wapenen komt/ſwaerlijck met den Toom vaſt te houden ſoude zijn. Wat ons is aengaende / ſoo lepden ons des Rijcx plichten waer mede wy aen't ſelve ghebonden zijn/ daer heen/ dat wy het upterſte door de Goddelijcke aſſiſtentie die ons dan in onſe gerechte ſake oock in de hoochſte perijckelen niet heeft laten te niet gaen/tot onſe ende des Rijcx trouwe Standen defenſie aenwenden; ende wy willen en konnen ons oock niet anders tot u-lieden (niet teghenſtaende alle andere vreemde inbeeldinghen) verſien / als dat u-lieden by de ſelve devotie teghens ons oock met perijckel van u eyghen perſoon volſtandigh blijven ſult / en van ons niet

1631. afwijcken/maer uwe Heroïsche dapperheyt ende andere Keurvorstelijcke deughden/met den krans van d'eere tot het eynde toe kroonen.

Wy willen wel bekennen / dat dese verre uytsiende/ende tot Leypsigh voorghenomene Resolutie/tot dese/behalven dat beswaerlijcke tijden ons seer perplex gemaeckt heeft/ ende houden het daer voor / dat wel een diergelijcke Exempel int Roomsche Rijck niet ghepasseert is / dat van weghen onvermijdentlijcke krijgs swarigheden/die nochtans uyt de nootsakelijcke defensie van het Rijck ghespruyten zijn / en ons selfs mede hart genoegh gheraeckt hebben / ende noch daghelijcx van onse Landts-Standen en Ondersaten geleden worden; de Standen des Rijcx teghens hare Roomsche Keyserl. Majest. ende sijn krijghs-heyr/ insonderheyt / daermen teghens eenen uytlandischen Koninck in een openbaren oorlogh is/die tegens ons/ en onse assisterende Standen/ de Vaendels swiert / een sulcke verbinteniſſe ghemaeckt. Want of wel diergelijcken (met wat pretexte is bekent) onder effen een sulcken pretext voor weynigh jaren in den Neder-Saxischen Crepts gheschiet was/ t'welck in't minste van u l. niet voor goet ghehouden wiert / oock hier in ons anders niet raden konden / als by tijdts teghens preparatie te doen ; dach soo was dit alleen van weynighe Standē eenes Crepts daer toe verlept zijnde in't werck gheraeckt / voor welcke men sich lichtelijck wachten konden.

Ghelijcke wel hebben wy tot dien tijt soo weynigh als nu voorsien konnen / dat door diergelijcke Consilia, de bedruckte Landen en lieden waren ontslaghen geworden/ maer veel meer tot de ruyne gebracht : want lichtelijcker te doen stondt eenen Exercitum als twee t'onderhouden ; ende was eenen lastighen vrient / met een Victorieusen ende sijner victorie na-jaghenden vyant/ veel lastigher beyde te verdraghen : ende wat dit ontijdigh voor-nemen den Tractaten over de Religions beswaringe mochte voor een nut vrengen / sulcx hebben wy en onse voorgheschreven vermaninghs-schrijven al gereet goet hertigh te kennen gegeven.

Gelijcke wel willen wy noch hopen/overmits beyde aensienlijcke Keurvorsten in dit verre uytsiende werck mede begrepen sijn sullen / dattet met de verbinteniſſe soo verre noch niet gekomen zy ; in voegen dat doch de Standē uyt onse Monitorius onsen sin vernomen hebben / als dat wy tot een sulcke verbinteniſſe in't minst niet consenteren / maer die middel die ons in des Rijcx schepden sijn naergelaten/ willen wy ons uytsdesen voorbehouden hebben/ indiense van haer sels niet af laten / ende haer van onuytblijffelijcken schade (het gae oock d'uytganck van den oorlogh uyt waer heen hy wil) laten waerschouwen ; dit alles wel in acht te nemen/ kan u l. selfs nae haer diep verstant na dencken / dien wy noch een mael heel ghenadigh en vriendelijck versoecken/dat u l. hare trouwe en pverige Officien wel inploycren wilde/om dat door de voorgheslaghene werbinghe ende andere diergelijcke/ moghen in gehouden / ende veel meer na de langh ghewenschten vrede ghetracht / als tot meerder bloet vergieten en Landt verderfinghe voorsaeck ghegeven/ oock ons krijghs-volck alle middel/die het niet missen en kan/niet benomen werden moghen.

Soo wy dan speuren konden dat u l. soo veel den Sweetschen oorlogh aenraeckt (tot wiens vervolginghe alleen tot desen tijt de Contributien ende andere lasten gheconti-nueert worden) andere middelen souden voorvallen om het Heylige Rijck/ende onse Erf-Koninckrijcke ende Landen sonder de Wapenen te verseckeren / daer-neffens de beswaringh des Rijcx / daer door wy onse Stande ende Onderdanen van sulcken jock ontlasten konden / sulcx willen wy van u lieden geern aennemen.

Ende wy houdent daer voor dat diergelijcke middelen noch wel te vinden sijn souden / ende datse oock door Interpositie van vrede-lievende Keur en Vorsten wel stonden in't werck te rechten / ende souden het voor gheen Disreputatie houden / om soo veel Chrisren bloets te verschoonen/ende soo veel duysenden onder den swaren last-leggende Menschen te verquicke/ welckers staeg roepen ons seer ter herten gaet / dat men ons den wegh open maeckte om daer toe te raecken ; en wy willen u l. d'Interpositie van dien wel over laten / dat ghy te meer sien sult / de goede toe-betrouwinghe die wy teghens u draghen ; Ende soo het sake is / dat wy goede hope hier van hebben konden/ende datter goede middelen op den voor-gestelden Convent-dagh tot Regensburgh soude ghevonden worden / die aen weder zijden aen te nemen waren/ dat daer door des Rijcx Constitutien onderhouden / oock soo wel de Catholijcke al Augs-burgische Confessions-verwanten in een beter betrouwen / als tot hier toe/tot verdriet van alle Rijcx vyanden neffens malkander blijven konden ; ende soo veel d'executie van't Placcaet aengaende was / hadde de Koninck in Sweeden in't minste hier mede niet te schaffen / ende konde sijne Wapenen hier door niet gheexcuseert worden.

Ende soude oock van weghen de Translatie van Meckelenburgh van den Koninck in Sweeden voor een oorsake van den oorlogh ghehouden worden / dat soude immers niet sufficant zijn / dat men dies halven tegens ons/ende het Rijck/ wilde een oorlogh aennemen/ende soudet oock des Rijcx-hoogheyt niet verdraghen willen/ dat in diergelijcke sake van Justitie een vreemden Koninck wilde sich in steken ; ende was u lieden wel kennelijck uyt de handelinghe tot Regensburgh / dat wy de sake noch een reys op d'Intercessiones die voor die van Meckelenburgh ingegeven waren/ met alle neerstigheyt wilden na sien/ en neffens hare Apologie/ Mitsgaders het byghevoeghde bewijs door onse Raden laten examineren / daer op het dan noch is rustende/ ende is ons van de meeste part vande Keurvorsten tot dien tijt niet meer afghe-eyscht.

Daer-neffens hebben die van Meckelenburgh noch desen troost / indien sy anders sich op hare recht verlaten derven/ dat sulcx hun niet sal hinderen / dies-halven was de sake te eerder tot de handelinge te vrenghen/

ende

ende niet noodigh/ datmen het Rijck daerom in een nieuwe vlam ſetten ſoude.

Indien u l. nu daer voor houden ſoude dat den wegh tot de goede Interpoſitie ſoude dienſtigh zijn/ om te verſoecken/ ſoo wilden wy op haer goet vinden/ onſe Geſanten met genoeghſame Inſtructie daer toe verſien; en was noodigh dat men voor alle dingen niet alleen met de werdinghe die tot Leypſich beſloten was/ op hielden/ maer oock van alle kanten d'aenſtant van de Wapenen een rupme tijdt/ tot ſoo langh de handelinghe was geſloten/ uptſtelden/ eer wy tot meerder werdinghe komen/ende andere ſware Incidentia ſich hier voor doen/ daer door de hope vanden vrede t'eenemael wegh ghenomen de krijghs-laſt noch meer en meer/ ende een plepnder rupm van vele Standen eyndelijck uptſlaen mochte.

Ghelijck nu u l. ghenoegh verſtaen heeft onſe verklaringhe van onſe ſorghe voor den welſtant van het Roomſche Rijck/ ſoo ſouden wy niet alleene u goedt achten van het eene of ander geerne vernemen/maer betrouwen/ ſo de Wapens noch haren loop hebben ſouden/ dat ghy ons in een aldus gherechte ſake/ die des Rijcx eer en welſtant aengaet/ inſonderheyt dewijle het perijckel onſer beyder Marckgraefſchappen wat na by komt/ ſoo ſult ghy die tot u eygene verſeringe/ dewijle u lieden de ſelve tot een onderpant van ons in heeft/ ſoo veel immer mogheliick is/ neffens ons defenderen.

Om dat u l. oock met een moghe weten/ hoe verre het met d'Italiaenſchen vrede sy ghebracht/ ſoo is het daer mede ſoo na ghedaen/ datter bykans niet meer aen te twijffelen is/ ende waerom het ſoo langh daer mede gedupzt heeft/ daer van overſenden wy aen u l. een Informatie van dien/ door onſe Afgheſanten.

Op dit ſchrijven heeft de Keurvorſt van Saxen den 20. Mey aldus hem wederom verklaert:

Des Keurvorſten, ſa Saxe verklaringhe op't Keyſerlijcke ſchrijven.

Wat de Gheſante Hans Ruprecht Hoghen-Muller, by hem Keurvorſtel. Doorl. van Saxen heeft inghebracht en overghegeven/ dat heeft de Keurvorſt met behoorlijcke reverentie aengehoort/ neerſtigh over-geleſen ende wel na-ghedocht.

Wat het principale werckt raeckt/ ſo ſiet ſijne Keurvorſtl. Doorl. dat het op 4. Pointen berust: te weten/ voor't eerſt: ſijn Keyſ. Majeſteyts Placcaet/ ende tuſſchen de Catholijcke en Protesterende Standens twiſt in puncto, van de Gheeſtelijcke goederen/ en wat aen de ſelve noch hanght/ daer van men op de voorgheſlaghene dagh-vaert ſpreken ſoude. Voor het tweede: d'inwendige krijgsperſſinghen/ waer door de ghetrouwe ende ghehoorſame Standen ſoo veel jaren langh waren ghequelt; Voor het derde: dat daerteghens de Protesterende Standen haer defenſie wouden vatten: Voor het vierde: dat ſijne Keyſerl. Majeſt. d'Interpoſitie weghen des Koninex in Sweeden/ haer Keurvorſtl. Doorl. toe-betroude/ ende dat een Amiſtitium van de Wapenen op een gherupme tijt mocht en upt gheſtelt worden/ waer over hy des Keurvorſten bedencken oock begeerde te weten.

Nu wilde hy met Keyſerl. Majeſt als ſijn hoogh ge-eerde Over-hooft/ niet langh 1631.
diſputeren/ overmits de ſake daer van niet konde gebetert worden/ ghelijckewel/ dewijle hy volghens de Gouden-Bul in partem ſollicitudinis by ſijne Keyſerl. Majeſt. was by geordonneert/ als ſijnde een van ſijn heymelijcke Raden; Soo wilde hyſe/ ſoo veel d'eere en conſcientie hier in verdragen konde/ ende ſo wat tot welvaert des Rijcx dienſtich was/ en de weerde en vryheyt vande Standen was eyſſchende/ voor oogen ſtellen/ ſoo wel in't een of 'tander ſich excuſerende/ ende ſeker hopende/ Keyſ. Majeſt. wilde alles in genade aen mercken/ ende een-mael de ſeer noodlijdende Standen verquicken.

Ende ſoo veel nu haer Keyſerl. Majeſt. Placcaet was aengaende/ ſoo achte hy niet voor noodigh een groote upt-voeringe hier over te doen/ maer hy wilde het voorgaende verhaelt hebben/ het welcke na des Rijcx Conſtitutie in ſijne Deductio gheſet was; doch dat wilde hy Keyſerl. Majeſt. hier neffens te kennen gheven/ dat hy het niet qualijck nemen en wilde/ende d'oorſaken aenhoorzen overmits het een ſake was van conſcientie/ die Godt alleen toe quam t'onderſchepden: ende het ſoude oock Keyſ. Maj. niet te na gaen/ dat een ſulcx/ daer door d'een of d'ander Stant meer belaſt wierde/ mocht ghehoort worden/ en waren hier in de Keyſerlijcke Wetten klaer/ ende ſoude hier over de Troon van de Gherechtigheyt niet verdonckert/ maer verlicht worden/ ende was het de maniere in't Roomſche Rijck/ ghelijck het op des Rijcx-af-ſchept tot Spyr/ ende anders oock tot Ausburgh inden Jare 1544. wat de Religie raeckt/ van wegens de ghemeene ruſte/ tot dat men hier over by malkander weer vergaerde/ ghesuſpendeert ghewordden. Oock wilde ſijne Keyſ. Majeſt. wel overdencken/ dat niet twee particuliere of private perſonen/ noch een ofte ander Stant/ maer twee van de principaelſte Keurvorſten ende veel andere aenſienlijcke Vorſten ende Standē van't Rijck deſe swarigheden voorſtelden/ dies halven om orde en remedie biddende. Voorts quamen de Rechten hier over malkander/ dat geen ordinariſche Sententie contra non citatum, non adutum, non defenſum konde of mochte plaets hebben/ want anders ſoude de natuyre hier in voor een Wet ghenomen worden; maer in ſaecke van Religie hadde noch orde noch Wet/ volgens de ſoo hoogh-geſwoozen Religions vrede/ gantſch gheen plaetſe/ maer veel meer ſulcx oock alle ende yeder Declaratie/ adjecta clauſula annullatoria, datſe heel verworpen ſouden zijn/ verboden en afgheſchaft waren: hare Keyſerl. Majeſt. konde ſelfs als een Fonteyn van Juſtitie wel afmeten/ datter oock gheen ordentlijcke ſententie die gheſproken was/ kracht hadde/ ende ſteldemē billick d'executio aen een kant/ ende indien de ſelve pendente adhuc cauſa waren ghepaſſeert/ weer te herhalen ende wilde doch hier in ſijne Keyſerl. Majeſt. de groote milde en goethept blijcken laten/ ende haer over d'overighe Principale poincten genadighlijck verklaren. Ende konde ſijne Keurvorſtelijcke Doorl. van de Catholijcke Heeren niet waerhept niet opgheleght worden/ dat hy opt de goede onderhandelinge hadde

1631. uytghelacht/ noch opt twistige Dispuyten of nieuwe Glossen ghemaeckt; maer dat hy vast staen bleef by de redenen/die sijne Godsalighe voorvaders hadden in't Rijck ghesticht / dat konde sijne Keurvorstel. Doorl. niet qualijck af-ghenomen worden. Ende dat hy oock verstaen hadde / dat sijne Maj. seer begeerde te weté/ hoe men tot onderhandelinge met de Catholijcken komen mochte/ daer heen hy oock sijne Ghesanten wilde oversenden/ om te sien eenen vrede na de verkreghene Victori te beramen/daer voor dede hy sijne Keyserl. Majest. seer dancken/ende verwachte hy diens-halven de Resolutie vande voorghestelde daghvaert/ daerom hy tot de Catholijcken van Leppsich af-gheschreven hadde / daer toe hy hem/soo veel hy nu van wegen de Eer/Conscientie ende Namen doen konden / hen wilde accommoderen/ende sijne mede Standen disponeren/dat men sijn vrede-veerdigh ghemoet ghenoegh soude speuren/ niet anders meer wenschende dat de goede onderhandelinghe mocht voor d'extremitepten ghetrocken worden / om alsoo de vrede / daer na soo veel duysenden verlanghden / t'eer te vorderen.

Wat den oorlogh raeckte / was oock niet van nooden daer van veel te spreken / want het daerop in't kort stont/dat/ten eersten/de Standen van't Rijck van de gheweldadige Contributien ende Moet-wille van de Soldatesca mochten ontlast worden; voor't tweede/dat des Rijcx-Wetten in de doortochten/ Monster-plaetsen ende andere nootsakelijcke voorvallende occasien mochten gerespecteert / ende na Manier van dien ghedaen worden. Voor't derde / datmen des Rijcx Constitutien niet sonder noot te boven ging/ ende niet ghelijck nu in't Rijck de Krijghs-Oversten / als of de selve in de Landen vande Keurvorsten/ Wetten ende Gheboden te geven macht hadden/ voort-gingen. Voor't vierde / hadt sijne Keys. Majest. by de Capitulatie belooft / Keurvorsten ende Standen van't Rijck by hare Hooghept/ weerde/ macht/ ghewelt/ en vryheyt te laten ende te beschermen/daerin voort vijfde ghescheven stont in de voorsz. Capitulatie / dat/by aldien pets sonder weten vande Keurvorsten in't Rijck voorghenomen wierde/dat sy niet ghehouden en waren assistentie te doen ; ende was voor't seste in de voorsz. Capitulatie belooft/dat geen Rescript/of Mandament/ of pets anders/ dat beswaerlijck was sonder haer soude uytgheschreven noch vergunt worden / in wat maniere het oock was / ja aldus dat oock alles daer teghens uytghevrocht zijnde/soude sonder krachte ghehouden worden.

Daer upt te slupten was/dat van wegens d'onbeweeghlijcke Fondamentele Wetten/ gheen Stant van't Rijck / by aldien hun daer teghens wat op-gheleght wierde/dies-halven konde voor ongehoorsaem verklaecht worden / voorwendende de belofte voor sijne excusen. Indien dit nu sijne Keyserlijcke Majest. wel woude ter herten nemen/ ende overpeynsen hoe groote droevenissen de ghetrouwe Keurvorsten en Standen / van dese jaren af overghekomen waren/ hoe heel miserabel het met hun/ende haer landen en lieden afgheloopen was / wat voor nopt ghehoorde sonde / lasteren / schande ghe-oeffent was/ met wat groote patientie sy al dit geleden hadden / hoe dickwils sy het selve met schreyende ooghen by Keyserl. Majest. geklacht hadden ; ende indien hy dit wel wilde in sien / soude hy immers bevinden / dat de Standen billicke remedie van sijne Keyserl. Majest. versochten/ ende het selve van weghens haer oude vryheyt niet langer verdraghen konden/ hoopten oock/ dat sijne Keys. Majest. niet toelaten soude / dat sy voorts noch meer met de Contributien / tot so lang datter een Rijcx beslupt / of andere Crepts inwillinghe beraemt wierde / souden belast worden/ het waer door ghewelt / of door andere af-persinghe / ende dat hy Keurvorst van Saxen de gheweltdadighe commissien vande Soldatesca die den Standen hoopenwijs over den hals vallen quamen / langher soude met goede oogen aensien en verdragen/ wilde hy neffens d'andere Vorsten ende Mede-Standen van't Rijck liever alles opsetten/ als een sulcken naem achter hem te laten/want was hun mede des Rijcx welvaert aenbevolen/ ende hadde het Rijck van de boven verhaelde moetwille al ghenen klepnen stoot verdraghen moeten / aengaende des Rijcx vryheyt / ende de Fondamentele Wetten ende Constitutien van dien.

Aen de machinatien en exorbitantien die in't Rijck voorghevallen waren/ hadde sijne Keurvorstelijcke Doorl. nopt een behaghen maer veel meer een af-keer daer van gehadt; ende hy was altijts daer tegens aen geweest/ ende soude van herten geern ghesien hebben daer heen dan alle sijne Raetslaghen gegaen waren/dat door sachte middelen en weghen/ alle onrust ghestilt/ het goede betrouwen gesticht / de goedthept voor de straf hept voorgetrocken/ de vrede opgherecht/ alle Fomenta van quade Intentie upt den wegh-genomen waren : Het welcke wy dan die willen laten beantwoorden / die eene sulcx ghesocht hebben.

Hoe het anders met de Rijcxdagen te houden stont/ was kenneljck / ende de redenen waerom datmen die voor-hant nam/waren oock openbaer / ende gaven't de Vota ghenoegh te verstaen die sijne Keurvorst. Doorl. tot Reghensburgh door sijne Gesanten hadde laten aflegghen / wat hy in dit kas voor goet gheraden hadde ; anders ginck hem de sake heel niet aen / ende dat andere voor desen / de Rijcx-daghen hadden wat swaer ghemaeckt / ende alderhande Disceptatien op-geweckt/ daer aen was hy onschuldig.

1631.

En of sijne Keyserl. Majest. in sijne Koninckrijcken en Erf-landen / eer tot d'uytschrijvinghe van Landt-daghen ende tot de vergaderinghe van dien komen kan / daerom was de alghemeene Rijcx-vergaderinghe niet upt te stellen / ende de Contributien ende andere discommoditepten / die de Soldatesca gheltjck upt een Ghebodt voorsette/den Standen niet af te nemen : ende sijne Keys. Majest. wilde doch een reys over dencken/ hoe seer de Ständen souden treuren/ indien men voor de schuldighen troost ende dadelijcke verlichtinghe soude bevinden / dat de gheweldadighe Contributien / de dooztochten/ ende inquartieringhe voor als naer vast staen blijven/ende also haer vryheyt en Fondamen-

damentele Wetten / die ſoo hoogh verſpro-
ken waren / niet ghenieten ſouden ; ende
waer heen het eyndelijck ſoude uytſlaen / daer
men niet de hoogh-ghеſwoozen Wetten /
meer 'tgheweldt wilde voozts-ſetten / ende
was den Keur-vozſt ghenoegh bekent de
mildigheyt van Keyſerl. Majeſt. alſoo / dat
hy niet gheloouen en konde / by aldien het
ſelve by ſyne Keyſerl. Majeſt. wel voozge-
bracht wiert / dat hy toe-gheven ſoude / dat-
tet by ſyne Regeringhe int Roomſche Rijck
aldus ſoude toe-gaen / ende des Rijcx Wetten
als vaſte onbeweeghlijcke Fulcra en Firma-
menta regiminis van dien ſynde / aldus daer
mede in gheſhouden wozden.

Hae nu het overdencken van de Keurvoz-
ſten / dat des Rijcx Wetten / dooz gene noot
niet konden overſchzeden wozden / te ver-
ſtaen was / bzachten ſulcx de woozden ſelfs
mede / ende wiſten de Catholijcke Keurvoz-
ſten ſijn opzecht ghemoet hier in / dat hy ſy
niet anders / als ſy-luyden verſtonden. De
text gaf het oock klaer ghenoegh / indien
men het wel ondersochte / ende inſonderheyt
het point van de krijghs-perſſingen / waer
over van de ſamentlijcke Keurvozſten ſoo
veel beſwaertheden is ingheb zacht / die noch-
tans waren verexcuſeert dooz de noot.

Ende overmits dit point alle Keurvoz-
ſten en Standen mede raeckte en hare vy-
heydt / ſoo hadde ſijn Keurvozſtl. Doozl. te
minder vzeeſe / en ſoude oock ſijne antwoozt
tegens yder wel weten in te bzenghen aen-
gaende de vyheyt en welvaert des Rijcx.

Ende konde hy vooz ſijne perſoon niet toe-
gheven / ende hoozde dat Keyſerl. Majeſt.
niemant teghens des Rijcx Conſtitutie hier
in ſoude laſtig vallen / want de ſwarigheden
hadden langh ghenoegh ghedupzt die noch
maet / noch manier hadden / ende hadden de
Lidtmaten des Rijcx met het hooft dit met
malkanderen gevonden / dat / quod ſalus & glo-
ria populi, in d'onderhoudinghe van de Wet-
ten vaſt ſtont / die men ſoo ſeer met eede had-
de becrachticht / ende met deſe Clauſelen van
de Pzoteſterende Euangeliſche Standē ver-
ſien / de ſelve oock in hare afſcheydinge ghe-
ſet / namentlijck: Dat / dewijle op deſe te-
ghenwoozdighe tijdt / gheen alſulcke af-dee-
linghe konde ghehouden wozden gheljck het
int Rijck ghebzupckelijck was / ſulcx tot
gheen ſchade ſoude ſtrecken; ende dat dit niet
teghen d'ozdre van't Rijck is / kan u Keyſ.
Maj. ſelfs wel afmeten / dewijle de Stan-
den onder haer ſelfs in d'Afdeelinghe / die
tot haer voozdeel in des Rijcx Matricula ghe-
maeckt is / vergaert hy alleen upt compaſſie
van de bedozven Standen / om dat de ſelve
wat mochten ghеſpaert wozden ; ende had-
den ſy by deſe onderhandelinghe niet meer /
als hun toequam / over haer genomen / want
het was van d'andere mede Intereſſenten haer
eyghen wil / ende niet nieu / overmidts wel
vooz deſen / ende ſulcx noch op een alghemee-
nen Rijcxdagh tot Regensburgh in den Ja-
re 1542. met der Stadt Goſlar / Mulhuſen /
Nozdhuſen / Wangen en Tel in't Hauers-
bach / volghens des Rijcx af-ſcheyden ghe-
paſſeert / daer in geſchzeven ſtont / ende wel
exzeſſelijck / overmits de voozgheſchzeven
Steden / van weghen haer bekende ſchade /
het ghetal des Krijghs-volcks / ende de be-
hoozlijcke Contributie-penningen niet kon- 1631.
den by bzenghen / ſoo was ghevonden / dat
hun verminderinghe gheſchiede van't ghe-
tal des Krijghs-volcks ; ghelijck dan oock
van weghen eens Standes verſakinge d'an-
dere Standen hare vyheydt niet vermin-
dert / noch de Conſtitutien des Rijcx daer
dooz te rugh ghetrocken wozden / want die-
der ſondighe die mocht het verbedigen / ende
thoonden ſulcx oock des Rijcx Exempla, hoe
het in dit has was gheleghen. En konde hy
niet begrijpen / dat het ootmoedigh bidden
der Rijcx-Standen daer heen ſoude gaen /
dat men daer dooz ſoecken ſoude Keyſ. Maj.
te diſ-armeren oft t'ontwapenen ; maer al-
leen was dit het verſoecken / dat d'Euange-
liſche Pzoteſterende Standen upt hare be-
noutheden / van hare Keyſerl. Maj. moch-
ten verloſt / ende by hare ſoo diere verkrege-
ne Libertept mochten ghehant-haeft woz-
den. Ende konde het Keyſerl. Majeſt. niet
qualijck af nemen / ofte tegens dien wat on-
behoozlijcx doen aenſtellen / die alleen ſoeckt /
bidt / doet / ende verricht / als de Wetten oz-
donneerden en toelieten. De motiven / die
de Pzoteſterende Euangheliſche in haer
ſchzijven hadden aenghetrocken / die waren
nu niet eerſt ghepzactiſeert / maer waren
conforzm met des Rijcx handelinghen ende
Attеſtatien die tot dien tijt regerende Keyſ.
Majeſt. dies-halven daer af ghegeven had /
ende woude hy nopt hoopen / dat het daer
heen komen ſoude / dat van weghen de gua-
de tijden / de Wetten ſouden ſtil ſtaen / welck
niet in een Republica, veel min in Imperio Ro-
mano te verdzagen was / ende was dit kom-
merlijck aen te hoozen / dat de Standen mede
te vzeeſen ſouden hebben / de ſtraffen die daer
in verhaelt ſtonden / ende niet hare vyhe-
den ghenieten. Ende ſijne Keurvozſtelijcke
Doozl. badt Keyſerl. Majeſt. ſeer ootmoe-
digh / dat hy doch niet qualijck nemen wil-
de / dat hy / na het exempel van ſijne Vooz-
vaders / dus openhertigh met Keyſ. Majeſt.
hier van ſpzack / want hy wierde van we-
gens ſijn Eer / Ampt en Stant daer toe aen-
ghedzeven.

Wat nu d'Italiaenſche / Sweetſche en
andere oozloghen raeckte / waer over hy tot
Reghensburgh ſijn ſtem ghegheven / oock
dies-halven aen den Keurvozſt van Mentz
gheſchzeven hadde / daer heen hy hem noch
wilde beroepen / van hertē niet anders wen-
ſchende / dat het alſoo gaen mocht ghelijck
hy tot dien tijt gheraden hadde : want by de
oozlogen was altijt de vzeeſe / de wanckelba-
re Fozтuyn / eñ en konde niemant dies-hal-
ven hem eenighe verſekeringe maken. Ende
ſoude beter zijn / dat men een eynde van't
Oozlogen maeckte / het miſtrouwen verbe-
terde / ende den langh ghewenſchten vzede /
weer op-tilde / om dat niet langher de miſ-
gunſtighe Fozтuyn over de al-gemeene wel-
vaert domineren / ende alle occaſien den upt-
lantſchen Potentaten / die haer in't Rijck al-
leen ſochten groot te maken / ontrocken woz-
den mocht.

Hy ſtelde in Keyſerl. Majeſt. gheen miſ-
trouwen / ende konde oock niet weten waer
dooz hy ſulcx hadde doen blijcken / maer hy
verſekerde / dat hy op al het ghene dat hem /
en den ſamentlicken Rijcx Standen / Keyſ-
ſerlijcke

1631. serlijcke Majest. hadde belooft/vast te staen docht.

Dat d'Oorlogh sonder Dooztochten en Monster-plaetsen niet ghevoert konde werden/ was kennelijck/ maer wat voor een oorde hier in te houden was / gaven des Rijcx Constitutien te kennen/insonderheyt de Gereformeerde Politia inden Jare 1548. tot Augs-burg opgherecht; daer in besloten was gheweest / dat het Krijgh-volck / dat hem op Keyserl. Majestepts name beriep ende daer af bewijs toonde / dat men 't selve met kosten ende andere noodzuft versien soude en passeren laten. Insghelijck oock d'affschept in den Jare 1555. in den 9. Maer indien het, &c. met dese woorden verhaelt stondt: Dat/by aldien sy haer op Keyserl. Majest. beriepen/ en daer van blijck toonden / dat mense op heure kosten soude passeren laten/ ende soude Keyserl. Majest. den Krijghs-Oversten bevelen/ dat sy d'Overighept van elcke plaetse het bewijs vertoonen souden/ ende ordonneren / dat des Rijcx Standen met Monster-plaetsen / door/en Dooztochtē/ende van andere last/ verschoont wierdē. Item/by aldien men het Krijgs-volck soude verdraghen/ soo souden d'Overste/ Capiteyns en andere Krijghs-Officiers/ voor de betalinghe en proviant goet spreken / daer toe sy dan met eede souden verbonden worden; het welck daer na inden Jare 1564. ende noch voorts in d'Executions oorde verhaelt en bekrachticht is ghewoorden.

Dewijle nu de Standen hier toe willigh en ghereet zijn/ Keys. Majestepts Krijghs-volck/ by aldien sy blijck en schijn (ghelijck verhaelt is) na behoorte toonen / dat men het selve onbelet soude passeren laten / soo hoopten sy niet / dat sy over dit souden beswaert / met gheweldt ende diepgementen/ ende meerders van hun souden ghenomen worden.

Keur Mentz / Trier/ Ceulen / Pfaltz/ en Brandenburgh / setten seer denckwaerdigh in haer schrijven / dat sy tot Ceulen op den Keurvorsten Vergaderinge haddē overghegheven inden Jare 1530. Overmits een Roomschen Koninck in de kiesinghe een eedt doen moest / dat hy de Standen/ tegens haer oude ghebruyck/ niet soude beswaren/ maer haer daer by handt-haven / soo was niemandt ghebonden teghens synen wille/ tweevoudige last te dragen/ of men het selve van hem wilde versoecken.

Wat nu voor't derde/de woorden van weghens de Onderhandelinghe tot Leypsich aengaende was / soo bedroefde hy hem niet wepnigh/dat Keyserl. Majest. dit soo qualick had afghenomen / ende de selve noemde een onverantwoordelijcke Resolutie/ neffens dit vermelden/ dat een dierghelijcke Exempel in't Rijck niet ghepasseert was geweest/ dat van weghens d'onvermijdelijcke krijgs molestatien/de Standen van't Rijck tegens haren Keyser/ ende synen Krijghs-hayr/ een onderhandelinghe ende verbintenisse/ met malkanderen ghemaeckt hadden / ende dat Keys. Majest. dit voornemen in't minste niet konde voor goet kennen / ende dies-halven in des Rijcks affschept toeghelaten middelen wilde voor upt beschepden/indien men selfs hier van niet af en stondt / waer over men de Mandata inhibitoria & respective avocatoria had laten uptgaen. Hy had wel ghehoopt / dat Keys. Majest. de groote meriten/ die hy altijts dus volstandigh ghepresteert hadde/dieper soude aenghesien hebben; ende was het salue dat Keyserl. Maj. quade ghedachten hier over waren aenghedient/ dat hy die eerst aen hem upt goeder betrouwe hadde te kennen ghegheven / als aldus teghens hem voort te varen. Ende hy konde betuyghen / dat hem nopt in syn hert en sin was ghekomen / dat hy hem teghens Keys. Majest. in eenighe verbintenisse wilde voeghen/ want hy was veel meer versekert van syne Keys. Majest. dies-halven hy/neffens andere ghehoorsame Standen/ by Keyserl. Majest. teghens alle ghewelt dat hem overkomen mochte / om assistentie altijts hadde aengeroepen; ende wilde hy voorts in Keys. devotie blijven / ende met dese verbintenisse niemant lastigh vallen / noch de palen van des Rijcks/ ende andere Crepts-verbattinghe hier in te boven gaen. 1631.

Ende dewijle het soo wel de Goddelijcke als oock natuyrlijcke Wetten conform was/ hem/ en syne arme Ondersaten tegens 'tgewelt te beschermen / soo was dese onderhandelinghe tot Leypsich daerom aenghestelt/ dat hy synen Crepts en andere die hem om secours souden aenspreken / wilde defenderen; daer in hem d'Executions Oorde verobligeerde/oock soo wel in den affschept/ in den Jare 1555. ghescreven stont / ende dierghelijcke noch in den Jare 1623. ghepasseert was/daer het Rijck met groote krijgsperijckel (doch niet by desen tijt te verghelijcken) overgoten was gheweest/ende was noch op dē Crepts-dag/ dewelcke tot Gutterbock is aengestelt/ een Armade op de been ghebracht ettelijcke dupsent man sterck synde. By welcke verbintenisse dit was besloten: Dat alle Keurvorsten en Standen ghehouden zijn/ hare Ondersaten en Landen in behoorlijcke protectie te nemen/ om dat de selve van de totale ruyne bevryt / ende door de perijculeuse dooztochten ende inquartieringen niet mochten tot d'uptterste desperatie ghebracht worden.

Ende het was inden voorsz. Crepts-affschept in den Jare 1623. wel expresselijck bedonghen: hoe het met de t'samen voeringe van het volck / Krijghs-disciplijn/ aen-neminghe des Generaelschaps / goede ondersoeck/ correspondentie / t'samen-stellinghe. Item / van weghen het Gheschut en Ammunitie / ende wat tot d'Artillerie dienstich was / ende soo men hem anders dragen soude/orde ghestelt te worden.

Ende was dese affschept sub dato Gutterbock/ oock aen synne Keys. Majest. overgesonden vande Keurvorsten en Standen / die daer vergaert waren/ neffens hare Ghesanten/daer in verhaelt stont/ Dat dese Crepts/ daerom dese handelinghe hadde aenghestelt/ om de Nabuyrige Creptsen / indien d'een of d'ander een aenstoot te verwachten hebben soude/ dadelijck te secoureren / ende hem aldus tegens het gewelt te beschermen.

Soo hoopten sy/ Keys. Majest. soude believen / dat de ghehoorsame Standen met inquartieringhe van syn volck niet mochten overladen worden/ ende dat sulcx niet meer ghe-

geſchiedē mochte/ deden ſy hem dat onderdanichlick bidden/ ende had ſijne Keyſ. Majeſt. gheene reden dat hy in't ſchrijven den 19. May ſulcx vooz onrecht tezijn/ verklaerde/ ende nu in't ander ſchrijven verhaelde/ dat het niet te verantwoozden was/ dat men een ſulcke Reſolutie voozghenomen hadde; het welcke den Standen moeyelijck was voozghekomen; doch bedanckten ſy haer van wegheu deſe genadige Communicatie/ daer in hy haer gheſet hadde/ pzijſende de zozghe by deſe Vergaderinghe/ ende het een vzedelievende betooninghe noemende/ oock reſolverende/ indien hy daerom verſocht wierde/ dat hy daer na ſien wilde/ ende oock gheſien hadde/ dat gheene Crepts met d'inquartieringhe ſoude overladen wozden. Het was oock tot dien tijt den Franckiſchē en Swabiſchen Crepts ſulck een Crepts-beſluytinghe kennijſſe daer van ghedaen/ die dan volghens d'Executions ozdze ſecours vooz hare noot ghevozdert hebben. Ende konde ſijne Keurvozſtl. Doozl. neffens d'andere Standen hem niet inbeelden/ dewijle hy hier van niet alleen de Rechten en Rijcx-ozdze/ maer oock Keyſ. Majeſteyts eyghen woozt vooz hem hadde/ waer mede hy het ſelve gheappzobeert hadde/ dat ſijne Maj. het ſelve ſoude qualijck afnemen.

Hy konde niet ſien/ volghens de Natupzlijcke ende Goddelijcke Rechten/ oock de alghemeene Rijchs beſluytinge Anno 1555/ dat dit ſoude een nieuwe verbinteniſſe ghenoemt wozden/ hem daer tegens expzeſſelick vooz bedingende/ dat hy na als vooz in Keyſ. devotie wil volſtandich blijven. Ende wilde doch Keyſ. Majeſt. dit wel ter herten nemen waer heen het eyndelijck dan ſoude uytſlaen/ indien des Rijcx-Conſtitutien/ ende die daer toe behoozlijcke Duytſche vzyhept/ den ghetrouwen Keur-vozſten ende Standen ſoude niet ten beſten komen/ ende hier in geven die noviſſima exempla, ende noch daerenboven de natuerlijcke defenſie af-geſneden wozden.

Hoe ſeer ſyne Keurvozſtelijcke Doozl. hem altoos vooz de verbinteniſſe/ volghens het Exempel van ſijne Godſalighe Vooz-Ouders/ ghewacht hadde/ ende andere hier over waerſchouwen laten/ ſulcx was kennelick. Ende hy woude wel van herten wenſchen/ dat dierghelijcke nopt niet aen den dagh waren ghebzacht/ ende indien men altoos by des Rijcx-Wetten alſoo ſterck van d'eene kant/ ghelijck het nu van deſe kant der Euangeliſche Pzoteſterende daerop gehouden hadde/ ende hem met des Rijcx Vinculis ghenoeghen laten/ het ſoude voozſeker in't Rijck ongelijck beter als het nu was/ ſtaen. Maer als d'Vnie was hier vooz ghebzoken/ ende daerop de Ligiſten, gelijck der reden gaven/ een teghens verbinteniſſe ghemaeckt hadden/ ſulcx hadde hy met groote bekommerniſſe verſtaen/ want hy hadde als een wijs Regent wel gheſien/ wat vooz een quaet hier uyt ſoude volghen.

Ende hadden Keyſer Rudolphus, en Matthias het daer vooz ghehouden/ dat het beter was beyde weder op te rechten/ ende dat het by des Rijcx-Wetten ghelaten wierde.

Hadde nu d'Vnie vooz langen tijdt gebzoken geweeſt/ ſo ſoude het Roomſche Rijck en de gemeene ruſt wel pzofitabel geweeſt zijn/ dat der Catholijcke Heeren teghens de verbinteniſſe oock met een vernietight hadde geweeſt/ ghelijck daer af ſijne Keurvozſtelicke Doozl. het ſelve op een Convent tot Regensburgh inden Jare 1623. ſeer beweeglijck met ſtatelijcke motiven/ ende inſonderheyt met deſen Annexo, den Keurvozſt van Mentz te kennen gaf/ dat eyndelijck oock de Pzoteſterende effen op een ſulck Fondament ghelijck de Catholijcke Heeren Keurvozſten ghedaen hadden/ en tot een verbintenſſe die wat nauwer gheſpannen was/ in ghetreden zijn. 1631.

Het was ſijnes Vaders Auguſti opzechtichept/ den Rijcke en Keyſ. Majeſt. bekent/ die hadde met een wijtloopigh ſchrijven den 30 September inden Jare 1574. aen de Heeren mede Keurvozſten van Gelucksburgh af-geſchreven/ dat de Standen van d'Augſburghſche Confeſſie verſtaen ſouden/ dat de Catholijcke van de ſelve ſich wat hadden afgeſchepden/ ende nopende de Defenſie/ haer met vzeemde Potentaten een Alliantie ghemaeckt; Soo moeſtmen oock bupten alle twijffel op de teghens-weer ghedencken/ ende mede een dierghelijcke Alliantie maecken. Waer upt ghenoegh bleeck/ dat deſe Hooghwijſe Keurvozſt van een ſulck beginnen dat wel ſtercke verbiedeniſſen verdient hadde/ gantſch niet heeft ghehouden.

Ende dewijle de Rijcx-Standen van weder-zijden/ de Catholijcke en Pzoteſterende in ghelijcke vzyhept/ volghens de Fondamentele Wetten van't Rijck/ ſtonden/ ende daerom wat d'eenen deel wiert vergunt/ den anderen niet miſgunt werden konde.

Nopende nu het Æquilibrium æquitatis & Iuris, konde ſijne Keyſ. Majeſt. wel gedencken/ dat ten Exempel van dien/ de Pzoteſterende gelijck de Catholijcke een tegens Verbinteniſſe ſouden aen ſtichten/ dat hun ſulcx niet konde geweygert wozdē/ maer vzy was.

Doch men was met een ſulcke ſake hier niet doende/ ende ſijne Keurvozſtel. Doozl. wilde niet bupten de palen van des Rijcks Ozdze wijcken/ ghelijck d'Actie hier van ghedaen zijnde/ het ſelve upt-wijſt.

Wat inden Neder-Saxiſchen Crepts gepaſſeert was/ dat wiſte ſijne Keyſ. Majeſt. noch ſeer wel/ ende liet hy daer van de Bzieven ſpzeken/ daer in d'ongelijckheyt noch te vinden was: mocht wel geern ſien/ dat den tijdt noch ſoo/ ghelijckſe doen was/ ende wilde noch betupghen dat het hem ſeer teghens was gheweeſt/ dat hy hem tot deſe Defenſions verbindinghe/ doch op de maniere ende mate ghelijck voozſz. ſtont/ moeſt ſtellen; ende ghelieve doch Keyſerl. Majeſt. ghenadighlijck te ſien/ upt de Bylagen ghetepckent met Numero 1 en 2. hoe het in ſyne Landen/ ende in de Ampten van de Weduwe geſtelt was/ wat vooz moetwille geoefſent/ ende hoe ſulcx dooz het verbodt van d'Oberſten hadde kunnen belet wozden.

Ende ſulcke fielterie was effen in't werck geſtelt/ als de Doozluchtighe Pzins van Denemercken/ ende Noozweghen by de Vzou-Weduwe ſich hadde opghehouden/ de ſelve hadde het ſeer weemoedigh aen hem beklaecht/ om ſchut en beſcherminge biddende/ ende dit noch daer by ſegghende; dat hy ſelfs vzy van perijckel in ſyn eyghen Re-

1631. sidentie niet zijn soude. Hoe seer hem dit nu gesmert hadde/konde Keyserl. Majest. selfs wel ghedencken. In der Neder-Lausnitz haddense oock qualick huys gehouden/daer in altemet vallende met 100 troupen Peerdē/ de Dorpen ten platten lande/ende de Steden spolierende/eñ vele wreede woorden gevende.

So sagh hy geen ander remedie dit te weeren/als met geworpē volck; hy hadde altoos op Keyserl. Majest. als op een Vestinghe vertrout; doch dewijle de Soldatesca haer niet langer wilden laten geseggen/ ende d'Overste de selve qualick meer by den Toom konden houden/ selfs seggende/ datmen dese eyghendadighe wreedthedt soude temmen/ soo moste men die middelen by der handt nemen / daer door dit quaedt konde af-gekeert worden. Ende konde syne Keys. Majest. selfs wel gedencken/ (dat by sulcke quade tijden/ insonderheyt/ overmidts beyde de Armaden soo dicht aen syne Landen laghen / ende de treurighe exempelen ghenoegh te kennen gaven / hoe het andere Standen altemet by een sulcke gheleghenthedt ghegaen was) dat het onmoghelick was het volck quijt te raecken/ ende met de werbinghen in te houden. Maer soo haest in 't Roomsche Rijck weder goede ruste / seeckerheydt ende vrede zijn soude/ soo soude hy hem voorts/ gelijck een trouw Keur-Vorst behoorde / ghehoorsamelick bethoonen. Ende 'tsoude hem lief zijn/ dat den tijdt toe-liet/ datmen van desen swaren last ende groote kosten / waer mede men het volck onderhouden moste/ mocht ontlaghen worden. Ende hy hoopte/ Keys. Majest. soude op syn oprecht Duytsch hert/ noch als voorts vertrouwen; hy wilde by d'andere Standen oock voor-stellen/datmen soude blijven binnen de palen van des Rijcks Ordonnantien/ ende gheenen Standt vande Catholijcken in 't minste niet beswaren.

Daerom hy noch syne Keyserl. Majest. dede bidden/ dat hy geen quade presumptie (dieshalven) van hem en wilde nemen / ende de Keur-Vorsten ende Standen met de harde Mandamenten verschoonen/ ende upt de benaeutheden verlossen/eñ niet meer toe-staen/ dat sy met andere lasten van Contributien/ ende diergelijcke belast wierden / maer de selve by hare verkreghene Privilegien ende Vryheydt/ het zy in Politijcke/ oft Geestelijcke dinghen te laten. Ende indien ter contrarie het selve niet geschieden soude / konde Keyserl. Majestept lichtelick dencken waer heen het eyndelick soude op uptloopen / namentlick/tot d'upterste desperatie: dat Godt Almachtigh genadichlick verhoeden wilde.

De goede Interpositie van weghen des Koninghs in Sweden / hielde hy seer nodigh/upt de redenen/ die Keys. Majest. in syn schrijven verhaelt hadde. Doch overmidts het heele Collegie van de Keur-Vorsten alreede hem gheinterponeert hadde/ soo wilde hy voorts verwachten/ wat van de saecken komen mochte.

Ende overmidts hy sagh/ hoe qualick syne saecken by Keyserl. Majest. aenghevracht wierden/ soo hadde hy billick hier over wat achterdencken ghekregen: Doch soo wilde hy noch upt syne trouwe devotie ende liefde/ die hy tegens Keys. Majest. droegh/ gelijckwel aen den Koninck van Sweden een Afsendinghe ordonneren laten; ende soo veel hy konde/de goede Tractaten voorwenden/ende tot op seekeren tijdt/ van het Armistitium handelen/ doch wilde hy te voren met den Generael Lieutenant/ Heer Graeve van Tilly/ hier over communiceren; ende om te seeckerder te gaen / vernemen; ende hoe verre het in 't een of 'tander ghebracht was / daer van soude hy syne Keyserl. Majest. berechten/ ende by hem als een trouw ende gehoorsaem Keur-Vorst blijven. 1631.

Tot het Beslupt/wilde hy Keyserl. Majestept noch eens bidden/ om (dat hy te beter de vruchten van so veel heerlicke verkregene Victorien/ by de heele weereit / ende de nakomelinghen mocht genieten) de gedachten van den Vrede niet achter te stellen/ maer voor eerst in 't werck rechten.

Doen nu de Keyserlijcke Afghesante Hegenmuller / met dese verklaringhe na Weenen aen 't Hoff is ghekomen/ syne verrichtinghe Keyserl. Majest. aendienende/ heeft de selve daer op den 14 Junij / Nieuwen stijl/ een Schrijven weder af-gheveerdicht/ van desen na-volghenden Inhoudt:

Keyser Ferdinand antwoordt op dese verklaringhe.

P. P. Wy hebben onder anderen verstaen/ dat V. L. hem soude in eenighe saecke van ons/ in onse schrijven verhaelt staende/ bedroeft hebben/ het welcke ons niet lief is geweest; nochtans so is ons Af-sendinge die wy aen V. L. gedaen hebben/ daer heen gegaen/ V. L. onse Keyserlijcke Genade/ ende het oude betrouwen/ ende niet de redenen van droeffenisse/ aen te dienen.

Ende gelijck wy nopt geen mistrouwen in uwe devotie en liefde/ die ghy tegens ons altoos gedragen hebt/ gestelt; also verseckeren wy u noch een-mael / dat wy uwe veelvoudige merita, ende trouhertige diensten niet vergheten hebben/ veel minder dat wy pets ongelijcks hier van souden in onse gedachten nemen. Daerom wy dan niet achter blijven/ maer u terstont weder openhertich antwoorden/van 'tgene dat des Vaderlants welvaert is aengaende / om te beletten dat onder de Standen geen meerder misverstandt mocht op-rijsen / maer allen onheyl geweert worden: ende wilde van u geern mede vernemen/ hoe het aenglimment vper in d'assen mocht ingehouden worden. Ende dit nu breeder te verhalen; so heeft ons u schrijven/ dat van Leipsich gekomen is/ hier toe occasie gegeven; overmidts ons kennelick is/ wat altemet upt diergelijcke achterdencklick schrijven/ te rijsen plagh: want indien wy alleen met V. L. selfs hier over konden communiceren/ soude geen noot doen/dat wy beklaegt wierden; als of wy na gedane belofte in onse Keyserlijcke Capitulatie/de Rijcx-Standen niet sochten by hare Privilegien ende andere Vryheden te laten. Nu hebben wy bespeurt/ wien dit schrijven van Leipsich aen ons gedaen/ al mede so haest onderteeckent hebben: namentlick/ die gene/ die geen kleyne occasie ghegeven hebben/ tegens ons/ ende V. L. tot alle periculeuse raedtslaghen/ ende oock tot de seer schadelicke Unie; daer upt al dit onheyl/ 'twelck nu 12 jaren geduert heeft/ gesproten is/die d'Augsburgische Confessie niet eens zijn toe-geaffectioneert. Soo souden wy pmmers daer van wat te voren ghecommuniceert/eñ trouwelick syn bedencken

hier

1631. hier over ingetrocken hebben/ ja wp souden d'Interpositie met Sweden / die wp aen V. L. gheſtelt hebben / wel achter gheſhouden hebben. Daerom ſoo laten wp het noch als te voozen op uwe trouwighept/ ende bp de raedtſlaghen/ daer mede u Godtſaligha Vooz-ouders haer wel bevonden hebben / blijven / ende hopen niet dat V. L. ſich tot een nieuwe/ ende ten deele verſoende vziendtſchap voeghen wil / ende daer op gaen. Het klepne gheluck/ dat effen die ghene bp hare voozighe raedtſlaghen ghehadt hebben / die haer nu mede willen in-menghen bp die tot Leipſichs graſſerende deliberatien/ is wel t'overdencken/ ende die alreede voozgeſochte intentie/ ende principalick dit/ wel t'onderta-ſten: Of het den Augsburgiſchen Confeſſions-Verwanten profijtelick zijn ſoude/ diens Namen van die Religions-Verwanten daer nae ſp ſoo langh gheſtaen hadden/ occuperen te laten/ de ſelve weder op de been te helpen/ om datſe met hare conſoztien van d'uptlandtſche Potentaten ende (Republijcken) hare vozighe booſe intentie/ ſoo wel teghens de Catholijcken/ als Augburgiſche Confeſſions-Verwanten noch al weer upt te rechten/ende tot het Dominaet in't Rijck daer nae ſp dus langh gheſtaen hadden / komen; ende de vozighe ghedaente van dien/ heel omkeeren mochten.

So veel nu de ſubſtantie van V. L. ſchzijven ende trouwens/ dit Point aenraeckt van weghens onſe Placaet/ ſoo willen wp ons hier over in een verder Diſpupt niet inlaten/ want wp hebben dickwils ghenoegh verhaelt/ ende thoont het ſelve oot onſe Placaet/ ſoo wel als oock d'Inſtructie/-die wp aen onſe Commiſſarijſen hier in hebben over ghegheven: Dat niemandt van ſyne Poſſeſſie ongehoozt ſal verſtooten wozden/ maer indien men bewijſen kan/ dat alſulcke Geeſtelijcke goederen/ten tijde van't Paſſauwiſche Verdzagh/ ofte tot op den Religions-Vzede/ nopt van de Catholijcken zijn beſeten gheweeſt/ſal men de ſelve hier in hoozen/ ende in gheen ander maniere / als in terminis plane notoriis, quæ nulla poſſunt tergiverſatione celari, met d'Appzehenſie voozts varen. Ende indien bp d'Executie/ pemandt boven onſe Inſtructie beſwaert / ofte overvallen was gheweeſt; ſoo verklaren wp noch als booz/ dat wp het ſelve willen / ghelijck het behoozt / remedieren laten; ende willen de handelinge/die dieshalven tot Regensburgh van V. L. voozgheſlagen/ noch niet achter ſtellen/ maer veel meer daer henen ons bearbepden/hoe dat elck een in't Rijck/ Recht behouden mach/het miſtrouwen daer booz opgheheven wozde/ de Fondamentele Wetten van't Rijck daer neffens in acht ghenomen/ daer teghens dan van niemandt in't minſte niet ſal verſocht wozden.

Wat nu booz het tweede was verhaelt van de Krijghs-ſwarigheden/ ſoo ghelooven wp niet/ dat het V. L. daer booz ſoude houden/ als of wp opt een behaghen daer aen / maer veel meer met de benaende Standen compaſſie gehadt hebben/ ende niet anders ghezocht/ hoe dat deſe mochten een repſe tot het epnde ghebzacht werden; daerom waſſer mentie van Crepts-hulpen tot Regensburch in de pzeſentie der Keur-Vozſten ghedaen/ waer mede de Soldateſca konde onderhouden wozden / datmen deſe klachten mocht booz-bp gaen/ des Rijcks-conſtitutien te beter volgen/ ende goede Krijghs-diſcipline ſtellen. 1631.

Wp hebben oock al een aenbangh ghemaeckt in den Beperſche ende Franckiſche Crepſſen / van weghens de Krijghs-middelen / waer over ſulcke beſwaertheden zijn booz-ghevallen/ dat wp tot onderhoudinghe van ons Krijghs-volck / wepnigh fondament ſetten moghen.

Soo hebben wp noch mael V. L. daerom verſoecken willen/ wat ghp in dit kais booz goeden raedt gheven / ende mede-middel fourneren ſouden / daer booz wp onſe nootſaeckelicke defenſie teghens den vpandt bp der handt nemen konden; Want wp kunnen anders onſe Soldaten niet betalen/ ende gheljck V. L. wel weet/ ſoo ſtaet het ons alleen niet toe de defenſie des Rijcks aen te nemen / ſonder aſſiſtentie van dien; ende konnen wp dieshalven onſe Erf-Koninckrijcken ende Landen niet beſwaren / hoewel ſp al ſchade ghenoech daer bp gheleden hebben; in voeghen / dat wp alreede meer aen den oozlogh hebben moeten aenlegghen/ als ons bptkans moghelick gheweeſt is op te bzenghen / ende als wp weten van den vpandt weer te krijghen. Wp begheeren den Standen van't Rijck niet te na te komen / want wp meenen dat het ſtrekt tot conſervatie van de ſelve / ende niet tot haerder ruijne/ ende moſtmen niet op een Standt in libero Imperio, maer op allegader te ghelijck ſien; alſo / of d'een of d'ander Standt van't Rijck ſich niet te vzeeſen hadde booz den Sweden/ ſoo was ghelijcke-wel op de verſeeckeringhe van des Rijcks-hooft/ ende de Ledematen van dien / wel neerſtelijck te letten.

Ende wp en kunnen niet oozdeelen / dat de vergaderinghe tot Leipſich/ in eenigherhande maniere ſoude mogen dienen tot verlichtinghe van des Krijghs ſwarigheden/ overmidts de Standen/ op deſe vergaderinghe/ hare Onderſaten groote moepten aenbzenghen/ ende maecken dat de Catholijcken daer booz in een Geloſia gheſet wozden/ die dan inſghelijcks haer ſullen ſoecken daer teghens te bewaren. Daer booz ons aen weder-zijden de middelen teghens den Koninck van Sweden ſoude benomen wozden: ende kan V. L. lichtelick dit voozſien/ dat deſen oozlogh noodtſaeckelick is/ dieshalven d'onderhoudinghe van weder-zijden moet gheſocht wozden; ende ſulcks geſchiedende/ ſouden d'Onderſaten niet verſchoont/ maer met dzpe plaghen te ghelijck gheſlaghen wozden. Ende wp blijven ghelijckwel bp deſe reſolutie/ dat/ bp aldien wp tot de Crepts hulpen/ om den oozlogh beter te voeren/ raecken kunnen/ dat wp dan onſe Soldateſca oock tot de betalinge/ende cautie van dien / willen aenhouden; ende die daer teghens ſouden doen/met ſware ſtraffen verbolghen. Ende bewijſe wp oock wat vernemen uyt V. L. ſchzijvens van een alg'emeenen Rijcks-dagh / ſouden wp ons mede geern hier in accommoderen / daerom wp dan ten eerſten met den Keur-Vozſt van Mentz/ hier over willen ſpzeecken.

1631. Soo veel nu oock voor het derde raeckt de Vergaderinghe tot Leypsigh / kan u L. sien upt de voorgaende redenen die wy in onse voorighe schrijven verhaeldt hebben / dat daer door des Krijgs swaerigheden niet sullen verbetert worden / soo betrouwen wy vastelick tot u / ende d'andere Standen / ghy / en sy / sult onse Mandamenten hier in gehoor gheven / die wy dieswegen tot conservatie van't Rijck / ende de ruste van dien / hebben laten uptgaen.

V L. heeft nopt van ons / noch onse assisterende Standen / eenighe verdachtige raetslaghen vernomen / ende sullense oock niet vernemen / maer onse intentie gaet oprecht ende trouwens / op de fondamentele Wetten / die t'onderhouden / daer op het Rijck / als op grond-pilaren / ghefondeert staet / ende wat raeckt de ander Rijcx-constitutien / namentlijck van den Oorlogh / die begeeren wy oock niet aen een kant te stellen / indien wy van de Standen des Rijcks met behoorlicke / ende nootsakelijcke middelen by gheset worden. Ende konnen wy altoos niet op de rechte linie aen seplen / de beletselen van dien / schorten aen onse kant niet / maer veel meer aen die / daer van wy altijts zijn t'achter gestelt gheworden; daerom willen wy niet hopen / dat V. L. noch andere Standen neffens u / teghens ons eenighe Impressiones souden aenstellen willen / ende sulcx door vreemde imaginatie.

In somma / om van alle ghenerale / ende speciale klachten / die soo veel Jaren langh door den Oorlogh veroorsaeckt zijn / en noch worden / een eynde te maecken / ende ons lieve Vaderlant daer upt te helpen / ende den verloren vrede / dat het eenighe middel is / het Rijck te salveren / sonder wiens Pilaer het anders t'eenemael moet te gronde gaen: So versoecken wy V L. mits desen ghenadighlijck / en vriendelijck / dat ghy gheen ander ghedencken wilde maken / noch van pemanden laten inbeelden / overmits wy nopt eenighe wanhope tot u gheselt hebben / noch nu stellen / dat ghy u hooghe Interpositie met den Coninck van Sweeden (indien het niet al gheschiet en is) de goedelijcke Accommodatie voor te nemen; dat sulcken Koninck het Rijck onghemolesteert laten / ende na ghedane quijtscheldinghe van die plaetsen / die hy al-reede inghenomen heeft / sich weder na syn Koninckrijcke retirere: het behaeght ons wel / dat ghy eerst met onsen Generael Lieutenant den Grave Tilli / hier over spreken wilt / eñ wy sullen het aen onse kant wat doenlijck is / niet staen laten alle mogheliicke middel by de handt te setten / die tot den verlozen vrede / om den selven weder te her-brengen / dienlijck sijn sullen / daer op kan V L. hem verseckeren.

Dewijle nu / duyrende dese Onderhandelinghe / ondertusschen aen het Keyserlijcke Hoff advijsen quamen / dat de Krijghs-werwinghe in't Rijck van alle kanten voor d'Evangelische voorts ginghen / heeft Keyserl. Majest. dit volghende Avocatori ende Monitori Placcaet publiceren laten.

Keyserlijcke Avocatori ende Monitori Placcaet /

Wy Ferdinand, &c. ontbieden tot den Leypsich onlanghs vergaerden / ende nu des selfs beslupt ghemaeckt hebbende / Keurvorsten / Graven / Heeren / Steden / eñ andere Standen / 't'samentlick / ende af-sonderlick / wat van weerden ende Standt de selve oock syn moghen / dien dit Keyserlijcke Placcaet sal voor-komen / onse vrientschap / genade ende alles goets; mits desen te kennen ghevende / hoe dat wy altoos daer heen ghetracht hebben / dat wy tot conservatie van het alghemeene Vaderlant / de heylsame vruchten van onse / door Godt Almachtigh / van onse vpanden verkreghene Victorien schaffen mochten / ende noch by onse Regeringhe den waerdighen Nakomelingen / den soo langh gewenschten vrede te herbrenghen / sulcx betoonen alle onsen handel ende wandel / afsendinghe / en in eyghener persoon dieshalven de aenghestelde repsen; Ja om den vrede weder te krijgen / hebben wy ons oock met de quaetste Rebellen / alleen onse authoritept t'onderhouden / weder vergheleken: Daer-en-boven hebben wy met Konningen / ende Vorsten / met achterstellinghe van ons eyghen Intereſſe om alleen het gemeene beste te voorderen / alsoo ghehandelt / dat men ons tot de ghemeene welstandt / gheneeghde ghemoet / daer upt genoegh heeft sien konnen / ende hebben noch / om den vrede weder in't Rijck te brenghen / na Regensburgh een dagh-vaert aen de samentlicke Keurvorsten uptgheschreven / haer raedt / hulpe ende daet mede hier in versoeckende / daer heen wy in eyghener persoon ghekomen zijn.

Na-de-mael wy nu alle mogheliicke neerstighept hebben willen voor de hant nemen om tot den vrede te raecken / is de Koninck van Sweeden / effen om dien tijdt / met een sterche Armade in't Rijck komen vallen te paert en te voet / ettelijcke Eplanden ende haven ten eersten bemachticht / daer na noch verschepdene Passen / Steden en Casteelen op het vaste Landt / sonder eenighe waerschouwinghe van oorlogh innemende: Daerom wy niet wepnigh tot goede Raetslagen ende middel te nemen sijn ghenoot saeckt geworden; soo hebben wy't boven verhaelden Convent / of Rijcx-daghvaert aenghestaghen / niet alleen hoe na het beslupt des Italiaensche vredes / het Roomsche Rijck tot d'inwendighe rust weder te brengen was / maer oock hoe men 'tinbrekende gheweldt vande vpanden met wepnigher last van de Standen des Rijcks bejeghenen mochte. Als wy nu verstaen hebben / dat nae Franckfort aen de Mepn / de Catholijcke ende Evangelische een dagh-vaert in't begin van de Maendt Januarius hebben upt-gheschreven / het welck ons niet alleen ten hoochsten ghevalt / maer wy hebben oock ondertusschen onsen Commissaris met suffisante instructie om daer heen mede te verschijnen / geordonneert. Wat nu oock was aengaende de Krijghsuptrustinghe / hebben wy / al het ghene wat ons de Keur-Vorsten hier in hebben raden kunnen / niet alleen in't goet aenghenomen / maer oock soo veel wy konden naer ons vermoghen / in't werck ghestelt: Ghelijck wy dan voor de tweede-mael / om de Crepts-contributien te verkrijghen / in den Crepts van Beyeren een Crepts-dagh upt-geschreven / ende hebben oock versocht door onse Commissarisen / dat de Franckische / Swabische / Over en Neder-Rhijnsche Crepts / oock mochten beschreven worden. Doch is

van wegen de werbinghen die tot Leypsich van de Evangelische Standen is besloten ghworden.

onder-

ondertuſſchen de Koninck van Sweden niet ſtil gheſeten / maer als hy gheſien heeft dat ons volck uyt manquemente in Pomeren wat afghegaen is / ſyn voordeel wel in acht ghenomen / ſterck met ſyn Armade voorts ruckende / daer door hy ſulck een progres ghekreghen heeft / dat hy alreede het gantſche Hertoghdom van Pomeren / en veel plaetſen in de Marck van Brandenburgh / ende Hertoghdom van Meckelenburgh ingenomen heeft; van dagh tot dagh voorts graſſerende / daer by noch d'andere uptlandtſche Kryghs-heyren ſich vervoeghden. Ende dewyle V. L. dupzende deſe graſſatie / oock mede een Convent tot Leipſich hebt aengeſtelt ende voorghenomen; die dan / gelyck de Keur-Vorſt van Saxen aen ons den 3. Januarius gheſchreven heeft / daer heen gaen ſoude / hoe men mocht ten eerſten met de Catholycken ſich verghelycken (daer toe wy ſoo verre hebben mede verwillicht) ende het miſtrouwen op-gheven / goede vereeninghe ſtichten / ende d'uytwendighe perykelen voorkomen mocht. Ende dewyle wy van alſulcken goede hope zynde / 't Convent tot Leipſich synen loop ghelaten hebben; ſoo hebben wy nochtans naderhandt / niet ſonder groote vreemdicheden ende verbaeſtheden van ons Keyſerlyck ghemoedt / verſtaen uyt het ſchryven dat van V. L. ende u / den 28 Marty / ende dan uyt het ſchryven van des Keur-Vorſten van Saxen den 4 Aprilis / dat V. L. ende ghy / onder het pretext van een Ordre des Crepts-Executie / gheſocht hebben onſe Keyſerlycke Placaet achter te ſtellen / alle middel ons af te trecken die wy tot des Ryncks defenſie teghens den vyandtlycken inval van den Koninck in Sweden bruycken willen / ende ſulcx onder het deckſel der onverdraghelicke Kryghs-perſſinghen / die tegens des Ryncks vryheden liepen. Ende dat wy den Keur-Vorſt van Saxen / noch u / ſulcx toe-betrouden; hebben wy in onſe Monitori, en Advocatori-Placaet / dat wy dieshalven Vaderlick aen hem / ende oock u geſchreven hebben / te kennen ghegeven; Ghelyckwel wordt van verſchepden plaetſen geloofwaerdich berecht / dat tot behoef van een ſulcke verbinteniſſe / heen en weer in 't Ryck ſouden wervingen voorts gaen; ende ſoude dit ſoo langh / tot dat d'Armade op de been was / een werck van defenſie ghenaemt worden; oock ſoude gheen Vorſt of ander Standt / ſoo haeſt deſe wervinghe voorts ginghe / onſe Kryghs-Officieren eenighe Contributie meer geven / waer over aen alle plaetſen Landt-daghen aenghеſtelt ſouden werden.

Soo veel nu het belet van de Contributien is aengaende / ſoo hebben wy het ſelve van ſommige Standen al-gereet be-oogt; daer uyt lichtelick te mercken is / dat by deſe / behalven in deſe periculeuſe tyden / daer de Sweedtſche alreede ſoo verre gekomen zyn / geen minder confuſie / maer meer ſwarigheden / onhepl / miſtrouwen onder de ghemoederen / ja het Roomſche Ryck aen alle kanten ſal in brandt geſteecken / ende t'eenemael in d'aſſchen gheſet worden. Wy hebben uyt V. L. ſchryven geſien / wat ghy voor ſwarigheden / ſoo wel van weghen het Placaet / als oock van weghen der Kryghs-laſten / voorgheſtelt hebt; waerom ghy ons om remedie van dien / ſeer ootmoedich verſocht hebt; nochtans ſoo kunnen wy niet voor goet vinden / dat ghy een ſulcx ſoudet door de wapenen ſoecken; veel minder kunnen wy het daer voor houden / dat u verbindinghe ſtrecken ſoude tot het wit des alghemeenen vredes / maer veel meer tot de gantſche ruyne van ons Vaderlant / ende de Duytſche Natie; overmidts deſe ſtercke preparatien daer heen aenghеſien zyn / hoe men met gheweldt ſoude mogen door-breken / ende een nieuwen Paſſauwiſchen Verdragh / den Catholyken op-dringhen / als datmen voor-hadde van weghen het Placaet / tot Regensburgh met malkander ſich te beramen / het welck wel beter zyn ſoude als vis & metus. Soo veel nu de Kryghs-perſſinghen raeckt / daer door de Weerde / Vryheydt / Eer / ende Prærogative van de Keur-Vorſten ſoude beſchimpt / beſpot / ende ghequetſt zyn; ſoo beroepen wy ons op het ſchryven dat wy aen Keur-Saxen dieshalven ghedaen hebben; ende ſtaet ons noch al wel voor / wat men daer van uyt Mulhuyſen in den jare 1627. ſoo wel als tot Regensburgh / in de Name van 't Keur-Vorſtelicke Collegie neffens andere Standen heeft ingebracht; ende ghy ſult allegader noch wel weten / wat wy daer teghens hebben ghеſeght; ende kunnen onſe handelinghen ſelfs ghetuygen / dat onſe oorloghen daer heen niet zyn gegaen / dat Keur-Vorſten ende Standen aen hare Weerde ende Vryheden ſouden ghequetſt ofte gheſchent worden / maer waren alleen opgherecht tot conſervatie van 't Ryck / gelyck wy al voor deſen verhaelt hebben. Ende wy ymmers / doch na als voor / ſeggen / dat wy de wreedtheden van onſe Soldateſca niet voor goet gekent hebben / ende noch niet kennen; ende indien ons de ſelve moetwille in ſpecie konde bethoont worden / dat wy de ſelve wilden ſtraffen. Ende hoe-wel wy gheen goeden raedt vande Keur-Vorſten ende haer Collegie hier in hebben wilden / ſo hadden ſy ons doch niet volkomentlick moghen / daer op men vaſt gaen konde / dienen. Ende 'thomt ons vreemt voor / daer de Sweedtſche aldus verre in 't Ryck graſſeeren / dat V. L. niet alleen hoe deſe inbreeckende gheweldt te bejeghenen / in u ſchryven met gheen woordt ſchryft / maer wy hebben veel meer daer uyt vernomen / hoe dat ons alle middelen ſouden moghen / tot onſe / ende andere ons aſſiſterende Standen / benomen worden / onder een ſchyn van onlydelicke Kryghs-perſſingen; biddende op een gelycke ſchynlicke maniere / datmen daer tegens remedie ſchaffen wilde; ende sorghen wy ſeer / dat deſe verbinteniſſe / indienſe tot hare operatie ofte effect konde ghebracht werden / dat het gantſche Ryck daer door ſoude moeten te ronde gaen / daer van ons niemandt ſoude met recht / ſchuldt gheven kunnen. Overmidts het nu ons toeſtaet / dit onhepl voor te komen / ende dat ſulcke verbinteniſſen niet en moghen buyten ons conſent toeghelaten worden / die in des Ryncks Conſtitutien by hooghe ſtraffe zyn verboden; dieshalven wy oock onſe Mandamenten daer tegens / om V. L. daer van te waerſchouwen / ende af te trecken / hebben uyt-gaen laten. Daerom is het een ſaecke

1631. die in't Roomsche Rijck niet gebruyckelick is / en kan tot gheen Creys-defensie (het was dan saecke/ datmen over het hooft des Rijcx/ en zijn Krijgs-heyr selfs woude sich tot een Rechter maecken / ende de Wapenen daer teghens aen-voeren) ghetrocken worden/ ende willen het oock in't minste niet verdragen; noch mael V. L. (ende u allegaer tot Leypsich vergaert synde/ Keur-vorsten ende Standen neffens d'andere) waerschouwende / dat ghy dese verbintenisse/ ende de voorghenome wervinghe/ weer laet varen/ al het volck af danckt/ ende u hier in alsoo gehoorsaemlick bethoont/ ghelijck het ghetrouwe Keur-vorsten / ende Standen van't Rijck voeght / volgens uwen plicht / waer mede ghy aen ons / en het Rijck/ verbonden syt/ ende ons gheen occasie geeft / om meer bloet te vergieten/ maer veel meer de langhghewensten vrede te herbergen; ende dat ghy ock ons volck/ van wegens het voor-oogen swierende ghevaer/ met alderley noodtzuft assisteert/ ende in ghenerley maniere het selve in zijn Door-tochten / ende Monsterplaetsen belet: ende soude het saecke syn/ gelijck wy niet betrouwen / dat het contrarie van u soude ghedaen worden / so kunnen wy niet voorby gaen/ om onse hooghe Keyserlicke Authoritept/ ende Hooghepdt / ock die ons mede assisteren/ te beschermé/ ende t onderhouden; alsulcke scharpe middelen daer teghens weer te ghebruycken / die ons des Rijcx Wetten selfs vergunnen / ende toelaten/ die wy veel liever laeten varen/ als ghebruycken wilden; noch al onse Vaderlicke waerschouwinghe (ghelijck wy altoos in dese Oorloghen gedaen hebben) V. L. aenbiedende. Ende isset saecke/ dat ons van V. L. eenighe andere middelen kunnen ghethoont worden/ hoe men met minder kosten/ ende swarigheden/ van de Standen by desen periculeusen tijdt/ des vyants intentie moghe voor-komen/ dat wy de selve geern willen by de handt nemen / ende van onse kant/ wat ymmers tot de ghemeene ruste ende welvaert des Rijcx dienstelick is / niet naer laten. Wy hebben alreede oorsr ghegeven/ aen ons Krijghs-volck / die wy vast wilden onderhouden hebben/ dat niemandt meer claghen zal / van weghens d'eyghendadighe Concussien/ Rooven/ Plonderen/ ende dierghelijcke.

Hier op volght noch een ander Placcaet/ Avocatorium, van desen inhoudt:

Wy Ferdinand, ontbieden/ etr. Hier mede elck eene te kennen ghevende / dat wy met groote verwonderinge verstaen hebben/ dat sommige Standen van't Rijck / tegens onse Placcaten van waerschouwinghe/ onder het decksel van een oorsr/ van Creys-executie/ (wiens designatie nochtans ons niet voorghekomen is) tot Leypsigh sich met malkander souden hebben verbonden / tot welckers behoeft/ heen en weer/ in't Rijcx-werringhen geschieden. Nu was hier uyt lichtelick te besluytē/ waer heen dit quade beginnen wilde zijnen uyt-slagh nemen / overmits ons voor eerst daer door alle middelen ontrocken worden / om gheen teghenstandt te doen den Coninck van Sweeden / die al verre in't Rijck gaet grasseeren / daer door niet anders konden werden als het Rijck op een nieuw aen alle hoecken in een vyer te steken / ende dat nu al over 800. Jaer gheflocreert heeft / op een reyse tot den grondt van alle bederbinghe te storten; ende het mistrouwen / hoe langher hoe meerder te vermeerderen. Dewijle ons dan / van weghen onse Keyserl.-officie toekomt/ dit quade voornemen voor te komen/ ende dierghelijcke verbintenissen niet voor goet te houden/ dewelcke buyten onsen consent gheschieden / ende teghens des Rijcx Wetten/ ende onse Mandamenten strijden. So waerschouwen wy nu noch-maels mits desen / wel ernstelick gebiedende/ dat ghy het volck tot behoef van dese verbintenisse gheworven synde / gheen Pas/ Door-tochten/ of Monster-plaetsen vergunt/ maer waer het selve kan aenghetroffen worden / op-slaet / ruyneert / ende massakreert. Den Krijgh-oversten/ Ritmeesters / en andere Officiers/ ende in't gemeen al het Krijgh-volck belastende / die haer in dese werringe hadden aengenomen/ ofte tot het aennemen besighen laeten/ ofte nu voortaen sich mochten daer toe gebruycken laeten/ principalick die gheene/ dewelcke van ons/ ende het Rijck/ eenighe Leninge hebben / by verlies van al haer Haef en Goet/ Privilegien/ Recht/ en Gherechticheden / ock by verrnydinghe van de hooge straffe in des Rijcx-constitutien / dies-halven verhaelt staende: maer d'andere / die ons/ ende het Rijck niet bestaen / ghebiedende by verlies van lijf en leven van dese werringhe af te laeten/ ende sich niet meer/ het was oock onder wat schijn het zijn mocht te sonder ons weté en willé daer toe hun voegé. Ende so daer al eenige Oversten/ Ritmeesters/ Capiteyns/ ende in't ghemeen andere Soldaten/ soo wel te Paerdt/ als te Voedt/ souden ghevonden worden/ die haer hier toe hadden begheven / dien sullen wy/ so haest sy aen ons Keyserlick Placcaet ghehoor geven/ ende terstondt van dese werringhe afstaen/ pardonneren/ ende weer tot onse Keyserlijcke Ghenade aen nemen/ in dienste daer van eenighen schijn / ofte blijck van haere Overighept kunnen verthoonen. Voorts noch al belastende / ende ghebiedende allen Keur-vorsten/ Standen/ ende haere Afghesanten/ neffens der Steden-Gesanten / die tot Leypsich dies-halven vergadert zijn/ dat ghy gheen assistentie/ het sy van Contributie/ of andere Krijgs-noodtzuft tot dese werringe by set/ noch u Ondersaten en Borgers niet belast by te setten/ op dat ghy dan mede in de boven verhaelde straffe/ neffens verlies van al u Haef/ Goet/ Privilegie / Vyheden niet gecondemneert worst/ op dat nu niemandt onkennisse voor den excuse voor te wenden hebben mach/ so sult ghy ons Placcaet hier over uyt ghegaen zijnde / publijck aenslaen/ ende uytroepen laten: want wy u tegens den Religions/ noch Profaen-vrede niet lastich vallen willen/ noch sullen/ etc.

Hier neffens heeft Keyserl. Majest. ock een schrijven aen sommighe Rijcx-Steden laten af-gaen/ van desen inhout.

Keiser Ferdinant begeert van des Rijcx-Steden te weten/ hoe sy haer nae de Mandamenten/

Ons komē geloof-weerdige advijsen voor/ hoe dat op de Leypsische voorghenomene Resolutie / ende nieuwe verbintenisse in de principaelste Rijcx-Steden / ten platten Lande/ ende elders/ stercke werringen/ sonder

Avocatori en Monotori dencken te voegen.

der ons consent/ ofte Patenten voorts gaen dat u selfs te doen/ noch andere te doen vergunnen/ niet toe komt: so hebben wp aen u dies-halven mede onse Keyserlicke Gheboode/ over senden willen/ u met grooten ernst ghebiedende/ dat ghy terstondt ordonneert/ dat dese onse Placcaeten moghen aen allen kanten aengheslaghen/ ende ghepubliceert worden/ om dat elck een kennisse hier van draghen/ ende daer teghens doende/ met behoorlicke straffe ghestraft worden. Ende overmits V. L. wel kennelick is/ dat u buyten onse verwillinghe/ gheen verbintenisse upt gaen/ ofte te maecken toe-komt/ maer dat ghy behoort tot ons u toevlucht te nemen. So willen wp u/ als onse/ ende des Rijcx-Steden/ ende eygentlicke vestinghe zijnde/ waerschouwen/ dat ghy na het exempel van u Voor-vaders by de trouwe/ ende volstandighept vast staen blijft/ dies-halven ghy van de voorighe Keysers sulcke Vryheden/ ende Regalia, ghenooten hebt/ dat ghy des Rijcx Patrimonium zijt/ en ghenoemt worst; ende soude daer teghens van nu ghedaen worden/ soo sullen wp ook niet achter blijven/ V van dese verkregen Privilegien/ volgens des Rijcx-constitutien/ t'onsetten/ u Goedt en Schulden/ met een pryss ghevende.

Maer wp willen beter hoope van u verwachten/ dat ghy by tijdts van dese verbintenisse sult af-staen/ veel meer daer heen siende/ hoe door Triumphe tegens den Sweden de Krijgh-lasten/ (waerom dese vergaderinge tot Leppsigh soude aengestelt zijn) t'eenemael tot een eynde moghen gebracht worden/ ende soude onghelijck beter doen/ dat ghy tot s'Rijcx/ ende u praffijt/ te grooter kenten aen laghen. Ende sullen wp sien hoe ghy na Insinuatie van onse Mandamenten nu voeghen sult; want de saecke is door het beslupt tot Leppsich al soo verre ghebracht/ dat de eerste remedieringe sal van noode zyn/ ende wp sullen na wijt-loopighe beloften niet lupsteren/ noch ondertusschen mede stil sitten. Daerom hoe ghy het met de Publicatie van onse Placcaeten ghemaeckt hebt/ en of ghy daer na mede ghedenckt te doen/ laet ons in aller haest weder weten.

Keyser Ferdinand schrijft oock aen alle Leenliden tot Leppsich/ mede bergaert zijnde nessens de Keur-vorsten en Standen.

Voorts/ heeft noch Keyserl. Majest. een schrijven doen afveerdighen aen alle Leenlieden die neffens d'Evangelische Keur-Vorsten en Standen tot Leppsich vergaert zijn geweest/ (dewyle hy verstaen heeft/ dat de selve met hare Rustinghe om daer te verschijnen/ ontboden waeren) van desen inhoudt.

P. P. Nademael wp na verloop van sommighe daghen tijdts voorseecker vernomen hebben/ dat ghy naer Leppsich te komen/ onder het decksel van des Landts defensie/ ontboden zijt/ tot behoef van het Beslupt desselfs ghemaeckt zijnde; soo stellen wp in gheen twijffel/ ghy sult ghenoegh upt onse Placcaeten Advocatori en Monitori ghesien hebben; hoe dat wp in't minste daer in niet kunnen/ noch willen consenteeren/ 't'selve elck een in onse openbare Placcaten te kennen gevende/ de selve Keur-vorsten en Standen van een sulck voornemen te vermaenen den Krygh-oversten en Soldaten last ghevende in diergelijcke Werbinghe ofte dienste niet in te gaen/ of indien het al gheschiedt was/ datelick daer van af te staen. 1631.

Ende of wp wel het betrouwen hebben/ dat ghy dese onse waerschouwinghe in acht nemen sult/ ende volghens dien u tot u schuldigen gehoorsaemhept accommoderen/ ende de Privilegien/ Rechten/ en Gerechticheden die ghy van de voorighe Keysers verkregen hebt/ wel overdencke/ u nieuwers heen keerende buyten onsen consent/ het sy ook onder wat schijn het spn soude/ ende u niet verleyden laten teghens onse Avocatori en Monitori Mandamenten tot de Resolutie van't Beslupt dat tot Leppsich is aengheslelt. Ende op dat ghy sien mocht/ en bevinden/ dat wp het niet u/ en d'uwe ghenadighlick wel nemen.: soo hebben wp u waerschouwen willen met ernstelick bevel/ dat ghy volstandigh in u gehoorsaemhept en devotie blijft/ ende sulcx by verlies van onse Keyserlicke Ongenade/ neffens uwe Vryheden/ Leninghen/ Rechten/ Gherechtigheden/ mitsgaders de straffe dies-halven in des Rijcx-constitutien verhaelt staende: Maer u/ met u ghereetschap by de swaere tijden/ op ons alleen past/ ende niet voorneemt dat teghens onse Keyserl. Mandamenten is loopende. Ende soo het saecke was/ dat ghy u by dese vergaderinghe met u dienst-plichten alreede inghestelt soude hebben/ het welcke u buyten ons/ als zijnde het opperste Hooft van des Rijcx Leeninghen/ niet kan opgheleght worden; dat ghy ten eersten na Insinuatie van onse Placcaeten daer teghens gaende van wegens de boven verhaelde straffen/ nu weer te rugh na huys begeeft/ etc.

De Vry-Ridderschap vant Rijck wort ghewaerschout om niet met des Krijgs verbintenisse tot Leppsich aengestelt zijnde/ te schaffen te hebben.

Duerende dese vergaderinghe tot Leppsich/ zijn dierghelijcke Avocatori Mandamenten van wegen de verbintenisse/ Dienst en Contributie/ aen verscheydene Ridderschappen af gegaene weten/ aen de Fransische/ Swabische/ ende Rhijnsche Ridderschap/ en van Adel/ daer op verscheydene antwoort weder is inghekomen aen't Keyserlicke Hoff/ daer van wp sommighe/ ende alleen de principaelste willen verhalen/ om dat wp niet den Leser te seer met dese heen en weder schrijven/ te lastigh vallen moghen.

Schrijven van de Swabische Creyts van wegen des Keysers Avocatori en Monitori Placcaet.

't Vierde Part van de Ridderschap aen de Donauw/ heeft aldus weder geantwoort.

P. P. Wp hebben seer wee-moedigh upt u Keyserlicke Majest. Avocatori en Monitori Mandaet vernomen/ dat tegens het versoeck van de Vrede/ ende Belofte van de Handt-havinghe des Religions/ en Prosaen-vredes/ hoe langher hoe meerder swarigheden in't Rijck opryssen; daer upt (indien Godt Almachtigh de saecke niet wil middelen/ anders niet te verwachten is) als d'alghemeene Ruyne over Landen en Lieden.

Ghelijck wp nu in u Keyserl. Majests. ende zijne Voor-vaders/ wp/ en ook onse Voor-ouders/ altoos in een volstandige devotie ghebleven zijn/ alsoo verseeckeren wp Keyserlicke Majest. noch al voorts/ dat wp neffens onse mede Ridderschap upt Hegouw/ Algouw/ en Boden-Zee/ op u Keyserl. Majests. bevelen/ met behoorlicke Reverentie gade slaen/ ende wat ons aengaende is/ de selve in ghehoorsaemhept voltrecken/ ende zijn ook niet geresolveert ons met andere in eenighe verbintenisse in te laten/ het

welcke

1631. welcke oock d'andere / die by dese vergaederinghe zijn gheweest/ als het Placcaet is afgheleſen/ eenpaerigh belooft hebben te doen/daer nae hebben wy het Placcaet aen onſe mede Burgrighe-Ridderſchap over geſonden. Ende wy hopen / dat het vierden Deel van de Ridderſchap aen de Necker-Swartswal/ en daer ontrent/ van gelijcke intentie zijn ſullen / niet alleen aen u Keyſerl. Majeſts. Mandamenten gehoorzaem ghevende / maer oock neffens ons/ daer het de noodt eyſcht/ Goedt/ Lijf/ en Bloedt voor u Keyſerl. Majeſt. op te ſetten; ende indien t'een/ of t'ander Lit in het particulier hem hadt over praeten laeten / dat het noch tijdt was weder te keeren/ende de Keyſerl. Milde te omvatten/ voorhouden willen.

Soo konnen wy uyt noodt niet voorby gaen / hoe dat wy altoos gehoorzt hebben/ wy ſouden volgen de Keyſerlicke Beloften/ van de groote continueerlicxſe Krijghs-Contributien/ die wy ſoo lange boven onſe vermoghentheden ghedragen/ ſo niet t'eenemael ontlaſt / doch ten minſten nu wat verlichteniſſe ghewordẽ zijn/ nochtans ſo hebben wy ter contrarie moeten beloven/dat deſelve niet van eenen tijt tot d'ander verminderd zijn/ maer al meer en meer aengenomen hebben; in voegẽ dat wy alleen in onſe quartieren voor 4. Compagnien te Paerde ende te Voet neffens het houden van een Overſte/ ter Maent hebben moeten op brengen 13000. Fl. behalven noch veel andere groote laſten/namentlick/aen Door-tochten/Nacht en Dagh in Quartieren die wy geleden hebben/ daer door onſe Ridderdienſten alſo zijn af-ghegaen/ dat wy na behoorte de ſelve aen uwe Keyſerl. Majeſt. niet wel konnen preſteren: daer neffens zijn d'Onderſaten aldus uytgheſchept/ dat ſy met ons (indien gheen beteringhe ſoude van u Keyſ. Majeſt. gheordonneert worden) van Huys/Hoff/Lant en Sant/mitſgaders haere Wijff ende Kinders moeten vertrecken; ende iſſet ſoo verre met ons gekomen / dat/ indien wy onſen Lichaem ſelfs verſetten wilden/ ſoo konden wy uyt Manquement van Geldt / daer toe niet raken; daer door veel aenſienlicke Ridders Goederen ons ont-trocken worden/ ende ſulcx wel tegens de Placcaten van uwe Keyſerl. Majeſt. / in voeghen dat den Biſſchop tot Augsburg 6. a 7. Adelicke Goederen; de Vorſt Hans tot Hogen-Sollezun; het Hoorenſteynſche Goedt van Binghen: d'Abdeſſe van het Sticht Buchauw: de Goederẽ van Cornelier tot Middelbibrach: d'Oſtenrijcxſe Regheeringhe: de Helfte van de Heerſchappye Fils; de Prelaet van het Clooſter Twifalten/de Goederen en inkomen totten Berg; Graef Caſper/ Bernhard van Rechbergh / de Heerſchappye Aychepm / Tweiffelsbergh en Deutemulin / de Landt-vooghden in Swaeben/ die alleen voor 4. Jaeren tijdts is uyt beſchepden / dien doch de Graef Otto Henrick Fugger/ongeacht u Keyſerl. Majeſts. bevel/ een langhen tijdt onder hem heeft ghehouden; daer het al noch niet by ghebleven is/ dewijle onſe Mede-leden/ de Heeren van Fyckenhuyſen / Barons tot Illertiſſen met de Contributie door de Krijghs-Commiſſarisen van ons Corpus afghesneden/ ende met een heele Compagnie Crabaten boven de voorſz. 4. Compangnien byſonder belepdt zijn/ daer door dit vierden Deel hoe langer hoe meerder is overlaſt gworden tot d'uyttterſte ruijne der verballende. 1631.

Dewijle nu uwe Keyſ. Majeſt. onſe devotie in veele weghen gepſeurt/ ende het ſelve metter daet bevonden heeft/ dat wy oock etteliche Millioenen daer geſchoten hebben/ niet ſonder onſe tot de gront-bederbinghe/ ende by dese periculeuſe tijden in een ſulcke onſeeckerheydt zijn ghestelt/ dat wy anders niet te verwachten hebben/ dan alle ooghenblick overvallen/ ende van het onſe berooft te worden; te lichtelicker / overmits wy ten platten Lande in opene Huyſen woonen/ wepnigh ghelegenthepdt hebbende / dat wy onſe Wijf ende Kinderen aen ſeeckere plaetſen brenghen konden om haer te ſalveren/ en t'onderhouden. Ende indien Godt/ende uwe Keyſerl. Majeſtept ons niet te hulpe komt/ dat wy dan tot een ghemeenen pays moeten worden.

Daerom bidden wy noch een-maels uwe Keyſerl. Majeſt. ons van d'aenſtaende periculen ende ruijne te beſchermen/ ende d'onderaeghlijcke Krijghs-laſten wech te nemen/ of ten minſten wat te verlichten / op dat de Goederen van de Ridderſchap / daer van wy tegens Recht zijn verſtooten / tot onſe Ridder-caſſe weder moghen gebracht worden; ende dies-halven d'inhebbers van dien om weder daer van af te ſtaen / aen te houden; ende die Goederen neffens ons Wijff ende Kinderen met Keyſerl. Sauve-guarde beſetten/ op dat wy by dese ſcheuringhe des Roomſchen Rijcx / de ſelve moghen na onſe noodtzuft gebruycken ons mits deſen tot de Keyſerlicke Ghenade / ſchut ende beſcherminghe / ootmoedigh bevelende.

By dit ſchrijven is noch by ghevoegt een Poſt-ſcriptum, aldus luydende.

P. P. Wy laeten oock met een u Keyſerlicke Majeſt. weten/ hoe dat wy den Adminiſtrator van het Vorſtelicke Huys Wurtenburgh/ ende de Ledematen van dien/hebben laten vermaenen om haer Leen na behoorte te bedienen. Dewijle dan zijne Vorſtelicke Ghenade in een ſulck ſchrijven heeft belooft/ dat hy wilde in de ſchuldighe ghehoorſaemheyt/ trouw en devotie tegens u Keyſerlicke Majeſt. volſtandigh blijven; ſo bidden wy uwe Keyſerl. Majeſt. gelieve doch aen ons beſcheydt mede te deelen/hoe wy ons/neffens ons Mede-Ledematen/ ſo wel Catholijcke als on-Catholijcke Standen/hier in voegen ſullen/ etc.

Dit voorſchreven Schrijven dat van den Hertogh Julius/ Frederick van Wurtenbergh ghedaen is ghewest/ luydet alſoo.

Of hy wel gehoopt hadde / dat d'onruſte uyt het Roomſche Rijck een reys ſoude opgehouden hebben/op dat hy/ende andere in't Rijck-benauwde Standen van een meerder perijckel mochte bevrijdt worden. Doch overmits hy het contrarie ſagh komen / ſo moſte hy hem mede tot de defenſie (voor behoudende nochtans Keyſerl. Majeſts. ſchuldighe trouw en ghehoorſaemheyt) ſtellen: Soo hadde hy ons/ van wegens hare plichten/ waer mede ſy aen zijn Huys verbonden waren / vermanen willen/ op dat by tijdts

met

met haer rustinghe by de hant zijn mochten/ ende aen die plaetse/ daer heen hyse beschepden soude/ met Peerden ende andere ghereetschap verschijnen/ ende also zijne/ ende hare Landen mede helpen beschermen: ende dewijle veel daer aen/ insonderheydt by desen tijdt/ gheleghen is/ een seeckere ordre op alles te stellen/ soo wilden sy hem in 8. dagen tijdts/ na insinuatie van dien/ hier af beschept schrijven/ende hare verclaringe doen.

De Keyser antwoort op de verclaringhe van de Swabische Creys

Op dit Schrijven heeft Keyserl. Majest. aldus gheantwoort. Hoe wel zijne Keyserl. Majest. nopt aen haer devotie/ noch trouwe heeft ghetwijffelt/ hem wel behaghende dat sy willen ghehoorsaem zijn; ghelijckewel hadde hyse tot de Standt-vastigheyt willen vermaenen/ ende orde stellen/ dat hare ghedaene klachten souden verbetert worden.

So veel nu aengaende was d'eygendadige toerustinghe/ hebben sy wel upt het Keyserlicke Schrijvens verstaen/ hoe sy haer neffens d'andere Standen des Rijcx te dragen hadden; ende was hun/ noch de heele Ridderschap van Swaben niet betaemelick/ dat sy haer tot een particuliere verbindinghe/ overmits sy zijn Keyserl. Majest. teghens alle vyantlicke ghewelt wilde beschermen/ souden voeghen/ bupten voorweten van zijne Keyserl. Majest. maer hy betroude veel meer dat sy haer schuldighe respect ende ghehoorsaemheydt/ waer mede sy aen haer Keyserl. Majest. verbonden waren/ wel souden in acht nemen/ende wel aenlegghen: om dit nu te beter te volbrenghen/ soo hadt hy/ ghelijck oock aen andere Ridderschappen aen den Rhijn/ ende Francken-landt/ eenighe dierghelijcke mede Patenten willen over sepnden/ hun noch bevelende by verlies van alle hare Recht en Gherechticheden/ dat sy haer in ghene verbindinghe oft eyghen-dadighe Landt-beschermighe in laten/ noch daer toe eenighe Contributien gheven/ maer veel meer de Keyserlicke Mandamenten volghen/ ende daer na doen/ oock haer Lede-maten van Adel mede daer toe versoecken/ ende vermanen.

Daerom hebben de Graven ende Heeren van de Franckischen Creys/ op de boven verhaelde Placcaeten/ aldus geandtwoort.

De Grave ende Heeren van de Creys Franckenlant/schrijven aen Keyser Ferdinand van wegen d'Avocatori en Monitori Placaten.

P. P. Ghelijck nu tot Leipsich met eenpaerigher herten/ ende mondt besloten was gheweest/ Keyserl. Majest. noch andere Standen des Rijcx in't minste by dese verbindinghe te offenseren/ ende te molesteren/ noch eenige perticuliere verbintenissen aen te stellen; alsoo vertrouden sy noch vastelick/ dat de Standen haer noch voorts soo verklaeren souden/ dat Keyserl. Majest. niet te mistrouwen mocht hebben van hare intentie/ die alleen tot conservatie van des Rijcx-Wetten/ hooghen respect van zijne Keyserl. Majest. ende tot herbrenginghe het vast betrouwen (dat aen weder zijden verballē was) ende des Vredes/ daer na men soo grootelicx ghedorst hadde/ streckte.

Wat van hare kant was/ wilden sy volstandigh by hare Keyserl. Majest. blijven/ hoopten oock Keyserlicke Majest. soudese voorts in zijn beschermighe onderhouden/ ende gheen argher achterdencken van hun scheppen/ maer veel meer een ghenadighe Keyser over haer blijven.

Hier op heeft zijne Keyserl. Majestept/ aldus gheantwoort. 1631.

De Keyser antwoort op dit schrijven.

Het was hem seer lief ende aenghenaem gheweest om te hooren/ dat sy haer mede aen hare over-ghesondene Placcaeten ghehoorsamelick wilden leven/ ende het selve met der daet bethoonen; doch sagh hy noch/ dat sy het beslupt tot Leipsich ghemaeckt/ wilden verexcuseren/ als of de selve niet tot naedeel van't Rijck/ maer veel meer tot conservatie des Rijcx Wetten/ ende Respect van zijne Keyserl. Majest. ende tot herstellinghe des goeden betrouwens/ ende heylsamen Vredes/ aenghesien was.

Overmits sy nu ghenoegh verstaen hadden upt zijne Schrijven/ dat het accoort tot Leipsich/ de rechte wegh niet en was/ ghelijck d'ooghenschijn bethoonde/ om den Vrede weder te verkrijghen/ ende de ghemaechde Krijghs-perssinghen te verlichten/ maer den armen Ondersaeten noch al veel meer te verswaeren/ ende dat daer door de Gelosia tusschen de Standen soude af-nemen/ ende geven den Vyanden een seeckere aenlepdinge om de Poorten ende Deuren van't Rijck op te krijghen. Het welck Keyserl. Majest. niet konde alsoo passeeren laten/ noch verandtwoorden; dat men een dierghelijcke vergaderinghe aenstelde/ die in't Rijck niet ghebruyckelijck/ maer tegens d'executions Ordre selfs strijdigh was/ die hielt/ dat vijff Crepssen/hare Hooft-lieden/ mits haere by Gedeputeerden/alleen'tsamen komen mochten/ ende indien het perikel daer door niet aen een kant konde ghebracht worden/ dat dan een alghemeene Deputations-dagh van den Keurvorst van Ments most uptgheschreven worden/ te swijghen dat een Deel vande Standen het gheene souden beslupten/ dat eygentlick een Roomschen Keyser toestont/ ende eenpaerigh te beraemen tot eene defensie/ ofte offensie/daermen doch (het was dan saecke/ dat men den Roomschen Keyser hier onder verstaen wilde) ghenen Vyandt ghenoemt heeft. Het welck sy lieden pmmers niet verandtworden konden/ dewijle sy alleen als verobligeerde Vasalen van't Rijck op Keyserl. Majest. sien mosten/ ende op zijn beschermighe hopen ende vertrouwen/ ende sich tot gheen andere adherenten voeghen.

Dies halven Keyserl. Majest. hun noch beval/ dat sy by verlies van alle hare Privilegien/ Recht/ en Gherechtigheden/ ende by vermydinghe de straffen in de voorgaende Placcaeten hier over verhaelt zijnde/ met alle neerstichept daer heen ginghen/ dat de selve Placcaeten na behoorte mochten voldaen worden.

Keyser Ferdinand begeert de Continuatie van de Stadt Ulm/ ende cassering van het beslupt tot Leipsich.

Sijne Keyserl. Majest. begheerde oock vande Stadt Ulm/ die doenmaels 8. Vaendelen volcx hadde/ dat sy/ tot dat de Creys-dagvaerdinge haren effect gesoortert hadden/ met de Contributien continueeren souden/ eñ daer van onderhout schaffen aen het volck van zijne Keyserl. Majest. ende datse oock de kosten tot verder Ordonnantien/ die aen eenighe Schepen waren aengheleght/ mede souden betalen; ende wat Keyserl. Majest. van hun/ van weghen d'overgesondene Monitori ende Avocatori Placcaeten/te verwachten hebben soude.

1631. Daer op haer die van de Stadt Ulm verklaerde/ dat sy/ gelyck haer Voor-vaders neffens andere gehoorsaeme Standen/ wilden teghens Keyserl. Majest. volkomen vast houden/ en staende blyven.

Wat d'andere Contributien de Keyserlicke Majestept van hun begeerden / nopende was / konden sy de selve niet opbrenghen. Maer dewyle Keyserlicke Majestept van zyn meeninghe niet wilde afstaen/hebben sy een Schryven naer Weenen over gesonden/ van desen inhoudt.

Dat sy haer van weghen de ghevorderde Contributie ende betalinghe van eenighe Schepen hadden moeten verexcuseeren/sulcx was by ghecomen door hare onmoghelickheden / ende niet upt teghenspannigheden; want sy konden bewysen/ dat sy/ behalven die kosten van den oorlogh / welcke sy voor desen al gelede / ende upt keeren hadden moeten/ in vier jaren tyts 3000000 Gout-guldens beliep / die sy/ ende heurighe / hadden goedt ghemaeckt/ het welcke niet van dagh tot dagh af nam/ maer meerderde; ende betoonde het volck dat noch om de Stad lag/ met Kooven/ Plonderen/ in/en overvallen/ opbreecken en in stucken slaen/nederhouwen ende doorschieten / Moorden en Branden/ ende wegh voeren van het Vee/niet verschonende Geestelicke noch Wereltlicke/ schuldighe of onschuldighe / een sulcke Barbarighept/ dat het d'argste Vyant niet arghers noch vyandtlicker maecken konde. So konden sy ymmers niet in onghenade daer door komen/ indiense tegens een sulcke on-Chrisselicke wreedthept haer stelden/ende by tyts de defentie/ dewelcke van Godt ende de Natuyre toegelaten was/ by de handt namē/ die doch om eenige menschen daer mede te quellen strecktе/ maer alleē daer op gonc/ hoe sy noch het klepne dat sy noch overig haddē/ten besten van haer/ ende de heurighen mochten salveren / bewaren ende beschermen. Dit haddense aen Keyserl. Majest. in onderdanighept willen weer voor een andtwoordt gheven/ ende souden voorts soo veel sy konden Keyserl. Majest. Kryghs-volck met Schepen ende andere nootdruft voorts helpen/ ende gerieven/ ende volgens de Constitutie van't Ryck/hun neffens andere Standen van dien houden/ ende in Keyserlycke devotie buyten twyffel blyven. Noch ten laetsten/Keyserl. Majest. biddende/dat hem doch ghelieve hare Vrede-heerdighe intentie te vorderen/ende weder den Vrede te herstellen/ den Vaderlande van de Duytsche Natie/ dat nu dus langhe met grooten jammer en plaghen / was overgooten gheweest.

Eer dit Schryven tot Weenen is ghecomen/ isser een ander Schryven van Weenen af/ aen de Stadt Ulm afghesonden/ van desen inhoudt.

Keyser Ferdinand wil dat het geworven volck 2000 Curassiers ende andere van de Stad Ulm aengenomen/ende/ weder afgedanckt worden.

Dat sy/ volghens haer ghedaenen Eedt/ en plicht/ haer ghevorven volck niet af en danckten / sulcx mishaeghde seer zyne Keyserlicke Majest. daerom hy hun noch mael beval / datse het selve volc terstont af-dancken/ ende aen den Overstен Schrencken / dien hy daer van last ghegeven hadde/volgen lieten/ ende haer tot gheen ander/ hy was van groten of lagen staet/dan alleen tot beschermingh van zyne Majest. voeghden/ of ter contrarie de straffe verwachten/ die dies halven in des Ryex Constitutien/verhaelt stonden. 1631.

Ende om nu hare Vrede-heerdighe intentie te beter te vorderen/ wilde zyne Majest. dat sy (die van Ulm) eenighe Kryghs-rustinghe / waer mede sy overvloedich versien waren/ tot behoef van de Kryghs-diensten volghen lieten / tot soo langhe dat des Ryex Czeps-contributien voorts ginghen / dan soudē sy na behoort daer van betaelt worden.

So haest nu het eerste schryvē dat de Stad Ulm na Weenen ghesonden heeft/ is aengekomen/ heeft Keyserl. Maj. het selve aldus weder beantwoort.

Syne Keys. Majest. hadde die verclaringhe/ die hy van hun hadde begeert/ of sy namentlick aen de Placaten van Avocatorī en Monitori wilden gehoor gevē/noch niet seters kunnē verstaē/maer dit wel siende/ dat sy onder het deckscl van de verhaelde Kryghslasten/hare verbintenisse wilden defenderen.

Nu wisten sy wel selfs / wat dese Wapenen die teghens Keyserlicke Majest. en zyn Kryghs-volck voorghenomen wierden / in des Ryex-constitutien voor een tepcken op haer hadde; Hy hadde ymmers hem dickwils daer heen verclaert / indien men eenigh speciael bewys van de onghedisciplineerde Soldatesca/ het waren Overste/ of andere/ konde by brenghen / dat Keyserl. Majest. wilde daer teghens behoorlicke straffe over doen laten/ daer by hy noch al bleef. Maer soo het saecke was/ dat dit swierende Troupen waren/ daer teghens sy haer defensie by de handt nemen / konden sy de selve op aensoecken van Keyserl. Majest. of zyn volck wel vernielen / ende was niet noodigh diesweghen een bysondere verbintenisse aen te stellen. Daerom liet hy het by het voorighe schryven staen/ernstelick hun noch belastende/ dat sy haer neffens andere ghehoorsame Standen van't Ryck/ by vermydinghe van de boven-verhaelde straffen/ wilden trouwelick ende volstandich bethoonen.

Sulcke / ende dergelyck schryvens wierden ontrent desen tyde/ van weghen het Beslupt tot Leipsich gedaen/ ende de Wervinghe tot behoef van d'Evangelische Standen aenghestelt zynde / veel in't Ryck omghewisselt/ d'welcke al te verhalen/ soude te veel wesen; daerom willen wy liever den gonstighen Leser tot andere Boecken die hier van bysonder tracteeren / heen wysen/ ende nu voorts vertrecken / wat anders tusschen de Sweetsche / Ligistische/ ende Keyserschc Armaden in't Ryck ghepasseert is.

De Coninc in Sweedē maeckt order hoe hem zyn Kryghsvolck in Pomeren/ ende andere in ghemeneplaetsen/dragen sal.

Nademael door veroveringhe van beyde Passen/ Garz en Griffen-haghen / van de welcke wy voor desen hebben verhaelt / de Keyserschc upt Pomeren meestendeels (waer over d'Inwoonders groote blyschap ghehouden / oock een openbare Danck-seginge gedaen hebben) zyn gedreven gheworden. Heeft de Coninck in Sweeden een nieuwe Ordre doen Publiceren / hoe sich zyne Soldaten in sulcke Landen draghen souden/ op dat d'Ondersaten ende Inwoonders wat weder verquickt mochten worden / van de geledene schade die hun de Keyserschc hebben aengedaen/ d'Ordre was van desen inhout.

Den Kercken/ Schoolen/ Gasthuysen ende de Personē van dien soude niemant schade toe

1631. toe voeghen/ en de selve in ghenerley maniere met Schattinghe/ of anderssins beswaeren/ noch yemandt belet doen in zijn Godtsdienst / noch schandael / by verbeurte aen lijf en leven gestraft te worden.

d'Inquartieringe van de Soldatesca/ inde Steden/ soude altoos by de Magistraet ter selver Stede staen/ ende dien niet voorgegrepen worden/ ende soude geen Soldaet boven d'Oydze / die de Coninck over de Cameren/ ende andere Quartieren ghemaeckt hadde/ te boven gaen.

Over het gheene / dat in d'Oydze van de Cameren / ofte andere Quartieren verhaelt stondt/ souden de Burgers ofte Lantman / den Bevel-hebbers ende Soldaten voor het Servijs anders niet/ als alleen de Slaep-plaets/ hout / licht/ asijn/ en sout te gheven/ ghehouden zijn: dat gheljcke-wel soo verre was te verstaen / dat de ghemeene Officiers / als (Sergeanten / Corporaels/ ende die daer onder zijn) insgheljck alle andere Soldaten/ haer met des Weerts licht en vper behelpen/ ende hare saecken daer by verrechten. Ende indien d'Oversten/ of andere Officiers / Gherefoomeerde ende Oppassers/ by heur hadden / souden de selve niet van de Burgers / ofte Landt-man / maer van den geenen by de welcke sy haer ophouden/ onderhouden worden.

Behalven dat / soude heel verboden zijn/ dat geen Officier een eenig Quartier hebben soude/ dat mede aen hem contribueerde/ ofte na zijn behaghen/ indien het niet expresselick versocht wierde/ Sauve-guarde upt geven/ ende vande selve pets besonders op zijne Tafel nemen/ onder wat schijnsel het ock gheschieden soude.

Maer indiender levende Sauve-guarde versocht wierde / soude elck een met d'Oydze / die inde Camer af-quartieringhe verhaelt stonden/ te vrede zijn.

Op de presente Officiers en ghemeene Soldaten/ soude tractement verschaft worden/ ende niet op d'absente.

Men soude ock op de Regiment-stock/ voor de Monsteringhe was ghehouden/ niet gheven.

Insgelijck soude geen Soldaet op andere plaetsen Logeeren / als alleen daerse pets gereyckt werden/ ende indien sy pets hadden afgeperst / soude weder gegeven worden.

Indien d'Officiers/ Soldaten ofte Boetelaers/ over Lant repsen mosten/ souden de Landt-saeten de selve sonder ghereet geldt/ Voeringhe/ Post-peerden/ ende Teeringe te verschaffen/ niet ghehouden zijn. Het waer dan/ dat sy van zijne Coninckl. Majest. ofte zijn Generaele Officiers dieshalven blijck thoonen souden.

Soo soude ock gheen Soldaet sonder zijnes Oversten Pas / of die hem Commandeerden/ in plaetse van dien / hem van zijne Compangnye begheven / ende in andere Oversten ende Officiers Garnisoen/ Loop ofte Monster-plaetsen / ende op het Landt vinden laten; Maer indien dit beurde/ hadde niet alleen de Landt-lieden / maer ock elck een macht ende gheweldt aen hem de handt te legghen / ende hem wel bewaerende nae Stettin / ofte naest legghende plaetsen daer des Coninex Guarnisoen lach/ te bzenghen; waer hy dan soude gheexamineert/ ende naer behoorte gestraft worden. 1631.

Die nu niet behoorlicke Pas-poorten versien waren/ de selve soudense niet ontsorucken/ ofte door Commissie van dien/ een Fielt verborghen houden/ maer indien het beurde/ datter een na behoorte sich niet dragben soude/ het waer met wegh-nemen van Vee/ ofte andere Meubelen/ so sal de Landt-man in dit kas even veel macht hebben/ hem vast te maecken / ende na Stettin/ ofte elders na by leggende Guarnisoenen te brengen/ doch hier op letten/ dat/ indien een sulcke persoon/ Brieven van importantie by hem hadde/ dat / gheljckewel de selve aen behoorlicke plaetsen/ sonder vertreck/ bestelt worden.

Soo souden ock de Post-boden/ ofte andere/ die met Pas-poorten repsen/ de voeringe niet verder als van een tot de naest-volghende plaetse/ ghebruycken; ende daer op dencken/ indien by een alsulcke occasie / te weeten/ by misbruyckinghe/ een Peert soude wegh komen / dat de gheene die het missen most/ genoechsame satisfactie daer voor geschiede; dit soude ock onderhouden worden/ indien de Regementen ende Troupen van d'eene plaetse / tot d'andere marcheerden.

De Vorstelicke/ ende Adelicke Hupsen/ dewelcke van weghen het perijckel vanden Vpandt niet van doen en hadden om beset te worden/ souden van d'Inquartieringe heel bevrijdt zijn. Het wordt ock by hooghe straffe mits desen verboden/ dat d'Officiers en Soldaten/ haer niet vergrijpen souden aen eenighe Vorstelicke Commissarisen/ Amptlieden/ Edellieden/ Burgermeesters/ Raedt / Burgers / ende andere Inwoonders vant Landt/ met Arrest/ noch andere exghendadelickheden.

De Reysende Man/ ofte andere / die van weghen hare Negotie / in de Guarnisoenen ofte Loop-plaetsen / pets te verrichte hadden/ souden in geenderley maniere opgehouden / beschadigt/ noch met Schattinge belast worden. De Boeren ende Acker-mans souden van d'Officiers by haer Veldt-bouwen beschermt/ en niet daer van belet worde.

Het soude ock gheen Officier / ofte Soldaet/ wien die ock zijn mochte/ in de Guarnisoenen ende andere Loop-plaetsen eenighe Schattinghe op Persoonen in de Poorten/ noch Tol op de Waren / hoe die zijn mochten/ legghen noch setten / ock der Overicheyt niet aen haren Tol belet doen/ maer veel meer helpen bevorderen.

Indien door de Gecommandeerde Officiers een op-bodt tot den Voort-tocht nae andere plaetsen in de Quartieren gheschieden soude / so souden die Rupters ende Soldaten die inde stilte achter blijven/ van de Contributenten der Quartieren niet meer gecontribueert worden/ maer veel meer vande Hooft-Officiers / van weghen haer vertreck/ seer gheslraft worden.

Wat nu in dit boven verhaelde niet meer begrepen stondt / ende misschien teghens de goede Disciplijne liep / ofte daer door d'arme/ ofte ontschuldige Landen/ boven behoorte beswaert / ock indien teghens dese ordre in't een ofte andere poinckt soude ghedaen worden / daer toe soude elcken Officier

1631. ghehouden zijn te voldoen / ofte sich te verantwoorden / ofte so niet / te straffen.

Verbintenisse tusschē Sweden / en Vranckrijck ghesloten.

Strack in't begin van den Jaere 1631. wierdt van de Fransoysche Af-ghesanten den Baron Hercules de Chornace, die met een tamelicke somme gelts tot Beerwalt / daer het Coninckljcke Hooft-quartier was aengecomen / ende de Sweedtsche Ghedeputeerde Commissarisen Gustavus Hoorn / Veltmaerschalck / Jan Banier van d'Infanteri Generael / ende Carel Bannier / Secretarius / eene verbintenisse tusschen Vranckrijc ende Sweden af-ghehandelt / die met dese poincten wiert beslooten.

Artijckels vande verbintenisse tusschen Sweden en Vranckrijck.

1. Tusschen beyde Coningen in Sweden ende Vranckrijck soude een verbintenisse zijn om de Vrienden van hare kant te beschermen / ende te verseckeren / so wel d'Oost / als oock d'openbaere Zee / te bevrijen: t'gemeyn ghebruyck van de Commercien / ende te herstellen de bedruckte ende benaude Standen van't Roomsche Rijck; insghelijck te demanteleren de Schansen aen beyden Zeen / ende in de Hunten / op dat alles weder in den Standt moghe ghebracht worden / ghelijck het voor den Duytschen Oorlog geweest is.

2. Ende overmits des Teghen-partye ghemoet tot de billicke voldoen inghe van de aenghedaene injurien / ende schade / tot op dese uyre heel ongheneghen is gheweest / ende alle voorbiddinghe niet heeft aen nemen willen; so soude men nu d'algemeene Vrienden weldaert met ghewapender handt soecken / tot welckers eynde men den Coninck van Sweden / om desen Oorlogh te voeren / eene Armade van N. N. te voet / ende N. N. Curassiers op zijne kosten in Duyts-landt ghebracht / onderhouden soude.

3. De Coninc in Vranckrijck soude jaerlijcx N. N. Rijcxdaelders contribueren / ende de helft van de Somma den 15 May / d'ander helft den 15. Novemb. tot Parijs / ofte tot Amsterdam in Hollant / na believen des Coninex in Sweden / den Sweedtschen Ghedeputeerden goet ghedaen worden.

4. De Werdinghe van de Soldaten ende Boots-ghesellen / insghelijck de Scheepsvaert ende andere Krijgs-gereetschap souden in beyder Coningen-rijcken vry staen / maer den Vyanden niet.

5. Die onder d'Armade pets souden verbeuren / souden naer Krijghs-manier ghestraft / ende de vluchtighe haren Heeren over ghegheven worden / om te straffen.

6. Indien nu des Coninex van Sweden voornemen na Godts wille wel lucken soude / soude hy in de veroverde plaetsen nae des Rijcx Constitutie hem voeghen / ende daer hy exercitie van de Roomsche-Catholijcke Religie vinden soude / de selve ongereformeert laten.

7. Ende wast saecke dat andere Vorsten eñ Standen / sy waren in / of buyten Duytslant / mede in dese verbintenisse sich beghe-ven wilden / het selve soude hun toeghelaten worden / doch met dese belofte / ende voorgaende cautie / dat sy noch heymelick / noch in't openbaer met de Teghens-partye / het geschiede in hare / of in eens anderens Name / houden souden / ofte Hoogh-gemelte Coninghen in Sweden ende Vranckrijck / schaedelick / ofte lettelick zijn / maer veel meer tot desen Oorloghe die kosten / die elck een konde bybrengen / oock het interesse van dien / ende den contract betamelick was / opbrenghen. 1631.

8. Met den Hertoghe in Beyeren / ende de Catholijcke Ligue in't Roomsche rijck soude vrientschap / of ten minsten de Neutraliteyt ghehouden worden / indiense des ghelijck doen wilden.

9. Ende soo het na den wille van Godt tot een Accoort soude komen / soo soude met het alghemeen t'samen doen van de Gheconfedereerde ghehandelt worden / ende gheen buyten wete en wille / van d'andere pets ingaen / ofte eenen Vrede beslupten.

10. Dese verbintenisse soude van dato af vijf Jaren / namentlick / tot op den 1. Martius ouden Stijl / Anno 1636. duyren / ende binnen sulcken tijdt / soo daer niet een seecker Vrede verkreghen / noch besloten wierde / na den Raedt van d'algemeyne Bondt-genoten verlenghet worden.

11. Eyndelick / vergheleecken hare beyde Gesanten ende Gedeputeerde / dewyle voorleden Jaer van dese verbintenisse een beginsel is ghemaeckt ghewordē / dat die op 6 Jaeren soude besloten worden, ende mits de Coninck in Sweden alreede veel kosten in den Oorlogh hadde ghedaen / soo soude voor het verlopen Jaer in de Name vanden Coninck in Vranckrijck op den dagh van't onderteecken van dese verbintenisse / 120000. Rijcxdaelder / die tot de somme van d'overighe 5 Jaeren niet souden ghereeckent worden / door een seker Wissel aen den Coninck in Sweden betaelt worden.

De Sweetsche bekommen rijcke Buyt van de Crabaten.

Duerende dese handelinge / vielen tusschen de Sweetsche ende Keyserschc in het Keurvorstendom Brandenburgh / veel Schermutselen voor / daer in de Crabaten wat te kort quamen / ende nemen de Sweedtsche van de Crabaten veel met Silver ende Gout beslagene Goedels / neffens heel goude Platen / ende Silver / datse voor hare Borst / voor aen het Hooft / aen de toomen van de Peerden / Sadels / ende Pistolen / gedragen hadden / dat menichten / die het beter wiste te ghebruycken / wel quam.

Manmelicke Feyt / van een Sweetsche Heudrich.

Insonderheydt heeft een Sweedtsch Hendrich / onder het Regiment van den Graef van Tourn / met Namen Ulrick Brupn / een dapperen daet uytgherecht: Dese liet hem met 15. Vierroers over d'Oder setten / vallende des nachts in een Quartier van de Crabaten / schoot den Coznet achter de Katrhel doodt / neffens veel andere / bracht mede een statelicke buyt / benevens een Coznet / het welcke wit was / daer in een dobbelden swarten Arent stont / daer af. Dit Coznet is nae der handt den Koninck in't Hooftquartier tot Beerwalt ghepresenteert / het welcke hem wel behaecht heeft / vereerende desen Hendrich een Gouden Kettingh / en maeckte hem Capiteyn over een Compagnie Vier-roers.

Doen de Coninck van Sweeden den Pas door Custrin / om de vluchtighe Keyserschc t'achterhalen vanden Keur-vorst van Brandenburgh niet verkrijghen mocht / heeft hy ondertusschen zijn volck inde Nieu-Marct Brandenburgh't'samen ghebracht / op werpende een Schanse by Dam / op dat de Keyserschc

ſerſche niet meer over den vooꝛſz. Pas en quamen. Om deſen tijdt begonden veel heymelicke ſchrijvens/ſo vande Sweetſche/ als vande Keyſerſchen/ daer by men vont een Krijghs-inſtructie/ die de Graef van Tilly aen den Velt-Maerſchalck/ den Grave van Schouwenburgh heeft willen ſenden/ dat den Coninck groot vooꝛdeel gaf.

Torquato de Comitibus wordt ſieck aen den Cancker.

Dewijle dit alſoo is verloopen/ is de Keyſerſche Velt-Maerſchalck in Pomeren Torquato de Comitibus, die het ſelve Landt niet weynigh gheplaeght heeft/ tot Colberg aen den Cancker ſieck ghewoꝛden; daer op die van Pomeren dit Paſquilleken/ als hy ter ſelver tijdt tot Stetijn ghevanghen lagh/ ghemaeckt hebben.

Qui nos captabat, jam tandem Capua captus:
Torquatum Cancer torquet editque vorax.
Vltio ſic meritò, divina flagellat utrumque,
Pœna venit tardè, ſed tamen illa venit.

Dat is/

Ghevanghen is *Don Capua*,
Die ons gheplaeght heeft voor en na:
Torquato nu de Kancker bijt
Die hem zijn vleyſch maeckt tot niet:
Alſoo plaeght Godt aen beyde kant,
Want zijn gherechte Toorn brant.
De ſtraf komt wel wat langhſaem by
Nochtans ſo laet ſy niemandt vry.

Lockenitz van de Sweetſche ingenomē.

Den 8 January quam d'Overſte Leſle/ met ſommigh Sweedighs volck 's nachts vooꝛ Lockenitz (dat een Pas is op de Pomerſche Frontieren) daer in 100. Keyſerſche Mutſquettiers laghen vooꝛ een Beſettinge/ oploopende de Pooꝛten eer het dagh wierde/ aen het Oude-hups/ ende aldus met ghewelt daer in dringhende. Dewijle nu de Keyſerſche ſich dapper tot de Tegens-weer ſtelden/ wierden 20. daer van doodt ghelaghen/ d'overighe/ als ſy Quartier begeerden/ ghevanghen ghenomen. Het Landtvolck dede den Sweedtſchen groote aſſiſtentie/ hun ſeer verblijdende dat ſy van de Tyrannye/ die teghens hun geoeffent was gheweeſt/ bevrijdt wierden.

LUDOVICUS XIII. D. G.
Franciæ et Navarræ Rex Chriſtianiſſimus.
C. Danck: exc.

Middeler-wijle dede de Coninck een Placcaet in de Nieu-Marckt aenſlaen/ van deſen inhoudt.

1631. Dewijle nu de Nieu-Marckt vande Keyserſche heel gequiteert was/ ende zijne Majeſtept de ſelve daer upt ghejaecht hadde/ ſo ſouden haer alle Onderſaten tot haere Hupſen ende Goederen weer begheven / de ſelve met ruſt beſitten/ Bouwen ende Neeringhe maecken : want zijne Majeſtept was niet gecomen als een Vpant / maer als een Beſchermer van haer lieden : ende ſouden daerom Vouragie/ ofte wat ſp anders wel miſſchen konden / voor zijne Soldaten volghen laten : Die gene/ d'welcke haer niet wilden inſtellen/ſouden als Vpanden van't Vaderlandt geacht/ ende haere Goederen met vper ende ſwaert vervolght worden. Daer op quamender veel weder tot hare goederen/ deſelve weder op ſchickende. Tot deſen tijdt wierde oock de Ridderſchap vande Nieuwe-Marckt van den Coninck beſchreven/ die met hun-lieden handelde/ dat ſp in 14. dagen tijts 10000. Schepel Koorn / ende 7000. Rijxdaelders inwillichden.

De Koninc van Sweden/ laet een Mandaet in der Nieu-Marckt/ aenſlaen.

De Coninck dede wel groote neerſtighept om Landtsberghen te bemachtighen / konde ghelijcke wel niet van weghens de ſtercke teghens-weer die daer upt gheſchiede; ende dewijle de Keyſerſche haer op de Graven van Tilly / die tot dien tijdt op den aentocht was op Franckfoort aen d'Oder/ verlieten/ konde hp niet uptrechten ; daerom liet hp deſelve Veſtinghe met 9000. Man/ daer over de Veldt-Maerſchalck Guſtavus Hoorn Commandeerde / nae de kant van de Nieu-Marck blocqueeren / opbreeckende den 23. Januarius met het andere volck/ ende het Geſchut/waer mede hp op Dam toeginck/ daer hp zijn volck vergaderde / ende 3. Regimenten nae Colberg commandeerde/ met de reſt van't volck / dat noch 16000. Man ſterck was / trock hp door Stettin over de Brugh van d'Oder nae Mecklenburg/ het Stedeken Prentzlauw voor eerſt in zijn gewelt brenghende.

Nieuw-Brandenburgh wert van de Sweetſche ingenomē.

Hier nae is hp den 1. Febuarius 'ſmorghens ontrent 6. uren voor Nieu-Brandenburgh gecomen/ ſchoot den ſelven dach met gheen ander Gheſchut/ dan alleen met Muſquetten in de Stadt/ de volgende nacht plant hp de Stucken/ ende liet 's morghens eenighe Stucken af-gaen. Doen nu de Keyſerſche dit gewelt ſagen/ wilden ſp niet vertrouwen aen een ſulcke plaetſe veel teghens-weer te doen/ hebben ſp haer tot een Accoort gepreſenteert. Als nu de Coninck zijn Gebedt hadde verrecht / heeft hp met hun ghehandelt/ ende is de handelinghe oock gheſloten: Dat de Keyſerſche met ſack ende pack neffens de Bagagie/ ende vol gheweer ſouden vertrecken/ met conditien/dat ſp in den tijdt van drie Maenden teghens zijne Koninckljcke Majeſt. noch de Hertoghen in Pomeren / niet ſouden dienen / met verder beloften / dat ſp de Borgers met plonderen gheen verdriet ſouden aen doen / ende ſouden oock d'Overloopers/ ſonder vertoeven uptleveren.

Klempenauw/ van de Sweedſche ingenamen.

Daer na is de Coninck oock voor Klempenauw ghetrocken/ 'tſelve gheluckich nemende / waer over Treptouw van de Keyſerſche is verlaten ghewonnen. Doen nu deſe plaetſen zijn beſet/ eñ d'Armade met meer Voet-volck/Geſchut ende andere Krijghsnootdruft verſien was/ is hp op Dammin ende Loitz ghetrocken/ dat hp voor zijn opbreeckin heeft laten op-epſſchen/ daer op de Capitepn van deſer Stede / een Italiaen zijnde / met namen Petrus Perad/ hem ſeer Heroiſch in't begin bethoonde/ ende met ſeer forſighe woorden; Hp wilde geen Cupen zijn/ ghelijck die tot Treptouw geweeſt waren/ maer hp wilde vechten als een Cavelier tot op den laetſten Man. Daer op heeft hp zijne Ruſtinghe aenghetrocken / hem by d'Adelicke Damens alſo gepreſenteert: die van hem begeerden/dat hp zyner/ende haerder Perſoonen/wilde verſchoonen / die oock ſo veel met haer bidden van hem verkreghen hebben/ dat hp de Ruſtinghe weder afleght/ ende na dien de Coninck weer liet braghen/ of hp vechten wilde/ heeft hp geantwoordt: dewijle hp ſagh/ dat hp teghen des Conincx Macht niet op en mocht / was van ſins met hem t'accoordeeren. De Coninck dit inwillighende/ heeft begeert/ dat hp in epghener perſoon hp het Accoort zijn ſoude: So is dit oock alſoo geſchiet/ en is de Capitepn in epgener perſoon upt gekomen / aen zijn hals hanghen hebbende een ſeer ſchoonen gulden Kettingh. Dit / een Sweedtſchen Aventuerder ſiende/heeft begeert van de Coninck/ dat hp deſe Kettinghe de Capitepn voor het Accoort mochte af nemen; het welcke hem de Coninck heeft vergunt : ende is oock geſchiet/ ende heeft deſe Capitepn/hem/ mits hp voor zijn Hupdt vreeſde / in't minſte niet tot de Teghens-weer geſtelt. Doen nu Loitz over was/ heeft hem de Coninck na Dammin gewent / daer de Generael Wachtmeeſter Dodo van Kniphupſen van Straelſont / af komende met 2000. te voet eñ 1000. Rupters by de Coninc ſtiet. Het was effen een grooten Vorſt / doen de Coninc op Dammin aenginck/ het welcke groot voordeel dede aen't Geſchut / ende andere Krijghs-ghereetſchappen.

Loitz/ wort ingenomē.

Dammin belegert/ ende ingenomē.

De Keyſerſche in Dammin leggende waren wel voorſien om een Belegeringe upt te ſtaen/ Schooten luſtich / ten eerſten op de Sweedtſche/ doch dit al ongeacht/ brupckte de Coninck eenen ſulcken ernſt / dat hp noch de ſelve nacht met zijn Loop-gravens aen de Keyſerſche Bupten-wercken quam/ ſpeelde luſtigh 's anderen daegs met Canons op de Stadt/ bevelende Kniphupſen/ dat hp het Caſteel/ op een kleyn Bergsken voor de Stadt leggende / dat met Mozas was omghetrocken/ ſoude aentaſten. Doen dit de Belegerde vernamen/ ſtaecken ſp het ſelfs in brandt/ op den Toorn van't ſelve Caſteel vluchtende/ die ſeer ſterck was / om alſoo te beter ſich tot de Teghens-weer te berepden.

Aen d'andere ſpde van de Stadt/verovende d'Overſte Bupvel/ een Halve-maen/die daer upt een Borſt-geweer maeckte tegens de Stadt; de belegerde/ vielen den volgenden morghen ten 9. uren tamelick ſterck upt/ doch wierden met verlies weder ingedreven / verlatende noch daer neffens een Loop-graef. Middeler wijle wierde onder het Caſteel een Mijne ghemaeckt/dit ſiende de Keyſerſche/ hebben ſp haer over gegeven: den Sweedtſchen 7. Daendels overleverende/ die metter haeſt op de Schantſen vande Stadt wierden tot een ſchric upgeſteecken.

Men

1631. Men schoot hier na sonder op houden op de Stat/ also dat in een korten tijt een groote Bressche ghemaeckt wierdt/ waer over de Hertogh van Savelli/ die voor Commendant hier in lag/ niet langer betrouwen wilde/ maer by tydts met den Coninck accoordeeren/ die hier na met 11. Vaendels/ sack ende pack/ over en onder-geweer/ 2. stucken Gheschuts van daer af/ na d'Elve is ghetrocken. Dit de Grave van Tilly verstaende/ dat dese Stadt/ met het Slot/ soo haest van den Hertogh van Savelli/ was overgegheven/ is hy daer over seer verdrietich gheworden: want hy Savelli had last gheghe-ven/ dat hy de Stadt alsoo soude versien/ dat hyse ten minsten 3. weecken langh hadde houden kunnen; ende wast saecke/ dat hy de Stadt niet langer houden konde/ dat hy dan met zijn volck nae Rostock zijne marsschе nemen soude: Dewyle Savelli dit niet gedaen hadde/ heeft Tilly het selve na Weenen aen den Keyser gheschreven/ begerende dat sulcken een mochte ghestraft worden. De Sweedsche hebben in dese Stadt een groote voorraet ghevonden/ 1000. Sacken met Koorn/ 440. Centener Krupt/ 36. stucken Geschuts/ ende andere saecken tot den Oorloghe dienende/ want de Keyserschе hadden hier een Magasyn-huys opgherecht. De Verrader/ ende oversten-Luytenant Quintes/ dewelcke/ gelijck wy voor heen aen zijn plaetse verhaelt hebben/ die na des Coninex van Sweeden leven soo dickwils ghestaen hadde/ was noch voor de Beleeringe in de Stadt/ doch heeft hem by tydts daer upt gemaeckt/ als hy merckte/ wat der Sweden intentie was.

Savelli handelt wonderlick tot Dammin.

Dese voorsz. Savelli/ die in Dammin commandeerde/ heeft daer in een wonderlicken handel gevoert met het Landt-volck ende Burghers/ van weghens de Contributien/ waer over de selve Lieden/ bupten ende binnen de Stadt/ tot op den laetsten graet toe/ bedorven wierden; ende overmits gheen Geldt meer overich was/ heeft hy de gereetschap tot den Veldt-bouw/ oock tot de Militarische executie genomen/ ende als de selve van weghens de groote armoede van de Lieden niet weder konden ghelost worden/ heeft hy met den Beul een Accoort gemaect/ dat hy de Peerden/ ende ander Vee aen hem wilde overgevē van d'arme-liedē/ mits conditie/ dat hy van elcke hupt 6 Schellingen Lubs/ niet teghens staende dat dit slecht gelt was (tot een eeuwighe schant) voor betalinge soude hebben; dat hy't wel met een veel beter Reputatie 'hadde klaren kunnen/ indien hy den armen-lieden haer Vee levendigh weer overgheven/ ende daer voor andere suffisante coutie ghenomen hadde.

Dese Savelli was oock op zijne Soldaten soo bitter/ die Evangelisch waren/ dat sy haer kinderen van niemandt anders/ als van een Papisten Priester/ mochten Doopen laeten.

Malchin wert met krijghs-list van de Sweedsche ingenomē.

Duerende het Beleg van Dammin/ commandeerde de Coninc eenen Ritmeester upt/ met namen Jan Meltke/ upt Mecklenburg van gheboorte/ op eenen aenslagh met 36. Peerden/ die op Malchin aengheslen was/ het welck met 2. Compagnien Dragoenders beset was. Dese voorsz. Ridtmeester nam al de Boeren/ die hy in der haest kost by malkander brenghen/ met hem/ aen alle kanten om de Stadt/ principalick op den Dam/ daer op men wel een halve uyr te gaen hadde/ veel pers opsteeckende/ ende aen de Boomen Lonten hangende; de nacht voor by zijnde/ sende hy 's morgens brough een Trompetter daer heen om de besettinge/ ofte Garnisoen aen te segghen/ dat de Coninc met de heele Armade by der hant was/ daerom het tijdt was haer over te gheven. Doen nu het Garnisoen dit verstont/ baden sy dadelijck om Ghenade. De Ritmeester heeft ghesegt/ dat hem de Coninck gesonden hadde met hun lieden t'accorderen/ daerom souden sy/ by verlies van haer leven/ tot hem komen sonder gheweer voor de Stadt. Dit gheschiedt zijnde/ heeft de Ritmeester de selve terstondt met de 36. Peerden omringelt/ haer op een waghen gheset/ ende tot den Coninck voeren laten; daer by komende/ hebben sy haer alle gaer onder ghestelt. De Coninck heeft veel Keysers-volck onder hem ghekreghen in de plaetsen die hy ingenomen heeft. Hier na heeft hy alle de ingekreghen plaetsen sterck laten besetten/ ende is met het overige volck weder na Stettin ghetrocken.

Ontrent desen tijt is d'Overste Hatzvelt/ die het Hertogdom Pomeren oock niet weynigh ghequaelt heeft/ tot Rostock vermoordt. Hy wierde/ als men de Stadt Rostock onder 'tghewelt van den Keyser hadde ghebracht/ tot een Gouverneur van de selve gheset: dewijle hy nu zijn Quartier/ in een voornaem Huys van de Weduwe eens Cantzeliers logeerde/ isset ghebeurt/ dat een Advocaet/ met namen Jacobus Varmeyer/ van een vermaert ghestacht/ upt de Stadt Ossenbrugh in Westphalen geboorten zijnde (daer hy oock noch eenighe leggende Goederen hadde/ die hem van den voorsz. Hatzvelt waren onder ghestagen/ ende gherefoormeert geweest/ waer over hy dickwils heeft te verstaen ghegeven/ dat hy sulcx soude gedencken/ ende indien hy daer toe occasie hebben soude/ voorseecker niet onbetaelt laten wilde): op eenen Saterdagh/ den 22. Januarij Ouden-stijl/ 'smorghens tusschen 8 a 9. uyren/ met een verborghen scherpe Byl/ mitsgaders twee messen tot hem int voorsz. Logijs is ghecomen/ ende/ dewijle hy daer selfs wel bekent was/ terstondt ingelaten geworden/ daer hy/ onder andere woorden/ begeert heeft een pas-poort: ende als d'Overste hem gheset heeft om de selve te schrijven/ ginck d'Advocaet achter hem staen/ ende sloegh onversiens den Oversten met de Byl in den slaep van't Hooft/ dat hy met het Hooft op de Tafel sonck: hier neffens hief hy noch twee mael met de Byl daer op/ de rest met de Messen af-snijdende/ hier nae wont hy het Hooft in een doeck/ het selve onder d'armen ongemerckt met hem nemende/ eñ gaende daer mede schuyns over/ recht in een Huys van een Burgermeester/ ende versteeckende het selve achter een kiste/ ginck hy in een ander Huys/ daer hy hem verborgde in eenen Kelder. Doen nu korts hier nae des Overstens Hatzvelts Secretarius weder in de Camer is ghecomen/ daer dit feyt bedreven was/ dit grouwelijck spectakel siende/

d'Overste Hatzvelt Gouverneur in Rostock wordt van een Advocaet vermoordt.

1631.

1631. siende / heeft hy terstondt een groot ghetier ende gebaer gemaeckt; waer over een groot Alarm in de Stadt is opgheresen/ ende zijn de Poorten gesloten/de Trommels geroert/ ende upt-gheroepen: wien de Vader soude openbaeren/ die soude rijckelick beloonninghe hebben; waer na neerstigh is gheseorht/ende eyndelick van een ghemeen Werck-man is openbaer ghemaeckt/ ende hy is in de kelder daer hy hem verborghen hadde (hoe wel hy veel teghens-weer dede / ende twee wonden den gryper gegeven hadde/doch niet dodelick zijnde) evenwel ghevangen genomen; doch men heeft van hem niet konnen weten/waer hy het Hooft ghelaten hadde / tot datmen 't selve na langh soecken/ in't voorsz. Huys ghevonden heeft. Als-men hem vraeghde/ waerom hy sulck een Fept in't werck hadde gestelt? heeft hy gheantwoort: dat hy daer van gheen berouw en hadde / dat hy het gedaen hadde/want d'Overste hadde sulcx van hem wel verdient.

Doen men hem nu/ korts hier na/ op de Pijnbanck komen liet/om de rechte oorsaeck van hem te verstaen/van een sulck Moordadigh Fept / is hy door het hart pijnigen gestorven/sonder eenige belydenisse; ghelijckewel is hem het Hooft / ende de rechter handt af-ghehouwen/ ende aen de Galghe gespijckert/ het Lichaem ghevierendeelt/ ende aen de Poorten van de Stadt in een yseren korve op ghehanghen.

Den Oversten is den 22 Martius met statelicke Ceremonpen/in de Kercke vã onse Lieve-vrouwe/ tot Rostock/ begraven.

d'Overste Perusi in Gripswalt wert tot d'overghevinge vermaent.

Na des Coninx vertreck upt Meckelenburgh / sondt de Generael Bannier / die in Dammin ghelaten was/ een schrijven aen den Oversten Perusi/ die over de Keyserschen in Gripswalt/ het Commando hadde/ van desen inhoudt.

Nademael de saecken nu soo verre zijn ghekomen na de ver-overinghe van de Stadt Dammin/ ende andere omleggende passen/ dat alle toevoer de Stadt Gripswaldt was afghesneden / ende van alle hope pets daer in te brengen/ berooft: soo was kennelick/ dat by een alsulcke occasie de ver-overinghe van een dierghelijcke Stadt / die soo bloodt ghemaeckt was/ nootsaeckelick van hem selfs volghen most. Dewijle nu het langh vertreck altemets seer schadelick/ ende niet anders als onverdraegelicke Conditien met sich bracht / so hadde hy upt een goede affectie/ die hy tegens alle rechtschapene Soldaten droegh/hem Perusini/ vermanen willen dese ghelegenthept wel in acht te nemen/ ende by tijdts op passeerlicke Conditien selfs te dencken/ de Soldaten te verschoonen/ ende na d'onvermydelicke noodt sich t'accommodeeren / ghelijck elck een verstandighe wel aenstaet: want men stelde bupten twijffel/ eer het tot het uperste quam/ dat hy van den Coninck in Sweeden goede Conditie soude verkrijgen / datse vry en vranck mochten af-trecken. Maer wilde hy / Perusini/ dit al ongeacht/d'extremitepten liever af wachten/ het konde gheschieden dat men des Coninx Ghenade daer nae / te vergheefs versoecken mochte.

Anders verstont hy met groote verstorninghe d'overlastinghe Landts-bedervinghe/ ende verwoestinghe/ die met vranden en blaecken/ het Keysers Krijgh-volck tegens alle Chrijstelicke Soldaten behoorte/heel opt Barbarisch / in't werck ghestelt hadde. 1631.

Het stont ymmers t'overdencken/dat desen Oorlogh tusschen Chrijstenen gevoert wierde/ dien ymmers niet toequam d'arme Ondersaten met vranden ende blaecken / aldus vreet te plagen. Derhalven wilde hy hem/ Perusini/ vermanen/ dat hy zijn volck hier van wilde af houden/ op dat/ indien het met hem anders/ ghelijck het beuren konde / afloopen soude/ dat hy in 't Gheweldt vande Sweedtsche quam/ een dierghelijcke Moorden ende Vranden/ervaren mochte.

Antwoort van Perusini op des Generaels Vanners Schrijven.

Op sulcx antwoorde d'Overste Perusini/ op dese manier: Hy konde hem so haest niet resolveeren met zijn volck te vertrecken/was van hoope dat hem de Victorieuse Keyserlicke Armade wel by tijdts tot assistentie comen soude. Doch indien men hem wilde den tijdt vergunnen / soude hy sulcken begeerte aen den Keyserschen Generael te kennen geven/ ende zijn goet-duncken hier over verwachten.

Van weghen het Vranden/ verexcuseerde hy hem/dat hy hier af niet en wist/ dat pets dierghelijcke was ghepasseert/ behalven dat tot behoef van fortificatie van Gripswalt pets was afghehoocken/ ende in vrandt geraeckt. Perusi dede ondertusschen alle de krancke/ siecke/ ende andere die geen geweer voeren konden/ upt de Stadt gaen; daer na liet hy om het Stadthuys ter selver Stede/ een Staket maecken.

Lodewijck Perusi hãdelt seer Tyrannisch in Gripswalt.

Desen Perusi dede den Inwoonders tot Gripswaldt gheen klepn verdriet aen/die de laetste waren/ d'welcke vande Keyserlicke Tyrannye verlost wierden. Hy verwoeste niet alleen de Stadt/ met de schoone Huysen in te vraecken/ maer hy verstoorde ende vernielde daer oock de vermaerde Academie/ vrengende met zijn staedigh aendrijven van de Contributien / de Borghers tot d'uperste Armoede. Hy heeft een singuliere Tyrannye gedaen aen een Evangelischen Predicant Frederick Bethius ghenaemt / want / nademael ettelicke Keyserschе Soldaten in een Dorp Quarnikouw / daer in hy Predicant was / van de Boeren wierde ghesla ghen/ heeft Perusi/ overmits hy de Boeren niet hebben konde / hem dies halven in de Ghevanckenisse doen setten / ende soo lange ghedwonghen/dat/indien hy met het leven (niet teghenstaende dat hy heel onschuldigh hier aen was) daer van ghedachte te komen / dat hy drye hondert Rijxdaelders moste opbrenghen. Aen Dr. Bertelt Krakowitz/ Super-intendent in Pomeren / heeft dese Godtloose Italiaen oock veel moetwille bedreven: want als dese wat te liberarig van de Jesupten hadt ghesepdt/ heeft hy gheen schaemte ghedraghen / hem een souflet te doen gheven. Dese Krakowitz / soo langhe hy tot Grips wald heeft gelegen / heeft van de Keyserschе veel onghemacks verdraghen moeten/ die door het staegh contribueren in een sulcke Armoede is ghebracht / dat hy gheen hout konde meer krijgen om hem van de bitter koude te salveren. Doen nu dese Superintendent gheen Hop meer hadde om te geven aen den Oversten / heeft d'Oversten

Perusi doet een stout Fept aen D. Krackowitz.

hem

1631. hem ghedreyght / dat hy hem wilde sijn Hoff in brant steken; daer op heeft hy Superintendent met een onpatientighept / betrouwende op sijn rechte sake / dese antwoort aen den Oversten ghedaen: Het was niet van nooden / dat een sulck Schelm-stuck door de handt van een Overste gheschiede / in voeghen / dat dit oock wel doen konde d'aller arghste Fielt: Heeft alsoo dese trotsigheydt van den Oversten seer wel beantwoort.

Brackawitz doet een dertige antwoort aen den Oversten Deruft.

Nadien de Stad Colbergh (d'welck naest Straelzont wel de voornaemste Vestinghe aen d'Oost-Zee in Pomeren is) ghelyck hier te voren is verhaelt / van de Sweetsche beleghert is gheweest / het welck vijf Maenden duyrde / wierden hier door de Keysersche seer benaut / alsoo datse op een Accoort dochten / overmits aen alle kanten groot manquement opzees / soo wel van Proviant / als andere dingen / oock gheen hope was t'ontsetten; dewijle alle de Passen van de Sweetsche wel beset waren / so hebben sy dese vaste plaetse aen de Sweetsche met accoort overghegeven / beginnende den 28 Februarius met den Marschalck Gustavus Hoorn te handelen / die het selve / wat hier in te doen stont / aen den Koninck eerst ghescheven heeft / daer van de resolutie wederom gekomen is / wiert het Accoort met verdraghelijcke Conditien ghesloten; ende zijn de Keyserschen den 2 Martius / 6 Coornetten Ruyters / ende 9 Compagnien te voet / met vlieghende Vaendels / brandende Lonten / Sack ende Pack / over en onder Gheweer / mitsgaders 2 Velt-stuckens / uytghetrocken: in de Stadt bleven 53 Stucken Geschuts / 19 dobbelde Haecken / nessens veel Kruyghs-Ammunite / ende andere saken achter latende.

Als sy naulijcx sijn vertrocken geweest / sijn etteliicke Oorloghs-schepen van Rostock en Wismaer / met veel Soldaten en Proviandt / voor de diepte by Colbergh aenghekomen / die een langen tijt in Zee waren gheweest / ter oorsake van contrarie windt. Sy verstonden wel uyt de loose van de Sweetsche / datse wat te langh uyt gebleven waren / dies-halven sy haer haest wederom keerden / ende in Zee liepen. Over dzie daghen hier nae / is een Schupte met Bier ghearriveert / die den Keyserschen soude beschickt worden / dat de Sweetsche tot haer profijt ontfangen hebben.

Door dese veroveringhe van Colbergh / sijn d'Inwoonders van heel achter-Pomeren weder bevrijt ghewordeu / die / duyrende de Keyserschе Inquartieringhe / veel verdriets / schimp / en spot gheleden hebben vande Keyserschе / die gheen aensien gedraghen hebben / voorname Raets-personen op den Esel te setten / te verswijghen watse aen andere gemeene lieden voor moetwille hebben bedreven.

Doen de Belegheringhe voor Colbergh op-ghebroocken was / heeftmen by visitatie vande Artillerie / ende Ammunitie / dit navolgende gevonden.

In't Stadt-huys by den Kelder / 84 Tonnen ghepurgeerden Salpeter: 7 Tonnen ongepurgeerden: 7 Tonnen Sulpher: 115 Kistkens vol Musquet-koghels / een Vierendeels-ton Koghelen: een Kist met Dobbel-haeck kogelen. 1631.

Noch in voorraet van Kogels die 7 pont / een goet deel die 12 pont haelden / by-kans over de 100 stucks die 8½ pont haelden / over 200 stucks van 6 pondt / een goet deel die 1½ pont haelden / etteliicke 100 die van 2 pont waren / seer veel / die 3½ pont waren / over 100 stucks / die twee ende een vierden-deel van een pont haelden / waren oock seer veel; die van een ½ pont / etteliicke 100 van Granaden een groote quantiteyt / 4 stucken Loot.

Op het Stadt-huys / over de 200 Centeren Lonten / 2 Vaetkens met Musquetkoghels.

In't Magasijn-huys / 2 Vierden-deel Cartouwen die 12 pont schieten: 2 Veltstucken / ghespronghen zijnde 8½ pondt / 1 Stuck dat ghespronghen is / 2 Velt-Cartouwen / 1 Stuck toehoorende de Backers-gilde: 1 Stuck de Snijders-gilde.

Op de Vestinge / aende Poort van't water / 2 Stucken / elck een schietende 3 pont / daer neffens noch 12 Kogels: 19 Dobbelde-haecken op den hooghen Toorn.

Op den Breeden-Toorn / 2 Stucken van 12 pondt / neffens 12 Koghels / 117 Granaten / 3 Stucken 2 pondt / 2 Stucken een half schietende.

Aen de Pansnepden-poorte / 4 Stucken / elck 2 pont schietende.

Op de Tiracken Schants / 2 Velt-stucken 4½ pondt; 1 Stuck 2 pondt; 1 Stuck 3½ pondt / 1 Stuck 7 pondt schietende / nessens 33 Koghels.

Aen de Steen-poorte / 1 Stuck 2 pondt / 1 Stuck 3½ pont; 1 Stuck 4 pont schietende.

In de Schants van Neder-Saxen / 1 Stuck / 2 pondt; 1 Stuck 1½; 1 Stuck 3 pondt schietende.

In de Keyer-Schants / twee Stucken / 2 pondt; 1 Stuck 4½ pondt; 1 Stuck 8½ pont; 1 Stuck 7 pondt; 1 Stuck 3½ pont schietende / 7 Koghels 8½ pondt swaer / 12 Koghels 3 pondt; 20 Koghels 2 pondt swaer.

Inde Molen-poort / 4 Ysere Stucken / schietende vijf vierdendeel pondt / 1 Ysere-Stuck 2 pondt; 2 Falconetten / ½ pondt schietende.

Somma / 51 Stucken / 19 Dobbelde-haecken.

Aen Krupt 118 Tonnen in den Toorn / by de Water-poort: 106 Tonnen groot en kleyn in de Ruter-poort.

Somma / 224 Tonnen krupt.

Nu willen wy voorts verhalen / wat ondertusschen (na dien de Koninck in Meckelenburgh getrocken is) Tilly uytgherecht heeft.

De Catholijcken stelden groote hope op den Grave van Tilly / niet twijffelende / hy soude den Koninck in Pomeren alreede teghens de Keyserschе verkregene Victorien weder te niet maecken / ende hem den wegh over d'Oost-Zee / ende soo voorts na Stockholm verthoonen / gelijck dan een Canonick van Loven / Adrianus de Fleron, in Promulsi de Elogii Tylliani, de sake al voor ghewonnen

De Catholijcken ghelooven vastelick / dat Tilly den Koninc in Swedeu / weder uyt Pomeren sal drijven.

1631. heeft ghehouden/ 't selve te kennen ghevende met dese woorden: Tilly (die een Man is gelijc vanden Hemel vallende) heeft bykans die aen d'uyterste palen/ de Noordt-leggende Landen/ met syne victorieuse Wapens overghetrocken. Maer veel sijn in hare meeninghe bedrogen ghewordẽ/ want d'uytganck heeft hem heel anders ghetoont; het welck wy ter sijner plaetsen sullen verhalen.

De Graue van Tilly komt tot Franckfort aen d'Oder/

Den Graue van Tilly (nademael hy al het volck dat in de Landen van Gulick/ in Oost-Vrieslant/ Aerts-Sticht Bremen/ in Swaben ende Francken-Landt/ ghelegen heeft/ doen opbreken/ ende na de Neder-Saxische Crepts marcheeren laten) is in de Maent Januarius met vier Regimenten/ tot Franckfort aen d'Oder aenghekomen; daer hy/ als ock tot Landsbergh/ alderhande noodtdruft by malkanderen vrachten/ ende dewijle door den Commissaris Ossa, tot betalinge des Keysers volck 400000 Fl. neffens veel Ammunitie is overghemaeckt/ waer over het Manquement is wat ghebetert/ ende sijn de Troupen desselfs/ leggende gemonstert/ maer in 120 Cornetten/ niet meer als ontrent 4000 Mannen ghevonden: want de Soldaten meesten-deels gestorven/ bedorven/ en verloopen waren: gelijck noch korts te voren 32 Soldaten die aen een Schants wrochten/ op een mael wegh geloopen sijn.

Trecht na Mecklenburgh.

Doen nu de Graue van Tilly des Koninck inval in Meckelenburgh vernomen hadde/ heeft hy besloten/ dit voornemen hem te beletten/ daerom hy den 5 Februarij met een sterckte Armade van't Keysersche en Ligistische volck/ is opgebroken; 26 stucken Geschuts met hem nemende/ ende alleen Franckfort aen d'Oder met 5 Compagnien beset latende/ synen wegh nemende nae Alt-Brandenburgh/ Nawen/ het Billinische Veer/ ende Kappin.

Soo haest dit de Koninck verstaen hadde/ sont hy een Schrijven (het welck van Tilly wiert gekregen) aen den Oversten Kniphupsen/ die in Nieu Brandenburgh lagh/ hem vermanende: Hy soude de plaetse quiteren/ ende sich na een sekerer plaetse met syn volck begheven/ dewijle men eenen dus sterckten vpant niet konde teghen staen; behalven dat/ het hadde een ander ooghmerck. Maer Tilly dit upt het voornaemde schrijven vernomen hebbende/ heeft terstont den Oversten Cratz na Nieu-Brandenburgh ghesonden/ dat hy de plaetse berennen soude/ ende quam Tilly selfs mede daer heen den 6 Martij; in-nemende onderwegen met ghewelt/ het Huys Feldsbergh/ daer in 50 Sweedsche laghen/ die alle ghemassacreert wierden. d'Overste Kniphupsen weerden hem wel dapper met syn Soldaten/ ende sloegh Tilly ettelijcke stormen af/ daer door Tilly veel volcx verloor; Maer dewijle Tilly sonder op houden met Stucken daer op speelden/ ende de Soldaten die daer binnen laghen/ niet anders als met Dobbel-haecken en Musquetten schoten/ moesten sy het op-gheven/ in voeghen/ dat Tilly noch tot eenen storm gereetschap maeckte: Schickten dies-halven eenen Trommelslagher in't Keysersche Legher/ die om 24 uyren tijdts bedenckens aenhouden soude/ maer het wierde ghewepghert/ ende liet Tilly weer 1631.
Het Huys Feldsberg/ wordt van Tilly met gheweldt ingenomen.

stormen/ met sulcken furie ende verbitteringe/ dat de Sweetsche met gewelt overvallen/ ende alle (behalven Kniphupsen die met een Paerdt viel/ daer over hy gevangen wiert) doodt ghesla gen/ want de selve gheresolveert hadden/ liever te sterven/ als in des vyants handen sich te begheven. Duyrende dese belegheringe/ trock een Keysers Overste/ met namen Wingersky/ met 1000 Paerden na Rostock/ van meeninge zijnde sich met Tilly te conjungheren/ die van den Rhijngrave by Plawen onversiens wierde overvallen/ ende al syn volck geruineert/ also dat hy selfs ter nauwer noot/ na Rostock vluchten konde. Den Generael Bannier raeckte ock aen den Oversten Cronburger/ waer over aen weder zijden veel met het leven betalen mosten.

Graue van Tilly retireert.

Als nu Tilly sagh/ dat hy de slechte plaetse/ Nieu-Brandenburg (het welcke de Keysersche niet twee uyren tegens de Sweetsche hebben ghehouden) qualijck in acht daghen tijts hadde konnen krijgen/ niet tegenstaende dat de heele Armade daer voor gheleghen was/ ende met grof Gheschut op het heftichste niet beschoten; daer voor van sijn volck meer als een Regiment/ eñ over 2000 Man verlozen/ te laet penitentie gekregen/ dat hy dese plaetse inghenomen hadde. Ende dewijle hy bemerckte/ dat sijn voornemen teghens den Koninck van Sweden/ gelijck als wel voor desen gheschiet was gheweest/ niet meer lucken wilde/ heeft hy alsoo haest resolutie ghenomen/ Pomeren ende Meckelenburgh te verlaten/ ende hem wederom te begheven na Nieu-Brandenburgh (daer de Burgemeester/ neffens andere inde Kercke/ is neder ghehouden geworden) het selve uptgeplondert/ en de Muyren om veer geworpen/ ende sonder pets anders te beginnen/ heeft synen wegh na Kappin genomen.

Wat Tilly met sijn retireren heeft uytgherecht.

Met dit retireren heeft Tilly te kennen ghegheven/ na dien hy de krijghs manier van den Koninck in Sweden/ om Eer ende Faem te behalen/ gesien hadde/ dat hy een werck op hem hadde ghenomen/ daer tegens de Keysersche Wapens niet meer konden bestaen/ ende was Pomeren/ noch Meckelenburgh/ van de Sweetsche niet weer soo lichtelijck te nemen. Met een sulck retireren/ dat Tilly nader-handt op Maeghdenburgh gedaen heeft/ is hy van de Sweetsche soo verre af gheweken/ dat hy daer door de gantsche Marck Brandenburgh/ neffens Franckfort/ Tedenick ende Landsbergh tot groot nadeel niet alleen van weghens sijn bevel/ ende krijghs Armade/ maer ock tot ruine van de Keyserlijcke Armade verstropt is/ daer neffens ock Slesien in geen klepn perijckel stellende.

Den Koningh kreegh achterdencken/ om Tilly een slagh te leveren/ als hy noch om Nieu-Brandenburgh lagh/ insonderheydt dewijle syn Soldaten den heelen winter met wercken/ ende ander onghemack/ seer verslapt/ daer tegens de Keysersche wel wacker/ en uytgherust waren; ock wilde hy op een repse niet te veel op de fortuyn/ ende een periculeus Sweert-vechten/ stellen. Doch heeft syne Majestept hem tot een nieu Impresse ghereet ghemaeckt/ daer toe hy tot Stettin

veel

1631. verschepden dingen liet maken/ende het Geschut by malkanderen brengen; de Schepen heeft hy so hoogh met planchen laten bedecken/dat syn soldaten van een musquet-schoot konden bysy wesen. Hy liet ook een Scheepbrugh uptreden 180 passen lang/ so breet dat 5 Ruyters neffens malcanderen konden daer over rijden. Doen nu alles gereet was/ isset te Scheep/ende opwaerts d'Oder na Nieu-Angermunde gebracht. De Scheep-brugghe wierde by Sweedt/een ander by Fyraet over d'Oder geslagen / en met Kopale Forten seer verschantst. Den Koninck selfs begaf hem na Angermunde/daer 15000 Man vergaerden/ daer by upt Sweden noch quamen 4000 man/ nieu volck/ende upt Pruyssen quamender noch 3000. Van hier konden de Sweetsche haren Marche op Landtsbergh / Franckfort en Meckelenburgh nemen/ so dat sy niet van noden hadden/ eerst door Statijn haren wegh te nemen.

De Koninc maeckt hem gereet tot een nieuwe Imprese.

Den Gzabe van Tilly willen syne aenslaghen niet meer lucken.

Het wierde ook by de selve Rivier / tusschen Sweedt en Fyraet een Velt-legher geslaghen/ daer een arm van d'Oder omliep/ en van d'ander kant weder in d'Oder. De Gzave van Tillp nam door hem de Scheep-brugghen te ruineren/ ende het Sweetsche Legher op te slaen/ daer toe hy besichde den Gzave Collozedo / den selven sendende met 25 Compagnien Ruyters door Botzouw na d'Oder. Maer als dese Collozedo sagh dat de Scheep-brugge al in haer defensie stont / met Kopale Forten omcinghelt zijnde / ende dat men daer door by den Koninck niet komen konde / heeft hy hem weder gekeert / met sich nemende het volck van Marasini / tot Munchenbergh leggende / ende door Botzouw op het Heer-Berlijn gaende. Daer selfs ook Tillp opgehpast heeft / die van daer na Aldt-Brandenburgh en Havelberg is getrocken/ voornemende de Stadt Maeghdenburgh met aller macht aen te tasten en te belegeren: van welcke Belegheringhe/ verwoestinghe/ende jammerlijcke verstozinge/ wp hier na spzeken sullen / als wp noch breeder wat syne Majest. in Sweeden tot op de selve tijt heeft uptgherecht/verhaelt hebben. Doen Collozedo weder te rugh is ghetrocken / sijn hem 600 Sweedtsche Ruyters nagejaeght / dien meer sijn ghevolght tot door Botzouw/van daer gaende op Munchenbergh/ ende als sy daer 700 Crabbaten hebben aengetroffen/ die na Franckfort aen d'Oder gaen wilden/ hebben sy de selve over-vallen : veel daer af doot geslagen/ en hondert gevangen ghenomen / neffens veel Bagagie. Outrent desen tijdt hebben de Standen in Pomeren/ dewijle het den Koninck van Sweden begeerde/ een vergaderinghe gehouden/ dies syne Majestept heeft door-ghedzaghen : Hoe dat nu al gantsch Pomeren van de Keyserschе bedzijt was / daerom was hy niet van meninghe / met sijn krijgs-volck het Lant te beswaren/maer wilde al doorts baren/ende sijn voornemen met de Goddelijcke hulpe voltrecken. Doch dewijle hy het noodigh achte/ dat de Frontieren / om dat-ter den vpant mocht upt-ghehouden worden / wel versekert wierden / Soo begeerde sijne Majest. midts desen / dat de Standen op haer kosten 10000 mannen te voet / ende

Crabaten worden geslagen.

De Koninc in Sweden begheert hande Pomersche Landt-Standen/ datse tot verseeckeringhe des Landts/ souden volck werven.

ende 3000 paerden souden werven/ ende onderhouden/ mits conditie/ datse hem / den Hertoghe in Pomeren / ende hun souden sweeren / ende alsoo de Passagien daer mede versien. 1631.

Ende dewijle ook onder andere by gevangenen/ bzieven was bevonden/dat een verseckeringhe van 130000 Rijxdaelders was op-gherecht / die de Pomersche Landen voor desen aen den Oversten Hatsvelt hadden moeten uptkeeren / de selve heeft de Koninck van Sweden den Pomersche Standen weer gelevert/ dat hun dan seer wel heeft behaeght / ende al wat de Sweden van hun begeerde/ goetwillich ghedaen hebben ; syne Majestept van Godt wenschende/ dat hy syne intentie naer wensch mochte vorderen/ daer van hem de Koninck/om datse sich met hem hadden beneerstight het Landt te redden/ grootelijcx heeft bedanckt.

Hier op is de Koninck / naedien hy dit sterche Legher/ gheljck als verhaelt is/ by Sweedt hadt gheslaghen / 'twelck een mijle in den omvangh besloegh/ wel versien zijnde met Schanssen ende Grachten/met ettelick pzovisand/ Gheschut/ ende andere Ammunitie over d'Oder/ daer hy aen weder zijden een Bzugh heeft doen slaen/de grootste stucken te water ; de klepne/ 200 zijnde/ te lande voeren laten : aen d'eene zijde van d'Oder trock syne Majestept in persoon met 1000 man te voet/ ende 100 Coznet Ruyters : den Veldt-Maerschalck Hoozn op d'ander zijde met 200 Coznet Ruyters / ende veel voetvolck; Generael Bannier met ettelicke Regimenten te voet by het Geschut en Scheepsbzugghe / die d'Oder op-ghevoert wierdt : behalven dit/ bleef het Legher by Sweedt noch wel beset.

In desen Tocht namen de Sweedtsche Vorstenwalt en Tedenick in ; ten laetsten treften sy ook 5 Compagnien Crabaten aen/ daer van sy 150 neder-hieuwen ; d'overighe/ behalven 7 Duytsche / die quartier bequamen / salveerden haer met de vlucht / achterlatende alle de Bagagie : wat de Koninck van de Keyserschе ghevangen kreegh/ dat schickte hy nae Sweden in de Koperberghen/ insonderheyt de Crabaten.

Doen nu de Grave van Schaumburgh/ die tot dien tijdt in Franckfort aen d'Oder lagh/ des Koninghs Tocht vernam / heeft hy de reeckeninghe ghemaeckt dat het hem gheldeu soude/ dieshalven heeft hy hem tot de teghens-weer/ soo veel als hy konde/ gereet ghemaeckt; de Stadt met syne/ ende andere Regimenten / 7000 man sterck zijnde/ beset ; ettelicke Ruyten-wercken en Loopgraven in de Wijn-berghen (die daer door tot de grondt zijn bedorven gworden) laten maecken/ ende tegen des vpandts aenval/op het beste versien. d'Overste Tieffenbach/ die in die tijdt over de Keyserlicke Armade/ Veldt-Marschalck was / quam ook daer aen/ die heeft niet alleen de Hupsen / Hutten en Kelders in de Wijn-berghen / maer ook de Voor-steden/ ende de Kercken die daer in stonden/ af-ghebrandt/ ende de poorten toeghemaeckt. Even op den selven dagh / is de Sweedtsche Armade tot Libbus / een mijl van Franckfort/aengekomen/het nacht-Legher daer selfs houdende.

1631. s'Anderen-daeghs ontrent 10 uyren teghens den middagh/ heeft hem de Koninck met etteliche 1000 man/ een schoot van de stadt af/ sien laten; de buyten-Schanssen ende andere Wercken/ insghelijcx waer het Leger op het best te slaen was/ besien. Daer op hebben de Keyserschе s'avonts een stercken uytval ghedaen/ schermutserende met de Sweedtschе/ die met verlies weder zijn in de stadt ghedreven. De volghende nacht hebben hun de Sweedtschе in d'af-ghebrande Voor-steden seer sterck verschanst; ende hoewel de Keyserschе sonder ophouden uyt de stadt schooten/ van meeninghe de Sweedtsche te rugh te houden/ hebbense ghelijckwel daer mede niet veel kunnen uyt-rechten. De Sweedtschе hebben haer wercken dien selven nacht alsoo ghevoordert/ dat sy sich s'morgens hebben verschanst/ dat hun geen afbreuck uyt de stadt geschieden konde. Den derden Aprilis/ zijnde Palm-sondagh/ als den Koninck de Predicatie ende Bidt-uyren hadde ghehouden/ heeft men het Geschut op de volveerdichde Bateryen geplant/ daer toe de Koninck selfs heeft gheholpen/ gheene moeyten noch arbeydt aensiende. Ende dewijle men noch niet op de stadt heeft geschoten/ hebben de Keyserschе haer inghebeeldt/ dat de Koninck niet sterck ghenoegh moste zijn de stadt aen te tasten/ daerom onder hun alsulcken couragie quam/ dat se niet alleenlick sonder ophouden hebben geschoten/ waer over 150 Sweedtschе Soldaten zijn doodt gebleven/ maer sy hebben oock over de Wal een Gans uyt-gehangen/ de Sweedtschе met alderhande spot-woorden uyt-lachchende.

De Koninck van Sweden neemt Franckfort aen d'Oder in.

Ondertusschen heeft men aen de Loopgrachten sterck gearbeydt/ alsoo datmen op de Middagh met de selve/ tot aen den Thuyn van't Gasthuys/ voor de Gubensche Poort is gekomen; de Keyserschе zijn uyt de Buytewercken in de stadt ghedreven. De Koninck heeft dese Poort met 12 stucken Geschuts/ die hy selfs gherecht hadde/ laten beschieten. Tegens den avondt heeft ettelick Sweedsch volck (daer een Lieutenant uyt Meyssen/ ghenaemt Andries Aner van Pegauw/ op een stoorm-ladder voor aen geklommen/ ende d'eerste op de Muyr gheweest/ ende van weghen een sulcke dappere mannelickheyt/ duysent Rijxdaelders/ met een Capitepnschap bekomen/) de Wallen beklommen/ ende de selve/ niet teghenstaende dat de Koninck noch niet van meeninghe was de stadt te bestormen/ in-ghekreghen. Doen dit nu syne Majestept/ ende d'Oversten het selve saghen/ zijnse hun te hulpe ghekomen/ met de reste van't volck dapper aendringhende/ alsoo dat de Keyserschе van de Wallen in de stadt hebben moeten wijcken/ waer over de Gubensche Poorte is op-ghemaeckt/ ende zijn de Sweedtschе met macht in de stadt ghevallen.

Ende of wel de Grave van Schaumburgh syn Soldaten tot de tegens-weer seer hooch vermaende/ oock tot hem etteliche Compagnien Peerden versamelde/ doch alles te vergheefs/ overmidts d'Overste Baudisse hun dus ras op den hals quam met syn Ruyterije/ datse daer door zijn verstropt geworden. Dit nu de Keyserschе Overste siende/ datse van de Sweedtschе overmeestert waren/ hebben sy den moedt laten vallen/ haer op de vlucht begevende/ daer op het neder-houwen eerst is recht aengegaen: want/ als de vluchtende nae de Brugh op d'Oder toe-liepen/ ende elck een d'eerste zijn wilde/ daer-en-tusschen oock quamen de Bagagie-waghens/ raeckte alles in groote confusie: de Wagens bleven aen malkanderen hanghen/ alsoo dat het volck dieshalven niet konde voorts komen/ maer met een groot geschrey in malkander honghen/ elck een d'ander belettende/ tot soo langh de Sweedtschе daer over quawen/ ende daer van de selve een groot getal neder-hieuwen/ dat de dooden in de straet nae de voorschreven Poorte heen/ soo hoogh op malkander laghen/ datmen niet voorts komen konde; veel zijnder van de Brugh in d'Oder ghedrongen/ die al meestendeel verdroncken.

Aen gheene zijde was noch een Schans/ daer in oock een stercke besettinghe lach van Keysers volck; die/ als sy saghen dat het meeste volck uyt de stadt haer salveerden/ dien de Sweedtschе volghden/ rechten sy de Stucken uyt de Schans op de Brugghen aen/ die sy aen de kanten aenstaecken nae de Schans heen/ bedorven/ ende wierpen de Stucken in't water/ aensteeckende de Hutten ende Schueren by de Schans in de brandt/ daer mede oock de vlucht nemende.

De Sweedtschе hebben by desen inval van de Sweedtschе/ tweemaels doen de Trommels roeren/ ende begheerden t'accorderen/ maer de Sweedtschе/ dewijle sy het voordeel in hare handen hadden/ ende bykans te lang soude zijn ghewacht/ hebbense tot gheen accoordt haer willen voegen: ende als de Keyserschе om Quartier hebben gheroepen/ soo hebben de Sweedtschе hun gheantwoordt/ Nieu Brandenburgs Quartier/ ende daer op neder ghehouwen/ wat hun voor is ghekomen. Doch zijn eyndelick 800 van de Keyserschе ghevanghen ghenomen/ onder welcke zijn geweest d'Overste Spar/ Waldauw/ Meuwes/ Butler/ Graef Sebandi/ ende andere meer/ die daer nae tot Stetin zijn gevoert. Onder de dooden/ welckers 2000 in't ghetal waren/ was oock gevonden gheweest d'Overste Viermont/ Monte Cuculi, Henon/ Hardeck/ en Herberstepn/ neffens etteliche andere hooghe Officiers. Aen der Sweedtschе zijde zijn bykans ghebleven 300 Man/ en 100 ghequetsten. De heele tijdt over van den Borlogh/ heeft de Keyser op eenmael niet soo veel volcks verloren/ als by dese Neerlagh; ende dit was noch het arghste/ dat de beste Oversten/ of doodtgheslaghen/ of ghevanghen wierden.

De Sweedtschе maken het hier met de Keyserschе/ ghelijck sy het met de Sweedtschе tot Nieu-Brandenburgh ghemaeckt hadden

Al het Geschut/ 900 Centener Kruydt/ 1200 Centener Loot/ 700 Centener Lonten/ en 1000 Koghels/ (onder het Gheschut/ 143 zijnde/ waren twee groote/ daer op des Keyser Rudolphi Wapen stonden) neffens andere statelicken buyt/ met 26 Vaendels/ en 4 Cornetten/ lieten de Keyserschе achter; ende vluchteden/ neffens den Veldt-Marschalck Tieffenbach/ en andere Oversten/ nae Groot-Glogauw in Slesien: sommige begaven hun na Landtsberg. De Koninck dede hun na-volghen met 1000 Curassiers/ 1000 Arquebusiers/ en 1000 Dragonders.

Den

FRANCFURT AEN DER ODER.

1631. Den Soldaten heeft hy vergunt/ovemidts de stadt met stoꝛm was over-ghegaen / dꝛye upꝛen langh te plonderen / maer sy hebben dese tijdt wat te langh ghemaeckt/ alsoo dat de Koninck/ ende andere syne Oversten/ de selve weder met slaen daer af gejaeght/ ende sommighe heeft doen op-hanghen/ die het te grof ghemaeckt hebben. s'Avonts ontrent acht upꝛen / is in de selve stadt een grooten bꝛandt op-gheresen/ dat 16 huysen daer van zyn af-ghebꝛandt; ende als desen bꝛandt wat weder is ghebluſt/ heeft men vooꝛ 6 Regimenten Quartier ghemaeckt / waer over menighen Burgher 20 a. 30 Soldaten vooꝛ Commissalen heeft ghekregen/ ende dewijle by veel Burghers qualick een stuck bꝛoodt in't huys is ghevonden gheweest/ heeft syne Majestept/ het koozen dat de Keyserſche in groote menichte hadde achter-ghelaten / den Burgheren ende Soldaten upt-ghedeelt.

Beduydinghe der Letters, die in dese kopere Plaet gheteeckent staen.

A. De Par-Kercke. B. S. Nicolaes/daer in het krupdt is gheweest. C. De Barvoeters-Kerck. D. Het Stadthuys. E. Bꝛucken-Poozt/ daer in de Bagagie is ghesteecken. F. De Libusser-Poozt. G. De Gubinsche-Poozt/ die met twee Patarden op Paliſſaden is op-ghespꝛonghen / daer dooꝛ de Sweedtsche te voet quamen in-dꝛinghen/ dien d'Overste Baudisse met syn Kupterije is ghevolght. H. Den stoꝛm daer in syne Majestept selfs mede is daer in ghekomen. I. Der Keyserschen Schans. K. De vluchtende Soldaten die in d'Oder zyn gevallen/ ende meestendeel verdꝛoncken. L. Schans/ daer upt de Keyserſche zyn ghesla ghen,/ hun nae de stadt salverende. M. De Ghevangenen die nae Stetin zyn ghebꝛacht. N. De Kupters/ welcke zyn met hare Carabijnen af-ghekiommen/ waer mede sy de Mueren hebben beklommen.

Den 4 Apꝛilis heeft de Koninck vooꝛ dese verkreghene victoꝛie een Danck-segginghe laten aenstellen: den selven dagh noch oock aen de vergaderde Evangelische Keur-Voꝛsten ende Standen tot Leypsich (die oock essen op de selve tijdt/ namentlick/den derden Apꝛilis / als Fꝛanckfoꝛt aen de Oder was inghenomen/ het Beslupt hebben getroffen) geschꝛeven/ hun den verloop van dese veroveringhe/ mede te kennen ghevende/ als hier volght:

De Koninck van Sweden doet advisꝛeren aen de versamelde Evangelische Keur-Voꝛsten en Standen tot Leypsich / hoe dat hy Francfoꝛt aen d'Oder verobꝛert hadde.

Gustavus Adolff / etc. Wp achtent onnoodigh te wesen/ V. L. ende V / het recht van onse Wapenen in dese Landen tot het ghemeene best van d'Evangelische aenghenomen zynde/ vooꝛ ooghen te stellen/ dewijle al vooꝛ langhen tijdt dit der weereldt is kennelick ghemaeckt/ ende hebben suler oock al meer metter daedt betoont/ alsa dat wp niet ghelooven kunnen/ dat pemandt/ dien ons pꝛocederen bekent is/daer aen sal meer twijfselen: daerom hebben wp het contentement/ dat wp aen dese uwe Vergaderinghe/ hebben met wepnigh woozden willen aennelden; midtsdesen nu verseeckerende / dat wp niet minder ghereet zyn/ hare Heroische gedancken hier in te vooꝛderen/ als begeerende/ dat wp onder het faveur van onse Wapenen/ hun daer toe occasie souden gegeven hebben.

Nademael ons nu d'Alderhooghste hier toe goede middel ghegeven heeft / dewijle hy dooꝛ synen stercken arm / onse vpanden niet alleen vooꝛ ons heen upt Pomeren heeft gedꝛeven/ maer die oock met schꝛick en vꝛeese alsoo over-goten / datse naeuwelick gheen standt teghens ons hebben datten kunnen / pꝛincipalick op gisteren / by de veroveringe der Stadt Fꝛanckfoꝛt aen d'Oder / daer den Overste Sparr/ d'Overste Wald/ ende veel andere ghevangen zyn ghenomen; de Veldt-Marschalck Tieffenbach selfs / beneffens Monte Cuculi/ ende 7 Regimenten te voet/ met groote confusie en verlies van 24 Vaendels/ (dat wetentlick is) de heele Artillerie/ ende alle Ammunitie / ja/de heele macht des vpandts (daer vooꝛ hem eeuwich Loff/ Pꝛijs en Danck zy) ontrent dese plaetsen gheruÿneert heeft. Soo hebben wp niet moghen vooꝛ-by laten gaen / de gheleghenthept van dien aen V. L. te communiceren; V vꝛiendelick ende ghenadichlick biddende ende vermanende/ dat V. L. dese occasie wel wilde mede in acht nemen / ende hare aenslaghen daer nae rechten / met dit vertrouwen tot Godt den Almachtighen/ dat / gheljck hy dooꝛ dese aen den Palm-Sondach verkregene victoꝛie/ tot een revengie van de Nederlaghe vooꝛ een jaer gheleden hebbende/ ghegheven heeft: alsoo wil hy oock vooꝛts het begin tot de restitutie van syn Kercke helpen vooꝛspoedich verkrÿghen; ende nae de grootelijcx verlanghde pꝛofaen ende Religions-Vꝛede/ weder verhelpen; ende dat hy V. L. midtsdesen/ onder haer teghens-partyen/vooꝛts in't delibereren/ende haer stercke Chꝛistelicke aenslaghen / met ghebꝛupck van u eyghen middelen / mocht in't werck stellen/ een Heroischen moet in-stoꝛten. In dese verseeckeringhe / V. L. als ons medegheloofs/ ende perÿckels-ghenoten / sonder langh schꝛÿven/ latende ende verwachtende hare Heroische Resolutie van u eyndelicke beslupt/ midtsgaders de communicatie van dien: pꝛesenterende midtsdesen aen V. L. hier toe onse upterste macht / ende medewerckinghe.

Beneffens dit / heeft de Koninck aen den Keur-Voꝛst van Saxen/ een ander particulier schꝛÿven gesonden/ van desen inhoudt:

Particulier schrÿven des Koninckx/ aen den Keurvorst van Saxe

Gustavus Adolphus/ etc. Onse vꝛiendtschap/ ende wat wp anders meer van lijf en goet vermoghen/ te vooꝛ/ Hoogh-geboozen Voꝛst/ vꝛiendelicken Oom ende Swagher: Hoe-wel wp niet onbillick te zijn ghedacht hebben / V. L. onsen toestandt vooꝛts noch te doen blijcken / dewijle wp de verkreghene victoꝛie van Godt / al vooꝛ desen te kennen hebben ghegeven; maer hebben niet verstaen kunnen/ hoe het V. L. soude genomen hebben; soo hebben wp nochtans gheen andere hope / dat ons welvaren by onse gheloofs en perÿckels-genoten/ anders als met liefde soude mogen verstaen woꝛden; daerom hebben wp dese vooꝛt ander-mael verkreghene victoꝛie / waer mede ons d'Alderhooghste geseghent heeft / willen te kennen gheven / aengesien hy/ dooꝛ synen stercken arm/ by de veroveringhe der Stadt Franckfoꝛt aen d'Oder/ onsen vpandt vooꝛ ons heeft gheruÿneert/ waer over veel Keyserſche Oversten/ ende Lieutenanten zyn doodt gebleven/

1631. d'Overste Sparr en Walle ghevanghen/ de Veldt-Marschalck Tieffenbach selfs/ met Monte Cuculi / ende de reste van d'Infanterije / met groote confusie ende verlies der gantsche Veldt-Artillerije/ en alle Ammunitie / in de vlucht ghedaghen: alsoo dat wy voorts niet twijffelen/of die noch in't Roomsche Rijck resterende Evangelische Vorsten ende Standen/ sullen de ooghen op-doen / de handt Gods kennen/ ende de wille van dien/ waer mede sy/ gelijck tot dit spel worden getrocken/ langher niet teghens staen/ ende sal V. L. van syn kant/ gelijck een voornaem Keur-Vorst/ ende Mede-lidt / syn Officie en d'aenge-erfde Deught/ wel overpeynsen/ den tijdt niet latende upt de handt gaen / om het Vaderlandt upt des lichaems en zielen benaeutheden te trecken. V noch eenmael verseckerende/ dat/ Ons noch d'Ambitie ofte Eer gierichept/ende begeertheden ons Lant te vermeerderen/maer alleen d'Eere Godts/ onse eyghene seeckerheyt / ende de welvaert van soo veel duysent Chzistenen/ te volbzengen/ ghebzacht heeft/ daer in wy oock denckten door de Goddelicke genade / die hy ons daer toe gheven sal/ tot het eynde toe te volherden. Tot wat eynde wy aen de vergaderde Vorsten/ende Evangelische Standen/ dit schzijven/ende aen V. L. als de voornaemste Directeur van d'aenstaende Convent / hebben willen af-veerdighen; vziendelick biddende/ dat dit schzijvens / d'andere metbeschzevene Religions-verwanten/ mede te deylen/ etc. 1631.

SAMVEL WEISSIVS DE SCALEN Supremus Iustitiæ Militaris Præsis Regii Suecorum Exercitus.

Samuel Weys van Schalen/ des Coninckr van Sweden generael Auditeur / werdt van

Doen syne Koninckl. Majest. in Sweden/ naer Vzancfort aen d'Oder in't marcheren was/ heeft hy af-gheveerdicht synen Generael Auditeur / Samuel Weis / van Schalen genaemt/ in commissie na Custrin/ die geen 2000 passen van't Sweedtsche Legher/ van ettelicke Keyserische Ruyters ghevanghen/ ende naer Vzancfort aen d'Oder ghebzacht wierdt; daer nae voorts als de Keyserische over de Bzugh in't vluchten waren/ van des Gzaven van Schauwenburgh Hoff-meester naer-ghesleept/ ende van ettelicke Musquettiers gheconvoyeert. Daer by/ hy dan niet alleen/ eer hy over de Bzugh quam/

de Keyserische gevangheu ghenomen/ maer oock wonderbaerlick los.

1631. quam/ van weghen des voorschreven Hofmeester/ (die hem onderweghen/ dewijle hy sorghde/ hy mochte hem in 't gedrangh ontkomen/ doorschieten wilde/ daer toe hy al de Pistool ghereedt hadde; doch doorvreese dat upt syn doodt een quade consequentie/ ende den Keyserschen een seer groot nadeel komen mocht/ het selve naer-ghelaten) maer oock op de Brugghe in perijckel van lijf en leven gheweest/ ghelijck-wel is hy door vlijdt van de Musquettiers voorts ghebracht.

Als nu de vluchtende 't samentlick s'avonts door een Woudt zijn gherepst/ ende de Waelsche Curassiers/ den ghevanghen Auditeur in de Mane-schijn kenden/ hebben sy haer oock/ op dat hy by de nacht niet en soude ontwijcken/ onderstaen hem neder te houwen: maer het Convoy heeft hem noch ghesalveert/ hem een goeden moet aen-sprekende/ ende verseckerende/ dat hem niet quaets soude gheschieden/ doch met dese conditien/ dat hy't wederom oock alsoo maecken soude/ indiense vande Sweedtsche achterhaelt wierden/ (gheljck sy dan anders niet en meenden/ de Sweedtsche souden hun op de voet volghen) datse dan oock quartier krijghen mochten. Alsoo wierde hy de geheele nacht door/ tot den anderen morghen/ van neghen uyr/ tot 16 uyren toe/ continueerlick te voet mede ghesleept.

Als sy nu al verder op de Frontieren van Slesien waren ghekomen/ daer het vluchtende volck stil was/ als of sy Rendevous hadden ghehouden/ heeft hy hem teghens de Keyserschе Officiers/ ende insonderheyt teghens den Grave van Schaumburgh/ sich ten hoochsten beklaeght/ dat sy hem/ een oudt man van 60 jaren zijnde/ende een voornaem Officier/ alsoo te voet hadden mede ghesleept: want hy wel wiste/ soo hy niet en hadde kunnen volghen/ dat hy teghens versproßene woorden/ soude zijn ter neder geschoten gheweest: hun voorts te verstaen ghevende/ dat het synen Koninck gheljcke-veel was/ datmen hem ter doodt toe af-liep/ ofte doodt schoot: maer dat mosten sy weten/ dat syne Majestept nu teghenwoordich ghenoegh gevangenen van hun-lieden had'/ om van syn doodt wraecke te nemen/ etc. Hier op is hy terstont op een Carosse geset/ ende na Wartenbergh op een Casteel in Slesien ghebracht/ daer hy wel is ghetracteert gheweest; maer dewijle hy gemerckt heeft/ datmen van wille was/ hem naer Weenen te brenghen in een eeuwighe ghevanckenisse/ heeft hy ghereselveert liever te sterven/ ende alles te lijden/ als in eeuwighe ghevanckenisse te sitten: dieshalven eenighe middelen bedenckende/ hoe hy hem selfs soude kunnen los maecken/ ende upt dit Slot komen.

Dit Slot was seer hoogh/ en syn Logijs het hooghste/ ende behalven dit/ de Poorte dach en nacht wel bewaert/ alle Steden/ Dorpen en Vlecken/ sterck met volck beset; daer teghens/het Landt aen gheen zijde van d'Oder/ heel leegh ende vry. Dit al wel overdenckende/ gaf hy eenen Burgher syn voornemen (daer aen hy kennisse hadde) te kennen/ dien hy so verre bracht/ dat hy hem beloof de op een seecker uyre in de nacht/ achter het Casteel/ daer hy desen Generael Auditeur/ naer beneden wilde af-laten/ te wachten/ ende te brenghen tot aen d'Oder. Daer op stelde hy syn voornemen int werck/ liet hem upt syn Camer onder syn Logijs (hepmelick den sleutel krijghende van dien/ die hem bewaeckte/ die wat vast ghslapen heeft) naer beneden toe af/ met twee Beddelaecken; ende hoe-wel hy den voorschreven Burger aen de bestemde plaetse niet en vont/ maeckte hy hem voorts tegens d'Oder aen/ een mijle van daer af leggghende/ maer quam doch eerst naer vier uyren tijdts/ daer aen/ overmidts hy den rechten wegh miste; ende liet hem/ hoe-wel hy nu in de 30 jaren niet gheswommen hadde/ (als hy wat was upt-gherust) in d'Oder. 1631.

Als hy nu 14 treden was voorts geswommen/ begost hem een grouwel over te komen: doen hy noch het resterende grootste deel van d'Oder voor hem sagh/ ende dewijle hem d'aessem/ ende al de krachten waren ontgaen/ sonck hy tot de grondt; gheljck-wel arbeyden hy/dat hy weder boven quam; noch wel daer aen ghedenckende/ dat hem te voozen eens was gheseght/dat de diepte van d'Oder-stroom/ hoe breedt hy oock anders is/ ghemeenlick aen een kant door te gaen is: Dattende dieshalven noch al moet/ swemmende weder ontrent thien groote schreden voorts/ doen en konde hy niet meer: maer het voeghde hem effen ter selver tijdt/ dat hy de handen en voeten liet sincken/ dat hy de grondt raeckte/ alsoo dat hy met het hooft en hals/ boven het water was/ waer over hy hem door-arbeyde/ met groote moeyten het landt aen-reyckte.

Dewijle het nu begoste dach te worden/ maeckte hy hem snel voorts/ groote konde hebbende (hoe-wel het in den Somer/ ontrent in 't laetste van Junius zijnde) midts hy heel nat was/ ende niet meer aen en hadde als het hembde/ tot dat hy eyndelick door menigherhande perijckelen/ tot het eerste Sweedtsche Guarnisoen/ drye mijlen van daer leggghende/ aenquam/ daer hy van den Commandeur wel ontfanghen/ vriendelick ghetracteert/ weder met kleederen/ ende ander noodtdruft versien wierdt/ ende van daer weder in't Hooft-quartier ghebracht.

De Koninck van Sweden trecht na Landsbergh.

Doen dit nu al/ gheljck verhaelt is/ met de veroveringe der Stadt Francfort gepasseert was/ heeft de Koninck voorghenomen Landtsbergh oock aen te tasten ende te belegheren; tot dien eynde is hy met 120 Cornet Rupters/ behalven het voet-volck/ door de Nieu-stadt Eberswaldt is ghetrocken/ daer by zijnde dese Oversten: Baudis/ Dupvel/ Witzdom/de Rhijn-Grave Traut/ Winckel/de Grave van Oztenburgh/ Corvil/ Weys/ de Grave van Thurn/ Lesle/ Hall/ Strepff/Bassart/Tubald/Dargitz/ Callenbach/ ende Damnitz. Onder dese Oversten/ voerde de Koninck 18 complete Regimenten/ hebbende een statelicke Artillerije by hem. De beyde Generalen/ Gustavus Hoorn ende Johan Bannier/ trocken met ettelick volck voor henen.

De Grave van Tilly onderwint sich te bergheest Francfort aen d'Oder t'ontsetten.

De Grave van Tilly/ die ter selver tijdt de Stadt Maegdeburgh met een harde Belegheringhe (daer van wy hier na spreecken sullen) besloten had'/ soo haest hy des Koninghs aentocht op Francfort hadde verstaen/heeft hy al de Schanssen ende wercken voor

1631. voor Maeghdenburgh wel beset ghelaten / ende alsoo versien / dat syn volck van de Belegherde sonderlings niet hadden te vreesen / optreckende met een groot getal van Krijgsvolck / om Francfort t'ontsetten.

Doen hy nu tot Alten-Brandenburgh aenghekomen was / heeft hy tijdinghe ghekreghen / hoe dat de Koninck dese Stadt alreede hadde ingenomen ; voorts na Landsbergh gaende / om de selve plaetse oock t'incorporeren.

Dieshalven Tilly voor goet ghevonden heeft / weder na Maegdenburgh te gaen / om de Belegheringhe met meerder ernst te continueren ; op dat den Koninck belet wierde / om niet verder naer Slesien / ofte in des Keysers Erf-landen / te marcheeren.

Ghedurende desen Tocht op Maegdenburgh / heeft de Grave Papenheym aen den Hertogh van Beyeren geschreven / ghelijck als volght :

De Grave van Papenheym verecht aen den Hertogh van Beyeren / den toestaet vande Keyserschen Armade in de Stadt Francfort aen d'Oder.

Hy wilde syne Keur-Vorstelicke Doorl: den staet van d'Armade voor oogen stellen / ghelijck die in hem selfs was. Den Koninck hadde met al de macht / dat by hem van Straelsondt af / ende upt Pruyssen ghekomen was / hem alsoo sterck ghemaeckt / dat hy hun verre te boven ginck / Francfort beleghert houdende. Die tot Leipsich vergaderde Protesterende / hadden het Beslupt van de Wervinghe ghemaeckt / ende souden in weynigh daghen tijdts een stercke Armade op de been brenghen : d'Engelsche souden voorseecker 'tzepl ghegaen zijn : De Staten souden oock niet slapen ; ende wachte het heele Landt op een goeden voet van een generale opvoerte. Francfort t'ontsetten / was misschien al te laet : d'Armade heel over d'Oder te brenghen / soude den Protesteerenden om hare werdinge / en het ontsetten van Maeghdenburgh / lichtelick spoeden ; met een occasie krijgende / den Keyserschen d'Elve achter rugge te slupten / ende van't Rijck af te snijden. Soude men het ontset niet voorderen / het wilde oock heel wonderlick afloopen / ende soude veel volcks daer door verloozen gaen / ende den vyandt den wegh geopent zijn / om in Slesien en Bohemen te grasseren ; ende trecken de Tillysche en Keysersche den vyandt nae in d'Erf-landen / soo abandonneren sy het Rijck ; bleven sy oock in't Rijck / soo ginghen d'Erf-landen verloozen : Indien hier Godt niet een singuliere remedie (dat der menschen sinnen niet te gronderen staet) schafte / soo stondt het argher / als het opt ghedaen hadde / behalven aen de Brugh tot Weenen.

Hy hadde het dickwils al te voozen gesept / ende trouwelick ghewaerschout ; maer hy vreesde / dat hy meer een importun, ende een ongheluckigh / als een waerachtigh Raetsman was gheweest. Het gingh hem niet meer ter herten / als de benaeutheden van soo veel Chrisi-gheloovighe zielen in dese Landen / die al ghepoeft hadden de soetigheyt van de Catholijcke Kercke. Het remedie stont niet van des Keysers Hoff te verwachten / het most van de Ligue komen / soo wel de middelen als het credijt der Soldaten ; ende hoe langher men wachte / hoe argher en periculeuser het was ; ende was onmogelick desen oorlogh te voltrecken / sy hadden behalven de nootsaeckelicke Guarnisoenen / twee sterche Krijghs-Heyzen. 1631.

By dit schrijven was noch een Post-scriptum by-ghevoeght / van desen inhoudt :

Nu quam (och lacy !) de tijdinghe / dat Francfort met storm was in-ghenomen / ende alles daer in neder gehouwen ; ende was de Koninck nu oock voor Landtsbergh gerucht / de selve stadt sterck beschietende / God moght hun-lieden helpen / want sy warin van haer-lieden af-gheschepden / en konden de Ligistische hun niet succurreren. Daer was aen beyde plaetsen het rechte pit gheweest van des Keysers Armade. Nu soude men oock met de Belegheringe van Maegdenburgh swaerlijck kunnen continueren / want sy op een reyse te gheliick / de stadt aen dese / ende d'andere zijde te belegheren / ende des Koninex Armaden te bejeghenen / niet bestandt waren ; daerom bestondt voor dese reyse / het menschelick remedie / in haestighe werdinghe / ende Italiaensche vrede. In't Landt van Lupck ende Gulick / konde men wel in alder-haest (indien men Gheldt ende Monster-plaets hadde) 5 à 6000 upt-gheleten Peerden by malkander brenghen / ende was het voet-volck oock wel te krijghen / soo het by der handt nam / eer d'andere begosten ; want anders soude men meer geldt en volck van nooden hebben / ende de perijckelen te seer d'overhandt nemen. In Lothringen was oock noch volck te krijghen.

Tot Weenen is van weghen des Koninex voorspoedichept / groote klepnmoedighept gheweest / alsoo dat men op de Predick-stoel den volcke toe-ghesproken / ende hertelick vermaent heeft / om een herte te grijpen / ende hem niet te belghen van weghen een klepn doncker wolcken / daer op haest een Sonneschijn konde volghen. Syne Keys. Majest. als hy vernam hoe het met Pomeren was gheleghen / heeft hy het selve seer hoogh ghenomen / dat men hem hier over niet heeft gewaerschout / hoe het met het Krijgs-volck / ende het Sweedtsche Legher voor een ghelegenthept was. Heeft oock teghens syn Hoff en Krijghs-Raden / seer harde voorden ghebrupckt / segghende : Indien men hem met waerhept hadde onder-recht / waren veel dinghen te verbeteren geweest ; ende moste hy nu wel selfs upt-trecken / en sien hoe syne Oversten hups hielden / ende het Krijghs-wesen regeerden. Toe-staet aen des Keysers Hoff.

De Stadt Weenen wierde oock op dat-mael meer stercker ghemaeckt / ende mosten voor de Borgh-poort alle daghen 500 personen arbeyden. d'Erf-landen wierden seer overlast met gheldt / ende andere nootdrust tot den oorlogh te gheven ; niet tegenstaende datter alreede niet veel meer ten besten was.

Ondertusschen liet syne Majestept met den Hertoghe van Friedlandt tracteren / het voorige Generaelschap weder aen te nemen / maer hy wilde hem niet daer toe verstaen ; ende 'tscheen dat hy meer gheneghen was / om de Croon Spangien / als den Keyser / te dienen.

Doen nu de Koninck in Sweden ondertusschen met ettelicke Regimenten / voor de Bupten-wercken by Landsbergh is aenghekomen / heeft hy hem terstont sterck begraven / ende door een onghewoonlicken

wegh

Der Keyſerſche Schans aende Teßawer brug.

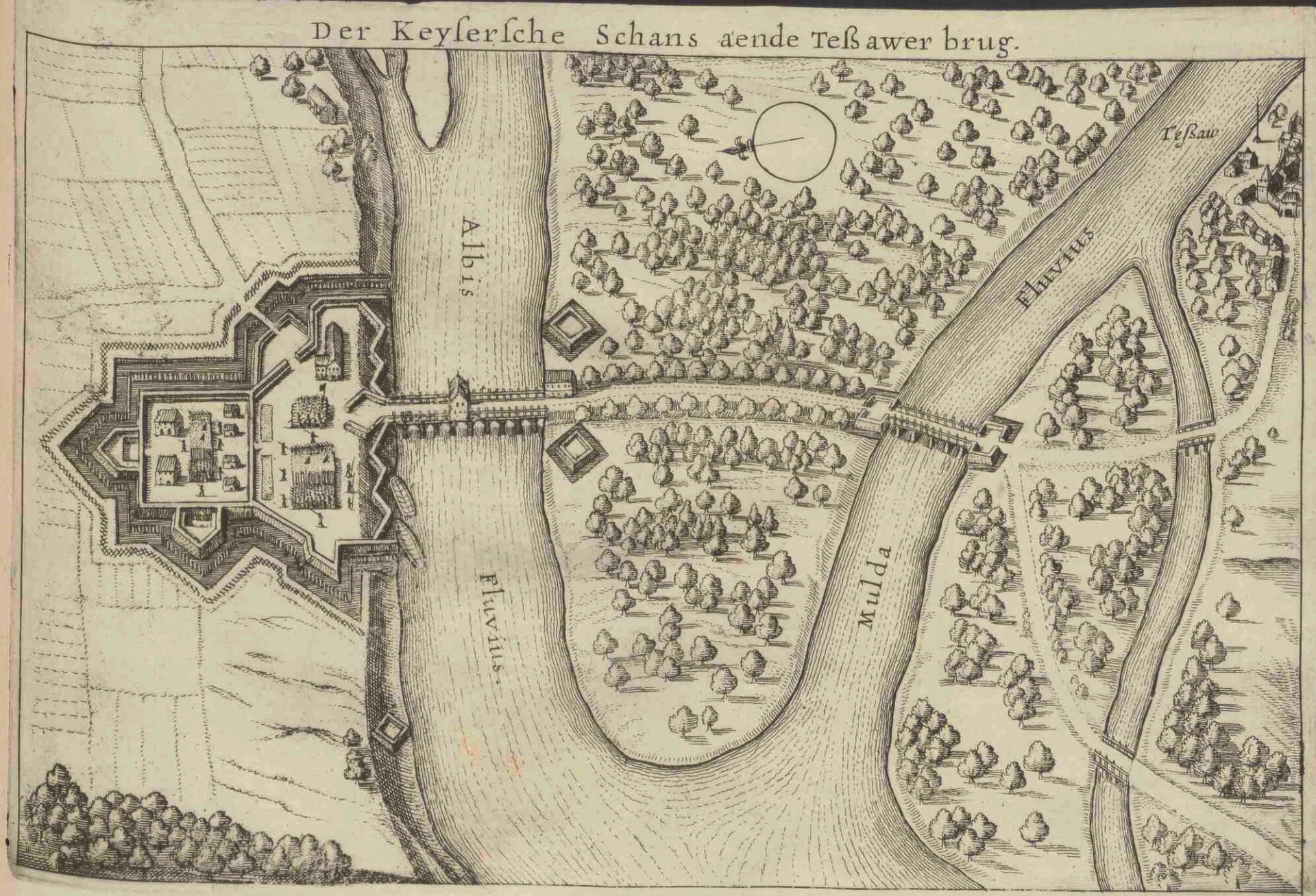

De Stadt en Vesting Spandaw.

Rattenaw.

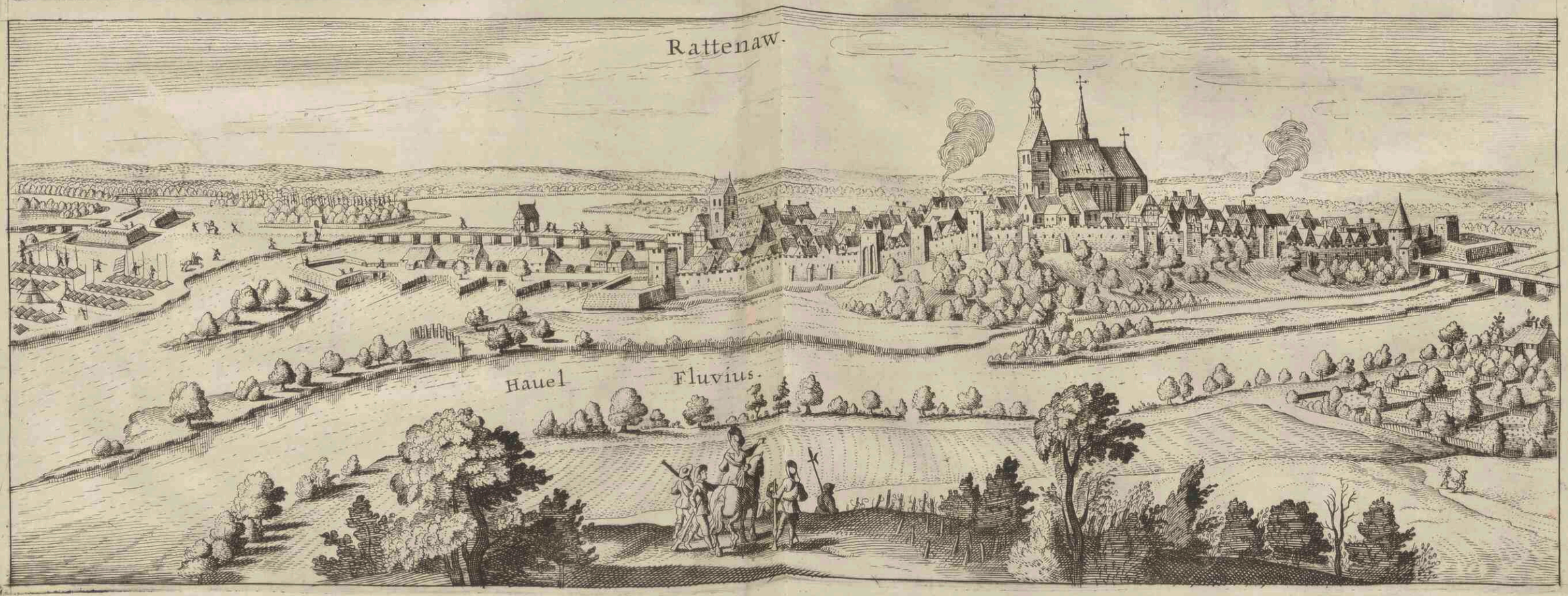

1631. wegh van Mozas / daer toe hem de Boeren van Sternbergh goede aenleydinghe deden/ met de Stucken de Stadt soo na by quam/ dat de Keyserschе selfs haer verwonderden/ haer daer vooz niet wachtende. Den jongen Oversте Cratz/heeft met ettelicke 100 man/ beneffens veel andere hooghe Officieren / op de Sweedtschе eenen uptval ghedaen; maer is soo begroet gewozden/ dat hy selfs wierdt ghеschoten/ ende daer over is ghestozven.

De Koninc in Sweden neemt Landtsbergh met accozt in.

Den 15 Aprilis s'mozghens vzoegh ontrent 3 upzen/ heeft den Koninck de groote Koe-Schans met stozm aenghevallen/ ende de selve in-ghekreghen/ 300 Keyserschе daer in ghevanghen / die haer namaels hebben moeten onderstellen. Hier na hebben die tot Landtsbergh t'accozderen begeert/ dat hun oock is vergunt ghewozden/ met dese conditie: dat sy s'anderen daeghs ten 8 upzen/ met sack en pack/ sterck zynde 25 Vaendelen te voet/ en 12 Cozpet Kupters/beneffens 4 Veldt-stucken / souden upt-trecken / ende na groot-Glogauw geconvoyeert wozden. In't upt-trecken mosten sy sweeren / datse in 4 Maenden tijdts/ teghens den Koninck niet dienen souden.

De Koninc in Swedē trecht over de Spzeuw.

Doen nu Landsbergh/ ghelijck verhaelt is/ over-ghegaen was/ heeft de Koninck in Crossen/ ende andere plaetsen in Slesien / volck in-ghelept; maer hy is weder nae Francfozt aen d'Oder ghetrocken/ al-waer syne Armade vergaderde / om Maeghdenburgh t'ontsetten/ waer mede hy is over de Spzeuw ghetrocken. Den 1 Mey/ quam de Koninck van Vozstenwald na Kopenick/ ende legherde hem met 10 Regimenten te voet/ alwaer naderhandt noch ettelicke Regimenten by quamen.

Handelinge tusschen den Koninc in Swedē/ ende Keur-vozst Brandenburgh.

Van daer af heeft de Koninck den selven dagh/ den Gzave van Oztenburgh / tot den Keur-vozst van Bzandenburgh na Berlin; insghelijcx syne Keur-Vozst: Voozl: den Marc-Gzave Sigismund tot den Koninck/ om hem t'ontfanghen/ ghesonden. De Koninck begheerde/ dat men hem Spandauw en Custrin/ tot syne retirade gheven soude/ ende syn volck een maendt Soldye/ met conditie / dat soo haest Maegdenburgh weder was ontset/ dat hy de voozschzeven Vestinghen soude laten weder in-rupmen/ want hem anders onmogelick was/ verder voozts te komen. Hy vertrouwde sulcx wel syne Keur-Vozst. Voozl. maer syn volck mochte wel de deure vooz hem toe-slupten/ gelijckse tot Custrin eens ghedaen hadden/ daer dooz hy seer was belet ghewozden. Ghelijck-wel is de Gzaef van Oztenburgh met een slechte resolutie weder te rugh gekomen/ ende heeft oock niet meer kunnen upt-rechten. Den 2 Mey/ den Veldt-Maerschalck Gustavus Hoozn / waer over een mondelicke onderhandelinge/ tusschen den Koninck en Keur-Vozst/ is aengestelt. Den 3 Mey is de Koninck desselven daegs met 5 Cozpetten Kupters / ende 1000 Musquettiers / beneffens 4 kleyne stucken Gheschuts/tot een Convoy na Berlin gherepst/ dien de Keur-Vozst op een quartier van een mijle is komen tegens trecken/ malkander seer vziendelick ontfanghende / ende in een kleyne Bosschagie een wijle tijdts 'tsamen ghespzoken / ende is de Keur-Vozst wat ter zijden ghetreden / ende heeft met syne Raden hier over ghespzoken/ ondertusschen heeft de Koninck met de Weduwe uptter Paltz wat ghepzaet. 1631.

Als nu de Keur-Vozst weder tot de Koninck quam / ende sy met malkander noch een tijdt langh ghespzoken / hebbense doch niet kunnen tot een sluptinghe komen/ soo heeft de Koninck hem willen weder naer syn Quartier begheven: Maer midts hy van de Joffrouwen so seer aengehouden wierdt/ heeft hy hem believen laten/ neffens de 1000 Musquettiers Convoy/ mede na Berlin te trecken: daer dan 200 Musquettiers van dese voozschzeven/in de poozte vanden Voozhoff soo langh de wacht hebben ghehouden / de rest wierde so langh op het Werder gelept.

s'Maendaghs den 4 Mey/ heeft men weder swaре handelinghen vooz-ghenomen / waer over haer de gheheele Sweedtschе Armade/ om Berlin heeft gheleghert. De Koninck/ als hy sagh/ dat oversulcx de Keur-Vozst wat swaermoedigh begost te wozden/ heeft hy dese Denckweerdighe woozden gespzoken: Ick kan den Keur-Vozst niet verdencken/ dat hy wat treurigh wozdt; want dat ick swaре ende periculeuse dingen soecke/ dat en soecke ick niet tot myn voozdeel ende beste/ maer tot best des Keur-Vozsten/ syn Landt en Lieden/ jae tot welvaerdt van de gheheele Chzistenheyt.

Denckwaerdige woozden des Koninex in Sweden.

Tot Hertogh Jan Aelbert van Meckelenburgh sepde hy aldus: Myn repse gaet na Maeghdenburgh om dat t'ontsetten/ niet ten besten van my/maer den Evangelischen. Ist saecke dat my niemandt wil by-staen/ soo trecke ick weder te rugh/ ende maeck my in mijne Quartieren vast / aenbiedende den Keyser een Accoozdt / ende gae weder nae Stockholm; ick weet/ dat de Keyser sal het Accoozdt met my in-gaen/ hoe ick't begeer. Maer ghy Evangelische/ sult aen den jongsten dagh aengheklaeght wozden/ dat ghy by het Evangelie niets hebt doen willen/ ende het sal aen u hier oock weder vergolden wozden: want gaet Maegdenburgh over/ ende ick trecke wegh / soo siet toe / hoe ghy varen sult.

Men tracteerde op desen dagh van den mozghen tot op den avondt ten negen upzen/ ende is eyndelick de Conclusie ghevolght / dat Spandauw soude ingerupmt wozden.

Daer op de Koninck heeft belooft/ soo hy Maegdenburgh ontset had'/ dat hy de Bessettinge wilde weder af-vozderen. Naer een sulck Beslupt / is d'Armade wederom vooz Berlin op-ghebzoocken / naer Spandauw marcheerende/ ende haer van dese zyde vande Spzeuw/ teghens over de Vestinghe leghерende; ende souden de Sweedtschе onder den Oversте Axel Lille/ in Spandauw leggen/ sweerende te ghelijck den Koninck en Keur-Vozsten; ende zyn also inde Stadt en Vestinghe in ghetrocken.

Den Keyserschen komt een groote schzick aen/ over de komste des Koninct in Sweden.

Den 6 Mey is d'Armade weder op-ghebzoken/ ende ghemarcheert naer Potsdam; ende is den Keyserschen in de Guarnisoenen Bzandenburgh / Katenauw / ende andere plaetsen legghende/ een groote vzeese overghekomen / te rugh treckende in't Legher vooz Maegdenburgh. d'Oversте Cratz/ die met een stercke Kupterye om Zerbst lagh/ is oock gheretireert in de Schans Dessauw/

1631. doen hy hoorde van des Coninex komste/ heeft hy by de Brugh ende de Schans / een sulcke oorde gheſtelt/ datſe lichtelijck/ indien de Sweetſche hem naer komen ſouden/ kondē gheruijneert worden/ gelijck oock op den ſelven dagh/ als Maeghdenburgh over ginck/ doen haer ettelicke Sweetſche Rupters hier voor verthoonden/ gheſchiet is. Het bleeck gelijckewel tot dien tijdt/ als of de Coninck niet langh voor deſen Weſſauwer-Schants zijnen tijdt verlijten wilde / veel meer daer na trachtende hoe hy den Pas over de Brug by Wittenbergh van den Keur-vorſt van Saxen verkrijghen mocht/ende met eenen/ dies halven verſchepden Poſten/en Brieven/ aen hem overſendende. Maer de Keur-vorſt heeft dit al beſchepdentlick af geſlagen/ hem beroepende op de devotie ende plicht / waer mede hy aen Keyſerl. Majeſt. was verbonden. Overmits nu de Coninck/ gelijck hy wel wilde/ want het noch effen den tijt was om Maeghdenburgh te ontſetten/ niet konde voorts komen/ is de Stadt Maeghdenburg den 10 May van de Ligiſtiſche / ende Keyſerſche verovert/ ende jammerlick verſtoort/ gheljck wy nu verhalen ſullen.

De Conine in Swedē begeert aſſiſtentie van den Keur vorſt van Saxen om Magdenburgh t'ontſetten/ maer te vergeefs.

Daer zijn wel wepnighe exempelen in de Hiſtorien te vinden / dat Chriſtenen een alſulcke grouwelicke Tyrannie teghens malkanderen hebben gheoeffent / gheljck by de veroveringhe ende verſtooringhe der Stadt Maeghdenburgh ghepaſſeert is. Daerom oock ſulcke Barbariſche daden den ghenen die daer toe raedt ende daedt gheven / ende oock den genen die een welbehaghen hier aen ghehadt hebben/ tot een eeuwighe ſchande/ ende een teycken van haer bloedt-dorſtighe begheerte tegens d'onſchuldighe Evangeliſche in alle Chronijcken/ ende Hiſtorien/ſullen te vinden zijn. Ende heeft deſe Stadt den Catholijcken/die aldus te ruijneren/gantſch gheen oorſaecke ghegeven/ ja veel meer hunlieden altoos alles goets ende liefde bethoont/ ende een veel anderen danck verdient / gheljck ſulcx alles upt haer wijtloopigh ſchrijven blijckt/ datſe voor de veroveringhe hebben laten publiceren/mits deſen de heele Werelt te kennen gevende/ hoe onſchuldigh ſy tot dit groot ongheluck ghekomen waren/ te ſien ſtaet. Daer in dan deſe weldaden/die ſy den Keyſerſchen hebben bewesen/ verhaelt worden.

Beſchrijvinghe der Stadt Maeghdenburgh/ hoe jammerlick de ſelve is verſtoort.

1. Hebben die van Maeghdenburgh des Keyſers vpanden / te weten/ den Graef-Ernſt van Mans-veldt / als oock de Denemarckſche Soldaten niet in hare Stadt gelaten / hun oock in't minſte gheen voorts-helpinghe ghedaen.

2. Sy hebben den Keyſerſchen altoos by hare vyze Werbinghe vergunt.

3. Sy hebben hun Cartouwen gegeven/ ende gieten laten.

4. Sy hebben de Keyſerſche Armade trouwelick aenghehaelt / als ſy wel by Spandauw van honger ende dorſt hadden moeten omkomen/ hebben ſy ſich over haer ontfermt/ de Armade wel ghevroviandeert/den ſelven ettelicke 1000 vaten Biers/ grooten voorraet van wijn/ kooren/gebacken broot/ ettelicke Schepen vol; ettelicke 100 ſacken haver/ ende een groote quantitept van Victualie / ende andere noodighe ſacken toevorende.

5. Sy hebben den Keyſerſchen aen geldt ghegheven over de 100000 Rijxdaelders.

6. Oock hebbenſe hun Schepen / en meer andere dinghen / tot een Scheepſ-brugghe verſchaft.

7. Dewijle de Keyſerſche gheſien hebben/ dat Maeghdenburgh een vooznamen Pas was / hebben ſy gheeren ghehadt / dat die van Maeghdenburgh hun te goede ſouden bewaren/ ende alſoo voor eerſt 800 Man gewozven volck/daer na 5 Compangnien/met hooghe ende laghe Officiers / heele 5 Jaer langh op haer eyghen koſten onderhouden/ ende geſoldpet / dat ſich op ettelicke Tonnen Gouts ſtreckt. Sulcke weldaden zijn hun qualick beloont/ende hebben de Catholijcken daer en teghens (dewijle ſy eenmael beſloten hadden/ dat d'onſchuldighe Maeghdenburgers ſouden/ en moſten aenhouden/ ſy deden oock wat ſy wilden) daer heen geſien/ hoe ſy d'een oorſaeck na d'ander vant heck bzeken/ ende ſich eyndelick wzeecken mochten/ daerom ſy onder andere/de Stadt vijf jaer lanck na malkander/ d'inkomſte ende kooren tribupt/ die ſy in't Aerts-ſticht upt ſtaen hadden/ daer van ſy de Predicanten en Schoolmeeſters onderhouden moſten/ neffens andere noot-lijdende / mitſgaders/ d'uptſtaende Schulden/ opgehouden hebben / daer door deſe Stadt ſeer heeft afghenomen in Neringen/ende zijn d'Inwoonders van allen handel ende wandel / te Water ende te Lande/ t'onrecht belet/ ende heel van Victualie ontbloodt geweeſt.

De trouwicheyt by Maeghdenburgh/ wort ſlechte beloont.

Inden Jaere 1629. heeft een Capitepn d'Ordonnantie gemaeckt/ dat die van Adel/ Boeren en Lant-volc/ geen Schepel kooxn in de Stadt voeren/ noch daer in verkoopen dorſten/ maer hebben ſulcx eerſt moeten zijnen Prodiandt-meeſter aen dienen/ ende het ſelve aen hem voor een klepn geldt volgen laten / deſe heeft het in de Zee ende Hanſe-Steden/verſonden / ende daer dier doen verkoopen. Ende als op een tijdt ſulck onthouden kooxn van de voorſz. Capitepn/ ende zijn Prodiandt-meeſter ſoude wegh ghebzacht worden / hebben t'ſelve de Schippers ende Boots-gheſellen by Maeghdenburgh/ ſonder des Magiſtraets voor-weten / opghehouden / daer af hebben de Keyſerſche een occaſie ghenomen/ de Stadt met gewelt aen te taſten / men heeft Krijghs-volck in de Nieuw-ſtadt en Sudenburgh ingeleght/ die de Burghers ende Inwoonders in de Oude Stadt niet wepnigh ghequelt hebben : tot deſen laſt is noch gekomen / dat ſy gheſien hebben hoe men een Reformatie mocht aenſtellen / ende de Papiſterie in de Stadt bzenghen.

In deſe noodt zijnde/ is niemandt geweeſt die haer ſaecke heeft aengenomen/ alleen doen de Adminiſtrator is in de Stadt gekomen/ zijn de lieden ſeer blp gewordē/ hopende/ dat ſy ſoudē nu van deſen noot verloſt worden/ ende heeft alſo Patientia ſæpius læſa, occaſie gegeven/ dat een Defenſie is beraemt/ dat hun van de Keyſerſche ende Ligiſtiſche voor een Rebellie is uptghedupt ghewozden/ daer upt dan nae der handt gheſproten is / wat wy hier boven nae malkander verhaelt hebben: wat

1631. wat nu allenghſkens van't begin des Jaers 1631 / tot dat haer eyndelick deſe verſtoozinghe is voozghevallen / dat willen wy nu teghenwoozdigh na Ozdze verhalen.

De Grave van Tilly vermaent den Adminiſtratooz van zijn voozneme af.

Den Generael Tilly heeft den 29 December een ſchzijven aen den Adminiſtratooz tot Maeghdenburgh gheſchzeven / daer in hy hem zijn Commandement te kennen gheeft / hem in aller voeghen vermanende / dat hy van zijn voozneme wilde afſtaen / ende hem accommoderen / hem dzepghende ghewaerſchouwt / datmen andere middelen ter contrarie / hem / eñ de Stat weder tot de gehoozſaemhept te bzengé / booz de hant nemé moſt.

Antwoozt des Adminiſtratoozs van Maegdenburgh / op het ſchzijven van Tilly.

Hier op heeft d'Adminiſtratooz aldus geantwoozt : Hy / Tilly / hadde noch wel een grooter Commandement ende Authozitept / indien het nu te vinden was / als van Kepſerlicke Majeſtept geeren te gunnen / woude hem ooc / aengaende den voozgeſtelden naem des Kepſers / geeren ſo wel ſchuldigh / als hoogh genoech reſpecteren / maer van wegen des Kijcx Conſtitutien (daer op de Kepſerlicke Capitulatie ſo dier hadde geſwoozen /) ende zijn trouwe devotie tegens den ſelven / konde hy daer toe ſonder quetſinghe van zijner eer en plicht / waer mede hy den Roomſchen Kijck verobligeert was / niet komen / dat hy bupten zijn verkreghen Commandemendt / ende bupten des Kijcx Conſtitutien / ja / teghens zijn Conſientie / Vozſtelicken Standt / eer ende gherechtichept / pets naerderlicx den anderen Duptſchen Standen / (inſonderhepdt den Evangeliſchen /) ſoude inrupmen. Inſgheliex konde hy niet goet vinden / dat des Tilly zijn Krijghs-uptruſtinge / exetutien / eñ Pzoceduren / den Saxiſchen Crepſſen / des Kijcx Ozdonnantien / ende boven verhaelde rechten / betamelick zijn ſoude / daer teghens niet meer ſtijdende / ende allen Evangeliſchen Standen ſeer beſwaerlick zijnde. Dies-halven konde hy niet dencken / waerom hy by een ſulcke occaſie hem ſoude voeghen naer een ſulcke vermaninghe / ende die bpghevoeghde dzepghementen / maer hy hadde veel meer recht hem indachtigh te maecken / ende reſpective te waerſchouwen / dat hy op des Kepſerlicke Majeſtepts / ende andere pzincipalen / voozts oock zijn ſelfs / ende zijnder toebetrouden Armade gade ſloegh / op dat des Kepſers Thzoon ofte Stoel neffens de Gzont-pilaren niet te ſeer dooz de voozgheſtelden Naem van den Kepſer / gheliick al te veel gheſchiet was / van hunlieden ſmack gemaeckt wierde / ende Godt zijn wzaecke over haer haelden / tot haer epgen ruijne.

Wat hem nopende was / konde hy met Godt betupghen / dat hy gheen onrechtveerdighe Actie teghens Kepſerlicke Majeſtept / noch des Kijcx van de Duptſche Natie / ofte andere lieden onbetamelicke factie (gheliick men den Maeghdenburghers wilde opdzinghen /) ſoude voeden / veel minder dat hy hem met onbehoozlicke Wapens ſoude daer teghens ſetten / of des Vzedes voozts-ſettinghe beletten ; Maer / ſoo langhe hy by Landt ende Lieden / gelijck / ende recht / ghelaten was / hadde hy gheen vlijt achter gheſtelt / oock van de tijdt der Bohemiſchen beroerte / tot het Jaer 1625 zijn epgen raetſlagen als een beſchzeven Vozſt / ende Directeur daer heen gherecht / dat / indien pets ſoude opzijſen tegens Kepſerl. Majeſt. / het ſelve daer dooz mochte belet wozden. Gelijck het ſelve noch konden bethoonen d'Acten die tot het voozſz. jaer 1625 by de ſchickinge aen den Neder-Saxiſchen Creys / ende d'welcke in de ſelve ghedzeven / die noch te vinden waren inde Kepſerlicke Cantzelie. 1631.

Maer dat andere / tegens des Kijcx recht / trouwichept / ende geloove / een langen tijt in onnoodighe Wapenen waren geweeſt / waer mede d'Evangheliſche Standen met hare Landen waren uptgemergelt / ende onder de voet gebzacht / ende dat daer tegens reſiſtentie ghedaen was / ende onruſt opgereſen / ende als men hem niet meer konde roeren / ofte beweghen / ſoo hadden de reſte vande Evangeliſche komen over loopen / ende alles arger als Barbariſch over ghehaeldt / gheliick dan ſommige in Pomeren het hebben gemaeckt / (maer haren loon ontfanghen /) het beginſel gheſticht hadden. Ende datmen oock daer onder / hy bpſonder / ende zijn Aerts-Sticht ſonder te citeren / ende te hoozen / oock ſonder gerechtelicke declaratie (als of geen Kepſer / noch Kepſers Eedt / noch Kijcx-handelinge / noch oude Ghebzupck / Gherechten / noch Recht meer plaetſe hadden / ofte dat d'Evangeliſche Standen ende Landtſchappen hier af niet hoozden te ghenieten / ofte het ſelve ghebzupcken mochten) met Hepz-tracht over ghevallen / ende verſtooten was. Ende dat hy eyndelic / ſteunende op de Natuerlicke ende Goddelicke hier af toegelatene Wetten / dat hy tot deſe noodtſaeckelicke defenſie onſchuldigh gheberght was / ſulcx beval hy Godt den rechtveerdighen Rechter / blpvende volſtandigh / ende onveranderlick by deſe intentie ende reſolutie.

Ende overmits hy niet van de Kepſerlicke Majeſt. hadde verkzijghen kunnen / of hy noch ſuppliterende was gheweeſt / in den Jare 1626 ende gheen ander remedie aen den dagh wilden komen / als Godts macht / ende des Coninex in Swedens hulpe / neffens zijne machtige Bondts-ghenoten / ende Aſſiſtenten. Ende gheliick hy nopt ſyne Onderdanen van haren plicht hadde ontſlagen / alſo behoozde het oock / dat ſy mede aen hem ghebonden bleven. Ende overmits ſy op gheen andere maniere en wiſten ſich te bemachtighen / ende andere Evangeliſche Keur-Vozſten ende Standen / noch pemanden anders in haer lieve Vaderlandt van de Duptſche Natie lijdende / dierghelijcke Gzaſſatien / plonderen / ende rooven / aengevangene Refozmatie / alſo ſochtemen oock te maken een beginſel van andere onlijdelicke Slavernie / ende de conſequentie van dien.

Hy vzeeſde booz't eerſte Godt / ende eerde nae behoozte van weghens des Kijcx-Conſtitutien met trouwighepdt / ende ghehoozſaemhepdt de Kepſerl. Majeſt. / maer anders wilde hy tegens de gemeene Landtbederbers in Gods name / met hulp des Coninex van Sweden / ende de gheconfedereerde van dien / zijn beſt doen / hem / ende zijnen / behalven dat de verloozene Onderdanen van de grooten dzangh / ende ſoo wel des Lichaems als der Zielen Slavernye / verloſſen. Ende moſte hy nu dies-halven peryckel ende onghemack upt ſtaen / ſoo bede

1631. hy als een Christen / ende Duyts-Vorst / Godt te voren / ende het Duytsche Rijck / hem verseckerende daer by de Goddelicke gratie / ende eens Duytschen Vorstens Lof.

Papenhepm soect Valckenberg Commandeur in Maegdenburgh / om te koopen.

Als men nu met Wisselinghe diergelijcke schrijven is besigh geweest / soo heeft de Velt-Maerschalck Papenhepm / den Oversten Valckenberg / Commandeur in Maegdenburgh gesocht aen de Keyserschе zijde te brengen / ende hem doen seggen : Hoe hy so veel van hem hielde / ende was te beklagen dat hy hem teghens het Hooft van de Christenen liet gebruycken / in voegen / dat hy veel onghelijcke betere conditie by zijn Keys. Majest. hebben konde / daer neffens statelicke Offer-penningen hem presenterende / ende opdragende de hooghept eens Graven / met een groote somme gelts. Maer Valckenbergh heeft hem dese antwoort wederom laten aenseggen : So hy een mepneedighen / eñ verrader soecken wilde / dat most hy pewers anders doen / ende indien hy weder een diergelijcke bootschap liet aenbrengen / soude de Bode met een strick betaeldt worden. Ende is stracks hier op dese van Valckenbergh uptgevallen / upt het Legher van de Keyserschе / groote schade daer in doende met twee Veldt-stucken.

d'Overste Chiesa / Luptenant wordt van de Maegdenbergh-sche neder gehouwen.

Om dese tijdt / wiert ock de Keyserschе Overste Luptenant / die by de veroveringhe van Mantua het beste ghedaen hadde / ende dies halven van den Keyser tot Regensberg / tot Ridder geslagen is / van de Maeghdenburghsche aengetroffen / en neer geslaghen / daermen veel schrijvens by gevonden heeft / daer upt te sien is geweest / wat alreede voor aenslaghen op de Stadt Maeghdenburgh voor de handt waren / ende wat teghens de selve besloten is geweest : Sulck schrijvens zijn van den Grave Wolff van Mansvelt / ende den Grave van Papenhepm / die tot dien tijdt voor Maeghdenburg lagen / aen de Keyserlicke Raden / Trautmans-dorp / ende Eggenbergh gesonden / daer van dit het eerste is.

Aenslagen op de Stadt Maeghdenburgh / worden geopent.

Hy N. meende / hy / te voren daer heen komende / dit schrijvens met des Velt-Maerschalcks Tytel / ontfangen te hebben / daer op warhtende wat zijn Afgesanten verkrijghen souden. Hem was het niet waert daerom soo veel te doen / 't was hem even gelijcke veel / maer hy sagh wel waer mede men omginck / gaven sy hem den Tytel niet / so soudense daer na om zijn Soldye disputeren / die hy doch langher niet en begeerde / so langh de Krijgh in't Landt duerde / en moste hy de moeyten ende kosten hebben / eyndelick vreesende pets anders / daer toe hy reden hadde / mits hy wist / dat N. N. daer op omginck / soo hy tot Maeghdenburgh / indien het wel luckte / Chasteleyn zijn soude. Dit was hem heel nadeelich / lieber willende / indien een zijn soude / dat doch niet noodig was / het Stadthouderschap deses Aerts-stichts quiteren / als dit ander. Maer dewijle men wist hoe het in't Hoff toegaet / mostmen niet slapen / biddende om raet en hulpe / hoe men sich hier in konde verseckeren : hy soude wel niet gedencken dat een sulck onrecht gesthieden soude. So konde ock de Cantzelier tot Maeghdenburgh te bequamer daer gheselt worden / als tot Halle / dat open / ende geen Vestinge en was. Behalven dit / was hem meer gelegen aen't Casteel / om dat te Commanderen / dewijle hy ghedachte met zijn (Hoffraedt) hulp den selven dienst erffelick op zijnen Soon / ende voorts op zijne Nakomelinghen te brenghen / want het selve soude van den Keyser / ende het Rijck dependeren / ende niet van den Aerts-Bisschop / anders souden doch de Papen niet ophouden / tot dat sy mp uptgheschopt hadden : maer dit raeckte niet / ende stondt zijn Hups wel aen / quam ock niemant anders van rechts-wegen toe / als hem. Maer d'ambitie ofte eergierichept / van N. N. was soo groot / datse nieuwers konde belanden / hy hadde hem een wepnigh te verstaen gegeven / hy soude van dese pretensie af staen. Hy sepde wel / hy wilde het doen / maer wist niet of het geschieden soude / want hy was vals / ende wilde geern verseckert zijn / ende 't was ock een saecke die van rechtswegheh men voor ghewis hem gelijck houden konde / niet disputeerlick te maecken. Hy overgaf het tot zynder (Hoff-raden) dispositie / bidde hem hier in voorts te helpen. Wat hare verrechtinghe vande Stadt was aengaende / dochte hem N. N. stondt slecht / het waren harer so wepnigh / dat sy niet anders dencken konden / als alleen de Stadt te slupten / ende hare Posten te bewaren / dat was des Heeren Gratzes meeninge / ende bevel gheweest.

Hy hadde ten hooghsten ghebeden / men wilde neffens hem te gheliyck avanceeren / ende over d'Elve een plaetse / de Prester genaemt / innemen / ende beschantsen. Dese plaetse was gheliyck een ander / daer teghens over legghende / dien hy inghenomen hadde / ende beschanssen laten / Salvens genaemt / daer in hy stucken Geschuts hadde doen komen / ende hadde hy N. N. het dick ghemaeckt / soo hadde niemandt / dewijle sy noch d'Elve open hadden / konnen in noch upt komen : Gratz hadde dit goet gevonden / ende op zijn schrijven aen den N. N. geschreven / dat hy't goet bevondt. Maer het was al te slecht gheweest / dat sy hadden willen de Bruggen af-branden / d'Elve af-graven / te water daer in storzmen / ende wist niet wat al meer / ende waren alleen grillen / ende was men hier mede soo langh doende gheweest / tot dat de selve plaetse de vpandt hadt verschanst / nu niet wel wetende hoe men den selven soude weder daer upt brengen.

Hy hadde hem N. N. al het volck van zijne kant moeten oversenden / niet meer hebbende als de vijf Vaendels van Vorstenberg / ende Don Baltasars Rupterie. Volcke ende Bunninckhupsen waren t'samen nauwelicx 1000 Peerden sterc / ende mosten op vijf upren gaens de Posten bewaren / hoe het wilde af-loopen / soude den tijdt leeren. d'Overste Luptenandt Chiesa soude meer particularitepten berechten.

Een ander ghevangens schrijven / houdende oock aen een Keyserschе Hooch-Officier : was van desen inhout :

d'Inhout van 't twee de gevangen schrijvens.

Hoogh ende wel-ghevoren Heer Grave / dewijle dese ghelegenthept seecker is / soo berecht u Heer Grave / dat ick van Leypsich voor advijsen bekome / dat men een af-sepndinghe aen Keyserl. Majest. doen wilde / ofte ghedaen hebbe / om nieuwe conditien van

een

1631. een nieuwe Religions ende Pzovaen-vzede voozſtaen late / hem wat trotſſigh daer by houdende. De rechte Aerts aen Hitſers zijn wel teghenwoozdigh t'ſamen geweeſt / maer Saxen is in de Wapenen / hoe ſterck ſy daer op ghedzonghen hebben / niet te kryghen geweeſt: Soo verſtae ick oock / dat des Ryck-Stede ten deele geenen moet daer toe gehadt hebben.

d'Overſte Swalbach / heeft na Dzeſden aen eenen gheſchzeven: Het wilde den handel niet recht beginnen / de Cantzelier was al te goet Kepſers. Ende ick gheloof het / de ſelve man hebbe noch de Principia van den Schonberg: daer toe komt des Heeren gierichepdt / die geeft gheen gelt upt / de Ryck-Steden willen alleen de koſten niet dzaghen / de reſt zijn Bedelaers: alſoo leght het gantſche Bouwſel om veer / en heeftmen voozſeker gheen occaſie / Godt ſy danck / in pets te wycken. Indien de Catholijcke Standen willen by den Kepſer doen / gheliick ſy ſchuldigh zijn / ſoo kan men noch wel de Ketters een ſuer aengheſicht thoonen. Het ſal veel helpen / ick kenſe / ſy zijn vzees-achtigh. Is in Italien vzede / gheliick ick hope / ſoo wozden daer de ghemoederen / ende raetſlaghen verandert. Soo verre het myn Heer Gzave vooz goet vint / ſoo communicere hy dit zijner Gen. van Eggenbergh.

Vp dit ſchzijven was noch een Poſt-ſcriptum, van deſen inhoudt:

Lieve Heer Gzave / ick weet dat de Heer des Gzaven van Papenheym goeden vzient is / ende ick oock: want hy is een dapper ende rechtſchapen Soldaet / ende in onſes Kepſers dienſte neerſtigh; maer ick hebbe deſe klachten over hem / dat hy te ſeer vol konſten ſteeckt / ende den ghemeenen wegh hem nopt behaeght / waer over in onſes Heeren dienſt te veel verſupmt wozdt / ende koſten verooz-ſaeckt. Ick hebbe hier / ſoo haeſt het weder wat ghebetert is / ende men in de Aerde komen kunnen / gheavanceert / ende van een cant van d'Elve tot aë d'ander op dit Lant / en om de Stadt alſo myne Poſten beſchanſt / dat my den vyandt / hoe wel hy my beſoeckt / niet heeft kunnen daer upt vzenghen / als alleen aen de Toozen: Soo kan hy oock het water van deſe kant van d'Elve niet ghevzupcken / want ick hebbe myne Stucken daer. Ende dit alles heb ick upt voozweeten ende believen des Heeren Generaels gedaen / die den Gzave van Papenheym dit heeft te kennen ghegheven / die het mede goet gevonden heeft / vermeldende / hy ſoudet oock aen zijn kant alſoo maecken. Ick heb hem dieſhalven trouwelick gebeden / ende ſonderlick / dat hy teghens myne Baterijen over de plaetſe van't water / Pzeſter genaemt / ſoude believen een andere Baterije te maecken / overmits ick d'Elve niet kan overſchieten / oock een groot Eylandt daer tuſſchen is. Maer in ſomma / de ſaecken zijn te flecht geweeſt / wy hebben wat hoogers verſoecken willen / ſoo wy de Vzugghen af-vzanden / d'Elve af-lepden / Inſtrumenten maecken / en met het weynigh volck / dat wy hebben / tottet Accoozdt moeten dwinghen.

Welcke ſaecken alle / hoewel ſy myn verſtandt te boven ghegaen zijn / nochtans heb ick die moeten aenſien. Ondertuſſchen is daer upt niet ghekomen / ende dat wy ſouden 1631.
ghedaen hebben / doet den vyandt / die heeft hem by de voozſz. plaetſe Pzeſter verſchanſt / dat hoewel Gzaef Papenheym pets daer op aen verſoeckt / nochtans heeft hy moeten weer afwycken.

Middelerwijle ghebzupckt den vyandt de halve Elve ſonder letſel / vzenght volck daer op / ende andere daer in / als hy wil. Doch ick hope / de Gzave ſal deſe fouten verbeteren / gheliick hy dan voozſeecker wat wagen ſal: maer ondertuſſchen heeft hy myn meeſte Infanterye over ghenomen / die de Heer Generael / Grave Tilly / van deſe kant my hadde ghelaten; ende ben ick in alle poſtuyze dus flecht verſien / dat ick vzeeſe beſpot te wozden / dewijle die in de Stadt in weynigh daghen tydts ſich machtich gheſterckt hebben.

Noch een ander ſchzijvens / van deſen inhoudt.

Lieven Heer Overſte Luptenant / mynen Bzoeder N. N. den Oversten heb ick alles geſchzeve / by de welcke myn Heer ſal naerder rechtinge vinden / ende hem daer na houden / ende dewijle de begeerte na rechtinghe / van weghen den Tytel van Slijck / ſal over ghe-ſonden werden / ſoo blijft het daer by. Maer het is nu al noodigh / datmen hem van wegen den Caſtelepn hem verſeeckere op de toekomende occaſie / op datmen niet vooz de tweede repſe in een diſpupt kome. Daerom / wilt myn Heer alles met mynen Bzoeder communiceeren / ende zijn goet vinden / ſo veel moghelick / accommoderen / in alle maniere een eynde maecken / om koſten te ſparen. Ende op datmen het laetſte / namentlick / Caſtelepn te zijn verkryge / woude myn Heer aenlepdinghe doen / mettet Pzeſent in Godes name voozts te gaen. Godt ghebe een reps eenen goeden windt / ende gheluckighe heenkomſte / etc.

Alſoo hebben de Kepſerſche Officiers naer het Joffrouwen Kranſken ghevzpet / en om het Chaſtelepnitept / ofte Stathouders Officie haer ghebeten.

De Soldaten zijn int begin van de maent Martius upt ghetrocken / ende ontrent twee myle over de Stadt aen d'Elve-ſtroom naer Schoenbeck ghegaen / om een Redupt ofte Schantſe op te werpen / van meeninge zijnde / daer dooz den Pas in Saxen open te houden / op datſe de pzoviant / mits dooz de Burghers niet veel konde by ghebzacht wozden / konden inhalen / gelijck dit hun een tijt lanck wel heeft geluckt / datſe dooz deſe Schantſe / welcke aen de Boſſchagie Creutzhozſt / daer deſe Schantſe aen opghebouwt was / van Gommer af / veel pzoviant bekomē hebben. Sy zijn oor met ettelicke 100 Muſquettiers in Barby gevallen / ende over 50 ſacken met Koozn afgehaelt / dat vande Kepſerſche Officiers op des Stadts Kelder / ende andere Landts Onderſaten / was geſchut.

Sy zijn s'anderen daeghs (de Kepſerſche) 600 Man ſterck / te peerde ende te voet nae de Schantſe ghegaen / van meeninghe zijnde / de Maeghdenburſche t'overvallen / ende van deſe plaetſe te dzyven. Maer mits het werck al in zijne defenſie ſtont / ende vier ſtucken daer in gheplant / oock alſoo haeſt upt de Stadt ſecours hem vinden lieten /

1631. zÿnse weder te rugh ghedreven/ achterlatenby de 100 Man; die van Maeghdenburgh hebben niet over 10 verloozen/ daer onder een wel ervaren Capiteyn is gheweest/ genaemt Vultejus, de welcke seer beklaeght wierdt. En is dese Schantse/ neffens andere Redupten/ welcken de Maeghdenburgers heen ende weder verscheyden opgewozpen hadden/ een heele maēt lang onaengevochten gebleve.

Nadien nu Tillp met zÿn Armade aen dē Coninck van Sweden niet heeft kunnen in Merkelenburg by komen/ gelÿckewel heeft hy hem noch geern een Name gemaert/ ende de Standen tot Leppsich vergaert gheweest zÿnde/ ende andere Rÿcx-Steden een vzees aenghejaeght hadde/ nam hy vooz de Stadt Maeghdenburgh met allen ernst aen te tasten/ dies-halven is hy daer vooz gheruckt/ den 30 Martius/ ende met groote Macht van Pechauw komen aentrecken/ hem tusschen de Schantse Pzester/ ende die by Creutz-hozst legherende/ in de Bosschagie/ die hy dan om veer heeft laten houwen/ om den wegh wat effen te maecken/ daer dooz de Soldaten/ legghende inde Schants by Creuts-hozst/ heel den Pas na de Stadt is afgesneden/ ende zÿn aen weder zÿden van d'Elve ettelicke stucken Gheschuts/ daer onder sommighe halve Cartouwen waren/ gheplant.

Doē nu de Capiteyn Bose/ die in de voozsz. Schants lagh/ vernam/ dat hy een sulcke Macht niet konde teghens staen/ heeft hy met den Gzave van Tillp een Accoozdt ghemaeckt/ hem/ met alle zÿnen Soldaten/ 80 in't ghetal/ neffens 4 stucken Geschuts/ gevanghen ghevende. Indien hy hadde eenen roem begheeren te verkrÿghen/ ende niet begheert zÿne Soldaten te verschoonen/ hadde hy noch wel eenen Stozm moghen afwachten/ ende ettelick volck van Tillp vernielen/ het welcke doch gedaen heeft een Luptenant van Maeghdenburgh/ die niet verre daer van gheleghen was/ ende alleen in een slechte Cozteguarde met vierentwintich Man beset zÿnde/ gelÿckewel vÿf Stozmen/ tot dat hem dooz een Dzaet-koghel/ eenen Arm is af-gheschooten/ opgehouden/ den Gzave van Tillp over 100 Man vernielt/ eer hy de selve heeft verlaten. Dies-halven hy Quartier heeft verkreghen/ ende is also inde Stadt gheson den/ maer zÿne Soldaten is gheen Quartier ghegheven/ die alle zÿn neder ghehouwen.

Des anderen daeghs/ heeft hem de Gzave Tillp/ oock aen de Pzester-Schants ghemaeckt/ die met ettelicke 100 Man is beset gheweest; dewÿle hy nu met gzof Gheschut daer op gespeelt heeft/ ende die Maegdenburgische wel sagen/ dat hy de selve koste beslupten/ hem tusschen dē Tol/ ende Pzester legghende/ ende aldus den Pas hun nae de Stadt afgesnedē/ hebbense die Schantse ooc verlaten/ haer retirerende na den Tol. Hier over heeft Tillp niet langh inghehouden/ maer is terstont op den Toozn tot Cracauw (die oock was sterck/ ende met 15 Man beset) aenghetrocken/ daer op van den Mozghen aen/ tot op den Middagh seer heftigh met 5 stucken geschuts geschoten/ alsoo dat de Maeghdenburgische het daer op niet langher hebben herden kunnen/ haer na beneden toe in de wercken begevende: maer de Tillpsche hebben so sterck komen aensetten/ dat sp 1631.
epndelick/ dewÿle harer niet veel ende seer afgeslooft waren/ zÿn overmant ghewozden.

De Grave van Mans-velt is op d'oude Schantse Buckauw/ daer oock ettelicke Redupten opghewozpen waren/ met 70 Man beset zÿnde/ komen aensetten/ de selve in nemende/ dewÿle/ die daer in laghen/ niet ghenoegh met krupt ende loodt versien waren; ende hebben die van Maeghdenburgh met hare bupten-wercken/ de meeste Soldaten verspilt.

Ende mits Tillp sagh/ dat hy met zÿne Macht van verre aen de Tol-Schantse niet veel beschicke konde/ is hy op de Schantse/ by het roode Hoozn gelegen/ aengegaen; een heelen dagh ende nacht met 5 stucken geschuts over d'Elve sterck ghespeelt; ende dewÿle sp saghen/ datse teghens dit Gheweldt niet op en mochten/ zÿnse/ die daer in lagen/ gheretireert/ achterlatende alleen een klepn Stuck; daer op is terstondt Gzaef Tillp vzoegh in den Vaeghraet met ettelicke schepen vol volcks over de Elve gheset/ de selve Schantse in nemende Ende dewÿle die van Maeghdenburgh hem terstondt niet en bejeghende/ mits sp het volck sochten te verschonen/ is Tillp met een Regiment te voet/ ende ettelicke Compangnien te Peerde/ op den Mars gaen legghen/ ende na de Stadt heen op den Doozsneet/ ende de wercken/ die by de Lepen-Hutte ghemaeckt waren/ te graven aenghevanghen/ van meeninghe zÿnde aldus voozts te loopen; ende die van Maeghdenburgh de Bzugh af te nemen/ by de Tol-Schants leggende/ op dat hun de Pas na de Stadt mochte afgheesneden wozden; dit van Valckenburgh merckende/ heeft hy de besettinghe upt den Tol afghevozdert/ ende by de Doozsneet de Bzugge doen af werpen/ op datse te meer/ die anders met Bozghers/ meesten-deels besedt was/ mochte bewaert wozden.

Ettelicke dagen te vooren/ is den Hertogh van Holstepn/ ende d'Oberste Wangler dese voozsz. Tol-Schantse (dat een stat elicke Real/ ende Dobbel-werck was) na by ghekomen/ sterck daer op schietende/ ende veel Vier-koghels daer in werpende/ maer dozsten niet Stozmen/ mits sp wel saghen dattet veel volcx soude kosten. Ende rees ter selver tÿdt een sulck kout regen-weder/ ende stozm-wint op/ dat by kans gheen Soldaet in't Veldt dupzen konde/ ende de Grachten van de Loop-gravens wierden soo vol waters/ dat de Tpllisthe niet meer konden vooznemen.

Doen nu die van Maeghdenburgh/ dese Tol-schantse hadden verlaten/ was Tillp daer in wel gherust/ die anders twee upzen vooz den dagh/ woude daer op Stozmen/ ende de Bzugghe aen sommighe hoecken in bzandt steecken. Doch hy wilde hier op niet vast staen/ mits hy sozghde/ hy mochte veel ondermÿnt zÿn/ om deselve te besettē/ wachtende dies-halven tot op den Avondt/ doen Commandeerde hy sommighe Compagnien daer in/ die s'nachts de Bzugghe afbzanden/ ende den Tol nae de Stadt toe te verschantsen/ aenvinghen. Vooz't verlies van dese Schantse/ is den Maeghdenburgischen

Die van Maeghdenburgh verlieſen alle hunten wercken.

MAGDEBURG

1. S. Michael
2. de Dom zu S. Maurits
3. S. Gangolf
4. S. Sebastia.
5. S. Nicola.
6. Onf. lievrowen.
7. S. Anna.
8. H. Geest.
9. S. Vlrich
10. Iohannes
11. het Raethuis
12. Barfuſſer
13. S. Catharina
14. S. M. Magdale.
15. Kunen thuen
16. S. Peter
17. S. Iacob
18. S. Auguſtyn
19. Hoge poort
20. Raethuys
21. S. Laurens
22. S. Peter en Pau.
23. Sudenburg
24. Nieuſtat
25. Bolſchantz.

1631. schen een groot voor-deel tot haer secours benomen / niet meer behoudende van hare Bupten-wercken / die soo veel op te bouwen gekost hebben/als alleen den Doorsneet op de Mars aen d'Elve.

Sy hadden wel geern besedt gehouden de Suderburch/ende de Nieu-stadt/maer sorgden dat sy met wepnigh Soldaten teghen des Keysers ende der Ligue-macht inde verre afleggende Bupte-wercken gheen bestant hebben konden : Daerom wierdt besloten van de Administratoor/Valckenburgh/ende de Magistraet/beyde de Voor-steden oock te verlaten/ende de Soldaten met de Burgers te conjungheren/ op dat sy de Hooft-vestinghe die wat wijdt-loopich/ ende vande Burgers alleen in defensie niet konde gehouden worden/ te beter bewaren konden.

Sommighe wilden het daer voor gehouden hebben / dat sy dese beyde ghequiteerde plaetsen hadden hoozen ten uptterssten toe te defenderen/ daer mede den vyandt aldus ophoudende ; die dan dieshalven meer tijts had moeten verquisten/ om de principale Vestinghe in te nemen ; ende hadde de Coninck van Sweden ondertusschen mettet secours voeghet kunnen by de handt komen. Maer door't quiteeren van dese beyde Voor-steden hadde men den vyandt dit voordeel gheghe-ven / dat hy te snelder onder het Gheschut hadde kunnen komen/ ende also na der handt wepnigh schade upt de Stadt doen.

Dit kan zijn / hoe het wil/ soo wierde den 21 Aprzil de Sudenburgh / dewijle de selve van den Vyandt de voorighe nacht aenghevallen wierdt / ende de Meulen-Schandts daer by legghende/ ingenomen/ende in brant ghesteecken / ende den 22 de Hupsen daer in gheslecht. Ende hebben hun de Keyserschen niet alleen mette heele Macht achter der Stadts-wercken haer ghelegert/maer Papenheym is oock met 5 Regimenten te voedt over de Scheeps-brugh by Schonbeck / die Tilly korts te voren hadde gereet gemaeckt/ ghemarseert/ ende den 23 dito zijn Velt-leger in de Roode-Zee / voor de Nieu-stadt ghemaeckt/ des-halven die van Maeghdenburg oock de selve Posten hebben verlaten/ende op dat de vyandt hun van die kant gheen schade doen en konde/ of hem daer in legghen/ de Hupsen in brandt ghesteecken.

Want anders hadde Papenheym voorghenomen/ghelijck die van Maeghdenburg van den Generael Adjutant/ dien sy den 24 Aprzilis neffens andere voorname Personen ghevanghen namen (daer by oock van den vyandt by de 100 Man doot zijn ghelagen) verstaen / de Nieu-stadt noch op den selven dagh aen te tasten / indient hem niet aen krupt ende loodt / dat noch niet was aengekomen/ gheschort hadde.

Den selven dito / is Graef Papenheym s'morghens vrough in de Nieu-stadt / die half was afghebrandt/ ghetrocken / omtrent 200 Man op de straet teghens d'oude Stadt in Batalie vindende / daer op hy 100 Man liet avanceren/ maer d'andere/na dien sy twee mael vupr hadden gegeven/ zijnse na d'oude Stadt geretireert/ ende heeft Papenheym aen 4 plaetsen teghens over de Stadt Loop-grabens ghemaeckt. Doen hebben die van Maeghdenburgh eerst recht gesien/ wat de Graef van Tilly in den sin heeft gehadt / eene ernstelicke Belegeringhe (dat sy te voren niet hebben ghelooven willen) voor te nemen. Daer zijn in de Stadt veler liedens gemoeden verslagen / verandert/ ende kleynmoedigh ghewordẽ/ dewijle noch onder d'Officiers / Raets-verwanten / noch Burghers / veel wepnigher d'Administrator selfs dit vermoeden ghehadt/ ende dieshalven in't minste niet noch aen Ammunitie noch volck in ghereedtschap hebben kunnen brengen/ dat doch tot een sulcke Vestinghe / ghelijck Maeghdenburgh was / ten hooghsten van nooden waer. Het volck hadden sy ten deele met veroveringhe/ ende besettinghe van Nieu Allensleben / ende andere Buptenwercken / ende Redupten bupten de Stadt verloozen ; ende waren oor ten deele van manquement ende Provisandt (mits de Burgers in't begin niet met al/ sonder kontante betalinghe/ ofte certepne verseekeringe/ende wissel-brieven / wilden daer op verschieten) de Soldaten ontloopen/ ende van honger ende dorst (mits het comminys bier/ in't Brouwen dus bedorven ghewordẽ) gestorben/ dat in alles niet over 2000 ghesonde Soldaten te voet/ende 250 te Peerde overigh waren.

1631.

Die van Maeghdenburgh sien te laet haer manquement.

Aengaende de Vestinghe/ was oock wel noodigh gheweest / dat van de Borgherpe/ Raet ofte Boeren wel gade ghestagen was/ dewijle de selve in een sulcke slechte orde gestelt is gheweest/ dat veel ervarene Krijghs-Officiers haer daer over grootelicx hebben verwondert, ende blijckt wel/ hoe hooghnodigh het sy/ zijn eyghen nest te bewaren / als het wijde Veldt. Ghelijcke wel/ dewijle de groote noodt voor de handt was / die dan daeghlijcx grooter wierde / was het behoorlick/ dat elck een / so wel de Krijghs-Officiers/als den Raedt ende gemeene Burgers/ haer best deden/ ende de saecke na mogelickheyt/ wel ordonneerden.

Dies-halven dan/ den 24 dito voorsz: alle Officiers/neffens die van Valckenburgh op het Stadthuys by malkander vergaderden/ ende de defensie van hare postupren aen de Stadt ende de Wal uptghedeelt hebben. Den Valckenburgh heeft neffens zijn Ghenerael Commande voor hem int particulier genomen/ den Heydeck aen der Suderburgh leggende/ tot aen de Kreucken-poort. Den Generael Major/ Carel Huno van Amsterrot/ heeft het Commando van de Kreuckenpoort het heele werck aẽ de Nieu-stadt/ tot aen den Oever vande Vissehers gehadt. Den Vischoever hebben de Vissehers selfs / ende de Elve neffens ettelicke Burghers uptter Stadt te defenderen/ aenghenomen.

d'Overste Luytenandt Troost/ wierde in den Doorsneet op het Mars de Elve Brugghe/ ende Poort/ te bewaecken ghegheven. den Administratoor/ neffens den Oversten Luytenandt Longius, hebben den Gebbart/ ende het Nieuwe-werck achter den Dom in haer inspectie ghenomen.

De Burgherpe is alsoo verdeelt ghewordẽ/ dat de selve den Overwal 's nachts alle achthien vieren-deelen vol-komentlick/ maer des daeghs de helfte/ mosten besetten. De Soldaten zijn beneden in den Wal/ in de Swinger/ Muyrẽ/ ende Fausseprepen/ verdeelt/

1631. deelt/ dattet aen goede Oꝛdꝛe in't minste niet heeft ghemanqueert / indien de Burgherye selfs in alles hadden begheert / willigh sich onder te stellen / ende het recht Commandement te volghen. Maer daer is groote foute onder ghevonden/ alsoo / dat Valckenburg/ ende andere verstandige Officiers/ daer over sich ten hooghsten hebben verwondert / in voegen/ dat altijts d'een op den ander heeft ghesien/ ende niet meer te doen begheerde als den ander. D'arme/ misgunden den Rijcken zijne welvaert/ dat die wat meer souden verschoont / ende meer te hups blijven/ niet teghenstaende/ datse meenigen 2/ 3/ ofte meer Dienaers op de Wal stuꝛꝛde. De Rijcken/ wilden oock wat te groote vꝛyheyt gebꝛuycken/ overmits sommighe heel selden / ofte wel gantsch niet op den Wal keecken / insonderheydt die gheene/ die noch goedt Keysers ghesint waren / ofte die in't pꝛincipael werck met den Coninck in Sweden / ende den Administratooꝛ ghetroffen zijnde / in't begin niet wilden mede getrocken zijn/ ende daer in verwilligheu.

Van weder zijden/ die op de Wal quamen/ hadden wel in't minste niet in den sin de Keyserschе wederstant te doen/ maer alleen datse altemet wat nieuws hooꝛden/ ofte de begeerte van hare Nabuyꝛen voldeden: daerom de meeste partye dē gantschen dagh op den Wal bleven legghen / ende de Flap-kannen met Bier meer besichden/ als de Musquetten/ daer toe niet wepnigh dede d'oude mannier/ daer van de Burghers niet wilden af-staen/ ende wierden dies-halven wepnigh de vierdendeel verwisselt vande Posten. Ende die gheene / die aen hare plaetse gheenen vpandt hadden/ die wouden die niet verlossen / die den vpant dagh ende nacht op den hals hadden/ende wierden dese crachteloos daer dooꝛ ghemaeckt/ ende d'andere luep / ende verdꝛietigh.

Die van Maeghdenburgh vallen upt.

Doch / om dat den vpant de moet niet te hoogh opwassen mochte over die vā Maegdenburgh/ veelvoudighe Ketiraden/ende gequiteerde Bupten-wercken/ hebben sommighe upt de Burgerye/ende andere Officiers/ om upt te vallen/ by die van Valckenbergh versocht / dat trouwens/in't eerste van weghen manquement van't volck/ swaerlick wilde lucken; ten laetsten is besloten / ende toegestaen/ daer op sommige koꝛts de in-neminge van de Nieu-stadt/dꝛie mael op eenen dagh / zijn uptghevallen.

Ten eersten / dede den Generael Majooꝛ/ van Amsterrot/ 's middaeghs tusschen 11 ende 12 upꝛen / omtrent met 40 Man aen de Nieu-stadt een uptval / in-nemende des vpandts Schants-koꝛven/ ende ander gheweer: doodt-slaende 16 Mans in de Loopgravens/ ende twee ghevanghen bꝛenghende/ die bekenden / indien sy noch 3 Passen verder waren ghegaen / soo souden sy Papenhepm/ achter een Mupꝛagie/ aengetroffen hebben.

Den anderen uptval/ dede van Valckenbergh/dooꝛdē Oversten Luptenant Tꝛoost/ op het Mars / met ettelicke 100 Man te Peerde / ende te voet / die dꝛeven den vpandt soo verre / dat hy om quartier begonde te roepen: hadden oock ter selver tijdt/ indiense alleen noch 300 Man stercker waren gheweest/de heele Mars/ende de Hooꝛn-schants weder in-nemen kunnen. Maer dewijle den vpandt met een heel Regiment den verslagenen quam assisteren / hebbense het moeten staen laten/ ende te vꝛeden zijn; in dees verkregene victoꝛie/ zijn aen de Keyserschе kant over de 100 Man doodt gebleven/ waer mede den vpandt den heelen dagh heeft ghesleept. 1631.

Op de zijde vande Maeghdenburghsche/ zijn wepnigh ghebleven / ettelicke ghevanghens mede inbꝛengende.

Den derden uptval/ is weder geschiet vanden Ghenerael Majooꝛ / in de Nieu-stadt/ daer den vpandt omtrent 40 in de Loopgravens heeft verloozen; die van Maegdenburgh tamelicken Buepꝛ van over-silverde Deghens/ Partusaens/ ende andere saecken bekomende.

De Grave van Tilly vermaent den Administratooꝛ/ ende die vā Maegdēburgh tot d'overghebinge/dies-halven drie schꝛyvens aen hun-lieden sendende.

S'avonts te vozen/eer sulckē uptvallen geschiede/sont de Gꝛave van Tilly een Trompetter met 3 bꝛievē van Wester-hupsen upt/ inde Stadt / de eerste/ aen den Administratooꝛ geschꝛevē zijnde/ was van desen inhout.

Het eerste schꝛijven aen den Administratooꝛ.

Hy soude bupten alle twijffel / noch wel indachtigh wesen / hoe dat hy te vooꝛen upt goeder meeninge van Halver-stadt geschꝛeven/ hem trouwelick radende/ dat hy van de Raedtslaghen tegens Keyserl. Majest. loopende / soude achter weghe laten/ ende niet toestaen/ dat hem de Rebellische gemoederen vervoerden / maer veel meer als een Gꝛoot Vozst van ouden Bloede/ ende Gheslachte/ hem Keyserl. Majest. onderwerpende/ daer neffens wel overdenckende/hoe seer zijn Vozstelicke Stam/ Naem/ Eer/ ende Reputatie/ oock alle tijdtlicke ende eeuwighe welvaert/ ter contrarie doende/ in perijckel ghestellet wiert.

Ende hoe-wel hy gehoopt hadde/ hy soune dese trouw-hertighe waerschouwinghe plaets ghegheven hebben / soo hadde d'uptslagh van de saecke / nochtans/ ende trouwens/ dit aen't licht ghebꝛacht/ dat hy met zijne teghens Pꝛoceduren / hoe langher hoe meerder in de diepte viel/ende nu al de saecke/ insonderheydt de Maeghdenburgische factie/ so verre hadden komen laten/ dat/ indien hy in dit pꝛopoost soude volherdig staēde blyven/ ende hem niet beter versinnē/ hy swaerlick / ofte misschien / nopt daer uptkomen soude/ maer hem selfs/ soo wel als de benaude Maeghdenburghers / haer Wijff / ende Kinders / midtsgaders / so veel onschuldige menschē/ welckers Zielen hier na bpden Alderhoogsten om wee ende straffe roepen souden / in d'upterste moepten/ende vooꝛ-oogen swierenden bederf/ bupten twijffel/ stellen.

Daerom/ dat desen/ het vooꝛ de deur-staende onhepl by tijdts mochte af-gekeert wozden/ hy/ ende meenighen meer / in de daedt speuren soude/ datmē van dese kant heel daer toe geen sin/ ende de grootste aftreck hier eer van hebbe/ oock de schult een oozsaecke/ niemanden anders als dien / die hem / ende nu ghemelte Stadt Maeghdenburgh/ tot dese extremitepten verlepden / toe te schꝛijven was; soo hadde hy niet vooꝛ-by gaen kunnen / hem mits desen nochmael trouwelick indachtigh te maecken/ende te vermanen/ hy wilde doch eens in hem selfs gaen/ al dit wel overpepnsende / ende daer heen dencken / dat

hy

hy hem / mits het noch tijdt was / van de voorſz. factie t'eenemael ontſloegh / voorts niet meer teghens ſetten / maer de Wapenen terſtondt af-leggen / ende die tegenwoordighe eyghendadigheden achter laten: de Maeghdenburgers van hal-ſtarrighept af-manen / ende alſoo hare Keyſerl. Majeſt. der hooghſten Overichept / alder onderdanichlijck t'onderwerpen / daer door ſoude hy het voorſtaende ongheluck af-wenden / hem de Keyſerlicke deure van Ghenade openen / ende verkrijgen / dat met de Stadt Maeghdenburch wel een ſulck accoordt ſoude ghetroffen werden / daer toe ſy anders hier na niet ſouden mogen komen.

Ende ſoude hy hem met die van Maeghdenburgh t'eerder voeghen / dewijle ſy ſagen ende ſpeurden / datſe van Vremde / ende Wtlandtſche / op welckers hulpe ende aſſiſtentie ſy haer ſoo vaſt verlieten / waer over ſy in deſen Doel waren gheraeckt / ende tot hier toe met woorden te vergeefs op ghehouden / ende de ſaecken tot een ſulcken ſtaedt waren ghekomen / dat ſy gheen ontſet voorts meer / ja / in geenderley manieren / hadden te verwachten.

Het ander Schrijven / aen de Magiſtraet en Burgerije tot Maegdenburgh / geſchreven zijnde / was van deſen inhout:

Het ander Schrijven van den Grave van Tilly / aen den Magiſtraet tot Maeghdenburgh / en Burgherije / ghe-ſchreven.

Sy hadden alreets meer als hun lief zijn mocht / in der daet geſpeurt in wat grooten ſchaden ſy van weghen hare halſtarrighept teghens Keyſ. Majeſt. en openbaerlijcke Rebellie / neffens de heurighe waren gekomen / alſo datſe daer door nu al haer Have ende Goederen verloozen hadden / ende was door Godts verleeninghe ſo verre gebracht / dat in zijne handen / ende macht ſtont / haer / met hare / noch overighe Have ende Goederen / Wijff ende Kinders / in een geheele ruijne te ſtorten.

Dewijle hy nu niet ghelooven konde / dat ſy in hare halſterrighepdt ſoo ſeer verdroncken waren / dat ſy niet met hartelicken rouw ſouden willen weder keeren / ende haer tot de Keyſerlicke devotie / ende Ghenade begeven: Soo wilde hyſe nochtans upt een trouwhertighe wel-meeninghe totten overvloet indachtigh maecken / ende vermanen / ſy wilden hun doch de deure van Genade / die ſy tot deſen tijdt toe noch open hadden / niet heel toeſlupten / maer van hare teghens-ſpannighept tot hier toe gedaen zijnde / af-ſtaen / tot de ſchuldighe ghehoorſaemhepdt / waer mede ſy aen Keyſerl. Majeſt. als de hooghſte Overighept / waren gebonden / hun ſubmitteren / ende alſoo ſich deel-achtigh maken van zijne beſcherminghe / niet twijffelende / ſy dit wel overpeynſende / ſoude in haer ſelven gaen / haer beſte doetken / ende niet tot die voor-ooghen ſtaende extremitepten / waer op haer / ende harer Wijff ende Kinder / Have ende Goeder / ruſteden / niet komen laten / ende ſaghen ſy ſelfs voor ooghen / dat die gene / die ſy te beſchermen belooft hadden / niet een reys haer voordeel ende nut ſochten te voorderen / maer veel meer des gantſchen Lants bedervinghe.

Hy gaf hun oock in deſe by-ghevoeghde Coppen te kennen / wat hy aen den Marck-Grave Chriſtiaen Wilhelm / ende aen den Coninckliycken Sweedtſchen Hoff-Maerſchalck Dirck van Valckenbergh / hadde geſchreven. 1631.

Dit ſchrijven / aen die van Valckenbergh gheſchreven / lupdt aldus.

Het derde ſchrijven vã den Grave van Tilly / aen die vã Valckenbergh.

Het was niet van nooden met veele woorden te bewijſen / maer het was hem / en elck eenen bekent / in wat extremitepten het met Maeghdenburg / door hare Rebelliſche halſtarrighept ende vreed-hatige bepraetinge / van die gene / die ſy daer toe verlept hadden / gekomen was / ende trouwens ſo verre / dat / indienſe noch daer in volherdende bleven een kleynen tijdt / dat ſy dan niet anders als hare / ende der heurigen heelen onderganck te verwachten hadden / inſonderhept / dewijle haer gheen ontſet konde meer helpen.

Ende overmits hy aen haer ongheluck gheen wel-behaghen hadde / maer het ſelve door 't middel van hare ootmoedighept teghens Keyſerl. Majeſt. als der hooghſten Overighept / veel lieber ſoude ſien / dattet afgheleert werden mochte / niet twijffelende dat hy wel by hem ſelfs konde die reeckeninghe maecken / dat by een alſulcke ghelegenthepdt niet billick / veel wepnigher verandtwoordelijck was / daer toe raedt te geven / of helpen in't werck ſtellen / dat ſoo veel onſchuldighe menſchen / met verlies van lijf ende goedt / tijdtlijcken ende eeuwigen welvaert inde alder-upterſte ellendighepdt gheſtort / ende de Coninckliycke Soldateſca / aldus op de Vleys-banck ſouden ghelevert worden.

Soo hadde hy niet wel voor by gaen kunnen / hem upt goeder trouwen te ghemoet te komen / daer neffens zijne plicht / waer mede hy aen Keyſerlicke Majeſtept was ghebonden / als een Rijcx-Onderdaen / dat hy dit al wel woude overdencken / de voorſchreven Maeghdenburghers in hare halſtarrighepdt niet ſtercken / maer veel meer tot d'accommodatie te vermanen / ende alſoo haer voor-ſtaende ongeluck / daer door af te keeren / in voegen / dat hy anders / ghelijck hy al gheſepdt hadde / gheen middel hadde / haer door't ſecours / ofte anders te houden / aenghesien hy't daer voor niet houden en konde / dat ſyne Coninckliycke Majeſt. in Sweden ſelfs / by een ſulcke ghelegenthepdt anders doen ſoude / of oock te doen / bevolen hadde.

Hier op heeft d'Adminiſtrator vã Maegdenburgh / Marck-Graef Chriſtiaen Willem / op het ſchrijven hem in-ghehandicht ſynde / den Grave van Tilly / aldus den ſeven-en-twintichſten Aprilis / wederom geandtwoordt.

Het was ſyn ſchrijven van hem met rijpe overlegginge geleſen / hadde daer neffens gewenſcht / dat hy mits deſen konde verſekert zijn / of hy (Tilly) een ſulck ſchrijven upt ſinguliere Commiſſie van Keyſerlicke Majeſtept / op dat hy het ſelve met een meerder Reſpect hadde moghen ontfangen / hadde gheſchreven; met een latende weten tot andtwoordt / dat / gelijck als hy gheboozen zijnde een Vorſt / upt een ſeer oudt bloedt / ſyne Actien / alſoo Chriſtelick hadde aengeſtelt / dat hy daer mede geen menſchen / veel minder Keyſ. Maj. bedroeft hadde / ofte teteghens plicht geoffenſeert / maer hem alleen in de toeghelatene Palen van defenſie ghe-

1631. houden/ ende dies-halven sulcx in zijn Conscientie tegens Godt/ Keyserl. Majest. voor d'Evangelische Standen / ende der gantschen Werelt te verantwoorden/ betrouwde/ het selve alleen den waerachtighen Godt/ende die tot hier toe ghevoerde Acta ende actitata, maer insonderheydt d'onderwerpinge die hy soo dickmaels aen Keyserl. Majest. hadde gheschreven / betuyghen latende/ ende verseeckert zijnde/ indien hem na des Rijcx constitutie/ soo veel van Keyserl. Majest. was opghedraghen gheweest / dat hy daer over was ghehoort gheweest/ ende ondertussen by zijne Rechten / die hem van Godt in zijn Aerts ende Stichten Maeghdenburgh/ ende Halverstadt / de oprechte verkiesinghe verkregen hadt/ rustelick was gelaten geweest/ ende daer by ghemainteneert / ende daer van ongehoort de facto niet gestoten was / dat hy dan alsulcke extremitepten nopt soude by de hant ghenomen hebben.

Hy was noch van een alsulcke meeninghe/ dat hy nae der handt alle zijn handel/ ende Procedupren (oock sonder zijne (des Graven van Tilly) vermaninghe/ daer voor hy ghelickewel / dewijle het upt een goede meeninge was spruytende/ seer danckte) door ingevinghe des H. Geestes/ aldus soude stellen/ op dat de selve tot Godts eere/ onderhoudinghe/ ende voorts-plantinghe van zijn alleen Salighmaeckende-Woordt / tot herbrenginghe des Edelen Vredes / met Godes hulpe souden ontslaen / ende hy liet die ghene die alles dochten te stooren / ende over een hoop te werpen / voor Godt / die het selve upt zijn Gerechten pver / heden/ ofte morghen / ofte doch voorseecker ten jonghstendage/ wreecken/ ende straffe daer over geven soude/ verandtwoorden.

Op dat hy gelijcke-wel by dit sware werck (in voeghen dat het selve zijne Vorstelicke Persoon/ ofte zijn Aerts ende Stichten/ gelijck oock de goede Stadt Maeghdenburgh alleen niet ; maer de alghemeene Christelicke Evangelische Religie; ende hier na alle Protesterende Keur-Vorsten ende Standen aenginck / die dan oock dies-weghen noch onlanghs / hoe dit onhepl/ op dat Godts Eer/ eñ Leer der Roomsch Keys. Maj. Respect/ des gantschen Rijcx upterste Interesse ten mogelicksten mocht gereddert/ende in schuldige bemerckinghe ghenomen werden/ tot Leipsich Raedt-slaghen ghehouden hebben/ nemende een vaste resolutie met Godts Raedt/ ende haer vereenigende)op datter te voorsichtigher mocht ghegaen/ende niet ghesondicht worden ; Soo was hy daer toe genegen/met den Keur-Vorsten van Saxen ende Brandenburgh (des voorseyden Conbents Directeurs zijnde) als Hoogh-geinteresseerde van weghens zijns Aerts Stichts/ten haestichsten hier over te communiceeren/ ende der selven (die buyten twijffel / ghelijck sy by de Consultatie tot Leipsich/ Godts eer/ Keys. Majests. Respect/ende het algemeene beste/ voor ooghen ghehadt hadden/alsoo oock souden hem in dit sware kas / met raedt ende daet assisteeren) goeden/ ende wel-menenden Raedt in te halen/ daer na hy in alle manier hem voeghen soude/indien hem nu de middelen/daer door hy tot zijne Christelicke intentie verlanghen mochte/ niet afgesneden/noch gewepgert/ hem noodige tijt/ aen zijnen Afgesanten/Pas ende Repas/vergunt wierde.

Ghelijck hy nu niet en twijffelde/ dat sy/ Keur-Vorsten/ haer hier in tegens Keyserl. Majest. ende het gantsche Rijck na behoorte/ oock teghens hem vriendelick bethoonen souden; alsoo hielde hy voorseecker / de Coninck in Sweden / soude upt aenghebooren Conincklicke mildighepdt / ende goethepdt/ ongheacht/ dat hy hem soo dier belooft heeft t'assisteeren/den lieven vrede voortrecken/ en van zijn kant in alle maniere voeghen/ dat de vredelicke Tractaten tot rust des algemeenen Duytschen Vaderlants geluckich haren voortganck hebben mochten / gelijck hy dan so veel hem mogelijck/zijne diensten hier in te thoonen/ versproocken heeft.

Soechte dies-halven van hem/ dat hy desen voorslagh mede woude helpen vorderen; ende zijnen Ghesanten den ghemelten Pas/ ende hem soo langh tijdt vergunnen / niet twijffelende/maer eygentlick daer voor houdende/ dat/ gelijck sulcx tot dienst ende welbehaghen van zijne Keyserl. Majest. oock hem selfs tot groote Ghenade ende aensien reycken soude ; alsoo soude het hem oock/ indient tot zijn effect quam / als zijnde een groot Christelick werck in zijn aensienlicken Ouderdom ghewrocht / nu / so wel als hier na-maels/ een eeuwighen Roem maecken.

De Maeghdenburgische Magistraet heeft aldus dese volgende andtwoort geschreven.

Antwoort des Magistraets dā Maeghdenburgh/ aen den Graave van Tilly ghe schreven.

Ghelijck sy daer van verseeckert waren/ dat sy teghens Keyserl. Majest. eenighe Rebellie niets hadden bethoont/ ofte onverantwoordelicke halsterrighepdt gebruyckt/ oock een dierghelijck te doen was/ hun nopt in den sin was gekomen/ maer Keyserl. Maj. hun selfs dit ghetuygenisse soude geven kunnen/ dat sy in zijne devotie altoos / oock tot dien tijdt / als de perijckelen op het grootste zijn gheweest/ sonder ophouden gebleven waren/ ende dachten te volharden. Ende hadde hem (Tilly) selfs dese devotie teghens hare Afgesanten tot Lauwenburg wel behaeght/ ende soude wel nopt een sulcke swarighepdt opgheresen hebben/ indien niet ettelicke misgunstighe teghens Keyserl. Majests. wille/ en beloften/ dese Stadt Maegdenburg nu byrans in't 6 Jaer verbolght hebben/ heur hare Neringhe af-ghesneden / hare inkomsten hun onthouden/ ende wegh ghenomen/ ende was sy dus aen alle kanten benaeuwt ghewrorden/ dat sy het langher niet heeft kunnen verdragen/ende hadde men haer noch ten laetsten in saecke van Religie tegens Keyserlicke verseckeringe/ ende bevel/ willen aenvechten. Dit alles hadde dese Stadt Godt Almachtigh moeten opdraghen / datse voor hare weldaden ende devotie so hart gedruct wierde/denckende dieshalven op hare defensie/ niet trouwens teghens Keyserlicke Majestept / die sy voor haer Hooghe Overighepdt kenden/ ende oock daer voor hielden/maer alleen teghens die selve / de welcke teghens Keyserlicken last / sulcx hadden voorghenomen/ gheljck sy dan 'tselve hare Keyserlicke Majestepdt onder dato / den thienden Novembris / inden Jare 1630 wijdt-loopigh ghenoegh hadden te verstaen ghegheven / ende sich wegen / dese onderdruckinge ten hooghsten beklaeght/ welck schrijvens/ overmits

het

1631. het in druck was ghegaen/ soo seydense hem tot een ghetuyghenisse.

Ende sy begaven sich tot hare Keyſ. Maj. seer ootmoedigh / het voor-seecker daer voor houdende / indien hy den rechten grondt van hare onschuldighe onderdruckinge recht weten soude / (die sy nu al ses Jaren hadden moeten upt-staen) Keyserlicke Majestepdt soude gheen groot behaghen hier aen hebben.

Overmits het nu voor hem selfs billick was/dat de Stadt van een sulcke onlydelicke onderdruckinghe een reys mochte verlost worden/ soo hadden sy by haer besloten / dit heele werck te gheluyck aen beyde Keur-vorsten/ Saxen ende Brandenburgh/ ende gheconfedereerde Hanze-Steden / te kennen te gheven/ op welckers voorslaghen/ ende goet vinden/ sy haer wilden(so veel mogelyc was) accommoderen / ende waren sy oock van zin geweest/mondelick door haer afgheschickte/ sulex te laten voordragen : maer dewyle niemant konde seker daer upt komen/ soo baden sy hem/ hy wilde henliedē Pas/ende Kepas/ sekerlick heen ende weder te reysen/ vergunnen; op dat sy etteliche upt de hare / aen de voorghemelde plaetsen/ sonder uptstel mochten wegh senden/ ende alsoo dese over-swaere saecken voorderen/ ondertusschen tegens haer met de Approcheringhe/ ende ghedruyck der Wapenen / inhouden; ende waer op sy haer mochten verlaten/ te verstaen te gheven by den teghenwoordighen Trompetter.

Het derde Antwoordt-schryvens/ van die van Valckenbergh / was van desen inhout.

Hoe-wel hy zyn schryvens wydt-loopigh zoude beantwoordt hebben / soo hadde hy het daerom on-noodich gheacht / dewyle het al was beschickt van den Administratoor ende Magistraet vande Stadt; hoopten dies-halven / hy soude daer aen ghenoegh hebben / ende zyne Chrystelicke compassie / en ghemoet / die hy in zyn schryvens verhaelde/ tot zyn onsterffelicken roem metter daet bewysen : Van zyne zyde wilde hy gheeren alles doen / wat zyn Conscientie / ende Eere van zynen Naem/ mocht toelaeten.

Graef van Tilly beoost die vā Maeghdenburgh Pas te geven/een afsendinghe aen Saxē/ Brandenburgh/ende aen die Hanze Stadt.

Doen nu dit schryvens aen Tilly is gekomen / heeft hem belieft de begheerte van de Maeghdenburghers toe te laten / terstondt in de Stadt sendende voor haer lieden Pas/ ende Kepas/ ende daer neffens belovende elcken Legaet een Trompetter mede te geven/ op datse gheen perijckel te schromen hebben souden. Dewyle nu die van Maeghdenburg ghehoopt hadden/ Tilly soude zyne beloften wel houden / ende op den bestemden tydt de Trompetters in de Stadt sendē/ heeft d'Administrator/ Marc-Graef Christiaen Willem/ende de Magistraet/ etteliche persoonen tot een Af-sendinghe verkosen / te weten / D. Dongarten / Syndicus; ende Licentiaet / Heydeman Vorstelicken Raedt aen Keur-Saxen: Jan Staelman / des Conings in Swedens Raedt/ende Burgermeester Kulewyn / aen Keur-Brandenburgh: Des Stadts Secretarius/ende Frans Caluter des Stads Schepen na Lubeck Hanse-Stadt. Doch heeft de Graeve van Tilly hem anders bedocht / ende de Trompetters niet te senden/begeert; met vermeldinge het was al te laet/ Bootschappen upt te senden/ want de saecke was soo verre met de Stadt ghekomen/ dat men een sulcken langen uptstel niet konde toelaten. Dies-halven ginghy dese handelinghe weder ten achteren / ende schickte de Graeve van Tilly ondertusschen een schryven aen Keur-Saxen / als oock aen den Keur-Vorst van Brandenburgh/ van desen inhout. 1631.

De Graeve van Tilly schryft aen den Keur-Vorst van Saxen/ende Brandenburgh/ van wegens d'Interpositie met Maeghdenburgh.

Tot wat extremitepten het de Stadt Maeghdenburgh door hare halsterrighepdt hadde laten komen / ende hoe swaerlick daer door Landt ende Lieden / insonderhepdt de omleggende Kevier/ overladen was gevorden / was kennelick / ende hadde hy t voor zyne Keurvorstelicke Doorluchtighept gheheden/ dat hem beliefde sich tusschen de halstarrighepdt der Maeghdenburghers als schepts-man te stellen/ haer daer van afmanende; ende hadde hy het selve oock aen zyn plaetse niet schorten laten/ hopende de Maegdenburghers souden in haer selfs ghegaen zyn/ende sich Keyserl. Majest. onderworpen hebben; So bleven sy nochtans eenen weeth/ als den anderen / daer in volherdich; ende konde men upt alle omstandigheden / en upt haer eyghen segghen/ soo veel verstaen/ dat sy upt hare plicht / ende schuldighept/ daerom ghescheyden waren/ dewyle sy haer seer verliepen op het beslupt/ dat onlanghs van Keur en Vorsten tot Leypsich was ghetroffen / doch insonderhepdt hare saecke op vremde hulpe ghestelt hadden / daer op sy haer dan noch op dese upre verlieten/ ende gelyck hy voorseecker wist/ ten hooghsten daernae trachten / hoe sy tot dierghelycke assistentie komen mochten.

Maer nademael dese saecke was van grote consequentie / ende verre upt sagh / waer door zyne Keur-vorstelicke Doorluchtichept ende andere Nabuyrighe Standen in groote ongheleghenthepdt / ende perijckel komen kosten / in voeghen/ dat hy selfs wel konde dencken/ wat men van vremde Potentaten/ ende Wtlandtsche Volcken te verwachten hadde/ aenghesien de daghelycksse experientie ende exempels genoegh te kennen gaven/ dat de selve niet anders en sochten/ als een particuliere Heerschappye/ende Interesse, ende het ghene / dat sy aen haer brengen konden/ sonder pemants respect ofte aensien voor haer te behouden / waer upt epndelick wel mochte komen/ dat de Hoofden / ende Ondersaten/ het joock ende slavernye over den hals soude ghevorpen / ende het Ryck van malkander gheset worden.

Daerom hadde hy niet kunnen voor by gaē/ zyne Keur-vorstelicke Doorluchtichept aen te soecken/ende te bidden/ dat haer beliefde dit alles wel t'overleggen/ ende daer op de handt helpen bieden / dat doch de voorsz. Maeghdenburghers tot schuldighe gehoorsaemhept aengewesen/ ende van't voorstaende ongheluck ontlast werden mochten : want anders/ indien de Stadt Maeghdenburgh in hare halstarrighepdt soude volherden / ende van hare/ofte de heurighe voorsz. Wtlantsche hulp in dese quartieren ghetrocken worden/ soo was niet sekerders/ als dat hy van zyne kant effen soo wel / ende noch meerder vremder Natien op ghelycke maniere in 't Ryck soude laten komen / ende

1631. alsoo ghelÿck met gelÿck verdzeven wozden/ alles in de grootste confusie bzengende.

De Belegeringhe der Stadt Maeghdenburgh/ wert met ernst seer voozts gheset.

Dupzende al dit schzÿven/ is ghelÿckewel met de belegheringhe met ernst voozts gheuaren; want als Papenheym in de Nieustadt gekomē is/ heeft hy terstont achter die noch staende Muragien begost t'Appzocheren/ en in kozten tÿdt op de sel ve zÿde aende Stadts Gzachten/ die dzooch waren/ gekomen/ alsodat die van Maeghdenburgh met haer Geschut niet veel hebben meer uptrechten mogen. Eyndelick/ hebben sy een stuck op den Toozn van de hooghe Poozten ghebzacht/ waer mede sy veel vande Kepserschе/ ende Ligistischе/ te niet gemaeckt hebben.

Van de Nieu-stadt na de Sudenburg heen op het veldt/ wierden geen Appzochien ghemaeckt/ maer hielden alleen daer de Kupters de wacht/ dewÿle ter selver plaetse de Stadt op het best versien was.

Den 1 Mey wierde 'snachts een Batterÿe ghemaeckt/ in de Nieu-stadt/ tegens aen d'onderste Stadts Baterÿe/ van de welcke s'anderen daegs sterck inde Stadt ghespeelt wierde/ doch mosten de Kepserschе tegens den avont weder daer af wÿcken/ dewÿle de Belegerde van des Stadts Batterÿe den Constabel den arm afgeschoten hadde/ een stuck gedemonteert/ ende veel volcks daer neffens beschadigt. Hier na is ettelicke daghen/ wepnigh in de Stadt gheschoten/ ende heeftmen alleen met Appzocheren doende geweest/ aen verschepden plaetsen Mÿnen maeckende/ datmen aen alle hoecken aen de Gzachten is ghekomen. Ende liet Papenheym noch 4 Baterÿen in de Nieu-Stadt maecken/ ende den 7 Mey met 16 stucken Geschuts/ in de Stadt schieten.

Het was tot dien tÿdt alles tot den Stozm ghereet/ maer dewÿle den Toozn vande hoghe Poozt/ ende het Rondeel van Steen opgheboutwt zÿnde/ daer neffens stont/ konde men dien selven dagh niet heel om veer bzenghen/ daerom most het noch wat achter blÿven; doch heeftmen 20 Man dooz een Kelder met een Sergeant aen de Stadts-wal ghebzacht/ die haer vergraven souden/ die van een uptval zÿn weder verdzeven/ 2 daer van ghevanghen/ ende een doodt geschoten. Omtrent desen tÿdt/ was een groot Alarm in de Stadt/ ende alles in gheweer/ want de Belegherde meenden niet anders/ de Kepserschе souden nu met Stozmen komen aensetten/ insonderhept als ettelicke Stozm-ladders in de Gzachten waren. De Gzave van Tilly/ Papenheym/ Overste Schonburger/ Generael Wacht-meester/ waren doenmaels alle-gaer inde Nieu-stadt/ meenende dat de Stadt soude Parlamenteren; daer toe noch geen apperentie en was/ maer die vā Maegdenburg stelden haer Mannelick ter tegensweer/ ende geschiede een sulck schieten in ende upt/ ende niet te min oock met Musquetten/ dat d'aerde trilde/ eñ vlogen de Musquetkoghels soo dick/ als of sy ghereghent waren. 's Nachts wierdender veel vier-kogels in de Stadt gewozpen/ daer op de Belegerde wel pasten/ eñ op alle straten ozdze gemaect hadde/ sulcke te dempen/ alsodat geen singulier schade daer mede konde ghedaen wozden.

De Gzaeve Tilly/ haeste hem seer met de Belegheringhe/ overmits de Coninck van Sweden/ hoe langer hoe meerder by quam/ eñ sterck om Zerbst stropende/ ende beiaegde hem desen handel seer qualick/ insonderhept/ dewÿle oock Keur-Saren/ ende andere Evangelischе Standen met stercke werbinghen/ ende Krÿghs-ghereetschap/ doende waren; dies-halven hy/ Tilly/ alderhande perÿckel vzeesde. Ende maeckten dit de Maeghdenburghers wat Animeus/ dat sy haer niet soo seer defendeerden/ als sy wel noodigh hadden,/ daer op te seer steunende/ dat de Coninck nu al soo nae by/ ende geen noodt meer vooz handen was/ ende konden haer niet inbeelden/ dat sy alsoo/ ghelÿck daer na gheschiede/ overhaest wozden souden/ niet meenende/ dat de Kepserschе in de Nieu-stadt/ ende Sudenburgh hun soo na op den hals waren. Die van Valckenburgh ontsagh hem geen moepten/ soo wel 'sdaegs als s'nachs/ maer de last was hem alleen te veel. De selve dede den vierden uptval uptzÿne Posten in de Loop-gravens aen der Sudenburgh ende Heydeck/ waer over oock een Capiteyn ende Luytenant is gebleven/ doch den Cozpozael bzacht hy mede in de Stadt. Maer de Tillyschе gaven wepnigh daerom/ maeckten haer terstont weer aent werck/ dat sy oock aent Heydeck dooz de Supder-Mueren zÿn ghebzoocken/ 4 Stucken Geschuts daer in seyndende/ met de welcke sy op de Vooz-muyzen ende Zwingher aende voozsz. Pastey ettelicke daghen lanck sterck geschoten hebben.

De Gzaef van Tilly vermaent de Maegdenburgers weder dat sy haer overgeven.

Den 8 Mey/ omtrent den Middach/ sondt den Gzaef van Tilly/ vooz't andermael een Trompetter in de Stadt met 3 Schzÿvens/ daer van het eerste was/ aen den Marck-Gzaef Chzistiaen/ van desen inhout:

Hoewel hy gheneghen was geweest/ de Passen t'oversenden/ maer mits zÿne Vozstelÿcke Ghenade selfs sagh/ en speurden/ dat het met dese Stadt/ tot een sulcke extremitept was gekomen/ dat de saecke gheen uptstel meer lÿden en konde/ ende zoude het beste middel zÿn/ aen Kepserl. Majest. met achterstellinghe alle andere imaginatien/ hem te submitteren; daerom hy de Maeghdenburghers noch een reys wilde vermanen/ 'twelcke zÿne Vozstelicke Ghenade haer souden weder voozstellen.

Ende konde zÿne Vozstelicke Genade/ wel mercken/ tot wat een perÿckel dit werck soude uptslaen/ indien d'onderwerpinge langher soude uptgheselt blÿven. Soo hadde hy niet naerlaten kunnen upt een opzecht gemoet/ eñ rechtschapene intentie/ noch-maels indachtich te maecken/ versoeckende/ dat hy doch/ als een geboozen vooznaem Vozst des Kÿcr/ zÿne hooghe Persoon/ Naem ende Stam/ die hier onder niet wepnigh te pericliteren en hadt/ neffens andere perÿckel/ wel in acht wilde nemen/ vattende van hem selfs een sulcke kozte Resolutie/ ende met een vermanende de Maeghdenburghers tot haer eyghen best/ op dat men in der daet te speuren hadde/ dat sy tot vzedelÿcke actien/ doch aldermeest het voozstaende ongheluck/ dooz hare schuldighe gehoozsaemhept/ af te keerren/ gheneghen waren.

Het tweede schzÿven aen den Magistraet/ ende Burgherye/ luyde aldus:

Hy was niet ongheneghen geweest/ den begeer-

1631. begheerden Pas vooz hare Perſonagien/ over te ſenden; doch dewijle de ſaecken met Maeghdenburgh tot een ſulcke extremiteyt ghekomen waren/ dat de ſelve geen vertreck meer verdzaghen en konde/ ſonder groot perijckel/ die ſy ſelfs vooz ooghen ſaghen/ ende ſpeurden/ ſoo ſoude de voozgheſtelde af-ſendinghe wat te laet vallen/ ende te vergeefs gheſchieden.

Ende dewijle geen ander/ noch beter middel vooz de handt was/ als dat ſy by een alſulcke gelegenthept/ met achterſtellinge alle andere bepeynſinghen/ haer kozt reſolveerden; ſoo hadde hy haer daer toe noch-maels willen vermanen/ ende indachtigh maken/ dat ſy haren toeſtant/ ende in wat perijckel van lijf ende leven/ met verlies van tijdtlicke ende eeuwighe welvaren/ ſy/ met de harighe/ komen ſouden/ wat overdencken ſouden; daer op ſtracx ſich Keyſ. Maj. als de hooghſte Overighept/ ghehoozſamelick onderwerpende/ waer toe te komen/ noch heylſame middelen open ſtonden/ ende konde wel een ſulck Accoozdt verkrijghen/ daer toe ſy hier na niet ghelanghen mochte. Ende by aldien zijne wel-meende waerſchouwinghe by hun gelden ſoude/ ſulcx was tot haer eyghen baedt/ ſoo niet/ moſt hy het aen zijne plaetſe ſtellen/ende ſoude hy vooz Godt/ ende der Weereldt daer van verexcuſeert/ ende in zijn conſcientie vzy zijn/ dat hy het niet/ maer ſy ſelfs/ende die ghene/ d'welcke hun in hare halſterrighept ſterckten/ ende een oozſaecke waren van haer ongheluck/ ende bederbinghe/ die een ſulcx by Godt Almachtich/ ende de Nakomelinghen ſwaerlick ſouden kunnen verandtwoozden/ alleen op haer ſouden laden:

Het derde ſchzijven aen Valckenburgh/ lupde aldus:

Wat hy aen den Marck-Grave Chziſtiaen Willem/ etc. ende de Magiſtraet gheſchzeven hadde/ ende wel menighmael indachtich ghemaeckt/ dat ſoude hem om te leſen/ mede toegheſtelt zijn: Dewijle hy nu niet en twijffelde/ dat hy/ als een Ingeſeten des Rijcx/ ſoude niet geern ſien/ dat de Stadt Maeghdenburgh/ by een ſulcke occaſie/ in't uptterſte bederven quam/ maer veel meer dooz ſchuldighe onderwerpinghe/ hem/ ende de zijne/ ſalveerde/ ſoo hadde hy ſulcx nochmaels upt een goede affectie hem willen te kennen gheven/ voozſeecker houdende/ dat zijne Majeſtept in Sweden/ by een alſulcken ſtaet/ anders niets zouden raeden/ ofte bevelen.

Den Tzompetter/ die deſe bzieven heeft gebzacht/ hebben die van Maeghdenburgh in de Stadt ghehouden tot den 10 Mey/ende hebben hem na beraetſlaginghe met een antwoozt weder willen af-vaerdighen/ maer ſy zijn dooz de ſchielicke veroveringhe deſer Stadt overraſt ghewozden/ gheljck wy hier nu verhalen ſullen. Den achſten Mey/ als de Trompetter al in de Stadt is gheweeſt/ heeft Papenheym ettelicke in de Nieuſtadt ghecommandeerdt/ dat ſy haer in de Wallen ſouden legghen/ daer op die van Maeghdenburgh/ 40 ſterck zijnde/ uptvielen/ de Papenheymſche weder daer upt dzyvende/ waer over ſy den Capiteyn Wouſtenhoff/ hebben verloozen.

Dewijle de Papenheymſche niet te min haeſt weder in de Gzaven zijn ghegaen/ haer werck voozts ſettende/ ettelicke Schantskozven daer heen bzengende/ is de Ghenerael Majooz tegens den Avont weder uptgevallen/ haer twee-mael daer upt ſlaende; op een ſulcke maniere moſten ſich de Belegherde eyndelick defenderen/ dewijle ſy gheen pulffer om met Gzoff Gheſchut te ſchieten/ meer overigh hadden/ dat van de Magiſtraet was op ghehouden/ tot op de laetſte uyze/ daer dede-nien eerſt een Gzdonnantie ſtellen/ dat men meer Handt/ ende Water-moolens ſoude maecken/ ende ſoo dit by tijdts was gheopenbaert/ hadde men wel een ſulck ghebzeck kunnen verſetten: want daer was Salpeters ghenoech/ waer mede ſy vooz Tilly/ niet hadden moghen vzeeſen/ indien hare ontrouwighe Nabueren/ Religions/ ende Bloets-verwanten tegens de Chzijſtelicke liefde/ haren vpandt niet met krupt ende loot/ upt ghekoffeert hadden. 1613.

Het ſchieten upt het Legher van Tilly/ heeft van den 7/8/ende 9 Mey af/dagh ende nacht continueerlick ghedupzt/ tot den 9 dito vooz-ghejedt/ na den Middagh hebbenſe weder wat ingehouden/ ende heeft-men veel 1000 ſchooten ghetelt/ maer wepnig is daer mede upt gerecht/ in voegen/ datſe d'een koghel op d'ander in't Heydeck hebben geſchoten/ die daer in zijn blyven ſteecken/ die het werck ſtercker ende vaſter ghemaeckt hebben. In de Nieu-ſtadt hebben ſy ghemeent/ datſe wilde den Toozn by de Hooghe-poozt/ in de Gzaven neder ſchieten/ dat hy die vervullen ſouden/ dat niet heeft willen aengaen/ want hy is ter zijden op den Wal gevallen/ ende een out Kondeel aen de Gzaven opghevult. Op den Zwingher aen den Nieuwen-marct/ in de Nieuw-ſtadt/ wierde oock met 8 Cartouwen gheſchoten/ ende die Muzagien ſchadeloos ghemaeckt/ maer de Wal konde niet beſchadicht wozden. Ende hoe wel al middeler-wijle veel 100 Vier-koghels in de Stadt zijn ghewozpen/ iſſer wepnigh voozdeels mede ghedaen/ ende van alle het ſchieten op de Wallen/ zijnder over acht a neghen Burghers ende Soldaten niet doodt ghebleven.

Dewijle nu den 9 dito/ de Tillyſche met ſchieten heel opghehouden hebben/ etteliche Stucken by der Suderburgh af voerende/ mits Tilly van meeninge was/ van wegen des Coninex aentocht/ ſoo hy de Stadt met een Stozm niet vermeeſteren konde/ over etteliche daghen tijdts/ de Belegheringhe te quiteeren/ meenden die in de Stadt/ dat de Tillyſche wilden vertrecken/ ende ſouden voozts niet meer attenteeren/ gheljcke-wel zijn de wachten s'nachts over al wel beſedt: want de heele Soldateſca/ neffens de gantſche Burgher-wacht/ oock de Kupters/ die met hare Piſtolen ende Bandeliers/ altoos willigh laeten vinden/ niet tegenſtaende ſy/ gelijck andere Soldaten van de Burgers/ geen Quartier hebben kunnen/ de gantſche nacht over de wacht mede helpē verſien. Ende dewijle de Kepſerſche de heele nacht over/ ſtil waren/ zijnſe s'mozgens ten 5 upzen vande Wal/ meeſten-deels naer huys gegaen/ haer tot de ruſt begevende/ t'welck de Kepſerſche al te weten ghekreghen hebben; daer op ſy

1631. dan ten 7 uyren den Stoyrm aenghevanghen hebben/ als hier nu volght:

s'Avonts hebben d'Overste in't Legher van Tilly Raedt ghehouden / hoe men de saecken souden aen-tasten/ daer by Tilly seer ghetwyffelt werdt/ of men een Stoyrm versoecken soude/dewyle hy vreesde/ dat het niet wel ghelucken mochte; doch / als een Keyserseh Overste/ sterck daer toe heeft gheraden / ende het exempel van Mastricht/ aen den dagh gehaelt / daer de wacht ooc s'moyghens had geslapen/de Burgers naer huys/ ende te bedt ghegaen. Daer op is besloten/ dat Graef van Papenheym / neffens de Regimenten van Gyons-velt / Wangler/ ende Savelli/ het groote Nieuwerck aen de Nieustadt: Hertogh Adolff van Holsteyn / het Hoyrn-werck voor de Kroecker-poort: de Grave Wolff van Mans-velt/ het Heydeck/ ende dan dyie Regimenten van de Keyserschе neffens ettelick volck vande Ligistische/ het nieuwe werck op het Marsch/ tusschen de Brugghe ende het Water/ souden aenvallen: ende soude alsoo de Stoyrm gheluycker handt/ als men te voyren met Gyroff geschut de losе ghegeven hadde / aen alle vier plaetsen aenghevaedt woyrden/het welcke doch niet geschiedt is/ noch gheschieden konde / dewyle aen geen plaetse was Breesse geschoten/ noch de Gyrachten opghevult geweest. Doch Papenheym heeft in syn Post al een groot voordeel gehadt / te weten/ een dyooghe Gyracht/ geen Boyrst/ noch streeck-weer aen de Wal/ ende hingden Wal heel leeg af/ datmen lichtelic konde daer op komen; Dieshalven heeft hy het aen syn kant seer ge-pvert / s'nachts over al tot de stoyrm gereet makende/ Stoyrm-ladders aen den Wal leggende/ heeft de Stickaden/ ende Palisaden/ doen upt-trecken/ ende andere dinghen meer. Maer Tilly heeft dien selven moyrghen noch een reys Krygs-Raet ghehouden/ hoe-wel den voyrighen avont het besloten is gheweest / dat-men met den dagh soude aenvanghen / soo seer heeft-men aen d'upt-werckinghe / ofte effect van dese sake/ ghetwyffelt; dies-halven issет upt gheselt met het aenvallen/ tot 7 uyren.

Maeghdenburgh woyrt van de Keyserschе ende Ligistische verovert.

Doen men nu in de Stadt den 9 May besloten hadde / den Tillyschen Trompetter met de resolutie op den aenstaenden moyrgen/ synde den 10 dito / weder af te veerdighen/ ende ondertusschen de Burgers en Soldaten de gheheele nacht/ gheluyck verhaelt is/ op de Wal gheweest / tot dat den dagh weder is aenghebyroken; mcenende / daer soude dien dagh niet sonderlinghs banden vpandt voyrghenomen woyrden; syn upt elcke Posten/ de helft van de Burghers en Soldaten/ naer ghewoonte/ te huys ghegaen; ooc d'Officiers / die d'Ordinaris Wacht niet en hadden / hebben hun tot ruste begheven. Maer die van Valckenbergh is naer't Stadthuys ghereden / om neffens de Magistraet/ den Tillyschen Trompetter weder af te veerdighen. Maer / daer dese in't beste van haer ruste waren/ d'andere op den Wal ooc meestendeel slap en af-ghesloofst / gheen onheyl/ veel minder eenē Stoyrm verwachtende waren/ voor datter Breesse geschoten was: Dese nu vast besigh synde met beraedtslaen/ hebben de Keyserschе ende Ligistische haer voordeel af-ghesien/ en in't werck gheselt; ende is Papenheym/ naer 7 uyren / gheluyck 1631.
voorschreven is/ aen de Nieuw-stadt/ by het Nieu-Werck / met gantscher macht (daer toe hy ooc de Rupters/die af-sitten mosten/ ghebyrupckte) aen ghevallen; syn volck de loose ghevende / Jesus Maria, ende een wit Bandeken om d'armen / die de Stadts Soldaten/ 15 sterck synde / upt de Fausse-breyen ghedreven hebben/ dat sy op den over-Wal mosten retireeren. Daer op heeft hy terstont het Nieu-werck aengheranst / ende soo verre ghekomen / dat hy over de Borst-weeringhen van de Maeghdenburghers is door-ghedronghen: doch / dewyle die van Valckenbergh essen van't Stadthuys aen-quam / is hy met verlies van ettelick volck weder te rugh ghedreven / dat men op het Nieu-werck over de 100 dooden heeft sien legghen. Ondertusschen hebben de Keyserschе aen de hooghe Poorten ooc komen aensetten/ ende dewyle de Wacht daer heel slecht bestelt was / hebben sy haer haest Meester ghemaeckt / want die wepnighe Soldaten die daer waren/ waren slapende. Maer die opper Schilt-wacht stont/ die sochte synen vpandt van binnen / ende wierde van d'aenklimmende Keyserschе niet eer ghewaer/ als met een streeck/ daerom ooc d'andere lichtelyck overmandt/ ende de vpandt over de Wal tot in de Poorten syn ghekomen. Ende of wel hier over in der Stadt aen alle kanten Alarm wiert/ en de Stoyrm-klocken gelupt/ ende noch al dapper ghevochten is/ was het doch al te laet: dewyle die van Valckenberg om de selve Contrepe/ doen hy aen't uptdryven vanden vpandt was doende/ is ghesschoten. Gheluycke-wel/ hadde de vierde-part so veel Soldaten/ als Burghers gheweest/ sy hadden de Keyserschе wel kunnen weder daer upt slaen/ want het ginck op haer kant ooc alsoo wel in syn schick/ ofte oyrre niet / ende soude gheen klepne confusie gemaeckt hebben/ indien de rechte teghens-weer daer by was aen ghekomen/ende waer het ooc saecke dat alleen 500 Rupters teghens haer waren aenghetrocken / soude het wonderlick afgheloopen syn / gheluyck d'Officiers selfs sulcx bekent hebben.

Dewyle nu de Soldaten in der Stadt/ neffens de Burghers/ niet meer om te schieten hadden/ is terstondt van weghen het onset/ by d'andere Burghers aen de selvighe Post een confusie ontstaen / 't welck de Keyserschе bemerckten/ende haer volck de loos ghevende / datse op d'andere Post ooc souden aenvallen/ 'twelcke ghelchiede / ende viel de Hertogh van Holsteyn op het Hoyrn-werck voor de Kroecken-poort aen/ daer hy sterckе teghens-weer vondt / want des Bisschops Soldaten hielden haer mannelick aen de selve plaetse/ maer dewyle alreede de Regimentē van Papenheym/ Wrangel/ Gyons-velt/ ende Savelli/ de Wal op het Nieu-werck/ tot aen de voorsz. Poorten hadde in ghenomen/ van achter in de Maeghdenburgische Soldaten vallende/ synse overmandt / ende den meesten-deel ter selver plaetse neder ghehouwen.

Den Gyrave van Mans-velt heeft een langhen tydt met den Stoyrm aen't Heydeck inghehouden / tot dat het Regiment van Papenheym / ende andere/ al-reede over de helft in de

1631. in de Stadt waren ghevallen/ daer hy ghelijcke-wel ſtercke tegens-weer heeft gevonden/ alſoo dat hem twee Stormen zijn afgeſlagen / ende is eyndelick/ mits in de Stadt al de vreeſe was ghekomen / noch door een Poorte / die open ghemaeckt wierdt / inghekomen.

Tuſſchen het water en de Marſch/hebben de Keyſerſche oock niet veel bedrijven kunnen/ hoe-wel ſy oock wat ſlap met Stormen zijn gheweeſt: want ſy eerſt / als ſy ſaghen dat de Stadt al was ghewonnen / hebbenſe komen aenſetten / ghelijcke-wel hebben ſy ſtercke teghens-weer ghevonden / tot dat ſy ten laetſten goetwilligh zijn ingelaten; alſo/ indien het Nieu-werck aen de Nieuw-ſtadt met de Wacht wel verſien ware gheweeſt/ was het onmoghelick gheweeſt / dat aen d'andere dyke plaetſen / de Veſtinghe hadde kunnen overwonnen worden. Nadien nu ſulcke wercken (ghelijck verhaelt is) overghegaen waren/ ende die van Valckenbergh doodt geſchooten is/ zijn de Burgers ende Soldaten ghedwonghen haer in de Stadt te begheven / ende hoe-wel ſy aen ſommighe plaetſen noch tegens-weer ghedaen hebben/ ende door Mannelick toeſpreecken van Capiteyn Smidt/den vyandt weder tot op den Wal gedreven/ is doch/ dewijle deſe voorſz. Capiteyn oock ſeer ghequetſt wiert/de Grave van Tilly met een groote furie komen aenſetten/ ettelicke Stucken teghens de ſtraten keerende/heeftſe los doen branden/waer over alle defenſie is te niet ghegaen/ alſoo dat ontrent elf uyren de Stadt t'eenemael in des vyants handt is gheweeſt/ ende hebben ſich de meeſte partye vande Burghers na haer huyſen begheven / d'andere haer tegens ſtellende / zijn ghemaſſacreert. Sommighe / die noch op de Wallen waren / om quartier biddende / hebbent / hoewel ſeer ſwaerlick verkreghen / doch niet alle van de Tillyſche Soldaten : want het Papenheymſche volck/ als oock de Walen/hebbent alder-onChriſtelickſte ghemaeckt / ende argher als Turcken geraeſt/niemandt lichtelick quartier gevende / maer hebben met neder-houwen/ſoo wel Mans als Vrouws-perſonen/ ende kleyne kinders/ oock ſwangere Vrouwen in Huyſen ende Kercken / inſgelijck Geeſtelicke Perſonen/ alſo getyrannizeert/ dat oock veel vant ander Tillyſche volck/een af-keer daer aen ghehadt hebben.

Doen nu de Poorten al open waren/ ende de Kuypers neffens de Crabaten daer in quamen/doen is het Plonderen/Rooven/Moorden/ Joffrouwen/ ende Vrouwen-ſchenden eerſt aenghegaen / ende boven alle maten ſchrickelick/ en qualick gehuyſt. Een Edel-Joffrouwe/dewijlſe de Soldaten anders niet konde ontgaen / om haer te behoeden / heeft haer ſelven in een Put gworpen : twee Soldaten die een kleyn kindeken op de ſtraten vonden ſchreyende legghen/ namen het ſelve elck by een been/ ende ſcheurdent ſo van malkander. In S. Catharijnen Kercke/zijnder 35 / meeſtendeel Vrouws-perſoonen / heel onbarmhertigh de Koppen af-ghehouwen/ ende heeft-menſe met ghevouwen / ende ingheſlotene armen / heel doodt ghevonden. Daer zijn oock ſommighe Vrouwen/ in haren arrebeyt ſittende / van de Soldaten omghebracht : In Somma/ wat voor een jammer/ ellendighepyt/ en noot daer gehoort 1631.
is/ en kan-men met geen Penne beſchrijven / noch oock upt-ſpreecken.

Nadien nu de Tillyſche ontrent 2 a 3 uyren in de Stadt zijn geweeſt/ is het vyer / datſe aen verſchepden plaetſen / den Burghers tot een ſchrick (op dat ſy geen ſtercke teghens-weer doen konden) aengeſteecken / was met een ſulcken cracht opgheresen/ dat de Soldaten aen haer plonderen beledt zijn/ oock van weghen de groote hitte meeſtendeel / tot op ettelicke Regimenten/ die de Wal beſet ghehouden hebben/ haer moeten weder upt de Stadt begheven / ghevanghen met haer nemende veel Vrouwen ende Joffrouwen/peerden ende vee in't Leger/ die ſy aen Kettings hebben ghebonden / ende ghebruyckende de Vrouwen na haer Duyvelſche begeerte/ datſe daer over/ veel inſonderheyt Meysjes van 10 a 12 jaren / die ſy niet eens verſchoont hebben/ zijn geſtorven.

Den March-Graef hebben ſy oock eyndelick op den breeden wegh / als hy in de ſlincker voet een ſchoot/ in't Hooft een quetſuer/ ende anders met Muſquetten goede ſtooten ghekreghen hadde/ overmant/ ende gevanckelick in't Legher van Papenheym / ende van daer na Wolmerſtadt gevoert; d'Overſte Amſterrot is ghequetſt/ende oock gevanghen ghenomen / mits-gaders d'Overſte Vſler/ Overſte Luytenant Bope/ ende ſommighe andere Officiers : Drie vande Burgermeeſters/ te weten : Koelewijn/ Smidt/ ende Weſtphael/ hebben met ettelicke Raets-Heeren oock quartier verkregen : Borgher-meeſter Brupn/is neffens andere Raets-heeren gebleven/die ten deele door't Sweert/ten deele door't vyer / mits ſy haer hadden verſteecken / omghekomen. d'Overſten Luytenandt Longius / Major Creſſe van Hal/ zijn oock gebleven/neffens andere Officiers.

Het vyer / overmits de windt te ſeer is opgekoelt/ heeft aldus haſtelick d'overhant gekreghen/ dat van 10 uyren 's middaeghs / en weder tot 10 uyren s'nachts/de heele Stadt/ daer in ſes ſchoone groote Parochyp-Kercken ſtonden/ die daer van een deel met lepen/ een deel met loot/ ende S. Jans Kercke met koper ghedeckt waren / neffens alle Stichten ende Clooſter-Kercken heel afghebrant/ ende in d'aſſchen legghende tot 139 Huyſen/ daer van de meeſte part aen der Viſſchers Oever zijn gheleghen / ende kleyne Hutten waren/ ſonder wepnigh aen den Dom/ende onſe L. Vrouwen Kercke / leggende Clooſters / de welcke beyde Kercken noch van't vyer zijn overigh ghebleven. Doch ſtondt het ſeer periculeus mettet Clooſter/ indien de Monicken niet ettelicke 100 Soldaten daer toe ghehuert hadden / de welcke het vyer met ghewelt hebben afghehouden / ende ghebluſcht.

s'Anderen daeghs zijn in der haeſt s'morghens vroegh/ de Keyſerſche/ ende Ligiſtiſche Soldaten upt ghegaen/ om de Kelders te viſiteeren / ende te plonderen / die haer niet daer af wouden laten houden / overmits ſy noch te vol roocks zijn gheweeſt/ waer over veel zijn verſmoordt over den Buydt te ſoecken. Dewijle nu de Burgers haer beſte ſaecken/ ende 't voornaemſte Huys-raet van weghen het in-worpen van de Vyer-kogels in de Kelders gebercht hadden / hebben de Soldaten

1631. daten noch goeden Buydt ghemaeckt van Kledeeren/ Cieraet/ Silver/ Speck en Boter / oock veel 1000 vaten Biers/ doch aen Gelt geen 7 Coninckrijcken / gelijck Tilly den Soldaten het Barquys heeft gesmeert/ om datse te beter souden aengaen / want het meeste was al aen de Keyserschе/ duyrende de voorighe Blocqueringhe / ende aen de Sweedtsche uytghekeert.

Hier nae isset op een eeten ende drincken aenghegaen / het welcke drie dagen geduyrt heeft / ende is alsoo de Maeghdenburgische Bruyloft/ ghelijckse van Tilly genaemt is/ ghefesteert geworden/ t'welck de reste vande Maeghdenburghers met droevighe ooghen hebben moeten aensien. In de Dom-Kercke/ hebben haer over 1000 menschen van Vrouwen / doch weynigh Burghers/ Joffrouwen ende Kinders / met etteliche Soldaten verberght/ drie heele daghen sonder eeten ende drincken/ haer daer in ont-houdende / die den Graye van Tilly den 12 Mey door twee Trommelslagers/ heeft Quartier doen uytroepen/ hun Commis-broodt ghegheven/ de Burghers / ende andere Persoonen in des Bisschops Hoff gevoert/ ende die gesont/ en van't Lant waren / daer uyt genomen/ ende daer nae de Kercke doen wederom suyver maecken. Doen D. Back / ende sijn Collegien/ ofte Mede-ghesellen voor de Kercke/ voor hem/ Tilly/ een voet-val hebben ghedaen / heeft hyse/ neffens Wijff ende Kinders/ in de vooghdye vande Molen bringen laten/ hun wat te eeten/ doch wat slechtjes/ ghevende. Tot de Soldaten is hy selfs ghegaen/ om te sien/ of niet etteliche daer onder te vinden waren/ die van hem waren afgheloopen: Den anderen heeft hy Quartier gegheven/ ende onderhout belooft / soo sy hem wilden dienen / doch heeft hy hun te voren een goeden treck ghegheven / dat sy soo qualick op hem ghepast hadden.

Den 10/11/ende 12 Mey/ is dus een jammerlick kermen/ ende schreyen van de Kinders ghehoort / die staegh aen Vader ende Moeder hebben gheroepen/ doch van wegen haer Kindtshevdt niet kunnen seggen/ wien sy toe hoorden. Etteliche hebben gheseten over hare Ouders / in't Bloedt omghekeert zijnde/ op der straten/ roepende! Och Vader! Och Moeder! etteliche noch suyghende Kinders/ hebben ghelegen aen hare Moeders Borsten/ al mammende/ ende dus jammerlick schreyende/ dat een steenen hart hem daer over hadde moeten ontfermen / dat die grouwelickste Tyrannen tot medelydenniet en konden beweghen.

Wat belanght die doodt gheslaghen zijn/ in Maeghdenburgh / overmits niet alleen het Sweerdt / maer oock door het vyer veel omghebracht zijn/ heeftmen deselve niet eygentlick kunnen op-speuren/ ende houtmen daer voor/ datter door het vyer/ so niet meer/ doch essen soo veel/ als door de Soldaten omghebracht zijn gworden: want als de Kelders zijn opgedae/ zijnder onder het Gewelfde heen ende weder van Mannen/ Vrouwen/ ende Kinderen/ drie/ vijf/ ende meer/ die voor de groote Tyrannye vande Soldaten sich verberght hadden / gevonden. Wilde-men oock het getal vande dooden uyt de Begraefenissen halen / soo heeft doch de Graye van Tilly / teghens alle oude Krijghs-manier 1631.
ende ghebruyckt / uyt een on-Chrijstelicken vyer/ den verstorvenen d'aerde niet vergunnen willen/ maer deselve na d'Elve doen voeren / ende in't water werpen.

Of nu wel sommighe gheweest hebben/ die het ghetal wat wilde gade slaen/ dat van de selve tot op den 21 Mey/ die in d'Elve zijn gevorpen/ 6000. 400 ende 40 souden gheweest zijn/ so konde men ghelijcke-wel daer af gheen seeckerheydt hebben/ overmits alleen die ghene / die op der aerden hebben gheleghen/ in d'Elve/ ghelijck verhaelt is / zijn ghevorpen/ daer van de meesten deel noch in de Ghewulfde Kelders hebben ghelegen/ die hier na (wel eerst over een half jaer) zijn te voorschijn ghekomen. Wt d'overghebleve-ne / hadde men wel seeckere nae-rechtinghe kunnen hebben/ maer dewijle sy heen / ende weder in't Legher ghevoert waren/ heeft het oock niet wel gheschieden kunnen.

Wt de ghemeene gissinge/ houtmen't daer voor/ dat omtrent 400 Burgers souden zijn in't leven ghebleven / die ghevangen int Legher van Tilly zijn ghevoert / daer in qualick onthaeldt / ende heeftmen groote Rantsoenen/ niet teghenstaende datse op der Weerelt niet meer en hadden/ noch van hun ghevordert/ die meestendeel hier na/ als het Tillysche Legher in't Brant quam / ontloopen zijn: welcken brandt den 14 Mey gheschiede/ het welcke oock heeft ghelucket den Sweedschen Ambassadeur Staelman/ die te voren seer vast ghevanghen is geweest. Ende konde niemant weten/ hoe't vyer in't Leger/ dat den Soldaten de meeste Buydt heeft verbrandt/ op-ghekomen was/ ende wierde de Schuldt eyndelick op d'arme Schapen (de ghevanghene Maeghdenburghers) datse den Wolff het water dick ghemaeckt hadden/ ghelept; ghelijckmen henlieden oock de schult gaf/ dat sy Maeghdenburg oock hadden selfs in brandt ghesteecken / onghecht/ dat de Keyserschе voorname Officiers selfs bekennende/ dat de Brandt-stichtinge van de Soldaten/ den Burghers tot een schrick/ op datse gheen teghenstandt meer doen mochten/ gheschiet was; ende meenden selfs niet/ dat hier door de heele Stadt in d'assen soude zijn gekomen / ende heeftmen nae der hant gebrande Peck-kranssen aen sulcke plaetsen ghevonden / daer te voren dierghelijcke Vyer-wercken nopt zijn heen gekomen/ noch d'Inwoonders opt ghebruyckt hebben.

Het verlies van der Keyserschе ende Ligistische zijde/ is oock niet kleyn geweest/ want die van Maeghdenburgh/ duerende dese Belegheringe met staegh uytvallen/ ende schieten/ veel volcks te niet ghemaeckt hebben/ ende voor't laetste/ by desen inval in de Stadt etteliche 100 op haer plaetse zijn ghebleven/ daer onder menigen wel versochten Officier/ ende Soldaet/ mede is ghebleven.

Oorsaeck van de ruyne der Maeghdenburgers.

Aldus isset met de schrickelicke ondergang tot hier toe/ gelijck verhaelt is/ af-geloopen/ daer van gheen andere redenen zijn geweest/ dan dat de Burghers / ende Inwoonders/ niet ghenoegh by malkander ghehouden/ ende Godt/ ter eeren dit werck / beter by de handt ghevadt hebben; ghelijck daer af een Maeghdenburgher/ als hy dese schrickelicke verstoringhe ophaelt/ aldus schrijft: Men

soude

1631. ſoude een ſoo groot-wichtigh werck/ dat-men tot Godes Eere aenghevanghen hadden/ oock met groote vreese/ ende met volſtandighe eenigheydt/ ende dappere Mannelickheydt/ gheliick van ons Maeghdenburghers niet is gheſchiet / begonnen/ ende volepnt hebben.

Het behoorde ons alle-gader wel behaegt te hebben / dat de Heer Adminiſtrator ſich in onſe defenſie hadde begheven / gelijck daer van een groote blijtſchap was in onſe Stadt op den 20 Sondach nae Trinitatis, des jaers 1630. Want wp dachten door onſe tijdtlicke Goederen ende Neeringe/de Stadt tot een groote Fortuyn te brenghen. Maer als wp ſaghen/ dattet niet ſoo haeſt voorts gaen woude/ maer wat koſten ſoude / trocken den meeſten hoop achter-waerts/ ende wierden verbittert ende onwillig op den Magiſtraet/ eñ meer andere/ die het begin van dit werck ghemaeckt hadden; ende hadden wp beter ghedaen/ dat wp / indien wp anders Godt ter eeren/ pets hadden wat over ons gaen laten willen/ de tijdtlicke goederen niet ſoo seer gheacht/ ende onſe Soldaten wat beter gheaccommodeert / met Burgerlicke t'ſamenſtemminghe / de dappere Mannelickheyt/ naer het Exempel van onſe loffelicke Voorvaders / de goede Ordre van Valckenbergh voorgheſtelt zijnde/ gehouden/ ende de Wallen wat neerſtigher beſocht / dewijle wp ſagen/dat den vpant ons niet veel tijdts gaf te diſputeeren. Maer dit is te verwonderen/ dat wp ſagen/dat wp van Soldatē te ſwack/ de Kupterpe willigh was af te ſitten / ende preſenteerde de ſwaerſte poſtuyren op den Wal gade te ſlaen/indienſe konde na behoorte met quartieren voorſien worden/ gheliick wel door der Kijcke Hanſſen/ ende die noch Proviants genoegh hadden/ tegens-ſpannigh ophielden / tot op den dagh van onſe bedervinghe / daer upt lichtelick af te meten is / met wat eenen luſt ende begheerte / de ſelve voor ons ſouden ghevochten hebben.

Soo heeft altoos het een/ het ander gheholpen tot onſer bedervinghe / ende is seecker / dat dit groote Verraet (dewijle veel Keyſerſche-gheſinde in de Stadt waren/ die met handen ende voeten daer heen ſich beneerſtighden / hoe ſy al ſulcke miſ-verſtanden mochten aen-ſtichten/ ten overvloedt daer by is gheweeſt. Alſoo dat Tilly wel seer ſwaerlick / essen om dien tijdt dat wp pleeghden onſe Wallen ſwack te maecken/ ende in't beſt van onſen ſlaep waren/ hadde konnen aenſetten/ indien hy daer van geen adviſen hadde gehadt.

Ende 'tis openbaer ghenoegh / dat ons Godt alſoo om onſe veel-voudighe ſonden/ heeft willen te hups ſoecken; maer wp/ die alleen het bloote leven overigh upt deſe Stadt hebben gebracht / hopen / hy ſal zijn rechtvaerdigen Toorn teghens ons / ende oock alle Evangheliſche / van weghen de groote verachtinge van zijn Heylige Woort/ ende andere ſware ſonden ende laſteringen/ die wp tot hier toe bedreven hebben/hier mede af-laten.

Ende moghen haer andere Standen ende Steden van't Kijck / die de repne Augsburghiſche Confeſſie zijn toe ghedaen / over onſen miſerabelen onderganck niet ſoo seer verwonderen : maer indienſe upt een Chriſtelijcken yver/ met een beter t'ſamen-ſtemminghe (niet te veel achtende het tijdelijcke goedt / gheliick wp van Maeghdenburgh ghedaen hebben) tot Godes eere/ die Middelen aenvatten/ daer door de Religie/ neffens de oude Duytſche vryheydt / konde van des Paus Tyrannije verloſt worden / gelijck ſy het ſelve ſien aen hare Teghens-partije / hoe seer die heur te ſamen niet alleen verbinden / maer oock alle macht by malkander vergaderen / waer mede ſy ons tot hier toe hebben vervolght / ende noch vervolghen. Ende indien wp het onſchuldighe bloedt aen onſe vpanden/ met hun te wreecken / voor-nemen/ twijffelen wp niet/ of de Gerechte Godt ſal ſulcke wraken voorſpoedigh helpen voltrecken/ ende hun allegader aſſiſteren. 1631.

Dit tot hier toe , &c.

Den 13 May / is de Grave van Tilly in de Stadt ghekomen / ende zijn hem etteliche Vaendels/ de Stadt toe hoorende / voor de Dom-Kercke van zijne voornaemſte Officiers/ ghepreſenteert.

Den 14 May is hy volkomentlick in de Stadt getrocken / terſtondt Order gevende/ dat het plonderen ſoude achter blyven. De drie Regimenten/die tot hier toe op de nieuw ende oude Marct hebben geleghen / zijn alle op de Wal ghevoert / op dat gheene daer van in de Stadt ſoude hem vinden laten/ ende d'overighe Burgers in de kelders hun verborghen houdende / by malkander ghe-ſocht konde worden.

Den 15 May / zijn alle hooghe Officiers in de Stade beſchreven ghewordē / om de Miſſe in den Dom aen te hooren / ende deſelve te helpen om de Papiſterye in te wijen. Ende is het Te Deum Laudamus hier na ghe-ſongen/ de Stucken drie repen om de Stadt los gheſchoten/ alſoo over deſe verwoeſtinge om de Stadt triumpheerende. En heeftmen aen alle kanten in't Kijck / aen de Catholijcke plaetſen groote vreughde ende blijdtſchap over de verſtooringhe van deſe Stadt (doch daer veel een miſnoeghen aen hadden) bedreven. Maer deſe blijdtſchap over een ſulcke Tyrannye/ is daer na van den rechtveerdigen Godt/weder vergolden gewordē.

Nu willen wp eenighe voornaeme teyckenen / die voor de verſtooringhe van deſe Stadt haer hebben gheopenbaert/ verhalen. Voorbo-den/ ofte teyckenen vande verſtooringhe der Stadt Maeghdenburgh.

Ten eerſten is kennelick/ wat Petrus Lotichius, Profeſſoor inde Academie tot Heydelbergh/aen Ioachimum Camerarium, Papenbergenſem, voor etteliche t'seventigh jaren/ van deſe Maeghdenburgiſche Belegeringhe/ en veroveringhe/ Eleg. 4. lib. 2. geſchreven/ ende gheprophēteert heeft / daer heen willen wp den Leſer wijſen.

Inden jare 1630 / zijn de Spitſen van de Torens ofte Kercken in Maeghdenburgh/ door een onghewoonlicken Storm-windt om-veer gheworpen/ ende is oock een groot Stuck upt de Veſtinghe / ende Muyragien/ ghevallen.

Inden ſelven jare / den 19 November ouden-ſtijl/ is een ſchrickelicke Eclipſis in de Maen ten 10 uyren 'snachts in Gemini ghe-

1631. sien/ duyzende dzie gantsche uyzen. Bp dese bemerckinghe/ heeftmen bp klaren Hemel upt het Hooft Orionis etteliche wit-lichtende rietjens/ als upt een Besem vergaert zynde/ gheliick een Koede / van't Zuyden naer't Noozden / ende Maeghdenburgh hem keerende/ ghesien.

Den 4 Mey/ inden jare 1631/ heeft-men 'snachts bp volle Mane een widt-Cruys van twee Keghenbooghen/ naer 't Noozden ghesien.

Den 5 Mey/ 'savonts ten 8 uyzen/ isser een schzickeliche Eclipsis, duyzende 5 uyzen in't ghesternte van Mars des Scozpions gesien/ wiens vooz-bode was de manck-gaende Saturnus. In bemerckinge van dien/ heeftmen bp klaren Hemel/ over den donckeren Maen/ een langh-achtighe witte Wolcke ghesien/ strecktende sich van't Zuyden naer't Noozden/ ende Maeghdenburgh heen/ daer in alderhande Beelden / die men doch eygentlick niet heeft konnen kennen / stonden/ tot dat de Maen naer dzie uyzen tijdts zyn licht weder ghekreghen heeft; daer na is ock dese widt-achtighe Wolcke weder verdwenen.

Den 11 dito / gelijck op den middach/ verthoonde hem een Quadratus, tusschen de Mane/ ende te rugh gaende Saturnus, in't teycken van Mars des Scozpions / daer in vooz wepnigh daghen de Eclipsis geschieden/ hare vollen effect tot dien tijdt werckende / als de Stadt in de handē ende wille van hare vyanden is overghegheven/ in d'asschen gelegt/ ende by cans alles daer in vermoozt.

Het is ock dese schzickelicke verstozinge/ dooz een schzickelicke Mis-gheboozte vooz heen bedupt gheweest: daer aen een Cozporaels wijff/ in de Nieu-stadt/ ettelicke dagen in arrebeydt is gheweest/ maer konde van hare last niet ontbonden werden/ dewijle sy sot daer over gestozven is. Vooz haer schepden/ heeft sy haren Man/ ende die om haer stonden/ ghebeden/ datse na haer doodt haer Lichaem souden op-snijden/ en de Vzucht besien. Doen nu sulex gheschieden / is een knechtjen seer groot zynde/ gheliick een kint van 3 jaren/ te voozschyn ghekomen/ op het hooft een Stozm-hoet/ ofte Cachet/ hebbende aen't lichaem Wapens/ ende aende beenen Leersen a la mode, alles vlees-achtige hupt/ dat-ment seer bequamelick heeft kunnen afstrecken. Over het lichaem/ hinck een groote Beurs / heel tierlick van Vleysch / van binnen rupgh zynde/ gheliick een Schaeps/ ofte Koe-pens / daer in waren ghewassen twee knoopen / van gedaente van Musquetten Koghels.

Welcke gheboozte/ gelijckse met groote verwonderinghe is aen te sien gheweest/ alsoo heeft de selve bupten twijffel/ de Stadt Maeghdenburgh tot hare bloedt-gierighe vyanden leyden willen / daer van sy van de kant upt de Nieu-stadt de grootste schade heeft gheleden.

De Coninc van Sweden is seer moeyelick/ van wegen de verstorninghe der Stadt Maeghdenburgh.

Ten is niet wel upt te spzeecken/ hoe seer de Coninck in Sweden over de verwoestinge van de Stadt Maeghdenburgh/ als hem de tijdinghe ghebzacht wierde / in't komen van zyn ontset/ bedzoeft heeft/ ende verstoozt. Ja so seer/ dat hy ock gheswozen heeft/ dat hy 't selve also soude weder wzeecken/ dat de gantsche weerelt daer af soude te seggen hebben/ al soudet het hem zyn leven ock kosten. 1631.

Dewijle hy nu dooz syne beletselen het ontsedt van dese Stadt niet heeft kunnen volbzenghen/ ende hem gheliicke-wel de schuldt niet mocht ghegheven werden/ van weghen dese jammerlicke ruijne; heeft hy een Apologia doen uptgaen / aldus luydende.

De Coninc in Sweden laet een Apologie upt gaen/ waer in hy verthoont/ waerom hy de Stadt Maegdenburgh niet heeft ontsetten kunnē.

Dooz eerst/ seyde syne Majest. was d'openbare waerheydt/ dat de Burghermeesters/ Raedt/ ende Burgherije van de Stadt Maegdenburg/ zyne Majest. om te haestigher met het ontsedt hun by te komen / niet alleen nootsaeckelick gelt tot syne Werdinge (hoe seer hyse ock dies-halven versocht hadde) ende noodighe servijs van syn Soldaten/ en vooz des Administratoozs Kzijgsknechten/ hebben by tijts niet willen Vschieten/ maer ock soo langh ghewacht / tot dat den vyandt dooz zyn machtich Appzocheren by de laetste Belegeringe/ de selve ghedwongen hadde.

Waer over d'oozsaecke was/ dat de Soldaten te peerde ende te voet/ niet so overvloedigh/ ende by tijdts/ als wel van nooden geweest was/ toe-liepen / daer dooz den vyant heeft tijdt ghekreghen de Stadt te Blocqueren/ ende synes Majests. intensie ten hoochsten te beletten/ ja heel te niet maken/ gelijckt oogh-schijnlick bewees.

De redenen waerom syne Majest. een passelicke Armade te vergaderen / ghesint was geweest/ warē dese: dat effen op dien tijt/ doen d'Administratooz in't laetste vande Maent Julius/ des jaers 1630/ in de Stadt Maegdenburgh gekomen was/ het Sticht Maegdenburg van den vyant vzy geweest was/ eñ de Werdinge in d'omleggende Landen wel hadde kunnen by gebzacht wozden/ also dat/ indien zyne Vozstel. Genade vanden Raedt/ ende der Stadt/ nootsaeckelick Geldt tot de Werdinghe was by gheset geweest / haddemen in kozten tijdt etteliche 1000 Man te peerde ende te voet/ ende lichtelick soo veel by malkander bzengē kunnen/ dat Papenheym met dus wepnigh volcx / daer mede hy in't begin was komen aentrecken/ de Stadt met een blocqueringe niet hadden derven quellen/ ende hadde-men alsoo consequentelick / den gantschen Staet des Krijgs/ heel versetten/ alle Vivzes in't Sticht Maegdenburg/ ende daer omtrent leggende plaetsen/ den vyandt ontrocken/ in de Stadt t'samen voeren/ ende alsoo hier na in expugnabilem arcem vel sedem belli ende alle Nabuyzighe plaetsen (niet als of de selve heel/ doch ten minsten van dese on-Chzistelicke Tyzannye bevzyden/ of haer te hulp komen) stichten ende planten kunnen: ock hadde-men andere met groote hoopen aenwassende swarigheden dooz een goet fondament bejegenen kunnen/ tot so lang/ dat syne Majest. met de Keys. Armade in Pomeren/ ende aen d'Oder ghedaen hadde: hier stil te swijgen/ dat de gemeene Burgers/ ende so veel opzechte herten/ die vooz des Vyants machinatien/ ende de voeders van dien (die in de laetste ruijne noch ghespeurt waren) niet dozsten resolveren/ wat Mannelick/ ende opzecht was geweest/ ende hier van wel konnen ontschuldicht wozden.

Hoe neerstigh zyne Majestept/ om sulck Geldt op te bzenghen / ende met de Wissel na Maeghdenburgh over te maecken / hem beneer-

1631. beneerſticht hadt / Soldaten die tot Hamburgh ende Lubeck / niet dat ſulcken Middel niet ghenoech by de handt zoude zijn / maer ſoo haeſt per Naturam, niet kunnen voorts bzenghen / dat zouden deſe beyde voorſz. Steden ſelfs noch wel betupgen / ende was behalven dit te bewijſen. Derhalven / dat het beginſel aldus was belet gheweeſt / daer van konde-men ſyne Majeſtept / noch de Vorſtelicke Genade / maer veel meer de Belhamers / ende Verraders van de Stadt Maeghdenburgh / ende haere Adherenten / die den vpant grooten voordeel gedaen hadden / beſchuldigen.

Ende hoe-wel ſyne Majeſt. tot hier toe groote koſten tot onderhoudinge der Soldateſca / ende andere noodighe dinghen / naer Maegdenburgh over gemaeckt hadde / ende verſchepden repſen de Stadt ſecoers toegheſept / nochtans ſo was allen Krijgs-ervaren Officiers / ende andere verſtandighe kennelijck / dat ſulcke beloften nae moghelickheyt / ende niet dus abſurt / ende Jodiſch / te verſtaen waré / dat ſyne Maj. blint zoude komen aenvallen / hem / ende ſynen Coninclicken Staet in perijckel ſtellende / ende daer mede deſe Stadt ſo weynich ontſetten / als de ſelve effens hem over malkander werpen.

Dewijle dit hem ſelfs konde bewijſen / dat ſyne Majeſt. alle moghelicke neerſtichepdt / tot behoef van de Stadt Maeghdenburgh hadde aen ghewendt / maer daer-en-teghens door onvermpdelicke beletſelen opgehouden gheweeſt is; Soo hoopte hy / niemandt ſoude ſoo partijch zijn / die zijne Majeſt. van weghen het niet volghende ontſedt / ſouden kunnen qualick naer ſpreecken.

Was oock der Wereldt kennelick / wat door een groote Armade in Pomeren / ende Meckelenburgh lagh (die by ſyne Armade van verre niet te vergelijcken was / dewelcke hy eerſt in Duyts-landt upt het Coninckrijck Sweden ghebzacht hadde / by-ſonder van Kupterye) die hem de Pas nae Meckelenburgh hadde af-gheſneden / ſoo wel aen de Kuſten van d'Ooſt-Zee / als andere plaetſen; daerom het hem onmoghelijck viel / daer door te ſlaen / ende eer hy ſigh eerſt recht verſterckt / ende vaſt ghemaeckt hadde / by de veertigh Mijlen door / ende door den vpandt te gaen / ende hem van alle kanten van den vpandt beſlupten te laten. Dit was inſonderhepdt kennelick / dat ſyne Majeſtepts Troupen / te peerde ende te voedt / eerſt inden November / inden jare 1630 / hoe ſeer hy hem oock dies-halven hadde beneerſticht / in Pomeren waren gheарriveert / daer neffens was zijne Majeſt. ende ſyne Armade / den kouden winter over / ſoo ſeer ghetravaljeert / dat hy trotſeeren konde / wien het oock zijn mocht / offer opt in een ſulcken Winter in korten tijdt / teghens een ſulcken Armade hadde meer upt gherecht.

Hoe-wel nu Godt Almachtigh / in wiens handen alle Victorie ſtont / deſen machtigen Vpandt van ſyne Majeſt. door veroveringe van ongelooflijcke ſtercke Paſſen / te weten / Griffen-hagen / ende Gartz (ſonder welcke zijn Majeſt. niet hadde upt gherecht / veel wepnigher na de Stadt Maeghdenburgh / daer het al om te doen geweeſt was komen kunnen ofte derven) gelijck in zijne handen hadde geſloten / ende hy den ſelven / indien hem den Pas door Cuſtrin was vergunt geweeſt / tot op het Hooft toe / hadde kunnen ruijneren ende verſtropen / ſoo hadde hy lichtelick met Godts aſſiſtentie / de Stadt Maegdenburg ontſetten kunnen / ende hoe ſeer hy den Overſten in Cuſtrin daerom verſocht hadde / van weghen de Door-tocht / nochtans niet verkrijghen mochten / daer op dan ghevolght was / de groote koude / ende ghebzeck van Victuijen / ende Vouragie / aen alle kanten / waer over ſyne Majeſt. den vpant niet alleen was ontvlucht / ende na Landtsberghen gegaen / maer ſyne Majeſtepts Armade was hier door in d'upterſte onghelegenthepdt gheſtort. Ende ſooder eenighe occaſie te vinden was / daer door de Ligiſtiſche Partije eensdeels niet heel gheruijneert / ende niet in een on-weder-bzenghelicke confuſie ghebzacht wierde / noch dat d'Elve / ende wat tuſſchen d'Elve ende de Zee legghende was / niet heel geſupvert / oock dat ſyne Majeſt. de Evangeliſche Standen in Duyts-landt met zijn Victozieuſe hulpe / hadde niet konnen by komen / ſoo was het deſe in der waerhepdt / tot wiens effect noch by is ghekomen / dat de Grave van Tilly / in de Marck ende Meckelenburgh verder in-bzack / ende de Lieden die tuſſchen beyde Armaden gheleghen hebben / niet heel wel konde verſchoont worden.

Of nu wel pemandt daer teghens hebben ſoude / dat ſyne Majeſt. den Generael Tilly ſoude tegens ghetrocken zijn / ende den ſelven opgheſlaghen / ſo was doch al verhaelt / hoe ſyne Majeſtepts Armade / inſonderhepdt de Kupterije / den gantſchen kouden Winter over / ſeer hadde af-ghenomen / ende dewijle men hem de Pas door Cuſtrin hadde geweyghert / in groote diſcommoditept was ghebzacht / die dan op de ververſte Tillyſche Soldaten / ende groote macht te minder / indien men niet teghens verſtant gaen wilden / hebben durven aen-vallen / ende al het Salupt van d'Evangeliſche op een ghevaerlicken Swaert-ſlagh waghen. Ende indien-men deſen Pot ghebzoocken hadde / ſoude-men daer door niet alleen de Stadt Maeghenburgh hebben kunnen dienen / maer oock veel meer den vpandt deſelve in zijné handen hebben ghegheven; konde daerom ſyne Coninckl. Majeſt. na dien den Generael Tilly upt de Marck ende Meckelenburgh gheretireert was / ende de Stadt Maegdenburgh met gheweldt aenvingh t'overweldighen / in't minſte gheen ſchuldt ghegheven worden / dat hy zijne Coninckliche belofte niet hadde ghehouden.

Nu was den tijdt van alſulcke Belegeringe verder t'overdenckē / te weten / dat de Keyſerſche Armade te peerde eñ te voet na de veroveringe van de Paſſen aen d'Oder haer weder vergaert / ende ten minſten 12000 Man in de Nieu ende Acker-marck / ende inſonderhept tot Franckfoordt / Langsbergh / in't Landt Sternberg / ende Vorſtendom Croſſen / ſich ſterck hadde ghemaeckt.

Dieshalven / dewijle Tilly op deſe zijde van d'Elve en de Mocker / en daer omtrent met veel 1000 Man te peerde en te voet leggende / eñ neerſtich op alle gelegenthepdt paſte / ſoude ſyne Coninckl. Maj. immers int minſte niet te raden / veel minder doenlick zijn geweeſt /

1631. de Keyserschе Armade aen d'Oder vooz by te gaen/ ende de selve achter hen heen / ende van vooz Tilly in't ghesicht te trecken/ ende hem alsoo tusschen de deur/ ende de klinck/ met zijne Armade te steecken.

Gelijcke-wel/op dat zijne Majests. trouwe hert / elck een kennelick werden mocht/ ende insonderheydt de Stadt Maeghdenburgh het selve bespeuren soude/ soo was hy in den Name van de Heylighe Dzievuldicheyt/ met een kloeck ghemoedt/ ende resolutie/ op de Stadt Fzanckfozt aen d'Oder/ daer in het pit vande Keyserschе Armade was gheweest / ende op't minste 7000 te Peerde ende te Voedt laeghen/ ghetrocken/ daer selfs weder een extraozdinare Victozie bevechtende/ met de Goddelicke assistentie/ daer in hy al meer ende meer / was voozts ghegaen/ende trouwens dus voozspoedigh/ dat hy van achter gheenen vpandt meer te vzeesen gehadt hadde. Niet-te-min was kennelick/ dat den Generael van Schaumburgh tot groot-Glogauw / waer heen hy was/na de veroveringhe der voozz. Stadt Fzanckfozt / ghevlucht / in een kozten tijdt 6000 Man weder t'samen vzacht / ende gheljck-men sepde / dat tot versterckinghe van dese / in Hongarpen / Meeren/ Bohemen/ ende Slesien/groote Werdinghe gheschiede/ ende al weder in aentocht waren.

Doch al dit onghearht/hadde zijne Majestept de goede Stadt Maeghdenburg meer ghelieft/ als dese perjckelen (die niet klepn waren / dewijle den Generael Tilly spne Tzoupen over de Vzugge/ die hy by Maegdenburch hadde overgeslagen/ende op welcke zijde die weder by malkander konden halen) ghevzeest of geschzoomt / dies-halven versoeckende Pas ende Kepas / het welcke hy nochtans swaerlick hadde kunnen verkrijghen van de Keur-Vozst van Vzandenburg; ende als hy weder met een goede fozcupn met de heele Armade / na by Berlin was aenghekomen / soo was hy meer versteckert gewozden (sonder welcke Ketraicte hem een alsulcke Marsschе te doen / niet raedtsaem soude geweest/ noch van yemanden ghegunt zijn/ten ware dat men zijn Coninckljcke Persoon neffens syn Staet socht te ruijneren) van den Pas Spandauw/ dien hy alleen ad tempus, tot soo langh zijne Majestept weder te rugh in salvo was ghekomen/ begeert hadde / de welcke hem oock op die conditie was ingherupmt. Daer na hadde hy zijnen wegh verder op Potsdam voozts ghesedt/van hope spnde/dewijle spne Keur-Vozstelicke Doozluchtighepdt van Saxen/ so veel aen de Stadt Maegdenburg was gheleghen / dat desen gemelten Keur-Vozst met ettelicke Tzoupen by hem soude ghekomen zijn/of ten minsten hem den dooztocht op de Vzugghe van Dessauw (op dat spne Majestept Secundo flumine van weder zijden de Stadt beter konde by komen/ ende oock Pzovpandt upt Meyssen bekomen/ oock etteliche stucken Gheschuts/met krupt ende loot) tot een sulcken periculeusen ende swaerlicken ontset / goetwilligh soude vergunt zijn geweest/gelijck het selve spne Majestept by verschepden Posten seer beweghelick van den Keur-Vozst van Saxen begheert hadde.

Maer de-wijle spne Keur-Vozstelicke 1631.
Doozluchtichepdt (doen het noch tijdt was/ dit swaer ontsedt Iunctis aut subministratis viribus in't werck te rechten/ ende hy al besigh was geweest met het op-bzeecken na Maegdenburgh) dit rondt upt wepgerde/hem beroepende op de devotie / ende obligade van Keyserl. Majest. Ende de Keur-Vozst van Bzandenburgh gheen Pzoviant/ Schepen/ noch andere ghereetschap / met suffisante verseeckeringhe/ daer op spne Majest. hem hadde verlaten kunnen / by tijdts by ghebzacht/ noch by bzengen konde / hem op de Resolutie van Keur-Saxen / die wat langh aenghestaen hadde/beroepende; ende in somma/ hier van te spzeecken/ hadden beyde dese Keur-Vozsten haer alsoo ghepzesenteert/ dat spne Majestept niet eygentlick heeft geweten of het vzienden of vpanden waren/ voornamentlick/als spne Majestepts hooge Officiers hebben bekent/dat/ indien-men de Vpuzes upt Saxen/ die in de Marck niet te krijghen was / hebben mochte / soo soude lichtelick het Krijgs-hepz/ dat (sonder dat) ghenoegh af-ghestooft was / ende heel onwilligh by desen tijdt/ van wegens de groote warmte/indien alleen Tilly in zijne postupz stil legghen bleef / dooz honger ende kommer vergaen/ ende tot de na-by zijnde wervinge des vpants/ wel heel verloopen. Soo hadde zijne Coninckl. Majestept etteliche daghen hier na/ als hy de bedzoefde veroberinghe van Maeghdenburgh verstaen hadde/ het hooft keeren / ende by een sulcke veranderinghe Ratione belli soo veel moghelick met verseeckeringe van zijnen Staet te rugge gaen/ oock sulcken middel nolentes volentes by de handt vatten moeten/ die trouwens den onverstandigen wat hart schijnen mochte/ doch de natupz / ende noodt des Krijgs / noch veel scherper zijnde/ vozderen dede/ dat alle Krijghs-verstandige ende onghepassioneerde bekennen mosten: ende stonden d'andere meer te beklaghen/ als te verbeteren ende over te sien.

De Graue van Tilly schrijft aen de Keurvorst van Saxen de veroberinghe van Maeghdenburgh.

Soo haest de Stadt Maeghdenburgh was overghegaen/ heeft de Gzave van Tilly sulcks den Keur-Vozst van Saxen (buyten twijffel/dat hy van syn voornemen/ ende het beslupdt tot Leipsich ghemaeckt zijnde/ ende de Krijgs-werbingen soude af-laten) de weete gedaen/daer neffens vermeldende / dat hy van meeninghe was/ etteliche tot hare Doozluchtichepdt te deputeeren / voorstellende eenighe middelen tot Vzede; daer op heeft de Keur-Vozst weder aen hem (Tilly) ghe-
schzeven/ als hier volght.

De Keurvorst van Saxen Andtwoort op het Schrijven van Graef Tilly.

Hy hadde upt spn schzijven verstaen / hoe dat hy de Stadt Maeghdenburgh had verovert / ende wat hy anders versocht / mede vernomen. Woude wel/aengaende de Stadt Maeghdenburgh wenschen/dat de saecke op een ander maniere hadde moghen gevoeght/ ende dit groote jammer / ellendichepdt / ende bloedtstoztinge (dewijle onder de Chzistenen een sulche verstoozinghe niet ghehoozt/ noch in Histozien van veele jaren / te lesen was/ achter weghe ghelaten ware geweest. Hy bedzoefde hem oock niet weynig daer over/ niet wel siende/ wat-men eyndelick van den Roomschen Rijcke/ anders (indien men niet weder op-tilde het goede betrouwen/ende een

seecker

1631. ſeeckere Vzede maeckte / ende het barnende vyer van den Oozloghe ghebluſcht wozde) als de laetſte verwoeſtinghe maecken wilde. Alle ſyne Raedtſlaghen / ende wercken waren tot dit Chriſtelick wit gerecht / dat-men den lieven Vzede ſoude herſtellen / noch niet hooghers ende meerders wenſchende. Ende dewijle hem / Gzave van Tilly / na ſyn hoog en groot verſtant / ſulcx wel kennelick was / ſoo ſtondt hem niet teghen / dat hy yemandt van de zijne tot hem ſondt / woude die tot Tozgauw verwachten / ende dan voozts 1631.

IVLIVS FRIDERICVS Dux Wurtembergicus et Teccenſis Comes Montpel: Dns in Heidenheim Tutor et Adminiſtrator.

van t'een ofte t'ander / met hun communiceren. Verſocht van hem ghenadichlick / hy wilde doch d' Evangeliſche Standen / met het inquartieren / contribueren / ende andere laſten / verſchoonen / op datter geen meerder quaet mochte op-rijſen.

Hoe hoogh hy Keyſ. Majeſt. ghereſpecteert / ende vereert hadde / ſtont hem (Tilly) wel vooz / woude noch daer by vol-ſtandich blyven. Maer dat hy ſoo ſtarck op alle Rijcx-Conſtitutien hielde / zijne Keur-Vozſtelijcke Hoogheyt / Eere / ende Dignitevt / Stant / ende Vzyheyt / beſchermde / ende zijn Landt en Lieden / hem van Godt gegeven zijnde / verſtondt de ſelve tegens d'eygendaedighe gheweldt maintineerde / t'welck ſoo hoogh verboden was in des Rijcx-Wetten / daer in hem niemandt beſchuldigde.

Den 26 Jannuarius / is Hertoch Lodewijck Fzederijck / Adminiſtratooz van't Hertoghdom Wurtenberch aen een Cathar-re ghestozven; in wiens plaetſe ghekomen is / Hertogh Julius Fzederick / zijn Bzoeder: die heeft niet alleen de In-huldinghe dooz de Amptlieden van des Cloosters Onderſaten / die onlangs Gherefozmeert waren / laten af-nemen / maer oock d'Abten / die daer heen waren gheſet / te verſtaen ghegeven: Hoe-wel hy upt kracht van Keyſerl. ende Coninckl. Majeſt. het Hertochdom van Wurtenbergh beſat / ende dies-halven hem oock d'Abten te Huldighen / verbonden waren / nochtans dewijle noch eenighe twiſten aen't Keyſerl. Hoff / ſoo wel als oock onder de Commiſſariſen / vooz-handen waren / die noch haer eynde niet gheſeerveert hadden / ſoo

Hartog Fzederick van Wurtenbergh / ſterft. Hertog Julius Fzederick / wozd Adminiſtratooz vant Hertogdom Wurtenbergh / ende wat hy vooz Oyd're aen de plaetſen ſoo haeſt zy Gherefozmeert zijn gewozden / gemaeckt heeft.

1631. wilde hy 't selve tot hier toe noch staen laten/ doch in't minste in dit kas niet van syn hebbende Recht ende Gherechticheden af-staen. Ende dewyle sy d'Abten dooz de Amptlieden/ die hy daer toe Commissie hadde gheghéven/ hare plichten niet wilden naer komen ghelyck andere Landtsaten deden in't Hertoghdom van Wurtenbergh/ soo heeft d'Administratooz hun aen alle plaetsen haer Vzuchten/ Wyn/ ende andere saecken/ghearresteert van de Voogden/ dooz de Wereltlijcke Amptlieden/ de Sleutelen tot kas ende kisten af-vozderen / ende allen vooz-raedt die daer ghevonden is/ na ghemeeneu koop/ verkoopen / ende alle penninghen tot des Landts Cassen vzenghen laten. Het welcke wepnigh mochte by vzenghen / nopende de Schulden : want den Abt tot Bebenhupsen van't oude Versit-geldt over 35000 Fl. ende op het nieu weder 18000 gulden schuldigh is ghebleven/ ende konde het seste part upt de verkochte Goederen niet ghemaeckt wozden : Waer over d'Abten slecht Credyt hadden/ also dat de Werck-lieden in't minste vooz 'tselve niet meer doen wilden/ sonder Contante penninghen.

Voozts heeft Hertogh Julius van hunlieden de Soldye vooz d'Evangelische Vzedicanten met allen ernst doen af-vozderen/ d'Onderseten van alle Cloosters/ van weghens zyne hooghe Landts-Vozstelicke Authozitept/ tot de volstandighept vermanende/ ende daer neffens te verstaen ghevende / hoe verre de Jurisdictie van de laghe Overichept/te weten/ der Abten/sich streckte. Woude niet toe-laten / dat d'Abten in de Bosschagien toestaende den Cloosters/ sonder vooz-weten van zyn Hout-vester eenich hout soude vergunt wozden/ veel te min daer upt te verkoopen/ hun vzy staen. Daerom mosten d'Abten d'inghenomene Heerlickheden by een: alsulcke occasie / vooz seeckeren tydt intrecken. Ende als d'Abt tot Coninck Vzun/ hem vooz een Landt-Standt wilde upt ghéven / ende consequentelick tot alle schuldighepdt voeghen/ heeft Hertogh Julius hem inghewillicht / dat hy zyn vooz-raet selfs soude tot geldt maecken / ende zyn plicht aen 't Lant-schap doen. Maer d'Abt van Bebenhupsen wilde hem daer toe niet verstaen / die hadde wel 12 Ky-peerden op het stroo staen/hielt hem seer vzachtigh/ende mosten hem 7/a 8/ Dienaers ter Tafel dienen/dat doch de jaerlickse inkomsten niet konden opbzengen.

Dit zyn S. Pieters ende Pauls navolgers.

In een Dozp Altozff genaemt / niet heel verre van Schozendozff / heeft-men eenen Roomschē Catholycken Pziester/dewyle hy op ghedaene vermaninghe van de Vzedickstoel / niet wilde af-staen/ by de voeten daer van ghesleept.

Dewyle nu in't Hertoghdom van Wurtenburgh by dese nieuwe Regeringe/ andere Resolutien zyn vooz ghevallen/ hebben de groote Vzelaten hier aen gheen groot behaghen ghedzagen/ ende souden veel van hunlieden by hare oude plaetsen gheweest zyn/ indiense het Geldt hadden moghen weder krygghen / dat sy van weghens dese Vzelatuur-schappen gespendeert hadden / want etteliche 2000 ende 3000 Ryxdaelders / tot een Schenckagie/ hadden ghegeven.

Daer zyn oock om desen tydt / eenighe Wisselingen van Schzyven/ tusschen Keyserlicke Majestept/ Keyser Ferdinandt / ende Coninc Chzistiaen/in Denemarcken/ vooz ghevallen/ dewelcke bepde Pzincen van Denemarcken raeckten: want/ als de selve by dese voozghenomene Refozmatie / oock van haer Aerts/ ende Stichten/ wat ten achter raeckten/ heeft den Coninck by Keyserlicke Majestept om remedie versocht : Daer op heeft den Keyser gheandtwoozt/ onder dato den 12 Decembzis des jaers 1630/ in plaetse van een ander resolutie / den Coninck gewesen op den Vzede tot Lubeck afghehandelt zynde/ daer in mede begrepen stondt/ dat hy / noch vooz hem / noch vooz zyn Soons/ d'Aerts/ en Stichten/ soude aenvaerden.

1631

Keyser Ferdinand ende Coninc in Denemarcken/ wisselen ettelicke schyvens wegens het Recht, dat de Jonghe Pzinsen in Denemarcken/ in't Rijck hebben/aen Aerts ende Stichten.

Hier op heeft den Coninck aen Keyserlicke Majestepdt weder een schzyvens afgheveerdicht/ ghelyck hier volgt.

Hem stonde noch wel vooz de Vzede / ende was verseeckert / dat hy den selven in alle manieren also hadde onderhouden/dat niemandt hem daer in achter-haelen konde. Maer overmits zyne Keyserlicke Majestepdt hem weder daer heen verobligheert hadde/dat hy des Rijcx Vozsten ende Standen teghens Recht ende billighepdt niet beswaren wilde/ 'tgheen syn Soons/ gelyck andere Vozsten van't Rijck/ billick mede te genieten hadde; Nochtans haer grootelijcx verlaeghden / ende oock sonder dit notoir was/ dat sy van haer Recht/ het welcke sy in't Roomsche Rijck soo veel jaeren herwaerts aen d'Aerts ende Stichten ghehadt hadden/ teghens oudt ghebzupck/ ende Ius quæsitum, ende daer op verkreghene Possessie/ achterhaelt wierden/ daer van sy niet konden nae gheven/ sonder voozgaende declaratie van Vonnisse in de Rechten gefondeert zynde : Soo konde hy niet naer laten/ ghelyck haer Vader zynde / hun nu soo veel met Intercessie by Keyserlicke Majestept/ by te komen/ende dat hy sulcx dede/dies-halven konde-men hem jupst niet op den ghetroffenen Vzede verwysen.

Maer hy hadde veel meer het betrouwen tot Keyserlicke Majestept/ dat hy niet bupten zyn beloften soude toe-laten / dat zyn Soons / sonder Oydze van Recht/pets ontrocken werden soude / ende haer meer als andere in haer verkregen Recht aen d'Aerts ende Stichten lastigh vallen.

In Slesien wozden de lieden niet het Refozmeeren seer ghe-plaecht.

Om desen tydt / was men oock seer neerstigh doende / aen veele plaetsen/ insonderhepdt in der Slesien / met de Refozmatie/ waer mede de lieden seer ghequelt wierden. Ende om dat men sien soude / hoe seer d'Evangheliſche vervolght/ ende tot den af-val aenghehouden wierden / sullen wy den inhout van een Placcaet / dat de Baron Hendzick van Nebzon / Landts-Capitepn van de Vozstendommen Swepdtnitz ende Javeren / in de Stadt Striegauw/dies-halven heeft aengheplackt / aldus luydende.

Hy stelde bupten twyffel/ dat hun (de ghemeente en Vozgherije tot Striegauw) ghenoeth kennelic was/hoe dat der Catholyckē alleen Salighmakende Religie/(daer in haer Vooz-vaders etteliche honderdt jaren herwaerts gheleeft/ ende saligh gheslozven waren)

1631. ren) dooz Godts gratie wederom nae verloop van wepnigh jaren in de twee vooꝛſz. Vooꝛſtendommen/ Swepdnitz ende Javeren ingevoert / ende van de Steden aengenomen was. Maer dewijle hy wel sach / dat sommighe niet opzecht in't Fondamendt vande vooꝛſz. Catholijcke Religie / waren onderwesen / oock vande on-Catholijcke Pzedicanten in hare Conscientie niet wepnigh gescheurt wierden ; Soo hadde hy niet moghen vooꝛ by gaen hem te beneerstigen dooꝛ gheleerde/ ende wel-ervarene Pzedikers/ dit manquement te vergoeden/ ende alle gemoederen vande scheuringe te bevzpen: gheliick hy dan daerom niet alleen met schzijven/ maer oock met den mont / vermaninge ghedaen hadde / dat sy van al het uptloopen tot de Lupterſche Pzedicanten/ niet alleen aflieten/ maer oock de Catholijcke Pzedicanten by heure Parochy-kercke op het neerstigste besochten/ heure noch hebbende t'wijffel/ den Gestelijcken Vooꝛstanders openbaerden/ ende van hun in alle puncten vande Catholijcke Religie/ grondelicke infozmatie namen / ende na dien als vzome Catholijcke Chzistenen betamelick was/ leefde/ gelijck sy hem dickwils met handen ende mondt belooft hadden. Hoewel hy nu van dese hope geweest was/ sy souden na haere beloften gedaen hebben/ soo speurde hy metter daet/ dat men hem met listige wooꝛden achter-ginck/ dewijle by hun het upt-loopen tot de on-Catholijcke Pzedicanten / indien't niet openlick / doch heymelick/ altoos noch continueerde/ de Catholijcke Pzedicatien / ten deele upt fooꝛtstichept/ ten deele upt lupichepdt versuymden/ noch de particuliere onderrechtinghe niet en sochten / maer in den wint sloeghen : daer upt dan volghde/ dat sommighe van heurlieden in d'eenemale aengenomene Religie allepnskens verflauden / ende gheliick hy wel wiste / van de selve weder heel ende al af te wijcken/ lust hadden.

Dewijle hy nu / nopende zijn Officie/ dese veranderinge van Religie/ niet toestaen konde / overmits epndelick anders hier upt niet te verwachten stondt / als twee-spaldinghe ofte tweedzacht / so was zijn wille/ ende Ampts-bevel / dat des Coninck Rechter/ende dē Magistraet vande Stadt Striegauw/ niemanden den vooꝛ-Boel/ noch pemandt gheen Legaedt ofte vermaeck van't Testament noch tot een Erf-schap/ het was van de Ouders op de Kinders ; ofte van de Kinders op d'Ouders/ ofte van vzienden op vzienden/ soude toekomen laten / hy hadde hem al te vooꝛen / niet alleen met wooꝛden/ maer oock in't openbaer met het ontvangen van't Nachtmael / ofte H. Sacramenten verclaert / dat hy by d'eenmael aengenomene Catholijcke waerhept/sonder wan-trouw blpven / oock de zijne daer toe mede houden wilde.

Soo daer nu pemandt vooꝛts in zijne obstinatichepdt soude volherdich ghedencken te blpven / de behooꝛlicke Pzedicatien upt booshept ende trots versuymen / zijn kinderen upt de schole houden/ende also andere een quaet exempel gheven van haer aengenomene resolutie/diē soude des Coninck Rechter ende Magistraet / niet alleen den Boel/ maer oock alle Neeringe/ ende handel/ ontrecken/ de selve eer weder niet vergunnen / hy hadde dan/gelijck verhaelt is/ verclaert/ by d'eenemael aengenomene Catholijcke Religie te blijven. 1631.

Mits oock te vermoeden was/ dat etsel̃ke obstinate gemoederen onder hun te vinden waren/ die veel liever repsen/ als by d'eenmael aenghenomene Religie blijven wilden/ soo beval hy/ dat des Coninck Rechter ende Magistraet / sulck niemandt toeliet / oock dies-halven by het Coninckl̃ijcke Recht/ eer gheen versoeckinghe dede / of hy hadde hem te vooꝛen verklaert/dat hy vooꝛ zyn vertreck spne Coninckl. Majest. het vertreck-gelt/ te weten/thien pro cento van alle spn Have ende Goederen / oock van deselve die hy elders waer heen ghebzacht / vol ghedaen hadde/ alle spne schulden af-lepden / spne lichamelicke Kinders ende erven / die onder de knapen het 18/onder de Mepssjes het 11 jaer hadden / daer selfs met een seecker gedeelte van spn goet/dat hun van recht der natupzē ende Legitime toequam / verliet / ende datse hun in de Vooꝛstendommen nieuwers langer wilden ophouden/ maer heel rupmen/ ende sulck reveseerden. Maer indient ghebeurde/ dat pemandt van spne een-male aenghenomene Resolutie wijcken/een on-oꝛdze inde Religie vooꝛnemen/ de selve oock met aenhalige van vzemde/ ende on-Catholijcke Communien/ aen den dagh gheven soude / soo belaste hy des Coninck Rechter/ ende Magistraet/ dat den selven het vertreck op de boven verhaelde conditien/ souden te kennen gheven/ende indien na verloop van een Maent / het aengedupde vertreck niet en volghde / (so soudemen den selven by den kop vatten/ ende ghevanghen setten / ende eer niet relaxeren / tot dat hy sufficiantelijck geinfozmeert/ofte onderrecht wierde. Ende dewijle hy wel wist/ dat onder hun vele / die van d'eenmael aenghenomene Religie / in gheenerley maniere begeerden af te wijcken / maer volstandich daer by te blpven/ende in deselve haer vooꝛts onderrechten te laten/ van sins waren/ ende hare meeninghe van weghen menschelicken argh-dencken niet derfden te kennen gheven/so vermaende hyse/ mits desen/datse dit groote werck wel overlegghen / ende by d'een-mael aenge nomene Religie/ volherden wilden.

Men heeft oock tot Weenen besloten / de Lieden in't Joachims-dal / tot de Catholijcke Religie te dwinghen / maer het heeft niet willen aengaen : ende isset hier mede/aldus af-gheloopen.

Den 10 Martius/Ouden-stijl/ zijn twee Keyserlicke Commissarisen/ een Heer van Colobzat/ ende een Heer van Wael/ neffens twee Jesuwijten/ende 15 Musquetteerders/ upt 'twooꝛſz. Joachims-dal(dat in't Bohemische Gheberghte/ teghens over Mepssen licht) aengekomen/ ende onversiens de Soldaten de Burgers willen inde Hupsen bzenghen / ende indien-mense niet goet-willigh heeft willen toe-laten/ hebbense de selve met gheweldt doen in de Vensters klimmen/ ofte de deuren in stucken slaen; waer over de Burgers zijn verdzietigh ghewoꝛden/ vooꝛnemende de Soldaten aen te tasten. Als dit de Comissarisen saghen/ hebbense de Soldaten upt de hupsen van de Burghers/ weder ghe-

1631. genomen / ende in de Herberghe ghelogeert.

Hier na heeftmen den 11 dito / de Gemeenten tot het Kerck-gaen / ende van daer op het Stadt-huys ghevoordert / die haer ghehoorsamelick hebben ingestelt. Daer is hun van de Keyserschе Commissarisen / een Placaet voorgheleſen / ende hun belast / datse hare Mede-burgers / die van de Ghemeente waren afgheweecken / haer in't Wijsen-dael / ende andere plaetsen op houdende / van weghens de Religie / te kennen gaven: Dat / de welcke haer binnen 3 daghen tijdts / niet weder vinden liet / ende de Papistische Leere aen namen / die zouden al haer goedt verliesen.

Saturdach / zijnde den 12 dito / is het heel stil gheweest tot op den avondt / daer heeft-men de gantsche Ghemeente / ende wat van 12 jaren was / by straffe van 10 Rijxdaelders tot het Kercken-gaen aenghehouden. Na ghedane Predicatie is elck een weder naer huys ghegaen / van meeninge zijnde / men soude den Sondagh niet meer attenteren; Maer na gehouden maeltijt / is het over-vierendeel voor de Commissarisen gevordert / daer van de meeste part was verloopen / het welcke den vierdendeel-Meester de anderen / die noch present waren / heeft te verstaen ghegheven: die gheantwoort hebben / Soo het den anderen gaen soude / soo wilden sy het oock verwachten: waer over niemandt is te voorschijn ghekomen. De vierdendeel-Meester is dies-halven tot den Burghermeester ghegaen / hem sulcx aen seggende. Doen nu ondertusschen de Commissarisen saghen / dat niemandt hem hier by voeghde / hebben sy terstondt den Burghermeester 6 Soldaten in't huys ghelegt / den vierdendeel-Meester daer upt begherende; maer dese was al achter upt gheloopen / naer zijn huys gaende. Hier op zijn de Soldaten weder wegh ghegaen / na het Huys van den vierdendeel-Meester / ende hebben het selve met ghewelt op-gheloopen / van meeninge zijnde hem alsoo te vinden / ende te vangen / maer hy / van haer aencomste alwetende / is ter achter-deure upt-gheloopen.

Doen hun dit aldus heeft misluckt / zijnse weder vertrocken / onderweeghs 8 Burgers attrapperende / deselve met stooten ende slaen ghequetst / ende alsoo door ghewelt voor de Jesuwijten ghebracht / die dan elck een / eenen Soldaedt met brandende Lonten ter zijden heeft ghestelt / ende met groote dreyghementen / de selve tot den af-val willen dwinghen.

Als dit ruchtbaer wierde / hebben sich etteliche Burgers / op den Broot-mart t'samen vergaert / op welcke is komẽ aengaẽ een Sargiant / met een Corporael / ende 12 Musquettiers / van meeninge zijnde de selve oock aen te vallen / ende ghevanghen te nemen. Maer de Burghers hebben haer tot de teghens-weer gestelt / daer op de Soldaten vyer gaven / terstondt eenen door-schietende / ende etteliche quetsende / waer over eerst de handelinghe recht in zijn werck gegaen is / ende hebbende Burgers / ende het ghemeene volck / dus furieuselick met steenen op hun ghewopen / datse de vlucht namen / ende na haer Quartier loopen mosten: ende is eenen Soldaet alsoo ghemaeckt / dat hy wel twee uyren op der strate / voor doodt heeft gheleghen. 1631.

Hier na heeft hem het volck met ghewelt sterck ghemaeckt / haer beghevende naer't quartier van de Soldaten / die haer niet hebben willen verwachtẽ / zijn op het Stadthuys ghegaen / van meeninghe het gheweer van de Burghers af te nemen / ende haer daer mede te defenderen: Dewijle nu de Burghers hadden voorghenomen / datse de Soldaten met gewelt vervolgen wilden / heeft de Capitepn den Houdt-Vester tot hun ghesonden / ende in de Name van syn / ende zijner Commissarisen versoecken laten / om Godts wille de selve biddende / datse doch verders niet meer attenteeren wilden: want de Commissarisen stonden al gereet met een Kevers; inhoudende / dat de Burghers van nu voorts niet meer souden aenghevochten worden. Waer mede de fuerie is wat opgehouden / ende zijn naer ghegheven Kevers / de Commissarisen / met de Jesuwijten / ende Soldaten / daer van ghetrocken.

Hier naer hebben sich de Burghers weder wat tot de toerustinghe begheven / indiense weder souden gheverght worden / teghens-stant te doen.

Dit verstaen hebbende Keyser Ferdinandt / heeft hy aen de Jochimdalers ghe-schreven / sy souden haer rust houden / de Papistische Burghers tot haer weder laten / ende alles in vorigen standt stellen / sy souden voorts ongherefotmeert blyven / ende gheen perijckel hier van meer te verwachten hebben. De saecken saghen wat wonderlick upt: want daer waren al in't selve Dal ettelicke 1000 Man op de beenen / die haer seer trots hielden: ende den Keyser vreesde het soude wel tot een oproerte komen / insonderheydt / indien daer eenighe Sweedtsche Officiers souden aenkomen / daer toe dan de omlegghende Boheemsche Boeren dapper loopen souden / die sonder dat / al reede hier toe gheneghen waren. Doch het is allenskens stilder gheworden.

Het hebben etteliche Persoonen wonderlicke dinghen voorghesept / ende ghepropheteert. Tot Nurenburgh was een Vrouwe van een Heer / die / weghens de Religie / upt der Slesien verdreven waren / out zijnde ontrent 24 jaren / sy hadde openbaringe / datse hooge saken upt de Schrifture spraack / vertroostende d'andere benaude / datse souden te vrede wesen / het soude haest beteren / spreeckende dese woorden: Nu het scheepken van Christus is ghereet over de helft / 't sal haest in de Haven komen / roept nu wat sterck aen met het Ghebedt. Sy bestrafte oock de vervolghers van't Evangelium / veel seggende van't eeuwighe leven: ende als sy een uyre 3 ofte 4 aldus ghesproocken hadde / wierde sy aen alle hare leden kout / datmen de pols niet voelen en konde / geen aessem vernemen / ende geen lidt bunghen: Naer een quartier-uyrs quamse weder tot haer selfs / niet wetende van het gene datse gesproocken hadde. Sommige Persoonen verkondigen wonderlijcke saecken.

Daer was upt Oosten-rijck een Dienstmaegt / de welcke oock openbaringe hadde / voorsegghende toekomende dinghen / insonderheydt van Oorlogh / ende bloedt-vergieten / anders zijnde een simpel ofte eenvoudich mensche. Daer was oock mede een dierghelijcke Vrouws-persoon / in het Graef-schap

Hohen-

1631. Hohenlohe. Dese dingen zijn van vele wepnich geacht gewozden: doch so heeftmen daer na haest gespeurt / dattet gheen leugens waren/gelijck upt dese naervolgende gheschiedenissen genoeghsaem blijcken sal.

Schrickelicke Misghehoozte/ by Hildesheym.

Op S. Matthijs dach / is booz Hildesheym/achter het Clooster Sulten/een schrickelicke Misghehoozte van een Koe gewozpē/ daer van het boven-gedeelte/ eenen Monnick gelijckt/ aen't Hooft hebbende een hangende Cappe/sonder oogen/ glat en fijn onder den Hals/dick ende vet/ met een Hasen-mondt/ de oozen gelijc Honts-oozen/ de Tong puntachtigh/ een palm-lang. Het ghedeelte naer beneden toe / was van gedaente eens Kalfs/ doch sonder beenen. Dit Monster is van vele 100 menschen gesien gewozden / ende zijn de Patres ende Ozdens-lieden hier over seer verschzickt. Het heeft twee daghen / ende twee nachten openbaer gheleghen / gheljcke-wel isset van gheen Hondt/ ofte Kaef aenghetast ghewozden.

Den strijdt/ die tusschen den Coninck van Denemarcken/ende die van Hamburg is opgheresen/hebben wp aen verschepdene plaetsen ghedacht. Op dat de selve mocht aen een kant gelept wozden/ heeft den Kepser ettelicke seeckere Commissarisen gheozdonneert/te weten/ den jongen Hertog tot Bzunswijck/ ende Lunenburgh / neffens andere.

Tusschen den Coninc in Denemarcken/ ende de Stadt Hamburg bzeden Tractaten aengestelt/ maer rechten wegenigh upt.

Dese hebben de Stadt Lunenburg voozgestelt/om aldaer met malkander te handelen/ komende daer heen met 30 Peerden / in den begin vande Maent Apzilis / ende hebben te vozen een Schzijven af-geveerdicht/ aen den Coninc in Denemarcken/ van desen inhout.

Dewijle syne Kepserl. Majest. van wegens syn Kepserlicke Ampt booz goet had gevonden / om vzede ende eenichepdt te onderhouden tusschen hem/ende de Stadt Hamburgh booz-ghevallene differentie/ na den Regel des Rijcx Constitutien / ende wat daer teghens ghedaen was per Avocatoria, in Dibitoria, restitutoria ac demolitoria mandata te slechten. So citeerden sp hem upt cracht / ende hebbende macht van Kepserl. Majest. den 3 Apzilis Nieuwen-Stijl/tot Lunenburgh te komen/ of booz eenen anderen te verschijnen/ dien hp daer toe soude mogen volle macht geben/met dese bygevoegde clausule/ofte beslupt/dat ter contrarie/indien d'een of d'ander partye niet soude compareren/ niet te min soude geschieden / wat recht / ende de Kepserlicke Commissie/ behoozlick was.

Hoewel der Hamburgers Afgesanten (dewijle ook een Schzijvens van gelijcken inhout aen die van Hamburg ghescheben is) tot Lunenburgh verschenen / soo heeft hem den Coninck daer toe niet verstaen willen/ maer aen Hertog Augustus aldus geschzebē.

Het was zijn Schzijvens niet alleen wat laet hem te handen gekomen/ maer d'inhout van dien was hem ook vzemt booz gestaen/ in voegē/dat de Coppe vande Kepserl. Commissie niet te gheljck was mede ghedeelt/op dat hp syne Afgesantē daer na hadde kunnen berechten. Oock dat hp alleen/ ende niet meer met hem/ Vozsten/tot dese Kepserlicke Commissie/ tegens kennelicke ghewoonte gheozdonneert waren; noch daer van stil swijgende / dat een sulcke Commissie / tot een goede vergelijckinge soude aengesien zijn/daer doch deselve in haer was sluptende/de clausele van Comminatie/seggende: dat op dit des een/ ofte anders deel upt blijven / niet te minder soude ghedaen wozden nae behoozte. 1631.

Dewijle hp nu/op dit voozgestelde termijn/ om daer op te verschijnen / van weghen de groote bemerckelicke oozsake was af gehoudē geweest/so wilde hp/indiender pets tegens hem soude gepzocedeert wozden/daer af ghepzotesteert hebben/ mits desen / in generlep maniere consenterende in dese Commissie. Maer hp wilde hem noch wel soo verre vinden laten / indien die Gravamina op een kant gebzacht waren/ ende na behoozte ghepzocedeert wierde/ ende booz allen dingen de Hamburgers goet maeckten/ watse genomē hadden/dat hp dan eenighe/ volgens de Kepserl. Commissie (soo hem eerst daer af Coppe toe gheseuden wierde) wilde tot een sulcke goede onderhandelinge senden/ ofte den werh vande Kerhten/ dat hp nopt hadde ghewepghert bp der handt nemen / op datmen pmmers zijn vzede-veerdich-gemoet/ soude te bespeuren hebben. Zijn also dese Tractaten te rugghe ghebleven.

In Vranckrijck werdt openbaer ghemaeckt een Conspiratie tegens den Koninck.

Wp willen nu wat upt Duptslandt / in Vzanckrijck vertrecken/ ende zien wat daer selfs in't begin van dit jaer 1631/ tot op de verstoozinge van Maeghdenburgh/ is voozghevallen. Hier ginck het ook wat seltsaem af: want d'oude Coningin hadde met sommige voozname Pzincen ende Heeren/ eenen aenslagh ghemaeckt/ teghens haren Soon/ om den selven in een Clooster te stooten/ ende zijn Bzoeder/ den Hertogh van Orleans tot de Croon te helpen. Hoewel desen Aenslagh in groote stilte is ghehouden gewozden/ so isset doch (bupten-hope vā de Conspirateurs) aen den dagh ghekomen: want / als de Coninck met den Cardinael Richelieu (die zijn hepmelicke Raedt is/ doo2 den welcken alles geregeert wozdt / daerom hem veel voozname Heeren misgunstigh zijn) hem na Compiegne in Normandie begeven hadde/ ettelicke dagen daer gheweest / is hp van het gene/ t'welck van zijnen't wegen in't werck ghestelt was/ ghewaerschouwt. Daer op dan gevolgt is/ dat de Coninck/ d'oude Coninginne/ dewijle sp ook/ maer niet wetende dat de Coninck vanden aengestelden handel wiste / daer heen was gekomen met 6 Compagnyen te voet/ en twee Compagnyen te peerde / hem in bewaringe te nemen / en na Moulin te bzengen laten. Als dit de andere Heeren verstaen hebben / zijn van haer veel upt het Hoff ghevlucht/ maer sommighe ghekregen / dat een seltsame veranderinghe aen't Hoff heeft gegheven.

Doch de Oude Coningin wierde toe-gelaten / dat sp doch met des Coninck Guarde repsen mochte / waer heen sp wilde/ maer het Hoff (tot soo langh sp weder met de Coninck was versoent ghewozden) most zp mijden. Bp een sulcke occasie / heeft hem de Coninck van Compiegne, weder naer Parijs begheven / die zijnen Bzoeder (dewelcke booz zijn komste naer Orleans gheweecken was) doo2 den Cardinael de la Valette, en andere op soecken laten/om weder bp zijn Hoff te komen/ maer dewijle hp hier toe niet konde ghebzacht wozden / ende te sozgen stont/ dat hp een stercken aenhanck maecken

1631. mochte/ ende een roerte in't Coninckrijck/ is de Coninck met syn Lijf-guarde/ van Parijs opgheb-roocken/ hem volghende na Orleans, waer den Prins/ die/ ghelijck als of hem de Coninck met een Armade quam naer trecken/ gheadviseert wierde/ heeft hem niet betrouwen willen/ en maeckte hem op de been/ gaende met ettelicke Cupters tot den Hertog van Bellegarde in Bourgondien: gelijcke-wel volghde hem de Coninck/ komende den 26 Martius tot Digion.

Dit vernemende den Hertogh van Orlians, is hy noch des selven daeghs inde Compagnye van de Hertoghen Delbœuf, Bellegart, ende andere/ wegh getrocken/ ende op Franche Conde gegaen: Hier na heeft de Coninck in't Casteel Digiou, ende andere Steden/ nieu Guarnisoen/ inghelepdt/ de selve Provincie met alderhande noodt-druft versiende/ op dat alles in goede ruste blijven mochte. Het Gouvernement tot Orlians heeft hy den Mareschalck Chastillon bevolen/ hem belastende/ dat hy ettelicke 1000 Man te Peerde ende te voedt werven soude/ om de plaetsen van zijn Broeder/ beset zijnde/ in te nemen.

Dewijle de Capiteyn van't Casteel Anboise, die met den Hertogh van Orlians hielde/ het selve Casteel des Coninex Commissaris niet in-ruymen wilde/ is het selve van de Stadt selfs belegert; daer toe van den Coninck ettelicke 1000 Man onder het Commando van den Maerschalck Chastillon zijn gherommandeert/ ende aldus eyndelick tot een ghehoorsaemheydt ghebracht.

Ondertusschen heeft hem gemelten Hertog van Orlians, naer Besantz in't Spaensche Bourgondien begheven. Sijne Cupterye/ is upt manquement van betalinge te rugh getrocké/ ende elck een weder naer huys gegaen; ende heeft hy niet meer by hem gehouden als 70 Edellieden/ neffens den Prins van Bellegart, d'Elbœf, de Roaumus, en de Moret.

d'Oude Coningin in Brancktneemt bzende saecke voor/ tegens haren Soon den Regierenden Coninck.

Het zijn noch andere aenslaghen mede te voorschijn ghekomen/ de welcke d'oude Coningin/ ende haer aenhang/ tegens den Coninck bedreven hebben: want d'oude Crichy, is mede beschuldicht gheworden/ thoonende eenen brief/ daer in d'oude Coningin hadde geschreven voor 3 jaren/ hem belastende/ dat hy d'Armade van Vxel, Marquis zijnde/ die naer Italien gaen soude/ dede verloopen/ datse niet in Italien komen mochte/ waer over hy dan Pardoen verkreghen heeft/ ende is hy dies-halven de Constabelin d'Estigiers, in bewaringhe ghegheven/ die anders zijnen grootsten Vyandt geweest is/ niet tegenstaende het zijn Gemalin was.

Heeft oock d'oude Coningin/ doen sy ghehoort heeft dat de Coninck in Italien Oorloch voerde/ de Scheeps-Armade/ dewelcke de Staten na Nizza senden souden/ opgehouden. Dies-halven de Coninck/ overmits hy't niet en wist waerom sy opgehouden geweest was/ ende te rugh repsende/ komende na Parijs/ den Statischen Ambassadeurs gheen audientie heeft geven willen/ seggende/ datse niet waerdich en waren voor een Coninck te komē. Maer dewijle sy gelijckewel door haer stert aenhouden audientie verkregē/ hebbense haer onschult door 2 schrijvens van d'oude Coningin/ ende haren Cantzelier onderghescrhreven zijnde/ voor ghehoont: waer over de Coninck den Cantzelier heeft doen vangē/ verbiedende het Parlement/ geen sake van't Lant meer t'openbaren/ daer af hy/ ende syne Raden/ alleen kennisse moste hebbē/ doch int overige/ als syne Moeder eeren ende respecteren. Hy nam oock tot Ghenade aen/ alle die ghene/ dewelcke syn Moeder van haer Officie verstooten hadde. 1631.

Tot dien tijt quam den Cardinael Richelieu oock na Parijs met 200 Personen/ besoeckende terstont den Coninck/ eñ discoureerden van den Hertog van Orlians, als of hy den selven niet ghesien en had: daer op de regerende Coningin tot hem sepde/ als sy met hem spraeck hielde: De heele Werelt is tegens u/ want ghy de Croon van Vranckrijck over de 30 Millioenen ten achter gebracht hebt/ in een quaden Oorlogh de selve brengende. De Coninck antwoorde hier op/ als hy sulcx hoorde. Of de heele werelt tegens u is/ so wil ic u nochtans niet verlatē/ hem mede nemende als het Mael geschiet was/ naer Versailles.

De Hertog van Orleans schrijft zijnen Broeder den Coninc een schrijven.

Doen den Coninck den 30 Aprilis tot Baigneux was/ niemant van syne Raden by hem hebbende/ quam den Heere Briançon tot zijne Majest. van wegen den Hertog van Orleans, brengende dit volgende schrijvē. Dewijle dit schrijven vol van injurien/ ende qualick spraken was/ dede hy Briançon, door een Luptenant van zijne Lijf-guarde/ ghevanghen nemen/ hem brengende daer na/ in het Casteel Dyon. Het schrijven lupdt aldus.

Ghenadigen Coninck/ ende Heere/ upt het schrijven dat u Majest. aen my tot een antwoort geschreven heeft/ moet ick met groot mis haghen verstaen/ datter lieden zijn/ die soecken my door alderhande konsten by u Maj. swart te maken (gelijck ick al hier af voor desen geklaecht hebbe) eñ u te verleyden indient mogelic was/ in een sake u int meeste aengaende/ op dat ghy van den handel selfs/ noch d'omstandicheden van een sulcken daet niet soude te weten komen/ daer in so veel is gelegen/ dat ghy oock de waerheyt int minste punct niet en weet.

Ghenadigen Heere/ ghy verwondert u hier over dat ick met u wat gesproken hebbe/ aengaende het Arrest van myne Vrouw-Moeder d'oude Coningin/ gelijck of dit niet alsoo zijn soude/ niet tegenstaende dat ghy haer vry gelaten hebt/ vry en vranck op een van hare Casteelen te trecken. En wien soude hem nu imagineren/ datse in volle vryheyt soude geset zijn/ indiense door den Mareschalc d'Estré (gelijck kennelick is) gearresteert is? Item/ dattet Casteel tot Compiegne, daerse opghehouden wort/ met Cupterye ende voet-volck beset is/ last hebbende haer te beletten/ datse niet daer upt kome. Ende mē let so neerstich op de bewaringe/ als men qualick doen soude/ so het een openbaer vyant van de Kroon Vranckrijck was. Men heeft haer benomen den Medecijn-doctoor/ den selven ghevangen settende/ die haer dus noodig is/ om haer 'tlevē t'onderhoudē. Men kan wel sien dat dit op het vangen is gemickt/ of ghy het al wilt een Ophoudinge noemen. Voorseker/ soude ick/ Genadigen Heere/ tot een Verrader worden van my/ van u Maj. ende van onse Moeder/ indien ic de waerheyt verberge/ gelijckmē de selve so seer voor u verborgen heeft/ dat d'effect van dien hier af spreke kan/ datse voor u is ver-

1631. is verboꝛgen. Dies-halven mp toegestaen woꝛt / in desen vꝛemden Pꝛoces een oogh te hebben. Jc en twijffele niet / of ghp sult sulcx selfs bekennen om vele redenen. Hopende dat ghp ter goeder trouwe van mp verstaen sult / dat ick noch eene daer bp voege. Ende mochte wel beuren (dat Godt af-keeren wilde) dat mijne Vꝛou-Moeder / d'oude Coninginne / van wegē dit hertseer / ende onbehooꝛlicke tractement / (daer af ghp misschien gheen singuliere onderrechtinghe en hebt / gheljck ook van andere saecken /) in een sieckte soude vallen / ende in een alsulcken slechten staet / sterven : wat soude dit u reputatie vooꝛ een stoot gheven ? soudet ghp hier dooꝛ niet van hare laetste benedictie ende woꝛt berooft woꝛden ? Waer mede soudet ghp u bp een sulck verlies troosten / in voegen dat ghp de ooꝛsake hier van zijn soude kunnen ? Om Godts wille / vooꝛ komt desen doch / ghenadighen Heere / ende vereꝛcuseert mp / dat ick soo vꝛp met u spꝛeecke / want de kinderlicke liefde teghens mijn Moeder / vereꝛpscht het selve ; want dit kan u reputatie niet te nae gaen. Jck weetet / dattet u ooꝛbooꝛlijck zijn sal / soo het selve dooꝛ u handen gheschiedt / dit aen u Gherechtighepdt / goedthept / ende vooꝛsienighepdt / stellende. Want wat mijne Persoon raeckt / segh ick / dat ick mp daeꝛom niet van't Hoff begeven hebbe / als of ick uwen Staet / ende Onderſaten tot een oproerte wilde bꝛengen. Jck selfs hebbe met mijne ooghen sominighe in een sulcken miserablen staet ghesien / dat geen menschе dus wꝛeedt soude wesen / met hun gheen compassie te hebben. Godt weet / dat ick om haerent wille mijn epghen bloet niet soude sparen willen / soo verre issет hier af / dat ick haer quaden staedt soude soecken te vermeerderen. Hoe groote lust ick hebbe u Coninckrijck t'ontrustighen / blijckt daer uit / dat ick het eenige Casteel Amboise, niet hebbe doen sterck ende vast maecken / maer Oꝛdꝛe ghevende / dat het op u Bevel den Fequerie, in handen is ghegheven / hoe-wel men het contrarie u heeft raden willen. Het blijckt ook genoegh / wat ick vooꝛ een Intelligentie met Wtlandtsche Pꝛincen hebbe / dat / doen ick van Bellegarde hebbe moeten wijcken / gheen assistentie is bp ghekomen van elders / noch pemandt de Pooꝛten heeft derven op-maecken. Ende of mp wel van vꝛemde gunst is bethoont / 'theeft gestaen in de macht van die / de welcke u Wapenen hebben misbꝛuyckt ; ende is sulcx gheschiet upt compassie / niet vooꝛnemende in't minste mp te helpen / om teghens u mp te stellen. Js alsoo de compassie over mijn onghelyck / de groote hulp (gheljckmen het noemen wil) daer dooꝛ ick in onghenade ben gheraeckt. Trouwens / als ick van Orleans ben getrocken / hadde ick neffens mijn Hoff-Supte eenige van Adel bp mp ontrent 100 / maer niet om pets nieuwers aen te vanghen / maer alleen tot verseeckeringhe van mijnen wegh. Ende hebse terstondt / als ick over de Riviere ben ghekomen / weder te rugh ghesonden / houdende alleen mijn epghen volck bp mp. Daer zijn noch andere blijckselen / die uwe Majest. Briançon sal te kennen geven / dat ick dies-halven niet van't Hoff afgheschepden ben / om pets tegens uwen dienst vooꝛ te nemen. Jck selfs hebbe al twee redenen vooꝛts gebꝛacht / waerom ick upt het Coninckrijck vertrocken ben : Daer af de eerste is / dat ick mijn reputatie bewaerde tegens die / dewelcke mp qualick gunnen / dat ick aen't onghelyck / daer van u epghen Dienaers beschuldicht waren / gheneenschap hebben soude / dien ic anders niet konde bejegenē / alleen dat ick uwe reputatie ten besten / mp op een kant maeckte. De tweede ooꝛsake is / dat ick niet wepnich in perijckel stont vā mijn vꝛyheyt / 'twelc noch d'experientie is betupgende / dat mijn vꝛees niet te vergeefs is geweest / indien ick aenste / wat de Oude Coningin / mijn Vꝛouw-Moeder / is weder varen. Ende bethoonent ook het Schꝛijvens dat tegens mp ghepubliceert is / seer haest als uwe Majest. weder van Compiegne te hups ghekomen is / insonderheydt de bekende Declaratie. Ende soude wat nieulps zijn / indien men de hertelicke liefde / ende vereeninge van een Soon / met de Moeder / soude willen vooꝛ een factie houden / ende dit den Coninckrijcke oirbooꝛlick zoude zijn / datmen ons ter contrarie dooꝛ hondertderlep inventiē konde van malkandere scheuren / welcke pꝛactijcke veel goede lieden vooꝛgesien / ende belet hebben. Misschien is dit de rechte ooꝛsake / de heymelicke ongenade / daer in mijn Oom de Cardinael van Berulle is gevallen / overmits hp d'oogen niet heeft heel toe gehouden / ofte tot de scheuringe tusschen ons niet helpen wilden. Dese zijnse / die mp hebben opgehouden / dat ick u Majest. mijn noot niet klagen / noch upt het herte wat rupmer heb spꝛeken kunnen. Dit en segh ick niet / dat ick sp ontschuldich : ende mach wel lijden / dat mp een beter onderrechte. Wilde Godt / dat zijne Majest. de waerheyt aldus lief hadde / ende dies-halven oꝛdꝛe stelde over de quade conseguentie / die daer upt wel rijsen mochte. Jndien een sulcx gheschiede / soude men de gemeene saecke haest op een ander voet sien gaen / u Majest. rust hebben / de Coningin in hare vꝛyheyt / en ic in u Genade ende seeckerheyt blyven. Mijne meninge is niet vā woꝛt tot woꝛt op u schꝛijven t'antwoꝛden / op datmen niet te seggen hebben soude / ick wilde meer t'exposuleeren soecken / mits desen sluptende mijn ootmoedige Bede ende pꝛesentatie / het gene te doen / wat V. L. mp ghebieden wilde / dat ick namentlick soude in't Coninckrijck komen / daer toe ic anders niet en begeer / als verseke-ringe / ende trouwens een sulcke / dat alle verstandige menschen het vooꝛ opzecht houden / ten respect van dien / t'welck ghepasseert is. Jck en wil ook in dese vꝛyheydt niet setten mijn Vꝛouw-Moeder / upt de boven verhaelde redenen / dewijle ic upt u schꝛijvē dese hope scheppe / datse deselve al weder hebben wilt / al eer V dit schꝛijven sal gelevert zijn. Daer neffens is dit noch / dat ick niet sien en kan / hoe ghp sout kunnen levē / so wepnich als it / so lang sp in sulcken staet is. Wat mijn Persoon aengaende is / beloove ick u Majest. bp goeder trouwe ende geloove / dat ic tegens u met een sulcke affectie / ende onderdanichept toeghedaen zp / en blijven wil / als de geringste van spne Dienaers en Onderdanen : Tot den overbloet / indiē het ongeluc over mp komen soude / dat ghp sulcx soude wepgheren / sette ic dit daer bp / so men noch meer konsten

1631.

1631. hier in thoonen soude/ dat men syne Majest. soude soecken teghens my te verbitteren/ dat ick al noch meer lyden soude/ so wil ick nochtans altoos in't betamelick respect zyn/ ende blyven/ waer mede ick aen u Majest. verobligeert ben/ dieshalven de Heere van Britangon, die dit schryven overleveren woude/ het selve voorts te betupghen/ last heeft; biddende den selven te ghelooven/ ende niet te twyfelen/ dat ick leven oft sterven wilde.

Uwe Majestepts

Onderdanighen Dienaer/

GASTON.

Ghescheven upt Besantzon, den 1 Aprîl/ in den jare 1631.

Den 30 Martius/ heeft de Coninck een Declaratie in 't Parlement van Bourgondien ghepubliceert/ teghens die/ dewelcke synen Broeder upt het Coninckryck zyn ghevolght/ aldus luydende:

Declaratie des Coninck van Vranckryck/ tegens die gene/ die zynen Broeder naer-ghevolcht zyn.

WY/ Lodewijck, by der gratie Gods/ Coninck in Vranckryck en Navarre/ etc. Allen den genen die desen Brief sullen lesen/ of hooren lesen/ salupt: Hoe-wel wy tot alle tyden ghenoegh hebben betupght/ met wat een liefde ende genegenthept wy onsen Broeder/ den Hertoghe van Orliens zyn toeghedaen gheweest/ ende hoe seer wy hem hebben laten respecteren/ zyn inkomste ende renten/ sedert een jaer tydts (als hy de foute tegens Ons begaen heeft/ hem van Ons begevende/ ende het Generaelschap dat hy voor Ons in Italien heeft bedient/ verlatende/ even op dien tydt/ als wy daer heen te komen/ in aentocht waren) seer vermeerdert; als door de vingeren siende/ ende hopende hy soude door Onse goede affectie zyn beweeght ghevorden/ berouw hebbende/ dat hy teghen Ons sich vergrepen hadde/ ende hem nu voorts aen beneerstigen/ om Ons meerder aenghename diensten te doen; daer toe Wy hem dan te meer hebben beyden willen/ als synen Cantzelier met het Officie van een Presidentschap/ in Ons Parlement tot Parys hebben vereert: Soo hebben Wy nochtans bevonden/ dat zyne boosheyt ende eergierichheydt niet heeft verdraghen kunnen/ dat wy wel met malkander te vrede waren/ ofte dat hy Ons in Onsen Rycke/ met Raedt en Assistentie diende/ maer is daer heen ghevaren/ dat hy sonder Ons voor-weten ende hope/ wegh is ghetrocken/ daer hy doch de meeste oorsaecke hadde om te blyven. Wy hebben hem oock geraden/ dat hy het Krygs-volck/ dat Wy in synen Name hebben ondergehouden/ vergaren soude/ de Ridderschap in zyn Gouvernement/ ende pewers anders tot hem roepen/ Krygh-volck in de Nabuyrighe Provincien laten aen-nemen/ Proviant by malkander brenghen/ mitsgaders/ met de Wapenen de Nabuyrige Princen besoecken/ die Ons/ ende Onse Croon/ qualick geaffectioneert zyn. Ende hae-wel Wy hem door onsen Oom/ den Cardinael de la Valette weder tot ons te komen/ hebben laten aensegghen/ hem alle seeckerheyt van lyf en goet belovende/ heeft hy't doch te doen niet begeert/ maer hem even-wel naer Orleans, ende heel upt het Ryck begheven/ ende sulcx upt raedt van syne lieden/ op dat hy verre ghenoegh van Ons zyn mochte. Dewyle nu den Grave de Moret, de Hertoghen d'Elbœuff, de Bellegarde, ende Roüan, den President Coigneux, den Heer de Puy-Laurens, Monsigot, Ritmeester/ ende le Pere de Chanteloube, de principale aenstichters van desen Raedt/ neffens andere die met hem upt het Coninckryck zyn gheweerken tegen Onsen expresse bevele/ dat dien de Bellegarde Onsen Broeder gheen Pas soude vergunnen door onse Provincien van Bourgondien/ oock dien de Chanteloube, met ernstelicken bevel/ is te last ghelept/ hy soude in de Stadt Nantes blyven: daer tegens doch/ was hy in de Stadt Orleans ghetrocken/ om Onses Broeders voor-genomen vertreck/ te meerder te bevorderen; So kunnen Wy niet voorby gaen/ dewyle Wy voor-gesien hebben/ dat sulcke practyicken ende aenslagen/ de rust ende vrede van Onse Ondersaten/ ende het heele Coninckryck te verstoren/ betreffen/ dit voor te komen.

Maecken dies-halven elck een openbaer/ dat wy met Raedt van de Pryncen ende Hertoghen/ insghelyck Heeren ende Officiers van onse Croon/ ende andere onse Raden/ erkent ende verklaert hebben/ erkennen ende verklaren mits desen/ dat wy Hun in dit kas stellen/ het laster vande gequetste Majestept ghedaen te hebben/ namentlick dese: den voorsz. Grave van Moret, de Hertogen d'Elbœuff, Bellegarde en Roüan, den Presidenten Coigneux, Puy-Laurens, Monsigot, Chanteloube, ende alle andere/ van wat conditie en staet die zyn/ die haer dus schadelick onderwonden hebben/ onsen Broeder dus quaden raedt te gheven/ hem aenghevoert/ met hem upt het Coninckryck trecken de; oock alle die gene/ die Krygh-volck voor hem hebben gevorven/ ende haer onderwonden hebben het volck in beroerte te brenghen/ tot nadeel van onse Coninckliche Authoritept/ so wel in/ als buyten het Ryck. Wy willen ende begeren oock/ dat teghens haer sal ghedaen werden/ ghelyck teghens die/ die't crimen læsæ Majestatis begaen hebben/ den vrede breeckende: daer op dan onse Generael Procureur/ ende syne substitupten wel gade slaen sullen/ na de scherpheydt van de Wetten; dat de Leeningen/ die sy van Onse Croon besitten/ van deser upte af/ zyn aen Ons verhallen/ die dan weder met de goederen van onse Croon sullen vereenicht worden: alle hare andere goederen/ roerende/ ende onroerende/ erkennen wy aen onse Fiscus verhallen te zyn: d'Ampten ende Dignitepten/ die sy tot hier toe van Ons/ hebben gehadt/ en bedient/ sullen hun benomen/ ende voor onbequaem ghehouden werden/ de selve niet meer naer desen te bedienen/ het was dan saecke/ dat sy binnen een Maent na Publicatie van dit/ tot Onse Genade weder haer toevlucht namen/ ende over haer mis-daet versoeninge baden/ het welcke Wy den selven sullen vergunnen/ die in de bestemden tydt/ sullen van d'andere haer af-gesondert hebben.

Wy belasten oock onsen lieven Raden in het Parlement van Dyon, dat sy desen Brief voor-lesen/ publiceren/ en registreren laten/ den inhout van desen/ van woort tot woort vol-

1631. voltrecken/betoonende onſen Generael Procureur alle hulpe/ op dat hy de ſchuldige neſſens hare Fauteurs ende Aenhangers nae behoorte/ tot de ſtraffe brenghen moghe. Voorts met een bevelende alle Onſen Generaelen ende Luytenanten in Onſe Provintien; den Capiteyns ende Gouverneurs in de Steden/ ende andere plaetſen / dat ſy het Op-bodt teghens ſulcke ongehoorſame/ende Rebellen/ doen ſullē/ſo wel onder het Krijgsvolck daer over ſy commanderen/ als onder het ghemeene volck van hare ghebiedenisſen/ dat de Gherechten hun een Proces maecken/ om dat de Provooſten van de Heeren Maerſchalcken in Vranckrijck / de Clockens teghens haer luyden laten/ om alle die t'overvallen / die haer onder-nemen tegens Ons reſpect Krijghs-volck te werven/ ten ware dat ſy ſchriftelicke Demonſtratie van Ons hadden: en by aldien ſy daer van wepnighe ofte veel attrapperen/ ſulcke ghevanghen te nemen/ hun Proces maecken: die hun totte tegens-weer ſtellen/ dadelick in ſtucken houwen. Want dit is Onſe meeninge/ende ernſtelicken wille/ etc.

Doen nu den Hertogh van Orliens/ ghelijck verhaelt is / heel upt het Coninckrijck gheweecken is / heeft de Couinck de palen van Bourgondien/ om allen onhepl voor te komen/ beſet: niet te min tot zijnen Broeder ſendende den Hertogh van Angoleſme, om hem/ ſoo het mogelick is/ tot commandatie te brenghen / ende dat hy hem weder tot het Hoff begaf / te vermanen.

Hoe-wel oock noch van veele andere Heeren groote neerſtighepdt ghedaen wierdt/ de ſaecke te ſlechten/ heeft doch den voorſz. Hertogh hem tot geen Accoort begeven willen/ ten ware dan oock zijne Aenhangers daer in mede begrepen/ende d'oude Coninginne weder in haren voorighen ſtaet wierde geſet.

Nademael hy oock wel merckte / dat hy tot Byſantze niet wel/ofte ſeecker blijven konde/ dewijle de Spangiaerden in de Standen van Nederlandt met zijn aenkomſte niet wel te vreden waren/ſorgende/ dat hun daer over Oorlogh mochte in 't Landt ghebracht werden/ is hy van daer af na Nancy in Lotteringhen ghegaen; van daer heeft hy een Supplicatie aen't Parlement overgegeven/ begherende / dat zijne Aenhanghers weder geabſolveert/ende op vrye voeten geſtelt werden mochten: voorts te kennen gevende/ de redenen van zijn vertreck / de ſchuldt op den Cardinael Richelieu leggende/ ende begherende/ dat die mochte gheſtraft worden.

Dewijle oock te beſorghen ſtont / dat hy alhier tot Nancy niet ſonder groot perijckel van't Huys van Lottheringhen konde blijven / heeft hy hem na Baſel toe begheven/ daer henen Gheſanten ſendende / ende begherende hem een tijdt langh daer op te houden; die ſyne Gheſanten deſe antwoordt weder hebben ghegeven; Dat het qualick geſchieden konde / by deſe periculeuſe tijden/ oock niet van weghen de verbintenisſe die ſy met Vranckrijck onderhielden: Want of het eenen dagh of 14 dupzen ſoude/ mochte wepnigh helpen/ etc. Met deſe Reſolutie is den Afgheſante/ niet wel te vreden zijnde / nae Straesburgh ghegaen / den 22 Martius/ ende ſulcx van de ghemeene Stadt oock verſoeckende/ namentlic 400 Peerden: het welcke wel is over ghelepdt/ ende deſe antwoordt weder ghegheven: Dat ſulcx in een Frontier-Stadt hem niet wel voeghen ſoude/ inſonderhepdt by deſen tijdt. Doch wierde den Prins vrp geſtelt/ etteliche daghen daer te komen: ende ſoude men dan Orde ſtellen/ alle moghelicke dienſte te doen. 1631.

Den Hertogh van Lottheringhen / heeft ondertuſſchen ſeer beſich gheweeſt / het verſchil in een vereeninghe te brengen: het welcke niet heeft willen lucken.

De Coninck heeft door gheheel Vranckrijck ſtercke Krijghs-prparatie doen laten: doch konde niemanden weten/ waer heen het op gheſien was. Hy ſondt oock upt om deſen tijdt den Heer Haulterive, als extraordinaris Ambaſſadeur aen de Heeren Staten van de Vereenighde Nederlanden/ deſelve niet alleen aennemende tot de continuatie van den Oorlogh / maer hun oock willende upt leeren een Millioen Franc Croonen/ met deſe belofte: Dat/ ſo haeſt ſy te velde gegaen waren/ noch een Millioen te fourneeren.

Den Koninck in Vranckrijck maeckt groote Krijghs-ghereetſchappen.

De ghemelde Heeren Staten vande Vereenichde Nederlanden/ hebben in't begin van deſen jare een grooten tijdt met beſongneren toe ghebracht / inſonderhepdt is men met Spangien doende gheweeſt van een ſtilſtant te tracteeren/ daer toe de Coninck in Enghelandt ſeer heeft gheraden / dat doch zijnen effecte niet heeft krijghen kunnen/ en is eyndelick het beſlupt van den Oorlogh/ daer toe de Coninck van Vranckrijck niet wepnigh by gheſedt heeft / voorts ghegaen: daer op dan een ſulcke ghereetſchap is aenghewent/ dat diergheljcke wepnigh voor deſen is ghe-ſien ofte ghehoort geweeſt/ ende wierde oock het Krijghs-volck van Graef Willem/ dat tot dienſt van de Sweden eenen tijdt langh was gheweeſt/ weder aenghenomen op vier Maenden.

De Staten der Vereenighde Nederlanden/ ſeggen den Koninck van Spangien/ den Oorlogh weder aen.

Men heeft oock in den Haegh beſloten/ dat de Heeren Staten tot voortſettinghe van de Weſt-Indiſche Compangnye/ 6/ en de Provincie van Vriesſandt 10 Tonnen Gouts/ daer ſchicken ſouden: op wat conditien/ konden men niet weten.

Voor den Coninck in Sweden / wierde van alle Provincien geconſenteert ter maent te gheven 50000 Gulden.

Den 24 Aprilis/ hebben alle Provincien/ den Soon van Prins Heyndrick Frederick/ tot een toekomende Succeſſeur van ſyn Heer Vader in alle Officien aenghenomen/ ende bekrachticht; dat aldus is toeghegaen.

1631. De Heeren Staten van Hollandt/ Zeelandt ende West-Vrieslandt/ doen te weten: Dat/ nademael sy gespeurt hebbē de goede trouwe ende aenghename diensten/ die hun uyt goeder affectie vanden Doorluchtigen Prins/ Wilhelmus van Orangien/ Grave van Nassouw/ etc. neffens de oock Doorluchtigen Vorsten/ ende Heeren/ Heer Mauritz/ Prince van Orangien/ ende desghelijcx zijn Hooghevdt/ Heynderick Frederick/ etc. successive Stadt-houder/ Gouverneur/ ende Capiteyn Generael van de voorsz. Vereenichde Nederlanden/ vele jaren gheduyrende de groote ghevaerlickheden tot Godts Eer/ ende welstandt van't Vaderlandt/ bethoont hebben/ begerende te betuyghen hoe seer aenghenaem hun die gheweest waren/ ende wat een sterck betrouwen sy noch voorts daer op stelden/ dat den Jongen Prins/ Wilhelmus van Orangien/ etc. het exempel ende voedtpaden van zijn Beste-Vader/ Neef/ ende Vader/ soude volgē/ ende de voorsz. Landen uyt een gelijcke affectie/ neffens de beschermingh vande Gereformeerde Religie/ als die nu

Prins Wilhelm van Orangien/ wert voor Successeur erkendt in zijns Vaders plaetse.

WILHELMVS, D.G. *Prince van Orangien Grave van Naßou etc.*

teghenwoordigh in usancie is/ ter zijner tijdt goede diensten thoonen: so hadden sy na voorgaende rijpe deliberatie besloten/ op te draghen/ ghelijck sy dan mits-desen opdraeghen aen Prins Wilhelm/ de Survivance, ende Successie van zijn Heer Vader/ den teghenwoordighen Prins van Orangien/ Stadt-houder/ Gouverneur/ de Capiteynschappen/ ende Admiraelschappen/ Generael ter Zee/ de Graef-schappen van Hollandt/ Zeelandt ende West-Vrieslandt/ met Voorne ende den Briel/ die aen de voorsz. Graef-schappen van Hollandt ende Zeelandt behooren/ alsoo indien (dat Godt Almachtich noch langhe jaer verhoeden wilde) Hy/ Prins Heyndrick/ af-lijvigh wierde/ ghemelten zijnen Soon alsulcke Dignitey-ten/ Eere/ Præeminentie/ Instructie/ en eedt/ gelijck het zijne Excellentie tegenwoordigh besat/ bedienen soude.

Doen dese Schriften alsoo zijn vervadt gheweest/ zijn ettelicke vande Ghedeputeerde tot den Prins van Orangien ghekomen/ ende in teghenwoordigheyt vanden Jongen Prins

1631. Pzins na voorgaende reverentie het ghetroffene beſluydt dient / te verſtaen ghevende / wat haer daer toe hadde beweeght. En heeft de Pzins voor deſe Eere / die ſy ſynen Soon hier bethoont hadden / ten hooghſten daer voor bedanckt / hun belovende / dat hy alle occaſien zijnen Soon wilde vermaenen / ende accommoderen / dat hy (naer't exempel van zijn Voor-vaders) alle mogelicke dienſte doen / der ſelver Hooghheyt / vzyheyt / ende Gerechtigheydt / beſchermen / ende de ware Religie mainteneren ſoude. Hier nae dede de Pzins s'avonts een groot Banquet aenſtellen / daer op alle kozts-wijlicheden bedzeven wierden.

De Spangiaerden maecken groote Krijgs-gereetſchap.

Aen de Spaenſche zijde / zijn om deſen tijt groote Krijghs-gereetſchappen gemaeckt / ende alderhande middelen bedacht om geldt op te bzenghen / ende wierde een Placcaet in den Name van den Coninck / ende d'Infantin upt ghegheven / de Schattinge van dien in 4 daghen tijdts by te bzenghen : hier van was niemandt vzy / dan alleen d'Infantin / de kinders van 12 Jaren / de ghemeene Soldaten / ende hare Vzouwen / ende die van de Armen leefden.

De Hooge Overicheden / ende Heeren Staten / moſten elck betalen 100 Guldens / die hier na volghden 75 / 60 / 50 / 40 / 20 / 12 / de gemeene Bozgers elck een gulden / hare Wyven 4 ſtuyvers / de Weduwen de ſeſte part / elcken ploegh moſt betalen 2 gulden.

De Capuchynen / ende andere Bedel-Monicken / verexcuſeerden haer / datſe geen gelt mochten handelen / ginghen tot de Rijcke lieden / de ſelve biddende / voor haer willen te betaelen.

Vlaenderen heeft belooft 5000 te voet / ende 6000 te Peerde, Bzabandt 10000. Artops ende Henegouw 8000 / ende andere daer toe hoorende Landen / naer advenant : inſgelijck de Geeſtelicke 10000 Man op hare eyghene koſten t'onderhouden / het ſelve 9 Maenden te continueren / ende ter Maent het geldt te verſchaffen / waer mede de Soldaten ſouden betaelt wozden.

Elcke Stadt hadde laſt / haer met kruydt ende loot op het beſte te verſien / de Boeren Bouragie voor de Peerden te verſchaffen ; ende ſcheen dat elcke partije / teghens zynen Vpandt / het upterſte wilde vooznemen / ende tenteren. Hoe het nu daer mede is afgheloopen / ende wat d'een Partye tegens d'ander heeft uptgerecht / daer van willen wy aen ſyne plaetſe ſpzeecken.

In't Duytſche Rijck / zijn dierghelijcke Schattinghen niet alleen tot behoef van't Beſluyt tot Leipſick / van de Evangeliſche Standen / maer oock van de Roomſche Catholijcke aengheſtelt : In des Keyſers Erf-Landen / ende inſonderheyt in Sleſien hebben de Vorſten / ende Standen / den Keyſer tot continuatie van den Oorlogh / tegens den Conine in Sweden in eenen jaer / 500 groote ſacken met Koozen / ſoo veel Haver ; 100 waghens / voor elck een 4 Peerden / die in een Maent tijdts ſouden gereet zijn / 500 Centener Lonten / 1300 Koghels / daer van 600 Koghels 24 pondt / 400 van dien / 8 : d'overighe 300 / 6 pont gheſchooten. Van elcke 1000 Rijxdaelders 15 / neffens den dobbelden ſtuyver van't Bier upt te keeren beloofft / ende dzie jaren langh te continueren. 1631.

De Standen van Bohemen hebben oock op den Landt-dagh te deſer tijdt ghehouden zijnde / 60 Voer-wagens / daer voor 4 Peerden / van elcken Onderſaet 70 ſtuyvers / op 6 Maenden belooft / ende op 3 Termijnen te betalen. Het welcke een groote ſomme gelts heeft bedzaghen.

De Keur-Vorſt van Brandenburgh / begeert de Veſtinghe Spandauw / weder te hebben.

Daer-en-boven hebben wy verhaelt / hoe dat de Veſtinghe Spandauw / den Coninck in Sweden / van den Keur-Vorſt van Bzandenburgh doch op ſeeckere conditien / tot ſoo langh het ontſet van Maeghdenburgh was volepnt / ingheghéven is gheweeſt : Nademael nu de Stadt over ghegaen was / ende het ontſet upt is gheweeſt / ſo heeft de Keur-Vorſt begeert / de Reſtitutie van dien : maer dewijle het ſcheen / als ofmen hem heel vanden Coninck wilde af-ſonderen / ende hem in zijn vooznemen / dat hy dacht tot beſt vande Evangeliſche wilde effectueren / heel tegens zijn / heeft hy het hoogh genomen : gheljcke-wel om zijn woordt te houden / heeft hy ſulcke den 8 Junius weder gequpteert / doch eerſt door een Trompetter / de Stadt Berlin laté aenſeggen / 's avonts omtrent 10 upzen / dat hy den volgenden dach hier na / ſoude met zijne heele Armade aen komen / dies-halven / wilde hy de Stadt gheopent hebben / ofte ter contrarye / wilde hy verexcuſeert zijn / van't onheyl dat hier van komen mochte. Waer over in de Stadt een grooten ſchzick ende vzeeſe was / overmits de Coninck 's mozgens met zijn heele Armade / in volle Slach-ozde daer voor gekomen is / zijn Leger daer-om ſlaende / ende de Stucken naer het Caſteel geſtelt.

Coninck in Sweden komt voor Berlin.

Dewijle nu / eſſen op deſen tydt / den Velt-Maer-ſchalck vanden Keur-Vorſt van Saxen / Jan Geozg van Arenhepm / daer was tot Berlin / by den Keur-Vorſt van Bzandenburgh / heeft men den ſelven tot het accozderen ghebeſicht / ende heele dzie dagen met af ende toe trecken / toegebzacht / niet met al upt-rechtende / tot dat eyndelick de Keur-Vorſtinne ſelfs / met alle de Staedt-Joffrouwen / neffens de Weduwe van den Keur-Palts zijn upt de Stadt gheſonden / op welckers bidden / eyndelick de Coninck is beweeght ghewozden / dien de Keur-Vorſt volghde / den ſelven in een ſchoonen luſtigen Thuyn voerende / al waerſe met malkander hebben gheſpzoocken / wat lijdenlijcker conditien beramende : want het was al beſloten / dat / indien eenen ſchoot was gheſchiedt / de plonderinge anders alleen / d'inquarteringhe van twee Regimenten aenghеſtelt ſoude werden.

Als men nu met het accozderen vanden 9 / 10 / ende dito / 's avonts tot acht upzen toe / beſich is gheweeſt / alſoo dat de ſaecke is vergheleerken / ende het beſluyt ghemaeckt / heeftmen het Avont-eten in de Luſt-Thuyn aenghеſteldt / daer by de Coninck is ghebleven 's Mozgens omtrent twee upzen / is ſyne Majeſt. over het water ghevaren / ozdre ghevende / datmen te Water ende te Lande de Stucken (90 in't ghetal zijnde) los bzanden ſoude / ende wat des Conings meeninge / datmen de Stucken in't Veldt ſoude vliegen laten : maer ter contrarie / zijn de Stucken teghens de meeninghe van den Coninck / op

het

1631. het Keur-Vorstelicke Casteel los ghebrant/ dat haest een groote beroerte soude verorsaeckt hebben: want 40 vande Stucken waren scharp geladen / daer van sommighe Kogels van 30 ponden schooten / ende vloghen door de Hupsen / ende in de Camers/ door de beddens; gheluckelick-wel isser niemant (door Godts voorsieninge) daer door beschadicht ghewordē.

Spandauw wort den Coninc in Sweden weder ingeruymt.

Den 12 Junius is den Coninck in Swēden van Spandauw op gebroocken / welcke Vestinghe den Coninck weder is inghe-ruymt; als hy dese plaetse neffens Brandenburgh ende Ratenauw / sterck heeft besedt / is hy tot Vrouwen-waldt te Scheep ghegaen / naer Stetin varende.

Tusschen den Coninc in Sweden ende Keur-Vorst van Brandenburg/ wert een Accoort opgherecht.

Nopende nu het Accoordt / dat tusschen den Coninck/ende den Keurvorsten is beslo-ten geweest / is verwillicht/ dat het Landt ter Maent 30000 Rijcxdaelders betalen/ den Coninck Spandauw tot een seecker Retira-da laten/ oock op't begeren des Coninex sou-demen Custrin voor hem open houden. Et-telicke Crepssen in't Landt/ neffens d'Vlc-ker ende Middel-marckt/ waren heel bevrpt van't onderhouden des Keur-Vorsten. De Sweedtsche Kupterpe soude meestendeel upt Mecklenburgh ende Pomeren/onderhouden werden.

Den Keur-Vorst van Brandenburgh verexcuseert hem by den Keyser van wegen dat tusschen hem / ende den Coninck in Sweden/ was ghepasseert.

Wat nu tusschen den Coninck in Sweden alsoo gepasseert was/ daer van heeft hy hem by den Keyser verexcuseert / antwoordende op de Keyserlsche Patenten/ die van weghen het Beslupt tot Leypsich ghesloten zijnde/ aen hem ghesonden waren.

Hy most wel bekennen/ dat hem Keyserl. Majests. Patenten niet wepnigh verstoort hadden ghemaeckt / siende soo veel daer upt/ dat in de plaetse van soo langh ghewenschste verlichtinge/ men hem/ ende andere Stan-den op haer versoeck niet een reps heeft wil-len antwoorden / maer men hadde al noch voorts ghevaren / ende noch wreeder Ordre ghestelt/ met een de selve beschuldigende/als offe onbetamelicke saken voor namen/ waer over men hun sterck ghedrepght hadde.

Hy ghedacht noch wel / dat op een sulcke maniere/ teghens ghehoorsame Keur-Vor-sten ende Standen / dewelcke haer bestandi-ghe trouwe soo veel jaren herwaerts / met opsettinge van alle haer tijdelicke welvaert/ metter daet bethoont hadden/ niet behoorde aen te gaen / sulcx van Keyserlicke Majest. niet verwachtende.

Hy hadde syne Majest. neffens andere Standen ghenlaeght / hoe onmanierlick het in't Rijck/ sommighe eyghenbatighe lieden aenstelden / hoe alles wierde verwoest ende bedorven/ alle Rijcx Constitutien achter ge-laten / ende teghens het selve / 'twelcke tot de eere / ende beschermighe best was ghe-ordonneert / ghehandelt wierden/ sonder eeni-gen schroom der Duytsche vryheydt: onder de voedt trappende / Keur / Vorsten / ende Standen gedespereert/ in haer eygen Landt geschimpt/ ende over al dede men sulcke ex-cessen/ dat men dierghelijcke onder de Chri-stenen opt ghehoort hadde / ende was wel hooghlick te verwonderen/ hoe dit Godt Al-machtigh dus langhe hadde moghen ver-draghen.

Ende was zijne Majest. noch wel indach-tich / hoe seer oock de Catholijcke Standen 1631.
selfs hier over sich beswaert hadden / doch aen de Evangelische Standen alder meest/ welckers onnoosele Landen op het heetste waren gebakert gewordē/diemen niet meer ontsag/maer met knevelen wel durfde dryp-ghen/ soo veel te verstaen ghevende/ datmen de selve docht heel upt te roepen/ ende ghe-lijck hy van zijn Hoff verstaen hadde/ dat men hem de Marck wilde af-nemen/ op dat hy met zijn Gheslacht / weder tot Graven souden worden.

Dit alles/hadde hy van vremde Natien/ ende van dierghelijcke/ moeten verdraghen ettelicke jaren herwaerts/ die hem/in't min-ste aen Staet ende Waerde niet gelijc en wa-ren / ende kan u Majest. lichtelick by hem selfs af-meten/hoe seer hem dit mocht smer-ten / dat-men nu de Standen / welckers Voor-Vaders septen in de heele Werelt be-kent waren / de selve oock van alle Keysers/ ende andere upt-landtsche Potentaten/ ghe-lijck vrpe Standen ende Keur-Vorsten des Rijcx waren ghetracktеert geweest / van de se lieden berooft/ ende daer af ontset wier-den/ tot een eeuwigen schimp vande Duyt-sche Natien. Sulcx alles hadde hy Keyserl. Majest. inden jare 1626 dickwils geclaeght: ende hadden oock de samentlijcke Keur-Vor-sten een sulcx van Mulhusen inden jare 1627/ daer na van Regens-burgh hare Keyserlic-ke Majest. seer beweeghelick te gemoet ghe-voert/ om remedieringhe aenhoudende / ende biddende.

Hy bekende gheeren/dat/ soo dickwils hy syne Majest. zijner armen Landen en Lie-den noodt ende ellendichept geclaecht hadde/ wel ghemerckt heeft / dat syne Majest. ten hooghsten een mis-haghen dies-halven ghe-schept hadde / oock zijne Majest. hier van heeft moeten verexcuseren / gheluckе-wel was hy daer van niet verlicht/ maer/ soo dickwils hy syne noodt hadde te kennen ghe-gheven / warense noch vermenichvuldight ghewordēn / met syne ooghen siende / hoe de Soldatesca / sonder alle Godts vreese / alle Duytsche Deughde ende Eerbaerhept/oock alle respect/ ende ghehoorsaemhept / tegens syne Majest. (wiens hooghe Name sy tot haren moet-wille alleen vrpckten) heel ende al verloozen hadden.

Dewijle dan de saecke daer heen is ghe-komen/ dat ooc zijne Keyserl. Majests. hooge Authoritept den schuldigē respect niet meer hebben kan/ ende op zijne Ordonnantiē geen ghehoor ghegheven wort/ ende zijne gehoor-saeme Keur-Vorsten ende Standen / niet konden beschermt worden. Soo sal syne Majestepdt hem / ende andere tot Leipsich vergaert geweest zijnde/ Keur-Vorsten en-de Standen/ niet konnen qualick afnemen/ dat sy haer eyndelick/ na een dus langh ghe-draghene patientie/ ende van dagh tot dagh toe-nemende moet-wille/harer middelen ge-vrpcken tot haer Lant en Liedens beschēr-minghe / de welcke de natuyre selfs/alle des Rijcx Constitutien ende Rechten / niet al-leen den Keur-Vorsten ende Standen/maer oock de Private Personen vergunt / en toe-ghelaten waren. Ende haddent voorseecker van syne Majest. de Evangelische Standen niet verdient/dat hy haer Landt ende Lieden

beschēr-

1631. beſcherminghe ſoude willen verbieden / die hy doch den Catholijckē tot hier toe vergunt hadde. Het was ymmers ſyne Maj. niet alleen vande Catholijcke / maer oock van d'Evangeliſche Keur-Vorſten / tot een Hooft ende beſchermer van alle de Standē des Rijcx / ſonder onderſcheyt van Religie verkoſen geworden. Ende hadde oock ſyne Maj. in ſyne Coninckliche Capitulatie ofte Accoort / inſgelijcx hem verobligheert / het miſvertrouwen onder de Standen weder op te rechten.

Nu hadde doch ſyne Keyſ. Maj. de Catholycke Standen tot hare defenſie ſoo veel volcx als ſy ymmers van nooden / t'onderhouden / niet verboden ; dieſhalven hy Keyſ. Majeſt. niet toe en betrouwde / dat ſyne meeninge zijn ſoude den gehoorſamen Evangheliſchen te vergen / datſe ſonder beſcherminge ſoo lang daer ſitten ſouden / latende hare Landen ende Lieden tot elck een zijn Hoof open ſtaen / dat langh genoech gedupyt hadde / daerentegens ſouden de Catholijcke Standen / alleen macht hebben / haer / en hare Landen ende Lieden / tegen onbetamelicken gewelt te beſchermen.

Hem ſtont noch wel voor / datmē tot hier toe een onderſcheyt tuſſchen d'aſſiſterende Keur ende Vorſten / ende d'anderen Standen des Rijcx hadde willen maken : maer by al dien het werck recht geexamineert worden ſoude / ſo ſoude klaer blijcken / dat d'Evangheliſche Keur-Vorſten ende Standen by ſyne Maj. veel meer / als andere ghedaen hadden / haer vermogenthept by ſyne Armadē opſettende. Daerom hadde ſyne Maj. geen kleyne redenen / den Evangeliſchen hare defentie te vergunnen / gelijck tot hier toe den Catholijcken was vergunt geweeſt.

Voorts / twijffelde hy niet / dat ſyne Maj. niet ghenoegh ſoude geſpeurt hebben / ofte na deſen doch beter ervarē / hoe veel te beter hem / ende het Rijck ſoude ghedient hebben / indien hy de ſelve tot defentie van haer epgen Landen hadde toeghelaten / ende deſelve niet overgegeven aen die ghene / die veel meer daer op gaen / hoe ſy haer groot ende rijck maecken / als hoe ſy ſyne Maj. ende het Rijc nuttelick dienen mochtē. Hy hadde dickwils hier van by Keyſ. Maj. mentie gedaē / ſorgende dattet meer als te veel tot ſyn handen gekomē was.

Wt een ootmoedigh reſpect teghens ſyne Maj. tot voldoeninge vā ſyne dienſten / hadden ſyne / en de Pomeriſche Landen (van andere nu ſtil te ſwijgen) ſeer veel Regimenten te peerde ende te voet / met ſulcke groote coſtē onder gehouden / dat oock heele Steden ende Dorpen daer door woeſt lagen. Hadden oot de Tractamentē op de Regimenten voor volter Maent volgen moeten / gelijt als of alles compleet geweeſt was / niet manquerende eenen Man van de Compagnie / ende waren de Contributien met eenen ſulcken ernſt ende yver ingemaēt geweeſt / als of ſyne Majeſts. Welvaren daer aen gehangen hadde / op dat ymmers geen penninck van allede gepzetendeerde achter blyven mochte. Het gelt hadde moetē met Rijcxdaelders / ende andere geltſoorten met groote koſten des Landts / verwiſſelt worden / op dattet met groote Sommen uyt het Rijck gevoert / ende alſoo van't ſelve alle vermoghenthepdt met vet en ſop / ontnomen werden mochte.

Daerentegens was hem niet vergunt geweeſt (hoewel hy ſeer hertelick daerom aenghehouden hadde) dat hy van ſyn volck / dat hy in Pzuyſſen ghehadt / alleen 2 Regimenten / tot verſekeringe van ſyne veſtingge ofte Reſidentie-Hoff / mochte daer uyt bekomen : ja / hem waren noch voorts alle Middelen om de kleyne Guarniſoenen / die hy in ſyne vaſte plaetſen hadde leggen gehadt / t'onderhouden / ontnomen ghewordēn ; ende hadde men van ſyne epgene Landē niet ſo veel plaetſen inwilligen wilden / daer uyt hy ſo veel onderhouts hadde nemen kunnen : men hadde ſyn epgen Reſidentie-Hoff niet verſchoont / overmits hy daghelijcx hadde moeten ſien / hoemē met d'executie was te werck gegaen. 1631.

Maer als den Coninck in Sweden ſynen voet op des Rijcx gront / eñ trouwens / voor eerſt / in Pomeren ſonder eenigen tegenſtant / hadde geſet ; doen hadde men geſpeurt / hoe ſterc de Regimenten geweeſt waren / de welcke men dus met groote koſten ſoo veel jaren na malkander hadde voeden moeten / en wat men daer mede voor nuttelicke dienſten ſyne Majeſt. gedaen hadde. Want als ſyne Coninckl. Majeſt. daer na was verder voorts gegaen / hebbenſe in den tijt van een jaer / niet alleen het gantſche Hertoghdom Pomeren / maer oock het heel Keur-Vorſtendom Brandenburgh tot aen d'Elve / verlaten moeten / ende het ſelve bloodt zijnde van alle beſcherminge / den Coninck in de hant geven. Hier na was ſyne Coninckl. Maj. niet alleen voor ſyne Veſtinge Cuſtrin met ſyne heele Armade / maer oock tot twee repſen toe voor ſyn Reſidentie-Hof gekomen / ſyn volc daer voor logerende / de Stucken plantende / ende hem expreſſelick ontbiedende / datſe hem als eenen openbaren vpant wilden aentaſten / eñ tracteren / indien hy hem niet wilde met haerliedē conjungheren / den Pas door ſyne Veſtinghe Cuſtrin vyp en vranck laten / ende daer neffens ſyne Veſtinge Spandau tot der Sweedſchen verſekeringe inrupmen. Ende hadde de Coninck hem meer als eens verweten / het welcke in openbaren dzuck is gegaen / dat hy de eenige oorſake was / mits hy hem den Pas by Cuſtrin geſlotē hadde / dat ſyne Coninckl. Maj. het volck van ſyne Keyſ. Majeſt. dat gelijck met de Vlucht van Gzatz ende Gzifſen-hagen was opgebzoken / niet hadde ſlaen kunnen / het welcke hy dan voor een vpantlicke daet hieldt / hem dieſ halven mede voor een vpandt achtende.

Tot de conjunctie tegens Keyſerl. Majeſt. hadde hy hem oot niet willen laten bekoren / aengaende de reſt hadde hy upt noodt / en tegens ſynen wille / hem moeten accommoderen / dewijle het hem onmogelic was geweeſt / want hem de defenſie van ſyne Landē was genomē om der Sweetſche macht te ſtutten.

Al dit ſoude hem niet zijn wedervaren / indiennen hem de defenſie van ſyne Landen in handen hadde gelaten / ende dat ſyne Landen van eygenbatighe lieden alſoo niet bedorven geweeſt waren : want hy ſoude ſyne Landen gheen vpandtſchap over den hals hebben ghehaelt / maer veel meer / naer't Exempel van ſyne gheluckighe Voorvaders / met de Nabuerighe Potentaten / daer heen oock de Keyſerlicke Capitulatie ghereckt was / goede Nabuerſchap ende vrientſchap gehouden hebben. Ende hadde hem de Coninck van

1631. Sweden in een goede Tegens-weer ghevonden/ hy soude nopt het gene/ wat alreede gepasseert was/ verkreghen hebben. Ende indien syne Landen in haren Staet ghebleven ware/ soudense wel een bequame Wozst-weer gheweest zyn teghens de Sweden/die nu dit perijckel/ daer in sy ghekomen waren/ vooz langhen tijdt hadden gevzeest. Maer hy liet het al op het verantwoozden van die aenkomen / de welcke syne Landen ende Lieden/ welckers defensie sy aenghenomen hadden/ verlieten/op datse de Stadt Maeghdenburg vernielen mochten. Wat nu syne Keyserl. Majest. vooz een Reputatie / ende voozdeel hier upt te verwachten hadde/ dat konde hy noch vooz dese repse niet sien.

Dewijle nu dit Exempel elck een vooz ooghen was/ so wilde hy't daer vooz niet houden/ dat sulcx syne Maj. van eenen Evangelischen Standt soude willen in on-ghenade aenneme/indien hy een diergelijcke/ dat hem al weder gevaren was/ niet afwachte/ maer by tijts op hare Landen verlossinge dachten.

Indien hy selfs de middelen noch verkrijgen konde/hem/ en syne Landen teghens gewelt te beschermen/so hoopte hy/syne Maj. soude hem sulcx vergunnen / ende met hem van weghens dit/ een ghenadighe Compassie hebben. Sijne Majestepdt mochte hem wel dit toe betrouwen/dat hy syn Land so lichtelick niet verlaten soude/gelijc hy van andere was verlaten geweest/ want hy sagh niemant die hem een Keur-Vozstendom soude weder geven/so hy dit verliesen soude/ het welcke die ghene niet bedacht hebben/ dit tot hier toe alle syne vermoghenthepdt upt syne Landen te trecken/ so gevzoet hadden/ maer daerom de selve/hoe hy/ ende syn Keur-Vozstendom beschermt werden mochte/ wepnig achterdencken ghedzaghen hebben.

Boven dit al/was syne Keys. Maj. dooz't schzijven van de samentlicke Evangelischе Standen/ ende dooz d'Actien/die zy opzecht gevoert hadden/ ja dooz syne Majests. ghedane en verspzoockene plicht/genoegh versekert/ dat tegens syne Majests. Keysl. Persoon/ syn Hups/ Coninckrijcken ende Landen/ geen verbintenisse besloten waren gheweest/ maer alleen tegens die selve/ dewelcke haer met Gewelt/ ongeacht de Fondamentele Wetten des Rijcx / alle recht ende billicheydt /en de kennelicke rostuymen meer ende meer dachten te beswaren.

Hoopten dies-halven/dat Keys. Maj. alle dese omstandicheden/d'opzechte intentie ende ghehoozsame affectie van hare Evangelischе Keur-Vozsten ende Standen/ by hem wilde overwegen/bzuyckende veel meer syne Keys. authozitepdt/ tot beschermingh/ als tot onderdzuckinghe van d'Evangelischе Standen / ende daer heen sien/ dat noch by Regeringe van uwe Majest. naer so veel jammer eñ ellendicheden/ d'Edele vzede eenmael weder in't Rijck hier vooz groepen / de Keur-Vozsten ende Standen by hare waerde/ eer/ trouheydt / en elck een by zijn gheliick ende Recht gehouden / ende het syne met rust en vzede ghenieten mochte.

Antwoozt des Keysers / op het Schzijven van de Keur-vorst van Brandenburgh/ aen hem geschreven.

Op dit schzijven/aen Keys. Majest. gedaen zijnde vande Keur-Vozst van Brandenburg/heeft hy hem aldus wedergeantwoozt. Sijne Keys. Maj. hadde selfs niet meer gewenscht/als dat de saken in't Rijck in sulcke palen stonden/ dat hy gheen Mandamenten daer over te doen / nodigh gehad hadde/ ende dat tot Leypsich aldus was gehandelt gheweest/ dat tot vooztsettinge van d'aengestelden Convent dach na Fzancfozt aende Meyn dienstlick gheweest was. Dies-wegen syne Keys. Majest. (wegens syn Ampt) niet heeft naerlaten kunnen / een Mandament hier teghens te laten uptgaen/aen den Keur-Vozst van Saxen/ende oock aen syn L. van die hope zijnde/men soude(ten respect van dit) met alsulcke Raetslaghen syn rust houden / hem veel meer accommodeerende na des Rijcx Ozdonnantien.

Nademael hem kennelic was/upt een wijtloopigh Schzijven van Leypsich aen hem den 4 Apzil. gesonden zijnde/ dat hem opgelept wierde / dat hy niet en dede na de Keyserlicke Capitulatie/ende des Rijcx Ozdonnantien / maer in menigherley maniere de Standen van't Rijc/tegens hare Vzpheden/ recht/ en Gerechtichedē/dede beswaren/daer by noch andere Censuren/exceptien ende versoecken gevoegt waren / daerom gereet stonden/ ende besich waren tegens den Inhoudt van onse Vaderlicke waerschouwinge/ ende verbintenisse te maecken / ende te beslupten.

Dewijle men upt dit quaet vooznemen/niet anders mercken konde/ als dat syne vzedelicke Raetslagen ende Intentien niet met al gevozdert/noch oock des Rijcx beswaringe afgeholpen wierden/ ende dat diergelijcke verbintenisse bupten hen in't minste niet vzy en stonden/ ende de redenen/ die sy hier van gaven/ waren oock aldus gestelt/ datmen daer heen sagh/ hoe datmen syns Placaets Executie belette / syne Majestepdt de nootsaeckelicke middelen soude ontnemen / ende sulcx alles onder het dekksel van de over-groote Krijgs-lasten.

So hadde syn Maj. (om de Hooghepdt van een Roomschen Keys. t'onderhouden) eenige Mandamenten/ en schzijvē van waerschouwinge tegens dese onbetamelicke Werbinge moeten Publiceren / en de selve van wegens syn plicht tot syn effect komen laten /ende dit pzincipalick upt dese redenen/ dewijle hy nu het gene/d'welcke hy al upt syne Keys. sozchvuldighepdt te vozen ghesien hadde/ nu in der daedt bevont: namentlick / dat diergelijcke Werbinghen / niet den wegh waren om tot den Vzede te komen/ende de Krijgs-lasten te minderen / maer deselve al noch grooter te maken/tot bederbinge van den armen Man: ende konde oock hier dooz de wan-trouw onder de Standen niet ghebetert wozden/ maer soude een oozsake zijn onder de Catholijcken/ tot een groter onheyl/en 'tgeene noch t'alderbeswaerlickste was / dat hier dooz des Rijcx vpandē/om beter hare vpandelicke intentien dooz te dzijven/deur en vepnster open wierde gemaeckt: Ende was te verwonderen/dat/ hoewel van den Coninck in Sweden groote Contributien/ ende lasten/ hem/ ende andere Ondersaten van over-Saxischen Creps opgelept wierde/(die hy wel van nooden hadde/ om dē Oozlog een eynde te makē)met groote sommen pwers anders gebzacht wierden.

Sijne Maj. vernam upt syn schzijven/ dat syne voozgenomene Werbinge aengesiē was tegens den moetwille van de Soldaten/ daer van

1631. van hy dickwils hem by ſyne Majeſtept beklaeght hadde/ nochtans wasser gheen ghehoor ghegheven; ſoo konde hy wel ghedencken / dat over veel volcks/ indien de noodſakelicke onderhoudinghe af-namen / minder diſcipline konde ghehouden worden / ende hadde ſyne Majeſt. nopt dit voor goet ghevonden / hem dickwils verklarende / indien men teghens deſe ongediſciplineerde Officiers ende Soldaten/ſpeciale clachten ſoude kunnen inbrenghen/ datſe na behoorte ſoude geſtraft worden / ghelijck oock ſommighe van deſen al gheſtraft waren/ daer toe hy noch al willighwas/ ende ſoude ſyn Keyſerlicke Officie hier in niet naerlaten. Doch dit was grootelix te verwonderen / datmen effen op dien tijdt/ als ſyne Majeſt. beſich was geweeſt/ om af-ſchaffinghe des Krijghs-laſten/ voor een jaer tijdts tot Regensburch den vergaerden Keur-Vorſten voor te ſtellen / dat hy de Creys hulpen hier toe wilde upt-ſchrijven/ ende by d'uptgeſchrevene Keur-Vorſten ende Standen van dien de ſelve verſoecken/ ſoo hadde men dit voor een Rijck-middel niet kunnen houden / maer tot verminderinghe van de ghelaechde ſwaricheden/ hadde men een eyghendadighe Werbinghe/ ſonder ſyne Majeſts. conſent en willen/ ja/ waerſchouwing-ſchrijvens voorgenomē/aengeſien onwederſprecklick was/ dat hy/ ende andere/ tot deſe verbinteniſſen tot Leipſich / haren Onderſaten bloedigen ſweet aenleyden; daerenteghens de Catholijcken (gelijck boven al verhaelt is/tot een meerder Gelozia gebracht wierden) op gelijcke middel dencken mochtē/ daer upt anders niet komen ſoude/ alleen dat hem de middelen die hy tegens den Coninck van Sweden wilde ghebruycken/ ontnomen wierde/ en by een ſulcke gelegenthept d'Onderdanē niet verſchoont / maer met drie verſcheydene plagen ſouden gheſlagen worden.

Dit quam ſyne Majeſt. het alderbremſte voor/ dat het ghene/het welcke tot Leipſich was beſloten/ooc ongeacht ſyne Mandaten/ terſtont was in't werck geſtelt ſonder ſchromen / des Keyſers ende der Lighen volck de Contributien heel gewepgert/ de quartieren opgheſept / ende deſelve / indiemenſe alleen hadde kunnen overmeſterē/daer upt gejaecht/ wat tot hare defenſie was opgherecht/omverre gewopen/de Dienaers vermoort/ en niet anders tegens hun aengegaen/ als ofſe openbare vpanden waren geweeſt/ in voegen/ dat des Rijcx Standen meer als verſeeckert waren/ dat ſyne Majeſts. Armaden alleen daer heen gingen/ om het Roomſche Rijck / ende alle Keur-Vorſten ende Standen te mainteneren: ende hadde hy nimmers door ſyne Afgheſante na Regensburgh ſelfs bekent / dat ſyne Keyſerl. Majeſt.den Coninck in Sweden tot dier gelijcke vpandticken inval gheen oorſake hadde gegeven/ veel minder datmen hem met recht konde beſchuldigen/dat hy eenige Standen van't Rijck/tegens Recht ende billichent opt upt een voornemen / meer als hem ſelfs van wegens de Krijgs-laſt/ hadde beſwaert/ofte geturbeert tegens de Religion ende prafaen-vrede. Eñ waren der Wtheemſche vpanden ooghen ende intentie daer heen gherecht / trachtende hoe ſy des Rijcx-oorde mochten om keeren / daer toe hun dan wel diende een alſulcke verbinteniſſe/ gelijckmen tot Leppſigh ghemaeckt hadde. 1631.

Hy behenden wel/ datter jupſt geen verbinteniſſe teghens ſyne Keyſerl. Majeſt. Aerts Hertogen-huys/ Coninckryeken ende Landen alleen beſlooten was / maer teghens die gene/ die hem/ ende de vereenichde Standen met gheweldt ongheacht de Fondamentele Wetten/ Recht ende Gerechticheden/ Wilden onderdrucken; wie die nu waren/ daer van gheſchiede in Specie gheen mentie / alleen dat ſyne Majeſt. upt alle omſtandigheden van den Leipſchen Slupt/ ende handelinge vernemen moſt / dat onder dit prætext/ datmen ſyne Majeſts. eygene / tegens den Coninck van Sweden vergaerde Krijgs-macht/verſtont/ overmits men door het Beſlupt tot Leipſich/ haren Krijghs-volck de Contributien afgheſneden / ende andere noodzuſt metter daet / onttrocken hadde.

Of ſyne Majeſt. onder een alſulck deckſel tegens ſyne/ ende des Rijcx vpandē niet bloot ghelaten wierde/ ende of niet dat ghene/ het welcke tegens ſyn Krijghs-volck was gheſchiet/ hy ſelfs/ indient den vpant luckē ſoude/ roerde/ konde elck een/ die dit werck met gheen partijge oogen aenſagh/ lichtelick afmercken. So veel nu dit aengaet/namentlic/ dat ſyne Majeſtept den Catholijcken Keur-Vorſten ende Standen/ de beſcherminge van hare Landen toeſtont/ die dieſhalven/ hem/ ende den anderen Standen tot Leipſich vereenicht zijnde/ te vergunnen was/ wilde hy hem hier in niet langh ophouden: want deſelve hadden etteliche jaren herwaerts/ hem daer mede niet alleen geaſſiſteert / maer oock den Evangheliſchen ſelfs: ende wierde in't minſte daerom niet toeghelaten / pemanden van weghens de Religie daer mede laſtigh te weſen/ daer van hy nopt geen clachten hadde ghehoort / die noch al op de beene was. Maer wat een onderſchept tuſſchen deſe toeghelatene defenſie / ende die tot Leipſich gedane verbinteniſſe was / gaven de Standen van dien ſelfs genoeg aen den dach: aengaende zijne Majeſt. / ſoude hy't geern in genade aenmercken/ ſo hem teghens zijne/ ende des Rijcx vpandē/ ettelicke hulpe gedaen wierde.

Het ſoude ſulcx ſyne Majeſt. ſo het van vele Communicatis conſilius & auxilius geſchieden/ dewijle het effect tot des Rijcx Welvaerdt diende/ billick niet af-ſlaen: maer indiender van deſelve een diergelijck beſlupt tegens de Keyſerl. Hooghept/gelijck van die tot Leipſich geſchiet was/gemaeckt werden/ſo was hy van deſelve verſeckert/ dat hy effen ſo wepnigh dit ſoude paſſeren laten/maer met ghelijcken yver over de Keyſerl. Hooghept/ ende des Rijcx Welvaert/ de handen houden.

Hy meenden oock/ſoo men hem de beſcherminge van ſyne Landen ende Lieden toebetrout hadde/ het ſoude met der Sweedtſchen inbreuck in Pomeren/ ende in ſyn eyghene Landen niet ſoo verre zijn gecomen/ ende hy niet zijn gedrongen den Pas tot Cuſtrin/ende dies-halven de Veſtinge Spandauw/inde handen van de Coninck in Sweden te geven tot een verſekeringe; maer hadden ſulcx die ghene te verantwoorden/ die ſyn Landen en Lieden / welckers tot de defentie ſy aen genomen/verlaten hadden/ om de ſtadt Maegdenburgh te ruijneren.

Nu liet het ſyne Maj. daer heen geſtelt zijn/

1631. hoe het met dese swaricheden tot dien tijdt gheleghen sy gheweest: doch dewijle hem een heel jaer herwaerts/ so langh de Conninck in Sweden in sijne Landen ten deele ingelogeert/ ten deele synen Pas van een plaetse tot d'andere ghenomen heeft/ gheen eyndige beswaernissen/ van wegens een alsulcke eygendadigheden inghekomen waren / noch om Keyserlicke assistentie hadde doen aenroepen/ ofte hem mede / ende neffens hem tegens den Vyandt te staen / ende den selven te vervolghen aenghesyesenteert hadde ; ende stondt hem noch wel voor/ dat hy wel al-te-met by syne Majest. aenghehouden hadde / dat hy hem de Neutralitept teghens Sweden vergunnen wilde/ of dat hy alleen syne Landen mochte defenderen/ was aen te mercken/ ofmen nu tot dien tijdt hem sulcx hadde toegelaten/ wat hy Keyserl. Majestept/ ende den ghehoorsamen Standen des Rijcx/ in't ghemeen/ hier van voor een verseeckeringe konde by brengen/ende by aldien syne Landen by een sulcke Neutralitepdt on-aenghevochten waren gebleven/ of daerom den Oorlog soude neder gelept sijn geweest/ de Coninc upt Pomeren/ ende Meckelenburgh verdreven / het Rijck oock voor sijn inval aen een andere plaetse genoeghsaem bewaert soude geweest sijn/ en offet ooc mogelijc soude geweest sijn/ soo syne Keyserl. Majest. inde Benaburyghe Provincien soude Krijgh ghevoert hebben/ dat upt sijne Landen sonder hulp/ proviandt/ ende andere noodtsuft / d'Armaede soude hebben kunnen onderhouden worden/ daer van liet syne Majest. elck een Krijgservaren het oordeel strijcken : want hy hielt voorseecker/ het soude hem noch veel swaerlicker te doen geweest sijn/ soo hy hem selfs tot de defentie hadde stellen moeten/ ende daer en boven oock het Keyserlicke volck / inde Benaburighe Hertochdommen/ met Proviant/ ende andere noodtsuft/ upt schuldige ghehoorsaemhept versien.

Syne Majest. ontkende niet / dat by sijn Krijghs-volck alderhande eyghenbatighe/ ende onverantwoordelicke expressen bedreven wierden/ daerom hadde hy met de Tegensweer wat ingehouden / maer het rechte beginsel was daer upt ghesproten / dat men de Vestinge Stetin/ oock andere stercke plaetsen bykans sonder Teghens-weer open had ghemaeckt: de principale oorsaecke dat de Coninc in Sweden een sulcx vooxts-ganck ghedaen / oock dat alle die ghene / de welcke haer tot vyanden van syne Majest. ende des Rijcx hadden op-ghewopren / ende datmen tot gheen oprechten vrede hadde komen kunnen/ was/ dat een dus slechte vereeninghe/ die meestendeels van Rijcx-Standen / ende Onderdanen teghens sijne Majest. als het Hooft/ ghespeurt wierde/ dat oock de vyande meerder assistentie ende faveur van vele Standen / als syne Majest. van de selve tegens de vyanden te verwachtē hadde: gelijck sulcx onder andere bethoonde het beslupt te Leypsich opgherecht/ daer in van soo weynigh hulpe teghens de Sweden was mentie gedaen/ datmen syne Majest. oock niet heeft willen vergunnen de Rijcx-hulpen/ bupten daer van ghesette conditien daer toe / tot dien tijdt/ anders niet te komen gheweest is/ te ghebruycken.

Hy soude oock noch wel kunnen gedenken/ wat sijne Maj. aen hem onder dato den 9 Aprilis hadde gheschreven/ dat hy de selve Passen sijnen Generael tot verseeckeringhe van't Rijck/ toe betrouwen soude : ende so dit geschiet was/ so soude het tot die noot/ dewelcke hy nu voorwent / niet gheromen sijn. Maer dat hy op een sulcx niet hadde letten willen / soo konde hy der Assisterende Armade niet beschuldighen/ dat deselve voor Maeghdenburgh was gherucht / om haer van een alsulcke Stadt/ datse niet ingesloten mochte werden / te verseecheren / ende daer door een beter achter-gat soecken moeten. 1631.

Soo veel nu voor 'tlaetste het Beslupt tot Leypsich aenghereeht sijnde/ was rakende/ ende de werdinghe die dies-halven heen ende weder upt het Rijck voorghenomen wierde/ konde men den selven niet na den Regel van des Rijcx Constitutien voor goet kennen/ by consideratie / overmits d'aenstellinghe van desen Convent op die maniere ghehouden/ in't Rijck niet gebruyckelick was/ ja/ d'oorde vande Executie liep die terstont teghen: Dat op het aldermeeste vijf Crepssen hare Capitepnen/ met hare Consorten/ alleen 'tsamen senden souden/ ende by aldien het perijckel so groot was / datse deselve niet teghens staen konden/ datter dan een alghemeenen Deputations-dag vanden Keurvorst van Mentz soude uptgeschreven worden / te swijghen/ dat het aen't principaelste Requisitum van dese defensie dat veel meer een offensie mocht ghenoemt worden/ soude manqueren. Ende dat hy syne Keyserl. Majests. Krijgs-volck/ dat hy tot bescherminge des Rijcx/ende de ghehoorsame Standē van dien/ heeft onderhouden moeten voor een eerloos / 'tsamen ghetrotterden hoop (daer van des Rijcx Constitutien seggen wilden) houden wilde/ so stont het doch by sijne declaratie niet/ maer dewijle sy onder Keyserl. Majests. ende der Assisterenden Keur ende Vorsten Namen ende Patenten gheworven waren/ datmen'aldus tegens de selve soude aengaen/ was ongerijmt: ende stonden oock den Creps-standen/ sonder d'andere/ gheen beslupt te maecken / niet toe. Waren oock by desen Convent die ghetracktеerde poincten te vinden / hoe verre men het Keyserlicke Placcaet soude gehoorsamen: Item/ of syne Majest. macht hadde/ tot beschermingh van't Rijck / behalven eenen alghemeenen Rijcx-dagh/ indient de noot verepste / ende daer toe soo haest niet komen konde/ de hulpe van des Rijcx-Standen aen te spreecken/ ende was het aldus in't minste daer mede niet ghestelt / dat van een partije van de Standen af-sonderlick / veel minder op de Creps vergaderinghe daer van de verhaelde Executions-orde sprack/ hier af soude moghen ghehandelt worden.

Daerom wilde syne Majest. hem mits desen / nochmael seer vriendelick vermanen/ dat hy hem niet langer op en hielt/ des Keyserlick vermaningh Schrijvens / terstont te volghen/ het gheworven Krijghs-volck met het kleyne onderhoudt / die daer op ghedaen wordt/ met de Keyserse teghens den Coninck van Sweden te conjungeren/ ende door een sulck middel des Rijcx-vreden ende rust te vorderen / oock daer heen denckende / op dat de Vestinghe Spandauw/ weder in sijn ghe-

gheweldt ghebracht / den Pas tot Custrin den vyandt af-gheſneden/ ende in't overighe Keyſerl. Majeſts. Mandamenten gehoorſaem gheprefteert wierden.

Handel in't Rijck/ tuſſchen d'Evangeliſche en Room-ſche Catholijcken/ van wegen des Leipſiſchen Beſluyt.

Nu willen wy naer malkander verhalen/ wat ondertuſſchen/ tot dat de Grave van Tilly/ met het Keyſerſche ende Ligiſtiſche Krijghs-volck/ op het Sweedſche Legher/ by Werben is aengekomen / heen ende weder in't Rijck/ tuſſchen d'Evangeliſche ende Roomſch-Catholijcken / van wegen het beſlupt tot Leipſich ghetroffen/ gepaſſeert is. Het ſoude al te verdrietigh zijn voor den Leſer alle deſe Brieven/ die tuſſchen beyde Partijen zijn gheſchreven / hier voor te ſtellen: maer wy meenen dattet ghenoech ſal zijn / de principaelſte hier van te ſetten. Het is niet ghenoegh te beſchrijven / wat een grooten prijckel het Beſlupt tot Leipſich / ende de Werdinghe tot dien eynde / den Roomſch-Catholijcken in haer ooghen is geweeſt/ ende hoe ſeer ſy ſich aen alle kanten (dewijle ſy wel wiſten / dat dit voorſz. Beſlupt ende Werdinge/ haer voor-hebbende practijc om d'Evangheliſchen onder den Stoel van den Paus te brenghen/ ende de Landen van dien aen haer te trecken / merckelick ſoude beletten) hebben beneerſticht / ten eerſten met ſtraff ſchrijvens/ maer hier na/ daer de Pen niet heeft helpen kunnen / met het Swaert ſulcx af te ſchaffen.

Ettelicke Standen van den neer-Saxiſche Creyts/ houden een vergaderinghe tot Lubeck.

In't begin van Mey/ is een Creyts-dach tot Lubeck ghehouden/daer by die van Lubeck/ Bremen/ Brunſwijck/ Hildes-heym/ Lunenburgh van de Celliſche Linie / des Voorſten van Holſteyn / des Eerts-Biſſchops van Bremen/ Geſanten gheweeſt zijn/ met malkander overleggende/ hoe verre ſy ſich aen't beſlupt tot Leipſich getroffen zijnde/ verbinden konden.

Den Grave van Tilly/ doet afmaninge van het Beſlupt tot Leipſich/ by de Neer-Saxiſche Standen.

Doen Tilly dit verſtont / legghende op dien tijdt voor Maegdenburgh / heeft hy alſus aen haer gheſchreven:

Wat voor ſware beroerten (ettelicke ghemoederen tot de Keyſerl. Majeſt. qualick geaffectioneert / ende andere vrede-hatighe in't Rijck) verweckt hadden/ ende in wat groote jammer en onderdruckinge/ heele Creyſſen/ Landen/ Steden/ ende Gemeenten hier door neffens ſoo veel onſchuldige menſchen/ gheſtort waren/ ende in wat bedroefden ſtaet het Roomſche Rijck noch beſlommert zy/ ſulcx was meer als te veel bekent/ ende ſtont wel hartelick te beclaghen/ doch noch meer te bedroeven/ datter noch geen eynde van te ſien was / maer hoe langher hoe meer ghevaerlijcke practijcken by de handt ghevat/ achterdachtighe verbintenijſſen / daer upt Krijch ende oprroerte op-rijſen/heen ende weder opgherecht wierden / daer door vremde Potentaten / niet alleen in't Rijck ghelockt/ maer oock ghetrocken waren/ die trouwens in't eerſt onder het deckſel/ als of ſy deſe ende gins gheloofs-genoote bystant doen wilden / de Duytſche vryheyt mede helpen defenderen/ haer ſoetjes aenſtelden/maer inder daet anders niet en ſochten / als een Dominaet/ eyghen nut/ ende ſoo haeſt ſy den voet ſouden vaſt gheſet hebben/ ende haer intentie ghewonnen/Voorſten ende Heeren/ inſonderheyt den Staten ende Communen/ het jock/ ende ſlavernye over den hals te werpen/ gelijck ſulcx uyt des Coninex van Swedens practijck ghenoegh af te mercken was/ de welcke niet alleen alles wat hy occupeerde/ ſonder yemants reſpect ofte vrientſchap de facto in behielt / ende voor ſyn eygen uytriep: maer oock in Pomeren / ende andere Stroomen/ende voornamentlick de Zee-ſteden naer hem trock / die hy tot gheen ander eynde liet vaſt maecken/ als dat hy hier na de Commercien den Steden in Duyts-landt/ welckers wel-varen hier op ſtont / mochte af nemen/ de ſelve na zijn believen verſetten/ te verbieden / ende te beletten/ ende alſoo den ſelvigen Steden/ ende altoos duyzende Contributien ende onverdraeghelicken laſt / op te legghen. 1631.

Dewijle hy nu voorſeecker was berecht/ als of noch jongſt voor den Convent tot Leypſich ghehouden zijnde / ſich eenighe Keur-Voorſten en Standen met malkander ſouden verbonden hebben/ datſe haer in een haeſtighe Krijghs-gereetſchap wilden ſtellen/ daer toe dan heen ende weder van ettelicke veel volcks te peerde ende te voet t'ſamen ghebracht / ende daghelicx noch meer ghevorven wierde: Het welcke ſaecken waren/ van een verre uytſien/ende dupten twijffel by Keyſerl. Majeſt. ende d'aſſiſterende Keur-Voorſten ende Standen niet wepnigh achterdencken maecken/ in voegen/ datter alſulcke eygendadighe Krijghs-gereetſchappen/ die ſonder voorweten ende believen eens Roomſchen Keyſers gheſchieden/ niet alleen quade ghedachten maeckten / maer oock volgens des Rijcx Conſtitutien in geenderley manier toe te gheven waren.

So hadde hy niet kunnen voorby gaen (als hy voorghenomen hadde / dat ſy nu tot Lubeck vergadert waren/ van wegen het Beſlupt tot Leipſich ghetroffen / om hoe verre ſy ſich daer mede verbinden konden/ te beramen) haer te vermaenen/ dat ſy by een alſucke vergaderinge ende voorneme Raetſlaghen de trouw en plicht / waer mede ſy aen Keyſerl. Majeſt. als de hooghſte Wereltlicke Overichept haer in geenderley maniere af-ſonderen/ maer daer by / als ghehoorſame Onderſaten/ vaſt hielden/ ende niet tot eenighe teghenſtrijdende Werdinghe verleyden lieten/ maer overpeynſen wilden/gelijck van haren Keyſer en Heer/al haer welvaert/ op-heffinghe/ ende vermeerderinghe hares Staets / hanghende was / dat daer-enteghens van anderen / wiens die oock zijn mochten / ende beſonderlick van vremde Potentaten/ de wijle de ſelve alleen ſochten/ wat boven verhaelt ſtont/ namentlick/ het verlies van alle hare Privilegien / af-ſnijdinge aller Commercien / mitſgaders/ het gantſche om-keeren van haren ſtaet: daer upt anders niet volghen en konde / dan alleen ſwaerlicke ſlavernyen: ende gaf het d'experientie noch daghelicx te kennen / hoe het alle die ghene was ghegaen / die haer teghens Keyſerl. Majeſt. in een diergheljcke verbinteniſſe hadden ingelaten / en daer tegens met vremde aſſiſtentie aengegaē ware.

Dewijle hy nu niet en twijffelde / ſy ſouden dit alles wel overleggen / deſe zijne goede meeninge by hun ſonder vrucht niet zijn laten/ dewelcke voor haer ſelfs ghenegh en zijn in hare devotie/ trouw/ en gehoorſaemheyt/

1631. sonder uptstel te vol-herden: ende altoos de Keyserlicke Armade ende beschermínghe/ hier over verwachten/ occasie ghevende dat syne Majest. daer door soude beweeght worden met noch meer Privilegien/ ende vryheden/ ende wat anders tot vermeerderínghe ende onderhoudínghe van haren staet/ ende wat tot voort-settínghe vande Commercien ymmers dienstelick zijn konde/ op voorvallende occasie haer soude begenadigen.

De Graeve van Tilly/ beschuldicht den Aerts-Bisschop van Bremen/ ende syne Onderdanen/ als of so teghens Keys. Majest. pets wat tenteren wilden.

Doen den Graeve van Tilly/ Maeghdenburgh verovert hadde/ was hy oock gheren in de Landen van den Hertogh Jan Adolff van Holstein/ Aerts-Bisschop tot Bremen (die hem door't ontsedt van't Aerts-sticht zijn toeghevallen) ghegaen/ weten latende/ als of den Bisschop neffens syne Onderssaten pets vremts teghens Keyserl. Majest. voornemen wilden: gelijck hy dan dies-halven den Oversten Rijnacker/ in't Land van Wursten ghesonden heeft/ die dan sonder den Aerts-bisschop eenen Landts-dagh aengekondicht heeft/ ende dit naervolgende den 13 Julius/ den Standen voor-gehouden.

Het hadde den Graeve van Tilly/ dese voorleden dagen verstaen/ hoe dat in't Aertstícht hepmelicke Conspiratien haer souden in't verborghen houden/ die teghens Keyserlicke Majests. Armade aenghereeht waren: dewijle men speurde/ dat d'Ingesetenen van't Landeken Wursten/ haer onderwonden/ de Keyserschen uyt het Landt te slaen/ ende heel om den hals te brenghen. Daerom hy (d'Overste Rijnacker) op het bevel van zijn Generael in't Landt was ghekomen/ sulcx te beletten/ begherende terstont opzecht te weten/ wat den Generael/ syne Officiers/ ende Soldaten/ hier af te verwachten hebben souden: Ende ofmen meenen mochte/ dat d'Overste noch niet sterck ghenoegh by de hant was/ so konde hy wel haest meer volcks by malkander krijghen/ het welcke sonder ruijne ende bedervinge van d'aerme Lieden niet soude afgaen; ende souden het de ghene/ dewelcke het veroorsaeckt hadde/ seer swaerlick te verantwoorden hebben. Hy wist wel datter ettelicke in't Landt waren/ die niets daerom gaven/ of het heele Landt verbrant en bedorven wierde/ maer de gemeene Man soude hun van alsulcke Rebellen niet vervoeren laten. Hy hadde oock vernomen/ dat veel Lieden hun inbeelden/ als of de Krijgs-lasten tot een Reformatie aengheleght waren/ dat was Keyserl. Majests. intentie heel niet/ ende hadde de Generael hier af gheen last/ ende hy Overste wilde elck een wel verseeckeren/ dat/ by aldien men hem wel soude dwaghen/ soude niemanden syne woonplaetse/ of anders pets verbrandt worden: anders ter contrarye/ soude de heele ruijne en bedervinge niet achter blyven. Ende datmen hem op hulpe van de Evangelische ende Sweetsche soude willen verlaten/ was te verwonderen/ niet alleen daerom/ dat de selve wepnigh upt-rechten konden/ overmits de Coninck van Sweden over al de plaetsen bedorven ende verwoest hadde/ daer-en-tegens doch de Keyserschen altoos medelijdigh geweest waren/ op dat de armen Man/ die met de Denemarckische inquartieringe was bedorven/ mochte weder op-komen. Hy wilde oock de slechte Lieden/ die van andere met valsche imaginatien verlept wierden/ indachtich maecken/ dat het Landt vande bewoonde/ haer Erflandt was/ de regherende Bisschop regeerde nu een tijdt langh/ daer na soude een ander komen; derhalven mosten sy wel toe sien/ dat sy haer welvaert selfs in acht nemen. Wat voor particuliere schrijven/ ende practijcken al ghepasseert waren/ dat wist hy heel wel/ maer hy hadde van synen Generael noch gheen last sulcx t'openbaren: Men mocht wel stoutelick gelooven/ dat tot Bremen oock Lieden waren/ van welcke de Keyserschen wel konden advijsen hebben/ wat men aldaer practiseerden. Dies-halven wilde hy absolupte Resolutie hebben/ wat de Wursters in't sin hadden ofte niet/ wilde gheen slechte beloften aen-nemen/ maer men soude hem schriftelic in sincerítept toe stellen/ dan wilde hy met het volck weder wegh trecken. 1631.

De Wursters moeten haer verobligeren/ meer tegens den Keyser/ ofte d'Armade van dien t'attenteren.

Hier op hebben haer d'Ondersaten moeten schriftelic verobligeren/ dat sy in trouwe/ en de Onderdanigste devotie/ in alle manieren blyven wilden/ niet tegens Keys. Majest./ het Rijck/ ende de Keyserl. Armade/ die haer in't Aerts-Sticht soude/ of mochte ophouden/ attenteerende/ maer veel meer al het quaet af-keerende/ so veel sy konden ende vermochten.

Des Graeve van Tilly Schryven aen den Aerts-Bisschop van Bremen.

Dwyzende desen handel/ heeft de Graef van Tilly/ aen den Aerts-Bisschop van Bremen/ oock op dese volgende maniere geschreven.

Hy hadde hem verschepdē reysen te kennen gheghéven/ sonder des Roomschen Keysers alder-ghenadichste consent/ wete/ ende wille/ van weghen des Aerts-Stichts Bremen/ ende de aenghehaelde versettinge/ ofte translatie van dien/ hem met gheen mensch/ wien die oock zijn mochte/ eenighe verbintenisse/ ofte dierghelijcke verhandelinghe in te laten/ veel te min een eyghendadighe verbindinghe te stellen/ maer by syne Keyserl. Majest. gelijck hy tot hier toe/ also oock noch upt plicht en schuldigh/ volstandigh te blyven/ inde devotie ende trouwe/ van die hope zijnde/ hy soude syne vermaninghe alsoo hebben plaets gheghéven/ dat hy tot een contrarietept soude gheneghen zijn.

Maer wiert gelijcke-wel bupten alle hope gheadviseert/ dat hy door ettelicke vredehatighe menschen/ die zijn verhooginghe/ ende welvaert niet soo seer/ maer veel meer haren eyghenen/ of hares aenhangs nut ende voordeel sochten/ verlept soude zijn/ waer over de saecken al soo verre waren gebracht/ dat in't voorsz. Aerts-Sticht Bremen/ ende daer ontrent/ in synē name openbare Krijgs-Werbinghe nu met ghewelt gedreven wierden/ ende d'Ondersaten ten platten Lande aenghehouden door d'Officieren/ haer met gheweer te versien/ ende in goede ghereetschap te houden/ op datmen haer op voorvallende noodt by zijn konde/ ende liepen hier oock onder alderhande hepmelicke intentien/ met vremde Potentaten.

Dewijle hy selfs wel konde af-meten/ wat voor groote veranderinghe hier upt rijsen konde/ ende hoe swaerlick dit beginnen/ by Keyserl. Majestept te verandtwoorden zijn soude/ ende wat voor een ondraghelicken last hy hem/ ende synen Ondersaten/ daer door mocht over den hals laden/ by aldien hy syne inten-

1631. Intentie by tijdts niet en veranderde / ende hem van alſulcken handel ontſloegh: ſo hadde hy niet mogen naerlaten / hem inde Naem van ſyne Keyſerl. Majeſtept noch een reys te waerſchouwen / van ſyn kant hem onderdanigh biddende / hy wilde het navolgende van dit verre uptſiende werck / wel ter herten nemen / ende hem daer in niet dieper ſteecken.

Hier op heeft den Aerts-Biſſchop van Bremen den 29 Julius / aldus weder gheandtwoort.

Hy hadde upt zijn Schrijven verſtaen de beſchuldinghe die men hem ſocht / ende wilde oplegghen / als of hy in vremde werdinghe voor Wtlandtſche Potentaten / van wegens de Tranſlatie des Aerdts-Biſdoms van Bremen beſich zijn ſoude / verſwijgende / dat men onlangs tot Baſdal / niet ſonder groote verachtinghe / buyten ſyn voorweten / eenen Landt-dagh hadde ghehouden / 't ſelve daer mede men hem beſchuldichde / den Standen oock daer op verweten was.

Nu was hem (Tilly) buyten twijffel kennelick / het ſelve oock in veelderley manieren beſpeurende / dat hy by het voorighe onhepl / liever d'uptterſte perijckel van ſyn eyghene Perſoon / Landt en Lieden ſoude verwacht hebben / ende uptgeſtaen / als van ſyne ſchuldighe debotie teghens Keyſerl. Majeſt. int minſte af te treden / waer over oock / neffens haer tijdtlicke goet / ſyne Lant-famers hadden moeten het leven inſchieten / die noch op deſe upre onder het jock vande Contributien upt ſtonden.

Antwoort van den Aerts-Biſſchop / op Tilly zijn ſchrijven.

Ende gaven de heele Weereldt ſyn handel ende wandel / waer mede hy in de 30 jaren het Aerts-Biſdom bedient hadde / te kennen / hoe ſeer hy hem voor verbintenijſſen ende gevaerlicke Correſpondentie / (daer van hem niemande met recht ſoude kunnen beſchuldighen) ghewacht hadde. Inde Rechten van d'Aerdts-Biſdom was hy (Tilly) oock ſonder twijffel alſoo ervaren / dat hy ghene Tranſlatie van Aerts-ſticht te vreeſen hadde / het welcke ſoo weynigh zijn Capittel ende Standen ſoude goedt vinden / als hy daer toe ſoude ghenepght weſen / ende hadde hy met niemanden daer af gehandelt / ende was oock nopt in ſyne gedachten ghekomen. Hoe ſeer ſyne Landen / door de Legiſtiſche Armade van ſo veel jaren ghelchotene Contributien waren upt geput / was hem (Tilly) mede wel bekent / ende was niet van nooden dat hy ſorgh droegh voor de Werdinghe / die ſonder perijckel aenghelteit was. Hopende dat hy van ſulcke ghedencken billick vyp te maecken was / van weghens ſyne trouwe dienſten ende weldaden / de welcke hy altoos bethoont hadde / ende wast ſaecke dat zijne vyandē anders van hem wilden by brengen / daer door men alſulcke gedachten ſoude moghen ſcheppen / ſoo haddenſe hem eerſt moeten te kennen ghegheven worden / om ſyne meeninge daer over te vernemen / als alſulcke voorſlaghen ofte propoſitien op een openbare vergaderinghe te verhalen / hy konde met de waerheyt wel betuyghen / dat hem nopt in den ſin ghekomen was / teghens Keyſerl Majeſtept in eenighe verbintenijſſe hem te voeghen / 'twelck oock by hem niet en ſtont / maer hy was verſeeckert van alle beſcherminghe van Keyſerlicke Majeſtept / verſoeckende altoos by hem onderdanichlick om af-ſchaffinghe des groote Krygs-ſwarigheden. 1631.

Maer dat hy tot beſettinge van ſyne Paſſen in Holſteyn op ſyne koſten van andere beſedt zijnde / ettelicke weynighe Soldaten hadde Werven laten: wilde hy wel bekennen / hoopende datmen dit ſoo qualick niet ſoude nemen / als hy naer des Rijcx Wetten ende gebruyck / geen andere / als ſynen Neef / reden hadde / ende was hy ontſchuldig van't ghene / dat hem ſyne Beanten hadden naerghelepdt / wilde oock / indien hy de Daders konde achterhalen / teghens deſelve / ghelijck hy hem dickwils tegens ſyne Officiers hadde aengeboden / die alſo ſtraffen / datmen zijn miſhaghen hier aen ſpeuren ſoude.

By Straesburgh laet het hem tot een Blocqueringhe aenſien.

Ontrent de Maent van Aprilis / liet het hem aenſien / als of de Keyſerſche voor hadden / de Stadts Straetsburgh allenſkens te Blocqueren. Want den 29 Aprilis is de Keyſerlicke Commiſſarius, Auguſtus Vitzdum van Erſtat / ontrent met 17 Peerden voor Lichtenauw (dat den Grave van Hanauw-Leuchtenborch toebehoort / ontrent drie mijlen van de voorſz. Stadt Straesburgh aen den Rhijn legghende) ghekomen / begerende vande Burgerwacht / dat ſy den Amptman ſouden aenſegghen / dat hy ettelicke 1000 Man voor by de Stadt / wilde heen voeren. Maer eer de Borghers daer heen ghecomen zijn / heeft hy die met 30 Muſquettiers beſedt / in-nemende alſulcken plaetſe. Dit heeft wel den Amptman aen den Grave van Hanauw gheſchreven / de welcke / neffens de Stadt Straets-burgh / den Hertoghe van Wurtenburgh / ende den Marck-Graven van Durlagh / het ſelve wilde weder ingherupmt hebben / maer het heeft niet aengaen willen / ende hebben de Keyſerſche nae der handt veel Proviant ende Ammonitie / daer heen brenghen laten / makende aen den Rhijn een groote Schantſe.

Lichtenauw wort vande Keyſerſche in-genomen / ende beſet.

Inſghelijck zijn oock ettelicke Troupen vande Keyſerſche Ruiterye tot Biſchweyler / dat oor 3 Mijlen van Straesburgh afgeleghen is / ende Zweybrucken toekomt / gekomen / ende op eenen Heugel by de Kercke / van de Hugenoten een Schans opgeworpen.

d'Overſte Oſſa onderneemt hem te vergeefs die van Straets-burgh / van haer Werdinghe af te maken.

d'Overſte Oſſa / heeft korts hier nae het Vleck Wilſtadt / in't Landt van Hanauw / een ſchoonen Pas zijnde / ende twee Mijlen van Straesburgh leggende / overrompelen willen. Maer dit is openbaer ghewonden / daerom zijn 300 Man upt de Stadt daer heen komen legghen / om deſe plaetſe te verſekeren. Oſſa, heeft op dien tijdt aende Stadt Straets-burgh gheſchreven / daer in hy ſe vermaent / datſe met de Werdinghe ſouden inhouden / daer op heeft hem de Stadt upt een goet Fondament gheandtwoort / hem op het Verdragh tot Aſſchaffenburg wijſende / daer upt te ſien was / wat ſy in alle occaſien / dewijle ſy op de Frontieren laghen / te doen berechticht was / ende dit van outs.

't Was ſonder twijffel deſe Stadt oock wel met eene ſtercke Blocqueringhe belegt ghewonden / ſoo het bladt van de Keyſerſche ende Ligiſtiſche ſich niet gewent hadde / gelijck dan in't Legher van Tilly voor Maegdenburgh ſtracks 's anderen daeghs na verobringhe de ſelver Stadt de Diſcourſen gingen /

1631. ghen/ hoe men nu voorts de Stadt Straesburgh konde bedwinghen. Maer het ginck hier mede: Homo proponit, Deus disponit, dat is / de Menschen nemen dickwils wel voor te doen/maer God Almachtich maeckt het mede naer synen wille.

Veel volck wort tot Straesburgh int Marck-Graefschap Baden/ende het Hertoghdom Wurtenbergh gewonnen.

Anders brachten die van Straesburgh/ (hoewel sy niet upt openbaer volck wierven) een passelick volck by malkander / also gheschiedent ock in't March-Graefschap Baden/ Durlagh/ende in't Hertoghdom Wurtenburgh / aen welcke plaetsen een grooten toe-loop was / en liet hem heel wel int begin aensien. Den Hertogh ende Administratoor van Wurtenberg/ nemende in het begin van May het Stedeken Wimpfen in / met 300 Musquettiers/ die onversiens op den Rhijn daer heen quamen / ende liet de Beyersche Besettinge/ dewelcke besich waren om haer vast te maecken/ upttrecken. Hy begheerde ock vande Stadt Aughsburgh/ datse 4000 Man tot de defensie van den Swabischen Creps leveren of onderhouden souden: Maer de Catholijcken Raedt aldaer heeft het afgeslagen/ voorgevende haer onmogelijckheyt; uptgaen latende/ een Mandament/ dat niemandt van de Burgers haer soude in vremde dienſten begheven / ende soo sommige het selve alreede mochten ghedaen hebben/dat die in spatie van drie weecken tijdts / by verlies van haer Burger-recht / haer weder souden instellen / ende wilden sy nmmers den Oorlogh volghen/ dat sy haer dan in Keyserlicke Majestepts dienst begaven.

Des Hertogen van Wurtenberg/ begeren aen de Stadt Augsburg.

Het Keyserſche volck komt upt Italien/ende naer het Hertoghdom Wurtenbergh.

Ondertusschen is het Keyserſche volck upt Italien over Lindauw / dewijle de Vrede daer ghetroffen was / ghekomen; den voortsoup hier af quam op Memminghen/ Kempten / ende andere daer ontrent leggende stedekens/ aen/ seer quellende d'Inwoonders / alles bedervende / maeckten groote vreese in Swaben ende Elsas onder den Adel/ so datse niet wel wisten of sy het Beslupt tot Leppsich ghemaeckt/ houden / of verlaten wilden. d'Administratoor wilde het Keyserscher volck gheenen Pas/ niet anders als wat des Rijcx Constitutien hier in sepden/ gheven. Maer het was al wat te sleght besteldt.

Memminghen wort opgedwongen/ van de Keyserſche/ om het Beslupt van Leppsich te casseren.

Want doen de rest van't Keyserſche volck onder den Grave van Vorstenbergh/ by het voorighe aenquam/ trocken sy t'samen in't begin van Julius op Memmingen/ deselve Stadt alsoo Beleggende/ dat niemandt upt noch in komen konde. Doen tracteerdemen. Ende begheerden de Keyserschen/ sy souden haer op Ghenade ende Onghenade overgeven/of ter contrarie soude alles/ mitsgaders Wijf ende Kint/ met het Yper ende Swaert bedorven worden. Maer dewijle die in der Stadt met goedichept begeerden te handelen/ in der haest verkreghen een voor-bidde van den Beyer-Vorst/ is het vergeleken gheworden/dat sy het Beslupt van Leppsich souden casseren/ ende voor de straffe van geplondert te werden 50000 Fl. Contant geven/ twee Compagnien voet-volck/ tot verder Ordre/ inde Stadt onderhouden / ende ter Maent 2500 Fl. Contribueeren

Kempten overgeeft hem aen de Keyserſche.

Den 7 Junius 'snachts / quam de Armade vande Keyserſche voor de Stadt Kempten / die terstondt de Sleutels quam te ghemoet brenghen 400 Man inneemende / ende 1631. 80000 Fl. voor de Plonderinge belovende.

De Keyserſche ontwindt haer door Verraderije in de Stadt Ulm te komen.

Daer naer sijnse al voorts ghetrocken/ niet verre van Ulm haer Logerende / maer haer aenstellende/ als oftse voorts wilden tot den Grave van Tilly gaen; doch het was de rechte meeninghe niet / ghelijckmen upt het naervolghende sal vernemen. Het was hunlieden om de Stadt Ulm te doen/ hoe sy de selve Stadt mochten met list ende verraderye in krijghen / tot welcken eynde sy met sommige Catholijcken in de Stadt Correspondentie hielden / die haer onderwonden door't Mynneren der Mupzagien / de Stadt te doen springen/ ende aldus den Keyserschen eenen Pas in de Stadt te maecken. Maer het wierde door singuliere voorsieninge van God Almachtich/ den 11 Junius/ doenmen effen dit werck beginnen wilde / alles openbaer/ ghelijck als hier volght.

Een Dienst-meydt/ de welcke int Duytsche Huys daer selfs diende / gaf haer by sommighe Borghers aen/ datse wat in haer herte hadde / datse van wegens haer Conscientie niet en mocht verborghen houden. Dewijle sy nu seer hooch hier over gevraecht wierde/ om sulcx te kennen te gheven / heeft sy hun ghesept: Dat veel Centenaer-krupdt int Duytsche Huys verborghen lagen / het welcke men soude ondersoecken/ so soudemen het alsoo bevinden/ want het ooghen-merck was hier van / datmen het 's Sondaeghs onder de Predicatie soude aensteecken / ghelijck dan al tot een sulck werck een oudt Wijf / die sulcx doen soude / besteldt was. Dit wierde heel haest den Magistraet te kennen ghegheven/ de welcke een ghetal van Soldaten in't Duytsche Huys sonden / die't alles/ ghelijck de Mept verhaelt hadde/ also bevonden. Ende was een gang onder d'aerde gegraven tot aen den Pulver-Toorn/ den welcke niet verre van de Nieuwe Poorte aen den Mupr vande Stadt stondt. Men heeft terstont het Pulver upt den Toorn in't Magasijn-Huys/ ende ander plaetsen/ gevoert/ zijnde 2000 Centenaer. Men heeft 8 personen/ daer onder vier Vrou-personen waren/ die haer tot dit Fept van Verraderije wouden sich ghebruycken laten/ by den Kop gevat. Indien het Krupt was aengesteecken geweest / soude het des Stadts Mupzagie doen opspringhen hebben/datmen met flechte moepten hadde kunnen daer in komen/ en laghen de Keyserſche by Mozingen/ ende by den Galgen/ om hier op te passen/ ende haer voornemen in't werck te rechten. Maer als sy ghemerckt hebben / dat desen Aenslagh was misluckt/ zijnde weder geretireert.

De Grave van Vorstenbergh/ valt in't Landt van Wurtenbergh/

Doen dit niet wilde aengaen / hebben de Keyserſche met die van Ulm / van weghen den Pas gehandelt/haer aen stellende/ als of sy schielick naer Tilly gaen mosten/ daerom is hun de Pas vergunt/ ende wat Provtant ghegeven/ ende als sy ettelicke Dorpen uptgheplondert/ ende ten deele in vrant ghesteecken/ ende anders qualick huys ghehouden hadden/zijnse opgebroken/ende doen sy over de Donauw quamen / zijnse in't Wurtenberger Landt gevallen / ende daer in groote schade met rooven ende plonderen gedaen.

Trecht tegens Hertog Julius.

Den 28/ 29/ ende 30/ heeft Hertog Julius, zijn ghewonnen Landt-volck 1600 Man sterck/

sterck / te Peerde ende te voet t'samen ghevoert ende voor Tubinghen ghelept. Middelerwijle is het Stedeken Minsinghen van den Grave Vorstenbergh inghenomen / daer in lagen twee Compagnien vande Wirtenberghische Soldaten / die hy onder de Keyserssche heeft onder gestelt / d'Officiers gearresteert / het Landt-volck ontwapent / ende weder na huys doen trecken. Voorts / hebben de Keyserschen den Kauschen Staigh ver-overt / het Stedeken Geutlinghen inghenomen met Accoordt. Als dit gheschiede / is de heele Armade (daer by de Graef Egon van Vorstenbergh / Generael Wachtmeester vande Keyserssche / een Vorst van Aenhalt / de Grave van Sultz / d'Overste Altringher / Commissaris Wolffstein / ende andere Heeren aldaer by present zijnde) den laetsten Junius te Middernacht opghebroken / ende op Tubinghen aengetrocken / van mepninge zijnde d'Armade van de Wirtenbergers aen te tasten / ghelijck sy dan den 1. Julius vroegh in der Morghen-stondt teghens de selve zijn aenghegaen / in Slachorde sterck / 20000 Man / neffens veel groff Geschut.

d'Administratoor van Wurtenbergh / casseert het Besluyt van Leypsich.

Als nu d'Administratoor van Wurtenbergh / die dit niet vermoede / dat hy so haest soude overtoghen werden / sagh dat hy niet sufficant was / een alsulcke macht teghens te staen / overmits het secoers / dat hem van de andere Evangheliische Standen soude toegheseonden werden / achter bleef / soo heeft hy aen ghevanghen met de Keyserssche te handelen / die hem voor-sloeghen / by alsdien men het Besluyt tot Leypsich casseerde / de Wapenen aflegde / Keyserssche Guarnisoen innam / het Landt-volck ontwapende / het gheworven volck voor Keyserlicke Commissarisen / namentlick de Grave van Sultz ende Wolffstein af-danckte / ende niet en belette / dattet sich in de Keyserlicke Majestepdts Dienst begaf / ende voorts hem in alles accommodeerde / soo wilde-men sich oock nae eenighe gelegenthept / in aller neerstichepdt voeghen.

Hier op heeft d'Administratoor gheandtwoort / dat hy begeerde sich t'accommoderen / van meeninghe zijnde / men soude in dit Accoordt de Rijcx-Steden in den Swabtschen Creys mede inslupten / soo wilde hy hem beneerstighen / dat de Stadt Straesburgh haer insghelijcx accommodeerde. Item / datmen die ghene / die haer by dese Armade vinden souden / wilde / volghens het Keyserlicke Placcaet / pardonneeren.

Op sulcke twee puncten / heeft den Grave van Vorstenbergh gheantwoort: Men was nu in gheen Rijcx Stadt / maer in't Landt van Wurtenbergh / ende soude elck Landt / zijn eyghen last moeten draghen. Wat aengaende was / d'Oversten / ende andere Officianten / souden trouwens die ghene / die haer alleen nu hadden ghebruycken laten / gepardonneert zijn: maer die al te voor ghesondicht hadden / ende alsoo dubbelt misdaen / daer konde men voor dese reyse niet van spreken / maer hy wilde het selve wel by Keyserlicke Majestept alsoo versoecken / datselfte lick ghenade mochten verkrijghen.

Hier op zijn de navolghende puncten / van weder-zijden wederom aldus besloten.

Punctën van't Accoort die tusschē den Administratoor tot Wurtenbergh / ende den Grave Egon van Vorstenbergh zijn gherroffen.

Voor't eerste / soude Hertogh Iulius, mits-gaders alle de zijne / schuldigh ende verbonden zijn / om hem nae de Keyserlicke Mandamenten in alles t'onderwerpen / met een casseerende het Besluyt tot Leypsich / ghemaeckt zijnde. Daer-en-teghens soude hy / zijn Ghemalin / Vorstelicke / ende andere kinderen / in vooghdye zijnde / ende niet te min de Weduwe / oock alle andere Dienaers ende Krijghs-Officiers / die by dese Werbinghe mede gheinteresseert waren / volghens de Keyserlicke Placcaeten / in de Keyserlicke protectie aengenomen worden / ende alle de daer in verhaelde ghenaden / deelachtigh zijn.

Ende soude hy voor 't weede / den inhoudt vande Keyserlicke Placcaten soecken te voldoen / het Landt-volck stracx weder nae Huys senden / den selven haer Gheweer afnemen / ende aen een seeckere plaetse t'samen draghen / in verseeckerthept: oock daer en boven het gheworven volck in presentie van den Grave Egon / van Vorstenbergh / in den Naem van syne Keyserlicke Majestepts Ghedeputeerde Commissaris / af-dancken / ende wie begeerde te dienen Keyserlicke Majestept / dien soude men niet hier in beletten / noch af-houden / onder wat deckssel het selve oock gheschieden mocht. Maer die nu oock wilden weder nae huys trecken / ende niet te dienen begeerden / die selve souden ghehouden zijn te sweeren / dat sy naer desen teghens Keyserlicke Majestept haer niet wilden gebruycken laten; Insgelijcx / soude het oock met het volck ghehouden worden / dat hem Hertogh Iulius van andere Vorsten / Standen / ende Steden van't Rijck / was toegheseonden gheweest.

Voor't derde / soude Hertogh Iulius schuldigh zijn / de Keyserssche Armade inde Landen van syn onder-vooghdye te logeren / te quartieren / ende tot d'Orde van syne Keyserlicke Majestept t'onderhouden / oock nit wat d'Armade soude van doen hebben / laeten volghen. Daer-en-teghens soude alle misbruycken / by het op-breecken / ende ghedurende d'Inquartieringhe / verhoedt werden.

Het Keyserssche volc Huyst qualick in't Landt van Wurtenbergh.

Doen nu dit aldus in't Hertoghdom van Wurtenbergh passeerde / zijn sommige van de Keyserssche Regimenten / weder na Ulm / Nordlinghen / Ilslinghen / ende Geutlingen ghegaen / doch is de meeste partye van hunlieden in't voorsz. Hertoghdom leggen ghebleven / ende is teghens de ghedane beloften / qualick Regiment ghehouden: alle Casteelen ende Dorpen / tot op het uytterste upt-gheplondert / bedorven / ende behalven den brandt / alles verwoest ghelworden / niet anders als of het Landt met het swaert was inghenomen.

Die van Ulm casseeren oock het Besluyt van Leypsigh.

Die van Ulm hadden ettelicke Vaendelen volcks tot den secours van't Legher van Wurtenbergh gheseonden; maer de-wijle deselve onderweeghs vernamen / dat het al gheaccordeert was / zijnse weder ghekeert / ende niet sonder groot perijckel.

Dit groot ongheluck quam oock over de Stadt Ulm / de wijle Wurtenbergh nu al over ghegaen was / ende de Stadt van al

1631. al het secours berooft/ heeftse oock moeten na de wille van de Keyserschе leven en doen/ indien sy d'uyterste ruyne niet wilden verwachten. Heeft mede gheraſſeert het Beslupt van Leypsich; het ghewozven Volck/ ses Vaendelen/ ende twee Cozнet Ruyters af-ghedanckt/ ende de resteerende met de nieuwe Contributien moeten betalen/ ende ettelick Keysers Volck in haer ghebiedenissen onderhouden.

De Crepts van Franckenlandt/ casseert ooc het Beslupt van Leypsich.

Het Keyserschе Volck (na datse de Rijcx-Steden in den Swabischen Crepts/ oock van 't Accooзt tot Leypsich ghemaeckt/ hadden af-ghebzacht) zyn hier nae in den Crepts van Franckenlandt getrocken/ daer hebbense mede de Standen en Steden van het Leypsischе Accooзdt/ wederom onder de Keyserschе Contributie ghebzacht. De March-Gzave van Bzandenburgh/ eer de Keyserschе aen-quamen/ sondt den Keur-Vozst van Saxen syn ghewozven Volck/ 5 Compagnien Ruyters/ onder den Oversten Steinauw; ende dzye Vaendels/ duysent Man sterck zynde/ onder den Oversten Lieutenant van Schaumburgh/ toe.

Nurenbergh casseert mede het Beslupt van Leypsich.

De Stadt van Nurenbergh insghelijcx/ die volghde oock het exempel van de Stadt Ulm/ haer beghevende van't Accooзdt tot Leypsich/ het ghewozven Volck casserende/ dzye duysent Man sterck zynde/ behalven wat sy tot besettinghe van de Stadt van nooden hadden. Alsoo vielen veel voozname Leden af/ van 't Leypsischе Beslupt/ niet tegenstaende dat de Keur-Vozst van Saxen/ alle daer toe gheaffectioneerde/ om daer by vast staende te blijven/vermaent hadde/hem rondt-upt verklarende: Hy wilde Goet en Bloedt/ Landen en Lieden/ by dit Beslupt op-setten: Hy en begheerde niet een Letter hier af te wijcken; sy souden nu het hare mede doen/ ende met de werbinghe niet dus slaperigh om-gaen/ souden neerstich bidden/ ende dan het Beslupt in acht nemen. Met Sweden wilde hy hem noch ter deser tijdt niet in-laten/ want sulcx was teghen het Beslupt/ ende hy hoopte alsoo te haestigher tot den Vzede te komen/ men soude alleen in 't Verbondt staen. Maer soude het gheen standt hebben/ ende tot het upterste moeten komen (het welck Godt Almachtigh/ ghenadighlick verhoeden wilde) alsdan was het noch tijdt den Koninc in Sweden tot een Generael aen te nemen.

Den Keur-Vozst van Saren vermaent syn Bondts-Ghenoten/ datse vast staende houden/ en blijven by de verbatte Resolutie.

Hoogh-ghemelten Keur-Vozst heeft dit te meer be-yvert/ om by de verbatte Resolutie/ ende het ghemaeckte Beslupt te blijven/ te meer hy vernomen heeft/ dat de Papisten aen alle kanten teghens haer kennelicke Belofte handelden/ ende hoe seer sy aen den dagh bzachten/ dat alle hare Intentie daer toe alleen streckten/ d'Evangelische Religie t'onderdzucken/ ende hoe seer sy haer toozn ende gramschap over de Stadt Maegdenburgh hadden upt gegoten. Daerom hadde hy oock de Keyserlijcke Ghesante/ Hegenmuller/ (die in de Maent van Mey/ gelijck hier vozen verhaelt is/ na Tozgauw gheкomen was/ alderhande motiven inbzengende van wegen het Beslupt tot Leipsich gedaen/ende sulcx inde Name van Keys. Majest. soo wel met een schziftelicke Resolutie/ als oock mondelick) seer verweten in pzesentie van vele Heeren/ doen hy zijn afschepd heeft ghenomen/ met een verhalende/ wat vooz trouwe dienſten hy Keyser Matthias/ en zyn Keyserl. Majest. hadde altoos bewesen; insghelijcx wat vooz groote beloften hem waren ghedaen/ doen hy inde Lausnitz was ghetrocken/ en hoe seer men hem hadde verseeckert/ dat den Evangelischen gheene beletselen aen d'Exercitie van haer Religie gheschieden zoude. Maer hoemen dit alle te samen gehouden hadde/ dat thoonden de voozgaende Exempels/ en insonderheyt d'onuptspzeeckelicke tyzannie int veroberen van Maeghdenburgh. Ende hy badt hem Afghesante/ dat hy Keyserl. Majestept wilde aen segghen/ dat hy ten eersten de Gravamina, die hem vã 't Leypsischе Convent waren te verstaen ghegheven/ wilde afhelpen; so niet/ dat dan zijne Keur-Vozstel. Vooзl. wilde/ noch konde naer laten/ met hulpe van d'Assisteerende/ het Leypsischе Beslupt int werck te stellen/ het welcke hy Godt/ ende den Tijdt/ wilde overgheven.

Den Keur-Vozst van Saren bidt den Keyser de Grabamina der Evangelischen af te helpen.

Hier beneffens heeft hy van dese bovenverhaelde Resolutie/ een schzyvens aen Keyserlicke Majestept laten af gaen/ van desen inhoudt:

Zijne liefde/ ende volstandighe trouwe/ die hy te ghens Keyserl. Majestept/ende syn Aerdts-Huys/hadde bethoont/was bekent/ ende hadde hy sich ten hooghsten altoos beneerstight/ syne Majestept te dienen. Ende was niet wepnigh bedzoeft/ dat hy/ 'tghene hem nu bejegent was/ hadde moeten beleven: noch al syne Majest. ghehoozsaemlick biddende/ hy wilde hem doch laten bewegen/ dat de Rijcx Standen tegens des Rijcx Constitutien/Costumen/en Vzyheyt/besweert/ de misverstanden in goedichept by gheleght/ het goede betrouwen gheslicht/ ende de lieve Vzede weder op gherecht mochte wozden: en doch hertelick overdencken/ waer heenen het eyndelick soude upt-loopen/ indien de Standen niet souden verquickt wozden. Hy meende het in goeder ende opzechter trouwe/ ende wilde by Keyserl. Maj. ende des Rijcx getrouwe Keur-Vozst blijven/ verhopende dierghelijcken mede van Keyserl. Majest. met oodtmoedigen versoeck/ Keyserl. Maj. wilde doch niet sulcke harde middelen teghens de ghetrouwe Standen vooz de handt nemen/ maer veel meer de goede handelinge helpen bevooзderen.

Den Keur-Vozst van Saren bidt de Coninck van Hongarpen/dat hy by zijnen Heer Vader den Keyser Ferdinand den II. wilde verstoecken/dat de swarigheden mochten afgedaen.

Ginck oock mede een Schzyvens/ aen syne Majestept van Hongarpen/ Hy wilde doch by synen Heer Vader bidden/ dat syne Keur-Vozstel. vooz-zozghe mochte plaetse vinden/ de sachtmoedighept te ontsteecken/ ende dat tusschen de Catholijcke en Pzotesteerende Standen die verschillen mochten by-gheleght/ des Rijcx Standen hare Vzyheyt behouden/ ende de fondamentele Wetten in aller manieren haer kracht hebben; niemandt daer teghens beswaert/ ende alsoo het slappe/ en in den grondt-sinckende Rijck vooz den eyndelicken ondergangk/ beschermen ende bewaren: daer dooz soude hy een onsterffelicken Naem en Loff verkrijghen/ en de Standen hem hoogh verobligeeren/ en syn Huys/en syn eygen Persoon/seer bemint maecken.

Den 24 Mey/ heeft den Keur-Vozst van Saxen/

1631. Saxen / eenen Landt-dagh nae Dzeſden beſchzeven / het welcke hy den Standen te verſtaen heeft ghegheven op die maniere/ ghelyck hier volcht.

De Keur-Vorſt van Saxen / ſchrijft eenen Landt-dagh uyt/ nae Dzeſden.

Daer waren wepnigh jaren verloopen/ dat hy eenen Land-dagh ghehouden / ende de Ridderſchap beſchzeven hadde; ende ſoude hem niet lievers gheweeſt zijn/ dat hy't ſelve niet meer van nooden hadde hebben mogen. Maer namen de perijckelen int Roomſche Rijck / ende aen zijne Palen van ſyn Landt dus d'overhandt/ dat hy niet vooz-by gaen konde/ met de Ridderſchap hier van te ſpzeecken/ ende hoe dit vooz te komen ſtont/ van haer te vernemen.

Daerom upt ſinguliere Liefde/ ende Vaderlicke ſozge/ was hy beweegt ghewozden/ eenen Land-dagh na Dzeſden upt te ſchzijven/ ende het begin hier af te ſetten/ den eerſten Sondagh nae Trinitatis, zijnde den 12 Junius/ begerende/ dat ſy haer daer na wilden rechten/ dat ſy om dien tijdt haer inſtelſtelden tot Dzeſden / ende nae ghehoudene Pzedicatie aen die plaetſe de welcke daer toe dan ſoude gheſedt werden/ vervoeghden/ ſyne Pzopoſitie aenhoozden / over ſulcke neffens andere / Raedt hielden / ende 'tghene helpen beſlupten/ dat tot d'onderhoudinghe van de Evangheliſche Religie / den lieven Vaderlant/ ten beſten/ ende tot elckers Welvaren/ dienſtich zijn mochte.

De Grave van Tilly begheert van Keur-Saxen / dat hy / en andere Evangeliſche Standen / haer gewozven volck afdancken/ ende de Keyſerlicke Placaten haer ſubmitteren/ of onderwerpen.

Doen nu ondertuſſchen de Stadt Maeghdenburgh met vper ende ſwaert / ghelyck verhaeldt is / was verwoeſt / lieten haer de Catholycke vooꝛſtaen / de Evangheliſche/ ende Pzoteſterende Keur-Vozſten en Standen van't Rijck / ſouden hier dooz ghenoech verſchzickt zijn/ ende den moet vallen laten/ ende niet meer ſoo vaſt hanghen aen't Beſlupdt tot Leppſich ghemaeckt. Daerom ſy oock aen alle plaetſen / daer ſy de Evangheliſchen ghedzeyght hebben / dit exempel van Maeghdenburgh vooz-ſtelden / mits deſen te kennen ghevende / dattet den anderen oock alſo/ indienſe de Keyſerlicke Mandamenten niet hoozen wilden/ ſoude gaen/ ende miſſchien noch al arger.

Onder andere/ heeft den Gzave van Tilly verſcheydene repſen/ ſtracks nae de verwoeſtinge van de Stadt Maeghdenburgh/ Gheſanten aen den Keur-Vozſt van Saxen gheſonden / dat hy/ ende andere Evangheliſche Standen/ haer ghewozven volck ſouden af-dancken / ende den Keyſerl. Mandamenten ghehooz gheven.

De Keur-Vorſt van Saxen / ſeyndt Geſanten aen den Gzave van Tilly.

Dewijle nu de Hoogh-ghemelten Keur-Vozſt op het begeeren van ſyne Keyſerlicke Majeſtept de vooꝛzighe reſolutie ghepzeſendeert hadde / de welcke hy den twintichſten Mey des Keyſers Af-gheſante heeft ghegeven/ dat hy de goede Tzactatie tuſſchen Keyſerlicke Majeſtept / ende den Coninck in Sweeden / tot op een ſeeckeren tijdt eenen aenſtandt te verhandelen/ hem beneerſtichden wilde / ghelyckewel hadde hy't eerſt aen den Gzave van Tilly te communiceren / begheert om te vernemen / wat hem daer by ſoude beduchten. Soo heeft hy van Leppſich den Heere Miltitz / en den Heere Wolckens-Dozp aen Tilly gheſonden / den 31 Mey/ den ſelven dit naervolgende te kennen ghegheven.

Het was hem kennelick/ hoe dat de Gheſante Hegenmuller van Keyſerlicke Majeſtept/ by hem was gheweeſt/ die hem hadde gheſept / hoe dat ſyne Majeſtept niet tegens was / dat tuſſchen hem / ende den Coninck in Sweden/ goede Tractaten vooz gheſtelt wierden / het welcke hy vzeedtſame Keur ende Vozſten / maer inſonderheydt Keur-Saxen wilde toebetrouwen/ ende datmen een ruymen tijdt een aenſtandt vande Wapenen/ maecken ſoude. 1631.

Soo hadde hem nu ſyne Keur-Vozſtelicke Doozlughtigheydt/ niet teghenſtaende dat alle andere ſaecken in den wegh laghen/ hem ſoo verre verklaert/ dat hy't by de hand nemen wilde / maer te vooꝛen met hem eerſt te communiceren begheert. Dies-halven hadde zijne Doozlughtigheyt / Gheſanten aen hem overgheſonden/ om te vernemen/ hoe/ ende op wat maniere ende Conditie met den Coninck in Sweden te handelen was/ van weghens ſyne Keyſerlicke Majeſtept/ om ſtilſtandt van Wapenen ende Tractaten van Vzede/ ende hoe langh men den ſtilſtant maecken ſoude.

Behalven dat/ ſtondt hem noch wel vooꝛ wat hy by ſyne Doozlughtigheydt (dat de Evangheliſche ende Pzoteſterende Standen het ghewozven volck / het welck ſy tot beſcherminghe van haer Landt ende Lieden / vergaert hadden / weder af ſchaffen ſouden) met harde Woozden te verſtaen hadde ghegheven.

Nu hadde hy ſelfs t'overdencken/ of dooꝛ alſulcke harde pzoceduren het Roomſche Rijck / by deſen jammerlicke toeſtant ſoude geholpen zijn: ende ſoude wel billick weſen/ overmits des Rijcx Wetten dus klaer ſpzaken/ dat men de ſelve onderhieldt/ ende was wel daer heen te ſien / hoe de noodt-lijdende Standen een-mael metter daet mochten verquickt wozden / ende niet teghens des Rijcx Conſtitutie beſwaert/ ende datmen niet/ indiennen een vper hadde ghebluſcht / een grooter aenſtack / ende alſoo alles tot een vlam bzochte. Syne Doozlughtigheydt konde niet vooꝛ-by gaen hem aen te ſegghen/ hoe dat den Keur-Vozſt van Mentz / noch kozts aen hem hadde gheſchzeven / ende ſeer verſocht/ dat hy mochte verhoeden / dat den Coninck in Sweden van verder te gaen met den Oozlogh op des Rijcx Bodem / afghehouden / ende dat ſyne Keyſerlicke Majeſteyts handt / aen defenſie niet verkozt / noch tuſſchen weder-zijdts Religions verwanten/ eenighe vpandtſchap opgheweckt werden mochte. Hy wilde vooꝛſeecker/ het minſte niet verſuymen / dat tot verhoedinghe van een ſulcke ſchadelijcke inbzeurke / ſyne Majeſtept / ende de Standen/ opt dienſtich ſoude komen/ oft moghen gheacht werden.

Inſghelijcx/ ſoo hadde den Landt-Gzaef Geozgh/ ſyne Doozluchtigheyt te verſtaen ghegheven / hoe dat den Keur-Vozſt van Mentz een ſinguliere Gheſandt by hem gehadt hadde/ ſegghende / dat den Bondts-dagh van de Catholijcken tot Dunckelſpiel nu ſyn eynde ghenomen hadde / ende was daer beſloten / dat de Catholijcken met de Pzoteſterende in aller goedtheyt met malranderen ſouden willen handelen / daer toe

1631. sy dan Franckfort aen den Meyn hadden bestemt / ende den dagh hier van/ den 3 Augustus/ Nieuwen Stijl / alsoo datmen in 7 a 8 weecken hier van soude mogen handelen/ voorslaende sulcke goede middelen / datmen daer upt konde speuren dat sy ghenegen waren het mistrouwen weder achter te stellen/ de vrede te herbrenghen/ ende wilden hy het niet van syne kant manqueren laten / wat hier toe soude moghen dienen/ daer en boven dattet hen niet tegēs en was/ dat hy/ Lant-Graef/ syne Doorluchtich. dit te kennen had gheghéven/ want hy was selfs ghéresolveert sulcx te doen. Ende wast hier by noch niet ghebleven / maer hadde den Landt-Graef noch voorts syne Doorluchtichept te kennen ghegheven / hoe dat syne Keyserl. Majest. hem / ende dit noch na d'Ambassaetschap/ die hy aen syne Doorluchtich. gedaen hadde/ niet alleene d'aenbevolene Offerta openbaer maeckte/ maer betuyghde oock noch verder/ van weghen de gene genthepdt tot dēn vrede/ eñ de hope die hy tot syne Keur-Vorstelicke Doorluchtighepdt droegh / ende hadde hem Land-Grave door den Grave van Tzautmansdorff/ en Rijcx Vice-Cancelier Stralendorff afsonderlic toegeschreven/ ende dieshalven ghemelt/datter nu goede kans was/ soo wel in den Sweedschen Oorlogh vriendelicke Accommodatie te versoecken / als oock d'aenkomende beswaringe vant Placcaet tot vpleggínghe te drijven / sulcke middelen by de handt te houden / ende gaende te maecken/ ende naer alle mogelickhept / tijdt te winnen.

Dewijle dan daer upt / ende sonderlick oock upt hare Doorluchepdt tegens de Keyserlicke Majest. door syne Gesanten toeghesondene resolutie te sien was/ hoe het met het Beslupt tot Leypsich ghemaeckt/ voor een ghelegenthept hadde/ oock hoe het met de teghenwoordighe Wervinghe ghelegen was/ dat de selve nieuwers anders op ginck / als alleen op de defensie / de welcke van Goddelicke/ Natuyrlicke/ ende allen volcx rechten toeghelaten was / het welck hy met oprechten herte wel konde betuyghen / dat de selve niet by de handt was ghenomen / om eenighe menschen te molesteren / veel minder de Keyserlicke Authoritept te na te komen: Alsoo betroude hy vastelick/ hy Generael Tilly/ soude dese oprechte belijdenisse ende presentatie selfs voor billick achten/ende syne Doorluchtighept voor sulcke diensten en trouwe/ tegens so diere beloften/ niet lastich vallen/ veel minder met ghewelt overloopen.

En 'twas blijckelick genoech/ dat hy selfs bevondt/ dat noch Keur Mentz betuyghden/ het groot mistontement/ oock de Catholijcken selfs ghehadt hadden aen de kontinueerlicke Doortochten/ Contributien / ende andere baldadigheden ; ende hoe datmen gheen moeyte ontsié hadde/de Fondamentele Wetten van't Rijck / de Vryheydt der Standen t'onderhouden/ ende wat dies-halven Keur-Beyeren op den Convent in dit kas / hadde seer loofelijck toe ghestemt / datmen om ghene noodt soude de Wetten overloopen/ sulcx was hem (Tilly) mede bekent/ ende beriep hem syne Keur-Vorstelicke Doorluchtighent op de Protekols.

Dat de Vryheydt/ ende de Fondamentele Wetten in haer fleur blyven souden/ raeckte alle de Standen van't Rijck sonder onderschept te maecken van Religie/ daerom konde syne Doorluchtichepdt hier in niet doen/ wat daer teghens zijn mochte. Hy was een Keur-Vorst van't Rijck / ende een onbeweeghelick Pilaer / dies-halven was hy daer aen verbonden/ dat hy op des Rijcx eere ende welvaert/ letten most. Hy konde wel zien/ by aldien de Protesterende al noch meer souden beswaert worden/ dat hier door de gemoederen noch meer souden ghequetst / ende grooter scheuringhen veroorsaeckt worden/ ende dat / ofmen wel de handelinge in goethepdt versloegh/ oock de daghvaert daer toe bestemde / ende hem verklaerde datmen tot alle vreedtsaligh̄e intentie gheneghen was/ ondertusschen nochtans / de Standen sochtent met Krijghs-ghewelt t'overtrecken/ ende in noch grooter ellendighepdt te storten. 1631.

Den Keur-Vorst van Mentz sochte selfs/ datmen ondertusschen van weder zijden geen vpandtschap soude oeffenen/ ende het wit tot den vrede niet wegh trecken / presenterende van zijn kant/ dat hy hier in niet soude manqueren. Syne Doorluchtichept van Saxen/ konde niet wel sien/ hoe dit soude kunnen accorderen/ in goethepdt te handelen/ ende met Krijghs-macht de Standen t'overtrecken ; ende wat de Catholijcken van haer part hier in versochten / namentlick/ dat alle vpantschap soude achter blijven / sucx was ymmers billick/ dattet oock gehouden wierde.

Syne Keur-Vorstelicke Doorluchtichept bleef na/ als voor/ in Keyserlicke Devotie/ Trouw/ ende Liefde / versocht oock insgelijcx van Keyserlicke Majestept/ ende d'andere mede Keur-Vorsten ende Catholijcke Standen / datse hem mede bejegenen souden met gheljcke Liefde/ende oprecht ghemoet/ ende indien hem eenigh onghemack soude aenghedaen worden / datmen hem dan daer upt soude verlossen/ ende gheen schimp noch ghewelt aen doen.

Ende overmits het aen alle kanten in dese Terminis beruste / ende het Centrum pacis, daer toe de Catholijcke Standen sich presenteerden/ ende men oock van dese kant daer toe genegen was / niet verrucken ; So versochte syne Doorluchtighepdt van hem / dat hy (Tilly) de saecken wel overweghen wilde/ ende dewijle hy/ behalven dat hy altoos zijn gemoet tot vrede ende ruste gedisponeert had gesien / daer toe hem zijne Doorluchtighept noch presenteerde / hem oock in sulcke diensten tot den vrede te voeghen/en alle middelen mede helpen bevorderen / ende niet tegens de Evangelische/ende Protesterende Standen/ met Krijghs-ghewelt aen te gaen/ende noch veel te minder pets vpantlicx / gheljck de gemeene spraeck ginck / voor te nemen sich bewegen laten/ want hy konde wel selfs afmeten / dat dit den wegh niet en was / de vrede ende ruste in't Rijck weder op te rechten / maer veel meer onheyls/ ende wel een heele desperatie veroorsaecken / ende een miserabelen Scheur in't Rijck brenghen.

Voorts/ anders soude noch wel openbaer worden/ hoe de Standen in alsulcke oprechte Fondamentele Wetten/ daer in haer versoeck so sterck ghefondeert stondt/ niet ghehoort/ maer in plaetse van verlossinge/ noch

meer

meer met Krijgh-gheweldt ſouden aenghetaſt wozden. Godt Almachtigh was een Godt van Gherechtigheydt / jae / de Gherechtichepdt ſelfs / die ſoude wel weten / of ſoo wel van d'een / als oock van de ander kant / d'Eeden onderhouden gheweeſt waren. Sijne Keur-Vozſtelicke Doozluchtigheydt meent het trouwelick / niet anders ſoeckende als vzede ende ruſte / wilde oock / als eenen Keur-Vozſt betaemde / hem voozts alſoo houden. Ende hy hadde op Kepſerlicke Majeſtepdt dit vaſte betrouwen / hy ſoude met zijn onderdanighe pzeſentatie wel te vzeden zijn / ende niet toe laeten / dat hy beſchimpt ofte overweldicht ſoude wozden. Ende hy wilde oock de Pzoteſterende noch vermanen / datſe met verbindinghe / in hare Palen / nae des Kijcx Wetten / ſullen ſtaende blijven / ende niemanden vande Catholijcken over-laſtigh vallen / ende by aldien wat miſdaen was gheweeſt / het ſelve dadelick wederom te verbeteren / haer van alle pverighe diſcourſen onthouden / ende indien hier teghens al ſoude ghedaen zijn / niet vooz goet ſoude ghekent wozden. Van deſe hope mede zijnde / hy Tilly / ſoude dieſgheljcken doen / want hy hadde nu zijne vzeedtſame Intentie van zijne Doozluchtigheydt / ghenoegh hier upt af te nemen / ende ſoude mede helpen wercken tot den Vzede / ende aflaten om de Pzoteſterende meer te beſwaeren / maer d'affectie teghens zijne Doozluchtigheydt continueeren / ende met zijne Armade / Landen ende Liedē / geen ſchade meer toe te voegen / ende de ſchimpighe woozden ende dzepghementen / die teghens zijne Landen inde wandelinghe omgedzeven wierden / niet vooz goet ghehouden / veel minder toegelaten ſoude wozden.

d'Afgeſanten vanden Keur-vozſt van Saxen bekomen ſlechte Reſolutie van Tilly.

Deſe Afgheſanten wierden met ſlechte reſolutie van Tilly / die tot dien tijdt in het Landt van Duringhen was ghevallen / ende daer in qualick Huyſde / gheljck wy haeſt hier nae ſullen verhalen / weder afgheveerdicht. Doen nu ondertuſſchen den tijdt van den aengheſtelden Landt-dagh was ghemaeckt / is de Keur-Vozſt van Leppſich naer Dzeſden gherepſt / ende den veerthienden Junius daer ghekomen zijnde / voozhoudende den pzeſenten Standen / deſe naervolghende Poincten / om daer over Raedt te houden.

Vooz't eerſt / of men den dach van Compoſitie tot Fzanckfozt aenghеſtelt zijnde / ſoude beſoecken / ende van waer men de koſten nemen ſoude.

2. Hoemen ſich teghens den Ghenerael Tilly ſoude dzaghen / dewijle de ſelve ſoo grof in Duringhen graſſeerde / ende aen de Saxiſche Afgheſanten dus ſlechten reſolutie hadde mede ghedeelt.

3. Wat Kepſerlicke Majeſtept voozſaen / ofte nae deſen t'antwoozden was / op zijn begeeren / dat het beſlupt van Leppſich ſoude weder ghekaſſeert wozden.

4. Wat Keur-Beveren op ſpn ſchzijven van af-maninghe / ſoude moghen gheandtwoozt wozden.

5. Hoe het Krijghs-volck t'onderhouden / ende waer men die Inquartieren ſoude / ende hoe veel men boven het voozighe volck / noch ſoude Werven.

6. Ofmen by alſulcke gheweldadighe Attaqueringhe van't Huys van Saxen / ende andere Bzoederlicke Erven aen't Huys Saxen dependerende / neffens andere Evangheliſche Standen in Duringhen / etc. om een reys d'over-groote beſwaringhen af te helpen / met een groot Potentaet / hem conjungeren ſoude. 1631.

7. Wat ſpne Keur-Vozſtelicke Doozluchtighepdt / van weghen het Pzimaet / ende Aertz-Stichт van Maeghdenburgh doen / ende hoe hy hem in deſen grooten handel houden ſoude? Over dit poinct wierden alderhande Raedtſlaghen ghedzeven / ende de noodtdzuft hier over beſloten / dat meeſtendeel hepmelick ghehouden is gheweeſt.

De Ridderſchap heeft ghewillicht / dat vooz Commijs een ſeecker ghetal van Koren / 28000 Schepel / ſoude uptgekeert wozden / ende van Haver 52000 Schepel / datmen in dzie Termijnen leveren ſoude. Beſlupdt van den Land-dag / tot Dzeſde.

Voozts / heeft haer 't Landt ende Ridderſchap verclaert / niet alleen geldt ende goet / maer oock lijf ende bloet by ſpne Keur-Vozſtelicke Doozluchtichepdt op te ſetten / doch met deſe conditie / dat ſpne Doozluchtichepdt tot die ghewozven Regimenten (dat 4 Reghementen te voedt / 6 Vzp-vaendels / ende 2600 Peerden maken) noch 10000 Werven laten ſoude.

Wat anders aen gelt op deſen Land-dagh is inghewillicht / bedzoegh hem by de 30 Tonnen Gouts.

By deſe Armade vande Keur-Vozſten / zijn tot Officieren beſteldt / deſe naervolghende: Namen der Overſten vande Saxiſche Armade.

Hans Geozg van Arenhepni / Veldtmaerſchalck.

Jan Melchioz van Swalbach / Ridder / Overſte van d'Artillerpe.

Dierick Duyve / Magaſijn-Meeſter / Overſte Luptenant.

Rudolff van Bindtauff / Generael Wachtmeeſter.

Deſe / ende andere ghenoemde / hebben dit volck ghevoert.

Ruyterije.

Jan Geozg van Arnhepm / Veldtmaerſchalc / 2 Compagnijen te voet: 250 Peerden.
Hertog Jan Willem van Saxen-Altenburgh / 1000 Peerden / ontrent 8 Coznetten.
Rudolff van Bindtauff / 8 Cozn. 1000 P.
Heer van Hofkercken / 8 Cozn. 1000 P.
Dirrick Duyve / Overſte Luptenant over het Lijf-regiment / 6 Compagnien / 600 P.
Cæſar Ploegh / 1 Regiment Peerden van Leeninghe / 6 Compagnien Curaſſiers / 800 Peerden.
Euſtachius Loſer / Regiment Leenpeerden / 5 Compagnien Curaſſiers / 700 Peerd.
Summa / 5350 Peerden.

Voedt-volck.

Hans Geozg van Arenhepm	2000 Man.
Jan Melchioz van Swalbach	2000
Dirck van Scharzedel	2000
Euſtachius Loſer	2000
Overſte Klitſing	2000
Gzaef Hans Geozg van Solms	2000
Dzie vzye Vaendels.	1000
Summa	13000

t'Samen te Peerde / ende te Voedt / 18350.

1631. Dit volck was ten deel al voor den Landdagh/ ende ten deel daer na ghewozven; daer van d'eene Partye op de Frontieren / d'ander om de Stadt van Leypsich laghen. 't Was een schoon aensienlick volck / ende wel versochte Kupters. Het is heel nae desen Landt-dagh / in Saxen/ tot een Oozlogh ghewozden / ende heeftmen alderhande ghereetschap gemaeckt tot den Veldt-tocht. Hier nae is stracks d' Overste van Arenhepm nae den Coninck van Sweden afghevaerdicht / die met zijne Majestept alderhande heymelicke saecken/ van weghens een Conjunctie/ heeft ghetracteert : want den Keur-Vozst van Saxen / als hy sagh dat alles in de grootste perijckel stondt / heeft eyndelick om de Evangheliesche Religie te conserveren/ dese voorschreven Conjunctie/ hoe ongheern hy oock daer toe ghesint was/ moeten ingaen/ dewijle hy met zijn ooghen sagh/ wat de teghens Partye in haer schilt voerde / ende hoe men d'Intentie van zijne Keur-Vozstelicke Doozluchtighepdt / alleen sochten met bloote Beloften op te houden.

Tusschen den Coninc in Sweden ende Saxen wozde heymelicke saken berhandelt.

Hy heeft oock ontrent desen tijdt de Keur-Vozst van Saxen/ op het Schrijven ghe-antwoozdt / het welcke de Roomsche Catholijcke Keur-Vozsten aen hem/ van weghens het Beslupdt tot Leypsich ghesonden hadden/ende aen den Keur-vozst van Mentz gheschreven / aldus lupdende :

Wat hy / ende d'andere mede Keur-Vozsten haer op de vergaderinghe van de Evangheliesche / ende Pzotesterende Keur-Vozsten ende Standen tot Leypsich / van weghens de hoogh beswaerlicke Krijgs-lasten/ ende dat de mis verstanden (die veele jaren herwaerts / ende noch tot hier toe / tusschen de Catholijcke/ ende pzotesteerende Standen/ van weghens de Geesteliche Goederen/ dupzden) dooz vziendelicke ende goede middelen ende handelinghe by gheleght / daer toe oock een Dagh-vaert bestemt mochte werden/ haer verklaert hadden/ sulck hadde hy overgelesen ; niet kunnende voor hy gaen/ het selve ooc aen den Keur-Vozst van Brandenburgh / om over te senden/ ende dies-halven met hem om dit te beandtwoozden communiceren ; doch ondertusschen naer't oude betrouwen hem Keur - Vozst van Mentz / met dit Schrijven seer vziendelick besoecken/ ende van de saecke meer onderrechtinghe te gheven.

Ende wees hem vooz't eerste / op 'tgheen hy/ ende d'andere Catholijcke mede-Keur-Vozsten van wegen het Beslupdt van Leipsich vooz desen hadden verhaelt / hem dieshalven veroepende op het Justification-schrijven/ dat hy aen Keyserlicke Majestept gheschreven hadde ; ende wat hy dies-halven aen hem (Keur-Mentz) verscheyden reysen hadde geschreven / 'tselve soo het van nooden was / noch een reys hier wederom te verhalen.

Over d'ongheluckszaligh tijden / daer in men (eylacy!) gheraeckt was / bedzoef de hy hem niet wepnigh ; maer indien de goedthepdt / ende de scherphepdt/ghelijck hy dickwils te kennen ghegheven hadde / voozghetrocken wierde / ende met de Wtlandtsche Potentaten / dewijle de Gouden Bul / ende de Coninckliche Capitulatie uptdzuckelick sepde met sulcken goede vziendtschap te houden / sonder Raedt ende bewillinghe van't Rijck / nieuwe twisten niet veroozsaeckt geweest waren / ende het Krijghs-volck/ het welche nu soo langhe des Rijcx-Standen met een groot verdziet op den hals hadden gheleghen/welckers Landen daer dooz jammerlick bedozven / niet aen andere vzemde plaetsen ghesonden/ ende men niet al te veel op de wanckelbare Foztuyn / ende Krijgsmacht betrout hadde / waer mede men nu dacht alles met ghewelt dooz te dzingen/ soo soude het wel beter als het nu in't Krijck was/ staen.

1631.

Het was wel waer/ dat in't begin den Catholijcken eenighe schade was aenghedaen/ ende wesen het de schrijvens upt/ hoe hoogh zy haer daer over beswaert hadden / beroepende haer op des Rijcx Constitutien / den Keur-Vozst Chzistiaen II, zijn lieve Bzoeder hadde sulcx mede niet vooz goedt ghevonden / vermanende datmen in de paelen van des Rijcx Constitutien blijven/ ende niet daer over gaen soude/ daer op hy so vast aen ghehouden/ dat hy Keur-Vozst Chzistiaen/ neffens Hertogh Henderick Julius / tot Bzunswijck / ende Landt-Gzave Lodewijck tot Hessen / aen de Gheunieerde upt het Convent tot dien tijdt tot Praegh ghehouden/ geschreven heeft/ onder dato den dertichsten Julius inden jare 1610 met dese woozden : Het kan hem alsoo met het Passauwische/ ende Straesburgische Krijghsvolck niet verexcuseren laten / want sulcx komt toe syne Koninckliche Majestept/ ende is ghenen Standen lastigh ghevallen/ licht oock de Stichten van des Aerts-Hertoghen Leopoldus, sonder schade van eenen Nabuyz ; hadde uwer lieden haer Krijghs-volck oock in hare Landen/ ghelijck des Krijghs-Ozde houdt / behouden / soo was veel ongheluck/ jammer/ende noodt/achter ghebleven/ etc. Daer upt men speuren konde / waer vooz het altoos van de ghetrouwe Keur-Vozsten ende Standen was ghehouden gheweest / namentlick/ dat noch Keyserlicke Majestept/ ende veel te minder eenen Stand den anderen met syn Krijghs-volck/ dat hy onderhielt/ niet lastigh vallen mochte/ maer in haer eyghene Landen (ghelijck de woozden sepden) behouden. Hoe jammerlick het een wijle tijdts/ ende noch met de Keur-Vozsten ende Standen van't Rijck was afgheloopen / hoe qualick de Soldatesca huys ghehouden / hoe leelick ende jammerlick/ Landen ende Lieden bedozven / verwoest/ ende in d'upterste ruijne waren ghebzacht/ sulcx was vooz ooghen : ende hem dachte/ by aldien in't Roomsche Rijck/ het welcke ymmers in de heele Weerelt een vzy Rijck was/ dit recht zijn soude / waer in dan des Rijcx Eer / ende Dignitept / soo wel der Keur-Vozsten ende Standen/ ghelijck de Capitulatie sprack/ Hooghept/ Dignitept/ Recht/ ende Gherechtighepdt/ soude bestaen / dattet veel minder vzyhepdt hadde als andere Hoff-Coninckrijcken / Pzovincien/ behalven de Barbarische Rijcken ; Jae/ by aldien / het alsoo gaen soude / soo soude men ghene van alle dese behouden : Daerom sepde hy vzy upt ; By aldien dit onheyl niet soude afgheschaft/

schaft/ ende al noch voorts met de Ghetrouwe Standen dus om-ghespronghen soude werden / dat hy liever alles wilde uytstaen/ ende verwachten/als toelaten/dat syn Keur-Vorstelicke Name / tot een eeuwighen spot hier door soude worden/ ende des Roomschen Rijcx vryheydt by syne Regieringhe laten te niete gaen / ende tot een slavernye komen. Syne trouw was bekent / betuyghde oock voor Godt ende de Wereldt / dat hy daer in volherden wilde ; alleen badt hy/ men wilde hem oock wederom / als eenen Keur-Vorst naer behoorte/ tracteren/ in't Rijck niet dus jammerlick Hupsen / ende alles over eenen hoop worpen / maer de Keur-Vorsten ende Standen by hare Dignitevdt / Vryheydt/ ende oudt ghebruyck laten / ende de selve niet tegens d'on-oplosselicke Rijcx-Wetten/ende Ordre/ besweeren.

Dat hy (Keur Mentz /) ende d'andere Roomsche Catholijcke mede Keur-Vorsten/ dieshalven hare verbonteniſſe wilden voor Recht / naer het Vondt van de Evangheliſche ende Protesterende Keur-Vorsten/ ende Standen tot Leppsich (het welcke sy upt noodt hadden moeten by de handt nemen) oock hier in anders niet en deden / als alleen wat des Rijcx Constitutien toelieten / oock dese verbinteniſſe niet nieuw en was / voor onrecht kennen wilden.

Dewijle sy/ voor't eerste/ voorgaven/ dat hare/der Catholijcken verbinteniſſe/met syne Keyserl. Majestepts voorweten/ ende begeren in't werck gestelt was : ten tweeden/ dat alsulcke verbinteniſſe eenigh/ende alleen ginck / op de Keyserlicke Hooghevdt/ ende defensie van't Rijck / sulcx quam hem wat vremt voor : want in't eerste/ thoont hem een groote ongheluckhevdt / dewijle gheen nieuwe verbinteniſſe vande kant van de Protesterende opgherecht is/ maer alleen stondt deselve nae mate van des Rijcx Wetten / die sy mitsdesen wilden herhaelt hebben. Wat nu des Rijcx-Wetten toe lieten / dat konde nimmers niemanden voor qualick/ (indien recht/recht blyven soude) afghenomen worden / ende stemde hier in met malkander alle Wereltsche Rechten/ oock de Gheestelicke 'tsamen: Voor't tweede : soo souden noch wel de Catholijcke Keur-Vorsten/ indien sy het begin vande Catholijcke Ligue naer-saghen/ upt d'Acten veel anders bevinden/ dat de voorighe Keyser / so wel de Ligue/ als andere Vnie/ voor een gevaerlick ende schalick dingh ghehouden / ende hadde daerom syne Keyserlicke Majestept/ in een schryven inden jare 1613 / dese woorden gheset.

Dewijle na alle apparentie, neffens de boven-verhaelde Ligue ende Unie, ende wat hier voor meer onghelegentheden uyt rijsen, de Keyserlicke Hoogheyt ende Digniteyt, daer in wy door Godts Ghenade, ende des Rijcx Keur-Vorsten, eenparighe verkiesinghe zijn gheset, swaerlick bestieren, &c. Dies-gelijcken hadde syne Majestept / wederom inden jare 1617 / dit gheschreven: Dat D. L. aen die voor ettelicke jaren opgheresene ende ghemaeckte ghevaerlicke, ende hooghschadelicke Liguen, Unien, ende verbinteniſſen, niet alleen van zijn kant gheen behaghen ghehadt, maer oock, &c. So hebben wy tot hier toe (van eenen tijdt tot d'andere) Vaderlick ende yverigh ons beneerstight / d'opghereſene verbinteniſſe (de welcke eyndelick wat dienen konde / tot een onderganck van de Schoone ende Heerlicke Hermonya des Roomschen Rijcx / oock tot aenhalen van alle vremde omleggende Krijghs-werdinghe) af te schaffen/ ende alles weder inden voorighen stant te herstellen : Ende hebben wy alsoo veel by die/ dewelcke de Catholijcke Religien bekennen / te weghe ghebracht/ door neerstighe onderhandelinghe/ dat deselve haer verklaert hebben de heurighe weder af te doen/ indien men hem oock van de andere kant daer toe verstaen wilde. Ghelijck dan oock syne Majestept / daer op den Paltz-Ghraven / Keur-Vorsten / ende des Rijcx Steden/ dewelcke tot dien tijt tot Heylbron zijn vergaert gheweest / beweeghlick heeft vermaendt / oock hem Keur-Vorst van Saxen versocht heeft/ hy wilde doch om de Keyserlicke intentie te verkrijghen / met syne Interpositie/ goede dienste hier in doen. Ja / syne Majestept hadde het hier by noch niet ghelaeten / maer den Keur-Vorst van Mentz tot dien tijdt alsoo vermaent:

D. L. heeft noch wel te dencken, uyt wat groote redenen, bemoeyinge, ende sorghvuldigheydt van ons, na ons aenghenomene Regeringhe, &c. so wel mondelick als schriftelick verboden, dat doch de Hoogh-schadelicke Unien, Liguen, ende scheuringen in't Rijc van de een ende d'ander kant, niet langher mochte geschieden. Item/ dat D. L. ende andere geconfedereerde Catholijcken, haer soo verre verklaert hadden, by aldien de andere oock hare Unien af deden, dat ghy oock daer toe u wilden verstaen, &c. Soo hebben wy oock van verre verstaen, dat D. L. ende syne gheconfedereerde in een korten tijdt by malkander komen souden, so konnen wy, uyt traghenden Ampt, niet naer-laten, de boven verhaelde, van weder zijdē opgerechte Unien t'eenemael in't Rijck te casseren, ende niet langher toe zien, dat onse lieve Vaderlandt, van de Duytsche Natie in de teghenwoordighe ghevaerlicke mistrouwen gelaten worde. So vermanen, ende begeeren wy van D. L. vriendelick, ende ghenadichlick, ernstelick belastende, dat ghy noch voor by, ende onder voorsz. t'samē Vergaderinge niet alleen voor u Persoon u beneerstight, maer oock by de andere zijne mede Consorten, ghelijck ghy seer wel doen kunt, nuttighe diensten daer in bethoonen, ende interponeren, op dat alle verbinteniſſen mogen naergelaten werden, ende men naer ons, als het Opper-Hooft, sich accommodeeren, &c. Het hadde oock zijn voor-Vader/ Heer Jan Swepckaert/ Aerts-Bisschop ende Keur-Vorst van Ments/ inden jare 1617 / den 27 May/ sulcx te kennen ghegheven / dat dit syne Majestept hadde versocht/ ende ernstelick belastet.

Daer upt elck een / ende de heele Weredlt/ lichtelick te sien hadde / of de verbinteniſſe vande

1631.

1631. vande Catholijcke Standen vooz desen/ als ock nu met voozweten van syne Keyserlicke Majestept (ghelijck men seyde) gheschiedt was? Ende dewijle syne Majestept de Ligue/ so wel als d'Unie/ vooz een seer schadelick dingh gehouden heeft/ vooztz betuygende/ dat hy/ nae syne begoste Keyserlicke Regeringe/ van d'eene tijdt tot d'ander/ hem bemoept hadde/ dat sulcke schadelicke verbintenissen ende Unien in't Rijck van d'een ende d'ander deel/ weder afgedaen wierden/ dies-halven des Keur-Vorsten van Mentz Vooz-Vaders bevolen/vooz/in/ ende onder/ dupzende het Convent daer heen te sien / op dat alle verbintenissen na ghelaten wierden. Wat nu dese teghenwoordighe Keyserlicke Majestept ghedaen / ende den Catholijcken Standen vergunt hadde/dat was hem trouwens niet bekent: Maer hy wilde het daer vooz houden/ dat de selve in de voedt-paden/ van syne Vooz-Vaders was ghetreden/ ende wat die over ghedacht hadden / stont hem ock wel aen te doen. Maer by aldien syne Keyserlicke Majestept/ eenen deel wat vergunt hebben soude/ so konde hy/ als een oprechten Keyser/dit wel af-meten/dat hy den anderen deel het selve ooc niet wel wepgeren soude kunnen / dewijle beyde Religions gheaffectioneerde/ volghens des Rijcx banden/ in ghelijcke Eer/ vryheydt / staet ende protectie gheselt waren / ende belooft hadde/op den Convent tot Praegh/inden jare 1610 gehouden / de selve daer by te mainteneren; daerom konde syne Keyserlicke Majestept/ of hy geeren wilde den Evangelischen tegens de Catholijcken/noch den Catholijcken teghens d'Evanghelische niet gratificeeren/ het gheschiede dooz Requesten / Ambassaetschappen/ of andere manieren / sy wierden ghenoemt / hoe sy wilden/ etc.

Het welcke dan syne Keyserlicke Majest. als de Catholijcken het selve op den Convent onlanghs tot Reghensburgh versocht hadden / alsoo hadde laten beandtwoozden/ dat de protesterende het ghene dan ock hebben souden/het welcke den Catholijcken wel kennelick was; ende in summa/ wat het eene deel vergunt/ ende toeghelaten was/ sulcx konde het andere deel ock niet ghewepghert wozden.

Dat de Catholijcke Keur-Vorsten vooz't tweede/noch voozwenden/ hare Ligue daerom recht te wesen/ maer het Beslupdt van de Evangelische ende Protesterende tot Leypsich ghemaeckt zijnde (of hy ghelijck in des Rijcx Constitutien ghefondeertt was / ende gheen nieuwe verbintenisse met hem voerde) te verwerpen was / dewijle haer verbintenisse eenigh ende alleen tot onderhoudinghe vande Keyserlicke Hooghepdt/ ende defentie van't Rijck aenghesien was/ sulcx soude een saecke van de Evanghelischen ende Protesterende Standen vooz Godt/ ende der Wereldt / niet schadelick wesen / ende zoude niemandt kunnen bewijsen/ dat het Beslupt tot Leypsich ghemaeckt/ tot verminderinghe des Keyserlicke Majestepts Hooghepdt gaen soude/ het Ghetupghenis wees anders upt / ende was insghelijcx tot de welvaerdt van't Rijck aenghesien / ende tot onderhoudinghe van de Duptsche Vryhepdt / die soo dier was inghekocht/ ock tot defentie van hare arme Ondersaten / op dat die teghens alle verbodene gheweldt beschermt / ende by billick ende Recht / het welcke de principale Fulcra ende vincula Reguminis waren / behouden wierden. Soo gaf het ock d'ooghenschijn/ ende de dzoevige toestaet van't Rijck/ hoe het Rijck dooz d'opgherechte verbinteniſſe seer was verbetert ghewozden / te kennen.

1631.

Wat dan nu teghenwoozdigh de Catholijcke Standen vooz eene verbintenisse onder haer ghemaeckt / ende met wat vooz woozden sy deselve aenghestelt hadden / dat liedt hy ock aen syne plaetse staen / alleen wilde hy van het begin van de Ligue spzeecken/ ende wat in sommighe jaren hier in ghepasseert was. Ende indien hy Keur-Vorst van Mentz d'Acten weder hier van naer lesen wilde/ soude te voozschijn komen/dat Keur-Vorst Jan Swijkaert/ neffens den tegenwoozdigen Keur-Vorst in Beyzen/ tot dien tijt Hertogh zijnde/ den 7 September/ inden jare 1610/niet alleen aen den March-Graef Jorhum Ernst van Brandenburg/ Wolffgangh Wilhelm Paltzgraeve / ende Vorst Christiaen van Aenhalt/ maer ock den selden dito / aen den Keur-Vorst Frederick Paltzgrave/ ende andere gheunieerde Standen met dese woozden gheschzeven heeft. By aldien een Catholijcken Standt hem gereedt maecken soude tot een defensie/ dan soude het selve volghens het Beslupt tot Hal ghetroffen zijnde/ den gheunieerden Evangelischen insghelijcx vzp staen; Daerom by dese periculeuse tijden mosten sy te meer hier op letten/ wat ons/ om onse toe-betroude Landen ende Lieden/ in verseckeringe te stellen/ ende sulcx upt noodt/ te doen stondt / ende anders niet/ gheen getal van volck gewozven/ om eenen anderen daer mede schade ende vadeel te doen/ het welcke wp in't minste niet ghedacht en hebben/ etc.

Daer upt dan ghenoegh bleeck / dat de verbinteniſſe vande Catholijcken alleen / tot defensie van haer / ende de heurige soude toeghelaten ende ghemaeckt zijn / ende anders nieuwers op sagh: Als nu de Evanghelische ende Protesterende van dierghelijcke voozgaven / dat hare verbinteniſſe niet nieu en was / maer na den regel des Rijcx-Wetten ginck/so wilde-mense hier in niet hoozen hoe seer sy ock bethoonden hare trouw ende devotie; maer het wierden ghevaerlicke Raetslaghen ghenoemt / daer teghens men dan sulcke straffe Mandamenten upt liedt gaen/ dat dierghelijcke nopt was ghehoozt/ daer-en-boven wierdense noch met grouwelicke Krijghs-macht overtrocken / soo dat aen haer wel ghepzactiseert wierde / 'tgheen tot dien tijdt de Vooz-Vader van Keur-Mentz/ ende Keur-Beperen/ van wegen de Catholijcken inghevoert hadde / seggende: So haest een Stant vande Catholijcken alleen nu totte noodtsaeckelicke defensie ginck/ dat sulcx den gheunieerden insghelijcks vzp staen soude. Ende hy wilde 'tselve de heele Wereldt laten oozdeelen.

Behalven dat/ soude Keur-Mentz als een wel-ervaren van't Rijck/ noch wel weten/ dat wel vooz desen de Roomsche Keysers ende Coningen/ met etteliche Standen van't Rijck / offe ghelijck van hare Religie niet

waren

1631. waren gheweeſt / in een ſeeckere verbintenisse ta gheetreden hebben / daer over hare Majeſteyten tegens d'andere partye/die haer oock in een verbintenisse inghelaten hebben/ alſoo / ende met ſulcke Mandamenten niet gheprocedeert hadden/ noch met Krijghs-gewelt ende ploonderinghe aenghetaſt / dat konden de Hiſtorien getupgen.

Soo verthoondent oock noch de nieuwe exempels/dat/ of wel ſyne Majeſteyt de verbintenisse vande Catholijcke ten hooghſten gheimprobeert heeft / ernſtelick bevelende/ dat alle verbintenissen ſoudē afgeſchaft werden/ dat gheliickewel ſyne Majeſteyt alſulcke ſware Mandamenten niet hadde laten uyt-gaen / veel minder met Krijghs-gewelt die ghedruckt / of overtrecken laten/ hoewelſe ſoo wepnigh als de Gheunieerde/ deſe ernſtelicke Bevelen gheen ghehoor hadden ghegheven/ maer als ſy hare ghehoorſame excuſen hier teghens inghewent hadden/ dat ſulcx ſoo wel de Natuerlicke als Goddelicke Rechten toe lieten/ ende dierghelijcke meer in't Rijck gheſchiedt waren / ende dat alleen de onbetamelicke Conſpiratien tegens d'Overheydt in den Gouden Bul verboden waren / ende waren des Rijcx Steden hier in vande Roomſche Keyſers ende Koningen hoogh ghepriviligieert / ende hadden des Rijcx Landt-Vreden naer als voor heen beſtendich hier van mede ghenooten/ ende hadde ſyne Majeſteyt met de Standen van weghens de caſſeringhe van de Liguen ende Vnien gheen onderhandelinge aengeſteldt.

Ende by aldien Keur-Veperen in ſyne Archijven alleen wat wilde naer ſien laten/ ſoo ſoude te voorſchijn komen / dat van weghen de verkieſinghe van Coninck Ferdinandus I. tot Ceulen inden jare 1530 / daer teghens alleen nu ſyn Vooy-Vader Keur-Vorſt Johannes van Saxen gheſprooken hadde/ maeckende een verbinteniſſe tuſſchen hem/ende de Landt-Grave van Heſſen/daer in oock na der hant de Coninck van Vranckrijck was mede inghetreden / ende dies-halven met Coninck Johannes in Hongarijen/ ende Coninck Heynderick in Enghelandt was ghehandelt ghevvorden: ende hoe-wel eyndelick een Keyſerlicke Mandament was uytghegaen / bevelende/ datmen Ferdinandus I. voor eenen Roomſchen Coninck ſoude bekennen / ſoo haddenſe haer tegens redenen ingheghéven / op hare vrijheydt ſich beroepende/ende daer by vaſt geſtaen. Ende was wel te ghedencken aen de valiante Reſolutie die hier van gegeven was/ aen de Vooy-Vaders van Keur-Beyer/namentlic/ Willem/ ende Lodewijck / Vroeders zijnde: daer ſy antwoordden in een ſchrijven vanden jare 1533 met deſe woorden.

Ende hoe-wel de Roomſche Keyſerlicke Majeſteyt/onſen aldergenadichſté Heere ende Heef/ van ons verſocht/dat wy de verkieſinghe ſouden bewilligen door ſommighe Vorſten/ ende na deſen in eyghener Perſoon/ ende oock tot dien tijdt / daer ſyne Keyſerlicke Majeſteyt een deftigh Krijghs-volck in onſe Vorſten-dommen heeft gehadt/daerom wy/om voor te komen de bedervinge van ons/ ende de onſen/ ſo hebben wy in alles op ſyn begeeren/ ghewillicht/ ende hoe-wel veel na-denckens hier upt mochte geſproten hebben/ gheliicke-wel al dit ongheacht /hebben wy met goede redenen / de ſaecke tot op deſe uyre uytgheſtelt / etc. 1631.

Dit alles thoone wy V. L. daerom/op dat V. L. niet alle 'tſeggen mochte gelooven/of eenigh wan-trouw op ons ſtellen / want wy dencken ons in allen Vorſtel. te houden/ etc.

Item: Voorts/ willen wy V. L. niet voor-houden dat Keyſerlicke Majeſt. hoewel wy dickwils het ſelve ghewepgert hebben/ doen onſe Raden tot Coburgh waren/ ende Ridder Wolff Dirick zum Pfird aen ons ghesonden wiert/ ghenadichlick beghe-rende de verkieſinghe voor goet ende aenghenaem te houden ende te bewilligheu; ſo hebben wy Keyſerlicke Majeſteyt/onſe meeninghe terſtondt hier van weder gheopenbaert/ dat met ons bewilligheu de Roomſche verkieſinghe wepnigh was gheholpen/ of dat daer mede de twiſten ſouden op-houden/ende hieldent veel meer daer voor/ dat Keyſerlicke Majeſteydt de oorſaecke vande twee-dracht ſoude af-helpen/ want wy wilden ſyne Majeſteyt niet voor-houden / dat/ als de verkieſinghe tot Ceulen voor-ghenomen is gheweeſt / daer teghen geprotesteert ende altijdt gheappelleert/oock/ dat dierghelijcke te vooren niet ghebeurt en was/ ſo hebben wy met V. L. ende andere ghesprooken/ vereenicht ende beraedtſlaeght / wat voor een vernieuwinge aen ſyne Keyſerlicke Majeſteyt was ghebracht/ dies-halven om ſulcx af te keeren ende voor te ſien / onderdanichlick ſoude verſocht werden / etc. Dies-gheliicken hadde boven ghemelten Keur-Vorſt/ Johannes van Saxen/ aen Coninc Heynderick in Enghelandt/ etc. van Wijmer/ den 1 Septemher in den jare 1531/ alſoo in dit punct voor een antwoordt gheſchreven: Ende wil/ (gelijck ick u Koninckl. weerd. Geſanten mondelic hebben te verſtaen gegeve) door de Goddeliche gratie hier in volſtandich blyven/ gelijc ſulcx de Vryheyt vande Duytſche Natie/ van mijn eygen Perſoon/en mijne Nakomelingen betamelic is/en mijne Voor-Vaders/ ende voornamentlick mijn Broeder Hertog Frederick van Saxen gedaen hebbē/etc.van wegens deſe gedane Appellatie ende Protestatie/oock datſe tegens het Keyſerlicke Majeſteyts Mandament / hare reden in-ghewendt hadden/ hare verbinteniſſe/ ende wat anders / dies-halven met den Coninck van Vranckrijck ghetroffen was gheweeſt / ongheacht dattet ſyne Keyſerlicke Majeſteyt toe-geſchreven / ende te kennen ghegheven was/ ende datmen ſoo vaſt op de Duytſche Vryheydt / veel meer als nu geſtaen hadde / ſoo waren nochtans de Keur-Vorſten ende Standen met ſulcke Mandamenten niet aenghetaſt/ noch in hare Landen alſoo ghehupſt/ ſoo jammerlick daer in ghegraſſeert / ende in Contributie gheſet/ maer men hadde ſich veel meer vergheleecken/ende was oock daer over den Keur-Vorſt van Saxen een Revers gegeven.

Soo dapper hadden de Voor-Vaders op de Vryheydt gheſtouden / ende waren alſo/ gheliick verhaelt is / vande Roomſche Keyſers ghetrackteert ghevvorden: ende was oock wel goedt/ datmen van deſe wreedth-pt

1631. afstont/ ende den boghe niet hart op en spande/ dat hy ghenoodtsaeckt wierde/ dat hy eyndelick sulcke saecken tot kennisse van alle de Weereldt/ van weghens reddinghe zyner Keur-Vorstelicke Eere/ ende Naem/ mocht komen laten/ datmen daer na wel veel daerom gheven soude/ datse waren in't vorghen ghebleven.

Hier-en-boven ginghen d'Advysen/ ende gaf het oock de Letter van't Keyserlicke schryven aen de Catholycke Standen/ op den Convent-dagh onlanghs tot Keghensburgh ghehouden zynde/ te kennen/ dat syne Majestepdt in het punct daer hy vande verbinteniſſe ofte Iure armorum spraeck/ uptdrucklick stelden: wilde-men het op de Paelen Naturalis Defensionis & Necessitatis trecken/ so mochte doch deselve haer verder niet strecken/ als d'offensie: daer door dan syne Majestepdt heel klaerlick de verbinteniſſe in casu Naturalis defensionis, selfs voor billick hadde ghehouden.

Voorts/ most hy Keur-Mentz oock neffens hem bekennen/ dat in den opgerechten/ ende inden jare 1548/ vernieuwerder Landt-Vreden/ daer toe Keyserlicke Majestepdt selfs als Roomsch Keyser/ van weghen het Ryck/ ende syne Erf-landen ende alle Standen van't Ryck hem per modum contractus verobligheert heeft/ met dese klare woorden stont: Dat/ na Publicatie van desen/ niemant van wat weerde/ Stant ofte Persoon hy was/ om gheenerley oorsaecke/ hoe die oock ware/ oock onder wat schynsel/ d'een den anderen aenverghen/ Be-oorlogen/ Berooven/ Vanghen/ of vertrecken soude/ etc. Daerom syn Groot-Vader/ Keur-Vorst Augustus van Saxen/ op de vergaderingh tot Rotenburgh aen den Tauber/ inden jare 1584 door syne Raeden/ alsoo te kennen had ghegheven: Dat de Keyserlicke Majestepdt in aller maniere/ de Keur-Vorsten ende Standen/ ende wederom de Standen Keyserlicken Majestepdt/ ende een Standt den anderen by de Religie/ oock gemeene instellinge des oprechten Landt-Vredes na allen inhoudt soude blyven laten. Het hadden hem oock syne Keyserlicke Majestepdt in de Coninclicke Capitulatie per expressum hier toe verobligeert/ eñ met dese woorden: Wy sullen/ ende willen oock de Keur-Vorsten/ Vorsten/ Prelaten/ Graven/ Heeren/ ende andere Standen van't Ryck selfs niet overweldigen/ ende daer toe oock gheen occasie gheven/ noch andere om sulcx te doen/ aenverghen.

Men siet nu alleen aen des Graven van Tilly syne onder-hem-hebbende Armade/ ende andere Krygh's-gewelt/ als der Keyserlicke Majestepdt/ ofte de verbinteniſſe vande Catholycke toebehoorende/ soo kondemen so langh dese Wetten stonden/ niet goet maecken/ dat de Soldatesca (want hy wilde hare Keyserlicke Majestepdt/ ende dat sulcx sonder syn voorweten ende willen/ voorts gedreven wierden/ verexcuseert hebben) des Ryck ghetrouwe Keur-Vorsten ende Standen/ in de Contributie te setten/ gheoorloft zyn. Ende of-men wilde voorgheven tot verschoninghe van dese ghewelt-daet/ dat d'een of d'ander Standt/ tegens syne Keyserl. Majestepdt hadde misdaen/ so schreven de Rechten een andere maniere hier in voor/ hoe-men hier in doen soude. Ende hadde syne Keyserlicke Majestepdt by de Capitulatie van syn verkiesinghe beloost/ dat hy niemandt/ hooge noch laege Standē in d'Acht of Overacht soude verklaren/ sonder oorsaecke ende verhoor/ maer volgens hier in d'Ordre van des H. Ryck-kamer most ghedaen worden/ etc. Maer alsoo de ghetrouwe Standen van't Ryck/ sonder eens te hooren/ ende voor dat teghens haer na behoorte pets was inghebracht/ met Krygh's-macht te procederen/ liet hy de heele Weereldt oordeelen/ of dit anders/ als een onbetamelick gheweldt/ konde genoemt worden. Ja/ hy most noch met groote smert vernemen/ datmen sommighe van des Ryck-Steden/ gelyck met Memmingen ende Kempten gebeurt was/ indiense haer upt noodt overgaven/ noch groote Gelt-sommen moesten opbrengen/ ende daer neffens ghedwonghen wierde datse het Leppsische Accoordt ende Beslupt mosten casseeren/ neffens andere Ryck-recessen/ ende Ordre/ daer hy op ghefondeert was/ sulcx een factie noemden/ ja/ men hadde hem laten weten/ dat/ indien sommighe Vorsten niet hier van aflaten en wilden/ datmense dan voor vpandt houden soude.

Nu wilden de Catholycke Standen oock wel overweghen/ dat Godt Almachtich een Godt van Gherechtichepdt was/ de welcke d'Eeden van alle/ ende elck een/ sy waren hoogh ofte laegh/ wilde ghehouden hebben/ ende die hier teghens deden/ strafte: So wilde syne Mede-Keur-Vorsten oock desen hooghen ghesworen Bandt houden/ ende hare Met-Standen also niet meer quellen/ drucken/ noch onderdrucken laten/ anders soude Godt eyndelick selfs moeten daer in sien/ ende mochte wel/ by aldien dit werck niet haest gheremedieert wierde/ een sulcke scheuringe ende desperatie volghen/ dewelcke men daer na van alle kanten te laet beklaghen soude. Nu/ hy was van wille/ hem in alle maniere Chrystelick ende Keur-Vorstelick te bethoonen/ ende naer het exempel van syn gepresen Voor-Vaders over des Ryck Vyphept/ syn eyghen Persoon/ ende Nacomelingen vast ende sterck te houden.

Dat hy oock eyndelick Keur-Mentz/ neffens andere Mede-Keur-Vorsten/ van weghens der Gheestelicke goederen uptgegaen bevel/ in Puncto, wilden voor onstrydigh houden/ ende over de twistighe puncten/ die daer in uptghevoert wierden/ geen goedighe handelinghe wilde toegheven/ men wist wel/ wat d'Evangheliſche ende Protesterende Standen in verschepdene schryvens/ insonderhept in't schryven van Leppsich af/ aen syne Keyserlicke Majestepdt/ daer teghens quoad formam & merita ingheghéven hadde/ daer heen sy haer refereerden/ ende noch een reps verhaelden. Ende hy konde niet wel sien/ by aldiennen by dese meeninghe wilde vast staende blyvē/ watmen dan op den voorgheſtelden dagh-vaert goets soude kunnen upt-rechten/ dewyle dit een sulck exstremum was/ daer op de beswaerlicke mis-verstanden waren ghevoorzelt.

Wilde daerom niet hopen/ dat hy/ neffens de an-

1631. de andere Catholijcke mede-Standen by deſe Extremitept ſtaen ſouden blyven: want wat d'Extrema in de Republijcke voor voordeel ſchaffeden/ wat voor jammer ende verſtoringhe ſy in de Regeringhe veroorſaeckten/ ende dat d'een ſoo wel als d'ander hier onder ſoude te lijden hebben/ ende de ſchade daer nae wat te laet betreuren/ was kennelick/ ende was dies-halven billick/ datmen naer't exempel van de Voor-Vaders trachte/ ende de moderatie by de handt hatte.

Ende hoopte/ indien hy haer eygen preſentatie/ die ſy tot herſtellinghe van de vrede voor-gheſlaghen hadde/ wel by hem overlepde/ ſoo ſouden ſy haer/ gheljck hy/ tot de Vrede ende goede onderhandelinghe vinden laten/ ende wilde hy ſyne Ghеſanten nae Vranckryck henen ſenden/ op dat de heele Weereldt kennen mochte/ dattet aen hem niet gheſchoyt en hadde/ niet twyffelende de andere Geſanten ſouden oock aldaer komen. Niet anders van Godt Almachtigh van herten wenſchende/ als dat hy de ſinnen/ gedachten/ ende gemoet/ daer heen mede wilde diſponeren/ ende ſyn Ghenade/ upt Barmhertigheydt/ daer toe verleenen. Van ſyne kant/ was hy na als voor/ tot bevorderinge van dien/ al dat ghene willigh te doen/ wat hy tegens Godt/ zyne Kercke/ ende de Weerde Naekomelinghen/ van weghens ſyne Conſcientie/ Eer/ ende Naem/ konde verantwoorden.

Tot beſlupt/ konde hy onverhaeldt niet laten/ dat de grouwelicke plonderinghe ende andere Barbariſche moet-wille/ als/ ſchenden van Vrouwen ende Joffrouwen/ veronteeren van de Heylighe plaetſen/ ende andere gheweldadigheden/ die de Soldaten deden/ ende in de Landen van ſyn lieve Neef/ den Hertogh tot Saxen/ ende in den Over-Rariſchen Creys continueerden/ gheljck hy upt het ſchryven/ de welcke aen Johan Philippus/ Hertogh tot Saxen/ waren geſchreven/ noch meer van deſe daden geſpecificeert ſtonden/ ende noch daer by te kennen ghegheven wierde/ datmen alles wilde verwoeſten/ by aldien-men niet de Contributie wilde inwilligheu.

Wat dit al nu voor een eynde ſoude mogen nemen/ was al verhaeldt; de Ledematen van't Ryck ſtonden vol van alderhande ghedachten/ de Ghemeene Man in deſperatie/ ſchreyende/ ende roepende God Almachtigh om hulp ende verloſſinghe aen/ ende d'Overichepdt om beſcherminghe. Het liet hem aenſien/ datmen niet meer aen des Ryck-Wetten was ghebonden/ noch ſchuldigh den Keyſerlicke Regimenten te ghehoorſamen/ ende datmen dochte de Duytſche libertepdt van de Keur-Vorſten ende Standen tot een ſlavernye te brenghen. Ende was groot perijckel d'Wtlandtſche Potentaten ſouden by een alſulcke occaſie wel op paſſen/ en dewijle hun grootelijx mede daer aen gelegen was/ dat de Duytſche Vryheyt niet mochte ondergedruckt worden/ ſouden mede niet willen ſtil ſitten.

Dies-halven/ badt hy nochmael gantſch vlyttich ende hoogh vriendelick/ hy wilde het doch daer heen mede helpen rechten/ op dat doch ſulcke grouwelen/ ende gewelt-daden/ ſonder vertreck mochten afgeſchaft/ elck een/ volgens de Landt-vrede/ in ruſt ende ſeeckerheydt ghelaten/ noch teghens des Ryck grondelicke Wetten niet beſwaert/ ende alſo de voor-oogen ſtaende ghevaren gheweut/ ende eyndelicke beroerte/ ende hier upt de naervolghende ruynen/ verhoedt mochten werde. 1631.

Nu/ hy hoopte van hem/ ende elck een dit Ghetuyghenis te hebben/ (dieſhalven hem beroepende op zyn veel-voudighe ſchryven) dat hy het aen gheen bidden/ ſorghe/ ende vermaninghen/ hadde nagelaten/ maer overgroote patientie ghedraghen/ alles doende/ wat pumers te doen wenſchen/ moghelick was gheweeſt.

Nu willen wy verhalen/ wat ondertuſſen aen't Keyſerlicke Hoff/ ende tot hier toe is ghepaſſeert: als daer de Keyſerlicke Afghe-ſante aen den Keur-Vorſt van Saxen/ was weder aen ghekomen/ ende de reſolutie van Saxen opghetoont/ heeft men ten deele (dat hy Keur-Vorſt te verſtaen hadde ghegeven/ hy wilde Keyſerlicke Majeſteyts getrouwe ende ghehoorſame Keur-Vorſt blyven/ ende dat ſyne Wervinghe in ſyne Landen alleen op defenſie was aenghеſien) die ſoo verre aengenomen: maer de continueerlicke Wervinghe voor ſuſpect ghehouden/ daer by overdenckende het exempel vanden Keur-Vorſt Mauritius. De meeſte partije achtede wepnigh de verbintenиſſen vande Vroteſterende/ de-wijle de Keyſer een groote Macht by malkander bracht/ want het geſchiede aen alle plaetſen van de Catholijcken tot de Keyſerlicke Werbinghe groote hulp/ ende neerſtichepdt. De Roomſche Catholijcke/ maken groots Krijgs-geweerſchap.

De Jeſupten/ liten op hare koſten 5 Regementen Werven; de Vorſt van Egghenbergh vergaderde veel gelts ende volck in de Stiermarckt/ Cernten ende Krain: ende wierde oock in Bohemen/ Hungarien/ Meeren/ Sleſien/ en andere plaetſen/ veel volcx ende gelt by malkander ghebracht. De Cardinael van Dietrichſteyn/ liet oock ettelicke Regimenten werven. De Ligiſten hadden oock na eyndinghe van't Convent tot Leypſich/ een dagh-vaert ghehouden/ tot Dunckelſpiel/ ende continuatie vanden Oorlogh beſloten/ ende hier nae inſgelycks aen alle plaetſen te peerde ende te voedt laten werven.

De Heere van Hemin/ Gouverneur tot Paltzburgh/ wierde oock afgeveerdigt van Weenen met Patenten/ dat Lothyngen/ mitſgaders den Vyns van Paltzburg 17000 Man te peerde ende te voet op ſyn eyghene koſten werven ſoude: alſoo dat alles in't uptterſte ſtont. In Lothyringhen wordt voor den Keyſer volck ghеworven.

Den 22 Junius heeft den Hertogh van Nivers/ van Keyſerl. Majeſteyt/ voor den Biſſchop van Mantua, ende een Doctoor Malfavo genaemt/ het Leen/ over het Hertogdom van Mantua ende Marr-graefſchap Monferraet/ ontfanghen. De Hertogh van Mantua ontfangt het Leen vanden Keyſer.

Om de ſelve tijdt quam een Engelſchen Afghеſante/ de welcke voor deſen oock tot Reghensburgh by't ſelvighe Convendt was gheweeſt/ om in de ſaecke vanden Pals te handelen: Die bracht by de Audientie den vier-en-twintichſten Julius/ ſyne ſaecken aldus voor. Den Engelſchē Geſante/ handelt tot Weenen/ in de ſake van den Paltz.

1631. P. P. Hadde de Coninck in groot Bzittannien/ soo wel upt het Schzijven ende d'antwoozdt/ dat hem van Kepserlicke Majestepdt nieuwelick tot Keghens-burgh in de saecke vande Paltz was ghegheven/ als oock synde des Ghesanten Kelatie verstaen/ hoe verre het met de handelinghe in de saecke vanden Paltz was ghekomen: Dewijle syne Kepserlicke Majestepdt hem hadde verklaert/ den Paltzgrave/ bp aldien hp al het ghene/ het welcke met vier poincten in de Kepserlicke antwoozdt was ghestelt/ wilde aen nemen ende volbzenghen (niet dat Kepserlicke Majestepdt met Kecht daer aen ghebonden was/ maer upt pure Ghenade/ ende ten aensien van d'Interceste Schzijvens vanden Coninck in Spangien/ ende groot Bzittanien) hem niet alleen/ wat gepasseert/ quijt schelden/ ende d'Acht op-heffen/ maer oock upt dat ghedeelte vande Paltzische Landen/ dat d'Infantin van Hispangien in hadde/ onderhoudinghe ende inconsten verschaffen.

Hoe-wel nu dese verklaringhe aldus gheleghen is gheweest/ dat dese niet onbillick het ghemoet van synen Coninck hadde kunnen beweghen/ dat hp andere middelen/ de welcke hem tot dien tijdt als noch ghepzesenteert wierden/ bp de handt name/ soo hadde hp ghelijckewel desen de goedighe onderhandelinghe voozt recken willen/ van weghen de hope ende belofte/ de welcke hem/ soo wel van Hispanien/ als elders anders/ van dien gheschiedt was: dat/ namentlick hp/ met voozts-settinghe van d'Onderhandelinghe/ ende opzechtinghe van een Vzede/ tusschen hem/ ende den Coninck van Hispangien/ zoude zijn recht-matige begheerte te verwachten hebben. Ende sette hp op de Kepserlicke sachtmoedighepdt/ ende mildighepdt van weghen syne hope/ geen klepn betrouwen.

Daerom/ dewijle het soo verre was ghekomen/ dat de vzede/ ende eenighept tusschen hem/ ende de Coninck van Hispanien/ was ghetroffen/ ende gheconfirmeert/ het welcke/ indien het noch al niet gheschiet en was/ datmen dan vooz een beletsel mocht aenghetrocken wozden/ dat de saecke niet tot een voozspoedigh eynde ware ghekomen: Soo hadde hp (Koninck van Gzoot Bzittanien) hem als syn Gesante noch een reys tot Kepserlicke Majestepdt afgheveerdicht/ ende mits desen/ van nieuws der heelen Wereldt te kennen gheven wilde/ met goedighepdt/ indien't mogheliick was/ datmen daer mede wat verkrijghen soude/ als de Wapenen bp de handt te vatten/ ende de saecke op een twijffelachtighe upt-slagh van't gheluck setten/ het welcke sonder quetsure van de vzientschap/ die hp met het Huys van Oostenrijck hadde/ niet gheschieden konde.

Op dat nu niet tot vozderinghe vande saecke manqueeren mochte/ soo hadde hp synen Swagher daer heen ghebzacht/ dat hp heel ghereet stondt/ de vier van syne Kepserlicke Majestepts voozgestelde Conditien/ soo veel hp van weghens syne conscientie/ ende eer doen konde/ naer te komen hem verseekerende/ dat Kepserlicke Majestept de verklaringhe vande Acht af-doen/ ende hem wederom in Ghenade sal aen nemen/ 1631.
oock hem syne Patrimoniale Goederen/ ende Iura, na so veel uptghestane miserpen/ ende lange Ballinghschap/ weder doen toe-eyghenen. Maer op welcke maniere de Paltzgrave dese vier vooz-gheserte Conditien vooz satisfactie doen wilde/ dat soude hp Ghesante tot syner tijdt/ indien Kepserlicke Majestept/ gheliick hp oock onderdanighlick badt/ etrelicke Kaden/ gheliick tot Kegensburgh gheschiet was/ tot voozts settinghe vande Tractatie ozdonneren wilde/ te kennen gheven.

Dewijle nu de saecke/ ende de verclaringe vanden Paltzgrave alsoo gheleghen was/ dat-men hoopte/ de Kepserlicke Ghenade soude daer aen een ghenoeghen hebben/ ende verder gheen straffe van hem vozderen/ soo badt syn Coninck hare Kepserlicke Majestept/ dat hp doch eyndelick nae soo veel grote Ambassaetschappen en Tractaten/ so veel recommandatien van Coninghen ende Vozsten/ neffens d'andere Fondamentele Argumenten/ de welcke op een ander tijdt waren te voozschijn ghebzacht/ in betrachtinge van den tegenwoozdighen staet in Europa, ende overweginge van de voozige Declaratie/ synen Swagher tot versoeninghe ende herstellinghe/ de welcke soo veel jaren lanck/ met sulcken pver/ ernst ende vlpt/ met bp-bzenginghe van soo veel Interessi-schzijven van Coninghen ende Vozsten in Europa, begheert was gheweest/ komen te laten/ ende niet soo nauw beslupten de Kepserlicke Ghenade/ maer de selve/ gheliick het een Over-Hooft vande Chzistenheydt betaemde/ wijdt open maecken/ ende de selve alsoo/ gheliick andere wedervaren was gheweest/ die doch noch meer misdaen hadden/ betoonen/ dat elck een kenbaer wierde/ dat syne Kepserlicke Majestept hadde syn Hooghept/ ende dooz de heele Creys van de gheroemde mildighepdt ter herten ghenomen/ dat hp niet en wilde/ dat de schijn van de Ghenade/ met de wolcken van een nauw-ghespande goethepdt/ soude moghen verdonckert wozden/ betrachtende de Dignitept vande Coninghen ende Vozsten/ dien het gheen klepn schimp was/ bp aldien sp met hare moderatie/ de welcke sp in't begin van't onhepl/ ende daer na ghebzupckt hadden met haer bidden/ ende met sendinghe van soo veel Ghesanten/ met soo moepten ende arbept vooz eenen Vozst/ zijnde syn Bloets-verwante/ ende Swagher/ niet anders als d'alimenta ende incomste/ de welcke pmmers van wegens de voozgeschzevene Kechten ende Wetten vande Godtsalichepdt/ niemanden konden ghewepghert werden/ verkrijghen mochte: Eyndelick/ het was een sulcke gheleghenthepdt met dien Vozst/ vooz de welcken geintercedeert wierde/ dat de selve van een Doozluchtighen Stam afghekomen was/ den machtighsten Coninghen ende Vozsten van Europa, met Swagherp ende Bloedt-vzientschap-verwanten/ dewelcke doen noch jonck zijnde/ ende tot syne Mannelicke jaren niet ghekomen/ veel meer van andere/ als van syn eyghenen raedt slagen/ in een alsulcke perijckel was ghebzacht/ ende dien eyndelick van weghen syne onnosele Kinders/ wel waerdigh

1631. digh was / dat hy met Ghenade aenghe-
ſien wierde.

Indien hy nu tot de vooʒighe Ghenade ſoude weder aenghenomen werden / hem het ſyne toeſtellende / ſoo ſoude ſyne Keyſerlicke Majeſteyt / een deftigh beſluyt van ſyne verkreghene Triumphen / ende Victoʒien maecken / ende te weghe bʒenghen / dat de Memoʒie van zyn Gʒoot-machtige Naem niet alleen in de heele Wereldt ghefeſteert / maer ooc in den Tempel vande Deught ende Mildighheyt ver-eert ſoude werden / by aldien hy / als de hoogſte Victoʒie / hem ſelfs verwon; So het waer was / dat dooʒ quytſcheldinghe / de Voʒſten Godt Almachtigh moſten gheliyck werden / gheliyck een gheſchʒeven hadde / ſo ſoude hare Majeſt. met een exempel by alle Nacomelinghen betuyghen / hoe ſeer hy hem beneerſticht hadde / in alle ſyne handelinghe / doch inſonderheyt van bethooninghe der weldaden; de Goddelicke deughden naer te volghen.

Vooʒts / ſoo ſoude ſyne Keyſerlicke Majeſteyt ſoo veel Interceſſien van ſo veel Coninghen gratificeeren / ende dooʒ de ſelve ghenade / die hy aen een bethoonde / hem allegader / inſonderheyt ſynen Coninck / met een on-losſelicken Bandt van vʒientſchap verobligheeren / ende ſyn Swager neffens zyn Suſter / ende de Kinderen van die / tot een altoos-duyʒende Vereeninge aen hem binden / ende te gheliyck ſyn macht ende gheluck / als ooc de Hooghheyt van't Hups Ooſtenryck / met een on-verbʒeeckelicke volſtandigheyt van liefde bekrachtighen / ende op alle Nakomelinghen verſeeckeren.

Vooʒts / ſo ſoude ſyne Keyſerlicke Majeſteyt de Traenen / bidden / ende kermen van't benauwde volck / dooʒ de Kryghs-laſt / dewelcke ſoo langhe jaeren ghedupʒt hadde / verhooʒen / ende veel duyſent menſchen / den waerdigen Vʒede-wenſchende / weder verquicken / vant na-by-komende bederven / verloſſen / ende dat elck een vooʒ de beſtandicheyt van't Hups Ooſtenryck / bidden ſoude / verooʒſaecken.

Eyndelick / ſoude ſyne Keyſerlicke Majeſteyt maecken / dat die gene / welckers Interceſſe hier by gheleghen was / dooʒ het langh vertreck ende twyffelachtighe hope / de patientie van dien niet verſlapt werden / ende niet op de laetſte Conſilia neceſſitatis vallen mochte / beletten / de ooʒſaecke ende deckſel van verdere onruſt ende vernieuwinghe / dewelcke de Nabuyʒighe / ende Wtlandiſche / die op alle occaſien wel letten / wel by de handt vatten mochten / heel wegh nemen / een ſeecker fondament legghen / op het welcke te beter ende ſeeckerder de Vʒede niet alleen in Duyts-landt / maer ooc in heel Europa, mocht opgherecht werden / ende de reſterende beroerten / die nu opryſen / te lichter aflaten. Tot het welcke dan alle die gene / dewelcke dooʒ de verſoeninghe ende reſtitutie vande Paltzgrave waren ghegratificeert / haer hulp willigh bewyſen ſouden / daer anders hier-en-teghens te vʒeeſen ſtont / datſe misſchien / indienſe de verſmade achterſtellinghe van haer vooʒ-bidden merckte / te eer oly als water in de vlamme ſoude gieten / haer ſaecke vooʒ raetſaem hielden.

Dieshalven / geliefde Keyſerlicke Majeſteyt / dit / en diergelyckẽ / ter herten te trecken / hem vooʒ ooghen ſtellende het vooʒbidden van Coninck Philippus III. in Hiſpanien / ende Aerdts-Hertogh Albertus / dewelcke ſy deſe vooʒighe jaren ghedaen hadden; ende hier na de Moderatie van Coninck Jacobus in Enghelant / die hy in den Bohemiſchen Oʒlogh bethoont hadde / ende de groote Verdienſten / die hy tegens het Hups van Ooſtenryc / de groote Ambaſſaetſchappen / die hy naer Duyts-landt ende Hiſpanien ghedaen hadde / ten laetſten noch deſe Ambaſſaetſchap / de welcke upt byſtemminghe ende authoʒitept vanden Coninck van Hiſpanien was bekrachticht / ende dooʒ't vooʒbidden van den Coninck in Denemarcken vermeerderdt / vooʒ des-ſelven Voʒſten / wiens-halven ghehandelt wierde / ende dus veel-voudigh ootmoedigh bidden / ende ſchʒyven / en zyn tot alle trouwe ende devotie volſtandigh ghemoet / ooc ghenepgden wille / om het ghene / wat tot hier toe van weghen d'onſalighe tyden was achter ghebleven / naer deſen met allen pver ende vlyjdt weder t'achtervolghen. 1631.

Het Wilde ſyne Keyſerlicke Majeſteydt ooc ghenadichlick aenſien / de jonge onnoſele Kinderen vanden Paltzgrave / het ghetal vande overige Verwanten / ende Bloedtvʒienden / dewelcke de Keyſerlicke Mildicheyt ende goetheydt / aenriepen.

Eyndelick / Wilde ſyne Majeſt. aenſien / die / als in't midden geſtelt zynde / d'eer ende roem / nut / geluckſalicheyt / ende welvaert / welcke hier upt Keyſerlicke Majeſteyt / ende het heele Hups van Ooſtenryck / tot de eeuwighe tyden / als ooc het gantſche Ryck vande Chʒiſtenheyt / komen ſouden.

Hoe-wel ſyne Keyſerlicke Majeſteyt niet ongheneghen is gheweeſt / de Paltz weder te reſtitueren / heeft doch ſulcx in ſyne Macht niet meer geſtaen. Want het was (dit Land) al aen verſchepden Heeren uptghedeelt; de twee grootſte deelen hadde de Coninck van Hiſpanien / ende den Hertogh in Beyeren / de reſt was ten deele den Keur-Voʒſten van Mentz / ende andere Nabuyʒighe toe-ge-eyghent / die ongeren hier niet weder af-ſtaen wilden: Daerom / doen de Enghelſche Gheſante bemerckte / dat het weder tot een langhe onderhandelinghe / de welcke doch eyndelicke te niet gaen mocht / ſoude uptloopen / heeft hy een eyndelicke Reſolutie begheert / of men van wille was den Paltz te reſtitueren / ofte niet? hier op wierde hem geantwooʒt: Dat ſyn Coninck ſelfs de manier van't af-bidden / wilde op-ſetten ende vooʒſchʒyven. Maer deſe Reſolutie heeft hy weder te rugh gheſonden / ende gheliyck vooʒ heen / een eyndelick beſchept begeert / Of / namentlick Paltzgraef Fzederick / zyn Landt ſoude gherestitueert wozden. Maer al dit is dus langh opgheſchoven / ende omghedʒaept ghewozden / tot dat eyndelick de Reſtitutie dooʒ de victoʒieuſe Wapenen vanden Coninck in Sweden vooʒſpoedigh is te werck gheſtelt / gheliyck wy te ſyner plaetſe hier na ſullen verhalen.

d'Enghelſche Afghe-ſante / beeert een eyndelicke Reſolutie / of de reſtitutie vandē Paltz ſal gheſchiedē / ofte niet.

Men heeft by deſen toeſtaet noch met het Reformeren / niet willen inhouden / niet-te-

De Reformatie wozt

1631. ghenstaende/ dat den dagh van Compositie na Franckfort was uptgheschreven/ gelyck onder anderen/ noch al een Keyserlicke schrijven van vermaninghe na Augsburgh is afghegaen/ van desen Inhout: Dat de verkiesinge van den Kaet / op den 1 Augustus/ tot op den 11 dito / soude uptgestelt worden/ om dat de Evangelische Raden van den Gerechte/ ondertusschen de Kercken vande Papisten soude besoecken/ so niet/ dat se de plaetse van haer Kaets-Officie mosten gupteren/ met verklaringhe/ dat die ghene / de welcke haer souden willen bekeeren/ daer by souden ghelaten worden. Maer als sy allegader resolveerden / liever haer Officie te gupteren/ als dat se af-vallen wilden / soo is de Magistraet vande Papisten alleen besedt ghewoorden.

overigh voorts ghesset.

Reformatie wort tot Minde voorghenomen.

Tot Minden wierde ock in't begin van de Maent Julius/ een snelle Reformatie tot onse Lieve-Vrouwe voorgenomen / dewijle den Bisschop van Ossenbrouck door zijne onder-Dienaers in de Naem van syne Keyserlicke Majestepdt/ in presentie van alle de Joffrouwen / een Commissie liet openen/ welckers inhoudt daer heen gherecht was/ dat se terstondt het Sticht/ met al zijn toebehoorte/ ruymen/ ende den Jesupten behandigen souden. Of sy nu wel ten hooghsten hier in beswaert wierden / versoeckende respijt tot op 's anderen daegs vroegh/ ten 6 uyren/ ende aen een plaetse dese resolutie voorghevende Instrumentum Apellationis, aen Keyserlicke Majestept ghedaen / à Iudico scil. malè informato ad melius informandum, so heeftmen nochtans vande andere stant dit niet willen aen nemen/ maer straet daer op aengevallen/ ende de possessie van d'Abdye / ende ock de Kercke selfs ghenomen / voorts/ ock alle deuren vande Kercke alsoo toe-ghemaeckt/ datter niemandt konde in-komen.

Doen nu de Magistraet nae voorgaende sufficiante beraetslaginghe de Deuren Iure licito pro continuanda possessione door de Diarons weder lieten op maecken / hebben de Jesupten door de andere Dienaers by den Grave van Gronsveldt / soo veel te weghe ghebracht / dat de Deuren weder zijn toe ghemaeckt/ ende met Schut-wachten besedt / niet teghenstaende dat de Magistraet nopt hier over ghehoort is: te swijghen/ dat hun een Commissie noch in Originali, noch in Copia, is voorghetoont. Men heeft wel den Grave van Gronsveldt met goede beweeglicke woorden / ende Fondamenten ondergaen / sulcke eyghendadighept weder af te schaffen / ende de Parochianos in hare oeffeninghe van hare Religie/ tot dat sy cum causæ cognitione door Goedeel ende Recht/ daer van versedt wierden / ongheturbeert te laten ; doch heeft-men al wepnigh moghen verkrijghen.

De Coninginne in Polen sterft.

Doen d'advijsen zijn aenghekomen / dat de Coningin Constantia in Polen/ Keyserlicke Majestepts Vrouwen Suster / in't eynde vande maent van Junius tot Waerschauw was ghestorven/ is syne Keyserlicke Majestept hier over niet wepnich bedroeft gewoorden. Sy heeft de Stadt Straes-burgh in Pruyssen / de welcke des Coninex in Polen Suster/ die Evangelisch was/ Lyf-tocht/ maer na haer doot/ weder aen de Coninginne is toeghevallen/ op haer bevel den 1 July doen Reformeeren / ongheacht/ dat hun het vrye exercitie vande Religie belooft is gheweest. 1631.

Doen nu de Commissarisen ende Wy-Bisschoppen 's morghens het selve wilden vervolgen/ komt de Post tydinge brengen / dat de Coninginne doot was/ die 'savonts haer gesont te Bedt gelept hadde/ maer 'smorgens in het Bedt doodt was ghevonden. Ende hebben de Burghers van Straesburg op een nieuw aen den Coninck gheappelleert / ende zijn de Commissarisen onverrichter saecke afghetrocken / ende alsoo moeten de Stadt Evangelisch laten.

De Grave van Tilly vreeckt met zijn Leger voor Maegdenburgh op.

Den selven dagh / als de Coninginne is ghestorven / is de Donder inde Residentie-Stadt Waerschauw, in 3 Kercken ghestagen: Ten eersten/ in de Kerck van S. Jan / de welcke de principaelste daer selfs is/ staende onder de Misse, het Beeldt van den Salvatoor, den Kop/ ende den Arm/ waer mede hy den Appel hadde ghehouden/ in stucken: In de Kercke van de Bernardiners / heeft het den Candelaer / hanghende in't Choor/ swaer zijnde ettelicke Centener / stijf in de aerde geslaghen: In S. Martinis Kercke/ heeft het alle Candelaers om veer ghewoorpen / en de konde-men niet sien / van waer de strael door was ghekomen / dewijle de Kercke niet en is beschadight ghewoorden.

Den selven dagh / is ock den Priester / die tot Kulm-Zee (drie Mijlen van Thoorn af-legghende) woonde / ende voor desen de Precepter van de Prins Uladislaus is geweest/ ende de voorsz. Stadt Straesburgh soude helpen Reformeeren / van't weder ock beschadicht.

Nu komen wy weder/ om vanden Graef Tilly te spreecken / ende wat deselve nae de verstoringhe vande Stadt Maegdenburgh voorts uptgherecht heeft. Desen heeft / na dien hy dese Stadt tot eenen Steen-hoop/ ende asch-kupl hadde gemaect/ den Pas daer selfs met eene stercke besettinghe / die op de Wallen herom/ gheljck als in't Velt / heeft Hutten moeten op-bouwen / versien / ende van weghen den Inval van de Sweedsche/ Papenheym belast/ dat hy met ettelicke dupsent Man om de Stroom van d'Elve te defenderen / daer soude blyven legghen. Met de reste van de Keyserse / ende Ligistische Armade/ is hy den 3 Junius op-gebroken/ ende na Duringhen ghemarcheert.

De Boeren aen den Hartz gaen schrickelick met den Tillyschen te werck.

Doen sy nu over den Hartz gingen / hebben de Boeren veel volcks dat te rugh bleef/ of wat ter zijden afginck/ gheslaghen/ ende gheplondert; derhalven heeft Tilly ettelick volck weder te rugh gesonden om d'Ammunitie / die van Wolffenbuttel komen soude/ door te Convoyeren/ de welcke so veel dooden aen den Hartz hebben ghevonden/ als offer een Slach was ghehouden.

Doen nu de Keyserse over den Hartz waren gekomen / hebben sy begost jammerlick in Duyringhen te Huysen/ ende sonderlick in't Wymersche/ Swart-zenburgische/ ende andere Evangelische plaetsen/ niet rooven ende plonderen/ groote schade ghedaen. Onder andere/ hebbense de Stadt Franckenhuysen

hupſen heel upt-gheplondert / ende de ſelve hier na in brant geſtoocken. Inſgelijcx hebbense de Weduwe vande Graue van Gleich op haer Lyf-tocht ſittende/ Graven-Toorn genaemt/ neffens het Caſteel/ t'eenemael upt gheplondert/ ende de Gravinne de Ringhen vande vinghers / mitsgaders/ d'arm ende hals-banden af-genomen/ veel plaetſen verwoeſtende / de Velt-vruchten heen ende weder bedervende / waer over by d'Inwoonders groot jammer ende ghetier was.

De Tillyſche doen groote ſchaden in Duringen.

Nademael de Graef van Tillp met het Legher tuſſchen Arteren/ ende Vyanckenhupſen/ ſommighe daghen wat ſtil heeft geleghen/ heeft hy voorts ſyn Marſch ghenomen na Erffort / het Legher niet verre daer van legghende / ende ſchrijvende van daer/ datſe haer ſouden accommoderen / ende tot verſeeckeringhe van ſyne Keyſerlicke Majeſtept/ Guarniſoen innemen: maer ſy hebben hem dien tijdt met pryvpandt / ende een ſomme geldts/ ghecontenteert / niet tegenſtaende dat de Catholijcke geeren volck daer in ghenomen hadden / ghelijck oock dies-halven byſondere aenſlaghen voor de handt waren: want de Papen in Erffurt hadden Tillp allen voorraet van Pryviant ende Ammunitie te kennen ghegheven / dat ſoo veel te ſegghen was / dat hy hem noch een wijle tijdts met d'Armade daer ſelfs ſoude wat kunnen houden/ende den Oorlogh continueeren; daerom hy hem/ neffens andere Catholijcke Raedtghevers / voorſtaen liet / ſy moſten de Stadt hebben/ om groote redenen.

Tillp treet naer Erffurt.

Want by aldien ſy de Stadt met goethept in kreghen/ ſoo verloor het Hups Saxen ſyne beſcherminghe/ ja de Vorſten van Saxen haer Landt ende Lieden/ of moſten ſich als Slaven onderwerpen/ ende hadden de Keyſers een ſulck wel op-gheſchickt Quartier ghekreghen / waer upt ſy de Nabuyrighe Crepſſen hadden commanderen / ende hare Armade wel onderhoudē kunnen. Ten tweeden / by aldiemen het mettet ſwaert winnen moſt/ſoo ſoudet daer in alles haer eygendom weſen/ ende was gheen beter occaſie om met het Hups van Saxen in 't hayr te komen/ het welcke den Keyſer noodtſaeckelick tot continueeringe vanden Oorlogh doen moſt. Ten derden / by aldien Erffurt ſoude belegt worden / ſoo ſouden de Fyanckiſche andere Biſdommen ende Stichten verſeeckert zijn/ ende kondemen met een den Adel in Vyanckenlandt / ende des Rijcx Steden dempen: daer en tegens / by aldien Tillp ſulcx niet by tijdts voor de handt nam / ende het Hups Saxen / als oock Heſſen / neffens andere Protesterende Standen met hare Krijghswerbinghe alſoo begaen lieten / ſoo mochte wel de Keyſerſche Armade in perijckel raecken/ de Paſſen afgheſneden / ende na alle apperentie den Gheeſtelicken mede Guarniſoen in te nemen/ op-gedzongen worden: het welcke door dit eenighe middel te beletten ende daer heen te brenghen was/ datſe haer ſelfs door hare Werbinghe mochten bederven/ ende niet upt-rechten. Maer de wijle tot dien met goethept gheen Guarniſoen in de Stadt te bringhen was/ ſoo wierde 't Gheweldt om ſulcx in't werck te ſtellen niet voor raedtſaem gheacht/ overmits Keur-Saxen/ ende den Landt-Graue van Heſſen ſterck beſich waren met Krijghs-toeruſtinghe; der-halven Tillp/ nademael hem geldt ende pryvpandt upt Erffurt was ghelangt/ naer Mulhupſen is ghetrocken / nemende aldaer het Hooft-quartier / latende de Armade daer ontrent haer Legher ſlaen. 1631.

De Graue van Tillp begeert van den Landt-Graef van Heſſen / inquartieringhe/ ende caſſeringhe van't Beſlupt tot Leypſich/ opgherecht zijnde.

Van hier af ſont Tillp een Gheſante aen den Landt-Graue Wilhelm/ nae Caſſel/ deſe navolgende ſaecken van hem begerende. Voor't eerſt: ſoude hy 5 Regimenten van't Keyſerſche volck in-nemen: ten tweeden/ zijn ghewozven volck weder af-dancken: ten 3/ Reſidentie Stadt Caſſel / ende de Veſtinghe Zieghenhepm/ met Keyſers volck laten beſetten/ ten 4/ vzient of vpandt te verklaren: ten 5 / voor des Keyſers Armade te contribueeren.

Daer op heeft den Landt-Graue Willem / den Afghеſante aldus gheantwoordt: Hy was noch vziendt noch vpandt: volck in-te-nemen was zijn wille niet/ ende dit in zijne Reſidentie Stadt: zijn Krijghs-volck hadde hy ſelfs van doen / daerom konde hy het niet af-dancken.

Zijn volck waren nieuwe Soldaten/ ende de Tillpſche oude / zoude haer qualick willen t'ſamen voeghen / daerom het Guarniſoen niet was in te willigen.

Antwoordt van den Land-Graven van Heſſen aen Tillp.

Doch/ by aldien-men hem met gheweldt ſochte daer toe te dwinghen / ſoo moſt hy hem/ ſo wel als hy konde/ defenderen: ende op dat den Graef Tillp voor zijn volck beter mochte Pryviant ende Contributie krijghen/ wilde hy hem goeden raedt geven / hy ſoude alle nae Munchen trecken / daer was pryvpandt ghenoegh te vinden.

Tillp doet verſchepden in-vallen in Heſſen.

Doen nu de Tillpſche Afgeſante met deſe antwoordt weder te rugh is ghekomen/ heeft de Graue van Tillp terſtont den Overſten Krats / met ſes Compagnien te voedt naer Smalkalden / ende Vach afgheveerdicht; inſgelijcks heeft den Overſten Colredo hem met ſommigh volck nae Saltzunghen ende Creutzbergh / op de Palen van Heſſen/ begheven.

Daer gheſchieden verſchepdene in-vallen in Heſſen: in een Stedeken twee Mijlen van Mulhupſen / wierden 2 Compagnien nieuw ghewozven volck/ van de Heſſiſche/ overrompelt/ meeſtendeel neder ghehouwen/ ende ſulcx daeghelicx met andere/ waer men wat aentreffen konde.

Het Heſſiſche volck dit vernemende/ heeft hen wat dieper in't Landt begheven/ na de Reviere Werra/ hun meeſtendeel om Caſſel/ ende Zieghenhepm leggende. De Vorpen/ dewijle de Lieden upt vreeſe daer upt ghevlucht waren/ hebben op 6 a 7 Mijlen leegh gheſtaen / dies-halven de Tillpſche ſlechten voorraet ghevonden hebben.

By Rotenburgh heeft een Partye vande Heſſen 70 Kupters vande Tillpſche nedergeſchooten/ by hun vindende de waerdye van 24000 Rijrdaelders / daer na is het ander volck/ van Graue Tillp gecommandeert/ van meeninghe zijnde / den Landt-Graue met gheweldt aen te taſten / tot wat epnde hy al upt ghekipt hadde/ voor 't Hooft-quartier/ de Stadt Eſchweghen / ende dieſhalven aen den Abt van Fulda / die veel klachten over

't Heſſi-

1631. 't Hessische volc/ by Tillp inbzacht/ heeft ontboden / hy soude moedt gryben / het soude haest beter wozden.

Maer aen Tillp is alsulcken tydinghe / bupten al zyn hope / van den Coninck van Sweden ghekomen / dat hy zyn Entrepzinse teghens Hessen most weder afstellen/ ende met spne Armade anders pewers henen trecken.

Den Gzave van Tillp wozt zyn toekomende ongheluck boozsept.

Het was Tillp booz de veroberinge vande Stadt Maeghdenburgh van een seecker persoon gheraden/ hy soude hem nu wel boozsien ende gade slaen / want by aldien hy spn tot hier toe verkreghen roem niet verliesen soude / soo mochte hy hem by tydts wel beneerstighen / dewyle hy noch een Victozie hebben soude/ maer daer na van Sweden altoos schaden lyden.

Tot Hildeshepm hielden om desen tydt de Gheestelicke een Commædie / daer voerden sy den Coninck in Sweden / ende den Gzave van Tillp in/ het welck alsoo toe-ginck/ dat desen Tillp met den anderen kampen/ ende hem verwinnen soude/ te Peerde rydende: Maer het contrarie gebeurde: want/ als Tillp / den Coninck / dat hy alsoo op der Duytschen grondt gekomen was / hart met woozden aenverghde / ende daer op naer zyn gheweer taste/ als of hy met hem slaen wilde/ was de ander hem al te gauw / schietende hem met de Pistole in't aenghesicht / dat hy van't Peert viel/ waer over een groot tumult opzees / alsoo dat dese Commædi haest tot een Tragœdie is verandert.

Dit hebben veel verstandighe Lieden booz een quaet teycken van't toecomende ongheluck van de Gzave Tillp/ teghens den Coninck in Sweden/ ghehouden.

Een wonderlick Spoock.

Den twintichsten Junius/ 'snachts/ geschiede ock een wonderlick dinck tot Wittenbergh / het welcke klaerlick op het toekomende ongheluck van Tillp ghedupdet wierde / dat alsoo in zyn werck is ghegaen. In de voozschzeben nacht is tot Wittenbergh een groot Tempeest opgeresen/ geduprende het selve / is tusschen 11 ende 12 upzen/ tot de Schiltwachten op den Wal/ selfs op het groot Bondeel / een Bupter / met eenen swarten Hondt / ende twee Soldaten/ twee bzandende Lonten hebbende/ gekomē: Daer op de Schildtwacht terstondt heeft ghevzaecht/ Wie daer was? waer op is geantwoozt / Bonde: den Soldaet sepde weder; Bupter/ stae af: doen begon hy seer schimpich te lacchen; stracks hier nae quam hy noch een reps den Wal op ghereden / doen merckten de Soldaten/ dat het een Spoock was / ende als sy al t'samen liepen / hebben sommighe / die te voozen by Tillp ghedient hadden / ghesien / dat sulcx de ghedaente van Tillp was: stracks isset wederom booz de derde repse/ sonder Hooft komen ghereden: daer na isset wederom heel stille ghewozden.

Doen nu s'anderen daeghs / het ghene op den Wal was geschiedt/ ruchtbaer ghewozden is/ zyn de Soldaten / dewelcke daer by waren gheweest/ beneffens de Capitepnen/ op het Stadt-huys ghevozdert/ ende diesshalven onderzaeght zyn ghewozden / ende hebben het alle te samen met eenen Eedt bevesticht / ock die ghene / de welche te voo- 1631.
ren onder den Gzaef van Tillp hadden ghedient / ghesepdt hebben / dat het den Tillp selver / ofte eenen Dupvel in zyn Persoon/ moste ghewest zyn.

Om dit rechtelick te oozdeelen / upt de naervolgende Histozien/ wy willen den Leser daer heen wysen / het welcke lichtelick upt een in-val in Saxen/ ende den Nederlach van Tillp/ die onlanghs hier op is gevolgt/ te verstaen is.

Den Coninck in Sweden komt naer Stetin.

Nademael den Coninck in Sweden / met den Keur-Vozst van Bzandenburgh (ghelyck als booz desen is verhaelt) een seecker Accoozdt hadde ghetroffen/ heeft hy hem op een nieuw de Vestinghe Spandauw weder ingherupmt/ ende hy is op d'Ober na Stetin afghevaren; daer selfs aen-komende den 14 Junius/ ende 'smozgens omtrent 7 upzen daer in rydende.

De Ghesanten upt de Moscauw/ krygen audientie by de Coninck in Sweden.

Naer de Middagh/ heeft hy de Moscovitische Ghesanten (dewelcke den eersten Junius daer selfs aen ghekomen waren) tot hem laten halen/ ende de selvighe (in een kostelick verchiert Salet sittende) audientie ghegeven bykans een upze langh. Haer aenbzenghen was / dat den Gzoot-Vozst in de Moscauw hem volck en geldt liet aenpzesenteeren.

Naer ghegevene audientie / zyn de Ghesanten met een staetelicke Supte weder naer haer Logys gheconvopeert.

Wy hebben te voozen verhaelt / hoe dat de Kepserschе alleen in Pomeren niet meer als Gzipswald in hadden / daer in Perusi booz Commandeur lagh / die van den Sweedtschen Ghenerael over d'Infanterpe is tot de overghevinghe vermaent: evenwel hebben de Kepserschе dese Stadt in haer gewelt behouden tot in de Maent van Junius. De Vozgheren zyn in alsulcken swaren perssinghe ghehouden / dat elck eene daer booz wel mochte schzoomen/ indien men soude verhalen wat meenigherlep plagen ende grouwelicke knevelinghen/ van wegens de Contributien zyn in't werck ghestelt/ die dan ten laetsten soo groot en swaer zyn ghewozden/ dat / dewyle by d'arme lupden niet meer ten besten is gheweest/ hebbense haer Tin/ ende alle haer Hupsraet moeten over geven: waer over Godt Almachtich sich eyndelick heeft ontfermt / ende wonderlick haer daer van heeft bevzydt ende verlost.

Den 11. Junius / 'smozghens tusschen 6/ a 7/ upzen / hebben ettelicke Sweedtsche Kupters booz de Steynbecker Poozt laté sien/ van mepninghe zynde het Vee wech te dryven/ het welcke de Kepserschе de heele weecke hadden laten bupten die Poozte upt-loopen/ maer dien selven dagh wasset upt een ander Poozte ghegaen.

Als nu de Sweedtsche Kupters het selvighe Vee niet hebben vernomen / hebbense een klepnen Alarm ghemaeckt / lossende hare Pistolen.

Doen men dit in de Stadt heeft vernomen / wierde terstondt te Peerde ghebla-sen / ende reden ock ettelicke Troepen upt/ die den Perusi selfs / neffens den Luptenant/ Wacht-Meester/ en een ander Crups Heer/ volghde.

Als sy

1631. Als sy nu buyten quamen / vonden sy drie Troupen van de Sweedtsche / het welck terstont den Oversten aenghesepdt wierde / met waerschouwinghe / dat hy hem niet te verre soude buyten begeven: Maer hy achtede sulcx niet / ende reedt neffens den Crups-Heer al vooyt / tot datse een passelicken streeck van de Stadt af waren. Daer quamen doen ettelicke Kupters van de Sweedtsche / uyt een achter-hoede aenghereden/die hun den Pas afsneden. Doen dit de Crabaten sagen/ die by den Oversten waren / namen sy de vlucht / en swommen sommige dooy 't slijck by den Rosendael / maer d'andere wierden verrast en neer-ghemaeckt. Perusi, neffens den Crups-Heer/wierde oock over-ijlt/en de Crups-Heer terstont doodt geschoten: Maer Perusi, dewijle hy vast was / kreegh van den eersten scheut gheen letsel / maer d'ander raeckte hem te seeckerder / dat hy dooy en dooy hem heen ging/alsoo dat hy geen meer van doen hadde: de Sweedtsche kreghen van hem een schoone gouden Kettinge/ daer aen het Gouden Vlies ghehanghen hadde. Alsoo is desen Perusi, de groote obstinatighepdt en wreethepdt / die hy aen Doctor Cracowitsz / Superintendenten/ ende andere gheoeffent had/ rechtschapen vergolden.

Perusi wordt van de Sweedtsche doodt geschoten.

Ontrent een uyr hier nae/quam den Generael Dood/ met veel Kupterije en Voetvolck/ en belegerde de Stadt met allen ernst / plante ettelicke Stucken geschut / sepndende in de Stadt / en liet den Keyserschen een Accoordt aenbieden; Maer dewijle de selve tot verhten geresolveert waren/ wierde mettet verschansen neerstigh vooyt gevaren / en met Stucken lustigh op de Stadt gespeelt. De Keyserschedit siende/ vielen den 13 Junij sterck uyt/ seer heftigh met de Sweedtsche schermutserende/ daer by aen wederzijde veel op de plaetse bleven / en soude wel het Sweedtsche Voetvolck haest in groot perijckel zijn ghekomen/ indien de Kupterije by tijdts hier op niet ghepast en hadden / de Keyserschedewederom in de Stadt drijvende/die hier na oock sterck uyt de Stadt schoten. Doen nu 's anderen daeghs weder in de Stadt ghesonden wierde/ of sy haer tot een Accoordt wilden voegen / hebbense haer laten geseggen/ en hebben 't Accoordt aengenomen/ het welck op sekere Conditien is besloten gewoyden/ en zijn de Keyserschedeu 16 Junij/ met Sack en Pack/ Boven en Onder geweer/ 's Moyghens vroegh/tusschen 4 en 5 uren/uytghetrocken/en van de Coninckschenae Loitz gheconvoyeert.

Gripswald wordt van de Sweedtsche ingenomen.

Maer dewijle sy niet nae het Accoordt ghedaen hebben / trecktende op Havelbergh aen/ heeftse d'Overste Hall in de Prignitz overvallen/de Kupterije geruineert/ veel nederghehouwen / de rest Quartier ghevende / en het Voetvolck 1500. ontwapent / daer van haer veel hebben onderghestelt.

Het Keyserse volck in Gripswald / handelt tegens het Accoordt.

De Coninck in Sweden/ is den 18 Junij/ met veel Volck en Krijghs-ghereetschap van Stetin opghebroken / van meeninghe zijnde Gripswald met ernst aen te tasten; Maer doen hy onderweegh de tijdinge kreegh dattet al over was/is hy seer blijd gewoyden/ dewijle het een vaste Plaetse was: want de Wal was over de 24 Voeten dick / hadde schoone Grachten/diep en breedt/ vol van Water/een heel nieuwe Contrescarp en Pallissaden daer om / alsoo dat den Coninck in Sweden selfs bekende / dattet de beste Plaetse was/dien hy in Pomeren hadde inghenomen/ en soude apparentelick noch wel veel Volck en tijdt van doen hebben gehad/indien desen val met Perusi niet gebeurt en was/ eer hy 't selve soude ghewonnen hebben: want sy hadden noch wel vooy 4 Maenden Proviand / neffens dit noch aen Krupdt 200 Tonnen. Dooy dese verooveringhe wierde heel Pomeren van de Keyserschе weer bevrijdt/ dieshalven by d'Inwoonders groote vreughdt en blijdschap bedreven wierde / en hielde men in't heele Hertoghdom Pomeren een algemeene Biddagh en Danckseginghe.

1631.

Het Hertoghdom van Pomeren / wordt vande heele last van de Keyserschebevrijdt.

Naedien nu de saken alsoo waren afgheloopen/heeft de Coninck al het Volck / dat vooy in Pomeren te Velde gelegen is/ neffens twee verharste Regimenten/ na Tremen in Brandenburgh ghecommandeert/ daer heen oock de heele Armade haer vergadert heeft/ houdende aldaer haer Rendevous.

Ondertusschen wierde tot Stockholm in Sweden/een Danckseggingе en Vreughden-Feest/van wegen des Coninckx goeden vooyspoet/ gehouden/ en zijn tot een Triumph 46 Vaendelen / die den Keyserschen / terwijl de Coninck in Duyts-landt heeft den Oorlogh ghevoert / afghenomen zijn gheweest/ uyt de Tooyns ghestoken.

Tot Stockholm wordt een Danckseggingе gehouden/ van wegen des Coninckx vooyspoedigheydt.

Dit aldus passerende / zijn 13 Coornetten van de Sweedtsche Kupters tot Katenau aenghekomen / alle Doyen en Huysen daer ontrent uytplonderende. Strackx hier nae zijn 200 Dragonners / neffens 200 Sweedtsche Kupters/midtsgaders 40 Wagens van Katenauw / naer het Clooster Jericho / 2 Mijlen van Tangermond gelegen/getrocken/'t selve beset / en alles wat sy ghevonden hebben/van Meel/ Bier / Broodt en andere Saken / dat vooyt was te krijghen / op de Waghens ghelept/en daer mede werh ghevaren / oock al het Vee wat by de handt is gheweest / mede ghenomen.

Keyserschelijden schade van de Sweedtsche.

Den 13 Junius / is de Graef van Oytenburgh / neffens den Oversten Baudissen en Oversten Hall / met haer Volck over d'Elve (dewijle sy tot dien tijdt / van weghen groote drooghte en manquement van Reghen / heel was opghesoghen) ghesет / 200 Keyserschе in Werben legghende Kupters/onversiens overvallende/ in d'eerste furie veel daer van nedergemaeckt/ de rest met d'Oversten Luytenant en eenen Oversten Wachtmeester/ ghevangen ghenomen. Een deel van de Dragonners bleven een dagh daer in leggen/maer dewijle haer ander volck den Dom tot Havelbergh inghekreghen hadden/zijnse op Sandauw ghetrocken.

Vooyts hebben de Sweedtsche het Stedeken Burgh/ niet verre van Magdenburgh af leggende/overrompelt/veel vande Keyserschе/ by een Banquet t' samen vergadert zijnde / aengetroffen / en de selve neffens haren Capitepn/ mede werh ghenomen.

By dese occasie/ is de Graef Jan Philips van Oytenburgh / en den Oversten Baudis/ seer heet ghewoyden / waer over sy haer in d'Elve ghebaedt/ en daer nae sterck ghedroncken hebben / daer dooy sy beyde in periculeuse kranckheydt zijn ghevallen; alsoo dat den Grave van Oytenburgh / haest hier nae / tot

1631. Berlin / met groot leedtweſen van den Coninck in Sweden / is geſtorven: Maer d'Overſte Baudis / hoe-wel het ſeer periculeus met hem ſtondt / is met groote neerſtighepdt van de Medecijnen gecureert / en tot ſijn voorighe ghesonthepdt weder ghebracht. 1631.

DN. DN. OTTHO LUDCVICUS RHENI
et Silvæ Comes in Salm, Dn. in vinstingē etc. Corone Sueciæ Peralstatiam Generalis Militiæ Præf.

De Rhijngraef Otto Lodowijck heeft goedt Advancement tegen die vã Papenheym.

Den Rhijngraef Otto Lodowijck / heeft oock goede voorspoet teghen de Troupen van Papenheym / die hem docht t'overvallen / gehadt / waer over de Papenheymsche het Hasepadt hebben ghekosen / die tot voor Magdenburgh wierden vervolght / en wierden daer by d'acht Officiers en veel ghemeene Soldaten ghevanghen ghenomen.

De Keyserſche maken te vergeefs eẽ aenslagh op Crossen.

Daer teghens hebben de Keyserſche eenen Aenslagh op Crossen in Slesien ghemaeckt / daer toe sy ettelicke met geldt hebben om-gekocht / datse de Stadt aen verschepden plaetsen souden aensteecken. Maer dit voornemen wierde openbaer / de Bzanders opgespeurt en opghehanghen / daer door d'Aenslagh te niet gingh.

Haest hier na quam de Keyserſche Overſte Gotz / met 3000 Man / 's nachts voor Cotbus aen / (daer in d'Overſte Bock / die voor den Coninck in Sweden een Regiment werven soude / met ettelick ongemonſtert en onbeweert Volck lagh) 't selve overvallende te 12 uren / Petarderende de Poorten met ghewelt / sommigh Volck daer nederhouwende. Doen nu d'Overſte met d'andere retireerde / plunderden de Keyserſche alles uyt / hupsden jammerlick / schenden Vrouwen ende Maeghden / en als sy genoegh uytgeraeſt hadden / namense 100 Waghens / neffens al het Vee en Peerden met hun. Daer toe namense oock drie Burghermeesters mede / sommighe uyt de Magistraet / en ettelicke van Adel en van't Landtschap met hun / van de welcke sy beghheerden / datse tot verschooninge van haer leven / 35000 Rijxdaelders souden betalen.

Cotbus wordt van de Keyserſchen overvallen.

Den 24 Junij / is de stadt groot-Glogauw in Slesien / neffens de Kercke van de Jesuiten en Nonnen / met het Stadthuys en Proviandhuys /

Groot-Glogauw wordt bezandt.

TANGERMUND

Das Schloss

ALBIS FLVVIVS

1631. huys/tot op twee Kercken en ontrent 30 Huysen afgebrandt. Ettelicke seyden/ den brandt was bygekomen in een Mout-huys; andere seyden/de Keyserschе hadden de Voorstadt/op dat de selve van de Sweedtsche niet mochte overvallen worden/willen wech branden/daer door het Yper was in de Stadt ghedreven/ en alsoo alles in den brandt geraeckt.

De Keyserse worden by Grunbergh ghe-slaghen.

Het voorsz verlies dat de Sweedtsche tot Cotbus gehad hebben/ sulckx hebbense weder in der Slesien tot Grunbergh te pas ghebracht; want sy hebben by de 400 Keyserschе overvallen/ meestendeel nederghehouwen/veel ghevanghen ghekreghen/en goeden buyt ghemaeckt.

Wonderteeckenen aen verschеyden plaetsen.

Ontrent desen tijdt / voor en nae / zijn aen verschеyden plaetsen veel Wondertekenen gesien gheworden. By Sonnen-wald in der Lausnitz / heeft men in de Lucht een sulck schieten en kraecken ghehoort/als of men met Musquetten en grof Gheschut hadde los gebrandt.

Op Hemelvaerts-dagh / heeft een Vrouw van een Boer/een tack van een Peerboom/ in de stadt van Minden/ aen de Weser leggende/ gebracht/ daer op seven Marien-Bloemkens gewassen waren / dierghelijck zijn oock tot de selve tijdt / op eenen Appel-boom / niet verre van de Stadt af/ghewassen.

Den 18 en 19 Junij/heeft men by Aschersleben/ 's avondts ontrent 5 uren/groote wonderteeckenen ghesien: want men heeft twee Legers ghesien in de Lucht / met malkander vechtende/ het eene is van't Oosten/het ander van 't Noorden aen-strijcken komen. Dese quamen / als of sy door de Sonne marcheerden/ sterck op malkander slaende/ en heeft het Leger van't Noorden / op het Legher uptten Oosten komende / twee repsen aenghevallen/ en Victorie bevochten. Dit is twee daghen naer malkander ghesien geworden/ elcke reps durende een uyre. Als het Vechten af-liet/ is een Man met eenen langen Tabbaert op-komen rijsen/ met eenen Boge/ die heeft op dien geschoten/die het Leger uptten Oosten voerde / dat hy over-hals ghevallen is / terstont vergaende / ghelijck dan stracks hier nae / die de Wolck op desen gheschoten heeft / oock is vergaen.

Onlangs hier na/is tot Fryburgh in Duringhen / en tot Morseburgh / het Water in Bloedt verandert. Desgelijcken is tot Hall/ aen de Riviere Zaal/voor de Steenpoorte/ na de slincker-zijde van des Stadts Graven / een Fonteyn van puer Water ghespronghen / het welck allengskens in't midden van de Stads Graven / het Water heeft begonnen roodt te maken. En als des anderen daeghs de Fonteyn weder af liet te springen/ zijn des Stads Graven/ gelijck oock het water in de Stormvaten / op de Marckt / in Bloedt verandert gheworden.

Tot Wittenbergh / den 21 Junius / is de Sonne den heelen nae middagh / bleeck-roodt geworden / het welck oock gesien is ghewest ter selver tijdt/als Magdenburgh is verstoort gheworden.

In't eynde van de Maendt Junius / heeft tot Traisz-Kercken / niet verre van Weenen af legghende/ een Katte/twee jonghe Honden en een Katken ghewopen / die sijn Keyserl. Majest. door den Houtvorster/naer Weenen/ om te besien/ ghesonden heeft. Dat nu sulcke prodigia niet te vergeefs gheschieden ofte gheschiedt zijn/sulckx wijsen de Gheschiedenissen ghenoegh upt. 1631.

De Coninck in Sweden/ ruckt voor d'Elve.

Nademael nu de Coninck in Sweden/doen Gripswald over was gegaen / met een groot ghetal van Volck upt Pomeren en tot Brandenburgh (het welck tot dien tijdt seer sterck is ghemaeckt) aengekomen is / is hy den 28 Junij / met 1000 Musquettiers / en de heele Kupterije/ van daer opgebroken/en den selven avondt/ in een Dorp Fogo ghenaemt/ghelogeert. 's Anderen daeghs heeft hy sijn marcheeringe genomen op het Clooster Jericho. Van daer heeft hy alles / tot aen de Brugh voor Meydenburgh/gerecognoscеert; by sijn aenkomste is Papenheym / die tot dien tijdt met 14 Cornetten Ruyters en ettelick Voetvolck tot Burgh was gelegen / nae Magdenburgh geretireert. Doen nu de Coninck nergens geen Keyserschе meer vond/is hy weder nae Jericho gegaen / en den 30 Junij ettelick Volck over d'Elve laten setten / om een verscoeck op het Huys Tangermond te doen / het welck met een Compagnie van de Keyserschе was beset. Doen nu de Sweedschе zijn overghekomen / hebbense haer best ghedaen / de Wacht van de Keyserschе aen den Oever inde Schepen overvallen en ghelaghen / daer van een deel in de stadt/ d'welcke wat hoogh legt/ gekomen waren/ allarm makende/ waer over het overighe van't Guarnisoen/ naer het Casteel is gheretireert.

Tangermond wordt van de Sweedschе ingenomē.

De Sweedtschе zijn dapper komen naesetten; doen nu in't berennen/strackx den Commandeur/van een Luytenant/seer gequetst is gheworden/hebben d'ander Officiers moeten om 't Commandement spelen / het welck op eenen Corporael is gevallen/die het Huys/als hy wel op alles order gestelt hadde / aengetast heeft/ selfs met sijne Troupen en Potardē op de Poorten aenghegaen / en de rest aen andere plaetsen doen aenvallen/ en terstont/ ongeacht alle teghen-weer/ het Huys met Storm heeft ingekregen/ 60 Man nedergehouwen/ de rest op Sijne Coningl. Majest. Genade en Ongenade / quartier gegeven. Van de Sweedtschе zijn niet meer by dit gevecht/ als vijf gequetst gworden/en is de veroveringe den eersten Julius geschiedt. Hier nae heeft de Coninck van Sweden meer Volck overghesonden / alle Schepen / die men op d'Elve tot voor Magdenburgh krijghen konde / bracht men by malkander / om een Schip-brugghe over d'Elve te slaen. Ondertusschen zijn verschеyden Steden in d'Oude Marck/namentlick Stendal / Arnburgh / Werben en andere van de Sweedtschе inghenomen/en veel Keyserschе gevangen ghenomen; de rest hier van hebben haer nae Garleben en Magdenburgh begeven/ met de welcke veel schermutsels zijn gehouden/doch wepnigh van wederzijde dood blijvende.

De Coninck in Sweden/ slaet een Brugghe by Tangermond/ over d'Elve.

Den 3 Julius/ is de Brugghe/ neffens een Schans/heel ghereet geweest/en heeft de Coninck al het Volck dat hy by hem hadde / te Peerde en te Voet/neffens d'Artillerie en Bagagie/door d'Elve passeren laten/ daer nae in persoon volghende/en besiende het Casteel dat voor desen de Generael Fuchs / nu half ghesloopt zijnde/ hadde opgebouwt/het welck hy weder heeft in defensie doen brenghen / hou-

1631. dende middelerwijle Rendevous tusschē Tangermond ende Stendel / nemende sijn Quartier in Tangermond. Als nu Sijne Majest. met wepnigh Personen op het Huys is komen rijden / heeft men de Ghevangene van de Keyserschе te voorschijn ghebracht / de selve Sijne Majest. presenterende / d'welcke al op haer knyen zijn gevallen / en om Genade ghebeden: De Coninck dit siende / heeft hy de selve met dese woorden aengesproken: Staet op/ick ben geen God/bid onsen Lieven Heere aen/dien danckende voor u leven: anders soude wel betamelick zijn / datmen argher met u om sprongh/want waer ghy heen komt/daer hupst ghy aldus/ dattet Turcken en Heydens niet quader maecken konden. Hier mede is u Quartier gheschoncken. Sommighe hebben haer onder-gestelt/ andere zijn gevangen gehouden.

Ghedenckweerdighe woorden/ van dē Coninck in Sweden gesproken.

By een alsulcke occasie/ kreegh de Coninck upt het Sticht van Magdenburgh/een grooten toeloop van Volck/ daer door sijn Legher seer versterckt wierde. Hy bleef soo langh te Tangermont met de Kupterije en Voetvolck/ tot dat d'andere Troupen de Fortificatie om Alten-Brandenburgh verveerdight hadden/ 't welck duerde tot op den 11 van Julius / die hier nae mede op Tangermond quamen aentrecken.

De Coninck soude geern tot dien tijt d'Elve op ghepasseert hebben / om de stadt Magdenburgh aen te tasten; maer dewijl hy wel wist / dat Tilly om Mulhupsen lagh / en in allerhaest ontsetten konde/en sijne Majestept noch niet allerdinghs op den Saxen trouwen mocht/is voor't sekerste ghehouden/tot Werben/ gelijck als aen een drie-hoeck van d'Elve en Havel/een groot Legher te formeren/en op het beste te versien/tot datmen sien konde/ hoe en waer heen de sake haer wilde voegen.

De Coninck in Sweden/ verschanst hem tot Werben.

Den 12 Julij/ is de heele Sweedtsche Armade nae Werben ghegaen / daer een groote Schansse van d'Elve/ tot aen Werben (daer in soo wel Kupters als Voetvolck verhten konde) haer strеckende / gebouwt/ en wierde ock de Schipbrugge van Tangermond daer heen ghelept.

De Coninck hadde aen dese plaetse dit voordeel/ dat de heele Havelstroom in sijne defensie was/ en konde hy alle nootdruft upt de Stede aen de Havel leggende/te Water voor sijn Legher bekomen. Hy konde ock van hier af/ d'Oude Marck/het Aertz-Sticht Magdenburgh/ en het Hertoghdom Meckelenburgh/ te gheljck in acht nemen.

Korts te voozen/eer het Leger nae Werben was gegaen/zijnde den 9 Julij/heeft den Generael Banier/ 's morghens vroegh/tusschen 3 en 4 uren/de Stadt Havelbergh/aen de kant vande Doom overvallen/daer op zijn de Keyserschе nae binnen toe gheretireert/ de Vischhupsen aen den Bergh in brandt ghesteken/en acht daer van verbrandt/ en hier na dapper op de Sweedschе vper gegeven; gelijck wel isser geen Man beschadigt gewozden. D'Overste Winckel is ondertusschen met sijn Volck komen oversetten / en aldus in de Stadt gedzonghen / en wat hy in de Wapenen ghevonden heeft/ nedergehouwen: Dit d'andere siende/ hebben het Geweer van haer gewozpen / haer salverende op den Kerckhof en Kerck-toozen/ en Quartier begheert / het welck sy ock verkregen: 440 zijn gevangen genomen / en 110 nederghehouwen. 1631.

Havelberg wordt van de Sweedschе inghenomen.

Nae dese veroveringe / wierden 1000 Man teghen Domitz ghelept/ om den Keyserschen van daer af het stroopen te beletten naer het Sweedschе Leger.

Dit alsoo passerende/ heeft den Grave van Papenhepm/dewijle hy het inbreecken vande Sweedtsche niet konde beletten noch anders schade doen/sulckr aen den Grave van Tilly/ nae Mulhupsen gheschreven / begheerende secours. Daer op Tilly terstont sijn Resolutie veranderde / willende in Hessen anders invallen/en heeft de Grave Cratz generael Wachtmeester over de Keyserschе Armade/met ettelicke 1000 Man te Peerde en te Voet / derwaerts ghecommandeert/ die den 6 Julij van Mulhupsen zijn opghebroken. Dewijle nu Tilly meende / hy wilde den Coninck tot een Veldtslagh brenghen/ en hem aengrijpen / eer hy hem vast beschanst hadde/ is hy den 9 Julius met sijn heel Leger van Mulhupsen opgebroken/ sijnen tocht recht op Mansveldt en Asschersleben nemende.

De Grave van Tilly/ wordt nae d'Elve afgevordert.

Wat voor een blijschap by d'Inwoonders in de Wpmerschе en Hessenlandt geweest is/ kan men lichtelick afmeten / want sy hebben al de Plaetsen d'welcke van de Tillyschе waren belept / inghenomen en beset / op d'achter Troupen van de Keyserschе lustigh vper ghegheven / de rest noch in Duringen blijvende/ uptghejaeght / en ten deele neder-ghemaeckt. Men heeft op het nieu met de wervinge voort ghegaen / daer door d'Armaden seer zijn versterckt ghewozden.

Groote vreught en Blijschap / inde Hessen en Wpmerschе Landē/ van wegen het opbreken van Tilly.

Den 10 Julij/hielde men door't heele Vorstendom Hessen / in alle Steden en Dorpen/ een algemeene Vast- en Biddagh/ die van den Morgen af te 6 uren/tot 's avonds ten 5 uren gheduert heeft/ den gantschen dagh heeft men met Singhen / Prediken en Bidden toegebracht / dat Godt Almachtigh al de Straffen doch genadighlijck wilde afwenden.

Den 15 dito / is de Grave Tilly/ van Asschersleben / heen nae Magdenburgh/ en van daer den 17 dito tot Wolmerstadt / legghende in't selve Aertz-Sticht/aengekomen. Doen nu de Coninck voorseker gheadviseert is geweest/dat de voorsz Generael Tilly sijne heele Armade om Wolmerstadt/maer de Kupterije wat voor upt/ nae Krijghs maniere / had gelogeert/ heeft de Coninck lichtelijck gedacht/ dat de Keyserschе en Ligistische souden meenen daer seker te zijn/ en indien niet heel/doch de meeste deel sonder sorgh leggen souden/oock datse niet wepnigh verslapt waren / van weghen de groote wegh / dien sy gedaen hadden: heeft Sijne Majest. voor goet ghevonden/dewijle sijn Volck wat uptgherust was / op de Keyserschе/tot Wolmerstadt leggende/ aen te gaen/ die dap tusschē de Keyserschе Kupterije is ingevallen/ opgeslagen/en de heele Armade in een disordre heeft ghebracht.

De Keyserschе worden by Angeren/ Borghstal en Ehyndorp / van de Coninck in Sweden geslagen.

Den 16 Julius / heeft sijne Majestept het voorsz Volck/van Kupterije en Dragonners/ tot Arnsbergh in d'Oude Marck vergadert/ en met de selve noch den selven avondt ontrent 9 uren opghebrochen / en 's nachts een Mijle achter Tangermond / tot in het Dorp Belgen of Beldingen genaemt / voort getrocken. Maer dewijle het 's anderen daegs Sondagh was / hebben sy eerst willen den Godtsdienst afwach-

1631. afwachten / Godt Almachtigh biddende om voorspoet. Durende den Godtsdienst / is tijdinge ghekomen / dat den Vyandt onversiens soo verre al was by ghekomen / dat de Voortocht van de Kupterije / niet over 5 Mijlen van daer af / haer sien liet.

Sijne Majest. heeft hier op / den Majoor over 't Regiment van Oztenburgh / bevel gegheven / met ettelicke Kupters den Vyandt te recognoscren. Doen nu de selve met 5 Ghevanghens / den 17 Julij / 's avondts weder te rugh is ghekomen / en gheadviseert heeft dat den Vyandt twee Mijlen nae by was / en tot Borghstal en Angeren / het Regiment van Monte Cuculi en Holcke haer ingequartiert hadden / is de Coninck opghebroken / en met d'aenkomenden avondt / daer selfs hy / met sijn Volck dat hy by hem hadde / hem in drie partijen gedeelt heeft / daer van d'eene nae Borghstal / d'andere nae Angeren ghecommandeert / met de rest is hy tusschē de voorsz beyde Dorpen ingegaen / daer hy onversiens voor 't Dorp Rhijndorp / het Regiment van Bernstepn / het welck voor d'inval tot Borghstal al gheschiet zijnde / is wacker gemaeckt / in Slagh-ordre houdende / aengetroffen heeft / en is d'inval en over-al aldus geschiedt / ghelijck hier volght:

Tot Borghstal / als zijnde het naeste Quartier / is het Regiment onversiens ten eersten overvallen / wat sich niet konde met de vlucht salveren / is ter neer gehouwen / heel verstropt en gheruineert / ende de gheheele Bagagie geplondert ghewordē. Doen nu oock de Koning op het Regiment van Bernstepn is aenghevallen / het selve vindende in voller Slagh-ordeninghe / heeft sich het selve in twee Troupen ghedeelt / Daer op heeft den Koningh een Troup vande Sweedsche Kupterije gheconmandeert. Als dit die van 't Bernstepnsche Regiment sagen / hebbense van verre haer Pistolen gelost / daer mede een Caracol makende. Dewijle nu de Sweetsche dapper op hun aen vielen / dien noch twee andere troupen Sweetsche zijn tot secours ghevolght / zijn de Bernstepnsche uptghereden / wat inder haest niet en heeft konnen wech komen / is vanden Paerde ghevallen / de selve met de Bagagie achter-latende / de welcke meestendeels is gheplondert; Maer om gheen disordre te maecken / heeft sijne Majest. het Dorp doen in brandt steecken; Onder anderen is een Jong Heer van Colobrat by dit Treffen ghebleven / onder den Oversten Bernstepn dienende. De Sweedtsche hebben / trouwens de vluchtige / soo verre gevolght / als sy de donckerheydt van de nacht hebben konnen verdraghen.

Den derden Aenval heeft gedaen de Rhijngraef / op het Regiment van Holcke / liggende in 't Dorp Angeren / seyndende voor eerst een Troup in 't Dorp: Maer dewijle sy daer in gheen Kupters / maer alleen de Bagagie aentroffen / is hy selfs mette rest ghevolght / vindende den Oversten Holck achter het Dorp / met het heele Regiment / dat oock wel van het rumoer upt d'andere Dorpen ghehoort had / dieshalven sich in Slagh-ordre formerende / de welcke trouwens in 't begin wel ghevochten hebben / doch eyndelick / dewijle de Sweetsche sonder op-houden dapper zijn aenghevallen / hebbense de vlucht genomen / achter latende veel Dooden mette Bagagie / neffens twee Cornetten ende veel ghevangene; ende konde de Plonderinge anders niet belet worden / dan alleen het Dorp mede in brandt te steecken / om alsoo de disordre voor te komen / want het soude te langhe inde nacht ghedurt hebben. De Boeren waren al / van weghens d'aenkomste vande Tillysche / te voren upt de Dorpen geloopen. 1631.

De Sweedsche hebben seer rijcke Buytten ghekreghen / ende sommighe van de ghemeene Kupters by de 2000 Ducaten / ende veel schoone Paerden. De Ghevanghene hebben ghesepdt / datse den selven dagh 6 a 7 mijlen / ende daer over / altijdts ghemarcheert hadden.

Daer zijn twee Regimentē / als van Kuurlandt ende noch een ander / van de Sweedtsche 's nachts aen den Grotwegh tot aen Wolmerstadt / daer Tilly selfs lagh / gegaen / maer van gheen singuliere Wacht ofte ander Ordinantien alleen wat Allarms vernemende. Maer dewijle Sijne Koningl. Majest. naer docht / hoe dat den Vyandt hier door wat scherpsinnigher soude moghen ghemaeckt zijn / oock de donckere Nacht in-brack / die belet heeft verder voorts te gaen; soo heeft Sijne Majest. de Troupen wederom vergaert / ende is dien selven nacht daer mede te rug gegaen / met een ghelupt van Trompetten / tot aen ghene zijde vande kant van Belgen ofte Beldingen / soetjens gemarcheert / daer selfs wat rustende / en daer na hem begheven tot Stendal / aldaer hy den selven dach / zijnde den 18 dito / als oock de volghende nacht / achterdocht hebbende den Vyandt soude door een nacht-reyse sijne schaden wederom herhalen / heeft hy de Troupen by hem behouden: Maer den Vyandt is niet verder komen aensetten / als tot aen die drie voorsz Dorpen / daer het Ghevecht is ghehouden.

Doen dit Sijne Majest. heeft vernomen / heeft hy sijne Troupen / overmidts mancquement van Voeragie / weder in 't oude Garnisoen ghebracht: maer hy selfs is den 19 Julij in 't Hooft-legher by Werben ghegaen / ende aldaer ghekomen zijnde / heeft hy alderhande noodtsaeckelicke Ordre ghemaeckt / om den Vyandt te beter het hooft te bieden. Hier nae is hy weder stracks te rug / tot sijn Lijf-regiment te Paerde / nae Arnburgh ghekeert / dat hy op des Vyandts voornemen wat naeuwer mochte letten.

In alles zijn de Keyserschē in de drie Dorpen sterck gheweest 24 Compaignien / 10 van Holcke / 6 van Bernstepn / en van Monte Cuculi 6 / met noch 2 andere: daer van zijn by de 300 man op de plaetse gebleven / eñ veel gevangen genomen. Aen de kant van de Sweedsche is Paltzgrave Karel Lodowijck van Lautereck / die by het Regiment vanden Rhijn-grave is geweest / nadien hy / mits hy seconderen wilde / met twee Koghelen door 't lichaem getroffen / daer van hy daer nae tot Werben / niet sonder groot beklaghen van den Koningh / is ghestorven. De Paltzgraef Carel Ludwich van Lautereck / wordt geschoten.

Men heeft hier-nae de Saecken in 't Hertoghdom van Meckelenburgh oock met ernst herbat / nadien de Keyserschē daer upt waren ghedreven / daer toe het Sweetsche Volck het beste heeft ghedaen / die in Stralsond voor desen hadden gheleghen / in-nemende voor 't eerste Gustrouw ende Butzouw / de Keyserschē daer upt jaghende. Die tot Butzouw lagen / De Hertoghen van Meckelenburgh / nemen haer Landt weder in.

1631. wilden sich na Rostock retireren/ maer wierden vande Sweedtsche op dē Dam vooꝛ Rostock overhaest/ 50 ghevanghen/ ende een goet ghedeelte (want het meest Crabaten waeren) wierdender neder ghehouwen. Men heeft by dese een grootē Schat van Rosenobelen/ Duraten en Rijcxdaelders gevonden. De Sweetsche Overste Luptenant Bꝛeptenbagh heeft vooꝛ sijn part alleen/ 4000 Rijcxdaelders ghekreghen. Inde Bagagie heeftmen Flesschen ghevonden/ die in de plaetse van Wijn oft anderen Dꝛanck/ met Goudt/ gulde Keetenen en ander Klepnodien zijn ghevult gheweest.

De Keyserschе Besettingh in Rostock ligghende/ waren hier-over niet wel ghemoedt/ overdenckende dat het haer oock wel ghelden mochte/ dieshalven hebben de pꝛincipaelste Officiers haer gerooft Goedt ende andere kostelickheden aen andere sekerder plaetsen ghesonden. Doen sy nu twee Schepen hiermede hadden geladen/ om 't selve nae Dantswijck te bꝛenghen/ heeft de Sweedsche Generael ter Zee/ Carel Carelsz. dit upt ghekonschapt/ by Wolgast hier op ghepasset/ beyde de Schepen ghenomen/ ende deselve met al desen Schat in de Stadt ghebꝛacht.

Hier op heeft een Overste upt Schotlandt/ Monrop ghenaemt/ nae ghekreghene Oꝛdꝛe van den Koninck/ het stedeken Plaa belegert/ ende de Keyserschе daer in ligghende/ die 150. Mannen sterck waren/ ghedwonghen/ dat sy 't vooꝛsz Stedeken in dꝛie dagen tijts hebben moeten overgheven.

Naer dese Veroveringhe isset Sweedtsche Volck nae Swerin ghetoghen/ ende doe sy op eene Boeren Hoff-stede vooꝛ de se Stadt leggende/ 100 Dꝛagonners die upt Wismar gekomen waren/ aengetroffen hadden/ hebbense 40 vande selve neder-ghehouwen/ ende d'overighe ghevanghen ghenomen/ die haer hebben onder de Sweedtsche ghestelt. Kooꝛts hier te vooꝛen hadde sich een Spoockerije sien laten/ 's nachts inde vooꝛsz stadt Swerin/ dat sich vertoont heeft ghelijck een Compaignie Ruyters/ met een Coꝛnet aen een Standaert/ met een sulck gheraes/ dat oock de Schildtwacht vande Keyserschе daer vooꝛ heeft moetē wijcken/ het welck van vele Verstandighe is gehouden ghewoꝛden/ dat dese Stadt haest soude beleghert woꝛden/ ghelijck oock gheschiedt is: Want als ondertusschen de Sweedtsche/ ghelijck boven verhaeldt is/ vele plaetsen in 't Hertoghdom van Meckelenburgh ingekreghen hebben/ ende de Hertogen veel volcks onder den Oversten Lohupsen en Dumenp t'samen ghebꝛacht heeft/ soo is Hertogh Frederick den 17 Julij/ upt Lubeck/ daer hy hem een wijle tijdts hadde op-ghehouden/ vertrocken/ hem voeghende by sulcke ghewoꝛvene Troupen/ die in 't Ampt Schoonenbergh by Herenbergh/ laghen; met de welcke hy van daer af na Gadebusch is ghemarcheert/ daer hy dan/ dewijle hy gheen teghenstandt vondt/ onbelet sijnen Intocht heeft gedaen/ ende des volghenden daeghs daer na het Volck wat laten upt-rusten. Van hier is hy vooꝛts ghegaen op Piritz/ het welck een Dooꝛp is/ leggende half wegh tusschen Swerin ende Gadebusch/ allwaer by hem ghekommen zijn den Oversten Luptenant Paul/ en de Oversten Luptenant Bꝛeptenbach/ met 9 Compagniē te Peerde/ en een Compaignie Dꝛagonners/

Vooꝛ-beduytsel van de toekommende Belegeringe.

Swerin woꝛdt verovert.

neffens den Ritmeester Kellingher/ met sommighe Ritmeesters en Dꝛagonners. Dit alsoo ghepasseert zijnde/ heeftmen Resolutie genomen de Residents-stadt Swerin aen te tasten/ ende vooꝛ allen dinghen/ indien 't mogelick was/ den Keyserschen daer in ligghende de Retirade naer het Kasteel af te snijden/ daertoe dan om dit in 't werck te stellen/ geoꝛdonneert is gheweest/ den vooꝛnoemden Ritmeester Kellingher met sijne Kupterije en Dꝛagonners/ die met Schepen over het Schelff-Meyꝛ sijn Volck souden over setten/ om alsoo van daer af inde Stadt te komen/ en den Soldaten vande Keyserschе dooꝛ een Alarm eenen schꝛick aen te jagen/ datse naer het Slot te retireren/ belettet wierden/ het welck hy oock soveel moghelick was/ heeft verricht. Maer overmits haer de Kupterie wat te vꝛoeg heeft laten sien/ waer over de Keyserse tot haer gheweer sich ghevoeght hebben/ die haer dapper ghetoont hebben teghen de Sweedtschen/ veel daer van quetsende ende ter neder schietende. Gelijcke-wel heeft den vooꝛnoemden Hertogh de Stadt des selven daeghs noch ingekregen/ maer sijne intentie met het Kasteel niet alsoo haest konnē bevoꝛderen/ mits beyde Capiteynen Celp ende Milatz haer (als sy den Inval van de Kupterije over de Schelff vernomen hadden) by tijdts op dat selve gevlucht zijn.

Van des Hertoghen Volck zijn ghebleven by dese Belegheringhe ontrent 12 mannen/ en 20 gequetst; vande Keyserschе 24 opte plaetse ghebleven/ en veel ghevanghen.

Oft nu wel Hertogh nae veroveringhe van dese vooꝛsz Stadt oock het Kasteel opvoꝛderde/ soo heeft haer doch de Keyserschе besettinghe niet terstondt begheert t'accommoderen; doch soo haest den Generael Voodt met ses Compaignien te voet/ en ses stucken Geschut den vooꝛnoemden Hertogh te hulpe is gekomen/ en met 4 Stucken aenghevanghen heeft te spelen/ hebben de Keyserschе gheaccoꝛdeert/ ende zijn 160 mannen sterck/ met Sack ende Pack/ vlieghende Vaendels/ met Over- ende Onder-gheweer/ eenighe na Domitz/ andere na Wismar getrocken.

Intocht van de Meckelenburghsche Pꝛince/ tot Onstrauw.

Doen nu de meeste plaetsen in 't Hertoghdom van Meckelenburg wederom in de handen vande Hertogen zijn gekomen/ is de Koninck van Sweden in eyghener persoon daer heen ghegaen/ om de vooꝛnoemde Hertoghen met solemnitept weder in te setten: ende is den Intocht tot Onstrauw dieshalvē op dese navolgende maniere geschiet:

Vooꝛ eerst heeftmen 's moꝛghens ten 8 uren begost met alle Klocken inde Stadt te lupen: Dit alsoo een wijle tijdts dupꝛende/ heeftmen dꝛy Stucken los geschoten. Daer nae heeftmen op de Kerck-toꝛens gheblasen/ upt den Psalm/ Een vaste Borgh is onsen Godt. Dit lupen ende schieten heeft ghedupꝛt tot 9 upꝛen toe; Hier nae heeft haer de Boꝛgherije gereet ghemaeckt om in 't Gheweer te komen/ en is oock upt andere plaetsen d'Aptschot hier by noch ghekomen/ neffens den Adel van Meckelenburgh. Dese zijn allegader op een half mijl dē Koning en Voꝛst van Meckelenburg komen teghens trecken/ by haer hebbende veel Trommelen/ Trompetten ende ander Speelinstrumenten. Desen zijn gevolgt veel Pharheerē/ neffens de dienaers vande Scholē/ vooꝛ hun gaen hebbende een schoone Musycq.

Doen

Het Coninkl. Sweetsche Velt-leger by Werben. an.° 1631.

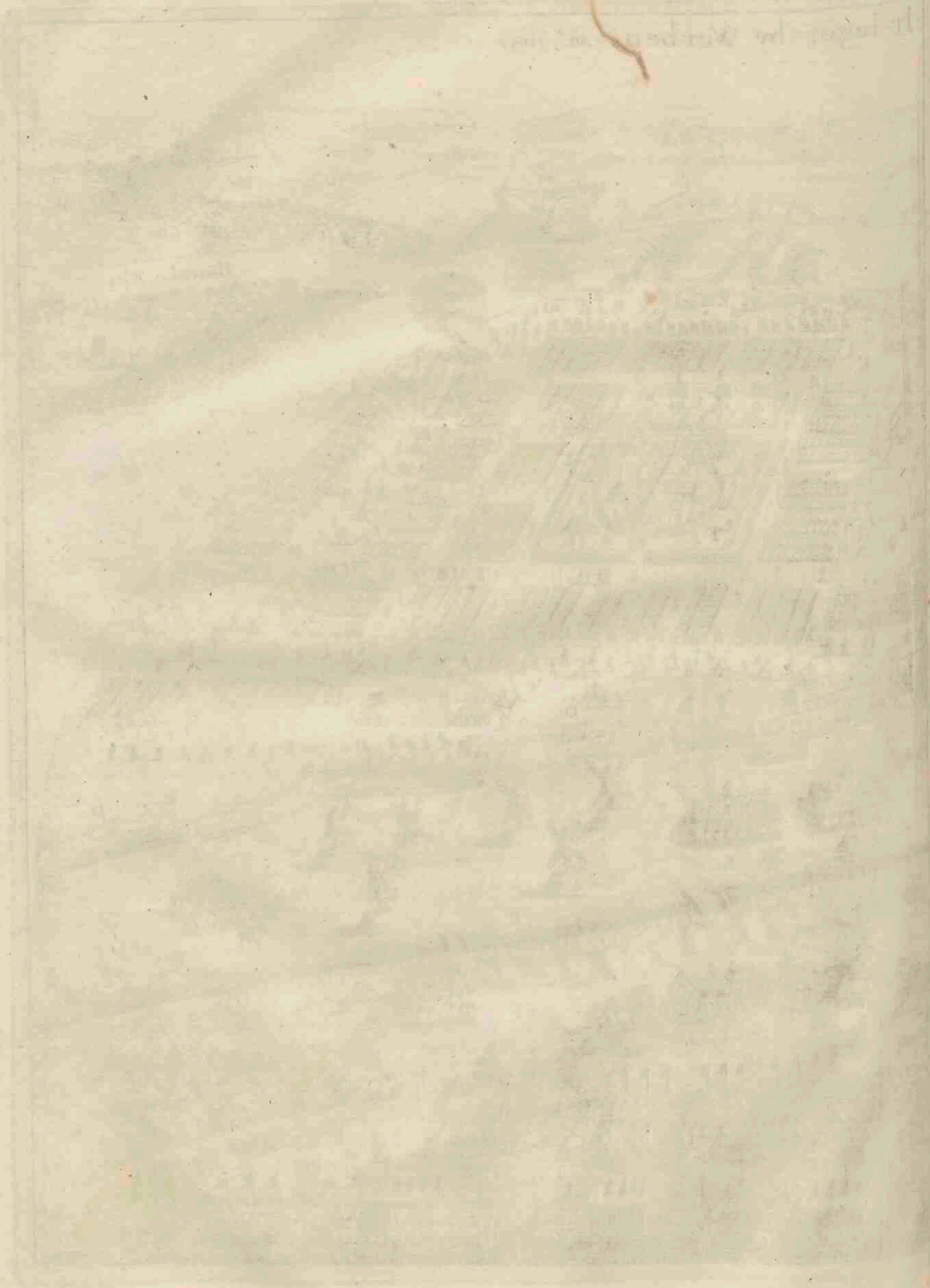

1631. Doen nu deſe den Koninck ende de Prince van Meckelenburgh alſoo hebben ontfangen / heeft men begoſt te muſijcqueren: Laus & perennis gloria, Deo Patri, Filio, & Spiritui Sancto. Maer de Prince van Meckelenburgh hebbē Sijne Kon. Majeſt. in Sweden ten hooghſten bedanckt / en zijn alſoo in deſe Oordze in de ſtadt ghetrocken.

Voor 't eerſte zijn gegaen de Sanghers beneffens de Geeſtelicke / ſingende ſchoone Liedekens van Triumphe; Deſen zijn gevolgt de Magiſtraet en Borgerije van Guſtrauw / den Wtſchot van de andere Plaetſen en Steden: Naer deſen zijn 800 Edel-lieden komen rijden / acht Cornet voerende / daer in d'afkomſte ofte Geſlacht vande Meckelenburghſche / neffens ſchoone Rethorijcken geſchreven gheſtaen. Naer deſe zijn ghekomen twee Heraulden vande beyde Voorſtendomen Swerin en Guſtrauw / dewelcke met blaeuw Fluweel zijn ghekleedt geweeſt / haere Paerden met groene ende witte Plumagien verchiert zijnde / dien ghevolght is Jan Albrecht Hertogh tot Meckelenburgh / in 't ſwart rijdende. Naer hem zijn ghekomen 36 Trawanten / gaende in haere Oordze met Slaghſwaerden; Deſen zijn ghevolght ſes Ketel-trommelen en 36 Trompetters / de welcke driederlep Liverepen gehad hebben / te weten / blaeu / groen ende wit: Deſen is ghevolght Sijne Koninckl. Majeſt. in Sweden / te peerde / neffens hem gaende 24 Trawanten oft Hellebardiers / ende aen weder ſijden 18 Rupters. Sijne Majeſt. heeft een heel groen Kleedt aen gehadt met eenen ſwarten Hoedt / verciert zijnde met een blaeuw en witte Plumagie. Dien is ghevolght te Peerde Hertogh Adolph Frederick / in Blaeuw Fluweel ghekleedt zijnde; Hier na is ghekomen Bogislaus Hertogh in Pomeren / ter rechter-handt hebbende in compaignie den Jonghen Prins upt Denemarcken / ende ter ſlincker-handt Hertogh Willem upt Churlandt. Deſen is ghevolght de jonge Ridderſchap van beyde Hertoghen in Pomeren / hebbende in compaignie ter rechterhandt den Overſten Baudis / ende ter ſlinckerhandt den Overſten Strepff. Ten laetſten is deſen ghevolght het Vrouwen-volck / ſittende op 131 Wagens / die by haer hebben gehadt 1800 Rupters.

Met de Klocken heeftmen te voozen / eer ſy inde ſtadt zijn gekomen / heel treurich gelupt / gheljck men by de Sterff-tijdt te doene ghewoon is; maer ſoo haeſt ſy inde ſtadt zijn gekomen / heeft men blijdelick gelupdt / ende niet eerder afghelaten / tot dat den Koninck met de Voorſten zijn inde Kercken ghekomen: Daer op ghevolght is de Godsdienſt met een ſchoone Predicatie / beſtaende upt den Pſalm 126. Die in traenen zaeyen, ſullen met blijdtſchap maeyen, &c.

Doen nu de Godts-dienſt is verricht gheweeſt / is wederom met allen Klocken gelupt ghewoorden / ende is den Koninck met beyde Voorſten naer het Stadthuys gereden / dien de Magiſtraet is teghens ghekomen / haer heel magnifiquelick ontfanghende: Hier na is de Huldinghe gheſchiedt / en heeft den Koninck d'Onderſaten in den name vande Voorſten byp ghemaeckt.

Op de bype Marckt laghen twintich Vaten Wijn / ende veertich Vaten Bier / daer toe waeren ghebacken twintich ſacken met Kooren / waer mede de Borgherije wiert geſpijſt / daer wierdt oock goude ende ſilvere Munte uptgheſtropt / daer op aen d' een zijde was het ghewapent beeldt vande Voorſten / ende aen de ander zijde een Pellicaen / ſich ſelven inde boorſt pickende. Byp deſe ſolemnitept wiert vanden Koninck gheboden / dat elcke Moeder een ſuygend kint hebbende / ſoude haer byp dit vreuchden-feeſt voeghen / ende mede een beker Wijns proeven / op dat kindts kinderen d' Intocht van de verdrevene Voorſten noch ghedencken mochten. Dit wierdt alles tot een groote genoechte van d' Inwoonders ende Onderſaten volbracht. 1631. Vreughden-Feeſt tot Guſtrouw / van wegen de reſtitutie der Hertoghen in Meckelenburgh.

Nademael nu de Grave van Tillp 't voorſz verlies by Borgſtal / Angeren en Rhijndorp / van den Koninck in Sweden hadde gheleden / is hy den 20 Julij op-ghebzoocken / heeft de gheheele Armade by Wolmerſtadt in't Veldt vergaert / ende aldus in voller ſlagh-ordeninghe den ſelven voortghemarcheert / dewijle hy niet anders mepnde / de Koninck ſoude hem te Velde begheven. Des anderen daeghs is hy weder in goede ordze voort gemarcheert / ende 's avondts d' Armade van weghens de groote warmte / een halve Mijle van deſe kant van Tanghermondt logeerende / ende het Hooftquartier in Tangermondt nemende / daer upt de Sweedſche al waren vertrocken / na Arenburgh haer retirerende / behalven twee of drie Rupters / die van weghen gheſtolene Peerden wat ghelet wierden / daer over ſy ghevanghen zijn ghenomen. Den ſelven avondt hebben haer drie Troupen Sweedtſche Rupters ſien laten / waer mede de Voor-tocht van de Crabaten ſtadigh aen hebben gheſchermutſeert / maer eyndlick te ſwack vallende / hebben haer ontrent Tanghermondt wat gheavancheert: Onlanghs hier nae is noch den ſelven avondt het gheheele Legher weder op-ghebzoocken / hem nae Tanghermondt beghevende. Doen nu de Generael Kithmeeſter / Vyheer van Schonburgh / met ettelicke Troupen op de Sweedtſche quam aentrecken / hebbenſe niet begheeren te verhten / maer alleen gebzaveert / ſoeckende alleen de ruine vande Tillyſche Armade / die oock dieſweghen de gheheele nacht over heeft moeten in't Veldt houden / geljckwel noch achter latende 5 Rupters / ende alſoo weder na Arenburgh haer gheretireert / nochtans met af en toe rijden continueerlick mette Tillyſche ghevochten / de Tillyſche hun geen ruſt latende / dewijle ſy ſaegen / dat van wegen de ſlappighepdt van 't marcheren / en d' invallende nacht niet notabels en konden upt-rechten. Den Grave van Tillp / treckt tegens Weerden / op het Sweetſche Leger aen.

Den 22 Julij / is een deel van de Tillyſche Armade boven de Wendt-molen henen / het ander deel beneden Tangermondt aen d' Elve / en de Rupterie in een Wout naeſt daer by leggende / ghelogeert ghewoorden. Ende hebben de parthijen ſtadigh aen op malkanderen gheſtroopt / dan d' een / dan d' ander Bupt ofte ſlaghen daer van brenghende / dat tot op den 25. ditto ghedupzt heeft: daer dan den ſelven ditto de Grave van Tillp weder met ſijn geheele Armade opghebzoocken / heeft niet verre van Tanghermondt Rendevous ghehouden / noch een reps in volle ſlagh-ordze nae Arenburgh marcherende. En is d' Overſte Luptenant Starr / die een Paſſagie te beſetten hadde / ſlaghs

1631. slaeghs geraeckt / en is daer over ghevangen ghekregen ghewozden / overmidts hem sijn Paerdt wierdt doodt geschoten/anders zijnder gheen dzie Man meer doodt ghebleven. 's Anderen daeghs is de Generael Tilly al voozts ghemarcheert / en is niet verre van 't Sweedtsche Leger tot Werben aengekomen. En zijnder veel ghevanghens inghebzacht/ en wel heel ter neder ghemaeckt geweest. Sommighe van de Sweedtsche hebben haer in een Bosschagie verbozghen / ende haer sien laten tusschen haer en des Tilly sijn Legher; sommighe van de Kupters hebben haer vooz de Bosschagie te vechten ghepzesenteert: Doch als de Tillysche wat te na wilden by komen/ is van de Sweedtsche Musquettierders upt den Bosch / sterck op de Keyserssche vper gheweven: bzengende aldus toe den heelen dagh/ doch isser weynigh volcx gebleven. Den Coninck hadde by Werben hem soo verschanst/ dat de Grave van Tilly hem niet wel konde by komen / wierde van de Politijque seer beroemt/ dat hy het soo sachtjes voornam en alles met goeden voozdacht / daer dooz hy meer en meer tot voozspoet geraeckte.

Tilli legert hem by des Coninghs van Zweden Leger/ by Werben.

De Grave van Tilly heeft wel oozde ghemaeckt/den 27 dito/de Schanssen vooz Werben aen te tasten / daer toe den Hertogh van Holsteyn/ met ettelicke dupsent Man gecommandeert wierdt / welck vooznemen hy heeft moeten staen laten dooz op-rijsen eens dicken Mist; de Sweedtsche hebben middelerwijle begonnen met Stucken te schieten/waer mede sy groote schade dedē onder de Tillysche Kupterije. Anders isser gheen party aen den dagh ghekomen / en hebben de Tillysche oock niet ghetenteert/ alleen datter eenige Stucken zijn gebzacht ter plaetse waer sich de Sweedtsche des voozighen daeghs hadden sien laten/waer mede sy ettelicke 100 Schoten op de Stadt Werben en het Legher van den Coninck van Sweden ghedaen hebben; daer nae weder het Geschut in't Leger gebzacht/en als de Wacht is bestelt geweest/heeft men gerust.

Den 28 dito/'s mozghens/is een Sweedtsche party / by 2000 sterck te Paerde / op het Leger van Tilly aengevallen/ de Wacht van de Crabaten aengetast/ daer van veele gequetst en haren Ritmeester doodt ghelaghen; Dit siende zijnse uptgereden/waer over de Sweedtsche voozt voeren tot aen't Leger van Tilly: maer als de Stucken op hun gheplant wierden / en het heele Legher begoste op de been te komen / zijnse al schermutserende weder met goede oozde gheretireert: doch aen wederzijde zijn gebleven by de hondert en vijftigh Man/ mitsgaders veel Paerden. Het was dien dagh in't Legher van Tilly belast/gheen Sweedtschen quartier te geven. De dooden van Tilly zijn terstont weeh genomen; maer de Sweedtsche 62 zijnde / hebben de Crabaten gantsch uptgetrocken/d'welcke ten deele van de Veld-Barbiers jammerlijck van malkander zijn ghesneden/ daer na ter selver plaetse begraven ghewozden.

De Grave van Tilly wozdt ghedwonghen weder van Werben af te trecken.

Doen nu aen Vivzes groot manquement in't Legher van Tilly begonde t'ontstaen/alsoo datmen het Water upt d'Elve heeft moeten halen/dat van weghens de groote warmte in't Leger is verkocht ghewozden: behalven dat / zijn ettelicke Sweedtsche partijen over de Elve ghegaen/ om alle toe-voer den Tillyschen af te snijden / die op eenen dagh by de twaelf Soetelaers Wagens ghekregen hebben / die van Halver-stadt en andere plaetsen/ wel geladen / naer't Tillysche Leger wilden gaen/ die sy mede dooz d'Elve voerden; dieshalven tot Tangermond over de 30000 Commijs-bzooden / die van Halverstadt en Magdenburgh/ tot behoef vande Tillysche Armade/ daer heen zijn gevoert / doch dozsten het de Commissarisen dooz te bzengen niet wagen/ van weghen de grasserende parthijen van de Sweedtsche / die de warmte allegader heeft bedozven/datse noch Menschen noch Beesten/ doen sy aen-quamen/ meer konden ghenieten: daerom heeft de Grave van Tilly ghoresolveert op te bzeken/by aldien hy de eygen ruine van sijn Legher wilde voozkomen; en soude oock behalven dat/ bupten twijffel veel volcks hebben moeten verliesen / soo sy den Coninck van Sweden hadde willen met ghewelt aentasten; is alsoo met gemack/'s mozgens/zijnde den 29 dito / te rugh weder nae Arenburgh ghemarcheert; ghelijck-wel heeft hy de beste Regimenten tot op den naemiddagh en tegens den avondt doen houden/ van meeninge zijnde de Sweedsche dooz't opbzeken her-upt te locken; maer dit haddense al dooz goede advijsen verstaen / daerom sy niet quamen tot dat de volle marcheeringe begon / daer zijnse eerst in d'achterste Troupen geballen/sommige neder gemaeckt / veel Paerden en ghevangens mede bzenghende.

1631.

De Grave van Tilly legert hem by Tangermond.

Saterdagh / zijnde den 30 Julij / is Tilly al voozder met sijne Armade voozt ghegaen/ 's avondts by Tangermond aenkomende/ het Leger op de voozige maniere fozmerende / en twee dagen stil leggende. Ondertusschen zijn de partijen die om Voeragie uptgereden zijn/ al-te-met by malkander gheraeckt/en hebben grouwelijck d'een den ander begroet.

Den 2 Augusti/ hebben de Tillysche aen't Leger by de Windt-molen/tegens de Sweedsche/ als oock tegen-over de Vaert/aengevangen Schanssen te maken; dieshalven zijn twee Compaignien van de Sweedsche / 's anderen daegs over d'Elve/ niet verre van dese schanssen/gegaen/doch als sy het Woudeken/ dat na daer by legghende was / met Musquettiers merckten beset te wesen/zijnse sonder pet-wat upt te rechten/ weder vertrocken.

Den 4 dito / dede Tilly een kleyne Schipbzugghe maken / die 's anderen daeghs alsoo ghereet was / datmen daer over gaen konde: en hebben haer de Sweedtsche partijen heen en weder sterck sien laten/ veel ghevangens en Voeragie-waghens mede nemende; daerom ettelicke 1000 Man te Paerde upt het Leger zijn ghecommandeert / doch niet konnen uptrechten.

Den 7 dito / is d'Oberste Holcke met een stercke partije uptgheloopen / van meeninghe zijnde de schade weder te wzeecken dien hy by Wolmerstadt hadde gheleden/maer heeft niet konnen hasarderen/alleen etteliche ghevangen ghekregen / die om Voeragie te halen/ waren uptghereden.

Den 8 Augusti / zijn by 2000 Sweedtsche Kupters over d'Elve by Tangermond / ghearriveert; al het Vee/ op dat de Tillysche het selve niet mochten ghenieten/ weeh ghevoert; dien terstont d'Oberste Wachtmeester Erfte/ met een partije Kupters/dooz d'Elve heeft na

gheset/

1631. gheset/ om de Sweedtsche t'achterhalen / die alreede in hare plaetse van beschermínge waren ghekomen / alleen weder te rugge komende met eenen Koster ende twee Mepsjes/ nessens vier stuck Vee/ dewelcke hy in een Dozp den Keurvozst van Bzandenburgh toecomende /ghevanghen ghenomen hadde. Eer hy weder dooz de Elve met sijne Kupters is ghekomen / zijnder 3 Kupters en 4 Peerden van de sijne versoncken.

Alle aenslaghen gaen den Grave van Tilly tot niet.

De Grave van Tilly hadde geern den Koninck de Toevoer en Retirade af-ghesneden ; maer het wilde niet gelucken : Want als hy met al sijn macht socht op dese sijde van d' Elve sulcks in 't werck te stellen / soo ginck den Koninck in Sweden op d' ander zijde van de Elve/daer dooz Tilly meer als de Sweetsche den Toevoer belet wierde. En wast sake gheweest / dat Tilly sijn Armade in twee deelen hadde ghedeelt / ende mettet eene over de Elve ghegaen/ soo hadde de Koninck op een van dese bepde met macht vallen konnen / daer dooz bupten twijffel Tilly hadde moeten geslagen wozden ; behalven dat / wierdt het manquement van Vivres in 't Legher van Tilly daghelijcks grooter/want den Toevoer die daer gheschiede/mochte wepnigh helpen / en moesten de Kupterije haere Voeragie tot op 6 a 7 mijlen halen/ ende menigh Mensch van honger vergaen/want de Soldaten altemet geen bzoodt in 2 a 3 dagen te sien kregen.

De Graef van Tilly/ retireert hem in het Sticht Magdenburgh.

Waer over het Volck seer onwilligh begonden te wozden / ende wasser te besozgen groote Muytenatie / daerom den Graef van Tilly Tanghermond en de gheheele Oude Marck Bzandenburgh moest verlaten. Den 11 Augusti van daer op-bzeeckende / is des avondts met de ganssche Armade by Wolmerstadt aen ghekomen/ sonder bemerckinghe van eenighe schade / behalven dat vele van haer selfs zijn upt-ghereten : Daer ter stede is het Legher ghefozmeert/ende de Kupterije heen ende weder op de Dozpen in 't Sticht Maeghdenburgh gheinquartiert. De Catholijcke gaven by een alsulcken saecke vooz / de Grave van Tilly sochtede met dese sijne Retirade anders niet/ als hoe hy den Koninck hoe langher hoe meer opwaerdts mochte locken/ en alsoo omringhelen ende t'eenemael overvallen. Maer wat hadde Tilly noodich den Koninck veel te locken/dewijle hy selfs by hem nae genoech quam sonder te locken ; mits de Koninck selfs van mepninghe was Tilly verder in 't Rijck te volghen/ ghelijck dan gebleken is by Leppsich / daer hy Tilly meer als te nae en te dicht aen de hupt is ghekomen.

Doe de Grave van Tilly al noch tot Tanghermond is blijven liggen/heeft de Koninck van Sweden aen de Staten van Hollandt een Schrijvens ghesonden/van desen inhoudt :

De Coning van Swede / begeert van de ghemeerde Staē van Hollandt/ datse gheen Volck souden afdancken / maer noch een wijl-tijdts by malkander houde/ ofte hem oberlaten.

Wat Godt Almachtigh vooz schoone gheleghenthepdt ende beguame Middel voozsien hadde/dooz sijne voozspoedighepdt/om de bepnaude Euangelische weder op te tillen / was hun bupten twijffel bekent : Want nademael in spatie van een Jaer / den Vyandt upt heel Pomeren was ghejaeght/ het Cheurvozstendom Bzandenburg/behalven wepnigh plaetsen in d' Oude Marck/is ghesupvert/ende een groot deel van 't Hertoghdom Meckelenburg wederom verovert ; soo soude nu lichtelick te doen vallen/datmen den Vpant/ soo men over quam setten / upt de resterende Euangelische Landen te bzenghen/upt dewelcke hy tot hier toe den Oozlogh ghevoert heeft / ende de heele Krijghs-last in de Catholijcke Landen ghekeert wozden : by aldien hem een suffisante Macht by tijdts gheopposeert ende gheen occasie ghegheven wierde/al sijne macht tegens sijne Majest.te wenden. 1631.

Daer was wel dooz Haere Hoog: Mogh: Heeren Staten soo veel al uptghereckt / ende dooz haeren Oozlogh veroozsaeckt gewozden/ dat Sijne Majest. Vpanden niet met uptlandisch secours waren ghesterckt : Ende overmits hy verstaē hadde/ dat een groot deel van het Hollandtsch Krijghsvolck soude af-ghedanckt wozden/daer dooz misschien dit perijckel te vzeesen was / dat den Vpandt schielick by alsulcken geleghenthepdt van ander plaetsen/ sterckre hulpe soude mogen te verwachten hebben : Soo hadde Sijne Majest.vooz goet ghevonden/om 't ghemeene beste wille/daerom Sijne Majest.oozloghde/ by Haer-lieden te versoecken / dat sy sulck Krijghsvolck niet by een sulcken gheleghenthepdt niet mochten af-dancken / maer noch een maendt ofte wat langher houden / tot dat Sijne Majest. wat beter de saecke in haer schick hadde gebzacht/ ende sijn Krijghs-hepz wat ghesterckt was met nieuwe Troupen : En by aldien sy immers Volck wilden af-dancken/dat sy 't selve hem op bequame Conditien souden volghen laten.

Naer dit versoeck / hebben de Heeren Staten gheen Volck af-ghedanckt.

De Marc-Grave van Hamelthon komt met veel Engels Volck tot den Coninck in Sweden.

In Enghelandt en Schotlandt is tot hier toe/tot dienst des Konings van Sweden/onder het commando van den Marckgrave van Hamelthon/ veel volcks ghewozven ghewozden/'t welck ten eynde vande maendt Julius 7000 mannen sterck/een schoon ende wel ghemonteert Volck / te schepe in Pomeren aenghekomen.

Dese Marckgrave wilde selfs sijn Volck commanderen / dat de Koninck van Sweden niet vooz raedtsaem ghehouden heeft/versoeckende vanden Koninck in Enghelandt/dattet Gheldt tot onderhoudinghe van dit Volck/ Hem/den Koninck in Sweden/ overgheghéven mochte werden/en dat gemelten Marckgrave onder sijn directie ofte regeringhe staen mochte. Dit aldus gheschiedende/ soude alle teghenspaltighepdt op een kant/en andere discommoditepten upt den wegh ghedaen werden : het welck hier nae oock alsoo is gepasseert.

De Sweetsche Ghesante/ wozt in Vzanckrijck wel onthaelt.

Doen nu Hamelthon in Pomeren is aenghekomen/ heeft de Koninck in Sweden den Baron Benedictus Ochsenstern/de Neef van de Rijcks-Cantzelier / tot den Koninck van Vzanckrijck afghebeerdight/ dat hy met den Koninck aldaer tot dien tijdt soude handelen/ dewelcke des Konings van Sweden Saecke noch aen dit Hoff in een goede dispositie ghevonden heeft : Ende al-hoe-wel anders aen dese plaetse ghebzupckelick is/dat de Ghesanten alle veertien dagen ghespijst en upt gequiteert wozden/nochtans heeft den Koninck den Ghesante vande Sweedtsche/als hy nae verloop van veerthien daghen tijdts/ sijn eyghen Tafel houden wilde / 't selve begheerdt toe te staen/maer veel meer belastende/datmen hem den gheheelen tijdt over / soo langhe hy daer

1631. blijven soude/ wy soude houden/en alle mogelicke eer bewijsen: Anders heeft de Koninck in Vranckrijck de voorspoedigheydt van den Koninck in Sweden geern verstaen.

Daer teghens is des Keysers Afghesante de Baron Kurtz/ die ter selver tijdt oock daer was/seer slecht ghehouden/en is den Sweedschen Ambassadeur/ als in presentie van des Keysers Ambassadeur/een groote somme gelts over-ghetelt/ en daer naer met goet contentement van den Koninck in Sweden weder afgheveerdight.

Het Nieughewozven Volck/ van de Ligisten en Wozstenberg/treckt nae Hessen.

In Hessen-landt hebben haer de saken wat slechjes aenghestelt/ dewijle niet alleenlijck de Grave van Wozstenbergh met sijn Armade/ maer oock het nieuw-ghewozven Volck van de Ligisten/ 10 Regimenten onder dē Oversten Fuggher/ in't Sticht Fulda ghekomen waren/haer Rendevous daer selfs ghehouden/ van daer in Hessen te bzeecken: dies halven by d' Ondersaten grooten schzick ontstondt. De Landtgrave Wilhelm van Hessen/ hebbende eene Armade van 10000 mannen/ maeckte alderhande ghereedtschap daer teghens/ en dede alle sijne Ondersaten het Kozen in Cassel ende Quiegenhepm t'samen bzenghen/ lietse oock met Gheweer versien/ ende dede andere ozdze tot de tegen-weer van nooden zijnde.

Den Abt van Fulda/ vlucht naer het Landt Wurtzburgh.

Den Abt van Fulda betroude by een alsulke gheleghenheydt den Landtgrave van Hessen niet veel toe/ daerom maeckte hy hem by tijts daer van/doch onder schijn als of hy wederom den nieuw-ghekosen Bisschop Frans van Hatzveldt congratuleren wilde/ nemende sijne beste saecken met hem.

Den Landtgrave Willem van Hessen/ treckt nae dē Coninck in Swedē.

Ondertusschen trock den Landtgrave tot den Coninck in Sweden tot Werben/om met hem het een of't ander te handelen: Van daer is hy ghegaen/sterck van de Sweedtsche convoyeert zijnde/ naer den Cheurvozst van Saxen/ komende wederom tot Cassel den 26 Augustus.

De Grave van Tilly heeft dese Reyse niet geerne gesien/ dewijle hy lichtelick te dencken hadde/ waerom dese Reyse gheschiede/ dieshalven nam hy vooz/in Hessen te vallen/ ende 't selve in beroerte te bzenghen/ en de Ondersaten van hare Wozsten af-keerigh te maken/ schzijvende daerom aende Standen en Ondersaten van het selve Wozstendom Hessen/ upt Tanghermondt den 9 Augusti/ 't welck alsoo is lupdende:

Jn goeder meeninghe konde hy niet laten hun te kennen te gheven/ hoe dat hy verstaen hadde/ dat den Landtgrave Willem onlangs upt sijn Landt naer den Koninck van Sweden was ghetrocken/ hem daer noch by in het Veld-legher tot Werben ophoudende.

Den Grave van Tilly/ tracht de Hessische onderdanē/ van haren Wozstē afkeerigh te maken.

Dewijle sy nu wel selfs wisten/ dat gheen Wozst van 't Rijck toestondt met de Vyanden van Keyserlicke Majest. gheljck de Koninck in Sweden was/hepmelicke t'samen-komste te houden/ ofte Raedt en Communicatie met deselve aen te gaen/ wesende dit directelick teghens Keyserlicke Majestepts bevel/ in voeghen dat hy Sijne Wozstelicke Ghenade hem vooz desen al verklaert hadde/ dat hy met sijne Krijghs-prparatie niet wilde vooznemen/ wat tegens Keyserlicke Majestept zijn mochte: en was doch wel af te merken/ dat alsulcke Raedslaghen ende by-een-komsten anders niet als vyandlicke machinatien waren/ die op Keys. Majest. en het Roomsche Rijck 1631.
aenghesponnen wierden.

Daer dooz Sijne Wozstelijcke Genad. hem ipso facto vooz Vyandt verklaerde/ daer vooz hy dan oock billick te houden was; soo hadde hy hun dit willen te kennen geven/ haer trouwelick vermanende datse dit wel wilden overleggen/niet toe-latende dat den Landt-Grave Willem weder in't Landt genomen wierdt/ maer datse haer heel van sijn personagie af hielden/ sijn gebodt en verbodt niet meer achteden/tot soo lang dat hy Sijn Keys. Majest. dit te kennen hadde ghegheven/ die dan andere Ozdze soude moghen aenstellen: haer ondertusschen/ gheljck het betamelick was/ aen Keyserl. Majest. plicht houdende. Ende soo sy dit niet doen souden/so souden sy haer mede deelachtigh maecken/ de Vyandtschap boven verhaelt/ die perjckelen van dien en onghelegghenthepdt te verwachten hebben.

Met dit schzijven heeft gheljck-wel Tilly sijne intentie niet moghen verkrijghen/ want het Landt is by haren Wozst volstandich gebleven.

De Grave van Tilly/ neemt sijne intentie op Saxen.

Doen nu noch al/ de Grave van Tilly/ tot Tanghermond is ghelegen/ heeft hy de Graven van Wozstenbergh tot hem ontboden/ dat hy met den eersten neffens sijn volck by hem comen soude. En maeckte de Grave van Tilly sijne intentie op Saxen/ ghesint zijnde met sijne Armade daer in te bzeecken/ om also met gheweldt den Cheurvozsten van het Leypsische Accoozt af te trecken/ofte hem van Lant en Lieden af te jaghen. Vooz 't eerste seynde hy/den 14 Augusti/ vooz upt/ van Wolmerstad/ Jan Keynhard van Metternich/ Administratoz van't Sticht Halberstad/ende Otto Frederick Baron van Schoonburgh/ de Ligistische Generael over d'Artillerije en Overste/zijnde als Keyserlicke subdelegeerde Commissarisen.

De Grave van Tilly/ seyndt Gesanten aen den Cheurvozst van Saxen.

Dese hebben den Cheurvozst van Saxen/ tot Mersenburgh/zijnde dzie mijlen van Hall aen-ghetroffen/ daer hy met een parthije van sijn Krijghsvolck in 't veldt hielde/ haer ontfangende/ en daer nae op het Kasteel gevoert/ maer hare Convopen/ die sy by haer hadden/ heeft den Cheurvozst inde Stadt ghelogeert/ en wel tracteren laten: Hier nae hebbense hare Commissie te kennen ghegheven/ die aldus was lupdende: Hare Keyserl. Majest. nademael hy van verschepdene plaetsen verstaen hadde/ dat/ onghearht die vooz desen hier van ghepubliceerde trouwhertighe Waerschouwinge/ Sijne Keurvozstelijcke Doozluchtighepd/ als oock andere tot Leypsich vergadert gheweest zijnde Keurvozsten en Standen/ in haer Beslupt en Werdinghe voozt-ginghen/ hadde dese occasie noch nemen willen/d'ongheleghenthepdt die hier upt spzupten soude/ van weghens Keyserl. Majest. als hier toe volkomene Commissie hebbende/ noch een reys sijne Keurvozstel. Doozl. vooz te dzaghen: En konde sijne Keurvozstel. Doozl. selfs lichtelick afmeten/hoe swaerlick 't selve Keys. Majest. was vooz-ghekomen/ datmen de Keyserlicke Hooghepd en Authozitept soo wepnigh gheacht/ en op de Trouw-hertighe Waerschouwinghe niet meer ghelet hadde. Behalven dat noch verstaen hebbende/ dat andere Wozsten en Standen principalick haer op hem beriepen/ het welck oock d'ooghenschijnlickhepdt

meer

1631. meer als te veel te kennen gaf: En was dit de rechte Wegh niet den Vrede te verwerven / en de gheklaeghde Krijghs-laſt te verminderen / maer hoe langher hoe meer te verſwaren / tot d'uptterſte bedervinghe vande gemeene man: En hadde Keyſerlicke Majeſt. dit al langh te voren konnen ſien / dat door een ſulcke verbinteniſſe de Catholijcke Cheurvorſten en Standen tot een grooter jalourſie ſouden ghebracht en d' Onder-ſaten van wederſijden bedorven werden / en dat het alder-beſwaerlickſte was / datmen den Vpanden van 't Roomſche Rijck de deur en poorten opende; oock daer toe middel en voorts-hulp aen de handt gaf: Ghelijck ſulchs te kennen gaven / de ſwaere Contributien / die den Koninck uyt Sweden van d' Onderſaten des Neder-Sarijſchen Creyts afdrong / daermen nochtans geen groote klachten over in-bracht: Maer die Contributie / dewelcke Keyſerl. Majeſt. teghens den Vpandt wilde gebruycken / daer door een reys d' Oorlogh lichtelick een eynde ſoude krijghen / die wierden met groote Sommen weer anders henen geſtuyrt. Sijne Keyſerlicke Majeſt. was noch wel indachtich / datmen tot een protext van deſe periculeuſe wervinghe / d' Oorde van des Kreyts executie teghens d'onghedijſtiplineerde Soldateſca wilde voortbrenghen / ſwijgen / dat by veel volcks wepnich diſcipline konde gehouden worden / dewijle hun veel af-ginck van haer noodighe Onderhoudinge: en konde Sijne Keyſerl. Majeſt. niet wel ſien waerom men de Rijcks-afſchepdinge tegens ſijn Volck voor-ſtelde / die anders tegens uytlandiſche Potentaten en Vorſten / oock tegens die / de welcke in't Rijck woonachtich waren / die haer onderwinden buyten conſent van Keyſerlicke Majeſteyt de wapenen te voeren / mitſgaders dewelcke heen ende weder in het Rijck om-ſwierden / ende den Vrede van het Rijck ſcheurden / in-geſtelt waren: En was immers voor Leypſijſche Beſluyt en die hier-op volghende Wervinghe in 't Rijck gheen ander Volck noch Armaden als het Keyſerſche gheweeſt / het welck Keyſerl. Majeſt. teghens den Koninck in Sweden ghebruyckt hadde.

En was noch al meer Keyſerl. Majeſt. ſeer vreemt en ſmartelick voor-gekomen / datmen ſulchs / 't welck tot Leypſich was beſloten geworden / met der daedt in 't werck hadde gherecht / het Krijghs-volck van d' aſſiſterende Cheurvorſten ende Standen de Contributien heel af-ghelaghen / de Quartieren op-ghekondight / ende uyt de ſelve / ſoo veel men nu ghetonnen hadde / ghejaeght / wat tot defenſie van dien was gheordonneert / om-verre gheworpen / de Dienaers omgebracht / en niet anders teghens de ſelve gehandelt / als waerenſe openbare Vpanden gheweeſt: daer door de kenneliche Rijcx-vpanden haer intentie hadden konnen voorts-ſetten / ende niet alleen alle beguame gheleghenthepdt ghekreghen / maer men hadde hun oock op voorgaende Reſolutie / tot Leypſich gheſchiedt zijnde / aenſienlicke Veſtinghen en Paſſen ingheghéven. Of dit nu alſoo op het protext dien men hier van voor-gheſlagen hadde / accordeerde / en of die Standen / die welcke dit geluſt hadden / tegens Keyſerl. Majeſt. dit konden verantwoorden / konde Keyſerl. Majeſt. niet wel ſien / dewijle de Standen meer als verſekert zijn geweeſt / dat Keyſerl. Majeſt. het heele Krijghs-weſen om daer-mede het Roomſche Rijck / mitſgaders de t'ſamentlicke Keurvorſten en Standen van dien / volghens de plichten / te houden; daerom wel behoorde / dat ſe met Keyſerl. Majeſt. hier in mede hadden over-een ghekomen: En ſoude hem gheen Standt met recht overtuygen / dat hy eenighen Standt gheſocht hadde meer als ſijn eyghen daer mede te turberen. Ende trachteden des Rijcks vpanden nieuwers anders nae / als hoeſe mochten de ſchoone Harmonie en Orde van't Rijck t'eenemael wegh nemen / daer toe hun dan groote hope was ghevende de nieuwe Krijghs-verbattinghe. 1631.

En hadden d' Augſburghſche Confeſſions Standen wel groote redenen / wel voor hun te ſien / met die gene in een verbinteniſſe haer in te laten / die tot hier toe ſelfs noch niet tot den Religions-vrede duchtich zijn gheacht gheweeſt; Daer uyt dan niet anders te ſluyten was / dewijle dit nu alleen den titel hebbē ſoude van een al-ghemeene Defenſie der Augſburgiſchen Confeſſions-Standen / daerſe immers niemandt wiſten te noemen / de welcke men aen-gheverght / ofte ten minſten teghens Recht ende den Religions-vrede gemoleſteert hadde; alleen dat alle die gene / die in deſe verbinteniſſe waeren begrepen / voor Verwande van deſelve Religie / ende de gene die haer hier toe beneerſtighen wierden / ſouden ghehouden worden; Daer door dan gekomen was / datter noch meer ketterijen inden Religions-vrede waren gebracht. Ende ſoo veel de Confeſſioniſten aen-ginck / door malkanderen ghemengt / datſe wel niet lichtelick wederom daer uyt te brenghen was / En by aldien deſe recht op de beenen ſoude komen / datſe dan / door hulpe van d' uptlandtſche Aſſiſtentie / wel geheel ſoude naer het herht van 't mes grijpen.

Hoe-wel dit nu den Augſburgiſchen Confeſſions-verwande haer Conſcientie toe-liet / ſtelde Keyſerl. Majeſt. tot daer heen toe / maer wat hem de hoogh-beſworene Rijcks-conſtitutie ende de Religions-vrede vergunden / dat ſoude hy altijdt wel in acht nemen. Nopende de politique Conſulatien / gaven te kennē / hoe wel ſijne Cheurvorſtel. Doorl. beneffens ſijne mede-Cheurvorſten / voorgevende de Keyſerlicke Devotie / te ſtaen hadde / die van hem geoeffent waren / en konde Keyſerl. Majeſt. hem niet inbeelden / dat hy tot deſelve ſoude treden / ende by ſtaen / het welck hem Keurvorſten van Saxen al voor deſen van Keyſerlicke Majeſt. was voor ooghen geſtelt. Het betuyghden immers ſijne Cheurvorſteliche Doorl. mitſgaders d'andere Standen / tot Leypſich vergadert gheweeſt zijnde / dat hun lieden nopt in den ſin was gekomen / teghens Keyſerl. Majeſt. in Krijghs-verbinteniſſe haer in te laten / want ſy haer veel meer verlieten op de Keyſerlicke beſcherminghe: Gheliſcke-wel wierdt by alſulcke geleghenthepdt Hare Keyſerlicke Majeſt. geen Vpandt genoemt / tegens welcken doch deſe koſtelicke Krijghs-vpreparatie ghemickt ende geſchoten was / dewijle men ſijn Krijghs-volck / dat hy teghens den Koninck van Sweden hadde voeren willen / alle middelen daer toe te komen / metter daedt benomen hadde; Ende by aldien den vpand ſijne Aenſlaghen wel ſouden ghelucken / dat dan Keyſerlijcke Majeſteyt ten aldermeeſten wel ſoude te lijden hebben.

1631. Hoe-wel nu die ghene / niet teghenstaende des Rijcks grootste noodt ende perijckel niet wilden toe-laten/datmen by een alsulcken geleghenthepdt / bupten des Rijcks instellinghe gaen soude/waer 't oock saecke/dattet Roomsche Rijck t' eenemael onder de voeten soude ghewozpen wozden/ ende stondt d' oozsake by haer-lieden immers selfs/waerom datmen in dit cas/des Rijcks-instellinghe niet konde satisfactie doen/ dewijle sy haer gemaeckte conclusie tot Leypsich/upt des Rijcks-instellinghe/ vooz recht ofte betamelick bewijsen wilden / daer doch alle dese Actie heel ende al teghens de selve was strijdende/en kan niet achter blijven / datter niet eyndelijck dissolutio Imperii hier upt volghen soude / idque tam quoad potestatem, quam quoad causam, modum & conclusionem, daer aen upt de naervolghende Redenen / gheen twijffel was te hebben / en hadde Keyserlijcke Majestept al te voozen hier af mentie en waerschouwinge vooz-ghegheven / niet anders hopende / men soude van weghen Keyserlicke Majest. mis-contentement vooz sijn eyghen Persoon van dit Beslupt af-gelaten/en hem tot sijne Mandamenten ootmoedich geaccommodeert hebben.

Want nopende vooz 't eerst 't Gheweldt / sagh Sijne Keyserl. Majest. niet/datmen desen Convent op d' Ozdze van den Krepts indē Jare 55. opgericht zijnde/ daer-heen men den selven geern trecken wilde / in 't minste konde bequamen/in voegen/ dat nopt d'uptbeschrijvinghen onder een sulcken titel waren upt-gegaen/maer pzincipalick daer henen gherecht/ hoe-men sich op den vooz-gheslaghenen dagh tot Franckfozt/met de Catholijcke soude vereenighen/en het hoogh-schadelicke mis-trouwen t'eenemael op-heffen/ende aldus het heylige van binnen eerst vast maken/ ende daer na niet alleen de twee/ drie oft vier Nae-bupzighe Krepts-Oversten/ en dewelcke desen toe gheozdonneert zijn / maer alle de Standen van de Augsburghsche Confessie/ oock die ghene dewelcke dese Confessie niet zijn geaffectioneert/ tot desen Convent souden toegelaten werden/ daer by dan het meeste / hoe niet misschien het schadelicke ghewzocht is / aenghesien doch de voozschreven Consistutie in hare letter §. Und ob wol, &c. vermagh/dat Cheurvozsten ende Standen/die tot het Officie van een Crepts-Oversten ghevozdert wozden/dies halven geene grootere Hooghepdt over andere te hebben/ hem in-beelden soude / als oft hem hier dooz grootere macht over de selve / weghens dese Ozdze/ ghegheven was/niet teghenstaende de Standen haer oock hier toe souden goedtwilligh vinden laten/ overmidts het teghens des Rijcks fondamentele Wetten/ Keys. Majest. hooghste eminentie ende Hoochepdt liep/ daer dooz het soude vooz niet met al gehouden wozden.

Men konde oock van weghen een sulcke alghemeyne Beschrijvinghe/wichtige Consultatie ende verbintelicke Afschepdinghe/ 't selve daer heen niet schupven/wat in een §. Nademael in dese Ozdonnantie is gheset / dat de Nae-bupzighe ende andere verre af-legghende Overighepdt/ malkanderen met een supvere/ ware ende opzechte trouwe souden helpen/bevozderen/ende houden/soo dat een van dese/indien hy pets-wat vernam/dat den anderen lastich vallen soude/ eer het tot de schade quam/ op het spoedighste soude af te wenden genegen zijn : Het welck van alsulcken schade te verstaen is/die bupten twijffel teghens de Rechten des Rijcks Instellinghe strijdende zijn/en lichtelick eer het perijckel te groot wozdt / te helpen staen; maer niet/dat de Standen daerom soudē macht hebbē/Conventen en Daghvaerden nae haer believen aen te stellen/op een sulcke manier/gelijck haest hier na de Crepts en de defensie-Ozdze met haer bzenght / sich t'samen te beschrijven en te verbinden. 1631.

Wat nu is rakende d'oozsaken van wegens dit Convent / was mede blijckelick / dat naementlick/alle gemeene Rijckz-instellingen en Keyserlicke Edicten, op alsulcke Crepts-dagē te disputeren / en hoe verre men daer teghens gaen wilde/en met gewapender handt de selve bejeghenen; of naementlick in een openbaer Rijckz-Oozlogh/het Overste Hooft/de nootsakelicke hulpe te verseggen/heel niet betamelick en is/oock van diergelijcke saken/ by dese Constitutione pacis publicæ, ofte niet met een woozdt is gedacht aen de ozdze vande Crepts-executie/ maer was veel meer sulcke versamelinge (daer upt dan vozder Krijgs-pzeparatien en vergaderinghen te rijsen pleeghden/) by hooghe straffe verboden; en ananqueerde het pzincipalijck hier aen 't Requisitio van een Cretps-defensie/ het welck dan was een onbetamelicke en wel-wetentlijcke offensie/d'welcke/ dewijle de selve sonder dat / van't Wereltlijcke Hooft van de Chzistenhepdt/in't minste niet te pzesumeren stondt / soo soude bupten twijffel/het minste deel van't Rijck niet betamelick wesen/wat tot maintenerinqhe van de Justitie en bescherminge van't Vaderlandt/ in dit cas van Sijne Keyserl. Majest. noodtsakelijck mochte gheozdonneert wozden/ vooz een onlijdentlijcke last upt te roepen ofte upt te schrijven / en dies halven teghen hare van Godt Almachtigh hun voozgesette hooghste Overighepdt/de Wapenen aen te tasten. Want of wel de tot Leypsich vergaert geweest zijnde Standen / het daer vooz gehouden hebben/ ofte veel meer vooz een deckzel voozghegeven/ dattet hun vzy stondt haer van de Krijghs-Contributien/ dooz haer eyghen macht/ op te binden : alsoo was de meeste parthye van de Rijcks-Standen van een ander meyninghe/ datmen/namentlick in een openbaren Rijcks-Oozlogh schuldigh was/ een Roomsch Keyser alle mogelicke hulpe te bewijsen.

Dies ghelijcken was oock de maniere / het welck by een oft ettelijcke Verbintenissen van de Krepts-defensie inde dickwils-verhaelden Landt-vzeden ende andere Instellingen vooz gheschzeven stont/ heel niet in acht genomen/ ghelijck elck een konde verstaen / by aldien de af-lesinge van de Krepts-ozdze by den Landvzeden vooz-gheseldt wierde : die dit werck upt de volgende omstandigheden te meer noch achterdachtich maeckten/ namentlick vooz 't eerste : De stercke Wachten die by 't Leypsische Convent waren geozdonneert geweest/ stercke rechtveerdinghe van de dooz-treckende Personagien/ wederhalinghe van de ghesworen Eeden/van wegen het secreet vande Raetslaghen; daer by men heete pverighe Pzeditatien ghehouden / ende de selve in openbaeren Dzuck hadden uptgaen laten/ en watter meer ghepasseert was : Ghelijckewel konde men

nt

1631. de Secreten niet soo seer upt de schriftelijcke ende mondelijcke/als deselve upt haren Effect vernemen en verstaē/die dagh voor dach noch al wyp wat klaerder aenden dagh quamen. Nu eyntlick/nopende het beslupt van dese Daghvaerd/ soo verre deselve Keyserl. Majest. was ghecommuniceert gheworden/ hadde hy voor desen met synne Mandamenten te kennen ghegheven/dat de selve niet met des Rijcks Oorde over een quamen/en dat dien Keyserl. Majest. niet wepnich schadelick was; En was 't sake/ dat de Staetslaghen selfs teghens d'Oorde liepen/soo konde men lichtelicken sien/ datter oock gheen beter Slot/ofte Beslupt/ hier upt te verwachten stondt. 1631.

Het voorgestelde Exempel van den gehouden Creytzdagh in den jare 1623. tot Guterbock / konde op de tot Leypsich universele verbintenisse (niet zynde van een ofte twee naburige Creytsen / maer van alle protesterende in't gantsche Rijck) niet ghetrocken worden; want die daer ter plaetse aengestelde defensie/ niet teghen Hare Keys. Majest. en syn volck/ (noch veel wepniger/ om hem van de Justitie t'ontslaen/en de Keyserlicke sententien teghen te staen) maer alleen op des Rijcks Vpanden en Acht-verbeurders/soude ghemicht zyn/ en dies halven sonder verder achterdencken/ wasset van Keyserl. Majest. gheconsenteert geworden/etc. Dewyle sy nu met inquartieringhe van haer eygen Volck / den Creyts/ (van wegen synne openbare/teghens Keys. Majest. beloof de verseeckeringhe/dat hy/namentlick/ voor synne en des Rijcks Vpanden gewelt/ genoegh versien geweest/ en daer teghens aen te gaen/ overvloedigh gepresenteert hadde) billick verschoont was geweest: en soude wel te wenschen wesen / dat de saken nu ter tydt also gestelt waren / gelyck sy tot dien tyde zyn geweest/doen den Oorlogh alleen inde Pfaltzsische Landen en ontrent den Rhynstroom gevoert wierde / en de Vpanden dus sterck tot dien tyde oock / by welcke de Macht en Naedruck niet geweest is/ ghelyck daer nae door't afwycken vande Neder Saxische Creytz/met treuren ghevolght is.

Wattet voor een ghelegenthepdt hadde met de Catholycke Krygh's-gereetschappen/wilde men voor dese repse niet wydtloopigh verhalē/dewyle de Standen van dien Synne Cheur-Vorstel. Doorl. 't selve voor desen genoegh te kennen hadde ghegheven/ en ghelyck Keyserl. Majest. het billick van een pegelicken Stand in genade kennen soude/ datmen hem/teghens Synne en des Heyligen Rijcx Vpanden/ trouhertighe assistentie dede: alsoo hadde hy oock sulcke / by aldien het van veele communicatis consiliis & auxiliis gheschiede / overmidts het Effect tot des Rijcks welvaert geraeckte / niet upt te stellen. Maer indiender van de selve tegens de Keyserlicke Hooghepdt ('t welck nae alle apparentie / in der eeuwighepdt niet gheschieden soude) diergelycke beslupt / ghelyck de Standt tot Leypsich was gemaeckt / daer van Synne Cheur-Vorstel. Doorl. ghenoegh was versekert / dat hy alsulcke tegen dien selven / naer behoorte van Synne Keys. Officie/ niet soude aldus passeren laten / maer met gelycken yver/op Synn Hooghepdt en des Keyl. Rijcks welvaert/de handt vast houden.

Naedemael nu/ ghelyck ghemelt is/ andere protesterende Vorsten en Standen / meesten-deel/van weghen dese Werbinghe/ haer op de hooghere Standen deden beroepen / soo konde immers Synne Cheur-Vorstel. Doorl. lichtelick overdencken / dat al het quaedt dat hier upt ryssen mochte/ principalick hem mede raken soude; En was Synne Cheur-Vorstel. Doorl. niet versekert/ datter niemandt onder dese Gemoederen zyn soude/die niet liever begeerden te sien/alleen dat Synne Cheurvorstel. Doorl. soo verre mede sich verlepden liet / en dit siende/dat hy hem ghenoegh daer toe begeven hadde/ soudense hem wel alleen in de pekel laten steken.

Wat nu Synne Cheurvorstel. Doorl. Syn groot Stam-hups/ Jonge Heeren/Landt en Lieden/voor een schade te verwachten hadde/ by aldien hy by dese Resolutie / tot Leypsich besloten zynde/vast soude willen staen blyven/ hoe swaerlick hy het selve voor't heele Roomsche Rijck en de Naekomelinghen dit soude te verantwoorden hebben/by aldien hier door een scheur en breuck onder de samentlycke Cheur-Vorsten / Vorsten en Standen van't Rijck/ soude veroorsaeckt worden/en het heele Corpus op een mael in d'uptterste ruine gestort soude worden; Dit alles stondt hem wel t'overdencken.

Synne Keyserl. Majest. konde niet wel vinden/ waerom datmen tot dit uptterste middel hem voeghde / en wie daer oorsake ghegheven hadde: Principalyck hadde Synne Cheur-Vorstelycke Doorl. wat van wegen de sware Krygh's-last een wyl tydts was ghedraeght geweest/ de minste redenen daer toe/ dewyle synne Landen en Lieden / meer als eenighes Stands Landē in't Rijck/altoos verschoont waren: en hadde immers Keyserl. Majest. de Justitie hier in te doen/met syn weten niemandt opt ghewepghert/ maer altoos nae des Rijcx Constitution/Keyserlicke Capitulatie/ en volghens alle de Rechten / elck een / sonder eenigh respect ofte onderschept van personen/ doen laten/hem noch al daer toe presenterende/ en trouwens met een sulcke voldoeninghe/dat gheen Standt van't Rijck/ dat hem de ghebedene Justitie opt ghewepgert was/ daer over met reden hem soude te beklaghen hebben. Wierden immers daeghlicx die gene gehoort/ die in dit cas hare klachten met een discretie inbrachten: Daerom hadde Keyserl. Majest. noch al/om te bevorderen de vredelycke onderhandelinge/ de daghvaert nae Franckfort bestemt zynde/geern toegelaten/daer toe hy dan synen Commissaris met sufficantelycke Instructie had doen versien/ om mette eerste occasie daer nae toe te gaen/ dat dies halven/wat tot bevorderinghe van de Vrede immers mogelick zyn mochte/aen Keyserl. Majest. niet en soude ghebreken. Soo betrouwde hy nu vastelick Synne Keurvorstelicke Doorluchticheyt/ midtsgaders de t'samentlicke Standen / tot Leypsich vergaedert geweest zynde/ souden oock doen / al watse hier-in te doen schuldigh waeren / en by een sulcke occasie / dat doch gheen noodt dede / tot sulcke periculeuse Resolutien haer niet voeghen; in't minste niet toe-ghevende / dat sy haer tot sulcke desperate Raedtslaghen haer verlepden lieten/ maer dewyle de deur van Genade noch al open stont/ de ghebreecken oock/dewelcke dese tweedracht veroorsaeckten / door beter en bequamer middelen remedieren / eer de ghemoederen door de

1631. Wapenen meer teghens malkander inde hitte aenghedzeven wierden/van dese voozgenomene Kaedtslaghen af te staen/ende daer dooz het al-ghemeene pericliterende Vaderlandt/en so veel dupsendt onschuldighe menschen goedt en bloedt in acht nemen wilde.

Dat nu Sijne Cheurvozstelike Doozl. sien mochte/ dattet immers aen Keyserl. Majest. niet en schoztede/soo hadde hy sulcks/gheliick al verhaelt is/hem noch eenmael willen voozdzaghen laten / begheerende ende vermanende Cheurvozstel. Doozl. wilde dit doch alles wel overdencken/niet alleen vooz hem selfs van dese Wervinghe af-laten / sijn Volck / om dat Keyserl. Majest. te beter teghens den Coning van Sweden den Oozlogh voeren mochte/ gheheel ende al over laten/ neffens die daer toe behoozende Contributien / maer oock sijne mede-Cheurvozsten en Standen / upt kracht van sijne hooghe Authozitept/van alle vozdere vooznemen af-houden/de Keyserlike Mandamenten gade slaen/en alles niet tot het uptterste komen te laten.

By desen Voozslagh begheerden de voozsz Afgesante/dadelicke Kesolutie/datse den Grave van Tilly / hier van mochten onderrecht doen.

Ghedenckweerdighe woozde des Cheurvozsten van Saxen/ teghens de Tillysche gesprooken.

De Keurvozst van Saxen merckte nu wel/ wat den Grave van Tilly in den sin hadde/ ende wat over sijn Landt en Lieden besloten was / gheliick-wel tracteerde hy de Ghesante seer statelick/ hem vziendelick en goedertieren toonende teghen haer.

Onder andere Discoursen/dewelcke hy nae de Maeltijdt met hun gedaen heeft/ is dit wel te ghedencken / dat hy tot hun heeft ghesprooken: Hy sagh nu wel/ datmen het Bancquet van Saxen-landt/ dat men dus lang noch gespaert hadde/wilde op-gheset hebben; Gheliick-wel stondt te bedencken/datse daer by alderhande snoeperije/te weten Notē en Pzupmsteenen/vinden soude/die dickwils wat hardt om te kraecken vielen: Daerom moestmen wel vooz hem sien / datter de tanden in 't bijten niet over upt spronghen: en konde by dit Gherecht noch wat vreemts vooz vallen.

Den 21 Augusti heeft den Cheurvozst van Saxen den Afghesanten eene Kesolutie gegeven / op het ghene datse vooz-ghegheven hadden/ van desen inhoudt:

Nopende nu de principale Saecke selfs / en Super Puncto des Leypsischen Affscheydts / wilde hy hem van weghen het groote Kespect dat hy tot Keyserlike Majest. als het Opperhooft/dzoegh/ met verre dispupten niet vindē laten/ maer hem refererende op sijn schzijven/ dat hy vooz desen aen Keyserl. Majest. hadde gheschzeven / Daer-in hy te verstaen gegeven hadde/wat hem daer toe hadde bewogen/ volghende hier-in de Goddelicke / Natupzelicke Kijcks-Constitutien en andere Kechten: op dat nu voozts de saecke noch meerder mocht elck een openbaer wozden / hoe het daer mede gheleghen was/op wat fondament deselve gegrondt was/men sagh soo wel aende Antiqua, als oock novissima recepta exempla: Soo communiceerde hem Tilly sijne Keurvozstelicke Doozl. het ghene/ wat hy hier van vooz desen aen den Cheurvozst tot Mentz upt een goede meeninghe heeft gheschzeven/ anders het oozdeel van dien de heele Werelt vooz oogen stellende / en wilde hem noch verdere justificatie van sijn gerechte sake vooz-behouden hebben/ voozts noch al Keyserl. Majest. onderdanichlick biddende / dat de selve niet qualick wilde nemen / dat hy by sijne ghenomene Kesolutie moest vast staen blijven/pzotesterende midtsdesen ten alderhooghsten/ dat hem nopt in den sin noch herte was gekomen / dat hy Keyserl. Majest. Hoogheyt/ in't minste soude begeeren te verkleynen/'t welck so langh hy Cheurvozst gheweest was/sijne Kaedtslaghen en actien te kennen gaven/en konde hem Keyserl. Majest. selfs wel dit getuygenis gevē/ met sijn danckis waerdigh zijnde schzijven / by welcke devotie hy noch al blijven wilde / niet twijffelende/ d'andere pzotesterende en Euangelische Standen souden insgelijckx het selve doen / daer toe sy Sijne Cheurvozstel. Doozl. altoos seer beweeghelick vermaent hadde / dat hy verder te doen niet naelaten soude. 1631.

Anders bedzoefde Sijne Cheurvozstelijcke Doozl. hem niet wepnigh / dan dat 't Koomsche Kijck noch in een alsulcken periculeusen staet stont/en datter geen remedie en volghde/ hoe seer hy dieshalven aengehouden hadde/ begeerende dattet goede betrouwen opgherecht/de nootlijdende verquickt/de fondamentele Wetten des Kijckx gheobserveert / de Vzyheydt/ met sulcke sware moepte verkreghen zijnde/ onderhouden / een alghemeene Vzede herstelt werden mochte / en wat anders Sijn Cheurvozstelijcke Officie was mede bzengende / soo trouwelijck te verstaen ghegheven hadde: Daerom wilde hy hem beroepē op de veelderhande schzijven/ die hy aen sijne mede Cheurvozsten geschzeven hadde/ midtsdesen noch betupghende/dat hy op der Wereldt niet anders sochte/wenschte en begeerde/ als een algemeenen seerkeren Vzede / en hadde Sijne Cheurvozstel. Doozl. aen de schadelicke wantrouw/ en andere uptgekipte Kaedtslagen / altoos een groot misshagen ghedzaghen; en dewijle sijne groote verdiensten / d'welcke hy Keyserlijcke Majest. en 't heele Kijck gepzesenteert hadde/ openbaer waren / wilde hy immers niet hopen/datmen de selve soo verre soude begheeren te werpen/ dat Sijne Keyserl. Majest. en sijn glozp-weerdighe namen / daer mede soude besmet wozden / datmen een sulcken trouwen Cheurvozst van't Kijck / vooz de groote beloften en vergeldingen/ soude willen met gheweldt aentasten. Het was bupten twijffel / dat Sijne Cheurvozstel. Doozl. dagelijcx diergelijcke woozden van Gewelt hoozen most / die haer soo verre strecktten/ datmen van meening was met verschepde Armaden in sijn Landt te vallen/en gheliick andere wederbaren was/ hem oock aldus wilde tracteren: en was blijckelick / datmen niet verre van sijne palen was leggende met veel Krijgsvolck/ende hy kreegh alle uuren advijsen/ dat Tilly selfs/ongheacht dat hy den Coninck in Sweden vervolghen soude/gelijck hy al begost hadde/ weder te rug marcheerde/de sterckte Plonderagien/ Inval/ Gheweldtdadighepdt / en andere moedt-wil die in sijne Landen bedzeven wierden / gaven sulcx genoegh te verstaen: dit maeckte Sijne Cheurvozstel. Doozl. alderhande gedachten; gheliick-wel konde hy niet gheloven / als hy sijne groote verdiensten was aensiende / datmen sulckx vooz hadde teghen hem te doen/ en dat Keyserl. Majest. als een opzechte Keyser hem hier toe soude verleyden laten / noch de mede-

1631. mede-Cheurvorsten/die hare Armade hier by hadden / by aldien sy de Kettinghs soo sterck metten Eedt t'samen ghebonden zijnde/ overdencken wilden/sulcks souden inwilligheen/en hy de Graef van Tilly / als een beroemden Generael en Heldt / hier toe raedt noch daedt gheven / en een sulcke trouwigheydt / met een diergelijcke danck helpen beloonen : insonderheydt dewijle men noch voor hadde/ de Tractaten van een eenparighe verghelijckinge / tot Franckfort aen te stellen / daer men noch by houden dede : want anders soude dit een wonderlick werck voor de gantsche Werelt zijn/ datmē pendente amicabili tractatu met Krijgsmacht de saecke wilde slechten / daer door het diep ingewortelde mistrouwen niet alleen verminckert / maer noch meer en meer vergroot werden soude / dat eyndelick de uptterste desperatie wel mocht te wege gebracht werden.

De Cheurvorst van Mentz/ hadde oock op sijn wijdtloopigh schrijven / een vriendelijck antwoordt gheghéven/ seggende : dewijle het dus verre was ghekomen/ dat de goede onderhandelinghe haer beginsel hebben soude / soo achte hy onnoodigh te wesen verder discoursen hier van te gheven ofte te houden / maer stelde alles tot de voor-handen sijner onderhandelinge / anders niet wenschende van den goeden Godt/als dat sijne Almogenthepdt/een voorspoedigen voortganck hier in verleenen wilde/ en het Roomsche Rijck weder in een volstandige rust stellen : En was Sijne Cheurvorst. Doorl. hier over doende/ dat hy eerst Keyserl. Majest. dit wilde te kennen gheven / ghelijck hy den Heeren Afgesanten/ sommighe schriften hier van opgheset zijnde / voor-ghetoont hadde.

Op dat nu sulcx met de Goddelijcke hulpe t'eerder geschieden/en de goede Intentien niet opgehouden noch verstoort mochten werden ; soo versorchte hy Sijne Cheurvorstel. Doorl. genadighlick/ hy wilde/ om d'algemeene rust en vrede te lichtelijcker te herbrengen / het onschuldighe bloedt vergieten/achterlatende sijn Landen en Lieden van meerder plonderen/in te vallen / door te trecken/ quartier te maken/ ende verschoonen : want Sijne Cheurvorstel. Doorl. gelijck al verhaelt was/ sagh wel/ dat door dierghelijcke vpandtschap te toonen / de sake niet verbetert / maer veel meer geargert/ jae de ghemoeder tegen malkander verbittert soude werden/en konde men lichtelick dencken waer heen ten laetsten de last van al dit quaedt heenen wilde.

De Grave van Tilly/ conjungeert hem met de Graven van Vorstenbergh.

Duyzende dese handelinghe / en de daer op volghende Resolutie van Sijne Doorl. van Saxen / konde de Grave van Tilly niet wel af wachten de wederkomste van sijn uptgheseondene / maer begonde sijn voornemen in 't werck te stellen / opbrekende met de heele Armade voor Wolmerstadt / den 18 Augustus/ ginck daer mede naer Epsleben / hem daer ter plaetse conjungerende met de Graeven van Vorstenbergh/ die daer heen ghekomen was/ een dagh of twee te voozen/ 15000 sterck zijnde : van daer zijnse ghegaen drie daghen daer nae/ haer keerende naer het Cheurvorstendom van Saxen : daer wierden de Soldaten / alle de Dorpen / den Cheurvorst van Saxen toehoorende/ prijs ghegeven/ en souden oock veel Boeren/indense t'Huys gebleven hadden/in't begin doodt gheslagen hebben.

Den Tilly valt in Saxen.

Des Cheurvorst van Saxen nieu-ghevorven Volck/ te Paerde en te Voet/ vergaerden haer van den 13 tot den 20 Augusti/by Leypsich/ daer ter plaetse een Veldt-Leger formerende : den 22 dito / hielden sy generael Rendevous/ waer nae den 23. het Voetvolck heeft aenghevanghen te marcheeren. Ten eersten/ nae Eulenbergh en soo voorts op Torgauw/ d'welcke de Kupterije met 10 Stucken Ghe-schuts is gevolght ; van Dresden wierdender oock veele Stucken te Water heen ghebracht. By Torgauw is een Veldt-Legher ghefortmeert / en het selve met een Borst-gheweer/ Grachten en andere Bupten-Werken versien/op dat den Pas/ en de Brugge over d'Elve/te beter mocht bewaert blijven. 1631. Den Keurvorst voert sijn Volck t'samen.

Den 25 dito / is d'Armade van Tilly / by Hall aengekomen/ haer Legerende aen de Riviere Saal/het Hooft-quartier nam Tilly in Hall. Van daer af / heeft hy van den Capiteyn van't Sticht tot Mersburgh / en den Raedt/ begheert / dat sy hem met alle noodtdruft van Proviandt versien souden : doch dewijle hem terstondt niet en is gheantwoordt ghewerden / maer men heeft eerst dit aen den Cheurvorst van Saxen te kennen willen gheven / soo heeft hy den Veldt-maerschalck Papenheym/met 6000 Man/ neffens 8 Stucken Geschut/daer heen gherommandeert/ die dan terstont de Voorsteden gantsch heeft uptgheplondert/en de stadt doen opepsschen ; dewijle nu den Uptschot / 't welck hier in lagh / van den Cheurvorst van Saxen last hadde / datse/ soo haest sy souden aenghetast worden / haer sonder tegenstant over te geven/ soo heeft men t'samen geaccordeert/en is desen uptschot vergunt ghewerden / met uptgebluschte Lonten en sachten Trommel-slagh upt te trecken/ de selve een halve mijle convoyerende/ en de stadt mettet Tillysche Volck besettende. In't Casteel heeft de Capiteyn/doch sonder Soldaten/ het commando behouden. Hier na isset plonderen/ rooven en moorden/eerst recht aenghegaen/in de Stichten en Landen van Saxen.

Den 29. ditto / heeft men het Stedeken Weissenfels/ daer in niet met al van Guarnisoen is ghelegen/ oock van de Borgerije gheen tegenstant geschiedt/ aenghevallen gheweest : de Borgers zijn daer upt ghekomen/biddende om een bequame inquartieringe / aenbiedende oock eyndelick voort plonderen 6000 Rijckrdaelders/ 't welck al niet heeft mogen helpen/ maer zijn van Tilly tot op het uptterste uptgheplondert. Op een ghelijcke maniere heeft men oock den selven dagh met Fryburgh omgegaen/daer na heeft men Naumburg/ Jena/ Zeptz / en andere Steden en Marck-blecken inghenomen / en over-al met d'Inwoonders qualick huys gehouden. Den Grave van Tilly hupst qualijck in Saxen/ innemende verscheydene plaetsen.

De Grave van Tilly/ begheert noch al van den Cheurvorst van Saxen/ dat hy sich nae de Keyserl. mandamenten accommoderen soude.

De Grave van Tilly / die dit alsoo passerende/ noch tot Hall met de rest van sijn volck legghen bleef/ heeft ondertusschen op de Resolutie/d'welcke hem dē Cheurvorst van Saxen hadde ghegheven / noch veel schrijven aen den Cheurvorst ghedaen / hem seer danckende dat hy sijne / tot Sijne Cheurvorstel. Doorl. afgheseonde audientie ghegheven hadde / voorts Sijne Doorl. te kennen gevende/dat Keyserl. Majest. met des Cheur-Vorsten van Saxen Verupgenisse/ hem niet wel soude willen contenteren laeten. Dieshalven hy Tilly noch neerstigh en wijdtloopigh by den Cheurvorst van

1631. van Saxen aenghehouden heeft / hem waerschouwende dat hy hem tot gheene desperate Raedtslaghen wilde verleyden laten/ maer het gene ghehoorsamelick te werck te stellen/ wat de Keyserlicke Monitori en Avocatori Mandamenten in haer hielden / en wat hy by sijne aen hem Afghesante begeert hadde; en by aldien sulcks niet gheschieden soude/ dat hy dan het contrari most te wege soecken te brengen/ so veel het betamelick was des Keysers wille en bevel/en wat anders d'onvermijdende noot verepschen dede.

Den 2 Septembr. is de Grave van Tilly/ met de rest van sijne Armade / van Hall afgegaen / hem beghevende nae Schepdit/teghen Leypsich over.

Den Keurvorst van Saxen/ antwoordt den Grave van Tilly/ op sijn schrijven.

Doen nu de Cheurvorst van Saxen verstaen hadde/hoe de Tillysche Soldaten in sijn Land gedomineert hadden/heeft hy den Grave van Tilly / op het boven-verhaelde schrijven / onder dato van den 3 Septembr. aldus weder gheantwoordt.

Hy hadde de danckseggynghe niet van doen ghehadt / die Tilly in sijn schrijven aen hem gedaen hadde/want de schuldigheydt vorderde sulcx/ waer mede hy Cheurvorst aen Keyserl. Majest. verobligeert was / en hy soude hem wel principalick op sijn Tilly schrijvens geantwoort hebben/indien Sijne Cheurvorstel. Doorl. altoos noch ghehoopt hadde/het soude het Rooven/Plonderen en Brandenburgh/in Sijne Doorl. Landen / dewijle hy Tilly ghesepdt had / dat hy sulcks verboden hadde/ wat gheresseert sijn gheweest/ en de plaetsen/ die hem met gewelt waren afghenomen/weder gherestitueert/daerom most hy niet voor quaedt afnemen / dat hy dus langh met sijn schrijven wat belet gheweest was.

Wat nu de principale saecke was rakende/ hoopte Sijne Cheurvorstel. Doorl. dat hy hem in sijne/den Afgesanten mede-ghegevene Resolutie/aldus verklaert hadde/ gelijck sulcx sijn gehoorsaemheydt en plicht eyschen dede; Insghelijckx niet anders hoopende / Keyserl. Majest. soude meerder van hem niet vorderen/als hy schuldigh was/volgens des Rijcks Wetten/en dieshalven met sijn ghehoorsamelick aenbieden te vreden gheweest zijn / wilde eyndelick upt en Inlandische/ jae de gantsche Werelt hier af oordeelen laten.

Wat voor ghehoorsaemheydt hy Keyserl. Majest. schuldich was/was hem bekent/hadde zijn plicht/ duyrende zijne Regeringe / van over de twintigh jaren / met getrouwer herten voor al de Werelt / tot exempel van andere genoegh bewesen / alsoo dat hy een beter loon en danck (als hem leyder voor soo veel getrouwe diensten wiert bewesen) verdient. Was mede openbaer/wat Sijn Keyserl. Majest. in zijn verkiesinghe totte Keyserl. Waerde/aen hem en ander Cheurvorsten en Standen belooft en versproken had / verliet hem dieshalven op der Keyserl. beschuttinghe.

Dat hem niet-te-min sulcke gheweltdadicheyt in belooninghe van zijn ghetrouwigheyt aengedaen wiert/moste Godt geklaeght zijn/ was hem ook voor langh gheseyt/ maer hadde sulcks als een oprechten Duytschen Vorst niet gelooven konnen.

En dewijle sijne Doorluchtigheyt hem/behoudens zijne eer / en Vryheyt der Standen/ verder niet verklaren konde / dan dat hy aen Keyserl. Majest. in oprechte trouw/ alles bewijsen wilde/ wat de heylsame Rijcx-wetten/ daer aen het Hooft en de leden gebonden waeren/toelieten/ versocht noch eens Sijne Keys. Majest. wilde hem niet meer af vorderen/ ten minsten met sulcken onghehoorden ghewelt niet vervolghen en dringhen laten. Het was daer en boven een sulcken saeck/die hy met de Mede-Vorsten/volghens de Goude Bulle/ Rijcx-Vryheyt en Cheurvorstl. Ampt/schuldich was in acht te nemen / en ghewisselijck souden die soo wepnich als zijn Doorl. midts de soo hoogh en dier beswoorne Cheurvorstelijcke vereenighinge/ passeren laten.

1631.

En onaengesien dit alles/ datmen dan noch met Rooven/ Plonderē/ schendē der Vrouwspersonen / Brandenburgh en andere grouwelen/ in zijne Doorl. Landen / sonder ophouden voort ginck / verscheyde Plaetsen daer in met ghewelt in nam / soo dat alle daghen over de voorige Excessen/in zijne Stedē en Amptē/ Frybergh / Micheln (welck beyde inden Brandt gesteken zijn) Weyssenfelt / Pegau en Zeyts/ ghedaen/ al waer men zijne Doorl. Cantselier en Regerende Raeden / en andere be-ampten/ die met knoopighe touwen om het Hooft gewronghen en met schroeven op de duymen gequelt heeft / en met openbare schendingh der Vrouwen/ veele klachten daegelijckx aen hem quamen : met vermeldingh datmen het met d'andere Saxische Steden en Ampten ook soo maken wilde/ en alsoo hy van zijne onderdanen met suchten en tranē om beschermingh en redderingh van sulcke benautheden/ seer beweeghlijck aengeroepen wiert : So soude zijne Doorl. aen sulcke middelen te ghedencken/ ghedzonghen worden / waer door hy sulcke smaet en ghewelt soude konnen afkeeren / en sulck eene Resolutie vatten / als hem de Rechten/ Natuyr en Afkomst leerden. Betuyghde hier mede nochmaels voor al de Werelt / dat sy hier aen ontschuldich souden zijn/ blijvende altijdt in Hare Keyserl. Majest. en des Rijcks schuldige trouw en ghehoorsaemheyt / onveranderlijck staen. Was tot een eerlijcke/sekere en bestandige algemeene Vrede/ van herten begeerigh. Versocht ook hier by / dat hy (den Grave van Tilly) van sijn kant deselve wilde helpen bevorderen.

De Graef van Tilly/ neempt Leypsich met accoort in.

Dit Schrijven heeft den Grave van Tilly/ van zijn voornemē niet achtergehouden/maer heeft die alle weghen voortgeset/ en als hy den 2 Septembr. tot op Schepdits marcheerde/ is hy den volgenden 3 voorsz. voor Leypsigh gheruckt / en aldaer by een Vorpken/ over de Saar/een vierendeel van een Myl vanden Halschen Thor/sijn Leger geslagen/en den selven dagh/neffens alle de Hooge Officieren/de selve Stadt besichtight. Waer door de Leypsische eenen tot hem af-sonden/om te vernemen wat sijn voornemen was / en te bidden dat hy haer niet Vyandtlick (alsoo sy haer nopt teghens Keyserl. Majest. ghestelt hadden) wilde aentasten. Niet teghenstaende / heeft Tilly des Sondaeghs smorghens/als ook den 4 deses/ het Geschut daer voor gevoert : Waerom de Leypsische / sonder eene scheut/ aen-boden te accorderen/ den Graef van Tilly ook Wijn/ Broodt/ en andere dingen / voor den Hallesen Thorn presenterende/ versoeckende hy sijn begheeren schriftelick aen de Stadt wilde overgheven/om 't selve te beter by den Cheurvorst aen te

1631. aen te brengen/het welck oock alsoo geschiede/ende een Hooftman afgesonden/die voor de Brugge/in een Schip geseten/en alsoo door de Voor-stadt in de Stadt gheboert wierdt. Als hy nu het Tillysche begheeren overleverde/ waren de Borgers/ als oock het Saxische uptschot/ in't Geweer/ weygerende sulcks in te gaen / waerdighende den Hooftman met een weygerend antwoordt wederom af/ en staken datelick daer op de drie schoone Voorsteden in den brandt/stellende haer soo aen/ als of sy het uptterste verwachten wilden. Als den Graef van Tilly dit vermerckte/heeft hy de Soldaten om te blusschen gesonden: maer alsoo den Brandt met een stercken Windt soo heftigh aen-ginck/ en soo drae de overhandt nam/ onderwijlen die van de stadt daer onder schoten/ soo heeft men niet konnen verrichten.

Hier op heeft den Graef van Tilly ontrent den middagh sijn Geschut geplant/ en daer mede tot in de nacht heftigh geschoten/en veel Vyerhoghels in de Stadt laten werpen. En of wel dien selven dagh de Tillysche tot den Stormm gecommandeert waren/soo heeft doch niemandt voor 's Maendagh smorghens de Stadt by konnen komen. Des Maendagh smorgens/ den vijfden deses/ heeft men gants niet geschoten / maer de Stadt rondtom besichtight/en eenige Hupsen die nae by de stads Grachten waren staende ghebleven/ doen opbullen. Daer op dan Batterijen en Schansboven/eñ veele Fascijnen verordineert wierden te maecken / om den volgenden nacht den Stormm aen te vanghen. Onder desen boeren die in de stadt met schieten dapper voort/doch hielden 's namiddaghs gantsch op/ begeerende wederom te accorderen/'t welck alsoo haest sijn voortganck nam / aen beyde zyden stilstant verordineert / en ten lesten ghetracteert/ en't Accoordt besloten wierdt. Waer op den volgenden Dingsdagh/ den 6 deses/ de Saxische Overste Luptenant / met 4 Compaignien/ met volle Geweer/ vlieghende Vaendelen/ Sack en Pack/neffens 2 stucken Geschut daer upt naer Eulenburgh/en daer-en-teghen des Orersten Wanglers Overste Luptenant/ met 1000 Tillysche / tot Guarnisoen daer in getrocken zijn.

Den Keurvorst van Saxen/conjungeert hem met de Coninck van Sweden.

Als nu onder desen/den Hertogh van Saxsen/ ghenoeghsaem sagh en vermerckte / wat dat der Catholijcken voornemen was / hoe/ naemlick nae verwoestingh en verheeringhe veeler schoone Landen/het hem nu mede sou-de gelden / en ongheacht sijne trouwe diensten aen Keyserl. Majest. bewesen/hy niet anders te verwachten hadde / als overlast en dienstbaerheydt/verjagingh van Landt en Lieden/ en dat eyndelick alles alleen daer op aengestelt wierdt / om de Euangelische Religie upt te roepen/ en den gruwelickē Conscienti-dwang en Papistery/ weder in te voeren ; Soo heeft hy een vast besluyt ghenomen / hem met den Coninck van Sweden te vereenighen/ wiens getrouwe Waerschouwingen/hy nu meer als waerachtigh bevondt/ (en sulcks te meer/ alsoo hy seker bericht kreegh / dat den Keyserl. Generael Wachtmeester Orersten Altringer/ met veel Volck op de Saxische Landen in aentocht was / als oock/ dat den Veldtmaerschalck Tieffenbach met het Slesische Leger oock opbreecken soude.) Dieshalven als sy haer aen beyde zyden nu vergheleecken en versproken hadden/is den Coning met het groot- 1631.
ste deel van sijn Armade van Werben/ alwaer hy den Orersten Baudis in absentie / het gebiedt over't resterende Volck gaf / opghebroken/en den 3 Septembr. by Wittenberg over de Brugh getrocken/en dien volghenden dagh tot Duben aen de Multa/sich metten Cheurvorst van Saxsen/by welckē hem den Cheurvorst van Brandenburgh oock bevandt/ gheconjungeert. Alwaer dan voor eerst beraedtslaeght wierdt / hoe men den Vyandt teghen gaen soude/ en of men het op een opene Veldtslagh soude wagen / of dat het beter was dat men tijdt winnende / des Vyandts Macht en voornemen breecken soude? Des Conincks meeninge was/ men soude alles niet op het onghewisse gheluck van een Veldtslagh wagen/ en aller Euangelischer Waerheydt toegedane Standen Welvaert / door sulck een Hooftreffen / in ghevaer stellen: Doch heeft den Cheurvorst van Saxsen / op een alghemeyne Slagh in-standighlick ghedrongen/voorstellende / den Vyandt upt sijne Landen anders niet te brengen waer; Daer-en-boven/dat het hem onmoghelick was / die beyde Armaden/ als sijne en de Coninckliche / met Proviandt en andere noodtdruft te versorghen / door dien den Vyandt het beste deel van sijn Landt alreede in hadt. Derhalven was sijn raedt / op den Vyand aen/ naer Leypsich toe te trecken/ en de selve met Macht aen te grijpen.

Waer op dan die beyde Armaden / de Coninckliche op de Rechter en de Saxische op de Slincker-zijde / haren aentocht op Leypsich namen.

Den Graef van Tilly/ treckt den Coninck van Sweden en den Keurvorst van Saxsen teghen.

Als nu den Graef van Tilly/terstondt nae dat sijn besettingh in Leypsich ghetrocken was/van een ghevangen/ (welcke den Cheurvorst aen de Leypsigers afghesonden had/ dat sy haer tot sijne aenkomst houden souden) verstont de geschiede conjunctie/ en van den Aentocht seker tijdingh bequam/ soo heeft hy terstont de gantsche Armade in't Veldt gevoert/ en in Slach-ordening gestelt/ om de Sweedsche en Saxische alsoo te verwachten / waer by hy dan het Leger met etteliche Trencheen liet verschanssen / en drie Batterijen opwerpen/die den volghenden Morgen in tamelicke defensie waren: Dien selven dagh heeft sich geen deel den ander voortgedaen.

In't midden van de volghende weecke/ den 7 Septembr. is des Morgens vroegh/ de losbrandinge met het Canon/in't Tillysche Legher geschiet/ en al het Volck weder in volle Slagh-ordeningh gestelt. Of nu wel eenige voor goedt hielden/men soude by Leypsich in het verschanste Legher / in sijn voordeel den Vyandt verwachten/ soo hadde doch niemant die ghedachten / dat de Sweedtsche en Saxische/ als het op een treffen quam/souden stand houden. Waer over Tilly voor goedt hieldt/ hun in't ghemoedt te trecken/en alsoo te overvallen. Tot dien eynde hy (naer dat het Leger een half uur in Bataille gestaen had) boven die Dorpen Lindenthal/ ofte Lincker B. klepn Wederitsch C en groot Wederitsch D. tegen Breitenfeld onder A haer dede avanceeren / en eenighe Compaignien te Paerdt en te Voet/ om te recognoscren/uptsondt: Welck de gantsche Armade tot aen het Woudt E. en den Galgh-heughel F. volghde. Als hem nu ghewis bericht quam van den Aentocht des

1631. Coninck in Sweden/ en Sijne Cheurvorstel. Doorlucht. in Saxsen/ Soo heeft hy sich der hooghte en Windts / die doen upt den Westen ginck/ voor alle dingen versekert/ en alsoo het beste voordeel voor hem uptverkozen / en daer op sijn Gheschut G. te planten/ verordineert/ en onder desen de Armade in Slagh-ordening gestelt/ op dese volghende wijse: Den rechter Vleugel H. heeft hy onder 't ghebiedt van den Graef Papenheym I. gestelt: De Batailje K. heeft hy in sijn directie genomen/ en den lincker Vleugel L. den Graef van Horstenbergh M. bevolen / en in sulcke ordre den aenkomenden Vyant onverschrickt verwacht: die hem dan oock Mannelick onder de oogen trock / en niet teghenstaende den Coninck van Sweden met sijn Armade noch over een stimmen Pas N. marcheeren moste / by het Dorp Podelwits O. (vergeefs voor Tilly in brandt gesteken/ om den Coninck den roock in't gesicht te drijven) heeft hy hem wel ghemoedt ter rechter handt van Leypsich in't Veldt gheplesenteert/ en nevens de plantingh van sijne kleyne Veld-stucken P. en halve Kartouwen Q. sijne Slagh-ordeningh van gelijcken in de rechter Vleugel R. welcke Sijne Majest. S. self commandeerde / daer by de meeste en best ghewapende Kupters waren/als oock in Batailje T. die d'Overste Duyvel V. dirigeerde / daer by 4 Brigaden Piekeniers met hare Musquettiers / namentlick des ghemelden Duyvels/ Axels Oxensterns / Erichuysen ende Winckels waren / en dan in de lincker Vleughel X. by welcken de Coninglicke Veldmaerschalck Gustavus Horn Y. sich bevandt / ghedeylt/ en van gelijcken een achterhoede verordent/ diens rechter Vleughel Z. by welcke oock veel en goede Kupterije was / heeft Sijne Majestept Johan Bannier / Generael over het Voetvolck Aa. de Batailje Bb. by welck 3 andere Brigaden met haere Musquettieren / als naemlick des Graef van Thurns / Oversten Herzons en Vitzdoms stonden / en achter de selve 2 Regimenten Kupters/dē voorschreven Oversten Herzon Cc. en den lincker Vleugel/den Oversten Hall Dd. toe-betrouwt.

Onderwijlen is oock Sijne Doorl. den Cheurvorst van Saxsen aen de lincker handt met sijne Armade hier by getrocken/ en by de Dorpen Zscholcka Ee. en Jetzschlitz Ff. tegen over het Dorp Seehausen Gg. neffens de plantingh des grof Geschuts Hh. van gelijcken in de lincker Vleugel der Ii. Batailje/ by welcke Sijne Doorl. Kk. sich selver bevandt/en de rechter Vleughel Ll. welcke van den Veldtmaerschalck Arnheym Mm. en den Oversten Luptenant Tauben / en Oversten Wacht-meester Bindthof ghecommandeert wierden/ verdeylt.

En op dat den Leser hier oock weten mach/ in wat Macht dese tegen malkander in slagh-ordeninge staende Armaden bestonden/ en van wat Oversten de Regimenten aenghevoert en ghecommandeert wierden / soo willen wy ordentlick/ gelijckse in de by-gaende Caerte met nombren aengheteeckent zijn/ die alhier beschrijven.

Wordt dan des Graef van Tilly Armade aenghewesen met Nom. 1. het Gentonische/ 2. Merodische/ door den Oversten Luptenant Barneval gecommandeert / 3. Nieuw Saxische/ door den Oversten Luptenant Hatsvelt/ 4. Baumgartische / door den Oversten selve/ 5. Picolominische/ door dē Oversten Wachtmeester Wermatso / 6. Strotzische/ door den Oversten selve/ 7. Vorstelicke Holsteinse/ door den Hertogh selve / 8. Chiesaische/ door Lasky / 9. Gallasche/ door den Oversten Uncisz/ 10. Sacksis/ en Vorstenberghsche / door den Oversten Koet / 11. Montecuculische / door den Oversten Wacht-meester Schweitzer/ 12. Balderon en Dietrichsteinsche / door den Dietrichsteynschen Overstē Luptenant Johan Balthazar / 13. Des Generaels Tilly/ 8 Compaignien sterck / en door sijnen Oversten Luptenant den Graef van Sultz / ghecommandeert/ 14. Corominische/ 15. Geysische/ door den Oversten selve/ 16. Colredische/ door den Oversten self/ 17. Erwittische/ door hem self/ 18. Savellische/ door den Oversten Wachtmeester Span / 19. Blanckartsche / door den Oversten selve/ 20. Papenheymsche/ door sijn Oversten Luptenant / 21. Herancourtse/ door een reformeerde Cornet/ 22. Reinachsche en Comargsche / door den Oversten Luptenant/ Vrypheer van Grotte/ 23. Walische/ door den Oversten selve / 24. Wanglerische / 25. Berensteinsche/ door den Oversten Strassolt/ 26. Schonberghse/ door den Overste selve / 27. Cronburghsche/ door den Overste selve / 28. Oudt Saxische / 29. Wingertsche Regimenten/ door den Oversten Palant/ 30. twee Regimenten Crabaten/ vande Overste Luptenanten/ Saradetsky en Forgatz gecommandeert / 31. Ettelijcke Compaignien Dragonners/ al-t'samen wel-gemonteerde en wel-geoeffende oude Soldaten.

1631.

Tilly neemt het beste voordeel voor hem in.

Tillysche Slagh-ordeningh.

Sweedtsche Slagordeningh.

Saxische Slagh-ordeningh.

Regimentē en Compaignien der Tillysche Armade / en van wien die ghecommandeert wierden.

By de Coninckliche Sweedtsche Armade wordt aengewesen door de Nom. 32. 33. acht Cornetten Finlandtsche Kupters/ Wunsichsche/ 34. hondert en tachtigh gecommandeerde Musquettiers / des Generael Banniers/ 35. 36. 37. twaelf Compagnien Kupters/ des Generael Doots/ 38. hondert en tachtigh gecommandeerde Musquettiers van den Generael Bannier / 39. acht Compaignien Westgottische Kupters/ onder Soop / 40. hondert en tachtig Musquettiers van Generael Bannier / 41. acht Compaignien Smalandische Kupters des Oversten Steenbocks/ 42. hondert en tachtigh gecommandeerde Musquettiers des Oversten Hall / 43. vier Compaignien OostGottische Kupters/ 44. vier Vaendels te voet/ van Axel Lillens/ 45. vier Vaendels te Voet / Ochsensterns / 46. vier Vaendels te Voet / Hasevers / 47. 48. 49. twaelf Vaendels te Voet/ Hares Coninckl. Majest. (van den Oversten Duyvel aengevoert) Lijf-Regiment/ 50. vier Vaendels te Voet/ Erichuysers/ 51. vier Vaendels te Voet des Oversten Hall / 52. vier Vanen te Voet des Oversten Hoogendorps / 53. 54. 55. twaelf Vaendels te Voet des Oversten Winckels/ 56. twee Compaignien Kupters van den Veldtmaerschalck Horn / 57. vijf Compaignien Kupters des Oversten Callenbachs / 58. drie hondert en tsestigh gheccommandeerde Musquettiers / 59. Vijf Compaignien Kupters des Oversten Callenbachs / 60. twee hondert en tachtigh ghecommandeerde Musquettiers / van Oxsenstern/ 61. drie Compaignien Kupters des Oversten Baudissen / 62. drie honderdt ghecommandeerde Musquettiers / des Erickhuysens / 63. drie Compaignien Kupters

Regimentē en Troupē der Sweetse Armade.

ters

DIATYPOSIS UTRIVSQUE ACIEI REGIÆ SVETICÆ ET ELECTORALIS SAXONICÆ, HISQVE OPPOSITÆ CÆSAREÆ AC LIGISTICÆ, SUB DUCTV COMITIS TILLII, VNA CUM ACCVRATA DESIGNATIONE LEGIONVM, TURMARVM, ALARVM ET COHORTIVM UTRIVSQVE PARTIS, QVO PACTO ILLÆ ANTE CONFLICTVM IVXTA LIPSIAM EX ADVERSO CONSTITERINT, SUBIECTA IPSIVS PRÆLII ICONE.

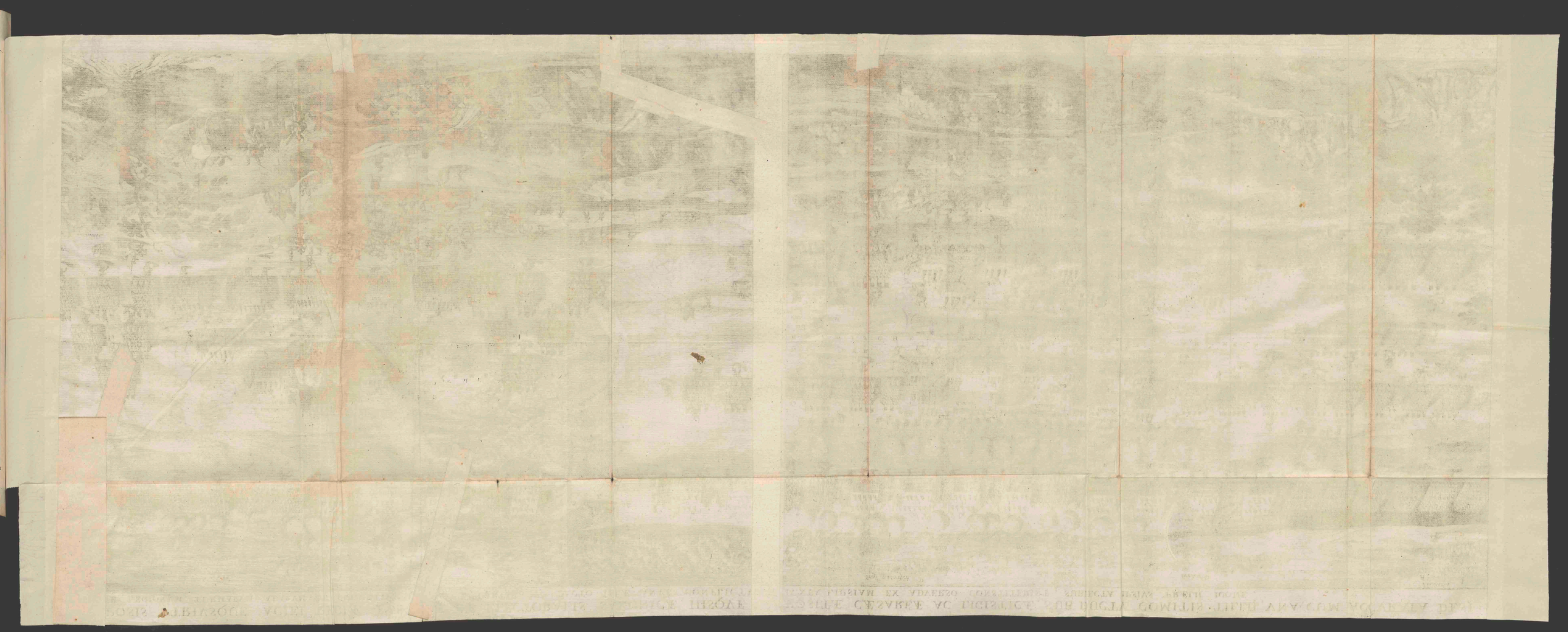

1631. ters des Oversten Baudissens / 64. drie honderdt ghecommandeerde Musquettiers / des Erickhupsens / 65. drie Compaignien Rupters des Oversten Baudissen / 66. twee honderdt en tsestigh ghecommandeerde Musquettiers/des Hameltons / 67. vijf Compaignien Rupters van Hare Majest. Lijf-Regiment/ door den Oversten Mlar ghevoert / 68. vier honderdt ghecommandeerde Musquettiers / Mijnroos / 69. vijf Compaignien Rupters des Oversten Alters/ 70. drie hondert en vijftigh ghecommandeerde Musquettiers / des Oversten Ramsaij/ 71. 72. 73. twaelf Compaignien Rupters van den Oversten Rhijngraef / 74. vier Compaignien Lijf-landtsche Rupters/ 75. vier Compaignien Chourlandtsche Rupters / 76. drie Compaignien Rupters des Oversten Damitz / 77. vier Compaignien des Oversten Sperrupters/78. vier Vaendels te voet des Oversten Wallensteyns/ 79. vier Vaendels te voet/des Oversten Hall/ en de Graef van Turns / 80. vier Vaendels te Voet van den Oversten Damitz / 81. vier Vaendels te voet van den Oversten Dargitz/ 82. vier Vaendels te Voet des Oversten Hebrons / 83. vier Vaendels te Voet / 84. vier Vaendels te Voet van den Oversten Mitzeval/ 85. vier Vaendels te voet van Vitzedom / 86. vier Vaendels te Voet van den Oversten Redwein/ 87. 88. twaelf Compaignien Rupters des Oversten Hall / 89. vier Compaignien Rupters van Courbill / 90. vijf Compaignien Rupters onder Schafman/ 91. vijf Compaignien Rupters/ van Cochitzky ghecommandeert.

Der Keyserl. Vorstel. Armade.

En in Sijne Cheurvorstelicke Doorl. van Saxsen Armade / bedupden 92. 93. ettelicke Compaignien Rupters / des Oversten Steinauw / 94. 95. acht Compaignien Rupters/ des Oversten Bindtaufs/ 96. ettelicke Compaignien Rupters des Landts-Ridderschap/ 97. des Veldtmaerschalcks Aernheims Lijf-Regiment / te Paerdt / 98. 99. der selven 10 Vaendels te Voet / 100. 101. seven Vaendels te Voet/des Oversten Schwalbachs/ Generael over de Artillery / 102. seven Vaendels des Oversten Losers / 103. ses Vijf-Vaendels te Voet/Hare Cheurvorstel. Doorl. Lijf-Regiment/ 104. 105. seven Vaendels te voet/ des Oversten Glitzinghs / 106. 107. seven Vaendels te voet/des Oversten Starschedels/ 108. ettelicke Compaignien Rupters van des Landts-Ridderschap / 109. 110. acht Compaignien Rupters Haeres Vorstel. Genad. Hertogh Wilhelmus / tot Saxsen en Altenburgh / 111. 112. 113. Haere Cheurvorstel. Doorlucht. van Saxsen/Lijf-Compaignien Rupters/ door den Overste Luptenant Tauben ghevoert.

Beschrijvinghe van den bloedigen Slagh der Sweetschen en Saxische/ teghen de Keyserlsche en Ligistische Armaden / by Leypsich.

Als nu de ghemelde Regimenten en Compaignien/haer nu aen Wederzijdē tot het treffen ghereet bevonden/ heeft men ongevaerlick van 12 uren des middaghs tot nae den 2 uren/ met Canon (na dat den Graef van Tilly/van het Boschken en den Galligh-bergh/ met drie vergeeffsche schoten den aenvangh hadde ghemaeckt / die Sijn Coninglicke Majest. met 2 halve Kartouwen/ wel-getroffen/antwoorde) tegen malkander op't heftighste gespeelt/ en door veel hondert gewisselde schoten/ tamelick Volck ghevelt/onderwijlen over-al schermutserende/geavanceert/daer by den Coninck merckende/dat sijn volck aen den lincker vleugel / door 't Geschut seer beschadight wierdt/ de selve swenckte en so draepde/ dat die van O. tot aen A. den halven Windt metten Vyandt bequam. Daer teghen Papenheym met sijn lincker Vleugel/daer by de Bloem en grootste Macht der Tillysche Rupterij was / op den rechter Vleughel der Coninckliche Armade sterck aendrongh/en alsoo hy hem heftigh bemoepde ter lincker-handt het Veldt en den Windt meer en meer te ghewinnen / soo is de selve Rupterij / neven des Hertogh van Holsteyns Regiment te Voet/ van hare Batalije en rechter Vleugel heel afgegaen ; en alsoo sy by de gemelde Sweedtschen rechter Vleugel/ de ghecommandeerde Musquettiers onder de Rupterij niet saghen/ en van de selve heel qualick ontfanghen wierden / hebbense hun noch meer ter lincker zy gewent/ en alsoo op de Reserve des Coninckl. rechter Vleughel / eer als op de Avondguarde aen te treffen ghekomen/ welcke Sijne Majestept alsoo met Troupen tijtelijck liet seconderen / dat des Vyandts lincker Vleughel / naer grooten Wederstandt en een langh en bloedigh gevecht/ gedrongen en in de vlucht gejagen wierdt.

1631.

Hier op is des Graef van Tilly / sijn Batalije/ by de welcke sijn oude Regimenten/ die altijdt ghewent te overwinnen waren / en de meeste macht van 't Voetvolck ghesloten ter rechter en ter slincker/met sijne Rupterij/van den Galligh-heuvel hier onder ghemarcheert/ en dewijl sy van Haer Coninckl. Majestepts Stucken / die by sijnen lincker Vleughel geplant waren/ groote schade ontfingen/hebben sy hare Ordeninghe alsoo gedraept/dat sy meestendeels op de Cheurvorstel. Armade aengevallen en te treffen quamen: Watter van de selve op den Coninckl. lincker Vleughel aenquam / wierdt alsoo haest verstropt en in de vlucht ghedrongen. Daer teghen zijn de Saxische/insonderheydt het Voetvolck en Ridderschap/ heel in desroute gedrongen/ twee Hertoghen van Saxen en Altenburgh / wierden in d'eerste chargie van't Paerd gewonden/maer wederom van de hare opgeholpen. De Rupterij gedrongen zijnde / soo stelden 't verscheyde Regimenten Voetvolck opter loop/ smijtende hun Geweer van haer weeh / houdende gheen als die van Aernheym/ Bindtauf/ van Taub ende Vitzdum het langen tijdt staende / maer mosten ten lesten wijcken.

Als nu de Tillysche haer de ghewisse Victorie alreede inbeelden/en in't vervolgen en nasetten der Saxischen haer te vert verliepen/ en een deel der Saxische stucken tegen de Sweetsche aenstelden / oock des Oversten Schonberghs / Cronberghs en Boongardens Regimenten/ de overige Saxische die noch stand hielden/ van achteren meenden aen te grijpen ; soo is den lincker Vleughel der Coninckliche Armade/ haer op de zijde / en twee Brigaden van de Achterhoede / namelijck/ Hebrons en Vitzdoms/terstont teghen haer aengekomen. Alwaer seer hardt van wederzijden wierdt gevochten / en de meeste Coninckliche Rupterij (die seer hardt aendrongh) dapper afghewesen : Evenwel eyndelick/ naer dat den Veldtmaerschalck Gustavus Horn/ met het Westgottische Regiment te Paerdt (dat den Coninck heur van de rechter-hand te hulp sondt) en de ghecommandeerde Musquettiers/ die te

1631. voozen in sijn rechter Vleughel stonden / des Vpandts Troupen met Macht aengreep/ soo is (nae datse de Coninckse met etlicke furieuse Salven ontfangē hadden) hare gantsche Batailje gebzoken en verstropt gewozden/ behalven vier Regimenten/welcke onder den roock/ dooz 't ghevecht en schieten ontstaen / als een nachtse donckerheydt den Vechtenden het gesicht benam/haer salveerden. De Kupterp en Infanterp van den Coninck/deden ongeloofsijck haer Plicht/ met een boozneme/t'overwinnen oft op de plaetse te blijven. Tilly vergat niet om sijne Troupen weder te versamelen/ Papenheym en Bozstenbergh mede/herboden verstheydē malen het boozhooft / moedigh de Sweedtsche aenvallende/ de hare herstellende / maerkende de Victozie twijffelachtigh/maer vonden soo ouwe Speelders/datse een groot deel van de hare op de plaetse lieten/ en het Veldt aen de Coninckse. Onder desen is den Coninck met sijn rechter Vleughel aen het Bosch ghekomen/ en heeft aldaer de resterende Keyserssche en Ligistische Regimenten (naer veroberingh der gantsche Artillerp die hp tegen hun aengericht had / en soo furieuselick op hun dede speelen / dat alles in Oper en Bloedt raeckte/ op welcke Stucken 16 in getal/Roomsch Keyserlicke/Cheur Pfaltsische/ Beyersche/Brandenburgsche/ Bzupnswijckse en Walstepnsche Wapens stonden) met sulcken Helden gemoedt aenghegrepen/ datter een groote menighte in den aenval sneubelden/ en de overige ten vollen verstropt wierden.

Den Coninck van Sweden/ bevecht de victozie tegen de Tillysche Armade.

Den strijdt oft ghevecht duerde vijf groote uren / van den middagh tot den vallenden avondt / gunstigh aen die niet en dachten als hun te salveeren. De Sweedtsche Artillerp was soo heet/ durende het gevecht/ dooz 't gestadigh schieten/ datse onbzuyckbaer wierdt/ dooz dien 't Poeder / soo haestmense lade/ terstont ontstack. Waer dooz den Coninck / die over-al een waerkend ooghe op had / dede sijn Nieuwe gheinventeerde Stucken van Leer voozthzengē/ gebzupckende de selve met groot voozdeel/ doozbzekende het dickste van de versamelde Troupen en Kupterp van den Vpandt/ die gheheel verstropende.

Den Coninck siende den Vpand in disozdze en gebzoken/sondt de vluchtigen eenige Troupen van sijn Regimenten van Reserve / op de hacken nae/die haer eygen Oversten/Officieren en Bagagi-Wagens geplondert hadden/ en vooz-upt naer Leppsich liepen/ alwaerder veel nedergehouwen en schoone Buptten ghemaeckt wierden. Den inbzeeckenden Nacht heeft den Coninck van verder vervolgh ghehouden/ heeft hem dieshalven met de Armade vooz der Walstadt/ een halve mijl van Leppsich/nederslaen moeten.

Onderwijlen is het vluchtende Keysers en Ligistische Volck / wat niet in Leppsich komen konde/op Mersburgh/Hall/en noch wijder in onuptspzeeckelicken bzees ghevlooden.

Den Graef van Tilly/ indē Slagh seer beschadigt/ vlugt naer Halberstadt.

Den Tilly heeft hem selve in grooter yl naer Halberstadt gemaeckt/ of hp lyckwel seer beschadight / nadt en krachteloos was / want hp in den ghepasseerden Slagh dzie Schoten ontfanghen / oock met Piequen en Pistoolen heftigh om den kop en Arm geslagen wierdt/ soude oock swaerlick het leven daer af ghebzacht hebben / indien hem den Hertogh van Saxsen en Lauwenburg niet ontset en voozt-

ghebzacht hadde. Dese Scheuten en wonden van Tilly gingen evenwel niet dooz/en dewijl hem het ruggebeen van een schoot seer geplettert was/ soo hielt het den Barbier daer vooz/ dat hp sulcke schade qualick soude overwinnen/ hp is oock in sijn Hooft een langhen tijdt bedwelmt en doosachtigh gheweest. In sijn torht naer Halberstadt/heeft men maer alleen 15 Vaendelen/ makende niet over de 600 man te Voet/gesien. Den Veldtmaerschalck Papenheym/is met 40 Cozzetten Paerden/welcke over 1400 niet sterck waren / oock tot hem ghestoken. De Boeren op den Hartz en daer rondtom/ hebben hp dese gheleghenthepdt/ de Keyserssche/waerse die konden machtich wozden/grooten afbzeuck ghedaen.

Het ghetal der gener welcke in desen Slagh omghekomen zijn / wozdt aen beyde zijden op 9000 man geschat/ daer onder van de Sweetsche niet boven de 700. van de Saxische ontrent 2000. de overige van der Tillysche gheweest zijn: Onder welcke van Hooghe Officieren en Boozname Oversten gebleven zijn/ den Generael Veldtocht-Meester/Otto Frederick Vzpheer van Schonbergh / Generael Wachtmeester en Overste Dieterich Othmar van Erwitte / den Oversten Bongardt/ den Overste Planckhart / den Overste Luptenant en Vzpheer van Grotta / en noch veel andere Walsche Oversten / Overste Luptenanten/ Wachtmeesters/Ritmeesters/Capitepnen en andere Officieren/ die sommighe in den Slagh/ souden daer na van hare Wonden gestozven zijn. Onder welcken oock den Hertogh Adolph van Holstepn gheweest is/ desen wierdt van eenige Sweedtsche ghevangen/ en naer Eulenbozgh gevoert/alwaer hp naer dzie uren overleden is. Als hp by den Veldtmaerschalck gebzacht wert/ heeft hem de selve met harde woozden aengespzoken/hem verwijtende / waerom hp een Euangelischen Heer en Standt zijnde/ hem tegen sijne Geloofs-ghenooten hadde laten gebzupcken/segghende dat hp sulckx vooz Godt noch de lieve Nakomelinghen nimmermeer soude konnen verantwoozden. Daer op den Hertogh hem daer mede heeft willen verontschuldighen/ dat hp onwetende was / van dat den Keyser de Reformatie met gewelt wilde in't werck stellen.

Het ghetal der gener die in desen Slagh omghekomen zijn.

Hooge Officieren aen de Tillische zijde/ op de Plaets gebleven.

Den Veldtmaerschalck Gustaphus Horn / gaet de Hertogh van Holsteyn met harde woozden aen/dat hp hem tegen sijn Geloofs-ghenooten hadde laten gebzupcken.

Aen der Sweedtsche zijde zijn van Boozneme Oversten en Officieren omghekomen/ den Oversten Maximiliaen Dupbel / Oversten Hall / Oversten Callenbach / Oversten Luptenant Adergast / Oversten Luptenant Damitz/ en andze meer: den Oversten Cozville is van den Tillpschen noch ghevanghen wech ghevoert.

Hooge Officieren aen de Sweetse en Saxische zijde gebleven.

Aen de Saxische zijde zijn ghebleven den Generael Wachtmeester Rudolf van Bindhof / Eustachius Loser / Overste/ den ouden Starschedel/ Hugold van Starschedel Generael Majoz/ eenen Diskauw/ Lammiger en andze meer/die na den Slagh stozven.

Ghedenckwaerdighe omstandigheden / by den Leppsiger Slagh toegbedzaghen.

Js desen Leppsiger Slagh van den Coninck van Sweden niet alleen in sijn selven groot / maer om verscheyde omstandigheden seer gedenckwaerdigh; Als vooz eerst/ dat de Partijen met gelijcke resolutie/ en ten naesten by gelijcke macht teghen malkander quamen. Ten anderen / dat den Generael Tilly al het voozdeel der Plaetse en des Windts vooz hem had. Ten derden / dat sijne Kupterp wel opgeseten

In Tesseram Militarem Vtriusque
Exercitus
Quæ Regi erat
GOTT MIT VNS.
Tilio verò
IESVS MARIA.
Rex Suec, Tilium cur vicerit, en tibi causam
Invocat iste homines, invocat ille Deum.
PRÆLII
inter
SERENISS: SUECOR: REGEM ET SAXO-
LÆ ELECTOREM; NEC NON CATHOLICÆ
Ligæ Generalem Com: a Tily
VII SEPTEMB: ANNI M.DC.XXXI.
prope Lipsiam comissi.
ET SUBSECVTÆ EXERCITUS CATHOLI
stragis, fugæq; ad omnem posteritatem
memorabilis, cum instructæ acieitypo.
DELINEATIO,
Quam
IUSSV ET AUSPICIIS REGIIS
Suprem, Castrorum Metator et Architectu
OLUF HANSON.
adornauit, et à mendis Gablerianis repur-
gatam æri denuo incidendam
curauit.
Serenissi: ac Potentiss:
Principi et Domino
DN GVSTAVO
ADOLPHO, SVECORUM
GOTHORVM, VANDALORUMQVE
REGI, MAGNO PRINCIPI FIN-
landiæ, Duci Esthoniæ et
Careliæ, nec non Ingriæ
Domino,
VICTORI ET TRIVMPHATORI
FÆLICI DOMINO SVO
Clementissimo
ORIENS
OCCIDENS
MERIDIES
SEPTENTRIO

3 g. Ge[illegible]
Personen daartoe geregtig
Uren waarop zij open

1631. geseten en wel gemonteert/daer tegen des Coninckx meestendeel ongewapent en met slechte Paerden versiē waren. Ten vierden/dat hy by de 30000. al oude en wel versocht Krijghsvolck hadde/daer aē d'ander zijde by de Saxische/meestendeel maer nieuwgewonne Soldaten waren. Ten vijfden/dat/of wel in den ghemelden Slagh / Sijne Majest. by verlies der Saxische / by de helft gheswackt wierdt/ hy evenwel met sijn Volck standt hieldt / die niet veel over de 15000 waren / en daer mede door Godes zegen de Victorie bevocht. Ten sesten/ dat het Coninckse Volck niet alle ghevochten hebben / alsoo datter by de 10 Regimenten niet te treffen quamen. Waer upt blijckt en te sien is / hoe door soo een klepne Macht / dese voor veel Jaren Victorieuse en gantsch Duytslandt verschrickelijcke Tillysche Armade/geslagen en vernietight is.

Twee merckelijcke Ominaes ofte Voorteekens des Leypsigers Slagh.

Daer zijn twee merckelijcke Voorbeduytselen in acht te nemen / die haer voor desen Slagh toeghedzaghen hebben: 't Eene / dat Hare Coninckl. Majest. de Nacht te voozen dzoomde/dat hy den Tillp by de hayzen vatte/ doch niet eer konde vast houden/voor hy Sijn Majestept in den lincker Arm gebeeten had. 't Welck ongetwijffelt op Cheur Sarsen / die sijne Armade op de lincker-handt voerde/ aen te duyden is.

Het ander Voorteecken is/dat effen voor het treffen/ een witte Duyf sich op een Saxische Cozнet onversiens sien liet / en daer naer de gantsche Slagh-ozdeningh overvloogh. Hier mach men nu by setten de Commedi van de Jesuiten tot Hildesheym / het ghespoock tot Wittenbergh/ en meer anders/ daer af wy te voozen ghemeldt hebben/ welcke altemael onfeylbare Ominaes ofte Voorteeckens gheweest zijn / van den uytganck van desen Leypsiger bloedighen Slagh.

Tirannij tot Paswalck bedzevē/ wordt hier oogenschijnlijck gewroken.

Dit is eyndelijck ghedenckens waerdigh/ dat even op desen dagh / voor een Jaer / met den onschuldigen stadt Pasewalck in Pomeren/in vergeldingh van hare getrouwigheydt en veelvuldighe Contributien aen de Keyserische/ Soo jammerlick/onchristelick en Barbarisch is geleeft gheweest.

Den Coninck van Zweden/ set den vluchtenden Vyandt naer.

Wy willen nu weder segghen wat sich den volgenden dagh/nae desen verhaelden Slagh/ heeft toeghedzaghen. Den naestvolghenden 8 Septembz. is Hare Coninckliche Majest. tot aende stadt Leypsich (daer in/ als voorgemelt is/ onder des Oversten Wanghers commando / 1000 Tillysche tot besettinge gelept sijn ghewozden) gherucket/ ende die selve stad Lypsich/met t'samē het vaste Kasteel Plepssenburgh/ (die oock den 7 Septembz. als onder die ghedupzende Veldt-allarmen / kozts voor het Hooft-treffen / hem / sonder noodt/ aen den Vyandt overghegheben hadde) laten op-epsschen. Maer na desen hebben de Tillysche soldaten/ die daer in tot besettinge lagen/ in haer resolutie wat tijdts begheert: Soo en heeft Hare Majestept niet langhe daer voor willen tijdt verquisten/maer Hare Cheurvorstelicke Doorluchtighedt tot Sachsen/ daer mede laten ghewozden. Maer Hare Majest. heeft met een deel Kupterije/ hare marcheringe op Merszburgh ghenomen / ende na dat sy sommige hoopen van het Tillysche vergadert Krijghsvolck aen-trefften / hebben sy die selve ghestaghen / over de 2000 neder-ghehouwen/ ende in de 3000 ghevanghen ghenomen / die haer nae desen / in dienst begaven onder de Sweedtsche. 1631.

Merseurch en Hall/van de Coninck in Sweden wederom ingenomē.

Hier op heeft Hoogh-ghedachter Koninck/ de voorsepde stad Merszburgh/in des Cheurvorsten van Sachsen name/ den 9 Septembz. weder verovert/ende na desen voorder op Hall gemarcheert/welcke hem den 11.ende die Moritzburgh den 12. op genade en ongenade heeft overghegheben: Daer by de Overste Luptenant Gratz en Winckelman gevangen/ ende den Cheurvorsten overgelevert ghewozden. Die Soldaten sijn meest by de Sweedsche in dienst gebleven/ maer die andere hebben sweeren moeten / teghen Hare Majestept ende die Euangelische Kijckx-standen / nimmermeer te dienen. Die Sweedtsche Armaede heeft sich/ deur toeloop des Tillyschen volckx/ seer gesterckt/ alsoo datse doen ter tijdt alreede wel 5000 Mannen stercker sijn ghewozden / meer dan sy voor't treffen sijn gheweest: Oock sijn Harer Majestept doen ter tijdt alreede verre over de hondert van de Tillysche Vanen en Cornetten gepresenteert gheweest.

Leypsigh wordt van den Cheurvorst van Sarsen weder ingenomen.

Onder desen is de Cheurvorst tot Sachsen met der stad Leypsich veractozdeert / ende op den 12 Septembz. werdt het Accoordt besloten/met die daer-in-liggende Guarnisoenen: Alsoo dat die selve / soo wel oock de ghene die upt den Slagh daer binnen gestozven waren/ aen 't ghetal by dzie dupsent mannen sijn gheweest / ende den 13 deses volgende / onder den Oversten Mangler/ met sack en pack / Boven- ende Onder-gheweer / ende 10 roode inghebonden Vanen / sonder Trommel-slagh sijn uptghetrocken / daer van hem de helft by de Sachsische in dienst heeft begeven: Maer de reste hebben moeten sweeren/noch tegen die Koninckliche Majest. tot Sweden / noch die Cheurvorstelicke Doorluchtichept tot Sachsen met hare Mede-vzienden/ sich niet te laten ghebzupcken / noch in openbare Oorloghen noch raetslaghen / in geenderley wijse of weghen/ voorder haer in dienst te begheven: ofte der selver hare Landen of Lieden / noch voor sich selfs/noch deur andere/ heymelick of openbaer/ gheen ghevaerlickheyt/ schade noch nadeel toe te voegen. Dese sijn van eenige Cheurvorstelicke Sachsische Soldaten/aen haer gesette plaetse beschickt: Maer wat van hooge Officieren upt den Slagh daer binnen ghevlucht waren/ sijn als ghevanghen aengehouden ghewozden/daer onder was den Oversten Coronino/Generael Commissarius Walmeroth / neffens ander voornaemste Ridtmeesters / Capitepnen / Officieren ende ettelicke Papistische Gheestelicke. Daer op sijn tegen avondt eenighe Vanen Cheurvorstelick volck tot besettinghe weder daer binnen ghetogen: Ende men heeft na desen/na dat Leypsich alsoo weder gewonnen is/in 't gantsche Cheurvorstendom Sachsen/ een algemeyne Danckseggingh voor die verkregen heerlicke Victorie ghehouden / ende den Almachtighen Victozy-vorst/om voorder geluckigh succes/aenghehouden.

Compositie-dagh / van wegen de Geestelicke Goederen / tot Franckfort gehouden.

Nu willen wy voortaen besien/ hoe het sich heeft toegedzagen/ na dit soo vermaert Leypsich Hooft-treffen; ende hoe het sich na desen onder den Roomschen Kijcke heeft vertoont/ ende wat hier en daer anders ghedenckweerdighs gheschiet is. Daer by ons nu eerstelick

1631. voorkomet/ die Conventiculen/ die tot vergelijckinghe/ tusschen den Euangelischen ende Roomsche Catholijcke Standen/ van wegen de Gheestelicke Goederen ontstaen sijn/ met haer strijdicheden/ ende tot Franckfort aende Meyn/ op den 3 Augusti/ nieuwe stijl/ werden uptgheschreven/ ende voortelingh voor het ghemelte Hooft-treffen sijnen aenvangh ghenomen heeft.

Als nu dese van alle sijden Afghesanten tot Franckfort sijn aenghekomen/ soo is daer op den 5 en Septembr. op den Romer ofte Raethuys aldaer/die eerste Sessie ghehouden/daer by de Keyserlicke Credicius het voorstel ghedaen heeft.

Dewijle nu onder sulcken Handelingen tot Franckfort den Koninck tot Sweden/ hoe langher hoe wijders in den Pauselicken Landen (alsoo wy hier na hooren sullen) met sijne Armade inbrack/ ende oock die stadt Franckfort hoe langher hoe naerder quam/soo hebben die Pausselicke Afgesanten op seecker Euangelischen ende Protesterenden Keplijck/ nopende de Gheestelijcke goederen/ eene wederantwoort/ onder dato den 13 Octobr. nieuwen stijl/ overgegeven/ van desen inhoude:

Antwoort der Roomsch-Catholijcke/op seker Keplije der Euangelischе.

Sy/ die Pausselicke Afghesanten/ bevinden in genere, upt der Euangelischen ende Protesterenden Ghesanten over-ghegheven Schriften/soo vele/dat daer inne de Hooft-saecke alle het gene dat in den eersten onvermoedelicken aenbrenghen begrepen is/ weder verhaelt wert.

Hoewel het nu des Catholischen deels/aen genoegsamen voormaels by des Rijcx Cheurvorstl. Deputation-dagen en ander Conventen/ volkomenen fondamentis niet en ontbreeckt/ daer door het ghene dat tot vermeerderinghe en voordeel der Augsburghschen Confessionsverwanten/ Protesterenden Cheurvorsten en Standen intention werdt aenghetoghen/ met bestandighen goeden gront wederleght/ ende hier-en-tegens alle 't gene wat die Catholische/ in harer Schriften verklaringhe inghebracht ende begheert werdt/ noch meerders upt den ghemeynen beschreven Rechten/ upt den natuerlicken vernufte ende billickheyt/ ende dan sulckx soo wel inder boeckstave/ of letter/ als in 't verstant klaer ghevattet/ ende soo hooch verbindelicken opgherichten Religions-vrede/ konde versterckt werden: Dewijle nochtans seer wel upt den tot hier toe uptgheganghen Tractaten/ soo vele te speuren is/ datmen op beyde sijden met gheenen ghenoeghsamen Instructionibus, ende bedieninge voorsien is/oock die meeste Cheurvorsten en Standen/ van 't eene ende 't ander deel alsoo wijt en verre bestaen/datmen in desen van langher tijdt/maer voornemelick van weghen der teghenwoordigher onsekerheyt der straten/ ende over al besloten onveyle weghen/ gheen ander bevel verhalen kan: Nevens dien oock/dewijle de Keyserlicke Commissarien/eensdeels van weghen lichaems swackheydt en siecktе/ten deele oock om ander verheffelicken oorsaken wille/haren Opbreuck te nemen/ gantschelick by haer besloten is: Maer dewijl bupten deser bywesen of tegenwoordigheyt/ Hare Keyserlicke Majestept/ in geen ander ghestalte dese Handelinghe bewilligheт: daerom niet bestandighs gehandelt noch besloten kan werden: Te gheswijghen/ dat hem de tijdt/ ghedurende dese te-samen-komste/ in Oproer en Krijghs-loopen verandert/ ende in sulcken ghestalte hem vertoont/ datmen tot Franckfort in de Vergaderinge niet seker sijn konde/ so sullen daerom den Catholischen Cheurvorsten en Standen Afghesanten verorsaeckt sijn/ sich alsoo/ upt ghemelter oorsaecken/ van hier ten eersten wederom te vertrecken: Ende nadien haere Instruction macht heeft/ sich eenes meerderen als alreede inde eerste verklaringhe gheschiet is/ op der Euangelischer ende Protesterender wederhalet aenbrenghen/ niet resolveren konden: Oock/ als ghemelt/ van weghen d'onsekerheydt der straten/ ende dattet meeste deel sijn bericht-schrijven niet en konde voortbrenghen met seeckerheyt: Haren Cheurvorsten/ Heeren ende Principalen/ alles wat by den handelingen tot hier toe ghepasseert is/ na der behoorlickheyt te refereren: Ende stellen sulcx daer by in gheen twijffel/ gheljck als Harer Cheurvorsten/ Heeren Principalen eñ Committenten meyninge niet en ware/ die begonnen Handelinghe gantsch ende gaer af te breken: Alsoo sullen sy oock niet na laten/ na den hoogh-wichtigheden harer saken/deses voorder nae te dencken/ of men sich aen beyder zyden/erghens een ander te samen komste vergelijcken konde/die harige boven die tot Franckfort ghepleghen Handelinghe/ met anderen noodtwendighen Instructionibus, ende ghewelthebbinghen/ het sy aen dese/ofte aen een ander plaetse te verschijnen: 't welcke met beyderzijden believen daer toe benamet ende bestellet werden mochte/ andermael upt te voeren/ ende die begonnen Handelinghe te continueren: Niet twijffelende/ of der Augsburgschen Confessions-verwanten protesterende Cheurvorsten en Standen/ sullen hen-lieden tot harer plaetsen een gheljckmatighes te doen/ deses welghewillen laten.

Maer neffens desen/ so wilden der Catholischen Cheurvorsten en Standen Afgesanten/ in steden harer Principalen/ Oversте en Committenten/ alle 't gene/ boven is aengetogen/ aende zijde der protesterende Cheurvorsten en Standen inghegheven Keplijc/dienstelick ende voorderlick mochte sijn/ Maer accepteert het anderdeel per expressam contradiceert ende wederspraken/ als oock haren Principalen/ Oversте ende Committenten allen noodtzuft/ ende insonderheyt die special, nae uptvoeringe des ghenen/ 't welcke in voorghemelter Keplijc-schrift/ haerlieder contrarie en teghen/ werdt aenghetogen/ voorbehouden/ ende aen haren Rechten niets ghewreecken of begheven hebben.

Dewijle nu dese Schriften eerst den 4 Octobr. na dat alreede het meeste deel der Pausselicken Cheurvorsten ende Standen Gesanten/ van weghen hier toe naerderinghe des Koninckx tot Sweden/ van Franckfort wechgherepst waren/ deur eenen Cantzelier/ Verwanten in het Cheur-Sachsische quartier overghegeven is ghewoorden: Soo hebben de Euangelische ende Protesterende Afghesanten/ daer op/onder dato den 6 Octobr. dit navolghende Schrijven aen den Cheurvorst tot Mentz overgegeven:

De Compositie-dagh tot Franckfort/ gaet tot niet/ door Naerderinghe des Coninckx van Sweden.

Euangelische schrijven/aenden Cheurvorst van Mentz/ naer 't vertreck der Roomsch-Catholijcke.

Upt der genen Schrift/die sijne ende der anderen Roomsche Catholischen Cheurvorsten en Standen Afgesanten/ in dato den 13 Octobr. nieuwe-stijl/ hadden sy ten uytterstеn ver-

1631. vernomen/ weten sy sich eensdeels op der Euangelischen eñ Protesterenden anderwerf weder-verhaelde Voorslagh tot goedtlicker compositie/niet/'t is waer/ in meritis, maer alleen remissive verklaret: Anderssdeels upt wat oorsaken sy haer in Franckfort opgehouden/voor onnoodigh / oock niet bupten perijckel te sijn gheachtet.

Soo veel nu den Inhout van dit voorgemelte Schrift betreffen dede/ gelijck sy sulckx aen sijner plaetse stellen / alsoo wilden sy sich oock op alles ende ydders/ dat in desen ghevalle by de gedupzende handelingh is voorgevallen/ met allen sijnen reservaten eñ bedingenissen/ refereren / ende anders haren Principalen/ Oberste ende Committenten nae den noodtdruft/ hier na per expressum voorbehoudē hebben. Maer desen al te snellen / onversienen en onverwachten vertreck ende opbrekinghe / en hadden sy sich/ 'tis waer/ niet vermoedet/ gelijck sy dan oock den selvē niet sonder verwonderinghe vernomen hebben/in sulckr sy't daer voor hielden / men soude van nu voortaen op 't minste tot voorder mondelicke conferentie/ daer toe de Euangelische ende Protesterende Afghesanten op haer zijde sich / insonderheyt aenboden / ende alsoo deur continuatie der begonnen Handelinge/ op hope/ den saecken ende den voorgheselden Vredes-gront / petwes naerder te mogen komen: Daer toe men dan na haer afmeten / aen beyder zijden soo veel te meer oorsaeck mocht hebben / dewijle de Perijckelen deur den seer beswaerlicken ende verderfflicken Krijghs-loopen / hoe langher hoe meer de overhant nemen wilde.

Maer nadien het voortaen niet te veranderen is / ende sy oock totten ghemelten gantsch onverwachten Opbreeck (gelijck der Roomschen Catholijcken Schrift selve uptwijst) geen oorsaeck ghegheven hebben/ soo moesten sy het in desen ghevalle laeten staen / ende haren Principalen hier van behoorlicke relatie doen.

Wy bekennen evenwel daer nevens / upt sulckr / het ghene aen 't voorgemelte Schrift finaliter mede aenghehanghen is gheworden/ seer gheerne/dat die Catholische die begonnen handelinge / daer deur gantsch ende gaer af te breken/ niet ghemeynt hebben/ maer sulckr te handthaven/ende die selve als het met beyderssijts believen / tijdt en plaetse daer toe bestelt en benamet werden mochte/te continueren gesonden. Gheljckmen oock na den Euangelischen ende Protesterenden deel/yder-tijt altoos even-gelijcke vrede-veerdige Consilia ende Intentiones gevoert heeft: So en twijffelde haer niet/ als van Harer Cheurvorstelicker Genaden ende den anderen Catholischen Cheurvorsten eñ Standen aen hare Principalen Oberste ende Committenten/ in desen gevalle/ petwes voorders erlanghen of verkrijgen mochten: Sy souden sich nae der behoorlickheydt hier op weten te verklaren: ende Hare Cheurvorstelicke Genaden / aen hare Hooge plaetse tot den voorgheselden Scopo alle goede nutte-licke ende bequame middelen/tot voorderinge/ te doen niet naelaten.

Maer alhoewel sich Hare Cheurvorstelicke Genaden hier by indachtigh wert / wat voor desen tot hier toe een rupme tijdt / op der Euangelischer ende Protesterender zijden / over die voort ende voort-continuerende/ van dage tot dage overhant nemende scherpe eñ Hooghnacht-heyligh Executiones, voor klagen ende lamentationes ghevoert werden / ende noch gevoert werden/ gelijck dan by Hare Cheurvorstelicke Genaden/ na Franckfort geordineerde Raden ende Afghesanten/tot afschaffinghe desselven/ (voornamelick/dewijle men noch in terminis der goedigher handelinge begrepen/ eñ de gemelte Executiones/ alsulcke Tractaten en Handelinghen snoer-recht strack tegen-liepen) menichvuldigh ende instandigh aenghehoudē is: Oock sonder twijffel/Hare Cheurvorstelicke Genaden daer van Onderdanighste Relatie soude geschiet sijn: Maer noch ter tijdt gantsch geen Resolutie noch Verklaringhe gevolght is: Maer veel meer / des tijdts dupzenden Convents / ende tot dato van vele Standen / boven on-ophoudelicke Continuation sulcker Gravaminum gantsch beweeghlick is beklaeght ghewozden.

1631.

Sy hadden by deser ghelegenthept gheenen omganck behoozen te nemen/Hare Cheurvozstelicke Voozluchtighept hier mede namaels Onderdanighst/ ende met hooghsten vlijt aen te soecken/ende te bidden: Sy wilden/den gemeenen nut ten besten/ende tot voozkominghe van meerder on-ruste/op dienstelicke weghen ende middelen ghedencken/ op dat die voozgemelte Executiones,ende wat van den selven dependeerde/ aller plaetsen/sonder smerte/af ende ingestellet/ de gene die tot hier toe daer mede beswaert sijn gewozden/weder inden voozighen standt te stellen/ende alsoo die verhoopte Insettinge der goeder Handelingen/daer dooz in 't toekomstighe niet swaerders gemaeckt: maer veel meer ghefaciliteert mochten werden.

Euangelische en Protesterende Afghesanten tot Franckfort/ schrijven aen den Keyser Ferdinand.

Neffens dit Schrijven aen den Cheurvozst tot Mentz/hebben de voozgemelte der Euangelischen en Protesterenden tot Franckfort by den aenghestelden Composition-dagh versamelde Afgesanten/ een schrijvē sub dato eodem aen Keyser Ferdinandum uptgaen laten/van desen inhoude:

Hare Keyserlicke Majestept en behoeft hier van geen bericht noch indachtighmaeckinge/ maer Hare Aldergenadighste is deses voozhenen wel bewust of kennelick/ tot wat eynde sich onlangs die Catholische/nevens den Euangelischen ende Protesterendē Cheurvozsten ende Standen/deur beyder sijts Raden en Gesanten/na Franckfoozt/ tot vziendelicke Conferentie ende Vergelijckinge over etteliche van vele lange jaren herrewaert/ tusschen beyderlep Religions-verwanten Standen/ der ghenen van den Catholischen tot Augsburgh genomen Geestelicke goederen ende andere diergelijcken differenten halven/te samen bejaegt. Het sullen oock Hare Keyserlicke Majestept sonder twijffel vooztaen in alles wel kennelick sijn/ofte noch gerefereert werden/hoe men tot sulcken goeden Handelinge deur gedanen voozslagh/ende verscheyden t'samen-komsten/ een begin maket/ op goede hope / wanneer sulcke Handelingen haren voortganck genomen hadden/ het soude dit Convent sonder vzucht ende goeden effect / der hier-onder-ghesochte goedichlicken ghesoecke Composition niet tot naedeel sijn/of te rugge gaen/maer veel meer daer dooz een sterck fondament/ tot weder-vzenginghe des ouden goeden seer vervallen vertrouwens/ ende hooghst-ghewenschten Edelen

1631. len Vrędes / in Duytslandt mochte ghelepdt werden.

Maer nadien de Roomsche Catholische boven vermoeden / eñ sonder haer weten op sommige Wotijven die de Roomsche Catholische in eener by haer-lieder na-ghelaten Schrift aenghetogen / een sluppighe / stille ende ongehoopte Resolutie genomen / weder van Francfort af te repsen: Sy hadden sulckx waerlicken tot sijner plaetsen behoozen te stellen / hoe geerne sy oock hares deels die continuatie der Handelinghe sien mochten / voornamelick op dese tijdt daer de periculen met die hooch-schadelicke Krijghs-loopen hoe langher hoe meer de overhant nemen.

Maer nadien sich die Roomsche Catholische in 't voorseyde Schrift als een Beslupt / alsoo verklaren / dat sy niet gemeynt hadden / die begonnen Handelingen gantsch en gaer af te breken / maer die selve veel meer by der hant te nemen / ende tot beyder deelen beliefvē op toekomstiger tijdt / weder te continueren: Sy protesteren oock by haer daer op / in ghewisser mate en wijse / haer te laten vinden / alsoo staet nu dat werck op sulckx / hoemē hem aen beyde zijden hier na voorder vergelijcken mochte.

Maer nadien sich Hare Keyf. Majest. wel indachtigh maeckt / wat van vele verschepden den Euangelische ende Protesterende Standen / boven die voorgaende tijdt ende eenighe jaren herrewaers continuerende ende van dage tot daghe overhant nemende seer beswaerlicke Executiones, ende Exactiones voor Klagen ende Lamentationen ghevoert werden / ende noch sijn; weet dan oock het tegenwoordige Convent / en Vergaderinghe der selver / een groote tijdt ten epnde ghebracht is ghewoorden / ende oock in desen aen beyde deelen hebben een Christelicke intentie / ghelijck ter tijdt daer men in terminis goedighe Handelinghe begrepen / teghen loopen wil: Ende te besorgen is / dat den voor-gesetten Vrędes-gront deur meerder alienatie der Ghemoederen niet faciliteren, maer swacker maecken sal: Maer die Roomsche Catholische hier in teghen Harer Keyserlicke Majestept niet misgrijpen wilden: Als baden sy Hare Majestept hier mede / sy wilden die beste middelen ende ernstelickste aen-oordeninghe doen / op dat die voorghemelte Executiones, eñ wat daer aenhanget / aen allen plaetsen by sulckx daer door beswaerde Standen / afghestellet moghen werden / oock de gene die tot hier toe daer mede belast sijn gheweest / in den voorigen stant te setten / ende alsoo die Instellinghe der goeden Handelinghe / daer door in desen soo veel te meer ghevoordert moghe werden.

Tot hier toe is nu verhaelt / wat sich / 't is waer / by den aengestelde / maer sonder-vruchtverganghen Composition-dach / tot Franckfort aen de Meyn verloopen is.

Nederlantse geschiedenissen. In de Nederlantsche Provintien sijn desen Somer op der Spaensscher ende Staten zijde seer groote Krijghs-preparatien gheschiet: Maer op deser zijden is een goede tijdt met allerhande Beraetslagingen in den Hage toegebracht ghewoorden.

Dewijle nu de Spaigniaerden merckten / dat de Hollanders wederom petwes wilden attenteren / hebben sy over-al mede seer scherp toeghesien.

De Marckgraef Sancta Cruce, is / op beghecren des Koninckx in Spaignien / tot een Velt-heere over dat Krijghsvolck verordent: Ende den Grave Johan van Nassauwe / wert oock een bysonder Armade ghegeven. 1631.

Graef Heynrich van den Berghe / hadde 't gebiedt over het Krijghsvolck / tusschen de Mase en Rhijn.

Kaerle van Columba ende Baglioni / commandeerden in't landt van Waes / ende daer in 't ronde tot Saftinghen toe / ende ontrent Zeelandt: Ende de Graef van Grimbergh / Fresin ende Grobbendonck met haren Regimenten in klepn Brabant.

De Marckgraef van Sancta Cruce, ende die van Altona / na dat die Overste alsoo in't Lant uptghedeelt waren / begaven hen nae Duynkerck / Oost-ende / Grevelingen / Mardijck / Nieuwpoort / Damme en Hulst / ende maecken oock te water alderhande voorraet / ende voorsaghen die selve Plaetsen met sterckte besettinghen.

Den Prins Hendrick Frederick van Oranien / trecht na Brugge in Vlaenderen.

Na dat nu onder desen / die beraetslagingen inden Haghe ten epnde sijn gheloopen / soo is alle het Statische Krijghsvolck upt den Forten te samen getogen / 't welcke Prince Heynrich meestendeels / nevens ander Krijghs-preparatien / te schepe ghebracht / ende na dat hy by Wesel een vlieghent Legher van ettelicke dupsent mannen / om op de Spaensche by de Nieuwe Baert / tusschen de Maes ende Rhijn haer houdende Armepe / goede achtinge te hebbē / is hy daer mede ten epnde der maent Mepe / den Rhijn af / voorby Doordrecht / eñ dan voorder met goeden windt / deur de Kille / Wilmstadt ende Sierickzee voor by ghevaren / ende soo voor Cammekens neder-gheset / aldaer die gantsche Armade hem vergaderde. Hierop is hy met allen Volcke / die wel in 4000 Schepen gevoert werden / tusschen Watervliet ende Buchold ghelandet / ende na dat hy hem aldaer in Slagh-ordeninge stelde / met 250 Vanen te voete / ende 70 Cornetten Paerden / nevens 50 Stucken Gheschut / op Maldegem / over de Vloet / de Lieve genaemt / voortgetogen / ende tot op een halve mijle van de Stadt Brugge in Vlaenderen / aengekomen: Daer over dan in 't gantsche Landt een groot verschricken is ontstaen / alsoo dat die Inwoonders over al in't Lant / met hare beste Goeden inde Steden vloden. De Prince is by Brugghe in't Veldt blijven liggen: Maer die Afgheordineerde der 4 Leden upt Vlaenderen / heeft hy tot hem ghevoordert / ende van weghen Contributien met haer gehandelt / daer by dan borghe ghestelt werdt / om die 10 jarighe Achterstellinghe der Contributien te betalen.

Voordert de Contributien in Vlaenderē.

Als hy nu hier-en-tusschen tijdinghe verkreegh / dat de Spaensche een sterck Krijghsheyr te samen gebracht ende onder Graef Johan van Nassauwe op hem in aentocht warē / so en heeft hy niet voorders geattenteert / maer den 25 Mepe in grooter haest weder opgebroken / tot Maldegem overnachtet / ende dan des anderen daeghs over de Lieve op Waligem / Eeckeloo en Capzic ghetoghen / ende den 28. met den gantschen Leger tot Watervliet gheweest / aldaer hy een Loopgrave / neffens den Hollantschen Dam / heeft laten opwerpen / om hem tegen het Spaensche Krijghsvolck / dat hem sterck nasettede / te verseckeren. Daer op is dē 30 Mepe alle het Volck weder te schepe ghe-

Treckt weder upt Vlaenderē.

HOLLANDTS DIEP
HARINCK VLIET
VOLCKE RACK
Klundert
Willemstat
Fynart
Heymage
De dantel A.
De Roovaert
Stant der burne
Gastel
Oudenbosch
Hoeve
Ruckveen
Kalfsdonck
Nieu Gastel
Pol. vā nieu Gastel
Turf hooft
Roosendael
Kruys lantsche Polder
Kruys lant
Dyck
Het Princen landt
Noorder diep
Suyder diep
De Cobben Voort
Blau Huys
Steenbergen
Polder
De Leur
Out Slot
Halteren
De Heene polder
Ruychbeer polder
Buyemaer polder
Nieu Vosmaer
Noort St. Verdroncke polder
Nassauw burg
t Molle gat
Tolen
Karremelx
Bosshoofst
Vosse maer
Mossel hoec
Scakeloo
Mewerhaven
Phs. huys landt
S. Anne lantt
Scarpenisse
West kerck
t Closter thuys
S. Martens dyck
Staverisse
Mortgers hil
t Landt van ter Tolen
Duyue landt
S. Heer Tans lant
Oosterstein
Vranen
Oosterlant
De Hals
CRAMMER
OVERFLACKEE
Oude tonge
Hellps
Nieu Tonge
Batz port
Kleine kerlant
Oudelant
Bommel
Oudelant
Plate
Lumey
De Stad
Ouden Bommel
Volgens deze punten is de Spaensche stadt gevaren
De Oosterschelde
De Wester Schelde
De Honte
t Huys
Harlee
Hoogerheyde
BRABANT
Cortveen
Bergen op Zoom
Woensdrecht
t Huys
Ossendrecht
Berendrecht
Stabrouck
S. Iacop
Hoeven
Antwerpen
Oosterweel
Willemersdonc
Oordere
Oordam
Kruys sch.
S. Philippe
Blockens Dyc
Weer
Thuys te Santvliet
Santvliet
S. Ambrosius
Weyde
Noort Sluys
Out Lillo
Lillo
Kony berg
Kete
Liefkenshoec
nes
Den Doel
Nieuwen Doel
Den Vlaemschen Dyc
Stelbant
Antonis haeck
Verbrouck
Kieldrecht
Kuylster loo
Saftinger gat
Casu wele
Saftinge
Francken Dyc
Sandberg
Grote Rape
Cleine Rape
Kruys
Maer Dyc
de Blomm
Maer sch.
Hulst
Polder
HULSTER AMBACHT
VLAENDEREN
Ver dronckē Landt van S. Laurens Grouwe
Callo
t Landt van waes
Thuys te Bevere
S. Maria Kruys
Peerl oft Callo schans
Polder
Een Gemene Myl
Hoogerheyde
Out Slot
Kuyt sch.
Erkingros
Woens dijcken groos
Rijt kreeck
De Dulst
Batzen toorn
Rommers wale
Oude scheuring of Mast kreck
Schoude hil
Rillants kerchof
Rillant
Vinckenes gat
Pietermas kre
Valckenisse
t Landt van der Weerde
Goes
Onse Vrouwe polder
Ouwe Sluys
Noort Sluys vingerhoet
Wage hoec
Ouwe dyck
Fredericx Hoec
Lillo
Out Lillo
Kony berg
Den Vlaemschen Dyc
Nieuwen Doel
Antonis haeck
Stelbant
Verbrouck
Kieldrecht
Kuylster loo
Saftinger gat
Casu wele
Saftinge
Francken Dyc
Sandberg
Grote Rape
Cleine Rape
Kruys
Maer Dyc
de Blomm
Maer sch.
Hulst
Polder
HULSTER AMBACHT
VLAENDEREN
Ver dronckē Landt van S. Laurens Grouwe
Een Gemene Myl

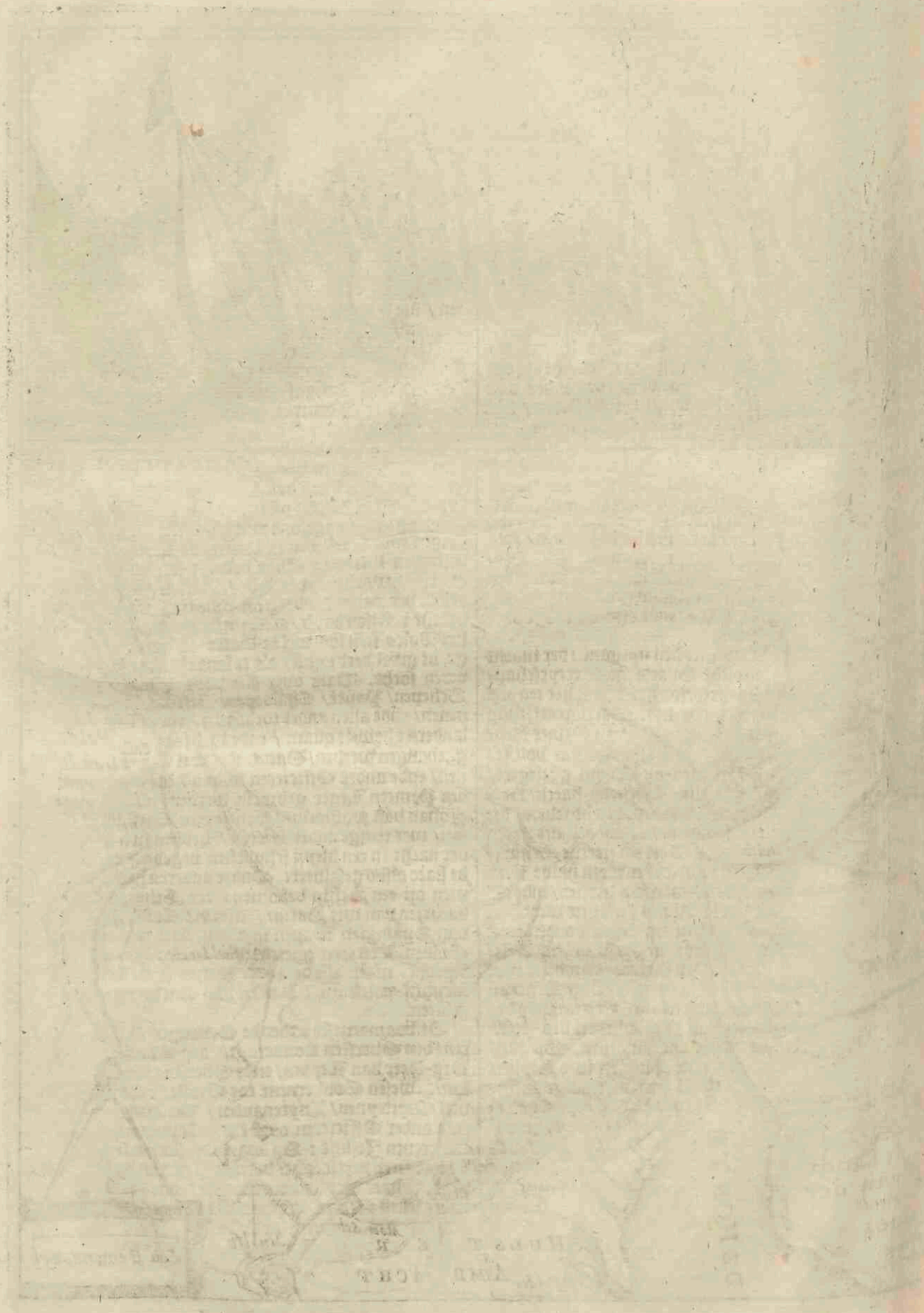

1631. pe ghebzacht/ eñ de Kupterije na Bergen-op-ten-Soom/maer het voetvolck na Wilmſtad ende Geertruydenbergh gevoert gewozden.

Vele waren van mepninge / dat/ of ſchoon de Spaenſche met den ſecours niet en waren hier by ghekomen/ſoo hadden de Hollanders/ van wegen mangel der Pzoviande weder moeten aftrecken / dewijle alreede een kanneken Bier 8/ ende een Pont Bzoot 10 ſtuyv. geldt. Boven deſen hadden ſy oock van wegen overkomende dzoochte ende groote dozrichept/ gebzeck aen Water/ alſoo dat / dewijle de Peerden gheen dzincken hadden/ in ſoo kozten tijdt die ſy daer bleven/ boven de duyſent daer henen ghevallen ende gheſtozven zijn.

Den Pzins van Ozaengien / ſlaet ſijn Leger tot Duynen.

De Pzince van Ozaingien heeft hem na deſen tot Dzupnen / niet verre van Bzeda / nederghelaten/ daer upt die Spaenſche verſtonden/dat hy die ſelve Stadt belegeren ſoude/ende daerom met ſulcken Krijghs-volck ende ander nootdzuften op't beſte voozſien / hem oock in Bzabant ſterck te velde gelept / ende onder deſen tot Bzuſſel eendzachtigh beſloten / den Krijgh te Water en te Lande teghen de Hollanders met aller macht voozt te ſetten/gelijck ſy dan tot ſulcken eynde veel nieuw Krijghs-volck ghewozven / veel Schepen ende Wagenen veerdigh ghemaeckt/ ende ander Gereedtſchappen vooztghebzacht. Daer by heeft een Ozdens-perſoon oock ſijn beſte ghedaen/ ende een pzactijcke van kopere Stucken gevonden/ die ſoo gantſch handelick waren/ ende konden ſulcker dzie van eenen man gedzagen werden/ ſchoten 3 pont pſer / ende repckten wijt over de Schelde henen.

De Spaenſche nemen voor / de Hollanders met macht aen te grypen/ te Water en te Lande.

Ghelijck nu tegen den uptganck der maent Auguſti / alſulcke Spaenſche Bereptſchappen veerdigh waren/ſoo heeft hem het een deel van de ſelve Armade inde Marckgraeffſchap van Berghen begeven: Daerop Pzince Henrich met den meeſten Hollandtſchen volcke/ hem ontrent Berghen-op-Zoom ghelegert/ veel Schepē na Lillo/ Liefkens-hoeck/Bergen-op-Zoom/ ende der eynden begeven / die ſelve met volck ende ander noodtdzuft ſterck uptgeruſt/eñ op den Doel een ſterckе Schanſſe doen bouwen/ dewelcke met een halve Mane ende twee Hoozn-wercken verſien/ende als ſy volmaeckt was/ Klups genaemt wert.

De Spaenſche ruſten een groote Schеeps-Vloote te Water / tegen de Hollanders uyt.

De Spaenſche hier-en-tegen bouden oock een machtige Schanſſe in Saftinghen/ welcke ſy den Geuſen-Bzil hieten. Middeler tijdt werde tot Antwerpen een geweldige Scheepsarmade uptgeruſtet/ende den Commando des Graven Johan van Naſſauwe eñ des Pzinzen van Barbanſon onderwozpen. Sy was beſtellet van 50 groote Sloepen met Seylen/ 10 Ponten ende 18 Plepten ofte lange Schepen / met noch een groot getal Koep-Chaloepen ſonder Seyl: Daerop waren uptghedeelt 10 halve Kartouwen/ 20 Dzpelinghen / veel Vier-werck/Materialen/ende ander Inſtrumenten van nieuwer inventien/ met een groot getal Metalene / van een bpſonder pzactijcke/ Manſvelders ghenaemt/ende veel klepne van koper ghellaghen Stucken/ende voozſien tuſſchen de 5 en 6000 goede ende wel-upt-geſtoffeerde Soldaten / die vooz 14 dagen lanck met nootlicke Pzoviande voozſien waren.

Spaenſche Vloote/ vaert van Antwerpen af.

Na dat dit nu alles alſo veerdigh/ende eenighe daghen te vóozen de repſende perſoonen/ om / en op Antwerpen opghehouden / op dat den Aenſlagh niet eenighſins ontdeckt en werde: Soo is deſe Vlote den 30 Auguſti / des avonts ten 7 uren/ vande ghemelte ſtadt Antwerpen de Schelde afgevaren/ ende des anderen daeghs tot Saftingen aenghekomen. 1631.

Als nu de Statiſche tot Lillo en Liefkens-hoeck ſulckx vernamen/ hebben ſy-lieden dapper vper op haer ghegeven/ maer niet te minder haer-lieden den Pas niet beſlupten konnen.

Daer op die Vlote den eerſten Septembz. upt het Saftinger gat is uptgheloopen / ende nevens het Eplant van ter Tholen die Schelde her-af gheſeylt / alſoo dat ſy gheluckelick ende ſonder eenigh ghevaer by Kommers-wale gheſtreken hebben / aldaer ſy haer Ghetijde verwachteden/ ende ſommige van haer Schepen / die vooz Kommers-Wale op't dzooghe raeckten/ in verwachteden.

Spaenſche Vloote/van de Hollanders geſlagen.

Daer-op dan ghevolght is / dat ſy den 2 Septembz. des avonts ten 10 uren / van den Hollantſchen Krijghs-ſchepen / die ten deele onder de Vice-Admirael Hollaer van Valckeniſſe / upt bevel der Staten / daer henen gheſchickt / ten deele van den Pzince van Ozaingien upt de Haven der Stadt Berghen-op-Soom/in aller haeſt den Spaingaerden/daer van die Overſte Mayſon Neuffue het commando hadde/ nageſonden waren/ ſterck vervolght ende wacker nagehaeſtet/ beſchoten en beſtreden werden: Ende dewijle ſulckx den gantſchen nacht deur duyzde / werden ſy eyndelick vermannet ende in on-ozdeninghe ghebzacht: Alſoo dat by aenkomſte des daeghs/ het Volck ſich ſoo wel te water (daer in een groot getal verdzonck) als te lande hem te ſalveren ſocht. Daer over alle vooz-ghemelte Schepen/ Pontē/ Chaloepen/Geſchut/Wapenen/ ende allen ander toebehooz / inder Hollanders ghewelt quam / ende wel 3000 mans ghevangen werden/Daer onder veel Capitepnen/ ende ander Officieren waren / die alle in des Pzinzen Leger gebzacht werden. Graef Johan van Naſſouwe/ Pzince van Barbanſon/ met eenige ander Heeren / hebben ſich in der nacht in een klepn ſchuytken begeven/ ende haer alſoo geſalveert. Onder anderen heeftmen op een Schip bekomen / een Scheepsbaentjen van wit Satijn / met des Coninckx van Spaingien Wapen in Gout/ daer in met Gulden Letteren gheſchzeven was: Noſtra Signora, maer alle de ander Vanen heeft het Krijghs-volck op 't Kaſteel van Antwerpen gelaten.

De voozngemſte onder de Gevangen / waren/ den Overſten Kouveropt / den Overſten Vzy-Heer van Leyden/ ende Overſten Dulcken/gewеſen Gouverneur tot Grolle/ nevens veel Capitepnen/ Luptenanten / Vendzagers ende ander Officieren/oock twee Capucijnen/ ende eenen Jeſuijt: Sy waren te ſamen ſeer beſtozven en vertſaeght/ dewijle ſy niet en wiſten wat haer wederbaren mochte / om dat ſy aen ſulcken Steden en plaetſen bekomen waren/daer genade geen plaetſe hadde: Want de Hollanders op den Inlandiſchen waterē geen quartier pleghen te houden. Maer ſy werden doch hier na teghen uptlegginge eener gewiſſe ſomme ghelts / vooz rantſoen weder los ghelaten.

Belanghende deſen Aenſlagh der Spaenſche/ ſoo hielt men/na aller ſtemmen/het daer

1631. voor / dat die voorseyde Scheeps-Armade na Wilmstadt wilde varen / ende die selve Stede te water onverwacht aen te grijpen / ende dat alsdan de Spaensche die selve plaetse te lande oock souden aenvallen willen: Want sy oock / op dat mael met den Leger van Eckeren / by Antwerpen / haer op maeckten / eñ na Bzecht / Waes-wesel ende soo voort na Roosendael gemarcheert waren. De Gevangē seyden oock / dat sy vanden Aenslagh / waerhenen hy aengesien was / niet gheweten hebben / ende was hen in 't af-varen alleen aengeseyt gewordē / dat sy de Vlaggen ofte Vanen des Admiraels bloot volgen souden.

Van weghen dese Victorie / soo is inde geunieerde Landen ende Nederlantsche Provincien / een Al-gemeyne Danck- ende Vreughden-feeste gehouden gewordē.

De Marckgraef van Sancta Cruce, als hy den ongeluckigen succes deser Vlote vernam / is den 7 Septembr. in aller haest upt het Prinsen-landt / aldaer hy met sijn Armeye alreede lagh / opgebroken / ende hem na Antwerpen geretireert / achterlatende eenighe 100 kranke ende doode. Werde alsoo der Spaingaerden groot voornemen / daer toe sy den gantschen Somer over al in Brabant en Vlaenderen / gereedtschap ghemaeckt / ende daer toe boven de 4 Milioenen gelt aen te koste gelept / in eenige weynich uren tot niet / ende quam alles / (uptgenomen etteliche weynigh Schuptkens / die ten deele verbrant ten deele inde gront geschoten werden) in des Hollanders gewelt. Over welcken ongeluckighen verloop / in Brabant ende Vlaenderen onder den Spaenschen ende Nederlantschen Heeren groot misverstant opwies / ende hebben sich allengskens die saecken tot een veranderinghe aenghestelt. Die Infantinne / 't is waer / om allen onhepl te verhoedē / heeft niemant anders als het wanckelbaer gheluck / de schult deses verloops toegheschreven: Maer doch en wilde sy den gevatten onwille teghen de Spaingaerden by de ghemelte Nederlantsche Heeren daer door niet oplegghen.

Spaensche by Gelder / vande Statische ghe-slagen.

De Spaensche hebben oock op dese tijd niet sonder verlies / by Gelder tamelick ingeboetet. Want na dat den Staten werdt aenghedient / datter wel 6000 mans upt Italien inden Nederlanden aenquamen / ende sich niet wijt van Gelder nedersloeghen / soo hebben sy terstont den Grave van Styrum ordinantie gegeven / die selve te overvallen: die heeft van den Garnisoenen tot Wesel / Keess / Emmerick / ende ander Steden / wel 40 Compaingien te peerde ende 1000 vyerroers / ende eenige compaingien Musquettiers tot sich ghenomen / ende daer mede op Gelder getogen. Als sy nu aen de nieuwe Vaert quamen / so hebben die inden Schanssen sterck daer upt geschoten: Maer na dat hy haer gedreycht hadde / so sy niet wilden ophouden / soude hy haer aengrijpen / ende haer geensins Quartier gheven / soo hebben sy opghehouden / ende de Ruyters met het Voetvolck voorby laten trecken.

Als sy nu aldus over de Nieuwe Vaert quamen / soo hebben sy vernomen / dat die voorsz Italiaensche Soldaten / binnen 3 uren opgebroken eñ voorttrocken / maer noch 500 Mannen op een Boeren-Hof daer van te rugge gebleven waren / dewelcke terstont van de Ruyterije beset werden. Sy schoten in 't begin sterck daer upt / maer als het Statische Voetvolck aenquam / soo werden sy hier-en-tegens met soo ernsteliken schieten aengegrepen / dat die Hof-stede in brandt quam / dele in 't vyer verdorven / oock anders wel 300 / dewijle sy geen quartier (of wel de Graef van Styrum haer sulcks aenboodt) en wilden aennemen / ommequamen / ende die overighe ghevangen werden. 1631.

Des Coninckx in Vranckrijck Moeder / vlucht naer Brabandt.

In Vranckrijck hebben in desen die misvalligheden tusschen den Coninck ende sijne Moeder de oude Koninginne / ende den Hertoch van Orliens gecontinueert. Die oude Coninginne wert op het Slot tot Campiegne bewaert ende ghehouden / daer toe een getal Soldaten bestelt waren / achtinge op haer te nemen. Gelijck nu na desen de Coninck in stede der Soldaten / Ruyters daer henen sandt / soo heeft die ghemelte Koninginne daer upt haer ghemoet gematight / dat sy noch ter tijdt die restitutie tot haer voorige Wyphepdt niet te hopen hadde / derhalven seer haest op middelen en wegen begonnen te dencken haer selven te vrijen / ende upt des Coninckx haers soons gewelt t'ontvlieden: ende sulcks heeft sy korts hier na met hulp van sommighe harer trouwe ende heymelicke Dienaers ende Jonckvrouwen / na allen wensch in't werck ghestelt. Want nadien te voren alles wat tot sulcken vlucht dienstelick was / haer bestellet is / so is sy dē 10 Julij / 's morgens vroegh / in't aenkomen des daegs / door een kleyn deurken van 't Slot / henen upt gegaen / ende of wel een half mijle van daer een Koetse op haer wachtede / soo heeft sy doch sulcks aen eē ander plaetse harer aldaer te verwachteden beschepden / ende haer te peerde begheven / ende in groote haest deur onbekende weghen eenighe Fransche mijlen voortgereden / tot dat sy die bestelde Koetse weder aentreffen / daer in sy eyndelick tot by Avennes in Henegouwe gereden is / 't welcke tusschen de 25 ofte 26 Fransche mijlen van Compiegne gheleghen is.

Aldaer is sy wel ontfanghen / ende vande Spaensche Infantinnen Afgesandten na desen tot Brussel gelevdet / ende aldaer statelijck ingehaelt / oock is haer het beste deel des Pallays ingheghéven ghewordē. Maer het meestendeel der Heeren in Brabandt / Vlaenderen ende ander Nederlantschen / den Coninck van Spaingien onderdane Provincien / droeghen over haer aenkomste een slecht ghevallen: bevreesden / de Coninck in Vranckrijck mocht daer upt oorsaeck nemen / die Landen met Krijgh aen te vechten / sonderlinghe dewijle hy alreede doen ter tijdt een stercke Armade in Campaingien op de beene hadde / 't welcke dan namaels oock geschiet is: Want die gemelte Coninck (als hy op voor her uptgegangen Protestatien / aldaer sijne Moeder in Nederlant wijders onder slupp / vryhept hadde / ende die Stadt sijns Coninckrijckx daer deur ghe-turbeert wert / hy oock pettwes der Kroone van Spaingien tot schade voornemē moeste / niets verkrijghen konnen) niet alleene den Hollanders den Krijgh tegen Spaingien des te beter voort te voeren / allen voorraet ghedaen heeft: Maer oock eyndelick / in Artops ende Henegouwen sterck inghevallen / als na desen ghemeldet werdt.

Daer na die stad Malacca in America van den Indianen een tijdt lanck belegert geweest sijnde /

Wahre bildnuss der Statt Ysni im Algäw wie solche im wesen gestanden. 1633.

Die Statt Ysni wie sie nach dem Brandt anzusechen

A. Esper thor
B. Mühl thürn
C. Zeüg hauss
D. Spital
E. Rathauss
F. Wasserthurn
G. Oberthor
H. Blaserthur
I. S. Elisabetha
K. Ohlberg
L. Benedictiner
M. Pulffer thurn
N. Bergthor
O. Diebsthurn
Closter

1631. sijnde/maer van den Spaenschen is ontset gewoꝛden/soo hebben de Poꝛtugijsen aldaer sich met ettelicke Krijgh-schepen/ nevens haer Gubernator of Oversте/Don Nuno Alvares Botheldo, eenen te Lande ende te Water beroemden Capitepn/ haer op de Zee begheven/ om haer lieder hepl voozders te versoecken. Alsoo haer nu daerop twee Hollantsche Jacht-schepen met noch een groot Schip/ Walcheren ghenaemt/'t welcke tusschen de 80 ende 90000 Spaensche Mattē bp sich hadde/op die plaetsen daer mede te handelen/ daer op ghevallen sijn/ ende 'tselve met grooten ernst aengetast/ maer dapper tegenweer bevonden/ ende daerher groote schade geleden. Oversulckx nu die gemelte Gubernator of Oversте Don Nuno met noch 4 ander Schepen/het Schip Walcheren aen booꝛt lagen/ is dat selve in bꝛant geroꝛht/ eñ met den Gubernator eñ den anderen Schepen in de lucht ghevlogen/alsoo dat der Poꝛtegijsen meeste Vlote/ hier ten eynde liep/ ende daer deur te gronde gingen eñ verstropt wierden. Die twee Hollantsche Jacht-schepen/ quamen oock in bꝛandt/ende moesten alsoo nevens alle 't volck oock verderven.

Poꝛtugeesen/ lijden schade ter Zee.

Als oock 5 groote Gallepen/ die de Poꝛtugijsen tot veroveringe van Fernambuque uptrusteden/ van Caditz na Lisbona ghevaren/ is den Admirael in der nacht vooꝛ de Pooꝛte aen eener Steenrotze gevaren ende gescheurt/ daer deur wel 200 Persoonē verdꝛoncken/oock over de 2000 Suycker-kisten verdoꝛven/ ende wel 40 Stucken Gheschut te gronde ginghen.

In Junio wert in 't Coninckrijck Sweden van wegen het ghelucklgh succes des Coninckx in Duytslandt een Algemeyn Danckfeest gehouden/ dat de Almachtighe vooꝛder sijn ghenade ende seghen tot het Euangelische wesen geven wilde/ende daerop ingeset te bidden/ ende dan tot Stockholm onder anderen/ 46 Vanen/ die den Keyserrijcke die tijdt over als de Coninck in Duytslandt was/afghenomen werden/ eñ ten Triumphe upt den Tooren ghesteken sijn gewoꝛden.

Danckseggingh in Sweden gehouden/ van wegen des Coninckx gelucklghen voozganck in Duytslandt.

Op den dagh Johannes des Doopers/ is tot Groot Glogau een grousame Vperbꝛant ontstaē/'twelck quam upt een Mulders huys/ ende meest die gantsche Stadt/ beneffens der Jesuiten ende Nonnen Kercke/ het Raethuys ende Pꝛoviandthuysen tot op twee Kercken/ ende onghevaerlick 16 huysen/ al in de asschen ghelept. Ende dewijle den bꝛandt inden eersten snellick de overhandt nam/ soo heeft die Burgerschap den meestendeel op die salveringhe haerder saecken gesien/ daer upt namaels den bꝛant niet meer konde gheweert werden/ maer de Keyserschе is daer deur grooten afbꝛeuck aen Pꝛoviande geschiet.

Groot Glogauw/ vooꝛ den Bꝛandt bedoꝛven.

Koꝛts hier na soo is die Stadt Crossen/die de Keurvoꝛstinne van Bꝛandenburgh Witdoms Sitplaetse was/ evengheliјcken ongeluck bejeghent. Het selve is deur Mooꝛtbꝛanders/ die de Keyserschе uptgesonden hadden/ aengesteken ende gantsch in de asschen ghelept gewoꝛden. De Sweedtsche Besettinghe die doen ter tijdt daer in lach/ heeft ter nauwer noodt de Munitie salveren konnen/ maer die Pꝛoviande alle in 't vper moeten laten verderven.

Crossen/ vooꝛ bꝛantstichters in der asschen ghelept.

Onder sulck verloop/is oock in 's Graven-Haghe in Hollant/een sulck grousaem Weder van Donder/ Blixem eñ Hagel geweest/ dattet bp na onmoghelick is te schꝛijven/ want het daer bp Hagelsteenen werp/ soo groot als Hennen-Eyeren/ meestendeels rontom met tacken/ de grootste hebben gewogen 2/ 3 ende 5 vierendeel eenes pondts/ 'twelcke veel Beesten doot sloegh/ende ten deele haer quetsten/ende was gheen menschе/ hoe oudt hp oock sijn mocht/die diergelijcken Hagel gesien hadde.

Schꝛickelick onweer in Holandt.

1631.

Den 6 Septembꝛ. op de middach/ is tot Jsna/in der Schoenmakers-straet/ een Vper uptghekomen/'t welcke/ nadien het den Busbrupt-toozen snellick aengreep ende bespꝛengde/ alsoo de overhant nam/ dattet 385 Hupsen nevens het schoone Klooster ende bepde Religions-verwanten toehoozende Kercke/ verbꝛande/ ende dꝛie Stadts Toozns dede vallen met den Pooꝛten/ alsoo datmen maer tot eene upt ende ingaen konde. Het is een groot jammer gheweest/ want daer en bleven maer 53 hupsen inde stad ober: heeft oock niet konnen ghebluschet werden/ maer alles nevens eenige Menschen ende veel Vee/ verbꝛant. Den nacht daer te vooꝛen sijn wel 100 Keyserschе Soldaten/ die upt Jtalien na Nederlandt togen/ aldaer gelogeert geweest. Of nu het vper van haer is aenghestelen/ oft hoe 't bp gheko-men is/ en heeft men niet eyghentlick konnen weten.

Jsne wooꝛt in der Asschen ghelept.

Hier te vozen hebben wp de nieuwe Armade ghedacht/ die de Ligisten dese Somer vergaderden/ ende sulcken Armade den commando des Oversten Wachtmeesters Graef Otto Henrich Fuggers/ onderwozpen. Nu die selve is inde maent Augusti daermede na Neder-Hessen ghetrocken/ in vooꝛnemens den Lantgraef Wilhelm van het Slot tot Leppsich af te trecken/ ende weder onder Contributie te bꝛenghen/ tot welcken eynde hp oock die Hessische weder upt het Sticht Fulda verdꝛeef/ daer na Friedlandt eñ ander plaetsen hem onderwozpen/ ten deele uptgeplondert ende qualick huys gehouden.

Graef Fugger/ neemt verschepde plaetsen in Neder Hessen in.

Als nu ondertusschen Lantgraef Wilhelm upt het Sweedtsche Leger bp Werven/ weder te rugghe quam/ soo is hp daerop den 28 Augusti met 3600 Mannen te voet/ 1000 Peerden/3 Compaingien Jagers ende eenigh Wtschot/ neffens 2 halve Cartouwen/ des avonts ten 7 uren upt Cassel opgebꝛoken/ ende die selve nacht vooꝛ het stedeken Fritzlar/ ('twelcke den Cheurvoꝛst van Mentz toebehoozt) gerucket: De eene Pooꝛte aldaer/ als na gheschiede op-eyssinghe/ die daer in met dobbel Haecken wacker uptschoten/ met een Petard/ende eenige schoten doen openen: Ende oversulckx in desen van sijnen Volcke een ander Pooꝛte in bꝛandt ghebꝛacht wert/ ende die Mupꝛen met gewelt beklommen/na langdupꝛigh vechten sulcken plaetse met vechtender handt inghenomen/ daer bp wel 18 Burghers ende veel Soldaten op der plaetsen sijn doot gebleven.

Landgraef Wilhelm/ verovert Fritzlar.

Hier op is dat Hessische Volck aen 't plonderen ghevallen/ dewelcke wederom nae twee uren/ dewijle de Voꝛst selve met bloot geweer de ronde dede/ weder afghekeert sijn ghewoꝛden.

Dese inneminge is meest daer deur geschiet/ om dat den Amptman van de Graef/ schimpelick gespꝛoken hadde/ oock 2 Doꝛpen in 't Ampt Gudesbergh uptgheplondert/ ende die

1631. Hessische Soldaten gedisarmeert/daer upt hy ock na de veroveringe/ gevanckelick na Ziegenhepm is gevoert gewozden.

Middelertijdt hebben de Wepmersche ende Fuggerische by Rhotenburgh sterck teghen malkander ghevochten / daer by 4 Compaingien Crabaten gheslagen ende vertreden/ ende eenighe Bagagie van de Wpmersche is verobert ghewozden.

Graef Otto Hendrick Fugger/ soeckt de Standen van Neder-Hessen/ van haer Wozst af te keerigh te maken.

Wt sulckx heeft Graef Fugger aen die Neder-Hessische Landts-standen / onder dato den 8 Septembz. Nieuwe-stijl/een Schzijven laten uptgaen/ van desen inhoude:

Wpt wat oozsaecken die Roomsche Kepserl. Majest. alreede over eenighe tijdt het Lypsiger Slot niet alleen verlaten / maer ock allen ende pegelicken geinterresseerde Standen/ met dzepginghe van Harer Majestepts hooghste onghenade ende ander sware straffen te renuncieren / deur openbare aen allen plaetsen in 't Rijck gepubliceerde Mandaten gheboden/ dat sullen sy voozt aen volkomen weten. Maer wanneer Harer Kepserlicke Majestept tegen Landtgraef Wilhelm op dato sijn boos vooznemen met ghewelt mepnt deur te dzinghen/ in sulckx hy niet alleen eygen werbingen heeft aengestelt: maer ock vzeemde hulpe aen hem getogen vpantlicker ende vzeed-bzekiger-wijse/ sonder eenige ghegeven oozsaeck/ eensdeels de gehoozsame des Rijckx-Standen aengegrepen/ vpandelick aengetast en overvallen / met Rooven/ Plonderen/ Bzantschatten/ Moozden ende allen anderen saken 't ghene van een openbaer vpant te verwachten is/ groote schade toegevoeght/ als hadde die Roomsche Kepserlicke Majestept om sulcken grooten Onhepl te bejegenen hare Commissien opgedzagen / een aensienlick Volck te Peerde ende te Voete / ende allen anderen toebehooz aen-vertrouwet of last gegeven/ ende daer-en-tegens vooz te nemẽ 'tgene van rechts wege van nooden is te vertrouwen.

Want men kan lichtelick ghedencken/ dat/ waer men eenmael in een Lant komt/ende die Soldaten de overhant nemen / hoe swaerlick/ jae onmoghelick als dan (hoe geerne men ock wilde) sulcx te remedieren is. Om desen Onhepl ende extremitepten vooz te komen/ hadde hy haer wel-meenende dese Vermaninge willen doen/ of sy sulckx hares Lants-vozsten begonnen Landt-verderfflicke Pzocedupzen/ goet heeten souden / sulckx met raedt ende dat sich selfs deelachtigh maken/ deses in't Lant-hebbenden gewozden volckx tot synen dienste/ om dat aenghevangen spel upt te voeren: Oft te veel meer/ der Kepserlicke Majest. devotie sich accommoderen den aentreckenden Kepserlicken Volcke goetwilligh Quartier te geven: Het ghewozden Volck terstont licentieren/ het selve wijders geen voozraet van Pzoviande/ Quartier / of anders te doen: Maer veel meer den Opzoerder eñ Wzedes-verstooz der te bemachtigen/ ende also in facto de Kepserlicke Majestept de schuldige ghehoozsaemheydt bewijssen wilden. Hier dooz behielden sy dat Landt in weerden / sulckx onder de hare in goeden welstandt. Maer in't teghendeel van dit onghehoopte gheval / en moet hy niet ghedencken het ghene te exequeren / 't welcke hy beveelt. Maer hoe swaerlick sy-lieden teghen Godt / die Posteritept van Landt en Lieden oversulckx in 't toekomstighe verantwoozden willen / dat gheve hy haer te bedencken. 1631.

Deur dit Schzijven hebben haer de Hessische Landstanden niet verschzickt: Maer sy sijn haren Vozst ghetrouw ghebleven: Ock soo is die ghemelte Vozst in sijn aengevangen werbingen dapper voozt gevaren / en hem hoe langher hoe meer ghesterckt. De Sachsen in Hessen hebben sich kozts na desen weder verandert. Want als ontrent dese tijt den Slagh by Leppsich geschiede/ ende die Tillysche nederlaghe overal luptbaer werdt / soo en is niet alleen de Overste Altringher / die alreede met wel 6000 Mannen op Leppsich toogh/eñ totten Grave van Tilly hem begreep te voegen/ ende al schoon om Erffozd te doene was/maer ock die gemelte Graef Ottho Henrich Fugger/ ende Graef van Merode/die 9000 Mannen sterck waren / met groot verschzicken en vzeese weder te rugge toghen / maer doch met Rooven en Bzanden over al groote schade hebben ghedaen.

De Hessische Ridderschap/ achte des Fuggers schzijven gantsch niet.

Altringer en Fugger/ trecken upt Hessen te rugh.

Onder sulcken aftrecken / heeft Lantgraef Wilhelm terstont daer in 3 Compaingien te Voet / ende een te Peerde Fuggerisch Volck/ gelept/ met stozmender hant verobert ende alle die Soldaten tot op 114 neder laten houwen / daer by die Lijf-Vanen ende Cozpetten des Abts van Fulda bekomen/die/nevens den Oversten Kitteritz eñ ander gevangen Officieren ende een stuck Gheschut na Cassel gheschonden werden.

Landtgraef Willem/ neempt Hach weder in.

Nu willen wy weder seggen/ wat de Graef van Tilly / na die by Leppsich geleden nederlage voozder gedaen ende voozgenomen heeft.

Den Graef van Tilly/ retireert hem na den Weser-stroom.

Die selve is den 18 Septembz. seer swack/ van Asscherleben tot Halberstadt aengekomen. Aldaer het volck wederom ten deele vergadert is / ock aen allen plaetsen aengeslagen en uptgedzuckt / waer henen die vluchtige ende verdwaelde sich tot haren Regimente in 't Quartier voegen souden. Insgelijckx in aller haest upt Wolffenbuttel vier halve Cartouwen ende Ammonitie is afgehaelt gewozden: Maer so gantsch spade/ende eerst in't Sticht Hildesheym / tot de verstropde Armade ghekomen. Tilly maeckte hem/'t is waer/ Aenslaghen om de Stadt Leppsich t'ontsetten: Maer het feylde hem verre: Want hy / van wegen den besozgenden Sweedschen Inval/ tot Halberstadt niet lange blijven dozste / soo en vergaderde hem ock dat volck niet so hoopen-wijs tot hem / als hy hem wel hadde inghebeeldet/dewijle sich een sterck en groot getal in den Sweedschen ende Sachsischẽ dienst begaf. Derhalven hy om sulcker oozsaecken wille / nae dat hy te voozen den Raedt de Sleutelen der Stadt / die sy in 6 Jaren niet gehadt hadden/ heeft overgelevert / ende haer daer by vermaent/ den Roomschen Kepser getrouwe te blijven / dewijle hy henlieden niet langer en konde beschutten: Is hy met synen weder-versamelden Volcke/ als ock den Administratooz van Halberstadt/ Johan Repnharden / van Metternigh / ende allen Papen ende Ozdens-lieden / die in dien daer in't ronde omligghende Plaetsen nieuwelick gereformeerde Stifteren ende Kloosteren/niet langer blijven wilden: Sich den 13 Septembz. van daer opgemaeckt/haer marcheringhe op Oosterwyck ende volghens na het Sift Hildesheym genomen/ende den 17 deses/tot ende om

Alefelt/

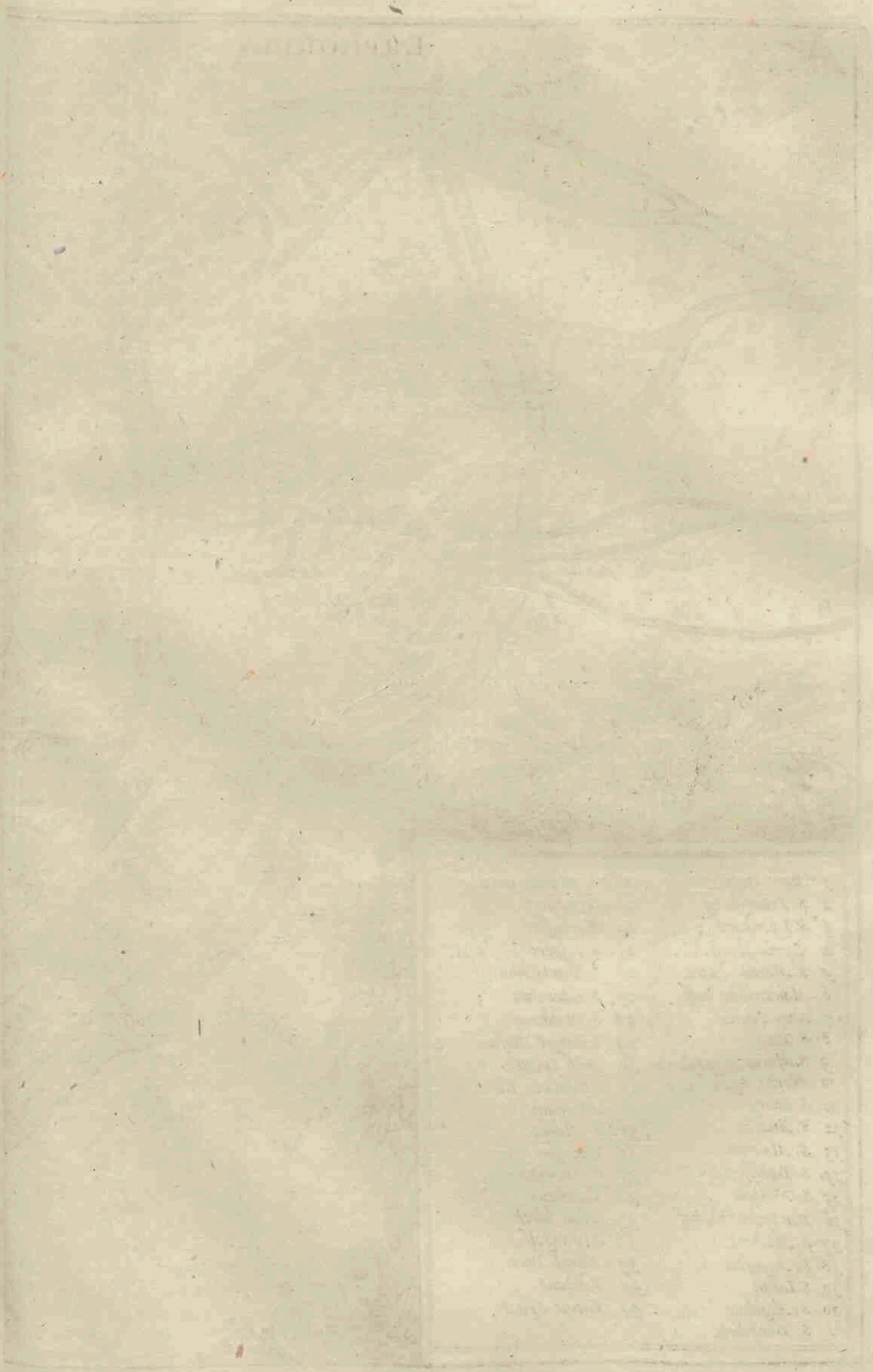

ERPHORDIA

Erdfart

Peters berg

Bruuler Thor

Hiera

New Thor

Moritz thor ist zu

Johann Tho

Lober thor

schmidt tho.

Krempter Thor

1 Der Dom
2 S. Petersberg
3 S. Leonhart
4 Cyriacsburg
5 S. Martin Extra
6 Mauntzische hoff
7 Navi Operis
8 S. Vitus
9 S. Maria Magdalena
10 Allerheyligen
11 S. Georg
12 S. Andres
13 S. Mauritz
14 S. Bonifacius
15 S. Niclaus
16 Der Pförtische hof
17 S. Michael
18 S. Augustin
19 S. Iohan
20 S. Ægidius
21 S. Benedicty
22 S. Martin Intra
23 Prediger
24 Barfusser
25 S. Wipert
26 S. Bartolome
27 S. Laurentz
28 S. Mattheus
29 Schotten Closter
30 gros Spital
31 Kaufmans Kirch
32 Alharum
33 S. Maria
34 Regular
35 S. Thomas
36 Carthaus
37 Allen kirch
38 S. Gangolf
39 Himel Port
40 Rathaus
41 Kleine Spital

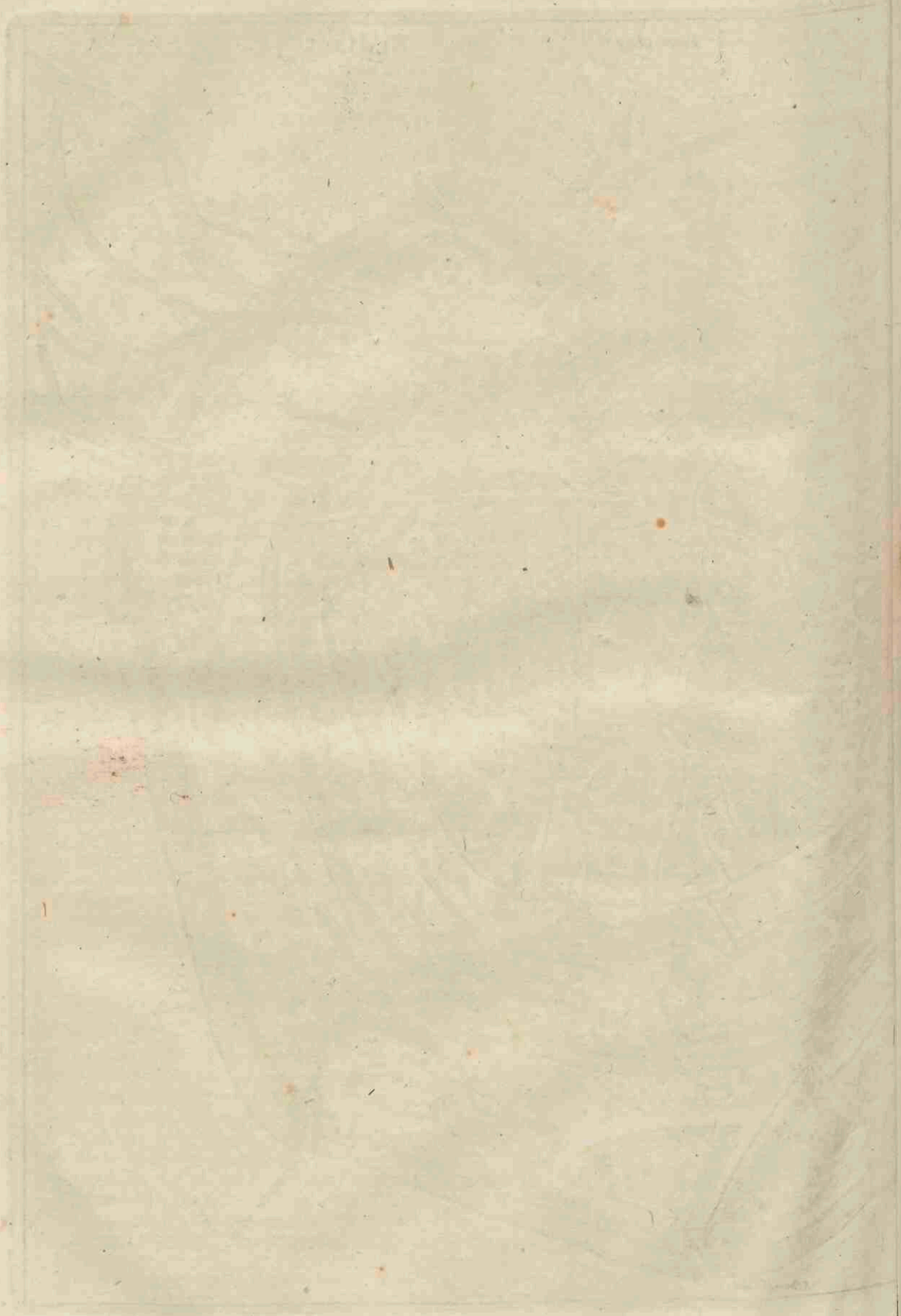

1631. Alefelt / 2 mijlen van Hildesheym / aengekomen / aldaer hy hem gelegert / ende van wegen sijner swackheyt oock tot beter by-een-bryenginge des verstropden en gedeelden volcx / hem sommige dagen stille gehouden. Van daer hy den 22 Septembr. weder is opgebrooken / ende volgens tot ende om Hoxter in 't Stift Coxbay is aengekomen / en hy Coxbay een Brugghe over de Weser ghelept / om het Voetvolck over te brengen. Daer werdt dat Leger met drie nieuw-gewonnen Keulsche Regimenten te Voet ende twee te Paerde / oock 12 stucken Geschut / ende allerhande toebehoorende Ammonitie / die upt Hamelen werden afghehaelt / wederom versterckt.

Den 26. is de Graef van Tillp met sijn gantsche Armade / nae dat hy de Grave van Grontsveldt / als Gouverneur des Weserstrooms / om die selve plaetse te besetten ende te defenderen / met etteliche duysent Mannen ende voornaemste Officieren heeft voorsien / wederom opghebrooken / ende den volghenden dagh by Warburch in 't Stift Paderborn aenghekomen / aldaer hy den meestendeel van die ghevluchte Geestelicke Prelaten / Monicken / Papen ende Nonnen / weder in de Westphaelsche Stiften verdeelet heeft.

Graef van Tilli komt in Hessen aen.

Als nu hier-en-tusschen aen Tillp bericht werdt / dat de Coninck tot Sweden met sijn Armade hem niet voorder verbolghde noch nasettede: maer sijnen tocht deur Duytzingen nae Franckenlandt genomen hadde / soo is hy den 29 deses van Warburgh oock opghebrooken / ende den volgenden dagh tot Fritzlar in Hessen aenghekomen. Onderweghe heeft sijn Volck over-al qualick hupsch-gehouden.

Schermutsel tusschen de Hessische en Tillysche.

Den 2 Octobr. is hy van Fritzlar wijders voortgheruckt / aldaer den selven avondt een Tillysche partije tot Weyckhuys by Ziegenheym is ingevallen / daer henen sich veel Boeren met haer Vee ende Hupsraedt begheven hadden / ende met een Compaingnie Hessische Ruyters beset geweest / sommige Ruyters nedergehouwen / gevangen en geplondert / waer upt brand causeerde / dat meest die halve Vlecke in de lucht is gevlogen.

Daer op is een secours upt Siegenheym gekomen / de Tillysche afgedreven / de gevangene met den Roof des meestendeels ontjaegt / ende dien nacht totten morgen toe / met Stucken daer upt geschoten / dat op beyde zijden wel 300 Mannen doodt bleven / ende veel ghewondt werden.

Des anderen daeghs heeft hem Tillp met de Fuggersche ende Altringsche Armeye / die kortst te voren oock weder in Hessen was aenghekomen / vereenight. Ghelijck sy nu alles / waer sy Meester konden zijn / hebben uptgeplondert / ende daer sy in 't Landt zijn ghebleven / genoegh same Vestigia ende bewijs naelieten / soo zijn sy te samen op Fulda ghetoghen.

Den Coninck in Sweden / trecht een nieu Regiment / inde Maegdenburghsche en Halberstadtsche Landen op.

Onder sulcken vluchtighen marcheringhe des Graven van Tillp / heeft hem de Coninck van Sweden binnen Hall ghehouden / ende aldaer een nieu Regiment in 't Bisdom Maegdenburgh ende Halberstadt bestellet: Den Voorst Lodowijck van Anhalt tot een Stadthouder; D. Stalman tot Cantzelier / ende den Obersten Snijdewijn tot Commandeur over de in-gelogeerde Besettingen verordent: Ende na dat hy met den Keurvorst van Sachsen / die hem oock daer henen begaf / alderhande vertrouwlicke hooghwichtige wonder-redinghen gehad hadde / oock van hem ende den by-wesenden Hertoghe van Wepmar ende Vorst van Anhalt een vriendelick affschept nam / sich onder malkander / als Broeders / hertelick gelievet ende ghekusset: Daer deur oock Hare Majestept groote affectie ende genegenthepdt by menigh Menschе verkreegh: Soo is hy eyndelick den 17 Septembr. met de gantsche Armepe weder van daer opgebrooken / ende sijnen Tocht over Querfurt op die stad Erffurd genomen: van mepninge zijnde met een vast voornemen / desen hoogh-nuttelicken Pas te bemachtighen in toekomender tijdt. 1631.

Watter nu by de Handelingen en 't Accoort met de voorsz stadt Erffurt / tusschen den Coninck is ghepasseert / willen wy wat omstandelick verhalen.

Erffort van dē Coninck in Swedē ingenomen.

Na dat nu Hare Coninckliche Majest. tot Sweden (nae desen aenden 7 Septembr. tot Breytenfelt by Lypsich gehouden victorieusen Slach) hem na Halle in Sachsen begeven hadde / ende voorder met alsulcken Armade deur Duytzinghen in Franckenlandt te gaen / by hem selven voornam / Soo heeft den Generael Commissarius ende Krijghs-raet / Sigismundus Hausznер / des maendaeghs den 19 der voorseyder Maent / voormiddach / die van Erffort hier toe Ghedeputeerde / aengheseyt: Dat Hare Coninckliche Majest. sich ghenadighst wilde laten welgevallen / dat voor sulcken Armade by den Deurtocht ende Rustingen / sy die van Erffort niet minder (als van allen Cheurvorstelicken Graeflicken eñ ander Heersschappijen in Duytzingen) gheschieden soude / den voorghenomen Aenslach ghelijckformich: Welcke hy te ghelijck / als voor belooft / oock overvloedige Provianд wilde helpen verschaffen: Ende dat Volck 't welck van de Coninckliche Armade / in't ghiedt van die selve Stad komen soude / tot behoudenisse van goede Ordre / bequame Quartieren assigneren en bestellen: Ende oock met den eersten pemant upt hare middel in't Vorstelicke Sachsische Hof-Leger na Weymeren wilden affenden: Welcke in plaetse ende van weghen des Conincx / eñ Hertoch Wilhelm tot Sachsen / noch voorders / yetwes souden bewijs doen of te kennen geven. Na desen ghehouden Raedtslagh / hebben haer die van Erffort op dat geschiede aenbrengen sich aldus verklaret: (namelick) Dat of wel / 't is waer / van weghen deses soo veel jaren na malkander uptgeharde Krijgswesens aen Provianд / haer-lieder stadt een groote verkortinge / ende daer deur die selve ende haer ghiedt in merckelick verderven ende afnemen geraeckt was: Maer nadien dit werck alle Standen in Duytzinghen te gelijck betrefte / het gemeene Euangelisch wesen conserneerde / ende tot behoudinge van beter Ordre by die deurtreckende ende uptgeruste Soldatesca ghedyen mocht: Soo wilden sy sich oock nae haren deel niet daer upt beslupten / maer den besten vlijt pleghen / ende in't werck stellen / soo wel van weghen de verschaffinghe deser Provianд / als assignation der Inquartieringe op der Stadts Dorp-Heerlickheden na der behoorlickhept uptvoeren en bestellē: Ende tot Hooghstgedachter Harer Vorstelicker genaden / in sulcken Vorstelicke residentie / die aengelepde Ordeninge noch desselven daeghs

1631. in't werck wilden stellen. Met welcke haren aenbieden die gemelte Commissarius in alles wel te vreden was / eñ hebben de hare terstont na Wesmeren afgheſonden / welcke oock des volgenden morghens Harer Voorstel. Genade in eygen Voorstelicker persoon / byſtaende audientie / die voorgheleyde beyde Puncten vergrootet / ende boven die selve noch des derden ghedacht (namelick:) dat Hare Coninckl. Majest. van meyninge was / in die Stadt een Garnisoen na hem / daer binnen te laten / ende Hare Voorstel. Genade tot haer sulcks te ghedencken opgedragen hadde.

Na dat nu die Afgesanté op dit aenbrengen grondelick hebben geantwoordt / Dat die eerste beyde Puncté alreede tot harer gerechtigheyt waren in 't werck ghestelt / Maer dat sy van wegé het derde nieuwe gepraponeerde Punct / in desen sich wilden laten mercken / in (tegenheyt) waerlick (oversulcks) niet verplicht noch verbonden waren. Nochtans ghenoeghsame onderwijs haddé / dat na invoeringe van sommighe hoochwichtighe oorsaken / die sy oock in specie terstont aentrocken / noch vooy weynigh maenden ende anders hier te vooren tot verscheyden tijden die Oorlooghs Veldtheeren van diergelijcken ghesinne / weghen inneminge der Garnisoenen in die stad af te staen / haer bewegen lieten / Eñ dat Hare Koninckl. Majest. in der selver Overweginghe in desen ghevalle niet voorder in ghemeyne Steden die selve setten wilden / Soo stonden sy in goede hope: Ende dat Hare Voorstl. Genade selve hier in het beste te doen / dat Hare Coninckl. Majest. ghemeyne Steden wilde ontschuldighen / sulcks bidden sy in ootmoedighen vlijt: Als hebben Haer Voorstl. Genade hier op sich met vlijt ghereselveert: Dewijle Hare Coninghl. Majest. hem nimmermeer den Lande tot Duysinghen ghenaerdert heeft: Soo waren sy alsnu in't werck / den selven tegen te trecken / ende wilden dese haer verklaringhe / ende ontschuldiginge te vermelden / in gedachte houden / ende een gedenck zijn: Maer stelden het soo verre / of by Hare Coninckl. Majest. self aen die Gedeputeerde van Erffoyd yetwes voorder / des derden Puncts halven wilden versoecken laten. Hier-en-tusschen soo is van den Generael Quartiermeester den Heere van Boullion, haer anderwerf te weten gedaen (namelijck) dat sy by haer voorgenomen marcheringe / onder 't ghebiedt van de ghemeyne Steden wilden berusten / als voorgemelt / ende noch desselven dings daegs tegen avont in't Ampt van groot Sommerda / haer Hooftquartier nemen wilden / Aldaer sy hen-lieden terstondt presenteerden: Maer dewijle sy in haer aenkomste vernamé / dat Hare Coninckl. Majest. dé selven avont niet aldaer aenquam / maer tot Lupbingen overnachten soude / So hebben sy des naestvolgenden morgens oversulcks / als sy even upt haer Quartier wilden oprepsen / na dat den wint ende 't weer upt den Westen was / haer Legher-plaetse onder den vrijen blauwen Hemel toegebracht: Soo dat op die inden Name Harer Coninckl. Majest. hare ghepraponeerde twee eerste Puncten / sy haer also Onderdanighst aengeboden hadden: Ende dat selve aenbieden in sulcke gestalte te effectueren in 't werck waren: Op hope Hare Coninckl. Majest. daer mede konde te vreden sijn. Maer op het derde Punct Genadigst na begeerder maeten sich te verklaren / ende te betoonen met bewijs: Baden sy / Dat de gemeyne Steden met inneminge der Garnisoenen verschoont bleven: Van Hare Coninckl. Majest. in desen jegenwoordigen standt haer benevens alle Burgherschappen / daer onder oock eenighe Catholische waren / de toebehoorende ingelande eñ op den lande / als niet weyniger ofte niet de minste des Cheurvorsten tot Mentz / alhier voorhanden Goederen / Raden / Be-ampte / en Dienaren / oock der gantsche Catholischē Cleresije / ende alsoo gantsche gemeyne Steden ende sulcker Lantschap in beschut en bescherm te nemen / ende by Hare Coninckl. Majest. Armade Deurtocht ende byweſenthey / als oock anders voor allen overlast en ghewelt versekert mochten zijn.

Haere Koninghl. Majest. heeft daer op in der persoon alsoo gheantwoordt: Dat oversulcks die gheschiede af-ordeninghe / als oock dat sy sich des eersten eñ anderen Puncts halven nae der behoorlijckheydt te bewijsen / in 't werck waren / tot Ghenadighsten welghevallen mochte ghelucken: Ende sy wilden / 't is waer / gheerne sien / dat om die aen-ghetoghen oorsaecken wille / die anders tamelick wichtich waren / haer die in-neminghe der Garnisoenen inde Steden niet voorder en mochte toeghemeten werden / soo het den jeghenwoordighen standt maer lijden wilde: Maer die is nu alsoo gheſteldt / dat sy om veel wichtigher ander Rationum wille / oock hier-in de naeste aenghewende / gelijck de exempelen des Keurvorsten tot Brandenburgh / ende Hertogen tot Pomeren / etc. haer-lieden sonder twijffel wel bekent zijn souden / niet heeft mogen verschoonen: Maer in haren Cheur- ende Furstendommen die vaste Plaetsen en Passagien met bysonder Besettinghen voorsien moeten / der welcke men aen sulcke plaetsen soo wepnigh als het lieve Broodt ontbeeren konde / soo men oversulcks niet den Inwoonders ende het gemeyn wesen tot uptterste srhade en verderf / upt opset / moetwilligh verwaerloosen ende voorby-gaen laten wilde.

Derhalven en konden sy hier in van haren genadighsten gesinne niet wijcken / noch hare Bede in desen gevalle plaets geben: Maer sy waren hier toe erbiedigh / niet alleen in desen op het alder-lijdelickste voort te varen / maer oock die Inquartieringen / hooger / wijder en langher niet / dan als harer ende der gemeyner Steden seekerheydt / oock die ratio belli onvermijdelick verepschte / verstrecken ende continueren: Oock by de ingelepde Soldaten goede Ordre en Discipline / soo veel immer mogelick is / houden / toe te laten. Maer die overighe petita betreffende / soo hadden sy / 't is waer / van weghen allerhande daer upt voortgebrachte considerationen / sonderlinge dewijle in sulcx ende harer gealligeerden aendringende vpanden / den Cheurvorst tot Mentz / sich tot hier toe deser Stadt als Erf-heer heeft aennemen willen / hem met Goddelicken bystande die selve lichtelick impatroneren / ende hier nae Jure belli, die alle ander contrarie vincula ende obligatione by den victis totten grondt toe werh te nemen / in't werck stelde / tot diens / ende haerer Bondts-verwandten meerderen nut ende vroom ghebruyck / ende daer over nae diens wel-ghevallen ende goedtdencken disponeren konnen: Maer tot bewijs van die ingelijcke

1631.

1631. gelijſde Coninckliicke mildigheydt/goetheydt ende genegenthepdt/ op dat ſp/ inſonderheydt alſulcke daer onder begrepene Euangeliſche/ ſampt ende bpſondere/ vaſt bp/en toeghedaen zijn/ ende blijven: Veel lieber het genadighſt daer henen richten willen/ dat ſp haer/ met t'ſamen die gantſche Burgherſchap/ende den toebehoozighen op den Lande/onderdanighſt te ſamen willigh accommodeeren. 'tWelcke/ nadien het alreede den meeſtendeel in der daedt met goede aennemelicke diſcretie ghevolght ware: Ten deele van weghen inneminge der Guarniſoenen/na afgelepder Relation der Afgeſandten/ ongetwijffelt noch verder volghen ſoude: Soo wilden ſp bp Haren Coninckliicken Wooꝛde in de beſte fozm ende mate/ſoo het immer geſchieden konde/ aldergenadighſt toeſeggen/ beloven/ ende die ſelve ghenoeghſaem verſekert hebben/ ende hier op met den eerſten eenen Bzief van ſekerhepdt uptſchicken/ ende aen den dagh laten ſtellen/ Dat ſp/nevens alſulcke Heeren ghealligeerde/ ſp-lieden met de ghemepne Steden/bp alle ende pder her-ghebzachte Kerhten/ Gerechtigheden ende Vzpheden/ geruſt laten/ tegen alle Menſchen/nae hooghſte vermoghen/ Coninckliick Beſchutten ende Beſchermen wilde. Maer die Catholiſche Burgers van ſulcken Genadighſten belofte van beſchut upt te nemen en af te ſonderen/ ende met haer in ſulcker gheſtalte als met ſulcken lieden van haren Religions-verwandten menighvuldigh geſchiet is/ hadden ſp/ 't is waer/wel genoeghſame oozſake bpandtlick vooꝛt te varen: Maer het ſouden die ſelve/welcke vooꝛ die gheſchiede vooꝛbiddinge ſich te verblijden hebben/ ende alſoo die gantſche Burgerſchap gheen uptghenomen/harer alſmu geſchiede Coninckliicke Belofte ſchuldigh zijn. Maer den laetſten petito, dat hier onder ook des Keurvurſten tot Mentz Goederen Dienaers ende t'ſamen die Catholiſche Gheeſtelickhepdt ſouden verſtaen werden/en konden ſp deſhalven geen plaets geven/dewijle hare ende alſulcker Heeren gealligeerde van J.L. ende andere in der Catholiſchen Ligue begrepen Heerlickheden Krijghsvolck/ heftigh toegeſet/ nae Lijf ende Leven/ Landt en Lieden getrachtet/ende die uptterſte Vpandtſchap bewijſen ſouden. Maer ſp en wilden hier in ook niet totten extremis vooꝛtgaen/ ofte noch ter tijdt met haer als Vpanden ommegaen/maer op ſulcken geluckigen aenkomſte in de Stadt met haer in't bpſonder ſpzeecken/ende het alſoo maken laten/dat ſp ſulcken Coninckliicken mildighepdt/ende der geſchiede onderdanighſte Vooꝛbede in petwes trooſtelickx ſullen bevinden: ende haren Pzincipalen ende Overſte van der Vpandtſchap/ af te laten/des te meer vermanen mochten.

Sulcken Harer Coningl. Majeſt. Ghenadighſte Verklaringe/ Toeſegh ende Belofte/ hebben die Afgeſandten met danck aenghenomen/ende ſulckx ober te bzengen haer aenghe-boden/ met nabolgender onderdanighſter Bede: Dat in oberweginghe der aenghevoerde Alderhooghwichtighſte Gozſaken/ maer bpſonder oock deſer omſtandigheden: dewijle van wegen der gemepne Steden/deſer ſoo langhen tijdt bp die in't Hepligh Kijck omſwebende/ende die ten hartſten getroffene Krijgsweſens/ gheleden ende uptgeſtaen hebben/ die menighvuldighe beſwaerniſſen/ een ſulcken grooten laſt der aengheſonden Guarniſoenen niet ſouden verdzagen konnen/dat ſp daer mede genadighſt mochten verſchoont blijven. 1631.

Daer op de Coninck heeft gheantwooꝛdt: Ghp en ſult mp hier toe niet veel geven/maer dewijle deſe Guarniſoenen allen Standen des Lands tot Bupzingen ten beſten werden ingelept/ ſoo ſullen die ſelve ook het harige ober deſen tot der ſelver onderhoudt ghevooꝛderde koſten/ helpen dzaghen. Niet dies te minder ſoo hebben die Afgeſandten deſes wichtighen punts halven/ vooꝛder openinghe ghedaen of indachtigh ghemaeckt/ ende daer bp/ Dat Hare Cheurvurſtel. Ghenad. die Be-ampte ofte Ampt-Mannen ende Dienaers/ met tſampt der Cleresye/ ook mede in het beſcherm ende behoudenis mochten ghenomen werden/anderwerf gantſch omſtandigh gebeden. Sulcx hebben't is waer/Hare Coningl. Majeſt. ghenadighſt bemerckt/ maer ſulckx evenwel bp der gheſchiede Reſolutie in alles blijven laten/ ende daer bp ghedacht/ dewijle ſp deſes derden puncts halven ſich epndelick te verklaren niet verbonden waren/ſoo ſouden ſp met den eerſten ſich weder inde Stadt begeven/ hier van refereren/ ende ober-ſulcks dieſelve in der perſoon niet eer/tot dat hier-op de epndtlicke Antwooꝛdt in-ghebzacht ware/in die Stadt te komen ghemepnet/ſulcke behendich te rugge bzenghen. Bp deſen Afſchepdt ſoo hebben Hare Koningl. Majeſt. deſe wooꝛden ghebzupckt: Houd u alleen ſelve niet langher op/ende maeckt u die ſaecke niet ſwaerder: Want ick weet doch wel/ dat ghp mp in die Stadt geerne hebbet/ende dewijle die ſelve van nu vooꝛtaen dooꝛ mijn Koningl. wooꝛden alreede in haren ſtaet ghenoeghſaem verſekert is/ ende ick mp niet langer te verſupmen hebbe/ ſo wil ick den Vooꝛtocht/als ook ten deele van den Krijghsvolcke te peerde ende te voete al vozen inde Stadt ſchicken/ op dat ick bp mijner teghenwooꝛdighepdt aen allen zijden meer verſeeckert zp/ ende die Wachten onder den Toozen/ ende op den anderen vooꝛnaemſten Poſten/ des te beter magh beſtellen laten.

Als nu die Af-gheſanten repliceerden/ dat boven Harer Coningl. Majeſt. geluckige aenkomſte/die gantſche Burgerſchap ſich hooglick verblijdden/ende dieſelve Onderdanighſt op te wachten/ na beſten vermogen beblijtigē ſullen: maer daer bp met beſchepdenhepdt indachtich ghemaeckt/ dat tot Harer Koningl. Maj. beter verſekeringe/ dierghelijcke wachten/ſonder dat vander Burgeren/ eñ der ſtadt gewooꝛden Soldaten/ wel ende ſterck genoech conden beſet werdē/ dat hier toe die vooꝛheenſchickinge ende inlegginge der eygene Krijgsvolcken niet noodich en ware: Soo heeft die ſelve daer op geantwooꝛt: Dit gebzupck met beſtellinge der Wachten inde Steden ende aen die plaetſen/ daer ick bp Krijghs-tijden gheweeſt ben/heb ick altoos alſoo gehouden/ende mp nopt/in wat geſtalte/ende hoe ſterck ſulcx geſchieden mochte/geen tijdt noch mate vooꝛſchzijven laten/ maer het bekende Vers in acht ghenomen/ (namelick:)

Alterius non ſit, qui ſuus eſſe poteſt.

Het ſelve gebzupck houde ick noch/ende hebbe tegenwooꝛdich daer toe meerder oozſaeck ende gheleghenthepdt.

Daer

1631. Daer by hebben het die Afghesandten blÿven laten/eñ zÿn van Hare Coningl. Majest. gedemitteert/ende daer by vermaent ghewozden/dat sy met der eyndelicke Resolutie op het derde Punct/ haer op't voozderlickste wederom souden verboegen en schicken. Wat nu in desen ghevalle ghepasseert is/ dat hebben sy niet alleen den voozighen dagh/ maer oock sonder uptstel nae deser wederkomste/ die aldaer teghenwoozdighe Raedt ende Commissario van den Cheurvozst tot Mentz ghenotificeert ende aenghedient/ ende van den selven daer-op antwoozdt ontfanghen: Dat over sulcks in der Stadt al-hier het gheroep van Hare Koningl. Majest. aenkomste in het Landt te Duytzinghen lupdtbaer werdt/ hy doen terstont ende tot hier toe meermaels met Harer Cheurfurstl. Ghenad. Lieden/ ende teghenwoozdigher Clerese/die hy van dieswegen tot hem doen voozderen/ ende met haer besprzoken wat in desen ghevalle soude te doene zÿn/in rÿpen raedtslagh ghenomen: Die in aller wegen/ nevens hem/niet anders hadden konnen bevinden/dat hare Koningl. Majestepts Mannen op der Stadts zÿde/ sich in het minste teghen-staen/maer veel meer Onderdanighst bequaem bevinden sullen. Daer by liet hy 't naemaels blÿven/ ende hadde nae sÿn deel die/ met t'samen de gantsche Burgherschap/Ghenadighst gheschiede Koninglicke Beloften ende Toeseggínghen/dewelcke seer wel te betrouwen waeren/gheerne vernomen ende geweten/ende hy en twÿffelde gantschelick niet/oft Hare Koninghl. Majest. als een Glozp-weerdighste Chzistelicke Potentaet/ soude oock met Harer Cheurvozstl. Genaden Lieden/ende der Clerese het also maecken/ dat sy op voozher-gaende onderdanigste Bede/ ende bewÿs/ die sy voozt aen oock in 't bysondere voor sich wilden uptvoeren/ in gelÿcker gestalte aen hare plaetse deser Coninckticker Ghenaden ende mildighept te roemen hadden. Het wilden die Afgesanten sich oock niet versupmen/ maer Hare Coninckl. Majest. op het derde Punct/ van wegen de Inneminge der Garnisoenen/dewÿle die ingevoerde ende vergroote ontschuldiginge niet en konde standt grÿpen/ die loopende Resolutie te rugge bzengen/ ende soo wel sy aen hare plaetse als andere/helpen verhoeden/ dat Harer Coninckl. Majest. voor-aen-trecklenden/ ende in die Stadt gecommandeerden Krÿghsvolcke/ niets weder-weerdichs bejeghenen/ ende daer dooz petwes ter ongelegenthept gheen oozsaeck mochte gheghéven werden. Daerop heeft die Stadt aen Hare Coninckl. Majest. de harige anderwerf afgeveerdight/ ende den Wtschot op de vÿf Raden in gelÿcker gestalte het gantsche verloop der saken voozgedzagen/ende daer over voozder Consultatie plegen laten/alwaer het dan in de gantsche Stadt is ruchtbaer gewozden/ datmen sich geene vyantschap te besozgen hadde/ maer daer op te bedencken/ dat Harer Coninckl. Majest. werdt opgewacht/ ende desen vooz-her-trecklenden ende in die stad marcherenden Krÿghsvolcke/ sich niet weder setten sullen/ noch petwes wederweerdighs te bejeghenen. Gheltck in sulcks/als Hare Koningl. Majest. dese Verklaringhe te rugghe te bzenghen/ der Stadts Afghesandten sich upt der Stadt begheven hadden/ soo is haer onvoozsiens de Coninchlicke Generael Commissarius/ niet verre vande stadt/bejeghent/met vermeldinge/dat Hertoch Wilhelm tot Sachsen Vozstl. Genade met een Coninckltck Regiment te Peerde/ aen't marcheren was/ende van Coninckl. Majestept bevel hadden/ sich daer mede vooz aen in die Stadt te begheven/ ende allerhande dienstelicke preparatoria, ende bestellinge te geven: 'Twelcke dan oock terstondt by die noch inden Raedt sittende/ van haer-lieder deur eenen Burger te weten gedaen werdt. Daer op sÿn Hare Vozstl. Genaden/ met t'samen sommige Cozpetten Rupters/tot des Heeren Oversten corrivili Regiment ghehoozigh/ ontrent den middagh vooz aen gekomen: Ende na dat die selve aen 't getimmerde Slot quamen/ zÿn sy goetwilligh ingelaten gewozden/ ende voozder op de Marckt geruckt/ die Rupters aldaer in goeder ozdeninge gehouden/ende deur eenen hoogen Officier die twee voornaemste/upt den doen ter tÿdt regierenden Raedt/ tot sich laten voozderen/ ende haer vertoont: het souden die tot Harer Coninckl. Majest. upt des Raedts middel Afgesanten/ tot harer wederkomst sonder twÿffel gherefereert hebben/ in wat ghestalte die selve met Harer Coninckticke Woozden die gemeyne Steden op 't beste versekert/ ende daer by Genadighst gedacht/dat sy vooz sulcken Intreck eensdeels vanden Krÿghsvolcke te Peerde ende te voete vooz aen schicken wilde. Derhalven dan Hare Coninckl. Majest. haer dese Rupters te geven/ welcke oock teghen avondt eenigh Voetvolck volghen soude/ op dat hier deur met bestellinghe der Wachten/onder den Toozen eñ anders/ totten voornaemsten Intocht goede voozberepdinge gemaeckt ende alle disozdze verhoedet mochte werden. Daer by ware Hare Coninckl. Majest. Genadigst van sinne/aen dese Stad Hare Vozstl. Genade die Sleutelen totten Stad-toozen te pzesenteren/ op dat met der openinghe ende sluptinghe/bestellinghe der Wachten ende anders/Hare Coninckl. Majest. diensten bevoozdert werden/ 't welcke oock van allen anderen Steden daer in Hare Coninckl. Majest. persoonlick gheweest/ ofte daer in Garnisoen bestellet/ alsoo gheschiet is. Hier op hebben daer-en-tegens die ghemelte Hertogen der Raden/ sich laten vinden ende verkondight: Dat boven die van Hare Coninckl. Majestept deur sulcker Coninckticker Woozden gedeelde Verseker ingen/ sylieden nevens die gantsche Burgherschap Hooghlicken verblÿdt sÿn/oock niet van meyninghe waren tot bestellinge der Wachten ende anders tot goede verozdeninghe deses/ wat tot Hare Coninckl. Majestept meerder verseker inghe ghedpen mochte/ pets te verhinderen/ jae gheensins: Maer hadden alreede die voozighe Persoonen anderwerf afghesonden/ ende sich van wegen inneminge der Guarnisoenen alsoo laten verklaren/ op hope Hare Coninghl. Majest. Ghenadighst daer mede sullen konnen te vzeden zÿn. Maer Haer Furstel. Genad. werden oock onderdanighst gheheden/ dat van dien alreede voozhandenen ende noch voozder aentreckenden Krÿghsvolcke/ tegen den Burgeren/ noch den Keurfurstelicken Mentzsischen Amptmannen ende Dienaren/noch der Clerese schade/overlast noch gewelt toegevoeght mochte werden. Die gesondene pzesentatie der Sleutelen belangende/ en stondt niet aen haer die selve te bewilligen:

1631.

Sy

1631. Sy wilden/ 't is waer / ſulcken mepninghe/ aen ſijn behoozlicke plaetſe refereren / maer ebenwel Hares deels onderdanighſt ghebeden hebben/ dat van den ſelven/ſoo het moghelick waer/ mochte afgheſtaen werden. Maer den Hertogh heeft hem hier-op verklaert/het ſoude by der Parole of Wooꝛt dat Hare Coningl. Majeſt. van hem gegeven heeft/ vaſt blijven/ ende alle mogelicken vlijt aengewend werden/ dat alle diſoꝛdꝛe na-bleve/ende niemandt ſchade geſchiede. Ende naedien ſy den Nieuw-ingheſetenen Voꝛſt der Stadt Beſcherm-heer/ ende den ſelven alletijdt met byſonder ghenaden toegedaen geweeſt zijn/ ſoo hadden ſy deſe verrichtinge des te williger op ſich genomen/ op dat ſy oock nae haren deel alle onghelegenthepdt holpen verhoeden / ende ſoude noch ter tijdt wederom van die alreede vooꝛ-handen Kupterije/ noch van den naetreckenden Voetvolcke/ pemandt in des Vozgers huyſen ghelept wozden: Maer die ſelve tot op Hare Coningl. Majeſt. eygen beſtellinge/op die openbare plaetſen na uptreyckinghe der Pzovianden Voeyeringhe te blijven/ bevolen werden. Die Pzeſentatien der Sleutelen totten Tooren / ſoude hem de Stadt dies te minder konnen weygeren/dewijle ſulcke niet tot afbzeuck der Stadts Rechten noch Vzyheden / die ſy deur Coninglicke Beloften genoeghſaem verſekert waren: Maer ſimpel ende alleen Hare Coningl. Majeſt. ter eeren/ ende tot meerder verſekeringe in deſen aengeſien/ ende deſſelven wille ware / dat Hare Voꝛſtel. Ghenad. niet eer van den Paerde ſoude aſſitten / tot datſe te vooꝛen daer op volghden. Maer dat hier van Relation geſchiet/en was haer/'t is waer/niet tegens: Maer men ſoude dat ſelve doen ſonder vertoeven/ ende die ſleutelen terſtont overleveren: Oock onder deſen by Hare Furſtel. Genad. eene onder de ghemelte Afghefandten op de Marckt laten blijven / dat ſy deſes berichts en hulpe in vooꝛvallende beſtellinghen ſich te ghebꝛuycken hadden. 't Welck oock alſoo gheſchiet is/ ende ſulckꝛ ſonder vertreck nagekomen van die ander Ghedeputeerde ſittende Raeden / ende den Wtſchot upt den anderen Raeden behoozlijcke Relatie ghedaen: Ende nae ghehoudenen Raedtſlagh/ende ghemaeckten beſlupte / nae middagh ontrent een ure / Hare Furſtel. Ghenad. op de Marckt/ daer ſy noch te Paerde was / van haer-lieden t'ſamen deſe onderdanige Antwooꝛdt te rugge ghebꝛacht werdt: Dat in ſtede ende van weghen Hare Coningl. Majeſt. ende den ſelven tot onderdanighſter eeren die Sleutelen totten Toozn die perſoon die hier onder Genadighſt verbonden ware/vande gene die ſy van wegen der ghemepne Steden plachten te bewaren/te pzeſenteren / ſy beſtellingen gemaeckt hadden in hare oꝛdeningen: Nochtans met deſer uptdꝛuckelicke Bedinghenijſſen / dat ſulckes verooverleveringhe ghemepner Steden aen deſer Rechten/ Gerechtigheden en Vzyheden/ deſer alreede geſchiede na Coninglicke Beloftenijſſen/ tot geenen nadeele noch afbꝛeuck gherepcken ſoude. Maer nadien ſulcke Sleutelen niet by eener perſoon ende aen eene plaetſe vooꝛhanden waren / maer van vele daer toe veroꝛdineerde lieden moeſten te vooꝛen afghehaelt ende verkreghen werden: ende datmen alſoo dieſhalven met der ſelver overleveringhe ſoo haeſtelick ende ſnel niet ter ſaken komen konden. Soo wilden Hare Furſtel. Genad. het niet ongenadigh opnemen/ als het hem in deſen mogelick in pet wes overſulckꝛ vertrecken mochte. Met welcke verklaringhe den Hertogh te vꝛeden is gheweeſt: Ende als ſy daer nevens ſich indachtigh maeckten/ dewijle tot beſluptinghe der Pooꝛten veel ende byſonder perſoonen van haer beſtellet waren / dat tot verhoedinge allerley beſoꝛghder verwarringe ende onklaerhepdt/die ſelve by haren Verrichtinghen of Ampten ghelaten/ ende deſhalven van haer aen den Coninckliicken Officier/ die hier in commando hadde / gheweſen werden mochten: Soo hebben Hare Furſtl. Genad. ſulckē vooꝛſtach oock genadigh belieft. Maer wanneer't hem ondertuſſchen daer by wijders toedꝛoeghe/dat in ſulckꝛ de dienaren tot afhalinge ſulcker Sleutelen werden uptgeſchickt/ Haere Coningl. Majeſt. vooꝛnaemſte Heeren Raeden ende Secretari in den Coninghlicken Hooft-quartiere ter hoogen Lelien betreffende/ eñ oock die Afgeſandten van groot Sommerda weder te rugghe komen / die vooꝛghemelte van bepder zijden / dat Hare Coninghl. Majeſt. met der Steden Verklaringe wel te vꝛeden waren: Maer werden deſen avondt bupten der Stadt by de Armade gelaten/ ende des anderen daeghs aenkomende/ oock wat op bepden zijden werdt afghehandelt / volvoeren laten; Daer op dan oock by den vooꝛſz. welghemelten Heeren Raeden die den afgheveerdichden gegevene Coninglicke Parole tot noch meerder vergewiſſingh of verſekerthepdt van deſen / dat die Stadt ende Steden by haren Vzivilegien/ Immunitaten ende Gerechtigheden ghelaten ſouden werden/ naemaels omſtandighlick vergrootet/ende vooꝛ Harer Coninghl. Majeſt. aenkomſt in die Stadt/ daer op ſich met haer-lieder des beloofden Verſekeringhs-bꝛief ende der Reverſalen te vergelijcken/aengedupdet: Daer by oock gheadviſeert gheworden/ als om meerder verſeeckerthepdt / Hare Coningl. Majeſt. noch den ſelven avondt een matelick getal Muſquettiers inde ſtadt gelaten/ ende die Deuren en Poſten met nootwendigher Wachten vooꝛſien werden: Soo heeft die Stadt tot vooꝛdeel / ſich/ van weghen ſulcker Harer Coningl. Majeſt. Genadighſten Affection/Coninglicker Mildighepdt ende Ghenadighſt haer te vertroo ſten / die her-vooꝛſtellinge des Verſekeringsbꝛief bedanckende / ende ſich daer onder als oock van wegen uptvoeringe der Reverſalen/ met Hare Coningl. Majeſt. vooꝛ-heen-welgemelte Heeren Raeden in te laten/ aenghebo den: Maer daer by deſes / dat namelick het Cheur-Furſtelicke Mentzſige by der Stadt vertierende particular interreſſe, te gelijcke mede daer in getogen/ende in Salvo blijven mochte/namaels ghedenckende: Maer dewijle die Coninglicke Heeren Raden ſich hier toe geenſins verſtaen willen/met vooꝛwendinghe/dat deſe ſoo dickmaels vooꝛ-verhaelde Bede/Hare Coningl. Majeſt. ten laetſten niet ten beſten/ maer ongenadighſt opnemen ſullen: Alſoo/ dewijle van dieſwegen met des Heeren Keurfurſten Lieden / ende der Cleresije byſonder te ſpꝛeken/ maer daer by vooꝛghewendt/ dat der Stadts Ghedeputeerde tot die vooꝛ-aengheroerde Handelinghe die pzeparatie maecken/ Raedts ende gemepner Steden wege/die haer vooꝛ-gelepde Puncta in deſen gevalle hoꝛtelick

1631. op't Papier te brenghen / ende haer den Coninghlicken Heeren Raeden / hoe eer hoe beter wilden overleveren. Als nu middelertijdt die tot afhalinge der Poort-sleutelen afgheveerdighde dienaers / die selve ter plaetse brachten / soo zijn sy in den voorgemelten Coninglicken Hooft-quartiere der Hooger Lelien inde groote Stove / by teghenwoordighevdt der Welghemelter Heeren Raeden / in 6 hoven op een Taeffel geset gewoorden / ende die selve in Hare Coningl. Majest. name bestelde Officiers / dadelick overgelevert / ende aen die selve bovengemelte Poort-slupters / te gelijck mede aengewesen ghewoorden.

Des volgenden Donderdaeghs / aen den 22 der voorseyder Maent / na middag ten 3 uren / zijnde Hare Coningl. Majest. gheluckigh in de Stadt gekomen / ende van den voornaemsten upt der selven middel ontfangen / ende naemaels om beschermende beschut gebeden / ende daer by der selve gemeyne Steden arme gestelteniſſe te kennen ghegheven is gewoorden / overſulckx sy by desen in 't Heylige Rijck sich onthoudenden onheylē / na alle vermogen sich ontblootet / ende sonder dat / noch yder-tijdt in aller ootmoed en verklepninge gehouden / ende in die Krijghs-handelingen niet in-menghen willen / maer veel meer die Vrede-veerdighevdt sich te bevlijtigen / oock dies wegen ghenoeghsame oorsaeck ghehad hadden / dewijle der selver toeganck en neeringhe niet soo veel en bedroegh / te gelijcken by ander groote Steden in Handelingen en Commercien / haer niet alsoo bevonden / maer den meestendeel in slechten Acker-bouwe was bestaende: Daer upt sy die Burgers ende Inwoonders over die gheleden schade / dies te swaerlicker sich wederom verhalen konden.

Hier op hebben Hare Coningl. Majest. in der Persoon genadighst geantwoort / ende sich naemaels verklaret: Dat den volcke tot Leubinghen alreede van sich ghegeven Coninckl. lijcken Woorde gheliickformigh ghemeyner Steden / ende der gantsche Burgerschap ghenoeghsaem beschut en beschermwedervoer / oock alles wat op beyde zijden afghehandelt / noch by sulcker bywesenthevdt voltogen / ende daer over na die her-voorstellinge der gewoonlicker Reversalen / een ghenadighste Verseke-rings-Brief soude behandight werden / gheliick dan pemandt upt haren Raeden / met der Stadt te tracteren verplicht ware: Daer by hebben sy boven die aengetogene van gemeene Steden gheledene schade / haer Ghenadighst medelijden te verstaen gegeven: Ende gelijck sy wel ghelooven konden / dat der selver Neeringe bestonde meestendeel op den Ackerbouwe / als voor ghemelt: Maer evenwel soude men gedencken dat sulcke Inwoonders Burgers waren / welcke voor haer Steden en Vrijheyt te vechten / ende daer by Goedt en Bloed op te setten / haer toebehoorde: Insgelijckx oock / dat sulckx van der selver Voorvaders moet gheschiet zijn: Evenghelijck die in der groote Circumferentie in't opbouwen van veel Toorns / Wallen / Muren ende ander Vastighevden / ghevoorderde noodtwendigheden ghenoeghsaem te verstaen geven: Daer upt licht af te nemen ware / dat sy het hare trouwelick gedaen hadden / ende behoorden haer-lieder in dese voetstappen na te volgen: voornamelick by den tegenwoordigen / het algemeene Euangelisch Wesen ende die Duytsche Libertevt betreffende / soo hooghwichtighen saken in te gaen / ende haer na te vveren: Ende ten ware gantsch niet te twijffelen / dat de ghemeyne Steden by dese gevaerlicke tijden vpandlickhevt soude overkomen: Dat die alreede voorhandene Gebouwsels / wanneer hun na tegenwoordiger aerd volkomen te helpen waer / om op te bouwen / men geener moeyte sich soude laten verdrieten / ende gheen kosten sparen tot afwendinge der gevaerlickheden / ende vpandlicke overkomingen / deur Goddelicker genaden seer dienen souden. Men soude oock wel die ledighe Exempla overweghen / hoe het onlangs aen sommighe plaetsen in der naebuerschap / daer men te seer aen sich selfs ghehouden / sulcx niet recht aengegrepen / ende om des gemeenen wesens wille / eensdeels dapper upkeeren willen / ten laetsten vergaen / ende daer over in't uptterste verderven gherocht zijn: Daer aen wy ons te spiegelen / en diergelicken onhepl by tijdts hadden behoorden voor te komen. Hier op hebben Hare Con. M. sich in't Klooster Petri begheven / met den Abt aldaer / als oock met twee Jesuiten in der persoon gesproken: 's Vrijdaeghs den 23. hebben Hare Coningl. Maj. die gantsche voorseyde Geestelickhevdt hare Reverse overgelevert en gheantwoort / ende daer in by de H. Drievuldigheyt met Eedt belooft: Dat noch Hare Coninckl. Majest. ende der selve Kroone tot Sweden / oock der selve gealligeerde ende Geloofs-verwanten / het sy noch met woorden noch met aenslagen / practijcken of wercken / heymelick of openbaer / of hoe het mochte bedacht werden / ende der menschen list bevinden mocht / handelen / ende sich vergrijpen / ofte in eenigerley wijse vpandlick houden en bejeghenen: Maer Hare Coninckl. Majest. ende met beschrevenen soo lange dese Krijgh duyrt / ghetrouwe vzienthoudigh ende voldoende sijn sal: Eñ sich hier van geen Pausselick / ofte eenigh ander Recht noch Privilegie ontbinden laten wilden noch souden. Dien selven dagh sijnd' oock Hare Coninckl. Majest. om die Stadt gereden / ende hebben der Stads Bouwmeester selve bevolen / hoe en in wat ghestalte tot beter bewaernisse der Stad / die nieuwe Wercken souden opgevoert werdē. Des Sondaegs na middaghs ontrent 3 uren / als even die 5 Raden / ende Voormunders van de vier deelen ende Hantwercken / ende de Ghemeynte voor de deure van't Raedthuys te samen waren / ende haer die van Coninckl. Majest. Verseke-rings-brief haer-lieder vergunt / ende om voorgemelter Reversalen werdt voorgelesen / ende van haer belieft gewoorden: Hebben den selven tot sich in dat Coninckl. Quartier ghevoordert / ende in de ghemelte groote Stove inder selver Coninckl. Persoon ende in tegenwoordichevdt veler Hooger Stantz-persoonen / welcker Raden / Officieren en ander Voornaemste lieden / haer met eener recht Majesteytischen seer cierlick ende ghedenckweerdighste reden / die wel meer dan een half uyre duyrde / toegheſprooken: Daer van onghevaerlick dese naervolghende woorden onthouden ende opgeteyckent zijn ghewoorden:

1631.

Het mochten wel sommighe onder V. L. sich verwonderen / wat my bewoghen hadde myn Koninckrijck ende Erf-landt te verlaten / ende met soo grooten perijckel ende ongeleghent-

1631. leghenthepdt mp in Duptſlant te begeven/ eñ als-nu oock aen deſe plaetſe te komen. Nu betupghe ick met Godt/dat ick het niet tot eenen eynde ghedaen hebbe/om mijn vooz-heen-gemelde Koninckrijck en Erf-landen deur veroveringe van ander Heerſchappijen / Landen en Lieden/ te vergrooten ofte upt te bzepden: Maer dat ick mp (over den jammerlijcken ſtaet/ daer-inne mijn Na-bloet-vzienden ende Gheloofs-ghenooten in Duptſlant/van weghen af-ghedzonghen verdedigínghen haeres waren Chziſtelicken Geloofs bekentenijſſen / ende in noodt-lijdende libertept gheraken) heb erbarmet: ende haer hulpe en bpſtandt te bewijſen/mp ſchuldigh erkenne. De lieve God heeft mp ongetwijffelt hier toe beroepen/ende mp tot hier toe/moedt/kracht/zeghen / ende machtighe Victozie verleent/ dat ick deur ſijnen ſtercken Arm ende krachtighen bpſtandt/ met deſe tot hier toe ghevoerde Victozy-rijcke Wapenen/ ſulcks ſoo verre bzachte/ dat nu voozts-aen Pomeren / Meckelenburgh / die Marck/ het Cheurvozſtendom Sachſen/ het Eertz-ſtift Maegdenburgh ende ander plaetſen/ vanden die al t'ſamen Geweld-doenders/ vpandtſchappen ende aendzingeniſſen ten goeden deele verloſt zijn: Ende hier deur (die lieve Godt helpe/ dat ick het ter goeder ure ſpzeke) het Euangeliſche ghemeene Weſen / ende die daer aenhanghende Politiſche Vzyhepdt/ op eenen beteren ende vaſten voet geſet/ op hope / dat wanneer men ſich aen alle zijden recht in de ſake ſchicken wil/die bevooz deringhe der ware Chziſtelicke Kercke / ende der Euangeliſchen Vozſten ende Standen in Duptſlant/ (die tot hier toe een merckelicke ellende hebben uptgheſtaen) een welvaert ſal uptvoeren ende vooztbzengen konnen. Maer wp moeten alle dat werck recht aengrijpen / om den ghemepnen noodt ende perijckelen niet alleene bp ons te behertighen: Maer oock een pder tot afwendinghe des ſelven / nevens Chziſtelicken aendachtigen Ghebede tot Godt/het ſijne dadighlick daer bp doen/ ende hem ſulck ter herten nemen. Het is teghenwoozdigh met ons Euangeliſche alt'ſamen/het zp of wp in hoogen of nedzigen Stande zijn/ alſoo geſtelt/als wanneer wp met malkander op de woeſte Zee in een groot Schip voeren/ dat van grouſame ongeſtupmige Winden werdt omghedzeven/ ende genoeghſaem gantſch verſuppen wilde.

Maer ſoo verre en wilt nu niet komen / dat maer alleen ſommighe vlijtigh arbepden ende dien angſt der ſchip-bzeucke af te wenden ſich bemoepen: Maer die andere het onweder te ſien / die handen in den ſchoot legghen / in't Schip ſtil ſitten/ ende daer bp ruſten willen: Maer het behoozdt een pder onder ons / dat werck met vzeughden aen te grijpen: ende aen ſijnen oozt/ſoo vele alleen in ſijn kracht en vermogen is/helpe bevoozderen: op dat dit noodtlijdende Schip / verloſt ende in de gewenſchte Haven gheluckelick ghebzacht werde: op dat hp hier na oock in petwes een vergeldinge ſijner uptgheſtane groote moepte ende arbepdt mach bevinden/maer inſonderheydt rijcke belooninge van Godt/dat hp tot uptbzepdinghe ſijner Eere / ende Heplighen alleen-ſalighmakenden Woozde / petwat van ſijn tijdtlijcke Goederen ghewaeght ende opgeſet/ gewiſſick ſal te verwachten hebben. Wanneer het nu bupten deſe conſideratie ware/ ſoo konde Jck in goede ruſte in mijnen Coninckrijcke ende Erflanden ſtille blijven / ende hadde met ſulcken Regieringe genoegh ende overvloedigh te doen ghehadt. Maer het Goddelick Beroep van wegen deſe gemeene ſaken/ heeft mp ghedzeven / dat Jck die ſelve / ende alles wat mp daer in lief is/ verlaten / ende mp tot uptvoeringe deſer hooghſte noodtwendighepdt ende nuttelickſten arbepdt hebbe begeven. Tegenwoozdigh ben Jck / Godt lof / gheljck ghp ſiet/ noch friſ geſondt/ bp goeden wel-gedaen en gheluckigen Stande: Maer Jck gae wederom met mijn Armepe tegen eenen ſtercken machtighen Vpandt / die op allerley aerdt en wijſe mp te ſchaden/ ende mp upt den wege te rupmen/hem ten hoogſten bemoepet: 'twelcke dan oock lichtelick upt Goddelicker gheneghenijſſe geſchieden kan / dat mp het gheluck/ welckes ſonder dat / in menſchelicke ſaecken/ maer ſonderlinghe in Krijgen / om der ſonden wille veranderlick ende wandelbaer is / ſomtijdts loopende contrarie in teghenſpoet/ende Jck/ het zp om mijn goede Geſonthepdt ofte gantſch om Lijf ende Leven gebzacht mochte werden.

Maer deſe perijckelen en moet ick niet achten / ofte mp daer deur van de uptvoeringhe mijner ſchuldighepdt / uptſetten ende afwenden laten: Maer ben veel meer in ſulckx gewis/ dat ſonder Godes genadigen Wille/ mp hier in niets wederweerdigs kan overkomen/ ende dat alles 't gene in deſen ghevalle in mijnen beroep mp toeſtaet / of het ſchoon vooz 't menſchelicke vernuft het ongeluckighſte ende booſte ſchijnt te zijne: Nochtans dewijle Jck Godt lief hebbe / ende ſijn eere ſoecke te vooz deren/nae mijn beſte vermoghen/mp ſoecke te bevlijtigen/mp nu ten beſten gereycken moet/ ende Jck achte mp alſdan vooz recht gheluckigh / wanneer mijn Heere Chziſtus mp ſoo veel toelatet/ende mp de genade geeft/dat Jck om ſijns Naems wille lijde. Deſgelijck moet nu een pder onder V. L. oock doen ende ghedencken: Ende of hp ſchoon niet met mp tegen den Vpant hem in't Veldt begeeft/ nochtans in ſijnen Standt en beroep/met alle vlijtighepdt daer na trachten ende arbepden/ gheljck hp oock mede met mp daer ſtaet / ende aendieninghe tens merckelicken aen deſer dingen/'t ghene hem die lieve Godt aen tijdtlicke Goederen ghegeven heeft / daer deur te helpen vooz deren / en de aenwendinghe ſijns ſuyren Ampts ende Neuſen-ſweets/ den loop des H. Euangeli helpe bevooz deren: Voornamelick dewijle hp hem ſonder dat/ lichtelick die rekeninge te maken heeft/dat wanneer die gemepne ſaecke verwaerloost/ende dat hp (daer ons Godt wil vooz behoeden) den Vpandt ſoude ten deele werden / hp niet alleen om ſijn gantſche tijdtlicke Neeringe gebzacht: Maer dat men hem oock met quetſinge ſijner Conſcientie ende uptterſte ghevaerlickhepdt ſijner eeuwige welvaert/ tot die Afgodiſche Menſchen inſettingen dwingen ſoude.

Jck en ben vooz mijn deel niemant geerne beſwaerlick/ende 't is mp ſonder dat/genoegſaem bekent/wat nu vele Jaren herwaert nae malkander deſe plaetſe heeft uptgheſtaen/ende dat ghp groote Gheldt-Impoſten hebt daer moeten tellen: Maer die / wanneer ghp dit werck recht betrachten ſoudet / tot niets anders dan u ſelven en uwen Geloofs-genooten

1631. tot schade zijn aengewendt gewozden. Nochtans zijt ghy hier in wel ontschuldight / ende hebbet in desen soo wepnigh als andere/ onser Confessions toe-ghedane heerschappijen in Duytslandt komen bevrijdet zijn. Maer ten is noch ter tijdt alsoo niet gestelt/ dat die geldreptkingen ophouden / ende ghewenschte verquickingen hier in wederomme wel volghen konden: Maer nadien den Vyandt het ghene hy mepnde verlozen te hebben/ met groot gheweldt en macht weder soecken / sijn Revenge met ernst naetrachten ende hem seer stercken sal: Soo moetmen oock op deser zijden by tijdts daer op dencken/ datmen sich tot tegenweer toeruste / ende in goeder posture en verbattinghe houde / daer toe dan Lieden ende Geldt gehoozen/ ende sulcx alsoo sonder verder beswaernisse niet kan afloopen. Ick hebbe alreede veel dappere eerlicke uytgenomen Cavailliers over desen Krijgh ingheboetet / ende 't gaet in alles swaer daer henen / ende verepscht groote onkosten/ dat ick aen hare plaetse andere tuchtige subjecta bekome. Dat segge ick daerom tot V.L. op dat wanneer het oock aen u komt / dat ghy tot volvoeringhe deses Krijghs pet-wat sult geven/ bewijsen of doen soudet/ op dat ghy daer over niet ongeduldigh werdet / maer veel meer in overweginghe der saecken wichtighepdt/ daer toe ghewilligh en berepdt zijt. Ick wil oock die saken naedencken/ende noch vooz mijn optrecken/met sommighe upt uwen middel in't bysonder daer af spzeken/ als met instellinghe der Accijsen ende ander diergelijcke noot-middelen/die by Oozloghs-tijden aen ander plaetsen ingevoert/ ende nuttelijck ghebzupckt werden: ende u by sulcke Instellinge aen alle menschen verdedighen. Ick bidde u/ om die bloedt-dzuppende Wonden onses Heeren Jesu Chzisti wille / dat ghy dit hooghe werck/daer aen uwe eygene/ de uwe/ ende uwer Naekomers eeuwighe ende tijdtlicke welvaert gelegen is / recht sult overwegen: Mijn exempel u vooz oogen stellende/ ende hier by het uwe in gheliycken ghevalle / trouwelick en ghewilligh doen willet/ niet twijffelende dattet Godt met rijcken zeghen u wederom vergelden sal. Ghy hebbet my Onderdanighst gebeden/ende deur de uwe alderinstandighst by my laten aenhouden/ dat ick gheen Guarnisoen alhier soude binnen laten blijven: Maer wilde geschieden laten dat die Stadt van u selfs ende uwen ghewozven volcke/ bewaerkt ende bewaert werden mochte. Dese uwe Bede wilde ick/'tis waer/geerne standt gheven/ende u met de Guarnisoenen in't minste niet beswaert hebben/wanneer het maer uwe eygene / ende des gemeynen Euangelischen wesens teghenwoozdighe ghestelteniste alsoo lijden wilde. Het ware my veel liever / dat ick mijn Volck alles met my name/ ende tegen den Vyant in't opene Veldt mochte gebzupcken / dan dat ick gins ende weder/ ende oock alsoo aen dese Stede stercke Garnisoenen inleggen ende achterlaten moet. Maer sulcx verepscht voornemelick u ende den uwen haer eygen welvaert. Want (dat God verhoede) soo u den Vyandt upt ghebzeck van volkomen besettinge soude overrasschen/ ende der Stadt machtich werden/ soo kan een yder onder u hem-selven inbeelden / ende is upt den Exempelen ghenoech bekent / hoe men met u soude omme-gaen. Ghy hebt oock noch veel Lieden in dese Stadt/die niet wel te vertrouwen zijn/ende niet te veel waer met den vyant te corresponderen/ende tot listiger overvallinghe hulpe te gheven. Wat het oock het ghemeen Euangelisch wesen schaden soude/wanneer dese Plaetse soude overgaen/ kan een yder by hem-selven afmeten. Daerom kondt ghy oock noch ter tijdt sonder Guarnisoen niet gelaten werden/ oft ghy werdt inde upterste perijckelen ghestelt. Maer soo haest het alleen zijn kan / ende dat het tot beteren ende zeecken standt ghebzacht werde/ soo wil ick die Guarnisoenen nae mijn gheschieden Eerbiedinghen wederom afvoeren/ eñ ondertusschen soo vele my mogelick is/te bemoepen/ dat der selver onderhout niet alleene over u gae/ maer oock ander Nae-buyzen / dien sulcks te goede komt / aen den Kosten eensdeels helpen dzaghen. 1631.

Ick wil oock den Commandeur namaels bevelen / dat hy goede discipline houde / ende geen disozdze onder den ingelepden volcke late gheschieden. Vooz dese tijdt sijn mijn Soldaten in goede discipline alsoo gewone geweest/ dat geen van die selve tegen des Eygendoms Heeren/noch tegen sijnen wille in sijnen Wijnbergh een dzupve aen sullen roeren / veel minder petwes anders/ met ghewelt pemant wat af te nemen. Maer als nu sijnder veel ongedisciplineerde / sonderlinghe van de gene die hier te vozen den Vyandt gedient hebben / daer onder ghekomen / die ick niet soo haest en kan te rechte bzenghen / maer upt deser oozsaeck veel ongemack eñ wederwille hebben moet. Derhalven werdt u hier by deses trouwelick ghewaerschouwt: dat/wanneer sulcke ghesellen/ het sy der gemeene Steden/ofte oock eenen eerlicken Man sijnen Huysvzede te bzeecken/ ongoedighepdt aen te richten/ pemandt dzang of angst aen te doen/ ofte met gheweldt het sijne af te nemen/ sich onderstaen souden / dat haer die selve niet meer vooz Soldaten / maer vooz die / welcke deur haren onrechten handel ende misdaden/uwe ghewozden zijn/ slaet na haer/ grijptse/ende sonder pemandts voozspzaecke/ haer met rechtveerdige sult bedzoeven. Want daer mede en sult gy my niet alleene niets vertooznen/ ofte mijn ghemoedt veranderen / als oft ghy der saecken haddet te veel gedaen/ende u aen mijn Soldatesca vergrepē haddet: maer het sal my ten ghenadichsten als een goet welgevallen gherepcken: want ghy hier deur die weder-bzenginge van goeder Discipline helpt bevoozderen: Gheliyck ick dan u sulcx te doen hier-mede macht en gheweldt ghebe / ende u daerom teghen allen/ die hem daer teghen setten soude/ ghenoechsaem voozspzeecken en beschutten wil. Sonder Guarnisoen en kondt ghy niet zijn / ende staet voozts-aen tot uwer wellekeur/ of ghy Schapen oft Wolven wilt daer binnen hebben. Schapen sult ghy hebben/wanneer ghy dese mijne genadichste meeninghe gheliyckformich die bestraffinghe des boosen/met behoozlicken ernst in't werck stellet: Maer hier-en-teghens sult ghy schadelicke Wolven onder haer maecken / wanneer ghy u een verschzicken liet over komen / ende den misdadigen hare boose stucken ongestraft liet henen gaen. Voozder hebbe ick aldaer in ooghenschijn genomen/ ende by my overlept/ in wat ghestalte die stadt al-hier bewaerdt is/ ende bevinde dat ghy ende uwe Vooz-vaders/

om

1631. om die ſelve te beveſtigen/ groote moepte/ arbeydt ende koſten hebt aengewendt/ ende daermede tamelick verre ghekommen zijt/ dat ick deur Gods ghenade / met wepnighen Volcke deſe plaetſe tegen groote vpanden haer macht ſoude konnen verdedighen. Maer oft het wel nu met der Offencione Bellica veel anders als in den vooꝛigen tijden hem toe-dꝛaegt: Soo moet men oock vp dier-ghelijcke groote Steden op beter defenſion en meerder beveſtinghe dencken. Ick hebbe uwen Bouwmeeſter ſelve gheſeydt ende aenghegheven/ hoe verſcheyden nieuwe Wercken konnen opghevoert ende ghemaeckt werden. Daer toe willet ghy nu V. L. den uwen/ ende uwe Naekomers ſelfs ten beſten / ſonder eenich vertreck met ernſte doen/ende u den arbeydt ende onkoſt niet laten verdꝛieten / maer dien daer op ghefondeerden grooten nut wel overweghen / die onder anderen oock hier-in beſtaet/ dat hoe vaſter eñ wel bewꝛocht ghy die Stadt met den eerſten maket / hoe veel eer ende meer kan V. L. van de Garniſoenen werden afghenomen. Ick meyne het met uwer Stadt trouwelick ende goet/ ende wil mijn Koninclick van my gegheven Woordt vaſt houden/ dat ghy ende dieſelve vp allen haren Rechten/ Vꝛyheden ende Gerechticheden gheruſt ghelaten/ ende teghen menighen ende allen na beſten vermogen Koninclick ſult beſchut werden. Ten is mijne ghewoonheydt niet / dat ick Steden ſoude onderdꝛucken/ende in een dienſtbaer jock bꝛenghen/ ofte hun aen haeren Rechten ende Vꝛyheden af-bꝛeuck toe te voeghen: Maer ick heb my altijdt bevlijtighet / die ſelve in beter foꝛme te bꝛengen/ ende vp goeden hant-bieden t'onderhouden/ gelijck ſonderlinge met Riga in Lyflandt van my geſchiet is. Kan ick deſe Stadt in 't eene of in 't ander op-helpen/ aen Vꝛyheden en Gerechtigheden haer petwes tot vooꝛdeel zijn/ ofte het oock ſoo verre bꝛenghen/ dat die Commercia en beter gheleghenthept alhier komen magh/ ſoo wil ick het ghewillich ende geerne doen. Vp deſer ghеſtalteniſſe kont ghy ſeer wel in uwen vooꝛighen ouden ſtandt der vooꝛighe Vꝛyheyd gheſet/ende in ſulcks/daer het anders van weghen die in vooꝛighe jaeren gheſchiede verdꝛuckinghe noch ontbꝛack/ wederom recht tot eener Libera Republica ghemaeckt werden: Ende noch daer-en-boven het gheene anders vp uwen ende mijnen aendꝛinghenden Vpandt ons over komt / tot nut der ghemepne Steden beſtandich aen te leghen. Hier-en-teghens doen ick ghewiſſelick aller trouwe/ my tot u te voeghen ende te verſien/ op dat ick oock den mijnen aen uwe ghedane ghenadichſte Beloften volvoere ende nakome: Soo heb ick den Verſekering-bꝛieff/ ende die Reverſalen, die ghy my hier-en-tegen gheven ſoudet/ op 't Papier ſetten laten / ende bevolen / datſe u te voozen om te dooꝛleſen ſullen toe-beſtelt werden: 'T welcke (ſoo men hoopt) ſal gheſchiedt zijn: Ende wanneer ghy nu op uwer zyden daer-mede oock te vꝛeden zijt/ ſoo kan tot der uptvoeringhe ghetreden werdē. Ick heb oock mijnes Heeren Vaders Hertogh Wilhelm tot Sachſen L. D. benevens mijnen Raedt eñ Ambaſſadeur Jacob van Steenbergh/ op-gedꝛagen/ dat ſy van mijnent-weghe vooꝛder met V. L. van deſen ('t welck ghy uwent-halven van weghen het teghenwooꝛdighe Kryghs-weſen mochtet te doene hebben) ſpꝛeken ende handelen/ ende in't bꝛyſonder wel overweghen ſult/ deur wat middel die vooꝛ-ghenomen Veſtinghs-ghebouw/ aen ende vooꝛtgheſtelt ſal werden/ om die ſtad met ghenoechſame Ammonitien te vooꝛſien / ende die Guarniſoenen onderhouden mochten werden. 'T welcke alles vooꝛ u alleene ſonder hulpe en toedoen der naebuꝛighe Standen in Duꝛinghen/ den welcken het mede ten beſten gherepcken ſal / ſoude te hoogh loopen ende te zwaer vallen wilde. 1631.

Derhalven ſult ghy upt uwen middel alderbequaemſt hier toe eenen Wtſchot / ſomtijdts van 6 Perſoonen deputeren/ ende der ſelver namen my toebeſtellen.

Tot een Beſlupt ben ick ghenadighſt van mepninghe/ mijne van herten-beminde Ghemalinne of Hupſvꝛouwe alhier te doen komē/ ende een tijdt lanck hier te laten blijven/ ſo verre ick deſes verſekert ben/ dat ghy tegens haer uwe trouwe bewijſen zult: 't welcke ick ſonder twijffel op u verhope/ dewijle ghy hier upt die goede affectie ende het vertrouwen 't welcke ick tot V. L. ende deſe Stadt dꝛage/ des te meer hebt af te nemen. Want alſoo ick mijn Gemalinne als een ſeer weerden Schat op deſer Aerden niet verlaten kan: Alſoo ſijt ghy hier deur deſen dies te meer tot my verſekert/ dat ick oock van u tot gheenen tijde af wijcken ſal.

Als nu na volepndinghe der Coninclicke Redenen men van de ghemeene Steden wege/ hem bedanckte/ dat Hare Coninckl. Majeſt. hem ſoo vele geweerdiget heeft / alſulckx in Coninckl. Perſoon ſoo beweeghlick / ende uptvoerlick haer toe te ſpꝛeken/ hem ſelven tot hen-lieden ſoo genadighſt verklaert / aengeboden/ ende haer vermaent heeft / 't welcke niet alleen ſy aen haren oozt / maer oock die gantſche ghemepne Steden met onderdanighſten danck te erkennen eñ te roemen hadden: Oock aen deſer Stad alle die der Conſultation tegenwooꝛdigh waren/ met den ingeſtelden/ ende op ghenadighſten bevele / tot overleſinge des behandighden Concepten deſes Verſekeringhs-bꝛief/ ende der Reverſalen wel te vꝛeden waren/ ende ſy nevens haren Mede-burgers ſchuldig ſijn/ die genadighſte gheſchiedene Vermaningen in goeder acht te nemen / ende die ſelve na alle moghelickhept na te komen: Oock Hare Coningl. Majeſt. Hooghſt loffelickſter Gemalinne alle trouwe / ende ſoo verre ſy deſen Oozt of Plaetſe ſich verweerdighet / ende een tijdt lanck alhier mepnt te blijven / na der geſtalteniſſe van deſen bedꝛoefden tijde/ op die ſelve acht te nemen / ende op haer te wachten/ ſulckx te bewijſen haer ſchuldigh kennen/ oock willigh en berept waren: Eñ Hare Coninckl. Majeſt. allen gemeene Steden tot volhardinge in Coninckl. Genade in alle ootmoedichept die ſelve vlptigh bevolen: Als hebben die ſelve gevꝛaeght: Vp aldien my uwen Rentmeeſter teghenwooꝛdigh op mijn aenbꝛengen gheantwooꝛt heeft/ uwer aller wille ende mepninghe te ſijne / ende als ſy ſulckx met haren Ja/ een mondelick bekrachtigen / in genadighſter antwooꝛdt ſich laten mercken/ dat ſy aen ſulcken verklaringe genadighſte believinghe dꝛoegen na welghevallen: ende die ſelve wederom daer op van hem gelaten. Daer op ſy dan hier na terſtondt upt den vijf Raeden 6 Perſoonen totten Wtſchot deputeerden. Ende ſijn Hare 1631.

1631. Coninckl. Majest. der selver namen Onderdanighst over-ghelevert ghewozden.

Maer die van beyder syden afghespzoocken ende bewilighde Puncten/zyn dese: In den Koninclicken Bzieff oozconden en bekennen dickmael Hooghst-ghemelter Hare Koningl. Majest. vooz sich hare Erven ende Koninckrijck/ dat sy Raedts-meesteren ende Raeden/ oock de ghemeyne Burgherschap der Stadt Erffozd/ geene uytgesondert/ (welcken sy dat getuygenis gheben moesten/dat sy sich / 't is waer/ om noodzustiger insluytinge des Heeren Keurfursten tot Mentz/ welcker dienaers ende t' samen des Paus Geestelickheyt alleronderdanigst hoogh bemoeyet hebben / maer sulcx van die selve upt hooghwichtigen oozsaken noch ter tijt niet bewilligt konnen werden) na onderdanichster uytvoerlicker verantwoozdinghe ende overleveringhe eenes Revers ghenoeghsaem versekert/ aldergenadighst toegesept ende belooft/ dat Hare Coninckl. Majest. nevens sulcke gealligeerde/ Sy-lieden 1631.

GVLIELMO SAXON, Iul. Cliv. Mont.
Duci Lantgr. Turing. Marchio Misn.
Com. March. etc:

Ten eersten/by allen ende yder haren Rechten/ ende te recht her-ghebzachte Hantvesten/ Pzivilegien/ Iurisdictionen, Vryheden / Leenen/ Gerechtigheden ende Eygendommen in der Stadt ende op den Lande/ gheene/ hoe die oock mochten ghenaemt werden/ gantsch niet uytgenomen / ongheswackt ende ongekranckt gerust te laten blijven.

Ten 2. Daer by tegen alle menschē na uyterste vermoghen / Coninclick te beschutten ende te beschermen.

Ten 3. Die Inquartieringen ende Garnisoenen hooghер / wijder ende langer niet / dan het hare ende der gemeyne Steden sekerheyd/ oock die Ratio belli verepscht/ verstrecken en continueren.

Ten 4. Goede ozdze ende discipline/soo veel immer doenlick is/ te houden.

Ten 5. Nae hooghste vermoghen en blijt/ met Godt sulcx ter herten te nemen / om die perijckelen ende ghevaerlickheden / die haerlieder ende haer van Vyanden is aenstaende/

op de

FRANCONIA
DUCATUS.
Septentrio.
Meridies.
Occidens.
Oriens.
HASSIÆ PARS.
THURINGIÆ.
MISNIÆ PARS.
VOITLANDIÆ PARS.
BOHEMIÆ PARS.
Bohemicus Nat.
PALATINATUS SUPERIOR.
BAVARIÆ DUC. PARS.
SVEVIÆ PARS.
HOHENLOCOMIT.
WIRTENBERG. DUC.
PALATINATUS RHENI PARS.
ERPACH COMIT.
HANAW COMITATUS.
ISSENBURCK COM.
RIDESELISCH
Spesshart
Franckfort
Hanaw
Heidelberg
Nürnberg
Regenspurg
Milliaria Germanica communia.
1 2 3 4 5 6
Amstelodami
Sumptibus Henrici Hondij.

53

631. op de beguaemſte wijſe af te dryven.

Ten 6. Soo haeſt ſulcks geſchiet is/ſy der Inquartieringen ende Guarniſoenen/ſoo wel in der Stadt als op den Lande/ volkomen daer van ontlaſten ſullen.

Ten 7. Haer neffens ſulcke gealligeerde/ in alle ſulcks wat ſy in deſen ghevalle met inneminghe der Guarniſoenen ofte tot bevoorderinge des ghemeynen Euangeliſchen Weſens alreede ghedaen hebben ofte noch doen ſullen/ daer het in't kort of in't lange/tegen haer ofte de gemeene Steden/ met ofte ſonder recht geeyndet werde/ tot allen ende yder-tijdt voorſpreken ende ſchadeloos houden.

Ten 8. Inſonderheydt oock in toekomenden tijden by verhoopte Vrede-handelinghen voornemelick/mede in te ſluyten.

Ten 9. In ſomma/in alles met Coninckliker mildigheydt ende gunſte/in alles na der behoorlickheydt in deſes gemeynen Euangeliſchen Kryghs-preparatien allerghenadighſt tracteren willen.

Waer der Stadts Reverſalen, zyn by deſe naervolghende Puncten ingheluyft ghevoorden:

Ten eerſten/ wert die aengeboden Coninckliche Genade ende Mildigheydt/t'ſamen ende inſonderheydt van alle den Raeden/ Voormunderen van de vier deelen ende Handtwercken der ſtadt Erffoyd/ met aller onderdanighſten danck geaccepteert ende aengenomen.

Ten 2. Verobligeren ende verplichten ſy haer in't her-voorgeſtelde Revers, ten hooghſten/dat Hare Coninckliche Majeſtept/diens Erven ende Coninckryck/ oock der ſelven gealligeeerde/ ſoo lange deſer Religions-kryghduert/ofte in ander wegen vergeleken werden/ ſy ghetrouw/ vriendt-houdigh ende bedienſtigh zyn.

Ten 3. Hare Stadt tegen alſulcke Vyanden/ nae den uytterſten vermoghen te defenderen.

Ten 4. Tot Hare Coningl. Majeſt. ende der ſelver voorſz perijckelen/ ſchade ende naedeel ergens in/ het zy heymelick of openbaer/ noch deur haer/ noch deur andere niet alleen niet in't alderminſte möleren, attenteren noch voornemen.

Ten 5. Maer veel meer het perijckel/ſchade ende nadeel/na beſte vlijtigheyt waerſchouwen ende helpen afwenden.

Ten 6. Anders oock in allen met onderdanighſter ootmoedt ende in danck-neminghe/ jegens Hare Coninckl. Majeſt. ende der ſelver mede-beſchrevene/ als eerlicke haer aenbiedende Lieden wel toebehoort/ onwandelbaer eerlick ende oprecht te betoonen/ haer bewijſen willen.

Die meer-ghemelte beyde Vrieven/ zynd' reſpective voltogen ende volkomen gemaeckt/ van Haere Coninghl. Majeſt. by ſulcke aenſtaende hoogh-wichtighſte menighvuldighe handelinghen/ niets des te minder van wegen inſtellingen der Accijſen ende nood-middelen/ daer over allerhande voorſlagen zyn ghedaen ghevoorden.

's Maendaeghs den 26. 's morghens tuſſchen 8 en 9 uren/zyn Hare Coningl. Majeſt. wederom opgebroken/ en hebben haren wegh na Arnſtadt ghenomen/ ende eſſen in't opbrecken heeft hy eenen Soldaet (die hem eens Catholiſchen Burgers Huys/ welcke met grooten ernſt van die verboden plonderinghe ghewaerſchouwt zynde/ hem ſulcks onderſtaen heeft) openbaer op de marckt doen ophangen. 1631.

Inden Guarniſoene ende Beſettinghe zyn ghebleven van Hare Furſtel. Genad. Hertoch Wilhelms Staet/ende der ſelver Lyf-Compaignie 225 Peerden: Van des Heere Overſten Corvili Regiment 400 Peerden: Van des Heeren Gravē van Louwenſteyns Regiment te voete 400. Van des Heeren Overſte Monroy Regiment 600. Van des Heeren Overſtē Mitzvals Regiment 400. Van des Heeren Overſten Voybuſch 1000. Eñ van des Heeren Overſten Kemnitz Regiment 200 mans: Eñ is den Heere Graef Georg Lodewijc van Louwenſteyn tot een Commandeur verordineert geweeſt. Voorder ſo hebben in plaetſe eñ van wegen Hare Coningl. Majeſt. terſtont na ſulck opbreken/ ende anders tot verſchepden malen/ die voorgemelte Hare Vorſtl. Genad. die gantſche Burgerſchap/ende gemeene Steden verſeeckert/ dat noch deur die ſelve/ noch door yemandt anders/ haer-lieder aen haren Rechten/ Vryheden en Gerechtigheden/ eenigen Ingreep gedaen noch Afbreuck geſchiedē ſoude. Hare Coninghl. Majeſt. hebben oock deſſelfs Ambaſſadeur Jacob van Steenberch alhier reſiderende/ oock ſommighe Maenden blyven laten. Maer daer nae heeft men in der daedt bevonden/ dat van deſer ſoo ſterck Garniſoen/ die ſtadt onverdraeghlicke laſten aenwieſſen ende overquamen. Alſoo hebben Hare Coningl. Majeſt. na dat ſy daer van grondelick onderricht werden/ ende daer upt ander be-oorſaeckte ongelegentheden/ſulcks upt den gront af te helpen/ende hier in goede voorſichtighepdt en middelen te treffen/ heeft hy des Ryer Cantzelier Excellents Heern Axel Orhſenſtern genadigh ſulcks opgedragen: 't welcke oock in der daedt alſoo gevolght is/met der Guarniſoenen merckelicke/ ende der Stadt met der gantſchen ghemeenen Euangeliſchen Weſen dienſtelicker verlichtinge ende veranderinghe voorghenomen: Ende als die voorgemelter Ambaſſadeur in Harer Coningl. Majeſt. dienſten hem nae Bruynſwijck begaf/ in wiens ſtede Hare Coningl. Majeſt. Kryghsraedt Alexander Eſzkens op Luyderſhaghen tot een Reſident in't Landt te Duyrzingen in den Voorſomer des Jaers 1632. verordineert heeft.

Coninck in Sweden/ treckt nae Franckenlandt.

Na dattet nu alles alſoo met rechten beſloten ende vergeleken was/ſoo heeft de Coninck Hertoch Wilhelm van Sachſen Weymar/ als Stadhouder verordent/ende hem van weghen der Fortificatien ende nieuwe Werbingen te Peerde ende te Voet/ Ordinantien ghegheven/ ende daer op een deel van de Armade den 26 Septembr. nae Gotha ghecommandeert/die de ſelve Stadt terſtont bemachtighde; met den anderen deel des Volcks is Hare Majeſt. op Arnſtad getogen/ende het Nachtleger by Graef Gunther van Zwartzburgh op het Slot ghenomen. Des anderen daeghs zyn ſy voorder op Ilmenauw voort ghemarcheert/ ende eenen dagh aldaer ſtille ghelegen/ maer hier nae met de Armade voorby de Boſſchagie of Wilderniſſe getogen/ 't welcke drie gantſche daghen ghedurt heeft al eer de volle marche daer voorby was.

Den

1631. Den dagh als sy opbraken/welcke was den 29 Septembr. heeft dat Sweedtsche Volck den Keyserlicken Commissarium de Costa / die over de Besettinghe in Manssfelt commandeerde/op den Hasen-jacht ghevangen. Daer op de Coninck nae inneminge sulcker Vestinghen/ende het gantsche van den Oversten Altringher seer verwoeste Vorstelicke Graefschap Hennenbergh: Die gantsche Armade voor die Wurtzburgsche Vestinge Coningshoven wederomme gheconjungeert: ende dewijle die daer in op geschiedene op-eysschinge sich tot geen overgeven wilden verstaen/maer op die aenkomende Sweetsche sterck vper gaven; heeft sulcken plaetse heftigh beschoten: Ende als daer deur eenen Toorn daer in ter neder storte / heeft die Besettinghe laten aensegghen / dat sy souden Wijven en Kinderen daer upt doen/want hy ware gheresolveert die Stadt met vper te verderven: Als nu die daer binnen sulcken ernst bemerckten / soo zijn sy veractoordeert / ende hebben haer overgheghe-ven.

Coninck in Sweden/ verovert Coninckshoven.

Daer was in dese Vestinge een uptterma-ten grooten voorraet aen Victalie / Wapen/ Geschut ende andere Krijghs-saken/ oock een groote Schat van Gout/Silver/ Klepnodien ende Kercken-Ornament gevonden.

Op dese veroveringe is in gantsch Frankenlandt by de Catholische groote vreese ende angst gheweest / ende heeft het meeste deel des Volcks sijn goederen aen ander plaetsen daer sy meynden seecker te zijne/gevluchtet/oock sich selfs van daer ghemaeckt / onder welcke was den Bisschop Frans van Wurtzburgh / ongeachtet hem vanden Coninck goede Vredesmiddelen werden voorgheslagen. Maer vele/ dewijle de Coninck beloofde haer van weghen der Religion niet te dwingen / maer in sulcker haer vry te laten/ soo hebben sy haer goedighlick gheaccommodeert.

Groote vreese onder de Catholische/ over des Coninck in Sweden gelucktigen succes.

Onder desen hebbē Hare Coningl. Majest. tot Sweden / aen verscheyden Rijcxsteden in Franckenland/ maer sonderlinge aen Swijnfort/dit navolgende Schrijven latē uptgaen: Onsen Groet te voozen: V. L. en kan niets verborghen zijn/ naedien voortaen der Werelt wel bekent is / upt wat dringhende oorsaken wy ons met onse Chzistelicke Armade in dese Landen begeven / gelijck dan dese niet de gheringste is onder allen / namelick: dat wy onses Gheloofs-verwandten upt dat onbehoorlicke bedroch der Conscientien / Pressuren der Catholischen / met Godts hulpe meynen te verlossen: ende wy gheloof weerdigh verstaen hebben/ dat oock hare en uwe Steden tot hier toe niet wepnigh hier onder aenghevochten zijn: So hebben wy hier mede onse aenkomste ghenadighst notificeren ende by tijdts deur desen Trompetter willen vernemen / of ghy met Keyserlick Guarnisoen / welcke wy nae onse Chzistelicke intentie/ghesint zijn te verzijven/ beleght zijt/ ofte wat wy ons tot u in desen hebben te versien: In gheballe nu uwe Steden met vpandtlicker besettinge beleght/ ende ghy sulcx moet aensien/ willen wy u hier toe ernstelick vermanen/die selve upt te schaffen/ende volgens/ aen ons uwe Stad-poorten openen / ende met der daedt / dat ghy dese van Godt u gheopende ghelegenthepdt met danck sulck aennemen / ende u hier op verklaren sullet: Zijn wy ghenepght u in der daedt te remonstreren / dat wy niet als Vpanden/ maer als Vrienden by u komen: Oversulckx wy anders by wederstant ons anders sullen dragen/ ende die tergiversation voor een openbare vpandtschap houden / ende die selve oock nae Krijghs-gebruyck veranderen moeten. 1631.

Maer gheluck wy ons veel een beters tot u voorsien ende by contrarirept voor God ende der Werelt onschuldigh willen sijn: So willen wy teghen morgheu vroech / uwe vesloten Antwoort verwachten/ende blijven u door desen met genaden toegedaen en bewogen.

Swijnfort wert vande Coninck van Sweden ingenomen.

De Coninck is ten eynde vande maent Septembr. (na dat hy Hertoch Ernst van Wepmar tot Stadhouder binnen Coninckx hoven verordent hadde) weder opgetogen/ ende hem na Swijnfort gewendet. Als de Keyserschе daer in gelegen Besettinge sulckx vernamen/ hebben sy sich by tijdts van daer op Wurtzburgh gheselveert. Daer op de Coninck den eersten Octobr. eenigh Volck daer henen sant/ ende den volghenden dagh is hy selve met 18 Cornetten Ruyters aldaer ingereden/ ende met den Raedt sich vergeleken / daer na die Stadt om ende om besichtighet; ende dewijle hy bevant/ dat dese plaetse een bysonder Pas aen de Meynstroom was/ heeft terstont tot stercker Fortificatie ordinantie ghegheven / oock drie Compaingien te voete/ ende twee Compaingie Dragonners tot besettinge daer in gelept: maer met den anderen volcke op Wurtsburgh getogen/ Ende na dat hy met goeder ordeninghe aldaer aen quam / terstondt hem aen die Voor-stadt gemaeckt/ maer de Poorten heeft hy seer sterck toegemaeckt bevonden. Dewijle nu daer geen goedige openinghe volgen wilde / soo sijn dese met Petarden bemachtight/ ende die Voorstadt met ghewelt ingenomen/ ende van den Soldaten geplondert gewoorden. Doch de Stadt en wilde sich daer op soo niet terstont overgeven/ daer upt de Coninck haer totten anderen morgen op 8 uren hen bedencken gaf.

Wurtsburgh wert vande Coninck in Sweden/ deur overgevinghe/ maer het Slot niet stormenderhandt/ verovert.

Gheluck nu onder sulcken wijle die Soldaten/ende met haer veel Burgers/Vrouw-personen ende Monicken met haer beste saecken/ oock veel Koopmans Waren/ haer op't Slot salveerden/ soo wert de Coninck terstont in de Stadt gelaten. Daer op noch den selven namiddagh die Sweedsche haer seer na het Slot begaven/ alwaer die Bisschoppelicke Soldaten buptē haer Schantsen met haer wel 5 uren lanck schermutseerden/maer eyndelick met tamelick verlies weder te rugge in de voorseyde Schants ghedreven werden.

Ondertusschen hebben die op het Slot met groote Stucken ende dobbel Haecken / oock Musquettiers sonder ophouden dach eñ nacht vper ghegeven/ ende sonderlinge op de Brugge nederwaert geschoten / wanneer sy maer petwat levendighs saghen / het sy Mensch of Vee/ alsoo dat niemant seecker daer over gaen mochte. Maer ongeacht sulck continueerlick schieten/heeft de Coninck na het Slot met aller macht gheapzocheert/ ende eyndelick nae 4 gantsche dagen en nachten / na langhe uptgestane perijckelen / moepte ende arbeyt / den 8 Octobr. vroegh by 4 uren/ter halver Manen/ by des Slots Brugghe met de Loop-graven aengekomen / ende die selve terstont stormenderhandt inghenomen: Daer op hy aen de Poorte des Voorhofs meynde te stepgheren/

om

HERBIPOLIS. WVITZBVRG.
Vnser Vrouwen berg
Heidingsvelt
Moenus
Fluuius.
1. het Slot 2. S. Burchaet stift 3. Durtshuys 4. S. Iacob Cl: 5. Hof spital
6. de Dom 7. nieu Munster 8. Ritter Capp. 9. Grave niewer thorn en
Grunerbaum 10. Carmeliter Clo: 11. Bleichen pfar. 12. S. Marx Clo.
13. Iohan. 14. Augusti. Cl. 15. S. Catharina. 16. Iullier Spital. 17. Brediger
Clo. 18. Iesuiter 19. S. Steffan Clo. 20. S. Peter 21. zu Rewern 22.
Barfusser 23. Burger Spital en thorn 24. Renwegertho. 25. Capu. Clo.
26. Cathui: 27. Stift haug. 28. vnd Pfarr: 29. S. Afra Clo. 30. Dick
thorn en Straß. 31. Bleicher tho. 32. S. Michael 33. Lazaret
34. Zellerthor

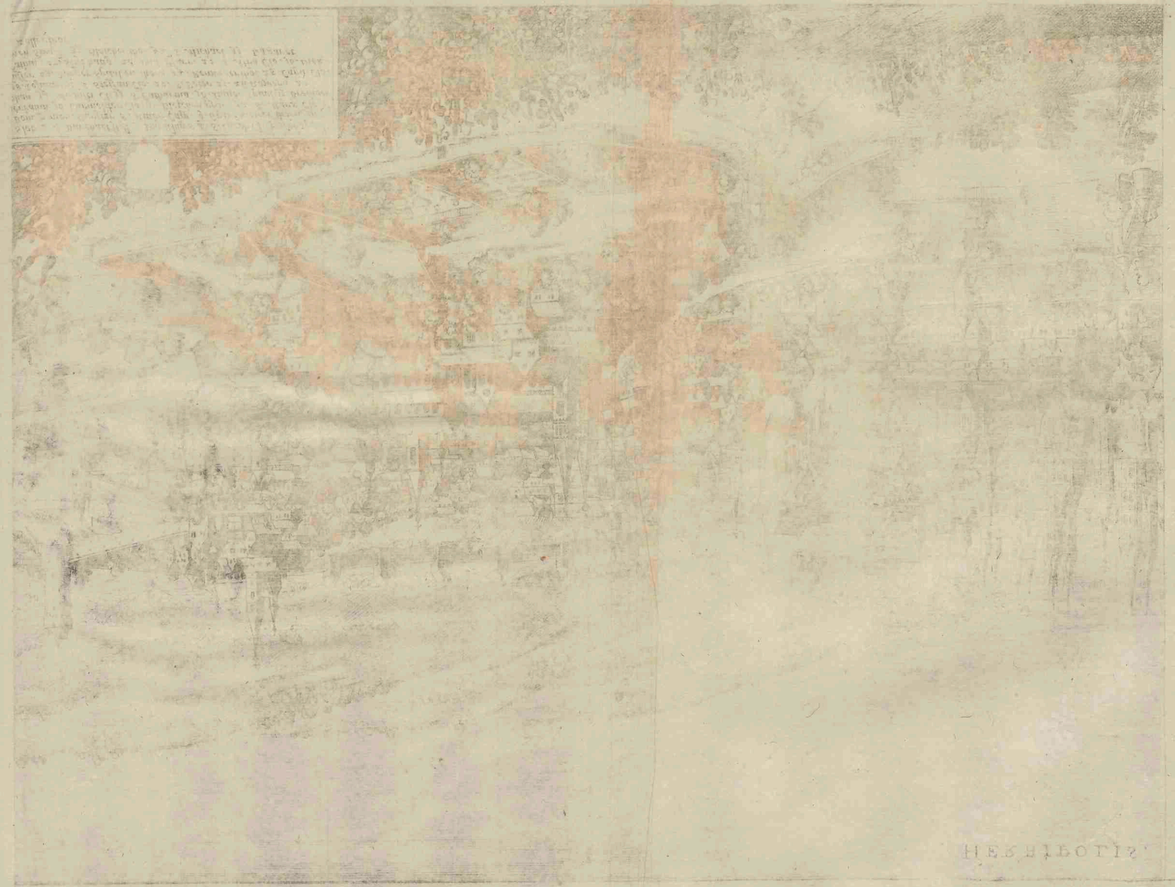

1631. om die te beklimmen / maer bevandt / dat die Bzugghe was afghewozpen / ende daer deur eensdeels moest te rugghe wijcken. Maer terstondt hier nae / is de stozm ten tweeden male aengegaen / welcke het Slot soo wel op de eene zijde na der Stadt / als op de andere / te gelijcke met ghewelt beklommen hebben / ende die Soldaten / welcke met den Wtschot wel 1500 in't ghetal waren / altemael nedergehouwen. Haer Commandeur / den Ritmeester Adam Henrich Keller van Schleptheym / heeft vooz de Coninck een voetval gedaen / ende alsoo Genade verkregen / ende wert ghevangen ghenomen. Sommighe / ende oock wel twintigh Monicken / alles wat levendigh inder Furien van de Coninckliche Soldaten aenghetroffen werden / heeft moeten sterben of hapz laeten. Waer dooz het in't Slot op't Hoff / in des Slots Kercke / ende in de Bakerstije gins ende weder vol dooden lagh. Sommighe hondert Vzouw-persoonen / Burghers Vzouwen ende Nonnen / nevens des Bisschops Edelknechten / sommighe Gheleerde Raetsheeren ende ander voornaemste Lieden / die haer in't Slot hielden / sijn gevangen / ende hebben haer selven moeten rantsoeneren.

In't Slot is een schoone voorraet aen Pzoviand / Ammonitie / Krupt ende Loot / met 30 Stucken Gheschuts / ende aen Gout ende Silver ghesmijde / oock aen ganghbaer Geldt een groote Schat: Het Vorstelicke Stal / vol statelicke Peerden / aen Wijn / wel op 20 Jaren voorraet / ende in somma 't ghene een Coninck tot sijn Coninckl. Hof-houdinghe van nooden is / op het Slot verkreghen / aenghetroffen ende verovert ghewozden.

Gesteltenis van't Slot tot Wurtsburgh.

Dese plaetse mach anders in der situation, na aller dinghen met sijn toebehoozen / wel onder die alder-sterckste met alle sijn uptrustinghen ende opgestapelde goederen / gerekent werden / ende als een van de alder-vaste des gantschen Duytschen landts. Het is gelegen op een seer hooghe Steenrotze / wijdt afghelegen van ander Berghen / alsoo dat die selve hem gantsch niet schadelick zijn konnen; Het is met stercke Rondeelen / Schantsen / Loop- en Watergraven / over der maten wel voorsien / eñ heeft seer schoone Pallepsen / op't heerlickste ghebouwt; het light aen die Visch- ende Schijrijcke Waterstroom / de Mepn / daer deur hem den Pas / van wegen toe-boeringe der Victualien / ende ander noodtzuften / niet lichtelick kan genomen werden.

Graef van Tilly bemoept hem te bergeefs / om de Stad eñ 't Slot Wurtsburg te ontsetten.

De Graef van Tilly ginghs / 'tis waer / onder dese ghedurende Belegheringhe / van dit Slot / met eenen Aenslagh / omme het selve / als oock de Stadt Wurtsburgh / t'ontsetten: Maer ten wilde hem niet gelucken. Want als hy / als boven gemelt is / met de Fuggerische ende Altringsche Armade hem conjungeerde / ende daer mede met desen in het Stift Fulda aen-quam / ende des Coninghs Pzogres in Franckenlandt vernam / soo besloot hy ten laetsten / hem met de Lotringsche Armade te conjungeren / ende alsoo die ontsettinghe in't werck te richten / hy tot sulcken eynde den 7. Octobzis by Fulda generael Rendevous heeft gehouden / ende het Volck haren Eed indachtigh gemaeckt. Maer na desen heeft men bevondē / dat die Tillysche Armade 182 Cozneetten Rupters ende een sterck ghetal Voetknechten bedzoegh. De Hessische hebben haer in deser tijdt seer stille gehouden / ende niet veel sien laten / uptgenomē dat beyde partijen somtijts malkander op het stroopen betrapt / ende nedergehouwen hebben. 1631.

Den 9 Octobz. is Tilly van Fulda opgebzoken / den welcken den Abt van Fulda van wegen besozghden overval / met een gheringen Hof-staet ghevolghet is / ende den 12 deses / tot ende om Aschaffenburgh / met den Lotringschen Volcke / die wel 12 dupsent mans sterck waren / hem ghevoeget / aldaer hem wederom gelegert daer hy kozts te voozen geweest hadde: ende alles na mepninge wel voorsien ende uptgerust. Maer nadien onder desen tijdinge quam / dat de Coninck het Slot tot Wurtzburgh alreede met gewelt verovert hadde / soo zijn die Aenslagen ghebzoken ende in den Put ghevallen.

Den Graef van Tilly gaen alle sijn Aenslagen te rugghe.

Of nu wel Tilly hier op mepnde / dat wanneer hy de Sweedtsche niet betrappen konde / soo wilde hy haer doch verhinderen wijders in te bzeken / maer hy heeft hy hem die reeckeninge bupten de Weerdt gemaeckt. Want na dat hy hem in Franckenlandt begaf / ende sijn Volck upt vzeese ende angst den Sweedtschen nerghens standt houden wilden / ende dat hy daer dooz weder te retireren gedwongen wert: soo heeft hy den Coninck oorsaeck ghegeven / hem nae te jagen ende voozder in te bzeecken / ende genoeghsaem Deuren ende Poozten open ghedaen.

Dewijle nu de Coninck d'eene plaetse nae d'ander in Franckenlandt / ende alsoo in kozten tijde het gantsche Landt / uptghenomen wepnigh plaetsen / in sijn gewelt bzachte / soo is hy voozt ghetogen.

Noozenburgh begheeft hem onder de Sweetsche beschermingh.

De stadt Noozenburgh begaf hem oock in des Coninchs bescherm. Alle Steden en Sloten in Franckenlandt waren met Koozen / Wijn en ander noodtzuften wel versien / alsoo dat die Soldaten over-al den overbloet vonden / sy verkochten een Koe om een Rijxdaelder / ende een Schaep vooz 3 Batsen.

Bisschop van Bambergh / handelt om eenen Vzede / by den Coninck in Sweden.

Nae der ghestalte deser saken / soo heeft den Bisschop van Bambergh / in een Vzede-tractaetken met den Coninck tot Sweden hem te kennen gegeven / die hem de navolgende Conditien heeft voozgeslagen:

Ten eersten / dat hy ende dat Cappittul Harer Majest. terstont 3 tonnen Goudts sullen daer tellen.

2. Voozder die twee voornaemste Sterckten des Lands / als Fozchepm ende Cronach / in te rupmen.

3. Alle Maenden soo vele / als sy te voozen de Catholische Ligue ghegeven hadden / contribueren.

4. Haer Krijghsvolck van der Catholischen Ligue afvooz deren / ende dat selve Verbondt gantschelick bzeken sullen.

Hoewel nu hier op / in gewisse mate en wijse soo verre ghehandelt is ghewozden / dat den Bisschop ende dat Cappittul den Coning getrouwe blijven souden / soo en hebben sy doch sulckx namaels / als de Graef van Tilly met sijn Armepe ten eynde naeby quam / niet ghehouden / gelijck wy hier na hoozen sullen.

Insgelijcken hebben Hare Coningl. Maj. oock de drie Gheestelijcke Cheurfursten / als Mentz / Keulen ende Trier / sommige middelen voozgheslaghen / waer op sy met henlieden mepnden te tracteren.

1631. 1. Namelick: Hare Majestept begeerde te weten/waer toe Hoogh-gemelter Hare Keurvorstel. Voorluchtigheydt gesinnet zy: of sy Vrienden ofte Vpanden zijn / by de Coningl. Majest. tot Sweden / ofte Keyserl. Majest. te houden/eene ronde antwoort/van geen Neutralitept en wilde hy weten.

2. Den Coningh altoos Proviand / Pas ende Deurtocht gheven / ende beschicken met geduldigheydt.

Ten 3. Soude een peder Cheurvorst alle Maenden 40 duysent Rijckxdaelders contribueren.

4. Den Keyser geen hulpe noch met Raedt noch Daedt te bewijsen / by straffe ende verlies van Landt en Lieden.

5. Die Augsburgsche Confessions-verwandten / onverhindert in haer ghebiedt ende Landen te gedulden ende toe te laten/ Kercken en Scholen in hare Jurisdictien op te richten ende te bouwen.

6. Wat die gemelte Confessions-verwandt ē in dese Krijghs-loopen onttrocken is/ deur die boven-gemelte Cheurfursten te restitueren.

7. Tot bevestiginge ende verseckerthept des opgerichten Verbonts/ soo begeert Coninckl. Majest. sommighe Sterckten die onder deser Cheurvorsten ghebiedt liggen / ingerupmt te hebben/de welcke met namen Hare Coninckl. Majest. tot allen tijde sullen toebestelt werden.

8. Maer ingevalle die Hooghst-ghedachte Cheurvorsten by den Keyser te houden gesinnet sijn / wilde Coninckl. Majest. tot Sweden haer-lieder / met den by-sich-hebbenden middelen / als met sweert ende vyer te hupsoecken.

Coninck in Sweden/ tracteert dē Adel in Franckenlandt seer Hooffelick.

De Coninck heeft in desen den Adel in Franckenlandt sauvegarden uptgedeelt / ende haer seer hooflick ghetracteert / ende om vergiffenisse ghebeden/dat hy soo onversiens in't Landt quam / ende haer ongelegenthept veroorsaeckt / met aendieninghe / dat sulckx den jegenwoordigen stand onvermijdelick verepschet: Hier-en-boven heeft hy hen Coninckliche Beschermínghe verseckert/ ende sijn Coninckliche bloet voor haer allen eñ alle Duytsche Patriotten belooft op te setten.

In't gantsche Franckenlandt werden op die tijt de Trommelen geroert/ eñ veel Volck te Peerde ende te Voete/ voor Hare Coninckl. Majest. gewonven/daer by eenen grooten toeloop was / alsoo dat in korten tijde een groot volck te samen gebracht wert.

Ligistische tyden schade van de Sweetsche.

Terstondt na veroveringhe van't Slot te Wurtzburgh / heeft de Coninck eenich Volck na Werthepmb ende Rottenburgh gesonden/ welcke in een Quartier daer den Oversten Picolomini het commando hadde / inghevallen/ het volck in de vlucht gedreven / ende tamelicke schade onder hen ghedaen / oock der Stadt Werthepmb in desen bemachtighet. Daer op eenigh Sweedisch volck op Rottenburgh aen der Touber ghetogen/ende die Stadt met accoort inghenomen. Die daer in ligghende Besettinghe/ heeft gemupteneert / die Vaendels van de Stengen gescheurt/ ende haer den meestendeel in den Sweedschen dienst beghéven. Nae sulckx heeft sommigh Sweedtsch Volck 3 Compaingien Lotringsche Rupters geslagen/ ende 2 Coznetten verovert.

Na dat nu die Graef van Tilly tot sijn intentie Wurtzburgh t'ontsetten / niet komen konde / oock anders der tijdt halven weynigh tegen de Sweedsche konde uptrichten/ so heeft hy een deel van sijn Krijghsvolck hier en daer in Garnisoenen gheleydt / ende die Passagien sterck beset. Hy heeft / 't is waer / oock aenden Grave van Hanauw begeert / dat hy tot de 3 inligghende/ noch 4 Compaingien volck tot des te beter bewaernisse der selver Stadt/ soude innemen: Maer de Graef en heeft daer toe niet verstaen willen. Daer op is Tilly by Selgenstadt over de Meyn ghetoghen / ende heeft sijn marcheringe na de Berghstrate gewendet. 1631.

Een deel Ligistisch volck/ wert in Guarnisoen ghe-leydt.

Korts hier nae / heeft eensdeels sijn Volck met list het Stedeken ende Slot Boevenhupsen / dat de Graef van Hanauw Buszwijler toequam / bemachtiget/ ende een stercke Besettinge daer in gelept / ende die Burgers met Plonderen ende ander Ongoedigheydt/ grooten overlast gedaen.

Boevenhupsen van de Ligistische inghenomen.

Onder desen heeft de Coninck in't Bischdom Wurtzburgh alderhande Ordinantien gegeven / een nieuwe Landt-regieringe ingestelt / ende upt sulckx een Mandament publiceren laten/ van desen inhoude:

Coninck in Sweden/ richtet een Nieuwe Landts-regieringhe in't Bischdom Wurtzburgh aen.

Het is der Werelt genoegh bekent/ ende allen Menschen lupdtbaer/ in wat ghestalte nae menighvuldigh van hem wel meenenden ende hoogsten pver: Maer in effectu altoos gants te vergeefs aengewendē doorglijdenden waerschouwens beden / op middelen te dencken: Hy epndelicken / soo wel om dese teghen sijn Coninckrijck ende Landen afgescheyden/ende die nabp getogen gevaerlicke machinationen/ oock seer sonder eenighe oorsaeck teghen aller volckeren recht / sonder affegghen der toeghevoeghde hostilitepten / als andere sijnen Naebloedt-vrienden / Maeghschappen en Verwandten / oock ten deele van den Voorvaders herkomende noch wesende Bondtghenooten/ teghen den bekenden Religion ende Prophanvredes/uptmuptende onghehoorde gheweldtdoeninghen wille: Niet alleen upt beweeghnisse sijns Coninckrijcken mede-lijdenden gemoedts/ende nae den onfeylbaren rechtveerdigen Godes wille: Maer oock tot noodtwendiger versekeringe ende beschermínge gemelter sijner Coninckrijcken ende Steden / veroorsaeckt is gevvorden: In den naestvoorleden Jare 1630. met een Armade te Peerde ende te Voete eerstelick in het Eylandt Rugen ende Asedom: Maer nae gheluckige veroveringhe ende restitution desselven / in sulckx hem confedereerden van den bekenden Landsverderveren/ in desen op het onbarmhertigste verwoesten des Hertoghdoms Pomeren aen te setten: Hier nae die selve/ hoe machtigh sy sich oock der heylsamen wederbrenginghen van hem gesochte algemeyne ruste/ tot wederstreven en teghenstandt bemoeyet: Deur den Almachtigen Arm Godes / upt hem van sijner genadē onderscheydelicke verleende naemhaftighe Victorien ende Veroveringhen/ van veel sterckе bevestighde besette Steden en Plaetsen: niet alleene upt den voorheenghemelten Hertogdomme Pomeren: Maer volgens oock upt der gantschen Cheurfurstelicke Marck Brandenburg/ al wijd over de Oder/ Wardhavel ende Elvestroom ghedreven/ghejaeght ende ghelagen: Hier deur aldaer omliggende Cheurfurstendommen ende Landen/

maer

1631. maer in ſpetie het beroemde Hertoghdom Meckelenburgh / met dien aenghehoozighen Graefſchappen ende Heerſchappijen / welcke tegen recht ende billickheydt / jae gantſch ongehoozder dingen / daer van t'ontſetten / de natuerlicke ware Erff-heeren: meeſt die ſelve wederom ter handt beſtellet: ende oock hare Onderdanen upt des Land-verderbers hand / met reſtitution haerder zielen ende lichamen / weder verloſt ende in vzyheydt gebzacht.

Of hy nu wel vaſtelick hoopte / het ſouden by deſen ſijnen triumpherenden / ende na vaſt aller werelt ghedachten / overtreffenden Progres, ſijne wederweerdige die ooghen-ſchijnlicke wzake des Almachtigen / tegen hare geoeffende tyzannije genoegſaem bevinden / voozneme lick oock of hy pemants Lant ende Lieden / ofte veel meer den hier-boven-verklaerden Gront- en Hoecksteen / der algemeene ruſte ende ſekerheydt eenighſins ſochte / in't werck begrepen / ende ſich oversulckx andere vooznaemſte des H. Rijckx gehoorſaemſte Standen voozders onbedzuckt te laten: Ende hieren-teghens den weerden Vzede nae te jaghen / ſelve ghediſponeert hebben: Soo ware nochtans Rijckx-kondigh / dat ſy ſulckx recht ter contrarie den Cheurvozſten tot Sachſen / ongeachtet die ſelve den roem eenes beſtandigen Vzede-veerdigen / ende des Roomſchen Rijckx recht getrouwen Grondt-Pilaer by alle menſchen ſonder onderſchepdt / bypſonder den Vpandt ſelve / hem heeft gehouden: die ſelve vpandtlick aenghevallen / eerſtelick / 't is waer / hem onweder ſpzekelicke toebehoozende Stiften / hier nae oock dat oude uptnemende Keurfurſtelicke Patrimonium, met geweldiger inneminge der verſchepden naemhaftiger Steden ende overheeringhen van ſommighe honderdt Dozpen in verwoeſtinge geſet / tegen alle des Rijckx Conſtitutiones, oock vooz-her-gangene bypſondere Pacta ende Syncerationes gheoccupeert: Alſoo dat die ghemelte Cheurvozſt is bewogen gewozden / haer ghelijckmatigh om vziendelicken bpſtandt tot ſijner ende der ſijnen noodtwendigher defenſion aen te ſoecken: oock tot ſulcken ende hier boven meermaels ghedachte / dooz de Wapenen met den ſijnen verbondelick te conjungeren.

Nu ware het / 'tis waer / vaſtelick in't ghemoet te vatten / of het ſouden by ſoo gheſtelde ſaecken / die Standen des Roomſchen Rijckx / bypſonder die daer in bevindelicke Catholiſche Ligue / ſulcke ſoo wel tot harer als der Euangeliſchen onderzuckingh / ende invoeringhe des by allen vzyen Duptſchen gehatede abſolupte Dominatien / aenghenene Pzocedupzen / als redelicke Patriotten hares Vaderlandts Duptſcher Nation haer hooghlijck Miſvallen / ende den ſelven geenes-weeghs by Eede te verplichten: Maer veel meer nevens hen-lieden tot eenen goeden Vzede ende Reſtabilieringhe der voozrighen Rijckx-ozdinantien ende Wetten / hare Concilia na vermogen gherichtet / ofte haer ten minſten Neutrael ende ſtille gehouden: Maer deurgaens in het werck met hoſtilitept tegens henlieden niet ingemenght te hebben. Ten aenſiene hem dat Hooghloffelicke Cheurvozſtelicke Collegium menigmael / inſonderhept op den laetſten tot Regenſburgh gehouden Convente / opentlick verklaret / dat deſe Krijgh ſonder haeren weten ende wille / teghen des Rijckx-fondamentele Wetten met haer aengevangen / ſy den ſelven geenſins hebben goet gheheeten: Maer veel meer teghens haerlieder t'allen tijde met vaſter vzientſchap / oock in ſchziften aengeboden / hy oock in deſen ghevalle der Neutralitept ſich met de Kroone Vzanckrijck verbontlick ghemaeckt / met die vooz-heen-gemelte Catholiſche Liga onverbzeeckelicke vziendtſchap t'onderhouden / ende daer ſy alleene met ghelijckmatighen bewijs hem ſoude bejeghenen / harer als ſijne Vzienden eñ Neutralen met aller wederweerdichept gantſchelick te verſchoonen. 1631.

Maer hy en heeft niet alleene op dat mael / als hy nevens den Cheurvozſt tot Sachſen / vooz deſſelven Stadt Leypſich / zijnen vpant onder d'oogen ghetoghen / maer ter contrarie die boven-gemelte Ligue haer groote macht tegen hen-lieder in't Velt: Maer oock oversulckx van den Almogenden Godt hem genadighſt-ghegonde treffelicke Victozien / in die volhardende vpantſchap / ende ſoo veel bevonden / dat / als hy in rechtveerdiger verbolginge der gemelter Victozien / in voozneme ſijnde Vzede-verſtoozders dies te eer te rechte / ende tot verzaeghlicker billicker conditien / met reſtaureringe des gantſch-verballen Religion ende Prophan-Vzedes te bzenghen / inden Franckenlantſchen Creptz gerucket / daer in ghetoghen / by den Biſſchoppen tot Bambergh en Wurtzburgh / ſulckx by tijdts genotificeert / ende ongeachtet die eerſt gemelte onder den corpore der gantſcher Liga / tegen hare gheoeffende hoſtilitept / hen-lieden noch lijdende middelen ende wegen aen de hant gegeven ende kondt ghedaen / ſich tegens hen inder goedighept / welcker hy ſich overvloedigh aenboot / te bevzientſchappen: Edoch het Wurtzburghſche deel / in ſtede van ghehoopter accomodation, anders niet dan met Oper ende Canon gheantwoozt: Ende hy daer deur meer als ghenoeghſaem verooꝛſaeckt is gewozden / verder in dat Stift te rucken / ende als hem God die kracht verleende / niet alleen die voozneemſte plaetſen deſſelven in te nemen / inſonderhept oock het vaſte Slot boven de ſtadt Wurtzburgh / met Stozmenderhandt te veroveren.

Hier op hadde hy nu / 't is waer / alle ghewenſchte ghelegenthepdt oock welvoeghenthepdt ende macht gehad / terſtont ex jure talionis, het ghene vooz te nemen / wat andere ghetrouwe Rijckx-ſtanden / ende veel Milioenen van ſijns Gheloofs-ghenooten arme Lieden gantſch ontſchuldigh in die dinghen / ende andere niet alleen in diergelijcken gevalle: Maer oock waer gantſch geen oozſaeck tegen is gheweeſt / van ſijne Vpanden bejegent. Maer dewijle ſijn Coninclick ghemoet tot diergelijckē Enozmitepten / noch eenige wzaeckgierighepdt / in alles niets: Maer als boven gehoozt is / veel meer tot weder-op-bzenginge eenes ſekeren goeden beſtandigen Vzedes / in den gantſchen Rijcke eenighept upt te voeren / ende hy ſoo vele bevonden heeft / dat een groot deel deſes Stiftes ende Hertoghdoms / dit-mael / ſonder dat geenen Heere met Plicht of Eedt-verwant ſy: Maer welcke van den laetſtgemelten of ghenaemden Biſſchop Franciſco / met der Huldighinghe beladen / deur den ſelven (als hem doch Vzede-veerdigh te bejeghenen / hy ſeer goede middelē hadde) gantſch ſonder noot verlaten is ghewozden / ſoo ware hy des Ge-

1631. nadigsten eerbiedens: Bevinde het oock voor een onwederspreeckelicken noodtzuft/ sich des Landes ende daer toegehoorigher armer Onderdanen/soo lange tot die Alderwijste Godt/ na sijnen alleen goeden wille / die saecken deur eenen gewenschten Vrede / anders verordineren mochte/in Coningl. Ghenaden aen te nemen/ ende alles in eenen oprechten beteren ende seeckeren Standt te richten. In deser ghestalte/oversulcx om een gewisse Landt-regieringe aen te stellen/ende die selve met Tuchtighe personen te versien.

Bevele na desen allen eñ yegelicken Ampt-lieden/Hoofden/Schouten/Raden ende Ghemeenten hier mede ernstelick / sy wilden terstont nae publiceringe deses Patents/ en daer op van sijner aengestelde Regieringe/op voorgaende Notification / sich persoonlick aen die plaetsen en eynden / daer henen een yder beschepden werdt te voegen/om sulcx in te stellen/sich tegens hem der trouwe bewijsen/ende alle behoorlicke schuldighept verbindlick maken / ende daer by/ wat hy haer wijders voorhouden soude / aen te hooren/ ende sulcx ghehoorsaemlick nakomen.

Ende alsoo hy sich nu aller schuldighepdt tot haer versiet / soo gedenckt hy die ghehoorsame in Sijn Coningl. beschuttinge ende beschermínge op te nemen/by de vryheydt harer conscientie/ende der selver openbaer exercitie/ oock ander Politischen Rechten ende Gerechtigheden/Gewoonheden en Privilegien/ Genadighst te mainteren / haer die Justicia by sijner alreede afgeordineerde ingestelde Lantsregieringen te oeffenen/ende een yder op onderdanighster aenroepinge/noodtlicke gevoelicke hulpe ende verlossinge te verschaffen: Maer hier-en-tegens tegen die onwillige of onghehoorsame ende verachters deser aengheboden Coningl. Genad. het gene te oeffenen en voor te nemen/ wat hier in der saken noodtzuftigh zy en verepscht / ende sulcken wederspannigen te bedroeven.

Hanau van de Sweedsche met behendigheydt ingenomen.

Terstont na de publiceringe deses Mandaments / soo heeft de Coninck eenen Aenslagh op de stad Hanauw in't werck te setten/voorghenomen: ende tot sulcken eynde 6 Compaignien Ruyters eñ ettelicke hondert Dragonners/uyt verschepden Regimenten uytgelesen/ ende den Oversten Hubald met die selve na de voorsz Stadt afghevaerdight. Die heeft in eenen dagh ende nacht/van Wurtzburgh ende Carlstadt dese reyse volbracht / ende den eersten Novembr. des morgens vroegh/ tusschen 5 ende 6 uren/ by de Stadt ghekomen/ achter het Slot over de Gracht / ende alsoo op den Wal ghеklommen: die Schildtwachten neberghehouwen/de Poorten gheopent/ende soo met gewelt in de Stadt ghevallen. Daer hy dan dit bysonder Stratagema ghebruyckt heeft / dat hy terstont die Poorten tusschen de Oude en Nieuwe stadt dede stuyten / ende alsoo die Oude ende Nieuwe stadt van malkander heeft doen afsonderen. Hier op is alle 't gene wat op der straten van de Keyserschе Soldaten in't Geweer bevonden werdt/nedergehouwen/ daer by oock sommige Burgers die in't Gheweer waren/dewijle de Sweedtsche haer voor Keyserschе Soldaten hielden/omghekomen zijn / ende vele ghequetst ghewonden/die eensdeels hier na gestorven zijn.

Den Oversten Hubald heeft / 't is waer/ terstont nae den geschieden Inval uytroepen laten/ dat de Soldaten sich op de Wallen souden stille houden/ende in der Burgers en diergelijcken huysen/met nederhouwen ende plonderen niet graseren souden: Maer doch den voerder der Soldaten en heeft soo terstont niet konnen afgeweert werden/tot na 8 uren. Op dese tijdt heeft den Oversten der Burghers/ van de Nieuwe stadt ende die ingelepde Soldatesca/ haer Gheweer doen nederleggen/ende haer vermaent sich op te geven. De Keyserlijcke adjungeerde Capitepn / in de Nieuwe Stadt/heeft hem in't eerste/doen men den tumult in de Oude stadt vernam/ ende dat gheroep luytbaer werd/ dattet Sweedsche Volck ware daer in ghevallen / gantsch niet verstaen willen in desen / dat de Burgherschap en sijn Soldaten souden allarm maken/ofte haer in't Geweer stellen / met vermeldinghe dat sulcx niet te beduyden hadde / ende het Volck dat de Oude stadt inghenomen hadde / die en waren geen Sweedsche maer Keyserschе Soldaten/ hy wiste wel dat de Sweedtsche / in soo snellen haestighepdt aen dien Oort of Plaets niet komen konden/ hy hadde noch eerst des voorigen daeghs aen die Keyserschе tot Aschaffenburgh om meer Volck geschreven/eñ meynde vast dattet die selve waren.

1631.

Maer als eyndelick het gheloof hem inde handt opwies/ende dat hy sulcx anders ghewaer wert/ doen is hy aldereerst wacker ghewonden / het Volck tot teghenstant te vermanen. Maer hoe den Sweedtschen Oversten haer den ernst liet sien ende vyer over de Wallen uytspooch / oock eenighe Stucken op de Nieuwe Stadt laten richten/ ende daer by die voorsz 6 Compaingien te Peerde achter het Slot heeft ingelaten/die terstont na de Nieuw Stadt toghen/ende die Poorten geopent hebben/ der meyninge onder haer in te vallen/ soo hebben de Keyserschе terstondt de moet laten sincken: Ende of schoon/ 'tis waer/sijne dienaers ende eene uyt haer-lieden door grooten geschenck hem daer toe liet beweghen / dat hy over de Wal van de Nieuwe stadt hem in de Gracht soude laten vallen / daer over swemmen / ende op Steenheym (rontom ende voor by des Oversten Bosschagie/ende anders deur 't Volck den wegh gheweesen zijnde) loopen soude / ende om haestigh secours willen aenhouden aen die van Steenheym/ maer dewijle haer de Commandeur in desen geen vierendeel eener ure respijt en gaf / sich tot een lijdelick Accoort hebben aengeboden: Doch met dese bedinghenisse: Soo verre de Graef daer in soude bewilligher.

Na dat nu hier op de Graef van de Sweedsche op de Wal is ghebracht gheworden / soo heeft hy hem aengesept / dat hy ware een ghevangene Man/ konde hem niet raden/hy soude selve sijn beste doen. Waer op die Capitepn begeerde/met der soldatesca/ t'samē met Pack en Sack / boven- ende onder-gheweer/ uyt te trecken: Maer de Sweedsche Commandant heeft sich tot geenes van desen willen verstaen/ maer haer t'samen opgelept/dat soo wel Soldaten als Burghers haer opgheven ende hun Geweer souden nederleggen/oock terstont alle Burgers in hare huysen retireren. Den Capitepn met de ander Officieren ende die beyde Compaingnien Soldaten voor de Poorte van de Oude stadt/met haer Geweer nederwaert/

ende

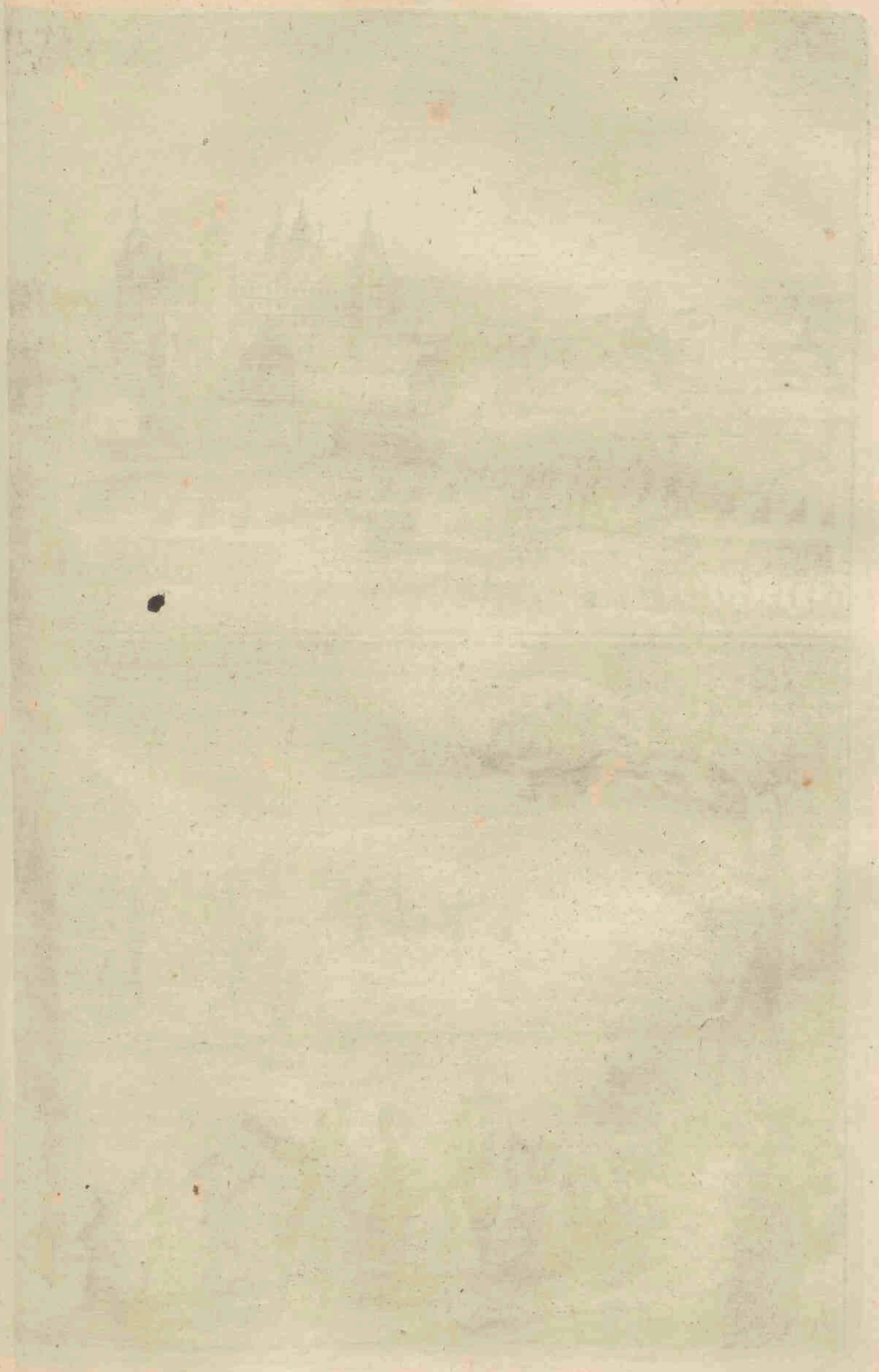

A

ASCHAFFENBVRG.

De Meijn

STEINHEIM.

Co: Majj:

De Meijn

1631. ende het achterste na voozen gewendet: te verschijnen/ sulcx neder te leggen/ende sich alt'samen op ghenade ende onghenade souden overgheven.

Als nu sulckx gheschiet is / heeft die voornoemde Sweedtsche Commandeur haer upt genaden hen Onderghewee laten behouden; ende terstont aen haer bevolen ende voorghelept/dat/wie hem in Harer Coningl. Majest. tot Sweden dienst begeven wilde / die souden weder beghenadiget ende vzy gesproken zijn/ daer op hem het meestedeel onder de Sweedtsche begaf. De Capitepn werdt ghevangen/ als oock sommighe andere hooghe Tillpsche Officieren / die in den Slagh voor Leypsich gequetst ende aldaer in des Weerdts ende ander hupsen/om haer weder te cureren / hadden gelegen/ende aldaer waren ingevlucht: Daer onder den Vzpheer ende Overste Wachtmeester Mercli van't Regiment Picolomini/ als oock 2 Ridtmeesters die daer onder waren: maer den Capitepn over de Oude Stadt ende sommighe ander Officieren / die hen in haer Ghewee pzesenteerden/ heeft de Sweedtsche Overste weder op haer belofte los gelaten.

Die voornoemde Commandeur was een treffelick Ingenieur/ende een seer discreet Cavaillier/ hield goede en scherpe discipline/ende vermaende van desen: namelick soo haest hy alsoo die Stadt in sijn handen hadde/alle Wederauwische ende Westerwaldische Standen hare Contributien / oock eenigh Graen ende Voeperingen in 3 daghen na Hanauw te doen leveren / ende de teghenpartije niets meer toereycken of dienen / sepde hy gantsch ernstelick: hy liet oock den omligghenden Catholischen plaetsen aensegghen/ dat sy by vermijdinghe scherper Krijghs-execution die haer aenghesepde Contributionen sonder vertreck souden leveren.

Koninck in Sweden/ verovert de Stadt Aschaffenburgh.

Korts na desen/ bzack de Koninck met sijn Armade van Wurtsburgh ende Carlstad op/ ende trock op bepde zijden van de Mepn / nae Aschaffenburgh toe. Als die aldaer ligghende Kepserische sulcx vernamen/hebben sy sulcken aenkomste niet verwachten willen / maer die plaetse selve uptgeplondert/ende daer van sich weeh ghemaeckt. Waer op de Koningh die Stede heeft inghenomen / beset ende voozder op Hanauw ende Steenheymb voozt gemarcheert / ende dit laetste / dewijle de Kepserische daer in ontrent 80 Mannen sterck waren / standt hielden/ ende sich geweert hebben/ met ernst aenghetast. Op welcke die daer in (als een groot stuck der Muren deur heftigh schieten der Sweedsche wert ter neder gewozpen) haer terstont overgaven/ende eenen vzpen uptganck en afstocht verkregen/ maer het meestedeel haer in den Sweedschen dienst begaven.

Kepser Ferdinand/ wil met de Keurvurst van Sachsen / Vzede maken.

Maer aleer wy hier spzeecken / hoe de Koninck verder is voortghetogen / ende die stadt Franckfurt aen de Mepn/ tot sijnen wille bequam/willen wy te voozen verhalen/wat onder desen met den Keurvozst tot Sachsen hem heeft toegedzagen. Met den selven heeft Kepser Ferdinandus nadien by Leypsich geschieden Slagh/Vzede willen maken/maer alleene à part, soo hier upt dit naevolghende blijckt: Want op sijn begheeren ende voorstel des Marckgraven van Cadarepta / des Konings in Spaignien tot Weenen residerenden Ambassadeur / in den name sijns Koninck Henricus van den Paradijse / Vzpheere van Erschepde/ tot hem den Keurfurst van Sachsen afgevveerdight is/ende na t'samenkomste/dese voozden voozgehouden:

1631.

Voortbzengen vanden Spaensche Afgesandte/ aen den Keurvurst van Sachsen.

Het hadde dickmael ende menighwerf sijn Koningh hem bemoepet / in den H. Roomschen Rijcke een hepsame bestandige Vzede te treffen ende te behouden: Maer insonderheyt hem/sijnen Ambassadeur bevolen/wel in acht te nemen / dat die oude Liefde ende Vzientschap / die tusschen Hare Majestept ende het Huys Oostenrijck ende Sijner Keurfurstel. Voozluchtighepdt t'allen tijde ghepleeght ende stadigh onderhouden is / mochte blijven: Ende dewijle boven alle hope / groote alterationes verschijnen / daer upt epndelijck veel meer een verscheuringhe der Oude Vziendtschap / als behoudinghe der oude vertrouwelickheydt / liefde/ vzede ende eenigheydt te besorgen zy / dat daer upt Hare Koningl. Maj. intentie ende gedachten alleen daer henen strecken / om na het uptterste vermogen te arbepden / op dat deur sulcken interposition dit onhepl gheremedieert mochte werden / soo verre sulckx sijner Cheurvozstl. Voozluchtighepdt wilde aennemen. Want Haer Coninckliche Majest. niet hoogers/ als haer Cheurvozstl. Voozl. ende der selven gantsche posteritept/ so wel desselvē loffelicken Cheur-hupses voozderlick toe nemen/ als der selven Vooz-vaders ghewenschet hebben / ghelijck oock desselven liefde/ trouwe ende vzientschap te bewijsen begeerden: Weshalven Hare Coninckl. Majest. vooz raetsaem bevindet / dat Sijne Cheurvozstl. Voozluchtighept / welckers Gravamina en Pzetentiones vertrouwelick in schriften geopenbaert / hier na twee gequalificeerde persoonen aen een seecker plaetse ghedeputeert hadden: Alsdan sich die Spaensche Ambassaetschap wilde ter herten nemen/dat van weghen die Roomsche Kepserl. Majest. evenghelijck twee deughtsame persoonen hier toe verozdent. Daer op de gemelte Ambassadeur als een Interponent inden name Harer Kepserl. Majest. allen vlijt mepnd aen te wenden/ dat alle differentien die daer voozvallen mochten/ op't beste tot vergelijckinge konden gebzacht werden.

Hier op heeft de Keurvozst tot Sachsen den Afghesanten alsoo geantwoozt:

Antwoordt des Cheurfursten van Sachsen/ op des Spaensche Afgesandten anbzenghen.

Hare Keurvozstl. Voozl. bevindt/ dat/ alle 't ghene wat de Spaensche Ambassadeur Marckgraef van Cadarepta / aen hem heeft voozgedzagen/ alleene op het Eertz-Hertoghlicke Huys Oostenrijck en Keur-huys Sachsen / ende tot gheenen universalen Vzede aengelept waer: Hare Cheurvozstl. Voozl. hadde met recht hoogh te roemen / dat Hare Coninckl. Weerdighepdt/ het bedzoefde Heylige Roomsche Rijck / eenen bestandighen Vzede weder krijgen mochte/ sich soo hoogh ter herten nam/oock tegen Hare Keurvozstl. Voozl. ende desselven Keur-huys soo gantsch vziendelick sich aen te bieden sulckx bewijst: Het wilden oock sulcx van wegen Haer Coninckl. Weerdighepdt/ Sijne Keurvozstl. Voozl. met alle met aller vzientschap ende uptterste goede diensten/ sich schuldigh kennen / om hier-entegens met hooghsten vlijt sulckx ter herten te vatten: Daer by te gelijcke dienstelick bidde/de/Hare Koningl. Weerdighepdt wilde in deser Chzistelicke intention voozders continueren.

1631. Hare Keurvorstl. Deurl. neemt oock hier by in ghedenckenisse/ die seer groote bestandige trouwe/ liefde ende vziendtschap / die voor vele langhe jaren tot nu toe tusschen den hupse Oostenrijck/ ende den Cheur-Sachsen roemlick her gebracht: wat nuttigheyt / eere ende lof oock daer upt beyde hupsen / jae hoe veel goets ende voordeel den gantschen Roomschen Rijcke daer door is toegewassen. Hare Keurvorstelijcke Deurl. haddē oock desen aengaende van der tijdt / harer deur Gods genade verkregen/ende nu meer in dat 21 jaer gevoerden Keurvorstelicke regieringen sich ghewis niet hoogers ende meerders laten ter herten gaen/ dan sulck loffelick ende nuttelick vertrouwen ende hoe sulcke wel gheconserveert/ meer ende meer vergrootet/bevestiget/ ende op die weerdige posteritept geluckich getransfereert werden mochte: Ende dit alles niet alleene met woorden / maer met ghetrouwer oprechter herten in der daedt menighvuldigh bewijsen: alle Hare Keurfurstel. Deurl. raedtslaghen/ handelingen/ sorgen/ vlijt ende bemoepingen/ waren altijdt eenigh en alleen daer henen gherieht geweest/ hoe vrede ende ruste/die oock de wijse Heydenen voor het grootste goet dat den Menschē ontmoetet/gheachtet hebben/ in den Roomschen Rijcke te behouden/alle verheven differentien t'allen tijde ghelijck in herba gestillet/dat hoogh-schadelicke mistrouwen/als pestis Republica by tijden upt den weghe gherupmet / ende goedt vertrouwen onder den Standen daer teghens in de plaetse gheselt: Maer voornemelick oock der Keyserl. Maj. als een hooghst ge-eert Overhooft/alle schuldige trouwe liefde ende gehoorsaemheydt bewijsen/ wiens gehoorende authoritept/sonder welcke geen geweldt bestaen kan / soo wel die fondamentele Wetten ende ander heylsame Rijcks-constitutiones/daer aen hooft ende leden verbonden geconserveert werden: Cheurvorsten ende Standen by hare Privilegien beschuttet/ende alle Menschen by recht ende gerechtigheydt ghelaten / daer teghens niet beswaert: oock die soo dierbare ende deur vergietinge van soo veel dapper ende edel Bloed/ geacquireert/ende t'allen tijde deur Goddelicke genade/ met Heroischer dapperheyt/ mainteneerde Duytsche Libertept / niet bedruckt werden mochte.

Wat onderdanighste trouwe / liefde / gehoorsaemheyt ende bestandigheydt/de Roomsche Keyserlicke Majest. Hare Cheurfurstel. Doorl. altijdt betoont heeft/ende wat trouwe nuttelicke dapperheydt ende gedenckweerdige diensten die selve upt den gantschen hupse van Oostenrijck/ als sulcken gheen groote wederweerdigheden willen overkomen noch bejegenen: ende/ 't is waer/ ten tijde als het voor 's menschen oogen gewis seer verdraept ende gevaerlick ghestaen heeft/ oock rechte trouwe ende liefde te bekennen gheweest ware / Hare Cheurfurstelicke Deurl. met onderschrickter avontuer / welcker Lijf ende Levens Hooghheydt ende weerde / oock Landt ende Lieden bewesen/wat groote perijckelen/haet ende onwille vele voornaemste Hanssen ende Persoonen Hare Cheurfurstel. Deurl. sich/ ende des selven Hups over sulcke aenghetogen ende op den hals gheladen: dit alles en was niet alleen den Rijcke wel bekent/ maer der gantse Christenheydt / ende den aengrensenden Volckeren openbaer: Het achten oock over sulcke Hare Keurvorstelicke Deurlucht. gantsch onnoodigh / pet meerders teghenwoordigh in desen aen te roeren. 1631.

In dese tot Hare Keyserl. Majest. schuldighe gehoorsaemheyt ende devotie/ soo wel der liefde ende toeghenegenthept teghen het Hups Oostenrijck/waré Hare Cheurvorstl. Doorl. oock altijdt vast/ bestandigh/ oprecht ende onverandert volhardende: ende hadden sich hieren-teghens tot Harer Keyserl. Majest. als eenen gerechten ende milden Keyser/anders niet als Keyserl. rechtveerdigē Regiments vzienthout ende genade/oock beschut ende bescherm/ soo wel des Hupses Oostenrijcks vzientschap ende goethept gantschelick versien ende ghewis versekert / voornemelick dewijle oock de vernuftighe Heydenen sulcke bestandige trouwe ende nutbare diensten met goet-daet beloonet/ ende Hare Cheurvorstl. Deurl. het hare/ ende diens gantschen Hupses sulcker gelijcken wel geremunereret / ende niet bupten de mate treden sullē/aensienlicke beloftenissen geschieden. Hare Cheurvorstl. Deurl. wisten oock gantsch niet/dat sy in't minste pet-wat voorby lieten gaen / 't welcke met voeghlickheyt by Hare Keyserl. Majest. niet tegen 'tgemoet noch ongheljck volbracht / ende dat het des Rijckx-wetten ende na ouden herbrengen voor ontoelatelick gedupdet / ofte van 't hups Oostenrijck voeghlick / qualick hadde opghenomen werden konnen.

Sonder sulckx ware het / 't is waer / niet/ dat Hare Keurvorstl. Deurl. dewijle in den Roomschen Rijcke van wegen die ongehoorde Krijghs-beswaerlickheden on-ophoudelick/ sonder ghetal/ besteck noch mate / gevolghde stercke werdingen/ marchen ende remarchen/ plonderen/inquartieren/ghewelt-doeninghen/ sware Contributien/eñ ander ontelbare enormitepten ende exressen groote afdringinghen/ anghst ende tribulatien voorgegaen / ende het eene Lant en Stadt na den anderē verwildert/ verwoestet ende geruineert / oock allen respect der Keurfursten ende Standen van die ongediscipline erde Soldatesca/ gantsch op een zijde gheset/die selve in aller weghen beschimpet ende beswaret/des Rijckx Wetten verachtet/ alle goede Ordinantien vernietight / ende in somma alsoo in der Keurfursten Landen gehupset / ende den Standen vernietight / ende met haer is omgegaen ghewordē / als of die selve alreede onder de dienstbaerheyt gebracht zy / Aen die Roomsche Keyserl. Majest. van sommighe Jaren tot hier toe verschepden beweeghlick schrijven laten uptgaen / ende met aensienlicker uptvoeringe/ wat daer upt voor ellende/ noodt/ jammer en schade/soo wel den Roomschen Rijcke/ als Harer Majest. eygen Hups voor onheyl konde toewassen / trouwelick gherepresenteert / sonder verbeyden remedien voorgestelt / op dat doch die salige Vrede eens mochte wedergebracht/ende den Bloedigen Krijgh ende Landt-verderf een eynde gemaeckt/opentlick ghebeden/ oock over sulcks in't verschenen Jaer 1630. een kostelicke Legatie tot Hare Majest. na Weenen afghesonden/ ende sulcks omstandelick verhalet: oock op den laetst tot Regensburgh ghehoudenen Convente in publicis votis, ende anders / ghelijck oock dat van weghen des in puncto der Geestelicken Goederen Anno 1629. uptgelaten

1631. ten Edicts beroerende beſwaernissen / gheremedieert mochten werden / gantſch vlytigh ende beweeghlick upt goeder ghetrouwer herten urgeren laten: ende als die Pzeſſuren haer dagelicx vergrootet/ende met den Executionen des Edicts ſeer pverigh vooztgevaren: oock hier by Sÿner Cheurfuſtel. Deurlucht. eygene hoogh-verdiendes hupſe niet verſchoont: Maer ongheachtet deſſelven hooghbeminden Sone aenvanckelÿck tot een Coadjutore des Pzimaets ende Eertzſtiftes Maegdenburgh cum promiſſione de ſuccedendo deur het Domcappittel aldaer met eenſtemmighen Conſens legitimè poſtuleret, ſulcx voozder der Keyſerl. Majeſt. van Hare Cheurfurſtel. Deurlucht. berichtet/ die ſelve oock op die tÿdt/ ongeachtet het den Rÿcke kondigh was/ van niemant ghecontradiceert/ ende hier nae Sÿn Furſtel. Genad. totten Eertz-Biſſchop ghevoozdert ende beroepen gewozden/ die ſelve nochtans in alles ongehoozt daer van verdzingen/ende hier van afgeſet te werden/ ende anders den Euangeliſchen Standen/ maer inſonderheydt oock die Euangeliſche Burgherſchap der Stadt Augſburgh / Religions-beſwaernissen/ aenghetogen werden: ende Harer Cheurfurſtel. Deurlucht. daer by van den Euangeliſchen ende Pzoſterenden verdzuckte Standen / ſonder ophouden aenghevallen/ ende hares/Anno 1620. ende anders menighmael van ſich ghegheven Cheurfurſtelickes woozdes bedacht ende vermanet / hadden Haere Majeſt. Sÿn Cheurfurſtel. Deurl. ſulckx naemaels/in een volkomen Schzift/onder dato den 24 Auguſti des Jaers 1630. voozgemelt/geremonſtreert/ ende deur getrouw voozbidden in ſulck werck/ aldergenadighſt raedt te ſchaffen gherepeteert en verhalet / met den aenhangh/dat ſy eyndelick niet ſouden te kozt komen/ tot verhoedinghe van grooter Onhepl/ ſich met den noodtlÿdenden Standen te erbarmen / ende Vzedeberdighe Conſultationen hier in te houden. Tot deſen allen nu/hadden Hare Keurvurſtel. Deurl. ghelÿck ſy wel booz Godt ende den Menſchen betupgen konden / geen on-ozdentlicke ghedachten bewogen / Hare Keyſerlicke Majeſt. hier mede in petwes verdzietigh te dallen / niet in't minſte: Maer ſulcken hoogen Keyſerlicken reſpect/daer op ſy altÿdt ſoo ghehoozſaemlick gheſien ende ſoo trouwelick helpen beſchutten te nae te zÿne: Maer het hadde ſy hier toe veel meer aenghedzeven die ſware plicht/op dat ſy beydes Harer Keyſerl. Majeſt. ende dan den Roomſchen Rÿcke verwand of bevziendtſchapt: Haer dzaghen des Cheurfurſten Ampt / oock haer liefde ende trouwe tegen Hare Keyſerl. Majeſt. ſoo wel bpſonder hooghe / oprechte affection ende beſtandige vzientſchap totte hupſe van Goſtenrÿck: Inſgelÿcken hare eygene Hooghepdt/ Standt en Weerdighepdt/ende dan hertelicke begeerte totten Vzede ende Ruſte / ende op dat het H. Rÿck by ſÿnen fleur mach blÿven/ende dieng onhepl ende ſchade mach werden afghewent. Ende hadden oock hier by Sÿn C. D. te gelÿcke bevonden / dat Anno 1627. ſoo vele de Krÿghſ-pzeſſuren aengaet / van den tot Mulhupſen gehouden Convente / Hare Keyſerl. Majeſtept/ van die gheſamende Collegie hier in gheluckmatigh verſocht ghewozden. Het hadde ſy hier toe wÿders beweeght / dat ſulckx in den Rÿck overkomſtigh / ende dan/ 'twelck die uptterſte nootdzuft deſes verepſchte/ende overſulckx Hare Keyſerl. Majeſt. hepmelicke Raeden/ ſulckx openhertigh/ indachtigh en bekent te maken/ende des Rÿcx Welvaert te bedencken / Ampts / Plicht / ende Standts halven/ als voozgemelt/ in allerwegen ſoude willen behoozen: Verhoopte oock aen deſen allen niets ongheſchickes noch onverantwoozdelicks gehandelt te hebben. Gelÿck ſy dan over haren/dier oozſaeck ghevoerden Conſiliis ende Actionibus: oock verſtheyden van dier tÿdt herwaerts menighvuldige daer op volgende ghehoozſame Schziften/ alle onghepaſſioneerde/ jae die gantſche Werelt dÿudiceren laten konnen. 1631.

Hare Coninckl. weerdighepdt in Hiſpaingien/ hadden by die in Bohemer-lant opgheſtane onruſte/deur den doen ter tÿdt in't Keyſerl. Majeſt. Hof reſiderenden Ambaſſadeur/ Grave van Ognata, Anno 1619. overmids den ſelven afgeſonden ſubdelegeerden deſe hooghe ghetupgeniſſe laten gheven/ dat Hare Cheurvozſtl. Deurl. hem vaſt aende Wetten hielt/ oock hem daer booz eenen loflicken name verwozf. Dit nu ende een meerders/hadden Sÿne Keurvozſtl. Deurl. ghedaen / derhalven ſy oock namaels met recht deſen lof hebben ſullen: Ende als eyndelick Hare Cheurvozſtl. Deurl.op inſtandig aenhouden/ſich met ſommige Euangeliſche ende Pzoteſterende Keurvozſten en Standen / tot Leypſich gedaeght/ ende het gene wat die Goddelicke aller volckeren/oock beſchzevene Rechten ende Rÿcx-conſtitutiones, ende menighvuldigh herbzengen in den Rÿcke toe lieten/upt getrouwer zozghvuldigen open-herten bedacht: Oock Hare Keyſerl. Majeſt. van die te ſamen tegenwoozdige Geſanten/ in eenen volkomenen wel-ghefondeerden ſchzÿvens/ die groote onverdzaeghlicke verdzuckingen noodt ende jammer der verdzuckte Standen/ onderdanighſt te kennen gegeven / om remedieringhe ſmeeckelick ghebeden: Ende met hertelicken vertrouwen ſich in deſen gewis vertrooſtet ende ooghenſchÿnlick verwachtet. Maer nadien in Stede der hooghſtnoodighſte Keyſerlicke verquickinge/ Hare Majeſt. op ongheluckicke information bewogen ghewozden/tegen die getrouwe Keurvozſten en Standen / ende 't is waer / ſulckx onghehoozt/ ſeer ſcherpe ende harde Inhibitori ende Advocatori Mandata ſnelweerdigh te laten uptgaen/ſoo ware van Hare Cheurvozſtelicke Doozlucht.upt onderdanighſten ghetrouwen ghemoede/als Hare Majeſt. overſulckx eenen Gheſandten ghehad/een onderdanighſte welgefondeerde Juſtification-ſchzift inghebzacht/ ende te gelÿck aen Hare Keyſerl. Majeſt. als oock aen ſulcker Heeren Soon / die Coninck W. tot Hongarÿen ende Bohemen/van Hare C. D. beweeghlicke Handt-bziefkens gedaen werden/ op ſeker hope/ Harer Keyſerl. Maj. werde hier deur die ſaken eens recht uptvoeren willen/ende tot goede Keyſerlicke gedachten ſouden beweeght werden. Maer als terſtont deur dat Italiaenſche Keyſerl. Krÿgsvolck aldereerſt die Swabiſche/ daer na oock den Franckenlandtſchen Kreptz / booz grouſame Krÿghs-macht ende harde dzepgingen daer henen gedwongen werden/ dat ſy niet alleen haer/tot die van Godt/ nature ende rechten gheoozlofde verantwoozdelicke defenſion, op die beene ghebzachtes-volck/ wederom afdanc-

1631. dancken: Het Slot tot Leypsich / dat nochtans Anno 1555. op alghemeenen Rijckxafschepdt eygentlick gegrondet/als of het een swaer verbodens onveranderlickes voornemē geweest waer/met Hare Cheurfurstl. Deurl. tot Sachsen ende Brandenburgh/ende alle ander geinterresseerde Euangelische en Protesterende Standen/ geen kleynen Schimp en verklepningh: ende / 't is waer / schriftelicken/ renunceren/ende van nieuwen weder deur sulcken in 't Roomsche Rijck ongehoorde geweltdoeninghen/onder het jock der Contribution: ende 't is waer / hooger als te voozen setten/ ende moeten laten bedwingen: Het is waerlick Hare Cheurvorstl. Deurl. seer smertelick voorgekomen: Maer hadde doch altijdt noch het beste gehoopet / ende in een groote ghedultighept sulckx verwachtet. Ende of wel in desen plaetse de Generael Graef van Tillp/ soo haest het grouwsaem Excidium met de Stadt Maeghdenburgh volbracht / ongheachtet de Coninclicke Weerdighept in Sweden / een Krijghs-armade voornam/ met sijnen onderworpenen gantschen Krijghs-heyre/ met veel dupsenden sich voort haestende/ Hare Cheurvorstelijcke Deurl. als des Hoogh-loffelicken Creptzes Oversте gantsch onbegroetet: niet alleen deur desselven Landt in 't Hertoghdom Sachsen voortgetogen/ende de selve oock Hare Keurvorstl. Deurl. eyghene Landen ende Onderdanen groote schade toeghevoeght/ soo wel inden aenpalenden Hertoghdommen met plonderen ende rooven / daer by oock Vorstl. ende Graefl. Weduwen niet verschoont/ ende ander grove swaere excessen boven alle maten qualick huys gehouden: Oversulckx aen Hare Cheurvorstl. Deurl. tamelick hardt geschreven heeft / welcker doch met recht Sijne Cheurvorstl. Deurl. als een hoogh-loflicker upt soo ouden hoogen Huys gheborzen / hoogh ghedemereerder Cheurvorstl. hadde behoorzen daer vorzen gheken te sijne deur schrijven aen hem: hadden doch Hare Cheurvorstl. Doorl. menighmael gedult gehadt/ ende op dat sp het alles aen haren Oort en Plaetsen upt vredeveerdigher herten doen mochten: ende niets anders 't welcke tot verhoedinge van meerder onruste / ende verderfflicke verscheuringe en gedeelthept gereycken konde/nalaten mochte: aen den Grave van Tillp een bysonder Ghesante na Oldisleven afgevaerdight / ende het gene beweeghlick gesocht/'twelcke in de voorgaende Instructie in't lange gemeldet: oock daer by vriendelicke Hantbrief kens/aen Keur Mentz/Keur Keulen/ ende Keur Beyeren laten uptgaen: Ende daer in gantsch hooghlicke ghebeden ende trouwelick vermanet / sachte middelen aen te grijpen / de extremitepten niet te gedulden/ die verdzuckte niet tot disperatie te brengen of tot quader verwecken / het wanckelbare geluck niet te veel te vertrouwen/ ende Summam rei het selve hem niet wijders t'onderwerpen: Noch Hare Cheurvorstlicke Doorl. als eenen soo recht trouwen nuttelicken ende hooghachtbaren Keurvorst aller werelt ghenoeghsaem tot een gaep-spel met sulcken ondanck laten beloonen: soo wel hy oock voorder aen den Cheurvorst tot Mentz verscheydenmael vriendelick versochte / oock aen den selven een volkomen / op hope vast gefondeerde uptgevoert Salvation-schrift/over dat tot Leypsich gemaeckte Beslupt / afgeveerdight: Oock het selve na Franckfort aen de Heyn op den Composition-dagh afgheordineerde Gesanten bevolen / in teghenwoordighept der Catholische Keurvorsten Legaten deses gheliick saem beweeghlick te versoecken. Oversulckx dan oock Haer Cheurvorstelicke Deurl. aenden Land-graef Georg. verschepden Ghesanten / by den Keurvorst tot Mentz ende ander Catholische Standen/upt dier oorsaeck goede Officia te doen ende te interponeren. Maer hier op is breeder ghevolght / soo dat de Graef van Tillp Generael/ ongeachtet hy alreede hem wederom upt 't Landtgraefschap te Duytzinghen tegen den Koninck van Sweden / (dewijle Haer Koninckl. Weerde sich onder desen eenige Steden/en Goorden bemachtigde)heeft gewendet/ende inder Marck by Werben aen malkander gheroght / aldaer beyde Leghers sich teghen malkander bevonden/ ende also de Keyserl. Majest. hooge Keyserlicke Reputation merckelick engageert geweest / doch die Koninckl. Sweedtsche Armade verlaten ende te rugghe aen Hare Keurvorstl. Deurl. Landt-grensen hem begheven heeft. 'Twelcke/'tis waer/Sijn Keurvorstl. Deurl. wederom geen klepn na bedencken: ende bedroefde ghedachten veroorsaeckt heeft / oock dat se niet den heerlickē Vrede noch Ruste gewenschet hebben/ sulcke aenvanckelicke aen marcherende Trouppen / deur hare op de beene hebbende Armeye / beswaerlick toe voegen ende afbreuck/ daer toe sp/ dewijle terstont deser Landtgrensen geinfesteert sijn gewozden/ wel ghenoeghsame oorsaeck ghehadt en doen konnen. Alleen sp hadden sich in gelijcken gevalle noch overwonnen ende met bewijs overtupght/ ende hare nimmermeer hier toe / datmen teghen haer petwes vpandelickx/ick geswijghe sulcke grouwsaemheden / als hier op volghden voornemen soude/konnen inbeelden: Maer veel meer als eē Duytscher Keurvorst/ dupts ende opzecht vertrouwet: Oock oversulckx den Grave van Vorstenbergh met dien upt Italien gevoerden Volcke/ waer deur den anderen Creptsen so grootē overlast aen quam/ deur Hare Cheurvorstl. Doorl. Landt/ seker ende ongehindert passeren: Oock hier by noch alles goets/ gelijck des Graven Danckschrijven voorgemelt/ doen uptwijsen: Daer doch Hare Keurvorstl. Doorl. wanneer sp daer toe hadden lust gehadt/ naest Goddelicker hulpe/ sijnen Deurtocht wel verhinderē: oock haerlieder ende den by-sich-hebbenden volcke/ met sijne Armade den kop onderschrickt aenbieden / ende daer door die macht / soo sich Hare Cheurvorstl. Doorl. petwes boose besorghde / eer sp te samen quamen / eensdeels hadde konnen verswacken. Maer Sijn Keurvorstl. Deurl. ghetrouwe ende gehoorsame devotie/ oock groote liefde tot de Keyserl. Majest. ende des selfs Mede-Cheurvorsten / oock sijn vast vertrouwen ende Hoogh Desiderium totten lieven Vrede / hadde die selve in desen ghevalle noch een goet ghevoelen des besten versekert/ gheliick sp dan oock tot hier toe / soo haest de Generael Graef van Tillp Haer Keurvorstl. Deurl. vermeldet heeft / dat hy van Harer Keyserl. Majest. bevel hadde / van des selven weghen/des Rijcx Landen voor sich ofte door sijne subdelegeerde te tracteren / hem die stadt Norseburgen / ter t'samen komste voorghemelt / oock in eyghener Persoon / haren Re-

1631. spect

1631. ſpect ende Vzede-beerdigheydt des te meer te bewijſen / daer henen ſich verheven ende nagehaeſt / ende ongeacht / dat die van den ſubdelegeerden / toegediende inſtructie tamelick heftigh ende hitſich / ende het begeeren in ſubſtantia daer henen ghericht gheweeſt / dat Sijne Cheurvozſtl. Deurl. niet alleen voozſich ſelfs vande Werdingen afſtaen / haer Volck in aller weghen Haer Kepſerl. Majeſt. op dat ſp den Krijgh met Sweden een eynde maecken konden / met ſulcke daer toe ingheſtelde Contributionibus, overlaten / maer oock der ſelve met-verwante Cheurvozſten ende Standen / van aller wijdtloopigheydt afhouden: Die Kepſerl. Mandata in hooger acht nemen / ende niet alles ad extrema wilden laeten komen: Oock Sijner Keurvozſtelicke Doozl. alreede van de Tillyſche Armade in der ſelver Landen / jae eyghen Tafel-goederen / merckelicke ſchade ende ſchimp toeghevoeght gheweeſt / nochtans een ſulcke onbeſchaemde antwoozde ghedaen ſonder verklaren / dat Sijne Cheurvozſtel. Doozl. in der Kepſerl. Majeſt. ſchuldige devotie voozder volharden: Oock die ander Euangeliſche ende Pzoteſterende Standen daer toe vermanen / ſoo wel tot meerder bewijs / hoe hooghlick ſp wenſchten ende begheerden / dat alles tot Vzede ende ruſte ghebzacht mocht Werden / ende ſonder nalaten ofte eenigh uptſtel / een Legatie aen de Kepſerl. Majeſt. affenden / ende onderdanighſte laten aenſoecken; met een opgeheven vlijtighe begheerte / dat hy Generael / tot bevoozderinghe des alghemeenen Vzedens / ende afwendinghe des teghen-Godt-hoogh-verantwoozdelicken ontſchuldigen bloedtvergietens / teghen Sijne Keurvozſtel. Doozl. ende deſſelven getrouwe Landen en Lieden / ende niet vpandelicx vooznemen / die ſelve niet overweldigen noch voozder beſchadighen / ende die goede intentie doch niet wilde verhinderen. Daer by dan voozder aenghetogen / dat het by der gantſche Werelt een ſeltſaem aenſien ſal verkrijghen / dewijle men tot Franckfurt met den Catholiſchen Keurvozſten ende Standen / in goedige Tractaten begrepē / oock den Keurvozſt tot Mentz in ſijnen aen de Keurvozſtel. Doozlucht. tot Sachſen op der ſelve Salvation-ſchzift ghevolghde vziendelick antwoozdt-ſchzijvens die ſake daer toe geweſen / voozt aen met Krijghsghewelt deurdzingen / ende 't miſvertrouwen vergrooten / ende niet alleen hooghlick vermeeren / maer gantſch tot deſperatie nooden of dwingen wilde: Ende dat Sijne Keurvozſtl. Doozl. niet ghelooven konde / die Kepſerlicke Majeſt. als een oprechte Kepſer / wiens ghetrouwe Kijckx-kondighe / nutbare dienſten voozt aen alſoo met Krijgsmacht te beloonen / hem bewegen laten: Sijne Cheurvozſtelicke Doozl. Mede-Cheurvozſten oock een ſulckes van wegen de gheſwozen Vereeninginge / ende des Eedlicken bandes niet verlaten / noch den Generael Graef van Tilly hier toe raed noch daed gheven ſoude.

Nu hadden Sijne Keurvozſtel. Doozlucht. ende alle Menſchen hen daer op / jae met recht anders niet ſouden noch konnen verſien / dan datmen ten alderminſten die Legatie aen de Kepſerl. Majeſt. ende diens milde ende vzedebeerdige verklaringhe ſoude verwachtet hebben: Maer het hadde / doch ongeacht alle deſes / die gemelte Graef van Tilly / daer op aen Hare Keurvozſtel. Doozl. onder anderen uptdzuckelick geſchzeven: Hare Kepſerl. Majeſt. ſoude met dierghelijcken Conteſtationibus ſich niet laten bevzedigen: Met aenduydinge / dat van der Kepſerl. Majeſt. hem tot verſcheyden malen / ende noch onlangs ernſtigh bevel overquam / dat in gevalle de eene of de ander Standen des Rijcks / op voozher-gaende Sijne bekendt-makinghe ende waerſchouwinghe / den Kepſerlicken Mandatis met renunceringe van't ghemelte Leypſige Beſlupt / licenteringhe en overlatinghe haers gewozvenen Volcks / met t'ſamen alle die daer toe aengeſtelde Contributionibus, niet ſoo haeſt ende dadelick pareren / ende Hare Kepſerl. Majeſt. hier in obedieren ſoude / dat hy alſdan teghen de ſelve deur der Kepſerl. Majeſt. toevertroude Armade / uptrichten ende in't werck treden ſoude: Wat nu de maintenerinhe der ſelver Mandaten ende behoudinge der Kepſerlicke Præminentien, Reſpect ende Hooghepdt / ſich in aller wegen behoozen wilde / daerom hy naemaels dede aenſoecken / het gene deur gehoozſame Patriotten / ſonder uptſtel was in't werck te ſetten: Die Kepſerlicke Advocatori ende Inhibitori Mandata in ſich hielden / ende wat aen die ſelve hy deur de ſijne ſubdelegeerde met-gegevene Inſtruction geſonden / die noch wel in een ſchzift vermeldet / dat in't verhopen van den Contrarien gevalle / geen verbolghende Parition / ſoude hy daer tegens upt noodtdwanck vooznemen ende in't werck moeten richten / 'tgene der Kepſerl. bevel ghelijckfozmigh ware / ende die onvermijdelicke noodtdzuft ende Krijghsgeſtaltenis noodtwendigh verepſchte: Oock terſtont ende eer Sijne Keurvozſtel. Doozl. antwoozdt volgde / met de gantſche Armade vooz de ſtadt Mozſeburgh geruckt / en de ſelve ſich bemachtiget / ende anders in Sijner Cheurvozſtelicke Doozlucht. Landen / met Sengen / Bzanden / Kooven / Plonderen / Vzouwen-ſchendinghe ende Jonckvzouwen verderven / ende ander grouwſame inſolentien alſo laten voozt varen / dattet niet genoeghſaem te beſchzijven zy / ende ſonder Wee-moed niet en is te verhalen / ende in ipſa Barbaria, immers niet arger geſchieden konde: Met deſer Cantzelrye ende Raden van Regieringh / tot dier tijdt men ſeer qualick is omgegaen / den ghemelten Cantzelier den kop met ſtricken gewoelt / ende de duymen inghe-ſchzoeft / ende ander meer groote ondeughden ende ſonden voozghenomen ende uptgheright. 't Welck Sijn Cheurvozſtel. Doozlucht. niet wepnigh heeft bevonden: Nochtans wederomme Haer Kepſerlicke Majeſt. ſoo verre in Reſpect / ende haer tot ruſte ende vzede met genepghder herten der gantſcher Wereldt ghenoeghſaem te kennen gegeven / ghemertet / ſoo wel ende ſoo haeſt ſy van Mozſeburgh weder na Leypſich togen met deſe Armade / die anders aldaer vooz Leypſich in Champangnie lagh / eenſdeels te rugghe naer der Turgau / op dat allen Exces, die anders / wanneer twee Hepzlegers na by malkanderen logeren / dickmael pleghen te vergaen: Aen Sijner Cheurvozſtel. Doozlucht. plaetſe verhoedet ende opghemerckt / oock aen den Tilly beweeghlick geſchzeven / die ingenomen plaetſen wederom te reſtitueren / met die Armade upt Haerer Keurvozſtelicke Doozl. Landen ſich werh te maecken / ende die ſelve niet wijders overdzinghen / oock tot gheenen Extremitepten Sijne

1631.

1631. Keurvorstel. Doorlucht. niet te dryven/ hem daer by ten overvloede noodtdruftigh bewaret. Maer men ware doch des niet te minder aen de zyde van den Generael Graef van Tilly met den grouwsamen hostilitepten voortghevaren / ock soo verre/ dat hy ten laetsten met syn gantsch Leger voor hare Erf- eñ Landstadt Leypsich getogen/die selve opge-eyscht/ ende als sy haer niet terstont wilden opgeven/ de selve beleghert / beschoten/ ende met Vyerwerpen niet wepnigh beangstighet/tot dat sy eyndelick daer deur gedwongen zyn / sich met Accoordt aen haer over te gheven / soo wel de Stadt Naumburgh ende Weyssenfels / ock Quedlenburgh / nevens andere sich gheimpatroneert ende met syn Krygh's-volck besettet.

Dewyle dan nu geen bidden / gheen smeecken/geen beweeghlicke vermaninge/noch bestandige in't ghemoedt-voeringhe/ock gheen ootmoedt/ geen aenbieden noch vernederinge/ verbangen noch aenghenomen wilde werden/ ende daer geen hope meer en was/ naest God/ als op de Wapenen te steunen / in desen gheweest is : Soo heeft Syne Cheurvorstelycke Doorl. noch eenmael tot een overvloet aen haren Generalen een beweeghlick schryven/ tot verhoedinghe van meerder schade laten uytgaen. Ende waren voorder gewislick daer op tegen allen haren anders vasten wille / in ghemoedt ende mepninghe / Eere / Conscientie/ Standt ende Namens halven : ende naedien ock Hare Keurvorstelicke Doorl. van sulcke arme beangstighde/eñ met Vyer-en Sweertverdruckte ende vervolghde Onderdanen/met on-ophoudelick hertelick suchten / ende vergietinghe van veel heete tranen / om besschut ende bescherm/ tot verlossinghe/ aengeroepen geworden : Eyndelick gedrongen en gedwongen geworden/ sich met harer Armepe te moveren / ende by sulcken uytterssten noodt ende groote vyandtschap/ dewyle ock Hare Keurvorstel. Doorl. goede onderrichtinghe hadde/ dat den Keyserl. Generael Tilly ende Wachtmeester Altringer / met vele Volckx op hare Landen in aentocht / soo wel der Veldtmaerschalck Diepenbagh / met den in Slesien gelegen Krygh'shepze in gelyckter gestalte soude opbreken/ met de Koninglicke Weerdighepdt in Sweden : Welcke sich / nevens der selve Armade/hier toe naerderdé bevonden werden/ upt toelaten Goddelicker / natuerlicker ende aller Volckeren rechte te conjungeren : ende voorders in den Naeme des Almachtighen Gods/haer-lieder tegen te trecken/in toekomstigher hope/ het souden erghens die saken tot goedigen Tractaten/ wanneer men die afghedwongene contrarie Resolutie siet ghelucken. Maer als op beyde zyden Armepen de Tillysche naerderden / soo heeft men bevonden / dat hy om Slagh te leveren hem resolveerde/daer op men dan in gelyckter ghestalte op dese zyde anders niet doen konde / dan deur Goddelicke hulpe ende bystant hem het hooft te bieden/ ende eenen vryen openbaren Veldslagh/sonder eenigh voordeel te leveren. Aldaer dan ock die Alderhooghste God/als een Richter inden Hemel ende op aerde / over de sake des Rechtveerdigen/ daer voor ock syn Goddelicke Almachtighepdt / eeuwigh Lof en Danck zy / synen stercken Arm vast ghehouden/ ende nae vergangh en mannelick ende bloedigh treffen/ de Victorie Hare Koninghlicke Majestept in Sweden ende Syne Keurvorstel. Doorlucht. genadelick verleent. 1631.

Maer hoe vyandtlick voorder de voorsz. Generael Wachtmeester Altringer / in hare Graeffelickhept Hennenbergh haer bewesen/ ende hoe grousaem eñ Barbarisch met Plonderen/Smoken/ Sengen/ Branden ende Nederhouwen der Velden van Diepenbagh met syner by-hebbender Armade in haren Lande/soo booslick/datmen hem ock tot aen dese stadt Dresden te stroopen/ ende die Voorstadt in brant te setten/heeft sien voornemé : Sulcx ware openbaer/ ende het betupghen't ock die aen vele Gorden en Plaetsen daer op gevolghde jammerlicke verwoestingen. Wt dese voorher-gaende ghefondeerde verhalinge / konden nu die K. Majest. in Spaignien/ja alle menschen bekennen/ hoe oprecht/ hoe trouwelick/ hoe gehoorsaem/hoe voorsichtich/hoe beleeft/ hoe bestandigh/hoe gantsch Vrede-veerdigh/ ende hoe uytnemende gheduldigh Syn Keurvorstelicke Doorl. by desen hooghwichtigen/ swaren ende gevaerlicken Wercke sich aen allen zyden bewesen/ende hoe onbehoorlick daer tegens men met Syner Keurvorstel. Doorl. handelde/ 't welcke sy alles Godt bevelen sich hares goeden Ghewissens/ of Conscientie/ in oprechter herten ende rechtmatigen Actionen getroosteden/ende die Goddelicke hulpe in gerechte saecken naemaels vast vertrouweden. Bedroefde hem anders van herten/dat het tot dese gedeelde verscheurde Standen eñ hoogstghevaerlicken Extremitepten aldus toe-gaet. Maer sy verhoopten voor God en alle de Werelt/ aen allen onhepl ghenoeghsaem onschuldigh te zyne : Wenschen daer by aen haerder zyden/namaels hooghlick/dat sulcke Middelen mochten konnen ghevonden ende begrepen werden / daer deur / sonder uytstel/ een alghemepne seeckere ende bestandighe Vrede in den Roomschen Rycke weder opgerichtet/in goeden verstande ende hooghnoodighe over-eenkomste tusschen Hoofden ende Leden/ock de Standen op allen zyden gestichtet / ende daer deur het noodt-lydende Rycke/van die eyndelicke ruine verlost/ende in voorigen welstande geset werden. Want Syne Cheurvorstelicke Doorl. niet sien kan / hoe men voortaen by sulcken gestalte der Landts-saken ende Omstandigheden / welcke in Agone liggenden beminden Vaderlande der Duytscher Natie / met particuliere Tractatē gedient zyn mochten / want die menighvuldige Exempelen betupghent ons / die dese Jaren tot hier toe by dese gedurende onruste in 't Rycke verloopen/ dat hier deur des Vredes-fondament niet sal konnen verkregen werden : Maer alleen veel meer grooter onruste daer upt sal ontspringen : Het sullen ock teghen die Coninclicke Weerdighept tot Sweden/ Hare Keurvorstl. Doorl. soo wel tegen den Euangelischen ende Protesterende Mede-standen sulckx niet hebben te verantwoordē. Maer wat Hare Keurvorstel. Doorl. tot bevoorderinghe eens alghemepnen seeckeren ende bestandigen Vredens/ daer men hier toe ghenepght/ doen en verkryghen konde: daer souden sy harer Werelt-wyse en Werelt-kendige Vrede-veerdighe inclination te volghen/ na allen behoorlicken ende mogelicken dinghen aen haer niets ontbreecken laten.

De

REGNI BOHEMIAE NOVA DESCRIPTIO.
MISNIAE PARS
SILESIAE PARS
PALATINATUS BAVARIÆ PARS
MORAVIÆ PARS
AUSTRIAE PARS.
PRAGENSES
PRAGA REGNI METROPOLIS.
Praga
Kaisers Hof
Milliaria Communia Bohemica
Amstelodami Everardus Cloppenburghius excudit.
viro clarissimo Dom. Eylhar. Lubino S.S. Theologiæ, in Academiâ Rostochiensi, D. & Professorum Artium Mathematicarum peritissimo, ex singulari benevolentiâ hanc tabulam D. consecratq; Petrus Kærius Flan.

1631.

De Velt-maer-schalck van Diepenbagh/ welcke in deser Antwoordt des Cheurvorsten van Sachsen gedacht is/ die trock inden uptganck der Herfstmaenden met thien dupsent mannen sterck upt Silesien inder Lausnits/ meest alle Steden ende Vlecken aldaer inghenomen/veel Dorpen in der asschen ghelept/de Inwoonders veel Brandtschattingen afghepscht / ende anders qualick met haer omghegaen. Daer heeft oock eenen hoop tot by Juterbock ghestroopt / het Stedeken Schlieben gantsch uptgeplondert/oock rondtom Hertzbergh qualick huys gehouden: Maer dewijle de Sachsische hun aldaer teghenstonden / ende den Pas over de Brugge gesloten hebben/ soo hebben sp eenighe Dorpen in der asschen ghelept/ende zijn weder te rugge getogen.

Keyserssche doen in Lausnitz groote schade.

Den 30 Septembr. des avonts ten 7 uren/ zijn ettelicke hondert Soldatē Crabaten voor Oud Dresden gekomen/ ende eenen Aenslagh op het Jaghers huys gehad: Maer dewijle sulcx deur eenen Kupter beklapt is gewordē/ so is de Wacht versterckt/ ende tot harer aenkomste upt grove Stucken tot haer geschoten gewordē. Als sp sagen dat haer intentie niet na haren wille geluckte/ soo hebben sp eenighe Schuren voor Oudt Dresden in brandt gesteken/ ende hen na Stolpen begeven. Ende om sulck Landt-verderven te weeren / soo is de Cheurvorst van Sachsen/ den 27 Septembr. met sijn Armeye van Leppsich opgebroken/ ende na Torgauw gemarcheert / ende voorder in der Neder-Lausnitz ghetoghen. Maer de Keyserssche en hebben sijner komste niet verwachten willen / maer sich by tijdts van daer gemaeckt: Daer op is de Sachsische Veldtmaerschalck van Arnhepmb / nae der Over-Lausnitz ghetogen: alwaer oock de Keyserssche even-gelijck gheenen standt hebben gehouden/ maer alle ingenomen Plaetsen verlaten: Sp hadden desen bevele des Keysers laten varen/ ende haer ten deele nae Slesien ende eensdeels na Bohemen begheven/waer op die Lausnitz met Saxisch Volck weder beset werdt.

Keyserssche werden upt der Lausnitz weghgedreven.

Nae dat nu die Saxisische Armade / in den 6 Steden sommige dagen langh stille gelegen hadde/ hebben sp den 25 Octobr. haren Tocht in het Koninckrijck Bohemen voortgheset/ ende eerstelick die Stadt Schlackenauw / die Catholisch was/ ende van den Keyser aen den Graef van Mansveldt was vereert ghewordē/ repn uptgeplondert. Daer op sp dan voor Terschen / een Stadt ende een vast Slot/ den Heere van Bilauw toebehoorende/ ghekomen zijn/ daer in vele Keyserssche laghen/ die haer/ dewijle sp eenen treffelijcken voorraedt aen Krupdt en Loot / ende oock Proviande ende Koorn genoegh daer binnen hadden / haer begonden dapper te weeren: Maer als sp den ernst ende groote macht sagen/ hebben sp haer met Accoordt opgegeven. Op sulckx hebben hun de Sachsische na Aussigh ghewendet/aldaer sp seer Rijcke Buytten / ende van Wijn ende alderhande Victualie eenen overvloed gevonden hebben. Daer in laghen 100 Keyserssche Kupters / welcke/doen sp de Sachsische over den Bergh nederwaert sagen komen/ soo zijn sp daer terstont uptghereden/ende hen nae Teplitz gheretireert. 't Gemelte Teplitz is een klepne Stad/ daer in een warm Bad-water is/dat upt der Aerden voortkomt/ende allerley Kranckheden gheneest: Het behoorde deser tijdt den Graef Willem van Wahinick ende Tetowa toe. By dese Stadt is een sulcke Vestinge op eenen Bergh/Stara Hora genaemt / aldaer 400 Keyserssche Soldaten lagen. Die selve/ als sp van de voorseyde Kupters/ gelijck als die Sachsische Armade hervoor marcheerde/tijdinge bequamen/soo hebben sp haer t'samen van daer gemaeckt: Ende gheliick nu die Sachsische sulcke verlaten Plaetsen terstont innamen/ soo zijn sp hier na op Leptmeritz/een treffelicke Rijcke ende aen de Elve op een seer vruchtbare bodem liggende Stadt/ voort-ghemarcheert/ ende die selve tot sich oock bemachtiget. Den Keyserlicken Richter heeft hem korts te voren/nevens alle Geestelicke/na Prage gheselveert. Ende nae desen soo ginck het op Leudnitz / welcke den 29 Octobr. in der nacht/onversiens werdt inghenomen: ende alles (dewijle de gantsche Stadt Catholisch was) uptgeplondert/ende veel voornaemste Persoonen ghevangen ghenomen. Daer waren treffelicke Rijcke Joden tot deser Plaetsen woonachtigh / die sich wel hielden/maer dapper gheven moesten.

1631.

Groote vreese in Bohemen/ van wegen de inbreuck der Sachsische.

Over desen Inbreuck is in Bohemen (dewijle hem niemant oversulcx versien hadde) een groote vreese ontstaen / ende sijn daer deur niet alleen upt den klepnen Stedekens ende Vlecken: maer oock upt der stad Prage weghgeruymet/ alle voornaemste Inwoonders ende Coninckliche Landt-Officiers / met hare beste Goederen 't ghene sp in der haest konden voortbrengen/na Budweys ende Weenen gevluchtet / van welcke der Reformations Secretarius Hegner/anderhalf mijle vander stad/ van sommighe Sachsische Kupters bespronghen/deurschoten/ende sijn Wijf ende Kindt/ nevens 15000 Rijckxdaelders weghgevoert ghewordē. Als nu eyndelick die volkomen Sachsische Armade op Pragen haren Tocht nam/ soo heeft die Stadthouder/ende 't meestedeel der Geestelicke sich oock deurgepackt/ welcke het Krijgs volck te Peerde ende te Voete/ die ten deele upt Slesien quamen/ende in't eerste haer meyndē te weeren/maer nu anders van sinne werdē/met den Hertoge van Friedlandt/ Don Balthasar/ Wanglern/ Michna ende andere nagevolghet / ende alsoo die Burgherschap / gheliick de Schapen sonder Herder / sonder Wetten ende Ordeninghen verlaten. Oversulcx als hen van den Sachsischen Veldt-maerschalck Arnhepmb (dat naemelick een yder by sijn Gelige ghelaten/ ende van Lijf-eygenschap soude bevrijdt werden) vriendelick toegheschreven / ende die Stadt Praga deur een Trompetter den eersten Novembr. laten op-eysschen / soo hebben sp upt alle hare Steden sommige afgeordineert/ om van weghen overghevinge te tracteren: Daer by dan eyndelick dese navolgende Articulen vergeleken ende besloten werden:

Prage werdt van den Sachsischē ingenomē.

Eerstelick / alle Soldaten soo haest sp inde Stadt komen / sullen hen vreedsaem houden/ ende niemant aen goet / lijf of leven eenighe schade toevoeghen.

Artículen/ waer op de stadt Prage aen den Sachsischē wert overgegeven.

Ten 2. Die Stadt Praga met haer Burghers / sullen over de Inlegeringhe der Soldatē/in hare Burgers Huysen niet beswaert/ noch eenige Kloosters / Collegien noch Kercken geplondert werden / maer die daer binnen sijnde Gheestelicke Persoonen / sullen daer in

1631. vyp en seecker blijven moghen/ende hun gheen schade noch hinderniſſe vanden Soldaten aenghedaen werden.

Ten 3. Die Heeren ende Ridderstandts-personen/nevens des Keyserl. ende Burgerl. Raedts-verwanten / ſullen der Inlegeringhe verschoonet/ ende met gheen Arreſt of Rantsoen beſwaert werden: Maer ſo verre hen eenige verhinderniſſe wert toegevoeght/ ſoo ſullen ſy van den Veldt-maer-ſchalck van Arnhepmb / ofte dien aldaer-reſiderenden Gouverneur/ beſchermt werden.

Ten 4. Dewijle de vrie Stedē hebben aengehouden / dat ſy by Keyſerlicke Plichten ende Dienſten blijven/ ende een yder ſonder verhinderinghe ofte rantſoen aen ander plaetſen/ waer henen het hun believen ſal / vyp en seker repſen mochten: Ende ſynd' ſulcke Puncten tot op de Ratification Harer Cheurvorſtelicke Deurl. tot Sachſen / van den Veldt-maer-ſchalck uptgeſet geworden.

Ten 5. Dewijle de Raets-verwanten der vrie Pyager Steden / der Burgers vermogen ende gelegenthept alderbeſt weten/ dat ſy ſouden de Inquartieringhe na haer wetenſchap ende diſcretie alleen uptdeelen na der beſte gevoeghlickhept.

Ten 6. Soude die Jodenſchap binnen Pyagen evengelijck in beſcherm opghenomen/ ende vor ghewelt beſchut werden.

Eyndelick ſullen die Steden ſich in alles in Harer Keurvorſtl. Deurl. Beſcherminge begeven/haer vreedſaem t'allen tijde houden/ende gheen oorſaeck tot eenighe alteratie of rumoer aenrichten: Maer na alle deſe Puncten ſich trouwelick ende opzecht aenſtellen.

De verdrevene trecken weder in Boheemen.

Na dat dit nu alles alſoo beſloten ende verraccordeert was/ ſoo ſijn daer op 15 Coznetten Rupters / ende 23 Vanen te Voete Sachſiſch Volck inghetogen/ende in Garniſoen gelept. Daer op die verdrevene ende vor deſen uptgepluchte Euangeliſche/ die tot hier toe in ellende omme liepen / naerder ende meerder inden Steden ende op den Lande weder aenghekomen / ende ſich in hare hupſen ende goederen/ welcke haer de Catholiſche by de verganghen Reformatie hadden afgenomen; maer nu/ nadien ſy uptgeweken / ende menige wel 100 ende 200 oock wel 400 Vaten Wijns ende ander Saken hadden achtergelaten/wederom bekomen / ende die ſelve weder in poſſeſſie ghenomen. Die Boheemſche Boeren begonden in der geſtalte van deſer Saecken oock te roeren/ ende haer vele op der Sachſiſche zijde te begeven: Plonderden hare Overheeren ende Geeſtelicke Goederen/de ſelve hier en daer upt getrocken / ſloeghen de ſelve oock wel gantſch doodt/ als ſy die aentreften: ende ſoo deden ſy oock met de Keyſerſche Soldaten/waer de ſelve hen vor de hant quamen/ende ſy die machtigh werden.

Roſtock wert vande Swertſche ende Mekelenburgers/ Belegert eñ ingenomen.

Dewijle deſe dinghen aldus paſſeerden/ ſoo wert de Belegheringhe der ſtadt Roſtock/ die al voor den Slag tot Leppſich begonnē was/ van Hertoch Hans Aelbrecht van Merkelenburg/eñ Archatio Vooden/Coningl. Sweedſchen Generael over de Cavaillerije/ met grooten ernſt ghecontinueert/ ende met de Approchen na by aen de Stad gekomen: oock ſommige Mijnen veerdigh gemaeckt/maer doch met de ſelve te laten ſprzingen / van weghen de Burgerſchap noch ter tijdt opgehouden: Het gheſchiedde oock onder deſe ghedurende Belegeringhe/ datſe verſchepdenmael uptvielen/ ende daer wert van beyde ſijden niets nagelaten het gene malkander mocht ſchaden ende afbreuck doen. De Gouverneur Virmund hadde de Burgerſchap gediſarmeert / ende geen 2 of 3 Burgers en dorſten by malkander staen/ of anders te ſamen komen/upt vreeſe van Oploop te geſchieden/ want hy meynde de Stadt tot op 't uptterſte te houden / ende hoopte altijdt / dat hy ſoude van den Graef van Tilly ontſet werden/ ende van deſe Belegeringe vyp te gaen. 1631.

Als nu die Slagh by Leppſich alſoo (gheliick tot ſijner plaetſen gheſept is) afliep / ſoo heeft den Hertogh van Merckelenburgh ende Generael Voodt / voor raetſaem ghehouden/ die ghemelte Keyſerlicke Gouverneur in Roſtock van ſulcke te berichten / om hem daer voor (dewijle hem by deſer geſtaltenisſe gheen ontſet en konde bygebracht werden) des te eer tot overgeven te bewegen.

Maer dit aenbrenghen quam hem ſeer ſeltſaem voor/ ende hielt ſulcke maer voor een gedichtſel/ nochtans begeerde hy eyndelick/datmen hem ſoude toelaten/dat hy eenen vertrouden Vrient / van wegen ſulcken nederlage des Graven van Tilly / met ſchrijven beſoecken/ ende datmen eyndelick deur een van de ſijne/ hoe het in alles toeginck ende geſtelt was/verkondigen mocht/ met vermelden / dat hy alſdan/ na gheſtaltenisſe der ſaken/ wat hy doen of laten ſoude / hem hadde te reguleren / ende dan ſich haeſt verklaren wilde. Ghelijck hem nu ſulcke vergonnet werdt / doch dat hy niet aen den Graef van Tilly/ als die te verre van de hant was/ maer tot de naeſtgelegene Keyſerl. Garniſoenen pemant ſchicken ſoude/ ende hy daer op gewis vernam/dat de Tillyſche Armade gantſch gheſlagen ende verdeelt was/ hy oock over ſulcx by ſijn Soldaten een muytenatie beſpeurde/ſoo heeft hy de ſtad Roſtock met deſe navolgende Conditien overgegeven/ op den 15 Octobr. 1631.

Ten eerſten / dat hy met alle ſijn Officiers en Soldaten/ nevens 2 Geeſtelicke Perſonen/ de eene Duytſch ende die ander Walſch / met haren Cappellaen/Ornament/ende ander toebehoorende Saken/ verſeeckert zy / met twee halve Kartouwen ende een Veldtſtuck / doch dat daer op Hare Koningl. Majeſt. tot Sweden/ des Hertoghen van Merckelenburgh ofte des Landts ofte der ſtadt Roſtock haer Wapenen niet en mochten ſtaen / met 20 Centner Buſpoeper / 100 Koghelen tot den Stucken/ Lonten ende Muſquet-Kogels/ alle even-gelijck ſwaer met den Pulver / met vlieghende Vanen/ boven- ende onder- Geweer/ Kogels in de mondt / brandende Lonten / volkomen Spieſſen/alle Bagagie/Paerden/ Wagenen/ Sack ende Pack upt te trecken / ende tot op Wolffenbuttel / ofte ſoo verre Wolffenbuttel gheblocqueert ware/aen andere naeſt daer by/ ofte aen de Weſerſtroom gelegene Keyſerlicke Garniſoen / met genoegh ſamer Convoy vergeſelſchapt/ende hier-en-teghens tot dat ſulcken Convoy weder-komt/ van hem een Capitepn ende Luytenant tot Gijſel nae te laten/ ende die ſelve alſdan tot Boutſenburgh hen weder toegeſtelt ſoude werden.

Ten 2. Sal daer ſulcken beſtellinghe ghemaeckt werden / dat die upttreckende in alles met

1631. met noodige Pzoviande ende Voeper beſozght werden.

Ten 3. Het Convoy en ſoude van haer niet afwijcken/tot ſy op haer beſtelde plaetſe in ſekerheydt ghebzacht / maer in deſen dienſtigh zijn/dat de Keyſerlicke Generael Wachtmeeſter/ met die by-ſich-hebbende/ of ſy erghens van de Sweedtſche of Sachſiſche wierden aengetreft / noch aen Goedt noch Lijf eenige ſchade noch ongelegenthepdt ſouden lijden.

Ten 4. Dewijle veel Keyſerl. Officieren met geen Bagagie-Paerden voozſien zijn/ſoo ſouden ſy tot uytvoeringe der bewilligde Ammonitie/oock der kranche ende gequetſte Perſoonen/ 40 wel-gheſpande Wagens haer uytruſten/ ſoo verre als het Convoy ging. Inſgelijcx ſouden tot den Stucken vooz de Stadt oock Paerden geleent werdē/die met den Wagen weder te rugge geſchickt ſullen werden.

Ten 5. De gevangen Perſoonen ſullen aen beyde zijden ſonder Kandtſoen/doch nae betalinge harer verteerde koſten/los ghelaten/ende die Overloopers aenghegheven ende niet verſweghen werden.

Ten 6. Aen beyde zijden ſal het ſpzeecken tuſſchen den Knechten gantſch verboden zijn/ ende gheen Bevel-hebbers /d'een den anderen die Knechten verboeren ofte afhandigh maken.

Ten 7. 't Gene tuſſchen de Keyſerl. Soldaten ende d'Inwoonders deſer Stadt / vooz onwille gepaſſeert is/ſoude vergeten zijn/ende niet meer gheroert werden. Maer nochtans daer d'eene de ander te ſpzeecken hadde / ſoude ſulckx met recht geſchieden/ende het klagende deel nae der billickheydt zijn toebehooz verozdineert werden.

Ten 8. Alle Wercken ende Foztificatien ſouden gheheel gelaten werden/de Mijnnen te kennen gegeven/oock de Ammonitien getrouwelick overgelever/ende die Stad ende Burgerſchap met geen Schattinge/ Plonderinge ofte andere Exactionen beſwaert werden.

Ten 9. Het ſoude des Hertogen van Friedlandts in deſen Lande beſtelden Cantzelier/ ende alle ſecrete ende ander Raeden ende Dienaers / vzy ſtaen/ met hare Bagagie ende by-ſich-hebbende Goederen/tegenwoozdigh mede upt te trecken ofte daer te blijven/ende ſouden hen in alles vooz gheen onghelegenthepdt ofte ophoudinge te vzeeſen hebben.

Ten 10. Dewijle by deſe Belegeringe veel Burgers-Geweer noodtwendigh heeft moeten ghebzupckt werden / ende ſoude alle Gheweer/ dat/ 't welcke de Generael Wachtmeeſter tot ſijn beſcherm niet behoeft/achter-ghelaten werden.

11. De Magiſtraet / Burgherſchap ende Univerſitept/ſouden met geene afnemingh oft ander onmanierlickhepdt beſwaert werden.

Ten 12. Dat oock/'t welck Godt verhoeden wil/deur ongeluck/ergens in Quartieren/ in't wech-repſen / in de Meckelenburghſchen Landen ofte anderſins / een Oyer uytguame/ ſoude daerom teghen den Keyſerl. Generael Wachtmeeſter/ als oock by den by-ſich-hebbenden Troupen / tot eenigher ongheleghenthepdt/geen ooꝛſaeck geſchept/ maer den Ooꝛſaecker deſes Oyers/tot een exempel gheſtraft werden.

Na gelijckmatighepdt van deſen Accoozdt/ ſoo zijn den 16 Octobz. uptghetoghen 2200 te Voet/2 Compaignien Kupters ende 45 Crabaten / die zijn van 150 Sweedtſche Kupters aen hare plaetſe geconvopeert gewozden. 1631.

Ghelijck nu die gheweſen Gouverneur van Koſtock/ Vzy-heer van Virmond/met ſulck Volck de Weſerſtroom optogen / aen die ſelve Plaetſen voozder Ozdinantien te verwachten van den Gzaef van Tillp/ſoo heeft de Gzaef Wolff van Manſveldt / die het Commando over het Keyſers Volck / in't Stift Halberſtadt ende Maegdenburgh hadde/hem te rugge in het Halberſtadtſche ontboden/ ende hem Ozdze gegeven/ dat hy/ nevens den Overſten Boninghuyſen / diens Volck 11 Cozvetten ſterck waren/ maer doch matelick ſwack/ die ſtadt Halberſtadt/daer in op die tijdt Sweedſche Beſettinge lagh/aengrijpē ſoude: 'twelcke hy oock alſoo in't werck heeft geſtelt/ ende de 3 Stucken die hy met hem upt Koſtock voerde/ op een gemaeckte Batterije gheplant/ ende daer mede op de Stadt ſterck geſchoten/ (maer die daer binnen met dapper tegenweer oock niet ſtille geweeſt) alſoo dat hy in kozte tijdt/een groot gat in de muer maeckte. Maer naedien hy geen ander Krupdt noch Loot by hem hadde/ dan 't ghene hy met hem upt Koſtock bzachte / met het ſchieten niet continueren konnen/ende alſoo ſijn intentie niet mogen verkrijghen. Als hy nu ſulckes Gzaef Wolf van Manſveldt te kennen gaf/ ſoo heeft deſe de Belegeringe te quiteren ende hem op Maeghdenburgh te begeven/laten aendienen. Keyſerſche doen vergeefs verſoeck aen Halberſtad.

Die ſtadt Maeghdenburgh/ daer in Gzaef Wolf van Manſveldt als Gouverneur / met eenigh Keyſers Volck lagh/ die was doen ter tijdt alreede van den Sweedtſchen Generael Johan Banier / (die een Armade van 8000 Mannen ſterck hadde / die hy upt der Marck Bzandenburgh ende ander Plaetſen tot ſich getrocken heeft) ten deele ghebloqueert/ ende den meeſten Pas afgeſneden. Om deſer ooꝛſaecken wille/ heeft Gzaef Wolf van Manſveldt/op dat hy de Stadt te pzovianderen/beſtellinge en uptkomſte maken ſoude/den Vzyheere van Virmond/ende den Overſten Boninghuyſen tot hem ghevoozdert. Ende ghelijck nu die ſelve tot op den 3 dagh in Maeghdenburgh ſtille bleef: Maer het Virmontiſche Volck in Wanſzleben/ ende het Boninghuyſiſche in een Dozp / niet verre daer van/ waren gheinquartiert: Soo is de Generael Banier/als hy ſulckx gewaer werdt/ met ſijn Volck haeſtelick na die Plaetſen toe-getogen; eerſtelick die Boninghuyſche overvallen/vele ter neder-ghehackt/ twee Cozvetten/ ende een goet getal ghevangen/ende de reſte verſtropt: Hier nae is hy op Wanſzleben gheruckt/ ende die ſelve Plaetſe gantſch omringhelt/dat daer niemant upt noch in komen mocht. Dewijle nu die Keyſerſche met Pzoviand ende ander noodzuften/om een Belegeringe upt te ſtaen/ niet verſien waren / ſoo zijn de Officiers daer upt ghekomen/ ende by den Sweedſchen Generael om quartier gebeden/ 't welcke haer dan is ingewilligt gewozden; met dit bedingh: Dat ſy ſonder Geweer/ Sack ende Pack/aftrecken/ende na den Weſer-ſtroom ſullen ghe-convopeert werden: Maer wie luſt te dienen heeft by de Sweedtſche / die ſal onderhouden werden. Dewijle nu de Sweedſche Generael den Aftreck in geen ander geſtalte heeft willen toelaten / ſoo hebben de Keyſerſche Soldaten Keyſerſche lijden vande Sweetſche by Maegdenburgh/ groot verlies.

1631. een Vaendel geſcheurt/ende hier na de overige 14. nevens twee Cornetten / den ghemelten Johan Banier overgelevert / ende ſich alle in dienſt begheven/ tot onderhoudt: Waer deur dan op des Conings zyde wederom een ſtatelicke Victorie wert verkregen/ende het Leger met een groot deel verſterckt.

Calbe ende Manſvelt/ van de Sweetſche ingenomen.

Korts hier na/werdt oock dat Huys Calbe van den Sweedtſchen ingenomen: Deſghelycken gheſchiede oock met het Huys Manſveldt. Want of wel de Keyſerſche daer in liggende Beſettinge / als ſy van 11 Compaignien Sweedſche/ meeſt Dragonners / belegert werden / hen in't eerſte dapper weerden/ ſoo hebben ſy doch naemaels/als ſy bemerckten dat het Legher met meerder Volck ghe-ſterckt was / ende deur on-ophoudelicken arbeydt/ die Loopgraven ſoo na-by aen de Veſtingen gebracht werden/dat haer met Schieten tamelick gheantwoordt werdt/den moedt laten ſincken / ende teghen den uytganck des Wintermaenden / ſich opgegeven. Daer uyt van de 107. die uytttocken / by de 70. inden Sweedtſchen dienſt begaven / ende de overige hebben hun nae Maeghdenburgh begheven. Daer werdt in deſe Veſtinghe eenen grooten Voorraedt/ als wel 800 Schepel Koorn/ 600 Schepel Terwe ende 500 Aimen / meeſt uytlandiſchen Wyn/ende veel geroockt Vleyſch/ nevens ander Saken/gevonden. By de overgevinge werdt dit naevolgende Accoordt/tuſſchen den Overſten Luytenant des Snydwyniſchen Regiments/ die daer voor Commandeerde/ende de Beſettinge waer-nam en richtede/beſloten:

Accoordts Puncten/ waer op Manſveld aen de Sweetſche wert overgegeven.

Ten eerſten/ſoude dat Huys Manſveld den voorſeyden Overſten Luytenant overghelevert werden/ die het den Euangeliſchen Graeve tot Manſveldt/ als haerlieder Stamhuys/ om weder te bewoonen/ leveren ſoude.

Ten 2. Die Graefliche Brieven ende Zegelen/ ſouden onghe-ſchonden ende onverruckt blyven.

Ten 3. Graef Wolfs daer-henen gevluchte Goederen/ ſouden in Hare Coninghl. Majeſteyt ende diens Luytenants diſcretie / ghe-ſtelt zyn.

Ten 4. By de Hooftlieden ſouden 2 Paerden voor een Caleſſe / 2 Peerden voor eenen Ruſt-Wagen voor te ſpannen / daer henen ryden/ ende yder een Ryydt-peert / als oock den eenen Hooftman voor ſyn Wyf en Kinderen voor een Caleſſe paſſeren; oock ſullen ſy ſeker aende beſtemde plaetſe geconvoyeert werden.

Ten 5. Beyde Luytenanten ſullen oock een Caleſſe met 2 Peerden / ende den Accorderenden noch een Ryydt-peert toegelaten werden.

Ten 6. Den onderen-Officieren ende Soldaten / ſullen vergonnet ſyn met haer Ondergeweer/ Sack en Pack upt te trecken: Doch wie hem in dienſt begeven wil/ dien ſal ſulckx vry ſtaen: Maer die overige ſouden ſweren/ die Catholiſche/ 't is waer/ tegens Hare Coninckliche Majeſt. tot Sweden ende Cheur-Sachſen in 6 maenden / maer die Euangeliſche inder eeuwighepdt niet tegen haer te dienen.

Ten 7. Die op het Huys Manſveldt ghevangene/ ſouden op vryе voeten gheſtelt werden / nochtans tegen een revers ſulcken Captur niet te veranderen.

Ten 8. Sullen alle 'tgene overgheven/ inſonderhept wat aen Geſchut / Ammonitie en Proviande/ Wyn/ Bier en allen anderen niet verdorven / verruckt/ gheplondert/ begraven ofte in eenigerley wyſe beſchadiget/ maer om der oorſaecken wille een byſonder ſpecification uptgehandight werden. 1631.

Ten 9. Nae beſloten Accoordt / ſouden die Officieren en Soldaten in 6 uren / als boven ſtaet/ maer de Commandanten na believeniſſe/ met het gene wat haer toe komt / ende met haer veraccordeert zy/vry en ſeker aftrecken.

Ten 10. Alles wat op het Huys bevindelick ende voor 't Accoort de Gravinne vrywilligh van de Keyſerſe Hooftlieden is geſchoncken gewordens/ſoude op believen des Overſten Luytenants geſtelt blyven.

Neder-Sachſiſche Creyts/ ſtelt hen te-gē de Keyſerſche en Ligiſtiſche in verdadinghe.

Onder ſulcken verloop/hebben de Standen eñ Steden vanden Neder-ſachſiſchen Kreytz/ tot Hamburgh een Convent ghehouden/ ende tot volkomen bevrydinghe des Landts / ende uytdryvinge der Keyſerſche ende Ligiſtiſche/ dewyle ſy tot hier toe/ 't ghene ſy van ſulcke Gaſten te verwachten hadden / genoeghſaem hebben vernomen / ſich in een verbattinge te ſtellen/ende beſloten/drie Regimenten te werven/ ende in deſer volgende geſtalte vergeleken hebben de ſelve t'onderhouden: Als het eerſte ſoude houden het Eertzſtift Bremen / Luynenburgh/ Brunſwyck en de Stadt Hildeſhem / op 1950 te Voete/ ende 127 Peerden: Het ander ſoude het Hertoghdom Meckelenburgh/ Neder-Sachſen/ Stift Ratſenburgh ende die Stadt Lubeeck 1675 te Voete / ende 366 Peerden ſterck op te brenghen: Het derde ſoude het Huys Holſteyn ende het Stift Schwerin op 1448 te Voet vergaderen.

De uytdrypinghe der Keyſerſche ende Ligiſtiſche nu in't werck te ſtellen/ heeft de Biſſchop van Bremen/die tot recupereringe ſyns Lants/ voor ſich ſelfs eenig afgeſondert volck te ſamen ghebracht/ den aenbanck gemaeckt/ ende voor ſich verſchepden Plaetſen bemachtiget/ daer van wy hier na ſeggen willen.

De Stad Hamburgh en heeft hem met des Creytſes Armade op die tyydt niet conjungeren willen/ met voorgheven/ ſy moeſten hun/ van wegen de ſtryydigheden tuſſchen hen ende den Coninck van Denemercken / met groote onkoſten Krygh ſvolck houden. Maer men hieldt het daer voor / ſy hadden wel/ neffens andere / yetwat ter ſaecken doen konnen / als ſy niet daer op gheſien hadden dat ſy recht te vozen van den Keyſer Ferdinand ſonderlinge Privilegie ontfangen/ende hare Stadt tot een Rycksr-ſtadt is gemaeckt ghewozden.

Hertogh Georg. van Luynenborgh / op des Co-ninckx van Sweden zyde.

Hertoch Georg. van Luynenborg van dier Linien / die te voozen een Overſte by de Keyſerſch Armade was/ heeft hem doen ter tyydt/ als hy ſach dat der Catholiſchen intentie op een alghemeyne Reformatie ende Onderdruckinge der Euangeliſche Religie liep / oock op Hare Coninckl. Majeſt. tot Sweden / ende der ſelve gheconfedereerde zyde gheſlagen/ ende de Patenta om ſommige Regimenten te werven/ bekomen hadde.

Boosen handel der Keyſerſche/ in Sleſien.

De Keyſerſche hebben hun onder deſen in Sleſien in een ſlechten ſtant bevonden: want daer was by hun gebreck aen Gelt ende Provand / daer wert oock van weghen de Tillyſche Nederlage/een groote vreeſe en vertſaegthept by haer geſpeurt: Wt dier oorſaeck vele van hen dagelicx overliepen ende afſcheurden/ ghelyck

1631. gheluck van onder andere tot Vrouwen-stad/ aldaer een nieuw Leger gheslagen ende sterck bevestight wert / eenmael een gantsch Vaenken van den Kerrousischen Regimente deur een enghe gat der Stad-muyren met t' samen het Vaenken by der nacht-tydt haer daer van hebben gemaeckt. Soo en graseerde ock niet alleen onder den Kryghsvolcke/maer ock anders in Steden en Dorpen in Slesien/de Peste gantsch seer / ende daer was alsoo eenen elendighen standt inden gantschen Lande.

Teghen den uptganck der maent Octobr. heeft de Marckgraef van Hamelthon de Keyserssche tot Guben overvallen / wel 200 ter nederghehackt / ende by 300 ghevangen. Dien Overval en Verrassinge is so snel eñ onvoorsiens gheschiet/ dat de Keyserssche tot gheenen Trommelslagh komen konden.

Landtgraef Wilhelm tot Hessen/ verovert Munden.

Daer na heeft Lantgraef Wilhelm tot Hessen over de 4000 malder Koorn/ dat de Graef van Tilly hadde opgekocht ende te samen laten voeren / van die tot Corbagh ende Wilsingen doen afhalen/ ende na Kassel ende Siegenheym laten voeren / soo is hy daer op den 7 Octobr. met wel 8000 Mannen te Voete/ 10 Cornetten Peerden ende 14 Stucken Geschut in der nacht voor Munden / dat 2 mylen beneden Cassel lept/ eñ met 600 Tillysche Soldaten beset was / ghetrocken / ende dat selve sterck beschoten : Alsoo dat de gemelte Besettinge/als sy den ernst ende alles totten Stormm veerdigh sagen / des anderen daeghs hun met Accoort opghegeven/ ende met vliegende Vanen/ boven ende onder-gheweer uptgetrocken zijn.

Verder verloop in Hessen.

Terstondt daer op heeft des Graven van Gronssfelts Volck by Paderborn/ 3 Hessische Compaignien overvallen en geslagen. Als nu sulckx/ tot wraecke/een Hessische Luptenant met 80 Kupters wert uptgesonden/maer hem selven in een Dorp te lange versupmde / heeft hem even-gelycken Ongeluck met den voorighen ghetreft. Horter heeft hem in desen met Accoort aen den Landtgrave opgegeven/daer over de Keyserssche Commandant / tot Munden aen de Weser gejustificeert werdt.

Anders hebben de Hessische op die tydt veel Vee upt het Stift Paderborn afghehaelt / 't welcke de Hessische Boeren / in plaetse des ghenen dat haer te voren van den Tillysschen afgenomen was/ tot recompens wederghegeven ghewordē.

Het Stift Fulda schickte doen ter tyt sommige Ghesandten nae Cassel/ die den Vorsten 6000 Ryckxdaelders leverden; met veel biddens/ dat hy doch soo vele te wege wilde brenghen / dat die van Fulda/ de Huldiginge voor Haere Koningl. Majest. tot Sweden / welckes haer deser tyt eenmoedelick was toeghedaen/niet in gebreke bleven/ maer hier-en-tegens hem alleen sulcx toe-dienen mochten.

Westphaelsche Standen/ bedreghen hen met den Landgraef tot Hessen.

Na dat nu de Landtgrave met syn Kryghsvolck altyt verder in't Landt greep/ende verschepden Catholische / synen Lande nae gelener Oord sich bemachtiget/ hebben die meeste Catholische Standen der Westphalische/den Landtgraef van Hessen naeburighe Landen/ als sy merckten wat voor perijckel en schade/ dat sy hen niet accommodeerden / hun op dese tyt was aenstaende / tot verhoedinghe van meerder onheyl ende Lands-ruine/eenige upt haren middel nae Cassel afghevaerdight / om met den Landgraef op lijdelicke Conditien te tracteren: Wese heeft hy op haer aenbrengen/ de navolgende Resolutie uptghedeelt: 1631.

Of hy/ 't is waer/ van des weghen/ dat de Generael Tilly / nevens den Altringher ende Fugger/in de Hessische Landen met schande/ oude ende jonghe Vrouw-persoonen / Branden/Plonderen/ Moorden en Brandtschatten alsoo heeft getyranniseert / dat desgelycken in geen Historien te vinden is/ noch inden Duytschen Rycke voor desen nopt en is gehoort gewordē/genoegsame oorsaeck hadde/inden Catholischen Landē in gelycker gestalte te handelen/ Hare Soldatesca den teugel af te strycken/ende na haren welgevallen toelaten/also te schaffen en af te stroopen: So hadde hy doch een sachter wegh begrepen/ eñ tegen die gene/ die hun by tyde tot hem voeghden / niet rigoreus voort wilde varen: Maer den Afgesanden dese Resolutie hier mede uptdeelen Willen: Dat/ soo verre binnen 8 daghen van dato/aen de Catholische Land-Vorst/ Frederich van Furstenbergh/neffens sommige Arnszbergische Raden/ by hem ofte synen Krygs-Commissarien aenkomen/ om der Inquartieringe wille/sich te vergelycken met dese Steden/als Weel/ nevens het Slot Warsern/ Meschede/ Gisecke / Rallenhardt / Bleckede / Brilon/ Morsberg/Niderbach/Hallenberg/Schmallenbergh ende Winterberg/van synen Armade die geassigneerde Guarnisoenen in te nemen/ ende te bedienen aen-bevolen / ende dan voor Brandt ende Plonderen een aensienlick stuck Geldt upttellen sullen: Hy alsdan met goede Ordre die Soldatesca in haer Winterquartier trecken/ende sulck Regiment wilde doen houden/ dat hem niemandt over onbehoorlick gewelt te beklaghen ofte te bedroeven soude hebben: Maer in tegendeel soude hy de Tillysche Proceduren navolgen/ende die Guarnisoenen met ghewelt besetten: Ende wat alsdan voor een totale ruine der Westphalische Landtschappen / daer upt soude ontstaen / heeft de Landt-Vorst ende Westphaelsche Raeden te considereren.

Keurvorst van Ceulen houdt eenen Lantsdagh.

De Keurvorst van Keulen/heeft ock eens ende anders by den Landtgrave / deur Ghesandten weghe / den Keulschen Landen laten aendienen. In't selve Eertz-Stift is over-al groote vreese geweest: Maer dewyle het hem over-al in sulcken verwarden Stand bevont/ soo heeft die gemelte Cheurvorst tot Keulen/ met den Standen synes Stiftes/eenen Lantdagh ghehouden/en hun daer ghepraponeert: Dewyle niet alleen dat Eertz-Stift / maer het gantsche Roomsche Rycke / ende alle der selve Leden/in sulcken uptersten noodt steecken / als souden sy tot eener Geldt-hulpe/om eenigh Kryghsvolck op te brengen/om die selve in alle ghelegenthepdt te gebruycken/ raedt schaffen.

Hier op hebben de Standen 200000 Ryckxdaelders inghewilligher / doch met conditie/ dat hare Gravamina afgeschaft / ende dat Gelt tot geenen anderen eynde als tot deses Stifts defensie sal aengewent werden. Ende of wel in deser gestaltenisse der tyt/ die 3 Standen/ als Graven / Ridders en Steden / hart daer op ghedrongen hebben/ dat de Geestelicke des meeren-deels betalen ende Gelt tellen souden/ soo en is nu eyndelick oversulckx daer in geen gelyckheyt te houden besloten gewordē.

Hier

1631. Hier op is inden gantschē Lande veel volcx ghewozven / ende sommige Regimenten vooz dat Eertzstift opgericht gewozden.

Conincx in Sweden/ treckt op Franckfozt aen de Mayn.

Nu willen wp wederom die geluckige ende Victozieuse Pzogressen des Coninex in Swe-den vooz ons nemen / eñ die selve totten eynde deses jaers 1631. perseguiren. Die selve heeft hem/na dat die stad Hanauw den 9 Novembz. gheluck tot sijner plaetsen gheseyt is/ van sij-nen Volcke was ingenomen/in't midden van de weke/ van Wurtzburgh ende daer in't ron-de met sijne Armade opghemaeckt / ende nae Franckfozt toe/ op beyde zijdē van de Meyn/ inde 20000 mannen sterck/met vele Schepen/ soo met Pzoviand/Ammonitie ende Stucken geladen/ voozt gemarcheert / ende onderwege veel schoone ende vaste Stedekens ende plaet-sen/ als Werthеym/ Miltenburgh / Aschaf-fenburgh/ Seligenstad/ Steynheym ende an-dere/sonder grooten tegenstant bemachtiget. 1631.

ANSELMVS CASIMIRVS D.G. Archiepis. cop. Mogunt. Sac. R. I. Per German. Archicanc. Prin. Elector.

De welcke/na dat hy tot Hanauw statelick was ingehaelt/ ende met groote vzeughde ont-fangen is gewozden / niet wel te vzeden was/ dat by inneminghe der selver Stadt/ somnige Burgers op de plaetse doot bleven/meynde dat de sijne haer wel anders hadden konnē hou-den/ om sonder bloet-vergieten die Stadt te bemachtigen.

Conincx in Sweden/ bekomt Franckfozt aen de Mayn/

Hier op heeft hy aen de Stadt Franckfurt aende Meyn/deur Graef Philips Reynhard/ van Solms/ doen versoecken/ dat sy den Eu-angelischen Wesen ten besten / hem die Stadt openen/ende Besettinge innemen souden; met aendieninge / soo ter contrarie in desen geval-le/ hy by tegenwoozdiger gelegenthеyt / ghe-dzonghen ware sulcx met gheweldt te ver-soecken.

ende neemt suiex in tot sijner ver-sekeringe.

Of nu wel den Raedt der ghemelte Stadt Franckfozt sulck begheeren gheerne ontgaen hadden/ende by de Neutralitept mochten blij-ven/ derhalven oock soo wel by den Wel-ghe-melten Heeren Graven / als oock by den Co-nincx selve/ deur sijne Afgesandten allerhande hooge ende wichtige Oozsaken inghewendet/

ende

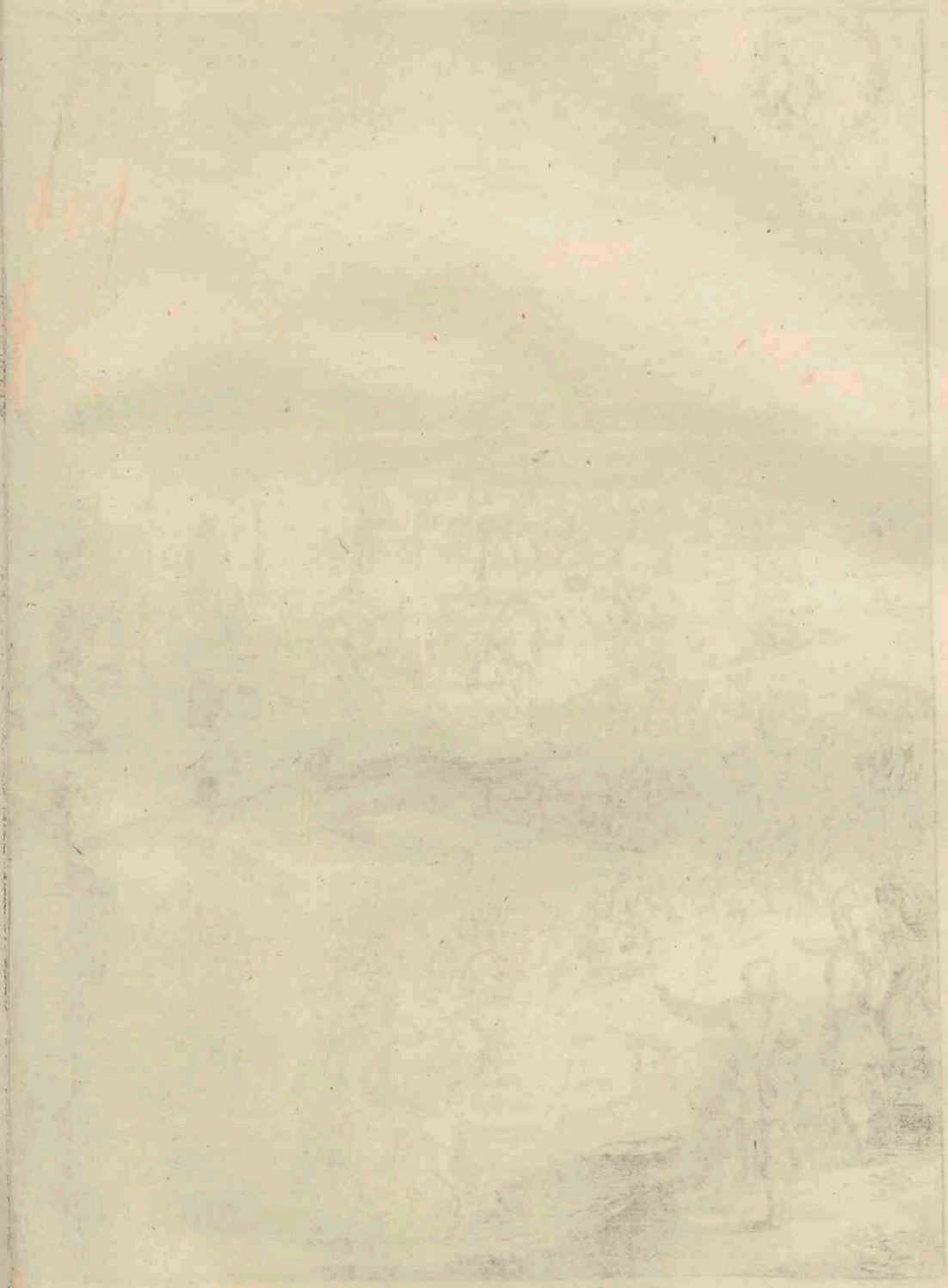

De Stat Franckfoort an Main en hoe de Ko. M. van Sweeden met zyn Arme daer deur getrocken is. den 17. Nove. 1631.

1. De Ko. Maye. met de Arme te Sacsenhuysen
2. de Affen poort
3. Teutschhaus
4. Cleeisch Hoff
5. H. 3. Coning
6. Mentser toorn
7. Witte vrouwē Clo.
8. Carme. Clo.
9. S. Leonart Stift
10. S. Niclaes
11. Spital te H. Geest
12. Barvoe. Kerck
13. S. Catharina Clo.
14. S. Bartolo. Stift
15. Lievrouwē Stift
16. S. Antoni en Capuci
17. Predich. Clo.
18. Allerheiligen
19. Cronburg
20. Konigstein
21. de Main
22. Swesche Artelerie en Amunici Schep.

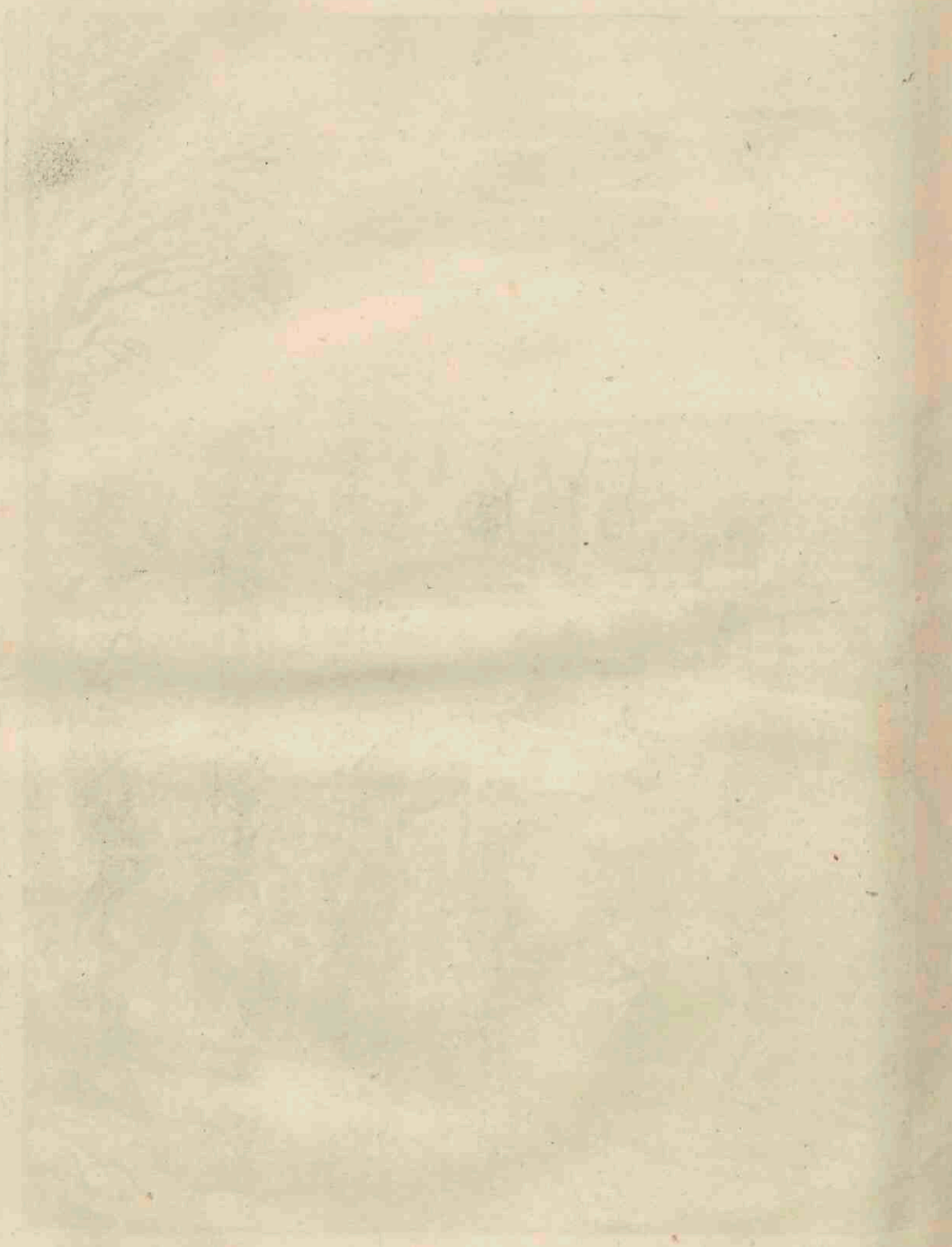

1631. ende in bywesen van veel Persoonen/ mondelick en openbaer te kennen gheghéven/ hoe het met deser Stadts Gheleghenthepdt hem toedroegh / ende wat voor groote Beswaernissen ende Onghelegentheden die selve te besorghen hadde: soo en heeft doch sulcx alles niets gebattet / noch eenigen standt grijpen moghen: Maer de Coninck volharde oock vast op sijn intentie/ende seyde/dat hy eenmael dese Stadt tot sijner verseckerthepdt hebben moeste: Die Necessitept ende ratio belli vervoordert sulckx/ ende sijn Vader en hadde hem dat niet geleert / dat een sulcke Plaetse daer aen ghelegen was/ sonder genoeghsame verseckerthepdt achter hem te laten. Heeft alsoo meermael begheert/hem niet langer in desen op te houden/ ende om der Garnisoenen wille / geen mistrouwen in hem te setten: Ten konde nu anders niet zijn: Doet men sulckx niet in der goedighepdt/ soo hebbe hy die Kanons. Maer hy wilde selve gebeden ende gekent zijn/ende het ten arghsten niet te laten komen. Doen nu den Raedt sagh/ dat sy-lieden die groote macht niet en konden tegenstaen / ende hem de Coninck niet weder-houden mochten/sulcken Macht voor ooghen sagen/heeft den Raedt eyndelick den Pas ende Repas bewilligher / oock dat die Cavaillerije ende Bagagie/Troupen-wijs deur die Stad/ ende het Voetvolck onder de Stadt / over de Mepn/ met Schepen en Haken overghevoert werden mochte: Maer der Guarnisoenen halven namaels verschepden repsen gebeden / dat die Stadt van desen mochte verschoont blijven / ende hen-lieden den Raedt by sijnen eerbieden te laten blijven. 't Welcke als het den Koninck tot Offenbach / deur des Raedts afgheordineerde werdt te kennen ghegeven: soo heeft hy hem/ 't is waer/met sulcker resolutie eensdeels contenteren laten: maer nochtans wederomme begheert 600 Mannen tot dadelicker verseckerthepdt der Brugge in Sachsenhauf in te nemen. Dewijle nu die Afgesanden te rugghe repsden / soo marcheerde de Coninck/ onverwachtet in sulcker ghestalte/met de gantsche Armade voort / ende quam den 17 Novembr. voor de middagh/ voor de stadt Franckfurt / ende voerde beyde Cavaillerije ende Infanterije in een schoone ordeninghe deur Sachsenhausen over de Mepnbrugghe midden door de stadt/ ende ter Borkenheymer Poorte weder uyt: maer op't hooghste heeft hy achtergelaten 600 Mannen tot Sachsenhausen tot Guarnisoen/ 't welcke hy hier nae een tijdt lanck selve de betalinge reyckte. Des Volcx was 74 Vanen te Voete / ende 43 Cornetten Rupters/ neffens seer vele stucken Geschut ende ander Krijghspreparatien. Haere Majest. hebben sich betoont een deurschijnich uyttermaten Heropsch ende seer vriendelijck Wesen/tegen de Burgerschap/ende hem dickmael met blooten Hoofde gestelt/alsoo dat die Vriendt- ende Menschlievicghepdt deses dapperen Helden / niet ghenoeghsaem te roemen ende te beschrijven is. Daer en is oock in die gedurende marcheeringe of anders deurtocht/ niet de gheringhste insolentie van den Volcke gespeurt ghewordén.

Hooghst werdt van dē Coninck in Sweden ingenomē.

De Coninck is dien selven avondt noch tot Nyed aenghekomen / ende des nachts ontrent 10 uren / het Mentzisch Stedeken Hooghst/ deur overgevinge / in sijn gewelt ghebracht/ daer wel drie hondert Keyserssche in besettinge laghen/ ende haer alt'samen in des Coninghs dienst hebben gegeven. 1631.

Den volghenden dagh zijn weder 26 Cornetten Rupters deur Franckfort ghetoghen/ daer by is oock veel Volckx/ Gheschut/ Ammonitie ende ander Bereptschappen in Schepen den Mepn af / als oock op die ander zijde van de gemelte Stroom te Lande nae Mentz toegevoert gewordén. Den 20 deser/ is Hare Coningl. Majest. weder na Franckfort ghekomen/ ende in Braunfels ghelogeert / Ende na dat sy met beyde Landgraven van Hessen/ Kassel ende Darmstadt / als oock den Wetterauwischen Grave / (die hem op die tijdt in der Stadt bevandt) met hem alderhande Onder-redinghen of T'samen-spraake hieldt/ oock onder andere vanden Lantgrave Georg. van Darmstadt / hare die Vestingh Russelheym ingherumpt is ghewordén: Soo is sy den 22 deses/ des avondts weder nae Hooghst verrepset / ende die Hooft-Cappelle aldaer inwijden of inghewpet/ ende Euangelisch daer in laten Prediken / ende dat Franckfort hem sonder Bloedtvergieten accommodeerde/laten danckseggben. Doen ter tijdt konde hem de Cheurvorst van Mentz alreede de rekeninghe maken dattet hem gelden soude / sonderlinghe nadien hy vernam/ dat de Coning te Hooghst een Schip-brugge over de Mepn sloegh/ veel Schepen/Schupten en Haken/om 't Geschut daer in te voeren / daer henen bracht: Die Schepen met Borstweeringen van dicke eycke plancken ende berderen voorsien / ende anders een overgroot getal Schoppen/Spaden/ Houweelen ende diergelijcken gereetschap liet toerusten: Boven dit/oock Landgraef Wilhelm tot Hessen met sijn Armade/ die men ontrent 10000 Mannen sterck schatte / tot der Sweedtschen blijtighepdt/bypoeghde. Derhalven die gemelte Keurvorst tot Mentz/ tot wederstandt alderhande preparatie maerkte/ insonderhepdt liet hy aen den Wtloop van de Mepns / in den Rhijn veel palen slaen / ende groote steenen ende Schepen daer in sincken/ om te verhinderen/ dat de Sweedtsche met haer Schepen niet deurkomen souden. Maer sulckx alles heeft weynigh gheholpen / want sulcx hier na van hem selven is werh gherupmet / ende de Stroom aen die selve plaetse tot de Scheepvaert weder bequaem gemaeckt is ghewordén.

Keurvorst van Mentz stelt hem tot teghenweer.

Voorders heeft hy boven de 2000 Spaingiaerden in die Stadt gelaten / om die selve te deffenderen/ende hy is selve/ om meerder seckerhepdt wille / nevens den Bisschop van Worms/na Ceulen gherepst. Maer die achtergelaten Spaingiaerden/hebben in de Stadt qualick gehandelt ende boosslick huys ghehouden/ ende den Burgers veel gewelt ende tegenhepdt aenghedaen/alsoo dat die selve daer deur seer verbittert over haer zijn gewordén: Ende dewijle dese saecken in een quaden standt gherochten/ soo hadden sy dese vremde gasten seer geerne weder quijt geweest. Maer de Spaingaerts betoonden haer doen ter tijt met Woorden seer moedigh / ende lieten haer mercken/ dat sy totten laetsten Man haer weeren / ende die stadt Mentz eer in der asschen leggen/ ende gantsch slechten / als in des Conincks van Sweden handen geven.

Keurvorst van Mentz repst nae Ceulen.

Onder desen vielen de Sweedtsche onversiens in den Kinchauw/ 't welcke de Spain-

1631. giaerden ginc en weder sterck beset hadden ende de beschantset van binnen: Sy veroverden dat Stedeken/den Wal op klimmende met gewelt / ende hackten alles ter neder wat in de wapen ghevonden wert / daer dan oock sommigh Landtvolck onder was / die haer van den Spaingaerden tot tegenweer hadden overreden laten / oock mede in der furie sijn doodt ghebleven. Den anderen Inwoonders deses Landekens / na dat sy 45 duysent Rijckrdaelders tot Bzantschattinghe gaven/ beloofde de Coninck dat sy voortaen in hare Wooningen seecker blijven / het hare gerust bewaren ende opwaecken / ende Coninckljck beschut ende beschermt hebben souden: alleen souden sy henen gaen/oock hem vziendt-houdigh ende getrouw te blijven / ende alle Maenden soo veel contribueren/ als sy te voozen den Cheurvozst van Mentz gegeven hadden.

Kinckauw werdt van de Sweedsche inghenomen.

De Sweedtsche zijn oock vooz dat Tolhuys tegen Bingen over-gerucket/'tselve met ghewelt overvallen / ende wel 150 Keyserschе Soldaten nedergehackt. Insghelijcken hebben sy oock het stedeken Limpurgh aen de Loohn/op den Westerwald ende ander Plaetsen bemachtiget: oock veel Catholijcke Dozpen ende Vlecken in der Wetterauw ende daer in't ronde uptgeplondert/eñ statelicke Buyptten/Vee ende ander Saken bekomen.

Mentz werdt belegert.

Die meeste Armade lagh doen ter tijdt tot Kassel/tegen Mentz over/ende daer in't ronde aen den Rhijn/ende maeckten Battherijen ende ander berepdtschappen om de stadt Mentz met ernst aen te grijpen: Middelertijdt schoten die daer binnen sonder ophouden upt haer Stadt / met Kogelen van 40/ 50/ 60 ende 70 ponden / maer sy deden daer mede wepnigh schade. De Coninck bemoeyde hem / 't is waer / sich over den Rhijn aen die ander zijde te setten / om die Stadt alsoo recht by te komen: Hy bzacht het oock deur Hertogh Beerent van Weymar soo verre/ dat den Mupse-Toozen met t'samen het Slot Cerenfels/ dat op de ander zijde lagh/ in sijn ghewelt quam/ die hy doch weder verlaten moest: dewijle een haestige Post van Nurnbergh om secours aenquam. Want na dat de Graef van Tillp/ nevens den Oversten Fucker ende Altringer/ op dese tijdt Gottenburgh ende Winshepm in Franckenlandt weder hadde ingenomen/ende over-al met Plonderen/ Bzanden ende Neder-houwen jammerlick huys hieldt / soo is hy daer op den 18 Novembz. met sijn gantsche Armade vooz de stadt Nurnbergh gekomen/ ende van de selve veel Pzoviande ende Gheldt begeert/ maer dit wert hem alles afgeslagen: Waer op hy sijn Volck ringswijs heeft om de Stadt gelept/ alsoo dat het een aensien hadde/ als of hy wat vooz hadde pet met ghewelt t'attenteren / gheljck hy dan vast daghelickx Rendevous hieldt / ende sijn Volck te samen voerde. Op sulcx hebben haer die in der Stad tot teghenweer vast gemaeckt/ ende met allen vlijt aen haren Fozstifications-wercken gearbeydt / alsoo dat in wepnighe tijdt aldaer een groot werck gedaen werdt. Op datmen oock den Vpandt soo verre het moghelick ware/ verre van der Stadt afhouden mocht / heeft des Graven van Solms Volck / dat doen ter tijdt in Harer Coningl. Majest. tot Sweden dienst gewozven wert/stadigh te Paerde ende te Voete met hun gheschermutseert / sich als nieuwghewozven Volck seer wel ghehouden/ ende den Vpandt grooten afbzeuck ghedaen: Gheljck dan onder ander een Heer van Siabatha deur schoten/ ende sommige voornaemste Officieren van hun gevangen/ende anders een goet getal Soldaten ter neder zijn gheleyt gewozden. Soo heeft men oock op den Tooren ende Pastepen gheen Pulver ghespaert: Maer soo dickmael die Tillpsche Troupen haer lieten sien/ dapper vper onder haer gegeven/ ende na oogenschijn/ tamelick schade gedaen. Daer wert onder dese gedurende Tillpsche blocqueringe/ in der Stadt/nevens de gewozvene Volckeren/ die Burghers ende alle Manschap wat 18 Jaren ende daer over oud was/ ghemonstert / ende wel 30000 Mannen bevonden.

1631.

Graef van Tillp verovert Gottenburgh ende Winshepmb/ ende lept hem vooz Nurnbergh.

Doen nu Tillp haer opset ter defensie merckte/ oock tot een belegeringe geen sonderlinge bereytschap hadde / soo heeft hy sijn Armade in twee deelen ghedeelt/ daer van de eene op Lauf na den Over-Pfaltz ende voozder op Bohemen / maer die ander weder te rugghe op Guntsenhausen ende Donawoert tot haren Aftocht ghenomen. Nu is sulcken Opbzeuck soo snel ende haest toeghegaen / dat sy oock sommighe Bagagie-waghens/ veel den hals afgestekene Kalvers / als oock vele Runderen ende Mest-vee in de Bosschen hier en daer / jae oock daer sy haer Quartier hadden gehadt/die Tafelen gedeckt/ ende haer eten en dzincken daer op hadden laten staen/ ende hun by der nacht daer van ghemaeckt: Maer de oozsaeck sulcker snelheerdighept en heeft men niet weten konnen.

Tillp treet af/ vooz Nurnberg.

In sulcken Aftocht sijn tot Roth/ 5 mijlen van Nurnbergh / den Grave van Tillp sommighe Wagens met Buscrupt/ die / gheljck een Canon-schieter die van de Tillpsche tot die van Nurnbergh was overgeloopen / selve sepde/ over de 125 Centner sijn geweest/ aengegaen deurt vper/ hem eenighe Stucken verdozven/ende anders groote schade gedaen hadde. Daer op Tillp onder anderen sepde: Hy sach nu wel dat hy geen geluck meer en hadde. Wat nu anders de Tillpsche by desen Aftocht met Plonderen/ Bzanden/ Moozden ende ander moetwille aen alle plaetsen daer in 't ronde vooz schade hebben ghedaen/ en is niet ghenoeghsaem te beschzijven.

Als nu onder desen de Coninck in Sweden sijn Armepe van Mentz te rugge voerde/nam even den selven wegh vooz hem / die hy eerst martheerde / wederomme naer Wurtzburgh ende Nurnbergh toe te setten / ende alsoo op te trecken / oock alreede eenigh Volck ende Geschut na Hanauw aenquamen/ soo is hem tot Franckfurt die vzolicke Tydinghe van den Tillpschen Aftocht aenghesept: Waer op hy by sich heeft besloten / sijn intentie teghen de Stadt Mentz vooztaen in 't werck te setten. Doch heeft hy hem te voozen met die voozsepde stadt Franckfurt volkomen vereenight/ende/ 'tis waer/alsoo: Het soude van nu voortaen soo langhe dese Krijgh van den Euangelischen ende Pzotesterende soude gevoert werden / Harer Majestept ende hare Armade tot allen tijde deur de Stadt den Pas vergonnet sijn: Oock souden de Raden ende Burgherschap der stadt Franckfurt Harer Coninckl. Majest. Vpanden gheenen Pas noch Deurtocht toelaten / veel minder eenigen voozraet doen:

Coninck in Sweden/ vereenight hem volkomen met de Stadt Franckfurt.

De oort daer de K. van Sweden ouer de Rhyn ſetten, en de Spaenſche Ruyte. inde Vlucht ſloeg en Stat Oppenheim innam 7. Aug. 1631.

A. Sweeſche Arme
B. Zyn M. de Ko.
C. de Rhyn
D. Spaenſ. Ruytery
E. Stern Sch.
F. Stat Oppenheim
G. Nerſtein
H. Dienhem
I. Rudelſheim
K. Stockſtat
L. die Stuben
M. de Awe
N. Gintzheim
O. Altzheim an d'oude Rhyn
P. Stat Gernſheim
Q. Bibiſheym
R. Zum Stein welck de Spaen: verlüeten en in brant ſtaeken
S. Stat Worms

Abildung der Seülen so Ihr M.
ort da er vber Rehin gesetzt,
dem Konig in Schweden an dem
zur gedechtnus aufgericht wordē
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Werckschuh . Voetmaet.

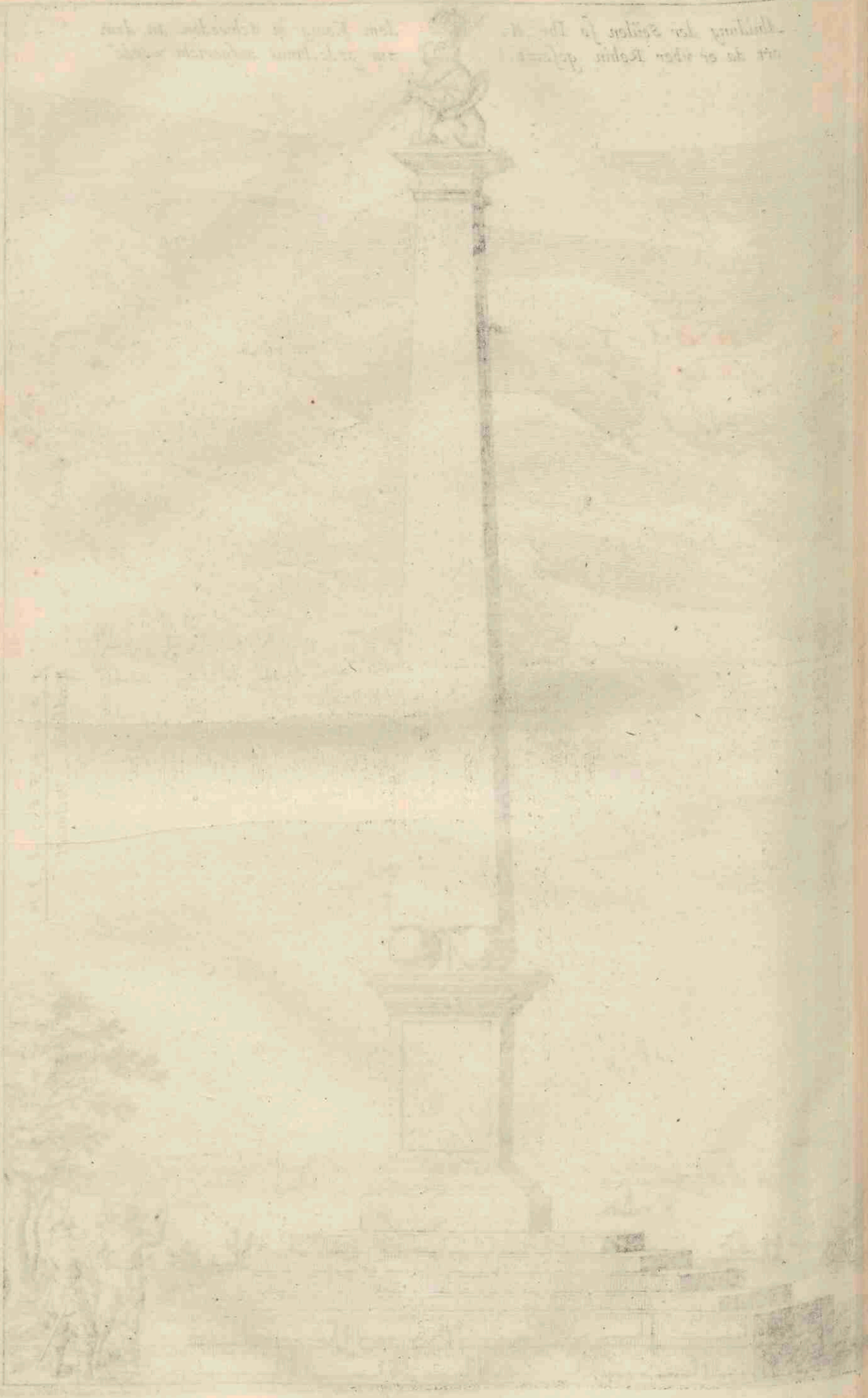

1631. doen: Maer die Stad ende Pas tegen die selve na uptterste vermogen/ende tot op den laetsten bloet-druppel defenderen en verdedighen. Hier-en-teghens wilden oock Hare Majest. die Stadt niet verlaten / maer die selve altoos beschutten en beschermen / hare Privilegien alt'samen in haren ganck laten blijven / ende haer daer in geensins beswaren. Wanneer het oock in't toekomstighe daer toe komen wilde/ datter eenen Vrede soude ghemaeckt werden/ soo soude die stadt Franckfurt/ evenghelijck/ nevens ende met andere daer in besloten ende begrepen/ende oock sonderlinge voorsien werden / dat van wegen dese tegenwoordige Vereenighinge/ na gemaeckten Vrede/ niets tegen de Stadt voorgenomen werde.

Nae desen is de Coninck in Sweden / den 1 December van Franckfurt opgebroken / eñ met de gantsche Armade op Darmstadt tot by den Rhijn ghetogen. Oversulcks hem dat Mentzische stedeken Gernsheym / dat aende voorsz Stroom gelegen is/ met accoort/ sonder eenige schoten hem heeft overgegeven.

Doen ter tijdt is oock Ladenburgh/ Bensheym / Weynheym / Heppenheym/ Starckenburgh / ende die gantsche Berghstrate/ na dat die selve Plaetsen meestendeels van de Spaensche upt vreese verlaten werden/ in sijn macht en gewelt ghekomen. Hier op heeft hy getracht / hoe hy die Plaetsen over den Rhijn op die ander zijde bekomen mochte.

Coninck in Swede set over den Rhijn/ende verovert de stadt Oppenheymb.

Als hy nu den 6 Decembr. ten deel een vierendeel eener mijle van der Spaensche Sterren-schans was / de welcke recht teghen over Oppenheym gelegen is/ by Stockstad/ eenige kleyne Schupten en Haken bekomen hadde/ ende hem in eene van die selve sonder vreese geset / ende daer mede over den Rhijn ghevaren/ om die gelegenthept by Oppenheym af te sien/ sijn daer eenighe Spaensche Kupters komen aenrennen / de welcke als het de Coninck die alreede aen 't landt was opgeklommen / ghewaer wert/ ende haer sach/ so is hy met grooter haest weder overgevaren/ ende gheluckigh te rugghe ghekomen. Daer op heeft hy den 7 Decembr. 'smorgens vroegh voor den dage ontrent 6 uren / in 2 Schepen (welcke nevens andere/ eé Schipman van Nyerstepn gebracht hadde / ende daer mede by de overvaert grooten voorraet gedaen heeft) wel 500 mannen laten oversetten / die dan terstondt op de ander zijde grooten wederstandt vonden/ oversulcks soo haest sy aen't landt quamen/ van 14 Compaingien Spaensche Kupters ende Dragonners hardt bespronghen werden: Welcke sy nochtans/ of sy schoon veel minder in't getal waren/ende de Spaensche ten derdenmael met groote furie op haer hebben aengheset / met groote wackerhept te rugghe hielden / tot dat van de Sweedtsche meer volck overquam/ aldaer die Spaensche met groot verlies het velt ruymen ende sich na Oppenheym/ ende voorder op Mentz hebben retireren moeten.

Ghelijck nu de Spaensche in deser gestalte ghestut / ende het onweder vergaen was/ soo heeft de Coninck het Morghen-liedt doen singhen: Uyt mijnes herten grondt, &c. Ende soo haest sulcx ten eynde was/ heeft hy verordent / dat het Gheschut ende noch sommighe Regimenten te Paerde ende te Voete/ overgebracht soude werden/ gelijck hy dan oock selfs daer over quam/ ende alsoo op beyde zijden des Rhijns / nae Oppenheym / als oock nae de Schansse op deser zijden toogh. Waer op dan gevolgt is/ dat die voorsz Sterre-schans met Accoordt/ maer de Stadt met ghewelt/ (daer by de Burghers ende Inwoonders/ de welcke van herten begheerigh waren dat sy mochten eenmael van't verdrietelicke Jock der Spangiaerden verlost werden / oock haer beste ghedaen/ ende veel Spangiaerden doodtgheslagen hebben) ghelijck oock daer op het Slot/ daer in sy wel 500 Spangiaerden hebben ter nedergehackt/ ingenomen is geworden.

Daer is namaels op die plaetse daer de Coninck over den Rhijn quam/ tot eenwiger gedachtenisse een Calomne of Pirampde opgericht gheworden/ ghelijck dese bpghevoeghde Figure daer van uptwijst.

Over sulcken succes des Coninck/ is onder de Lotringsche ende Spaensche / die op die plaetsen in't ronde in Garnisoen lagen/ grooten angst en vreese gekomen: alsoo datse overal/ waer sy't niet toe-betrouden om te houden/ uptgheloopen zijn: Ghelijck sy dan oock het sterckte ende vaste Slot Steyn / in brandt staken ende verlaten hebben/ende hebben haer ten deele op Mentz / ende ten deele op Franckfort geretireert: ende waren alsoo dit-mael gheen Spaensche meer in der Pfaltz / als alleen in Franckendale te vinden. So quiteerden oock de Lotringsche de stadt Worms/ daer in sy de Burgers veel onghemack toebroeghden/ maer by haren Aftocht maeckten sy't veel argher. Want die stadt moeste haren Oversten Osselandt 200 Ducaten/ 3000 Rijcxdaelders/ ende eenen sack vol Silberwerck gheven: Maer hier mede en waren sy noch niet te vreden/ maer wilden noch 10000 Rijckxdaelders hebben: Sy namen oock/ tot haer sulcx gelevert werdt/ den Stadtmeester Danner/ ende eenen Raedtsheer Hartman Tijdenbinder met haer wech. Boven dit alles / worpen sy by haren Aftocht 50 tonnen Buskruydt by Sinte Andries in een gat/ staken het aen met Vyer/ ende beschadighden daer mede veel Huysen en Menschen.

Spangiaerts en de Lotringsche / werden banghe inde Pfaltz.

Lotringsche handelen tyrannisch in de Stadt Worms.

Dit Volck heeft oock op ander plaetsen daer sy aftogen alsoo huys gehouden ende getyranniseert / dat het een steenen herte erbarmen soude: alles op den uptterstен graet verdorven/ geplondert/ den Huysraedt verbrandt/ het Beddewerck in de lucht gestropt/ende ander on-menschelicke moetwilligheydt gedaen/ niet anders dan of die Inwoonders haer afgesepde vpanden geweest waren: Maer anders waren sy soo vrees-achtigh ende vertsaeght / dat sy man voor man niet en derften verwachten/ja of sy schoon veel meerder in't ghetal waren / niet verbeyden. Sy zijn by Drupsenheym over den Rhijn getogen: De Prince van Pfaltzburgh is tot Munchen gestorven/ ende van daer nae Lotringen gevoert geworden. Den Hertogh selve is op sijn versoeck met wepnigh Volck deur Straesburgh weder thuys gekomen.

Na dat nu de Sweedsche Coninck/ in maten als voorsz is / over den Rhijn quam/ ende die Stadt ende het Slot Oppenhym in sijn gewelt gebracht hadde / soo is hy daer op met de gantsche Armade voor Mentz getrocken/ ende die daer in ligghende Spangiaerden den rechten ernst sien laten. Sy hebben hun/ 't is waer/ in't eerste dapper geweert/ maer als hy

Mentz van de Coninck in Sweden ingenomē.

1631. deur snelligheydt ende haestigheyt naerderde/ dat hy onder het Geschut der Schanssen ende tot aen der stadts Gracht quam/ oock alreede Petarden aen de Poort-posten gheschroufft/ ende datter eenen stoorm soude aengaen: Soo hebben sy den moedt laten sincken / ende den 13 Decembris veraccordeert / met 2 stucken Geschut/Boven- ende Onder-geweer/Sack en Pack afgetogen/ende na Lutsenburgh van de Sweedtsche geconvoyeert gewordeen. De Coninck heeft die Schanssе/ Slot ende Stad met sijnen Volcke beset / ende wel 80 stucken Geschut / 120 tonnen Buspoeper ende anders grooten voorraedt daer in ghevonden. Sijn Quartier nam hy op het Slot / ende liet in de Slot-kercke voor de veroveringe een Danck-segging-Predicatie houden/ ende daer by singen: Behoudt ons Heer by dijnen Woordt, &c. ende, Nu looft mijn Ziel den Heere, &c.

De Burgers hebben voor de Plonderinghe 80 dupsent Rijcxdaelders ghegheven/ maer de Joden ende Geestelicken op haer selven gheven moeten.

Spaensche werden van de Sweedsche voor Creutbach geslagen.

Sommige dagen na dese veroberinge/heeft het Rhijngraefsche Regiment / 9 Coznetten Spaensche Ruyters / die op Franckendal trecken wilden / by Trozbach aenghetroffen/ ende die selve na lange vechten in de vlucht geslagen / ende 3 Coznetten verovert. Daer op heeft sich de Rhijngraef der Stad eñ Ampts Simmern bemachtiget/ende daer na Bacharach met t'samen het Slot Kaub / Poppart ende Oberwesel met Accoord ingenomen.

Valckenstеyn/Kepffenbergh en Coningh-steyn / van de Sweedsche inghenomen.

Dat Hessische Volck heeft hoyts voor de veroberinge der stadt Mentz / oock Valckenstеyn ende Kepffenbergh ingenomen / ende die Vestinge Koningstеyn belegert/ die haer hebben teghen-ghehouden totten 24 Decembris. Daer is dan de Besettinge veraccordeert ende uptgetogen. De Coningh bestelde hier na dat gantsche Ampt aen den Graef van Stolbergh/ dien het te voozen oock toe-quam/ ende hem onttrocken was/van welcken het daer op weder Gerefozmeert werdt.

Coninck in Sweden/ laet een Mandaet/ tot der secketeringe der stad Frankfozt en haer Burghers/ publiceren.

Op dese tijdt heeft den Raedt tot Franckfozt aen de Meyn/ den Coninck van Sweden te kennen gegeven/ in wat gestalte by dese gevaerlicke tyden/ de Commercien in een mercketlicke verminderinghe gherocht waren/ende daer by vermeldet/dat die noodtzuft wel verepschte alsulcx te remedieren/ met biddighlick versoecken: Hare Majestept wilde die continuatien der Commercien / ende dier oorsaeck verepschte sekerheyt/ diens plaetsen ende straten sich laten gerecommandeert zijn/ende verordineringhe te doen/ dat niet alleen de Koop-lieden ende Handels-man / ende anders meer/ sonder onderschept der Religie/ alle menschen nae Franckfozt hanteren / in ende bupten de Misse-tijden/met hare Waren byp/seker ende on-aenghetast / af ende toe repsen mochten/ Maer oock haerlieder daer over by sonder Coninckliche Patenten/ tot aller menschen profijt ende voeghlickheyt upt te deelen. Hier op dan Hare Majest. een Mandaet / onder dato den 29 Decemby. heeft publiceren laten / van desen inhoude:

Dewijle Hare Coningl. Majest. tot Sweden wel bekent is / hoe vele / niet alleen den Roomschen Rijcke/ maer oock ander Volckeren / oock haer selfs / haren Coninckrijcken aenghehoorighen/ende alle Menschen aen den Commercien hare continuatien ende voortsettinghe der Missen gelegen zy: Soo heeft Hare Majestept/ 't is waer/den E. E. Raedt der stadt Franckfozt aen de Meyn alreede belooft/ dat hare met de selve geplegene verseke-ringes-handelinghen / haren Privilegien onprejudiceerlick zijn/ maer die Stadt by haren her-gebrachten Rijcxstandt ende Wesen/oock Jurisdictionen / ende der selver Exercitien over de Burgers/Inwoonders/ Beschuttinghe aen den Verwandten / of de hare te doen blijven en onderhouden / oock alle der aenbehoorige Geest- ende Weereltlicke/ Chzistenen ende Joden/ alsoo te blijven/ geene uptgheno-men: Maer sonderlinge die Commercien bevoordert souden werden. Maer op dat sulcx oock op de Optlandische verstrecket / die selve oock van dit bericht versekert werden mochten: Soo beveelt hy over sulcx allen ende een pegelicken / hem aenghehoorige Oberste ende Bevel-hebbers / als oock in 't ghemeyn allen Soldaten te Paerde ende te Voete/genadighst ende ernstelick/ by lijf en levens straffe/dat sy alle Koop- ende Handels-lieden / met haren toebehoorен / sonder onderschept der Religie/ in ofte van ander plaetsen/ na de gemelte stadt Franckfozt hanteren / ofte wat voornemens datse zijn/alle Natien en Standen/gheen uptgesondert/ met t'samen hare Waren/vreemde Koopmanschappen ende Effecten/wat namen dat die hebben mochten / bupten ende binnen de Misse-tijden / niet op te houden/ veel minder haer pet-wes met ghewelt af te nemen: Maer die selve soo wel Kooper als Verkooper/ allerweghen deur-repsen/seker onverhindert/oock sonder eenige beswaernisse ende Exactiones passeren laten / bepde op lijf ende levens straffe / met welcke so wel den Doender als den Verswijger / welcke een sulcx bekent is/ende sy dat niet by tijts aensepden en openbaerden/in desen ende hier onder geensins verschoont sullen werden.

Spaensche quiteren de meeste inhebbende plaetsen in de Wetterauw.

By de Belegeringhe ende Veroberinge der stadt Mentz/ der Vestinge Coninckstеyn/ende ander plaetsen/hebben hun de Spaensche in der Wetterauw seer verdeelt / en sijn verlozen geloopen/ gelijck sy dan oock upt Wetzlar ende Gelnhaussen goetwilligh uptgetogen/ende die selve plaetse den Sweedschen hebben ingerupmt.

Wzedeburg wert vande Sweetsche ingenomē.

De Spaensche Gouverneur tot Friedburg/Lops Vereycken/heeft hem/'tis waer/ in den beginne als de Coninck die selve plaetse heeft opge-epscht/ ontschuldight / dat hy namelick die selve Stad sonder voorweten zijns Generalen Don Philippo Sylva, niet opgheven konde: oock om der oorsaecken wille desselven Consents te verkrijghen / thien dagen tijdt en termijn begeerde: onder welcke tijdt de voorghemelte Burgh ende Stadt een Legatie aen den voorsz Generael na Creutznach heeft afghesonden/ ende om meerder ruine te verhoeden/ gebeden hebben / datse van de Garnisoenen verlost mochten sijn: Maer sy verkregen een afgeslagen Antwoort / dat/ namelick sijn Gouverneur aldaer / die Burgh ende Stadt tot op den laetsten man houden soude / onuptgerichter saken ter audientien afghevveerdight ghewordeen: Maer dewijle hy doch Gouverneur hem sulcx te houden niet toe vertroude/ soo heeft hy die Spaensche Besettinge den 18 Decemby. van daer weeh ende nae Braunsfels/

De Stat Maintz met de nieuwe Schansen en Schipbrug Anno 1633.

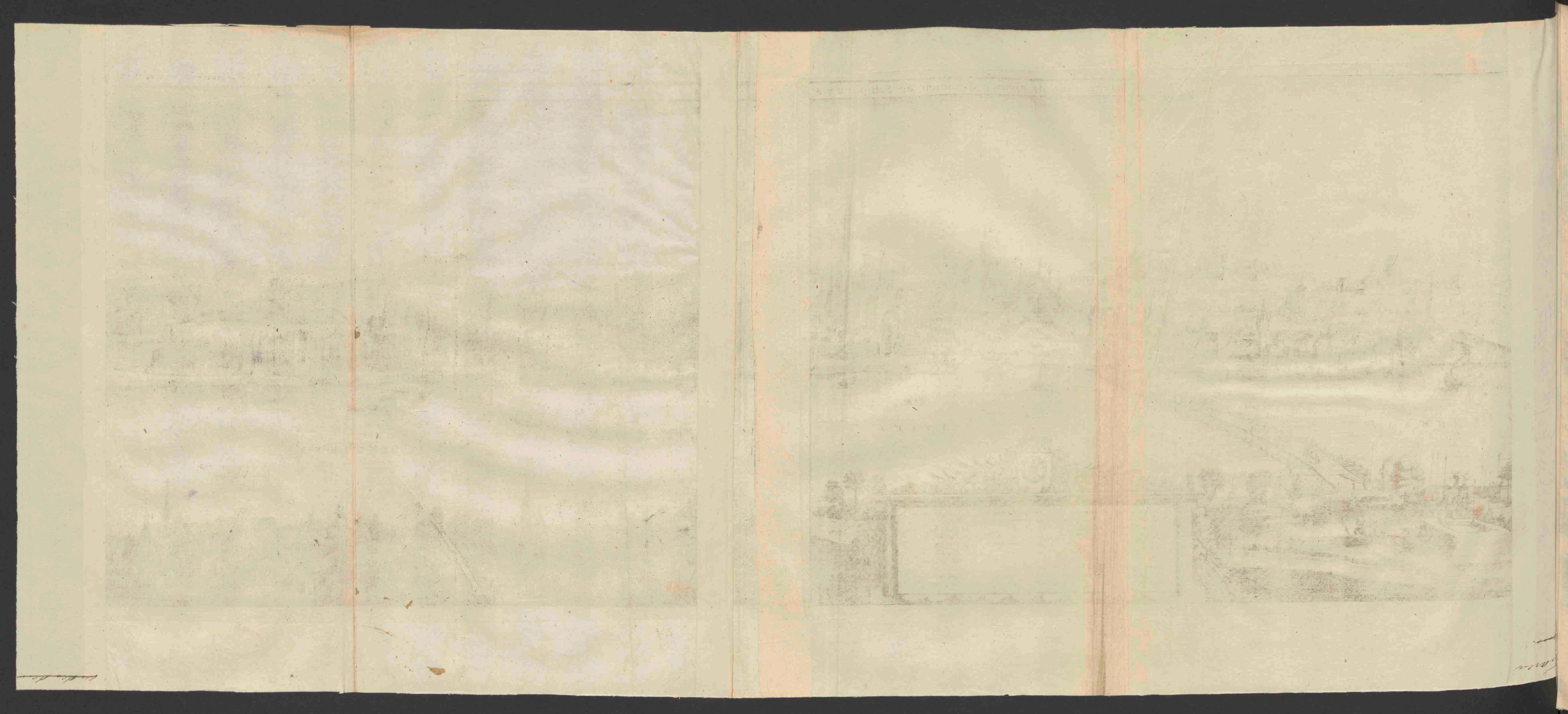

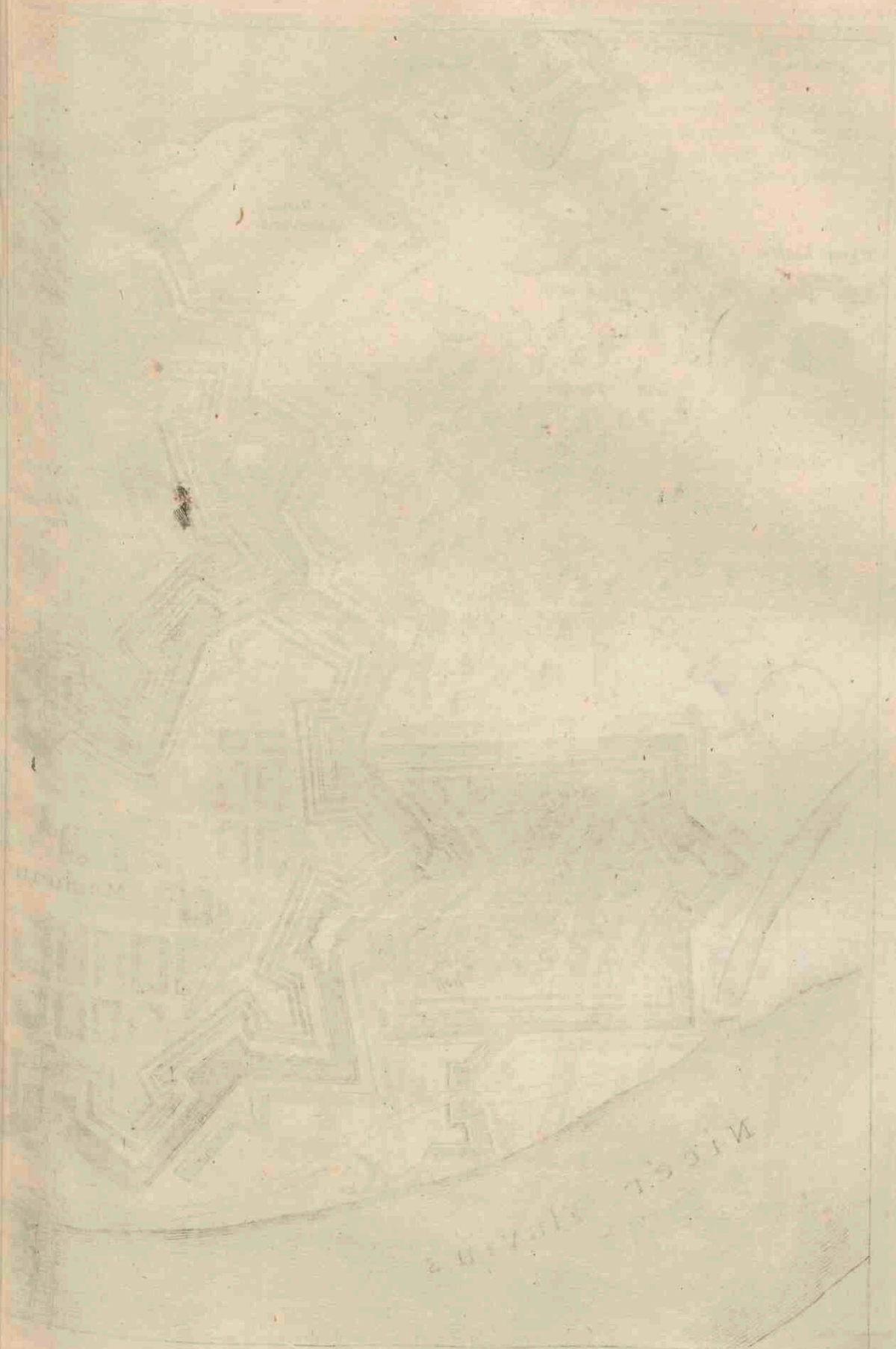

Slot Eichelsheim

t'Nieuwe voorwerck

Rhyn hausen

Kalck oven

Wilt Tuynen

Citadel Fridrichs burg

A

B

C

D

E

F

luſt

hoff

Manheim

lage

Muhl

Auw

gront

Stern Schans

Rhenus Fluvius

Nicer Fluvius

A. Opper poort vant Caſt. B. Ond. Po. v. Caſt. C. Heidelbergſe Poort. D. Ryn P. E. Necker Poort. F. Necker brug.

De geſtipte delen der Stat en Caſteel zyn noch ongebout. de geſchauwde gebout doch weer afgebrant. en de witte plaetſen tegen de huyſen ſtaende gebleven.

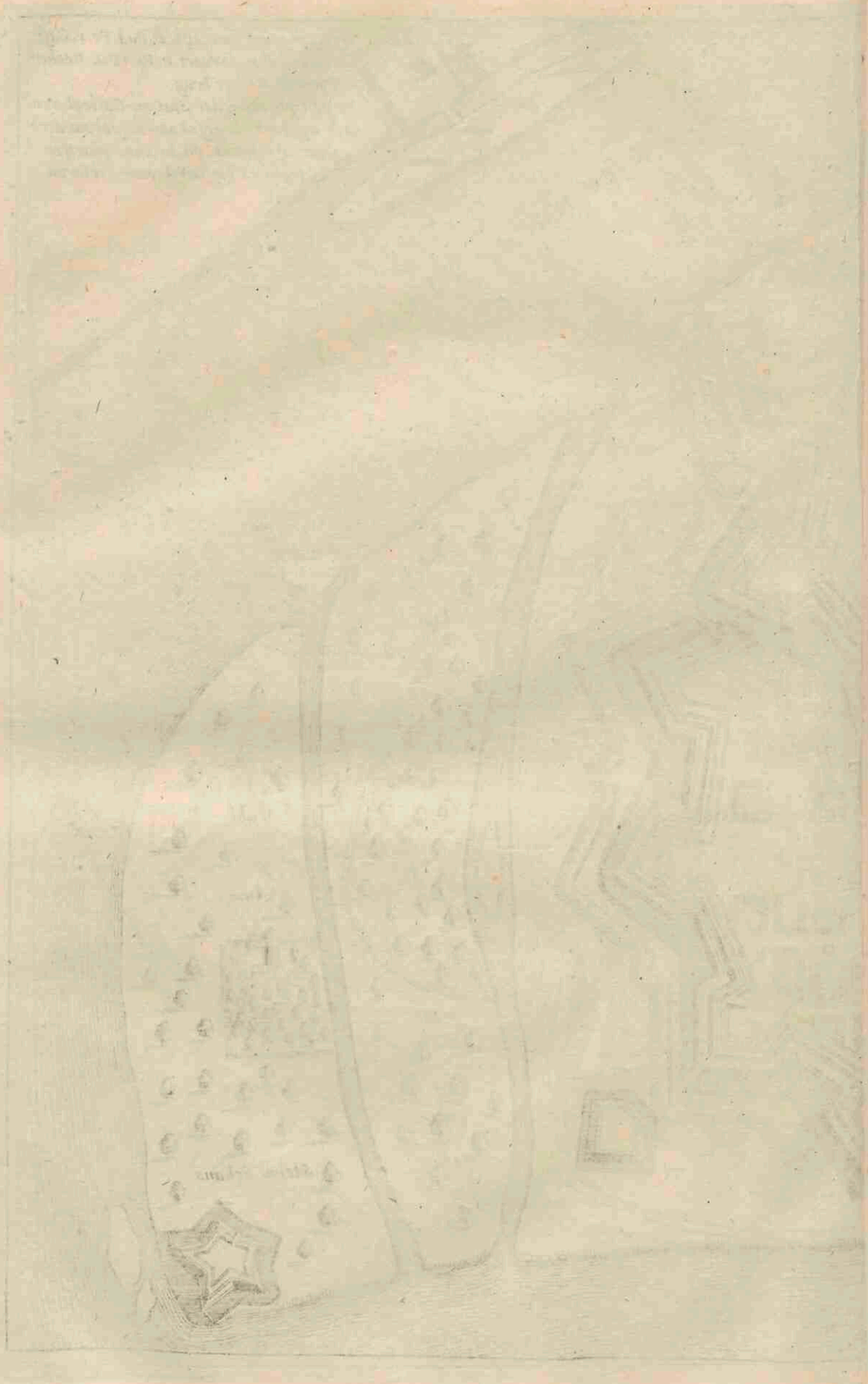

1631. fels / om die selve Plaetse des te beter te versien/ laten voeren: Maer hy selve is met sijn gantsch Hupsgesin aldaer ghebleven.

Dewijle nu in dese ghelegenthepdt de Coninglicke Sweedtsche Overste ende Gouverneur tot Hanauw / Chzistoffel Hubald/ over sulcx tijdinge verkreegh/soo is hy in der haest met een Compaingnie Dzagonners daer nae toe ghekomen/ die Stadt ende Burght in den name Harer Coninghl. Majest. tot Sweden geoccupeert: De Stadt / 't is waer/onbeset zijnde / maer de Burght was met een Compaingnie Sweedtsche Soldaten te Voete beset / ende den noch daer op bevonden Spaenschen Gouverneur/dewijle hy den ghegheben Termijn niet voldede/in arrest genomen.

Bzaunfelsz wert eendelijck met Accoozt ingenomen.

Hier op hebben de Wetterausche Graven/ die op die tijdt oock tot defensie hares Landts sommige Regimenten gewozven/ende nevens eenigh Sweetsch volck/die Vestinge Bzaunfelsz beleghert/welcke na wepnighe tijdt oock met Accoozdt overginck/ alsoo dat de Spangiaerden daer deur van den gantschen Wetterauw werden uptghedzeven.

Niet beter en gingh het oock met die in den Pfaltz / want daer wildet haer oock alles te enge werden. Tot Franckendale beschantsten sy haer seer / en maeckten die Stadt seer vast/daer mede sy in allen ghevalle haer des te beter defenderen mochten.

Spiers/ Landauw ess Kroonwepssenburgh/ tzeden op des Conninghs in Sweden zijde.

Op dese tijdt tradt oock de stadt Spiers op Harer Coningl. Majest. tot Sweden zijde: Met dese werdt gheaccozdeert/ datse 3 Compaingnien tot Hare Coningl. Majest. dienst werven ende onderhouden souden. Hier op liepen de Spaensche oock upt Germersheym ende Nieuwstadt/ die hier na met Sweedtsch Volck beset werden/ desgheliicken accommodeerden haer oock de Steden Landauw ende Kroonwepssenburgh / ende daer werdt in alle dese rondtom liggende Plaetsen sterck Volck ghewozven / ende dat Volck liep met hoopen toe / alsoo dat in een klepne tijdt een matelick getal te samen gebzacht werdt.

Die Vestinge vandē Bisschop van Spiers/ ghenaemt Philipsburgh / was doen ter tijdt met Ligistischen Volcke sterck beset: Daer van setteden haer in den uptganck der Maent Decembzis / 200 Mannen tot Rhijnhupsen over den Rhijn/ in mepninge om de Sweedtsche die tot Spiers upt ende in reden / op den dienst te wachten ende haer te overrompelen. Maer sulcx werdt den Oversten Hoznegh by tijdts verkondight / die in desen haer terstont met eenige Rupterije op de hielen pzesenteerde / om haer te kippen. Dat oock nae eenigh vechten / die van Philipsburgh kozt werden ingejaeght/ ende gedwongen werden sich weder in haer Schepen te salveren / Sy hadden 8 doode/ 10 gequetste/ ende noch 18 gebangen achterghelaten: Oock zijn van dese noch vele by den Schepen van wegen den grooten haest ende angst/ deur aendzinghen der Sweedtsche versopen.

Manhepnib wert vande Sweedtsche verobert.

Ontrent dese tijt/ is die sterche Pfaltzische Vestingh Manhepm (welcker veroveringhe vooz desen den Graef van Tilly so veel moepte en Volck gekost heeft) van Hertogh Bernhard van Weymar/als de selve (dat de Wachten qualick bestelt waren) werdt te kennen gegeven/ deur een sonderlinge Stratagema met behendighept ingenomen/ de Duytschen daer in Quartier ghegeven/ maer de andere by 250 Mannen al-te-mael nederghehackt: ende den Capitepn Maraval met t'samen sijnen Bendzich/ghebangen/ maer doch hier nae/ midts haer Rantsoen te betalen / weder werden los gelaten: Maer sulcke hare Verlossinge is hen qualick bekomen: Want als sy hen nae desen op den wegh nae Heylderbergh begaven / soo heeft de Gouverneur aldaer hen terstont doen ghevanghen setten/ ende na wepnige tijdt van wegen de verwaerloosingh der voozsz Vestinghe van Manhepm / dewijle deur verlies van dese Plaetse den Ligisten in den Pfaltz groote Afbzeuck gheschiede / ende die van Heydelbergh daer deur den Pas van den Rhijn gesloten was/ ende den toevoer gantsch afgesneden/ laten onthoofden. 1631.

Sweetsche Veldtmaerschalck Gustavus Hozn/ vertobert Mergentijepm.

De Sweedsche Veldtmaerschalck Gustavus Hozn/welcke de Coninck met 8000 mannen by sijnen Tocht upt Franckenlandt aldaer ghelaten hadde / dede middelerwijle oock gheluckighe Pzogressen. Want hy eerstelick Mergenthepm aen de Tauber / des Duytschen Oozdens Vozstelicke Residentie-stadt/ na dat hy een tijdt lanck daer vooz gheleghen/ ende de selve sterck beschoten hadde / met Accoozdt inghenomen. De Kepserschе ende Ligistische hebben hun / 't is waer/ in dese ghedurende Belegeringe bemoepet sulcken Plaetse t'ontsetten/tot dien epnde oock wel met 800 sterck daer op aengetogen: Maer sy zijn van de Sweedtsche/die van sulck haer vooznemen tijdtlick werdt kondt gedaen/ onderwege aengegrepen/ wel 300 nedergehackt/ ende de reste verstropt gewozden. De Boeren zijn oock de aftreckende Besettinge/ die wel 300 Mannen sterck waren/ na-gehaest/vele van die ter neder gelept/ ende haer vele Bagagie-wagens afgenomen. De Burghers ende Gheestelicke tot Mergenthepm moesten eenige dupsent Rijxdaelders vooz de Plonderinge geven. Hier op is de Sweedtsche Veldt-maer-schalck Gustavus Hoozn op Heylbzun gherucket. In die selve Stadt heeft de Kepserlicke Commissarius Ossa/ in't laetste der maent Meerte/ het Lotringsche Pfaltzburghsche Regiment van thien Vaendelen daer in gequartiert/tot welcker onderhoudinge die naebuyzighe van Adel/ alle maende/boven de 4 dupsent guldens epschten/ ende dat de Stadt Wijn ende Bzoot daer toe gheven soude. Als nu die voozseyde Veltmaerschalck / den 20 Decembz. op die Stadt aentrockt / ende de selve des nachts ontrent 10 uren met een stercke Rupterije heeft berennet/ ende des mozgens in 't aenbzeken des daeghs/ eenen Trompetter daer binnen gesonden/ met begeerte/ dat de Loteringhsche Soldaten die Stadt rupmen / ende hem met sijnen Volcke daer in laten trecken: Op sulckx wees hem de Lotringhsche Commandant siecht af / ende liet gelijcksaem aen verschepden plaetsen met Canon-stucken upt de Stadt schieten / maer ten dede gheen bysonder schade/ dan alleen dat sommighe Peerden op der plaetsen doodt bleven.

Insgelijcken Heylbzun vertobert.

Op sulckx schickte de Veldt-maerschalck/ des na middaghs wederom 2 Trompetters in de Stad/ die bzachten schzijven aenden Raedt van desen inhoude: Dat sy trachten souden die Garnisoenen in de Stadt/upt der Stad te schaffen / of anders soude hy middelen ghebzupcken moeten / die hy tot verschooninghe

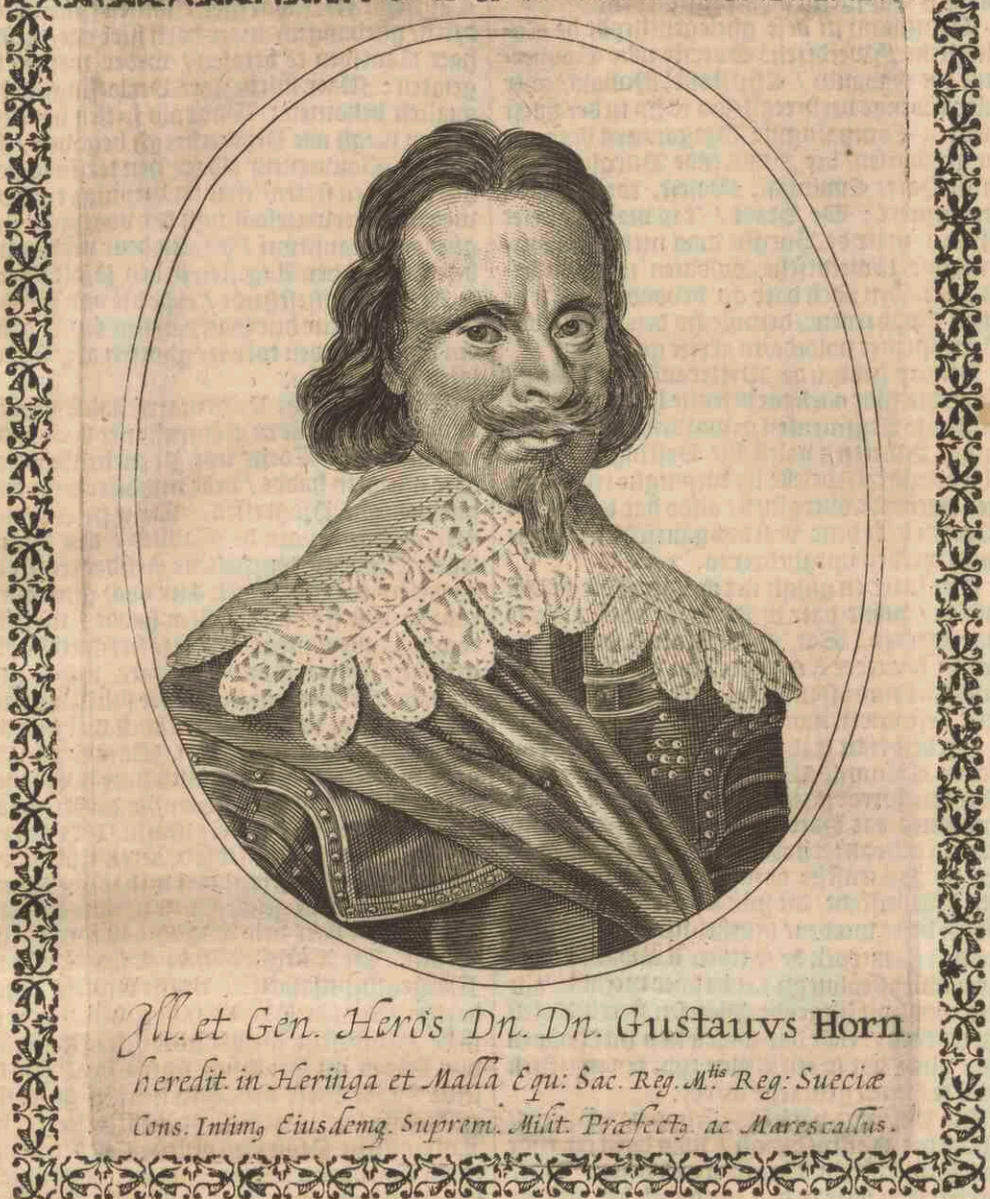

Jll. et Gen. Heros Dn. Dn. Gustauvs Horn
heredit. in Heringa et Malla Equ: Sac. Reg. Mtis Reg: Sueciæ
Cons. Intimꝰ Eiusdemq. Suprem. Milit. Præfectꝰ ac Marescallus.

der Burgers/ als sijne Geloofs-genooten/tot noch toe niet hadde willen verlaten. Maer de Commandant en wilde hem tot gheen goedighlicken Wttocht laten geseggen / maer hy begeerde dat die Burgers souden nevens hem vechten: maer dat en wilden sy niet doen/ maer hare Huysen voor Brandt ende Plonderinge behoeden. Onder sulcken verdraeyt wesen/wert des nachts sterck na de Wacht-vyeren uyt der Stadt geschoten.

Den 22 deses/veroverden de Sweedsche die Silmer-Meulen / die met 60 Lotringhsche/ over welcke een Luytenant commandeerde/ beset was: De Poorte wert met een Petard geopent/ende sommige nedergehackt: Maer als een Fransoysche Dragonner Hooftman daer mede binnen quam/soo gaf hy de overige quartier/ ende nam haer ghevangen. Hier op hebben de Sweedtsche uyt der Meulen die Pasteye tegen-over vernielt / ende of wel die beste Stucken daer op stonden / nochtans soo vlijtigh daer op vyer gegheven/dat niet alleen de beste Constabels / maer oock tamelijcke Soldaten deurschoten en beschadicht werden. Dewijle nu die Belegerde in sorghe stonden/ die Stadt mochte aen dese plaetse ingenomen of beklommen werden/soo hebben sy (nae dat te voozen noch een Sweedtsche Trompetter tot overgevinge der Stadt werdt uytgheschonden) met dreygginge van alle onghenade te bewijsen/ hebben sy tot Accoordt ghereselveert/ ende sulcks des avondts ontrent 4 uren den Veldtmaerschalck aengedient. Nu/op sulcks werden die Articulen verdattet / ende daer in alle Geestelicke ende Wereltlicke Catholische Persoonen mede besloten: Daer nevens bewilliget/dat die Besettinge met alle den harigen vyy aftrecken mochten/ende geconvoyeert souden werden. Maer het heeft hem wel het halve deel in den Wttocht / 't welcke louter Fransoysen waren/in den Sweedschen dienst begheven.

Gheluck nu hier op de Sweedtsche in de Stadt quamen/soo heeft de Veldmaerschalck sijn Quartier in't Duytsche Huys genomen/ over welcke de Commandeur niet wel te vreden

1631. den was: Maer het werdt hem aenghedient/ dewijle Hare Coningl. Majest. tot Sweden Mergenthepm/ als des Duptschen Oozdens Meesters Residentie in hadde/ soo behoozde voortaen die Oozden met t'samen den Hupsen/Harer Majest. toe.

De Veldtmaerschalck Hozn repsde op den Chzist-dagh/des nachts ontrent 10 uren/weder van daer af/ ende liet een Guarnisoen achter van 500 Musquettieren/ van goedt oudt volck/onder dē Oversten Luptenant Smidberger. Dese Stadt werdt naemaels uptermaten sterck bevestighet/ ende oock die voozsz Meulen met bysonder Wercken ghefoztifiteert/daer aen dagelickz eenige hondert Mannen hebben gearbeydet. De Catholische gebeden Goederen/ werden gearresteert ende geinventeert/ oock alle voozraedt aen Vzuchten ende Wijn upt de omligghende plaetsen in die Stadt ghevoert/ ende alsoo een Magasijn aldaer opgericht. Anders is op die tijdt oock Wimpffen/Necker/Ulm/ende meer ander aen de Necker gelegen Plaetsen/ in't Sweedtsche ghewelt ghekomen.

Dē Graef van Tilly is ondertusschen tot ende rondtomme Noozdtlinghen met sijn Armade geweest/ die heeft hem/'t is waer/bp de belegheringhe der stadt Heylbzun bemoeyet/ om die belegheringe af te dzijven: Maer ten heeft hem niet willen gelucken/ ende is Heylbzun/eer hp hem sulckz versagh/ overghegaen en ghewonnen.

Tilly verovert de Vestinghe Wiltzburg.

Daer op heeft hp die Anspathische Vestinge Wiltzburgh hem in te rupmen/ ofte in stede van dien/Craplsheym/Anspach ende Rotheym in te geven/ met ernst begeert. 't Welcke hem/ 't is waer/ een tijdt lanck geweygert werdt/ maer eyndelick als hp niet ophouden wilde/ maer allerley dzeygementen/ doen men hem niet bewillighde/heeft gebzupckt/ soo is de voozsz Vestinge Wiltzburgh hem met Actoozdt overghegeven/ ende 300 Tillysche/onder eenen Jonghen van Papenheym daer in gelaten ghewozden. Maer die Marckgraefsche Besettinghe is met Sack en Pack/benevens het Jonge Heerschap afgetogen. Dese Plaetse is namaels den Sweedschen seer hinderlick gheweest/ gheljck tot sijner plaetsen ghemelt werdt.

Krijgspreparatien in Meckelenburgh.

Over sulckz hebben hen in den Meckelenburghschen Landen die Saecken al met ghemack weder tot eenen gherusten Standt laten aensien. Want na dat Rostock/als voozsz is/ was ingenomen/ soo is daer op het Sweedtsche ende Meckelenburghsche Volck te samen vooz Wismar ghetogen/ ende die selve Stadt met ernst aenghegrepen. De Besettinge daer in/ is kozts te voozen uptgevallen/ ende langs het Strandt ofte Oever op sommighe mijlen weeghs gestroopt/ende veel Schapen/Swijnen ende Runder-vee in de Stadt ghebzacht. Hier nae in't eerste der Belegheringhe/zijn sp weder wel 1000 sterck uptghevallen/ alwaer sich dan een hart treffen verheven heeft/ daer by aenvanckelick aen beyde zijden een tamelick getal gebleven is: Maer doch zijn sommighe van de Belegherde met groot verlies te rugghe ghedzeven ghewozden/ op dieng zijde onder ander den Oversten Adessa Parei, een Italianer/op de plaetse doodt bleef/ende sommighe ghevangen ghewozden. Aen de Meckelenburghsche zijde moeste oock die dapper Overste Luptenant Vzeedenbach in deser furie het leven laten.

1631.

De Belegherde lieten het uptvallen nae/ op sulcken Campen/ ende wilden dierghelijcken Vlepsch-kappen niet meer uptstaen: Maer waren daer op bedacht/ hoe sp met goedt Actoozdt ende Reputatie daer van komen mochten. Tot sulcken eynde begheerde terstondt nae den voozgaenden Wtval/ den Oversten Gramb/ die in Wismar commandeerde/ aen Hertogh Adolph Frederich van Meckelenburgh/hem te vergunnen/ dat hp eenen Capiteyn aen den Keyserschen Veldtmaerschalck van Diepenbach/om die selve den Standt der Stadt/ dat hp namelick/ de selve niet langher houden konde/ aen te segghen/ afveerdighen mochte.

Wismar werdt aen dē Hertogh van Meckelenburgh overgegheven.

Op sulckz sijn aenhouden ende begheeren/ heeft soo wel in den name ende van weghen Hare Coningl. Majest. tot Sweden/als oock vooz sich selfs/Hertogh Adolf Frederich/met sulcken bedingh/ dat hp Overste Gramb/als een redelick ende Duptsch Soldaet eñ Overste/ sijn Belofteniſſen als een Cavallier/ onverbzekelick naekomen/ ende hier onder gheen malitiam verberghen/ noch vergeefschen opset soecken: Maer veel meer nae aller mogelickhepdt/ sijnen Aftocht bevoozderen ende uptterste beste matureren soude/edoch op dese navolgende wijse inghewilligh t:

Ten eersten/ soude die voozsepde Hooftman die tot dien eynde afgeveerdicht soude werden/ van wegen Hare Coningl. Majest. tot Sweden/ ende Hare Vozstel. Genad. van Meckelenburgh/ niet alleen met seeckeren Pas ende Kepas/ maer oock daer het noodigh zp/ aen Plaetsen ende Epnden met een Convoy/maer insonderhept op sijn gantsche Kepse met eenen Trompetter voozsien ende vergheselschapt werden.

Ten 2. Soude die voozsz Hooftman/ sijne daer henen ende weder te rugge Kepse/ in sulcker gestalte aensetten/ dat hp sulcx binnen dzie weken ofte ten langsten in een maendt af-leggben ende uptrichten soude/ nochtans soude men van weghen eenes daeghs 3 ofte 4. niet begrepen zijn.

Ten 3. soude die gemelte Overste Gramb/ die Capitulations-Puncten op-teyckenen/ ende sulckz hem/den Hertoghe t'oversien ter handt bestellen.

Ten 4. Soude met recht nae Krijghs-ghebzupck/bp gedurende sulcken Tractaten/ende tot op des Hooftmans wederkomst een stilstandt van Wapenen ende arbeydt te Water ende te Lande aen beyde zijden gehouden werden: Oock dier oozsaeck Gijsel uptgeven ende overleveren sullen.

Ten 5. Soude by den ghedurenden Stilstandt/ yder deel hem in sijnen Grensen/ naemelick die in der Stadt ende op der Schansſen Walvisch geblocqueerde/ in hare Muren/ Meulen en Schanssen/ die buptenste in hare Quartieren ende Posten die sp inne hadden/ behouden/ende nader niet daer aen/noch voozder daer upt-rucken: Insonderhepdt soude sulcx op den Walvisch-schans upt der Stadt geenen Toevoer/ noch aen Ammonitie/ Pzovisande/ Hout ofte wat het ware/ gheschaft werden.

Ten 6. Soude den Oversten Gramb verbonden zijn/ na gemaeckter opgerichte Capitulatie/

1631. tulatie / by wederkomste des Hooftmans / hy brachte ock voor Resolutie wat hy wilde / die Vestinge Wiszmar met alle omligghende Schanssen / af te treden / ende Hare Coninckl. Majestept ende Vorstel. Genad. over te gheven.

Ten 7. Ock die Schanse Walbisch by gedupzende desen Stilstandt / van weghen eenes ende anderen afganer / genoot-dzuckt werden te capituleren ende sich over te gheven / soude sulckx den Stilstandt in 't minste niet tot nadeel sijn / maer in alle sijn Puncten ende Clausulen na voorsz maten in acht genomen werden.

Kepserschе Besettinge treckt uyt Wiszmar.

Na dat nu dese Hooftman / na voorgemelter Ordinantien / afgesonden is gewozden / soo heeft den Oversten Gramb onder desen met den Hertoge van Meckelenburgh ende Generael Doodt / van weghen de Overgevinge / op ghewisse Conditien gheaccozdeert / ende hem in sulckx vergeleken / dat hy tot den uytganck deses Jaers / die Stadt ruymen / ende met sijnen onder-hebbenden Volcke / na Slesien aftrecken wilde / maer sulckx niet ghehouden / nademael hy den Aftocht verscheyden mael opgheschoven / ende alder-eerst den 10 Januarij des volgenden Jaers met der Besettinghe / die 3200 Mannen sterck was / uytghetoghen.

Als hy nu eenige mijlen na der Slesien was voozt gemarcheert / soo heeft hy eenen Sweedschen Luptenant / die hem heymelick volck afvoeren wilde / deurschoten: Sulckx heeft den Generael Doodt / als hy dit vernam / seer verdzoten: Ende dewijle effen tot desen ock tijdinghe quam / dat die voorsz Oversте Gramb contrary het Accoozt / eenige Stucken op Wagens in 't Hoy ingepackt / ock wel 300 Musquettiers met hem voerde / heeft hy hem / nevens den Oversten Loohausen / terstont nagejaeght / wel 500 Mannen nedergehackt / ende de reste / uytgesondert 2000 Mannen / die haer in Sweedtschen Dienst begaven / verstropt / Ock den Oversten Gramb met eenen Commissarius / die 14000 Rijckzdaelders voor sijn leven boot / ghevangen na Gripswalde laten voeren / tot dat hy voldede.

Daer na heeft men voozder vernomen / dat Gramb voor sijnen Aftocht allerhande practijcken gebzuyckt heeft / die Schepen tot Wismar ghespoliert / Teylen / Wandt ende anders verkocht / ende eenige stucken Geschut begraven laten.

Anders hebben die Sweedsche in dese stadt Wiszmar veel schepen / eenen statelicken voorraedt aen Ammonitie / nieuwe gegoten Stucken / ende insonderheydt veel Loots ende wel twintigh Last Buspoeper ende ander Berepdtschappen / die den Hertogh van Friedlandt aldaer tot eener Scheeps-armade toerichte / ghevonden.

Damitz dã dẽ Sweetsche met Accoozt ingenomen.

In desen als het met Wiszmar soo verre quam / dat den Oversten Gramb sich aenboodt / om te accozderen / soo is den Oversten Loohaussen met eender Sweetsche ende Meckelenburghsche Armade voor de Vestinghe Damitz getogen / ende die selve met een harde Belegeringe aenghegrepen. Als nu die daerin-liggende Kepserlicke Overste Luptenant Straube / nevens sijn onder-hebbende Guarnisoen / bemerckte / dat by ghemeene Krijghspzeparatien der Kepserlicke Armade / sy hen op gheen Ontsettinge hadden te vertroosten / ende dat haer ock sulcken Plaetse upt alderhande oorsaecken / insonderheydt ghebzeck aen Pzovianде en ander Nootdzuftigheden merckelickx verminderinge / langher te houden onmoghelick ware / soo heeft hy hem op de naervolgende Articulen overgegeven: 1631.

Erstelick / soude hy Overste Luptenant / met t'samen alle hooghe ende lage Bevelhebbers ende Soldaten / met den Savellischen geene / hy ware wie hy wilde / uytghenomen / met haer Boven- ende Onder-gheweer / ses vliegende Vanen / brandende Lonten / Kogels in de mont / ende ghebulde Bandelier-maten / den 19 Decembz. vroegh aen den dage / haren Aftocht sullen nemen.

Ten tweeden / soude hy Overste Luptenant / een ofte twee daghen voor den Aftocht / alles wat aen Gheschut / Ammonitie / Krupt / Loot / Lonten / Geweer / Pierquen / Musquetten en Pzovianде / soo daer pet-wat van dien overigh is / met alle 't gene wat totten Krijgh behoozt / sulckx daer toe verordineert is / ghetrouwelijck sonder achterhouden over te leveren.

Ten 3. Sullen alle hooghe ende lage Officieren / Bagagie-Karren / Wagens ende Kp-Paerden / op de naervolgende wijse passeren: Als den Oversten Luptenant / Oversten Wachtmeester Kelly / Hooftman Schlegter / yder een Koetse / een Kust-waghen met vier Paerden / ende drie Kijt-Paerden / Hooftman Hamer een Koetse / een Kust-wagen / yder met vier Paerden ende twee Kijt-Paerden: Den Hooftman de Vouba een Koetse / een Kust-waghen / yder met vier Paerden ende twee Kijt-Paerden / yder Luptenant een Waghen ofte Kalesse / met twee ofte drie Paerden ende een Kijt-Paerdt: yder Vendzich een Kalesse met twee Paerden ende een Kijt-Paert / Den Pzovoosten een Kust-wagen met vier Paerden ende drie Kijt-Paerden / ende den anderen Standts-Persoonen yder een Kijt-Paerdt. Insgelijcken daer somtijts navolgende Officieren zijn / als Veldt-scheerder / Fozierder / Veldt-schrijver ende anderen / Wagens / Karren ofte anders wat hebben sullen / soo souden sulcke / nevens de voorsz. met allen by-sich-hebbenden Toebehoor / passeren.

Ten 4. Souden noch den Hertogh van Meckelenburgh / noch desselven Landts Inwoonders / sy waren van Adel ofte on-Adel / Amptmannen / Boeren / ofte wie sy wilden / van wegen spolieringhe ende afneminge sommiger Paerden / Vee / inhalinge des Boepers ende Koozns ontstanen brandes / vernielinghe des eenen ofte des anderen Huys ofte petwat / het ware soo gheringe ende groot als het immer wilde / in het aftrecken niet te pzetenderen of in te voozderen onderwozpen zijn. Maer soude nu een Officier ofte Soldaet / ergens of petwes aen de Inwoonders / sy waren Edel of on-Edel / ofte hier-en-teghens een inghesetene / pemanden van der Soldatesca wat klaeghlicks voordzaghen / sulckx soude met behoozlijcke Rechten ende sonder hinder of ophoudinghe / het gheschiede ock onder wat schijn het wilde / die Persoonen ofte Goederen van eens yders Overighеydt besocht / ock het klaghende deel volkomen als moghelick is / die behoozende Gherechtigheydt verordineert werden.

Ten 5.

1631. Ten 5. Soude in den name der Coninckl. Majestept tot Sweden ende Vorstelicke Genad. Hertoghen tot Meckelenburgh / den aftreckenden belooft ende toegheseydt sijn / datmen haer vry / seecker / onverhindert ende onberooft / deur alle 't volck die tot deser tijdt in Hare Coninckl. Majestept ende der selver geallieerde diensten sijn / eñ anders nae 't Leypsigher Slot op den beenen ware / van daer aen tot na Munden aen de Weser convoperen ende oberbrenghen wilde.

Ten 6. Soude tot sulckē Convoy een Compaingie Ruyters mede ghegheven werden / oock desselven Ritmeester ofte in diens afwesen den Lieutenant met ghenoeghsame Paspoort-brieven ende instructie desen Accoort na te komen ende vast daer op te houden versien werden.

Ten 7. Soudē voor de Kranckte en Beschadighde / eensdeels ander Noodtdruften 16 Waghens met 4 Peerden yder bespannet / verordent / ende van 't eerste ofte tweede Nacht-legher / nae vermoghen te rugghe ende andere in die plaetse bestelt werden.

Ten 8. Soude in alle Nacht-leghers noodighe Provisande / als Broodt / Bier / soo moghelick is / pet wat Spijse voor de Officiers / als oock Hoeper voor den Bevel-hebbers Peerden / op 't beste als moghelick is / bestellet / ende oock desbalven verordeninghe ghemaeckt werden.

Ten 9. Des Regiments Cappellaen / nevens ander twee Geestelicke / souden met t'samen den Cappellaen / haer Ornament ende Kassen vry sijn / ende onghemolesteert passeren.

Ten 10. Alle Scheldt-Woorden / die eensdeels somtijdts tegen malkander werden uptghegaten / souden wech-ghenomen ende niet meer ghedacht werden.

Ten 11. Die op beyder zijden Ghevangene soude den eenen teghen den anderen sonder Rantsoen / nochtans met betalinghe haer verteerde Onkosten / opgewisselt werden. Maer ware het / dat de eene ofte de andere op dese of ghene zijde begheerde te blijven / ofte wederom tot zijn Vaendel meynde te treden / souden die selve niet opghehouden werden.

Ten 12. Alle Overloopers / die gesien werden / sullen onghewepghert gherestitueert ende gheene verweghen werden.

Ten 13. Inden Aftocht soude vanden Soldaten ofte Bevel-hebbers niemant / noch deur besterk met Ghelt ofte ander Persuasien / totten Affal / gheroert werden.

Ten 14. Wert den Aftreckenden hier mede ghenoeghsame Assecuration ghedaen / dat van alle sulcky wat op die Waghen geladen / te Peerde ghevoert of ghedraghen werde / het ware Ghelt ofte Ghelts weerde / niemanden het minste / het zy oock wat het ware / noch van Bevel-hebbers of Soldaten / Edel of onedel / Burghers of Boeren / afghenomen noch aenghehouden werden: Nochtans soude den oversten Loohausen vry staen / op de Vestinghe / ende voor den Aftocht / die Waghens na sijn believen moghen doen visiteren.

Ten 15. Soude die Overste Luytenant niet alleen alles / wat aen Stucken / Ammonitie ende ander Voorraet voorhanden is / als voorghemelt / trouwelick te kennen gheven / maer oock die Wercken en Vestinghen onbeschadight laten; de Mijnen ende anders / tot verhoedinghe van onraet en schade / toonen ende wijsen / op datmen sich daer na richten mochte. 1631.

Ten 16. Dat oock ('t welck God verhoeden wilde) hem toedroeghe / deur eenigh Ongheluck / somtijdts in 't quartier in 't wechrepsen in Harer Vorstelicker ghenaden Landen / ofte andersints een Vyer upt quame / soude daerom teghen den voorsz Overste Luytenant noch desselven by-sich-hebbende Trouppen / tot eenigher ongheleghenthepdt gheen oorsaeck gheschept werden / Maer den Oorsaker en Versupmer des Vyers / daer hy konde uptghehipt ende betrapt werden / van den Overste Luytenant / tot een Exempel / ghestraft werden.

Ten 17. Souden oock / tot die weder-terugghe-keerende Convoyen / twee voornaemste Bevel-hebbers / tot Gijselaers achter laten / ende die selve oock als-dan met eenen Trompetter ofte Trommelslagher weder seecker na Munden ghelevert werden.

Als nu dit Accoort in sulcker ghestalte besloten is / soo is die Vesettinghe daerop onder 6 vlieghende Vaendels uptghetoghen / maer veel van die selve by de Sweedtsche blijven dienen / ende oock vele onder-weghe van de Trouppen wech gheloopen / maer de overighe / dewijle sy haer na 't Accoort niet gelijckmatigh hielden / zijn in 't Ampt Wickenzee van de Bannierssche overvallen / wel veertigh daer van nederghehackt / ende die overblijvende / met t'samen haer Vaendelen / ghevanghen ghenomen.

Krijgshandelinghe in Nedersachsen.

In het Eertzstift Bremē / heeft oock aen't eynde des jaers 1631 den Krijgerischen Mars hem dapper gheroert. In 't begin van de maent Novembr. is eenighe Bisschoppelicke Kupterije in de Stadt Verden ghekomen / ende die Papen ende Monicken alle daer uptghejaeght / die hun op Rothenburgh salveerden / ende van daer upt / haren Secretarium aen den Bisschop uptgeschickt / om te vernemen wat sy sich tot hem hadden voorsien. Dese is gheantwoort ghewoorden: Dat den Bisschop begheerde / het souden sich alle Keyserssche Soldaten ende Papen in 't Stift Bremen / upt den Landen packen / ofte hy wilde hen daer upt dryven.

Hier-op heeft hem den Oversten Reynacker met 800 Musquettiers ende 200 Peerden upt Staden teghens hem opghemaeckt / in meyninge het Bisschoppelicke Volck te overvallen ende te slaen: Maer sulck sijn voornemen en heeft hem niet willen gelucken. Want terwijle hy Bremen voor by passeerde / ende onder 't Gheschut der Stadt her marcheren moeste / soo hebben hem de Burghers te rugghe ghehouden / dat hy niets heeft konnen uptrichten. Waer op hy het Landt te Worsten dreyghde upt te plonderen: Maer nadien desselfs Inwoonders dit Landt onder Water stelden / soo heeft het hem daer oock ghefeplet.

Keyserscheneme Verden / in 't Eertzstift Bremen / wederom in.

Onlangs hier na / is de Graef van Gronsvelt met eenigh Volck tot den Oversten Reynacher gekomen / welcke te samen in 't Graefschap Hoya 3000 Mannen vergaderden / eñ daer op met ettelicke Stucken die Aller passeerden / soo sijn sy voor Verden gheruckt.

1631. Waer op die Bisschoppelicke daer-in-liggende Kupters / sich terstondt op Langhewedel salveerden / maer het Voetvolck heeft hem wat geweert: Doch eyndelick nadien sy te swack waren / geaccordeert sijn / ende met Sack ende Pack uptghetoghen.

Insghelijcken Langwedel.

Als sy nu Verden tot haer alsoo bemachtighden / soo sijn sy terstont voor Langhwedel ghetoghen / ende dat selve beschoten. Die Bisschoppelicke Besettinghe heeft hem 2 daghen langh dapper geweert: Maer dewijle harer teghen een sulcke Macht te wepnigh / ende sy oock om een Belegheringe upt te harden / niet ghestoffeert waren / soo sijn sy in gheluycken ghevalle veraccordeert / ende sijn na Krijghs-ghebruyck afghetoghen.

Na desen hebben de Keyserschе eenige Bisschoppelicke Kupterije overvallen / ende ghelaghen / ende alsoo des Bisschops Trouppen meestendeels tot niet ghemaeckt / dat de reste ter nauwer noodt qualick in Bremen konden komen. By soo ghestelder Saecken / hebben 't vele daer voor ghehouden / dat de Bisschop te snel hem ghehaest hadde / ende hadde wel sijn saecken beter moghen waer nemen / bequamer met Wijshept voort te varen / ende des Generaels totten Successe verwachten konnen.

Onder dit verloop sijn tusschen de Hessische ende Keyserschе veel scharmutselen voorghevallen / sonderlinghe sijn sy na den uptganck der maent Decembr. by Warburgh hart aen malkander gherocht / alwaer op beyde zijden vele op de plaetse doodt bleven. Anders wert op die tijt als de Lantgraef met sijnen Volcke hem met den Coninck van Sweden voeghde / het gantsche Stift Fulda ghedesarmeert / ende met dat selve Gheweer die Hessische Onderdanen versien.

Krijgs-handel in Bohemen.

Daer boven hebben wy gheseydt / in wat ghestalte de Graef van Tilly voor Norenbergh weder af-toogh / ende by sulcken afstrecken sijn Armade verdeelet / den eenen hoop daer van nae Bohemen ghesonden / maer hy selve met den anderen Troup nae Nordlinghen ende Donawеert hem ghewendet heeft. Als nu den Oversten Gotsen / Don Balthasar, ende de Keyserschе Veldt-maerschalck van sulcken nae Boheem marcherenden Ligistischen Krijghs-volcke tijdinghe bequam: soo hebben sy alle 't Volck upt Slesien / ende wat noch in Bohemen was / te samen ghevoert / ende daer mede op Limburgh ghetoghen / ende hun aldaer beschantset / op hope met hulpe der Ligistischе / die Sachsischе te besetten ende te overvallen.

Keyserschе werden van de Sachsische geslaghen.

Maer als de Veldt-maerschalck van Arnhеym dit vernam / soo heeft hy hem in aller haest met eenighe Regimenten veerdigh ghemaeckt / ende op dat de Burgerschap tot Praghe dit niet weten soude / hoe sterck die Besettinghe aldaer ghelaten werdt / by der Nacht sonder eenighen Trommel-slagh opghebroken / ende sijnen Tocht op Limburgh ghenomen / daer hy doen / als hy ten deele een halve mijle daer van was / sijn Ordeninghe heeft ghemaeckt / ende heeft den Vyandt willen aengrijpen. Maer die selve hadde van sijner aenkomste goede wetenschap / presenteerde hem in 't Veldt / ende dede den eersten Aenval soo ernstelick / dat de Sachsische Kupterije began te rugghe te wijcken.

Doen sulcks de Veldt-maerschalck van Arnhеym bemerckte / soo heeft hy hen met allen ernst vermaendt standt te houden / met vermelden / dat het niet alleene om haer Lijf ende Leven / maer om Landt en Lieden / ende om die gantsche Christelicke Kercke te doen was / ende dat sy met hare Vlucht niet alleen aen haren Ghenadighsten Cheurvorst en Heere / die sy soo dier ghesworen hadden / maer oock aen Godt in den Hemel selve / diens Eere hier deur soude ghesocht werden / trouweloos sijn souden: Jae soo verre sy alsulcken ontrouw wilden beginnen / soo soude hy sijn eyghen Gheschut op haer richten / ende hun laten ter neder schieten. Deur dese woorden sijn sy weder ghemannet en wacker gheworden / ende totten Standt-houdinghe ghebracht gheweest: Dat sy met sulcken Herte ende Manhaftighеydt haer teghen de Keyserschе stelden / dat de selve / insonderheydt dewijle oock het Sachsische Gheschut heftigh op haer speelde / in de vlucht ghebracht / ende in het voor-heen-ghemelte Stedeken Limburgh ghejaeght werden. Waer op die Sachsische Veldt-maerschalck haer sterck heeft naghe-set / hem voor dat Stedeken ghelegdt / ende dat selve opghehepscht.

Maer als die daer binnen anders niet dan met on-op-houdelick schieten upt haer Stede antwoordt gaven: Soo en liet hy niet alleen hier teghens oock sijn Stucken dapper los gaen / maer oock eenighe Granaden daer in werpen / waer deur dan dit Stedeken in brandt gherocht.

Hier op / soo haest die Keyserschе hun over de Elf-brugghe retireerden / ende op dat die Sachsischе haer niet en mochten vervolghen / die selve Brugghe achter hun afghebrandt: Nochtans soo hebben sy een matelick ghetal / die eensdeels in het voorighe treffen ende slupten der Sachsischе by haer wech-ruymen / ter neder ghelegdt / ter deele ghevanghen ghewordeen / achter ghelaten. Aen de Sachsische zijde sijn oock / nevens de ghemeene Soldaten / eenighe voornaemste Officieren op de plaetse ghebleven / ende is sulck Treffen ten uptganghe des Winter-maendts ghepasseert. In dat Stedeken is veel Koorn / Graen ende Wijn deur den brandt verdorven.

Dewijle nu den Vyandt met grooter haest hem daer van maeckte / maer de Sachsische so snelveerdigh niet daer over konden komen / soo is Arnhеymb daer-op weder nae Prage ghetogen.

Eger wert van de Sachsische in-ghenomen.

Den derden Decembris wert de Stadt Egher van de Sachsische in-ghenomen / op de navolghende maniere: Alder-eerst hebben sich dese ontrent neghen hondert in 't ghetal / na by de Stadt op den Galghen-bergh laten sien: Daer-op oock terstondt den Raedt / als sy dit vernamen / aldaer van stonden-aen in aller stilhеydt die Poorten laeten slupten / haer vergadert hebben / in mepninge op middelen en weghen te ghedencken / hoe sy weder-standt mochten doen / ghelijck sy dan oock tot dien eynde de Burgherschap in 't gheweer belasten te komen: maer geene van haer en heeft hem ghepresenteert.

Onder dese ghedupzende deliberatie / soo is van eenen Burgher een schoote ghedaen: Waer-op terstondt hier nae een Cornet Kupters op de Brugghe van de Poorte quamen / ende

1631. ende begeerden datmen haer inlaten soude / ende in de stadt quartier verkrijghen mochten: Maer sulckx en wilde de Wachtmeester niet bewilligen. Onder dit ghespreck / zijn de Rothgarbers ende ander Burgers toegheloopen / ende de Poorte met Haxen en Bijlen met macht en ghewelt open ghehackt / ende alsoo de Ruyters vryen Pas in der stadt gemaeckt / de welcke dan spoozen-streeckx al eer het den Burghermeesteren ende Raedt op het Stadthuys bekent wert / na binnē toe op de Marckt gereden: Op welcken in-rijden terstont meer Ruyterije ende Voetvolck wel 900 sterck gevolght is / die haer alle op de Marckt vergaderden / ende soo langhe stille hielden / tot haer van den Raedt quartier ghemaeckt werdt. Als nu die Inquartieringhe geschiet was / ende die Wachten bestelt zijn ghewozden / soo hebben hen / 't is waer / eenige Soldaten onderwonden het Nonnen-Klooster te plonderen / maer is doch van den Officieren verhindert / ende den Geestelicken aengheboden ghewozdē / dat / so sy yetwat spenderen of uptdeelen wilden / hare Saubegarden in haer Wooningen ende Klooster gestelt soude werden.

Den 5. Decembris / heeft de Sachsische Commandant de Burgerschap te samen beroepen / die oock ghewilligh verschenen / ende op begeeren alle geswozen / by den Cheurvorst van Sachsen te houden / eñ Lijf / Eere / Goedt en Bloedt op te setten. In de stadt en werdt in't minste niet gherooft / dan alleen dat die daer in ghevluchte Geestelicke ende Joodsche Goederen prijs ghemaeckt werden.

Om Eger zijn namaels noch veel Plaetsen ende ander Stedekens ingenomen gewozden / onder welcke sonderlinghe was / Ellebogen / Slackenweert / Valckenauw ende andere / daer henen hun die verdzevene / die haer tot noch toe in Sachsen hadden opghehouden / weder op haer Goederen begheven / die alle statelicke Saubegarden zijn uptgedeelt gewozden.

Schermutselinghen / tusschen de Sachsische ende Keysersche / in Bohemen.

Tot deser tijdt is tusschen de Sachsische en Keyserschе in Bohemen een stadigh schermutselen geweest / want de Keyserschе / sonderlinghe die Crabaten / seer nae Prage toe ghestroopt hebben: Maer doch wepnigh standt ghehouden / maer by tijdts wanneer het haer ghelden soude / de vlucht-repse hebben aenghenomen. Maer van de selve zijn doch korts vooz den Chzist-dagh van den Oversten Hofkerck / die doen ter tijdt nevens eenen Grave van Solms / in Prage commandeerde / 3 Compaignien overrompelt / ende meestendeels nedergelept ghewozden.

Hier-en-tegens zijn de Keyserschе onlangs hier na in der nacht tot Rakonitz / eene der onsen van Prage gelegen Stedeken ingevallen / ende 3 Compaignien des Oversten Stepnaus Ruyters / die men de Marckgraefsche noemde / meestendeels neder-ghehouwen / alsoo dat boven de 100 ende 20 Man niet daer van quamen. Desghelijcken hebben ontrent die selve tijdt / de Crabaten 2 Sachsische Overste / Haugwitz ende Wentzora / de welcke recognosceren willen / niet verre van Prage gevangen / ende eenighe Ruyters die sy by haer hadden / neder-ghehouwen.

Anders zijn die oude Pverdaghen in de inghenomene Plaetsen in Bohemen met groote vreughde der Inwoonders gehouden / Euangeltsch gepredickt / ende veel Lieden die by de vergangen Reformatie totten Afval gedwongen waren / weder bekeert gewozden. 1631.

Jesuiten en Monicken tot Prage / willen de Stadt den Keyserschē overleverē.

Op dese tijdt hebben de Jesuiten ende Monicken tot Prage in't Stroohof haer onderstaen / den Keyserschen deur verraderije die voorsz Stadt over te leveren / 't welcke oock op den Nieuwen Chzist-avondt in't werck soude gebracht werden. De Praetjicke was / wanneer sy met alle Klocken luyden souden / maer sy hebben te vroegh gheluydet / dewijle het eerst des avondts ontrent 5 uren gheschieden soude. De Monicken in't Stroohof hebben hier toe een gat in de stads Muer ghebzoken: Maer de Jesuiten hadden den Brief deur eenen Boer in een Smeerbal daer upt bestellet / dese wert betrapt / ende is vooz die van de Hofkertke ghevoert ghewozden. Daer op men op geschiede nasoerckinge by de Jesuiten ende Monicken / veel Buspoeper ende Musquetten ghevonden heeft / deshalven sy alt'samen met hare Studenten ettellicke hondert werden uptgheschaft / ende haer is niet meer dan een Lijfbzoodt medegegeven gewozden.

De Sachsische hebben namaels oock Rackonitz weder in haer gewelt gebzacht: Ende heeft in sulckx de Overste Luytenant Hanaco by Eger 2 Compaignien te Paerde ende eene te Voet / Keysersch Volck / ghestaghen / datter van dien 150 doodt bleven / wel 40 gevangen / ende 1 Cornet met 2 Trommelslaghers verovert / daer op stonden des Coninckx van Denemarcken Wapenen.

Het Sachsische Volck began op die tijdt seer te sterven / ende in Bohemen kranck te werden / ende werden vele in Bohemen met der doodt wech-gheruymt: Wesshalven van den Cheurvorsten over-al stercke Wervingen aenghestelt / om niet alleen die ledige Plaetsen te vervullen / maer oock sommighe versschе Regimenten opgericht / ende alle de Monsterplaetsen alle bupten het Keurvorstendom aenghelept ghewozden.

Groote alteratie tot Weenen / over de quade Forture der Keyserschе en Ligistische.

Dewijle hem nu dit bladeken aldus (ghelijck tot hier toe verhaelt is) heeft omgekeert / ende het gelucken den Papisten / na datmen haer lange gesmeeckt hadde / den rugghe heeft ghekeert: Soo is daer over / sonderlinge tot Weenen / groote klachte / vreese ende lamenteren op gevolght; vooznemelick alsmen sagh / dat de Keurvorst van Sachsen van de vereenighinge die hy met de Coninck in Sweden hadde opgericht / geensins konde afgetrocken werden: Boven desen oock noch met sijn Armade in Bohemen was gevallen / die Hooftstadt Prage / ende die Coninckliche Residentie / nevens meer ander omliggende Steden / Heeren-huysen ende Casteelen hadde inghenomen / ende in die selve aen Goudt / Silver / Ammonitie ende Provisande eenen grooten Rijckdom beguam: soo heeft sulcx in Hongarijen oock een aensien gehadt / als of die selve Onderdanen rebelleren ende van haeren Coninck afvallen wilden. Soo stonde men daer by in sorge / of de Boeren in het Landeken over de Ens / soudē oock het Jock daer mede sy tot hier toe deur nauwer noodt in dwange zijn ghehouden gewozden / afwerpen / ende haer in desen verwarden Stand ende overlast van't Huys Oostenrijck weder in die Vrijheydt setten willen.

Na dat dese saken aldus ghestelt waren / soo heeft de Keyser alle middelen voorgheprzacht / hoe hy den Hertogh van Friedlandt / daer toe

1631. wederom beweghen mochte / dat die selve het Generaelschap over sijn Krijghsvolck op hem nemen wilde: Tot welcke eynde hy den Vorst van Eggenberg / die den gemelten van Friedlandt boven ander respect toedroegh / tot hem heeft afgheſonden: Die heeft deur menighvuldigh bidden en aenhouden / soo veel by hem te weghe gebracht / dat hy hem eyndelick verklaerde: Hoe wel de Keyserlicke Majestept hem niet alsoo 't behoorde / ghetracteert hadde / ende weshalven hy oock gheen oorsaeck hadde / hem tot sulcken werck te begheven: Maer dewijle hy hem den Vorst van Eggenbergh soo hoogh verobligeerde / soo wilde hy hem der liefden halven noch pet-wat doen / doch hy en wilde hem maer alleen tot Maerte toe ten dienste staen / ende dies weghen geenen Name of Tijtel voeren van eenen Generael ofte pet anders: Soo en wilde hy oock hem niet begheven om teghen den Vyandt te slaen / ofte hem aengrijpen / ofte eenighe Impressa voor hem nemen / noch eenes of anders hem weder afdringhen: Maer alleene het Volck in dese drie Maenden toe voeren / ende een Ordeninghe daer in maecken. Ondertusschen soude men hem / het zy op een ander subjectum resolveren / maer doch nae eenen Vrede trachten / dewijle sulckr het seeckerste ware. Hy en begheerde gheen betalinghe / ongeachtet men hem hondert dupsent Rijckrdaelders aenboodt / met vermelden / men soude hem alleen in dese drie Maenden / waer hy ende wat hy te doen hadde / den noodtdruft verschaffen.

Keyser Ferdinandus / draeght den Hertogh van Friedlandt / dat Generaelschap weder op.

Hier op nam hy sijn Hooft-quartier tot Znaym / in Merheren / ende daer werdt overal in den Keyserlicken Erflanden Volck te Voete ende te Peerde ghewor ven / tot welcken eynde dan tot Weenen wel 300 Patenten ghedruckt / ende de Werbinghen daer mede gins en weder uptgeschickt gewor den. Den Oversten Diepenbach heeft oock dat onder sijnen commando- hebbende Keyserlijcke Krijghsvolck / den Hertogh van Friedlandt overghegheven: Die alle te samen met den nieuwghewor venen in den Keyserlicken Erflanden met groote beswaernisse der Onderdanen geinquartiert werden. Dese nieuw ghewor dene / ende sonderlinghe de Hongaren / sijn naemaels weder afghescheurt / ende met plonderen ende rooven groote schade ghedaen / maer dese werden veel van den Hongarischen Boeren verslaghen.

Groote practijcke / tot weder-oprechtinghe der Keyserlicke Armade.

Tot weder-oprechtinghe der Keyserlicke Armade / gheschieden groote overleggínghen. De Coninck van Spangien beloofde terstont in 't eerste drie hondert dupsendt Ducaten: De Coninck in Hongarijen en Bohemen met t' samen sijn Ghemalinne / drie hondert dupsent Rijckrdaelders: De Vorst van Eggenbergh hondert dupsent Rijckrdaelders: Den Bisschop tot Weenen 80 dupsent Rijckrdaelders: De Cardinael ende Vorst van Dietrichstepn hondert dupsent guldens: Graef Michna hondert dupsent Boheemsche Daelders: Ende des Rijckr Vice-Cantzelier van Stralendorf 18 dupsent Ducaten hier toe te gheven.

Nevens desen / werdt oock tot Weenen Landtsdagh gehouden / daer op de Keyser dese naervolgende Puncten begeerde te bewilligen: Eerstelick / tot onderhoudinge der Hongarische Grenser-Hupsen ende Vestinghen / die ghedruckelicke dobbelde Gul. die 138000 guldens. Ten 2. Tot het Weenische Saverisch Nieuw-ghehupsde Fortificationen, ende noodtdruftige Water-gebouwen 200000 Fl. Ten derden / Een haestighe Hulpe / sonder eenighe ontschuldighinghe of tijdt te versoecken. Ten 4. Die algemeene Lants-streken / Tollen op drie mijlen weeghs / tot Fortificeringe der Stadt Weenen / in te brenghen. Ten 5. Die Provianderinghe aen alle plaetsen te besorghen. Ten 6. Na epsch en noodtdruft mede in 't Velt te trecken. Ten 7. Die Landttafelen te beraetslagen eñ te bedencken. Ten 8 ende laetsten / Een Politische Ordeninghe te stellen en te gheven.

1631.

Voorder sijn op Geestelicke ende Wereltlicke Guld. van Pont-gelt 4 Schell. ende een Landtheere 40 Fl. een Pastoor ende Cappelaen 4 Fl. gepromoveerde Doctoren ende Hofhandels-lieden yder 30 Fl. Advocaten eñ alle die vrije Brieven hebben yder 12 stuyvers Burghers ende Handtwercx-lieden 6 Fl. De onvrije in de Voorstadt dat gheen Burghers sijn 3 Fl. voorneemste Heeren Dienaers der Landtlieden / Burghers en Boeren Hoven yder 2 Fl. gheringhe Dienaers / ende Vrouwen Dienaressen yder 40 Creuptsers. Een gheheel Leen-goet 1 Fl. Een half Leen / ende yder Bode ofte Daghwercker 30 Creuptsers. Een Hofhouder of Hovenier / Houwer / Boerenknecht ende Dienaers yder 15 Creuptsers / te betalen gheset werden.

Die van Slesien moesten op 28 Regimenten / of wel de helft van sulck Volck niet voor handen was / contribueren / ende 't moeste alles dobbel ghegheven werden / als wie te voren een Daelder gaf / moester nu twee geven: Ende 't wert alles soo hoogh ghesettet / dat de Dienstboden van haren Loon oock wat gheven moesten. In desen tijden waren de straten van wegen de Soldaten seer onseecker / ende daer gheschieden veel boeverijen ende afstroopinghen / ende of wel Mandata van den Hertoghe van Friedlandt daer teghens aenghestaghen werden / soo en mochte het doch niet helpen.

Hertogh Maximiliaen in Beyeren / schickt Gesandten aen den Keyser Ferdinand / ende dese selven aenbrengen.

Onder sulcken verloop / heeft den Hertoghe in Beyeren sijnen Overste Hofcantselier / Heere van Donnersbergh / aen 't Keyserlicke Hof afgevaerdight / ende aldaer dese navolgende by verkregen Audientie laten voorbrengen:

Eerstelick ontschuldight hy hem onderdanighst / dat hy Harer Majest. by dese tegenwoordige groote Krijghs-gevaerlickheyt in 't Heylige Rijck / voor al inden Franckenlantschen ende Rhijnischen Krepts / geen dadelicke Assistentie ende Hulpe bewesen hadde: Het en ware sulckes nu ter tijd in sijnen vermogen niet gheweest: want hy niet bestandt en was noch stad greep den Coninck van Sweden tegen te staen en te weeren: Daer toe hadde die Infantinne tot Brussel hem in dierghelijcker gestalte toegeschreven / dat hy sich wel in acht nemen / ende sonder genoegsame Tegen-macht tegen den Coninck van Swedē als nu ja niets beginnen soude. Want het ware beter te cuncteren, als hem oock met ruineren toe te laten: Soude sich maer een wepnigh ghedulden / tot dat die Catholische Krijghs-macht te samen ghebracht werde: Daer op sy dan oock te gelijcke van wegen groote Hulpe / vertroostinge gaf.

1631. gaf. Boven desen ware sijn Lant alsoo ghestelt/dat hy een soo grooten macht niet weder-staen konde. Ja de Vyant hadde het binnen wepnigh daghen alsoo konnen toerichten/dat men het gelijcksaem met besemen te samen vaghen moeste. Anders waere oock de Kroone Vranckrijck ghereselveert geweest / met een groote Krijghs-macht in 't Rijcke te komen/ om den Catholischen Rijckx-standen/ teghen den Coninck van Swedē assistentie te bewijsen/ 'twelckes sy hem nieuwelickx ghenotificeert heeft: Hy wachtede alleen Plenipotents, ende confirmation à summo Pontifice: Maer dese Krijghs-verbattinghe en is geensins tegen het Huys van Oostenrijck aengesien.

Ligisten verblijden hen/ verhopende Ontset ofi Bystant vande Fransoysen.

Ten anderen/ of hy/ 't is waer / in der hope stondt/ het soude hare Keyserl. Majest. de gene welcke ad instantiam het gantsche Cheurvorstelicke Collegie/ 't welcke in Anno 1630. vergadert was tot Regensburgh/sijnes Generalitepts afgheseyt geworden/ sonder wille of voorweten der Cheurvorstl. Collegie/niet wederom aenghenomen ende met sulcken Officio voor al in voorigher qualitept bestellen laten: Daer by hy Hertogh in Beyeren sich dan niet wepnigh gegraveert bevant. Moeste het/ 'tis waer / als nu by soo grooten noot ende perijckel sijnes deels / gheschieden laten: Maer hy wilde daer by gebeden hebben/wanneer nu ten deele toekomende dē Generael in't Rijcke soude gesonden werden / het Hertoghdom Beyeren met Deurtrecken ende Inquartieringhen te verschoonen.

Ten derden/ Dewijle na allen aensien oock met de Cheurvorst Over- ende Onder-Palts een veranderinge voor handen ende veel Plaetsen daer van geoccupeert werden/ de Coninck in Sweden oock altoos voorder ginghe / ende hy so vele Victorien eñ stercke Progressen eyndelick die gantsche Lantschappen des Pfaltz sich impatronerē mochte/ als sochte hy by Hare Coninckliche Majest. te bidden in eventum: Dat Hare Majest. gherusten wilden hem sijn voorgaende Pant-landt/ namelick dat Hertz-Hertoghdom Oostenrijck/boven de Ens/ wederom te laten in-ruymen.

Erbiede sich eyndelicken tot Hare Keyserl. Majest. sich gehoorsamest den selven na mogelickhept te assisteren / ende dat Hertzhertoghdom Oostenrijck niet schadelickx te laten wederbaren: Gheljck hy dan tot dien eynde sijn Landtvolck op ontboden heeft / den Pas aen de Donauwe met de selve beset / oock anders nootwendighe Voorsieninghe gedaen/op dat voor al het Landt boven de Ens / voor by vandelick invallen mochte verseeckert blijven.

Marckgraef Chzistiaen Wilhelm / Administratoor van Maegdenburg / wert nae Nieustadt gheschacht.

Op dese tijdt is Marckgraef Chzistiaen Wilhelm / Administratoor tot Maeghdenburgh/gevanckelick na Weenen gebracht/ende van daer op Keysers bevel / na de Nieuwstadt gevoert/ende sterck bewaert gewozden.

Turcken doen met stroopen/ in Hongaryen schade.

Anders is het doen ter tijd met den Grentzhupsen in Hongarijen slecht bestelt gheweest/ ende sonderlinge tot Nieuwhausel/ daer groot gebreck ende noot was/dat daer deur dickmalen wanneer een Schildtwacht op toogh / hy die ander/ om te verlossen / doodt vandt/ ende hadde oversulckx de Turck / die van alle gelegenthept goede kennisse droegh ende bericht hadde/ eenmael by-na die Vestinge verovert: Wanneer niet deur sluptinge der Poorten/ als het effen noch tijdt was / hy verhindert ware gheworden. Want op dese tijdt de Turcken ettelicke duysent mannen sterck daer mede in Hongarijen gheströopt hebben/ ende binnen 3 weken wel 30 Dorpen uytgeplondert / groote Tyrannije gepleeght/veel afgebrant/ oock wel 2000 Zielen weghgevoert / ende wat sy inmamen/ den Turck laten huldigen. Sulck heeft de vreese ende vertsaeghthept tot Weenen vermeerdert / ende is daer op aen-ordeninge ghemaeckt gheworden / die Stadt om een meerders te bevestigen/ende op allen gevalle met allerhande Bereptschappen na nootdruft te versien. Want vele/welcke die Hongarische Saken ende Turckische Proceduyren bekent waren / hielden 't daer voor / dat sulck stroopen een gewisse voorbode was van Ernstighept/ welcke de Turck in den toekomstighen Somer soude voornemen/ in't gedachte hadde.

1631.

Onruste in Tartarpen.

Anders heeft men op dese tijdt oock een Onruste by den Tartaren ghemerckt/ende aldaer aenghesponnen. Want Schielin Girap/van welcken tot hier toe Mahomet Girap sijn broeder upt den Tartarischen Rijcke verdreven is geweest/wepnigh ofte niets vernomen/ sich wederom her-voor gheselt / ende aende Tartarische Grensen is aengekomen: Hadde eenen grooten Aenhanck van Nogapsche Tartaren/ ende andere haren Naburen/ ende liet hem daer by verluyden / eenen Inval in Chrym te doen. Daer upt heeft men vermoedet/dat hy een heymelick verstant met de Persianen hadde / die Tartarische Hulpe teghen den selven daer deur te verhinderen/ ende alsoo den Coninck de gheleghenthept aen de hant te geven/ den Mahomet Girap goeden dienst te doen.

Handel met Sevenburgen.

Als sulckx in Tartarien passeerde / soo is ondertusschen den Vorst Ragotzky / ende den Hongarpschen Palatijn / na dat desen van eenigh Volck afgheslagen / eenen Vrede opgherícht / ende besloten is gewozden. Men heeft het daer voor ghehouden / wanneer den Bassa van Offen/ den gemelten Vorst in Sevenburgen by tijts hulpe gedaen hadde/soo soudemen wonderlicke Saecken vernomen hebben.

Die Vry Heyducken (die onder K. Majest. ghebiedt woonden / ende boven den Eedt die sy den selven bewesen / oock met diensten teghen den Vorst in Sevenburghen beswaert werden/ oock sich tegen dat Otthomannische Hups niet te dienen verobligeren moeten) waren met den opgerichten Verdragh niet wel te vreden / dewijle sy na die gemaeckte Artijckelen weder onder Keyserlicke Devotie komen souden / daer toe sy sich niet verstaen wilden/ sonderlinge dewijle sy des meestendeels de Gerefozmeerde Religie waren toegedaen: Derhalven sy gereselveert waren/ als het met den Vrede niet anders voortgaen wilde/hare Sitplaetse/soo lange sy op den Hongarpschen bodem bleven / te verlaten / ende hare Woningen onder des Vorsten Ragotzky Iurisdiction te transfereren, die haer daer toe oock plaetsen ende bestellingen heeft ingerumt/ aldaer sich haren Oversten korts hier nae met 4000 der Voornaemste nedersloegh. Welcke namaels als de Approbatie van der Turckischen Forten met versekeringhe der hulpe aenquam/ de reste oock gevolght is: Ende sulcken Vereeninginge der Heyducken met Sevenburgen/was een sake van groote Importantie.

De Nieugeboude Euangelise kerk der H: Drievuldigheit tot Regensburg.

Nieuwe Kercke tot Regensburgh.

Op dese tijdt is de nieuwe geboude Euangelische Kercke tot Regensburgh / welcke den Raedt aldaer / met bewilliginge des Keysers / upt den grondt op / nieuw heeft doen bouwen / inghewpet ghewozden. Want als die Euangelische Burghers ende Inwoonders aldaer van vele lange Jaren herwaerts / nae vermogen en toelaten / daer over in't Jaer 1568. opgerichten Vzede ende verdzach / die oeffeninge haerder Religie in der Pzediker-Kloosterkercke beneffens den Dominicaners hadden: maer oock in kracht eenes nieuwen in 't Jaer 1626. opgerichten verdzachs / sulcken Kercke in verlegginghe ende daer-ghevinge van 6000 guld. in Junio des Jaers 1630. sulcke Dominicaner Oozden weder afghetreden: Daer upt den Raedt ende Burgherschap aldaer sich selfs om ander gheleghenthepdt wille tot een Kerck-gebouw te verkrijgen / oozsaerk bekomen: ende is sulcken Kercke in de Maendt Julio des Jaers 1627. met daer-legginghe des eersten Steens / aenghevanghen en begonnen: Maer den Bouw selve in't Jaer 1631. in de maendt Decembz. in alles veerdigh ende gereet gemaeckt: Onder welcke ghedurende tijdt / de Euangelische Godtsdienst in twee Kercken eñ een kleyn Kerckzken aen't Bzoerhof / nochtans met tamelicke beswaernisse ende ongheleghenthepdt der Toehoozders ende Leerkinderen / van wegen de engighepdt deser plaetsen / werdt uptgericht. Maer als die tot Inauguration ende Inwpinghe / den bestemden dagh / namelick den 5 Decembz. hier toe naerderde / soo heeft den Raedt aldaer / dien dagh te voozen / alderhande goede Ozdeninge ghestelt / op dat sonder eenighe mede-onder-loopende confusie ende ander misvallen / sulcke Chzistelijcke Wercken volbzacht mochten werden. Gheluckte daer op sulcken nieuw-ghebouwde Kercke op den voozgemelden dagh niet alleene met Pzediken ende aenhoozinge des Woozdts Gods / maer oock gebzupckten daer benevens die heylige Communicatie met een statelicke Musijcq / eñ aldaer statelicke Ceremonien ingewpet / die Kercke aldaer ter Heyliger Dzieduldighepdt genaemt: Ende tot deser altoos durende gedachtenis / sommige Jongelingen eenige Ghedenck-munten ende Vereeringhen geschoncken: Over sulckx den Leser upt dese beschzijvinge / die den Raed ende Burgerschap tot Regensburg hier van selve heeft laten uptgaen / bzeeder vernemen en verstaen kan.

Hertogh van Mantua / werdt in sijn Lant weder ingheset.

Nu verepscht alhier de ozdeninge onser Histozien / dat wp oock segghen wat nae den tot Chierasco ghetroffen Vzede-handel / ende nae des Keyserlicken deses ghelijckfozmigh gheschieden Aftocht in Italien / hem heeft toegedzagen. Soo is nu aldaer den Hertogh van Mantua / in't begin der Maendt Septembz. in sijn Landt / na dat sijne van des weghen Afghesandten / in sijnen Name aen't Keyserlicke Hof / die Leenen ontfangen hadde / weder ingeset ghewozden: ende die van den Fransopsen tot Gusa Avigliana (welcke beyde Plaetsen sp oock te gheliick verlaten hadden) ende ander Steden / desgheliicken die van den Keyserschen in Grauwbundten nieuw-gebouwde Schanssen ende Foztificationen / nedergewozpen ende geslichtet ghewozden. Hp / den Hertogh van Muntua / is met een groote solemnitept tot Mantua inghetogen / ende van den Inwoonders / welcke des Krijghs ongemack maer al te vele bevonden hadden / ende haer al over lange nae den heylsamen Vzede gevoeght hadden / met groote vzeughde en blijdtschap seer statelick ontfangen gewozden: Die hem oock onder anderen tot sijner Lijfguarde 1500 Mannen tot onderhoudinge belooft hebben.

Nae

1631. Na ſulcken intocht heeft hy ſommige voor-name perſonen/daer onder oock Marckgraeff Johan Frans Gonſaga/ die na veroveringe der ſtadt / van de Keyſerſe tot Gouverneur is geſtelt / die in voorgaende Krijgen ontrouwelick gehandelt/en tot ghemeynen lantſverderf geholpen had/ intrecken laten.

Allerley miſvertrou wē onder de ſpanſaerden ende Franſopſen verheft hem wederom.

By al deſe dingē/ofmen wel meynde dat die saken nu gants in Italien gelicht waren/ ſo en wilde hem doch dat oude miſtrouwen (welkes beyde Nationē die Spangiaerts en Franſopſen/gelijckſaem van natuer tegen malkander hebben) niet neder leggen/ maer lieten ſich beyde op een nieu even ſterck mercken. Want als de Franſopſen eenige hondert ſterc in Caſſal en Mantua haer aldaer tegē de ſpangiaerts ſtelden/die pets anders vooz hadden/ en liever ſagen / dat ſy t'ſamen weder na huys getogen en Italien gants gequiteert hadden/namen ſy daer upt oorſaeck/eenich Krijgſvolck eñ ſonderlinge twee Duytſche Regimenten/ als des Graven van Solms en Schaumburghs in 't Mylaenſche ghebiedt te houden.

Franſopſen en Spaingiaerden tuſten haer in Italien met macht een krijge.

Dewijle nu na eenige gehouden handelingē en overleggingen/ de ſpaenſe Gouverneur des Hertochdoms Mylanen/Hertoch van Feria/ het Duytſche volck niet alleen niet afdancken wilde / maer ſich oock hepmelijck noch meer geſterckt/daer wt de Coning van Vranckrijc merckte/ dat hy met liſtighe practijcken omging/ende in voornemen was den krijg tegen hem voort te ſtellen/ om des Conings bondtverwanten/ en inſonderhept de Graubunters te verraſſen: en om ſulcx te beter in't werck te ſtellen / hy eenige met gelt en ander met dzepgementen vande Croone Vranckrijck ſocht af te wendē/ dat ſy hen inden toekomendē voorſomer tegen die ſelve lieten gebruycken: Soo hare Majeſt. die Compaignien die alreede wt het Mantuaſche en Montferariſche ghebiedt waren afgevoert/ weer te rugge geſonden/ alwaer de Marckgraef van Torras met eenige hondert mannen hem weder inde Citadelle tot Kaſſal begaf/ veel Ammonitie en Provisande daer henen voerde/ende anders alderhande bereytſchappen totten krijg liet maken. De Coning in Vranckrijck ſloot op die tijt den Pas voor die van Genua/ om eenige Schepen met koorn van Marſilien in't Monferat te voerē.

Hertogh in Savoyen maeckt een Verbondt met Vranckrijck / van wegen den Pas op Italien.

Op die tijt begeerde die voorſeyde Koninck aen den Hertoch in Savoyen/ dat hy hem den Pas Pinarol eñ de Poorte Peroſa tegen eenige ander Plaetſen/ die hem ingeruymt werdē ſouden/overgeven en aftreden ſoude. Op ſulcx liet den Hertog den Gouverneur tot Mylanē den Hertog van Feria weten: dat hy ſijn lant en lieden met niet minder dan 10000 te voet en 1000 Ruyters beſchutten conde in Savoyen: maer in Piemont met 6000 te voete en 1000 Ruyters beſchermen mocht / ſoude hem dier oorſaeck die 300000 Kroonen/ diemen hē van wegen des vergangen krijghs ſchuldich bleef/ daer tellen en afleggen. Hier op heeft de Gouverneur geantwoort/hy hadde tegenwoordich geen middel daer toe/nochtans wilde hy hem op alle voorvallende gelegenthept de hulpelike hant bieden. Maer den Hertoch en wilde deſe bloote woorden niet vertrouwen noch hē daer op verlaten: maer op dat hy ſijn lant voor het verderflick invallen en deurtochtē mocht verſekeren/ ſo heeft hy hem metten Koninck van Vranckrijck vergeleecken/ende onder anderen hem de ſtadt eñ 't Kaſteel Pinarola eñ 't Fort Peroſa in-geruymt; oock dat de Koninck een Franſch Overſte in Suza verordinerē mocht/ met dier conditien/indien de ſaken in Italien binnen 6 weecken tot vzede quamen/ weer gequiteert ſouden werdē/belovende mette oude Koningin in Vranckrijck en den Hertoghe van Orleans hun ſaken ſich niet te moeyen. 1631.

Pinarol werd beveſtight.

Hier op is eenich franſch volck in Pinarol gecommandeert/die geſlichte Schanſſen daer weder opgebout/eñ ſulke plaetſen met 5 Bolwerckē en een wijde Gracht verſien gheordē.

Die van Genua vreſen hen des krijghs.

Dewijle nu oock den Hertoch in Savoyen by die ſaken die aldus geſtelt waren Krijghswervingen heeft aengelept/en ſoldatē te peerd en te voet te ſamen vzacht/ ſoo hebben die van Genua/dewijle tuſſchen den Hertogh en haer ſich noch eenighe ſtrijdicheden onthielden/dit werck niet willen vertrouwen / maer by haer ſelven terſtont die rekeninge gemaeckt/datter pets in deſen tegen hen voorhanden was/ende den Hertog met hulp der Konings in Vranckrijck/ wel van ſin ſoude zijn haer met Krijgh aen te grijpen. Dier oorſaeck ſy dan oock allerley krijgs-preparatien begonden te maken/ en haer Galepen na hups gevoordert/op datſe deſelve ter nootdzuft mochten ghebruycken in alle noot-gelegentheden. Ende 'tis waer/ten was geen faute of den Hertoch van Savoyen was totte krijg eñ pets tegen haer voor te nemen bedacht: Maer de Coning in Vranckrijc ſag daer op/hoe hy die ſakē mocht bevzedigē. Tot welken eynde hy ſijn Geſantē na Genua heeft afgeveerdigt/en haer eerſtelick datſe hen van ſijnent weghe niet te beſorghen hadden/te verſtaen gegeven/hier na aenmeldende/dat hy ſich van wegen de differentie die ſy mettē Hertog van Savoyen haddē/op dat ſulcke mochten bevzedight werden / interponeren wilde. Maer die van Genua gaven hier-op tot antwoord/ſy en conden van hare Maj. diergelijcke offerten noch niet accepteren, maer begeerdē 3 maenden bedenck-tijt daer toe/ in welcke ſy vanden Coning in Spanjen hare van ſich gegevene parole/weder retireren mochtē: alſdan wilden ſy die van hare Majeſt. aenghebodene favorytepten niet in de Windt ſlaen. Maer dit vertreck en ſag den Hertog van Savoyen niet geerne/ beſorghende 't mochte hem daer deur/ dewijl de Spanjaerts in Italien grote krijgspreparatien maecten/ het Compas verdzaept werden/ daer van wy hier na verhalen ſullen.

Coning in Vranckrijck bemoept hē om die differentē tuſſchē Savoyen eñ Genua te vereenighen.

Gzaubunters treden op des Conings van Vranckrijck zijde.

Nae dat nu de Keyſerſche upt Italien nae Duytſlant togen en den Pas in Gzaubunten niet en viel/ſo is de Coning in Vranckrijc bedacht geweeſt/hoe hy den ſelven Pas ſich weder verſekeren/ en der Gzaubunters lant/ſonderling die Veltoline/weder inden oudē ſtand brengen mocht/ eñ nadien hy merckte dat die Gzaubunters ſelve/ als wel genoechſaem deſe voorige jaren wat ſy van 't Huys Ooſtenrijck en de ſpanjaerts te verwachten haddē/wel indachtich waren/op ſijn zijde te tredē/eñ mede hant aen dit werck te ſlaen/niet ongenegē waren: ſo heeft hy daer op ſich eens ende anders met haer over een gekomē/haer veel gelts toegeſonden/ ende die Pas/ſonderlinge die ſtege/ in ſijnen name weder ſterck beſetten laten: ooc den Hertogh van Roane als Stadthouder/op datter niet on-ordentlijcks (als voor deſen geſchiedt was) voorvallen mocht/daer henen af gheveerdight.

Daer

1631. Daer op wert in Grauburnte sterck gewor-
ven/alwaer 't volck seer na toe liep/also dat in
korten tijt verscheyden Comp. tesamen wer-
den gebracht. Als nu den Hertoch van Feria
die Mylaensche Gouverneur sulcx vernam/so
heeft hy een Gesante daer henen afgeveerdigt/
welcke de Grauburnters heeft aengedient/ dat
sy een Afgesante na Mylanen souden schicken/
want men haer een statelicke somme gelts be-
talen soude/wanneer sy op de Spaensche zijde
wilden blijven/en sich onder desselv̄ Coninex
protexie begeven wilden/ maer sy hebben sich
hier toe niet willen verstaen. Waerop die Ge-
sante na Lutern repsde / ende in sijn aftrecken
haer dreyghde/dat sulck Landt/soo sy in haer
voornemen voortvoeren/ van den spanjaerden
met vyer en sweert soude vervolgt werd̄/na-
demael de Koning van Spangien de Veltho-
lijn doch niet verlaten en sal.

Grauburnters blyvē in haer voornemen bestandich.

Op dese tijt is oock een Gesante vande Key-
ser totte Grauburnters gekomen / haer te ver-
manen/datse den Hupse Oostenrijck den Pas
niet beslupten/ maer in Keyserl. devotie gelijck
haer Voorvaders blijven soudē. Maer sy ble-
ven by hare ghevatte intentie / eñ voeren met
de werbingen dapper voort/ende richten eeni-
ghe Regimenten op.

Veltholijnsche rebellē kruppen een wepnig tottē krupe.

Maer die in Veltholine en dsoomdē by sul-
ke saken niet goets/gaven't derhalven hoe lan-
ger hoe nader/gelijc dan dien Kobustellus/ die
een hooft der Rebellen was/ op dat hy schoon
weder makē mocht/dē Oversten van Schou-
wenstepn etlicke vaten versoetinge den Velto-
lijners toesant/ en also deden oock ander voor-
naemste Veltholijnsche rebellen teghen ander
Grauburnters/en gaven hen den Tytel Patro-
nen en Overheeren. Schickten oock boven de-
sen 2 Gedeputeerde aen de gemeene dzie Bun-
ters/en baden inden name des gemeenē volcx/
sy en wilden doch dat land met krijg niet aen-
vechten / dewijle sy alreede genoech verdorven
waren; met aenbieden/ sy wilden sich geerne
onder hare macht overgeven/als sy maer ver-
sekert waren dat die verganghen rebellie niet
voort mocht kruppen/en in't lant geen andere
als de Catholische Religie inghevoert werde.
Maer hier-op en wilde geen bewillichde reso-
lutie geschieden: want de Grauburnters warē
gesint de Veltholijn wederomme met gewelt
onder haer devotie te brengen/ende die verdze-
vene weder in te setten.

De Catholische Switsers hebben onder
sulck verloop/op't versoeckē des Hertogs van
Feria/bewilligt volc voor Spangien by haer
te laten werven/ooc die Verbonden met My-
lanen te vernieuwen/alsmen haer 300000 cro-
nen op die rekeninge der oude pensioenen tel-
len soude.

Conninck in Vzanckrijk ghebzupckt de gelucki-ge Sweed-sche Vzo-gressen tot sijn voordel

Anders ghebzupckte hem de Coningh van
Vzanckrijck diergelijcken pzogressen des Co-
nings tot Sweden in Duytslant oock tot sijnē
voordeele / toogh met een stercke Armade op
Metz na Lotringhen / nam eerst het stedeken
Vick in/daer op belegerde hy Mapenvick/eñ
bzacht het in gelijcken gevalle onder sijn ghe-
welt/greep ooc ander steden aen/welcker Goz-
ten aen Duytslant grensen/die voor eenige ja-
ren vande Keyserssche bemachtight waren/en
bzachtse in sijn devotie. Hem wert op dese tijt
van boose lieden seer na't leven gestaen/gelijck
dan korts voor sijn af-repsen van Parijs/ een
persoon op de sale/daer sijne Majest. spancerē
ging met een lang spitsich mes betrapt wert/ 1631.
en gevangen is geworden.

Hare Majest. heeft in haer afwesen upt den Koninckrijcke de Grave van Sopsson tot een Stadthouder eñ Generael Lieutenant te Pa-
rijs bestelt/en bevolen/dat hy hare persoon al-
daer eñ in d' omliggende plaetsen repzesenterē soude: Tot welcken eynde sy allen krijgsvolke te peerde en te voet ernstlick opgelegt en bevo-
len hem te gehoorsamen/daer by hem dan ooc gewelt en volle macht gegeven volc te wervē/ in't veldt te trecken en plaetsen te belegeren/en dieselve het zy met gewelt oft accoort in te ne-
men / ende in 't ghemeyn te doen wat noodich en goet waer na sijn bedencken.

In Lotringen was by dese dinghen groote vzeese/ hoewel den selven Hertog van den Ko-
ning versekert wert/ dat hy hē sijns optochts halven/daer hy geen contrary oorsaeck gaf/nz te bevzeesen hadde. Den Hertog van Gzlians soo haest hy van 's Konings optocht na Metz tydinge bequam/betroude hem niet langer tot Nantzy te blijven/maer maerte hem van daer na het spaensch Bourgoingen.

Den Hertog van Lotringen moeste dē Co-
ning versekeren/dat hy hem in dē handel met sijnen Bzoeder niet immengen/noch den selven eenigen voorraedt doen wilde: en deshalven in sijn Hertochdom een plaetse sulcx met Fran-
sopschen volcke te besetten in rupmen.

Sweetsche Tractation met Straesburgh gaet gelucklgh vande hant.

Even op datmael als de Koning in Vzanc-
rijck in sulcken upttocht besich was / heeft de Koning tot Sweden deur sijnen Afghesante/ Marx van Kelingen mette stad Straesburg/ op dat hy dieselve tot sijnē wille/en der sweet-
sche troupen retrepte hebben mocht/tracteren laten. Sulcken aenbzengen en tractation is ten lesten gelucklich afgeloopen/en is die Afgesan-
te den 28 Decembz. met goede resolutie / ne-
vens 2 Comp. Kupters en 300 voetknechten/ weder van daer af totten Koning gerepst.

Sweetsche Afgesante/ sijn gheluc-kighe upt-tichtinghe tot Vene-tien.

Niet minder gelucklich heeft oock een ander Sweetsche Afgesante tot Venetien sijn saken uptgericht/den selven oock vander heerschap-
pije inde Wintermaent met goet contentemēt en beter alsmen gemeynt hadde/ afgeveerdigt; oock die gantsche tijt over/ soo lang hy aldaer was/'t welck wel 8 weken duerde/ tot dat hy die laetste audientie hadde/gedefropeert/ oock hier nae met een groote gulden Keten/ nae der Singeurijen gebzupckt/eñ insgelijcx sijn Hof-
meester met een ander doch wat min begaeft/ en van wegen sijn welsprekenthept/hooflick-
heydt en manhaftichepdt / van alle menschen hoog ge-eert/en die ambassade seer aengenaem en hooch gehouden is geworden.

De Koninck in Sweden heeft oock met de stadt Ulms getracteert/ ende met die selve een vereeninginge gemaeckt/ die in dese volghende Articulen bestaen heeft:

Die van Ulms vereenigē hen mettē Coningh van Sweden.

Wy Gustaf Adolf/van Gods genaden/der Sweden / Gotthen ende Wenden Koningh/ Gzootvorst in Finlant/Hertoge tot Esten en Karelen/Heere over Ingermanlant/etc. Wy/ die Outste/ Burgermeesteren ende Raden der stadt Ulms/ doen kond voor ons/onsen Erfge-
namen eñ successoren/ooc respective Koninck-
rijcken/Gzootvorstendommen/Vorstendom-
men/Steden en Landē opentlick bekennende. Over sulcx wy die Koningh tot Sweden met onse Coningl. Armade upt Chzistelickē pver/ en veel hoochwichtige oorsaken/maer voorne-
mentlick

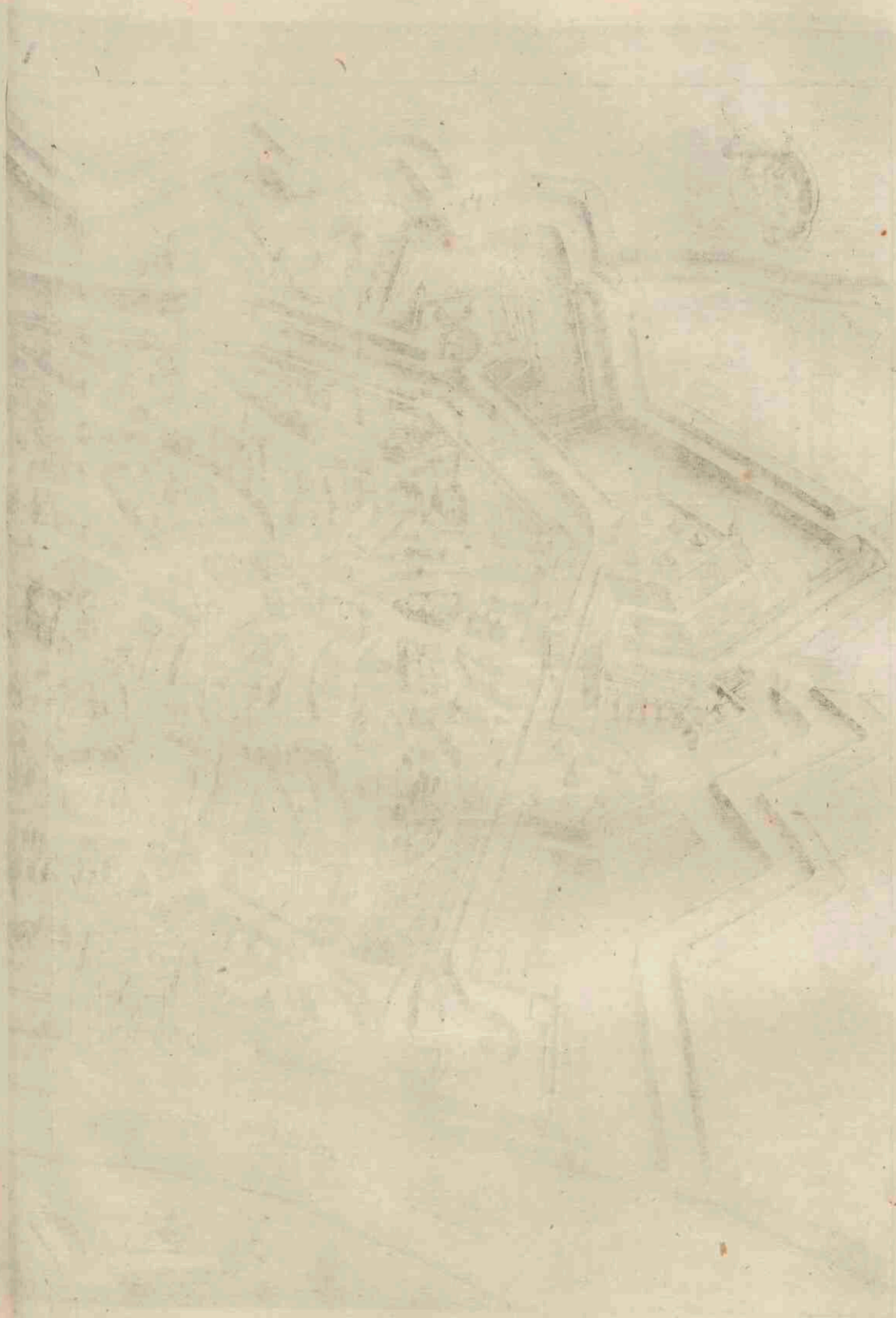

VLM.

1. Munſter kerk.
2. Niewe H. Drievuldicheyt kerk.
3. Donaw poort.
4. Glockner poort.
5. Niewe poort.
6. Vrouwen poort.

1631. mentlick tot verloſſinge der verdzuckte Euangeliſche Keurvozſten en Standen/ ooc tot behoudinghe der Duptſcher vzyhept/en wederbzenginge eens ſekeren en beſtandigen vzedes in 't Koomſche Kijck der Duptſcher Natien/ getogen zijn: en deur die neder en over-Sachſiſche landen/aende Meyn en Kijn/ooc aen dē Franckenlantſchen en Swabiſchen Kreptzē gecomen: Dat wp met en nevens vele andere Euangeliſche Keurvozſten ende Standen des Koomſchē Kijcx/vzye ſtedē/in onſe Koningl. verplichtinge/pzoterie/ beſchut en beſcherm/ genadigſt op en aengenomen: Nemen die ſelve ooc hiermede in onſe Coningl. beſchuttinge en beſcherminge/in ſulcker geſtalte: Dat wp/ naeſt Godlicke hulpe/Sy hare Burgers/Onderdanen/ in en bywoonders/ ooc deſer aengehoozige beſchut en beſcherm verwante / by de Euangeliſche Keligie en Augſburgſche Confeſſie/Kijck Immedietat, Privilegien, ſtadtrechten en gerechticheden/have en goederen/in ſteden en landen/na mogelicken vlijt conſerverē/ en vooz alle onrechtmatich gewelt over ſulckx defenderen willen: Dat wp alle de gene/die ſy t'ſamen en byſonders nevens hare heerſchappen/have en goederen/bedzoeven/ blocquerē/ beoozlogen/oft in ander wijſe verdzucken ſouden/ ooc vooz onſen vyant houdē/die ſelve met macht vervolgen/en ſy die ſtadt en al hare angehozige/ na alle mogelickheyt yder tijt te bevozderen/te defenderen/oock tot geen Vzedestractaten immermeer verſtaen willen/ ſy ſijn dan ſamptelick daerin begrepen: by harer Immedieter ſtad Pzivilegien/ recht en gerechtigheden gelaten: en teghen die ghemeene en hare ſtadts vyanden/ in hare voeglickhedē genoegſaem bewaert en verſekert: in ſulcker geſtalt/ wp / of in dien gevalle hier na den vzede volgē ſoude: Sy/in haren vozigen ſtant weder ſonder eenige ontgeldinge/volcomē gereſtitueert/ reſtitueren en ſetten: en alſo vyder ſtadt Ulms alle 't ghene doen en bewijſen willen/ wat ons immer mogelick en eenen Chzijſtelickē bondverwanten en Beſchermheer wel toebehoozt.

Op dat die ſtadt Ulms ooc/die/ons en hen/ oock den gemeenen Euangeliſchen weſen ten beſten / hier onder beloofde garniſoenen des te beter onderhouden mogen: hebben wp genadigſt bewilligt/dat die inder ſtad/ en derſelver Territorio, liggenden Duptſchen oozdens: ooc ander Catholiſche geeſtelicke hoven/ hupſen/ goederen/en daer toe gehozige verballens ende inkomens anderſins niet gealieneert/ maer in der ſtadts adminiſtratie / tot onſeren des Konings in Sweden/en gemeenen Euangeliſchē weſens / oock haren beſten toedienen en genut werden ſullen: Tot gelijcken eynde ſullen die ſtadt Ulms die in hare Juriſdictie ende hoge Overhept begoederde geeſtelicke Standen en ander Catholiſche heerſchapppen/na bevondē ſaken/en ſo bzeet het ſich ſal pzactiſeren laten/ in contributie ſtaen/ ende daer deur onſere/des Konings in Sweden en des gemeenen Euangeliſchen weſens/oock onſe krijgſdienſten bevozderen: overſulcx niet minder op dat de ſtad Ulms als een welgelegē plaetſe en grenzſtad/ des te beter geconſerveert en behouden werde: willen wp/de Koning in Sweden/niet gedulden noch toelaten: Dat op den ſelven eñ haren Territorio, ooc hare burgers/beſcherm-heeren en aengehoozige goederen/eenich overloop geſammel en monſterplaets gemaert werde/ oft ſonder noot/quartier/ruſtdagen en nachtleger gehoudē/maer alleen dat des krijgs nootdzuft verepſcht: Dat wp/bp en om de ſtadt met onſe Armade of dadelicke troepen/ liggē of daer deur marcheren moſten/ ſulcx met goede oozde en ſo veel mogelick is ſonder de ſtadt harer eñ harige Onderdanen ſchade te doen. 1631.

Nadien ooc wp/ de Koning onderdanighſt bericht werden/ in wat geſtalte de ſtad Ulms en hare aengehoozige in vozige jaren deur gedupzige Inquartieringe/ contributien/ deurtochten en ander menichvuldige Exactionen in groote on-overwenneliche/ op veel milioenen gouts der uptgeſtrecte ſchaden en ſchuldē laſt gerocht zijn: Als zijn wp genadichſt bp ons beſloten hebben/op middelen te gedencken: op dat ſy deſes na beſte vermogen en naeſtoevallender occaſion weer vergoet mochten werden.

Daerentegens bekennen en beloven wp/die Outſte/ Burgermeeſteren eñ Raden der ſtadt Ulms/vooz ons en die gemeyne ſtadt hiermede vaſtelick/ hare Kon. Majeſt. en de Kroone Sweden/vooz onſen Beſchermheer te bekennen / deſſelven ſchade over-al trouwelick af te wenden en te waerſchouwen: t'haren beſten te pzoberen/ en niet mede in raet of daet te zijne/ die of die tegen hoogſtgemelter hare Ko. Ma. diens Landen / Koninghrijcken en Lieden te verhinderen/ maer die ſelve veel meer troulick de hant te bieden: en tot uptvoeringe deſes hares krijgs (die wp heel chzijſtelick en billick bevinden) ſo wel aller anderer toekomſtighe opſtaende Crijgen/tot hanthavinge onſer bepder zijds rechtmatige pzetenſien / en ſonderlinghe tot conſerveringe onſer inden Koomſchē Kijcke wel-hergbzachte geimmedieerde Pzivilegien/Kechten en Gerechticheden/ooc toecomſtich in vzedes handelingē en compoſitien met en neffens andere Euangeliſche ſtandē/dies te eer ingeſloten/en na eyndinge deſes crijgs weder inden voozigen Kijckſtandt ſonder eenighe ontgeldinge geſet te werden/na vermogen t'aſſiſteren: onſer ſtadt en veſtinge tot deſer vereenighinghe en gantſcher intentie alderbeſt te conſerveren/geenen/harer Ko. Ma. en des gemeenen Euangeliſchen weſens/vyandē en adherenten/ met wille daer in te nemē/noch met haer t'accozderen/of der ſelver garniſoenē daer in te logeren: maer ons der ſelve gants te onthouden/ende haer met allen krachten daer upt houden en afwijſen: inſgelijck geen ander trattaten met haer/ſonder hare Ko. Maj. believen te plegen of te ſlupten: noch de ſulcke geenige voozraedt van Contributie-gelt/ Pzoviande/ Amonitie/etc. te doen: maer henlieden de toevoer na alle vermogen te verhinderen.

Tot die voozſz aſſiſtentie ſpeciale verklaringe/ſullen en willen wp/ boven onſen als nu inhebbenden guarniſoene/dieſelve tot op 1200 man verſtercken/en op onſe koſten houden: en ſulcker harer Ko. Ma. (welcker wp dat abſolutum directorium deſes tot gemener welvaert overgenomen krijgſloopen/ooc onſes oozts in onderdanichepdt differeret) als vooztaen ten dienſte overgeben en zweeren laten: Daerover hare Ko. Majeſt. een Commandeur beſtellen ſal / welcke van harer en der ſtadts weghe het commando over de garniſoenen aldaer hebbe: Die Wachten en Poſten na nootdzuft beſtellen/en des ſtads ſekerhept nevens ons dē Kaet aldaer waernemen/en de Juſtitie over de garniſoenen t'ſamen met ons adminiſtreren.

1631. Boven dat/ sullen ende willen haren E. M. wp den vyen pas en repas deur onse stadt en vestingen/ oock gebiet/ Armaden en troupenwijs/ gelijck het des krijghs en gemeenen weesens noodzuft verepscht / t'allen tijde open te houden: En tot meerder harer E. M. verseke-ring/ onse stad Ulms en Postē/ wanneer en so dickwils sp die selve behoeven/ in handen stellen: Also dat hare E. M. op sulcken nootgeval na haren goet bevinden/ desselven volck en garnisoen daer binnen te legghen / en den Pas bewaren mogen: Nochtans sal sulck ingelept Krijghsvolck en Officiers ons den Raet/ niet minder als onse eygene garnisoenē met plicht en gehoorsaemhepts verwant / van ons ingequartiert/ en op hare E. M. kosten/ sonder eenige belastinge der stad en burgerschap/ onderhouden/ oock cassante causa des innemens/ sonder wepgeren/ sonder eenige schade en argelist weder af en uptgevoert werden.

Maer so onse stad Ulms (daer voor ons God beware) belegert / en also daer tegens benoot-saeckt garnisoen die 1200 mannen/ na E. M. Kamer-ordening/ totten eynde der belegeringe op onse kosten / soo verre hem ons vermogen strecken sal/ onderhouden werden.

Voorders sullen en willen hare E. M. Wp/ inder stad/ en onsen gebiede t'allē tijde die vrije werbinge te peerde en te voet willich toelaten/ oock daer't des stads seckerhept mach lijden/ en hare E. M. een nootzuft achten sal/ haer van onsen garnisoene der 1200 mannē tot op 300. welcke ordinarie tot besettinghe der wacht in der stad blijven sullē/ so vele en dickmael sp het begeeren/ te schicken/ en op hare kosten en onderhout afvolgen/ toelatē/ en nochtans het getal der 1200 mannen terstont weder daer te setten/ en die garnisoenen volkomen te maecken. Bovē dit oock op harer E. M. begeeren en des krijgs-nootzuft/ ons lantvolck op ontbieden/ den Koningl. Directorio overgeben en tot des stads behoef en besten/ gebruycken/ dan oock so veel schepen als by onser stad bevonden wert/ ofte ons te bouwen immer mogelick is/ tot een Schip-brugge uptrustē/ met ons scheepsvolck voorsien/ en harer E. M. op sulcken genadichste begeeren te laten volgen.

Tot een beslupt/ sullē en willen hare E. M. wp niet alleene vyre Commercien / op en afvoeren der Victalien/ Ammonitie/ geweer en wapen upt onse stad en Territorio, so vele wp immer van dien ontberen konnen / beschicken sullen: maer oock daer't den noot verepscht/ upt onsē Magasijne/ Geschut en ander krijgsberept schappen/ nochtans tot een genoegsaem Revers de restituendo, te leenen en te laten volgen/ oock onser onderdanen tot der stad en Gebiet Fortifications-gebouw aenhouden en gebruycken laten/ in somma/ al't ghene te doen/ wat getrouwe Euangelischē Patriotten/ geallieerde en beschermvriendē wel toebehoort/ en hare E. M. en sulcx voor die gemeene welvaert voorhebbende krijgswesen verepscht. 'Twelck wp dan malkander respective by Coninckl. ware woorden/ trouwe en geloove toeseggen en beloven/ etc.

Nederlantsche ghe-schiedenis-sen.

Inde nederlanden is hier en tusschen onder den Spaenschen krijghsvolcke grooten noodt en ellende gheweest / sp sijn seer verswackt en kranck ghewozden/ also dat alle Gasthupsen/ ja oock de straten hier en daer vol lagen: Hier by was groot gelt gebreck / en daer wert veel volck afgedanckt/ daer by sp nochtans niet eenen penning gelts ontfinghen. 1631.

Hart treffen te Water/ tusschē den Spaingiaerden en Hollanders

Anders sijn de Spaingaerts en Hollanders op die tijdt te water hart aen malkander gheweest. Want oversulcx den gantschē Somer deur in Spaingiē een stercke Scheeps-armade onder den commando des Anthonp de Oquendo/ tot recupereringe van Fernambuque uptgerustet en daer henen afgeveerdight is gewozden/ heeft die selve sommige dagen langh in Porto Sancto hem opgehouden. Als nu den Admirael Pater/ die hem doen ter tijt in Fernambuque ophielt/ alsulcken Spaensche aenkomste vernam/ heeft hp sijn Vlote/ die in 16 schepen bestont/ met 6 Comp. Soldaten versterckt/ en daerop na den spangiaert afgevarē/ die hp tusschen de Vape de Todos los Sanctos, en Fernambuque bejegende. Die selve bestont in 45 Schepen/ namelick 25 Gallioenen en Oorlogh-schepen/ en 20 Koopvaerdy-Schepen oft Karavelen/ alle met Volck en Ammonitie wel voorsien.

So haest nu den Admirael Pater die spaensche in't gesichte kreegh/ heeft hp terstont die selve aengegrepen na sijn voornemen. Derhalven sijn Schepen en volck in goede ordeninge gebracht/ met 6 Schepen onder de Spaensche geset/ en den Admirael en Vice-Admirael aen boort gelept / welcke de spaensche Gallioenen terstont te hulpe quamē: als daer nu lange gevochten wert/ en aen beyde zijden veel volck op de plaetse doot bleef/ is eyndelick 'tschip Prinse Wilhelm/ op welcke 200 en 50 mannen warē/ oock des Generaels Paters Schip selve in brant gekomen/ en daer deur gants verdorven gewozden/ also dat alleene 5 persoonen haer salveerden. De spaensche Vice-admirael/ nevens noch 3 ander groote spaensche Schepen / sijn nevens de Hollantsche gesoncken / en dewijle die aenvallende 6 Hollantsche Schepen / niet gelijck 't besteller was/ van den harigen ontset werden/ so hebbē sp/ na dat sp den Spaensche Schout by nachte verovert hebben/ haer weder upt de spaensche Vlote begeven/ en 't ghemelde Schip tot Fernambuque gebracht/ dat met 22 Metale Stucken versien / en met 200 kisten Suycker geladen was. De Spaensche hebben haer daerop na Paraiba gewendet/ by Fernambuque 1200 mans aen landt geset/ en hier nae hares weeghs voortgevaren.

De Dupnkerckers hebben onder desen veel Hollandsche Schepen die met allen nootzuft geladen waren/ verovert/ en daer deur die selve Landen een groote schade ghedaen.

Scherp decreet der Hollanders teghen die Portugijsen.

Anders is tegen de Portugijsen vande Staten in Hollandt een scherp Decreet gemaeckt gewozden. Want na dat die voorsz Portugijsen in Brasilien alle Chzistelicke en goede middelen tot verstrepden malen presenteerden/ onder desen de selve gevangene wel ghetracteert/ gerelaxeert/ haer gelt gegeven/ en nae huys gesonden: Daerentegens van haer de Statische alle vpantschap/ met vangen/ spannen en doot slaen bewesen wert: soo heeft men in Hollant besloten/ dat alle de gene/ die men soo wel in't gins varen/ als in't wederkomen van Brasilien en Portugal over de Linie bekomen konde / sonder eenigh aensien der persoonen/ over boordt soude ghewozpen werden.

Op dese tijt heeft een Jesuijt/ die des Gravē van Olivares Biechtvader was / in Spagnien een Tractaet laten uptgaen/ daer in hp

schrijft

1631. schrijft en bekent / dat de Paus niet anders dan voor een gemeyne Bisschop te houden sy / oock niet meer gewelt en hadde / dan wat hy in Italien onder sijn Gouvernement heeft / en sijn regieringe hem niet voyder upt en streckt. Sulx heeft hy bewesen met het gene in den Concilio tot Constants is bekent gewoyden / inde verkiesinghe des Paus Martini de V. dat alsoo luydet: De Paus en is niet boven het Concilium, maer het Concilium is boven de Paus: soo en streckt oock sijn gouvernement niet over de Bisschoppen; En was de Paus van wegen die aensienlicke stadt Rome de voorsitting toegelaten gewoyden / niet tot dien eynde / dat hy boven de opperste Bisschoppen heerschen soude.

Bekentenisse eens Jesuijts in Spagnien / vande Paus tot Rome.

Het is wel te gheloouen dat deser Jesuiten tractaet daer wt veroorsaeckt is / dewijle die beedichde Paus Vrbanus de 8. een seer slechte Jesuite vyent was / en niet alleen hem / maer oock de heele Oordens / tot Bisschoppelicke oft ander hooge Geestelicke dignitepten te komē verhinderde / oock anders de ghemelte Patribus seer onvriendelick was / en haer altijt slecht faveur bewees / maer veel meer so veel hy konde / haerl. hun vande voorige Pausen gegevene Privilegien, met voorwenden dat sulke tot nadeel der kerkē gedijde / verkoort en afgesneden heeft.

Paus Vrbanus de 8. en is niet der Jesuitē vyendt.

Want als de Kon. in Spanjen deur sijnen Ambassadeur / den Cardinael Bergia, by hem sterck heeft laten aenhouden / dat hy den voorsz Jesuijt des Graven van Olivares Bierchtvader tot het Eertzbisdom Valentia toelaten wilde (dat tegen hem norhtans der Jesuiten Generael selve gesept en dē Paus geremonstreert heeft / dat sulcx tegen haer constitutiones ware) heeft de Paus in sulck begeeren des Konings niet inwilligen willen. Maer evenwel heeftet op sulcken afslaen en ontsepde antwoordt / den Koning in Spanjen noch niet verloren gegeven / maer noch stercker aengeset. Eens daegs quam de spaensche Ambassadeur de Cardinael Borgia in't Pallaps / en sprack den Paus met dese woordē aen: Heylichste vader / uwe Heylicheyt soude mijnen Koning te gevalle doen / niet alleen in dit stuck / belangende het Eertsbisdom tot Valentien, sich wilveerdich daerin te betonen / maer oock de Jesuiten in't gemeen die deure openē / dat een pder onder hen mocht te Bisschop werden / en also dese onbillike constitutie mochte afschaffen. Want op dese wijse soude men sien / dat haer veel voornaemste lieden van hare Societeyt afdoē / en sy des te meer gehoorsaemheyt en beter te regieren syn souden / daer sy nu tegen woordich so ongehoorsaē ende stout syn / dat sy noch de Koningen noch Bisschoppen / ja selfs de Pausen niets obedieren / gelijck in Nederlant en Engelant. In India en vragen sy niets na der Bisschoppen authoritept. In Duytslant verachten sy 't bevel der Pauselicke legaten. In 't overige deel der Christenheydt vlieden sy waer sy konnen de macht eens hoogeren gewelts. Ware daerom seer raetsaem / datmen desen gevaerlickē hoogmoet t'onderdruckē / haerl. dese deure der Bisschoppelicke weerdicheyt opende / op dat deser Oorden / der voornaemste en beste personē berooft / des te beter in gehoorsaemhy des Paus gehouden / de Kercke min perikel toe-gebracht werde / en sich de Jesuiten niet so hoogmoedig tegen de Bisschoppen en Christelicke Vorsten betoonden.

Dit discours des Borgia tegen de Jesuiten en hoorde de Paus niet ongeerne / en gaf daer op tot antwoort: Heer Gesante / ghy spreeckt wel tegē de Jesuiten / maer 't beslupt uws discours / datmen haer de deuren totte Bisdommen soude open doē / en behaegt my niet / welcke daer na street / datmen upt twee quaden het minste kiesen soude. Wy bevindē dattet waer is / wat ghy hooses vande Jesuiten verhaelt: maer 'tsoude veel erger syn / wanneer wy haer souden op't hoogste der Bisdommen latē stepgeren / dewijle sy als hoogmoedige lieden daer by niet blijvē / maer bovē de Cardinalen klimmen souden / en wanneer nu deur ongeluck een van haer op den Pausselicken stoel klimmen soude / wat soudet dan mette Kercke werden? en wanneer soude 't Pausdom weder van den Jesuiten komen? Wie soude onder haer regiment leven konnen? ofte willen leven? Myn Heere / ghy en verstaet het niet / laet de Jesuitē in haren Refectorio, wy en begeeren haer niet te gesel schappen in het schipken Petri. 1631.

Hertogh van Ketel sterft.

Inde Herfstmaent is Hertoch Karels van Nivers en Mantua soon / Hertoch van Ketel / deser werelt overleden / die een jonge Prince en Princesse en sijn Wijf swanger achter liet / die korts hier na een jonge Dochter baerde.

Groot Hertoginne vā Flozentien sterft.

Na den uptgang van Octob. is die Groot-Hertoginne van Flozentien / als sy op de reyse was haren Heer broeder den Roomsen Keyser te besoecken / tot Passau aen een catern haestich gestorven / twelck tot Weenen 't vreuchdenfeest dat alreede was aengestelt haer t'ontfangen en in te halen / oock tot dien eynde sommige groote Stucken Geschut upt het Munitiehuys op de wallen gevoert waren / in leed en treurichept verandert heeft. 't Lichaem is namaels na Serkauw inder Stiermarck / aldaer oock haer Heer Vader Eertzhertog Karel van Oostenrijck / begraven is gevoert ghevoert gewoyden / en aldaer met ghewoonelicke Ceremonien ter aerden bestelt gewoyden.

Verschrickelicke en ghedenckweerdighe saken / ghe-schieden tot Weenen aen't eynde deses jaers.

Oock syn tot Weenen aen het eynde deses jaers 1631. seer schrickelicke en gedenckweerdige saken gebeurt / en sonderlinge 3 weken na malcander / altijt op den maendach / eerstelick den 28 Novemb. is tot Weenen voor de schotpoorte een monstreuse geboorte opde werelt gebracht gewoyden / met 4 handen en 2 hoofden / en 3 voetē / 'theeft 2 dagē geleeft en is van veel duysendt menschen met groot verschricken en ontsetten aenschout gewoyden.

Daer na den 5 Decembr. is Doct. Johan Granzinge / Rijcx Hofraed / die hier te voozen des Bisschops tot Aufburgs Raedt / Authoor en voornaemste Promotus en Solicitator, die in de selve Stadt de voornaemste Reformateur was / tot Weenen sittende inden Raedt als hy spreken soude / vanden stoel gevallen ende plotselick gestorven.

Desgelijcken den 11 en 12 Decembr. heeft hem rontom Weenen een grouwsame stormwint verheven / die niet alleen te water ende te lande groote schade gedaen / maer oock 2 schoone hooge Torens vander Jesuiten nieuwe Collegie / en der Universitept aldaer (welke in trophæum Deo Victori Opt. Max. in memoriam B. Virginis Mariæ S. S. Ignatij & Francisci Xiverij Ferdinandus II. Imperator gestatueert) in sulcken gestalte afgeworpen en nedergevallen / als of mense henen werh gesnedē hadde / doch niemant en is daer deur beschadight ghewoyden. D'eene toren is in der voorsz Jesuiter Collegie ghe-

1631. gie ghevallen/maer d' ander op 't dack blijven liggen. Dese saken hebben by d'Inwoonders groot verschricken veroorsaeckt / en veel verstandige hebben daer upt besloten / datter veel ongelucx en groote veranderingen deur bedupdet en gepropheteert werden.

Wonderteyckenen aen ander plaetsen.

Tot Prage hebben haer oot aen't eynde der Herfstmaenden verschepden Miraculen laten merken/ gelijc dan onder anderen des Keysers Hofdieners wijf/ 2 lange grousame schouwelicke Wormen heeft gebaert/en is op 't Huys daerin sulken geboorte geschiede/deur een opgestaen verbrant/gants in d'asschen gelept.

In't begin des Wintermaents heeft sich tot Meuselwetz/4 mylen van Lypsich/een Water-put in bloet verandert/ 's gelijcx is oot in stadts grachten geschiedt.

By dese tijt is oot op d'Oostzee deur onweder grote schade geschiet/en veel lieden en goederen gebleven/'twas sulck een wint van donder en blixem/datmen meynde dat den jongstē dagh voorhanden was.

Grousame aerdbevinghen in't Coningrijck Napels/ ende ontstickinge des Bergs Vezuvij.

Ten eynde deses jaers/zijn d'inwoonders in 't Coningrijck Napels op den Berg Vesuvium (die aldaer Montagna di Soma ghenaemt wert) in eenen jammerlicken standt gerocht.

Desen Bergh heeft in sijnen omgang in de 30 Walsche mijlen/is van de stadt Napels 12 mijlen/en vande zee 6 Walsche mijlen af gelegen. Die gantsche Lantstreke is vol schoone stedekens/blecken/dorpen/lusthupsen/pallapsen ende sloten / seer rijck en overvloedich van Wijn-ghewas en heerlicke vruchten/als: Citroenen/ Limoenen/Pomerantsen/Amandelen/Dadelen/etc. also dattet genoech voor een aerts Paradijs geacht wert. Maer deur dese grousame onstekinge des bergs/en aerdbevingen/wertet alles bedorven en gedoot deur dorrichept. Sonderlinge zijn onder andere totten gronde vernielt die tegen Napels gelegē blecken Torre del Greco, Torre della Nuciata, Jorio, Resina, Portick, en veel nutbare goederen/daerin een groot goet van Wijn/Coorn en ander zaken gheweest sijn/ soo dat de schade op de selve zijde op 20 mael hondert dupsent Croonen geschat werdt.

Op d'ander zijde des bergs tegen't noorden is/neffens ander Blecken/ de stadt Detto Viano, die wel 4 of 5 walsche mijlen vanden Berg gelegen is/vande gloepende asschen/en de steenen die dat vper uptspoog/gants bedeckt en in den gront verslagen geworden/so dat weynig menschen haer konden salveren / en niet meer dan 5 hupsen inde stadt sijn overgeblevē. Den Horst selve van die plaetse en lande/ wert van eenen steen dootlick gewond/ en men conde nz meer bekennē waer zijn Pallays had gestaen.

Op dat den Leser hier van een grondich bericht hebbē mag/ hoe't met dit groot wonder werck en onverhinderlicke onmetelicke schade in't begin middel en eynde vergaen is/ hebben wp 'tselve met meer en wijdloopiger omstandicheden hier by setten willen.

Den 6 Decembr.'s morgens vroegh/heeft sich een boven mate dicke Wolcke laten sien/ die selve heeft upt dē onderstē centro des bergs Vezuvij haren oorspzong genomen/ende in die hoochte ten hemel opgestegen/veel ander kleyne Wolcken van hem gewozpen / hoe langher hoe meer toegenomē/en met verschepdē gints en weder ghebogene kromme eyndelicken boven hem gedzaept/ oot also in de hoogte gestegen/datmen somtijts dieselve int gesichte verloor. Voor desen zijn op de voorgaende nachtē verschepden Aerdbevingen gespeurt/d'welcke oock de stadt Napels tamelick heeft doen beven/ doch niet al te sterck geweest/ noch niet gehoort gworden. 1631.

Onder den volcke (die van sulckē ongewonelicken nieuwen toeval niet gehoort hadden) is een groot verschricken geweest / en deur die groote ontsettinge/zijn misgeboorten onder de menschen geschiet/en van wegen die grote curiositept de hooghste plaetse der stadt terstont vol menschē gesien wert/ die doch anders niet als dupster en dicke wolkē hebbē mogen sien.

Veel van d'Inwoonders die op't veld en de naest aen gelegen landen des bergs haer wooningen hadden/hebbent voor d'alderverseckerste verlossinge gehouden haer by tijts te salveren/en haer haest upt sulcken stof werch te packen:also is den toeloop inder stadt Napels begonnen/ en heeft langs hoe meer toegenomen. En of schoon 't aerdtrijck dickwils beefde/ en hem stadich nae malkander heeft geschuddet/ nochtans ist selve onderwijlen meer ongestupmigher als anders bevonden te schudden. De Cardinael Bon Compagno, die sich in't Casteel Del Greco genaemt/heeft opgehouden/en inde selve plaetse een gesonde versschte tot sijner indispositie seer genepghde lucht bevand/ so goet alst mogelick was en te vozen palch te wesen/ heeft hem in groter haest inde voorsz stadt begeven/ oock terstont Biddagen en Processiones verordent. Ondertusschen is den nacht voorhandē geweest/en men heeft sulck gerups vernomen/ dat of schoon alle Smits blaesbalcken daer geweest hadden / en in sulcken vperighen speloncke haer lieten horen/doch evenwel sulx daer by niet konde vergeleecken worden. Dit gedupzde sonder ophoudē/ maer somtijt heeft men sulcke sterche donderslagen vernomē/desgelijcx nopt upt d'aldergrootste stucken Gheschut in beschietinge eener Vestinge zijn gehoort. Niettemin heeft dē berg voort en voort swarte stinckende wolken van hem gewozpē/ welcke tot verschepde mael in menigerley gestalte als vperblammen hebben gelicht/ oock als den blixem snel weder verdwenen. Hier na heeft sich die voorsz wolke verdeelt/ en is heel over de stadt Napels uptgebzept/de lieden oot groote schade gedaen/ want niemant was soo kloeck dat hy sich daer teghen versien mocht/ daer mede hy niet/ als hy aessem wilde halen/ van de selve besmet en gequetst is gewozden. 'tStadich bulderen en schudden der Aerdrijck dat totte grousame verdupsteringe des luchts quam/die van wegen den upttermaten grooten stanck diemen bevant/ heel dick en donckier is gewozden/sonderling dewijl de nacht daer toe viel/ heeftet verschricken so vermeerdert / dat sich de heele stadt alle maten heeft ontset / een yder sich de doodt voor ooghen stelde. Veele onder de voornaemste Heeren/neffens 't Adelicke Vrouwen-gherimmer / hebben haer ten deele inde Kercke/ten deele op d'openbare straten/sommige op de bupten-wooningen en ander verre af gelegen plaetsen haer behupsinghe genomē/meenende daer beter verseckert te sijn. Verschepden van Adel hebben hutten van dicke berderen op de groote plaetsen der stadt latē bzengen om haer onder de selve te beschermen.

In't midden vande weke is de geheele stadt met asschen bedeckt geweest smorgens vroeg/ maer

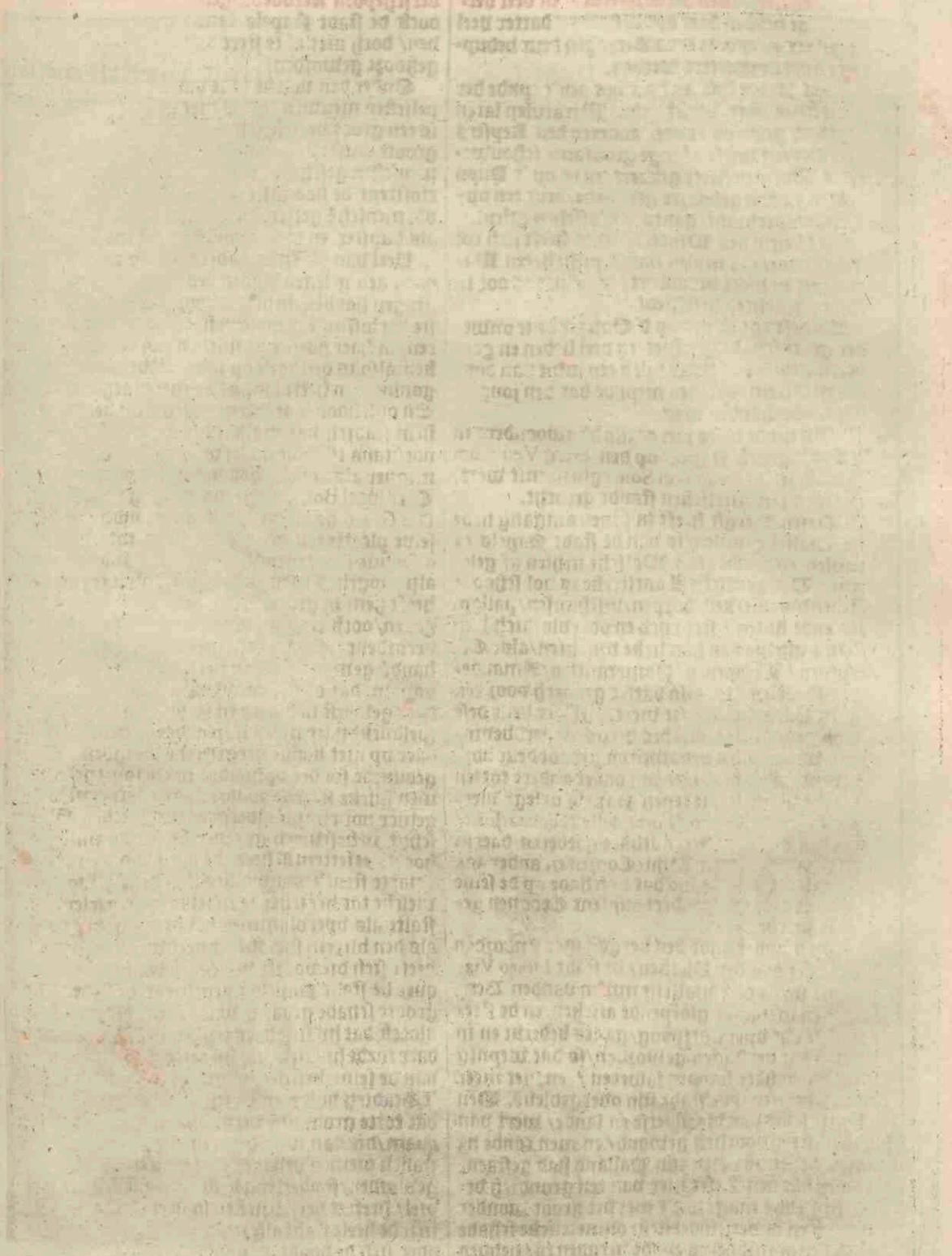

d'Onſteking en brant des berghs Veſuuy, met d'omleggende gelegentheyt afgetekent door I. Sandra 1631.

A. de Cloof waer uyt de brant ontſtack
B. Heete waterſtroom die uyt dē berg bene: vloot
C. Torre del Greco die heel met aſ bedect wiert
D. La Nunciate die heel en al bedect wiert
E. 2. Gall: daer mee t'overblevē volck geſalve: wiert
F. de Brug la Nunciate
G. Hoeck vande Stat Napolis
H. deſe Kloof is ten tyde Plyni uytgebrant
I. Is een rooc en damp uyt het heet met as vermeng: vliedende wa:
K. Sneuw gebercht tegen Apulien.
L. Schone wyntuynen vol Cytroen en grana: app: bomen.

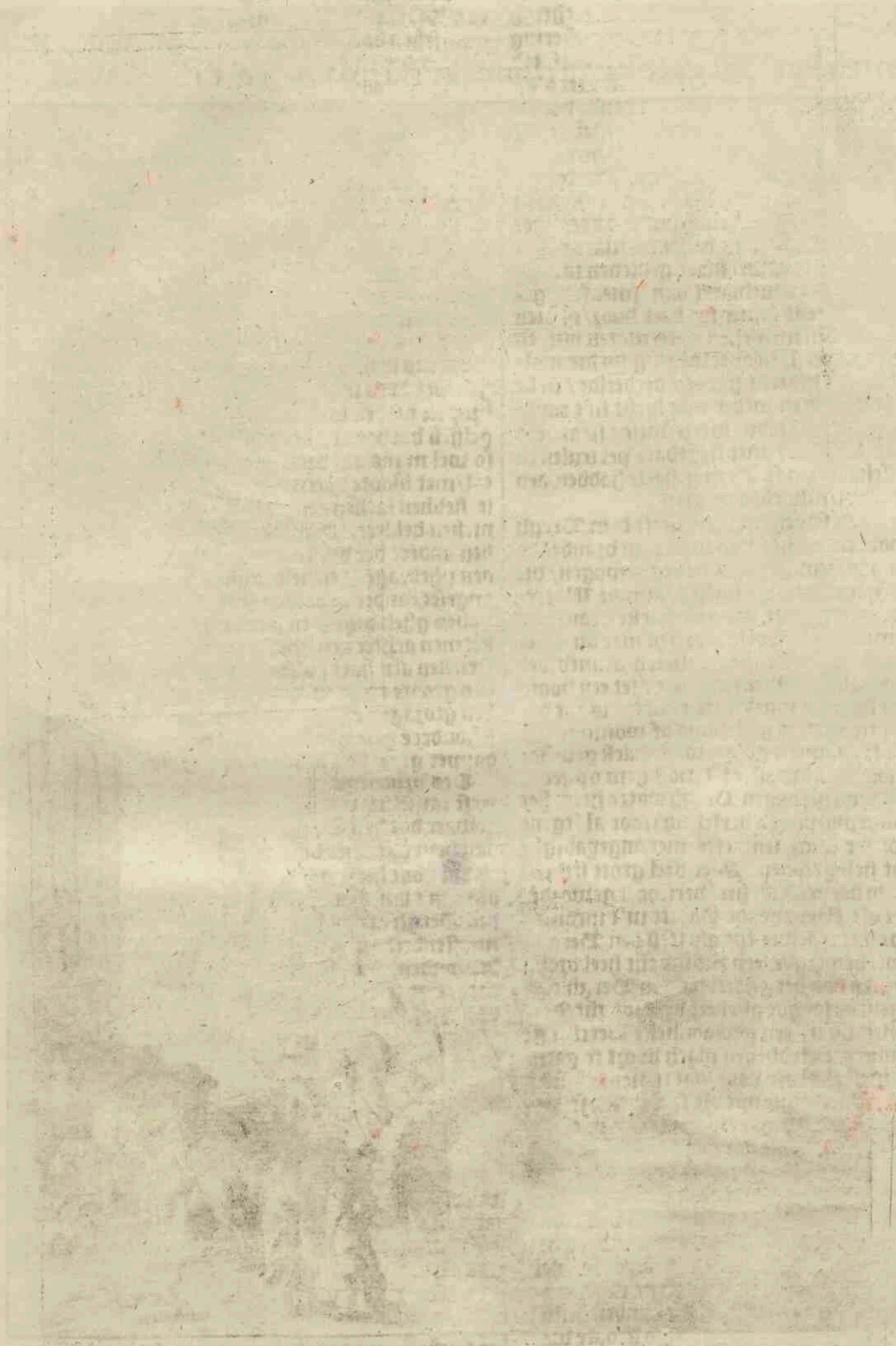

1631. maer dē regen die daer begonde te vallen/heeft ſulcx terſtont weder afgewaſſchē. Daer wert oock bevonden/ dattet water dat vande dack-goten neder quam / heel dzoef en aſchachtigh was/ſo hebbē ſommige om meer verſekering van deſen te hebben/of ſulcx daer upt oozſaeck nā/ dewijl hem dat water inde lucht met d'aſſchen vereenichde/ofte of dieſelve vande voozſz daken afſpoelde/ en met hem voerde/hebben ſy een Vat midden inden hof laten ſetten/en zijn terſtont gewaer gewozdē dat ſulke gants van der aſſchen bedeckt werdt/ in bedenckinge dat het op't onderſte en op den gront des vats/het water immediatē daer in vallende/maer nochtans den regen evenwel klaer gebleven is. En tot behoudinge en welvaert van 'ſmenſchē geſonthept/hieldent ſommige daer voor/ of dien regen ware den menſchen uptermaten nut en dienſtich geweeſt/in overweging hy die wolke die de ſtadt bedeckt hadde / verdeelde / en de aſſchen die gins en weder inde lucht in't ronde vloog/ gants ter aerden werp/welke ſy anders ſonder ontvlieden / met ſichtbare periculen en groote ſchade/als ſy adem gehaelt hadden aen hun getogen/inſlocken moeten.

Even den ſelven mozgen heeft dien Bergh een groote menichte van water en bzandende aſſchen van hem gegeven en uptgeſpogen/ die na dat ſy veel vperige ſnelle dzyvende Watervloeden maecte/hier nae met ſulcke grouſame onſtupmichept van vele plaetſen met on-uptſpzekelicke violentie/gelijc als een Suntvloed is neergevallen. Over ſulcx oock niet een boom hoe diep hy was ingewoztelt/ of hy is tot den gront uptgeruct/ja geen huys of woninge/hoe ſterck 't fondament gelept was/ſulck geweldt heeft mogen ontgaen/ of't moſt hem opgevē. 't Voozſz uptgeſpogen Berghwater heeft het alles omgewozpen en verſcheurt/oock al 'tgene dattet onder wege aentrefte met ongenadighe furie tot ſich getogen. Seer veel grote ſteden/ blecken en dozpen zijn heel verſtoozt gewozdē. De Zee oft Meyz aende Poozte in't incomen der ſtadt/is ter ſelver tijt als ſich den Berg ſo grouſaem beweegde/een rupme tijt heel dzoog gebleven/en van der zijden na den Bergh toe/ een tamelicke langde gheheel verdzooght/dat/ gelijckmen weet/ een gewoonlicke werckinge is/ wanneer 't aerdbeven plach voozt te gaen. Eenige hieldent daer voor/dat indien d'aſſchē ongeſtupmiger wijſe upt die ſpeloncken/ſcheuren en gaten des bergs evaporeerde en uptghebzoken waer/ oock alle gangen en toetreden der lucht/ deſſelfs vacuum weer te verbullen ſoude toegeſloten hebben : maer dit en mach de natuer geenſins gedulden/ evengelijck wederom d'aſſchen 't water des Meyzs van onder aen/ op/aen/en tot hem getrocken hebbe/ende ſulcx komt ooc mette waerhept overeen/ in bedenckinghe/dat ſoo veel waters niet vanden hemel geballen is/ dat effen op die tijt ſo groote waterſtroomen ſo ſnel hadde connen fozmeren oft veroozſaken. Andere mepnden dat ſulcx geen water was dat upt de Meyz / maer upt eenen vloed ware voortgeromen/met voozgeven dat het ſelve onder den berg heen loopt/ en upt die voozſz oozſaken daer toe getogen is gewozdē.

Even in 't midden van die ſelve weke/ en is men die ſchade van al deſe dingē noch niet gewaer gewozden:want het volck dat inde ſtadt quam / en heeft noch niet eygentlick verhalen konnen hoe 't in alles vergaen was ; en is den hemel ſo dzoef en donckker geweeſt/datmē hem qualick heeft konnen onderſcheyden. 1631.

Daer zijn verſcheyden Pzoceſſien / maer evenwel met vooz-ozdinantien/ dewijle het dē gantſchen dach met regenen aenhielt/beſtellet ghewozden en gerelebzeert. 't Aerdbeven heeft ooc altijt voozt/ maer niet meer ſo heftich als vozen/aengehouden/ nochtans en had het verſchzicken in aller menſchen herten voozwaer niet wel grooter zijn konnen. Donderdaeghs heeft het Aertbeven noch ſtaeg gecontinueert/ maer dat menichfuldich kraecken des berghs niet ſo ſeer gehoozt gewozden/ſo is ooc vandē Hemel een klepne regen gevallen/die ooc geenſins verhinderde dat die aengeſtelde Pzoceſſie niet ware volbzacht gewozden/by welcke ooc de Cardinael Eertzbiſſchop aldaer/beneffens den Vice-Re hem perſoonlick vertoonde. Alle Oozdens lieden / oock die Nonnen by welcke het nochtans in Pzoceſſien mede te gaen/'tgebzuyck niet en is/hebben daer by deſelve evengelijck barvoetich aengeſtelt. Niet min en ſijn ſo wel mans als vzou-perſonen een groot getal/met bloote voeten de ſelve nagevolgt. Vele hebben ſacken aengetogen en haer als Monicken bekleet. Sommige hebben doorſhoofden andere der verſtozven gebeenten in de handen ghedzagen/ en vele hebben doozne kroonen opgeſet/ ander groote en ſware ſteenē aen haer halſen ghehangen/ en ſommige hebben groote ketenen achter aen gheſleept/ vele hebben oock ſtricken aen haer halſen gehad/ en andere hebben groote crupcen van ſtercke en ſware balcken gedzagen en opgehevē/en die ſelve op haer ſchouderē gelept. En 'tgetal der gene die haer dapper gegeeſſelt hebben/ is ſeer veel geweeſt.

Des vzijdaegs heeft hem dat Meyz dat in't eerſt tamelick woelde/wat geſtilt/en mē wert gewaer dat den Oever des lants grootē roock van hem gaf/met boomen gants bedeckt was en vol hout heeft gelegen / die 't Meyz wederom aen't lant hadde gewozpē. D'aſch dat van den Bergh af viel heeft ſterck geroockt/en den meeſtendeel der zeekuſten (gelijck de ſchippers betupgden) ingenomen. Die ſelve beveſtigen oock/ dat ſy met haer ſchepē tot aen't onderſte van een hooghe ſteenrotze die men aldaer ſiet/ plachten te varen/ van welcke nochtans alſnu het water een goede ſtreke aflept. Evengelijck hebben de voozſz ſchiplieden een lang voozgeberghte ofte Promontorium dat hem inde Zee uptſtack/ vertoont/ met voozgeven dat ſulckx ſeer nieuwelickx daer henen gevoert is gewozden / en daer upt veroozſaeckt alſnu groote en wijde omſwevingen te ſoeckē/daer ſy te vozen naby en dicht by 't lant hebben konnen varen. 't Is waer/ is het niet mogelick/het kan oock gantſch wel zijn dat dit haeſtige en ſnelle ontſtane aſch-rijcke Water/ dat van de Berghen ongeſtupmiger wijs nederwaert gevallen is/ het ſelve van ſijn voozighe plaetſe wech gheſcheurt/en hem aldaer heeft aengheſet.

Het Palleys der Vozſtinne van Stigliano aen't Caſteel Del Greco/die ſulx toebehoozt/ en boven op der ſpitſen nae der Zee toe/op een ſteenrotze gelegen is/dat is onbeſchadight gebleven : Maer de ander reſte heeft men ſeer geſtichtet en ſeer geſtoozt bevonden/ tot ſulckx zijn van de inghevallen Muren ſeer wepnigh Stucken op het fondament blijven ſtaen.

Die Domkerck die aen veel plaetſen werckgeruckt of geſchonden was/lagh altemael vol

1631. asschen: en men sach oock niet een enckel waerteecken waer te voozen die straten gestaen hadden: de hupsen en wooningen sijn gants over eenen hoop gewozpē/van onder te gronde uptgeholt en aengevult / en 't aertrijck gelijck gemaeckt. So heeft oock niemant geweten waer hy aen 'tsekerste soude henē gaen/ om dat d'asschen 't lichaem terstont nederwerp/en de hitte die de selve by sich hadde/ den menschē verdozf. Aen vele plaetsen bzande sulcx noch altijt voozt/ ja 't alderminste struyckxken/ dat hem tot hier toe vooz de groote furie des ongestupmigen waters genoeghsaem bupghde/ en niet uptgeruckt was / en konde oock geen pardoen behoudē noch onverschoont blijvē/ maer moeste van die heete asschen verteert werden. Veel litmaten vande doode lichamē/die hier en daer verstropt lagen/hebben een ellendigh en erbarmelick spectakel veroozsaeckt. Soo heeft men oock eenige stuckē van swarte verbzande deurgatige verdzoogde materp gevonden/ datmen vooz menschen vlepsch gehouden heeft.

Men heeft oock vooz ghewis berichtet/hoe dat die Gouverneur van die voozsz plaetse/ na dat hy eensdeels onvoozsichtigh na den bergh toegeredē heeft/ of hy wel hem selvē niet voozder daer binnen begaf / noch sulckx vooz hem nam/ dat hy met sijn peert is ondergegaen/ en van de asschen gants bedeckt werde/ en also in een oogenblick de doot gesmaeckt/en aldaer begraven wert van d'asschen/dat oock den meestendeel der menschen wedervoer/ die van weghen sulcken schzickelicken toeval/ haer leven verliesen moesten.

Sondaeghs hebben haer sommige te lande na Pietra Bianca begeven/in mepninge haer na Resina te begeven/ maer den regen/ neffens die groote onghestupmige wint/ is oozsaeck gheweest/dat sy haer voozgenomē repse niet konden in't werck stellen. Des anderen daegs sijn sy by't casteel Del Greco, gekomen/ dewijle na dese plaetse alreede eē bane gemaeckt was / die men nochtans in't uptgaen niet wel sonder perijckel van onder te sincken gebzupcken mochte. Die groote waterbloet van der asschē heeft tot Pietra Bianca tot aender zee niet gerepcket: maer evenwel is den stant aldaer veel erbarmelicker als in 't ghemelte casteel del Greco gheweest: want andersints heeftmen een velt vol asschen en verstoozde sakē gesien: maer alhier heeftmen een onbegrijpelicke confusie en vermenghenisse der doode lichamen/ soo wel van menschē als veel ander dieren gesien en gevonden/ die in stucken gescheurt waren: niet min hebben daer ontallicke boomen / tozens/ vensters/bancken/materassen/kleederen/schabellen/ stoelen/vaten/Kisten/ en ander diergelijcke ongeseggelicke tot niet gemaeckte verwoeste saken gelegen/die den meestendeel in der asschen begraven waren. Onderwegen is haer veel weenende volck die in't eerste warē wechgevloden / en hier na weder te rugge gekeert/ aenkomen treden/om te vernemen hoe het van wegen haer ouders/woningen/have en goederen al gestelt was: die selve hebbē den meestendeel betupgt/dat haer oock niet de minste swarichept hadde aengetreft / oock niet en wisten waer henen sy haer wenden/ en de plaetse daer te vozen haer hupsen stondē/na vzagen oft vindē soudē. Die grootste geluckſalichept sulcker rampsaligen lieden bestont enckel daer in / dat sy 'tleven behouden haddē/danckten oock daer om den almachtigen God / en na dat die selve haer eygen perijckelen daer in sy gesteken hadden/ behertichden/ so achteden sy de smerte en 't verlies harer kinderen / ouders en goederen seer klepne. Wtgenomen 't Casteel del Greco, dat evē op die selve lant-streke stont/daer vooztijdts die schoone stadt Herculana in sijn fleur stont/ sijn noch voozders na de zijde van de zee het Casteel del Anunciata,daer voozt̄ijts Pompeius is geweest/ neffens Resina, Pietra Bianca, San Giorgo en veel ander kostelicke vlecken tot niet gegaen en jammerlick verwoest zijn.

1631.

Na 'tlant toe is die stad veel grooter/en met sulckx 't gene dat tot Pietra Bianca geschiet is/ verre niet te gelijcken/ en is seker/ datmen aldaer sulcx meest sal bevondē hebben/overmits het aldaer de Gelegenthept der zee niet en hadde / die sulcke ellendich verdozvene en tot niet gemaeckte saken wechgevoert/ of wel bedeckt en tot hem genomen heeft. Octaviano, welcke des Paus Leonis de XI. upt den hupse Medices in possession hadde/is van boven nedergevallen en heel geplettert gewozden.

Even sulckē erbarmelickē stant hebben veel ander plaetsen meer erbaren moetē/namelick: Scaffatra Palma,Sanct Anastasio,Lauro,Pomigliano,Striano en Sarno. De geledē schade en is niet te schatten geweest/dewijle niet alleen den berg selve/ die uptnemende vzuchtbaer was / maer oock een seer groote plantagie daer rontom henen/welcke de stad Napels met allen overvloet placht te voozsien/van der asschē die aen sommige plaetsen meer als pieckē hooth lach/heel bedeckt ghewozden.

Geen enckel teeckē der lantpalē en lantgrensen heeftmen daer konnē sien; geen onderschept der goederen / maer alles in een louter velt vol asschen verwandelt. De Boomē en Wijnstocken sijn gants upt dē gront wechgenomen/die gewisselick in vele jaren swaerlick sullen konnen gebouwt werden: Ook de gene die noch overich sijn gebleven/gants van 'tvier daer na sijn verteert gewozden. 't Verlies aen Wijn/ Koozn en ander diergelijcke dingē/is alles tot niet ghegaen/ en heeft eenen grooten rijckdom bedzagē. Een uptnement groot getal aen Vee/ dat inde weyde ging/ is evengelijck verdozven en omgekomen. De schade van 't Wiltbzaet/ so van Gepten/ als Gevogelte/ is onuptspzekelick/die oock hare snelle en wacker vleugelen niet genoeg sijn geweest om haer te verlossen. Evengelijck heeftmen veel doode Visschen gevonden/ 'twelck een oogenschijnlick merctepcken is/ dat oock den ondersten gront der zee in alle dingen daer van niet vzp noch seker was. Dese gantsche tijt over/ is in de stadt Napels niets van rechts saken ghehandelt gewozden/ maer men is alleen met den gebede doende geweest. Hier na vergaderden de lieden hoopen wijs die doode lichamen ter aerdē te bestellen/ en wert dat vee dat in desen tot noch toe onbegraven lach/ in de aerde ghedolven/ op dat het selve met sijnen stanck niet die gantsche lucht verontrepnichde. Ende op dat oock sulckx om met ander steden te handelen en communiceren niet verhindert werde/ soo sijnder veel schantsen-gravers om die hepzstraten weder te openen uptgesonden. Evenwel bzande dien bergh noch altijt voozt/die wolcke diemen in't eerste sach/ stelde haer weder seer sichtbaer/of schoon die selve na mepninge niet so hoog/ op en bovē haer klam. So heeft oock die voozsz Berg een groot deel afgenomē/'twelck geen wonder is/ dewijle sulcken met vele ander bergen te vozen

swanger

1631. swanger in desen ging/en sulcx genoegsaem op eenmael ter Werelt voortbrengen moeten.

Van't midden der weke van 'smorgens af/ en is geen asschē meer geballē/ nochtans heeft dat aertbeven en schudden der aerden voort en voort gedupt/gelijck dan dit verschepden persoonen waergenomen hebben. Inde stad Cattaro en desselvē lant-begrijp is 6 gantsche urē na malkander eē sonderlinge materie van aerde in asschen verwandelt/ nedergeballen/ van welcke die bergen/hupsen en straten so bedeckt werdē/ datmen mepnde als of het alles louter asschen geweest ware/gelijck dan sulcx den 16 deses/tegen 10 uren in der nacht begonnen is/ te gelijcke oock de lucht/die nochtans tot hier toe sommige dagē seer klaer en helder was/ in deser gestalte verdupstert gewordē / dat oock den eenen nabupr den anderen niet heeft mogen sien noch kennen / en of schoon dat selve den gantschen volgendē dach gedupt heeft/ nochtans is sulckx weder gebetert/'t heeft hem gestilt en is wat lichter geworden. Hier te voorē was eenē schijn inder gestalte van een keerse/die voorhenē ging/en also gesien wert: die/ na dat hy hem van 't zuyden wech maeckte en afsonderde/is hy wel 2 mijlen weeghs deur de Canael geloopē/ en hier na heeft hem die selve ten derdenmael inde zee gedupckelt/en hem na Napels toegewendet: ten lestē/ als hy eē kleyn hupsken op de plaetse Sorantsa omringhelde en innam/ is hy terstont / niet sonder groot verschricken der schiltwacht/ weder verdwenen.

Het wert daer voor gehoudē/dat/so de wint so wel na der stad Napels/gelijck tegē de ander zijde geblasen hadde / ware sonder twijffel die selve stad/welcke over de 800000 zielē geschat wert/ evengelijck van de gloepende asschen/en her-upt spouwende kepsteenen ellendich verbrant en te gronde gegaē/nochtans en is in die stad van der asschen niets onbederkt gebleven.

Berg Vesuby heeft voor desen ock Vyer uytgeworpen.

't Heeft hem in diergelijckē stant met desen berg voor die tijt meer/aldus toegedragē/ eerstelick by der regieringe des 7 Coninex in Assyrien/Arbi genaemt, daer na onder dē Keyser Tyto en Vespasiano/ in't jaer na Christi geboorte 80. den 1 Novemb.gheljck Dio Cassius schrijft; En dan ten derden Anno 1036. onder Paus Benedicto de 9.en Keyser Conrado/doē de steenen en kepsteenē/ gelijck onder de asschē twee stedē en eenige vlecken verwoestet hebbē/ dewijlse de wint en die groote hitte tot na Rome voerde / en al gants in Africa en Egypten

Plini doot. gedragen werden: Daer by dan oock Plinius van Verona/ een oudt Schrijbent/ van der asschen en steenen overvallen is gewordē en omgekomen/dewijle hy op den Bergh stijgen/en die oorsaeck van sulcx vernemen wilde.

Grousaem onweer tot Rome.

Op den nieuwen Wynacht-yerdagh is tot Rome een grousaem onweer ontstaē/en sulckē hagel/regen/wint en dupsternisse ingevallen/ datmen opten middagh licht most aensteken.

Een stomme onder de Sweetsche Armade/ werdt tot Mentz sprekende.

Ten eynde deses Jaers heeft hem een wonderlicke geschiedenis met een Dupve en stommen knecht onder de Coninghl. Sweetse Armade tot Mentz toegedragen: want die stomme is den 27 Septembr. sprekende gewordē/ in dese naevolghende ghestalte/ghelijck sulckx Mr. Johan David Segward, Predicker by den ouden blauwen Regim. onder welcke hem dese geschiedenisse verloopē heeft/selfs beschreven.

Den voorsz 27 Decemb.quamen totten gemelten Predicker des blauwen regiments/ Petrus Schaumbrod, van Hal in Saxsen/eē Marketenter / en Martijn Rhoterdam van Gelnau/ een Musquettier/die beyde onder 'tvoorsz Regiment dienden/ en gaven hem te verstaen/ in wat gestalte sy des Marketenters knecht/ die van Moeders lijf aen stom en doof was/ sprekende was geworden/begeerdē op sulx/dat hy terstont tot sulcken stommen / die van wegen des hoofts naeckthept niet konde uptgaē/hem verhoeghen soude. Als nu hier op de Prediker met hem inging en sulcken gewesen stommen toe sprack/ en hem beduyde/ dat hy hem wilde leeren biddē/en 't eerste gebed soude zijn 't Vader onse, so heeft die selve terstont sulck gebedt seer perfect en dupdelick met lupder stemme gebedē/dattet al de gene die inder stove present warē/hoorden: Als hem nu de Prediker wijders vraegde/ of hy oock pet meer konde? soo heeft hy oock 't Christelick Geloove en de Tien Geboden gesprokē. Na sulcx heeft hem de Prediker voorder geermaineert: namelick/wie hy ware/en meer desgelijcx. Daerop hy antwoorde/hy ware upt eē dorp by Hal in Saxsen van geboorte/genaemt Golnau/en hiet Casper, sijn vader en moeder had hy niet gekent / want sy waren vroeg gestorven/en gelijck metter doot wechgenomen: maer hy sy van een Edelman Willem Schicke genaemt/opgenomen/ die sijn wooninge en adelicke sitplaetse aen desen oord gehad heeft/en is in sijn Slot opgebracht/by welcke hy sijnen dienst met opwachtē versag. Van daer hadde hem een Kupter onder de Coningl. Armade / genaemt Abram Rhoterdam, met hem genomen/ met welcke hy hier nae in en by de Lipsiger slag geweest is/en eyndelick vanden Marketender tot Wurtzburg/dewijl hy een sonderlingen dienst/ vlijt en trouwe in alle sijn daden aen hem bespeurde/ en alsoo tot een knecht is aengenomen geworde. Hy was ontrent 24 jarē out/een ras geselle met gekrult hayr/ en van Moeders lijve aen doof en stom/ heeft oock nopt eenigh bewijs der sprake van hem gegeven: maer aen Joannes des Euangelisten dag heeft hy beginnen te spreken/ smorgens vroegh tussen 5 en 6 uren/alwaer dan dit sijn eerste woort was/ Godt zy gedanckt in den Hemel, dat ick spreken kan. 't Welck des Marketenders wijf als sy 't hoorde/terstont haren man en die soldaten inden hupse/met verwonderinge heeft aengesept. Maer eer hy also sijn sprake bequam/heeft hy te vozen 2 dagen lang kranck gelegen aende hooftpijne eñ vorst/daer mede te verstaē gevende/dat hem sulx seer wee dede. Eyndelic als hem de Prediker voorhielt en vraegde / dewijle hy doof en stom ware geweest/van wien/en hoe hy dan heeft leerē biddē? Daerop hy antwoorde: dat ware also des lieven Gods wille geweest. De voorsz Martijn Rhoterdam had hem van der jeugt aen gekent/ ende meer ander geloofweerdige getuygenisse gegeven/dat hy doof en stom geweest is. Tot desen handel zijn upt bevel des oversten Winckels als getuygen gheroepen gewordē/ en der examinatie tegenwoordigh geweest etteliche Officiers des voorsz blauwen regiments/met namen: Samuel Heynrich Reg. Schoutet, Alexander Christoffel Reg. Quartiermeester, Thomas Weydling Capit. Luytenant, Mathias Bohemer Luytenant, Gabriel Ziepel Luytenant, en Caspar Bartensteyn een Vendrager. En dit zijn alsoo de voornaemste geschiedenissen die in't jaer 1631. hier en daer sich hebben toegedragen.

1631.

Somma-

Sommarie of kort inhout van't jaer 1632.

1632. TOt *Warſſauw* in *Polen* word een vergadering der Poolſe ſtanden gehouden. *Iacob Ruſſels* ſecreten Raed des Conings van Sweden ſchrijft aen de ſelve, haer voordragende ſijnen Coning tot navolger des ſiecken Coninghs *Sigiſmundes* in *Polen* te kieſen. Deſe Brieven worden qualick afgenomen, en tot *Warſſauw* openbaer verbrant. Sy houden een Rijcxdagh, beſluyten den Krijgh tegen *Moſcovien* en andere dingen. De *Tartaren* vallen in *Polen*, aldaer een vreemt wonder ghebeurt. Poolſe Geſanten verſoecken den Coning van Engelandt tot tuſſchenſpreker, tuſſchen haer en Sweden. Den Coningh *Sigiſmundis* in *Polen*, ſterft. Den Keurvorſt van Brandenburgh ſchrijft aen de Poolſe ſtanden, die wederom antwoorden. Aengaende de verkieſing van den *Prins Vladiſlaus* tot Coning van Polen, worden redenen aen wederzijden voorgegeven, waerom de ſelve aen ofte niet aen te nemen zy. Tuſſchen *Vranckrijck* en *Marocco* wort vrede gemaeckt, handelt met de *Sweetſe* Geſanten, verklaert hem een vyandt des *Huys Ooſtenrijcx*. De Catholijcke Liga oft Verbont in *Duytſlant* hout by den Coning van Sweden aen om de Neutraliteyt, deſſelfs Tractaten loopen vruchteloos af, den Keurvorſt van *Trier* neemt die aen, die van *Keulen* verſoeckenſe mede, die den Coning antwoort, en geeft *Keur-Beyeren* en d'ander Rooms-Catolijcke ſijn begeeren te kennen. Voor den Keyſer wordt op nieu over-al veel Volck geworven. Den Hertog van *Friedlant* neemt het Generaelſchap over deſelve volkomentlick aen. Den *Keyſer* verſoeckt hulpe van den *Paus* en ander *Italiaenſe* Vorſten. Den *Adminiſtrator* treet van ſijn geloof af. Den Coning van Sweden begeert aen de Vorſten van *Sevenburg* datſe een inval in des Keyſers Landen ſullen doen. Tuſſen *Ragotzki* en de Vorſtel. Weduw ontſtaet miſverſtant. Den *Turckſchen Keyſer* belooft den *Ragotzki* byſtant om den *Hongariſen Palatijn* met Krijgh aen te taſten. De Coningin van Sweden trect tot den Coning haer Man. Den Coning *Frederick* van *Bohemen* komt tot *Franckfort* uyt den *Haegh*. De *Spaenſe* worden aen de *Moſel* van de *Sweetſe* geſlagen. Eenigh Volck van den Hertogh van Orleans worden van den Rijngraef geſlagen. Den Coning van Sweden verovert *Creutznach*, ook *Bacherach* en *Caub*, *Gudenfels* en *Pfaltz* in den Rhijn van de *Heſſiſche*. *Mentz* wort ſeer geſterct, en daer tegen-over een nieuwe Stadt ghebouwt. *Guſtavus Horn* grijpt het *Biſdom Bambergh* aen, verovert de Stadt. Den *Graef Tilly* trect tegen de ſelve in't voornoemde Biſdom, doet hem *Bamberg* weer verlaten. Den Coning van Sweden trect van *Mentz* en *Franckfort* na *Franckenlant*, om *Tilly* met Macht aen te grijpen; laet een Mandaedt tot behoef der reyſende Koopluyden en Landbouwinge uytgaen. *Papenheym* ontſet *Maegdenburgh*, houdt daer rontom qualick huys, verlaet na uytplondering deſelve ſtad wederom. Den Generael *Bannier* herſtelt de verwoeſte Stad en 't Sticht. *Papenheym* trect na de *Weſerſtroom*. Den Generael *Bannier* conjungeert hem met *Hertog Wilhelm* van *Weymar*, en volgt de ſelve na. De *Weymerſe* ſlaen de *Keyſerſche*. *Goſlar* neemt Sweedts Garniſoen in. *Gottingen* wort van *Hertogh Wilhelm* ſtormender-handt verovert, en *Duderſtad* met meer andere Plaetſen met Accoort. *Warburgh*, *Minden*, *Amoenenburgh* en andere Plaetſen, neemt den *Landtgraef Wilhelm* van *Heſſen* in. *Papenheym* verovert *Einbeck* met Accoordt, ſlaet de *Heſſiſche* als ook de *Lunenburgſche*. De *Denen* nemen *Fryburgh* aen de *Elve* in, maer worden weder daer uyt geſlagen. *Staden* wort van de *Sweetſe* belegert, 't welck *Papenheym* ontſet. *Baudiſſen* wort Generael over de *Sweetſe* Armade in *Nederſaxſen*. *Sweden* hebben Victorie tegen de *Keyſerſe* in *Swaben*. De *Loteringſe* worden vande *Straeſborgers* in *Elſas* geſlagen. Den Graef van *Hanauw* verovert *Druſenheym* en *Lichtenau*. *Pfaltzgraef Chriſtiaen* van *Birkenfelt* recht een niewe Armee voor den Coning van Sweden op. De *Keyſerſe* huyſen ſeer qualick in *Elſas* en 't Graefſchap *Dourlach*, overvallen in *Lauterburgh* de *Sweetſche*. *Oſſa* ſoect de *Munſterplaets* der *Sweetſe* in't *Marckgr. Baden* te verhinderen, en neemt *Stolhoven* en *Lichtenau* weder in. De *Spaenſche* nemen *Nieuſtad* in, worden by *Mentz* vande *Sweetſe* geſlagen, breken door de *Pfaltz* en nemen *Spiers* in, verlatent weer, worden van de *Sweetſe* vervolgt en geſlagen. Den Coningh van Sweden ſendt Geſanten aen de *Eedgenooten*, d' *Euangeliſe Eedgenooten* laten hem volck in hare Landen werven, nemen de *Buntenaers* in haer beſchut. Den *Hertog* van *Roan* maect groote Krijgſghereetſchappen inde *Bunten*. Een *Soldaet* aldaer op der *Stieg*, ſchiet een *Arent* in't vliegen. *Keyſerſe* worden by *Brandeiß* geſlagen, nemen *Saats* in *Bohemen* in, 't welck de *Saxiſe* daer na weer veroveren. *Gr. Hans Georg* van *Solms*, ſterft tot *Praag*. Den *Gr.* van *Tilly* trect uyt het *Biſdom Bambergh* te rugh. Den Coningh van Sweden trect op *Nurenbergh*, alwaer hem veel geſchencken vereert worden. *Graef Hendrick* van *Solms* ſterft aen ſijne geſchoten wonde tot *Sweinfurt*. Den Coning van Sweden ſet de *Tilliſche* na in *Beyeren*, verovert *Donawert*. Den *Hertogh* in *Beyeren* en *Tilly*, verſchantſen haer by *Rain*, verſtercken *Augſburgh* met Garniſoen. Den Coning van Sweden bemachtigt veele Plaetſen aen de *Donau*, verovert den Pas aen de *Lech*, en ſlaet de *Beyerſe* en *Tillyſche* in de vlucht, en ſterft *Tilly* gewont zijnde tot *Ingolſtad*. Den Coning ſet de vluchtende *Beyerſe* na, treckt op *Augſburgh* en neemt *Nieuburgh* aen de *Oder* in, verovert de Stadt *Augſburg*, ſet aldaer de *Augſburghſe Confeſſie* weder in. Bekleet den Raet met *Euangeliſe* en laet hem huldigen. *Leutkercken* wort vande *Sweetſche* ingenomen, en des *Overſten Oſſa Lijf Compaignie* gevangen. Den Coning trect op *Ingolſtad*, alwaer den *Marckgr.* van *Dourlach* doodgeſchoten wert. Den *Franſen Agent* ſoeckt vergeefs den *Coning* van *Sweden* en *Keurvorſt* van *Beyeren* te vereenen. Den *Hertog* in *Beyeren* treckt op *Regenſborg*, neemt 't ſelve met liſt in. Den *Coning* trect van *Ingolſtadt* in *Beyeren* weer in, alwaer hem *Munchen* overgegeven werdt. Den *Beyerſen Hertogh* doet een vergeefs verſoeck op de *Sweetſe*. De *Beyerſe* Boeren gaen met de *Sweedtſe* tyrannis om, en brengen haer ſelf daer mede in groot ongheluck. Rebelleren in *Swaben*: Worden by *Kempten* van de *Sweetſe* geſlagen. Maken oproer in't Stift *Fulda*. *Keyſerſe* doē vergeefs een verſoeck op *Biberach*. *Beyerſe* verovere *Weiſſenburg*. Den *Coning* van *Sweden* trect uyt *Beyeren* na *Donawert*, blocqueert *Bamberg* en belegert *Cronach*. Den *Gr.* van *Hohenloo* wort van de *Keyſerſe* gevangen. Den *Hertogh* van *Beyeren* trect van *Regenſborg* in de *Neder Pfaltz*, nemen *Sultzbach* in, doch houden geen Accoort. Den *Coning* van *Sweden* trect op *Nurenburg*, neemt *Sultzbach* weer in, leert de *Keyſerſe* datmen accoort moet houden. Den *Hertog* van *Friedlant* trect met ſijn geworven Armade in *Bohemen*, ſoect (doch vruchteloos) met *Saxſen* vrede te maken, Neemt *Praag* in, ſoeckt de *Saxiſe Armade* inde klippen te brengen, verovert *Eger* en *Elnboogen*, conjungeert hem met den *Hertogh* van *Beyeren*. Den *Coningh* van *Sweden* treckt uyt den *Over Pfaltz* te rug, wort vande *Crabaten* beſchadight, ſlaet ſijn Leger voor *Nurenberg*, alwaer den *Hertog* in *Beyeren* en *Friedlander* na toe trecken, ſlaen een *Sweetſch Overſten*, blocqueren den *Coning* voor *Nurenbergh*, alwaer harde ſchermutſels tuſſen beyde voorvallen. Den *Coning* ruineert des *Hertogh* van *Friedlandts Hooft-Magaſijn* tot *Freyſtad*, verkrijgt een treffelicke Victorie tegen de ſelve. In't *Friedlantſe* Leger ontſtaet groote dierte. *Hertog Barent* van *Weymar* ſtraft de oproerige

1632.

1632. roerige Boeren, en neemt *Lansberg* en *Fussen* weer in. Verbrant *Fryberg*. Trect met de *Saxise* na *Franken*, daer by *Nurenberg*, *Rijnlantse*, *Hessise* en ander troupen by haer komen. *Lansbergh* wort vande *Beyerse* ingenomen. Den *Con.* van *Sweden* versterct *Nurenberg*, en taft 't *Friedlandse Leger* aen, en vallen harde slagen tusschē beyde voor. *Hessise Ruyterije* worden by de *Weser* van *Papenheym* geslagen; trect over de *Weser* in *Westfalen*. Den *Hertog* van *Lunenburg* en *Baudis* trect na *Eysfele*, veroveren *Duderstadt*. *Eysfelse Boeren* worden gheftilt, en *Wolfenbuttel* gebloc-queert. *Spaense* wordē uyt verscheyde plaetsen van't *Keurvorstendom Trier* gedreven. *Harmersteyn* wort de *Fransen* ingeruymt. *Coblens* wort vande *Sweetse* belegert en ingenomen; oock *Graffenburg* en *Kirchberg* gedemanteleert. 't *Keysers* volck versamelt sich in *Elsas*, vallen in't *Wurtenburger Lant* en *Marckgr: Dourlach*. *Gustav. Horn* trect daer na toe; slaet de *Keyserse* by *Wiseloch*; trect in *Over-Elsas* tegen deselve; neemt *Stolhoven* in, oock *Offenburg*. De *Keysirse* vallen inder *Lausnits*. *Luben* wort in 10 dagen driemael belegert en ingenomen. *Arnheym* trect door *Sittau*, valt in *Slesien*. *Frankensteyn* en *Weydau* worden in brandt gesteken. *Saxise* nemen *Groot-Glogau* en *Steynau* in. Den *Hertog* van *Lignits* accordeert met hun, slaen de *Keyserse* by *Steynau* met hulp der *Sweetse*, en setten den vluchtenden vvant na; slaen de *Keyserse* weer by *Breslau* inde vlucht; slaen die selve oock by *Namslau*, en nemen den *Dom* tot *Breslau* in; begeeren dat sich de stad *Sweets* sal verklaren; nemen veel plaetsen in *Slesien* in; onder ander *Neus*. D'*Oversten Holke* valt in *Voytlant*, neemt *Swickau* in, en hout seer qualick huys. Den *Con.* van *Sweden* begeert de Neutraliteyt van de *Switserse* bontgenooten. Den *Con.* van *Vranckrijck* grijpt den *Hertog* van *Lotringen* met Krijg aen. Maeckt weer vrede met hem. d'*Armade* trect in *Elsas*. De besetting in *Philipsburgh* verklaert sich *Keysers*. *Trier* wordt van de *Fransoysen* belegert en ingenomen. Den *Hertog* van *Orleans* valt in *Borgondien*, schrijft aen't *Parlement* van *Dyon*. Den *Hertog* van *Montmoranci* valt op sijn sijde, en krijgt grooten aenhang. Den *Con.* in *Vranckrijck* treckt tegen hem te Velt, begeeft hem na *Lyons*. De *Geref.* blijven bestandig by harē *Coning*. Den *Hertog* van *Orleans* krijgt verscheyde neerlagen, waer in *Montmoranci* gevangen wort. Den *Coning* trect tot *Lyons*, straft de rebellen en trect in *Languedock*, handelt met sijn Broeder van vrede; komt in lijfsgevaer by *Monpelliers*. Den *Hertog* van *Montmorantci* wort tot *Tolouse* onthooft, waer door dē *Hertogh* van *Orleans* uyt *Vranckrijck* treckt. Den *Coning* in *Vranckrijck* vermaent de *Hollanders* tot voortsetting des Krijgs tegē *Spangien*. *Sweetse* gesanten komen in *'sGraven-Hage*, als oock eenige onbekende Personen. De *Silver Vloot* in *Nova Spangien*, vergaet door onweer. De *Prins Hendrick* treckt te velde. *Venloo* wort vande *Staetse* ingenomen. *Gr. Ernst Casimr* wort voor *Remund* doorschoten, 't welck sich met Accoort overgeeft. Die van *Luyck* handelen van wegen de Neutraliteyt met de *Staten*. *Masayck* en *Sittart* wort verovert, en *Maestricht* belegert. *Gr. Willem van Nassau* verovert etlicke schansen tusschen *Antwerpen* en *Bergen-op-zoom*. *Gr. Henrick van den Berg* valt vande *Spaense* af, schrijft daer over aende *Infante*, als oock aen de *Prelaten* en *Edel-luyden*. D'*Infant* schrijft aenden *Raet* tot *Luyck*. *Gr. Hendrick van den Bergh* treckt van *Luyck* na *Aken*, wort tot *Brussel* ingedaeght. De *Spaense* onderstaen te vergeefs *Maestricht* t'ontsetten. Den *Gr.* van *Papenheym* neemt 't selve voor, doet een aenval op *'s Prinsen Leger*, maer wort afgeslagen. De stad geeft sich met accoort over. *Papenheym* trect weer na den Rhijn. Den *Prins* doet barmhertigheyt aen den vyandt; neemt *Limburg* met Accoort in. De *Staten* laten een verklaring aen de *Spaensche Nederlanden* uytgaen. *Spaense* soeckē by de *Staten* stilstant van Wapenen. De handeling wort in den *Haegh* geleyt. *Orsoy* wort van de *Staetse* ingenomen, en *Rhijnberck* en *Gelder* geblocqueert. *Brabantse* gesanten komen in *'sGraven-Hage*, aendoen hun voorstelling, daer de *H: Staten* op antwoordē. In *Spangien* wort op een seltsame manier geldt gesocht. *Vladislaus* wort *Coning* van *Polen* verkoren. Den *Moscoviter* valt in *Polen*. Den *Coning* van *Sweden* treckt van *Neurenberg* na *Nieustad*, schrijft aende *Eedgenooten*; ontfangt een gesant vanden *Tartar Cham*. Den *Hertogh* van *Friedlant* en *Keurvorst* van *Beyeren* breken uyt hun leger by *Neurenburg* op, houden rontom qualick huys. Den *Coning* in *Sweden* verdeelt sijn volck in drie hoopen. *Rain* wort vande *Beyerse* ingenomē, doch van den *Coning* in *Sweden* weer gewonnē. Doet den *Oversten Muysseval* daer over onthoofden, en trect op *Nordlingen*. Den *Hertog* van *Friedlant* neemt *Coburg* in, treckt met de *Beyerse* van daer. *Gallas* valt in *Saxsin*, verovert *Altenburg* en *Kemnits*, conjungeert hem met dē *Oversten Holck*; nemen *Fryburg* met accoort in, als oock *Meyssen*. *Papenheym* en *Gronsfelt* houdē verscheyde schermutsels metten *Oversten Baudis*, ontsetten *Wolfenbuttel*. *Hildesheym* geeft sich aen *Papenheym* over, welck in *Saxsen* invalt. Den *Hertog* van *Friedlant* trect weer op *Leypsig*, 'twelck hy belegert en inneemt, met noch verscheyde Steden. Den *Coning* van *Sweden* neemt voor dē *Hertog* van *Saxsen* te hulp te trecken, slaet eenigh *Beyers* volck in den *Opper-Pfaltz*, treckt in *Saxsen*, verovert *Naumburg*. Slaet sijn leger by de stad. Slaet de *Keyserse* en *Ligistise Armaden* by *Lutsen*, doch komt in 't begin van desen bloedigen Veldslach selve om. Denckwaerdige redenen des Conincx, voor sijn doodt. 't Water inde Stadsgraftē van *Lutsen*, heeft sich in bloet verandert. *Hertog Barent* begeeft hem met de *Armade* na *Weissenfeld*. Den *Hertog* van *Friedlandt* retireert na *Leypsich*, welcke stad de *Saxsise* innemen. *Kemnits* wort de *Sweetse* overgegheven, voor welcke de Sone des *Conincx Gustavi Adolphi* van *Sweden*, doorschoten wert. 't *Leypsiger* Slot *Pleyssenburgh* nemen de *Saxise* met Accoort in. *Swickau* wordt van de *Sweetsche* belegert en ingenomen. Den *Sweetsen Rijx-Cantselier Oxsenstern*, neemt de Krijghs-directie aen hem; verdeelt de *Sweetse Armade* in tween, onder *Hertog Barent*, *Lunenburg* en *Kniphuysen*. *Benfeld* wort van den *Sweetsen Veldmaerschalck Gustavus Horn* belegert, wort te vergeefs vande *Keyserse* versocht t'ontsetten. Geeft sich met accoort over. De *Keyserse* worden in der *Elsas* vanden *Rijngr:* hart beschadigt. *Sweetse* nemen *Molsheym* en *Sletstad* met accoort in. Slaen der *Keysersen Ruyterije*, oock in *Elsas* mede. *Colmar* geeft sich aen de *Sweetse* over. *Hagenau* vereent hem met de *Sweetse*. De *Beyerse* komen in *Swaben* voor den dagh. *Gustavus Horn* wert versocht in *Swaben* te trecken, neemt *Fryburg* en *Brisgoü* in. In *Slesien* wort eē Mandaet tot versekering der landsaten, van wegen der soldaten moetwil gepubliceert. De *Spaense* verlatē *Frankendael*. Den *Coning Fredric* van *Bohemen* sterft tot *Maintz*. Sijn *Broeder Paltsgr: Lodewijc* wert d'*Administratie* over den *Keur Pfaltz* opgedragen. De *Boeren* in *Oostenrijck* aen der *Ens* rebelleren. *Baudissen* besoect 't *Eertssticht Collen*, neemt verscheyde plaetsen in. Die van *Keulen* bevestigen *Duyts*. *Baudissen* overvalt de vesting. De *Staten* soecken de strijdigheden tussen de *C.* in *Denemarken* en de stad *Hamburgh* te vergelijckē. De *C.* van *Denemarken* onderstaet hem in *Duytslant* vrede te brengen. Den *C.* van *Vranckrijck* begeert datmen hem des ouden *Coningins Biechtvader*, en dien van *S. Germain*, van *Brussel* sal leveren, doch vruchteloos. In *Vranckrijck* ontstaet oproer door nieuwe Schattingen of Tollen. Den *Grooten Turck* rust hem, om *Babylonien* te gaen belegerē. Den *Primo Vizier* doet tot *Aleppo* verscheyde groote *Heeren* worgē. Versterct hem aldaer met verscheyde Legers, treckt in *Persien*, moet met groot perijkel weerom keeren. Belegert *Bagadet* of *Babylonien* te vergeefs. De *Turken* makē met de *Persianen* stilstant van Wapenen voor 2 jaren. Tot *Constantinopolen* aen't *Hof* ontstaet grootē oproer. *Gotha* wort door dē brant verdorvē. d'*Aertbeving* by dē *Berg Vesuvius* laet hem weer merkē. Veel hooge personen stervē in't jaer 1632. neffens veel lantverwoestingē.

1632.

1632.

Poolsche geschiedenissen.

NV willen wy spreken en van 't gene verhalen dat hem in den Coningrijcke Polen heeft toegedragen. Dewijle Coningl. Majest. Sigismundus aldaer met een groote lichaems kranckheyt beladen was/ soo is 't op dese tijdt met der regieringhe wat seltsaem toegegaen: Want als de Standen bemerckten dat sulcken swackheydt den Coning/ als die voortaen out en bedaegt/en ten eynde sijns levens komen soude/soo hebben sy by hem aengehouden/ dat hy tot Warschouw een vergaderinge soude aenstellen/op dat des Rijcks noodtdruft beraetslaegt/en alles alsoo bestelt werden mochte/dat op sijn af-lijvinge/men geen on-eenicheyt noch verscheuringe in den Coninckrijcke te besorgen hadde: sonderlinge dewijle men merckte/dat de Moscovijter geen voorder stilstandt te houden/ maer tegen de Kroone Polen den Krijgh voort te setten gesinnet ware/ en ock daer toe groote preparatien maeckte. By sulcken t'samenkomste/ hebben hen die Gheestelicke en Wereltlicke Poolse Heeren/ seer contrarie tegen malkander haer bewesen: Die Gheestelicke hadden geerne gesien / datmen een ernstelicke Reformatie in't Coninckrijcke voornemen/en die Euangelische Ketters(gelijck sy die noemē)uptgeschaft moesten werden/maer de Wereltlicke en wildē hier toe geensins verstaen : daer upt de ghemoederen seer tegen malkander verbittert werden.

Wapen willen in Polen reformeren.

By so gestelde saken en gedurende dese vergaderinge/ heeft Jacobus Kussel/ Coninckclicker Sweetse heymelicken Raedt en Ambassadeur aen de Kroone Polen/aende Poolsche Standen tot Riga/ onder dato den eersten Januarij / een schrijven laten uptgaen/van desen inhoude :

Jacobi Kussels/ des Coninghs in Sweden heymelickē Raets ende Ambassadeurs/schrijven aen de Kroone Polen ende Poolsche Standen.

So haest die Doorl. Grootmachtigste Vorst en Heere/die Coningl. Maj. tot Sweden/ sijn allergenadigste Heer/ upt onwedersprekelicken gronden/ de welcke geen exceptien/ veel minder eeniger menschen goedigliche bedupdenisse toelatet/ volkomen vernomen en verstaen heeft/in wat gestalte niet alleē geweltdoeninge en gants onbehoorlicke/maer ock den ses-jarighen met grooter solemnitept ghetroffenen stilstandt/soo heylig hadde sullen gehouden werden/ tegen die listige gesmede contrari-loopende raedtslagen/ on-ophoudelick hinder-listigh voortgedreven/ en seer listig voortgeset werden: En/'tis waer/ vande sulcke/die daer meynden dat hunlieden in hare republijcq alles te doene vry staet/ die daer openbare beloofde trouwe en geloove verachtelick in den windt slaen ; die daer over-al/ maer voornemelick in dese Noordelicke Landen / en namelick/inden heerschappijen en Creytzen hare republijque eenes grousamē ondeugts overtuyget/daer in sy gevallen/ in sulcx sy deur stadige practijquen/so met recht als met onrecht/ alle rijcken en volckeren sonder onderschept/der Spaense Monarchie/ en des huys Oostenrijck dienstbaer te makē/sich deurgaens onderwindē.

Nadien ock voorder hare Coningl. Majest. soo wel in den beginne als ock hier nae/ by des Krijgs experientie in Duytslandt/upt veler ervarenthept bevonden hebben/ en geleert in/wat maten en gestalte die schadelicke en ongeluckige aenslagen en practijquen / der sulcke alsnu ghenaemde des gantschen menschelicken geslachtes vyanden/die daer te gelycke in't binnenste harer republijque in-genestelt/ en die authoritept des gantschen Regiments wesens/ over-al aen sich getogen/en daer in na haren goetdencken gedispenseert / sonder eenigh bedencken exequiret en te wercke gheset werden : Dan ware aldereerst die Coningl. Maj. vergewisset geworden/dat die schadelicke practijquen der Oostenrijckschе factien / ock in hare republijque de overhandt genomen. Derhalven Hare Majest.eygen conscientie hier in beproeft / en dat selve alsoo met onfeylbare gronden en documenten/ voorneme lick dewijle sy ock deur opentlicke en der gantsche Christenheydt bekende beleydingen gepro voceert en uptgevoordert geworden/ dat sy niet voor raetsaem hielt sulcke openbare vyandelicke dadelickheden/die geen Coningl. Helden gemoet dissimuleren konde/langer pijne te lijden/ in sonderlinge betrachtinge/ dat alsulcken heymelick practiserē/den Goddelicken en Wereltlicken Rechten teghens liepen / want ock tot merckelikē nadeele/ verlies en quetsinge des by eeren goeden geloove gecompacteerden ses-jarigen stilstandes/ jae ock tot grooter injurien en verklepninge des Hoogl. Rijcx Sweden/insgelijcken des Roomschen Rijcks in Duytslandt uptslagen dede / desselven libertept van die gheoeffende tyrannie te bevryen/ en te beschermen : Sijn allerghenadighste Heere/sich roemlick en upt Godsaligen gemoede/ock sonder geluckigen succes sich onderwondē hadde. Over sulcx/ gelijck die Coningl. Majest. in menigvuldiger rijpsinniger overweginge / by sich selven overlept/ op wat wijs en wegē sy harer Hooghepts Coninckrijck / en dan ock den H. Roomschen rijcke/die deur stercke confederation/tot een getrouwe beschermінghe malkander verbonden/ sulcke groote injurien en geweltdoeningen halven/ een ghenoegen doen mochten/ hadde Hare Maj. eyndelick vernomē dat tegen haren wens en wille/ die verswackinghe des stilstandes/ en tot vyandelicken impressien en excursionen/gemeynte krijghsverbattingen / van sulcke alleen versocht en gesoliciteert werde/'t welcke gelijcsaem by klinckenden geweere en wapen / haren oorsprong genomen/ en tot bovenswevingen en Krijghsstichtingen gehoorigh/hare onversadelijcke boosheydt en eergierigheydt / met eenen schijnheyligen wandel der aengheltijnder Religion en Kerckenzorge/ock Geestelicken habijt bemantelden / die daer/overmidts opghepoorde tweedracht/ inwendiger oneenigheyt/ en allerhande onghelucken/deur heymelicke correspondentien en eensinnighe verknoopingen met den Hoofde des hupses Oostenrijckes/door heymelicke tucken en listen/gelijck sy 't selve wel waren indachtigh geworden/ van vele jaren herrewaert/in hare republijque gants ongeluckzalig 't Regiment gevoert hadden/ die ock ten laetsten (dewijle sy sich deur alle haer doen en raetslagen/ gins en weder als gheswozene vyanden des Wereltlicken standes betuygden) so wel tot desen als der Voorvaders tijden/ niets nalaten/ gelijck sy dē swindelgeest en allerhande onruste in harer republijque invoerden / en die selve teghen haren wille en vermoeden / met allen aengrensenden Monarchien en Potentaten t' samē hangen/ en op sulcken wijse den eenen Krijg na den anderen opwerpen/ gelijck ock een inwendige confusie en oproeringe maken mochten/alles die Spaensche Monarchie ten beste/ op dat haer lieve Vaderland even inden jammerlicken verwarden stand/daer in dat haer Broederlicke

verwante

1631. D. Matthias Hoe met meer een Predicatie den Intre tot de Conſultatie tu Leypſich.

Nademael nu deſe voorſz. Keur-vorſten / Standen en Heeren tot Leypſich aengekomē waré / is den 10 Februarius de conſultatie begonnen / den Intre daertoe makende Heer Doct. Matthias Hoe, des Keur-vorſten van Saxen Hoff-predicant / met deſe woorden / upt den Pſalm 83. genomen zijnde :

Godt ſwijght doch niet alſo, en ſijt doch niet dus ſtil, Godt houd doch niet ſo by u: want ſiet, uwe vyanden raſen, en die u haté rechten haer hoofden op.

Deſe Predicatie heeft niet weynig verdriet aen de Catholijcken gedaen / dies halvé ſy daer tegens veel hebbē geſchreven / ſeer blamerende op deſen Doct. Hoe, hem ſcheldende voor een Blamblaſer / Turbeerder / en diergelijcke / gelijck de liefhebbende Leſer 'tſelve in't provisioneel vidimus, en in andere boecké / die van wegēs deſe Predicatie zijn upt gegaen / vindē kan.

Na ghehoudene Predicatie zijn de preſente Keurvorſten / Standē / en Afgeſanten / in Raet gereden / van 9. upt tot 2. uren by malcander blijvende; in welcken Raet de Keur-vorſt van Saxen deſe volgende propoſitie heeft gedaen.

De Hooghl. Keurvorſt van Saxen / etc. achtet onnoodig met vele woorden te verhalé / waerom deſe vergaderinge upt goet vinden zijne / ende der Keurvorſtl. Hoogl. van Brandenburg / en andere Heeren van de Evangeliſche protesterende Standen ſy aengeſtelt / als breeder is te zien upt het uptgegaen ſchrijvens.

Dat nu dies wegen haer Keurvorſtl. Hoogl. van Brandenburg / inſgelijcx ook andere aenſienlijcke Vorſten en Standen neffens de ſtedē / ten deel in eygener perſoon / ten deele door hare Afgeſanten hier op gekomen zijn / dat was ſyne Keurvorſtl. Hoogl. van Saxen reſpective ſeer aengenaem / niet meer wenſchēde / dan dat God Almachtig nu by deſe vergaderinge zijnen H. Geeſt gelieſde mede te deplen / op dat de Raetſlaghen van deſe Vergaderinge mochten ſtrecken tot d'eer van zijn alderheplichſte naē / voortplantinge zijnes Goddelicken Woorts / tot trooſt der benauden / en bedroefde Kercke / tot conſervatie vande Roomſche Keyſ. M. authoritept ende toebehoorlicke reſpect / tot ſtabilieringe des Rijcx Conſtitutien / tot verquickinge van ſo veel duyſent bedroefde / en tot het upterſte gebeente uptgeputte menſchen / ſo wel ook tot redderinge vande Duytſe Libertept / welck ſo dier verkregen is geweeſt / tot optillinge van't waerachtige betrouwen dat ſo ſeer om veer gevallen was tuſſchen de Catholijcke en Evangeliſche / en eyndelick / tot wederbrenginge des edelen vredes / die nu als uptgeblust ſcheen / en jammerlick met voeten ghetrapt wiert: En ſagh zijne Keurvorſtl. Hoogl. op gheen ander wit / dan alleen dat hy mocht upt zyne Chriſtelicke affectie by het alleen ſaligh-makende woort Godts / en by d' Evangeliſche Confeſſie / naer het exempel van ſyne Godſalige Voorvaders / tot zijn ſalich af-ſterven blijven / met een vaſt ſtaende in de devotie en plicht van ſyne Keyſ. Majeſt. waer mede de Keyſer aen het Rijck / en hy aen den Keyſer als het Hoogh-geeerde opperſte hooft / was verbonden / gelijck een Keurvorſt des Rijcx ſchuldich en gehouden is / met een te kennen gevende / dat hy anders niet en ſocht als alleē hoe hy door de goethept Godts dit wit (gelijc hy in alle ſyne Raetſlagen en wandel geen koſten / moepten / neerſtighept en prickel / hier toe geſpaert had) andermael verkrijgen mochte.

So verſtonden nu wel de vergaerde Heeren / upt zijn uptgegaen ſchrijven / en upt de puncten die alleen in private op den Convent tot Regenſ burgh gehouden en overgewogen waren / wat nu te delibereren was / om dat het voor God / der Keyſ M. ende Nakomelingen te verantwoorden ſtont: So ſtelde ſyne Keurvorſtelicke Hoogl. aen hun alle te overdencken / wat ſy hem op de ghedane vrage wilden antwoorden / ende met hare Votis goetwilligh aennemen om te beter dit Chriſtelicke Wit te raecken; het welck hy noodigh heeft ghe-acht / hunlieden aldus vriendelick aen te dienen / dien hy / etc.

1631.

Nadien nu hier op verſchepdene Seſſien zijn aen geordonneert / alle ſaken na behoorte onder-getaſt / ende over de ſelve poincten gedelibereert / heeft ſich ſyne Keurvorſtl. Hoogl. over de onderhandelinghe den 13. Martius aldus ghereſolveert.

Reſolutie des Keurvorſten van Saxen in Puncto vande verbaetinghe die de Evangeliſche Standen over ghegheven hebben.

Syne Keurvorſt. Hoogl. had de onderhandelinge Puncto op het papier gheſtelt vande vergaderde Heeren / wel overgewogen / ſelfs bekennende / dat alle waentrou een ſchadelic ding ſy / gelijemen 'tſelve genoeg voor oogen had / dies-wegē hy / ſo lang hy in ſyne regeringe was geweeſt / altijt had gearbeyt / die upt den wegh te ruymen / goede intelligentie tuſſchen de Standen te ſtichten / des H. Rijcx conſtitutie in hare kracht te houden; ſeer beklagende dat deſelve nu ter tijt ſo ſeer geſcheurt waren / om de reſt nu van dien / en andere noch wat te ridderen / ſo was het tijt dat nu d' Evangeliſche Standen t'ſamenderhand neffens malkāder tradē / ende de gemeyne welvaert ſonder uptſtel bevorderden / en wel in acht te nemen / doch in een ſulcke bepalinge / dat het tegens God / en Keyſ. Maj. te verantwoorden was / daer in hy hem na alle billighept mede voegen wilde.

Voorts / bekende ſyne Keurvorſtl. Hoogl. dat het gemeyne Vaderlandt der Duytſche Natie wel een geſwinde redderinge van doen had / en de medecijne by tijts gevonden werden mocht / indien der noch eenige hope van gheneſinge overig was; ook ſag ſyne Hoogl. wel / dat de ſaken ſeer ſorgelic uptſagen / ende wel moſt gade geſlagen worden op die gelegenthept daer in de Momenta rerum begrepen waren. Hoc was wel noodig / datmē by alſulcken bedroefde toeſtant een Chriſtelicke reſolutie / die te verantwoorden was / nemen moſt / dat niet daer door de benaude Kercke Gods / en ſoo veel duyſent menſchen niet alleen eenen klepnen trooſt / maer meerder bekommernis en ſlechte reputatie alle deſe vergaderde Standen wierde veroorſaeckt / indien men alhier ſonder eē vaſt beſlupt van malcander ſchepden zoude. Ende dat het niet genoegh was te beſlupten / dat het gewelt des Krijgsvolcx / ende wat deſen meer aenhangt / niet langer van Conſcientie / Eer / Name ſtants ende weerde halven te verdraghen en was / hoewel het tegens de Capitulatie en Conſtitutie des Rijcx is / maer indien men niet met bidden verkrijghen en mocht / hoemen dan gewapenderhand / en met billicke defenſie ſouden daer tegens aengaē / en ſich beſchermē. In voegen / dat ſyne Keurvorſtl. Hoogl. niet alleen ſagh / dat veel aenſienlicke Evangeliſche Standen verſchijnen / maer alleen Geſanten / inſonderhept der eerſame Rijcx-ſteden / daer toe niet gantſch volle macht hebbende / maer alleen de ſaecke aen hare principalen te kennen te ge-

1631. ven hadden. Ende konde syne Keur-vorstl. Doorlucht. van Saxen niet speuren / met wat prosfijt men over de beschrevene poincten sou connen tracteren / ja / hy sorgde veel meer / dat het de saecke schadelijck / den Standen niet weynich achterdencken geven mocht: Dat het schadelick was / dat bleeck daer upt / dewijle het geen perfect werck en was / ende dat alleen de ghedachten daer door openbaer wierden / het welcke dan het een of het ander beletten konde; dat het wel sorgelijck was / dat soudemen daer upt te bespeuren hebben / dat / eer d'andere die hier over eerst wilden resolveren / die nu present waren / wel mochten overrompelt worden / ende groote perijckelen loopen / ende indien d'andere dan hier by niet staen en wilden / datmen tot de schimp de schade niet sonder noch grooter molestatie te lijden hebben soude.

En dat het werck haer Keurvorstel. Doorl. ter herten gae van wegens d'ellendighept ende groote noot / soo heeft hy besloten hem gereet te maken / en de beschermínge van zijn Land en lieden by tijts te versien / twee Regimenten te voet / en twee te Peerde te werven / neffens die assistentie die hy al voor langhen tijt had in zijne Landen gheordonneert / die hy noch veerder wilde verstercken / so het de noot eysschen soude / ende alsoo hem / en zijne Landen / door de Goddelijcke hulpe beschermen.

Ende om dat de presente Keur-vorsten en Standē noch meer zijne vrientschap en affectie te verstoorzen hebben mochten / indien d'andere Standen van d'Over-Saxische Creys elck een na orde des Rijcx Matricul pro rata soo veel een yder bysonder / de persoon is aengaende van wegens zijn Officie / den benauden soo veel hem mogelijck was / ook met een de nabuyrighe Crepssen indien sy haer insghelijcx mede daer toe verstaen ende hem verseekeren willen / volghens de Orde des Kreys-Executie t'assisteren / verobligeert zijn.

Voorts / verklaerde hy hem noch / indient saecke was / datmen voor hadde d'Augsburgische Confessie upt te roepen / soo wilde hy de benaude / soo veel hy vermochte / niet achterstellen / maer als een volstandich helpder van de selve tot Gods Eer / zijn heyligh Woort / ende tot conservatie vande fondamentele Wetten des Rijcx / wat hy nimmermeer konde / metter daet betoonen.

Ende stont hem noch wel voor / dat inden Jare 1583 den 28. October / een Convent van de Evangelische zijnen voortganck niet had gheseyteert / overmits gestorven was de Keur-vorst in de Paltz / soo hadde men 'tvoorschreven Convent nae Mulheym verdaghvaert / daer op zijn Groot-vader Keur-vorst Augustus een seer verstandich en ervaeren Rijcx-Keur-vorst zijne Gesanten mede geinstrueert had om voor te stellen: Dat tusschen d'Evangelische Standen een seecker uptschot soude beraemt worden / daer toe tot dien tijdt die drie Wereltlijcke Keur-vorsten / ende die drie Vorstelicke hupsen neffens drie Steden / daer onder een Ansoe-stadt was / hebben voorgheslaghen / datmen sich aen een seeckere plaetse soude vervoeghen / ende wat een of twee van de Gedeputeerde by voorvallende noodt souden goet vinden / dat d'andere sulcx oock volghden / en de mee-behoorte gheliicke patten droeghen / en wat aen haer was / deden. En dewijle men nu oock wel sagh / datmen 1631.
tot gheen oprechte beslupting he vande saecken komen konde (overmits sommighe ende de meeste part gheen volkomene macht hadden) om de nootlydende saecke t'eenemael af te helpen / ende de groote vergaderingen oock wat slap afliepen / ende groote kosten maeckten / die altemet het werck plegen achter te stellen; Soo stelde hy aen haer believen / of sy mede een sulcken uptschot vande heurige / die volkomenen macht hadden / te kiesen / ende dit ghedaen zijnde / soude zijne Keur-vorstel. Doorl. hem oock vinden laten.

Ende dat d'andere Rijcx-standen (daer onder oock billick de Koninckl. Weerde van Denemarcken / als Hertoge van Holstepn te reknen is) neffens d'Eersame Hensee-steden (niet gheljck sy in haer Fœdere Hanseatico staen / maer als Evangelische Steden) hier in voorder versocht wierden / dat soude hem wel aenstaen; ende was oock noodigh / volghens den Eedt en plicht dat op des Roomschen Keysers alle zijne Koninckrijcken en Landen wel gelet wierde / met betooninghe alles ghehoorsaems / liefde en trouwigheyt / dat hy tot der doodt toe aen elcke plaetse wilde betoonen / ende hielt oock noodigh datmen d'andere Keur-Vorsten ende Standen / van een goet betrouw zijnde / dit mede voorstelde / ende dierghelijcke van hun verwachte.

Men soude oock wel toesien / datmen met de nabuyrighe Potentaten in goede vrientschap bleef / volghens de goude Bulle / dewijle des Rijcx wel-vaert daer aen hongh / dieshalven den Koninck van Sweeden oock by goede meyninge was te houden / overmits het gantsche Collegie vande Keur-vorsten hem had gepresenteert Middelaer te wesen / daerom mosten dan de Middelaers niet weer tot partijen worden: edoch salva ubique Cæsareæ Majestatis autoritate.

Nopende nu de Mandata avocatoria die op d'Onderssaten ghemunt waren / daer van had hy al voor langhen tijt in zijne Landen orde gestelt; maer dat hy de selve nu communi nomine soude weer doen uptgaen / daer mede wilde hy noch wat inhouden / dewyle sulcx hongh van't hooft-werck.

Dat een gelijcke Krijghs-last wierd verordonneert / 'tselve was noodich / ende somen sich wat klaerder woude vernemen laten / hoe het daer mede te houden stont / soo wilde hy hem oock openbaren; hy hadde den sijnen tot hier toe nae d'oude Rijcx maniere haer tractement gedaen. Voorts was het goet datmen den Bevel-hebberen voor hielt / datse de liefde des Vader-landts / de algemepne Libertept / loff / deught / ende dapperhept meerder achten / als de groote Soldye.

d'Overighe poincten hoorden tot de Hooftberaetslaginge / ende soude billick d'algemepne Welvaert des werex epnde syn / ende in alles niet veerder / dan gelijck het betaemt / gegaen worden als naer de moghelickhept; ende wat d'een of d'ander verspraken had / met goeder trouwe te onderhouden.

Ten laetsten docht hem / dat dese by-eenkomste niet gantsch sonder vrucht soude afloopen indien men raet floegh / hoe ende met wat voordacht / ook op wat manier de goede wederhandelinghe met de Catholijcke Keurvorsten en Standen aen te gaen / en voor te stellen

1631. len was / ende hoe men ſich daer in te vertoonen had; Soo had men oock noch de groote Krijghs-laſt wel over te dencken/ ende Keyſ. Majeſt. van alles te berechten / nemende hier in een ſeeckere reſolutie/ die te verantwoorden was/ en beramende over den Gecommitteerde / indien men den bedroefden tot den trooſt pets met deſen te hulp komen konde/ het welck dē tijt leeren ſoude. Ende overmits ſyne Keur-vorſtl. Doorl. van wegen dit poinct/ om eerſt met de Catholijcke in 'tgoede te handelen / inſonderheyt voorſloegh/ en dies halven voor deſe repſe niet verder te handelen / ende ſoo veel aengaet de krijgs-laſt/ had hy hem verklaert; Soo docht hem / datmen daer op ſoude mede ghedencken/ hoe dit Convent een prijſelic eynde mocht nalaten/ dieſhalven ſyne Keur-vorſtel. Doorl. had een ſchrijvens doen verveerdigen/ daer in t'af-ſchept begrepen ſtont/ die den Keur-vorſt van Brandenburgh om te overſien/ mede gedeplt ſoude werden.

Den 17. Martius heeft ſyne Keur-vorſtl. Doorl. van Saxen/ van wegens d'onderhandelinge met de Roomſche Catholijcke Keurvorſten en Standen op het goet achten van dit Convent/ hem aldus gereſolveert.

Des Keurvorſtē van Saxen reſolutie van wegens de onderhandelinge met de Roomſe Catholijckē Keurvorſten en Standen.

De Keur-vorſt van Saxen heeft het goetachten van ſyne Keur-vorſtel. Doorl. van Brandenburgh / neffens d'andere preſente Vorſten/ Standen/ en Geſanten wel ontfanghen/ hoe de goede handelinge met de Catholijcke Keur-vorſten ende Standen aen te ſtellen was/ waerheen de ſelve te rechten/ en wat daer by in te willigen/ oock indien het voor de Goddelicke gratie ſoude daer toe komen / dat men malkander verſtaen ſouden / wat dan voor middel ende vincula firmæ aſſecurationis, hier in acht te nemen ſtonden / neffens alderhande bewijs ſo wel van wegens de Mediate-Clooſters/ als oock andere poincten hoe de Evangeliſche daer op haer fondament gheſtelt hadden/ den Catholijcken aen te dienen: Soo bevonden ſyne Keur-vorſtl. Doorl. dat al dit werck wel t'overleggen was/ ende datmen deſe handelinge niet ſoude upt de handen leggen.

Hy hielde voorts voor noodich / datmen in 'tbeginſel by deſe onderhandelinghe / eermen daer toe quam/ dit in acht nam/ dat men hem wel verſeeckerde van alle cautien ende protestantien/ ende ſo het daer toe quam konde men van weghens de Formalien ſich wel verghelijcken.

Sijnen pver tot de ware Religie ende ſtandtvaſtighevdt/ deſelve was kennelick / ende betuyghden het gene oock ſyne Godtſalige raetſlaghen en wandel daer van mede getuyghnis gaven / ſyne ſchrijvens hoe ſeer en hoogh hy bevvert had / de groote noot af te keeren van de Kercke Godts/ en hoe trouwelick hy de ſake van de benaude en bedrangde had aen hem genomen / altijt overdenckende de ſchade van Joſeph: Ende hy was van ſins / voor de Goddelicke aſſiſtentie/ daer in voort te varen/ niet aenſiende eenigh belet/ oock tot het eynde van zijn leven toe te blyven/ by de ware repne Leere van d'Augsburgiſche Confeſſie/ en na inhout des Goddelicken woorts / alles daer by op te ſetten / hoe hy dat dan konde of mochte verantwoorden.

Inſgelijx was hy oock tot de vrede/ ruſte/ ende weerbrenginghe des goeden betrouwens niet ongenegen: want hy had dieſhalven meer tot exempel van zijne voortvaren altoos daer heen getracht/ ende een ſulck op te heffen nopt geen moepte noch koſten gheſpaert/ ende was kennelick ghenoech waer de ſake altemet heen upt liep/ indien men de ſelve op de wanckelde Fortuyn ſtelde. 1631.

Nopende nu de poincten / daer van men handelen ſoude / hielde ſyne Keur-vorſtelicke Doorl. het daer voor/ datmen ſeer voorſienig en met groote hoede daer in gaen moſt / ende alle mooglicke neerſtighevt hier in aenlevde. En wilde oock wel zijne Doorl. de ſake dus veer mede aennemen/ ende in zijne Archiven/ ſoo veel hy daer in vinden konde / tot de ſaecke beſt dienende/ laten opſoecken: voorts upt der harten wenſchende ende Godt biddende / dat hy ſyne ghenade wilde verleenen/ dat allen Evangeliſche protesterende Standen / een volle ſatisfactie en een ſulcke Compoſitie geſchieden moghe / daer door d'Eere Godts mochte gevordert/ zijn hepligh Woort uptghevrept/ de bedroefde Kercke getroost / het goede betrouwen onder de Standen weer opgherecht / de vrede herbracht/ en alles tot een goede beſtant en verſeeckeringe tot verblijdinghe vande Nacomelingen/ gebracht worden moge/ niet twijfelende of de Evangheliſche en Protesterende Standē/ ſouden neffens hem mede daer toe arbeyden; want wat hy/ conſcientie/ Eer/ en Namenshalven doen konde/ daer aen ſoude hy het niet ſchorten laten.

Soo veel nu de Protestatie aenginck/ van wegen het Placaet des Keyſers/ ſoude deſelve in de Cantzelie van dē Keur-vorſt van Mentz en de Camer-gherecht ghelevert worden/ ende hy hielt het wel daer voor / dat in de Contradictie en Protestatie die in het ſchrijvens aen zijne Roomſche Keyſ. Maj. ende de Catholijcke Keur-vorſten / met een verhaelt is / genoegh na de noodruft van de ſake/ voorſien was / dieſhalven men het overighe tot een andere gelegenthevt uptſtellen konde. Maer ſoo het ſake was / dat ſy nu Eventualiter de ſaken wouden overdencken/ en aen ſyne Keur-vorſtl. Doorl. behandighen / ſulck ſtelde hy tot haer believen / ende hy wilde het ſelve mede overpeynſen/ om datmen daer na op de toekomende vergaderinghe/ te beter mochte op zijn voorbate zijn. Soo was al noch verder de ſake na te ſien/ en of het niet goet was/ dat/ indien de Catholijcke Standen weer een dagh tot een goedelicke Compoſitie beſtemmen ſouden / de Evangeliſche Standen dan daer heen in eygener Perſoon/ of door hare daer toe genoegh gevolmachtichde/ wat voeghen aen quamen/ om te beter over de ſake met een goede betrouwen te ſtrecken.

Het ſchrijven/ daer van mentie is gedaen in de Reſolutie van den Keur-vorſt van Saxen/ is daer na den 18 Martius door een Camerdienaer van de Keur-vorſt van Saxen na Weenen geſonden/ van deſen Inhout:

Het ſchrijven/ het welck aen de Roomſche Keyſ. Majeſt. vande vergaderde Evangeliſche Standen / is geſchreven.

P. P. u Keyſerl Majeſt. kan noch wel ghenadighlick ghedencken/ tot wat Vreed-vaerdige intentie ende upt wat redenen d'Evangeliſche Standen alhier tot Leypſich vergaert zijn/ daer van wy al voor deſen u Keyſerl. M. wat van te verſtaen gegeven hebben/ het welc u Majeſt. noch breeder upt deſe overgeſondene Propoſitie van ons in deſe vergaderinghe gedaen/ ſal ghenadighlick verſtaen: ende als wy veerder tot de deliberatie zijn ghegaen /

1631. hebben wp in 'tbeginsel niet groote weemoedigheyt den miserabelen staet des Roomschen Rijcx wel overghesien / ende daer upt bevonden / dat / indien het selve niet haest weer op gherecht / de Duytsche Libertept herstelt / de Fondamentele Rijcx Constitutien onderhouden / de vzede weerghebzacht wozde / dat het dan niet langh meer staen noch duyzen soude: Want des Rijcx Eere / Welvaert / en sterckte / bestont pzincipalick in de Harmony en eendzacht / ende de glozye der Keurvozsten / was hare groote Eminentie / Dignitept / en Vzyheyt / gheliick het selve ghenoech bleeck upt de goudene Bulle / ende wierden dese Pilaren alleen van de Stylen des Religions en Pzofaen vzedes vast ghehouden / die dan noch meerder dooz des Rijcx Wetten / Ozdze / en Accoozd gesterckt wierden / also dat het alle Natien sich daer over te verwonderen had / ende het Rijck geen kleyn cieraet ende heerlickheyt verkreghen hadde / dat dan vele het daer vooz ghehouden hebben / dat het Rijck by onderhoudinghe der Accoozden / niet in ghenen quaden staet komen / veel minder tot een sulcke ellendighepdt verballen konde. Daer teghens was (helaey) meer als te waer / en konde sonder tranen niet wel met ooghen aenghesien / noch met woozden verhaelt wozden / in wat upterste miserp het Duytsche Rijck was geraeckt. Want het mis-trouwen onder de Standen van't Rijck / had een tijt lanck seer aengenomen / en wies noch meer aen dooz de hooghbeswaerlijcke Executien in't Keyz. Placcaet verhaelt / waer over noch meerder swarigheden aen den dagh quamen. Insgheliex was meer als te veel openbaer / hoe seer de Duytsche Libertept onderdzuckt wierde / de sterckte Stylen des Roomschen Rijcx versoncken / des Rijcx Constitutien / Ozdze en Af-scheyden / wierden verdonckert / en van vele achter ghelaten / also dat het scheen / datse t'eenemael zouden ghequijteert wozden. Het welck dan ons beyde Keurvozsten van Saxen en Bzandenburg / mede zijnde Pilaren des Roomschen Rijcx / seer heeft ghesmert / en ter herten ghegaen.

Ende dewijle het mis-vertrouwen oock niet wepnigh zijnen voozt ganck heeft ghesozteert / tusschen de Catholijcke en pzotesterende Standen van wegens de Restitutie der Geestelijcke goederen / gheliickwel hebben de Catholijcke Standen hier in goede onderhandelinghe vooz ghelaghen / daerom wp nu van onsen kant vast overdencken / hoe wp / pzotesterende ons op den bestemden dag / souden mogen betoonen / dat wp het vooz Godt / zijne Kercke / ende de waerdighe Nakomelinghen met goede Conscientie / Eer / en Name mochten verantwoozden.

Ende konde zijne Keyz. Majest. lichtelick afmeten / dat / indien men tot goede onderhandelinghe komen soude / soo diende wel / om een beter en gheluckigher effect te winnen / dat die in het Placcaet voozghestelde Commissien en Executie sonder onderschept / heel afghestelt / ende al het ghene dat dies halven al was ghepasseert / ende teghens de pzotesterende Standen (respective van weghen de Religie ende andere swaricheden) insonderhept den Hertog van Bzunswijck / Wurtenbergh / Vozsten van Anholt: Insgheliick de Graven van Hohenlo / Stolbergh / Lippe / Waldeck / Werthepm / Erpach / en andere meer / oock 1631.
eenighe Rijcx-steden / en Crepssen in Vzanckenland en Swaben was ghedaen / in voozighen stant herstelt / doch insonderhept de Evangelische Burgerpe van Augsburgh / die teghens de Religions vzede / gelijck ick / Keurvozst van Saxen / nwe Keyz. Majest. dickwils betoont heb / gantsch allerdings in haren vozighen staet weer gheset wozden / gheliick wp noch dies halven vooz haer mitsdesen onderdanigh bidden.

Ende indien den loop der Executie van weghens de Geestelicke goederen niet afghestelt wozden soude / soo soude daer upt anders niet rysen dan alleen een teghenspzekinghe die geen goet accoozdt maken konden / veel minder indiennen voozts woude gaen met het inhalen der Gheestelicke goederen; want dies halven wierden de partyen niet alleen onstemmigh / maer oock eyndelick de pzotesterende Standen heel niet overghelaten / dat sy occasie hebben mochten / de goede handelinghe vooz te nemen.

Wat ick / Keurvozst van Saxen / tegens het Placcaet van u Keyz. Majest. in mijn schzijvens altoos voozgewent hebbe / met vermelden / dat ick mp daer toe niet voeghen konde / expzesselijcke Pzotestatie: Insgelijc oock / ick Keurvozst van Bzandenburgh / op het Convent tot Reghensburgh / met mijn openbare stemme mijn teghens-sin genoech te verstaen gheven; en wp Evangheliische Crepssen upt Fzanckenlandt en Swabenlandt dies halven oock voozghebzacht hebben / dat is u Keyserl. Majest. al noch wel bekent / en gaven oock de sthzyvens / dies halven dickwils in gheheven zynde / genoech te kennen / welcke wp mits desen noch willen een reys verhalen / met onderdanich bidden / dat u Keyz. Majest. allerghenadichst wilde ghelieven naer het exempel van hare Godtsalige Vooz-baders in't Rijck de Fondamenten van dien wel t'overdencken / den selven plaets ghevende: ende wp pzotesteren van alle kanten midts desen nochmaels / dat wp ons tot het Placcaet niet konnen verstaen / voozts noch vooz u Keyz. Majest. mits desen contradicendo pzotesterende / en alle nootdzuft omni meliori modo vooz behoudende / dieswegen ons u Keyz. Majest. niet gelieft qualick af te nemen / maer in Keyserl. Ghenade aenmercken / dat dan u Keyz. Majest. so veel te meer doen wilde / dewijle het niet alleen vooz hem selfs is een beneficium juris, maer altoos in't Roomsche Rijck ghewoonlick gheweest en ad memoriam Posteritatis des Rijcx af-scheyden inghelijft is. Soo konde men niet verloochenen / dat altoos over de saecke / die van groote impozrantie waren, ende daer by beyde partyen soo wel de Catholijcke als Evangheliische geintresseert ware / altoos hare verschillen inghegheven hebben / gheliick nu oock deden d' Evangelische en Pzotesterende / te kennen gevende hare rationes en fundamenta, daer dooz sy hare Gravamina souden connen defenderen; dat nu niet eerst de Standen / maer oock de voozighe Keyzers vooz goedt ghehouden hebben.

Souden nu de differentien tot een recht eynde ghebzacht wozden / so wil noodigh zijn / dat sulcx na de maniere / die in't Rijck gebzuyckelick is / gheschiede / ende konden naer desen d' Evangheliische en Pzotesterende Standen / anders

1632. waer / souden de Littauwers vier Schattinghen bewilligen / daer van de twee alsoo terstondt / ende die ander twee op S. Michiels dagh souden daer getelt werden.

Belanghende die Princen / zijn die selve van der Republijcq also besorght / dat den Geestelicke Prince Johanni Alberto dat Cracauwsche Bisdom soude opgedragen werden: Die ander Gheestelicke soude dat Ermlandtsche Bisdom ingerumt werden. Onder die ander twee Wereltlicke / als Casimirum ende Alexandrum / als oock dat Hrouké / soude der afgelijfder Coninginnen goederen / als Schwetze / Alle / Strasbergh / ende wat sy anders meer in Polen ende Littauw hadde / uptghedeelt werden / die alles tot des Coninckx dispositie gheselt werden.

Hier op heeft de Coninck / die hem sulcken liberalitept niet vermoede / den Edelen Schat die tot hier toe onder de Regalien gheteelt werden / ter danckbaerheydt afgetreden / dat sulcke nae sijn afsterven de Kroone toevallen souden. Den Princen zijn anders de goederen in deser gestalte ingerumet / dat sy na haren doot wederom onder de Edellieden verdeelt soudé werden. De Vorst Kazivil / die om eenige gewisse oorsaken wille / een tijdt lang by den Coninck in alle dinghen niet in genaden was / quam by sulcke dingen tamelick weder in gratiam, over sulcx hy by sich de welbaert der Princen hoog achtede / ende den Standen aendiende / dat het die behoorlijckheydt verepschte / die Princen wel te ghedencken / dewijle haer Heer-Vader sijn eygen Erf-landen van wegen de Kroone Polen / heeft bygeset.

Met de Geldt-munte bleef het in voorigen stande / tot op den toekomstigen Rijcxdagh.

Die assecuration des interregni, werdt oock verschoven / tot op den voorsz Rijcxdagh; ten deele daerom / dat die Landboden sulcx in hare instruction niet en hadden; ten deele / dewijle sy bemerckten / dat Harer Majest. intention ghewesen ware / Casemirum tot eenen Coning te namen / daer toe sy sich niet verstaen wilden.

Keyser Ferdinandus / begheert hulpe van den Polen.

By desen Rijcxdagh heeft sich oock een Keyserlicke Ghesandte gepresenteert / die nae aengebrachter groetenisse / by ghehouden ende verkregen audientie / die Standen die voor desen Anno 1621. aen beyder zijden ghetroffen Verbonteniſse / ende trouwe nabuyrschap / bekent ghemaeckt / ende begheert / dat die Kroon Polen / Keyserl. Maj. in desen hooghsten nooden ende vpandelick invallen / met hulpe van eenigh volck wilde bystaen. Hier over werdt / 'tis waer / raet gehouden / maer men wilde sich deser tijdt tot den secours / dewijle de Kroone selve / van wegé des Moscovijtischen Krijgs / sulckx selve van noode hadde / oock ander bedenckinghen daer by voorgekomen / niet verstonden tot sulcx.

Tartaren vallen tot Polen in.

De Tartaren zijn in 't begin deses Jaers / deur aenporren der Moscovijters / in Polen geballen / en hebben tot onder Kiob gestroopt / en groote schade ghedaen / waren oock voorder ingebreken / wanneer de overgroote sneeu haer niet verhindert had. Om deser oorsaeck wille was in Podolien en Volhinien onder den ghemeenen volcke / als oock niet wepnigh in Littauwen / van wegé des Moscovijters Krijgspreparatien / groot verschricken / welcke deur grousame wonderteken / die sich tot deser tijt toe droegen / niet wepnigh vermeerdert zijn.

Want inder Russische Wepwodschap heeft hem eenen Bergh gheopent / ofte opgescheurt / upt welcke een gheverwet Water als bloedt / liep / ende zijn daghelickx veel ronde / als met blijt ghefarmeerde Koghelen / beyde tot groote ende kleyne Stucken / als oock Musquetkogelen / gelijck van kepsteenen ende ypersteenen / midden in den Bergh ghevonden. Soo heeft men oock in een Poolsch grents-huys / na der Moscauw een groot wonder gesien / dewijle daer in des nachts een allarm is gehoort ghewordén / datmen niet anders en meynde of den vpandt ware voorhanden / maer des morghens en was daer niet met allen / dan eenen grooten hoop steene kogelen gevonden gheworden / die hebben bloedt gesweet / die men eenige na Warschouw gevoert heeft. 1632.

Grousame wonderteykenen in Polen.

Onder desen / op dat die Vredehandelinghe tusschen Sweden ende Polen mochte gevoordert werden / so heeft de Coning ende de Kroone Polen / een Afgesandte aen den Coning van Engelandt geschickt / den selven daer henen te bewegen / dat hy sich by sulcke Vredes-tractaten voor eenen Interponenten wilde ghebruycken laten. Der Ghesandten name was Rakoschy / hy gaf hooghgemelter Coning onder anderen te verstaen / datter geen bequamer tijdt en ware om Vredes-handelingen voor te nemen / als de Voor-somer of Lenten-tijt: begeerde derhalvé / dat hy Coning Gustaf Adolf dien handel op deser ofte sulcken tijdt soude by der hant nemen / oock sijnen Gesandte met genoegsamer volmacht daer henen wilde senden.

Handelinge des Poolschen Afgesandten / by den Coning in Enghelandt / van wegen Interpositien tot vredestraction / tusschen Sweden en Polen.

Daerna heeft hy begeert / dat de Coning hem wilde toelaté / dat dé vredehandel tot Coningsbergen in Pruyssen (welck voor beyde parten eé geruste plaetse was) soude werdé aengestelt.

Voorder / dewijle de Engelsche ende Fransopsche Legaten / by des naesten stilstandes tractaten / eenigh verdrech en beswaerlickheyt (om dat sy veel op die prærogativa sien wilden) veroorsaeckt hadden / werde die Coning gebeden / sijnen Gesandte te bevelen / dat hy voortaen van sulckx soude afstaen / op dat die vredetractation des te beter ghevoordert werde.

Eyndelick / dewijle het sulcken aensien hadde / dat van weghen tot ontloopinghe des stilstants met den Moscovijter / den Krijgh weder aengaé soude / Oock de gemelte Moscovijter onder Schottische Overste overal Krijgsvolck werf / werdt de Coninck ghebeden / den Moscovijter met Volck / Wapen ende ander Krijgs-saken geen hulpe te bewijsen / Oock te gebieden / dat voortaen geene van sijn Onderdanen sich in gelijcken dienst begeven soude.

Hier op heeft de Coninck van Enghelandt hem verklaert / dat hy by de voorgeroerde vredes-tractaten / hem soo willigh ende genepgt / als hy by oprichtinge des stildandes gedaen / ende hem hier in also wilde laten vinden: oock sijn Afgesandt die saken alsoo commanderen wilde / dat alles sonder naedeel des Coninckx in Polen soude gheslichtet werden. Soo daer oock gheen Vrede konde ghetroffen werden / soo soude sijn Gesandte daer toe arbeyden / op datter een langdurighe stilstandt opgerichtet mochte werden.

Wat nu die Prærogativam belanght / wilde hy den Coninck in Polen / ende den ghemeenen Vrede ten besten alsoo maken / dat sijn Gesandte van dieswege geenen strijt voor sich verwecken soude / wilde oock sulckx in sijne instructie

1632. instructie laten setten / met deser aenhangende conditie / soo verre ooc de Koninck in Vranckrijck dierghelijcken doen wilde.

Dat Koninck Gustaff Adolff / hem die Voorsomer tot Vredes-handel belieft te vergunnen / soo wil hy deshalven sulcks versoecken.

Soo vele die plaetse betreft / hoe-wel die selve den uptlandischen Legaten / petwes verre ende onbequaem gelegen is / wilde hy doch den Koninck in Polen ten gevalle daer in bewilligen ende te ghemoete komen.

Den Moscovijter wilde hy oock van den voorgenomen Krijg afraden / ende den sijnen niet toelaten / dat sy Krijgsvolck / Wapen ofte ander Saken voor den gemelten Moscovijter upt den Coningrijcke soudē toe voeren / Maer de gene die alreede van den sijnen sich in Moscovijtische diensten begheven hebben / en konde hy niet weder te rugghe voorderen / op dat hy niet de ghemoederen der Moscovijters alieneerde ofte irriteerde / den Engelschen Negotianten tot schade ende perijckel / dewijle desselfs Commercia meer in der Moscouw als in Pruyssen ofte Polen haren ganck hadden / daeromme hy niets dierghelijcken doen konde / op dat hy de Commercien niet en verhinderde: Maer wilde doch daerop ghedencken / hoe deur ander middelen ende wegen het gemoet sijner Onderdanen van des Moscovijters zijde mochte afgetogen werden.

Dit was alsoo die antwoort des Koninckx in Engelandt / op deser Poolscher afgesandten aenbrengen. Diesgelijcken werde oock hier na met den Koninck in Vranckrijck gehandelt. Wat nu hier op volghde / ende in wat ghestalte die ghemelte Vredes-handelingen voorghenomen werden / sal hier na tot sijner plaetsen ghesept werden.

Coninck Sigismundus in Polen / gaet met der doodt af.

Teghen den uptganck der maent Aprille / is de Doorluchtighste ende grootmachtichste Vorst / ende Heere / Heere Sigismundus / de derde van dien Name / Koninck in Polen / na dat hy de regieringe desselven Koninckrijckx van Anno 1578. tot op den tegenwoordigen tijt gevoert heeft / tot Warschouw overleden. Want als Haere Majest. den 22 April / nae Opaets / een mijle van Warschouw gelegen / spanceren gevaren / aldaer sy sich nevens desselfs jongen Heerschaps / ende sommige Senatores verlustichde / ende Hare Koningl. Majest. ghesonthepdt inden nieuwen Wijn eens om-gedroncken / maer den selven avondt hem wederom na Warschouw begeven: Den 23. hebben sy upt raet der Medicorum, medicijne begonnē te gebruycken / daer het doen een hart weder was. Den 24. namiddagh hebben sy sich ten deele wat ghealtereet bevonden. Den 25. als sy hem aenkleededen / ende in die Kercke hebben willen voeren / hebben sy een groote onmachtichept ende hertwee bevonden / daer op sijn Haere Majest. van den Slagh op der slincke syde gherocht / alsoo dat die gantsche Oogen-appel inde slincke ooghe hem gantsch verloozen / ende dat witte alleen gesien wert: De Mondt oock na der slincke syde petwes getogen gewoorden / ende hebben die by-wesende Kamer-heeren sich besorghet / Haere Majestept noch op den selven dagh dese Werelt verlaten soude. Den 26. heeft hy hem ten deele wat beter ghelaten / ende hebben Haere Majestept by tijden weder wat ghesproken:

Den 27. des morghens / heeft Haere Majestepts swackheydt seer toeghenomen / alsoo dat sy die laetste Olpinghe heeft ontfanghen / haer voorige Testament / ende die in verganghene Rijckx-daghen bewillichde Provision voor Hare Doorl. den Prince geapprobeert / ende die selve den outsten uptgenomen / gheseghent / hebben seer met der borst ghearbeydet / ende gheen woort meer spreecken konnen. Hare Hooch-vorstelicke Deurluchtighe Prince Vladislaus / is op ontfanghene treurige Tydinghe / den selven avondt ten thien uren in grooter haest na Warschouw (van daer hy wel 9 mijlen wijt op der jacht geweest is) aenghekomen / ende by Hare Majestept sich vervoeghet / welcke sijn rechte handt op des Prinren hooft lepde / maer gheen woort spreecken konde. Den 28 teghen middach / hebben die Paroxismi wat opghehouden / die suntenellen hebben hen oock gheopent / ende is dat water upt den ooghen ghevloten. Die by-wesende Heeren Senatores, namelick die Palatinus, Leesijcky, Podolsky, Smolensky, Mseyslausky, Malbonsky ende Denosky, nevens den Poolschen Groot ende Onder-Cantselier / hebben den Aerts-bisschop van Gniesen / ende der Kroon Maerschalck versocht te doen komen / na by ten hove / die oock den selven dach in Warschouw sijn aengekomen. Hare Hooghvorstl. Genade die hem pet qualickx bevant / sijn den 30 aldereerst ghearriveret. Teghen avondt heeft die natuere by Hare Majest. per vomitum sich purgeret, maer ter middernacht sijn Hare Majest. seer swack ghewoorden / dat oock alle hope des levens wech was / daer dan alle Kamer-heeren / Edel-knechten / ende Hof-dienaren Hare Majest. die alreede agoniseret, die handen gekusset / ende haren afschept met tranen ende wee-klagen genomen: desselven daegs hebben Hare Coninckl. Majest. die Kroone Sweden / sy dies halven van den Heeren Senatoren ghevraeght is ghewoorden / met aenduydinghe des Hoofts Hare Hoochvorstl. Doorl. den Prince Vladislaus dediceret ende overgegheven heeft. Den 29 Aprilis / op den middagh / heeft men uptgegeven / Hare Coningl. Majest. waren tusschen 11 en 12 uren alreede verschepden: maer is hier na ghewis bericht aengekomen / dat Hare Majest. noch in't leven was / maer dat hy't niet lange maken konde / en is den selven dagh menigh mensche ghesint geweest Hare Coningl. Majest. de handen te kussen. Den 30. 's morgens vroegh tusschen 3 en 4 uren / sijn Hare Coninghl. Majest. by goeden vernufte / sacht en saligh in den Heere ontslapen. Nae middagh sijn Hare Coningl. Majestept (die alreede niet kenbaer was) in eenen swarten Syden rock bekleedet / upt desen den Potzby inder Par-kamer bestelt / daer de Trawandten plegen op te wachten: Hare Coningl. Majest. medici, hebben de naturam morbi niet recht konnen weten / maer de oorsaeck desselven / hebben sy het eten der harde onverdouwelicke spijse / en overigh dzincken des nieuwen Hongarischen Wijns / die Hare Majest. tot Opaetz tot sich genomen by maten / sulcx toeschrijven willen.

Convocations-dagh tot Warschouw gehouden.

Op sulcken doodtlicken henen-repse / werdt in 't voorschreven Warschouw een Convocation-dagh aenghestellet / die in het begin van Junio sijnen aenvangh ghenomen heeft / ende daer by aenvanckelicken alles tamelijck verwar-

1632. verwarret is afgheloopen/ dewijle die Standen onder malkander niet eenigh warē. Want de Gheeſtelicke wilden ter verkieſinghe eens nieuwen Koninghs treden/ende lieten oock tot dien eynde/ die Koninghlicke Prince ende Princeſſen/ op dat het gheen Factionen noch Partijcque gave van quaet nadencken/ maer dat een yeder ſonder ſchouwen ofte perſuatie ſijn meyninge ſeggen mochte: Maer de Wereltlicke wilden ſich tot der Verkieſinge/ eer dat die Gravamina haer plaetſe hadde/ niet verſtaen/ lieten oock over ſulcks die Princen van Warſchouw afgherepeſet/ opentlick upt-roepen/ wie vande Verkieſinghe eens Koninghs ghedencken ſoude/ eer ſy hare Gravamina, ende Exorbitantias des afgeſtorven Coninckx beweſen hadden/ die ſoude infaem/ ende voor eenen vyandt des Vaderlandts ghehouden werden. Dit en heeft den Geeſtelicken niet behaeght/ doch als teghens deſelve ſtercke factie/ Voorſt Chriſtoffel Kazivil/ die de Euangeliſche Religie toe-ghedaen was/ tot der Landt-boden Maerſchalck verordineert ghewordē/ ende daer toe verkoren is/ heeft ſulcks ſelve/ nae veel diſputatien/ ſoo wel by de Raden/ die in den beginne meeſt alle daer teghen waren/ als in der Lands-boden Stove/ die oock in twee hoopen geſcheurt waeren/ ſoo verre gebracht/ dat die Exorbitantien by deſen Convent voor de hant ghenomen/ ende daer toe gewiſſe perſoonen ex omnium ordine ghedeputeret werden. Deſe heeft hy de navolghende puncten te delibereren geproponeert;

Puncte die op de Convocations-dach tot Warſchou te delibereren vanden Voorſt Kazivil ghe-proponeert is gewor-den.

Eerſtelick vande vyheden/ ende daer toe ingevoerde beſwaeringhen.

Ten 2. Dat die Convocation niet mochte verdeelt werden.

Ten 3. Datmen tot de Verkieſinghe voor remedieringhe der Gravaminum des gemeenen nuts niet haeſten ſoude.

Ten 4. Dat des Religions vrede mochte verſekert werden.

Ten 5. Datmen van de middelen tot bevredinghe des Koninghs in Sweden/ ende des Moſcovyters beraetſlaghen ſoude.

Ten 6. Dat die Captuyen/ ofte Confederationes, mochten bekrachticht werden/ eñ hoemen hem met den ſelven ter tijt des Interregni houden ſal.

Ten 7. Hoe die vergelijckinghe ofte overeen-komſte onder den Standen mochte in 't werck komen/ende die beſwaernisſe des Adelicken Standes/ die hy van der Gheeſtelickheydt lyden moeſte/ mochten gecaſſeert werden.

Ten 8. Een middel hoe des gemeenen nuts dignitepten ende beneficien upt te gheven/ te vinden zijn.

Ten 9. Dat die gherichten te Hove/ aen Schattinghen op den Rijckx-daghen ende anderſins gheordrigeert werden/ op dat de eene den anderen in ſyner Juriſdictien gheenen ingreep of naedeel doen en mochte.

De Gheeſtelijcke in Polen wert haer macht beſnoeyt.

Onder deſe deliberatien waren de Gheeſtelijcke in haeren ſinne niet wel te vreden/ want ſy ſtonden in sorghe/ haere Vyheydt mochte hun/ deur de Euangeliſche erghens in verminder werden. Ende 't is waer/ ten was niet ſonder sorghe/ want de Paperye was by den Weereldtlicken ſeer ghehaet/ ende daer werde ſeer op ghedronghen/ dat men haer ghewelt ende macht/ welcke ſeer hooch was op-gheſteghen in yetwes enghe ſtellen/ ende nauwer upt-ſpannen/ maer inſonderheydt af-ſtellen mocht/ dat ſy voortaen niet ſoo veel ligghende goederen aen ſich vrachten. 1632.

De Eedt-ghenooten hielden oock aen/ dat men niet toe-laeten ſoude/ dat de Jeſuiten by den toekomſtighen Koninck/ den vryen in- ende upt-ganck hebben ſouden/ ghelijck de voorighe ghehadt hebben: Oock dat de toekomſtighe Koninck hem aen gheen Jeſuiten biechten ſoude: Inſghelijcks ſoude hem niet toe-ghelaeten zijn/ Landt-goederen te koopen. De Gheeſtelijcke die ſtreden/ 't is waer/ hardt daer teghens/ maer hebben niet veele daer mede ghewonnen. Soo richtede oock die Aerdts-biſſchop van Gniesen/ die het voornaemſte Hooft in de Poolſche Kroone is/ met den Voorſt Kazivil/ van weghen de vryheydt der Euangeliſche/ ende quam met hem in een harden ſtrijdt/ ende 't verdroot den Biſſchop ſonderlinghe/ dat de Voorſt ſepde/ de Gheeſtelicke ſouden de Kercke/ ende wat dat daer toe-behoordt/ bewaren ende op-wachten/ ende hem met des Landts Regieringhe niet bekommeren.

Beſlupt des Warſchouwſchē Convocations-dag.

Onder ſulcken Diſſidiis ende ſtrijdigheden/ is men niets des te minder met de deliberatien voortghevaren/ ende eyndelick den vierden Julio die concluſie aenghevanghen/ die den 6. deſes teghen avondt voltoghen/ ende voornamelick de naevolghende puncten beſloten ende beliebet gewordē.

Eerſtelick dat tot verſeeckeringe des Interregni de Poſt polite Ruſſenie, dat is het alghemeen opghebodt en aenſegghen/ met t'ſamen eener werbinge van 10000. ofte 12000. Mannen inghewillighet.

Ten 2. Dat men naemaels beſlupte den Vrede-handel met de Koninckliche Majeſt. tot Sweden te inhireren/ ende ſijn Cheurvorſtelicke Doorl: tot Brandenburgh/ overmidts die ſelve ter vergaederinghe ghewesen Af-ghesanten (welcke anders met eener meerendeels my generaelen antwoordt/ daer in ſyne Cheurvorſtelicke Doorl: in't ghene wat ſy voornemelick te verſoecken hadde/ in eventum ad comitia Electionis verwesen/ ende anders die meeſte Puncta daer-in gantſch ghepretereert ghewordē/ af-ghebeerdighet) verſoecken laeten/ der interponerende by den Koninck/ als oock des Koninghs tot Sweden meyninghe/ ſoo veel die plaetſe ende die tijdt totten Vrede-handel aenginck/ te begrijpen/ ende hem te bemoepen dat die plaetſe niet tot Lubeeck of Hamborgh/ maer naerder/ ende/ ſoo 't moghelijck is/ in Pruyſſen genomen/ maer der tijdt halven de Handelinge noch voor de verkieſinge/ ofte inde Krooninge des nieuwen Koninckx aengeſtelt mach werden.

Ten derden/ Dat Ratione der verganghen prejuditien/ ende anders verſchepden nieuwe conſtitutien/ oock Ratione ſecuritatis allerhande ghemeyne ende particuliere Captuyen vergheleecken/ dat oock van weghen de bedieninghe der Juſtitie (waer onder deſes inſonderheydt begrepen is/ dat in Criminele ſaecken die Maerſchalck niet alleen/ oock niet met ſulcke van haer ſelfs-verkoorene Aſſeſſoribus, maer met ghe-

1632. wisse van den Standen daer toe ghedeputeerde parthyen en Perionen / voortaen richten) ghewisse verkondiginghe en verordeninghe ghemaeckt / die dan soo veel die Constitutiones belanght / ad referendum aenghenomen werden.

Ten vierden / dat nae menichfuldighe sware strijden in puncto pacis & securitatis dissidentium in Religione, het voorder niet ghebracht werden konnen / als dat die Roomsche Catholische een sulcke daer toesettinghe tot de voorighe Captuyren bewilliget / ghelijck de letter A. uyt-wijst / het welcke doch de Gheestelijcke niet anders als met eener Salva, dat is: cum clausula & salvis Juribus Ecclesiæ Romanæ, onderschrijven willen. Boven desen / sijn de Grieksche ende Euangelische seer qualick te vreden gheweest / maer hebben het doch ten laetsten Interims wijse met voor-behoudt verder tot haerder beteringhe aen die handtkommende middelen moeten aen-nemen / ende sijn daer by die overighe dwalinghen tusschen de Griecken aen d'eene / ende de Roomsche Catholische aen d'ander zyde / van weghen die den Griecken afghenomen goederen / voornemelick tot voorder vpleggínghe der ghewisse Ghedeputeerde / waer onder de Prince Vladislaus dat voornaemste Directorium hebben soude / uyt-ghestellet / 't welck de Griecken ad referendum fratribus hebben aenghenomen.

Ten vijfden / dat evenmatich die Reductio Monetæ ook op gheschiede / ende ad referendum ghenomen.

Ten sesten / dat de Restitutien van den Hertoch van Cheurlandt / Vaders ende Soons ghesloten / ende op toe-komstighe ghesette daghen voltoghen werden soude.

Ten sevenden / dat der Coninclicker Prinsen versoeck van weghen d'ophoudinghe des Coninclicken Hofs ende Tafel / uyt den schat der Croone / tot dat het den dienst ende verkiesinghe voor billich / dat is tot de verkiesinghe toe / goedt achtet: Maer dat ander versoeck van weghen de voldoeninghe der 240000. gulden / uyt den Schat des Coninghrijcks / die de overleden Coningh ex privato, tot onderhoudt des Coninghlicken Hofs van weghen opschaffinghe der Tafelen-goederen / verschieten moeten / bloot ad referendum ghenomen werden.

Ten achtsten / dat den dach der Verkiesinghe teghen den seventhienden Septembris uptgheset / daer doch / al eermen ter saecken tredet / alle gravamina publica, voldaen werden souden / ende soude den dach der verkiesinghe niet langher dueren als een volkomen Rijcks-dach / dat is ses weecken / soo verre maer alle Erfbritantien in desen afgheschaft konnen werden.

Ten neghenden / tot de verkiesinghe soude een peder die daer toe voeght / te verschijnen vyt staen: Maer sulcken Dienst-mannen / die van weghen aen-staende perijckelen niet van huys en konden / die afleggínghe haerer suffragiorum per nuncios toe-ghelaeten zijn.

Tot behoef der verkiesinghe / souden die Maerschalck een Brugghe over de Weyrel van Rijs ende anders maecken laeten / ende die plaetse der Verkiesinghe af-slupten / ende ook den Dienst-mannen haer quartier / doch sonder schade ende naedael der Inwoonders / bestellen. 1632.

Van de persoon des Eligendi en is voor dit mael niet besloten ghevorden.

Van weghen der Religions vyphepdt der oude Captur ofte Confederation / daer toe te setten (als voren gheseydt is) op desen Convocation-dach vergeleecken werden / was volghende:

Op dat den algemeynen Landts-vrede uyt gheenderley oorsaecken in eenighen weghe of wijse verworpen werde / soo beloven wy de ghene die in de Chrijstelicke Religie dissiderenden / dat wy ende onse naekommers allen vrede / met ende tot malkander handthaven / ende van sulcken verschepdenthepdt wege / in gheloofs saecken gheen bloedt vergieten / ofte ook yemandt van weghen sulcken verdeelinge / voor eenich Gerichte trecken / veel minder aen goederen / lijf ende eere / met gevanckenisse ofte ban vervolgen / noch gheen Overigheden tot sulcken Progresso helpen willen / maer veel meer / soo yemant van dies wegen om bloedt te vergieten voorgesette Cautiones, gewaldigher wijse te verrucken / ofte ook voor-gheroerde straffen te extenderen sich onderstonden / sullen wy den selven ons alle daer teghen setten / ende daer toe verbonden zijn / of het schoon onder den schijn eenes gherichtelicken proces voorgenomen soude werden: Boven desen beloven wy ook / dat alle tribunale oordeelen / die tot hier toe so wel inder Kroone als Grootvorst / etc. Littauwen / teghen den Vrede die dissiderende ofte der selven seeckerhepdt belooft en ghesproken te worden / ende vim Legis te hebben schijnen moghen / van geenen Officio ter execution ghetoghen sullen werden: ghelijck sulckx door die Constitution van den jare 1627. uptdruckelick is ghestelt gevorden / dat ook die voorsz. Constitution / ofte tegenwoordighen onsen Captur contrary eenich Decreet / by wat voor eenen Officio het wille / upt gebracht ende in gheleght werden wilde / sullen die selve krachteloos zijn / oversulckx dan ook alle bevelen / die inden desiderenden Vrede dringhen / welcke voor desen upt haere Coninghl. Majest. Cantzelerye uytgegaen / ofte in't toekomstighe uytghebracht werden mochten / geen kracht hebben souden. Inden Coninclicken Steden / daer die desiderende / in sulckx van haer selven op-gebouwde Kercken / dat openbare exercitium haerer Religie hebben mogen / sy alsulcx in dier wijse gelijck teghenwoordich haer oeffeninghe behouden / openbaerlick nae behooren: Maer daer zy teghenwoordich geene tot sulcken eynde afghesonderde Kercke hebben / sullen sy dese plaetsen / om opspraeck te vermyden / gheen nieuwe op-bouwen / nochtans sal den af / ende toe-repsenden / haer openbaere Exercitium in private of ghemeene huysen te houden / vyt staen: hoewel deur die constitutie van Anno 1631. de straffe tegen des Landts Vrede-breckers genoechsaem gescherpet sy. Dan noch verklaren wy ons / dat in't toekomstighe van weghen dierghelijcke saecken / berichtinghe des Lants Vredens ende seckerhepdt der Dissidenten / van wat standt en weerde persoonen dieselve ghepleecht werden mochte / niet meer dan tot hier toe gheschiedt / onder den cautis

termi-

1632. terminorum factorum, maer des donderdaeghs ex speciali registro causis recentium criminum gheoordeelt werden sullen/uptgenomen wanneer pemandt meer Gheestelijcke Persoonen op eener boos-daedt betrappen soude / sal die selve het gheestelicke Ampt over leveren/ende nae gheschieden Inquisition ghestraft werden/ in ghelijcken wijse/wanneer die desidererende Ministri, het gheschiede upt wat oorsaecken en ghelegenthepdt het wille/van pemant bespraken wilden werden/souden sy voor geenen anderen/als voor haren wereltlicken Comporen-tiforo sich stellen/ende oordeel te hooren schuldich zijn: Maer wanneer sy teghen pemandt klaghten te voeren hadden / sullen sy des citati forum comporens observeren / ende hares toe-ghevoeghenden schadens Interesse ende Gherichts-kosten voldoeninghe soecken.

Des Churvorsten van Brandenburghs begeeren/aen die tot Warschouw/by den Convocation-dach vergaderde Poolsche Standen.

De Cheurvorst van Brandenburgh heeft oock/als boven ghesept is/na dat hy sich met eenen Comitaet van 1500. man in Pruyssen begaf/een Ghesante op dē Convocation-dach nae Warschauw ghesonden/ende deur den selven die vergaderde Standen het navolghende laten voordraghen:

Ten 1. Dewijl 't de Cheurvorst daer voor hieldt/het ware over-sulcks vande Compacten over de Leen-goederen afgetreden/dat hy tot desen Convente niet beroepen/veel minder die Concilia deses Interregni met hem ghecommuniceert gewordeu/souden de Standen in 't toekomstighe dese feylen corrigeren.

Ten 2. ware synen raedt/dat die Vredshandelinghen met den Koningh in Sweden reassumeret werden / daer toe hy dan alle bevoorderinghe doen wilde / wanneer maer die ghedecreteerde Preparatoria die tot sulcke tractaten van noode waren / in het werck gheset werden.

Ten 3. Dat die ander beswaernissen over ende tegen de compacten der Leen-goederen/ die deur responsa Regia op des eenē deels instantiam behouden/Desgelijcken die commissionale Recessen die teghen synen wille upt-ghegaen/oock andere Attentata ende misbruycken die in dat Hertoghdom Pruyssen teghen syne Jurisdiction ende andere Rechten inghevoert werden / by desen Convente afgheschaft werden.

Ten 4. Dat hy als een voornaemste Lidt der Republijcque/die de voornaemste sitplaetse ende bestellinghe in allen Concilien toe-behoorde / tot de voorschreven Verkiesinge eens nieuwen Koninghs voceert / ende dat hy Votum eñ Suffragium vry uptseghghen mochte/toe ghelaten werde.

Ten 5. Dat die oude compacten der grensen tusschen groot Polen ende der Marck/die op de Poolsche zyde met veel excessen overtreden is ghewordeu/vernieude/ende die excessen deur beyder zijds Commissarien gejudiceert/ desghelijcken die Fraudes, die in de schepinghe der Wartha men sich teghen den inhoudt der laetste transfaction onderstonde / gecorrigeert werden.

Ten 6. Dat die zware/hem opgeleyde last der sequestration in Pruyssen / Koninglicken andeels hem verlichtet werde / met remission des Subsidij,' twelcke upt den Hertoghdomme den Koninglicken schat toe viel/ nademael hy sulcx tot onderhoudinge der besettinghe inden sequestreerden plaetsen aen te wenden hadde.

Ten 7. Dat die compacten des stilstants wel in acht ende weerde ghenomen werden/ ende dewyle teghen desselven inhoud die vryheyt der handelinghe op der Wissel/door confiscatie des Koorns of Greynen/welcke inden eersten jare na bestellinge der judicien ghepasseert/ tot groote schade der onschuldige Burghers tot Marienburgh/verhindert ghewordeu/dat sulcks geemendeert werde. 1632.

Op deses des Cheurvorstelicken Brandenburghsche Afghesantes voordragh/hebben de Poolsche Standen aldus gheantwoordt:

Sy en hielden't niet daer voor/dat sy vande compacten der Leen-goederen ergens in waren afghetreden/ dewyle sy den Cheurvorsten tot desen Convocation-dach niet gevoordert hebben: Want nadien noch in 't leven vanden Koning/ die wel boven de 40 jaren gheregiert heeft / soo veel Concilia publica, ende soo veel Rijckr-dagen ende Vergaderingen inden Corijcke uptgeschreven ende ghehouden werden/ tot welcken hy nopt beroepen is ghewordeu/ ende doch des wegen met den Koninck ofte der Republijcque nopt exposturet/so en ist daerom hem gheensins te verwonderen / dat den Cheurvorst tot de teghenwoordighe convocation / by welcke niet met sulcken solemnitept als by den generalen Rijcks-dagh pleghen te geschieden / die saecken des Koninckrijcx getracteert/ende alleene vanden Præparatorijs der toecomstige Verkiesinghe beraetslaeght werde/niet beschreven gewordeu zy.

Der Poolscher Standen andtwoordt/ op des Cheurvorstelicke Brandenburghs afghesanten aenbrengē.

Maer dat hy begheerde / dat hy tot de toekomstighe Verkiesinghe eens nieuwen Koninghs beroepen werde/hadde den Raedt ende Ridderschap der voorighe Interregnorum ende verkiesinghe Acta deursien/ende daer upt vernomen / dat syne Cheurvorstelicke Voor-ouders van haren Voor-baders desgelijcken begeert hebben/ maer ware doch nopt in 't ghebruyck geweest/ dat sulcke/ofte die vereenighde Vorsten/ofte oock die Koninghlicke Printen tot de verkiesinge der Koninghen gevoordert waren ghewordeu / ofte die selve teghenwoordich hadden gheweest. Soo hadde oock sijn Heer-Vader / als oock hy selve/ doen hy ter successie der Leen-goederen des Hertoghdoms Pruyssen van den overleden Koningh ende der Republijcq geadmitteert gewordeu/ ende die investuyre ontfangen/van sulcke dinghen gheen meldinge ghedaen zijn. Derhalven ware des Koninghlicken Raedts begheeren/ hy wilde sich de gewoonheden der Republijcque conformeren / ende niet eene by sijnen ende haer Voor-baders ongewoonlicke saken postuleren en insetten.

Maer dat de Churvorst meynde/dat hy tot syner voorderinghe met sonderlinghe rechten voordeel hadde/soude hy den Standen sulcx te kennen geven/ ende het by de Verkiesinge aen bringhen / dewijle de teghenwoordighe Convocation die Landt-boden niet genoechsaem daer toe geinstrueert waren.

Sy/Poolsche Standen/waren voorts wel te vreden met Koning Gustavo tot Sweden/ dat maer dieselve daer toe oot verstaen wilde/ die Vredes-handelinghen by der handt te nemen/ware oock des wegen alreede aenden Koningh in Vranckrijck ende Enghelandt inden name der Raden alsoo gheschreven gewordeu/ dat haer eerstelijck voor die bemoeyinghe / die sy by op-richtinghe des stilstan-

1632. des aenwendeden/danck-ghesept werde/ ende dan dat der Republique mepningh ware/ hare saecken voorders inde toekomstige handelingen haere Koninghlijcke Majestepten te vertrouwen ende haer bekent te maecken.

Dewijle dan nu in sulcken werck de Churfurst oock synen dienst der Republique defereerde/ nemen sulckx de Standen met danckbaren gemoede aen/ ende wilden hem deshalven aensoecken/ dat hy by den Interponeerenden Koninghen om resolutie van weghen de plaetse ende tijdt totten Vrede-handel wilde aenhouden/ ende by haer/ als oock in't tegendeel soo vele te weghe brenghen wilde/ dat tot den voorsz. tractate/ gheen soo verre-gelegene plaetse als Lubeeck of Hamburg ware/maer ten deele petwes naerder in den Hertochdomme Pruyssen bestemden/ ende die tijdt sulcker handelinge soo het mogelick ware/ noch voor de verkiesinghe ofte krooninghe des toekomstigen Koninckx genaemt werde.

Voorder wat aengaet die grensen ende naebuyrschappen des Koninckrijckx met den Marckischen ofte Pomersche Landen / die wilde de Republique als oock die Formula der oude compacten/ ongheschonden hebben/ het ware oock al-schoon den Maerschalck des Koninckrijckx als den Kapiteyn generael in groot Polen opgedragen / die billickheyt in deser saken te handthaven. Maer in alsulcke strydigheden die van wegen de regieringe der grentz-plaetsen tusschen den Drachtmenser Capiteyn ende den Pomeren waren/ en soude deses den Koninckrijcke tot geenen nadeel gerecken/dat die voorsz. Capiteyn tegenwoordich vander possession eenes slechten voorwercks gheweest ware. Maer dese gantsche sake soude op de toekomstige vergaderinge ter Koninckliicker krooninge den Judico eñ oordeel van gewisse Commissarien overgegeven werden.

Het quame voorders de Raden eñ der Ridderschap gantz beswaerlick voor ooghen/ dat de Churvorst teghen de compacten der Leengoeden/ ende gantz teghen het Privilegium der Investituyre / die pensioenen vanden voorleden Jare/ die 30. duysent guldens bedroegen/ tot hier toe opgehouden/ eñ dan noch die pensioenen van desen tegenwoordigen jare/ welcke 60 duysent guldens beloopen/ noch niet afgelepdt hadde: Ende konden sich de Standen niet genoechsaem daer over verwonderen/ dat hy begeerde/dat sulcke pensioenē/ als een Sequester op Marienburgh gheremitteert/ ofte hem vander Republique / ghecondeneret ende geschoncken werde / daer hy doch al over lange/ dickmael vanden overleden Koninck ende der Republique verstaen heeft/ dat die voorsz. Republique de besettinge tot Marienburch te onderhouden/niet verbondē/hy oock tot Marienburch andere Proventus hadde/van welcke hy die besettinge onderhouden konde. Ten konde oock hier by van den Churfursten / die overheeringe der Hertochdoms Pruyssen niet aengetogen werden/dewijle die overige Heerschappyen des Koninckrijckx veel een meerder ende grooter schade deur het krijghswesen geleden hebben/'t welcke de Republique evenwel dragen ende ghedulden moeste. Daerom wilden die Raden hem syner schuldicheydt teghens de Republique kracht des Juraments ernstelick kennelijck maecken ende vermaent hebben / die ontreckinghe sulcker pensioenen niet langer op te schuyven of op houden. 1632.

Ten laetsten wat aen-gaet die stilstandts Compacten/ die met den Doorluchtigen Koninck Gustavo opgericht is gworden/ werden die selve vander Republijcq / heylich ende onverbrekelick gehoudē/ ende konde veel meer daer gedaen werden dat van Koningh Gustavo den selven in alles een genoegen geschiede/ dan dat van sich pet wat soude daer tegen gehandelt werdē ofte gedaen sijn gworde. Dat oock gheljck het Koorn en Greynen/ofte ander waeren al veel naerder Dantzich als naerder Elvingen ofte ander steden ghevoert ghworden sijn mochten/ so en konden sy daerom niet sien wat daer mede tegen die Compacten strpden soude/dewijle sy veel meer het gebreck in haer eyghen/ als in ander steden/te besetten hadden/ofte met desen te versadigen.

Dit was also de antwoort die vande Poolsche Standen de Afghesanten vanden Churvorst tot Brandenborch sijn gegevē gworde.

Anders de Verkiesinghe des nieuwen Koninckx betreffende/ soo gingen in't gemeyn de stemmen meestendeels op den Prince Vladislaum/ als Koninghs Sigismundus saligher outste soone ende Prince / voor welcken oock Intercessiones van Rome/Weenen/Engelant/ ende ander plaetsen overquamen. Soo stemden evenghelijck die Evangelische mede daer toe/met welcke het die Zaporousker Kasackē hielden met aenbieden haer votum te mainteneren. Die andere der Grieckse Religie toegedaen/ hielden haer evenghelijcke gantz vast by de Evangelische. Maer de Gheestelicke waren hart daer teghen/ als die veel liever den jongheren Prince ghehadt hadden/daerom sy tot sulcken eynde alderhande gebreken teghen den Prince Vladislaum uptwierpen/om hem daer deur hatelick te maecken / als namelick/ dat hy niet devotich Catholijck en was : die Ketters plus justo, ende meer als behoorlick beminde / ende met dieselve ommeginck : het jaghen ende op de jacht loopen al te vele toegedaen: De tegenwoordige saken des Coninckrijcx upt te voeren/ nae-latich sy: Altoos met Podagra gequelt : Oock de teghenwoordige vpanden die de Croone op den hals hadde / te wederstaen niet bequaem ware : Desshalven hy niet deughdich sy die Coninckliicke Croone ende weerdichept hem over te geven.

Oorsaken waerom de prince Vladislaus met tot eenen Coninck in Polen aen te nemē sy/ vande Geestelicke op de bane gebracht.

Tegen dese der Geestelicken smaet-redenē/ ende dat Vladislaus met recht tot eenen Coninck behoorde aengenomen te werden/hebbē de Wereltlicke/dese nabolgende woorden daer teghens uptgegeven:

Oorsaken waerom de prince Vladislaus tot een Poolsche Coninc te verkiesen sy.

Hy ware gebozen in Polen/upt den Jagellonischen geslachte.

Hy ware vast alle Coninghen in Europa met bloetvrientschap toegedaen/ of verwant.

Hy ware in Polen onder den Grootmachtichsten Coninck op-ghetoghen.

Niet minder onder de Coninghlicke Raden ende den Adel waren met hem geselschappich ende van gheljcken ouderdom ende met hem in't Coninckliicke Hof in allerhande Ridderliche oeffeningen op-getoghen.

Hem waren de manieren ende formen der regieringe wel bewust of bekent/ welcke daer toe te promoveren waren ofte niet. Hy ware een Heldt in bloependen ouderdom/grootmoedich/wacker/insichtich/ hooch-verstandich/ vrien-

1632. vriendelick/ menſch-lievich/ liberael / der gerechtighepdt liefde / in krijghs-ſaecken wel ervaren / tot alle moepte ende arbepdt onverdrietich.

By de krijghs-tochten / die tegen de Moſcovpters ende den Turckſchen Keyſer / welcke de machtichſte en de gheweldichſte op den gantſchen Aerdtbodem waren / hadde hy van weghen des Coninckrijcks ten deele by ghe- 1632.
weeſt / ten deele dieſelve mede uytghevoert: oock nieuwelick in den Pruyſſiſchen krijgh hem altijdt als eenen dapperen Heldt betoont heeft.

Dat Severienſer Hertochdom met der ſtad Smolenſko hadde hy der Republijcq onderdaen ghemaeckt.

VLADISLAVS V.I. Poloniæ et Sueciæ Rex Sereniſſimus et Potentiſſimus.

C. Danck. exc.

Die Poolſche als ſijn Moeder-ſpraecke/ konde hy / ende was oock boven deſen in de Latijnſche / Italiaenſche / ende Duytſche ſpraecken ſeer wel ervaren.

Hy hadde veel uytlandiſche Lantſchappen deurreyſet ende beſien / ende der ſelver zeden/ gebruycken ende gewoonten geleert.

In Nederlandt hadde hy de Belegeringhe der Stadt Breda tegenwoordich geweeſt.

Hy hadde ſpnen luſt aen den Studio Politico ende Militari: leſende die Hiſtoricos, ende de gene die by onſen tijde vanden Fortificationibus gheſchreven hebben.

Die overleden Coninghl. Majeſt. hadde hem Tacite, tot eenen Succeſſoren ghenaemt ende beſinnet / ſyne jonghe Broeders vlytich bevolen / ende dat Ius Hæreditarium des Coninckrijcx Sweden / koxts voor ſijn aflijven/ hem geresigneert/ op dat hy des te lichter met den Coninck Guſtavo de ſtrijdigheden/ende den daer uyt opghewaſſen krijgh verghelijcken konde.

Hy ware tot eenen Groot-voxſt eñ Keyſer der Moſcovpters verkoren / hy hadder aldaer vele op ſijn zijde/ eñ ſijn deughden waren haer ghenoech bekent.

Hy werde van de Ruſſiſche Natie / die de Grieckſche Religie / welcke de Moſcovpters had-

1632. hadden/seer bemint/ ende met den Moscovpters / wanneer die voorsz. Natie daer toe riede / lichtelick het sy den stilstandt verlangen/ ofte deselve hem onderwerpen konde.

Hy ware der Catholischer Religie observantissimus : den Euangelischen niet onvriendelick noch af-houdich/ 't welcke daer upt ghenoech blijckt/ dewijle hy in synen commitate sommige met hem te Rome hadde/ ende oock noch in sijn Hof veel Euangelische ghehadt heeft.

De voornaemste inden Coninckrijcke hadden hem lief/ ende judiceerden hem seer weerdich/ dat hy de Coninghlicke weerde verkrijghen mochte.

Hy wert vande Coninghlicke Garde/ ende de ghene die onder hem militeerden / seer lief ende weert gehouden.

De Kasacken waren hem gantz toegedaen/ ende oock gewillich berept voor syne welvaert met een yder vyandt te strijden.

Hy soude alsoo lichtelick der Tartaren inval verhinderen ende afschaffen.

Die victorieuse Koninck in Sweden hadde hem seer lief ende weert.

Hy hieldt met den Keurvorst van Sachsen eñ Vrandenburch oock ander Duytsche Vorsten goede vrientschap.

De Coninck in Vranckrijck/ Engelant en Denemarckē/als oock die Spaensche Infantinne/waren hem gunstich ende toegedaen.

Dewijle hy noch een jong Prince was/soude hy eenes Koninck ofte Monarchen Dochter tot een gemael of wijf nemen konnen/ deur welcke het sy/het Koninckrijck een statelicke Accession ofte ander hulpe in Compacten en Verbonden te hopen hadden.

Die uptnemende rijcke Schat/welcke de overleden Koninck soo veel jaren lanck gecolligeert ende tot hier toe behouden heeft/ware in synen handen / ende hy konde daer mede veel uptrichten/ eñ eenen Nervum daer aen hebbē.

Hy hadde ten laetsten verscheyden voornaemste Familien / by sijns salighen Heeren Vaders leeftijden/ ten deele geconserveert/ ten deele verheven.

Dese puncten richteden tegen de Geestelicke niet wepnich upt/ende steunden vele die het te vozen niet inden sinne hadden/op des Prinren Vladislaus zyde.

Puncten die deur des gemeynen mans stemme in Polen van den nieuwē Koninc geeyscht werden.

Anders werden deur des ghemeenen mans stemme vanden nieuwen Koninck dese navolgende puncten gevoordert.

Ten eersten / dat hy Prupssen ende Lijffландt weder innemen soude.

Ten 2. Dat hy den Mostovpter van Vzede spzeke/ ofte bestandich zy den selven te wederstaen.

Ten 3. Dat hy de Tartaren te rugge houde / die alle Jaere soo veel duysent Zielen in een schandelicke dienstbaerheydt werh voerden.

Ten 4. Dat hy de Kasacken in den toom houde/op dat se den Adel niet aenvielen.

Ten 5. Dat hy met de Turcken ende ander Naebuyren goede verstandenisse ende correspondentie hebbe / ende daer by een respect zy dat men hem vreese.

Ten 6. Dat sy oock die stadich-duyrende Schattinghen ende op-legginghen eenmael eens ghequiteert ende ontleedicht mochten werden.

Dese hooghst-ghemelter Prince Vladislaus heeft nae sijns Heeren Vaders overlyden sich des Koninckrijckr Sweden Erf-tytels ghebruyckt. Maer die Poolsche Rijcks-raden en zijn over-sulcks niet wel te vreden geweest / ende daerom sommighe aen hem afgheordineert / ende begheerden hy wilde sulcken Tytel in-halen / ende den selven niet voeren / tot ende soo langhe het Koninckrijcke Lijck ende Sepultuyre ter Aerden besteldt werde/ nademael sy oock alreede besloten hadden / den Koninck tot Sweden synen behoorlicken Tytel te gheven. Daer op hy andtwoorde : ghelijck hy den Tytel sonder toedoen der Heeren Raden legitimo titulo van synen in Godt rustenden Heeren Vaders bekommen hadde / alsoo en konde hy hem niet sonder groot nadeel ende prejuditie syner eerstgheboorte varen laten. 1632. Vladislaus Prince in Pooten / treckt tot heun/ ende gebruyckt dē Erf-tytel des Koninckrijcks in Sweden.

Het ware wel bekent / sijn saligher Heer Vader ware de laetste Erfghenaem geweest/ ende ghekroont ghewordē. Dewijle nu sulcken Kroone haere Majestept hem gheresigneert hadde/ soo konde hy voor dit-mael hun haere bede niet bewilligen/ anders wilde hy der Heeren Senatoren beslupt sich in allen gheerne accommoderen. Sulcken antwoort en heeft den Eerts-bisschop van Gniesen niet behaeght/ maer den Princen in desen ghevalle Pertinaciam toe-gheschreven / ende hier nae by hem besloten / om deser ende ander oorsaecken wille / den jonghen Prince in de verkiesinghe by te staen / nae-de-mael hy oock hier te voren de Koninginne korts voor haer af-sterven sulcks toe seyde / ende de Jesuiten in desen ghevalle sulcks sterck ghedreven hebben. Hoe nu desen handel voorder heeft af-gheloopen / willen wy aen sijn plaetse vermelden : Maer als-nu wederom spreken wat sich in den beginne deses Jaers in Duytslandt heeft toeghedragen.

Op dese tijdt is tusschen den Koninck in Vranckrijck / die dan den Koninck in Barbarpen upt Africa eenen Vzede op naevolgender wijse heeft opgericht / ende soo besloten is ghewordē : Namelijck / nae dat voortaen 15. jaeren verloopen waren dat den vzede tusschen de Mooren ende Vranckrijck gebroken is ghewordē/ deur eenen Fransman/ die een verloochent Chzisten was/ eñ upt de Bibliotegue des Coninckr van Maroco onder ander boecken gestolen hadde/alle de boecken des H. Augustini / welcke de gemelte Heer Out-vader met eyghener hant geschreven hadde / dese waren met soo veel edel kostelick Ghesteente verriert ende beslagen/dat sy op 4 Milioenen gouts weerdich geschat werden : Sy sijn van den Renegado in Spaingien gebracht/ aldaer sy noch heden ten daeghe behouden werden: Maer teghenwoordich is men eenich geworden op een nieuw wederom den Vzede te beslupten/waer toe den Cardinael de Richelieu/ deur sijns Coninghs toe-laten/ twee Ghedeputeerde heeft afgesonden / welcke eenen goeden Vzede tusschen de Mooren ende de Francoysen heeft afghehandelt/ ende op navolgende wijse besloten hebben. Vzede tusschē Vzanckrijck ende Maroco.

Op den 24 Septemb. des nu loopendē jaers 1632. is deur onderhandelinge des Cardinaels de Richelieu/welke tot dien eynde in dē name harer Maj. in Vranckrijck/een vlote Schepē gesonden heeft nae Saffe ende ander plaetsen/ ghele-

1632. gelegen op de Zee-kuſten in Barbarijen/ onder den Admirael Razily/ende den Vice-Admirael de Chalard) in der ſtadt Maroco/ een beſtandige Vzede beſloten/ tuſſchen den machtighen Heere Moly / ende Qualid / Keyſeren van Africa/ Coningen van Maroco/ etc. eñ den Alder-chriſtelickſtē Coninck van Vzanckrijck / etc. Ende onder ander Artijckelen is beſloten gewozden / dat alle Francopſche ſlaven/ welcke tot Sale/ Saffe/ eñ andere quartieren des voozſz. Keyſers van Africa Landen ofte Galeyen ghevanghen zijn/ terſtondt/ ſonder vertreck / op vzye voeten ſullen geſteldt/ ende voortaen gheen Francopſen meer ghenomen ofte tot ſlaven ghemaeckt werden moghen. Alle Francopſche Cooplieden die in des voozſz. Keyſers van Africa Landen met haere Schepen aen-kommen willen/ die ſullen haer Koopmanſchappen vzy ende onverhindert aen't Landt bzengen moghen/ verkoopen ende weder in-koopen / ſonder eenige beſwaerniſſe ende contributie/ meer dan gewoonlick ende ouder gherechtigheden herbzenghen.

Welcke Vzyheydt des Keyſers Onderdanen in Vzanckrijck oock genieten ſullen: De Franſche Schepen ſullen upt de Haven in Barbarijen / halen ende wech voeren derven/ alle het ghene wat ſy van noode hebben / aen Victualie ende ander nootdzuften / desgheliicken oock de Mooren in Vzanckrijck. Ende wanneer ſomtijdts des Keyſers Onderdanen eenighe Schepen van haer vpanden veroverden/ daerop eenighe Francopſen waeren/ die ſullen met alle goederen die haer toebehoozen/ vzy gelaten werden. De Francopſen mogen Burgemeeſters beſtellen in de ſteden des Coninckrijckx van Maroco / die den Chzijſtenen voozſtaen ende hare ſaecken bedienen / ſoo wel in handelinghe als in ander dinghen. Oock mogen ſy Klooſters den Capucijnen opzichten / tot dienſt der Francopſche Chzijſtenen/ ende ſullen geenderlep Keligien eenige verhinderinghe gheſchieden.

Wanneer in Barbarijen Schepen aenkomen / toegeruſtet ende uptgeſonden van ander Chzijſtelicke Kooplieden / die geen Francopſen/ maer doch Francopſche goederen in hebben/ die ſullen ſo wel vzyheyt te handelen hebben/ als de Francopſen/ even alſoo/ gelijck het inde Levante ende tot Conſtantinopel gehouden werdt. De Coninck van Vzanckrijck en ſal de Spaenſche geen bpſtant noch hulpe teghen des voozſz. Keyſers Onderdanen bewijſen: waer oock in de veroverde Spaenſche Schepen eenighe Francopſen gevonden werden/ ſullen pzijs zijn/ ende als ſlaven verkocht werden. Wanneer ſomtijdts de Keyſer upt Africa Schepen ende Ammonitie van noode hadde/ ſal hy ſulcks upt Vzanckrijck vzy halen mogen/ nochtans niet om ſulckx tegen des Coninghs in Vzanckrijckx vzienden te ghebzupcken. Alle ſententien ende oozdeelen/ die by den Rechten ende Officieren des Keyſers van Maroco ſullen gegheven werden in ſaken en Pzoceſſen tuſſchen Mooren ende Francopſen/ ſullen beſtandich ter executie gheſtelt werden/ alſoo/ dat de Francopſen hier over gheen klachte in Vzanckrijck doen konnen/ eñ ſullen hier-en-teghens even gelijck die oozdeelen in Vzanckrijck tuſſchen beyder Kroonen Onderdanen uptgeſpzoken werden.

Als by die hier voozgemelte Harer Majeſteyt Coninc Guſtavus Adolphus tot Sweden pzogreſſen ende Victozien/ den Coninck in Vzanckrijck/ als boven ghemeldt is/ oock op de grenſen nae Duytſlant tooch/ ende ſommige plaetſen die de Keyſerſche vooz eenighe jaren in haer gheweldt gebzacht/ ende tot hier toe beveſticht hadden/ in't Stift Mentz weder inghenomen / ende daer by den Hertoghe van Lotheringhen in ſijn devotie ghebzacht hadde / is hy/ 't is waer / in vooznemen gheweeſt/ wijders voozt te ſetten/ ende des Landekens Elſzaten / ende het Biſdom Straeſburgh met goeder maniere verſekert/ ende onder andere dieſelve laeten weten heeft / dat hy ghekomen waere om die hooch-verzuchte Duytſchen van den Spaenſchen jocke te bevzyden/ ende alle de ghene/ die Spaingien aenhanghen met macht te vervolghen/ ſich te bemachtigen met voozwendinge/ dat het voozt tijden de Kroone Vzanckrijck toe-behoozde/ oock dat Biſdom vandē Coninck Dagobert in Vzanckrijck gefondeert gewozden. Maer de Coninck in Sweden en wilde ſulcken occupereringhe niet toelaten/ met voozwendinghe / hy waere ghekomen om het Koomſche Rijck de Duytſche natie te behouden/ ende te beſchutten / ende weder in welſtandt te bzengen/ konde overſulcks niets daer van laten afbrecken. Oock als by den Francopſen die alreede haren ganck ginghen / wanneer de Coninck in Sweden die in Vzanckrijck hadde aſſiſteren ofte alleen favoziſeren willen / hadden ſy lichtelick wel een beder upt den Arent getrocken/ ende ſulckx ware billick ende recht geweeſt/ dewijle Vzanckrijck die in Sweden met ſulcken pver aſſiſteret / dat hy hem oock tot danckbaerheydt in deſen ghevalle niet contrarie / maer veel meer behulpelick gheweeſt waere: Maer de Coninck in Sweden heeft hem hier op laten verlupden/ hy ware ghekomen als een Protector, ende niet als een Proditor Germaniæ. 1632.

Handelinge tuſſchen Vzanckrijck en Swedē.

Als oock onder andere die Franſopſche Geſanten/ die by den Coninck aen quamen / ſich in den name haers Coninck by hem beſwaerden / dat hy tegen den getroffenen gelijckelick over den Rhijn-ſtroom was gerucket: heeft Hooghſt-gedachter Coninck in Sweden alſoo gheantwoozt: Ware uwe Coninck hier gheweeſt/ ende hadde het beter gemaeckt/ als ick/ ſoo ware het by de eerſte reden gebleven: Maer dewijle ſulckx niet gheſchiedt en is/ ſoo hebbe ick doen moeten gelijck ick ghekonnen hebbe/ om mpner ſekerheydt wille den vpant van die ander zyde wech te dzpven.

Gheliick hy nu voozders verſtondt / dat de Coninck in Vzanckrijck met ſijn Armade van ſinne was upt Duytſlandt te trecken / heeft hy ſich indachtich gemaeckt / dat ſeer ſwaerlick bey de Armeyen op den Duytſchen bodem ſich met malkander verdzaghen ſouden: overſulcx ſoude Vzanckrijck de Spaingaerts aentaſten / ende hem teghen ander vpanden in Duytſlandt laten ghewerden. Waer by het dan eyndelick alſoo ghebleven is / ende is daer op de Coningh in Vzanckrijck/ na dat hy den Coninck in Sweden een groote ſomme gelts over maeckte / upt Lotrijngen opghebzoken/ hem weder na Parijs gemaeckt/ ende die Armeye op de grenſen des Eertz-biſdoms Trier trecken laten.

Het

1632. Het was niets / wat oversulex beyde Coningen met malcander vergeleken / ende waer op haer intentie was gerichtet / het stont by haer in verholenthept: Ende ofmen wel doen ter tijdt besloot ende meynde / dat haere aenslaghen malcander teghen waren / ende ware soomen meynde petwes mis-verstant gewassen / soo was sulex doch verre anders inder saken: Ende stonden beyde Coningen in goeder correspondentie / Vranckrijck en liet hem niet meerders ter herten gaen als vrientschap met Sweden t'onderhouden / ende soo verre te arbeyden / dat de selve niet en beswelte. De Coninck in Vranckrijck schickte tot die in Sweden oock een schrijvens toe / daer in hy hem van weghen de verkregen victorie gratuleret / ende hem tot prosperering / ende verkrijginge sijner intentie alle mogelicke hulpe belooft / oock instandich gheheden / den krijgh teghen het Huys Oostenrijck te continueren / ende geenen vrede te maecken.

Jesuiten brengē veel valscheydt teghen den Konine vā Sweden voort.

Daer quamen op die tijt veel Jesuyten uyt Duytslant in Vranckrijck aen / welcke in de Colegien verdeelt ende in-gelept werden / die scholden den Coninck tot Sweden voor eenen grousamen Tyran / eñ vrachten veel ongelijck teghen hem voor / als dat hy sochte die Roomsche Catolijcke Religie upt te roeyen / oock aen alle plaetsen met de Geestelicke qualijck handelde / haer in ellende verjaegde / ende hem meer ander plaghen aen-dede / 't welcke de gemeene man gheloofde / eñ daerom niet alleen den Coninck in Sweden / maer oock dien in Vranckrijck / quaet na spraken. Maer dewijle de Coninck in Vranckrijck eens beteren berichts hadde / ende wiste dat de Koninck in Sweden aen alle plaetsen daer het voor desen int wesen gebruyckelick was / den Roomschen Catholischen hare vrye Religions-oeffeninge toeliet / ende niemant eenighen conscientie-dwanck aendede / oock over sulex niemant en verjaegde ofte uytdreef / als die by sijn aenkomste vrywillich ende sonder noot uytweken / ende sich daer van maeckten / als liete hy sulck procederen des Conincx in Sweden over al publiceren.

Koninck in Vranckrijc verklaerdt hem voor een vyandt des huyses Oostenrijck.

Hy heeft hem oock voor een openbaer vyant des huyses Oostenrijck verklaret / ende allen Agenten te Hove sulex laten aensegghen / dat sy het aen harer Heeren ende Principalen berichten souden. Die Roomsche Catholische Cheurvorsten ende Bisschoppen hebben / 'tis waer / groote hope op haer gesettet / ende meynden hy soude hun teghen Sweden assistentie bewijsen / gelijck sy dan oock dies halven sterck by hem aenhielden: Maer het heeft haer gheseplt / want sy en hebben niets dier gelijcken by hem konnen verkrijgen. Nochtans heeft hy haer voor gheslaghen / dat sy eene neutralitept met den Koninck in Sweden tracteren / ende in desen wesen sich voorder niet souden in menghen / soo wilde hy alsdan maecken / dat sy in goeden vrede ende ruste / eñ on-aenghevochten blyven konnen.

Tusschen den Konine van Sweden eñ den Rigisten / werdt van wegen eener neutralitept gehandelt.

Hier op is nu die Handelinghe van wegen de Neutralitept voor de handt genomen / ende van den Franschen Afghesanten in den name hares Koninghs / die in Sweden voor-gedraghen ghewonden. Die heeft deselve dese naervolghende Resolutie mede ghedeelt.

Nadien Hare Koninghl. Majest. tot Sweden gesien heeft het verlanghen des Hertogen in Beyeren / ende der Catholische Liga van weghen d' onderhoudinghe der Neutralitept / hoewel sy niet anders / om dat sy sich met den Keyserschen Krijgh hebben in-ghemenght / als vyantschap verdient hebben / soo gerusten doch Hare Majestept op die interponite voorbiddinghe des Alder-chrystelickſten Koninck in Vranckrijck / deur den Wel-ghebooren ende Hooftreffelicken Heeren N. N. Legaten / tot harer Majest. genaden ende betuygingen / des broederlicken teghen-hem-dragenden affection / sulcken Neutralitept op navolgenden Conditiones in te gaen:

1632.

Ten eersten / sullen sy die Neutralitept met Hare Koninghl. Majest. in Sweden / soo wel met der selver Erfghenamen / Koninckrijck / Landen ende Onderdanen / als met sulcke geconfedereerde Provintien in Duytschlanden / Item met den Cheurvorsten / Vorsten / Graven / Edelen / Steden / Standen / Gemeynten / Plaetsen / in specie sal met den Cheurvorsten in Sachsen / den Hertogh van Beyeren / ende syne Bondgenooten die Standen sulcker Neutralitept gantschelick in trecken / die selve stadich ende onverbreeckelick houden / oock hier over Hare Kon. Majest. met aller verghenoeginghe voorsien.

Ten 2. Het sal hem den Hertogh in Beyeren / ende die Gheconfedereerde Catholische Duytsche Vorsten van alle Gheweldt ende vyandschap / soo wel teghens Hare Koningl. Majest. in Sweden / synen Krijgsvolcke / ende den inghenomen Landtschappen / als teghen die Gheconfedereerde Euangelistſhe Cheurvorsten / Vorsten / Graven / Edelen / Steden / Ghemeynten / Plaetsen / ende andere Euangelische / van wat conditie die zijn / sich ganschelick onthouden / oock dat sy upt haren Gebieden haer Krijgsvolck / het zy onder wat schijn het wil / houdē ende beloven / ende wijders niemandt te bedroeven.

Ten 3. Het sal den Hertogh van Beyeren ende die Duytsche Catholische Vorsten / oo veel der ghene zijn die haer in die Liga begeven / der Euangelische Vorsten ende Standē / van wat weerde ende conditie die zijn mogen / alle ende peghelijcke Vestinghen / Slooten / Schanssen / Steden / Landschappen / Vastigheden / soo vele sy in Neder-Sachsen die gantsche tijdt tot hier toe / soo langhe den Krijgh ghedurt heeft / van den Jare 1618. aen / den Euangelischen af-ghenomen ende beseten in sulcken standt / gheliick het voor den Krijghsloopen gheweest is / daer setten / en in vryheyt stellen.

Ten 4. Het sal den Hertogh in Beyeren / met t' samen den Gheconfedereerden Duytschen Vorsten alles Krijgsvolck upt den Provintien der Euangelischē Cheurvorstē / Vorsten ende Standen / op het eerste / mede nemen / ende dat selve in sijn eyghen Landt voeren.

Ten 5. sal des Hertoghs in Beyeren / ende der Gheconfedereerde Catholische Duytsche Vorstē gantsche Armade op 10. tot in 12000. Mannen ghebracht werden; het andere sal afghedanckt werden / ende hier en daer in haer eygen Steden ende Plecken des voorschreven Vorsten ghelegt / ende onder gheenen Corpore gehouden werden.

Ten 6. Het sal den Hertogh in Beyeren ende ander Catholischē Vorsten in Duytschlandt / wanneer het Krijghsvolck afgedanckt / niet

1632. niet toelaten noch heymelijck noch openbaer/ dat de Keyſer ſijn volck in haer gebieden hier ende daer ſal mogen leggen.

Ten 7. Het ſal den Hertog in Beyeren ende ſijn Geconfedereerde Duytſche Vorſten/ den huyſe Ooſtenrijck eñ andere hare Kon. Maj. vpanden/welcke dieſelve zijn mogen/ niet gedulden/eenige ſoldaten in hare landen te werven/monſter- eñ vergaderingh-plaetſen uytdeelen/noch geven/ geen Krijgſ-wapenen uyt dragen/eñ ander Krijgſ-preparatien aenſtellen of toelaten/maer ſullen overal onverbreke-licke/eñ vertrouwelic die neutralitept houdē.

Ten 8. De deurtochten ſullen aen allebeyde zyden ſonder bedroch beſloten/ende open zijn/ gelijck't hem ſchicken ſal/eñ ſonder nadeel en ſchade des genen die de Landen toebehoorzen.

Ten 9. Het willen oock hier en tegens hare Ko. Maj. in Sweden eñ ſijn geconfedereerde/ dat noch dē Hertoge in Beyeren/noch ergens eenen Vorſt ofte Standt vander Liga/ diens Landen ſy noch niet hebben ingenomen/uytgenomen den Biſſchops van Bamberghs belepdingen/ noch oot een beſwaringhe van des Krijgſ-laſten/ſy mogen zijn hoe ſy willen/op leggen/ende reale Neutralitept met haer hebben en houden.

Ten 10. Die afgenomen plaetſen indē Onder-Palts/ſo veel derſelver geweeſt zijn/willen ſy den Hertogh van Beyeren / tot op die vriendelicke compoſition bevelen/tuſſchē hem eñ den Paltzgraef: welcke compoſition deur des Coninex in Vranckrijck eñ Engelant opt aldereerſte ſal aengeſtelt werden/ gelijck oock de gene/uytgenomen de ſtadt Spiers/ welcke ſy voor ſich behouden willen.

Ten 11. Het ſal den Hertoch van Beyeren eñ ſyne mede-geconfedereerde Duytſche Vorſten/die ingenomen Provintien/uytgenomen ſulcke plaetſen/ die van Hare Kon. Maj. den Catholiſchen Vorſten eñ Standen afgewonnen werden/ noch voor ſich/noch deur andere wederom voorderen eñ nemen: maer ſulcke in hare Maj. handen/ tot op een algemeene ontſchepdinghe/over blyven laten.

Ten 12. Het ſullen alle Euangeliſche Standen/Vorſten/Graven/ Edelen/Steden/ Gemeyntē/ſy zijn wie ſy willen/die onder de beſcherminghe van hare Maj. in Sweden zijn/ tot geenen nadeel der protection vande voorſz. Catholiſche Vorſtē in geenderley wijſe/noch heymelick noch openbaer vervolght werden.

Ten 13. Die handelingen tuſſchē hare K. M. in Sweden/eñ der Onderdanen eñ geconfedereerde Duytſche Catholiſche Vorſten/dē Hertoge van Beyeren/eñ derſelver Onderdanen / van't een eñ't ander nadeel/ ſullen altemael vyp ſijn en geensweegs vhindert werdē.

Ten 14. De gevangene ſullen ſonder rantſoen los gaen / maer in ſpecie ſal de Adminiſtrator tot Maegdenburgh/welcke van Tilly gevangen is/ſonder ſchade los gelaten werdē.

Ten 15. tot meer verſekeringe/woort vanden Kon. in Vranckrijck belooft/ dat dē Hertog in Beyeren eñ ſyne medegeconfedereerde Catoliſche Duytſe Vorſtē/Standē eñ Steden/deſe neutralitept in al ſyn Articulen/heylig houdē ſullen: maer ſo verre ſy ſulx overgeven ſoudē/ wil hare K. M. ſich alſo houden ende aenſtellen/ dat ſy die vreerkers ende overtreders met alle trachten deur de Krijghſ-wapenen tot de volvoeringe eñ onderhoudinge dryven ſullen.

Dewijle nu de Franſche Afgeſante op hem nam binnen 14 dagen oprechte verclaringe eñ confirmatie over deſe Articulen van de Ligiſten in te vrengen/ ſo heeft de Kon. in Sweden hem believen laten/eenen ſtilſtant van wapenen in te ſetten; nochtans met ſulck bedingh: dat die voorſz Afgeſante/kracht hebbende der volmacht/ een begrijp maecken ſoude/ dat die van Papenheym in 't gheſichte deſes / met ſijn trouppen uyt Weſtphalen ende het Stift Maeghdenburgh/ hem retireren ſoude / oock Chur Beyeren eñ 't volc vande Liga/alle die in Bohemen oock te vinden zijn/ſich terſtont daer uyt maken en aftrecken ſouden/ende alſo beyder deelen van alle vyantſchap tegen malkander ſich onthouden ſullen. Nochtans behielt de Koning hier by voor hem/dat hy alle Steden/Plaetſen eñ Oorden/die van ſijn volc belegert en geblockeert waren/ ſoo wel na als voor belegert eñ gheblockeert/ houden wilde; het mochte oock de belegherde vyp ſtaen/ met hem in deſe gedurende tijt des aenſtandes/te tracteren/te beſluyten/ over te geven/ende het Accoordt volghende/ af te trecken/ ſonder afbreuck van allen deſen ſtilſtandt.

1632. Tuſſchen de Koninck in Sweden eñ den Ligiſten wert eenen veerthien daegſchen ſtilſtant opgerichtet.

By deſe gedurende tractaten gingen allerley diſcourſen om: namelick/ als de Coning van Sweden konde wel ingaen 't gene wat de Ligiſten begeeren/hun dat afgenomene te reſtitueren / eñ hen voortaen met vreden laten/ nochtans dat hy ſommighe plaetſen tot ſijne verſekeringe behielde: Want daerop beſtondt het / wanneermen met hem accoordeerde wat hy begheerde/want daer deur vrenghe hy ſijn vpanden ad extremam debilitatem, en bekome voor hem middelen genoech om dē Krijch uyt te voeren: hy favoriſeerde oock daer mede den Koning in Vranckrijc/eñ verobligeerde hem tot voortſettinge van goede vrientſchap.

Diſcours vande neutralitept / tuſſchen Swedē eñ Ligiſten.

Maer hier en tegens haddē de Ligiſten by den ingang der Neutralitept veel te bedenckē. Want ten eerſten ware het haer ſeer tegens eñ verwerpelick/dat ſy 't Huys Ooſtenrijck/aen het welcke ſy hoogh verobligeert zijn / in ſijn hoochſte nooden/ begeven en verlaten ſouden.

Ten 2. ſo ſoude oock die Roomſche Catholiſche Religie van een machtige patroon ende Beſcherm-heer berooft zijn/dieſgheljcken ſy aen andere niet bekomen ſouden.

Vranckrijck hadde by deſer handelinghe ſijn intentie/namelick/Domum Auſtriacum te affaibleren/ id quod fieret per ſeparationem Ligæ, &c. tranſlationem coronæ Imperialis in aliam familiam. Maer op dat ſulcx ſonder nadeel der Roomſche Catholiſche Religie toeginge/had men neutralitatem gevonden. Souden nu de Ligiſten die ſelve aennenē/ſo had Vranckrijc ſijn intentie verkreghen/anders niet/ſoude hy evenwel die vrientſchap met Sweden nz vreken/ vyſonder ſijne Entrepryſen favoriſeren/ op dat hy deur middel deſſelven evenwel tot ſijn intentie q'ame / ende hem voortaen voor 't Huys Ooſtenrijck niet ſeer hadde te vreeſen. Maer wanneermen ſeggen wilde Vranckrijc gheve hiermede oorſaeck tot onderzuckinghe der Roomſche Catholiſche Religie/ ſoo ware t'antwoorden: Eerſtelick/ men ſoude gevolgt ende die Neutralitept aengenomen hebben.

Ten 2. het ſoude Vranckrijck die periculen van de Roomſche Catholiſche Religie deur 't compact met Sweden de nihil innovando ghenoechſaem afwenden.

1632. Onder dese ghedupzende Tractaten van de Neutralitept/heeft/'t is waer/ die Francopsche Ambassadeur van Munchen ooc aen hare Koninckl. Maj. den Koninck in Sweden geschzeven/dat hy hare Maj. sulcken vzedesmiddelen wilde mede-bzengen/ die deselve tot synen contente dienen souden/ dewijle Cheur-Beperen daer toe seer genepgt was: Maer het is eben op die selve tijt een schzijven geinterciperet gewozden/ daer-in de Cheurvozst den Generael van Pappenheym in Westphalen/ in plaetse des vzedes/ tot een nieuwe werbinge wel 100000. Rijcxdaelders in wissel overgemaeckt hadde / welck schzijvens hare Kon. Majest. den Francopschen Ambassadeur hier tegens wederom heeft toegesonden.

Neutralitepts tractaten

Als nu in desen dē tijt ende termijn des stilstandes vast ten eynde liep / so speurde de Koninck in Sweden/dat de Ligisten de Trattaten der Neutralitept pro commodo Ecclesiæ Romanæ sapienti dolo, voozgenomen hebben/ ende daer mede niet anders en sochten/ als hoe sp op alle middelen ende weghen dochten/ om hem van voozder pzospereringe synes Victorien af te houden / ende ondertusschen haer op het beste tot weder-standt mochten uptrusten/ haer selven vast te maken/ ende also tijt en gelegenthept verkrijgen. Want by hun en was in dese handelinghe geenen rechten ernst/ ende werde die resolutie op des Koninex voozslach voozts vertrocken: Soo waren de Spaensche in dese tijt des stilstants deurgaens niet stille/ maer vergaderdē hen etteliche duysent sterck/ ende toghen aende Mosel/in wille op Francfendaele tot defenderinghe van den Onder-Paltz haer te begheven. 1632. tation gaet sonder vzucht af.

PHILIPP: CHRISTOPHORVS. D.G. Archiepisc Treuirensis S.R.I. per Galliam et Regni Arelat. Archicancel. et Elec: Episc. Spirens etc:

Des halven ooch Hoogstgedachter Koninc in Sweden / als by ten eynde-loopinghe des voozsz. stilstandts de Francopsche Ambassadeur tot Francfozt/ by gehouden en verkregē audientie/hem bemoeyet heeft by Hare Maj. te versoecken / dewijle den Legaet Charnasse noch niet weder gekomē was / dat de stilstant noch tot op 8. daghen soude verlangt werden/ met

1632. met vermelden/dat die Ratification der Neutralitept ſo wel van ſyne Koninck als Cheurbeperen niet langer meer upt blyben en conde/ ſich tot geen vooyder pzolongatie verſtaē willen. Eñ is alſo alle deſen handel ſonder vzucht afgeloopen/ ende de wapenen nae verloop van 14. dagen/ ſoo hier nae volghen ſal/ wederom by der handt ghenomen.

Keurvoyſt van Trier neemt de Neutralitept aen.

Maer Cheur Trier heeft die Neutralitept aenghenomen/met deſen zijn/'t is waer/ in't eerſte oock harde verhandelingen ghepaſſeert/ tot dat ten laetſten die ſaecken hare gerechtigheydt verkreghen.

In't begin des maendts Januarij heeft de Cheurvoyſt vā Trier eenē edelman N. Stags ghenaemt/ met een ſchzijven aenden Koninck in Sweden na Mentz afgheſonden/ ende wat deſſelven ſchzijvens inhoud was/ is upt de reſolutie/ welcke de Koninck den Afgeſante nae gehouden audientie/ overgaf/ te ſien.

Hare Majeſt. bevinden tamelick hooch/dat de Cheurvoyſt niet alleen den Koninghlicken volcke quartier te gheven difficulteerde/maer oock Hare Koningl. Majeſt. gelyckſaem met Francoyſche Sauvegarden bedzeycht / ende boven deſen noch vooygheven dozſte/ dat t'ſamen Hare Maj. ſich op interpoſitie des Konings van Vzanckrijc verklaert hadde/Cheur Trier on-aenghevochten te laten / welcke bedzepgingen en bedzoch dan met der Francoyſche Sauvegarden Hare Majeſt. vzemt vooy quam/ ende gevoelen dede / dewijle hy Regem Galliæ niet daer vooy hielde/dat hy harer Majeſt. naerder te komen van mepninge zijn ſoude. Maer ſoude het tegen hope geſchieden/ ſo moeſten ſy het Godt bevelen / ende ſien hoe ſy die ſaecken doen mochten/dewijle Hare Maj. ſich niet en wilde laten bzaveren.

Maer de Cheurvoyſt mochte wel toeſien/ indien hy die 40. duyſent mannē met beroemder Franſchen hulpe/ in ſijn Landt bzachte/ hoe hy de beurſe ende gelt-ſack vinden mochte/om die ſelve te contenteren/oock daer by alles wel overweghen / op dat hy 't ſoo niet en maeckte / dat Hare Majeſt. met der Armade in ſijn Lant daer toe quame : ſo wilde hy dan den Koninck in Vzanckrijck tot ſijn hulpe nemen/ ſoo konde Hare Maj. ſich met Spaingien vergelijcken.

Het vooygaende vooygheghéven Tractaet/ van weghen de Interpoſitie vooy den Cheurvoyſt belangende/en ware Hare Kon. Majeſt. daer van niet wetende / ongheacht eerſt vooy twee daghen twee Franſopſche Cavailleres by haer geweeſt/ Hare Maj. hadden ſich hier te vozen tot Vzanckrijck bekent ghemaeckt/ ende ontboden hoe verre de Cheurvoyſt van Trier vander Liga afſtaen ſoude / ſy alſdan den ſelven als een vzient tracterē wilden/ oock evengelijck noch begeeren te doen : Maer daer by wilden ſy dit hebben / dat hy Harer Maj. volck quartier ende pzoviande gebe / ende ſich niet gelusten late ſijner Sauvegarden (gelijck alreede cozts gheſien is) ſich t' ontſlaen / anders ſy het vooy een vyandiſch ſtuck achten/ ende even gelijck met hem pzocederen wilden. En of wel hy Gheſandte vooy gaf / dat ſijn Heere nu ende altoos den Vzede geſocht hadde/ ende de minſte vander Liga ware/ ſoo en wilde het doch Hare Majeſt. of hy ſchoon honderd Eeden ſwoere/ niet ghelooven/dewijle ſy tot Regenſburch veel een ander beſlupt ghemaeckt hebben/ende Hare Maj. eenmael van den Pape tot Bamberg is bedzogē gewozdē. 1632.

Daerom ſoude hy den Cheurvoyſt ſeggen/ dat hy het Sweedtſche volck Quartier ende Pzoviande gheve.

Naemaels is in deſe ſaecke vooyder getracteert/ ende ſijn tot behoudinghe der Neutralitept/ den Cheurvoyſt deſe naevolgende conditien vooygeſlagen gewozden :

Eerſtelick den Pas over de bzugge tot Covelentz ghedulden.

Ten 2. die Veſtinge Eerenbzeytſteyn (in't gheneyn Hermanſteyn genaemt) Hare Kon. Majeſt. tot Sweden in te ruymen.

Ten 3. die daer-in-ligghende beſettinghen ſouden Hare Maj. met Eede verplicht ſyn.

Ten 4. een lydelicke ſomme gelts de Sweetſche Armade ten beſten daer te geven.

Op deſe puncten heeft/'t is waer/ op des Konings in Vzanckrijck interventie ende beſchut/ den Cheurvoyſt ghetracteert / ende als vooygemelt is/die Neutralitept aengenomen: oock dies halven 2. verſchepden Mandata laten publiceren: maer die Standen hebben ſich daer toe niet willen verſtaen/maer de Spaingaerts in't landt gelaten / ende die vooyneemſte plaetſen haer te beſetten overgegeven/alſoo dat die Cheurvoyſt ſelve een tijt lanck upt den Lande hem heeft moeten retireren/tot dat hy van de Francoyſen ende Sweedtſche weder wert ingeſet en bevzijt/eñ die ſpangiaerts wt den ingenomen plaetſen werden upt-gedzevē.

Het vooygemelde eerſte Mandaet/'t welcke de Cheurvoyſt van weghen de aenghenomen Neutralitept ende beſchuttinge des Konings in Vzanckrijck heeft laten aenſlaen en publiceren/luydet alſoo :

Wy Philippus Chziſtoff. van Gods genaden Eertz-biſſchop tot Trier/etc. Biſſchop tot Spiers/etc. bekennen eñ betuygen met deſen Bzief / dat wy ten aenſien van deſe laetſte krijgſ oproeren die haer inden H. Roomſchē Rijcke/eñ ſonderlinge in onſe beyde Eertz eñ Stifteren Trier eñ Spiers verheven hebbē/ ende tot ſulcken exceſſen gekomen zijn / dat de ſelve niet min in de upterſte periculen/ als die Eertz eñ Biſdommen Mentz eñ Wurtzburg gheraken mochten/ Dat oock de Keyſer ſijne Armade in ander plaetſen van doen heeft/ende oock de Koning van Spangien in alles overleghen is/om ſijn Landen tegen alle uptwendich gewelt te beſchermen/ eñ alſo wijt feylet dat hy andere te hulpe ſoude connen comen/in ſulcx het exempel met Mentz ghenoechſaem betuygt/eñ nochtans die Chziſtelike Koning tot Vzanckrijck/Lodewijc de XIII. upt Godlicken yver eñ begeerte des gemeynen vzedes beweeght/ons ſijn hulpe eñ bystant gunſtelic belooft/teghen alle de gene die hen onderſtaen ſouden onſe Stadt eñ Landen te beſchadigen/ dat wy overſulx ten aenſiē van alle deſen/ upt liefde tot onſen onderdanen/ eñ tot behoudinge die ons van God aenbevolen Landen ende Lieden / welcker wy upt kracht onſes eedts verobligeert ſijn ſulcken Koninckliycken bystant hebben aengenomen/ſoo wel vooy onſen Perſoon/ als onſe Vzienden/Raden/Gzaven/ Heeren / Ridderſchappen/ Gheeſtelijcke ende Wereltlijcke / als ooc vooy onſe onderwozpen Stadt/ Steden/ Sloten/ Vlecken/ Dozpen/ ende Goederen / die ſoo wel ons effelick zijn/ als tot dē Eertz ende Biſdommen Trier ende

1632. Spiers gehoozen. Wy hebben oock Hooghst-gemelter K. M. in Vranckrijck / om hulpe ende bystant aengeroepen / begeeren die selve ooc hier mede/eñ nemen hem aen/ tot welckē eynde wy alle onsen aengehoozigē ende onderdanen voozsz bevelen/ dat sy Hoogst-gemelte K. M. Lodewijck de XIII. vooz haren Heer eñ Koning erkennē/wat deses hulpe aengaet/eñ desselven volc/eñ secours na luydē onses hoogsten bevels/in onse stadt eñ sloten innemē/die selve na vermogē onderhout verschaffē/opdat sy gemeyner hant met u/onse persone eñ stadt verdedigen ende beschutten moghen/ etc.

't Ander Keurvozstel. Mandaet was vandē navolgenden inhoude: Wy en connen u met blyschap niet verbergen/hoe dat d'Almachtige God/op hope ten tweede male/onse eñ onses Eertz eñ Stifter/vooz den aenstaendē ondergangh des grousamen vyants/als maer te gelijck de spaense verbolginge ooc werde afgeschaft/heeft verlost/oversulx Keur Beyerens L. vooz sich ende andere/ by den Coningh in Sweden/deur getrouwe welgemeynde heroische interpositie ende assistentie der K. M. in Vranckryc/een neutralitept besloten eñ ingegaen/daer-op wy ons niet versuymt hebben/ met Godlicke eñ hoog-verblydelicke hare K. M. assistentie so veel te houdē:dat de Coning in Sweden/ons eñ onse Eertz-stifter eñ landē vooz neutrael erkent eñ bekent: Deur welke neutralitept die Standen in den gantschen Roomschen Rijcke/ eñ alle met die selve geallieerde Chzistel. Potentaten/ ooc alle menschē (so verre sy maer en willen in meerder vzeucht en ruste by malcander wonen)connen. Maer op dat ghy u soo wel by den Sweetschen als Spaenschē te onschuldigē eñ in sulx te richtē hebt/op dat tegen dese neutralitept eñ onse arme lieden aen allen syden niet beswaerlicx toegevoeght werde/maer afgeschaft zy/maer in desen gevalle ons niet gehouden ofte op eenige wijse als vooz desen van yemant beswaert oft daer tegen bedzoeft werden soude: soo hebben hoogst-ged. Con. in Vranckrijck ons eñ allen Catholischē/ doe sy't nodich bevonden/eñ begeert hebben datmen doen soude/dadelicke assistentie belooft eñ toegesept/ ja ooc dē Rijcke gantz aen te seggen/ geen bedenckē hebbē soude: Desen allen ghy u te behelpē hebt/eñ daer by God te danckē eñ te bidden/ut facta rescripti correspondeant & flagella cessent. Maer ghy hebt dit wel in acht te nemen/ op dat die aller weghen by onse arme onderdanen graserende spaensche verbolginge effective ooc afgeschaft mogz werden / in allen plaetsen te publiceren. Dat dese onse beschepden neutralitept/nz onse maer Godes eñ den Cheurf. in Beyeren (die daermede vooz hē eñ andere 't begin gemaert) toe te eygenen zy. Wanneer ooc yemant daer en boven d'onse verbolgt/vooyder bedzoeft/ of gelijck't by Mentz geschiet is/onder't pzetext der spaenschē assistentie/met moozdē/bzandē eñ plonderē/daer deur ons ganschē Eertzstift inder Sweden handen geraken/eñ alsoo gantz de religie verdelgt werden soude/ dat wy daer en boven geen schult/ maer sulcx die veroozsakers by God/den ganschē Roomschē Rijcke/ Pauselicker Heyl: ende alle Chzistelicke Potentaten sullen hebben te verantwoozden.

Paltzgraef van Nieuburgh versoeckt by

Het heeft ooc Paltzgraef Wolfgang Wilhelm van Nieuburg by den Con. in Sweden aengesocht/dat hy de Neutralitept ghenieten mochte. Syne Afgesanten hebben haer aenbzenghen ghedaen op dese wijse/ inhoudende: Harer ghenadiger Heer bidt hare Majestept/ dewyle hy tot hier toe met den Krijgs-wesen niets te doene heeft gehadt/ eñ d'eene parthye niet meer als d'andere favozisseert/ ooc de Catholische Liga in't minste niet ghedacht te contribueren/ hare K. M. wilden syne landen eñ lieden met gheen vyantschap persequeren/ maer hem der neutralitept ooc laten genieten.

1632.

dē Koninck in Sweden om Neutralitept.

Hier op heeft de Koninck geantwoozt; Hy en hadde met dē Paltz-grave nopt in ongoethept yetwat te doen gehadt/ ende hy en hadde ooc geen oozsaeck/ pet vyandelicx teghen den selven t'attenteren: Maer soude hy vernemen/ ofte soo hy verstonde dat in desen tegenwoozdigen stant/gelijck vooz desen geschiet is/den Spaenschen Keyser ende Ligistischen volcke pas ende repas vergonnet werden/ofte dieselve anders eenich voozdeel ofte voozraet gedaen werde/so waren hare Maj. ooc van mepninge/dat sy ooc aen sulcke plaetsen harē vyant ende alle de gene die haer voozdeel deden/op het upterste vervolghen soude: wilden ooc vooz hare Armade / dewyle het de teghen-parthye vergonnet is/pas eñ repas/in syne des Paltzgraven Landen gegeven hebben.

So oversulcx ooc die Afgesanten genoechsame Plenipotentz eñ Volmacht hadden van wegen de Neutralitept/ bestandige eñ beslupteliche handelinge te spzeken/ooc van die ander parthye Acta neutralitatis hadden/ ende dat die selve van haren't wege bestandich souden gehouden werden/ te doceren ende vooz te dzaghen/ macht hebben gehadt: soo wilden hare K. M. sulcke tractaten niet afslaen/maer sich daer op veraccozderen ende daer toe verstaen. Waer op die Gesanten hebben geantwoozdt: Plenipotentz en hadden sy/ 't is waer/niet/ maer sy konden hare K. M. met hare Cheurvozstl. Deurl. wel versekeren/dat die selve van Spaingien ende den Staten die Neutralitept behouden/eñ de overige parthyen harer Kon. Majest. contrarie/ niets in-ruymen wilden.

Hier op repliceerde de Koninc daer tegens/ dat hy met hun den Gesanten/so verre sy niet Plenipotentz ende ghenoechsaeme Volmacht hadden/ooc van den tegenparthyen documenta der verkregen Neutralitept konden vertoonē/ sich in sulcken aensien / tot geen tractaten der Neutralitept halven/niet wilden inlaten noch accozderen: maer ware geresolveert synen vyant ende desselven adherenten aen sulcke plaetsen daer hy die vant/ofte daer deselve voozdeel geschiede / op het upterste te vervolghen. Hy wilde ooc vooz syn Armade van hare Cheurf. Doozl. Pas ende Repas bewillicht hebben/ ende hy en wiste sich in ander gestalte in desen niet te resolveren.

De Nieuwburchse Afgesanten verkregen/ 'tis waer/ooc by dē Heere Paltz-grave Augusto audientie/ende bemoeyden sich deur desselven interpositie een ander bevel te bekomē. Maer dewyle sy vander Neutralitept/ eñ anders meer te handelen/geen genoechsame Plenipotentz hadden/ so is het by der voozige hare Maj. Resolutie gants gebleven. Voozders heeft ooc de stadt Ceulen die Neutralitept by den Koninck in Sweden sterck versocht/ende daerom evengelijcke Afgesanten nae Franckfurt tot hem afgeveerdicht/ die onder anderen voozt vzachtē/dat sy in geener Liga geweest/ ofte

De Stadt Ceulē versoeckt de Neutralitept.

1632. ofte aen de ſelve ghecontribueert / ende daerom oock de Spaenſche hulpe die hen tot haerer ſtadts defencion wert aengeboden/gantſch afgheſlaghen hadden.

Hier op heeft de Koninck haer deſe naevolghende conditien voorgheſlaghen:

Eerſtelick / dewijle onder den oorſaken des Koninckl. krijgs-tochtes in Duytſlant/ deſe niet de laetſte ofte geringſte was/ namelick de verloſſinge ende bevrijdinge der Euangeliſche Religions-verwanten/ van die groote onderdruckinge der Roomſche Catholiſche/eñ dan openbaer is/ dat dieſelve oock inde ſtadt Keulen nu veel jaren herwaert hart gehouden eñ vervolgt zijn geworden: ſoo wert met dit eerſte punct die van Keulen de Neutralitept vergunnet / wanneer ſy alle dierghelijcke onderdruckingen der Euangeliſche/ hoe die oock mochten ghenaemt zijn/ terſtont af-ſchaffen / ende namentlijck: 1632.

WOLFGANGVS WILHELMVS. D.G. Comes Palatinus Rheni
Dux Bavariæ, Juliæ, Cliviæ, et Montium, etc.
C. Danckertſs: exc.

Ten eerſten/ die vrye Oeffeninge der Religie gantz onverhindert (na afſchaffinghe der openbare uptroepinge des gebots van't Raethuys/ de morgenſpraecke ghenaemt/ die jaerlickr plach te geſchieden) werde toegelaten.

Ten 2. Die Euangeliſche in't ghetal der Borgherſchap der Gilden ende Collegien/ even ſoo wel als die Roomſche Catholiſche/ met taſſeringe/ des daer tegens voor ettelicke jaeren uptgheganghen Edicts/ opghenomen moſten werden.

Ten 3. en ſullen niet minder van den Euangeliſchen kinderen die dat Burger-recht is aenghebozen/ oock onder den Burgers begrepen werden.

Ten 4. Allerhande Koopmanſchap ende Commercien inder Stadt/ ſoo wel de Euangeliſche als Roomſche Catholiſche / vry toeghelaten ſal werden.

Ten 5. Die Euangeliſche ſeucht te onderwijſen ende oock in Houwelicken niet aen de Catholiſche Prieſters in ſegheninghe te

1632. ſtellen / noch haer te doen onderwijſen van die Catholiſche Schoolmeeſters/om haer daerin te verſtricken en te verwarren.

Ten 6. Wanneer ſy haer tot geen Kaetſlagen/ veel minder vpantlicke dadelickheyt ofte conſpiratie teghens Hare Majeſt. deelachtich maecken / Alle Contributions-hulp Haerer Majeſt. vpanden afſtrijcken/ende geen Wiſſel-brieven van den ſelven toegelaten werde.

Ten 7. Wanneer ſy den vrijen pas deur de Stadt ende deſſelven Gebiedt van beyde deelen / ſoo wel Hare Majeſt. als ſynen vpandt/ toelaten/ofte oock beyde te gelijcke ſullen verſeggen.

Ten 8. Hare Majeſt. Officieren en Dienaren den Pas ende Repas deur die Stadt ende deſſelven ghebiet / tot uptrichtinghe haerer ſaecken aldaer toeghelaten werde.

Ten 9. Haere Koninckl. Majeſt. welckers Agenten in de ſtadt Ceulen te verordineren / ende op dat daer gheen bedroch in deſen Neutralitepts-puncten onder liepen/ vlytich in acht nemen ſouden/ macht gegeven werde.

Ten 10. Eyndelick wanneer ſy na verkregen vryheyt der Commercien/ in dien deelen die Haere Koningl. Majeſt. aenden Rhijn onderworpen waren/ eñ wederom Hare Koningl. Majeſt. Bontgenoten der ſelver vrienden/ Onderdanen ende Handels-lieden / in de Stadt ende deſſelven Ghebiedt/ oock vryheyt der Commercien in aller wegen ſonder vreeſe en verſchricken / ende onverbreckelick toegelaten werden ſullen.

Met deſe Puncten zijn die af-gheordineerde wederomme na Ceulen gereyſt van Franckfurt / om haren Principalen ſulcks voor te draghen. Maer ten heeft de ſulcke/ſonderlinghe die puncten die d' Euangeliſche vryheydt betreffen / niet wel ghevallen : Doch hebben ſy vlytich daer over beraetſlaeght / hoe in die ſaecken voorder mocht ghehandeldt werden : Maer onder deſen nochtans/ Volck tot haerder defentie gheworven/ende verordineert dat men die Stadt met nieuwe Wercken ſoude beveſtighen.

By ſoo geſtelde ſaecken/ maeckten de rijckſte lieden in Keulen haer ſaken te ſamen / ende haer voornaemſte Goederen ſchickten ſy nae Hollandt / ſulcke namen die ſtroopende Parthyen wel waer / ende gaeven haer upt voor Sweetſche/ eñ bequamen onder ſulcken ſchijn veel groote buyten : alſoo dat menigen na dat hy ſochte het ſyne in ſekerheyt te brengen/ eñ van perijckel te verloſſen / even daer deur de grootſte ſchade ende verlies lyden moeſte.

Beãtwoordings ſchrijven van die tot Keulen/ op die aen hun vanden Koninck in Swede ter Neutralitept voorgeſlaghen conditien.

Hier op nae dat de Keulſche eens ende anders / op 't ghene dat haer de Koninck hadde voorgeſtelt/genoechſaem overwogen/ ſo hebben ſy dit navolgende ſchrijven aen hare Majeſteyt afgheſonden.

Doorluchtigſte/ Grootmachtigſte Vorſt/ E. Koningl. Majeſt. zijn onſer onderdanichſte berepdt/ willichſte dienſt/ pder tijdt te voren/ Ghenadichſter Heer/ E. Koningl. Maj. van wegen de bevrydinghe der Commercien/ ende onſen aengehoorigen Burgerſchappe ongheſloten handels ende wandels/ ſich hier-enteghens op onſe nieuwe nu korts in Franckfurt aenghewesene ghedeputeerde/ in ſchriften genadichſt verklaret / aldaer is ons volghens omſtandich gerefereert/ ende te overleſen voorgebracht geworden/ Hadden oock lievers niet anders gewenſchet/ dan dat E. Kon. Majeſt. wy nae ſchuldigen reſpecte/ terſtondt daer op/ die waere geſtaltenis ende inhoudt ſonderlinghe over het eerſte/ onvermoedelick toegeſette Religions-puncten/ onderdanichſt berichten konnen. 1632.

Maer dewijle daer-en-tuſſchen eenes van onſen deſes jaers regierenden Burgemeeſters/ ende des outſten echtelicke Hupſvrouwe/ met der doodt overleden zijn / ende deſen Artijckel nae onſer plaetſen gelegenthepdt hooch-wichtich treft ende bevonden wert / dat wy die oude Rijcx-acta/ eñ andere even deſſelven puncts halven/ meermaels geſocht/ ende de oeffeninge deſes handels dickmaels ſoecken/ geſien/ ende alles rijpelick overweghen laeten moeten / is onſe onderdanigſte bede/ E. Coningl. Majeſt. geduldenden ingevallenen vertooch / in geener ongenade opnemen het vertreck/ende ſich verſekeren dat wy ongheerne yetwes aen den behoorenden reſpecte / ende den genen ontbreken laten wilden wat onſe ſchuldichepdt verepſcht; twijffelen oock niet/ wanneer de ghene welcke E. Koningl. Majeſt. deſes puncts halven niet beruſtet / evenwel die rechte Augſburghſche Confeſſie niet verwandt of bevrienđet : die welbekende verwandniſſe of vereenichde aenhanginge/ ſelve refereert hadden/ die ſelve ſouden onſer daer mede ghenaedichſt verſchoont hebben/ want eenmael den Rijcke wel bekendt is / dat die Euangeliſche/ noch voor noch nae den jare 1555. als der Religions-vrede beſloten werdt/ tot aen den hupdigen dach in alles geen minder ofte niet wepniger vry gebruyckt ende oeffeninge haerer Religie tot deſer plaetſe gehadt hebben / veel minder is het den vreemden van den uptlandiſchen ofte oock eenighen Catholiſchen alhier gebozen / dat volle Burger-recht in ander geſtalte/ dan op Eedtlicke betrouwinge/ dat ſy die oude Catholiſche Religie toeghedaen zijn/ met toegeſetten beding/ ſoo lange ſy daer by blyven/ uptghedeelt werden/ met den Wetten te beveſtigen/ nochtans ſulcker aenneminge ende inſchrijvinge ſonder qualification pder tijdt verboden is gheweeſt : als oock ſommige die onder den name der Evangeliſche burgerſchap/ ſoo wel perſoonlick op beyden Rijcxdagen tot Augſburgh inden jare 1554. als deur hare volmachtighe aen 't Keyſerl. Kamer-gericht tot Spiers / teghen onſe Voor vaders ende toelatinghe / ende reſpective Mandata, op den Religions-vrede ſeer ſterck gheſupplieert / is hen dat begheeren in alles per via Juſtitia, upt die als-nu ghemelte/ ende meer ander oorſaecken/ Sonderlinge dat diergelijcken geenen Catholiſchen voor eenighen Euangeliſchen Rijckrſtandt ofte ſteden toeghelaten/ afgeſlagen gewoꝛden. Namaels gelijck ſy by den hooch-gevaerlicken/ in't jaer 1609. in deſe Stadt aengeſtifte Burgerlicken opſtandt / tot haeren vooꝛnemen evenghelijck niet komen konnen/ ſoo hebben ſy ſich upt eygenen wille ſonder onſen gebode of noodinge/ upt der Stadt meeſtendeels in de naeſt-aengeleghene Vlecken Mulheym/ met wijf ende kinderen hupſtick haer ſelven nedergheſet/ in meyninge aldaer een Veſtinge te bouwen/ alle Commercia/ handelinge ende neeringhe daer henen te trecken/ eñ alſo deſe Stadt tegen hare oude Keyſerlicke ende Koningl. wel-geſetene Vryheden eñ Begenadigingen altemael neeringloos te maken/ eñ ganſchelick te ruyneꝛe.

Wan-

1632. Wanneer nu E. Koningl. Majeſt. ſich in verſchepden openbare ſchzijften/daer henē genadichſt verklaret/ dat hare Krijghſ-verhattinghe teghen geenen ſtandt des H. Rijcx/ als met welckē ſy ten ongoede niets te doene hebben gemeynt zy/inſonderheydt doch in puncto religionis, alles na den conſtitutionibus eñ fondamentale inſettingen of wetten des H. Rijcx richten/eñ alſulcke plaetſen daer die Catholijcke Religie gheweeſt is/het alſoo laten blyven willen/eñ daermede harē byſonderen yver tot behoudinghe gelijcken rechtens eñ gerechtigheyt roemlick bewijſen/ als oot geener Anion verwandt zijn/maer na onſe hope tot hier toe tegen E. Con. Maj. allen onberiſpelicken behoozlickheden behouden / vooztaen ook deur geen onwzedelicke bewijſingen/geen contraritept noch tegenheden te verooꝛſaken gemeynt ſijn/ſo dzagen wy tot dē ſelven dat onfeylbare toeverſichtich betrouwen/willen ook onderdanigſt daerom gebeden hebben / ons in deſen religions : eñ per Juſtitiam decideerde puncten na haren genadighſten eerbieden eñ Con. verclaringe boven onſe conſcientie eñ eed/ welcke wy alle half jaer der ſtadt daetlick of wercklic bewijſen eñ vernieuwen moetē/niet te beſwaren/maer onſere deſe plaetſe noch geſeten Euangeliſche/gelijck als hen die byWooninge eñ wzye Commercia/als anderBurgers tot daer toe/ ſonder dat ſy oft hare kinderen tot eenige Kerken oft Catholiſche Scholen gedzongen/ vergunſtiget / Alſo ook hier en tegens hares deels tot behooꝛlicke ghehooꝛſaemheyt/ ruſte en wzede: maer de gene die haerſelven van ons ſepareꝛē/daer henen genadigſt toe wijſen ſich den ſulcken/gelijck't na haren af-wijcken upt ghemeener burgerſchap eenſtemmich beſlupt booꝛ lange jaeren verooꝛdent eñ tot daer toe gehouden gewooꝛden/ghelijck ander Catholiſche Burgeren/ eñ der ſelver kinderen te begunſtigen. Anders zijn wy inden overigen onſes geſanten overgegevē articulen/ ons in deſen onderdanigſt/ eñ wilveerdich t'onderhoudē/oot alle't gene metter daet te bewijſen eerbiedich eñ genepcht wat ſonder quetſinge van eedt eñ eere geſchieden mach/daer mede wy God den Almachtigen/der K. M. den H. Rijcke eñ deſer ſtadt verbonden zijn/ tot E. Kon. Majeſt. dienſt eñ welgevallen immer gevooꝛdert werden kan/met namaliger onderdanigſter bede/ die ſelve geruſten onſen hanterenden Burgers tot weder verkrijginge haerer aengehoudener goederen en communicering der handelinghe/ gelijc booꝛ deſen gebzupckelick geweeſt is/ dē wzijen pas toe te laten/ noch ſich deur eenighe ontydige Novellanten, welcke alles doen en laten met tegenſinnichept uptdupden en verkeerē van eenmael gevatter genadichſter affection afwendich maken oft ongenadigſt bewegē te laten. Gelijck wy dan onderdanigſt vooꝛhebben/ſulcx alles wzeeder mondelicken te verklaren/wanneer niet E. Kon. Maj. na ingekomē bericht/daer tuſſchē ſich ander plaetſen henen begheven/ook onſeren Geſanten eene van die tijt af tot op deſe tegenwooꝛdige ure te bedde ſierck heeft gelegen. Eñ doen die ſelve daer mede Godt den Almachtigen tot ſuyver welvarender aengenamer geſonthept/ eñ wzede-veerdige regieringhe/ maer ons tot volſtandigher Kon. Genaden onderdanigſten blijt bevolen.

Daer quamen anders ter tijt op deſen male ettelicke poſtulata upt / welcke de Koninck in Sweden aen Cheur-Beyeren ende die ander Roomſche Catholijcke Standen tot opzichtinge eens wzedes in Duytſlant gedaen hadde: 1632.

Ten eerſten ſoude dat van hare Kon. Maj. van weghen der Geeſtelicke goederen intreckinghe in't Rijck gepubliceerde Mandata gecaſſeert ende weth-genomen werden.

Ten 2. ſouden beyde Religionen als die Evangeliſche eñ Roomſche Catholiſche/ſo wel inden ſteden/ als ook op den Lande/wzp ende on-aenghevochten blyven / ende hier in gheen Conſcientie-dwanck vooꝛgenomen werden.

Ten 3. ſoude Bohemen/ Mehren/ Sleſien wederom in den vooꝛigen ouden ſtandt geſet/ ende alle exulerende ende daer upt verdzevene weder daer gheſteldt werden.

Ten 4. Paltzgraef Frederich ſoude gereſtitueert werdē/eñ in ſijn vozige poſſeſſie comē.

Ten 5. dewijle hy gereſtitueert werde/ſoude ook te gelijck die Cheurvozſteliche dignitept vanden Hertoch in Beyeren ghenomen/ ende weder op hem getranſpozteert werden.

Ten 6. Tot Augſburg ſoude dat exercitium der Euangeliſche Relige wederom gheopent/ eñ die Stadt in vooꝛige wzyheyt geſet werdē.

Ten 7. alle Jeſuiten ſouden als perturbateurs des gemenen wzedens ende tranquilliteyt, ende des gantſchen ellendighen ſtandts in het Roomſche Rijck eenighe oozſaeckers/gantſch upt het Rijcke af ende uptgeſchaft werden.

Ten 8. Op dat het Rijcke in een beter eſſe of weſen come ende blyve/ook beyde afgeſeyde Religionen / des te minder aenghevochten werden/ ſoudē alle Kloſter-perſoonen vooꝛtaen in eenen/eñ anderē upt den Euangeliſchen eñ Roomſchen Catholiſchē verkozen werden.

Ten 9. ſoudē alle Kloſters in Wurtenburger-lant die in vozige jaren tegen alle recht eñ billickheyt geoccupeert wozden/ende weder in vozighen ſtandt gheſet werden.

Ten 10. Hare Koningl. Majeſt. in Sweden/ dewijle ſy dat Rijck van den onderganck verloſſet/ſoude tot eenen Roomſchen Koninck verkozen werden.

Ten 11. ſouden die Commiſſions onkoſtē/ die tot hier toe gheſchiedt zijn/ ende gins ende weder in't Rijck ende Rijcx-ſteden/ende vooꝛnamelick in't Wurtenburgher-land/ reformation, ende reſtitution halven/ afghedwongener wijſe aengheloopen/ van den commiſſions intraden gherestitueert werden.

Ten 12. Souden op den hooghen Domſtifteren beyder Religien Canonici in gelijcker ghetal ende authoꝛitept zijn.

Eer wy alhier ſeggen wat na den uptganck des ſtilſtants eñ vooꝛſlagen der neutralitepts handelingen hem heeft toegedzagen/ ſo willen wy eerſt verhalen wat in deſen tot Weenen/eñ anders inde Keyſerl. Erf-landē gepaſſeert is. Aldaer was groote ſchzick eñ wzeeſe/ van wegen d' inneminge ſo veler landen eñ ſteden in't Rijck/dieſhalven dan de wervingē tot opzichtinghe eener Armade vooꝛ Keyſ. Maj. ſterck vooꝛtgingen/ende upt Italia en Spaingien/ als oot upt des Keyſers Erflanden/een groot Volck te ſamen ghebzacht / ende daer toe vele upt noodt van onderhoudt/tot ſulcx gedwonghen waren. Tot Weenen werden Commiſſariſſen verooꝛdineert / die van huys tot huys omme-ginghen ende inquartierden/wat daer aen peder plaetſe vooꝛ lieden haer onthielden/ ſoo ſagen ſommighe die Schzijften ende Cozreſpon-

Nieuwe werdingen om volck vooꝛ Keyſer Ferdinand/ gaen ſeer dappet vooꝛt.

1632. respondentien deur / teyckenden die Personen op / ende wat gheenen Heere hadde / moeste hem voor Soldaten laten aen-nemen ende bestellen. Alle 't Volck dat gints en weder gewor̃en werdt / ende te samen gehaelt waren / die werden op 70 Regimenten gheschat / ende werden met groote beswaernisse der Onderdanen / welcke noch daer toe groote Aenlagen en Schattinghen gheben moesten / onderhouden / daer upt over-al / sonderlinghe in 't Landeken over de Ens / het Landtvolck seer beswaert was. Daerom het selve Landtvolck eenen Afghesanten aen den Keyserlicken Hove upt-schickte / ende liet met wijdtloopigher verhalinghe des Lands onvermoghenthey̆dt / welcke door die menichvuldige inquartieringe ende Monster-plaetsen langhe gheduldet / die Armaden ende Guarnisoenen / ende Deurtochten / Munt-veranderinghen / gheledene Contributionen, emigreringe de Rijckste upt den Lande vervolghde en verdreven Boeren / onruste / ende daer deur geledene groote ruine / hoogh-verdiepte schulden-last / besluytinghe der Neeringhen ende Commercien, verarminghe des ghemeynen mans / ende ander ongheleghentheden veroorsaeckt werden / ende aenbrenghen: ende ten aensien desselven om uytroepinghe der Kupterije / by merckelijck ghebreck aen rupgh voeder / beroovinghe des lieven gelts / ende op die in Bohemen-ligghende Jsolanische Compangien / ghelijck oock den Generael-staff aldaer / ende des op yders Regiment begeerden verloopen geldes / insgelijcken met die voorighe Soldatesca, dewijle dat Landeken enghe / ende behoorlick medelydich te ghedencken is: De uytdeelinge der Quartieren den Standen toelaten / ende allen troup af te schaffen onderdanighst versoecken ende bidden.

Die van Over Ens bidden om remedieringhe der krijgslasten.

Keys. Ferd. Resolutie op 't begeeren van die Over-Ensers / vande verlossinge der Krijgslasten.

Hier op heeft Keyserl. Majest. des naevolghenden inhoudts Resolutie verhaelt. Haere Majest. en ware / 't is waer / niet lievers / dan dat sy haren ghetrouwen Lande ende Lieden met belegginghe Hares Krijghs volcks gantschelick hadden moghen verschoonen / gelijck tot hier toe oock alle Standen in haeren aenbrenghen / verhaelde / ende eenighe jaren naer malkander ghedulde / groote ongheleghentheden / ende daer upt aen haren krachten en vermoghenthey̆dt niet minder en zijn afghenomen / ende wat daer op volght / wel in 't ghemoedt te vatten is. Maer dewijle sulcken inquartieringhe den noodt ende upterste nootsakelickhey̆dt nu sulcks eenmael verepscht / om dat den Vyandt met synen stercken aenhanck tot perijckel deser Landen / alsoo verre is inghebroken / dat over-sulcks Hare Majesteyts volck / die aen Mannen seer zijn af-ghenomen inde Winter-quartieren / tot verhalinge ende versterckinghe / aldaer ghelept ende upt-ghestoffeert zijn / (bupten desen anders Haeres Majest. dienst niet en conden uytvoeren / noch den Vyandt in syn boos voornemen ende beginnen gheen wederstandt konde geschieden) oock ghevoert ende ghelepdt moeten werden: als voorsage sich dan noch die selve tegen den getrouwen Standen ghenadighst / sy souden aen onderhoudinge in des voorsz. Landekens over de Ens ghedeputeerdes Krijghsvolck en wat op dat selve in ende bupten 's landts aen gheldt na der ghemaerckter ordinantie / Haere Keyserl. Majest. nu niet veranderen konde: Ende wat der Penninghen halven begheerdt werde / oock dat harighe / als evengelijck van ander Hare Majest. Erff-Koninckrijcken en Landen / die niet minder eenige jaren na malkander in den opgheresen Krijghs-onrusten / vele hebben uytghestaen ende gheduldet / heeft moeten laten geschieden / nochtans gheerne hadde afghekeert / hem selfs aengrijpen / oock het ghene wat op alle onderdanen tot Contributien is aenghestaghen / richtich inbrenghen laten / ofte in ghebreecke van desen / deurgaens upt syn eygen middelen daer tellen ende ghe-ven moeten: Eyndelick / die verblyvinge deses Krijghsvolcks op gheen langhe tijdt en is aenghesien / daer deur sich die Standen met daer-telling der Schatting-penningen / daeromme soo veel te meer souden bevoorderen / de wijle sy daer deur in aff-voeringhe des volcks het eynde mochten verkrijghen: Het oock op gheen bysonder groote Somma hem soude uytstrecken / ende maer de versterckinge deser landen selve ten besten gerepcken doet / tot beschuttinghe der selver Jnwoonders / Daer benevens Hare Keys. Maj. den Standen naemaels bewillichde / dat sy die inquartieringe inden lande / waer de selve aen 't voeghlickste syn mochten / upt deelen en maken mochten / maer daer by der selver Landtsvorstelijcke Saalen-kamer goederen en plaetsen hier voor bevryden / ende oversulcx geensins daer leggen souden. Ende of wel den Standē in desen petwes beswaerlicks vallen wilde / dat sy op die Jsolanische Kupters bupten 's lants in Bohemen contribueren souden / soo hadden doch die selve daer by / dit af te meten / dat wanneer die voorghemelte Kupters haer quartier in 't lant nemen souden / so veel een meerders / als 't gene wat die begeerde contributie uytdroegh / daer te tellen hadden: dewijle als-nu bupten 's landts alleen op yder Kupter 6 fl. ghegeven ende die Standen daer-en-tegens voor de provande / oock haver / hoy ende stroo verschoont werden.

Maer op dat even-wel het Landt van die hier voor inghequartierde Kupterije versachtet ware / hadden Hare Keyserl. Majest. die Ordinantie uytgedeylt / dat die Gonsagische Compaignie / op welcke yder Kupter bupten der Provande ende voeperingh / alle maenden 9 fl. gangbaer ghelt / wederom afgevoert ende aen ander plaetsen gelogeert ghevorden zijn / ofte werden sullen: Daer door nu den meesten deel des troups vanden Krijghsvolcke / henen werd ghebracht werden / ende sich die Standen van weghen des overighen / dewijle even-wel dit wel passeren / ende eensdeels verdragelick is / niet soo hooch sich te beklaghen hadden. Maer in desen ghevalle of daer noch een overvloedighe ofte groote Troupe soude blyven / soo en soude die selve in kracht der Ordinantie alsoo terstondt niet afgheschaffet zijn / ende dat oock anders teghens de Ordinantie yemanden van den Soldaten beswaert soude werden / die tot inquartieringhe des Krijghsvolcx verordineerde Commissarijs / sich yder tijdt by den overSten Commissario / tot behoorlicke remedieringhe / aen te brenghen / die het dan aen de sulcke beveelt: Maer die den Volcke commandeerde ende daer van die selve gheen uytrichtinghe gheschiede / gheheel aen den Hertoghe van Friedlandt soude aenbrenghen laten / ghelijck dan die nieuwe voor-ghemelte

1632.

1632. melte commanderende Bevelhebbers andermael toekomt op te legghen/ ende daer over te sijne toevertrout gewozden / onder den volcke goede disciplijne te houden / by die gemaeckte Ozdinantie te blyven / ende niemant daer teghens te laten beswaeren. Inden overighen stonden hare Keyserl. Majest. tot troost ende consolation van haer Koninckrijck ende Landen / in desen tractaten / hoe sy haer Koninckrijck ende Landen tot den ghewenschten Vzede mochten bzengen/ ende deur den selven sulcke ghetrouwe Land-standen wederom verquicken / ende anders de harighe in bestandighe ruste / goeden doene ende welstant behouden / ende van alle voozdere des Krijghsvolcx beswaernissen / na mogheliicken vlyte verschoont mochtē werden. Diergelijcke klachten quamen van ander plaetsen meer in/ maer werden vast met gelijcker antwoozt/ ende met vertroostinge dat het niet lange duyzen soude/ afgheweseu. Maer niet des te minder was sulcken Krijghslast / of sy ook schoon maer een cozte tijdt duyzen soude / den ghemeenen lantsman ten hoochsten beswaerlick / sonderlinge de wyle de Contribūtien soo groot waeren / dat ook het lant over de Ens alle maende moeste betalen 52000. guldens: Maer daer by souden de Keyserlicke Kamer-goederen verschoont werden.

Hertoch vā Friedlandt neemt dat Generaelschap over de Keyserlijcke Armaede volkomelick aen.

In desen wert metten Hertoge van Friedlant so verre gehandelt/ dat hy het Generaelschap over de Keyserlicke Armade/ noch volkomelick aennam/ 't welc hem in absolutissima forma confereret, ende alle gewelt na sijn believen den Krijgh voozts te voeren/ ofte vzede te maken/wert overghegheben/alsoo dat hy den Keyser haest gelijck impereerde.

De puncta, die by confereringhe des Generaelschaps verbat werden/ waren dese:

Ten eersten soude hy Hertoghe van Friedlandt/niet alleen de Roomsche Keyserl. Maj. maer ook des gantschen huyses Oostenrijck ende de Croone van Spangien Generalissimus zijn ende blyven.

Ten 2. soude hem 't aengenomē Generaelschap in absolutissima forma gheconfereert zijn.

Ten 3. soude hare Keyse. Maj. sich niet persoonlick byder Armade bevinden/veel minder dat commando daer over hebben: maer wanneer dat Coningrijck van Bohemē wederom gesupvert ende verovert ware/so soude de Coning tot Pzage residieren/ ende Don Balthazar met 12000 Mannen/ als een Sauvegarde in Bohemen so lange tot daer eenen Universalen Vzede in 't Rijck der Duytsche Natie gestabileert werde/op wachten: Want hy/ Hertoge van Friedlant/bevindt/dat die van Bohemen eenen wesentlicken Regent/ende die persoon/hares Conings in 't Lant hebben moeten: Ende in sulcker daet is ook den Keyser/ ende synen Generael dies te meer voor 't rebelleren versekert.

Ten 4. soude hem Keyserl. Assecuration op een Oostenrijcks Erfland geschieden in optima forma van wegen ozdinari recompens.

Ten 5. vanden geoccupeerden Landen soude hebben het hoochste Regael in't Roomsche Rijck als een extraordinari recompens.

Ten 6. Die Confiscation in 't Rijck/ soude hem in absolutissima forma toe-bestelt zijn / in sulcker ghestalte/dat noch den Keyserl. Hoff-raet/ ende Hoff-kamer/noch oor dat Kamergericht tot Spiers eenighe Intereste daer by pzetenderen/ ofte daerinne/ het ware gheliick generaliter ofte particulariter, eenighe Decision te geven / ofte anders indzacht te doen macht hebben soude. 1632

Ten 7. Dat hy/Hertoghe tot Friedlandt/ gelijck in Confiscation, also ook in Pardoensaken/na synen sinne te disponeren sal hebbē. Dat ook den eenen ofte den anderen een Salvus conductus ende Pardoen aen't Keys. Hoff uptgedeelt werde/dat sulx sonder sijn Hertogē in Friedlandt daer over bedeelde confirmation, geen kracht hebben soude/ook maer ad fidem & famam, ende niet ad bona sich verstrecken.

Ten 8. Maer die Regael-pardoenen souden eenich eñ alleen by hem / Hertoge van Friedlant gesocht/ ende van hem uptgedeelt werdē. Want de Keyser ware gantsch te milde/ ende liet geschieden dat een yder aen't Keyserl. Hof konde gepardonneert werden/ende alsoo werden die middelen die Overste ende Officieren te remunereren, ook die Soldatesca behoozlick te houden uptgestreckt.

Ten 9. Datter somtijts ook in kozten tyde ofte langen een Vzedehandelinge in't Rijck werde aengestelt/dat zijn Hertogs tot Friedlants Pzivat Intereste onder anderen het Hertochdom Meckelnburg betreffende/ook mede in die Capitulation gebzacht werde.

Ten 10. souden hem alle sperien eñ middelē tot continuatie des krijgswesens overgegeven werden.

Ten 11. Alle haer Keyserl. Majest. Erflanden souden tot synen ende spner Armades intocht ende retreite open staen.

Des Hertoghs van Friedlands booz- ozdeninge over het Keyserlicke in den Erf-landen gheinquartiert krijgsvolck.

Ook heeft den Hertoge van Friedlant dese naebolgende booz-ozdeninge/over dat inden Keyserl. Erf-landen gheinquartiert Krijchsvolck ghemaeckt. Namelick een Overste te voete t'samen den gantschen gebolgh / gelijck ook het eerste bladt in-houdt / by alle Compaingien/ souden met gangbaer gelt/ gheliick haer bestellinghe lupdet / alle Maende betaelt werden / nochtans het ghene / wat sy in haer quartieren aen Pzobiande beguamen/ afghetrocken soude werden ; Nevens desen soude ook eenen Oversten te voete op 15 floz. eenen Hooftman nevens sijn Bevelhebbers even gelijck op 8 Peerden het rupge voeder/als dagelickx 2 pont Hoy/ ende ter weke 2 pont stroo/ daer mede passeren moetē. Een gemeyn Soldaet te voete/soude dagelickx 2 pondt bzoot eñ een pondt vleys / 2 maten bier / ofte een mate wijn/t'samen 4 st.'s maents aen gelt gegeven werden/ daer onder die Servitia di Cassa begrepen is / die nae ozdinantie der Commissarien den Soldaten soude gelevert werden.

Eenen Kurassiers-ruyter soude even gelijc dagelickx gegeven werden/ 2 pont bzoodt/ een pont vleys/ 2 maten bier/ofte een mate wijn: Item/ter weke een mate haver/ eñ 's maents aen gelt 9 fl. ende op een yder Peert het rupge voeder als voozsz is.

Eenen Archibusier-Ruyter / als ook den Crabaten ende Polacken soude aen Victualie dagelickx even so vele aen gelt/ maer te maende alleen 6 guld. gegeven werden.

Die Overste te Peerde / met t'saemen het gantsche gheholgh/ als ook de Officiers des eersten bladts/ souden even gelijck soo als boven/ van de Infanterye gesept is/ hare besoldinge hebben/nae den inhoudt van de selve be-

1632. stellinge/alle maenden in gangbaer geldt hebben t'ontfanghen: Maer daer van oock wat sy in den quartieren aen victualie ontfangen/ soude afgekort werden. Boven desen en hadde den Soldaet van den Weert niet anders te eysschen/ware oock den Weert niet aen meerders verbonden/ of hy en dedet uyt goeden vryen wille.

Der Landtheeren Sloten/ Meyerhoven/ vrye Hupsen/vrye Hoven/ende vrye Molens/ oock die Onderdanen op den Lande/ desgheliicken oock Kercken/ Kloosters/ Scholen/ Gasthupsen/ Gheestelicke persoonen/ ende Pastoorhupsen/ en werden met geen inquartieringhe beswaert.

Dewijle nu dese insettinge een yder aen gelt niet bereycken mochte/ van weghen dat sy't selve ghebreck hadden/ begaven haer veel Onderdanen in den dienst om haer selven t'onderhouden/ ende ghedachten het waere beter van andere te nemen/ alst hare daer voor te geven.

Keys. Ferdinandus/ versoeckt hulpe by dē Paus/ ende d'Italiaensche Vorstē ende Republijcken.

Dese saecken aldus bestelt zijnde/so schickte de Keyser Ferdinandus verschepden Ghesanten in Italien/ welcke by den Paus ende aen de Italiaensche Vorsten ende Republiquen/om hulpe versochten tegen den Koninck in Sweden/ende desselven Gheconfedereerde. Den Hertogh van Savelli/ en de Cardinael Pasman/ Eerts-bisschop tot Gran/ reysde nae Romen totten Paus/ ende hielden by den selven soo sterck aen/ dat hy bewillichde alle maende totten krijgh in Duytslandt 24000. Rijckxdaelders te geven. Hy heeft oock doen publiceren/ dat alle Bisschoppen ende Prelaten aen de Roomsche Catholischer Potentatē Hoven haer sterck bemoeyen souden om die voorsz Potentaten tot de Unie tegen des Keysers vpanden te beweghen. Voorder heeft hy verordent 6. Thiendē vande Geestelicke Inkomsten in 3. Jaren/ alle reyse op Michiels dach daer te tellen/ met vermeldinge dat sulcx tot dienst des Keysers/ eñ tot die vanden Ketters verdruckte Provincien in Duytslandt/ ten goede dienen mochte.

Boven desen heeft hy dē Cardinael Pasman met 2 Sanctionen afgeveerdicht: Ten eersten/ dat sonder bewilliginghe des Paus geen Cardinalen sich in eenighes Potentaten Legation meer souden gebruycken laten. Ten anderen/ dat gheen Roomsche Catholische teghen syne Religie krijghen soude. Dit schene als of het tegen Vranckrijck besloten waere. Neffens dese Afghesanten wert oock in't bysonder/ eenen Rabbattha/ Keyserlicke Raedt-Camerer ende Hooftman/ tot Gradisca/ aen de Italiaensche Vorsten ende Republiquen af-geveerdicht/ die hielden aen van sommige goede Satisfactien, en voldoeningen/maer van ettelicke werdt hy slecht afghewesen. De Venetianen ontschuldichden haer/ dat sy den Hupse Oostenrijck voor dit mael met hulpe niet konden bystaen/ dewijle sy van weghen des voorighen krijghs aen gelt en volck op't uyterste werden uytgeput: Maer den pas over de Adriatische Zee wilden sy gheven/ ende daer toe met haer eygen Galeyen behulpelick zijn/ oock tot behoudinge der vryheydt van Italien haer beste te doen. Soo waren oock sommige ander Italiaensche Vorsten ende Heerschappyen totten Hupse Oostenrijck slecht geaffectioneert, sonderlinghe van weghen des ontschuldighen Mantua/ dat het so jammerlick gherupneert was gewoorden/on-aengesien die bloet-vrientschap/ende geloofs-verwantenis: Derhalven oock als de Keysersche Ghesanten van Venetien nae Mantua quamen/ sy van den volcke waren gemassacreert gewoorden/ soo den Hertoch haer niet beschut hadde/ is haer oock in plaetse des begeerden secours/ de gerupneerde stadt Mantua/ ende haer jammerlick verderven/vande Keysersche geschiet/ vertoont ende ghewesen ghewoorden/ met vermelden dat den Amdassadeur sulcx refereren soude.

Marckgraef Christiaen Wilhelm tredet vande Euangelische Religie tot den Catholischen geloof.

Onder sulcken verloop heeft d'Administrator vande stadt Maegdenburgh/ Marckgraef Christiaen Wilhelm/ die by d'inneminge eñ ruineringe der voorsz Stadt van den Keysersche wert gevangen/ hier na tot Weenen gesondē/ eñ van daer inder Nieustadt gebracht/ ende aldaer tot noch gevanckelick gehouden/ maer door stadich aenhouden der Catholische Geestelicke/ totten affal vande Euangelische Religie hem overreden laten/ alsо dat hy eyndelick op haer zijde ghetreden/ hem openbaer totten Catholischen geloove begeven heeft/eñ in des Slots Kercke aldaer gecommuniceert. By welke daden alsdan/hy Marckgraef/ een groen kleet heeft aen gehadt/ende is hem voor den hoogen Altaer een stoel met fluweel overtoghen/ daer onder een fluweele kussen om te knielen/ oock een fluweele zetel bereydt om te sitten: De Capellaen die hem aldereerst totte affal overredet heeft/die heeft een Misse ghedaen/na welckers eyndinge den Wyebisschop aldaer/ hem het Sacrament onder eene ghestalte t'ontfanghen gereyckt heeft. Als dit nu alles op sulcken wijse was uytgerecht/so heeft de Marckgraeff daer op hem in sijn Kamer begeven/ende begeerde dien dach alleen te blyven. Men heeft van hem gerefereert/ dat hy niet meer in sijn Lant/maer onder dē Keyser te woonen begeerde/oock niet en begeerde upt der gevanckenisse los te gaen/op datment niet daer voor en hielde/ als hadde hy dies weghen die Religie aenghenomen.

Op dese tijdt stonden de saecken in Hongarijen niet wel/ bysonder in Over-Hongeren. want de Boeren aldaer waren seer oproerich/ oversulcx werden veel Hongarische van Adel geslagen/ also dat haerder wel eenige dupsent waren/ die blocqueerden de stadt Casthauw/ dewijle de selve Inwoonders haeren Oversten Pieter Osazarn gevangen en ghebierendeelt hadden/ daerom sy dreyghden den doodt van haren Oversten te wreecken. Ende oft sy wel de oorsaeck hares Oproers niet eyghentlick wilden te kennen geven/eñ sich verklaerden dat sy noch des Keysers/ noch des Konings in Hongarijen/ofte desselven Coninckrijckx ende desselven Inwoonders/noch oock des Vorsten in Sevenburgen vpanden warē/ so merctemen nochtans dattet hen om de vryheyt harer Religie te doene was/ eñ dat haer voornemen was sulcx te mainteneren. Derhalven dewijle men in sorghe stont/ sy mochten haer ten laetsten/ wanneer men met ghewelt tegen haer handelen wilde in des Vorstē in Sevenburgen schut ende bescherm overgeven/ ende daer deur die selve des te lichter/ ad arma provoceert werden/ so wert die sake met goethept met haer verdragen ende byghelept. Want het hadde doen ter tijt sulcken aensien/ als of de Vorst in Sevenburgen by desen wesen/in't Roomsche Rijck niet lange meer stille sitten/

1632. Koninck van Sweden begeert aende Vorst in Sevenburgen een inval in de Keyserlijcke landen te doen.

le sitten/maer oock yetwat tot synen voordeele attenteren wilde. Ende dit en is/'t is waer/ geen bloote inbeeldinge geweest/want de Coning in Swedē op die tijt met dē voorsz Vorst Ragotzky in Sevenburgen / van wegē eenen inbreuck in 't Coninckrijck Hongarijen/ ende die Keyserl. Lantschappen heeft tracteren laten. Tot welcken eynde dē Heere van Straesburch totten gemelten Sevenburger wert afgesonden: Die heeft sijn reyse om meerder sekerheyt wille/deur Polen genomen/ ende eerstelick op de Vestinghe Mungatz aengekomen/eñ van daer deur des voornaemsten Sevenburgers Overste David Salomi met 2000. Mannen deur Over-Hongarijen gheconvoyeert. Ende of wel upt sommige Gyentz-huysen/die den Koningh in Hongarijen toe-quamē/op hem is gepast gewordē/nochtans seker daer deur/ende by den Vorst is aen-gekomen.

Als nu by gehouden audientie hy Gesanter sijne dienſten te kennen gaf/ met vermeldinge dat sijnes Koninghs begheeren was/ dat de Vorst teghen den Keyser ende het Huys Oostenrijck / tot behulp des Euangelischen wesens te velde trecken wilde / soo heeft die selve hem daer toe gewillich ende berept verklaert/ met vermeldinghe/dat hy den begeerden Optocht in het werck setten wilde / soo haest het gras een wepnich was op-ghewassen / dat de Peerden eten mochtē/Daer op oock Monsteringhe aen-ghestellet / ende sijn Onderdanen bevolen/sich in goeder t'samen-bindinghe te houden / oock met Gheweer en Wapen / op dat wanneer het woordt van Optrecken ghegheven werde /sy alle tot den Optocht souden veerdich zijn / sich nae beste vermogen te versien/ende upt te rusten. Waertoe dan die Onderdanen gantsch ghewilligh waren.

Den Koninck in Sweden heeft hem laeten verseeckeren/dat hy alles/wat hy in Hongarijen in-nemen soude / vredelick behouden ende besitten mochte/soude maer alleen gheen blytchepdt sparen/om die Impressie metten eersten in't werck te stellen.

Korts voor de aenkomste deses Gesanten/ heeft de Vorst Ragotzky in Sevenburghen/ een Gesante aen 't Keyserlicke Hoff na Weenen ghesonden/ende van hare Maj.begheert/ Dat sy den Sigismund Przepaswarp dadelick straffen souden. Want die selve nevensander Hongarische Heeren ende Voornaemste/ in welcken handel hy doch de principaelste was/hem den Vorst Ragotzky na der Regieringe ende na den Leven gestaen heeft/ want hy bestellinge hadde gemaeckt om hem opder jacht om 't leven te brengen. Daer toe hy dan oock des Vorsten voornaemste Overste David Salomi, ende den jongheren Bethlehem Stephan/van hem af wendich maken willen/van desen dat hem de vestinge Ezeth inder Waradiner Graefschap / maer ghene / dat hem dat Levenser Slot tot een Eygendom over gegeven/ende op hun ende haren Erfgenamen eewelick blyven soude/sulcx beloven. Maer dese ganse verraderije is door dē voorsz David Salomi den Vorst ontdeckt gewordē/ die terstont daer op na de waerheyt dede omhoorē: eñ als hy sulcx waer bevant/sommige vanden Conspiranten die hy bekomen konde gevanckelick genomen/oock den Mico Ferens/ die upt diē eene vande voornaemste was/ die selve na dzie dagen heeft doen onthoofden. Dewijle nu die voorsz. Przepaswarp hem ontliep/ dat hy hē niet krijghen konde / soo heeft den Vorst door schrijven aen Haere Maj. Keyser Ferdinand gesoliciteert/ den selvē na sijn verdienste dadelick te straffen/ na dē die in't voorgaende jaer getroffen Vredes-punct / daer tegen men anders met verscheyden Contraventiones gehandelt hadde. Dewijle de Keyser hem nu ontboodt/ hy wilde hem straffen/ soo wilde doch Ragotzky daer mede niet te vreden zijn/maer begeerde dat sulcx terstont realiter in 't werck gestelt werde. Maer de Hongarische Palatinus was daer tegens/ende beschutte dē voorsz Przepaswarp / dat hy niet en konde/ noch en soude gestraft werden. 1632.

Anders was oock in Sevenburghen een algemeene Lantsdach gehouden/daer by men vastelick besloot / dat of wel desselfs Landtlieden/de welcke in Sevenburghen met goederen vast saten en woondē/ tot hier toe vergunstet ende toeghelaten wert haer anderswaerts te onthouden / ende haer goederen deur haer boden te laten bedienen/ ende doch sulcx nu ter tijdt om veel hoochwichte oorsaken wille verhindert ende een yder dit Landt-beslupt ghehoorsaem sy/ ende 't selve te volgen/in persoon hem inden Lande tot sijnen goederen te begeven / oock sonder consent des Landtvorsten/ by verlies van alle Have ende Goederen/ daer upt niet trecken souden. Dewijle dan Georg Haller/ de welcke doen ter tijdt vanden Keyser tot een Overste tot Sackmatz verordent is gewordē/ na dat Ladislaus Huno/ een Evangelische Sevenburgische Heere gheresigneert/ende sijn goederen om hem weder in Sevenburgen te begeven/ verkocht werden/ insgelijckē Ladislaus eñ Stephan beyde Czaky op verscheyden citatien niet verschenen sijn/ oock namaels by haer selven besloten gantsch in't Koninckrijck Hongarijen onder den Koninck te blyven/als sijnde hare goederē op den Lantsdach/ die den 10. Meye in Sevenburghen gehouden wert/ geconfisqueert ende haer ontoghen ghewordē. Het wilden sich/ 't is waer/ die beyde / Georg. Haller / ende Stephan Czaky met een Keyserlick schrijvē/daer in haer bevolen is gewordē upt Haer Majest. Landen niet te wijckē/maer ontschuldiginge en mochte haer niet helpen. Want die Vorst ende die Lantsstanden in Sevenburgen/ wilden/ van wegen voorder besorgender verraderye beter bestellinghe maken / ende niemant/ die sy maer een wepnich suspect hielden/ meer betrouwen: Daerom sy oock besloten / soo haest men van yemant diergelijcken speuren soude/die selve te trecken ende upt den Lande te bannen.

Op dese tijdt is aende Turcksche Poorten een stilstant van wapenen tegen den Koninck in Persien besloten / ende aengeslagen gewordē/ende op dat onder desen dat Krijghsvolck/ dat van wegen die verre reyse/ ende des langhduprigen Krijghs gants afgemat/ weder ververschet / ende nieuwe Krijghsghereetschappen/ die seer vergaen waren / weder veerdich mochten werden.

Tusschen die Vorstelicke Weduwe in Sevenburghen ende den Vorst Ragotzky / is op dese tijdt eenich misverstant gheresen. Want na dat die Hoochgemelte Weduwe haer doen ter tijt op haer Weduwes sitplaetse en Wooninge ende in haer Vestinge Tockey/ bevant/ Tusschē de Vorstelijcke Weduwe/ende dē Vorst Ragotzky in Sevenburghen be-

1632. weegt hem eenich misverstandt.

ende des eenen Czakÿ / die evenghelÿck goet Keyſers was / ende des Hongariſchen Palatini genegen ende toegedaen was / in haer Hof heeft gehadt: benevens dien de Veſtinge Tockauw / op de Hongariſche grenſen / buptē Sevenburghen gheleghen / ende die Keyſerlÿcke Amptlieden met de Vorſtinne ſtadich converſeerden / die Hongherſche Palatinus oock die Veſtinge Munkÿ / die evenghelÿck aende Vorſtinne tot een Morghen-gave was gegeven / dewÿle hy van weghen ſÿns Ghemaals ofte Wÿfs / eene pretenſie daer op hadde / het ſelve trachtede in ſÿn handen te brengen. Die Vorſtinne oock over deſen / als die ten deele milde ende bÿ gevich was / den voorſz Czakÿ alreede over de 200000 Ducaten / ende eenen Marck / Torſal ghenaempt / aldaer die beſte Tokeyer Wÿn waſt / overghegheven: Als wilde ſulcx haer doen den Vorſten eñ Standen in Sevenburghen niet ghevallen / want men ſtonde in ſorghe / ſy mochte yet-wat tot prejuditie des Vorſtendoms inwilligen. 1632.

SVTAN MVRAT HAN Mechæ Medinæ Hieru
ſalem Aliorumq; Regnorum Turcicorum Imperator
etc.

Om ſulcker oorſaecken wille begheerde de Vorſt Ragotzkÿ van haer / dat ſy den voorſz Czakÿ / als de eenige oorſaeck van alle beſorgde onheylen / van 't Hoff werck ſchaffen wilde / met dien eerbieden / dat wanneer ſulcx geſchiede / hy J. D. alsdan niet alleen als ſÿn Vrouwmoeder beminnen / maer oock als ſÿn Gemalinne / ende die upt Cheurvorſtelicken bloede hercommen / eeren / ende in acht hebben / oock alle ende yder goederen / die haer Ghemael Bethlem Gabor haer heeft nagelaten / wederom ſonder verminderinghe reſtitueren ſoude / Daer en tuſſchen oock niet eenē penninck van 't Incomen der ſelve Heerſchappÿen tot heurnemen / Maer ſulcx voor haer trouwelick bewaeren / ende toecomſtich opreekenen laten / deſgelÿcken upt ſÿnen bupdel 100. Man te voete ende 100. Peerden tot harer Lÿf-garde op houden wilde.

Maer dewÿle die Czakÿ / van 't Hoff der Vorſtinne niet en konde ghebracht werden / maer alles na ſÿnen wille regierde / oock korts

hier

1632. hier na tot eenen Koniñclicken Hongariſchen Oversten verklaert werde/ ſoo heeft de Voyſt Ragotzky ſulx alles na Conſtantinopel berichtet/ hulpe ende verlof begeert/ tegen den Hongariſchen Palatinum / eenen Krijch voor te nemen. Waerop de Turckſche Keyſer hem een Vane/ Sabel/ Partiſane/ ende Trommel/ tot bewijs/ dat hy met ſijnẽ wille eenen Krijch voeren mochte/ toegeſonden. Daer by werde ock gerefereert/ dat hy den Vorſt inder Moldauw/ eenen Oversten over het bovenſte gheberghte/ als ock den Baſſa bevolen heeft tot Ofen regierende/ ende ock andere/ die hier te voozen den Bethelem Gabor tegens waren/ by den ſweerde ernſtelick belaſt/ dat ſy alle den Voyſt in Sevenburghen / met ſulcken hulpe/ ſoo ende wanneer hy 't begheeren ſoude / haeſtelick ſouden verſchijnen. 1632. ſchen Palatinum te krijghen.

Turckſche Keyſer gheeft den Voyſt Ragotzky macht / teghen den Hongaryſchen

Wy wenden ons nu weder in Duytſlant/ ende ſien wat hem aldaer terſtont na den beginne deſes jaers hem heeft toegedragen.

MARIA ELEONORA D. G. Suecorum Gothorum et Vandalorum Regina, Magni Principatus Finlandiæ, Ducatum Esthoniæ et Careliæ, nec non Dynaſtiæ Ingriæ Princeps et Domina. C. Danck. exc.

Koninginne vã Swede reyſt tot haren manne.

De Koninginne in Sweden/ na dat ſy uyt Sweden over is gekomen in Duytſlandt/ eñ toe haeren Heere Gemael reyſende tot Leypſich is aengekomen/ ſo is ſy van daer op Hanauw getoghen. Als ſulckx de Coninck verſtont/ ſoo heeft hy hem van Franckfurt ock daer henen begeven/ haer ſtatelick ontfangen/ ende voozder met haer op Gelnhuyſen gereyſet/ van daer ſy te ſaemen weder nae Franckfurt haer begeven hebben/ aldaer ſy den twintighſten Januarij des avondts gheluckigh ſijn aenghekomen / ende met los-brandinghe des groven Geſchuts ontfanghen gewozden/ daer by ock de Burgherſchap inden ſtraten/ daer ſy dooz paſſeerden / in haer ruſtinghe op haer ghewacht hebben. Op dat-mael hebben hen verſcheyden Vozſten/ Graven ende hooghe Hoofden Afgheſanten inde Stadt bevonden / ende Hare Koninglicke Majeſt. opghewacht. Op deſe tijdt is ock de Sweedtſche Rijckx-Cantzelier Axel Ochſenſtirn by den Coninck gekomen.

1632. Koninck Frederijck komt uyt 's Graven-haghe tot Franckfurt aen.

Soo is voorder Kon. Frederich van Boheme op Hare Koningl. Majest. tot Sweden/ ontbieden/ upt 's Graven-hage in Hollant daer hy hem tot noch toe onthouden hadde (nae dat kortst te voren sijn Gemaelinne eenen jonghen Sone ter weereldt gebracht hadde) opghebroocken/ ende den 11. Februarij by Hare Koningl. Majest. tot Sweden aenghekomen / ende den selven tot voortsettinge des krijghs / ende recupereringhe synes Landen/ een stercke somme geldts bygeleydt. De Koninck in Sweden heeft ock aen sijn gantsche Hoff bevolen/ hem synen Koninckl. Tytel te gheven.

Kortst te voren als den stilstandt van 14 dagen was ten eynde geloopen/ende de Koninck van de Spaensche macht aen de Mosel tydinghe bequam/so is hy in een Schupte of Boot alleene met 2 persoonen/ om het Leger weder t'samen te brenghen / ende haer wederstant te doen/nae Mentz af gevaren. Maer hy heeft voor sijn aenkomste den Rhijngraef met een tamelick ghetal Krijghs-volck op de Spaensche vlytich ghewachtet / ende hem stille ende onghemerckt in een Bosschagie ghehouden/ ende een Regiment Spaensche over de Mosel passeren laten/daer op het ander aenkomende/ aen-ghegrepen / ende weder te rugghe ghedreven werden. Voorts nae sulcken aen dat over de Mosel ghesette Regiment/sich naetoe gheset/ende alsoo ghetreft ende geslaghen/dat het minste deel daer van over bleef. Want over de 700. bleven daer ter neder ghehackt/ veel ghevanghen/ ende 8. Vanen/ daer onder eene dat vander stenghen ghescheurt vanden Sweedtschen verovert gewordē. Die sijn eerstelick aen den Coninck tot Mentz / ende hier nae de Coninginne tot Franckfurt gepresenteert gewordē.

Spaensche werdē van de Sweedsche aen de Mosel geslaghen.

De voorsz. Rhijngraef Ottho Lodewijck heeft ock twee Regimenten Francoysen onder den Oversten Movillet/die een tijdt lanck op den Hondtsruck dapper domineerden ende sich Veldents bemachtighet/ daer upt men hun voor Spaensche heeft gehouden/ by Veldents gheslaghen : Capitepn Taques Frantops ghevanghen / ende den Oversten in Veldents ghejaecht / de welck niet meer dan 50. Soldaten by der nacht weder daer van sijn gheloopen / ende is sulck volck alles des Koninckx en Vranckrijckx broeder den Hertoch van Orliens toebehoorich gheweest/ ghelijck dan den Rhijngraef Patenten by haer becommen heeft/ daer in sich de ghemelte Haer Coningl. Majest. Broeder / desselven Generael Luptenant teghen den Cardinael Richelieu gheschreven/ als wanneer de selve sich teghen Hare Koningl. Majest. sijn Brouw-moeder ende haer opghewopen hadde.

Koninck in Sweden verovert Crentznach.

Op het voorgaende heeft de Koninck in Sweden een getal Krijghsvolck voor Creutznach gecommandeert/en die selve Stadt doen belegeren / ock korts hier na selve daer henen gerepset : Alwaer by sijner aenkomste hy terstondt die Stadt met stormen verovert heeft/ en wat vanden Spaenschen (die nochtans seer wepnich waren/ dewijle sy haer by tijdts den meestendeel in 't Slot gheretireert hadden) was/ nedergehackt/ ende omgebracht / maer doch daer by des borgers hupsen niet geplondert maer verschoont ghewordē. Daerop heeftmen dat Slot met ernst aenghegrepen: daer tegens die spaensche sich dapper geweert hebben/ende eenen storm hebben uptghestaen. Maer als de Coninck began te Mijnen ende haer t'ondergraven/ en een Mijne heeft laten springen/so hebben sy den Trommel geslagen en om genade gebeden: Waerop sy sich op genade ende ongenade over gaven/ ende haer geweer neder moeten legghen. Doch ongeacht van desen/heeft de Coninck haer sulckx weder doen geven/en haer also laten aftrecken. Van de Sweetsche zijn by dese gedurende belegeringe maer 200 mannen doot gebleven en gequetst gewordē/daer onder een Capitepn/en de Majoor des Wijmerschē Regiments Wolfert Halle genaemt/ die met eenen draet-kogel deur dē hals geschotē/en namaels tot Francfurt in St. Catharine Kercke met statelicke Ceremonien begraven gewordē. Den Oversten Winckel wert deur een been geschoten/en veel andere van Adel beschadigt. De Koninc selve was in groot perijckel/dewijle onder den durendē storm eē Musquettier nevens hem deur 't hooft wert geschoten/dat hy hem op't lijf viel/oock andere meer nevens hare Majest. gebleven zijn. Kortst daer op heeft hem ock Braunffels overgegeven/ende zijn de Spaensche met accoort daer upt getogen.

Den Rhijngraef heeft ock de stadt Kirchberch op den Hontsruck met gewelt verovert/ 100 en inde 40 Italianen ende Bourgoingers nedergehackt/maer de andere 'twelcke Duytschen waren/by de hondert quartier gegeven/ ende haer in dienst aengenomen.

Bacherach werdt van de Sweedsche ingenomen.

Bacherach heeft hy evengelijc op de navolgende wyse ingenomē: Eerstelick heeft hy een Trompetter de 1. Januarij nieuwē stijl/daer voor gesonden en tsamē met sijn Kasteel Stalerck/inden name K. M. tot Sweden op laten eysschen. 't Welcke de Spaensche Capitepn Luptenant Paul Berdzangle genaemt/eē Coninex daelder vereert/eenen dronck gegeven/en daer nevens tot antwoort gegevē/hy bedancte sich over dat gebrachte Nieuwjaer/ende dewijle hy geen ander als Soldatē hantwerck geleert hadde/hem oock een schande ware/een so sterck en welgeproviandeert Slot over te geven/ hy wilde de Sweetse wachtē/ en sijn beste doē.

Hierop is na 2 dagē weder een ander Trompetter daer henen afgeveerdicht gewordē/die oock gelijckē antwoort brachte. Op sulex wert den 6 Januar. nieuwe stijl/des nachts ten 2 uren die stadt van 200 Sweetsche soldatē verovert/inden name Harer K. M. tot Sweden/ welke eerstelick in aller stilheyt totter Muntpoorte ingekomē/ daer sy een gat haddē deurgebroocken/oock also terstont op der Wormerkercken Kerckhof/aldaer Schuylwachtē bestelt/hier na den Tol-toren beklommen/ende eensdeels de Spaensche/ die daer op de wacht hielden / oock vper op de Sweedtsche nederwaert ghegheven / omghebracht ende nederghehouwen / oock ten deele ghevanghen ghenomen. Als haer nu in desen standt die oude Bacharachers / ende gelijck oock de Diepachers ende Manbacher Papen haer in de handt vielen / hebben sy-lieden de selve qualijck ghetracteert / maer doch eyndelijcken nae veraccorderinghe in 't Kantsoen wederom los gelaten. Voorders heeft dit Sweedtsche volck/ den achtsten der voorsz. Maendt/ Nieuwe stijl / het Diepacher (dat Furstenbergh) ende het Stregher (dat Staelbergh ghe-

De Stat Creutzenach hoe die van K. M. van Sweden ingenome wiert

A. Het Slot B. De Myne D. Leher poort daer de Swesc: F. Ruy: deur de Nahe sett. I. Raethuys M. Swartz Clo: P. Palz hoff
C. Bress daer de Ko. Stürm Ruy: vant peert af stegen G. Pfarkirch K. Kilians Poort N. Butterfass
lopē liet en inde Stat quam E. afgestegē Ruy: Perden H. Clo: S. Wolfgang L. Ryngravenstein Slot O. Rideshеimer Poort

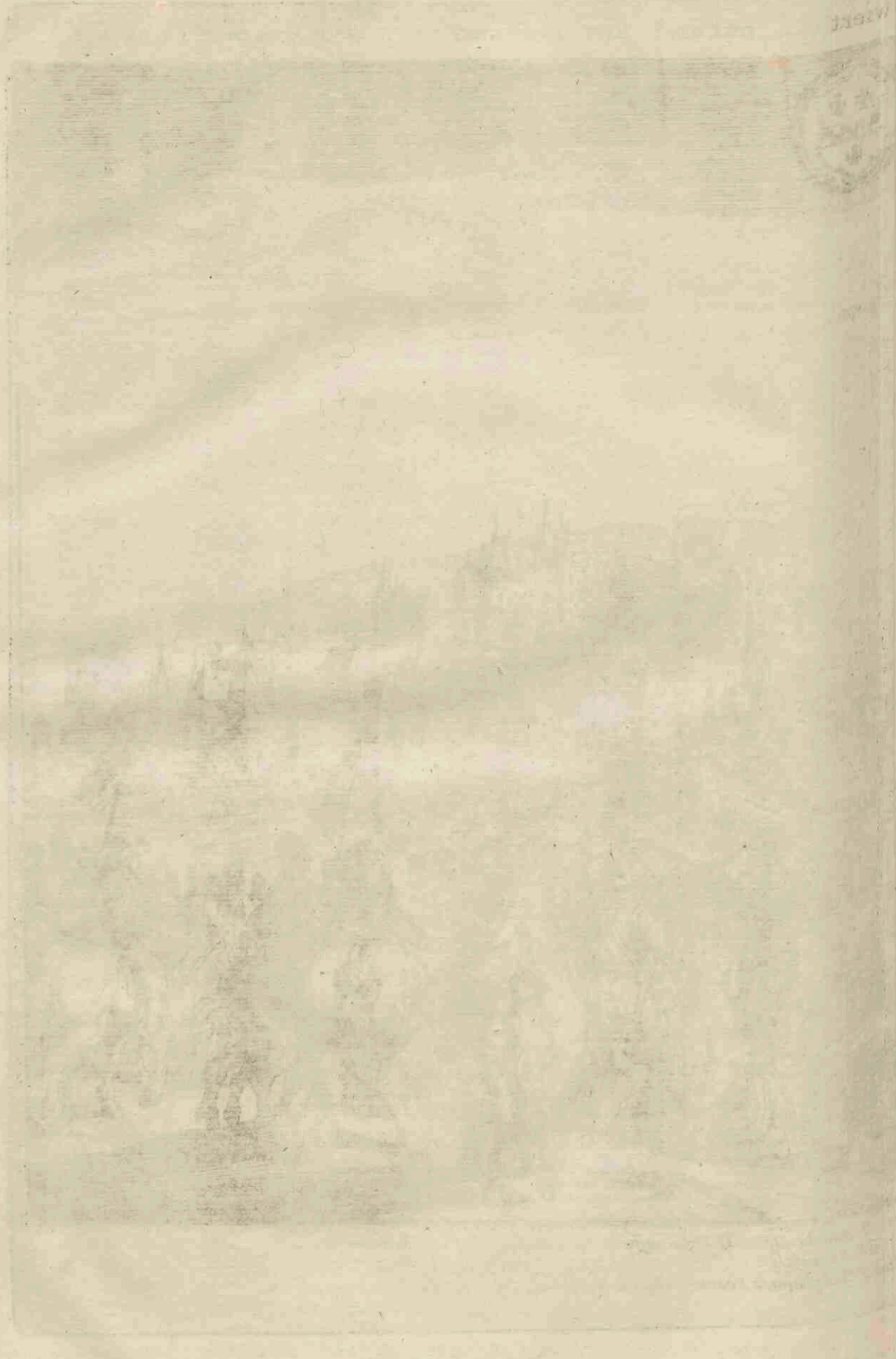

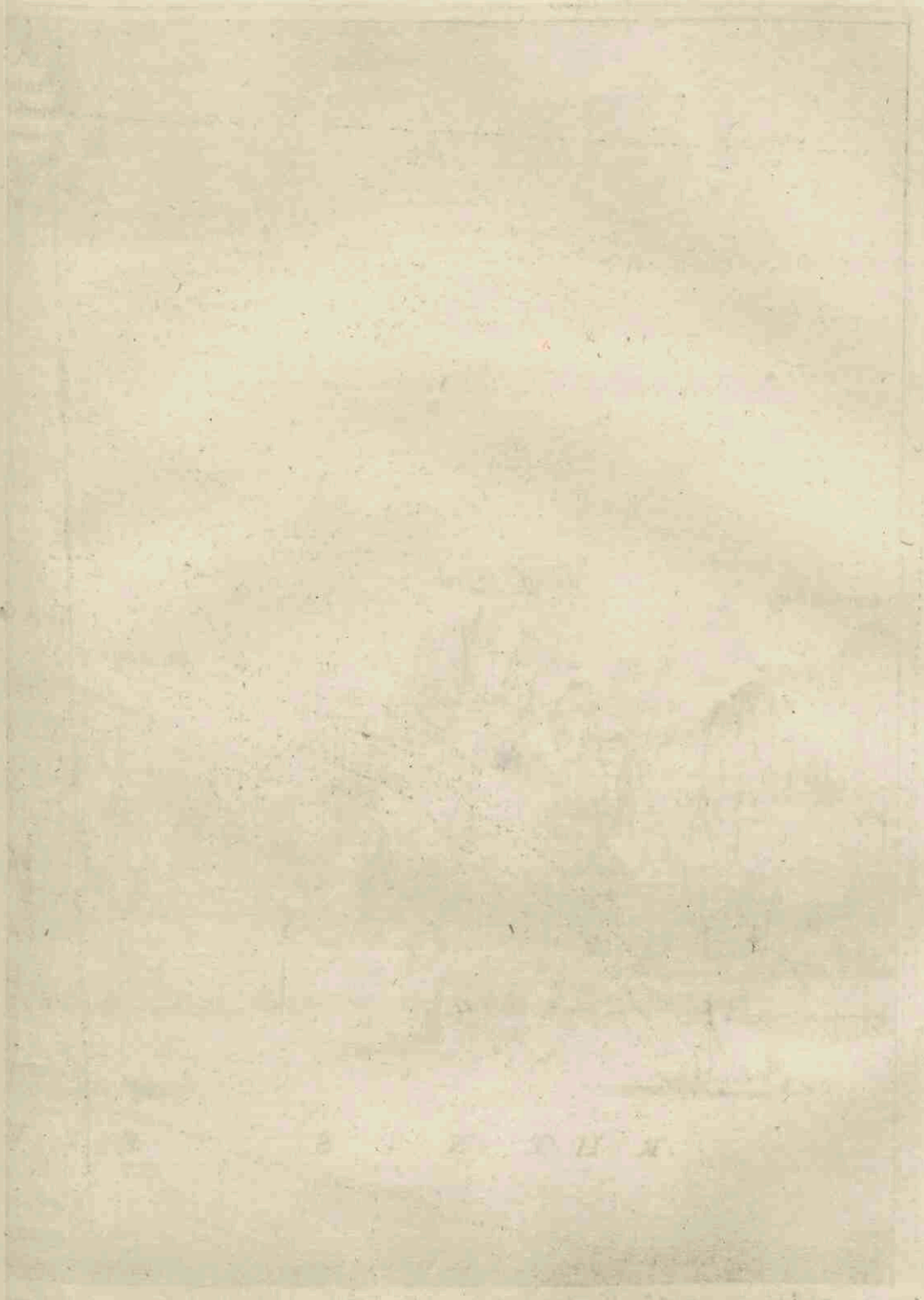

SENATUI POPULOQ3
Antiquissimæ et Celeber Ciuitatis
Bachiaranæ sedis prisco. Com. Palat. libe
rationē à tugo Hispani. gratulatur et
hanc tabellam Dedicat.

BACHARACH

der Kühlberg

Schloss Staleck

der Voitsberg

Schloss Gutenfels
zu Caub.

Bacharach

Der Heilesen Werth

RHENUS FLUVIUS

Elterstein 22

1. Zollthor
2 Kellerei
3 Cantzleÿ
4 Sonnenthurn
5 Kranenthor
6 S. Werner
7 Hundsruckerstrass
8 Pfarkirch
9 Marckthor
10 Holtzmarckthor
11 Katzenthurn
12 Postenthurn
13 Muntzthor welches von den Swedischen mit beielen auffgehauen worden
14 die Muntz
15 Zehendenpfort
16 der Diebsthürn
17 Strass nach ober Wesel
18 die Muntzbach
19 Voitswiesen durch welche die Schwedischen hin unter kommen
20 hinter diesem bollwerck haben die Schwedischen approchirt vnd herbey geschantzt
21 Schwedisch geschutz
22 Diser Stein (so von den gelerten Bachiara, daher die Statt den Nahmen hatt, vom pösel der Elter- oder Altarstein genent) ligt mehrthels undern wasser, wirt niht gesehen, als zu hitzigen trückenen Iahren, als dan er ein Zeichen ist eines gutten wein iahrs, da dan üf demselben die alten dem abgott Bacho geopffert. daüon Marq. Frehez, in Origin palat.

De Nieu-geboude Sweesche vestung Gustauusburg.

Hocheim

Russelheim

de Main

Adolphus

Rex

Gusta

Regina

Amia

Eleonora

Costheim

MOENVS FLVVIVS

Schipbrug van Mentz

Oriens

Sept. Meri

Occidens

Cathuis

R H E N V S F L V V I V S

S. Georg

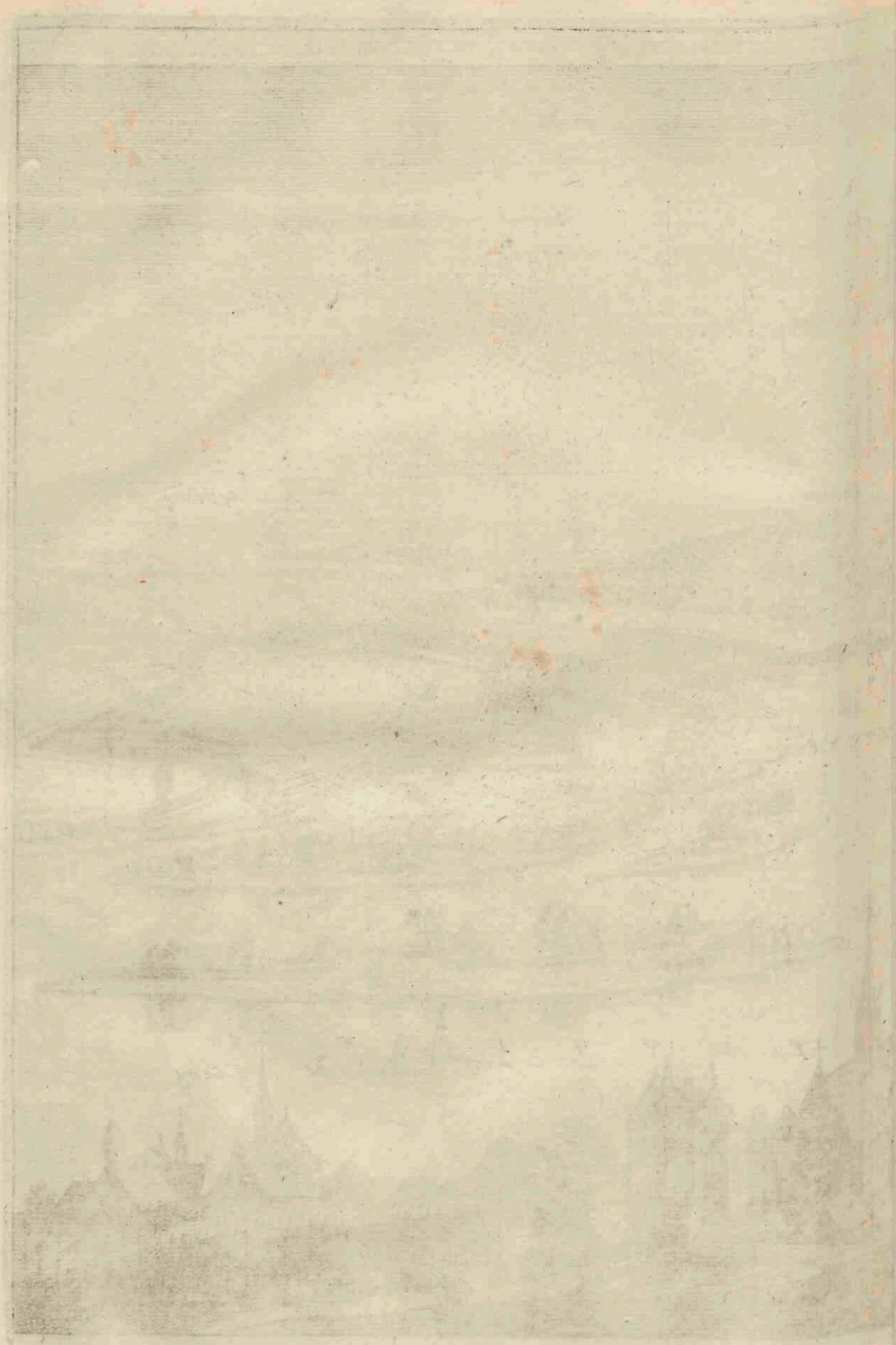

1632. ghenaemt is) Sloten verovert/op welcke ontrent 14. Spaensche soldaten waren/daer van eenighe nedergehouwen/ maer de reste gevangen sijn ghenomen ghewoꝛden.

Bp soo ghestelde saecken heeft den eersten January oude stijl die ghewesene Pastoor tot Werle/ Philips Inselius ghenaemt / die eerste Predicatie tot Bacherach gehouden/ ende alsoo dat Nieuwe jaer op den ouden slagh wederom begonnen. Als nu namaels onder den Oversten Wachtmeester van Hertoch Bernhard van Sachsen Weymars Regiment meer volck aen quam/ soo hebben sy den 7. ende 8. dach ende nacht / die op 't Casteel ligghende Spaensche / welcke sy by na 14. daghen stille lieten eer sy haer met ernst apꝛochheerden/ met graven alsoo beangst/ ende bange ghemaeckt/ dat sy die 2. dagen ende nachten lanck van het Slot / om quartier hebben geroepen. Waerop dan eyndelick het accoꝛt ghemaeckt wert/ ende de overgevinghe op dese navolgende wijse is gheschiet.

Ten eersten/alle inleggende Spaensche Officieren en Soldaten / souden terstondt uptrecken / ende die haer veroꝛdineerde quartieringhe tot een nacht-leger aennemen.

Ten 2. soude alle ende een yder/ het waren Officieren ofte Soldaten als-nu gheoꝛloft zijn ende vꝛy staen/upt Coninglicker Spaensche plicht ende Eeden te gaen / ende in Coninglicke Majest. tot Sweden dienst te treden.

Ten 3. alle de ghene nu / welcke hen in Hooghst-ghemelter Coningl. Majest. dienst begheven / souden sonder eenighen voozderen aenspꝛaeck gelijck andere Hare Con. Majest. Soldaten gehouden werden.

Ten 4. maer de gene welcke op deser syden niet dienen wilden/ soude verschuldet zijn met haer sijdt-gheweer voozt te trecken; hier-entegens souden sy schuldich zijn/ het boven-geweer benevens sack ende pack af te leggen.

Ten 5. Den Capiteyn Luptenant soude een Peert nevens sijn gheweer mede te nemen toeghelaten zijn.

Ten 6. Maer op dat de ghene welcke aen desen oozt niet en blyven/ maer voozt marcheren willen / sullen seker over-wegh tot haerder Armade komen moghen / ende soude haer een Convoy tot aen de Mosel ghegheven werden.

Gelijckformich desen accoozt sijn de Spaensche den 9. Januarij uptgetoghen/ die waren in de 50. sterck / ende begaven haer den meestendeel inden Sweedtschen dienst/ alsoo datter qualick 10. met haeren Hooftman voozt marcheerden.

In dese ghedupzende belegheringhe is/'t is waer/ heftich upt het Slot nederwaert op de Sweedtsche vper ghegheven/ maer niet meer dan een Sergiant ende Soldaet gequetst/ende eens Burgers ende Naghel-smits knecht aen de Houtmarckt-poozte doodt geschoten ghewoꝛden.

De Sweedtsche lieten nae dieselve veroveringhe dat Slot met 60. mannen beset/ onder eenen Veltwervel genaemt / welcke doch hier nae den 16. Januarij oock van daer inde Hessische Armade werdt afghevoozdert. Onder sulcken verloop heeft upt Anoꝛdeninghe des Coninckx in Sweden Landtgraef Wilhelm van Hessen / den Oversten Coenraet van Offelen/ om met sijn Regiment Caub/ Gudenfels/ ende der Paltz inden Rhijn te bemachtighen/ afghesonden. Die heeft nu in sulcken ghevolgh/ hem nae die voozsz plaetsen beghe-
ven/ ende den 25. Decembꝛis inder nacht/ die voozsz Stadt ingenomen/eerstelick met 400. Soldaten daer in ghekomen/ ende sommighe van de besettinghe neder ghehouwen/ waerop die overghebleven haer op het Slot retireerden / als oock op eenen Toozen / des Diefstoozen ghenaemt/ zijn gevlucht. Deur sulcken inneminghe der Stadt Caub/ soo is het Slot Os/ ende die Paltz inden Rhijn/daerop noch een tamelick sterck Garnisoen lach/ van malkander af ghesondert ghewoꝛden. Welcke beyde plaetsen alsoo oock terstondt van de Hessische werden opghe-eyscht/ ende belegert ghewoꝛden. De Spaensche stelden hun/'t is waer/ in't eerste dapper ter weere/ ende schoten sterck daer upt: Maer naedien den Oversten Luptenant Tylo van Ysler met meer volckx ende dꝛie halve Cartouwen oock voo
dat Slot quam / ende in sulckx daer nae met Stucken sterck heeft beschoten/ ende oock anderen ernst ghebꝛupckte/ soo hebben sy eyndelick op beyde syden met het Slot eñ den Paltz in Rhijn / veracchoꝛdeert/ ende zijn den 8. Januarij tusschen 2 ende 3 upzen nae de middach met vliegende Vanen / sack ende pack afgetogen/ende vande Hessische te wꝛter tot by Covelentz geconvoyeert gewoꝛden. Onder sulcken verloop/werde de stadt Mentz sterck van de Sweedtsche bevestiget/ende met veel nieuwe Schanssen op 't beste versien / oock een Schip-bꝛugge over den Rhijn na Kassel ende noch een ander by Costheym over de Meyn gheslaghen. Desgelijcken werdt op des Coninckx voo-oꝛdeninghe tegen de voozsz. stadt Mentz boven aen den inloop des Meyns inden Rhijn/een nieuwe Stadt/die Papendꝛoef hieten soude/ te bouwen aengevangen/ wiens ghestalte ende figuer/ in de bygghevoeghde koper Plate te sien is. Daer aen daghelickx een sterck getal hebben gearbeydt/ende het werck met ernst voozt gedꝛeven.

Mentz werdt van de Sweedsche sterck bevesticht/ oock tegen over een niewe stadt gemaeckt.

Of wel/'tis waer/hier te vozen by den Inꝛeuck der Sweedtsche Armade in Franckenlandt / den Bisschop ende dat Cappitul tot Bambergh met Hare Koningl. Majest. hen in handelinghen hebben inghelaten/ ende sich op ghewisser mate ende wijse met den selven vergheleken/ oock deshalven met Krijgh verschoonet/ende tot hier-toe on-aenghevochten zijn gebleven / soo zijn deselve doch wederomme wetꝛeuckigh ghewoꝛden/ende teghen het gemaeckte accoozt/ gins ende weder die voozsz. naemste plaetsen des Bisdoms met Tylische besettinge ingenomen. Om sulcken oozsaeck wille / heeft de Coninck synen Veldt-Maerschalck Gustavus Hoozn/welcke hy met sommighe dupsent mannen/ by synen aftocht upt Franckenlandt aen die eynden hadde achter ghelaten/ belast ende bevolen / het voozsz met ernst aen te grijpen/ ende met gheweldt te bedwinghen. Derhalven die selve nae eyndinghe des 14 dagighen stilstants/ sijn volck om Swijnfurt / ende derselver plaetsen te saemen gebꝛacht heeft/eerstelick voo Hoochstadt gerucket/ ende dieselve plaetse tot hem bemachtiget / met accoozt ingheꝛeghen/ nae een geringhe teghenweer. Onder die ghedupzende belegheringhe / zijn de Tilypsche upt Foꝛchheym

Gustavus Hoozn Coninckljcke Sweetsche Welt-marschalck grijpt het Bisdom Bamberch aen.

Laub/Gudenfels/ende Paltz in Rhijn werr dande Hessische ingenomen.

1632. heym met 500 Peerden / ende 500. te voete/ daer by den Oversten de Espagne selve was/ aen die Solmsche Rupterwacht/op gene sijde vande Epsch gecomen/ van meyninge die belegerde te ontsetten. Oewevle nu die voorn. Solmische maer 3. Compaingien sterck waren / soo hebben sy den Oversten Kochtitsky in der haest te hulpe geroepen / ende hun tot die selve gevoecht. Maer de Tillysche en wilden geenen standt houden / maer weken altijt te rugge. Doch eyndelick als de Zweedsche hun sterck hebben nagheset / ende sy noch eensdeels een mijle van Forchheym waren / ende dat het voet volck oock niet voorder konde voort koomen / soo hebben sy by een Dorp een embuscade gemaeckt / maer de reste in het Dorp ende Kerck-hoff ghelogeert / ende die plaetse alsoo voor haer gelegenthept gebuyet/ ende de Zweedsche verwachtet. Daer sy dan seer dapper ghevochten hebben / dat vande Sweedsche 2. Luytenanten ende 3. Cornetten nevens sommige ghemeene soldaten gebleven sijn/ ende wel inde 40. Rupters / ende 2. Ritmeesters gequetst/ ende oock een blinde Standart is verloozen gewozden. Daer op heeft den Oversten Kochtitsky aengeset/ ende dewyle hy daer over inden rechten arm geschoten wert / soo is hy van synen Oversten Luytenant ontset/ de vyant eyndlick inde vlucht geslagen / ende veel Rupters ende voetvolck neder gehouwen.

Bambergh wert vande Sweetsche ingenomē.

Na dat nu Hoochstadt verovert was / soo heeft de Sweedsche Veltmaerschalck Gustavus Hoozn/ 5. Cornetten / meest alle van den Adel/ ende 2. Vanen voetvolck na Bamberch afgeveerdicht / die zijn den eersten Febzuarij daer vooz gekomen / ende hebben van den Inwoonders willen weten of men haer inlaten/ dan oft zy haer wederstaen wilden. Daer op sich die noch alder gebleyene Heeren (want de voornaemste waren met haer beste saecken by tijts wech geweken) na weynich bedencken gheresolveert (de wijle de Soldaten den dach te voozen wech/ ende na Forchheym getogen waren/ oock die Burgerschap tot wederstant te swack was) hebben/ die Stadt over te geven. Daer op men hem met de Sweedsche eens ende anders vergheleken heeft / ende die selve na de middach ten 2. uren inde Stadt laten intrecken. Maer onder desen sijn onvoorsiens 500. Mannen Wtschot van Kroonnach oock daer in gheromen/welcke de Sweedsche met hulpe der Burgers tegen 't gemaecte accoort met schermutzeren hebben aen gegrepē/ ende van Geyersweerfort / daer upt met dobbel Haken ende Musquetten / tot inde middernacht geschoten. Maer de Sweedsche hebben desen Wtschot alsoo aengetast / dat sy weder wijcken moesten. Hier op hebben haer de Burgers op 't Raethuys geretireet / ende hen daer upt dapper geweert: maer als sy sagen/ dattet Wtschotvolck alles wech gemaect ende sy van hun gantschlick verlaten waren/ so sijn sy oock daer van nae haer hupsen geloopen: Daer op sijn de Sweedsche inde middelstadt getogen/ 't welc onder de Burgers groot verschzicken ende vzeese veroorsaecte/ want sy niet anders en meynden/ sy souden dewijle sy het accoort niet gehouden hadden/ alle gemassacreert sijn gewozden/ 't welcke doch niet geschiet is / maer veel Hupsen / Papen ende Jesuiten hoven sijn uptgheplundert/ende van de Soldaten statelicke Bupten sijn gemaeckt gewozden / 'twelck alles niet soude geschiet hebben / soo de Burgers niet tegen't Accoort ghehandelt hadden. De Jesuijten / Domheeren en Papen / hadden haer alreede te vooren upt het slof ghereddet / dan alleen de Carmeliten ende Barvoeters sijn gebleven/ welcke gheen leedt gedaen en werdt. De Burgers werden naemaels haer Gheweer alle afgenomen/ ende de Sweedtsche Velt-Maerschalck Gustavus Hoozn quam met sijn ganschе Armade daer nae toe / den welcken de Burgherschap sweeren moesten / Hare Coningl. Majest. getrouw te blijven. Daerop inden Dom Euangelisch ghepzedickt / ende statelick daer by ghemusiceert werdt.

De Veldt-Maerschalck was/ 't is waer/ van wille/ terstont op Forchheym te rucken/ maer hy en konde van wegen een invallent regen-weder/ ende daerop volgende groote koude en ghedupzighen reghen/ niet sonderlinghs attenteren/ dan dat hy de Rupterye dagelickx op het voorsz. Forchheym liet stroopen/ende dieselve besettinghe daer deur het uptvallen verhinderde. By dese ghestelde saecken hieldt den Bisschop van Bamberch by den Hertoch van Beyeren sterck aen/dat hy deur den Grave van Tilly hem teghen de Sweedtsche met hulpe bystaen / ende de Sweedtsche upt sijn Stift weder verdzyven wilde. Waer op den Hertoch in Beyeren den voorsz. Tilly / die doen met een deel sijns Kryghsvolckx tot ende om Nozdlingen lach / ozdinantie ghegheven/ dat hy het Ligistische volck te samen voeren/ ende daer mede in het Stift Bambergh tegen den Sweedtschen Veldt-maerschalck soude aentrecken. Dieselve nu en heeft hem niet versupmt alsulcks in't werck te setten/ maer terstondt het volck upt alle Garnisoenen nae den Over-paltz beschzeven. Hy selve is nae Bambergh ghemarcheert/ aldaer den Bisschop van Bambergh oock gekomen is/ ende sich met hem beraden heeft.

Graef van Tilly treet teghen den Sweedtsen Veltmaerschalc Gustavus Hoozn/ in het Bisdom Bambergh.

Daerop heeft Tilly aldaer ende tot Nieuwenmarck sijn Kryghsvolck te samen gheozdineert / ende alle saecken totten optocht veerdigh laten maecken. Ende is alsoo nae dat hy tot het voorsz Nieumarck generael rendevous ghehouden hadde / met de gantschе Armade (welcke inde 20000. Mannen daer onder 8000 Beyersche Uptschottē die onder de Regimenten verdeelt waren/bestaen hebben) 22. stuckē Geschut / ende ander Kryghs-berexdtschappen/ nae Nurnbergh voortghetogen/ ende die Stedekens Altorf / Lauff / en andere die ontrent 3. ende 4. mylen vande voorsz Stadt aflaghen / ingenomen/ ende met Garnisoen beset / ende hier-nae voorder op Forchheym gemarcheert.

Gustavus Hoozn stelt hem tot wederstant teghen den Graeff van Tilly.

Als nu de Veldt-Maerschalck Gustavus Hoozn van sulcken synen voornemen werdt kondt ghedaen / soo heeft hy tot wederstandt oock allerhande prxparatie ghemaeckt / ende alles geozdineert/ ende onder anderen met den by-sich-hebbenden Officieren hem beraedtslaeght / of oock by soo ghestelde saecken die Stadt Bambergh (als 't welcke een groote ende wijdtloopighe plaetse waere / ende ghenoeghsaem by versthepden Steden des meestendeels open/ ofte doch van seer slechte/ ende gheringhe mupren/oock verschepden Bergen daerom laghen) te houden zy/ oock mogelick eenich

A. Templum Cathedrale
B. Cœnobium S. Michaelis vulgo Munhſberg
C. Collegium S. Stephani
D. Collegium S. Iacobi
E. Collegium S. Gangolfi
F. Parochia S. Martini
G. Parochia B. Mariæ
H. Cenobium Carmelitarum S. Theodori
I Cœnobium Dominicanorum
K Cœnobium Franciſcanorum
L. Cœnobium S. Claræ
M. Cœnobium ad S. Sepulcrum
N. Collegium
O. Hoſpitale S. Catharinæ
P. Hoſpitale S. Eliſabethæ
Q. S. Gereonis
R. Ædes B Mariæ alias Sacellum Iudeorum
S. S. Gertrudes
T. S. Leonhart
V. S. Materni
X. S. Ægidy
Y. S. Nicolai
Z. Aula vetus
a. S. Magdalenæ
b. S. Sebaſtiani
1. Aula nova
2. Aula Principis
3. Domus Prepoſiti
4. Aldenburgum
5. Aula ciuium
6. Noſocomium S. Antony
7. Noſocomium B. Virginis
8. S. Marthæ.

1632. eenich Retrenchement quartier daer in te maken waer/ende anders meer. Dewijle nu veel bedenckens / ende wichtighe overleggínghen daer ghehouden zijn / dat men ſulcken plaetſe niet lichtelick verlaten ſoude / voornemelick dewijle men vanden Hertoch van Weymeren/ een goedt ſecours te verwachten hadde/ ſoo is het werck aengevanghen/ ende die Retrenchementen uyt te voeren/aen-gelepdt ghewoꝛden ende by der handt ghenomen / daer by een peghelick Regiment ſijn ghewiſſe poꝛtie te bearbeyden werdt aenghewеſen. In welcken arbeydt dan die oude Regimenten/ ende die daer by geſtelde Overſte vlytich waren/ oock alles beter ſoude afgheloopen hebben wanneer de Officiers van het Solmiſche Regiment totten arbeydt gewoone / ende in uytvoeringe haers aenpartes/ongheacht alle vlytighe vermaninge ende aendꝛijvens/ niet verſuymelick geweeſt waren. Na dat nu den 28. Febꝛuarij nae den middagh die Tillyſche met eenighe Ruyters in een Boſch nae by aen der Stadt haer lieten ſien / ende den Veldtmaerſchalck Hoorn ſulcx vernam/ ſoo heeft hy inder haeſt al het by ſich hebbende krijghsvolck in goeder oꝛdeninghe haer te houden aen-bevolen / ende haere poſten ende wachten wel in acht te nemen/vlytigh ghewaerſchouwt: Den Grave van Solms heeft hy aende Ruyter-wacht beſtelt/ om te verhinderen dat dieſelve van den vyant niet overvallen werden/ om haer wercken uyt te voeren: Maer ſelve om die Retrenchementen te rijden / ende 't volck aen te dꝛyven / op dat die plaetſen die noch niet gantſch beſloten waren / volkomen mochten werden uytghevoert. Onder deſen heeft hy oock den Baudiſchen Regimente/welcke doen ter tijdt alleene van alle Regimentē te peerde alſchoon in de Stadt/ in de aengheoꝛdineerde quartieren getogen was/deur den Overſten Kochtiſky oꝛdꝛe gheſchickt/ dat de ſelve hem veerdich inden quartieren houden ſoude. Maer dewijle Kochtiſky van de Officieren niemant aenghetroffen heeft/ſoo heeft hy die oꝛdꝛe den Overſten Luytenant Billauw/deur eenen Ruyter gheſchickt / maer hy heeft ſulckx onrecht verſtaen / ende ghemaeckt dat het Regiment in't veldt gebꝛacht werdt/ ende gantſch dicht by het Boſch daer de Tellyſche laghen/gheavanceert ghewoꝛden.

Gelijck nu terſtont daer op de Sweedſche Veldmaerſchalck ſelve tot der Ruyter-wacht uyt quam/ ende 't voorſz Regiment ſoo wijt in 't veldt avancerende voor hem bevandt/ ſoo heeft hy terſtondt bemerckt / dat ſulcks niet alleen periculeus aldaer gheſtelt was / maer oock confuſie verooꝛſaecken ſoude / wanneer ſy vanden vyant ghedꝛongen/ende met on-oꝛdeninge/ gelijck hier na geſchiet is / te rugge ghedꝛeven werden / derhalven hy terſtont oꝛdinantie heeft gegeven/ dat ſy haer beter te rugge inde Voorſtadt retireren ſouden. Ondertuſſchen dewyle men vande Tillyſche noch niet meer als ſommige gediſbandeerde Ruyters conde beſpeuren/die haer voꝛen in't boſch hadden laten ſien: ſoo is den Veltmaerſchalc Hoorn / met den Grave van Solms rontomme gereden / ende den regimenten te peerde haer allarm-plaetſe/ waer hem een yder houden ſoude/ veroꝛdineert: Daer over die parthijen die hy over het water geſonden hadde/ den vyant te verognoſceren/ te rugge quamen/ ende vernamen dat de vyant met de gantſche Armade avanceerde/ ende de Stadt ſeer na by was. Derhalven hy terſtondt in der haeſt/ den overſten Luytenant Vylauw/ oꝛdꝛe gaf/ dat hy hem haeſtelick retireren / ende achter het werck / 't welcke vande Solmſche Regimenten noch niet volcomen was uytgevoert/ des te meer mochte verſeeckert zijn/want aen het werck werde noch ghearbeyt / op dat die wercklieden des te meer oock mochten verſeckert zijn. Welcke oꝛdꝛe hy / 't is waer/ ghevolgt heeft/maer al te ſpade/ ſoo dat de Tillyſche ſulcken Regiment in 't retireren / met twee Regimenten inden rugghe chargeerden/ ende in on-oꝛdeninghe bꝛachten. Waer over dan oock die Solmſche knechten/welcke hare plaetſe bewaren ſouden / in confuſie ende verſchꝛicken gerochten/eñ die Poſten of Sterckten verlaten hebben. 1632.

Of nu wel die Sweedſche Veltmaerſchalc ſoo haeſt hy vernam van deſen/ en hy met den Grave van Solms hem tot die ſelve plaetſe ghehaeſtet heeft/ daer den vyant was inghebꝛoken/ oock met wepnighe knechten weder afgewent ende den vyant tot verſchepden malen af ghedꝛeven / die Poſten of Wercken weder ghewonnen / die ſelve met de Solmſche ende Muſſeliſche knechten (want men die oude Regimenten van haren Poſten of Sterckten / die ſy inde rechte ſtede eñ de ander voorſtadt noch hadden/ ſoo terſtont niet heeft konnen voorꝛt bꝛenghen) beſet ende verſterckt heeft/ ſo en heeft doch ſulcx alles niet geholpē: maer ſoo haeſt die voorſz Veltmaerſchalck hem gewendet hadde / ende ander plaetſen oock noodich heeft willen voorſien / ſoo hebben ſy die Poſten of Wercken weder verlaten/ oock eyndelick gantſch over de Bꝛugge in de ſtadt gevloden/ ongheachtet wat hy/ ſoo wel haer eyghen Overſte de Grave van Solms (die daer over in een been werdt gheſchoten) haer verboden te vluchten/ ende weder aen den vyandt te bꝛengen haer ſterck bemoeyden: Soo is in ſulckx een Regiment voetvolck van de Tillyſche over de Bꝛugghe in de Stadt deur ghedꝛonghen / welcke oock van de Sweedtſche Veldmaerſchalck met wepnigh Muſquettieren van het Thurniſche Regiment / op welcke de Sweetſche Muſquettiers terſtont volgden/ met tamelick verlies van de voorſz Tillyſche weder te rugge ghedꝛeven/eñ de Bꝛugghe wederom bemachtighet / oock daerop die ſelve afwerpende/ende ſoo langhe ſchermutſeren laten/ tot dat de Trouppen voorhenen geſchoven ende het gros voorꝛt-gheſet / ende alle Stucken in de Schepen ghebꝛacht werden/ benevens ſoo veel Amonitie als de Schepen dꝛaghen mochten aldaer ingheladen ghewoꝛden. Daer zijn by deſen inval der Sweedtſche wel over de 300 Soldaten gebleven/maer evenwel oock aen d' ander zyde een tamelick ghetal in de grondt ghelepdt / daer onder de Graef van Sultz/ een Krabaet Overſte/ende ander Officieren gebleven zijn. Guſtavus Hoorn retireert hem van Bambergh.

Nae ſulcken verloop ſoo is hy met den voetvolcke ende het Baudiſche Regiment / met t'ſamen de Dꝛagonners (die ooc vanden rechten wech in't dupſtere/dewijle den nacht ſterck aen quam / als de reptrade gheſchiede/ afghekomen ſijn / ende op Kitſinghen haren wech ghenomen hebben) in goeder oꝛdeninghe op Eltman ghemarcheert / ende aldaer over de

1632. Brugghe haer op dese sijde des Meynstrooms haer begheven hebben. De Tillysche Crabaten ende Dragonners hebben/ 't is waer/ van verre ghevolght / maer doch om de Sweedtsche aen te grijpen/ haer niet ter herten ghenomen. Die ander Sweedtsche Regimenten te peerde / die ten deele op dese sijde des Meyns/ ten deele tot Halstadt/ ende Kammeren haer quartier namen/ ende op dese zijde des Meyns over ghetogen / na dat sy die Halstatter Brugghe / om des Veldtmaerschalcks ordre te volghen / gherupneert en verbrandt hebben/ op Hasfort gemarcheert zijn. Der halven oock de Veldtmaerschalck na dat hy die Eltmannische Brugghe liet afwerpen / met sijnen trouppen hem daer henen begheven / ende die Armade / van welcke veele uyt vreese/ afgheweken waren / aldaer weder vergadert heeft. Maer dewijle de Tillysche deur de inwoonders des lants/ soo wel deur den teghenwoordighen inde handt hebbenden voorraet / van hout ende allen gherief is ghedaen gheworden/ soo hebben de selve die Brugghe tot Halstadt terstondt weder gherepareert / ende sich met ettelicke Regimenten te peerde daer teghen over gelogeert/ oock by Zepl/ een myle weeghs van Hasfort / den 2. Martij haer ghepresenteert. Daer op dan de Veldtmaerschalck Hoorn/ een parthye heeft uytghesonden/ om te vernemen waer de vyant/ na dat hy de Brugghe gherupneert hadde / in soo snelder haest was over ghekomen. Als nu die selve bespieders / 3. Tillysche ghevanghens met haer te rugghe brachten / soo heeft de Veldtmaerschalck Hoorn / van de vier Regimenten by Halstadt overgheruckte volck / ende hoe die selve logeerden / in alles bericht bekommen/ oock voorder van weghen der straten ende hoe sy soo ongemerckt hier na by waren ghekommen / altemael achterhaelt/ ende soo veel verkreghen / dat sy deur 't hout ofte bosschagie/ ende ander weghen dus verre ghekomen waren. Derhalven hy hem over sulcks met der Rupterpe heeft op ghemaeckt / ende het eene Quartier Overste/ dat een half myle vã Bamberghlach / daer in het Planckarische ende jonghe Merodische Regiment heeft ghelegen/ ontrent twee uren voor daghe/ overvallen/ ende sulcke 2. Regimenten/ uytghenomen die 4. Compaingien/ die een halve ure te voren waren opghetogen om een Convoy te doen/ deur 't sweert en vier gants gherupneert/ ende twee Standaerden bekomen: die andere sijn met t' samen den tros in 't vier ghebleven. De Crabaten die in 't voor-quartier laghen / die sijn / als sy sulcks vernomen hebben / wech-ghevlucht / ende hebben haer eensdeels in 't gheberghte begheven / der selve vele werden neder-ghehouwen / ende een Cornet van haer bekommen gheworden/ ende de overighe hebben haer totten Dragonners in 't Dorp Stafselbach gheretireert/ ende aldaer op het Kerckhof/ 't welcke met hooghe mupren is besloten/ by den Dragonners haer begheven. Daerop de Sweedtsche Veldtmaerschalck haer deur den brandt / de wyle hy gheen Musquettiers by hem hadde / meynde te dwinghen / maer dewyle sulcks niet aengaen en wilde / ende dat die ander Tillysche quartieren oock soo na by gheleghen waeren / dat haer lichtelick een secours hadde moghen by kommen / heeft hy die aldaer ghelaten / ende alsoo wederom op Hasfurt / ende de verordineerde quartieren hem ghehaestet. 1632.

Den 4. Martij / hebben haer de Tillysche wederomme naemiddach ten een uyre in 't begin laten sien / by Zepl. Hier nae is hy met de gantsche Armade op Hasfurt gherucket/ sonder twijffel van weghen des geschieden invals om hem te wreecken. Maer dewijle de Sweedtsche Veldtmaerschalck Hoorn / den troup en tros met de Bagagie voor henen nae Swijnfort hadde geschickt/ soo heeft hy met de Armade in goede ordre/ ende sonder verlies eens eenigen mans/ sich oock daer henen gheretireert / ende in de selve Stadt allen noodtwendighen voorraed/ bestellinghe ende voorsieninge gemaeckt/ ende daer in Kaerl Hoorns gantsch Regiment / alsoo oock des Oversten Truchzes/ ende des Graven van Solms tot besettinghe daer in gheleydt / ende daer op de Rupterpe / op een halve / een gantsche / ende anderhalf myle weeghs achter Swijnfurt bequaem in de Dorpen ghelogeert / Maer met het overighe voetvolck sijn quartier tot Geldershem genomen/ om aldaer op des vyants intentie voorder achtinge te nemen.

Dit gantsche verloop heeft de voorsz Veltmaerschalck des Koninck tot Sweden/ inder haest den Koninck te kennen ghegeven/ op dat hy hier in / nae der saecken nootdzuft voorder ordeninge mochte maken. Die selve nu heeft terstondt spne op Heydelbergh ende Philipsburghs hebbende intentie verandert / ende de resolutie ghenomen/ die als-nu ghemelte confusie te remedieren / Den Veldtmaerschalck in eyghener persoon te seconderen / ende alsoo den Grave van Tilly met macht te bejeghenen. Tot welcken eynde hy terstondt ordinantie gaf/ hoe die in ende om Mentz te peerde ende te voete ligghende Regimenten/ insgelijcks oock die Stucken marcheren souden: oock anders verordineert/ hoemen hem in sijn afwesen tot Mentz eñ Creutznach dzagen eñ houden soude: ende oock te ghelijck een wepnigh te voren een schrybens aen den Raedt ende gemeynte tot Swijnfurt van desen inhoud laten uytgaen: Dat namelick Hare Majest. hem licht inbeelden konde/ of de vyandt soude na sijn ghebruyck/ upt desen Bambergischen handel eñ verloop eẽ meerders/ als aen hemselvẽ werck beginnen/ eñ daer deur gelegenthepт soecken / die wel-gheaffectioneerde gemoeden te verwerren/ ende in schrick te setten/ Maer sy en twijffelden hier-en-teghens oock niet/ of de ghene by welcken eenen waeren yver tot de vreese Godes ende liefde totten Vaderlande in haer bevonden / en souden haren vyandt soo licht gheen ghehoor gheven / noch hem in de eene ofte ander vlieghende leughen-tijdenghen van die eenmael ghegrepene lof weerdighe Resolutie/ laten af-wenden / Maer/ ghelijck wy in dierghelijcken wederweerdighen toevallen nae te geven/ dijudiceren ende afmeten konnen/ dat deser plaetse ende quiteringhe der stadt Bambergh als eens openen Dorps/ der ghemeyne Euangelische welvaerdt / die gantsch niet machtichs is overgekomen/ ende dat het veel meer een toeval alleen geweest is/ om nu hem selfs eerst recht te consolideren, ende dat begonnen liberations werck/ met des te grooten yver voort te setten / niet twijffelende / of de rechtveerdighe Godt heeft de vyanden van sijn Chrystelicke Kercke / even daerom

Coning in Sweden treckt met sijn Krijgsvolck van Mentz eñ Franckfurt nae Franckenlandt / om den Gr. van Tilly met ernst aen te grijpen.

1632. om ſoo verre ghewoꝛpen / dat hy om ſoo veel te eer haer wilde ten eynde bꝛenghen/ende andermael ſijn macht aen haer bewijſen mochte: Derhalven Hare Maj. in ſulcken Chꝛiſtelicken ende toeverſichtige hope/alreede met ſulcken Coninclicken Armade opghebꝛoocken/ den vpandt waer hy anders te treffen is/ te ſoecken/ die eere Godes ende het onrecht die ſijn Chꝛiſtelicke Kercke ſulcks toevoeghen te wꝛeecken/ ende ſulcker vꝛienden met bꝛſtandt des Allerhooghſten vooꝛder te verſekeren/ ende ſouden daer upt met behooꝛ / haer als Wereldt-wijſe verſtandighe lieden / welcke dat wonder Godes aen haer alreede genoeghſaem bevinden / ende waer ſy noch henen upt ſullen vooꝛdeelen konnen/ met vele optoꝛinghe/ ende animeringe verſchonen.

Maer naedien ghy verſtaet van ſoo vele diverſche humeuren te ſamen gheſet zijnde/ſouden ſy by haer ſoo veel te wepnigher ghedencken / wanneer ſy die ſelve met ghenadichſten ſchꝛyven / wel-meynende indachtigh maecken/ dien eenmael gegrepen dapperen moet teghen ſich ſelfs te laeten ſincken / noch andere daer henen te verballen nae te ſien/ maer de eene ofte de andere deur eenighe impreſſionen inghenomen/ ſulcken mogelicken opꝛechten ende animeren, dan oock aen vlijtighe opſicht niets te laten ontbꝛeecken / ende hem vooꝛ gevaerlicke pꝛactijcken ende aenſlaghen te hoeden: Maer vooꝛnemelick hare Mupren ende Pooꝛten wel te bewaren/ende onſes Koninghlicken toeſegh / daer anders den vpandt hare Stadt ſomtijdts tenderen ſoude / acht nemen en op wachten. Op dat dan in ſulcker gheſtalte onſe beloften ende inſettinghen des te gewiſſer ende ſekerder vooꝛtgheſet werden moghen/ over 't ghene dat Hare Majeſt. alreede met de Koninghlicke Armade in opbꝛeuck begrepen ende vooꝛghenomen/ alle ſaecken deſer plaetſen ſoo gheditponeert ende beſtellet / dat hem het ghemeene Euangeliſch weſen hier te lande over ſulcx niet te vꝛeeſen heeft/ Dat oock Hertoch Bernhard tot Sachſen vꝛiendthoudich met eener Armade alhier blyven ſullen / om op die Spaenſche actiones acht te nemen / ende haeren Inbꝛeuck in deſen Lande te verhinderen / welcker Generael van der Cavaillerie Palts-graef Chꝛiſtianus vꝛienthoudich / in die Over-rhyniſche landen / teghen den Oſſa ende by ſich met eenighe duyſendt mannen / waer nemen / ende alſoo met Godes hulpe / aen alle ſyden goede opſicht ende ſoꝛghe dꝛaghen ſullen / vooꝛnemelick dewyle Haere Majeſt. van den Franſoyſchen Gheſandten des Koninghs in Vꝛanckꝛijck/ volſtandige vꝛientſchap van nieuws verſeekert waren/ ende ſich daerom / gheene weder-weerdichept te beſoꝛgen / maer veel meer deur den vooꝛhebbenden Francoyſchen inbꝛeuck in 't Landt te Lutzenburgh verlichtinghe/ ende een mercketicke Diverſion te hopen ſtonde. Inſghelijcken heeft oock de Coninck in Sweden op deſe tijdt een ſchꝛijven aen den Cheurvoꝛſt in Sachſen laeten upt-gaen / als volght: Onſe vꝛiendtſchap / etc. uwer liefden vꝛiendelicke communication ſchꝛijven.

Onſe vꝛiendtſchap / ende wat wy der Verwandniſſe of bevꝛientſchappinge nae der liefden ende goedes vermogens/ te voꝛen/ Hooghghebꝛene Voꝛſt / vꝛiendelicke lieve Oom / Swagher ende Bꝛoeder/ etc. V.L. vꝛiendelicke communication ſchꝛijven van den 14. Apꝛile / is ons op giſteren te recht ghewoꝛden/ Doen ons deſſelven ſeer vꝛiendelick bedancken / ende behouden daerop V.L. tot vooꝛtſettinghe onſerer aenvanckelicken vertrouwelicken coꝛreſpondentien/ die ſelve niet/ in wat gheſtalte zy der tijdt / als wy onſer Pꝛeſidenten aen V.L. Hof Laurentium Nicolai met information onſes doen ter tijt bevondenē ſtandes afgheveerdight/ die gantſche Keyſerlicke ende Ligiſtiſche macht/ onder Altringher/ Fugger/ Furſtenbergh / ende den Hertoghe van Loteringhen ſich over de 50000. Mannen ſterck met den Generael Tilly conjungeret/ ende hem langſt der Tauber logeret / nae allen aenſien/ om aldaer te trepneren/ tot dat die Spaenſche ende Beyerſche hulpe tot verſekeringhe des Koomſchen ende Swabiſchen Kreptzes aenghekomen zijn: ende ſy hier na met ſoo grooten gheweldt ende vele ſterckheden vooꝛtgaen / ende ons van V.L. ende den Overlandiſchen Standen af-ſnyden / ofte te rugghe dꝛijven mochten.

Nu hebben wy al over langhe ende / 't is waer / terſtondt nae den ghehouden Slagh/ ons ſelven de reeckeninghe maecken konnen/ dat de vpandt op een ſulcke ſtreecke ſijn upterſte verſoecken / ende ſich te revengeren alle kracht bedencken ſal: Deſhalven wy oock daer toe in alles onſe Concilia daer henen richten: hoe wy aldereerſt die met Goddelicke hulpe verloſte Landen vooꝛders verſeeckeren/ hier nae onſere overlegh ende middelen na des vpants macht pꝛopoꝛtioneren/ ende dan hem aen ſulckē plaetſe ende eynde bejegenen mochten/dat wy onſe vꝛienden een wepnich belaſtighen: Hier-en-teghens den vpandt met onſer/ ende haer ſelfs eyghen macht op den halſe liggen mochten. Daer upt wy niet alleen met onſe Armade alhier in dat Hertochdom van Franckenlandt getogen/ende aldaer ſulcke Impꝛeſſien met bemachtiginghe der reſidentien ende Veſtinghen ghedaen/dat den vpandt de meeſte Euangeliſche plaetſen verlaten/ende hier upt als tot eenen onuptbluſſchelicken vpere dooꝛ ſyne Bondts-verwanten Landen loopen/ ende ſich noch aldaer ophouden moeſten. Maer wy hebben oock onſere middelen nae des vpants krachten te pꝛopoꝛtioneren/ gins ende weder bꝛſtant gemaeckt/ om ons in die aldermoghelickſte ſnelveerdigheydt alſoo te ſtercken / dat wy beſtandt zijn mochten / om die in-vallende vpandelijcke macht te ſuſtineren / ende die ſelve niet alleen van ſulcken met Goddelicken bꝛſtande gheliberecrde vꝛye Euangeliſche Landen af te houden / Maer vooꝛder oock upt ſulcke noch ghedꝛongene Euangeliſche plaetſen af te dꝛyven. In ſulcker geſtalte wy dan tot dien eynde onſen Generael Johan Banier/aen de Elve ende Havel / Hertoch Wilhelm tot Sachſen L. maer tot Erffoꝛd met commiſſion van nieuwe troupen te foꝛmeren achter ghelaten/ inſgelijckē onſen Generael Arkerodten bevel gegeven deur des Neder-Sachſiſchen Creptz ende onſer by-hebbende trouppen een Juſtum exercitum te richten / ende ſulcks oock in het werck begrepen zijn / onſe Armade nae vermogen te vergrooten.

Maer wy hadden ons hier by in aller-wegen verſien/ wy ſouden by deſen hoogh-nootwendighen / ende (op dat niet alles wat deur

1632. die genade Godes eensdeels te rechte gebzacht is ghewozden/niet weder over eenen hoop gewozpen soude werdē) onvermydelicken werckе van sulcken interesse Euangelischе Chzistelicke Verwante/ Vozsten/ en Standen/ in deser ghestalte snel-veerdichsten ywers / gheassigneert ghewozden zijn/ dat wp den vpanden in feruenti Victoria bejegenen/ ende het teghen desen deele noch vacillerenden deels / alleen maer gesamelde trouppen/ eer ende te voren sp sich recolligeerden ende inrichteden/gebzupcken hadden moghen. Maer teghen alle hope bevinden moeten / dat wp noch ter tijdt bp den eenen ofte den anderen seer slechte ofte bp-nae gantsch gheene handtreyckinghe ghespeurt maer hares deels sich met sulcken uptghestandenen langh-dupzigen pzessupzen/ ende daer-upt-ghevolghde armoede / maer ten deele met sulckr ontschuldighen / dat sp des lijfs noodtdzuft missen/ daerom haer Quotam te veranderen ende t'ontrecken van uwer liefden ernstelick aenghestrenghet ende alsoo met dobbele roeden niet ghestraft werden konden. Oft nu wel niet sonder sulcks dat soo wel ons als der gantscher wereldt bekent is in wat gestalte het meeste deel der Euangelischе saecken bevziendtschapte tot op het March upt-gesoghen/ als oock even om die oozsaeck wille hun onse mede-leden te contesteren/ende harer verlossinge so wp't ons ter hertē laten gaen/ende met daer-toe-settinghe onser Coninckrijcken ende Landen hun in persoon bpstaen willen/ tot sulcks naemaels niet anders als haerder langhdupzighen pzessupzen hoe eer hoe liever met Goddelicke hulpe ende dappere t'samensettinghe volkomelijck soecken te verlossen. Soo en sien wp doch niet waerom die in elende verdzevene lieden/desshalven dat sp daerinne steken/liever in den slijm desselven gants versticken / als het overschot haers vermoghens hem daer upt/ of het schoon somtijdts met onghemack gheschiede/tot arbeyden aenstrecken ende voozdeel gheven souden konnen/ oock even soo wepnich Chzistelick ende rationabel vinden als het ons onmoghelick valt/ bp sulckes sonder dat op veel milioenen loopende specien/ den last harer ontlediginge ofte verlossinghe op ons alleene te nemen / ende op onsen kosten te dzaghen. Het is waer/ wp en sijn nae onsen deele niet onghenegen / die middelen die ons de Alderhoogste verleent heeft/ wpders tot welvaert synер Chzistelicke Kerckе te employeren / sullen oock het ghene wat immer in ons vermoghen is/ ghelijck tot hier toe geschiedt is/ ghewillich ende geerne voozder aenwenden. Soo hebben ons uwer liefden tot hier toe niet minder/ oock tot onsterfelijcken nae-roem dapper ghesecondeert / in sulckr sp vooz haren deel een sulcke groote Armade als gheen andere ghedaen hebben / gehouden / ende den vpandt onder de ooghen getogen/ twijffelen oock niet/ of sp sullen haerer uptgestreckte Heroischе dapperheydt wijders voozt̄setten/ende ons onuptsettelick helpen copereren. Maer of hier deur een sulck machtigh werck alleen opgheheben/ ende niet veele meer / wanneer die overighe Vozsten ende Standen dat haere niet oock doen / haer uptterlick daer toe doen ende aengrijpen/ ende die middelen na des vziendes macht pzopoztioneren sullen/ maer die handt in de schoot leggen/ ons alleen maer aensien / ofte op 't hooghste niet eenen sulcken toewozp die sp tot hier toe ghewoone zijn/ ende wanneer de vpandt thien mijlen van haer is gheweest / niet ghewoone sijn ter herten te trecken / ons begheven wilden / het ghene wat anders op ghesonde beenen staende weder wert op eenen hoop ghewozpen / ende in de uptterste ruine soude versoncken werden. Sulckr gheven wp V. L. vziendthoudighe / hoochverlichte verstanden selfs te dijudiceren. Eenmael is het ghewis/ of wel V. L. vziendthoudighe vooz haeren deel een treffelicke Armeye houden / ende daer deur den anderen oock in haren hooch-pzijslicken exempel lof weerdich voozgaen / dat nochtans sulcke / wanneer men sp vooz het aenstaende perijckel des vpants macht voozhout/ V. L. noch ongheruineerde Landen hebbende/ even soo wepnich overmatich als suffisant sijn soude alleen haere grensen te beschermen/ ick gheswyge haere gheloovens ende ghevaerghenotens te defenderen / ofte collabsameren Euangelio te restaureren. Of wp oock ghelijck onser plaetsen het uptterste mede daer toe deden/ maer daer bp alleen op onse middelen bestaen/ ende tot onsen behulp die gheoctupeerde Landen niet mede in begrijpen souden. Sien wp doch der saecken noch wepnich gheholpen / al hoewel wp ons noodtwendich na de middelen strecken / ende op onse defensie bestaen moeten / maer ondertusschen den vpandt hem op het uptterste verstercken / ende met onwederstandelicken ghewelt op den halse ligghen / eyndelick / ons wederom/ het sp van onsen voozdeel / ende V. L. soo wel als den overduptschen Vozsten ende Standen afsnyden ofte te retireren/ ende alsoo te ghelijcke met ons in V. L. Lande / desen evacuatio/ met soo veel dierbaer bloet behouden ende onderhouden / gaen soude. Maer wat hier upt den gantschen Evangelischen wesen voornamelick V. L. Landen vooz naedeel ontstaen soude / sulckr mochte alsdan lichtelick meer te beklaghen/ als te remedieren sijn/ ende wilden wp onses deels liever wensчen / dat wp onsere Chzistelicke Troupen / nopt soo verre gheavanceert hadden / als dat wp die selve in medio victoriæ cursu ghehindert/ende daer vooz soo vele 100000. sielen in den erbarmelicken Laberijnth of Doolhof/des lijfs ende der sielen setten souden. Dat daer na sulcken onheyl argherlick bejeghent soude werden / sal een hooghe noodtdzuft sijn dat V. L. niet alleene Haere Armade ghelijck tot hier toe / haer een eeuwighe lof gheschiet is upt haren epghenen ende haer voozbehoudenen Slesischen middelen wpders onderhouden / maer oock haere vertroostinghe nader ghestalte vermeerderen/ dat sich haere te-rugghe-ligghende vzienden/ maer voornamelick wp / die wp onse seerckerheydt soo verre daer op gheset / ende daer op verlaten moghen. Want oock dat V. L. hare vziendeп/ende Lipsiger beslupts Verwanten met schzijven in 't kozte ernstelicken vermanen / dat harighe oock daer bp doen / sich wederom onder de pretension der armoede noch harer tot een lijfs schuts beloof der hulpes bewijsinghe ons ontrecken / maer veel meer in alle weghen bequamen ende hulpelick sijn/ ende met besetter ende volkomen assistentie des werckr bevoozderinghe naekomen / onwepgherlick aende handt gaen sullen. Insonderheydt betrachtende / dat onse exercitus vooz dit-

1632.

1632. ditmael die Hooft-Armade/ op welcker conſervation, tot hier toe naeſt Godt/die welvaert des ghemeenen Euangheliſchen weſens beroeret / welcke nu meer aen der ſpitſe ende vooꝛmuyꝛen V. L. Landen ghenaecken / met der groote macht des vyandts vergaderinghen/ ende nochtans dat hy niet deur redelicke t'ſamenſettinghe der vyienden ende van 't gheniet en ghebyꝛuyck der gheoccupeerde Landen onderhouden werden ſoude / noodtwendich vergaen/ ofte hem retireren / nadien/ dewyle V. L. ons dat directorium belli vyy ghelaeten/ ende die uptdeelinghe der quartieren niet het gheringhſte ſtuck eenes deſſelvighen/daer upt V. L. ſonder twyffel vyy in deſen ende anderen reſpecten haer vyoederlick believen laten/ dat wy het Landt te Duyꝛinghen/ ende wat ſulckꝛ t'allen tyde aenhangich gheweeſt is/ tot onſen vooꝛdeele ende ghemeynen beſten gebyꝛucken mochten/ in ſulcker gheſtalte ſy ons in onſe teghenwooꝛdighedt tot Halle / ſulcken quartier vyoederlick quiteret / haer hieren-teghen de Sleſinſche vooꝛ behouden/ ende wy nimmermeer ghelooven konnen / dat ſy hier over de quartieren / de veyziendtſchapte ſouden dwalende maecken/ ofte tot een contrary onder den vooꝛſz Lipſiger beſlupts pzetext overreden/veel minder in dier geſtalte in te nemen ſoecken ſouden. 'T is waer/ dat pemant upt goeden wille tot het Lipſige beſlupt contribueren wilde/mogen wy ſulckꝛ geſchieden laten / ende gonnen V. L. van herten alleen dat ſulckꝛ niet upt noodtwendighedt gheſchiede/ ofte ons daer deur pet wat afghebꝛoken werde / ghenomen dat ſulckꝛ gheſchiet ware / wy het vooꝛ eenen teghenwille op nemen / ende dat wy daer deur te retireren ghedwonghen / vooꝛ Godt ende vooꝛ de werelt onſchuldich ſyn wilden/ wanneer die edele geleghenthedt/ die ſeer onderdzuckte Duytſchen conſcientie ſtandes vyphedt te reſtitueren verſuymet werden / de ghene die haer nu met een dobbele roede beſwaert vinden / wel een vyfmael ſtrenghꝛ roede / van den Tilly/ Altringer/ Fugger/ Fuzſtenbergh/ ende Lotringher op den hals ſouden kryghen: ende die edele Libertept hier op met ſoo veel duyſent Chzyſtenen haer erbarmelick naeklaghen / in den afgrondt van die ſnoode ende argherlyckꝛ ſervityt gheſtoꝛtet werden ſouden. Maer gheliyck wy ſulckꝛ gheen redelick herte en gonnen/ veel minder noch V. L. ſulckꝛ toewenſchen ſouden / ſoo ſyn wy des onfeylbaren vaſten vertrouwens tot Godt/hy ſoude/ ſoo maer een yder het ſyne daer by doen wilde/ ons die ghenade verleenen/ dat wy niet alleen V. L. grenſen / ſonderlinghe die Woeſtyne van Duyzinghen / aen deſen/ tot verſekeringhe deſer tyidt / gants al t'ſamen onſe welvaert gheleghen is/ ghenoeghſaem bewaeren / ende deſes Landes daer vooꝛ verſeckeren / maer oock alle onſe intentie eerſt veel eer deur-dzaeghen ende deur-ſtryden ſouden konnen.

Den 5 Martij/ is de Koninck van Hoochſt op gebzokē/ ende benevens Paltsgraef Auguſto eenen Hertoghe van Meckelnburch / Hertoch Bernhard van Weymar ende ander vooꝛnaemſte Perſoonen / den ſelven dach noch tot Steenhepm aende Mepn ghekomen. Deſe is de Koninginne/ als oock de Koninck van Bohemen/ Paltsgraef Frederick / nevens ſynen vyoeder Paltsgraef Philips Lodewyck ghevolghet: Maer deſe is met Hoochſtghedachter Koninginne / als oock den Hertoghe van Meckelnburch weder van Aſchaffenburch te rugghe na Franckfoꝛt ghekomen. 1632.

Hare Koningl. Majeſt. tot Sweden hebben vooꝛ haeren op-tocht den Franſopſchen Ambaſſadeur / Marquys de Byeze tot hem ghevooꝛdert/ ende dewyle de Francopſen aen de Saar/ ende by Saarbyuck waren / wiſten Haere Majeſtept niet wat ſy daer mede vooꝛ hadden / ende begheerde een ronde reſolutie. Daer op heeft hy niet alleen noch vooꝛder beklaeght / hem over de liſtighepdt des Hertoghen in Beperen / maer oock Haere Majeſt. by verpandinghe ſyns halſes verſeeckert/ dat ſyne Koningl. Majeſt. met Hare Majeſt. tot Sweden ſulckꝛ recht ende opzechtigh / ende getrouwelick meynde / ende dat die ſelve geen beter vyiendt hadde.

Den 6. Martij / heeft de Koningh tot Aſchaffenburgh Rendevous ghehouden / ende men bevandt de Koningl. Armade ſterck in 12. Regimenten te voete/ ende 6000. Peerden/ die voerde oock met hem ontrent ofte inde 40. groote ende kleyne Stucken.

Van Aſchaffenburgh heeft hem Hare Koningl. Majeſtept tot Sweden / op Looꝛ ghewendet/aldaer ſy den 9. Martij weder opbzaken / ende die Armade op den ſelven dagh nae Wervingen laten trecken/ Maer Hare Maj. hebben ſich vooꝛder op Arnſtepn/ eñ van daer na Gelterſhepm begeven/aldaer ſy over nacht ſyn gebleven. Den volgendē dach na Swynfurt/ ende wederom te rugghe nae Arnſtepn/ alwaer het volck doen van Werfling oock is aenghekomen/ gerepſet. Daer op ſyn ſy met den volcke den 11. Maerte van Arnſtepn op Dettelbach / aldaer ſy lieten pzedicken ende vzoegh-Sermoen deden / ende volepndt zynde / van daer op tot nae Kitzinghen ghemarcheert/ ende haer quartier aldaer in't Klooſter ghenomen. Waer op de Veldtmaerſchalck Guſtavus Hooꝛn oock aldaer aenquam/ ende heeft hem de Sweedtſche Armade doen ter tyidt over de 30000. Mannen ſterck bevonden.

Den 12. is daer Vaſtendach ghehouden/ maer Hare Majeſt. ſyn nevens den Koninck van Bohemen / ende Paltzgraef Auguſto op Ochſenfurt / ende Wurtzburgh ghevaren. Den 13. is die Armade noch ſtille blyven ligghen / ende Hare Majeſt. met t'ſamen die vooꝛſz Voꝛſten/ eñ Hertoch Ernſt van Weymer des avondts weder nae Kitzinghen ghekomen / ende den 14. deſes aldaer noch gebleven/ dewyle Hertoch Wilhelm van Sachſen Weymar ende ander Sweedtſche trouppen/ die oock nae Franckenlant beſcheyden waren/ noch niet aenghekomen.

Eer wy nu vermelden hoe de Graef van Tilly / nae dat hy des Koninckꝛ aenkomſte vernam / ſyn retreite weder upt het Stift Bambergh nam / ende hoe de Koninck hem nae toogh / ende wat hem vooꝛders tuſſchen hen heeft toeghedzagen: ſoo willen wy te voren verhalen wat ſich in ander plaetſen in den inganck deſes Jaers 1632. in ander ſaecken heeft begheben: ende eerſtelick / den inhoudt des Mandaedts/ die Hooghſt-ghedachter Koninck in Sweden van Kitzinghen op den 16. Maerte van wegen de bevzydinge ende verſe-

1632. keringhe des repsenden ende hanterende Persoonen / Waaren ende Goederen des veldtbouws ackerlieden / ende Post-houders laten publiceren / ende heeft doen aenslaen / alhier setten willen / 't welcke aldus luydet:

Koninck in Sweden laet dā wegen de bevydinghe ende versekeringe dā de repsende ende hanterende Persoone / haerder waaren en goederen / oock veldtbouw / ackerlieden ende Post-houders / een Mandament publiceren.

Nae dat Hare Majest. is bekent gemaeckt / in wat maniere hier te voozen / voornemelick soo wel tot de Franckfurtse Misse / als oock ten tijden / als den Bouwers ende Ackerlieden te velde haren nootwendighen arbeyt hadden upt te voeren / over al groote straet-roverpen / invallen / plonderinghen / moordtdadicheden / ende ander dierghelijcke gheweltdoeninghen / des eenen ende anderen dees voorghegaen / oock den Bouwer ende Ackerman tot merckelicke verhinderinghe des oorbaerlicken ende nutbaren veldtbouws / dickmalen die Peerden ende Ossen / met gheweld uptghespannet ende ontvoert hebben / daer upt dan ghevolght is / dat aen vele plaetsen (ghelijck eylacy! die ervarenthevdt / ende die ooghenschijnlichevt meer als te vele uptwijst) stateliche velden / een groot deel onghebout / ende woest blyven ligghen / ende over sulcke Menschen ende Vee aen die noodzuftighe Neringhe ende behoudinghs-middelen / den verderfelicken afganck / ende ghebreck hebben moeten bevinden / ende noch veel plaetsen daer upt in stadighe ghebreken ende dierte haer ellendich van desweghen lijden moeten. Maer dewijle sulcken onheyl tot niet anders als tot een gantsche ruyne der Landen / ende der selve Inwoonders / ende consequentelijck oock tot Haere Majest. gins en weder in den Creytsen ligghende t' samen sijner gantsche Armaden verderffenisse / schade ende verminderinghe harer noodtdzuftiger onderhoudings middelen ghedyen ende ghereycken soude. Dat Hare Majest. dierghelijcken insolentien ende excessen niet by tijdts / deur behoorlick ernstelick insien / ende scherpe Krijghs-discipline soude afstellen. Soo hebben sy dit mael / upt nootwendighe voorsorghe over sulcken onheyl by de nu aenstaende Franckfurtse Vast-misse / als oock die naevolghende Lenten / ende Veldt-bouwen / met ernstighen vlyte te remedieren ende voor te komen / ende soo wel die vrije sekere toevoeren / van ghewin ende handelinghen / als oock den edelen verfallen veldtbouw / weder op te richten / ende te bevoorderen / voor een hooghste nootwendichevt aenghesien. Bevelen daerom allen haren hooghen ende laeghe Officieren / ende Soldaten te Peerde ende te Voete / wel ernstelick / ende by verbeurte van lijf ende levens straffe / dat sy allen menschen van hoogen ende laghen stande / soo wel op de vrye straten / velden ende Wildernissen / als oock in Steden / Dorpen en Quartieren / ende anders hier en daer / noch aen pensoonen / have noch goederen / onder wat voorwendinghe ende schijn het oock zijn mochte / in't minste niet aentasten / bedroeven / aenvechten / aenroeren noch verdzingen: Maer veel meer alle menschē / met t' samen hare Waren / Peerden ende Vaten / ende ander saken / te water en te lande / seker ende onverhindert / ende sonder eenige rantsoeneringe der Waren / Peerden en Vaten / vry passeren eñ repasseren laten. Tot welcken eynde Hare M. dan in kracht deses / geeft oorlof / ende seer wel te vreden is / dat soo verre van de stroopende Ruyters ofte Voetvolcke / eenighen aengrijp van menschen ofte eenighe lieden / hy sy wie hy wil / haere Vaten ofte Ploegen / ofte anders op eenigherley wijse aentasten ende geschieden soude / dat de Overhevt van die plaetse / met oft sonder hulpe Hare Majest. naest-daer-by-liggende Officieren ende Soldatesca / die wrevelaers terstont sullen grijpen / sich harer bemachtigen / ende om behoorlijcker onvermydelijcke bestraffinghe wille / tot haren Regimente (so verre dat selve daer naeby is) maer so sulcx buyten der selven Creytz bevonden wert / alsdan den naesten harer Majest. generael Stadthouder ende Commandanten desselven Creytzes volghen / ende overleveren laten / moeten ende souden / om te straffen. Ende op dat desen hare Maj. ernstige wille ende meyninge des te onfeylbarer ende dadelick gevolcht werde / ende alle schuldige gehoorsaemheydt in acht gehouden werde / als souden meer-gemelte alle Hare Maj. hooge ende lage Officieren / so lief hun allen eñ een yder / ende insonderheyt sijn Charge / eere ende reputatie te houden / oock Hare Maj. ongenade ende ernstige bestraffinge te vermyden / sulx ter herten laten gaen ende in acht hebben / met allen ernst ende vlijt / de straten / in eñ tusschen den Quartieren / repn ende seker houden / ende op die stroopende persoonen goede voorsorghe ende opsicht houden / op sulckes vlytich inquireren ende straffen met op achtinge / op bevindinge eenes suspectē ofte dadelickē aengrijps / sy dieselve dadelick ongesuymt aenhoudē / examineren / als oock daer sy somtijts geen Paspoorten te vertoonen / ofte anders hares op eñ af-repsens oock handels ende wandels halven geene opgeheven oorsaken ende ontschuldighen voort te brengen hadden / ofte anders ter onbehoorlickhevt hare Paspoorten misbruycken / ofte op eenige wijse suspecte Paspoorten vertoonen souden / sy terstont bewaerlick dieselve aennemen / ende op de voorsz wijse ter bestraffinge overleverē / ende niet ergens hier by deur eenige conniventz / haer evengelijck met haer suspect / partydisch / mede-schuldich ofte mede-straf baer maecken. Ende dewijle oock Hare Maj. tot haren evengelijcken hoochsten misvallen mocht voorkomen / dat so wel Officieren als Soldaten sich menichfuldich ende moetwillich lieten gelustē / niet alleene die van Hare Majest. weder aengheordineerde Post-houders gins ende weder tegen Hare Majest. hun uptghedeelde Sauvegarden te beswaren / oock hun hare Post-peerden / sonder gelt of betalinge des gewoonelicken Postgelts / met geweldigen wech-rijden af te matten / oversulcx oock niet alleen die arme Onderdanen / gelijck Hare Majest. dan hierin alle de gene eñ sulcke Onderdanen die onder haer beschut eñ gewelt begrepen waren / sonder onderschept gemeynt ende verstaen hebben wilden / dickmael eñ menichmael ende om lichtveerdige geringhe oorsakē wille / ettelicke mylen weegs Bodenwijs te versenden / ende omher te jagen (waerin dan met recht een moderatie moet gebruyckt werden) maer oock noch des Burgers / Bouwers ende Ackermans Peerden ende Ossen in haer gemeene saken mede gins ende weder rijden eñ varen / af te margelen ende te verderven / maer deur welcken evengelijck de Commercien ende Veld-bouw merckelickē indzach ende verhinderinge gheschiede: als wilden Hare Majest. evengelijc sulken schadelicken misbruyck hier mede gantz afgestellet / ende so wel Officieren

als

1632. als Soldaten sich deses in toekomstigen tijde t'onderhouden / by verbeurte van Hare Maj. onghenade ende hooghste wederweerdichept / oock nae bevindinghe der saecken / sonder verschooninghe van lijf ende levens straffe / ernstelick bevolen hebbē. Geljck dan geen Posthouder / noch Burgher / Bouwer ofte Ackerman / in sulcken ghevalle in toekomender tijt / Peerden ofte Vaten hen hier toe leenen ofte te gheven / niet meer schuldich / maer veel meer van alle menschen / voornamelick van sulcke Officiers en Soldaten / welcke aldaer ofte naeby haer quartier hadden / daer teghens beschut ende gehanthaeft werden souden: Maer in naelatinghe van desen / sy selve daer voor verantwoorden / ende den beschadichden ofte beroofden daer voor satisfactie te doen schuldich waren: Oock boven desen met ernstigher straffe aengesien sullen werden. Daerom sullen sich hier nae in 't toekomstighe alle Hare Majest. hooghe ende laeghe Officieren / ende alle Soldatesca te Peerde ende te voete / eyndelick ende ghewis haer daer na te voegen / ende sich aen allen syden voor schimp / straffe ende schade hoeden.

Dit Mandaet is tot een yders waerschouwinghe in alle Koninckl. quartieren / Hooftvoorens ende Hooft-straten hier en daer openlick aengheslagen ghewor den / waer deur dan de straten tamelick seker werden / alsoo dat die repsende ende hanterende / als oock die Ackerlieden om het haere te doen / goeden lust hadden / ende goede openinghe bequamen.

Het heeft oock Haere Koninghl. Majest. tot Sweden / op dat nu allen onhepl afghewent / ende alle Negotierende met des te meerder sekerhept handelen ende wandelē mochten / van wegen die doen mael aenstaende Franckfurtsche Vast-misse / voyts te vooren een ander Mandaet publiceren laten / 't welcke alsoo luyde:

Coninglick Sweetsch Mandaet / van wegen d'aenstaende Franckfurtse Vast-Misse.

Die Koninghl. Majest. tot Sweden onsen alder ghenadichsten Koninck ende Heere / bevelen hier mede al sulcke Officieren ende Soldatesca te peerde ende te voete / van wat standen ofte conditien die sijn mochten / dat hem geene van dien onderstaen soude / eenigen koop- ofte handels-man ofte ander trafiquanten / welcke die aenstaende Franckfurtsche Vastmisse te besoecken / hem op den weghe bevindet / hy kome ghelijck uyt vriendes ofte vyants quartieren / noch aen persoonen / have noch goederen / onder wat pretext en schijn het oock sijn mochte / in 't henen ofte her-trecken van Waer sy oock komen / ofte henen willen / aen te spreken / aen te houden / veel minder yet afnemen / beroouen / plonderen / ofte anders in eenigherley wijse bedroeven en beschadighen / ofte verkrencken / op verbeurte van een hooge straffe sonder nae laten / aen lijf ende leven.

Het sullen oock die Commandanten ende Officiers inden quartieren / daer sulcke Passagiers ende Waeren deur kommen / die sorghe ende opsicht draghen / dat die Straten in ende tusschen den quartieren / reyn ende seecker ghehouden werden. Dat pemant van den koop- ende handels-lieden onder weghe bespronghen / aengetast ende beroofft werden / sullen als dan die Officiers / die aldaer over sulcx het werck gheschiet is / haer quartier hebben / daer voor verantwoorden / ende den beroofden satisfactie te doen schuldich sijn / ende bovē desen met ernstige straffe aengesien werden / etc. 1632.

Wy wenden ons nu na Neder-sachsen / ende segghen wat hem aldaer in den begime deses Jaers tot hier toe begevē heeft. Den Generael over de Sweetsche Infanterije / Johan Bannier / hadde de Stadt Maeghdenburgh tot hier toe met synen by sich hebbenden volcke / die ontrent 8000. mannen sterck waeren / hart besettet / ende beringelt / ende die belegerde / welcke op dat mael niet meer dan 2000. mannen haer bevonden / de wijle het hem aen de eene of ander noodtdruftighept begonde te feylen / soo verre gebracht / dat sy tegen den uytgant des verloopē jaers 1631. begondē te spreken van te accorderen / in sulcke sy dan onder anderen begheert hebben / datmen haer soude door Sachsen na Slesien laten passeren. De wijle nu alsoo in desen / die saecken verhandelt werden / ende aen den Cheurvorst van Sachsen / om den pas door sijn Lant na Slesien te verkrijgen / een Gesante is afgeveerdicht geworden / soo is ondertusschen die Graef van Pappenheym met 1500. mannen van Keulen tot Wolffenbuttel aengekomen / ende uyt den quartieren hier en daer / eenige duysent mannen te samen ghebracht / in voornemen de belegerde tot Maegdenburgh t' ontsetten. Als nu die selve daer van tijdinghe bequamen / soo heeft hem terstondt die voorsz. accordatie te rugge ghehouden. Pappenheym ontset Maegdenburgh.

Hier op is dē Generael Johan Banier met sijn Armade op ghebroken / ende die duytsche Infanterye na Schoonbeck / maer de Engelsche ende Sweetsche na Saltza / ende die ruyters ende Dragonners in Walschleven haer quartier laeten nemen. Want de Keyserschе hadden eenen aenslach om de Sweetsche achter ende vooren aen te grijpen / 't welcke alsoo oock openbaer werdt: Twee Engelsche soldaten hadden eenen Boer / die na de stadt gaen wilde / een stuck broodt afghenomen / ende als sy sulcks deelen wilden / eenen Brieff daer in vinden steecken / in den welcken Graef Wolff van Mansveldt / die in Maeghdenburgh over de Keyserschе commandeerde / te weten gedaē werdt / op eenen ghewissen dach / na Geschutlossinge / by aenkomste van Papenheym / upt te vallen / ende alsoo den voorsz Aengrijp in't werck te setten / maer na voorsz opbreeckinge der Sweetsche is het gefeylet.

Papenheym is den 2 Januarij / met 5000 te voete ende 18 trouppen Ruyters van Wolffenbuttel opghebroken / ende op Schooningen ende Helmstadt ghemarcheert / ende na dat hy dese beyde plaetsen uytgheplondert ende qualick daer in 't ronde huys ghehouden hadde / soo is hy voorder op Garleben ghetoghen / eñ den 4 deses tot Maeghdenburgh aen-ghekomen.

Op sulcks heeft hy verscheyden parthyen in die omligghende plaetsen van daer uytgheschickt / de welcke aen allen eynden / daer sy heenen quaemen / seer on-Chrijstelick ghehandelt hebben. Ses Compaingien van sijn Ruyters onder den oversten Klepner / daer onder een Compaingie Crabaten was / ettelicke Dragonners neffens 2000. vande beste Musquettiers / ende 3. Veldtslanghen met seer veel Waghens / quamen aen H. drie Koninghen dach na Gommern. Die hebben aldaer eenen man doorsteken / eenen deurschoten / ende eenen ouden krancken man de ooren afghe- Pappenheymsche huysen boos lijck om Maegdenburgh.

1632. ghesneden / oock anders ordinantien ghehadt alle boeren (maer die op bewaringhe ende opsicht des Sweetschen overstens Tupadels haer te voozen meestendeels wech ghemaeckt / ende na Serbst begeven hadden) neder te houwen: alle vzouwe-persoonen / oudt ende joncк / die sp aen-troffen / die sijn geschonden / Die gantsche Vlecken uptgeplondert / alle Kisten / Kassen / Thoozens / Vensters / Ovens / ende in somma / alles wat daer was / soo wel in Vlecken / als op den Cheurvorstelicken Ampthupsen / vertreden ende tot niet ghemaeckt: allen voorraet aen Koorn / Bier / Wijn / ende ander Victualien verteert / ende met haer wechgenomen / ende wat aen Bier / Wijn / en Koorn niet en wert opghevzeten / gesopen ende wechghevzacht wert / dat selve is op de aerde ghewozpen ende vertreden / die bier ende wijn-vaten den bodem uptgheslagen / ende wat daer in was op de aerde laten loopen: Dit dolle wesen heeft aldus wel 4. uren lanck ghedupzt: Desen Keyserschen hoop was ghereselveert oock met die tot Serbst / alsoo te handelen / om dat sp het voortaen met de geconfedereerde hares vpandts gehouden hadden: Maer dewijle sp van des Ampts Schrijver verstonden / inde stadt Gommer / dat inde voorsz. stadt Serbst een besettinghe was / oock de Burgherschap ghemonstert hadde / ende gereselveert waren / haer te weeren / soo hebben zp haer te swack ghekent / ende sijn weder op Maeghdenburgh ghetoghen.

Maer Pappenheym heeft noch dien selven avondt ettelicke dupsent mannen te peerde ende te voete ordinantie gegeven / alsoo voort den volgenden morgen daer henē te gaen / met eenige stucken Geschut / ende 't selve / ghelijck tot Gommern gheschiet was / alsoo te maecken; tot welck volck hp den Overstē Goltz / Bzeuner / ende Oversten Klepner commandeerde / oock alreede de Fozierders voor upt geschickt. Maer ter middernacht quam hem een Post aen boozt / dat den Hertoch van Lupnenburch met een machtich volck in stercken aentocht was / ende marcheerde op Bzupnswijck ende Wolffenbuttel / daer op die boose ordinantie gebzokē wert / ende gecommandeert alle 't volck op te breecken.

Op den voorsz H. 3. Koninghen-dach des avonts / hebben die Papenheymsche oock het hups Muplingen / met t' samē die beyde Dozpen overvallen / die tresoozen / kisten ende kassen opgeslagē / geplondert / alle Peerden / Kunders ende ander Vee wechghedzeven / de vaten den bodem ingheslagen / ende in den wijn ende bier met voeten her-om gedanst / alle Tafelwerck ende nieuw-gemaeckte hout-wercken / ende alle dien arbeydt / deurhackt en deurhouwen / die Kercken opgeslagē / Kelcken en ander saecken daer upt ghenomen / het vzouw-volck geschonden / ende hier onder noch de oude wijven van 70. jaren noch jonge maeghden van 8. ende 9. jaeren niet verschoont / ende in somma / aldaer so gehandelt / dat Heydenen / Turcken / ofte Tartaren / ja de Duyvel selve niet booser in desen handelen konde.

Godt helpt de spite. Dit volck is in grootē getale oock op Barbey getogen / van wille die selve plaetse oock te rupneren; Maer als hp voor henen alreede tot aen den Barbisschen Wijnberch gekomē was / soo hebben sp om dat Stedekē in 't ronde veel verschepden Wacht-vieren ghesien / 't welcke wel voor een oogen-schijnlicke wacht des lieven Godes ende sijner H. Enghelen was / dewijle de Inwoonders van sulcke Wacht-vieren niet en wisten / oock geen geboden hadden aen te steken. Ende aldus wert haer den moet ghebzoken / dat sp meynden / aldaer ware een machtich Krijghsvolck voor handen / soo sijn sp wederom ghekeert / ende te rugghe ghetoghen. Schoonbeck ende Salza hebben oock wel lijden moeten. 1632.

Dē Generael Banier is by aenkomste van Papenheym met de gantsche Armade op Calbe gemarcheert / eñ heeft hem aldaer gelegert / in meyninge / dat Pappenheym hem aldaer volgen soude / Maer hp en is niet voorder als aen die gemelte plaetsen gekomen. Na dat hp nu die voorsz. Post van dē sterckē aentocht des Hertogen van Lupnenborch bequam / so heeft hp alle sakē om op te brekē / totē aftocht verordent / te trecken upt Maeghdenburg / eenige stucken mede-genomen / eenige in de Elve gevoert / eñ eenige latē vernagelen / alle Schepen / Schip-meulens / die nieuwe geboude Brugge eñ hare huttē (daer deur oock eenige Visschers hupsen werdē aengesteken / eñ inde asschen gelept sijn) met vier verbrant / die beste sakē eñ die te samē gebzachte roof-goederē op wagens geladen / eñ sondaegs den 8 Januarij op dē middach / met allen / so wel het gene met hem daer heen-gebzachte / als 't volck 't welc eerst daer gelegen hadde / alle daer van getogen / ende die Stadt ledigh laten staen / ende synen tocht op Donderfleben / Zeehausen ende Eggenstadt / den rechten wegh op Wolffen na toe genomē. Papēheym quiteert Maegdenburgh.

Na dat nu die geruineerde stadt Maegdenburgh van den Keyserschen also gequiteert is gewozden / so heeftse daerop dē Generael Banier met 3. Sweedtsche Compaingien beset / daer dan naemaels die verstropde Inwoonders / die noch in't leven gebleven waren / sich altemet weder hier na toe begavē / ende weder begonsten te bouwen / eñ haer te generen / daer toe hen vanden naebupzen allerhande hulpe eñ voorraet gedaen werdt: ende op dat dit werck te beter mochte voortgaen / so hebbē die voorsz overgebleven Maeghdenburghsche Burgeren eenige Gedeputeerde aendē Koninck in Sweden afgesonden / by Hare Maj. aen te houden / de hant te bieden / eñ daer toe behulpelick zijn / dat die Stadt weder opgebouwt / ende in goeden standt gebzacht werden mochte. Maegdenburgh wert gherestaureert / ende in het selve Eerts-bisdom het Religions wesen weder op-gericht.

Als nu dese haer commissie by den Coninck hadden uptgevoert / so heeft hy hen onder anderen belooft / dat wanneer hy dat werck dat hy voor hadde / met de hulpe Gods geluckelick uptrichte / wilde hy tot weder-op-bouwinghe der Stadt ende op-komste desselven / met gelt ende goeden raet op het beste helpen / eñ dewijle sy de stad Maegdenburg niet alleene by hem / maer by den gantschen Euangelischen wesen 't hare toegeset hadden / so wilde hy't haer oock weder laten genieten / ende haer also te pzivilegeren dat sy haer deses te roemen hadden.

Dese Gedeputeerde in haer afveerdiginge als voorsz is / heeft hare K. M. deur des Keyx Cantzelier Ochsenstern dese naevolgende verklarings puncten schriftelick laten overgevē:

Ten 1. latē Hare K. M. geschieden dat die van den vpandt verstoorde ende desolate stadt Maeghdenburgh gerepareert / gebouwt ende weder in goeden stande ghebzacht mach werden / gelijck dan Hare K. M. tot restauration dessel-

1632. desselven alle genenaedichste beloftenissen/ tot voorderinghe belooft/ende tot meerder bewijs Harer Koningl. affection een openbaer Placcaet oversulckx willen mede-deelen.

Ten 2. het sijn oock Hare K. M. des genadichstens erbieden / op ingetogene eygentlicke na-richtinge ende genoeghsame informatie/ met confirmeringe ende augeringe der Privilegien/oock alles dat tot wederbrenginge goeder ordeninghe ende Politie dienstelick is/ die Stadt aldergenadichst by te staen/dat dese tot der voorsz Stadts reparatie/ op-bouwinghe ende welvaert/maer sonderlinge die Koningl. neyginge eñ genegentheyt/daer over alle menschen te speuren hebben/die exulerende eñ noch overgebleven Burgers deses troostelick sullen hebben te genieten/welckes die noch overghebleven Raeden ende Burgerschap sich onfeylbaer hebben te versekeren. 1632.

Ten 3. op dat oock die reparatie ende opbouwinge der Stadt soo veel des te beter in't werck gebracht werde/so vergonnen Hare K. M. hier mede ghenadichst / dat een yeghelick Burger van de gene die buyten de ruine noch sijn overgebleven/ ende vande Keyserlicke besettinge achtergelatē/ ongeweygert toegedeelt het Koper ende ander hier ende daer/ den Privatis toebehoorige Materialē/tot weder-opbouwinge der Huysen/ sonder betalinge haer laten volghen / ende proportionabiliter onder haer gedistribueert werde/ in deser gestalte sal haer oock de Commandant tot Maeghdenburch hier toe bevorderinge doen/ende hierin/ na gelegentheyt/haer assisteren.

Generosissimus DN. DN. IOHANNES BANNERVS, Hæreditarius in Mullhamer et Werder, etc: Eques Reg. Sueciæ Consiliarius, et in Rebus Bellicis Archimarschallus. C. Danck: exc.

Daer werdt oock ontrent Paesschen van Hare Koningl. Majest. een voornaemste ende beroemde Doctor Theologiæ/ met namen Johannes Bovidius / Bisschop tot Lincopien in Swedē/na Hall geschickt/om het Religions-wesen inden Maegdenburgschen ende Halberstadtsche Landen weder in voorighen stant te brengen/ende te derigeren/ soo wel een Consistorium op te richten / ende alsoo in alles een goede verordeninge te maken.

1632. Papenheym trecktna de Weser.

Van Wolffenbuttel heeft Papenheym/nae dat hy die selve Vestinge met 6 Compaingien te Voete/ende een te Peerde beset hadde/ achter ghelaten / ende hem voorder nae de Weser gewendt/ende in 3.daghen in't Lunenburchse Landt / tot Burghdorp ende daer in't ronde/ ongheachtet den Hertoghe van Lunenburgh op sijn begheeren hem nootwendige Provisande heeft laeten volghen/ wel over de 50000. Rijxdaelders schade ghedaen/ oock een schrijven aen den ghemelten Vorst af-gheschickt/ van desen inhoudt; So hy Hertogh Georgh/ niet hervoor en gheeft / ofte ten minsten arresteert/ ende het nieuwe gworven Volck/ dat hier en daer weder in't Landt lepdt / by hem doen komen wilde / datse hem souden onderworpen zijn/ of hy soude terstondt die Stadt Zell belegheren / ende het Landt met vyer en sweert vervolgé. Maer dit en sijn maer bloote woorden sonder effect gheweest / want den Hertogh Georgh was voor desen alreede over eenige dagen nae Hamburgh gerepst.

Hertogh Wilhelm van Weymar/ conjungheert hem met de Generael Banier.

Den Generael Banier is met sijn Armade desen Papenheym naegevolght ende met hem den Hertoghe van Weymeren / die sich met hem conjungheerde / die beyde armaden te samen. Want die ghemelte Hertoch van den Koninck in Sweden etteliche Regimenten te peerde ende te voete om te werven commissien bekommen hadde/ 't welcke hy met allen vlijt in't werck heeft gestelt/ ende ten laetsten om Erfforst in Duyrzinghen ende ander plaetsen/ wel 10000. Mannen te saemen bracht / met welcke hy nevens etteliche stucken Geschut/ ende tamelicke Bagagie/ op ontfanghen Koningl. Ordinantie/ van Erfforst den 10 Januarij op-ghebroocken/ ende den selven dagh tot by Sangerhupsen ghetoghen / Den volghenden 11. aldaer stille gheleghen: Den 12 van daer op Mansveldt/ Den 13. op Ermsleben/ Den 14. op Quedlenburgh getoghen/ aldaer den 15. gherustet / Den 16. weder op Werningeroda/ ende dan den 17. nae Osterwijck hem begheven/ Alwaer dan den 18. der voorsz Maent/ de Sweedtsche Generael Banier met sijn Trouppen by hem gekomen is. Daerop den 19. by Stepnfeld rendevous gehouden / ende den Tocht nae Kniestadt ghewendet gheworden/ aldaer men tot op den 23. stille Legher hadde.

Ses Vanē Keysers-volck werden vanden Weymerschen ghe-slaghen.

Onder desē heeft die gemelte Hertoch Wilhelm / onder den Majoor Battendorp / ontrent 250. Kuipters uptgherommandeert/ die hebben een halve mijle weechs onder Hamelen des Keyserl. Ligistischen Obersten Lobels Regiment te voete / 6. Vanen sterck/ aenghetroffen/ die selve aengetast/ gheslagen / by de 300. ghevangen/ de reste nederghehackt/ ende daer by die 6. Vaenkens / ende alle Bagagie bekomen: Den obersten Luptenant Straube/die over hun het commando hadde/en was niet daer by / maer is met de meeste Officieren tot Hamelen gheweest.

Goslar neemt sweerse Garnisoenen in.

Den 21. Januarij/ synde van den Raet ende der Burgherschap tot Goslar Gesanten tot den Hertoch van Weymeren nae Knpestadt ghekommen/ ende met den selven begonnen te accorderen. Waer op hy ende de Generael Bannier van Knpestadt den 23 deses sijn opghebroken/ ende haer na dat voorsz. Goslar begheven. Aldaer tot op den 26. stille gheleghen/op welcken dach sy weder na inleggin-

1632.

ghe eener nootdruftighe besettinghe/opgebraken/ende te rugge tot na Seezen/een Brunswijckr stedeken/ghetoghen/ daer den Hertoch die 6. veroverde Loblische Vaenkens met een sonderlinghe vreughde / als tot een goet van Godt beschickt gheluckzalich begin sijns lofflicken Heropschen/ende Christelicker intentie overghelevert gheworden.

Den 31 is hy voorder op Noorthepm met de Armade voortgeruckt/welcke Stad de Ligistische krots te voozen / dewijle sy deses tegen eenen aengrijp haer niet vertroudē te houden / hebben ghelichtet. Van daer upt heeft hy hem na de heerschappye Ples ghewendet/ ende sijn Hooft-quartier tot boven Den / een Hessisch Dorp/ ghenomen.

Gottingen werdt niet storm van Hertogh Wilhelm van Weymeren bevocht.

Dewijle hy nu deur ghewisse inghetoghen kondtschap op dat mael vernomen heeft / dat die stercke wel-bewaerde Vorstelicke Brunswijckische stadt Gottingen (welcke den Grave van Tilly soo vele volcks/ moepte ende arbept / tot dat hy die ten laetsten bequam / gecostet heeft) onder 't commando Hans Georgen van Carthaus alleene met onghevaerlick 300. Mannen / daer onder eenige 50. te peerde ghewees zijn/ besettet/ oock met ghenoechsame Provisande niet versien was / heeft hy den 8. Februarij in aller haest sijn Trouppē te Peerde ende te Voete/met t' samen den Stucken ende Bagagie-wagens t' samen laten voeren / ende hem met die selve na by Gottingen ghepresenteert in 't openbaer velt. Waer op/ 't is waer/ die Keyserschе eñ Ligistische eenige schoten upt der Stadt hebben gedaen/ maer naedien den Hertoch in twee malen een Trompetter in de Stadt / om goede overghevinghe heeft ghesonden / soo is het schieten opgehouden: Doch die overgevinghe rondt afgheslaghen / ende die antwoort van den Commandeur/ dat hy hem weeren wilde/ ghegeven geworden. Deshalven den Hertoch die Trouppen met t' samen het Geschut ende Bagagie tegen den aenstaenden nacht weder in de quartieren heeft gheruckt / ende hem daer in tot op breeder bericht/ veerdich te houden/ laten aensegghen. Volgens den 9. ende 10. is de Stadt rontomme geblotqueert ghewoorden / dat daer niemant upt noch in konde komen / daer dan dese 2. daghen over de belegerde met Stucken en dobbel Haken dapper geschoten wert/maer in sulckr wepnich schade gedaen/ende heeft de Vorst selve alle prijckelen sonder vreese onghe-schouwet die gelegenthept der Vestinghe persoonlick afghesien / ende daerop nae genomen wel-bedachte Resolutie/ ende ghehouden Gebedt / nae 4. uren / des morghens vroegh die voorsz Stadt Gottinghen aen 8. verschepden plaetsen met stormen aengegrepen / ende naedien die belegerde van wegen wepnich ghetal aen volck/alsoo aen alle plaetsen niet genoeghsaem tegenweer ende voorsieninghe doen konden/die selve sonder ophouden voortgedreven/ ende daer onder met Stucken van den Galgenbergh wacker gheschoten. Daer upt dan ghevolght is/ dat deur sulcken gheweldighen aenval hy ontrent 6. uren 's morgens den 11. Februarij die Stad met wepnich verlies/victorieus heeft verovert. Daer dan sijn volck in de furie wat sy van Keysers Soldaten betrapten/ alles nedergehackt/ende de reste met t' samen den Commandeur/ Capitepn Hans Georgen van Carthaus/ oock gevangen/diens 2.

Lup te-

1632. Luytenanten Michiel van Bozeck ende Gerhard Stepperten / ende een Vendzich Pieter Kuffijn / ende 6. dienaren / deſgheliicken etteliche Monicken Franſiſci de obſervantia bedelvozdens / den nieuwen Abt tot Walckenriedt D. Jooſt Helmſdozp des overleden Mentziſchen Schouts tot Erffozd naeghelaten ſone / oock Jooſt / genaemt D. Johan Schoonemans des voozſz. Schoutes Dochter man / die hem in 't Ampt ſuccedeert / maer beyde in den teghenwoozdighen ſtandt uptgeweken / ende haer na 't ghemelte Gottinghen begeven hadden: Item eenige Nonnen ghevanghen ghenomen / oock 3. Vanen bekomen ghewozden. Daerop den Hertoch den 12. deſes / 't welcke was den Sondach Eſto mihi, in de Kerke van Sinte Johan / deur ſijnen Hof ende Veldtpzediker Mr. David Lippachen / een Pzedicatie ghedaen / ende van weghen ſulcken Victorie / dat Te Deum Laudamus gheſongen / van 2. Compaingien muſquettieren ende upt grove Stucken dziemael ſalvo laten ſchieten.

Inder Stadt is ghevonden ghewozden aen Stucken ende Ammonitie 156. Stucken Geſchut / daer onder 44. dobbel Haeckē van yſer / ende 76 dobbel Haecken van metael / 59 Centner ende 64. pondt Buſcrupdt / 12. Centenr Lonten / ende 7000. Muſquet-koghels / ſonder den voozraet die op het Raedthuys aen allerley Stuck-kogelen voozhanden waren.

Duderſtad en andere plaetſen op den Eychſfeide / werden van den Hertog vā Weymar in ghenomen met accoozt

Den 13. Febzuarij heeft Hertoch Wilhelm eenen Trompetter na Duderſtat / aendē Over-Amptman Hooftman vergaederde Eychſzfeldiſche ſtanden / eñ den Raet aldaer verozdent / eñ begeert / dat ſy haer in der goedighept accommoderen ſouden / ende de Koningl. Maj. tot Sweden te ſubmitteren / waer op ſy / dat ſy accozderen wilden in ſchziften haer verklaren. Derhalven den Hertoch den 15. (aen welcken dagh deur Landtgraef Wilhelm tot Heſſen / Oberſten Johan Kieſen / die Bzuyſwijckſche Veſtinghe Erighſburch deur overgevinge ingenomen is ghewozden) den voozſz Trompetter nevens den Oberſten Luytenant Geozgh Frederich van Bzandenſteyn met gantſch billicke Conditien anderſins daer henen afgheveerdicht heeft. Waerop die Stadt hem den 17. tot overgheven haer bereyde / ende als Hertogh Wilhelm des naemiddaeghs ten 3. uren inghetoghen / niet alleen den ſelven een Vaenken ghepzeſenteert / die daer-in-ghelegghene ghewozven Soldaten inde 250. ſterck / haer meeſtendeels in dienſt begeven / ende terſtont ghewozen / Maer de Burghers hebben oock eenen Voetval ghedaen / ende die Sleutels over-ghelevert. Generael Bannier heeft hem in deſen oock verſchepden plaetſen bemachtight.

Pappenheym is by deſe gheſtelde ſaecken by Hamelen over de Weſer ghetoghen. Deſen heeft de ſtadt Lenigo / voor de Inquartieringe / 85 hondert Rijxdaelders aen gelt / koozn / ſpeck / ghewaedt om kleederen ende anders meer moeten geven. Hervozden 15000 Rijxdaelders / ende ſoo oock Bylefeldt ende andere plaetſen / oock een groote ſomme geven moeten.

Warburgh en andere plaetſe werden van den Landtgraef Wilhelm

By ſulcken Optocht van Papenheym ſijn eenighe Steden in 't Stift Paterbozn weder afgheheert / ende verder Contributeen gewepghert aen Landtgraeff Wilhelm te repcken / oock in etteliche plaetſen vandē Papenheymſchen volcke beſettinge inghenomen / ende om ſulcke Plaetſen weder ter gehoozſaemheyt te bzenghen / heeft de Landtgraeff ſijn Armade vergadert / eerſtelick vooz Warburgh ghetoghen / daer in eenighe hondert Mannen in beſettinghe lagen / die ſelve met ſtozmender hant verovert ende vele neder ghehouwen. Als dit nu gheſchiedt was / ſoo hebben haer oock die ſteden Hagen ende Volckmarſen met accoozd overghegheben. 1632. van Heſſen in genomē.

Op deſe tijdt heeft hy oock Minden / niet verre van Kaſſel / deur accoozd in ſijn geweldt gebzacht / 't welck oock terſtont met Amenebzugh daer op alſoo gheſchiede. Dieſelve beſettinge heeft eerſt tot overghevinghe deſe navolghende Puncten voozgheſtaghen: Minden eñ Amenebzurch werdē dā Lantgraef Wilhelm ingenomen.

Eerſtelick / Datmen haer met ſack ende pack / bzandende lonten ende kogels inde mont ſoude laten af-trecken.

Ten 2. Die onlangs-ghevanghene / het het zy vooz rantſoen ofte uptwiſſelinghe / teghen die veroverde Peerden / ende die oock van haer dzie gevangene los laten en op vzije voeten ſtellen.

Ten 3. Een ſeker ghelepdt tot nae Covelentz te vergonnen.

Ten 4. Met 6 Waghens die krancke beſchadighde ſwanghere Vzouwen paſſeeren te laten.

Ten 5. Alle Gheeſtelicke by haer oude Pzivilegien te laten blyben / oft met ſack ende pack evenghelijck te laten aftrecken.

Ten 6. Die Burgerſchap ongeſpoelieert by haren hupſelicken Wooninghen te laten.

Ten 7. Des Commandanten Cappellaen / die ſich by hem in dienſt bevindt / evengelijck onverhindert paſſeren laten ſoude.

Maer de Lantgraef heeft deſe naebolgende Puncten haer inghewilligt:

Ten eerſten / ſouden die gene die luſt hadden haer by ſijn Armade in dienſt te voegen / geenſins opgehouden / maer vzy gelaten zijn / maer de reſte met het Onder-gheweer des weeghs nae Covelents geconvopeert werden.

Ten 2. Die begheerde upt-wiſſelinghe der ghevanghene / ſoude goedwilligh toeghelaten zijn.

Ten 3. Dewijle van Hare Kon. Majeſt. tot Sweden alle Gheeſtelicke noch by haeren Pzivilegien ghelaten werden / ſoo liet hy 't op deſe oock hier by blyben.

Ten 4. Soude tot af-voeringe der Krancken / twee Wagens beſteldt werden / doch dat ſy tot de ſelve wederkomſte Gyſels te rugghe laten: Hier-en-teghens ſouden ſy in goeder ozdeninghe eñ ſtillekens af trecken / niets verwoeſten / het zy aen Amonitie / Victualie ofte andere Waeren / ghelijck die naemen hebben moghen.

Ten 5. Soude die Burgherſchap neffens des Commandanten Cappellaen ongheroert ghelaten / ende by de hare beſchut werden.

Ten 6. Soude alles wat gerooft / ende in't Landt hier ende daer ghenomen Peerden belanghende / ſulcks alles ſonder betalen gereſtitueert werden.

Ten 7. Souden den 8. Febzuarij ſy alle vzoegh aftrecken / op 3. malen marcheren / maer de Sleutels terſtont overleveren / ende die Meulen-poozte met 150. Man Heſſiſch Volck beſet werden.

Onder ſulcken verloop / is Hertoch Wilhelm

1632. helm van Weymar ende Generael Bannier totten Koninck in Sweden na Franckenlant gevoyert gewoyden: Doen nu sulcx Papenheym vernam/ soo heeft hy/ als die daer deur tamelick lucht gemaert wert/ weder dapper in't ronde te gryppen aenghevanghen: Hy is inde Maerte wederom over de Weser getogē/ ende aen de stadt Eynbeck proviande begeert/ oock Ammonitie eñ eenige Compaingiē sijns volcks aldaer begheert in te leggen. Als hem nu die Stadt/ op hope van Hessisch ende Lunenburghs ontset/ sulcx afsloech/ soo heeft hy die stadt belegert/ ende te gelijck daer deur den Lantgraeve van Hessen eñ Hertoch Georgh van Lunenburgh/ van malkander afgheset/ dat de eene tot de ander niet komen konde. Dewyle nu de Stadt met gheen ander besettinghe/ als met 2. Compaingien Soldaten/ die sy selve ghewoyden hadden/ ende met 60. Sweedsche Ruyters versien waren/ ende die Burgers oock totter defensie ondienstelick waeren/ soo hebben sy hen na dat die Papenheymsche met grooten ernst appyocheerden/ den derden dach haer overghegeven. Daerop Papenheym allen voyraet aen vyuchten ende ander dinghen der Burghers beste saecken op waghens na Hamelen laten vervoeren. Hier na heeft hy noch eenighe andere omligghende plaetsen bemachtiget/ oock den Erichsburgh weder verovert ende slichten laeten. Op die selve tijt heeft hy een aenslagh op een Hessisch Regiment ghehadt/ dat in een Vleck na by Hoyter/ onder den Oversten Koose gheleghen heeft/ om het selve onversiens te overvallen. Maer als de Landtgraeff van Hessen sulck vooynemen bekent werdt/ heeft hy den voyrsz Oversten een ander quartier aengheweesen/ daer hy met beter sekerheydt hem op houden konde/ 'twelcke hy 'tis waer/ die nacht over in acht nam/ maer dewyle hy meynde den Vyandt en soude by klaren daghe niet kommen derven/ soo heeft hy hem in het voyrighe quartier wederom begeven. Daer over is de Vyandt aen-ghetoghen/ ende heeft dat gantsche Regiment ghelagen/ ende ettelicke honderdt/ daer onder oock den Oversten selve/ nevens andere/ Officieren zijnde/ ghevanghen. Daer zijn/ 'tis waer/ by sulcken verloop twee Regimenten tot secours aenghekomen/ maer die hebben oock tamelick schade geleden. Als nu die Landtgraeff eyndelick met het overige volck hem is nae-gheruckt/ soo heeft sich Papenheym sonder verlies weder gheretireert. Hier op hebben de Hessische Hoyter in grooter haest gequiteert/ vier groote Stuckē/ veel Musquetten/ Pulver ende anders meer in de loop ghelaten/ oock een groote Vyer-moyrtier ende twee andere de beste Stucken die Lantgraeff Mauritz hadde laten gieten/ in de Weser versoncken/ maer Papenheym heeftse hier nae weder upt laten winden.

Papenheym verovert Eynbec met accoyrt.

Hessische werdē van de Papenheymsche geslagen.

Dewijle nu Papenheym den Landtgraeff van Hessen te hart op den hals quam/ oock in sijn Landt qualick te hupsen ende te vyanden in 't werck steiden/ ende hy alleen sonderlinge aen Voetvolck/ hem te swack was/ soo heeft hy van Hertogh Georgh van Lupnenburgh ende Generael Doodt/ hulpe begheert. Waer op Hertoch Georg van sijn Armade 6 Compaingien te peerde ende 4 te voet nae Hessenlandt gheschickt heeft: Maer dese zijn twee mylen van Hannover vandē Papenheymsen/ die sich alreede weder upt Hessen na 't Eertz-stift Vyemen ghewendt hadde/ aengegrepen/ die Ruyters verdeelt ende geslagen/ ende sommighe Officieren ghevanghen werden: daer dooy sich dat Voetvolc meestendeel int vooyst Hannover gheretireert heeft.

Lunenboyghsche werdē van de Papenheymsche geslaghen.

De Landtgraef van Hessen is/ 't is waer/ alsdoen met synen volcke in het Stift Paterboyn gerucket/ ende meynde den Papenheym daer deur weder upt Neder-Sachsen te vyenghen: maer de selve en heeft sulcks niet in den sin gehadt/ maer hy is na het Eertz-Bisdom Vyemen ghetoghen.

Den standt in't Eertz-Bisdom Vyemen.

Aldaer heeft den Bisschop na den Generael Achatius Doodt/ met sijn Armade die wel 9000 Mannen sterck was/ in 't Landt gekomen/ ende sich met hem gheconjungheert/ de meeste plaetsen die hem de Keyserschē te vooren ontnomen hadden/ weder in ghekreghen. De Sweedtsche Overste Dumeni veroverde het Bisschoppelicke Residentie-huys Verden/ daer vooy hy hem eerstelicken met eenigh Volck presenteerde: Waer op die besettinge over de 200 Man uptviel/ maer hoe die in deser ghestalte van de Sweedtsche ontfanghen werden/ hebben sy bevonden/ so dat geen daer van weder in 't Slot heeft konnen kommen/ want wel 40 zijnder neder-ghelepdt/ ende die overighe altesamen ghevanghen ghewoyden/ ende alsoo werdt Verden weder ghewonnen.

Den Generael Doodt heeft in desen tijdt Buytehoede belegert/ ende daer vooy grooten ernst gebyupckt/ ende twee dagen lang sterck beschoten/ waer op die besettinghe heeft gheaccoyrdeert/ ende den 4 Martij met vlieghende Vaendelen/ Koghels in de mondt ende Sack ende Pack daer upt getogen.

Deensch volck neemt Vyyburgh aen de Elve in/ maer werdē weder daer uit geslagen.

By dese dingen heeft ettelick Deens volc/ die ontrent 300 Mannen sterck waren/ onder den Oversten Marchart Rantzou/ de Stadt Fryburgh aende Elve bemachtight/ en men konde niet weten tot wat eynde sulcx geschiet was. Hier op hebben hen die Onderdaenen ende Inwoonders des Landts op gemaeckt/ ende die plaetse Wursten/ met eenighe Bisschoppelicke Vyeemsche Soldaten den vierden Martij inder nacht de Deensche overvallen/ sommighe neder-gehouwen/ ende de reste gevangen genomen.

Als nu desen Handel den Koninck van Denemarcken vooy quam/ soo is hy daerom seer qualick te vyeden geweest/ ende heeft een Ghesant aen den Generael Doodt afgeveerdight/ om te verkondighen hoe 't met dese dinghen eyghentlick ghestelt was. Dewijle nu den Generael Doodt hem teghen den selven ontschuldighde/ ende hoogh ter herten nam/ dat noch hy noch eenighe ander Sweedtsche hooghe Oversten/ niets daer van gheweten hadden/ Soo heeft des halven den Koning in Denemarcken eenen Legation afgheschonden/ by de welcke waren Chyistiaen Thomas ende Daghedoodt/ beyde Rijcks-raden/ aen den Koning in Sweden/ om alle misverstanden in te sien ende weeh te nemen/ dat alsoo die saecken tusschen die beyde Koninghen in goeden terminus stonden/ ende men hem vooyts geen tegenheyt van Denemarken (hoewel die tijt allerhande ongheluckte redenen van hem vooy vielen) te besorghen hadde. Alleen was het/ 't is waer/ niet sonder reden/ dewijle de Keyserschē hem die beyde Stiften Vyemen ende

Verden

1632. werden aen-geboden hadden/ wanneer hy op haer zyde wilde treden/ende pet-wat teghens Sweden attenteren wilde / maer hy en heeft daer toe niet konnen beweeght worden.

Staden werdt van de Sweetſche beſeghert.

Nae veroveringhe van Boxtehoede / ſoo is die Sweedtſche Armade voor de ſtadt Staden gheruckt/ende heeft dieſelve belegert/ende op dat daer niets inder Stad komen mochte/ ſoo heeft hy die Swinghe met acht Sloupen beleghert.

Den 8. Maerte ſijn ontrent 250. Mannen van de Sweedtſche Armade gecommandeert gheworden / om die Keyſerſche Schans aen de Swinghe aen te grijpen. Welcken Aenſlagh ooc wel geluckt heeft/ want die Schanſſe werdt den Keyſerſchen af-ghenomen/ ende een tamelick ghetal daer by ter nederghelepdt gheworden: Doch werdt het daer mede verſien / dat ongheachtet die Keyſerſche eenen ſtercken uytval upt der Stadt doen konden/ die Sweedtſche/ als ghemeldt is/ die Schans in haer gheweldt hadden ghebracht / niet by tijdts en is ghesecondeert gheworden. Over ſulcks dan die Keyſerſche in deſen tot haeren voordeele/ tijdtlick in acht genomen/ende den volghenden dagh in de 1500. ſterck met ſulcken furie weder op die Schanſſe aengeballen/ dat niet alleen die voorſz. 250. Mannen meeſtendeel ghebleven zijn/ende verſtropt gheworden / maer ooc Loohupſens Overſte Luytenant Bockwold/ daer over deurſchoten/ende een Capitein ende Luytenant gevanghen/ ende nae Staden gevoert werden.

Nae dat nu de Sweedtſche deſe Stadt met ernſt begonden aen te grijpen / ſoo is Papenhepm als boven ghemeldt is/ met ſijn Armade nae het Eertz-ſtift Bremen gekomen/ om die Stadt Staden te ontſetten/ ende heeft onderweghe die blocqueringe Rottenburgh vernietight/ ooc niet verre van Zell eenich Lunenburghs volck geſlagen.

Pappenhepm ontſet Stadt.

Daer waren doen ter tijdt veel verſtandige van mepninghe gheweeſt/ datmen deſen Papenhepm ſoo veel luchts niet behoorde gelaten te hebben/ maer veel eer die belegheringhe der Stadt Staden ghequiteert/ ende die Sweetſche/ Lunenburghſche ende Heſſiſche Armaden te ſaemen ghebracht/ ende alſoo hem met ernſt die ſpitſe by tijdts ghebodeu hadde / ſoo hadde men veel Landt-verderven in den Nederſachſiſchtn Creytz konnen afwenden/ende hem 't compas verdraepen konnē. Maer wy laten een yder na ſijn believē hier van oordelē.

Den Generael Doots Volck heeft / ' tis waer/ in't eerſte de aenkomende Papenhepmſche ſich ghepreſenteert/ ende een tamelick getal ter neder ghelepdt/ maer ten heeft Papenhepm niet te rugghe konnen houden/ want hy doch eyndelick is deurghebroocken/ ende heeft die voorſz. Stadt ontſet/ alſoo dat den Generael Doot in't oude Landt / ende den Overſten Loohupſen nae Boxtehoede haer retireren moeſten.

By ſulcken gheleghenthepdt heeft Papenhepm wel 1500. Mannen nieuw-ghewozven Volck / ende noch niet in alles wel voorſien/ overvallen/ veel ter neder gelepdt/ den meeſten deel ghevanghen / ende hare Vaenkens in ſijn gheweldt ghebracht/ ooc het Landt daer in't ronde / ſonderlinge het Landt tot Redingen/ ſeer verwoeſt en verdorven. Hy heeft ooc Hoornburgh/ daer in den Overſten Loohupſen in den beginne geweercken was/ met groo- 1632.
ten ernſt aenghegrepen. Alwaer hem ooc de beſettinghe met t'ſaemen de Burghers haer dapper weerden/ maer doch als ſy ſaghen dat die Papenhepmſche/ met heftich ſchietē haer tot den aenval gheſchickt hebben / ende ghemerckt dat die plaetſe teghen ſulck gheweldt niet en konde behouden werden/ ſoo hebben ſy ſich t'ſamen van daer op Boxtehoede beghe-ven.

Onder deſen is Hertoch Carel van Sachſen Lauwenburgh/ (die voor-deſen van den Keyſerſchen tot Ratzeburgh gevangen/ maer hier nae op ghewiſſe mate ende bedingh / weder los ghelaten was) nae dat hy in't Lunenburgher Landt ende in Bardewick eenigh Volck tot Haere Koningl. Majeſt. in Swe-den dienſt ende behoef des gemeynen Euange-liſchen weſen ghewozven hadde/ alles tot den Velt-tocht veerdich ghemaeckt/ ende eenighe daghen nae malkander ghepredickt ende bede-uyren ghehouden heeft / ooc generale Mon-ſteringhe aengeſteldt/ met twee ſterche Regi-menten te Peerde ende te Voete opghebroken/ in grooter haeſt op Boxtehoede getogen / ſoo heeft hy hem met den Generael Doot geron-jungheert. Daer op heeft het verſchepden ſchermutſelen voor de Stadt gegeven/ daerin de Papenhepmſche niet wepnich ſtoot ghele-den hebben: Ende heeft hem ſonderlinghe in dierghelijcke ſchermutſelen Hertoch Frans Karel van Sachſen Lauwenburgh / dapper ghequeten. Tot Oſten hadden de Keyſerſche eenen Kerck-toorn afghebroocken/ met aer-de aenghebult/ ende Stucken daer op gheſet/ ende met aller macht ſich onderſtonden den Pas in't Landt Wurſten ende Hadelen onder haer macht te brenghen. De Kupterije trock ooc van weghen ghebreck aen voeragie mee-ſtendeels nae die Landen / om haer ſelven al-daer te inquartieren. Maer als de Inwoon-ders ſulcks vernaemen / ſoo hebben ſy haer te ſamen verbonden/ ende man voor man op ge-weeſt/ om hare Vryheydt te diffenderen/ ende die Keyſerſche af te dryven / daer upt ſy ſich weder te rugghe begeven moeſten. Hier-en-teghens zijn ſy in't Landt geballen/ genaemt het Alte-landt / ende aldaer te branden aenge-vangen/ alſoo datmen op eennael verſchepden vperen heeft ſien opgaen.

Dewijle nu Pappenhepm ſagh / dat ſijn Volck groot ghebreck ende afganck aen Pro-viande heeft gheleden / ende hy daer deur (de-wijle het Lant verdorven was) wel ſagh/ dat hy 't aldaer niet langhe hadde konnen hou-den/ ooc ten laetſten wel gantſch (dewijle de Sweedtſche Armade ſich hoe langs hoe meer verſterckte) in de ſtricken komen mochte/ ſoo heeft hy by hem beſloten / de ſtadt Staden te quiteren. Derhalven hy in den uptgang der maent Aprile/ de ſleutelen aenden Raet aldaer met danckſeggingе weder heeft overgelevert/ ooc etteliche duyſendt Ruyterdaelders / die hy der ſtadt in 't gemeyn voor den aftocht hadde afgheeyſcht/ weder ghegheven/ ende hem dat by ghedurender inquartieringhe/ die Refor-matie byder handt ghenomen heeft/ ſich ont-ſchuldighende ſoo veel als hy konde/ ende haer daer by vermaent / ſy ſouden die kranche (die hy wel eenighe honderden achter liet) in acht nemen/ ende die ſelve ten beſten haer laten be-volen zijn/ hy wilde haeſtich weder kommen.

Pappenhepm quiteert Staden.

1632. Waer op hy met alle den Volcke ende Bagagie op Verden ende Rhotenburgh marcheerde / eene van der Stadts Stucken mede ghenomen/ ende sommige vernagelt heeft.

Onderwege heeft hy hem aen Bremerfurde met stormen sterck laeten hooren / maer doch te vergeefs besocht / ende een tamelick ghetal volck daer by verloren.

Papenheym hadde gheerne ghesien/ dat de Koninck van Denemarcken / hem bemoeyet hadde met der stadt Staden/ ghelijck hy ock alreede hem so verre ghebracht hadde / dat hy die Stad wilde besetten. Maer als hem op sulcke verscheyden Monitoria vande Sweedtsche toegheschickt is ghewordẽ/ soo heeft hy hem teghen Papenheym verklaert / hy en begheerde niet met beweginghe van eenighe ongheleghenthepdt dat Eertz-stift aen synen Sone te brengen/ hy en konde ock dat Bisschoppelicke ende Sweedtsche volck niet daer upt schaffen/hy en wilde ock den Eertz-bisschop sijne Inkomsten niet verkorten; ende hierop is Papenheym afghetoghen.

Deur desen langh-ghewenschten Aftocht en wert niet alleen de stadt Staden van die langhduyrighe beswaernisse ende inquartieringhe verlost / maer ock die gantsche Elvestroom ende die Handelinge op den selven weder bevrijt. De Sweedsche hebben de Swinge terstont na uptwijckinge van Papenheym met hare schepen ingenomen/ ende die Swingher Schantse met den Schips-soldaten beset/ tot datter meer volck aenquam: Waer op die Stadt met 2. Regimenten is beset ghewordẽ.

Baudissen werdt over de Sweedsche Armade in Neder-Sachsen Generael aen Rhatii Doo den plaetse.

Daer was doen ter tijdt eenighen twist tusschen den Ghenerael Doodt / Hertoch van Lupnenburch ende andere / van weghen het Commando over het Sweedtsche Volck in Neder-Sachsen voorghevallen/ waer upt ock veel on-ordeninghen sijn gheresen: Maer ten eynde wert het alles ghelichtet/ ende den Generael Doodt wert totten Koninck afgheveerdicht / maer den Oversten Baudissen hadde het commando over de Sweedtsche Armade/ daer by evenwel Hertoch Gheorg. van Lupnenburgh het Generaelschap in Neder-Sachsen by bleef/ ende opghedraghen is ghewordẽ.

Dese was even korts voor den Papenheymschen aftocht inden Legher aengekomen / ende so haest den voorsz Papenheym met 6000. te voete 4000. te peerde / ende 700. Dragonners naeghetoghen. Soo dat Hertogh Gheorgh van Lupnenburgh wederom 12. Cornetten Ruyters / 2000. Duydtschen te Voete ende 800. Schotten te samen bracht/ ende daer mede by de Sweedtsche Armade quam. Wat nu voorder tusschen haer ghescheidt is / dat wert hier na ghemeldt.

Op dese tijdt hielden die Heeren Vorsten/ ende Standen in Over- ende Neder-Slesien tot Breszlauw een t' samen-komste / daer by in beraetslaginghe ghetoghen wert / in wat gestalte men sich Keyserl. Majest. die korts te voren van weghen inquartieringe ende onderhoudinghe der Armade by hen aensoeckinge gedaen/ mochte hebben te accomoderen. Het beslupt van dese t' samenkomste was van desen naevolghenden inhoude:

Nadien die Roomsche Keys. ock tot Hongarijen ende Boheemsche Koningl. Majest. onsen Alderghenadichsten Keyser / Koninck ende Heere / op die desselven laetsten 26 Decembr. des voorleden jaers 1631. van weghen afkeeringhe der sulcken / eenes stercken ghetals Hare Keyserl. Majest. Kruyghsvolck te Peerde ende te Voete in dit Landt Slesien decreteerder ende aenvanghs/ 't is waer/ vanden Heere Veldtmaerschalck Diepenbach/ naemaels ock van 't Keyserlicke Hof selve/ aenghewesener Winter-quartieringhe van Bernstadt uptgetoghen/ onderdanichster geschieder af-sendinge/ sich/ als tegen den Heeren Afghesanten/ alsoo ock deur bysonder schryven Harer Ld. en Vorstl. Genad. diens Keyserl. Heeren Over-ampts-bediener op dato den 9. hujus met meerderen Aldergenadighste verklaret: Dat/ 't is waer / Haere Keyserl. Majest. dese arme Landen upt getrouwer herten syner ootmoedichsten bidden ghewordẽ/ende met der inquartieringhe het aldergenadighst gheerne verschoonet / weten wilden / wanneer niet die uyterste onvermydelicken noodt/ ende des Landts selve eygene conservation Hare Majest. het teghendeel teghen alle hare meyninge ende ghedachten gelijcksaem dede af-dwinghen: nochtans daer by in Keyserl. ende Koningl. Genad. aengeboden / het soude by sulcken werck / deur des Heeren Generaels des Hertoghen tot Meckelnburgh/ Friedlandt ende Sagan Ld. ende Vorstl. Genad. op diergelijcken temperamentum ghedacht werden/ waer mede een gelijckmatighe proportion ghehouden/ ende welcker plaetse meer geleden ende uptghestaen/ dieselve ock meerders bedacht ende verschoonet/ maer insonderheydt van weghen het legghen der Soldaten/ een goede toeverlatige ordeninghe ghemaeckt/ ock anders scherpe discipline daerin soude gehouden werden.

Daer upt sy aen dat Lant Aldergenadichst wijders ghesinnet ende begheert/ hoe die selve voor desen yder tijdt ghedaen / dat het also op dese-mael / voor haer niet en is af te setten/ maer met ende nevens den ander Landen/desselven gheens hier onder verschoont blyven/ sich ten besten aen-grijpen/ ende met ende nevens der gene ob verta, daer toe sich die Heeren Vorsten ende Standen sonder dat aenghehoden/ het wepnighe overige/ die meer op die Winter-quartieren gaen ende behoorẽ souden/trouwhertichst bedencken ende vernemen wilden.

Welckes alles Hooghst-ghemelten Heeren Generaels Ld. ende Vorstl. Genad. teghen dese tot harer in ghelijcker wijse af-gheordineerde ghewesen Heeren Gesanten / eensdeels in persoon/ eensdeels deur Heeren Ruyter-graven van Weytzenhoven / als Haere Keyserl. ende Koninghl. Majest. generael Monsterquartier ende betalinghs Commissarium in den Koninckrijcke Bohemen alsoo adsumeren, ende met meerder deduceren, sich ock anders tot sulcker wat tot faciliteringe deses werckx/ 't welcke doch ock den eenen wegh als den anderen alsoo voortghestellet werden mochte/ ende niet verandert werden konde/ dienstelick aenbieden laten.

Soo hebben de Heeren Vorsten ende Standen als sy nae den laetst-ghenomenen Raedtslagh den 19. tot hier nae Breslauw verschenen / het selve andermael rijpelijck overwogen/ hare innerlicke krachten ende overich-

wepnic

1632. weynich vermogen/ bp heller ende penningh/ gheltjckmen te ſpꝛeken plach/ gheexamineret/ ende gheexuteret / oock in alle ander middelen die pet hier toe konden ende mochten ghevonden werden/ ten nauwſten gheinquireret.

Ende of ſp wel met God ende haer conſcientie betupghen konnen / dat ſp niet wel totten begin/ick geſwijghe tot voozt ende uptganck/ die overmatige ende Hooghe ſpecien beyde aen ghelt ende pꝛoviande/ daer toe van nooden ſijn ſullen / noch ter tijdt ſulcken voldoeninghe in den Raedt niet vinden konnen / oock in 't toekomſtighe gheen hope daer toe ſien / ſoo hebben ſp doch dat noch aen 't minſte/ oock alleen Ratione ultimi conatus in haer niets moghen deſidereret/ ofte ſp daer vooꝛ aenghеſien werden / t' ſamen ſp als nu gheljck ander Landen (welke ſp doch in proportione met denſelven ſo veel jaeren tot hier toe trouhertich daer ghetelt ende ghedaen hebben/ bp wijlen te pꝛevaleren vertrouwet/ende even onder anderen oock hier deur van alle krachten/ſo verre als het eplacy! ooghenſchijnlick uptwijſt / ghebꝛacht werden) niet volepndet het overighe alles toeſetten/ ende die ghetrouwſte devotie met ſtandtſoudighe voldoeninghe te demonſtreren ghemeynt waren/ in naevolgender wijſe ſich met malcander daer henen vereenighet.

Eerſtelick/ Inden beginne/ 't is waer/ die doen Aller-ghenadighſt Hooghſt-ghedachter Hare Kepſ. ende Koningl. Majeſt. Aller genadichſt geſchieden bevindt ende verozdeninghe/ die deſen lande opgelept den winterquartiere/ ende voeperinghe halven/ in ſelfs epghener bevindelicker aenmerckinghe / dat ſulckx die uptterſte noodt ende Conſervatio ſtatus publici gheenſins anders toelaten wille / ſp hem demoedighſt onderwerpen/ ſijn oock unanimiter daer in alle eenich / dat een pder het ghene/ wat alleen vooꝛtaen vooꝛhanden / ofte hervooꝛ geſocht werden kan/ willich/ ende upt recht Onderdanichſten ende trouwen herten daer bp geerne toeſetten / als nu Harer Majeſt. vooꝛnemen beſtandighſt bevooꝛderen/ ende daer bp oock het uptterſte noch lieffte niet ſparen ſullen noch willen. Nochtans leven ſp der trooſtelicker hope/ Hare Kepſerl. ende Koninghl. Majeſt. ſullen onghedadichſt niet op-nemen dat hier bp pro evitando temeritatis vitio ende tot des te beter haerer / maer Godt wetet in't minſte geener opſettelicke ontſchuldiginghe/ ſp hen alleen deſes / alſoo oock deur een bpſonder onderdanichſt ſchꝛijven/ ſoo wel bp Haere Kepſerl. Majeſt. als oock der ſelver Heeren Generalen gheſchieden ſoude/ ghehooꝛſaemſt aenmelden/ ende ootmoedichſt bidden / dat nu den effect dien goeden wille niet allerdinghs toꝛreſponderen / ofte Harer Kepſerl. Majeſt. ende des Heeren Generaels Ld. ende Vozſtl. Genad. intention in deſen Lande pro omnia niet berepdt konde werden/ dat die ſelve ſulcx bloot ende alleene/der puere loutere onvermoghelickhepdt/ welcke als-dan de oogenſchijnlickhept ſelve/ (maer Godt verhoede het/ ende wil oock middel anders daer toe ghenaedelickſt verleenen) met meerders bewijſen ſal/ Alderghenadichſt oock Vziendt ende ghenaedichſt toe-ſchꝛijven/ maer in't overige teghen den eenighen ſtandt / van het minſte tot het meeſte die minſte vooꝛt-ſettelickhepdt haer niet in-beelden te laten / daer op ruſten wilden.

Ten 2. Die Inquartieringhe niet ſpecialiter op den eenen ofte anderen Standt ('t welcke oock ſeer qualick daer toe komen ſoude/ ende doch ratione des landts verbattingh van den anderen proportionabiliter verdꝛagen werden moeſte) maer dat gantſche Landt aen te ſiene / ende niet alleene die nu ghemelte veel langhe jaren tot hier toe inden Lande haer gelegenthept/ ende haeſt deſen/ende haeſt een ander Stant daer die andere ſich ſijne onera gants willich hebben ſuppoꝛteren helpen / merckelick toe te laten te voldoen/ in volkomener verbattinge. maer oock na Harer Kepſ. Maj. epghener aller ghenadichſter Reſolution/ een gerecht-matighe proportion in 't Landt gehouden werden ſoude. Haere Ld. ende Vozſtl. Ghenad. den Heer Generael/ geljck oock ſelve alſoo deur Wel-ghemelten Heeren Rijckꝛgraven van Weptſenhoven ſich alſoo verklaret/dat de Kepſer ende Koningl. Over-ampts bedienders Ld. ende Vozſtl. Ghenad. nevens dien in deſen lande verozdineerdē Kepſerl. Generael Commiſſario Heern Karel Stredolo van Montagny / nae des landts ende pder oozts gheleghenthepdt / hier in ſelve een diſpoſition ende afwerp te maecken / ende Haere Ld. ende Vozſtl. Genad. na goet achten toeſtchicken ſullen / die gheljck nu oock volghet ende Heeren Stredolo/ daerom na Snapm / tot vooꝛderinghe ſelve afrepſet / als hebben die Heeren/Vozſten ende Standen (ongeacht die Koninck. Swepdupts ende Jauriſchen ten deele oock Oppeln / ende Katbozijſchen Heeren Gheſanten daer teghens pꝛoteſteret / ende dat ſp een meerders/ als in der bp-gevoeghde conſignation begrepen / haer niet konden ten deele laeten het Vozſtendom/ ende ſonderlinghe die ſtadt Bꝛeſzlauw/ oock met aenvoeringhe/ geljck hen ſonder ſulckx die teghenwoozdighe quota te ſwaer vallen / dat ſp bp meerder beſwaerden ſtatum publicum te behouden hen niet betrouden/ haer te kennen gegheven/ deſhalven dan oock die opzichtinghe eener alghemeyne Caſſe, deur welcke wanneer een pder het ſyne proportionabiliter infereret / ende daer upt die Soldaten ſonder onderſchept/ in welcken Vozſtendom ſp inquartierden/ in geljckmatighen ghetalle waren / die beſte gheljckhepdt is behouden ghewozden / vooꝛnemelick dat achter-bleven per majora , ende ſulcken proteſtationibus niet defererende / het gantſche werck daer henen verklaeret / of wel het eene ende 'tander deel die tot ſulcker inquartieringe eñ verpleginge der Soldateſca van nooden na des inkomenden af- ende uptdeplinghe/ hoe vele Compaingien ende Regimenten in pegelick Vozſtendom quartieren ſoude/ alſnu/ ende pro interim aen- ende vooꝛt-geſtellet wert/ dat doch naemaels op het ghene/ wat die deur des Heeren Generaels Ld. ende Vozſtl. Genad. nae hope anderſwerts naevolgende beter ghepzopozꝛtioneerde bedeelinge ende refozmation in ſich houden / ſal alles gereduceret ende ſulcken maniere nae die uptvoeperinge aengeſtellet/ oock haeſt van't begin ſoude aenghereckent werden.

Ten 3. Nae ſulckx/ ende dewijle men openbaer bevindt/ dat in der ſnelveerdichepdt/ ende haeſtigher uptghevinghe eenes ſtuck ghelts/ tot compleringhe der Regimenten aldermeeſt gheleghen is / ſoo willen ende ſullen alle ende pegheliden Vozſten ende Standen / welcke bp hen

1632.

1632. by hen gheinquartierde Overste / ofte desselven Commandanten / ende sonder uytstel / een stuck gelts soo hoogh als hun daer mede op te komen / mogelick tot voorstellinge der schattinghen / in afslach / nochtans als voorghemelter Ratione der Standen onder malcander / sonder eenigherhande prejuditie teghens ordentlicker quytinghe / dat sulckx op die Schattinghen gheschiede / voor den ghesaemsten daghe upt te tellen. Die effective voorhandene Soldaten / oock met proviande / als broot / vleysch / Bier / ende Respective Haver / ende Kuytvoeper / des Heern Generaels Ld. ende Vorstl. Genad. Ordinantien gheliickmatich versien / den Heeren Overste oock / so oot de navolgende Officieren / hare voordeelen / ende eerste inkomsten / die vanden Ghenerael Commissario Heern van Stredolo nae ontfanghene Consignation ordentlick reycken / ende sich hier en teghens aller goede krijghsdisciplijne / ende 't ghene daer toe behoort / oock in des Heeren Generaels Ordinantie ten deele specifice exprimeret / maer insonderheyt datmen alle plaetsen met inlandisch vleys ende bier / soo goet het voorhanden is / voor lief opnemen / de Officiers oock / die het gelt niet altemael in puncto daer waere in eenich ghedult staen sullen / onfeylbaer te ghetroosten.

Ten 4. Welckes om des te meer te behouden die Heern Vorsten ende Standen / den Heern Generael Veldt-wachtmeester / Heern Christian / Vryheern van Illo / als welcke van haer Ld. ende Vorstl. Ghenad. Heern Generael. Ghetuych-meesiren / Heern Graven van Schouwenburch / eerst.s tot sich te bidden / ende met hem communication pleghen sullen / hoe 't eene ende 't ander punckt dat in der ordinantie petwes dupster schijnt te verstaen / ende van hun tot dien eynde / waer mede tusschen den Standen ende Soldaten des te beter gherustheydt ende wepnigher strijdt sijn moghe tot verlichtinghe / ende sulcken deurlouteringhe het zy / gants voor sich / ofte pro interim, ende tot op des Heeren Generaels Ratification aller plaetsen te notificeren.

Ten 5. Het Hooft-werck der Inkomsten ende Schattinghen ende compleringhe betreffende / nademael die Heerē Vorsten ende Standen bemercken / dat in den selven het meeste ghelegen sy / ende quasi cardo negotij versieret / soo moeten oock by den selven sy sich aen 't meeste bemoeyen ende aengrijpen / ende hebben over sulckx vermeynet by haer Ld. ende Vorstl. Ghenad. dickmaels Hoogh-ghemelten Heeren Ghenerael / welcke sy sulckx voor te draghen / niet alleene Heeren Burgh-graven ende overste van de Donauw ende Heeren Commissario Stredolo / welcke boven dien haren wegh daer henen ghenomen / vermochte / maer oock een eyghen Gesante deshalven doen weder afveerdigen met deser obserta ende aenbieden aenghenaem te zijn / dat tot ghewooner compleringhe / op alsulcke Regimenten / welcke desen Lande geadsigneert zyn / hen een volkomen maent betalinghe gheven / daer toe gelijck boven gemelt / met daer tellinge yders Overste een stuck gelts / teghenwoordich terstondt het begin maken / ende op het voorsichtichste als mogelick / hoemen hem petwes den termijn halvē wijders sal raet schaffen en hervatten volgen sal / by ende nevens die effective by wesende Soldaten met proviand nochtans bupten den gelde der 4. manden / ende respective 6. ende 9. guldens / dewijle de selve sonder dat / totten Inkomsten des meestendeels gheputeerde verplegen ende bedienen den Oversten / ende ander Officieren oock / haer voordeel ende eerste bladeren of inkomen / als boven staet te tellen / ende dat sulckx hoe swaer ende onmogelick het oock in 's menschen oogen te zijne schijnt / ende oock verscheyden veel Tonnen Goudts aen-loopen sal / tot merckelicken effect gerichtet werden moghe / ten uytterslen ende yverichsten bemoept zijn willen / sich hier-en-teghens onfeylbaer getroostende / dat allen misbruycken / die de Soldaten somtijts anders tot bedzangh des armen Landtmans attenteren mochte / by ernstigher ende hooger straffe / sonder naelaten / met verbeteringe werde in ende af-ghestellet / dat effective hier in't Lant sich bevindende / eñ vergaderden volcx / oock nae Hare Keyss. ende Koningl. Majest.. Aldergenadichsten vertroosting / soo haest het gewoorden sy eñ op den voet gebracht / terstont upt den lande / eñ na den vyant gevoert werde. 1632.

Ten 6. Hoe die hier-toe-noodighe specien beyde aen gelt en proviande te verkrygen zijn / is ghewis die grootste ende machtichste bekommernisse / welcke dat gantsche werck alderswaerst maeckt / ende den goeden wille ende die trouwhertichste begheerlickheydt niet / maer gantsch ende gaer te rugghe aendrijvet. Ende of wel van verscheyden extraordinarij middelen ende Colecten / welcke universaliter deur het gantsche Landt hadden aengheordineert / ende bevondē / oock hier deur dat werck in yet-wat verlichtet konde werden / om so te spreecken: Soo heeft het doch in sulckx / men sich de Generael ghelijck deurgaens alghemeyne verpleginghe / ende hier toe dienstlicke Cassa niet vereenighen moghen / het oock wel niet sonder dien / dat de extraordinare Colecten in den lande hen so seer swaerlick practiseren / ende niet alleen eene ofte twee plaetsen / als den gantschen lande gelijckmatich appliceren laten / maer daer blyvē moeten / dat yder Stand vry gelaten zy / ende hy sich spner plaetsen ende oorts te bekommeren hebben soude / gelijck hy meynen ende bevinden kan / dat het zy per ordinarias steurarum, ofte alias extraordinarias in sijn Vorstendom ende Gebiedt practiseerlicke Collectas, hy deses wat op hem komen sal / tesamen richten / met spner schuldigheydt ter rechter tijdt gevat zijn / ende daer deur Hare Keyserl. Majest. dienst daer op principaliter te sien / so vele immer mogelicke menschelicke bevoorderinge helpen mach.

Ten 7. In specie hebben de Heeren Vorsten en Standen upt noot / soo verre gheraecken moeten / dat mogelick die Reservaten / als oot Hare Keyss. Majest. in die nu ingegaen aenghevoerde nieuwelickster Aldergenaedichste Resolutie / in dato den 9. huis, sy die Keyserlicke oude resta / gheliick die selve sich tegenwoordigh vertoont / ende inder daet bevinden / (maer daer onder sy doch het ghene / die haer Ld. ende Vorstl. Gna. den Heeren Generael alreede dadelick aenghewesen / ende vertoont / niet met verstande / maer hier mede dupdelick eximeret / ende tot sulcken eynde waer henen het eenmael destineret / ende afgetreden voorbehouden / oock wanneer alleen / Godt respiration verleent / tot desselven goede mepninghe hem voorder verobligeret weten willen) insgelijck

1632. gelijcken die veedrijvers/ ghelijck die ſelve den 20 Decembr. des voorledē jaers by het Bernſtadſche/ beſlupt der geſchiede Anticipation, oft ock met ondergeloopenen verſupmenis / ongheachtet ſich bevinden/ in ſulcker ghеſtalte/ dat/ wat alreede doenmael tot de Keyſ. Camerer ofte deſſelven Ontfanghers handen overgelevert was/ of het gelijck non facta anticipatione eerſt in Febvario deſes Jaers gevallen waere / die loffelicke Kamerer / ofte Haere Majeſt. (nochtans yder Stand voorbehouden wat hy der Deurtocht / ende andere Krijghsbeſwaernisſen halvē/ by de Kamer noch voor prætentiones hebben mochte) verblijven/ maer wat daer henen dadelick noch niet en quame/ (dat het ſchoon ex mora, des Standes / noch van September/ October/ November/ ofte voorder te rugge/ beroerende den Heeren Voorſten ende Standen/ alles ende yders tot op den eerſten unium anticipando, eyndelick vol in te brengen/ deur dat ganſche Landt alreede aengheordineert) ſoo verre het aenreyckt / daermede ſecureren ſullen.

Ten 8. Ende of wel 't ghene den Vleyſchpenninck ende Eetwaren doet aentreffen/ des Heeren Over-ampts Ld. ende Voorſtl. Gna. daer henē gegangen ſelve Contributiones vanden Beeſtenhouwers ende Vee-drivers te ſepareren / ende voor Haere Keyſ. Majeſt. alſo ock in Bernſtadt beſloten den 20 Decembr. gheſchiedt/ om bysonder te reſerveren/ ſoo leven doch die Heeren Voorſten ende Standen der Onderdanichſter hope / dewijle nu aengheroerde Bernſtadt ſeparation anders niets als ſub illa conditione, wanneermen der inquartieringhe teghen die aenghebodene obſerta gantſchelick los ſijn konde/ ſoo volgt/ die primeva deſtinatio, ock ſo wel des Vleyſch-penninckx/ ende Meule-gelt/ als der Vee-drivers gants tot niet anders als alleen betalingh der Soldateſca/ ende bevrijdinge des Landes van alle des Crijghs-beſwaernis/ aenghеſien geweeſt/ ende het nu die uyterſte noot ende armoede des Landes/ dat het ock noch daertoe aengewendet werde / ſulcks onvermijdelick verepſcht/ Hare Keyſerl. Majeſt. maer die zy doch hier over Onderdanichſt wijder begroeten willen/ werde ock die collectas met het Beeſte-geldt pari paſſu ambuleren / eñ van den 20 Decemb. aen/ tot haren handē ſich ſo veel te meer in deſer noot te verloſſen / ſich wel te laten gevallē.

Ten 9. Daer by ſy hen over deſes eñ ſo vele den Vleyſch-penninck aentreft/ het ghene dat Hare Keyſerl. Majeſt. den Lande tot contenteringhe deſen Creditorum daer van te rugghe gheven Alderghenaedighſt bewillighet / ende op die tijdt ſoo langhe die Vleyſch-penninck van die loffelicke Camer ontfanghen werde proportionabiliter, daer op komen mochten/ van dit nu gemelte Camer af te nemen / dupdelick voorbehouden.

Ten 10. Maer hier-en-teghens het dobbele Bier-gelt halven/ 't welcke anders een aenſienlicke penninck bedraghen ſoude / ende den reſervaten gelijckformich in ſoodanigher geſtalte inne-ghehouden / ende in militiam ghеimpenderet werden ſouden / ſich daer henen verklaert hebben willen/ dat in den ſelven Hare Keyſerl. ende Kon. Majeſt. den minſten indrach oft verkortinge niet geſchiede / maer die ſelve ghelijck tot hier toe alſoo ock voorder Haere Majeſt. onderdanighſt ghereyckt ende uytghevolghet / alle ende yder ſulcke behoorlicke Tollen en Schattinghen ock/ hoewel men ſoo veel nae-richtinghe ende kennisſe van dien heeft / dat aen ander plaetſen ende Landen die ſelve ock tot hier getoghen werden / alſoo een proprium regale Haere Majeſt. gantſch ontbeeret gelaten werden ſouden. 1632.

Ten 11. Nochtans ſal dit alles/ quo ad ſtatus interſe, gheenen anderen als den nae-volghenden verſtande hebben / namelick / Dat/ 't is waer/ het ghene wat yders plaetſe aenden ouden Keyſ. als ock Beeſte-gheldt / Molegeldt ende Vleyſch-penninck noch t' ontfanghen is/ van yderen Standt mach verheven/ of vergrootet / ende tot inquartieringhe ghebruyckt werden/ maer hy hier mede ſchuldich ende verobligeert zijn / het naemaels teghen den alghemeenen Lande wederom te vergoeden / ende goedt te maecken / naedien anders/ ende daer den Standt ſimpliciter ſulcke reſta voor ſich behouden dorſte / die verſupmighe/ ende welcke veel reſta gehoopet / in conditione longè meliori voor de ghene die hare ſchuldighеydt te rechte af-betaelt/ ock wel per anticipationes hem ſtatelick aenghegrepen / contra manifeſtiſſimam æquitatem ſich bevinden / ende deſgheljcken toekomſtich met Hare Majeſt. ende des lands hoogſten nadeel te practiſeren.

Ten 12. Op datmen hier in des te meer naerichtinghe ende ghewiſheyd hebben mochte/ ſo ſal een yder Standt van dato deſes beſlupts beginnende/ binnen een maent tijdts/ een ghеrechtighe conſignation 't ghene het Beeſte-gelt het gantſche jaer over (per anticipationem, namelijck tot op den eerſten Junium gerekent) by hem verdraghen / ock ghelijck hy ſelve eenſdeels ter Keyſ. Kamer afghevoert / eenſdeels tot de teghenwoordighe inquartieringhe inghehouden/ te betalen / daer by ock den ontfangher atteſtationes copialiter annetteren: in ghelijcken wijſe ſal het in 't toekomſtighe des Vleyſch-pennings ende Meule-gelts halven ock ghehouden werden.

Ten 13. Nadien by de ghedurende deliberation van ſommighe Standen deſes met beſwaerniſſe aen ghebracht gewoorden/ dat voormaels Anno 27. etteliche privati ende ſonderlinghe die Heeren Commendatores, ende eenſdeels Capitulares, ongheacht ſy in territorio begrepen/ ock die Schattinghen tot des Lants Voorſtelicken Tol-amptes gheven/ ende bloot à juriſdictione exempti ſijn: dan noch totten Krijch Contributionibus ſich niet trecken laten/ maer het ſy gants exempt zijn / ofte hem anders van haere ordinarie Caſſa, maer willen ten deele ock wel van andere/ aen ander plaetſen ghetogen werden. Als verklaren die Heeren Voorſten ende Standen ſulx hier mede daer henen/ hopen ock van Haere Keyſ. ende Koningl. Majeſt. Alderghenadighſt daer over beſchut te werden / dat noch Commendator noch pemandt anders in hoc extremo neceſſitatis caſu eenigher exemption / het roere ock her toe hoe ſy immer willen / (alſoo dan Haere Keyſ. Majeſt. even tot dien eynde ock den Kloosteren ghegevene ſpeciale Sauvegarde in Neder-Ooſtenrijck/ daer toe gherеſtringeret/ ende duptelick uytgheſet hebben/ dat als nu van medelijden ende confereringhe des Krijghscontributien ſy gheens weeghs daer deur bevrijdt zijn ſouden) ſich ghebruycken ofte der ſelven ghenieten konne/ maer wat op hen proporti-

1632. portionaliter komet / gheliick andere / sonder weygheren / haer te draghen schuldich sijn/ nochtans een yder na inhout des voorigen beslupts / de Anno 1629. in Decembr. aen die plaetse waer henen hy anders ghewoone is/ ende die Schattingen af kondicht/ gehouden/ ende wie hem voor sich aen een ander plaetse wilt wenden/ alsoo oock andere hen tot sich te trecken niet gheduldet sullen werden.

Ten 14. Die Groot-Glogouwische Standen uptghestane groote overlasten / ende ghelijck sy voortaen gants ende gaer gerupneert/ ende niet meer volghen konnen/ is den Heeren Vorsten en Standen ter ghenoeghen/ ende eylacy! meer als ghenoegh bekent / sy willen oock van herten wenschen/ dat hen conde ghesecoureert ende bysghestaen werden.

Maer dewijle een yder als nu met hem selven ghenoech te doene heeft / als moeten sy alleen pacatiora tempora in ghedult verwachten/ maer werden by teghenwoordiger verpleginghe billich in acht ghenomen.

Ten 15. Dewijle het heet motus majores pellunt minores, ende mē het water met recht daer in draghet waer het vyer aen't grootste is/ soo hebbē die Heeren Vorsten ende Standen voor dese-mael met ander Landes deliberationibus oock resolveringe eenes ende des anderen privati, ende sonderlinge des Landts Creditorum in gerepckte supplicationen sich niet verklaren konnen/ sulcks alles tot op beter gelegenthevdt over-ghesien / daer toe sy dan/ ghelijck Hare Ld. ende Vorstl. Genad. die Hertoginne tot Tesschen met haren Schattingen prætentionibus, alsoo oock allen anderen solicitanten hier mede gherenuitteert / ende sy als-dan in behoorlicke opachtinge te nemen / vertroostet hebben willen.

Ten 16. Maer anders/ op dat evenwel tot bevoorderinghe der inquartieringhe / stadigh voorloopende noodigher des Lants gelegenthevden by den Generael van den Tol-ampte/ oock pet-wat inbrachte ende voor handen zijn moghe / ende deur ghebreck der speeien eenes ende anders niet getardeert behoeft te werden/ soo hebben die Heeren Vorsten ende Standen eener eenvoudiger klepne hulpe/ vijf van dupsent sonder breeder Over-amptes upt-schrijven / ofte publicatum op voorgaenden Vastnacht deur het gantsche Landt onfeylbaer sub pœna executionis in te brenghen sich vereenighet.

Ten 17. Insgheliicken van weghen des op den Maerte aenstaenden Poolschen Landtsdach voor noodich bevonden / dat die van den Heeren Burghgraven vande Donauwe aenghebrachte/ ende sijner onderdanen geschieden inval ende overloop by den Koninck in Polen beweeghlick beklaget des halven oock aen Hare Keyserlicke Majest. selve gheschreven/ ende dat doch den voorighen verhoochden Tolle/ ende aengheliimder Keyressalien halven/ ghevoerde klaghen ende ander / bysonder van weghen constitueringhe gewisser Commissarien/ welcke vtrinque die tusschen des Coninckrijcks Polen ende den Lande van Slesien hinc inde verfallende differentien alsoo/ dat die beswaerde ende bedroefde niet eerst ad tribunalia ofte fora ordinaria behoef den verwesen te werden / dirimeren souden / daer by annecteerden petitis mochte afgheholpen / die Compactata oock den Archiuis Regni ingheliivet/ende deur dat gantsche Koninckrijck Polen ghepubliceert ghewoorden/ voordere intercessionales qualick ofte nauwelick af-ghebeden soude werden. 1632.

Belanghende nu den standt in Wurtenburgher-landt / soo begonden op die tijdt by des Coninghs gheluckighen Progressen/de lieden aldaer goet Sweedtsch te werden/ hoewel het inden uptganck des voorighen jaers noch een periculens aensien hadde in dat selve Hertochdom. Want de Graef van Tilly ende Altringher begheerden dadelicke Inquartieringhe ofte het onderhout. Stand in't hertogdom Wurtēberg

Tot Schorndorp ginghet oock seer erbarmelick toe/ want op den H. Chrisi-dach wert de Kercke aldaer toegheslote/ alsoo dat de gene die de voorighe daghen gebiechtet ende totten Disch des Heeren gaen wilden/ sulcks niet upt-richten konden / maer in stede van dien/ moesten sy aen de Wallen arbeyden; Doch heeft het hem met dit onwesen hier na haest verandert / want Tilly en is niet alleene met sijn Armade van daer afghewent/ maer hy is oock wech nae Enghelstadt ghetoghen/ want de Keyserschen hebben oock upt vreese voor de Sweedtsche / het Geschut ende die Ammonitie van Schorndorp wech na Gunsdorp ghevoert / ende terstondt sulcke plaetsen / onghe achtet sy het taemelijck bevesticht hadden / gantsch gequiteert.

Hier op heeftmen in Wurtenburgher-lant voor den Coninc tot Sweden begonnen volck te werven / ende hebben de Keyserschen gheen Contributie meer willen gheven: Daer upt hy de Gheestelicke / sonderlinghe by de sulcke die in de nieuwelinghs op-gherichte Kloosteren eñ Stifteren haer bevonden/ groote vreese ende verschricken ontstaen is/ bysonder dewijle de Sweedtsche haer in't Landt lieten sien/ ende de Catholische begonsten te hups te besoecken. Die tasten oock in Swaven tamelijck toe/ ende namen de eene plaetse nae de andere in. Ende of wel de Keyserschen haer onderstonden/ in desen haer te weeren/ so en wildet doch met haer niet wesen / ende sonderlinge den Oversten Sweedtschen Speerrupter/ welcke hem op die tijdt in den Swavischen Hall bevandt / dede hen grooten afbreuck. Want als op't eynde van Februarij sommich Keysers volck op haer aen-toghen / ende die voortocht oock alreede tot Sontheym / daer den Heere van Limburgh residerde/ waeren aenghekomen / ende een Sweedtsche parthye tot aen Velbergh ghejaeght hadden / soo heeft hy eerstondt als hem dat bekent werdt / des Coninghs ghebrupck (welcke ghemeynlick den voortocht/ des vyandts impresse of voornemen/ het zy dwalende te maken ofte wetenschap te bekomen / plachte aen te grijpen) observerende/ hem voornam/ met deses Majoor ende syner Compaingie na Velbergh te gaen/ om voorder kennisse te krijghen. Alwaer hy dan seecker beschevdt verkreegh/ dat de vyant in Sontheym twee Compaingien Crabaten/ 100. ghecommandeerde Rupters / oock 300. Musquettiers sterck ware. Daer op hy terstondt upt-gheschickt/ ende noch twee Compaingien ende 80. Musquettiers van Halle tot hem ontboodt/ op dat den aenval des te sekerder gheschieden mochte / maer hy en heeft niet meer als die 80. Musquettiers konnen verkrijghen: Doch is daer op den Overste Sweedtse hebbē victorie tegen de Keyserschen in Swaben

Stock-

1632. Stockheymer met sijn Regiment ende eenighe Musquettiers van Velbergh tot hem gekomen.

Met dit volck is hy voortghetoghen/ ende meynde die Keyserschе onversiens te overvallen: Maer sy hadden haer wachten wel bestellet/ oock het Dorp met goede Sterckten ende Tupnen wel bewaert gevonden/ veel anders als haer te voren was beschreven geworden. Waer op hy met den Musquettieren soo langhe schermutselde/ tot dat hy een gat en doorganck vandt/ daer deur hy met hulpe der Rupters ende den Musquettieren in dat Dorp gedrongen is/ maer den Majoor met de voorighe Rupters tot reserve gelaten.

Oversulcks hadden haer de Keyserschе upt het Dorp begheven/ maer doch heeft hy de Musquettiers bupten aen den Tupn bereyckt/ ende syne Musquettiers alsoo terstondt hen aen de zijde ghelogeert/ ende die Rupters met kleyne Trouppen haer doen aengrijpen: die sy oock dickmalen oversulcks te rugge dreven/ dat man en peert inde loop bleef/ dewijle sy eenen goeden Tupn voor hen ende die Rupters aen't hanghen van den Bergh schermutseren moesten/ dat het een goede halve ure ende langer alsoo geduert heeft.

Onder desen quam de Keyserschе Rupterye op die ander zijde van't Dorp/ende began met den Sweedtschen Majoor te schermutseren/ maer sy werden inde vlucht ghestaghen/ ende wel deur twee Dorpen gejaeght.

Ondertusschen bzack den Oversten Speerrupter met sijn Rupters oock deur/ ende dreef de Keyserschе Musquettiers inde vlucht.

Als hy nu even veerdich ende oock besigh was om die ghevanghene te examineren/ soo quamen die ghevluchte Keyserschе trouppen te rugghe/ over sulcx hy nu niet anders en meynde/ dan het waren de sijne/ soo werde hy met 8. Compaingien berennet/ die doch/ soo haest hy met sijn Trouppen aen marcheerde/ die vlucht namen. Welcke hy wacker heeft nagheset/ ende haer tot in het Slot Dannenberch ghejaecht.

Op des Keysers zijde commandeerde des Bucquoys Oversten Luytenant/ dewelcke seer ghequetst was/maer de Crabatischе Ritmeester bleef doot: Vande Voetknechten zijn omghekommen/den Luytenant nevens sommighe anderen/ ende 50. op der plaetsen/ sonder wat de Boeren inde huysen noch dootsloeghen/ 146. ghevangen ghewonden/ daer onder een Vaendrager was.

Op de Sweedschе zijde is ghebleven een Luytenant te peerde/ nevens sommighe ghemeyne Soldaten/ ghelijck oock in desen een Luytenant ghevangen is ghewonden.

Dewijle nu de Vyant hem ten laetsten hoe langer hoe stercker sien liet/ so gaf den Oversten Speerrupter sulcx/ als oock het teghenwoordighe gantschе verloop/ den Koninck te kennen/ ende begheerde/ dewijle hy sulcken macht in de langhde te wederstaen op die stede te swack was/ haestighe hulpe begheerde/ met vermeldinghe/ dat aende miantenerinɡe deser Stadt Hall niet wepnich ghelegen was/ ende de Keyserschе op datse niet aen de Meyn deur komen mochten/ daer deur afghehouden werden/ ende ghestut mochten sijn.

Lotringhse werde van de Straesrische gesind

In Elsaten heeft het Lotrinsche roovesind oock tamelick moetē aenhoudē.

Want nae dat die selve niet alleen een ruyme tijt tot hier toe na haer believen daer in't rondе hadde huys gehouden/maer oock eyndelick hen onderstaen hebben der stadt Straesburgh hare Dorpen in brandt te steken/ soo en heeft die voorsz. Stadt sulcken moetwille niet langer willē lijdē/ daerom den Ritmeester Weptzen met sijn Compaingie/ ende den Capitepn Arnold Bovenestp met 200 Musquettiers/ hervoor ghecommandeert/met ordinantie die Lotringhsche offensivè ende defensivè aen te grijpen/ ende te verbolghen. 't Welcke dan in sulcx terstont wert in't werck ghestelt/ ende sijn alsoo op Plessenheym ghetoghen/ by een Dorp ende Slot/ daer ontrent 4. Compaingien uptghemupt Lotringhs Volck/ nevens eenen Tros eñ Bagagie-waghens van 1000. Peerden sterck/ met vele te samen gebzachten roof gheleghen hebben: Ende hebben sulcken plaetse met een dapper resolutie overvallen. De Lothzinghsche hebben hen/ 't is waer/ in't eerste dapper gheweert/ maer eyndelick van de Straesburghsche Rupters ende Voetvolck/ dewijle sy de saecke op haer ernstelick meynden/ inde vlucht ghebzacht/ ende met groot verlies zijn upt den Velde ghestaghen gewonden/ achter laetende wel 100. Dooden/ 2. Bagagie-waghens/2 Cornetten/een grooten hoop Peerden/ ende ander statelicken Bupt. Daer by de Straesburghsche 6 Peerden ende een Trompetter ghelaten hebben. De voorseyde Straesburghsche zijn hierop met groote blijdtschap inde Stadt ghereden/ vele hebben gantsche packen met gheldt/die schoonste Peerden ende kleederen mede ghebzacht/ dat de Musquettieren ende ghemeyne Rupters gantsch in Goudt ende Silver gheborduyrde Mantels/ Rocken ende Kappen quamen inghereden. Op die twee veroverde Cornetten stonden op d'eene die Andromeda op eene sijde/ ende op de ander zijde eenen Beecker/ die een Vos in de mondt hadde/ met dit opschrift: Force fait plus que la fineſſe. Dat is: Sterckheydt doet meer als list. Op de ander Sonne ende Mane op de eene zijde/ ende op de ander zijde dese woordē: Maria Mater Dei,ora pro nobis, nevens het beeld Marie.

Op sulcks zijn 300 Musquettiers upt ghecommandeert gewonden/om te verhoeden dat de Straesburghsche Dorpen van de Lotheringhsche Dorpen niet in brandt ghesteecken werden. Dese hebben by Baer een Lotrings Convoy aenghetroffen/ wel 16 deurschoten/ de overighe in de vlucht ghejaeght/ ende een schoone Koetse/ een Bagagie-waghen/ ettelicke Karren ende veel Peerden bekomen.

Daer by hebben de Boeren daer in 't ronde oock haer beste ghedaen/dapper op de Lotheringhsche waer sy die konden machtich werden aengevallen/ ende haerder gints en weder een groot getal verslaghen/also dat die voorsz Lotheringhsche in Elzaten begonden moede ende verdrietich te werdē/ ende haer altemael daer upt maeckten.

Graeff van Hanauw veroverdt Dupsenheym/ ende Lichtenau.

By soo ghestelde saken heeft oock de Graef van Hanauw Buswijler/in den Name Harer Koninghl. Majest. tot Sweden/ die sterckе Schanse by Dupsenheymb/ die de Keysersche over eenige jaren/ op dese ende ander zijde des Rhijns aldaer ghebouwet/ ende tot noch toe veel quaets daer mede veroorsaeckten/ als te gelijcke het stedeken Lichtenau ingenomē.

1632. burghsche in Elsaten geslagen.

1632. Paltzgraef Chzistiaen van Birkenveldt richt een nieuwe Armade op vooz den Koninck in Sweden.

Onder desen heeft Paltsgraeff Chzistiaen van Birckenveldt / in het Marckgraefschap Baden / Dourlach in Elszaten / ende daer in't ronde een nieuwe Armade vooz den Koninck van Sweden aengestelt / daer by grooten toeloop gheweest is.

Nieuw-gewozven Sweedtsch volck versoeckt die over Oostenrijckse Landt-strecken.

Den 10 Januarij / trock dat in Elszaten nieuw-ghewozven Volck der Sweedtsche / die 6 Cozneteē Kupters ende een Compangie te voete sterck waren / tot Straesburgh over den Rhijn / in die voozder Oostenrijckse Landen / ende plonderden Velese / Appenwyler / Geneschepm ende Kommersweyer / ende staken dat laeste / om dat vier van haer daer vooz doozschoten werden / gantsch in den brandt.

Daer op epschten sy die stadt Offenburgh op / maer dewijle sy die niet en wilden opgheven / ende sy oock gheen Stucken noch Amonitie by sich hadden / ende boven dien even op ditmael van Paltzgraef Chzistiaen ozdinantie quam / dat sy haer weder te rugge begeven souden / soo hebben sy sonder meer upt te richten / wederom moeten afwijcken: Doch hebben sy tamelicke Bupten / ende etrelicke Ghevanghens met haer te rugge ghebzacht. Het Slot Stuffenburgh / Marckgraef Wilhelm van Baden toebehozende / hebben sy geopent / de Vensters / Ovens ende alles in-ghestaghen ende verwoestet / doch inde 300 Voeder Wijn ende 400 mulder Coozns dat sy daerin vondē / ongheschonden ghelaten / dewijle de Wijn in groote stucken lagh / ende aen sacken eñ voerwaghens ghebzeck was. Daer op heeft den Ritmeester Spatz den Paltzgraef van Birckenveldt / met t'samen sijn Gemaelinne ofte Wijf / met 6 Cozneten op Weyssenburgh getonvoyeert / endē inde te rugghe repse Hooghvelden / den Commissarius Ossa toebehoozende / gheplondert ende aenghesteecken. Als nu de Haghenausche Keyserlicke Garde sulcks vernam / soo hebben sy hen naeghejaeght ende by Keyersshoven haer aenghetroffen / den roof meest afghenomen / den Ritmeester gevangen ende wel 40. Kupters verslaghen / maer daer by oock vele vande hare sijn doodt ghebleven. Terstont hier op heeft de Sweetsche Overste Luptenant Straesburgher / den Pas Stolhoven in-ghenomen / ende oock tot Kaastadt de Burghers haer Gheweer doen af-leggen.

Keyserschе hupsē boosslick in Elszaten / ende in't Marcgraefschap Dourlach.

Als dit nu alsoo ghepasseert was / soo heeft in desen den Oversten Ossa eenich volck wel 2000. Mannen te samen gebzacht / ende daer mede van Bzisach uptghetoghen / het Stedeken Loz / 4. mijlen van Straesburch / met accoozt ingenomen / 200. Mannē in Offenburg ghelept / ende den 19. Febzu. met 7. Valckenetten vooz Willstadt / den Grave van Hanauw toe behoozende / gekommen / ende sulcken plaetse opgeepscht. Maer die daer in ligghende Hooftman der Sweedsche / Sextel genaemt / die ontrent 60 Musquettiers ende een ghetal Boeren by hem hadde / heeft hem dapper geweert / oock die aencomedde Keyserschе tot na Griesshepm gedzevē: want hy in hope stont datter secours commen soude / 't welcke oock de Keyserschе selve meynden. Maer als sy saghen datter niet op en volgde / soo hebben sy den 20. Febzuarij sich weder aengeset / die plaetse verovert / ende wat sy in't geweer vonden / neder ghehackt. Den Hooftman ende die meeste Soldaten / mevens de Burgers / Vzouwen ende Kinderen / hebben hun als sy saghen dat de Keyserschе de overhandt kreghen / in't Slot gheretireert. Waer op sy het alles plonderden / de Meulens ende sommige hupsen verbzant. Dewyle nu die in't Slot sagen / dat sy daer geen wederstandt doen konden / soo hebben sy haer overghegheven. Den Hooftman werdt gevanghen / maer de Soldaten in haren dienst genomen / oock het Slot geplondert / ende met vyer verbzandt. In die verbzande Meulen lagen vele vzuchten / die te samen met het ghebouw op 50000 Kijxdaelders gheschat werden.

Daer zijn oock in dese Vlecke niet boven de 40 Hupsen blpven staen / wel 100 jonge Kinderen zijn by desen wesen ellendich omghekomen / ende veel Maeghden wech-gevoert ghewozden. Ende wat aen Goederen over bleeff / dat hebben de Oostenrijckschе boeren des anderendaeghs wech gehaelt.

Die van Franckendael / Heydelbergh ende Philipsburgh hebben op die tijdt in de omligghende plaetsen met wech-boeringhe van Beesten / Koozn ende ander saken groote schade ghedaen. Van Heydelbergh zijn teghens den uptgang van Febzuarij 7 Compaignien Kupters uptghetoghen / by de stadt Philipsburgh over Rhijn gheset / ende sekerlicken tot aen Haghenauw deur ghekomen. Onderwegh hebben sy tot Lauterburgh die nieuwgewozven Sweedtsche Compaingien te Peerde ende te Voete / dooz aenbiedinghe ende hulpe der Burghers / overballen ende tot niet ghemaeckt. Des halven dan / ende dewijle de Sweedsche schoon te vozen van hun dē Lauterburgheren verradersche Bzieff bekomen hadden / namaels de vooznaemste ghevanghen ghenomen / ende daer van den Burgermeester van die Stadt / recht vooz de stadt Lindauw aen eenen Boom doen op-hanghen.

Sweetsche in Lauterburch / verden van de Keyserschе overballen.

Het hebben oot die voozs 7 Compangien / een Sweedtsche Comp. Kupters tot Bellum evenghelijck ghestaghen. Ossa is daerop met 3000 Mannen te voete / ende 12 Compangien Kupters / in Elszaten hier onder ghekomen / sich met haer gheconjungeert / ende daer mede op Kroon-weyssenburgh ghetoghen / dieselve Stadt / dewyle sy tot den wederstant te swack was / in-ghenomen / ende seer qualick daer-in hups ghehouden / oock sommige Raets heeren met haer wech-ghevoert / ende daer op weder te rugghe nae Over-Elszaten haer begheven. Maer onderweghe inder Straesburger heerschappije / bysonder tot Baer / qualick gehandelt / dewijle sijn Krijghsvolck de Wijnvaten den bodem uptsloegen / ende anders alles verdozven hebben.

In Over-Elsaten heeft hy hem met meer Volck ghesterckt / alle in-ghenomen plaetsen sterck beset / ende daerop inde Middel-marckgraefschap ingevallen / ende op Paesch-avont in Dourlach gekomen / ende den Marckgraef ghedwonghen / dat hy sijn daer-in-ligghende ghewozven Volck tasseren / ende by hem haer in dienst begheven soude moeten toe-laten: maer daer by hen de Kupterije retireerden. De Marckgraef moeste haer oock een groote somme ghelts gheven. Het was deses Ossa intentie / de Monsterplaets in't Marckgraefschap Baden te verhinderen / dewijle aldaer de Paltzgraef van Birckenveldt / den Oversten Kellinger / den Hertoch van Wurtenberch en andere haer volck souden monsteren ende t'samen

Ossa will de Sweetsche Monsterplaetse in't Marckgraefschap Baden verstooren.

Ossa neemt Stolhoven en Lichtenauw weder in.

1632. men voeren/waer toe hy dan inde boven-Oostenrijckische Landen/ den 3. Man dede opmanen. Ende sulck sijn vooz-nemen is hem oock ten deele wel ghelucket. Want nae dat gemeldt is/heeft hy Stolhoven opge-eyscht/ maer de Luytenant Straesburgher/ die met eenich Sweetsch volck daer in lach/antwoozde hem goedt soldaets. Maer des niet te min en verschzickte hy niet/ hy onderkroop met macht daer vooz/ of hem nu wel die voozsz. Straesburger 2. stozmen afloegh/ so heeft hy hem doch eyndelick/ van wegē gebzeck aen secours/eñ continueringe der belegeringe/moeten opgevē/eñ is met goet accooz daer uptgetogen eñ na Dourlath geconvoyeert gewozdē. Na desen heeft het op het stedekē Lichtenauw ghegolden / daer in den Hooftman Hoozberghet met een Sweedtsche besettinghe lagh/ die heeft hem op hope / dat hem secours gheschieden soude / soo langhe opghehouden/ dat hy eyndelick gheen ander Conditiones als nae wille sijns vyandts heeft moghen verkrijgen: In deser ghestalte hy dan den 10. Aprile overweldicht / hem ende sijne Soldaten ghevanghen ghegheven/ ende daer by aensien moeten dat dit Stedeken eerst gheplondert / daer na in brandt ghesteken/ende in alles inder asschen ghelepdt is ghewozden. Als dit nu alsoo was uptghericht / so is dit Volck in het Hanauwsche Landt ingheballen/ende dat selve die volkomen reste ghegheven / ghelijck dan op eenmael verscheyden Dozpen in brandt hebben ghestaen. Sijn also die arme lieden daer in 't ronde op beyde sijden des Rhijns/met rooven/ moozden ende branden jammerlick vervolght ende gherupneert ghewozden.

Spangiarden nemen Nieustadt eñ Spiers weder in.

De Spaingaerts hebben in desen oock niet stille gheweest / maer upt Franckendale eenighe Compaingien sterck / vooz Nieuwstadt aende Hardt ghekomen / ende dese plaetse opgheeyscht. Die daer in gelegene Boeren hebben sich daerop nevens den Burgheren dapper gheweert / ende sommighe ter nederghelepdt / maer doch eyndelick haer moeten opgheven: Waer op die Spaingaerts wel 300. stucken Vee ende ander saecken daer upt namen/ en sijn weder daer van ghetoghen.

Spaensche werden by Mentz van de Sweedsche geslaghen.

Die Spaingaers waren cozts te vozen wederom sterck over de Mosel gekomen/ende haren tocht op Altzey gerichtet. Als nu sulckx de Sweedtsche Rijckx-Cantselier Ochsenstern/ die doen ter tijt tot Ments was / bekent wert en vernam / soo heeft hy terstondt die by Cassal ligghende Kupterije / over den Rhijn ghebzacht/ eñ een mijle weeghs vooz by 't voozsz. Ments / om op des vyandts Acten wat nauwer acht te nemen/ marcheren laten.

Gheliick nu de Spaensche Generael Commissaris Lucas Cagno den 13. Aprile vooz den daghe/met 12. Compaingien Peerden op was / ende noch meer andere tot sijn meerder verseker ingh nae te volghen ghecommandeert hadde/ van mepninghe den Rhijngraef in sijn Quartier te vallen / ende hem t' overrompelen: Maer die selve hadde hier van seker kennisse / ende heeft hem met goeder ozdeninghe daer upt begheven / ende hem ghenaerdert by die voozsz. Sweedtsche Kupterije/ die dan inder hoochte op 't blacke veldt haer hielden/ dat sy vanden Vyandt/ die in 't Dal waeren niet wel in acht konden ghenomen werden: Als hadde hy (Spaensche Commissarius Ghenerael) teghen den selven der toeversicht alleen sommighe Trouppen vanden Rhijngraef aengetreft/ met sijn 12. Compaingien den Bergh opghesteghen/ maer so haest hy aldaer de Cavallierye in 't ghesichte kreech / hem gheliick ghewendet / ende na dat hy niet meer als 4. Vandeliers ghelost en hadde/ met groote confusie de vlucht ghenomen. 1632.

Waer op hem dan die voozsz. Rhijngraef met sommighe Compaingien van sijn Regiment/ ende 5. Compaingien Finnen terstont in 't yseren Harnasch waren / haeren Vyandt floeghen ende naejaeghden/ dat of wel van des Vyandts hier na marcherende Compaingien noch 10. daer by quamen / die selve nochtans niet ghebeydt hebben / hoe wel haer cameraden haestelick nae haer toe quamen tot hulpe/ maer al t' samen de vlucht namen/ al eer de eene noch by de ander quam / soo dat aldus de Spaensche meeste Cavaillerie in confusie gerocht.

Die eerste 12. Compaingien werden gants ghestaghen ende verdeelt / wel 300. nederghehouwen / ende 6. Standarden verovert / oock des Generaels Commissarij Adjutant / ghenaemt Anthonius Alevze/ nevens 2. Ritmeesters / ende ander ghemeene knechten ghevanghen / ende nae Ments ghesonden. Des anderen daeghs hebben de Sweedtsche noch eenen Standart bekomen/ datter alsoo 7. te samen verkregen werden. De Sweedsche Kupterije heeft hem daer op nabp den Spaensche Legher ghepzesenteert / Maer zy en wilden hen niet upt haeren voozdeel begheven / schoten evenwel sterck met stucken / maer 't verginck sonder schade.

Spaensche breken deur in de Palts ende nemen de Stadt Spiers in.

De Spaensche sijn daer op wederom wat te rugghe geweken / waer op haer de Sweedsche oock nae Ments begaven / maer als ondertusschen ghene wat aessem verhaelden/ ende met meerder volck versterckt werden / sijn sy in grooter haest onder den commando des Graven van Kiedtbergh of Embden eñ Don Philippo de Sylva, over den Hontzruck inde Palts / op Spiers ghetoghen. In die selve Stadt lach/ 't is waer/den Oversten Hoznerck met een Sweedtsche besettinghe. Maer als de Spaensche daer recht vooz quamen/soo accozdeerde hy met haer terstondt / ende gaf de Stadt over sonder noodt ende teghenstandt/ ongeacht de Sweedsche Armade van Mentz ende ander plaetsen alreede tot ontsettinge naby waren aenghekomen gheweest. Om dese on-loffelicke daedt wille hy oock terstont upt bevel des Sweetschen Rijex-Cantselier Ochsenstiern ghevanghen ghenomen werdt / ende nae Mentz is gevoert gewozden.

Die stadt Wozms werdt oock in den stant van sulckx ende ten desen aensiene sterck bevesticht / ende tot sulcken eynde de Vooz-stadt afghebzoocken / daerom veel Burghers qualick te vzeden ende seer vertoznt waren.

Middeler-wijle hebben de Spaensche by Spiers een Legher ghestaghen / ende sulckx met Retrencementen wel voozsien/ende aldaer op secours/ 't welcke Don Gonsales de Cordua (die hem vermeten heeft dē Koninck in Sweden haest noch den wegh nae de Oost-zee toe te wijsen) bzenghen soude : die dan tot desen eynde oock alreede tot Trier aen-ghekomen was: Maer het scheen dat een boose arghwaen/ welcke hy tegen de Staten gevat had-

1632. de/ſpnen vooztocht ende aenkomſt inde Paltz verhinderde. Gheliick dan ſulckx oock haeſt aen den dach quam/ dewijle deur den gheweldighen Velt-tocht des Vooztuchtigen Pzinze van Ozaingien / niet alleene hp te rugghe ghehouden/ maer oock dat alreede in ende om Spiers ligghende vooz ſz. Spaenſche volck/ weder nae de Nederlanden werdt af-ghevooz-

Spaenſche verlaten Spiers. dert. Die dan in de ghemelte Stadt vooz den aftocht qualick handelden/d'Inwoonders op 't uptterſte uptgheſogen/ende gants in 't verderven gheſet hebben/ oock allen vooztaet van Stucken/Dobbel Haecken/Ammonitie ende ander ſaecken daer upt wechghevoert/ inſghelijcken bp haren aftocht 3. Burghmeeſters ende eenighe Raetſheeren met haer geſleept ende alſoo daer van ghetoghen.

Na dat nu de Sweedtſche Rijckx-Cantſelier Ochſenſtern van ſulcken Optocht tijdinge kreech/ ende vernam dat de Spaenſche Armade met alle bereptſchap ende 5. klepne Stucken in volle marcheringhe was / ſoo heeft hp terſtondt de reſolutie ghenomen met de gantſche Armade te volghen/ den vpandt het hooft te bieden/ ende ſoo het moghelick waer / op te houden/ ende tot eenen Slach te bzenghen.

Spaenſche werden van de Sweedſche vervolgt ende geſlagen. Deſ halven hp dan nevens Paltſgraef Chziſtiaen van Birckenveldt / Generael over de Rupterije / den 23. Meye van Ments is opghebzoken / ende nae Altzheymb toe ghemarcheert/bp ſich hebbende aen Rupterije de Rijngraefſche/Paltſgraefſche/ende Schavelitſkp Regimenten/ benevens den Pfleriſchen / Hubaldiſchen ende Kellingeriſchen Sgadzonen: Aen Infanterie den Overſten Hoogendozps/ Overſten Viſedoms / Overſten Walſteyns/ Overſtē Hubalds ende Naſſauwiſch/als oock des Overſten Kanofskp/ende Hoznecks Bzigaden/nevens dzie halve Kartouwen/3 Quartier-ſtucken/ende 14 Regiment-ſtucken. Met deſe Armaede is den Rijckx-Cantſelier op den Vpandt toeghetoghen/ ende den ſelven avont dat Volck vooz Altzey in't veldt ghelogeert.

Den volgenden dach als men vernam dat de Spaenſche Armade niet verre van een Dozp Stere de Bupl ghenaemt/hem bevandt/ ende in vooznemen was nae het Gheberghte toe te marcheren / ſoo en heeftmen deſe gheleghenthept niet willen verſupmen/maer terſtont den rechten wech nae haer toe ghenomen: Oock haeſtelick dē Rhijngraef met ettelicke Trouppen vooz-aen gherommandeert / welcke de gantſche Armade volghden. Als nu de vpant bp de vooz ſz plaetſe Stere de Bupl / Num. 1. hem hieldt/ ende haerer in 't gheſichte kreech/ ſoo heeft hp de Bagagie van ſtonden-aen vooz upt laten gaen/ ende hem in 't ghetal Num. 2. vooz een Boſch op een fijn effen Veldt/in Batailie gheſet. In deſen heeft die Sweedtſche Armade op den Berch letter A. hem oock gheſtelt. Daer dan de Vpandt bp Num. 3. hem evenghelijck in ſlach-ozdeninghe begaf/tot die Sweetſche Stucken aenghekomen ſijn/maer al eer die gantſche Cavaillerie overquam/hebben de Rhijngraefſche trouppen aengheſet/ende met de Spaenſche ghetroffen/ de ſelve in confuſie ghebzacht / ende 4. Cozuetten verovert/oock heeft hem die Spaenſche Armade/ die bp Num. 3. ſtaet/begonnen te retireren/dewijle de Sweedtſche met den Stucken alſoo op haer ſpeelden / dat zp in 't Veldt niet blpven konden. Derhalven ſp ſich na Num. 4. haer achterhielden/ ende aldaer weder gheſet/ Ende middeler wijle is de Sweedſche Rupterije na Num. 3. op den Vpandt ghetoghen / maer d' Infanterije nae letter B. ghemarcheert/aldaer ſich weder geſet ende ettelicke Regimenten Stucken onder de Spaenſche laeten gaen. Waer op zp haer plaetſe andermael quiteerden/ ende ſijn inde Boſſchagie geweken. De Sweedtſche zijn haer gevolght/ in dien wegh de Cavaillerije/ende op de rechte handt deur't Boſch de Infanterije. Daer dan wederom aen een kale plaetſe 4 Comp. Rijngraeffſche in d' Ariergarde ghevallen zijn: Maer dewijle de Spaenſche een achterhoede van Muſquetten gemaeckt hadden/ ende ſterck op de Rijngraeffſche aendzonghen / ende het Sweedtſche Voetvolck van weghen des hooghen en velen Gheberghtes niet ſoo haeſt daer bp kommen konden / ſoo hebben ſp haer weder moeten te rugghe begheven; doch heeft dat Birckenfeldiſche Regiment den Vpand inde flanckeringhe ghetreft/ende haer alſoo weder inde Boſſchagie ghedzeven. Waer over dan die nacht is ingevallen/dat den ſelven avont de Sweetſche niet vozders uptrechten kondē/maer hen ſoo goet als ſp konden/ in het Boſch logeeren moeſten. Gheliick nu onder deſen de Spaenſche bemerckten / dat de Sweedtſche met de gantſche Armaede voozhanden waeren / ende haer op den voet volghden/ oock ſoo veel gheſpeurt hebben/ dat de ſweedtſche met een goede Reſolutie ghekomen waren / om haer met macht aen te grijpen / ſoo en hebben ſp gheen beter middel gevonden/dan haer mette vlucht te ſalveren/ Derhalven ſp dan oock noch dien ſelven nacht tot hulpe naemen / ende zijn ſoo ſterck als ſp kondē vooz gemarcheert. Doch de Sweedtſche en hebben haer noch niet vergheten / maer ſoo haeſt den dagh (zijnde den 25 Maij) aenbzack/ haren Vpandt begonnen wederom nae te ſetten. Daer ſp dan de ſpaenſche op eenen Bergh over den Pas bp Num. 5 ſtille bevonden. Waer op ſp haer bp letter C. weder ſtelden/ende daer-en-tuſſchen ettelicke trouppen ſweetſche Muſquetten mette ſpaenſche Muſquettieren/ die aen den Pas laghen/ ſchermutſeerden. Gheliick nu de ſweedtſche ſtucken begonden te ſpelen / hebben de ſpaenſche haer wederom moeten retireren. Onderwijle zijn eenighe ſweedtſche troupen over het Mozaſch op de rechte handt/letter E. ghekomen / ende na Katzenhupſen gemarcheert/ 't welck de Vpandt als hp ſulcks bemerckte/ ende daer bp ſagh dat de ſweedtſche/ongeacht den quaden wegh/ hoogh Geberghte ende veler Paſſen/hun te vervolghen ende aen te grijpen/eenmael ghereſolveert waren/ſoo hebben ſp te vooren de Bzugghe in bzandt geſteken/ ende af-ghewozpen/oock veel Bagagie/let. F. verbzandt/ ende upt vzeeſe laten ſtaen / op dat hp ſoo veel te ſnelder vooztaeſten / ende upt der Sweedtſche handen ontloopen mochte/ ende die ſelve nacht noch deur de Boſſchagie tot bp Hilgen Muſchel ghemarcheert. Maer de ſweedtſche zijn vooz Katzenhupſen gebleven / doch den volghenden dagh den Vpandt wederom ſterck naeghevolght/ ende boven de 150 van hem ghevanghen bekomen / welcke ſepden dat de hare/'t is waer/ vanden beginne af/de Sweetſche niet en mepnden te moepen/ maer na dat ſp eenmael aengegrepen werden/ ſoo

1632.

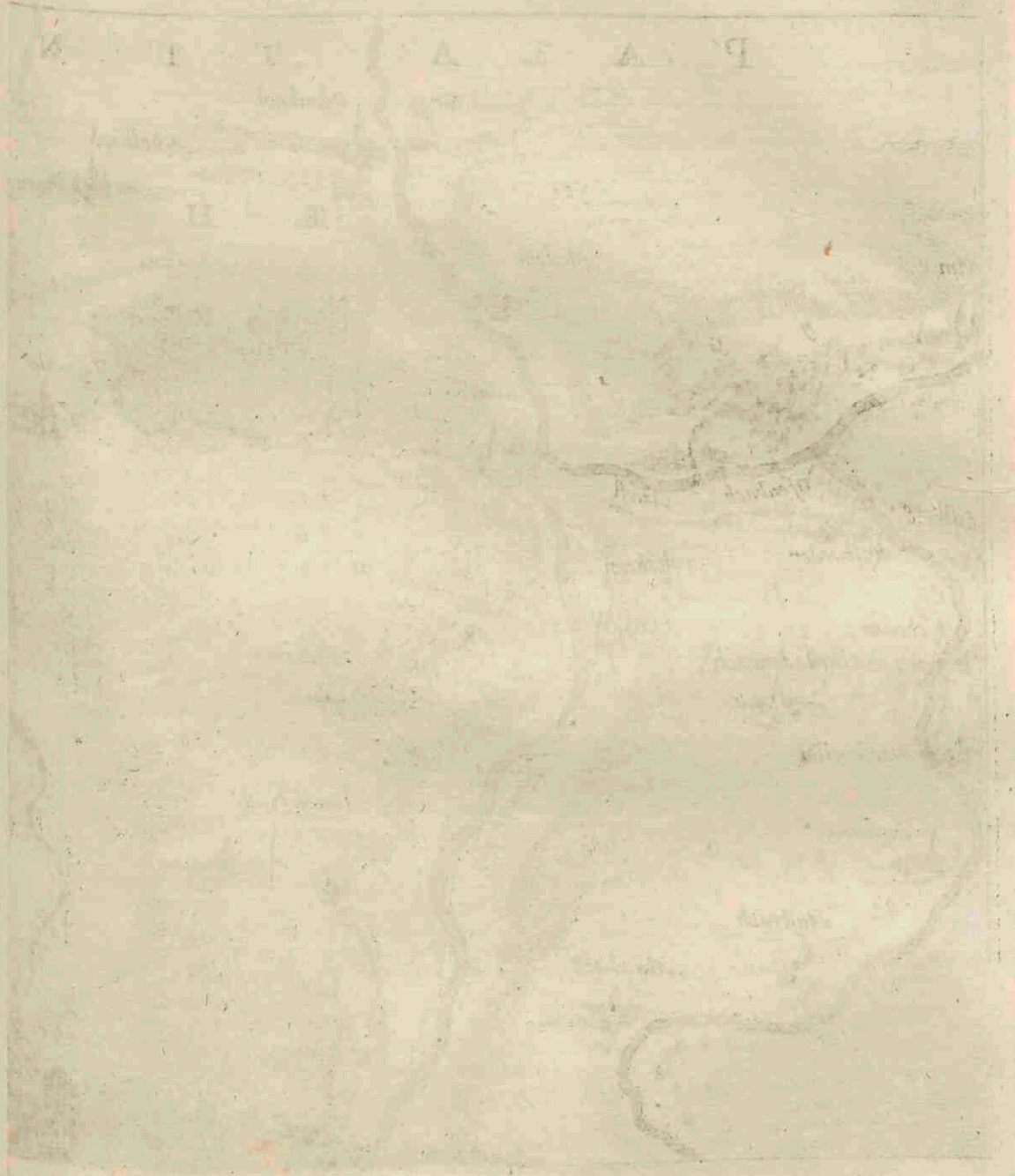

Grundtriß vnd Entwurff etlicher ohrt der Chur Pfaltz vnd wie die Spanier nach etliche treffē endtlich gar dar auß geſchlagē wordē.

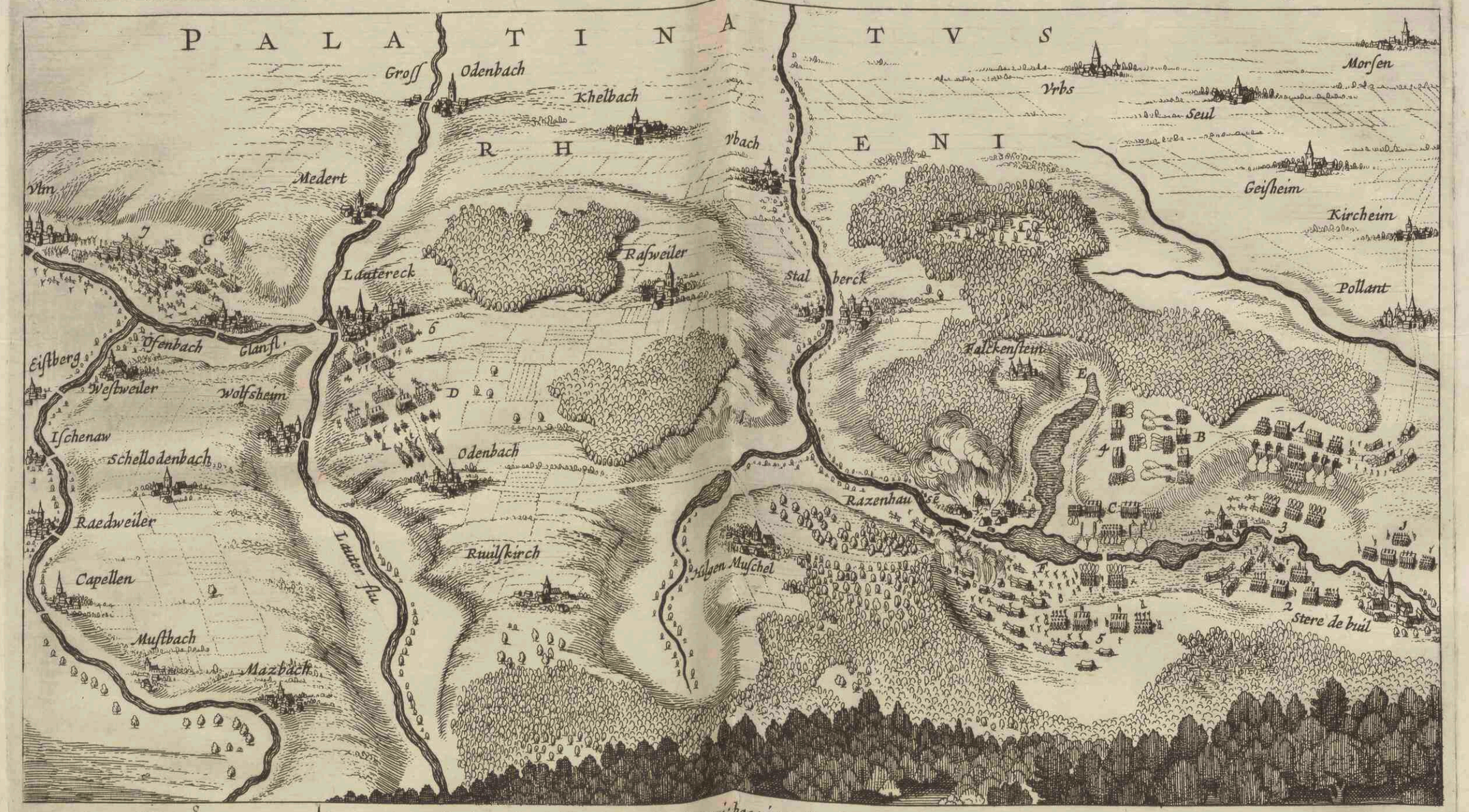

1. 2. die Spaniſche Armee
A. Schwediſche Armee auff der höhe Schargiert die Spanier ſo im thall N° 3 gehalten

B. Zweyte Treffen der Schwediſchen mit den Spaniſchen N° 4
C. dritte Treffen N° 5
D. Vierte Recontre bey Lauterick N° 6

E. Moras F. Spani: bagagi wagē verbrnt
G. Leſte Treffen N° 7 da die Spaniſchen gantz Zertrent worden.

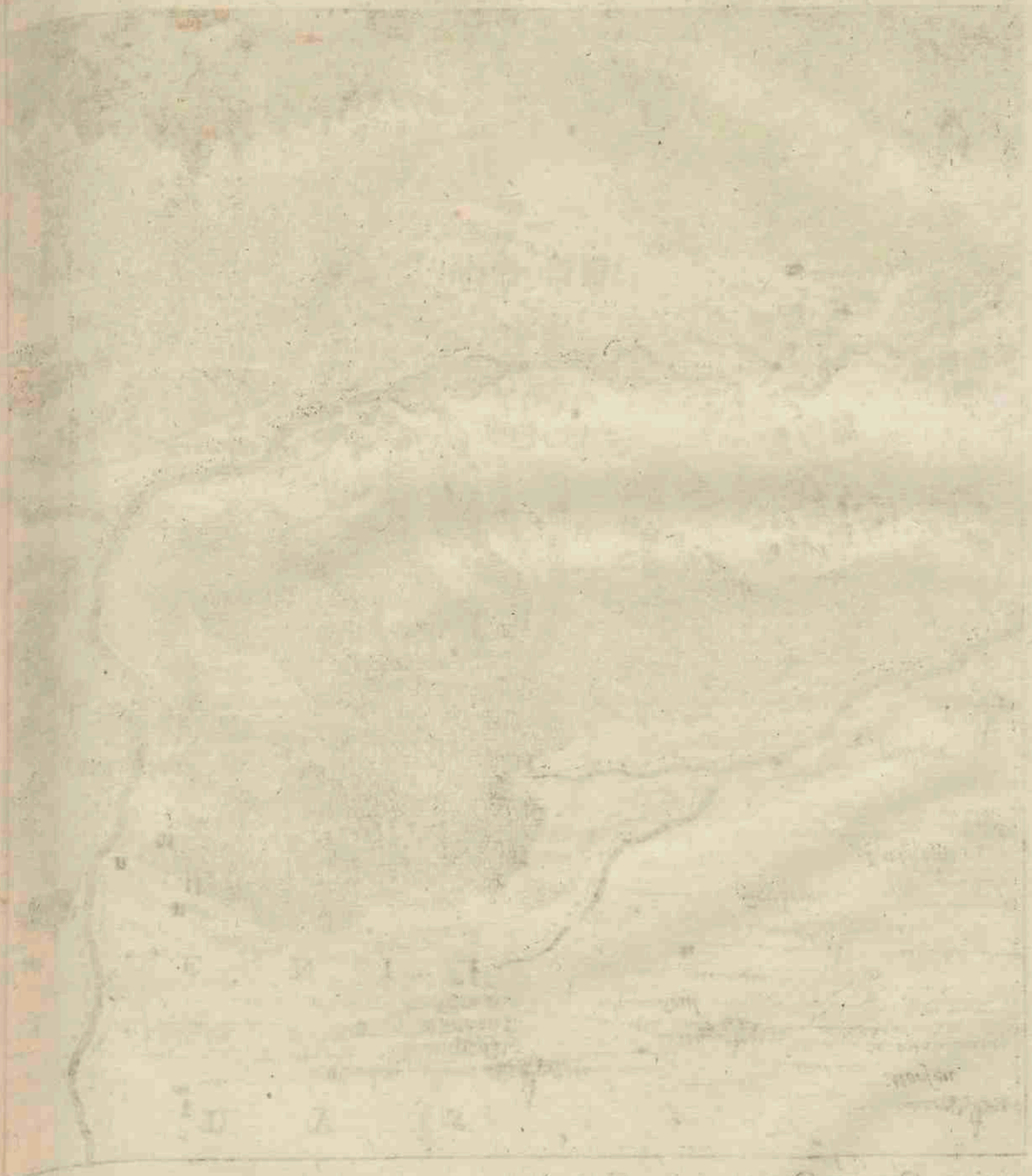

1632. soo waren sy van de selve tijdt af in gestadiger vreese ende verschricken voortgheruckt / ende in sulcken haestighen marcheringe aen volck ende bagagie groote schade gheleden. Voor Lauterecк heeft den Rhijngraef/ die de voortocht hadde/haer andermael by Num. 6. geset ghevonden/ maer eer de gantsche Sweedtsche Armade volghde/ so hebben sy haer wederom in den Grondt / over den Glan gheretireert: daer op de Sweedtsche/'t is waer/volghden/ maer dewijle daer een groot onweder met der nacht inviel/soo is dat volck by letter D. ghelogeert gheworden.

's Anderdaeghs vroegh heeft hun de Rijngraef Otthо Lodewijck met sommige Kupterie letter G. naegeset / ende by Vlms in hare Bagagie Num. 7. gevallen / die selve meestendeels geplondert/ ende wat daer by gevondē wert/ nedergehouwē/ dat alsoo de Spaensche in dese marcheringe wel 1500. Mannen/ nevens alle Bagagie/ verloozen hebben. Sijn alsoo voor dit mael met slechte reputatie upt den Pfaltz gheconvoyeert gheworden. De Sweedsche Rijcx-cantselier heeft hem hier mede contenteren laten / ende het Volck met voorder na settens op haer vpanden (dewyle doch de vpandt tot gheen standthoudinghe te brengen was) niet willen uptmatten.

Coning in Sweden/ schickt een Gesant aen d' Eed-genooten.

Terstont inden beginne deses jaers heeft de Koninck in Sweden/ eenē Legaet na Switserlant gheschickt / ende den Eedt-ghenooten voorghedragen/ dat hy met hun wel in't verbondt soude willen treden. Hier over hebben de Roomsche Catholische eenen dach tot Lutern gehouden/ ende by eyndinghe des voorsz. Sweedschen Ambssadeurs/ die hem onder desen tot Zuprich ophielt/ op sijn aenbrenghen vermeldet: Sy / die Roomsche Catholische Eedt-ghenooten / deden sich bedancken / dat de Koninck sich harer Verbondtenisse weerdich achtede/ sy hielden ook den Koninck eñ sijn Wapenen in hooghер eeren/ alleen in eene Verbontenisse en conden sy sich deser tijt niet verstaen noch inlaten/ maer wildē haer Vrijheydt behouden. Met dese antwoordt is de Sweedtsche Ambassadeur qualijck te vreden gheweest / is selve van Supzich na Lucern gherepst / ende hem aldaer van weghen sijns Koninck sterck beklaecht over die ghegheven antwoordt: Maer die Roomsche Catholische Eedt-ghenooten hebben't naemaels herhalet; dat / naedien sy met ander Potentaten / ende sonderlingh met het Huys Oostenrijck verbonden waren/ soo en konden sy sich in gheen ander Verbontenisse in-laeten noch daer toe verstaen.

Protesteren Eed-genooten laten de Koning in Sweden in haer Heerschappijen volck werven.

Maer de Euangelische Eedt-ghenooten/ hebben haer wat beter gheaccommodeert/ende of sy wel in die Verbondtnisse niet en willen bewilligen in desen ghelijcken ghevalle/ soo hebben sy doch toe-ghelaten / dat in haere Heerschappyen ende Ghebiedt voor hare Koninghl. Majest. Volck ghewozven is gewozven / ongheachtet naemaels Eertz-Hertogh Leopoldus deur Ghesanten hem by haer beklaeght heeft / dat sy die Erf-verbondtnisse met den Huyse Oostenrijck niet en hielden/ gelijck sy schuldigh waren/ maer deur toelatinge der Sweetsche wervingen vreecken souden. Voorders hebben sy op een dagh-settinghe tot Baden besloten / den Spaingiaerts geenē Pas meer te verleenen/maer die Graubunters in haer beschut te nemen/ ende dieselve met lijf en goedt by te staen. Ende hier in hebben eyndelick ook die Roomsche Catholische Eedt-ghenooten bewilligher/ende haer in desen puncte soo wijdt verklaert / dat men sich voortaen tot haer te versien of te beyzienden hadde. De Keyserlicke Commissarius Ossa was doen ter tijt in Lindauwe/ 't welcke hy sterck bevestichde/eñ aldaer veel Krijgspzeparatien heeft aengestelt / soo vergaderden haer ook op die plaetsen veel Keys. Krijghsvolck. Van sulcкr werdt den Hertogh van Roan van sommige goede plaetsen berichtet/ ende daer by vermaent/ dat diergelijcken pzovision een bewijs gaf / dat de Keyser in voornemen was / pets teghen der Graubunters Landt te attenteren. Derhalven die voornoemden Hertogh van Roan syner saken vlptigh waer nam/ goede opmerckinghe op hare Actiones hadde / ende allerley bereydtschappen maeckte hem te wederstaen. Tot welcken eynde hy hier en daer in Graubundten/ daer het van noode was/Vestinghen liet bouwen. Sonderlinghe maeckte hy tot Valencien by de Bzugghe Kagaz/teghen den Rhijn een nieuwe Vestinge/daer in hy ook Meyenfeldt liet in-slupten/ om allen besorgenden inval totten Grauwbunters des te beter af te wenden.

1632. Eed-genooten nemen Gzaubunters in haer beschерm.

Hertogh van Roan maect groote Krijghspzeparatie in Gzauwbunten.

Of nu wel die voorder Oostenrijckische Landen Cantzelier by der Eedt-genootische t' samen-komste tot Baden hoog ter hertē neemt/ maer nochtans de saecke verklepnt/ segghende/ het waren des voornoemden Ossæ Krijgsbereydtschappen op de Grauwbundters in't minste niet aenghesien/ soo en wildemen doch die woorden niet betrouwen / want ghelijck men te seggen plach/gebzande Kinderen vreesen het vyer/ also geschiede't ook by dese dinghen. Dewijle haer noch in verscher gedachteniſse stondt/ wat daer voor wepnich Jaren met de Graubundters ghepasseert was in de Veltholijne/daerom men altijt in sorge stont/ het soude weder dierghelijcken pet-wes voorghenomen werden. Dewijle nu den Hertogh van Roan sulcke suspecte bereptschappen van Ossa sach/ so en ruste hy ook niet/ ende wende alle vlijtighepdt aen/ op dat hy dierghelijcken listighen aenslagh mochte voor-komen. Want het hadde een aensien/ dewijle Ossa die stadt Lindauwe / als voor ghemeldt is / soo sterck bevestichde / als wanneer het gheljckсaem (soo het in Graubundten seplen wilde) aldaer in sijn nieuwe Vestinge dan de retrepte zijn moeste. Middelertijt werdt den Hertogh van Roan naemaels vandē Koning in Vzanckrijck geconfirmeert/dat hy Generael in Graubundten zijnde / noch 3. Regimenten werben soude/ ook de plaetse eenes extraordinari Ambassadeuren inde Eedt-genootschap bedienen soude. Voorder soude hy in Grauwbundten doen / ende handelen gelijck het den nootdzuft voordert/en hy voor 't beste achten soude/sonderlinghe soude hy de Eedt-ghenooten ter eenighepdt / ende dat sy hem hulpe ende handtreyckinghe by desen wesen doen souden/ troostelick in den naeme Haerer Majest. vermanen.

Hertogh van Roan krijgt nieu bevel vandē Koninck in Vzanckrijk hoe hy sich in Graubunten houden sal.

Die Rebellen in Veltholijne hebben op dese tijdt den D. Venostam/ als haren Ghedeputeerden / totten Hertogh van Roan afgheson-den/ dewelcke van harent-weghen by hem alderhan-

1632. derhande heeft aengebracht / dat namelick sy tot de Kroone Vranckrijck wel geneycht sijn. Maer hy heeft met korte woorden gheantwoordt: Men kende haer gemoedt ende herte seer wel / dat sulcx met desen uytterlicken protesteren / ende ander aensegginghen niet overeen stemde / insonderheydt dewijle sy onder malkander de sulcke die het met der Kroone Vranckrijck ghehouden hadden / om 't leven hebben gebracht. Derhalven souden sy haer als-nu resolveren / hoe sy gesinnet waren / ende hare menichvuldige feylen bekennen / in desen ghevalle souden sy des te grooter faveur ende ghenaede te verwachten hebben / contrarie desen en souden sy niet behoeven pet goedts te hopen.

Korts hier op hebben de Rebellen in Veltholijne ende Kleven op een nieu verboden / dat die upt-ghedrevene niet en souden weder in 't Landt woonen / sonder speciale toelaetinghe der Gheestelicken / welcker gheweldt anders tot daer toe de Overheydt alleen toebehoorde / ende is alsoo onder eenen schoonen pretext ook de Inquisitie mede in 't Landt ingheslopen.

By soo ghestelde saecken / hebben de Engadijners / die schoon een tamelicke tijdt deur een Edict vanden Hertoch Leopoldus / hares Exercitij der Reformeerde Religion berooft waren / willen wederom aen sommighe plaetsen laeten prediken. Maer als de Bisschop van Cheur hem hier over by den Hertoch van Roan / van weghen sulcker nieuwer ende veranderinghe der Religion heftich beklaeght / soo heeft hy seer haest eenen daer henen afgheordineert / haer te verbieden dat sy niet voorder met sulcken prediken voort voeren. Want hy en wilde niet hebben datmen in die tijdt pets eenighe veranderinghe in Religions saecken soude invoeren ofte beginnen / ten aensiene van eenighe boose ghemoederen / welcke lichtelick oorsaeck nemen souden / eenighe onruste te bewegen onder de Vrienden ende Verwantē / als wanneer men de Reformeerde Religie favorisseerde / ende tot der selve bevorderinghe alle saecken richtede.

Een Arend wert op de Stepgh in Graubunte geschoten.

Den 4. Martij / heeft een Soldaet op der Stepch in Graubunten eenen seer grooten Arent in voller vlucht gheschoten / dat hy op een schildwachters hupsken doodt ter neder viel; diens vleughelen uytghespannen / waren by 9. roe voeten lanck / die Klauwen waren schoon blaeu ende uyttermaten groot. In sijn Maghe sijn ghevonden ghewrocken een Klauwe van een Gepte / een black been aen beyde sijden seer scherp / Item een margh-beentjen / ende dan een margh-been van een Menschen schenckel. Hier van sijn verschreven redenen ghevallen ende seldtsaem daer van ghediscoureert ghewrocken.

Verloop tusschen de Sachsische en Keyserschе.

Wy willen nu verhalen wat hem tusschen de Keyserschе ende Sachsische heeft toegedraghen in Bohemen. Aldaer hebben den 8. Februarij / de Keyserschе sterck haer voor Brandeys gheset / daer upt de Sachsische / dewyle sy te swack waeren / om een haestich secours na Prage schreven. Waer op die Overste Hoffkercke met ettelicke Compaingiē Ruyters daer heenen tooch / ende den Vyandt afghedreven / sommige ter neder ghehouwen / ende eenen Crabaet Ritmeester ghevanghen / ende 't secours nae dat hy die inliggende besettinge versterckt hadde / weder na Prage ghesonden / ende sich daer nae toe begheven. Op welcken des anderen daeghs 2. Regimenten Crabaten / met 200 Musquettirs weder voor Brandeys gecomen sijn / in mepninge 't selve in haer ghewelt te krijgen: Maer haeren aenslach heeft gefeylt. Want als die daer in commanderende Hooftman haeren aentocht vernomen heeft / soo heeft hy inden Boomgaerdt van't Slot 100 Musquettiers versteken / daer nae teghen den Vyandt upt-ghevallen. Ghelijck nu die selve sterck op haer hebben aenghese / soo heeft hy hem ghestelt als wilde hy de vlucht nemen / om te wijcken naer den Boomgaerdt van het Slot: Maer de Krabaten hebben dapper nae-ghehouwen / tot dat sy in den Boomgaerdt van 't Slot ende soo verre ghekommen sijn / dat die versteecken ende verborgen Musquettiers achter haer sijn gheweest / Daer hebben sich die wijckende Sachsische omghekeert / ende die verborghen Achterhoede ook te voorschijn ghekommen / ende alsoo vper op haer ghegheven dat sy ghedeelt sijn ghewrocken / vele neder ghehouwen / ghevanghen / ende die overighe inde vlucht gejaeght werden. Even op die selve tijt hebben ook 7 mijlen van Praghe eenighe trouppen Krabatē haer op een schip over de Muldauw laten setten / om te willen marcheren nae Pilsen / Maer als die Boeren daer in't ronde / die goet Sachsisch waren / sulcks vernamen / soo hebben sy hen wel by de 600 sterck vergadert / ende die Crabaten achterhaelt / vele ter neder ghelepdt / ende de schupte in 't water versonken.

Daer sijn ook inde 600 Musquettiers ende by de 400 Peerden van Prage / upt ende nae Werraum gereden ende ghestroopt / daer voor eenighe Crabaten neder ghehouwen / sommige ghevanghen / ende wel 300 stucken Vee bekomen. Waer op die daer in 't ronde liggende Crabaten haer in 't voorsz Werraum gheretireert hebben / doch nadien sy hen aldaer niet en betrouden seker te sijn / hebben sy dat stedeken in brandt ghesteecken / ende sijn daer van ghevlucht.

Saatz in Bohemen / wert vande Keyserschе overvallen ende inghenomen.

De Keyserschе hebben hen hierop wel haest ghewroken ende wederom uptghesien / want over sulcks sy den 11 Februarij de stad Saatz onversiens overvallen ende verovert hebben / 't welck aldus is toeghegaen: Als de Keyserschе vernamen dat de Sachsische in den sinne hadden Saatz te fortificeren / ende tot sulcken eynde drie Cornetten Ruyters / en drie Compaignien te voete daer in gelept hadden / soo heeft den Hertoch van Friedlandt den Oversten Gallas die op die tijdt in Pilsen lach / ordinantie ghegheven / om te sien hoe hy die voorsz stadt soude konnen bemachtigē. Waer op hy terstondt den Oversten Marazini met 1000. Musquettiers ende 500. Peerden daer henen afgheordineert heeft / die hebben inder nacht met hulpe van eenige Catholische Burghers / die Stadt onversiens beklommen / die besettinghe / ongheachtet die selve als sy sulcken inval ghewaer werden / hebben sich dapper ter weere gheset / ende wel twee uren lanck haer teghengehouden / meestendeels met t' samen vele Burghers nedergehouwen / ende anders met de vrouw persoonen qualick ghehandelt / ook verschreven verdrevene / ende exulerende Boheemsche Heeren / die haer by den

Keyserschе werden by Brandeys geslagen.

Progres

1632. Pzogres der Sachſiſche Armade wederom in die ſelve Stadt begheven hadden/ ende aldaer ſeker mepnden te zijn/ ghevangen ghenomen/ als namelick: Wilhelm Frederich van Kolobzath/ Chziſtoffel Herobſchiszky/ Frederich Scherka/ Wederſchich Scherka/ Bohuſlauw Marchatz van Tredatz/ Karel Greffinger/ Bohuſzlauw van Hzobſchutz/ Lodewijt Noſzlinger/ Bohuſzlauw Vdetzky Schoona/ Geozg Knitzky van Tetauw/ N. Miraſchafky/ ende Geozg Hadeck/ dewelcke des Gravé Exernin Heerſchapppe ſijn ingetogē/ ende als hy na Pilſen ghebzacht is gewozden/ upt becommmerniſſe geſtozven is.

Als nu die Sachſiſche die in Kaden/ ende daer in't ronde gheleghen hebben/ vernamen/ hoe het met Saats vergaen was/ ſoo hebben ſy haer na Annabergh gheretireert. Waer op die Keyſerſche Kaden Comothau ende Slackenwald oock in genomen/ ende ozdinantie gemaeckt hebben/ die Boſſchagie neder te hacken/ op dat die Sachſiſche in Bohemen beſloten werden/ eñ niet weder upt in Sachſen konden comen. Was alſoo op datmael groot perijckel voozhanden/ ſonderlinge dewyle die Keyſerſche etteliche ander plaetſen meer daer in't ronde inmamen/ 't welcke wel hadde connen verhoedet werden/ wanneer daer maer voozſichepdt by de Sachſiſche Armade waer gebzupckt gewozden/ eñ niet pet wat hepmelick ware inghecropen by de Sachſiche Armade.

Maer evenwel de groote ſneeu verhinderde de Keyſerſche haer voozpemen/ die op die tijt ghevallen was.

Pzaghen was op dat mael op alle ſtraten/ uptghenomen den wech na Dzeſden/ gebloc-queert/ ende de Crabaten lieten hen ſtadich op den Wepſſeberch ſien/ maer ſy en hielden/ als ſy merckten dat de Sachſiſche op haer aenquamen/ geenen ſtandt.

Inde ſtadt was onder de Burghers ende Inwoonders grote elende/ om dat daer groot gebzec aen pzoviande begoſt te comē/ daer upt vele van huys eñ Hoff op ander plaetſen haer begaven. Nevens dien was oock de Peſt aldaer ſeer ſterck ingheſtopen/ ende nam niet alleene vande Inwoonders/ maer oock vande Sachſiſche een goedt deel wech. Gheljck dan oock onder anderen Graef Geozg van Solms daer aen gheſtozven is.

Gr. Hans Geozg van Solms/ ſterft tot Pzaghe.

By ſoo gheſtelde ſaecken heeft de Overſte van Hofkercken inde Stadt goede voozſichtichept gebzupckt/ hier ende daer vooz de kleyne ſtraten Schanſſen laten opwerpen/ oock in aller haeſt 400. Klim-ladders om inden aenvallenden noot aende Muyzen/ wanneer somtijts de vyandt hem liete gheluſten om een verſoeck te doen/ ofte by vyers-bzant te gebzupcken/ laten veerdich maecken.

Krabaten doen groote ſchade om Pzage.

Den 10. Martij ſijn de Krabaten vander Pzagher Nieuſtadt een halve mijle/ tamelick ſterck te Peerde ende te Voete aen ghekomen/ ende een ſchoon Dozp/ Michelen ghenaemt/ in bzandt gheſteken/ Man/ Wijf ende Kinderen/ wat niet ontloopen konde/ het ſy nederghehouwen/ ofte in 't vier ghejaeght/ ende is aldaer groote ellende gheweeſt. Het verbzande ſtroo/ heeft de windt/ dewijle hy gheljck daer over was/ tot na Pzaghe gants op de Bzugghe ghedzeven. De Sachſiſche hebben hen/ 't is waer/ terſtont te Peerde ende te Voete upt de Stadt begheven/ in meyninghe die Crabaten te treffen/ maer de ſelve hadden hen vooz haer aenkomſte alreede we ghemaeckt/ ende onderweghe noch eenighe Dozpen aengheſteecken. 1632.

Dewijle nu op ditmael den Overſten Hofkercke/ gheviſſe tydinghe kreech/ dat de Keyſerſche ſterck begonden te ſamen te trecken/ ende daer upt hem bevzeeſde/ het mochte somtijdts eenen onverſienen aenval op de Stadt Pzaghe van hen voozghenomen werden/ ſoo heeft hy den 19. Martij in alle dzie de Steden deur openbaren Trommelſlach laeten uptroepen/ Inghevalle daer een Allarm ghemaeckt werde/ ende de Stadt van den Vyant aenghevallen werden ſoude/ dat haer gheen Catholiſche noch op der ſtraten noch inde Venſters en ſouden laeten ſien/ by hooger dadelicker ſtraffe: Maer de ghene die Euangeliſch waeren/ die het met Haere Cheurf. Doozl. Onderdanichſter trouwe hielden/ met opzechtichepdt mepnden/ ſouden hen met haer gheweer/ het zy op de Peerde-marckt/ in de Nieuwſtadt/ ofte oock op der Klepnſijder-rinck haer voeghen/ ende aldaer ozdinantie verwachten.

Onder deſen ſijn in den Cheurvozſtendomme Sachſen groote Krijghs-pzeparatien ghemaeckt/ ende etteliche nieuwe Regimenten gewozven ghewozden. Des Koninckx ſone in Denemarcken/ Hertoch Ulrich liet hem oock doen-mael in den Cheurvozſtelijcken Sachſiſchen dienſt ghebzupcken/ ende verkreech des in der Lypſighen Slagh ghebleven Overſte Bindhofs Regiment.

In Sachſen werden groote Krijghs-pzeparatiē gemaeckt.

Beyde Cheurvozſten/ Sachſen ende Bzandenburgh/ waeren in Turgauw by malkander/ ende vergheleecken haer met malkander/ om eens ende anders tot des ghemeenen weſens beſte aen te leggen. Daer by waren oock die Sweedtſche Neder-Sachſiſche ende ander Gheſanten. De Keyſche ſochten ſterck Vzede: Maer werden die Onkoſten begheert/ ende Cheur Bzandenburch berekende alleen de toeghevoeghde ſchade wel op 20. milioenen.

Dach tot Tergauw.

Als nu de Keyſerſche bemerchtē dat in Sachſen ſoo groote toeruſtinghe vooztginck/ ende ſy in zozghe ſtonden/ datter met den eerſten op haer pets mochte gheattenteert werden/ ſoo hebben ſy Kaaden weder verlaeten/ ende haer op Saats gheretireert/ Maer zy en ſijn daer oock niet langhe ſeecker gheweeſt. Want de jonghe Pzince upt Denemarcken in't begin der Maent Apzil met eenich volck daer vooz quam/ ende heeft die Stadt met ſtozmen verovert/ ende wel 50. Mannen daer in ter nederghehouwen/ ende de reſte ghevanghen ghenomen. De Keyſerſche hebben/ 't is waer/ in deſen/ wel met 1200. Mannen ſterck de Stadt Elleboghen aenghevallen/ maer ſijn van den Sachſiſchen Overſte Vizedom/ die daer in lach/ afghedzeven ghewozden/ ſoo dat ſy ſonder pets upt te rechten daer van hebben afghelaeten.

Saetz werd weder van de Sariſche ingenomen.

Daer boven hebben wy geſept/ hoe de Koninck in Sweeden op ontfanghen bericht van des Gzaven van Tilly inval in het Biſdom Bambergh/ met de meeſte Armaede/ die hy om Ments/ Franckfozt/ ende ander aende Meyn-ligghende plaetſen hadde ghewozven/ is opghebzoken/ ende na Franckenlandt ghetoghen/ in willens den Grave van Tilly met macht aen te grijpen.

1632. Geestelicke tot Chamb stellen een Prognostiqatie van dē uptgangh des aentoch tes Haerer Koninghl. Majest. tot Swedē tegen dē Grave van Tilly.

Nae dat nu desen optocht ruchtbaer wert/ soo heeftmen van den beginne des selven ginsende weder allerley ghediscoureert/ ende een yder hadde geern gheweten hoe die saecken afloopen souden. Onder andere sijn hier over den Deecken ende Richtschrijver/ nevens de Gheestelicke tot Chamb inden Over-Palts/ sonderlinge voorsichtich gheweest met groote sorghfuldichept. Derhalven een Prognostiqatie te stellen/ of Haere Koningl. Majest. tot Sweden/ ofte de Graef van Tilly overwinnen sal/ soo hebben sy upt beyde Duytsche Scholen/ Knechten verkoren/ ende des Burgmeesters Sone daer onder tot eenen Tilly opgeworpen/ dewelcke inde stad met den Trommel opentlick liet ommeslaen/ ende heeft wel 150. knechten bekomen. Maer daer en liet hem niet een vinden die Sweedtsch was/ tot dat daer ten laetsten sommighe knechten daer over spelen moesten. Doen nu die selve verkoren was/ soo heeft hy oock omme laeten slaen met den Trommel/ maer hy en heeft maer alleen over de 50. Knechten bekomen/ die haer als Sweetsche Soldaten onder sijn Compangie begaven.

Hierop heeft hy hem des anderen daeghs vyden Sandt-voozen met Trommel/ Pijpen ende vliegende Vanen inde Schantse ghelept. Op welckes nae drie uren oock den Tilly met synen uptgherusten hoop/ gelijck de voorighe/ her voor tradt/ ende uptgetoghen is/ by welcke veel Burghers als oock de Cleresije is mede ghegaen/ ende den Tilly Dapperhept ghewenscht/ ende hem een herte aenghespzoken/ dat hy alleen wacker ende frisch daer in slaen soude. Als sy nu daer upt quamen/ soo sijn de Sweedtsche haer teghen ghetrocken/ ende soo haest het treffen aenginck/ sijn de Tilysche in de vlucht gheslagen/ ende hebben de overhant behouden.

Op sulckr hebben de Geestelicke de vluchtighe wederom een herte toeghespzoken/ ende haer vermaent/ haer beste noch een mael te versoecken. Dit volghende/ hebben zy haer weder vergadert/ ende sich tot den tweeden aengrijp geschickt. Maer den Sweed heeft daer op een sulcke ozdeninghe ghemaeckt/ dat haer alle menschen die dit aensaghen daer over verwonderden. Als sy nu te samen ghetroffen hebben/ soo sijn de Tilysche weder gheslagen/ ende den opghewozpen Tilly selve wert van den Sweedtschen ghevangen ende ghebonden in de stadt vooz sijns vaders huys ghevoerdt/ aldaer hy hem met een somme gheldts heeft moeten los maecken.

Dat dit niet te vergheefs aldus gheschiede/ maer een gewisse voozbode ende pzophetie des Koninck in Sweden Victozien tegē den Grave van Tilly geweest is/ dat heeft hem haest daer op betoont ende bewesen.

Graeff van Tilly treet wt het Bisdom Bamberg te rugghe.

Want na dat de Graef van Tilly den Aentocht des Koninck in Sweden vernam/ soo en heeft hy niet raedtsaem ghevonden sijn toekomste te verwachten/ maer terstont alle saeken om te retireren verozdineert. Tot sulcken eynde citeerde hy den 13. Martij/ alle omliggende Garnisoenē na Forchheym/ hielt aldaer Rendevous/ ende wende hem daerop met zijne Armade na dē Donauw te trecken. Maer twee daghen te voozen hadde hy sijnen Quartier-meester met eē schrifteliche Ozdinantie/ daer upt/ waer sijne marcheringe was aengestelt/ ende daer upt ghesien werdt/ dattet op Lauff ghinck: Maer dese Ozdinantie werdt van sommighe Sweedtsche Rupters als de Quartier-meester van haer deurschotē wert/ by hem gevonden/ ende die Ozdinantie Hare Koningl. Majest. toegesonden.

1632.

Hier op trock de Graef van Tilly den 14. Martij met de Armade op Erlang/ ende liet Forchheym achter hem/ ende soo oock Bamberch met Lantvolck beset/ maer schickte allen voorraedt aen Wijn ende Koorn met t'samen de beste saecken voor henen in die Over-Pfalts/ alsoo dat het een aensien hadde als oft hy het Bisdom Bambergh schoon alreede voor gantsch verloozen hieldt/ ende niet ghesinnet waer meer daerin te komen. Desen Tilly schickte oock by sulck sijn retireren aen den Oversten Gallas/ die wel met 400. Man Keysers volck doen ter tijt om Elleboghen in Bohemen lach/ dat hy op het snel-veerdichste met sulcke sijne Trouppen tot hem marcheren soude/ ende met hem conjungeren wilde/ ghelijck sulcx oock na desen gheschiet is. Tot Erlang/ 't welck 3. mijlen van Norenburgh lept/ stelde hy alle sijn Volck in Slach-ozdeninghe/ haestede hier nae weder met groote dach-repsen voozt/ op dat hem die navolgende Sweedsche Armade niet berepcken soude: Maer sy quam hem dicht by op de hielen/ ghelijck hier na ghemelt werdt.

Koninck in Sweden treckt op Norenberg

Want even den selven dach als Tilly van Erlang wech tooch/ soo ruckte die Koningl. Sweedse Veldmaerschalck Gustavus Hoorn met dē voortocht op Weynsheym voort. Die volgde des anderen daegs de Koninc/ by desen alsdoen den Generael Bannier oock aenquam met de gantsche Armade/ als oock Hertoch Wilhelm van Weymar van Swijnfurt daer op ghevolcht is.

Den 19. Martij vack de Koninck met de gantsche Armade van Weynsheymb op/ ende overnachte tot Wilmers-dorp/ hy marcheerde hier na des anderen daeghs tot nae Furt/ daer na aen Nurnbergh. Onderwege quamen die 2. jonge Marckgraven van Onspach hem tegens/ ende bleven den selven avondt by hare Maj. te gaste. Aldaer voorsach de Nurnberssche Raedt die Armade met Pzoviande/ ende ander noodzuften. By 't voorsz. Furt wert generael Rendevous ghehouden/ daer by de Koningh allerley noodighe refozmatie by den Regimenten voornam/ ende niet alleene veel Soldaten/ die tegen het Koningl. verbodt de arme lieden schade toe voeghden/ maer oock eenige voornaemste Officieren na verdienste afstrafte. D'Armade bevont sich inde 45000 Mannen sterck.

Graef Henrick Wilhelm van Solms/ sterft van eener schote.

Den 21 Martij sterf tot Swijnfurt Graef Henrigh Wilhelm van Solms/ die by den Tillyschen inval binnen Bambergh in eene knye is geschoten gewozden/ dewyle hier na een hitsighe koorse daer toe sloegh. Over sijn doot en is niet alleen sijn gemaelinne oft wijf/ maer oock de Koninck selve/ seer bedroeft gheweest.

Dien selven dagh is den Koninck/ nevens Paltsgraef Frederic/ Koning van Bohemē/ Paltsgraef Augusto/ ende veel ander Vorstē/ Graven eñ Heeren van Furt/ op Nurnburg ghetogen/ maer te voozen alle 't volck te Peerde ende te Voet in slach-ozdening gestelt/ ende den vpandt na te volghen ghecommandeert.

Als

1632. Koningh in Sweden komt nae Noznburgh.

Als ſy nu by na Nurnbergh quamen / ſoo is den ſelvē Raed nevens de vooznaemſte Geſlachten ende Burghers / met een aenſienlicke Rupterije haer teghens ghetrocken / ende met een byſonder vzeuchde ende on-uytſpzekelicke blijdtſchap Hare Koningl. Majeſt. ende desſelven Hoff-raedt ontfanghen / ende ter ſtadt inghehaelt / Daer dan in alle ſtraten / ſoo wel Soldaten als Burgers / inde Wapen-ruſtinghe ſtonden / ende daer is ſulcke vzeuchde ende vzolickheydt gheweeſt by den Inwoonders / met gheluck-wenſchinghe aen den Koninck / dat het met woozden niet en mach uytgeſpzoken wozden / in deſen die lieden als ſy dien heroiſchen Perſoon Haerer Koninghl. Majeſt. in't gheſichte kreghen / van vzeuchde die tranen over de kinnebacken zijn ghevloten. Den Raedt heeft Hare Majeſteyt alle moghelicke eere aenghedaen / ende dieſelve met aenſienlicke ſchenckagien / als Wijn / Haver / Viſch ende ander Pzeſenten (daer by 4. halve Cartouwen / met alle toebehoozige Ammonitie / oock twee groote ſilvere Globen / alles een Cœleſtis ende Terreſtris, als oock te gheliicke Dzinckvaten inwendich verguldet / als uytwendigh ſwart / vereert ende geſchoncken / dewelcke ſeer konſtigh ende ſchoon gemaeckt waren. Deſe gheſchencken hebben Chziſtoffel Voerer ende Chziſtoffel Volckhamer in den naeme eenes Eerentfeſten Raedts Harer Koningl. Majeſteyt ghepzeſenteert / ende te gelijck den ſelven van weghen haere gheluckighe aenkomſt / nae Nozenbergh gegratuleert.

Die van Nurnburg doen den Koningh in Swe-den groote ſchencka-gien.

Hier op heeft Hare Koningl. Majeſt. aldus gheantwoozdt : Ick bedancke my genadigſt der Vereeringe. Maer ghy en kondt niet beters vereeren / als die beſtandigheyt by den algemepnen Euangeliſchen weſen. Ick bidde en wilt u doch daer van niet laeten afwenden / gheen verſchzicken / geen groote beloften noch ſtercke dzepghementen / geen welluſt noch vaniteit, geen paſſien noch affecten / die de menſchen onderwozpen zijn te achten / noch van deſen pet mach by gebzacht werden / inſonderheydt by deſe tijden in der gantſcher Wereldt dominerenden Vozſten geldtgierigheydt.

Antwoordt des Koninghs in Swedē als hem de Norenbergers van wegen die geluckige aencomſte gratuleren ende die geſchenckē pzeſenteren.

De vyanden en ſullen niet op-houden alles te attenteren ende beloven / om u te bedzieghen ende te verſchzicken / op dat ſy u moghen affwendich maecken : want het is bekent / wat liſtige ende Machtighe Vyanden wy hebben : oock in wat manier het Huys Ooſtenrijck / Spaingien ende Paus van Roomen ſich met malkander verbonden hebben / om alle Euangeliſche upt te roepen ende te verdelghen ; derhenen gaen alle hare Concilien ende Actiones ; daer henen gaen alle haere Aenſlaghen ; daer henen wenden ſy alle hare macht ende ſterckheydt ; daer henen ſtaet alle haer doen en laten / dichtē en poogen : Aptterlicken ſoeckē ſy / 'tis waer / wel vzede / maer eene ſulke die ſo wel u / als alle Evangeliſe tot ruine / eñ veler milioenen Zielen tot haer verderf ſtrecken ende overkomē ſoude. Heeft u God tot Regierders geſet / ende ſo veel duyſent Zielen toebertrouwt / in eene ſoo volck-rijcke ſtadt / deſgelijcken ick mijn daghen nopt en hebbe gheſien / die van u dependeret / ende hem nae u richtet : Ick en wil niet twijffelen / oft ghy ſultſe alſoo regieren / dat ghy ſulcx eenmael vooz den Richterſtoel Godes ende der gantſche Chziſtenheydt verantwoozden konnet. Ghy zijt alle Patricij alhier / ende uwe Vooz-ouders zijn vooz eenighe jaren in de gantſche Wereldt beroemt geweeſt : Deſen haren Loff ende Voetſtappen volget nae / ende doet als goede Patriotten het uwe by deſen weſen ende dit grote werck. Bedenckt wat Godt ghehenghen mochte / wanneer hy u in uwer vyanden handen ſoude overgebē / hoe ſy met u ende den uwen ſouden omme gaen. Het heeft u die Almachtighe Godt veel ſien laten : ende het is waer dat ghy veel gheleden ende uptgheſtaen hebt. Godt heeft ons deur onſe zonde te kennen ghegheven ende doen op-mercken willen / maer doch daer by machtich beſchuttet : Gheliick ick my dan niet ghenoechſaem verwonderen kan / eñ vooz een ooghenſchijnelicke hulpe Godts moet bekennen / die eenen vyandt ſoo verblindet / dat hy tot ſich deſe ende andere ſteden in 't Rijck niet bemachtighet / die hy doch vooz twee oft dzie jaren alſchoon in ſijn gheweldt hadde / ende maer en behoefde toe te grijpen. Godt heeft u wonderbaerlick behouden / gheliick hy dan oock my tot deſen wercke beroepē heeft : want ick hadde my eer des Jonghſten daeghs verwachtet / als dat ick nae Nurenburgh komen ſoude : Mijn arm Landt ende Lieden / ende wat my lief is / heb ick verlaten / ende menige dierbare Helden met my daer upt ghevoerdt / die haer Leven neffens het mijne hebben ghewaeght / alles den ghemeenen Euangeliſchen weſen ende behoudinghe der Duytſche Vzyheydt ten beſten : Wil oock noch daer by / inſonderheydt teghen u doen / wat my alleen ſal moghelick zijn / ende ſoo vele Godt genade verleenen ſal / ende wat ick u beloven late deur verſchepden uwer Gheſanten / dat wil ick u houden.

Bedencket alſoo wat dit werck op hem heeft / ende om Godes barmhertighheydt wille / blijft beſtandich / en laet u niet afwendigh maecken / animeert oock andere van u dependerende Standen. Ick en ſegge u ſulcks niet als of ick een twijffel in u ſtelde : maer dat ick currentibus calcaria addeerde.

Godt en ſal u niet alle daghe ſulcken Pzediker ſchicken / gheliick als my / die ick begeere u te helpen / te trooſten / allen bypſtandt te bewijſen / ende onder den arm te nemen / ſoo vele my Godt kracht verleenen ſal. Gheduldet en lijdet u noch een wepnich ; blijft beſtandigh : doet het uwe by deſen wercke / ſoo ſal God / die ſoo wonderlick deur ſynen Enghel u tot hier toe hulpe betoont / vooʒder ſijn genade geven / dat deſe twee Steden flozeren / groenen ende toe-nemen / op dat uwen roem in de gantſche werelt hem uptbzeyde. Soo willen wy God als-dan met malkander loven / eeren / roemen ende pzijſen / hier tydelick / ende hier nae eeuwelick.

Nurnburghers doen de Koninck eñ ſijn hooghe Officiers groote eere aen.

Neffens de Gheſchencken / die de Nurenburghers den Koningh pzeſenteerden / hebben ſy ook ſoo wel den hoogen Officieren als hare Koningl. Majeſt. ſelve / grote eere beweſen / ende haer met koſtelicke Spijſe ende Dzanck op het heerlichſte ghetracteert : Ja den meeſtendeel des Raeds heeft hem met opwachten perſoonlick daer geſtelt / alſoo dat Hare Coninghl. Majeſt. ende deſſelfs Officieren ten hooghſten ghecontenteert / ende ſelfs geroemt hebben / dat deſgelijcken eere ende dienſt den Coninglicken Staf in 't Rijck noch nopt beweſen is ghewozden.

1632. Coninck in Sweeden repst weder van Nurnburg af/ en vervolght Tilly.

Nae dat nu ondertusschen tijdinghe quam/ dat de Graef van Tilly alle Neurenburgsche plaetsen/ als hy van der Sweedtschen Aenkomste vernam/verlaten heeft/ maer te vozen alles uyt-gheplondert/ ende wat hy niet mede nemen en konde/ vernielt en verwoestet/ oock die voornaemste Inwoonders met hem ghevangen mede ghenomen/ende nae Nieumarck in den Over-Paltz gevoert/so is de Koninck noch den selven dach/na dat hy te vozen de Capucijnen in 't Duytsche Huys aen der selver stede die Tilly ghevanckelijck mede nam/ tot hy die los liete / laten arresteren / van Nozenbergh af op Swabagh voort-gherepst/ ende die Soldatesca ghevolght. Aldaer hy den 22. gherustet heeft. Maer den 23. een wepnich nae Nieumarck gemarcheert. De Graef van Tilly weerck daer op altijdt te rugghe/ ende nam sijn retrepte nae Beyeren. Maer de Koninck sette hem sterck na/ alsodatse niet meer als twee dach-repsen van malkander waeren/ ende waer de Sweedtsche Armade des avonts henen quam/ daer waren de Tillysche den vorighen mozghen opghebzoken. Heeft alsoo de Graef van Tilly met synen ontydigen tocht in't Bisdom Bambergh niet anders uptghericht/ dan dat hy den Koninck daer deur verachterde / ende hier nae met sijn retireren den wegh in sijns eygen Heeren Landt ende Hertochdoms Beyeren geweſen heeft / ende ghenoegh saem selve daer in gevoert.

Tilly wijst de Koninck den wegh in Beyeren.

Want als de Koninck bemerckte/ dat Tilly het hooft nae Engelstadt wende/ soo keerde hy hem op Donawert / ende nae dat hy sijn marcheringhe sonder eenighe teghen-recontre hoewel deur eene embustada bequaemste lant/ ende dat de vyant altijd op de flancke zyde met sulcken snellicheydt heeft voortgheset / dat hy altijdt meestendeels voozen is gheweest/quam hy den 26. Martij voor die selve Stadt aen/ ende nam terstont die Schantse op den Bergh in/welcke die daer inliggende/ dewyle sy noch niet en was volkomen ghemaeckt/deur eenen nae der Stadt gevoerden ganck verlaeten hebben/ oversulcks liet hy de Stadt ende Pas opensschen. Hierop liet Hertoch Rudolf Maximiliaen van Sachsen Lauwenburgh/ die eenighe Kroonbergische Cozzetten Kupters/ over 8. Compaingien ghewozven Voet- ende een ghetal Lant-volck daer in hadde/ den Koninck ontbieden; dat hy voor hem niet en wiste als Crupt en Loot / ende de spitse van den Deghen.

Coninck in Sweden verovert Donawert.

Als nu Haere Majest. dese antwoozde ontfinck/ soo hebben sy die Stadt in 't ronde aen dese syde van de Donauwe belegert/ ende terstondt die Stucken/ eensdeels op den Bergh/ ende ten deele beneden teghen de ander syde der Stadt laeten brengen/ ende die selve doen beschieten. Die inder stadt antwoozden tamelick sterck met Valckonetten / Dobbel-haecken ende Musquetten/sonderlinghe waren aen de Donauw over de Bzugge drie Hupsen/ inwendich ten deele met hout/ende eensdeels met Sout dichte belept / als oock ettelicke block-houters nae malkander gheschickt/daer in ende achter desen was een tamelick ghetal soldaten / die sterck nae malkander vier gaven. Maer op dese wert upt des Koninckx Ozdinantie bander hoochte alsoo gheschoten/dat sy nae malkander over 't velt daer uptliepen/ tot dat de eene nae den anderen weder daer in stopen / ende die nacht over trencheen maeckten/ achter welcke sy haer noch een tijdt lanck meynden op te houden. 1632.

Als nu de Sweedtsche op de Stadt aen togen/soo presenteerden haer voor de Poorte een Compaignie Kroonenburghsche Kupters / na dewelcke alsoo toegheset werdt/dat sy haer in de Stadt retireerden/ oock hier nae nevens ander Compaignien gantsch deur/ende op die ander zijde der Donauw in 't veldt begaven; Tot desen liepen die voorsz soldaten inde drie voorsz Hupsen af en toe / tot dat eyndelick die Kupters haer gantsch wech maeckten.

Het meynde oock Hertoch Rudolph Maximiliaen/ deur 't uptvallen in 't eerste veel upt te richten/maer 't en wilde niet gelucke:want de sijne werden met schade weder te rugge gedreven ende geslagen.

Onder desen werde van eenen Tozen in der stad/die aen dē ledigen tozen stont/voornemelick sterck vper ghegheben/ende den Sweedtschen tamelick schade toegevoeght. Ende om dit af te wenden / soo werdt het Geschut daer op gherichtet/ende den voorsz Tozen in wepnighe tijdt alsoo doorsichtich/dat hy de Belegherde tot schieten niet meer bequaem was.

Teghen den avondt quam daer een gheroep upt/ dat de Graeff van Tilly met sijn Armade hier toe quam / om de Stadt te ontsetten/ gheljck dan daer oock een ghetal Tillysche Kupters ghesien werden/ welcke nae vermoeden van den Tillysche Voor-torht waeren. Ten was oock niet te vergheefs/dat den Hertoch van Sachsen die Burghers smeecheljck dede bidden / van weghen de overghevinghe / dat sy sulcks souden wepgheren / dat hy haer verseckerde/ dat het secours om t'ontsetten seer naeby was.

Om de Stadt upt dit gheroep wat naerder te komen / ende daer op toe te setten/soo commandeerde de Koninck teghen den avondt den Oversten Hebzon/ met een goet ghetal Musquettiers / ende liet die selve over de Wernitz gaen/ op dat hy alsoo over de ander zijde na de Stadt sijn hepl versoecken mochte. Hier-op hoordemen onghevaerlick ontrent neghen oft thien uren des avondts/over de Bzugge/bagagie ende Kupters upt der Stad marcheren. Op welcke de Koninck met Canon en Musquetten/ soo wel op de Bzugge als op de stadt liet schieten/ dat het (dewijle die inder Stadt onder desen oock niet stille waeren) grouwsaem om hoozen is gheweest.

Nae dat nu de Belegherde van Donawert niet alleen aen dese zijde / maer oock aende ander zijde van de Wernitz teghen de Donauwbzugge vanden Oversten Hebzon hart toe-geset werdt / ende sy wel saghen datse de Stadt niet houden konden/ soo ging den Hertog van Sachsen des mozgens inde schemeringe/ met den by-sich-hebbenden Tillysche volcke over de Bzugge nae bupten/daer dan wederom op het heftichste van beyde deelen op malkander geschoten werde/ alsoo dat die upt-trecke kende/machtich deur den bzandt ende bzamen loopen moesten. Op Hebzon quamen oock eenighe hondert ghesellen aen / ende versochten aen die selve plaetse met gheweldt deur te bzeken/maer sy werden alsoo ontfanghen/datter wel drie honderdt op de plaetse bleven liggen/ ende een groot deel ghevanghen werdt.

Vp soo

De Stat Dona-werth met het Swesche Leger

A. Bergthoorn
B. Leder tho.
C. Dona tho.
D. Wernitzer tho.
E. H. Cruyz Clo.
F. Fuggerisch pfleghaus
G. Pfare kerck
H. Duytshuys
I. Raethuys
K. Voorstat
L. Dona brug
M. Proviant en Amuniti Sch.
N. Afgebrande voorst.
O. Saltz. Stadel daer t'geschut ston
P. Sweesche Trenchement
Q. Schans die de Bayersche verlieten
R. Swesche Armee
S. Bayersche vluchten

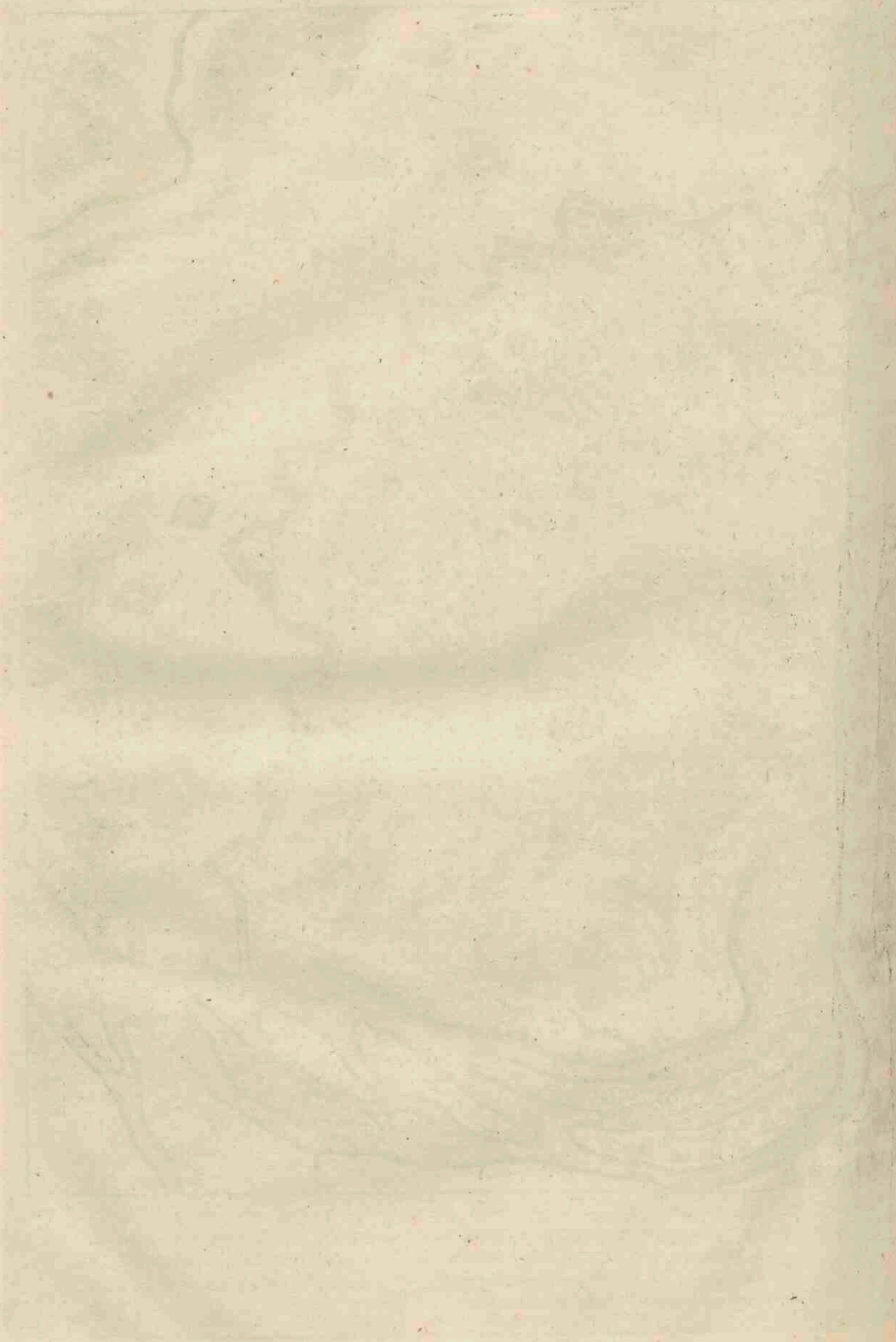

1632. Bp ſoo gheſtelde ſaken/ bzaken de Sweedſche binnen inde Stadt/ende hackten neder al wat ſp noch vande Tillyſche aentrefften/maer de Burgers werden verſchoont/doch moeſten ſp in de furie/oock teghen Haerer Majeſtepts wil en danck/die plonderinghe gedulden. De Koninck commandeerde terſtont de Dzagonners/ benevens eenighe Trouppen Ruyters/ den Vyandt na te jaghen: maer die ſelve ſalveerden hen ondertuſſchen/dewijle de Poozten geopent ende (op datmen daer dooz konde) gerupmet werden/nochtans evenwel werdē daer vele ghevanghene van hen te rugge gebzacht/ welcke naemaels vooz de Stadt aende nieuwe Schanſſen/die de Koninck te maecken verozdineert hadde/moeſten wercken ende arbeydē. Vande Tillyſche werden in ende om de ſtadt/ ende op de Bzugghe over de vijf hondert dooden gevonden/die alle in de Riviere de Donau begraven werden.

Anders zijn in der Stadt 8. ſtucken Gheſchut/eñ ſommige duyſent ſacken met Koozn ende Meel/ ende inde 3000. ſchijven ſout ghevonden wozden. Ende alſo is deſe Rijckſtadt/ nae datſe wel 25. jaer lanck onder het Beyerſche gheweldt geweeſt is/ ende harde aenſtooten en overlaſt/ van wegen der Religion ende anders meer/ gheleden heeft/ deur Haere Koningl. Majeſt. tot Sweden/ wederom bevzpdet/ ende in voozige libertept gheſet/ ende dat Exercitium der Augſburghſche Confeſſie weder inghevoert ghewozden/ ende heeft ſulcken veroveringe overal in Beyeren ende Ooſtenrijck/dewijle vooztaen dē pas van dē Koninc/ om in die voozſz Landen te komen/overal geopent/ groote vzeeſe ende verſchzickinghe veroozſaeckt.

Hertoch in Beyerē en Graeff van Tilly beſchaffen haer om Kain.

Nae dat nu den Overſten Kedwijn met ſijn Regiment tot beſettinge in de Stadt verozdineert was/ ſoo trock de Coninck met den overigen volcke weder voozt/ om den Grave van Tillp nae te ſetten. Dieſelve hadde hem om het ſtedeken Kain aen de Lech/ gheleghert/ ende was den Hertoch in Beyeren met veel Landtvolck by hem ghekomen/ in willens de Pas aldaer over de Lech te bewaeren/ op dat de Koninck niet in Beyeren komen konde/ gelijck ſp dan tot ſulcken eynde alle plaetſen aenden ſelven Vloedt/ tot aen Augſburgh/ ſterck beſet ende de Bzuggen hadden af-ghewozpen. Bp deſe dinghen moeſte die ſtadt Augſburgh boven die tot hier toe gheleden Religions-verdzuckingen/oock wederom eenen harden ſtoot uptſtaen. Want naedien op den 15. Martij/ ſes Vanen Beyers volck en Krijgſlieden daer in quamen/ ende den meeſten deel de Euangeliſche Burghers ende inwoonders werden op den hals gelepdt/ ende het gantſche commando der Soldateſca overgegeven is gewozden/ ſoo werden daerop dach ende nacht ſtercke bereydtſchappen tot teghenſtandt ghemaeckt/ oock terſtondt daerop noch 12. Vanen ende 2. Cozvetten in-ghelaten/ het Gheſchut op de Wallen ghevoert/ bupten ende binnen machtigh beſchanſet/ veel ſchoone Hupſen/Hoven/ Tupnen ende Ghebouwſels vooz de Stadt wech-ghereten/ verbzandt ende gantſch gherupneert/met groote ſchade der Euangeliſche Burgherſchap/ die oock daer op gantſchelick ghedi ſarmeert ende van de Beyerſche Soldateſca jammerlijck ghequelt zijn ghewozden/ oock aenghеſpot/ dzepghementen ende ſchelAugſburch werdt met ſterker garniſoen verſien.

woozden ſoo veel hoozen/ ghedulden ende lpden moeſten/ dat ſp alle daeghe ende upze der plonderinghe ende des doodt-ſlaghens te verwachten hadden. 1632.

Onder deſen hebben de Sweedtſche aen de Donauw trouppen-wijs hier en daer haer pzofijt verſocht/ende ſeer veel plaetſen tot ſich bemachtiget. Het gantſe Biſdom van Augſburgh op deſe zijde van de Lech/ als oock die aen de Donauw-ſtroom ligghende plaetſen/ van Ulms tot onder Donaweert/ 12. Mijlen weeghs lanck/ inſgheljcks veel ander ſteden ende paſſen/ daer onder die voornaemſte ſtadt ende Slot Ginſburgh/ Elchingen/ Gundelfinghen/ Lauwingen/ Hoochſtadt/ Dillingen/Windlingen/ Kirchbergh/Papenheym/ Lichtenauw ende andere/quamen in des Coninghs gheweldt/ ende daer werdt grooten voozraedt aen Meel en Koozn/ maer wepnich Wijn daer in gevonden. De ſoldaten maecken ſtatelicke Bupten/ ſp verkochten Peerden ende ander Vee om een ſlecht geldt/ Bedden/ Lijnwaet/ Koper/ Tin ende anderen Hupsraet/ werdt daer vaſt vooz niets gheacht/ ende 't ginck daer toe/ gheljck vooz deſen in de Paltz. Sweedtſe bemachtige veel plaetſē aen de Donauw.

Als nu de Coninck ſach/ dat de Beyerſche ſich om Kapn/ als ghemeldt is/ gheleghert/ ende ſich hier en daer begonden te beſchanſen/ ſoo vloegh hp hem op deſe zijde van de Lech/ ontrent twee upzen van Kapn gheleghen/ bp het Beyerſche Legher ende Nozdtheym/ ter neder. Ende of het wel dat aenſien hadde/ als wanneer ſonder verlies van vele volckz den Beyerſchen niet bp te konnen zijn ſoude/ ſonderlinge dewijle haer eenige Regimenten van den ſelven terſtont tegenover in een boſch haer gheleydt hebben/ ende dat ſelve ten deele hadden afghehouwen/ ſoo was de Koninck doch daer-op bedacht/ hoe hp zijn voornemen met ernſt voortſetten/ende met de Armade over de Lech komen mochte. Koninck in Swedē verovert den pas over de Lech/ ende ſlaet den Hertogh in Beyeren/ ende Grave van Tillp inde vlucht

Als hp nu tot ſulcken eynde alle gelegenthz daer in't ronde vlptich beſichtighde/ ſo werdt hp een kromte ghewaer/ daer den oever petwat hoogh was/ ende hem vaſt een goedt beginſel vertoonde. Aen deſe plaetſe liet hp den derden Apzil 3. Baterijen/ als twee aen beyde eynden ende eene in't midden op-werpen/ ende ſulcke met een Retrenchement te ſaemen vatten.

Hier op werden een groot getal groote ende kleyne Stucken gheplant/ ende daer mede krups-wijs op dat heftichſte op die vooꝛſeyde afghekapte boſſchagie gheſpeelt/ oock ondertuſſchen een Bzugghe over de Lech geſlagen/ daer aen den 3. Apzil den gantſchen nacht/ als oock den volgenden dach over/gearbept wert/ ende op dat de ghene die daer aen arbeydeden haer werck ongehindert volbzachten/ oock de vyandt niet ſien konde watmen eyghentlijck vooz hadde/ ſo liet de Koninck niet alleen ſonder op-houden op dat Boſch ſchieten/ maer oock aen die begonnen Bzugge den gantſchen dach over van peck ende ander roockende materie eenen grooten dicken roock maken.

Als nu die Bzugge volmaeckt was/'t welc gheſchiede op den 5. Apzil/ſoo ſchickte de Coninck 300. Finlanders (welcke hp vder thien Rijckdaelders beloofde) dat ſp ſouden over de Bzugge gaen/ die daer met groote behendigheydt een Schanſſe hebben op-ghewozpen.

1632. De Beyersche speelden / 't is waer / daer op seer sterck van een Baterije die van het voorsz bos-hout ghemaeckt was / sy vielen oock dziemael daer op aen / maer hebben doch niet uptghericht. Ghelijck nu soo wel nae als voor de Koninck met het schieten upt grove Stucken (daer by hy dan selve in persoon byde 60. schoten gedaen heeft) op dat boschwerck al voortaen ernstelick liet aenhouden / soo werdt daer deur een grousaem ghedonder / oock een sulck kraecken in 't voorsz boschwerck ende bosschagie verorsaeckt / als of daer veel Hout-houwers te ghelijck aen hadden ghearbeyt / want veel boomen ende tacken werden daer ter neder ghewozpen / daer upt dan inde Bosschagie het Beyersche volck die daer in waeren / niet alleen vande Sweedsche Stucken / welcke hun in fronte ende flanckerende heftich toesetteden / maer oock van die voornoemde boomen en tacken groote schade ende leedt ontfinghen.

Gz vã Tilli wert door een schoote doodlick gewondt.

Na dat nu by sulcken dinghen de Koninck met de Armade began daer over te kommen / oock onderweghe der ghemaeckte bzugghe de Kupters eenen deurganck ende invoeringe in het water vonden / ende met den Tillpschen / van de welcke ettelicke trouppen upt de Bosschagie te voorschyn quamen / maer terstondt weder te rugge geslagen werden / aenvinghen te schermutseren : maer onder sulck verloop werdt de Graef van Tilly met eẽ schote deur het dicke deel des rechten schenckels geschotẽ / ende doodelick ghewondet. Altringer met een schote aen den kop ghestrecken en seer beschadicht / oock ettelicke voornaemste Officieren nevens wel 600. ghemeene soldaten gantz ter neder gelept syn gewozdẽ / Dus riedt de Hertoch in Beyeren mẽ soude de retirada voor de handt nemen / 't welck dan oock die hooghe Officieren voor raetsaem hielden.

Daer op werdt des avondts eerstelick die Bagagie / als oock den meestendeel der doode op waghens wegh ghevoerdt : Hier na inder nacht bzack die overige Armade op / ende retireerden sich met grooter confusie op Nieuwburgh en Enghelstadt. Tilly werde oock nae Engelstadt gebzacht : ende onderweghe wert hy seer madt ende swack / alsoo datmen dickwils meynde dat hem de siele soude uptghevaren hebben : Maer hy is ettelicke daghen hier nae / nae dat hem 4. been-splinters upt syn been ghenomen syn ghewozden / ende hy een onghesegghelicke smerte gheleden heeft / in 't voorsz Enghelstadt ghestozven.

Tilly sterft tot Engelstadt.

Een sulck eynde heeft ghenomen Johan Tscherklaes Grave van Tilly / des Keysers ende der Catholischen Ligæ Generael Luptenant / welcke / 't is waer / deur syn krijghservarenthept ende verschepden Victozien / die hy teghen des Hupses Oostenrijckx vyanden / gins ende weder in 't Rijck verkreghen / eenen grooten name bekomen heeft / maer hier naemaels sulcke syner Helden daden deur die retireida upt Meckelnburch ende die daer opgheholghde tyzannische verstoozinghe der stadt Maeghdenburgh / ende uptroepinghe van soo veel dupsent ontschuldige sielen / gantschelick verdonckert / eñ syn verkregẽ eere eñ roem een onuptblusschelicke schantvlecke aenghelijmet. Daer wert gesepdt / dat hy voor syn afsterven over het Pzotes tot Maeghdenburg seer heeft gesuchtet / ende dat het also daer toe ginck / den Gz. van Papenheym de meeste schult hadde.

Nae dat nu de Koninck den 6. Apzil des morghens al vzoegh bemerckte / dat hem den Hertoch in Beyeren met syner Armaede gheretireert hadde / soo heeft hy terstondt eenich volck / haer nae te jaghen / ghecommandeert. De welcke noch vele van haer in de vlucht hebben omgebzacht / alsoo dat het ghetal der verslaghene van de Beyersche Armade wel dupsent Mannen beliep / daer by oock ettelicke hondert ghevanghen / ende in dat bosch daer sy gheleghen hadden veel Harnasschen / Musquetten ende ander saecken syn ghevonden ghewozden. 1632. Koninck in Sweeden vervolght de vluchtige Beyersche.

Het Stedeken Kapn / 't welck de Beyersche nae dese nederlaghe in ghelijcken wijse verlieten / wonnen de Sweedtsche oock met goet accoozt / ende sonden daer in 4. stucken Geschut / benevens een ghetal Pzoviande ende Ammonitie / ende moesten die Inwoonders voor de plonderinghe eenighe dupsent Rijckzdaelders betaelen. Was aldus eenen wech ghevonden om de sleutel van Beyeren te bekomen.

Hier op is de Koninck met de gantsche Armaede den 7. Apzil opghebzoken / ende op dese ende gene zyde des Lechs op Augsburgh gemarcheert / ende desselven daeghs in het Klooster ende Marckvlecke Dierhoopen ghelogeert / ende den volghenden dach daer aen op Augsburgh ghetoghen ende voortgheruckt / ende het Hooft-quartier op dese syde des Lechs tot Lech-hupsen ghenomen. Den voortocht der Kupterije heeft het stedeken Friedbergh / de welcke de sleutels selve teghen bzachten / ingenomen. Koningh in Sweden treckt op Augsburg.

Onder dese ghedupzende martheringhe / is een Nieuwburghsche Ghesante over de inneminghe des Tillpschen volckx het selve te justificeren / ende haere Neutralitept noch eens te doceren ende te roemen / tot de Koninckliche Armade ghekomen / welcke de Veldtmaerschalck Gustamus Hoozn tottẽ Koninck heeft laeten lepden. Als nu die selve Hare Koningl. Majest. aensprack / ende syn saecken voorzdzoegh / hebben Haere Majest. hem te ghelijck hart toeghesprzoken / met dese woozden : Ghy hebt my bedzoghen / oock vele deur Gesanten ende schzijven belooft / ende niets ghehouden / maer veel meer den vyandt Pas ende Kepas ghegheven / hem Stucken toegheschickt / syn Garnisoenen ingenomen / ende hem alle voozdeel gedaen / maer hier-en-tegens myn schzijvens niet aengenomen / jae gantsch op mynen Trompetter vper gegeven. Over dese woozden was die Afgesante heftich verschzickt / en dozste upt vzeese syn sake niet voozder te kennen geven / maer alleen Hare Maj. aengemeldet / dat hy aen Hare Majest. schzijvens / van synen Ghenadichsten Heere hadde : Waer op Hare M. terstont repliceerde : Dat gy Heer / gelijck sy / ende sy / gelijck ghy Heeren waren ; sy en deden doch niet anders / als alleen dichtẽ en trachten / hoe sy de Euangelische bedziegen mochten : Sy souden hem Nieuburgh leverẽ / ofte pet wat anders verwachtẽ. Als nu de Coninck hier over voozt reedt / heeft hy hem Gesante deur Heer Paltz-graven Augustum (by welcke de Gesante in syn schzyvẽ macht ende credijt hadde / so wel van synen Heere selve als den Raden veel Syncerationes gebzuptẽ / ende voor den Stadthouder Spierinck eenen Pas verkrygen willen / maer evengelijckẽ bescheyt verkregen) laten aendupdẽ / sy souden 200000. pont Koninck in Sweden neemt Nieuburch aende Donauw in.

Het Treffen aende Leck en hoe de K. van Sweden ouer t'water quam en de Her. van Bayren met de Graef van Tilli inde vlucht sloech

A. De Ko. Ma. van Sweden Armee B. Swesche bater. en geschut C. Trancheen an t'water D. Een grote roock waer onder de brug geslagē wiert E. Bruch over de Lech F. vinlan. Ruyt: deur water setten
G. Het bos daer Tillis Arme in lag H. Tillis geschut I. Trancheen om Tillis leeger K. 6 Regem: Tillis voetvolck L. Tillysche vluchten na Rain M. de stat Rain

1632. pont broot ende 300 tonnen bier in't Leger leveren/ende alsdan Hare Majeſt. na bevindinge haers aenſtellens / ſich breeders tegen haer verklaren wilde.

In deſen hebben de Beyerſche eñ Ligiſtiſche / die haer in Nieuwburgh gheretireert hadden / die ſelve ſtadt ſich ſelfs teghen eenen vpandtlicken aen-val daerin te houden / niet vertrouwen willen/ maer hen weder van daer gemaect / een jock vande brugge af doen werpen/ ende 6. kleyne ſtuckxkens nevens ettelic buſcruyt ende loot met haer wech ghenomen. Doen nu de Koninck van ſulcks vernomen hadde / ſoo heeft hy terſtondt den Oversten Luytenant Lantſbergen met de voorſchreven Nieuwburghſe Afgeſanten/ in vergeſelſchappinge oft gelept van 500. Kupters/ daer hennen afgheveerdicht/ om die ſtadt in den name des Coninex in te nemen/die brugge weder te bouwen / eñ niemant vanden Gaets verbanten / ofte burgers upt der ſtadt ſulex na te laten / maer bevolen. 'Twelcke dan alſoo in't werck is geſet gewoꝛden.

Den 9 Aprtil heeft de Koninck gewiſſe tijdinghe bekomen/ dat in Augſburgh noch 18. Vaendelen te voete / ende 2. Compaingien Kupters (maer die doch tamelick ſwack/ vertſaerht/ ende meeſtendeel Lantvolck was/ betrouden hen/ 't is waer / tot op een ontſettinghe de ſtadt te houden/maer en doꝛſten de burghers niet betrouwen/) ingekomen waren.

Koninghin Sweden verovert Augſburg.

Om nu tot de belegeringhe een recht begin te maecken/ ſoo heeft de Koninck / dewijle de Beyerſche Commandant die Lech-brugghe afghebꝛandt / boven ende beneden Lech-huyſen brugghen gheſlaghen/ oock aen bequaeme plaetſen Batterijen op-ghewoꝛpen/ ende het Gheſchut daer-op laten planten / doch gheen van dien gelooſſet/hoewel de Beyerſche upt der ſtadt ſonder op-houden / maer evenwel ſonder ſchade / op de Sweedtſche daer upt geſchoten hebben.

Hierop heeft de Coninck met eenen Trompetter aen die ſtadt met eẽwel-meynent ſchrijven laeten upt-gaen / van deſen inhoude: Of wel/ 't is waer/ Hare Majeſt. gemeynt hadde/dat deſe ſtadt ſich des Krijgſ handels hem gantſchelick ſoude onthouden/ ende tot haerer Eliberation ſelfs getrouwelick gheholpen ſoude hebben/ſoo hadden Hare Majeſt. nochtans met verwonderinghe ghenen ende vernomen/ dat ſy ſonder ooꝛſaeck ſulcken openbaeren vpandt opgenomen/ ontfanghen/ ende overſulex hun in vpandtſchap teghens harer verklaert: Daer op/ 't is waer / Haere Majeſtept ghenoeghſaeme ooꝛſaeck hadde hun nae haer verdienſte te beloonen/ ende met vpandtlickheden weder te bejegenen. Maer nadien Hare Majeſt. ſich harer aenghebozen redelickheydt en conſcientie indachtich maeckten/ als lieten ſy hen naemaels aen-bieden / ſich der Beyerſche ende ander Garniſoenen op 't eerſte ende ſoo haeſt te ontſlaen / die ſelve upt der Stadt te ſchaffen/ende ſich tegens hare Majeſt. vooꝛtaen van alle hoſtilitept t'onthouden.

Hier over hebben de Regierders / Burghemeeſters ende Raden Hare Coningl. Majeſt. gheantwooꝛdt: Hadden met ſmerte vernomen/ dat Hare Koninghl. Majeſt. met inneminghe der Garniſoenen ſouden beſwaert en bedꝛoeft hebben/ betuyghden vooꝛ Godt/ dat ſy geen tegenverbattinge noyt in den ſin getoghen hadden; was het gheſchiedt / het hadde dienſt ende ſchuldighepdt tegen Hare Majeſt. halven gheſchieden moeten. Dat Haere Koningl. Majeſt. met inlegginghe eener Garniſoen waren te vooꝛ ghekomen/ hadden ſy ſich tot geener reſiſtentie ſtellen konnen. Die afſchaffinghe der Garniſoenen en ſtaet in haren commando niet; baden Hare Majeſt. Oversten/ ende ander Krijghſ-officieren/ een lijdelick accooꝛt aen te bieden/ ende tot den aftreck te vermanen.

Waer op Haere Excell. Heer Veldtmaerſchalck Hooꝛn / aen de Commandanten tot Augſburgh ſich daer toe verklaerde/ verhope hy ſyner Hꝛincipalen / ſo wel dapper als nuttelick te dienen ſchuldigh zy/ Overſulex lichtelick upt eerſucht de ghene niet zijn ſoude/die een ſulck edel kleynoodt des Roomſchen Rijex in de windt ſlaen/ ende in plaetſe hy ſulex met raiſon behouden konde / het mede nae berouw ende inwoonenden on-uptblijvelicken vloeck/ verſpelen ſoude/ vooꝛnamelick of wel die burgherſchap groot / nochtans hare Fortificatiõnen ſoo hooghen roem niet en meriteren, der onder-hebbende Knechten qualitepten meer als te vele bekent/ oock des Hertogẽ in Beyeren/ (als welcke nae de nederlaeghe by Kapn deur verlies ſyner Generaelen Tilly ende Altringers/ maer ſich ſelfs/ als anderen te ſalveren ſoecket) ſecours en hulpe in 't minſte niet te verhopen. Als aenbieden ſy ſich Hare Koningl. Majeſt. hier onder / om lijdelicken accooꝛt/ maer doch ſonder quiteringhe der ſtadt niet geſchieden konde/ vooꝛ hen te verſekeren/ verhopende Hare Majeſt. hem hier over in genaden ons verſchoonen ſal.

Hare Majeſt. hebben op de vooꝛſz. afgheveerdichde antwooꝛdt/de Regierders/ Burgmeeſters ende Raden ſich in ghenaeden vernemen laeten: Hadde geerne dat ſy haren florentem ſtatum opſettelick in perijckel niet ſtellen/ noch ſich tot wederſtant eñ tegenweer wilden laten gebꝛuycken / Maer vermaenden tot een overvloet/ dat ſy die vooꝛſz. Garniſoenẽ (als welcke niet machtigh ghenoech waren / ſich eener ſoo grooten Burgherſchap van binnen eñ Hare Majeſt. Victorioſo exercitui van buyten te wederſtaen) op het eerſte upt ende af te ſchaffen / welcker doch Hare Majeſt. een lijdelick accooꝛdt ende verdꝛaegelicke conditien geerne gonden.

't Welck alſo terſtont de Auguſtburgſe Overhept harer der Augſburghe Confeſſions verwandten Burgheren ghecommuniceret ende vooꝛgeſtelt is / welcke oock tegen Hare Maj. ſich onderdanighſt betoont/ dat of die vooꝛſz. Garniſoenẽ harer niet alleen onwetent/ maer oock gelijck ſy tegenwooꝛdich in ervarenthept bꝛachten vande K. K. M. ſulcke in te nemen/ deur ernſtelick bevel bedwonghen / ende der gantſche ſtadt ſterckten den Commandanten ware overgegeven gewoꝛden.

Maer wanneer genadichſt / begeerde uptſchaffinghe der Soldateſca buyten des Magiſtraets vermogen / maer dẽ Commandant beſoꝛghlick / ſonder ſekere conditien ſich tot den aftreck niet voeghen noch verſtaen/ maer die ſaecken tot erbarmelicken Extremiteyten mochte laten komen/ ſy die Euangeliſche ooc als die het grootſte deel der ſtadt zijn/ ende in ſulex nopt verſchuldet noch miſdaen/ aen't aldermeeſte lijden ende uptſtaen moeſten / als

bidden

1632.

1632. bidden Hare Koningl. Maj. sy onderdanigst/ sulcke conditien te vergonnen / daer deur den Commandant totten aftreck beweget / ende die stadt van aenstaende ruyne gesalveert ende behouden werden mochte.

Dewyle dan nu hier op den Beyerschen Commandant een vyy aftreck na krijghs-gebruyck heeft toegelaeten / ende hy oock sach/ dat alle Gheschut alreede geplant/ oock ander bereytschappen met den eersten voor te nemen ghemaeckt waren/ insgelijcx daer by bevreest was die saken/ als hy die totten extremiteytē komen liete / somtijts twijffelachtich mochten afloopen / soo heeft hy den aenghebooden vyen aftreck aengenomen/ ende den 10. Aprīl tegen avont sulcx int werck geset/ende nevens een Sweeds Convoy/ met vlieghende Vanen/ sack en pack/ bovē ende onder-geweer/ vyandende lonten ende diergelijcken op Engelstad/ ende hier en tegen 24. Vanen Sweedsch volck daer in ghetoghen.

Tot Augsburch wert allerley nieuwe verordeninge gemaeckt.

Hierop heeft de Koninck des anderen daechs den Catholischen Raedt / ende den Euangelischen uytschot tot hem nae Lech-huysen gevoordert/ende met haer een bysonder Tractation, gelijck het toekomstich inde stadt soude gehouden werden/ by der hant genomen. Daer over dan sommige daghen toe gebruyckt sijn/ ende eyndelick soo verre ghekomen is/datmen den Catholischen Raet / in gelijcken wijse gelijck sy te voozen de Euangelische gedaen hadden/ afgheset heeft/ ende den ouden Euangelischen in haer plaetse verordineert: Der stadt Garde/die louter Papistē/oock ander Ampt-mannen gheassecert / ende hier en teghens die oude dienaeren weder aengenomen. Maer het Weeshuys/ Gasthuys eñ ander Ordinantien der Stadt / insonderheydt den Statum Ecclesiasticum, die den Catholischen Raet tegen alle billicheyt aen hun ghetogen/ ende de Euangelische afgheset/ in Haerer Majest. dispositie/ 't selve met Euangelische trouwe persoonen te bedienen/ ende te besetten ghestellet.

Koningh in Sweden treckt tot Augsburch in.

Als nu den Raedt ende anders alsoo bestelt was/so hebben Hare Coningl. Majest. den 14 Aprīl ontrent dē middach den Intocht solemniter gehouden/ ende met een schoone Ruyterije in Augsburgh ghetogen / welcke van den voornaemsten ende Burgheren gewillekomt/ ende met groote blijtschap is ontfanghen gewoorden. Hare Majest. syn terstont sonder van 't Peert te komen nae der Kercken tot S. Anna toeghereden/ hem daer in begeven/ ende aldaer nevens den Euangelischē Godsdienst die Augsburghse Confessie in tegenwoordicheyt van Koninck Frederich van Bohemē/Paltzgraef Augusti/Hertoch Wilhelms tot Sachsen Weymar / Hertoch Hans van Holsteyn/ Marckgraeff Chzistoff. van Baden Dourlach/nevens veel Cheurvorsten ende ander Afghesanten/ ende ontelbaere Graven/ Overste ende andere voornaemste Heeren/ insgelijckx den weder-inghestelden Euangelischen Raet/ ende anders veel duysent menschen/ wederom ingevoert. Daer by eerstelick een schone Musijcque gehouden/ eñ den 103 Psalm gesongen werdt/Op welcke H. D. Fabricius, Koningl. Hoff-prediker een schoone Predicatie gedaen heeft / welcker Text was uyt den twaelfden Psalm; Dewijle die ellendige verstoort werden / ende die arme suchten / soo wil ick op / spreeckt de Heere/ Ick wil een hulpe maken/

Augsburgsche Confessie werdt tot Augsburgh inghevoert.

datmen gherust of ghetroost leeren sal. Desen Text is op den teghenwoordighen Statum gheappliceert ghewoorden / 't Welcke dan by hooghe ende laghe standts-persoonen een sulcke vreughde ende blijtschap veroorsaeckte/ dat oock van vreughde veel traenen daer over vergoten werden. 1632.

Op de volepndinghe deser voorsz Predicatie/ soo heeftmen het Te Deum Laudamus gesonghen in duyts / ende eyndelick deser gheesteliicker Actus met een schoone Musijcque/ besloten ghewoorden. In de ander Kercken is oock desgelijcken gheschiedt / ende hebben die Euangelische Inwoonders met een heerlicke vreughde / yver en aendacht den Godts-dienst upt-ghevoert / dat ondertusschen den Catholischen het herte hadde moghen vreeken.

Koningh in Sweden neemt de Huldinghe tot Augsburgh aen.

Nae sulcken Actu zijn Haere Koninghlicke Majestept nevens die voor-ghemelde Potentaten/ Vorsten ende Heeren / nae de Wijnmarck in Marquardi Fuggers behuysinghe/ daer Hare Majestept logeerde/ inghereden. In de Processie passeerden voor-henen die hooghe Officieren/Generalen ende Overste/ hier nae die by-wesende Graven en Heeren / ende daer op den nieuw-inghevoerden Euangelischen Raedt / al-waer dan op de plaetse etteliche Regimenten Voet-volck in ordeninghe stonden / oock die gantsche Burgherschap op die voorsz. plaetse verschenen zijn / ende Hare Coninghl. Majest. die onder desen boven in een af-gheheven open Venster stondt/ die huldinge afgelept.

Hare Majest. hebben eerstelick tot de Burgherschap met ontdeckten hoofde eene Oratie ghedaen/ ende hier-nae deur den Koninghlicke Secretarium Philippum Sattleyn, den Eedt af-lesen laeten/ van inhoudt: De Koninghlicke Majestept ende der selve Kroone Sweden ghetrouwe te blyven / desselven nut ende beste te voorderen / maer desselven schaede ende naedeel te verhinderen/ in somma / alles te doen wat Onderdaenen haeren natuerlijcken Heere/ende recht-matighe Overheydt te doene schuldigh zijn / soo waer helpe hun Godt aen lijf ende ziele.

Den dach te voren hebben Hare Majestept deur Georgh Frederich den oudtsten Graeff van Hohenloo / die tot een Koninghl. Stadthouder in Aughsburgh / ende Generael des Swabischen Creytzes verordineert ghewoorden/ de Burgherschap den voorschreven Eedt voorgehouden/ ende daer by laten aendupden/ wie sulcken Eedt te doen in bedencken wilde nemen / die soude hem te kennen gheven: Maer daer en heeft hem niemandt teghen den selven laeten verlupden / maer soo wel die Catholische als Euangelische / den openbaeren Eedt/ als voor ghemeldt is/ bewesen ende gedaen.

Als nu die Huldinghe gheschiedt was/ soo is daer-op den nieuwen Raedt / die beneden voor de Burgherschap op de plaetse waeren/ tot Haere Majestept ghevoordert / ende sijn met den selven bysonder saecken afghehandelt ghewoorden.

Nae alle desen/ sijn Hare Majestept met de voornoemde Heeren ter tafel gegaen. Daeren-tusschen den nieuwen Raedt/ die presenten van Wijn/ Spijse ende Visch. Onderdanichst voor-dienen laten.

Nae

1632. Nae uytganck der Maeltijdt/ hebben Hare Koningl. Majeſt. dat Raedthuys ende Weeſhuys / oock ander vooznaemſte plaetſen ende saecken der Stadt beſichtighet; daerop tegen avondt hem weder nae bupten nae Lechhupſens quartier begheven.

Dewijle nu tot hier toe den Augſburghſen Raedt noch niet in alles verſet / maer noch sommighe plaetſen open ſtonden/ oock eenige ander Ampten noch niet met tuchtighe Perſoonen beſteldt waeren / als hadde men op bevel ende aen-ozdeninghe Harer Kon. Majeſt. 1632. Augſburgſchen Raet ende ander Ampten werden de Euangeliſche toe beſtellet.

GEORG FRIDERICVS Comes de Hohenloh
Dn. in Langenberg Generalis Comendat. circ. Sueu. et Guber:
nator Ciuit. Auguſtæ Vindel. Eques.

ſommighe daeghen hier nae deur ozdentlicke verkieſinghe (die op den nieuw-ghebouwden Raedt-huyſe aldaer gheſchiede) niet alleen die Raedts-plaetſen met Euangeliſche tuchtighe perſoonen volkomen gemaeckt/maer oock andere Ampten in ghelijcken wijſe na nootdzuft beſtellet ende uytgheghéven.

Daer van die twee Stadts-bedienders waren:

Jeremias Jacob Stenglin.
Lodewijck Kem. Patricius,

Den Verbozghen Raedt:

Jeremias Jacob Stenglin.
Lodewijck Kem. Patricius.
Melchioz Langemantel. Patricius.
Paulus van Stetten. Patricius.
Karel Relinger. Patricius.
Hans Anthoni Langinger. Patricius.
Jeremias Buroner.

Die ſes Burghemeeſters.

Ottho Langinger. Patricius.
Tobias Beckhlijn.
Jeremias Oostenrijcker.
Johan Mayr.
Hans Jacob Hoſer.
Hans Lincker.

De drie Bouw-meeſters.

Philippus Hainhover/ Voorſtelicker Pomerischer/

1632. rischer / Lunenburgischer / ende Bupnswijcker Raedt. Patricius.
Hans Chzistoffel Buroner.
Jacob Wagenaer.

De drie Ontfanghers.

Paulus van Stetten. Patricius.
Jeremias Buroner.
Jeremias Oostenrijcker.

De vier Tol- of Archijns-heeren / of Schatting-heeren.

Jeronymus Walter / de Jonge. Patricius.
Jeronymus Sultzer.
Albzecht Punell.
Wolfgangh Neydhard.

Vier Ongeldt- of Pacht-heeren.

Henrich Weltzer. Patricius.
David Langemantel. Patricius.
Lucas van Stetten. Patricius.
Mang Jacob Septz.

De Kercken-bedienders tot St. Ulrich / St. Anna ende Pilgers-huys.

Jeronymus Haynhover. Patricius.
Marx Anthonius Jenisch.
Anthonis Stenglin.

De twee Gasthuys-bedienders.

Daniel Heyntzel. Patricius.
Wolff Leonhardt Sultzer.

De twee Overbedienders.

Daniel Hoser.
Andzeas Scheler.

De twee Wees-heeren.

Leonhard Wepsz.
Henrich Thenn.

De drie Pzoviand-heeren.

Daniel Heyntzel. Patricius.
Hans Ulrich / Oostenrijcker.
Adolff Zobel.

Heeren over het Blader-huys / of Sieck-huys.

Jeronymus Walter / de Jonge. Patricius.
Hans Jacob Hoser.

De Bedienders tot St. Jacob.

Ottho Lauginger. Patricius.
David Langemantel. Patricius.

By den Stadts Gericht was Over-richter of Toesiender:

Hans Ulrich / Oostenrijcker.

Toesienders.

David Kem / den Ouden. Patricius.
Lucas Ulstadt. Patricius.
Jeronymus Khelinger. Patricius.
Daniel Oostenrijcker.
Hans Dieterich Hayntzel. Patricius.
Leonhard Ulrich Buroner.
Jozgh Hopffer.
Leonhard Baler.
Hans Frederich Honold.
Hans Chzistoffel Mehrer.
Hans Jozgh Bayzlen.
Hans Jacob Peyppenman.
Chzistoffel Stenglin / de Jonghe.
Sebastiaen Traner.
Geozgh Lang / de Oude.

Onder sulcken verloop / heeft de Koninckliche Sweedsche Armade in den Swabischen Crepts dapper ghepzospereert / ende boven die voozsz plaetse / Memminghen / Nozdlinghen / Kempten in Algouw / ende ander plaetsen haer bemachtighet. So quamen oock aende Lech oppewaerts / Landtsbergh / Mundelheym / Schongauw / Fuessen ende ander daer in 't ronde ghelegene plaetsen in haer gewelt. Insgelijckx werden om Ulms / oock alle Chatolische plaetsen onder contributie geset; Wepszhoozn eñ Ehinghen wert gedesarmeert / ende van dit laetste 14. stucken Gheschut / ende 2. Mozticren nae Ulms ghebzacht / ende toghen de Sweedtsche al volghens na Lindauw toe. Sweetsche hebben in Swaven goedt succes.

In Leutkercken ('twelcke een Rijckxstadt in Over-swavē is) moeste des Oversten Ossa Lijf-compaingie / die wel in de 130. welghemonteerde Kupters sterck was / onder ander oock aenhouden. Want nae dat de Sweedtsche Memminghen inghenomen hadden / soo is daer op Geozgh Chzistoff. van Tubadel / Koninckl. Sweedtsche Overste / over een Kegiment Dzagonners / met eenighe Compaingien Dzagonners den 17. Apzil / des avonts ten 4. uren van 't voozsz Memminghen uptghetogen ende op Leutkercken gemarcheert. Of nu wel den Kitmeester van den Oversten Ossa / van eene upt Kemhingen een goede wijle te vozen oversulckx ghewaerschout was / soo en heeft hy sulckx alles niet gheacht / maer sonder sozghe / daer hy hem nochtans wel na Lindauw retireren / ende sulck perijckel hadde konnen ontgaen / aldaer ghebleven is / tot dat hem het gheloove in de hant ghegheven wert / dat uptloopen te spade is gheweest / ende hy vande Sweedtsche omringhet is ghewozden: Doen heeft hy alder eerst die beyde Poozten (tot welcke hem den Raet ghelijck in 't begin de Sleutels moesten overleveren) gesloten / ende hem alsoo laeten daer in slupten. Maer de Sweedtsche na dat haerder een deel die plaetsen gants omme reden / ende de straten misten / sijn also terstont na de Poozten gehaestet / ende eerstelick die Trompetten laten roeren: Waer op den Kitmeester van Ossa sijnen Trompetter nevens der Stadts Wachtmeester op de muyzen sandt / die Trompetten hier en tegens hoozde / ende vooz hem ende sijn Compaingie eenen vzyen aftocht begheerde. Maer de Sweedtsche hebben sulckx ghewepghert / ende begheerden dat die Compaingie haer soude ghevanghen gheven / hier en tegens soude haer goet quartier ghebeuren / maer dat en wilde de Kitmeester niet consenteren / begaf hem dieshalven op de muyzen / ende begheerde selve den aftocht. Als nu de Sweedtsche by die voozsz antwoozt bleven / soo heeft een Ossische Kupter vande muyzen af na bupten onder den volcke gheschoten / ende eenen Sweedtschen alsoo ghetreft / dat hy des anderen daeghs sterff. Leutkerke wert vande Sweetsche ingenomen ende des Overste Ossa Lijf-compaingie gevangen.

Hierop hebben de Sweedtsche haer Ladders ghericht / ende die muyzen aen sommige plaetsen beklommen / insgelijckx hebben sich haerer een deel met Houwen / Bijlen ende ander Instrumenten / welcke hun de Burghers in de Vooz-stadt gheven moesten / aen beyde

Pooz-

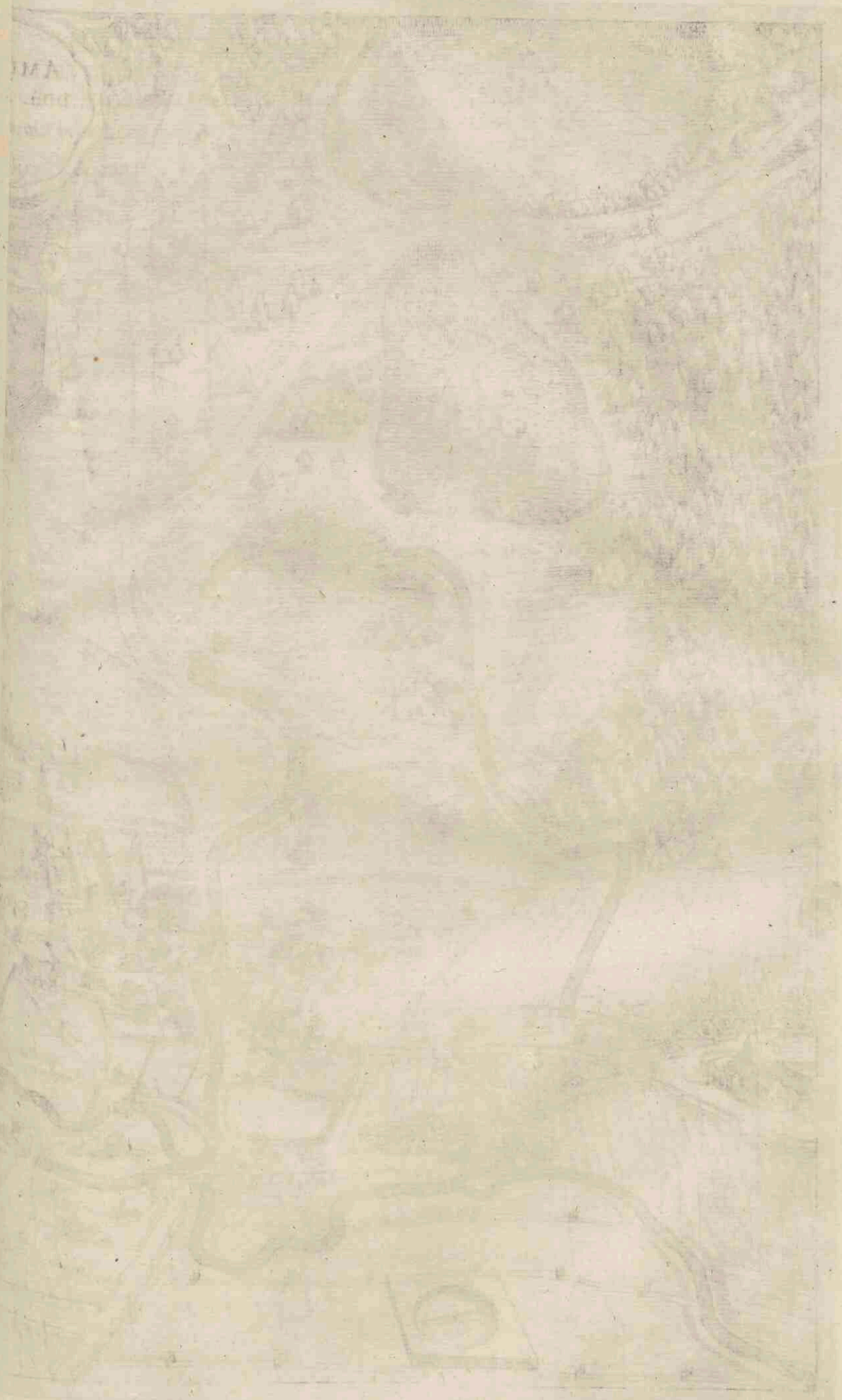

AMPLISS ET PRVDENTISS
DDn. Senator Leutkirch Fautor
et Patronis suis honorand Fig. hanc cær incis. D

LEVTKIRCH

A. Evang. kirch zur H. Dreifaltigkeit
B. Cath: S. Martin. C. Oberthor D. Blaserthur
E. Vnderthur F. Nanenbacherthor G. S. Leonhart H. Weg nach Memmingen I. Weg
nach Lindaw K. Weg nach Kempten
L. Weg nach Yssus M. Beide
Blaichinen

INGOLSTADT.

Lievrouwen kerck

S. Maurits

Academie

Prediche. Cloſt.

Ieſuiter Colle.

Spital

Thona toren

het slot

Bayerſche leger

DANVBIUS

FLUVIUS

Sweſche

Leeger

1632. Poorten ghemaeckt. Onder desen is die Ritmeester met sijn Ruyters van de eene Poorte tot de ander ghereden/ende niet gheweten wat hy beginnen soude. Die Sweedtsche braken eyndelick die Poorten open/ alsoo dat eerstelick ten onderssten maer 3. ende boven over 4. Dragonners binnen quamen/ die hebben die gantsche Compaingie aenghevallen/ ende dapper onder haer gheschoten. Maer dit volck van den Oversten Ossa/ en hebben gheen schoten meer ghedaen/ maer deur wincken met den hoet ende snuptoecken quartier begeert. Als nu ondertusschen die Sweedtsche hoopen daer in sijn ghekomen/ soo sijnse van hen gins ende weder ghejaeght/ ende ten laetsten ghevangen gheworden/ nae dat 7. Ruyters van den haeren/ ende een Sweedtsche deurschoten is gheworden. Ende of wel/ 't is waer/ den Oversten Tubatel ende ander Officieren den Soldaten sterck verboden ende afgheweert hebben/ de Burghers met plonderen ende ander vyandtschappen te verschoonen/ soo heeft het doch weynich gheholpen/ ende hebben sy niet alleen sommighe Burghers seer beschadicht/ maer oock wat anders voeghlick voor de hant was/ mede ghenomen/ende alsoo vande Burghers ende Keysers Ruyters aen Gelt/ Kleynodien/ ende ander/ goede buyten ghemaeckt/ ende daer op met haeren ghevanghen/ welcke hier nae de meeste in den Sweedtschen dienst bleven/ haer weder nae Memminghen begheven/ ende Leutkercke/ dewijle het niet sterck en was/ onbeset ghelaeten. Als dit verloop voor den Oversten Ossa quam/ ende die Keyserlijcken Commissarius Fuchs/als wanneer die voorsz Lijf-compaingie van hem verraden ende den Sweedtschen overghegheven hadde/ beruchtet was/ soo heeft hy hem daerom levendich laeten spitten.

Koningh in Sweden treckt op Engelstadt

Dē 15 Aprīl brack de Koninck van Lechhuysen op/ nae dat hy den Vyheer Ochsenstern over die ingheleyde besettinghe in Augsburgh tot een Commandant verordent/ ende anders allerhande noodighe aenstellinghe gemaeckt heeft/ met de Armade synen tocht nae Beyeren ghenomen/ op Aichab/ ende voorders nae Enghelstadt toe/ van wille den Hertoghe in Beyeren/ die hem met sijn overghebleven Armaede ende Aytschot-volck/ in ende om de voorseyde stadt nederghestelt hadde/ eens te huys te besoecken. Maer het gingh aen dese plaetse/dewijle het met wallē/ grachten/ schanssen ende allerhande noodtdruft der defensie op't beste voorsien was/seer hart van de handt. Want die Sweedtsche veroverden/ 't is waer/ den 20 Aprīl een Schansse voor de Bruggbe/ maer als sy op de groote Schansse naest daer by oock eenen aenval deden/so werden sy met verlies van eenighe Officiers ende veler Soldaten afgedreven. De Koninck selve was desen dagh in groot perijckel/ want als hy een weynich aen de Donauw-Riviere hem vermaecken wilde/ soo werdt hem het Peert onder 't lijf onder den buyck henen met een stuck uyt der Stadt geschoten. So wert in gelijcken wijse in't spanceren Marckgraeff Chrīstoffel van Baden met een stuck getroffen/'t welcke hem het halve hooft weck nam/ dat hy ter plaetsen doot bleef: Veel ander dappere Soldaten werden aldaer gevelt/ ende gewondet: Want die Beyersche uyt de Stadt ende Schanssen sonder op-houden schooten.

Marcgraef Chrīstoffel van Baden werdt voor Engelstadt geschoten.

Maer des niet te min/en lietē haer de Sweetsche niet afschricken/maer voeren met schanssen ende graven dapper voort. 1632.

Als de Koninck van het voorsz. spanceren weder te rugge in't Leger quam/ soo heeft hy sijn Overste/ ende die by-wesende Vorsten eñ Heeren/ van wegen die uytghestane perijckelen/ ende des vromē Marcgraven Dourlachs doot aldus aengesproken;

Oratie des Koninck in Swedē in't Leger voor Engelstad/ van wegen uytgestane perijckelen ende des Marcgraven van Dourlachs doodt.

Die doodelicke henē repse des Heerē Marcgraven van Dourlach/ die een Heere van veel deugden was/ ende daeromme hooghlick te betreuren is/ ende dese sluppende kogelen maken my indachtich mijner sterffelicheyt/ ende gelijcken toevallen onderworpen/ gheliick de armste Soldaten in Armade/ want dit is het oude verbondt ende wet der natuere/ daer tegens my noch mijn Hoochte/ noch Geboorte noch Kroone/ noch Victorie beschyden connē. Moet my dier oorsaer inden wille ende voorsienighepdt Godts over-gheven/ de welcke wanneer hy my alschoon van deser wereldt wech neemt/ daerom die rechte sake niet verlaten sal/ daer ick voor vechte/ namentlick Duytslandt in sijn oude Vryheydt te setten. Hy can wel eenen anderen verwecken/die verstandiger/ manhaftiger ende strijtbaerder is als ick ben/ die desen Krijgh tot goeden eynde helpen sal. My is onverborgen dat myn geluckich succes veel nydighe herten verweckt/ die't seggen mocht/ eñ de Euangelische overreden willen/ als of ick niet anders en sochte dan te plonderen eñ my rijck te maken. Maer ick wil die bedroefde Vorsten selve tot getuyge nemen/ die ick weder in haren standt gesetten hebbe/ mijne Creditores van welcke ick tot Franckfurt ende andersints groote sommen gelts ontleent hebbe/ ende die soo menichvuldige gevaerlickheden/ der welcke ick my vrywillich onderworpen hebbe/ of ick mijn Coninckrijcke ende wat my anders lief is/tot eenige ander intentie verlaten hebbe/ dan alleene de tyrannije des Huyses Oostenrijck te brekē/ ende den lieven eñ sekeren Vrede wederomme brenghen. Alhier verhieff hem een geroep onder de omstanders/ die den Koninck in sijn reden vielen/ ende hem ten deele met tranen baden/ dat hy sich selfs in't toekomstighe beter waernemen soude/ ende haer ghelijck tot noch voeren eñ commanderen/ maer sy wildē hem trouwe blijven/eñ voortaen haer beste na vermoghen doen.

Fransoyse Agent bemoeyt hem te vergeefs tusschen dē Koninck in Sweden eñ Cheurvorst van Beyeren om een verdragh te treffen.

Ghelijck nu in desen den Cheurvorst van Beyeren sagh/ dat het voortaen sijn Landt gelden wilde/ soo begon hy bange te werden/ handelde dieshalven met den tot Munchen residerenden Ambassadeur upt Vranckrijck Monsieur de S. Estienne, dat hy sich by den Koninck in Sweeden interponeren ende sien soude of daer niet eenige neutralitept en conde betroffen werden. Waer op dan die ghemelte Ambassadeur dese handelinghe op hem nam/ ende den 20. Aprīl teghen avont in't Legher voor Engelstadt geromen is.

Als hy nu by verkregen audientie/ sijn aenbrengen opentlick in tegenwoordich des Koninck van Bohemen/ Paltzgraven Augusti/ Hertoghs tot Holstepn / Veldtmaerschalck Hoorn/ ende veel ander voornaemste Officieren ende Overste heeft voorgedragen: so heeft Haere Majest. daer op gheantwoordt: Sy en konde sich niet wel inbeelden/ dat den Herto-

1632. ghe in Beyeren eenige intention hadde om een accoort in te gaen/dewyle hy niet alleen schrijvens interciperet, daer upt het teghendeel verschijnt/maer ooc vandē Keyser schrijvens aen Beyeren was bekomen / daer uptdrucktelijck Krijchs-voortsettinge tot sijn vertroostinghe was in ghestelt / nevens aenhanghende hulpe met 50000. Mannen ende des Hertogen van Friedlants commando in weynige daghen te sendē. Maer Hare Majest. mocht sulcx geerne laten geschiedē/eñ ware hem hertelick lief en aengenaem / want daer deur Beyeren dies te eer geruineert sal werden / Maer Hare Armade en konde geē ruine daer deur geschieden. Gheljck nu hier op de Legaet insisteerde/ Haere Majest. in Vranckrijck soude in desen een groot wel-gevallen gheschieden/ wanneer de neutralitept met Beyeren voort gheset werde/ antwoorde Hare Majest. Dat den Hertoch in Beyeren ware hare/ eñ harer Majest. Armade tot Bamberch vpantlick na gheset/ ende harer oorsaeck ghegeven sich te weeren. Hier op ontschuldicht die Kesident den Hertoch in Beyeren / voorghevende dat hy daer van gantsch gheen wetenschap hadde / sy den Grave van Tilly ooc geen ordinantie gegeven hadde Hare Majest. aen te grijpen/maer van eenen Bambergischen hoogh vermanet gewordē/ in dat Bisdom in te rucken. Maer Hare Maj. gaven hem tot antwoort: Sy sien wel dat hy Kesident gekomen sy/sy alleen om in te voeren/eñ op te houden/hebben nochtans den Hertog in Beyeren synē uptschot/eñ verschepden Ligistische Regimenten daer by gehadt/en soo't den Tilly/van Beyeren niet alsoo belast waer gewordē/waeromme hy den selven daerom niet ghestraft en hadde.

Daer op quam die Kesident op den Hertoch in Beyeren hem te ontschuldighen / ende syne qualitepten te roemen/ ooc hoe hy met groote reverentie Haerer Majest. ghedacht hadde. Maer Hare Kon. Majest. antwoorde daerop: Sy en konde nimmermeer den Hertoghe in Beyeren dese reden toe-staen / want hy kende hem ende synen Papen-swerm seer wel/ in wat wijse die selve sy opsetteliker wijse heeft nae gest/ hy draeght een dobbel Casacke/ ende keert het bladeken nu haest na buyten/ ende haest het roode / daer op staet dat Bourgoensche Crups/ wit en root/ vermenght alsoo de verwen gelijck hy wil/ alleene hy en sal op dit mael den Koninck in Sweden niet bedriegen konnen/ dewijle hy sijn gemoedt wel heeft leeren kennen deur erbarenthepdt.

Als hierop de Kesident repliceerde/ ende dit alles wederlegghen wilde / ende hem met Harer Majest. al te familiaer maeckte / hiet hem Hare Majest. swijghen ende in-houden/ ende seyde: Je vous pardonne vostre ignorance; Ghy ghebruyckt u der Francopsen vyphepdt in reden al te vele; Ghy sult weten/ dat ick ende uwe Koninck in beter correspondentie staen/ als ghy meynt/ zijt ooc van hem tot my niet gesonden/hebt ooc gheen credition: ghy soudet met beter respect met my spreecken/ ende met den ghemoede ingetoghen zijn/ende overlegghen aldaer met wien ghy spreeckt/ende in wat voor een plaetse ghy spreeckt. Hier op badt de Kesident Haere Majest. om vergiffenisse / ende hieldt aen / Haere Majest. wilden doch condition voorslaen daer deur een accoort ghemaeckt werden mochte. Daer op Haere Majest. antwoorde: Wanneer Beyeren die Armade af-sthafte / ende die wapenen nederleyde/ so soude als-dan hem Conditiones voorgheslaghen werden. Die Kesident antwoorde: dat even-wel onder desen die conditiones konden voorgeslaghen ende opgheset werden. Daerop antwoorde Hare Majestept: Sy sien wel dat hy komen sal / vertreck ofte opschortinge te soecken / tot dat hem de vpant sterckte: Hy soude selve bedencken/dat een sondaer/ die de verghevinghe der sonden / sonder voorgaende berouw ende boete begheerde/ niet veel uptrichten en sal: Even alsoo waere het met den Hertoghe in Beyeren/ die wilde met Hare Majest. accorderen/ ende behielt het sweert inde handen. Maer gheljck die Kesident niet af en liet/ maer om voorder opschortinge ende gewisse insettinghe van conditien aen-hieldt/ spraek Haere Majest: Wanneer die in Beyeren sijn Armade wilde casseren/ende den Keyser niet overgheven / ooc selve teghen Haere Majest. in 3. jaren lang niet te dienen/ sweeren wilde/soo wilde Hare Majest. hem versekeren/ dat hem/ de syne ende synen gantschen Lande Beyeren/ in't minste niets tot naedeel toeghevoeght soude werden. Ofte soo hen dat niet en gheviele / soude hy Harer Majest. den Pas deur Enghelstadt laeten haren vpandt te verbolghen: ofte soude hare waerachtige ende seeckere Assecuration doen / ooc alle het ghene wat hy Harer Majest. Vrienden ende Bondghenooten afghenomen hadde/ weder restitueren / ende af-treden / ende alle 't volck in sijn Landt af dancken/ofte doch seer wepnich behouden wilde. 1632.

Daer op antwoorde die Kesident/den Hertogh in Beyeren zy wel te vreden / sijn volck 't ghene hem toe-behoort af te dancken / maer wat des Keysers ende Liga-volck belanghet/ en staet de afdanckinge desselven in synen willeken niet. Daerop de Koninck een wepnich ruste / ende seyde: Hy sie nu seer wel wat hy met desen synen distinctionibus in den schildt voert/ daerom soude hy versekert zijn/dewijle hy synen ende des Hertoghen in Beyeren bedroch merckte/ dat wanneer hy den volgenden dach/ namelijck den 21 April/geen accoort en beslupt / ende meynde alleen hem tot dat den Friedlander quame/ omme te voeren ende op te houden / wilde hy met militarische executionen in't Hertochdom Beyeren hem also bewysen / dat den Hertoch ende synen aenhanck alder-eerst sien ende vernemen souden / dat sy met haren vpandt te doen hadden.

Als de Kesident des Koninckx in Vranckrijck groote hulpe die hy syne bevrientschapte ende gheconfedereerde met sijn aensienlicke Armade ghedaen hadde/ hem beroemde/ ende dat synen Koninck met den Hertoge in Beyeren hem wel verstonde / daerom ooc gheerne sien mochte dat het by de Neutralitept bleve/ antwoorde de Koninck/ hy hadde deur die voorighe Ambassaden / daer onder Monsieur de Charnasse eene was/ Hare Majest. in Vranckrijck sijn intention te weten ghedaen/ hier-entegens zy hy ooc van Hare Maj. in Vranckrijck sterck assecureret, welcke hy oot vertroude. Dat ooc gheljck den Hertoch in Beyeren somtijdts hulpe ghedaen werden soude/ achtede hy het niet / want hy speurde dat de Alderhoochste hem by stondt/ gheljck hy genoechsaem voor Lipsich vernam/daer hy sijn reden-

1632. revenge verkreegh/ ende daer voor hieldt/ dat die in Vrupssen af-ghenomen Castor-hoedt/ met sulck verlies / 't welck de Keysersche aldaer op die tijdt leden/ wel betaelt zijn.

Nae dat nu dese Interpositie mis sloech/ende de Francoysche Resident niet voorder pets uptrichten konde / heeft sijn affscheydt weder ghenomen / ende 't gene daer gepasseret was/ by den Hertoch aengebracht.

Hertoge in Beyeren treckt op Reghensburgh. Die selve heeft / als hy merckte dat sijn voornemen niet aengaen en wilde/ terstont alle sijn ghedachten daer op gheset/ hoe hy hem met den Hertoghe van Friedlandt conjungeren mochte. Sulckx des te beter in't werck te richten / is hy den 22. Aprijl / nae dat hy Enghelstadt met drie Regimenten beset / ende allerhande noodighe toerustinghe ende ordinantie daer in gheseldt hadde/ met den Leger op ghebroken/ ende den Donauw-stroom af/ op Regensburgh getogen.

Dese Stadt hadde hy korts te voren deur list in sijn gewelt ghebracht/op de naevolgende wijse:

Reghensburgh wert van de Hertoghe in Beyeren met list in genomen. Nae dat hem de Koninck in Sweden deur dese snel-veerdighe wapenen in Aprijl/Anno 1632. oock des Beyerschen Crepts naerderde/ soo hebben die selve Standen tot Landtshoet eenen Dach gehouden/ende daer-op tot Munchen met der stadt Regensburgh also ghehandelt ghewordẽ/dat sy op den uptersten noot-val 1500. Mannen innemen ende nevens desen in der ringhmuer woonende Gheestelicke Krepts-standen ghelijcke onera draghen/ ende alles conjuncto auxilio & consilio verhandelen souden/daerop dan den 9. ende 10. deser maent/ oude stijl/ die opghesloten 1500. Mannen ghemonstert/ haer den Eet/ daer in sy uptdrucke-lick der Stad trouwe te sijne/ onder den wyen Hemel ghesworen hebben / voorghehouden/ ende sy daer op inde Stadt ghevoert/ ende geinquartiert gewordẽ. Maer 't en is niet langhe alsoo ghebleven/ maer die goede Stadt 8. daghen hier nae / als den 17. Aprijl / met list ende ghewelt overvallen/ ende in eenen ellendighen standt gheset ghewordẽ / 't welcke dan inder waerhept is te gronde ghegaen/ ghelijck hier nae volght: Eerstelick sijn dien avont te voren op den gewypeden St. Pieters Toorn/ 2. Beyersche Soldaten ghestelt ghewordẽ/ die den Hooch-wachter verhinderden dat hy die wacht als gebruyckelick was/niet uptrichten konde. Hierentusschen sijn inder nacht tot twee verscheyden maelen ontrent 12. ende 2. uren / twee Kupters aen die Poorten ghekomen / ende totten Overstẽ van Salis/ alsdoen ter tijdt Commandant inder Stadt begeert/die oock yder mael eene eñ noch voor den dage weder daer uptgelaten is gewordẽ. Als het nu dach wert/ soo heeft den Hooch-wachter Kupters ende Voetvolck achter den Friedlanders Hofhoudinghe gesien / maer van weghen der stercke soldaten wacht / niet aensegghen derven/ daerop is de Poorte ten 5. uren/ 't welcke anders een halve ure laeter hadde geschieden moeten/geopent/ende vanden Hooftman Pensenauwer sijn gantsche Compaingie opgevoert/ die Burgers ende Stadts Garde met opghehevẽ dobbele Lonten ende dreygwoordẽ afgesmeert/ende voor de Poorte met den Trommel Allarm ghelagen gewordẽ / daerop terstont die voorsz twee Compaingien na de Stadt toe gerennet/ ende onverhindert/ dewyle de Burgers die dat wandt of koorden aende Valgaten hadde behoorẽ af te kappen/ van een voornaemste Officier met gespannen Pistolen/ ende overgetogen hanen verhindert werden / die anders de touwen meynden af te houwen/ ende sijn soo daer binnen ghekomen/ dewelcke een Vane dreent voetvolck gevolght is / ende bepde der nieuwen Wacht en Garde ghestelt/ onder desen sijn oock twee Kupters/ die inder nacht upt ende in-ghelaten werden/ in het veldt daer upt gesprongen / ende een lose schote ghedaen / daerop hem den gantschen hoop upt den gront van het dal herwoor deden/ende overdwers deur die afgehouwen tuynen/ met gespannen Pistolen ende bloote Degghens nae der Stadt als vyanden haestich toegheloopen/ de lieden die ten deele inde Kercke/ ten deele in haer diensten ofte handel waeren ghegaen/ verschrickt ende beschadicht/ 15. ter nedergheschoten/ ende die Hooch-wacht bynde nieuwe Poorte aengevallen/ vermeestert/ verandert/ ghedisarmeert / ten deele gheplondert ende nae huys ghedragen. Als dan haer selven hier en daer uptgedeelt/de Kramen/ende ander Kassen en Kisten / als oock de huysen Deuren openghekapt / ofte doen open-springhen/ ende boven de 200000. guldens weert geplondert/ des Stadts sleutelen opghe-epscht/ende deur openbaren Trommel-slagh de Burgers alle haer gheweer in continenti by lijf ende levens straffe op het Richthuys laeten ghebieden/ dat sy 't daer brenghen souden. 'T welcke de Burgers vlytich deden/maer het is haer het meeste/ sonderlinghe wat schoon ende suyver was/ ontnomen ghewordẽ / ende als yemant sulckx teghen spraeck en wepgherde / die hebben sy qualick ghetracteert/ ende van sulcken op de marckt voor de Richtplaetse gantsche korven ende sacken vol voortghebracht ende opentlick verkocht ghewordẽ/ Des anderen daeghs heeftmen oock met den Emigranten die disarmeringe / doch met beter maniere in 't werck gestelt. Ondertusschen sijn de quartieren gemaeckt/ maer de Burghers werden/ sonderlinghe vande ghemeene Soldaten / met afeysschinghe van statelick tractement, sterckter exaction ende kostelicke kleedinghe / voor hun ende voor haere wyven boven alle maten hart ghequelt / ende aenghehouden / datmen haer sulckx bestellen soude/ Ende alsmen oversulckx by den Oversten ghenaeckt heeft/ doch niet beschut / maer noch daer toe wyven ende maeghden / half ter doodt geschonden / ende 2. ontschuldighe kleyne kinders vermoort/ende 't hooft afghesneden/ ende die stadt met 11. Compaingien te peerde ende 2000. ghecommandeerde voet knechten op het alder onverdraeghelickste beset ghewordẽ.

Sommighe daghen hier nae sijn verscheyden visitationes ende inquisitiones van weghen opghehouden verborghen Artillerije ende Ammonitie / in heymelicke ganghen ende anders meer daer ghestelt / maer in 't minste niet suspertes bevonden/ maer veel meer van wegen valsche aenklachte / is op de oorenblasers hestich ghescholden ghewordẽ.

Ende oversulckx by de Keys. Majest. Camerer ende Raedt / om dat die arme Borgerschap soo hart getracteert wert/ alder ootmoedichst ghenaeckt / als hebben Hooghst-ghemelter Keys. Majest. sich der noodtlijdender ende beduerckte aldergenadichst aengenomen/

MVNCHEN.

ISER FLUV.

Co: vā Sweeden

Co: vā Bohemen
Pfaltz. Augustus

Hert: Willem v. Weim.

Her. Joh. v.
Holstein

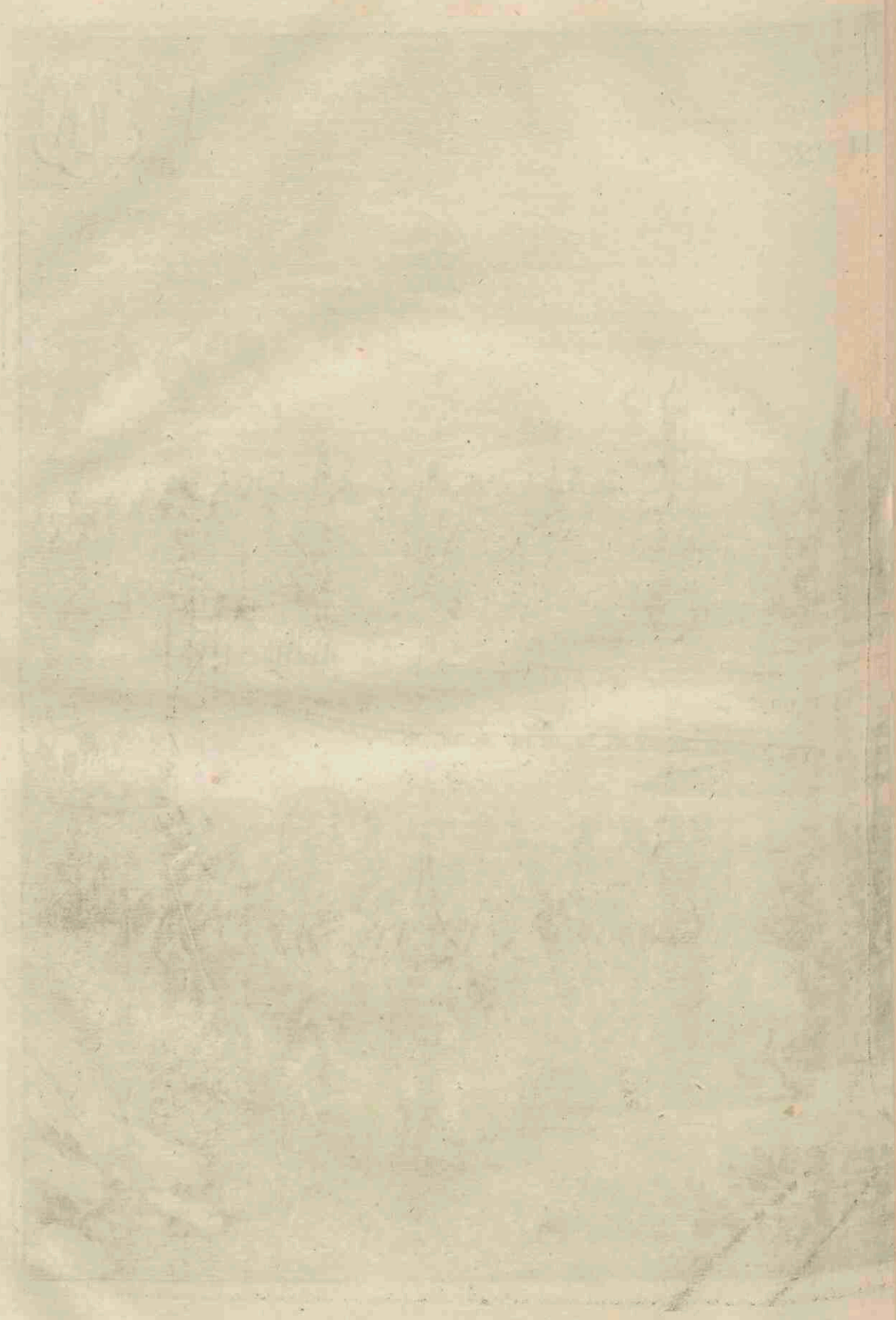

1632. Armade / een groot voordeel van weghen de Proviande verkreegh / dewijle ſulcke plaetſen vol waren van allen voorraedt / ende onder den gedupzenden Krijghs-loopen in Duytſlandt noch niet het minſte geleden hadden.

Munchen heeft hem over aen de Koninck in Sweden.

Ghelijck die tot Munchen ('t welcke de Hooft ende Reſidentie-ſtadt in Beyeren is / 5. mijlen van Frypſinghen gheleghen) ſaghen ende beſpeurden / dat deur inneminghe der voornoemde plaetſen / de Koninck haer ſeer nae op den hals was ghekomen / ende wel bemerckten / dat van nu voortaen ock hun het ſpel gelden wilde / ſoo hebben ſy haere Afgheordineerde nae Frypſinghen den Coninck in 't gemoet geſonden / ende op lydelicke conditien met hem over een gekomen. Waerop die Koninck hun / 't is waer / Conditiones voorſloegh / maer nadien ſy de Beyerſche niet behaeghden / ende die ſelve nae haer goetduncken niet waeren aen te nemen / ſoo en wilde het met den accoort niet voortgaen. Soo ſcheen het ock als wanneer die tot Munchen den Koninck alleen meynden op te houden / eñ die ſaecke op de lange Banck / op hope dat deſen handel ondertuſſchen pets mochte veranderen / dachtē te ſpelen en in te ſetten. Derhalven de Koninck ſulckx wel merckende / met de Armaede daerop voort ruckte. Als de Inwoonders dit vernamen / ſo en wilden ſy geen voorder perikel verwachten / maer kropen totten Crupce / ende beſloten by hun al t' ſamen / haer ſelven vrywillich over te geven. Waerop dan die outſte Heeren der ſtadt / de Sleutels / met t' ſamen de gehoorſaemheyt Haerer Majeſt. teghens dzoegen / ende die ſelve Haerer Koningl. Majeſt. met bidden ende groote ootmoedtheydt overghegeven / welcke de Koninck ock op / ende in genaeden heeft aenghenomen.

Is alſoo den 7. Mey met de Armade voor de Stadt aen ghekomen / het Volck in ſlaghordeninghe gheſtelt / ende des middaeghs teghen 12. upzen met dzie Regimenten / nevens Koninck Frederich / Paltſgraef Auguſto / den Hertoghe van Weymar ende Holſteyn / ock ander Graven / Heeren / Overſte ende Officieren inde Stadt ghereden / maer die overighe Armade ende Bagagie / welcke ſeer groot was / heeft hy om de Stadt ghelegert. Beyde Koninghen nevens den Paltſgrave Auguſto / toghen in het Slot / maer die ander Vorſten ende Heeren / ſyn inde voornaemſte hupſen gelogeert gheweeſt. Des anderen daeghs ginghen zy te ſamen inde Amonitie-hupſen die aller naeſt by de reſidentie waeren / om die ſelvighe te viſiteren / ende wat niet voorhanden waere / in 't ronde te ſoecken. Daer begonſtmen nu aen die dooden / (want alſoo ſeyden die Beyerſche Boeren /) op te wercken; Naedemael die ſchoonſte ende beſte Stucken alle inde aerde begraven waeren / ende die Deelen ende Berders ſijn ordentlick weder daerop gelept / als of daer gants niet voorhanden hadde gheweeſt ende alles wechghevoert waere / maer nochtans daer hebben gheleghen. Maer nae dat de Sweedtſche die Affuiten ofte Stellinghen daer toe anders-waerts ghevonden hebben / ſoo bemerckten zy wel / datter noch pet wat voorhanden / ende erghens verborgen ſijn moeſte. Daer ſy dan deur eenen Boer op de rechte voetſporen zijn ghekomen / welcke hem op het bevraghen waer die ſtucken waeren beſtelt / ſoo verre uptklapte / dat hy ſepde / ſy en waeren / 't is waer / niet wech / maer zy lagen doch begraven. 1632.

Op ſulckx werden veel ſchoone Stucken ende Mortieren uptghegraven / die ſomtijdts dzie dobbel inde Aerde / nevens ende over malkander laghen. De Boeren die tot uptgraven beſtelt waeren / begaven hen tot ſulcken arbeyt ſeer ghewillich / voornemelick dewijle de Koning in Sweden haer een handt-vol Ducaten gaf / eñ hemſelven by haer-lieden op den block neder ſette / eñ onderweeg hen hoe ſy die Stucken ſouden daer upt trecken.

De Stucken die ghevonden wierden / waren in de honderdt en veertich / daer van 82 die aldergrootſte ende ſchoonſte Stucken begraven waren. Onder deſe waren 50 dobbele / geheele ende halve Cartouwen / die 12 Apoſtelē / ende een ſeer groot ſtuck / de Seuge genaemt: Deſe Stucken waren ock ten deele ſommige upt de Paltz ghevoert / ten deele inde Pzagher Slach verovert / ten deele Hertoch Chriſtiaen van Bzunſwijck / ten deele den Koninck van Denemarcken (daer onder ſommighe / die harer Koninghl. Majeſt. tot Sweden Voorvaders toebehoort hadden) afghenomen zijn gewozden. Onder andere werde in ſulcken eender uptgegraven ſtuck / wel 30000. Ducaten / oock anders veel Ammonitie ende ander goet in deſe ſtadt Munchen ghevonden. Dewijle het hem nu het eene nae het ander ontdeckte / ſoo verluſtichde de Koninck hem ſelven alſoo daer over / als wanneer hy een gantſch Koninckrijcke bekomen hadde: Hy liet ock alle ſulcke dinghen aen Gheſchut ende anders meer / ende wat in de Kunſt-kamer gevonden wert / alles wech na Augſburg / ende anderſwaerts henen voeren. Wert alſoo in Beyeren vernomen / hoe datmen in vorige jaren in den Paltz ghepzocedeert hadde. Daer ſijn ock op het Slot veel nieuw-ghemaeckte Soldaten Rocken / van gheele / blaeuwe ende groene verwe ghevonden / ſoo dat daer mede etteliche Regimenten onder de Sweetſche Armade zijn bekleedt ghewozden. Anders en werdt den bywesenden Burghers ende Inwoonders geen leedt toe-ghevoeght / maer der uptgheweckener hupſen werden prijs ghemaeckt ende uptgheplondert.

De Burghers ende Onderdanen beklaeghden haer ſeer / over haers Heeren groote hardighept / ende verooſaeckte ruine nevens ſulcken ellendige verlatinge / want die voorneemſte al t' ſamen haer alle by tijdts wech maeckten: Hier-en-teghens waren ſy blijde / dat ſy by Hare Koningl. Majeſt. ſoo grooten ghenaede (het welcke ſy nimmermeer verwacht hadden) beſpeurden / begheerden alles te doen / alleene dewijle de Koninck by haren Afgeſante 400000. Rijckxdaelders bzandt-ſchattinge epſchte / baden ſy hem alſulckx te willen modereren / ende boden haer aen by deſen nae alle vermoghen te contribueren / ghelijck haer dan oock de Burgerſchap alſmen voor de aenkomſte des Koninckx / of ſy haer weeren ofte contribueren wilden / heeft voorghehouden / Op het Raedt-hupſ haer een-ſtemmich daer toe verklaerden / dat ſy ſich der Koninckliche Armaede gantſch niet opponeren / maer dewijle ſy van hare Overhept verlaten / met have ende goet liever het uptterſte doen wilden. Na deſen werde geaccozdeert / dat ſy 300000. Rijckxdaelders bzandt-ſchattinghe gheven ſouden:

ſoo

1632. soo gaf oock het Bisdom Frysingen 200000. ende Landtshoedt 100000. Rijcxdaelders.

Den 9. Meye werdt generael rendevous voor Munchen ghehouden: Maer eer de Koninck upt de Stadt toogh/ soo heeft hy te voren die beroemde Jesuite Kercke besichtiget/ ende aldaer dewijle hy ter Misse quam/ met den Pateren Rectoren een goede wijle van het Sacrament des H. Avondtmaels in't Latijn gedisputeert. Daer upt op den velde heeft hy verscheyden Slach-ordeninghen ghemaeckt/ de welcke met lust/maer noch meer met groote verwonderinghe werden aengesien/dat Hare Majest. hem soo seer bemoeyde/ van den peerde is afgestegen/een musquet op de schouder ghenomen/ ende den Soldaten gheweesen/ hoe sy sittende of knyelende/ ghebuckt/ ofte staende/achter nae malkander te gelijcke schieten sullen/ oock anders hen als sijnen Spiesghesellen uptnemende vriendelick toeghesproken.

Den 10. deses/als op het Feest der Hemelvaert Christi/ hebben Haere Majest. die eerste Euangelische predicatie in het schoonste Ghetimmer des Slots laeten houden/welcke oock nevens het Ghesanck ende Gebeden/met sonderlinghen yver ende aendacht is uptgheboert gheworden. Nae dat den Godtsdienst volepnt was/ so sijn sy ter taeffel gaen sitten/ ende daer nae inde Kercke tot onser Vrouwen ghereden/ ende aldaer die Paepsche Ceremonien by den opvaert ghesien/ inde Kercke eens omme ghespanseert/ ende als sy daer uptginghen/ ettelick ghelt onder de lieden laten werpen/ daer over een groot ghedrangh ende ghegrabbel is gheweest.

Hertogh in Beyeren doet eē vergheefs versoeck op de Swedtsche

In desen heeft den Hertogh in Beyeren van sijner Armade om Regensburch wt verscheyden Regimenten wel 1000. Ruyters uptgelesen/ ende die selve op Frysingen gecommandeert/ om de Sweedtsche in haer quartieren te over-vallen. Maer desen Aenslach en is niet na sijnen wensch ende wille afghegaen. Want de Sweedtsche/ dewyle hare wachten wel bestelt waren/ hebben de aencomste der Beyersche al vroegh geweten/ derhalven met een dapper gemoet haren aenval niet verwachtet/ maer upt den quartieren haer tegens ghetrocken/ inde vlucht geslagen/ ende een matelick ghetal/ eens deels ter neder ghelept ende ten deele gevanghen.

Beyersche Boerē handelen tyrannisch met de Sweetsche Soldaten/ ende brengē haer selven daer mede in onghelück.

Nadien dit nu op sulcken wijse gheluck tot hier toe verhaelt/ vergaen is/ oock seer wonderlick/ ja teghen aller Werelt ghedachten/ in Beyeren sulcx ghepasseert is/ soo hebben de Boeren/ als die in allen saeken tot hier toe inde upterste ellende ende desolaethept saten ende sulcx lijden moesten/ altemael in Roosen ende Violetten gheseten/ maer al te vroegh ende tot haer eygen schade ende meerder rupne/sulcken handel verdrietigh zijn gheworden/ hebben aengegaen/ ende met de Sweedsche Soldatē/ die hier en daer als Sauvegaerdē tot haer bescherm ingelept waren/ ofte waer sy anders/ soo sy de selve somtijdts in kleynen getale aentrefften/ ende over haer machtich konden werden/ jammerlick gehandelt/ ende haer op het grouwelickste begonden te tracteren: Gelijck sy dan die Soldaten Handen en Voeten hebbē afgehouwen/ de Ogen uptgesteken/ Neusen eñ Oorē afgesneden/ eñ met ander onmenschelicke pynen onghevracht. Daer upt dan gevolght is/ dat het Sweedtsche volck over die Boeren/ om sulcken boosdaet ende moordrye wille/ heftich vergramt gheweest/ ende seer verbiteert zijn geworden om sulcx te wreken/ de selve met Vyer en Sweert hebben begonnen te vervolghen/ Daer deur dan niet weynich Boeren om den hals quamen/ ende sommighe hondert Dorpen in Beyeren met den vyere aenghesteken/ende daerom in de asschen sijn gelept ghewordē: 'twelck een groot verschricken ende machtige vreese in't Land veroorsaeckte.

1632.

By sulck verloop hadde dat uptgheschoten Landtvolck/ dat hem by de Beyersche Armade begheven hadde/ ende des Kijghs oock genoech begerich waren/ hem weder na huys gemaert/ want sy en konden haer met die gewoxven Keyserschen ende Beyerschen volcke niet vereenighen/ maer dewyle de Crabaten ende die Ruptens in desen het haerige dapper upt plonderden/ ende hielpen rupneren onder de inwoonders ende vrienden/ op dat sulcx den vyandt niet ten goede komen mochte.

Boeren in Swaeven werden rebellisch.

Daer boven hebben wy gesept/ in wat maniere de Sweedtsche inden Overlanden seer breed in't ronde hebben toeghegrepen/ tot by Lindauw toe geavanceert/ ende verscheyden plaetsen onder haer gewelt gebracht. Dit was nu de Papistischē Boeren bysonder een ongewoonlick dinck/ lieten haer daerom deur onrustighe hoofden/ haer hitsichepdt lichtelick beweghen/ dat sy hen hier en daer in Swaven-landt te samen rotteden/ ende meynden de Sweedtsche weder upt den lande te jaeghen.

Tot Wijngarden vergaderden sy hen oock etteliche dupsent sterck/ onder den Oversten van Swenden/ ende meynden groote saecken upt te richten;maer als de Sweedsche in stercker ghetal op haer aentrocken/ soo ontviel hen het herte/ traden daerom in een accoort/ ende accordeerden op seker Conditien/ sy leverden haer Geweer als oock den voornoemden Oversten van Swenden in des Sweedtschen handen/ die selve wert ghevanckelick nae Ulms ghevoert.

Maer ongheachtet desen/ soo en hadde het doch met de Boeren na datse weder wat lucht kreghen/ gants gheen bestant/ want sy rotteden haer by Pregents eenighe daghen hier nae weder sterck te samen/ toghen op Wanghen ende Ravensberghende nadien de Sweedsche garnisoenen daer in te swack waren/ so brachten sy sulckē plaetse met kleyne moeyte in haer ghewelt/ sy kapten die Sweedsche alle ter neder/ ende ginghen oock met den Inwoonders qualick omme.

Rebellische boerē werdē by Kempten van de Sweetsche geslagen.

Dit exempel volgden de Boeren om Kempten in Algouw/ ende onderstonden hun oock het haere by dit spel te doeghen: Maer het bequam haer qualick. Want het Sweedtsche volc vergaderden hen daerop/upt Ulms/ Augsburgh ende ander daer in't ronde gheleghen plaetsen/ etteliche dupsent sterck te samen/ ende toghen op haer aen. Daer dan den 12. Mey niet verre van Kempten/eenige hondert van dese Boeren werden aenghetroffen/ ten deele nedergehackt/ende ten deele verjaeght zijn gheworden. Onder anderen sijnder 150 in een Kercke ghevlucht/ welcke de Sweedtse met den viere aenstaken/also datter vele verbrandt werden/ oock eenighe haer selven van

den

1632. den Toozen hebben ter nederghestozt / in haer doot geloopen. Tot Oversdozp / Suppersriet ende Oye / werden oock eenighe hondert Boeren omghebzacht / insghelijcken veel Dozpen uptgheplondert / ende in de asschen gheleydt. Als nu de Boeren saghen wat haer ontydich rebelleren vooz eenen uptganck ghewan / ende wat een onghemack sy daer deur haer selven op den hals haelden / soo sijn zy tot het Cruyce ghekropen / haer gheweer nae Kempten gebzacht / ende sich gheaccommodeert / oock eendeels haer eyghen Voerders ende Overste / die haer tot sulcken opstant geraden hadden / doot ghestaghen / ende op dese wijse is den Boeren opzoer om Kempten ghestilt ghewozden / daer by hem / sonderlinghe den Oversten Luytenant Kellingher dapper hieldt / dewijle hy op eenmael alleen met 30 Peerden / wel 300. Boeren vertreden ende nederghelept heeft.

Boeren in't Stift Fulda werden opzoerisch.

In 't Stift Fulda en konden op dese tijd de Boeren oock niet rusten. Want of die selve wel den Landtgraeff van Hessen ghes wozen hadden / ende daer deur oock niet meerder ofte hoogher als die Hessische onderdanen deur dat Krijghs-volck bes waert werden / ja wel somtijts wat lijdelicker als die selve ghetracteert sijn gewozdē / so hebben sy nochtans haerselvē upt aenhitsinge van eenige ongeruste liedē / een sterck getal tesamen geslagē / haer met geweer voozsien / oock Dzagonners onder hen geozdineert / ende haer also tegen de Hessische gestelt / eñ vozder quartier eñ contributie gewepgert. Daer op dan gevolght is / dat in't begin van Julij / Lantgr. Wilhelm eenich volck tegens haer uptschickte / welcke met den Boeren hebben getroffen / harer wel 500. omgebzacht / oock gevangen / ende die overighe verstropt.

Ossa versoert te verghees op de stad Bpberach.

Onder sulck verloop / is den Oversten Ossa wel met 4000 Kepserschе Soldaten van Bzisach ende den omligghenden plaetsen opghebzoken / ende is in over-Swaben geruckt / ende neffens een sterck ghetal Bzeghentser Boeren / over die Iller nae Memminghen ghetogen / in voornemen op die selve Stadt een versoeck te doen. Maer als hy bemerckte dat de Sweedtsche upt Vlms ende die omligghende plaetsen sterck vergaderden / soo heeft hy hem wederom ghewendet / ende daer op vooz Bpberach / daer henen hem de Catholische Burgmeester Stadtschzijver ende Papen ghevoozdert ende ghesonden hadden / ende allerhande aenlepdinghe ghegheven / ghekomen / in meyninghe die selve plaetse / (dewijle het hem inde Sweedsche devotie begheven hadde) onder sijn macht te bzenghen / maer hy heeft hem in sijn hope bedzoghen ghevonden. Want de Burgherschap die Euangelisch waeren / hebben so dapperen teghenweer ghedaen / oock de Vzouwen / als hy deur stozmen die Stadt meynde te overweldighen / met heet water ende steenwerpen haer also gheholpen / dat hy nae verlies van twee stozmen / wel 400 Mannen heeft laeten sitten / en oock sonder pet upt te richten / weder van daer ghetoghen is / dewijle hy een Sweedsch secours nae by vernam op hem aenkomende / ende / 't is waer / soo haest hem heeft moeten voozt maecken / dat hy oock ettelick Ghesschut ende ander berepdtschappen achter liet. Waerop de ghene / daer van boven ghesepdt is / de Euangelische Burgherschap also op de vleys-banck wilden leveren / gevanckelick nae Vlms ghevoort ghewozden. Ossa heeft hem in desen nae Wijngarden / ende vooz der nae Lindauw gheretireert.

1632.

De Koningh in Sweden is even op die selve tijdt / nae dat hy hem tot Augsburgh 8 daghen lanck hadde opghehouden ende den 24. Mey aldaer afghereyst / met een deel der Armaede om Memminghen ghetoghen / om des Ossa vpandticken begin te verhinderen.

Beyersche veroveren Wepssenburgh.

Deur desen aftocht heeft de Cheurvozst in Beyeren ghemeynt weder wat lucht te krijghen / daerom heeft hy sijn Kupterije nevens 2000. te Voete onder den Oversten Cratsen ende Kroonbergher van Keghensburgh op de Sweedsche uptghecommandeert. Dese sijn op Munchen getogen / meynende die Sweedsche aldaer te overballen. Maer als zy tot Papenhoven aenquamen / soo hebben sy tydinghe verkregen / dat de Sweedsche Kupterije / welcke hare intentie by tijdts uptspanden / alreede teghens haer in aentocht waeren. Waerop zy haer terstont op Engelstadt / ende van daer op Wepssenburgh hebben ghewendet / ende dat selve Stedeken beleghert. Die Sweedtsche besettinghe heeft hem / 't is waer / dapper gheweert / ende de Beyersche eenighe hondert ter neder ghelept / maer als sy sommighe daghen lanck haer also hadden teghengehouden / ende te vergeefs op secours wachteden / soo hebben sy ten laetsten nae dat die Beyersche meer Geschut vande Vestinge Wultzburg ('twelcke Anspach is / ende vooz desen den Grave van Tilly / doen hy op het Bisdom Bamberch tooth / heeft moeten ingherupmt werden / ende op die tijdt noch in het Beyersche ghewelt was) af-bzachten / gheaccozdeert ende den 28. Mey met haer gheweer / Sack en Pack nae Crijghs ghebzupck afghetoghen.

Maer het ghemaeckte accoozt en is haer by den aftocht niet ghehouden gewozden. Want de Beyersche haer overvielen / hebben haer geplondert / ende wie hem niet by haer in dienst begheven wilde / die selve neder ghehouwen / Daer na oversulex in dat stedeken ingevallen / alles uptgeplondert / Kisten ende Kassen deurhackt Wijven ende Jonckvzouwen ghesschendet / vande selve wel over de hondert nevens den Raets-heeren wechghevoert / ende nevens den Predikers ghevanghen ghenomen / ende de vzie deuren verbzandt. den Oversten Cratz hadde bevel / om oock die muprē neder te werpen / ende Anspach / Schwabach ende Kott / evengelijck te ruineren: Maer dooz de Sweedsche aencomste tot Donawеert / was hem die tijt te kozt / daerom hy sich weder deur Aychstadt na Engelstadt begeven moeste.

Koningh in Sweden treckt upt Beyeren op Donawеert

Want die Koninckliche Sweedsche Oversте Speer-rupter (die op die tijdt om Elwangen lach / ende daer in't ronde verschepden gheleghene Catholijcke plaetsen in des Koninghs gewelt ghebzacht hadde) den Beyerschen aentocht op Wepssenburch / den Koning hadde te kennen ghegheven / die hem doen ter tijt van Memmingen op Vlms begaf: Waer op die selve also terstont 't commando in Overlant / nevens wel 12000 mannē / Hertoch Wilhelm van Sachsen Weymar overgegeven / ende op de Keyserschе haer daden / ende op die plaetsen een waeckende ooge te hebben / aen bevolen eñ toe betrout / hem weder na Augsburgh / ende van daer in Beyeren begheven heeft / ende alle 'tvolck dat noch tot Lanthoed / Frysinghen / Munchen / ende daer in 't ronde omher lagh /

1632. te samen ghevoert/ ende daer mede op Donawеert ghetogen/ oock van de stadt Munchen 44. Geestelicke/ ende Weereltlicke voornaemste Persoonen nae Augsburgh laeten voeren/ de welcke aldaer soo lange in bewaernisse ghehouden werden soudē/ tot dat die stad die noch resterende 150000 Rijckrd. soude getelt hebbē.

Forchepm en Bambergh werden geblocqueert / en Kroonach beleghert.

Bamberch ende Forchhepm werden in desen van eenich Sweedsch volck eñ den Fransopschen Standen gheblocqueert ghehouden/ maer Croonnach vanden Hertoch van Sachsen Koburgh / ende Marckgraeff Christiaen van Brandenburgh hadde Culmbach belegert/die selve schickten eerstelick den Oversten Hastweer met sommich volck daer voor. Als nu die selve byna een half mijle daer by quam/ so heeft hy 4 Compaingien Kupters/ endē 300. Musquettiers tot hem ghenomen/ ende den selven avont eenighe huysen/ ende de eene poorte inde voor-stadt in sijn ghewelt gebracht / dat de Bisschoppelicke haer in de Stadt retireren moesten. Waer op die voorn. Overste / ettelicke Stucken op den naesten Bergh liet voeren/ ende daer mede sterck op de Stadt heeft gespeelt.

Maer nae dat die Bisschoppelicke / weder eenige schoten inde voor-stadt deden/soo heeft het Coburgische uytschot/nevens hare gestelde onder-Officierē/ voorts geen gewelt meer gedaen/ maer de eene na de ander hem gheabsenteert / Waer op die Overste van sijn nieugeworven Volck/ met 24 Musquettiers/ om den Posto ofte vastichept te bewaren gecommandeert heeft/ ende allen uytschot weder op die Posten gebracht / oock totten dage aldaer behouden. Maer als den dach aenbrack / ende die Bisschoppelicke van't Slot somtijts met stucken speelden/ of sy wel aen die selve plaetse geen schade en deden/ soo sijn sy nochtans sonder eenighen noodt en perijckel deur ghegaen. 't Welcke als het die Coburgische Boeren/die den Stucken eñ Amonitie was aen-bevolen/ sagen eñ bemerckten/soo hebben sy die Stucken overhoop geworpen / ende met den Peerden daer van gheweken. Dit alles hebben de Bisschoppelicke tot haer voordeel blyticb in acht genomen/met sterckter getal uytgevallen/ ende drie stucken in haer ghewelt ghenomen. Den selven middach is den Overstен Muffel met 3 Comp. uytschot/ ende 2 Comp. geworven volck / op de ander zijde oock aenghekomen / ende den volghenden dagh des morgens vroech/ die Voor-stadt ghelijcker-handt aenghevallen / maer sy mosten weder terugghe wijcken / dewyle sijn onderhebbende uytschot het niet beter en maecte als die Coburgische.

Ende dewyle oock op dat mael tijdinghe quam/ dat de Bisschoppelicke secours souden krijgen / soo is den Overstен Hastweer met 3. Compaingien Kupters/ende Overstен Luytenant Schafmans 200. Peerden / die even op die selve tijt oock aenquamen / haer tegens getrocken/ ende by Dieffgleyn 59 man die na Croonach wilden/ aengetroffen/ eñ alle neder gehouwen/als oock noch dien selven avont by Kups weder op 200. aengetast/ die selve oock den meestendeel ter neder gelept eñ verstropt/ ende alsoo dat secours tot niet ghemaeckt. Daer waren insghelijex 80. Krabaten op den wegh/ maer sy besorgden dierghelijcken stoot te bekomen / soo sijn sy op ontfangen tijdinge wederom geretireert en geweken.

Terstont daerop is den Overstен Truchzes met meerder volck oock voor die Stadt ghecomen/ waerop die belegheringe met grooter ernst ghecontinueert wert / doch op dat mael noch niet uytgericht / maer haest daerop van weghen des Friedlanders aencomste die belegeringe wederom moeten quiteren. 1632.

Bamberchsche vallen inde straffe.

Den 19 Meye voor den daghe / hebben die Bambergische eenē stercken uytval in Marcgraef Hans Georg van Bayreuts quartier gedaen/ ende veel Soldaten neder gehouwen. Hier op is den Overstен Revenhuller die niet verre van daer lach/ met een goet deel van sijn Kupterye den Marckgravischen te hulpe gekomen. Daer wert wederom die Bambergische hoet op de hacken geseten/ dat haren wel 400. nevens verlies eenes stuck Geschut/twee Wagens met Stoorm-leeren/veel Ammonitie ende anders/ ter plaetsen gebleven zijn. Want wat die Sweedtsche ende Marckgraefsche achterhalen conden / is alles ter neder gehouwen/ ende daer en wert gheen Bamberghsche quartier gegeven. Sijn alsoo die Bambergische met haren aenslach voor dit mael qualick onthaelt/ 't welcke mogelick niet gheschiet en waere wanneer die Forchepmers/ die te ghelijck mede souden aenvallen / ter rechter tijdt waeren aengecomen/ ende die Bambergische niet alleen inde pekel gelaten hadden.

Werdhepm werdt ghereformeert.

Daer nae heeft de Koninck in Sweeden die Graeflickhept Werthepmb wederom aen haren rechten Heere getranspoorteert/zijn daer op den 23. Meye die Koninghl. Stadthouders/ Cantzeliers eñ ander Raden van Wurtzburch nae Werthepmb op-ghebroken/ ende van den Grave aldaer met een aensienlicke Kupterije onthaelt gheworden: daer dan den volgenden dach die voornoemde Sweedsche Commissarien alder-eerst tot uytvoeringhe des Godtsdienstes van de drie Graven/welcker dienaers den Raedt ende voornaemste Burghers aldaer solemniter in die Kercke ghelevdet / ende nae ghedaene Sermoen / op een daer toe bereyde plaetse gevoert geworden. Aldaer die Cantzelier met een volkomen Sermoen die Koninckl. Donatie publiceerde/ eñ die Immission opentlick bediende: Daer op alle drie de Graven gheluck gewenschet/ oock de Onderdanen/ welcker diensten/ daer mede sy Graeff Johan Dieterich vā Lowensteyn onderworpen waren/ quijt gheschelden. Waer op met alle Klocken gelupdt werdt/ende het Geschut los gheschoten is ghewoorden. Maer sonderlinghe hebben die Graven by sulcken dadelicken Immission die Burgers tot Werthepm ende alle hare naekomers/des lijfs dienstbaerheydt die sy hem onderworpen waeren quijt geschoncken / ende hun hare oude Privilegien weder vernieuwet/ twelcke dan alle menschen seer verblydede.

Graeff Lodewijck Everhard vā Hoohenloo wert van de Keyserschе gevangen.

Op gelijcker tijdt is Graef Lodewijck Everhard nevens den Vyr-heer van Oepffing/ eenen Sweedtschen Cammissario ende eenige andere als sy die huldinghe tot Ehinghen ende het Klooster Overmarck / 't welck hen de Koninck vereert hadde/willen innemen/maer onderweghe van drie Compaingien Keyserschе Kupters gevangen zijn gewoorden.

Na dat die Graef ende alle die met hem waren alsoo werden ghevanghen / soo hebben op des Raedts voorschick die Keyserschе de stadt Ehingen inghenomen/die sy doch niet langhe en be-

1632. en behielden. Want den 16. Junij Hertogh Bernhard van Weymar met eenige Sweedtſche troupen daer vooꝛ is gekomen/ die Pooꝛten opghehapt / ende nae dat de Burghers belaſt wert in haer Hupſen te gaen/ van die daer in ligghende beſettinghe wel 150. man ter neder ghehouwen. Die Raedts-verwanten dewijle ſy hen bevꝛeeſden / het mochte haer van weghen haer ontrouw een vergeldinghe gheſchieden/ ſoo hebben ſy hun vooꝛ der Sweedtſcher aen-komſte bp tijdts upt den ſtoff ghemaeckt.

Hertogh Wilhelm van Weymar heeft hem in deſen/ oock in Over-Swaven dapper gheweert: Over ſulck hy aen 't eynde der maent Mepe eenen aenſlach op een Schanſe by Bꝛegentz gemaeckt heeft/ 't welck oock geluckich afliep. Want hy dē Grave Hanibal van Hoogen Ems met ſijn Regiment van Iſny / upt onverſienen overval / wel 500. heeft ter neder ghelepdt/ende wel 400. neffens den vooꝛnoemden Grave ghevanghen. Hy heeft oock by Wijngarden een ſterckе ſchermutſel met eenighe Keyſerſche Kupterije ghehouden / die ſelve geſlagen/ ende 5. Coꝛnetten verobert.

Sweetſche vꝛoſpereren in Swaue.

Onder deſe dinghen heeft den Hertogh in Beperen / die ſtadt Regenſburgh / welcke by ſulcken weſen van allen vooꝛraedt berooft/ende die Burghers op het uptterſte gheruineert zijn gewoꝛden/ vooꝛtaen ſterck gefoꝛtificeert/ daer deur veel ſchoone gebouwen om die ſtadt vernielt werden.

Hertoghe in Beperen treckt van Regheńſburch inden Over Paltz

Ondertuſſchen ſoo is van weghen de conjunctie der Keyſerſche ende Beperſche Armade/ veelderley handelinghe ghepleget/ ende tuſſchen den Hertoghe van Friedlandt ende den Beyervoꝛſten/ eens ende anders vergheleecken ghewoꝛden. Daer op dan na dat alle ſaecken uptgericht ende beſloten waren / ſoo heeft den Hertogh in Beperen het meeſte Voetvolck/ op dat hy des te eer met ſulcke vooꝛtkomen ſoude/ tot Bꝛagonners gemaeckt/ende alſoo met 134. Compaingien Peerden / ende 58. Compaingien te Voete/ Regenſburgh met een nootelick Garniſoen vooꝛſien / ende is in die Over-Paltz op Amberghgeruckt. Deur welcken Tocht dan die Inwoonders inden Over-Paltz groote ſchade ende overlaſt aen gedaē is ghewoꝛden. Aen Sultzbach/ het welcke een mijle van Amberghaf lepdt / hebben ſy oock tot verſcheyden malen aen gheſet/ maer doch deur dapper tegenweer der Inwoonders weder afghedꝛeven ghewoꝛden / waer op ſy alles daer in't ronde hebben uptgeplondert.

Sultzbagh wert vande Beyerſche ingenomen

Dē 7 Junij heeft een ſterck getal Beyerſch volck / onder het commando des Hyp-heeren Johan Everhard van Schouburgh / op een nieuw weder aen Sultzbach gheſet/ ende deſe Stadt met allen ernſt aen-ghegrepen/ in ſulcker gelegenthept / dat naedien het ſecours van Nurnberch niet heeft konnen daer in gebꝛacht werden/ hy ſommighe Afgheſanten/ Voꝛſtelicke Raden ende Burghers van de Stadt laten ophangen / ende oock die burgerſchap upt ghebꝛeck van Soldaten/ alle afghemattet zijn gewoꝛden/ ende niet meer hebben willen vechten/ ſoo zijn die achterghelaten beſtelde Raden ende dienaers gedwonghen ghewoꝛden / haren wille daer in te gheven/ dat die Stadt met actoꝛt overgegheven is ghewoꝛden; 't welcke dan gheſchiedt is met deſe naevolghende conditien:

Eerſtelick ſoudē twee complete Compaingien te voete in de Stadt ghelepdt werden. 1632.

Ten 2. ſoude goede diſcipline ghehouden/ ende de Burgherſchap deur die Garniſoenen niet beſwaert / maer in vermanghelinghe der Pꝛoviande / ſulckes ſoo veel der beſettinghe noodich is/ van den gantſchen Lande beſteldt werden.

Ten 3. Die Voꝛſtelicke Raden/ Hof-Officieren ende Dienaers / ſouden t'ſaemen met Wijf ende Kindt/ als oock deſſelfs have ende goederen / vꝛyen aftreck toeghelaten / oock op begheeren een Convoy mede gegeven werden: Maer die noch langher in de Stadt blyven willen/ inſgelijcken by haren Ampten blyven wilden/ die ſoude ſulck vꝛy ſtaen.

Ten 4. Tot verſekeringe des Voꝛſtelicken Hupſes/ ſoude een ſauvegarde vooꝛ het ſtaquet ghelepdt werden.

Ten 5. Van weghen de Inquartieringhe/ hoe ſulck te beſtellen zy/ ſoude hem de Voꝛſtelicke Cantzelier met de Burgers ende Raden weten te voeghen.

Beyerſe en houden die van Sultzbach gheen accoꝛt.

Dit accoꝛt is/'t is waer/ van de Beyerſche Commandanten gheconfoꝛmeert ende onderſchꝛeven ghewoꝛden/ maer als ſy de Stadt in haer gheweldt hadden/ ſlecht ghehouden ghewoꝛden. Want in plaetſe van 200 Soldaten/ ſoo werden te gheliick vanden beginne 700. te Voete/ ende 400. te Peerde daer in gelepdt.

Ten 2. Der Raden ende Burghers hupſen gheplondert / ende alles nae Ambergh wechghevoert.

Tē 3. het Voꝛſtelicke Slot niet verſchoont/ maer daer in de Keucken/ Woon-ſtove/ Kelders ende Koꝛn-ſolders uptgeplondert / ende het overighe beſchꝛeven.

Ten 4. Van de Raden ende Burgherſchap in't eerſte 10000. hier nae 6000. Rijckxdaelders/ oock deur dꝛepginghe op lijf ende levens perijckel/ eyndelick 6000. Fl. in ſulcken wijſe afgepꝛeſt/ dat de Burgerſchap terſtondt 3000 Fl. gaf/ ende die Voꝛſtelicke Raden ende dienaers even ſoo veel hebben moeten beloven: Daer aen ſy terſtondt aen gangbaer gelt 1000 Fl. betaelt hebben/ ende die overige 2000 Fl. in 14. daghen tot Regenſburgh daer te tellen/ ſich op het uptterſte verbinden moeſten.

Koningh in Sweden treckt op Nurnburg.

Nae dat nu de Koninck in Sweden vanden Optocht des Hertoghen in Beyeren nae den Over-Paltz kennijſſe hadde/ is hy ſo terſtont met ſijn Armade van Donawеert (nae dat hy het ſelve als oock Kain ende Augſburgh met noodige beſettinghe heeft vooꝛſien/ ende in die plaetſen wel 10000 Mannen achter hem liet/ oock al te vooꝛen Paltz-graef Auguſtum tot Cheur-Sachſen/ van gewiſſe ſaecken met den ſelven te tracteren heeft af-ghebeerdicht) oock op/ ende nae Nꝛenburgh getoghen/ den achtſten Junij tot ende om Furth/ een halve mijle van Nurnbergh aengekomen; Den 9. in perſoon nevens den Koning van Bohemen/ Hertogh Frans Carel van Sachſen/ den jonghen Marckgraef Frederich van Anſpach / Hertogh Hans/ ende Hertogh Alexander van Holſteyn ende ander hooge ende vooꝛnaemſte Perſonen in die Stadt ghekomen / ende den volghelden ſondach den 10 Junij in Sinte Laurents Kercke die pꝛedicatie ghehooꝛt. Daer op des nachts ten 12. uren met een Koetſe weder in't quartier nae Furth gereden/ van daer hy 's maendaegs vꝛoegh dicht aen de veſtinge

1632. der stadt Nurnberch tot aende Lauffer-poorte in de naevolgende wijse gemarcheert:

Voorhenen zijn ghetoghen 10. Regimenten te voete: Dese zijn gevolcht 20. groote Stucken / als Veldtslanghen / halve Cartouwen/ Muyrbrekers/ ende 20 kleyne Veldt-stucken. Aen de groote hebben aen yder 20. oock 22. Peerden/ende aen de kleyne 6. ende 8. Peerden getrocken: Welcke 100. Cornetten Rupters/ ende daer op die bagagie eñ tros naegevolcht: Op die ander zijde der stadt by der Spittlerpoorte henen zijn oock 60 Vanen te voete/150 Cornetten Peerden met 30. kleyne Veldtstucken nevens den tros voorby ghetoghen. De marcheringe heeft den gantschē dach gedurrt. Het was alles schoon volck / seer begheerich om te vechten/ ende daer en werden gheen 10. krancke onder de gantsche Armade gevonden. Het Nacht-legher was tot Lauff/ twee mijlen van Nurnbergh: Van daer toghen sy den volghenden dach op/ nae Herspruck/ ende tot Ambergh toe. Den selven morghen vroegh/ begheerde Paltz-graef Augusti/ Hoffmeester van Hare Koningl. Majest. etteliche hondert Peerden met aenbieden/met dese te versoecken over Sultzbach/ of hy Sultzbach weer oberrompelen eñ recupereren konde. Hier in heeft Hare Majest. terstondt bewilligt/hem eenen Majoor met 400 ghecommandeerde Peerden mede gegeven / oock selfs met d'Armade ende Artillerije/al met ghemack nae het voor-ghenoemde Sultzbach toe gemarcheert.

Sultzbach wert vande Sweetsche weder inghenomen.

Die voorsz Majoor/als hy tegen den avont niet verre van der stadt aen quam/ presenteerde hem op een berghsken voor de Teghel-hutten/ende sandt terstondt eenen Trompetter in de Stadt aen den Commandant / ende aen de Soldaeten / (de welcke op dat-mael noch een Compaignie Dragonners / een Compaignie Rupters/ende over de 100 Musquettiers daer in hadde) dat sy haer over-geven ende die stede quiteren souden. Maer dewijle den Trompetter langhe uptbleef/ ende den nacht op handen was / soo en werdt niet alleen een ander / om ronde resolutie met Ja of Neen te begheeren/ daerhenen gesonden/ maer oock die voorschreve Sultzbachsche Hofmeester weder tot Hare Majest. afgheveerdight / om den selven aen te dupden / dewijle de Vyandt met sijn Armade niet verre van daer ligghe/ ende daer upt lichtelick de Sweedtsche tot schade een ontsettinghe gheschieden konde / noch meer Rupters hier na toe te senden / 't welck oock alsoo gheschiedt is.

Of nu wel die Capiteyn in der Stadt hem te weere stelde/die Burghers haer Geweer af nam/ van de Muyren en Toorens sterck vper upt gaf / oock ten laetsten tot sijn retirade het Vorstelicke Slot in-nam/ ende sijn Bagagie daer in voerde/ soo werdt hy doch terstont anders van sinne/ ende eer die Trompetter weer te rugghe quam/ schickte hy eenen tot Haerer Koninckl. Majest. selve in het Leger/eñ badt om goet accoordt. 'T welcke dan den volgenden dagh in 't midden vande weecke/des morghens tusschen vier ende vijf uyren beslooten werdt / in sulcker ghestalt/ dat die Beyersche met sack ende pack mochten af trecken.

Sweetsche en wreken niet de ontrou in't accoort tot

Nadien sy nu daer op sijn uptgetogen/ ende eenen kleynen wegh vander stadt gemarcheert waren/ soo werden sy (dewijle de Beyersche te vooren die tot Wepssenburgh / als oock den Sultzbachers selve het ghemaeckte Accoordt niet ghehouden hadden) van de Sweedtsche Rupters omringhet/ ende den Capiteyn (die hem in 't eerste voor sulcks al bevreesde / ende daerom verschevdenmael ghebeden heeft/hem het Accoordt te houden) terstont vanden peerde doorschoten hebben. Als nu de Soldaten dit saghen / waer het met sulcks henen wilde/ soo vielen sy op haer knyen / baeden om quartier/ende begaven haer alle/ ontrent vier hondert mannen/in den Sweedtschen dienst. 1632. Weyssenburgh en Sultzbach.

Wanneer de Sweedsche niet soo haest daer henen waeren ghekomen/ soo waere de Stadt ende het Slot van de Beyersche gants reyn uptgheplondert ghewordē/ ghelijck dan alle preparatien alreede ghemaeckt waeren / oock tot sulcken eynde die Ambergische Secretarius/nevens eenen Beyerschen Commissario/ het overschot volkomen nae Ambergh te voeren / daer henen is afgheveerdicht gheweest. Maer dese als sy de aenkomste van de Sweedsche Rupters vernaemen / soo hebben sy haer commissie vergheten/ende die repse gestaeckt/ daer over oock de Secretarius noch onder de poorte ghegrepen wert / ende tot op 't hemde uptgetrocken / ende in arrest ghenomen is gewordē/ Desghelijckr oock met de Jesupten/ Papen ende des Stadts Schrijver alhaer geschiet is/ dewijle nae des Commandanten eyghener ghetuygenis/dat hy eenich ende alleene de oorsaeck was dat die stadt vande Beyersche aenghegrepen ende inghenomen is ghewordē.

Den 13. Junij heeft Hertoch Hans van Holsteyn/ de Vorstinne tot Sultzbach Heerbroeder/ nevens den Obersten Schlammersdorp/het Nacht-quartier in 't Slot ghehadt: Ende of/'t is waer/ Hare Koninghl. Majest. oock selve daer in hadde willen overnachten / so hebben sy doch (na dat sy in recognoscering ghe der Stadt / tydinghe bequamen / dat de vpandt om ende by Hambach / een ure van Sultzbagh/ hem sien liet / hem oock met 20. Crabaten presenteerde) terstont op dattet alles in bereytschap ghebracht werde / goede ordre ghegheven / oock dien selven nacht die Armade van Lerchenveldt aen / tot nae Hambach toe/ghelegert/ende eenich volck nae Ambergh ghecommandeert / welcke/ nadien de Cheurvorst van Beyeren van daer nae Weyden opbrack / bupten de Burgherschap gants ledich sonder besettinghe ghelaeten / oock die Cantselrye met t'samen de Clereseye van daer wechghevoert gewordē; daer deur het Hare Majestept oock gantsch on-attaqueret ghelaeten heeft.

Dewijle nu op die selve tijdt den Cheurvorst van Beyeren hem met den Hertoge van Friedlandt conjungeerde/ soo willen wy nu na malcander verhalen/hoe het hem met den ghemelten Hertoghe van Friedlant/ ende die Cheurvorstl. Sachsische Armaede in Bohemen/tot op sulcken conjunction, of vereeninginge/ toegedragen heeft.

Hertog van Friedlandt treckt met sijn nieuwe opgherichte Armade in Bohemen.

Tot sijner plaetsen hebben wy ghesept / in wat ghestalte den Hertoghe van Friedlandt tot eenen Generalissimus des Rupses Oostenrijck is ghestelt ghewordē / ende hoe hy daer op aen alle plaetsen en oorden inden Keyserlicken Erflanden ende Koninckrijcken/ende waer hy konde/ volck gewervet heeft/ende een nieuwe Armaede tot Haerer Keys. Majest. dien-

sten

1632. ſten heeft opgherícht / oock anders allerhande preparatoria, dat tot een Krijchſ-heyr van nooden is/laten volveerdighen. Nae dattet nu alles ghepreparéert was/ ſoo heeft hy dat volck/ dat eenighe maenden langh in den Keyſerlicken Erflanden met groote beſwaerniſſe der onderdanen was inghequartiert/ om Snaym in Merheren te ſamen ghevoert / alwaer hem die Armade ſterck bevant tuſſchen de 30 ende 40 dupſent mannen.

Met deſe Armaede/ende eenen upttermaten grooten troup/ is hy inde maent Aprile opgebroken/ ende ſijnen Tocht nae Bohemen ghenomen: Daer hy oock terſtondt alder-eerſt eenighe gheringhe plaetſen / die de Sachſiſche in hadden / in ſijn gheweldt heeft ghebracht.

Hertoghe van Friedlandt derſoeckt met Sachſen van bzede te tracteré/ maer te ver gheefs.

Hier op heeft hy by den Cheurvorſt van Sachſen laeten aendienen / hoe hy van Haere Keyſ. Majeſt. een ſtatelicke Plenipotents ende Volmacht hadde/ om eenen Vzede te ſtichten / ſouden derhalven Haere Doorl. yemant tot hem affenden / om ſijnen voorſlagh aen te hooren / ende dies-weghen te tracteren. Op ſulckx heeft de Cheurvorſt den Veldtmaerſchalck Arnhepm aen hem afgeveerdicht. Teghen den ſelven heeft die gemelte Hertoch van Friedlant hem op het aldervziendelickſte aengheſtelt ende betoont/ hem ſeer aenſienlick getracteret ende ſtatelicke vereeringhen gheghéven/ oock tot opzichtinghe eenes Vzedes / etteliche Puncten ghepzoponeert / ende beghéret / dat Cheur-Sachſen ſulcke puncten met Cheur Bzandenburgh communiceren / overweghen / ende al ſulckx hem wilde laeten ter herten gaen/ ende haer verſtant daerop te kennen gheven. Als nu Arnhepmb ſulcke Friedlandiſche voorſlaghen ende offerta te rugghe bzacht / ende de Keurvorſt daer upt ſpeurde/ dat die ſaecken andermael alleen op eenen particulieren Vzede / daer mede doch by ſoo gheſtelde ſaecken den ghemepnen weſen/ ende verſcheurden ſtant des Rijckx niet gheholpen en waere/ ſoo 't hem nu liet aenſien / hy en hadde gheenen luſt te tracteren / liet daerom den Hertoch van Friedlandt beantwoorden: Hy hadde onlanghs met den Koninck in Sweden een aliantie beſloten / vermochte daerom hy à part niets te tracteren / ofte hem niet en konde in laeten tot eenighe handelinghe. Of nu wel den Hertoghe van Friedlandt gheerne een ander reſolutie ghehadt hadde / oock daerom dooz den Oversten Sparre ſterck liet aenhouden / ſoo heeft het doch die Cheurvorſt by het voorighe laeten blijven.

Pzaghe werdt van den Hertog van Friedlandt ingenomen.

Op ſulckx is den Hertoch van Friedlandt met aller macht op Pzaghe ghetoghen / daer upt den Oversten Hofſtercke met een Regiment te voete ende een te peerde kozts te vozen om ghewiſſer oorſaeck wille hem begheven hadde/ende alſoo upt der ſtadt Pzage vertrocken was/ende is Friedlant den vierden Mey/ by Weyſſenbergh tegen de ſwackſte zijde aen ghekomen/ende terſtondt 20 ſtucken Geſchut aldaer geplant/ ende begonnen Bzeſſe te ſchieten. Als nu die ſtozm ſoude aengaen/ ſo hebben die twee daer in noch ligghende Sachſiſche Regimenten haer dapper gheweert/ alſo dat ſy oock den Vpandt verſchepden malen af dzeven. Maer ten laetſten zijn ſy doch overweldight/ ende op het Slot ende den Sterckten ghedwonghen gewozden haer te retireren/ aldaer ſy/dewijle ſy de Friedlandtſche macht niet wederſtaen konden/een diſreputeerlick eñ ſlim accoord hebben moeten ingaen/ ende met achterlatinghe van 22 Vanen ende twee Cozzetten/ als oock het boven-gheweer/ gantſch ſmadelick hebben moeten af-legghen. Het welck dan hier naemaels een groote bzavade/ veel jubilerens ende vzolickheydt tot Weenen heeft verooꝛſaeckt. 1632.

Hertoghe van Friedlandt ſoeckt de Sachſiſche Armade inde ſtricte bzengen.

Nae dat nu die ſaecken aldus waren afgheloopen/ſoo heeft den Hertogh van Friedlant/ weder nieuwe puncten vooꝛ-gheſlaghen/ met vermelden / dat hy 't trouwelick ende goedt meynde/ ende niet anders als eenen gewenſchten vzede ſochte. Met deſen vooꝛſlagh (die doch oock niet veel beter noch aenmerckelicker als den eerſten was) repſden die ghedeputeerde Friedlandiſche Vzede-maeckers / vaſt daghelickx gins ende weder/maer doch ſonder ſeeckerheydt/ alleene daeromme/ op dat ſy die rechte gheleghenthepdt ende gheſteltenis / die doen ter tijdt by de Saxiſche Armade was/ ontſweeren ende recognoſceren mochten. Nademael die van Friedlandt een ſonderlinghe Stratagema vooꝛ hadde / die hem oock ſonder twijffel na ſijnen wenſch ende wille ware aenghegaen / wanneer niet Arnhepm hem te kloeck gheweeſt waer. Want naedien alreede alle plaetſen in Bohemen van het Sachſiſche volck gequiteert waren / uptghenomen dien eenigen Pas Leutmeritz/ aldaer hem die gantſche Armade / meer dan veerthien dagen lanck heeft opghehouden/ ſoo heeft hy tot zijn gewenſte vooꝛnemen onder ſulcken handelinge alreede ſommighe Regimenten op de eene zijde na Bzuex/ ende vooꝛder na Auſſigh ghecommandeert/ om die ſelve Pas den Sachſiſchen af te ſnijden/ op dat ſy niet aende Elve/ noch over het Gheberchte wijcken konden: Wanneer ſulcx geſchiede / ſoo ware hy geſint met ſijn overige Armade/op beyde zijden over Leutmeritz vooꝛ ende over de Bzugghe met gantſchen ernſt/ ſoo verre men ſijn vooꝛgeſlaghen Vzedes-puncten niet en wilden ingaen/ haer aen te grijpen / ende daer toe te dzijven/ dat ſy eyndelijk wat hy begeerde/ bewilligen/ ofte anders ſich daer deur ſlaen moſten/ 't welc doch onmoghelick ware geweeſt.

Ende dit was hem ſonder twijffel geraden/ wanneer die Veltmaerſchalck van Arnhepm (die eben oock op die ſelve tijdt een ſchzijven van Hare Koningl. Majeſt. tot Sweden/dat het Churf. Volck / dewyle de vpandt daer op zijn gantſche macht / om de ſelve te rupneren heeft aengheſtelt/ geenen aengrijp doen ſoude/ want hy gewis met den ſecours haeſt by hem zijn/ ende ſelve wat nutbaer ware/ verordineren wilde/ toecomende was) niet ſijn bootſen ende ranken gemerckt en hadde/ende hem met gints ende weder gheſchickte Poſten om den tuyn ghelept ende opghehouden hadde/ Maer onder deſen in aller ſtilhept/ Sondagh den 26 Mey/ die Bagagie ende Tros al met gemack nederwaert op Auſſigh / oock ten deele over het gheberchte na Pirn commandeerde/ ende volghens die gantſche nacht/ die overige Armade en ſtucken over de Bzugge tot Leutmeritz gevoert heeft / ende alſoo den vpandt met goeder maniere eñ vooꝛſichtichept na 't vooꝛſchzeven Pirn geweken was/ alſo dat qualick ſommige kleyne troups ende kranckē/ die ligghen bleven / betrappet werden. Als nu den

1632. Hertogh van Friedlandt/ sulcken onvoorsienen Aftocht der Sachsische Armade vernam/ soo heeft het hem heftich gesmertet/ dat sijné voorgenomen Aenslach / die hy gantz kloeck meynde te hebben aenghestelt / ende daer over hy soo veel tijts hadde toeghebracht tot water gworden was.

Hier op nu heeft hy de Sachsische gants verlaten/ ende hem met sijn Armade na Eger gewendet/ in voornemen hem by den Hertogh in Beyeren te voeghen/ ende alsoo met ghesamender macht op den Koninck van Sweden te trecken.

Eger wert vande Friedlandische in ghenomen. Na dese gevatte Resolutie/ is eerstelick veel Keysers volc voor de gemelte stad Eger gekomen/ ende die selve aengegrepen. Die Sachsische Overste Starschedel/ die over die daer-in-ligghende besettinghe commandeerde/dede aenvanckelick sijn beste / hieldt hem dapper/ ende leyde vanden Friedlander wel 200 mannen ter neder/ Maer dewijle de stadt op d'eene zijde qualijck bewaert ende op die selve plaetse wel negen Regimenten aen quamen/ende met kleyne moepte in-breken konden/ hy Overste oock bemerckte / dat hy gheen secours te verwachten hadde/ soo maeckte hy een accoort/ ende trock den 11. Junij met sack ende pack/ vol Gheweer/ brandende Lonten/ nevens alsulck Gheschut/ dat upt Sachsen daer henen ghebracht was / wederom nae Sachsen ghevoert.

Walckenau werdt in de asschen gelepdt. Korts te voren is het schoone stedeken Valckenauw gantsch afgebrandt. Want de Sachsische Overste Vizedom tooch upt Ellebogen met eenich volck daer nae toe/ ende bracht het selve Stedeken in sijn gheweldt. Daer over ginck deur een schote een vyer op/het welcke/ dewijle niemant van wegen dat heftich schieten der Keyserschе upt het Slot den brant leschen konde/ alsoo de overhandt nam/ dat het stedeken/met t'samen Kercken/ Scholen ende Raedt-huys / gantsch in de asschen gheleydt werdt/ ende niet soo veel hout daer van overbleef / datmen een eenich Huysken daer van hadde konnen bouwen.

Ellebogen wert vande Keyserschе ingenomē. Nae de inneminghe der stadt Eger / is de Friedlandische Overste Holck / met eenighe Regimenten voor Ellebogen gerucht. Daer op die Sachsische Overste Vizedom / die aldaer in de besettinghe lach/ dewijle sijn onderhebbende volck des meestendeels noch niet gemonstert/ hy met Krupdt en Loot (van alles ghelijck Eger was) niet versien/ oock boven desen bevel hadde/in ghevalle hy het niet houden konde/ met lijdelicke conditien overgeven ende aftrecken soude/ den 14 Junij / ghelijckformich desen gheaccoordeert / ende den 15. op naevolghender conditie/ den Friedlandtschen die Stadt ingherupmt.

Ten eersten / dat die Overste met t'saemen sijn Bevelhebbers ende Soldatesca met t'samet alle Dienaers / Waghens ende Peerden vry aftrecken mogen/ met boven- ende onderghewеer / sack ende pack / brandende lonten/ ende koghels in de mondt/ alles met seeckeren pas/ende een Duytsch Convoy tot op Annabergh.

Ten 2. Dat alle Bagagie vry seecker passeren sal / ende in den aftocht gheenes weeghs aengegrepen sullen werden.

Ten 3. Belangende den generael Pardoen/ van weghen de Burgherschap/ staet sulcx alleen by Hare Keyserl. Majest. Maer dat werd 1632. belooft / dat sy de ghemelde Burgherschap gheen plonderinghe noch rantsoen uptstaen sullen.

Ten 4. De Gheestelicke/ als Kercken ende School-dienaren werdt belooft/ met wijf/ kinderen ende meubelen/ sal gelijck der soldatesca / een seecker pas ende aftreck vergonnet sijn.

Ten 5. Alle die Burghers ende Inwoonders / die teghenwoordich terstont willen aftrecken / soude vergonnet sijn met alle 't ghene dat sy als nu met haer nemen konden / een seecker aftocht oock soude toeghelaeten sijn/alleen de ghene die haer wijf ende kinderen / anderswaerts henen beschickt hebben/ sy seecker inde Stadt wederom totten haeren te laeten passeren sonder hinder.

Ten 6. Den Adel ende andere daer in-ghelaeten Mans ende Vrouw-persoonen/ souden haer seecker wederom op haer goederen moghen begheven / ofte oock waer henen sy haer begheven willen/ sal haer toeghelaeten sijn.

Ten 7. Daer mede wert oock insgelijcken geaccoordeert/ waer Sweets volck voorhanden is / het selve met haere dienaers waghens ende peerden mede daer in besloten / en hun een seecker pas belooft sijn soude.

Ten 8. Hier en teghens souden die Cheurvorstl. niets van meubelen weeh nemen/ uptghenomen wat een yder voor desen ghehadt/ ofte op den lande van peerden bekomen heeft/ ende soude sulcks sonder teghenhouden moeten passeren.

Ten 9. Om die krancke voort te brenghen/ souden wagens ende peerden oock seecker sonder verlaeten met den Convoye bestelt werden.

Hertoghe van Friedlandt komt tot Egher aen/eñ comjungheert hem met dē Hertoge in Beyeren Ghelijck Egher ende Elleboghen in sulcken wijse is inghenomen als ghehoort is / soo is daerop den Hertogh van Friedlant den 17. Junij met sommighe hondert Koetsen ende Bagagie-waghens / ende eenighe Regimenten te peerde ende te voete / tot Egher aenghekomen / die de Burgherschap aldaer 10000. Rijckxdaelders ten deele aen ganghbaer gelt/ ende ten deele aen silver gheven moesten/ oock anders van den Soldaten qualick ghetracteert sijn ghewoorden.

Den Hertogh in Beyeren heeft hem in desen van Weyden/ in welcke Stadt ende Ampt sijn volck met brandeu ende plonderen groote schade deden/ op Turschenreyt / ende voorder op Egher ghewendet / aldaer die conjunctie der Keyserschе ende Beyerschе Armaden voltoghen werden.

Koningh in Sweden treckt upt den Over-Paltz te rugghe. Nae dat nu Haere Majest. de Koninck in Sweden sulcken conjunctie vernam / ende sy niet meer te rugghe en konden / so heeft hy alle 't volck weder te rugghe op Herspruck ghecommandeert: hy in persoon is den 16 Junij (nae dat hy te voorē die Sevenburgische bootschap tot Sultsbach audientie hadde gheghеven) aldaer aenghekomen. Daer waeren ontrent 200. Sweedsche in Sultsbach tot besettinghe inghelept/ die werden oock daer uptgenomen/ende die selve Stadt gants onbeset gelaeten/op welcke hem oock te gelijck alle Vorstelicke Raden/ Amptmannen ende Dienaers/ nevens een deel Borghers/ met wijf ende kinderen na Norenbergh van wegen des vyandts besorghenden overvallens / retireerden.

Die

1632. Dese Beyersche/ als welcke nu van weghen die in 't werck ghestelde conjunctie tamelick moedich sijn gewoꝛden/begonden op dat mael inden Culmbachischen Marckgraefdom/met bꝛanden ende plonderen seer booslick huys te houden/ sy namen onder anderen oock Hoochbergh ende Woonsiedel in/ende of het wel met accoꝛt gheschiede/ soo werden dese plaetsen nochtans teghen den selven accoꝛt uytgeplondert/ Daer uyt over al in 't ronde des gantschen Landts groote vreese ende verschꝛicken ontstont. Wie sijn saecken daer van aen seker plaetsen bꝛenghen konde/die hadde dat wech: De Marckgraef van Bꝛandenburgh Culmbach selve en wilde hem by desen wesen niet betrouwē/ maer begaf hem met sijn Huysvꝛouwe eñ jongen Heerschap van Culmbach wech nae Sachsen.

De Koninck hadde dē Cheurvoꝛst tot Sachsen eenighe Regimenten onder des Hertoghs van Weymer Commando/teghen den Hertoghe van Friedlandt te hulpe ghesonden/welcke oock alreede doen ter tijdt tot Schepditz 2. mijlen van Lypsich waeren aenghekomen/ maer als hy bemerckte dat Cheur-Beyeren/ ende de Hertoge van Friedlant met gesamender macht van sinne waeren op Nozenburgh te trecken/ soo wert die oꝛdinantie verandert/ ende sulck volck wert weder te rugghe gevoꝛdert. Soo quiteerde uyt Haerer Majest. bevel/ oock het Kevenhullische/ Tꝛucksessische ende Marckgaefsche volck die belegheringhe Croonach ende blockeringhe der stadt Bambergh/ ende toghen tot de Coninckliche Armaede.

Sweetsche tijden van den Krabaten schade. Den 18. Junij lieten sich om Sultzbagh wederom eenen hoop Crabaten sien. Daerop commandeerde de Koningh om te recognoseren 4. Compaingien Peerden daer henen/ de welcke/'t is waer/ die Crabaten in de vlucht bꝛachten/ dieselve wel 100. ter nederlepden ende een getal vingen: Maer als sy haer te verre naejaeghden/ so werden sy van een achterhoede in het net gebꝛacht/ ende wat hem niet met der vlucht salveerde/ wert nedergehouwen eñ inde 30 gevangen: maer die selve hierna tegen 'tgegeven quartier altemael nederghehouwen werden/ soo datter aldus te samen wel 280. Sweedtsche op de plaetse gebleven sijn.

Ondertusschen als Hare Coningl. Majest. genoechsame kennisse verkreegh/waer op den vyand loerde/ so hebben sy den Raet tot Neurenbergh laten aenseggē/in wat gestalte Hare Majestept op die voꝛsz. stadt een bysondere voꝛsoꝛge ende een wakende ooge hadde/ oock die selve voꝛ andere met allen pver ende ernst voꝛnam te defenderen/ende lijf/ goet eñ bloet by haer op te setten: Daer uyt sy geresolveert waren/ niet alleen die gantsche Stadt/ maer oock die naest-omliggende hupsen ende plaetsen in sulcker gestalte te foꝛtificeren ende te beschantsen/ dat sy op allen gevallen van binnē sulcker Schantsen een Leger slaen ende foꝛmeren mochten/Dewyle men soo veel verstaē hadde ende gewis bekent was/ ja die gantsche foꝛma van des vyandts aenslaghen wiste/ dat die selve meynde Haere Kon. Majest. van die stadt wech te bꝛengen/eñ alsdan die selve met macht aen te grijpen/ op hope van sijn schade in te halen/die hy in Beyeren/ende andersints gheleden hadde by veroberinghe deser Stadt/ rijckelicke vergeldinghe verkrijghen mochte.

Tot welcken eynde hy oock van Weyden ende Eger/upt/nae Adoꝛff eñ Olsznitz op Cheursachsen toe marcheerde/ in meyninghe Haere Koninghl. Majest. soo verre te bꝛenghen/ dat sy van Nozenburgh aftrecken/ eñ Cheursachsen/ ghelijck sy in 't eerste van wille waeren/ daer in setten souden/ op dat alsoo de vyandt sijn marcheringhe op Nozenbuꝛgh richten konde. 1632.

Dit heeft den Raedt de Burgerschap voꝛghehouden/ de welcke met alles wel te vꝛeden zijn gheweest.

Koningh in Sweden slaet eē Legher voꝛ Nurnberg. Hier op is de Koninck des volgenden daegs op den Dombergh/ een halve ure van Nozenburgh/ aen-ghekomen/ ende die voꝛnoemde stadt omme-gereden/ ende de buytenwercken besichtighet: ende daer op aen-oꝛdeninge gedaen/ dat rontomme die stadt/ somtijdts een vierendeel-mijls daer van/ buyten die ander buytenwercken/ een Gracht met een Retrenchement/ ende ettelicke Schansen ende Redouten ghemaeckt souden werden. Welck werck oock terstondt met grooten ernst aengegrepen ende voꝛtghedꝛeven is ghewoꝛden/ alsoo dat in twee daghen eenen sulcken arbeydt daer aen gheschiede/ dat hem menich mensche daer over ten hooghsten verwonderde. Want veel duysent persoonen daghelicks daer aen gheaerbeydt hebben.

Onder desen is die Koningl. Armade naerder ende naerder om die Stadt aenghekomen/ ende binnen die nieuwe-ghemaeckte buytenwercken het Legher ghestaeghen. 'T welcke de Koninck daerom dede/ op dat den Hertoge van Friedlandt ende Beyeren/ aen hem niets hadden/ ende dat oock de stadt Nozenbergh versekert zijn mochte/ tot hy het ander volck dat hy op verschepden plaetsen in't Rijck verdeelt hadde/ tot hem verkreghe/ ghelijck hy oock op datmael aen sijn Overste verschepden bevelen uptschickte/ dat sy met sulcke trouppen/ soo vele sy nae ghelegenthedt der saken af-voeren konden/ sich nae den Legher voꝛ Nozenburgh voegen souden.

Cheur-Beyers eñ Hertoghe van Friedland trecken met haere Armadē op Nurnberg. Den Hertog in Beyeren ende Hertoch van Friedlandt zijn middelertijdt met haere Armaden deur den Over-Paltz op Nozenburch aengheruckt/ in deser ghestalte sy oock eerstelick op Turssehenreydt/Weyden/ Ambergh/ ende Sultzbach zijn getogen/ ende hun op der plaetsen nederghelaten/daer dan den 25 Junij op midder-nacht ettelicke duysendt Mannen met een deel Gheschuts van daer zijn op-ghebꝛoocken/ende op Nieuwmarck toe-ghemarcheert.

Sweetsche werden by Nieumarck bande Friedlandsche geslaghen. Op dieselve tijdt sandt de Koninck den Oversté Tupadel met sijn Regiment Dꝛagonners/ende 4. Compaignien Rupters van des Obersten Speerrupters Regiment/ upt/ om op des vyandts voꝛnemen achtinghe te hebben/ ende eenige Ghevanghens in te bꝛengen/ op dat men van die selve des vyants voꝛhebben verstaen mochte. Die heeft/ 't is waer/ eenen Krabate op-ghevanghen/ende daer van bericht bekomen/ dat het Friedlantsche Geschut/ met onghevaerlick 4000 Mannen/ by Nieuwmarck alreede waren aen-ghekomen: Maer sy en hebben hem niet ghelooft/ maer eens Boeren aenseggínghe/ de welcke den Osten Tupadel overredede met woꝛdē/seggende dat het Friedlandtsche Volck by het voꝛnoemde Nieuwmarck boven de 2000. Mannen

1632. nen niet sterck en waren/ dit werdt meer ghelooft/ende daer upt resolveerden sy haeren vyandt aen te grijpen. 'T welcke/ 't is waer/in 't eerste oock tamelick gheluckte / dewijle hy vier Compaignien Krabaten den meestendeel ter neder ghelepdt ende verstroyt heeft / Maer gelijck hy hem op die tijt waeghde/ soo is hy vande menichte omringhet / ende daer werdt meest dat gantsche Regiment Dragonners ter neder gelept/ ende de overgebleven neffens den Tupadel (die van den Koninck seer weert gehouden wert) meestendeels gevangen/ oock 2. Cornetten vanden Speer-ruyterschen sijn aldaer verovert gewonden.

De Koninck is/ 't is waer/ teghen avondt/ na dat hy vanden aengrijp yets eenige tijdinge hadde/ met de meeste Kuyterye/ om de sijne te hulpe te comen/ op Nieumarck gegaen/ maer veel te spade / want hy onderwege/ hoe de sake alreede afgelopen was/ volcomen verstaen heeft. Waer-op hy weder in het Leger omghekeert is/ ende 'tselve hoe langs hoe meer liet beschantsen ende fortificeren/ oock hy sulcken arbeyt hem selven seer ernstich ende vlytich betoonde / ende aen allen plaetsen den arbeyt lieden selve heeft toegesproken.

Onder desen ginghen verscheyden schermutselen tusschen de stroopende parthyen omme / maer daer by en is niets ghedenckweerdighs voorghevallen / uytghenomen dat den Lande eñ desselfs Inwoonders daer in't ronde/ met rooven / plonderen ende ander onghemack / ongeloofelicke schade en overlast wert aengedaen/ ende daer deur overal groote diere tijt veroorsaeckt wert.

Koninck in Swedē doet aen sijn Officiers een ernstige vermaninghe/ om beter Krijgs-discipline te houden.

Dewijle nu eensdeels het Sweetsche volck/ sonderlinghe onder de Duytschen / oock niet op't beste haer aenstelden/ ende bysonder indē Overpaltz/ aē d'inwoonders veel excessen begingen/ eñ met roven/plonderen/ noot-dwang der Wijven ende Jonckvrouwen/neder schieten / ende anders noch arger als de Vyanden huys hielden / ende over sulcke bedryven insolentien/ veel verschepden/ soo wel mondelicke als schrifteliche klachten/ by Hare Koningl. Majest. aen quamen / soo is de selve heftich daer over vertoornt gheworden/ ende dieswegen den 29 Junij op den dach Petri eñ Pauli/ alle hooge ende laege Officieren tot sich laten voorderen/ ende in tegenwoordicheyt des Coninex van Bohemen eñ ander Vorsten/ Graven en Heeren/ haer een sulcke ernsteliche ende scherpe vermaninge gedaen/ ende van wegen hares eensdeels tot hier toe boosen gevoerden Regiments/ daer upt allerley on-ordeninghe/ dieverije/ plonderinge/ ende dierghelijcken onbehoorlickheydt veroorsaeckt werdt / wacker toegheseyt/ dat menighen daer over verschrickt wierdt/ ende haer op't hooghste hebben ontset/ want Hare Koningl. Majest. noyt in sulcken Cholera ghesien is geworden. Onder anderen heeft hy dese woorden gebruyckt:

Ghy Vorsten/ ghy Graven / ghy Heeren/ ghy Edel-lieden/ ghy zijt de ghene die uwe ontrouwe ende wrevel aen uwes selfs eygen Vaderlant bewijset/ 't welcke ghy selve ruyneret/ verderft ende verwoestet. Ghy Overste/ ghy Officiers / van't minste tot het meeste / ghy zijt de gene/ die ghy steelt ende rooft sonder onderscheydt/ geene uytgenomen: Ghy besteelt uwe Geloofs-genooten/ Ghy gheeft my oorsaeck dat ick een walghen aen u hebbe: Ende Godt mijn Schepper zy mijn getuyghe / dat my het herte in den lijve overgallet/ als ick uwer eenen aenschouwe/ dat ghy die goede wetten ende myne gheboden overtredet/ ende sulcke wrevelaers ende verbreeckers zijt/ ende oorsaeck geeft datmen openlick seydt: De Coninck als onse vriendt / doet ons meer schaede als onse vyanden. Ghy hebbet/ soo ghy rechte Christenen waert / te bedencken / wat ick aen u bewijsen doe / ende tot hier toe ghedaen hebbe / hoe ick mijn Coninclick lijf ende leven/ voor u ende uwe vryheydt/ om uwes tijtlicken ende eeuwighen goedts ende welvaerts wille/ inde Waegh-schael stelle. 1632.

Ick hebbe om uwent wille mijn Croone hares Schattes ontblootet/ende inde veertich Tonnen Goudts aenghewendt: Daer-en-teghens hebbe ick van u/ende uwen Duytschen Rijcke niet bekomen / dat ick my daer mede slechtelick bekleeden konde / jae ick wilde eer bloot / verscheurt zijn/ als my met den uwen te bekleeden. Ick hebt u alles gegheven/ wat my Godt in mijn handen heeft laten komen: Ick en hebbe / onder reverentie te spreecken/ niet een Vercken-stal behouden / dat ick niet onder u ghedeelt en hebbe. Gheene onder u en heeft my opt om pets aenghesproken/ dat ick hem ontseydt hadde: Want het is mijn ghebruyck dat ick niemant sijn bidden ende begeeren te vergheefs late doen. Soo ghy mijn gebodt ende ordeninghe in acht ghenomen hadet/ soo soude ick u alle die veroverde Landen alle uytghedeelt hebben. Ick ben Godt lof en danck/ rijck ghenoegh/ begheere niets van den uwen. Ende wanneer ghy oock alsoo Godt verghetet/ ende uwe eere niet en bedenckt/ ofte gantsch van my setten willet / ende gelijck als meynt t'ontloopen / soo sal nochtans de gantsche Christenheydt vernemen/ dat ick mijn leven voor u als een Christelicke Koninck/ die het bevel Gods begheert upt te voeren/ op der plaetsen laeten wil. Wilt ghy rebelleren/ soo wil ick my te vorzen nevens myne Sweden eñ Finnen met u hier over houwen / kappen en slaen/ dat de stucken van ons vliegen sullen.

Ic bidde u door de barmhertigheyt Gods/ gaet in u eygen herte ende conscientie/ bedenckt hoe ghy huys houdt/ ende hoe ghy my bedroeft / soo seer dat my de tranen in den oogen vlieten mochten: Ghy handelt qualijck met my / van weghen uwe boose discipline/ maer niet van weghen uwes rechtens/ want daerin hebt ghy ghehandelt/ als redelicke ende rechtschapene Cavalieres / ende daer voor ick veel aen u verobligeert ben. Bidde daerom noch eens deur de barmhertigheydt Godts/ gaet in u herte ende conscientie / eñ bedenckt hoe ghy eenmael uwes doens-halven rekenschap voor Godt gheven moet. My is soo wee by u/ dat my verdriet met een sulcke verkeerde natie om te gaen. Wel aen / neemt mijn aendacht ende vermaninghe ter herten/ met den eersten willen wy aen onse vyanden sien / wat een eerlick gemoet ende rechte Cavalier is.

Over sulcke des Koninckx gedane redenen/ sijn alle de ghene die daer by waeren verstomt met ghewonden/ ende vele daer over de ooghen begonnen te vlieten. Als nu hier op Haere Majest. eene gheroofde Koe ghewesen wert/ die voor eens Corporaels Tente stont/ so hebben sy den voornoemdē Corporael bynen hayre ghevattet / ende den Provoost ter straffe overghe-

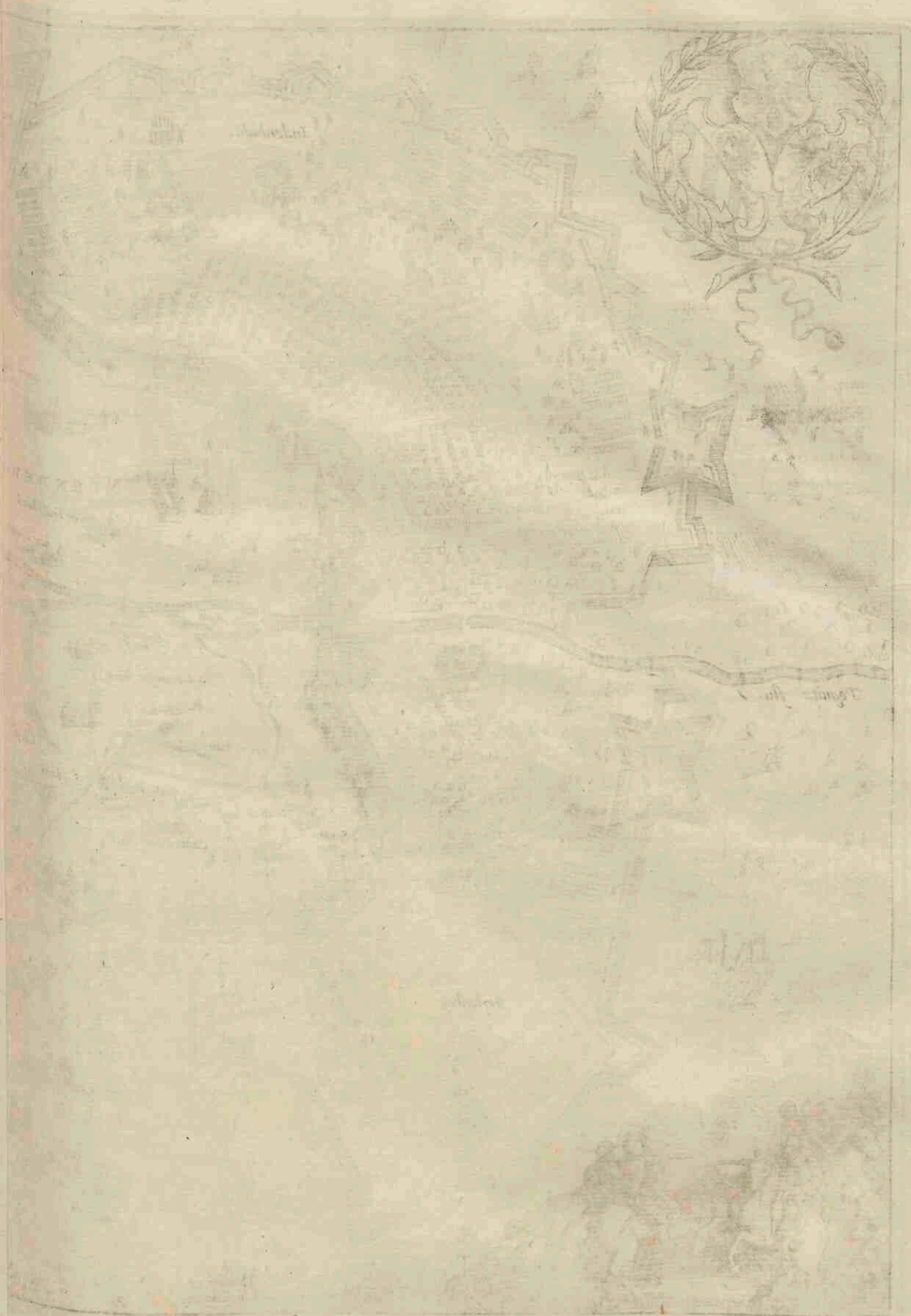

Grundtriß der
Statt Nurnberg sampt dem
Koniglichen Schwedischen
Lager und tranchement
Anno 1632.
Iudenbuhl.
Lauffer thor
Inner lauffer thurn
S. Egidien
die Veste
S. Morit
NURNBERG
Raht hauß
unser Frau kirch
Schieß grabe
S. Sebald
New thor
Augustiner kirch
Wert
Pegnitz flu
Pegnitz flu
auff der Schidt
Saw Mark
Barfusser kirg
S. Catarina
S. Lorentser kirch
Ebraihisch hoff
S. Martha kirch
Weis thur
S. Clara
Frawen thor
Teutsch hoff
Zeug haus
Spitter thor
Carthauser Clost
S. Iacobs kirch
Pegnitz flu.
S. Peter
Gleisshammer
Gestenhof
Ko: May: Zelt
Weyerhaus
Hundschla garhaus

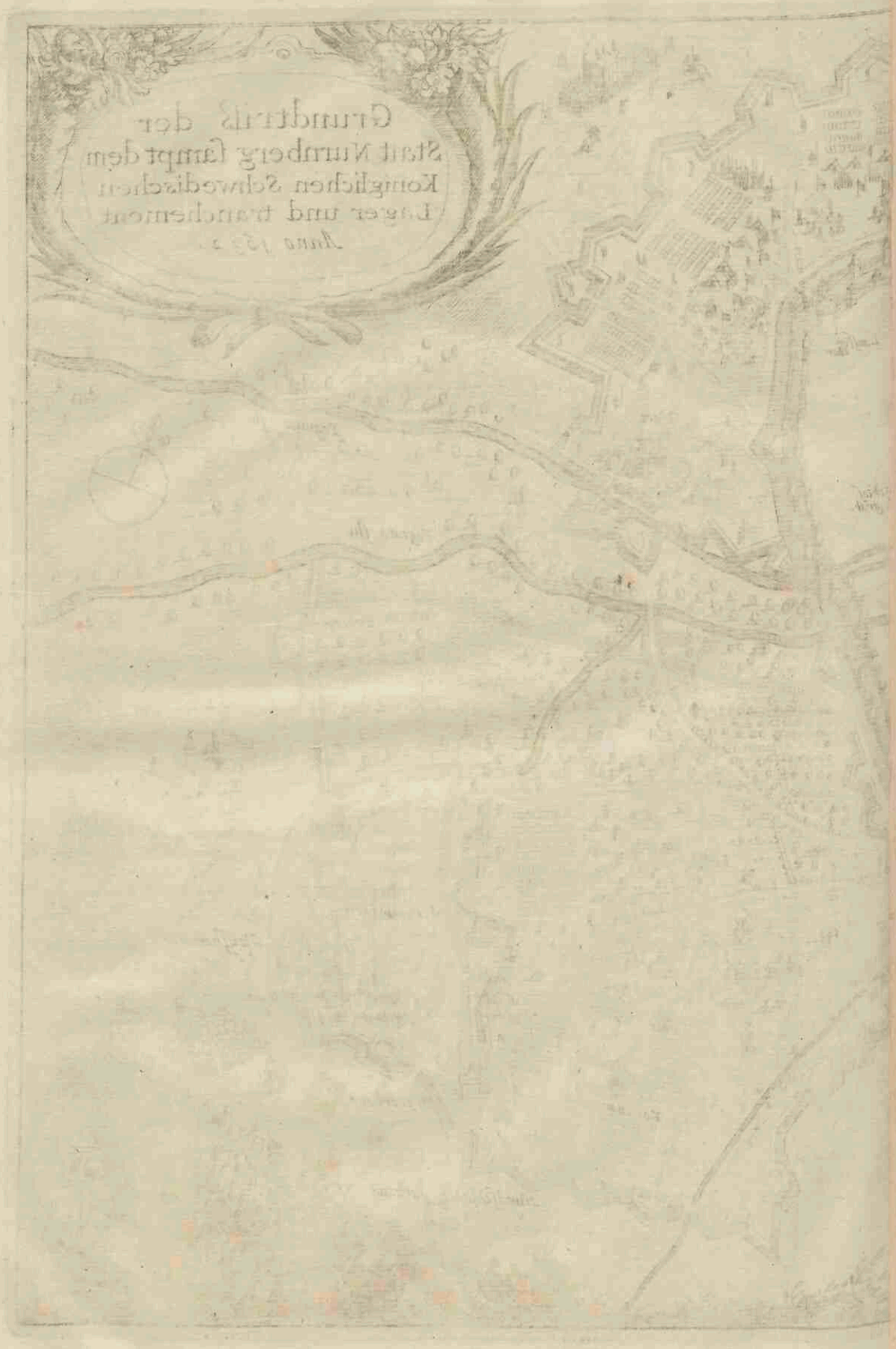

1632. verghegheven/ met deſe woorden; Komt hier mijn Soon/ het is beter dat ick u straffe/ als dat Godt niet alleen u/ maer oock om uwent wille/ Mp/ende ons alle met malcander straffe. Alſoo werden op datmael noch twee Ritmeesters die even ghelijck gherooft hadden/ter straffe ghetoghen.

Den 30. Junp hebben Cheur-Beyeren/ ende den Hertogh van Friedlandt/ alle haer volck by Nieuwmarck te samen ghevoeret/ ende daer mede by Steyn over de Rednits getoghen/ ende haer ontrent 3. vierendeel eener ure van des Koninghx Leger by Nozenburgh aende Rednits ghelegert/ ende hun aldaer seer sterck beschantset. Daer upt dan ghevolght is/ dat van weghen sulcke Leghers/ Fozchheym/ Weyssenburgh/ oock die Vestinghe Wiltzburgh ende Reghensburgh/ die Passen op Nozenburgh gants ghesloten/ ende allen toevoer in 't Sweedtsche Legher afgesneden wert.

Hertoghe van Friedlandt bloqueert den Koning va Sweeden booz Nurnburgh.

Den Hertogh van Friedlants intentie was/ de stadt Nozenburgh/ ende den Koningh soo langhe gebloqueert te houden/ tot dat sp deur afganck ende ghebzeck aen Pzoviande ende ander nootdzuftighe saecken/ so verre ghebzacht ende ghedwonghen werden/ sich met hun in een accoozt te treden; ghelijck hp dan in desen Haere Majest. verscheyden maelen voozslagen ghedaen heeft/ tot opzichtinge eenes Pzedes/ ende totten Tractation eener stilstant van wapenen begheerde/ oock daerom den Sweedschen Oversten Tupadel/ Welcke by Nieuwmarck/ als boven ghesepdt is/ ghebanghen werdt/ nevens eenighe andere ghebanghens/ sonder eenighen onkost ende rantsoen/ weder op vzije voeten wilde stellen/ ende met statelicke vereeringhen den Koninck toe schickte. Maer naedien hp een sulcken vzede sochte/ die het ghemeene wesen niet verdzaghelick was/ soo en wilde Hare Koningl. Majest. hem tot gheen Tractation verstaen/ ende of wel sp benessens der stadt Nozenburgh in sulcker ghestalte ghebloqueert waeren/ ende alle passen daer henen werden verhindert/ soo bleven sp doch bestandich by hare ghevatte Resolutie.

Die van Nurnbergs devotie tot den Koning in Swede.

Soo was oock die stadt Nozenburgh ghere-solveert by Hare Koningl. Majest. het uptterste op te setten/ ende alles tot het ghemeene beste te waghen/ over sulcks sp dan onder anderen/ eenen overslach harer Manschap maecten/ over alle die oudt ghenoech waren om geweer te ghebzupcken als mannen/ werden bevonden over de 30000. strijdtbaer manschap. Upt dese werdt een Uptschot tot der gemeene stadts defensie verozdineert/ 24. Vaendelen sterck/ daer van dagelicx 8 nevens de Sweetsche op de wacht toghen. Welcke Vaendelen met de Latijnsche A. B. C. ghetepckent werden/ ende op der selver eene/ een boeck-letter gemaeckt wert. Soo versach oock de Stadt soo langhe als die bloqueringhe duerde/ het Koninghl. Sweedtsche Legher/ met allerhande nootdzuft/ alsoo dat van wegen de Pzoviande alles noch lydelick daer in toeginck/ eñ geen sonderlinge gebzeck te speuren was.

Aen Koozn was/ 'tis waer/ op jaer en dach een ghenoeghsame voozraedt voozhanden/ dan alleen aen 't ghemael wilde het somtijdts niet wel wesen/ dat het bzoodt qualick te bekomen was: Doch men sach sonderlinghe daer op/ datmen die Soldaten willich behoudē mocht/ ende schafte die selve booz andere/ haer Commissie-bzoodt: Maer anders was de Haver booz de Peerden seer dieze/ ende qualick te bekomen/ moeste alsoo het Gras het beste doen/ oock goldet anders dobbel van allen anderen saecken/ ende dziebuldich geldt. 1632.

Des Koninghs Legher lach in een sulcken postupze/ dat den Hertoghe in Beyeren ende den Friedlander/ hoewel sp een groote macht hadden/ ende hem verre overtrefften/ gantsch onmoghelick was hem by te komen. Want sijn Legher was in sulcken gestalte beschanst ende bevesticht/ dat haer alle Krijgs-verstandige daer over verwonderden/ Maer menich schoon Gebouw dat daer om de Stadt was/ daerom is ter neder ghewozpen en gheruineert.

In de Stadt en bespeurdemen van weghen den vyandt niet de minste vzeese/ maer sp waren alle wel ghemoedt/ voornemelick dewijle Haere Koninghl. Majestept sich teghen yder mensch seer vziendelick ende mensch-lievigh betoonde; Daer werdt oock op dat-mael tot vereeringhe ende kloeckmoedicheydt der stadt Nozenburgh/ die selve in bestandighe devotie te houden/ in't Koninghlicke Veldt-legher dese naevolgende rijmen of verssen aengestellet:

Norenburgh des Rijckx cieraet uytverkoren,
Dijn vyandt heeft u den doodt ghesworen:
Doch Godt hem ghenadigh tot u wendt,
Uyt Sweden u een Vader sendt,
Die voor u onder 's Hemels stal
Wacht met al sijns Helden ghetal.
Daerom helpt dat haer niets ghebreeckt,
In haer welstandt dijn verlossingh steeckt.
Maeghdenburgh nu geern het alles dede,
Wanneer niet na schade, den raet te spade bestede.

Nae dat nu de Sweedtsche ende Kepserschе in haere Legheren sich soo nae-by malkander bevonden/ soo heeft sulckx een stadigh schermutsel ghegheven/ daer by op beyde zijden menich dapper Soldaet sijn leven verloozen heeft.

Harde schermutselen geschieden tusschē de Sweetsche ende Kepserschе by Nozenburgh.

Onder andere zijn den 5. Julij harde schermutselen ghepasseert/ die den selven nacht tot op den anderen dach 's middaechs toe geduyzt heeft/ daer by dzie Friedlandtsche Compaingien/ meestendeels ter neder ghelepdt zijn/ dzie Standaerden verobert/ ende een tamelick getal gevangen is gewozden.

Eenige dagen hier na/ is het weder scherp afgelopen/ alsoo den Hertoge van Friedlandt wederom tamelicke schade van de Sweedsche ontfanghen heeft; Want als hy een aen-slach maecte op't Sweedsche Leger/ aen een plaetse daer hy meynde dattet niet wel bewaeckt en wiert/ aldaer een versoeck te doen: Maer de Koninck van sulck sijn voornemen by tijts gewaerschout sijnde/ is hem onvoorsiens inde Avond-gaerde gevallen/ ettelicke hondert ter neder gelept/ ende alsoo dien aenslach tot niet gemaeckt.

Hertoghe van Friedlat beroemt 's Konings in Sweden dapperheyt

Op dese tijt is een Sweedsche Ritmeester/ vanden Krabaten ghevangen gewozden. Die selve heeft den Hertogh van Friedlandt/ als hier naer van beyde zijden geacozdeert wert/ den eenen ghevangen tegen den anderen los te laten/ aleer hy hem op vzye voeten stelde/ tot sijn Taeffel heeft laten voozderen/ ende heeft allerley discoursen met hem ghehouden/ ende

1632. onder ander woorden tot hem geſept: Hy hielt den Koninck in Sweden voor den beſten ende dapperſten Cavallier in der weerelt / wilde geern ſien / dat tuſſchen de Keyſerl. ende Hare M. een heylſame vrede getroffen conde werdē.

Na gehouden Maeltijdt / heeft hy den Ritmeeſter een ſchoon Peert vereert / het Legher geweſen / ende alſoo laten gaen.

Koningh in Sweden ruineert dē Hertog van Friedtlandt ſijn Hooftmagazijn in Wyſtadt.

Den 29. Julij wert nevens ander gevanghens inden Sweedſchen Legher by Nozenburgh inghebracht een Friedlandiſche Capiteyn de armis. Vanden ſelven heeft de Koninck vernomen / dat den Hertoch van Friedlandt eenen grooten voorraet van Broodt / Meel / Zout ende ander Proviande / dat men niet op duyſent wagens laden conde / upt den Over-Palts / Regensburgh / Beyeren / Nichſtadt ende daer in't ronde / na dat vrye ſtedeken te ſamen heeft laeten voeren / oock alreede eenige duyſent Mannen om ſulcken proviande af te halen ende in het Leger te convoyeren / uptgeſonden. Waer op Hare Koningl. Majeſt. terſtont beſloot / een verſoeck daer henen te doen / om die voorſz. proviande te ruyneren: Tot ſulcken eynde hy noch den ſelven avondt den Oberſten Tupateln met ſijn Dragonners / nevens eenighe Compaingien Kupters na dat voornoemde vrye Stedeken commandeerde / die inder nacht aldaer aenquamen. Gelijck ſy nu alles in goede ſekerheyt bevonden / ſo hebbē ſy twee Petarden aende deure gheſchrouft; Maer die en hebben gheen recht effect willen doen. Daerom niet alleen de derde aengehangen / maer hebben oock Ladders aen de Muyr gewrpen. Daer dan ſoo wel die derde Petard de Poorte open ſprynght / als oock die Dragonners de Muyren der Stadt over clommē / ende alles wat van Soldaten ende Burghers wert aengetreft / (daer by oock den Oberſten Luytenant Kevenhuller vande Koninckliche ſelfs in de eerſte fury deur de ſlincke ſijde gheſchoten) neder gehouwē / het ſtedeken geplondert / wel duyſent ſtucken Vee wegh ghedreven / ende wat anders daer van te brengē was / mede genomen / hier nae dat ſtedeken in brant gheſteecken / ende alle Proviande wat in der haeſt niet voort te brengen was / verbrant ende tot niet gemaeckt.

Koninck in Swedē behoudt een naemhaftige Victorie tegē Friedlandiſche.

In deſen is de Koning met 500. Muſquettiers / ende eenige troupen Kupters na Burckthan toe gemarcheert / om den gemelten Tupadel die retirade te verſeerkeren. Daer heeft het hem toegedragen / dat hy tuſſchen Burckthan ende Wendelſteyn op den Friedlandſchen generael Wachtmeeſter Sparren / welcke acht Compaingien Colorediſche ende Gonſagiſche Kupters / twintich Compaingien Crabaten ende 500. Muſquettiers by hen / eñ eenen aenſlach op de Sweedtſche Fouragiers hadden / is aenghekomen. Waer by dan terſtondt tuſſchen die ſelve ende die voorderſte troupen die voor den Koninck henen togen / hem een dappere ſchermutſelinghe verhief / maer doch als de Koninck daer by quam / die ſelve terſtondt eyndighde / ende de Friedlandiſche Kupterije geſlagen is ghewoorden. Maer het Voetvolck die haer in een Boſſchagiken retireerden / deden ſterckе wederſtandt / alſoo dat nevens Hare Majeſt. ghelijck in't beghin den Oberſten Kies / ende deſſelven Hof-Joncker Bope / met t'ſamē harē Camerer / Bage / Cratzſteyn / nevēs ſommige andere deurſchotē zijn gewoordē.

Maer nae dat Haere Majeſt. tot Sweden in eyghener perſoone met den Voetvolcke heftigh op haer aendronghen / ſoo zijn ſy eyndelick overmannet / upt het Boſken her-upt geſlagen / den meeſtendeel nederghehouwen / ende de reſte verſtropt ghewoorden. Zijn alſoo de Friedlandtſche betrapt / ende wel 600. op de plaetſe doot gebleven: Den Generael Wachtmeeſter Sparre ſelve (welcke over een jaer by de veroberinghe der ſtadt Franckfoort aen de Oder vande Sweedtſche oock is ghevanghen ghewoorden / ende op datmael belooft heeft / teghen Hare Koningl. Majeſt. in Sweden niet meer te dienen) nevens ſynen Oberſten Lieutenant Tertzky / vier Capiteyns / meeſt onder-Officieren / ende over de 100. Soldaeten gevangen gewoorden. Van de Coznetten hebben / 't is waer / dit-mael de Sweedtſche maer drie bekommen / maer dewijle ſy de overblyvende des meeſtendeels van de ſtenge geſcheurt hebben / ende veel volcky hier en daer in't moraſch zijn blyven ſteken (over ſulcx den Oberſten Sparre ſelve hem meynde in't Mozaſch te ſalverē / maer van ſynē Narre verradē wert) ende neder gehackt gewoorden / hebben ſy wepnich van de ſelve in haer Leger ghebracht.

Alſo zijn deſe Friedlandſche troupen gants geruineert gewoorden. Hier op heeftmen voor deſe Victorie ſoo wel in de ſtadt Nozenburgh als in't Sweedtſche Legher / een alghemepne Danckſegginge gedaen.

Nae ſulcky heeft de Koninck een yder Soldaet te voete / om datſe haer ſo dapper hielden / eenen Kijrdaelder gegeven / maer de Capiteynen ende Officiers met groote eñ kleyne beeldeniſſen / oock de drie Kupters / die de 3. Cozn. veroverden / ende ſulcx Hare Maj. preſenteerden / yder met 100. Kijrd. laten vereeren.

Den Hertog van Friedlant ſmertede 't verlies van ſijn Hooft-magazijn / eñ die gedankeniſſe vanden Oberſten Sparre / als die en Generael was over het ſecours dat upt Behemen was gekomen / ende van alle heymelickheden niet wepnich geweten heeft.

Groot ghebreck in het Friedlandſe Legher.

In deſer gheſtalte dan oock van weghen de ruyneringhe eens ſoo ſtatelicken voorraets ſynen volcke den broodthoof ſeer verſmalt is gewoorden / ende daer door groot gebreck in 't Legher ontſtont. Om welcker oorſaeck wille ſy naemaels om de voeperinghe ende proviande / wel 6. ende 7. mylen weeghs upt ſtroopen liepen: Maer van deſe op datmael upt ander plaetſen in Franckenlant hervoor marcherende trouppen vande Sweedtſche / hier en daer parthijen wijs betrapt / ghevanghen / oock wel gants nederghelept ghewoorden.

Dewijle dan nu ontrent deſe tijt het Sweedſe volck den Koninck tot een ſecours in Franckenlandt te ſamen tooch / willen wy nu verhalen / wat zy aen ander plaetſen / eer die conjunctie in't werck geſtelt wert / uptgericht hebben.

Rebelliſche boeren werden ghedaen.

Dē Generael Bannier ende Hertoch Bernhard van Sachſen Weymar / hebben in Swaven-landt den Keyſerſchen ende Rebelliſchen Boeren hardt toegheſet. Het Wurtenbergiſche ghewoorvene / ende dat om Ulms liggende Sweedtſche volck / heeft in 't begin der maent July / Wyngarden met ſtorm verovert / ende ettelicke 100. Boeren daer in ter nedergelept.

Als die tot Kavensburgh ſulcky vernamen / hebben zy haerer aenkomſte upt vreeſe dattet haer oock alſo vergaen mocht / niet willen verwach-

1632. wachten: Maer hun by tijdts daer van ghemaeckt. Waerop die Sweedtsche ende Wurtenburgische/ die selve plaetse oock in namen/ ende van daer upt op Wanghen geruckt/ maer doch over de 14. Burghers aldaer niet binnen ghevonden/ want die ander alle nae Bzegents geweecken waeren.

Het stedeke Frybergh werdt van wegen haer ontrouwe tegē de Sweetsche geruineert.

Tot Frybergh ('t welcke een stedeken in Beperen is / ende een kleyne mijle van Augsburgh afgheleghen) hebben in desen die Burgers qualick met de Sweedsche Saubegarde/ die wel 70 mannen sterck was/ende nochtans om haer te beschermen daer in ghelept waren/ ghehandelt. Want sy die selve by nachte/ deur hulpe van eenige trouppen Krabaten/ hebben omghebzacht. Maer dese onredelicke daet en heeft de Generael Bannier niet ongheWzoken ghelaeten. Want hy terstont daerop/ so haest hy dit vernam / eenich volck van Augsburgh heeft gheticht / ende daer henen ghecommandeert / de welcke dat stedeken / upt welcke de Kepserschе haer alreede hadden wech gepackt/ met macht aenghevallen/ de Poozten met Petarden doen opspzingen/ ende of wel die Burghers sterck vier daer uptghegheben hebben/ nochtans met gheWelt verovert: Alle Manschap daer in ter nedergehackt/ maer de Vzouwen ende Kinders bupten in 't velt ghejaeght/ hier nae dat stedeken gheplondert ende in den bzandt ghesteken.

De Krabaten hebben anders op dat-mael naeby Augsburch gheStroopt/ ende eenighe Sweedtsche Saubegarden / daer in 't ronde wegh ghenomen.

Hertogh Bernhardt van Wepmerē bzengt Lantsberch en Fussen weder in 't Sweetsche gewelt.

De Kepserschе ende Leopoldische hadden kozts te voozen oock Lantzberch ende Fussen weder inghenomen. Maer dese bepde plaetsen Hertoch Beernhard van Wepmeren terstont daerop recupereerde / die selve als hy op Lantsbergh tooch/ bzachte den Raet ende die Voornaemste der Stadt de sleutelen hem teghens / ende leverden die selve over met eenen voetval/ ontschuldighende haer selven/ dat sy aen die van de Kepserschе gheschiede weder inneminghe/ gheen oorsaeck waeren/ ende baden daer by/ dat haer Stede van plonderinghe/ ende ander ongheleghenthept verschoont mochte werden. Gheljck men nu haere onschult bemerckte / soo is alles plonderen ende ander excessen by lijf straffe verboden / ende die Stadt met sommighe Compaingien te voete / ende 2. te Peerde beset ghewozden.

Nae desen soo heeft Hertogh Bernhard den 16 Julp tot Kosshaupten twee Compaingien Leopoldischе Dzagonners ende eē Compaingie Kupters overvallen/ die selve een goet ghetal ter nederghelept ende die reste verstropt.

Hier op is hy op Fussen voortgheruckt/ die selve plaetse met stozmen verovert / daer by oock wel 300. nederghehouwen/ maer de overighe die noch wel ontrent 1100. waren / ende daer onder voornaemste Officiers / Graven ende ander Heeren sijn gheweest / met t'samen het Vaendel ghevangen ghenomen. Daer van hier nae wel dupsent Mannen in den Sweedschen dienst begaven. Waer mede dan een statelicke Victozie verkreghen is/ ende die meeste Leopoldische Infanterye gheruineert is ghewozden.

Nae dese veroveringhe heeft Hertoch Bernhard oock dzie Schantsen teghen Ehznbergh inghenomen/ dewijle de Leopoldische sich verliepen/ hy hadde oock 't ghemelte Ehznbergh in sijn ghewelt ghebzacht/ wanneer hy niet even op dat mael van den Generael Bannier nae Donaweert waere ghewoozdert ghewozden.

Die Sweedtsche hadden op die selve tijdt/ oock die stadt Lindauw begonnen te blocqueren/ maer dewijle dat meeste volck na Franckenlandt trecken moeste/ soo heeftmen sulcken blockeringhe weder gheset.

Boeren om Lindauw en konnen niet rusten.

Dese gheleghenthept hebben de onrustighe Boeren daer in't ronde weder in acht ghenomen/ ende ander mael ettelicke dupsent sterck/ ongheachtet noch eenighe hondert vande hare die vande Sweedtsche verslagen sijn ghewozden / in ende om Wijngarden onbegraven geleghen / te samen gherollet / in willens haer hepl op een nieuw weder aen de Sweedtsche te versoecken.

Wepmers ende Sachsichs volck treckt nae Franckenlandt.

Op dese tijt heeft Hertogh Wilhelm van Sachsen Wepmar / sijn Volck upt Maeghdenburgh ende den omliggenden plaetsen/ als oock upt Duyzingen te samen ghevoert/ ende daer mede in Franckenlandt op Swijnfurt getogen. Dese heeft haest daer op den Cheurvozst van Sachsen/ 4. wel uptgheruste Regimenten (met die selve Paltzgraef Augustus oock weder van Dzesden is afgereyst) naghesonden / die hem hier na om Zwijnfurt met hem conjungeerde/ namelick twee te Peerde/ eene onder den Vozst van Anhalt / het ander onder den Heere van Hofkercke / ende twee te Voet/ eene onder den Oversten Putlitzen/ eñ eene onder den Oversten Pfozten. Over sulcke Regimenten heeft die van Hofkercke de regiering en commando gehadt.

Sweedsch en ander volc treckt in Franckelandt te samen.

Ondertusschen is oock een goedt deel van de Hessische Armade in Franckenlandt aenghekomen. Van Mentz ende den Rhijnstroom zijn op gheljcken wijse eenighe Regimenten te Peerde ende te Voete / onder Paltz-graeff Chzistiaen van Birckenfeldt op-ghetoghen/ die haren wegh na Franckfurt/ ende van daer op Aschaffenburgh ende voozder op Wurtzburgh hebben ghenomen / aldaer de Sweedtsche Kijx-Cantzelier kozts te vozen was aengekomen genaemt Ochsenstern.

Gheljck nu die Sweedtsche trouppen in so stercken ghetal in Franckenlandt zijn aengekomen/ soo is het schermutseren/ gins en weder tusschen hun ende den Kepserschen stroopenden troupen/ recht aengegaen.

Den 11. Julij/ des mozghens vzoegh / is eenich Friedlandtsch volck te peerde ende te voet/ van de ghene die in Fozchheym laghen/ in het Graefliche Hups-kasteel / daer in een groote voozraedt aen Wijn/ Koozn/ ende ander Victualie/ oock anders allerley kostelicke saecken geweest zijn/ onvoozsiens ingevallen/ het selve gantsch uptgheplondert / alles ingeslagen ende verdozven / alsoo dat de schade wel op 200000. guld. gheschat werdt. Daer op is / 't is waer / eenich Sweedtsch volck van Kitzingen aenghekomen / deselve weder daer upt ghedzeven/ ten deele den roof afghejaeght/ maer dewijle sy dat Slot onbeset achterlieten/ soo zijn van de Kepsersche terstondt daer-op wederom eenighe stercke trouppen daer in gekomen. Maer die en hebben gelijck de andere gheen blyvende plaetse aldaer ghehadt: Want sy van 5 Compaingien Dzagonners/ die van Paltzgraeff Chzistiaen van Birckenfelt op-

1632. perwaerts gecommandeert waren / wederom wech-ghejaeght/ harer wel 150. nedergehouwen ende 30. ghevanghen ghewozden.

Seer op gelijcken Slach ginck het oock tot Marckeynersheymb toe. Want als haer oock op dieselve stede eenich Friedlandts volck sien lieten/ soo liepen eenige trouppen van Kitzingen upt / op deselve eenen aenslagh hebbende/ sy werden oock haerer machtich / verstoeghen 25. Mannen/ namen eenich ghetal gevangen/ ende brachten t'saemen een Coznet te rugghe. Maer evenwel beviel dese stede den Friedlantschen soo wel/ dat sy hen wederomme/ na den Sweedtschen aftocht/ in stercker ghetal haer daer nae toe begaven: Maer als sy haer alderminst versaghen/ ende seer seecker meynden te zijne/ so werden sy van Landtgraef Wilhelm van Hessen / die met 500. Peerden daer henen toogh/ overvallen/ harer wel 100. neder-ghehackt / ontrent 300. ghevanghen / ende twee Standaerden verovert.

Onder desen stroopte ettelick Friedlandsch volck/ als haren Generael in Bamberg commandement hadde/ tot op Swijnfurt toe/ende beguamen den 18. Julij inder nacht Hatzfurt/ daer upt nochtans die daer-in-ghelegene Dragonners sich sonder verlies nae Swijnfurt toe retireerden/ maer als sy merckten dat de Sweedtsche haer over-al in't ronde sterck vergaederden / oock alreede eenen aenslagh teghen haer hadden/ soo quiteerden sy sulex weder/ ende begaven haer op Bambergh / ende nadien sy dieselve Stadt selfs geplondert hadden/ zijn sy eyndelick nae Fozchheymb getoghen.

Den 20. Julij is de Sweedtsche Overste Stalhans met vier Compaingien Finnen te Peerde upt ghecommandeert ghewozden/ de welcke by Affenheymb twee mijlen van Kitzingen etteliche Keyserschе trouppen/ die over de hondert wagens met Koozn geladen by hun hadden / ende dieselve nae haer Legher meynden te voeren/ aenghetroffen. Als hem nu by sulcken gheleghenthepdt aldaer een machtigh schermutsel verhief/ soo hebben de Keyserschе den kortsten wegh in ghetoghen/ ende haer op dat selve Slot gheretireert/ maer de Sweedtsche sijn haer ghevolcht/ welcke sy evengelijck zijn machtigh ghewozden/ ende wel 300. ten deele neder ghehouwen/ende ten deele ghevanghen / oock 't voozsz. Koozn met haer te rugghe nae Kitzingen gebracht.

Dewijle dan nu die Friedlandtsche overal/ waer sy hen te verre upt begaven / seer heuschlick ghewillekomt werden/ soo hebben sy haer selven beter begonnen in acht te nemen / ende hun niet meer soo wijdt van haren Leger lieten mercken.

Sweedsch volck/ ende ander Stãden int verbondt/ conjungheren haer by Norenburgh.

Hier-en-tusschen heeft hem dat Cheursachsische Rhijn-landisch/Hessisch eñ Wijmarsch volck/by Kitzingen gheconjungeert/ ende den 6. ende 7. Augusti aldaer over de brugghe op Winszheymb toeghetoghen: Alwaer Generael Banier / ende Hertoch Hernhardt van Weymar oock tot hun vergaderden/ ende also een Armade van 50000. Mannen sterck te samen brachten. Waer-op sy den 13. Augusti voozder nae vermoghen harer Koningl. Majest. Ozdinantie/te samen op Nieuwstadt aen der Aisch / ende eyndelick op Buckhardt by Nozenburgh tot den Koninckliken Legher zijn aenghekomen/ ende aldaer sich gheleghert eñ beschanset. Onderwege hebben sy Hertzogenaurach gheoccupeert/ ende den Friedlandschen daer-in-geleghen Capitepn/ nevens eenighe Soldaten ghevanghen ghenomen. Dit was/'t is waer/ een slechte plaetse/ maer daer in werdt vele Pzoviande gevonden. 1632.

Dewijle dan nu dese conjunctie gheluckich ende nae wensch voltoghen is ghewozden/ soo heeftmen dieshalven tot Nozenburgh/ ende in beyde Koningl. Leghers openbaere Danckseggingheh ghehouden/ ende om verder gelucklich succes Godt aengeroepen. Hierop heeft de Koninck dat aenghekomen volck besichtighet/ hem seer daer over belustight/ ende op't hooghste verwondert / dat de vpandt op den tocht gantsch niet op haer geattenteert hadde.

Den Hertoch van Friedlandt heeft daerop spne ende het Beyersche volck/die hen aen ander plaetsen bevonden / ende insonderhepdt den Graeff Jacob Fuggher/met sijn onder-hebbende trouppen tot hem in't Legher gevoozdert/ende hem in allen ghevalle op't beste vast ghemaeckt / dewijle hy wel merckte / dat de Koninck hem voortaen niet langhe soude laeten rusten.

Die voornoemde Overste Fuggher / was op 't eynde der maent Julp met ontrent 6000. Mannen / ontrent Munchen aenghekomen/ eerstelick die van Augsburgh eenighe hondert stucken Vee wech-ghedzeven / hier nae voor Lantsbergh geruckt/ ende dat belegert. Of nu wel die daer-in-legghende besettinge / die wel 800. Man sterck ende van des Obersten Hochtiszky volck was/ sich dapper weerden/ oock die groote Bresse die de Keyserschе en Beyersche alreede gheschoten hadden / weder vermaeckten / soo werden zy doch ten laetsten uptghebzerck der Ammonitie/ tot overgheven ghedwongen: Alwaer dan de Sweedtsche den 8. Augusti met sack ende pack af te trecken vergonnet is / maer doch in't upttrecken die Peerden/ ende anders haer afghenomen/ ende daer deur sijn vele van haer inden Beyerschen dienst ghebleven / oorsaeck ende aenleydinghe ghegheven tot sulckx. Daer was/ 't is waer/ by soo ghestelde saecken een secours van 3000. Mannen van Augsburgh upt daer henen in aentocht/ maer het was alreede te langhe ghewachtet. Lantsbergh wert van de Beyerschen weder ingenomen.

Augsburgh werde op dat mael met nieuwe Buytenwercken/ in't ronde om de Stadt gevoert / ende seer sterck beschantset / ende voor allen vpandtlicken overval op 't beste verseekert. Augsburgh werdt met niewe buytenwercken voorsien.

Nae dat nu de Koninck in Sweden aldus/ ghelijck gesept is/ sijn ende sijner Bonts-verwanten volck te samen ghebzacht hadde/ende alsoo een Armaede van 70000. Mannen hadde bekomen / soo is hy voornemelick daerop bedacht gheweest / hoe hy den Hertoghe van Friedlandt / ende den Cheurvorst upt Beperen / upt haeren beschansten Legher herupt bzenghen / ende hun een openbare Veldtslagh leveren mochte. Want het was onmoghelick met een soo grooten volck op die plaetse inder langhde hem op te houden / dewyle het alreede met der Pzoviande ende Voeperinghe seer smal begonde toe te gaen. Koningh in Sweden grijpt het Friedlandse Legher by Nurnburch aen.

Derhalven is de Koninck / nae dat het volck was uptgherustet / den 21. Augusto op dat Friedlandtsche Legher toegherucket / in meyninge die Keyserschе ende Beyersche sou-

den

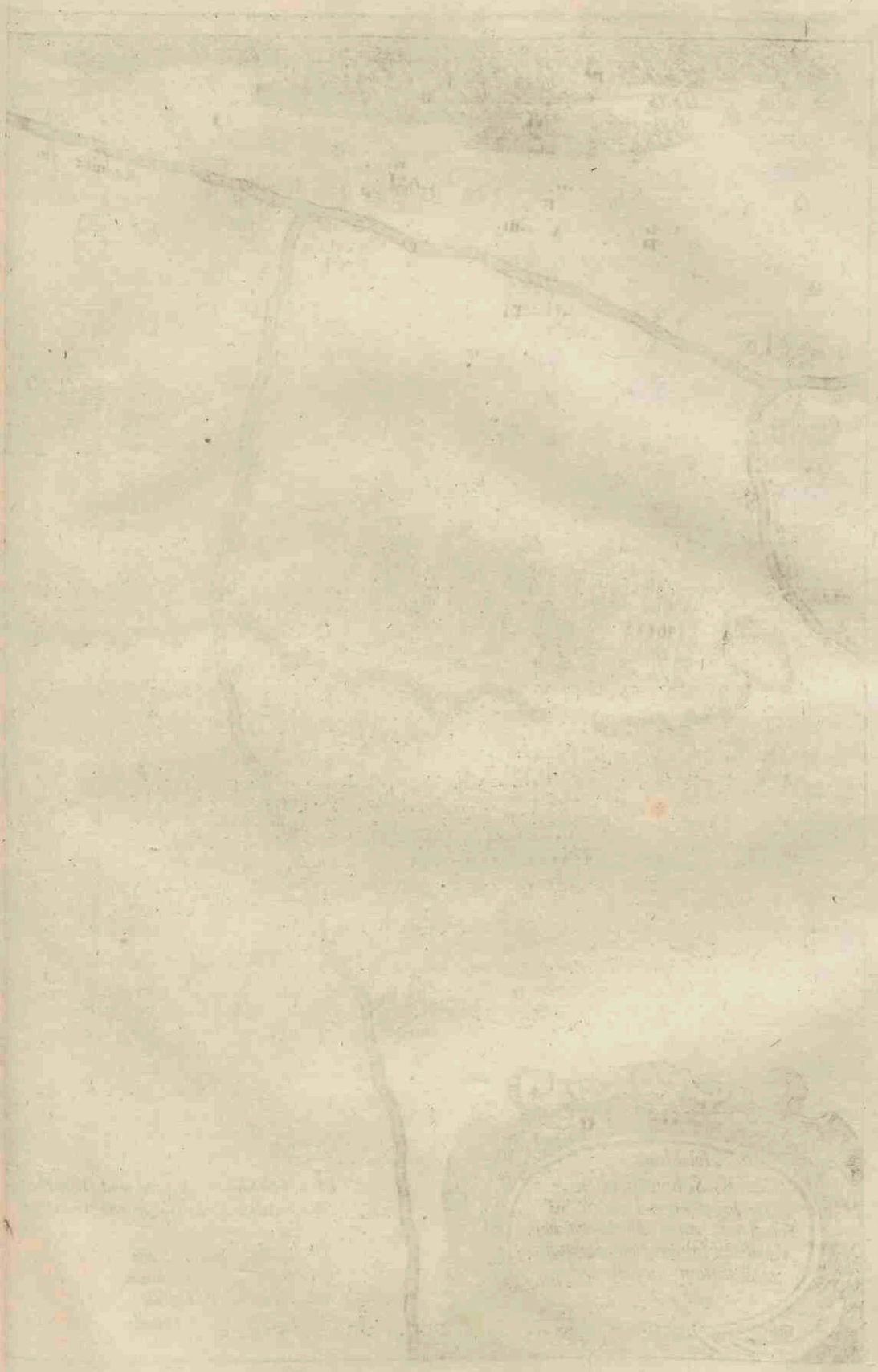

Rednitz flu

Pegnitz flu

Abbildung
Des K. Schwedischen
Lager bey Furt vnd des H. vō
Friedlandt affm Altenberg bey
Nurnberg sampt dem darauff
geschechnen anfall Aº.
1632.

A. Schedische Läger vnd Tranche:
B. Friedlandische Läger vnd Tranche:
C. Altenberg
D. Konigl: May: zelt
E. Schwedisch geschutz
F. Schwedische bataille
G. Friedlandische bataille

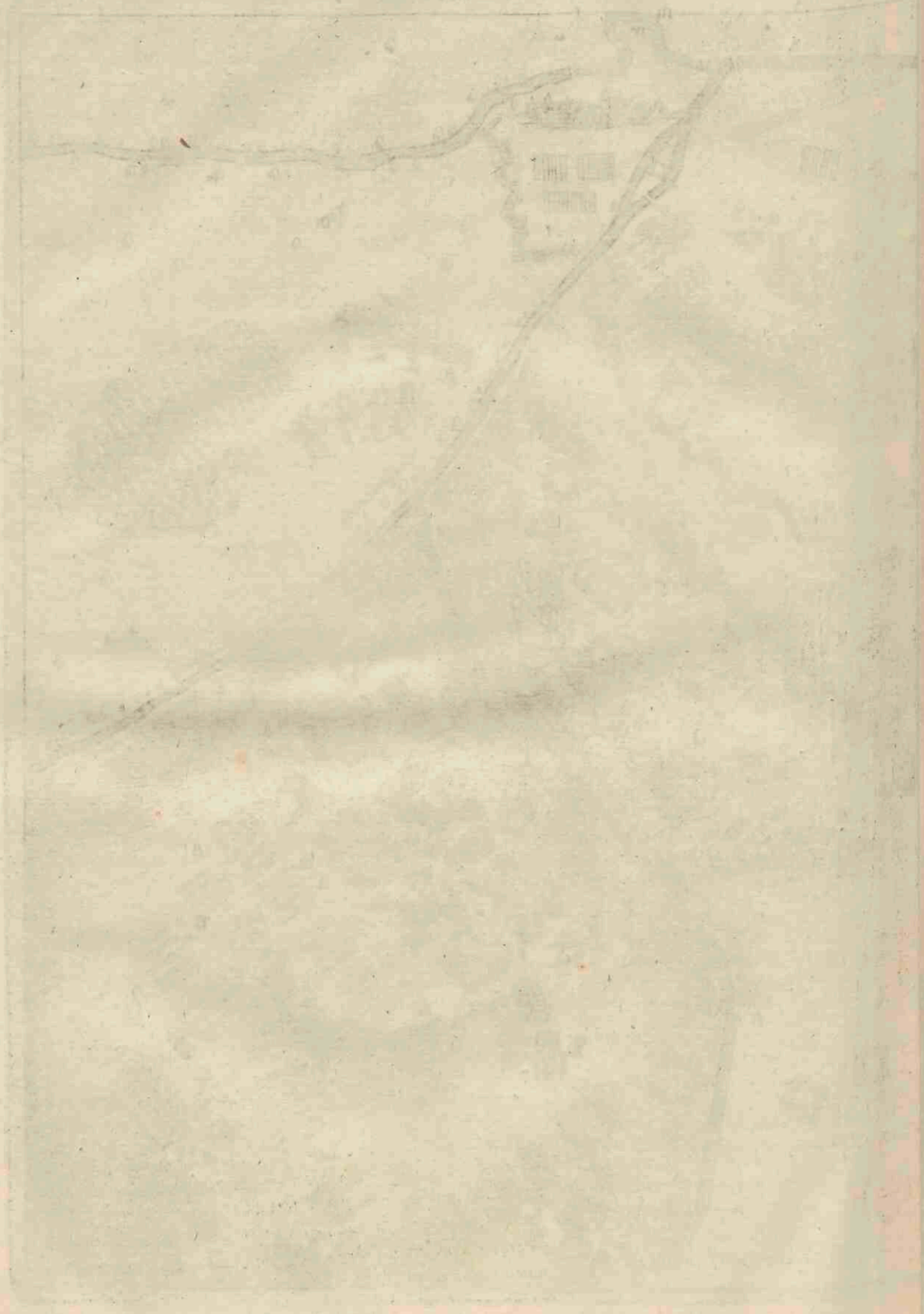

1632. den hen daer upt begeven/ende alſoo ſijn voornemen in 't werck mochte komen / maer ten heeft hem daer toe niet willen ſchicken. Want Cheur Beyeren ende Friedlant/dewijle zy wel wiſten dat de Koninck aen volck hun voortaen overtrefte / daerom upt haer voordeel niet te krijghen waeren / maer alleen met hun Gheſchut ſich dapper hoozen lieten.

Daer hebben/'t is waer/verſcheyden Beyerſche ende Friedlandſche trouppen in 't Veldt haer ghepreſenteert/ ende met den Koninckliken ſomtijts gheſchermutſeert/ doch gheenen rechten ſtant houden willen/maer altijt wanneer't te hart teghen loopen wilde / by tijdts haer gheretireert.

Den volghenden nacht heeft de Koninck Batterpen laeten opwerpen/ende des anderen daeghs met halve Kartouwen in des vpants Legher heftich laeten ſchieten. Waerop die ſelve hun upt haer voorder Leger of eerſte Legher-plaets te rugghe in een Boſſchagie op twee hooghten/ die den ouden Bergh ende die Burghſtal vande oude Veſten genaemt is gewoorden/hem ſterck aldaer beſchanſte/ ende dat Boſch in 't ronde aflaten houwen / waer by ſommighe ſchermutſelen met den Crabaten voorghevallen ſijn.

Dewijle dan nu die Koninck merckte / dat die plaetſen van weghen des ſtercken paſſes aender Redupts / den vpant niet by te komen was / ſoo en heeft hy by hem aldaer niet breeders voorghenomen: derhalven die Armaede of het halve Legher over de Redupts heeft gevoert / ende die ſelve daer in 't ronde ghelogiert.

't Swedi-ſche/Fried-landſche eñ Beyerſche Legher in den groote ellende.

Doen ter tijdt was inde Leghers grooten noodt/dewijle het met der Proviande voor het Volck ende Voeperinghe voor de Peerden ſeer nauwe en kleyn began te werden / alſoo dat daer upt veel volcks verſwackte / ende weghſterf/ſo verdoorven ende ſtoorven oock vele Peerden en ander Vee/ende veroorſaeckte het doode Aes / dewyle het heet weder was/ een groote uptnemende ſtanck. So hadde oock het Volck voortaen ghebreck aen Water: Want ſy aldaer maer een eenighe Fonteyne vonden / ende die ſelve wert van den dorſtighen Soldaten gants uptgeſchept. Ghelijck hy nu ghebreck van water hadde / ende daer van ledich ghemaeckt was/ ſoo ſachmen dat de vpant te vooren doode Katten/Honden ende ander aes daer in ghewoorpen hadde / daer deur dan veel upt afgrijſen over deſen vlepſchſtanck verſwackten ende ſieck werden.

Int Friedlantſche Leger en ginck het oock niet beter/ ja wel noch arger/ want inden ſelven/noch ſonder den honger en commer die de Soldaten leden / een ſulcke groote menichte vliegen/ ende ander onreyne vliegende woorme ſich aldaer bevonden/ dat vaſt gheen menſche daer voor beſtaen conde.

Koninck in Swede valt het Friedlandſe Legher met macht aen.

By ſoo gheſtelde ſaecken ſochte de Koninck alle ghelegenthept/ hoe hy dat Friedlandtſche Legher beſoecken en aengrijpen mochte. Als nu den 24. Auguſti gepaſſeert was / dat men oock upt de gevangene vernam / hoe de ſaecke met den vpandt toeginck/de welcke aenbrachten als ſoude den vpant inde retirade ofte aent wijcken zijn / ende maer eenighe Regimenten achter hem hebbe laten ligghen. Waer op de Koninck met ſijn gantſche Armade op het Friedlandſche Leger is aengecomen/ ende na by daer onder is gerucket. Maer men bevant/ dat de gevanghens gheloghen/ of daer in ghedwaelt hadden/ ende den vpant niet op gebroken en was/ maer alleen de Curtieren verandert / ende pet wat enger ingetogen gheweeſt is / niet des te minder heeft de Koninck by hem beſloten/ eenen aengrijp aen des vpandts werck te doen. Of nu wel die voornaemſte Overſte eñ Officiers ſulcken aengrijp gantz ontrieden / met vermelden dat het veel volcx koſten ſoude / ende oock onmoghelick te doen ſoude zijn/ den vpandt van wegen ſijn ſtercke beſettinge/ende die af-gehouwen Boſſchagie/ daer toe oock een goet voordeel van weghen de hooghte daer op ſijn leger lach / pets daer aen hebben of vermogen ſouden/ ende oock die Soldaten wepnich luſt daer toe hadden / hoe wel ſy anders tot vechten ſeer begeerich waeren / ſoo is evenwel de Koninck op ſijn mepninghe ghebleven / ende was gereſolveert ſijn voornemen met macht voort te ſetten.

1632.

Daer dan ſoo terſtont inde 60 ſtucken Geſchut herwoor/ ende by dat Friedlantſche Leger gevoert werden/ ende aldaer een ſoo grimmige aengrijp gheſchiede/dat het niet genoegſaem mach beſchreven werden: Den Hertoge van Friedlant heeft by ſulcke dingē ſijn volck ganſch ingehouden/ende hem alleen met 't geſchut gedefendeert/daer was een ſulck ſchietē/ donderen eñ kraken van Stucken ende Muſquetten/dat wanneer het Friedlantſche Leger niet in al te grooten voordeel op de hooghte ware geweeſt/ hadde alles in malkander moeten breken. Den gantſchen Bergh was vol vyer ende roock/ alſoo dat men daer van eyndelick het Legher niet meer ſien en konde.

Deſen aengrijp daer by het Sweedtſche volck te voete van Regiment tot Regiment aengevoert wert/duerde wel 10 uren lanck/tot dat eyndelick den nacht aenquam / ende die Mannen geſcheyden werden: De Sweedſche en konden de Friedlandiſche ende Beyerſche niet upt haer voordeel/ ende ſy hier en teghens de Sweedtſche niet upt het Veldt brenghen. De Rupterije hadde van weghen het hout dat afghekapt was/ gheen plaetſe om te vechten/ anders waere den handel beter gelucket. Dat Kroonenbergiſche Regiment dat op des vpandts ſyde de beſte Rupterije was/ hadde/'t is waer/eenmael aenghehouden/maer is vanden Finlandiſchen Rupters onder den Overſten Stalhans alſoo wederom ontfanghen/ dat het gants geſlagen ende den Overſten Croonbergher totter doodt ghewont is ghewoorden: Waer over de Finnen ſoo nae onder de Friedlandſche wercken quamen / dat ſy hun aldaer met een Redoute beſchanſten; ſo ghewan oock Hertoch Bernhard van Weymar/eenen Poſt of Ganck aende hooghte / teghen den ouden Bergh over / ende ſoo daer ſtucken boven op te brenghen moghelick waer gheweeſt/ ſo hadde het ſulcken aenſien daer upt in deſen / dat het gantſche Friedlandtſche Legher in confuſie ſoude konnen ghebracht ghewoorden hebben.

Dewyle nu de Sweedſche alſoo in't vrije veldt hebben moeten vechten/ ſoo ſijn vanden haeren/ by deſen ernſtelicken aenval / over de 2000. omghekomen/ ende vele ghequetſt ghewoorden. Onder den ghebleevenen ſijn de voornaemſte geweeſt/den Overſten Majoor Boetius/ een dapper Cavallieer / Den Overſten

1632. Luptenant Scepter: Onder Hertoch Wilhelm van Sachsen/ den Oversten Luptenant Wackin: Onder Landtgraef Wilhelm van Hessen Ritmeester Craplsheymb/ Ritmeester Moritz van der Maltzburgh/ met t'samen noch sommighe Capiteynen/ Luptenanten ende ander Officieren. Onder de ghequetste was den Oversten Rossteyn/ den Oversten Pfoxte/ de Graef van Erpach/ Graef van Kastel/ Graef van Eberstein/ de jonge Graef van Thurn/ nevens ettelicke Ritmeesters/ Capiteynen ende ander Officieren/ met t'samen eenighe hondert ghemeyne Soldaten/ die alle in ende bupten Nozenburgh in de Lexxoos- ende Gast-hupsen ghelept/ ende aldaer ghecureert sijn ghewozden.

Onder de ghevanghens waren Leonhard Tozsten soon/ Generael over 't Geschut (doch dat en is niet by den Stucken gheschiet/ maer als hy van den Koninck met Voetvolck op een ander Poste of Wachte ghecommandeert wiert) den Oversten Erichand/ 2. Oversten Luptenanten/ ende eenighe ander Officieren ende ghemeyne Soldaten.

Aende Friedlandsche ende Beyersche zyde sijn omghekomen/ Graef Jacob Fuggher/ Overste (die de Sweedsche na dat hy gequetst was/ noch levendich vinghen/ ende nae Nozenberch bzachten/ aldaer hy booz sijn eynde upt spzack/ dat de Friedlander ghereselveert was standt te houden) den Oversten Aldebzandinp/ den Oversten Don Maria de Caraffa/ nevens noch 2. ander Overste/ ende nae dat de gevanghens sepden/ inde 60. hooghe ende laeghe Officieren/ ende wel 2000. ghemeene Soldaten. Oock hebben sy dzie Vaendels verloozen/ ende een groot ghetal volck ghequetst/ daer nevens oock vele ghevanghen.

Den Hertoghe van Friedlandt/ als oock Hertoch Bernhard van Weymar/ werden de Peerden onder het lijf deurschoten/ oock den Koninck aenden rechteren voet by den grooten teen een stuck vande zole aende hiel deur een schote werh ghenomen.

De Koninck heeft nae dit treffen hem rontomme Furth/ tusschen die Gednits ende Pegnits nederghelaten/ ende het Legher met Schanssen voozsien.

Den volghenden dagh bzoegh met den daghe/ is het schermutseren van eenighe troupen te Peerde ende te Voete weder aenghegaen/ daer by dan hier en daer vele ten deele ghevanghen ende ten deele nederghehouwen zijn.

Oock was den Hertoghe van Friedlandt op dat mael by nae ghevanghen ghewozden/ gelijck dan de Sweedsche van die by sich hebbende trouppen/ eene van sijn Pagien gevanghen kregen/ welcke seyde/ dat den boznoemde Hertogh/ aldernaest daer by in 't Bosch was geseten/ ende moeste hem retireren. Die heeft hem hoe langhs hoe meer machtich begraven.

Den volghenden dagh en is daer niet ghedenck-weerdighs meer ghepasseert/ tot dat de Koninck eyndelick een andere Resolutie nam/ ende met sijn gants Leger van daer opbzack/ daer van wy hier na segghen willen: Voozt-aen willen wy dese beyde Leghers alsoo by malkander een tijdt lanck laeten ligghen/ ende van haren gepasseerden arbeyt in 't vergangen treffen wederom respireren ende berusten laten/ ende als nu verhalen wat hem aen ander plaetsen dese tijdt over heeft toeghebzaghen. 1632.

Daer boven hebben wy ghemelt/ op wat wijse dat Papenheym Staden verlaten heeft/ ende met sijn onder-hebbende volck nae Verden ende Rothenburgh is weeh getogen. Van daer is hy deur het Bzuynswijcker Landt/ deur ende op Hessen toe ghemarcheert. Als die Hessische die in Volckmarsen ende Minden laghen/ sulckx vernamen/ soo hebben zy dese plaetse ghequiteert/ ende haer nae Cassel gheretireert/ doch hebben die Papenheymsche van die tot Volckmarsen veel Bagagie ghekreghen. Papenheym heeft daerop dese plaetse inghenomen ende beset/ ende oock Dzengelburgh/ Witsenhupsen/ Allendozp ende Eschwege in Hessen onder sijn ghewelt ghebzacht/ ende die daer in gheleghene Hessische besettinghe ghevanghen ghenomen. Krijghs-handel in Neder-Sachsen.

Van daer is hy op het Epchszveldt gegaen/ het Hups Rustenbergh/ Heylighen stadt ende Duderstadt aldaer met accoozt inghenomen/ ende die Hessische Soldaten ghevanghen/ sijn meeste volck heeft hy aen den Werrastroom ghedeelt/ oock eenighe om Cassel ende in 't Graefschap Waldeck ghelept. Hy hadde ock dit mael sijn ghesichte op Duyzinghen/ maer Hertogh Geozg van Luynenburgh ende Generael Baudissen her aen treckens veroozsaetten/ dat hy sijn voornemen veranderen/ ende hem teghen de Weser nederwaert begheben moeste. Hy hadde/ 't is waer/ alreede aenden Raet tot Mulhupsen bzoodt ende bier/ soo vele men deses hebben konde/ booz sijn Armade begheert/ maer sy sijn hem weynich te wille ghewozden.

Kozts te voozen heeft eenige Hessische Rupterije eenen aenslagh op Eschweghen/ Allendozp ende Witsenhupsen ghemaeckt: Inde eerste twee/ heeft hy gheene/ maer tot Witsenhupsen 6. Compaingien ghevonden/ daer van sy over de 200. hebben nederghehouwen/ de reste met t'samen eenighe Officieren ghevanghen ghenomen/ ende goeden pzijs/ daer onder wel 400. peerden waeren/ verkregen ende bupt ghemaeckt.

Anders hebben die Papenheymsche de meeste plaetsen die zy aende Werra ende anders in Hessen inmamen/ booz haren aftocht uptgheplondert/ ende die Bupten over water tot Hamelen ghevoert. Sy hebben oock anders over al in Hessen qualick ghehandelt/ ende nadien de Eschweghers/ het groote rantsoen niet en konden op bzenghen/ twee Raetzheeren/ ende eenen Burghmeester met haer werh gevoert/ die hier nae tot Eymbeck een goede tijdt ghevanghen hebben gheseten.

De Luynenburghsche ende eenich Hessisch volck/ hebben ondertusschen Stewerwalt beleghert/ 't welcke/ 't is waer/ de Papenheymsche haer onderstonden t' ontsetten/ maer te vergeefs/ want die Lindlopsche Rupterije/ die het ontset uptvoeren souden/ doen sy aenvielen/ met verlies van een Cozuet/ oock inde hondert dooden ende eenighe ghevanghens weder te rugge ghedagen sijn ghewozden: Daerom sy haer weder op Hamelen hebben ghewent.

Hierop heeft den 16. Junp de Graef van Papenheym 55. Cozuetten Rupters by Pol/ over de Weser laten setten/ daer toe die Graef van Gronszvelt met eenich volck ghedaghen/ ende alsoo ghesamentlick den selven avondt na Hessische Rupterije van Papenheym ghedaghen.

Bzackel

1632. Bzackel gekomen. Van daer dien nacht noch snelveerdich voortgheruckt / alsoo dat sy des morghens by Volckmarssen zijn aenghekomen.

Dese Stadt hadden die Hessische kortz te voren met accoort in haer gewelt ghebracht / ende die 4 aftreckende Papenheymsche Compaingien Kupters / de Peerden in 't Veldt afghenomen.

Gheliick nu die Hessische / die 14. Cornetten sterck waeren / het aenkomende Papenheymsche Volck vernamen / soo hebben sy die Peerden ende Bagagie / 't ghene in der haest voort te brenghen was / weck-geschaft / ende hun op een hooghte aen een Bosschagie begeven / ende by de aenkomste haers vyandts sich dapper geweert. Dewijle sy nu inder langde duyrende een sulcken menichte te wederstaen niet vermochten / soo besloten sy eyndelick te retireren / maer sijn deur eener Gracht in het Bosch verhindert ghewordeu / dat sy niet haestich voortkomen konden. 't Welcke dan veroorsaeckte / dat sy / 't is waer / neghen Cornetten verlozen / maer doch daer by niet vele meer dan 200 Mannen neder hackten; doch sijn in desen 10. hooge Officieren / als Ritmeester en Cornet / nevens dē Oversten Luptenant Seekercke / ende wel 200. ghemeene Soldaten gevanghen ghewozden. Onder de dooden zijn oock geweest / 2. Hessische Ritmeesters / ende een Grave van Witgenstepn / benevens noch een ander Grave. Dat overghebleven volck heeft hem nae Cassel ghetretreert / achter laetende nevens die verlozen Cornetten noch vijf stucken Gheschut / ende een Vper-mortier. Van de Papenheymsche zijnder oock veele ter plaetsen doodtgeslaghen.

Papenheym is hier nae sijn Kupterije met sijn Lijf-compaingie ghevolcht / ende den 19. op Warburgh getoghen. Alwaer het Voetvolck op gene zijde vande Weser upt het Stift Paterborn ende daer in't ronde by hem gekomen zijn. Waer op hy wederom over de Weser trock / ende heeft hem by Calenbergh gheleghert.

Ondertusschen hebben de Papenheymsche besettinghe in Duderstadt ende Heylgenstadt die Eychszveldtse boeren tot haer gekreghen / ende naedien daer geen gewozven volck in die naest aen Eychszveldts aengrensende plaetsen op die tijdt bevonden werdt / met hulpe der selve Boeren / veel Dozpen daer in't ronde uptgheplondert / ende etteliche gantsch in brandt ghesteecken / sonderlinghe hebben sy dat schoone Dozp Ammern / niet verre van Mulhupsen / op vier plaetsen aengesteecken: Daer dan veel lieden ende kinderen jammerlick in't vper verdozven ende ommequamen.

Daer is oock een parthye van dieselve Kupters / van welcke yder eenen Eychszveldtschen Boer achter hem op het Peert hadde / op de Duyzingsche Landtpalen gevallen / 4. Mulhupsische Dozpen upt-gheplondert / Peerden ende Vee mede weck-gevoert / ende naemaels voor dat Swartzburghsche Slot Ebeleben gekomen / van achter daer in ghebzoken / ende 't selvige verovert / van der besettinge / die 15. mannen sterck waren / 11. doodt gheslaghen / ende die overgebleven doodlick gewondet hebben. Den Predicker sijn Dochter ende noch eenige ander Jonck-vzouwen met haer genomen / ende anders qualick met het Vzouwevolck zijn omgegaen: Hier na dat Slot gantz uptgeplondert / alles ingeslagen ende deurhouwen / de Vaten den bodem uptgheslmeten / ende wel 60. Amen Wijns op de aerde laeten uptloopen. 1632.

Den Hertoch van Lunenburgh ende Generael Baudissen hadden / als Papenheym over de Weser toogh / in desen Calenbergh beleghert / 't welcke de Graef van Gronszfelt met 4. Regimenten hem onderstondt te ontsetten / maer hy is van de Sweedtsche weder te rugghe geslaghen ghewozden / met verlies van 5. Compaingien Soldaten / ende wanneer daer niet een ghebzoocken bzugghe de Sweedtsche verhindert hadde / so ware den gantschen hoop geslagen gewozden.

Als nu den Hertoch van Lunenburgh ende Generael Baudissen des Papenheymers wederkomst vernomen hebben / so hebben sy daer op de beleringeringhe voor Calenbergh verlaten / ende haer volck by Hildesheym te samen gevoert / ende hun aldaer geleghert. Daer op heeft sulckr dagelickr schermutselen daer in't ronde gegeven.

Dē 29 Junij is Papenheym met sijn gantsche Armade by Calenbergh opghebzoocken / ende synen tocht over den Mauritzbergh by Hildesheym voorby ghenomen / sijn volck aldaer gheset / ende acht stucken Gheschut by de Kercke op den Bergh teghen de Stadt ghebracht / en daer mede driemael vper inde stadt ghegeven. Maer gheliick hem upt der Stad / ende upt het Lupnenburghsche ende Baudissche Legher wacker gheantwoordt werdt / ende onder anderen eenighe Constabels nevens sijn Geschut doorschoten zijn gewozden / oock anders een compaingie Kupters die de Sweetsche Wachten meynden t'overrompelen / ten deele nedergehouwen / ten deele gevangen / ende een Cornet verovert gewozden is / soo is hy nae 4. uren belegeringhe / van die Stadt weder opgebzoocken / ende sijn marcheringe na Rhotenburgh ende Gronauw toeghenomen / doch sommich volck op Calenbergh ghecommandeert / die de selve Vestinge raseerden. Den 2. Julij heeft hem de Papenheymsche Overste Gleen met 200. Peerden / ende 150. Musquettiers by Padden-zee deur begheven / ende noch dien selven dach die Garnisoenen op Peyna / die ontrent 150. sterck waeren / met hem nae Wolffenbuttel ghenomen / maer 16. Stucken op het Hups laeten staen / ende het Pulver dat hy niet mede konde nemen / in het waeter verstortē. Den Generael Baudissen heeft hem / 't is waer / sommige trouppen Kupters na gesonden / maer die sijn upt booser weck-wijsinge / een halfure te spade gekomen. Den Hertoch van Lunenburgh heeft terstondt nae den Papenheymschen aftocht / die voorsz. Vestinge ingenomen ende beset.

Den 3. Julij heeft den Oversten Gleen de Garnisoenen in Steenbzuck oock afghehaelt / ende heeft daer op den Hertoch van Lunenburgh dese Vestinghe oock besettet. Ende als dit geschiedt was / soo is Papenheym om Calenbergh weder opgebzoocken nae de Weser toe / ende by Poll met de gantsche Armade daer over ghetoghen / ende soo voorts heeft hy hem nae den Rhijn ghewendet. Sijn Armade bestondt in 10. Regimenten te voete / ende 9. te peerde / die te voete waren in alles acht Vanen / ende yder van die veertich / vijftich ēn tsestich

Papēheym treckt over de Weser in Westphalē.

Sterckte van Papenheym doen hy over de Weser toog

1632. om Maestricht te ontsetten.

tsestich koppen sterck. Van die te peerde/was yder van 6. of 8. Standaerden/ ende yder van dien inde 30. 40. ende 50. Peerden sterck/ende werde dese Armade geschat 10000. te voete/ ende 3500 te peerde. Maer dat volck was seer onwillich/ ende liepen vele van de Armaede wech/ ende gaven voor/ datse waeren deur het Bysnswijcker Landt gheboert ghewosden/ oock aenders verre gins ende weder marcheren moeten/ ende hadden doch gheen gheldt bekomen/ ende men wilde haer nu noch voorder lepden. Derhalven upt vreese van muptenatie/wert Papenheym ghedwongen/ het volck een maent gheldts te gheven. Als dien handel by Hildesheym/eñ met des Papenheyms opbreuck over de Weser gepasseert was/ so tooch het Wymersche/ Erfurtische/ Coburghise/ ende Eysschenachsche Landtvolck nae Mulhupsen/met dese conjungeerde hem eenich Hessisch volck/onder den Obersten Dalwich/ende Klepnen Jacob/in voornemen den Eychsvveldtsen Boeren/ ende Papenheymsche besettingen haer afstroopen/ plonderen ende moorderyen te verhinderen.

Hertogh Georg van Lunenburg ende Baudissen trecken nae Eychsvelt

Gheliick dan der selvigen moetwille korts hier na deur den optocht van Hertogh Georg van Lunenburgh eñ Generael Baudissen tamelick verstropt syn gewosden. Want die selve vraken den 12 Julij/ nae dat Papenheym alrede over de Weser met de gantsche Armade (welcke 5000. te peerde/ ende 8. of 9000. te voete sterck geschat wert) van Hildesheym op: De Generael Baudissen marceerde mette Kupterije ober Alleveld de Lepna op; die volghende Hertogh Georgh / ende den Obersten Loohupsen met het voetvolck over Bockelheym op de slincke hant/ namen alsoo te samē haren tocht na het Horstendom Grobbenhagen/en voorders op Eychsvelt/ende belegerden aldaer Duderstadt.

Hertogh Georg van Lunenburg ende Baudissen veroveren Duderstadt.

De wijle nu sulcken plaetse vande Papenheymsche sterck bevesticht was/oock een stercke besettinge daer in lach/namelick van Bysners Regiment 350 / van Reynachers Regiment 300/van Furstenberghs Regiment 250/ ende van de nieuw ghewosven Knechten 200/ daer by noch 400. Peerden/ onder den Obersten Goltsen / welcke noch daer toe van ettelicke duysent rebellische Eychsveltse Boeren assistentie hadde: Daer by oock die wercken sulcken aensien hadden/dat de Sweedsche met apzocheren / sich daer toe hebben moeten ghebruycken laten: als hadde men ghemeynt het soude een langsame belegeringhe afgheven/ in overgevinge/ wanneer de Wall alschoon ghewonnen/ noch tusschen de Stadt ende sulcken Wal/ grote Gracht-putten ende Boomgaerden waren / soude terstont een ander Gracht/ een klepne wal ende een sterche muyr geweest zyn/ 't welck alles van den inliggenden lange hadde konnen ghedefendeert werden. Maer het heeft dē Sweetschen/ die haer geen moeyte noch arbeydt lieten ontsuysen/of het schoon al op de uytterste gracyten hadde moeten aenkomen/ het gheluck willen ontmoeten/ dat de Papenheymsche alle defensions-middelen lieten varen / den 25 Julij eenen Tamboer daer upt gheschickt / ende begheerden te tracteren. Daer op des anderen daeghs vande Sweedtsche Gysselaers ingesonden wierden; Daer teghens een Majoor ende een Kitmeester uptquam. Als nu dese die conditiones wat hooch uptspanden/ende men evenwel bemerckte/dat haer eenigen noodt tot de tractation moest veroorsaecken: soo werdt haer eyndelick van de Sweedtsche aengedupdet/ sy moesten sich op ghenade ende onghenade over-gheven/ souden sulckx alleen de hare te rugge over-brengen. 1632.

Daer op quam teghen avondt een Papenheymsche Kitmeester upt de stadt/ die begeerde met groot smeken eñ bidden/ Hare Vorstl. Genad. ende den Generael wilden die Papenheymsche Officiers in haer beschut nemen/ ende dieselve tegen de Soldaten mainteneren. Want dieselve haere Officiers van de wallen gestooten/ ende begonsten alreede van over den Wal upt te roepen: sy waren Keyserisch gheweest / ende wilden voortaen Koninghs werden: Waerop dan die tractaten aldus eyndichden/ dat den 27. des morgens twee Regimenten van de Sweedtsche in de Stadt toghen/de Officiers ende alle andere/die niet dienen wilden/ alle ghevanghen ghenomen / een Vane te voete/ een Cornet/ ende 12. stucken Geschut/ daer by een goeden voorraedt aen Provisande bekomen. Waer deur dan den Papenheymschen werdinghen / loop ende monster-plaetsen in den Eyschsveldt gevallen/nu gantschelick geruineert is gewosden.

Hier op hebben hun meer andere daer in 't ronde gelegen plaetsen / die Papenheym beset achter liet/ overgegheven/daer by dan veel rebellische Boeren werden nederghehackt/ hare Dorpen in brandt ghesteecken/ ende alsoo den moet van in Hessen ende Duysingen in te vallen/ haer tamelick is benomen gewosden.

Eychfeldische rebellische Boeren werden gestillet.

Den Wall ende die Bupten-wercken om Duderstadt / op dat niet somtijts in toekomstighe tijdt wederom van de teghenparthyen een roof-nest daer upt gemaeckt werdē mochte/ liet den Generael Baudissen alles omwerpen ende slichten.

In desen hebben de Bysnswijckers de wijle de Wolffenbuttelsche besettinge hun eenighe stucken Vee hadden wech-gedreven/ op halven weghe tusschen 't voorsz Wolffenbuttel eñ der stad Bysnswijck/het Dorp Kuymingen sterck beschanset/eenich volck daer in ghelepdt/ op dat de Wolffenbuttelsche het afstroopen in des stadts gebiedt verhindert/ ende sy alsoo op de eene zyde geblocqueert waere. Die voornoemde besettinghe / was ontrent 1000. Man te voete/ 120. te peerde / ende 50. of 60. Dragonners sterck.

Wolffenbuttel werck geblocqueert.

Als nu de blocqueringe deser Vestingh/ op deser wijse een beghin ghemaeckt was / soo is oock terstont daer op Hertog Georg van Lunenburgh / benevens den Obersten Loohupsen met eenigh volck daer voor gekomen ende die blocqueringhe volkomen in't werck geset. Die Papenheymsche versochten eenmael daer deur te komen/ maer werden weder afghedreven / ende moesten daer-over in Godsiegher twee stucken Gheschut laten staen. Op dat mael werden haer Muylpeerden deur't water trappen/lam aen de voeten.

Middelerwijle is den Generael Baudissen met den overigen volcke/tot welcke noch sommighe Hessische/ die noch in't Landt bleven/ daer by quamen/in Westphalen geruckt. Als hy nu aen den Dommel-stroom aenquam/soo is die Papenheymsche besettingh in Volckmarssen/ met t'samen de meeste Burgers/dewijle sy wisten wat sy voor ontrou tot meermalen

De Statt Cobolentz hoe de seluige van de Sweesche belegert en ingenomen is, 1632.

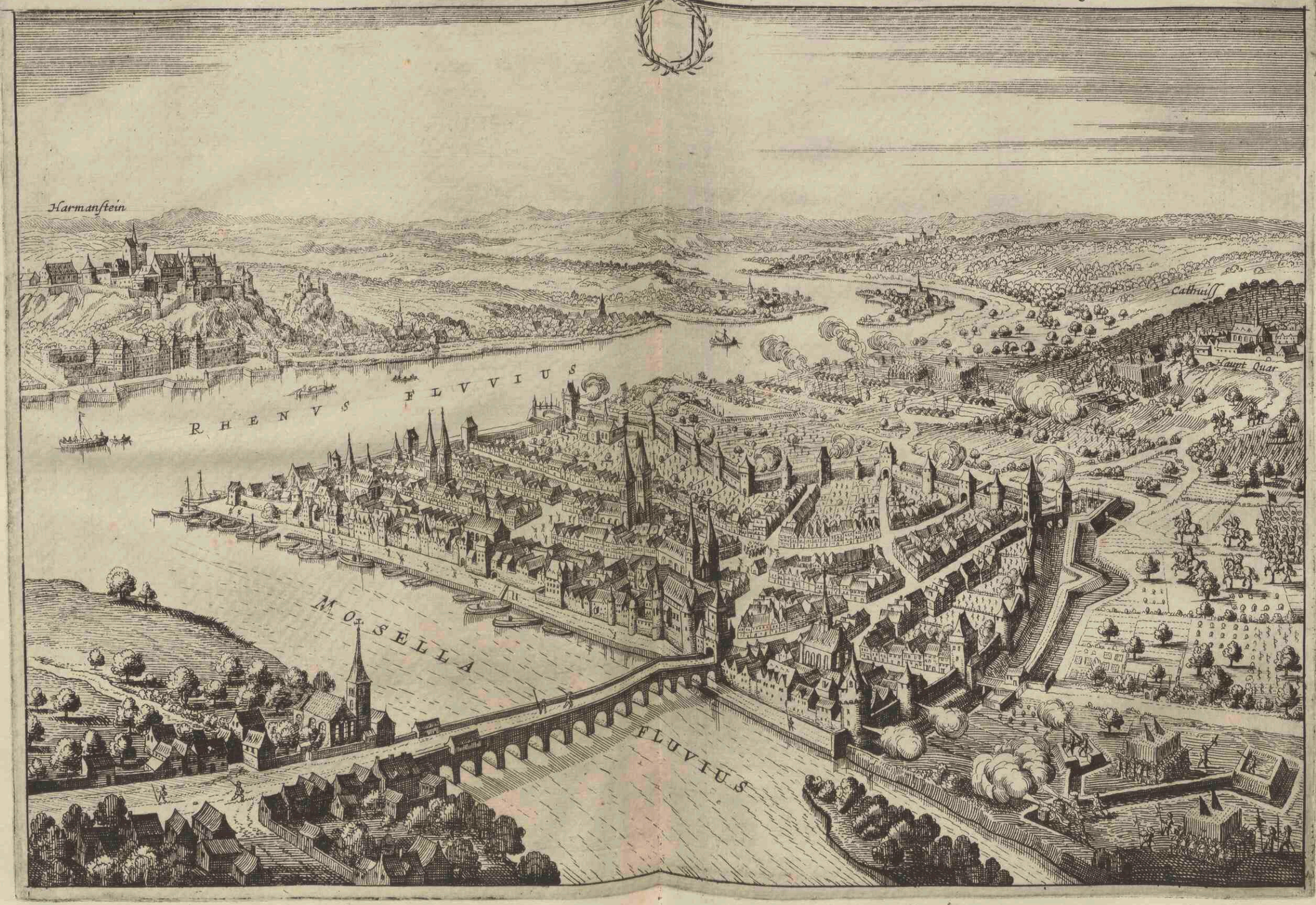

1632. malen aen de Hessische bewesen hadden / ende besorchden het soude van nu voortaen aen haer ghewroocken werden / werck-gheloopen ende deur ghegaen. Daer op heeft den Generael Baudissen die Hessische Jager-Compaingie daer nae toe gecommandeert / welcke de Stadt ingenomen ende ganselijck uytgeplondert hebbē / ende hier nae oock van Kassel / Muytbrekers ende dierghelijcke instrumenten af-ghehaelt / die Poorten ende Muyren daer mede nedergewerpen / ende daer op die Stadt in de asschen ghelepdt. Aen dit proces hebben hen die van Warburgh ende ander plaetsen gestooten / sich derhalven geaccommodeert / ende met den Generael afgemaeckt.

Volcmarsen wert geruyneert.

Die is nae sulcks deur het Achter-Stift Paterborn op die stede Paterborn (daer in de reste der nieuw-vergaederde Papenhepmsche Armade was) toeghetogen / ende dieselve belegert. Daer van wy tot synen plaetsen breeder seggen sullen.

Hier voren hebben wy aen sijn oort vermeldet / op wat wijse de Cheurvorst van Trier by de Neutralitept te houden hem verklaerde / ende naedien dat in't landt ligghende Spaensche Krijghs-volck / die inhebbende plaetsen niet quiteren / oock die voornaemste Landts-standen tot sulcken Neutralitept niet verstaen wilden / hem in des Koninck van Vranckrijck schut en bescherm ghegheven.

Spaingaerden werden uyt sommige plaetsen des Cheurfurstedoms Trier ghebooden.

Nevens deses soo heeft Haere Majest. in Vranckrijck op hem ghenomen / de Spaensche upt het Cheurvorstendom upt te drijven / ende sulcks den Cheurvorst weder in te ruymen / ende hem voortaen by gheruste besittinghe te mainteneren. Hierop heeft die selve / de Vestinghe Erenbretsteyn / (in't ghemeen Hermensteyn genaemt) 't welcke alleen in het Cheurvorstendom vande Spaensche noch niet en was aenghevochten / den Fransoysen ingeruymet.

Erenbretsteyn of Hermen-steyn werdt den Fransoysen ingeruymt.

Sulcks heeft de meeste perplexitept onder den Catholischen in die selve Lant-streke deser tijdt veroorsaecket / ende is sulcken inruyminghe in't begin der maent Meye des morghens tusschen 6. en 7. uren / met 1000. Fransoysen gheschiet. Dese sijn tot Bingen te schepe ghegaen / ende den Rhijn af tot nae Bacherach over nae Lorch ghevaren / aldaer sy overnacht hebben / ende des volghenden daeghs sijn sy te lande op Montebaux / ende also voort op Hermensteyn ghekomen. De Cheurvorst den tijdt haerer aenkomste wel wetende / ghelijck onder hun besloten was / die heeft te voren den Gouverneur anderswaerts henen beschickt / maer hier nae den voorighen Officiers ende Soldaten / die hy niet absolutè te commanderen hadde / dewyle sy den Capitul so wel / als hem met dienſten bygheleyt / waeren aenghemeldt / hy quam te vernemen / dat de Spaensche eenen aenslach op die Covelentse Brugge hadden / ende aldaer par force passeren wilden / ende also den meestendeel van 't Garnisoen aldaer henen commandeerde den Spaenschen te weeren: die overighe wepnighe heeft hy anders met versettinghe der stucken ende ander saecken ghedistraheert / dat de Fransoysen sonder wederstant daer in gherochten. Wat voor een verschricken sulcks niet alleen tot Covelents / maer oock tot Keulen veroorsaeckte / en is niet upt te spreecken / ende werde daer over den Cheurvorst van Trier aen den Catholischen plaetsen / quaet naeghesproken: Maer hy heeft nae dit verloop aen Cheur Ments ende Ceulen ghescheven / ende hem over de sulcke ende over 't ghene gepasseert was / op 't beste verontschuldicht / met vermelden / dat de Keyser / de Koninck in Sweden / Vranckrijck ende Spaingien hadden nae die selve Vestinghe ghestaen / ende waere te swack gheweest / sulcks voor hem selven te behouden / dewyle hy met den Capitul selve in oneenichept was gerocht / hebbe also upt vele onghelegentheden het minste verkiesen moeten. 1632.

Dewyle nu die stad Covelents met Spaingaerden beset werde / so saghen dese beyde parthijen malkander qualicken aen / en sy en hielden gheen goede nabeurschap met malkanderen / maer begroeteden dickmael malkander met het grove gheschut. Derhalven traden eyndelick de Sweedsche / dewyle de Fransoysen ten laetsten den Spaingaerts te swack waren / ondertusschen upt / en togen den 13 Jumy van Ments / ende grepen Covelents met een ernstighe belegheringhe aen. De Spaensche weerden hun in 't eerste dapper / maer nadien sy saghen dat de Sweedtsche hen hoe langhs hoe naerder op den hals quamen / ende sy haer niet langhduyrich teghen sulck ghewelt konden ophouden / soo begonsten sy den 21. July te parlementeren: Alwaer noch op den selven dach het Accoort gesloté wert / ende de Spaingaerts nae Krijghs-ghebruyck / met sack en pack / benevens haer gheweer / upt / ende hier en teghens die Sweedsche daer in ghetoghen zijn.

Covelents is belegert ende ingenomen.

Nae sulcken veroberinge hebben de Spaense oock Montebaux / Enghers / Hamersteyn / Loonsteyn / Laneck / ende ander daer in't ronde gheleghene plaetsen verlaten. Insghelijcks is over die voorseyde veroberinge gheen klepn verschricken inde Ceulsche Landen ontstaen / derhalven onder anderen de Cheurvorst van Ceulen met de beste saecken hem van Bon nae Ceulen begaf.

Covelents is namaels / na dat sy de Sweedsche een goet rantsoen betaelt hadde / den Fransoysen / die het met 432. Man besetteden / alsoo oock Over-Wesel ende Poppart / ingheruymt ghewoxden.

Nae dat Covelents in deser ghestalte verovert was / so is de Sweetsche Veltmaerschalck Gustavus Hoorn (die de Koninck korts te voren upt Franckenlant na den Rhijnstroom afghevveerdicht hadde) voor het vaste Huys Graffenburgh by Treurbagh / aende Mosel (by welcke plaetse de Spaensche tot hier toe verscheyden malen waeren overgekomen) getoghen; dat selve belegert ende sterck beschoten / oock met een breesse aende Buytenwercken een goet begin ghemaeckt.

Graffenburgh by Treurbagh wert vande Sweetsche bevovert.

Nae dat nu die daer in legghende Spaingaerden haeren Capiteyn bemerckte / dat hy / wanneer de stoxm soude aengaen / den korten ganck gaen mochte / soo en heeft hy niet veel bedenck-tijdt ghenomen / maer heeft begeert te parlementeren. Waerop dan het Accoort gesloten / ende hem den aftocht op den 10. July / nevens sijn onderhebbende Soldaten / met sack en pack te nemen / bewilligt ghewoxden. De Sweedsche bequamen also deur dese veroberinghe eenen Pas van groote importantie / daerop men hem teghen een tamelicke macht een goede tijdt houden kan. Anders by visi-

1632. teringhe des voorraets wert daer een matelick ghetal Proviande ende Ammonitie ghevonden.

Kirchberg werdt ghesticht.

Korts voor de winninge van't Treurbaghsche Slot / soo is de stadt Kirchbergh op den Hondsruck/ dewijle haer de Spaensche altijt daer in hadden opghehouden / ende op dat alsulcke niet meer ghebeuren soude/ ghedemanteleert / ende die Mueren en Wallen daerom werden ter nederghewoppen.

Des Keysers krijgsvolck vergaderen bē in Elsaet.

Op dese tijdt sijn drie Regimenten/ als des Graeven van Bronckhorst een Regiment te Peerde/ den Oversten Middernichts een Regiment te voete /doch het meestedeel noch sonder geweer/die in't Cheurvorstendom Trier/ den Julyschen Landen/ende Graefschap van der Marck van de Catholische Liga tot defention/ de stadt Covelens ende ander plaetsen in't Cheurvorstendom Trier ghewonden gewonden/ van wegen gepasseerde verhandelinghe aldaer / deur dat Lutsenburgerlandt over Metz deur Lotringen ende by Keyserserch/ deur ende aen't gheberghte van Elsaten/ aen ghekomen / ende haer met den ouden / ontrent Colmar / Schletstadt / ende sulcker plaetsen liggende Keyserschen volcke geconjungeert.

Keyserschen nemen met gheweldt quartier in der Straesburghers Heerschappije.

Hier op heeft de Graef van Monte Cuculy een Quartier-meester aen de stadt Straesburg ghesonden/ ende by den selven om quartier op hare Heerschappijen ende Dorpen/ ghenaemt Barr/ Wasselheym/ Marlenheym ende Detwepler/als oock inder Marck Mawers munster laten aensoecken.

Of nu wel sulck beghheeren klaer upt werdt af-ghestaghen / hebben nochtans des niet-teminder hier nae de Keyserse tot Marlenheym ende andersints meer/ in der Straesburghers Heerschappije met gewelt quartier gemaeckt/ ende de Inwoonders veel verdriet ende ongemack aengedaen. Haer intentie was een Armade van 20000. Mannen op te richten/ende die Monsterplaets in Elsaten te hebben.

Keyserschen vallen in 't Wurtenburgher landt/ ende Marcgraefschap Dourlach.

In't begin van Augusti/heeft des Keysers Overste Ossa/by den Grave van Monte Cuculy/andermael een Impressa op het Marckgraefschap Baden/ Dourlach/ ende dat Hertochdom Wurtenbergh in't werck te richten/ ende also dieselve de volle reste te geben by hem onderstaen. Tot dien eynde hy wel met 25. Compaingien Kupters/ende ettelicke dupsent Mannen te Voete/ den Rhijn henen getogen/ ende onvoorsiens op Dourlach daer rontomme is aenghekomen/ende hier nae op Bretten voortgheruckt/ ende die daer-in-gelegene 200. Sweedtsche gedwongen in haren dienst te komen/ het stedeken gantsch uptgheplondert/ de Poorten verbrandt ende de Muyren ten deele neder-ghewoppen/ ende negen Persoonen van den Raedt met haer na Brussel gevanghen gevoert.

Als nu Hare Vorstl. Genad. Hertoch Julius van Wurtenbergh met wel 8000. Mannen ghewonden ende Uytschot-volck over den Kinbis onversiens voort marcheerde/ ende die Keyserschе deur het Marckgraefschap naevolghde / soo heeft de Graeff Monte Cuculy hem nae Kintlingen ghewendet: ende dewijle die daer in geleghen Uytschot ende Burghers haer daer teghens stelden/ soo sijn de Kupters van haer Peerden afghestegen/die Vlecke met gheweldt beklommen/ wel 300. persoonen ter neder gehouwen/ alles uptgeplondert/ hier nae aengesteecken ende afghebrandt/ alsoo datter maer drie ofte vier hupsen staende bleven. 1632.

Korts te voren hadde de Heydelberghsche Stadt-houder Henrich van Metternich het stedeken Wiseloch/ende daer toe niet alleen spner in der stadt Heydelbergh-ligghende besettinge/ maer oock die Garnisoenen in Philipsburgh of Udenheym / dat tot het Bisdom Spiers behoordt / ende den Cheurvorst van Trier aenghehoorich was/ghebruycket/ ende dewijle hem dat volck int voorsepde Wiseloch tot teghenstandt resolveerde / deselve seer hart toegheset.

Gustavus Horn treckt nae 't Wurtenburgher landt/ ende Marcgraefschap Dourlach.

Eer nu dit wesen beghonste / soo hadde die Hertoogh van Wurtenbergh tijdinghe / van 't ghene de Keyserschе voorhadden: derhalven hy sulcx den Veldtmaerschalck Horn te kennen gaf ende hem om haestige hulpe aenriep/ dewelcke oock also terstont / om sulck quaet voor te comen/benevens den Rhijngraef Ottho Lodewijck / met een stercke Kupterye en Voetvolc vande Rhijnsche quartieren hem op maeckte / met het voetvolck na Oppenheym ende Worms toe marcheerde/maer die Kupterye over de Schipbrugghe by Ments/ op die ander sijde des Rhijns liet opgaen. Doen nu dit Voetvolck tot Worms / in Schepen was overgeset/ soo heeft hy sijnen tocht na de Neckerstroom toe genomen/ ende den 15. Augusti by Manheym aengekomen. Aldaer hy meynde te camperen ende soo langhe te verbeyden/ tot hy de Keyserschе macht ende voornemen/ so wel oock wat den Hertog van Wurtenberg met sijn volck ende alsulcke trouppen / die hy hen te hulpe voorsaen hadde geschickt/ hem op hielde/ rechten berichte verkrijgen mochte.

Onder desen bekomt hy tijdinghe / dat de Keyserschе Bretten hadden ingenomen / ende voorder voor Wiseloch gherucket / ende benevens de Philipsburgsche ende Heydelbergsche Garnisoenen der selve plaetsen/daer in van dē Marcgraef een Compaingie te Peerde / ende ettelicke Dragonners laghen/ met Vier werpen ende ander schieten hart benauwt/ oock alreede drie hupsen in brant ghebracht/soo heeft hy hem terstondt met sijn by-hebbende volck opgemaeckt/om sulcken plaetse te ontsetten.

Maer Meternich ende La Muylie (gelijck de Veldtmaerschalc hierna aldereerst vernam/ alleen met den Heydelberghschen Garnisoene voor 't selve stedeken lagh) na dat sy by tijdts van sulcken aentocht vernamen/ hebben sy de belegeringe terstont gequiteert/ ende haer met grooter haest weder nae Heydelbegh gheretireert / alsoo datter maer sommighe vanden voortocht vande Sweedtsche betrapt sijn gewonden.

Dewyle nu Meternich voor sijnen aftocht/ eer hy van des Sweetschen Veldmaerschalcx aenkomste yets wiste/ van Ossa ende Monte Cuculy hulpe begeerde: Maer den Corporael nevens 6. Kupters/ op der te rugge repse/ van de Sweedsche gevangen sijn gewonden/ heeft de Veltmaerschalck Horn/ upt het schrijven dat by die selve ghevonden wert/verstaen/ dat meest die gantsche Keyserschе Kupterye/ des anderen daegs/ dat is den 16. Augusti / voor Wiseloch by Meternich komen soude. Derhalven hy hem oock terstont resolveerde/ dese gewenschte gelegenthept waer te nemen: Tot sulcken eynde hy na sulcken plaetse toe marcheerde / eenen seeckeren Post vast gehouden/ hem

Het Treffen tuſſen de Sweſche en Keyſerſche by Wiſeloch

A. Sweſche voetvolck B. Ruytery C. Ryngraefſche Reg. D. Iſlers Reg: im hinderhalt E. 3. Keyſer: Troepen Kureſi: die uyt het wout voort quamē en van de Ryngraefſche Ruytery verſtroyt werden F. Sweſche Bogaje wag: G. Stat Wiſeloch

1632. hem stil gehouden/ op dat de vpant van hem niets weten mochte/ ende alsoo desselven verwachten.

Keyserschen werden bij Wyseloch geslagen.

Hier en tusschen bequaemen de Keyserschen tijdinge / dat de Heydelberghse ende Philipsburghse hadden Wiseloch ingenomen / maer sy waren wederom van ettelicke Sweedtsche trouppen daer in geblocqueert. Daer op dan seer haest Ossa ende Monte Cuculi / den Oversten Montballion / ende Visedom met de beste Kupterie daer heenē zijn afgeveerdigt om te ontsetten. Maer dese sijn in harer aencomste vande Sweedsche Kupterye/ sonderlinghe de Kijngraefsche Regimentē/aende Bosschagie onvoorsiens aengegrepen/ ende na kleyne tegeweer/ gedeelt inde vlucht geslagen/ ende tot op Mingelsheym/2 mijlen van Wiseloch/ sterck vervolgt gheworden. Daer by dan den Oversten Montballion/nevens sijnen Oversten Luytenant / etlicke Ritmeesters ende over de 200. Soldaten / die men op het veldt telde/gebleve sijn/sonder de gene die sy van hare Peerden geloopen/ eñ haer in't Bosch verkropen hadden/maer doch aldaer vanden tros die haer na volgde/ haer eynde bekomen/ oock een tamelick ghetal ghevangen/ende alsoo dese gantsche Kupterye / die in 1000 wel ghemonteerde Mannen bestont/ende den meestendeels Kurassiers geweest zijn / gantschelick geruineert geworden.

Deur dese Victorie en viel niet alleen het Keyserschen voornemen van wegen de oprichtinge eener nieuwe Armade in Elsaten/ daer van wy te voren ghesepdt hebben / in den put/ maer het werde oock hier en tegens sulcken voordeel tot Koningl. Majest. in Sweden dienst / om nieuwe Monster-plaetsen ende werbingen aen te stellen/ den Veltmaerschalc aen de handt ghegheven / ghelijck het effect ghenoeghsaem bewees.

Want soo haest Ossa/ ende Monte Cuculi/ die met haer voorgaende volck te Peerde ende te Voete tot ende om Overhupsen/ende Rhijnhupsen ghelegen/ dit onverhoopte ghepasseerde vernamen / hebben sy met groot verschricken in sneller haest nae Philipsburch ende aldaer met allen volcke haer over den Rhijn ghemaeckt.

Maer de Sweedtsche Veltmaerschalck/ is den volghenden dach/ dat is den 17. Augusti/ met de Armade op Rhijnhupsen ghetoghen. Want dewijle hy aende ghevanghene verstaen heeft / dat die voornoemde Keyserlicke Generalen na die selve plaetse eenen hoop Schupten eñ Schepen hadden/ in meyninge op Spiers eenen aenslach te doen / soo heeft hy hier deur die van Spiers willen versekeren/ ende te gelijck toe sien willen / of moghelick noch eenighe Keyserlicke trouppen by de overvaert te betrappen mochten sijn/dat ghewisselick oock gheschiet ende aende Sweedsche zyde wel gheluckt waer gheweest/ wanneer dese niet vande ghepasseerde nederlaeghe soo haest tydinghe bekomen hadden / ende die overvaert tot Philipsburch soo snelveerdich hadden aengheschellet.

Gustavus Horn resolveert by hē in Elsaten te rucken.

Hierop heeft de Veldtmaerschalck by hem besloten/ den Rhijn wyders op te marcheren/ ende der sulcken quartier daer inde Keyserschen macht licht wassen ende grooter werdē konde/ sich te impatroneren / daer by oock die Middel-Marckgraefschap Baden (dewyle die selve Marckgraef hem dadelick in desen Krijgh mede inghemenght / oock tot Kintlingen den Wurtenbergischen uytschot ter neder leggen/ ende sulcken plaetse helpen afbranden) in contribution setten. 1632.

Hierop is den 18. Augusti des morgheus vroegh/ dat Meternichische volck/ uyt sulcke der stadt Straesburch toebehoorige plaetsen daer het gheleghen sy / onversiens opghebroken: By den aftocht met wechvoeringhe der Peerden ende ander Dieren / oock beroovinghe veler meubelen / maer insonderheydt deur afneminge van't gheweer/ den Straesburghsen onderdanen/boven die te voren aenghedane tribulatien/ veel beswaernissen op-gelept/ ende oversulcky haeren wech nae Haghenauw ghenomen/aldaer des anderen daeghs de Grave van Monte Cuculi ende Ossa vluchtich aenquamen/ende 't voornoemde Metternische volck/ die 1500 te voete/ ende die Vronckhorstische ende Rollingische Kupterije/ byde 400. sterck tot hem ghevoordert: Waerop sy dan te samen nae Schletstad/ Colmar/ Brysach/ ende die in Elsaten gheleghene plaetsen/ dach ende nacht voor't gehaestet: Maer onder weghe boosslick ghehandelt/ende sonderlinghe der Stadt Straesburgh aenghehoorighe / boven andere hart ghedronghen / voornemelick den Vlecken Dorolsheym (ghelijck als 14. dagen te voren met Marienburgh gheschiet is) met ghewelt aengeballen / ende met den Inwoonders alsoo ghehandelt/ dat het oock openbaere vpanden niet arghers hadden moghen maken. Ghelijck dan oock te voren der stadt Straesburch verschepden Boden nederghevorpen/ op den Posten haere Vrieden opghehouden/ den vryen toevoer menichsins toegesloten/ ende anders met woorden ende daden allerhande smaedheyt toeghevoeght/ende daer deur/voornemelick de gemeyne man/ niet weynich verhittet ende verbittert is gheworden.

Keyserschen begeven hen nae Over-Elsaten/ ende doen de Straesburghers veel vyandt aen.

Indien nu de Straesburgers dese beswaernissen met ghedult verdragen in stadige hope/ het sal na soo veel jarighen voosheyt die ghepasseert is / hem oversulcx eens beteren / soo komt eyndelick die onvoorsiene veranderinge in 't middel/ dat de Koninglicke Sweedtsche Armade/ ende des Veldtmaerschalck Hoorns Commando / hem der Stadt naerdert / den Pas over de Rhijnbrugge/ aldaer instantelick gesocht/ oock eyndelick behouden.

Gustavus Hoorn verkrijght der Straesburgeren Rijnpas / ende treet in Elsaten.

Op sulcx is den 11 deses/ savonts ten 8 uren nevens Rijngraef Otthe Lodewijc met twee Comp. Kupters tot Straesburgh in gereden/ vanden Sweedschen Residenten/ Josia Glasern/nevens der stads Gedeputeerde ontfangē ende ingehaelt/ende noch den selven avont met Vorstelicke Presenten nae ghewoonheyt der Stadt/als Wijn/ Haver/ Visschen ende diergelijcken vereert geworden.

Den volghenden dach is den voortocht der Sweetsche Armade in drie dupsent Kupters/ als 12. Compaingien des Oversten Rhijngraven/ 5. Compaingien des Oversten Isslers/ 4 Compaingien des Oversten Zillarts/ een Compaingie des Heeren Generaels/ 10. Compaingien des Oversten Schavelitszky 3. Compaingien Aszlers / 2. Compaingien Dragonners/ nevens eenen sterckten Tros en veel bagagie-wagens over den Straesburghischen Rijn- ende Vlpas na Over-Elsaten gemarcheert / welcke sommighe Comp. voetvolck

1632. volck met 2. Stucken Geschut gevolght sijn.

De Kupterije is inder nacht niet verre van Benfelden / als tot Erstein / Ichtersheym / Fagherscheym / Hipsheym ende dier Oorten aenghekomen / hebben voor de ghemelte Bischoppelicke Vestinghe Benfelden / alle Vee / ongheachtet sy sterck daer upt schoten / ende eenige ter neder leyden / van der weyden wechghedreven / verre in't ronde ghestroopt / ende statelicke Prijsen ghemaeckt / dewyle aen vele deser plaetsen de Inwoonders upt vreese dese onversienen invals / alles achter lieten ende daer van vloden.

Stolhoven werdt van de Sweedsche inghenomen.

Middeler wijle heeft dat Sweedsche Voetvolck / daer over den Oversten Houbald commandeerde / den pas Stolhoven beleghert / ende de nae dat hem die inlegghende besettinghe op het uptterste te defenderen verklaerde / met 3. halve Cartouwen begonnen te beschieten / ende dat selve op die wijse continueerlick aenghedreven / dat die Borstweeringen ende Rondeelen / nevens de Poorten / alle deurschoten ende verplettert werden / ende hem gheen Soldaet meer op der Borstweeringhe heeft derven laeten sien / waerop sy begeerden te accorderen. Maer nadien over alle beyde syden Gijselaers ghegheven werden / so hebben sy heftigher als te voren wederom begonnen te schieten. Daer over den Oversten Hubalt seer vertoornt werdt / sijnen Gijselaer wederom begheerde / ende de belegherde heeft laeten weten / dat hy nu tot geen accoort meer verstaen wilde / souden haer daerom weeren / soo goet sy konden. Maer als hier op wijf ende kinderen om ghenaede ghebeden hebben / soo heeft hy die overghevinghe op ghenaede ende onghenaede aenghenomen: De Duytschen haer in dienst begheven / maer de Italianen ende Walen / dewyle sy onder de Sweedtsche niet begheerden te dienen / sijn nevens den Oversten Wachtmeester Hans Philips van Schouwenburgh (die het commando daer in hadde) ghevanckelick wechghevoert gewordē. Die besettinge en was niet meer als hondert mannen sterck: Anders heeftmen daer in ghevonden vier stucken Gheschut / die van Spiers daer in gebracht waeren / ende 50 dobbel Haecken / daer van evenghelijck 30. upt Spiers daer in ghevoert sijn gewordē / maer weynich Ammonitie / welckes / soo het aen de genoeghsame besettinghe niet onthroken hadde / het noch wel een tijdt lanck ghenoegh te doen soude ghegheven hebben / want het was een tamelicke vaste ende weerbaer plaetse.

Swedisch Voetvolck reckt na over-Elsaten.

Hierop is den Oversten Hubald met den Sweedtschen Voetvolcke in Over-Elsaten ghetoghen / sijn marcheringhe op Kaal ende over de Rhijnbrugghe by Straesburgh ghenomen / ende sondaeghs den 26. Augusti / des morghens op de Metzgerauw hem ghelegert / maer nae twee uren / nae datter verscheyden Predicatien vanden Veldt-predikers ghedaen sijn / het Ghebedt uptgericht ende eenighe Gheestelicke Liederen ghesonghen werden / weder opgebroken / eñ op Neder-Nahenheym voortgerucht / aldaer hy over nachte. Hy was sterck inde 6000 Mannen / wacker volck / van Sweden / Duytschen / Fransoysen eñ Schotten / hy voerde met hem 12 stucken Gheschut ende veel Bagagie.

Smaendaeghs den 27. Augusti / heeft hy hem op Over-Nahenheym ghewendet: ende als sulcke die Keyserschē Soldaten die aldaer laeghen / bekent werdt / soo en hebben sy dien Landt-vrede niet langher betrouwen willen / maer zijn by tijdts wech-geloopen. Daerop / 'tis waer / de Burgers haer begonden te weerren / maer als sy den ernst saghen / soo zijn sy veraccordeert / ende een somme geldts voor de Brandtschattinge betaelt. 1632.

Offenburgh wert vande Sweetsche en Wurtenburghsche ingenomen

In desen is het Sweedtsche ende Wurtenburghsche volck voor Offenburgh gekomen / 't welck de Keyserschē verlaeten hadden / ende het selve beleghert. Waer op die in der Stadt een stilstandt begeerden om te accorderen / het welck haer bewillicht wert. Maer sy hebben een bedroch daer mede gebruyckt / ende ondertusschen wel 300. Mannen te Voete / ende 80. Kupters van Brysach komende / inghelaten: Nae sulcx den 28. Augusti / die Huysen / Meulens ende ander Gebouwen voor de stadt eensdeels nedergeworpen ende ten deele verbrandt / oock ondertusschen sterck upt de stadt geschoten / alsoo dat sommige van de Wurtenburgische / daer onder oock die Borstelicke Jaghermeester was / die somtijdts te nae aen de stadt reedt / ende hem in sulcx niet voorsach / doodt bleef.

Hier op zijn dan terstondt preparatien ghemaeckt / om die Stadt met meerder ernst aen te grijpen / oock het gene wat gepasseert was / inder haest den Sweetschen Veltmaerschalck Gustavus Hoorn te kennen gegeven / die daer op met eenich volck ende Gheschut hem daer nae toe heeft begeven / die Belegerde den rechten ernst laten sien / den eersten Septembr. eenige Granaten daer in ghewerpen / ende met stucken (daer mede die belegerde evenwel oock niet stille waren) heftich geschoten. Daer over een groot geroep van wijven ende kinderen ontstaen is.

Als nu op die selve nacht de Veldt-maerschalck voorders sommige halve Cartouwen / op een Pistoolschoot wijt voor die voornaemste stadts Poorte liet voeren / soo hebben de belegherde begheert te accorderen. Alwaer dan den 2. Septembr. sulcx besloten werdt / dat de Keyserschē Garnisoenen na Krijgs-gebruyck aftrecken souden: Maer den volghenden dach heeft men met der Stadt / ende die omliggende plaetsen in het Keutzinger-dal begonnen te tracteren / waer by eyndelick besloten werdt / dat Offenburgh 20000. fl. tot rantsoen betalen / ende 500. man tot besettinghe soude inmemen: Ende dewijle sy selve eenighe plaetsen om de Stadt tot harer defensie af-ghebrandt ende nedergeworpen hadden / soo souden sy die selve voortaen opbouwen / maer Haver Maj. in Sweden als Erf- ende Lijf-eygene Onderdanen huldighen / ende hem daer voor trouwe ende vrienthoudich zijn / met den Eedt te verobligeren. Als dit alsoo gheaccordeert werdt / soo werdt de Burgerschap gedisarmeert. Anders wert daer inde Stad een tamelicke voorraedt aen Provisande / Ammonitie ende Stucken ghevonden.

Den Elsatischen Adel verklaerde hem op datmael / meestendeel Sweedtsch / ende boden sich aen / benevens het Landtschap tot contributie / namen oock te samen de Straesburgische ende Hanaw-Lichtenbergsche Dorpen / Sweetsche Saudegarden / sonder onderscheyt der Religion aen: aldaer quam oock by dese gheleghenthepdt ende gheluckich progres der

Sweet-

1632. Sweetschen/ die Middeler-marckgraefschap Baden/die ontrent voor 11. of 12. jaren de Eduardische Erfgenaemē is ingeruymt geworden / weder aen de Marckgraven van Dourlach.

Marckgraef Wilhelm van Baden/ Eduardische Linien/ wert op die tijdt het Generaelschap aen den Rhijnstroom weder opghedragen: Welcken dan die overghebleven Keyserſche trouppen/ die somtijdts noch te samen 3. ofte wel 4000. mannen sterck waren/ daer op inde Steden ende Vestingen ingequartiert.

Wy komen nu aen 't ghene wat die Cheurvorstelicke Sachsische Armade middeler tijdt heeft uytgericht. De Keyserſche hebben haer een tijdt lang aengestelt / als of sy den Cheurvorst van Sachsen geen leet meer toe voegen/ maer hem ende sijn Onderdanen alle vriendtschap te betoonen gesint waren; ghelijck dan oock sonderlinghe den Hertoch van Friedlant tot Egher opentlick liet uytroepen / dat hem niemant aende Sachsische Landen ende Onderdanen vergrijpen ofte de selve eenich leet toevoeghen soude. 1632.

Keyserſche houden een tijt lāc goede vriendtschap met de Sachsische.

DN. IOHAN GEORG. AB ARNHEYMB.
Sereniss. Saxon Elector Generalis Militiæ præf.

Alsoo heeft het oock ghehouden Don Balthazar de Marradas/ Keyserlicke Generael in Bohemen / die oock eenighe te samen gheloopene Chatolische Boeren / die in dat Cheurvorstendom stroopten / ernstelick ende by lijf ende levens straffe verboden die Sachsische Landen onghemolesteert te laeten. Maer dit is sonder twijffel daerom geschiet/ dat de Keyserſche sochten Haere Cheurf. Deurl. van de Confederation met den Koninck in Sweden ende ander Euangelische Vorsten af te trecken. Maer dewyle sy sagen dat Hare Cheurf. Deurl. in die ghevatte Resolutie bestandich bleef/ ende vanden ghemeenen Euangelischen wesen geenderley wijse konde afghetogen werden/ so hebben sy het weder begonnen daer sy't te vooren ghelaeten hadden.

In sulcker ghestalte dan op den 6. Juny ettelicke duysent mannen Keysers volck/ met haer voerende 6. kleyne Stucken/ daer aen een Keyserſche vallen in Lauſznitz.

1632. pder 6. Peerden/ ende 6. groote Stucken/ aen welcke pder 20. peerden trocken/ benevens 2. Vyer-moztieren/ veel nieuwe Kust-waghens ende ander verepdtschappen / upt der Slesien opghebzoken / ende in Lausnitz inghevallen/ en aldaer Luben/ Sittouw / ende Gozlitz inghenomen / ende begonnen qualick te handelen.

Onder desen heeft de Keurvozst sijn Krijgsvolck om Dzesden te samen gevoert/ het selve gemonstert/ende nae nootdzuft voozsien/ oock die Compaingien weder vergrootet/ dach ende nacht seer vlytich gheweest tottet alles in goede ozdeninge is gebzacht gewozden.

Nae dat hy nu den aengheroerden in-val der Keyserschе vernam/ soo heeft hy terstondt ettelick volck in die Lausnitz gecommandeert/ die erstelick vooz Lube / daer in ontrent 700. man Keyserscн volck laghen/ sijn ghekomen/ dat selve beschoten/ende dewijle die daerin niet accozderen wilden / is het eyndelick met stozmen verovert / den meestendeel nederghehouwen/ ende daer op weder te rugghe nae Bambergh getoghen.

Luben wert in 10 dagen 3 mael belegghert en ingenomen.

Daer op zijn de Keyserschе den 24. Junij weder gekomen / die Stadt weder beleghert/ ende na middach ten een upze met ghewelt inghenomen. Daer oock vele vande Sachsischе nedergehouwen werden/ maer de reste in Keysers dienst haer begheven moeten. Hier nae is die gantschе Stadt gheplondert/ de Burgers seer beschadiget/ het Koozn rontom de Stadt seer verdozven/ ende alsо is Luben binnen den tijdt van 10. daghen dziemael belegert ende ingenomen gewozden.

Arnhepmb treckt vooz Sittauw.

Den 10. Julij is de Cheurvozstl. Veldtmaerschalck Arnhepmb/nae dat het voozтaen alles tot eenen rechten Velttocht veerdigh gemaeckt was/ Bautzen voozby/op Luben gerucket. Als die daer-in-ligghende Keyserschе besettinge sulex vernam/zijn sy van daer wech nae Sittauw gheweecken. Waer op den 11. in der nacht de Veldt-maerschalck 't voozs. Sittauw belegherde. Dewijle nu daer boven de 20. Vanen Keysers volck in lach / die met ettelicke Stucken voozsien waren/ soo hebben sy hen dapper gheweert / ende eenen stercken uptval ghedaen / wel met 100. Mannen ; dewelcke/ 'tis waer/ wel stout aen quamen/ doch eyndelick deur de Sachsischе weder na binnen ghejaeght/ende hebben haer Schansse nevens de Voozstadt verovert. Daer dan de Sachsischе met haer te gelijcke in de Poozte gedzonghen zijn. By welcken schermutsel de Keyserschе eenen Hooftman/ ende wel 150 mannē verlozen : Dewijle sy nu op de platen ende in alle straten in slagh-ozdeninghe stonden/ oock de Gheschut-gaten tot haer voozdeel nedergelaeten hadden / soo en zijn die Sachsischе niet voozder aenghedzonghen/maer hen inde voozstadt ghelogeert / ende den volghenden dagh vyer in de Stadt ghewozpen/daer van bynae de halve stadt in de asschen gheselt is gewozden.

Franckenstein in Slesien/als ooc Weydauw werdē in de asschen gelept.

Onder dit verloop/zijn 2 Keyserschе Regimenten tot ontset hier by ghekomen / maer de Sachsischе hebben op haer aen-gheset / ende den meestendeel verstropt/ alsо datter maer 5. Compangien inde stadt quamen. Hare meeste Bagagie is in 't riet gebleven/ ende de Sachsischе ten deele gewozden.

Als dese nu van de Ghevanghene verstonden / dat Don Balthazar met ettelicke Regimenten upt Bohemen in aentocht was / om Sittauw te ontsetten / soo zijn sy van daer op Luben / ende voozder op Hoyerswerda gheweecken. 1632.

Franckenstеyn in Slesien als oock Weydauw werden inde asschē gelept.

Onder dit verloop / is de stadt Franckenstеyn in Slesien / op verschepden plaetsen met vyer aenghesteecken gewozden / alsoo dat sy in seven upzen tijds/tot op het Slot/Kerrke ende Schole /ende afghesondert acht geringhe Hupsen/ gantsch tot asschen is gewozden. Wanneer de Burghers haer Goedt vluchten ende bergen wilden/ hebben't de soldaten haer benomen/ende daer zijn oock sommighe menschen gantsch dooz 't vyer omgekomen. Soo is voozder op dieselve weke het stedeken Weydauw vyder Neus in bzandt gheste'cken gewozden.

Sachsische armade valt tot Slesien in.

Nae dat het Sachsische volck eenighe daegen by Hoyerswerda stille gheleghen hadden/ soos heeft de Veldtmaerschalck Arnhepmb ozdinantie ghegheven/dat hem pder soldaet op 5 of 6 daghen pzovianderen soude. Als nu sulex geschiede/ soo is Arnhepmb in grooter haest opghebzoken / ende in Slesien op Sagan toegemarcheert/aldaer hy den 24 Julp/ den volghenden dach tot Frybergh aenquam / ende voozder den 26 deser tegen avondt vooz grootGlogauw ghekomen. Daer dan des nachts ten 10 upzen dieselve stadt op dzie plaetsen aen ghevallen is gewozden. Daer op de Keyserschе ses Coznetten Kupters ende thien Vanen te voete/die stadt verlaten/ over de Oder in de Schans/ende op den Dom sich begeven hebben / ende alsoo die Sachsischе sonder verlies van eenen Man / die Stadt in haer gheweldt bzachten. Een Keyserschе Vaendzager heeft hem/'t is waer/ met 23 Soldaten/dewijle hy noch wat uptstel socht / op het Slot gherettreert/maer stracx geaccozdeert ende hem overghegheben. Die stadt werdt meestendeels upt gheplondert/ 't welcke d' Officiers den soldaten niet verbieden konden.

Groß Glogauw wert vande Sachsische ingenomen.

Als die stadt aldus gewonnen was/so wert den Oversten Kalckstеyn om de Keyserschе/ als sy haer somtijts upt den Dom eñ Schanse wilden wech maecken/ vooz te komen / met wel 1000 Peerden ende 800 Dzagonners over de Oder gherommandeert. Gheliick nu die selve op de ander sijde wel hondert Keyserschе Dzagonners ghebangen kregen/ soo trock hy der selver Liverepe sijn Soldaten aen/ settede daer mede op een Klooster/ eñ dewijle die daer in meyden het waeren Keyserschе / soo nam hy 't inne/ ende vandt aldaer statelicken bupt/ als onder anderen 2800 schepel Koozen/ veele Baelen Lijnwaedt/ ende staetelicke dinghen/ die den Oversten Gotsen toequamen.

Onder desē hebbē de Sachsischе tot Glogau met musquetten/tis waer/dapper op dē Dom geschoten/maer van wegen de Oder/aen't selve geen vatten hadden: maer als den volgendē dach opden naemiddach die stucken gheplant/ ende daer mede op den voozschzeven Dom ende Schansse sterck vyer ghegheven werdt / soo maeckten de Keyserschе terstondt haere Baggagie ende andere dinghen veerdigh / in mepninghe daer mede voozts te stuppen/ maer als sy dit bemerckten / ende dat ettelick Sachsisch Volck alreede over de Oder waren/so en wilden sy der saecken niet betrouwen/maer bleven inde schansse.

Nae

SILESIÆ DUCATUS NOVA et accurata descriptio

SEPTENTRIO

ORIENS.

OCCIDENS.

MERIDIES

BRANDE BURG. MARCH.

LUSATIAE PARS.

POLONIÆ PARS.

MORAVIAE PARS.

Joannes Janssonius Excu.

Scala Milliariorum 3 6 9

Oppida
Monasteria
Arces
Pagos
notat.

1632. Nae datmen nu ondertusschen / niet op en hielt met Stucken te spelen / maer daer mede tot inde midder nacht continueerde / so hebben sy instandich om accoort gheroepen / 't welcke dan eyndelick bewillicht ende haer toeghelaten is gheworden / dat sy met sack en pack / doch met achter te laeten haere 6. Coznetten / ende 10. Vanen / benevens het boven-geweer / gheliick het te voozen oock den Sachsischen vanden Keyserschen tot Pzaghe ghemaeckt is gheworden / afghetoghen / ende van den Oversten Tauben / nae Over-Slesien geconvoyeert gheworden is. Den Aftocht gheschiede den 28. July / des morghens ten 10. uren. Inde Schantsen ende den Dom werden noch ghevonden over de 500. schepel Meel / 500. schepel Koozn / Haver / Gherste / ende over de 400 Amen Wijns.

Hierop togen de Sachsische vooz't op Luben / ende verkregen die selve plaetse met kleyne moeyte / ende bequamen onder andere sommighe Waghens / met roodt ende wit Laken gheladen / ende over de 5000. paer Schoenen / die / 't is waer / vooz de Keyserschen toegericht waeren / maer nu den Sweedschen seer wel te passe syn ghekomen.

Stepnauw wert vande Sachsische ingenomen.

Onder sulck verloop heeft den Oversten Kalckstepn die Schansse by Stepnauw / die aende Oder-bzugghe lach / den Keyserschen afghenomen / wel 100. van die daer in gheleghen Soldaten ghevanghen / ende de reste nederghehackt / oock aldaer ettelicke Schepen met allerley Koozn / Yser / Lijnwaed / ende anders beladen / die op 10000. Rijckxdaelders gheschat werden / bekomen.

Gheliick nu die Stepnauwsche Schansse met 4. Compaingien Dzagonners / ende een Compaingie Kupters beset was / soo heeft Arnheymb met de gantsche Armaede synen tocht op Ligmits genomen / ende den 30. July tot Groszbeck aldernaest by der Stad met de Infanterije hem gheleghert / maer de Kupterije inde naeste Dozpen inghequartiert / ende aenden selven Hertoge / openinge der Stadt begheert / ende opzechte verklaringhe / watmen sich tot hem te versien hadde. Waerop die selve sich resolveerde / Cheurvozstelicke Deurluchticheyt tot Sachsen / ende syner Armaeden vziendt te syne / die selve altoos by te staen / ende haere die Stadt open te houden / maer hier teghens met den Keyserschen voztaen niets hebben te schaffen. Nae desen is de Veldtmaerschalck den 2 Augusti / met het Voetvolck tot op 1000. Musquettiers ende ettelicke Stucken met den Generael Wachtmeester / weder te rugge na Grosz-Glogauw ghetoghen / ende nae besichtinghe des Passes / tot Stepnauw den 4 Augusti met de gantsche Kupterije / 6. halve Kartouwen / 6. Valckonetten / 8. Steenstucken / ende die voznoemde 1000 Musquettiers / volkomen van't voorsz Ligmits afghetogen / ende van daer na Goltzbergh ghemarcheert / de Keyserschen trouppen die daer in't ronde verstropt ghelegen hadden / eens te hups te besoecken. Maer naedien die selve geenen standt en hielden / ende hy vernam dat tot Lemberg die gantsche Keyserschen Armaede te samen ghevoert werde / soo is hy weder te rugghe op Grosz-Glogouw ghetogen / om het Vzandenburghsche ende Sweedtsche volck dat by hem komen soude / te verwachten.

Hertog van Ligmits / boecht hem totte Sarische.

Als die Sachsische in deser ghestalte weder te rugghe ghetoghen waeren / soo is die Keyserschen Armade onder Don Balthasar / Grave van Schaumburch / Mansveldt / Schafgots / Illo / ende ander vergaderde Armaden / ontrent 2000. Mannen sterck / hun strackr op den voet ghevolght / eerstelick der stadt Stepnauw met accoort inghenomen / hier nae oock vooz die Schansse gherucket / ende dewyle de Sachsische daer in ligghende besettinghe geen secours toekomen konde / evenghelijck deur overghevinghe bekomen.

1632. Stepnauwsche Schanse wert van de Keyserse de Saxische weder afghenomen.

Dit succes heeft by de Catholische tot Vzeslauw groote vzeughde verweckt / alsoo datse oock daer over statelick banckettееrden / vierden / ende groote vzeughde verweckten en viertepckenen hebben aengherieht / ende meynden zy hadden't alle gewonnen / maer dat blat heeft hem haest ghewendet / ende omgheheert.

Want als na inneminghe der Stepnauwsche Schansse / die Keyserschе gheresoldeert waeren met de gantsche Armaede nae Grosz-Glogouw te treeken / om aldaer de Sachsische aen te grijpen / ende weder upt den lande te jaeghen / so is ondertusschen die Sweedsche Overste Tubald / met synen ende den Cheur-Vzandenburghsen volcke (welcke te samen 11 Compaingien te Peerde / 12. Compaingien Dzagonners / ende 4 Regimenten te voete waren) aenghekomen / ende haer met de Sachsische geconjungeert. Waerop zy te samen vooz den Keyserschen opvzeuck nae Grosz-Glogauw / totten selven den 18 Augusti op Stepnauw getogen / ende den volghenden dach ontrent de middach / allernaest daer by gekomen.

Sweetsch / Sachsisch / ende Vzandeburgisch volck / conjungeren sich tot Groot-Glogouw.

De Keyserschе hebben hun aenden Pas op eenen Bergh ghepzesenteert / maer Arnheymb heeft hem tegen 4 uren aenden avont daer van ghedzeven / ende dien Bergh in syn ghewelt ghekreghen / ende den Windt ende Sonne tot syn voozdeel bekomen. Daerop hebben haer de Keyserschе onder haer Schansse ghereticreert / Maer dewyle op datmael het Sweedtsche eñ Sachsische geschut geplant wert / ende datmen daer upt began te spelen / soo hebben sy uptnemende groote schade onder haer ghedaen / gheliick dan die ghevanghene seyden / van eene schote tot 10 ende 12 persoonen beschadicht ghewozden.

Keyserschе Armade wert vande Sweetsche Sachsische by Stepnau geslaghen.

Doen nu Arnheymb sach / dat de Keyserschе daer deur wat kleynmoedigh ghemaeckt werden / soo heeft hy 1000 Musquettiers op het Stedeken laeten aenloopen / die het oock gelucksich verovert / ende vande Keyserschе wel 1000 Man ter neder-ghelept / doch is daer deur het stedeken in vzandt gekomen / ende inde asschen ghelept ghewozden.

Off nu wel die Veltmaerschalck Arnheym sach / dat de Keyserschе vol vzeese ende verschzicken waren / soo heeft hy doch bedencken ghehadt / om dien selven avondt haer aen te grijpen: dewyle hy eerstelick deur dzie passen / daer niet meer als dzie Peerden te gelijck deur comen konden om te moghen passeren: Ten anderen / den Vyandt een beschanst Legher: Ten derden / dat hy dan onder syn Stucken ende Musquettiers hem begeven moeste / ende eyndelick ten vierden de Zonne schoon alreede aen't ondergaen stont. Derhalven om sulcker oozsaeck wille hy allerhande confusion te vermijden / den aengrijp vooz ditmael overgestellet heeft.

Den

1632. Den volgenden dach/ als den 20. Augusti/ hebben de Sweedtsche ende Sachsise de Keyserschе heftich toegheset/ deselve op een Dorp 't welcke sy tot haer voordeel ingenomen hadden/ ghedreven: Daer dan veel volcx van hen doot bleef/ oock haer onderstonden deur de Oder te swemmen/maer wel 600. aldaer versopen zijn.

Den 21 Augusti/heeft de Veldtmaerschalc met den Sachsischen volke hem tegen over de Schanse aen de Oder ghelept/ om de Keyserschе den toevoer van Bzesselauw af te stupten/ ende het secours/ 't welcke alreede in aentocht was/ te verhinderen.

Den 22. sijn weder harde schermutselen voor gevallen/ welcke continueerde tot op den 23. ende is onder anderen op de Keyserschе zyde den Oversten Luptenant Schafgotz ghebleven.

Den voornoemden 23. Augusti/ heeft den Veldtmaerschalck Aernheymb een Bzugghe over de Oder op houte Bocken begonnen te bouwen/in meeninge de Keyserse die Schanse over de Oder/ dewijle het Sweedtsche Sachsische voet-volck schoon een beschanst Leger hadden/ af te nemen/ ende alsdan met de Kupterye/ naby de Oder te gaen tot voorderinghe/ op dat de vyandt alsoo ingheslоten werde. Maer die selve heeft dit voornemē tijtelick ghemerckt/ derhalven hem onderstaen heeft de opbouwinge der Bzugge te verhinderen/ende is inder nacht tegen over met groote macht aenghevallen. Maer die Sweedtsche Sachsische hebben hem te rugghe ghedreven/ ende wel 200. Mannen verslagen. Daer over de Keyserschе in verschzicken eñ confusie gerochten/ ende sich begonsten over de Bzugge te retireren. 'Twelcke als het de Veldtmaerschalck merckte/ heeft hy die nacht over verschepden trouppen aen haer Leger gesonden/ die selve hebben hem ettelicke trouppen Kupters(die haer als den dach aenbzack sien lieten) ghеslagen/ die hebben haer achter het Legher begeven/ allwaer noch eenighe Compaingien Musquettiers waren. Waerop die Sweetschе ende Sachsische Dzagonners het Leger hebben aenghevallen: Daer dan soo haest alles/ wat op de selve syde noch vande Oder was/ in't water is geloopen/ die charge niet gehouden/ ende inde 800. versopen syn. Die in de Schanse op die ander zyde hebben haer noch wel 3. uren gheweert/ maer ten laetsten haer over ghegheven; ende hebben desen dach die Sweedtsche ende Sachsische wel 450. gevanghens beromen. Gheljck nu die Veldtmaerschalck Arnheymb tydinge terkreech/ dat de Keyserschе hare vlucht op Bzeslauw namen/ soo is hy noch den selden dach 2. mylen voort aen naegeruckt.

Sweetschе ende Sachsische vervolghen de vluchtighe Keyserschе Armade tot nae Bzeslauw.

Die Sachsische Overste Klackstеyn quam met den voortocht eerstelick by Nieuwmarck aen/ hy voorderde den Raedt aldaer buyten de Stadt te komen/ ende begeerde vanden selven datse hem goetwillich die Poorten openen eñ quartier verschaffen wildē. Of sy haer nu wel weygerden/ ende om 2. dagen bedenck-tijdt aenhielden/ soo en wert haer doch niet een ure respijt toeghelaten/ maer 4. stucken Geschut die Kalckstеyn by hem hadde/ werden haer ghewesen/ daer op souden sy met jae of neen/ wat sy doen of laten wilden/ haer resolveren. Doen sy nu den ernst saghen/ hebben sy hun geaccommodeert/ ende om lijdelike inquartieringhe ghebeden/ met voorwendinghe haerer voor henen lange uytghestane beswaernissen/ ende verderffenissen/waerop daer 5 Compaingien werden inghelept: Oock voorder het stedeken Kant/evengelijck vanden voorsz Kalckstеyn inghenomen/ ende met 3 Compaingien beset ghewорden. 1632.

Den 26 Augusti/ is de Keyserschе Armaede by Bzeslauw vluchtich aenghekomen/ hare marcheringhe nae de langhe Bzugghe/ (die ontrent een Bussen-schote vande stadt lach) inghenomen/ende aldaer tusschen de Oder ende Ohlauw haer Legher nedergheset/ in een sulck voordeel/ daer sy met water/ morasch ende bosschagie gants omcinghelt ende niet meer als van eene syde konden aenghegrepen werden. Aen dese plaetse rusteden sy/ 't is waer/ haer selven totten teghenweere/ maer haeres blyvens en was oock niet langhe aldaer/ ghelijck wy dan terstondt segghen willen.

De Keyserschе hadden by haeren retirada ofte retrepte van den Bzeslauweren dese naevolghende puncten begheeren te weten: Eerstelick/ of sy die stadt by de Keyserl: Majest. houden wilden ofte niet? Begeert der Keyserschе aen die tot Bzeslauw.

Ten 2. Of sy die Armade met Pzoviande/ ende Ammonitie voorsien wilden?

Ten 3 Wanneer de Keyserlicke Armaede (gheljck het een aensien hadde) hooch beangst oft benoodighst werde/ ende gheen stant houden konde/ of sy haere retirade inde stadt hebben konde?

Ten 4 Of haer een Deurtocht deur de stadt mocht vergont werden?

Ten 5 Of oock die stadt/ wanneer zy haer retireren moesten/ op den Pastеyen met stucken/ teghen den vyandt haer seconderen ende hun assistentie bewysen wilden.

Hierop heeft haer de Burgherschap/ op naevolghender wijse ghеresolveert:

Ten eersten/wildemen by de Keyss. Majest. (gheljckmen schuldigh was) houden/ leven ende sterven.

Ten 2. Pzoviande ende Ammonitie voor de Keyserlicke Armade/en konde men uyt der stadt niet te weghe bzenghen/ want den klepnen voorraet die voorhanden is/ hadde men voor een sulcke volck-rijcke stadt selve hoochnoodich van doene. Maer wanneer hen de Keyss. Majest. Armaede teghen den vyandt bestandich wisten/soude doch watmen ontberen conde/ geschaft werden. Resolutie der Bzeslauwers op der Keyserschen begeren.

Ten 3. Die retirada inde Stadt/ en is der Burgerschap niet raetsaem noch doenlick.

Ten 4. Den Deurtocht deur de stadt/ en is noch voor de Burghers/ noch voor de Armade selve/ want sy moesten den vyandt ghenoechsaem de hant geven/ ende dorsten in sulcker ghestalte hare Stadt in die hoochste periekelen niet setten.

Ten 5. Haer vande wallen met grove stucken te secureren/ tot dat sy hare voeghelicke retirada nemen/ ofte voorders ontwijcken conden/ bevindet die Burgherschap veel minder doenlick: Souden doch bedencken/ wat voor onheyl der Stadt daer deur konde toegevoegt werden; dewyle de vyant aende Stadt/ noch wat die selve aengehoort/niet sonderlincx tenderet/ wilde derhalven die Burgerschap sich aen hem oock niet vergrijpen/ veel minder ten

argsten

1632. argsten oorsaeck geven/ konden het oock noch by Keyserl. Majest. noch der Posteriteyt niet verantwoorden. Waeren evenwel tot de Keyserl. Armade ten goede ghenevcht/ wanneer die Stadt vanden vyandt soude aengegrepen werden/ sy souden by desselven hulpe ende secours te verwachten hebben.

Carel Hanibal/ Vyheer dō Dona/ brenght de Keyserſche Armade in Slesiē tot schade.

Over dese Resolutie sijn de Keyserlicke Officiers niet wevnich ontroert geweest: dewyle sy een sulck beschevt niet vermoedet hadden. Want de Vyt-heere Karel Hanibal van Dona/ hadde uytdrucklick in de Stevnauwsche Schanssе dē Keyserſen Overstē dese Formalia geschrevē; so sy voor harē vyant niet bestant/ ende sy die Schanssе verlaeten ende haer retireren moesten/ soudē sy hare retirada nergens anders heenen/ dan op Brеslauw nemē/ wilde hen verseкerē/ so de vyant haer navolgē soude/ ten minstē die halve Armade inde stad te brengē/ met de reste soudet sich alsdan wel schickē. daer op soudē sy stoutelic hare rekening makē.

Of nu wel hierentegens dē Overstē Schaffgots Illo Schaumbergh ende Mansvelt/ dat obstat gehouden/ ende hun niet inbeelden konnen dat sy met haere halve Armade/ (ja wanneer het schoon noch een minder ghetal ware) in die Stadt gelaten werden souden/ daerom geraden is/ die retirada na het geberghte tot op Glatz aen te stellen/ met vermelden/ dat den vyandt aldaer hun soo haest gheen schade kan doen/ oock aende steden eñ Vorstendommen/ niet veel effectueren soude konnen/ maer moeste uyt vreese dat hy van achteren aengegrepen werden mocht/ voorder progres in stellen. Maer desen goeden raet heeft by Don Balthasar niets vatten willen/ maer hy heeft op des van Dona schrijvens sekerlick betrouwet/ ende die andere tot voortocht op Brеslauw overredēt. Waerop die marcheringe ende te ghelijck de ruine/ als oock die van Dona onverhoopte schimp ende smaet/ gevolght is/ gelijck wy nu na malkander seggen willen.

Keyserſche werden van de Sweetse by Brеslauw in de vlucht ghеslaghen.

Na dat die Keyserschen als voor ghemelt/ sich in een sulcke voordeelige plaetse/ tusschen de Oder ende Olauw gheleghert hadden/ soo quam de Sweedtsche ende Sachsische Voortocht der Kupterie om Lissa/ anderhalf myle van Brеslauw aen/ ende als sy tijdinge kregen/ waer en hoe die Keyserſche sich ghelegert hadden/ begonsten sy met verschevden troupen te recognosceren/ ende reden tot op een halve ure by Brеslauw. Daer op quamen eenighe Compaingien Crabaten/ uyt het Keysers Leger/ om met ettelicke troupen te schermutseren/ maer moesten eyndelick het Veldt ruymen/ doch vrachten sy ses ghevanghens met haer aen Brеslauw/ die sy qualick tracteerden/ neusen ende oozen afsnenden/ eñ hier na gelijck de hasen/ achter de Peerden bonden/ ende alsoo in haer Leger sleepten. Hier na ginghen meer schermutselen na by der stadt met den Crabaten omme/ daer by sy tot aen de stad ghejaegt werden/ ende of sy wel meynden die Burghers daer te overreden/ dat sy hen met hare Musquetten teghen de Sweedtsche ende Sachsische bystaen sonden/ soo en wilden sy nochtans selve daer toe niet verstaen.

Crabaten handelē tyranuich.

Noch den selven dach/ 'twelcke was den 27 Augusti/ des avondts ten ses uren/ quam die gantsche Sweedsche ende Sachsische Armade met Bagagie/ Gheschut ende allen toebehoor by de Stadt aen/ Die marcheerden seer sterck tot dat sy noch een halve vyre van des Keysers Leger warē/ doen stelde sich de Veltmaerschalck Arnheym in slagh-ordeninghe/ hy plantede die Stucken/ ende begonste daer mede gantsch ernstelick op het Keysers Leger te spelen/ hy commandeerde oock ontrent 1000 Musquettiers daer nae toe/ om deselve evenghelijck aen te grijpen. Waer over dan onder de Keyserſche een nieuwe confusie ontstondt/ dat die Bagagie ghenomen/ die Peerden los gehouwen/ ende die Waghens staende bleven: Alwaer dan die Crabaten ende die Keyserſche Kupters selve inde Bagagie gevallen zijn/ ende gheplondert. Hier op in der nacht/ is het Keysers-volck over die langhe Oder-brugghe ghegaen/ ende sijn over de ander zijde gheмarcheert/ doch noch wel 300. Bagagie-wagens laten staen. Doen nu den volgenden dagh aen quam/ soo heeft Arnheymb een Brugge over die Olauw beginnen te bouwen: Maer sijn Soldaten waren soo moedich/ datse niet soo langhe wachten konden tot dat die Brugghe veerdich was/ maer liepen tot over de goozdel deur 't water nae des Keysers Legher/ ende naemen het selve in/ kreghen oock wel 200 gevanghens/ vielen over sulcke die Schanssе aende Brugghe aen/ ende vrachten die selve evenghelijck in haer ghewelt. Onder desen staken de Keyserſche die langhe Brugge inden brant/ 't welcke soo sy 't niet ghedaen hadden/ sy in groot perijckel stonden/ ende hun sonder twijffel die gantsche rupne soude overgekomen hebben. Beyde deelen schoten doen ter tijdt met Stucken ende Musquetten heftich op malkander; Daer by oock de Sweedtsche ende Sachsische haer sterck bemoeyden/ om over die Oder te komen/ maer vonden sulcken wederstant/ dat sy haer voornemen niet en konden in 't werck richten.

1632.

Carel Hanibal Vyheere van Dona comt tot Brеslauw in perijckel.

Dien selven dach was een groot tumult in Brеslauw. Want als Karel Hanibal/ Vyheer van Dona/ met den Keyserschen Over-Amptman/ Hertoch Henrich Wentselen van Bernstadt/ ende ettelicke Raets-personen haer op de Wal begheven hadden/ om die beyde Legers te sien/ soo quam hē eenen lust aen/ ende liet een stuck/ 't welck hy selve regierde/ onder de Sweedsche ende Sachsische afgaen/ 'twelck hem qualick bequam. Want de Burghers werden daer over soo verbittert/ dat sy met haer gheweer te samen liepen/ ende kozt om die van Dona/ die sy den nieuwen Busschen-schieter noemden/ by den Over-Amptmannen/ daer henen hy vande wal afgheschoten was/ daer uyt hebben wilden/ daer by sy dan veel smaet ende schimpelicke woorden gebruyckten/ ende dat noch dies te meer/ dewyle kozts nae de gheschiede schote/ een Ritmeester met 3 Compaingien Kupters vande Sweedtsche ende Sachsische Armaede voor de Stadt quamen/ ende vanden Raedt ende Borgherschap begheerden te weten/ wie sulcken schote van de wal in haer Legher/ die eens Oversten Luytenants Peert daer op hy sat/ ende drie Soldaten ghetroffen hadde/ wie hy ware/ ende of sulcks met des Raets ende der Burgherschaps wille gheschiet was/ haer eens te bedencken ghegeven: Maer daer over wert totten anderen morghen bedenck-tijdt genomen/ om daerop te antwoorden/ alsoo dat die van Dona/ daer hy anders buyten perijckel was/ ghedwonghen werde/ des avondts nae dat die

1632. tumulte des volcks wederom wat gestilt was/ met ghelepdt vande voornaemste twee Brefzlauwsche Raedts-Heeren / want anders hy voor 't ghemeyn peupel niet seecker was/ sich upt der stad na syn Slot Wartenbergh moest begheven. Daer hem dan onderweghe in 't uptrepsen seer smadelick ende spottelick wert nae gheroepen.

Den 19. Augusti / hebben terstondt / van smorghens vroech beyde Armaden wederom sterck op malkander beginnen te schieten/doch die Keyserschе ende Sweetsche vande Overvaert over de Oder mochten afhouden.

Dewijle nu ondertusschen de Veldt-maerschalck Arnheymb tijdinghe kreegh / dat by Olauw noch een Brugge over de Oder was/ heeft hy terstondt den Overſten Luptenant Daenen/met 600 Peerden ende 500 Dragonners daer henen gheſonden / om die Brugghe in te nemen. De Keyserschе hadden aldaer tot defenderinge desselven 400 musquettiers/maer alreede noch voorders den Overſten Rodstock daer henen gheſonden / om die Brugghe af te breken / 't welcke oock al voor der Sachsischе aenkomste gheschiet was : Maer van die 400 Musquettiers syn deur de Sachsischе als sy aen quamen / wel 100 omghebracht / ende overighe nevens den voornoemden Rodtstock ghevanghen ghewordeu.

Onder desen bleef het Sachsischе eñ Sweetsche Voetvolck in den Keyserschen Legher/ dewijle het seer vast lach/ wachten/ ende Arnheymb marcheerde met de meeste Cavallerie nae de voorige/ende quam den 30 Augusti/ als den dagh aenquam/ voor Olauw aen/ ende maeckte terstont ordinantie om die Brugghe weder te bouwen / 't welck oock wel ende dapper voortginck. Daerop is des anderen daeghs de Keyserlicke Overste Echstad met 15 Cornetten Rupters ende 300 Musquettiers/ nevens 2 kleyne stucken Gheschut/ om die begonnen Brugge het maecken te verhinderen/ gheсommandeert gewordeu / die oock dapper daer op is aenghevallen / ende hem heftich bemoeyde om die Brugghe in Brandt te krijgen/ maer alles te vergeefs : Want die Sachsischе Overste Luptenant Snyder/sich by den Kalckſteynschen Dragonners alsoo Mannelick betoonde/dat hy die selve maintineerde en bevrijde/ghelijck hy dan oock eyndelick gants over die Brugghe met 30 Musquettiers is uptghevallen / ende den vpandt / die wel 200. Mannen daer by hadde ligghen / daer van gedreven/ alsoo dat die selve haer in't Bosch/ dat daer naest by was/ retireerden / ende terstont begonnen hebben haer selven te beschanssen/ op dat alsoo die Brugghe weder mochte opghemaeckt werden.

Keyserschе werdē voor Brefzlauw vā de sweetsche ende Sachsischе wech ghejaeght.

Onder sulck verloop hebben de Keyserschе by Brefzlauw wederom haer op de loop ghestelt: Want sy van het Sweetsche ende Sachsischе voetvolck upt haren anderen Legher by Brefzlauw/ oock daer upt ghejaecht/ende hen van daer inden Dom te retireren ghedwonghen werden. Ende dewyle sy wel saghen dat sy aldaer oock niet blyven konden / maer hen wyders souden voort maecken moeten/so hebben sy 4 van haer beste Stucken/nevens eenen Vier-mortier/op dat sy dies te snelder voortkomen konden/in Brefzlauw gebracht. Daer op het hem alles op de vlucht begaf / ende als den volghenden dach die Sachsischе Overste Klitsingh met Stucken heftich op den Dom liet spelen / oock met den volcke sterck daerop aenghedrongheu/onderwachtet voorder ernst/ om haer daer upt te krijghen. Daer by dat Sachsischе ende Sweetsche voetvolck de Keyserschе Artillerije ende Bagagie-Peerden uptghespannen/oock den vluchtigen naegejaecht/ ende vele vanden Naetocht omghebracht/ende ghevanghen bekomen. Daer upt syn den eersten Septembr. noch 26. Cornetten Rupters met dē Generael Wachtmeester Schafgotsch/ nevens eenighe 100 Musquettieren/by den Overſten Echstadt aenghekomen.

1632.

Dien selven nacht/ is die Brugghe gants veerdich ghewordeu / ende was de Veltmaerschalck Arnheymb/ 't is waer/ van wille terstont daer over te gaen/ maer als hy tydinghe kreech / dat de Keyserschе seer sterck waeren/ soo heeft hy besorght ende hem ghevreest / sy mochten hem ettelick volck soo vele haer goet docht/ over laten/ ende dat selve hier namaels aengrijpen / hy oock niet meer als 500 Musquettiers by hem hadde/onder welckers faveur hy die Rupterije niet en konde overbrenghen/ soo heeft hy't op datmael inghesien. Maer hem wert aenghedient/hoe het by Brefzlauw ghegaen was / dat hem de vpandt weder met confusie retireerde / veel Bagagie ende 2 kleyne Stucken achterghelaeten/ ende boven desen die Sachsischе ende Sweedtsche hun waeren naegeset / so is hy noch inder nacht ten 2 uren met de Rupterije daer over ghetoghen / alsoo dat hy voor daghe daer over quam. Daerop hy den 2 Septembr. naegehouden Raetslach/ voort marcheerde / ende ontrent drie uyren die Keyserschе met 4 Cornetten ende eenich voetvolck / aen een Bosch / niet verre van Namslauw heeft aengetroffen. Nae welcken hy den voortocht/ die 450 Peerden sterck was / ende van den Overſten Luptenant Daenen ende Oonhupsen ghecommandeert wierden / aengrijpen laten. Dewelcke haer in desen so dapper hielden/dewyle de vpant heeft standt houden moeten/ tot dat het Sweedsche eñ Sachsischе volck oock daer toe quam. Waerop dan die Keyserschе/dewelcke bynae driemael sterker als de ghene die sy aentreften in desen waren/ in sulcken confusie gherocht syn/ dat dese Regimenten gantschelick ghelagen / wel 220 ghevanghen/ende daer onder oock die oude Overste Echstadt / met bynae alle syn Officieren/ nevens vele Cornetten bekomen syn ghewordeu. Van den Sachsischē is een Heere van Kechenbergh (die onder des Overſten Kalckſteyns Regiment een Ritmeester was) benevens noch drie ander Officieren/ ende ettelicke ghemeene Soldaten ghebleven.

Keyserschе werden by Namslauw geslaghen.

Die gescheurde Keyserschе Armeede/ heeft hem nae Oppelen ende Rosel gheretireert/ bevant hem in alles niet boven de 6000 Mannen sterck / ende die waeren nevens haeren Overſten seer vertsaecht : Ende soo die Overste ende Officiers op de ghemeyne knechten niet soo goeden opsicht ghedragheu hadden/ soo waere den meestendeel voort na malkander deur ghegaen/doch syn vele van haer by de Sweedsche ghevallen/ oock 150. en wel 200 die niet so veel herte en hadden/ wanneer sy van 20 Sweedtsche ende Sachsischе Rupters of Dragonners aenghegrepen werden / sich te weeren/ maer liever ghevanghen gaven.

De

1632. Swedtsche en Sachsische overwinnen den Dom tot Bzeszlauw.

De Sweedtsche Overste Tubald is ondertusschen by de stadt Bzeszlauw met eenighe Sweedsche ende Sachsische Regimenten blyven ligghen/ ende als de Keyserssche in sulcker ghestalte/ als voozen ghemelt is/ van daer sijn opghebzoken/ ende haer op Naubslauws toe keerden/ soo hebben de Sweedtsche haer terstondt ende oock de Sachsische Soldaten haer selven met kleyne scheepkens over de Oder geset/ ende hun in die Elbinghse Voozstadt begheven/ ende wat sy aldaer noch vande Keyserssche Soldaten aenterften/ nedergehackt ende gheboetet/ maer doch by sulcken standt den Burghers gheen schade toegevoecht. Sy hebben oock den Dom bemachticht/ ende der Geestelicken Hupsen uytgheplondert: Maer den besten voozraet was al te voozen van daer weech inde stadt Bzeszlauw ghebzacht/ ghelijck haer in desen ghevalle al de Gheestelicke hen daer in begheven hadden.

Oversten Tubald begheert aen die Stadt Bzeszlauw hem Swedisch te verklaren.

By soo ghestelde saecken/ heeft den Over-Tubald een schzyven aen die tot Bzeszlauw ghesonden/ daer in hy sonderlinghe des Koninghs in Swedens teghen den Euangelischen sijn goet ende ghenepcht ghemoet voozdzaegt/ ende hoe hy alle bedzuckte en beswaerde begheerde te helpen/ ende den Raedt ende die Burgherschap begroetet/ ende danckbare betalinghe der Sweedsche ende Sachsische Armaede de Pzoviande hebben laeten volghen. Maer sulcken aensoeck heeft den Raedt ende die Burgherschap met de beste beleefthept van sich/ ende aen dat Vozstelicke Over-Ampt verwesen.

Doch 't en is by desen niet ghebleven/ maer den Oversten Tubald heeft voozder aenghehouden/ ende de Stadt dese naevolgende puncten voozghedzaghen.

Ten eersten/ hem goet Sweedts te verklaren.

Ten 2. By het ghemaeckte Lipsigher beslupt vast te houden.

Ten 3. Die Keyserlicke Soldatesca/ hooghe ende laege Officieren/ in 't gantsche Vozstendom/ gheenen Pas noch Kepas voozlaen te ghedulden/ veel minder eenigen toevoer ofte Pzoviande aen haer te senden.

Ten 4. De Keyserlicke in desen ghevalle tot de Sweedsche ende Sachsische Armaede ghenepcht te maecken.

Ten 5. Pas ende Kepas haer te vergunnen.

Ten 6. Haere Armaede/ wanneer die in 't eene of in 't ander ghebzeck hadde/ na moghelijckheydt vooz te komen/ ende bystandt te doen.

Over dese puncten sich te verklaren/ gaf den Oversten Tubald den Raet ende Burgerschap bedenck-tijdt/ tot op den 12 Septembz. Waerop dan die Burgherschap tot verscheyden maelen/ als oock die bywesende Lantsaeten op het Raedthups doen komen/ ende daer over deliberatie ghehouden hebben.

Den 11. Septembz. is het Vozstelicke Over-Ampt/ met een statelicke Committatis in't Sweedsche ende Sachsische Legher ghereden/ ende met den Oversten Tubald ende ander voozuaemste Officieren by een ure lanck ghediscoureert/ ende het gheerne soo verre gebzacht hadden/ dat die gheschiede Pzopositie het gantsche Vozstendom mochte voozgedzaghen/ verlanget ende op een ghewissen termijn die resolutie verleydt werden mochte. Maer den Oversten Tubald wilde niet daer toe verstaen/ noch eenighen uytstel toelaeten. 1632.

Die Sweedtsche ende Sachsische waeren in haeren Legher vooz Bzeszlauw noch wel 6000 Mannen/ meest voetvolck/ sterck/ maer sy werden daghelijckx meer ghewozven/ ende hadden eenen grooten toeloop/ alsoo dat in kozten tijdt eenighe nieuwe Regimenten werden opghericht/ daer by sich vele van Adel ende van groote Geslachten/ die deur't Krijghswesen voozhenen gherupneert sijn ghewozden/ in dienst begaven/ ende den meestendeel haer onder de Sweetsche bestellinge lieten inschzyven.

Na dat nu ondertusschen/ den 12 Septembz. als die van den Oversten Tubald ter resolutie op sijn voozgheschzevene Pzopositie den termijn haer voozghelept was/ soo is terstondt des mozghens vzoech de Burgherschap weder op het Raedthups ghevoozdert/ ende watmen op der Sweedschen ende Sachsischen eygentlick resolveren soude/ ende vooz een eyndelick beslupt hier-op te maecken sy/ noch ettelicke uren beraedtslaecht/ oock eyndelick eenstemmich de naevolghende weder-antwoozt begrepen ghewozden.

Der Bzeszlauwers weder Antwoozt op die van de Sweedtschen ende Sachsischē voozgeslaeghen puncten.

Ten eersten/ den Raedt ende gemeyne stadt sich goet Sweedsch te verklaren/ haren Eedt ende hooghe Plicht de Koomsche Keys. Maj. bewesen/ te verwerpen/ ende in soo snelder haest hem te rugghe te setten/ bidde men Alder-onderdanichst ende met hooghen vlyte die Stadt/ daer mede den aenvanck te maecken/ te verschoonen/ wilden haer anders na der behoozlickhept alsoo bewysen/ datmen/ ghelijck te vozen geschiet is/ niet vyandelicky aen haer bespeuren noch mercken konde: Want sy noch ter tijdt gheene oozsaeck hadden haeren Eedt ende Plicht van de Keys. Majest. af te wenden/ ende een anders aen te nemen; en soude haer sulckx oock niet doenlick sijn/ noch veel minder vooz de Keys. Majest. soude sijn te verantwoozden.

Ten 2. By het Lipsighe beslupt/ soo vele die Augsburghsche Confessie aengaet/ daer by wil de ghemeyne Stad leven ende sterven/ oock tot bevoozderinghe van sulcken Religie/ hulpelick de handt bieden/ so veele als der stad altijdt vermochte.

Ten 3. Die Keyserlicke Soldatesca hooge ende nedzighe Officieren in dit Vozstendom Bzeszlauw/ Pas ende Kepas te weygeren/ bevinde sich die Stad veel te swack/ Maer wat die Stadt ende't ghene haer aenghehoozt/ ofte der selven commando onderwozpen is/ aengaet/ wilden sy beloven/ de ghemelde Soldatesca noch Pas noch Kepas te gheven/ veel minder eenich voozraet daer toe te doen.

Ten 4. De Keyserlicke in desen ghevalle wech te nemen/ ende eenen anderen aen te wenden/ en stondt niet by hun/ bidden oock hooch/ haer daer mede te verschoonen/ want sulcke ende dierghelijcke als nu verandt Woozdelicke dinghen/ mochten haer met der tijdt noch wel selve ten besten schicken.

Hier en teghens Waere ten 5 tot de ghemeyne stad ghesonden der Sweedsche ende Sachsische Soldatesca/ doch met mate/ ende over 10 Persoonen niet tot eener Poozten in/ sich in die stad Pas ende Kepas te vergunnen/ doch het boven-geweer onder de Wacht-poozte af te

1632. legghen/ ende alleen met het onder-gheweer in de Stadt te passeren / maer niet te overnachten.

Voort 6. Soude oock die Sweedtsche ende Sachsische Armade vrije handen hebben/haer upt die ghemelte stad/wat voorhanden te koope ende haer dienstelick is/ nae behoorlicke betalinge / moghen versien/alleen anderen voorraet te doen/ en hadde de stad niet in 't vermoghen.

Der Sweedischen ende Sachsischē weder-antwoordt op der Bezlauwers resolutie.

Dit is alsoo tot een weder-antwoort overghegheven / ende vande ghemeene stadt besloten / schriftelick met volkomen circumstantien opghesch̄even/ ende de Gedeputeerde van den Raedt met Zeghel ende vastigheydt sulckx over te gheven verordineert geworden/ende nae middagh ten 4. uyren aen den Oversten Tubald/Overste Zwalbach/ ende Overste Kotteritz afgheveerdicht gheweest/dewelcke haer oock alsdan voor der Sweedschen deure in D. Roosen / als der Stadt Syndicus Boomgaert hebben laeten vinden / Alwaer den Oversten Zwalbach die opghesette Puncten ontfinck/ ende een teghen-Oratie gedaen heeft/sulckx te overlesen ende daer op weder te antwoorden/ voorghenomen is ghewoorden. Waerop sy in een bysonder Kamer ghetreden zijn/ ende nae een vierendeel van een uyre deliberation, by der stadts Afgesanten wederom verschenen/ ende van den Oversten Kotteritz die Weder-antwoordt ghedaen ghewoorden/ in deser ghestalte: Het bedancken sich syne Heeren Principalen/Heer Tubald ende Zwalbach / nevens hem/ tegens den Afgesanten / der ghepasseerdaet ende moepte ende overgevinge der schriftelicke Puncten / hadden upt den selven haren noodzuft ende Resolutie volkomen verstaen/ waren oock/uptgenomen in een Punct/ in alles wel te vreden/ begeerden sy van den Eedt/ daer mede sy noch ter tijt dē Roomschen Rijcke waren inghelijft/ niet te verschuyven: het soude hem op een ander tijt/wanneermen met Vorsten en Standen in desen ghevalle tracteren soude / alles wel schicken / daer by soudemen het laten blijven. Maer hier-en-teghen souden sy Sweedtsche ende Sachsische besettinghe innemen / op dat sy des te beter versekert mochten zijn.

Wat nu die ander puncten betreft / mochte het by harer van sich gestelde Resolution in alles wel blijven ofte ghebleven hebben / wanneermen alleen van weghen der innemende besettinge hem niet daer tegens stelde daer in te consenteren / wilden sy met der Armaede het veldt haest ruymen/ alles quiteren ende haren vpant nae trecken. Maer soude hem die stadt langher weygheren/ ende hare Armade upt te marghelen oorsaeck gheven / soo en hadden sy niet anders dan verderbinghe des Landts te verwachten / het welcke de Sweedtsche ende Sachsische liever verschoont wilden hebben. Daer over souden sy beschept inbrengen.

Voorder handelinge tusschen de stadt Bezlauw ēn dē Swedischē en Sachsischē Oversten.

Hier op hebben de Bezslausche om sulcken punct te beraedtslaghen/een uptstel ghebeden/ ende naemaels aldus ghepropooneert; Dat alle Puncta in genaeden op ende aenghenomen/ bedanckte sich de gemeyne stadt/hadden allerhoogst te biddē/haer metter innemende besettinge te verschoonen. Want daer deur konde die stadt by Keyserl. Majest. in hoogster onghenade ende verderf gheraecken/ wisten haer op gheen wijse deur 't recht te purgeren/ willen daerom als haren Religions-verwanten/ tot gheene onghelegenthevdt oorsaeck geven/ dewijle het noch alles in't vreede Veldt / ende den uptganck by den lieven Godt stondt: Het hadde hem oock die gemeene stadt/ sonder dit niet anders dan alle teghenheydt van die Keyserschе Armade te verwachten: Hier-en-tegens bupten Godes bystandt / van andersins wepnighe hulpe/soo sy aenghevochten mochten werden/ te versien hadden: Bidden alsoo noch een-mael / desen Puncte te willen laeten vallen/ ende niet voorders te gedencken/want sy en wisten niemandt die de ghemeene Stadt seroureren soude. Waer op die van Kotteritz ende Zwalbach hebben gheantwoort; Besettinge moeste volgen/geschiede niet met wille/ soo moeste het met dwanck gheschieden. Sy en behoefden niet veel omstandigheden te gebruycken / om sulcken punct te bewilligheu/ sulckx en soude haer oock niet prejudiceerlick, werden. Want wie het gantsche Roomsche Rijcke beschut/ defendeert/ ende die verdruckte weder restitueert/ als namelijck eñ ten eersten Hare Koningl. Majest. tot Sweden/ ende daer na Cheur Sachsen eñ Brandenburg/ die souden die Stadt ende het gantsche Landt oock upt allen noot en overlast weten te secunderen ende te behouden. Derhalven die Afgesanten ende Ghemeynte der stadt / gheen ander ghedachten hier in moeten hebben / maer willighe besettinghe in te nemen / op datmen sich op haerlieden betrouwen mochte.

Daerom souden sy selfs alle onheyl voorkomen/ die in dit teghendeel der stadt mochte over komen / ende alles wel bedencken / men meynde het met de Gemeynte der stadt goet/ trouwelick ende oprecht / ende wie het valsch meynde / die soude Godt straffen / want men ware van eene Religie/ waerom en wildemen sich dan niet by malkander houden/ malkander voordeel bewijsen/ ende wat tot verseeckeringe ende bevorderinge der Eere Godes bereyckte/ in billicken saecken na behoozen consenteren: Ende hier-en-teghens wie hare Religie vervolghde/ teghen waere / ofte gantsch upt den weghe te ruymen gesinnet ware/ eendrachtigh de sulcke te wederstaen ende te vervolghen. Sy en hadden sulckx gantsch niet te weygheren/ noch veel minder schaede van den Keyserschen deshalven te vreesen: Want het gene Godes Eere betreft/soudemen boven alles ghedencken.

By dese Reden seyde den Oversten Zwalbach/by hadde voor deser tijt voor den Roomschen Keyser/in billicke saecken alsoo gevochten/ dat hy ock van Hare Maj. tot een Ridder ghestaghen was; maer naedien het voortaen om het reyne Woort Gods te doene was/ ende sijn verdruckte Christenheydt / daer in streed hy tegens den Keyser/hy en wilde oock niet daer van afstaen / maer veel liever lijf ende leven daer aen setten/soude hy oock daerom van den Keyser eenen boosen name verkrijgē/ soo soude Hem ende ander Potentaten onghelijck gedaen werden.

Alsoo moeste de ghemeene Stadt oock bedencken/ ende op des Keysers hulpe in soo gestelde saecken niet seer achten. Souden daerom met haer eenich werdē/ ende ter innemingе bewilligen. Alsdan konde het Accoort opgeteyckent/ bekrachtiget ende onverbrekelick gehouden werden.

Waer

1632. Maer dit voorstel is naemaels met hoogh bidden/ om vry te gaen/ seer begheert gewor-
den/met gantsch volkomen omstandigheden/ nevens desen aenhanck/ sy die Sweedsche ende Sachsische sochten te weeren van de gemeynte der stadt/ sonder deses genoechsame affectiones, maer hier-en-tegens van hun jae gantsch niet assecureret, men wilde het doch met den uytstel der inneminge besettinghe laten blyven. Want anders der Sweetsche eñ Sachsische Armade hulpe te bewysen/ende nae gestelde saecken haer te richten / soude het seckerlick niet verblyven.

Hier op heeft dē Oversten Tubald/ Zwalbach ende Kotteritz begheert/dewyle de stadt in deser saecken eenich mistrouwen hadde/soo soude de gemeynte der stadt van haer gewor-
den Volck ende Soldaten de helft / nevens eenen Commandant tot hen / ende hare Armade daer uyt laeten/ hier-en-teghens wilden sy so veel nevens oock een Commandeur van haren volcke weder in de stadt geven/souden hen hare Vanen zyn/ hier-en-teghens de gene die in de stadt gegeven werden/ der stadt te sweeren/ beyde Soldaeten ende Commandanten/ lijdelicker en ware het niet te maecken/ ja het stonde oock de betalinghe sulcker wisselinghe by harer der Stadt Willekeur/ sy souden van dien dato aen/wanneer die wisselinge geschiede/ gelyck hare knechten die daer uyt gegeven werden/ ofte die daer in gewisselt werden/ betalen ende maendelick te vreden stellen.

Desen voorslach/ dewyle op datmael gheen andere om te houden was/ is vanden Afghesanten met vermelden dat die bewilligninge by hun niet alleen en stont/ad referendum aenghenomen/ ende tot op den anderen dach om dilation ter resolution gheheden: 't welck oock van de Sweedtsche ende Sachsische is bewilliget ghewoorden. Des anderen daeghs / als donderdaeghs den 13 Septembr. des morghens vroegh/ heeftmen inde Stadt over 't eerst gemelde punct / van weghen in-neminghe der Soldaten/ raet ghehouden. Daerop nae middagh Capiteyn Jongerman totten Oversten Tubald/ Zwalbach ende Kotteritz afgeveerdicht ghewoorden zyn / met genoechsame volmacht inder goedighepdt te sien/ hoe die ghemelde Puncten op 't voeghelickste afghewendet mochten werden/ ten eenen oft ten anderen weghe. 'Twelcke dan in't verborgen met de Sweedtsche eñ Sachsische getracteert wert/ ende dewyle op ditmael die saken niet en konden ten eynde gebracht werden; de gemeynte oock tot sulcken punct niet verstaen/maer hare Soldaten/ die sy der stadt tot voordeel ghewoorven hadden/ behouden wilden/ende gheen uytwisselinghe wilden ghedulden / met deser ontschuldiginge/men hebbe sulckx te doen den Roomschen Keyser/ die doch haren Erf-heer zy/ ende die sy met Eed verbonden warē/ plat afghestaghen / alsoo en werde het van hen den Sweedtschen ende Sachsischen oock niet begheert / veel minder voorder toegemeten werden / alsoo is daer over noch een goede tijt wel tot in de Wijnmaent ghehandelt/ ende eyndelick veraccoordeert gewoorden / dat de stadt/ dewyle sy voor gaf dat sy in 300. Jaren gheen vremde besettinghe hadde inghehadt / van de inneminge of verwisselinge der Soldaten bevrydt ende besloten ghewoorden is / dat alleen den Dom met 600. te Voete/ eñ 1000. Peerden beset / ende sulck volck van den Breslauschen Vorstendom onderhouden soude werdē. 1632.
'T welcke dan oock na noodtzuft is begonnen bevesticht te werden/ ende daer op het Legher voor de stadt weech ghenomen/ende het meeste volck na den Veldtmaerschalck Arnhepm gevoert ghewoorden.

Middeler wyle syn verscheyden plaetsen in't Sweedtsche ende Sachsische ghewelt ghekomen / ende die Evangelische Religie aen die plaetsen daer sy te voozen verdreven was/ weder inghevoert ghewoorden. Gheluck dan sonderlinghe tot Reychenbach ende Franckensteyn/ ende in die selve Lantstreke den 5 Septembr. in die Kercke wederom Luytersch gepredickt/ende die hooghweerdighe Sacramenta der Augsburghsche Confessie gelyckformich/ weder bedient gewoorden/daer dan veel te voo-
ren ghedwonghene persoonen met sulcken berouw en boete/ wederom ghekeert syn/ dat sy oock met tranen het H. Avondtmael ontfanghen hebben. Die stadt Scheydnits heeft die weder-invoeringhe der Euangelische Religion oock sichtbaer begheert/ ende daerom 2. Raets-persoonen aenden Veldtmaerschalck Arnhepm afgesonden / ende hun ghebeden om eenen Euangelischen Predicker by haer te willen insetten ende toe te senden; welck begheeren oock volbracht wert/ ende daerop den 9 Septembr. inde selve Stadt weder ten eerstenmael Euangelisch ghepredickt is ghewoorden. 'T welcke dan aen ander plaetsen meer gheschiet is/ ende syn die Papen ende Jesupten by so ghestelde saecken seer weech ghesmolten.

Swedische en Sachsische veroveren veel Plaetsen in Slesien.

Slesiē wert weder Gereformeert.

Het wilden oock deser nieuwelicker tydt ingestelde Keyser-Koninckx Richter ende Stadhouder/ (gheluck sy ghenaemt werden) welcke de Euangelische met harde pressuyren tot het Pausdom ghebracht hadden / niet meer vertrouwen/maer maeckten hun daer van/ende werden veel vanden Sweetschen ende Sachsischen ghevanghen/ in ketenen ghesloten/ende alle menschen tot een spot omghevoert.

Den Hooftman inde stadt/ Javern / heeft hem tydtlick / als het wesen in Slesien aenginck/ geabsenteert/ ende daerop aenden Raet ende Burghmeester te rugge ghescheven/ ende haer ernstelick tot bestandichept/ende Keyserlicke devotie vermaent: 't welcke den Raet de Burgherschap voordroegh / daerop sy seer vertoornt werden/ ende seyden/men soude dien ghemelten Hooftman dese weder-antwoordt gheven: Sulcken vermaninghe en hadden zy niet van noode / hy soude by hem selven dencken ende proberen/hoe trouwelick hy het Lant gheweest is / ende wat daer noch aen vast is/ soo wel by synen Keyser trouwe te blyven/ in sulckx hy synes Eedts ende plichtes selve vergheten heeft / van haer uytgheset / ende alles liet sitten / dat en begheerden sy niet te doen/ maer bydde ghene die haer beschutten soude/ bestandich by te blijven.

Als den Raedt haere affectie verstont / so is hen / dewyle sy de Burgherschap oock tamelick ghequelt hadden/ niet wel by desen dingen gheweest / daerom sy onder malkander besloten hebben/het Veldt/ghelijck oock de Hooftman ghedaen hadde/te ruymen. Maer de Gemeynte heeft die streken ghemerckt / ende den vergaderden Raedt op het Raedthuys gehouden ende verwacht / met dese woorden; Wilt

1632. ghy oock van ons aftretten en werck gaen/ soo doet de Ghemeynte te vozen rekeninghe/ over eens ende anders/ ghelijck het behoozt/ so wel oock over de straffe/ die de sulcke/welcke somtijts van onser ghemeynte op een Dozp in een Luytersche Predicatie sijn ghegaen/ afghenomen ghewozden/ daer nae wandelt henen/ van daer ghy ghekomen zijt.

Neuszwert vande Swedischē ende Sachsischē ingenomen

Den 10 Septembz. heeft de Veldt-maerschalck Arnhepm oock die stadt Neus/ met accoozt inghenomen. Insghelijckx heeft een Sweedsch Ritmeester met 80 Peerden Wartenburgh/ dat de Vzijheer van Dona langhe tijdt heeft fortificeren laten/ met accoozdt inghenomen/ende daer in 40 grove Stucken ende ettelicke hondert Musquetten bekomen. De Veldtmaerschalck Arnhepm heeft middeler wyle by Glats aen eenen Pas/ eenighe 100 Crabaten aenghetroffen/ende meestendeels nedergehackt; daerop by Glats sommich volck laeten ligghen/ ende met de meeste Armaede nae Oppelen ghetoghen/en die selve stadt met stozmen verovert/ ende veel Keyserschе omgebzacht.

Na desen is de voozseyde Veltmaerschalck Arnhepmb met ettelicke Regimeuten/op Hare Cheurvozstl. Deurl. tot Sachsen ontbiedē/ upt Slesien weder na Sachsen gemarcheert/ de Keyserschе die in't selve Cheurvozstendom waren ingevallen/wederstant te doen. Maer dē Overstē Tubald is nevens Pzince Ulrich/ des Koninghs in Denemarcken soon/in Slesien ghebleven.

Oversten Holcke valt in't Voygtlandt in.

Den Hertoghe van Friedlandt hadde/ als die Sachsische inder Lausnitz eñ Slesien begonden te pzospereren/ den Veldtmaerschalck Henrich van Holcke/ in't begin der Maendt Augusti/ met wel 6000. man in Sachsen gesonden/ om alsoo een diversion te maecken/nevens eenige stuckē Geschut/eñ ander Krijgsbereptschappen afgeveerdicht. Sulcken volck is daer op in Voigtlandt ghevallen/ ende met roven/ bzanden ende moozden onmenschelick/ ende niet anders als Turcken eñ Tartaren gehandelt/ veel Stedekens/Vlecken en Dozpen inde asschen ghelepdt/veel Inwoonders jammerlick om-ghebzacht/ oock aen sommighe plaetsen de Vzou-persoonen/ die sp gheschonden hadden/ niet verschoont/ maer vele/ nae volbzachten moetwille/in't vyer ghewozpen/ ofte anders vermoozt. Terstondt in't eerste/ hebben sp Adozp/ Hoff ende Annabergh met accoozt ingenomen/ doch tot Adozp eñ Hoff/ ongheachtet oock dit laetste/ wel eenige 1000. Rijckrdaelders tot Bzandtschattinge gaven/ meestendeels uptgeplondert. Daer op zijn sp met 4. ofte 5. Coznetten na Olnitz gekomen/ ende als dieselve haer wat ter weere stelden/ doch niemandt dan alleen 40. man tot defensie hadden/ zijn sp met macht aen-ghedzonghen/ daer deur een Poozte ende volghens dat gantsche Stedeken in-bekomen/ alles uptgeplondert/ die Inwoonders nederghehouwen/ ende eyndelick alles in bzandt gesteecken ende in de asschen ghelepdt/ die het niet beter aldaer en maeckten dan gelijck tot Maechdenburgh geschiedt was. Daer op zijn sp nae Plauwen voozigetogen/ ende die selve Plaetse oock met accoozt inghekreghen/ maer doch daer by het plonderen niet in alles hebben willen toelaten.

Na desen hebbē sp veel Dozpen daer in't ronde inde asschen gelepdt/ ende de vzuchten op de velden met bzanden niet verschoont/ ende also het gantsche Voigtlandt met vyer en sweerdt verwoestet. Jae sp hebben noch een ghetal Moozdbzanders uptghesonden/welcke hier en daer in het Cheurvozstendom Sachsen/ oock nae om die Vestinghe Dzesden ettelicke hondert Dozpen aengheseken/ ende met bzanden een groote schade gedaen. 1632.

Zwickauw werdt van den Keyserschē Oversten Volcke ingenomen.

Den 13 Augusti hebben de Keyserschе met ontrent 5 Cozneten vooz Zwickauw haer laten sien/ om die selve stadt in te krijgen/ onder welcke die daer in dapper met Stucken speelden/ende vele ter neder lepden. Daerop is des anderen daeghs dien gantschen hoop te Peerde ende te Voet met 8 stucken Geschut aengekomen/ dieselve op den Slotbergh gheplant/ ende daer mede in die stadt beginnen te spelen. Op welche die daer in van 's maendaeghs af/ tot donderdaegs toe haer mannelick weerden/ ende met het Gheschut niet wepnich onder de Keyserschе hebben nederghelepdt/ maer hieren-tegens en is onder die in der stadt/ in sulcx noch niemandt ghequetst gewozden/noch veel minder doodt ghebleven: Maer dewijle doch die Burghers gheen Soldaten/als alleen inde 20 van Visedoms Regiment achter ghebleve-ne/ die noch kranck ende seer mat waren/ ende 3. Bevelhebbers tot tegenstanders hadden/ maer sp die Burghers/ dewijle sp in acht daghen ende nachten niet gherust hadden/ ende haer seer dapperlick geweert hebben/ gantschelick af-ghemattet/ ende het geweldt der Keyserschе niet meer af keeren konden/ ende datter gheen ontset vooz handen was noch te hopen/ ende haer alreede tot 3. malen accoozt was aengheboden/soo hebben sp eyndelick gesprzoken van accozderen/ende nae datse dzie dagen geparlementeert hadden/ dit naevolgende accoozt besloten gewozden.

Ten eersten/ die stadt Zwickauw soude een Compaingie te Voete van 200. Duytsche knechten innemen: welcke Garnisoenen met den onderhoudt/soo wel als dat alreede daer in gelegen defension-volck sich bedzopen moetē/ hun contenterē laten/ in goeder discipline gehouden/ hun oock niet naeghesien sal werden/ den Weert spnen pack op den hals hebbende/ ofte hem aen Vzou-persoonen/ noch niemant te vergrijpen: Totten onderhoudt souden die Ampts-lieden/ Onderdanen ende Dozp-heeren Commissarien uptgeven/ ende die Weerden niet meer als Servijs te gheven schuldich en verbonden zijn.

Ten 2. sulcken besettinge soude in de bestellinghe der Wacht ende Posten die Burgherschap adjungeert/ende van haer te gelijck uptgericht/ oock die Poozt-sleutelen van den Hooftman nevens den Raet conjunctim in bewaeringe genomen werden.

Ten 3. In den Exercitio Religionis soude in't minste geen veranderinge voozgenomen/ oock den Ministerio in Kercken en Scholen/ gheen vernieuwinghe ofte ingrijp aengedaen werden.

Ten 4. Die Cheur-Sachsische Officiers/ Amptmannen in den Raedt/ gantsche Burgherschap/alle Inwoonderen ende Anwesende/ souden in Cheurvozstl. Doozl. tot Sachsen devotion, beschut en plichten blijven/ende met andere nieywe plichten gheensins belast werden.

Ten 5. In deses Ampts ende Raedts Administra-

1632. ministration soude niets verandert werdē/maer in allen gelijck het nu bevonden werdt / ongestoort blijven moeten.

Ten 6. Wat aen Ammonitie in't Geschuthuys ende anders voorhandē is/ soude daerin/ ende by der Stadt gelaten werden/ van Stucken/Pulver/Loot ende anderen voorraedt aen ander oorten/tegen het lant/ofte Hare Cheurvorstl. Doorluchtigheydt niet afgevoert werden / maer by der stadt tot desselfs Defension, ende des Cheur-sachsischen geweldt-bewaerders handen blijven moeten / welcke t'saemen spnen Constabelen ende andere by der Artelerije waernemende persoonen/ harer by dese belegheringhe ghedaen / opwachtinghe halven niets imputeret/ Die Burgerschap met t'samen der selver sonen aenghehoorich / ende ander aenwesenden gheenes weeghs diffarmeret, noch tegen haren wille van der stadt gevoert/ ofte tot dienen ghedwonghen/oock den vremden gewervenen wepnige Soldaten/ een vrije seeckere aftocht toegelaeten soude werden.

Ten 7. Die inkomsten der Cheurvorstl. Deurl. soo wel des Raedts intreden / souden voortaen als nu en voor desen/yder aen sijn gehoorighe plaetse ghestelt ende overghelevert/ oock tot der selver verminderinge niets attenteren / noch den Krijghs-volcke van weghen des toegevoerden Vivres Accijsen afghevoordert werden.

Ten 8. De Geestelicke persoonen/ Weduwen / Weesen ende ander gepzivilegeerde persoonen / souden by haeren Immuniteyten ende Exemptionen gerust blijven.

Ten 9. Daer en souden gheen Plonderinghen / Extorsiones, veel minder Vrandt / ofte Afneminghe/ofte geldt ende diergelijcke pressupzen tegen den Gods-huysen/ Ampten ende Raden/ofte der selver Onderdanen/noch minder die Burgherschap / noch die in der stadt/ die nu van Adel bevonden werden/ oock andere die hun haren recours daer in genomen/ofte hun anders aldaer bevinden/ aengedaen/ noch den Krijghs-volcke diergelijcken t'overlasten ofte voor te nemen geduldet werden.

Ten 10. Sulcke Heeren Standts / Adels persoonen/ Cheurvorstl. Sachsische Officieren ende Amptmannen / soo wel andere Naebupzige/item desselfs landts Burgers en Inwoonders met t'samen de hare/ sp zijn Gheestelicke ende Wereldtlicke standes Persoonen/ souden Peerden / ende wat sp by hun hadden/ laten volghen/vrijen af ende toetreck toelaten/ soo wel hare daer in gheberghde meubelen/ seker wech te voeren / vergonnet zijn / oock de ghene die Pas-cedelen ofte Convoy begheerden/ souden sonder geldt mede gedeelt werden; boven desen een yder wie hy zy/ sijn huys ende goedt nae spne gheleghenthepdt te verkoopen/ gheduldet/oock met geen afdzinghen noch aftreck-gelt belept werden/noch daerin bedzoeft werden met overlast.

Ten 11. Alles wat in de schupzen ende velden voorhanden is / koorn / zaedt/ ende dat in den bergh-kelders van overich bier/ wijn ende stercken dzanck/soude vander Soldatesca wijders niet aengetast/ maer tot des stants noodzuft en onderhoudt/ende ('tis waer) een yder Burgher het spne blijven ende ghelaeten werden.

Ten 12. Eer dat vanden Keyserlicken Generael de Garnisoenen in de stadt in-ghevoert werden/ souden die Regimenten / Soldatesca ende Bagagie/ des daegs te voren haer voortmarcheringhe nemen/ maer des volghenden daegs die Compaingien ingevoert/ oock noch van dese noch van andere Keyserlicke Krijgsliedē dat Cheur-Sachsische Huys/ Oversten/ die stadt/noch die daer tusschen begrepen goederen/ gheljck dan oock in der Amptmannen circkel behoorighe Stedekens ende Dorpen/ met ander garnisoenen niet belepdet/ oock den Cheurvorstlicken Sachsischen Bedieners tot Planitz ende Wiesenburch seeckeren intreck veropent werden : Dat deur-marcherende Keyserlicke volck in den Dorpen logerende/ ende hier-en-tegens die stadt Zwickauw boven die veracrordeerde Garnisoenē/met meerder Krijghs-volck/ gheenderley wijse belepdt noch beswaert werden. 1632.

Ten 13. De inquartieringhe des Capiteyns/Bevelhebbers ende Knechten/ soude by des Raedts an-ordeninghe ende dispositie berusten.

Ten 14. Der stadts defentionisten van Officieren en Burghers/daer onder Hans Snijdewijns/ als een Burger oock begrepen/ soude sonder ofte tegen lijdelick rantsoen/op vrije voeten gestelt werden.

Ten 15. Waer tegens sich Burgemeester ende Raedt bestandich verplichten deden / obspecificutes volck den volgenden dagh / als den 18. ende 28. Augusti / vroegh goedts tijdts/ het accoort gheljckformich / onfeylbaer in te nemen/ te logeren/ nae den epsch haerder Heeren dienst niet op gehouden/ upt ende inganck te laten/ende soo langhe het selve aldaer blijven soude / reciprocè trouwelick ende sonder enighe moepte of ghevaer met haer te handelen/ niets teghen hen/noch hepmelick/ noch openbaer te practiseren/ noch minder de handt aen haer te slaen/ofte daer aen te doen leggen/ bysonder veel meer voor schaede te waerschouwē/eñ daer-en-tusschen Burgers ende Soldaten een misverstant boven verhopen voor vallen soude / die Cognition boven die Soldaten der Militarische Overhepdt/onbenomen vzp te laeten / ende te ghedulden ; Want evenghelijck die Soldaten op het begheven/ die Burgherschap van den Raedt ende Overhepdt te believen schuldich zijn souden/ eñ dewijle men het oock by soo slechten Garnisoen liete blijven/ wanneer dat volck gantschelick af-ghevoordert soude werden by trouwe ende geloove daer voor te staen/dat die selve met allen bysich-hebbende onbeschadighet tot der Keyserlicke Armaede gints ende weder komen moghe.

Ten 16. Dit alles soude nu oprecht op Duytsche trouwe ende gheloove naeghelevet/ ende alles bupten opneminge deser Garnisoenen ratione Jurisdictionis, superioritatis & jurium publicè & privatim competentium, gheljck als voorhenen in onverruckten stande zijn/ blpvende/ ghelaten/ custodirt ende niet daer teghens gheattenteert werden.

Naedien dat Keyserlicke volck alsoo voor Swickauw afgevoert is ghevorden/ hebben sp daerop den Augustus Burgh / een schoon huys/als oock Schoppauw ende ander plaetsen uptgheplondert. Tot Gederen hebben sp oock op Maeghdenburghische wpse ghepzocedeert/die plaetse tot op wepnighe huysen afghebzandt/wel 500 persoonen/out ende jonck/ Keyserschs huysen quãlijck in het Voyghtlandt.

ten

1632. ten deele omghebracht/ ten deele in kelders gestickt/ daer sy in ghekropen waeren/ also datter niet boven de 20 Burgers ghesont daer van ghekomen sijn.

Den 23 Augusti sijn sy voor Kemnits gherruckt/ ende quartier begheert/ maer als sulcks afgheslaghen wiert/ hebben sy de voorstadt inde asschen ghelepdt/ ende te ghelijcke Mackersdorp ende Salbersdorp ('t welcke aen out Kemnits komt) afghebrandt/ daerop wel 100 Burghers sijn uptghevallen; Maer dewyle sy met onordeninghe haer in drie hoopen deelden/ ende haer te wijt in 't velt nae bupten begaven/ soo sijn sy vast omringelt/ wel 14 omgebracht/ ende inde 20 benevens ettelicke Boeren/ jammerlick deurhouwen/ ende totter doot toe ghequetst gheworden. Vanden Keyserschen sijn ock sommighe ghebleven/ die de andere op de Neven-peerden met haer wech voerden. Hier nae hebben sich drie Cornetten op den Schinders bergh gepresenteert/ die Poorte van St. Nicolaes Kercke ende het Dorp Capelle aenghesteken/ ock op ghelijcken wyse met het Blot-houdt seer te ghebeeren sich onderstaen hebben/ 't welcke doch niet en wilde branden.

Den 3. Septembr. in der nacht/ is het Schoonbergische stedeken Frauwenstein/ 4 mylen van Dresden/ vanden Keyserschen beklommen/ ende meest alles wat daer in was/ soo wel andere als Voorvechters/ omgebracht en deurhouwen/ ende seer jammerlick ghetyranniseert ghewordē/ alsoo dat daer een onghesegghelick jammer in 't gantsche Landt gheweest is.

Wat hem heeft toegedragen aengaende het verbont tusschen den Koninck in Swedē ēn den Eedtgenooten in Switserlandt.

Hier voren hebben wy ghesept/ hoe dat de Koninck in Sweden den Eedt-ghenooten in't ghemeyn heeft laeten voordraghen/ dat sy met hem in 't verbont wilden in treden: Dit verdrach is gheschiet/ deur eene tot Baden in Ergouw/ in Decemb. Anno 1631. voor alle de 13 Plaetsen/ der Switsers of Eedt-ghenooten/ ghelijck ock die mede vereenichden ende aenghewenden Landtsdach (uptghenomen het Wallisch/ van wien niemandt voorhanden was) ghehoudene dach-settinghe/ ende wert daer toe verstaen/ als wanneer die Koninckl. Majest. niet alleen een goet verstandenisse/ maer ock (als ghemelt is) een speciael verbondt aenbieden ende begheeren dede: Maer het heeft hier nae Haerer Majest. Ambassadeur hem uptdruckelick verklaret/ naemelick/ wat hy eenes verbonts halven hem aentrock/ maer voor sijn persoon was/ tot betooninghe sijns pvers teghen de ghemeene Vyyhept suaforiè gheschiet/ haer den Eedt-ghenooten in't ghemeyn/ ofte insonderheyt daer stellende/ die goede gheleghenthepdt selve te vatten ende te begrijpen. Nu hebben/ 't is waer/ noch die Roomsche Catholische/ noch die Euangelische plaetsen/ hoewel dese resolutie tot beteren van des Ambassadeurs ghenoeghen/ jae ock tot der Koningl. Majest. als hier nae die Relatie gheschiede/ satisfactien ghegaen sijn/ haere ghedachtenis tot een speciale verbontenisse niet verklaren wilden; maer niet des te minder/ dewyle de ghemelte Ambassadeur met een bysonder aen erbiedinge tegen ettelicke plaetsen aenhielt ende volharde: Soo heeft Eertshertoch Leopoldus tot Oostenrijck deur schrijvens/ ende by ghehouden Badischen ghemeenen Lantsdach/ in Meye 1632. door een Gesante der Erf-vereenighinghe halven/ die het Huys Oostenrijck met der Eedtgenootschap heeft/ stercke vermaeninghen laetten doen/ daer henen strecktende/ dat een Verbontenisse met de Kroone Sweden by teghenwoordigen tyde/ ende voorvallinghen/ nevens die Erf-vereenighinghe niet bestaen en mochte; Daerom soude men die voornoemde Erf-vereenighinge in groote achtinghe nemen/ daer tegens niet laeten inbeelden/ ende hier mede der nieuwe Sweedtsche inbeeldinghen ende ontmoetinghen hem ontslaen/ ende voor die aenghe-roemde macht niet verschrickē/ ofte daer deur verdwalen laeten/ maer daer by overweghen/ dat sulcken macht/ hoe groot datse inden schijn is/ niet op haeren eyghenen/ maer op vremde voeten staende bevonden wert/ die haer lieder haest ontoghen/ ende licht ghelijck van alle andere voorloopende haestighe dinghen/ alsoo ock van dit triumpheren in korten tyde ghesept konde werden/ quod citò fit, citò perit; wat haest op gaet/ gaet haest weder af: Oversulcks die Keys. Majest. ende Hooghst-ghedachter Huys Oostenrijck die middelen soo verre aende handt ghebracht hebben/ dat sy haren vpandt ghenoegh verwachten/ ende dieshalven tot hier toe gheoeffende vpandtschappen/ met goeden effecte te rugghe dryven sullen: Waer by dan die Heeren Eedt-ghenooten bestandich versekert sijn ende blyven konden/ dat Haere Keys. Majest. ende Vorstl. Doorl. ock haeres deels die Erf-vereenighinghe/ in onbrekelicker achtinghe houden moeten/ ende wat tot goeder naebuerschap dienstelick waere/ inde beste maniere te bevorderen/ nimmermeer nae laeten sullen: Wert hier by die affstellinge/ ofte ontseginge des Sweetschen Ambassadeurs/ upt desen Lande ock aenghedupdet. Hier op is Haerer Vorstel. Doorl. Afghesante beantwoort ghewordē: Dat sy die Eedt-ghenooten die Erf-vereenighinge aen't Huys Oostenrijck altijdt oprecht te houden ghemeynt hebben/ soo verre die selve aen haer evenghelijck bewesen wert/ ende die insolentien die teghen ettelicke haeren aenghevoorighen/ in 't ghepasseerde deurtrecken gheoeffent zijn ghewordē/ in 't toekomstige afgheschaft/ ock dat teghen Basel gheschiede verbondt/ vanden toevoer der vruchten/ ende tot naedeel haerer Stadt ghedaene nieuwe Marckx-aenstellinghe/ weder afghedaen werde/ of anders souden ende konden sy haer soo wijt en verre niet in binden laeten/ en ghebe het ock die Oostenrijckschē Erf-vereenighinghe niet toe/ dat haer niet voeghlick sy/ sich met pemanden/ waert haer eerlick en betamelick is/ noch voorders te verbinden/ maer men soude des Vaderlandts welstant/ ende die behoorlicke voordeelen der oude Verbontenissen t' allen tyde wel in acht nemen met goede wetenschap.

Koninck tot Swede begeert aen die Eed-genooten de Neutraliteyt.

Hier en tusschen is aen die vergaderde van de 13 plaetsen in Switserlandt het schrijven vande Koninghl. Majest. tot Sweden selve afgheveerdicht ('t welcke wy ock hier te voren al inghestelt hebben) daer deur haer bekent ghemaeckt is/ van het volck dat de Koninck van Spaingiē upt Italia in Duytslant meynde te schicken/ den Pas voor haer niet te ghedulden/ ock voortaen inden terminis der Neutraliteyt ende goede correspondentie bestandich te houden. Over sulck schrijven nu/ soo is op dien

1632. dien ghemelten Badiſchen Landtſdach/inde maent Meije / een antwoordt van alle de 13 plaetſen ende vergaderde overghegheven/ van deſen inhoude/ als volght: dat hen lieden noch ter tijdt van gheen Spaenſche upt Italien nae Duytſlandt deurtreckenden volcke / niets wetent noch bekent en is/veel minder den Pas voor de ſelve begheert is ghewoorden: Maer nu ſijn ſy (als die haer alghemeyne vryheydt beſtandich t'onderhouden / op 't hooghſte ter herten gaet) oock niet ghesinnet / of ſchoon in toekomſtighe tijdt dierghelijcken aenſoeckinghen/ aen haer gheſchieden ſoude / niets te bewilligen/noch dien werh in te gaen/ daer door de ruſte van haer Vaderlandt ende haeren ſtaet gheperturbeert ſoude werden/ende ſulckx dier maten indachtich ſijnde / ſedes belli mochte daer toeghetoghen werden: Maer inſonderheyt die haer aenghedupde Neutraliteyt, ſoo wijdt ende verre het ſonder quetſinghe haeres Eedt-ghenootiſchen Verbondes gheſchieden moghe/ oprechtich / ende ſonder uptſettinghe haer te behlptighen ſulckx te houden / in ghetrooſter hope/ Haere Koninghl. Majeſt. ſullen by ſulcken Armaede die aenſtellinghe vervoeghen / dat eene ghemeyne Eedt-ghenootſchap (als die haer in het Duytſche Krijghswesen niet en heeft inghemenght) ende alle der ſelve aenwendinghen en vereenighinghen/ voor allerley Krijghs-beſwaerniſſen verſekert blyven ſullen / ende hun by mede loopen der intereſſe van weghen aengrenſende nae buyrſchappen/ ſoo verre immer moghelick zy / moghen verſchoont werden. Nu is / 't is waer / der Religions yver/ ende daer upt gevolghde paſſionen/ onder den Eedt-ghenooten van Switſerlandt / ſoo verre ter werelt wel bekent/ dat upt ſulckx menighen lichtelick beſlupten kan/ dat of ſy evenwel tot der Neutraliteyt eenſtemmich gheſint zijn/ſy nochtans in haeren effecten ghedeelt/ ende hier mede/ de eene deſe/ ende die ander gene/ onder die in't Roomſche Rijck oorloghen de parthyen gunſtigher ſijn / onaenghesien die lieve haerer oude herghebrachte Vryheyt / ſy op der ghenen zyde al t'ſamen trecken ſouden / welcke aen 't meeſte nae den vrijen Geeſtelicken/ende Prophan Weſens haer betoonen: Noch ſo hebben ſy upt hooch-roemlicker voorſichtichheydt/ ſich der partydelickheden onthouden/op haeren eyghen ſelves ruſte / welſtant ende conſervatie voorder gheſien/ in anderer verderffelicken Krijghs weſens/ſich gheenſins inmenghen/ maer veel meer nevens die verklaringe tot der Neutraliteyt teghen den uptlandiſchē/malkander by deſen Lantſdach/ als gheſchiet is / beloven willen/ 't Verbont/ Eere ende Eedt/ Verdrach/ Lantſvrede/ oprecht ende eerlick te houden / ende ſoo eene ofte meer plaetſen / ofte de harighe / aen Lant en Lieden/ vry/ recht/ ende gherechticheden/ teghen recht ende billickheydt ſoude aenghetaſt werden/ van wien het gheſchiede/dat ſy malkander met lijf/goet en bloet verloſſen/bystaē/ ende hulpelick bewyſen ſouden en wilden/ nae inhout ende uptwijs haerer te ſamen hebbender gheſworen verbontenisſen.

Deſe Neutraliteyt heeft oock de Koninghl. Majeſt. in Vranckrijck goet bevonden / ende niet alleen tot onderhoudinge gheraden/ maer oock upt aendrijven der Catholiſchen plaetſen die by den Eedt-ghenooten / ende Verbondthouders gheweſenen extra- ende ordinari Ambaſſadoren/den Hertoge van Rohan ende Heere du Landè, bevel ghegheven/by den Koninck tot Sweden een middel te ſijne/ dat ſulckx dadelick beveſticht werde: Alſo dat of ſchoon by ander malen ghehoudenen Badiſchen Lantſdach in Novembr. voornoemt 1632. jaers/die Voorſtelicke Leopoldiſche Weduwe deur een twee vuldige Ambaſſaetſchap/ernſtelick heeft laeten vertoonen/ dat alſmen een Neutraliteyt oprichten wilde/die tractation niet alleene met Sweden/ als maer het eene Oorlooghs deel/ maer oock met den anderen noodtwendich ſoude moeten gheſchieden / Item in ſpecie ende voor alle dinghen / die outſte al langhe in weſen-gheſtane Tractation, die Ooſtenrijckſche Erff-vereenighinge voorbehouden/ ende deſſelven inhout ſoo verre ſoude toeghelaeten ſijn/ datmen by den Sweedtſchen ende Wurtenbergiſchen Officianten te weghe brachte / dat die Abdye van St. Blaſius/ die ſtadt Villinghen/ende die vier Walſteden/oock ander aengrenſende Ooſtenrijckſche Landtſchappen/ voorders onbeſchadicht blyven mochten. Die Eedt-ghenooten nochtans niet verſtaen willen / dat dien teghenwoordighen handel en geſteltenisſe met Bohemen aenghevanghen/ ende volghens ghemaeckten univerſalen Rijckskrijch / met de Ooſtenrijckſche bysonder Erfvereenigingen/ tegen de Eed-genootſchap van Switſerlandt (tot ſulcker vaſter obſervantie/ nae den behoorlicken tenor, ſo die reciprocation oock volghde/ ſy hen/ 't is waer/wederomme oock verklaerden) te doene hebben / maer het wert op deſer ſoo wel / als oock by de naevolghende Dach-ſettinghe in Januario de Neutraliteyt andermael beveſticht / ende voor afſchept/den Pas teghen den eenen ende anderen deel toegheſloten te houden/ ende gheen volckwervinghen te ghedulden / oock den Abt van Sinte Galle toe te ſchrijven / ſoo verre hy deſe Neutraliteyt mepnt te ghenieten/een ghelijcke voorſieninghe in ſijne Landen aen te ſtellen/ want in ende deur die ſelve der ſtadt Lindauw Pas ende Voorraet ghegheven ende ghedaen is ghewoorden. Dat nu die Eedt-ghenooten in ſulcken terminis blyven / en is niet alleene haer ſelfs tot hier toe wel gelucket/ maer oock haere Nabuyrē/niet ſonder voordeel en vrucht/ ſulckx ghenooten hebben: Want als die vrije Graefſchap Bourgoingen in vreeſe en ſorghe ſtondt van een inval vanden Sweedſchen/ ſoo is ſy deur eene interceſſion vande 13 Plaetſen in Januario 1633. teghen den Veltmaerſchalck Hoorn ende Rhijngraef Otthо in deſen verloſſet: Item / hier nae deur een Ghesantſchap vanden 7 Turgouws regierenden plaetſen den Abt van Rheynauw in ſijnē Kleggouwiſchen Gerichten by den Overſten van Ville Franche verſch ghedaen ghewoorden. Die ſtadt Suprich heeft ſich by allen Sweedtſchen Commendanten/ende oock ten deele Keyſerſche bysonder gants trouw-yverich/ſoo wel ſchrifteliick als deur Geſantſchappen menichvuldich geinterponeert, voor die haer aengrenſende ende verborghtochte Sultſiſche Lantgraefſchap Kleggouw / op dat dit Landt niet gantſchelick gheruineert werde / ofte die Inwoonders tot niet ginghen: Het waere oock dien armen Lotſtettighen inval/ nederlaghe/ brandt ende ander daer op ghevolghde ſchaden verhoedet ghewoorden/ ſo verre hem dat Lantſchap dien raet / goet achten ende vermiddelinghen ter

1632. bequamer tijdt hadde betrachtet: Van haer sijn veel ghevanghene van de Fransopsen los ghemaeckt / oock die ghestelde rantsoenen gemindert en versacht geworden. Sy heeft voor den ghemelten Abt tot Reynauw ende ander Gheestelicke ende Wereltlicke Standen ende Persoonen / haerer Naebuyrschap sonder onderscheydt der Religie / geinterdiceret. De Sweedtsche hadden ettelicke plonderinghen en stroop-goederen/gheljck op den eersten inval in Swaven ende Hegouw / als sy aldaer baes ende bynae aller plaetsen meester waren/ haer voornaemen op des H. Bisschoppen ende der Stadt Constants toeghehoorighen het selve te doen / maer tot deser afkeeringhe / die den van Suyrich toebehoorende Stad Steyn van goede naebuyrschap weghe / altijdt haer beste hebben ghedaen.

In dese ghedurende saecken / is daer een tweevuldige swaere Inlandtsche strijdicheyt ende twist geweest/eerstelick tusschen de stadt Suyrich/ ende den 5 Plaetsen/ Lucern/ Vry/ Schwepts/ Onderwalden ende Sugh: daer na tusschen beyde stedē Bern ende Solothurn/ met welcke beyde strijdicheden yder insonderheyt / het soo verre ghekomen is / dat het een aensien hadde/als of het sonder krijch niet hadde willen afloopen. Het heeft die stadt Suyrich ende die ander 5 ghemelte Steden / met ende nevens die plaetse Glarus/ t'samen met malkander ghehouden / om te beheerschen het Landtgraefschap Turgauw / desgheljcken oock mede ende nessens / de plaetse Appensel/ het Graefschap Rheyndal / in welcke beyde Landtschappen upt kracht eens opgherichten Landt-vredens/die Euangelische ende Roomsche Catholische Religien / met t' samen der selver oeffeninghen / vry zyn souden / daer is nu aen beyde syden van den Euangheljschen onderdanen der stadt Suyrich / als harer Religion geljckformich Consistorium, ende Eedgheright/ van dier tijdt aengenomen Religions reformatie, van meer als een hondert jaeren tot hier toe ondersorht ghewoorden; maer die Euangheljsche Overste in't Rheyndal / die waeren oock noch daer toe in voorighe langhe jaeren gheoeffent ende ghefondeert / dat wanneer een Pastoors dienst vaceerde, sy eenen anderen Leeraer of Pastoor selve soecken mochten/ Dien anderen deel sonder voorder presentation teghen den Abt van Sinte Galle / maer sommighe meynden / den Abt moeste sulckx tot bevestinghe voorstellen. Dese ondersoeckinge des Suyrischen Eedt-gherichtes / ende wat die in't Rheyndal noch voorders in Collatur saecken pretendeerden / ende nu in langhe possessie hadden/ is beyde op een tijdt in deser ghestalte in twist ghestellet ghewoorden.

Als in't Jaer 1629. eene upt des Abts van St. Gallen laegen Gherichtes in Turgouw/ ende oock onder de Hoocheydt der ghemelter plaetsen sat / met een vrouw-persoon / met welcke hy in eenighe bevriendtschappinghe/ niet als Swagherschap / maer alleene in Gevaderschap heeft ghestaen/beyde der Euangelische Religie toeghedaen / haer echtelick beloofden of verlooft hebben / soo heeft die ghemelde Abt sulcken Houwelick niet willen toelaeten/of ten werde dan dese dispensatie vanden Bisschoppelicken Constantischen Consistorio, ofte van den Pausselicken Nuntio uptghesproken ende voortghebracht / heeft hy hier mede sijn Euangelische Gerichtes onderdanen in't voorsz Turgouw den Suyrischen Consistorio voorders willen ontrecken / ende daer nae sijn dominatie in Religions-saecken voorder heeft ghemeynt in te voeren: Teghen sulckx heeft hem de stadt Suyrich van de ghemelte Landtvredes weghe ghestelt / in welcke dese onderdanen oock begrepen zijn. Maer eer dese Handelinghe bekent ghemaeckt ghewoorden is/ soo hebben haer twee ander feylen toeghedraghen/ dat namelick vier Persoonen/ van de outste in Rheyndal / twee teghen malkander / in den tweeden ende derden graet der Maeghschap/ ende twee inden derden ende vierden der Bloetvrientschap vereenicht / oock St. Gallische laeghe gherichts Onderdanen / maer nochtans in der Eedt-ghenooten Hoocheyt evenghelijck gheseten hebben/ in't jaer 1630. voor het Suyrische Consistorium ghekomen sijn/ om dispensation aenghehouden/ datse echte lieden mochten zijn/ 't welcke sy oock verkregen hebben/welcker sake hem den Abt oock evenghelijck heeft aenghetrocken/eensdeels aen die voornoemde persoonē/deur middel des Rhijndaelschen Landtvooghts / aen welcke hy van den 5 Catholischen plaetsen een bevel van dies weghen ghegheven heeft / die selve oock als der Catholischen toeghedaen / sulckx aenghenomen ende uptgheright hadde/ ende het bevel der stadt Suyrich in desen verhindert ende te rugghe gheset heeft/met de ander plaetsen pluraliter hem ontschuldighende / die echtelicke Bywooninghe afgestrickt en verboden heeft: oock anders deels/dewyle dese Persoonen Euangelische dienaers/ die deur een Burger van Suyrich haer ghewesen sijn/ende het hier mede wel doen konnen en passeren mocht/ hen eenen bystant aenden Consistorio aldaer bewesen/ hy den selven van des weghen/den dienaer van sijn gagie afgheset heeft / ende hier mede der stadt Suyrich haer Houwelicke gherichten voeghelichept/ oock in't Rheyndal benomen/ maer hem selven in Collatur saecken teghen het oude herkomen/ ende die oeffeninghe hem al te vele heeft onderwonden / in deser ghestalt hy te gheljck den Predicanten / hoe sy haer houden moesten / maete ende ordinantie voorgheschreven heeft / ende als het hem niet t'ontraden was / soo verre ghekomen is / dat hy die Kercke tot het voornoemde Altstetten / den Euangelischen tot haer ghebruyck/ opentlick dede toeslupten en vernaghelen.

1632.

Als nu hier op dese saecken op eene van des Turgous ende Rheyndals regierende vergaderde plaetsen in der stadt Vrouwenveldt in Novembr. 1630. ghehouden Dach-stellinghe aldaer verhaelt werden/ende den Abt des rechtens over beyde Puncten / dat naemelick sijne Gherichts-onderdanen in Turgouw ende Rheyndal van beyde Religien / gheljck voor der Religions reformatie gebruyckelick was/ het Constantische Consistorium alleene besoecken souden: desgheljcken dat hem dat Collatur-recht over de Euangelische Predikers diensten/ soo wel behoorden soude / als over de Catholische begheert is: Item / den Bisschop van Konstans als Ordinarius, sijnen Ghesante aldaer oock ghehadt heeft/ onder't pretext den Abt in Matrimonialischen saecken gheenen ingrijp te ghedulden: Die Onderdanen hier en teghens / ende de stadt Suyrich met t'samen die Euangelische Afghesanten van Glarus

ende

1632. ende Appensel ghebeden hebben / dat het tot hier toe der bevrÿdinghe halven / in sÿn oude herkomen ende oeffeninghe eenvoudich soude blÿven / ende sulckx soude toeghelaten werden / met bekent-makinge dat het gheen tÿdt noch plaetse was om recht te spreecken / oock dien Landtsdach of Dach-stellinghe daerom niet uptgheschreven is gheworden: Doen hebben die 5 Catholische Plaetsen een bysonder rechtelicke bekentenisse ghedaen / daer deur die besoeckinghe des Supzischen Consistorij den Euangelischen Onderdanen in beyde Lantschappen des Turgouws ende Rhÿndals / allen in't ghemeyn / ende niet alleen den Abt tot Sinte Gallen Gherichts-genooten aengaet: maer het Collatur-recht in den Over-rhÿndalschen Predicker diensten / den Godtshupse St. Gallen absolutè te bekennen: Hier mede den Abt alles wat hy begheert / den Bisschop oock een meerders als hy selfs pretenderen dorste / toeghesept / ende beyde Pzelaten om sulcken bekenteniss / on-aenghesien die stadt Supzich ende der Euangelische Ghesanten der Stadt Glarus daer tegens ernstelick pzotesteerden; ende des Eedt-ghenoodtischen Rechtens in kracht der Verbontenisse begheert hebben / Brief ende Seghel tot onderhout; terstont tot die publiceringe aldaer getreden / ende te exequeren onderstaen is ghewozden. Van sulcken kennisse weghe als nu / is upt den tweevuldighen vooz sich selfs ghenoeghsamen verbitterden twist / een derde tweedzacht gewozden; oversulckx die van Supzich den 5 Plaetsen der Competents na de meeste stemmen in Religions-saecken te judiceren niet toestaen willen / daer upt dan die selve / niet meer met den Abt van St. Galle / noch den Bisschop van Constants meynden te doene te hebben / het eene / en die 5 Plaetsen nae 't anderdeel directè aen malkander ghewassen / ende is het derde ghemoveerde Punct / als by beyde deelen het voornaemste het eerste ende ghevaerlickste ghewozden. Den 5 Plaetsen was het voortaen te doen / om haer uptterste gheinterresseerde reputatie; die wilden oock als vijf Plaetsen in desen met Supzich ghemeyn hebbende Heerschappye niet even so veel recht ende ghevoeghlickheydt hebben / als een enckel plaetse / ende hielden sulcken sake vooz so klaer ende onbisputeerlick / dat sy meyndē niet schuldich te sÿne / het selve gherechtelicke Compromis te onderwerpen: Hier by waren sy deur het geluckich succes der Catholische Liga in Duytslant / welcke doen ter tÿdt als oock dat voortdzÿvende ghetuymel / en in vooz deringhe der Gheestelicke goederen in swanghe ginck / aen 't hoochste waeren / ende men daer voorgehouden heeft / dat die voorsz plaetsen / upt verdziet van den Abt van Sinte Galle / die saecke communicatio concilio met den Ligisten vooz de handt ghenomen hadde / den Abt daer deur seer opgheblasen was / ende dien handel meynde tot hem te hebben. Die stad Supzich wapde / 't is waer / dien boosen wint in't naebuyrighe Duytslant / maer wanneer sy bedacht hadde / dat dese forme van judiceren na der pluralitept der Chatolischen plaetsen haer stemmen / nevens den Land- ende Religions-vzede / die beyde Religionen met gheliicker mate bevrÿde / eñ daerom oock desselven uptdzucksel in de letter aen beyde zÿden opgetyckent / alleen tot twee parthÿen make / daer onder die 5. Plaetsen te samen / als alle eene Religie toegedaen / die eene: desgelÿcken aen den rechten ende het vernuft / dewÿle yder mensche tot sÿn Religie sonderlinge gepassioneert zy / niet bestaen moghe / ende dat daer deur hare Religie alle gelÿck moeste uptghedelght werden; nevens dien hare tesamen-hebbende voorouders verbondteniss / ende voornoemde Landtsvzede uptdzuckelick betoonen / dat in voorvallende twistigheden / men malkander verdzaghen soude. Hebben sy doenlicker gheachtet / subitaneam mortem cum spe victoriæ; te periteliteren / weder lentæ, maer certissimæ te verwachten: Alsoo Godt ende hare sake liever betrouwen / ende daer die 5. Plaetsen hun des rechtens niet toegestaen hebben te volharden / ende daer by van hare vermeynde kenniss ende Judicatoors pzetensie / veel wepniger des niet-te-min afstaen wilden / maer eer die extrema te laten voorgaen: Alsoo rustede men hem daer toe nae Landts-ghebzuyck tot beyde deelen. 1632.

De Catholische plaetsen schzeven oock daerom tot de voornaemste Catholische Potentaten ende Vorsten: Dat dede tegen sommige van de selve oock de stadt Zupzigh / ende niet minder tegen eenige harer Religie toegedane / ten deele ad Justificationem causæ suæ, ten deele oock om der selven Authozitept ende krachtige middelen te genieten mochten hebben. Maer hier-en-tusschen hebben die overighe Eed-ghenooten in die sake yverigh ende ernstelick ghewzorght / ende zÿn die dagh-stellinghen ten deele van de 13. Plaetsen / ten deele van den gantschen Eed-genootischen lichame ende groote Verbondteniss / namelick oock den vereenighden / vele ghehouden / op welcke van beyde parthÿen die saken heftigh gepzoponeert / bedisputeert / ghedefendeert ende ghetracteert zÿn ghewozden / maer alles sonder vzucht: tot dat eyndelick die gantsche strÿdighepdt / nae dien weghe / daer toe haer Verbondt in diergelÿcken gevalle haer wÿst ende onderrichtet / ende nae der stadt Zupzich haer begheeren / op vier Wet- ofte Schept-richters / twee Evangelische / ende twee Catholische tot een uptspzake gestelt zÿn gewozden: In wat mate ende ghestalte die selve bestaen hebben / dat is upt dese hier-na-ghestelde volkomene Coppe volkomelick te sien:

Wy onderschzeven nae benoemde / Frans Lodewÿck van Erlach / Vzyheere tot Spitz / Overste ende Oudtsten Schout-Heere der stadt Bern in Twitserlandt / Hans Rudolf Fesch / Overste Opsiender der stadt Basel / Den Wel-Edelen / gestrengen / Eerentfesten / Voorsichtigen / Wÿsen / onseren Hoogh-gheeerden / Groot-gunstighen Heeren / Heeren Burghermeyster ende Raedt der stadt Zuprich in Twitserlant: Ende wy Johan Danielsz. van Montenach / Ridder / Mede-heere der Vzye Heerschappye Pont / des Raets der Stadt Fryburgh / ende Johan Jacob van Staal / des Raedts der stadt Solothurn / den Wel-Edelen / Ghestrengen / Vzomen / Voorsichtigen / onseren Hoogh-gheeerden / Grootgunstigen Heeren / Heeren Schouten / Landt-Amptman ende Raedt der 5. Catholische plaetsen / namelick Lucern / Vzy / Schweytz / Onderwalden ende Zug / In dese navolgende saecke aen beyde zÿden verkozene Schepdtrichters ende Wetstelders / doen kondt / ende

1632. maken kenbaer aen een yder met desen Brief/ nae dat by der Dagh-stellinghe/ der Badischer Jaer-rekeninghe/ des Jaers 1630. nevens andere upt beweginge van eenige tegenparthijen upt den nederen/ lagen Voorstelicken S. Gallischen Gerichten in Turgauw ende Rhijndal/ een Conferentie nae Vrouwen-felt aengheslelt is gheworden / heeft hem eenighe dwalinge ende tweedracht verheven tusschen die voor-heen-gemelte beyde parthijen/ namelick/ die van de stadt Tuyrich als klagers ter eender zijden/ ende Lucern/ Vry/ Schweptz/ Onderwalden ende Zugh/ beklaeghde ter ander zijden / beroerende dat voortsetten / vermeerderen ende kennissen in Religions ende Land-vredens saken/ in gemeene Vooghdyen des Turgouwers ende Rhijndals; ende of derselve Evangelische Onderdanen in Echtenstate voor dē Choor-gerichte van Constantz/ ofte der stadt Tuyrich/ Recht/ geven ende nemen souden: Desghelijcks of die Collaturen ofte Kercken-wetten in't Over-Rhijndal hare Furstl. Genad. Heeren Prelaten tot S. Gallen/ ofte der Evangelischer Onderdanen/ den eynden toegehoorigh zijn sullen: ende alreede van den Wel-gemelten voorigen Heeren der 5. Plaetsen / een kennisse van den 19 Augusti ende 29 Octobr. des Jaers 1630. tot Frauwen-felt ghepasseert/ die de stadt Tuyrich wedersproken/ ende sich der selver hoogh beswaert/ als daer deur hares geloofs-genooten aen der Religion verhinderinge/ eñ nadeel geschiet is/ daerom wy dan op haer tesamentlick geswore bondt-genooten ende Landtsvrede te richten in dese saecken verkoren zijn/ ende hun alhier tot Baden in den Ergover Rechts-dagh / voor ons aengheslelt / ende sy aen beyden zijden/ alsoo deur haer volmachtighe Ghewelt-hebbers/ ende Gesandten voor ons verschenen zijn. Wanneer nu in dese saken wel onderschepdelick van allen plaetsen ende bevrientschapte ghehoudene Landts-daghen gehandelt is gworden/ ende also op haer klagen/ antwoorden/ redenen ende weder-redenen/ eenigh beschept van ons is uptghegaen. Soo hebben wy die Richters ende Wet-stelders/ eenen anderen Rechts-dagh / den 20. ende 30. Augusti/ hun alhier tot Baden voor ons aengestelt/ ende beyde parthijen voor ons gevoordert/ ende haer Ernst-vriendelick ende Eedtghenootisch / ons naemaels goedighlick in te sien/ middelen ende handelen laten/ op dat wy des swaren lastes des recht-spreckens verlost ende ghevrijt zijn mochten: 't welcke sy niet alleene ons / onseren Heeren ende Oversten/ maer ock op begeeren harer Alder-Chrisielicksten Coninglicken Majestaet tot Vranckrijck ende Navarre / onses Alder-ghenadighsten Heeren ende Bondtgenooten / ende desselven Extraordinari Ambassadeur in der Eedtgenootschap ende Verbontenisse Hare Furstl. Genad. Heeren Hertogen van Rohan, ock afgheordineerden Coninclicken Secretario ende Taelman/ den Edelen eñ Gerentfesten Hooftman Jacob van Staffis / Heeren tot Mollandijn / in bysonderen respect, hooghster Eeren ende welghevallen bewilliget ende toeghelaten/ daer upt wy op den 19. der Maendt Augusti / laetst hier te voozen gevolghde verklaringe ende middelen in goedelicker handelinghe ghestelt/ de selvige van beyde parthijen (om dat sy dat-mael na haren wille ende aenneminge halven/ niet genoeghsaem onderricht zijn gheweest) haren Heeren ende Oversten/ allesints tot eyndtlicke verklaringhe daer te doen/ ende te rechte te vrenghen/ daer dan volghens op den voornoemden 20. ende 30. Augusti / die ghemelte beyde parthijen met volmachtigen gewelt ende bevel/ afgheordineerde Ghesandten/ Heeren/ als van Tuyrich/ Henrich Brom/ Burghmeester / Salomon Hirzel/ Ontfanghер ende des Raedts/ ende Hans Georg Grebel/ Stadts-schrijver: Soo ock van Lucern / Oversten Heynrich Fleckenstein/ Ridder ende Baender-heere des Raets: Van Vry / Johan Heynrich ter Fonteynen/ Oudt Landts-amptman ende Overste van Schweptz / Johan Sebastiaen / Overste Vrogh/ Landtman van Onderwalden/ Sebastiaen Wurtz / Landtman ende Baenderheere in den name van de bovenste ende nederste Kernwalde / ende Hooftman Beatt tot Lauben / Amptman der Stadt ende Ampts Zug aller wegen/ in harer Heeren ende Oversten name/ kracht en vermogen/ medegebrachten gewelt eñ bevelen ter hooghsten respecte/ eeren ende welghevallen/ als boven staet/ aenghedupde hier-na beschrevene middelen hares inhouts in wijse ende forme / ghelijck daer op volght ende aenghenomen is / ock waerachtigh ende vast te houden / belovende/ ende die selve lupden aldus:

1632.

Ten eersten/ sal ende mach/ ofte vermoghen die Gheloofs-bekentenissen onserer ghetrouwen/ lieven Eedt-ghenooten der Stadt Tuyrich / in den ghemeenen Heerschapppen des Turgouwens ende Rhijnhouts/ in alle voorvallende Saken/ Handelinghen ende Kennissen / Richten ende Oordeelen / ende voorder ende voorder blijven ende zijn / ghelijck van onseren Voor-ouders herkomen: Maer soo verre daer dwalinghe ende tweedracht van den voorsz. Evangelischen Religions ende gheloofs-saken/ ofte des selven noodtwendigen aenhanck / daer van in den Landt-vrede gheen genoeghsame verklaringe te vinden is/ haer toedraghen mochten/ soo en sal daer geen oordeel in die selve gevelt/ maer sulcker tweedrachten halven/ een vriendelicke over-een-komste ghetroffen werden: En in ghevalle gheen vriendelick accoort in't eerste en kan standt grijpen / soo sullen ende mogen sy daer na/ van ende upt haer selfs vermogen/ van wegen 't Verbondt ende Landtvredens/ ofte onpartijdige plaetsen van beyde Religionen/ ghelijcke Wet ende Richter zijn/ na ouden gebruyck ende ghecoeffent herkomen verkiesen/ sy goedighlick als rechtelick/ in opgestane tweedracht te ontscheyden.

Dewijle het boven dat ander/ in ander landen gebruyckelick / ende 't ghemeyne vernuft gelijckformigh is/ dat in Houwelicks handelinghen/ een yder van sijn Religion-Richter/ gerichtet ende gheschepden wert/ alsoo sal dat Houwelick-gericht van ghemeyne Onderdanen des Turgouws ende Rhijndals van den

Evan-

1632. Evangelischen tot Supzich / ende Catholischen tot Constants besocht werden: Maer soo die klaghende persoon een Catholische om een Houwelick aen spzeeckt / ende beklaeght / sal sy selve navolghen / ende die voor haren ordentlicken ende Catholischen Richter voornemen: Maer soo verre die beklaeghde persoon de Evangelische Religie toeghedaen is / soo is die selve even-ghelijck voor den Evangelischen Chooz-gerichte ghewoonlick te besoecken ende te beloven. Dese puncten / dewijle wp den toeset der steden Fryburgh ende Solothurn / ons deses wat beswaert vonden / hebben beyde parthyen selfs inghegaen ende toegelaten / ende tegen malkander overwegen ende aengenomen / dat onse lieve Eedt-genooten der 5. Catholischen Plaetsen / soo vele als aen haer staet / selve toegheven ende niet verhinderen willen / soo lange tot haer die Regierende plaetsen behaeghlick zijn / een Settinge of Wet te maken / ende te publiceren / dat beyde Religionen Onderdanen haer met malkander niet meer Echtelick bevzienden sullen.

Den Over-Rhijntalischen Evangelischen Gemeynten / van dies weghen den strijdt ontstaen is / die werdt voor 't derde toeghelaten / hare Ziel-sorghers ende Predicanten by den Euangelischen plaetsen / die loffelicke Eedtgenoodtschap te besoecken / dat sy twee Harer Vorstl. Genad. tot S. Gallen / nevens voorschrijvens der plaetsen daer sy ghenomen ende ontfangen werden / dat sy van Echtelick herkomen ende eerbaren tjock zijn / ook voor het Predick-ampt ghe-examineert / ende gheadmitteert / sullen voorstellen / pemandt aen te nemen: Welcke dan Wel-ghemelter Hare Vorstl. Genad. ofte desselven Amptman / die Predicatur met t'samen het toebehoozen / vzyheydt te verleenen / ende die gheloste / welcke van oudts in't gebruyck geweest is / haer aen te nemen moet bewilligt zijn.

Wanneer dan dese verklaringhe / ende goedighlick verdzach / upt trouwhertighepdt / opzecht ende met Eedt-genootischen gemoede van onse voornoemde Schepdt-richteren ende Wet-stelders deur wel-meynenden beslupt / ende af-rede ghegheven / ende opghericht / als meynen / spzeecken / ende willen wp / dat onse ghetrouwe lieve Eedt-ghenooten / soo wel die loffelicke stadt Supzich / als der 5 loffelicke Catholische Plaetsen / die tot hier toe uptghevoerde strijdicheden ende misverstanden / gantschelick sullen verdzaghen: Sy malkander wederom versoenen / ook dat inghevallen mistrouwen wegh nemen: Wat ook daer in ende van wegen deser Tractation, met woozden ende wercken haer verloopen / tot niet / doodt / ende afghedaen zijn: Hier in gelijck als beyde parthyen sich nae haeren tegenwoordighen Rechten ende Gherechticheden in de voorghedachte Heerschappyen des Turgouws ende Rhijnhouts niet begheven / alsoo sal den selven (ende wie hier in voorder interresseret, buyten het verdzagh) sulcks alles aen haeren Hoocheden / Heerlickheden / Regalien ende anderen Gherechticheden / desgheliicken onseren Eed-genootischen Verbonden / Lantvzeden / authentijckschen verdzagh ende afscheyden: Als niet minder der selve wel-herghebzachte reputation ende aensien / onpzejudicerlick ende sonder naedeelichepdt: Naedien ook ons den Schepdt-Richteren ende Wetghevers in aller wegen sonder schade ende onberispelick zijn / in overweginghe / dat wp anders niet ghesocht hebben als ruste / vzede ende vertrouwelicke eenichepdt in onseren lieven Vaderlande loffelicker Eed-genootschap / by desen ghevaerlicken tijden te behouden / en deur Goddelicke ghenade / op onse lieve Naekomers te bzengen ende voozt te planten. Desen allen tot waeren vasten oorkonde / hebben wp Frans Lodewijck van Erlach / Vzyheere tot Spiets / Overste ende Out Schout-Heere der stadt Bern / Hans Rudolff Fesch / Overste toesiender der stadt Basel / Johan Daniel van Montenach / Ridder / des Raets tot Fryburgh / Johan Jacob van Staal / des Raets tot Solothurn / onsere aenghebozene bevzientschapten en by sonderen (doch ons / onseren erfgenamen ende Naekomers sonder schade) aen desen Bzief / deser twee ghelijck-luydende gemaeckt / ende yder parthye eene toe bestelt / laten met onseren aenghebozenen in Seghel daer aen laeten hanghen: Als ook wp beyde ghebedene Schzijvers / als Johan Jacob Siegeler / der Rechtē Doctor / ende deser tijt Stads-Schzijver tot Schafhupsen / ende Maurits Waghenaer / Raet ende Secretarij tot Solothurn / die selvighe met onsen handen onderschzeven. Als dat gheschiede tot Baden in Ergauw dinghsdagh den 28 Augusti / oude stijl / ende 27 Septembz. Nieuwe stijl / in't Jaer nae Chzisti onses lieven Heeren ende Verlossers Saligh-makenden Gheboozte ghetelt 1632.

Johan Jacob Ziegler,

M. Waghner.

Nevens desen soo autentijcken opgherichten Verdzaghs / sijn ook den Bisschop van Constans ende Abt van St. Gallen haere op die eerste Frauwenfeldische bekentenisse / hun van den 5 Catholischen Oozten toeghestelde Bzief ende Seghel weder afghevoozdert ende onnut geacht ghewozden. Ende menich mensche heeft hem over desen upt spzaerk (ende deur den selven tusschen den partijen achter-gehoudene ende afgheseneden dadelickhept) in deser ghestalte hooch verblijdt / dat nae de beseghelinge in Baden / openbare Vzeughde gheschoten / ende Gasterijen ghehouden sijn ghewozden.

Illusische handelinge tusschen Bern ende Solothurn.

Maer so haest en waren de Supzichers met den 5. Plaetsen niet verdzaghen / of daer is tusschē Bern ende Solothurn een ander strijt verweckt ghewozden: Want als ontrent die Herfst-tijdt des jaers 1632. Supzich / Bern / Basel / ende Schafhupsen / een besettinghe van 200 Mannen / in die met haer verbondene stadt Mulhupsen / in Elsaten te schicken sich voozghenomen hebben / so sijn die vander stadt Bern voor haren deel opentlick ghewozvene ende uptgheschickte 50. Soldaten aen eenen Pas / de Clups ghenaemt / welcke waren der stadt Solothurn toebehoozich / ende ook de stadt Bern in kracht niet alleen Eedt-genootischen / ende ghemeyne in 't Verbont / maer ook by sonder Mede-burghers ende Vzoederschap tot hier toe altoos vzy / ende ook sonder berispen openhertich gheweest / ende noch sijn souden / van twee Soloturnsche Amptmannen/

1632. nen/ den vooghden op Bethburgh ende Valckenstepn/welcke deur den Stormslach een getal volcks vergaderden / alsoo aenghegrepen zijn gheworden / datmen hare Lonten alder eerst heeft doen uytblusschen / maer daer nae den eenen Vooght met sijnen volcke haer in een enge ende voordeelige plaetse teghen malkander ghedreven/volghens haer beyde/maer sonderlinghe die van Beghburgh met sijnen volcke den selven gantsch Barbarischer wijse met schieten/houwen ende steken/ soo hitsigh ende pverigh toe-gheset/ dat oock de ghene die over een loopent water daer nae by haer salveeren wilden/ die selve niet verschoont/maer haerder sommighe van een Bruggetjen met Hellebaerden ghequetst / nieuwer dingen/dat sy in't water vielen/eñ ten deele upt onmacht versincken en verdrincken moesten: Maer andere / nae dat die furie voorby was / zijn ten deele gevanckelick aenghenomen/ ten deele anders uytgeplondert/ Item/haer in't gemeyn een maendt gelts of betalinghe afghevoert/ daer toe allerhande onchristelicke daden / ende oneerbare lasteringhen / ende smaet-woorden over haer uytgegoten gheworden. Nu werdt/ 't is waer / dese daedt en booshepdt soo haest niet uytgericht/ of het heeft Solothurn Gesandten na Bern ghesonden/om dese feylen in hem selfs te ondersoecken/ in wat ghestalte en waerom dit geschiet was/maer sonderlinghe hebben sy laten weten / dat het met haeren Overigheden haer voorwetenschap niet gheschiet en is/ en hebben hen ontschuldight/ende het Eedt-genoodtsche Recht teghen die dadelickheydt die de stadt Bern in't tegendeel voor te nemen haer resolveren mochte/ voorghelagen. Bern in't teghendeel / welcke dese daedt als een openbare schandelicke broeder-moort/ Verbondt-breckinge/ Rechts-corrumperinghe gehouden heeft/ deden haer over sulck verloop terstont uytkondighen/ende hebben tot Solothurn gheschreven / dat sy die Oorsakers/ die Stichters en Moordtdadighe persoonen/ nae haer verdienste openbaerlick straffen souden/ om die lasteringen te repareren ende bekent te maken: Den begonnen Maendt-gelden ende afghenomen Gheweer en Wapen/ met ander dingen/nevens afdragē der kosten restitueren/ ende den ghequetsten een remedie schaffen/ als oock haer eygen Wijven ende kinderen sulckx nu verwachtende zijn / sullen Bern sich wijders verklaren/ in't teghendeel sal de oorsaeck van't onheyl haer toe-gemeten werden. Maer als eene antwoort/ die de te voor ghedane ontschuldiginge niet gelijck en was/ ja veel meer het aensien hadde als ware die Overheydt selve met die daedt besmet / volghens is die hittigheydt ende verbitteringe daer upt gheformeert gheworden/ende heeft Bern tegen Solothurn / dewijle haer gantsch Landt / met den Bernischen by-nae rondtomme omringhelt is / die arrest-middelen tot een begin by der handt ghenomen / ende die toe-voeringhe der Victualien/ende Pas toeghesloten. Dit heeft Solothurn terstont met schade en beswaernisse bevonden/ende zijn op beyde zijden stercke wachten teghen malkander aengestelt gheworden.

By sulcken gevaerlicken wesen / hebben de Overste der 11. Plaetsen der Eedt-genoodtschap niet naeghelaten/haer terstont met dese sake te bemoepen met grooten ernst / alsoo dat gelijck na malkander/ drie verscheyden Badische Landts-daghen ghestelt ende ghehouden werden/in Octob. Novemb. ende Januario/ Daer op de eerste Heer Hertogh van Rohan/ in den name der Coningl. Majest. in Vranckrijck / upt Grauwbundten af-repsde / ende hem in Persoon aldaer vervoeght heeft / tot den anderen eenen aensienlicken Gedeputeerden geschickt: Maer by den derden Landts-dagh heeft hem de Fransoysche Ordinari Ambassadeur in't voornoemde verbondtenis den Heer du Landè bevonden. Aesens ende naedenckens weerdigh is het/die vermaninge die de Hoogh-ghemelte Hertogh/ in die 13. Oortische vergaderinge ghedaen heeft: Gheljck als ick/ seyde hy / met een bysonder vreughde bericht ben gheworden / van het accoort over des Turgouws ende Rhijndalschen handels/ alsoo verstaen ick nu met bysonder bedroefnisse/ wat tusschen den Heeren van Bern ende Solothurn gepasseert is: 't Welcke in desen soo veel te meer te beklagen is/dat het even op die tijdt geschiet is/ doen het by een peghelick het aensien hadde/of uwe Republique bevont hem in sulcken stant/dat deur hare eenighepdt ende goede verstandenisse/ sy haer lichtelick in vreden / teghen alle onruste ende onghelegentheden / met welcke uwe Nabuyren in't ghemeyn overladen zijn / souden behouden mogen: Dit is de voornaemste oorsaeck/die my beweghet heeft een repse tot u aen te nemen/ om die geinterresseerde parthijen in den name harer Aller-Christelickste Majestept mijns Heeren te vermanen/dat sy op beyde zijden alle Passionen ende pver te rugghe setten / op dat op de eene zijde/men hem der ontschuldiginge niet te vele ghebruycke/ende op die ander zijde die ghevoelickheden niet alsoo hitsigh in't werck en stelle / dat daer deur allen vrede den wegh afgesneden werde: Maer dat veel meer sy-lieden hun hare oude voorsichtigheydt in deser gestalte gebruycken/ dat desen verdrietigen handel/nae de ghebruycken en weghen die uwe Voorvaders in verscheyden strijdighheden die hem tusschen haer heeft toegedragen/ roemlick geoeffent ende neder gelepdt hebben/ ende deur middel van accoort/allen twist hebben wech genomen. Want daer en is niet gewissers/ dan dat alle ende een yder standt hem deur sijn Wetten/die sy haer selven voorschrijven/ alderbest behouden werden/ ende dat hoe meer sy van die selve af wijcken / hoe heftiger sy daer deur haer verderf ende onheyl beoorsaecken: 't welck de exempelen uwes standes selve ghenoeghsaem betupghen: Oversulckx ghy na aflegginge der innerlicke of Inlandtsche krijgen/ nu van een hondert jaren herrewaert/ deur de voornoemde ghebruycken ende gewoonheden soo gheluckSaligh / ende by alle Menschen in sulcken grooten aensien geweest zijt / dat ghy van den Hooghsten Potentaten in der Christenheydt/ seer gheachtet/ghe-eert ende uwe vriendtschap gesocht is geworden. Oversulckx ghy het ten ongoede niet en moet opnemen/ als ick u vertoone/ dat gheljck als onder den menschen geen gevoelicker sake sy/ ende daer deur tusschen u. l. lichtelick een verbitteringe kan opwassen / dan alleen die Religion: Alsoo ghy op die hitsighe Raden ende aensprecken / die onder sulcken schijn teghen u geschieden/ wel in acht moet nemen/ ende het leven uwer vrome Voor-ouders/die deur haren

1632.

1632. ren vreedsamen wandel ende goedt betrouwen tot malkander/u. l. den gerusten vrijen stant/ daer in ghy u bevindet / hebben naeghelaten/ veel te meer in acht te nemen / oorsaeck hebbet: als die bewegingen der gene / diens fondament anders niet en is/dan een ydelen yver/ ende haer selfs eygen bate. Die Almachtighe Godt en werdt sijn werck niet ghevoordert deur sulcken middel en dienst / alsoo dat wy veel meer deur eenen goeden oprechtigen wandel ende leven te kennen gheven sullen/ dat wy rechte en ware Chrijstenen zijn: Dat ick my op dit Punct om eenige oorsake wille ophoude/is die oorsaecke/ hoogh ende wel-geachte Heeren / op dat ick u te kennen gheve het onderscheydt des goeden heylsamen Raedts / die u de Coninck mijn Heere doet mede deelen/ teghen ander aenstichtinghen / die u gheerne onder den schijn der Religion tot den extremitepten / ende eenen oproer beweghen wilden: Ende over-sulcks sy tot der gantsche Chrijstenheyt / van weghen hares bysonderen hoochmoets / het Catholische gheloove in't uptterste perijckel setten/ so gants niet in haer quaet nae spreken het Gheestelicke Hooft haarer Kercken / noch den Alder-Chrijstelickste Koninck verschoonen / of schoon de sulcke alles / dat in haer vermoghen is / aenwenden/ het gene wat deur andere verdorven wert/ wederom te recht te brenghen.

Ende daer en is op dese tijdt voor den Catholischen gheloove in de Duytsche Landen gheen meerder sekerheydt/ dan dat sy haer begeven onder die protection van Hare Majest. welcke een sulcken sorghe voor het Catholijcke gheloove draeght/ dat de Vorsten en Standen van contrarie Religie / enckelick van hares respects weghe/ die selve oock in sulcke Plaetsen en Oorthen die van hem verovert werden/ vrijghelaeten werden: alsoo dat sonder Hare Majestepts yver ende sorghe/ die selve Religion veel meer lyden soude. Hare Aller-Chrijstelickste Majestept is een Vorst die geen laster aen hem heeft/ ende met alle deughden in sulcker ghestalte begaeft is/ dat sy hare dapperheydt en vermoghen alleen tot behoudinge harer goeden Vrienden ende Bondt-genooten aenwendet. My en twijffelt niet/ dat de sulcke die de eere verkrijghen in Haere Majest. kennisse te komen/ sich verwonderen sullen / dat desselven roem / ick niet grooters in desen ghevalle uptbreyden konde / maer desselven voortreffelicken ende hooch-loffelickſten Name inde gantsche wyde Werelt / deur sijn Heropsche daden bekent sijn / en laete my niet hooghers vertoonen. Ende ghy Hooghe ende Wel-geachte Heeren/ sult oock met recht by de teghenwoordige occasionen Harer Majest. teghen u dragende sorghe bekennen: Indien/ als de selve uyt eenen / harer deur eyghene boden vande Catholische plaetsen afghesonden schrijvens verstandighet worden / in wat sorge die selve stonden/ het mochte vande optreckenden Keyserschen eñ Sweedschen Krijghsvolcke aen die Oedt-genoodtsche grensen/ haren alghemeenen wel- ende rustandt eenighe ongelegenthept toegevoegt werden/ Hooghstghemelter Hare Majestept biddende / sich te interponeren, dat die deur den Koninck van Sweden / tegen den gantschen Oedt-genootischen lichaeme aenghebrachte Neutralitept/ deur haer hooch aensienlickes middel / dadelick bevesticht werde: Hare Majestept alsoo haest my ende den Heere Landè, Ordinari-Ambassadeur / in Graubunten bevel ghegheven heeft / een sulcke nutteliche saecke / van dese gants loffelicke Oedt-ghenoodtschap te procureren/ ende ons die forme ende middelen selve u. l. ten goede doet bereycken/ met u te spreken / oock tot dien selven eynde herrewaers over / ons hare bysonder Instructionen ende bevelen uptgaen laten. Jn't overighe en sal ick u niets verbergen / dat/ nadien Hare Majest. die onruste in haren Rijcke gheluckich ghestillet / dat sy oock soo veel te meer gelegenthepdt hebben soude/ die uptlandische saecken in acht te nemen/ Daer op ick my dan versekere/ ghy in verghetenthepdt niet en sult ghestelt werden/ maer bespeuren/ dat met den eersten/u.l. satisfaction sal ghegheven werden / deur desselven Ambassadeur Ordinari, dewelcke/ so u bekent is / alreede voor eenighe tijdt ghenaemt is/ ende tot hier toe alleen van weghen hooger ende menichvuldighe saecken / die Hare Majestept in den Rijcke hadde / opghehouden is gheworden. Voor mijn particulier persoon/ sult ghy met den wercken/ eñ niet inden woorden speuren / dat ick met ware trouwe / ende met oprechter herten ben / uwe wel-gheaffectioneerde dienaer. 1632.

Gheljck nu van der Fransoysscher syden sterck in dese saecke gewrocht is / also is oock op het deel der Oedt-ghenooten gheschiet / op dat die saecke tot een openbare Krijgh niet en soude uptbreken: Daer sijn oock van deswegh in den ghemeenen name/ Ghesanten van 6 Plaetsen/ als Zurych/ Lucern/ Sug/ Basel/ Fryburgh ende Schafhupsen / nae Bern ende Solothurn gesonden / oock van die selve kennisse willen nemen/hoe dese saecken verloopen waren / ende nae ooghenschijn daer van kennisse genomen geworden. Solothurn/dat hem tegen Bern te swack kende/ ende die sake geern goedighlick ghesien hadden datmen die soude vereenighen / wilde den uptspraeck den ongemoeyden plaetsen overgeven en vertrouwen/ Maer Bern/alsoo die niet ghereselveert waren te accorderen/ alsmen haer hier in wilde beschuldigen: Dat Solothurn/ gelijck sy van Goddelicken bevels/ niet alleen/ende van Overighepdts wege schuldigh waren / maer oock in kracht der bysonder vereeninginge/ het Richterlicke Ampt selve vertreden souden: maer sulcks sy seer beswaerlick ende supr aennemen konden/also dat of schoon van de voornoemde ongheinterresseerde plaetsen / sy daer henen oock ghewesen werden/ van haer nochtans tegen den daderen een Oordeel ghevelt is geworden/ welcker hem Bern niet liet genoegen/ maer in Januario voor de vergaderinge der gemeene Oedt-ghenoodtschap dese Protestatie gedaen hebben: Soo verre Solothurn die gevelde oordeelen/ niet onvermijdelick wil verbeteren/sy het Berner Verbont ende Burger-rechts-brief alsoo gequetst ende gebroken cancelleren / ende die doode Boeck-letter hen overgeben souden/ sepden hun oock sulcks op/ ende werden sy voortaen voor brent ghehouden/ wat onruste en onhepl oock toekomstigh daer upt ontstaen soude / sullen sy het selve te verantwoorden hebben / als welcke die schuldighe niet bestraffen wilden / op dat den onschuldigen verschoont werde. Daer teghens heeft Solothurn / ende dat die ongheinterresseerde

1632. seerde Plaetsen hun den swaeren last/ gheljck sy seyden/ der Iudicatur afnemen wilden/ naedemael sy der stadt Bern tot ghenoeghen niet wel souden oordeelen konnen: Bern bleef by de ghedane Protestatie, maer beyde deelen yder voor hem selven/ besochten ende vermaenden die overige plaetsen in kracht des Verbondts/ om bystandt en hulpe/ alsoo is eyndelick die van Solothurn den wech/ daer op sy hen houden souden/ ghewesen ghewoorden/ deur eene van den elf ongheinterresseerde Plaetsen ghemaecktes Project, met de naevolghende woorden vervattet:

Dat naemelick onsen ghetrouwen lieven Eedt-genooten/ der loffelicke stad Bern/ Harer Aller-Chrystelickste Majest. tot Vranckryck/ etc. ook onseren aller weghen ghenadighen Heeren ende Overste tot onser eeren ende welghevallen/ ende tot bestandighe onderhoudinghe des alghemeenen Eedt-ghenootischen wesens/ handels ende wandels/ die aengelepde Arresten ende Verbodt weder wech te nemen ende t' ontbinden/ die onghewoonlicke wachten afstellen/ ende die Passen ende Weghen openen sullen.

Soo vele dan hare hebbende beswaernissen over die oordeelen die ook van onsen lieven Eedt-ghenooten van Solothurn/ van wegen des Clupsischen handels/ ghevellet/ aengaet/ soo is onsere der elf ongheinterresseerde plaetsen goet bevinden ende noodtwendich achten/ dat tot verbeteringe des meerderen verstandts verlichtinghe/ maer sonderlinghe op dat daer deur wederom ruste/ ende Mede-burgherlicke vertrouwelickheydt vast ghemaeckt werde.

Dat onserer Eedt-ghenoodtschap der stadt Solothurn ghewesene Burger- ende Vooght tot Beghburgh Philip van Rol/ binnen die bestemde tijdt van 101. jaren/ sijns bannissements van sijner Overheydt gheen beghenadiginghe mochte verkrijghen/ ende soo hy in de eene ofte ander plaetsen der Eedt-ghenoodtschap bevonden werde/ men hem aengrijpen mochte: Het zy nae die begheerende plaetse/ nae ghemeenen/ ook Eedt-ghenoodtschaps ghebruyck ende herkomen/ op een revers bestelt/ ofte tot hem als eenen wetentlicken dader ook Veroorsaecker van die ghevolghde doodt-slaghen ende gemepne vredes-verstoorder/ den Rechten gheljckformich gheproceedeert ende gherichtet werden/ Ten waere dan saecke/ dat hy by onsen lieven Eedt-ghenooten der loffelicke stadt Bern/ in 't kort ofte langh versoeninge ende bewilliginghe verkrijgen mochte/ nochtans dat sijn have ende goet der Overheydt gheconfisceert ende aen haer verbeurt sal sijn.

Urs Fonteyn/ gewesene Vooght van Valckesteyn betreffende/ sal neffens de Bandiseringhe der 6 jaeren ende confiscation sijner goederen/ nae verloop der selve/ tot gheen Eerenampt gebruyckt werden/ hy en verwerve dan te voozen van die lofl icke stadt Bern/ ghenade ende bewilliginghe.

Henssel/ des gewesenen Voochts van Beghburghs dienaer betreffende/ als ook een eerste aenbangher/ oorsaker ende dader/ sal in eeuwicheyt gebannen sijn/ ende waer hy betrapt kan werden/ nae den Keyserlicken Rechten gheproceedeert/ ende tot hem gherícht sullen werden.

De ghene die op't Staket ofte Bruggetjen 1632.
ghestaen heeft/ ende gantsch onbarmhertigh met Hellebaerden ende Spiessen toe-gesteken/ gehouwen/ ende andere in't water ghequetst/ ofte weerloose beschadight heeft ofte ongebracht/ de selve weten aen te brengen/ die sullen van onsen lieven Eedt-genooten der stadt Solothurn begaeft ende opghenomen werden/ maer die Boosdaders in den gront ghelepdt/ ende soo het van nooden is/ pijnlick ge-examineert/ ende na yders misdaedt ende fept na den Rechten/ van hen/ onseren Eedt-ghenooten der stadt Solothurn/ tot een exempel gestraft werden: Ende die de andere aenbrenghen sullen/ die de smadelicke ende argherlicke woorden hebben uptghewozpen/ sullen inde stadt Solothurn in't bywesen onser Eedt-ghenooten der stadt Bern/ haerder afgheordineerde boodtschap/ nae haer welghevallen en believen wil/ de schuldighe opentlick tot wederroep/ nae vermogen ghedwongen sullen werden.

Wat nu die restitutie ende satisfactie betreft/ sullen onse ghetrouwe/ lieve Eedt-ghenooten der stadt Bern/ een specification harer gantscher uytvoeringhe/ deshalven overgheven/ ende nae billicke afmetinghe der elf ongheinterresseerde plaetsen/ van onsen lieven Eedtghenooten der stadt Solothurn/ ende loffelicke stadt Bern/ tot bewijs van beyde proscribeerde Vooghden haers confisceerden goets/ volkomene uptsettinghe gedaen werden: Ten ware dan saecke/ dat hun liever waere hem vriendelick ofte nae den Burgherlicken Rechten/ anders te vereenighen/ 't welcke haer vry staen soude.

Nochtans sal dit alles by den loffelicken steden aen haer toeghehoorende Recht ende Gherechticheden/ Hooghen aensien/ Standt ende Wesen/ ook haren te-samen-hebbenden Verbontenissen/ Burgh-rechten/ Broederschappen/ Verdrach ende afscheyden/ in alle wegen sonder naedeel/ ende sonder werhnemen/ ende onverwisselick sijn/ ende wat by dese handelinge ende daer nae/ soo Schriftelick als mondelick ghepasseert is/ ofte anders voor eerloose ongoede woorden mochten op de eene ende ander syde uptghewozpen sijn gewoorden/ wechghenomen/ voortaen doodt en vergheten sijn/ ende sy malkander voor goet vriendt/ Lijfs-Eedt-ghenooten/ Mede-burgers ende Broeders heeten sullen/ sijn ende blyven/ ende van desen gheensins meer teghen malkanderen ten arghsten pets ghedencken.

Tot de voorsz vasthoudinghe ende nu exequeringe deser ghepresenteerde middelen/ beyder tweedrachtighe Steden/ nae vermoghen/ is die Gesandtschap vanden 6 Plaetsen/ met t'samen den Heeren Fransopschen Ambassadeur du Landè, weder daer henen ghereden/ ende hebben/ 't is waer/ dese beloften ende vereenigingen der Execution van Solothurn ontfanghen/ maer dewyle dat selve gheljckformich teghen den Hooft-saecken haer exemplaer niet ghepresenteert is ghewoorden/ soo en wilde Bern der harighe ontschuldichs vergoten bloedts/ soo gheringhe niet achten/ dat sy sich met sulcken oordeel souden laeten ghenoeghen; alsoo eyndelicken Solothurn sommighe vande selvighe/ hoe smertelick het ook toeginck/ vanden leven ter doodt heeft laeten richten.

Ende

1632. Ende nae sulcker / hebben beyde Steden een Conferentie der voorsz saecken wille voor haer selven aengheset ende ghehouden / waer by de stadt Bern des kostens halven ende anders tot meerder satisfactie voor hen gheschiet is / ende hier mede wert oock dese strijdt afgelepdt ende verdraghen.

Religions beswaerlickheden der Evangelische onderdanen in Turgouw / ende Rhijndal.

Noch een sake alleen / soo 't scheen / was tot aenstellinge eener volkomen verstandenisse in der Eedt-ghenoodtschap overigh / welcke sweefde tusschen der stadt Zurzich / ende die 5. Roomsche Catholische Plaetsen / Lucern / Vry / Sweytz / Onderwalden ende Zug / namelick die afschaffinge der Evangelische gemeene Onderdanen / in de voornoemde beyde Landtschappen van Turgouw ende Rhijnhouts aengaende Religions-beswaernissen / daerom oock kortz hier na van den 8. Regierende plaetsen / in de voorsz. Landtschappen / namelick Zurzich / den eerstgemelten 5. plaetsen Glarus ende Appensel / een bysonder Conferentie in de stadt Baden aengelepdt geworden / waer op men voorder / een ander tot Vrouwen-felt in Turgouw selve te houden / besloten hadde / oversulcks niet alleen aldaer gehouden is / maer het hebben hun die Ghesanten voorders oock in't Rhijndal begheven. Ende zijn die beswaernissen in beyde Landtschappen substantialick daer toe ghekomen: dat aen't eene deel haer plaetsen / die oock Evangelische Pastoren zijn / die selve van haren Collatoren ende Inkomsten / met veranderinghe der Religie in Preken ende bidden halven / contrarie bewegingen geschiet zijn / oock van den middelen om te leven / wat den Landt-vrede vermochte / tot hare noodtwendige onderhoudinge niet gevolght en is: Die houdinge der Kinder-leere ende Lijck-predicatien verboden / een onbedonghen ghebruyck der Klocken ter rechte bequame en bestemder tijdt / tot uptrichtinge des Godsdienstes / hen ende den toehoorders / verboden werde. Maer aen die plaetsen / waren in de Hooft-kercken geen Evangelische Leeraers ofte Predicanten / ende noch Evangelische Predicatie-kinders zijn / de selve gheljck men den Catholischen in vele Evangelische diensten / oock nieuwe Priesters geven moeste / sulcke haer eyghen ziel-sorgers te hebben / niet alleene niet willen ghedulden / maer oock die aenhoozinghe der Predicatien ende uptrichtinghe des aenhangenden Godtsdienstes in de naebuyrighe plaetsen niet meer vry laten ende consequenter onder het pretext der Kercken-diensten / die Echt-insettinghe / ofte Houwelickx-aenseggingen ende Kinder-doop / deur die Catholische Priesters uptrichten laten / oock der Vroey-Vrouwen ende Supgh-Minnen Kinder-doop op verschijnende Kranckheydt; die onghedoopte afghestorvene lieve Kinderkens / maer aen oneerlicke plaetsen / ja gantsch tot de Melaetschen ofte Lepzoos huysen te begraven: Desgheljcken hen ende andere den hoet afnemen ende nederknielen / wanneer men lupdet: Den ledighganck op nieuw ingheselde Vyer-dagen ende andere haer Religie / onghehoorder saken verboden worden / en met den overtreders / wanneer sy Evangelisch waren / ernstelinck ghehandelt / noch met de gene die het na haer meyninge na conscientie noch doen souden. Daer toe komt het voordeel-soecken / ist niet een gantsche uptsluptinghe der Evangelischen in den Kercken / goederen: Item / in Eere ende Ampten: Die invoeringe der Spaensche Inquisitie, beroerende sozme der heymelijcker kennissen aenneminge: ende datmen de Evangelische met mondt en schrift / jae soo gantsch in openbare Mandaten met een smadelick woordt / nieuw-gheloovigh / ende andere dergelijcke meer betatelt heeft: De Catholisch-ghenaemde tot de Evangelische Religie komende / meynen af te weeren; Hier-en-tegens wanneer een Evangelisch Vrouw-persoon met eenen van een ander Religie in den Echten-staet quam / men die selve in der Bieghte hare aenghebozene Religie haer leven lanck af te sweeren / heeft opghelepdt: Evangelische afgestorven lieden Weeskens / deur persoonen van een ander Religie heeft onder Vooghdije ghestelt: Harer vele sonder schuldt van den Leen-goeden / ende haer inkomen upt den enckelen Religions-yver verstooten heeft: In somma / het is gantsch gheneen ghewozden / met den Evangelischen onderdanen te handelen / om haer totten afval te brenghen / het zy met belofte / ende aenbiedingen / ofte oock met dreyghementen / dwanck ende ghewelt te versetten / etc.

1632.

Sulcke ende dierghelijcke beswaernissen wilde Supzich den Onderdanen eenmael afnemen / ende bemoeyde hem in die saecke met yver ende ernst. Maer de 5. Plaetsen hier-en-tegens deden die selve het zy vernietigen / ofte met dien herkomen ende der Collatoren (die meestendeel alle der Catholische Religie waren toegedaen) rechten ofte aengewenden verdrach / beschermen: Hier-en-tegens excipeerde Supzich met den Hoogh-Overigheden Ghewelt-hebbers / daer van die Religions-saken dependeeren: Maer voornemelick met den fondamente des Landt-vredens / die de vrye bekentenisse ende oeffeninghe der Religie toe-latet / ende dat het aentreckende verdragh / sulcks niet vermeldet / noch daer van spreket.

Alsoo zijn terstont daer op de partijen wederom seer hitsigh ende ernstigh aen malkander gekomen / so dat op dese Conferentie niets met allen is uptgericht gewozden / dan dat die saken wijdtloopigh in schriften vervattet / ende op een toekomstige uptspraake eñ t'samenkomste voorbehouden ghewozden.

Als nu haest daer op den Badischen landtsdagh de Jaer-rekeninge gehouden is gewozden / soo en heeft Supzich niet naghelaten die saken wederom ernstelick aen te trecken / ende een Cathagozische antwoort over den inhout ende verstant des Landt-vredes begeert / oock datmen meynen soude den Evangelischen onderdanen harer aengenomen Religie halven te beswaren / met kracht en vermogen haer daer van te helpen / niet schuldigh zijn / het Eedtgenoodtsche-recht aen te bieden: Maer gheljck sy te vozen gheen resolutie verkrijghen mochten / alsoo is het oock alsnu geschiet / ende vanden Roomschen Catholischen plaetsen die sake in uptstel ghenomen gewozden: Ende of evenwel by den hier na gehoudenen Dagh tot Sweyts soude beschept gegeven werden / soo is doch die selve aldaer niets beslichtet / noch daer op en is niets gevolght / ende is alsoo dese sake blijven steken.

Daer boven hebben wy gheseydt / in wat ghestalte de Keurvorst van Trier die Neutralitept aenghenomen / ende hem in des Co-

1632. ninckx van Vranckrijckx beschut ghegheven heeft.

Dewijle nu die Stadt Covelens / ende andere daer in't ronde ghelegene plaetsen van de Sweedtsche inghenomen / ende deur aenghroerder Trierische Neutralitept hier nae den Fransoysen ingerupmt gewozden/ heeft hare Majest. in Vranckrijck hem sulckx heftigh laten ter herten gaen/ die voozige plaetsen/die de Spaensche ende Keyserschе noch inne hadden / ende sonderlinghe Trier ende Philipsburgh/ even gelijck te recupereren/ tot sulcken eynde hy met een sterckе Armade na Elszaten ghetoghen is.

Coninck in Vranckrijcke grijpt de Hertoghe van Lotringhen met krijgh aen.

Maer als hare Majest. onder de gedurende marcheringhe vernam/ dat den Hertogh van Loteringhen hem met volck sterckte/ende bedacht werde den Hertoch van Ozleans te assisteren/oock die selve alreede in't Landt beroepen ende eenigh Fransch Volck ghelaghen heeft/soo heeft hare Majest.hem heftigh daer deur ontstelt bevonden/ ende by hem besloten/ Loteringhen als eenen van nu voortaen openbaren vyandt te tracteren/ derhalven oock alle Fransoysche Troupen die voor-henen in Elszaten gheweest zijn / ende tot voor Hagenauw gestroopt hadden / weder te rugge ontboden.

Nae dat nu die gantsche Armade hem tot ende om Damringhen vergaderde / soo is sy daer op van daer nae Bockenheymb/ Alstorf/ Duckastel / Nommery ende Pontamoussen getogen/ ende na dat hy dit laetste sterck beset vandt / voorder op S. Miel gheruckt. Op welcks voornoemde S. Miel den 8. Junij 2. Compaingien Lotringsche Kupters geslagen ende ghedeelt zijn gheworden : Nae desen heeft hem die Armade op Nancy gewent.

De Coninck schickte over desen handel een schrijvens aen den Heere van Mont-basson/ van desen inhoude :

Gelijck als hare Majest. altijdt daer henen ghesien heeft / dat hare Onderdanen in goeden vzede ende ruste leven mochten / ende gheliick een yder wel bekent was / gheen moeyte noch sorge gespaert/ ja haren eygen Coningl. Persoon niet verschoont en hadde/ waer sy achtede/dat die selve tot voorderinge des gemeynen vzedens ende welstandes van noode ware/ ende haren Onderdanen tot verquickinge ende verlichtinge dienen mochte : Alsoo en heeft Hare nopt niets meer misvallen/dan dat sy tot eenē sulcken goeden effect niet komen konde / ende dat sy aen't meeste bekommerde/ dat beroerde desen onhepl/van de sulcke herkomende/die in veel weghen schuldigh waren/harer/ende haren Kijcke aengename diensten te bewijsen.

Daer en was gheen Mensche / die niet en wiste / wat voor goede Tractation ende ghewoonheydt Hare Majest. haren Vzoeder den Hertogh van Ozliens / ende den sijnen t'allen tijde bewesen heeft/'t welcke sy doch seer qualick geloont hebben/nadien hy Harer Majest. Vzoeder / deur boosen raedt der sijnen/ ydertijdt nu van 5. of 6. Jaren herrewaert / hem met schadelicke aenslaghen bemoeyet heeft/ ende/ 't is waer / doen die selve sagh/ dat Hare Majestept aen't aldermeeste met Hooghwichtege saken/ soo wel van binnen/ als buyten den Kijcke moeyte hadde.

Welcke practijcken om deur beguame weghen voor te komen / hebben sy over-dien het voorleden haer een sterck middel (nae haren Oordeel) benomen / naedien sy den Hertogh van Lothzingen van hem afghesondert hadden/ de welcke 2. mael de vlucht hares Vzoeders upt den Coninckrijcke bevoordert hadden. Op datmael hadden Hare Majest. hem over de maten goedigh betoont aen den selven Hertoghe/ met die selve woorden te vzede gheweest zijnde/ met inrupminge van een eenighe plaetse/hem heeft laten genoegen/daer sy doch de macht wel ghehadt heeft / den selven sijns gantschen Lands lichtelick te ontsetten : Ja sy konde met waerheydt segghen / dat Hare Majest. sulckx verhindert hadde/ dat het niet deur die geschiede/ die het noch aen wille noch vermogen ontbzoken hadde. 1632.

Maer na dat hare Majest. verstont/dat die Meer-ghenelte Hertogh/in plaetse der schuldige danckbaerheydt/ende dat hy sijnen woorden getrouwelick hadde behooren na te komē/ gheliick die selve sich teghen Hare Majestept verobligeert / sijne eerste heymelicke verstandenissen voortgesettet/ hadde behoorlick moeten doen / anders was het mogelick hem daer van af te wenden. Maer het heeft soo veel gefeylet/dat die voorgemelte Hertogh/teghen Hare Majest. ende desselven Coninckliicken Staet/ alle de gene soliciteert ende verhalstarriget hadde / tot welcke hy sijne boose aenslaghen bequaem te zijn achtede : heeft aen den Keyser ghesonden / om die selve teghen Hare Majest. aen te hitsen/ eñ dat oock de Spaingaerts middelen vinden souden / haren Vzoeder teghen hare Majest. eensdeels / daer doch Hare Majest. desselven Coninck ende Hoogste Overighepdt was/ te temteren/gelijck hy dan sulckx aen sijner plaetsen selve ghedaen heeft. Tot welcken eynde hy sijne Soldatesca verstercket/ nieuwe werdinghen aengestellet/ Hare Majest. lieden verboeret/ende hem oock sommige gheen reden noch antwoordt willen geven. Alsoo heeft hy oock sommige plaetsen ghefortificeert/ upt gheen ander oorsaeck/dan upt booser affectie tegens Hare Majest. ende desselven Coninckrijcke / ende alsoo die practijcken tegen hen dobbel arger gemaeckt.

Ende / 't is waer / Hare Majest. hadden nimmermeer ghelooven konnen / datmen op deses Hertogen zijde soo qualick teghen harer ghesint zijn soude/wanneer niet sijn verscheyden schrijvens/als oock sijns Vaders ende sijner Suster / harer te handen ghekomen waren.

Dese en wijsen niet alleene upt / dat hy berepdt zy Hare Majest. Vzoeder te helpen/met sijn Wapenen/ maer heeft hem oock geraden vlijtigh daer op bedacht te zijne / hoe hy sich harer Kroone bemachtichde/daer van hy uptdzuckelick sepde / hy en konde niet sien/ of sy moeste hem noch ten deele werden.

Hier toe komen nu noch andere bysonder Documenten / die tot Harer Majest. wetenschap gekomen zijn/ onder anderen het schrijven des Hertoghen Pup Laurents / aen de Vorstinne tot Pfaltzburgh / daer inne hy die ghewisser hooghwichtigher aenslaghen verseckert hadde/die hem niet feylen en konden.

Daer upt hare Majest. niet minder konde doen / als hem in verbattinghe te stellen / tegen sulcken boos voornemen tegen haer / daer van Hare Majestept ghenoeghsaem bericht hadden.

Hare

1632. Hare Majeſt. hadden / 't is waer / verhoopt / dewijle ſy ſich ettelicke plaetſen verſekert hadden / daer op hare Vyanden haer fondament ſetten konden / tot dien in ſulcker verbattinghe gheſtaen heeft / dat ſy hun daer upt lichtelick de reeckeninghe maken konden / dat hare aenſlaghen niet nae haren wenſch ende wille ſouden ghelucken / ende ſonderlinghe den Hertogh van Loteringhen / die wel gheweten heeft / dat die Coninglicke Armade in Duytſlandt was / om den Cheurvorſt van Trier te ſalveeren / ende van't verderven te verloſſen: Hier-en-teghens de Roomſche Religie / ende den anderen Catholiſchen Cheurvorſten bystant te doen / ſoo ock in't voorleden Jaer geſchiet ware / wanneer Hare Majeſt. deur deſe practijcken niet en ware verhindert gheworden.

Maer naedien ſy hen in deſe hope bedrogen vonden / ende dattet hem ſo verre ſchichte / dat Hare Majeſt. deſen Hertogh van ſijn boos voornemen teghen haer afwenden ſoude / dat hy ock Hare Majeſt. aen de hulpe des voorſz Cheurvorſten / hares Verbondts-bevriendtſchapten of Verwanten / noch meer begheerde te verhinderen / dat Hare Majeſt. per conſequens den anderen Catholiſchen niet helpen konde / deur den wegh die Hare Majeſt. doch ſchoon richtigh ghemaeckt hadde / gantſch teghen die tractation tot Vick / deur welcke hy verobligeert ware / gheen verſtandeniſſe met den Hertoge van Orliens te hebben / heeft hy hem nochtans gewapent / in't Landt gheroepen / ende ſoo haeſt hy aen quam / den Krijgh terſtont aengevangen / een Compaingie Carrabijnen / die de Marſchalck de Fiat voerde / ende die hy kracht der Obligatien hadde ghegeven totten Pas / die ſelve nederghehouwen / dat alſoo Hare Majeſt. Broeder met ghewapender handt in't Coninckrijck in te vallen / pas bekomen hadde.

Deur deſe tot hier toe verhaelde oorſaken / ware Hare Majeſt. beweegt geworden / eenen tocht in Loteringhen te doen / haren billicken toorn / den Hertoge te laten ſien / ende hem / dewijle hy ſijn woorden ende toeſegginghe niet gehouden heeft / te beſtraffen / op dat hy alſoo in ſijnen Lande te weven hadde / 't gene hy in Vranckrijck meynde aen te ſpinnen.

Sulcks heeft Hare Majeſt. hem willen te kennen gheven / op dat hy ſich deſes hares voornemens deelachtigh maken mochte / ende te gelijcke ſulckx te weten dede / allen ghetrouwen onderdanen / in ſijnen toe-vertrouwen Gouvernamente.

Hy en ſoude ongetwijffelt niet minder verhopen / als Godt Hare Majeſt. ſoude hier toe / ghelijck in ander billicke occaſionen, hem met ſijner hulpe bystaen / dewijle doch deſen Hertogh niet af en liete / Haren Coninckliicken Staet te bedroeven / met te-rugghe-ſtellinghe aller trouwe geloove ende handelinge.

Nevens dien / ſoo ware hy Hare Majeſt. Vaſſael / ende hadde alſoo dat Leen-goet deur felonia ghewrocht.

Het moeſte ock zijn / op dat Hare Majeſt. deur Wapenen / de booſe aenſlagen tegens hem bejegende / op dat Hare Majeſteyt ende deſſelven Coninckrijck niet in ſchade geſet / ende die ghemeyne ruſte ende welvaert harer lieve onderdanen niet onderdruckt / maer vermeerdert / ende den weerdighen Vrede weder ghebracht werde / 't welcke hare Majeſt. met de hulpe Godes / verhoopte in't werck te ſtellen. 1632.

Den Krijgh in Loteringhen heeft terſtont een eynde bekomen; want men hem ſeer bemoept heeft / om die on-eenigheden en miſverſtanden tuſſchen den Coninck ende den Hertogh in Lotringen weder te vereenighen / ende eenen Vrede te maken / 't welcke dan ock haeſt hier nae in't werck werdt gheſtelt: In ſulcker geſtalte / dat onder ander conditien / den Hertoghe / die vaſte ſteden Clermont / Stenay ende Jamets / inrupmen / die wapenen nederleggen / den volcke afdancken / ende geen ſake / onder wat ſchijn het ock zijn mochte / tegen Vranckrijck attenteren ſoude. Tuſſchen de Coninck in Vranckrijck en de Hertoghe van Loteringē / wert Vrede ghemaeckt.

Nae deſen heeft de Coninck een ſchrijven aen den Grave van Soyſon van deſweghen laten uptgaen / van deſen inhoude:

Hare Majeſt. verblijden ſich / dat haer broeder den Hertogh van Lotringhen goeden ende nuttelicken raedt heeft aenghenomen / ende ſy deur goede middelen te vreden gheſtelt hadde / daer deur harer Rijck toenemen ende vermeerdert konde werden / in ſulckx hy Hare Majeſt. een plaetſe / die haer ſeer noodtwendigh is / ingerumt heeft / ende noch twee andere tot verſekeringe overgegeven hadde. Clermond met t'ſamen ſijn toebehoorende Landtſchap / ware voortaen een ſtuck haers Coninckrijcks / ſonder welcke ſtadt Hare Majeſt. ſeer ſwaer ghevallen ware andere plaetſen / daer aen vele gelegen is / te defenderen / daer upt ſy niet ſonder groote oorſaeck een verlangen daer nae gehadt hadden / dewijle men onder anderen dit voordeel daer van hebben konde / dat ſy nae Verdupn komen mochten / ongheroert des Hertoghs van Loteringen grenſen / ende datmen upt deſe Stadt / ofte deur deſe plaetſe die Stadt Metz / met t'ſamen ander plaetſen die hy in beſit hadde / lichtelick hadde bekrijghen ende be-oorlogen konnen.

Ende hielde Hare Majeſt. dit voor een des te grooter voordeel / dewijle die weder-vergeldinge die ſy daer tegens dede / in geldt beſtont / 't welcke hare Majeſt. niet en achtede.

Belangende Stenay / ende Jamets / die den Hertogh Hare Majeſt. in ghelijcken wijſe leverde / met belofte / de ſulcke in 4. Jaren wederom aen ſich te loſſen / gheven hare ſituation genoeghſaem te kennen / hoe vele daer aen gheleghen is / dewijle Hare Majeſt. hier deur de Maſe-ſtroom inne hadde / welcke Hare Coninckrijck van Lutſenburgh afſcheydede.

Hare Majeſteyts wille ware / dat deſe goede tijdinge alle Hare Majeſt. getrouwe Onderdanen / ende hy aldereerſt daer nae haer Hof des Parlements / ghelijck ock die gantſche ſtadt Parijs deelachtigh werden.

Nae dat nu den vrede alſoo in Lotringhen beſloten was / ſo is daer op die Franſche Armade / onder de commando des Maerſchalckx de Fiat / ontrent 23 ofte 24000 mannen ſterck / nae Elſzaten ghetoghen / over het Weſtgauwiſche geberghte / by Lutzelſteyn / ende ſulcker plaetſen ghemarcheret / ende voorders in den Hanauw ende Lichtenbergiſche Landen aenghekomen. Franſoyſe Armade treckt nae Elſzaten.

De marcheringe ginck tamelick langkſaem voort / dewijle zy ſwaer Gheſchut / aen welcker eenen wel 30/40 ende ock wel 50 Peerden trecken moeſten / met hun ghevoert hebben.

1632. Dat volck hieldt by haren vrienden goede ordeninghe; betaelden als volkomen / 't ghene hun gherekent werde; maer waer het Oostenrijckisch ofte Ligistisch was/daer maeckten sy voor sich selfs quartier / op der manieren ghelijck in sulcken ghevalle te gheschieden plachte. Sy begheerden vande stadt Straesburgh een groot ghetal proviande / etteliche duysent paer schoenen/ ende 50 Schepen / om een Brugge daer mede over den Rhijn te maken/ doch alles voor haer betalinghe / hielden oock daer by aen / om den Pas over Rhijn te verkrijghen.

Philipsburgise besettinghe verklaert hem Keyserisch.

De Cheurvorst van Trier wilde op dat mael de Vestinghe Philipsburgh den Fransoysen inruymen / ende begaf hem tot dien eynde selve met een Franschе Ambassaet/ van Mentsnae Spiers / ende schickte van daer upt eenen Trompetter na het voornoemde Philipsburgh/ om die selve besettinge aen te melden/ dat sy hen totten upttocht gereet maecken souden.

Maer desen Trompetter en wert niet ingelaeten/ oock hem gheen schriftelick antwoordt ghegheven: Maer den Oversten Luytenant aldaer/ verklaerde hem/ dat hy voortaen / nevens sijn onderhebbende Garnisoen / in Hare Keys. Majest. diensten/ oock in desselven name/ die Vestinghe Philipsburch tot het uptterste toe defenderen wilde / ende teghen alle ghewelt op te houden inden sinne hadde.

By sulcke sijne Resolutie / maeckte hy terstont allerley bereytschap/ om een belegheringhe upt te harden / ende liet tot dien eynde de meuwe Stadt ende Visschers huysen aen den Rhijnwegh branden en vernielen.

Gelijck nu nae desen dat Fransoysche volck nae malkander daer op aentrock / ende alreede een deel desselven tot Landauw ende Kroonweyssenburgh was aenghekomen / soo is den 17. Julij haren Generael den Maerschalck de Fiat (nae dat hy 10 daghen langh aen een hitsighe kortse kranck gheleghen hadde) tot Lutselsteyn overleden; Ende als korts voor sijn afrijdē/ sijn jonger Prince tot hem quam/ soo zijn dit sijn laetste woorden ende vermaninghen aen hem geweest: Vreest Godt/ ende eert den Koninck/ so sult ghy gheluck hebben; nae welcke hy terstont ghestorven is.

Na deser doot/ heeft de Koninck in Vranckrijck over het Krijghsvolck den Maerschalck van Estre tot een Generael / maer den Conte de la Suse, ende den Viconte de Apajou, tot een Veldtmaerschalck verordent. Dese sijn met den meesten volcke de Mosel op / nae Trier ghetoghen.

Trier wert van den Fransoysen opge-eyst.

Als nu den Viconte de Arpajou met den voortocht daer by aen quam / soo sandt hy aenden Schout-heere / de Raden/ Inwoonders ende gantsche Burgherschap / een afvorderinghs schrijven/ van desen inhoude:

Het ware der Koningl. Majest. tot Vranckrijckx Armaede / daer over hy commandeerde / daerom in deser plaetsen aenghekomen/ om daer mede het bidden ende begheeren haers Heeren des Eertz-Bisschops ende Cheurvorsten / ghenoegh te doene / oock dewyle boven desen Hare Majest. als den Alder-Chrisstelickſten Koninck ende outsten Soon der Kercken / roemlick toe quam / eenen sulcken hooghen Prelaet weder in sijnen standt ende Heerlickheydt te setten / daer upt hy ten onrechte/ deur schadelicken Raedt ende Conspiratie van sijn Wederpartijen verdreven was ghewordeu. Nu soude hy hen upt ghenadichsten bevele sijns Koninckx aensegghen / dat den uptterstеn wille van Harer Majest. ende Harer eyndelicke meyninghe ware/ dat sy sonder eenighen uptstel ende vertreck / haren Heere den Eertz-Bisschop ende Cheurvorst/ ofte die hy in sijn plaetse ordineren mochte / ghelijck dit bevel onder sijn Handt ende Zegel uptwijsen soude/ in die stadt Trier/op ende innemen wilden / met een sulck ghetal Krijghslieden / die hy tot sijne verseckeringhe noodtwendich achten soude.

Daer teghens belooft hy hun/ ende verseeckert haer lieden in sijner plaetse / dat hy deur desen / sulcken voor hem/ in ghenaeden opnemen ende bekennen / ende hem / als ghetrouwe Onderdanen/ houden / ende tracteren souden.

In desen ghevalle en hadde hy gheen bevel met der Armade voorder te trecken/maer hem te rugge upt harer Naebuyrschap wech te begheven / soo haest sy dit soo oprechten begheeren een ghenoeghen hadden ontfanghen.

Maer in 't contrary deel / soo sy sich laeten vervoeren ofte verleyden sullen/ deur die gladde woorden der ghene die anders niet als haren nut/ op harer der Trierer kosten sochten/ende oversulckx nae desen soo billicke conditien afsloeghen/ soo hadde hy bevel/ hun den Krijch aen te melden / allerley vyandtschappen tegen hen voor te nemen /. ende haere Stadt als een wooninghe der Rebellische onderdanen/ den Soldaten tot een roof ende prijs te gheven.

Wilden oversulckx harer ghehoorsaemlicken accommodation verwachten.

Die van Trier antwoordē op der Fransoysē schrijven in het opeysschen haerder Stadt.

Dit schrijvens was den 25 Julij ende 4 Augusti / des avondts ten 8 uren tot Trier overghelevert. Daer op hebben den naevolghenden dach die van der Stadt aldus ghe-antwoordt:

Sy hadden upt sijn schrijven met bysonder treurichеydt/ verstaen / in wat maniere Hare Majest. tot Vranckrijck / op aenhouden ende bidden Haeres Ghenadichsten Cheurvorsten ende Heeren / een Armaede onder sijnen commando / daer henen ghesonden hadde / Haere Cheurvorstl. Genade in desselven Hoochеydt/ daer van sy teghen allen recht verdreven werden / weder in te setten / of anders eyndelick alsulckx in 't werck te stellen / deses hy daer doet te weten/ ende oversulckx haer wel versinnen moeten/ hem / ofte pemandt gevolmachtichden in sijne plaetse / met ghenoeghsamer ghetal des Krijghsvolckx tot sijner verseeckeringhe weder in te nemen. Of anders ter contrarie / wilde hy haer den Krijch aenghemeldet hebben / met sulcken voornemen / gheen vyandtschap teghen haer als wederspannighe Rebellen te sparen/ noch na te laten/ jae gants hare Stadt der Soldatsca tot eenen prijs te gheven.

Maer midts het ghewis / dat sy haer tot allen tijde/ gelijck als noch/voor Hare Cheurvorstl. Deurl. getrouwe ootmoedige Onderdanen bekent hebben / ende dat Hare Cheurvorstl. Ghenad. goede macht ende vryheydt hadden / in die Stadt ende weder daer upt te trecken hadde / wanneer het die selve goedt dochte.

Daer

1632. Daer upt ſy met recht van eenighe onghehoorſaemheydt niet beſchuldicht/veel minder overtuycht konden werden / in ſulcker gheſtalte ſy dan haer onſchult/daermen haer voor Rebellen beſchuldicht / voor de Keyſ. Majeſteyt als 't hooghſte Hooft des Roomſchen Rijcks/ voor de Koninckl. Majeſt. in Spaingien/ als onghetwijffelden Erf-beſchermheer deſer Stadt / als oock niet minder voor beyde Cheurvorſten Ments en Beyeren / als oock Keyſ. Commiſſarien / tuſſchen deſer Stadt en Lande ter eender / ende Hare Cheurvorſtl. Gna. aende ander ſijde/ ghenoeghſaem beweſen hadden / dat de Keyſ. Majeſt. haer nopt voor Rebellen ghedeclareert heeft / maer veel meer in verſcheyden Schrijvens aen Haere Cheurvorſtl. Genad. Gerecommandeert / te ghelijck oock vermaent heeft/des oordeels met ghedult te verwachten.

Ende dewijle Sijn Cheurvorſtl. Gna. by de Keyſ. Majeſt. dickmaelen heeft aenghehouden/ dat de Spaenſche Garniſoenen / die onder den ſchijn des Beſcherm-rechtens / in deſe Stadt ghelepdt ſijn ghewonden / weder afghevoert mochten werden: Soo heeft Sijne Majeſt. gheordineert / dat de Cheurvorſt te vooren ghenoeghſame cautie doen ſoude / ſy in gheenen weghe te offenderen / noch aen lijf noch aen goet / alſdan ſoude het Garniſoen weth ghenomen werden/doch dat hy geen andere daer in legghen ſoude / tot onderzuckinghe der Burgherſchap.

Wanneer nu ſulckx alles Hare Koninghl. Majeſt. in Vranckrijck/ na behoorlicker maten/ aenghebracht ſoude werden / ſoo en ſoude die ſelve hem niet bevolen hebben Hare Stadt te belegheren/ ofte die aenghedreyghde hoſtiliteyten teghens hen te oeffenen / belaſt ſijn/ dat het tot hier toe aen haer niet ontbroken heeft/ dat die Spaenſche Garniſoenen niet afghevoert werden / maer aende Infantinne upt Spaingien.

Hierom bereyckt ende ſtreckt aen hem haer ootmoedich bidden/Hy wilde ſijn meyninghe doch veranderen / die hy upt onghefondeerden bericht gevattet heeft/ ende hem deſes voorſeckert hielde/ dat ſy gene Rebellen maer gehoorſame Onderdanen waren/ ende overſulckx tegen hare ſtadt geen Vyandtſchap voornemen/ noch onbehoorlick tot deſen voortvaren.

Met deſer die van Triers antwoort/ is de Viconte de Arpajou gants niet te vreden gheweeſt / maer heeft hem met de Armade tot by de ſtadt genaerdert/ ende dien volgenden nacht met groote behendicheydt / etteliche Schanſſen en Battherijen opgeworpen / alſoo dat die Burgers haer des anderen daeghs boven vermoeden haer belegert vonden. De Spaenſche verſochten/'t is waer/daer op eenen uptval te doen / maer ſy werden alſoo ontfanghen/ dat ſy ſonder pet upt te richten weder in de Stadt keerden.

Nae dat die Stadt 2. dagen Belegert was/ ſoo quam de Marſchalck Deſtre oock in den Franſchen Legher aen / tot welcker tijdt die Spaenſche ende Franſche den tweeden uptval deden / maer ſy werden tamelick afgeſtreken / ende hun twee Cornetten van de Franſoyſen afghenomen.

Alſoo werdt die Belegeringhe voortgheſet tot op den eerſten Auguſti/ alwaer het Franſche ſecours aenquam.

Daer op werdt die ſtadt aen beyde zijden de Moſel aengegrepen/Arpajou bleef op de eene/ maer den Marſchalck Deſtre begaf hem op die ander zijde: De Belegherde deden / 't is waer / verſcheyden uptvallen / maer werden yder-mael met verlies weder te rugge ghedreven. Onder deſen werdt ſonder ophouden in de ſtadt Trier geſchooten/ſo datter een Breſſe in de Muer/ by hondert ſchreden lanck / ghemaeckt werdt. Ende ſulcken ghelegenthepdt nam de Marſchalck in acht / ende voerde de ſijne aen tot op de Gracht / alwaer ſy oock de eerſte Korte-Gaerde bemachtighden. 1632.

Den 8 Auguſti gaf de Marſchalck Deſtre den Viconte de Arpajou Ordinantie over de Moſel te ſetten / ende het Spaenſche ſecours dat onlangs aenghekomen was / te overrompelen.

Welcke dan daer op des anderen daeghs met 800 Peerden de Spaenſche in deſen onverſiens overvallen hebben/dat het meeſte deel niet ſoo veel tijdts en hadden haer te Peerde te begeven/daerom ſy oock de vlucht na Lutſenburgh namen/voorgevende/ſy waren daerom te rugge geweken/op dat de Franſche Armade niet in Lutſenburgh viele / waer op men hun antwoorde / ſulckx hadden ſy by Trier oock verhinderen konnen.

By de Belegeringe werde in deſen grooten ernſt ghebruyckt. Want als nu de Burghers ſagen dat die Breſſe ſoo laege ende neder was/ ende datmen daer op met Storm aenloopen konde/ ende dat die Franſche Troupen alreede in de Graven gekomen waren/ ſoo en wilden ſy gheen voorder ernſt verwachten / maer begonſten des morgens te Parlementeren/ende wert veraccordeert datmen op beyde zijden borge gheven ſoude. Doen ſulckx geſchiede/ ſoo werden des anderen morgens deſe naevolghende Artijckelen beſloten:

Eerſtelick ſoude den uptocht geſchieden met boven ende onder Gheweer / Bagagie/ Klinckende Geſpel/ Vlieghende Vanen/ Koghels in de Mondt / ende dobbel brandende Lonten.

Ten 2. Wat voor Proviande ende Amonitie den Coninck in Spaingien toe-hoorende/ voor handen was/ Item ſijne Commiſſarij, by de Vijfris ende der Artillerije / Conſtabels/ Buſſen-meeſters ende dierghelijcken / ſouden oock mede upttrecken: inſgelijckx hun Karren/ Wagens ende Schepen gegeven werden/ by-ghelepde Amonitie/Krancke/Ghequetſte ende Bagagie tot na Lutſenburgh te voeren/ die Wagens ende Schepen tot nae Remi / aldaer ſy den Wijn ende Vijfres/ dat den Officieren by de Garniſoenen toe quam/uptvoeren mogen. De ghevanghene van der Stadt/aen Rupterije/ Voetvolck ende Burghers/ſouden op vrije voeten ghеſtellet/ ende haer ſeker ghelepdt/ tot nae Lutſenburgh/ ghegheven werden.

Ten 3. Die gequetſte ende krancke die niet volgen konnen/ſouden in't Gaſthuys blijven/ tot datſe geneſen/ of ghеſont waren/ daer nae van den Generael affſchepdt ende Paſpoort begeeren/die hen ſulckx niet weygeren ſal.

Ten 4. Den uptocht ſal ghеſchieden op Vrijdagh/den 10 ende 20 Auguſti/ Ouden en Nieuwe ſtijl/by vroeger dagh tijdt.

Ten 5. Bupten de Gijſelaers ende bewijsborge/en ſal niemant inde Stadt gaen/noch te

1632. na totten Fortificatien van 't eene of 't ander deel hem begeven: maer wanneer de Spaensche tot eener Poorten upt gaen/soo souden de Fransoysen ter ander Poorten in trecken / op dat alle onordeninge gemÿdet werde.

Voor de Burgherschap werden bysondere/ende 'tis waer dese naegheſtelde Articulen opgherichtet.

Ten 1. Aengaende dat Capitul ende die Burgers/souden aldaer blÿven/ende haer oude Privilegien genieten: Maer soo verre die Cheurvorst pet op haer te pretenderen hadde/ soude hy sulckx in ander manieren niet doen/ dan deur den wegh des rechtens. 1632.

Ten 2. Alle Gheestelicke ende Burghers soudet vry staen/ met t'samen haer Wÿven ende Kinderen ende Hupsraet/ met de Garnisoenen upt te trecken / ock de ghene die noch daer blÿven / ende nochtans begeeren weck te trecken / soude noch een Jaer tot haer respÿt vergonnet werden/onder welcke tÿt sy/wanneer sy willen met t'samen haer goederen en have upttrecken / ock haer Hupsen ende liggende goederen verkoopen mogen.

MARIA DE MEDICIS.
Trium Regium Mater
A. van Dyck. pinx C. Danck: exc

Ten 3. Die Capitularen ende Geestelicke/ die teghenwoordigh niet te hups of t'haerder plaetsen zÿn/ als ock die uptgewekene Burghers / souden weder in de Stadt komen moghen/ ende soude hun alle seeckerheydt belooft werden / dat sy in gheliycker authoriteyt ende vryheydt/ gheliyck te voren aldaer leven moghen/ ende van weghen hares geschieden upttreckens / haer gheenen aenstoot te bevreesen hebben sullen.

Boven dese Articulen zÿn noch eenige andere/ ende daer onder dese gheproponeert ghewerden: Dat de Coninck in Vranckrÿck dese Stadt teghen Haren Eertz-Bisschop in bescherminghe nemen wilde/welck begheeren ock de Fransche Officiers aen den Coninck dit gheſtelt hebben.

Dit punct veroorsaeckte/dewÿle die Burghers sulckx voor hoogh-noodtwendigh hielden/dat de Inwoonders sich teghen die Garnisoenen/

1632. nisoenen/ ende de ghene die desen Artijckel alreede teghen haren Wille onderschreven hadden / retireerden. By welcke occasie dan 6. van den Burgers/ die in een sterck credijt by de Naebuyrschap waren/upt der stadt togen/ ende wel 1600. Boeren op de beene brachten: ende andere van haer ghesellschap / die in der Stadt bleven/ trocken de gemeene Menschen tot hen/ ende grepen de Wapenen aen. Maer de Vironte de Arpajou stilde desen oproer terstont/bemachtighde sich met etteliche Trouppen die voornaemste passen en weghen / ende vingh die voorsz. 6. Burgers / ende liet se ophangen/onderhielt alsoo daer deur die besloten Artijckelen in harer weerde / ende die stadt in ghehoorsaemheydt.

Fransoysschen handel. In Vranckrijck heeft dit Jaer / boven het uytwijcken/ soo wel den oude Coninginne als des Coninckx Broeder/den Hertoge van Orliens/ die hem by haer tot Bussel begaf/ veel ongelegenthepdt veroorsaeckt/ ende men heeft doen allerhande practijcken/ die daer upt aengesponnen werden/ ghemerckt/ende daer voor bevreest gheweest / ende oock daeromme die werbinghen ende Krijghs-berepdtschappen altijdt voort gherontinueert.

In de Maerte bevandt hem Don Cozdua tot Parijs/ om etteliche gewisse saken by den Coninck aen te brenghen. Dese liet Haere Majest. eenen schoonen met Diamanten besetten Deghen/ van een groote weerdighepdt presenteren / maer dewijle sijn Legation niet nae sijn welbehagen en geluckte/ soo en wilde hy dien Degen niet aennemen. By sijnen aftocht heeft hy den Coninck die oprichtinghe eens Generalen Vredes in Duytslandt / op't hooghste gerecommandeert/ alsoo datmen daer upt wel mercken konde dat Spaingien sijner sterckte ende Wapenen niet meer vertrouwen en wilde.

De Cleresije ende Gheestelicke in Vranckrijck/lagen den Coninck heftigh op den hals/ om de Catholische in Duyts-landt teghen Sweden hulpe te doen / voor ooghen stellende die perijckelen die de Catholische Religie deur de Sweedtsche successen aenwies: maer sonder die ghemaeckte Confederation met Sweden/ en wilde dien tegenwoordigen stant ende ghesteltenisse in Vranckrijck niet lijden / dat Vranckrijck hem van Sweden separeren soude. Men semineerde wel etteliche Rumores, maer het werdt daer voor ghehouden / dattet meer geschiede/om het Volck ende die Geestelicke te appaysseren / ende met een vergeeffsche hope te vreden te stellen / als datmen dierghelijcken in waerhepdt alsulckx voor hadde: In sulcker gestalte dan noch op dien doen ter tijdt voorgevallen termijn/ den Coninck in Sweden die beloofde somme gelts overgemaeckt werdt/ gelijck oock den Staten een Milioen/ petwes merckelickx voor te nemen / toe te bestellen: Maer die Volck-hulpe / om welcke Conte de la Suse / als verklaerden Sweedtschen Generael over het Fransche Krijghsvolck/voor Sweden aengehouden heeft/ noch ter tijdt afgeslagen is gheworden.

Daer wert/ 't is waer/in de maent Maerte deur gantsch Vranckrijck een Jubel-feest/ van wegen de verduyckte/ noodt-lijdende Romepnsche Kercke in Duytslandt / gelijck het uytdruckelick in der Bulle aengetogen is gheworden/gecelebreert: maer doch was het selve wel gerasteret: evenwel scheen het datmen daer by niet wepnigh perpler en was. Want ter eender zijden vreesde men de Gheestelickhepdt / wanneer men Sweden openbare assistentie bewijsen soude/ maer aen d'ander zijde die Rebellerende / die haer op des Hertoghs van Orliens zijde hielden/ wanneer het Huys Oostenrijck prevaleren/ende de overhandt bekomen soude. 1632.

Hertoghe van Orliens valt in Bourgoingen in. Onder desen heeft den Hertoghe van Orleans niet gerust noch stille geweest/ maer hem heftigh bemoept / om sijn voornemen teghen den Cardinael van Richelieu met gheweldt voort te setten / ende die saken in Vranckrijck op een ander slach te richten: tot sulcken eynde een ghetal volckx te samen ghebracht/ ende daer mede ten eynde der Maendt Mepe over de Mase ende Mosel gepasseert/ en tot Campaingen ende Bourgoingen ingheballen. Aldaer heeft hy tamelicken aenhanck van Bandijten ende andere / die de Cardinael van Richelieu van haren Ampten geset hadde/ bekomen / die hebben tot deser Plaetsen qualick Huys gehouden / ende sonderlinghe teghen de ghene die den Cardinael toe-ghedaen waren/ boosslick voortghevaren.

Den gemelten Hertogh van Orlians/heeft daer op onder dato den 7. (17) Junij / een Manifest publiceren laeten / van desen inhoude:

Hy doet een pegelick (seydt hy) te weten/ dat naedien hy aen sijnen genadighsten Heere/ den Coninck deur onderdanighster supplication heeft laten weten / ook by den Parlamente dierghelijcken Heeren in Vranckrijck klaghende/aen-ghebracht ende begeert/dat sy die Justitie bedeelen wilden teghen Armandum den Cardinael de Richelieu / als eenen verstoorder der algemepne ruste / Vyandt des Coninckx ende Coninckliicken Huyses / verwoester des gemepnen welstandes/ gheweldtdoender ende inneh ouder der beste plaetsen des Coninckrijcks / ende sulcke Tyrannen die een groot ghetal der voornaemste Heeren onderducket / ende in't ghemepn die welvaert des gantschen volckx verswacket/dat hy Hertoge van Orlians ten laetsten ghedwongen is ghewoorden/nae soo lange geleden geduldighepdt/ ende dewijle sijnen name ende reputatie soo hoogh daer by geinterresseert werdt/hem met ghewelt van Wapenen te wederstaen / den hoogh-schadelicken practijcken des gemelten Richelieu/ de welcke tot openbare verstoringhe ofte Usurpation der Kroone aenghesien was / die doch te behouden ofte tot behoudenisse / Godt hem/ den Hertoghe van Orliens hadde laten ghebooren werden / ende een sulcke Interresse verleende/ ghelijck een yder bekent ware.

Hy socht te daer nae alle ghetrouwe ende oprechte Dienaren des Coninckx ende redelicke Fransoysen / om hem bystandt te bewijsen/ met protestatie dat sijn mepninge anders niet en was / dan dat Hare Coningl. Majest. te kennen gheeft dat sy te rugge gingen ende bedrogen waren/deur arghlistighe rancken ende practijcken / ende overs ulckx alsoo die eere in de handt te leveren/dat deur Hare Majest.als Coninck/ dese practijcken verstoort/ ende het quaedt gheremedieert moet werden/ 't welcke deur sulcke aengesponnen is gewoorden / die in desen hare authoritept misbruycken.

Hy

1632. Hy verklaerde hem hier mede / dat hy alle de gene voor Vyanden des Koninckrijcks ende des Koninckx hielde/die haer/het sy directe ofte indirecte, dit soo noodtwendighen werck teghen-spraken / wilde oock om sulcker saecken wille tegen haer voortvaren/ dat sy in sijn handt ende ghewelt gebracht werden souden.

Hy wilde oock deur den wegh des rechten voortvaren/deur rechten ende straffen/alle die helpers ende aenhanghers ende alle dienaers deser aenhangende tyrannie vanden Cardinael de Richelieu/ ende niet toelaten/ dat de overighe Hare Majesteyts getrouwe Onderdanen/ deur hen overlast gheschieden soude / 't soude hem oock leet sijn/ wanneer hy om der gemeene welvaert wille / daer toe hy hem soo hooch verobligeert vandt / eenighen Menschе beswaerlick sijn moeste.

Hertoghe vã Orliens begheert Provtiand vander stad Digion in Bourgoingen.

Den Hertog van Orliens heeft oock op dat mael een schrijven aenden Schoutheere ende Schepenen tot Digion laeten uptgaen / van desen inhoude:

De Hooghste begheerte / als oock het medelijden dat hy met Harer Majesteyt de Koninck in Vranckrijck verdruckte Onderdanen hadde/ dwonghen hem / sich daer mede te bemoeyen/eñ hier in toe te sien/ om den Koninck upt den perijckelen / daer in hy hem bevindt/ van weghen der ghene / die desselven authoriteyt mis bruyckten / te verlossen/ende tot sulcken eynde een Armaede op te brenghen.

Dewyle hy nu een tijdt lanck in Bourgoingen hem op-houden moeste / ende met eene Armaede als Harer Koninghl. Majest. Lieutenant/ optrecken/ als wilde hy hem te boven gaen / ende alle mogelicke middelen om sulcken Armade t'onderhouden hier toe bestellen. Tot sulcken eynde sandt hy hun eenen Trompetter / ende begheerde / dat sy eenen Officier upt haren middel af-ordineren souden / met welcke men van die/tot sulcke noodtlicke middelen handelen mochte. Hy / 't is waer/ versach hem / sy en souden haer hier in niet versuymich aenstellen/de wijle hare welvaert daer aen gheleghen was: want ter contrarie doende/ en hadden sy anders niet/ als haren onderganck ende verderf te verwachten.

Antwoordt van die tot Digion/op des Hertoghen van Orliens schrijven.

Dit schrijven hebben de Koninghlicke Officiers ende Magistraten der stadt Digion in Bourgoingen / ongheschonden ghelaten/ende den Hertoghe op de naevolghende wijse geantwoordt:

Sy hadden met allen behoorlicken respect/ dat van hem afghesonden schrijvens ontfanghen. Maer dewijle hun eenich ende alleene hoogst aenginck / die stadt voor den Koninck te behouden/ soo en hadden sy geen macht/ eenighe brieven/ dan de ghene die van Hare Koningl. Majest. quamen/te bevestigen. Daerom sy oock sijnen Brief aen den Koninck terstondt hebben afghesonden / ende verwachten daer op van Hare Koningl. Majest. antwoorde. Sy waren anders / boven dien hem alle schuldighe plicht ghenepcht te bewijsen/en allen diensten verbonden.

Schrijven des Hertoghen van Orliens/ aẽ het Parlement tot Digion.

Als den Hertoch van Orliens / den inhout deses schrijvens verstout/ soo heeft hy terstont aen 't Parlement tot het voorsz Digion op 't voornoemde Schrijven laeten uptgaen.

Hy hadde/ 't is waer / der Overicheydt der stadt Digion ghenoeghsaem te verstaen ghegheven/ upt wat oorsaecken hy ghedwonghen was die wapens in handen te nemen/ den welstandt des Koninghrijcks / welcke gants op schrouden stondt / te behouden. Dewijle dan tot sulcken eynde/hy een tijdt lanck noodtwendigh in de Provintie van Bourgoingen hem onthouden moeste / soo souden sy hem middelen om die Armade t'onderhouden / ter handt bestellen/ ende also haer onvermydelicke schade afwenden. 1632.

Hy hadde/ 'tis waer/ goede kennisse en wetenschap / in wat maten sy allen respect / die sy hem schuldich sijn / te rugghe stelden / upt aendrijven der Officieren/welcke meer het hare/ als den ghemeynen welstandt sochten.

Hadden oversulcks / tot afwendinghe aller schaden/de Inwoonders dit schrijven aen haer willen laeten uptgaen / op dat sy in desen bytijdts sich verklaren / ende haer onvermydelicke schade ende onderganck mochten afwenden.

Magistraet tot Digion schrijft aen den Coning in Vranckrijck / van wegē sijns Broeders begheeren.

Hier-en-tusschen als dit schrijven afghe-schickt is gheworden/ soo heeft de Magistraet des Hertoghen van Orliens schrijven / onbevesticht / nevens eenen anderen brief vanden navolgenden inhoude/dē Koninck in Vranckrijck overghesonden:

Sy hadden hier te voren Hare Koninghl. Majest. van der toerustinghe ende aentocht hares broeders den Hertoch van Orliens te weten gedaen/ ende daer by vermeldet/in wat sorghe sy stonden / van weghen deses hier toe ghenaeckenden onrustes ende quaets / maer nu bevonden sy dat selve voortaen werckelick en dadelick / dewijle den ghemelten Hertogh hem rontom die Stadt gheleghert heeft/ ende met vier en sweert Kantsoen / Brandtschattinghe/ ende dierghelijcke gewelt-doeningen/ veel argher als een openbare Vyandt des Coninckrijcks/aenginck en voortvoer: In welcker ghestalte oock het meeste deel van Dorpen en Hoven / die rontomme de Stadt ligghen/ ende inde asschen gelepdt sijn geworden: Onder welcke oock het schoone Kloosier Sinte Bernhard was. Daer upt sy ghedwonghen sijn geworden / eene der voornaemste Voorsteden in brandt te steecken / om sulcken ende noch besorghenden hatelicken vyandtschappen te bejeghenen. Hier door waren sy ghereselveert haer binnen des stadts Muyren te houden / ende Harer Majest. ten dienste te leven ende te sterven.

Hertoghe van Montmorantzy voegt hem tot des Coninckx in Vranckrijck Broeder.

In desen sijn deur die voorsz Manifesten vese/die den Cardinael van Richelieu niet wel vermochten/ aenghepryckelt ghewoorden / dat sy haer op des Hertogen van Orliens syde begaven. Onder welcke was den voornaemsten Hertoghe van Montmorantzy / Gouverneur in Languedorg/ die anders den Koninck niet onaengenaem/ ende soo wel by hem als by ander inwoonders des Koninckrijcks in grooten aensien was. Daer upt haer vele ten hoogsten verwonderden over dese saecke/dat hy hem alsoo tot de rebellerende hoopen voeghde. Sommighe waren van meyninghe / het waere des Hertoghen van Montmorantzy overval met bysonderen opset ende wille des Koninckx geschiet / om die van Orliens ad saniora Consilia te brenghen / ende desselven voorneemste Raden / die den Montmorantzy hatich waren/ deur dese middelen af wendich te maecken/ dewijle sy niet souden willen lijden / dat haren vyandt de hooghste direction des gantschen

wesens

1632. weſens overgelaten ſoude werden: Maer den uptganck leerde veel een anders/ gheljck hier nae ſal gheſeydt werden.

So haeſt het aen't Coninglicke Hof openbaer wert/ dat den vooꝛnoemden Hertogh van Montmoꝛantzy hem op die van Oꝛliens zijde verklaerde/ ſoo heeft men upt des Coninckx bevel ſijn Palleys tot Parijs verzeghelt/ allen Hupſraedt onderſocht ende geinventeert/ ende wel 550000 Francken/ die hy aldaer liggende hadde/ in arreſt genomen.

Hertoghe dā Oꝛliens bekomt eene grooten aenhanck.

Den Biſſchop van Albi heeft hem oock verklaert op des Hertoghs van Oꝛliens zijde te zijne/ daer in de Stadt oock inſgelijckx conſenteerde/ ende den ſelven Hertoge met ettelicke Stucken ende Amonitie bygheſtaen/ ende alſoo een tamelick vooꝛdeel heeft ter handt beſtelt.

Hy heeft oock boven het vooꝛſeyde/ aen den Schout-heere ende Schepenen tot Digion eenige Gedeputeerde geſonden/ ende van haer oꝛdinantie ende bevel begheert t'ontfanghen: Maer dewijle de ſelve daer toe niet verſtaen wilden/ ſoo heeft hy ſommigh Volck daer henen geſchickt/ die de Vooꝛſteden van de vooꝛſz Stadt Digion/ ende veel nabuyꝛige Plaetſen ende Dooꝛpen uptgheplondert ende in brandt gheſteken hebben.

De Stadt Digion klaegt noch ander-mael over des Hertoghen dā Oꝛliens beginnen.

Op ſulck beginnen heeft de Stadt weder een ſchꝛijven aen den Coninck afgeſonden/ aldus luydende:

Den Hertogh van Oꝛliens heeft haer gheꝛeyght/ om dat ſy ſijn volck niet onderhouden wilden/ haer vyandelick aen te grijpen. Daer upt ſy 6. dagen ende nachten in de Wapenen zijn geweeſt/ hadden haer Geſchut aen bequame plaetſen gheplantet/ eñ anders allerhande noodtdzuftighe vooꝛſieninghe gedaen. De Burgerſchap bevindē haer ſterck 10154. die alle wel gheruſtet zijn/ ende konde een yder van deſe/ in de plaetſe van een Soldaet volkomen beſtaen.

Den Hertogh hadde vooꝛ eenighe daghen/ des avondts ten 7. uren/ aen der ſtads Grachten geſonden/ welcke met den Burghers/ die aldaer de wacht hadden/ gheſpꝛoken hebben/ ende onder anderen haer lieten verluyden/ ſy wilden henen gaen/ ende een goet yver maken om haer ſelven dien nacht wel te warmen/ lieten oock daer op een ſchoote af-gaen/ daer op de Burghers upt haren Muſquetten hebben gheantwooꝛdt.

Terſtont daer nae heeft men een groot yver in de Vooꝛ-ſtadt ſien opgaen/ ontrent Sinte Nicolaes/ tuſſchen den Capucijnen/ tot Sinte Marthijn ende het Sieckhuys/ daer upt wel 30. Hupſen verbꝛanden/ ende in de aſſchen gelepdt werden: ende ſouden ſonder twijffel des Hertogen Soldaten haer naerder de ſtadt gemaeckt hebben/ wanneer haer niet met het geſchut van Sinte Nicolaes Toozen/ ende het Bollewerck de Saux/ bejegent ware ghewozden/ ende op't heftighſte op haer gheſchoten werde: alwaer ſommighe van haer op der plaetſen bleven ligghen.

Den volghenden dagh heeft hem den Hertogh van Oꝛlians nae Eſchailonnes eñ Chevonnes begheven/ alwaer ſijn Soldaten oock met bꝛanden zijn vooꝛtghevaren: Maer de reſte is op Aplomet getogen/ aldaer ſy het alles oock in de aſſchen gelepdt hebben/ alſoo dat daer maer een enckel hups over en bleef. Ende dierghelijcke Pꝛoceduren hebben ſy tot Chevini Fenay/ ende ſonderlinghe tot Conternon ghebꝛupckt/ aldaer ſy des Heeren van Bꝛetangne/ des Parlements Raedtſheeren Hups/ totten grondt toe verwoeſtet ende geruineert hebben. 1632.

Onderweghe en hebben ſy niemandt verſchoont/ ende niet alleene het Kooꝛn verdooꝛven/ maer oock die arme Hupſlieden/ in den Wijn ende ander Hoven/ ende waer ſy deſe betrappen konden/ doodt-gheſlaghen.

Vooꝛder waren ſy in het landſchap Schalon ghekomen/ ende alle die Hupſen die haer gheen gheldt noch Pꝛovianden beſchickten/ ter neder ghewoꝛpen/ ende ſoo wel met woozden als met ſchꝛijven/ haer tegen de Coninckljcke Officiers/ die ſy Tyꝛannen noemden/ walgelick lieten hooꝛen/ ende met groote dzepgementen tegen haer hebben aengeſtooten. Maer dewijle deſe redenen ende dzepghwoozden vooꝛtquamen/ van de ſulcke/ die upt Vlaenderen/ ende't is waer/ met de Spaenſche Troupen ghekomen/ ende in vooꝛnemen waren haer in Languedoꝛq te begheven/ om nieuwe onruſt aldaer te verwecken/ als waren ſy vaſt in der hope/ ſy ſouden den Onderdanen meer ooꝛſaeck ende aenlepdinge geven in des Coninckx gehooꝛſaemheydt te blijven/ dan alſulcke lieden by te ſtaen/ ende hun op hare zijde te begheven.

Den Biſſchop van Niſmes/ die des Marſchalckx van Toyꝛas Bꝛoeder was/ heeft onder anderen oock nevens de Majeſtraet ende den anderen Catholiſchen Inwoonders/ aen den Hertoge van Oꝛliens hem verklaert/ ende deſſelven volck tot hem gehooꝛdert/ maer die Geſoꝛmeerde zijn ſulcken opſet deur aendieninge des Marſchalcken de la Foꝛce/ vooꝛgekomen/ ende hebben den Biſſchop uptghejaeght. Ende even dit ſelve is oock den Biſſchop van Aſtz/ die hem oock dieſgelijckx onderwondt/ wederbaren. Daer upt oock de Coninck den Heere van Militiere tot haer ſchickte/ ende van weghen haer trouwe ende devotie liet bedancken/ ende haer tot vooꝛder beſtandighepdt heeft vermaent/ met belofte hy wildet haer wederom vergelden.

De vooꝛnaemſte Steden/ ende ſonderlinge de Geſoꝛmeerde in Languedoꝛq eñ Pꝛovence/ hebben ſich verklaert by Haerer Coninghl. Majeſt. te houden/ ende den ſelven ghetrouwe en devoot te blijven/ tot welcken epnde oock Gheſanten nae 't Hof geſchickt werden/ om Hare Majeſt. te verſekeren/ dat ſy by deſſelven gehooꝛſaemhepdt blijven willen/ ende vooꝛ hem goedt en bloedt wilden opſetten.

In Pꝛovence heeft hem het Slot tot Lunel/ de Erenat/ maer niet de Stadt/ inſgelijcken het Slot tot Bauchaire/ ende andere meer Plaetſen/ vooꝛ den gemelten Duca de Oꝛliens verklaert.

Coninck in Vzanckrijc treckt tegē ſijnen bzoeder dē Hertoghe van Oꝛliens te Velde.

By ſoo gheſtelde ſaken/ ende opwaſſender verre-uptſiende onruſte in Vzanckrijck/ heeft de Coninck by hem beſloten/ ſijnes Bꝛoeders Machianationen/ met macht aen te grijpen eñ te bejegenen. Daerom hy den Marſchalck van Schombergh/ met ontrent 2500. Mannen na Languedoꝛq commandeerde/ om den Pas aldaer af te ſnijden ende te bewaren/ op dat des die van Oꝛleans Volck niet vooꝛder in-bꝛeecken ſouden. Den Marſchalck de la Foꝛce is hem met een ſtercke Armade op den

1632. voet naeghevolght / sijn Volck tot Lyons te Schepe gheset / ende de Riviere Rosne afgheva-ren / om de Orlianschе des te snel-veerdiger nae te setten.

Verklaringe des Coninckx in Vranckrijc / over sijns Broeders inval.

Nae deser beyder optocht / heeft de Coninck den 1. (11) Augusti / over sijns Broeders in-val / ende teghen alle de gene die haer met hem aenlijmden ende bystant bewesen / een verkla-ringe publiceren laten / van desen inhoude :

Of wel sijn Broeder / den Hertoge van Or-liens / in't voorleden Jaer hem groote oor-saeck ende aenleydinge tot billicken Indigna-tion ende misvallen ghegheven heeft / indien / ende om dat hy sich van hem heeft afgheson-dert ghehadt / hy sonder sijn oorlof ende per-mission / uyt den Coninckrijcke is wechgeto-gen / ende sulckx dicht na malkander / teghens sijnen Coninghl. Staet / verscheyden aensla-ghen / oock met vremde Vtlandische / sijner Kroonen / Hooghedt / ende der ruste ende vre-delicken stande in sijnen Coninckrijcke / haeti-ge ende misgunstige Vorsten / veelderley prac-tijcken ende heymelicke verstandenissen / op dat hem in den selvigen sijnen Coninckrijcke / met gewelt ende Krijghsvolcke / gheassisteert ende bygestaen werde / gemaeckt ende bedacht heeft : ende van die tijdt aen / op sijne Fron-tieren ende Grensen / een ghetal Krijghsvolck op de beene gebracht heeft / ende Hare Majest. daer uyt beweeght is geworden / haren Cosijn-den Marschalck de la Force met der Armade / daer over hy in haren dienst commandeerde / daer henen af te veerdigen / welcke alle 't gene dat hy aentrefte / opgheslaghen ende vernielt / veel Hooftlieden ende Officiers gevangen ge-nomen heeft / die bekent hebben / namelick sommige / dat sy in des Keysers / maer ettelic-ke in des voornoemden hares Broeders dien-sten ende Comissionen / sich hadden in-schrijven ende bestellen laten / ende van hem betaelt zijn ghewor den.

Maer dit heeft sijn Majestept alles over-gesien / ende hem deses / die sy over sulcke ende diergelijcken hares Broeders voornemen ende beginnen onrechtmatigh bevonden hebben / voorders / ofte daer te voren niet eens hebben laten mercken : Maer meynden het souden die Declarationes, die sy den laetsten Martij / ende 12. Augusti / Nieuwe stijl / 1631. teghen / ende tot die gene / die hem / als oock de Coninginne / diens Hoogh-ge-eerden Vrouw-Moeder na-gevolght is / ghenoeghsaem ghewesen waren / hare getrouwe Onderdanen / gemelten haren Broeder aen te hangen / ofte by te staen / af te houden / ende de gene / welcke van wegen hare Ampten die sy aen haren Hove bedienden / ofte om ander considerationen wille / hem te geval-len / ofte van sijnent weghe uyt den Coninck-rijcke ghereyst waren / wederom hier by te brengen : Oock den gemelten haren Broeder te kennen te geven het onrecht dat hy ghedaen heeft / ende sulcke schendelicke raedtslagen na-gegaen / ende hem sulcke Machinationen on-derstaen heeft / soo gantsch teghen de ghehoor-saemheydt / eere ende respect liepen / daer mede hy Harer Coningl. Majest. toeghedaen ende verplichtet ware / ende tot naedeel Hares Co-ningl. Staets gherichtet soude zijn / diens ruine ende verderffenisse / by te soecken / hem heeft aengelijmt / daer hy doch hier-en-tegens met ende nevens hare / tot deser Hooghedt ruste ende opnemen hadde / sullen behulpelick ende behoorderlick zijn ; Oversulcx dan Hare Coninghl. Majest. daden / ende die gantsche tijdt tot hier toe / doen het Godt belieft de / ha-rer die Regieringhe deses in hare handen over te gheven / ghedaen hadden : soo hadden noch-tans alle dese middelen ende Considerationes, tot anders nergens toe gedient / dan dat sy hem veel stouter / verwaender ende halstarrigher ghemaeckt heeft / in sijn voornemen te conti-nueren / ende 't selve daer toe upt te voeren / daer in hy hem totten Standen ende Landen des Coninckx in Spaingien begheven heeft / ende aen den selven / als oock aen den Roomschen Keyser ende ander Vorsten / Ghesanten heeft afgheveerdight / ende by den selven om volck ende gheldt-hulpe heeft aengesocht / op dat hy daer mede opentlick teghen Haren Coningl. standt / sijn voornemen ende opset in't werck mochte stellē / gelijck Hare Coningl. Majest. dit selve deur hare Ambassadeurs ende Agen-ten geadviseert / ende deur verscheyden / so wel in / als buyten haren Coninckrijcke / opgevan-ghene Brieven ende schrijvens der continua-tion sijns voornemens / ende dat hy met sulcke Troupen / die sommighe upt den ghemelten Vorsten haren nabuyren / contrarie des vredes Tractaten / die sy met harer opgerichtet / ende desselven vriendtschap ende correspondentie / die sy hares deels met hem te onderhouden / sich t'allen tijde hoogh aen gelegen zijn laten / hem toerustede met gewapender handt / in ha-ren Coninckrijck in te vallen / verstandighet ghewor den.

Daer upt dan Hare Coningl. Majest. be-weegt is geworden / oock tegen harer Hoogh-stes begheeren ende wille / die Armade die sy onder 't belevdt ende commando harer Neven ende Cosijns / den Marschalck de la Force / ende de Effiat in Duytslandt / tot hulpe ende beschuttinge harer bevriendtschapte of bond-verwanten Vorsten / ende sonderlinghe des Cheurvorsten tot Triere / geschickt en geson-den heeft / wederomme in den Coninckrijcke te voorderen / op dat Hare Majest. sich der selven gebruycken ende verhinderen mochte / dat den ghemelten haren Broeder / met sijnen onder-hebbenden vremden Krijghsvolcke / in haren Coninckrijcke niet inviele.

Maer het is harer selvigher te voren ghe-komen / ende eer hare Armade in den Lande quam / heeft hy met sijne vremde Troupen / ende anderen Krijghsvolcke / die hy op haren Grensen vergadert hadde / over de Mase ende Mosel gepasseert / ende vpandtlicker wijse in Champaingien ende Bourgoingien ingeval-len / ende in sijnen den 7. (17) Junij / laetst upt-gheganen edicte / hem verklaret / dat het ghene wat hy dede / aengesien ware tot welstant des Coninckrijckx in Vranckrijck / 't welcke hy in terminis, die harer reputation in verminde-ringhe representeret / ende eenen deplorrerden Statui vergelijcket / deses hy de schult toemetet hares lieven Neven en Cosijns / den Cardi-nael de Richelieu : Daer doch deur Gods ge-nade Hare Coningl. Majest. segghen konde / dat dit Coninckrijcke nopt soo machtigh en voorsichtigh was / als het nu ware / ende dat die trouwe en vverige liefde des voornoemden hares Cosijns / ende die nutbaerheydt sijner diensten / voor de gantsche werelt alsoo bekent waren / dat de gene wel misgunstigh ende nij-digh zijn moesten / harer eeren ende des gelu-ckighen

1632.

1632. kighen vooztganckx harer handelingen/ welcke het teghendeel uptgheven/ ende andere daer van te over-reden/ ſich onderſtonden.

Gheliſck hy dan onder den Tijtel/ deſes hy hem ſulckx heeft aenghelijmt/ als Haren Coninghl. Majeſteyts Luytenandt/ generael Commiſſiones ende verſchepden Paſpoorten/ Krijghſvolck te vergaderen ende te werven/ heeft uptgedeelt: Inſgelijcken oock aen haer Hof-ghericht des Parlements/ ende aen den Schout ende Schepenen van de ſtadt Dpon/ pemanden tot hem te deputeren/ ende van hem Ordinantie ende bevel t'ontfangen/ heeft uptgeſchickt/ maer nadien die ſelve ghewepghert hebben hem te ghehoorſamen/ heeft hy die voorſz Voorſtadt/ ende veel Naburige Plaetſen ende Dorpen/ uptgheplondert ende verbrant/ en allerley Dyandtſchappen ende grouſame tyrannijen teghens hare onderdanen geoeffent/ die ſelve gevangen gehouden/ ende die verklaringe gedaen heeft/ als waren ſy te rechte ende behoorlicker wijſe gevangen/ als hadde hy recht-matighe Tijtulen ende authoritept Hare Majeſt. te bekrijghen/ 't welcke hy aen allen oorten eñ Plaetſen daer hy henen quam/ den eenen wegh gheliſck den anderen te doene/ is vooztghevaren.

Maer ſulck beginnen/ tot verſekeringe harer Perſoon/ beſchuttinge harer Kroone ende defenderinge der Onderdanen/ hooghnoodigh ware tegen te ſtaen ende te bejegenen. Wanneer dan Hare Majeſt. die behoorlicke ende betamelicke middelen ende remedien/ niet alleen deur de ſterckte harer Wapenen/ dewijle ſy twee Corpora ende Krijghſheyren/ het eene deur haren Neve den Marſchalck de la Force/ ende het ander oock deur haren Couſijn den Marſchalck van Schombergh/ aentrecken ende voortrucken laten/ maer oock door die authoritept/ kracht ende macht/ die haer God over haren voorſz Broeder/ even-gelijck over alle hare ander Onderdanen ghegheven heeft/ by der hant te nemen begeert/ op dat niemant upt den ſelven ſo vermeten ende lichtveerdigh zy/ den ſelven te volgen/ ofte ſijn Ordinantien ende bevelen te ghehoorſamen.

Hare Majeſt. voeght hier-mede tuſſchen/ dat ſulckx met raedt der Vorſten/ Hertoghen/ voornaemſte Heeren ende Amptmannen harer Kroone/ ende ander Hooghe ende aenſienlicke Perſoonen/ harer by-ſich-hebbende hepmelijcke raden/ naeſt zy tot beveſtiginghe der voorghemelte harer voorgaende den laetſten Martij ende 12. Auguſti/ des Jaers 1631. gepubliceerde Declarationen/ bekent ende gedeclareert hadden/ bekennen ende verklaren midtſdeſen/ upt kracht deſes tegenwoordigen met Harer Majeſt. handt ondertepckenden Brief/ alle ende yder hare Onderdanen/ wat weſens/ ſtants ende conditie ſy waren/ welcke by haren Broeder ſich ophielden/ ofte den ſelven directe ofte indirecte, in wat weghe het oock ware/ volghen/ bypſtant doen ofte hulpe bewijſen ſullen/ voor Rebelle ende ſchuldighe van des laſters der ghequetſte Majeſt. ende voor verſtoorders der gemeyne ruſte ende vredens/ ende willen dat/ teghens ende weder die ſelve/ ſonder ophouden geprocedeert eñ vooztghevaren ſal werden/ nae de ſtrengighepdt der ſcherphepdt harer hier over-gheſtelde Ordinantien/ Declarationen ende Ghebodt-ſtellinghen.

Ende aengaende den gemelten haren Broeder/ dewijle Hare Majeſt. in hope ſtondt/ het ſoude Godt deur ſijn goethepdt hem het herte roeren/ in hem ſelven gaen/ ende hem onderwijſen laten over 't ghene wat hy ware/ ende des Standes dat hy in deſen Coninckrijcke heeft/ oock de eere die hy Hare Majeſt. te bewijſen ſchuldigh is: Nevens dien oock/ dewijle Hare Majeſt. meynde hy ſoude eyndelick een afkeer hebben van't verderven van ſoo vele Landen ende Lieden/ rooven/ plonderen/ ſtroopen/ ende ontallicke booſe moetwilligheyt/ die ſijne onder-hebbende Krijghſlieden/ Hare Majeſt. arme Onderdanen aen-deden: ſoo bekennen ende beloven ſy hiermede/ ſoo verre binnen 6. weecken nae de publicatie van deſen/ hy ſijne toevlucht tot harer goedigheyt neme/ ende alle ſijn vzemt ende ander Krijghſvolck/ 'twelcke hy by hem heeft/ af-dancket/ ende van allen Krijgerſchen Dyandtſchappen ende overvallingen harer Landen ende Steden afſtaen wilde/ ende tot Hare Majeſt. kome/ ofte binnen die voorſz geſette tijdt Afgeſanten aen hen afgebeerdigt/ ende hem na der behoorlickheydt ende ſchuldigheydt wil aenſtellen/ ende hem wil overgeven: dat Hare Majeſt. ſijne begane feylen niet meer ſal ghedencken/ maer vergeten/ hem in genaden wederom aennemen ende weder beveſtigen wilde (gheliſck Hare Majeſteyt van nu aen op den ingheſtelden valle begint) in alle ſijne goederen/ heerlickheden/ chijnſen/ inkomſten ende onderhoudingen/ oock hem ſoo goedigh ende vziendelick tracteren ende houden wilde/ dat hy goedt recht ende oorſaeck hebben ſal/ hare goethepdt te prijſen/ ende die booſe raedtſlagen der ghene die hem tot deſe Kroone Vzanckrijck/ ende ſijn eyghen naedeel gheraden heeft/ van Hare Majeſt. hebben afwendigh gemaeckt/ te deteſteren. Maer nae verledene gepaſſeerde aengeſette tijdt/ in gevalle hy/ in ſijn booss begonnen voornemen volhardet/ ende deſer harer teghenwoordighe verklaringhe gheen genoegen doet/ ſoo heeft ſy voorbehouden/ tegen den gemelten haren Broeder te verordineren/ het gene wat Hare Majeſt. tot behoudinghe hares ſtants/ ſeeckerhepdt ende ruſte harer volckeren ende onderdanen/ noodigh bevinden ſullen/ na uptwijſen deſes Coninckrijcks Ordinantien ende Wetten/ ende gelijck als in diergelijcken gevalle van haren Voorvaderen gepractiſeert ende vooztgevaren is geworden.

Bevele daer op haren lieven getrouwē Raden hares Parlements/ Hof-gherichtes Perſoonen/ dat ſy deſe hare jeghenwoordige verklaringe/ af-leſen/ verkondigen/ ende regiſtreren/ ende den inhoudt van deſen onverbreeckelick nakomen/ obſerveren ende exequeren/ oock tegen die daer in gemelte ſchuldighe/ door die daer in voorgeſchrevene weghen ende ſcherpheden ſonder nadeel voortvaren ſullen moeten. Hare Majeſteyt gebiedt oock tot ſulcken eynde/ haren Procurator generali in't gemeltes hares Hofgherichtes/ het gene te voorderen ende te vervolgen/ wat ter executie ende voltreckinge hares willens noodigh zijn ſoude/ ende daer in haers dragenden ampts halven/ alle noodwendighe vlijtigheydt aen te wenden: want dit is Hare Majeſteyts wille ende meyninghe/ etc.

De Coninck in Vzanckrijck die heeft/ ſoo haeſt hy des Montmorantzy afval vernam/

1632. bevolen ſijn Lijfguarde/ yder Compaingie te Peerde met 50 Ruyters te verſtercken / ende heeft hem daer mede nae Fontepne-bleuw/ende voorders op Lyons begheven/ om den handel ſijns Broeders te wederſtaen / ende die afgevallen plaetſen weder tot gehoorſaemheydt te brenghen.

Coninck in Vranckrijck begheeft hem nae Lyons.

Onder deſen heeft den Hertoch van Montmorantzy / die Soutkeeten tot Pequeps/ die den Koninck toehoorden/ in ſijn gewelt ghebracht / ende het Sout tot eenen gheringhen prijs/ minder als het te voren was/geſtellet/ op dat hy hier deur het volck tot hem genegen maecken/ ende op ſijn ſijde locken mochte. 1632.

Sereniſs Prĩceps GASTON DE FRANCIA *Chriſtianiſs. Regis Frater Dux* AVRELIANENSIS

C. Dank: exc.

Die ander ſteden die hy voor des Koninghs broeder inghenomen hadde/ waren Bagnols/ Aimargues/Clermont de Lodeve/Agde/Beziers / Peſenas/ Feyr ende Leucate: Maer alle die beſte ſteden daer de Gheformeerde de overhandt hadden/hielden't met den Koninck/ ghelijck als oock deden die Gouverneurs inde omligghende Landen / als den Hertoch van Eſpernon/ Vitry/Erichy/ Grammont/Cremapl/ met alle haren Provintien.

Gheformeerde in Vranckrijck blijven beſtandich by Haren Coninck.

Op den Maerſchalck van Toyras hadde men eenich mistrouwen ende argwaen/dewijle ſijnen broeder hem op des Hertoghen van Orleans zijde begheven hadde. Maer die ſelve als hem ſulcks voor quam / heeft hem verklaert / dat hy voor Hare Koninghl. Majeſt. teghen alle Rebellen ſtaen wilde.

Op die tijdt begonden alreede aen ſommige van den voornaemſten adherenten des Hertoghen van Orliens om pardoen by den Koninck aen te ſoecken / want ſy wel merckten/ dat dit ſpel eenen ſlechten uytganck hebben ſoude. Onder welcke was den Hertoch van Roannes/ die nevens ſijnen Sone/ den Hertoch van Bovesy/ weder in ghenaden wert opghenomen.

Onder ſulck verloop werden die Orlianſche hier en daer vanden Koninckliicken volcke aengegrepen. De Graef van Saul ſloeg by Bagnols wel 600 manne/ daer van wel 400 op der plaetſe

Hertoghe vã Orliens lijdet verſcheydē nederlagen.

1632. plaetſe doodt bleven / maer de overghebleven/ nevens haren Oversten dē Grave van Eſtrange / ghevanghen ghenomen. De Stadt Pzivas ende Piverops/ welcke oock den Hertoge van Ozlians aenhinghen/werden vanden Koninghſchen inghenomen / de Gouverneur gevanghen / ende de reſte nederghehouwen/ van de Koninghſche ſijn 4 Capiteyns ende 50 ſoldaten ghebleven.

Hier op volgen op des Koninchs in Vzancrijckr zijde / twee gheluckighe Succeſſen/ de welcke ſijnen Bzoeder den Hertog van Ozliens / ten eynde ſtelde / ende alle zijn vooznemen tot niet ghemaeckt heeft. Want eerſtelick de Maerſchalck van la Foze / nae dat hy tijdinghe bequam dat den Heere van Ellebeuf met een ghetal van des Hertogen van Ozliens Krijghſvolck uytghetoghen was om het Kaſteel Beaucaire met Pzoviande ende Ammonitie te verſien / is de ſelve teghen ghetoghen/ hem aenghegrepen / ende inde vlucht ghelaghen / oock alle Bagagie ende Pzoviande afnam. Waer op het vooznoemde Caſteel hem terſtondt heeft overghegheven.

Daer na heeft de Maerſchalck van Schombergh oock een ſtatelicke Victozie teghen den Hertoch van Ozliens verkreghen. Want nae dat het Caſteel S. Felicx de Carmain deur die Ozlienſche was inghenomen / ende dat de ſtadt hem teghen ſulckr beſchanſte / ende die vooꝛſz Maerſchalck van Schombergh om hulpe ende bpſtandt aenriep / ſoo heeft hy terſtondt / hoewel hy noch grof Gheſchut noch Ammonitie / ende alleene ſommighe wepnighe Voedtknechten bp hem hadde / om ſulckr in't werck te richten/ heeft ozdinantie geſtelt/ ende als hy ſach dat den Hertogh van Ozliens met den meeſtendeel ſijns Krijgſvolck op hem aentrock / ſoo heeft hy de wichtichepdt deſer ſaecke bevonden / dat tot aenkomſte ſijns Krijghſvolckr in ſulcken Pzovintie / ofte in't ſelve Lant/hy in't werck heeft bewijſen willen / dat hy den ghenen welcke in Harer Koningl. Majeſt. dienſt ende ghehooꝛſaemhepdt beſtandich volharden wilden / gheen beſchermınghe noch aſſiſtentie wepgeren ofte afſlaen wilde. Is alſoo in ſulck vooznemen vooztgevaeren/ende het gheluck heeft hem daer by ſoo wel ghewilt / dat / naedien hy de Ozlienſche in 't vooznoemde Slot beleghert / ende op het nauwſte als het moghelick was / omcinghelt hadde ghehouden / ſy den 12 dach hier nae/ 't welcke was den laetſten Auguſti / nieuwe ſtijl/ te capituleren/ ende den volghenden dach upt te trecken ghedwonghen ſijn ghewozden/ Waer op de Maerſchalck van Schombergh in dat Kaſteel eē Compaingie van dat Chamblayſche Regiment daer in ghelepdt heeft/ ende die bewaringhe der Stad den Inwoonders bevolen.

Dit was een plaetſe van groote impoztantie / ende in alles een noodich ende nuttelick werck het ſelve in ghehooꝛſaemhepdt te bzenghen / naedemael ſonder dat ſelve alle klepne ſteden van Langragves/ vooztaen hadden gemainteneert ende in ghehooꝛſaemhepdt ghehouden konnen werden.

Het heeft oock den gheluckighen uptganck deſes aenſlaghs noch meer goede effecten nae hem ghetoghen / Want in deſen den Hertogh van Ozliens ende Montmozantzy hier over bewoghen zijn ghewozden op ſulcken Plaetſe aen te trecken/ ende hem met 3000 Mannen te voete / 2000 Peerden ende vzywilligne / vele van Adel / benevens dzie grove Stucken / te ontſetten/ende den Maerſchalck van Schombergh / als ſy noch maer 3 Franſche mijlen van hem waren/ ghewaer wert / ſoo heeft hy hem met den Marckgrave van Bzeſe beraetſlaghet/ ende by haer terſtondt alſoo beſloten/ in die uren wanneer die Capitulatie des Slots Sinte Felix ghe-exequeret zijn ſoude/ terſtont op den vpandt aen te trecken/ſoo wel met hem te ſlaen / als het ander/ Kaſtelnau de Arp upt ſijner hant te verloſſen/ dewijle de Ozlienſche hun vooznamen/ dat wanneer de plaetſe Sinte Felix ontſet ofte overghegaen ware / dat ſy ſich met der Armade aldaer logieren wilden. 1632.

Nae dat nu Schombergh noch een halve mijle daer van was / eñ den Heere van Bzeſe/ die den vooztocht hadde / hem te weten dede/ dat hy des vpandts volck / by twee Buſſenſchoten wijt ter ſijden af van haren weghe ter ſlincker handt ſagh aentrecken / ende daer by vermeldede / dat hy 't daer vooz hieldt / men moeſte over een water / want aen deſen oever men aldaer niet komen konde / over een lange Bzugghe trecken/ ende dat des vpandts vooznemen was / die helft der Schombergiſche Armaede (welcke van 1000 Peerden/ 4 Compaingien upt den Regimente Harer Koningl. Majeſt. Guarde/ ende 6 Compaingien onder Chamblay beſtaende) over te latē paſſeren/ende daer op den naetocht aen te grijpen / oock daer by te verſtaen gaf / datter 2000 ſchzeden hoogher opwaerts aen't ſelve water/ een goede pas ware / daer henen / wanneer het hem Schomberg gevallet/ hy hem met den Vooztocht wenden / ende aldaer henen overtrecken wilde/ ſoo heeft hy hem deſe mepninghe laten welghevallen.

Den Pas verkreghen ſy / ende de helft van de Armade quam over het water op die ander zijde/ al eer die Ozlienſche weten konden wat ſy in den ſinne hadden te doen / alſoo dat alle Koninckliche troupē over het water quamen/ ende niet een man vanden vpandt hier toe ghenaerdert heeft. Over het water hebben ſy haer op een groot wijdt veldt in ſlagh-ozdeninghe geſtelt / ende die Bagagie ter rechter handt toegheſchickt nae Caſtelnau de Arp.

Doen nu de Ozlienſche ſaghen / dat haren aenſlach ghefeplt was / ſoo hebben ſy by hun terſtondt ghereſolveert/oock over het water te komen / om den Koninghlicken den Pas af te ſnijden / ende hun op hare ſtraten nae Caſtelnau de Arp toe/ aen een bequame plaetſe vooz het voetvolck te legheren. 'Twelcke als het de Marſchalck van Schombergh bemerckte/ ſoo heeft hy allen moghelicken vlijdt aenghewent den vpant te vozen ende tuſſchen den ſelven / ende Caſtelnau de Arı met ſijn Armade by ghekomen is / Oock wanneer een deel des Vpandts daer over waer / op ghene zijde des waters aen te grijpen/ ende die ſelve te treffen: Tot dien eynde liet hy dat Volck haeſtelick vooꝛt marcheren/ ende niet ſoo veel tijdts toeliet/ het ſelve wederom in ozdeninge te ſtellen.

Want dewijle hy ſagh/ dat de Vpandt met grooter haeſt over dat Water ruckte/ ende dat hy reſolveerde den ſelven ſonder langhe uptſtel aen te grijpen: Derhalven die 4 Compaingien van't Regiment der Coninghl. Guarde in twee hoopen ghedeelt/ den eenen ter rechter

1632. ende den anderen ter slincker handt der Coninckliche Kupterije / ende die 250 Mannen onder des Chamblay Regiment/ tot die op de slincker zijde gestelt / ende daer op den verlooren hoopen den aengrijp laten doen / oock terstont op den Vyandt aenghegaen/ die aen den wegh hem in een Huys ende in voordeelighe Grachten gelept hadde.

Alsmen nu op beyde zijden gelost hadde/soo heeft de Coninckliche Kupterije / by welcke den Heere van Bzese hem bevandt/ ter rechter ende slincker hand willen aenvallen/ maer het meeste deel upt hen/hebben soo diepe grachten gevonden ende aengetroffen/dattet hen onmogelick was daer over te komen/doch treften de Carabijnen eenen beteren wegh aen / ende als die selve alderercst daer over zijn gekomen/soo hebben sy op den Vyandt begonnen vper te geven/die haer alsoo ontfangen hebben/dat sy wijders niet meer voortsetten en konden.

In desen aengrijp / hebben haer sonderlinge die op des Coninckx zijde/ dapper ghehouden / sonderlinge eenen Arnold ende Bideran/ daer onder de laetste den Heere van Fucillada verslaghen heeft.

Onder dit verloop / hebben de Heeren de Laurieres ende de Beauregard Champzou/ nae datse met haren Esquadzonen eenen Pas sochten / om over te komen/ eyndelick eenen/ hoe-wel seer sorgelicken wegh gevonden hebben/ende zijn oock de eerste gheweest die overgespzongen ende in den wegh gekomen zijn.

Hier op maeckte terstont den Hertogh van Montmozantzy hem met hondert Mannen hier toe / ende viel op haer aen/ in mepninghe om haer den Pas te verhinderen / en haer te rugghe te houden. Maer het ginck op dese plaetse seer hart toe: Montmozantzy werdt selve ghewondet / ende op sijn zijde werdt de Graef van Rieux verslagen/ende 4. oft 5. andere ter neder gewozpen / Soo lepden oock de Coninckliche Musquettiers een tamelick getal van dese Kupters ter neder / ende bzachten die overghebleevene in de vlucht/ alsoo dat den voorsepden Hertogh van Montmozantzy op een-mael van desen die hem volghden / verlaten werdt. Als hy nu met die wepnigh Kupters die hy noch by hem hadde / hem oock mepnde te salveren / soo is hy/ gheluck hy op het effene veldt quam/op des Marschalcx van Schomberghs Compaingnie gestooten/ende voozders/ na dat hy hem aen dese plaetse deurstoegh / voor die hoopen der Coninckljcke Guarde/ende des Cantseliers Regiment ghekomen is/ende na dat daer veel Musquettiers schoten na hem gedaen zijn/ soo is sijn Peert/ 't welck alreede te voozen van den Heere de Laurieres ghewondet was/ ter neder gestozt/ ende hy daer onder ghevallen / ende van den Officieren ende Soldaten der Coninghlicke Guardes Regiment gevangen gewozden.

Dewijle nu dat veldt soo onbequaem ende ongelegen was/ende seer oneffen vooz de Kupterije wert bevonden/soo heeft de Marschalck van Schombergh ende de Marckgraef van Bzese vooz onnoodigh geachtet/dewijle sy soo een gelucklgh treffen ghedaen hadden/ daer in so veel voornaemste Lieden gebleven waren/ ten tweeden-male haer te waghen: Derhalven nae datse een upze lanck in't veldt teghen den Vyandt ghevochten hadden / ende tot die selve haer niet naerder en begaven / oock niet aengrijpen en wilden/ soo hebben sy begonnen haer nae Castelnau de Arp te retireren/ aldaer sy hun met alle 't volck in de stadt ende Voorstadt inquartierden. Den Hertogh van Ozliens is selve by sijn Armade geweest/ende als hy vernam dat Montmozantzy ghevanghen was/so is hy daer over machtigh verschzickt gewozden/ ende werde seer vertsaegt/ende sepde / Nu ist alles verloozen. Sijn Armade is oock daer over seer verbaest geweest / ende den meestendeel van dien heeft hem / die upt Languedocq waren / weder te rugghe begheben: Maer met de reste is den Hertogh van Ozliens nae Besiers ghetoghen. 1632.

Het was wel te verwonderen/dat in een treffen/ dat soo een kleyne tijdt duyzde/so veel aensienlicke ende hooghe Persoonen van State/ verslaghen / ghequetst ende ghevanghen sijn ghewozden. Want onder de ghene die doodt bleven / waren de Graef van Mozet / welcke des Koninghs Natuerlicke bzoeder was / die met een Musquet-kogel deur 't lijf wert geschoten/ den Graef van Rieux / de Graef van Fucillade/ den Heere de La Nove/ende 4 Capiteyns vande Languedocqsche Regimenten. Onder de ghequetste ende ghevanghene waren / nevens den Hertogh van Montmozantzy/ de welcke met seven of acht wonden ghequetst was / den Heere de Puy Laurens ghewondet / den Heere van Sinte Laurent ghewondt/ ghevanghen ende hier nae gestozven / den Ridder de Rase ghequetst en ghevanghen/ den Heere de La Veve/des Saubebocufs Cozvet ghevangen / den Graef de Bueyl gequetst en ghevanghen / den Heere van Rochedagon ghequetst / den Heere de Ovailly / Capiteyn van de Guarde des Hertoghen van Ozliens/ ghequetst.

Op des Koninckx zijde waren ghequetst/ den Heere de Beauregard Champzou / ende Beauregard Blauchefozd: Den Heere de Menebille ende Fade / des Guardes Regiments Luytenant / nevens eenighe Kupters van verschepden Compaingien / bleven op de plaetse doodt.

Den 26 Augusti (5 Septemb.) is de Koninck tot Lyons aenghekomen / welcken de Heeren der Stadt aensienlick teghen trocken/ ende hem / als haren Koninck / knielende ontfanghen hebben / ende de sleutelen der Stadt ghepzesenteert. Coninck in Vranckrijc treckt tot Lyons binnen.

Des anderen daegs is een Courier by hem aenghekomen/ dewelcke hem de tijdinghe van het ghepasseerde Treffen ende des Hertoghen van Montmozantzy gevanckenisse aenbzachte. Op datmael is oock de Pzince Thomas van Savoyen / met eenen committaet van ontrent 50 Peerden aengekomen/ welcke de Koninck den Maerschalck van Crichy ende den Heere van Halincovet teghen sandt. De oorsaeck sijner aenkomste was / eenen Vzede tusschen den Koninck ende sijné bzoeder den Hertogh van Ozliens te tracteren / gheluck dan oock even om dese oorsaeck wille/ een Pausselicke Nuntius aen quam / die den Koninck vertoonde / dat den Vzede alreede ghemaeckt was; De Koninginne sijn Vzouw-moeder/ ende den Hertog van Ozliens sijnen Bzoeder/ souden alleene / wanneer het haer gheliefde/ naerder te Hove komen / Maer die overghebleven rebellen hadden sijn ghenaede / dewijle sy sijnen Bzoeder opzoerich ghemaeckt hadden/

1632. den/ ende verstoorders banden Welstandt des Koninckrijckx waren / ende alreede ten tweeden male in het laster vervallen waren / dat sy Hare Majestept hadden geschendet/ bedzoevet ende bespottet.

Rebellen in Vranckrijc/ werden gestraft.

Den 18 Augusti (8 Septemb.) heeft men justitie gehouden / ende eenighe gevangens van Adel / die den Hertoch van Orliens aenhinghen/ een ellendich / doch lijdelick oordeel ghevellet / dat sy naemelick / al t'samen gejusticeert / ende met den Sweerde onthooft souden werden. Onder dese was oock een jongher voornaemste van Adel / Monsr. Capestan ghenaemt/die voor den Hertoch van Orliens heymelick volck ghewonven hadde/ ende ontrent 7 Fransche mijlen van Lyons is gevanghen ghewonden: Ende of daer wel groote voorbiddinghen voor hem ghedaen sijn/ ende hy hem daer toe inden laetsten krijch voor Cassal ende anders meer in Italien in Harer Koninckl. Majest. diensten hem boven maten wel ghehouden hadde / soo was het te vergheefs.

Tot Pondt S. Esprit / is oock terstondt op die gheschiede nederlaghe der Viconte de Estrange / dewijle hy oock teghen den Koninck gherebelleert hadde / nevens noch twee andere/ onthooft / ende daer by drie van Adel opghehanghen / oock noch verscheyden andere/ om evenghelijcken misdaet wille/op ander plaetsen ghejusticeert ghewonden. Ghelijck nu die overgheblevene / die haer noch by den Hertoghe van Orliens hielden / saghen wat sy voor eenen loon te verwachten hadden/oock anders wepnich gheluck in haren handel verschijnen wilde/ soo heeft hem die Armade seer verstropt / ende is van daghe tot daghe vermindert ghewonden.

Die stadt Alby heeft oock na die gevolghde nederlage haren Bisschop gherasseert/eñ haer wederom Koninckx verklaert. Dit exempel heeft Lunel oock nagevolgt/ want gelijck den Hertoghe van Elbeuf met 400 Peerden daer upt tooch/ ende nae ghenomene vlucht/ weder daer in wilde / soo sijn de Poorten voor hem ghesloten ghewonden/ met vermelden/sy hadden alreede een fepl begaen / sy en wilden niet voorder in perijckel sijn / maer wilden 't met haren Koninck houden.

Coninck in Vranckrijc/ treckt in Languedocq.

De Coninck is den 19 Augusti (9. Septembr.) met den Cardinael van Richelieu ende vele volcks van Lyons te lande neder waert nae de Provintie van Languedocq ghemarcheert / ende tot Vienne in Delphinaet sijn eerste nacht-legher ghehadt: Die Ammonitie is hem te Water ende te Lande ghevolght/ oock altijdt meer volck naeghesonden ghewonden/ alsoo dat sijn Armade bestont inde 30000 Mannen.

Hertoghe dā Orliens versoeckt Vrede.

Hier op heeft sijnen Broeder hem begonnen te buyghen/ ende is tot het cruyce ghekroepen/ ende aenden Maerschalck de La Force begheert/by den Koninck om een seecker gelepdt te verkrijghen / dat hy een Ghedeputeerde tot hem senden mochte/ aen te houden.

Als nu sulckx volgde/ soo heeft hy den Heere van Schoudebon tot Harer Majestept afgheveerdicht / ende vanden selven begheeren laten / dat den Hertogh van Montmorantzy het leven ghescholicken/ ende hem sijn Goederen ende Gouvernement ghelaeten mochten werden; oock alle ander Heeren / die op sijn sijde ghetreden waren ende hem gevolght hadden/ gepardonneert mochten sijn: Daer nae/ dat de Koninck hem 10 tonnen gouts soude gheven / op dat hy de selve de Koninck van Spaingien/ de Infantinne / ende den Hertoghe in Lotringhen (dewijle hy sulck gheldt van dese gheleendt hadde) wederom restitueren konde: Dat de Koninck den Hertoge van Lotringen sijn Landen weder inrupmen/ende dat hy hem ende die oude Coninginne/etteliche Plaetsen tot haerder verseeckeringhe ingeven soude. Maer de Coninck heeft dit alles afgeslaghen/ ende sijnen Broeder by hem ontbodē/ofte hem laten weten: wanneer hy hem weder ghehoorsaemlick wilde aenstellen / soo wilde Haere Majest. alles wat ghepasseert was/vergeten/ ende de gene die hem gevolght waren/pardonneren.

Hier op werdt een tijdt lanck op beyde zijden ghetracteret/oock in desen alle byandt-dalickheden in Languedorq afgestelt/ende die afghevallen Plaetsen meestendeels weder ter gehoorsaemheydt ghebracht ghewonden. De Coninck begaf hem op den 15. Septemb. na Nismes/ ende sijnen Broeder was op die tijdt tot Vivares.

Tusschen dē Coninck in Vranckrijck eñ sijnen Broeder / werdt Vrede ghemaeckt/ namelick den Hertoge dā Orliens.

Na dat nu eene tijdt lanck in hare saken getracteert is gewonden / soo is het eyndelick op de navolgende conditien ghekomen.

Eerstelick nam de Coning in genaden aen/ sijnen Broeder den Hertogh van Orliens/ die het sijn tot Champiegni in Touraine / ofte tot Tours hem onthouden/ende aldaer henen/ deur den Grave van Ales / des Hertoghs van Angoulesme Sone / met 600. Paerden van des Conincks Guarde begeleydet soude werden.

Ten 2. Wilde de Coninck sijns Broeders ordinari Hofgesin gepardonneert hebben.

Ten 3. Die andere die hem bystant bewesen hebben/ souden/ 't is waer/ het leven ende die goederen gheschoncken zijn / maer haer Ampten ende Diensten souden sy verlooren hebben.

Ten 4. Den Hertoge van Montmorantzy soude noch in verseckeringhe ende in ghevanckenisse blijven / nae des Coninghs goedt believen.

Ten 5. Den Hertogh van Elbeuf soude in een vast Huys gehouden ende verwesen zijn.

Ten 6. Teghen den Presidenten Le Cogneux/ende den Secretarium Montigot/soude het Proces vervolght ende uptghevoerdt werden.

Ten 7. Daer soude een Synodus ende t'samenkomste van den Eertz- ende Bisschoppen ghehouden werden / ende boven den Bisschop van Alby Nismes eñ andere Rebellion/ een kennisse ende uytspraeck geschieden.

Ten 8. Den Hertogh van Orliens soude verwerpen ende voor krachteloos houden het aengeslaghen edict ende smaedt-schrift teghen den Cardinael van Richelieu.

Ten 9. De Coninck wilde tot Besiers een vergaderinghe der Standen in Languedorq houden/tot welcke sommighe Ghedeputeerde upt den Parlemente van Toulouse gheordineert souden werden.

Ten 10. De Coninck wilde oock veel Vestingen in den Lande/welcke maer tot verdervinghe ende ruine der arme Onderdanen gherepkten/slichten ende ter neder-werpen laten.

Ten

1632. Ten 11. Nae dat het alles in den Provintien van Guienne ende Poictu in ordeninghe ghebracht werden soude / wilden Haere Coninghl. Majest. in't begin der Maendt Novembr. naestkomende/ hem wederom na Parijs begeven hebben.

Ten 12. Den Hertogh van Orliens soude hem alsdan tot by den Cardinael de Richelieu laten vinden/tot accoort.

Ten 13. Wat hare Moeder de Oude Coninginne belanght/soude daer in sulcken voorsichtighedt ghebruyckt werden / gheljck de Coninck sulckx raedtsaem ende goedt bevinden sal.

Na desen zijn weder andere/ende 't is waer/ dese naevolghende Artijckelen/ begrepen ghworden:

Ten eersten/Hare Coninghl. Majest. wilden haren Broeder den Hertoghe van Orliens ende desselven Hofgesin pardonneren/ende alle 't gene sy begaen hadden/ vergheven. Onder welcke was den Hertogh van Elbeuf mede begrepen/ maer den Hertogh van Bellegarde en is niet gedacht ghworden.

Ten 2. Van weghen des Hertoghen van Montmorantzy/wilden sich Hare Majest. in desen pets verbondelickx verklaren ofte gheen seecker uytsprake doen.

Ten 3. Die vremde souden sonder paspoorten uyt den Coninckrijcke / maer het Fransche Krijghsvolck / dat in de besettingen gelegen heeft/met witte stocken in de handen uytrecken.

Ten 4. De Edellieden / Burghermeesters ende ander voornaemste Heeren / souden haer selven den Coninck presenteren / ende by den generalen Raedt een pardon ofte vergiffenisse uytbrengen/ of versoecken.

Ten 5. De Coninck wilde den Communen/ doch met voorbehoudinghe der straffe tegen de gene die haer aldermeest by de verganghen rebelleringhe hebben laten ghebruycken/ pardonneren.

Ten 6. Het inkomen der Geestelicke/ soude aenghewent werden tot reparatie ende verbeteringhe der Kercken/ende onderhoudinghe der Armen.

Ten 7. Die Ampten souden andere opghedraghen/ ende het proces teghen de Bisschoppen gemaeckt werden/ na uytwijs der ordentlicke gherichtes-forme.

Ten 8. Die Bisschoppen die haer teghen den Coninck vergrepen hebben/ waren die van Ustz/ die van Nismes/ die van Aigde/ die van Lodone/die van Besiers en die van Alby.

Nae desen/ soo is op voorder handelinge besloten ghewoorden/ ende op de volgende Artijckelen begrepen/ 't gene hier volght:

Artickulen/ waer op het verdragh tusschē Coninck Lodewijck in Vranckrijc/ ende sijnen broeder den Hertoghe dā Orliens ghemaeckt zijn gewoorden.

De Coninck scheldt quijt/ende vergeeft uyt goeder herten sijnen Broeder die verganghen ofte begane feylen / ende dat met dese eenighe conditie/dat die selve hy bekent hem waerachtigh leedt te zijne/ ende met der daedt bewijse/ dat hy niet wederomme te rugghe vallen wil/ gheljck hy alreede eenmael ghedaen heeft/nae dat hem gelijcke ghenade van sijne Majestept wederbaren is.

Tot desen eynde is het eerste dat tot hier toe ghe-eyscht werdt / dat den Hertogh sijn schuldt schriftelick bekenne/ende den Coninck onderdanighst bidde/hem sulckx te vergheven ende te vergeten.

Daer na dat hy behoorlicke ende mogelicke verseckeringhe doen sal/ dat hy niet weder wil afvallen in dierghelijcken misdaedt / ende dan dese belofte met woorden ende werckelijcke daedt gheschieden. 1632.

Die belofte in woorden bestaende / sal zijn/ dat hem leedt zijn alle practijcken/binnen ende buyten't Rijcke/ook hem met geen parthijen onder eenigen schijn wil by-voegen/ noch met Spaingien / Lotringhen ofte ander vreemde Vorsten / ook niet met de Oude Coninginne aenspannen/ soo lange sy in dien standt blijft/ gheljck sy nu ter tijdt is/Hy wil ook blijven aen die plaetse/ die hem den Coninck bestellen ende noemen sal / ende alsoo leven als een ghetrouwe Onderdaen des Coninckx.

Die dadelicke verseeckeringhe sal zijn / eerstelick dat hy niets te schaffen sal hebben met de sulcke / die haer met hem verbonden hebben / noch haer saecken op sijnen ofte des Koninckrijckx kosten uytvoeren / ook niet seghen / dat hy oorsaecke hebbe om hem te beklaghen/ als hem de Koninck wedervaren laten/'t ghene sy wel verdient hebben/doch met dien bedingh / dat des Hertoghen dienaers/ die teghenwoordich sijn Persoon bewaeren/ hier in niet begrepen werden.

Dat hy gheen bysonder ghenade noch weldaet by den Koninck verbidden wille voor de vremde / die hem toeghedaen sijn / andere op te maecken of aen te prickelen / tot de wapenen te grijpen / ofte die hy selve met hem ghevoert heeft / welcke doch uyt louter ghenade des Koninckx 6 dagen is bewilligt ghworden hem te retireren in Rougillon.

Hy sal tot den vacerenden bestellinghen in sijn Hof onder ander aenmemē tot Raden/sulcke lieden/ die Hare Coninghlicke Majest. behaghen/ende die selve hem met namen wel laten ghevallen/ op dat een yder sien mach / dat hy voortaen niets doen wil, dan dat Hare Majest. wille ende meyninghe zy.

Soo hy ook yemandt aengenomen hadde die den Koninck niet behaeghde / ende die in arghwaen zy / dat hy den Hertogh versetten konde/ soo sal hy den selven uyt eygene beweginghe afschaffen.

Dewijle den Coninck niet verborgen is/dat alle boose raedtslaghen/ die hem den Hertogh onderstaē heeft/van den Heere de Puys Laurens hem bygheschoben zijn ghewozden / als soude hy de Puys Laurents trouwelick onderwijsen / alles wat ghetracteert is ghworden / dat tot des Coninckx ende des gantschen Rijckx nadeel ghedijen mochte/ofte tot schade van de ghene die hem trouwe belooft hebben/ dat hy hem ook voor schuldigh bekennen wil / eer dat hy van den Coninck beghenadet werde.

Maer op dat den Hertogh noch meer te verstaen ghebe / sijnen wille zy / dat alle het bovenghenoemde trouwelick ende onverbreeckelick ghehouden werde / soo sal hy alle de sijne ook met Eedt verplichten / daer toe aenhouden / dat sy den Koningh alle sulcke dinghen/ die in 't toekomstighe gheschieden mochten/ bekent maecken sullen/ bysonder wanneer het des Koninckx Beslupt ende Wille soude tegen-loopen.

Wy Gaston/ Sone van Vranckrijck/ eenighe broeder des Coninckx / Hertogh tot Orliens / Chartres/Galloys / ende Grave tot

Fopcy/

1632. Foyer/conſentere ende bewilligh in alles ende pders des voorſchzeven/ dat ons van weghen den Koninck is voorghehouden ghewozden/ deur den Heere van Bovillant/ Overſte Opſiender der Koninckliche Kenten/ ende belooft by Vorſtelicke woozden ende gheloove/ dat wy ſulckx alles beveſtigen ende vaſt houden willen/ ende daer teghens in gheenen weghe willen handelen. Wy beloven ende bekennen voozder/ dat wy ons in alle dinghen den goeden eñ loffelicken voozſlach des Koninckx/ willen ghelijck ſtellen/ ende bequamelick daer nae ons voeghen/ voornemelick wat tot behoudeniſſe der Hooghepdt ſijnes ſtaets ghereycken mach/ als ook voozder alle die te beminnen/ die ſijn Majeſtept beminnen ſullen/ ſonderlinghe onſen Oom/ den Cardinael de Richelieu/ die wy altijdt hoogh ghehouden hebben/ ende van weghen ſijn trouwe teghen des Koninckx perſoon ende gantſch Koninckrijck/ hoozen te beminnen. Dit was ondertepckent

Saſtoy.

Deur die bovenghеſtelde dinghen/ neemt den Coninck den Hertogh in goeder ghenaden aen/ ſet hem weder in ſijnen ſtandt ende goederen/ ende vindt het goedt/ dat hy hem vzedelicken houde/ in eene der hupſen/ die hem de Koninck aſſigneren ſal: Met t'ſamen ſijnen Hupſgenooten/ welcke het ſijne Majeſt. ook vergeeft/ ende hier mede wech neemt de ſchult der rebellion, die ſy begaen hebben/ ſteldt haer ook wederomme in hare goederen/ 't welcke alles alleene van die te verſtaen is/ die haer tegenwoozdich by Sijne Majeſt. bevinden/ ende niet van den ontwekenen.

Sijne Majeſt. pardonneert ook den Duc d'Elbœuff, ende ſet hem weder in ſijn goederen/ dat hy aen eene plaetſe woonen mach die hem den Koninck aſſigneren ſal/ nae ſijn beſte believen en wille.

Ende wy Ghedeputeerde/ die wy hier van weghen des Coninckx bevelen ghеſtelt ſijn/ hebben de teghenwoozdige Artijckelen ondertepckent/ ende beloven daer benevens/ dat Sijne Majeſt. binnen dzie daghen ſulckx ratificeren ſal. Actum tot Gezir den 19 Septembz. des jaers 1632.

Bovillant.

Wy Lodewijck van Gods Genaden/ Coninck in Vzanckrijck ende Navarre/ nae dat wy ghеſien ende ghеleſen hebben alle bovenghеſchzeven Artijckelen/ deur onſen lieven ende eenighen Bzoeder ondertepckent/ ende deur den Heere de Bovillant/ overſte Opſiender der Finantien/ Marckgrave de Fozcy/ Gouverneur tot Mompeliers/ verzeghelt: Alſoo nemen wy aen/ ratificeren ende beveſtighen die ſelve/ ende willen/ dat de ſulcke met alle haren inhoude/ volkomelick ende dadelick ter executie geſtelt werden/ ende de ſelve in geenen wege ſullen wederſpzoken moghen werden. Actum Mompeliers den eerſten Octobz. Anno 1632. Ondertepckent

Louys.

Bouteillier.

Hier op is den Vzede in Vzanckrijck tuſſchen den Koninck ende ſijnen Bzoeder den Hertoghe van Ozliens/ beſloten ghewozden/ ende overſulckx is die ghemelte Hertogh van Ozliens/ met 500. Peerden tot Lyons den ſeſten Octob. ſtylo veteri, ingetogen. Welcke de Heeren der ſtadt met 200. Peerden tegens zijn gereden/ hem knielende ontfangen/ en de Sleutelen der Stadt ghepzeſenteert. Daer op heeft men wel 2000. ſchoten Salvo geſchoten/ van alle Schantſen en Wallen/ die om Lyons zijn: 36. Compaingien der Stadt/ die haer wel tot 6. ofte 7000. Man uptſtrecken/ zijn alle wel ghemonteeert van den Poozten aen tot des Gouverneurs Hups/ daer hy logeerde/ tot bepde zijden van de ſtraten ghеſtaen: die den Hertogh ſeer wel gevallen hebben. 1632.

Des anderen daegs heeft hem den Adel ter eeren een Ballet ghehouden/ daer op voozder veel ſchoone Vperwercken zijn aenghеſteken ghewozden.

Na dat hy hem nu ettelicke daghen aldaer heeft gehouden/ ſoo is hy nevens den Hertoge van Elbeuff ende Rouannes/ van daer op Tours ghetogen/ om aldaer den Koninck te verwachten.

Onder deſen is de Koninck van Languedocq van de eene Stadt tot de andere getogen/ ende over vele van de vooznaemſte Rebellen de executie laten gaen/ ende anders op allen plaetſen allerlep Ozdinantien gegeven.

Als hy den 24. Septemb. van Mompeliers optoogh/ ſoo is daer een ſulck vziesen eñ koude ingevallen/ dat/ of wel in't ſelve Lant groote hitte is/ ende wepnigh koude zy/ de meeſte tijdt des jaers over/ ende ſonderlinghe vooz den Januario/ het veel vziesend weder plach te gheven/ nochtans 16. ſoldaten van de Koninckliche Guarde ende Lijfs-Regiment/ met t'ſamen 8. Switſerſche Hellebardiers/ ende meer als 30. Bagagie-knechten/ op den ſelven dagh bevzoſen/ ende deur koude jammerlick om 't leven quamen. Coninck in Vzanckrijck komt in peryckel.

In niet minder perijckel quam de Coninck met ſijn gantſch gheſelſchap/ den 4 ende (14) October/ als hy van Beſiers op Narbonne wilde repſen. Want nae dat hy des avondts tuſſchen 3 en 4 uren/ op een half mijle weeghs vande voozſz ſtad Narbonne quam/ heeft ſich/ doen hy even met ſijn Koetſe deur het water Dode ghenaemt/ overgeſet/ een ſulcken grouſamen onweder van ſtozmwinden/ blixem/ hagel ende donder hem vertoont/ dat het voozſz water ende meer ander ſtroomen ſo hooch opliepen/ dat het gantſche Landt daer in 't ronde/ op een mijle weeghs rontomme de ſtadt Narbonne/ al onder liep ende onder water geſet is ghewozden. Alwaer ook alle de Coninckliche waghens/ Koetſen ende Karoſſen/ in 't ſtijck ſijn blijven ſteken/ ook veel Meulens ende Thupnen afghеſpoelt ſijn ghewozden. Dat water liep ſoo ſnel/ ende met ſulcken ghewelt op/ dat een pder met hem ſelven ghenoegh te doene hadde/ om ſijn leven te ſalveren. Den Koninck ende Koninginne quamen by tijdts/ ende ſonder eenigen noodt/ noch inde ſtadt/ maer der Coninginnen Vzouwenghеſelſchap/ ende ander Jonckvzouwen ende Vzouwen/ werden van het Water ſoo ſnel overhaeſtet/ dat ſy niet verder voozkomen en konden/ maer die gantſche nacht over in de

1632. Waghen-koetsen moesten blijven sitten. Den Windt ende Reghen ginghen met sulck gheweldt deur malkander / dat het onmoghelick was met brandende lichten aen te komen / ende haer te helpen / hoe grooten moeyte en arbeydt de Koninck daerom liet aenwenden.

Meest alle Mupl-Ezels ende Karren der Hovelinghen verdroncken op die selve nacht / daer onder oock / nevens andere Waren / 10 Mupl-ezels / die des Coninckx Silverwerck / Tapijten ende ander dierghelijcke saecken gedraghen hebben / 't welcke alles in 't water te gronde is ghegaen. Met de aenkomste des daechs / quam yder mensch daer toe geloopen / om het volck te helpen / ende de Coninck liet etteliche Barcken op waghens legghen / om dies te beter voort te komen. Evenwel en konde men op dien selven / noch den volghenden dagh daer op / niet voort komen / noch met de Kamer-jonckvrouwen en Dienstmaeghden der Coninginne niet voort gheraken.

Den volghenden dagh vandt men eerst die Karossen / die van't Water wel 80. schreden upt den wegh gedreven waren / Daer werden van den Jonckvrouwen alreede twee doode ghevonden / ende die andere hielden haer vast aen de berders.

De Coninck heeft in alles 22. Mupl-ezels verlozen / die met kostelicke saken beladen waren / 2. Voerlieden / alle sijn kleedinghen ende gheldt.

De Coninginne zijn op gelijcken wijse alle haer Kleederen ende Bagagie achter ghebleve / als oock hare Kamer- ende Dienst-jonckvrouwen.

De Savoysche Ambassadeur / die hem onder anderen oock in dit gheselschap bevandt / moeste oock alle sijn Bagagie laten sitten / ende daer zijn over de 116. Persoonen / die meestendeels alle van't Coninckliche Hof waren / verdroncken ende ellendigh in't Water verdorven / oock vele Voornaemste Heeren / in desen standt / haer beste saken zijn quijt ghevorden.

Hertoghe van Montmorantzy / werdt tot Toulouse onthooft.

Van Narbonne is de Coninck op Toulouse ghetogen / aldaer hy den 13. October aen quam / ende in de Stadt 10. Compaingien / maer in de Voorstad vier Regimenten Switsers / benevens het Regiment van Navarre / gheleydt heeft. Daer op den volghenden dach de Marckgraef van Bzeze / met 600 Peerden nae Latoure ghesonden ghevorden / om den Hertoch de Montmorantzy inde Stadt te halen.

Nae dat hy nu was aengekomen / soo wert hy den 17 Octobr. op het Raedthuys aldaer gebracht / ende aldaer van des Koninckx Lijfgardes Luytenant / benevens noch 100 Switsers / in bewaeringe ghenomen / ende terstondt deur twee van't Parlements Volmachtichde / als van dien van Cadillac ende den de Longh / verhoort. Des anderen daeghs wert met verhooringhe der weder-ghevoorderde ghetuyghen voort ghevaeren.

Den 19 wert sijn proces in't Parlement gejudiceert / alwaer noch op den selven dach een eyndelick oordeel daer op ware ghesproken gevorden / wanneer niet die voornoemde Vorst van Montmorantzy / tot Hare Koningl. Majest. ghesonden hadde ende die selve aen hem versochte / hem noch dien selven dach het leven te gonnen ende respijt te gheven / op dat hy sijn conscientie betrachten / sijn sonde biechten / ende hem alsoo ter doodt bereyden mochte. 1632.
't Welcke hem oock gheconsenteert ende tot dien eynde een Jesuijt / die hy begheerde / tot hem gheleydt is ghevorden.

Daer op werdt hy den 20 deses / (in welcken dach oock alle straten om die stad met soldaten gantsch beset sijn ghevorden) in eener koetse deur den Grave van Charlus / als Capiteyn van des Coninckx Lijf-guarde / met gelept van etteliche Compaingien ende wacht van vele soldaten / die aen alle hoecken der straten in slach-ordeninghe stonden / in het Gherichte ende Parlement ghevoert / aldaer hy werdt voorghestelt ende opentlick verhoort / oock gheondemneert / dat hy van weghen des beganghen lasters / met schendinge ende oberlast-doeninghe aende Koninghl. Majest. van den leven ter doot / met den sweerde soude onthooft werden / ende alle sijn vervorven goederen aenden Koninck verballen sullen sijn.

Als de Koninck dese Sententie vernam / soo heeft hy den Graef van Charlus tot hem ghesonden / ende den Maerschalck Staff / benevens de Oorden des H. Gheestes / van hem af voorderen laten / 't welcke hy dan ghevillich van hem ghegheven heeft. Ende is alsoo desen Hertoghe van Montmorantzy / op eenen dach van alle sijn aengedane groote Eere / Gheest- ende Wereltlicke Weerdicheden / van Landt ende Goederen uptgheset / ende sijns levens daer toe berooft ghevorden.

Sijn Sententie ende eyndelick Oordeel wert hem op den middach voorgheleesen / ende drie uren hier nae / op het Raedthuys in een besloten Getimmer ge-exequeret / ende daer op sijn doode lichaem op de opene plaetse den volcke tot een spectaeckel voorgheselt.

Hy heeft den doot seer manhertich ende sonder eenighe teyckenen der vreese uptghestaen / out sijnde 35 jaeren / ende heeft die executie seer ghe-eyscht ende ghevoordert / dewijle etteliche Conspiranten des Cardinaels van Richelieu Baasz / Madame de Combalet / eñ des Marckgraven van Bzese Sone met list voornamen / ende ghevanghen stelden / ende in 24 uren nae Vlaenderen willen voeren / om die van Montmorantzy daer deur upt te wisselen; maer het wert ontdeckt / ende 14 van sulcke Conspiranten werden ghevanghen ghehreghen.

Deur sulcke sijne wechneminghe met der doodt / is het gantsche gheslachte der Montmorentiorum uptghedelght gevorden / 'twelcke men ouder als het Bourgoinsche geslachte ghehouden heeft.

Den voornoemdē 17 Octob. als op den dach doen Montmorantzy op het Raedthuys binnen Toulouse ghebracht ende verhoordt is gevorden / soo wert op des Koninghs voor-ordeninghe den Maerschalck van Schomberg in 't voornoemde Parlement tot een Gouverneur der Provintien / met aller menschen gheluck-wenschinghe aenghenomen.

Maerschalck van Schomberg / ende die dā Force / nevens dē Marckgraef van Bzese / komē tot hooghen dignitepten.

Des anderen daegs beweeg de Maerschalck van Force den Koninck eenen Eedt / als een Groot-wijse Harer Majesteyts Guardi Robbe / waer mede Hare Majest. hem gratuleerde / ende hem alsoo sijn trouwe diensten willen beloonen.

Soo heeft oock den selven dach die Koninck den Marckgraef van Bzese met den Maerschalck Staf in Vranckrijck / als oock te ghelijcke

1632. lijcke met den Gouverneur der Stadt ende Veſtinghen van Cales / ende der weder-verooverde Landen/die den Hertoghe van Montmorantzy te voozen oock hadde / begavet en vereeret.

Was alſoo des eenen ongeluck ende verderven/ des anderen gheluck ende opkomen.

Maer dewijle Montmozantzy van hooghe ende nederighe ſtandts perſoonen in Vzanckrijck ſeer bemindt ende in hoogher weerde ende eere gehouden is ghewozden/ ſoo heeft ſijn doot/des mē ſich niet vermoedet hadde/ groote treurichheydt ende alteratie veroozſaeckt. Sijn ſuſter de Hupſvzouwe van Condee/ heeft/ nae dat hy onthooft was / ſijn lichaem wechghenomen ende behoozlick ter aerden doen beſtellen. Die Madame van Ventadour/eñ Hertoginne van Angouleſme/benevens ander bloetvzienden / begaven hun daer op van Parijs wech. Ende hadde ſulckx een aenſien / als of ſulcken executie noch veel onruſte na hem trecken / ende een nieuwe moepte en verwarringhe ſoude aenrechten.

Hertoghe dā Ozliens begheeft hem / van wegen des Montmorantzi doot/ wederomme upt Vzanckrijck.

Want als den Hertoghe van Ozliens des Koninckx Bzoeder / die hem middelertijdt noch tot Tours onthieldt / van des Hertogen van Montmozantzy doot tijdinge bequam/ soo heeft hy die opghetepckende ende van hem onderſchzevene Vzedes-artijckelen/ende Compoſition, tuſſchen hem ende ſijnen Bzoeder den Koninck/ niet willen houden/ maer terſtondt vooz hem nam 't Koninckrijcke weder te guiterē. Hier op ſchickte hy upt Monteran-Fantionne een wijtloopich ſchzijven / onder den dato den 2 (12) Novembz. aenden Koninck/ van deſen inhoude: Het en is/ 't is waer/niet te loochenen/ dat hy het Accoozdt dat tuſſchen haer beyde ghemaeckt is ghewozden / onderſchzeven hadde / ende ongheachtet die Artijckelen die ſoo ſwaer ende hardt waren/ende ſijner reputatie te nae ginghen / hadde hy evenwel met den ſelven content ende te vzeden ſijn willen: Van die hope ende toeverſieht zijnde/ het ſoude deur deſen middel den ghevanghen Hertoch van Montmozantzy / by den leven behouden werden konnen.

Maer nae dat hy verſtondt/ dat Sijne Majeſt. deur aendzijven ende verlepdinghe van eenighe miſgunſtighe / gheconſenteert ende toegelaten heeft / dat den vooznoemden Hertogh van Montmozantzy ter doodt veroozdeeldt/ oock terſtondt daer op die executie voltoghen is ghewozden: Soo ware hy aen 't gemaeckte Accoozdt niet langher verbonden/ maer gereſolveert upt den Koninckrijcke/hem wederom wech te maecken/ upt beſozginge/ dat ſijn Perſoon oock niet ſonder perijckel van gevanckeniſſe ofte ander ſwaren ongeluck ſoude blijven konnen.

Hier op heeft de Coninck met een ander ſchzijven onder dato den 15 Novembz. upt S. Germayn aldus gheantwoozdt:

Hy ware ſeer qualick beraden ende verboeret/ende nu ten vierden male upt ſijn Coningrijcke ſonder eenighe wichtighe oozſaecke uptgheweerken.

Want den Heere van Montmozantzy ware met recht ter doodt veroozdeeldt/dewijle hy ſijne Moeder die oude Coninginne aen't aldermeeſte opgehitſet hadde/ dat ſy haer na Bzuſſel begheven ſoude / dewijle hy oock eene van de vooznaemſte Pzovincien in Vzanckrijck totten afval bewoghen hadde / ende eyndelick in een openbare Veldtſlach ghevanghen/ ende een Generael Overſte gheweeſt ware over een Armade die hy teghens Sijne Majeſt. ghevoert heeft / houdende in ſijnen handen een Sweert/ 't welcke vanden bloede Sijner Majeſt. ghetrouwe Onderdanen roodt ghever wet was. 1632.

Hier by heeft oock de Koninck den Monſieur Bouthelier/Inſpectooz over de Finantien/ tot ſijnen Bzoeder / die van Ozliens nae Bzuſſel daer henen hy gheweken was / afgeveerdighet/ den ſelven ſoo veel macht ghegheven aen te dienen / dat hy hem weder in't Coninckrijck vervoeghen ſoude / ende hem dies weghen alle ſeeckerheydt beloven.

Maer hy en heeft dat niet betrouwen willen/ doch evenwel tegen den Afgheſanten hem laten verlupden / dat hy privatim, ende in der ſtilheydt leven/ ende niet den Koninck ofte der Kroone contrarie tenderen wilde/ende begeerde tot dien eynde noodtwendich onderhoudt.

By alle deſe handelinghen hadde de Coninck in Vzanckrijck een ſtercke Armaede in Piccardijen / aende grenſen van Artoys ende Henegouwe / onder den commando des Graven van Sopſon. Welcke Armade dē Spaingaerts geen kleyne vzeeſe heeft aenghebzacht/ dewijle ſy in zozghe ſtonden / of de Coninck ſoude / dewijle hy ſijn Moeder die oude Coninginne ende ſijnen Bzoeder den Hertoch van Ozliens/in haer ghebiedt ophielden/ oock den vooznoemden van Ozliens tamelicke aſſiſtentie en voozraet tot eenen inval in Vzanckrijck bewe;en hadden / die ſelve ten laetſten in die Spaenſche Landen invallen / ende haer met krijch aengrijpen.

Maer dit bleef nu noch op die tijdt te rugghe/ ende wilde Vzanckrijck den Spaingaert met gheenen openbaren krijgh aenvechten.

Coninck in Vzanckrijc/ vermaendt de Hollanders totten krijgh/ teghen de Spaingiaerden.

Doch ſoo beſchickte hy by ſoo geſtelde ſaecken / aen den Hollanders een ſtercke ſomme gheldts/ ende vermaende haer daer by / dat ſy den krijch met Spaingien continueren/ ende een wichtighe Impzeſſa vooz de handt nemen wilden/ met vermelden/ dat hy hun ſoo haeſt hy met eenen Legher te velde ſijn ſal/ noch een Milioen over maecken wilde.

Boven het voozgemelte / die ſo in Vzanckrijck van weghen die verganghen Rebellion ghejuſticeerde / ſoo heeft oock het Parlement tot Digion den Pzeſident Congrux / den Secretarium van Montſiget / den Commandeur van Valenchienne ende den Eſtiſſac ter doot veroozdeelt/ aldaer dan 3 met den Sweerde/ Montſiget met de koozde/ ende ſommige afweſende in effigie ghe-executeert ſijn ghewozden.

Den Cardinael van Richelieu is tot deſer tijdt in een ghevaerlicke kranckheydt ghevallen / datmen hem oock ſijns levens miſhoopte/maer doch deur vlijt der Medicijnmeeſters weder te rechte ghebzacht. Een Italiaender / heeft hem onderſtaen/ den Cardinael met vergift om te bzengen: Maer hy wert daer over ghevanghen ende met der doodt gheſtraft.

Nederlantſche ghe-ſchiedeniſſen.

Gelijck in 't begin des jaers 1632. ſoo hebben op voozhenengaende beraedtſlaginghen/ die Staten der vereenichde Nederlanden ende den Pzince van Ozaingien/ alle Overſte Kitmeeſters/ Hooft-lieden ende ander Officieren aengemeldet/ende ernſtelick bevolen/dat ſy op

1632. den eersten Martij sich by haere Compaingien vervoeghen/ ende die selve compleet/ ende op het eerste ontbieden/ haer daer by houden souden.

Soo werden oock die vande Spaensche zijde veroverde Schepen/Ponten ende Sloepen/ weder van nieuwen aen versien / ende met allerhande noodtdruft toegherustet / op dat die selve tot eener Impressa ghebruyckt mochten werden.

Die Spaensche Infantinne heeft haer oock hier en teghens seer bemoeyet / haer Krijghsvolck oock tijdtlick/ ende in stercker ghetal te velde te brenghen/ maer daer is groot gebreck aen ghelt gheweest / sonderlinghe dewijle de Koninck in Spaingien begeerde/dat die Brabantsche Standen de Krijghskosten selve besorgen souden; met vermelden: dat hy by desen standt geen geldt overmaecken en konde.

Doch gheliick hem dit niet in alle saecken schicken wilde / gheliickmen begheerde / soo heeft de Coninck van Spaingien ende Portegael/ een groote Schattinghe / tot welcke soo wel de Gheestelicke als de Ghemeynten haer voeghen moesten/ ingestelt en verordent/ daer van hier na een gewisse somma/totten Krijch/ teghen de Hollanders / overghemaeckt werden soude.

Coninckliike Sweetse Legaet bekomt goet beschevdt vande Hollandtschen Staten.

Op het eynde van Januarius / is de Coninckliicke Sweedsche Ambassadeur Ochsenstern / des Rijcks-Cantselier in Sweden/ voorder upt Vyanckrijck in den Haghe aengekomen / ende aldaer seer statelick ontfanghen ende vergheselschapt ghewordeu.

Den volghenden dach heeft hy inde vergaderinghe der Staten ende des Prinsen audientie gehadt / ende in generalibus terminis gepresponeert ende ghesaluteret / Maer hier na (gelijck in Nederlant gebruyckelick is) met Committenten ghehandelt / alles daer henen strekkende / dat tusschen den Koninck in Sweden ende de Vereenichde Nederlanden / een goede vertrouwelicke correspondentie besloten werde/eñ die Standen by tijts met haer Krijghsmacht te Velde ginghen / om by alle gheleghenthepdt haer onder malcanderen des te beter te seconderen / ende alsoo den ghemeenen vyandt met ghemeynder macht te wederstaen.

Na dat nu sommighe dagen over sulck sijn aenbrenghen ghetracteert/ende men sich eenes ende anders dies halven vergeleken heeft: soo is die Afghesante met goeden contento weder van daer tot sijnen Coninck afghherepst.

De Staten hebben hier op noch een nieuw Regiment van 2000 Vyer-roers/ende daer by 900 man met sprinchstocken/ aenghenomen/ ende ander haestighe Krijghs-berepdtschappen ghemaeckt.

Onderdanē in Vlaenderen/ beswaren hē over het wechsenden des Spaenschē Krijghsvolckx.

Onder desen hebben de Onderdanē in Vlaenderen/ by de Infantinne tot Brussel/ haer in een schrift heftich beswaret / datmen soo veel Krijghsvolck nae de Overlanden wech sandt/ daermen doch die selve inden Nederlanden seer hooch van noode hadde; met vermelden / dat sy sekerlick wisten/ dat de Prince van Oraingien inden sinne hadde/pet wat ghewichtichs op den Coninck van Spaingien / sijne onderdane Nederlandtsche Provintien / voor te nemen.

Derhalven sy gebeden hebben/dat dit volck wederom te rugghe soude ontboden werden/ ofte sy waren ter contrarie ghedronghen sich tot pet wat anders te resolveren. 1632.

Maer ongeachtet dese begeerte / is des niet te minder dat Spaensche volck na Duytslant teghen den Koninck in Sweden / den Keyserschen ende Ligistischen tot assistentie/op dat mael voortgeschickt ghewordeu/ die selve namen haren tocht op Maestricht / ende sijn soo voorder nae de Mosel toe ghemarcheert.

Dese bestellinghe dan over dese saecken/ die daer mede in Duytslandt verloopen zijn / is op sijn plaetse alhier te vinden.

Anders heeftmen in Spaingien een gewelddighe Scheeps-armade toegherustet/in voornemen niet alleene die Silver-vlote daer mede in te halen; maer oock Fernambucque weder te veroveren. Maer dit laetste en is niet alleen niet gelucket/maer het heeft oock met den eersten eenen seer ongheluckigen ende contrarien standt ghenomen.

Silver-vlote upt Nieuw Spaingien gaet te gronde.

Want als die Silver-vlote upt Nieuw Spaingien in West-Indien / die wel in 30 schepen bestondt / nae de Havana sich beghe-ven wilde / om haer aldaer met de Vlote van Terra firma te conjungeren/ soo heeft sy onderweghe eenen grooten storm ghekreghen / alsoo dat daer wel 10 Schepen sijn versoncken/ onder welcke de Capitepn Generael Michiel de la Chareta / ende sijnen Admirael Johan Lopes / met t'samen 2. Gallioenen / die het Silver voerden/ in dese Vlote vergaen sijn.

Daer was in dese versoncken Schepen aen Silver/ drie Milioenen 358986 Realen / veel Concenilie / Indigo/ Tijde upt China / veel Houten/ Campesie-hout/Brasilihout / Chicolato ende Salsaparille / 'twelcke alles / beneffens de Schepen / op meer dan 7 Milioenen stucken van achten gheschat werde.

Boven alle desen / soo sijn daer wel 1500. Menschen/ daer onder veel voornaemste Heeren ende Officiers waren / ellendich in 't water te gronde ghegaen.

Dit verlies maeckte in gantsch Spaingien groote treurichepdt/ ende en quam niet alleene de Coninck / maer oock andere geinteresseerde/ daer deur in groote schade. Doch so quam korts hier nae den Capitepn Generael Thomas de Arostighvp / een Bosschaper / met de Vlote upt India aen / ende bracht den Coninck aen Gout/Silver ende Realen/een Milioen/303303 Pesos. Voor Particulieren aen die selve specien / drie Milioenen / 589600 Pesos.

Aen Vruchten ende Koopmanschappen/drie Milioenen 296730 Pesos. Welcke te samen bedraghen 8 Milioenen 211683 Realen van achten.

Onder desen hebben de Staten van Hollant en Westvrieslandt een vergaderinghe ghehouden / die op 't laetste der maendt Aprille gheepndicht is ghewordeu.

Die Resolutie werde tot nut ende dienst der Vereenichde Landen genomen/ende die Prince versocht/ dat hy te Velde gaen wilde / oock tot sulckx/gheldt-middelen aengheboden.

Onbekende persoon komt inden Haghe aen.

Daer is op die selve tijdt een voornemste persoon inden Haeghe ghekomen/die in't verborghen met den Statischen Ghedeputeerde tracteerde/ hem anders seer stille hieldt / alsoo datmen niet weten en konde/ wie hy eyghentlick was / doch is upt dese hier-nae-volgende Actionen / (daer van wy haest meldinge doen willen)

1632. willen) wel in't ghemoet te vatten / dat het Graef Heynrich van den Berge gheweest is.

Hy quam eerstelick upt Vranckrijck / op het Kasteel Nieburgh / by Rijswijck / niet verre van 's Graven-Haege / aldaer den Prince van Oraingien / ende den Franschen Ambassadeur hem ghewillekomt hebben: Daer op hy in't Nieuwe Huys / by des Princen-hof logeerde / ende upt die selve Keucken is ghespijst geworden. Die spijse wert in bedeckte Silvere Schotels op een Taeffel voor sijn deure gheset / ende wanneer die Opdraghers weder daer van gingen / soo haelden het sijn dienaers binnen / ende alsoo en konde hem niemandt te siene komen.

Op sulckx hebben de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden / een Verklaringhe aende Nederlantsche Provintien ende Steden onder de Spaensche regieringe / ghedaen / van den naevolghenden inhoude:

Verklaringe der Staten der vereenighde Nederlanden / aen die Nederlantsche Provintien / en de Steden / onder des Conincks in Spaingien regieringhe.

Na dat die Spaingaerden ende hare Adherenten / van weghen hares grouwelicken beginnens / inneminghe / plonderinghe / moorden ende brandeu der Steden / hier te vozen van den Staten der t'samen Nederlandtsche Provintien / voor vyandē verklaret / maer sy nochtans ongeachtet desen eendeels deur loose practijcken ende listighe aenslaghen / maer ter ander sijden oock deur openbaer gewelt / des meestendeels der voornoemde Provintien / op haer sijde bemachtighet ende onder haer ghewelt ghebracht / oock sommige onder haer seer hart ghetracteert / met beroovinghe harer Privilegien / Vryheden ende Rechten: Daer deur alle Neeringhe ende Welvaert upt die voornoemde Provintien wechghenomen / ende die selve in eenen seer desolaten boosen standt ghestelt ende ghebracht hebben.

Soo hebben sy / upt goeder naebuyrlicke affectie / die sy tot die selve Provintien ende Inghesetene draghen / goet ghevonden / haer vriendelick te versoecken / dat sy / nae het loffelick exempel harer Voor-ouders ende Voorvaders / haer wilden ontslaen / die beswaerlickheyt ende onverdraeglickē last der Spaingaerden / ende der selver Adherenten / ende sich met de gheunieerde Provintien goedtwillich te vereenighen: Waer toe hun die sterckte ende behulpelicke handt / deur assistentie des Legers / 't welcke onder den voorsichtigen commando des Voorluchtighen Princen Frederich Heynrich van Oraingien sy te velde ghebracht hebben / haer ghepresenteert sijn soude / met een heylighe belofte ende toesegginge / dat sy die selve Steden ende Landen / als oock insghelijckx der selve Inghesetene / soo wel Geestelick als Wereltlick / van wat standt / qualitept ende conditie die selve sijn mochten / wilden behouden ende beschutten by haren Privilegien / Vryheden en Rechten / Insghelijcken by den opentlickē Exercitio der Roomsche Catholische Religie / waren oock van wille ende meyninghe met haer te leven / te handelen ende wandelen / als goede Vrienden / Naebuyren ende Bondtghenooten.

Waer deur dan niet alleene den Spaingaerden met meerder ghewelt / ghemeyner macht ende volkomen bystandt wederstaen konnen werden / maer oock die gantsche Nederlandtsche Provintien in ruste ende in haren ouden fleur en welstandt ghebracht konnen werden / tot goeder Neeringe ende Welvaert.

Waren oversulckx van goet vertrouwen / dat die voornoemde Provintiē / benevens der selve Steden Heerschappijen / ende die Ingesetene selve / soudē deses aenbiedens sich nuttelick gebruyckē / eñ haer tot dē selven accommoderen. 1632.

Onder dese dinghen is de Grave van Salazar met 17 Compaingien van Breda uptghetoghen / ende tot Thiel / 2 uren van Herentals / de lieden met Brandtschatten grooten Overlast aenghedaen / ende niet beter heeft hy 't tot Barre ende meer ander Dorpen / in't landt rontom Turnout / Hoochstraten ende de Meyerije vanden Bosch gemaeckt / alwaer eenighe Dorpen / wel 200 Patacons / oock Arendonck wel 7000 gulden gheven moesten. Spaingaerts handelen Tyrannisch.

Als dit soo was uptghericht / heeft hy sijnen wech nae Beeringhen / in het Luyckschе landt / ghenomen / daer op die Hooftlieden / of sy haer wel sochten te weeren / maer hun te swack bevindende / namelick die van Loo ende Quat Mechelē heeft met haer geaccordeert op 300 Philippen / maer als sy naemaels niet meer als 300 Patacons en brachten / soo heeft hy hun dat gheldt weder ghegheven / ende die Kupterije ende Hooftliedē begonsten tot branden te raden / ende hebben oock wel tseventich Menschen aen een kleyne plaetse jammerlick neder laeten houwen: Daer van de ghequetste hier nae vele ghestorven zijn.

Alsoo en was den bloedtdorstighen Spaingiaerts gheen Tyrannije te vele: Ende 't en was derhalven gheen wonder / datmen haer overal soo ghehatet ende hem van haer onthouden heeft / datmen haer tot op het uptspouwen moede is gheweest.

Nae dat in die twee maenden / Apzille ende Meije / upt bevel der Staten Generael / groote toerustinghen ende Krijghspreparatien te te Water ende te Lande / om de Spaingaerden / als den alghemeynen vyandt het hooft te bieden / oock om goedt Succes ende Victorie te verkrijghen / een alghemeyne Vast- ende Bid-dach / den 16 ende 26 Meije aenghestelt ende ghehouden is ghewoorden. Prince Henrich Frederich treckt te Velde.

Tooch daer op den 18 Meije / die Kupterije nae de Mokerheyde / dese volghden den 19 wel 1400 Waghens ende Treck-peerden.

Daer op den 20 deses des morghens ten 4 uren het gantsche Legher / 't welcke hem om ende inder Stadt Nimweghen bevandt / oock opghebroken / ende in goeder ordeninghe den voorighen na ghemarcheert.

Eerstelick trock de Colonel Wijnbergen / die de Avantgarde voerde / met 10 Compaingien Yperroers ende Spitinghstocken; dese volghde Graef Ernst Casimyr met sijne Guarde / ende voorts alle ander Regimenten / welcke by de 24 ende 25 te voet waren.

Op sulcks volghden boven de voorige sterckte Kupterie / die den 18 deses alreede nae de Moker-heyde voor aen ghetoghen waren / 40 Cornetten Kupters.

Nae desen quamen 15 Ponten op Waghens / nevens een groote menichte Bijlen / Houweelen / Schuppen / Spaden ende ander Krijghsinstrumenten / 80 stucken Gheschut / daer onder die meeste van 7/8/ 10 ende 12 Peerden getoghen werden / welcke naevolghden een groote menichte Constabels / Pupeniers / Mynners / Bagagie-waghens ende Treck-peerden / alles in soo schoonen ordinantie / dat het eenen lust was aen te sien.

By sulcken optocht wert Graef Wilhelm van Nassouwe/ benevens den Oversten Roosekrans ende Eerentrupter/ met 3 Regimenten de Waal af/ (van welckers daden wy hier nae segghen willen) alsoo oock den Gouverneur Pinssen / met een ghetal volcks / ten deele wat hooghер aen/ om op den vyandt acht te hebben/ ghecommandeert wert.

Den 21. Meije/ wert die stad Venloo (nae dat etteliicke uren van te voozen Graef Henrich vanden Berghe daer uptghetoghen was/ ende oock het Huys Arssens / vanden Prince Heynrich ondertusschen bemachtighet) van etteliicke Statische daer toe ghecommandeerde Rupterije/ berennet.

Venloo van den Statischen ingenomen.

Daer op quam des anderen daechs het gantsche Legher voor Venloo / die haer terstondt daer voor sterck begraven hebben / ende met Gheschut haer dapper laten hoozen / 't welcke sy met sulcken ernst continueerden / dat die Stadt den 3 Junij met accoozt verovert / ende den Spaingaerden nae Krijghs-ghebruyck den Aftocht vergonnet werdt / ende daer in Nicolaes van Brederode / Luytenant Colonel van Pinssens Regiment/ tot een Gouverneur verozdent ghewozden.

Graeff Ernst Casimier van Nassouw/ wert voor Roermond geschoten.

Den 25. Mey / is Graef Ernst Casimirus des mozghens vroegh met etteliicke Compaingien te peerde en te voet/ oock eenige stucken Gheschut/ voor de stadt Roermonde ghekomen/ ende nae dat hy inder haest een Baterije opghewozpen hadde / die Stadt rontomme beset / ende alles in goede ozdeninge bestelt was / soo is hy ontrent den middach met een verbloghen op-sich-stootenden Musquet-koghel/ in sijn hooft ghetroffen/ dat hy daer van tusschen 3 en 4 uren tegen den avont den geest opgaf/ met groot betreuren van Prince Henricus / oock van allen Statischen Vereenichden Provintien ende allen Krijghsvolcke beklaeght is.

Roermund ghreft sich over met accoozt/ aen de Staten.

Die Stadt heeft sich daer op des anderen daeghs met accoozt overghegeven/ op dese navolghende conditien :

Ten eersten/ de Magistraet ende Raedt der Stadt / sullen die vande Gherefozmeerde Religie

1632. ligie eene Kercke / tot S. Georgen / ofte een andere die daer toe bequaem is/inruymen/daer sy haren Godsdienst openbaer bedienen moghen.

Ten 2. Nae dat dese ghemelte Stadt sich vrywillich met de Vereenichde Provintien/ onder de ghehoorsaemheydt der Hooch-Moghende Heeren Staten Generael/ Vereenicht heeft/ soo sal die selve / met t'samen alle Ingheseetene/ soo wel Geestelick als weereltlick/ van wat standt ofte qualitept dat die sijn/ wanneer sy haer alleen (ghelijck hier voren bestemt is) houden / by haren hebbenden Privilegien / Vryheden ende Rechten / als oock by de oeffeninghe der Roomsche Catholische Religie ghehandthaeft werden ; sullen oock alle ende yder respective , hares Inkommens ende Renten ghenieten.

Ten 3. De besettinghe die inde stadt Koermonde ghelepdt werdt / en sal de Burghers niet beswaren / maer op eene wijse als in ander Steden der vereenichde Nederlanden ghereguleert werden.

Ten 4. De stadt Koermonde / sal met een sulcke Besettinghe voorsien werden/ daer mede sy te vreden sijn mach.

Ten 5. De ghene die tegenwoordich de Overheydt der Stad ende ander Diensten/ vertoonen en bedienen / die sullen by hare Ampten ende Diensten blyven/ Doch den Eedt ende Plicht den vereenichden Nederlandtschen Provintien/ aen die vande selve verordineerde Commissarien/ doen en bewijsen.

Ten 6. Alle Burghers ende Inwoonders/ die inden name des Koninghs eenighe Ampten ofte Diensten betreden hebben / die sullen inde Stadt blijven moghen/ ende haer goederen ghenieten / oock daer upt gheen confiscatie onderworpen sijn/maer soo sy upttrecken willen/ soo sullen sy dat selve/ binnen de 2. naestkomende jaeren doen moeten / hare goederen verkoopen / ofte anders nae haren wille dieshalven disponeren moghen.

Ten 7. De middelen die tot hier toe ten bysonderen dienste ende noodtdruft der stadt aenghewent sijn gheworden/ sullen blijven / ende daer van die teghenwoordighe bevestiginghe ende ander beswaernissen der Stadt upt betaelt werden.

Ten 8. Alle Geschut/ Provisande/ Krijchsammonitie ende noodtdruft / datmen in der Stad bevindt/ende den Coninck van Spaingien toekomt/ sullen in handen vande gene die de Prince van Oraingien daer toe verordineren sal/ overghelevert werden.

Ten 9. Alle Officiers ende Soldaten / die haer teghenwoordich inde Stadt in des Coninckx van Spaingien dienst bevinden/ sullen met vollen geweere/ vliegende Vanen/ Trommelslagh / Roghels inde mondt / vrandende Lonten/ sack en pack nae Rhijnberck upttrecken moghen/ende 'tis waer/ vry ende vranck/ morghen voor middach ontrent 9. uren / naemelick den 6. Junij/ende tot harer noodtdruft 40 ofte 50 Waghens ofte karren van Harer Excellentie / als oock een bequaem Convoy bestellet werden / welck Convoy haer ghelepden sal / tot op een ure van Koermonde / ende sal daer nae hen eenen Trompetter mede ghegheven werden / ende die selve tot by Rhijnberck ghelepden.

Ten 10. Onder die met der besettinghe vergheleecken Articulen/ sullen begrepen sijn alle 1632.
Vrouwen / Bagagien der Officiers en Soldaten / soo wel te voete als te peerde / die daer te voren ende als noch daer in sijn / ghelijck oock den Gouverneur van Oysop ende den Capitepn Morits Geraldijn met haren by-hebbenden dienaers ende Bagagie.

Ten 11. Die jeghenwoordighe Cantselier ende etteliche Raden/Officiers ende Burgers/ met t'samen haer kinderen/ als oock die gheestelicke / die van weghen haer handelinghen ende het sy met Harer Excellentien paspoort ofte anders upt der Stadt sijn/ sullen moghen wederkommen / ende alle haer Beneficien genieten.

Ten 12. Alle teghenwoordighe Officiers ende Raden des Coninckx van Spaingien/die hen op 't platte landt met der wooninghe begeven willen/ namelick die onder beyde sijden contributie staen/ sullen moghen sonder eenighe speciale promission/ passeport ofte salvogarde/ aldaer moghen woonen/ doch alsoo dat sy/ na 't vermogen/ der vanden Heeren Staten uptghegheven Placcaten niets tot naedeel der Vereenichde Nederlanden voornemen sullen.

Ten 13. D'Officiers / Raden / Rentmeesters ende Fiscalen/ den tijt dat sy hare Diensten betreden/ en sullen gheen saecken van weghen deur haren diensten die sy ghedaen ende ghedreven hebben/ nu ende ten eenwighen daghe/niet ondersocht noch ghe-eyscht werden/ maer alles gedaen ende vergheten blijven/oock niet teghen hare persoon ofte goederen eenige actie ghemaeckt of ghemoveert werden / het sy van weghen eenighe saecken wat het wille/ maer doodt ende vergheten sijn.

Ten 14. Dat alles wat besloten is vanden Rekeninghen/ Achterstellinghen van Renten/ Domepnen/ Licenten/ Contributien / ende ander uptstaende schulden / die den Koningh in Spangien aengingen/ boven het jaer 1631. bepde Rentmeester ende Boeck-houder / die de selve te bedienen hebben/ inghevoordert sullen werden.

Ten 15. Dat die vande jeghenwoordighe Cantselrije ende Reken-kamer / alle Brieven ende Zegelen / Boecken en Registers der selve Cantselrije ofte Rekencamer/ alle die saecken van Recht ende Gherechticheden / oock van weghen eenighe Processen van ghemeene saecken/ die alle daer onder begrepen/ sullen gelevert werden aen sulcke persoonen/ die van den Hoochmoghenden Heeren Staten Generael daer toe verordent werden / ende daer by die Copije vande Rekeninge/die over het laetste jaer ghevallen is.

Ten 16. Dat alle Personele als Reale Lasten van die tot Koermonde naer advenant/ ende pro quota niet hooger aenghelagen werden sal/ noch grooter conditien voor te dragen/ als den anderen drijen Hooftsteden van Ghelderlant/namelicken : Nimweghen/ Zutphen ende Aernhem/ ghedaen werden.

Ten 17. Op alle dese Articulen souden den 27 Meye(6 Junij) voormiddaghs ten 9 uren/ de Statische Garnisoenen tot Koermonde intrecken.

By desen Optocht der Staten / soo is de stadt Luyck / sonderlinghe dewijle sy daer by oock des Coninckx in Vranckrijck Progressen in Lotringen ghesien heeft / in tijdts daer op be-

1632. op bedacht geweest/ hoe sy haer van dit wesen afsonderen/ ende een Neutralitept behouden mochte. Om nu sulcx des te beter te behouden/ soo hebben sy Hoogst-gemelter Koninex in Vzanckrijcks Intercession ghebzuyckt; die heeft soo wel by den Staten der Vereenichde Nederlanden/ als der Spaensche Infantinne tot Bzussel voornoemt/ Neutralitept voor die van Luyck te wege gebracht. Derhalven sy na desen den Vzyheere van Fenffue/ Gouverneur des Hertoghdoms Boullion/ nevens dē Bozghmeester Ruelles aen hun afgeveerdicht hebben/ soo wel van wegen die geschiede intercession Hare Majest. danck te segghen/ als hem desselven faveur ende tegenwoordichept voorder te recommanderen/ oock anders eenes eñ anders voozt te bzengē. Als nu dese by verkregen en gehouden audientie/ hare Credentzbzieven overleverden/ so heeft de Koninck hen daer op dit navolgende Antwoozt-schzijvens aen de Standē van het Luycksche lant overghesonden.

Luyck verhandelt een Neutralitept.

Die van haer gheschiede Affendinghe des Vzy-heeren van Fenffue/ eñ der stadt Luyck Bozghmeester Ruelles/ waere hem seer aenghenaem gheweest/ ende hadde 't selve alsoo op ende aengenomen/ als een teercken ende getuyghenis harer volstandighe Devotie ende gheneghenthepdt tot hem ende sijner Kroone. Die Gesanten hadden haer aenbzenghen by hem alsoo uptghericht/ dat hy een ghenadich welgevallen daer over hadde/ ten soude oock aen sijnen goeden wille nimmermeer ontbzeken hen by alle voozvallende ghelegenthepdt te bewijsen/ dat hy haren welstant van herten soerket; deses ende gheenes anderen sy insonderhept by den tegenwoozdigen stant ende anders t'allen tijde/ als het de gelegenthept gheven soude/ van hem te verwachten hadden.

Boven dit schzijven/ heeft de Koninck hem voozder tegen den Afgesanten verclaret;

Hare Majest. ware seer lief eñ aengenaem/ dat die dzie Standen des Lants van Luyck/ na vermogen/ soo wel schzijftelick als mondelicken aenbzengens des Vzyheeren van Fenffue/ ende Burghmeesters Ruelles/ noch in verscher Ghedachtenis hadden/ den respecte ende bekenninghe des vanden Koningen in Vzanckrijck Haerer Majest. Vooz-vaders ontfangene goet-daden/ ghelijck dan die selve noch aendē schoonen Kercken eñ ander Fondatien ende Stichtingen/ als oock veel ander Teerkenen/ in dien Lande bewesen Benefitien/ te sien ende te speuren is.

Hare Majest. ware insgelijckē aengenaem/ dat die van desselven by de Infantinne/ als oock by den Staten der vereenichde Nederlanden/ tot verscheyden malen aenghewende diensten ende intercessionen/ niet ledich vergaē sijn/ maer de Neutralitept behouden gewozden is/ daer nochtans die selve sonder Hare Majest. interposition lichtelick na allen aensien/ niet te behouden gheweest ware. Sy/ Gesanten/ souden die dzie Standen des lants van Luyck versekeren/ dat Hare Majest. die selve t'allen tijde gunstich ende tot die selve gheneghen sijn ende blijven/ ende de selve met alle diensten/ niet alleen als voozhenen gheschiedt is/ maer oock noch in't toekomstige/ een meerders by alle voozvallende ghelegenthepdt bewijsen wilden. Hierenteghens verhoopt oock Haere Majest. vande ghemelte Standen evengelijcke goetwillichept ende affectie/ by desselfs diensten/ tot opneminghen desselven Standt ende Koninckrijck: Waer deur dan Hare Majest. Koninckclicke gunst sal verdobbelt werden. 1632.

Hare Majest. bewillichden/ dat die van hare Voozvaders den Standen tot Luyck gegevene Pzivilegien/ insonderhept die bevzijdinghe des Gechts/ der Aubine/ souden vernieuwt ende bekrachtet werden: ende souden die gemelte Standen opleggē sulcke Concessiones ende Vzyheden/ dewelcke hun van Koninck Kaerle den VII. eñ Koninck Lodewijck den XI. in Vzanckrijck gegevē waren.

Hare Majest. wilden insgelijckx/ gelijck als voozen/ Haren mogelickē vlijt by de Infantinne ende den Vereenichden Staten aenwenden/ dat tusschen hen op beyde sijden/ eñ den Standen des Lantschaps Luyck/ een volkomene Neutralitept onderhouden werde: Tot welcken eynde Hare Majest. der selve aen beyde zijden residerende Ambassadeuren nootlicken bevel/ tot bevozderinge van desen/ uptdeelen sullen.

Onder desen soo ruckte Pzince Henricus Frederijck met sijnē krijgsvolcke altoos wijders voozt/ ende bzachte oock Maseyck in sijn gewelt. Hy commandeerde te gelijcke Graef Herman Ottho van Stzyum nae Sittert: Welcke het den dertichsten Meije/ na dattet 3. uren beleghert was/ met 800. Vperroers heeft inghenomen. Ende daer in Roelant van Menten/ een Capitepn van't Wijnberghsche Regiment/ tot een Commandeur bestellet heeft. Maseyck en Sittert vande Staetische verovert.

Dien selvē dach gaf Pzince Henricus Frederijck den Spaingaerden eygentlick te verstaen/ wat sijn voornemen was in't werck te stellen/ als hy die vaste stadt Maestricht/ deur sijn Kupters liet berennen. Den volgenden dach quam hy met sijn gantsche Armade vooz de Stadt/ ende liet dat volck soo lange in voller slachozdeninge vooz de Lenckle-poozte staen/ tot dat hy selve rontom alle ghelegenthept besichtighet hadde/ die Wachten ende Quartieren geozdineert/ ende hier na een yder gecommandeert zijn plaetse in te nemen. Maestricht werdt belegghert.

Als nu die bedeelinghe gheschiet was/ soo hebben die inder Stadt dapper met stucken daer upt gheschoten/ maer doch niet sonderlings uptgericht. Waer op sy eyndelick met hare inhebbende Kupterie/ sijn uptgevallen/ maer sijn van ettelick 100 vperroers weder in ghezeven ghewozden/ dat sy eenighe dooden moesten achter latē. Men heeft te gelijck oock dien selven dach een schip-bzugghe over de Maese onder de stadt Maestricht begonnen upt te leggen/ ende soo oock de Quartieren afgesteken en beset.

Pinssens Quartier was verozdent by Lichtenbergh/ op Sinte Pieters-bergh/ welcke een groot begrijp hadde: Graef Henrich van Nassouwe/ des overleden Graef Ernsten Casemiren sone/ hadde sijn Quartier in 't dal tusschen Wilre ende den Dousbergh: ende Pzince Henrich nam sijn Quartier op den Dousbergh/ van daer men in de Stad sien konde/ daerom oock upt der Stadt na dit Quartier heftich geschoten wert: Die van Bzederoode hadde zijn Quartier by de Schermate/ aldaer de schepen die de Maese opvaren/ gemeynlick plegen aen te legghen/ wanneer

1632. wanneer sy haer voor den nacht inde stadt te komen niet vertrouden. Tegē over tot Haren legerde hem de Graef van Styrum/ ende dan Graef Mauritz van Nassau op den wech na Valckenburgh.

Den 2. Junij sijn eenighe Ghedeputeerde vanden Staten der Vereenigde Nederlanden/ met een Convoy van 4 Compaingien Ruyters/ uyt den Leger na Luyck ghetogen/ aldaer hen sommige Nederlantsche Heeren van de ander zijde bevonden: daer onder de voornaemste waren Graef Henrich vanden Berge/ den Graef van Warfhuse/ Overste vande Finantien/ De Graef Rochefort ende etteliche andere. Dese waren der boose eñ hoochmoedige Spaensche regieringe sadt/ ende gedulden haer met verdriet/ dewijle sy saghen/ dat de selve die eenige oorsaeck waeren vanden ellendigen boosen standt/ ende langhduyrigen Krijgh/ die in den Nederlanden ommegaet: wilden derhalven van die selve haer niet langer laten onderdrucken/ oock mogelickst daer nae trachteden/ dat de Nederlanden vande Spaensche Tyrannye gantschelick mochten verlost werden/ ende daer af bevrijt sijn. Begaven hen daerom in die voorsz. stadt Luyck/ ende uyt dese Stadt liet Graef Henrich vanden Berge/ twee Schriften uytgaen/ als eene aen die Infantinne tot Bruyssel/ende het ander aen die Prelaten/ den Adel ende Steden der Spaensche Nederlanden/ daer van het eerste alsoo luydede:

Graef Henrick vā den Bergh valt van de Spainsgaerts af.

Doorluchtighste Princesse (sept hy) voor uwe Doorluchtichept hebbe ick my van wegen booser handelinge eñ tracteringen/die my aenghedaen sijn/ in onderdanichept tot u/ te beswaren/ derhalven en kan ick gheenen omganck hebben/ indien het toegelatē is/ dat ick uyt gebreck van volck/ van mijn Gouvernement ghecomen ben/ ende dat men alsnu oock daer mede ommegaet/ my al waer men kan/ gantsch van mijn eere soeckt te brengen/ alles onder eenich respect eñ betrachtinginge mijner ghetrouwe oprechte diensten/ die ick ende alle de mijne uyt mijnen hupse/ nu inde 40. jaren tot hier toe bewesen hebbe/ alsoo dat ick oock daer over 6. broeders in des Koninckx dienst hebbe verloren. Ick hebbe te klagen over die boose regieringhe/ die daer in den lande ommegaet/ ende die ruine ende onderganck der Catholische Apostolische Roomsche Religie/ deur het geluckighe progres van des vyants wapenen: Item/ dat den gantschen Adel/ eñ alle der selve inlandische geboorten/ gheringe gheacht werden/ ende dat die Spaingaerden alleene heerschen ende regieren/ ende haer uytbreyden willen. Gelijck sy het dan tot sonderlinghe schade ende verderffenisse des armen volcx/ met een soo strengen heerschappye/ soo wel over den Adel/ als des gemeenen mans/ die sy alreede onder de voeten ghetreden hebben/ practiseren ende in het werck richten/ op dat sy in dese Nederlanden eenen eeuwigen eñ altijdt-duyrenden Krijgh onderhouden mochten/ oock veroorsaecken/ dat den Stilstandt der wapenen geenen voortganck en verkrijcht/ gelijck Uwer Doorluchtichept niet onbekent is/ende dat sy over al niet sonder beschimpinghe boven alle ander natien/ de eerste aende tafel sijn willen.

Graef Henrick vanden Berghs schryven/ aen die Infantinne.

Ick weet seer wel/ dat het Uwer Doorluchtighedt liever sien wilde/ dat die saken in anderen ende beteren Stande begrepen waren/ ende dat het nu meer als tijdt ware/ dat die Landt-standen onder E: Doorluchtigheyts Gebied/ deur uytsluytinge der Spaingaerden/ anders aengaen mochten. Ende gelijck E. Doorl. my over ontrent 2 jaren van Hare Koninghl. Majest. weghe/ die commissie ende bevel van Generael Velt-marschalck ghenadighst heeft opghedragen/ ende dat ick speure dat het Landt den kreeft-ganck gaen wil/ Soo heb ick de resolutie gevattet/ my der aen-bevolen Charge/ tot dienst/ beter nut ende verquickinghe des Landts/ als oock tot behoudenisse der selver Privilegien ende Vryheden/ ende der Catholischen Apostolischen Roomschen Religion/ als oock tot betuyginge mijner goeder affectie/ die ick tot des Landts welvaert drage/ als nu te onderteyckenen; ende ben ghereselveert/ alle middelen die ick hebbe/ voor ende by der handt te nemen/ op dat het selve wederom tot sijnen aensienlicken glants ende ruste ghebracht ende in eenen goeden ende sekeren vrede ghestelt werde/ op dat Uwer Doorluchtichepdt vreedtsaemlicker/ ende tot des gantschen Landts heughlick believen/ die Regieringhe voeren moghen/ daer het nu ter tijdt alleen deur eyghen-baet-soeckighe Lieden beheerscht ende gheregiert werdt/ die tot des Landts ruine ende der gemeenten swaerlastichepdt oorsaeckers zijn. In deser ghestalte ick my beduncken late/ dat E. Doorlucht. geen aensienlicker ende beter dienst tot behoudinghe des voorsz Landts/ soude konnen doen of bewijsen.

Tot sulcken eynde heb ick my in het Luyckse Landt begheven/ om aldaer des goeden gheluckx te verwachten/ 't welcke my Godt gheven sal/ over sulcken mijn soo gherechtich ende nuttelick voornemen/ voorderlick in 't werck te stellen/ den selven biddende/ Dat E. Deurlucht. by langhduyrigher bestandighe ghesonthepdt ende welvaert/ gelijck die gantsche Christenheydt/ ende ick desselven wel behoeve/ behouden wille.

Het ander schrijven aende Prelaten/ Adel ende Steden der Spaensche Nederlanden/ luyt alsoo:

Graef Henrick vanden Berghes schryvē aen de Prelatē/ Adel ende Steden der Spaensche Nederlanden.

Gunstighe/ lieve Heeren/ Ick en twijffele niet/ of het sullen vele menschen seer ongelijck ende verscheydentlick daer af spreken/ ende my teghen alle behoorlickheydt quaet nae seggen/ dat my het Gouvernement ende die Regieringhe benomen is gheworden. Daerom ick u wil te verstaen gheven/ datmen teghen mijnen wille die Ordinantie gemaeckt ende ghegheven heeft/ dat volck/ welckes ick doch tot behoudinge desselven hoochst benoodigt was/ weeh te nemen ende te voeren/ onaenghesien my ghenoeghsaem wel bekent was/ dat des vyands Monster-plaetse by Moock/ aldernaest aen mijn Regieringhe ende Gouvernement soude ghehouden en aengericht werden/ 't welcke/ 't is waer/ hooch verandert ende ten eynde gheloopen is/ oock my seer wee doet/ dat ick soo qualick tot hier toe getracteert ben gheworden/ ende noch ghetracteert werde/ tot recompens mijner bewesen trouwe diensten/ die ick in de 40 jaeren herrewaerts den Coninck in Spaingien ghedaen hebbe/ V.L. in alles wel bekent/ ende daer by oock in sulcke diensten 6 Broeders verloren hebbe.

Maer ghelijck als ick een natuerlicke affec-

1632. tie ende gheneghenthepdt tot den welstant der Nederlanden dzaghe / alsoo doet het my oock aen 't herte wee / en smerte dzaghen / dat ick sien moet / dat het met den selven Lande soo qualick gaet eñ jammerlick gestelt is / 't welcke my dan verooꝛsaeckt heeft / u dit openbare ghedzuckte Schzijvens toe te schicken / daer aen ghy soo veel te meer speuren ende afnemen sult / die eenige Resolutie / die ick vooꝛ die welvaert ende verlichtinge des Landts ende onser aller in 't ghemeyn / ghevattet / gantschelick op hope levende / dat u sulcke myne Resolutie / niet alleen in alles aenghenaem sijn sal / maer ghy oock het uwe goedtwillich daer by aenwenden sullet / op dat wy eenen goeden Vzede ende ruste in den Lande verkrijghen mochten.

Nevens dien / soo heeft het my oock vooꝛ raedtsaem aenghesien / u. l. aen te melden / dat die op my ghewoꝛpene onghenade / vanden tegenwille / die den Marquis de Leganes (welcker credijt u ghenoeghsaem bekent is) teghens my ghevattet / ende der selve boose dienſten die hy my in Spaingien beweſen heeft / om tweerlep ooꝛsaecken wille ontstaen ende vooꝛtgekomen zijn: Maer vooꝛnemelick ende eerst daerom / dat ick verhindert ende afghewendt hebbe / dat die stadt Bzussel op datmael als de Armade daer vooꝛ lagh / niet uptgheplondert en verwoest is gheworden / ende sulcker van weghen de beswaernisse / die de Burghers aldaer aenghedaen wert / het ghene datmen van haer begheert heeft / te laten volghen. Even die selve vooꝛnoemde Marquis was op datmael soo seer daer over verbittert en vergramt / dat hy de Plumagie van sijnen Hoet / in myner ende meer andere teghenwooꝛdicheydt / onder de voeten werp / daer nochtans hier en teghens die afgestoꝛvene Marquis Spinola / my daer vooꝛ grooté danck wist / dat ick vooꝛ de Burghers soo veel uptrichtede / dat sy de Pooꝛten open ghedaen hebben / op dat het niet tot de uptterste nooden ende extremitepten komen soude.

Die ander ooꝛsaeck des teghen my ghegrepen teghenwille / is gheweest / dat die vooꝛnoemde Marquis de Leganes / gantsch onghestupmich ende op het uptterste uptvoer ende ontstelt was / in teghenwooꝛdicheydt des ghemelten overleden Marquis Spinola / my vooꝛwerp ende exꝛpobeerde / dat ick op een tijt den Italianen de Avantguarde ende dē Vooꝛtocht toeghelaten hebben / die nochtans na sijn vooꝛgheven / geen ander natie als den Spaingaerts / nae vermoghen van des Koninckx oꝛdeninghe / toekomen soude.

Boven desen soo kan ick seer wel mercken / dat de Spaingaerts my gheerne doodt hebben wilden / om dat sy my myne Beeldenisse / die tot Bzussel inde strate by de Sterren-pooꝛte staet / hebben laten deurschieten: Desghelijcken hebben sy my dat schzijven (dat de Coninck nae haer vooꝛgheven / van weghen eener Charge ende Ampt / dat hy my in Spaingen heeft op-ghedzaghen / aen my ghedaen heeft) nopt ter handen bestelt / maer niet des te minder hebben sy van my een verklaringhe van weghen de repse in Spaingen / eer ende te vooꝛen my het vooꝛnoemde schzijven in handen wert ghelevert / willen hebben.

Dese ende ander dierghelijcke smadicheden / teghenheden ende beswaernissen meer / die my by verscheyden gheleghentheden / welcke alle te verhaelen de tijdt veel te kooꝛt soude zijn / toeghevoeght sijn gewoꝛden / daer over oock wel die gantsche Werelt haer verwonderen souden / hoe ick sulckx alles alleene hebbe konnen uptstaen / ende dan vooꝛder die quade tractementen / die ghy oock selve soo vele ende langhe jaren tot hier toe hebt uptghestaen / ende noch daghelickx hebt te gedulden: Oversulckx ick nu alsoo dat arme volck gantsch onder-ghedzuckt / gheperst ende verdooꝛven sie / ende oock de Soldaten gantsch niet betaelt en werden / gheeft my goede hope / dat ghy daerom dus veel te meer dit myn vooꝛnemen behertighen / rechtveerdighen / ende het selve goedtwillich sult byballen / maer hier-en-teghens een groot misvallē over die boose regieringe der Spaingaerden (dewelcke eenich ende alleen met haer daghelickschе T'samenkomsten / die men Jurias naemt / den gantschen handel booslick verdooꝛven hebben) hebben en dzaghen / ende daerom vooꝛ raetsaem aenghesien wert / datmen tot behoudenisse des Landts / bestandige welvaert / ende goede ruste / de Regieringhe Harer Dooꝛlucht. op eenen anderen voet stelle / ghelijck ick dan deses versekert blijve / dat soo wel Coningen als Vooꝛsten / hare hulpe hier in mede te deelen niet onghenegheh bevonden sullen werden: Maer ick myns deels / ben eerbiedich u met aller trouwe ende opzechtichepdt te dienen / die ghy van my begheeren ende verwachten mochtet.

Nevens dit afgheveerdicht schzijven / heeft Graeff Henrich oock een verklaringhe van weghen des ghemeynen nuts / ende der Landen ruste ende welstandt / publiceren laeten / 't welcke aldus luydet:

Verklaringhe Graef Henrick vā de Bergs / van wegen des gemeynen nuts ruste / ende welvaert / der Nederlandtsche Provintie.

Wy Henrich / Graef van den Berghe / der Coninclicker Armade Generael Veldtmarschalck / doen alle menschen die dit vooꝛ komt te lesen / van wat Standt ende Natie die selve oock zijn / kondt ende kennelick / in wat ghestalte wy van weghen der stimme ende boose tractementen / die wy vanden Spaingaerden bekomen / ende ons aenghedaen werdt / ongeacht onse langhduyzige ende ghetrouwe diensten / in die 40 jaeren / ghelijck allen Soldaten wel bekent is / ons daer toe ghereselveert ende begheven hebben / om des Landts ende Pzivilegien wille / te ghelijck oock tot de Catholische / Apostolische ende Roomsche Religions conserveringhe / ende dan oock der Soldatesca beter tractation te bestellen / die sy tot hier toe niet ghehadt / ende ten aensien dat het Landt deur verkeerde boose verstandenisse / in den grondt verdooꝛven wert / onses toevertrouden Amptes des Generael Veldtmarschalckx in acht te hebben / ende te bedencken. Tot welcken eynde wy ons dan naer Lupck begeven hebben / om aldaer ons alle Capitepnen / Vendzagers ende ander Officieren en Soldaten / van wat Natie die selve oock zijn / uptgenomen den Spaingaerden / te ontfanghen ende te willekomen / lief ende aenghenaem sijn sullen / wanneer sy onder onsen commando ende bevele sullen willen komen dienen / desghalven met haer oock spzeecken sullen / om een Monster-plaetse haer aen te wijsen / met den aenbieden ende verseeckeringhe / dat een yder nae dat hy een Ampt bediendt / ghetracteert ende ghehouden sal werden / Ende soo verre eenighe Luptenanten / ofte ander persoonen / 200

Man

1632. Man te voete ſullen met haer bzenghen / die ſelve ſal tot een Capiteyn ghemaeckt werden / hy ock een Luptenant genaemt / macht hebben ſal. Ende als eenich Luptenant ofte Cornet ſal 100 peerden beſtellen konnen / die ſelve ſal tot een Ritmeeſter ghemaeckt werden / ende niet minder ſynen Luptenant ende Cornet te benamen hebbē. Het ſal ock een yder Soldaet te peerde / de bzie vierendeelen van een Rijckxdaelder / ende een Voetgangher thien halve batſen yder dach hebben / tot ende ſoo langhe men haer ter Monſteringhe ſal bzenghen konnen / als dan ſullen ſy een Maendt betalinghe ontfanghen / ende inden dienſt onderhouden / ock alle maende betaeldt werden / ſoo ock die Capitepnen / Luptenanten ende ander Officieren een yder nae ſijn Ampt / van deſen ſy op het ghewiſte verſekert ſullen zijn. Sulckx na alles die des Lants hepl ende welvaert lief hebbē / ende vande Spaenſche dienſtbaerhepdt willen verloſt ſijn / die dan haren epghen voozdeel ende welvaert ſoecken / ende beter als tot hier toe gheſchiet is / getracteert zijn willen / die ſelve konnen haer tot ons inde voozgnoemde Stadt in 't gulden Cruys / ende te Tongres / aldaer ſy pemandt in onſe plaetſe in des Weerdts huys in den Helm vinden ſullen / konnen verwoeghen.

Hier op heeft hem veel volckx vande Spaenſche Armade by Graef Hepnrich in dienſt begheven / alſoo dat hy in kozten tijdt een ſterck ghetal te ſamen kreegh. Als nu het voozgnoemde ſchzijven aen de Infantinne tot Bzuſſel quam / ende dat ſy hier upt beſozghde / dat hy lichtelick eenen aenhanck vande Standen der Nederlanden onder de Spaenſche Regieringe bekomen mochte / ſoo heeft ſy aende ſelve / van dieſweghen dit naevolghende ſchzijven / onder dato den 15 (25) Junij / laten uptgaen :

Schzijven der Infantinne Iſabella / van weghen Graef Hendrickx van den Bergs aftal vande Spaenſche.

Seer E. Eerweerdighe Vaders in Godt / Edele / lieve ende wel beminde : Die ſelve ſullen alreede deur de ghemeenen roep / die voozt aen al te veel waerachtich is / vernomen hebben / dat Graef Hepnrich vanden Berghe / die groote eere / ock die ſoo wel vanden Coninck mijnen Heere ende Neve / ſijnen natuerlicken Pzince / als van Ons / ontfangene weldaden / heeft vergheten / hem teghen ſijnen Eedt / Verbondtniſſe / ende ſchuldichepdt contrarie / vergrepen heeft. 'T welcke wy E. Lieve niet beter te verſtaen gheven konnen / als met deſer Copije / die wy upt eene van ſijne ſchzifte hebben / 'twelcke met ſijner handt onderſchzeven / als ock der Wereldt wel bekende / ghedistribueerde Patenten / die hy dzucken / ende over al doet uptſtroyen. Daer deur E. Lieve / zijn voos voozgnemen / dat hy over langhe / doch verbozghener wijſe / 't welck nu voozt aen deur de conjunctupze der ſaken ende der belegheringhe / dat de Rebellen ſich verſtoutet hebben / te derven komen voos Maeſtricht / ontdeckt ende openbaer werdt / hem voozghenomen / lichtelick nu ſien ende bekennē konnen. Ende hadden ſulcken Belegeringhe voos te nemen / onſe Rebellen / niet eens hebben dozven ghedencken / wanneer ſy niet verſekert hadden gheweeſt / dat den voozgnoemdē Grave haer ſeconderen ſoude / volghende die tractaten ende intelligenten / die ſy met hem / ofte andere van ſijnent weghe moeten gehouden hebben / Ende dewijle voos deſen ſommighe perſoonen alreede groot naedencken hadden / als hebben die ſelve die confirmation daer van / die deur de effecten / diemen nu daer op ſiet volghen / betupghet : Welckes wy gheenerley wijſe ons by u beſozghden / ofte u des weghen ſuſpect houden konnen. Want wy verſeeckert ſijn / dat ghy alſoo gheaffectioneert zijt / vaſt ende beſtandich in uwe ſchuldighe ghehoozſaemhepdt / teghen Hare Majeſt. die in ghelijcken conſozmitept van uweren met onſen goeden wille / ende voozgnemelick in volhardende blijvende beſtandichepdt der Heylighe Catholiſche Apoſtoliſche ende Roomſche Religion / ende dat E. Lieve ſich in vaſter eenighepdt / met uwen rechtmatighen ende naetuerlicken Pzince beter verſeeckert ſullet bevinden / als inden Vzede / daer toe u die voozgnoemde Grave in dier hope bzengen wilt : Welckes voozgeven wel inden ſchijn voozt reffelick aen hem ſelfs / maer bedzieghlick is / ende ſoo verre van ſijn voozgnemen als vanden effecten / diemen daer van te verwachten hadde / is afgheſchepden.

1632.

Dit alles betreffende / konnen die ſaecken die voos deſen in den jaren 6 / 7 / 8 / ende 79 / verloopen zijn / daer van wy ons verſekeren / dat de outſte onder V. L. noch goede ghedachteniſſe dzaghen / E. Lieve voos een exempel dienen : ende willen verhopen / dat naedien men E. Lieve dat onrecht ghedaen / datmen uwe trouwe ende opzechtichepdt heeft verſoecken willen. E. L. daer deur dies te meer pveren ſullen / een goede ende kozte reſolutie / het ſecours / dat wy onlanghs verſochten / betreffende / t'ontfanghen : ende willen niet naelaten / ſulckx Hare Majeſt. behoozlick aen te dienen / eñ wy willen u daer voos ſulcken danckbaerhepdt bewijſen / als ghy u immers verſien konnet.

Schzijven der Infantinne Iſabella / aen de Staedt tot Lupck.

Voozders heeft de Infante Iſabella / ock aenden Raedt tot Lupck / van weghen Graef Hepnrichs beginnen / het naevolghende ſchzijven / onder dato / den 16 (26) Junij / laeten uptgaen ; van deſen inhoude :

Seer lieve ende goede Vzienden / wy en konnen niet anders ghelooven / dan dat die verderfflicke Aenſlaghen / die Graef Hepnrich van den Berghe voozghenomen heeft / op u quaedt vermoeden gheeft / om dat hy ſijn eerſte aenkomſte ende begin ſijner wooninghe by u heeft / ende tot hier toe is uptghebzoken / ende ſoo wel in deſe als verſchepden andere daer in 't ronde gheleghene Steden / niet alleen deur ſijn ſchzijven / dat hy uptſendet met ſijne Hant onderſchzeven / ende aen ons ende andere / ock aen verſchepden Magiſtraten der Steden geſchickt / het ſelve ſchzijven / daer mede ſy haren Eedt / Ampt ende ghetrouwe Intentie ghenoegh deden / alſoo voozt aen ons gheſonden ende ontdeckt ſijn / maer ock deur openbare ghedzuckte exemplarien / die hy deur liſt ende bedzoch heeft uptbzepden laten / die hun tot grooten opzoer ende algemeene revolte uptſtrecken / nadien hy ons Krijghſvolck tot hem locket / ende ander onbehoozlicke middelen / ghelijck E. L. upt ſijn voozgnoemde ſchzijven beter ſien ende oozdeelen ſullen / ende daer by conſidereren / wat E. L. goedt oozdeel die ſelve bzeeder ſullen te verſtaen gheven. Wy en konnen hier op anders niet ſeggen / dan dat men in geenderley wijſe / oozſaeck geven moet / tot onrechtmatighe klachten / daer mede hy lamenteert / maer gantſch contrarie in trouwe

1632. ende beſtandichepdt / in Harer Majeſt. ende onſere dienſten/ niet alleen dewijle hy hier toe met Eede/ die hy verſchepdelick/ wanneer hy vooz ende na met Chargen/ die niet wepniger pzofitabel / als hooch-aenſienlick/ ende vooznemelick gheweeſt is / ghevoozdert ende ghefavoziſeert ghewozden / pzeſteret/ maer oock van wegen die groote ende vooztreffelicke weldaden/ die hy dickmael van des Coninckx ende onſer milde handt ontfanghen ende ghenooten heeft / dewelcke ſoo vele ende meer geweeſt zijn / als nopt pemandt van ſijnes Standes ende dienſtes / welcke alle hy wel haeſt moet vergheten hebben / daer hy hem onderſtaen heeft/ ſijnen ſchadelicken wille in deſe teghenwoozdighe conjunctupze te executeren/ daer deur te beweghen/ dat hy alreede lange te vooren het ſelve bedacht / ende alleen op die tijdt ende occaſion ſulckx in't werck te richten moet ghewachtet hebben. Maer naedien wy vaſtelick hopen / dat ghy 't ſelve gheenſins appzoberen ſult / als willen wy oock onſe vertrouwen ſetten / dat hy geenes weeghs by V. L. die cozreſpondentie ende hulpe/daer op hy/ gelijck het een aenſien heeft / in ſijn ghedzuckte ſchzijven hem verlatet / ende die naebupzighe Pzincen ende Steden hem de hant bieden ſouden/ een hope maeckt / ſal vinden ofte behouden/ daer mede hy in vooznemen/eene parthije teghen de ghehoozſaemhepdt / die hy den Coninck ſchuldich is/ hoewel hy hem ghedenckt met den Tijtel Maiſtre del Campo Generael van deſſelven Armaede / ende alle Nationen van Soldaten/uptghenomen Spaingaerden/ aenlocket / om haer onder ſijn commando te voeghen. Daer in V. L. wel lichtelick ſijn dwalinghe ende blinthepdt ſien moghen ende vernemen/ ende eenen afſchzick van ſijn actionen te hebben/ deſſelven effecten verhinderen / ende niet alleen ozdze ſtellen / dat die Soldaten/ die hy ſo wel in V. L. ſtadt Lupck/ als Tongheren / heeft laeten komen (welckes V. L. oock onder deſen pzetext wel in ſlechte ſekerhepdt/ als ghy wel mepnt ſetten mochte) niet tot hem comen/maer oock dat ghy hem in continenti met allen ſijnen Adherenten upt uwen Steden ende Lande uptdzijvet/ſoo wel om uwen epghenen vzede te behouden/als daeromme/ op datmen niet een ander mepninghe op u en hebbe / als wildet ghy die Neutralitept ende Naebupzſchap bzeken / met beſchermínge der gene / die haer bevlijtighen die ſelve tot een revolte te bzenghen/ ende wenſchten alreede die ſelve inden ellendighen ſtandt (daer in haer de ſelve/ die oozſaeck ſijn van dierghelijcke ghevaerlicke opzoeren/pzecipiteren)te ſien/ ghelijck wp dan oock ghelooven willen / dat ghy u met dies te meer raiſon / couragie ende reſolutie daer toe ſchicken ſoudet / dewijle/ wanneer die ghemelde Graef Henrich hem vooz uwen Burgher heeft laeten aennemen/ (ghelijck alhier ghezepdt werdt) wp niet ghelooven konnen/ dat ghy toelaten ſullet/ dat dit ons van eenen/ die u met Eedt verplichtet is/ wederbaeret. Ghelijck wp dan aen onſer ſijden pemandt / die onſen ofte uwen Burgher/ ofte wie het ſijn mochte / die hem onderſtonde pet-wat vooz te nemen / dat uwen Staet ſchadelick ware / in onſen Steden te herberghen/ ofte hem op te houden / niet ghemepnt ghelijck die ghemelte Graef Henrick publiceert/ dat hy ghereſolveert is/ teghen den Coninck ende ſijn ghetrouwe Onderdanen / niet alleen tot deſer Landen / die in ware ſchuldighe ghehoozſaemhepdt blijven / ſchade ende verderff / maer oock tot der Hepligh e / Catholiſche / Apoſtoliſche Roomſche Religions merckelicke ruine in't werck te ſtellen : Doch onder eenen ſchijn / als wanneer hy deſſelven conſervatie ſochte / waer van die exempelen der ſaken/ die vooz deſen geſchiet zijn/ons leeren/ wat wp daer van te verhopen ende te verwachten hebben/ende konnen ons hier in vooz eenen ſpieghel dienen / dewijle ſy evenghelijck in dit perijckel ſtaen / ghelijck ander Kercken deſer Landen. Ende heeft ons ghedacht te behoozen/V. L. ernſtelick alles wat vooz3. is/te repzeſenteré/ verhopende daer van die vzucht/ die wp van uwer cozreſpondentie ende verbonteniſſe tot ongheſchondene onderhoudinghe uwer Neutralitept verwachten. 1632.

Graef Henrick treckt van Lupck na Aken.

Onder deſen / als dit ſchzijven aende ſtadt Lupck afghevaerdicht is gewozden/ ſoo heeft hem alreede Graef Henrich van Lupck / op dat niet deur hem eenige voozder onruſte / dewijle hem alreede daer in tuſſchen de Magiſtraet ende Burgerſchap/ over de Spaenſche moetwillichept/ ende Landt-verderfens halven/ een groote tumulte verhieff/ oozſaeck gegheven werde/hem werh na Aken begheven : daer upt die Infante/ als ſp effen op die tijdt/ ſulcx upt een ſchzift / die de Lupckenaers aen den Domheere Bzadani/eñ in deſſelven afweſen aenden Raetſheere Mozeum geſonden hebben/heeft vernomen/op het voozſepde ſchzift/ haer ſchzijvens op het navolgende Poſtſcriptum, aengehangen/als volght :

Na epndinge deſes/ is ons V. L. ſchzijvens vertoont gewozden/ ende hebben ons verblijt/ als wp daer in geſien hebben/dat V. L. ſich met onſer mepninge conformeren ende wel bekent hebben/dat het gene wat Graef Henrich vanden Berge aldaer uptrichtet / ſonder bzekinghe der Neutralitept / niet gheduldet kan werden/ ende wp over de bzekinghe deſſelven/ miſ vallen te dzagen/een rechtmatige oozſaeck hadden. Willen verhopen/dat ghy niet beginnen en ſullet/ daer deur men u taxeren konde/ u in deſen verloopen te hebben. Ende dewijle ghy ſeght / dat ghy aen uwen Biſſchop ende Pzince geſchzeven hebt/ van welckers authoritept ghy meldet/ dat ghy dependeret/om die werdinghe der ſoldaten in uwe Stadt te bewilligen/ofte te wepgeren; alſoo ſchzijven wp oock/ wat wp dienſtelick bevinden ende goet achten.

Graef Henrick vanden Berg/ wert vanden Coninghy van Spangien nae Bzuſſel geciteert.

Kozts hier na is Graef Henrich vandē Koninck in Spaingien nae Bzuſſel geciteert gewozden/ deur eenen openbaren tot Bzuſſel eñ aen ander plaetſen in Bzabant aengheſlaghen Citation/ 't welcke aldus luydet :

Wp Philippus / etc. Ons is van weghen onſes lieven getrouwen Raedtſmans eñ Pzocureur Generael gheremonſtreert gewozden/ in wat wijſe het alle menſchen ghenoegh bekent is / hoe hooch Graef Hepnrich van den Berge aen ons verplicht ende verobligeert is/ niet alleene dewijle hy onſen Vaſſal ende Onderdaen is/maer oock daerom/ dat hy vele eñ menigherley weldaden van onſe milde hant ontfangen/die wp aen Vereeringen/ als oock aenſienlicke Tractementen/ die wp hem vergonnet/ ende upt onſen Finantien / ende upt den Gelden des Legers die haer jaerlicx op

een

1632. een groote ſomme bedraeghen / hem hebben voorſien/ bovē deſen is hy noch met den voornaemſten ende eerlickſten Ampten ende Tytulen/als namelick: Raedtſheere van onſen Rade/ Gouverneur ende Capiteyn Generael onſes Lands ende Voorſtendoms Gelderlant/ oock generael Velthooftman in onſen Leger/ daer hy te vooren oock Generael over de Artillerye was / ende boven dat/ noch te vooren Generael over de Cavallerije/ ende met ander voortreffelicke Officien verciert ende begaeft is gheworden/ dat het gheringhſte deſer weldaden hem met recht in een beſtandighe ende on-ophoudelicke trouwe tot ſynen natuerlicken Prince verplichten ende verobligeren ſoude. Inſonderheydt alle die menichvuldighe Eeden / die hy voor tijdt als hem die eere aengedaen wert/datmen hem in die voorſz Ampten ende Dignitepten gheſet heeft / ghedaen ende gheſworen hadde. Maer hy dit alles vergheten hebbende/ ende van ſynen devoire ende ghehoorſaemheyt/ die hy ons ſchuldich was/ afwyckende / heeft hem in onſen dienſt ten hooghſten vergrepen / ende daer en teghens/ ghelyck oock teghen de Rijcken deſer Landen ghetrachtet / dewijle hy deur ſyn ſchadelicke ende booſe Aenſlagen / ſoo verre mepnt te komen / dat hy den 18 deſes voorleden maends/ deur een groot ghetal Schriften ende gedruckte Verklaringhen / aen vele plaetſen / ſoo wel binnen als buyten deſen Landen wandelt/ cont ghedaen ende publiceren laten: Dat alle Soldaten ende Krijghlieden / van wat ſtandt of natie datſe ſyn (uytghenomen Spaingaerden alleene) hem aengenaem ende willecom ſyn ſullen: Hun allen radende ofte aenreytſende/ haer in ſynen dienſt te begheven / ende te doen wat hy hun gebieden ſal/ doet hen veel ſchoone toeſeggingen ende aenpreſenteringhen/ om met deſe liſtichheydt die ſelve deur rebellie ende muytenatie uyt hare Compaingien / daer in ſy tot onſen dienſte beſchepden / te debouckeren: ende boven dien bemantelt hy hem noch met den Name/ende in qualitept als Generael Weldthooftman van onſen Legher / on-aenghesien die daden die hy in 't werck richtet/ reghel recht daer teghens ſtrijden: Want hy dien ſelven dach meeſtendeels allen Magiſtraten ende Overicheden der ſteden in deſer Landen verſchepden brieven gheſchreven / die met ſyn eyghen handt gheſteldt ende conform ſyn met den Copijen / die hy oock in druckte heeft uytghegheven / ende aen allen plaetſen diſtribueren laeten / ende aende Prelaten / Edelen ende Staten der Nederlandtſche Provintien gheſonden/hem bemoeyende met betichtinghen die der waerheydt ende alle redelickheydt contrarie zijn / om die ſelve tot een generale rebellie teghen ons aen te voeren. En dat noch meer is / heeft hy op den ſelven dach oock aen die Doorluchtichſte Princeſſe Iſabella Clara Eugenia/ deur Gods Ghenade Infantinne van Spaingien/ onſe veel gelieſde Moeye/ eenen Brief vol liſtighe ſtreecken ende bedroch gheſonden/ ſoeckende die ſelve (tegen de waerheydt) te overreden/dat hy in alle ſyn doen ende voornemen/gheen ander ooghmerck hebbe/ als alleen haren dienſte/ ende dan die welvaert ende ruſte deſer Provintien: Hy heeft oock deur ſynen Kamer-dienaer een goedt ghetal deſer Brieven ende Verklaringhen over al laten wandelen ende ſtroyen. Ende als hy naemaels vernam / dat die ſelve deur eenen Officier in onſen Lande van Brabandt gevangen ende in hechtenisſe ghenomen was / ſoo heeft hy den 24 deſer voorleden maendt / een ſchrijven aendē voornoemde Officier/dat oock met ſyn eyghen handt ondertepckent was / overgheſonden / van deſen inhoude: Hy bekende ende hieldt dat ſchrijven voor ſyn eygen ſchriften; oock hadde hy de ſelve duer ſynen Kamerdienaer overgheſchickt / met aenghehanghen bittere drepghementen / tegen den voorſepden Officier / ſoo verre hy niet te weghe en brachte / dat ſynen Kamer-dienaer weder los ende vry-gaen ſoude. Alle deſe dinghen dan/ brenghen klaer aenden dach / dat deſe booſe aenſlaghen ende onderwindinghen teghen ſynen eyghen Prince/die hy om die voorſz menichfuldighe oorſaecken ten hoochſten verplichtet ende verobligeert is / al over langhe bedacht ende voorghenomen ſyn gheweeſt / ende dat hy alleen ghelegene tijdt gheſocht heeft/ende daer nae gewacht/ om deſe dinghen in 't werck te ſtellen.

1632.

Om die ſelve te volvoeren / heeft hy raedtſaem ghevonden / den ſtaet ende gheleghentheydt / daer in haer die ſaecken teghenwoordich bevinden / in acht te nemen / voornemelick inde ghedurende belegheringhe der ſtadt Maeſtricht / dat ſich onſe Rebellen verſtout hebben ſulcks te waghen/ 'twelcke zy/ nae alle apparentie / nimmermeer ſouden bedacht hebben / ſulcks te beginnen / wanneer ſy niet verſeeckert hadden gheweeſt / dat die gemelte Graef in conformitept van handelinghe ende tractaten / die ſy van dieſweghen met hem ofte den ſynen moeten ghehadt hebben / haer ſoude helpen ende ſeconderen. Ende dewijle ſulcke daden/ die een begin der booſdaderye eñ Criminis (lant verraderije) Læſæ Majeſtatis (in den hoochſten graedt) attenteringe van muytinatie/ rebellie/ oproer/ verſtoringe der gemeene ruſte onſer Landen/ in een Landt daer Recht gepleeght wert/ niet te gedulden ſtaen: als hadde die Remonſtrant / daer mede hy in bedieninghe ſyns Amptes hem / ende dan inden genen / die Hoogſt-gemelter onſe Moeye hem bevolen/ wel verhoedet/ſich tot ons ende onſen lieven ghetrouwen de Preſidenten ende Raden van onſen Hoogen Raed/die oock commiſſie bekomen heeft / over deſe ſaecken goede ende haeſtige juſtitien te doen: daer toe ſy dan ſoo vele als noodich gheauthoriſeert/ ootmoedighſt verſoecken/ dat hem teghen den Generael Graef Henrich vanden Berghe/ ſoodanige proviſie int recht vergonnet werde/ gelyck zy bevindē ſullē wat ſulcke merckelicke booſdaden verepſſchen ende meriteren. Daerom/ nadien wy deſe dinghen recht gheconſidereert hebben/u hier mede bevelen ende committerē/ dat ghy op verſoecken eñ remonſtreringe des voornoemden onſes Raedtſmans ende Procureur Generael/met ſulcken hulpe als ghy noodigh bevinden ſullet/ den voorſz. Graef Henrich vanden Berghe/ over al/ aen wat plaetſe deſer Provintien ghy hem betrappen konnet/ aenden lyve grijpen / aentaſten ende gevangen nemen ſullet/ende hier na voorder met gewiſſe ſekerheyt/hem indē voornoemdē onſes Hoogē Raets gevanckeniſſe brenget/ op dat hy voor den Heere Preſident ende Raden vanden ghemelten onſen Hooghen Raedt (die wy daer toe ſoo vele als noodich gheauthoriſeert hebben)

1632. te rechte stae/ ende over die Crimina ende booſdaet die hy heeft begaen/ na dat hem die saeke bevinden sal / ghestraft werde/ ende soo verre ghy hem niet gevangē ofte in hechtenisse krijgen cont/ sult ghy hem met openbare Citatie ende Placcaten / by pene van eeuwigen bannissemente/ ende confiscatie van alle zijne goederen/inroepen eñ citeren/ dat hy binnen dziemael 14 daghen / on-aenghesien eenighe Vacantien / (hem noemende die eerste 14 daghen booz die eerste / die andere 14 daghen booz den anderen / ende die laetste 14 daghen booz den laetsten peremptozien gherichts-dagh / sonder dat hy eenighen anderen termijn vanden Heeren van onsen Hooghen Raedt te verwachten heeft) in eyghener persoon verschijne / om aldaer op die klachten ende conclusien die onsen Generael / Pzocureur teghens hem / om die boozmoemde ende ander oozsaecken meer/ die hy alsdan nae sijnen bevele bzeeders aenstellen ende boozthzengen sal / te antwoozden/ ende daer nevens bedacht sijn / daer in te pzorederen / ende ozdineren nae recht ende behoozlickheydt: Ende hem te weten doen/ dat/ inghevalle hy binnen de eerste/ tweede ofte derde ende laetste 14 daghen niet en verschijnt / datmen evenwel in sijn afwesen sal boozthaeren/ ghelijck sulex in soodanigen gevalle behoozen soude. Ende soude dien selven dach aenden boozmoemdē onsen Pzesident ende Raden van onsen Hooghen Raet/ over het gene/ dat ghy hier in verrichtet/goede relatie doen / die wp om oozsaken als booz gemelt is / bevelen eñ commissie geven/ dat / wanneer de parthijen gehoozt/ cozt ende goet Recht doen/gelijck het hem in sulcken gevalle toedzaecht eñ behoozt. Ende in ghevalle die Graef Henrick van den Berghe schuldich ende rebel bevonden wert/ soo sullen sy terstont met de publiceringhe des boozmoemden bannissements ende confiscatie/ ofte soo sy anders sien sullen/sulex in Rechten te behoozen/alle ende yeder sijn have ende goederen die ghy bevinden sult des boozmoemden Graven eygen te zijne/aentasten/opschzijvē/ ende deur eenen opzechten Inventarium in onse handen stellen / ende suffisante persoonen ozdineren / om die goederen te bewaeren ende te administreren/ die oock daer booz goet sijn/ ende als het noodich is / goede rekeninge/ bewijs ende reliqua daer van doen sullen. Dit alles te doen/ geven wp u volcomen last / authozitept ende speciael bevel. Gelijck wy oock hier mede aen alle onse Officieren ende Onderdanen last geven ende bevelen / dat sy in desen wercke gehoozsaem sijn/ pareren/ goeden raet gheven/ ende allen bystandt bewijsen/ ende sal u met macht ende appzehensie / daer het noodich is/ ende van u versocht werdt / geholpen ende bystant bewijsen sullen: Want dat is onsen Wille.

Ende dewijle die boozmoemden Graef van den Berge/ ghelijck wy vernemen / upt onse Landen geweken is/ende hem absenteert/ soo begeeren Wy/ dat in desen gevalle/ die citatie die ghy by openbaere publiceringhe / die ghy van den boozsz. onsen Hooghen Raedthupse/ ende booz de plaetse onses Hupses/in onse stad Bzussel / als oock vanden Raedthupse onsere stadt Namen/ die de naeste plaetse is/ daer hy laetst sijn residentie gehoudē heeft/sullet doen/ ende dan oock aen die Poozten des Hooghen Raedts / ende boozmaemste Kerckdeuren der ghemelte steden/ Copije deses ende uwer upt- 1632.
richtinghe laet aenslaen / op dat hy niet onwetens booz te wendē hebbe. Ende dit sal van sulcken kracht ende effect sijn ende ghehouden werden / als wanneer het inden persoon aenden boozmoemde Grave vanden Berghe selve ghedaen ware/ etc.

Op sulcken wijse werde Graef Heynrich van den Berghe van den Coninck gheciteert: Maer hy en liet hem hier over niet te rugghe trecken/ maer bleef by sijn ghevatte Resolutie bestandich: hy voer met die begonnen Volckwervinghen boozt / ende bzachte een tamelick volck te samen/ ende op dat hy des te sekerder sijn mochte/so begaf hy hem inde Vereenigde Nederlanden/onder der Staten beschermínge.

Belegheringhe der stadt Maestricht.

Wy komen nu wederom tot de belegeringe der stadt Maestricht. Nae dat / als boven gehoozt is/ Pzince Henrick Frederick die quartieren om die Stadt hadde uptghedeelt / ende yder Regiment sijn plaetse aengheweesen / soo sijn daer op den 3 Junij die Retrenchementen/ om het Legher te maecken/ ende daer deur het eene Quartier aen het ander te hangen/begonnen ghewozden: Sy werden ghemaeckt ses voeten hooghe / ende ses voeten bzeedt / oock daer bupten omme een gracht afgeveerdicht/ die aende Bzabantsche syde ses voeten diep gemaeckt werdt.

Ondertusschen werden oock de Batterijen voltrocken/ ende den 4 deses het Geschut daer op ghevoert. Hier op heeftmen met schieten een begin ghemaeckt/'twelcke den 5 ende 6 deses seer ernstelick ghecontinueert werdt/ oock in desen met Schanssen ende Appzochē te maken niet stille waren.

Den 7 hebben de belegherde eenen furieusen uptval ghedaen / maer met verlies van eenige soldaten werden sy weder inghedzeven. Daer op schickten sy eenen Trommelslagher upt/ ende begeerden een stilstandt van eenige uren/ om die dooden te begraven/'t welcke haer vergunt werdt.

De volgende daghen werdt daer met strenghen arbeydt aen den Trenchees/Batterijen ende Loopgraven snel ghewzocht / tot op den 11 deses / doen deden die upt der stadt met een sterck getal volcks te peerde ende te voete weder eenen uptval op het Leger/ende meynden/'tis waer/ die inden Loopgraven t' overvallen ende daer upt te dzijven / maer sy en konden van weghen den stercken teghenstandt/haer voozsz. nemen niet in 't werck richten/ maer moesten haer weder nae de stadt retireren.

Den 12 is het gantsche Legher aende Bzabantsche syde met dobbel Retrenchementē omringhelt / oock een Schip-bzugghe boven de Stadt / een wepnich beneden Lichtenbergh/ recht tegen het Hups Harē/waer op de Graef van Styzum sijn quartier hadde/ gheslagen/ ende op beyde syden met Schanssen voozsien/ oock op die Wijcksche syde het Leger rontomme met Grachten ende ander Wercken besloten/ ende daer in die Dozpen Heugem/ Scharen/ Ammp/ Leumel ende Haren / begrepen sijn geweest. Het gantsche Leger om Wijck/ was afghedeelt in 2 Hooft-quartieren / daer van des Graven van Styzum in ende om Haren / maer Graef Maurits van Nassaulws Quartier was tusschen Ammp ende Jonckers Raefs Hups; Die Retrenchementen waren met een Bozstweeringhe rontomme voozsien/

Belagerung der Stat
MASTRICHT.
Durch Printz Freder: Heinri. vō Oranien
Angefangen den 9 Iuny
übergeben den 12 Augusti
1632
Scala von 500 Reinländische Rutten
Loumel
Ammy
Gr. Moritz von Naß. Quartier
I. Raefs Haus
G. von Stierum Quartier
S. Martins Port
Wyck
Heer
Hoog brugg. Poort
Beck
Gryndt
Galgen hoff
Hoochter P.
W. na Dalen
Moerlant
Vndre Schifbruck
H. Brero Quartier
Mastricht
Lander cruys Port
Fransche Apro:
Corp: Mort.
Wymeringen Corp
Bate.
Mort.
Linkel Port
Teker Flu
Gubernators Lusthaus
Obre Schifbruck
Bruist
H. Pinsen Quartier
Lictenberg
Hauß Lictenberg
Engelsche Ap.
Eerste Bat.
Kouwenberg
S. auf den weg na Luyck
Can
Princ: Friderich Henrich von Vranie Quartier
G. Henrig von Nassau Quartier
Sch: op de W. na Tangeren

1632. ſien / daer van een yder roede wel 90 gulden koſtede eer het volmaeckt was. Achter des Pzincen Quartier / op den wegh nae Tongeren / is een Real Fozt gheweeſt / met 4. Bollewercken ende een Hoozn-werck gemaeckt gewozden / op dat de Spaenſche den Pas na den Leger benomen werde / dewijle het aldaer aen te komen / vooz de ſelve de bequaemſte ſtrate was.

Even op dien dagh quam Pzince Henrich met ſijn Loopgraven / als inſgelijckx ook die van Bzederode / dicht onder des ſtads Veſten / ſoo wel vooz de Wymeringher- als vooz de Hoogh-poozte / ende ſulcke Apzochen geſchieden onder de beſcherminge van 2 Battherpen / van welcke yder met 6. dobbel Kartouwen ſonder ophouden / op die ſtadt geſchoten werde / de eene was gemaeckt by Hang-diefs Hofken / maer de ander by de Wymeringer Poozte / de welcke / gheljck ook de Hoogh-poozte / bynae gantſch aen ſtucken zijn geſchoten ghewozden.

Den 14. deſes / zijn de belegerde upt de halve Mane vooz de Wymeringhe-poozte ſterck op het Statiſche Leger uptghevallen: Daer over de Franſopſen / die op datmael de wacht in de Loopgraven haddē / bynа wijcken moeſten / ſoo niet effen noch ter rechte tijdt de Engelſchen waren aenghekomen tot hulpe: Alwaer dan de Belegerde weder te rugghe / ende met tamelick verlies weder in de Stadt ghedzeven zijn gewozden. Ende zijn aen die ſelve plaetſe de Statiſche ende Spaenſche ſoo nabp malkander ghekomen / dat ſp handt aen handt teghen malkander vochten / ende met Handtgranaten op malkander gewozpen hebben.

Den 15. des mozghens vzoegh / hebben de Belegherde eenen ſtilſtant begheert / op dat ſp haer dooden af halen ende begraven mochten / welcke op 2. uren bewilliget werdt / oock terſtont nae verloop deſſelven / met ſchieten wederom hier nae als vooz / ernſtelick vooztghevaren. Op datmael bequam de Pzince tijdinghe / dat de Guarniſoen ontrent 24. ofte 2500. Soldaten / ſo wel te Voete als te Peerde / ſterck waren / over welcke des Gouverneurs de La Moterye (die met den Spaenſchen volcke in de Paltz ghetoghen was) Couſijn, commandeerde.

De Spaenſche onderſtaen hen te vergheefs Maeſtricht te ontſetten.

Den 19. Junij / zijn de Belegherde wederom uptghevallen / maer niet veel bpſonders uptgheticht. Onder ſulck verloop by Maeſtricht / zijn de Spaenſche daer op bedacht geweeſt / hoe ſp deſe Stadt / dewijle hun ſeer veel daer aen gheleghen was / ontſetten mochten. Ende tot ſulcken epnde hebben ſp haer om Thienen / Dieſt ende Hoogarden vergadert / daer toe het vooznoemde Spaenſche volck / dat in de Paltz ghetoghen was / oock by Namen aen quam / maer in alles niet veel meer als 2200. Mannen ſterck gheweeſt. Maer die vooznoemde Spaenſche Armade / die haer tot ſecours der ſtadt Maeſtricht vergaderde / hadden over hun een Commandeur / ghenaemt de Marckgraef van Sancta Croce. Deſe toogh ontrent half Junij met dit Volck / die in alles 16000. Man te Peerde ende te Voete ſterck waren / op / ende marcheerde daer mede na des Pzincen Leger toe / ende liet hem ten laetſten by Stockum neder / in mepninge aldaer over 't water te ſetten. Maer als hp bemerckte dat de Graef van Stpzum met ettelicke Troupen op de ander zijde op hem paſte / ſoo weerck hp wederom van daer / ende quam ontrent dzie vierendeel van een upze gaens / vooz des Heeren van Bzederodes Quartier / ende ſtelde hem aen / als of hp op dat ſelve eenen Aenval atteneren wilde: Daer upt Pzince Henrick ſelve / hem ſelven in dat Quartier begaf / ende allerhande Ozdinantie ſtelde: Maer ten ginck op datmael niet aen / dan op den naeſtvolghenden nacht / doen verſochten de Spaenſche om haer over de Maſe te ſetten / ſp bzachten tot ſulcken epnde teghenover het Dozp Kerckem / boven aen de mondt eens kleynen Waters / de Geule ghenaemt / 8. Ponten of groote Sloepen op het Water / in de welcke haer ontrent begaven 400. duptſche Soldaten / dewijle de Spaingaerts beſozghden dattet hier ten epnde niet wel geluckē ſoude / ſich daer toe niet wilden laten gebzupcken / noch haer daer toe begevē / om daer over gheſet te werden / want de mepninge was op de ander zijde een halve Mane op te werpē / op dat onder deſſelven faveur een bzugge mochte geſlagē werden. Maer het gelucktе haer qualick / want ſp banden Grave van Stpzum in deſer gheſtalte alſoo gewillekomt werden / datter wel 200 ende 50 / ten deele deur het Sweert / ende ten deele deur 'twater haer leven laten moeſten / 2 Sloepen inde grondt gheſchoten / ende de reſte ghevanghen ende in des Pzincen Legher gebzacht gewozden. De Spaenſche hebben haer daer op niet verre van des Pzincen Legher neder gheſlaghen / ende haer ſoo goedt als ſp konden beſchanſſet.

Onder deſen ſijn den 20 Junij / upt het Statiſche Leger twee Granaten / ende des nachts noch 5 inde Stadt ghewozpen ghewozden.

Den 21 hebben de Engelſche onder het Statiſche Krijghsvolck die halve Mane vooz de Wymerſche Poozte inghenomen / nae dat ſp 2 mael daer uptgheſlaghen ſijn gewozden / ende ontrent 150 Man verlozen / daer onder dzie Capitepns / 2 Luptenanten ende 5 Vaendzaghers waren. Op welck ghevecht ontrent 2 uren lanck ſtilſtandt is gheweeſt / om op bepde ſijden haer dooden te begraven.

Den 22 ſijn wederom eenighe Granaten in de Stadt gewozpen / die alſoo haer werck deden / datmen het geroep upt de Stadt in't Legher ghehoozdt heeft. Ende ſulck Granaetinwerpen heeft ook ghecontinueert totten 23 Junij.

Den 24 hebben de Statiſche een Spaenſch Convoy gheſlaghen / daer ſp 140 Karren ende Wagens / ende ontrent 100 Soldaten / nevens 106 Voerlieden ghevanghen namen / daer van een yder van deſe / hem met 40 guldens rantſoeneren moeſte: Die Waghens ende Karren ſijn te ſamen met alle haer Ladinghe inder Staten Legher ghebzacht / ende aldaer vooz 4016 gulden verkocht ghewozden.

Den 25 ſijn op bepde ſijden aende Wijmeringher Poozte de Galleryen begonnen / ende daer is onder deſen / ſonder ophoudē in de Stad geſchoten ghewozden.

Den 26 hebben de Statiſche het Travers aende halve Mane verovert. Ende den 27 des nachts ontrent 12 uren / is de Graef van Stpzum upt het Leger met eenich volck nae Stevensweert getogen / om de Spaenſche het overkomen over de Maſe te verhinderen. Daer op ſijn den volghenden nacht 300 Vperroers upt ghecommandeert ghewozden / om eenen

Aenval

Aenval op het Spaensche Leger te doen. Die sijn terstont op de wacht aenghevallen / ende die selve / nevens veel andere / nedergehouwen. Een Italiaensch Capitepn / die hem steech en vast hielt / ende hem niet opgheven en wilde / wert met Hellebaerden doodtgheslaghen / het gantsche Quartier in Allarm ghebracht / ende sommighe ghevanghens in 't Statische Legher daer van ghebracht.

Den 28 wert een Convoy van 7 Karren met Wijn / nevens 25 Spaensche Soldaten / ende 7 Ruyters / in 't Statische Legher ghebracht. Doen ter tijdt deden de belegerde eenen uytval / maer sy en richteden daer mede niet veel uyt. Daer op lieten sy op den avondt een Mijne springhen / aen de Wijmeringer Poorte / maer sy spranck te rugghe / ende deden haer selven schade.

Den eersten Julij / is een groot Convoy van Nimweghen gheluckich in 't Leger aenghekomen / sonder eenighe hindernisse: ghelijck oock alreede te voozen drie groote Convoyen van Aken inghebracht / ende daer deur het Leger op 6 weken ghepzoviandeert / ende een statelick Magasijn opghericht is gewozden; Daer benevens is oock veel Amonitie uyt Hollandt aenghekomen / ende ander noodtwendighe saecken / tot continueringe der Belegheringhe verkregen. Soo werden oock daghelickx veel Victualien van Butter / Keese / Melck ende anders meer / uyt den Lande van Limburgh in 't Legher ghebracht / ende aldaer verkocht / ende waren alle dinghen vooz redelicken prijs wel te bekomen.

Den 2. Julij / sijn die van de Stadt weder op het Leger uytgevallen. Ende als nu Pzince Heynrich sulckx merckte / soo heeft hy die met een parthije Ruyters / schoon uytgelockt / maer met een ander parthije den wegh nae de Stadt afghesneden / ende hier nae dapper op haer aengheset / alsoo datter een goet ghetal op de plaetse gebleven ende vele gevangen sijn gewozden. Die altemael dzoncke waren. Want de Gheesteliche hadden haer Wijn ghegeven / om haer daer deur eenen moet ende herte te maken / dewijle de besettinghe anders tot het uytvallen niet veel lust en hadde.

Op datmael wert met den Apzothen wederomme sterck vooztghevaren / die sommighe daghen opgheschozt hadden gheweest / dewijle de Ruyten wercken sterck / van weghen het aenkomen der Spaensche / beset moesten werden.

Den 4. Julij is de Galderije tot aen des stadts Wal veerdich / ende die Stucken op de Gracht gestelt gewozden / om met der Bzesse een begin te maecken / daer op de Belegherde die halve Mane / dewijle de selve meestendeels plat gheschoten was / verlaten / oock etteliche Stucken Gheschut ghesencken hebben / om haer tegen de Galderije te defenderen. D. Alhier heeft het Spaensche Volck hem begraven een halve ure van den Legher / onder het Quartier des van Bzederode aen de Maeskant / aldaer sy van eener Batterije met vier Stucken over de Mase / op het Quartier van de Graef van Styzum / by op- ende af trecken der Wacht / sterck geschoten hebben. Maer hun is uyt des ghemelten Quartier van Styrum / dapper gheantwoozt gewozden / ende de Graef van Styzum heeft die gantsche Maeskant aen de Oost-sijde nae Venlo toe / met Wachten beset / ghelijck letter C. te sien is / oock een Ketrenchement daer aen opgheworpē / daer mede alle overkomē verhindert mochte werden: Was alsoo die selve sijde bewaert / ghelijck de Betuwe.

Den voornoemdē 4 Julij / inder nacht / hebben de Spaensche by Stevensweert / haer wederom onderstaen over de Mase te komen / maer

1632. maer werden van de Graef van Styrum te rugghe ghehouden / dat sy / nae tamelick verlies / van haer voornemen moesten aflaeten. Op datmael was den Hertogh van Bouillon nae het Slot Argentil (dat niet verre van der Staten Legher lach) afgheveerdicht / dewijle de selve / de Statische veel schade toegevoeght souden hebben / ende oock onder andere / de gene die daer op laghen / twee Schepen die van Lyeck af quamen / ende nae der Staten Legher wilden / ghedwonghen werden aen te leggen; uyt de selve wat haer dienstelick was / genomen / ende hier na de Schepen in de gront gheschoten hebben. Dit Slot nu / wert van den voorsz Hertogh van Bouillon ingenomen / ende de Spaensche daer deur een groot voordeel afgheloopen.

Den 5. des morgens tusschen 3 ende 4 uren / hebben die Belegherde een Mijne laten springhen / ende daer deur eene van der Statischen Mijnen tot schade ghebracht / daer op sy / 'tis waer / eenen Uytval deden / maer met verlies van 5 Mannen wederom inghedreven werden.

Den 6. hebben sy wederom eenen Uytval op de Fransoysen ghedaen / ende die selve wel drie roeden weeghs uyt haer Wercken ghedreven; Maer des anderen daeghs hebben sy haer wederom met ernst daer aen ghemaeckt / ende soo dapper aenghevallen / datse niet alleene die selve plaetse / (hoewel nae langhe ghevecht) maer oock die daer by ligghende halve Mane / met ghewelt verovert: Daer by dan op beyde syden wel 400 Mannen doodt ghebleven zijn.

Op desen dach hebben de Spaensche weder een versoeck ghedaen om over de Mase te komen / oversulcks dat Graef Johan van Nassouw recht op des Princen Legher toe marcheerde / ende allarm in 't Legher maeckten / maer haer selven haest gedeelt / ende eenen hoop nae Stevensweert ghesonden / die sich aldaer onderstonden om weder over de Mase te komen / Maer nadien sy die selve plaetse sterck beset vonden / hebben sy haer op Dilsen by Stochem begheven / ende aldaer hare Ponten vanden waghen af / in 't Water / ende daer in wel 600 Mannen overgeset / oock daer by wel 15 Stucken Ghescht ghe plant / maer alles te vergheefs: Want het ginck haer wederom als te voren / ende wierden alle de ghene die haer alsoo hadden laten oversetten / meestendeels in de gront ghelept ende omgebracht.

Den 8. Julij / hebben de Statische een stercke parthije Spaensche Ruyters ende Wagenpeerden betrapt / op de selve aengheset / ende in de 50 nederghehouwen / ende met vele ghevangens / nevens 130 Peerden / weder te rugghe in 't Legher ghekomen.

Hier en teghens hebben de Spaensche des anderen daeghs wel 20 Compaingien Ruyters sterck / voor Prince Heynrickx Quartier wel 200 en 50 Stucken / so wel Wagens- als Artillerie-peerden werckghevoert. Dien selven dagh / is het op beyde syden tamelicken hardt af-gheloopen / dewijle de Spaensche langhs den kant der gracht aen twee plaetsen der belegherden Wercken aenghevallen ende verovert / ende een Travers besprongen ende inbekomen / daer over aen beyde syden veel volcks / oock onder anderen eenen Graef van Hanauw / die een wacker jonck Heer was / nevens den Luytenant Colonel Pyol / een out verstandich Krijghsman / ghebleven is / ende heeft zulck ghevecht van 11 tot 2 uren toe gedurt. 1632.

Daer op syn den 11. de Spaensche weder met groote couragie uptghevallen / maer met verlies van ontrent 23 dooden haer weder nae de Stadt retireren moeten. Op datmael heeft Graef Henrich vanden Bergh hem tot Hensbergh ghehouden / ende hem met volck seer gesterckt.

Den 12. deses hebben de Spaensche een weynich boven Virmund / haer bemoeyet om over de Mase te komen / met 12 Sloepen. Van welcke alreede 4 gelandet waeren / die haer terstont begonsten te begraven / maer sy werden vande Ruyter-wacht onversiens overvallen / etteliche nedergeschoten / ende wel 26. daer onder veel Officiers waren / ghevanghen / oock daer by noch twe Sloupen verovert / maer die 2 ander Sloepen / dewijle sy meynden haer wederom over het water te retireren / werden in den gront geschoten.

Des morghens vroegh sagen de Statische / dat de Spangiaerts noch 8 Sloupen aen den anderen oever op de Mase achter gelaten hadden / daer by gheen volck en was / daer van die Waerhalsen noch twee overhaelden / ende van yder 25 ruyckrdaelders kreghen: Die overgebleven Sloepen waren van't Geschut gants beschadicht / ende alreede met water alsoo gevult / datse niet en konden overghebracht werden.

Den 14. hebben de Spaensche aen de voorsz plaetse wederom met groot ghewelt ghesocht over te komen / ende wert seer heftich daer by van beyde deelen met grove Stucken geschoten; Maer doch sulck voornemē en heeft haer niet willen aldaer ghelucken / ende hebben de Spaensche / nevens een tamelick ghetal ghemeyne soldaten / oock etteliche voornaemste Officiers / in de doodt laten moeten.

Den 15. deses / syn upt den Spaenschen Legher 4 Compaingien Ruyters overgeloopen / ende met hare Standarten in der Staten Legher aenghekomen.

Den 17. syn de Spaensche op des van Brederoden Quartier aengevallen / maer met verlies weder te rugghe ghestaghen. Den volghenden dach lieten die in der Stadt een Mijne springhen / maer die en dede gheen bysonder operatie / maer sloegh te rugge / ende voerde armen ende beenen in de lucht / ende maeckte oock twee ander van hare Mijnen tot niet. De Fransoysen vielen daer op aen / ende veroverden die voornoemde Travallie / ende behielden de selve in haer ghewelt / van 's morghens vroech ten 6 uren / tot op den anderen morghen ten 8 uren: Daer de Duytschen / die de Fransoysen verlosten / wederom van de belegherde werden uptghedreven; Maer sy veroverden het noch op den selven dach wederom met ghewelt / daer over op beyde syden veel volcks op der plaetsen doodt bleef.

Den 19. wert den Luytenant Colonel van Mayson Neufs Regiment / nevens den Capitepn Valete / ende noch een ander Fransch Capitepn / in de Loopgraven doodtgeschoten.

Den 22. Julij / is des nachts in des van Brederooden Quartier een groote brandt ontstaen / ende eer hy weder gebluscht konde werden / veel schade ghedaen heeft. Des anderen

1632. daechs hebben de Statische ettelicke Werckē den belegherden afgenomen; daer by oock van beyde deelen tamelick volck gebleven is.

Voorts daer op/hebben de Statische van de Spaingaerts tamelicke schade ontfanghen/ dewijle wel 500 Man te peerde ende te voete/ die haer upt Rhijnberck ende Gelder t'samen voeghden/ by Orschauw aen de Mase onder Venlo by Rodeberck/ een Statisch Convoy/ dat nae den Legher gaen wilde/ gheslaghen hebben/ ende alles wat sy by hun hadden/daer onder ettelicke vaten met Gheldt/ 8 stucken Gheschut ende anders meer gheweest is/ veroovert hebben. De Statische hebben sulckx ditmael overghesien/ doch is den Vooртocht van sulck Convoy noch ontkomē. De Spaensche hebben op een plaetse in een goet vooрdeel gheleghen/ ende hun niet mercken laten/ tot dattet den Statischen onmoghelick was/van weghen de engichepdt der straten/ eenen Waghen-burgh te maecken. Ende sijn haerder by sulcken treffen/ in de 150 Mannen doodt ghebleven/ daer onder is een Ritmeester gheweest.

Die van Arssen ende Venloo/ nae dat sy hier van tijdinghe bekomen hebben/ die zijn/ 't is waer/ den Spaingaerden nae-gehaestet/ maer sonder pet upt te richten weder te rugge ghetogen/ dewijle de gene met haren verooverden prijs/ alreede vooрt ende in salvo waren.

Graef Willem vā Nassauwe/ veroovert ettelicke Schanssen tusschen Antwerpen eñ Bergen op Zoom.

'T ghene tot hier toe is verhaelt/ ende dese dinghen soo gepasseert/ soo heeft Graef Wilhelm van Nassauwe (daer van wy boven ghevoert hebben) by den Optocht Prince Heynrich nae Maestricht met eenighe Regimenten de Waal afghesonden/ ende alsoo tot een ander Imprессa veroordineert is gewoorden tusschen Antwerpen ende Berghen-op-Zoom den Spaensche heeft vele te doen ghemaeckt.

Want dese Graef Willem met een goet getal Schepen tot Lillo is aenghekomen/ ende daer op tusschē de Crups- eñ Philips-schanse ghelandet/ ende die vooрnoemde Crupsschanse met macht aenghegrepen. Boven dit onvermoedet beginnen/is tot Antwerpē groote vreese ontstaen/ ende daerom des soo vele te meer/ dewijle op die tijdt aldaer/ als oock in Vlaenderen/ niet veel Krijghsvolck vooрhanden was.

Doen ter tijdt wert den Spaingaerden aldereerst recht te kennen ghegeven/ hoe dwaeslick sy gehandelt hebben/ dat sy so veel volckx upt den Lande nae de Pfaltz tegen de Sweetsche geschickt hebben: Die hier na die plaetsen gheruineert ende hun alsoo daer deur die middelen/ om die Spaensche Nederlanden na noodtdruft tegen de Staten te defenderen/ benomen sijn gewoordē. Desen misslach merckten sy daer nae ghenoechsaem. Doch sy wilden haren vpandt/ soo goet sy konden/ noch bejeghenen. Derhalven Carel van Columba alle het volck/dat eyndelick konde opgebracht werden/ te samen voerde/ ende nevens den Gouverneur des Kasteels van Antwerpen ende eenige stucken Geschut/ tot de sijck-pooрte van 't vooрnoemde Antwerpen/ langhs den Dijck upttrocken/ in mepninghe die belegerde Krups-schantse te ontsetten. Maer den Oversten Kooseкrants wert hare aenkomste by tijdts gewaer/ ende bejeghende haer alsoo/ dat sy tot hare intentie niet komen konden/ maer met verlies van over de 200 Mannen/ weder te rugghe wijcken moesten. Die in de Crups-schanse/ hebben haer ettelicke uren te vooрen aen de Statische overghegheven/ ende is die daer-in gheleghen besettinghe nae Antwerpen afghetoghen/ Maer den Oversten besorgende dattet hem/ als hy totten sijnen keeren soude/ghelijck den Gouverneur tot Wesel vergaen mochte/ bleef te rugghe by de Statische. By soo gestelde saecken/ hebben de Hollanders daer in 't ronde eenige Dijcken dooрghesteken/ ende het landt om Antwerpen onder water gheset/ waer deur die Landtlieden/ sonderlinghe die van Oderen/ Wilmerdonck ende Oosterweel groote schade gheleden hebben. Derhalven die Inwoonders daer in 't ronde/ als oock die Burghers tot Brussel ende Antwerpen/ dewijle sy saghen dat alle onheylen ende Krijghs-onrusten der Nederlanden alleene vande Spaingaerden ende die Vrede-verstooрdersche Jesuijten vooрt quam/ begonden sy hen te haten ende seer stoрrich aen te sien/ ende gram op haer te werden/ alsoo dat men haest/ hier ende daer/vooр eenen Oploop besorghde/ ende daer quam over sulcke ghepasseerde dinghen/ een nieuw Spreeckwooрt op; Op sijn Antwerps;

Brabanders beginnen te waghen over de Spaignaerden ende Jesuijten.

Nederlandts verdriet,
Is Spagniaert en Jesuwiet.

Tot Brussel is oock by nachtelicker tijdt een Taeffel daer op de Coninck van Spaingien afghebeeldet was/ nevens eenen anderen/ daer op den Ingnatius Loiola/der Jesuijten oorдens Patroon/ende eerste Aenvanger/oock was afgheschildert/ ende daer by gheroepen gewoorden: Uyt Paep; Vive Oragnien: desgelijcken oock op die selve tijdt tot Antwerpen gheschiede.

Graef Willem is ondertusschen dapper vooрtgevaren/eñ heeft na de Krups-schanse/ oock Sint Jacobs-schanse met accoorт ingenomen/ende die selve op gheliicken wijse na noodtdruft besettet/ende daer op met sijn schepen langs de Krups-schanse/ tegen den nieuwen Doel over/vooрder deur de Boom-kreke/ ende alsoo by nachte vooр het Foрt van Hoogerwerf vooрby gevaren/ende tusschen Santvliet ende Sinte Ambroси Foрt (welcke anders die Stoof-schanse ofte het Stoofgat genaemt werdt) gelandet/ende op sulcken Foрt eenen ernstelicken Aengrijp gedaen. Waer op die daer in liggende Spagniaerden haer/ in't eerste wel dapper weerden/ maer dewijle die van Santvliet oock met drie stucken Geschut hen te hulpe quamen/ soo en hielden sy nochtans teghen 't ghewelt der Statische gheenen standt/moesten hen daerom den 11. Junij/na dat sy haren Capiteyn ende eenighe Soldaten verlooren hebben/met accoorт overgeven/ende zijn alsoo die resterende 80 Mannen uptgheтrocken.

Daer op is Graef Willem by nachtelicker tijdt/met eenighe Chaloupen/ aen't Schoorre van Hoogerwerf gelandet/ ende heeft die daer op ligggende Schanse aengegrepen/Die daer binnen hebben hen/'t is waer/van den beginne aen/dapper gheweert/ maer nae dat sy ontrent 100 schoten op de Statische gedaen hadden/ende sy wel sagen datse sulcken gewelt/ in de langde niet wederstaen konden/ soo hebben sy haer des nachts ten 12 uren overgegeven.

Nae

1632. Nae deſen ſoo is Graef Wilhelm noch op die ſelve nacht aen den Noozdt-polder van Santvliedt ghelandet / niet verre van't vooznoemde Santvliedt/ derhalven de Spaenſche van deſe plaetſe wacker gheſchoten hebben: Want ſy niet anders en meynden / of dat ſpel ſoude vooztaen haer oock geldē: Maer Graef Wilhelm is des anderen daeghs weder nae de Krups-ſchanſſe afghevaren / ende nae dat hy alle inghenomen Schanſſen wel beſet hadde/ heeft hy hem met veel Volcks / Schepen ende ander Krijghs-gereetſchappen/ na den Polder van Namen (welcke 5 mijlen van Antwerpen gelegen is) afghevaren/ ende ſoo haeſt hy daer henen quam/ heeft hy die omliggende Redouten ingenomen: Ende is daer op voozder op Dupnerſ-hoth gerucket/ende ettelicke Troupen nae Saftingen / daer de Spaenſche vooz kozten tijdt een ſtercke nieuwe Schanſſe ghemaeckt hadden / die ſy ghenaemt hebben/ den Geuſen Brill.

Die in de Schanſſe hebben met grof Gheſchut ende Muſquetten dapper vver gegeven/ ende onder deſen eenen Soldaet met Bzieven uptgheſonden/ daer in ſy aen den Spaenſchen Overſten in't Landt van Waes begheerden/ dat hy haer met den eerſten met 6000 Soldaten/ 400 Landtlieden ende 200 Peerden te hulpe ſoude komen/ om t'ontſetten.

Maer deſe Soldaet is met ſijn Bzieven de Statiſche in handen ghekomen / die daer op terſtont/ om ſulcken ontſet te verhinderen/ den Krupſ-polder hebben deur-geſteken/ ende het Landt onder-Water geſet.

Als nu die Spaenſche Officiers in de Schanſſe ſulckx vernamen / hebben ſy aen't Ontſet getwijffelt/ zijn met de Statiſche verzozdeert / ende den 7 Julij/ des avondts ten 6 uren/ met haren onder-hebbenden Soldaten/ welcke 4. Vanen / ende in alles ontrent 300. Man ſterck waren/ nevens 30 Bootſgeſellen/ met vliegende Vaendels/ ſlaende Trommelen/ bzandende Lonten/ Koghels in de mont/ oock boven- ende onder-gheweer / ende hare Bagagie afgetogen.

De Statiſche hebben in die Schanſſe noch gevonden elf Metale Stucken/ daer onder een geheele Kartouwe/ 4 halve ende 6 Veldt-ſtucken; 87. Tonnen Buſkrupt / ende ſoo veel Pzoviande/ dat ſy noch wel 10 ofte 12 daghen daer van hadden te leven.

Die upttreckende Spaenſche Soldaten / namen haren wegh op Hulſt/ maer de Bootſgeſellen op Antwerpen. Onderweghe dzeven de Soldaten haren ſpot met haer Overhepdt ende Overſte Officieren / dewijle ſy ſulcken voornemelicken ſtercken plaetſe ſo ſlecht ende lichtelick opergaven/ daer doch ſoo vele aen de behoudinghe deſſelven ſoo vele ghelegen was/ ende daer mede ſy te voozen de Zeelanders in dwangh / ende in ſtadighe vzeeſe meynden te houden/ alſo dat vooztaen haren Geuſen-Brill, wel met recht den Papen-Brill konde genaemt werden.

Doen ſy nu onder-deſen te Hulſt aenquamen/ ende aldaer meynden in te komen / daer ginght dan aldereerſt recht aen/ want ſy werden daer met grooten ſpot ende ſteeck-woozden voozhy geweſen/ de Poozten vooz de Neuſen toegheſloten/ ende hun hoogh na geroepen/ dat ſy ſulcken haer toe vertrouden Real Fozt/ ſoo ſchandelick verlaten hadden. De Comandant/ nevens de voornaemſte Officiers/ werden hier namaels gevanckelick na Bzuſſel gevoert/ ende hen aldaer/ om dat geſchiede overgheven wille/ het ghewoonlicke dzinck-geldt ghegheven. 1632.

Op die ſelve tijdt / toghen oock ſommighe Spaenſche Rupters dooz Antwerpen nae Hulſt/ dewijle men in zorge ſtondt/ of ſulcken plaetſe ſoude evenghelijck van Graef Willem aengegrepen werden. Maer als ſy daer henen quamen / ſoo was Graef Wilhelm alreede met alle het Volck / uptghenomen wat hy tot nootwendige beſettinge der veroverde ſchanſſe hadde naeghelaten / nae het Statiſche Leger vooz Maeſtricht/ daer henen hem Pzince Heynzich / van weghen des Papenheymers aenkomſte ontboden hadde/ afgerepſet.

Den vooznoemden Papenheym is ontrent half Julius/ met ſijn Armade/ als boven geſepdt is/ na dat hy Hamelen/ Eynbeck/ Warburgh/ Duderſtadt/ Volckmarſſen / Paderbozn ende alle Plaetſen aen de Weſer-ſtroom ſterck beſet/ ende Maeſtricht (dewijle de Infantinne tot Bzuſſel daerom heftigh by hem aenhielt/ oock daer over groote beloften/ ſoo hy ſulckx in't werck ſtelde/ gedaen heeft/ ende alreede een groote ſomme gheldts tot contenteringe ſijner Soldateſca overgeſchickt) t'ontſetten/ daerom nae den Rhijn toogh/ ende onderweghe van de ſtadt Dozтmond 6 Stucken Geſchut/ ende een groote ſomme gelts pzeſte/ aen alle plaetſen qualick handelde/ ende eyndelick aen Stepn ende Keyſerſweert wert overgeſet/ om nae Maeſtricht te komen. Papēheym neemt vooz hem Maeſtricht t'ontſetten.

Dewijle nu deur ſulcken Tocht den Bauditſiſchen ende Heſſiſchen wederom lucht in Weſtphalen gemaeckt wierdt/ ghelijck ſy dan die plaetſen weder begonden in te nemen/ ende ettelicke tot het Eertz-Biſdom van Keulen toebehoozende plaetſen tot haer trocken / ende die ſelve bemachtighden / ſoo is den Eertz-Biſſchop van Keulen daer mede niet wel te vzeden geweeſt / ende daerom aen ſijnen Reſident/ den Graef van Papenheym/ alſoo gheſchzeven: Cheurvozſt van Cenle/ is met des Papenheymers tocht op Maeſtricht/ qualick te vzeden.

P. P. Wat vooz beſwaerlicke tijdingen ons alſnu / van onſen Paderbozniſchen Raden te weten gedaen werden/ geven wy A hier mede/ upt by-gelepde Coppen te vernemen. Dewijle het nu belangende deſe ſaken/ ſoo een gevaerlicke conſequentie / ende daer aen het gemepne weſen / ſoo wel als oock ons in't particulier/ ſoo vele aen gheleghen is / ſoo willet ghy alles den Generael Veldtmarſchalck / Graef van Papenheym voozdzagen/ ende met meerderen remonſtreren/ wat vooz verwarde ongelegentheden onſe tegenpartbijen beginnen ſullen/ als ſy niet ſouden bezeghent ende teghen gheſtaen werden/ ende wat alles daer upt ontſtaen kan/ ende hoe betreurlick het zijn wil/ wanneer onſe Over-rhijnſche Eertz- ende Stiften (de welcke oock evenwel tot daer toe alle het gene wat ſy maer opbzengen konnen/ ſoo ghetrouwelick hebben bygheſet) vooztaen in ſulcker geſtalte hulpeloos/ ende den Vyandt ghelijckſaem tot eenen roof gelaten/ ende die arme lieden gantſch tot deſperatie ghebzacht werden ſouden/ etc.

Willen derhalven niet twijffelen/ of hy ſal na ſijne bekende erbarenthepdt/ ende tot onſer Landen conſervatie dzagenden vver/ wat hier in te doen is/ weten te bedencken/ oock niet na-

1632. laten te verordineren / ende hem daer by indachtigh te maecken / wat wp hem by sijne voorgenomen marcheeringhe over Rhijn upt goeder wel-mepninghe / soo wel schriftelick als deur onse afgeordineerde / oock mondelick hebben remonstreren laten/etc.

Als nu in desen de Cheurvorst van Keulen tijdinghe kreegh / hoe dat des Papenheyms Aenval op het Statische Leger was aenghesien/soo heeft hy de navolghende Post-schriften daer by ghevoeght:

P. P. Teghenwoordigh siet de Veldtmarschalck wel / wie hem / Ick ofte M. wel ofte qualick gheraden hebbe / dat hy hem soo verre inbarqueret/ ende sulcken spel aenvanght ende begint / dat hy niet alleen dese mijne Eertz-stiften / maer oock het gantsche Rijck in een nieuwe commotie brenght/ende Interim met sijne opiniatitept/die over Rhijn nae de Weser liggende Catholische Stiften ende Landen/in een gelijcke uptterste gevaerlickheydt storzet/ het sal een sware verantwoordinge geven/ondertusschen ben ick gelijck gantsch geruineert/ ende wie hebbe ick sulcks alsdan als den Veltmarschalck te dancken: Ghy condt hem wel aendupden ende segghen / dat ick hem op 't hooghste vermane / dat hy mijne soo wel ghemepnde Onderrichtinghe ende Waerschouwinge by hem meer moet laten gelden/ het zy met sijner wonderlicke Impressa / daer mede het alghemeene Wesen niet ghedient en is/dat sal / is te besorghen/ den effectus haest konnen uptwijsen/dat om eener Stadt wille/ soo veel Landen ende Lieden / die alle het hare by den gemepnen Wesen hebben opgeset/ souden verlozen werden/ etc.

Papenheym heeft hem eerst tusschen het Dorp Grimlingshupsen / ende het Stedeken Neus neder ghelaten / ende aldaer Rendevous ghehouden.

Prince Henrick rustet hem/ om den Papenheym t'ontfangē.

Onder desen is Prince Henricus met de Belegeringe van Maestricht ernstelick voortgevaren / ende die Belegherde hart toegheset/ oock tegen des Papenheyms aenkomste allerley gereetschappen en preparatien gemaeckt/ ende op de Wijckische zyde het Legher met nieuwe Schanssen ende Grachten bewaren ende bevestigen laten. Die Retrenchementen werden oock rondtomme het Legher verhooget/ende die Grachten verdiept.

In de Stadt hielden sy goede ordeninge/ sy en hadden aen provisande gheen gebreck/ maer met den Buspoeyer wilde het beginnen smal te werden. De Borgers lagen met haer gheweer in de Stadt verdeelt / ende namen waer/ datter niet ergens deur die ingeworpen Vyerkogels/een branden mochte veroorsaeckt werden/ tot welcken eynde sy Ladders / Haecken ende ledere Eemers by hen hadden.

De Papen waren oock met gheweer voorsien/ maer sy en deden gheene Wachten/ maer moesten het Loot van de Kercken ende Hupsen afbreecken / Musquet-koghels daer upt gieten / ende die selve den Soldaten aenbrenghen.

De Statische hadden voor der Stad-poorten hare Battherijen opghewozpen / als voor de Hochter-poorte eene/voor de Wymeringer twee / voor S. Pieters eene / ende eene op de Werth boven de stadt/ teghen-over de Bleyckerije/om daer van die houte Boghen/ aen de steene Brugghe nae Wijck/ in brandt te schieten/ dewijle Prince Henricus verstont/dat die van Maestricht in Wijck vluchteden / om haer alsoo van de Vyer-kogels te salveren. 1632.

Den 26 Julij/quam Graef Wilhelm met ontrent 3000 Mannen in't Legher aen / daer op werdt terstont de Statische Kupterije sijnen resterenden Troupen / die by het Geschut waren / teghens ghesonden/ die hem oock in't Leger convopeerden; Op datmael is oock een nieu Regiment van Lupck in het Statische Leger aenghekomen.

Den 28. 29. ende 30. Julij / werden met Graven ende Schermutseren toegebracht.

Den 31. werdt daer met den Stucken soo hardt op de stadt geschoten / dat de Muyren tusschen de Wymeriger poorte ende de Landkruys-poorte / meest gantsch geruineert ende gebroken werden.

Onder sulck verloop / is Papenheym / nae ghehouden Rendevous/op Maestricht voortghetoghen.

Den selven heeft de stadt Aken 96000 pont Broodt/ 84000 pont Vleysch / Bier ende andere Victualie/ als oock insgelijcken het Stedeken Neus 16000 Rijcksdaelders voor sijn Armade opbrenghen moeten/ hy heeft over al met plonderen groote schade gedaen.

Den voornoemde 31 Julij / is hy met de gantsche Armade van Mullem op Susteren/ ende van daer op Armund: Maer den eersten Augusti op Elsloo/ ende voorts op Geul toe ghetoghen.

Don Cordua Legherde hem ondertusschen met de Spaensche Armade / recht teghen des Princen Quartier over / ende maeckte aldaer een Battherije/daer teghens liet de Prince die Retrenchementen aen die selve plaetse verhooghen / ende ettelicke stucken Gheschut planten/ alsoo dat sijnen vyandt niet sonderlinghs uptrichten en konde.

Den 2. Augusti is hy met twee Regimenten Kupters op het Statische Legher toegerckt / om het selve te recognoscren: Maer hy wert met grove Stucken alsoo ghewillekomt / dat daer onder de sijne armen ende beenen in de hoochte vloghen / ende hy hem met groot perijckel retireren moeste. Hy kreech aldaer een sterche voorsmake/ wat hy voor een harde Note aen die voorghenomen ontsettinghe soude te bijten hebben/hoe wel het hem ende den sijnen gantsch niet soude feylen/soo haer dachte/ofte sy souden Maestricht konnen ontsetten.

Spaensche doen een vergheefs versoeck om Maestricht t'ontsetten.

Den 4 Augusti / is Don Cordua, met het Spaensche Legher andermael op het Statische Leger aengevallen/eñ hadde by hem over de 3000 bondels Rijswerck/om die Grachten daer mede aen te vullen / ende alsoo met gheweldt deur te breken / Maer alles te vergheefs/ want hy wert van den Statischen met groote dapperheydt te rugghe ghedaghen. Ende heeft sulcken storm geduert / van des avondts ten 9 uren / tot dattet 'smorgheus klaer dach wert / met gheen kleyn verlies van beyde deelen/ doch de Spaensche aldermeest.

Hier-en-tusschen is Papenheym met sijn Armade by Maseyck (van welcke plaetse de Statische koorts te voozen ontrent 2000 malder Meels in't Legher ghevoert hadden) aenghekomen. Waer op de Statische / die haer aldaer bevonden / om de Spaensche het overkomen te verhinderen/hun in hare Trenchees bega-

GOTEFRIDVS HENR. Com. et Dns. in Papenheim Eques Aur. Vell. S R. Imp. Mareſch. Hered. Ser. Elec. Bau. nec non Cath. un. Trib. Milit. et Campimar. Imp. aulæ, Cons. etc.
C. Danck. exc.

begaven / om ſijne aenkomſte aldaer te verwachten. Die Papenheymſche hebben ſoo terſtont twee Bzuggen over de Maſe (op dat de Statiſche den Toevoer mochte afgeſneden werden) geſlagen ende verozdent / ende die ſelve op beyde ſijden met Schanſſen voozſien. Nae deſen heeft Papenheym een verſoeck op der Statiſchen Bzugghe ghedaen / maer is met verlies van ettelick volck weder afgedzeven. Hier op heeft hy hem na by aen het Statiſche Legher / teghen over het Quartier van de Graef van Styzum / op de Wijckſche ſijde gheleghert / ſterck beſchantſet / ettelicke Battherijen opghewozpen / ende met Stucken heftich op het Statiſche Legher beginnen te ſpelen. Dē voozноemdē Styzum met ſijn Quartier / hadde hem een wepnich te voozen een deel van Graef Wilhelms volck ende des Hertoghen van Boulions Kupterije ontleent / ende aldaer ſommige nieuwe Wercken ghemaeckt / ofte volkomen uptghevoert.

Papenheym doet eē vergeefs verſoeck om Maeſtricht te omſetten.

Als nu Papenheym hem in allen dinghen tot ſijn voozнemen berept ende hem vaſt bevonden heeft / ſoo heeft hy den 7 Auguſtij / op Graef Maurits / Graef Wilhelms van Naſſauwe ende des Hertogen van Boulions Kupter-quartier / die daer vooz de Trencheen laghen / eerſtelick met 2 Regimenten / hier nae met de gantſche Infanterije / die van achter en op der ſijden van de Kupterije aengedzeven werden / eenen ernſtelicken Aenval ghedaen: Een yder Soldaet hadde een boſchken Rijs op ſijnen kop / om de Grachten daer mede te vullen / ende aldus zijn ſy met een groote furie aenghekomen / dat haer de Statiſche in de Trencheen retireren moeſten / ende den Papenheymſchen een Quartier vooz den Leger hebben moeten inlaten: Maer die ſijn deur continueerlick ſchieten met grove Stucken ende Muſquetten / terſtont weder te rugghe ghedzeven / ende men heeft haer Ladders / Bylen / Schoppen en Pickelen / gantſch bloedich in't Statiſche Legher ghebzacht. Die ander 2 Quartieren heeft Papenheym / van een ure na

1632. middach tot des avonts ten 7 uren/ bestormt/ ende alle menschelick ghewelt aenghewent/ om deur te breecken / maer doch alles te vergheefs.

Daer wert van gheloofweerdighe persoonen / die dit ghevecht aensaghen / berichtet/ dat des Papenhepmers Sadel-knop met een Valckenet afgheschoten / ende dat hy aen sijnen Buyck een wepnich daer van ghestreken is ghewonden: Maer sijnen Oversten Luytenant Lindloo/is doot gebleven: Den Oversten Commargo wert in sijn schouder / ende den Oversten Polandt in sijn schenckel gheschoten / ende veel ander laeghe ende hooghe Officieren/ nevens een groot ghetal ghemeyne soldaten ghequetst / van de selve alleene wel 8 oft 900 om haer te laeten cureren / nae Aken ghevoert werden.

Het ghetal van de gene die doodt bleven/beliep wel 1500 ofte 2000 daer onder veel voornaemste Officiers waren.

Op de Statische sijde is wepnich volck gebleven.

Even in dit selve wesen / sijn de Belegherde oock uytgevallen/ ende ontrent 80. Engelschen ende 2 Officiers verslagen ghewonden. Dien selven avondt heeft Prince Henricus 13 Compaingien te voete/ met eenighe Stucken Gheschut/ upt sijnen Legher/in Graef Wilhelms Quartier ghesonden.

De Spaensche hebben dit spel aenghesien/ oock op de Papenhepmsche ghesmadet/ ende gheroepen: vigilate & orate, & date nobis pecuniam, Soo willen wy verhten.

Nae dat nu dit alsoo ghepasseert was / soo heeft de Prince ontrent 40 Coornetten Ruyters / ende eenighe Regimenten te voete voor sijn Trencheen/tot aen't Papenhepmsche Legher ghesonden / om voorder te chargeren. Maer de Papenhepmsche hadden den kop genoegh ghestooten / ende niemandt van haer en wilde hem presenteren / alleen dat sy met Stucken upt haer Legher schoten: waer op de Statische weder in haer Legher sijn ghetoghen. Nae sulck verloop / soo liet Prince Henricus/ den 20 ende 10 Augusti/ een Mijne aen de Enghelsche Aprochen springhen/ maer sy en dede niet wel haer effect/doch des niet te min/ soo vielen de Enghelschen dapper aen. Maer dewijle die Bresse klepn was / ende die Belegherde sterck teghenweer deden/soo werden sy met verlies van 40 Mannen weder afghedreven: Daer op heeft de Prince een ander Mijne willen laten springhen / oock daer by alles tot eenen Storm veerdich gemaeckt/ Maer de Belegherde / als sy saghen/ dat alle haer hope / van weghen Ontsettinghe / daer ter neder lach/ soo en hebben sy gheen voorder ernst meer willen verwachten / maer van de Wallen teyckenen ghegheven om te accorderen.

Maestricht gheeft hem over aen den Prince Henrick.

Daer op dan terstont Capiteyn de La Motthe upt der stadt/ ende oock Capiteyn Triste/ welcke volghde een Gheestelick Persoon ende een Burghmeester/ in den Legher by de Staten ende Prince quamen/ ende hier en teghens in de stadt ghesonden werden een Fransche Major / Monsieur Vern Veyle, ende Capiteyn Egvebelle.

Die Tractation met dē Prince van Oranghien ende der Staten Ghedeputeerde/ heeft de gantsche nacht gheduert/ende is eyndelick het Accoort des morghens ten 2 uren/ den 21 ende (11 Augusti) getroffen gheworden. 1632.

De Spaensche sijn den 13 eñ (23) deses ontrent 12 hondert sterck / uptghetoghen / met sack en pack / brandende Lonten/ vlieghende Vaendels/ klinckende spel/ende 9 stucken Geschut/ daer onder 3 halve Kartouwen waren/ ende hebben haer marcheringhe nae Brabant ghenomen.

Alsoo is dese machtighe ende stercke stadt Maestricht / nae dat sy 11 weken langh deur Prince Heynrich Frederijck ende der Staten Volck beleghert was / met meer als hondert stucken beschoten / hardelick beanghstighet/ ende aen eenighe plaetsen ghemineert werdt/ eyndelick in 't ghesichte ende teghenwoordicheydt van 2 machtighe Leghers/als des Papenhepms ende der Spaenschen tot een Accoort ende overgheven/ ghedwongen gheworden. De Conditien des Accoorts sijn voor de Belegherde seer goet ende verdraeghlick gheweest / dat haerder vele daer over verwondert hebben / maer andere hebben't daer voor ghehouden/het heeft ghewisse ende machtige oorsaecken ghehadt/ ende wat sulcks geweest is/ komen de Verstandighe licht afmeten.

De voorghemelte Conditiones in 't overgheven/ sijn dese naervolghende:

Articulen/ in't overgheven der stadt Maestricht.

Eerstelick is op beyde sijden veraccoordeert gheworden / Dat alle teghen-willen ende injurien/ het sy tusschen Geestelicke- ofte Oordens-persoonen/ ende wereltlicke / niet alleen te voren / maer oock die in der tijdt ghedurende Belegheringhe op beyde sijden ghepasseert sijn/ sullen tot niet/ doodt/ vergheten ende vergheven sijn.

Ten 2. Dat voortaen in de stad Maestricht/ die Ghereformeerde Religie niet alleene gheoeffent ende inghevoert/ maer oock openbaerlick/gelijck sulcks in den Provintien der Vereenichde Nederlanden gheleert werdt/ ghepredickt ende gheoeffent sal werden/eñ dat waerlick in twee Kercken / als Sint Jacob ende Sint Hilarij/ die hier toe dienen mogen; soo niet/ in twee andere/ die hier toe bequaem geacht werden.

Ten 3. Dat die Hooghe Proost tot Sinte Servaty / gelijck oock alle Geestelicke Kercken ende ander Persoonen/ insonderheydt den Proost tot onser Liever Vrouwen / die beyde Dekens ende Capittels / met die haer onderghedane / die 4 Pastoren het Collegium der Societeyt/die Kloosteren met den inhebbendē Persoonen / sy sijn van wat standt / weerde/ qualitey ofte Ampt sy willen / gheenen uptgenomen/blijven/ende by allen haren respective Goederen / Inkomsten / Weerdicheden/ Privilegien/Vryhedē Immunitey ten/Heerlickheden ende Gherechticheydt/ Collaturen/ Prebenden ende Beneficien / als oock Ampten/ Ghebruycken/ Bedinginghen / ende desselven allen herghebrachten Possession / soo bupten als binnen die stadt / in alles gheliick sy die selve/ ende een yder by sonder voor desen/ ende als noch ghehadt / beseten en ghenooten/ gehandthaeft ende beschut werden sullen / soo volkomen / dat daer oock in 't minste gheen overlast/ verhinderinge/ noch verminderinge aen pemant wie die oock is / gedaen noch toeghelaten mach werden.

Ten 4. So oock/ dat in der stad die Roomsche Catholische Religion/ eñ desselven openbare

Des Graef van Papenheims aenval op der Staaten leger voor Maſtricht.

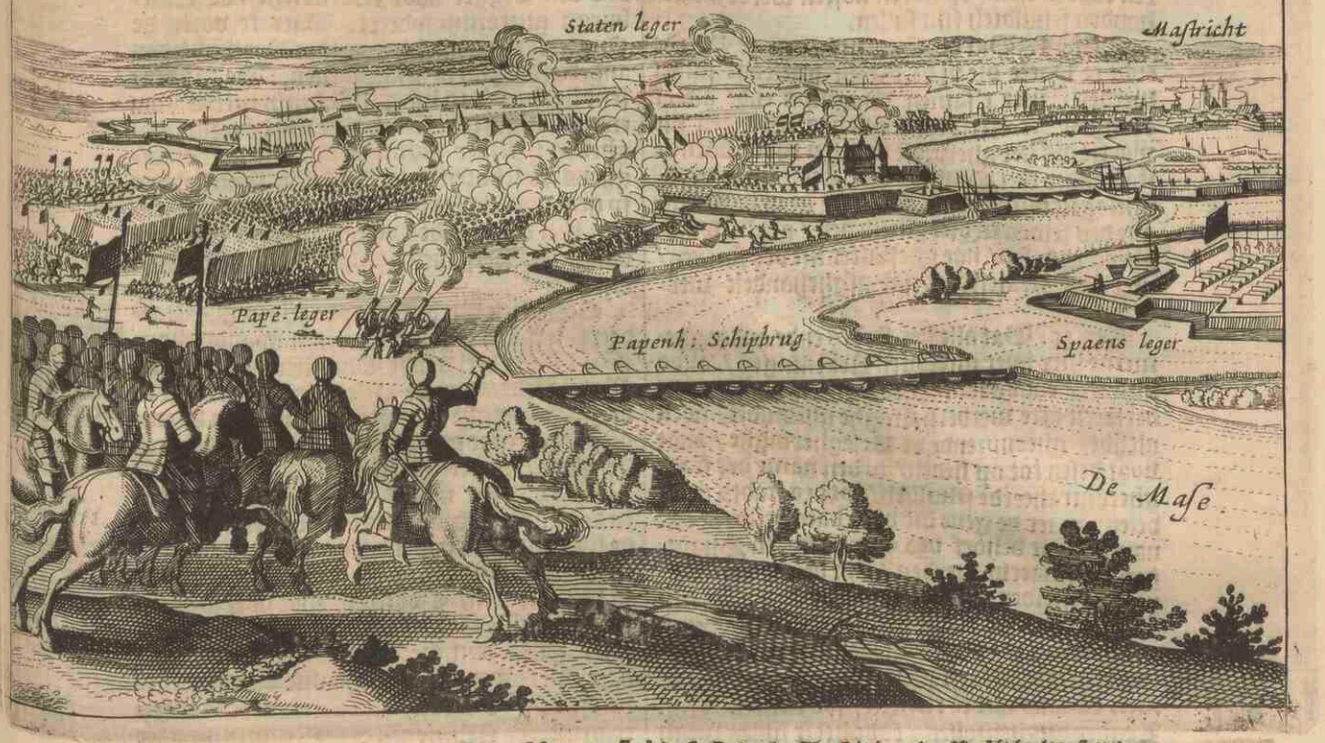

bare Exercitie / gheljck tot hier alſoo oock noch in Kercken/ Kloosters/ etc. ſonder eenighe verhinderinghe ofte moleſtatie ghedreven mach werden.

Ten 5. Dat alle Burghers ende Inwoonders/ en Inwoonende Perſoonen/ Familien/ Goederen: Privilegien/ Immunitepten/ende Vryheden / als oock die Hantwercken/ Gaſthuysen / Arme lieden taeffelen ten grooten H. Gheeſte/ ende ander diergelijcke Fondationen/ binnen ende buyten der ſtadt/ſo wel te Water als te Lande/vry ende onverhindert ſullen ſijn ende blijven.

Ten 6. Dat de Heeren Staten der Vereenichde Nederlanden / in deſe ſtadt ende deſſelven Diſtrickt ende Heerſchappije niets beſpreken ofte haer aentrecken ſullen/ dan alleene het ghene dat den Coninck in Spaingien/ als Hertoghe van Brabant daer in ſtaende heeft/ nae toe-segh ende uytwijs/ der hier-over-aengheghevene inſchrijvinghen/ die by deſer ſtadt nae ouden her-komens voor-behouden ende bewaert werden ſouden: Dat oock die laetſt gheſchiede ende beſloten Rekeninghen / overghelevert werden: Ende die ghemeene Iuriſdiction met alle der ſelver Heerlickheden / als hier te voorē/gelijck oock als noch/den Prinçen van Lupck pro indiviſo blijven ſullen.

Ten 7. Dat die ghemelte Heeren Staten ghеſamender handt ende te gheljck met den Prinçen ende Biſſchoppen van Lupck/als in eene ſtadt ende Provintie / beyder deels van ander Provintien ende Steden der voornoemde Heeren Afgheſondert/ Gouverneren ſullen/ dewijle in gheljcker gheſtalte voor deſen die Biſſchoppen ende Coninghen in Spaingien deſe ſtadt in Juſtitie ende Politie-weſens gegouverneert ende bedient hebben.

Ten 8. De publiceringhe der Placcaten/ Edicten ende Mandaten/ als oock loops ende toelatinghe der Gheld-munten belanghende/ ſal het in den ſtandt/gelijck het ten tijden doen de Coninck in Spaingien deſe ſtadt heeft ingehadt/ghevryckelick weſen/ in aller dingen ſoo ghelaten werden.

Ten 9. Dat de Officiers die eenighe Commiſſiones van de Prinçen van Lupck hebben/ hare Officien behouden moghen / ſonder eenighe beſwaerniſſe ofte nieuwen Eeds-aflegghinghe.

Ten 10. Dat alle Burghers ende Gheeſtelicke Perſoonen met hare Familien en Goederen/ upt deſe ſtadt af te reyſen/oock haer erve ende anders/ t'allen tijde/ wanneer het hun behaeght/ te alieneren ende te verkoopen/goet Recht ende macht hebben ſullen / ſonder pemants inredinghe ofte hinderniſſe.

Ten 11. Die Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden / bewillighen oock alle ende yeghelicke Inwoonders deſer ſtadt Maeſtricht / dat ſy binnen 2 naeſtvolghende Jaeren/ in andere / den Coninck van Spaingien toebehoorende Steden ende Plaetſen/ om aldaer haren noodtdruft ende haren handel upt te voeren / moghen afreyſen / doch dat ſy hen te vozen by de Gouverneurs deſer ſtad aenmelden/ ende niet ſoo tot prejuditie ofte nadeel der voornoemde Heeren Generale Staten gedijen mochte/ voornemen ofte attenteren ſullen.

Ten 12. Dat den Staet van de ſelve ingeſetene / van der Aviſatie ende Communicatie met den Heeren Staten der Vereenichde Nederlanden

1632. derlanden / als den Prouintien van Lupck/ gheene nieuwe Impoſten opgheleydt ſullen werden.

Ten 13. Dat die ſtadt ende der ſelve Regieringhe of Heerſchappije/ met gheene onkoſten tot nieuwe Fortificatien / belaſt ſullen werden / maer dat die ſelve hare Poorten/ Muyren ende Veſten/ op haren koſten wel te onderhouden ſchuldich ſijn ſullen.

Ten 14. Dat de Guarniſoenen te Peerde ende te Voete die in de Stadt gheleydt ſullen werden / met t'ſamen Waghens ende ander dinghen ter Artillerije ghehoorich / aen die plaetſe als het gheweeſt is / ten tijde/ doen de ſtad onder den Coninck van Spaingien was/ ghelogeert ſullen werden / ofte in manghelinghe des ſelven in diergheliicken / gheliick volghens in deſen/ nae ghеſtaltenisſe der ſaecken/ met den Majeſtraet ſal afghehandelt werden.

Ten 15. Dat alle der ſtadts ende ander ghemeene hier over ghеſloten Rekeningen / alſoo blijven / ende daer teghens gheen voorder onderſoeck ofte werderhalinghe gheduldet/ oock altijdt/ ghedurende de Belegheringhe / ende voor deſen tot op heden/ in den name der ſtadt ghecontraheerde ſchulden/upt des ſtadts middelen : maer de gene die voor dato deſes/in den name eñ tot behoef des Coninckx in Spaingen ghemaeckt werden / upt den Heerſchappijen deſſelven in den Vroonhoven ofte den Landen over de Maſe betaelt ſullen werden.

Papēheym treckt weder nae den Rhijn.

Doen nu Papenheym ſach/dat nae het verlies der ſtadt Maeſtricht / aen die eynden niet meer en was upt te richten / ſoo is hy met ſijn Legher opghebroken / ende heeft ſijnen wegh nae Weſt genomen/ in meyninge in 't Landt van Lupck ſijn quartier te nemen. Maer als die Boeren ſulckx merckten / ſoo ſijn ſy in 't gantſche Landt op de beene gheweeſt / ende man voor man haer te ſamen ghevoeght/ met eendrachtige reſolutie / alſulck beginnen met macht te wederſtaē. Dewijle nu Papenheym ſijn kinnebacken niet ten tweeden maele aen die plaetſen heeft willen avontuyren/ ſoo heeft hy hem ghewendet ende ſijnen Tocht weder op Sittart/ Ganghelt/ Hens-bergh/ ende alſoo nae den Rhijn toe ghenomen / in willens ſijn out neſt in Weſtphalen weder te beſoecken. By ſijnen opbreuck heeft hy meer dan 300 dooden in't velt onbegraven laten liggen/ die de Prince belaſt heeft te begraven / ende daer om van een yder doode 3 ſtuyvers gaf.

Prince Henrick doet barmhertigheyt aen den vpandt.

Nae dat oock ſoo wel Papenheym als de Spaenſche/ (welcke evenghelijck na het overgaen der ſtadt Maeſtricht opbraken/ ende haren wegh in Brabant namen) ettelicke hondert krancke ende ghequetſte in haren Legher lieten ligghen / ſoo heeft die Hoogh-ghemelte Prince van Oraingien bevolen / dat die ſelve met aller nootdruft ſouden voorſien werden.

Soo haeſt het Statiſche Guarniſoen binnen Maeſtricht was inghetoghen / ſoo heeft hy ordeninghe ghеſtelt/ dat die Loopgraven/ die nae der Stadt toeginghen/ ghеſlechtet/ende wat aen der ſtadts Muyren ende Wallen deur 't gheſchut en mineren verdorven was/ gherepareert / ende oock om die ſtadt 11 halve Manen gemaeckt ſouden werden : Maer doch die Trenchеen ende Schanſſen/ die het Leger omcinghelden/ niet ruineren/ maer veel meer beveſtighen en verſtercken / ende ſonderlinghe aen die zijde daer Papenheym den Aenval dede/ aldaer een Kercke ſtaet / welcke de Prince gantſch heeft laten beſchanſſen. 1632.

Limburgh werdt van den Statiſchen ingenomen.

Op ſulckx heeft hy den 25 Auguſti/den Heere Stakenbroeck met 26 Cornetten Ruyters/ ende wel 3000 Mannen te voet/benevens eenighe halve Kartouwen ende Vier-morrieren/ upt den Legher voor Maeſtricht nae Limburgh ghecommandeert. Daer te voren de Ruyterie inder nacht/maer het Voetvolck des anderen daeghs is aengekomen. De Spaenſche hebben/'t is waer/in't begin met Canon ende Muſquetten ſterck vier upt de ſtadt ghegheven : Maer als die Statiſche daer en teghens 40 ſchoten op de ſtadt deden/ſoo hebben ſy gecarroyeert/ ende ſijn aen de zijde der Staten/ van weghen de overghevinghe / deſe naevolghende Artijckelen opghetеyckent gewoorden.

Artickelen/ waer op Limburgh hem den Statiſchen overgeeft.

Eerſtelick werdt op beyde zijden gheaccoordeert/ dat alle teghenheden ende vpandtſchappen/ die ſoo wel vande Gheeſtelicke als ander Wereltlicke/ voor de Belegheringhe / ende in de gheduringhe der ſelve/ ſoo wel van de eene ofte ander zijde ghеſchiet / ſullen gantſchelick vergheven en vergheten zijn.

Ten 2. Dat in der ſtadt Limburgh ende in de gantſche Prouintie over de Maſe ſijn ende blijven zal, dat openbare exercitium der Catholiſche Apoſtoliſche eñ Roomſche Religie/ in den Kercken/ Clooſters/ ende over al/ gheliick het ſelve tot hier toe ghedreven is geworden / ſonder eenighe verhinderinghe : Maer daer-en-teghens haer bequame plaetſen ghеven ſullen / om oock dat exercitium der Ghereformeerde Religie aen te ſtellen/dewijle daer maer eene Kercke in de ſtadt en is.

Ten 3. Dat den Prooſt ende Prieſter van de Paſtoors Kercke der ſtadt / ende ander tot ſulcke Kercken ghehoorende Perſoonen / ende Goedens lieden/als oock alle Hooge ende Nedere Officieren / Richters/ Raden ende ander Perſoonen / van wat ſtandt / qualitеyt ofte weerde datſe zijn/ſullen ghedulдet werden/ende toeghelaten ſijn/ in vredelicke poſſeſſie van alle haren Goederen/Inkomen/Privilegien/ Vryheden/ Juriſdictien/ Ampten ende ander Ghebruycken/ wie die ſijn / ſonder eenigh exceptie/ ſoo wel binnen als buyten de ſtadt/ niet anders dan gheliick een yder die ſelve hier te voren heeft inghehadt/ beſeten / ghebruyckt ende ghenooten/ ſonder dat hem eenighe ſchade ofte droefheydt ſal wedervaren.

Ten 4. Namelick/ dat den Major/Schepens / Procureurs ende ander veranderlicke Officieren / ſullen by haren Officien behouden werden/ ongheturbeert/ſonder eenige vernieuwinge/ oock die daer willen af treden/die ſal het toeghelaten zijn / het ſelve vry ende onverhindert te doen.

Ten 5. Dat de Staten der Vereenichde Prouintien/ haer niets ſullen onderſtaen/binnen ofte buyten der ſtadt Limburch/noch harer Juriſdictie / ofte eenighs dinckx/ dan alleen het ghene/dat den Coninck in Spaingien aengaet/ ofte hem toebehoordt/als eenen Hertoch van Brabant ende Limburgh / volgens die Privilegien / welcke gheobſerveert ende daer over ſucceſſive ghеſworen werden.

Ten 6. Dat alle Perſoonen / ſoo wel Geeſtelick als Wereliicke/ en Burghers / als oock de ghene die Soldaten geweeſt zijn/ ofte eenighe

1632. ghe onderhoudinghe ofte dienst by den voornoemden Coninck van Spagnien / die niet met der wooninghe in de stadt blijven willen/ sal toeghelaten zijn / met haer Goederen ende Familien wech te trecken/ oock ander goederen die sy niet mede nemen en konnen/ als insgheliicks hare Erfschappen / tot allen tijde/ wanneer sy willen/ te verkoopen/ ende te verpanden / daer over sy de minste beswaernisse niet lijden sullen.

Ten 7. Dat de ghene / die in der stadt met hare wooningen blijven willen/sullen toeghelaten zijn/ met haer goederen (sy zijn van wat qualiteyt datse willen / ofte van wat stant) te handelen en te wandelen/waer sy willen/ doch soo verre / dat sy niets den Staten Generael ofte den Prince van Oranien / haer teghens pets attenteren sullen/ ende dat altijt hare reysen met voorweten des Gouverneurs aengestellet sullen werden.

Ten 8. Dat die Privilegien der stad/oock gaen sullen op die Fortification ende Verbeteringe der Muyren ende Wallen / ende anderer tot des stadts behoorende gebouwen.

Ten 9. Dat alle Reeckeningen ende openbare Schriften/ die hier te voren ghemaeckt zijn / sullen by hare krachten blijven ende wel gehouden werden/ gheliick oock het ghene dat volghen sal/sonder eenighe verhinderinge/alle het ghene dat den Grave van Nopelles toe komt/deur dat gantsche Landt over de Mase/ het zy in qualiteyt als Gouverneur der voornoemde Provintie/ofte in anderer gestalte tot sijner betalinge / ende sal hem toegelaten werden/tot allen tijden/pemanden te senden ofte te stellen van sijnent weghe. Daer sal oock een gheliicke Permission ende Toelatinghe zijn Johan Levaulx sijnen Secretarius/met den genen die hem toe mach komen/ inde voorschreven Provintie/doch dat onder sulcken pretext/ niets tot prejuditie der Staten Generael ende sijner Excellentie geattenteert werde.

Ten 10. Dat de Guarnisoenen / die in de Stadt sullen gheleydt werden / alsoo van den Magistraet sullen getracteert werden/ gelijck het tot allen tijde hier te voren ghehouden is ghewordẽ.

Ten 11. Dat den Ontfanger/ ofte Inmaner der Domeynen des voornoemdē Coninx van Spagnien/in desen Lande ende Hertoghdomme/sal mogen in-manen ende ontfangen/ eñ innemen alles wat vervallen van de voorsz Domeynen/ ende van de assistentie gheaccordeert deur de Staten der gemelte landen over de Mase aen den Coninck.

Ten 12. Datmen sal moghen prepareren ende verkoopen soo veel Kalemijne / als van noode is/tot voldoeninghe der somme/welcke opgenomen is in den name des Coninchs van Spagnien / van den Kooplieden tot Antwerpen / voor welcke somme oock die Kalemijn aerde Bergh/ verondꝛpandet/ ende die voornoemde Ontfanger ende Pachter van den selven Bergh / hare particuliere obligatien van haer gegeven hebben / overmidts dat de Staten Generael na haren willekeur sullen mogen sulcke penninghen rembourseren / deur rechtmatigen bewijs van der somma.

Boven dese Artijckelen / zijn noch bysondere andere / met den Grave van Nopelles/ Gouverneur eñ Capiteyn Generael der stad/ des Casteels ende Hertoghdoms van Limburgh/ ende ander Landen over de Mase/benevens de Spaensche Guarnisoen/ opgericht ghewordẽ. 1632.

Articulen/ die met den Gouverneur eñ der besettinghe tot Limburgh werden opgherecht.

Ten eersten / Die voornoemde Graef van Nopelles/ sal vyp upt trecken met sijn gantsch Huysgesin/ Meubelē en Bagagie/op Luyck/ ende sullen hem daer toe by gheſtelt werden noodighe Wagens / ende dat die selve niet soo vele / als hy hier toe wel behoeven soude / op konde brengen / Soo is veraccordeert gewordẽ: dat hy binnen een half jaer tijds/de reste van sijn Bagagie magh laten afhalen.

Ten 2. Dat die Soldaten/soo wel van der Compagnie als andere/die in de stadt haer bevinden / sullen upttrecken met haer gheweer/ brandende Lonten/ Kogels in de mondt/ vlieghende Vaendels ende slaende Trommelen/ ende sal die voorghemelde Grave mogen met hem uptvoeren / twee stucken Gheschut / een groot ende een klepn/na sijn believen.

Ten 3. Dat oock den Soldaten/ waghens sullen gedaen werden/ om ter noodtdruft hare Bagagie wech te brengen.

Ten 4. Den ghenen die van den Soldaten Huysen of goederen in de Stadt Limburgh hebben / die sullen daer een jaer tijdt toe hebben/ haren nut daer mede te doene/ ende sulcke nae haren believen te verkoopen / ende te vermangelen / daer by 6 weken tijdts hebben om haer Bagagie wech te voeren.

Ten 5. Dat die voornoemde Graef / alle Krijghs-ammonitie ende Vyvres / ende in't gemeyn alles wat den Coninck in Spagnien toe-hoort/ leveren sal in handen van den genen die de voornoemde Overste Stakenbroeck daer toe verordineren ende stellen sal.

Op dese conditie is die Limburghse besettinge uptgetogen/ ende heeft hem de Gouverneur nae Luyck begeven; maer de Soldaten hebbē haer den meestendeel by den Statischen in dienst begeven. Sy hadden/ 't is waer/ eer de Statische daer voor quamen / tot Brussel om secours/ geschut ende ammonitie aenghehouden/ maer 't en is niet gevolght.

Het Casteel tot Limburgh is een schoone vaste plaetse / light op een hooge Steenrotze/ ende was boven desen met stercke Bollewercken voorsien.

De Statische hebbē daer op oock S. Vijt/ Valckenburgh ende Dalem verobert. Waer deur aen de Spaensche plaetsen groote vreese ende vertsaeghtheydt ontstaen is / ende is dat gantsche Landt daer in't ronde / onder des Hollanders contributie gekomē: Het Graefschap van Namen / heeft op 50000 Gulden 's Jaers te geven veraccordeert/desgheliicken heeft Lutsenburgh oock op een ghewisse somme ghetracteert.

Verklaringhe van de Staten der Vereenichde Nederlanden / aen die Nederlandē onder de Spaensche regieringhe.

Na desen hebben de Staten/ onder dato den 1. (11) Septemb. een verklaringe aen de Nederlandtsche Provintien ende Steden / onder des Coninx van Spagniens gebiedt / publiceren laten/aldus luydende:

Nae dat die langhdurighe ende Landt-verderfflicke Krijgh/ die in den Nederlandtschen Provintien/ deur den gepretendeerden absoluten Dominatien over die Persoonen eñ Goederen desselven Ingesetene/ soo wel Gheestelick als Wereltlick / met een generale vereeninge der selve Provintien/ ofte deur een seker Handelinge van Vrede ofte stilstant van Wapenen/ hadde konnen gestilt ende nedergeleydt

1632. werden / wanneer sulcks deur de Spaensche Eergierighеydt/ dzeygementen ende mistrouwen / niet en ware verhindert / insonderheydt als daer toe eenighe inclinatie ende apparentie ware gheweest/ als wanneer de Spagniaerts ende hare Adherenten/hare Persoonen/tot nadeel ende schade des gemeynen bestens der Nederlandtsche Pzovintien ghespelet / sich daer deur in Spagnien groot te maken / ende alsoo dat ghewenschte uptkomen van den Nederlandtschen Krijgh te mogen bekomen. Waer upt booz alle de Werelt notoir ende openbaer is / dat die ghemelte Spagniaerden ende hare Adherenten niet anders en socht̃en / als die Nederlandtsche Pzovintien/niet alleene in een altijdt-duyzenden Krijgh te houden / Maer oock in de uptterste ruine ende desolatie te bzenghen/ende die selve daer nae/als onder het jock ghebzachte Landt / te tracteren/sp harer Rechten/ Pzivilegien/ Vzyheden/ Handelingen / Neeringen/ ende van alle hare Welvaert te berooven / ende deur Krijgh gantschelick te consumeren.

Soo ist: dat sp / Staten der Vereenighde Nederlanden / inhererende harer Declaratie van den 12. (22) Meye laetst boozleden / ende blijvende niet minder gheneyght tot welvaert ende goeden standt der t'samen Nederlandtscher Pzovintien in haren ouden fleur / als sp hare Vzyheydt/ Rechten ende Pzivilegien/nu een rupme tijdt herrewaerts/deur Gods ghenadighen zegen/met de Wapenen verdediget/ ende noch tot op het uptterste geresolveert zijn te mainteneren / upt goede nabupzlicke affectie / die sp totten anderen Pzovintien ende alle goedthertige Ingesetene sulcker Landen dzaghen/ goedt ghevonden hadden / die selve/ soo Geestelicke als Weereltlicke Persoonen / van hooghen ende nederen stande / ende alle goedthertige Ingesetene ende Landtsaten hier mede ernstelick en vziendelick te vermanen/ ende te versoecken/dat sp/volgens haer loffelick exempel / ghelijck oock hare Booz-ouders ende Pzedecesseuren/ haer wilden verlossen upt den beswaerlicken ende ondzaeghlicken Jock der Spagniaerden ende hare Adherenten / ende hun vzywilligh haren gheunieerden Pzovintien byboeghen.

Tot welcken eynde sp onder den boozsichtigen/kloecken ende dapperen commandemente Harer Excellentie Heeren Frederick Henrich/ Pzince van Ozangien / etc. een sterck ende machtigh Legher te velde hadden ghebzacht/ 't is waer/ om niemandt daer mede te bedzoeven ofte te verderven / maer vele eer den anderen nabupzighe Pzovintien/ Steden en Heerschappijen die hulpelicke ende sterche handt te bieden/soo lange tot dat sp van het Spaensche Jock verlost/ende in haer oude vzyheydt ghestelt werden moghen/ met die onverbzekelicke ende heylige toeseggінghe ende belofte / dat sp die selve Steden ende Heerschappijen/ soo wel hare ingesetene Geestelicke ende Wereltlicke/ van wat standt / qualitept ende conditie die selve waren / (die haer alsoo by hun voeghden ende vereenighden) wilden behouden/mainteneren ende beschutten / by haren Pzivilegien/ Vzyheden ende Rechten/ als oock by de openbare Exercitie der Roomsche Catholische Religie / wilden ende begheerden met die selve te leven/te handelen ende te wandelen/ als goede Vzienden/ Nabupzen ende Bondgenooten.

Hier deur en sullen niet alleene de Spangiaerdē met meerder gewelt/ gemeyne macht ende t'samentlicken bystande teghen ghestaen ende afgekeert werden/maer oock alle die Nederlandtsche Pzovintien tot ruste / ende haren ouden flozerenden welstant/goeden handel ende wandel/ende alle welbaert gestelt ende ghebzacht werden: ende soo daer eenighe/ sp waren van wat standt of conditie sp wilden/ hen onderstaen souden / den boozt̃ganck deses soo goeden ende heylsamen werckx te verhinderen / konden sp niet ommegaen: maer met eenigh rigeur der Wapenen ende confiscatie der goederen tegen die selve te pzoceder̃/daer booz dan een yder soude gewaerschout zijn. 1632.

Waren alsoo in goedt vertrouwen en hope/ of die boozgemelte Pzovintien / Steden ende Heerschappijen / ende alle Ingheseteñe sullen dit alles aengenaem houden/ ende sulcx appzehenderen/ ende haer na 't gemeyne beste weten te accommoderen ende reguleren/etc.

Dit Placcaet / ghelijck oock Graef Henrichs van den Berghs Handelingen/ (die hem een onverdroenlick vyandt der Spangiaerts betoonde/ende daerom in Bzabandt ghеen wepnige goedtgonners hadde / oock met sijn nieuwe werdinghen dapper boozt voer) benevens de veroveringe der stadt Maestricht/ ende ander geluckighe Pzogressen der Staten / gaven bedencken ende oozsaeck/ dat veel boozneemste Landtsaten der Spaensche Nederlanden begonden te wanckelen / ende daer op te gedencken/hoe sp van de hooghmoedighe Spaensche Dominatie eenmaels mochten verlost ende in vzyheydt geset werden.

Maer dewijle nu alsoo de eene op dese / ende die andere op de ander zijde hinckte / soo gaf het in't Land een ongeseggelick mistrouwen/ ende quam nu de eene / de ander / suspect ende verdachtigh booz den ooghen/ ende sulcke diffidentien vermeerderden haer van daghe tot daghe.

Spagniaerde verſoecke een stilstandt van Wapenen / by de Staten der Vereenighde Nederlanden.

Dewijle nu die Infantinne in sozge stont/ dat het alles opzoerigh ende den Staten aenhangigh soude werden / soo liet sp een vergaderinge der Staten / in de Spaensche Nederlanden/tot Bzussel aenstellen/die in 30 Jaren niet geschiet en was/ om met haer tot conservatie des Landts/ te handelen. De Standen waren/ 't is waer/ niet onghenegen/haer met de Hollandtsche Staten te vergelijcken tot accoozt / op dat die 17 Pzovintien weder in een corpus ghebzacht/ ende op beyde zijden een bestandige Vzede mochte werden opgherichtet/ ginghen daerom vlijtigh te rade / deur wat middel eenen Vzede ofte Treves ware op te richten: ende souden eyndelick/ na dat sp/ nevens de Infantinne / eens ende anders wel overwogen hadden/ 3 Ghedeputeerde/ als den Syndicum van Antwerpen/ den eersten Schepen van Gent / ende den Heere van Swartsenburgh/van wegen Autsenbozgh na Maestricht toe/ om met de Staten der Vereenighde Nederlanden/van weghen eenen Vzede ofte Stilstant van Wapenen te tracteren.

Dese zijn den 13 Septembz. in de boozsz. stadt aenghekomen / ende by Pzince Henrich Frederich / om hare commissie / die van de Infantinne ende den Cardinael van Queva onderteyckent was / booz te dzaghen. Die heeft haer daer op eens ende anders/ ('t welcke secreet is ghebleven) boozghehouden / ende

tot

1632. tot dat sy haren Generalen sulcx te kennē gaven/eñ desselven Resolutien daer over inbzachten/is haer 14 dagen tijt vergonnet. Waer op sy haer weder nae Bzussel begaven. Waer op der Vereenighde Nederlandtschen zijde/ zijn na den Hage om der Spaensche Nederlanden voozdzagh aldaer aen te bzengen / uptgerepst/ dē Heere van Berensteyn/van Dozdzecht/ den Heere van Beaumont/van Teelandt/ende den Heere van Hertsveldt/van Wttrecht.

Onder desen nu/als dese waren uptgesondē/ so heeft men begonnen die wercken eñ schanssen des Legers om Maestricht te stichten/ende alles tot den opbzeuck veerdigh te maken. Daer wert in de stadt een sterck Guarnisoen/ van 1000 Kupters eñ inde 4000 te voete ingelept/ daer over was tot eenen Majooz bestelt/ den Oversten Goldsteyn / Gouverneur van Buyzich/eñ tot een Gouverneur den Hertogh van Boullion. De Majestraet wert oock verandert/eñ een nieuwe/maer doch met Roomsche Catholische bestellet. De Burgers waren in alles wel te bzeden / want sy hadden nu beter ghewin als te voozen.

Den 28. Septembz. (8 Octobz.) sijn van de Infantinne ende de Generale Staten der Spaensche Nederlanden van Bzussel/ tot de navolgende Gecommitteerde na Maestricht/ aen den Pzincen van Ozangien / ende die Generale Staten der Vereenichde Nederlandē afgeveerdicht gewozden/ te weten/ dese mannen.

Tot Maestricht wert van eenen stilstandt der Wapenen getracteert.

Messire Guillaume de Blasere/Ridder Heere van Hellibus/Dooz-schepē van Gent. Bzpheere van Swartsenburch/upt Lutsenburgh. Den Pensionarius ofte Rentmeester / Edelen Heere van Antwerpē. Dē Aertsbisschop van Mechelen. Philippus de Karvarel/ Abt van S. Servaes tot Atrecht. Den Hertogh van Arschot. Den Pensionarius ofte Rentmeester van der Marck tot Bzugge. Den Heere van Anchermont/ Gedeputeerde van dē Edeldom van Henegouwe. Johan van Ronnet/ Licentiaet/ Schepen van Namen. Ende Mr. Pieter Bzoide/Pensionarius der stad van Dowape.

Op der Generale Staten der Vereenichde Nederlandē zijde/zijn/ nevens de voozgnoemde afgeozdineert gewozden/den Graef van Kuylenburch/ Dē Syndicus Pauw/ den Heere van Dommelsdijck/eñ den Heere van Vosbergen.

Maer dese sijn aldereerst 6 dagen na de aenkomste der Spaensche Nederlanden Afgesanten/ tot Maestricht aenghekomen.

Met der Tractation en Handelinge heeft het tot geen recht begin willen komen/ dewijle de Bzabantsche/in geē ander gestalte als Onderdanen van den Coninck in Spaingien haer te tracteren/wilden verklaren: Maer daer mede en waren die Vereenichde Nederlantsche Pzovintien niet alle te bzeden/ maer met haer/ als Staten der Landen/in handelinge wilden treden/ eñ haer tot desen inlaten eñ laten vinden.

Trebes handelingh wert in den Haegh bestemt.

Of nu wel om deses wille/als oock van weghen ander ghewisse oozsaecken / tot Maestricht niets van den Bzede ofte Trebes ghehandelt is ghewozden / soo heeft men nochtans op beyde zijden toeghestemt / dat sy in 's Graven-Haghe weder te samen komen/ende aldaer die Handelinge voozgnemen wilden.

Als dit beslupt ghemaeckt werdt/ soo heeft Pzince Henrick Frederick / nae dat hy noch eenige kleyne stedekens in Bzabandt in-nam / die stad Maestricht met pzoviande ende allerhande noodzuft op het beste versien/ oock anders met Foztificeringen/ der stadt noodighe Ozdinantien gegeven/ende die Schantsen des Legers gantschelick gheslichtet / ende met de gantsche Armade / die in 17000 te voete ende 5500 te Peerde sterck was/ opgebzoken/ ende den wegh na Gelder toe genomen. 1632.

Den 16. October/ des mozgens tusschen 7 eñ 8 uren/heeft de Statische Capiteyn Wolf/ met 800 Vperroers/ die stad Ozsop deur subtijlheyt in sijn gewelt gebzacht: maer dewijle by sulcken inval die Spaensche haer op 't Casteel retireerden/ende hun daer in so lange hebben opgehouden ende ghedefendeert/tot datter van Rhijnberck haer een secours toe-quam/ ende de Statische die te bzoegh aen't plonderen vielen / van de selve onversiens overvallen zijn gewozden/heeft hy die voozgnoemde stadt/ oock met verlies sijns meesten volcks/ die ten deele van de Spaensche nederghehouwen/ ten deele ghevanghen gewozden zijn / wederom moeten quiteren.

Ozsop werdt van den Statischen ingenomen.

Een Statische Soldaet/ die by den Inval in 't eerste de Spaensche Schildtwacht deur stack / die is ghevanghen ende ghevierendeelt gewozden.

Maer het en is den Spaensche dit gemoet niet lange gelaten gewozden: Want sommige dagen hier nae/ soo is Graef Wilhelm van Nassauwe/ benevens den Heere van Dyeden/ met eenighe 1000 Mannen te Peerde ende te voete/daer booz gekomen/ ende sulcken plaetse met een ernstige Belegeringe aengegrepen.

Graef Wilhelm nam sijn Quartier aen de hooghe zijde: Maer den Heere van Dyeden met 40 Compagnien aen den Rhijnkant/ende aldaer een Battherye van 6 halve Kartouwē/ gheljck alsoo oock eenige op de ander zijde gestelt/ ende daer van sterck op de stadt eñ 't Casteel gheschoten hebben.

Of nu wel die Besettinge daer in/dat meest Spaingaerts ende Italianen waren/ende wel over de 1000 mannen sterck waren/ ende haer dapper weerden / soo werden sy doch soo hart aenghetast / dat sy eyndelick tot Accoozt ghedwonghen werden / alsoo dat den 7 Novemver / den Vpttocht met sack ende pack ende volle gheweer gheschiede / ende die stadt met haer Slot van de Statische nae noodtdzuft beset / oock te gheljck des voozgnoemde ghevierendeelden Soldaeten Lichaem begraven gewozden.

Pzince Henrick reyst na den Hage/ ende wert aldaer seer statelicken ontfangen.

Pzince Henrick is onder dese gedurende belegeringhe/ tusschen Roermonde ende Venloo met den overigen volcke ghelegen/maer na de veroberinghe het meeste Volck in de Winterquartieren gelepdt/ende na 's Graven-Haghe getogen: aldaer hy statelick ontfangen / heur van de Generale Staten / van weghen sijn Victozie / ghegratuleret ende met losbzandinghe des groven Gheschuts ende Musquetten/ Trommelen en Trompetten-gheklanck / ende lupdinghe der Klocken/ inghehaelt gewozden/ daer by het Volck heftigh is toe-gheloopen / ende upt bzeughde Vive le Prince gheroepen.

Rhijnberck en Gheldet werden geblocqueert.

Onder desen wert Rhijnberck van de Statische gantsch gheblocqueert aen de Waterzijde/ ende sulcx den Bzpheere van Dyeden bevolen/ van Wesel geen schepen oppewaert/ eñ den Statischen Commandeur Pselsteyn tot Ozsop/ gheene nederwaerts te laten passeren.

1632. Soo was deser tijdt die stadt Gelder oock soo nau beleghert/ dat sonder groot perijckel niets en konde daer in gebracht werden.

Afgesanten der Spaensche Nederlanden/ komē inden Hage aen.

Ten eynde des Wintermaends/ zijn de Afghesanten der Spaensche Nederlanden/in den Haghe aenghekomen / daer onder waren den Eertz-Bisschop van Mechelen/met 10 Persoonen; den Abt van S. Baes tot Atrecht/ met 17 Persoonen; den Hertogh van Aerschot / met 36 Persoonen; Den Vyf-heere van Swartsenburgh/met 7 Persoonen; Den Heer van Hellibus / met 4 Persoonen; Den Heere van der Marck/met 2 Persoonen; M. Bryode van Dowape / met een Persoon/ benevens 2 Trompetters / ende alsoo te samen 96 Persoonen/ende 55 Peerden. Die zijn alle statelick ontfanghen ende vergeselschapt/ende met een Bancquet gewillekomt gewordē.

Als sy nu namaels in de vergaderinghe der Generale Staten audientie hadden / soo hebben sy haer voordraghen met dese woorden gedaen:

Nae dat die Hooch-moghende Heeren; die Staten Generael van onser zijde/die als noch tot Brussel by malkander vergadert sijn/ verstaen hebben/ dat op haer vriendelick aenghegheven/ men aen deser zijde gheneghen ware/ den ellendigen/jammerlicken eñ bloedigen Krijch een eynde te maecken / hebben sy ons dieshalven aen Uwe Hooch-moghenthepdt alhier in den Haghe afghesonden / aldaer wy alle Eere ende goede Tractation ontfangen hebben/hadden oock ghelijcke Courtesije bewijsen willen/ wanneer wy niet verstaen hadden / dat het alhier voor verkregen audientie/ niet ghebruyckelick ware. Derhalven wy by Uwe Hooghmoghenthepdts Vergaderinghe verschijnen/ ende van weghen der Staten Generael onserer zijden/ onserer Committenten/ na aenbiedinghe aller goede Vriendtschap/ Naebuyrschap/ Goetwillichept ende dienst ons verklaren/dat wy berepdt ende genepcht zijn/ in alle oprechtichepdt ende Sinceriteyt, een eynde van den Landt-verderffelicken Krijgh te maken / ende niet van daer te scheyden/ tot dat de Handelinghe van den Vrede ofte Trevas mochte besloten zijn.

Ende om sulcker oorsaecken wille/ versoecken wy tijdt / plaetse ende persoonen / op dat wy ons aenbrenghen voorder moghen openen/ op hope tot den Almachtigen goedigen Godt/ hy sal daer toe sijnen zeghen mildelick verleenen.

Wy sijn oock berept aen onser zijde/ soo veel daer toe te contribuerē/ als ons immer mogelick ende doenlick sijn sal / op dat de Landen weder in Vrede ende ruste / ende in den voorigen gheluckigen welstandt mogen ghebracht werden.

Hier op heeft in dē name der Generale Staten der Vereenichde Nederlanden / den Presidēt van Noordwijck aldus gheantwoort:

Antwoordt der Staten/ der Vereenighde Nederlanden/ op der Spaensscher Nederlandē Afgesanten aenbrengē.

Mijne Heeren/ Hare Hoogh-mogenthepdt verklaren sich / dat die aenkomste der Heeren Ghedeputeerden van deser zijden/seer aenghenaem is / ende sijn daer by in vasten vertrouwen/ in der hope / haren instructie sal in deser ghestalte alsoo ghecondītioneert sijn/ dat daer door sal konnen te weghe ghebracht werden/ een eynde ende uytganck des verdrietelicken ende langhduyrighen krijchs/die veroorsaeckt werdt deur eergierichepdt des ghenen / wiens onversadelicke begeerte om te heerschen/noch den opganck noch dē nederganck der Sonnen/ versadigen en stillen mach/ dewijle ende oversulckx sy daer nae ghetrachtet hebben/ om een absolute Monarchije op te richten / ende ghesocht deur onderdruckinge deser Landen/dien te samentlickē onderganck/uwerer noch overghebleven Vryheyts / Rechten ende Privilegien. 1632.

Ende het willen Hare Hoogh-mogenthepten niet ontsegghen/ der Heeren voorders versoecken ende aenbrenghen aen te hooren / ende daer op in aller billichepdt/oprechtichepdt ende sinceritept te handelen.

Korts nae deser ghehouden Audientie/ende des daer by gheschieden aenbrenghens / soo is Graef Henrick van den Bergh / nevens den Graef van Werfhuse / oock met een sterck Committaet in den Haghe aenghekomen/ende aldaer seer statelick ontfanghen ende inghehaelt ghewordē.

Daer werden namaels den Afgesanten der Spaensche Nederlandē van de Generale Staten der Vereenichde Provintien / sommighe Articulen/ waer op een bestandighe Vrede op te richten ware / overghegheven ende voorgelept. Welcke/ naedien sy boven die commissie der Gedeputeerden haer uytstreckten/ soo sijn sy t' samen over een ghekomen / sulcks haren Principalen te rugghe te brenghen nae Brussel/ deur Ghesanten van hun afgheveerdicht/ doch sich voor haren aftocht vergheleken ende ghearcordeert / dat sy met den eersten daer op haer beschepdt inbrenghen wilden.

Nederlantsche vredes tractation / wert twijffelachtigh.

Soo haest sy nu tot Brussel aenquamen / ende hare verrichtinge de Infantinne hebben voorghedragen / soo heeft die selve terstont een snel-veerdighe Post aen den Coninck van Spaingien afghesonden/ om hem van alle saken in desen te berichten. Die heeft wederom hier en teghens die Resolutie overghesonden/ dat de Nederlandtsche Heeren onder sijn regieringhe / sonder sijn bewilliginge ende consent in Vredes-handelinghe met den Hollanders haer niet onderwinden souden. Dier oorsaeck dan / aen den Vrede van die plaetsen seer ghetwijffelt werdt/ ende van den meestendeel daer voor gehouden is gewordē/ dat sulcken Handelinghen sonder vrucht souden afloopen.

De Coninck in Vranckrijck en heeft oock niet gheerne ghesien/ dat de Hollantsche Staten haer in sulcken Handel van Vrede souden inlaten: ghelijck hy dan dieshalven een Ghesante aen haer heeft afgheveerdicht/ ende haer doen vermanen / dat sy die afgheslaghen Vredes-handelingen door Spaingien beoorsaeckt/ souden standt gheven / ende den Krijch tegens Spaingien continueren ende voort setten souden; met belofte/dat hy haer daer toe alle mogelicke hulpe ende middelen bewijsen wilde.

Graef Ernst Casemirus wert begraven.

Onder sulck verloop / is Graef Ernst Casemyrus/die voor Roermond ghewondet ende gheschoten was/ nae sijn doodt tot Leeuwarden met statelicke Ceremonien ter aerden bestelt ghewordē.

In Spaingien is het op dese tijdt seltsaem toegegaen. Want men heeft aldaer veel voornaemste lieden / van een nieuwe Ketterije beschuldicht / als dat sy een Joodtsch gheloove hadden / oock daerom een bysonder Inquisitie ingheſtelt/ daer deur veel aensienlicke Persoonen in de ghevanckenisse sijn ghebracht / ende tot

1632. tot Madrijl ende ander plaetſen in koꝛten tijdt een tamelick ghetal ter doodt veroꝛdeelt ende levendich verbꝛandt ghewoꝛden.

Onder deſe waren de vooꝛnaemſte geweeſt / die de Vlote nae de Havana eñ Bꝛaſilien hielpen uptruſten / eñ den Coninck in ſijnen noodt aſſiſtentie beweſen hadden / 't welcke dan oock een groote ſuſpecthepdt cauſeerde / ſonderlinge dewijle alle deſer menſchen goederen die alſoo verbꝛandt wierden / gheconfiſqueert ſijn ghewoꝛden.

Nevens deſen heeft oock de Coninck alle het Silver dat die Kooplieden toebehoꝛde / in aꝛreſt ghenomen / daer-en-tegens hem niemant in't minſte ter contrarie doꝛſte mercken laten / upt vꝛeeſe dat hy ſomtijts van der Inquiſitie daer deur mochte aenghegrepen werden.

'Twelcke dan alle Handelingen nederſloech / ende groote bedꝛoeffeniſſe ende commer bp den beſchadichden veroꝛſaeckte.

Bp ende ontrent Kamerijck ſijn hier-en-tuſſchen de lieden van hare eygen Spaenſche Vooꝛſtanders / oock op het uptterſte ghepꝛeſt ende uptgeſogen ghewoꝛden. Want de Franſoyſen / onder den Grave van Soyſon / met 12000 Mannen ſterck in Picardijen ende op de grenſen van Artoys ende Henegouwe gheleghen hebben / ſoo is de Spaenſche Overſte / Carel van Columba, met ettelicke 1000 Mannen / om op haer intentie acht te nemen / ghecommandeert ghewoꝛden / die heeft hem daer op met ſijnen onder-hebbenden volcke / bp Camerijck gheleghert / ende den Inwoonders in de omliggende Stedē ende Doꝛpen ſeer groote ſchade gedaen / ende haer alſoo getribuleert / dat ſp in een ſeer koꝛten tijt / hem wel 7 tonnē gouts leveren / ende vooꝛtaen altijdt dagelickx meer geven moeſten / ende haer overſulckx met deſe woꝛden ghetrooſtet: Sy ſouden het liever den Coninck in Spaingien als den Franſoyſen of des Pꝛincen volck gheven / dewijle de vooꝛnoemde Coninck van Spaingien op 't hooghſte benoodicht was. Maer de Coninck verkreegh wel het minſte deel daer van / want Columba ſulck gelt meeſt in ſijnen ende ſijner vooꝛnaemſte favoꝛijten handen behielt. Hier over nu gheſchieden verſchepden atteſtatien / ſoo wel van de Steden als Doꝛpen / die werden tot Bꝛuſſel aen 't Hof overghelevert.

Spaenſche Nederlanden werden ſeer ghepreſt.

Daer wert oock te gelijck de Biſſchop van Gent / ende den Abt van Capꝛick / na Spaingen afgheſonden / om den Coninck deſe ghewelt-doeninghen / ende hoe de Nederlanders uptgheſopen werden / aen te melden / ende vooꝛders aen te ſoecken / dat ſp van ſulcken overlaſt mochten bevꝛijt / ende van den ſulcken verloſt werden / die in plaetſe datſe hen vooꝛſtaen ende haer teghen alle ghewelt defenderen ſouden / hen-lieden op het uptterſte ruineerden ende verdoꝛven / met den aenbieden / dat ſp Hare Majeſt. altijdt vooꝛ haren Heere bekennen / ende die ſelve met ſchudighe ſubmiſſion dienen wilden. Die vooꝛnaemſte geſchiedeniſſen die hen in dit jaer deur / tuſſchen de Hollanders ende de Spaingaerts / als oock den Turcken ter Zee / ende in India toeghedꝛaghen hebben / ſijn deſe navolghende:

Kꝛyghs ende ander handelingē ter Zee / eſt in Italien.

In't begin deſes jaers / hebben de Turcken op de Spaenſche Cuſten hier en daer wederom groote ſchade ghedaen. Die hebben oock onder anderen op een tijdt 2 Spaenſche Gallioenen aenghegrepen / die van Biſſchapen na Sevilien varen wilden / daer van het eene in de gront / ende het andere in den bꝛant geſchoten werdt / inſghelijckx upt verſchepden Havens die ſchepen wech ghehaelt. 1632.

In Febꝛuario heeft een Hollands Oꝛlogs ſchip / van der Vere / met 24 ſtucken ghemonteert / niet verre van Cales ende Doeveren / den Admirael van Oost-ende / die met 28 ſtucken / ende 130 Mans vooꝛſien was / inde gront geſchoten / alſoo dat alle 't ghene dat daer in was / in't water is verdoꝛven.

Maer het vooꝛnoemde Staten Schip / is oock bp dit treffen ſeer deſchadicht gewoꝛden / dattet overſulckx om hem te repareren / in Engelandt heeft moeten inloopen.

Ten eynde der maent Maerte / is tot Hoorn een Jacht van Fernambuque aenghekomen / dat Bꝛieven van den Hollandtſchen Overſten ten eynde met hem bꝛacht / daer in ghemelt werdt / dat van't vooꝛſz Fernambuque afghevaren waren in de 20 ſchepen / met 13 Compagnien ſoldaten / die bp Pariba gelandet waren / ende de Poꝛtugijſen ende Italianen / die hen tegens haer aenkomſte ſeer verſterckten / upt haren Ketrenchementen / ende in groote on-oꝛdeninghe tot onder de ſchanſſe ghedꝛeven hadden.

Maer als hier over den Gouverneur Albuquerque / met een grooter macht aen-guam / hebben haer de Statiſche moeten retireren / ende waren alſoo met goeder oꝛdeninge weder t'ſchepe ghekomen.

Waer bp aē de Spaenſche zijde over de 300. maer aen de Statiſche zijde ontrent hondert Mannen ghebleven zijn / ende waren deſe hier nae / om haer geluck vooꝛder te verſoecken / nae Rio Grande ghezeylt.

Anders hadde de Colonel Wartenburgh die ſtadt Fernambuque gantſch gheſtichtet ende verbꝛant / doch te vooꝛen alle noodighe Materialen op het Kerijf laten bꝛenghen / met der Reſolutie / die Foꝛten op het Kerijf ende alle ander Wercken alleen te defenderen.

In de maent Meije / ſijn vooꝛ de West-Indiſche Compaingie in Hollant twee ſeer rijck geladene Schepen / daer van het eene de Witte Leeuwe / ende het ander het ſchip Alckmaer ghenaemt was / upt Guinea aenquamen / daer het eerſte onder ander koſtelicke waren / aen Gout ende Elephants-tanden op hadde / 57883 pont / 656 ſtucken Realen van Achten / ende 150 dobbele Piſtoletten / maer het ander hadde aen Gout ende Elephants tanden 29201 pont.

Op 't eynde der vooꝛſeyde maent Meije / is weder een ſeer rijck geladen ſchip / de Jacht den Otter ghenaemt / van West-Indien komende / 't welcke 16 Maenden upt hadde ghewees / ende op de repſe 8 Spaenſche Pꝛijſen verovert / tot Amſterdam aengekomen: Die Ladinghe is op eenighe tonnen Goudts gheſchat ghewoꝛden.

In Junio is in Hollandt aengekomen met 3 ſchepen van Fernamburque / den Overſten Lieutenant Stepnkaleveldt / inhebbende wel 700 Kiſten Suycker ende ander Koopmanſchappen. Ende heeft die vooꝛnoemde Overſte Luptenandt vermeldet / datter noch ettelicke 100 Kiſten Suycker in Fernambuque gebleven waren / die met den eerſten volgen ſouden: Ende waren ſulcke meeſtendeels ſoo wel in de Vlote van Fermoſe als in de Zee ver-

1632. obert. In Fermose waren 5 Backhuysen met suycker verbrandt/soo wel by den Statischen als by den Portugysen. Ende zyn dese Schepen den eersten April van daer afgheseylt / op welcke tydt den Admirael Martyn Thyssen/met 23 Schepen ende Jachten oock van daer afgevaren was / om syn avontuyr te soecken. Hy vermelde voorder / dat het in't Landt by den Portughysen seer slecht gheselt was/ende oock onder de Spaensche Soldaten seer armelick toe ginck/ also dat die selve meestendeels naeckt ginghen / en van allerhande noodtdruften groot gebreck leden.

In't begin van Augusti / zyn in Hollandt 5 Schepen/als het schip Nassauwe/het schip Frederich Henrich / het schip Nieumeghen/ het schip Wesel / ende het schip Galiasse upt Oost-India/onder den commando van Dierich Franssen van der Lee / aenghekomen/ welcke aen Goudt / Peper/ Muscaet-noten/ Chineesche Tyde/Damast/Suycker/ Gengber/ Naghelen/ Sapponhout/ Salpeter ende ander Saken/ in de 7 tonnen Goudts weerdt/ op hadden.

In de Herfst maent/zyn in den Vereenighden Nederlanden weder aenghekomen 3 schepen/ welcke over de 800 pont Goudt/100000 pont Elephants tanden/ende ander kostelicke Waren op hadden.

In de Winter-maendt zyn 3 Ryck-ghelադene Hollandtsche schepen / ter Koopvaerdye varende/ upt de Strate na Hollandt komende/ op de hooghte van 38 graden / van 9 Turcksche Zee-roversche schepen aenghetast/ ende aen boordt gelept gewordẽ/ alwaer de Turcken die Touwen/ Zeylen ende Ketens in stucken ghehouwen / ende eyndelick gantsch in de voornoemde Hollandtsche schepen ghesprongen/ maer sy weerden haer soo dapper/ dat de Turcken hun weder op haer schepen retiteren mosten : Want sy by haer eendrachtigh besloten / liever te sterven / dan in der Turcken handen te vallen ; ende zyn alsoo/na datse wel twee dagen ghevochten hadden/hun eyndelick gheluckigh ontkomen/ ende van den Turcken niet wepnigh ter plaetsen gebleven zyn.

Ten eynde deses Jaers/ is in de Mase aenghekomen het schip Medenblick / van Fernamburcque / met 250 Kisten Suycker / veel Taback/ Brasilie-hout / ende ander Waren : het bracht tydinge/dat het in de selve Landen aen de Hollandtsche zyde wel stondt / ende dat die van Fernamburcque verschepden Landtochten gedaen / ettelicke Schanssen ende Redouten van de Spaensche gestichtet/ende verschepden Suycker- meulens verbrandt hadden/'twelcke oock de Portugysen selve deden/ op dat den Bupt haren vpandt niet te goede komen soude : De Hollanders die den voorsz Tocht gedaen hadden / waren met statelicken Bupt/ veel Suycker ende Gevangens/ weder te rugge gekeert : Daer was voorder een Indiaen tot hen-lieden ghekomen/ die heeft haer noch verschepden wegen en straten gheopent/ ende bekent gemaeckt/ daer deur men den Inwoonders by-komen konde. Tot Fernamburcque was eenen upt Hollandt / die in de West-Indische Compagnie hare dienst was afgevaren/ ghevierendeelt/om dat hy met den Inwoonders ende den Spaenschen Gouverneur Albuikercque/corrispondentie gehouden hadde / en daer waren om gheliycker oorsaken wille/ noch sommighe andere gevangen. De Hollanders hadde ettelicke Kisten met Suycker / Wyn ende Meel verovert / alsoo dat tot Fernamburcque wel 800 Kisten met Suycker lagen/ die met den eersten na Hollant souden geschickt worden. 1632.

Als in Polen die tot der Coninglicker verkiesinge bestemde tydt/welcke de maendt van September was/hier by ghenaeckte/soo hebben haer de Standen tot Warschouw vergadert/ende namaels in Novemb. met eendrachtiger stemmen/des overleden Coninckx Sigismundij oudtsten Sone/ Den Doorluchtighen Prince Vladislaum Sigismundum, tot eenen Coninck in Polen verkozen. Den 11 October heeft hy aen de Standen der Kroone Polen/ als Ghesante/ met eenen statelicken Committaet afghevaerdight/ syne 4 Broeders/ neffens 7 voornaemste Heeren / als den Wepwoda Brestky / den Voorst Alexander Kasivil / den Voorst Wisnowesky / den Heere Osolinsky/ der Kroon Polen Schatmeester / den Staroста Opcorosky/den ouden Kassanosky/ende den Wepwoda Wilinsky. Vladislaus wert tot eenẽ Coninck in Polen verkozen.

Onder desen heeft eerstelick de Prince Casimyrus voor hem / ende in den name syner Broeders gesproken/ende voor haren oudtsten Heer Broeder Vladislaum gheintercederet, daer nae soo heeft den Bisschop van Prumsel Firlep / een Credents-schrift van den ghemelten Prince Vladislao overghegeven/ ende oock syn Gratie seer statelick uptgevoert / ende daer in de verdiensten des overleden Coninckx ende syner voor-vaders/ als oock des Princen Vladislaij persoon selve/ in Turckyen in der Moscouw/ ende in Prupssen uptgevoert/ende sonderlinge dese voordẽ gedreven : Dat Hoogstgemelter Prince in der hope leefde/dewyle hy in den schoot der Poolscher Vryheydt gheboren was/ dat sy syner Persoon / allen anderen voortrecken / ende gheenen vremden soecken/ maer hem tot eenen Koninck aennemen souden : Hier-en-teghens ware hy oorboedigh/ alle het gene dat sy by der Verkiesinge beslupten souden / te beswreren ende aenghenaem te houden. Op sulck voortdrenghen / heeft den Aerts-Bisschop/ in den name der ander standen/ geantwoort/ dat hun dese Ambassadeurschap aengenaem ware : ende waren oock des eerbiedens over haren voordragh en vertooninghe/het al t'samen te delibereren. Daer en is dierghelycken statelicke Legatie tot Polen nopt ghepasseert / dat 4 Princen soo eenstemmigh voor haren Broeder souden gheintercederet hebben.

Des anderen daeghs / dat is den 12 deses/ heeft de Pauselicke Nuntius audientie ghehadt/ende in synes principalen name die standen vermaent/ dat sy geenen anderen als eenen Catholischen Coninck / welcke de Roomsche Kercke toe-ghedaen ende hare Vryheydt beschutten mochte / verkiesen souden/ ende daer by / sonderlinge voor den Prince Vladislaum ghebeden hebben.

Den 13. heeft de Keyserlicke Afghesante/ een Vry-heere van Herberstyn/ audientie gehadt/ ende van weghen syns Principalen/ na dat hy eens ende anders aenbracht/ evenghelyck syne Interceſſie op dẽ Prince Vladislaum gherieht heeft.

Desen Prince heeft oock anders deur gants Polen ende Littauwen / eer dat die ter Coninck-

1632. nincklicker Verkieſinghs beſtemde tijdt hier by quam/verſchepden ſchrijvens aende Standen afgheſonden / ende hen ter Kroone te komen laten aengheſocht / ende daer by ſonderlinghe den Euangeliſchen groote beloften gedaen / dat hy alle errores, die in cauſa libertatis Religionis ghepaſſeert ſijn / corrigeren / den Euangeliſchen niet alleen vrije ende onverhinderde oeffeninghe der Religie vergonnen/ ende alle ſeeckerheydt ende beſcherminge doen en bewijſen wilde. Ende om ghelijcker oorſaeck wille / heeft hy aen de ſtadt Dantſich een ſchrijven laeten uytgaen / 't welcke alſoo lupde:

Schrijven des Prinſen Vladiſlaum/aende ſtadt Dantſick.

Vladiſlaus / de eerſte van Godts ghenaden der Sweden / Gotthen / ende Wenden Erfconinck/ Prince in Polen/verkoren Grootvorſt in Moſkouw/des Smolenſiſchen/ Sieweriſchen / etc. Vorſtendommer Adminiſtrator.

Grootmachtige/ Wel-gheborene/lieve byſondere. Even den wille Godes / die ons in der Kroone Polen geboren te werden verordineert heeft/die heeft oock te gelijcke dit hebben willen/ut utraq; fortuna noſtra ad Rempub. pertineret. Inſonderheydt heeft den Hemel dit tegenwoordige leet/gelijck onder ons uytghedeelt/ 't welcke wy na aflijvinghe Harer Coningl. Majeſt. onſes Hoogh-ſaligen gedachten Heeren Vaderen ende Weldaders toedrage/de welcke/dat hy voor ons die eerſte plaetſe het gheluck ende eere/ des hem onder-ghedane Nation gegeve in Vaderlicker affectie, oogenſchijnlick betuyghet / in ſulcky hy van wegen der Kroonen welvaert/ſijn eygene ende onſere welvaert ende leven/in allerley perijckel gants ghewilligh gheavontuyrt. In ſulcken onſen ſwaren ongevalle ende gantſch bitteren ſmertens/ moet ons dit vertooſten/ dat wy daer in Remp. ſociam hebben / dewijle wy inſonderheydt deſes verſeeckert zijn / dat in't herte der redelijcke Poolſche ende Littouwſche Nationen / nimmermeer uytbluſſchen ſal / die ghedachteniſſe van een ſoo goedighen/ Godtvreeſenden ende gheluckſaligher Regieringhe: Oock en ſal niet in verachtinghe komen / die hertlijcke deur-gaens volkomene Confidents, ontſproten affection, Harer Coninghlijcke Majeſteyts onſes Hoogh-ſaligſten ghedachtens Heeren Vaders ende Weldaders/ tot de Croone/upt welcke hy ons/ende onſes Doorluchtigen Broeders ende Suſter / den Statibus Reipubl. ſelfs in volkomene Tutel ende voor-ſorghe heeft over-ghegheven. Het waere voorwaer een groote ondanckbaerheydt/ die merita des in ſoo langhen Regieringe welverdienſten Vorſten te vergeten / ende niet een gheringhen impietat, ſijnes ſo ſalich-ſterbenden Heeren laetſten wille niet een genoegen te doen/'t welcke beyde in't herte deſer Hoogh-loffelicker Nationen hem nimmermeer bevinden ſal.

Ghelijck als ons nu die Heeren onſeren gemeynen/ende deſſelven Reipub. Vader/helpen betreuren / alſoo doet die ſchuldighe Pietat die Heeren ſelve verbidden / dat ſy deſſelven verweeſder Kinderen Rationem hebben mochten/ ende gelijck ons in onſeren ſwaerſten aenſtooten/ voor alle andere gedachten aen't allermeeſte cura Repub. pleeght ter herten te gaen / alſoo laten wy oock deſer tijdt onſeren/ hoe-wel billicken/bedroeffeniſſen ſoo veel niets toe/dat wy onſeres / met den Heeren ghemeynen Vaderlandes daer by vergheten ſouden. In wat gevaer dat ſelve hem bevindet/dewijle het ſonder Hooft ende Regieringe is/ ſien die Heeren ſelve ſeer wel/ende my en twijffelt gants niet/ of ſy ſullen op het ſekerſte alſulcx voorkomen. Ons doet alleene het meeſte ende hooghſt aen gelegen te zijne / onſere humeros tanto oneri ferendo te offeriren, hoe verre ſy / judicio libero die Heeren/eidem pares, ende deur alle deſe Jaren/ ende even dierbaer der Kroone halven genoeghſaem geprobeert zijn. Het brenght ons tot deſen poſtulato gheene ambition, die wy in onſeren jonghen jaren kennelick overwonnen hebben/ende aller werelt geweſen hebben/ dat wy niet minder obedieren als impereren konnen: Maer het betuyght ende treckt ons de liefde des Vaderlandts / 't welcke wy te ghelijcke met der melck in onſerer eerſten kindtſheydt / gelijckſaem ter neeringh ende voedtſel gehadt hebben/ ende van wegen 't welcke wy in onſeren mede-opghewaſſenen Ouderdom/ oock onſer bloedt te vergieten/ altijdt ghewilligh gheweeſt zijn / deſſelven Welſtant ende Eere te mainteneren, doen wy ons met te rugghe-ſtellinghe aller onſerer Fortuyn, ja onſers levens hier mede offereren: Het maeckt ons een herte die gedachteniſſe der continueerlicke danckbaerheydt uwer Voor-vaders per tot ſecula, teghen die Sobolem harer Heeren / het klinckt in onſeren oozen die menighvuldighe Gratilationes, die Hare Coningl. Majeſt. onſeren Heere Vaders Hoogh-ſaligen gedachteniſſes/ onſert halven bono omine Reipub. ende van weghen des van Godt verleende kinderen geſchiet zijn: Daer upt wy deſwegen gedencken / op dat wy den Heeren onſere volkomene confidents tot deſſelven bewogenthepdt tegen ons betuyghden/ ons nae maniere der competitorum, anderer tijdt veel te offereren, houden wy voor deſe tijdt niet van noode/ 'tis aen dien ghenoech/ dat wy alle het gene te doene bereyt zijn / wat een Vrome Godtvreeſende Soone/ ſijne lieve Moeder ſchuldich is / van welcker dat ons de Heeren niet verſtooten / maer veel meer tot ſijner tijdt/ liberis ſuffragiis, ons diergelijcken Tutel vrywillich voor andere/ in gevalle ſich eenighe competitores binden mochten/toevertrouwen ſullen/ſijn wy gantſch onghetwijffelt van die hope/ onſere ghewoonlicke bewoghenthepdt teghen eenen peghelicken der Heeren/ ende onſere weldadichepdt nae onſeren hooghſten vermoghen/hier mede offererende, ende daer benevens hun van Godt goede Ghеſonthepdt wenſchende/ etc.

Voor de Verkieſinghe hebben de Ghеeſtelicke in Polen vaſt aenghehouden/ dat de Euangeliſche alle Kercken/ die den Catholiſchen afghenomen ſijn ghewoorden / ende ſonderlinghe oock de ſtad Dantſick/ die Paſtoor-kercke reſtitueren ſouden/met vermelden/ wanneer ſy nieuwe Kercken bouwen wilden / dat ſy ſulcky doen mochten: Maer d' Euangeliſche hebben hier teghen ghepротeſteert / waer op niet voorder in ſulcky ghehandelt is ghewoorden.

Nae gheſchiede Verkieſinghe / ſoo zijn die puncta conventa, van den nieuwen Coninck/ ende den Interminciis beſwoorden ghewoorden. Onder deſe was oock dē Biſſchop van Prumſel Firley/de welcke als het tot des Religions puncten quam/hem daer op beſwaert vinden-

de/ghe-

1632.

1632. de/ gheweyghert heeft. Maer de Coninck is gantsch resoluyt daer in geweest/ eñ of schoon de Geestelicke die clausule, salvis juribus Ecclesiæ Romanæ bewilligh den / is ook uptdzucklick daer by gheset / dat die selve Salva dan noch securitati & paci publicæ. niets afnemen soude.

In 't compact/accoozt en verkiesinghe des Coninghs/ sijn onder anderen / dese Puncten voozgheselt: Eerstelick / Dat de Coninck gheen ander Zegel/ buyten desen/die de Cantselrije heeft / ghebzuycken sal; Ten 2. Onwetende des Raets / gheen Houwelick aen te gaen; Ten 3. Gheen uptlandische Raden of raetslaghen te houden; Ten 4. Aen sijn Hof die vzeemde niet te veel inruymen; Ten 5. Etteliche Vestinghen aen den grensen bouwen; Ten 6. op een Recuperation der Pzovintien/ die laetst der Croone Polen afgegaen sijn/ met ernst bedacht sijn sal. Die ander Pzincen hebben terstont ook sweeren moeten. Het andere wert totter Coninghl. Begraeffenisse aenghelepdt/ die den 14 (24) ter Krooninge des nieuwen Coninckx den 20(30) ende totten Rijckxdach den 21 (31) Januari des jaers 1633. ende tot sulckx alles werdt de stadt Krakouw benaemt. Soo wert ook besloten/ datmen met den eersten die Tractaten / als tusschen beyde Kroonen Sweden ende Polen / een bestandighe Vzede op te richten/ vooz de handt nemen soude.

Moscovijter grijpt de Polen met Krijgh aen.

Ontrent dese tijt/heeft de Grootvozst in der Moscouw sijn Krijghsvolck onder den Veldtoversten Michiel Berissewits Scheyn/ na de Poolsche Grensen laten aentrecken/met sulck bevel / dat sy teghen sijnen vyandt den Vladislaum/die hem een Grootvozst der Moscovijters noemde / de Wapenen ghebzuycken/ ende den selven op 't uptterste vervolghen souden. Nevens desen/hebben haer ook de Tartaren met aller macht gerustet / tot dienst des voornoemde Grootvozsten der Moscouw / in Polen in te vallen. Was alsoo dit Coninckrijck van weghen deser twee soo machtighe vyanden/ in groot pzijckel en ghevaer.

Coninck in Sweden/ treckt van Nozenburg af/na Nieustadt aen de Apch.

Hier boven hebben wy gheseyt / in wat gestalte nae den aengrijp des Friedlandtschen Leghers/Hare Majest. de Coninck in Sweden / nae dat hy sagh / dat de vyandt upt sijn voozdeel ende wel beschanst Leger niet te bzenghen was / heeft hem voozts in der hooghte ende in de Bosschage gheleghert / ende dat gantsche Legher met Redouten ende Pallisaden rontomme bewaret. Hier op nu/ sijn beyde deelen noch wel 14 daghen langh alsoo by malkander stille blijven ligghen / datter niet ghedenckweerdichs gheattenteert is ghewozden / tot op den 8 Septembz. doen is de Coninck met sijnen gantschen Legher van Furt opghebzoken / ende met alle sijn Bagagie ende Artillerie in goeder ozdeninghe met vollen Trommelslach ende Trompetten gheklanck/ den Vyant vooz by den neuse na Nieuwstadt aen der Apch ghemarcheert/ om de Pzovianden vooz het Krijghsvolck des te beguamer te hebben. In sulcken Tocht/hebben de Friedlandtsche ende Beyersche haer niet alleene niet geroert/ maer ook alle wachten tot haer in 't Legher ghetogen / ende sulcks wert daer vooz ghehouden/ dat het upt vzeese gheschiet is/ of dat sy niet gheweten hebben / wat Hare Koninghl. Majest. intentie sijn mochte/gheljck dan ook onder-weghe een parthije van haer ghesien is ghewozden. 1632.

Om de stadt Nozenburgh te beschermen/ liet de Coninck eenighe duysent Mannen te voete ende te Peerde / naemelick 300 peerden in de stad bestellen/ daer over hy het commando den Oversten Kniphupsen opdzoech/maer Schlammersdozp hadde het ghebiet over des stadts volck ende den Rijckx-Cantselier Ochsenstern/ die ook aldaer ghelaten werdt / behieldt in Harer Coninghl. Majest. name dat directorium daer in.

Het was anders des Coninckx intentie/den Hertogh van Friedlant ende Beyeren deur sijnen Aftocht van Nozenbergh upt haer voozdeel te locken/ ende haer eenen lust te doen hebben / haer vooz die stadt Nozenburgh te leghghen/ tot welcken eynde hy dan niet alleen die voozs sterche Besettinghe in der stadt heeft ghelept/ maer ook alle die Wercken daer in't ronde / die tot bevestinghe des Leghers ghemaeckt waren / al-te-mael laten ligghen met alle den Schanssen ongheslicht ende onghe-schonden. Wanneer nu sulckx ghschiede/ soo ware hy weder met der Armade daer by ghekomen/ ende den vyandt alsoo ingheslooten ende gheruineert. Maer die selve heeft sulck voornemen ghemerckt / ende daerom op Norenburgh niets gheattenteert/ ofte in dat Coninckl. Legher hem heeft willen logeren.

Betreffende nu den standt der stadt Nozenburgh op die tijdt/ soo hebben beyde Leghers groote Sieckten ende Sterften vernomen/ ende ook dat van alle Dozpen / ende naebupzighe plaetsen het Landtvolck met den Boeren haer met hoopen in ende om de stad begraven/ maer upt ghebzeck der noodtwendighe Nerings-middelen/dewijle de Soldaten alle daer in 't ronde/ op vijf ende ses mijlen weeghs het Landt verwoestet ende alle Victualien ende Veldt-ghewassen dagelickx over de 100 Waghens/ wech ende tot haer ghenomen hebben/ grooten noot lijden moeten/dat ook menighe in 14 daghen gheen bzoot ghegheten hadden: Want niet alleen het voornoemde Boerenvolck/ maer ook seer veel achter gelaten troupen/ soo wel vooz de stadt in de Wercken / als in de stadt onder de Soldaten van de besettinghe sijn ghestozven/in Kloosters en Hoven by S. Jacob/ jae in alle straten/ onder Lupssen ende kraem-daken ellendich haer hebben opghehouden / ende upt ghebzeck van nootwendich onderhout / van den Kooden-Loop ende ander hitsighe Cranckheden / alsoo met hoopen sijn ghestozven/ datse die Kisten / met 2/ 4/ 6/ te samen op waghens wierpen/ ende alsoo upt de stadt voerden. Het Laserisch-huys is alsoo met krancke Sweedtsche Soldaten overhoopet ende beset gheweest/ datmen de dooden in 't selve Hof / gheljck als hout op malkander heeft ghewozpen / tot datmen den tijdt hadde datmen groote putten maeckte/ ende die selve daer in mocht werpen. Welcke Sieckte dan alsoo de overhandt nam / datse ook ettelicke 100 Burgers/ ende meest de beste karle der jonghe Manschap heeft werk-gerucket: Alsoo datmen van 'smozgens vzoegh aen/ totten avondt toe / menichmael 4/ 5/ 6/ Lijcken in de Pzocessie teffens heeft sien dzaghen/ ook wel der sommigen over nacht onbegraven moesten laten staen. Somma/ daer sijn in 't jaer 1632. tot Nozenburgh / die aen de Kerck-

Abriß der Churfurſtlichen Sachſiſchen ſtatt Leyptzig wie diſelbe Ietziger zeit im weſen iſt

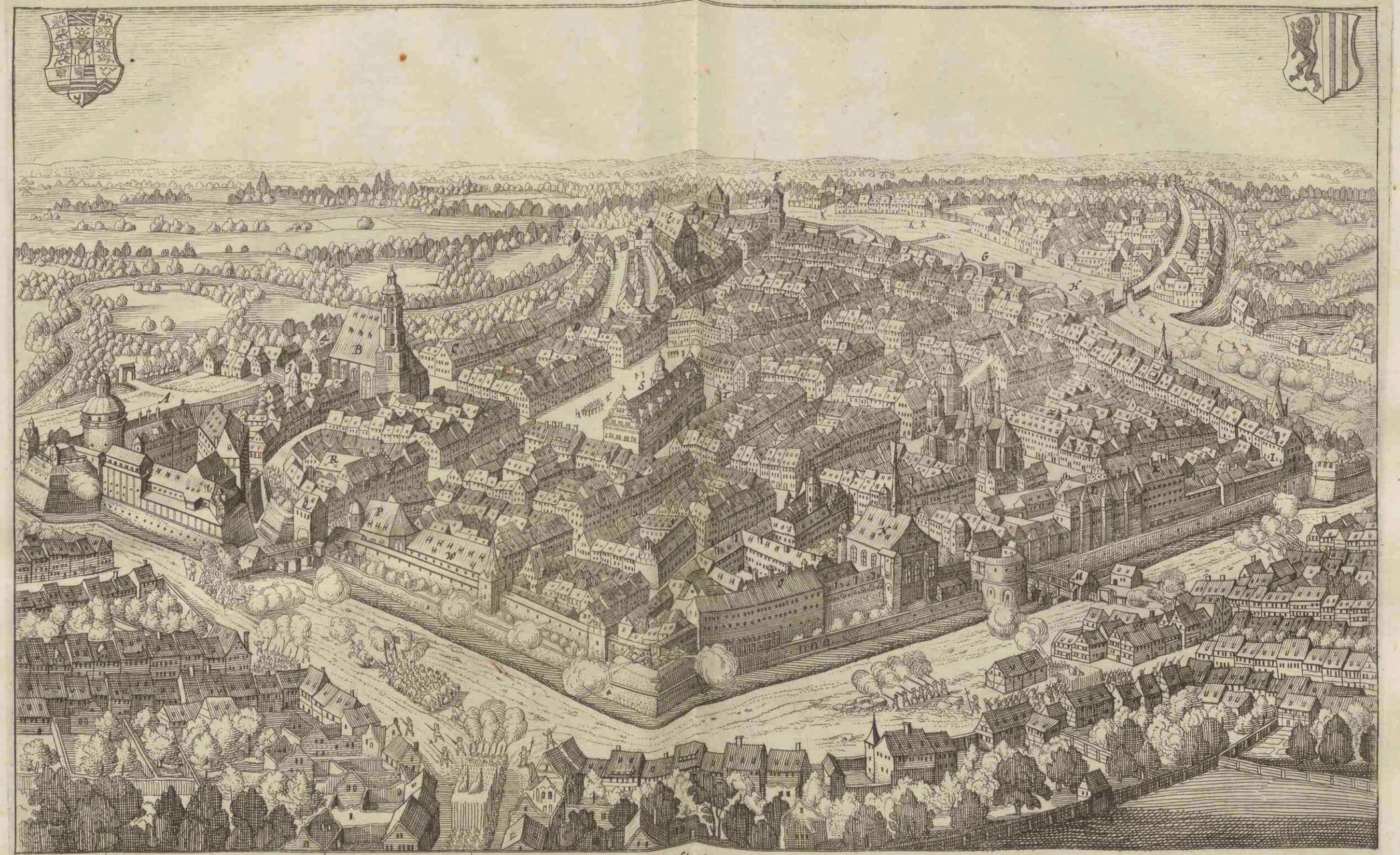

A. Schloſs oder Feſtung Bleiſenburg
B. S. Thomas Kirch
C. Rentterey
D. Barfuſſer Thor
E. Barfuſſer Kirch
F. Randiſch Thor
G. Pfortgen
H. Helliſch Thor
I. Korn hauſs
K. New Colegium
L. Groſ Colegium
M. Grimmiſch Thor
N. Pauliner kirch
O. Pauliner Colegium
P. Peters kirch
Q. Peters Thor
R. Peters Colegium
S. Rathaus
T. Burck keller
V. Die Wage vnd Trinck ſtuben
W. Korn haus
X. S. Niclaus kirck
Y. Gewand haus
Z. Nicklaſer ſchul
3. Thomas Thor
4. Thomaſer ſchul

1632. de Kerck-tafel zijn aengheſchzeven ghewozden/ met der doodt wech-gerupmt 8500 menſchen.

In 't Laſariſch-huys 19060.

Die op der ſtads Karren nae bupten toe gevoert zijn gewozden 1846.

Somma in alles gheſtozven 29406 menſchen/ ſonder die ghene die nae by om de ſtadt op de Cinghel/ in Hoven ende Tupnen ſijn gheſtozven ende aldaer begraven ghewozden ſijn/ der ſelve ſijn oock een groot ghetal gheweeſt. 1632.

NVRALY OLAN MVRSA, Potentiſs Princip.
Gian Becquerey Magni Cham Im. Chrimnitz Mag. Pr.
Czircaſs. et procop Legat9. ad Potentiſs. Regn. Suec.

Onder deſe tijdt dewijle de Coninck tijdinghe kreegh/datter eenich volck upt Italiaen/ den Hertog van Friedlant te hulpe in Dupts-landt trecken ſoude/ ende daerom in den name des Coninckx in Spaingien/ by den Eedt-ghenooten van Switſerlandt ende Valeptolijne/ Pas ende deurtocht begheert werdt/ ſoo heeft de Coninck van Sweden dit navolgende ſchzijven aen haer laten uptgaen:

Des Coninckx in Sweden ſchzijven/ aende Eedt-genooten.

Lieve Heeren/ nae dat wy ghenoeghſame infozmatie hebben/ hoe hem den Coninck van Spaingien deur alle mogheliche weghen ende middelen onderſtaet/ vzijen Pas van u te verkrijghen/ om ſijn Troupen upt Italien teghen ons te voeren/ ende ſijn onbillicke ende ſchadelicke aenſlaghen voozt te ſetten ende onſe vpanden hulpe te bewijſen: Alſoo en hebben wy niet na-laten moghen/ V. L. hier mede te vermanen/ dat ghy ghedencken ſult/ hoe loffelick ende roemlick uwe Republica is/ der ſelver Vzyheyt ghy altijdt gehanthaeft hebt/ teghen alle die de ſelve ſochten te verſwacken/ ſonderlinghe teghen die beyde Hupſen/ Bourgoingien ende Ooſtenrijck/ die haer dickwils onderſtaen hebben u beyder Vzyheden te benemen/ eenighe/ 't is waer/ van weghen conſcientie maer in't ghemeyn ende allen des lijfs ende der goederen. Sy bemoeyen hen oock noch/ om u te verleyden van die goede verſtandenisſe/ die wy met uwe Republica hebben/ en-

1632. de tot hier toe behouden / daer upt wy hopen / ghy sult u oock voortaen in den terminis der Neutraliteyt ende goede correspondentie tusschen ons bestandich houden / ende onse vyanden noch Pas / Assistentie noch voorderinghe laten wedervaeren. Of ter contrarie werden wy benoodicht / haer lieder nae onse gewoonheydt te bejegenen / ende alsoo den Krijch in u landt te brengen / deur welcke feylen ghy u anders niet dan een ruine ende verwoestinghe sout beoorsaecken / ende alle 't ghene wat anders den Krijch in sijn verderfflick wesen nae hem plach te slepen. Maer wy draghen een veel beter hope tot u / daerom wy V. L. alle in 't gheneyn / hier en teghens versekeren / jae veel meer een peghelick bysonder / dat ghy u niet dan alles goets ende goeden wille ende affectie van ons te verwachten hebt.

Hier over hebben de protesterende Cantons in hare vergaderinghe besloten / noch den Coninck van Sweden / noch sijn Vyanden gheenen Pas te gheven / maer hen in der Neutraliteyt te houden ; ende daer werdt ghelijcken beslupt oock van alle die 13 Plaetsen / tot Baden vergadert / toeghestemt.

By de voorsz Nieuwstadt aen de Aych / is de Coninck gebleven tot op den 13 Septembr. doen is hy voorder met de Armade nae Winsheym voortgheruckt. Aldaer heeft men Generael Rendevous ghehouden / ende 80 Regimenten sterck bevonden.

Tartar Cham / schickt een Ghesante ae Coninck Gustaff Adolff / van Sweden / van wegen sijner Helden-daden / hem te sie / ende hem van wegen sijne Victorien / te gratuleren.

Aen dese plaetse is die Tartarische Gesante / welcke van Gian Bergverey / Grooten Cham des Keyserdoms Chzimmitz / Grootvorst der Czircassen ende Procoper / etc. van den voornaemsten Vorsten ende Heeren desselven Rijck afgeveerdicht / by den Koninck van Sweden / dewelcke sy in harer Principalen name / dewijle sijn Ridderlicke ende Glorieweerdige Daden overal in hare Landen / luptbaer sijn gworden / om hem te sien / ende van wegen sijn verkreghen heerlicke Victorien te gratuleren / gecomen ende hier toe gereyst is / ende is van hem vriendelick ontfanghen ende getracteert gworden.

De voornaemste onder sulcke Afghesanten hiet Nuralij Olan Mursa / diens beeldenisse wy alhier hebben willen setten.

Hertoghe van Friedlandt ende Cheur-Beyeren / quiteren haer Leger by Nurenburgh.

Als de Koninck tot Winsheym was / soo is den Hertoch van Friedlant / na dat hy veel Dorpen om Nozenburgh in de asschen gelept hadde / ende het Lant aen die plaetsen jammerlick hadde verdorven / met sijne ende der Beyersche Armade / onder desen oock opghebroken / ende na verbrandinghe sijner Tenten ende Leger-hutten / hare plaetse (welcke / dewijle sy seer groot / ende wel op anderhalf mijle weeghs uptstreckte / seer grousaem te sien was) is hy over die Rednitz na Forchheymb getogen / ende 'tis waer / in sulcker haest / dat hy in 't Leger veel Waghens / Koorn / Tin / Koper / Pser / Musquetten / Harnasschen / Kogels ende ander saken / die de lieden upt Norenburgh hier namaels met hoopen inhaelde / achter gelaten heeft / ende oock sijn gemaeckte Wercken ende Besettinghe des Legers heeft laten staen. In 't voornoemde Leger was een sulcke menichte Vlieghen ende ander onreyne kruypende vliegende Wormen / dat byna noch menschen noch beesten daer voor bestaen konden noch blijven mochten. In de voor-bymarcheringe vande stadt Nozenburgh / soo is de Koninghlicke Sweedsche besettinge op de Friedlantsche uptgevallen / ende vanden Natocht ende Troupen een tamelick ghetal omgebracht / ende goeden bupt ghemaeckt. 1632.

By den opbreuck heeft den Hertoch van Friedlandt oock de Keyserlicke Garnisoenen upt Anspach / Dunckelspiel / Noordlinghen / ende ander omliggende Plaetsen tot hem doen comen / ende tusschen Nozenburg ende Forchheymb / die Armade verdeelt / ende eenighe Beyersche troupen na de Donauwe-stroom totten Generael Wachtmeester Gallas / maer oock mede 10000. Mannen op Bohemen na het Cheurfurstendom Sachsen ghecommandeert / maer hy selve heeft hem daer in 't ronde gelegert / ende Cheur-Beyeren in Forchheym sijn Quartier laten nemen.

Keyserschehupse qualick / om Nurenburgh.

De Keyserlicke Generael Wachtmeester Gallas / heeft met sijnen onderhebbende volcke / in sijn marcheringe om Nozenbergh / qualick hups gehouden / ende onder andere Lauff / Grevenbergh / Velden ende Herschpruck ingenomen. In Lauff hebben hun de Sweedsche Soldaten / welcke ontrent 50. daer binne waeren / nevens de Burghers ende Boeren / dapper gheweert / ende teghen de Keyserlicke groote Macht haer selven eene gantsche dach ende nacht ridderlick opgehouden / maer eyndelick / dewijle sulcken plaetse slecht voorsien ende die Keyserlicke Stucken daer voor ghebracht werden / ende daer mede op de Poorten heftich begonden te schieten / oock 2 Granade daer in wierpen / soo zijn sy den 15. September tot een Accoort ghedwongen ghewordē / maer het is seer slecht gevallen : want niet alleen die voorseyde daer in-gelegen Sweetsche Besettinghe hun in haren Dienst begheven moesten : maer het is oock alles uptgheplondert / ende den Inwoonders een groot rantsoē afgevoordert / ende tot het selve betaelt wert / sijn die Voornaemste gevanchelick weeh-gevoert ghewordē. Gallas heeft oock een Besettinge daer in gelaten / die haer begonden te beschanssen.

Noch veel argher is men met die tot Grevenbergh omgegaen. Want dewijle haer die selve Inwoonders even-ghelijck als van den beginne geweert hebben / soo en sijnder niet alleen vele van haer doodt gebleven eñ alles uptgeplondert / maer oock eyndelick sulckē plaetse geheel verbrant ende inde asschen gelept. Sy / die Keyserschе / hebben overal groote onhebbelicke Brant-schattinghen ge-eyscht / ende alsmen sulcx niet geven en konde / hebben sy de Voornaemste lieden met hun weeh-ghevoert ende qualick getracteert. Deur welcke procedupren dan / als oock deur die verbrandinge soveler Vlecken ende Dorpen / het Landt daer in 't ronde totten grondt toe gheruineert ende verdorven is gworden.

Van Sultzbach / ongeachtet die selve stadt alreede hier te voren van haer jammerlick getribuleert ende uptghesogen is ghewordē / heeft Gallas oock die voornaemste Inwoonders gevangen / ende nevens allen voorraet des lants / na Ambergh laten voeren. Als hy nu dese ende diergelijcke saecken hadde uptgericht ende genoeghsame vestigia, dat hy in 't Landt geweest was / nagelaten hadde / soo is hy daer op na Weyden / Eger / ende alsoo voorder in Sachsen ghetogen / ende hem aldaer met den

Fried-

1632. Friedlandtschen Veldtmaerschalck Holcken gheconjungeert/ ghelijck wy hier na segghen willen.

Coninck in Sweden/ deelt sijn Volck in drie hoopē.

Doen nu de Koninck in desen vande Friedlandtsche opbreeckinghe by Nozenburgh tijdinghe bequam / soo is hy den achthienden Septembris met sijn Armade des morghens seer vroegh ock op-ghebroken / de selve ghesepareert / ende een goedt deel onder Hertogh Berents commando na Kitsingen / maer het ander deel nae Rotenburgh laten marcheren/ op dat de vyandt niet eenighsins in het Wurtenbergher Landt/ ofte op de ander zijde / dewijle hem sijn intentie niet eygentlick bekent was/inbreecken mochte: Maer hy selfs is met een stercke parthije nae Nozenburgh gheruckt/ ende aldaer des vyandts voorgaende Legher-plaetse/ ende die oude Vesten/ daer voor soo vele Volckx omme quam / wel besichtighet / ende hier nae hem weder op Anspach ende Dunckelspiel ghewendet / ende aldaer bleef tot op dē vier-en-twintigsten deses/ Doen is hy op Nozdlingen gemarcheert / eñ den volgenden dach voortaen na Donawеert/ daer hy op den selven avondt tot inde middernacht die Kupterije deur de Stadt passeren eñ op de Vozpen na Augsburgh toe/ laten logeren: Maer hy selve is op dien avont/ als ock des anderen daegs / tot Elgauw gebleven /eñ hem alsoo om het stedeken Kayn te recupereren/ nedergeset en gerustet.

Kayn wert vande Beyersche ingenomen.

Want sommige dagen te voren/ hebben de Beyersche/ met hulpe van eenige Flozentijnsche Krijghs-knechten (die van des selven Groots-hertoghen 2 Broeders / by de 6000 sterck tot dienst Harer Keyserl. Majest. upt Italien in Duytslandt ghevoert zijn gewozden) haer weder aen dat Stedeken Kayn ghemaeckt/ende 't selve met een ernstelicke Belegeringhe aenghegrepen. Waer op die daer in commanderende Sweedtsche Overste Mitschefal/ nae seer kleynen teghenstant / ongheachtet de Coninck sulcken plaetse t'ontsetten alreede nae by was aenghekomen / heeft gheaccozdeert / de Beyersche dat stedeken inghe-ruymt ende den 26 Septembz. met den sijnen daer upt ghetoghen

Als nu de Coninck van sulcken verloop/tijdinghe bequam/soo besloot hy by hem selven/ sulcken plaetse / op dat daer dooz den Paes op Augsburgh / welcke lichtelick/ als het in der Beyerschen handen bleve/ gheschieden konde/ niet toegesloten ende de corespondentie tusschen de selve ende der stadt Nozenburgh afgesneden mochte werden / hem wederom te impatroneren. Ende om sulckx in't werck te setten / is hy den 27 Septembz. met de Coninginne/die onlangs te vozen by hem was/aengekomen/ nae der Marck Biberach geruckt/ ende dien nacht over aldaer ghebleven / ende een Bzugghe over de Lech te maken / verozdineert: Daer op des anderen daeghs weder te rugghe nae Oberndozf ghetoghen / ende op die plaetse wel 400 Crabaten omghebzacht/ ende 7 Cozuetten verovert.

Kayn van den Coning in Sweden weder ingenomen.

Na sulck heeft hy den 30 deses/als die voozsz Bzugghe voortaen ghemaeckt / ende de Kupterie met de Voetknechten nevens de Stucken/ over de Lech doen marcheren / Maer de Coninginne met t'samen de Bagagie heeft hy te rugghe ghelaten. Waer op de Batterijen ghemaeckt/ de Stucken daer op gheplant/ende daer mede te spelen een begin is ghemaeckt ghewozden: Ende dewijle even op dat mael eenen dicken Nevel inviel/ soo heeft die tot een bysonder voozdeel ende bevoozderinge der Coninckl. Apzorhen ghereyckt. De Coninghl. Majest. heeft den 1 Octob. ontrent 9 uren/selve een groot Stuck / nevens een goede Salve Musquetaden / afgheschoten. Waer op terstont den Belegherden Beyersche alle den moet ontviel / ende begheerden te parlementeren. 'T welcke dan ock bewillicht werdt/ ende is die overgevinge noch dien selven dach gheschiet / ende wel 400 te Voete / alle goede oude soldaten / nevens een ghetal Kupterije/ die te voete / 't is waer / sonder Boven-gheweer / maer de Kupterije sonder Peerden/ sijn uptghetoghen. Ende is alsoo desen Pas / die niet alleen van wegen sijne situation, maer ock van weghen die deur den Coninck aldaer ghemaeckte ende verozdineerde Wercken / tamelick vast binnen 2 uren/ soo lichtelick ende geluckich weder verobert/ gelijck het boven vermoeden te voozen verloozen is ghewozden: Want de Coninck selve niet en meynde / dat hy / ofte doch swaerlick binnen 6 daghen dit stedeken soude weder te bekomen sijn.

Oversten Mutschefal / werdt van wegen overgevinge des Passes / onthooft.

On-aengesien dese onverhoopte snelle veroveringhe/ soo hebben Hare Majest. evenwel den Oversten Mutschefal tot Nieuburch aen de Donauwe / daer henen sy den volghenden dach waré aengekomē/in meyninge die Beyersche Armaede/ die haer op datmael om Enghelstadt presenteerde / te soecken / voor het Generael Krijghs-recht laten stellen/ende nadien hy de minste ontschuldiginghe der gheschiede overgevinghe halven/ niet voortbrenghen konde / dan alleen dat sommighe Soldaten een Vendzagher tot hem sonden / ende begheerden / dat hy Parlementeren soude / met drepginghe / dat sy anders haer Gheweer neder-legghen wilden / ende nochtans hy daer op / noch den Vendzich / de mupteneerders niet ghestraft hadde / op het naevolghende oozdeel / tot een exempel van andere / om die toe-vertroude plaetsen met meerder ernst te defenderen/den 5 Octobz. onthooft ghewozden: Maer die ander Officiers verkreghen ghenade. De Coninck / nae dat hy verstont / dat de Beyersche niet van meyninghe waren standt te houden/maer van Engelstad weder voozt/ ende nae Regensburgh deur ghegaen waren/ soo heeft hy hem/ 'tis waer/ voorghenomen op Enghelstadt pets te attenteren/ ende die selve plaetse sijnen rechten ernst sien laten/ gelijck hy dan ock tot sulcken eynde die bzugghe over de Donauwe by Nieuwburch ghereپareert hadde / ende wel 50 stucken Gheschut/ nevens een groot getal Barderen ende plancken/ Kogels eñ ander Krijghsghereetschappen van Augsburgh te water na het voornoemde Nieuwburch laeten voeren/ desgelijcken ock van ander plaetsen geschiet is/ ende daer by ock veel Timmerlieden mede ghenomen sijn ghewozden: Maer op des Cheurvozsten van Sachsen begeerde secours/ van weghen des Friedlanders haestigen Inval / Soo is dese voorgenomen Impzessa op dat-mael achter ghebleven/ ende is Hare Coninghl. Majest. den 8 Octobz. weder te rugghe nae Kayn ghetogen/ ende heeft aldaer het

Impzessa op Engelstade / gaet te rugge.

1632. Krÿghsvolck bedeelt/ ende alleen met 3 Regimenten te Peerde / ende 3 te Voete nae Nozdlinghen ghemarcheert/ maer het ander Volck is al-te-mael te rugge achtergebleven: Oock heeft de Coninck vooz sÿnen Oÿbzeuck tot Kayn/ Donawoert ende Augsburgh/ sulcken verbattinghe ende Ozdinantie ghegeven / dat men op die plaetsen vooztaen vooz den Beyerschen versekert mochte zÿn.

Coninck in Sweden trekt weder op Nozdlingē.

Als nu den Hertogh van Friedlandt ondertusschen met sÿn volck in den Kulmbach ende Koburghschen lande hem onthielt / ende hoe hy aldaer huys hielt/ dat hebben die arme Inwoonders deser plaetsen meer als te vele vernomen. Die Vestinghe Plassenburgh hadde hy onder anderen gheerne in sÿn ghewelt ghehadt/oock verschepden mael daer nae getrachtet / maer het mochte hem / dewÿle sy sterck en vast waren / ende met aller noodtzuft wel voozsien/ ende met een ghenoeghsaem Garnisoen wel besozght waren/ niet ghebeuren: ende of hy haer wel begonste te blocqueren / soo moeste hy doch sonder pets upt te richten/ weder daer van aftrecken.

Hertoghe van Friedlandt/ huyset qualick in Kulmbach / ende Koburgise Landen.

Maer hier en tegens wert Bayzendt / nae dattet sommighe daghen te voozen / om etteliche 100 Rijckxdaelders gebzantschattet was/ onversiens overvallen / gantsch uptgheplondert / ende sommighe inwoonders ende burghers omgebzacht / ende verschepden gevanckelick wechghevoert. Op ditmael wert oock Creussen/Begnits/ eñ sommige ander plaetsen meer / van de Friedlandtsche ingenomen: ende evengheliick met den Inwoonders ghehandelt.

Op Kulmbagh hadden sy oock een ooge gewozpen / over sulckx dan den 21 Septembz. heeft den Hertogh van Friedlandt die stadt en Vestinghe/ in Harer Kepserl. Majest. name/ deur eenen Trompetter met Schziften seer ernstelick laten op-epsschen / ende sulcken op-epsschinghe / dewÿle die werdt afghellaghen en een goede Sweedtsche Antwoozdt daer op volghde / eenighe daghen nae malkander verschepden malen wederom opghe-epscht/ oock eyndelick ghedzepght / soo men hem niet op sÿn begeeren accommoderen soude / hy geenen menschе / jae de Kinders in 's moeders lÿf/ niet verschoonen wilde/ eñ het gantsche Lant met vper ende sweerdt totaliter te ruineren ende te verwoesten. Maer die Columbachers en sÿn van sulck dzepghen niet verschzickt gheweest/maer sÿn op haer voozige ghevatte Resolutie vast gebleven. Waer op de Kepserschе met rooven / moozden ende bzanden daer in 't ronde grousaem hebben huys ghehouden/ veel schoone Vlecken/Sloten/Dozpen ende Meulens in bzant ghesteken/ oock sommighe repsen vooz die ghemelte stadt ende Vestinge haer met een tamelick ghetal laten sien: Maer als die daer in ligghende Sweedschе besettinghe dapper op haer uptviel / oock met Stucken heftich onder haer ghespeelt hebben / soo en hebben sy tot hare intentie niet konnen komen.

Hier op sÿn den 24. Septembz. den Hertoghe van Friedlandt ende den Cheurvozst van Beyeren met hare Armaden/ ende 48 stucken Ghescht/ des mozghens vzoech van Fozchheymb/ aldaer sy noch veel Stucken ende ander saecken / die sy van weghen ghebzeck aen Peerden/ niet voozthzenghen konden/ nevens een sterckе besettinghe achterlatende / opghebzoken / ende haren Tocht op Bambergh toe ghenomen / ende naemaels den 27 deses met 8000 Mannen op Coburgh gheruckt. Die de selve stadt oock terstont in nam/ met plonderen ende ander onrecht qualick daer binnen ghehandelt/ ende daer op de Vestinghe / daer in de Sweedschе Overste Tupadel als Commendant met eenich Sweedtsch volck in besettinge lagh/oock belegert. Even op die tÿdt is den Hertoghe van Friedlandt ende Cheurvozst van Beyeren / met den overighen Volcke oock hier by gekomen. Na dat nu die voznoemde Vestinge sommige repsen te vergeefs van hen werdt opghe-epscht / soo hebben sy daer op den 3 Octob. des mozghens vzoegh/ eenen Stozm versocht/ wel 500 Mannen met stozm-leeren in de dzooghe Slots-grachten gecommandeert / ende alsoo hen onderstonden die Pastepen te beklimmen: Maer den Oversten Tupadel heeft hem niet alleene upt die Vestinghe dapper geweert/ maer is oock met eenich volck evengheliick in de gracht ghekomen / ende upt de onderste strÿckweeren dapper vper op de opklimmende ghegeven/ alsoo dat Man ende Ladder over eenen hoop sÿn gevallen/ende een voznaemste Kepserschе Officier/ die opklimmen wilde/ deurschoten/daer nevens vele andere op de plaetse doodt bleven/ ende alsoo den Stozm afghellaghen is ghewozden.

Koburgh werdt van den Hertog van Friedlandt ingenomen.

1632.

Op die selfde tÿdt des vergangen invals der Kepserschе in Koburgh/ soo is daer een groot wilt Vercken in de Vooz-stadt komen geloopen / ende van eenen Mulder ter nedergelept; alsoo oock eenen grooten Arent in de lucht over de stadt in de vlucht / niet wetende van wien/ ghеschoten ghewozden / dat hy ter neder in de stadt is ghevallen. Waer over allerhande discourssen gevallen zÿn/ ende men heeft dit in 't ghemeyn vooz een bysonder Voozsegginghe ghehouden.

Omina, oft Voozbode / tot Koburg.

Nae dat nu Friedlandt ende Cheur-Beyeren die voozsz stadt Koburgh alsoo inne hadden/ soo ginghen de Sweedschе onder Hertogh Bernhard van Weymar (die hem/ om op des vpandts daden ende voznemen des te beter acht te slaen / met die van den Coninck hem onderwozpen Krÿghsknechten / op die tÿdt om Swÿnfurt was) met sterckе parthÿen op malkander: Ende werden sonderlinghe van Hertogh Bernhard eenige Compaignié Ruyters/onder den Oversten Psolani/ tot Silbach onversiens overvallen/ vele omghebzacht/ ende etteliche Coznetten en Bagagie verovert.

Hier op heeft den Hertogh van Friedlandt/ welcke den Pas over de Dupzinger Bosschagie mepnde te verkrÿghen / ende om die oozsaeck wille hem oock alreede Sleusinghen ende eenige ander daer in 't ronde gelegen Plaetsen in sÿn ghewelt ghebzacht hadde/ sulck sÿn voznemen boven den voznoemde Pas te komen / ingheslelt ende aenghericht / oock van der Vestinghe Coburgh / onverrichter saecken heeft moeten aftrecken. Maer sÿn volck heeft in sulcken aftocht/ het stedeken Nieuwstad/ Apchsvelt / ende Helburgh in de asschen ghelepdt / ende over al qualick met den lieden ommeghegaen: Alsoo dat sy in desen / alle Runderen/ Schapen ende Vee/ daer in 't ronde hebben wech gedzeven / ende anders wat sy konden/mede voerden. Tot Koburch hebben

sy oock

1632. sy oock de meeste bywesende Voorstelicker Hoven-dienaers ghedwongen / datse hen by haer moesten in dienst begeven. Insgelijcx hebbē sy de Inwoonders een groot gelt vooz die bzantschattinge te betalen opgelept / doch evenwel die voornaemste Huysen uptgeplondert/ ende een groot goet met haer wech gevoert.

Hertogh van Friedlandt ende Heer Beyeren/trecken weder van Hobnrgh.

By desen Oplzeuck is de Cheurvorst van Beyeren/ met sijnen noch aen die plaetsen onder hebbenden volcke / weder vanden Hertoge van Friedland afgeschepden/ ende nevens den Altringer ende Coloredische Regimenten/op/ na Regensburgh/ getoghen. Hy was op dat mael met het volck / dat alreede in Beyeren was/noch ontrent 7. of 8000. mannen sterck; Want dat volck van wegen grooten hongers noot ende allerhande gebzeckelickheyt seer wech liep / ten deele verkrancket ende ghestozven/ ten deele in't voorgaende vechten ende schermutselen was omgecomen.

Gallas valt tot Sachsen in.

In het Cheurfurstendom Sachsen / is het onder desen qualick vergaen / dewijle de Keyser aldaer seer vele plaetsen in sijn ghewelt bzacht/ ende met bzanden / plonderen ende nederhouwen qualick huys hielt. Den Generael Wachtmeester Gallas / na dat zijn volck Wonziedel ende Rubnitz in bzandt ghesteken hadden / is hy den 24. September te Hove aengekomen/ hy was 10 ofte 12000. mannen sterck / alles wel gemonteert volck/ hadde by hem 8. groote Stucken / ende eenighe Vermoztieren/ aen welcke yder van dien/ 12. ofte 16. Peerden trocken.

Van Hoff is hy op Plauwen voortgeruckt/ ende van daer voort tot de stadt Swickauw/ ende vande selve begheert / datmen hem voor 14000. mannen Bzoodt/ende ('tis waer) binnen eenen dagh ende nacht bestellen soude. Waer op terstont den Gaet twee Afghesanten aen hem afgheveerdicht hebben / ende hem een affschzift van het Accoozt/ dat sy met Holcken ghetroffen hadden / voorghelept / ende daer benevens henlieden daer by te laten/ ende laten bidden/ haer in 't eene ende ander te verschoonen. Waer op Gallas antwoorde: Dat die Swickauwers voor desen haer in eenen seer lijdelicken accoozt overghegeven hadden/ daer in hebben sy als verstandighe lieden ghedaen/ want hem dierghelijcken Accoozt nopt voorghekomen en is / soo langhe die onruste in 't Rijcke ghedupzt heeft: Het ware het beste/ dat ander steden oock alsoo handelden: Soo niet / soo souden sy den arghsten vpandt aen hem hebben: Hy en wilde dat Accoozt niet bzeken/maer daer men niet betrouwen en wilde / selve confirmeren. Aengaende die Pzoviande/ en souden sy sich deses niet wepgeren/ want de Armade moeste te leven hebben. Hier by heeft hy oock 100 Peerden voor betalinghe begheert/ Maer dewijle de Peerden in't gantsche Ampt ende Creptz wech ghenomen zijn/ soo werdt dat afgheslaghen.

Den 26 September. des morghens vroegh ten 8 uré/ is Gallas van't voornoemde Plauwen opgebzoken/ende sijnen Tocht na Swickauw toe genomen. Maer na dat hy ontrent een half mijle voortghetoghen was/ soo heeft hy wel 3000 mannen op Weyda gecommandeert/ die daer in't ronde verschepden plaetsen in-namen. Gheljck dan oock onder anderen die stadt Altenburgh/ welcke de Hertogen tot Sachsen / der Altenburghsche Linien haer Residentie / behouden moeten: Aldaer henen quamen de Keyserssche den 29 September. ende begeerden Quartier / nevens 10000 Rijxdaelders: Dat Quartier moeste bewilligbt werden/ maer met dat geldt werdt de sake gemiddelt / dat sy hen met 5000 Rijckxdaelders lieten af wijsen/daer aen die Stadt de helft alsoo terstont betaelt heeft / ende van weghen de reste / moesten sy Gijselaers uptgheven / dat sulck geldt binnen 8 daghen daer moeste ghelepdt werden. Evenwel en konden de Inwoonders deur deses/van der Soldaten moetwille haer niet bevrijden of gantschelick ontslaen. Want na dat sy ontrent 2 dagen aldaer geleghen hadden/ ende in desen van den Oversten Gallas/ nae Kemnits afgevoordert werden/ soo en hebben sy niet alleene de Voorstadt uptgeplondert/ maer oock sommighe Huysen in der Stadt over sulex niet verschoont.

Altenburch vande Keyserssche ingenomen.

Kemnits vande Keyserssche ingenomen.

Gallas heeft Kemnits den 1 Octobr. met accoozt inghenomen. De Burgers en hebben niet vechten willen / derhalven sulcke conditionen/ gheljck die tot Swickouw haer ghehouden zijn: Die Brandtschattinghe is gheweest 11000 Rijckxdaelders / die moesten sy half ghereet betalen / maer de reste binnen 14 dagen daer te legghen/ beloven. Met die daer in liggende Sweedtsche Soldaten/ wert met de selve/ gheljck als die tot Pzage/ ghepzocedeert/het boven- ende onder-geweer afghenomen/ ende haer met stocken upt laten trecken.

Gallas ende Holck/ conjungeren hen.

Hier op hebben sich Gallas eñ Holcke/met haren Krijgsvolcke/niet verre van Frybuzgh gheconjungeert / alsoo dat het doen ter tijdt een aensien hadde / als wanneer des Hertoghen van Friedlandts voornemen gheweest ware / dat hy het voornoemde Cheurfurstendom Sachsen / dewijle daer gheen bysonder wederstant van ghewapene Soldatesca voor handen was / in korten tijde onder sijn ghewelt te brenghen/ ende hier nae van daer/ deur die Cheurvorstelicke March Brandenburgh/ sijne verlozene Landen Mechelenburg/Stargard ende Rostock / weder te soecken en in te nemen: sonderlinghe dewijle op dat-mael die Cheur Sachsische Armade eenē rupmen wech van daer in Slesien haer onthielt / ende soo snel-veerdich niet te rugghe en konde gherommandeert werden / in goeden terminis ware/ ende wel van stadt gaen en ghelucken soude.

Frybuzgh wert vande Keyserssche met accoozt inghenomen.

Nae dat sy nu alsoo gheconjungeert waren/ soo sijn sy daer op / al t' samen voor de stadt Frybuzgh ghetoghen/ ende die selve met allen ernst aenghegrepen. Of nu wel die Cheurvorstelicke Besettinghe daer in / over welcke den Oversten Lose commandeerde / hem dapper gheweert heeft / ende die Keyserlicke met stadich schieten/ een tamelick getal ombzachten/ soo en konden sy doch die Stadt niet / tot het secours quam / behouden. Want nae dat den 1. ende 4. Octob. die Mupzen ende Toorens/ daer van de Keyserssche de grootste schade gheschiede / nedergheschoten ende Mijnen gereet waren ghemaeckt/ soo boodt haer Gallas een Accoozt aen/ met bzepgementen/soo sy haer niet overgaven / hy het kindt in 's moeders lijve niet verschoonen soude/ maer alles wilde laten ter nederhacken. Dewijle dan die Belegherde van geen Ontsettinghe (die/'tis waer/alreede wel op Wege was / daerom oock de Keyserssche/die half wege Dzesden Schiltwacht hielden/ als sy sulex ghewaer wierden/

1632. des te meer ghehaestet ende de Belegheringhe met grooten ernst gemeynt hebben) en wisten/ ende oock eenich ghebreck aen Proviande begonden te hebben/ soo is eyndelick het Accoort ghesloten / ende die daer in gheleghen Sachsische besettinghe / met sack ende pack / sonder boven-gheweer/ oock met achterlatinghe harer Peerden / den 5 Octobr. des morgens tusschen 9 ende 10 uren/ uptghetoghen.

De Conditien des Accoorts / die by dese overgevinge werden opgherícht/waren dese.

Eerstelick/ soudē die Cheursachsische Overste / ende die Officiers met hare Bagagie/ Peerden ende de harighen / maer de Soldaten met het Zijdt-gheweer upt-trecken / ende op Dresden gheconvoyeert werden / hoe wel anders Krijghs-ghebruyck is / by volmaeckte Mijnen sulckx niet toe te laten :

Ten 2. Soude dat Religions Wesen in der stadt in sijnen standt blijven/ ende alle Cheur-Sachsische Raeden ende Bergh-lieden haere Handelinge upt te voeren sullen beschut werden.

Ten 3. Soude noch in Gheestelicken noch in Wereltlijcken Regimente pets verandert werden.

Ten 4. Soude den Adel/ Geestelick en Wereltlicke Overheydt / ende andere Persoonen in Officie / soo langhe sy haer deses niet misbruycken / in seeckerheydt blijven / ende dat Cheur Sachsische Huys in't Accoort begrepen zijn.

Die stadt werdt nae den Aftocht der besettinghe / voor Brandtschattinghe / een tonne Gouts / ende tot verschooninghe der Cheurvorstelicke Begraeffenisse/ 80000 Rijckxdaelders van den Keyserschen afghe-eyscht.

Meyssen wert vande Keyserschen ingenomē.

Hier op sijn de Keyserschen nae de Elve ghetoghen / in meyninghe op die ander zijde oock daer over te komen/ tot welcken eynde sy haer dan eerstelick den 10 Octobr. nae Meyssen begaven/ ende die selve stadt/ dewijle daer gheen besettinghe in was / sonder eenighen wederstant inghenomen/maer dewijle die Brugghe over de Elve afgebroken was/ende het Cheurvorstelicke Sachsische Volck op de ander zijde lach / ende met Stucken ende Musquetten sonder ophouden op het Keyserschе Volck geschoten hebben/ soo en hebben sy niet voorder konnen overkomen : Maer op die selve zijde van de Elve / dewijle daer gheen wederstant voorhanden was/ altijdt voortghetoghen/ den 11 deses tot by Oschats ghekomen / welcke Stadt / als oock ander omligghende Vlecken ende Dorpen/ sy gantsch uytplonderden/ oock ten deele en sonderlinge Lummitsch/ in brant gheset/ ende den 12 Octobr. nae Wurtsen ghekomen / welck stedeken van 12 Kupters wert bemachticht / ende ettelicke Raedts-persoonen met hun ghevanckelick wegh ghevoert.

Dewijle ontrent dese tijt de Graef van Papenheym met sijnen onder-hebbenden volcke oock op Sachsen toogh/ soo willen wy alhier insereren/ wat te voren in Westphalen ende in Neder-sachsen sijnen 't halven ghebeurt is.

Papēheym en Gronsveldt/ houden ettelicke schermutselen met Baudissen.

Die selve nu/ nae dat hy over het vergheefsche attenteren tot ontset der stadt Maestricht hem bemoept hadde / soo is hy eyndelick van daer / ende met sijn Armaede weder over den Rhijn ghetogen/ ende hem eerstelick in Westphalen om Soest daer in 't ronde nederghelaten/ ende eenighe daghen aen die plaetsen blijven liggen/ ende daer op is hy nae Paderborn ghetoghen. Als nu Baudissen sijn aenkomst vernam / soo heeft hy / dewijle hy hem aen Volck te swack was / sijn Legher van daer weeh ghenomen / ende hem nae Horter aen de Weser begheven/ in meyninghe hem aldaer te beschanssen/ende meerder secours te verwachten. 1632.

Hier op is de Graef van Gronsveldt met eenich Volck te Peerde eñ te Voete voor Bzakel (daer in 500 Dragonners van Baudissens volck laghen) ghetoghen/ende die selve plaetse berennet. Maer dē Generael Baudissen heeft hem by tijdts met sijn Kupterije hier by ghemaeckt/ die plaetse ontset/ ende met den Grave van Gronsvelt een schermutsel ghehouden/ in welcken/'tis waer/in den beginne op Baudissens zijde etteliche Officiers ende ghemeyne soldaten ghebleven zijn / oock drie Standaerden verloozen / maer doch eyndelick sijn die Gronsveltse in de vlucht ghebracht / ende hun sijn drie stucken Gheschut ende een Coornet afghenomen ghewonden.

Nae desen hebben sich Papenheym / Merode ende Gronsvelt te samen geconjungeert/ ende sijn wel met 12000 mannen te peerde ende te voete op den Generael Baudissen (die qualick 5000 Man in alles sterck was) toegetoghen. Of hy nu wel tot Horter hem wat bevestighet / ende hem aldaer meynde petwes op te houden / soo en heeft het doch niet zijn konnen. Want als Papenheym den Grave van Gronsveldt by Poll / met eenigh volck over de Mase holp/ ende alsoo op beyde zijden aen te grijpen in den sinne hadde / oock daer by soo haest dat Meulen-water af nam/ ende met Stucken op die Wercken sterck begon te schieten/ soo heeft Baudissen/ dewijle hy geen genoeghsame voorraet aen Meel voorhanden hadde / om des aengrijps op beyde zijden des waters te verwachten / ende alsoo het twijfelachtighe Gheluck / op sulcken Wesen niet bouwen/ niet voor raedtsaem gheachtet/ oock by de Coninghl. Majest. niet hebben konnen verantwoorden. Derhalven als Papenheym met dat schieten op-hielt / alles tot Retirada aenghestellet / die Bagagie ende Stucken op Minden laten gaen / maer die Armade in't Veldt in Slach-ordeninge gebracht.

Gelijck nu in desen Papenheym een Hooghte tot sijn voordeel verkoos / dat hy sijn gheschut daer op bracht / ende des avonts ten 10 uren het schieten weder begonnen heeft / soo heeft hy crupswijs deur de Wercken aen ghene zijde van de Weser / ghestreecken. Maer dewijle den Generael Baudissen in 't Veldt lagh/ ende van hem niet gheantwoort werdt/ heeft Papenheym ghedacht / dat hy aen 't retireren was/ die hy dan oock evengelijck heeft begonnen te maecken. Derhalven schickte hy hem terstont de Kupterije in den rugghe ende Arrierguarde.

Maer den Generael Baudissen/ ordineerde die Retireida soo kloeckelick aen / dat hy niet alleen aen Vanen / Coornetten ende Stucken niets verloozen / maer noch daer toe den Papenheymischen nae-settende Kupters / drie Standarden afghenomen/ende die selve mede tot Minden heeft ghebracht.

Nae dat dit alsoo af-liep / soo is de Graef van Gronsveldt / den 24 Septembr. met 20 Compaignien Peerden / op Wolffen-buttel (welcke

1632. (Welcke op dat-mael van den Hertoghe tot Bzupnſwijck / Hertogh Geozgh van Lupnenburgh / der Stadt Bzupnſwijck Overſte Loohupſen/ ende andere/ tamelick hart belegh̃ert was / alſoo dat die daer in alreede groot ghebzeck ende afganck / aen 't eene ende 't ander gheleden hebben / ende ſonder twijffel in kozten tot een Accoozt hadden treden moeten) toeghetoghen / met hulpe der dupſtere nacht/ aldaer onghemerckt in / ende binnen ghekomen/ ende met die ſelve Beſettinghe die quartieren des Hertoghs van Bzupnſwijck / ende der ſtadt Bzupnſwijckx volck overvallen/ende wel dupſent Mannen gheruineert/ ende vele ghevanghen. Hertogh Geozgh van Lupnenburgh/ is by dit verloop kommerlick met ſijn Volck ontkomen/ ende hem onder 't Geſchut der ſtad Bzupnſwijck gheretireert. Alſoo is deſe Belegheringhe der voozſz Veſtinghe Wolffenbuttel / weder vernietight / ende wech ghenomen ghewozden/daer by 5 Vanen ende Coznetten den Papenheymſchen in de handt ghekomen.

Wolffenbuttel wert deur den Grave van Gronſveld ontſet.

Doen hem nu deſen aenſlach alſoo ghelucht was / is hy daer op met die voozgnoemde verooverde Vanen/namelick den Papenheym/den 26 Septembz. benevens ſijn gantſche Armade/ vooz die ſtadt Hildeſheym gheruckt/ ende die ſelve opghe-eyſcht / met voozgheven/ dat den Hertogh van Lupnenburch / ende Generael Baudiſſen van hem ghelaghen waren/ ende gantſch verſtroyt ghewozden / ſy en behoefden daerom op geen ontſet te hopen. Ende om ſulckx waer te maken/ſoo heeft hy haer die Vanen gheweſen / met vermelden / dat ſy haer ſouden overgheven / ofte hier nae gheen ghenade meer te verwachten hebben.

Hildeſheym geeft hem over/ aen den Graef van Papenheym.

Of nu wel de Hildiſheymers in 't begin op die aenkomende Papenheymſche dapper vergaven / ſoo hebben ſy doch deur deſe dzeyghementen (als oock dewijle de Papenheymſche met appzocheren grooten ernſt ghebzupckten/ maer hier en teghens in de Stadt alleen niet meer als 500 Mannen in de beſettinge waren/ dewijle de Sweedtſche Overſte Marretich/ die met ſijn Regiment deſe ſtadt beſetten ſoude/ van de Papenheymſche Kupters / welcke met 1000 ſterck die ſtraten bereden/ te rugghe ſijn ghehouden ghewozden / dat hy niet daer in komen konde) haer laten beweghen / dat ſy met hem tot overgeven ghetracteert hebben.

Nae dat nu van de eene ende ander zijde verſchepden Conditiones ſijn voozgheſlaghen/ ſoo heeft Papenheym ten laetſten den 28. Septembz. teghen avont / die van Hildeſheym/ de naevolgende Puncten/ in plaetſe eener epndelicke Reſolutie/ overghegheven:

Eerſtelick/en ſouden haer niet meer upt genaden / dan 2000 Mannen / tot Guarniſoen inghelepdt werden/ ende nae dat hem de Burgherſchap wel betoonen ſoude/in toekomende tijdt verlicht werden.

Ten 2. Souden ſy de Armaede ten beſten/ 200000 Rijxdaelders gheven/hier teghen goet regiment ghehouden ende met plonderen verſchoont werden.

Ten 3. ſoude hun de exercitie haerder Religie ghelijck als nu blijven / ende in 't minſte niet daer aen verhindert werden.

Ten 4. En ſoude gheen Burgher / die upt de ſtadt wilde trecken/ teghen ſijnen wille opghehouden werden.

Ten 5. Dat deſen nacht/om confuſie te vermijden/gheen Poozten ſullen ingerupmt werden/men ſoude ſtilſtant van Wapenē aen beyde zijden gheven / maer dien arbeyt tot aen de Grachtē ſoude vzp ende onverhindert blijven/ nochtans met ſulcken toe-ſegh en belofte / dat ſijn Volck oock niet voozder / als tot aen de Grachten dien arbeydt voortſetten ſouden. Maer des anderen daeghs ſouden de Poozten gheopent/ende alſoo des mozghens vzoegh ten 4 uren in de ſtad trecken; maer ondertuſſchen ſouden die Gijſelaers der ſtad in ſijnen Leger blijven. 1632.

Hier op is nu de Overghevinghe beſloten/ ende den Intocht der Papenheymſche ghe- Hildeſheym ghe- raeckt in eenen ellendigen ſtaet.
ſchiet / tot groote ſchade ende verderf der Inwoonders. Want al hoe wel ſy maer 1300 hondert mannen bewilliehden in te nemen/ſoo ſijn daer nochtans in den ghedupzenden Intocht / over de 4000 Mannen inghelepdt; die het oock by den veracoozdeerdē 200000 Rijxdaelders niet ghelaten hebben / maer de Burghers gedisarmeert/ ende op't Raethuys ontboden/daer een yder met Eede hem heeft moeten verbinden / hoe hooch hy ſijn Goederen ſchattede; Waer op ſy dan daer vooz een ghenaemt ghelt-betaelen/ ofte by ghebzeecke deſſelven / haer Silverwerck / Vaten en anders alle Meubelen/binnē ende bupten haer Huys/ daer onder oock die Victualien mede in begrepen werden/ tot compleringhe des Woozdts/ op het Raethuys bzenghen moeten / ende die 500. Mannen die daer in gheleghen hebben/ moeſten haer in ſijnen dienſt begheven / ende de Burgmeeſters/ Raden ende Burgerſchap/ hebben haer verbinden moeten:

Ten 1. Die voozgnoemde 200000 Daelders bupten het voozghemelte te betaelen.

Ten 2. Den Berg vooz Hildeſheym/ weder in den voozgaenden ſtandt te bzenghen.

Ten 3. Dat Clooſter daer voozen weder op te bouwen/ende die Gozdens-lieden/des ſchadens halven te bevzedighen.

Ten 4. Den Jeſupten haer afghenomen ſaecken wederom te voldoen.

Ten 5. Den Domheeren hare afgenomene reditus weder te voldoen.

Ten 6. Steyerwaldt weder op te bouwen/ ende in een Veſtinghe te bzenghen / ende die Ammonitie die daer van afghevoert is / op hare koſten weder aldaer te beſtellen.

Ten 7. Die 40000. Rijxdaelders / die de Gheeſtelicke haer teghen-partije vooz deſen oplegghen moeſten / weder te betalen / Ende ten achtſten / haer in alle dingen ghehoozſaem te houden.

Hier deur is het met den Burghers ſoo verre ghecomen/ dat wanneer ſy eten wilden / ſy den ſoldaten in de handt ſien moeſten / van de welcke ſy machtich getribuleert werden. So ſijn ſy oock inde exercitie van hare Religie(gelijck hen van Papenheym toegheſeydt en belooft was) niet onverturbeert ghelaten ghewozden: Want den Biſſchop van Oſnabzug begonde terſtont daer op met allen ernſt te reformeren / ende de Burghers totten afval te dwinghen.

Papenheym heeft oock / ſoo haeſt hy in de Stadt was / de Meeſter gheſpeelt/ veel Pzoviande ende ander dinghen daer upt nae Wolffenbuttel laten voeren/ ende alſo die ſelve Veſtinghe vooz een goede tijdt met allen noodzuft laten

1632. laten voorsien. Vele hebben haer daer over ten hoochsten verwondert/ dat een so groote vaste Stadt in soo korten tijdt/namelick in drie dagen/ soo lichtelick van den vyandt is verovert gheworden.

Maer die tot Hanover / hebben aen harer Naebuyren ongheluck/een exempel genomen/ ende als hun Papenheym oock sommige Accoorts-puncten voordroegh / alles afghestaghen / ende haer tot vechten/ ende defenderen by sich besloten ende gheresolveert hebben. Tot welcken eynde sy om de Stadt alle Gebouwsels/ hooghe Boomen/ Tuynen ende dierghelijcke lieten wech ruynen / hebben oock die Voorstadt afghebroken/ ende tot haren ghewoonen volcke noch 3 Compaingien Peerden / ende 6 Compaingien te voete/ Luynenburghs volck/ hebben aenghenomen.

De Papenheymsche hebben op dat-mael oock Hoornburgh inghenomen / maer voor Oosterwijck / 't welcke sy oock in haer ghewelt meynden te brenghen / sonder pet upt te richten/weder aftrecken moesten.

Papēheym treckt nae Sachsen.

Na dat nu dit ende anders meer desgheliicks aldus was afgeloopen/ soo heeft Papenheym/ nae dat hy die voornaemste plaetsen aende Weser in hadde/ ende die selve sterck besettede/ende den Grave van Gronsveldt het commando aen die plaetsen heeft toevertrout / hem met sijne Armade opghemaeckt/ ende sijnen wegh nae Eychsveldt ghenomen / ende van daer op Mulhuysen ghetoghen / ende die selve Stadt met Accoort in ghenomen/ ende heeft haer gedwonghen om een onverdraeghlick Kantsoen te betalen. Langen Salsa heeft hy oock uytgheplondert / ende veel ghevlucht Goedt daer in verkreghen. Desgheliicken oock in Thenstadt gheschiet is/ aldaer sy drie Burgermeesters mede namen / ende dewijle sy dat begeerde Kantsoen niet betalen en konden / die selve opghehanghen/maer hier nae half doodt/ weder afgesneden. Papenheym heeft 150 Peerden nae Usenach ghesonden/ ende quartier begheert/maer dewijle sulcks afgheslagen wert/ soo sijn sy nae Creutsbergh gherucket / ende het selve Stedeken uytgheplondert. Daer op heeft hy die Cavaillerije op Arnstadt / maer de Infanterije op Sachsenburch / Heldringhen / ende van daer op Naumburch toe laten marcheren. Die over al qualick ghehuyset ende groote schade ghedaen hebben.

Van de Stadt Erffordt begeerden hy 20000 Rijcxdaelders/ met dreyghementen/dat hy ter contrarie hun allerhande vyantschap bewijsen wilde: Waer op sy hem/ 't is waer / 2000. Rijcxdaelders / tot verhoedinghe van der Armer Landtlieden ruine/ ghegheven hebben/ ende van weghen het andere/ hem oock belofte ghedaen/ Maer hy en heeft sulcken reste / als hy op dat-mael van Hare Coninghl. Majest. tot Sweden aentocht (van welcke wy hier na segghen willen) tijdinghe beguam / niet verwachten willen / maer niet verre van Budtstad deur de Koper straten op Mersburgh getoghen / aldaer hy over de Sael ruckte / ende met den Hertoge van Friedlandt sich conjungeerde.

Hertoghe van Friedlandt valt in Sachsen in.

Dien selven Hertogh / nae dat hy (als boven gheseyt is) die belegheringhe der Vestinghe Coburgh verlaten hadde / heeft hy sijnen Tocht in het Cheurvorstendom Sachsen ghenomen. Ende sijnen Voor-tocht is den 10. Octobr. tot Plauwen aenghekomen/ende van daer heeft hy sijnen Tocht op Weyda aengheset/aldaer die gantsche Armade van dē Friedlander te samen is ghekomen/ ende hebben aldaer Generael Rendevous gehouden. Hier op is hy op Altenburgh voortgherucht / aldaer hem Holck ende Gallas met haren volcke/met hem conjungeerden. 1632.

Daer op is het jammer allereerst in Sachsen recht aenghegaen / ende die Inwoonders met plonderen/branden eñ moorden vervolgt/ ende het Landt aen dese zijde van de Elve / op het uyterste gheruineert. Den 13 Octobris sijn wel 1800 Crabaten nae Nieuwstad aen de Orla ghekomen / ende het selve / als oock die omligghende plaetsen / gantsch uytgheplondert. Daer op sijn 3 Compaingien na Kahla gekomen/ ende evengelijck met den Inwoonders qualick omghegaen/ ende nae haren wille ghespoliert.

Dien selven dach / sijn oock ontrent 500. Duytschen ende Crabaten voor Salsvelt gekomen/in meyninghe die selve plaetse in te nemen/ maer den Oversten Kos heeft soo sterck daer upt gheschoten / dat sy haer voornemen niet in't werck konden setten/maer sonder pet upt te richten/sommighe dooden achter lieten ende so weder af wijcken moesten. Doch hebben sy by harē aftocht/die Voorstad in Brant gesteken. Het Landt is oock daer in 't ronde/ over al met plonderen en branden seer verwoest ghworden. Daer upt over al groote vreese ende verschricken ontstaen is / ende die lieden hebben haer beste saecken nae Erffordt/ Wirtenbergh ende Maeghdenburgh bestellet/ oock hebben haer vele nae dese Plaetsen met Wijf ende Kinderen begheven / om haer selven te salveren.

Keyserſche trecken weder op Lipsich.

Nae gheschieder conjunctie/ heeft den Hertoch van Friedlandt hem terstondt nae Lypsich ghemaeckt/ ende die selve stadt deur sommighe Kupters laten berennen; Maer eer de Keyserſche daer voor quamen/sijn veel goederen van daer na Wittenbergh ende Maeghdenburgh bestelt ghworden.

Daer op is eerstelick den 16 Octobr. eenen troup Keyserſche Kupters/ ontrent 60 Mannen sterck / op de naeste Dorpen / om Lypsich/ als Gonnewits/ Heyda/ Steterits/ ende aen die plaetsen ghekomen/ die de Peerden uytspanden / ende de lieden die sy op de straten betrapten/ qualick hebben ghetracteert / ende haer eyndelick gantsch in de Voorstadt begeven/ ende die Peerden wechghehaelt.

Den 17. deses/ sijn by Danbergh tot Abelessen verschepden troupen Kupters dien gantschen dach in Battailie ghehouden. Op dese heeft men upt der Stadt tot verschepden malen gheschoten/ ende haer alsoo verweert / dat sy haer niet naerder en dorsten vertoonen.

Lipsich wert vande Hertogh van Friedlandt opgeeyscht.

Hier op sant den Hertogh van Friedlandt den 18. deses eenen Trompetter met 2. Brieven/d'eene aen den Raed/ ende den anderen aen den Commandant ende Officiers van 't Slot Plepssenburgh nae Lypsich toe. Den eersten Brief was van desen inhoude: Hy / Friedlandt / wilde hem versien / het soude hem die stadt Lypsich/ ghelijck andere in den Cheurvorstendomme Sachsen/ in des Keysers Devotie overgheven / ende haer teghen desselven Armade niet opposeren / ende 200 Mannen van des Overſten Hatsveldts Kupterije / die hy daer

1632. hy daer henen commanderen sal / in het Slot tot besettinge innemen. Maer souden sy meynen haer hier in contrarie te stellen / ende hem daer toe verooꝛsaecken / dat hy met de gantsche Armade / die haer in 't ronde om Altenburgh hout / vooꝛ de Stadt komen moeste / soo soude hy met Lypsich also handelē / dat het gantsche Roomsche Rijck een exempel daer aen hebben soude.

Op dit aenbꝛenghen heeft den Raedt kooꝛtelick aldus gheantwooꝛt: Sy hadden den Inhout sijns schrijvens ('t is waer) vernomen / maer sy dencken hier en tegens / dat het Slot een bysonder Werck is / met welcke de Stadt niet te doen heeft / ende Hare Cheurfurstlijcke Dooꝛl. hadde een eyghen Hooftman daer op / dewelcke sy ('t is waer) dat aen N. N. Cheurfurst tot Sachsen / Commandeur ende Officiers inhouden 't Schrift / deur twee upt haren middel Ghedeputeerde / hadden overghesonden en toegheschickt: Maer dese / dewijle sijnen name niet daer op en stondt / en heeft dat niet willen aennemen / alsoo hebben sy 't selve Schrift onverbꝛoken hier mede weder te rugghe gheseonden. Met dese antwooꝛde is den Trompetter noch den selven avont weder afgheveerdicht ghewooꝛden. Maer hier en tusschen heeft sich die Stadt / ten besten / datse mocht / tot het teghenweer gheschickt / ende upt de Stadt dapper vper op de Keyserschе ghegheven.

Den volghenden dach / ontrent den middach / sijn ontrent 25 Peerden / nevens 80 Musquettiers / nae den Gods-acker ende Kool-hoven ghemarcheert / aldaer haer de Keyserschе Kupters in-legerden / ende hare Schiltwachten hadden / van daer uptghevallen / maer niet bysonders uptgheright. Daer op is den naemiddagh / die vooꝛnoemde Friedlandtsche Trompetter weder in de Stadt ghekomen / ende mondelick verhaelt / wat hy van weghen sijns Generalen / den vooꝛighen dach in gheschrift bestelt hadde / lepde haer op dit-mael sulckx noch eens vooꝛ ooghen / ende soo sy haer niet daer nae voeghen wilden / met hen qualick soude vergaen. Maer hy werdt even met de eerste antwooꝛde afgheveerdicht.

Onder dese / hebben de Keyserschе troupen haer eyndelick openbaer vertoont / waer op met Musquetten ende Stucken van den Pastepen dapper gheschoten werdt / ende hier en daer sommighe ter neder gheschoten / 't welcke ontrent 4 uren duerde; Hier op quam eenen hoop her-vooꝛ / van eenige hondert Musquettiers / ende alsoo op de Sachsische Musquettiers / die bupten vooꝛ de Stadt waren / dapper ghesabelt ende vper ghegheven / dat sy haer te rugghe in de stadt moesten begheven.

Lypsich werdt van de Hertogh van Friedlandt belegherт / ende ingenoms.

Na dat nu die vooꝛsz Trompetter / die tweede afgheslagen Antwooꝛdt van de Lypsigers weder te rugge bꝛacht / so is daer op den Veltmaerschalck Holck / den 21. Octobꝛ. met de Artillerije ende eenighe Regimenten te voete / des mozghens vꝛoech onder de pꝛedicatie op de Stadt van alle Landtstraten hier toe gherucket / ende of schoon van den Pastepen / Mueren en Toozens sterck daer upt-geschoten is gewooꝛden / hebben sy doch eyndelick de Vooꝛstadt bemachtighet / de Hupsen tot haer vooꝛdeel inghenomen / ende van die selve op de stad hart begonnen te schieten.

Desselven daeghs / ten 9 uren / sijn wederom 2 Trompetters met verbonden ooghen te voete in de stadt op 't Raethups gelept / maer nae dien sy het vooꝛgaende liedeken songhen / sijn sy nae den middach weder afgheveerdicht ghewooꝛden. Op welcke terstont hier nae weder een ander aenquam / welcke vooꝛtbꝛacht / dat den Hertogh van Friedlandt die stad hebben moest / gheschiede het niet met wille / soo soude het met ghewelt geschieden: Ende soo men hem nae der goedichepdt voeghen wilde / soo soude daer op een goet accooꝛt volghen / maer soo niet / soo en soude daer niet een mensche / ja niet een hont verschoont werden / maer alles upt-roepen ende dooden. Hier op heeft hem de Stadt tot een Accooꝛt gheresolveert / maer de Burghers en wilden sulckx niet toestemmen / daerom sy op dat-mael noch by het eerste sijn ghebleven. 1632.

Doen het nu avondt werdt / soo heeft het Keyserlicke Volck begonnen Granaden ende Vyerkoghels in de Stadt te werpen / die oock aen twee plaetsen / als in de Schoenmakersstrate / ende in de Rijckxstrate / alreede bꝛandt hebben ghemaeckt / maer deur goede oꝛdeninghe / soo is dat ghebluscht ghewooꝛden / ende sonder merckelijcke schade afgheloopen.

Aen de Grimmische Pooꝛte / is evenghelijck een Schoenmaker van een Vyerkoghel het rechte been tot aen de liesschen afgheschoten / alsoo dat hy 'smooꝛgens daer nae gheslooꝛven is. Des nachts is noch een Trompetter vooꝛ de Stad ghekomen / ende dewijle het hem met ontsluptinge der Pooꝛten wat vertooch / ende van't Slot heftich geschoten is gewooꝛden / soo is hy onverrichter saecken weder daer van ghereden / maer die van den Raedt / hebben terstont een Trommelslagher nae gheseonden / dewelcke te rugghe bꝛacht / dat hem die Stadt noch vooꝛ 6 uren respijt nemen soude / eñ een handelinge van't Accooꝛt tot Schoonfelt soude verooꝛdent en beschꝛeven werden.

Daer op den 22. vꝛoegh ten 6 uren / die van de Universitept Raedt ende Burgherschaps Gedeputeerde / op twee schupten na Schoonfelt sijn ghevaeren / ende aldaer een Accooꝛt besloten ende afghehandelt / ende wederom ontrent 9 uren in de Stadt sijn ghekomen / ende eenen Friedlandtschen Quartier-meester met haer binnen ghebꝛacht / op dat alsoo het Accooꝛt des te eer vol-togen mochte werden. Het selve was onghevaerlick aldus: Den Raedt / Stad ende Universitept / souden onder Cheurvooꝛstl. Dooꝛl. tot Sachsen devotie blijven / maer hier en teghens de Keyserl. Armade niet resisteren; bupten desen soude het alles in den vooꝛighen standt blijven / ende soo haest dat Slot hem Accommodeert / souden alle soldaten upt der Stadt afghevoert / ende niet meer dan 200 Mannen / op het Slot ghelepdt werden.

Na desen is het Keyserschе Volck met vollen Trommelslach / ontrent 1000 Mannen sterck / in de Stadt / ende ten deele in de Pooꝛte / ten deele nae de vestinghe Plepssenburgh in 't Petriner Collegium ghetoghen. Onder dato ten 4 uren / sijn veel Vooꝛnaemste Keyserl. Officiers / nevens den Generael Veldtmaerschalck Holcken / in 't Petriner Collegium ghereden / om de gheleghenthepdt waer de Stucken alderbest teghen de Vestinghe te planten waren / in ooghmerck ghenomen / ende terstont daer op oꝛdeninghe gemaeckt / dat-

1632. men van alle plaetsen op der straten / ende in den Gast-hoven/deur die daer in-ghedzongen Boere-wagens ende peerden Mist te voeren/ aenstellen/daer nevens vier halve Cartouwen/ aen welcke yder 14. Peerden trocken / op de Marckt gebzacht/ende sijn daer toe dzie Batterijen met den toeghevoerden Mist/daer mede Ledere Bier-Emmers ghevullet / opghebouwt / namelick eene by S. Peters Poozte/ daer henen twee Stucken/ ende die ander in 't Petriner Collegium, ende die derde in't naeste Huys daer by / op welcke van yder een stuck ghestelt werdt / ende daer mede den gantschen nacht totten mozghen toeghebzacht. Daer is oock een tamelick ghetal Voet-volck op de marckt / als oock een Cozpet Curassiers van 180 Mannen daer toe bestelt gewozden. Maer den Hooftman op het Slot/die de Defention-vane op-bzacht / heeft desen gantschen dagh/ als oock den gantschen nacht / sonder ophouden met grobe Stucken vper ghegheben/ totten mozghen den 23 ten 6 uren. Doen de Kepserschе begonden met haren Stucken op de Vestinghe te spelen / is / nae dat sy 4 mael de Stucken hadden los ghebzandt / daer op een Bestant / ende volgens een Accoozt getroffen/ dat noch op dien selven avont voltogen is ghewozden / eñ is den Hooftman met sijn knechten/die ontrent 252 Mannen waren/met sack ende pack/ bzandende Lonten ende vlieghende Vanen/ af/ ende op de Marckt ghetoghen/ alwaer sy het Vaendel van der stenghen scheuren moesten. Die Burgherschap moest oock noch dien selven dach / haer Boven-gheweer op't Raedt-huys bzenghen/daer op twee Vanen Kepserscн Voet-volck in 't Slot/ het ander volck/ benevens de Kupterije/is noch dien selven avont upt der Stadt afghevoert ghewozden. Op dat-mael is het dozp Epteritsch bynae gantsch afghebzandt.

Den 24. deses / hebben de Kepserschе den Raedt ende Ghemeynte der Stadt/een Kantsoen van 50000 Rijckxdaelders op-ghelept/ daer benevens op hooge straffe verboden / alle Nozenburgische / Augsburghsche ende ander Steden / die op des Coninex in Sweden zijde waren/hare Goederen aen te slaen/ ende aen te seggen. Men heeft oock op dien selven dagh/ om het Slot / wat bzeeder rupm ende plaetse ghemaeckt / ende die Plancken daer vooz/ als oock de Wachthupsen ende Mupzen/ al te gelijck tegen over Wech ende ter neder gewozpen.

Den 26. Is den Generael Papenheym/ met wepnigh volck in der nacht in de Stadt ghekomen/ende die Burgerschap des anderen daeghs vzoegh ten 4 upzen op het Raedthuys doen komen/ ende haer laten aenseggen/dat sy die 50000 Rijckxdaelders / in contanten daer leggen souden / 't welcke dan meestendeels gevolght is.

Verschepde Steden in Sachsen / werde van den Kepserschen ingenomen.

Na dien het als tot hier toe gemelt / met de stadt Lypsich aldus vergaen is / soo hebben de Kepserschе aen ander plaetsen in Sachsen oock niet stille gheweest/ maer hen in't gantsche Lant aen dese zijde vande Elve uptghebzept / oock gantsch dicht aen Turgauw (in welcke Stadt van den Loserischen Regimente 6 Compaingien / ende van des Oversten Tauben Volck 11. Compaingien Kupters ende Dzagonners op de naeste Dozpen lagen) ghestroopt / ende de lieden daer in't ronde het haere berooft.

Den 19 Octobz. hebben sy Weyssenfels/ Merseburgh/ Naumburgh ende ander plaetsen inde selve Land-streecke/met accoozt ingenomen. Daer op is des anderen daeghs den Holckischen Oversten Wacht-meester / met eenich volck op Hall ghetogen / ende deur een Trompetter wel 2. daghen langh vooz 2000 Man pzoviande aengheseocht / ende oock den Generael Staf / soo lange in te nemen ende te versozghen / aen haer begheert. Daer op den Raet om dilation / totten volghenden mozgen ten 6. uren / versocht hebben / 'twelcke oock bewillicht is ghewozden. Maer als den mozghen aen quam/ heeft hy hem tegen den Raet haers verschijnens bedancket;met vermelden/ dat hy ozdinantie van den Velt-maerschalck Holcke hadde/ tot hem na Altenburgh te trecken/ hy en behoefde teghenwoozdich die Pzoviande niet/ tot dat hy't op een ander mael dã doen hadde / alsdan sy in desen sonder gebzeck haer betoonen souden.

Eenighe daghen hier na / is den Oversten Hatzvelt met 6. Compaingien op Gibichsteyn geruckt/ ende aldaer quartier genomen/ ende anderwerf aen de stadt Hall begeert/ eerstelick: Te gedencken / wat sy Hare Kepserl. Majest. toegheseydt / belooft ende oock ghesworen hebben. Ten 2. vooz 2000 Man Pzoviande twee dagen lanck te beschickē. Ten 3. Den Generael Staf met ettelicke Kupters in te nemen / ende te versozgen. Ten 4. Bekent te maecken / hoe sterck dat haer Slot beset ware.

Hier op heeft sich de Stadt gheaccommodeert/ ende die Kepserschе inghelaten / welcke terstont het Slot belegherden / Maer de Besettinge daer in/ heeft sich hart gheweert/ ende dese Sweedtsche Soldaten hebben sterck upt het Slot onder de Kepserschе gheschoten/ alsо dat sy daer niet aen hebben mochten. Om sulcker oozsaeck wille / wert hier nae den Generael van Papenhepm / met meerder volck deur den Hertogh van Friedlandt daer henen gecommandeert/ om te sien hoe hy sulck Slot in sijn ghewelt bzenghen mochte. Maer hy werdt evenghelijck sonder pet upt te richten/ weder daer van afghevoozdert gelijck wy hier nae segghen willen.

Nae dat nu de Kepserschе alsoo in Sachsen te samen waren ghetoghen/ ende die Plaetsen in sulcker ghestalte / als ghemelt is / hadden ingenomen/soo is oock de Coninck van Sweden met sijn Armade hier by gekomen. Want als Hare Coninghl. Majest. bemerckte / dat den Hertogh van Friedland / benevens sijn intentie ende affsien op de Mechelenburchsche Landen/ niet alleen en sochte om den Pas vã de Elve in sijn gewelt te kryghen/ Maer oock den Cheurfurst van Sachsen selve / in sijner Vestinghe Dzesden te blocqueren / ende deur ruineringhe sijns gantschen Landts ende die daer in ghemaeckte Winter-quartieren/ hem alle middelen tot vooztsettinghe des Kryghs/ sochte af te stricken/ende Hare Cheurfurstlicke Deurl. van Hare Majest. gantschelick af te sonderen: Alsoo hebben sy sich gereselveert/ tot verhoedinge van alle desen/ Hare Cheurfl. Deurl. met een sterche Armade te hulpe te komen/ ende die selve hare ongevepnde liefde en vzientschap realiter te contesteren/te rugge gesettet Harer voozghemelte Impressa, dewelcke daer toe was aengherícht / hoe sy deur inneminge

Coninck in Sweden/ resolveert by hem/ dē Cheurvorst van Sachsen te hulpe te komen.

SAXONIAE Superioris LVSATIAE MISNIÆQVE Descriptio

Miliaria Germanica communia

Per Gerardum Mercatorem Cum priuilegio.

Amstelodami, Excudebat Ioannem Ianssonium

1632. minge der vaste Plaetsen des Beyerlants/des vyants macht na hem trecken / hem die Donauwe-stroom verseckeren / ende alsoo voort sedem belli inde Oostenrijcksche Landen ende haer Erffenissen transfereren mochten.

Om sulcker oorsaeck wille/is Hare Majest. na dat sy/als boven gesept is/van Nieuburch/ Rapn ende Donaweert / nae Nordlinghen quam / den 11 deses / wederom van daer nae Nurnbergh opghebroken/ ende den volgenden dach aldaer in-gereden.

Ettelick Beyersch volck/woort inde Over-Palts/ van de Coninck geslagen.

De Sweedtsche Generael Major Knyphupsen/ was even op die selve tijdt met eenigh Volck/ Gheschut ende ander gereetschap uptgetogen / ende heeft dat stedeken Lauff/ daer in haer de Keyserschе begonden te beschanssen/ belegert. Daer dan die voornoemde besettinge hem/'tis waer/in't eerste weerde/ maer eyndelick sich op genade eñ ongenade moesten opgeven. Waer op de Soldaten en Officieren/ den 14 Octobr. begonden na Norenburgh gevoert te werden. Den selven middach is de Koninck van Sweden/ als hy tijdinghe bequam / dat eenich Keyserscн en Beyersch volck / haer tot dien eynde niet verre van Nieuwburgh lieten vinden / met 17. Coznetten Kupters/ ende sommighe Compagnien te voete/ op Herspruck / dat de Keyserschе kozts te voozen van hen selfs verlaten hadden/opgebroken / eñ aldaer het Nacht-Legher ghehouden hebben. Hoe wel nu in het Slot tot Kepchelschwang een tamelick ghetal Crabaten sijn geweest/ so sijn sy doch / als sy des Koninckx aenkomste vernamen / inder nacht voort-gehaestet/ ende het Slot verlaeten. Maer dewijle tusschen Altfelt ende Eysmansbergh / in een Dorp by de 600. Crabaten ende Dragonners laghen/ die van dē Hertog in Beyeren tot ontset van't stedeken Lauff gecommandeert waren / maer nadien het alreede te spade was/ sijn weder op de te rugge repse gheweseñ/ soo is de Koninck van Swedē in der nacht ontrent 3 uren opgebroken / ende die selve overballen: daer van/ 'tis waer / sommige noch wech liepen/ maer evenwel sijnder tot by de 300 nedergehouwē/ 50. gevangen/ ende 2 Coznetten verovert ghewozden.

Onder sulck verloop/heeft de Koninck van Sweden aen de Donauwe-stroom / de sulcke achter hem gelaten Regimenten/ met t'samen de Koninckliche Ghemalinne in den ghemelten Regimenten/alreede na Noznburgh toe op den wech geweest/ om oorze upt te deelen/ dat sy alt'samen op Dunckelspiel/ende voorder op Rothenburg / Kitzingen ende Twijnfurt/ na de Bosschagie van Duprzingen haer marcheringe nemen souden.

Coninck in Sweden/ treckt in Sachsen.

Na dat nu Hare Majestept van Sweden in Franckenlandt alles in goede oorze gheselt hadde / soo sijn sy oock met den by-hebbenden volcke weder van Nozenburgh/ nae die plaetsen voortghetogen. Alwaer dan aen de Dupringher Bosschagie/ Hertogh Bernhard met sijnen volcke by Hare Coninghl. Majest. gekomen is. Daer op sy te samen sijn voortgeruckt/ ende den 24 October/ tot Arnstadt sijn aenghekomen / aldaer sy de Coninginne verwachteden / ende die Armaede die upt Beyeren / meest dach ende nacht daer nae toe voort marcheerde / een paer dagen upt rusten laten.

Van Arnstadt hebben sy haren wegh op Erffort ghenomen / ende nae dat de Coninck met Hertogh Wilhelm van Sachsen Weymar/ die hem op die tijdt van eene uptghestane kranckheyt noch tamelick swack bevont/hem met redenen toe sprack / ende die Coninckliche Ghemalinne / die hy oock aldaer liet nae blijven / gheseghenet / hebben sy te samen generael Rendevous ghehouden/ ende die Armade in de 20000 Mannen sterck bevonden/ daer by het beste ende outste volck gheweest is. 1632.

Hier op sijn sy in goeder oordeninge op Budstadt toegheruckt / ende dewijle 2 ofte 3 dagen te voozen die Ligistische Armade onder den Grave van Papenheym / niet verre van daer deur die Koperstraten / voorby ghemarcheert waren / ende haer tot in dat Cheurvorstelicke Ampt Fryburgh hadden uptgebreydet : soo hebbē Hare Coninckl. Majest. Haren Vorstl. Ghenade Hertogh Bernhard van Weymar/ met ontrent 1000 Peerden / om des vyandts Natocht te vervolgen/ upt ghecommandeert : Maer dese / dewijle sy met der haest over de Zaal waren gheset/ sijn voortghetoghen/ ende hebben het vaste Hups Helbrun / 't welck sy met ghewelt hadden inghenomen / wederom verlaten/ ende sich met de Friedlandtsche Armade gheconjungeert / niet meer konnen aentreffen : Oock hebben Haere Coninghl. Majest. onderweghe tijdinghe bekomen/ dat de Keyserl. Veldt-maerschalck / Luptenant Holcke/van de stadt Naumbergh/de reste des voorleden jaers beloofden Ghelts/in den Tillyschen Inval voor de plonderinghe begheert heeft / ende 36 Musquettiers tot Salvegarde daer in ghelepdt / derhalven sy den Overstеn Brandenstеyn met ettelicke hondert Dragonners ende Musquettiers daer in gheconmandeert hebben. Welcke den 29 Octob. des morghens vroegh/ eer het recht dagh werdt/ voor des Ottmers Poorte op die Vyphepdt quam/ ende in den name Harer Coninghl. Majest. hem die deure te openen begheerde : Maer als de ghene / die in de Poorte de Wacht hadden/ tot antwoordt gaven/ dat sy sulckx der Overhepdt moesten aensegghen ende te kennen gheven/soo en hebben de Sweedtsche daer op niet wachten willen/maer met bijlē ende Hamers/ terstont een gat in de Poorte ghehackt / die Sloten afgheslaghen / ende die Poorte open gheselt : Ende nadien sy aende Heer-poorte/ dat deurken open vondē/so hebben sy de Poorte oock licht gheopent/ ende alsoo in de Stadt ghedronghen : Ende hebben den Keyserlijcke daer in gheleghenen Luptenant/ met t'samen sijn Musquettieren / ghevanghen ghenomen/ doch op intercession den selven quartier ghegeven : Maer qualick 2 ofte 3 uren hier na/ sijn daer 600 Keyserl. Kupters / onder den Overstеn Vreeda/de welcke ordinantie hadde in die Stadt quartier te hebben/ ende gheliick ander Steden / sonder twijffel te Brandtschatten/ voor de Stadt ghekomen/ welcke veel Bagagie-waghens volghden / maer gheliick sy de Sweedsche Kupter-wacht onvermoedet voor de Poorte aentreften/ eñ den Overstеn Brandenstеyn met sijn Kupters haer tegens trock/ soo hebben sy weder te rugghe nae Wepssenfelts trecken moeten. Den 30 Octobr.'smorgens vroegh/ is Hare Coninghl. Majest. Cavallerije by het Dorp Altenburgh over de Zaal gheset / maer de Infanterije/ neffens de Cavaillerie tot Kesser over de Brugghe/ volghens die gantsche Armade ontrent middach

Naumburg wert vande Sweetsche ingenomē.

1632. noch voor de stad Naumburgh ter sijden voorby overghetogen/ ende die selve heeft/ als oock die 2 volghende daghen ende nachten/ aldaer voor S. Jacobs Poorte aen de Lypsige ende Septsische strate camperen/ ende in 't veldt blijven moeten.

Coninck in Swedē leghert hem by Naumburgh.

Nae dat nu Hare Coninghl. Majest. vernam/ dat de vyandt selve in desen/ op 2 mijlen nae by hem teghens gheruckt was/ ende hem tot Weyssenfels bevant/ so sijn sy om die weghen ende ghelegentheden der plaetsen eygentlick te weten/ aen de Zaal op den bergh/ ende anders over al in 't ronde ghereden/ ende hebben met een bysonder sorghvuldicheydt/ hoe dat die plaetse in defentie konde gebracht werden/ alles in ooghmerck ghenomen. Waer op sy dan een Retrenchement van die Zaal op de hooghte/ over het Dorpken Prachlitz na de Lypsische strate/ende Feldtspittel tot by der stadts Grachten achter de Teghel-schuyren/ voorder van die Meesterije boven de Aecker tot in die Landtstrate achter die Michielsstraten/ laten afsteecken ende verveerdighen/ Insghelijcks een ander Retrenchement boven de Wint-meulen in der Auwen/ dat doch van weghen haest ghevolghden Oprueck niet gemaeckt was/ heeft laten aftepcken/ oock op behoeflicken noodtvalle dat Voetvolck des te eer over de Saal te brenghen/ 2 Bruggen/ eene onder Resbach/ die andere onder het Hallische Voer te bouwen/ hier en teghen de Brugghe op de Anstrut/ welcke den vyant tot sijn voordeel bekomen mochte/ tot nae Oxyburch laten afwerpen/ ende die bevolen met aerde te versincken. Hier en tusschen/ op dat Hare Coninghl. Majest. des vyandts voornemen des te beter in acht nemen soude/ende te recognoscreren/ so is hy selve uptgereden met parthijen/ om ghevanghens te krijghen/ is oock niet eer in de Stadt ghekomen/ maer in 't Veldt ende in de Voorstadt soo langhe ghebleven/ tot dat die Retrenchementen meest veerdich waren. Ende als sulcks gheschiet was/ soo sijn Hare Coningl. Majest. den eersten dach Novembr. des Avondts tamelick spade/ in die Stadt gereden/ ende hebben daer in die eerste reyse haer avontmaeltijdt ghehouden/ doch daer in noch niet overnachtet/ maer nae ghehouden Tafel/ weder in 't Legher ghereden.

Den 2 dagh Novembr. ontrent den middagh/ zijnd Hare Coningl. Majest. weder in de Stadt gekomen/ ende nae ghehouden middagh-maeltijdt/ weder daer upt gereden/ ende des avondts weder tamelick spade in de stadt gekomen/ daer op hy oock selve/ ende volghens 2 nachten in de Stadt ghebleven is/ maer des daeghs over/ hem meest in't veldt bevonden.

Den 3 dagh Novembris vroegh/ is alle 't voetvolck in de Stadt gekomen/ ende heeft daer in tot op den Maendagh/ 't welcke was den 5 dito/ gelogeert/ daer het oock groot ghebreck aen victualie hadde mogen hebbē/ wanneer die van Hare Coningl. Majest. verordineerde Commissarien niet by tijts de remedie verschaft hadden/ dat upt den Cheurfurstl. ende anderen Ampten in Duyringhen/ den noodtzuft/ in dat daer toe bestemde Commishuys ware ghebracht ghewordē: De Rupterije is op de naestgelegene Dorpen/ op datmen die selve wanneer men haer behoefde/ alsoo terstont by der handt hebben mochte/ ingequartiert gewordē/ daer over die Dorpen/ gelijck oock de Schuyren voor de Stadt/ van wegen de menighte des Volcks ende Peerden/ meestendeels van Voorraet ontbloot/ oock die School-poorte van die daer in gelegene Finnen/ upt verkeerde mepninghe/ dat sy het voor een Catholijck Klooster hielden/ meest in de grondt verdorven gheworden. 1632.

Beschrijvinghe van den grooten Slagh by Lutsen/ tusschen de Sweedtsche/ Keyserse ende Algistische Armaden.

Dewijle dan Sondaghs/ den 4 dagh Novembr. des avondts/ Hare Coningl. Majest. gheloof weerdighe tijdinghe verkreegh/ dat de Vyandt van Weyssenfels was opghebroken/ ende die aldaer boven de Stadt ghemaeckte Schanssen verlaten/ende oock het Ampthuys op het Slot in brandt ghesteecken hadde/ ende hem nae Lutsen/ 2 mijlen van Lypsich/ ghewendet heeft/ om lichtelick die beguamelickheydt der plaetse/ wanneer hy tot slaen soude ghedronghen werden/ voor hem in te nemen/ ofte dat hy aldaer dese ghelegentheydt hebben mochte/ om die conjunctie der Sachsische (tot welcke Hertogh Georg van Lypnenburgh tot Turgouw alreede aenquam) met Haere Coninghl. Majest. Armade/ te verhinderen/ soo zijnd Hare Majest. des Maendaeghs den 5 November/ na gehouden ghebedes-uyre/ seer vroegh/ om hem aldaer te vervolghen/ van de stadt Naumburgh oock opgebroken/ ende gelijck sy niet verre van Weyssenfels aenquam/ soo heeft sy tijdinge bekomen/ dat des vyants Armade sonder twijffel/ dewijle de selve Hare Coningl. Majest. haestigen natocht geadviseert is ghewordē/ hem in slagh-ordeninge heeft ghestelt/ daer dan oock Hare Coninghl. Majest. terstondt een Batailje ghefourmeert heeft/ ende alsoo voortgheruckt is/ daer op tot beyde deelen van die upt-ghecommandeerde Troupen/ sonderlinge om den Pas eñ Brugge/ by Kippach sterck geschermutseret/ oock met eenige Regiment-stucxkens op den vyant gespeelt gewordē/ tot dat den nacht daer tusschen is ghekomen/ ende een scheydts-man is gewordē. Nochtans hebben desen nacht over beyde Armaden in volle Slagh-ordeninghe gestaen tegen malkanderen. Ende of wel op dat-mael den Coninck in den sin hadde/ die Friedlandtsche noch ettelicke uyren voor den dage aen te grijpen/ soo heeft het doch den dicken nevel/ die daer inviel/ verhindert. Maer den Hertogh van Friedlandt heeft hier-entusschen sijn voordeel wel weten af te sien/ met den vroeghen morghen den 6 Novembr. Was het dē dagh dat Leonhardi eyndelick op Lutsen soude gaen/ om die beyde grachten aen den wegh D. dieper te laten maecken/ ende Musquettiers daer in te legghen/ op datse ghelijcksaem een borstweringe daer aen hadden/ oock anders meer in sijn bewaringhe te verordineren. De Coninck is soo terstont/ nae dat hy sijnen voort-tocht merckte/ hem ter zijdenwaert na de rechte handt/ van weghen eenighe onbeguame plaetsen/ ter slincke handt ghevolght/ ende heeft dat groote geschut/ 't welcke hy bupten de Regiment-stucxkens den voorigen dagh noch niet by hem hadde/ in aller haest naebrengen laten: Als nu de vyandt met sijn Stucken F. welcke hy naest aen de Windt-meulen by Lutsen geplant hadde/ om des morgens by tijts op die Coningl. Sweetsche te spelen beginnen soude: soo heeft Hare Koninghl. Majest. by de gantsche Armade goede ordre ende provisie ghemaeckt/ ende die Slagh-ordeninge seer op sulcken manier ghemaeckt/

1632. maeckt/gelijck die vooz een Jaer by de Tillyſche nederlaghe was aenghеſtellet. Maer die was tegens de Friedlantſche groote Batailje (de welcke boven de 40000 ſterck was / ende met een vzeede fronte langhe nae Lypſich ofte tegen de Slagh van Lypſich te gelijcken) ſeer kleyn was aen te ſien.

Op den rechten vleughel was die Sweedtſche/ maer op den ſlincken de Duytſche Kupterije: Den rechten heeft Haere Coninghl. Majeſt. ſelve: Den ſlincken Hertogh Bernhards Furſtl. Genad. gevoert/ yder Vleugel hadde acht Squadzonen / vier in de Avandtguarde/ ende vier in de Arierguarde/ ende zijn 1632.

by yder Squadzonen/ acht Compagnien/ende by den ſelven 50 Muſquettiers ghehouden. Het voetvolck in't midden / is in 8 Bzigaden uptghedeelt gheweeſt / als vier in de Avandtguarde/de Grave Nicolaes van der Wepſſenburgh/ende vier in de Arierguarde/die de Generael Majooz over de Infanterie/Dodo van Kniphuyſen commandeerde. Ende of wel de Coninck den ſelven dagh niet eygentlijck van mepninge was met den vyandt te ſlaen / naedemael hy tegen den ſelven veel ſwacker was/ ende vele mepnden/hy ſoude des Cheurfurſtelicken en Lupnenburghſchen volcke ofte ſecours verwachten. Doch dewijle hy merckte / dat hem de vyandt vaſt ſtelde ende ſtandt houden wilde / 't welcke de Coninck vooz deſen dickmael gewenſcht hadde; oock in deſen vernam/dat de Graef van Papenheym by de Friedlantſche Armade niet voozhanden was/ maer met eenige Regimenten op Halle ghetogen was / Daer benevens oock hem een witte Cozuet/ daer in met goude letters het woozdt Victoria ſtondt/ 't welcke van de Sweedtſche Kupters op dien ſelven mozgen den Crabaten in den ſchermutſel was afghenomen/ ghepzeſenteert is ghewozden: Welckes hy pro fauſto Omine hielt/ ſo heeft hy het in den Name Godes voozgenomen / ende by Hem beſloten (als het Mozgen-gebedt was uptgericht) met den Vyandt te ſlaen.

Over ſulcks is de Coninck den 6 Novembz. met twee van ſijn Tadelknechten / van ſijnen volcke die haer in Batailje hielden/ontrent een muſquetten-ſchote verre / van den ſelven uptghereden/ in mepninghe het veldt te recognoſceren ende te beſichtighen / of hy niet eenich voozdeel ſien konde/ om ſijn Armade ende Artillerije in goede poſtuyze te bzengen: Overſulckx ſoo valt daer een dicke nevel in/ dat niemant d'eene den anderen ſien konde/ noch qualick onderkennen/ maer ſulckx ongheacht/ ſoo reet evenwel de Coninck met ſijn twee Tadelknechten voozt/ niet wetende dat ſijnen vyant ſoo naeby was: Want in deſen dicken nevel/ ontmoette hy eené troup Keyſerſche Kupters/ die hem mepnden gevanckelick te nemen/ niet wetende / dat het de Coninck van Sweden was / maer hy weerde hem / ende loſte beyde Piſtolen op ſijn vyanden: Ende alſoo deden oock ſijn beyde Knechten. Als nu de Coninck hadde los gheſchoten/ ſoo greep hy na den Degen/ overſulckx werdt hy met ettelicke ſchoten ghetroffen / alſoo dat hy van den Peerde nederſonck/ met den Degen in de vuyſt/ maer hy bleef in de Steghel-reep / ofte Beughel/ met den eenen voet vaſt/ nederhangende/ waer over het Peerdt hem een goedt ſtuck weeghs wech ſleepte / al eer hy upt den Beughel komen konde. Immers ſo ſijn die Kupters neffens hem henen ghereden/ ende op hem gheſteken ende gheſchoten / alſoo dat hy elf ſchoten/ ende ſteken gehadt heeft/ daer onder twee ſchoten

Hoe de Coninck in Sweden omme komt.

1632. ten deur 't Hooft/ de eene deur de Herssenen/de ander deur het Kinnebacken / ende die ander schoten deur het Lichaem sijn ghegaen. Nu onder dese ghedupzende dinghen / soo wert die eene Zadel-knecht gheschoten / daer deur hy vanden Peerde viel/ende vooz doodt is blijven ligghen: Maer de Kepserschе Rupters vzaghende wie dese ware / te weten de Coninck/ de knecht antwoozde / hy ware een Sweedtsche Officier: Als sy / namelick den knecht/ nu wilden ghevanghen nemen / soo en begeerde hy geen quartier/maer is met ettelicke schoten oock ter nederghelepdt ghewozden. Daer op sijn die beyde knechten uptghetoghen ende gheplondert. Den Coninck nu / die een goet stuck weeghs van daer lagh / toghen sy oock upt/ ende plonderden hem/ tot op het hembde/ daer op den gantschen Troup voozt-reet over des Coninckz Lichaem henen. Maer des Coninckz Peert was van daer gheloopen / ende quam tot de Sweedtsche Armade / 't welcke dan oock terstont bekent ende opghenomen is gewozden. Als het nu met bloede bespzengt/ ende beyde Pistolen ghelost / bevonden is gewozden/so heeftmen het Peert Hertoch Bernhard toeghevoert; die dan daer upt afnam/ hoe het met den Coninck vergaen was / ende dat den Vyandt naeby moest wesen. Dit gepasseert sijnde / soo is dien dicken nevel verdwenen: Doen sach Hertoch Bernhard die Friedlandtsche Armaede/ naest by het stedeken Lutsen in voller Battailje staen / Maer hy spzack sijn Armade toe/ende sloot sijn Battailje/ plantede het Gheschut/ ende avanceerde op sijnen vyandt in goeder ozdeninghe / alwaer dan ontrent elf uren by den middach het Treffen is aengegaen / gheluck in dit Koperstuck te sien is.

Als nu den nacht hier by quam / ende het Treffen een eynde maeckte/so weeck dē Friedlander / ende bzack gantsch op / hy liet twee Stucken staen / die sy in der haest niet voozt hadden konnen bzenghen. Als sulckz Hertoch Bernhard vernam / soo heeft hy uptgheson den / om des Coninckz Lichaem te soecken/ maer dat en werdt in lange/ ofte soo haest niet ghevonden: Eerstelick vonden sy den eenen Zadel-knecht/noch levende/ een stuck weeghs van die plaetse daer den Slach gheschiedde/ Maer den anderen Knecht naest by hem / die was doodt: De levende Knecht werdt ghevzaecht/ waer de Coninck was/ die sepde hoe hy hem hadde sien vallen / ende dat hem het Peert vooztghesleept hadde: Daer op sochten sy voozder/ ende vonden eyndelick des Coninckz Lichaem/ verre van dese beyde knechten / gantsch uptghetoghen ende gheplondert tot op het hemde toe/ ende van de Peerden vertreden / ende soo ontstelt/ dat hy nauwelick te kennen was. Alsoo wert de Coninck met t'samen den noch levenden knechte / tot Hertogh Bernhard ghebzacht/ die hy nu vertelde in alles / gheluck wy terstont beschzeven hebben/ ende leefde noch dzie uren/ nae dat hy ghevonden werdt.

Een sulck eynde heeft ghehadt dien Voozt-treffelicken Heldt Coningh Gustavus Adolphus / wiens heerlicke Gaven/ Wijshepdt/ Verstandt en Dapperhepdt / niet alleen van vzienden / maer oock van sijn vyanden hooch gheroemt/ ende uptnemende ghehouden is gewozden.

Maer het Treffen aen hem selven met wat meerder omstandicheden te beschzijven/ soo is dat selve aldus ghepasseert: 1632.

Nae dat dien gantschen mozghen met den vyandt gheschermutseert is ghewozden / ende dat Hertogh Bernhard/ vooz desen die Stucken aen bequame plaetsen / namelick aen het Scholtsinger Boschken/ tegen over den vyant ghebzacht hadde / soo is daer op / nae eenighe wepnich Canon-schoten/ het treffen in desen/ ontrent elf uren / recht aenghegaen / al waer dan op beyde sijden des vyandts Cavaillerije hem pzesenteerde/ tot ende soo langhe den Generael Friedlander het Voetvolck / nevens de Wintmeulen (E) in battailje (B) gebzacht hadde / daer sy op de zijde by de Vlot-gracht (K) weder te rugghe gingen/ ende hun op de rechte handt by het Stedeken Lutsen in volle battailje stelden/ oock te gelijck het stedeken Lutsen in bzandt hebben gheseken/ op dat aen die selve plaetse den Sweedtschen inval mochte verhindert werden / den welcke niets te minder onvertsaecht in volle battailje op die zijde van 't Stedeken ende Vlot-gracht recht toe avanceerden/ ende des Kepsers groote Armade in goeder ozdeninge (A) sich pzesenteerden. Daer op heeft oock het Sweedsche voetvolck op den vyandt aengheset. Of nu wel die selve/ sonder die twee Grachten aen den Wegh (D) met den musquettierē anders geen klepn vooz deel op haer zijde hadden / sy nochtans van de Sweedsche Bzigada (12) ende alle de Sweedsche sijn aenghevallen/die selve upt de Grachten te rugghe ghedzeven / ende die 7 Stucken die by de Grachten geplant waren/ alsoo terstont haer ontnomen sijn ghewozden. Waer op oock die ander Sweedtsche Bzigada (13) die Guarde gevolght is / de welcke snel-veerdich over die Grachten/ ende op des vyandts Bzigada/ (48) (ongeachtet des vyandts yder Bzigada wel dziemael stercker ende machtigher als de Sweedtsche gheweest sijn) mannelick ghetroffen hebben / Die selve gantsch gheruineert ende gheslaghen; Hier nae oock op die andere (49) met gheluckter ruine en verscheuringe aenghegaen is/ ende tot op die derde (50) ghekomen. Maer naedien sy van soo langhen vechten tamelick swack ende moede sijn ghewozden / oock die aenghevallene des vyandts Bzigada / van een ander Bzigada (51) ende twee Squadzonen Rupteren (52/58) gheseconderrt sijn ghewozden / soo is sy eyndelick nae een scherp treffen / met t'samen des Oversten Winckels Bzigada/ (14) (het Blauwe Regiment ghenaemt / die haer wilden seconderen) te rugghe ghedzeven/ meest gantsch gheruineert / ende die seven Kepserschе Stucken ghedwonghen sijn ghewozden weder te verlaten / Maer ondertusschen heeft men de Sweedschе Stucken / die vooz de Bzigaden gheselt waren/ op de Windtmeulen/ daer des vyants stucken gheplant waren (met welcke anders op Hertoch Bernhards van Wepmaren Bzigada (15) alsoo ghespeelt is ghewozden / dat die selve hem achter des Meulenaers Hupsken (N) een wepnich nae der langhde te rugghe heeft moeten begheven) beginnen te richten / ende voozghenomen te stellen op die voozsoemde Meulen-bergh/ ende geen klepne schade by de Teghen-parthije daer mede veroozsaerkt. Hare Vozstl. Genad. heeft in desen metde Squadzonen Rupteren (1.3.5.7.9.11)

(maer

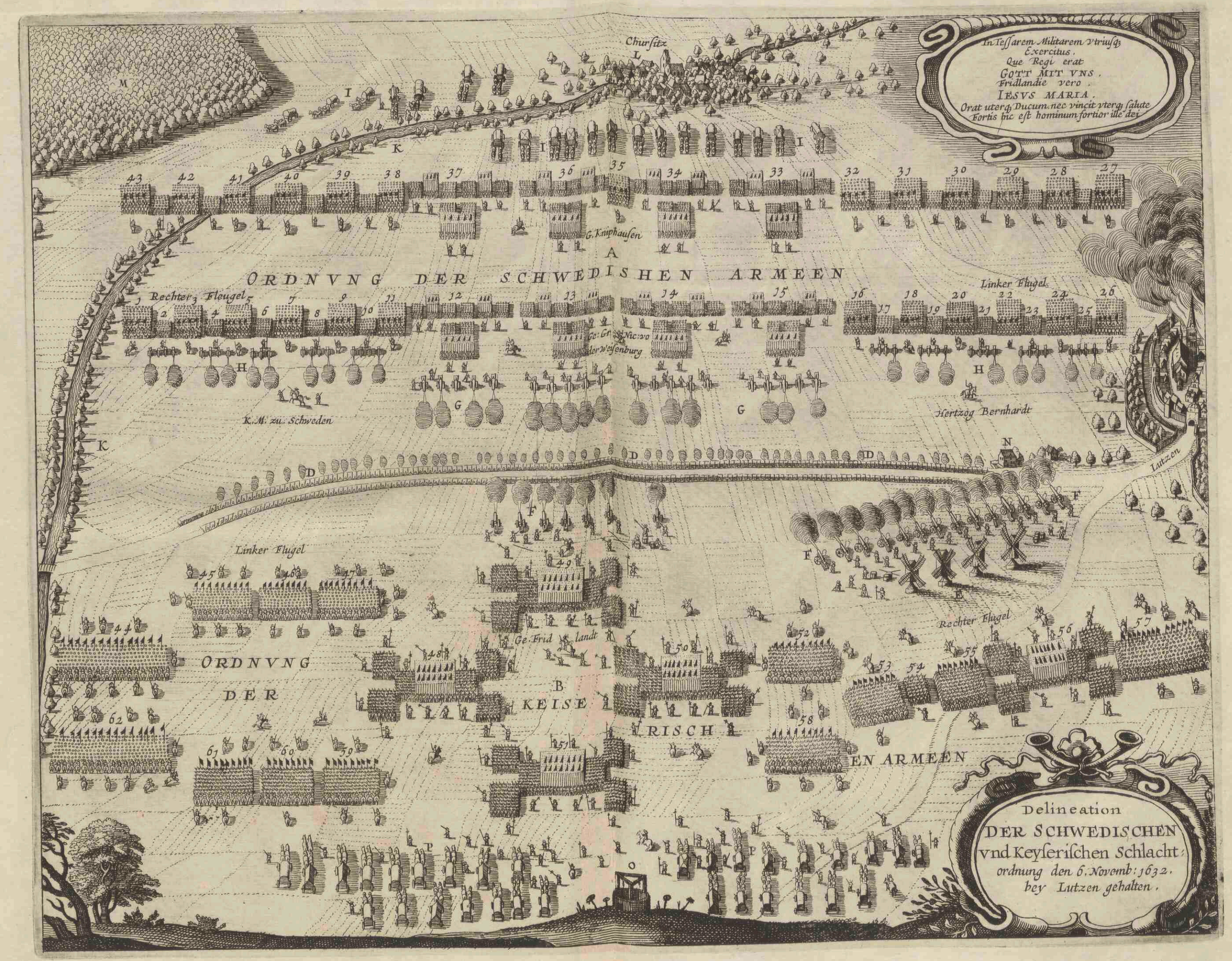
In Tessarem Militarem Vtriusq; Exercitus.
Que Regi erat
GOTT MIT VNS.
Fridlandie vero.
IESVS MARIA.
Orat uterq; Ducum. nec vincit vterq; salute
Fortis hic est hominum fortior ille dei
Chursitz
G. Kniphausen
ORDNVNG DER SCHWEDISHEN ARMEEN
Rechter Fleugel
Linker Flugel
Ge: Gr: Nic: vo der Weisenburg
K. M. zu Schweden
Hertzog Bernhardt
Lutzen
Linker Flugel
Ge. Frid landt
Rechter Flugel
ORDNVNG DER KEISERISCHEN ARMEEN
Delineation
DER SCHWEDISCHEN
vnd Keyserischen Schlacht:
ordnung den 6. Novemb: 1632.
bey Lutzen gehalten.

1632. (maer des vyants macht heeft dese Squadzonen in gelijcken ghevalle / wel dziemael overtroffen/ ofte in menichte te boven ghegaen) in den rechten Vleughel op des vyandts slincke Vleughel (45/46/ 47) ghetroffen/ ende die selve alsoo aenghevallen/ dat den Naetocht/ ofte Achterhoede (59/ 60/ 61) alsoo terstont deur sulcken furie verschzickt zijnde / deurgegaen/ ende de vlucht ghenomen hebben. Maer niet des te minder/ hebben hun twee groote Troupen Crabaten (44/ 62) die ghelijck oock aen des vyandts slincke Vleughel hielden / onderstaen / der Sweden rechten Vleughel te achterkruppen/ of in den rugge te slaen/ oock met haer groote furie ende geweldich gheroep ende ghebaer/ soo verre quamen / datse die Bagagie- ende Ammonitie-waghens (I) verkreghen/ ende die selve / als oock eenighe Kupterije in confusie bzachten. Dewijle nu even op dat-mael weder eenen dicken nevel inviel / soo heeft de Vyandt (die anders als hy ghewaer werde/ ofte sulckx vernomen heeft/ aen een ander plaetse op die Sweedtsche ghemeynt aen te setten/ in meerder verwarringe of on-ozdeninghe te moghen maecken) sulcken confusie der Sweedtsche / overmidts den nevel / niet konnen sien: Oock is die voozgnoemde Kupterije van dzie Squadzonen Kupteren (41/42/ 43) (onder welcke oock den Oversten Luptenant van Kolinghen / daer over in den Arm werdt ghescheten) ghesecondeert ghewozden/ die dese Crabaten met tamelick verlies weder te rugghe dzeven. Dit ghescheit zijnde/ heeft oock Hertog Bernhard met dē slincken Vleughel (16/ 18/ 20/ 22/ 24/ 26/ 27/ 28/ 29/ 30/ 31/ 32) niet stille noch ledich gheweest / maer met den selven/ ende by sich voerende (H) Regiment-stuckzkens ende ghecommandeerde Musquettiers / die tusschen de Cavaillerije (17/ 19/21/23/25) des Vyandts rechte Vleughel (53/ 54/ 55/ 56/ 57) die hem aen de Stucken by den Windmeulen (F) heeft begheven/ dapper aenghegrepen / oock die voozgnoemde in confusie gerockte Kupterije/ met een bysonder dexteritept ende snelweerdichepdt weder te samen verozdent / ende tegen den Vyandt aenghevoert/ oock deur sijn Dapperhept soo verre ghebzacht heeft/ dat met hulpe der Infanterije / niet alleen die selven / maer oock noch daer toe die 14 Stucken by de Wind-meulen verovert heeft / teghen den vyant ghewendet/ ende den selven daer deur gheen klepne schade ghedaen / ende die meeste Armade ghescheurt en ghedeelt wert/ ende in de vlucht ghebzacht is ghewozden. Daer dan oock wel bekent is/ dat even als Hertoch Bernhard aenviel/ sommighe Ammonitie-waghens van den vyandt (P) tusschen de Wind-meulen ende de Galghe (O) onvoozsiens met vyer aenginghen / ende groote schade veroozsaeckten.

Maer als hier-en-tusschen de Graef van Papenheym/ met 8 Regimenten van Hal/ aldaer hy hem den Mozitsberch wilde bemachtighen/ van den Hertoch van Friedlandt haestelick ghescheide te rugge ontbiedinghe/ hier toe aenquam / soo is den ernst aldereerst recht aenghegaen / dat in desen de vluchtighe/ haer weder verhaelden/ ende met hulpe der Papenheymsche/ op het Ghescheut / om 't selve weder te veroveren/ ghehaestet/ ende daer na toeghesset hebben/ dat sy het selve (maer daer van doch sommighe van de Sweedtsche / op dattet hun aldaer niet meer tot schade soude moghen ghebzuyckt werden/ te voozen vernagelt sijn ghewozden) weder in haer gewelt bzachten/ eñ die Sweedsche tot tweemael toe/ sulckx quiteren/ sich retireren/ ende anders oock alle voozgaende Voozdeelen den vyant weder overlaten moeten. Maer evenwel hebben sy haer wederom verhaelt/ den vyandt met veel groo-ter ernst aenghegrepen/ hem alle Stucken ende Ammonitie weder afghenomen / ende teghen hem eyndelick standt ghehouden / ende soo lange gevochten/ tot dat die duysture nacht haer omringelde/ oock niemant/ of het vyant of vzient was/ en konden bekennen: Waer op hun dan de Keyserschе retireerden / ende de Sweedtsche het Veldt ghelaten hebben / met groot verlies aen beyde zijden. Sweedsche behouden het veld tegen de Keyserschе/ by Lutsen.

Daer op heeft Hertog Bernhard alle 't overghebleven volck weder te samen gebzacht/ ende die selve van weghen haer bestandichept ende dapperhept/ hooch geroemet / van nieuws aen in ozdinantie ghestelt / ende aldaer op die Vecht-plaetse den gantschen nacht over sich ghehouden hebben.

Wat den Coninck op dat-mael is overgekomen ende hem bejegent heeft/ dat heeft hem sijn herte sonder twijffel te voozen ghesepdt/ Want niet alleene dickmaels/ maer oock eenighe wepnighe daghen te voozen / heeft hy tot sijnen Hof-predikter/ Heern Doct. Fabricio, dese Woozden ghesprooken: Hy sach/ dat hy aen alle plaetsen waer hy henen quam / met groote verblijdinghe ontfanghen/ ende in een groote eere ghehouden wierdt; maer het volck verghect daer by het Ghebedt; sijn seecker ende vertrouwen; meer op menschen/ dan op Gods hulpe: 'twelcke hem dan oock seer misviel/ ende hieldt het derhalven daer voor/ dat Godt wel in kozten tijdt sijn Armaede / een ongheluck soude laten overkomen / ofte oock Hem selve deur den tijdtlicken doodt wechnemen mochte. Ghedenckweerdighe redene/ van Coninck Gustavus Adolphi/ die hy cozts voor sijn eynde ghedaen heeft.

Daer hebben sich anders oock sommighe Omina laten mercken/ die niet dupsterlick hebben aenghesept/ dat den Coninck een ongeluck overkomen soude. Ghelijck dan / zedert dat Hare Majest. voor Nurnbergh lagh / den selven elf Hant-peerdē/ ofte Lijf-peerden/ ter nedet vielen / ende noch laetst eene tot Arnstadt/ als hy door Duyzinghen tooch. Omina, die haer voor Coninghs Gustavi Adolphi doodt/ hebben laten mercken.

Item/ als de Coninck dien selven mozghen op een schoon/ goet swart / bzuyn Peert (dat hy van den Oversten Baudissen verkreghen hadde/ eñ over een jaer in den Slach by Lypsich oock ghebzuyckt was) gheseten heeft/ soo heeft dit Peert in 't voozgaen/ tweemael met de voozste schenckels gheknielt (struyckelende) 't welck nopt te voozen daer aen ghespeurt is ghewozden: Soo en heeft oock de Coninck niet soo vzeughdich/ als anders hier te voozen ghescheide / het Commando ende Ozdinantien uytgedeelt / oock die Offiriers ende Dienaers die op hem wachten ende bewaren wilden / van hem afgheweesen / Dit alles hebben sommighe voor contrarie ende teghen-loopende Voozboden ghenoteert.

Het ghetal van de ghene die anders by dit Hooft-treffen ende in desen grooten Slach op der plaetsen gebleven zijn/ beliep ontrent 9000 Mannen / daer onder op de Keyserschе zijde dese de voornaemste waren: Den Abt van Fulda/ die den Slach ende het Treffen hadde willen 't Getal der ghener/ die by de slagh voor Autsen/ om 't leven sijn gekomen.

1632. willen aensien: Der Catholische Liga/generael Graef van Papenheym / die met eenen Vraet-kogel in sijn hooft werdt geschoten/ daer van hy des anderen morgens vroegh/ontrent 3 uren / op het Slot tot Lypsich / met groote pijne ende smerte/ sijnen geest op-gaf: Den Oversten Lan: Den Oversten Westromb: Den Oversten Luytenant Vreda: Den Oversten Luytenant Taxheymb: Den Oversten Luytenant Lamper: Den Oversten Luytenant Cammerhof: Den Oversten Foves: Den Oversten Picolomini/nevens veel ander Hooghe ende Laege Officieren. Soo werden oock de meeste Officieren ende Soldaten beschadiget/ alsoo datter weynige waren/ die niet een Gedenck-teecken daer van vrachten: Van de welcke oock hier nae aen hare wonden/ een groot ghetal ghestorven sijn / daer van aen des Keysers zijde de voornaemste waren/ Graef Barthold. van Walstepn: Den Oversten Commargo: Den ouden Oversten Vrupner: Den Oversten Witzieben/ ende andere meer.

Aen de Sweedtsche zijde is oock den Generael Majoor Yler / en de Oversten Gersdorp gebleven/ en de Graef Nicolaes hier nae aen sijn wonden gestorven: Den Vorst Ernst van Anhalt: De Graef van Thurn: De Graef Schlick: Den Oversten Winckel: Den Heer van Fels / die oock in weynigh Jaren hier nae tot Naumbergh ghestorven is / ende niet weynigh andere Hooghe Officieren die beschadight ende gequetst sijn ghewoxden.

Water in des Stadts Grachten by Lutsen/ heeft hem voor eenighe Jaren in Bloedt verandert.

Ende alsoo is van desen/ voor ettelicke Jaren/ die bedupdenisse/ in des stadts Grachten tot Lutsen/ in Bloedt verwandelde wateren/ genoeghsaem openbaer gewoxden/ over sulcky daer by/ seer op die selve plaetse / ontrent 700 Jaren gheleden/ den Keyser Henricus Auceps, de Victorie met een groote Veldt-slagh/ tegen de Roversche Hongaren/ behouden heeft/ ende der selve een groote menighte heeft ter neder gelepdt / datter veel dupsent Menschen op desen dagh aldaer verslaghen sijn ghewoxden aen beyde deelen/ ten deele oock verwondet ende in haer bloedt versticken moesten. Daer upt oock deses Hooft-treffens/'t welcke 9 uren lanck geduerde/ soo wel van wegen on-ophoudelick groot schieten/dat van 'smorghens tot den nacht toe gheduert heeft/ ende op ettelicke mijlen weeghs gehoort is gewoxden / als van wegen des stercken hinc in den geschieden wederstant / daer het eene deel het ander / of het schoon gheweken heeft / op een nieuw altoos heftigh weder opgheheven ende aenghevallen heeft / soo wel oock van weghen der dappere Krijghslieden / die in desen Slagh haer leven ghelaten hebben/ ende die selve tot eenwighen tijde werden beroemt/ende haer strijdtbaer sal maecken/die over een Jaer/ van die tot Lypsich gheschieden Slagh/ niet te verghelijcken is.

Bericht van de Boeck-letters / ende Cijffer-getallen/in dit by-gevoegde Koper-stuck.

Belangende die Letteren ende Cijffer-getallen/die in dit by-ghevoeghde Koper-stuck te sien zijn / soo bedupden die selve tot deser verklaringe/'t gene hier volght:

A. Coningl. Majest. in Sweden Batailje of Slagh-ordeninge.
B. Generael Friedlanders Batailje.
C. Het stedeken Lutsen.
D. Den wegh na Lypsich / aldaer die beyde Grachten zijn/ daer die Musquettiers in gheleghen hebben.
E. Die Windt-meulen.
F. Keyserlicke Stucken / 14 by de Windtmeulen ende 7 by de Grachten.
L. Het Dorp Chursits.
M. Scholtsinger Boschken.
N. Meulenaers Hupsken.
O. De Galge.
P. Keyserlicke Ammonitie-wagens.

1632.

Sweedtsche Batailje.

1. Finnische
3. West-Gottische
5. Gormanlanderische
7. Vplanderische
9. Oost-Gottische
11. Schmalanderische
} Cavaillerie/ aen de Fronte des rechten Vleughels.

2.
4.
6.
8.
10.
} Gecommandeerde Musquettiers tot de Cavaillerie / aen de Fronte des rechten Vleugels.

12. Sweden.
13. Die Garde ofte geele Lijfs-Regiment.
14. Overſten Winckels / ofte blauw Regiment.
15. Hertogh Bernhards groen Regiment/ met dē Overſten Wildensteyns.
} 4 Vrigaden.

16. Hertogh Bernhards
18. Hertogh Bernhards
20. Kalberische
22. Vrangels Cheur-landeren
24. Diesenhausens
26. Courvillische
} Kupters / aen de Fronte des slincken Vleughels.

17.
19.
21.
23.
25.
} Gecommandeerde Musquettiers by de Kupterije des slincken Vleughels.

27. Stechnits ende Fransopsen
28. Steynbachische
29. Vrandenstepnsche
30. Graef van Louwensteyns
31. Anhaltische
32. Hofkerckische
} Kupters / tot de achterhoede des Slincken Vleugels.

G. Sweedtsche Stucken/nu 5 voor een Vrigade.
H. Sweedtsche Regiment-stuckxkens / die voor de gecommandeerde Musquettiers/aen 't getal 40 te sien is.
I. Coninghlicke Ammonitie-wagens.
K. De Vlot-grachten.

33. Overſten Mitslaf/ Overſten Rossouw eñ Overſten Gepsdorp
34. Graef van Thurn / ende Hessisch
} 2 Vrigaden te voete.

35. Sijne Squadron Kupters / Overſten Gomens.

36. Kniphupsens
37. Overſten Boosse / ende Hertogh Wilhelms
} 2 Vrigaden te voete.

38. Over-

Typus
CRUENTISSIMI ILLIUS
PRÆLY, IN OVO EXERCITUS REGIS
Sueciæ cum acie cæsarea sub Duce
Fridlandiæ, cum magna utriusq; par-
tis strage et plerorumq; Ducum interitu,
ad LVZAM conflixit, a. d. VI. Novem.
Anni MDC XXXII.

1632. 38. Oversten Pflers
39. Hessische
40. Beckermans
41. Bulachers
42. Goldsteyns
43. Hertogh Wilhelms
} Ruyters / tot de Achterhoede aen dē rechten Vleugel.

Friedlandtsche Battaille.

44. Een Troupe Crabaten.
45.
46.
47.
} 3 Squadzonen Curassiers.
48.
49.
50.
51.
} 4 Bzigaden te Voete.
52.
53.
} 2 Squadzonen Ruyters.
54. Een Troupe ghecommandeerde Musquettiers.
55. Een Squadzon Ruyters.
56. Een Bzigade te Voete.
57. Troppen Crabaten.
58.
59.
60.
61.
} 4 Squadzonen Ruyters.
62. Troppen Crabaten.

Hertogh Bernhard/ begheeft hem met de Armade op Wepssenfels.

Den volghenden mozghen / nae ghehouden Slagh / hebben haer noch wel 18 Coznetten Crabaten op die Vecht-plaetse vertoont/ om te sien of sy noch yets van den Stucken ofte Bagagie voozthzenghen konden / maer als sy de Sweedtsche gewaer werden/ende Hertogh Bernhard haer wilde aengrijpen / soo zijn sy met groote confusie nae Lypsich deurgegaen. Waer op Hertog Bernhard hem met der Armade / ende den Coninclicken Lichame/ die in eene Koetse gevoert werdt/ na Wepssenfels heeft begeven/ende aldaer het afgematte volck wat toeghelaten te rusten / ende te gelijcke het Cheur-Sachsische eñ Lupnenburgsche volck ('t welcke alreede in aentocht na Lypsich verzdent was) te verwachten / ende alsdan die Victozie t'samender-handt te vervolgen.

Hertoghe van Friedlandt / retireert hem met de Armade nae Lypsich.

Belanghende nu de Friedlandtsche Armade/soo heeft die selve/na dat sy vande Sweedsche overmannet was/den selven nacht die retirade op Lypsich genomen. Ende den Hertogh van Friedlandt selve/ is des nachts ontrent 12 uren/alleen/met ontrent 80 Peerden/ aldaer aengekomen. Die werdt van sijn overgebleven Armade voozt ende voozt gevolght. Den 7. des mozghens ten 8 uren / is de gantsche Armade met t'samen de Bagagie / vooz de Stadt te samen ghekomen/daer van eerstelick 32 Vanen te voete/binnen de Stadt op de marckt ghevoert werden / maer seer swack/ weynigh van hare Vanen aen de Stenghen/ ende meest verscheurt waren. Hier op heeft dat marcheren der Armade in die Stadt/ den gantschen dagh gheduert/ alsoo dat alle Hupsen ende Straten vol werden. Allwaer oock die Soldaten/den Weerdt en de Burgers/ boven alle maten hardt begonden te tribuleren ende te beangstighen. Maer het was een onversiene haestige ende sluppende Ozdinantie/ van den Hertoge van Friedlandt totten Opbzeuck bedeelet/daer op oock den Optocht des avondts terstont nae 6 upzen begonnen heeft/ ende meest den gantschen nacht deur / sonder ophouden/ geduert heeft/ ende zijn alle tot S. Pieters Poozte uptghetogen/nae Bozna toe/ gelijck dan oock den Hertoge van Friedlandt persoonlick / ten halve wege ten 10 uren ghevolght is. 1632.

Den 8. deses/heeft den Wttocht noch meest den gantschen dagh geduyzt / gelijck dan oock noch veel volckz vooz de Stad voozby toogh/ sonderlinge na den middagh noch 17 Coznetten / insgelijckz noch seer veel Beesten ende Vee voozby gedzeven zijn ghewozden. Desen dagh / heeft den Oversten Holcke/ den Raedt die Sleutelen van de Stadt-Poozten weder toe-bestelt/met vermeldinghe / hy hoopte dat hy sijn ghedane Pzopositie/ of Reden/als een Cavaillier nakomen/ende met die tegenwoozdighe Stadt het alsoo gemaeckt hebbe/ dat sy hem alles goedts naesegghen / ende sijner ten besten ghedencken souden / oock tot die achtergelatene krancke ende ghequetste / haer als Christenen betupghen souden.

De stadt Lypsich hebben sy tot op een geringhe besettinghe gequiteert/ maer het Slot met 200 Mannen beset/achterghelaten. Den hoop is na het geberghte op Swickouw ghetoghen.

Lypsich werdt van de Sachsische weder ingenomē.

Middelertijdt naerderde hem die Cheurfurstl. Sachsische ende Vozstl. Lupnenburgsche Ruyterije hier toe: ghelijck dan den 10. deses/ tusschen 2 ende dzie uren nae middagh/ 8 Cheurfurstl. Ruyters/die achter eenen Waghen henen quamen / ende in de Grimmische Poozte daer mede binnen traden / die op dat-mael open stont/ende half met Soldaten ende half met Burghers / maer seer swack / beset was / ende dewijle sy haer vooz Kepserschе Ruyters uptgaven / soo werden sy ingelaten. Maer soo haest sy binnen de Poozte waren/ hebben sy die selve bemachtiget/ende die Kepserschе Soldaten nederghescholen. Die selve zijn terstont noch 150 Peerden gevolght/mede in de Stadt inghedzonghen/ende alles wat sy op der straten vanden Kepserschen volcke aentreften / nederghehouwen/ alsoo dat in kozten tijdt / over de hondert hier en daer doodt ghebleven zijn / welcke terstont uptghetogen ende geplondert zijn ghewozden.

Nae desen is den Oversten Taube met sijn Dzagonners / insgelijckz den Oversten Hofkercke / Den Oversten Pfozt/ Den Hertogh van Altenburgh ende den Hertogh van Lupnenbozch/in de Stadt gekomen/ die oock over de 40 Coznetten hebben in de Stadt gevoert/ ende die andere in de Voozsteden ghelogeert: Die Dzagonners zijn terstont nae het Slot ghevoert / ende sulckz noch den selven avondt van den Cheurfurstl. twee-mael opgeblasen / oock op dat-mael die ghewesene Sachsische Hooftman van 't Slot Vopelius in Arrest ghenomen / ende naemaels nae Dzesden laten voeren.

Het Slot Plepssenburgh wert belegert.

Die volgende nacht heeft men terstont begonnen teghen het Slot hem te beschanssen/ ende sijn van des Raets groote Stucken 2 in de Burgh-strate/ eene in de Kalckhutte/ ende dzie in dat Petriner Collegium gebzacht/ oock die Batterijen met Mist ende Wolsacken gemaeckt ghewozden.

Den 11. vzoegh onder de Pzedicatie / sijn 250 Mannen te voete/ gecommandeert volck/ in de Stadt ghekomen/ hier-en-tegens is daer

1632. op nae den middagh die Kupterije alle weder upt de Stad opgebzoken/ daer op des nachts/ ontrent 12 uren/ noch 500 ghecommandeerde Cheurvozstl. Musquettiers daer in gekomen/ onder desen hebben sy met schieten / in en upt het Slot/ ghecontinueert / alsoo dat oock die steenen ende Bozstweeringhen van't Slot sijn nederghestoztet.

Den 12. ontrent middach / is een Trommelslagher in 't Slot ghesonden/die haer wederom tot overgheven vermaent heeft / ende haer quartier aengheboden/maer sy antwoozden: Dat sy in't Slot wilden leven ende sterven: Sy waren Soldaten / ende wilden haer beste doen/ Men soude in deses gheliycken haer niet verschoonen; gheliyck dan oock geschiet is/ alsoo dat deses daeghs/ als oock te voozen/ sommighe van haer deurschoten sijn ghewozden. Onder desen sijn de Keyserschе die haer noch verbozgen hielde/ aen verscheyden plaetsen gesocht/ ende noch vele omghebzacht gewozden.

Voozder heeft hem de Sweedsche Armade/ welcke doen ter tijdt/ sonder de ghequetste ende krancke / noch 4000 te Peerde / ende 8000 te voete / compleet was / op Grimmen ghewendet. Aldaer die Sachsische ende Luynenburghsche Kupterije/ ontrent 5000 sterck/tot haer quam / ende alsoo te samen op Kemnits sijn voozghetoghen / ende die selve plaetse belegbert. Hier in laghen van de Keyserschе 3 Regimenten/ als des Oversten Commargo/ (die in den Slagh ghequetst ende aldaer ghestozven was / ende 2 daghen voor de Beleghe-ringhe in Bohemen ghevoert is ghewozden) den Oversten Pallants / ende den Oversten Contreras/die het Commando daer over hadde. Dese heeft hem met sijnen onder-hebbenden Volcke/dapper geweert/eñ de Sweedsche ettelicke dagen daer vooz opghehouden. Maer na dat die Sweedtsche Generael Wachtmeester Kniphupsen/met apzotherē grooten ernst ghebzupckte / ende met Stucken die Muyzen sterck met stozmen beschoot / oock alreede alle 't ghene in 't werck te setten/bereytschap aenbzacht/ ende dat die Keyserschе sulckx merckten/ soo hebben sy gheaccozdeert: Maer doch dewijle sy soo lange ghewacht hebben / gheen ander als dese naevolghende Conditiones hebben konnen verkrijghen; namelick:

Kemnits werdt den Swedischē weder overgegeven.

Ten 1. Den Oversten sal ghehouden / ofte schuldich zijn / die stadt Kemnits in gelijcker ghestalte/ gheliyck sy tot deser uren is/met alle sijn voozhanden Artillerije / Krijghs-ammonitie/ Pzovianде/ ende wat daer onder begrepen is / met t'samen de Vaendelen / overleveren ende toe laten.

Ten 2. Soo daer eenighe Gheestelicke of Wereltlicke Persoonen van de Euangelische parthije in de Stadt voozhanden sijn mochten/ die selve sonder eenighe vergheldinge daer in ghelaten werden/ ende blijven moeten.

Ten 3. Die Overste en sal geen tijdt onder pzetext der gevoozderde nastandighe Contributien ofte anders pemandē van Hare Cheurvozstl. Deurluchtichept tot Sachsen Onderdanen/pets af te voozderen / ofte hun van des weghen / het sy vooz sich selfs/ noch deur andere/ beswaeren sullen.

Ten 4. Den Oversten sal in puncto, wanneer het Accoozt gheslоten ende onderschzeven is/ op 't aenmanen/ de Sleutelen tot de Poozten overleveren/ende sijne Soldatesca van den selven ende alle Posten der Stadt / met uptghebluschte Lonten / oock afgheleyden Buskrupt ende Koghels/ op de Marckt stellen ende overleveren. 1632.

Ten 5. Den Overstē sal nevens sijn Guarnisoen ofte besettinghe/ Gheestelicke / sterckе ende beschadichde / als het hem aenghesepdt werdt / af ende toe / tot de Kemniter Poozte upttrecken/ met stillen Trommel eñ bloot geweer.

Ten 6. Den Oversten sal met hem voeren mogen/ alle sijns selfs toebehoozende Karren/ Waghenen/ Peerden ende Bagagie/ ende andere Overste/ eñ Overste Luptenanten/maer den Oversten Wachtmeesters ende Capitepnen en sullen maer een Karre ofte Waghen/ ende wat daer op gheladen werdt/ den Luptenant ende Vendzager met een Peert/ende wat een Bagagie-Peerdt laden mach / gelijck dan eyndelick die overige Onder-Officieren ende ghemeene Soldaten/wat sy van haren eyghenen/in pack en sack op den rugge dzagen konnen/ mede te nemen macht hebben.

Ten 7. Den Oversten en sal op diens eygen eere ende leven niet te pzetenderen hebben/ die van sijner Guarnisoen deser partije dienen willen.

Ten 8. Den Oversten sal daer-en-teghens met het voozноemde Guarnisoen na Frpburg ghevoert werden/nochtans van het Convoy/ dat hem mede ghegheven mocht werden / het selve noch van hem/ noch van den sijnen/Hare Cheurfurstel. Deurl. tot Sachsen Landen/ ende Linien/ met smoken/ bzanden/ende wat namen het hebben mochte / in't marcheren/ geen schade te doen/ suffisante Gijselaers achter-laten / die hem / wanneer de Convoyen over-komen/ seecker aen die naest-gheleghene Guarnisoenen wederom ghelevert sullen werden.

Ten 9. Soo sullen onder dit Accoozt/ geenighe Crabaten / als der Werelt wel-bekende Landt-roovers/niet begrepen zijn. Ende ten laetsten/ soo daer pet teghen dit Accoozt soude gehandelt werden / soo sal den Heer Oversten daer vooz instaen / ende het Accoozt null/ ende van geender weerden zijn.

Hier op zijn de Keyserschе dē 21 Novembz. uptgetogen/ ende 24 eygene Vanen/ benevens noch 6 die sy in Hildisheym bekomen hebben/ oock eenighe Stucken ende ander Saken achter-gelaten. Bp sulcken Aftocht/ hebben die Keyserschе Soldaten selve harer Overste Bagagie aengegrepen / en daer toe ten laetsten de Sweedtsche geholpen/ ende alles reyn uptgeplondert. Op welcke de voozsz. Keyserschе haer alt'samen/ uptgenomen ontrent 50 Walsche/ bp de Sweedsche Armade in dienst ghebleven zijn/ die meestendeels alle goede knechten waren. Den Oversten Forgats / ende sommige ander voozнaemste Persoonen ende Officiers van de Friedlandtsche Armade/die haer in dese Stadt onthielden / ende onder het Accoozdt niet begrepen waren / zijn van de Sweedtsche aengehouden gewozden.

Gedurende dese Belegeringe / is Hare Coningl. Majest. tot Sweden. H. Ghedachtenis/Natuerlicke Sone Guskavus (die op dat-mael ontrent 16 ofte 17 Jaren oudt was/ ende de sijnen Heer-Vader aen gestalte eñ humooz seer gelijck was) deur de Liesschen ghesch-ten

Coninck Guskavi Adolphi Sone wert vooz Kemnits gheschoten.

1632. ten gewozden/maer doch sulckx hem het leven noch niet benomen heeft. Dese heeft hem etteliche Maenden vooz den Slagh by Lutsen/ tot Wittenbergh by het studeren gehouden/ maer op verkregen tijdinge / dat de Coninck/ in't gemelte treffen soude omgekomen zijn/ is soo terstont van daer / met ontrent 14 ofte 15 Peerden op Grimmen gherepst / ende als hy van des Conincks doodt versekert was / heeft hy den Maerschalck ende andere so lange aengehouden/tot men hem den Sarck-steen opende / ende het Lichaem hem ghetoont werdt. „ Alwaer hy doen met tranen dese woozden ge„ bruyckte: Nu/ wel aen/nu moet ende wil ick „ ock pets anders gedencken/als te vozen; wil „ (met Godes hulpe) ock wat werden / ofte „ mijn leven daer vooz laten. Waer op hy hem dan ock tot de Armade vooz Kemnits / by Hertogh Bernhard begaf / ende gelijck hy die gelegenthepdt der plaetse eyghentlicken wilde besichtighen/ en effen op die tijdt op de Stadt vlijtigh geschoten werdt / soo heeft hy hem te verre ghewaeght / ende heeft die vooznoemde schote ontfangen.

De Kepserschе in Fryburgh/na dat sy vernamen / wat tot Kemnits ghepasseert was/ hebben sy die selve Stadt ock verlaten / ende haer op Swickauw geretireert. Maer aldaer en hadden sy ock geen blijvende plaetse/want terstont nae de veroveringhe van Kemnits/is het meeste Sweedsche volck daer op aengetogen/ ende haer in ende om Altenbergh/tot aen Swickauw ghelegert/ alleene verwachtende/ tot het met der Vestinghe Plepssenburgh ten eynde ghebzocht werde / ende dan die Belegeringe t'samender-handt vooz te nemen. Want den Generael Majooz Kniphupsen hem in desen met eenigh Volck nae Lypsick begaf/ om die veroberinghe des Casteels Plepssenburgh te voozderen. Want die selve besettinge heeft hem noch op dat-mael dapper geweert/ ongheachtet sy met den Stucken dapper beschoten werden. Maer doch/soo is haer eynDet Lypsiger Slot/ Plepssenburg / wert met Accoozt ingenomen.
delick by de aenkomste des vooznoemden Generaels Kniphupsen / nae dat daer een Mijne veerdigh was/ende een Trommelslagher/ die sy met schzijven aen den Hertogh van Friedlandt/daer in sy om haestige Ontsettinge aenhielden/ uptgesonden/opgevangen gewozden/ ende in't gesichte van haer allen opgehangen/ ock anders in eenen ende anderen ghebzeecke haer bevonden hebben/is haer den moedt ontvallen/ dat sy het uptterste niet hebben willen verwachten/maer den 2 December gheparlementeert hebben/ende op de navolgende Conditien den Aftocht besloten gewozden:

Erstelick/Sal de Commandant/met t'samen sijn Overste ende Onder-officieren/ock gecommandeerde Soldaten Officieren/welcke hem tot de besettinge ende defenderinge des Cheurfurstl. Sachsischen Casteels Plepssenburgh verozdineert zijn/ghelijck dan daer onder gehoozen/ Gheestelicke/Krancke ende beschadighde/ den 3 Decemb. aftrecken.

Ten 2. Den Commandant sal verbonden zijn/ na dato/wanneer men het begheeren sal/ ofte mozgen seer vzoegh/die Ghevangene/het zijn Gheestelicke ofte Wereltlicke / van wat standt die ock zijn moghen / van het Slot te gheven.

Ten 3. Die Commandant noch niemant anders/die onder dit guarnisoen begrepen sijn/ sullen op Hare Cheurvozstl. Deurl. Onderdanen pets te eysschen hebben. 1632.

Ten 4. Die Commandant sal met sijn eyghen Bagagie / ghelijck dan ock die ander Boven-Officieren/ met haer Waghens ende Peerden/ so verre van de Cheurvozstl. Sachsische Onderdanen van haer niets afgenomen is / macht hebben af te trecken / desghelijckx een yder Soldaet / wat hem in sijn Bagagie in't Casteel niet toebehoozt / ofte upt de Stadt ghevluchtet sy / op sijnen rugghe dzaghen magh.

Ten 5. Dat de Commandant alle 't Gheschut/ Ammonitie / Armatur/ Boven-gheweer/alle Pzoviande/ende wat onder het Magasijn der Pzoviande ende Artillerije begrepen is/ ock wat sy ter defentie gebzyckt hebben / in de Vestinghe ghevonden ofte daer in ghebzacht zy/ achterlaten.

Ten 6. Dat eenighe Vaenkens/ hem selfs toebehoozich / ofte anders aldaer ghevonden sijn / voozhanden wesende / soo sullen dese aldaer blijven moeten.

Ten 7. De Commandeur sal daer vooz in staen/ ende suffisante Gijselaers achter laten/ op dat het Slot met bzant en smoken van heymelicke Loopen ofte Mijnen gheen schade geschiede.

Ten 8. De Commandant ofte pemant anders/ en sal op der sulcker Eere ofte Leven niets te pzetenderen hebben/ die de Euangelische parthijen begheeren te dienen.

Ten 9. Sal de Commandant/ nevens het vooznoemde begrepene ende der selve gheconditioneerde opbzekinge/ tot aen die Boheemsche Grensen geconvopeert/ ende van weghen besozghenden Aengrijp der Boeren/ Beschut ende Woozt behouden werden/ Doch alsoo/ dat die naeghelaten Gijselaers/vooz seker ende tot de onbeschadichde wederkomste van 't selve Convoy in Hechtenisse vast blijven sullen.

Ghelijckszomich dit Accoozt/ is de Kepserschе Besettinghe den 3 Decembz. nae middach ten 3 uren/ontrent 300 sterck/sonder den Tros / met haer Sijdt-geweer / een Karre/ 7 Bagagie-Wagens/ende een Koets-wagen/ upt St. Pieters Poozte ghetoghen / ende van etteliche Compaingien Rupters ende Dzagonners gheconvopeert ghewozden. Ende is alsoo dat Casteel weder in't Cheur-Sachsche ghewelt ghekomen / van't selve volck beset/ ende daer over den Oversten van der Poozten tot een Commandant verozdineert ghewozden.

Die afghetoghen Kepserschе werden/ 't is waer/ deur Sachsen ghelepdet / maer in Bohemen sijn sy van de Boeren aengegrepen/ geplondert/ende weder te rugghe op Annabergh ghejaeght / waer op sy haer by de Sweedsche in dienst begheben hebben.

Nae datmen nu alsoo met der Vestinghe Plepssenburgh tot Lypsick veerdich was/alle het Sweedtsche Volck / dat aldaer in lach/ werdt van daer van den Generael Wachtmeester Kniphupsen/ na Oudenburgh ghevoert/ maer het Sachsische volck is onder die van Arnhepmb (die op dese tijd tot Harer Cheurvozstl. Deurl. tot Sachsen Generael Luptenant/ende Hertog Frans Aelbzecht tot Sachsen/ tot een Veldt-maer-schalck verklaert gewozden) nae der Lausnits / ende van daer nae Slesien ghetoghen/ dewijle de Kepserschе aen

1632. die plaetsen wederom begonden sterck te samen te trecken. Van diens uytrichtinge dan aen sijner plaetsen sal gheseyt werden.

Swickou werdt belegert.

Als nu onder desen die Keysersche Commandant in Swickouw/ die een Vry-heer van Suis was/ wel merckte/ dat het voortaen op hem ghelden soude / soo heeft hy hem daer op gheresolveert/ hem tot op het uytterste te weeren/ ende hem in de Stadt op te houden. Om welcker oorsaeck wille / hy oock die Voorsteden afbrande / oock in der Stadt het Slot/ Ammonitie-huys/ ende de eene Kercke liet beschanssen/ ende d'ander bereytschappen totter defentie liet aenstellen. Maer ongheachtet desen/ soo trock de Sweedtsche Generael Kniphuysen/ ontrent den 10 Decembr. met de Armade daer voor/ ende dewijle op dat-mael van weghen des inghevallen harden Vorstes/ met 1632.

BERNHARDVS D.G. Dux Saxoniæ, Iuliæ Cliviæ et Mont: Landgravi, Thuringiæ Marchio Misniæ cō: Marc et Ravensperg Dom. Rauenstein etc:

C. Danck: exc.

Schanssen ende Graven niet wel voort te komen was / soo ghebruyckte hy een ander inventie/ ende liet van Block ende Hout-werck oock met ghevlochte Schans-korven / deur Timmermans ende ander Hantwerckx-lieden/ Batterijen oprichten / ende die Stucken daer op planten : met welcke hier na also inde Stadt gheschoten is geworden/ dat oock daer deur het Koorn-huys binnen de stadt in brant gerochte/ ende een vyer opginck.

De Keysersche en hebben/ 't is waer/ oock niet stille geweest/ maer van de Toorens ende Muyren/ dapper daer uyt gheschoten / maer sy sijn doch eyndelick / nae dat den Generael Kniphuysen de Belegheringe met allen ernst (ongeacht hy deur onbequaē weder niet weynich verhindert wert) heeft voortgeset/ Bressen geschoten/ ende de Grachtē totten Storm begonnen te vullen/ tot een ander resolutie/ ende in een Accoort te treden ghedwonghen gheworden. Waer by dan die naevolghende Conditien/ besloten / ende op Consens ende Ratification Harer Vorstel. Genad. Hertogh Bernhard van Sachsen Weymar/ uytgegeven sijn gheworden / namelick :

Swickou wert vande Swedische met Accoort ingenomen.

Den Gouverneur sal donderdach / den 27 Decembr.

1632. Decembr. op't eynde des jaers 1632. 's morgens ten 5 uren met het Voetvolck/eñ met alle Regimenten / ſy ſijn in Keyſerl. Majeſt. ofte der Catholiſchen Liga dienſten/ſonder onderſchept aftrecken/ met vliegende Vanen / Boven ende Onder-gheweer/ Kogels in de mont/ brandende Lonten op beyde zijden/ Item/ nevens 20 Centner Buſkrupt/20 Centner Loot ofte Koghels / 20 Centner Lonten / nevens een Regiment-ſtuckē/die het Suiſche Regiment ſtadich met hem voert/ ſal hen vry ſeecker af te voeren/toegelaten ende geenes weegs verhindert werden.

Item/nevens dien/ſal oock het voorſz Voetvolck/ alle haer Peerden ende Bagagie / met t'ſamen alle Sacken en Packen/ oock alle den Tros/hoe het immer namē hebbē mach/vry/ ſeker/ eñ ſonder eenich perijckel aftrecken/hen toeghelaten / te paſſeren / in deſen gheduldet werden.

Belanghende die Kupters/ſy zijn gelijck in Keyſerl. Majeſt. ofte Catholiſche Liga dienſten / van wat Natie ſy immer ſijn konnen of moghen / die ſelve ſonder eenich onderſchept ſullen aftrecken konnen / ghearmeert te Peerde/ als met Piſtolen ende Zadels / Carbijnen inde handt/ ende alle haere vliegende Coznetten / Standaerden / deſgelijck oock met allen Sack ende Pack/ als boven van't Voetvolck ghemelt is.

Die Keyſerlicke Commiſſarius Coenraet van Schlepsburgh/ſal in allen eñ yder Punt/ ghelijck vanden Knechten ende Kupters ghemelt is / daer mede ingeſloten werden.

Die kranche ende beſchadichde Soldaten / ſullen gelijck andere / oock vry ende ongemoleſteert paſſeren moeten. Maer ſoude aen voeragie om die ſelve voort te brengen/ eenich gebreck zijn/ſo willen Haer Vorſtel. Genad. na alle vermogen die verſorge doen / ende op dat tot dien eynde ettelicke Heyr-wagens beſtelt werden/ ofte in belofte dat die ſelve inde Stad tot de wederkomſte harer Geſonthepdt / met noodzuſtich onderhout ſullen verſien mogen werden: By den Wttocht ſal hen den vryen ſekeren pas/ ſonder eenige hinderniſſe / gegeven werdē; daer by ſal oock die Soldateſca/ ſy ware Koningl. ofte Cheurvurſtl. in deſen die ordre gheſtelt werden / op dat den Heere Baron/ met ſijn uyttreckende Officieren / Kupters/ Knechten/ Bagagie/ende diergelijcken/ voor alle ongelucken/ onbeſwaert ende onghemoleſteert/ bevrijt / beſchut ende gehanthaeft werden.

Hier toe is oock afgeſondert ghewordē aen de Koningl. Sweedſche ſijde/ noch met Gelt noch Promiſſie/ofte eenighe ander middelen/ eenige Soldaten te Peerde oft te Voete / uytſpannich te maken/ ofte tot haer te trecken.

Tot een beſluyt/ ſo ſal den aftreckendē volcke/te peerde ende te voete / nevens alle Bagagie/ een noodzuſtich Convoy van 2 ofte 300. Kupters /onder eens Oversten/ ofte ten minſten Oversten Luytenants commando / tot nae Pyeſwits / des weeghs nae Commithau ghegeven / oock over 2. mijlen deſ daeghs te marcheren/ niet beſwaert werden ſullen.

Gelijck nu in dit Accoort die beſtemde Termijnen gekomen waren/ ſoo is die voornoemde Vry-heer van Suis/met ſijnen onder-hebbenden Volcke/ welcke ontrent 1150. te voete/ onder 25 Vanen / ende 600. ſoo wel Crabaten / als anders lichte Peerden/ beſtonden/ beneffens 200 by-peerdē/ oock inde 2100 Hoeren ende Troſſen / eenen Waghen met Lonten/2 Wagens met Buſkrupt/ende het voornoemde Regiment-ſtuckyken / ende 250 Bagagie-waghens / afghetoghen / ende nae het Accoort gheconvoyeert gewordē / ende alſoo wert deſe Stadt / als oock daer mede gantſch Sachſen-landt / van de Keyſerſche wederom bevrijdet / Ende op dat ſy niet lichtelick van die plaetſen wederom mochten inbreken / ſoo is die voornoemde Stadt van Hertoch Bernhard met 1000 Kupters / onder den Oversten Oomen/ ende 1000 te voete/ onder den Oversten Mitſlaffen/dewijle daer noch veel Friedlants volck aen de Grenſen in Bohemen lach/ beſet ghewordē. 1632.

Op ſulcky heeft de Sweedſche Rijcky-Cantzelier Ochſenſtern/ des Krijghs Direction tot hem ghenomen/ende in alle dinghen goede ordinantie ghemaeckt; Oock terſtont nae des Coninckx aflijven/ na Dreſden tot den Cheurvorſt van Sachſen gherepſt/ ende met den ſelven/ van wegen eens ende anders/ redenen gehadt/ oock toegheſtemt/ dat een Convent der Euangeliſche Cheurvorſten ende Standen/ om daer by/ghelijck het in toekomſtiger tijdt ſoude ghehouden werden / te beraedtſlaghen/ met den eerſtē aengeſtelt ſoude werden: Daer by hem dan Hooghſt-ghedachter Cheurvorſt in alles wel ghearcommodeert heeft / des Coninckx doodt in deſen ghevalle ſeer betreuret/ ende hem verklaert/ dat hy daerom het begonnen Werck niet ſoude laten ſincken / maer by den Euangeliſchen Weſen alles opſetten / ende die Saecke met allen yver ende ernſt voortdrijven wilde / alſoo dat des Rijckx-Cantzelier met goedt contentement van hem af / nae Hall gherepſt is / in willens met den Cheurvorſt van Brandenburgh van deſer ſaecken evenghelijck te handelen.

Swediſche Rijckx-Cantzelier/ neemt de Krijgs-directie over/ tot hem.

Cheurvorſt tot Sachſen / verklaert hem/ het Euangeliſche Weſen niet te verlaten.

Maer eer hy ſulckx in't werck ſtelde / ſoo heeft hy te voren die Koninckl. Sweedtſche Armade afgedeelt: het eene deel hier van/aen Hertoch Bernhardt van Weymar overgelaten/ ende na Franckenlant gedeſtineert/ maer het ander deel Hertogh Georg van Lupnenburgh/als Generalen/ende die van Kniphuyſen/ als Veldtmaerſchalck overgegeven/ ende in den Weſt-phaliſchen Kreytz af-gheordineert / ende die op nieuws aldaer voorgenomē Keyſerſche ende Ligiſtiſche volck-werdingē te verhinderen / ende die ſelve haer oudt Neſt/ die Weſer-ſtroom upt de handen wech te nemen. Van deſes uytvoeringhen/ſullen wy tot ſijnder plaetſen (ghelievet Godt) den Leſer/ breeder bericht doen.

Swediſche Armade/ wert onder twee Generaelſchappen. afgedeelt.

In wat geſtalte nu die Sweedtſche Veldtmarſchalck/Guſtavus Hoorn/de Keyſerſche by Weyſeloch geſlagen/ende daer op ſijn Victorie wijders te vervolgen / in Elſaten ghetoghen is / dat hebben wy hier voren ghemeldet. Na dat hy nu verſcheyden plaetſen daer in't ronde bemachtichde / ſoo is hy nae deſen op Benfelt ghetogen/ ende na dat hy ſulck den 8. September opge-epſcht heeft / noch den ſelven dach berennet.

Benfeldt/ werdt van den Swediſchen Veldtmarſchalck / Guſtavus Hoorn/ belegert.

Dit was een ſeer ſtercke Veſtinghe Regula 5. hoecken / met dobbele Water-grachten/ oock met daer in gemaeckte Palliſſaden / nevens die hooghe Wallen en Paſtepen/ realiter ende wel bewaeret / inſghelijcken met Stuc-

1632. ken (gheljck sy dan Kogels van 48 pont / in de Belegheringe op de Sweedtsche upt schoten) Ammonitie ende tamelick Guarnisoen van 3 Compaingien in 800 Mannen / ende 2 Compaingien Kupters/ in 140 Peerden/ nevens eenige 100 Mannen Uytschot wel voorsien. De Commandant daer in/ was een van Bulach / die gheresolveert was het uptterste te verwachten.

Als nu dese Vestinghe in deser gestalte van de Sweedtsche berennet was / soo heeft daer op in der nacht den Capiteyn Gapspitsen/die Tol-schanse van achter overvallen en ingenomen.

Daer op is des anderen daechs die gantsche Armade daer voor gekomen. Het Hooft-quartier werdt ghenomen tot Sandt/ met den gecommandeerden Volcke/ ende die Rhijngraefsche Cavaillerije logeerde tot Koghenhepm/ ende Sermersheym/ende Plato tot Kertsvelt/ ende Schavelitsky op den Westerwalt / ende op Herbsheym/ ende Silhart tot Kosvelt.

Den selven avont is met den Approchen / teghen de Oostzijde/ noch een begin ghemaeckt gheworden.

Den 10. deses/ 's morgens / heeft men de Approchen 80 Roeden lanck bevonden/ ende is sulck snelweerdich aenkomen/die inder Vestinghe/ seltsaem ende wonderlick voor oogen geweest. Daer op hun / dewijle de Sweedtsche haer Stucken noch niet gheplantet hadden/ twee Troupen te Peerde / onder het faveur haers gheschuts hun houdende/ghepresenteert hebben / maer op de ghene die sy aengrijpen wilden/ van de Wallen met Stucken gespeelt gheworden. Waer op dan den selven avondt die eerste ende ander Batterijen begonnen zijn/ ende die Approchen ook eendeels gherontinueert gheworden. Als nu de Belegherde sulcks merckten/hebben sy die Borstweeringen voor de contrascarp wat ghebetert.

Den 12. deses / is teghen de morgenstont/ de eerste Batterije van 3 Quartier-stucken/ ende die ander van twee halve Cartouwen/ende die derde met 4 Mortieren uptgheworcht/ als ook die Approchen tot aen dē Crupf-werck ghecontinueert.

Doen nu/ als den dach aenbrack / die aenstellinghe der Sweedtsche Stucken gespeurt wert/ so hebben sy haer op d'ander zijde van't Kavelijn achter die Wercken gheschuylt / ende met haren Stucken op de Batterijen ende Sweedtsche Troupen ghespeelt / maer wepnich schade daer mede ghedaen; Ook hebben sy in desen standt haer beste Saecken upt de Voor-stadt in de Vestinghe ghevlucht/ desgelijcken een Redoute/ op ghene zijde van de Ille/ begonnen te maken. Dewijle dan de Kupters niet recht daer op sien konden / soo sijn de Sweedsche met eener linie op de rechte handt geloopen/ die sy een wepnich ontdeckten/ datse haer niet meer sien lieten : Desgheljckx werdt die Approche op de slincke zijde / teghen de Voorstad begonnen/ die op den 13 Volepnt wert. Ontrent dese tijdt begonden de Sweedsche/ Granaten in de Stadt te werpen.

Den 13. is in de Linie/ op de rechter hant/ eene Corps de Garde begonnen te maken.

Den 14. is in de Linie na de Voorstadt een Batterije tot de Vyer-mortiers volbracht/ende die selve alsoo wel een goede roede naerder gheset / dewijle de eerste wat te verre stonden. Daer dan ook te gheljck die Linie teghen de Stadt ghecontinueert is gheworden. 1632.

Den 15. hebben die Belegherde/ in den bedeckten wegh ghearbeyt / die de Sweedtsche mepnden een Contre-Approche te sijne. Die hebben daer op die Linie nae de stadt ghecontinueert. In dien selven nacht hebben de belegerde deur het oude Water 2 Compaingien te voete in de stadt ghebracht. Maer soo haest den Heer Veldt-maer-schalck sulcks vernam/ soo heeft hy op de ander zijde der stadt voor de Dragonners een Schanse / als ook een Kavelijn voor de Meulen laten opwerpen.

Den 16. is in de Linie teghen de stadt een Corps de Garde ghemaeckt / ende die Linie ghedeelt gheworden/ een deel teghen de Peynte gherichť/ om de Hoochte te ghewinnen/ende het anderdeel teghen het Veldt / om op de Poorten ende Brugghen te schieten.

Den 17. is de Linie op de slincke hant wederomme ghebroken / ende nae de Stadt ghecontinueert / ook de Linie op de rechte zijde voortghevoert/ende op dat-mael wel 50 Granaten inghewerpen gheworden.

Dewijle de Sweedtsche ook sagen dat het water wat af te lepden was/ende dat de Belegherde deur het voornoemde Bosch Volck inghebracht hadden/ ende mogelick sulcks meer gheschiet / ofte doch alle saecken mochten komen te weten/so hebben Hare Excellentie goet bevondē/het water by Huttenhepm op te stutten ende af te lepden / daerom sulcks tegen het oude Water met eenen Dam ghedwonghen/ daer van het water over de Cinsel geresen/ ende by de Tol-schanse/ weder in de stroom gekomen is : daer van dan niet alleen de Grachten natter / ende de stroom aen de Voorstadt broogher was/ maer ook verhindert / datter gheen Tydinghe op die plaetse inkomen konde/ veel minder tot Ontsettinghe.

Den 18. is de Approche tegen de Peynte tot twee-malen ghebroken/ende een Batterije begonnen gheworden. Dien selven dach werdt noch een ander Linie ter slincke handt nae de Voorstadt begonnen.

Den 20. werden ook die Contrascarp teghen den bedeckten wegh geapprocheert / insgheljckx die Approchen tegen het Kavelijn gecontinueert.

Den 25. deden de Belegerde eenen stercken Uptval op de Arbeyders / gaven ook van de Wal aen alle plaetsen sterck vper upt : maer de Sweedsche quamen haer teghens. Van de Wal werdt een Sweedsche Capiteyn/ dewijle hy over de Borstweeringe sien wilde / deur den Kop geschoten / waer op die uptghevallene weder werden inghedreven / ende die ander Linie teghen de Voorstadt werdt begonnen.

Den 26. zijn de Sweedtsche met de Linie tegen de Stadt voort gevaeren / ende die selve nacht tot aen de Borstweeringe/ des bedeckte weeghs gekomen/ die Linie aldaer gebroken/ ende op die Contrascarp / als ook onder die selve deur te saperen/begonnen : gelijck mede aen de voorsz. Batterije voortgewrocht.

Onder sulcken verloop gaf het tusschen de Sweedtsche ende Keyserssche/ dewijle niet alleen de Belegerde tot verschepden malen uptvielen / maer ook die van Brysach aen het Leger stroopten ende schermutselden/ 'twelck menigh aen beyde zijden het leven verkorte.

By

Belagerung der Vestung

Benfeld in Nahmen I. K. M. zu Schwedē etc. durch I. Exc. Herrn Feldm. Gust. Horn den $\frac{10}{20}$ Sept. 1632.

a Das Schloss. d Trancement
b Caualier. e Mine
c Gallerie. f Contra Mine

Hersfelt

BENFELD

Huttenheim

Schlos

BENFELD

Batterie

Casamata

Sant

I. Ex. Gustav. Horn Haupt Quartier

Ableitung des Wasser

Moras

Moras

Moras

Zollschants

Coster Chl.

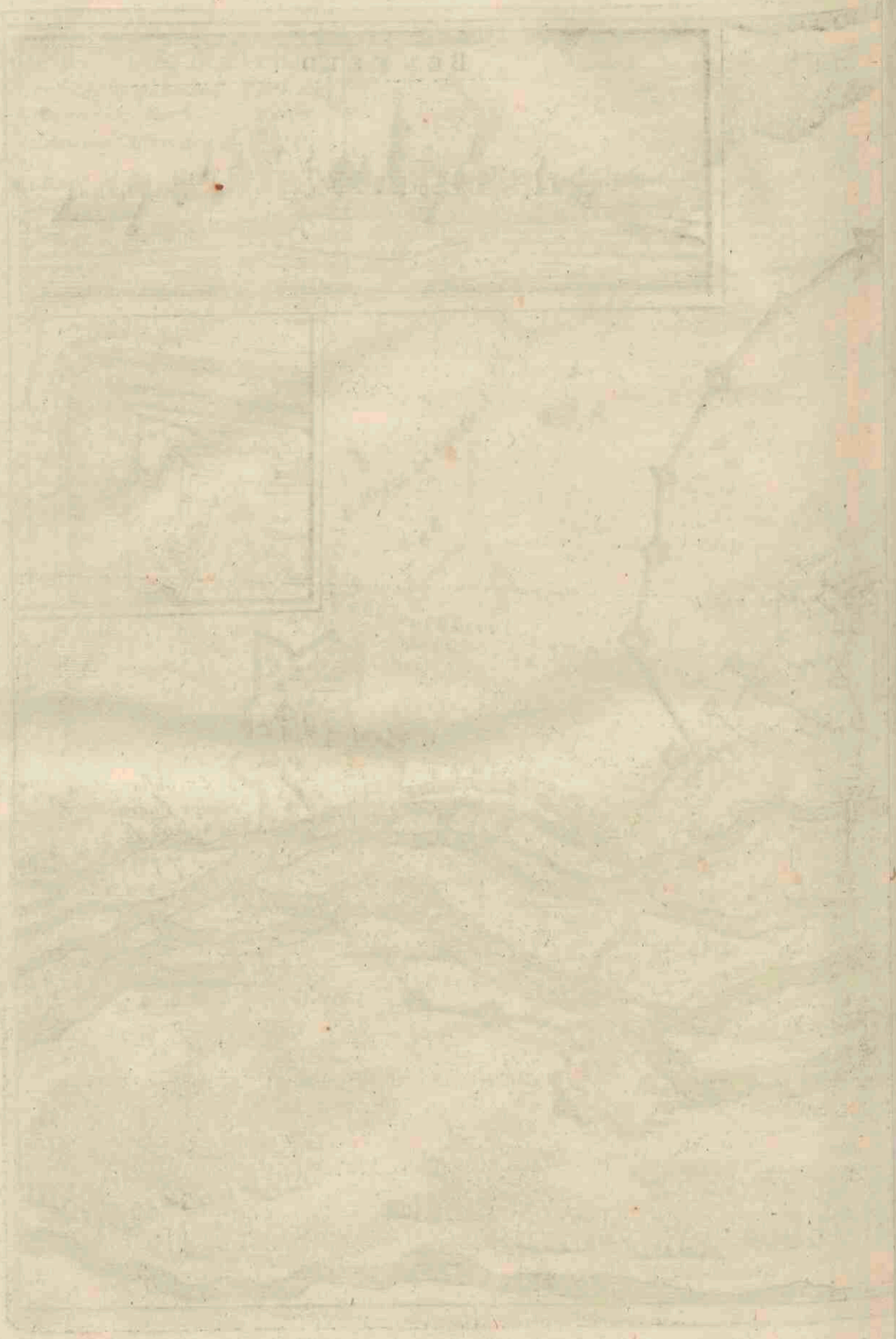

1632. By ſoo gheſtelde ſaecken / ſchickte oock de Stadhouder van't Biſdom Straesburg/van Elſaſ Zaberen/een ſchrijvē aen den Franſoyſchen Ambaſſadeur / met begheeren / dat hy hem van weghen Benfelt interponeren / ende ſien wilde/datter een Beſtant gemaeckt werde/ tot dat hy Stadthouder / tijdinge verkrege/of/ ende hoe hem Vranckrijck tot het Biſdom Straesburgh voeghen wilde.

Schletſtadt wert op die tijt vanden Rhijngraefſchen wat ghebloqueert. Aldaer deden de Keyſerſche in't afweſen des Heeren Rhijngraven/ den 26 Septemb. eenen uptval/ in de 700. ſterck / en overrompelden een Ruyterquartier / ende dewijle die Wachten deur onachtſaemheyt der Officieren qualick beſtellet waren / ſoo deden ſy tamelick ſchaede / ende brachten ſommighe goede Peerden daer van/ doch lieten ſy daer by eenen Capiteyn in de doodt ſitten / die van eenen Grave van Naſſouwe / die hy in ſijn Stove onverſiens overviel ende wech voeren wilde/ deurſchoten werdt.

Keyſerſche onderſtaen hen te verghees/ die Veſtinghe Benfeldt t'ontſetten.

Inden uptganck vande Herfſtmaendt hebben de Keyſerſche haere Troupen / die ſy om Kentſinghen / Endinghen ende daer ontrent hadden/ by Bysach te ſamen ghevoert / daer toe oock etteliche Land- ende ander gewoyden Volck van Zaberen / Moltzheym / Dachſteyn/ Schirmick/ ende andere daer in't ronde gheleghene/ den Biſdomme toebehoorende plaetſen / gheconjungeert / ende daer op wel 10000. mannen ſterck / haer by Schletſtadt vergadert / in meyninghe die Veſtinge Benfeld/ aldaer die Belegherde op dat-mael alreede die Voorſtad afgebroken ende verlaten hadden/ het ſy om gantſch t'ontſetten/ofte eenich Volck daer in te brengheu.

Dewijle nu de Veldtmarſchalck Hoorn/ van ſulcken voornemen tijtelick gheadviſeert is ghewoyden / ſoo heeft hy om ſulcx te bejeghenen/ hem vaſt gemaeckt / ende tot ſulcken eynde het Rhijngraefſche / Naſſouſche/ Solmiſche ende Schmitberghſche volck tot hem in't Legher beriep / ende het Boſch ten deele wech ghehouwen was / ende etteliche Wercken daeromme heeft laten maecken.

Daer op heeft de Vyandt den 9 October/ van Schletſtadt hem nae Katſenhuyſen begeven/'twelcke met 18 Zweedſche Muſquettiers beſet was/ende het ſelve met twee Stucken beſchoten en verovert.

Den 10. deſes / is de Gaelderije / op drie Gebindten na / volkomen gheweeſt/ ende het Rijſwerck tot op den kant van't Staket gebracht / als oock den Dam tot Huttenheym/ die pets deur gebroken was / weder gherepareert ghewoyden / datter gantſch geen water meer inde Stadt en quam.

Den 11. deſes / hebben de belegerde een heel Canon ſeer diep laten ſincken/ ende daer mede op de Sweetſche Gaelderije beginnen te ſchieten/waer op de Sweedtſche van hare Batterijen / eene / 'tis waer/in den grondt ſchoten/ datſe ten deele verballen was / maer ſy hebben't doch weder te rechte geſtelt / ende inden nacht wederom op die Gaelderije alſoo gheſpeelt/dat de voorſz Gaelderije wel 3 Gebindten breedt geruineert is ghewoyden. Daer by wel 12 Sweetſche Soldaten gebleven ſijn.

Hier op hebben de Sweetſche/den 12 deſes/ de Gaelderije gevult ende geſtopt/ende een andere daer beſijden beginnen te maecken / oock met eenen aende rechter-handt deurgebroken/ ende aen de ſlincker een Travers bereydt/ upt welck ſy in der Belegherden Deurſnijdinghe ſchieten konden. 1632.

Deſen dagh hebbē de Keyſerſe om Schletſtadt haer aen't marcheren gheſtelt / om het voorghenomen Ontſet upt te voeren. Maer den Rhijngraef is haer teghen getrocken/ den voortocht aengegrepen / een tamelick getal ter neder ghelept ende ghevanghen / ende de reſte weder na Schletſtadt ghejaecht. Dewijle nu in deſen die Veſtinghe op beyde zijden van de Ille met verſcheydē Wercken/ Redouten ende Veldt-ſchanſſen gheſloten wert / ſoo is daer deur het gantſche voornemen van't ontſetten tot niet gegaen/ ende die Keyſerſche overſulcx ghedwonghen ghewoyden / haer over te ghe-ven.

Straesburg doet den Veldmaerſchalck Hoorn / tot de beleghe-ringhe van Benfeldt/ allen voorraedt.

Middelerwijle wert oock met de Wercken aen eñ in de Grachten ſterck gewrocht/maer altijt dach ende nacht daer mede voortgheva-ren. Ende of wel die Belegherde een nieuwe Deurſnijdinghe maeckten / om de overbrenginge der Gaelderije daer deur te verhinderen/ ſoo maeckten doch de Sweetſche terſtont daer teghen over/ een Batterije/ ende ſpeelden daer van in ſulcken geſtalte op die Deurſnijdinge/ datſe niet daer mede op de Gaelderije konden uptrichten/ daer en konde oock niemandt van haer op de Wallen blijven. Daer werden anders in die geduerende tijt der belegeringe/ allerhande kunſt-ſtuckē eñ nieuwe Inventien/ op dat de Belegerde beangſtiget werden / aen den dach gegeven: Daer en gebrack oock den Sweedtſchen Veldtmaerſchalck aen Volck/ Ammonitie/ Proviande/ Gheſchut/ ende allerhande Materialen ende Inſtrumentalien niet het aldermniſte / dewijle hem de Stadt Straesburgh overſulcx allen noodtwendigen voorraet beſchickte.

Den 16. October/ hebben de Sweedtſche met ſtercke partijē tot aen Bysach geſtroopt/ ende wel 150 ſtucken Vee ende Peerden te rugghe in't Legher ghebracht. Op die ſelve tijdt is daer een ſterck reghen-weder ingheballen/ datmen met den Approchen niet wel continueren konde: doch evenwel heeft de Sweedſche generael Quartiermeeſter Paulus Morſhuyſer hier in oock ſijn beſte gedaen/ eñ die Loopgraven / welcke op dat-mael vol water ſtonden / met uptbreydinghe van kleyne Schanſkorven verhoocht / datmen daer in voortkomen konde.

Den 19. hebben de Belegherde in de voorſz Nederſinckinge of Deurſnijdt / wederom een grof Stuck in der haeſt neder doē dalen/ maer is van de Sweedtſche Stucken terſtont verhindert gewoyden/dat ſy niet meer als 3 ſchoten doen konden.

Den 23. brachten de Sweedtſche de aerde tot aen't Staket in de Gracht / ende maeckten 2. Redouten/ ende daer werden op dien ſelven nacht wel 40000 Muſquetſchoten gedaen/ ende thien Canonaden.

Den 25. werden die Stacketten uptgebroken/ ende met de Gaelderije nae de Muyr toe gewrocht. Die dan oock den volgenden dach werdt overghebracht/ die Muyr deurghebroken/ende wel 8 voeten diep in de Wal ghegraven/ende met der Mijne een begin gemaeckt. Alwaer dan onder deſen/beyde deelen ſeer heftigh

1632. tigh op malkander gheschoten hebben / ende veel Granaden in de Vestinghe ghewozpen.

Of nu wel die Belegherde tot hier toe haer dapper ende mannelick gheweert / ende grooten wederstant ghedaen hebben/ soo hebben sy haer nochtans ten laetsten / nadien haer dach ende nacht hart toegheset is ghewozden / ende sy saghen dat de Gaelderije over de Gracht ghebzacht/ ende datmen begonde in de Wal te mineren / ende oock die verhoopte ontsettinge niet verschijnen wilde/ den moet latē sincken/ ende aenghevanghen op een Accoozt te dencken.

Waer op dan den 27 Octob. de Keyserschе Commandant eenen Trompetter upt sandt/ ende begeerde/datmen hem toe laten soude/dat hy een open schzijven/als eenen Trompetter nae Elsas Zaberen/ aen den Stadthouder des Bisdoms Straesburgh affenden mochte/ende alsoo met desselven voozweten / die Vestinghe overgheven mochten/ maer dat wert van den Veldt-maerschalck af-ghestaghen. Daer op dien selven avondt ende dien nacht deurgaens/ soo wel oock des anderen daeghs / het eene deel teghen 't ander sijn beste heeft ghedaen. De Sweedtsche sijn met hare Mijne voozt ghevaren / welcke/ 't is waer/ de Belegherde teghens groeven / den ganck ghevonden/ende die Arbeyders verjaecht: Maer sijn terstont weder uptghedzeven ghewozden / dat sy dat gat moesten stoppen. Maer de Sweedsche misleyden dien ganck / ende ginghen op de rechte ende slincke zijde. Als sy nu sulckx totten middach ten 12 urē/ den 28 deses/ continueerden / soo heeft de Keyserschе Commandant deur eenen Trompetter Accoozt aenghe-boden. Waer op noch den selven avondt Gijselaers upt-ghegheven werden / ende den volghenden mozghen/ als 's maendaeghs den 29 Octob. de overghevinghe op de naevolghende Conditien besloten is ghewozden:

Benfeldt gheeft hem over aen de Swedtsche.

Eerstelick/de Gouverneur/Capitepn/Ritmeester ende Bevelhebbers / met t'samen alle Soldaten/Constabels/van wat stant die oock zijn / sullen ende moghen vzy en vzanck / sonder eenighe verhinderinge ofte oozsaeck / weshalven het oock sijn mochte / met vlieghende Vaendelen / 2 Veldtstucken / eenen Waghen met Krupt en Loot/Kogels in de mont/vzandende Lonten/Trommelslach/Trompetten/ Wapenen / met t' samen haren toeghehoozighen Familien/Bagagie/Peerden ende Wagens/ Sack ende Pack/onbesocht upt te trecken: Ende/ 't is waer/ de Gouverneur/ met t'samen sijner Huysvzouwen anghehoozigen/ Susteren ende Kinderen/ met t'samen den toeghehoozighen Officieren/ Soldaten ende alle de harighe nae Elsas Zaberen: Maer ander Ritmeesters ende Capitepn/met t'samen desselven Soldatesca/ nae Vzysach te ghelepden/ ende daer voor met Gijselaers voozsien werden.

Ten 2. Het sullen alle Oozdens-lieden ende Gheestelicke Persoonen/ ende sonderlinghe die tot Achlen / haren Godsdienst in 't Kloosster wederom/ghelijck tot hier toe versien/ende haren ophout van Aelmoessen te soecken; maer den overighen / welcke niet blijven willen/ met t'samen haer have ende goet/ende alle haer toebehoozten / vzy ende ongemolesteert mede upt te trecken/ vergonnet zijn.

Ten 3. De Burghers moghen by de Catholische Religie/ ghelijck tot hier toe/ in gerustigen standt blijven ende gehanthaeft werden. 1632.

Ten 4. Die andere / die met den hooghen Stiften gherekent sijn / ofte eenighe Ampten hebben bedient/ sy sijn verbozgtocht ofte niet/ moghen met alle haer Goet / oock Wijf ende Kinderen/ Gheweer/ twee Waghens/ Peerden ende Familien/ evenghelijck vzy seker ende onverhindert upttrecken en passeren/ maer sy sullen te voozen by die ter handen hebbende Ghericht- ende Leen-boecken / met t'samen den onghevalschten Affschziften harer tot hier toe ghehouwen Rekeninghen / die van Hare Koninghl. Majest. hier toe Ghedeputeerde persoonen in te leveren schuldich zijn.

Ten 5. Daer ettelicke krancke ende ghequetste voozhanden zijn / ende niet voozt-komen konden/soude hen vergunt zijn/inde stadt te blijven/ende op hare Gesonthepdt te wachten/ende alsdan vzy ende seker met Pas-Cedelen te volgen.

Ten 6. Het sal oock den Gouverneur/ Capitepnen/Officieren/Soldaten ende Burgers toegelaten zijn/ hare Goederen/die sy in desen Bisdomme hebben / ghelijck andere die onder der Coningl. Majest. Beschut en Bescherm haer begeven/het zy te bewoonen/ ofte te alieneren/ende aen andere te verkoopen.

Ten 7. De Gouverneur sal oock voozder macht hebben/soo haest die Plaetse overgegeven is / eenen Officier met des Heeren Veldtmarschalcks Pas-Cedel/ aen den Stadthouder Generael af te veerdigen/ende het verloop te kennen te geven of te berichten.

Ten 8. De Stadt ende Burgherschap/ sal aen Pzivilegien/ Vzyhedē/ Jurisdiction, Recht ende Gerechtigheden niets vermindert / noch die selve gerantsoeneert / maer van't toekomstige Guarnisoen/ nae mogelicken blijte ghehandthaeft / ende van allen onrechtmatighen Gewelt ende Noodtdwanck beschuttet/ maer hier-en-teghens een yder te ghelijcke aen sijn Recht geholpen werden.

Ten 9. Alsoo sal oock alle ende een yder Burger/ die alsnu in der Stadt woonachtigh zijn / ofte langh het hare te distraheren/ vzy ende voozstandelick / oock alsdan henen wech te trecken/seker gelept vergonnet werden.

Ten 10. Alle Burghers die op het Landt zijn/ ende haer Woonplaetse hebben/ende hier binnen dese Stad gevlucht zijn/die sullen weder nae hupten / sonder eenige ontgeldinge ofte rantsoen/met haer Vee ende Peerden/ ende anders meer/haer Goederen gelaten werden/om het Landt te bouwen.

Ten 11. Die Gevangene/ sullen sonder onderschepdt ende betalinghe van eenigh rantsoen/op beyder zijden vzy gelaten werden.

Ten 12. Alle Krijgs-ammonitie/ Pzovisande / ende anders wat den Heere Gouverneur/ oock anderen/ nu ter tijdt afgaende ende aftreckende Officieren ende Soldaten / benevens de Burghers niet toebehoozende/ dat sal gewisse Persoonen/die des Heeren Veldtmarschalcks Excellentie hier toe bestellen sullen/ sonder eenigh bedzogh overgelevert ende aengewesen werden.

Ten 13. Die Bagagie ende Inrupminge der Vestinghe / sal den 30 Octobz. ten 8 uren geschieden/ ende die Voozstadt na dato inghe-rupmt werden. Maer of den Gouverneur sijnen

1632. nen Aftocht op ſulcken termijn te nemen/ onmoghelick vallen wilde/ die ſal hem/ met t'ſamen ſijnen Familien / noch dien ſelven dagh ende die volghende nacht / in ſijnen tot hier toe inwoonenden hupſe/ maer die by ſich hebbende Compagnie / in de Voorſtadt te blijven/ vergonnet werden.

Volgens dit Accoort/ is op den voornoemden 30 Octob. den Aftreck upt Benfelden geſchiet/ daer by hem een Capiteyn der Kepſerſche / met ſijn gantſche Compagnie / by de Sweedſche heeft in dienſt begeven. Hier-enteghens is de Veldtmaerſchalck Hoorn / met eenigh Volck daer in ghetogen / ende oock die gebroken Wallen ende Muyren terſtont/ ende wat anders meer in de ghedurende Beleghe-ringe geruineert is geworden/ belaſt weder op te timmeren/ als oock die Schanſſen des Legers te ſlichten / ende die Stadt noch meerder te fortificeren/ verordineert.

Kepſerſche in Elſaten/ tijde van de Rhijngraeffſchen ſchade.

Hier op heeft de Sweedtſche Veldtmaerſchalck / den Rhijngraef Otthо Lodewijck/ met eenigh gecommandeert Volck/ op Marckelſheym / daer in een Compagnie Kepſerſche Rupters lagen/ afgeveerdight/ die de ſelve plaetſe heeft opghe-epſcht. Maer dewijle ſy hen daer tegens ſtelden/ die ſelve met ſtorm innam / ende den Ritmeeſter met t'ſamen 10 Rupters ghevangen genomen: Daer op die overgebleven Rupters die den ſelven dagh waren uptgetogen/ ende een Compagnie Voetknechten van Colmar af convoyeerden / op het Veldt aenghegrepen/ den meeſtendeel omgebracht/ ende het Voetvolck nevens den Capiteyn ende Luytenant/ ghevanckelick genomen hebben.

Onder deſen is oock eenigh Sweedtſch volck na Epffich/ Dambach/ Gemer/ Oberbercken/ Muſigh ende Keſtenholt gegaen/ ende alle deſe Plaetſen / ſonderlinghe het laetſte met ſtorm innamen/ ende wat in de Wapenen gevonden wert/ nedergehouwen hebben.

Moltzheym wert van de Swedtſche / met Accoort ingenomen.

Na deſen heeft Guſtavus Hoorn voorder in Elſzaten in't ronde gegrepen/ ende den 4 Novembr. voor het ſtedeken Moltſheym gherucckt / het ſelve berennet ende opghe-epſcht. Waer op die Inwoonders geen voorder ernſt wilden verwachten / maer zijn den 6 deſes in een Accoort ghetreden/ alwaer dan op het beſluyt deſſelven/ den volgendenden dagh/ van de Sweedtſche 3 Compagnien te Peerde ende eenighe Compagnien te Voete zijn inghetoghen.

Schledſtad werdt van den Swedtſchen belegert.

Hier op heeft de Veldmarſchalck/ Schletſtadt oock voorgenomen aen te grijpen. Ende tot ſulcken eynde/ den 7 Novembris/ met den Voetvolcke ende eenighe ſtucken Gheſchut/ dien ſelven nacht opgebroken (dewijle het op Keſtenholt te komen te ſpade was / ende men oock beſorghde / datmen lichtelick eenige van de Troupen verlieſen mochte/ ende des nachts den Vyant in de hant komen) ende het Quartier tot Eberſheym ghenomen. Dien ſelven avondt hebben 20 Rupters ende 30 Muſquettiers van Schletſtadt / by een Brugghe de wacht gehouden/ ende des Sweetſchen Overſte Luytenant Callenbachs Hupſvrouwe/ nevens ſommige Peerden ende Bagagie/ gevangen ghenomen.

Den volghenden dach heeft de Veldt-maerſchalck ſijn marcheringhe op Keſtenholt aenghezet / ende aldaer Quartier gehouden. Ende daer op eenen Trompetter na Schletſtadt met een ſchrijven aen de Burghers ende den Raet afgheveerdicht/ ende alſoo die ſelve plaetſe opghe-epſcht. Maer dewijle daer op een afſlagighe Antwoort volghde / ſoo is hy met de Armade terſtont daer voor gherucckt / ende het ſelve beleghert. 1632.

Den Commandeur ende Overſten Luytenant Breedenbach/ hadde daer in 2 Compaingien Rupters / ende 600 Muſquettiers van het oude Metterniſche Regiment / die weerden haer dapper / deden den 12 tegen den morghenſtont eenen ſtercken Aptval / maer werden van de Sweedtſche met verlies van ſommighe Soldaten/ weder inghedreven.

De Sweedtſche voeren onder deſen met Schans-maken ende Loop-graven dapper voort/ alſoo dat ſy in korten tijde ſeer nabij aen de Stadt quamen/ ende volmaeckten oock eenige Batterijen/ ende ſchoten daer van machtich op de belegherde hare Stadt.

Kepſerſche Rupterije/ wert van de Swedtſche geſlagen.

By deſe ghelegenthept der Stadt / ſoo hebben de Kepſerſche haer weder onderſtaen/ een Ontſettinghe in't werck te ſtellen. Tot ſulcken eynde ſijn den 16 Novembr. ontrent 12 Compaingien Rupters / neffens ſommighe Dragonners / tot Brijſach over die Brugghe op die ander zijde des Rhijns ghetoghen / in meyninghe het Voetvolck dat in Lotringhen gheworven was / ende anders hier en daer in beſettinghe lagh / te verwachten/ ende alſdan met gheſaemder macht / een verſoeck op de Sweedtſche te doen. Maer het teghendeel is haer wedervaren: Want den Rhijngraef Otthо Lodewijck / is deſen Aenſlagh by tijdts ghewaer geworden/ heeft hem derhalven met ſijnen Regimente ſnelveerdigh opghemaeckt/ om de Kepſerſche voor te komen/ ende die ſelve in haer Quartieren t'overvallen/ heeft haer gantſchelick geruineert/ ende het meeſte deel nedergehackt / maer de reſte / onder welcke gheweeſt ſijn eenen Overſten Wachtmeeſter/ 3 Ritmeeſters / ende 3 Luytenanten ghevanghen/ ende 7 Standarten verovert: Ende ſijn van deſen allen qualick 100 Rupters op die ander zijde des Rhijns met der vlucht ontloopē/ ende ſeer kommerlick / dewijle ſy bynae den Overſten Schabelitſky in de handt gherochten/ weder nae Brijſach ontkomen.

Hebben alſoo hier mede de Sweedſche wederomme een ſtatelicke Victorie verkreghen/ eñ die Kepſerlicke Rupterije/ die haer op datmael noch in Elſaten onthielt/ tot op een kleyne reſte uptgheroept.

Schledſtad werdt van den Swedtſchē/ met Accoort ingenomen.

Onder ſulck verloop/ quamē oock die ſteden Keyſersburgh/ Ammerſweyer/ Turckheym/ Heylichcreutz / Harliſchepm / Kuffach ende Munſter in't Gregory-dal / in de Swediſche devotie. Colmar werdt ontrent die ſelve tijdt oock tot Accoort vermaent / maer ſy en verklaerden haer op dat-mael noch niet / maer ſtelden haer evenwel noch niet gantſch wederſpannich aen / want gheltjck als de Sweedtſche daer op de Meulen nae by de Stadt uptplonderden / ſy niet een ſchote upt de Stadt daer op deden.

Middelerwijle ghebruyckte de Sweedſche Veldt-maerſchalck voor Sledtſtadt grooten ernſt / ende ginck de Belegherde met ſchieten ende Vyer in te werpen/ heftich aen/ alſoo dat oock daer deur die ſtad aen verſcheyden plaetſen met vyer werdt aengheſteken / ende gant-

1632. sche hupsen verbrandt zijn gewoꝛden/ seer verdoꝛven ende den Inwoonders groote schade gheschiede. Want daer werden Vyer-ballen van 110 Ponden in de stadt gewoꝛpen.

Nae dat nu die Belegherde 4 weken en half zijn beringhelt gheweest/ soo is eyndelick het Accoꝛt ende die overgevinghe der Stadt/ den 2 Decembꝛ. gevolght/ ende met de Keyserschе Guarnisoenen de navolgende Articulen besloten ghewoꝛden:

Eerstelick / De Keyserschе Guarnisoenen aen Kuypers ende Voetvolck / sal ende mach met Vlieghende Coznetten ende Vaendelen/ openbaer Trompet-ghelupt / Flupten ende Trommel-slagh / als oock niet minder met bꝛandende Lonten/ Kogels in de mondt/ oock twee kleyne Stucken Gheschut / ende eenen Ammonitie-wagen/ met alle die bꝛ-wesende Krancken ende hare Bagagie/ als toeghehooꝛighe Buptten / ende daer bꝛ oock tot ꝑder Compagnie 2 Bagagie-wagens/ 2 Karren/ op Maendagh den 3 December / vꝛoegh aen den dage/ af-trecken/ deur genoeghsaem Convoy/ na Bꝛysach toe/ seker ende onverhindert te gelepden/ ende sulckꝛ tot meerder verseкerthepdt/ een rechtschapen Officier/ daer toe mede gheven/ maer oock in plaetse desselven/ tot sijn wederkomste / een ander aen dese zijde als Gijsel sal gelaten werden.

Ten 2. De beschadighde ende krancke die op ditmael noch niet en konnen vooꝛtgebꝛacht werden/ die sullen in't Gasthups tot Schledstadt gecureert werden/ ende die weder gesont werden/ te dienen niet sullen gedwongen werden/ maer op begeeren met vꝛe Pas-Cedelen tot haren Regimenten mogen komen.

Soo dan/ ende vooꝛ het 3. Wat eensdeels de Soldaten van den anderen / ghedurende deses Guarnisoens bekomen hebben / het zp van Peerden of anders/ sal hen aen beyde syden/ als een rechtmatigen Pꝛys en Bupt / in alles bꝛ blijven.

Maer met den Raedt ende Burgherschap/ zijn dese navolgende Artijckelen/ van weghen de overgevinge/ opgericht gewoꝛden:

Eerstelick/ sal die stadt ende Burgerschap/ hare tegenwoozdige gedane Defentie niet ontghelden / maer nevens ende met hare inwoonende Geestelicke/ soo wel Mans- als Vꝛou-Persoonen / bꝛ hare vꝛe openbare Exercitie der her-gebꝛachte Roomsche Catholische Religion/ als oock die toeghehoozige Kloosteren ende Hupsen / Recht ende Gherechtigheden/ sonder quellinge gelaten werden: Desgelijck gheen Burghers of ander Inwoonders/ wie die zp/ hy hebbe schoon Keyserl. Officia ende Krijghsdiensten gedꝛagen/ ofte anders bysonder Defensions hulpe bewesen of niet / oock alsnu noch toekomstigh/ dieshalven aen Lijf/ Have ende Goedt / soo wel binnen als bupten de Stadt overweldight/ of gheplondert werden sal.

Ten 2. Sullen de Coninghl. Majest. ende Kroon Sweden/ ofte desselven na-geozdineerde/ over de plaetse Schletstadt/ henlieden geen meerder Jurisdiction, ende Hooge Overighepts gerechtsame Saken hen toe-schupven/ als anders die Roomsche Keyser/ ende desselven veroꝛdineerden Landtvooght/ t'allen tyde tot op dese tyde ghehadt / ende ghe-exerceert heeft: Daerom dan dese vooꝛs. Stadt / bꝛ alle haren hebbenden Gheestelicke ende Wereltlicke Rechten/ Immunitepten/ Vꝛyheden ende ouden herkomen / in specie, op het Dozpken Kintsen/ met sijn Slot ende Bannes Gerechtigheden gherustelick behouden / ende soo wel nu den gheselden Raedt / als hoe die selve tot des Jaers tyde gerefoꝛmeert werden mochte/ alsoo gelaten werden. 1632.

Ten 3. Waer een ander Burger/ Stadts-Amptman/ Dienaer ende Inwoonder/ Geestelick ofte Weereldtlick / wie die oock zijn mochte/ teghenwoozdigh of toekomstigh/ in der stadt niet meer blijven wilde / soo sal die/ ofte de selve dat Jus migrandi, met Goedt ende Neeringe/ na eygen believen te vertrecken/ alsulcke oock te laten uptroepen / om te verkoopen/ vꝛy ende onbenomen sal zijn / dieshalven niemandt gheen beswaernisse opleggen/ maer veel meer seкeren Pas ende Aftocht toeghelaten en vergunt werden.

Eyndelick / ende vooꝛ't 4. Sal oock dese stadt met gheen onverdꝛagelicke Inquartieringhe beswaert / maer die Guarnisoenen die daer noodtwendigh zijn moeten / oꝛdentlick bedienen/ goede Justitie daer bꝛ houden/ ende van den Raedt/ als die der Burgeren gelegenthepdt alderbest weet/ selfs uptgedeelt ende belept werden: Daer bꝛ dan het Raedthups der Cantzelrije/ des gemeenen Koophupses/ ende Leden van de Majestraet/ soo veel te beter ende onverhinderde Bedieninge harer aenstaender Officien te verschoonen/ bꝛ haerlieder selve bestaet.

Dit alles tot stadiger ende aengename vasthoudinghe/ is dit Accoꝛdt van de Coninghl. Majest. ende Rijck Swedens Raedts ende Generael Veldtmarschalcks Excellentie/ onderschꝛeven ende bezegelt gewoꝛden.

Dese ende die bovenste Artijckelen gelijckfoꝛmigh/ is den derden deses den Wttocht der Keyserschе/ ende hier-en-teghen den Intocht der Sweedtsche gheschiet/ ende die stadt heeft 20000 Rijckꝛdaelders tot Bꝛandtschattinge/ ende de Joden/ die een groot getal daer binnen waren / oock een bysonder somme daer tellen moeten.

Koꝛts vooꝛ de vooꝛnoemde overghevinge/ soo zijn des regierenden Hertogen in Lotringens Afgesanten nae Marien-kerck/ ende aldaer op vooꝛhenen-gaende beraedtslaginghe/ zijn Gustavi Hoozns afgeoꝛdineerde Legaten oock aldaer aengekomen/ ende hebben sich hier by gevoeght: Ende nae dat sy eerstelick/ van wegen Hare Coningl. Majest. tot Swedens doodt ende ongeluck/ in den name Haers Hertogen/ het leedt gheklaeght hebben/ onder andere aenghebꝛacht / dat den Hertogh op die Vestinghe Benfeldt/ het Slot Dachsteyn/ en de Stadt Elsas Zaberen/ vooꝛ vele Jaren een aensienlicke somme geldts daer gelept en vergheleken heeft / ende dat daerom die ghemelte Plaetsen sijne Onderpanden zijn. Begheerde oversulckꝛ te weten in't vꝛiendelickste / hoe men hier in handelen ende die saecke middelen soude.

Op sulcken aenbꝛenghen / hebben hen die Coninglicke Sweedsche Legaten alles goets hier-en-tegens tot den Lotringschen betoont/ verklaert ende haer gheantwoozt: Wat die Onderpanden belanghen/ soo en konden sy in desen noch ter tijt/ dan tot op een toekomstige Vergaderinge des Rijckꝛ/ sich niet verklaren: Maer sy verseкerden den Hertoghe/ soo verre hy de

1632. hy de tegenpartije geen voorraedt noch hulpmiddelen beweſen hadde / dat hy hem der Sweedtſche Soldateſca in't minſte niet te besorgen / maer ſijne Onderdanen ende Landtſchappen / veel meer / ſoo verre ſy ſouden van den Keyſer beleghert ende beſwaert werden / van de Swediſche ſouden beſchermt ende gedefendeert werden.

Keyſerſche werden wederom van de Swediſche in Elſaten geſlagen.

Eenighe daghen nae de veroveringhe van Schletſtadt / hebben de Sweedſche weder een geluckigh ſucces tegen die Keyſerſche gehadt / dewijle de Overſte Luptenant Zilhardt met ſijn Troupen vroegh by den daghe tot Schonauw over Rhijn geſet / ende is op Endingen getogen / by welcken den voortocht / welcke in 70 Peerden beſtont / die den Luptenant Kemthinger voerde / den Keyſerl. Oberſten Luptenant van Croneck met 5 Troupen aenghetroffen / met den ſelven gheſchermutſeert / ende haer terſtont in confuſie gebracht. Daer by / gheljck in den beginne den Oberſten Luptenant van Croneck doodt bleef / oock anders van ſijnen Volcke / wel over de hondert omme quamen / ende vele gevangen zijn ghewordẽ. Des voorſeyden Cronecks intentie was / den Sweedtſchen Oberſten Eenhuyſen te overvallen: Daer ſouden oock wepnigh van die / haer geſalveert hebben gehadt / wanneer daer niet even op die tijdt een dicke nevel waer inghevallen.

Het ſtedeken Endingen heeft hem na deſen / als de Sweedſche daer voor quamen / terſtont overghegheven. Hier op des anderen daeghs hebben de Sweedtſche / niet verre van Bypſach / 2 Compangnien Voetvolck aengetroffen / evenghelijck vele daer van nederghelept / ende die overgeblevene / nevens den Officieren gevangen genomen. Dit alles heeft een ſulck verſchricke onder de Keyſerſche veroorſaeckt / dat ſy terſtont op verkregen tijdinge / tuſſchen de brugge tot Bypſach / aldaer ſy een tijt lanck logeerden / opghebroken ende in de Stadt gheruckt ende gevloden zijn.

Colmar gheeft hem over aen de Swediſche.

Als nu by deſen ſtandt ende geluckigh ſucces des Sweedtſchen Krijghsvolcx in Elſaten de ſtadt Colmar geſien heeft / dat het haer / evengelijck niet anders als ander omliggende ſteden vergaen ſoude / ende ſy oock een ſtercke Belegeringe te verwachten hadden / ende veel ellenden daer deur onderworpen waren: Inſgelijcx daer by merckten / dat die inliggende Keyſerl. Overſte / met ſijne onderhebbende Beſettinge / eenen by ſonderen Aenſlagh op de Burgherſchap hadde / ende haer in gheen Actoor met den Sweedtſchen Veldtmarſchalck begeven wilden / om die gantſche Stadt gheneoghſaem met alle haer Burgerſchap tot de uptterſte ruine ende verderf te brenghen: ſoo hebben ſy harer Welvaert ende Religionsbyphepdt ende Gerechtighepdt in acht willen nemen: ende den 9 Decembr. den voornoemde Oberſten / als oock ſijn Soldatẽ onder haer gewelt ghebracht ende bemachtiget / ettelicke van de ſelve omgebracht / den Oberſten in arreſt / ende die ander Soldaten oock in hechtenisſe genomen: ende ſoo haeſt dit alles gepaſſeert was / den Veldtmarſchalck Hoorn te weten gedaen / ende begeerden met hem te handelen tot accommodation, ende die plaetſe over te geven in ſijnen handen. Daer over dan die ſoo voort navolgende Artijckelen / ghevattet ende op beyde zijden believet gworden:

Eerſtelick / Die Coninghl. Majeſt. tot Sweden / etc. Willen die Stadt Colmar / als een Stadt des Heyligen Roomſchen Rijcx / by haren herbringen / Vryheden / Immuniteyten ende Gherechtigheden / ſoo wel in Geeſtelicke als Wereltlicke Saken / gheljck ſulcx Anno 1626. geſtelt was / geruſt blijven laten / ende gheen hooger ofte meer Recht tot de ſelve verſoecke / dan wat die Roomſche Keyſers tot hier toe gehadt ende ge-exerceert hebben. 1632.

Ten 2. Niet minder willen Hooghſt-ghemelter Hare Coningl. Majeſt. oock die Geeſtelicke / ſoo wel Mans- als Vrouw-perſoonen / in deſſelven Genadighſten beſcherminge nemen / ende alſulcke by haren Exercitio Religions, vry ende ongemoleſteert willen blijven laten.

Ten 3. Gheljck die beſtellinge des Magiſtraets der Coningl. Majeſt. eenigh ende alleene toebehoort / alſoo gedencken die ſelve een ſulcke diſpoſitie hier in te maken / de gemeene Stadt ende Burgherſchap tot voordeel ende verſachtende / dat oock haren ouden ghebruycken ende herkomen niet en ſal tegens loopen.

Ten 4. Die Inquartieringhe halven / en ſal de Stadt boven haer vermoghen niet overleghen werden / oock de uptdeelinge der Quartieren ſal by hun blijven.

Ten 5. Eyndelick wilden Hare Koninghl. Majeſt. een yder in de voornoemde Stadt in Sijne Coninghl. Beſcherminge / ende by hare Hupſſelicke Wooninghen laten ſitten / oock de ghene die haer anderſwaerts begheven willen / den vrijen Aftocht ende Optreck gheduldẽ.

Euangeliſche Religie / werdt tot Colmar weder ingevoert.

Hier op is de Veldt-maerſchalck / den 10 deſes / aldaer in-getoghen / die heeft hier op met bewilliginge des E. Raets tot Straesburch beveſticht / dat Doctor Johan Smidt / Profeſſor ende Preſident des Kercken Conventz aldaer / den 14 Decembr. (gheljck het even 5 jaer geleden is / dat van den Euangeliſchen die laetſte Predicatie gehouden / eñ het Pausdom gantſch inghevoert is ghewordẽ) wederom die eerſte Euangeliſche Predicatie doen ſal / ende die Toehoorders pverich op die onveranderde Augſburghſche Confeſſie wijſen ende gheweſen heeft / oock den 15 deſes de Gemeynte twee Predikers voorgheſtelt ende gheordineert / die voortaen dat Exercitium Auguſtanæ Confeſſionis aldaer uptrichten ſullen.

Hagenauw accommodeert hem tot den Swediſchen.

Onder deſen heeft de Sweedſche Veltmaerſchalck / ſijnen Oberſten Luptenant van Croneck nae Haghenauw ghecommandeert / om die ſelve ſtad aen te melden / dat ſo ſy haer goedichlick wil accommoderen eñ in der Sweedſchen beſcherminghe haer begheven / ſy by haren Rijckrſtant / Privilegien / Gerechtichept ende ouden Herkomen ghelaten ſouden werden; ſoo niet / ſy wel het hare alles verlieſen / oock tijdt ende onkoſten verquiſten / ſoo ſy veroorſaeckten / datmen haer met Gheſchut ende met der Armade bedwinghen ſoude / alles wel dobbel ſouden betalen moeten. Als ſy dit nu die voorſz Stadt voor ooghen ſtelden / ſoo hebben ſy haer overghegheven / en de Sweedtſche Beſettinghen inghenomen.

Hier te voren hebben wy verhaelt / in wat geſtalte de Coninck in Sweden ontrent Augſburgh aen de Donauwe-ſtroom / een aenſienlicke Armade / onder den Commando Generael Banners / eñ des Paltzgraven van Berr-

1632. kenfelt by sÿnen Aftocht in Sachsen achter liet. Die hebben / 't is waer / daer op eenich stroopent Beyersch volck vertreden ende ghe-
Beyersche vertoonen hen weder in Swabē. slaghen / oock ettelicke daer in 't ronde ghelegene plaetsen/die hoÿts te voozen in der Beyersche handen gherochten/ wederom onder haer macht ghebzacht. Daer onder sonderlinghe Lansbergh geweest is/ welcke sy den 18 October / na geschotene Bzesse/ende doen sy het alles tot stozmen gereet maecktē/met Accoozt hebben in-ghenomen. Oock nae sulckx een sterck ghetal Beyersche Kupterÿe / die haer tot ontsettinge hier by wilden maecken/ in de vlucht ghestaghen/ vele ter nederghelept/ ende de reste tot by Munchen verbolght. Maer de Beyersche hebben sich haest daer op / nae dat sy onder desen deur den Oversten Altringher een sterck secours bequamen / wederom vooz den dach ghestelt/ haer eerstelick aen Landtsbergh begheben/ende het selve beleghert. Dewÿle nu de Sweedtsche daer in op secours hoopten / maer nochtans haer niet by komen konden / hebben sy hen soo langhe gheweert/ tot dat sy ten laetsten/ deur ghebzeck der Ammonitie / haer / op ghenade ende onghenade/ overgheven moesten: ende de Soldaeten hen by hun in dienst begheven moeten / maer de Officiers sÿn ghevanckelick na Enghelstadt ghevoert ghewozden.

Hier op hebben de Beyersche in Swaben (dat is in Swavenlandt) voozder in 't ronde ghegrepen / ende eenighe ander plaetsen/ sonderlinghe des Passes Guntsberch / tusschen Alms ende Augsburgh/ in haer ghewelt ghebzacht/ende tot by Augsburgh henen gestroopet. Generael Baniers Armade / de welcke maer ontrent in de 4 ofte 5000 Mannen bestont/ ende haer in desen te swack was/ konde hen van haren voornemen niet af houden.

Weldtmarschalck Hoozn / werdt versocht nae Swaben te trecken. By soo ghestelde saken / hebben de Euangelische Standen in Swavenlant/den Veldtmaerschalck Hoozn besocht / dat hy met een deel Volck hem upt Elsaten na Swavenlant vertrecken wilde / om aldaer den vyantlicken Inbzeuck te bejeghenen.

Dewÿle dan nu in Elsaten de Sweedtsche Armade/ hem seer/ eñ op ettelicke Regimenten meer ghesterckt hadde/ alsoo datmen sulcke plaetsen des volckx eenen deel wel van doene hadde / alsoo heeft den Sweedtschen Veltmaerschalck Rhÿngraef Otthe Lodewÿck/ eenighe dupsent Mannen overghegheven/ ende hem die plaetsen in die Landtstreke aenbevolen te commanderen; Maer hy is met den overigen Krÿghsvolcke te peerde ende te voete / nae dat in desen inghenomene plaetsen alles in goede ozdze ghestelt was / den 18 Decembz. by Schoonauw over Rhÿn ghesettet/ van meÿninghe den Swavischen toestant te secoureren / ende tot dien eynde/ met des Generaels Baniers Troupen hem te conjungeren. Ende sÿns Volckx is oock een deel over de Straesburgher Rhÿn-bzugge ghetoghen.

Fryburgh in Bzeisgau/ gheeft hem over aē de Swedische. Hy is also terstont op Fryburgh in Bzeisgauw gemartheert/ ende die selve Stadt heeft haer terstont overghegheven/ende den 19 Decembz. die Sweedsche Veltmaerschalck/ sonder eenigh Accoozt of Kaetslach/ laten intrecken/daer vooz hun hier nae 30000 guldens afghe-eyscht is ghewozden.

Na dat hy nu aldaer allerhande Ozdze ende Bestellinge ghegeven hadde/ soo is hy daer op aen 't eynde der maent Decembz. op Nieuwstadt in Swartswald / ende alsoo voozts in Swavenlandt gherucket: Daer van wy op sÿner plaetsen voozder meldinge willen doen. 1632.

Slesischen handel. In Slesien hebben in't afwesen des Cheurvozstl. Sachsischen Generaels Arnhepms/de Keyserschе/ met hulpe der Burgers/ die stadt Neus weder inghenomen. De Sweedtsche ende Sachsische / hebben haer terstondt daer op gheruster / de sulcke weder met macht aen te grÿpen ende te recupereren: Maer daer en werdt doch op dat-mael niets gheattenteert: Want de Keyserschе waren daer in't ronde tamelick sterck.

Karel Hanibal / van Dona/ heeft sich tot deser tÿdt in Polen begheven / ende in 't selve Coninckrÿck ettelicke 1000 Mannen tot Harer Keyserl. Majest. diensten te samen ghebzacht / ende in Slesien ghevoert. Maer de Sweedtsche ende Sachsische hebben de selve aen eenen Pas verwachtet/ die vooz-aen marcherende Troupen aenghevallen / eenighe 100 ter nederghehouwen / ende die overighe in de vlucht ghestaghen.

Tusschen Munsterbergh ende Strehlen/ hebben die Kalckstepnsche Dzagonners/oock een sterck ghetal stroopende Crabaten aengetreft/ van de selve wel 300 nederghehackt/ ende de reste in 't water ghejaecht/alwaer sy dan overswemmen ofte versuppen moesten.

Middelerwÿle heeft de Sweedtsche Overste Kochtisky met sÿn volck / Kosel/ Lischwits ende Jagherendozp inghenomen. Op die selve tÿdt is den Generael Arnhepmb weder in Slesien tot Olauw aenghekomen/ ende aldaer nevens sÿnen Veldtmaerschalck / ende ander Overste / Krÿghsraet ghehouden / hoe dat den Vyandt aen 't bequaemste / die hem soo seer ghesterckt hadde/ afbzeuck mochte gedaen werden.

Dewÿle nu op dat-mael/ vele klachten over der Soldaten qualick-hupsh houden/plonderen ende rooven / aenquam / soo heeft men aldaer allerhande Ozdinantie van diesweghen ghemaeckt/ oock / op dat des te beter ozdeninghe ende sekerhepdt om te handelen ende te wandelen/ in't Landt mochte behouden werden/soo heeft Hertoch Frans Albzecht van Sachsen/ dit naevolghende Mandaet/onder dato den 30 Decembz. publiceren laten:

In Slesien wert goede ozdeninghe ende sekerhepdt / van weghen de Soldaten t'onderhouden / een Mandaet ghepubliceert. Wy Frans Albzecht / dooz Godes Ghenaden / Hertoghe tot Sachsen / Engheren ende Westphaelen / etc. Cheurfurstelÿcker Sachsischer bestelder Veldt-marschalck ende Oversten te Peerde ende te Voete / etc. Ontbieden allen ende pegheliсken / welcke dit jeghenwoozdighe onsere opene Patent voozkomen mochte / Maer insonderhepdt allen ende pegheliсken by der Euangelischer Armade/sich in Slesien alsnu bevindende/ Hooge ende Nedere Officieren / als oock der gantsche Soldatesca/te Peerde ende te Voete/ Onsere Vziendtschap/ Gunste / Genade/ ende alles Goets/ ende voeghen die selve daer by/ om te vernemen/ in wat maten wy met een groot misvallen/tegenwille ende verdziet/sonder ophouden verstaen moeten/ op wat manieren in desen Hertogdomme Slesien/soo wel in Steden als op den Lande/in den Dozpen/van der Soldatesca / maer voornemelick den nieuwghewozvenen/ oock wel onder het pretext van de sel-

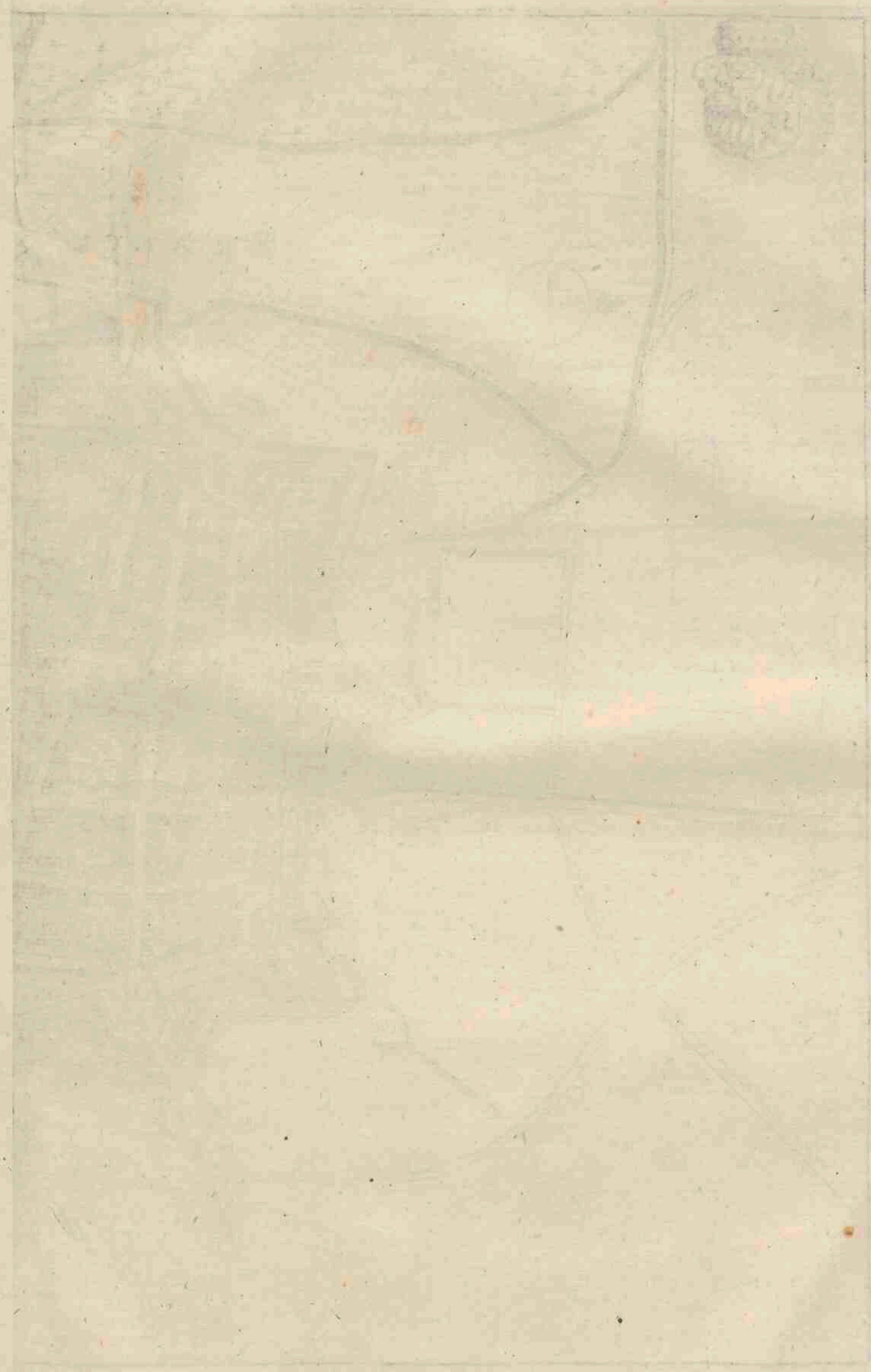

FRANCK ENTHAL

1. Neerlantse en Franse kerc
2. Duytse kerc
3. Raethuys
4. Scatnery
5. Spierse poort
6. Ryn po.
7. Wormse po.
8. Lambscheimer po.
9. Fredericks bolw.
10. Elisabeths bo.
11. Moltze hofs bo.
12. Armbrusts b.
13. Punders bo.
14. Polver toren en hol.
15. Meintsers bo.
16. Zeugh haus
17. Calmiers bo.
18. Wintmolens b.
19. Voorwerck en Ravelyn
21. Voorwerck tot Cordevas afgocht behouden.

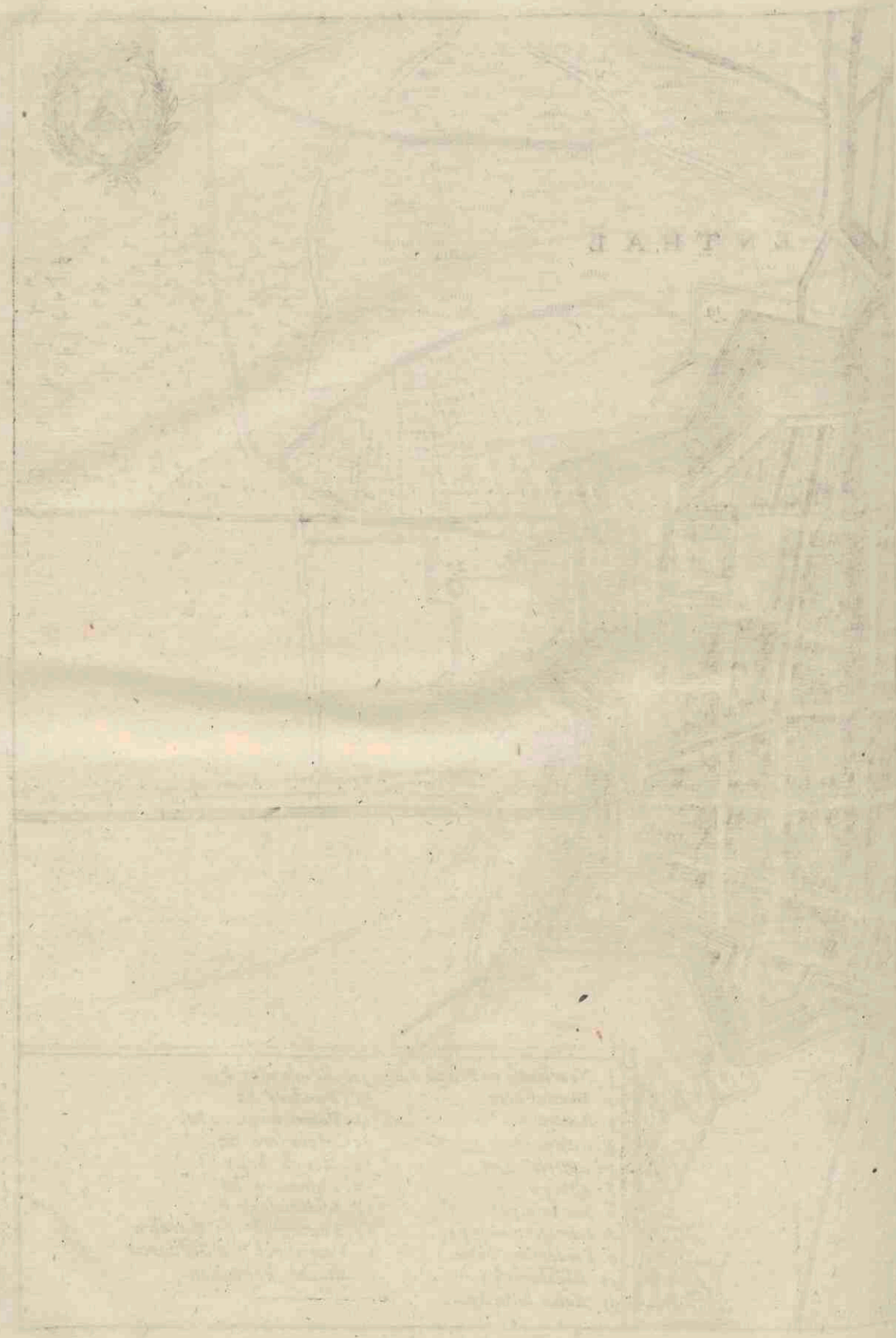

1632. de selve/van gantsch vremde ende der Armade niet eens aengaende ofte toebehoorende / soo gantsch onverantwoordelick ende Barbarisch gehupset/die Lieden/oock Adelicke Woningen/na eens yderen Wille/Believen ende Welgevallen/ geplondert/ gebrandtschattet/ afgepersset/ ende met hen in gheen ander ghestalte allenthalvē/ dan als met openbare Vyanden/ ende genoeghsaem eenen yderen het Landt tot eenen Roof ende Prijs uptgheselle werdet/ omgegaen/gepractiseert/gehandelt/ende aldus alles in totale ruine geset werdt. Over sulcks dan in der langhde niet anders volghen kan/ dan dat soo wel de Soldaeten / als niet minder den Boer ende Burgersman / aen den wel nutbaerlicken levens-middelen / gheen kleyn ghebreck ende noodt sullen bevinden moeten. Maer dewijle wy sulcken hoogh-schadelicken ende onverantwoordelicken practijcken/exorbitantien ende insolentien/die den ghemeynen Euangelischen Wesen/ niet alleene tot gheene bevoorderinghe / maer veel meer merckelicke schade / afbreuck ende naedeel gherey cken / in sulcker ghestalte voorders wy niet langer konnen ghehenghen noch ghedulden : Soo vermanen ende bevelen wy hiermede / allen ende yderen / Hooghe ende nedere Krijghs-bedienders/als oock die gantsche Soldatesca/te peerde ende te voete/noch eens/ende tot eenen overvloet / gantsch ernstelick/ van dierghelijcken hooch-strafbaren Insolentien ende Barbarischen practijcken/ in alle deses/ gantschelick af te staē. Insonderheyt wille een yder Overste ofte Commandant/in diē plaetsen die hem tot een Quartier verleent / dierghelijcken niemanden/ hy zy wie hy immers wille/ gheensins te gedulden/maer veel meer ernstelick ende tot een exempel straffen / ende den armen Landtman van alsulcken ende dierghelijcken onbehoorlicken ghewelt / verlossen ende bevryen / op dat hy seecker by den sijnen blijven ende woonen mach. Wy laten oock den Inwoonders deses Landts / in den Steden ende Dorpen hier mede toe ; In gevalle sulcke ende diergelijcke gesellen/die geen genoeghsamen Pas ende Schijn / van den Heeren Generael Luytenant/ons als Veldmarschalck/ofte den anderen Generael Persoonen / als oock eenen anderen tot deser Armade ghehoorigen Oversten/ ofte Oversten Luytenant (want buyten desen sullen geen Passen goedigh noch krachtigh zijn) niet voorhenen ende daer nevens te vertoonen hadden / dat sy noodtwendigh dese ofte die Stadt / dit ofte dat Dorp beroeren ende daer in logeren moesten / sich bevinden/ ende die boven-aenghetogen Insolentien / die Lieden te Brandtschatten/te Plonderen/af te dringen/ ofte hun anders aen Peerden/ende ander groot ofte kleyn Vee/Huysraedt / Vruchten/ Victualien/ Koornwerck/ somtijdts met gewelt af te dringhen / haer eygen-machtigh onderwinden souden / dat die Inwoonders vry die selve Persoonen / nochtans sonder het leven te benemen/ bemachtigen/ ende die selve des naesten wegens Stadt of Dorp in't generael Hooft-quartier / welcke plaetsen alsdan dat selve aen te treffen/na behoorē sy daer zijn sullen/ tot voorder onuytblijffelicken exemplarischen bestraffingen te schicken : Ofte in gevalle sy met gewelt procederen / ende met goedighevdt in de hechtenisse niet souden te brenghen zijn / hen dan met ghewelt te bejegenen/ oock hun daer over sonder voorwerck of dadelick betuygh eeniger straffe / gantsch daer neder slaen moghen. Nochtans sal een yder hier inne alsulcken beschevdenheydt ghebruycken/ op dat hy niet te verre en loope / ende die ontschuldighe die hier onder niet ghemeynt / jae gantsch niet begrepen zijn / in deser ghestalte ende schijn niet aen en taste. Want in desen ghevalle en konden wy sulcks ongestraft niet laten heen passeren. 1632.

Daer is oock in't voornoemde Glau / eens ende anders/ van wegen des Oversten Krijgscommando / over de Sweedtsche Armade beraedtslaeght gevvorden : daer dan/dewijle het den noodtdruft der saken nae Harer Coningl. Majest. tot Sweden aldijven alsoo vereyscht/ den Oversten Tubalt als Commandant over de Sweedtsche Armade/hem goetwilligh onder des Cheurvorstelicken Generaels Arnheymbs ghebiet begave.

Nae dat nu een goede tijdt herrewaert/ niet alleen de Stadt Heydelbergh / van etlicke Sweedtsche ende Landtvolck sterck ghebloqueert / ende die selve Stadt alle Toevoer afsneden/maer oock die Vestinge Franckendale in de Wijnmaendt / evenghelijck van eenigh Rhijngraefs volck eñ Pfaltzsischen Aptschot beringhelt ghevvorden/ soo hebben hen eyndelick de Spaensche/dewijle sy doch saghen/dat hun voortaen aldaer gheen langher ruste noch blijvende plaetse soude ghelaeten werden / op consent ende bewilligingh van de Infantinne tot Brussel / den 3 November / in een Accoort toeghestemt/ ende hier nae/ nae de mate der vereenighinge/ die Convoyen die sy tot aen de Mosel conboyeren souden/nevens de Schepen van Ments aenquamen/ oock die Pfaltzsische Onderdanen tot afvoeringhe harer Bagagie / in de 60 Waghens overghegheven ende bestelt hadden/den 26 Novemb. na de Mosel afghetoghen. Franckendale werdt van de Spaensche verlaten.

Het Accoort dat sy over haren Aftocht hebben opgericht / bestont inde navolgende Conditien :

Ten eersten / Het sullen alle in der Besettingh liggende Krijghs-officieren/ Soldaten/ Krijghslieden/ Gheestelicke ende Gherichts-persoonen eñ andere / met haer volle Geweer / vliegende Vanen ende Cornetten/ Trommelslach ende Trompetten-gelupt / Kogels in de mont/ Brandende Lonten/ ende in goeder ordeninge na des Gouverneurs believen aftrecken. Articulen/ in't overgeven van Franckendale.

Ten 2. Alle Provianden/ Gheschut/ Buskrupt/ Koghels en ander Krijchs-Ammonitie des Coninckx in Spaingien / ende ander Krijghs-ghereetschappen/ sullen onder de geduyrende Tractation ende vereenighinghe / niet onnoodigher wijse gheconsumeert : maer alle het ghene wat daer van overich / ende by den Aftocht noch daer in bevonden werdt / in de Stadt ende Vestinghe blijven/ uptghenomen 5 stucken Gheschut/ die met Hare Coninghl. Majest. in Spaingien Wapenen betevckent is / met alle die daer toe ghehoorighe Ammonitie / nae des Gouverneurs discretie / die sy met hen over lant/ ofte te Water/ af ende weck voeren moghen.

Ten 3. Des Gouverneurs Officiers ende Krijghslieden eyghen Bagagie/ sullen vry ende los afghevoert/ ende noch in de Stad/noch daer buyten aenghehouden/besichtet of ghevi-

1632. siteert werden/ oock tot afvoeringhe desselven 60 Waghens tot nae Dietenhoven ofte Grevenmachteren / Hare Coninghl. Majest. in Spaingien steden te ghelepden / ende die selve Waghens van daer wederom sonder schade te rugghe gheschickt sullen werden.

Ten 4. Voor die overighe Bagagie ende Eten-spijse / soo vele sy deses op de repse behoeven sullen / ende andere hun toebehoorighe saecken / soo wel oock voor die ghene welcke met de Peste beladen/ ende ander Krancken : Item/ voor die Vrouwen ende Kinderen/ sal hun een Convoy / ende 6 Neckerschepen ghegeven werden / ende die selve daer mede op den Rhijn tot nae Covelens / ende van daer op de Mosel tot na Greven marcheren/ vry ende seker uptgevoert/ van Hare Doorluchtighepdt den Landtvorst onderhouden / ende van alle Vpanden/ soo wel Sweedtsche/ Fransoysen/ Hessische/ Hollandtsche/ Trierische/ als ander Krijghslieden/ bevrijt en verseeckert werden.

Ten 5. Men sal tot dit Convoy/haerlieder 100. ofte soo het noodigh is / meer Peerden/ om daer mede te Lande tot nae Grevenmacheren ofte Dietenhoven te passeren gegeven/ ende te Lande die Provisiand/ namelick 2 pont Vroot/ 1 pont Vleysch/ende een Kanne Wijn ofte Bier op yder Leger-plaetse/ desgelijcken oock die Voeperinge voor alle Waghen- ende ander Peerden/na noodtdruft bestelt werden : Ende sullen die Legher-plaetsen 2 Duytsche mijlen van malkander zijn / ende die logieringhe des avondts eer den nacht invalt/ soo goet als het die gelegenthepdt des Landts gheven sal/genomen/ende sy onderwege van alle Vpanden/ als voor gemelt is/ bevrijt sullen werden/ tot des voornoemden Gouverneurs volle ghenoeghen : Die even-gheliick oock aen sijn plaetsen niet toelaten sal / dat sijn Soldaten aen sulcke Oorten en Steden / daer sy deurtrecken sullen / eenighen exces ofte moetwille drijven sullen.

Ten 6. Alle die te Water nae de Nederlanden repsen/ofte aldaer hené eenige Weduwen/ Krancken / Vrouwen / Kinderen / Bagagie ofte dierghelijcken senden willen / die sullen macht hebben om dat te doen/ende sal hun tot sulcken eynde van den Landtvorste behoorlick Paspoort ende Voorschriften uptgedeelt werden.

Ten 7. Sal alle het gene/ wat soo wel van de gestorvene ende ontloopene Soldaten Rustinghen/ als van Vyuchten/ Wijn/ Peerden/ Koepen / Meubelen ende dierghelijcken verkocht werden / het sy schoon of het selve ghebuptet ofte den Vpanden ende der selve Adherenten afghenomen is gheweest/ gantsch niet wederom ge-epscht/ noch van pemanden naeghesocht werden / maer sal soo wel verkocht blijven/ ende by den Aftocht / noch oock hier na van niemandt/ wie het oock ware/die sulcx mochte toe behoozen/ weder afge-epscht werden.

Ten 8. Alle die in de stadt Franckendale begheeren te blijven/ ofte na haer eyghen handel / wederom aldaer begheeren te komen/ die sullen/gelijck als Pfaltzsische onderdanen getracteert ofte gehouden werden : maer de andere die mede uptrecken willen / sullen hare Meubelen / Wijn ende Vyuchten verkoopen/ ende haer achterstellige Schulden/ soo wel op den Lande als in der Stadt / in den tijdt van anderhalf jaren in-manen : Maer hare onbeweeghlicke onroerende Goederen / sullen sy in allen / ende ghelijck als ander Burghers ende Inwoonders deser Stadt ende Landts/ sonder eenighe voorder beswaringhe te ghenieten hebben. 1632.

Ten 10. Daer en sullen oock geen Soldaten van wegen bedzeven vpandschappen/ noch oock daer upt dat sy haer tegenpartije gedient hebben / by den Vttocht aenghehouden werden : Dat oock sommighe in der Stadt blijven wilden/ende haer heymelick versteken/die selve sullen sonder eenige dissimulatie hervoor gesocht ende gelevert werden/ maer anders en sullen geen Soldaten om haer in dienst te begheven / overredet noch daer toe ghedwongen werden.

Ten 10. Daer en sullen oock onder dese gedupzende Tractaten of Accoort / tot op den Aptocht / dese Soldaten / gheen Burghers noch Inwoonders der Stadt/ boven de ordinarische behoorlickhepdt/ beswaren noch incommoderen / oock niets die den Burgheren/ Weef-kinderen ofte andere toegehoorich/ aennemen ofte verkoopen.

Ten 11. Het sullen oock/ soo wel de Officiers als Soldaten/ voor haren af ende wechtocht upt der stad Franckendale/ alles wat sy schuldich zijn/ af betalen : Ende dewijle Don Philippus de Sylvia, voor eenige Wijn/ Vyuchten/ Schoenen/Lakenen ende Hemden/desgelijcken oock voor een goede somme ghelts/ die hem ghedaen is / daer voor ghesproken heeft : Alsoo sal den Heere Gouverneur / den Raedt ende der Stadt Franckendale ten besten / die weder-vergheldinghe ende betalinghe desselven te wege brengen aen 't Hof tot Vrussel.

Ten 12. Het sal ghedupzende in dese tijdt dat die Besettinge hem tot den Aptocht veerdich maeckt/ soo wel des daeghs wanneer den Aftocht gheschiet / niet toeghelaten werden/ dat eenighe Soldaten ende Officiers / uptgenomen die daer toe ghenaemde Ghedeputeerde / in de Stadt gaen / noch die selve om een mijle weeghs haer naerderen mogen/ ende sullen van heden dato/ den 3 (13) Novembr. aen/ alle vpandtschappen tot beyde deelen ophouden / ende die Ghevanghene sonder Rantsoen op beyde zijden ledich ghelaten werden.

Ten 13. Sullen voor den Aftocht / die bewillichde Contributien ende Voeperinghen/ nae vermogen van sulcker Gedeputeerde toebestelde designation, deur die Communiteyten betaelt ende effen ghemaeckt werden.

Ten 14. Het sal oock / wanneer dese Capitulation besloten / ende ondertepckent is ghevoorden/ 10 daghen voor den Aftocht/hun een Trompetter bestelt werden/ die eenen upt der Besettinghe tot nae Lisar ghelepden sal / nevens een Paspoort van daer wijders voort te passeren ende te repasseren / ende Hare Doorluchtichept die Infantinne/ deses te verstaen gheven / op dat die selve / het ghene wat noodich sijn sal/ ter rechte tijdt bestelle/ ende Ordinantien maecke / op wat wijse hen die uptreckende / in harer aenkomste in den lande houden sullen/ ende ghehouden hebben.

Ten 15. Tot vaster seeckerhept ende onderhout van alle dese Articulen / sullen aen beyde zijden gequalificeerde/ ende aennemelicke vertroude persoonen / malkander tot Gijselaers ghege-

1632. ghegeven/ ende deſe Articulen van den Landt-voꝛſte onderteyckent werden.

Koninck Frederick ſterft tot Mentz.

Onder deſen / alſmen met den Franckendaelſchen Aftocht ommeginck / ſoo heeft die Doorluchtighſte ende Hoogh-gebozen Vorſt ende Heere / Heere Fredericus / Coninck in Bohemen / nae dat die ſelve teghen den uptganck der Herfſt-maenden / van Hare Coninghl. Majeſt. tot Sweden afrepſde / deur Franckfurt aen de Meyn / aldaer hy ſommighe daghen langh bleef / nae Altzheym/ ende van daer nae Ments hem begheven heeft / ende nadien dat hem veel tegenſpoet ende wederweerdichepdt bejeghende/hy ook van Landt en Lieden verdreven was/in dē Exilio een goede tijdt heeft moeten overbrenghen / ende nu wel 14 daghen langh in een ſware lijfs ſwackhepdt omcinghelt was/den 19 Novembr. des morghens ontrent een vierendeel van een ure nae 7 uren / deſer Werelt overleden: Als nu voortaen die Paltzſiſche Landen meeſtendeels verovert waren.

Als nu deſen onverhoopten doodtvalle ſijner Vrouwen Gemalinne / met t'ſamen der ſelve jonge Princen ende Jonckvrouwen/ die haer noch ter tijdt in 's Graven-Hage onthielden/ te weten werdt ghedaen / ſoo ſijn ſy daer over in een groote alteratie / treurichepdt ende bekommerniſſe gerocht. Daer over ſy doch van Prince Henricus / de Generale Staten ende ander hooghe Perſoonen/die op dat-mael ſich aldaer bevonden / beſocht ende ghetrooſtet geworden is.

Sommighe daghen hier nae/ heeft die ghemelte Coninghlicke Vrouw-Weduwe / hare Af-geordineerde in den Raedt der vereenighde Staten ghezonden: Die hebben / by ghehouden audientie/haer voordraghen op de navolghende wijſe ghedaen:

Die Doorluchtighſte Coninginne van Bohemen/ Pfaltzgraviſche Cheurvorſtinne ende Weduwe/ onſe Ghenadichſte Vrouwe / heeft ons alhier gezonden/ende bevolen/ E. Hoogh-Moghende/van harent weghe te groeten/veel Gheluck te wenſchen / ende in haren Name/ dit navolghende voor te draghen:

Eerſtelick / Hoe het den Alderhooghſten Godt / deur ſijn onbegrijpelicke ende onuptgrondelicke Wijſheyt/belieft heeft/dē Doorluchtighſten Coninck van Bohemen/Cheurvorſten des Heylighen Roomſchen Rijcks/ Paltsgrave by den Rhijn / etc. hares herten alderliefſten Gemaal/van deſe ellendige bouwvalligh verganckelicke werelt / tot de eeuwighe vreughden-rijcke ende onverganckelicke eeuwichepdt te trecken: Alſoo heeft Sy/ ſoo wel van weghen den reſpect die ſy tot uwer Hooch-moghenthepdt toedraeght / als in betrachtinghe der Alderbaſtverknoopſte goede Correſpondentie ende Vriendtſchap/die tot allen tijde tuſſchen E. H. M. ſtatu, ende den Doorluchtighſten Pfaltzgraviſchē hupſe geweeſt is / E. Hooch. M. Harer Majeſtaets (voortaen loffelicker ghedachteniſſen) henenganck ende overlijden / daer toe hem de Almachtige God/den 19 deſes verloopē maents/ als hy tot Ments was/ beroepen heeft/ alder-eerſt te notificeren, ende te ghelijck ook haer herte/ dat vol anghſt / kommer ende bedroefeniſſe te ontladen/ende is haer herten-leet deur dit verlies/ dat van ſich ſelven ſeer ghevoelick ende deurdringhende is / dewijle daer deur die Afſcheydinghe eenes ſeer geliefden Gemaals/ van deſſelven Gemalinne gheſchiet (een ſaecke voorwaer/daer deur haer t'allen uren een ontallicke menichte brandende verſuchtinghen overkomen ſullen) noch dies te ſwaerder ende onverdraeghlicker zy. 1632.

Eerſtelick daeromme / dewijle hy ſoo ſnelveerdich ende haeſtelick ghevolcht is / op dat hooch-beklaeghlick ongheluck/ die den alder-uptmuptenſten ende on-overwinnelickſtē Coninck in Sweden/dewelcke Victorieux als eenen tweeden Epaminondas gheſtorven / overgekomen ende bejeghent is.

Ten tweeden/ Dewijle ſy by deſen teghenvoordigen ſtandt/ ſoo verre gherocht is / dat die ghemeyne ſaecke in Duytſlandt / die ſich in deſen ghevalle verandert/ dat ſy des af-ghelijſden Coninckx Raedt ende dexigeringe op 't hooghſte van nooden hebben.

Nevens dien / dat den wegh tot veroveringhe van de Pfalts/alreede in ſulcken gheſtalte berept ende geavanceert is/ dat/ wanneer Hare Majeſt. noch een klepne tijdt gheleeft hadde/ ſoo hadde ſy / nae alle apparentie/ wederom in volle Beſittinghe hares voorgaenden Vermogens / Macht ende Authoritept / die haer deur hare vyanden afghenomen is / verkrijghen konnen.

Eyndelick/ſoo is deſe wonde noch ſoo veel te meer ghevoelicker / van wegen die lieve des ſoo vele naghelaten Kinderen / van de welcke noch thiene / die alle onder-jaerich zijn/ Vaderloos in ellende leefden/ ook hulpe ende raet van noode hadden.

Ghelijck nu die Coninginne/ onſe Ghenadighſte Vrouwe / ſich trooſtet/ ende haren teghenſpoet ende tribulatie nederlatet / deur den wille Godes/ dewelcke/ hoewel hy hem ſomtijden hart ende ſtrenghe laet aenſien / nochtans dan in allerweghen goet ende heylſaem is voor de gene / die haren wille met Gods Wille conformeren: Soo heeft ſy ook daer by die ooghen op E. Hoogh. M. ghelagen/ dewijle ſy haer gantſchelick verſekert ende ghetrooſtet/dat de ſelve/ghelijck als ſy altijdt ende tot noch toe/ haer teghen den overleden Coninck/ teghen haer/ tegen de jonge Vorſten/ hare lieve Kinderen / ende teghen alle de ghene die tot den Pfaltzgraviſchen Hupſe aenghehooren/ een bysonder affectie/ goeden wille ende zorghvuldichepdt/ die deur ſoo veel merckelicke Effecten beweſen/ende in alle occaſionen werckelick met der daet openbaer ſijn: Derhalven ſy ende Hooghſt-gedachter jonghe Vorſten/ E. Hooch. M. bysonder danck ſeghen/ met verſekeringhe/ dat die ſelve in der eeuwichept in haer herte ſullen gheſchreven blijven / ende dat ſy niet nalaten willen/ middelen te ſoecken ende bedacht te ſijn/ hoe ſy het met alle mogelicke wederverghildinghe bekennen moghen: Alſoo ook noch die effecten/ harer goede ende berepde goetwillichept/in warer vriendtſchap continueren,ende daer het noodich is/amplificeren. Waer mede ſy bewijſen eñ verklaren ſullen/ dat ſy die droeffeniſſe ende het lijden/ daer mede Hare Majeſt. ende deſſelven Kinderen beladen zijn/ ter herten nemen/ ende mede helpen draghen. Ende dewijle ſulckx in der daet hem alſoo vertoont / als achteden Hare Majeſt. Mijne Ghenadichſte Vrouwe / niet van noode te ſijne / E. Hooch. M. hare ende hare Kinder perſoonen ende ſaecke wijtloopiger te

recom-

1632. recommanderen, ten aensien die selve upt aenghebozen goedichepdt daer toe alsoo ghenegen ende gheinclineert sijn / dat sy alreede hare belofte gheanticipeert hebben / dewijle sy haren Ambassadeur in Enghelandt / ende den selven die in Duytslandt gherepst is / expresse ozdze ghegheven hebben / die hulpsame handt bp te houden / aen alle het ghene tot haerder saecken ten besten ende voozderlickste dienen mach / gelijck dan die sake aen sich selfs favozabel ende recht is / betreffende een Coninckliche Weduwe ende Weesen eenes Pzincen der E. Hooch. M. Vziendt ende Bondtghenoten is. Item / het is een sake / die Godt selve in sijnen Woozde recommanderet, alsoo dat alle de ghene / die handt daer aen houden / Gods Segen daer deur verkrijghen / ende dat meer is / E. Hooch. M. sullen daer aen een goet werck uptrichten / soo weerdich is die magnificentie harer bloepende ende beroemde Republijcque, die deur haer medelijden ende liefde teghen die benauwde ende verdzuckte den roem bekomen hebben / dat sy die oude Vziendtschap ende Verbontenisse onverbzeeckelick houden / ende een Voozstanderinne der Vozsten / die met onrecht verdzuckt zijn / vertreck-plaetse ende toevlucht / des ghenen die onschuldich proscribeert ende ghebannen zijn / Momboozs / Vooghden / Helperinne der Weduwen ende Weesen / een toevlucht der Vzyhepdt ende der vervolghde Religion. Daer dooz ende over sulckx die Almachtighe Godt oock met uptgietinghe sijner Ghenade ende Segen / die selve soo milde ende rijckelick op E. Hoogh. M. ende desselven Status, die men (tot hier toe over de ghene die onverdient vervolght / ende upt Duytslandt / haren ghelieften Vaderlande / sijn verjaeght ghewozden / soo favorabele Herberghe ende goetwillige Assistentie ghegeven hebben) wonderbaerlick heeft sien wassen ende vermeerderen / ende altoos voozt vergrooten sal / soo langhe ende vele sy in haren Loffelicken / ende Heplighen Voornemen / Raetslagen en Daden continueren sullen. Waer deur E. Hooch. M. willen vooz al sich believen laten / te betrachten die confidentie, die Hare Majest. dē overleden Coninck in die selve daerom ghehadt heeft / ende die laetste Recommandation ende Bede / die hy aen E. Hooch. M. ghedaen / dewijle hy tot veel malen ende noch op 't laetste / doen het soo verre quam dat hy sijn Ziele in sijns Scheppers handen geven moeste / dese formule Woozden ghesprzoken heeft: Mijne Vzouwe (dit heeft hy met groot suchten ghesept) ende veel gheliefde Kinderen betreffende / Ick gheloove sekerlick / ende in dese versekeringe sterve ick / dat naest Godt / die Heeren Staten ende den Pzince van Ozangien / gheljck dan oock de Coninck mijn Bzoeder / sullen een sonderlinge sozghe vooz haer dzaghen.

Pfaltzgraef Lodewijck Philips / werdt Administratooz over die Cheur-Pfaltz.

Na het overlijden ende doodt van Coninck Frederick Cheurvozst / soo is desselven Heeren Bzoeder / Pfaltzgraef Lodewijck Philipsz. etc. die Administratie ende Momboozschap over die Cheur-Pfaltzsische Landen opghedzagen ghewozden.

Dese is ghebozen tot Heydelbergh / den 22. November Anno 1602. ende na dat hy upt Vzanckrijck weder nae Heydelbergh quam / soo is hy Anno 1619. met sijnen Heer Bzoeder Pfaltzgraef Frederick Cheurfurst / ende verkozen Koninck in Boheme nete. als sijnen Voocht eñ Momboz / eer hy 17 jaer oudt was / tot Harer Majest. ende desselven Gemalinne Krooninghe / om alleen op die selve te wachten / ende die Landen te besichtigen / mede in Bohemen gerepset is: Maer aldaer is hy alleene dien Winter deur / tot in den Somer / Anno 1620. gebleven / daer hy van deser plaetsen tot sijnen Heere Swager den Cheurfurst van Bzandenburg eñ sijne Suster getogen is. Maer onder desen heeft hy hem aldaer dan noch in sijne minderjarichept opghehouden / ende den eenigen standt des Kijcx niet offenderen konnen / so is Marquys Spinola met een sterckte Spaensche Armade / met bevel ende voozdeel der Kepserl. Commissie, ten eynde der Maent Augusti / tot sijn Lant ingheballen / Creutznach / Simmern / Lautern / ende ander Plaetsen / in kozten tijde ingenomen / oock niet willen hoozen noch laten gelden / dat die selve den minder-jarigen Pfaltzgraben / die in alles gants onschuldich was / verschoonen ende beschermen soude.

1632.

Derhalven hy hem dan terstont daer op by de Kepserl. Majest. Ferdinando Secundo, met volkomen deduceringhe sijner onschult ende minder-jarichept / sulcken onverdiendē vpantlicken ghewelt-doeninghen / nemen / rooven / voozhouden / ende plonderingen des sijnes / als oock sijner Landlieden ende arme onderdanen sich ten hooghsten beswaert heeft: Van Harer Kepserl. Majest. oock daer op / met t'samen sijn Vzouw-moeder Loupse Juliane / Pfaltzgravinne by den Rhijn / etc. gebozen Pzincesse van Ozaingien / etc. niet alleene gantsch onschuldich bekent / maer oock inde 1623. 1624. 1625. ende volghende jaren / menichvuldich Kepserl. Schrijven / Decreet ende Rescripta / soo wel aen de Infantinne tot Bzussel / als oock aen Cheur-Mentz / Darm-stadt ende ander Standen des Rijcx voozghehouden / dat op alsulcker bevondene onschuldichepdt / Hare Cheurvozstl. Genad. Landen / ende misvallen gherestitueert / die aenghelepde Contributionen / in alles afgheselt / ende die Guarnisoenen afghevoert / ofte ten minsten / desselven Alimenta upt haren Landen ende Lantpalen / Vozstelick verhindert werden souden.

Maer op de Spaensche zijde ende tot Bzussel (daer ende anders henen / hy sijnen Raedt / Jonam Mepsterlijn / der Rechten Doctoz / ettelicke malen heeft afgheveerdicht / ende om den effect / maer te vergheefs laten soliciteren) als oock by de regieringhe tot Creutznach / of die wel schoon den Kepserl. Name voerde / soo heeft men hem doch aen soo menichvuldighe / wel gestelde Rescripta, soo wepnich keeren willen / datmen hem oock over sulckx noch aen 't Kepserlick Hof heeft dozven beswaren / ongeachtet sy vooz geven / men begeerde het Spaensche deel in Duytslandt / oock niet eenen voet bzeet / bupten Hare Kepserl. Majest. Wille. Heeft alsoo die onschuldighe Heere / tot in het 12 jaer / sijn Landt ende Lieden gantschelick berooft / ende alsoo ontnomen ende te bupten moeten gaen / dat hy oock van dien niet een penninck weert heeft konnen ghenieten / tot dat eyndelick die Glozy-weerdichste Koninck Gustavus Adolphus upt Sweden / met sijn victozieuse Wapenen / aen / eñ over den Rhijn ghedzonghen / ende die ongherechtighe ghewelt-dadighe verwoesters / upt haer inghenomen voozdeel / dooz inneminghe ende victorieuse

1632. rieuse Veroveringe/ die voornoemde Steden/ als Lautern/ Kirchberg/ Simmern/ Creutznach / ende andere toegehoorige Plaetsen ghedreven/ ende die selve oock Hooghstghemelter Heern Pfaltzgraven/ so haest die met t'samen sijn Ghemalinne Maria Eleonora, gheborene Princesse upt den Hooghloffelicken Cheurhuyse Brandenburgh / by Hare Majest. upt Sweden/ tot Stepnauw/ inde maent Meerte/ des Jaers 1632. upt der Marck Brandenburgh aenquam/ volkomelick gherestitueert/ ende in alles / gheliick hy ende sijn loffelicke Voorvaders die selve inne hadden/ beseten ende ghenooten hebben/ weder ingherumpt ende afghetreden/ oock hier nae deur sijnen Rijckxrantzelier/ Heern Axel Ochsenstern/ etc. daer over een bysonder Immisserial Decreet / onder dato den 28 Martij / des voornoemden Jaers / uptdeelen ende inhandighen laten/ dat hy die selve alsoo terstont / ende soo haest het geschieden konde/ betupgen/ besitten/ ende soo vele die Inkomsten vermochten / ghenieten ende administreren derven.

Boeren in Oostenrijk Over de Ens / werden rebellerende.

Van weghen der Religions Beswaernissen ende harde Krijghs-pressuren / daer mede onder andere de Keyserlicke Erflanden/ oock die Provintie Oostenrijck / Over de Ens / deses jaers overlasten wesens/ so sijn die Boeren rebellisch ghewordẽ aen die plaetsen/ ende hebben verscheyden Landtstreecken in haer ghewelt ghebracht / ende tot eenighe reysen toe/ die Keyserschе teghen haer uptgesonden trouppen/ geslagen / ende alsoo een tijdt-lanck/ een geluckich succes gehad. Maer eyndelick heeft hem dat blat omghekeert/ dat harer een groot deel van de Keyserschе geslagen/ by Efferdinghen overvallen/ nederghelept/ ende een groot deel nederghehackt/ ende ten deele ghevanghen sijn gewordẽ: Welcke ghevangene men naemaels na Lints ende Weenen heeft gebracht/ ende die selve aldaer eensdeels met een schandelicke doodt omghebracht/ ende ten deele aen de Schanssen ende Graven/ tot Weenen te arbeyden/ verordineert.

Baudissen overtreckt dat Eerts-Stift Ceulen.

Nae dat Papenheym in Sachsen was getogen/ ende de Sweedschе Generael Baudissen na sijn Retirada van Horter op Munden/ daer van hier voorzen ghemelt is / met gheworven volck/ als oock ettelicke Hessischе/ ende anderen Aptschot hem gesterckt hadde/ soo heeft hy daer op / in de Wijn-maent/ sijnen Tocht over den Westerwald / nae het Eerts-bisdom Ceulen toeghenomen.

Gelijck nu sijn aenkomste in 't voornoemde Keulen en die Landen luptbaer wert/ so heeft hem/ 't is waer/ den Keulschen Aptschot opgemaeckt/ den Grave van Nassouwe/ die met sijnen by-sich-hebbenden volcke/ dẽ Voortocht hadde/ te rugghe ghedreven/ daer by een jonge Graef van Witgensteyn/ nevens sommige ander Kupters/ op der plaetsen dootblevẽ: Maer sy sijn daer op vande Solmschе Kupterije wederom vervolght / harer in de 80 nedergehouwẽ/ eñ alsoo weder te rugge gejaegt gewordẽ.

Baudissen brenght onder hem/ verscheydẽ Plaetsen/ in't Eerts-Stift Ceulen.

Hier op heeft hem Baudissen in het Bergischе Landt ghewendet/ Spburgh onversiens overvallen / nevens het wel-bewaerde Casteel met gewelt verovert/ ende daer in eenen grooten voorraet/ aen Wijn/ Koorn/ Ammonitie/ ende ander Saecken gevonden. Hier op is hy op Lints ('t welcke den Keurvorst van Keulen toekomt) ghetogen/ ende het selve met Accoort in sijn gewelt ghebracht: Daer op sijn Blanckenbergh/ Windeck ende ander Plaetsen/ oock van hem verovert ghewordẽ. 1632.

Onder desen/ heeft die ghemelte Generael/ eenig volck over Rhijn gesettet/ eñ recht tegen Lints over/ een stercke Schanssе/ tot verseckeringe van de overvaert / laten bouwen. Waer op het Sweedschе Volck het Stedekẽ Kepneke/ S. Appollinarisbergh/ nevens die omliggende Dorpen / uptgheplondert: ende oock Overwinteren ingenomen/ eñ nevens het stedeken Kepneke sterck besettet.

Die Cheurvorstelicke Soldaten / in de 300 sterck/ hebben hen/ 't is waer/ onderstaen die Sweedtschе Schanssе / tegen Lints over/ te gewinnen ende neder te werpen / maer sy hebben die selve alsoo sterck bevonden/ dat sy sonder pet upt te richten / hen retireren moesten. Op dat nu de sijne het menichvuldich aenvallen/ der Keulschе niet erghens in te swack sijn mochtẽ/ so heeft Baudissen daer op meer volck over dẽ Rhijn geset/ eñ niet alleen die Schanssе met meerders voorsiẽ/ maer heeft oock Andernacht belegert: Ende na dat hy die Stadt een tijt lanck met 6 Stucken beschoten hadde/ eñ dat die daer in hen niet opgeven en wilden/ eyndelick met ghewelt verovert / ende wat hy in't geweer vont/ nedergehouwen/ eñ het Stedeken den Soldaten tot eenen Prijs gegeven.

Die van Ceulen/ bevestighen Deutz.

Nevens dit verloop/ soo heeft de stadt Ceulen / soo haest sy de aenkomste des Generaels Baudissen vernam / (ongeachtet hy maer alleen den Papenheymschen een Diversion wilde maken / ende den selven de Krijghs-middelen/ die des Roomsch-Catholischẽ Verbonts-Armade/ van den alsnu-gemelten Cheurvorstendommen/ ende Stedẽ/ gelijck meer als bekent was/ so vele jaren tot hier toe genoten/ te benemen: Waer by sich dan die Wel-Ghemelter Heer Generael Baudissen / deses in 't minste niet gedacht noch versien hadde/ dat die Stad Keulẽ/ welcke de Neutralitept by de Coningl. Majest. tot Sweden / etc. Hoochloffelickster eñ onsterffelickster ghedachtenis/ met een bysonder yver gesocht ende verkregen hadde/ pet-wat ter contrarie teghens hem by sulcken Diversion voornemen soude: aengesien hy tegen die selve Stadt altijdt goede vriendtschap gedragen ende bygheslaen hadde / maer niet in't minste eenige hostilitept ofte onvriendelicken wille opt tegen die selve gevoert of gebruyckt heeft) die Vlecke Deuts ongewoonlicker ende verre-uptsiender wijse/ met nieuwe/ het oude herkomen contrarie loopende Fortificatien/ sterck te beschieten aengevangen/ onder 't pretext ende schijn/ die Overvaert eñ hare Meulen op den Rhijn daer deur pets beter te verseckeren/ on-aengesien die voorsz Vlecke Deuts/ op vremden Grondt ende Bodem gelegen is/ Waer toe die stad Ceulen nopt geene pretensie noch toespronck gehadt heeft. Maer als sulcken Bevestiginge alsoo wijtloopigh eñ verre-uptswevende wert aengestelt/ dat genoegsaem daer upt te speurẽ is geweest/ sulcke niet alleene tot verseckeringe der Overvaert en Meulen (nae sulck voorgeven) begonnen is / maer pet wat anders daer achter moeste verborgẽ zijn: nademael die stad Ceulẽ/ nopt niet een enckele bevestiginge so naby om sich henẽ/ voor desen heeft konnen gedulden/ gelijck sulcx het exempel met Mulheym / ende haren noch nieuwelings/ in den voorleden jare 1632. in de maent

1632. Octobr. dp die tot Ceulen aengestelde Creptsdach/ inghevoerde Protestation ghenoeghsaem betupget. Daer dan sonderlinge op den naestgehouden Creptsdach/ als van wegen Deuts oock pets derghelijcken is voorghevallen / sp lieden volkomen ghedemonstreret ende bpgebracht hebben / dat in 't voornoemde Deuts/ bupten eenige Overvaerten/ende Overscheperen/ sonder quetsingen harer Privilegien ende ouden Herkomens / anders niemant woonen noch bouwen (veel minder eenige bevestiginge opzichten) en dorfde/ende daerom die overtollige Gebouwen aldaer wederom nedergeworpen ende afgheschaft moesten werden: Daer upt dan dese hare so jachtelicke eñ snelveerdige Contravenientien eñ veranderinge harer mepninghen / die sp in de Fortificeringe des vlecken Deuts sien lieten / ende waer over menighen verwondert was/den Generael Baudissen allerhande nadencken gegevē heeft/hp oock van hooghen plaetsen herrewaerts/ deswegen gewaerschout wert/ ende een waeckende ooge op sulck nieuw werck te dragē versocht is geworden: So en heeft hp daer op niet nagelaten/aen den Hoog-wijsen Raet der stad Keulen daerom goedichlick tot verscheyden malen aen te dienen / ende die selve van sulcken nieuwen werck te deshorteren. Maer daer op en sijn geen ander resolutien gevolget/als dat sulcken bevestighinghe tot niet anders/ als tot verseke-ringhe van de Overvaert ende Meulen op den Rhijn was aengesien/eñ dat de vlecke Deuts / de Stadt Keulen daer toe gheschoncken / ende ingherupmt was ghevorden. Ghelijck nu dese Invoeringhen sonder gront waren / ende ooghenschijnlick contrarie liepen / dewijle die tot Deuts/ voorgenomen Fortificatien alsoo wijtloopigh ende rupmlick waren aengestelt/ dat niet alleen in alles der stad Keulen gevorvens Krijgsvolck tot der selve Besettinge niet volkomen genoeg ware/maer noch de Infanterie van een gantsche Armaede daer in konde gelogeert werden: Waer upt/ ja handt-grijpelick/ te speuren is/ waer toe sulcken bevestiginge gemepnt was/ende dat een meerders is/ wanneer die verseker inge der Overvaert ende Meulen daer onder ghesocht werde/ boven desen oock die Donatie / waer deur die Vlecke Deuts der stadt Keulen geschoncken ende ingerupmt soude gevorden zijn/gantsch geenen gront noch eenighen schijn van Recht hebben kan/in betrachtighinghe of men schoon de jure ejusmodi donationis, als nu niet bp te brengē en gedenckt/ maer sulckx op sijn weerde ende onweerde berusten laet: 't Welcke doch geenen Cheur-Vorsten eñ Standen des Rijcx toebehoort noch toegelaten zp/ in præjudicium tertij, en tot niemants anders schade eñ nadeel pets te alieneren ende te verschencken/ gelijck sulcx alle Rechtē uptwijsen/ eñ die voornoemde stad Keulen in haren tegen Mulhepm ghevoerden Processe/doch in alijs terminis, overvloedich heeft weten te alligeren.

Generael Baudissen/ overhalt de Fortificatie tot Deuts.

Wanneer dan de Generael Baudissen dese Motijven alle betrachtet ende in't gemoet wel overlept/oock daer op anders niet en doet/dan na sijn dragende Charge / dan wat hp in der goedighept bp de stadt Ceulen niet verkrijgen konde/sulcx met gewelt te versoecken/ende die Ceulsche van sulcken onbetamelicken Fortification/of Fortificeren/af te houden/so heeft hp daer nae eenigh gherommandeert volck/ te Peerde ende te Voete/met etteliche Veld-stucken te samen laten brengē/waer mede hp voor Deuts geruckt is/ende het selve bp nachte niet sonder tegenweer/die daer in-ligghende Ceulsche besettinge / die op 1000 Mannen geschat werden / terstont/ sonder verlies sijns volckx/ inghenomen: De Ceulsche hebben haer in de Kercke tot S. Urbaen geretireert/ waer in sp van den Baudisschen tot aen den morgen ghebloqueert gehouden zijn gevorden. So haest nu den dagh begon aen te komen / hebben de Ceulsche van hare Toorens eñ Schanssen op Deuts/doch sonder eenige schade des Baudisschen volckx/sterck laten schieten: Maer den Generael Baudissen/ of hp wel met sijn stuckē groot voordeel hadde/om die in groote menighte aen den Rhijn tot Ceulen te samen geloopen Burgerije/als oock om die stadt te beschadigen wel hadde konnen doen/soo en heeft hp doch/van wegen de Neutralitept/ ende dat hp met der stadt Ceulen in't particulier bupten de bevestinge Deuts niets te doene hadde/ het schieten binnen gehouden / eñ eenen Commissarium met eenen Tamboer afgevaerdigt/ aen den Hoogh-wijsen Raedt tot Ceulen/ om die oorsake van sulcke sijne voorgenomen Entreprinse, ende hares ongelijckx/ van wegen de bevestiginge Deuts/ met afmaninge van desselven werck/namaels te bedencken eñ indachtich te zijne: maer die gemelte Commissarius en wert niet toegelatē/binnen te komen/maer is met grove stucken afgewesen gevorden.

1632.

Hierentusschē heeft hp Generael/die Gelegenthept/ Situation eñ Importantie der Vestinge Deuts/ in alles wel betracht ende in ooghmerck ghenomen/ende als hp in't werck selfs van noode bevant/ sulckē wijtloopigen werck (om etteliche alhier verswegen oorsakē wille) te mainteneren / dat sulcx den Ceulschen meer tot naedeel als nuttelick zijn soude/ maer hem oock tot geen bysonder voordeel als hp het behielde / noch tot afbreuck wanneer hp't verliete/gereycken konde/soo heeft hp sijn Troupen vrpwilligh van daer wederom laten aftrecken / eñ sijn Rendevous naest voor Deuts in't veldt gehouden/ aldaer hp eenen tijt lanck in volle Battailje stont / ende daer op als niet voorders gepasseert is / nae Mulhepm voortgetogen/ in mepninghe/ of het soude die stadt Ceulen/ van wegen deses so snellen overgancx harer Vestinge Deuts/ bekent gemaeckt zijn gevorden/ ende van sulcke gedachten zijn/dat sulckx daer naest even soo lichtelick wederom geschieden konde/ende daer nae haer Gebouw datse begonnen hadden / aldaer goedtwilligh overgeven / eñ wederom raseren laten/ soo dat sp hier nae volkomelick resolveerden bp sich selven/ ende tegen den Generael hier boven gemelt/ deur der Hoogh-Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden Afghesante / daer toe verklaert en ontvloden/ dat sp/namelick die Fortification tot Deuts wederom werh nemen en intrecken / ende daer tegen een enger ende inghetogenes werck aen den Rhijn/tot verseeckeringhe der Overvaert ende Meulen wilden laten opzichten.

Waer op die Generael met den bp sich hebbenden ghecommandeerden volcke/van Mulhepm eñ der selver plaetsen af/ eñ in sijn voorgaende quartier hem wederom begeven heeft/ maer daer en is op het voorgeven/ naevolgens het Ceulsche aenbiedē/eñ na haer toesegginge/ niet op gevolgt/ dat sp het werck eñ fortificatie tot Deuts raseren souden: Waer upt dan namaels

De Stat Coln en d'ouergelegen nieu beueſt, Vryheit Duyts als oock de Gen: Baudiſſens anval

A. Kerc S. Vrbaen die springt B. Abdy. C. Raethuys. D. Vryheyt. E. Bruckerſtras. F. Brücker poort. G. Siebergergas. H. Kuhgas. I. Smedebergergas. K. Bolwerckgas. L. Fahrgas. M. Viſchergas. N. Blumengas O. P. anval der Ruitery. Q. anval der Engelſche. R. anval des geel Regi: S. 200. Gevangē vande Cool: Sol: welcke de Sweſche met haer voerdē. T. Overſte Merode tot Coln. V. aftocht der Sweſche en Rende: by Duyts int velt houden W. Sweſche ſtucken.

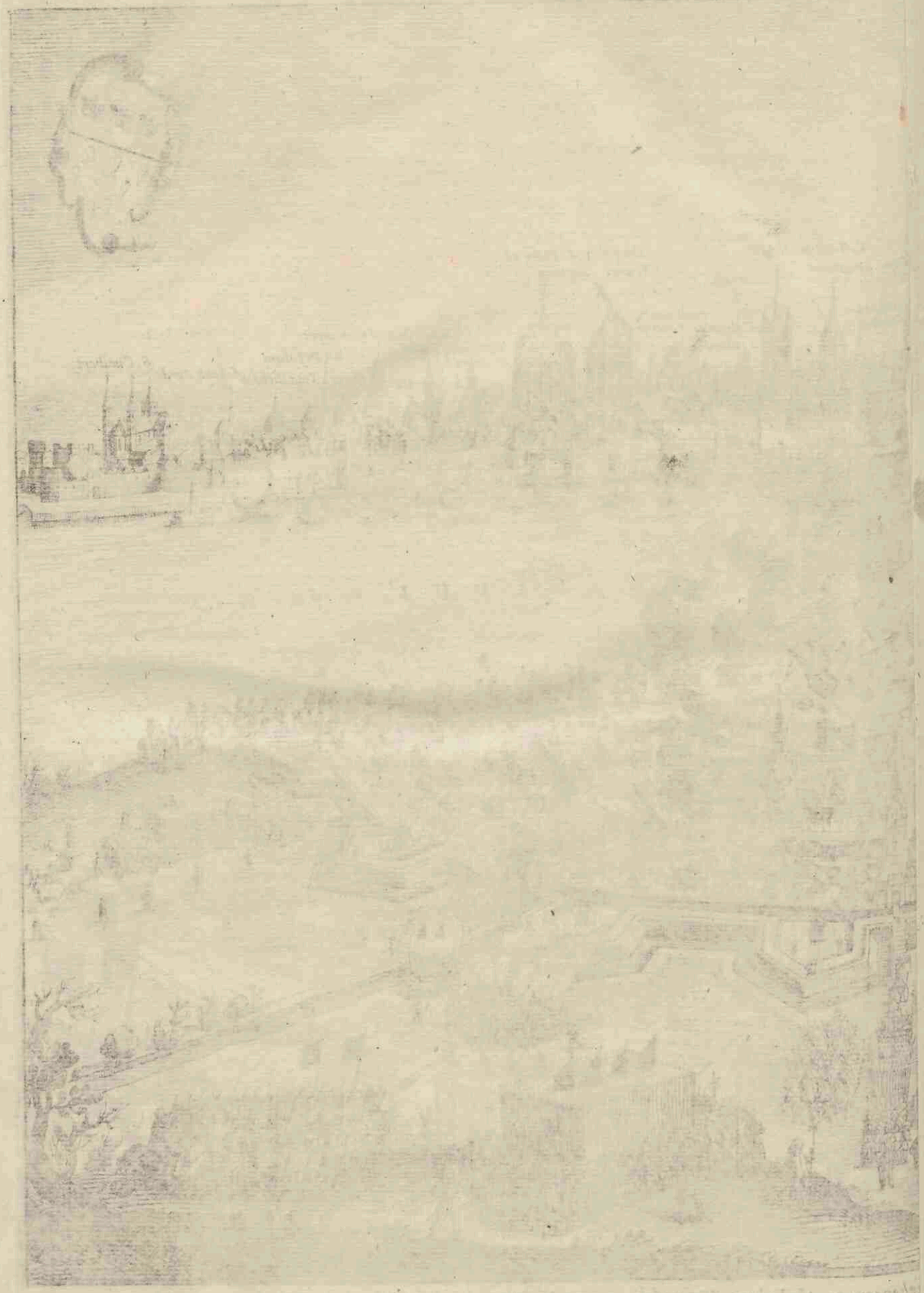

1632. namaels af te nemen was/ dat sy met sulcken bevestiginghe/ yet bederckts voor hadden/ ende eenich Spaensch / ofte anders dierghelijcken Volck daer henen met der tijdt opnemen souden / nademael sy haer ghemoedeken ende inghetogen bedenckinge / ghelijck het in desen ghevalle gerichtet stont / daer deur in yetwes quasi in anteceſſum, hervoor blijcken laten/ dat sy desselven upt het Lutsenburgherlandt aen den Rhijn aengekomen Spaenschē volcke/ allen Voorraet ende Hantbiedinge/ met Volck/ pyoviande / Ammonitie ende anders meer gedaen hebben/ende op dat-mael oock des Graven van Gronsvelt met verlangen verwachteden. Oock boven desen/ die Commercien en Handelingē op den Rhijn/desselfs met dē Heeren Staten Generael op gerichtede Neutraliteyt contrarie/ toegeslotē/eñ noch op/noch af/ yets passeren/ noch volgen laten wilden.

By dese voorsz Troublen / sijn sommighe Enghelsche en Schotten van den Baudischen volcke / die in den Aftocht sich verspadet ofte te traegh hadden gheweest/ ofte het plonderen sijn nagegaen/sijn gevangen ende nedergehouwen/ maer van den Keulschen en sijnder niet wepnich op de Vecht-plaetse doodtgebleven/ eñ van die selve over de 200 van de Baudische gevangen/ende weth ghevoert sijn gewozden. So haest sy nu de Baudische Deuts verlaten/ eñ in't veldt naest daer by getogen waren/ soo is ettelick Volck ende jonghe Sinnekens van Ceulen te schepe gegaen/om over den Rhijn te varen/ende aen den Baudisschen groote daden upt te voeren / maer sy en hebben hun over de Wallen eñ Schanssen tot Deuts niet wagen willen : Ende het heeft hem hier by toegedragē/dat een gevangen Baudisschē Soldaet/als hy hem sijns levens by de Keulsche in de kercke tot S. Arbaen heeft ghewaget/ met voordacht / vyer by het Buskrupt (’t welcke in de Kercke stont) ghebracht heeft/ ende die Kercke met alles in ende daer ontrent by wesenden volcke/ in de lucht heeft doen springhen/waer over wel 300 menschen sijn omghekomen/ende verdorven ghewozden.

Staten in Hollant/bemoeyen hē/ om dē strijt tusschē den Coninck in Denemarcken ende de stadt Hamburgh / te vereenigen.

Sy en hebben van dit Jaer over de strijdicheden tusschen dē Coninck in Denemarck ende der stadt Hamburgh/ noch niet in alle dingen komē accorderē/ongeachtet men hem menichvuldich bemoeyet heeft/ om sulck Werck te recht te brengen : waerom dan oock onder anderen / die Staten der Vereenichde Nederlanden / haer in dese saecke hebben laeten gebruycken/ eñ deur harē ordinari Ambassadeuren in Oresund/ Karel ende Krackoffen / eens ende anders/ die aenstootinghe des voornoemden Krijgs betreffende/by den Coninck voortghebracht / ende te ghelijck dat die verhoogde Tollen in 't voorsz Oresund / Karel ende Krackoffen weder mochten afgheset werden/ hem laten aensoecken.

Des Coninckx in Denemarcken resolutie / op des Statischen Ambassadeurs aenbrenghen.

Hier op heeft de Coninck hem alsoo verklaert : Of wel Hare Coningl. Majest. so wel aller volckerē Recht/als Harer Voorsaten/ van voorleden jaren/na ouder gerechtichevt ende gewoonheyt/ sonder eenige menschelicke inreden genoeg bestaet/ die Tollen op haren soo onstrijdigen Passe / die dickmaels hare/eñ des Rijcx noodtzuftichevt sulcx ver-eyscht/na haer welghevallen op te setten/ oock in den Pas gheenes weeghs gheringher als ander Coningen ende Potentaten waren/ wildē sy dan noch tot goeder Nabuerlicke Correspondentie/der Hooch eñ Mogender Heeren Staten Generael ghedanen versoeck in desen/ bloot ende alleen upt aengebozene Coninglicke goedichevt ende affectie/ gheerne wil toestemmen/ die Verhooginge van de voorsz Tollen/ tegen den aenstaenden 10 Julij afschaffen/ ende daerom noodtwendich bevel aen hare Tollen in Orefund Ghenadighst laeten uptgaen/ daer en tegē genadigst versekeren/ dat van wegen die hare onderdanen in Noorwegen eñ anders / verscheyden afghenomen Schepen ende Goederē/daer deur veroorsaeckte groote schaden / op behoorende ver-eyschte hulpe gevolgt is/ ende die beschadichde deurgaens klageloos gestelt werden souden in alles sulckes den gemelten der Heeren Staten Residenten toegheseyt ende belooft/ ’t welcke oock boven dien alsulckx na vermogen daer toe gerichtet werden soude/ dat tot dies te haestigher factliteringhe van sulcken werck/oock verhoedinge aller toekomstige exorbitantiē een extraordinari Inquisition dies halven aengestelt werden mochte.

Niet minder/ op dat die Heerē Staten Harer Coninghl. Majest. vrede-lievende Intentie / eñ dat sy die selve hertelick geerne wilden te wille zijn/ende so veel meer mochten bevinden ende te speuren hebben/verklaerden sy sich eyndelick ende/’tis waer/hun alleen tot welgevallen/ eñ om harer Interceſſion wille/daer toe in desen gevalle die Hamburgers hare groote onbehoorlickheyt of ongevoeglickheden te laten bekennen/daer voozen een hondert dupsent Rijckxdaelders Harer Coninghl. Majest. aen klaren gelde/sonder wat sy noch hier te voozen voor Harer Voorl. eñ den verkoozen Prince/ als Hertogh Frederick ende Hertogh Alrich F. F. Genad. Genad. eenmael Onderdanigst belooft/af te doen ende daer te tellen/des Elvestrooms haer niet voorders dan gelijck sy Anno 1624 besocht geweest is / toe te eyghenen ende te besoecken/Hare Coningl. Majest. alsdan / nochtans met reserveringhe / des Harer competerenden Rechten/eñ dan aen't Keyserl. Hof eñ Camera Imperiali dies voegen rechthangigen Processen onverganckelick ghenadichst indulgeren wilden/ dat sy die Tonnen eñ Bakens op den Elve-stroom weder legghen/ vyr eñ niet opgehouden/met hare Schepen en Waren den selven passeren/ boven dat oock in Haren Coninckrijcke eñ Landen/ wanneer sy gelijck andere den Tol betalen ende daer leggen/ vyr eñ seker wederom handelen ende wandelen mochten.

Maer so verre die Hamburgers/tot die hier boven aengeroerde lijdelicke conditionen/ sich niet verstaē/maer die hen hier onder aengeboden Coninckliche mildichevt ende genade / na hare gewoonheyt/in de wint slaen souden/soo moesten/ ’t is waer/ Hare Coninckl. Majest. sulckx daer henen laten gestelt sijn / maer waren hier-en-tusschen oversulckx niet van meyninge/die Heeren Staten ende Hare onderdanen daerom in eenighe wegen te belastighen : Maer bysonder waren veel meer genadighst eñ wel te vreden/dat so verre die Heeren Staten/eenige middelē voorslaen sullen/waer deur Hare Onderdanē/sonder settinge voor Gluckstad van den Hamburgeren te onderscheyden/ sy met haren Schepen ende Waren/seecker de Elve op ende af passeren mochten.

Het heeft anders/Hoogstgemelter Coningh Chrijstianus in Denemarcken/ etc. Hem/ na den by Lutsen gheschieden slach/ende Harer

1632. Coninck Chriſtianus in Denemarcken/ bemoept hem om eenen Vrede in Duytſland te verkrygen.

Coningl. Majeſt. tot Sweden doodt / onder anderen ſich ſeer bemoepet / eenen Vrede in Duytſlandt te verhandelen : ghelijck hy dan tot ſulcken eynde/ byſonder Legaté aen't Keyſerl. Hof na Weenen afgeſonden heeft/alſo in deſen ook een Schrijven aen den Keyſerlicken Generael/den Hertoge van Friedlandt/onder dato den 1 Decembr. van dieſweghen afgaen laten/ 't welcke alſoo luyde :

Chriſtiaen/etc. Onſe Vriendtſchap / ende wat wy anders meer Liefs ende Goedts vermoghen/te voozen/Hooghgebozen Vorſt/byſonder lieve Vriendt/etc. Uwer Liefden en is niet verborgen/in wat ghetrouwer zorghvuldigheydt / ende om voorder Bloedtſtortinghe in den Heyligen Rijcke/te verhoeden ende voor te komen / wy hier te voozen tot verſcheyden malen / beyde tot Haerer Coninghl. Majeſt. Liefden / die dan deſer oorſaeck dat-mael in't teghendeel/ des Coninckx uyt Sweden Liefde / tot dadelicker Impoſition ende verſoerkinge/ met goetlicker Middelen/ ons aenghe-boden ende bemoepet hebben.

Of wy nu wel tot Godt alſoo voozt onſere intentie eñ wenſch verhoopten / dat ſy mochten deelachtigh werden / ſoo heeft nochtans ſonder twijffel / uyt Gods rechtveerdige ghehenghenisſe / dewijle op die tijdt geen vruchtbaerlicker ſucces hem vertoonde noch anders verkrijgen mochten/on-aengeſien wy op beyde zijden veel goede Herten / tot Vrede ende Eenigheydt/ ſeer yverigh gheſint ende gheinclineert bevonden.

Maer alſmen voortaen ons ghelooflick alſnu berichten wil/ dat na Godes des Almachtigen ondoorſoeckelickē Raet en wille; Hooghgemelte des Coninckx uyt Sweden liefde/ aftijdich is komen te werden / ſoo en hebben wy anderwerf niet voorder naelaten konnen/ tegen die meer Hoorhgedachter Keyſerl. Majeſt. ende Liefde / onſes voorigen gantſch onweygerlicken continuerendē Aenbieden/voorderlick ende welmeenende te wederhalen.

Op dat nu een ſulck hooghwichtich Werck/ des te gheluckigher van der handt gaen ſonde/ ende voortgheſet mochte werden/ ſoo verſochten wy op dat-mael / aen hare Liefden ſeer vriendelick hier mede met bidden / dat ſy niet alleene voor ſich ſelfs/ghelijck ſy t'allen tijde/ beroemet zijnde/tot Vrede ende Eendracht geinclineert / maer ook op Hooch-venereerde Keyſerl. Majeſt. deur Hare veel goedige authoritepten/tot allen vredelickē billicken middelen wilden helpen diſponeren. Want ſulckx gherepckte den Alderhooghſten Vredevorſt/ ter eeren ende welgheballen / ook tot vele op het uytterſte benauwde Sielen / ſaligher verquickinge : Ende wy ſijn byſonder om uwer Liefden/ die wy Gods bewaringhe trouwelick bevelen/ ſulckx te bekennen ghenepcht ende ghewillich/ etc.

Coninck in Vranckrijc/ begeert der Ouden Coninginnen Biechtvader / ende den Sainct Germain/ hem van Bruſſel gelevert te hebbē/maer het werdt hem afgheſlagen.

In Vranckrijck is men op deſe tijdt met den Proceſſen/teghen de ghene die den Hertoghe van Orliens/ tegen den Coninck aenhangich waren / noch ſterck voortghevaren : ende ſijn onder anderen/der Ouder Coninginnen Biechtvader Chanteloup eñ die van S. Germain / van veler Miſhandelinge beſchuldicht ghewoorden. Daerom de Coninck den Heere van Rogels nae Bruſſel gheſonden heeft / om aldaer in ſijnen Name te begheeren/ dat ſulcke twee Perſoonen/tot behoorlicke ſtraffe mochten overgheſonden ende hem in handen ghelevert werden. 1632.

Nae dat nu deſe Afgheſanten den Staten tot Bruſſel hares Coninckx Schrijven hebben overghegheven/ ſoo hebben ſy daer op tot antwoort ghegeven/ dat ſy ſonder voorweten der Infantinne/ haer niets verklaren konden. Ghelijck ſy nu met der antwoort nae ſulckx wat opghehouden ſijn ghewoorden / ſoo heeft die Geſante by de gemelte Staten/ dit navolghende/ ſchriftelick aenghebracht:

Mijne Heeren ; Het heeft die Alder-chriſtelickſte Coninck/ Mijn Ghenadighſte Heere/ etc. My toevertrout en bevolen/ U. E. eenes ſijnes Schrijvens over te leveren/ ende van ſijner Majeſt. wege/U aen te ſpreken/ tot welcken eynde ick voor drie daghen van U. E. audientie begheerde / ende ghy my deur drie upt uwen middel tot antwoort hebt ghegeven/gelijck ghy ghewoone zijt / alles met de Voorluchtighe Infantinne te communiceren.

Daer upt ben Ick benoodicht ghewoorden/ het gene daer van Ick met u mondelick meynde te handelen/in een Schrift te verhatten/ende u te vertoonen/dat een ſo grooten Coninck/ ghelijck Mijn Heere is / ende ghenoeghſaem een ſchepd-richter der gantſche Chriſtenheyt/ hem niet als eenen Supplicanten daer geſtelet/ aen de Poorten van eenighe Potentaten in der Werelt/hy zy ſoo groot ende hoogh als hy wille : Sullet in deſen weten / Dat mijnen Credents-brief ende Bevel/ vermagh/ in den Name Sijner Majeſt. van u te begeeren / dat ghy my tot mijnen handen leveren ſult / den Chanteloup/ende Sint Germain/ als Overtreders ende Boos doenders / waer van de eerſte deur genoeghſame Documenta, overtupght is gewoorden/ ook deur die perſoon ſelve/daer op hy hem aldermeeſt verlaet / als ook deur die gevangene van ſijnen aenhanck / dat hy de oude Coninginne booſe ende ſchadelicke Raetſlaghen heeft ingheghéven / ſoo wel tot naedeel des ghemeynen Staets ende Beſtens/ als de Perſoon des Heeren Cardinaels de Richelieu, die doch anders niet ghedaen heeft / als ſijnen Plicht ende ghetrouwe Dienſten tot den Coninck te voorderen.

Het was ook den voornoemdē Chanteloup even de gene/ die om ſijn ſelfs nuts wille/hem bevlijtichde/ om het miſverſtant tuſſchen den Coninck ende ſijner Vrouw-moeder t'onderhouden.

Maer de andere heeft hem ſijn eyghen oordeel en verdoemeniſſe ſelve geſchreven / in ſijn looſe Boecken en Schriften/ die hy tegen den Coninck / ende den Staet des Koninckrijckx heeft uytgeſpreyt : Ende nadien ſulcke Dinghen in de gantſche wereldt bekent zijn / ſoo iſt on-noodigh/ dit ſelve op deſe plaetſe te herhalen.

Ende dit/lieve Heeren/ is de Somma mijner Legation / waer op ick 2 daghen nae uwe Antwoorde wil wachten/ ende op hope leven/ dat ghy van ſulck Verſtant eñ Diſcretie ſult zijn / dat ghy my ſonder die ſelve / niet en ſult van hier laten werh trecken. Ghegheven tot Bruſſel/ den 11 Decembris/ Anno 1632.

Op dit begheeren/heeft hy eyndelick van de Infantinne tot Antwoort bekomen / dat ſy niet en vermochte op het aenſoecken des Coninckx in Vranckrijck/een ghenoegen te doen/ dewijle de ghene die hy begheert / datmen aen hem

1632. hem ghevanckelick ſoude overleveren/ der ouder Coninginne van Vranckrijckx Dienaers waren / over welcke ſy niet te ghebieden hadde. Met deſe Antwoort is die Afgeſante wederom nae Vranckrijck gherepſt.

Onder ſulck verloop / heeft ſich tot Lyons in Vranckrijck/ een groote Tumulte begeven: Want nae dat de Coninck/dewijle hy deur dat Krijghſwesen/eenſdeels Gheldt gebreck hadde/ eñ noch een groote ſomma tot voorder continuatie deſſelven van noode hadde / ſoo heeft hy op allerhande Saecken ende Waren / ſonderlinghe Schattinghen gheſtelt/ voornamelick op de Wijnen/ Koorn/ Sout/ende diergelijcke/ daer na op allerlep Hantwercken/ daer onder die Taffet Ammelaeck / Tapijt/ Fluweelen / Philippen ende Paſſement-Wevers begrepen waren.

Nieuwe Tolle/ verzoorſaecken groote onruſte.

Hier op hebben hen in 't voornoemde Lyons/ wel 500 ſulcker Wevers met hare Sijde Waren vergadert / by welcke noch veel ander Gheſint toe ſloegh/ ende het groote Tolhuys aldaer gheplondert / Kiſten en Kaſſen bupten de Venſters uptghewozpen/alle Coninckliche Regiſters ende Brieven/ Gheldt/ Gout/ Kleynodien / Ketens / Kleederen ende Ghewaet / Sijde ende Tapijten / alle op eenen hoop ghelept / ende voor het ghemelte Tolhuys/ alle tot Aſſchen verbrandt/ oock op dat die Aſſchen niemant tot nut ſoude komen/ ofte pet daer in mochte ghezocht werden/ al-te-mael in 't Water ghewozpen.

Hier op ſijn ſy oock voor het Huys/ daer de Wijn-vaten plachten inghelevert te werden/ geloopen/ ende het ſelve evengelijck beſtormt/ den Tol-meeſter ofte Ontfanger/ ſijn Kleederen verbrant / maer ſijn doch ten laetſten van den Heere van Halincourt/ met belofte dat ſy gheen Impoſten meer betalen ſouden/ten deele gheſtilt ghewozden.

Over ſulckx heeft de Coninck/eenighe Regimenten Volckx daer henen gheſonden / om die voornaemſte Rumoermaeckers ende Aendrijvers van deſen Oploop / in hechtenisſe te ſtellen / ende te ſtraffen. Maer die ſelve hadden haer by tijts deur gemaeckt / als ſy ſulckx ſijn ghewaer ghewozden.

Een noch veel arger Handel heeft hem/ van weghen eenen nieuwen Sout-tol / in Spaingien begheven: Dewijle over ſulckx die Biſſchapers in Bilbaut/ alle Officiers ende Commiſſarien/die de ſelve Coninck daer henen geſonden hadde / om den voorſz nieuwen Sout-tol op te ſetten/ al-te-mael vermoort hebben: Hier nae oock des Grooten Admiraels Officialen / ende over de 3000 Soldaten (die haer hier om in de ſtraffe wilden voeren) doodt geſlaghen / ende in de Zee ghewozpen.

Wy willen nu tegenwoordich oock pet van die Saken ſpreken / die in Turckijen ghepaſſeert zijn/ ende ſulcke gheſchiedenisſen/ dewijle wy die ſelve niet ſtuckwijſe/ tot hier toe geſpaert/hebbē willen ſetten/ van den jare 1629. tot op de teghenwoordighe tijdt ghevat hebben.

Turckſchē handel.

Den grooten Turck hadde hem voorghenomen / de ſtadt Bagadet / 't welcke nu Babylon is in Chaldea/ten derden mael te Belegeren / daeromme hy den Cuſeron Baſſa/ als Primo Vezier,daer henen heeft afgheveerdicht/ om ſelve die Belegheringhe van dien Winter in't werck te ſtellen/na dat die ſelve te voo-

ren een Stroopinghe in Perſſia ghedaen hadde/doen Scha Abas in 't begin des Jaers geſtorven was. 1632.

Tot deſen eynde/ bracht Cuſeron Baſſa, eenē machtighen Voorraet aen gheldt/ Pzoviande ende Ammonitie te ſamen/tot behoef van ſijn Armade / die wel op twee mael hondert duyſent hoofden beliep / in vooznemen / niet veel tijdts met die Belegheringhe voor Babylon/ of Bagadet / deur te brenghen / maer tot ſijner eerſter aenkomſte/ die Grachten met doode Lichamen te vullen/ tot aen die Borſtweeringen/ eñ alſoo met eenen generalen Stozm/ boven over de verſlaghene henen te loopen.

Men moeſte hem over die Krijghs-diſcipline/ die hy over ſijn Soldaten hielt / verwonderē/want hy liet die alle met der Dood ſtraffen / die de Inwoonders in den Steden ende op den Dorpen / eenich Ghewelt aeñ deden/ oock op bloote klachten die van den eenen ende anderen ingebracht werden.

Daer na tooch den voornoemden Primo Vezier, den 19 Julij /tot Nicomedia upt/daer hy eenighe daghen hadde uptgheruſtet/ ende nam ſijnē wegh na Aleppo/ aldaer hy dingsdaeghs den 25 September/ aenquam/ſloegh ſijn Legher by Couchmeydan/ 't welcke eenen Luſthof van den grooten Turck is / ende een half mijle van Aleppo lept: Hy ſelve en hadde op dat-mael niet over de 10000 weerbare Mannen by hem.

Nae dat hy hem tot Aleppo ophielt/ namelick van den 25 Septembr. tot den 11 October toe / ſoo liet hy 2 ofte 3 Baſſen jammerlick juſtiteren / met veel meer ander Officiers ende Soldaten / om verſchepden Overtredinghe wille.

Dierghelijcken Strengicheyt moeſte oock met den eerſten gevoelen der Engelſcher Natie Conſul, tot Aleppo/ dewijle vier van haer Oorlogh-ſchepen / die doch de Zee-roovers toebehoorden / die kleyne Koopmans Schepen van Marſeilie/in de Poorte en Haven tot Alexandria gheplondert hadden/ daerom hem der Franſcher natie Conſul, by den Baſſa heftich beklaeght heeft.

Hier op ſijn de Enghelſche Kelders ende Packhuyſen ingenomen ghewozden/ende daer toe verzeghelt / oock vele van de Kooplieden ghevanckelick ghenomen: Daer upt die Enghelſche Corſaren beweeght werden / die van Marſeilie de af-genomen Schepen weder te beſtellen / met t'ſamen alle het gene ſy daer in ghevonden hadden: Sy hebben oock met den Baſſa/ den Agaradij eñ ander Officieren tot Alexandria/ willen accorderen/ ende daer van afſtandt doen / 't welcke de Engelſchen wel 50000 Kroonen gekoſt heeft.

Als nu den Primo Vezier, die in de gantſche Otthomanniſche Monarchije de naeſte aendē Grooten Turck was / hem te Velde legerde/ ſoo ſandt hy Donderdaegs den 27 Septemb. na den Engelſchen Conſul, die quam om hem in ſijn Tente aen te ſpreken / maer dewijle het op dat-mael al te ſpade was/ ſoo en verkreegh hy geen audientie.

Des anderen daegs/den 28 Septembr. ſoo beſocht de Franſoyſche Conſul, met de voornaemſte ſijner Natie/den Vezier,dewelcke ſeer wel vanden Baſſa ontfanghen wert / ende veel anders als den Enghelſchen Conſul, want de Vezier en liet hem geenen ſtoel ſtellen / gelijck

1632. gebuyckelick was/ maer hy moeste staen/ eñ daer blijven.

De Vezier vraeghde hem met toornighen ghesichte / tot wat eynde dat die Enghelsche corsaren in de Poorte tot Alexandria gekomen waren/ende sich aldaer hadden laten gelusten/ die Schepen te berooven / daer het doch een vrye Stede ende hun wel bekent was / dat noch die Maltheses/ noch de Florentijners/ daer henē plachten te schepen; Die Engelsche Consul antwoorde: Het en waren geen corsaren gheweest/ maer des Koninck van Groot-Brittagnien Oorlogh-schepen.

Doen wert den Vezier noch tooniger/ende riep: Soo heeft uwen Koninck den Vrede eñ Capitulatie ghebroken / ende ick en ben hem oock voorder niet schuldich te houden.

Hier op beval de Vezier terstont aen sijn Trawanten ende Henckers-boeven / dat sy hem/ met t' samen sijnen Taelman / grijpen souden / ende op de plaetse voor't Kasteel voeren/ ende henlieden aldaer beyde met den stricke verworghen.

Maer dewijle den Taelman een swaer Man was / dat hy niet wel gaen en konde/ soo wilden hem de Henckers / of Beuls / aen eenen Boom opknoopen: Als de Consul dat sach/ soo gaf hy hem 30 Ducatons/ datse hem niet hanghen / maer het hooft afslaen wilden/ 't welcke oock gheschiede.

De Consul wert op een Peert gheset/ ende in het Slot in een slimme ende onreyne Gevanckenisse ghevoert / aldaer hy niemandt vanden sijnen sien mochte: Hy en meynde oock selve niet anders / of hy en soude dien selven avondt hebben moeten sterven. Maer het was alles daer toe aenghelept/ dat de Turcken geldt van hem bekomen souden / dewijle hy aen den 7. dach hier na / los ghelaten wert / als hy dertich dupsent Ducatons betaelt hadde.

Sondaeghs den 29 September/ liet de groote Vezier, den Murol Bassa justicerē/ van Natie een Georgianer / met t'samen sijnen Sone/ een Gelubde/ende 35 van sijn Lieden/ dewijle sy in haer Gouvernement sich tyrannisch ende diefachtich ghehouden hadden/ tegen de Onderdanen. Dese Mirol was met de dieverye ontvloden en ghevlucht/ maer is wederom betrapt gheworde tot Arzerum/'t welcke een stadt is in groot Armenien.

Sondaeghs den 30. September/ wert den Bassa van Nigda / ghestraft met de koorde/ 't welck een stadt is aen den weeh na Constantinopel gheleghen / dewijle het sijnen broeder Bassa Bontam/ met den Koninck in Persia hielt/ want hy den van Nigda niet anders dan voor eenen Spion by sijne Armade hielt.

Dingsdaeghs den 2 October/ liet hy den Groot-meester van Aleppo/ Vital Chelebi/ ophanghen / dewijle hy gelt upt den Sivano tot Aleppo ghenomen hadde/ ende sulcks den Grooten Turck niet ghelevert ofte berekent hadde.

Maer dat hem die Vizier soo lange in Aleppo heeft opgehouden / dat gheschiede tot dien eynde / om dat hy op de Troupen van Damasco wachten moeste / dewelcke in de 6000. te peerde ende te voete waren: Doen haer nu dese met hem geconjungeert hadden/ soo braeck hy den 8. October met sijn Legher op / ende voerde Mahomet Effendi / den Teftardar ofte Schatmeester van Aleppo met hem tot by Hilan/ drie mylen van Aleppo/ daer sloeg hy sijn Leger/ ende bleef aldaer drie dagen. 1632.

Doen nu den Tresorier sijn oorlof aen hem nam/ ende weder na Aleppo keeren wilde/ sepde die Vezier tot hem: Hy hadde het Volck tot Aleppo langhe genoech gheschonden/ ende op dat hy sulcx voortaen niet meer doen en soude/ soo liet hy hem voor sijn tente met der doodt richten; hy sant twee Capiteyns ofte Commissarien in sijn huys / ende liet alle sijn goet inhalen en beschrijven / maer hy gaf het doch zijn kinderen weder / op datmen niet segghen mochte/ dat hy hem om zijn Goet hadde laten verworghen.

Nae dese ende ander strenghe executionen, sette Cuseron sijnen wegh voort / ende als hy tusschen Mousul ende Babylon aen een plaetse quam / welcke de Turcken Altem Tupis noemen / aldaer de berghen/ met t'samen het groote Water Tygris/ende noch eenen Vloet/ den Pas seer enge maecken/ so hadden de Persianers dien selven Inganck gefortificeert ende besloten/ ende of wel die Turken veel volcx daer voor verloozen/ soo en konden sy doch desen Pas niet ghewinnen.

Op dese tijt wert de Georgianer Vorst Ceneroc/ die in't voorleden Jaer een Turck was ghewordē / deur den Primo Vezier aenghelaeght / dat hy eenen Aenslach op die stadt Arzerum hadde ghehadt/ om de selve de Persianen in handen te leveren / Daerom so wert Hem ende sijnen Soone / ende noch 50. vande voornaemste Heeren onder hem / met den Sweerde het leven ghenomen / upt bevel des voornoemden Veziers.

Daer is oock aende Otthomannische poorten een Resolutie genomen ghewordē / eenen nieuwen Bassa/ met een Armade in Egipten te senden / om dat selve Koninckrijck in possessie te nemen/ eñ den ouden Bassa van Kayro te verdrijven/ welcke dese nieuwe Bassa oprichtede / ende te gelijck de Turcken verdreef/ welcke Mucha ende ander plaetsen noch inhielden. Als hy nu dese overwonnen/ ende na het ghebruyck der Arabers in stucken gehouwen hadde / soo trad hy tot Mucha om te varen te schepe na de stadt Sues / aende grensen van Arabien ghelegen / aldaer eene ghenaemt Emir / Gouverneerde/ upt den oudtsten ghestachte des selven gantschen Lants.

Inde maent Maerte / des jaers 1629. soo sterf Scha Abas / de Koninck in Persia/ ende wert van sijnen volcke seer beklaeght / na dat hy 42. jaer geregiert ende die Persianische Kroone met drie nieuwe Koninckrijcken/ Ormus / Candabar / ende Babylon / vermeerdert/ oock de Turcken meenige goede Victorie verhindert hadde.

Als dese Potentaet merckte / dat sijns levens eynde hier by quam/ (want hem die Babylonische Astrologij sulcx te voren ghesepdt hadden) soo braeck hy vande stadt Casbin op/ aldaer hy anders te resideren plachte/ ende begaf hem na Farabat/ aen de Caspische Zee. Ende dewijle hy maer eenen Sone hadde/ dewelcke blindt / ende om te regieren ondeugende was / soo sandt hy upt sijnen Neve (dien Vader / namelick sijnen Sone / hy hadde laten onthoofden) om te bevoorderen / in meyninghe om die selve tot de erffenisse der Kroone te brengen.

Dese jonghe Vorst / was doen ter tijt tusschen

1632. schen 17. ende 18. jaer out/ die quam voor den Koninck met vreese ende beven: Ende dewijle hy hem besorghde/ het mochte hem gaen gelijck sijnen Vader/ soo viel hy voor den Ouden op de aerde/ kuste hem de voeten eñ vraegde seer oodmoedich/ wat sijn Majestept beliefde hem te bevelen?

De Koninck seyde tot hem: Ick hebbe u/ mijn Soone/ daerom alhier laten roepen/ op dat ick u tot mijnẽ Successeur ende Koninck maecke/ dewijle ick mercke/ dat mp Godt van dese Werelt halen wil. Die arme jonghe Vorst/ en konde niet wel betrouwen/ maer hy hielt sulckx voor een versoeckinghe ende proeve/ ende weers dese toe-metinge verre van hem af/ ende protesteerde met tranen/ hy en hadde sijn leven lanck niet met sijn ghemoet nae het Coninckrijck gheluster. Den Outvader nam hem in den arm/ ende maeckte hem tot sijn Erfgenaem/ende liet hem noch voor sijn doot/ voor eenen Coninck in Persia declareren.

Nae dat den Primo Vezier Coufferon Bassa, den 25 Septembr. Anno 1629. (als voor gemelt) tot Aleppo quam/ met 15 grove Stucken/ ende 40 Veldt-stucken/ ende aldaer die scherpe executie over ettelicke Bassa/ ende ander Voornaemste Stants-personen uptgherícht hadde/ daer in hy hem/ 't is waer/ eenen gherechten/ maer eenen al te strenghen ende Barbarischen Richter heeft betoont ende bewesen/ als voorsz is.

Als hy nu die Trouppen van Damasco/ ontrent 6 ofte 7000 mannen sterck/ met t'samen sommige ander Squadronen/ die seer in ghelijcken ghetal tot hem quamen/ ontfangen hadde/ so vrack hy den 8 Octobr. van Aleppo op/ ende toogh op Babylon/ in Chaldeam/ welcke Stadt de Turcken Bagadet noemen/ eñ beelde hem vastelick in/ den Sophi Cham/ die op dat-mael van weghen des Coninckx Scha Abas/ Gouverneur in dese Stad was/ ende wel 30000 Mannen by hem binnen der ringh-muyren hadde/ dat herte niet hebben soude/ sijne aenkomste te verwachten/ maer het sy de vlucht nemẽ/ ofte sich aen hem Bassam overgheven/ gheljck dan die Turcken in sulckẽ hooghmoedischen Barbarischen waen steken/ ofte het moesten hem alle Creatueren wijcken.

Doen nu die Vezier nae Emir in Diarbeck quam/ 8 daghen reysens boven Aleppo/ soo vrachte hy sijn Armade met groote Troupen te samẽ/ sulcx dede hy oock by Mousul/ welcke Stad by de Voor-ouders Ninive genaemt was/ ende aen den vloet Tygris in Mesopotamia lept/ daer den Rendevous van sijn gantsche Armade was/ die doen ter tijdt hondert en 60 dupsent strijtbare mannen sterck was.

Doen verkreegh den Primo Vezier tijdinge/ datter meer dan 30000 gheweerde mannen in Babylon waren/ met ghenoegh samen voorraet voor een langhe belegheringhe.

Hier op hielt hy Krijghsraedt/ ende resolveerde by hem/ het Lant Perssia met rooven en vranden soo langhe te verwoesten/ tot datter de Garnisoenen in Bagadet/ of Babylon/ alles uptgheteert hadden/ ende hoopte onder desen die Stadt Spahon ofte Isphaon/ in Phartia in te nemen.

Daer na so vrack hy van Mousul/ofte Mossel/op/ende liet aldaer sijn grove Stucken (dewijle hy die niet voortbrenghen konde) staen/ ende liet 5 dach-reysen van daer/ den Fort weder oprichten/ 't welcke voor desen Murat Bassa hadde laten bouwen: Maer dat hebben de Perssianen selve weder gheruineert. 1632.

Dese Vestinghe noemde hy Cha Arsour, ende is eenen Inganck in het Landt Amadan/ daer by een schoone ende groote Vlecke leydt/ van gelijckẽ name: Aldaer geschiede een hart Treffen/ want twee Perssianische Cham/ of Bassen/ stieten op 4000 Turckische Saphy/ anders Spahi/ ende setteden also op haer aen/ datter wel het halve deel van die/ op der plaetsen doodtbleven. Den Primo Vezier wert over dese Nederlaghe vry al wat bestorven/ want hy het voor een boos teycken hieldt over sijn toekomstighe uptvoeringhen.

Maer daerom en liet hy niet sijn voornemen teghen Spahan/ voort te setten/ ende seyde/ hy hadde Bagadet alreede in sijn handt/ daer op nam hy sijnen Tocht op die effene Velden in Amadan/ dat een schoon ende vruchtbaer Lant is/ 't welcke de Turcken gantsch verdorven/ op dat sulckx den Persianen niet en mochte ten besten komen: Van daer quamen sy aen dat groote gheberghte Taurus, aldaer sy drie dagh-reysen lanck tusschen den ruyghen ende hooghen Bergen/ eenen seer engen wegh deur passeren/ ende de eene na den anderen gaen moesten/ op welcke reyse die Armade 11 ofte 12 daghen met onghesegghelicke moeyte ende beswaernisse toebrachte/ daer deur sy oock alsoo in afganck ende verminderinghe quamen/ dat 10000 Persianen haer wel hadden konnen slaen/ wanneer sy die selve op dese plaetse hadden aenghegrepen.

Doen nu het Turcksche Heyr deur dese nauwe Speloncken in de effene Velden des Nederlandts af quamen/ ende bevonden dat die Perssianen het ghene alles hadden wechghenomen/ daer deur sy hen hadden mogen ververschen/ so begonste de Primo Vezier sijn dwalinge te bekennen/ ende sulckx noth veel meer/ dewijle hem de Turcken in't Landt tijdinghe brachten/ dat de Perssianische Coninck een stercke Armaede in Parthia by malkander hadde/ ende van willens was de Turcken eenen slach te leveren/ daerom wanneer hy hem niet snelveerdich wederom te rugghe begaf/ so souden hem die Persianen dien engen Pas toeslupten/ in welcken ghevalle hy sonder twijffel sijn gantsche Armade in 't Geberghte verliesen soude. Als hy nu Krijghsraet hielt/ soo werdt daer goet bevonden/ datmen weder te rugghe keeren soude/ al eer de Perssianen haren Aftocht souden te weten komen/ ende haer in 't enghe Geberghte/ boosen handel verorsaeckten.

Maer dit en konde soo heymelick niet toegaen/ of die Perssianen vernamen dat wel/ hoe wel een wepnich te spade: Evenwel soo werden daer 6 Chams afgheveerdicht/ om die te rugghe trecken de Turcken in 't voornoemde Gheberghte aen te grijpen. Dit hadden de Overste der Perssianen wel konnẽ doen/ wanneer sy te samẽ eenich ende met malkander geweest waren/ Maer sy deelden haer in drie hoopen/ daer van een yder de Eere des Aengrijps hebbẽ wilde/ daerom sy oock verscheyden weghen voor hun namen: Alsoo nam de Vezier, met hulpe der Boeren/ die hem den rechten wegh wesen/ sijnen wegh 10 ofte 12 daghen weder te rugghe/ ende quam gelucke-

lick

1632. lick inde effene Velden Amadan/Ende dewijle hem op dat-mael sijn verderven soo nabij was / soo liet hy een gemeyne Danckseggin-ge houden / in sijn Armade / dewelcke seer ge-swackt was/ Hy dede oock bevel / dat sulckes in gheliicker ghestalte tot Diarbech ende tot Mousul geschiede / gheliick dan oock dese tij-dinghe den 25. Julij/ Anno 1630. tot Aleppo quam/ doen men de Stucken op het Slot los brande/ ende in allen Mosscheen/of Kercken/ Danckseggínghen deden / dat de Vezier met sijn Armade wederom in versekeringe was / want het bupten allen twijffel was/wanneer de Persianische Chams eenigh gheweest wa-ren / soo hadden sy dien Vizier, met de gant-sche Turcksche Armade / doodtgheslaghen. Maer nu hebben sy deur hare Eergierichept/ haren Koninck seer slechten dienst ghedaen.

Na dat de Primo Vezier weder tot Mousul ofte Ninive quam/so monsterde hy sijn Heyr/ ende betaelde het selve / hy rustede hem van nieuwen toe / tot belegeringe der stadt Baga-det/ dat is Babylon / op hope / of de Garni-soenen/ souden vermindert / ende de Prouisie daer in geconsumeert sijn. Also begaf hy hem ontrent half Julio op den wegh / ende liet een deel van sijn Armade op de ander zijde vanden vloet Tygris / ende de ander helft des volcks op dese zijde van dien Water-stroom/met de Artillerije voorttrecken. Hy ordineerde den Nabaick Bassa van Aleppo met 6 ofte 7 dup-sent Spahi totten Voortocht / alles om die stad Bagadet teghen 't Oosten te recognosce-ren. Doen quamen hem twee ofte drie mijlen van Bagadet wel 8000 Perssianische Kup-ters op den hals / welcke in de Stadt toghen/ ende doen verhief hem daer een harde Kamp/ in welcke de Nabaick Bassa / als hy de sijne sagh wanckelen / alsulcke van de vlucht wilde afhouden/ selve daer over gequetst wert. Nam alsoo met dese gheleghenthept sijn retirada/in geen kleyne schade/ na dat hy vast 't halve deel sijns volcks verloozen hadde/met t'samen veel Ghevanghene / welcke in de stadt Babylon ghebracht / ende van den Sophy Cham wel ghetracteert werden / die wel over de 30000 strijtbare mannen by hem hadde/ ende alle on-noodige lieden upt de Stadt geschaft hadde.

Hier op liet de Vezier, welcke het verlies sijns volcks / als oock des Bassa van Aleppo (die hy boven allen in de gantsche Armade be-minde) niet wepnich en bekommerde/den eer-sten ende tweeden Augusti die stadt van ver-re blocqueren op beyde zijden van den water-stroom Tygris / over welckes hy menighen Aptval van de Belegherde moeste uptstaen/ die haer seer wepnich vooz de Turcken vreesden. De gantsche maent September maeck-te hy sijn Approchen / ende bouwde in 't begin der maent October een Batterije / daer op hy wel 15 ofte 18 groote Stucken stelde/hy bracht-te meer dan 20 dagen daermede toe/dewijle hy onbedzeven lieden hadde/die niet wel daer me-de konden ommegaen. Hy beschoot de Mup-ren tusschen twee groote Bollewercken / die den Afix Mahomet / Bassa van Asem na de eerste Belegeringhe ghebouwt hadde / ende stonden op een yder 4 grove Stucken / die de Turcken in den Aftocht van de eerste beleghe-ringhe hadden moeten achterlaten.

Dese Stucken en hadden de Turcken niet waer genomē/als oock niet die groote gracht/ die de Perssianen vooz de Bresse ghemaeckt hadden / ende daer in het water upt den vloet Tygris ghelept ende gebracht hebben. Dese Gracht was bedeckt met langhe struycken en stenghen / die op palen rusteden / daer op een halve voet hooch gras-achtige rupghte lagh/ dat het een aensien hadde/ als een vaste gront/ ende alles daer toe aenghestelt was / ende op sulcken wijse toeberepdt/dat het neder viel als-men Stozm loopen soude. 1632.

Dese generale Stozm geschiede den 20 No-vembz. ende was de Primo Vezier persoonlick daer by. Die Saphy / welcke vande Peerden afghestegen waren/ondergaf hy den Sour Bas-sa, Beglerbeg in Natolia, een dapper Krijghs-man/ende die den Vezier seer aengenaem was. Dese wert vergheselschapt van veel andere Bassen, Sangiaken ende Hooftlieden / welcke/ met t'samen de Janitscheren / wel 30000. mannen maeckten. Dese deden den Aenloop met een groot gheroep ende huplen / na haer ghebruyck/ in mepninghe datse gheen weder-stant souden vinden/ dewijle sy niemant op de Bresse ende den Bollewercken speurden / Al-soo liepen sy met groote Compaingien aen/ ende brachten sulck gewichte op de gemaeck-te Mupsvallen / met haer t'samen-loopen soo swaer/ datse braken/ende hadde sulck aensien/ als of haer den Aerdtbodem verslonden hadde/ also sneuvelde daer meer dan 10000 Turckē/ in't water vanden vloet Tygris / 'twelcke aldaer wel een lange spiesse diep was/ ende die andere die totten Naetocht verozdent waren/ en conden haer geensins te hulpe comen/want de Sophy Cham hadde wel 15000 mannen ver-ozdent / om die Bresse te defenderen/ soo wa-ren daer oock ettelicke Dupsent Perssianen op de Bollewercken / die gaven dapper vper onder de Saphi, die gheozdineert waren om die stozmende aen te dryven. Aldaer wert die Sour Bassa, der Spahi Overste/beneffens 6 ofte 7 Bas-sen, Sangiacken ende ander Officieren/ deur-schoten. Alsoo geschiede het/ dat alle de gene die in de breede ende diepe Grachten ende Put-ten vielen/ versuppen moesten/ maer wat hem aende Palen / Houten ende Stenghen hieldt/ ofte wat op het water swemmen konde / dat werdt met Pijlen deurschoten / ofte met stee-nen doodtgeworpen/ ende oock vele met lange Spiessen doorsteken.

Doen nu die Turcken niet voorder komen en konden/ noch geen hulpe aen de hare bewij-sen/ soo moeste de Vezier den Stozm laten be-rusten: Hy was gantsch verschrickt ende be-stozven/over desen onverhoopten val ende ver-lies sijns volcx. Hy beval den Amurath Bas-sa van Damasco/ ende die van Aleppo/ dat sy die naetreckende hoopen voeren/ ende in goede acht hebben souden/daer by wel 15000 Man-nen waren. Maer dese werden oock onver-siens aengegrepē/ deur 8000 Kupters/ die upt bevel des Sophi Chams, eenen Aptval tot desen eynde deden/ ende desen Turcksschen Naetocht met sulcken furie aenvielen / dat sy de selve in on-ozdeninge brachten/on-aengesien die beyde Bassen van Damasco ende Aleppo / dapperen wederstant deden. In dit treffen werdt den Bassa van Damasco seer gequetst / Maer des van Aleppo Volck/werdt meestendeels gesla-ghen ofte ghevangen / ende soo daer niet eenen grooten hoop Spahi, upt het midden van de Slagh-ozdeninghe / haer te hulpe ghekomen waren/

1632. waren/ ſoo ware die gantſche Arrier-garde op datmael aen ſtucken gheſchouden gheworden. Evenwel zijn daer noch by 3000. Turcken in de loop ghebleven/ ende de Perſianen zijn met veel Gevangens weder in de Stad getogen.

Ten is niet upt te ſpreken/ wat vooz vzeugde in Babylon gheweeſt is/ dewijle die Stadt op dit mael vooz de Turckſche Tyzannie bevzijt ende verloſt is gheworden/ ende ſoo veel te grooter was de treurigheyt des Veziers, dewijle hy het gene/ dat hy meynde alrede in de haut te hebben/ in ſoo korten tijdt verlooren hadde Alſo begonſte ſijne armade den 21. November/ van die tijt aen te verlooren: daer vooz hy bedwongē wert met de Belegeringe vooz Babylon op te bzeken/ 't welcke den 22. November geſchiede. Ende dewijle het hem aen Paerden/ Buffels ende Kemels ontbzack/ ſoo beval hy/ dat een peder Baſſa een ſtuck Groſ-geſchut ſoude latē vooztboeren/ tot dat ſulcke tot Moſſul gheb zacht werden: maer den Sophi Cham commandeerde 12000. Kuyters om een verſoet te doen/ of ſy den Turck eenighe ſtucken Geſchut upt den handen trecken mochten. Deſe Perſiaenſche Kuyters vielen den 23. November inden Natocht als zy eben haer Leger ende Tenten op-bzaken. Als het nu tot een Vechten quam/ ſoo geraeckten die Turcken in onzoedeninge/ of haer ſchoon wel by 20000. waren: Ende ſoo de Priemo Vezier die Slach-ozdeninge niet gereparceert/ ende de Stucken teghen de Perſianen gheſeert hadde / ſoo ware ſonder twijffel die Turckſche Armade inden Natocht gantſch geſlagen ende verſcheurt gheworden. Maer als die Stucken begonden te ſpeelen / ſo retireerden haer de Perſianen / nae datſe den Turcken wel 3000. afgeſlagen ende veele ghevangen hadden.

De Veſier nam zijnen weg terſtont op Moſſul / ende ſant den Baſſa van Aleppo met 3000. ofte 4000. mannen na Charzour in 't Garniſoen / om ſulcken Gzentz-Hups te bewaren. Maer hy en was qualijck een maent daer binnen/ of de Perſianen dzeven hem daer upt/ ende ſlechtende die Veſten ten tweede mael. De reſte van de Armade wert hier en daer aen de naebuyzige plaetſen in Garniſoen gelept: Ende dewijle de Veſier in het landt Diarbech / ofte Meſopotamia/ over winteren wilde ſo liet hy zijn Artillerye tot Moſſul / beneffens 7000. ofte 8000. Jantſcheren/ hy wilde op den tocko menden Vooz-ſomer die belegeringe weder by der handt te nemen. In deſen hielt de groote Turck de veroberinge der ſtadt Babylon ſoo gewis/ dat hy ooch Vzeughden-dieren liet toerichten/ om die ſelve aen te ſteecken / wanneer de Victozye gevolcht waer.

Turckſche Keyſer comt vooz onweder in perijckel.

Daer wert op die tijdt geſchzeben / dat den 25. Jun/ een groot Onweder/ met Haghel en Donder gheweeſt is in der Turcken Landt/ datmen in alle Kupſen een ſonderlinghe beweginge ſpeurde/ daer over de Inwoonders ſitterden en beefden/ dat ooch die aldermanhertigſte van die vzeeſe verſaeght was/ jae die grooten Turck ſelve hadde meer oozſaeck gehadt hem te vzeeſen / als eene van de Onderdanen. Want het weder heeft des nachts in zijn kamer geſlagen/ ende den Vooz-hanc ende Tappitſerpe aen zijn Bedde plaetſe verbzant of aengeſtelen / dat hy in groote ſnelheerdighept van den Bedde ſpzonck/ ende in de vlucht ſtonde/ ſoo ſloegh het noch eenmael tuſſchen zijn zijde / ende den rechten Arm/ maer ten dede hem vooz der gheen ſchade/ upt-genomen het groot verſchzicken ende verbaeſthept/ daer van hy in een onmacht op den Solder ofte Vloer neder viel. Op den volgenden Vzydagh liet hy een openthijcke Danck-ſeggīnge doen / hy Offerde een Groot getal Lammeren/ ende liet 30000. Ducaten onder de Arme menſchen upt deelen. 1632.

In den Jare 1631. hebben de Turcken met de Parſianen eenen ſtilſtandt van Wapenen op twee Jaer lanck gemaeckt alleen daer mee/ op dat zy haer Krijghsvolck wederom van wegen die verre repſen ververſchen / ende ondertuſſchen nieuwe Krijgs-pzeparatien maecken ſouden/ ende daer op met grooter macht teghen de Parſianen wederom mochten upttrecken.

In dit jaer 1632. heeft hem tot Conſtantinopel aen des Turckſchen Keyſers Hoff een groote tumulte begeven / 't welcke aldus is toegegaen.

Tot Conſtantinopel/ int Turcſche Hof ontſtaet een groot tumult.

Nae dat in dien voozleden Winter van hare Majeſteyt in Polen bevolen is gheworden dat de Kaſacken hare Gzentzen ofte Beſchermplaetſen met welcke zy den inval doen/ by Mare ofte pontum Euxinum in Turckijen verbzanden ſouden: Doen zy nu etteliicke duyſent van de hare daer henen ſonden/ ſoo vielen die Tartaren daer in / ende deden op datmael gheenen kiepnen af breuck aen den Kaſacken / 't welcke die ſelve alſoo verdzoot dat zy terſtont in plaetſe des verbzandens / inde Lenten ofte Vooz-ſomer de Turcken in't Landt zijn gevallen/ ende wel 7. Steden upt-geplondert hebben. Ende om ſulcks te wreken/ zo beſtelde de Turck den Adaſy Baſſa, die te vooren den Oſman Sudran op Polen hadde aengepzickelt/ dat hy met den eerſten Groot-Polen over trecken zoude / met hulpe des grooten Chams. Onder deſen ſoo wilde de Moeder des tegenwoozdigen Turckſchen Keyſers harer Suſters Man / tot eenen grooten Veſyer hebben.

Doen nu het Hoff ende Janitzeren/ als ooch andere ſulcx gewaer werden/ ende een goet hertte totten Veſyer dzagende / ſoo ſtelden zy haer tegen deſe actie. De Keyſer zijne Moeder bpſtandt bewijſende / ſandt zijnen Patriarch ofte Muphty aen de Coniuration, de welcke als hy wat Liber ofte in bzyhepdt ſpzack / ofte geſpzoken hadde/ van hun doodt gheſlagen/ ende nedergehouwen wiert / daer op liet de Keyſer ooch den Veſyer om-bzingen. Doen gingh dat vper dan eerſt recht aen/ ende daer werden van de Jannitzeren/ etteliicke Baſſen/ van de Keyſerlijcke Factie of toegedane omgebzacht. Onder deſen ſoo baert de Singerie die des Conincx in Parſſen Suſter hadde / daer toe / ende neemt den Turck gantz Cerkas in / ende noch een Pzovintie daer toe/ ende bequam een groote aenhang in Krym, dat wanneer hem de groote Cham bupten in't Velt na Polen begeve hadde / ſoo ſoude ter ſtont in die Stadt van hem eenen Inval geſchiedt zijn / ſoo dat Adzy Baſſa hem nae Parſſen heeft moeten wenden.

Kozts hier op heeft de Turckſche Keyſer veel Spachy ende jannitzeren ſtranguleren laten/ dat is / jammerlijck om-bzenghen: Ende alſoo deur ſulcke middel die overghebleven die ſich anders / noch met dzepghementen / noch met gheſchencken wilde laten ſtillen/ wederom ter gehoozſaemhept gebzacht.

Die Stadt Gotha heeft in dit Jaer een ſeer groote onwaerdeerlijcke ſchade geleden / want in den upt-ganck van den Herfſt-Maendt na middagh ontrent 3. uren/ is in eens Swaerd-

Gotha wert doozt vper verdoo ven.

 vegers

1632. wegers-huys in de Vlepsch-strate een grouwsame Vyer-brandt ontstaen / welcke van drie uren naemd dagh tot op den anderen morgh hoegh gedurpt heeft. Daer by zijn verbrandt 600. Woon-huysen / sonder de Schuyren / Stallen ende Koorn-huysen / daer onder wel 170. Brouw-huysen waren: De Kerck van Margriete met zijn schoonen Orgel / Klocke ende Tooren: Twee Pastoor-huysen / Duytsche Schoole / ende Kercki-meesters huys / het Stadt-huys / Ammonitie huys / met twee Brouwerpen: De Erffoorder ende Sibbeber Poorte / Stadt-Schrijvers ende Landt-rechters huys / dat Huys totten Schapen teghen over het Stad-huys: Twee Schout-dienaers huysen / drie Burgemeesters huysen. Thien Raets Persoonen huysen: Twee Stat-Schrijvers huysen: Raedts-Camery / ende Raets-Kelder om de gevangenen te pijnigen: Thien Weerts-huysen: 12 Backers-huysen: Thien Wetzelaers huysen / ende eenighe persoonen. 't Geene aen Tarwe / Wolle / Graenen / Wijn / Byer / oock andere Coopmans waren / met alle den Huysraedt / gheschrijfte / cieraet / ende gelt verdoruen is ghewoorden / en is niet upt te spreken. Die stadt was meest gants ende gaer afgebrant / alsoo dat de twee derdendeelen inde aschen sijn gelept gewoorden / eñ alleen het derdendeel / ende 't is waer het armste ende geringste over gebleven is.

Aertbevinge om den berg Soma / laten hen weder mercken.

Kortomme den Bergh Soma heeft hem in de maent October wederom Aertbevinghe laten mercken / ende heeft sulcken Berg op een nieuw veel vyers / asschen ende groote steenen upt gheworpen / ende de wateren zijn soo hoogh op-geswollen dat sy by Arlenso veel Boomen ende huysen wegh-geruckt / ende anders groote schade gedaen hebben.

Dat Jaer 1632. is ongelucklig bij weghen die groote landverwoestinghen / ende soo veeler persoonen doot.

En is anders dit Jaer 1632. niet alleen van wegē menichvuldiger onheylen door dat overlastighe Krijghs wesen veroorsaeckte Landtverwoestinghe veele gepasseert / maer oock van weghen doodtlijcken afganck ende overlijden van soo veele hooge Coninckl[illegible]cke / Vorstelijcke / ende ander voornaeme persoonen / die ten deele in de Krijgh zijn omgekomen / ten deele door kranckheden upt desen leven wegh-genomen zijn gewoorden / dat dit Jaer seer ongelucklich is gheballen. Want sonder de gheene die wy alrede hier gedacht hebben ende in 't voorgaende schrijven hebben verhaelt / sijn volgens noch hooghe Persoonen haer leven met der doodt wegh-gerupmt.

Die Hertoginne tot Lotringen / harer Majestept Keysers Ferdinandt Gemalinne Suster / is in Februarpo gestorven.

Op die selve tijt is oock tot Weenen den Hertog Cesar vā Gualtalla deser werelt overleden / die seer slecht ende sonder eenige pomperye / dewijle hy sulcks selve voor zijn eynde alsoo begeert heeft in 't Augustijner Clooster aldaer ter aerden bestelt is gewoorden.

1632.

Keyts te vooren is oock Landt-Graeff Maurits van Hessen Kassel / ende nae hem Landt-Graeff Wilhelms Jonghe Heeren / Landt-Graeff Adolphus met der doodt wegh gerupmt.

Inde Herfst-tijdt is Phaltz-Graeff Augustus van Sultzbach in Francken-landt van de doodt wegh-genomen.

Den 3. September is Eerts-Hertogh Leopold van Oostenrijck tot Swartz in Tyrol gestorven.

Op de selve tijdt is Prince Carel van Hyspangien / evenghelijck met der doodt wegh-ghenomen.

Wijheer Johan Spar.

Den 12. Augusti des nachts ontrent 12. uren so is den Wy-Heer Johan Spar Coninglijcke Sweetsche Rijex-Raedt ende Stadt-Houder tot Mentz / doodt gebleven.

Nicolaes Hoorn.

Terstont hier nae den 22. Augusti so is Nicolaes Hoorn Sweetsche Rijcks-Raedt ende Gouverneur in voor der Pomeren / tot Winszhepm in Franckenlandt gestorven.

Hertogh Frans van Lotringen.

Den 15. October / is Hertogh Frans van Lotringen / anders van de Mondt ghenaemt / upt dese werelt geschepden.

Graef Hendrick van Schomberg.

Den 7. November / is Graeff Hendrick van Schomberg / Maerschalck in Brancrijck int 59. jaer zijns ouderdoms tot Bourdeaux van de slagh gestorven. Sijn doodt heeft den Koninck (dewijle hy op zijnen Raedt ende Direction in Krijghssaecken altijdt zijn opsien hadde) niet wepnigh bekommert.

Fredrick Hanson Denemarckesch Rijcx Hof-meester.

Den voorschreven 7. November / is oock de Vizere ofte Rijex Hoff-meester / Fredric Hantzouw tot Roppen Haghen jammerlijck om 't leven gekomen. Want na dat hy by den Coninck in den Lust-Hoff ter Avont-maeltijdt was / nochtans met den dronck hem niet overladen hadde / oock nae het eynde der maeltijdt by den Coninck tot by 10. uren bijven staen / dat hy daer op van hem is op de Wal gegaen. Als hem nu zijnen Dienaer volchde / niet recht wetende of hy te huys gaen wilde / soo heeft hy hem selven van desen een wepnigh ter zijden af begeven / ende als hy een whle stondt / soo hoorden sy wat int water vallen / liepen daer na toe / ende bevonden dattet den Hoff-meester was / so dat sy 't is waer om hulpe riepen / maer het was te spade / ende hy was alreede te gronde gesoncken / datmen hem niet meer sienen konde: ende is alsoo drie uren hier nae weder doodt upt den Water getogen gewoorden.

Phaltz-graef Fredrick de Lautereck / sterft van de Pestelentie in Duytslandt.

Den laetsten November is Phaltz-Graeff Frederick van Lauterech tot Augsburgh / deser werelt overleden.

Oock heeft anders dit Jaer over al meest aen alle plaetsen in Duytslant die Pestilentiale siechte heftigh gheregiert / ende veel dupsent menschen wegh-genomen.

EYNDE.

REGISTER.

Van alle de voornaemſte en gedenckweerdighſte ſaecken, die in deſe Chronijcke verhandelt en begrepen worden, naer ordre des Alphabets.

Staet voor den Leeſer te letten, dat het Letterken b. *voor de Cijffer getalien ſtaende beduyt het Iaer* 1631. *Ende het Letterken* c. *beduyt het jaer* 1632.

A.

ABt van S. Gallen raeckt in twiſt, met de Stadt Zurich, 600.
Afſcheyt des Collegiael dachs tot Regenſburgh, 211.
Adelaer op der Steyg in Pauten geſchoten, c 56.
Aerdbevingh int Coninckrijck van Napels, en ontſtekingh des berghs Veſuvi, b 180.
Adminiſtrator van Maegdenburgh, ſiet Chriſtiaen Wilhelm.
Altenburg van de Keyſerſche in-genomen, c 165.
Amoneburgh van den Landt-Graef Wilhelm ingenomen, c 43.
Anholt, Graef van Anholt ſterft, 206.
Apologie des Coninckx van Sweden, waerom hy Maegdenburg niet heeft konnen ontſetten, b 66.
Aſchaffenburgh van den Coninck in Sweeden innomen, b 149.
Aughſburgh wordt Gereformeert, 17.
Dieſhalven ſchryft den Keur Vorſt van Sacxen aen Keyſerlijcke Majeſt. 20, 23.
Doet ten vierdemael een Voorſchryven voor de Euangeliſche Borgery aldaer, 194.
Aufburgſe Proceduyren konnen des Rijcks Hoffs Raden ſelfs niet voor billick kennen, 194.
Augſburgſe Majeſtraet met Roomſche Catholijcken beſet. 195.
Augſburg met ſtarcke Beyerſche Garniſoenen beſet, c 61.
Wort van den Coninck van Sweden in-ghenomen, c 63.
Augſburghſen Euangeliſchen Raets-Heer van de onvertſaeghde beſydenis van zyn geloof, 194.
Augſburgh wordt gefortificeert, c 85.

B.

Bacharach van de Sweetſchen in-genomen, c 30.
Baden, Marck-Graef Chriſtoffel van Baden word voor Engol-ſtadt geſchoten, en van den Coninck van Sweden ſeer beklaeght, c 67.
Bamberghs Biſdom wort van den Sweetſen Velt-Maerſchalck Guſtavus Hoorn aengetaſt, c 31.
Bambergh van de Sweetſen in-genomen, c 32.
En wederom verlaten, c 33.
Wordt van de Sweeden geblocqueert, c 74.
Banier, Generael Banier laet een Mandaet aen de Mekelenburghſe Heerlijckheden uytgaen, 183.
Vermaent die van Gripſwalt haer over te gheven, b 40.
Baudiſſen wordt Generael over de Sweetſche Armee in Nederſaxſen, c 46.
Ruckt in Weſt-Falen, en ruineert Volck Maerſſen, c 89.
Overloopt het Aertſticht Collen, en neemt verſcheyde plaetſen in, c 193.
Over valt Duytz, c 194.
Boeren in Bayeten, gaen Tyrannigh met de Sweetſche Soldaten om, brengen haer ſelfs daer door in groot ongeluck, c 72.
Rebelleren in Swaben, c Idem.
Worden van de Sweetſche geſlagen, c Idem.
Rebelleren in Ooſtenrijck aen der Ens, c 193.
Bayeren, Bedenckingh der Keyſerſche Raden Waerom den Hertogh in Beyeren het ghebiet over de Keyſerlijcke Armee over te geven niet geraden zy, 144.
Hertogh in Bayven ſchickt Geſanten aen Keyſ. Majeſteyt, b 172.
Verſchanſt hem neffens dē Graeff van Rain, c 61
Wort van den Coninck van Sweden in de vlucht geſlaghen, Idem.
Neemt Regenſburgh in, c 69.
Doet vergeefs een verſoeck op de Sweetſchen, c 72. Neemt Weyſſenburgh in, c 73.
Beyerſche nemen Sultzbach in, c 75.
Mitſgaders Lantſbergh, c 85.
Van ghelijcken Rain, c 163.
Worden in den Opper Phaltz van den Coninck in Sweden geſlagen, komen in Swaben weeer voor den dagh, c 118.
Benfeldt van de Sweetſche belegert, c 181.
En met accoort in-genomen, c 184.
Bergh, Graef Hendrick van den bergh valt in de Veluwe in, 66, 68.
Lydt daer in groot ongemack, 68.
Valt vande Spaenſche af, en ſchryft aen de Infante tot Bruyſſel, c 137. inſgelijc aen de Prelaten, Adel en Staten der Spaenſe Nederlandē, Idem.
Laet een verklaringh Publiceeren, van weghen het gemeen nut, ruit en welvaert der Nederlantſche Provincien, c 138.
Treckt over Luyck naer Aken, c 140.
Wordt tot Brüyſſel in-gedaeght, Idem.
Bern en Soloturn raecken in twiſt met malkander, c 109.
Betlehem Gabor ſterft, 96.
Birckenveltſe Pals-Graeff, recht een nieuwe Armade voor den Coninck in Sweden op, c 52.
Biſſchoppen des Swabiſchē en Franckiſchen Crays, bidden den Keyſer, aen de afgeſanten der Euangeliſche Standen der ſelve Crayſſen gheen verlichtinghe des Oorloghs volcx, noch *Suſpenſionem Edicti* te verwilligen, 29.
Bloet ſweeten eenes Soldaets, 82.
Bloet in de Stadts Graften van Lutzen, c 176.
Boben Huyſen van de Ligiſtiſche ingenomē, b 146.
Bohemen wort Ghereformeert van de Chatolijcken, 26.
Bohemen, den Coninck van Bohemen Fredrick komt uyt den Hage tot Franckfoort aen, c 30.
Sterft tot Ments, c 91.
Brandenburghs Ceurvorſt, Doorl. beſwaert hem by Keyſerl. Majeſt. over de landt-verwoeſtingh

in zyn Vorſtendom, 94.
Laet een Mandaet tegens de moetwillighe Soldaten uyt-gaen, 186.
Maeckt in zyn landt alle toeruſtingh tegens het gevaer, 187.
Geeft de Veſtingh Spandau aen den Coninck van Sweden over, b 49.
Begeert de ſelve van den Ghemelten Coninck wederom, b 79.
Treft een accoort met den Coninck van Sweeden, b 80.
Ontſchuldight hem by Keyſerlijcke Majeſteyt, aengaende het geene tuſſchen hem en Sweeden gepaſſeert is, b Idem.
Zyn begeeren aen die tot Waerſchauw vergaderde Pooliſche ſtanden, b 11
Braunveldt wordt van de Sweetſche met accoort ingenomen, b 164.
Bremen, Aerts Biſſchop van Bremen antwoort op des Graeff van Tilly ſchryven, b 87.
Breſlauw reſolveert op ettelijcke van des Keyſers voorgeſlage punten, c 96.
Antwoordt op der Sweetſchen haer begeeren, c 99.
Broſe van de Keyſerſche ingenomen, 190.
Bondt ofte verbinteniſſe tuſſchen beyde Croonen, Sweeden, en Vranckrijck, c 15.

C.

Calbe van de Keyſerſche ingenomen, 190.
Daer nae van de Sweetſche, b 158.
Capuaes Graf-dicht. 185.
Cardinalen beſluyten den Tytel Illuſtriſzimi af te leggen, ende voortaen den Tytel van Eminentiſzimi neffens Reverendiſzimi te gebruycken, 115
Caſall wordt belegert, 198.
Maeckt een beſtandt met de Spaenſche, 200.
Laten kooper Munt ſlaen, 199.
Catholijcken in Duytſland begeeren van de Euangeliſche de reſtitutie der (naer het pauſſauwſche verdrach in-ghetrockene) geeſtelijcke goederen, 1, 3.
Haer verklaringhe op der Euangeliſche voorgeſlagen Middelen, tot goede vergelijckinge in de ſtrijdigheden van Religie, 151.
Maken groote Oorloghs gereetſchappen, b 99.
Catholijcke Keurvorſten en Standen.
Haer weder antwoordt op der Euangeliſchen Replyck aldaer, b 126.
Caub van des Landt-Gravens Volck in-ghenomen, c 31.
Chriſtiaen Wilhelm, Adminiſtrator des ſtichts Maegdenburgh, ontbiet des ſtichts Onderdanen door een openbaer Placcaet op, 189.
Treckt voor Hall, 190.
Verovert Allenſleven, 191.
Antwoordt den Graef van Tilly op zyn vermaen brief, b 58. Wort gevangen, b 63. En naer Nieuw-ſtadt gevoert, b 173.
Wordt van Euangeliſch Rooms Catolijck, c 26.
Chamberiſche Geeſtelicke, ſtellen eē ſeltſame Pronoſticatie over de beyde Oorlog voerende partyen den Coninck van Sweeden, ende Graeff Tilly, c 58.
Chambery wort van de Franſſen ingenomen, 112.
Cheurvorſten antwoorden op de tot Regenſburg Keyſerl. Propoſitien, 122.
Verſoecken by Keyſerlijcke Majeſteyt, eenighe verſachtinge in des Oorloghs ſaecken, en vernemen des Franſſchen Ambaſſadeurs verſoeck tot Regenſburgh, 139.
Cheurvorſten ſchryven aen den Coninck in Vranckrijck, Idem.
Begeeren aen den Coninck in Sweeden, dat hy het Duydtſche Ryck onaenghevochten wil laten, 143.
De vier Roomſche Catolijcke Cheurvorſten antwoorden, de tot Leypſigh verſamelde Euangeliſche Cheurvorſten en Standen, op haer voorgaende ſchryven, b 12.
Cleſel den Cardinael ſterft, 206.
Cobelents van den Sweden ingenomen, c 89.
Coburgh van den Hertogh van Friedlandt inghenomen, c 164.
Colbergſche beſetting doet met ſtroopen en plonderen in achter Pomeren groote ſchade, 183.
Wordt geblockeert, Idem.
Van de Sweetſche verovert, b 41.
Collalto, den Graeff van Collalto ſterft, 206.
Collegiael dagh der Cheurvorſten, nae Reghensburgh beſchreven, 88.
* Neemt zyn beginſel, 115.
Collen, Cheurvorſtel. Doorl. hout tot Collen een Landt-dagh, b 159.
Het Eerſticht wordt van de Sweetſchen overvallen, c 193.
Collen ſoeckt de Neutraliteyt by den Koninck in Sweeden, c 21.
Verſterckt Duyts, c 193.
Colmar geeft ſich aen de Sweetſche over, c 187.
Commiſſariſen tot uytvoeringh vant Keyſerlijcke Edict verkooren, 16.
Haer juſtructie, Idem.
Compoſiti dach tot Franckfort aen de Meyn, van wegen de Geeſtelijcke goederen, b 126.
Confiſcatie der geenen die tegen Keyſerlijcke Maj. onder den Manſvelder, Dourlach, ofte Bruynſwycker gedient hebben, 148
Convent der Ligiſten tot Heydelbergh, 33.
Der Henſze ſteden tot Luybeck, 60
Tot Leypſigh, b 2.
Convents beſluyt tot Leypſigh, b 14.
Cotbus van de Keyſerſche overvallen, b 106.
Crabaten houden Barbaris huys, 70.
Loopen luſtigh an, b 43.
Creutſnach van den Coninck in Sweeden ingenomen, c 30.
Cronach van den ſweetſchen belegert c 74
Cronweyſſenburgh treet op der Sweetſchen zyde b 165.
Croſſen wordt door Brantſtichters in d'aſſchen geleyt, b 131.

D.

Damgarten van de Sweeden verovert, 177.
Dammin van de Sweetſchen beleghert en ingenomen, b 38.
Damitz van de Sweetſche met Accoort inghenomen. b 168.
Denemarck, den Koninck van Denemarcken begaeft zyne ſtadt, en Veſtingh Gluck-ſtadt met vryheden en Privilegien, Gheraeckt mette ſtadt Hamburgh in miſverſtandt, 97.
Wiſſelt eenighe brieven met Keyſerlycke Majeſteyt, nopende zyne Princen, hebbende recht op eenige Aertſtichten in 't Roomſche Ryck, b 70.
Tuſſchen hem en de ſtadt Hamburgh worden vergeefſche Tractaten aengeleyt. 98, b 73.
Bemoeyt hem in Duydtſlandt vrede te maecken. c 196.
Deenſche nemen Freyburgh aen de Elve in, doch worden weder daer uyt geſlagen, c 44.

Dantzigers verghelijcken haer met den Coninck in Sweden, 56.
Deductie schrift nopende de oorsaken, waer door den Koninc van Zweden beweegt is om met syn Kryghs Armade in Duydtslant te komen, 161.
Deutz van die van Collen sterck gemaeckt, wordt van den Generael Baudissen overvallen. c 194.
Dyon verclaert zich tegens den Hertogh van Orleans op des Koninex van Vranckrijex zyde. c 121.
Dominicaner Kerck wordt den Roomschen Catolycken tot Regenspurgh ingeruymt, 159.
Dona, Carel Hanibal van Dona, komt tot Berslau in gevaer. c 97.
Donaweert wordt van den Koninck van Sweeden ingenomen. c 60.
Den Landt-dagh tot Dresden, wordt uyt-geschreven en zyn besluyt. b 93.
Drusenheym van den Graeff van Hanau-Busweyler ingenomen, c 51.
Duderstadt van de Weymerschen met accoort ingenomen. c 43.
Item van den Hertogh van Luynenburgh, en Generael Baudisch ingenomen. c 88

E.

Edict van weghen der Restitutie der Geestelycke, (naer het Passausche verdrach in-getrocken goederen 4.
Edict, en Religions saken worden op 't Regenbursche convent voor-genomen, 148.
Eger van de Saxische ingenomen. b 171.
Oock mede van den Fridtlander. c 78.
Ehren-Breytsteyn, wordt den Franschen in gheruymt. c 89.
Eynbeck geeft sich aen Papenheym met accoort over. c 44.
Elnboogen van de Fridlantsche ingenomen. c 78.
Engelandt, Coninck van Engelandt sent den Coninck van Sweeden veel volck te hulpe in Pomeren. b 113.
Engelandt en Spangien maken vrede. 196.
Engelsche Gesanten, voordrach op het Cheurv. Collegi tot Regenspurgh. 139
Handelt tot Weenen in de Phaltische saken, b 99.
Begeert eyndelijck resolutie, of de Restitutie der Phalts geschien soude of niet, b 101.
Erfurt vergelyckt sich met den Graef Tilly. b 103,
Erfurt van den Coninck van Sweeden inghenomen. b 133.
Euangelische worden van wegen de Restitutie der naert Passausche verdragh ingetrocke goederen van de Pausgesinde, aengeklaeght. 1, 3.
Euangelische Cheurvorsten en standen des Rycx vermaninghen aen de Keyserlijcke Raden, van wegen de vervolgingen in Duytslandt, 89.
Hare beswaernissen worden door een Cheur-Saxische Legatie aen den Keyser voor-ghedragen. 89.
Euangelische slaen de Catolijcke middelen tot verdraeghsaemheyt voor, 149.
Euangelische houden een Vierdagh, op den voor hondert jarige Augsburgsche Confessi, aen Keyser Caerle de V. overgegeven. 195.
Euangelische houden een Conventdagh tot Leypsigh, b 2. Laten een schryven aen Keyserlycke Majesteyt afgaen. b 5.
Als mede aen de vier Roomsche Catholycke Cheurvorsten. b 11.
Schryven aen den Cheurvorst tot Mentz. b 126.
Oock aen den Keyser. b 127.
Euangelische Onderdanen overlast in de Religie, in Turgouw en Rheynthal. c 113.
Laten den Coninck in Sweeden in hare Lantpalen volck werven. c 55.
Nemen de Puntenaers in beschermingh, Idem.
Eergenooten antwoorden den Sweetschen Ambassadeur, van weghen de versochte Neutraliteyt. c 109.

F.

Falckenau wordt verbrandt. c 78.
Falckenberg Sweetsche Overste wort naer Maegdenburgh gesonden, 191.
Laet hem niet om-setten. b 59.
Comt om en sterft. b 61.
Falckensteyn van de Sweetsche ingenomen, b 2
Ferdinandt de III. Trouwt met de Infante van Spangien. b 1.
Fernambuq van de Hollantsche ingenomen. 206.
Forcheym van de Sweetsche geblocqueert, c 74.
Franckfz. Crays Vorsten en Standen, begeeren van den Keyser ontlastinge van 't krygsvolck, en suspensie van 't Keyserlijcke Edict.
Die daer op Keyserlijcke verklaringh, Schryven aen den Keyser, van weghen de *Monatori* en *Avocatori* Mandaten. b 33.
Casseren het Leypsische besluyt, b 90.
Franckendael wort van de Spaensche verlatē, c 189
Franckfoort aen der Oder, van de Sweetsche verovert. b 44.
Franckfoorder Compositie dagh, van weghen de Geestelijcke goederen. b 126.
Franckfoort vergunt den Coninck in Sweeden vrye pas, b 160. Vereenigt hem metten Coninc. Idem.
Franckrijck, Coninck in Vranckrycx begeeren aen den Keyser Ferdinand, daer op volghende antwoordt, ende verdere handelingh met den Franschen Ambassadeur, 73.
Rust hem sterck tot den Oorlogh in Italien, 74.
Schryft daer over aen de Italiaensche Vorsten. 105.
Hout door syn Ambassadeur Bassompier by den Switsers om hulpe aen. 106.
Geraeckt in Nieuwe oneenigheyt metten Hertogh van Savoyen, 111.
Neempt voor den Gemelten Hertogh met kryg aen te tasten. 112.
Daer over worden te vergeefs vreedes punten voorgeslaghen, resolveert den Oorlogh in Italien voort te setten, 111.
Verovert *Chambery*. 112.
Doet in Savoyen grooten voort-ganck, 196.
Recht een verbondt met den Sweeden op, c 15.
Ontgaet een Conspiratie, die tegen hem ophanden was, b 73.
Laet een Placcaet uyt-gaen teghen die zynen Vluchtighen Broeder volghen, b 76.
Maeckt groote gereetschap ter Oorlogh, b 77.
Zyn Moeder vlucht naer Nederlandt, b 130.
Coninck van Vranckrijck bekomt van den Hertogh van Savoyen den Pas in Italien, b 175.
Laet Pignavol bevestigen, Idem.
Bemoyt hem de differenten tusschen Savoyen en Genua te vergelijcken, Idem.
Verklaerdt hem vyandt des Huys van Oosten-Rycx, b 16.
Grypt den Hertogh van Lothringen met krygh aen. c 114.
Doch maeckt terstondt weder vrede. c 115.
Treckt teghen zyn Broeder den Hertogh van

Orleans te Velt, b 121.
Laet dies halven een verklaringh uytgaen, c 122.
Begeeft hem nae Lyons, c 124.
Laet ettelycke Rebellen straffen, c 127.
Treckt in Langedock naer Nismes, Idem.
Perdonneert zyn Broeder den Hertogh van Orleans, c 128.
Comt by Narbona in groot gevaer, c 129.
Vermaent den Hollanders totten krygh teghen Spangien, c 131.
Begeert des ouden Coningins Biecht-Vader, met S. Germain hem van Buyssel te leveren, doch wordt hem af-geslagen, c 197.
Franckryck en Moroco treffen Vrede. b 14.
Fransche Ambassadeurs, aenbrengen by de Cheur-Vorsten tot Regensburgh. 136.
Frantsen worden in Pyemont van de Spaensche gheslagen, slaen de Spaensche en Savoysche by *Auigliano*. 113. Slaen wederom de Spaensche by *Carignan*, 197.
Trecken op, om Casal te ontsetten, 201.
Treffen met de Spaensche een accoort van wegen Casal, 202. Trecken nae *Elsas*. c 115.
Eysschen Trier op, c 116.
Belegeren de stadt, en veroveren de selve. c 118.
Freyburgh van de Zweetsche geruyneert, c 83.
Freyburgh van de Keyserssche met accoort in ghenomen, c 165.
Freyburgh in Brysgau, geeft sich aen de Zweetover, c 188.
Friedbergh in Wetterauw van de Zweetschen ingenomen, b 164.
Friedland. Albertus, Hertog van Friedland voorgeven aen de Keyserl. Hoff-Raden, 32.
Blocqueert Maeghdenburgh, 39.
Zyn schryven aen de ghemelde stadt, Idem.
Hout by den Coninck in Denemarcken aen om scheepen, om den Coninck van Zweeden op de Oost-zee te dempen, 58.
Wordt by den Keyser van de Catolycke Cheur-Vorsten verklaeght, 122.
Wil hem tot af-standt des Hertoghdoms van Mekelenburgh niet verstaen, 97.
Onderstaet hem in 't stift Luybeck en 't Graefschap Pinneberg Volc te in Quartieren. Idem.
Begeert aen de Hamburgers in Quartieringh in de vier Landen, Idem.
Ontfanght de Erf-schuldingh van de Mekelenburghse standen, 100,
Begeert Quartier in de stadt Stetyn. 102.
Wort van zyn Generaelschap af-geset, 136.
Neemt her Generaelschap over de Keyserlycke Armee weder ten vollen aen. c 25.
Treckt met zyn Armade in Bohemen, c 76.
Versoeckt met Cheur-Saxsen vrede te tracteren doch vruchteloos. c 77.
Neempt Praagh in, Idem.
Comt by Egher en conjugeert hem met den Hertogh in Beyeren. c 78.
Treckt met den selven nae de stadt Neurenbergh. c 79.
Blockqueert den Coninck van Zweeden voor Neurenbergh, c 81.
Roemt des Conincx van Zweeden dapperheydt. Idem.
Verlaet zyn Leger tot Neurenbergh, c 162.
Hout inde Culmbachse en Coburghse Landen qualijck huys, c 164.
Neemt Coburg in, Idem.
Valt in Saxsen en verovert Leypsigh. c 169.
Verliest het Velt by Lutzen, en retireert naer Leypsigh, c 177.
Fritzlar van den Landt-Graeff Wilhelm ingenomen. b 131.
Fugger, den Graeff Fugger en dien van Vorstenberg, trecken met haer volc naer Hessen b 114.
Nemen ettelijcke plaetsen in Neder-Hessen in, b 131.
Fulda, Abt van Fulda retireert hem naer Wurtzburgh. b 114.
Furstenbergh, Graeff van Furstenbergh valt met zyn Keyserlijcke Armade in 't Wurtenburgher Landt. b 88. Vergelyckt hem men desselfs Admistrator. b 89.

G.

Gartz geeft sich over aen de keyserssche, 103.
Wort weder vande Zweetsche ingenomen, 185
Geestelijcken goederen, dewelcke naer het Passausche verdragh zyn ingenomen, worden weer begeert. 1.
Onderrechtinge van dien. 2.
Harent halven wordt een Edict ofte Placcaet van keyserlycke Majesteyt gepubliceert. 4.
Geeft een bedencken by de Roomsche Catholijcken en de Protesterende, Idem.
Harent weghen wordt een dagh van Compositie tot Franckfoort aen de Meyn gehouden, b 126.
Gift-Vernijn wort in Italien aen-gesmeert, 203.
Goslaer geeft sich over aen de de Wymersche, c 42
Gotha wordt van 't vyer bedorven. c 201.
Gottinghen wordt van de Wymersche met storm ingenomen. c 42.
Graffenburgh nemen de Zweetsche in. c 89.
Griffenhagen geeft sich over aende keyserssche, 103.
Wordt van de Zweetsche weer ingenomen, 185.
Gripswald vermaent de Zweetsche sich over te geven, b 40,
Wordt van de Zweetsche ingenomen, b 105.
Groot-Glogaw wort door't vyer geruyneert, b 131
Wordt van de Saxisehe ingenomen, c 94.
Gudenfelsz wort van de Hessische ingenomen, c 31
Guylicsche Landen sullē van't Saxische, en Spaensche volck gequiteert worden, 205,
Gustavus-Burgh, ofte Papen-Rouw wordt van de Zweetsche Op-gebouwt, c 31.

H.

Hagenauw accommondeert hem met de Zweetsche, c 187.
Halberstadt wordt te vergeefs belegert, b 157.
Hal wordt van den Coninck in Zweeden verovert, b 125.
Die van Hal raecken in groote oneenigheyt met de keyserssche, 190.
Hamburghers geraecken in groote oneenigheydt met den Coninck in Denemarcken, 97.
Tusschen dese stadt en den Coninck van Denemarcken wordt te vergeefs gehandelt, 98.
Hamilton komt met veel Engelsch Volck tot assistentie van den Coninck in Zweeden, b 113.
Overvalt en slaet de keyserssche, b 159.
Hanauw, Hanauw wort vant keysers volck geblocqueert; de Graeff beswaert hem dies halven by Keyser Ferdinant, de welc daer op antwoort, 87.
De Graeff antwoordt weer hier op, Idem.
Daer word Hanauw van blocqueeringhe weer verlost, 88. Is naderhandt van de Sweetsche ingenomen. b 148.
Hanauw-Buszweyler, Graef van Hanauw-Buszweyler

weyler verovert Druyſenheym en Lichtenauw. c 51.
Henſe-ſteden ſenden af gheſanten, van weghens Maeghdenburgh. 39.
Houden een Convent-dagh tot Luybeck. 60.
Hauel-bergh wordt van de Sweetſche inghenomen, b 104.
Hatzvelt, Gouverneur van Roſtock, wordt van een Advocaet ter ſelver ſtede vermoort, b 39.
Hermenſteyn wordt den Franſſchen overgegheven, c 89.
's Hertogenboſch. Beſchryvinghe van de ſtadt en 't landt daerom trent leggende, 60. Wort belegert. Idem. Wordt met accoort van de Heeren Staten ingenomen, 63
Heſſen-Caſſel, Lant-Graeff Mauritz, en Lant-Graeff Adolff ſterven, c 201. Landt-Gravens Willem antwoort, op het verſoeck van den Graef Tilly, van wegens d'Inquartieringhe en Caſſeringe van 't beſluyt tot Leypſich opgherecht, b 103. Treckt naer den Coninck in Sweeden, b 114. Verovert Fritlaer, b 131. En Vach, b 132. Inſgelijcx Minden, b 159. En Hoxter Ibid. Brenght de Weſt-phaelſche Stande tot een accommodatie, Idem. Neemt Warburgh, Amonenburgh ende ander plaetſen in, c 43.
Heſſen, d'Onderſaten van Caſſel blyven volſtandig by haren Vorſt. b 132. Scharmutſeeren met de Tilliſche, b 133. Nemen Caub, Gudenfels en Phalts aen den Rhyn in. c 31. Worden van den Papenheym geſlagen. c 44.
Heydelberger Convent van de Ligiſten. 33.
Hildesheym wordt van de Keyſerſche inghenomen, c 167.
Hyſpanien. S. Spangien.
Hochſt wort van de Sweetſche ingenomen. b 161.
Hohenlo. Graeff Lodewijck Everhard van Hohenlo wort van de Keyſerſche gevangen. c 74.
Hollandt. Hollander S. Staten.
Hoxſter wordt van den Landt-Grave Willem met accoort ingenomen, b 159.
Hyen. De Vry-Heer van Hyen wordt gheſchoten. 206.

I.

Ieſuwiten en Monnicken tot Praagh, willen de ſelve ſtadt verraden aen de Keyſerſche, b 171.
Ieſuwiten belydeniſſe van den Paus tot Romen b 179. Brenghen veel valſche dinghen van den Coninck in Zweeden te voorſchyn, c 16.
Italiaenſche Oorloghs-handel. 105.
Infantinne tot Bruyſſel laet een Manifeſt uytgaen van weghens den afval Graeff Hendricx van den Bergh, aen de Nederlantſche Spaenſche Regeringe ofte Staten, c 130.
Inſgelycx aen den Magiſtraet tot Luyck, Ibid.
Iochims-Dalers, weerletten ſich tegens de Keyſerſche Commiſſariſen, de welcke hun-lieden wouden dwinghen tot die Roomſche Catholijcke Religie. b 71.
Iſny wordt verbrandt. b 131.
Italiaenſche Oorlogh, 105.
Dieſhalven worden ettelycke Vredens-Artijckels tuſſchen de Keyſerſche Gedeputeerde, ende den Franſſchen Ambaſſadeur tot Regenſburgh aengeſtelt. 137.
Iubel-Feeſt, van wegen der Euangeliſche Confeſſie, dewelcke voor 100. jaren Keyſer Carolus is overgegeven tot Augſburgh. 195.

K.

Keyſer Ferdinandt begeert van de Roomſche Catholycke Stande, datſe haer meninghe zouden zeggen van wegens de reſtitutie der Geeſtelycke goederen, 4. Laet een Placcaet dieſhalven Publiceren. 5. Tot Augſburgh. 17. Tot Kaufbeuren, 25. In Bohemen en Sleſien, 26. Tot Sweyduytz, 27. In 't Biſdom Halver-ſtadt, 31. En in 't Aerts-Biſdom Maeghdenburgh, Tot Minden, b 102. Begeert de Reſtitutie van ſommighe goederen, de welcke de ſtadt Straetſburgh naer het Paſſauwſche accoort tot haer heeft getrocken, 27. Verklaert hem op het aenbrenghen van de Swabiſche Afgeſanten, van wegen de modereringhe des Oorloghs en ſuſpenſie ofte op-heffinghe des Keyſerlycke Placcaets, 28. Laet mandamenten aen de ſtadt van Maeghdenburgh afgaen. Daer op doet de ſtadt weer onderrechtinghe, 38.
Keyſer Ferdinandt laet een Deductie Publiceren, uyt wat reden hy de Hertoghen van Meckelenburgh Hans Albrecht, ende Adolff Fredrick Broeders van hare Vorſtendommen en Landen ontſet heeft, 41. Hier op is gevolght d'Interceſſie van den Coninck in Denemarcken, 46, Ende des Hertogē Hans Albrecht Bidde-ſchryvens, 47. Seyndt een Armade in Italien. 71. Waer over hem de Paus beſwaert, 72. Antwoordt op het begeeren van den Coninck in Vranckryck, en voorts wydere handelinge metre Franſſe Geſanten. 73. De Keyſer wordt door quade Raetſlagen belommert dat de goederen geen plaets hebben konnen. 86. Schryvens aen den Grave van Hanauw, van wegens de voorgenomene Blockqueringhe zynder Reſidentie-ſtadt, 87. Verklaert hemop het voordrag van de Saxiſche Afgeſante, nopende de ſwarigheden der Euangeliſche ſtande in Duytslandt. 92. Gaet nae Regenſburgh, 115. Vermaent de Cheur-Vorſten datſe in eyghener Perſoon wilden verſchynen op deſen aen-gheſetten dagh, Ibid. Verklaert hem op 't Cheur-Vorſten van Saxſen ſchryvens tot Regenſburg. 133. Gheſolveert hem over de klachten des Hertoghs Lodewijcks Fredrick, gedaen van wegens de groote Kryghs-laſt. 130. Begeert gelt, Proviant en Ammunitie van beyde Cheur-Vorſten, Saxſen en Brandenburgh, 131. Slaet middelen voor tot den Italiaenſchen Vrede, 137. Vermaent den Coninck in Zweeden van zyn voornemen in te houden, 143. Maeckt een Nieuwe ordere, hoe het in 't Roomſche Ryck van wegen des Sweetſchen inbreucks zoude gehouden worden, Idem. Zyn Gemalin wordt tot een Roomſche Keyſerin Gekroont, 158. Geeft antwoort op het beſluyt van de vergaerde Cheur-Vorſten en Stantot Leypſigh. b 11. Antwoordt op het ſchryven by overſendinghe vande Copye des Leypſiſchen beſluyts, b 16. Seynt eenen Gheſante aen den Cheur-Vorſten tot Saxen. Idem. Antwoort op de verklaringhe des Cheur-Vorſten van Saxen, ghedaen door d'Afgeſanten, b 26. Laet *Monitori* en *Avocatori Mandata* uytgaen van wegen de beſtemde Wervinge van de Euangeliſche ſtanden tot Leypſich gedaen. b 28. Begeert van de Rijcx-ſteden, te weten, hoe zy haer

haer nae zyne uytgegane *Monitori* en *Avocatorii Mandato* dochten comporteren, b 30.
Schryft aē alle de vergaerde Euangiſche Cheur-Vorſten en tot Leypſigh, b 31.
Keyſer Ferdinandt ſchryft aen de vry Rycx Ridderſchap, Idem. Geeft antwoordt op de verklaringe en aenſoeckinghe der Swabiſchen Ridderſchap, b 33. Antwoordt op het ſchryven gedaen van de Swabiſchen Crays, Idem
Begeert van de ſtadt Ulm d' expeditie van de Contributie en Caſſeringhe van 't beſluyt tot Leypſigh gedaen zynde. Idem.
Item afdanckinge van 't Geworven volck 2000. Curaſſiers en anders, b 34.
Antwoort op het ſchryven van de ſtadt Ulm gedaen, Idem. Wiſſelt ettelijck ſchryvens met den Coninck in Denemarcken van weghen de Rechten der Denemarckeren aen ettelijcke Aerts en Stichten in 't Ryck, b 70.
Antwoordt den Cheur-Vorſte van Brandenburgh op zyn gedane ontſchuldinge, b 82.
Communiceert den Hertog van Nivers de Leeninghe over het Hertoghdom Mantua, b 99.
Wil met den Cheur-Vorſt van Saxen vrede maken, b 149. Preſenteert en overſet weer het Generaelſ. aen den Hertog van Friedland, b 172
Kryght groot gereetſchap tot den oorlogh Ibid.
Houdt eenen Landt-dagh tot Weenen, Item. Zyn Suſter ſterft, b 102. Begeert aſſiſtentie vande Polen, c 7. Paus, Italiaenſche Vorſtē en Republijcken, c 26. De keyſerſche Gedeputeerde verexcuſeeren haer by de Zweetſchen van wegen de ſpyt hun aen-gedaen zynde, 51.
Keyſerlycke Propoſitie, gedaen op den Collegiaeldagh tot Regens-burgh. 116.
Keyſerlycke ſecours treckt in Polen. 52.
Keyſerlycke trecken tot aſſiſtentie van de Spaenſche in de Velu, maer lyden daer in groote miſery van weder-zyde, 68.
Houden qualyck huys in de Veluwe, Idem.
Belegeren Mantua, 76. Verdaghvaren de Zweetſche tot Dantzich, maer zonder vrucht, 101. Brenghen Gartz en Griffenhaghen in heur ghewelt, 103. Slaen den Hertogh van Nivers vrede punten voor, 105.
Keyſerſche worden voor Mantua geſlagen, 112.
Zy ſlaen de Armade van den Hertog van Nivers en Venetianen voor Mantua, 112.
Veroveren Mantua met gewelt, 114.
Verſoecken by den Hertogh in Pomeren om ſommigh krygs-volc in Stetin te nemen, 165.
Raken in groote vreeſe, 167. Doen eenen vergeefſen aenſlagh op Zoll en Stetin, Idem.
Scharmutſeeren met de Zweetſche, 174, 184.
Doen groote Tyranny tot Penckum en Paſſewalck, 175. Brengen door looſe practijck meer volck in Roſtock, 178. Doen eenen vergeefſen aenval op het Leger by Stetin. 179.
Doen uyt Colbergh en Achter-Pomeren met ſtroopen en plonderen groote ſchade, 183.
Handelen met de Zweetſche in Pomeren van wegens de Winter Quartieren, 184.
Worden over al uyt Pomeren ende Nieu-merc vluchtigh. 186. Huyſen qualijck in de Nieuwmerck, Ibid. Zy raecken in twiſt met de Halburghſche, 190. Nemen Broſe, Schonbeck, Saltza, en Calbe in, idem. Inſgelycx Wettin en Mans-Veld, 191. Zy boeten daer over luſtigh in, idem. Veroveren Nieuwen-Allens-Leben, idem. Worden van de Statiſche by Bunckhar gheſlaghen, 204. Veroveren Maeghdenburgh met ſtorm, b 62. Verſtooren de ſtadt jammerlycken, b 63. Veroveren Lichtenauw, b 87. Dwingen Memmingen om te caſſeren het beſluyt van Leypſich, b 88.
Inſgelycx Kempten. idem. Onderſtaen haer door verraderye de ſtadt Ulm aen ſich te brengen, idem. Huyſen qualijck int landt van Wurtenbergh, idem. Doen een vergeefſen aenſlagh op Croſſen. b 106. Overvallen Corbus, idem. Worden by Groenbergh in Sleſien gheſlaghen, b 107. Worden by Angeren, Borgſtal, en Rhyndorp van de Zweetſche geſlagen, b 108.
Scharmutſeeren mette Heſſiſche b 133.
Keyſerſche doē inde Lauſnits groote ſchade, b 155
Maer worden van de Cheur-Saxiſche daer uyt gedreven. idem. Verſoecken haer heyl te vergeefs op Halberſtadt, b 157. Lyden van de Zweetſche ſchade, idem.
Nemen Veerden in 't Aerts-ſticht Bremen in, b 169. Item Langh-Wedel, b 170.
Worden in Bohemen van de Saxiſche geſlagen, idem. Huyſen qualijck in Elſas, en in 't Marck-Graefſchap Dourlach, c 52, Worden by Brandeys geſlagen, c 56. Nemen Saatz in, idem.
Keyſerſche nemen Eger en Ellenbogen in, c 78.
Slaen de Zweetſche by Neumarck, c 79.
Worden van den Coninck in zweeden by Burgthan geſlaghen, b 108.
Nemen met gewelt 't Quartier in de heerſchappye van Straeſ burgh, en vallen in 't Wurtenburger-landt, en Marck-Graefſchap Durlach in, c 90. Worden by Wieſeloch van de zweetſche geſlagen, c 91. Trecken naer Over-Elſas, c 91.
Vallen in Lauſnitz, c 94, Worden van de Cheur-Saxiſchen geſlagen, b 170.
Ghelyck oock by Breſlauw, c 65.
Hier nae by Namſlauw. c 98. Begeeren ſommige Pointementen van de ſtadt Breſlauw, c 96.
Vallen in Voyght-Landt, en veroveren Schwickauw, c 102. Vallen in Saxen, c 165.
Veroveren Altenburgh, Chemnitz en Vrybergh c 165. Alsoock Meyſſen, c 166.
Nemen Weyſenfels, Morſburgh en Naumburg in. c 170. Onderſtaen haer te vergeefs Benfelt t' ontſetten, c 183. Worden van de zweetſche geſlagen, c 185.
Kauf bāwren wordt Gereformeert. 24.
Weer van de zweetſche ingenomen, c 178.
Kempten geeft ſich aen de keyſerſche over, b 88.
Kirchbergh op de Honds-ruck, wordt gedemanteleert, c 90.
Klempenauw van de zweetſche ingenomen, b 38.
Kol-brenners Prophecyingh, 159.
Koninghs-Hoffen word van den Coninck in zweeden ingenomen, b 144.
Koningh-ſteyn van de zweetſche ingenomen, b 64

L.

Landauw treet op de zweeſche zyde, b 165.
Landtſbergh wordt van de zweetſche ingenomen. b 41. Weer van de Beyerſchen. c 85.
Landagh wordt naer Dreſden verſchreven, b 91.
Landagh tot Torgauw. 193. Tot Ceulen, b 159.
Tot Weenen, b 172.
Langh-wedel wordt van de keyſerſche inghenomen, b 170.
Lautereck, Phaltz-Graeff Carel Lodewijck van Lautereck wordt geſchoten, b 109.
Lauwenburgh, Hertogh Frans Iulius van Saxen,

Lauwenburgh vergaert ſommich Volck voor Sweden, en wort daer over gevangē. 191. 192
Hertogh Frans Albrecht laet in Sleſien een Mandaet publiceren, van weghens de ſoberheydt van de Soldaten.
Leypſich neemt de Graef van Tilly met accoort in, b. 120.
Wordt van den Keur-Vorſt van Saxen weer verovert, b. 125. Wort weer van den Hertogh van Friedlandt ingenomen. Wordt weer van de Saxiſche verovert, c. 177.
Leypſiſchen Convent, b. 2. Sijn beſluyt, b. 14. is den Catholijcken een dooren in d'oogen, b. 85.
Beſchrijvinghe van de Leypſiſche Slach, van b. 122. tot b. 125.
Het Slot van Leypſich wordt van de Sweedtſche met accoort ingenomen, c. 179.
Leopold Willem, Aerts-Hertogh tot Ooſtenrijck, wordt tot eenen Aerts-Biſſchop van Maechdenburgh verklaert. 31.
Leutkirch wordt van de Sweedtſche inghenomen, c. 166.
Lichtenauw wordt van den Keyſerſche inghenomen, b. 87. Van den Graef van Hanauw Buſweyler weer verovert, c. 51. hier nae van Offa, c. 52.
Ligiſten houden een Convent-dagh tot Heydelbergh. 33. Senden aen de Spaenſche aſſiſtentie. 70.
Tracteren met den Koningh van Sweeden, van wegens eene Neutraliteyt, c. 16.
Verkrijgen ſtilſtant van veertien dagen. ibid.
Ligiſtis Volck lijdt ſchaden, b. 146. Veroveren Bobenhuyſen, b. idem.
Lignits, Hertogh van Lignits accommodeert ſich na de Saxiſche, c. 95.
Limburgh wort van de Hollanders met accoort ingenomen, c. 152.
Locknits wordt van de Sweedtſche inghenomen, b. 37.
Loyts van de Sweedtſche ingenomen, b. 38.
Lothringhen. Den Hertogh van Lothringhen wordt van den Koningh in Vranckrijck met krijch aengetaſt. c. 114.
Hy pretendeert geleent gelt op Benvelden.
't Lotthrings Volck huyſt qualick in de Pfaltz en Worms. b. 163.
Worden van de Straeſburgſche geſlagen, c. 51.
Lubeckſche Convent, van de Creyts-Standen van Neer-Saxen. b. 85.
Lunenburgh. Hertogh Georg van Lunenburgh gaet op de Sweedtſche zijde, b. 158.
Hy en de Generael Baudiſſen, trecken naer het Eijs-velt, en veroveren Duderſtadt, c. 88.
Blocqueren Wolffenbuttel. idem.
Luneburgiſche worden van de Papenheymſche geſlagen. c 44.
Lutheriſche, ſie Euangeliſche.
Luyckſche handelen een Neutraliteyt by die van Spaengien en Heeren Staten. c. 136.
Lutſer Slach, c. 172. 174. 175.

M.

Maechdenburgh wordt gheblocqueert, en uyt wat voor redenen. 37. Wordt daer van weer verloſt. 41. Gaet aen de zijde van de Sweeden en des Adminiſtratoors Marckgraven Chriſtiaens Willems. 188.
Des Stichts Onderſaten, worden van den Adminiſtratoor, door een openbaer Patent vermaent. 189.
Verſcheyden uyt vallen uyt Maechden b. idem.
Nemen Mans-Veldt in, 190. Veroveren Nieuwen, Allens, Leben. 191.
Maechdenburghers weldaden, dewelcke ſy aen de Keyſerſche gedaen hebben, worden ſlecht vergolden. b. 50.
Maechdenburgiſche Belegheringe en jammerlicke verſtoringe. b. 50.
Verlieſen al haer buyten-wercken. b. 54. Vallen uyt. b. 51. Worden van den Graef Tilly tot het overgeven vermaent. b. 56. ibid. Antwoorden den Grave van Tilly op ſijn ſchrijven. b. 58. Worden ſeer benauwt. idem. De Stadt wordt met ſtorm verovert. b. 62. En jammerlick verwoeſt. b. 63. d'Oorſake van haren ondergangh. b. 64. Voorboden. b. 65.
Maechdenburgh wordt van Papenheym ontſet. c. 39. Wordt van de Keyſerſche gequitteert. c. 40. Wort weer wat gebouwt, en in 't Sticht d'Euangeliſche Religie weer ingeſtelt. c. 40.
Malthin door Krijchs-practijck van de Sweedtſche verovert. b. 39.
Mandementen van den Koningh in Sweden aen de Onderſaten van Mecklenburgh. 178. Aen Roſtock. idem. Des Generaels Baniers Mandaten aen de Mecklenburgiſche heerſchappyen. 183. Des Keur-Vorſten van Brandenburgh, tegens moetwillige Soldaten, 186. Chriſtiaens Willems Adminiſtratoors aen die Stichts-Onderſaten van Maechdenburg. 189.
Monitori en *Avocitori* van Keyſerlicke Majeſteyt, van wegens de wervinge tot Leypſich, van de Euangeliſche Stande, beſloten zijnde. b. 28.
Manheym van de Sweedtſche verovert. b. 165.
Mans-veldt vande Maechdeburgiſche ingenomen. 190. Weer van de Keyſerſche verovert. 191. Van de Sweedtſche in-ghenomen. b. 158.
Mantua vande Keyſerſche belegert, 76. met gewelt verovert. 114.
Maroco en Vranckrijck treffen Vrede. b. 14.
Maſayck vande Hollanders ingenomen. c. 36.
Maſtricht wordt van de Hollanders belegert. c. 142. Wordt met accoordt inghenomen. c. 151. Syn Keurvorſtelijcke Ghenade van Meynts weerſet ſich teghens de Sweedtſche. b. 161. Reyſt naer Cenlen. idem.
Maynts wordt beleghert. b. 162. En van den Coninck van Sweeden met accoord ingenomen. b. 163. en ſeer ſterck gemaeckt. c. 31.
Meckelenburch. Hans Albrecht en Adolf Frederick, Broeders, Hertogen van Mechelenburgh worden van hare Vorſtendommen en Landen ontſet: en uyt wat redenen. 41.
Koningh Chriſtiaen in Denemarcken intercedeert by Keyſerlijcke Majeſteyt, dat hy de beyde Hertoghdommen wilde reſtitueren, en tot Keyſerlijcke genade weer aennemen. 46.
Hertoch Hans Albrecht verſoeckt hem te verſoenen met Keyſerlijcke Majeſteyt, mits-gaders de reſtitutie van ſyne Landen. 47.
Tranſportatie van het Hertochdom van Meckelenburch miſhaecht veele Potentaten. 50. De Hertoghen nemen haer Landt weer in. b. 109. Trecken tot Guſtrow, Heerlick in. b. 110. Krygen Wiſſenar met accoort in. b. 167.
Meckelenburgſche Standen doen aen den Hertoch van Friedland d'Erf-huldinge. 100.

Meckelenburgiſche ſaken, in welcke palen ſy gheſtaen hebben, ten tijde van 't Regenſburgiſchen Convent. 146.
Meyſſen wordt van de Keyſerſche ingenomen. c. 166.
Memmingen moet het beſluyt van Leypſich caſſeren.
Mergentheymb wordt van de Sweedtſche verovert, b. 165.
Mors-burgh wordt van den Grave van Tilly ingenomen, c. 170. En weer van den Koningh in Sweden, b. 125.
Miſgheboorte tot Romen, 82. By Hildeſheym van een koe, b. 73.
Moltſheym wordt van de Sweedtſche met accoort ingenomen, c. 185.
Montmorancy begeeft hem tot den Hertogh van Orlyens, c. 120. Wordt gevangen, c. 126. En tot Tolouſe onthooft, c. 130.
Moſcovyter preſenteert den Koningh van Sweden hulp, 56. b. 105. Grijpt de Polen met Krijgh aen, c. 160.
Munchen wort van den Koningh van Sweden ingenomen, c, 71.
Munden wordt Gereformeert, b. 102. En van den Landt-Graven van Heſſen verovert, b. 159.
Mutſche-Sal wordt onthooft, c, 163.

N.

Naſſauw. Ernſt Caſimier, Grave van Naſſauw wordt voor Roermond geſchoten, c, 134.
Naumburgh wordt van de Keyſerſche ingenomen, c, 170. Daer na van den Koningh in Sweden, c, 172.
Nieuwburgh. Pfaltz-Graef Wolfgangh Wilhelm van Nieuwburgh benaeuwt, en brenght ſijnen Broeder Pfaltz-Graef Auguſtus van Sultſbach, 195. Hy houdt by den Koningh in Sweden, om de Neutraliteyt aen, c. 20.
Nieuwburgh aen der Donauw, van de Sweedtſche ingenomen, c, 62.
Nieuwen, Allenſleben wordt van de Maechdenburgers, daer na van de Keyſerſche inghenomen, 191.
Nieuw. Brandenburgh van de Sweedtſche ingenomen, b, 38.
Neus van de Sweedtſche en Saxiſche inghenomen, c, 102.
Nieuw-ſtadt, aen de haert van de Spaenſche ingenomen, c, 53.
Neder-Saxiſche Crays-Standen, worden van den Grave van Tilly, van wegens de verbindinghe des Leypſiſchen beſluyt, afgemaent, b. 85. Houden een by-een-komſte tot Lubeck, ibid. ſtellen haer tegens de Keyſerſche en Ligiſtiſche tot defentie, b. 158.
Nyvers. Den Hertoge van Nyvers worden van de Keyſerſche Vredens-poincten voorgeſlaghen, 105. Slaet de Keyſerſche voor Mantua. 112. Lijdt ſchade van de Keyſerſche, tuſſchen Mantua en Verona, 112. Ontfanght de leeninghe van Keyſerlicke Majeſteyt, b. 99. Wordt in ſijne Lande ingeſet, b. 174.
Neurenburgh caſſeert het beſluyt van Leypſich, begeeft hem tot de Sweedtſche defenſie. Weerſet ſich tegens 't Tillyſche Volck. Geeft aen den Koningh van Sweden groote ſchenckagien, c. 59. Hare devotie tegens den voorſz Koningh, c. 81.
Neurenburgher ſterfte, in den Iare 1632. Pag. c. 161.

O.

Over-Enſer, bidden den Keyſer om te remedieren den laſt des Krijchs, c. 24.
Ooſten-Rijck. Aerts-Hertogh Leopold klaecht by den Keyſer, over het tyranniſeren van de Keyſerſche Soldaten, 76.
Offenburgh wordt van de Sweedtſche en Wurtenburghſche ingenomen, c. 92.
Oppenheym wordt van den Koningh in Sweden ingenomen, b, 163.
Orlyens. Hertogh van Orlyens ſchrijft aen ſijn Broeder den Koningh in Vranckrijck. b. 74. Valt in Bourgondien, c, 119. Begeerdt Proviandt van de Stadt Digeon, c, 120. Krijght eenen grooten aenhangh. c. 121. Lijdt verſcheydene Nederlagen, c. 125. Soeckt vrede, c. 127. Krijcht dien ſelven, en treckt tot Lyon in, idem. Begheeft hem van weghens de onthoofdinge des *Montmorenzi* weer uyt Vranckrijck, c. 131.
Orſoy wordt van de Staetſche in-ghenomen, c. 155.
Ortenburgh, den Grave van Ortenburch ſterft.
Oſſa, Overſte Oſſa onderſtaet hem die van Straeſburgh van de wervinghe af te manen, b. 87. Hy wil den Zweedtſche Monſterplaets, in 't Graeffſchap baden verſtooren: en neemt Stolhoven en Lichtenauw in, c. 52.
Ocxenſtern, Sweedtſche Rijcx-Cantzelier.

P.

Paus en Cardinalen ſlaen raedt, hoe de verbreydinge van de Roomſche Leer in't werck te ſtellen zy, 1.
Paus beſwaert hem over de tocht in Italien, 72.
Pauſche. Soeckt Catholijcke.
Papenheyn neemt den Hertogh van Saxen-Lauwenburgh ghevanghen, 192. Onderrecht den Hertogh in Beyeren, den toeſtant van de Keyſerſche Armade, en de Stadt Franckfoort aen d'Oder, b. 48. Onderſtaet den Overſten Valcken-bergher, Commandeur in Maechdenburgh te corrumperen, b. 58. Ontſet en quitteert Maechdenburgh, c. 40. Treckt na de Weſer, c. 42. Verovert Eynbeck met accoort, c. 44. Slaet de Heſſiſche, idem. De Lunenburghſche, idem. Ontſet en quitteert Staden, c. 45. Treckt op het Eychs-Veldt, en ſlaet ettelijcke Ruyterye, c. 86. Treckt over de Weſer in Weſtphalen, tot het ontſet van Maeſtricht, c. 87. Neemt hem voor, Maeſtricht te ontſetten, c. 147. Treckt weer na den Rhijn, c. 152. Verovert Hildeſheym, c, 167. Treckt na Saxen, c. 168. Komt by Lutſen om 't leven, c. 176.
Paſſewalck en Penckum, lijden grouwelicke tyrannye van 't Keyſerſche Krijchs-Volck, 175.
Peruſi, de Gouverneur in Grips-wald, wordt tot het overgheven vermaent, b. 40. Handelt ſeer tyranniſch met de Stadt, idem. Hy doet een obſtinate daedt aen D. Krackowitſen, idem. Hy wordt geſchooten, b. 105.
Peſtilentie in Italien, 202.
Palts aen den Rhijn, wordt van de Heſſiſche ingenomen, c, 31.

Pfaltz-Graef Frederick, van wegen ſijn reconciliatie ofte verſoeninge, worden handelinghen tot Regenſburg aengeſtelt. 118. Sijn ſchrijven aen de vergaerde Keur-Vorſten, 120. Komt tot Franckfoort aen, c. 30. Sterft, c. 191.
Pfaltz-Graef Ludwich Philips, wordt Adminiſtratoor over de Pfatlz, c. 192.
Pfaltz-Graef Frederick van Lautereck wort geſchoten, b. 109.
Philips-burgh verklaert hem goet Keyſers, c. 116.
Pinarolo, wort van den Cardinael de Richelieu inghenomen, 111. Wordt ſterck ghemaeckt, b. 175.
Polen. Koning in Polen handelt met den Hertoge van Fridlandt van wegens de betalinge des Keyſerſchen Krijghſvolck derwaerts geſonden. 78. De Coninginne in Polen overlijdt, b. 102. Coninck Sigismundus in Polen Sterft, c. 8.
Poolſchen Prins Vladiſlaus, waerom hy voor eenen Coninck aen te nemen zy, ofte niet, b. 13. Hy gebruyckt een Erftitel in Zweden, b. 14. Hy wort tot eenen Koninck in Polen ghekoſen, c. 158. Schrijft aen de Stadt van Dantzich, c. 159.
Poolſche Standen ſien niet geern dattet Keyſers volck in 't Landt komt, 53.
Poolſchen Rijcks-dach tot Warſchauw, c. 6.
Poolſchen Afgeſanten handelt met den Coninck in Engelandt van wegens de interpoſitie van eenen Vrede tuſſchen Sweeden en Polen. c. 7.
Poolſchen Convocatie-dach tot Warſchauw. b. 8.
Pomeren, Bogiſlaus Hertoch in Pomeren hout by den Hertoch van Fridlandt aen om het Krijghs-volck weer weeh te voeren uyt ſijnen Hertochdom. 58. Inſghelijck oock by den Sweedtſchen Rijcks-Cantzelier Ochſenſtern om het Sweedſche Krijgh-volck uyt Straelſundt. 58. Daer op volcht des Sweedtſchen Rijcks-Canteliers antwoort, ibid. Beklaecht hem over de Krijghs-preſſuren in ſijne Landen. 122. Vereenicht hem met de Koninck in Zweeden tot Stetin, 170. Ontſchuldicht hem by Keyſerlijcke Majeſteyt, van wegens d'inneminge des Coninckx in Sweeden, 172. Groot lant bedervinge in Pomeren, 125. 126. 129.
Pomerſche Standen houden eenen Landtdach, tot Stetin, 101.
Pomeren wordt vande Keyſerſche onderdruckinge heel bevrijdt. b. 105.
Portugeeſen lijden ſchade op der Zee, b. 131.
Prage wordt vande Keur-Saxiſche Armade ingenomen. b. 155.
Prager verraderye wordt ontdeckt. b, 171.
Prage wordt van den Hertoch van Fridlandt ingenomen, c. 77.
Propoſitie des Keyſers, op de Collegiaeldach tot Regens-burgh, 116. Des Keurvorſten van Saxen by d'eerſte Seſsie tot Leypſich, b. 3.
Proteſterende, Soeckt Euangeliſche.
Puntenaers gaen op de zyde van den Koninck van Vranckrijck.

R.

Ragotzky geeft antwoort aen den Palatin van Hongaryen op ſijn ſchimpich ſchrijven.
Rain wordt van de Beyerſche, en weer vande Sweedtſche ingenomen, c. 163.
Reformatie in Duytſlant, 16. tot Augsburg. 17. Tot Kaufbauren, 24. In Bohemen en Sleſien, 26. b. 70. Tot Sweydnitz, 27. In 't Biſdom van Halberſtadt. 31. In 't Aerts-biſdom Maechdenburgh. In Iochims-dael, b. 71. Tot Munden. b. 102.
Regenburgiſche Collegial-dach wort uytgheſchreven, 88. Sijn Beginſel. Affcheydt. Eynde. 158.
Regensburger verlieſen haer exercitie van Religien. De Kercke van Dominicianen, 158. Bouwen een Nieuwe Kercke. b. 174.
Regensburgh wordt vanden Hertogh in Beyeren ingenomen. c. 69.
Rijcks-ſtande klaghen over de groote Contributie, dewelcke men aen de Keyſerſche Soldaten moet geven, 129.
Reyffenbergh wordt vande Zweedtſche inghenomen. b. 164.
Rhijn-Grave Otto Lodewich heeft goet geluck tegens de Papenheymſche. b. 106.
Religions beſwaerde der Euangeliſche Onderſaten in Tergouw en Rhijndael.
Roſolutie des Keur-Vorſten van Saxen, in 't appointement van Expeditie. b. 3.
Richelieu. Cardinael Richelieu komt met de Franſche Amade in Italien, 112. Hy ſlaet middelen voor tot den Vreede. ibid. Verovert Pinarolo 111.
Rhingouw wordt vande Sweedtſche inghenomen. b. 162.
Roan. Hertoch van Roan maeckt groote preperatie in den Punten, c. 55. Krijght nieuwen bevel van den Koninck in Vranckrijck, hoe hy hem in de punten houden ſal. ibid. De Wael van een Roomſchen Koninck wort tot Regensburgh voorts-gedreven. 147.
Roſtock wordt van de Meckelenburſche ingenomen. b. 156.
Rubnits wordt van de Sweedtſche in-ghenomen. 177.
Rughen wordt van de Sweedtſche in-ghenomen. 102. Wordt met goede ordre verſien. 173.
Ruermund wort van de Hollanders in-ghenomen. c. 135.

S.

Saxen went alderhande teghens het Keyſerlick Edict voor. 9. Waer op vande Keyſerlicke Raden een oordeel ofte goedtachten gedaen wordt. 12. Intercedeert by den Keyſer Ferdinandt, datmen de Reformatie tot Augsburgh wilde opheffen. 20. Seyndt een Ambaſſado aen Keyſerlicke Majeſteyt, en draecht daer in alderhande beſwaerniſſen van de Euangeliſche Standē voor. 89. Daer op volcht des Keyſers Reſolutie. 94. Sijn begeeren aen Keyſerlijcke Majeſteyt, en de Reſolutie dewelcke hier op is gevolcht, 131. Geeft den Keyſer te verſtaen den inval van de Zweedtſche in Pommeren. 131. Beſwaert hem over des Keyſers begeeren, aengaende gelt, Proviand en Ammunitie. 132. Daer op, Antwoordt de Keyſer. 133. Hy houdt tot Torgaw eenen Landt-dach. 193. Laet een ſchrijven publiceren van wegene de vergaringhe tot Leypſich. 194. Intercedeert voor de vierde reys voor d'Euangeliſche Burgerye tot Aufburgh, idem.

Propoſitien by d'eerſte Seſſie tot Leypſich. b. 3.
Saxens verklaringe vande goede onderhandelinghe met de Roomſche Catholijcke Keur-Vorſten en Standen. b. 5, Overſeynt de Copye aen Keyſerlijcke Majeſteyt van 't beſluyt tot Leypſich beraemt. b. 15. Verklaert hem op het aenbrengen vande Keyſerſche Geſanten. b. 21. Geeft antwoort aen den Grave van Tilly op het ſchrijven van de veroveringhe van Maechdenburch. b. 68. Vermaent ſijne Bondtgenooten by de vervattinge tot Leypſich volſtandich te verblijven. b. 90. Houdt den Keyſerſchen Afgeſanten d'ontrouwicheyt voor, dewelcke hem en d'andere Euangeliſche Standen was gebeurt, idem, biddet den Keyſer de ſwaricheden der Euangeliſche af te helpen. idem, Bid den Koninck van Hongarijen by ſijn Heer Vader om de beſwaerden af te legghen, t'intercederen. idem, ſchrijft eenen Land-dagh uyt naer Dreſden. b. 91. Sent eenen Geſante aen den Grave van Tilly. idem, De Geſanten aen den voorſz. Tilly krijgen ſlechte Reſolutie. b. 93. Sijn Armade te paert en te voet. b. 93. Tracteert met den Koninck in Sweden. b. 94. Laet een Salvation-ſchrijvens uyt-gaen van weghens het Leypſiſche Beſluyt aen den Keur-Vorſt van Mentz. b. 94. Reſolveert hem op het aenbrengen vande Tilliſche Geſanten b. 118. Voert ſijn volck by malkander. b. 119. Antwoordt den Tilly op ſijn ſchryven, b. 120. Conjungeert hem met den Coninck van Sweeden. b. 121. Syne Slacht-ordre by Leypſich. b. 122. Slaet ſich met de Keyſerſche en Ligiſtiſche Armade, b. 123. Helpt tegens deſelve de Victory behouden, b. 124. Neemt Leypſich weer in. b. 125. Antwoort op des Spaenſchen Ambaſſadeurs aenbrengen, b. 149. Verklaert hem het Euangeliſche weſen niet te verlaten. c. 181.
Saxiſche Armade gaet nae de Lauſnitz en Bohemen, en neemt verſcheyden plaetſen in. b. 154. Verovert Praegh, idem, ſlaen de Keyſerſche by Lymburg in Bohemen. b. 170 Nemen Eger in, en Rackonltz. b. 171. Slaen de Keyſerſche by Brandijs. c. 56. nemen Saats in. c. 57. Trecken in Sleſien, en veroveren Groot-Glogaw. c. 94.
Saxiſche nemen Stainaw in. c. 95. Slaen de Keyſerſche by Steynaw ibid. Item by Breſlaw. c. 96. Gelijck oock by Namslaw. c. 98. Veroveren Leypſich weer. c. 177.
Saxen-Lauwenburch, S. Lauwenburch.
Saltza wort vande Keyſerſche ingenomen, 190
Samuel Weys van Schalen, Sweedtſche Generael Auditoor wordt van de Keyſerſche ghevanghen, maer komt wonderlick weer daer van. b. 46.
Saats wordt van de Keyſerſche inghenomen. c. 56. Weer van de Saxiſche. c. 57.
Savelli wordt van de Sweedtſche geſlagen. 185. procedeert wonderlick tot Dammin. b. 39.
Savoyen. Hertogh van Savoyen raeckt in nieuwe ſtrijt met den Koning in Vranckrijck. 111. d'Voorſz Hert. gaet op der Spaenſche zijde, idem. Wort van den Koninck in Vranckrijck beoorlocht, idem. Hertogh Carel Emanuel ſterft, 113. De Hertogh van Savoyen verghelijckt ſich met den Koningh in Vranckrijck, van wegen den Pas in Italien. b. 175.
Savoyſche en Spaenſche worden van de Franſche by *Avigliano* geſlagen.
Schepen lijden ſchaden door ſtorm-windt.
Slach by Lutſen, c. 174.
Sleſien wort weder Gereformeert, c. 101. Grooten jammer in Sleſien. 86. b. 70.
Slet-ſtadt, van de Sweedtſche beleghert en met accoort ingenomen. c. 185.
Schoonbeck van de Keyſerſche inghenomen. 190.
Schrijven, 't welck de voorgaende Keur-Vorſten en Standen tot Leypſich aen den Keyſer ghedaen hebben, b. 5. Item de vier Roomſche Catholijcke Keur-Vorſten, b. 11.
Swabiſchen Crays gheaffectioneert zijnde. Vorſten en Stande begeeren van den Keyſer verlichtinghe des Oorloghs, en ſuſpentie van 't Keyſerlick Placcaet, 27. Daer op is ghevolcht de Keyſerlicke verklaringhe. 28. Klaghen by Keyſerlicke Majeſteyt over d'executie van 't Placcaet en Krijchs-druckinge, 83. Inſgelijcks by des Rijcks Hof-Raden. 84.
Swabiſche Ridderſchap aen de Donaw, antwoort aen Keyſerl. Majeſteyt, van wegen het *Monitori* en *Avocatori* Placcaten. b. 33.
Sweden, Koninck in Sweden, ſchrijft aen het Keur-Vorſtelijcke *Collegium*. 51. Sijne voorſienicheydt en dapperheydt. 53. Sijn ſchrijven aen den Keur-Vorſt van Brandenburgh. 53. Bedanckt hem van weghens d'aengebodene aſſiſtentie, van de Moſcovijters. 56. Verghelijckt hem met de ſtadt Dantzigh. 56. Maeckt hem ghereedt ſijnen Religions verwanten in Duytſchlandt t'aſſiſteren. 159. Verbiedt te Vaeren na de Havenen, dewelcke met Keyſerlick Garniſoen zijn beſet. 59. Schrijft aen den Keur-Vorſten des Rijcks. 51. Tegens hem wordt tot Regenſburgh Krijgh beſloten. 142. Voorſz Koningh wordt van den Keur-Vorſt vermaent, het Duytſche Rijck niet aen te vechten. 143. Inſgelijcks van Keyſerlicke Majeſteyt, idem. Sijne aenkomſte wordt door Goddelicke openbaringhe te voren verkondicht. 159. Sijne vrolickheydt en vaſt betrouwen op de Goddelicke aſſiſtentie. ibid. 159. Sijne groote macht te Water en te Lande. idem. Sijne Perſonnagie ende qualiteyten. ibid. 160. Laet een Deductie uytgaen, uyt wat oorſaken ofte redenen hy met ſijn Krijchs-macht in Duytſchlant te komen, zy ghenoodicht. 161. Begeeft hem naer Pomeren. 165. Begint ſijn voornemen met het gebedt. 166. Treckt op Wolgaſt, en brenght 't ſelve, neffens andere plaetſen onder ſijn geweldt, ibid. Wordt midtſgaders ſijn Krijchs-Volck, tot Setin inghelaten. 167. Vereenicht ſich met den Hertogh in Pomeren tot Stetin. 169. Komt in groote perijckel, maer wort gheluckich weer geſalveert. 174. Treckt naer Meckelenburgh. 177. Verovert Damgarten en Rubnits. idem. Laet een Mandaet aen de Meckelenburghſche Onderſaten Publiceren. idem. 178. Inſghelicks aen de Stadt Roſtock. idem. Laet een antwoort-ſchrijvens aen Keyſer Ferdinand afgaen. 178. Inſghelijck aen de Keur-Vorſten des Rijcks. 181. Maeckt gereedtſchap tot een Nieuw Impreſſe. 185. Laet een ordre publiceren, hoe hem ſijn Krijchs-Volck in Pomeren, en andere van hun inghenomen Landen houden ſal. b. 34. Recht een verbinteniſſe met Vranckrijck op. b. 36.

Laet

Laet een Mandament in de Nieumarck aenslaen, b. 38. Treckt na Meckelenburgh ibid. Maeckt hem gereet tot een nieuw-impresse, b. 43. Begeert van de Lant-Standen in Pomeren, datse tot verseckeringhe van haer Landt, ettelick Krijchs-Volck werven sullen, b. 43. Neemt Franckfoort aen d'Oder in, b 44. Geeft dese veroveringe te kennen aen die van Leypsich, vergaerde Euangelische Keur-Vorsten en Standen, b. 45. Treckt op Lantsbergh, b. 47. Neemt Landts-Bergh met accoort in, b. 49. Treckt over de Sprew, ibid. Handelt met den Keur-Vorsten van Brandenburgh, van wegens Spandauw en Custrin, ibid. Gaet met sijn Armade naer de Elve, en begeert van den Keur-Vorst van Saxen assistentie en den Pas door Wittenbergh om de Stadt Maeghdenburgh t'ontsetten, b 50. is seer bedroeft over de verstooringhe der selver Stadt; en laet een Apologie uytgaen, waerom hy deselve niet ontsetten konde, b 66. gaet voor Berlin, b 79. treft een accoordt met den Keur-Vorst van Brandenburgh, b 80.

Sweden. Coninck in Sweden gaet naer Stetijn b 105. geeft den Moscovitischen Ambassadeur Audientie, idem, gaet over d'Elve, b 107 Slaet by Tangermunde een Brugh over d'Elve, ibid. Verschantst hem tot Werben, b. 108. Begeert van de vereenichde Staten, datse gheen Volck afdancken, maer noch een wijltijts by malkander houden, ofte hem overlaten souden, b. 113. Krijcht hulp uyt Engelandt, idem. Conjungeert sich met den Keur-Vorsten van Saxen, b. 121. Sijne slacht-ordre by Leypsich, b. 122. Slaet de Keyserische en Ligistische Armade, ibid. Verkrijcht de Victorie, b. 124. Achterhaelt de vluchtige, b. 125. Neemt Morsburgh en Hal weer in, idem. Bestelt een nieuw Regiment in de Maechdenburgische en Halberstadische Landen, b. 133. Neemt oock de Stadt Erffurt in, idem. Treckt naer Vranckenlant, b. 143. Verovert de Vestinge Koninckshoven, b. 144. Neemt Swijnfort in, idem. Dwinght de Stadt Wurts-Burgh tot het overgeven, en verovert het Slot met stormender handt, idem. Slaet den Bisschop conditie van Vrede voor, b. 145. Tracteert de Vranckische Adeldom heel beleeft, b. 146. Stelt een nieuw Landt-regeringhe in 't Bisdom Wurts-burgh aen, b. 147. Bemachticht de Stadt Asschaffenburgh, b. 149. Krijcht Franckfoort aen de Meyn tot sijne verseckeringhe in, b. 160. Verovert Hochst, b. 161. Koningh in Sweden neemt het Ringow in, b. 162. Belegert Mentz, ibid. Set over den Rhijn, en bemachticht de Stadt Oppenheym, b. 163. Krijcht Ments met accoort, idem. Laet een Mandament publiceren, tot verseckeringhe van de Franckfoorder Mis, b. 164. Recht met de Stadt Ulm eene vereeninge op, b, 176. Handelt met Vranckrijck, c. 15. Staet met de Ligisten in tractatie, van weghens eener Neutraliteyt, c. 15. Bewillicht vierthien daghen stilstant, idem. Begeert van den Vorst in Stevenburgen, dat hy eenen inval in des Keysers Landen doen soude, c. 27. Krijcht Kreutsenach, c. 30. Treckt de Meyne op, naer 't Francken-Landt, om den Grave van Tilly met ernst aen te tasten, c. 34. Schrijft aen den Magistraet tot Swijnfort, c. 34. Aen den Keur-Vorst van Saxen, c. 35. Laet van wegens de bevrijdinge en verseke-

ringe der reysenden koop en handels-lieden, van de Waeren en Goederen, insgelijcks oock van 't Veldt-bouwen, Acker-lieden en Post-houders een Mandament publiceren, c. 38. Item van wegens de Franckfoorder Mis, c. 39. Sent eenen Ambassadeur aen d'Eedts-genooten, c. 55. Treckt naer Neurenburgh, en set de Tillysche op Donaweert gaende, nae, c. 59. Verovert Donaweert, c. 60. Verovert den Pas over de Lech: slaet den Hertogh in Beyeren, en den Grave van Tilly in de vlucht, c. 61. Neemt Nieuwburgh aen de Donauw in, c. 62. Treckt op Augs-burgh, c. 63 Bemachticht deselve Stadt, ibid. Voert de Augs-burgische Confessie aldaer weer in, c. 64. Bestelt den Magistraet uyt d'Euangelische, c. 65. Treckt naer Ingol-stadt, c. 67. Hem wordt zijn Peerdt onder't Lichaem heen geschoten, idem. Antwoort den Franschen Agenten, van wegen de vergelijckinge met den Hertogh in Beyeren, c. 67. Treckt weer van Engol-stadt af, en gaet verder in Beyeren, c. 70. Neemt Munchen in, c. 71. Treckt uyt Beyeren naer Donaweert, c. 73. En op Neurenburgh, c. 75. Doet aen sijne Officiers een ernstlicke vermaninge, betere Krijchs disciplijn, ofte ordre te houden, c. 80. Wordt van den Fridlander gheblocqueert, c. 81. Ruyneert des Hertogh van Friedlandts Hooft-Magasijn tot Kreystattleyn, c. 82. Verkrijcht een notabel Victorie, idem. Valt op het Legher van Fridlandt met macht, c. 85. Begeert van d'Eedt-genooten de Neutraliteyt, c. 105. Treckt van Neuren-burgh af naer Nieustadt aen d'Aysch, c. 160. Schrijft aen d'Eedt-genooten, c. 161.

Sweden. Koningh in Sweden deelt sijn Volck in drie hoopen, c. 163. Verovert Rain, idem. Laet den Overste Mutscheval, van weghens d'overghevinghe van Rain onthoofden, ibid. Treckt op Nortlingen, c. 164. Resolveert hem, dat hy den Keur-Vorst van Saxen wil te hulp komen, c. 170. Slaet ettelick Beyers Volck, in d'Over-Pfaltz, c. 171. Treckt in Saxen. Verovert Naumburgh, en leghert sich daer selfs, c. 172. Komt om't leven, c. 173. Sijn natuerlicke Soon, wordt voor Chemnits geschoten, c. 179.

Sweedtsche Rijcks-besluyt, tegens 't Huys van Oosten-rijck, 51.

Sweedtsche Afghesante, bemoeyt hem te vergeefs, 't Keyserische Volck uyt Pruyssen te houden, 52.

Sweden laet meer Volck werven. ibid.

Sweedtsche Standen, trecken haer seer aen, de verdruckinghe van hare Religions verwanten in Duytschlandt.

Sweedtsche Afgesante, wordt seer magnifijckelick in Vranckrijck ghehouden, b. 113. Tracteert met Straesburgh, met goeden voortgangh, b. 76. Insgelijcks een andere tot Venetien, ibid.

Sweedtsche Ambassadeur Iacob Russely, schrijven aen de Poolsche Standen, c. 2. Wort qualick genomen, c. 5.

Sweedtsche *Postulata*, op de begeerten van Keur-Beyeren en andere Roomsche Catholijcke Standen.

Sweedtsche Koninginne reyst nae haeren Gemael, c. 29.

Sweedtsche Afghesante, krijcht goede expeditie van de Staten in Hollandt, c. 132.

Sweedtſche Cantzelier, neemt de Krijchs-directie over hem, c. 181.
Sweedtſche Armade wort in twee gedeelt, idem.
Sweedtſch Volck neemt 't Eylandt Rughen in, 102.
Sweedtſche verdraghen ſich met de Keyſerſche tot Dantzick, vruchteloos, 101.
Sweedtſche veroveren Stargard, 169. Maken nieuwe ordre in 't Eylant Rugen, 173. ſch armutſeren met de Keyſerſche, 174. Weygheren den ſelve de Winter-Quartieren, 184. ſlaen Zavelly, 185. Veroveren Griffenhagen en Garz idem. Krijgen rijcken buyt van de Crabaten, b. 36. Nemen Lockenits in, b. 37. Veroveren Nieuw-Brandenburgh, Klempenau, Loyts en Dammin, b. 38. Malchin, b. 39. Colbergh met accoort, b. 41. Trecken in Spandauw, 80. nemen Gripſwald in, b. 105. ſlaen de Keyſerſche by Groenbergh in Sleſien, b. 107. nemen Tangermund in, idem. Inſghelijcks Havelbergh, b. 108. ſlaen de Keyſerſche by Angeren, Borghſtal en Rhijn-dorp, idem. Veroveren Wertheym en Rotenburgh aen der Tauber, b. 146. Inſghelijcks Hanauw, b. 148. En Wanſleben, Calbe en Manſveldt, b. 158. ſlaen de Spaenſche aen de Moſel, b. 164. Veroveren Valckenſteyn, Reyffenburg en Coninckſteyn. ibid. nemen Friedbergh in, b. 164. Braunfels met accoort, ibid. Impatroneren Spyer, Landauw, Cronweyſſenburgh, b. 165. Veroveren Manheym, Mergenheym, Heylbrun, idem. Wimpffen en Necker-Ulm. Veroveren Damnits met accoort, b. 168. nemen Bacharach in, c. 30. Maken Ments ſterck, c. 31. Bouwen Guſtavus-burgh oft Papen-rouw, ibid. Vallen het Biſdom Bambergh aen, ibid. Veroveren Bambergh, c. 32. Ruſten haer tot de defentie teghens Tilly, ibid. Moeten ſich van Bamberg retireren, c. 33. Beſetten Maechdenburgh, c. 40. Veroveren Veerden en Buxtehude, c. 44. Belegeren Staden, c. 45. ſlaen de Keyſerſche in Zwaben. c. 50. Worden in Lauterburgh van de Keyſerſche overvallen, c. 52. Slaen de Spaenſche by Ments, c. 53. Doen goeden voortgangh in Swaben-landt en Algouw, c. 66. Krijgen Leut-Kirch in, en nemen des Overſten Oſſa Lijf-Compagnie ghevangen, idem.
Sweedtſche blocqueren Forcheym en Bambergh. en belegheren Cronach, c. 74. nemen Sults-bach in, c. 76. nemen wraeck over 't accoort tot Weyſſenburgh en Zults-bach ghemaeckt was, en niet ghehouden, c. 76. Lijden van de Crabaten ſchade, c. 79. Worden by Nieumarck van de Fridlandiſche gheſlaghen, idem. Ruyneren het ſtedeken Vry-berghen. c. 83. Trecken in Francken t'ſamen, c. 83. Veroveren Cobelents, c. 89. Item, Graffenburgh, idem. Trecken naer t Wurten-burgher Lant, en Marck-graef-ſchap Dourlach, en ſlaen de Keyſerſche by Wieſeloch, c. 91. Verkrijghen den Straſburgiſchen Rhijn-pas. Trecken in Elſas, en veroveren Stolhoffen, c. 92. Inſgelijcx Offenburgh, c. 92. begeeren van de Stadt Breſlauw, haer tot hun te verklaren, c. 99. Veroveren Neus, c. 102. Houden 't Veldt teghens de Keyſerſche by Lutſen, c. 175. Trecken den vluchtighen na op Weyſſenfelts, c. 177. Veroveren Kemnits weer, c. 178. Krijghen 't Slot van Leypſich met accoort, c. 179. Belegeren Swickauw, en nement in, c. 180. Slaen 't Keyſerſche Volck, c. 185. Nemen Molts-heym en Sletſtadt met accoort in, c. 185. Inſgelijcks Colmar, c. 187. Hagenauw, idem. Fryburgh in Brijſgauw, c. 188.
Sweedtſche en Meckelenburgiſche, veroveren Roſtock, b. 156.
Sweydnits wordt Gereformeert, 27.
Swijnfort wordt van de Sweden inghenomen, b. 144.
Sweytſer ſoeckt Eetgenooten.
Swerin wordt weer van den Hertogh van Meckelenburgh ingenomen, b. 110.
Sevenburgiſche onruſte, van weghens de ſucceſſie.
Sevenburgiſche handel, 203.
Silver Vloot uyt Nieuw-Spaengien vergaet.
Sittert wordt van de Hollanders inghenomen, c. 136.
Soldaet, ſweet bloet.
Solms, Hans Georg, Graef tot Solms, ſterft tot Praegh, c. 55. Hendrick Willem, Grave tot Solms, ſterft van een ſchoot, c. 58.
Seloturen en Bern, taken in tweedracht tegens malkander.
Spandauw wordt van de Sweedtſche, aen den Keur-Vorſt gecedeert, b, 50. Wordt weer den Koningh in Sweden ingeruymt, idem.
Spaengien. Koningh in Spaengien ſchrijft aen den Paus, dat hy den Hertogh van Nivers ſoude tot den Vrede bewegen, 76.
Spaenſchen Ambaſſadeur, ſent Geſanten aen den Keur-Vorſt van Saxen, en ſijn verſoeck, b, 148.
Spaenſche Gedeputeerde, tracteren van Vrede in den Hage, c, 156.
Spaengien en Engelandt tracteren Vrede, 196.
Spaenſche ſlaen de Franſche in Piemont. Worden by Avigliano van de Franſen gheſlagen. Item by Carignana 197. treffen met de Franſen een vergelijckinghe van weghens Caſſale. 202. worden van de Sweedtſche by Bunickhar geſlagen, 104. Maecken groote Krijghsgereetſchappen, b 79. Ruſten een geweldighe Scheeps-Armade tegens de Hollanders uyt, b. 129. maer worden gheſlagen, b. 129. oock aen de Moſel, b, 130. quiteren de Wederaw, b. 164. Ruſten haer in Italien ſterck tot den Oorlogh. Slaen haer ſterck ter Zee met de Hollanders 206. Nemen Spier en Nieuſtadt aen de Haerdt in; en worden by Ments vande Sweetſche geſlagen, c 53. verlaten Spiers, c, 54. onderſtaen hun Maeſtricht 'tontſetten, c, 143. ſoecken eenen ſtilſtandt der Wapenen by de Hollanders, c. 154. verlaten Franckendael.
Spiers wordt vande Spaenſche ingenomen, c 53.
Spinola ſterft, 206.
Staden wordt van de Sweedtſche beleghert, c, 45. En van Papenheym weer ontſet ende gequitteert, c. 45.
Stadtſche veroveren Weſel met een practijck, 69. Krijghen vele plaetſen in de Cleviſche, Marckiſche en Bergiſche Landen in, 71. ſlaen de Keyſerſche en Spaenſche by Bunickhar, 104. nemen Fernambuco in Braſilien in, 206. Drijven den Oorlogh ſterck teghens Spengien voort, b, 77. Verklaren Prins Wilhelm van Orangien, voor een ſucceſſeur ſijnes Vaders, b, 78. ſlaen de Spaenſche, b. 129. Laten een ſcherp Placcaet, weghens de Portugeeſen, uytgaen, b. 178. Doen een verklaringhe aen de

de Regeeringe van de Spaensche Nederlanden, c. 133. nemen Venlo in, c. 134. Item, Roermondt, c. 135. Veroveren Masijck zittert, en belegheren Maestrickt, c. 136. nemen Limburgh in, c. 152. Laten een Placcaet uytgaen aen de Spaensche Nederlanden, c. 153. Veroveren Orsoy, c. 155. Blocqueren Rhijn-Bergh en Gelder, ibidem. Bemoeyen haer de questien met den Koningh van Denemarcken en Hamburgh te verghelijcken, c. 195.

Statischen Ammirael Pater, krijcht goeden buyt in Indien. 206.

Stadischen Schip, slaet hem door ses Duynkerckers, idem.

Stetijn laet den Coningh in Sweden met zijn Krijghs-volck in. 168. wort sterck gemaect, 169. Verliest alle gratie by de Keyserische daer over, 173.

Stilstandt tusschen Polen en Sweden, 52, 56.

Stolhoffen wort van Ossa ingenomen, c 52 wederom van Zweedtsche, c 92.

Staelsund wort weer tegens eenen aenval versien en geschieden aldaer groote Krijghs preparatien, 58. De Hertogh in Pommeren bemoeyt hem de Straelsundische saeck te composeeren.

Straesburgh zal de goederen restitueren, naer't Passawsche verdragh in ghehaeldt. 27. wordt starck geblocqueert b. 87. werft sterck volck, idem wordt door den overSten Ossa hier van af gemaent, ibid. de Stadt communiceert den Sweedtschen Afghesanten goede resolutie. b. 176.

Straesburgers slaen het Lottringsche Volck, c. 51. doen den Sweedtschen voor Benvelt groote assistentie.

Stumme wordt sperekend. b. 183.

Sturm winden doen groote schaden. 206.

Styrum, Grave van Styrum wert van de Spaensche in de Veluw geslaghen, 67.

Sultsbach. wordt vande Beyersche in genomen, c. 75. daer nae vande Sweedtsche weer verovert, c. 76.

T.

Tangermunde wordt vande Sweedtsche in genomen. b. 107.

Tartarische onruste. b. 173.

Tartar Cham schickt Gesante tot den Coninck in Zweeden, hem van wegens sijne Victorien te congratuleren. c. 162. Duyvel laet hem tot Mylanen lichamelicken sien, 203. Dierte in Neerlandt en Spangien, c. 7.

Tilly, wordt Generael over de Keyserische Armade, 146. spreeckt wijsselick van den krijgshandel, 158. Treckt met sijn Volck naer Fanckvoort aen d' Oder, 187. Comt tot Franckvoort aen d' Oder aen, b. 42. Treckt naer Mekelenburgh, ibed. verovert Feldtsbergh; retireert nae Rappin. Hem willen sijne aenslaghen ofte practijcken niet meer lucken. idem. onderstaet hem Franckfoort aen d' Oder t' ontsetten, doch te vergeefs. b. 47.

Tilly belegert Maechdenburgh. b. 50. Vermaent den Administratoor, van sijn voornemen af te staen, b. 51. Item aen den Magistraet en Burgherye, b. 57. Insghelijcks oock aen de OverSten Valckenberger, idem. Van weghen d'overgevinghe der Stadt Maechden-burgh, idem. Belooft den Maechdenburghers Pas te geven, een Ambassaetschap aen Keur-Saxen, Brandenburgh, en aende Hense-steden, b. 59. schrijft aen Saxen en Brandenburgh, van weghens d'interpositie van Maechdenburgh, b. 59. Vermaent ten andermael die van Maechdenburgh tot d'overghevinghe, b. 60. Verovert Maechdenburgh stormender-hant, b. 62. Geeft den Keur-Vorst van Saxen de veroveringhe te verstaen, b. 68. Vermaent de Neder-Saxische Rijchs-stande, datse afstaen van de verbinteniSSe des Leypsischen Zluyts. b. 85. Beschuldicht den Aerts-Bisschop van Bremen. en sijn Ondersaten, als of sy yets tegens Keyserlicke Majesteyt wouden tenteren, b. 85. schrijft aen den voorsz Aerts-Bisschop van Bremen, idem. Begeert van den Keur-Vorst van Saxen, dat hy en andere Euangelische Standen, haer gheworven Volck, souden afdancken, en den Keyserlicken Mandaten onderwerpen, b. 91. Mededeelt den Keur-Saxischen Afghesanten slechte resolutie, b. 193. Breeckt met sijn Legher voor Maechdenburgh op, b. 102. En treckt naer Erffurt, b. 103. Begeert inquartieringe en cassatie des Leypsischen besluyt, van den Landt-Grave van Hessen-Cassel, idem. Doet verscheydene invallen in Hessen, ibid, idem. Hem wordt sijn toekomende ongeluck voorgheseyt, b. 104. Wordt na d'Elve gheroepen, b. 108. Treckt naer Werben, op het Zweedtsche Leger, b. 112. Maer moet weer vertrecken, idem. Leghert hem by Tangermunde, idem. Verscheydene aenslaghen mislucken hem, b. 113. Retireert in 't Aerts-sticht Maechdenburgh, ibid. Onderstaet sich de Hessen-Casselsche Onderdanen, van haren Vorsten afkeerich te maken, b. 114. Recht sijne intentie op Saxen, ibid. sendt Gesanten aen d'selvigen Keur-Vorsten, en hare verrichtinge, ibid.

Tilly conjungeert hem met den Grave van Vorstenbergh, b. 119. Valt in Zaxen, idem. Verovert Morsburgh, idem. Bemachticht sich andere plaetsen, en huyst qualick, ibid. Begeert noch al van den Keur-Vorst van Saxen, dat hy sich na de Keyserlicke Mandamenten voeghen soude, idem. Treckt den Koningh in Zweden, en Keur-Saxen teghens, b. 121. sijne slach-ordre. b. 122. Doet een treffen met de Zweedtsche en Saxische Armade, b. 123. Wordt tot op het hooft gheslaghen, en vlucht naer Halverstadt, b. 132. Retireert daer na na de Weser-stroom, idem. comt in Hessen b. 133. bemoeyt hem te vergeefs Wurts-burgh t' ontsetten. b. 145. verovert Rottenburgh en Winsheym b. 162. Leghert hem voor Neurenburgh; maer treckt weer daer af, idem. becomt Wiltz-burgh in sijn gheweIt, b. 167. treckt tegens de Zweedtsche int Bisdom Bambergh. c. 32. Treckt uyt 't voorsz. Bisdom weer te rugh. c. 58. retereert nae Beyeren. c. 60. Verschanst hem mitsgaders den Hertoogh daer selfs omtrent Rain, c. 61.

Wordt tot der doodt toe ghequetst, in de vlucht geslaghen, en sterft daer na terstont in Engol-stadt, c. 62.
Torgawischen Landt-dagh, 193.
Torquati Conti treckt naer Voor-Pomeren, wordt sieck van den kancker, b. 37.
Treffen. Tusschen de Sweedtsche, Poolsche en Keyserssche, 53. Keur-Vorst van Trier, neemt de Neutraliteyt aen, c. 19. Laet Mandamenten uytgaen, van weghens d'aenghenomene Neutraliteyt, en beschermínghe van den Koningh in Vranckrijck, c. 20.
Turcken stroopen in Hongarien, b. 173.
Turcksche Keyser geeft den Vorsten Ragotsky gewelt, tegens den Palatin van Hongarien t'Oorlogen, c. 29.
Turcksche Keyser, komt door Tempeesten in perijckel, c. 201.
Turckischen Krijchs-handel, c. 197.
Tyrannye der Keyserschen tot Penckum en Passe-walckt, 175.

V.

Vach wordt van den Landt-Grave Willem ingenomen, b. 132.
Udenheym. S. Philips-burgh.
Velauw wordt van de Spaensche overvallen, 67.
Venetianen houden den Ambassadeurs van Sweden seer magnifijck, b. 176.
Venlo wordt van de Hollanders inghenomen, c. 134.
Vereeninginge, dewelcke tusschen den Koningh in Sweeden, en den Hertogh in Pomeren, tot Stettin is opgerecht, 169.
Vesuvy, den Berg Soma by Napels brant, b. 180.
Ulm verklaert sich, op de begeerte van den Keyser, b. 34. Men wil het door verraderye overrompelen, b. 88. Casseert het besluyt tot Leypsich, b. 89. Vereenicht sich met den Koningh in Sweden, b. 176.
Ulrich-Braun, een Sweedtsche Vaendrager, doet een mannelick feyt. Hungarien. de Koningh in Hungarien siet Ferdin. de derde. Hungarische Palatijn, schrijft schimpelick aen den Ragotsky. Orangien, Prins Henrick Frederic van Orangien, belegert s' Hertogen Bos, 60. Verovert de Stadt met accoort, 63. Prins Willem wordt Successeur naer sijn Vader verklaert, b. 78. Prins Hendrick Frederick treckt naer Brugghe in Vlaenderen, en vordert de Contributie, b. 128. Slaet sijn Legher tot S. Druynen, b. 129. Belegert Maestricht, c. 142. Reyst naer den Haegh, en wordt seer statelick ontfangen, c. 155. oordeel in de sake van Hildesheym, Contra-Brunswijck, 30. Daer op volcht de Protestatie van Hertogh Frederick Ulrick, 31.

W.

Wansleben van de Sweedtsche verovert, b. 158.
Warburgh van den Landt-Graef Willem ingenomen, c. 43.
Weyssenburgh wordt van de Beyersche ingenomen, c. 73.
Wertheym wordt van de Sweedtsche inghenomen. b. 146. Wordt Gereformeert, c. 74.
Wesel van de Statische ingenomen, 69.
Weselscher Gouverneur, ter selver tijdt zijnde, wordt diesshalven tot Antwerpen onthooft, 70.
Weterauw wordt van de Spaensche gequitteert, b. 164.
Weymer, Hertogh Willem van Wymeren, conjungeert sich met den Generael Banier, c. 42. Krijcht de Stadt Goslar met accoort in, idem. En Gottingen met stormender-handt, ibid. Duder-stadt en andere plaetsen met accoort, c. 43. Brenght Landts-Berghen en Fussen in der Sweedtsche gewelt, c. 83.
Wiltsburgh wordt Tilly met accoort overghegeven, b. 167.
Winsheym wordt van den Grave Tilly ingenomen, b. 162.
Wismar wordt den Hertogh van Meckelenburgh met accoort overgegeven, b. 167.
Wonderteyckens, verscheyden, 79. 80. 81. 82.
Wonderteycken aen den Hemel tot Stettin gesien, 184.
Wonder-wercken en teyckenen van den Iare 1632, c. 7.
De Wursters worden vande Keyserssche beschuldicht, van weghens sommighe dinghen, b. 86. Moeten haer verobligeren, niet tegens Keyserlijcke Majesteyt, ende sijne Armade voor te nemen, idem.
Wurtenburgh. Hertoch Lodewijck Frederick van Wurtenberch wil hem tot de restitutie der Geestelicke goederen niet verstaen. 30. Beklaecht sich by den Keyser van wegens de onverdraechlicke Krijchs-perssinghen. 130. Sterft, b. 69, Hertoch Iulius Frederick wort aen sijne plaetse Aministratoor, idem.
Wursbergh wordt van den Coninck in Sweden met overghevinghe, maer het Casteel stormender handt verovert. b. 144.

X.
Y.
Z.

Zeeman, Doctoor in de H. Schrifture, wordt van sijne apprehensie ontlast, 96.
Zwickaw wordt van de Keyserssche Oversten Holcke in-ghenomen. c. 102. Item van de Zweedtsche met accoordt. c. 180.

EYNDE.